THE ENCYCLOPEDIA OF SERBIAN HISTORIOGRAPHY

Skenirao: Μίλοβαν έν Χριστω τω Θεω πιστός
βασιλεύς καί αύτοκράτωρ
Σερβίας καί 'Ρωμανίας

EDITORS

Sima Ćirković Rade Mihaljčić

All rights reserved.

No part of this book may by reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mecanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system without permission.

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Приредили

СИМА ЋИРКОВИЋ РАДЕ МИХАЉЧИЋ

Београд 1997

Штампање *Енциклопедије српске историографије* помогли су:
- Народна банка Југославије
- Савезно министарство за развој, науку и животну средину
- Савезно министарство за информације
- Министарство за науку и технологију Републике Србије
- Министарство за информације Републике Србије
- Министарство културе Републике Србије
- Министарство просвете Републике Србије
- ИМЛЕК Београд
- АСИ БАНКА АД Београд
- ЈКП „Аутотранспорт – Панчево“

Одлуком Министарства за науку и технологију Републике Србије ова књига је ослобођена од основног и посебног пореза на промет.

Сва права задржана

Ниједан део ове књиге не сме се репродуковати нити умножавати у било којој форми или било којим електронским или механичким средствима, укључујући фотокопирање, снимање и складиштење у информационим системима без писмене дозволе.

САРАДНИЦИ

АВРАМОВИЋ СИМА
АЛЕКСИЋ-ПЕЈКОВИЋ ЉИЉАНА
АНДРИЋ ЉУБИСАВ
АНТИЋ СУЗАНА
АНТОНИЋ ЗДРАВКО
АНТОНОВИЋ МИЛОШ
АРСЕНИЈЕВИЋ МИРЈАНА
АРСИКИН ЉИЉАНА
АЦИЋ СВЕТЛАНА
БАЛАШИ ИЛДИКО
БАНОВИЋ МИРОСЛАВ
БЕРИЋ ВЕСНА
БЈЕЛАЈАЦ МИЛЕ
БЛАГОЈЕВИЋ БОЖИДАР
БОГЕТИЋ ДРАГАН
БОЖОВИЋ РАДЕ
БОЈАНИН СТАНОЈЕ
БОЈОВИЋ ДРАГОЉУБ
БОЈОВИЋ ЗЛАТА
БОЈОВИЋ РАДИВОЈЕ
БРАНКОВИЋ СИНИША
БРАНКОВИЋ СЛОБОДАН
БУБАЛО ЂОРЂЕ
БУДИМИР МИЛОРАД
БУЛАЈИЋ ИЛИЈА
БУЋАК ПЕТАР
ВАНКУ МИЛАН
ВАПА ЗОРАН
ВАСИЛИЋ ВИТОМИР
ВАСИЋ МИЛАН
ВАСИЋ МИЛОЈЕ
ВЕЉАНОВИЋ ЗОРАН
ВЕЉАШЕВИЋ ВЕРОСЛАВА
ВЕСЕЛИНОВИЋ АНДРИЈА
ВЕСЕЛИНОВИЋ ЈОВАНКА
ВЕСОВИЋ МИЛАН
ВИДОСАВЉЕВИЋ МИРОСЛАВ
ВИЛОТИЈЕВИЋ РАДИША
ВИТОМИРОВИЋ НЕГОВАН
ВОЈВОДИЋ МИХАИЛО
ВОЛИНОВИЋ СТАНИША
ВУЈАДИНОВИЋ ЖЕЉКО
ВУКОВИЋ ВИДАК
ГАВРИЛОВИЋ ВЕРА
ГАВРИЛОВИЋ СЛАВКО
ГАЋЕША НИКОЛА
ГАЧИЋ ЂОРЂЕ
ГОШИЋ НЕВЕНКА
ГРБОВИЋ ДУШКО
ДАВИДОВ ДИНКО
ДАНИЛОВИЋ ЈЕЛЕНА
ДЕНИЋ ЧЕДОМИР
ДИМИТРИЈЕВИЋ БОРА
ДИМИЋ ЉУБОДРАГ
ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ ДУШАНКА
ДРАГОВИЋ СЛАВИЦА
ДРАГОЈЕВИЋ ПРЕДРАГ
ДУШАНИЋ СЛОБОДАН
ДУШАНИЋ СМИЉА
ЂЕНИЋ МИЦА
ЂЕРЕ ЗОЛТАН
ЂОРЂЕВИЋ ЖИВОТА
ЂОРЂЕВИЋ ИВАН
ЂУКАНОВ МИЛАН
ЂУРЂЕКАНОВИЋ СЛАЂАНА
ЂУРИЋ БАЛША
ЂУРИШИЋ МИТАР
ЂУРОВИЋ СМИЉАНА
ЕКМЕЧИЋ МИЛОРАД
ЖИВКОВИЋ ДУШАН
ЖИВКОВИЋ МИРЈАНА
ЖИВКОВИЋ СТАНИСЛАВ
ЖИВОЛИНОВИЋ МИРЈАНА
ЖИКИЋ МАРИЦА
ЗАРКОВИЋ БОЖИДАР
ЗЕЛЕНОВИЋ РАДОСЛАВ
ЗЕЧЕВИЋ МОМЧИЛО
ЗИНДОВИЋ МАНОЈЛО

ИГЊИЋ СТЕВАН
ИСИЋ МОМЧИЛО
ИСКРИН МИЛОРАД
ЈАНИЋ ЧЕДОМИР
ЈАНКОВИЋ ДОБРИЛА
ЈАНКОВИЋ ДРАГОМИР
ЈАНКОВИЋ МАРИЈА
ЈАЊАЋКОВИЋ ТОМИСЛАВ
ЈЕВРЕМОВИЋ ПРЕДРАГ
ЈОВАНОВИЋ ВЛАДАН
ЈОВАНОВИЋ ВОЈИСЛАВ
ЈОВАНОВИЋ ЖАРКО
ЈОВАНОВИЋ МИЛАН
ЈОВАНОВИЋ МИОДРАГ
ЈОВАНОВИЋ МИРОСЛАВ
ЈОВАНОВИЋ РАДОМАН
ЈОВАНОВИЋ РАСТКО
ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ БИЉАНА
ЈОСИЋ ЗОРАН
ЈОЦОВИЋ НОВАК
КАДИЈЕВИЋ АЛЕКСАНДАР
КАЈМАКОВИЋ РАДМИЛА
КАСАШ АЛЕКСАНДАР
КАТИЋ ТАТЈАНА
КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ ДУШАНКА
КОВАЧЕК БОЖИДАР
КОВИЋ ИЛИЈА
КОЛИЋ МИЛУТИН
КОСТИЋ РАДОЈЕ
КРЕСТИЋ ВАСИЛИЈЕ
КРЕСТИЋ ПЕТАР
КРИВОШЕЈЕВ ВЛАДИМИР
ЛАЗИЋ МИЛАН
ЛАЗОВИЋ ВИНКА
ЛЕМАЈИЋ НЕНАД
ЛОЛИЋ АНИЦА
ЛОМА АЛЕКСАНДАР
ЛОМА СВЕТЛАНА
ЉУБОЈА-ХАРЈУНГ МИЛКА
ЉУШИЋ РАДОШ
МАДИЋ МИЛЧА
МАКСИМОВИЋ ЉУБОМИР
МАКСИМОВИЋ-ГЛИГОРИЈЕВИЋ МИРЈАНА
МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ МАРИЦА
МАНИЋ МИЛЕТА
МАНОЈЛОВИЋ МИРОЉУБ
МАРАШ ЉУБОМИР
МАРИНКОВИЋ ДРАГОСЛАВ
МАРИНКОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ НАДА
МАРЈАНОВИЋ ГОРДАНА
МАРЈАНОВИЋ ПЕТАР
МАРКОВИЋ БИЉАНА
МАРКОВИЋ ЗОРАН
МАРКОВИЋ МИОДРАГ
МАРКОВИЋ ПРЕДРАГ
МАТИЈЕВИЋ ЗОРИЦА
МЕДАКОВИЋ АНИЦА
МИКИЋ ЂОРЂЕ
МИКИЋ-АНТОНИЋ БРАНИСЛАВА
МИЛЕНКОВИЋ ВЕРКА
МИЛЕНКОВИЋ ТОМА
МИЛЕТИЋ СЛАВКО
МИЛЕУСНИЋ СЛОБОДАН
МИЛИНКОВИЋ МИХАИЛО
МИЛИЋ ДАНИЦА
МИЛОСАВЉЕВИЋ БРАНКА
МИЛОСАВЉЕВИЋ ДРАГИША
МИЛОСАВЉЕВИЋ-МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛАНКА
МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ НАДА
МИРКОВИЋ МИРКО
МИТРОВИЋ АНДРЕЈ
МИТРОВИЋ МИРКО
МИТРОВИЋ МОМЧИЛО
МИХАИЛОВИЋ ТАТЈАНА
МИХАЉЧИЋ РАДЕ
МИШИЋ СИНИША
НЕНЕЗИЋ ДРАГАН
НИКОДИЈЕВИЋ ТОМИСЛАВ
НИКОЛИЋ МИЛИВОЈЕ
ОБРАДОВИЋ МИЛОВАН
ОБРОВАЧКИ ЉУБОДРАГ
ОМЧИКУС МАРКО
ОПСЕНИЦА ДРАГОСЛАВ
ПАВКОВИЋ НИКОЛА
ПАВЛОВИЋ МИХАИЛО
ПАЛ ТИБОР
ПАНИЋ-ШТОРХ МИРОСЛАВА
ПАНТОВИЋ ЉУБИША
ПАУНОВИЋ ЈЕЛЕНА
ПЕЈИН АТИЛА
ПЕЈИЋ ПРЕДРАГ
ПЕЈИЋ СВЕТЛАНА
ПЕКИЋ МИЛЕНКО
ПЕРИЋ ВИДАК
ПЕТКОВИЋ СРЕТЕН
ПЕТРОВИЋ ДАНИЦА
ПЕТРОВИЋ МИЛИЋ
ПЕТРОВИЋ СПОМЕНКА
ПИЉАК ГОРАН
ПИРИВАТРИЋ СРЂАН

ПЛАВШИЋ НИКОЛА
ПОПОВ ТОМИСЛАВ
ПОПОВ ЧЕДОМИР
ПОПОВИЋ АЛЕКСАНДАР
ПОПОВИЋ ДРАГАН
ПОПОВИЋ ЉУБОМИР
ПОПОВИЋ РАДМИЛА
ПОПОВИЋ РАДОМИР
ПОПОСКИ ДРАГОЉУБ
ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ ДРАГИЦА
ПРИЦА СТАНКО
ПУШИЦА СЛАВОЉУБ
ПУШКАР ВОЈИСЛАВ
РАДЕВИЋ МИЛОРАД
РАДИВОЈЕВИЋ СНЕЖАНА
РАДИЋ РАДИВОЈ
РАДОВАНОВИЋ ВОЈИСЛАВА
РАДОВАНОВИЋ МИЉАНА
РАДОВИЋ АЛЕКСАНДАР
РАДОВИЋ СИМЕОН
РАКИЋ ХРАНИСЛАВ
РАНЧИЋ ВЛАДИМИР
РАТКОВИЋ БОРО
РАТКОВИЋ ВОЈИСЛАВА
РАТКОВИЋ-КОСТИЋ СЛАВИЦА
РАТКОВИЋ-ТРИФУНОВИЋ ЉИЉАНА
РАШКОВИЋ ДРАГАН
РЕЂЕП ЈЕЛКА
РИСТОВИЋ МИЛАН
РОКАИ ПЕТЕР
РУДИЋ СРЂАН
САМАРЏИЋ АНА
САРИЋ НЕДЕЉКА
СВИРЧЕВИЋ РОСА
СИМИЋ ЖИВОРАД
СИНДИК ДУШАН
СИНДИК НАДЕЖДА
СПРЕМИЋ МОМЧИЛО
СРДИЋ РАДОВАН
СРНДАКОВИЋ АЛЕКСАНДАР
СТАМАТОВИЋ МИЛИЈА
СТАНИЋ МИЛЕ
СТАНОЈЕВ НЕБОЈША
СТАНОЈЕВИЋ ПАВЛЕ
СТЕВОВИЋ ИВАН
СТОЈАНОВИЋ ЗОРИЦА
СТОЈАНОВИЋ МИОДРАГ
СТОЈАНОВИЋ МИЋА
СТОЛИЋ АНА
СТРУГАР ВЛАДО
СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ ТАТЈАНА
СУБОТИЋ ГОЈКО
ТАОВИЋ МИЛОШ
ТАТИЋ-ЂУРИЋ МИРЈАНА
ТЕРЗИЋ МИЛАН
ТЕРЗИЋ СЛАВЕНКО
ТИМОТИЈЕВИЋ МИРОСЛАВ
ТИМОТИЈЕВИЋ СЛАВИЦА
ТОМОВИЋ ГОРДАНА
ТОМОВИЋ МИОДРАГ
ТОШИЋ ЂУРО
ТРАЈКОВИЋ НЕНАД
ТРГОВЧЕВИЋ-МИТРОВИЋ ЉУБИНКА
ТРИПКОВИЋ ЂОКО
ЋИРИЋ РАДОЈИЦА
ЋИРКОВИЋ СИМА
ЋУК РУЖА
УРИЋ НЕНАД
ФЕРЈАНЧИЋ БОЖИДАР
ФЕРЈАНЧИЋ СНЕЖАНА
ФОТИЋ АЛЕКСАНДАР
ХАЏИСТЕВИЋ ЉИЉАНА
ХЕГЕДИШ АНТАЛ
ЧАНАК МЕДИЋ МИЛКА
ЧОЛИЋ ЉИЉАНА
ЧОЛОВИЋ МИЛОСАВ
ШАРКИЋ СРЂАН
ШИМУНОВИЋ БИЉАНА
ШПАДИЈЕР РАДОСЛАВ
ШТРАСЕР ПАВЛЕ
ШУИЦА МАРКО
ШУПУТ МАРИЦА
ШУРДИЋ БОРИСЛАВ
ШУТАКОВИЋ-АНДРИЋ НАТАША

ПРЕДГОВОР

Два су момента утицала на сазревање одлуке да се приђе изради ове публикације, да се она реализује упркос бројним тешкоћама, и стави на располагање онима који су заинтересовани за рад на српској историји. Први је експанзија рада на проучавању српске прошлости, испољена увећањем броја људи који обрађују то поље, у нараслим и разгранатим научним дисциплинама, бројним публикацијама, па и тешко прегледном броју места у којима се на историји ради од наших варошица до светских научних центара. Последица те експанзије, изразите нарочито у другој половини нашег века, није само квантитативни раст, већ и све тежа савладивост онога што се ствара, непрегледност литературе о целини српске историје.

Други моменат су велике промене у техници сакупљања и обраде података, технички напредак који је захватио и нашу средину и који омогућава младим људима, садашњим и будућим истраживачима, да на битно другачији начин заснивају своју документацију и рукују њоме. Све више им се отвара приступ фондовима података и мрежама у које су такви фондови повезани, што подразумева лаку и брзу контролу над количином информација о којој раније генерације нису могле ни сањати. Судећи по досадашњим искуствима и базе података, и каталози и разне врсте „тезаура", изграђују се постепено, уношењем и укључивањем онога што чини текућу продукцију, регистровањем онога што улази у библиотеке и документационе центре, док се оно што је створено у ранијим деценијама и столећима мора постепено уносити у меморије.

Стојећи негде између техника и програма будућности, који ће бесумње олакшати рад истраживачима, и наслеђа прошлости, које у историјској дисциплини не замире и не губи актуелност онако као у многим другим наукама, запажали смо да један од задатака сада активне генерације може бити и тај да то велико наслеђе на систематичан на-

чин организује како би се олакшало савлађивање и укључивање у модерне облике документације. Видели смо то као практичан задатак, сложен посао, препун изазова и једва остварив.

Један од најопштијих изазова тицао се омеђивања материје. Оно што се у широком смислу подразумева под писањем историје почиње кад и српска књижевност, свако столеће показује знаке интересовања за прошлост, свако има неки облик бављења прошлошћу. Разноврсни облици историјског памћења и неговања традиција, историјска култура која се мења и развија, све то представља захвалан предмет занимања историјске науке, али се у овом пројекту морало оставити по страни и препустити другој врсти публикација, јер би иначе задатак био неостварив.

За ову књигу изабран је само позни део, онај који има учене, научне амбиције, који се садржајно и методолошки укључује у европску модерну историографију. Тај одељак код Срба почиње са Јованом Рајићем и његовим делом *Историја разних словенских народа йосебице Бугара, Хрвата и Срба* (I – IV, Беч 1794–1795). Рајићево дело се од претходне литературе, израсле из других традиција, не разликује само подробним излагањем и ученим апаратом, прегледом историјских извора, картама, генеалошким таблицама, напоменама, него и усвајањем европске историјске перспективе: уочавањем да после Антике долази „средње доба" које почиње досељењем Словена, а не Стефаном Немањом. Тек код Рајића и његовог савременика Павла Јулинца српска историја је добила почетак.

Ни у Рајићево време, ни у каснијим деценијама, историографија се није развила у академску дисциплину, мада се рад на откривању и упознавању прошлости није прекидао. Отуда се у првој половини XIX века није могло ограничити на текстове школованих историчара, већ су морали бити укључени и сви они писци који су прерађивали и допуњавали Рајићево наслеђе, а пре свега они који су у то доба сакупљали и објављивали грађу за српску историју. Тек пред крај XIX века, захваљујући деловању Велике школе, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије, а такође и захваљујући доласку школованих историчара и

археолога, имамо диференцирање између лаика и стручњака, а и између стручњака различитих профила; споменици прошлости се испитују са гледишта филолога, историчара књижевности, археолога, историчара итд.

Од тог времена било је могуће, бар у начелу, ограничити се на стручњаке, истраживаче, на оне који су откривали ново и унапређивали познавање историје, а популаризатори и писци текстова без истраживачких побуда могли су се оставити по страни. Међутим, познаваоци развоја науке на нашем тлу знају да крајем прошлог и почетком нашег века има много писаца у чијим текстовима се налазе и једни и други елементи, који су понешто ново привредили, а много више су обавештавали о ономе што се већ знало. У таквој ситуацији је било природно стати на становиште да је мања штета од укључивања писаца чији су неки текстови пригодни, него од изостављања оних који су уз популаризаторске списе дали стварни допринос откривањем нове грађе. У последњих пола столећа диференцираности и професионализма, могао се узимати у обзир формални критеријум, магистарски или докторски степен, научно или наставничко звање, али се и ту показало да није мали допринос оних који нису стекли формалне квалификације и да би било штета изгубити из вида информације о њиховим радовима.

Нису биле мање ни тешкоће код разграничавања онога што су стварали специјалисти различитих дисциплина. Одувек је међу стручњацима за проучавање језика, књижевности, уметности итд., било оних који су обрађивали историјске теме или су материју своје специјалности третирали на широкој историјској позадини. Други су остајали у језгру свога домена, бавили се стилским или техничким проблемима, и стога мање привлачили пажњу историчара. С друге стране, неке научне дисциплине су током свога развоја биле веома блиске историографији. Карактеристичан је пример старијих етнолога, антрополога и антропогеографа, који су своју материју проучавали у историјској димензији и за чије радове је одувек било интересовања међу историчарима и знатно пре модерне антрополошке оријентације. Али, кад није било формалног критеријума, препознатљивог обележја, избор је зависио

од просуђивања и процене приређивача и оних којима би се они обраћали за савет. Настојало се на томе да се не изоставе они научници из суседних дисциплина чији радови су већ до сада добили место у историјској литератури и који се препоручују пажњи историчара, али се није могла преузети обавеза да се обухвати све оно што су стварали сви археолози, историчари уметности или етнолози.

Није било могуће избећи ни једно ни друго разграничавање, издвајање онога што као српско треба да буде обухваћено овом књигом. Научно наслеђе које смо покушали систематски у њој приказати, откривало је да су одавно превазиђене романтичарске представе о народу као јединственој и неизмењеној целини за коју се у сваком периоду зна од чега је састављена и шта јој припада. Романтичарски начин мишљења се нашао у раскораку са емпиријском подлогом која је откривала да се и народ мења и обликује у историјском процесу, а усто је пројекцијом модерних граница и модерних претензија у далеке епохе изазивао бројне спорове међу суседним народима и културама и посредно отежавао објективно историјско истраживање. Имајући у виду примере просвећених народа који су превазишли такав начин мишљења и оно што га је пратило, овде се настојало предмет омеђити оним за што је српска историографија заинтересована. То нису у свим периодима исте територије, ни државе или њихови делови, нити увек исте популације, то су просторно-временски оквири који проистичу из историјских околности, сама истраживања су поставила имагинарне међаше.

У сваком случају, оно што спада у српску историографију није одређивано националношћу писца или територијом на којој су деловале институције или излазиле публикације, већ предметом интересовања, свим оним што је дуже од хиљаду година утицало на настанак и развој српског народа и његове културе. Велики, сложени и тешко обујмљиви предмет осветљавали су и многи други, не само српски истраживачи и писци. Ни у једном периоду српска прошлост није престала да буде предмет занимања суседа, а у модерно време није одсутна из европске или светске науке. Занемарити допринос који су дали људи других народа, писци других језика, значило би окрњити и осиромашити укупно

знање о српској прошлости. Отуда је било сасвим природно да се води рачуна о ономе што су на пољу упознавања српске историје урадили Руси, Французи, Немци, Американци, Чеси, Пољаци, што су о односима са Србима писали историчари суседних народа. Исто је тако природно било водити рачуна о ономе што су стварали историчари из народа који су били у југословенској држави. Ово је било потребно нагласити јер су у току рада приређивачи имали прилике да се увере да је известан број колега историчара налазио да им није место у *Енциклопедији српске историографије*. Уврштивање у ову књигу не значи да се ауторима придаје српска националност, већ значи да српска историографија има интереса за оно што су они стварали.

Оваквим, чинило се једино могућим опредељењем, задатак је постао неупоредиво тежи, остварив само непотпуно и несавршено. Границе земље и језика могле су се прекорачити само кад се настојало да се прати допринос појединаца, код институција се морало остати у границама Републике Србије, док су код публикација извора и периодике остале границе јужнословенског простора у којем је у прошлом столећу настајала литература.

Српска историјска наука се развијала у интензивном дијалогу са науком у свету, оствариваном у ограниченим подручјима појединих периода или ужих специјалности, док је овде преузета обавеза да се извештава о том дијалогу у целини, у односу на целокупну српску историју. То је практично тешко оствариво, па су се морале ставити извесне ограде. Отворена за писце свих језика и народа, ова књига ипак није могла да укључи све оне који су српске теме и српски простор обухватали у ширем контексту своје специјалности. Велики број византолога, слависта, стручњака за историју Османског царства или специјалиста за историју Хабзбуршке монархије унапредио је познавање историје српског народа осветливши опште околности у којима се развијао. Круг таквих стручњака је толико широк да се ни са много већим апаратом не би могао обухватити. Колико је то поље непрегледно могуће је уверити се летимичним погледом на само један део, текућу библиографију византолошке литературе. Морало се стога ограничити на оне научнике ко-

ји су се бавили специфично српским темама, и у чијем делу оне имају неко знатније место или су таквог значаја да не смеју бити занемарене.

Подаци о живим и активним истраживачима сакупљани су од њих самих, од установа, из публикација научних установа, из општих информативних публикација (библиографских лексикона и сличних књига). Црпљени из различитих извора, подаци су се разликовали и нису се дали подредити схеми одабраној за презентацију. Једну врсту недоследности су изазвали сами приређивачи. Они су, наиме, код оних писаца чији рад није пописан у библиографијама охрабривали и подстицали на исцрпније навођење радова него што је случај код преминулих писаца или оних који имају исцрпне библиографије радова о којима се у чланку даје податак. Зависно од извора, подаци о публикацијама, па и о функцији или положају појединаца заостају за стварним стањем. Познате тешкоће у комуникацијама, које су пратиле распад Југославије и оне изазване вишегодишњим ембаргом, морале су да утичу на обавештеност о раду и публикацијама, нарочито последње деценије.

Упозоравајући читаоце на ову слабост приређивачи се надају да и непотпуни и недовољно ажурни подаци могу бити од користи јер показују где је личност деловала и публиковала, што је путоказ за оне који стварају документацију где треба тражити допуне библиографских података не само за будућност него и за период несигурне покривености. Време и општи услови нису били наклоњени подухватима ове врсте, па ће се открити више белина него што би их било у нормалним приликама. Морао је изостати известан број аутора којима су само наслови радова били познати, јер се није могло доћи до најосновнијих података о животном путу.

Овај подухват се могао остварити једино захваљујући сарадњи великог броја аутора, чији се попис налази на почетку књиге, а потписи иза њихових чланака. Један део чланака у одељку Истраживачи и писци потписан је са „Р", најчешће у случајевима где је ауторски допринос мали било због тога што су подаци добијени од личности или што су преузети из других приручних дела.

У сваком случају, одговорност за њих је на приређивачима.

Сараднички допринос је био важан и у једном другом погледу, у помоћи коју су приређивачи, стручњаци за старију историју, добили од колега специјалиста за новију историју у ревизији и попуни алфабетара. Спомињући са захвалношћу савете и сугестије колега Славка Гавриловића, Милорада Екмечића, Владе Стругара, Андреја Митровића, Томе Миленковића, Милорада Радевића и Мирослава Јовановића, приређивачи су дужни да кажу да су сами одговорни за пропусте и недостатке у реализацији.

Сима Ћирковић — Раде Михаљчић

ПРИРУЧНА ДЕЛА

СИНТЕТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ

Станоје Станојевић, **ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА**, Београд 1908, 1910[2]; *Dějiny národa srbského*, Праг 1920[3], 1926[4]; Диселдорф (?) 1982[5] (фототипско издање); Београд 1993[6]. Ово дело је први целовити преглед о прошлости Срба. Пре Ст. *Историју српског народа* објавили су Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић али они су своју синтезу довели само до 1020. године. За целовитим прегледом одавно се осећала потреба. О томе сведочи чињеница да је прво издање распродато у претплати (3 900 примерака). Ст. се тужи да му је прво издање било лоше среће. Оно се појавило у години анексионе кризе те је из политичких разлога било забрањено у суседној монархији. Зато је део тиража уништен. Ст. тврди да је дело написао без икакве политичке намере јер историчар мора да служи „само једном идеалу, вечитом и непромењивом, мора служити само истини".

Према кључним унутрашњим и спољним променама Ст. је груписао градиво. Књига је подељена на дванаест одељака: *Балканско Полуострво пре доласка Словена, Насељавање Словена на Балканском Полуострву, Прве српске државе, Зета као политички центар српскога народа, Борба Зете и Рашке о превласт, Снажење српских држава, Превласт српскога народа на Балканском Полуострву, Борба српскога народа с Турцима, Српски народ под Турцима, Борба српскога народа против Турске и против Аустрије, Културни и политички препорођај српскога народа, Културно јединство српскога народа.* Четврто издање из 1926. садржи још један одељак: *Србија ослобађа и уједињује Србе, Хрвате и Словенце.* Ово поглавље не налази се у петом издању јер је Српска православна епархија за западну Европу као подлогу репринт издања узела *Историју српског народа* која је објављена 1910. године. Иза сваког поглавља налази се преглед важнијих извора и литературе. Друго и даља издања *Историје српског народа* садрже историјске карте преузете из *Српског историјског атласа* Василија Марковића, ученика Ст. Ст.

Ст. је приказао само политичку прошлост Срба на новој основи, на сопственој концепцији и оригиналној композицији, настојећи да упоредо прати прошлост свих крајева које су насељавали Срби. Рани средњи век је логично рашчланио на доба првих српских држава (IX и X век) и време борбе о превласт између Зете и Рашке (XI век), док је XIV век издвојио као доба српске превласти на Балкану. Политички и културни препород Срби су доживели у XIX веку. Природно, период турске власти и збивања ближа и савремена аутору, описана су сумарно, понекад у скици, зависно од дотадашњих истраживачких резултата Јована Томића, Стојана Новаковића, Михаила Гавриловића, Слободана Јовановића. Историју српског народа у Босни Ст. је писао према делу Вјекослава Клаића, а за рани средњи век користио је рад Фрање Рачког *Борба јужнога Славенства за државну неодвисност.* Више одељака, како сам истиче, написао је на основу извора.

Већ је наглашено да је Ст. у овом делу обрадио само политичку прошлост Срба. Културну историју, под којом се подразумевала историја привреде, друштва, државног и друштвеног уређења, уметности и књижевности, оставио је за другу прилику. Такву, широко засновану *Историју српског народа* почео је да пише много касније, у последњој деценији живота. Међутим, прерана смрт спречила га је да доврши ово дело. Објављен је само први део о изворима: *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књига I, *О изворима*, Београд 1937.

Ову синтезу је, према другом издању, на чешки превела Милада Паулова, а предговор је написао Јарослав Бидло. Бидло је допунио књигу Ст. Ст. Написао је преглед српске историје од 1910. до почетка Првог светског рата. Уз основни текст објављен је и библиографски додатак (стр. 440–464. издања на чешком језику).

ЛИТЕРАТУРА: ЛМС 251, 5 (1908) 98–101 (Ј. Радонић); Ст. Станојевић, *Поговор првом издању, Поговор другом издању*, Историја српског народа, Београд 1910[2], 346–367; Хрватска заједница 3 (1911) (М. Прелог); Савременик 6 (1911) 100–105; Слован 9 (1911) 158–159 (Ф. Кос); Гласник ИД НС 11, 3–4 (1938) 95–100 (Ј. Радонић); J. Bidlo, *Předmluva* u knjizi St. Stanojević, Dějiny národa srbského, Prag 1920, 21–29; Гласник СНД 19, 2 (1938) 249–251 (М. Пурковић); Записи 11, књ. 19, 1–6 (1938) 382–383 (Р. Драгићевић).

Р. Михаљчић

Константин Јиречек, **ИСТОРИЈА СРБА** (*Geschichte der Serben* I–II, Gotha 1911, 1918), Београд 1911, 1922–1923, 1952, 1978–1988 (фототипска издања). К. Ј. допринео је победи критичке школе у српској историографији. Критичка школа је да-

књига је остала без одјека, први прикази објављени су тек по завршетку рата (1918).

Аутор је у Предговору наглашавао да књига „нема други задатак ни већу претензију него да буде темељ даљем испитивању старије прошлости Срба у Угарској". Налазио је да ће бити потребно „много година и много научних радника" да би се подигла зграда која у пуној мери одговара наслову. Каснија судбина књиге дала му је за право. Све до данас књига је, додуше у проширеној и употпуњеној верзији, остала темељ на који се ослањају истраживања; дограђена је и реконструисана на много места, а још увек немамо историју Срба у Угарској која би одговарала захтевима науке.

Највеће интервенције извршио је сâм А. Ивић приређујући друго издање свога дела друкчијег наслова, већег обима и сложеније артикулације. У средиште интересовања Ивић је ставио Србе у Војводини и у складу са померањем тежишта додао је поглавља територијално ограничена на Војводину у тадашњем обиму са Барањом (преисторија, римски период и племена из времена сеобе народа). Уводно проширење је овлашно и потпуно одудара од степена сажимања и подробности документације у истраживачком делу књиге. Проширење на крају, услед померања хронолошке границе на 1703. годину, друкчијег је карактера и у складу је са главним делом књиге у коме се понавља текст из првог издања. Аутор срећом није изоставио неки део у коме се бавио Србима на великом простору, далеко већем него што је била Војводина.

Разлика у формату и слогу учинила је да се број страница скоро удвостручи, али текст није у тој сразмери увећан. Проширења у средишњем делу и апарату нису бројна ни обимна. Напомене у другом издању чине други део књиге и прате страницe основног текста. Иако се напомене лако налазе, ипак је отежан рад читаоцима заинтересованим за изворе, који представљају велику вредност књиге. Артикулација је темељито измењена, тако да књига у другом издању има 41 поглавље, од чега се 10 односи на материју додату на почетку и на крају књиге. Неколико поглавља посвећено је општем стању досељених Срба, привилегијама, уређењу, али политички догађаји и личности претежу у насловима измењених, мање обимних поглавља.

Заокупљеност борбама, деловањем личности, променама политичке природе, дала је делу обележја политичке хронике значајне утолико што прати све просторе на којима су се Срби нашли и што даје преглед свих значајнијих група. Захваљујући Ивићевом прегледу добијен је географско-хронолошки костур који омогућава да се повежу и организују веома разноврсни и раштркани подаци са великог простора на који су Срби доспели у XV и XVI веку. Унутрашњи развој Срба, културно стварање, деловање цркве, друштвена раслојеност, материјални услови живота и сличне опште теме једва су додирнуте у Ивићевој *Историји*. Дело је по својој оријентацији и концепцији заостајало за историографијом времена у коме се по други пут појавило, па су критичке примедбе пропратиле друго издање. Најгласнији и најрадикалнији критичар био је Душан Поповић, историчар који ће се и сам посветити историји Срба у Угарској. Неповољна је била околност што је Поповић указивање на слабости књиге повезао са политичким дисквалификацијама и што се дао руководити изваннаучним мотивима. Полемика се водила и у новинама и утицала је на даљи рад на историји Срба у Војводини.

Настојећи да превазиђе слабости Ивићевог дела група историчара окупљених у Историјском друштву у Новом Саду, на челу са Душаном Поповићем, покренула је рад на обимној монографији о Војводини, замишљеној у четири тома, од којих су три била посвећена историји. Од тога плана се појавио обимни зборник: *Војводина I. Од најстаријих времена до Велике сеобе*, Нови Сад 1939, стр. 572. Прилози четрнаест аутора неједнаки по обиму, научном нивоу, прилагођености замишљеној целини, превазилазе Ивићева поглавља о средњем веку и ранијим историјским епохама. Прилози врло компетентних аутора о духовном животу, књижевности и уметности испуњавају празнине остале после Ивићеве књиге. Оно, међутим, што прати главни део Ивићевог излагања зависно је од материјала, који је он открио и употребио, мада га на многим местима укључује у тематске целине којих нема код Ивића.

Зборник *Војводина* прати и допуњава Ивићеву *Историју*, али је не може заменити због хетерогености и неусклађености појединачних прилога и недостатка погледа на целину и организовања целине. Десило се да су две књиге осуђене да се користе напоредо, па је утолико необичније што у предговору зборника *Војводина* Ивићева *Историја* није споменута уз дела Пикоа, Швикера, Ваничека, научно мање вредна и неупоредиво мање утицајна. Историјско друштво у Новом Саду успело је да припреми и другу књигу монографије која покрива период од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708) и цитира се као *Војводина II*, мада никад није била у књижарском промету и није довршена (нема насловне стране, садржаја ни индекса). Избијање рата 1941, успостављање мађарске власти, спречили су нормално завршавање и дистрибуцију књиге, тако да је она повезана у послератном периоду и повремено продавана или дељена заинтересованима у Матици српској, где се нашао тираж незавршене књиге.

ЛИТЕРАТУРА: критике Душана Поповића: СКГ 28 (1929) 560–561; Гласник ИД НС 3 (1930) 134–144; одговори А. Ивића: Гласник ИД НС 3 (1930) 145–154; Време 10 (1930) бр. 2880, 2885, реплика Д. Поповића у бр. 2882; Ивићева критика зборника *Војводина I*: ЛМС 114 (1940) 278–284, 418–431. Приказ спора из пера Милутина Јакшића: ЛМС 104 (1930) 72–73, 281–283.

С. Ћирковић

Владимир Ћоровић, **ИСТОРИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ**, Београд 1933, 1989[2]. Непуну деценију и по после уједињења Срба, Хрвата и Словенаца објављена је *Историја Југославије* В. Ћ. Штампана је у великом формату на 614 страна двостубачног текста иза кога се налази преко сто брижљиво одабраних илустрација. Природно, није реч о краткотрајној историји новостворене државе већ о прошлости народа који су ушли у њен састав. То је прво дело које приказује укупну прошлост Срба, Хрвата и Словенаца. Пре Ћ. популарне прегледе историје ових народа написали су Антон Мелик (*Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev* I–II, Ljubljana 1919), Станоје Станојевић (*Историја Срба Хрвата и Словенаца*, Београд 1919, 1924[2]) и Васиљ Поповић (*Историја Југословена*, I свеска, *Синтетичан преглед средњевјековног развоја земље и народа*, Сарајево 1920). *Историјом Југославије* Ћ. је наткрилио своје претходнике. Природно, он је користио раније историографске резултате, али је добар део текста написао на основу сопствених истраживања.

Намењено ширем кругу читалаца, дело В. Ћ. писано је без научног апарата. Он је изоставио и библиографију, али је често давао оцене радова које је користио. Синтетички приказ почиње од досељења Словена на Балканско полуострво, а завршава се са 1930. годином. Текст је поделио у пет већих целина. Прво раздобље је најдуже – од досељења Словена до XII века. За следећа размеђа узео је битку на Косову, битку на Мохачу и Први српски устанак. Ћ. није следио временску поделу свог учитеља Константина Јиречека коме је Маричка битка кључна временска одредница (видети *Историју Срба* К. Јиречека).

С обзиром на време издања *Историје Југославије* (1. јануар 1933), могло би се помислити да је ова књига политички наручена. Сигурно је, међутим, да је изашла из пера одушевљеног поклоника југословенске идеје. Идеју интегралног југословенства Ћ. је прихватио још као учесник омладинског покрета уочи Првог светског рата. Хрватски историчар Фердо Шишић пише да Ћ. већ по пореклу и местима школовања (Мостар, Беч) спаја „naš *istok* sa našim *zapadom*, to jest on savršeno poznaje duh, mentalitet i shvatanje Srba, Hrvata i Slovenaca".

Историју Југославије нису сви дочекали раширених руку али су је веома повољно оценили његови угледни савременици: Алекса Ивић, Васиљ Поповић и Фердо Шишић. Сви су сагласни да је остао доследан начелу које је истакао у предговору – *историји је једина дужност да утврди чињенице и изнесе пуну истину*. Ф. Шишић пише да је Ћ. своје дело израдио са замерном објективношћу. „On je jednakom simpatijom gledao na Srbe, Hrvate i Slovence; nigdje se ne osjeća kakav žalac intolerancije, budi vjerske, budi političke... S ovoga gledišta treba da Ćorovićeva *Istorija Jugoslavije* služi kao uzor našim historičarima".

Ћ. је био свестан да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, од 1929. Краљевина Југославија, настала на размеђи цивилизација. Пре 1918. ови народи никада нису живели у заједничкој држави. Њихове државне творевине биле су одвојене, а неке краткотрајне. Народи који су били обједињени у Краљевини Југославији, вековима су се налазили у саставу страних држава као што је Византијско царство, Франачка, Млетачка република, Угарска, Хабзбуршка монархија, Турска. Ћ. је стога више пажње посветио историји народа него држава. Пошао је од убеђења да политичке границе нису представљале стварне ограде међу племенима. Становништво се пресељавало, мешало, успостављало присне везе, понекад заједнички наступало. Ћ. је веровао да се у народу изграђивала извесна свест о заједници са којом су далековидији умови одавно рачунали. Следећи ове поставке, он је тражио и истицао елементе спајања а не раздвајања. У томе новија критика налази слабу страну приступа В. Ћ. у *Историји Југославије* „у којој вредност метода пре свега зависи од вредности њених југословенских концепција" (Р. Самарџић). Ово дело по други пут је објављено 1989, али са неповољном оценом Радована Самарџића, изреченом пре распада Југославије.

ЛИТЕРАТУРА: ЛМС 334,–2 (1933) 180–182 (А. Ивић); Мисао 41,–4 (1933) 501–502 (Д. Поповић); Д. Николајевић, *Шта је историјска истина?* Правда бр. 10 190, 10 191 (1933); Политика бр. 8936 (1933) (В. Новак); Slavonic Rewiev 3 (1932–1933) 482–486 (D. Subotić); Slovenec 70 (1933) (T. Potokar); В. Поповић, *Др Владимир Ћоровић*, СКГ 41 (јануар–април 1934) 427–434; D. Stranjaković. *Une nouvelle histoire de Yougoslavie*. Le monde slave 7 (1934) 87–129; ЈČ 1–2 (1935) 130–135 (F. Šišić); Р. Самарџић, *Писци српске историје*, Београд 1976, 245–253; Р. Самарџић, *Поговор* у фототипском издању *Историје Југославије* В. Ћоровића, Београд 1989, 606–613; Р. Љушић, Р. Михаљчић, *Предговор* у књизи В. Ћоровића. *Историја Срба*, Београд 1989, 1989[2], 1995[3], I–XVI; Р. Самар-

ћић. *Писци српске историје* IV, Београд 1994, 193–205, 267–273.

Р. Михаљчић

Владимир Ћоровић, **ХИСТОРИЈА БОСНЕ**, Београд 1940. *Хисторија Босне* је животно дело В. Ћ. Објављену и необјављену грађу за ову књигу почео је да прикупља још 1909. године када се запослио у Земаљском музеју у Сарајеву. Највећи део грађе прикупио је у Дубровачком архиву. Међу необјављеним радовима В. Ћ. налазе се, за штампу припремљени архивски исписи, *Белешке из канцеларијских и нотарских списа дубровачког архива* (стр. 489 + 37).

Целовитом приказу праисторијског доба и средњовековне прошлости Босне претходили су мањи радови В. Ћ.: *Бан Кулин, Питање о пореклу Котроманића, Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423–1427), Бан Борић и његови потомци*, затим монографија *Краљ Твртко I Котроманић*. Међутим, полазна основа и идејна потка *Хисторије Босне* била је приступна академска беседа В. Ћ., *Територијални развој босанске државе у средњем веку*.

Обимно дело од 658 страна Ћ. је поделио на дванаест већих целина: *Прехисториско доба, Римски период, Средњи век, Босна у XIII веку, Влада Стефана Котроманића, Босна на врхунцу своје моћи, Босна у XV веку, Постанак Херцеговине, Последњи трзаји, Пад Босне, Пад Херцеговине, [Прилози]*.

У синтетичким прегледима предност се даје подели која је заснована на унутрашњем развитку државе и друштва, са тематски јасно омеђеним целинама. Ћоровић се определио за претежно хронолошку периодизацију. Показало се да у овом случају рашчлањење текста није најпрецизније. Глава *Средњи век* покрива, у ствари, само рани средњи век, од досељења Словена до владавине Кулина бана. Ту је укључен и одељак о *цркви босанској*. Ретко када се почетак и крај једног столећа подударају са кључним заокретима који међе и заокружују епоху од сто година (*Босна у XIII веку, Босна у XV веку*). Синтетички текст који се завршава падом Херцеговине, тачније одељком о Херцеговићима, допуњен је аналитичким прилозима о Котроманићима, затим текстом о народним песмама о пропасти Босне и турским намесницима у Херцеговини. За разлику од *Историје Југославије* и *Историје Срба*, изразитих синтетичких дела која су писана без научног апарата и пратеће библиографије, у *Хисторији Босне* Ћ. се готово на свакој страни позива на изворе и литературу. Када је реч о политичкој историји, ово дело је знатно садржајније и потпуније од ранијих целовитих прегледа прошлости Босне. Историју културе Ћ. је свесно изоставио, намеравајући да тој области посвети посебну књигу. Али запоставио је историју привреде и друштва. Што се тиче *цркве босанске*, увек актуелне теме, Ћ. се разапињао између концепције Фрање Рачког и противника схватања хрватског историчара. Није се, међутим, колебао када је у питању етничка структура становништва и писмо. Бан Матија Нинослав своје поданике изричито назива Србима за разлику од Дубровчана или Влаха „али се такви примери у XIV веку више не понављају. Босанци се зову само *Бошњани* и *добри Бошњани*; тако и никако друкчије. Они пишу ћирилицом; ни једна повеља из босанске државне канцеларије није написана нити је изишла у другом писму, – и за то се писмо зна и каже да је српско, али то се не сматра као нека нарочита племенска карактеристика народа".

На основу истраживачких резултата о прошлости, Ћ. је у уводним и завршним страницама синтезе укратко изложио своје виђење будућности Босне. По свом географском положају и становништву, Босна је од давнина представљала природну копчу, али понекад и јабуку раздора између Срба и Хрвата. Она никад није добила обележје националне државе. Ни дело краља Твртка није се одржало. Сеобама и мешањем становништва угасила се свест о некадашњој држави. Бремента супротностима, пре свега верским разликама, Босна је постала само географски појам. Пошто је у XIX веку почела борба за ослобођење од Турака, „нико више није тражио да се обнови та стара држава, него је тежња свих била да се уђе у оквир својих других националних заједница, односно код већине да се створи права српска национална држава".

Хисторија Босне објављена је као прва књига. Ћ. је наговестио још две – културну историју Босне и прошлост ове земље под влашћу Турака и Аустроугарске. Прерана, трагична смрт спречила га је да оствари своју замисао.

ЛИТЕРАТУРА: Гласник ЈПД 21,–6 (фебруар 1940) 451–458 (М. Ал. Пурковић); В. Поповић, *Ћоровићева историја Босне*, СКГ 62,–5 (1941) 390–393; Политика бр. 11773 (13. март 1941) (Д. Поповић); Глас МС 119 (1941) 34–35 (Ј. Митровић); Правда бр. 13089 (1941) (В. Бумбаширевић); N. Radojčić, *Die wichtigsten Darstellungen der Geschichte Bosniens*, Südostforschungen 19 (1960) 146–163; Ј. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1–2 (1976) 307; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 23–24; Р. Љушић, Р. Михаљчић, *Предговор* у књизи В. Ћоровића, *Историја Срба*, Београд 1989, 1989[2], 1995[3], I–XVI.

Р. Михаљчић

Владимир Ћоровић, **ИСТОРИЈА СРБА**, Београд 1989, 1989[2], 1995[3]. Драматична је прошлост овог дела В. Ћ. Пола века остало је у рукопису. Пошто је написао *Историју Југославије*, која је објављена почетком 1933, Ћ. је, уз остале послове, припремао нову синтезу. Овог пута ограничио се на прошлост Срба. Рукопис је предао издавачу Петру Петровићу марта 1941, а погинуо је 17. априла исте године. Издавач је због рата одустао од намераваног штампања. Било му је познато да се Ћ. замерио Немцима и као историчар и као политичар. Зато је рукопис склонио на сигурно место, чекајући боље дане. Објављивање *Историје Срба* после рата спречавали су не толико неуки званичници колико приучени историчари. Један од њих није двојио књижевника Светозара Ћоровића од историчара Владимира Ћоровића. Дело је коначно обелодањено 1989. За кратко време доживело је три издања. Ни са насловом није ишло глатко јер га нема у рукопису. Зна се да је аутор „Народном делу", првом несуђеном издавачу, предлагао два наслова: *Историја српског народа* или *Срби (културна и политичка историја)*. Редакција БИГЗ-а донела је одлуку да се рукопис без назива наслови *Историја Срба*, што се, нажалост, подудара са најбољим делом Константина Јиречека, учитеља В. Ћ.

Приступ В. Ћ. истоветан је у обе синтезе. *Историју Срба* као и *Историју Југославије* писао је са становишта интегралног југословенства. Он је доследно истицао доба сарадње, заједничког живота и борбе етнички сродних јужнословенских племена. Истоветна стремљења и сарадњу налази у дубокој прошлости. Као изразит пример наводи груписање племена око Људевита Посавског.

Књига је подељена на седам већих, али неједнаких целина: Продирање Словена и њихово насељавање на Балканско полуострво, Прве српске државе, Држава Немањића и њено расуло, Срби између Турака и Мађара, Турски замах, Под туђинском влашћу и Ново доба (од устанка Карађорђа до Другог светског рата). Битку на Косову и Први српски устанак узео је за кључна размеђа, кључне временске одреднице.

Ћ. је пре свега приказао политичку прошлост Срба, њихов однос са балканским државама и народима. По речима Ћ. за Србе је везана судбина три велике силе: Византије, Аустрије и Турске. Прошлост Срба сагледао је у склопу свих значајнијих међународних збивања. Истовремено је пратио и културну историју. Читава поглавља посветио је културном наслеђу, књижевности и уметности. Али историја привреде и друштва није заступљена сразмерно резултатима оновремених истраживања. Пошто оцена овог дела тек предстоји, пред критичарима је морална обавеза – да имају у виду време настанка, а не време објављивања *Историје Срба*. Сам Ћ. пише да је овом књигом настојао да истакне улазак српског народа у европску заједницу и „нађе оно што је битно и трајно српско, што је битно позитивно и конструктивно. Историја треба да покаже које су то унутрашње вредности... што су успеле да нас одрже".

Завршна поглавља Ћ. је написао као савременик, понекад и учесник политичких збивања. *Историјом Срба* први је приказао доба Краљевине Југославије. Свој текст довео је до тренутка када је криза достигла врхунац, када пожар светског рата само што није захватио Југославију. Као добро обавештена личност и учесник збивања, *Историју Срба* завршава сопственим виђењима и политичким проценама. Зато последња поглавља ове књиге данас имају изворну вредност.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1–2 (1976) 309–310; Р. Љушић, Р. Михаљчић, *Предговор* у књизи В. Ћоровића, *Историја Срба*, Београд 1989, 1989[2], 1995[3], I–XVI.

Р. Михаљчић

Сима Ћирковић, **ИСТОРИЈА СРЕДЊОВЕКОВНЕ БОСАНСКЕ ДРЖАВЕ**, Београд 1964. Иако изашла пре више од тридесет година, ова синтеза средњовековне босанске историје је до сада најбоље свеобухватно и критичко дело ове врсте, незаобилазно у свим истраживањима овог периода босанске историје. Упркос чињеници да се историографија о средњовековној Босни развијала више од једног века, пре Ћ. су настале само две помена вредне синтезе средњовековне босанске историје. Прва је *Povjest Bosne do propasti kraljevstva* (1882) хрватског историчара Вјекослава Клаића, темељно и критички урађена на основу до тада објављених извора. Друга је, пред сам Други светски рат (1940) објављена *Хисторија Босне* Владимира Ћоровића, која подробно обрађује прошлост Босне од праисторије до 1482. Иако је рађена и на основу необјављене дубровачке грађе, она је концепцијски застарела, без осврта на привредни, друштвени и културни развој. Управо све ово надокнађује и исправља Ћ. у својој синтези. Осим тога, његови претходни радови о средњовековној историји Босне, посебно монографија о Стефану Вукчићу Косачи и његовом добу (1964), темељно познавање литературе и извора, као и систематско истраживање необјављене грађе Дубровачког архива, чине да ова синтеза далеко надмашује све претходне. Зато данас представља добар, критички приручник коме недостају само иновације извора и литературе и у међувремену поодмаклих истраживања о појединим питањима.

Иако је ова синтеза Ћ. пре свега намењена научној и стручној јавности, она је због своје прегледности и јасног стила приступачна и ширем кругу читалаца. Временски, она обухвата период од насељавања Словена на ове просторе у VI и VII веку, преко стварања босанске државе као једне од раних српских држава, па све до њене пропасти 1463. односно пада Херцеговине 1481. Излагање хронолошки прати ток средњовековне прошлости Босне и подељено је на седам поглавља, прилагођених периодизацији за коју се определио сам аутор. Посебно треба истаћи да се испред сваког поглавља опширно наводе извори за тај период, подвргнути строгој научној критици, и што је нарочито важно, често допуњени ауторовим истраживањима необјављене грађе Дубровачког архива.

Прва глава посвећена је образовању босанске државе. Најпре је кратко приказана римска Далмација, затим насељавање Јужних Словена на њене просторе, а онда формирање најстарије босанске државе, у долини реке Босне у X веку. У другом поглављу приказана је борба за очување државне самосталности (1180–1250), где је посебно место посвећено времену бана Кулина, појави дуалистичке јереси и образовању цркве босанске. После тога долази превласт Угарске а затим кнезова Шубића као господара Босне. Централно место књиге и највише простора посвећено је поновном осамостаљењу Босне, њеном успону и ширењу (1322–1391), посебно краљу Твртку I као њеном најзначајнијем владару, а онда периоду надмоћи обласних господара после његове смрти (1391–1422). Последња два поглавља говоре о поновном учвршћењу краљевске власти и обнови угледа Босне, све већем окретању према Угарској пред турском опасношћу, херцегу Стефану Вукчићу Косачи, односима са Дубровником, и на крају слому босанске државе и коначном паду под турску власт. Поред добро одабраних илустрација и карата које прате раст а затим пропадање Босне, књига садржи и прилоге са списковима владара и родословним таблицама.

С обзиром на концепцију ове синтезе која је имала за циљ да најконцизније, на што мањем простору, прикаже средњовековну историју Босне, изостала су посебна поглавља о привредном развоју, култури и друштву, као и цркви босанској и развоју градских насеља, већ су основни резултати о овим питањима уткани у основно излагање о политичкој историји средњовековне Босне.

ЛИТЕРАТУРА: ГЗМ 20 (1965) 295–304 (М. Вего); И. Божић, *О историји средњовековне Босне, Студија др С. Ћирковића*, Политика, бр. 18449. 14. II 1965. стр. 16; B. Krekić, *Storia dello stato medievale bosniaco (S. Ćirković)*, Nuova rivista storica 49 (1965) 1-4; J. Fine. Jr., *S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države*, Speculum 41 (1966) 526–529; П. Јовановић, *С. Ћирковић, Историја средњовековне Босне*, ИЗ 22, 2 (1965) 389.

А. Веселиновић

ИСТОРИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, Редакција за Историју Црне Горе, Титоград 1967. књига **1**; 1970. књига **2**, том 1. и 2; 1975. књига **3**, том 1. и *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Народна књига, Београд 1981.

Рад на изради вишетомне *Историје Црне Горе* отпочео је почетком 1962. године оснивањем Редакције за историју народа Црне Горе као институције Извршног вијећа (владе) Скупштине Црне Горе. У састав Редакције именовани су: др Никола Банашевић, др Димитрије Вујовић, Ристо Драгићевић, Никола Ђаконовић, др Мирчета Ђуровић, Милинко Ђуровић, Радован Лалић, др Томица Никчевић, др Бранко Павићевић и др Глигор Станојевић. Редакција је за председника изабрала генерал-пуковника Милинка Ђуровића а за секретара др Томицу Никчевића.

Најзначајнији део посла Редакција је урадила до половине 1963. године утврђивањем концепције, периодизације и обима дела. У том поступку Редакција је консултовала многе стручњаке међу којима и истакнуте професоре Универзитета у Београду (М. Гарашанин, И. Божић, С. Ћирковић, В. Чубриловић, С. Радојчић и други). Најављено је тако вишетомно научно дело у 8 књига, са заједничким називом *Историја Црне Горе* од најстаријих времена до краја Другог светског рата: прва књига обухвата, поред увода о геоморфологији простора данашње Црне Горе, периоде од палеолита до краја XII века; друга – средњи век; трећа – време формирања црногорских племена (XVI–XVIII век); четврта – раздобље формирања црногорске државе (доба Петра I и Петра II); пета – период од одвајања световне од црквене власти до уједињења Црне Горе са Србијом и укључења у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца (од половине XIX века до 1918. године); шеста – Црна Гора у Краљевини Југославији; седма – Црна Гора у ослободилачкој борби народа Југославије (1941–1945); осма књига – биће, како је замишљено, посвећена историографији о Црној Гори.

Ово је требало да буде најпотпуније до тада написано дело о историји Црне Горе, на изради ће се ангажовати најбољи познаваоци њене историје. У Београду су тада живели не само најистакнутији већ практично и једини познаваоци најстарије историје Црне Горе – од палеолита до новог века. Зато је, иако формално у Титограду, Редакција у току рада на првим књигама па све до почетка осамдесетих година, односно до свог укидања, имала своје седиште у Београду. То је могло сметати само онима који су се противили целокупној концепцији ове *Историје Црне Горе*. Кад већ нису могли остварити идеју о писању прве „Историје *црногорског народа*“, очекивали су бар Историју *народа* Црне Горе. Ангажовање аутора према утврђеној концепцији Редакције и усвојеној периодизацији није давало никакве наде да ће се и у тако значајном делу преименовати *српски народ* у Црној Гори у *црногорски* на целом простору Старе Црне Горе, брдских и херцеговачких племена и Приморја са Боком Которском, иако се Црна Гора тога имена први пут помиње, као област у Зети, од средине XIV века, а тек од XVI века почиње историја Црне Горе, међународно признате као независне државе на Берлинском конгресу 1878. године.

На питањима да ли су Црногорци Срби или посебан народ Редакција је почела свој рад. На њима је дошло и до промена у њеном саставу. Од половине 1963. године њу су напустили др Бранко Павићевић и др Томица Никчевић, а нешто касније и др Никола Банашевић и Радован Лалић. Од 1965. године у раду Редакције је веома кратко време учествовао др Павле Мијовић а све до њеног распуштања др Владо Стругар. Послове секретара Редакције водио је од тада Видак Перић. Редакција је, без обзира на промене у свом саставу, наставила рад на основама које је објавила у Првој књизи 1967. године и у посебним напоменама уз прва два тома Друге књиге. У својој речи уз Трећу књигу она наглашава да „рад на Историји Црне Горе постаје све опсежнији и сложенији, у ствари тежи“. Редакција, међутим, остаје чврсто на томе да у ово дело уђу искључиво „поуздани резултати науке“ и наглашава да је „поштовање сваког ауторства – са свим његовим својствима у истраживању и писању – неопходност у делу ове врсте као што је *Историја Црне Горе*“.

Већ на основу имена аутора и рецензената прве три књиге *Историје Црне Горе* и аутора позваних на сарадњу на осталим књигама Редакција је испољила своју способност и вољу да оствари усвојени концепт овог дела искључиво на провереним научним резултатима.

Прву књигу написали су: Зарије Бешић, *Геоморфолошки развитак Црне Горе*; др Драга Гарашанин и др Милутин Гарашанин, *Црна Гора у праисторијско доба, Црна Гора у освит писане историје* и *Црна Гора у доба Римског царства – до оснивања провинције Превалис*; др Јован Ковачевић, *Црна Гора у доба Римског царства – од оснивања провинције Превалис до почетка VII вијека* и *Од досељења Словена до краја XII вијека*.

Другу књигу – *Црна Гора у доба Немањића* (том 1) и *Црна Гора у доба обласних господара* (том 2) – написали су: др Сима Ћирковић, *Зета у држави Немањића* и *Доба Балшића* I; др Иван Божић, *Доба Балшића* II, *Зета у Деспотовини, Владавина Црнојевића*; др Димитрије Богдановић, *Књижевност*; др Војислав Кораћ, *Архитектура*; др Јованка Максимовић, *Скулптура*: др Павле Мијовић, *Сликарство и примијењена умјетност* (том 1); др Војислав Ђурић, *Умјетност* (том 2).

Трећу књигу, том 1. написали су: др Глигор Станојевић, *Црна Гора у XVI вијеку, Црна гора у XVII вијеку, Црна Гора у XVIII вијеку*; др Милан Васић, *Градови под турском влашћу*.

Прву, Другу и Трећу књигу, које су штампане у формату А–4, обима преко 2 000 страна са илустрацијама и историјским картама, припремила је за штампу и објавила Редакција за Историју Црне Горе.

Редакција је позвала на сарадњу на преосталим књигама и ове ауторе: Ђока Пејовића (4. књига), др Радомана Јовановића и др Новицу Ракочевића (5. књига), др Димитрија Вујовића (6. књига), Велимира Терзића и Батрића Јовановића (7. књига).

Како је одлуком Извршног вијећа Скупштине Црне Горе Редакција престала да ради „Народна књига“, издавачко предузеће из Београда, наставила је издавање *Историје Црне Горе* објављивањем дела др Ђока Пејовића, уместо *Четврте књиге*, под насловом: *Црна Гора у доба Петра I и Петра II – Оснивање државе и услови њеног развитка*.

Иако формално није саставни део *Историје Црне Горе* 1–8, књига др Ђока Пејовића представља, према концепцији дела, периодизацији, као и начину обраде, обиму ове књиге и њеном аутору наставак *Историје Црне Горе*.

Укидање Редакције за *Историју Црне Горе* и начин објављивања књиге др Ђока Пејовића, којим је стварно престало излажење овог амбициозно започетог дела, показују да су осамдесетих година на политичку сцену у Црној Гори ступиле личности које су политичким средствима зауставиле објављивање дугогодишњих научних истраживања предвиђених аутора вишетомне *Историје Црне Горе*.

О целокупној концепцији *Историје Црне Горе* и о објављеним књигама није било запажених научних приказа или озбиљније критике.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Живковић, *Најновија историја црногорског народа* (Историја Црне Горе, кн. 1, Титоград 1967; кн. 2, том 1. и 2. 1970; кн. 3, том 1. 1975, Стварање – часопис за књижевност и културу 32, 1977; С. Ћирковић, J. Ковачевић и И. Божић, *О једном схватању и једној „критици“ Историје Црне Горе*, ЈИЧ 1–2 (1977) 107–128; Г. Станојевић, *Критика ради критике*, ЈИЧ 1–2 (1977) 129–168.

В. Перић

Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, **ISTORIJA JUGOSLAVIJE,** Beograd 1972, 1974[2], енглеско издање – New York 1974; кинеско издање – Пекинг 1984.

Ово је други по реду целовити преглед прошлости југословенских народа, објављен четири деценије после *Историје Југославије* Владимира Ћоровића. Дуги временски период – од описа античке баштине на тлу Југославије до југословенске револуције – сажет је на сразмерно малом простору (стр. VIII+607, укључујући 200 илустрација и 59 историјских карата). Текст је подељен на четири веће целине: *Успон и пад средњовековних држава* (11 глава); *Живот и борбе у склопу великих монархија* (8 глава); *Борбе за националне државе и модерно друштво* (10 глава); *Путеви уједињавања и борбе за социјалну револуцију* (21 глава). Текст је, дакле, рашчлањен на равно 50 наслова. Аутори су настојали да наслови „покрију“ све југословенске народе и да упоредо прате њихову судбину. Али често је изостајала повезана слика догађаја и збивања на целом простору јер су јужнословенски народи имали различите путеве развитка. Они су се налазили између Византије и Франачке, Турске и Хабзбуршке монархије, Цариграда и Рима, Истанбула и Беча.

Од политичке историје било је лакше упоредо пратити економски развитак, друштвене и верске покрете: Успон привреде, Друштва у формирању, Културни и верски покрети, Национални препороди.

За разлику од *Историје Југославије* коју је Владимир Ћоровић написао као одушевљени поклоник интегралног југословенства, аутори ове синтезе подједнако указују на обједињујуће елементе, али и на суштинске, цивилизацијске разлике. Верска подела хришћанског света у раном средњем веку оставила је дубок траг у нашим крајевима. И западна и источна црква показале су знатно већу интегративну снагу од држава које су настајале на територији будуће Југославије. „Свака од цркава повезивала је своје вернике у једну идеалну целину спојену једнаким веровањима, обредима и симболима“. Црква је знатно утицала на књижевност и уметност. Тако је настала источна и западна културна зона. Под дуготрајном страном влашћу разлике се продубљују.

Померањем тежишта интересовања са политике на изучавању социјалних структура и социјалног развоја, менталитета, националних институција, аграрних и урбаних феномена, начина живота, модернизације друштва, идеологије, културе, привреде учињен је искорак из дотадашњих оквира српске и југословенске историографије, у потпуности заокупљене политичком историјом, ка бављењу историјом као тоталитетом. У концепцији аутора акценат је стављен на историју XIX и посебно XX века, чему је посвећено и сразмерно највише простора (197–566. стр.). У континуитету, кроз више векова, посматрани су процеси социјалног ослобођења сељаштва, отпори патријархалног света модерним временима, нестајање старих и формирање нових класа, национални препороди, настајање националних држава у сенци велике европске дипломатије заинтересоване за Балкан. Указано је на неједнакости економског, културног, социјалног развоја. Посебна пажња је посвећена процесима интеграције различитих покрајинских идентитета и утемељивања посебних нација одређених религијом, језиком, менталитетом, свешћу о посебном пореклу. У средишту интересовања аутора су процеси дугог трајања и историјске прекретнице попут српске револуције (1804–1815), револуције 1848–1849, ратова за ослобођење (1912–1918), југословенске револуције (1941–1945).

Перцепција књиге *Историја Југославије* била је различита. Уз афирмативне оцене о вредности дела изражене су и бројне критике које су се одликовале идеолошком искључивошћу, нетрпељивошћу, одсуством стручне културе и, највећим својим делом, носиле су печат времена у коме се књига појавила. Оцене републичких политичких руководстава „о неповољном стању у нашој историографији“ пресудно су утицале да вредновање овог научног дела изгуби карактер стручне критике и добије све одлике идеолошке критике и политичке оптужбе. Аутори су нападани у име „виших националних интереса“ а сам метод критике означаван „напредним“, „марксистичким“, „класним“. Ауторима је замерано што су у име научности одбацили принцип „симетрије“ у историји и неједнаки простор у своме делу посветили свим југословенским нацијама. Импутирано им је да су превелику пажњу посветили историји српске државе и српског народа. Замерано им је што су на нацију гледали као на резултат процеса а не трајно датог стања у историји. Без аргумената је одбацивано њихово тумачење националних препорода, питања хрватске државности, српске националне идеологије, суштине правашког покрета и историјског порекла његове идеологије, односа државности и нације, историје муслиманске нације и друго. Посебне тематске целине критици *Историје Југославије* посветили су часописи *Gledišta* и *Časopis za suvremenu povjest* а касније су се у полемику са ауторима упустили и историчари и новинари окупљени око *Vojnoistorijskog glasnika*, часописа *Наше теме*, *Комуниста*, сарајевског *Ослобођења*, загребачких листова *Oko, Vjesnik, Vjesnik u srijedu.* Насупрот идеологизованој критици која је имала све одлике политичке кампање одговор аутора *Историје Југославије* темељио се на знању. Појава текста М. Екмечића, *Одговор на неке критике Историје Југославије*, један је од преломних тренутака у мукотрпном „пробијању“ и рађању стручне историјске критике у српској и југословенској историографији друге половине XX века.

ЛИТЕРАТУРА: P. Strčić, *Primjedbe na tekst o Istri u drugoj polovini XIX st. u „Prosvjetinoj" Istoriji Jugoslavije*, ČSP 1 (1973) 195–210; M. Gros, *Ideja jugoslovenstva u XIX stoljeću u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 8–21; V. Ciliga, *O interpretaciji hrvatske povjesti XIX st. u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 22–31; B. Krizman, *Stvaranje jugoslovenske države i njeni međunarodni odnosi u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 32–42; H. Matković, *Sinteza se mora temeljiti na povjesnoj faktografiji*, ČSP 2 (1973) 43–48; S. Koprivica-Oštrić, *Prikaz komunističkog poretka u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 49–55; Z. Stipetić, *O pristupu i interpretaciji kulturnih procesa u „Jugoslaviji“*, ČSP 2 (1973) 56–62; I. Jelić, *O pristupu povjesti jugoslovenske revolucije u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 63–69; S. Žarić, *O nekim pitanjima prikaza NOB-a i revolucije u „Istoriji Jugoslavije“*, ČSP 2 (1973) 70–72; Gledišta, 3. mart 1973, 261–326 (A. Sućeska, 262–266; B. Petranović, 266–270; B. Gligorijević, 270–275; V. Kljaković, 275–281; S. Cvetković, 282–284; Dj. Stanisavljević, 284–294; M. Zečević, 294–300; V. Djuretić, 300–305; A. Bojić, 305–314; T. Stojkov, 314–320; M. Imamović, 320–326); M. Ekmečić, *Odgovor na neke kritike „Istorije Jugoslavije“ (XIX vijek)*, ЛČ 1–2 (1974) 217–281; P. Strčić, *Zašto M. Ekmečić nije pobio niti jednu od mojih 49 primjedbi*, ЛČ 1–2 (1975) 183–184; M. Gros, *Ideja jugoslovenstva u XIX stoljeću i „dogmatski nacionalizam“*, JIČ 3–4 (1975) 121–160; V. Ciliga, *O pogledima Milorada Ekmečića na hrvatsku povjest*, ЛČ 3–4 (1975) 161–169; M. Ekmečić, *Završna riječ u polemici sa Mirjanom Gros*, JIČ 1–2 (1976) 150–156; J. Šidak, *Istorija Jugoslavije*, Naše teme, oktobar 1973, 1752–1763; F. Slipičević, *Marginalije uz Istoriju Jugoslavije*, VIG 1 (1973) 133–140;

Р. Михаљчић, Љ. Димић

ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА I, Београд 1981; **II**, 1982; **III/1**, 1993; **III/2**, 1993; **IV/1**, 1986; **IV/2**, 1986; **V/1**, 1981; **V/2**, 1981; **VI/1**, 1983; **VI/2**, 1983.

Најобимнија историја српског народа, која покрива период од најстаријих цивилизација на тлу Србије до 1918. године, конципирана и остварена у издавачкој кући Српска књижевна задруга, која је прво коло својих књига започела (1892) делом *Историја српског народа*, чији су аутори били Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић. Другом свеском, објављеном 1894, издање је прекинуто доспевши тек до почетка XI века. Српска књижевна задруга је издала бројне књиге с историјским темама, а уочи Другог светског рата имала је планове да изда обимну српску историју. Подухват је остао неостварен и од њега је остао једино штампани преглед садржине, који је приредио Владимир Ћоровић.

У годинама после Другог светског рата, убрзо после оснивања библиотеке историјских књига у Српској књижевној задрузи, започете 1959. године *Историјом Византије* Георгија Острогорског, обновљене су иницијативе за рад на обимној историји Срба. Одржан је састанак са тадашњим водећим историчарима (Никола Радојчић, Георгије Острогорски, Михаило Динић, Виктор Новак, Јорјо Тадић и др.) и на њему су размотрени проблеми замишљене едиције. Практични кораци тада нису предузимани, остала је само идеја да дело треба да буде вишетомно, да треба да се оствари колективним напорима већег броја историчара, специјалиста за поједине периоде, да треба да буде синтетичког карактера, строго научно у концепцији и утемељености садржаја, а популарно у начину излагања.

Иако су на том састанку и у другим приликама кад се разматрала иницијатива уочаване велике тешкоће при реализацији, ипак је група историчара окупљених око Редакције историјске библиотеке, охрабривана од тадашње Управе Српске књижевне задруге, започела 1965. припреме тражењем аутора и израдом концепције у виду сажетих и обимних елабората, неопходних да се утврди профил едиције и обезбеди неопходна материјална подршка. Поред чисто стручних проблема, који свугде прате дугорочне пројекте са већим бројем научника, на путу реализације *Историје српског народа* стајале су и бројне особене препреке у вези са општим приликама у земљи, ограниченом аутономијом установа и малим могућностима научника појединаца.

За разлику од парцијалних монографских или тематски ограничених истраживања, намењених стручним круговима, општи прегледи историје народа или земље, намењених ширим читалачким круговима, нису препуштани предузимљивости појединаца или ауторских група. Дела те врсте приређивале су комисије или редакције при државним установама и под вођством научника од посебног поверења. Тако су настале две књиге *Историје народа Југославије* (I. 1953. II. 1960). Код треће књиге, о XIX веку, постало је видљиво да се неће моћи реализовати, јер се тежиште идеолошког и културног усмеравања у међувремену преместило у републике. Околност да су до тога времена у Словенији, Македонији и Црној Гори, реализоване или започете историјске синтезе на дотада уобичајен начин, олакшала је прихватање пројекта код Српске књижевне задруге, која је била довољно аутономна да може окупити већи број научника истраживача, а у исто време припадала је систему културних установа

тако да је могла претендовати на материјалну подршку за остваривање капиталног дела.

Обезбеђивање финансијске помоћи одговарајућих републичких фондова изискивало је тзв. друштвену верификацију, сагласност о подобности и ваљаности пројекта, која се добијала на састанцима ужих или ширих кругова јавних и научних радника из различитих дисциплина. Елаборати израђени у Српској књижевној задрузи разматрани су 1966, у самој Задрузи, 1967. пред заинтересованим стручњацима Београда и 1970. на ширем саветовању стручњака из целе Југославије. За ту прилику је штампана и посебна књижица: *Историја Срба* (Београд 1970, изд. Комисија за капитална дела РЗ културе) са два реферата: Тезе за писање историје Срба (Васо Чубриловић) и Проблеми модерне историјске синтезе (Сима Ћирковић). На свим саветовањима се наметала дилема да ли писати историју Србије или историју Срба. Учесници у расправама су били подељени, а аргументи концепције која је заступала историју српског народа, нису били оповргнути, па је дело реализовано тако да обухвата српски народ на простору који је заузимао у појединим периодима. Оспоравано је укључивање Црне Горе и Босне и Херцеговине са становишта политичког опортунитета што Уређивачки одбор и ауторски колектив нису могли прихватити.

У току утврђивања и прецизирања пројекта било је колебања у погледу броја књига (по једном схватању требало је да буде 12, по другом 6 књига), затим у односу на истраживања која би требало предузимати или се ослањати на оно што се налази у научној литератури. Посебан проблем се наметнуо у вези са учешћем специјалиста из суседних дисциплина (историја уметности, историја књижевности, историја језика) који су били склони да укључе целовите прегледе своје области, док је концепција предвиђала да теме о језику, књижевности, уметности буду обрађене са гледишта целине друштвеног развоја појединих периода.

Између формалног усвајања концепције (1971) и појаве прве књиге протекло је десет година. Услед дугог трајања реализације долазило је до промена и у саставу ауторског колектива и у органима који су се старали о реализацији пројекта. Уређивачки одбор, именован 1971. кад су одређени и уредници појединих књига и кад је почело склапање уговора са ауторима, препустио је практичне послове уредницима књига, што је омогућило већу ефикасност али је имало за последицу знатне разлике у начину реализације концепције, у нарушавању предвиђених пропорција, у промени планираног обима. Осим прве и друге књиге све остале су нарасле до обима који је захтевао поделу на две свеске, тако да је *Историја српског народа* остварена у 10 свезака. Јединствен је остао начин илустровања, о чему се за све књиге старао посебан одбор; истога типа су историјске карте, које је такође припремао посебан одбор. Свим свескама је заједнички апарат који обухвата преглед чешће цитираних дела, регистар, попис илустрација и карата.

Прва књига има поднаслов: *Од најстаријих времена до Маричке битке*, а написао је бројан ауторски колектив (Драгослав Срејовић, Мирослава Мирковић, Јован Ковачевић, Павле Ивић, Сима Ћирковић, Љубомир Максимовић, Јованка Калић, Димитрије Богдановић, Војислав Ј. Ђурић, Божидар Ферјанчић, Милош Благојевић, Гордана Бабић-Ђорђевић и Раде Михаљчић). Уредник књиге је био Сима Ћирковић. Подељена је на четири дела према хронолошким целинама: праисторија и антика, досељење Словена и образовање српске државе, доба Немање и његових првих наследника (до краља Уроша I) и доба експанзије српске државе које се подудара са каснијим генерацијама Немањића.

Друга књига има поднаслов: *Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)*, а резултат је такође рада већег броја аутора (Димитрије Богдановић, Раде Михаљчић, Сима Ћирковић, Јованка Калић, Десанка Ковачевић-Којић, Милош Благојевић, Гордана Бабић-Ђорђевић, Војислав Ј. Ђурић, Момчило Спремић, Иван Божић, Мирослав Пантић и Павле Ивић). Уредник књиге је била Јованка Калић. Слично првој књизи и ова је подељена на три велике целине: време настанка Деспотовине, затим време борбе за одржање за време Ђурђа Бранковића и наследника, и време преосталих српских држава и настојања да се Деспотовина обнови.

Трећа књига је подељена на две свеске, има поднаслов: *Срби под туђинском влашћу 1537–1699*, а уредник је био Радован Самарџић. Прву свеску су написала три аутора (Радован Самарџић, Рајко Веселиновић, Тома Поповић), другу је остварио већи колектив (Радован Самарџић, Павле Ивић, Димитрије Богдановић, Мирослав Пантић, Сретен Петковић и Дејан Медаковић). Прва свеска је подељена на пет делова, четири посвећена политичким збивањима и положају народа, а пети привреди у XVI и XVII веку. У првом делу је обрађен турски режим, у другом учешће Срба у турским ратовима до 1683, у трећем је обрађен положај Срба у Хрватској у XVI и XVII веку, у четвртом рат 1683–1699. са последицама по српски народ. У другој свесци је подела тематска, тако да је шести део посвећен Српској православној цркви у XVI и XVII веку, а седми културној историји са обимним поглављима о језичким приликама, књижевности на тлу Црне Горе и Боке Которске, о народној или усменој књижевности, ликовним уметностима и о српским штампаријама.

Четврта књига је подељена на две свеске, има поднаслов: *Срби у XVIII веку*, а уредник је био Славко Гавриловић. Прву свеску су реализовали: Радован Самарџић, Јован Милићевић, Рајко Веселиновић, Славко Гавриловић, Александар Форишковић и Новица Ракочевић, док су на другој сарађивали: Рајко Веселиновић, Павле Ивић, Александар Младеновић, Мирослав Пантић, Милорад Павић, Дејан Медаковић и Никола Гавриловић. Прва свеска је подељена на три дела који прате хронолошко-територијалне целине, периоде 1699–1718, 1718–1739. и 1739–1804, са даљом поделом на територије Србије, Црне Горе, Хабзбуршке монархије. Друга свеска је компонована тематски, тако да поред прегледа развоја Срба под млетачком влашћу обрађује културну историју са поглављима о језику, народном песништву, књижевности барока, просветитељства, класицизма, предромантизма, затим о уметности XVIII века и школству.

Пета књига је подељена на два свеске, има поднаслов: *Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878*, уредник је био Владимир Стојанчевић. Прву свеску су написали историчари (Владимир Стојанчевић, Јован Милићевић, Чедомир Попов, Радоман Јовановић и Милорад Екмечић), док су у другој свесци сарађивали и аутори из других научних дисциплина (Славко Гавриловић, Василије Крестић, Андрија Раденић, Коста Милутиновић, Павле Ивић, Јован Кашић, Драгиша Живковић и Дејан Медаковић). Прва свеска је подељена на седам делова по хронолошко-територијалним целинама: Србија до 1839, Црна Гора 1797–1851, територије под турском влашћу у првој половини XIX века, Србија 1838–1868, Србија 1868–1878, Црна Гора 1851–1878. и територије под турском влашћу од средине XIX века до 1878. У другој свесци су у деловима од осмог до једанаестог територијално-хронолошке целине: територије под влашћу Хабзбурга до средине XIX века, затим 1849–1868. и 1868–1878, док су Срби у Далмацији обрађени у целини 1797–1878. Дванаести део је посвећен културној историји периода обрађеног у књизи са поглављима о језику, књижевности и ликовним уметностима.

Шеста књига је као и претходне подељена на две свеске и има поднаслов: *Од Берлинског конгреса до уједињења 1878–1918*. Уредник је био Андреј Митровић а аутори прве свеске: Чедомир Попов, Димитрије Ђорђевић, Новица Ракочевић, Ђорђе Микић, Коста Милутиновић, Василије Крестић, Андрија Раденић и Милорад Екмечић, а друге: Андреј Митровић, Павле Ивић, Драгиша Живковић, Предраг Палавестра, Дејан Медаковић, Радован Самарџић и Владета Тешић. Прва свеска је подељена на два дела, један посвећен независним државама (Србија, Црна Гора), други Србима под влашћу царевина са једном целином о Турском царству и другом о Хабзбуршкој монархији. У другој свесци је трећи део посвећен Првом светском рату, док су у четвртом теме о језику, књижевности, ликовним уметностима, науци и школству.

У реализацији дела учествовало је укупно 44 аутора из неколико научних центара. Како се само издавање појединих књига отегло, између прве и последње свеске протекло је 12 година – подухват као целина није имао већег одјека у јавности. Промовисане су и приказиване поједине књиге оним редом како су излазиле на тржиште. Прво издање није уопште било у продаји, већ се дистрибуирало претплатницима који су морали имати много стрпљења. Убрзо после изласка свих књига издавач је приредио друго непромењено издање (1994) у једнакој опреми.

ЛИТЕРАТУРА: *Предговор* (Уређивачког одбора), *Историја српског народа* I, Београд 1981, стр. V–VIII; А. Митровић, *Историја српског народа, Проштивање Клио. Огледи о теоријском у историографији*, Београд 1996, 63–65.

С. Ћирковић

Сима Ћирковић, **СРБИ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ**, Београд 1995 (*I Serbi nel medioevo*, Milano 1992, 1993; *La Serbie au Moyen âge*, Zodiaque 1992: *Сербия – средние века*, Москва 1996). Дело је пре српског објављено на италијанском и француском језику. Пре ове синтезе С. Ћ. се огледао као писац целовитих прегледа. Сам је написао *Историју средњовековне босанске државе* (Београд 1964), а коаутор је *Историје Црне Горе* (Титоград 1970), *Историје Југославије* (Београд 1972, 1974[2]) и *Историје српског народа* у издању СКЗ (Београд 1981, 1982[2]).

Богата прошлост Срба у средњем веку је збијена на 271 страну, укључујући ту 235 илустрација. Сажет текст подељен је на четрнаест, готово у страницу једнаких одељака: *Срби на Балкану, Прекретница христијанизације, Судари и прилагођавања, Самостална држава и аутокефална црква, Богаћење и јачање, Освајања и ширења, Стара српска библиотека, Блага трајна и блага пролазна, Царством против Царства, Враћање коренима, Недовршено друштво, Култура у знаку континуитета, Мајстори, дела, стилови, Крај и епилог.* Следи кратак попис најзначајнијих општих дела о српској прошлости у средњем веку.

Аутор се одлучио за тематску поделу без видних хронолошких ознака. Иза провокативних, али проблемски постављених наслова, следи књижевно обликован текст о суштинским збивањима и појавама, о поимању живота наших предака. Политичкој историји Ћ. је посветио мањи део

текста. Политичка историја само је оквир за историју привреде, друштва, унутрашњег уређења, уметности, књижевности, духовних стремљења, односно цивилизацијских домета Срба у средњем веку.

Христијанизацију Ђ. сматра као прекретницу у нашој прошлости. Примањем хришћанства Срби се постепено укључују у европску цивилизацију. Темељи државности и јединствено деловање државе и цркве описано је у поглављу *Самосталиа држава и аутокефална црква*, а привредни успон и војна снага државе Немањића у поглављу *Богаћење и јачање*.

Освајања Стефана Душана у сенци су културне надградње тога доба – подизања задужбина, доношења Законика, издавања повеља, деловања владарске канцеларије, укратко речено јачања правног система. Маричка и Ангорска битка су прекретнице у политичкој, али не и у културној историји. Ђ. наглашава тренутне и трајне последице слома на Марици. Између ових сукоба видан је успон рударства и трговине у оквиру мањих државних творевина. Феудални моћници настоје да преко родослова убеде своје савременике да су им корени у *светородној* династији Немањића чија се главна грана угасила у години Маричке битке.

Социјално-историјску панораму српског друштва Ђ. је описао у поглављу *Недовршено друштво*. Реч је о племству, свештенству, црквеној организацији, градском становништву, комуналном уређењу, ратарским и сточарским насељима, подели друштва, правном положају друштвених слојева и друштвених група у XIV и XV веку. Док је монаштво и свештенство и даље везано за Византију и њену цркву, „српско племство с краја средњег века могло је у начину живота, одевања, уређивања амбијента да налази узоре код својих сталешких другова у суседним земљама и у оној заједничкој европској ритерско-дворјанској култури карактеристичној за 'Јесен средњега века'" (хералдички обичаји, витешки редови). Указује се на хоризонталну и вертикалну рашчлањеност друштва. Насупрот интегрисаности духовништва и владајућег слоја, видна је разуђеност огромног дела популације.

Пошто се расулом државе Немањића гасе некадашње установе, а пограничне државне творевине обласних господара постепено укључују у Османско царство, културна достигнућа све више постају садржај синтезе С. Ђ. *Култура остаје у знаку континуитета* у феудалним државним творевинама и деспотовини. Јачањем Турака који су се укотвили у долини Марице, јачају српско-византијске духовне везе. Монашки покрет *исихаста* који су у српске земље пренели *синаити*, дао је печат црквеном и културном животу. Стара српска библиотека попуњавала се актуелним делима која раније нису била превођена. Поред црквених списа преводи се апокрифна литература, прибављају се, преписују и шире списи о природњачким и медицинским знањима. Литература са историјском тематиком настала у ово време показала се „као веома делотворна у одржавању историјске свести у столећима под турском влашћу".

Поглавље *Мајстори, дела, стилови* посвећено је уметности, градитељским прегнућима, градитељским школама, ктиторима, мајсторима, сликарима, живописима, сликарским остварењима на покретним уметничким делима. Падом српских земаља „нестале су све основне претпоставке дотадањег културног стварања. Нестали су наручиоци, изгубљене су прилике за грађење, јер се у исламској држави, у начелу, толерисало само одржавање и поправљање постојећих храмова".

Синтеза *Срби у средњем веку* носи изразити лични печат, сопствено виђење аутора. Свако поглавље овог дела покривено је са неколико или са неколико десетина расправа и студија самога аутора.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ђурић, *Српска прошлост пред лицем света*, ЛМС 451, 5 (мај 1993) 846–851; Војноисторијски гласник 1–2 (1993) 237–239 (J. Калић); H. Birnbaum, *Überlegungen zum mittelalterlichen Serbien*, Südost-Forschungen 53 (1994) 311–322; Speculum 70, 1 (januar 1995) 131–132 (B. Krekić); М. Перовић, *Најновија врхунска синтеза српске средњовековне историје и неопходност примене њених резултата у настави историје основних и средњих школа*, Настава историје. Часопис Савеза историчара Југославије 3 (1996) 79–93; Р. Михаљчић, *Три синтезе о српској прошлости*, Зборник МС за славистику 48–49 (1995) 290–292.

Р. Михаљчић

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА ИЗВОРА

НАТПИСИ ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ (*Inscriptions de la Mésie Supérieure*, скраћено: *IMS*) – Критичко и коментарисано издање свих античких натписа откривених на територији римске провинције Горње Мезије (углавном данашња Србија јужно од Саве и мањи делови Македоније и Бугарске – Скопље и Видин са околином), представља дугорочни пројекат сарадника Центра за античку епиграфику и нумизматику Филозофског факултета Универзитета у Београду под руководством Фануле Папазоглу. Корпус натписа се објављује на француском језику сходно намени дела да се епиграфска грађа, расута и често неадекватно публикована по многим часописима, учини доступном светској научној јавности тако што ће се сакупити, ревидирати и издати на једном месту према нормама савремене епиграфике.

Натписи покривају период од I века пре н.е. до краја антике и хронолошки превазилазе трајање провинције – најстарији натписи претходе подели Мезије 86. године на две провинције (*Moesia Superior* и *Moesia Inferior*), док најмлађи потичу из позне антике када је територија Горње Мезије била подељена на четири провинције (*Moesia Superior Margensis, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Dardania*). Како је Горња Мезија улазила у онај део Римског царства у коме је говорни језик био латински, текстови горњомезијских натписа припадају латинској епиграфици. Сасвим је мали удео грчких натписа који потичу од досељеника из хеленофоних провинција.

Корпус горњомезијских натписа излази у томовима који обухватају епиграфску грађу подељену према античким административним или историјско-географским целинама. Од предвиђених седам томова објављени су следећи:

IMS I: M. Mirković, S. Dušanić, *Singidunum et le Nord-Ouest de la Province*, Beograd 1976.

IMS II: M. Mirković, *Viminacium et Margum*, Beograd 1986.

IMS III/2: P. Petrović, *Timacum Minus et la vallée du Timok*, Beograd 1995.

IMS IV: P. Petrović, *Naissus-Remesiana-Horreum Margi*, Beograd 1979.

IMS VI: B. Dragojević-Josifovska, *Scupi et la région de Kumanovo*, Beograd 1982.

У припреми су прва и трећа свеска трећег тома (подунавски лимес од Виминација од југословенско-бугарске границе, односно *Ratiaria*), пети (*Ulpiana* и *Municipium DD*) и седми том који ће садржавати натписе на покретним предметима, исправке, допуне и индексе.

У оквиру једне свеске, каталогу натписа одређене муниципалне јединице или историјско-географске целине претходи поглавље о предаји и публиковању текстова натписа и чувању споменика, и историјски увод који има карактер оригиналних истраживања у којима се сва питања која поставља епиграфска грађа разматрају у светлу других извора, књижевних, археолошких и нумизматичких. Натписи сваке муниципалне јединице распоређени су, како је то уобичајено у латинским корпусима, по садржају без обзира на место налаза (град и територија заједно): 1. сакрални натписи, 2. царски натписи, 3. натписи државних магистрата и чиновника, 4. војнички натписи, 5. натписи муниципалних магистрата, 6. надгробни натписи. У историјско-географским целинама натписи су груписани према већим налазиштима, у оквиру сваког по наведеном начелу. Уз сваку муниципалну и територијалну јединицу дата је карта у коју су убележена места на којима су нађени споменици.

Натписи су обрађени по следећој схеми: опис споменика са димензијама, подаци о месту, времену и условима налаза и чувања споменика, хронолошки и генетски распоређена издања натписа (несамостална преузимања ранијих издања стављају се у заграду иза издања од кога зависе), читање натписа дато у минускули, *variae lectiones*. Уз сваки сачувани натпис приложена је фотографија, а за изгубљене се даје репродукција старе фотографије или факсимил, односно, кад ових нема, мајускулна транскрипција. Посебна пажња је посвећена коментарима који садрже језичка, палеографска и сва остала објашњења која се тичу садржаја текста, питања религије и култа, државне и муниципалне управе, војске, ономастике итд. За све конкретне проблеме даје се релевантна библиографија. Иако је предвиђено састављање кумулативних индекса за целу едицију, свака свеска има и посебан индекс.

ЛИТЕРАТУРА: Прикази за IMS I у: Epigraphica 39 (1977) 205 (G. Susini); Revue des études sud-est européennes 16, 4 (1978) 821 (H. Mihaescu); Gnomon 5 (1979) 500–501 (B. Gerov); за IMS II у: Živa antika 37, 1–2 (1987) 49–50 (M. Dušanić); за IMS IV у: Eirene 20 (1983) 162–163 (L. Vidman); Latomus 42 (1983) 673–674 (G. Sanders); Gnomon 57 Heft 8

(1985) 755–756 (M. P. Speidel); за IMS VI у: Živa antika 35, 1 (1983) 113–115 (N. Proeva).

С. Лома

СПОМЕНИЦИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – Наслов првог одељења *Зборника за историју, језик и књижевност српскога народа* који покрива серију веома различитих изворних текстова из међусобно удаљених епоха. Неизбежно је отуд било да се разликују едициони принципи и технике. Веома важно место у серији заузимају средњовековни споменици, међу којима прво место по улози у развоју истраживања припада у многоме несавршеним, али веома корисним издањима Љубомира Стојановића: стари српски записи и натписи (6 књига), старе српске повеље и писма (2 књиге) и стари српски родослови и летописи (1 књига). У серији су добили место издања списа светог Саве (В. Ћоровић), Синтагмат Матије Властара (С. Новаковић), Мирослављево јеванђеље (Н. Родић – Г. Јовановић), најстарија служба светом Сави (Д. Богдановић). Из новијег периода српске историје заступљени су нарочито мемоарски списи (Јеврема Грујића, Стевана – Стевче Михаиловића, Божидара Николајевића) и кореспонденције (Јована Ристића, Илије Гарашанина, Валтазара Богишића и Фрање Рачког). По садржини је блиска књига грађе о Србији и ослободилачким покретима на Балкану 1856–1878. године. У складу са општом наменом *Зборника* у колекцији се налазе и издања књижевних дела (дубровачки писци, грађанска лирика), међу којима Ерлангенски рукопис народних песама (Г. Геземан) привлачи пажњу историчара због бројних историјских личности и мотива.

ЛИТЕРАТУРА: *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1847–1959*, Београд 1961, 93–94, и каснији прегледи издања за двогодишње периоде.

С. Ћирковић

СПОМЕНИЦИ НА ТУЂИМ ЈЕЗИЦИМА – Наслов је другог одељења *Зборника за историју, језик и књижевност српскога народа*, намењеног првенствено објављивању извора за српску историју. Знатним делом је то одељење састављено од извора за историју Првог српског устанка: исписа из париских архива (М. Гавриловић), затим списа из бечких архива (А. Ивић). Неколико томова испуњено је грађом о српским књижевним и културним радницима (А. Ивић). Тематске збирке грађе прате књиге објављене у другим Академијиним колекцијама: бечка архивска грађа о односима Аустрије и Црне Горе у XVII веку (В. Ђорђевић), грађа о покретима на Балкану против турске власти крајем XVI и почетком XVII века (Ј. Томић), грађа о Босни и Херцеговини у време Омер-паше Латаса (Ф. Шишић). У новије време су започете обимније збирке грађе из Ватиканског архива (М. Јачов), затим грађе за историју Срба у Угарској (С. Гавриловић), за историју Војне границе (С. Гавриловић), о балканским трговцима (С. Гавриловић). Унутар овог одељења установљена је подсерија за грађу коју прикупља и објављује Одбор за историју српске револуције (II одељење – Одељење историјских наука – Одбор за историју српске револуције).

ЛИТЕРАТУРА: *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1847–1959*, Београд 1961, 95–96 и каснији прегледи Академијиних издања за поједине године или двогодишње периоде.

С. Ћирковић

ЗБОРНИК ЗА ИСТОЧЊАЧКУ ИСТОРИЈСКУ И КЊИЖЕВНУ ГРАЂУ – У оквиру *Зборника за историју, језик и књижевност српскога народа* предвиђено је било посебно четврто одељење „у којем се објављује различна турска и уопште источњачка грађа о нама“. Када је, међутим, публиковање започето 1940. године књигом *Турски споменици*, књ. 1. св. 1 (1348–1520), коју је приредио Глиша Елезовић, колекција је добила име *Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу*. Предвиђене су биле серије и поменута књига је добила ознаку прве књиге у првој серији. Остале предвиђене серије нису ни реализоване, јер је објављивање источњачке грађе преузео Историјски институт.

Турски споменици Глише Елезовића представљају обимну збирку разноврсних извора, приближно половину чине најстарији документи сачувани у Хисторијском архиву у Дубровнику. Поред тога су укључени фермани, хуџети, вакуфнаме, записи и натписи сачувани на другим местима. Само мали део од 226 докумената је био раније објављен. Како је издавање турских и уопште оријенталних извора било у повоју у време кад је Елезовић припремао своју збирку, овај корпус одудара од других публикација документарних извора, али пружа све оно што се захтева од модерног издавача: факсимил (у другој књизи), транслитерацију документа, превод и регест са основним подацима. Особеност Елезовићеве збирке представљају обимна објашњења која прате текст појединог документа и садрже често одломке из других извора, у неким случајевима обимне одломке из турских наративних извора. Друга књига је спорије штампана и готово завршена изгорела је у време бомбардовања Београда (1941). Поново је дата у штампу на основу рукописа и отисака сачуваних код аутора. Поред табела са регестама и пописа исправки, друга свеска садржи веома обимни регистар прве књиге која има више од 1200 страна. Остале две књиге Академијиног *Зборника* резултат су рада Глише Елезовића и садрже преводе одломака значајних турских наративних извора о ратовању око Београда (1956), односно одломке из познате историје Нешрија (1957). У наставку *Зборника* у оквиру издања Историјског института објављена су документа из књига *Mühime defteri* (1950) и Браничевског дефтера (1987).

ЛИТЕРАТУРА: Г. Елезовић, *Предговор*, Турски споменици, књ. 1. св. 2, Београд 1952, V–VII.

С. Ћирковић

ILLYRICUM SACRUM – Обимно дело о црквеној историји Балканског полуострва замишљено да стане уз бок историјама хришћанске цркве у деловима Европе (Galia Sacra, Germania Sacra). Засновао га је исусовац Филипо Ричепути (1667–1742), остварио највећим делом Данијеле Фарлати (1690–1773) а завршио Јакопо Колети (1734–1827), обојица из истог језуитског реда. Излагање је организовано по епископијама и митрополијама, почиње са Салоном и Сплитом (књ. 1–3), затим следе суфрагани (књ. 4), па надбискупија задарска са суфраганима и епископијом загребачком (књ. 5), за њом дубровачка, којој су поред старих суфрагана додате и епископије рисанска и которска (књ. 6). У посебној књизи су надбискупије и бискупије Дукље, Бара, Драча и Срема (књ. 7), док последња (књ. 8) обухвата црквене организације са територије Бугарске и Македоније (Софија, Трново, Охрид, Скопље). Дело је веома дуго издавано 1751–1819, и остало је недовршено, јер је девета књига са допунама и исправкама, коју је припремио Колети, остала у рукопису. Објавио је тек Ф. Булић (Accessiones et correctiones all' „Illyricum sacrum“ del P. D. Farlati di P. G. Coleti, Spalato 1902–1909). Иако дело не представља збирку извора, већ излагање црквене историје, оно је од изласка из штампе првенствено употребљавано као богата ризница докумената објављених у целини или у изводу. При томе већи значај имају употребљена документа из архива цркава и манастира, него папске буле и писма издата потпуније у каснијим збиркама (Monumenta vetera Slavorum Meridionalium historiam sacram illustrantia). За српску историју су од интереса нарочито 6, 7. и 8. књига. Територија Србије је обухваћена епископијама из књ. 7, али су за старију српску историју важне и црквене организације обрађене у 6, а у извесној мери и у 8. књизи. Тежиште интересовања аутора, па и њихове богате документације налази се у ранохришћанском периоду и католичким деловима Илирика. У источноправославним деловима већа пажња је посвећена везама са папском столицом и мисионарском раду католичког свештенства.

ЛИТЕРАТУРА: F. Šišić, *Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća, 2. XVIII st. i prva polovina XIX*, ЛЈČ 1–4 (1936) 38–42; M. Faber, *Zur Entstehung von Farlati's Illyricum Sacrum*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus B. und H., 3 (1895) 388–395; M. Vanino, *Illyricum Sacrum i Filip Riceputi*, Croatia Sacra 1, 2 (1931) 259–292; J. Lučić, *Daniele Farlati (u povodu 200. godišnjice smrti)*, HZ 25–26 (1972–1973) 229–243; EJ 4, 90 (J. Šidak).

С. Ћирковић

СРБСКИ СПОМЕНИЦЫ ИЛИ СТАРЕ РИСОВУЛЂ, ДИПЛОМЕ, ПОВЕЛЂ, И СНОШЕНІЯ БОСАНСКИ, СЕРБСКИ, ХЕРЦЕГОВАЧКИ, ДАЛМАТИНСКИ, И ДУБРОВАЧКИ КРАЛЂВА, ЦАРЕВА, БАНОВА, ДЕСПОТА, КНЕЗОВА, ВОЙВОДА И ВЛАСТЕЛИНА, собрани трудомъ Павла Карано–Твртковића, часть прва, у Бѣограду 1840.

Дубровачки архив садржи богату збирку средњовековних ћириличких докумената. Када је у питању средњовековна дипломатичка грађа писана ћирилицом, са овим архивом не могу се поредити ни ризнице светогорских манастира. За време аустријске власти пренето је из Дубровника у Беч, у два маха, 1818. и 1833, око 5000 најважнијих докумената, међу којима и старе исправе писане ћирилицом.

Пре него што су најважнији документи Дубровачког архива пренети у Беч, део ћириличких исправа кришом је преписао српски свештеник Ђорђе Николајевић. Посредно, преко Трста, исписи су доспели у Београд и објављени „трудом“ Павла Карано–Твртковића. Заслуга свештеника Карано–Твртковића, коме је Вук Караџић оспоравао и писменост, једино се састоји у томе што је исписе Ђорђа Николајевића из Трста донео у Београд. Исправе су коректно исписане, али издању недостаје пратећи критички текст.

ЛИТЕРАТУРА: Српски народни лист 9, 5 (1844) 37–40 (А. Стојачковић); Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 313–323; А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 47.

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА – II ОДЕЉАК – Поред свога *Гласника*, којим је настављен рад *Гласника Друштва српске словесности*, Српско учено друштво је установило серију својих издања под једнаким условима. *Други одељак* или *Друго одељење*, како се често цитира, је додатак којим се колекција књига разликује од периодичног органа Српског ученог друштва. Други одељак *Гласника* није заснован са планом да се у њему објављују само историјски извори; последња књига (15, 1883) је посвећена врстама птица у Србији, а једна ранија (11, 1879) бавила се реком Моравом са хидротехничког становишта. Остале књиге испуњене су историјском грађом у ширем смислу речи. Ту је Богишићева збирка народних песама из приморских записа (10, 1878) и Новаковићево издање приче о Александру Великом у старој српској књижевности (9, 1878). Од извора за старију српску историју драгоцене су дечанске хрисовуље, којима је као издавач наведен М. Милојевић (12, 1880), и збирка докумената из италијанских архива (14, 1882), којом је В. Макушев наставио прву збирку објављену у Варшави 1874. „Домаћи извори за српску историју" (7, 1877), које је приредио И. Павловић, представљају необичну и произвољну комбинацију одломака из дела старих српских писаца („житија краљ србскихъ") о појединим владарима поређаним хронолошким редом. Прва књига је захватила владаре од Немање до Стефана Дечанског, али није могла извршити никакав утицај на науку. Издање „Крмчије морачке" Н. Дучића (8, 1877) такође је непотпуно и не одговара потребама науке. Извори за новију српску историју заступљени су протоколом шабачког магистрата 1808–1812 (1, 1868), грађом за историју ратовања 1876–1878. Н. Дучића (13, 1881), споменицима о Шћепану Малом Ш. Љубића (2, 1870) и са четири свеске споменика Будимског и Пештанског архива (2–6, 1873–1875) Г. Витковића.

Српско учено друштво је имало и изван серија значајна издања извора. Од Друштва српске словесности наследило је две књиге Споменика српских Меда Пуцића, описе и репродукције светогорских старина Д. Аврамовића, Карађорђев деловодни протокол у издању И. Стојановића. Српски споменици Млетачког архива, које је издавао Ј. Шафарик у *Гласнику Друштва српске словесности* (књ. 9–12) повезани су као посебне књиге и налазили су се у промету са другим издањима Српског ученог друштва. Приликом цитирања предност треба да има првобитно издање у појединим свескама *Гласника*.

ЛИТЕРАТУРА: *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1847–1959*, Београд 1961, 20–22.

С. Ћирковић

PAMÁTKY DŘEVNÍHO PÍSEMNICTVÍ JIHOSLOVANŮV, sebral a vydal Pavel Josef Šafařík, v Praze 1851, 1873[2].

Прво издање Шафарик је замислио као *уводни део, избор* српске писане грађе. Оно није намењено за продају него „за радовање љубитељима старог словенског књижества". Стога је штампано само у 125 примерака. Друштво српске словесности добило је 25 примерака.

Шафарик је сабрао и издао разноврсне ћириличке споменике писмености јужнословенских народа, пре свега Срба. Знатно мањи број споменика писмености одабраних за ову збирку, потиче из Бугарске, Влашке и Молдавије. Први део збирке посвећен је наративним изворима. Шафарик је приредио издање животописа св. Константина, нареченог Ћирила, према рукопису XV века, животопис св. Методија према рукопису XVI века и животописе св. Симеона од Стефана Немањића и св. Саве. Под насловом *Okázky občanského písemnictví* (Примери световне писмености), Шафарик је приредио збирку ћириличких повеља, писама и натписа, штампао Законик Стефана Душана и српске летописе.

За издавање Душановог законика Шафарик је имао „неколико главних рукописа", али као подлогу узео је Ходошки (чл. 1–130). Издање Законика допунио је према млађем, Раковачком рукопису који је настао 1700 године (чл. 131–205). Истраживачи су дуго користили Шафарикову нумерацију Законика.

Старије летописе у које је уврстио и *Карловачки родослов*, Шафарик је штампао посебно, а осам млађих летописа приредио је као сводно издање. Световним примерима придодао је полемику **О писменехъ чрьноризца Храбра**.

Друго издање *Споменика старе писмености Југословена* објављено је после смрти Шафарикове. По упутству његовог зета Јосипа Јиречека штампане су као допуне повеље из Шафарикове заоставштине.

ЛИТЕРАТУРА: С. Николић, *Старо славенско књижество*, Гласник ДСС 4 (1852) 278–283; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 323–332.

Р. Михаљчић

СПОМЕНИЦИ СРЪБСКИ ОД 1395. ДО 1423. ТО ЕСТ ПИСМА ПИСАНА ОД РЕПУБЛИКЕ ДУБРОВАЧКЕ КРАЉЕВИМА, ДЕСПОТИМА, ВОЙВОДАМА И КНЕЗОВИМА СРЪБСКИЕМ, БОСАНСКИЕМ И ПРИМОРСКИЕМ, преписао с Дубровачке архиве Медо Пуцић, у Београду 1858.

СПОМЕНИЦИ СРБСКИ, преписао из Дубровачке архиве Медо Пуцић, на свијет издало „Друштво Србске Словесности", књига друга, у Биограду 1862.

Дубровачки архив поседује више средњовековних ћириличких докумената него ризнице светогорских манастира. Дубровачка општина је брижно чувала уговоре склопљене са владарима и обласним господарима на Балканском полуострву. Међутим, недостају оригинална ћириличка писма која је Општина слала владарима и истакнутим личностима у залеђу. Срећом, дубровачки канцелари регистровали су ова писма. Али недостају и многи преписи јер су континуирано вођене серије непотпуне. Изузетно, за период од 1395. до 1423. године, сачуване су, изгледа, копије свих писама које је слала Општина. Словенски канцелар Руско Христифоровић регистровао их је у посебној књизи под насловом *Lettere e comissioni di Levante dal 1399* (погрешно уместо 1395) *al 1423*. Документа из овог кодекса издао је М. Пуцић у првој књизи *Споменика српских*.

Да би објаснио околности које су узроковале преписку Општине, Пуцић је у преводу објавио извод из хронике Јунија Растића. Разумевање садржине основног текста је олакшано пошто је Пуцић дословно преписао и примедбе из службених књига Општине „тако да све што се налази у овој књизи, било српским или талијанским или латинским језиком писано, све се мора сматрати као прави службени споменик оног доба". Природно, и ове белешке временски су подударне са документима основног текста.

Део оригиналних ћириличких исправа пронађен је у кодексима који су вођени латинским језиком. Била су то најчешће пословна писма разне садржине, упућена из унутрашњости. Општинска администрација их је регистровала и често чувала као доказно средство. Пуцић је ћириличке исправе и нотарске белешке о њима на латинском или староталијанском језику исписао из серија *Diversa Cancellariae, Diversa Notariae* и *Testamenta Notariae* и издао у другој књизи *Споменика српских*.

Основни текст се завршава са два додатка. То су *Закони о Србима* и *Закони о новцима* које је Пуцић исписао из књига Дубровачке општине.

Другу књигу Пуцићеве збирке допунио је узорним издањем Константин Јиречек. Свакако најбољи познавалац Дубровачког архива, Јиречек је, исто тако, из серија вођених латинским језиком (*Diversa Cacellariae, Diversa Notariae, Lamenta de foris, Libri Reformationum*) сакупио преостале средњовековне ћириличке исправе (86 ћириличких, 9 на латинском, 5 на талијанском језику). Издао их је под већ традиционалним насловом *Споменици српски* у Споменику СКА 11 (1892).

ЛИТЕРАТУРА: F. Marković, *Knez Medo Pucić*, Rad JAZU 57 (1883) 167–168; M. Rešetar, *Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts*, AfSlPh 16 (1894) 322–324; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија, књ.* 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 335–336; А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 50, 58.

Р. Михаљчић

MONUMENTA SERBICA SPECTANTIA HISTORIAM SERBIAE, BOSNAE, RAGUSII, ed Fran. Miklosich, Viennae 1858, Graz 1964[2] (фототипско издање).

Познати слависта Ф. Миклошић био је у могућности да у Бечу контролише и препише ћириличке исправе пренете из Дубровачког архива. Издао их је заједно са другим до тада познатим ћириличким повељама. Дипломатичкој грађи придодао је мањи број натписа. Поред исписа Ђорђа Николајевића објављених у *Српским споменицима* под именом Павла Карано–Твртковића, Миклошић је користио дела и издања Димитрија Аврамовића, Даниела Фарлатија (*Illyricum sacrum*), Вука Караџића, Ивана Кукуљевића–Сакцинског, Јована Рајића, Павла Јосипа Шафарика. Уз ћириличке исправе Дубровачког архива, тада похрањене у Бечу, у ову збирку укључен је велики број објављених ћириличких повеља из ризница светогорских манастира. Повеље су датоване и снабдевене основним обавештењима о садржају, печату, натпису на печату, адреси, забелешки на полеђини исправе, месту налаза и издању, уколико је исправа претходно издата. Миклошић је разрешио скраћенице, попунио празнине оштећеног текста и исправио очигледне писареве омашке. С обзиром на време када је штампано, ово је узорно критичко издање. Користи се и данас. Штавише, пре три деценије доживело је репринт издање.

ЛИТЕРАТУРА: E. Kałužniacki, *Zur Tekstkritik der altserbischen Urkunden*, AfSlPh 13 (1892) 68–92; M. Rešetar, *Die ragusanischen Urkunden des XIII.–XV. Jahrhunderts*, AfSlPh 16 (1894) 332; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 332–334; А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 48–49; Rad JAZU 16 (1871) 19; Старинар 11 (1894) 64, 137.

Р. Михаљчић

ЗАКОНИК СТЕФАНА ДУШАНА ЦАРА СРПСКОГ 1349 и 1354, издао и објаснио Стојан Новаковић у Биограду 1870.

Овај правни споменик научни свет је упознао преко дела Јована Рајића, *Исшорија разних словенских народов, најпаче Болīар, Хорвашов и Сербов*. Издавач Стефан Новаковић унео га је у Рајићево дело самовољно, без сагласности аутора! Законик је први пут објављен према млађем, непоузданом рукопису, тада у власништву браће Текелија. Георгије Магарашевић издао је Душанов законик према Раковачком рукопису, Павле Јосиф Шафарик по Ходошком и Раковачком рукопису, док је Јован Ђорђевић приредио издање Законика према рукопису браће Текелија. За разлику од својих претходника, Новаковић је као подлогу узео много поузданији, Призренски рукопис. Нажалост, он се огрешио о суштинска начела критичког издања. Изменио је редослед чланова да би средњовековни извор довео у „логички ред". Текст Законика поделио је у једанаест одељака. Одредбе о државном праву сврстао је у први одељак, а првих 37 чланова о цркви, који иначе представљају заокружену, логичку целину, померио је у трећи одељак. На једном месту сабрао је одредбе о друштвеним слојевима иако се оне налазе и у првој и у другој кодификацији Законика. Нарушавањем оригиналног редоследа, који је сам по себи историјски извор, ово издање остало је неупотребљиво. Оновремена критика неповољно га је оценила.

ЛИТЕРАТУРА: Đ. Daničić, Rad JAZU 15 (1871) 178; *Сишнији сйиси Ђуре Даничића*, пос. изд. СКА 54 (1925) 434; *Законик цара Сшефана Душана 1349 и 1354*, издао и превео Н. Радојчић, Београд 1960, 26; Б. Марковић, *Сшојан Новаковић и његов рад на Душановом законику*, Стојан Новаковић, личност и дело, пос изд. САНУ 77, 25, Београд 1995, 317–323; Р. Михаљчић, *Законски сйоменици Сшојана Новаковића*, Стојану Новаковићу у спомен, Београд 1996, 131–146.

Р. Михаљчић

АРХИВИ АТОСА – Будући да богати рукописни фондови манастира Свете Горе садрже велики број средњовековних докумената, одавно се јавила потреба да се приступи њиховом објављивању. Било је неколико ваљаних али спорадичних подухвата као што су *Акты Русскаго на Святом Афоне монастыря св. великомученика и целителя Пантелеймона*, Киев 1873, затим Т. Флоринский, *Афонские акты и фотографические снимки с них в собраниях П.И. Севастянова*, С. Петербург 1880, или документи часне монашке заједнице манастира Ватопеда које је 1898. у Петрограду на грчком публиковао В. Регел. Са много више система приступило се издавању светогорских докумената почетком XX века у оквиру посебних додатака часопису *Византийский временник*. Тако је Л. Пти (L. Petit) објавио акта манастира Ксенофона и Пантократора (1903), а потом у сарадњи са В. Регелом и акте Есфигмена (1906). Следеће 1907. године В. Регел, Е. Курц и В. Корабљев публиковали су документе манастира Зографа. Затим су Л. Пти и В. Корабљев издали акте монашке обитељи Хиландара, грчке 1911, а српске 1915. године (фототипско издање: Амстердам 1975). Додатке хиландарским актима дали су V. Mošin – A. Sovre, *Supplementa ad acta graeca Chilandarii*, Ljubljana 1948. В. Регел, Е. Курц и В. Корабљев су 1913. публиковали акте атоског манастира Филотеја, а недавно су објављене и нове исправе овог монашког братства (V. Kravari, *Nouveaux documents du monastère de Philothéou*, Travaux et Mémoires 10 (1987) 261–356). Неопходно је поменути и публикацију Стојана Новаковића, *Законски сйоменици срйских држава средњеīа века*, Београд 1912, као и збирку византијских аката атоског манастира Ватопеда коју је на грчком објавио М. Гудас у часопису *Epeteris Etaireias Byzantinon Spoudon* 4 (1927) 211–248. Важну карику у публиковању светогорских аката чине и издања: А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке йовеље срйских владара*, Београд 1936; M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, Byzantinoslavica 6 (1936) 166–185; В. Мошин, *Акши из свешоīорских архива,* Београд 1939. и F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges,* München 1943.

Објављивањем аката манастира Велике Лавре светог Атанасија у Паризу 1937. године, француски византолог Габријел Мије (G. Millet) је покренуо нову едицију Архиви Атоса (*Archives de l'Athos*). Било је предвиђено да се у оквиру ове серије публикују сви грчки документи похрањени у ризницама Свете Горе. Избијање Другог светског рата омело је излазак из штампе следећег тома који је садржавао акте манастира Кутлумуша и појавио се 1946. године. После смрти Г. Мијеа (1953), проф. Пол Лемерл (P. Lemerle) постао је руководилац пројекта у којем суделују Д. Папахрисанту (D. Papachryssanthou), Н. Икономидис (N. Oikonomidès), Ж. Бомпер (J. Bompaire), Н. Зворонос (N. Svoronos), Ж. Лефор (J. Lefort), В. Кравари (V. Kravari), као и С. Ћирковић за опис српских аката Велике Лавре и Пантелејмона. Реч је о узорним издањима, саобразним најстрожим захтевима модерне науке, која осим текстова повеља, поређаних хронолошки, доносе и опсежну уводну студију о дотичном манастиру са целокупном релевантном литературом. Потом следе описи докумената, анализа њихових садржаја и детаљан коментар који подразумева не само расправу о датуму издавања и аутентичности него и просопографске, топографске и друге белешке. И, напослетку, издања су снабдевена подробним индексима. Закључно са 1996. објављено је деветнаест томова ове серије који су обухватили акте манастира Кутлумуша (1944, друго издање 1988) Ксиропотама (1964), Дионисијата (1968), Велике Лавре (1946, друго издање у четири тома: 1, 1970; 2, 1977; 3, 1979; 4, 1982), Есфигмена (1973), Кастамонита (1978), Светог Пантелејмона (1982), Дохијара (1984), Ивирона (1, 1985; 2, 1990; 3, 1994; 4, 1995), Ксенофона (1986), Пантократора (1991), као и документе Протата (1975). У припреми су издања аката манастира Хиландара и Ватопеда. Након смрти П. Лемерла (1989), руковођење пројектом преузео је Жак Лефор.

ЛИТЕРАТУРА: Прикази М. Живојиновић у ИЧ 23 (1976) 289–293 (*Actes du Prôtaton*); 24 (1977) 337–343 (*Actes de Lavra II*); 25–26 (1978–1979) 312–318 (*Actes de Kastamonitou*); 27 (1980) 276–283 (*Actes de Lavra III*); 31 (1984) 303–307 (*Actes de Lavra IV*); 307–314 (*Actes de Saint-Pantéléèmôn*); 32 (1985) [1986] 245–251 (*Actes de Docheiariou*); 251–256 (*Actes d'Iviron I*); 34 (1987) [1988] 351–354 (*Actes de Xènophon*); 35 (1988) 217–220 (*Actes de Kutlumus*); 38 (1991) [1992] 346–349 (*Actes d'Iviron II*); 39 (1992) [1994] 324–326 (*Actes du Pantokrator*); 40–41 (1993–1994) [1995] 335–338 (*Actes d'Iviron III*).

Р. Радић

ИСТОРИЧЕСКІЕ ПАМЯТНИКИ ЮЖНЫХЪ СЛАВЯНЪ И СОСѢДНИХЪ ИМЪ НАРОДОВЪ, извлеченные изъ итальянскихъ архивовъ и библіотекъ, собранные и объясненные Викентіемь Макушевымь, часть I, книга 1, Анкона, Болонья, Флоренція, Варшава 1874.

Овај зборник садржи документа која је В. Макушев прикупио из архива и библиотека Анконе, Болоње и Фиренце. Он је описао установе у којима се чува стара грађа и указао на основне архивске фондове.

Изворну грађу исписану у Анкони, Макушев је поделио на две групе. Документа прве групе сведоче о односима Анконе са Јужним Словенима и околним народима: Monumenta Croatica, Monumenta Dalmatica, Monumenta Hungarica, Monumenta Byzantina, Monumenta Turcica. Друга, по обиму знатно мања група, садржи грађу о насељавању Јужних Словена и Албанаца у Анконску Марку.

Због пожара 1313. године, најстарија архивска грађа у Болоњи је уништена или оштећена. За тему коју је одабрао, Макушев је исписао папске буле и уговоре. Кратким регестама упућује на грађу која се налази у Општинској и Универзитетској библиотеци.

Грађу из Фиренце Макушев је такође поделио на две групе. Споменици сврстани у прву групу сведоче о прошлости словенских народа – Хрвата, Срба, Чеха, Мораваца, Пољака и Руса, а споменици друге групе садрже податке о Угрима, Византинцима и Турцима. Према томе, прикупљену грађу Макушев је груписао по народима. Истраживачима је од помоћи хронолошки регистар исправа и регистар по областима и градовима.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Новаковић, *Ишалијански архиви и наша исшорија*, Гласник СУД 28 (1870) 429–448; F. Rački, *Rukopisi tičući se južno-slovinske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije*, Rad JAZU 18 (1872) 205–239; *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji*, sabrao Vikentij Makušev, za tisak priredio Milan Šufflay, Starine 30 (1902) 335–352; 31 (1905) 1–257; Ст. Станојевић, *О изворима* 165–166, 169, 173, 174, 175, 348–349.

Р. Михаљчић

ПРИМЕРИ КЊИЖЕВНОСТИ И ЈЕЗИКА СТАРОГА И СРПСКО-СЛОВЕНСКОГА, саставио Стојан Новаковић, Београд 1877, 1889[2], 1904[3].

Сличну колекцију пре Ст. Новаковића приредио је Павле Шафарик, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*. Тешко је рећи колико је Шафариково издање послужило Новаковићу као узор. У међувремену пронађени су и објављени нови рукописи. Новаковићев приступ старој грађи је шири. Из свих врста старих писаних споменика он је одабирао изразите примере за језик и књижевност. Зато његова збирка има антологијски карактер.

За примере *сшароīа словенскоīа језика* узимао је одломке из црквених списа. За примере *срйско-словенскоīа језика и књижевносши* одабрао је одломке из црквене књижевности, из житија српских владара и црквених великодостојника, затим одломке из култних списа, записа и натписа, летописа, законских текстова, разноврсне дипломатичке грађе, апокрифне књижевности и на крају, примере из глагољашке књижевности. Глагољашке текстове исписивао је „ћирилицом ради лакше употребе".

За историчаре су најинтересантнији примери преузети из наративних извора, правних споменика и разноврсних повеља које је Новаковић сврстао у одељак *Сшара йисма*.

Испред основног текста одломка који се први пут издаје, Новаковић даје детаљнија обавештења, а код раније објављених примера упућује на претходна издања. Он је приредио и кратак речник за нове речи из споменика који су пронађени и штампани после *Лексикона* Франца Миклошића и *Рјечника из књижевних сшарина срйских* Ђуре Даничића.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Синдик, *Рад Сшојана Новаковића на издавању извора за исшорију срйско-*

га народа, Стојан Новаковић, личност и дело, пос. изд. САНУ 77, 25, Београд 1995, 325–330.

Р. Михаљчић

ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА И ОКОЛНИХ НАРОДА, из италијанских архива и библиотека исписао Викентије Макушев, књига 2, Ђенова, Мантова, Милано, Палермо, Торино, Гласник СУД, II одељак, књига 14 (1882) V–VI, 1–323.

В. Макушев, професор универзитета у Варшави и дописни члан Српског ученог друштва, задужио је јужнословенске народе истраживањима у италијанским архивима и библиотекама. Пре Макушева у архивима и библиотекама средње и јужне Италије није радио ни један словенски научник. Скупљену грађу издао је под насловом *Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи.* Записки имп. академіи наукъ Т. 16 (1869) приложеніе 5, стр. 1–42; Т. 19 (1871) приложеніе 3, стр. 1–92; 4, стр. 1–42.

Исписе из архива и библиотека Анконе, Болоње и Фиренце објавио је 1874. у Варшави као прву књигу под насловом *Историческіе памятники Южныхъ Славянъ и сосѣднихъ имъ народовъ*. Друга књига садржи грађу коју је Макушев сакупио у архивима и библиотекама Ђенове, Мантове, Милана, Палерма и Торина.

Исписи из Ђенове су споменици о прошлости Дубровника, Пољске и Турске. Грађа из Мантове (настала између 1394. и 1596), Торина и Палерма углавном се односи на балканске крајеве под турском влашћу. Две трећине збирке чине исписи из архива и библиотеке у Милану. Макушев је ове исписе по пореклу и поделио: L'archivio governativo и Bibliotheca Ambrosiana.

За разлику од прве збирке која је осам година раније штампана у Варшави, ова збирка је корак назад. Објављени су само исписи, без критичког апарата, објашњења, регистра, упутства и било каквог помагала. Далеко је успелија мања збирка исправа коју је Макушев објавио под насловом *Прилози к српској историји XIV. и XV. века* у Гласнику СУД 32 (1871) 164–208. Исправе ове збирке с латинског је превео Јанко Шафарик. Међу њима се налази и писмо које је 20. октобра 1389. фирентинска општина послала краљу Твртку I Котроманићу.

Исписе из Млетачког архива Макушев није успео да објави. Они су се налазили у његовој заоставштини која се чувала у Варшавској универзитетској библиотеци. Руска влада се одазвала молби Југославенске академије и уступила јој ове исписе који претежно говоре о односима Дубровника и Републике светог Марка. Издао их је Милан Шуфлај. *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji*, sabrao Vikentij Makušev, za tisak priredio Milan Šufflay, Starine 30 (1902) 337–352; 31 (1905) 1–257.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Новаковић, *Италијански архиви и наша историја*, Гласник СУД 28 (1870) 429–448; F. Rački, *Rukopisi tičući se južno-slovinske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije*, Rad JAZU 18 (1872) 205–239; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књига 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 165–166, 169, 173, 174, 175, 348–349.

Р. Михаљчић

ПАМЯТНИКИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ДѢЯТЕЛЬНОСТИ ДУШАНА ЦАРЯ СЕРБОВЪ И ГРЕКОВЪ. ХРИСОВУЛЫ. СЕРБСКІЙ ЗАКОННИКЪ. СБОРНИКИ ВИЗАНТІЙСКИХЪ ЗАКОНОВЪ, изследованіе Т. Флоринскаго, Кіевъ 1888. – Збирка извора за српску историју, која је положила основу за продубљено проучавање Душановог законодавства и утрла пут Стојану Новаковићу за издање Законика (1898). Издање извора прати као прилог истраживачки текст ауторов о истој теми. Публикација је изашла у оквиру универзитетског периодичног гласила Универзитета светог Владимира у Кијеву (*Известија*) и као посебна књига са двоструком пагинацијом за истраживачки део (стр. 1–491) и за прилоге (стр. 1–225). Истраживачки део наставља ауторов рад на проучавању Душана и његовог времена и обухвата хрисовуље, простагме и повеље, затим Душанов законик, од кога је Флорински познавао и приказао 16 рукописа, затим српске компилације византијских закона (Скраћена синтагма Матије Властара и тзв. Закон цара Јустинијана). Повеље нису издаване у овој књизи, јер је знатан број Флорински објавио у збирци *Атонски акти*. Изузетак је само седам необјављених аката приписаних Душану у Меникејском кодексу. У овој збирци су објављена четири рукописа Душановог законика: Струшки, Атонски, Раванички и Софијски, који представљају прераду Законика и стоје на челу групе позних рукописа. Остали текстови (Скраћена синтагма и Јустинијанов закон) објављени су на основу Ходошког рукописа, а редакција Јустинијановог законика и на основу Раковачког рукописа.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Рукописи, издања и преводи Душановог законика*, Законик 27–28; Т. Никчевић, *Историографија Струшког и Атонског рукописа*, Законик цара Стефана Душана књ. I. Струшки и Атонски рукописи, Извори српског права 4 (Београд 1975) 63–94; Т. Никчевић, *Историографија рукописа (Студеничког, Хиландарског, Ходошког и Бистричког)*, Законик цара Стефана Душана књ. II, Београд 1981, 5–38.

С. Ћирковић

ACTA BOSNAE potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, collegit et digessit Eusebius Fermendžin, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium XXIII, Zagrabiae 1892. – Обимна збирка докумената за историју Босне, која покрива осам столећа и садржи преко 1500 бројева, доноси само мали број необјављених и крајем XIX века непознатих докумената. Огромну већину чине регеста објављених докумената, која састављач даје на латинском језику, пазећи на тачну репродукцију садржаја и навођење личних и географских имена из документа. Уз сваки документ дају се подаци о публикацији у којој је објављен, а код необјављених о месту где се чува оригинал. Прегледан је и ексцерпиран велики број публикација тако да Ферменџинов корпус регеста пружа скоро све што је било расположиво у време кад је припремао књигу. Нису укључени дубровачки архивски документи, који су махом објављивани после појаве ове књиге, обухваћене су, међутим, ћириличке повеље и писма познате из збирки Миклошића и Пуцића. Обухваћен је и материјал из италијанских архива објављен до 1890. Састављач је у своју збирку укључио само документарне изворе, повеље, исправе, писма и сл. док наративне изворе, натписе, записе и сл. није уносио. У свом старијем делу, збирка је у знатној мери превазиђена, нарочито због појаве нових докумената, у делу са документима из периода турске власти, она је и сада важна и покрива територију ширу од средњовековне босанске државе.

ЛИТЕРАТУРА: *Fermendžin, Euzebije*, EJ 4, 116 (J. Šidak); T. Smičiklas, *O. Euzebij Fermendžin*, Ljetopis JAZU 12 (1897) 262–269.

С. Ћирковић

ЗАКОНИК СТЕФАНА ДУШАНА ЦАРА СРПСКОГ 1349 и 1354, наново издао и објаснио Стојан Новаковић, издање Задужбине Илије М. Коларца 91, Београд 1898.

Пошто је дошао до убеђења да би Законик требало објавити према оригиналној композицији, Новаковић је друго издање припремао „у целини са свим осталим законима наше средњовековне државе". Упоредо је писао прилоге из историје права. У међувремену појавила су се издања Теодора Зигеља и Тимофеја Флоринског. Зигељ је уз Душанов законик објавио тзв. Закон цара Јустинијана и делове Синтагмата Матије Властара, док је Флорински уз Душанов законик објавио тзв. Закон цара Јустинијана и Скраћени синтагмат Матије Властара. По оцени Николе Радојчића подухвати руских научника „стоје изнад тадашњих наших могућности". Према томе, Новаковић је добио поуздан ослонац за ново издање које је опет припремао по Призренском рукопису. Из Атонског рукописа преузео је 187. и 188. члан, док је последњих дванаест чланова (190–201) и Реч цара Душана уз Законик, преузео из Раковачког рукописа. Познато је да се 189. члан једино налази у Бистричком рукопису.

Највећи део обимне уводне студије, Новаковић је посветио рукописима, али је писао и о постанку писаних закона у српском народу, установи сабора и склопу Душановог законика. Следи критичко издање текста са варијантама из осталих рукописа, затим слободан превод чланова са објашњењима.

Према овом издању Законик је прештампаван и превођен, а усвојена је Новаковићева нумерација чланова.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Новаковић, *Проније и баштиници*, Глас СКА 1 (1887) 5; Н. Радојчић, *Век и по проучавања Душанова законодавства*, Зборник у част шесте стогодишњице Душановог законика, Београд 1951, 207–268; А. В. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд 1980; Б. Марковић, *Стојан Новаковић и његов рад на Душановом законику*, Стојан Новаковић, личност и дело, пос изд. САНУ, 77, 25, Београд 1995, 317–323.

Р. Михаљчић

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРПСКОГА НАРОДА – У првим годинама свога рада Српска краљевска академија је започела неколико истраживачких подухвата од којих се очекивало да ће као резултат дати обимне публикације, које ће се издавати у току дужег времена. После *Српског етнографског зборника*, а упоредо са *Српским дијалектолошким зборником*, положени су темељи за *Зборник за историју, језик и књижевност*, намењен објављивању извора за српску историју. Академија је имала *Споменик* као периодичну публикацију намењену издавању грађе, али он није био погодан за обимне и систематски припремане збирке. Нацрт *Зборника* припремили су 1899. Љ. Стојановић, Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, а реализација је започела 1902. првом књигом Стојановићеве збирке *Стари српски записи и натписи*. Од самог почетка су била предвиђена два одељења: *Споменици на српском језику* као прво, и *Споменици на туђим језицима*, као друго одељење. Тек 1932. тај једноставни план је проширен увође-

њем трећег одељења: *Fontes rerum Slavorum Meridionalium*, а затим је 1936. додато и четврто: *Зборник за исшочњачку исшоријску и књижевну ђрађу*.

У Академији се није пазило на доследно попуњавање *Зборника*, па су и важни извори и збирке извора објављивани међу Посебним издањима или изван свих серија, као што је био случај са Радојчићевим издањима Душановог законика (1960) и Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића (1962). Ипак, *Зборник* представља, по ономе што је до сада објављено, најобимнију и најзначајнију колекцију извора за српску историју. Он садржи веома разноврсне изворе од записа и натписа, преко повеља и писама, родослова и летописа, архивске грађе из већег броја архива, до кореспонденције и мемоара значајних историјских личности. Едициона техника није уједначена, издања нису на истом нивоу. У време када је *Зборник* заснован нису били ни изграђени критерији које треба да задовољи савремено критичко издање извора, касније се едициона техника прилагођавала врсти грађе користећи искуства оног језичког подручја из кога извори потичу. Поједина издања из оквира *Зборника* служила су као узор издавачима извора.

ЛИТЕРАТУРА: *Педесешоюдишњица Срйске краљевске академије 1886–1936*, књ. I: Друштво српске словесности 1841–1864; *Срйско учено друшшво 1864–1892, Срйска краљевска академија 1886–1936*, Београд 1939–1941, 150–155; *Преглед издања Срйске академије наука и умешносши* I, Београд 1986.

С. Ћирковић

СТАРИ СРПСКИ ЗАПИСИ И НАТПИСИ, скупио их и средио Љуб. Стојановић, књ. I–VI, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа, Прво одељење књ. I, II, III, X, XI, XIV, Београд 1902–1926. Репринт: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска, Фототипска издања књ. 4, 5, 7, 10, 11, 13, Београд 1982–1988. – Драгоцену збирку разноврсних извора обухваћених називима записи и натписи Љубомир Стојановић је започео као узгредан посао проучавајући старе српске рукописе и припремајући свод старих српских родослова и летописа. Предвидео је да ће грађа испунити три књиге, које је прво објавио 1902–1905, а затим је додао још три књиге 1923–1926. Поред новооткривених и необјављених записа и натписа Стојановић је прештампавао све познате текстове тога рода објављене раније у домаћим или страним публикацијама. У припремању друге серије (књ. IV–VI) имао је помоћ и сарадњу бројних колега и пријатеља који су му препуштали откривене записе или натписе. Сам приређивач је намеравао да понови прву свеску. Примерак са исправкама и белешкама остао је сачуван (Архив САНУ, Историјска збирка 9253/1).

У збирку су унети: записи из рукописа, натписи на камену, на металним предметима, сликани натписи са фресака и икона. Донети су и поговори из старих штампаних књига и угребани натписи (графити) али не исцрпно и систематски као раније наведене категорије извора. Грађа обухваћена збирком иде све до XIX века. У збирци није спроведена јединствена подела и артикулација, одвојени су датовани записи и натписи од недатованих, а у неким књигама су издвојени надгробни натписи и сликани натписи. Сваки текст је индивидуално нумерисан и бројеви теку од прве до шесте књиге (бр. 1 до бр. 10 522, бројеви 5 984–6 082 употребљени су у трећем додатку треће књиге и на почетку четврте, али су касније прештампани и под новим бројевима унети у регистар). И начином обележавања и врстом слога приређивач је упозоравао на текстове преузете из ранијих издања која није могао контролисати. Знатан део тих текстова је Стојановић имао касније прилике да види или упозна боља издања, па их је поново доносио у својој збирци у побољшаном виду са измењеном категоријом. Свој начин рада Стојановић је образложио у кратким предговорима уз прву, другу, трећу и шесту књигу. Он се много трудио око датовања, па је у шестој књизи приложио неку врсту трактата о хронологији (датирање старих српских записа и натписа, проверавање датирања, израчунавање датума празновања Ускрса).

У оквиру програма заједничког Одбора за фототипска издања (САНУ, Народна библиотека, Матица српска) репродуковане су 1982–1988. све књиге Стојановићевог корпуса записа и натписа, снабдевене поговорима (у првој књизи С. Ћирковић, у књ. II–VI Л. Цернић) у којима су обавештења где су поједини записи и натписи боље и потпуније издати. Најчешће се упућује на издања у каснијим књигама Стојановићеве збирке и у новијим описима ћирилских рукописа појединих библиотека. Дата су и обавештења о значајнијим збиркама записа и натписа, објављеним после 1926. када више нема јединственог корпуса. Видети у овој књизи: *Сшарине, зайиси, нашйиси, лисшине*, Владимир Петковић, Београд 1923; *Зайиси и нашйиси* I–III, изд. Петар Момировић, Нови Сад 1993, 1995, 1996, а такође и делимична издања, збирке или студије са издањима: Г. Томовић, *Морфолоīија ћириличких нашйиса на Балкану*, Београд 1974; R. Mihaljčić – L. Steindorf, *Namentragende Steininschriften in Jugoslawien vom Ende des 7. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1982; Б. Чигоја, *Најсшарији срйски ћирилски нашйиси (īрафија, оршоīрафија и језик)*, Београд 1994; Б. Шекуларац, *Траīови йрошлосши Црне Горе. Средњовековни нашйиси и зайиси у Црној Гори крај VIII – йочешак XVI вијека*, Цетиње 1994; В. Ћоровић, *Сшари срйски зайиси и нашйиси*, Београд 1997 (рукопис из ауторове заоставштине приредио Р. Михаљчић).

ЛИТЕРАТУРА: Предговори књ. I, II, III и VI, и поговори књ. I–VI фотомеханички репродукованог издања.

С. Ћирковић

МАТИЈЕ ВЛАСТАРА СИНТАГМАТ, азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила, словенски превод времена Душанова, издао Стојан Новаковић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, споменици на српском језику, књ. IV, Београд 1907.

МВС је номоканонски зборник, обелодањен у Византији 1335. године. Саставио га је византијски монах Матија Властар. Он је одредбе црквеног, државног и грађанског права из разних епоха, одабрао и средио по предметима у облику речника, по редоследу грчког алфабета. На грчком језику постоји Цариградска и Охридска редакција Синтагме. Према Охридској редакцији, која се незнатно разликује од Цариградске редакције, Синтагмат је преведен на српски, односно словенски језик. У преводу је познат Пуни и Скраћени МСВ. Скраћена верзија садржи само црквене прописе општег карактера и готово све грађанске одредбе, што не чини ни трећину текста пуне верзије.

Новаковић је приредио издање словенског превода МВС, али дугогодишњи рад на проучавању овог споменика није му се посрећио. Он није уочио суштинску разлику између Пуне и Скраћене верзије. Утврђено је да Скраћени синтагмат представља строги избор прописа словенског превода Пуне верзије која је истоветна са грчким оригиналом Охридске редакције. Пуни синтагмат у складу је са византијском државноправном идеологијом. Она претпоставља царску власт црквеној власти, уздиже углед цариградског патријарха у односу на друге патријархе, а прећутује аутокефалност српске и бугарске цркве. Избор прописа у Скраћеној верзији прилагођен је владарској идеологији Српског царства. Она је самостално дело српског законодавца и није случајно да се често налази здружена са рукописима Душановог законика. Стога се очекивало одвојено издање две суштински различите верзије словенског превода. Новаковић је, додуше, одељке Скраћене верзије означио посебним словима, али она се утопила у Пуни МВС.

ЛИТЕРАТУРА: Матије Властара Синтагмат, изд. Ст. Новаковића, Београд 1907, стр. III, LXXVII; С. В. Троицки, *Дойунски чланци Власшареве синшаīме*, пос. изд. САН, књ. 358. 21, Београд 1956, 3–11; *Црквено-йолишичка идеолоīија Свешосавске крмчије и Власшареве Синшаīме*, Глас САН 212, 2 (1953) 155–206; ЕЈ 7, 198 (R. Mihaljčić); Р. Михаљчић, *Законски сйоменици Сшојана Новаковића*, Стојану Новаковићу у спомен, Београд 1996, 131–146.

Р. Михаљчић

ДИПЛОМАТАР О УЗАЈАМНИМ ОДНОСИМА УГАРСКЕ И СРБИЈЕ 1198–1526 – A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, edd. L. Thallóczy – A. Aldásy, Monumenta Hungariae historica, Diplomataria XXXIII, Budapest 1907.

Обимна и драгоцена збирка документарних извора о српско-угарским односима у средњем веку почиње регестом Немањине повеље Хиландару из 1198, али иначе не доноси српску грађу о Угрима, Угарској и међусобним односима Угарске и Србије. Укључена је грађа Ватиканског архива и бројни италијански архивски документи о борбама са Турцима, али лавовски део објављених докумената потиче из Угарске, највише из Мађарског државног архива у Будимпешти. Како је до почетка XX века веома велики број угарских повеља био објављен, делом у обимним и модерно конципираним едицијама, приређивачи такве објављене документе нису репродуковали, већ су доносили кратак садржај и податке о месту објављивања. Употребу овог дела отежава околност да су регести и читав пропратни апарат дати на мађарском језику. Од почетка XV века у збирци је све већи удео необјављених, овде у целини или одломцима репродукованих докумената. Међу документима нађеним у Мађарском државном архиву у Будимпешти налазе се и писма и латинске повеље српских деспота настали у вези са поседима на угарском тлу и односима са угарским великашима. Делатност латинске канцеларије српских владара позната је донекле захваљујући документима објављеним у овој збирци. Обухваћено је 539 докумената, делом у виду регеста, делом овде објављених. Регистри олакшавају употребу, а предговор Л. Талоција о појединим периодима угарско-српских односа превазиђен је каснијим истраживањима. Непотпун је и попис мачванских банова 1254–1496 (стр. 456–460). После ове збирке документи о српско-угарским односима откривани су и објављивани појединачно. Допуне се могу наћи и у корпусу регеста времена краља Жигмунда (1387–1437): E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár* I, Budapest 1951; II/1, II/2, 1956; III, 1993; IV, 1994.

ЛИТЕРАТУРА: Јован Радонић, Летопис Матице српске 243 (1907) 106–113 (приказ садржаја).

С. Ћирковић

ЗАКОНСКИ СПОМЕНИЦИ СРПСКИХ ДРЖАВА СРЕДЊЕГ ВЕКА, прикупио и уредио Стојан Новаковић, пос. изд. СКА, Београд 1912.

Интересовање Ст. Новаковића за правне текстове потиче од школских дана. Он је завршио правни одсек Лицеја у Београду. Цео радни век је неуморно сакупљао разноврсну изворну грађу. Законске текстове почео је да систематски исписује и изучава још од 1885. године када је планирао издање *Законских споменика*. Упоредо је сакупљао и проучавао повеље, статуте, типике и рукописе Душановог законика и Синтагмата Матије Властара. Како се одужио рад на сакупљању повеља, које је он сматрао основним законским текстовима, Новаковић је претходно приредио друго издање Душановог законика (1898) а затим и Синтагмат Матије Властара (1907). Тек 1912. објавио је *Законске споменике*. Он није могао да се држи редоследа издања „који би се еволуцијом самом препоручивао", али обрнути редослед неће сметати истраживачима, приметио је Новаковић.

Прикупљање расуте дипломатичке грађе одузимало је Новаковићу највише времена. Зато је припремање *Законских споменика* трајало од 1885. до 1912. године.

Када је започео систематски рад, Новаковић се могао да ослони на појединачна издања и збирке Павла Карано-Твртковића, *Споменици српски* (1840), Франца Миклошића, *Monumenta Serbica* (1858), Меда Пуцића, *Споменици српски* I–II (1858, 1862), Павла Јосифа Шафарика, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův* (1873). Пре краја XIX века, објављене су мање збирке Љубомира Стојановића у Споменику 3 (1890) и Константина Јиречека у Споменику 11 (1898). Новаковићу је помогао и Љубомир Ковачевић који је припремао издање хиландарских повеља за Споменик 44. Делимично већ одштампана, ова збирка је пропала за време Првог светског рата. Срећом, део исписа из Хиландара објављен је у *Законским споменицима* јер је Ковачевић уступио Новаковићу 58 преписа хиландарских повеља, од којих је, пре тога, само 13 објављено.

Збирка Ст. Новаковића садржи текстове градских закона, документе о аутономији жупа, племена, градова, законе о станку, типике, повеље владара и феудалних моћника издаване Дубровчанима и Млетачкој републици, баштинске повеље о приватним имањима, а више од пола збирке обухватају манастирске повеље. Мада се појавила као наша најпотпунија збирка, она је за више научних дисциплина готово неупотребљива. Новаковић је у ствари издао законске одредбе, односно делове повеље са законском снагом. Стога је из повеља изостављао формуле које се понављају, али не ретко и садржинске делове. Зато су истраживачи више научних дисциплина и даље упућени на појединачна издања и збирке где су повеље објављене у целини.

Објављивањем *Законских споменика* Стојан Новаковић је заокружио свој рад на издавању извора. Ипак, *Душанов законик, Синтагмат Матије Властара* и *Законски споменици*, не представљају целокупан корпус законских докумената нашег средњег века. У међувремену је пронађен *Рударски закон деспота Стефана Лазаревића.*

ЛИТЕРАТУРА: *Законски споменици српских држава средњег века*, прикупио и уредио Ст. Новаковић, пос. изд. СКА, Београд 1912, III–XVII; AfSlPh 34, 3–4 (1913) 610–615 (K. Kadlec); Ст. Станојевић, *Историјски рад Стојана Новаковића*, Споменица Ст. Новаковића, Београд 1921, 61–82; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку*, I. *Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, Београд 1937, 340–341; А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 54–55; Д. Синдик, *Рад Стојана Новаковића на издавању извора за историју српског народа*, Стојан Новаковић, личност и дело, пос. изд. САНУ, 77, 25, Београд 1995, 325–330; Р. Михаљчић, *Законски споменици Стојана Новаковића*, Стојану Новаковићу у спомен, Београд 1996, 131–146.

Р. Михаљчић

ACTA ET DIPLOMATA RES ALBANIAE MEDIAE AETATIS ILLUSTRANTIA. Collegerunt et digesserunt Dr. Ludovicus de Thallóczy, Dr. Constantinus Jireček et Dr. Emilianus de Sufflay, I (344–1344), Vindobonae 1913, XXXVIII + 292; II Vindobonae 1918, XXIII + 300.

Три врсна познаваоца балканске историје, К. Јиречек, М. Шуфлај и Л. Талоци, прихватили су се посла да објаве изворе за историју средњовековне Албаније. Интерес је био научни, али и политички, јер је збирка требало да послужи стварању независне албанске државе. Не случајно, појавила се 1913, у престоници Аустроугарске, исте године када је образована суверена Албанија.

Издавачи су у Уводу изнели податке о географском простору који је обухваћен у делу, изворном материјалу и принципима којима су се руководили при његовом издавању. Одмах треба рећи да се грађа не односи само на области унутар граница Албаније, већ и на добар део Метохије и тзв. „млетачку Албанију", тј. Зетско приморје. Документи су у ређани хронолошки: у првом тому од 344. до 1343, а у другом од 1344. до 1406. године. Већина извора преузета је из раније издатих збирки, али има и први пут објављених, углавном из Дубровачког архива. Они који су се у целини односили на Албанију, издати су интегрално; из других, објављен је само део у коме су подаци за ову земљу. Извори су различитог порекла; највише је латинских, а има нешто и грчких и словенских. Вредност ове збирке није само у издатим документима, већ у богатим коментарима, у којима су саопштени сви до тада познати резултати за историју средњовековне Албаније. Цео предговор, регеста и коментар учени издавачи написали су на латинском језику. Овом збирком дали су дело трајне вредности и показали како треба издавати изворе. Њу и данас мора консултовати сваки истраживач средњовековне историје Балканског полуострва. Дело има добру библиографију и изванредан регистар. Штета је што је издавање заустављено с 1406. годином; да је објављивање доведено до краја XV века, збирка би чинила изворну целину. На позив Бечке Академије, М. Шуфлај је, наводно, 1929. припремио за штампу и трећи том, али је он нестао.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Станојевић, *Архив за арбанашку старину, језик и етнологију* 1, 1–2 (Београд 1923) 235–236. M. Šufflay, *Acta Albaniae. Kako da se nastavi njihovo izdanje?* на истом месту стр. 209–212.

М. Спремић

ОДАБРАНИ СПОМЕНИЦИ СРПСКОГ ПРАВА (ОД XII ДО КРАЈА XV ВЕКА), прикупио и уредио Александар Соловјев, Београд 1926.

Ова збирка намењена је студентима права за семинарска вежбања, јер се показало да су *Законски споменици* Стојана Новаковића неприкладни за универзитетску наставу. Соловјев је настојао да приреди избор типичних исправа јавног права (међународни уговори, владарске исправе), судског права (тужбе, протоколе парница, пресуде) и приватног права (тапије, опоруке, погодбе). Пошто „протокол и есхатокол појединих повеља могу имати важност за правне и дипломатске студије", Соловјев није скраћивао исправе осим оних великог обима као што су бањска, дечанска или арханђеловска хрисовуља. Од 145 исправа, колико збирка садржи, само се 49 налазе у *Законским споменицима* С. Новаковића. Већину ових исправа Соловјев је попунио, неке према читању са оригинала. Девет непознатих оригинала пронашао је у далматинским архивима (бр. 49, 50, 60, 71, 93, 94, 96, 119, 122) а четири су из ризнице манастира Хиландара (бр. 77, 78, 128, 129). Из ове хиландарске ризнице Соловјев је исписао више исправа које је раније фрагментарно објавио Ст. Новаковић у *Законским споменицима* користећи исписе Љубомира Ковачевића. Укупно 29 исправа објављено је према оригиналу. Оне су у садржају означене звездицом.

Одабрани споменици садрже само акта из области српског права. Из Дубровачког архива Соловјев је бирао једино оне исправе „у којима је једна странка – српски владар, властелин или сељак".

Соловјев се одлучио за хронолошки редослед. Он је разрешио скраћенице, старе словне бројке заменио арапским, а текст законских исправа поделио на чланове. Споменике без хронолошких одредница настојао је да датује или предложи приближно време њиховог настанка. Иза основног текста следи обавештење о месту налаза, очуваности (оригинал, копије), печату, ранијим издањима. Иако је приређена за семинарска вежбања, ову збирку као критичко издање, користе истраживачи.

ЛИТЕРАТУРА: *Одабрани споменици српског права (од XII до XV века)*, изд. А. Соловјев, Београд 1926, I–III.

Р. Михаљчић

СТАРИНЕ, ЗАПИСИ, НАТПИСИ, ЛИСТИНЕ, прикупио Владимир Р. Петковић, Народни музеј у Београду, писани споменици I, Београд 1923. – Збирка се појавила исте године када је Љубомир Стојановић објавио четврти том *Старих српских записа и натписа*. Већи део ове збирке сачињавају *Натписи и записи из старих црква српских*. У питању је углавном епиграфски материјал који Петковић дели на натписе и записе. Под записима подразумева и текстове који су накнадно, после живописања угребани на зидове црквених здања. Петковићу није узор збирка Љ. Стојановића. Он је епиграфски материјал груписао по месту налаза, како их је исписивао по манастирима, а у оквиру ових целина средио хронолошки. Издвојена је недатирана епиграфска грађа.

Поред епиграфске грађе, Петковић је објавио повељу кнеза Лазара манастиру Раваници, руске даровнице (1693, 1748) и инвентар манастира Раванице (1814).

Р. Михаљчић

СТАРИ СРПСКИ РОДОСЛОВИ И ЛЕТОПИСИ, средио их Љубомир Стојановић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, споменици на српском језику, пос. изд. СКА, књ. XVI, Београд – Ср. Карловци 1927.

Иларион Руварац, оснивач критичке школе у српској историографији, први је уочио разлику између српских родослова и летописа. Ове кратке, превасходно историјске списе, нису двојили

учени Павле Шафарик и познати филолог Ватрослав Јагић. Називали су их аналима. Њихова класификација заиста није једноставна. Својом генеалошком садржином и провидном наменом, од осталих списа издвајају се родослови. У текстовима чија се, по правилу кратка садржина претежно групише око једног датума, лако је препознати летописе. Међутим, списи који су у нашој књижевно-историјској литератури названи старијим летописима, немају битна обележја летописа. Они се тек завршавају садржајем који је писан у облику летописа. Пет до сада познатих преписа кратких житија или повести српских краљева и царева (*Копорињски*, *Пећки*, *Студенички*, *Цетињски* и *Врхобрезнички*) сврстани су у старије летописе, иако овом роду тек претходе. *Копорињски* и њему слични списи, по речима Илариона Руварца, само су „покушаји“ да се напише летопис.

Ови списи први пут су објављени у ЛМС 4, 12 (1828) 43–59 и ЛМС 5, 16 (1829) 35–48, затим у издању Павла Јосифа Шафарика, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*. Још као ђак Велике школе, Љ. Стојановић је објавио свод ових извора под називом *Српски родослови и летописи*, Гласник СУД 53 (1883) VII–XVI, 1–160. Наредних четрдесет пет година сакупљено је још рукописа и Стојановић се опет вратио родословима и летописима. Намеравао је да ове списе групише тако да приреди по једно сводно издање за родослове, за старије летописе и за млађе летописе. Али одустао је од сводног издања и четири главна родослова (*Карловачки*, *Загребски*, *Пајсијев*, *Врхобрезнички*) штампао је „упоредо у четири ступца удесивши тако да иста места дођу једно према другом, јер се само тако добија јасан преглед како они стоје међу собом“. Ови родослови означени су бројевима од 1 до 36. Понаособ је штампао остале родослове (*Константинов*, *Пејатовићев*, *Ђорђевићев*, *Руварчев*, *Новаковићев*, *Хаџи-Јорданов*) бр. 37–119.

Стојановић је слично поступио са летописима. Старије летописе (*Копорињски*, *Пећки*, *Студенички*, *Цетињски*) штампао је упоредо (бр. 120–141). *Врхобрезнички летопис*, као извод старијих летописа, штампао је засебно (бр. 142–153). Следи додатак о патријарсима (бр. 154–169).

Већи део основног текста обухватају млађи летописи: *Замеци и изводи из летописа* (бр. 170–333); *Општа историја у летописима* (бр. 334–385); *О Немањићима до смрти Душанове* (бр. 386–574); *Свод свих летописа и заметака од смрти Душанове па докле који траје* (бр. 575–1046). На латинском језику објављен је Бранковићев летопис – *Chronica Serbica despotae Georgii Branković*, преведен у XVIII веку. Неки летописи имају кратак текст о турским царевима (бр. 1300–1314). Као додатак штампан је *Раванички летопис* (бр. 1315–1383) и на крају *Летописачке белешке* (бр. 1384–1737). Основном тексту претходи опширна студија о родословима и летописима. Стојановић је приложио и речи из текстова којих нема у Даничићеву *Рјечнику из књижевних старина српских*.

ЛИТЕРАТУРА: Љ. Стојановић, *Како је приређено ово издање*, Стари српски родослови и летописи, изд. Љ. Стојановић, Београд – Ср. Карловци 1927, I–VI.

Р. Михаљчић

СТАРЕ СРПСКЕ ПОВЕЉЕ И ПИСМА, књига I, **ДУБРОВНИК И СУСЕДИ ЊЕГОВИ**, први део, средио Љубомир Стојановић, пос. изд. СКА, Београд – Ср. Карловци 1929.
СТАРЕ СРПСКЕ ПОВЕЉЕ И ПИСМА, књига I, **ДУБРОВНИК И СУСЕДИ ЊЕГОВИ**, други део, средио Љубомир Стојановић, пос. изд. СКА, Београд – Ср. Карловци 1934.

Сенжерменским уговором (1919) Аустрија се обавезала да Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца преда документа Дубровачког архива која су се налазила у Бечу. Следеће године документа су пренета из Беча у Београд. Она су задржана у СКА ради припремања новог издања. „Није био образован никакав одбор него је цео посао узео на себе секретар Академије Љуба Стојановић, који је важио као најбољи издавач средњовековних текстова и који је заиста, пре тога, дао одлично издање Записа и натписа и Каталог рукописа народне библиотеке“. Стојановић је 1927. године издао *Старе српске родослове и летописе*. Ускоро се појавила и прва свеска *Старих српских повеља и писама* са 619 исправа. План и начин издавања Стојановић је образложио у кратком уводу, а затим дао *Преглед књига у којима су ови споменици раније штампани*.

Стојановић није доживео издање друге свеске. За његова живота одштампано је 28 табака, а преостала два и по табака уредио је Степан Куљбакин. Исписима Стојановића, Куљбакин је додао још неколико докумената, унео исправке Ота Гринентала (око 2600) и хронолошки регистар 1096 исправа колико их има у обе свеске.

Грађа је распоређена по народима: *Дубровник и Срби* (ССПП I–1 и ССПП I–2, стр. 1–204), *Дубровник и Бугари*, *Дубровник и Арбанаси*, *Дубровник и Турци*, *Дубровник и Маџари*, *Дубровник и Румуни*, *Дубровчани међу собом* (ССПП I–2, стр. 205–478) и *Допуне* Ст. Куљбакина (ССПП I–2, стр. 479–489). У оквиру ових већих, али неједнаких целина, Стојановић је ћириличке исправе поделио по личностима.

ССПП досада су најпотпуније издање ћириличких споменика Дубровачког архива али, нажалост, са крупним недостацима. Стојановић се одлучио за „фотографско“ издање. Он није разрешавао скраћенице, већ је документа механички исписивао, више исправа остало је недатирано, белешке о документима су непотпуне, а нека регеста погрешна. Исправе нису штампане хронолошки, већ по личностима и народима, односно по областима, тако да је збирка непрегледна, а њено коришћење отежано, тим пре што за два велика тома, са 1096 исправа није урађен неопходан индекс. Због оваквог начина издавања писма из књиге Руска Христифоровића нису штампана по реду, како их је словенски канцелар регистровао већ, како је речено, по народима и личностима. Стога су истраживачи, који као извор користе исправе из књиге Руска Христифоровића, и даље упућени на издање Меде Пуцића.

Коришћење ове збирке данас је донекле олакшано. Пре неколико година штампан је *Регистар збирке „Старе српске повеље и писма“ Љубомира Стојановића*.

ЛИТЕРАТУРА: ЛИЧ 1, 1–2 (1935) 102–104 (Ст. Станојевић); Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку* I. *Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, пос. изд. СКА, Београд 1937, 341–342; А. Соловјев, *О потреби издавања српског дипломатара*, ИЧ 4 (1954) 55–65; *Регистар збирке „Старе српске повеље и писма“ Љубомира Стојановића*, пос. изд. Историјског института САНУ, Грађа, књ. 13, Београд 1992.

Р. Михаљчић

FONTES RERUM SLAVORUM MERIDIONALIUM – Треће одељење *Зборника за историју, језик и књижевност српског народа* уведено је 1932. за изворну грађу општијег интереса. Највећа пажња се посвећивала грађи која је потицала из Дубровачког архива (Хисторијски архив Дубровник). Серија је започета збирком Грегора Чремошника *Канцеларискi и нотарискi списи 1278–1301*, која је означена као прва свеска историјских споменика Дубровачког архива. На књигама које су следиле употребљени су други називи серија. Обимна збирка Јована Радонића *Дубровачка акта и повеље* (*Acta et diplomata Ragusina*) *I, 1,2, II, III, IV, V* (1934–1951) представљена је као прва серија. *Одлуке већа Дубровачке Републике*, које је издао Михаило Динић (1951, 1964) немају ознаку серије, већ су означене као књ. XV и XXI одељења *Fontes*. Као пета серија уведени су Историско-правни споменици, ограничени на једну књигу Александра Соловјева и Михаила Петерковића *Дубровачки закони и уредбе* (1936) у којој су објављени Књига свих реформација, уредбе о Стону и Статут дубровачке царинарнице. Шеста серија је била намењена споменицима на грчком језику и остала је на једној али веома много употребљаваној књизи: Александар Соловјев – Владимир Мошин, *Грчке повеље српских владара* (1936, фотомеханички репродукована у Енглеској 1974). Збирка Гргур Јакшић – Војислав Вучковић, *Француски документи о првом и другом устанку (1804–1830)* (1957) нема ознаку серије. Као књиге XIII и XIV (обе обележене бројем XIII) укључене су две свеске Бошка Деснице, *Историја котарских ускока (1646–1686)* (1950–1951), испуњене архивском грађом.

ЛИТЕРАТУРА: *Преглед издања САНУ 1847–1959*, Београд 1961, 97–98.

С. Ћирковић

ГРЧКЕ ПОВЕЉЕ СРПСКИХ ВЛАДАРА. Издање текстова, превод и коментар А. Соловјев – В. Мошин (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Треће одељење, књ. 7), Београд 1936 (Фототипско издање: Variorum Reprints, London 1974).

Грчке повеље српских владара углавном потичу из последњих година прве половине и из треће четвртине XIV века када се српска држава продором према југу знатно проширила на рачун Византије и достигла врхунац царским крунисањем Стефана Душана априла 1346. у Скопљу. Неке од ових докумената, делимично или у целости, објавили су поједини наши или страни истраживачи у другој половини XIX и првим деценијама XX века. Међутим, известан број повеља први пут су публиковали Александар Соловјев и Владимир Мошин 1936. године у оквиру пројекта Српске краљевске академије. Њихово узорно издање обухвата четрдесет пет грчких докумената српских владара и пет прилога. Највећи део чине повеље Стефана Душана, затим једна хрисовуља цара Уроша и неколико аката цара Симеона–Синише, његовог сина Јована Уроша, деспота Јована Угљеше и, напослетку, једна повеља деспота Стефана Лазаревића. У највећем броју случајева ради се о повељама упућеним монашким обитељима Свете Горе, али има и исправа издатих манастиру Светог Јована Претече на Меникејској Гори, недалеко од Сера, као и докумената који се односе на нека од духовних средишта Тесалије. У уводној студији и коментарима уз објављене текстове, двојица руских научника су дали обавештења и објашњења која прате свако модерно критичко издање акаата. Они су образложили историјске околности које су довеле до тога да су српски владари, почевши од краља Душана, кренули да издају повеље на грчком језику и изнели како дотадашња знања о документима тако и њихову садржину. Дипломатичка анализа аката са поређењем одговарајућих делова византијских и српских повеља, и данас представља један од основних приручника за дип-

ломатику. Документи су објављени по критичко-реконструктивном начелу, са исправљеном ортографијом и навођењем погрешних облика оригинала у апарату испод текста, а њиховим задржавањем једино у топонимији и просопографији. Књига је снабдевена индексом и регистром грчких израза са коментарима. Премда је знатан део грчких аката српских владара поново издат у новој серији докумената светогорских манастира *Archives de l'Athos*, у своме раду медиевисти још увек користе едицију Соловјева и Мошина. У Лондону је 1974. објављено фототипско издање са предговором који је на француском написао бугарски византолог Иван Дујчев.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Анастасијевић, Богословље 12 (1937) 317–356 (приказ); M. Lascaris, Revue intern. des études balkaniques 3 (1937) 268–272 (приказ); F. Dölger, Historische Zeitschrift 157 (1937) 170–172 (приказ); M. Lascaris, *Deux chartes de Jean Uroš, dernier Némanide (novembre 1372, indiction XI)*, Byzantion 25–26–27 (1955–56–57) 277–323; М. Живојиновић, *Владимир Алексејевич Мошин – историчар Свете Горе*, Зборник радова: Руска емиграција у српској култури XX века, I, Београд 1994, 154–162.

Р. Радић

СВЕТОСАВСКИ ЗБОРНИК, књ. 2: *Извори*, СКА Посебна издања CXXV, Друштени и историски списи 50, Београд 1938.

Други део светосавске споменице коју је Српска краљевска академија издала обележавајући седму стогодишњицу смрти светога Саве. После прве књиге у којој су студије о Сави и његовом делу (1936) издата је књига са важним изворима. Књига садржи шест прилога: Житије Симеона Немање од Стефана Првовенчаног (издао В. Ћоровић), писма Димитрија Хоматијана (издали Г. Острогорски и Ф. Гранић), житије светог Саве од Ивана Томка Мрнавића (приредио и превео В. Чајкановић) и помени светог Саве из старих споменика (прикупио и издао П. Ђорђић).

С. Ћирковић

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ БЕОГРАДА – MONUMENTA HISTORIAM BELGRADI SPECTANTIA, збирка грађе намењена да послужи стварању изворне подлоге за историју Београда. Одлуку о започињању рада на истраживању, прикупљању, срећивању и објављивању грађе о Београду донео је Извршни одбор тадашњег Народног одбора града Београда 1947. године. Задатак је поверен Семинару за народну историју Филозофског факултета, а за његову реализацију је образован одбор у коме су били тада највиђенији историчари са Универзитета. Предвиђало се да ће збирка у целини носити наслов *Грађа за историју Београда*, а да ће свака књига добити свој посебни наслов у складу са садржином.

Збирка је започета књигом Ј. Тадића, *Дубровачка архивска грађа о Београду I (1521–1571)*, Београд 1950. Друга књига дубровачке архивске грађе појавила се после више од 25 година, после смрти Ј. Тадића, тако да су њени приређивачи били Ј. Тадић и Т. Поповић: *Дубровачка архивска грађа о Београду II, 1572–1593*, Београд 1976. Слично успоравање и прекидање се може приметити код серије књига са изворима из средњег века. Као друга свеска целе колекције изашла је књига: М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку*, Београд 1951, у којој су прештампани одломци из угарских наративних извора (од Анонима краља Беле до Николе Иштванфија) који говоре о догађајима око Београда до турског освајања. Друга књига из те серије појавила се после вишегодишње паузе 1958. и садржала је дубровачку архивску грађу, највећим делом необјављену за исти период (до 1521). Из општег предговора издавача, сада је то Историјски архив Београда, види се да је у међувремену Архив поводом стопедесете годишњице Првог устанка објавио грађу земунских архива о устанку. Како је та грађа, као и она коју је тек требало објавити, такође грађа за историју Београда, одлучено је да се све иницијативе споје у јединствен програм који ће реализовати Историјски архив Београда. Измењен је састав Одбора за издавање грађе, у који су укључени и стручњаци за новију историју и истакнути културни радници. Одбор је формирао неколико редакција: за средњи век, за XVI–XVIII век, за XIX и за XX век и свака редакција је добила задатак да изради свој програм. Предвиђало се да би се из средњег века објавило 5–6 књига, а из турског периода чак 15–20 књига у етапама. Редакције за XIX и XX век су тек утврђивале критерије разграничења и нису могле предвидети број књига.

Реорганизација рада на издавању Грађе за историју Београда показала је резултате утолико што су неке започете серије настављене, и што су друге покренуте. Упоредо са другом свеском из средњег века објављена је књига аката из времена аустријске власти: Д. Ј. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717–1739*, Београд 1958, у којој се не понављају него допуњавају документи из збирке истог наслова и истог издавача, објављене 1935. у Академијином Споменику. Грађа из турског периода се појавила у две вредне едиције: Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI–XVII века*, Београд 1961, и Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда књ. 1. св. 1, Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964. Тада је већ јењавао обновљени динамизам издавања Грађе за историју Београда, са већ споменутом другом књигом дубровачких докумената из XVI века збирка се угасила. Својим плановима, начином издавања, облицима презентације, збирка остаје отворена да у повољнијим условима буде настављена у неком од више започетих праваца.

ЛИТЕРАТУРА: предговори издавача уз поједине књиге.

С. Ћирковић

MONUMENTA CATARENSIA. KOTORSKI SPOMENICI, Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335, uredio i dodao uvod, regeste i kazala Antun Mayer, pos. izd. Zagreb 1951; Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332–1337, priredio Antun Mayer, pos. izd. JAZU i CANU, Zagreb 1981. – Иако се которски нотар спомиње још 1200. године, Државни архив у Котору садржи мало грађе за рано доба, за период пре краја XVI века. Не зна се од када је грађа систематски чувана под надзором Општине. Недостаје велики број књига сукцесивно вођене серије или серија у XIV и XV веку. Огромна празнина сведочи о уништавању грађе. Архив садржи нотарске књиге од 1395. до 1400. и од 1418. до 1421, а тек од 1431. године ова серија нема прекида. Сачувана је још једна књига о парницама (1385–1497), катастар из 1430, као и известан број исправа. Неупоредиво су богатији млађи архивски фондови. Изузетно, из прве половине XIV века сачуване су нотарске књиге са регистрима исправа. Ова грађа покрива кратак временски период од 1326. до 1337. године.

Нотарске књиге са регистрима исправа од 1326. до 1335. објављене су у првом току *Которских споменика*. После Другог светског рата у архиву ЈАЗУ пронађен је још један кодекс которских нотара са регистрима исправа из 1329, 1332–1337. Објавио их је А. Мајер у другом тому *Которских споменика*. Мајеру су помагали као сарадници Мирко Андроић, Анте Мариновић, Јаков Стипишић и Миљен Шамшаловић.

Критичко издање садржи предговоре, хронолошке табеле, основни текст, веома опширна регеста и индекс имена, ствари и установа.

ЛИТЕРАТУРА: I. Kukuljević–Sakcinski, *Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 4 (1857) 305–392; F. Rački, *Istraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih*, Rad JAZU 26 (1874) 153–188; A. Milošević, *Stari kotorski arhiv u Zadru*, Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva 18 (1916) 234–264; Ст. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Извори и историографија*, књ. 1, *О изворима*, Београд 1937, 39–41; И. Синдик, *Архивска грађа у Боки Которској*, ИЧ 1–2 (1948) 367–375; И. Божић, *Извештај о раду у Которским архивима*, Споменик САН 5 (1953) 5–10; Н. Фејић. *Которска канцеларија у средњем веку*, ИЧ 27 (1980) 5–62.

Р. Михаљчић

ВИЗАНТИЈСКИ ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ – Едиција *Византијски извори за историју народа Југославије* (ВИИНЈ) имала је свога претечу у *Одабраним изворима за српску историју* које су покренули Ст. Станојевић и В. Ћоровић (Београд 1921). Смисао публикације био је да се студентима историје омогући рад на најважнијим изворима за националну историју средњега века. Међутим, издавање *Одабраних извора*, замишљено да се у осам књига изложи део грађе која се односи на „нашу историју" од VI до XV столећа, застало је већ на првој, која обухвата доба од VI до X века. У њој су текстови византијских писаца штампани у оригиналу и праћени српским преводом, без било каквих коментара осим уводних напомена о самом изворнику.

Византијске изворе покренуо је 1955. Георгије Острогорски у серији посебних издања Византолошког института САН. Концепција од које се пошло, и која је поштована у свим досада изашлим томовима, била је да се објави српскохрватски превод оних одломака византијских наративних извора који се односе на историју народа тадашње Југославије. Уложен је труд да се изворни материјал изложи обазирањем на старост изворника, али и поштовањем хронологије самих података. Сви одломци су нумерисани и насловљени. Она места у изворном тексту која су од важности за разумевање преведених одломака парафразирана су и придодата уз главни текст. Објављивање оригиналног изворног текста, који би стајао напоредо са преводом, изостало је, с образложењем да прештампавање из постојећих и углавном застарелих издања не би имало научне вредности а изазвало би додатне техничке и финансијске тешкоће. Међутим, успостављен је принцип да се поједини изрази или формулације, било због тога што су недовољно јасни па стога измичу егзактном преводу, било што је реч о техничким терминима, или су из било ког другог разлога карактеристични, доносе у оригиналном виду на језику изворника. Преведеним вестима претходи краћа студија која се бави аутором, као и самим извором, и доноси посебан осврт на вредност одабраних, укључујући и одабрану библиографију. Научна вредност серије ВИИНЈ понајвише се налази у коментарима на вести извора, који је основном тексту придодат у виду напомена. Они су у првим томовима били обимом ограничени, да би почев од III и IV, а посебно од VI постали изузетно ис-

црпни, својом величином вишеструко премашивши изворни текст. На крају сваког тома налазе се Општи регистар као и Index graecus.

Досада је објављено пет томова ВИИНЈ. Том I (Београд 1955) доноси одломке Псеудо-Цезарија, Приска, Прокопија, Агатије, Малале, Менандра, Евагрија, Теофилакта Симокате, Псеудо-Маврикија, Ускршње хронике, Георгија Писиде, Теодора Синкела, Анонимне беседе о опсади Цариграда, Чуда св. Димитрија, Теофана, Нићифора, Печата Словена из Витиније, Георгија Монаха, Анонима из IX века, Житија Григорија Декаполите, Тактике Лава VI, Павла Монемвасиског, Јована Каменијата, Јосифа Генесија, Теофановог Настављача, Patria Constantinopolis, Монемвасиске хронике, Аретине схолије, Страбоновог Епитоматора и Житија Климента Охридског. Обухвата вести које се односе на период од V до почетка X века, а приредили су га Ф. Баришић, М. Рајковић, Б. Крекић и Л. Томић.

Том II (Београд 1959) у целини је посвећен подацима Константина VII Порфирогенита, а припремио га је Б. Ферјанчић.

Том III (Београд 1966) доноси вести из периода који почиње са X веком а завршава се са XI, а аутори превода и коментара су Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић, Б. Крекић, Р. Катичић и Б. Радојчић. У њему се налазе одговарајући одломци Тактикона византијских достојанственика, затим списа Симеона Логотета, Теофановог Настављача, Лава Ђакона, Јована Геометра, Похвалног слова св. Фотију Тесалијском, Житија св. Никона Метаноита, Житија св. Атанасија Атонског, Јована Ставракија, Житија св. Лазара, Јована Скилице, Скилициног Настављача, Кекавмена, Михаила Псела, Михаила Аталијата, Нићифора Вријенија, Јована Зонаре, Теофилакта Охридског, Нила Доксопатрида и Ане Комнине.

Вести које се односе на XII век, као и сам почетак XIII, из дела Јована Кинама, Никите Хонијата, Теодора Продрома, Михаила Солунског, Анонимног песника XII века, Михаила Анхијалског, Константина Манасија, Евстатија Солунског, Нићифора Хрисоверга, Григорија Торника и цара Исака II Анђела, објављене су у IV тому (Београд 1970) у преводу Н. Радошевић и с коментаром који су написали Ј. Калић и Б. Ферјанчић.

У припреми за објављивање је V том ВИИНЈ, у коме би требало да се нађу подаци из списа Георгија Акрополита, Теодора Скутариота, Ефрема, Морејске хронике, Димитрија Хоматијана, Јована Апокавка, Никите Хонијата, Василија Педијадита, Нићифора Влемида, као и цара Теодора II Ласкариса, који се односе на доба прве половине XIII века.

Том VI (Београд 1986) доноси вести које се тичу доба од друге половине XIII века до прве половине XIV, а превели су их и коментарисали Љ. Максимовић, И. Ђурић, С. Ћирковић, Б. Ферјанчић и Н. Радошевић. Ради се о одломцима Георгија Пахимера, Теодора Метохита, Нићифора Григоре, Јована Кантакузина, Манојла Холобола, цара Михаила VIII Палеолога, Георгија Кипарског, Манојла Фила, Максима Плануда, Анонима, Теодора Хиртакина, Томе Магистра, Алексија Ламбина, Нићифора Хумна, Патријарха Филотеја, Јосифа Калотета, Григорија Акиндина, Николе Кавасиле и Теофана Ватопедског.

Последњи, VII том, би требало да обухвати другу половину XIV века и првих шест деценија XV века, односно вести Лаоника Халкокондила, Дуке, Георгија Сфранцеса, Критовула, Димитрија Кидона, Јањинске хронике, као и податке тзв. Кратких хроника.

С. Пириватрић

ЗАКОНИК ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА 1349 и 1354, издао и превео Никола Радојчић, пос. изд. САНУ, Београд 1960.

За оба издања *Законика* (1870, 1898[2]) Стојан Новаковић је као подлогу узео Призренски рукопис. Изучавањем рукописне традиције *Законика*, Н. Радојчић и Владимир Мошин дошли су у међувремену до нових резултата. Призренски рукопис заиста је преписан са доброг предлошка, али је оспорена његова старина. Још је Константин Јиречек истицао старину и изворну вредност Струшког рукописа. Пошто је дошао до уверења да су од Призренског старији и поузданији Струшки, Атонски и Бистрички рукопис, Радојчић их је узео за подлогу издања. Призренски му је послужио само као допуна. Природно, из Раковачког је преузео последњих дванаест чланова (190–201 по модерној нумерацији Стојана Новаковића) и Реч цара Душана уз *Законик*.

Радојчић је настојао да на основу најстаријих и најпоузданијих рукописа реконструише текст најближи оригиналу. Испод сваког члана даје обавештење из кога је рукописа преузео натпис и текст одредбе.

Током XIX и XX века *Законик* је доживео више превода (немачки, француски, руски, пољски, румунски, енглески). Својевремено је Ст. Новаковић у другом издању само појаснио, парафразирао оне чланове за које је претпостављао да нису довољно разумљиви. Н. Радојчић је први превео *Законик* на савремени српски језик. Уз преведене чланове он упућује на утврђене изворе и најважнију литературу. Радојчић је написао опширан увод о рукописима, издањима и преводима *Законика*. У укупном изучавању овог споменика он је учинио крупан корак. Нажалост, основном тексту који је приредио по најпоузданијим рукописима, недостају варијанте, те су истраживачи и даље упућени на друго издање Ст. Новаковића.

Р. Михаљчић

ЗАКОН О РУДНИЦИМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА, издао и увод написао Никола Радојчић, Београд 1962, Параћин 1995[2] (репринт издање Народне библиотеке „Ресавска школа" у Деспотовцу).

ЗАКОН О РУДНИЦИМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА, превод и правноисторијска студија Биљане Марковић, Споменик САНУ CXXVI, Одељење друштвених наука 24, Београд 1985.

Српска академија наука добила је 1959. од амбасадора Франца Хочевара на поклон ћирилички рукопис Законика о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Овај рукопис из друге половине XVI века, купљен је после Другог светског рата на једној лицитацији старина у Бечу. Ускоро је Петар Колендић у Градској библиотеци Сплита открио латинички препис ћириличког текста Законика. Латинички рукопис преписан је 1638. у Ћипровцу, рударском месту у западној Бугарској (*Siy zakonik blagoçastiva, i Christoljubiva Gnja Despota Stephana*).

Законикь благочъстиваго и христолюбиваго иже вь царех стефана деспота • ѡ цѣховѣ, и ѡ башинахъ • и ѡ вѣре, и ѡ колѣхъ • и ѡ вьсакых потрѣбных свдовѣх састоји се из уводне речи деспота Стефана, правног текста о рударству (52 члана), извода из Закона Новог Брда – **Законь ѡ башинах и воеводе и ѡ кнезв, и псвню** (23 члана), и завршне речи деспотове.

Основном тексту претходи обиман увод Н. Радојчића подељен на три целине: *Ново Брдо као рударски град*, *Рударско законодавство у средњевековној Србији* и *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*. О рукописима Радојчић је расправљао у екскурсу *Још два рукописа Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића*. Кратак речник помаже разумевању старих рударских термина које су употребљавали стручни рудари Саси. Основни текст могуће је контролисати снимком рукописа у прилогу издања (табле 1–26).

Законик о рудницима деспота Стефана Лазаревића превела је Б. Марковић. Уз превод објавила је студију *Рударство и рударско право по Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића*.

Због обнове и подстицаја рударске производње, у XVI веку Законик о рудницима преведен је на турски. Турски преписи *Саског закона* у уводном делу садрже још опис металуршке производње, начин талења и рафинације сребра, као и упутство за спречавање кријумчарења рударских производа. Турски текст *Саског закона* намењен Новом Брду, Кратову и другим рудницима у европском делу Турске, на српскохрватски превео је Фехим Спахо и објавио под насловом *Турски рударски закони*, ГЗМ 25 (1913) 133–149, 151–194.

ЛИТЕРАТУРА: Зборник за филологију и лингвистику 7 (1962) 207–214 (П. Ивић): Д. Јовић, *О језику Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Јужнословенски филолог 27, 3–4 (1968–1969) 365–455: В. Đurđev, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Godišnjak DI BiH 20 (1974) 41–63; W. Steininger, *Die Handschrift des „Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića" (Beschreibung der Orthographie und der Sprache)*, Anzeiger fSlPh 7 (1975) 29–111; ИГ 1–2 (1976) 171–175 (И. Божић) В. Đurđev, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Djela ANU BiH 45, 37, Sarajevo 1987.

Р. Михаљчић

ИЗВОРИ СРПСКОГ ПРАВА – Од 1967. године, Одељење друштвених наука САНУ издаје под овим називом серију намењену објављивању извора српског права, од најстаријих времена до 1918. Још 1938. године основан је Одбор за издавање извора српског права, на челу са Т. Живановићем, с циљем да се критичким и целовитим издањем правних извора створи поуздана основа проучавању историје српског права. Мотиви за оснивање Одбора и обухватање изворног материјала, лежали су у чињеници да сви познати извори ни издалека нису издати, нити они, већ објављени и растурени, често, по тешко приступачним публикацијама, задовољавају критерије критичког издања извора. Споменици чијем је публиковању, по одлуци донесеној исте године, требало приступити (најстарије српско – јужнословенско право до XII века; старо српско право XII–XV века – повеље, Номоканон, Скраћена Синтагма, Душанов законик; српско-турско право 1459–1805; правни споменици Србије 1804–1865; правни споменици северне Далмације), иако по својој суштини правне природе, значајем и изворном вредношћу далеко превазилазе оквире одређене називом и циљевима Одбора. Рад, који је започео прикупљањем судских извора у Државној архиви, прекинуо је рат. Тек 1948, по одлуци Одељења друштвених наука, настављено је прикупљање грађе из судских архива, поглавито у Ваљеву, Јагодини и Ћуприји, као и припремање издања Крмчије. Када је 1964, одлуком Председништва Академије, реорганизован, Одбор је, на челу са М. Беговићем, прихватио свој ранији план, са нешто измењеним концепцијама у погледу метода, обима и односа према изворима. Две године доцније Одељење друштвених наука одлучило је да се покрене еди-

ција *Извори српског права*. До сада је изашло десет књига, од којих прве три носе ознаку *Посебна издања*.

Иза свога назива и првобитног плана, серија крије нешто другачију структуру, обухватајући поред изворне грађе и дела монографског карактера за историју права. Међу изворима публикованим у овој едицији, на првом месту треба споменути збирку рукописа Душановог законика, која се појавила као четврти том серије (у две књиге издато је шест рукописа, док је трећа књига у штампи). Издање сваког појединог рукописа снабдевено је фотографијама, преводом на савремени српски језик, описом рукописа и студијом о језику. Свака књига садржи и уводну студију о историографији рукописа, као и превод на један страни језик (француски, енглески). Трећа и десета књига серије садрже документа *Ваљевског*, односно *Ћупријског окружног суда за период 1805–1865*, док су у првој књизи сакупљени *Извори кривичног права Србије 1804–1865*, уз исцрпну студију. У осмој књизи публиковани су *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903*; препису сваког устава претходе уводне напомене. Од монографија ваља споменути постхумно издату студију о *Душановом законику*, А. Соловјева.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Живановић, *Уводни предговор за серију издања САНУ „Извори српског права" Академијиног Одбора за изворе српског права*, у: Т. Живановић, Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и његог кривичног правосуђа од 1804. до 1865, Посебна издања САНУ 408, Одељење друштвених наука 59, Извори српског права I, Београд 1967, IX–XII; *Каталог издања Академије 1886–1986*, Београд 1987, 12.

Ђ. Бубало

СРБЉАК, службе, канони, акатисти 1–3, приредио Ђорђе Трифуновић, превео Димитрије Богдановић, превод редиговали Д. Богдановић и Ђ. Трифуновић; О СРБЉАКУ, студије Ђ. Трифуновића, Д. Богдановића, Димитрија Стефановића, Десанке Милошевић, Младомира Тодоровића, Данице Цревар и Лазара Лера, Београд 1970.

Србљак је уобичајени назив за зборник служби посвећен српским светитељима. Као богослужбена књига Српске православне цркве, *Србљак* садржи службе и песме српским светитељима распоређене према месецима и данима црквене године.

Пре овог издања известан број служби Србима светитељима објављен је у Римнику (Мала Влашка) 1761. године под насловом **Правила молебнаа свѧтыхъ сербскихъ просвѣтителей**. *Правила* су прештампана 1761. у Венецији, а допуњена 1861. у Београду.

Ово издање објављено је под називом *Србљак*. Поднаслов „*службе, канони, акатисти* треба да нагласи само основне песничке врсте". Пошто не постоји критичко издање, Ђ. Трифуновић је проучавао старе рукописе. Није се одлучио за избор већ је приредио сва дела старе српске црквене поезије настале од XIII до XVII века. Распоредио их је према времену настанка, а не према редоследу месеци и дана. Изворни српскословенски текст није штампан старословенским слогом већ савременим писмом према начелима фонетске транскрипције Петра Ђорђића. Изворни текст налази се на левој, парној, а превод на десној, непарној страни.

Књига *О Србљаку* садржи студије и прилоге Ђ. Трифуновића, Д. Богдановића, Д. Стефановића, Д. Милошевић, М. Тодоровића, Д. Цревар и Л. Лера. Истраживачима су од помоћи критичка објашњења Ђ. Трифуновића *Белешке о делима, О Србљаку* и *Речник појмова, личности и навода из Светог писма* М. Тодоровића.

Србљак. Свети архијерејски синод Српске православне цркве, приредио Т. Јовановић, Београд 1986, до сада је најобимније издање ових текстова, где су штампане и службе настале у XIX и XX веку.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Трифуновић, *О овом издању*, О Србљаку, Београд 1970, 491–495; Епископ Павле, *О новом издању Србљака*, Гласник, службени лист Српске православне цркве 69, 5 (1988) 89–91; Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1990, 92–97; 327–329.

Р. Михаљчић

СИТНИЈИ СПИСИ ЂУРЕ ДАНИЧИЋА III. ОПИСИ ЋИРИЛСКИХ РУКОПИСА И ИЗДАЊА ТЕКСТОВА, приредио Ђорђе Трифуновић, САНУ Посебна издања књ. CDXXXVI, Одељење језика и књижевности књ. 25, Београд 1975. – Поштујући жељу Ђуре Даничића и настављајући рад на поновном издању његових списа, Ђ. Трифуновић је приредио књигу која представља веома корисну збирку данас већ теже приступачних издања извора. Даничићева издања из *Гласника* Друштва српске словесности, *Književnika, Rada JAZU*, и највећим делом из *Starina JAZU*, фотомеханички су репродукована (репринт) задржавајући пагинацију из првобитне публикације. Сваки појединачни прилог добио је у овој књизи нумерацију која олакшава налажење неједнако пагинираних одломака.

Као и у првобитним публикацијама Даничићева издања садрже описе рукописа, понекад уз обилно навођење одломака из оригинала, издање записа, повеља, а најбројнија су целовита издања књижевних текстова. У књизи се налазе издања тзв. трескавачких повеља (IV и X), повеља кнеза Лазара и синова Вука Бранковића за Хиландар (IV), Карејског типика (XI), похвала кнезу Лазару (IX), житије Ђорђа Кратовца (XII), описи неколико рукописа (Кипријанов I, Александров II, пролог на кожи ркп. бр. 19 III, Никодимов VIII, Владислава Граматика XV, Хвалов рукопис XIX, бугарски рукопис из 1277), од којих су неки изгорели 1941. Затим су репродукована издања књижевних текстова (посланице светог Саве, патријарха Теофила, списи деспота Стефана, пророчанства деспота Стефана, књига о правопису Константина Филозофа, Стефанит и Ихнилат, Муке блаженог Гроздија) и српских превода неких апокрифних текстова и др.

Приређивач је у додатку (пагинирано 01–025) дао драгоцене „Белешке" са подацима о месту и судбини рукописа, каснијим издањима и описима, измењеним називима, као и списак рукописа према месту налажења у време издавања књиге.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Трифуновић, *Предговор* (непагинирано на почетку књиге).

С. Ћирковић

СТАРИ СРПСКИ ЗАПИСИ И НАТПИСИ ИЗ ВОЈВОДИНЕ, I–III, сакупио и обрадио Петар Момировић, издање МС и Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине, Нови Сад 1993–1996. – Поред *Старих српских записа и натписа* I–VI, у обради и редакцији Љубомира Стојановића, на помолу је још један велики корпус ове изворне грађе. За разлику од старије збирке, која је настала као колективно дело у редакцији Љубомира Стојановића, Момировић је сам прикупљао записе и натписе са световних и сакралних објеката на територији данашње Војводине. Преписивао их је непосредно са изворних предмета. За нешто више од две деценије, у служби Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине, Момировић је сакупио око 10 000 записа и натписа. Они обухватају временски период од XVI до почетка XX века. Из прикупљене грађе до сада је објављено 3 773 записа и натписа. У првом тому штампани су записи и натписи настали од 1528. до 1784. године (бр. 1–2195), а у другом записи и натписи настали од 1785. до 1815. године (бр. 2196–3773).

Грађа је хронолошки сређена. Сваки запис и натпис означен је посебним редним бројем. Испод основног текста наводи се место и предмет са којег је текст преписан. Код јединки без временских одредница дати су елементи за приближно датирање. Скраћенице нису разрешаване! За завршни том предвиђа се именски, хронолошки и предметни регистар.

Штета што се Момировић готово у свему угледао на Љубомира Стојановића. Била је прилика да се натписи одвоје од записа. Са становишта критике извора њихова изворна вредност није истоветна.

ЛИТЕРАТУРА: П. Момировић, *Предговор приређивача*; С. Гавриловић, *Сведочанство о духовности српског народа;* Љ. Суботић, *Језичко благо српских записа и натписа*, Стари српски записи и натписи из Војводине I, сакупио и обрадио П. Момировић, Нови Сад 1993, V–XII; Зборник МСИ 50 (1994) 229–231.

Р. Михаљчић

MISCELLANEA (МЕШОВИТА ГРАЂА) – Поред посебних издања грађе и серија историјских докумената (из аустријских, турских и руских архива), Историјски институт САНУ издаје почев од 1956. године и мање целине грађе у посебној периодичној публикацији – MISCELLANEA (МЕШОВИТА ГРАЂА, даље М). У деветнаест до сада изашлих томова (20 бројева) М. објављено је преко 80 прилога грађе. Ови прилози односе се на скоро сва историјска раздобља, од средњег века до Првог светског рата, која својим истраживањима покривају сарадници Института. Највише објављених јединица односи се на XIX век (30), затим XVIII (22), XVII (10), почетак XX (9), а најмање на период средњег века.

Грађа објављена у Miscellanea разноврсна је по садржини и изузев у неколико прилога овде је по први пут објављена. Она, с једне стране, пружа податке за изучавање демографских промена, друштвених и привредних односа, и културног развоја, а с друге, податке за изучавање развоја и деловања правних институција, политичку повест српског народа, као и држава, у којима је он у прошлости живео. На основу ове грађе могу се делом пратити и везе Србије и српског народа са суседним народима и државама, и појединим великим силама.

Од домаћих архива највише су коришћена документа из Архива Србије (у 11 прилога, Д. Милић, Р. Љушића, и др.), Архива Историјског института САНУ (4), Архива САНУ (3), и по једном из Историјског архива Београда и Историјског архива у Котору. Од архива из бивших југословенских република које су се у време када је М. излазила налазиле у саставу југословенске државе, коришћена је грађа једино из хрватских архива (Архив Хрватске (3), Архив ЈАЗУ (2), Хисторијски архив у Задру (2), и Дубровачки и Надбискупски архив у Загребу – по једанпут, прилози В. Дабића, и др.).

Посебну вредност за истраживаче, јер су мање доступни, представљају прилози грађе из страних архива. Од близу двадесет страних архива из којих је објављивана грађа у М. највише су коришћени: Архив Председништва владе у Истанбулу (5 прилога – два пописа Видинског санџака из XV века, приредила Д. Бојанић, и попис харача и катастарски попис Крајине и Кључа из 1741. године, приредила Р. Тричковић); Државни архив у Венецији (10 прилога грађе за историју млетачко-турских односа и локалну историју Далмације, Боке Которске, црногорског и албанског Приморја од XVI до XVIII века, приредио Г. Станојевић); Ратни архив, Општи управни, Финансијски и Коморски архив у Бечу (грађу из ових архива приредили су С. Гавриловић и С. Пецињачки, а односи се на историју Србије у XVIII веку и у време Првог и Другог устанка); Мађарски земаљски архив (писма А. Орешковића И. Тиру, 1864–1868, приредио В. Крестић, и други прилози). Ту је и грађа из шпанских архива (Барселона, Симанкас – Н. Фејић), Централног државног архива старих аката СССР (Д. Синдик), и других.

Значајна је и грађа домаћег порекла, из приватних збирки, која је објављивањем у М. постала доступна свим истраживачима.Од неколико прилога ове врсте издвајамо дневник Петра Мркоњића (кнеза Петра А. Карађорђевића) из босанско-херцеговачког устанка, 1875–1876. године (приредили М. Стевчић и М. Радевић, VII).

Поред грађе из архива штампано је у М. и неколико прилога (летописа, дневника, новинских чланака) из музејских и библиотечких фондова (Марсиљијев музеј и Универзитетска библиотека у Болоњи – приредила М. Николић, Париска национална библиотека, Народна библиотека у Софији).

ЛИТЕРАТУРА: *35 година Историјског института 1948–1983*, 10–11, 82–86; *Преглед издања Историјског института 1947–1988*, Београд 1988, 10–15.

Н. Урић

MONUMENTA TURCICA HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM ILLUSTRANTIA – Под тим називом у Оријенталном институту у Сарајеву је замишљена збирка у оквиру које би се објављивала изворна грађа турског порекла. За таквом збирком је постојала огромна потреба због веома малог броја објављених османских извора за историју југословенских народа. Од ове збирке се очекивало да уведе модеран критички начин издавања докумената и тиме омогући напредак историографије. Објављивана грађа би требало да покрива целокупну територију тадашње СФРЈ. Збирку су 1957. године покренули и у почетку уређивали Бранислав Ђурђев, Недим Филиповић и Хамид Хаџибегић. За почетак су установљене четири серије: *Законски споменици, Дефтери, Фермани, берати и акта* и *Сицили*. Начела издавања грађе нису установљена. Уредништво је задржало право да за сваку свеску одлучује да ли ће бити укључени факсимили, транскрипција, преводи или само регеста. До сада је без правог реда изашло пет књига неједнаког квалитета. Из прве серије објављена је једна књига: *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak*, saopštili B. Đurđev, N. Filipović, H. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović, Sarajevo 1957. Из друге серије објављене су три књиге: *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, uvod, turski tekst, prevod i komentari H. Šabanović, Sarajevo 1964; *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, priredili H. Hadžibegić, A. Handžić i E. Kovačević, I–II, Sarajevo 1972; *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, priredio A. Aličić, Sarajevo 1985. Трећа серија отворена је са две књиге, од којих свака представља почетак једне гране: *Мухиме дефтери* и *Вакуфнаме*. Издати су: *Muhimme defteri. Dokumenti o našim krajevima*, priredio E. Kovačević, Sarajevo 1985. и *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, više priređivača, Sarajevo 1985.

ЛИТЕРАТУРА: *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak*, saopštili B. Đurđev, N. Filipović, H. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović, Sarajevo 1957, 5–6 [Предговор]; *Kanuni...*, POF 8–9 (1958–59) 242–244 (A. Sućeska); 244–253 (Š. Sikirić); Гласник ИНИ 3, 1 (1959) 297–300 (М. Соколоски); *Krajište Isa-bega ...*, ИГ 1 (1965) 120–123 (Б. Храбак); *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, ИЧ 33 (1986) 231–235; *Muhimme defteri ...*, ИГ 1–2 (1987) 241–243 (А. Фотић).

А. Фотић

СПИСИ БЕЧКИХ АРХИВА О СРПСКОМ УСТАНКУ, 1–11, приредио Алекса Ивић, Зборник за историју, језик и књижевност СКА, Београд 1935 (кн. I), 1977 (кн. XI). – Тридесетих година овог века Алекса Ивић се, у оквиру пројекта Српске краљевске академије, прихватио великог посла објављивања извора о Првом српском устанку. У 11 књига грађе објавио је преко 4 500 аката из бечких архива од 1804. до1813. године. После Ивићеве смрти, 1948. године, издавање грађе било је прекинуто. Настављено је 1966. године, тако да је последњих пет књига објављено до 1977. Грађа коју је Алекса Ивић сакупио је од прворазредног значаја за проучавање почетка и развоја Првог устанка.

У збирци преовладавају извештаји аустријских пограничних команди о догађајима и приликама у Србији, али има и докумената са српске и аустријске стране: молби и захтева устаника, наредби итд. Документа су прикупљена из разних фондова Државног, Ратног и Коморског архива у Бечу. Један део аката потиче из Мађарског краљевског државног архива и из Краљевског државног архива у Загребу. Приређивач је усвојио принцип да се грађа објављује по годинама, сем у случају 1810. године, којој су посвећене 7. и 8. књига.

У уводу за прву књигу Ивић је приказао развој појединих државних установа Аустрије из којих потиче грађа објављена у збирци. Навео је и основне податке о вођеним личностима Монархије. Осим тога, приређивач је у уводу пobројао главне збирке докумената, мемоара, историјских списа и историографских дела о устанку публикованих до 1935. године.

Свака књига садржи уводне текстове у којима су изнесени подаци о пореклу архивске грађе и преглед догађаја у појединим устаничким годинама. Највећи број аката је на немачком језику. Изузетак чине документа из дипломатске преписке, на француском. Документа су поређана по хронолошком реду. Опремљена су кратким регестима и тачном архивском сигнатуром на крају. На крају сваке књиге налази се регистар имена личности. Непостојање коментара уз поједина акта данас се сматра главним недостатком ове збирке.

ЛИТЕРАТУРА: ЛИЧ 1–4 (1935) 488–489 (Ст. Станојевић); ЛИЧ 1–4 (1937) 319–320 (Ст. Станојевић); Зборник МСИ 18 (1978) 167–170(С. Гавриловић).

А. Столић

КЊАЖЕСКА КАНЦЕЛАРИЈА – најстарији фонд Архива Србије у коме се чува архивска грађа о стварању нововековне српске државе од 1815. до 1839. године. Књажеска канцеларија, као лична канцеларија кнеза Милоша Обреновића, настала је из практичних потреба 1815. године. Једна је од ретких установа која је постојала за све време прве владавине кнеза Милоша. Посредством Канцеларије, кнез је управљао целокупним земаљским пословима. Све до пред сам кнежев пад, она је била изнад свих других установа. Убрзо је постала толико оптерећена да је кнез 1820. године пренео један део послова на Народну канцеларију. Тридесетих година три пута је мењала назив: Књажески кабинет (1835), Придворна канцеларија (1837) и Књажеска канцеларија (1839).

Устројство Књажеске канцеларије као институције донето је 10. јуна 1839. Њу су чинили кнежев представник, који је у исто време био и попечитељ иностраних дела, директор, два секретара, преводилац за турски језик и писари. Један од писара је називан књажевим секретаром. Ову дужност су обављали Јован Миоковић, Димитрије Ђорђевић, Ђорђе Поповић Ђелеш, Сима Урошевић, Никола Николајевић, Аврам Петронијевић, Лаза Теодоровић, Алекса Симић, Димитрије Давидовић, Цветко Рајовић, Стеван Радичевић и Јаков Живановић, који се потписивао као „директор Канцеларије књажеске".

Коначна подела Канцеларије на два одељења, инострано и внутрење, извршена је 1833. године. Као лична канцеларија кнеза Милоша, престала је да ради 1. јуна 1839. године када се кнез повукао са власти и напустио Србију.

Архивска грађа Књажеске канцеларије не налази се у стању у каквом је била када је фонд настао. После Другог светског рата грађа Канцеларије је разбијена на 40 мањих фондова према установама, од којих су најзаступљеније нахије. Фонд садржи грађу од 1815. до 1839. године, сврстану у 24 књиге и 133 кутије списа. Грађа је на српском, немачком, грчком, латинском, турском, француском и италијанском језику. Микрофилмована је, изузев књига.

Главни део грађе сачињавају извештаји Народне канцеларије, Општине београдске, нахијских судова, нахијских и среских старешина, рапорти војних старешина кнезу, молбе и писма појединих истакнутих личности, преписка кнеза Милоша са нахијским кнезовима, београдским и другим Турцима, решења и наредбе.

Објављивање архивске грађе из Књажеске канцеларије започето је 1953, а завршено наредне године. Тада су публиковане само две књиге: *Књажеска канцеларија. Нахија пожешка 1815–1839*, Београд 1953, приредио Данило Вуловић и *Књажеска канцеларија. Крагујевачка нахија 1815–1839* (свеска прва 1815–1827), Београд 1954, приредио Радослав Марковић. Из фонда Канцеларије објављена је и *Рудничка нахија 1815–1839. Документа Књажеске канцеларије*, Горњи Милановац 1995, приредили Р. Љушић и А. Самарџић.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Милић-Грчић, *Књажеска канцеларија 1815–1839*, Београд 1967, кн. I.; Водич Архива Србије, Београд 1973, 37–40.

А. Самарџић

СРБИЈА И ОСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТИ НА БАЛКАНУ 1856–1878, кн. I 1856–1866, приредили Василије Крестић, Радош Љушић, СА-

НУ – Зборник за историју, језик и књижевност српског народа књ. XXXII, Београд 1983. – Едиција *Србија и националноослободилачки покрети на Балкану* покренута је у циљу јаснијег сагледавања места, улоге и доприноса ослободилачким тежњама српског, а и осталих јужнословенских и балканских народа. Ово је прва књига, која садржи грађу насталу у размаку од 1856. до 1866, тј. од Париског мира до аустријско-пруског рата. У њој је објављено 349 докумената, пореклом искључиво из домаћих архива (највећим делом из Архива Србије, потом Архива САНУ, Архива Историјског института САНУ, Архива Савезног министарства за иностране послове, Државног музеја Цетиња – Архивског одељења). То су акта политичког, дипломатског и конспиративног карактера и односе се, пре свега, на националноослободилачку акцију, коју је Србија, у сарадњи са другим народима Балкана, водила против Турске.

Сва документа саопштена су у целини, без скраћивања, осим у изузетним случајевима, када је њихов садржај приватног карактера. Акта су поређана хронолошки. Снабдевена су неопходним коментарима, са подацима о личностима, разрешењима разних псеудонима и надимака и објашњењима о догађајима који су мање разумљиви. У појединим случајевима приређивачи су извршили критичку анализу података које пружају документи. На крају књиге налазе се Регистар лица, Регистар предмета и установа, Регистар географских појмова и народности, као и садржај докумената.

ЛИТЕРАТУРА: ИГ 1–2 (1985) 178 (Д. Батаковић).

А. Столић

ГРАЂА БЕЧКИХ АРХИВА О I СРПСКОМ УСТАНКУ, I–IV, приредио Славко Гавриловић, САНУ – Зборник за историју, језик и књижевност, књ. 23, 29, 31, 32, Одељење историјских наука – Одбор за историју српске револуције 1804–1830, Београд 1985, 1989, 1991, 1994. Збирка је настала из потребе да се из богатих бечких архива допуни грађа коју је својевремено прикупио и објавио Алекса Ивић у 11 књига. Гавриловић је истраживао у Ратном архиву (Kriegsarchiv – фондови: Дворски ратни савет, B, Praesidial – Akten и Alte Feld Akten), Коморском архиву (Hofkammerarchiv – fond Ungarische Camerale), Државном архиву (Haus–, Hof– und Staatsarchiv– фондови архива Државне канцеларије – Staatskanzlei: Provinzen, Intercepte, Korrespondenz, Noten, Turkei) и Општем управном архиву (Allgemeine Verwaltungsarchiv– фонд Oberste Polizei Hofstelle).

Грађа садржи најразличитије податке о Првом устанку, од војних, економских, политичких, дипломатских до етнографских и демографских. У питању су подаци о устанку, Србији, Балкану, држању Аустроугарске, Француске и Русије према устанку и устанка према њима. Доста података односи се на Босну, Далмацију а неки и на Херцеговину, Црну Гору и Албанију. Изостављени су акти који су се односили на устанак и ствари око њега, али нису доносили битно нове податке.

Прва књига грађе сеже до краја 1810. године, односно до пада генерала Симбашена, једног од најнепосреднијих спроводника аустријске политике према Србији (1807–1810). Садржи 608 докумената. У књигу су унета и три акта из 1797–1798, која упућују на могуће дубље припреме устанка. Осим тога, С. Гавриловић је приложио преписе неких изгубљених и недоступних аката (преписи грађе из бечких архива мађарског историчара Лајоша Талоција, који се налазе у библиотеци Сеченљи у Будимпешти; преписи Драгутина Костића и Владана Ђорђевића из Архива САНУ; исписи Аврама Ђукића из Рукописног одељења Матице српске у Новом Саду. У збирку су уврштена акта из Берове, Кронесове и Калајеве књиге, која су данас теже доступна читаоцима.

Друга књига садржи 247 аката из 1811. године. Грађа је, добрим делом, везана за истрагу против генерала Јозефа Симбашена, смењеног команданта Славонско-сремске војне границе. Осим тога, у књигу су уврштени извештаји генерала Хилера у којима се говори о трговини са Србијом, инцидентима на Дунаву, српско-турском ратовању, као и преписи шефа полиције, грофа Хагера, и извештаји његових агената из Беча, Будима, Темишвара, Вршца...

У трећу књигу унета су 223 списа из 1812. године. Значајан део грађе чине документа из текућих списа Управног архива. Један део грађе има ретроспективни карактер и односи се на „процес Симбашен". Важно место заузимају акта о руско-турским преговорима и закључењу мира у Букурешту, као и извештаји аустријске обавештајне службе о унутрашњим приликама у Србији.

Четврта књига садржи 130 списа из 1813. године. То је, добрим делом, преписка Дворског ратног савета у Бечу са Славонском генералном командом у Петроварадину и Банатском генералном командом у Темишвару, као и преписка са Државном канцеларијом, Дворском комором, Угарским намесничким већем и Врховним полицијским звањем у Бечу. Велики део списа односи се на збивања у Србији, јер је 1813. била година српско-турских преговора, потом рата и војног покоравања Србије.

Акта објављена у књигама писана су на немачком и француском, а ређе на латинском и италијанском језику. Има докумената који потичу из Турске, али су преведени на француски и немачки језик. Документа су сређена хронолошки. Регеста уз акта и коментари дати су у најсажетијем облику. Исто је учињено и у садржају на крају сваке књиге.

ЛИТЕРАТУРА: Зборник МСИ 34, 198–200; 40, 200–201; 46, 240–242.

А. Столић

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА У ШУМАДИЈИ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, књ. 1, Крагујевац, (приредили Младен Вукомановић, Зоран Панајотовић, Лазар Ивановић), Историјски архив Шумадије, Крагујевац 1982.

Приређивачи су извршили опсежна истраживања. У Архиву Србије прегледали су фондове Књажевске канцеларије, Државног савета, Министарства унутрашњих дела, Министарства народне привреде и збирке Српске социјалдемократске партије, Димитрија Туцовића, Душана Поповића, Драгише Лапчевића и Трише Кацлеровића. Консултовали су и одговарајуће фондове Историјског архива Шумадије у Крагујевцу. Пронашли су доста нових, важних докумената. Поред тога, прегледали су све радничке и социјалистичке листове и часописе који су излазили у Србији од 1871. до 1914. године. Највише корисног материјала пронашли су у листовима *Радник* (Крагујевац) и *Радничке новине* (Београд). Прегледали су и разне законске прописе. У зборник нису унели грађу која се односи на „Црвени барјак" из 1876. пошто је објављена у посебној публикацији.

Пошто је прикупљена грађа испала веома обимна, одлучено је да се публикује у две књиге. Једна да обухвата само Крагујевац, а друга остала места у Шумадији. У оба случаја документација је хронолошки изложена. Прва књига је објављена у оквиру опште Грађе за историју Шумадије као том II, књ. 1 (док књ. 2. није штампана). Садржи 813 докумената. Први документ потиче из 1854. године и односи се на здравствену заштиту радника Тополивнице у Крагујевцу. Следи неколико правила о здравственој и социјалној заштити запослених у Тополивници – Војнотехничким заводима у другој половини XIX века. Документи о осталим струкама радника појављују се средином 80-их година XIX века. Грађа је разноврсна и односи се на све области радничког живота. Последњи документ потиче из јула 1914. године.

Грађа је снабдевена предговором приређивача. Њихове напомене су дате испод текста докумената. На крају књиге налази се регистар личних имена (са основним биографским подацима за већину поменутих) и предметни регистар.

Т. Миленковић

СОЦИЈАЛИСТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ, књ. 1–2, Завод за уџбенике и наставна средства и Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1985.

Едиција представља избор из дела социјалдемократских и комунистичких првака Србије.

Књ. 1 (од 1867. до 1918) (приредили Јован Дубовац, Младен Вукомановић) садржи избор из дела Живојина Жујовића, Светозара Марковића, Димитрија Мите Ценића, Васе Пелагића, Радована Драговића, Димитрија Туцовића и Душана Поповића.

Књ. 2 (1918. до 1941) (приредили Десанка Пешић, Ђорђе Кнежевић) садржи избор из дела Филипа Филиповића, Симе Марковића, Живка Јовановића, Косте Новаковића, Моше Пијаде, Рајка Јовановића, Јована Поповића, Веселина Маслеше, Ђорђа Јовановића, Војислава Вучковића и Иве Лоле Рибара.

Т. Миленковић

Филип Филиповић, САБРАНА ДЕЛА, том 1–14, Београд 1987–1989.

Филип Филиповић (1878–1938) био је секретар Радничке коморе Србије (1912–1915), први секретар КПЈ (1919–1921) и дугогодишњи представник КПЈ у Коминтерни и члан њених највиших органа. Послови око припремања и издавања дела поверени су Институту за савремену историју у Београду. Стојан Кесић и Тома Миленковић одређени су за одговорне уреднике сабраних дела.

Извршена су опсежна архивска и библиотечка истраживања у земљи и иностранству (Совјетски Савез, Аустрија, Мађарска). Прегледани су сви архивски фондови и десетине радничких листова и часописа за које се претпостављало да садрже радове Филипа Филиповића или податке о њему. Драгоцену помоћ пружили су сарадници Института славяноведения и балканистике из Москве, који су обавили највећи део истраживања у СССР-у. Нису успели да добију на увид неке фондове Коминтерне, за које се са приличном сигурношћу претпоставља да чувају и Филиповићеве радове.

Први Филиповићеви радови у овој едицији потичу из 1894. и наредних година. Била су то његова писма. Следе обраћања школским и другим властима у Петрограду, затим дописи из Русије *Радничким новинама* и социјалдемократском часопису *Борба* у Београду. Последњи објављени Филиповићев рад настао је јула 1937. године.

У 2. тому публиковани су Филиповићеви педагошки радови из времена његовог бављења у Русији. Међу њима је најважнији *Педагогија математике – историјске и методске студије*, који је написао заједно са В. Мрочеком и први пут об-

јавио на руском језику 1910. у Петрограду. Други део 3. тома и цео 4. том садрже Филиповићева писма, интервенције, извештаје, новинске чланке и сл. које је написао као секретар Радничке коморе Србије. Међу њима су најважнији Извештај Радничке коморе за 1912–1913. годину и реферат на VII конгресу Главног радничког савеза о Закону о радњама. Осми том садржи велики Филиповићев рад *Развитак друштва у огледалу дијалектичког материјализма.*

Т. Миленковић

БИБЛИОТЕКА – „СРПСКИ МЕМОАРИ“ – Покренута је у Српској књижевној задрузи 1987. године, оснивањем Уређивачког одбора библиотеке, у циљу објављивања до сада необјављених аутобиографских извора (мемоара, аутобиографија, дневника). У програм рада је уврштено и публиковање већ објављених списа, који су данас ретки и тешко доступни. Уређивачки одбор је саставио списак дела и утврдио основна мерила за њихов избор и приређивање за штампу. Свака књига у библиотеци има предговор у коме су приређивачи дали најважније податке о писцу, делу и начину приређивања. Коментари садрже разјашњења онога што је у спису који се објављује, нејасно, нетачно или неразумљиво. Предност су добила дела са већом културном вредношћу. Пошто је највише мемоарских списа настало у XIX и XX веку, они су и најзаступљенији у библиотеци. До сада је изашло 6 књига: Алимпије Васиљевић, *Моје успомене,* приредио Радош Љушић, Београд 1990; Панта М. Драшковић, *Моји мемоари,* приредио Душан Т. Батаковић, Београд 1990; Пера Тодоровић, *Дневник,* приредила Латинка Перовић, Београд 1990; Пера Тодоровић, *Крвава година,* приредила Латинка Перовић, Београд 1991; Димитрије Поповић, *Балкански ратови 1912–1913,* приредио Душан Т. Батаковић, Београд 1993; Богољуб С. Илић, *Мемоари армијског генерала 1893–1942,* приредио Миле С. Бјелајац, Београд 1995.

А. Столић

ВУКОВА ПРЕПИСКА, 1–11, Просвета, Београд 1988–1996. – Најважнији историјски извор за културну историју прве половине XIX века. У преписци, вођеној на српском, немачком, руском, италијанском, француском, енглеском, бугарском, и словеначком језику, јавља се преко хиљаду кореспондената. У географском смислу, она је веома разграната јер обухвата словенски југ, словенске и европске земље, допире до Њујорка на западу и Харкова на истоку. Преписка је разнолика по социјалном профилу и занимању кореспондената (професори, ђаци и студенти, свештенство, лекари, чиновници, уметници, заступници многих установа и чланови Вукове породице).

Изузев писама које је Вук упутио у својству устаничког писара, прво писмо његове преписке потиче из 1811. а написано је из пера Симе Милутиновића Сарајлије. За педесет година Вук је примио око 5000 писама, која су у великом броју сачувана. Уз претпоставку да је на већину одговорио, сачувано је 2000 његових писама, а сматра се да је 2300 загубљено. Дакле, Вукова преписка је једна од најбогатијих код нас и сачињава је близу седам хиљада писама.

По Вуковој смрти, бригу о преписци преузела је кћи Мина. Вукова писма су спорадично објављивана, целовита или у изводима, у појединим часописима, књигама и периодичним публикацијама. Крајем 1884. српска влада је донела одлуку да откупи права на Вукова дела. После смрти Мине Караџић, Србија је дошла у посед целокупне Вукове оставине. Првобитним планом Одбора за издавање Вукових дела, половином осамдесетих година прошлог века, преписци је била намењена само једна, последња 17. књига.

Првих година XX века рад на преписци преузео је Љуба Стојановић. У почетку Стојановић је мислио да би преписци требало приступити селективно и не објављивати сва писма (нпр. она од сакупљача претплате) него их само регистровати. Прва књига преписке у редакцији Љ. Стојановића изашла је 1907. У Предговору приређивач је истакао начела разврставања писама: по кореспондентима, а у оквиру њих по хронолошком реду. Иако је предвидео да преписка обухвати десет томова, изашло је седам (последња књига 1913). У њима је објављено 3740 писама од 366 кореспондената у периоду од 1811. до 1840. Стојановић је углавном изостављао породичну преписку, са женом и децом. Осим писама, уврстио је и Вукове дипломе, молбе, рачуне. У Додацима уз првих шест књига донео је и писма која се посредно односе на Вука и његово време. Приређујући Вукову преписку, Стојановић је изоставио коментаре. Планирао је да списак личности и установа са којима је Вук био у преписци буде објављен на крају последње, десете књиге. Међутим, она није објављена.

Уочи 100-годишњице Вукове смрти, марта 1963. у „Просвети“ је образован Одбор за издавање Вукових дела. У оквиру 40-томног издања Сабраних дела за преписку је предвиђено 14 књига. Планирано је да преписка обухвати сва објављена и необјављена Вукова и Вуку упућена писма. Уколико оригинали нису сачувани, предвиђено је да се објаве концепти. Према упутствима за рад на преписци планирани су коментари уз писма и текстолошки коментари уз појединачне томове. У 13. књизи биће дат попис свих писама у овом издању по хронолошком реду, са назнаком броја писма у појединим књигама. Биографски подаци о кореспондентима, попис писама по кореспондентима и регистри (именски, географски и предметни) остављени су за последњи, 14. том.

Приређивачи су, осим објављених и необјављених Вукових писама, уврстили и одломке његових писама из оновремених периодичних публикација. Доношени су и рукописни прилози који су чинили органску целину с писмима (фолклорна грађа, збирке речи, квите, спискови пренумераната и сл.). Писма су разврстана по хронолошком реду. Објављена су у целини, онако како их је Вук добијао. У текстолошком смислу, приређивачи су се држали изворног језика.

До сада је изашло једанаест књига Вукове преписке (1–1988; 11–1996), које обухватају период од 1811. до 1858.

А. Столић

СИНДИКАЛНИ ПОКРЕТ У СРБИЈИ (1903–1919), књ. 1–5, Београд 1953–1967. – Ову едицију покренуо је Историјски архив ЦК СК Србије, али је то чинио неуко, уз много импровизација и лутања. Замишљено је (1962) да „едиција историјских извора о синдикатима у Србији излази у три тома: први обухвата период од 1903. до 1919, други том период између два светска рата и трећи том после 1945. године“. Претходно је, поводом прославе 50-годишњице од оснивања Српске социјалдемократске партије (ССДП) и Главног радничког савеза (ГРС) Историјски архив ЦК СК Србије штампао зборник докумената *Први конгрес Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза* (Београд 1953), који je десет година касније третиран као 1. књига, I тома едиције (мада публикација нема тих ознака).

Обиман зборник докумената под насловом *Синдикални покрет у Србији (1903–1919)* (одговорни уредник Едиб Хасанагић, приређивачи Бранислав Вељановић, Љубица Шћекић) садржи материјале од Другог (1904) до Седмог конгреса ГРС (1914), затим материјале Општег синдиката српских радника у Француској у току Првог светског рата и материјале Закључног конгреса ГРС (април 1919). Конгресна грађа је приређена на једнообразан начин: прво се доносе извештаји (реферати) затим одлуке, резолуције, правила и други документи усвојени на конгресу и на крају писање радничке штампе о том конгресу. Овај зборник је 1962. третиран као 2. књига I тома едиције.

Године 1962. штампане су 3. и 4. књига, I тома такође под насловом *Синдикални покрет у Србији (1903–1919)* (Одговорни уредници Е. Хасанагић и Миленко Топаловић, приређивачи Б. Вељановић, Јован Дубовац, Милован Коматина, Никола Дабић). Оне садрже грађу радничких друштава у Србији, која претходе оснивању ГРС, затим грађу 27 синдикалних (струковних, професионалних) савеза (удружења, клубова, дружина) при ГРС и грађу месних синдикалних већа. У овој грађи најважнија су правила појединих савеза, а затим материјали њихових годишњих скупштина.

Године 1967. објављена је 5. књига, I тома *Синдикални покрет у Србији (1903–1919), Библиографија 1903–1919* (приређивачи: Жарко Јовановић, Ј. Дубовац, Лазар Ивановић, Љ. Шћекић, М. Топаловић, Младен Вукомановић, Рафајло Јешић, Селма Браво, Станка Девић-Убавић). Њоме су обухваћени сви важнији новински и други чланци и посебне публикације које се односе на синдикални покрет у Србији 1903–1919. године.

Последње четири књиге публиковао је Завод, односно Институт за историју радничког покрета Србије. Све оне садрже одговарајуће уводне напомене редакције, књ. 2–4. имају спискове скраћеница, документе, напомене и објашњења, предметне регистре, регистре личних имена (у већини случајева са биографским подацима) и регистре географских назива. Регистре су радили приређивачи.

Планирано је да се у наредним књигама I тома објави грађа о економском положају радничке класе у Србији до 1914. године и њене акције, затим грађа о радничком социјалном законодавству, али се од тога одустало.

Т. Миленковић

Моша Пијаде, ИЗАБРАНИ СПИСИ, том I, књ. 1–5, Институт за изучавање радничког покрета, Београд 1964–1966.

Списи су објављени у оквиру Библиотеке списи и говори активиста југословенског радничког покрета. Подељени су на три периода: први досеже до Другог светског рата, други захвата рат, а трећи време после ослобођења земље. Сваки период има посебан предговор, регистар личних имена (са неопходним биографским подацима за већину личности које се помињу), библиографију радова, као и хронологију живота и рада Моше Пијаде у датом периоду. Непомене и објашњења приређивача дати су после докумената у свакој књизи.

Први период захвата две књиге (опширан предговор написао је Родољуб Чолаковић). Ту је објављено 135 текстова М. Пијаде. Од њих, шест је настало од 1915. године и односе се на уметност. Сви остали су настали у међуратном периоду и имају претежно друштвено-политички карактер. Трећа књига (предговор Перо Морача) садржи 48 текстова (чланака, упутстава, реферата, говора)

насталих у току рата. Последње две књиге (предговор Перо Морача) доносе 127 радова М. Пијаде различитог карактера насталих после ослобођења земље. Све књиге су веома добро и стручно приређене, са обиљем информација датих кроз фусноте (испод текста) и у посебним напоменама.

Т. Миленковић

АУСТРО-УГАРСКА И СРБИЈА 1903–1918. ДОКУМЕНТИ ИЗ БЕЧКИХ АРХИВА, I (1903), II (1904), III (1905), IV (1906), сабрао и уредио Андрија Раденић, Историјски институт САНУ – грађа књ. 12, Београд 1973, 1985, 1989. – Збирка докумената из бечких архива о односима између Аустроугарске и Србије, која истовремено говори о политичким, економским приликама у Србији, као и њеним везама са националноослободилачким покретима југословенских народа под Турском и Аустроугарском. Планирано је да збирка, у више књига, обухвати период од Мајског преврата 11. јуна 1903. (29. маја по старом календару) до 1918. и распада Монархије и образовања југословенске државе. Документа говоре о многим личностима, догађајима и процесима, што ове књиге чини незаобилазним извором за дипломатску, политичку и економску историју. Објављена акта потичу из свих важних фондова бечких архива са грађом о Србији: Политичко одељење Министарства иностраних послова (Haus – Hof und Staatsarchiv), Архив државне управе (Allgemeines Verwaltungsarchiv), Архив Министарства финансија (Finanz und Hofkammerarchiv), Архив Министарства рата (Kriegsarchiv).

Избор докумената у збирци извршен је према важности. Акта аустроугарског посланства у Београду објављена су у великом броју, пошто искључиво говоре о Србији. Мање је конзуларних извештаја, упутстава представника виших форума, министарстава иностраних послова, рата и финансија. Од конфидентских извештаја одабрани су они који садрже највише тачних података.

Већина докумената је по први пут објављена и није раније коришћена у историјској науци. Грађа је приређена по хронолошком реду. Свака књига садржи предговор у коме је приређивач изнео најважније моменте из односа између Србије и суседне монархије. Уз регеста и коментаре, на крају сваког тома налази се регистар имена и описни садржај докумената.

А. Столић

Душан Поповић, САБРАНА ДЕЛА, приредио Сергије Димитријевић, Београд, књ. 1, 1975; књ. 2 и 3, 1985; књ. 4, 1986.

Душан Поповић (1884–1918) био је превасходно социјалистички новинар и публициста, а затим теоретичар социјализма, организациони радник и секретар ССДП 1912. и 1914–1918. године. Статус у партији условио је садржај његовог дела у којем претежу новински чланци. Прве чланке је објавио у београдским *Радничким новинама* у другој половини маја 1905. године. Од тада постаје најплоднији сарадник овог листа, а од 1908. његов одговорни уредник. Са Туцовићем је 1910. покренуо теоријски часопис *Борбу*. Сарађивао је и у другим социјалистичким листовима, часописима и периодичним публикацијама. Писао је о свим темама које је наметао живот, али и о осталим (нпр. естетско-књижевне критике). Преводио је радове Маркса, Бебела, Кауцког, Геда и др. Најважнија су му дела студија *Акција и тактика* (1910), *За слободу штампе* (1911) и *Апел српских социјалиста цивилизованом свету* (са Т. Кацлеровићем 1917).

Све књиге имају углавном исту структуру. Само прва садржи опширан увод *Душан Поповић и Српска социјалдемократска партија* (стр. 7–115) у којем је изложена Поповићева биографија и његова политичка делатност. Трећа и четврта књига имају кратке предговоре, а све доносе његова дела, животописне белешке (хронологију живота и рада у периоду који захватају дела) и посебне библиографије оригиналних и преведених радова. Грађа је по књигама овако распоређена: прва књига мај 1905 – 7. јануар 1911, друга књига до почетка Првог светског рата (28. јуни 1914), трећа до окупације Србије 1915, а четврта захвата период окупације Србије до пред смрт Д. Поповића 8. новембра 1918. У четвртој књизи је објављен известан број раније нештампаних рукописа чланака, као и Поповићевих писама и дописница без датума.

Т. Миленковић

Димитрије Туцовић, САБРАНА ДЕЛА, приредили Сергије Димитријевић, Миленко Тополовић, Жарко Јовановић, Селма Браво и Младен Вукомановић, Рафаило Дешић, Београд, књ. 1, 2, 1975; књ. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 1980; књ. 9, 10, 1981.

Димитрије Туцовић (1881–1914) један је од најистакнутијих вођа социјалистичког покрета у Србији првих деценија XX века, теоретичар социјализма, оснивач Београдског радничког друштва и социјалистичке групе великошколаца, оснивач Централног одбора за формирање ССДП, секретар ССДП, уредник *Радничких новина*, главни уредник *Борбе*, коју је покренуо заједно са Душаном Поповићем 1910. Сарађивао је и у другим социјалистичким листовима, часописима и периодичним публикацијама, као и страним листовима:

Vorwärts, Arbeiter Zeitung и часописима: *Die Neue Zeit, Der Kampf.* Писао је о свим темама које је наметао живот, али и о осталим (нпр. естетско-књижевне критике). Преводио је на српски и дела Маркса, Бебела, Кауцког и др. Најважнија су му дела: *Законско осигурање радника* (1907); *Закон о радњама и социјална демократија* (1908, 1910); *За социјалну политику* (1909), *Социјалдемократски агитатор* (1911); *У изборну борбу!* (1912); *Порези: једна жалосна глава у политици српске буржоазије* (1912, 1914); *Србија и Албанија* (1914); *Јединство покрета* (1914).

Све књиге објављене грађе имају углавном исту структуру. Само прва књига садржи *Уводну белешку* (5–11) у којој је изложена методологија рада на Сабраним делима. На крају свих књига дате су *Животописне белешке*, које је одабрао и редиговао Сергије Димитријевић. Грађа је по књигама овако распоређена: прва књига 28. април (11. мај) 1901–26. септембар (9. октобар) 1907; друга књига 3 (16) октобар 1907–9 (22) јуни 1909; трећа књига 9 (22) јули 1909–14 (27) септембар 1910; четврта књига 19. септембар (2. октобар) 1910–28. април (11. мај 1911; пета књига 5 (18) мај – 25. децембар 1911 (7. јануар 1912); шеста књига 1 (14) јануар–29. август (11. септембар) 1912; седма књига 1 (14) септембар 1912–9 (22) јануар 1914; осма књига 16 (29) јануар – 6 (19) новембар 1914; девета књига 6 (19) фебруар 1902 – крај децембра 1908 (почетак јануара 1909); десета књига 1 (14) јануар 1909 – недатирано. У десетој књизи се налази библиографија радова Димитрија Туцовића, библиографија радова о Димитрију Туцовићу, предметни регистар, регистар личних имена регистар географских имена, скраћенице.

Ж. Јовановић

ДОКУМЕНТИ О СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ 1903–1914, изд. САНУ, Београд 1980–1991.

Први напори на публиковању докумената за период 1903–1914. учињени су тридесетих година заслугом Владимира Ћоровића, а поновни рад је покренут после Другог светског рата. У Српској академији наука и уметности образован је 1972. године Одбор за прикупљање и објављивање грађе о спољној политици Србије 1903–1914. године, и одређени су приређивачи. Планирано је било да буде објављено седам књига односно петнаест свезака. Касније је прихваћено да се може у оквиру постојећих књига повећати број свезака а делимично је измењен и допуњен приређивачки колегијум. Књига I обухватила би период 1903–1905, књига II 1906. и 1907, књига III 1908. и 1909, књига IV 1910. и 1911, књига V 1912, књига VI 1913. и књига VII период јануар–јули 1914. Од предвиђеног до сада су објављене четири књиге, и то најпре VII, а затим VI, V и I.

Књига VII (св. 1, 2, објављена 1980, приредили Владимир Дедијер и Живота Анић) садржи 1447 докумената за период јануар–јули 1914. Највећи број прати односе између Србије и Аустроугарске али не увек директно, него и посредством неких, за обе земље, важних питања, на пример Источне железнице. Део докумената односи се на преговоре Србије и Турске о миру, а неки објашњавају унутрашња кретања у појединим државама на првом месту у Албанији у вези са тзв. Мајском побуном. Један број докумената посвећен је односима између појединих држава, на првом месту балканских.

Књига VI (св. 1, 2, објављена 1981, приредио Душан Лукач; св. 3, објављена 1983, приредио Климент Џамбазовски) садржи 1770 докумената. То је архивска грађа из 1913. која сведочи о проблемима зачетим претходне године, на пример о Првом балканском рату, а затим о политичким последицама тог рата, о српско-бугарском спору око Македоније, о Другом балканском рату, о мировним конференцијама у Лондону и Букурешту, о разноврсним проблемима у вези са разграничењем Србије са суседима. Извесни документи указују на различите кризе кроз које су пролазили суседи Србије, на пример Албанија. Један број докумената објашњава односе Србије са Аустроугарском, односе који су били у кризи, о чему је сведочило и неповољно стање на њиховим међусобним границама.

Књига V (св. 1, 2, 3, објављена 1984, 1985, 1986, приредио Михаило Војводић) садржи укупно 2017 докумената за период од јануара 1912. до децембра 1913. То је превасходно архивска грађа из Политичког и Политичко-просветног одељења Министарства иностраних дела Србије као и српских посланстава. Документи објашњавају, између осталог, следећа питања: односе Србије са великим силама, бурне догађаје у европској Турској у пролеће и лето 1912, рад на склапању балканског савеза, политичке припреме Првог балканског рата, међународни значај победа балканских савеза у рату са Турском, кризе због настојања Србије да очува своје ратне резултате као и прве седнице мировне и амбасадорске конференције у Лондону.

Књига I (св. 1, објављена 1991, приредио Андрија Раденић) доноси 544 документа о спољној политици Србије од јуна 1903. до фебруара 1904. Ради се претежно о преписци Министарства иностраних дела Србије са српским посланствима и конзулатима. Највећи број докумената објашњава држање Србије према великим силама пре свега у вези са њиховим реформним акцијама у Турској, и о односу Србије према Турској у вези са комитско-четничким акцијама у Старој Србији и

Македонији. Неки документи објашњавају тзв. заверенничко питање, однос Србије и Велике Британије, последице Илинденског устанка по Србију, однос Србије и балканских држава итд.

Књиге су критички приређене. У предговору сваке књиге указује се на главне проблеме о којима говоре изабрани документи а дају се објашњења у вези са начелима примењеним у приређивању докумената. На почетку сваке књиге је попис докумената са свим потребним подацима укључујући и кратак садржај. Документи су хронолошки приређени при чему је време њиховог настанка дато и по старом и по новом календару. Унесен је и распоред докумената према садржини. Књиге су снабдевене регистрима личних и географских имена.

М. Војводић

РАДНИЧКИ ПОКРЕТ У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ ДО 1918. ГОДИНЕ (грађа), приредили Младен Вукомановић, Зоран Панајотовић, књ. 1–2, Зајечар 1984.

У време када је раднички покрет био у моди, сваки већи град или регион у Југославији желео је да има написану историју локалног радничког покрета, а пошто су амбиције често биле и веће, онда и објављену грађу из те области. Ако није имао месних историчара истраживача, ангажовао их је са стране из круга специјалиста који су се бавили том проблематиком. Такав је случај био овде. Објављивање историјске документације схваћено је као први, припремни корак ка писању историје радничког покрета источне Србије (Бора, Мајданпека, Вршке Чуке, Неготина, Зајечара и Књажевца). Прегледани су сви релевантни фондови и збирке докумената у Архиву Србије, као и фондови архива у источној Србији. Пронађено је и објављено доста важних докумената. Међутим, с обзиром на слабу очуваност докумената у нашим архивима све до најновијег доба, далеко издашнија показала се савремена штампа, пре свега радничка. Детаљно је прегледано 15-ак радничких листова који су излазили у Србији од 1871. до 1915. године и из њих преузето готово све оно што се односи на источну Србију.

Први објављени документи потичу с почетка друге половине XIX века, али су такви ретки (Дисциплинарни закон за рударске посленике из априла 1853, Уредба о оснивању Братинске касе у руднику Мајданпек из априла 1856). Значајна су и правила различитих „занатлијско-радничких удружења" из последњих година XIX века. Највећи број докумената везан је за период постојања и деловања ССДП и ГРС. Последњи документи у зборнику грађе (претежно писма Петра Радовановића) досежу до средине 1918. године.

Грађа је снабдевена јединственим предговором. Напомене приређивача дате су испод текста. На крају 2. књиге налазе се предметни регистар, регистар личних имена (са основним биографским подацима за већину поменутих личности) и регистар географских назива.

Т. Миленковић

ГРАЂА О СТВАРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1. I – 20. XII 1918), том I–II, приредили Драгослав Јанковић, Богдан Кризман, Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке, Београд 1964.

У грађи је објављена сва иоле важнија документација која се односи на стварање југословенске државе у току 1918. године. Приређена је стручно и компетентно од људи који су били најбољи познаваоци те проблематике. На крају II тома налазе се Регистар географских имена, Регистар ствари и Регистар личности са основним биографским подацима о већини њих у време када се помињу у документима.

Т. Миленковић

ЗАПИСНИЦИ СА СЕДНИЦА ДЕЛЕГАЦИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СХС НА МИРОВНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ У ПАРИЗУ 1919–1920, приредили Богдан Кризман, Богумил Храбак, Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке, Београд 1960.

Увод садржи потребна обавештења о документима који се објављују. Централни део чине записници са седница делегата Краљевине СХС на Мировној конференцији, од прве седнице 10. јануара 1919. до последње 253. седнице 30. јуна 1920. године. У додатку су објављени Тајни Лондонски уговор, Тајни уговор са Румунијом, војне конвенције о условима примирја са Бугарском, Аустроугарском и Мађарском, Меморандум генерала Пешића о границама Краљевине СХС, још два меморандума и записници са седница Министарског савета Краљевине СХС од 21. и 23. септембра 1919. године. Зборник је снабдевен Регистром личности у којем су дати сумарни подаци о већини личности које се помињу у документима, Регистром ствари и географских назива и Хронологијом. Напомене приређивача дате су испод текста докумената.

Т. Миленковић

КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА И РЕВОЛУЦИОНАРНИ РАДНИЧКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1919–1941, том 1–2, Нови Сад – Сремски Карловци 1971.

Документација је објављена као 8. књига серије Грађа за историју Војводине коју су заједнички издавали Архив Војводине, Сремски Карловци, Институт за изучавање историје Војводине, Нови Сад и Историјски архив ПК СК Војводине, Нови Сад.

Том I има 277 докумената и садржи грађу насталу између 1919. и 1929. године. Половина се односи на период легалног деловања КПЈ 1919–1920. године, а највећи део преузет је из десетак легалних комунистичких листова који су у те две године излазили у Београду и Војводини. Од 1921. године структура објављених докумената се мења: преовлађују архивски извори, док су они из легалне радничке штампе мање заступљени, јер је и легалних листова сада било далеко мање. Први документи су настали 9. марта 1919. и везани су за настанак илегалног комунистичког Савеза пелагићеваца.

Том II има 430 докумената и обухвата грађу од 1929. до априла 1941. године. Ту су заступљени скоро искључиво архивски извори из Архива за раднички покрет, Београд (фонд Коминтерне), из Историјског архива ПК СК Војводине и из Историјског архива Војводине. Тешко је приређивати грађу за једну покрајину у ситуацији када се многи документи односе на целу земљу. Такви документи су цепкани и из њих издвајано оно што се односи само на Војводину. Тиме се губи континуитет и смисао који пружа целина. Приликом одбира грађе није постојао неки чврст критеријум. У зборник су уврштени „најважнији документи" по процени приређивача. Није узимана у обзир синдикална грађа.

Оба тома су приређена на исти начин. На првом месту се налази осврт приређивача на грађу, затим долази попис скраћеница, па документи. Напомене су дате иза сваког појединог документа. Први том садржи општи предговор за сву грађу, а на крају другог тома налазе се резимеи на немачком и руском језику и регистри личних имена и географских назива за оба тома.

Т. Миленковић

Благоје Паровић, ИЗАБРАНИ СПИСИ, приредили Надежда Јовановић, Ђорђе Пиљевић, књ. 1–3, Београд 1976–1978.

Благоје Паровић је прошао пут од гладног херцеговачког сирочета без оба родитеља у току Првог светског рата, преко обућарског шегрта, члана месне синдикалне организације кожарско-прерађивачких радника, до члана Политбироа ЦК КПЈ, представника ЦК КПЈ код КП Шпаније и политичког комесара 13. интернационалне бригаде у грађанском рату у Шпанији. Садржај његових списа зависио је од положаја који је заузимао у комунистичком покрету. Почео је писањем чланака за радничке листове о значају организације и социјалном положају радника (1923–1924). Током времена обогаћивао је своје знање и искуство, његов видокруг се ширио, а тиме се ширио садржај и опсег његових списа: третирао је југословенске и међународне теме. Ипак, претеже синдикална проблематика и партијско-политичке и организационе теме. У Шпанији су доминирали садржаји из грађанског рата.

Списи су објављени хронолошким редом настајања. Напомене су дате иза сваког појединог документа. Свака књига има регистар имена и псеудонима, а 3. књига садржи „Важније датуме из живота и револуционарне делатности" [Благоја Паровића] и библиографију „Радови и чланци о Благоју Паровићу" – прилог библиографији 1937–1977, као и поговор приређивача.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Пиљевић, *Радови и чланци о Благоју Паровићу* у 3. књизи ових Списа, затим опширни предговори уз 1. књ. ових Списа: *Револуционарни пут Благоја Паровића*, а уз 2. књ: *Улога Благоја Паровића у обнављању и консолидацији партијских организација и револуционарног радничког покрета у Србији*.

Т. Миленковић

ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ СКЈ – Иницијатива за објављивање извора за историју СКЈ потекла је од Архива ЦК СКЈ и Института за савремену историју. Предвиђене су четири паралелне серије. У оквиру серија грађа је даље, према усвојеним критеријумима, имала да се разврстава на више томова, а ови на књиге.

Извори за историју СКЈ приређивани су углавном на једнообразан начин. Сви томови имају одговарајуће предговоре у којима су дата обавештења не само о документима који се објављују, него и информације о времену у којем су настали. Затим следе документи и прилози, напомене, скраћенице, регистри (именски и географски), списак извора и литературе и илустрације (ако их је било). Документи су објављивани интегрално, без икаквих скраћивања, изостављања, додавања, замене речи. Настојало се да се утврди првобитни, аутентични текст неког документа. Документи и прилози су пропраћени напоменама, у којима се дају обавештења о разним појмовима, појавама, догађајима, организацијама, институцијама и др. који се помињу у тексту.

Највише грађе је објављено из серије А – Документи централних органа КПЈ – СКЈ. За пери-

од до Другог светског рата из ове серије (том I) планирано је да се објави 10 књига, али су издате само 4. Од 1980. до 1990. штампани су материјали *Првог (оснивачког) конгреса СРПЈ (к)* (20–22. април 1919) и четири пленарне седнице Централног партијског већа (ЦПВ) СРПЈ (к) (књ. 1); *Другог (Вуковарског) конгреса КПЈ* (20–24. јун 1920) и шест пленарних седница ЦПВ (књ. 2); *Трећег конгреса КПЈ* (17–22. мај 1926) и две пленарне седнице ЦК КПЈ (књ. 6); *Пете земаљске конференције КПЈ* (20–23. октобар 1940) (књ. 10). Све четири књиге, поред уобичајене структуре, садрже кратке биографије личности изабраних у ЦПВ, односно ЦК КПЈ и спискове делегата конгреса. На осталим књигама овог тома (Четврти конгрес, прве четири земаљске конференције КПЈ и пленарне седнице ЦК КПЈ 1935–1939) неравномерно је урађено.

Редакција за објављивање докумената централних органа КПЈ у току Другог светског рата увелико је одступила од усвојене концепције о садржају зборника. Њени зборници носе ознаку: Серија А, том II, (Седнице Политбироа ЦК КПЈ), а наслов им је *Документи централних органа КПЈ, НОР и револуција 1941–1945*. Одступање је редакција овако образложила: „Да би се сагледала и пратила политика КПЈ и њеног руководства у рату и револуцији, у овој серији се објављују не само документи ЦК КПЈ и његових чланова већ и најважнији документи централних, покрајинских и обласних комитета, као и сви документи политичких одељења бригада и дивизијских комитета који су у непосредној вези са ставовима, одлукама и директивама ЦК КПЈ. Осим тога, редакција је одлучила да се објаве и неки текстови из *Пролетера, Борбе, Билтена Врховног штаба НОВ и ПОЈ* и *Нове Југославије*, у првом реду резолуције и прогласи, саопштења и чланци, у којима је објашњавана политичка стратегија КПЈ и начин спровођења конкретних партијских директива и акција“.

Услед проширивања концепције за уврштивање докумената у зборнике грађе, јако се повећао број зборника. Планирано је да описана партијска грађа буде објављена у 23 књиге. Од 1985. до 1987. године објављена је 21 књига (допире до 31. децембра 1944), а затим се стало. Тек 1996. публикована је 22. (допире од 4. марта 1945), а у штампи се налази последња, 23. књига (завршава се са 15. мајем 1945). Књига 22 у суштини је припремљена као претходне.

Најлакши посао имали су приређивачи грађе централних органа КПЈ – СКЈ (а нарочито приређивачи грађе конгреса) из послератног периода. Материјали Петог, Седмог, Осмог, Деветог, Десетог и Једанаестог конгреса објављени су раније као посебне публикације. Сем тога, приређивачима су на располагању стајали стенографски записници и магнетофонски снимци тока конгреса, тако да им није било тешко да установе првобитни, аутентични садржај тока конгреса. До 1988. године објављене су стенографске белешке *Десетог конгреса СКЈ* (27–30. мај 1974, публиковане 1975); *Једанаестог конгреса СКЈ* (20–23. јуни 1978), књ. 1–5; *Дванаестог конгреса СКЈ* (26–29. јуни 1982), књ. 1–5 и *Тринаестог конгреса СКЈ* (25–28. јуни 1986), књ. 1–5. Одмакао је рад на припремању материјала Шестог конгреса КПЈ (2–7. новембар 1952).

Поред материјала четири партијска конгреса, године 1985. објављени су стенографски записници *Седница Централног комитета КПЈ (1948–1952)*, као 2. књига, II тома, серије А (мада је до Другог светског рата грађа партијских пленума публикована у оквиру I тома). Предмет књиге је грађа пет седница ЦК КПЈ одржаних од 29. јула 1948. до 27. маја 1952. године, тј. седница између Петог и Шестог конгреса КПЈ.

Записницима седница ЦК КПЈ (1948–1952) временски претходе *Записници са седница Политбироа Централног комитета КПЈ* (11. јуни 1945 – 7. јули 1948) који су објављени тек 1995. године. Политбиро је био оперативни и извршни орган ЦК КПЈ, због чега се често састајао. Бавио се проблемима о којима је ЦК заузео само начелне ставове, али и осталима које ЦК није разматрао. Па и поред тога, његови записници су веома кратки, непотпуни и садржајно штури. Део записника је нејасно формулисан и прилично неразумљив. У многим записницима је остао само траг онога о чему се решавало. Да би се садржај записника боље схватио и употпунио у прилозима су објављени документи који илуструју оно што је у записницима само овлаш додирнуто.

У оквире VII тома, серије А, уклопила су се ранија репринт издања листова *Димитровац*, орган батаљона „Димитров“ у Шпанији (мај–децембар 1937), *Пролетер*, орган ЦК КПЈ (1929–1942) (оба издата 1968) и марксистички часопис *Класна борба*, књ. 1–2, орган КПЈ (1929–1937) (објављен 1984).

Доста грађе је објављено у оквиру серије Б – *Документи СКОЈ-а и револуционарног омладинског покрета*. Од 1983. до 1985. појавиле су се четири књиге грађе *Конгреси, конференције и седнице централних органа СКОЈ-а* у периоду од 1919. до 1948. године, све у оквиру I тома. Оне су овако хронолошки подељене: 1. књига 1919–1924; 2. књ. 1925–1941; 3. књ. 1941–1948. и 4. књ. *Четврти конгрес СКОЈ-а, Заједнички конгрес СКОЈ-а и НОЈ* (12–14. октобар и 15–19. децембар 1948). Најважнији документи у зборницима јесу материјали четири конгреса, шест земаљских конференција, бројних седница ЦК СКОЈ-а и извештаји ЦК СКОЈ-а – Комунистичкој омладинској интернационали у Москви.

У оквиру II тома, серије Б (преписка, леци, прогласи, окружнице, упутства, саопштења централних органа СКОЈ-а) публикована је само прва књига која је обухватила документацију од 1919. до 1925. године.

Најмање је постигнуто на публиковању историјских извора револуционарних синдиката Југославије (Серија Ц). Објављене су само две књиге, а затим се стало, са незваничним објашњењем да се ти зборници најслабије продају на тржишту. Књига 1 садржи *Документе Централног радничког синдикалног већа Југославије 1919–1921*, а књига 2 *Документе централних органа земаљских синдикалних савеза Југославије 1919–1921*, тј. прва презентира општу проблематику револуционарних синдиката на нивоу Југославије, а друга синдикалну проблематику кроз делатност 15 струковних (професионалних) савеза, такође на нивоу Југославије. Најважнији су материјали општег конгреса синдикалног уједињења, конгреси појединих струковних савеза, пленарних седница ЦРСВЈ, документација у вези са практичним уједињењем на нивоу струковних савеза и др.

Када је дошло до велике политичке кризе и распада СКЈ и Југославије, укинут је Издавачки центар „Комунист“. Од сваког од 50-ак поменутих зборника *Извора за историју СКЈ* издвојен је мањи број примерака, а све остало је продато отпаду. Сачувани примерци се налазе у Архиву Југославије.

Т. Миленковић

Јосип Броз Тито, САБРАНА ДЈЕЛА, том 1–30, Београд 1982–1989. – Иако је мотивација политичка: обележавање осамдесетог рођендана Ј. Б. Тита – а сврха политичко прагматичка: стварање подлоге за биографију вође револуције и доживотног председника државе, публиковање сабраних дела је поверено 1972. научној институцији Институту за савремену историју у Београду. Требало је да се издања припреми критички и снабде апаратом уобичајеним у издањима извора. Као и код других политичких радника и писаца и овде су „дела“ и „радови“ веома широко схватани, тако да обухватају писма, извештаје, реферате, а не само публиковане текстове. Са гледишта корисника оваквих збирки проширење уноси документе често садржајније и важније од штампаних текстова пригодног карактера објављених у партијским или синдикалним листовима. Овако широко бирана „дела“ мењају карактер едицијама ове врсте: поред издања текстова оне постају зборници архивске грађе и других докумената о личности чији се списи издају.

Извршена су опсежна истраживања у земљи и у иностранству. Озбиљне тешкоће произлазиле су отуда што неки архивски фондови у нашој земљи нису сачувани, други су непотпуни, а многи још нису сређени. У иностранству су истраживања вршена у Москви, Немачкој, Аустрији, Чехословачкој, Лондону и Вашингтону, тј. свуда где је Тито радио или се претпостављало да има његових извештаја, реферата, писама и других докумената. Ипак, сви Титови радови нису пронађени. Разлог томе је поменуто непостојање и непотпуност појединих фондова у нашој земљи (за предратни и ратни период и за прве године после ослобођења), као и недоступност неких архивских фондова у иностранству за истраживање.

Велики број Титових радова био је расут по разним листовима и часописима. Стога су за припрему овог издања извршена опсежна истраживања у југословенској и страној радничкој штампи и периодици. Истражено је више од стотину листова и часописа. Крупну тешкоћу приликом идентификовања Титових радова представљало је то што је он, у условима илегалног деловања КПЈ, многе своје радове потписивао псеудонимима, иницијалима (више од 70 псеудонима и иницијала) или их уопште није потписивао. Из разлога конспирације многе извештаје је писао телеграфски кратко и езоповским језиком. Ти документи су били разумљиви само ономе који их је писао и ономе коме су били намењени. Да би постали разумљиви и читаоцима, Тито их је касније шире објашњавао и давао податке о личностима које се у њима помињу.

Када су започињале припреме за објављивање *Сабраних дјела*, сматрало се да ће целокупан опус Ј. Б. Тита моћи да буде обухваћен са 40 томова. Међутим, до краја 1989. године објављено је 30 томова, а са делима се стигло тек до 18. августа 1946. године. Тада је дошло до велике политичке кризе која је довела до разбијања СКЈ и Југославије и до прекидања даљег издавања *Сабраних дјела* Ј. Б. Тита. У потпуности је припремљено за штампу наредних 10 томова. Њихови рукописи се налазе у Институту за савремену историју. Сматра се да би за објављивање преосталих Титових радова требало још 25–30 томова.

Томови *Сабраних дјела* Ј. Б. Тита нису се појављивали хронолошким редом како су дела настајала, већ како је који том или коло било спремно за штампу. У приређивању 30 томова дела суделовало је 11 научних радника из Београда.

Први том *Сабраних дјела* садржи уводну приступну реч Ј. Б. Тита (без наслова) у којој он објашњава како и зашто су настајала његова писана дела у појединим периодима, инсистира на интегралном објављивању докумената без икаквих изостављања или преправљања, ма колико њихов садржај био погрешан и говорио против аутора. „Ја сам једино“, пише он, „на сугестију Редакције, нека таква мјеста у мојим текстовима пропратио

својим биљешкама, разјашњавајући околности у којима су настајале неке наше оцјене, чиме су оне биле мотивисане и какав је био њихов смисао". Даје се обавештење да је Тито идентификовао и ауторизовао све своје радове потписане само иницијалима, псеудонимима или непотписане, настале у илегалним условима деловања КПЈ.

У првом тому *Сабраних дјела* Ј. Б. Тита налази се и опширан редакцијски *Предговор цјелокупном издању* у којем је изложен Титов животни пут од шегртских дана до маја 1977. године, с посебним нагласком на његовој писаној речи. Дата су и друга нужна обавештења везана за издавање *Сабраних дјела*.

Као саставни део научно-информативног апарата, уз томове су дати различити регистри. У именским регистрима налазе се кратки биографски подаци о личностима које се помињу у датом тому.

Одбор Председништва ЦК СКЈ за издавање *Сабраних дјела* Ј. Б. Тита предузео је кораке да се паралелно са основним, матичним издањем, припреме издања и на језицима народа (словеначком и македонском) и народности Југославије (мађарском и албанском) и то тако што би се постојећи томови просто превели на поменуте језике. На свим тим језицима штампано је по 10–20 томова, а затим се стало, из истих разлога због којих је прекинуто даље објављивање дела на српскохрватском језику.

Т. Миленковић

БРИТАНЦИ О КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ, ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ БРИТАНСКОГ ПОСЛАНСТВА У БЕОГРАДУ 1921–1938, књ. 1–2, Архив Југославије, Глобус, Загреб 1986, књ. 3 **(1939–1941)**, Архив Југославије, Југословенска књига, Београд 1996.

Посланство Велике Британије у Београду послало је свом Министарству иностраних послова у Лондону у међуратном периоду хиљаде извештаја и телеграма, који се односе такорећи на све области живота Југославије. Сва та огромна документација чува се данас сређена у Британском државном архиву (Public Record Office) у Лондону. Само су британска посланства практиковала да крајем сваке и почетком наредне године пишу годишње извештаје о дотичној земљи у минулој години. Ти концизни извештаји су представљали највиши степен обраде докумената. Годишњи извештаји Британског посланства у Београду о Југославији писани су од 1921. до закључно 1938. године, на основу документације која је у току године колала између Посланства у Београду и његове централе у Лондону. Извештаји су затим штампани у Лондону у ограниченом тиражу и као интерни материјал упућивани одређеним личностима или институцијама. Сви годишњи извештаји имали су у суштини исту структуру и износили су од 50 до 80 штампаних страница. После општег увода следе одељци о спољној политици, унутрашњој политичкој ситуацији, економској ситуацији и војсци. Сваки одељак је даље дељен на мање целине, тако да су извештаји врло прегледни. Посланик је писао политички део извештаја, трговински секретар одељак о економској ситуацији у земљи, а војни, поморски и ваздухопловни изасланици оно што спада у њихов домен.

Британски дипломатски представници у Београду имали су веома добре везе са утицајним личностима у влади, на двору, међу страначким политичарима, у привредним и војним круговима, тако да су били веома добро обавештени. Између осталог, британски посланици су без великих формалности имали сталну могућност личног контакта са краљем Александром и касније са кнезом Павлом (који им је понекад предавао и копије најважнијих поверљивих докумената). Своја сазнања дипломати су одмах прослеђивали централи у Лондону. Због тога годишњи извештаји Британског посланства у Београду представљају синтетизован -и поуздан извор информација о свим важнијим догађајима у Југославији у току одређене године на спољнополитичком, унутрашњеполитичком, економском, културном, националном, војном и конфесионалном плану. Прворазредни су извор за изучавање историје Југославије и за упознавање британске политике не само према Југославији, већ и према њеним суседима.

Годишњи извештаји су писани до краја 1938. године, а затим се стало, због избијања Другог светског рата.

Пошто су прве две књиге извештаја наишле на одличан пријем код читалачке публике и код научне јавности, осетила се потреба да се извештаји у садржинском погледу продуже до рата. Тај посао је поверен Живку Аврамовском, приређивачу претходне две књиге. Он је из обиља разноврсних извештаја и телеграма издвојио 409 најважнијих докумената (123 документа из 1939, 135 из 1940. и 151 из 1941. године) и објавио их у интегралном облику, хронолошким редом настајања. Тиме је постигао оно што се претходних година добијало публиковањем годишњих извештаја британског Посланства у Београду, само у опширнијој верзији.

Сва грађа је приређена на једнообразан начин. Књиге 1 и 3 имају предговоре приређивача, у којима су дата основна обавештења о документима који се објављују и о времену у којем су настали. Напомене се налазе испод текста, за сваки документ посебно. Књиге садрже спискове скраћеница (и њихова разрешења) које се јављају у документима, као и индексе имена. Специфичност грађе 3. књиге изнудила је објављивање списка публикованих докумената, у којем се поред наслова документа и времена његовог настанка, дају и њихова регеста.

ЛИТЕРАТУРА: Политика бр. 29966 од 27. марта 1997.

Т. Миленковић

ЗБОРНИК ДОКУМЕНАТА И ПОДАТАКА О НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА, том 1–15, Београд 1949–1986. (Зборник НОР-а).

Идеја о објављивању докумената о догађајима на југословенском простору током Другог светског рата почела је да се остварује после његовог завршетка у Војноисторијском институту. Упоредо с прикупљањем извора различитог порекла у Архиву Института пројектован је и реализован један од великих научноистраживачко-издавачких подухвата у мирнодопском полувековном периоду. То је дугорочан задатак на коме се континуирано и систематски радило.

Првобитна замисао о Зборнику докумената формулисана је у Одељењу за историју Народноослободилачког рата југословенских народа у Војноисторијском институту када се располагало са око 110 000 докумената. Фонд грађе се временом увећавао, а истовремено се уобличавала и концепција Зборника.

Избор документа за објављивање и њихово груписање по томовима и књигама били су уређени хронолошки, по времену збивања, и „територијално", по местима настанка, али тако да се за сваку републику унутар федеративне југословенске државе приреди посебан том докумената, као и посебни томови докумената за Врховни штаб Народноослободилачке војске (ГШ ЈА у завршници рата) и за политичко руководство НОР-а, ЦК КПЈ. Едиција Зборника НОР-а доцније је проширила опсег објављивањем грађе у посебним томовима, која се односила на непријатељске снаге. Редакција Зборника НОР-а била је формирана од сарадника Војноисторијског института, а из њеног састава одређивани су уредници и редактори. За поједине томове и књиге Зборника НОР-а образовани су и посебни уређивачки одбори. Био је ангажован велики број приређивача, уредника, лектора, истраживача, архивиста, преводилаца, чланова редакција, чији се састав мењао из разумљивих разлога. Од прве до последње књиге Зборника радио је Фабијан Трго.

Основни принцип у осмишљавању Зборника НОР-а, припреми и обради докумената био је да објављени текст буде веран оригиналу. Одступања од тог идеално назначеног критеријума била су различите природе, објективно и субјективно условљена. Томови су обележени римским бројевима, а документи у свакој књизи редним бројевима. Назив сваком документу дала је Редакција, углавном према његовом садржају, а у напомени је наведен наслов оригинала. Уз документа, дата су неопходна објашњења, која се односе на мање познате податке из њиховог садржаја. Делови докумената изостављани су у случају нечитког рукописа, оштећења или похабаности оригинала, или када се нису односили на Југославију, нити су били у вези са догађајима на њеном простору. Сем тога, нису објављивани и они делови текста за које је Редакција оценила да „нису важни" за историју. У томе су се, међутим, скривали и други разлози. У почетку едиције изостављани су они делови текста који нису одговарали победнику у рату који је писао историју као владалац у миру. Политика и идеологија југословенских комуниста рефлектовала се и на издања Зборника НОР-а. Празнине изостављених реченица из садржаја појединих докумената означаване су тачкицама.

У књигама докумената објављивани су факсимили оригинала, карте, скице, забелешке. Како је одмицало време издавања, тако се и побољшавао квалитет издања потоњих књига. Посебно су значајни прилози уз документа на крају књига нових издања. Такође регистар и реч редактора, уредника или Редакције. Накнадно истражена документа из домаћих и страних архива или објављена у другим зборницима, страним публикацијама, или из приватног поседа, објављивана су у књигама као врсте допуна појединих томова.

Кратак преглед по томовима Зборника НОР-а указује на распоред документа и могућност њиховог критичког коришћења и поређења са тумачењима у југословенској и страној историографији и у другим наукама, дисциплинама и публицистици.

I том Зборника НОР-а, садржи документа која се односе на „Борбе у Србији 1941–1944", укупно двадесет и једна (21) књига. Прва књига је штампана у јануару 1949. године, којом је најављена обимна едиција Зборника НОР-а.

II том садржи документа Врховног штаба НОВЈ (Генералштаба Југословенске армије март–мај 1945) и Централног комитета Комунистичке партије Југославије од 1941. до 1945. године, објављени у петнаест (15) књига. На крају последње књиге штампане су допуне и исправке I тома Зборника НОР-а, Библиографски подаци и као посебан прилог Службени лист Министарства за Народну одбрану Демократске Федеративне Југославије.

III том садржи документа о „Борби у Црној Гори 1941–1944" у десет (10) књига.

IV том садржи документа о „Борбама у Босни и Херцеговини 1941–1945", објављена у тридесет

пет (35) књига. Последња књига је допуна, и садржи новопронађена документа.

V том садржи документа о „Борби у Хрватској 1941–1945", објављена у тридесет девет (39) књига.

VI том садржи документа о „Борби у Словенији 1941–1945", објављена у деветнаест (19) књига.

VII том садржи документа о „Борби у Македонији 1941–1944", објављена у четири (4) књиге.

VIII том садржи документа о „Дејствима на Јадрану 1942–1945" Морнарице НОВЈ и других јединица НОВЈ на Јадранском мору у три (3) књиге.

IX том садржи партијско-политичка документа КПЈ, највећим бројем из оквира деловања комуниста у јединицама, командама и установама НОВЈ, односно, крајем рата, ЈА, објављена у девет (9) књига.

X том садржи документа о „Југословенском ратном ваздухопловству у НОР-у од маја 1942. до маја 1945", објављена у две (2) књиге.

XI том садржи документа о „Операцијама ЈА 1945", „Завршним операцијама за ослобођење Југославије од 1. марта до 15. маја 1945", у четири (4) књиге, од којих се свака односи на четири југословенске армије (I, II, III, IV).

XII том садржи документа „Немачког Рајха 1941–1943", објављена у четири (4) књиге, за сваку годину посебна књига.

XIII том садржи „Документа Краљевине Италије 1941–1943", објављена у три (3) књиге, за сваку годину по једна књига.

XIV том садржи документа „Четничког покрета Драже Михаиловића 1941–1945", објављена у две (2) књиге.

XV том садржи документа „О учешћу Хортијеве Мађарске у нападу и окупацији Југославије 1941–1945", у књизи приређивача др Агнеш Годо и Антуна Милетића, објављеној у Београду и Будимпешти 1986, у оквиру сарадње југословенског и мађарског института.

У оквиру едиције Зборника НОР-а, објављене су и две (2) књиге докумената под насловом „Априлски рат 1941", који се односе на Краљевину Југославију од марта 1938. до априла 1941.

Укупно је припремљено сто седамдесет три (173) књиге Зборника докумената до сада.

У припреми за штампу су документи о бугарском окупатору, усташама, балистима и другим снагама које су ратовале на југословенском простору током Другог светског рата.

С. Бранковић

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВЛАДЕ У ИЗБЈЕГЛИШТВУ 1941–1943, Документи (приредио Богдан Кризман), Архив Југославије – Глобус, Загреб 1981.

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВЛАДЕ У ИЗБЕГЛИШТВУ 1943–1945, Документи (приредио Бранко Петрановић), Архив Југославије – Глобус, Загреб 1981.

Обе књиге имају исту структуру. Уводне напомене (предговор) садрже основна обавештења о документима који се публикују. У опширном уводу, први приређивач је „настојао назначити темељне линије дјеловања" југословенских влада до почетка 1943. године да би „читатељ могао боље пратити низање докумената". Други приређивач је написао кратку студију *Југословенске владе у избеглиштву и револуција у Југославији (1943–1945)*, јер су документи у овом делу диктирали такав наслов. Иза докумената следе регистри личних имена и географских назива. Своје напомене приређивачи су давали испод текста, за сваки документ посебно, с тим што су оне код Кризмана ретке и кратке (углавном упућују на одговарајућу литературу), а код Петрановића су чешће и информативније.

Окосницу обе књиге чине записници са седница избегличких влада, који нису комплетно сачувани. Записници прве избегличке владе (Д. Симовића) сачувани су само у концептима. Водио их је Сава Косановић, најмлађи члан владе, а писао је брзо, нервозно, местимично испрекидано, са много скраћеница. Остали записници су сачувани само у препису. Поред записника објављени су и „сви иоле релевантнији документи" који илуструју или употпуњавају податке о раду владе. Најчешћи су телеграми дипломатских представника Југославије. Прва књига садржи 252 документа. Први записник седнице владе у избеглиштву вођен је 17. априла 1941. у Атини, а последњи документ датира од 3. јануара 1943 (Указ краља Петра II о другој влади С. Јовановића). Друга књига садржи 314 докумената. Последњи потиче од 6. марта 1945. То је извештај Шубашића о расположењу дипломата и политичких људи након именовања краљевског намесништва.

Т. Миленковић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, том 1, 2, 3, 6, Београд 1949–1951.

Одлуком Политбироа ЦК КПЈ од октобра 1948. године основано је Историјско одељење при ЦК КПЈ. Његов основни задатак био је „да прикупља, сређује и објављује архивску и другу грађу за историју КПЈ, која као целина обухвата Народноослободилачки рат и народну револуцију у Југославији". Историјско одељење ЦК КПЈ одмах је покренуло *Историјски архив Комунистичке партије Југославије*. Било је лутања око концепције ове публикације. Прво је замишљена као периодично издање које ће објављивати грађу из историје КПЈ, али и ауторске радове из те области. Касније је усвојено да публикује само историјску документацију.

У едицији *Историјски архив КПЈ* објављено је седам томова, од којих се само четири у потпуности или делимично односе на Србију. У тому I, књ. 1 и 2 (Београд 1949) прештампан је садржај листа Борба, који је у јесен 1941. излазио у Ужицу, а 1942. и 1943. у Дринићу код Босанског Петровца у Босни.

Том II, *Конгреси и земаљске конференције КПЈ 1919–1937* (Београд 1949) садржи документе објављене својевремено у радничкој штампи и другим публикацијама, који се односе на Конгрес уједињења (1919), Други (Вуковарски) конгрес (1920), Трећу земаљску конференцију (1924), Трећи конгрес (1926), Четврти конгрес (1928) и Четврту земаљску конференцију КПЈ (1934). После докумената и прилога објављене су напомене Редакције (у ствари поговор), објашњења (у којима се пружају оскудна обавештења о догађајима, личностима, појмовима и сл. који се помињу у документима), скраћенице, предметни регистар и регистар личних имена и географских назива. У зборнику није наведено, али је у његовом приређивању учествовао Јован Марјановић.

Са томом III, *Социјалистички покрет у Србији 1900–1919*, учињена је нова промена концепције *Историјског архива КПЈ*, јер се у Историјском одељењу ЦК КПЈ и у Редакцији публикације дошло до закључка да „Историја Комунистичке партије Југославије обухвата и историју... радничког и социјалистичког покрета југословенских земаља" до Првог светског рата. Најважнији документи у тому јесу материјали десет редовних и једног ванредног конгреса ССДП одржаних у периоду 1903–1914. године и материјали Закључног конгреса ССДП одржаног априла 1919. године. Том садржи напомене, предметни регистар и регистар географских назива и личних имена. Нигде није наведено, али том је приредио Сергије Димитријевић.

Најважнији су материјали шест конгреса Срба социјалиста у Угарској (1906–1911) и два конгреса Српско-буњевачког агитационог одбора Социјалдемократске партије Мађарске (1911–1913).

Т. Миленковић

ИЗВОРИ ЗА ИСТОРИЈУ ЈУГОСЛАВИЈЕ, ПРИВРЕДНА ПОЛИТИКА ВЛАДЕ ФНРЈ, ЗАПИСНИЦИ ПРИВРЕДНОГ САВЕТА ВЛАДЕ ФНРЈ 1944–1953, приредили Миодраг Зечевић, Богдан Лекић, књ. 1–4, Архив Југославије, Београд 1995.

Привредни савет је основан 14. децембра 1944. године одлуком Националног комитета ослобођења Југославије. То је било посебно тело за руковођење привредом („Влада за привреду") и координирање рада свих привредних повереништава (министарстава) Националног комитета и влада ДФЈ и ФНРЈ. Чинили су га повереници (министри) за трговину и снабдевање, индустрију, финансије, пољопривреду, исхрану, шуме, руде, саобраћај, грађевине, социјалну политику, колонизацију, ПТТ и одбрану. Састав Савета се мењао. Стварана су нова повереништва (министарства), а друга су фузионисана или укидана. Први председник Привредног савета био је Андрија Хебранг. Савет је постојао до јануара 1953, када је, доношењем Уставног закона о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ и савезним органима, престао да постоји. У току 8 година деловања био је одлучујући државни орган у области привреде. Деловао је самостално као оперативно тело, или посредно преко својих бројних комисија и других органа. Током 1945–1946. доносио је одлуке и наредбе, а затим наредбе, решења, обавезна тумачења, упутства и правилнике, тј. доносио је подзаконске акте. Рад Савета се одвијао кроз конференције (пленарне седнице), на којима су разматрани проблеми од општег значаја за привреду Југославије и кроз састанке, на којима су третирана питања везана за рад одређених органа управе у области привреде.

За период нешто дужи од 8 година пронађено је на разним странама и у зборницима објављено 668 записника са конференција и састанака, али није сигурно да су пронађени сви записници. Привредни савет се бавио свим привредним питањима земље, као што су: политика цена, повећање производње разних артикала и руда, откуп жита, меса, вуне, организација унутрашње и спољне трговине, трошкови производње, расподела сировина, хране и радне снаге, методологија планирања, извршење Петогодишњег плана, радне норме, евиденција, инвестиције, сељачке радне задруге, одобравање девиза за увоз, сетва, изградња Новог Београда, страни стручњаци, урбанистички проблеми, снабдевање војске, стање железница и многим другим. О свему томе остао је дубок траг у објављеним записницима.

Грађа је приређена на једнообразан начин. Све књиге садрже спискове разрешених скраћеница које се помињу у документима, документе (записнике), регистре личних имена и регистре географских назива. Прва књига уз све то поседује предговор са информацијама о настанку, начи-

ну и садржају деловања Привредног савета, као и шест прилога.

Т. Миленковић

Владимир Дедијер, ДОКУМЕНТИ 1948, књ. 1–3, Београд 1979.

Збирка *Документи 1948*, обухвата грађу у временском распону од 1943. до 1956. године. Грађа је распоређена у три тома.

Први том има 132 документа, од којих су првих 28 из завршне фазе рата и првих послератних година. Реч је о познатим актима који директно или индиректно третирају југословенско-совјетске односе. Остали документи се односе на југословенско-совјетски сукоб током 1948. године. Ту је презентирана обимна грађа од започињања спора у јануару 1948, преко преписке између совјетског и југословенског партијског руководства, Резолуције Информбироа и реакције на њу, V Конгреса КПЈ, до даљег заоштравања и ескалације сукоба у другој половини те године.

Други том садржи 93 документа из 1949, критичне године југословенско-совјетског сукоба. Тежиште је стављено на другу половину те године, када је дошло до кулминације притиска земаља коминформа на Југославију. Ту су бројна сведочанства о граничним инцидентима, борби на дипломатском плану, монтираним процесима Л. Рајку и Т. Костову, друга Резолуција Информбироа, као и активности југословенске владе ради амортизације ових притисака и претњи.

Трећи том садржи 111 докумената од којих се највећи део односи на период 1950–1953. године. Ова грађа третира питање повезивања Југославије са Западом, као и наставак сукоба са СССР-ом и другим источноевропским државама. На крају је дат избор докумената о процесу нормализације југословенско-совјетских односа (1953–1956), али и десетак докумената о каснијим догађајима, закључно са Титовим говором о односима са Кином из 1978. године.

Цела Збирка је приређена по јединственом методолошком принципу. Документи су сложени хронолошким редом, а иза сваког документа наведен је извор из којег је преузет. Текст докумената прате напомене о догађајима, појавама и људима чије је разјашњење приређивач сматрао неопходним. На почетку сваког тома дат је списак сраћеница и попис докумената са кратким садржајем, а на крају трећег тома регистар имена за целу Збирку. Предговор комплетне Збирке налази се на почетку првог тома.

Ђ. Трипковић

ДОКУМЕНТИ О СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ СФРЈ, Савезни секретаријат за иностране послове, Београд 1984–1993.

У овом зборнику грађе приређени су само они документи који су раније појединачно објављени, а који на репрезентативан и веродостојан начин сведоче о главним правцима југословенског спољно-политичког деловања у раздобљу од 1945. до 1950. године. Документи су у 9 томова разврстани тако да су 1945, 1949. и 1950. година обрађене свака у по једном тому, а преостале године – 1946, 1947. и 1948, обрађене свака у по два тома грађе.

Приређивање докумената се завршава са 1950. годином из чисто техничких разлога (недостатка финансијских средстава), па се очекује да ће бити настављено.

Сваки том има свој посебан предговор, листу скраћеница, посебне напомене (лоциране на крају сваког појединачног документа) и посебан регистар личних имена и предметни регистар.

У Зборнику су објављени текстови из матичних архива (Архив Савезног министарства иностраних послова, Архив Југославије, Архив ЦК СКЈ и Архив Председника Републике), званичних публикација, стенографских белешки, као и из листа Борба који је био орган Социјалистичког савеза радног народа у обрађиваном периоду.

Д. Богетић

ИСТОРИЈСКА ПЕРИОДИКА

ACTA IUGOSLAVIAE HISTORICA – Часопис који је Савез друштава историчара Југославије започео да издаје са циљем да на великим светским језицима (енглеском и француском) саопштава важније резултате постигнуте у југословенској историографији. За превод и објављивање су бирани текстови већ објављени у домаћој периодици. Уредник часописа је био Иван Божић а Редакцију су сачињавали представници историјских друштава из република (Милорад Екмечић, Иван Катарџијев, Васелиј Мелик, Есад Пашалић, Бранко Петрановић, Саво Скоко, Јарослав Шидак). Први број је изашао 1970. године са прилозима на француском и енглеском језику. У студијском делу под насловом *Прилози* објављено је шест текстова истакнутих аутора (Бранислав Ђурђев, Георгије Острогорски, Бого Графенауер, Јарослав Шидак, Димитрије Ђорђевић, Михајло Апостолски) о темама из дугог периода од средњег века до 1944. године. Часопис је имао још две рубрике: *Библиографски билтен*, испуњен у првом броју прегледом послератне југословенске литературе о 1848–1849. у Војводини (Славко Гавриловић), и *Информације* са прегледом историјске периодике из раздобља 1945–1966 (Мирослава Деспот). Часопис се угасио већ после првог броја, тако да је историјска наука остала без свога гласила на страним језицима.

С. Ћирковић

ACTA HISTORICA MEDICINAE PHARMACIAE VETERINAE (1961), ACTA HISTORICA MEDICINAE STOMATOLOGIAE PHARMACIAE VETERINAE (1976), ACTA HISTORIAE MEDICINAE STOMATOLOGIAE PHARMACIAE MEDICINAE VETERINARIAE (1981). Југословенско друштво за историју медицине, фармације и ветеринарства (1955), које је окупило активне историографе медицинских и природних наука у земљи, основало је свој часопис *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae* 15. октобра 1960. Прва свеска часописа изашла је 1961, а последња 1991. године. Главни уредници су били: Васо Бутозан, Слободан Ђорђевић, Андрија Депини, Радоје Тадић и Душан Мишков, а одговорни: Слободан Ђорђевић, Драгољуб Дивљановић и Дејан Лазић. Овај специјализовани часопис из историје здравствене културе, за протеклих 30 година континуираног излажења, објављен је у 41 свесци, са рубрикама: *Оригинални радови, Саопштења, Осврти и прилози, Научни скупови, Прилози књига, Допуне и исправке.* Аутори радова су историчари здравствене културе, поред општих историчара, историчара уметности, етнолога, археолога, архивиста, библиотекара и др. Изводи су на француском, енглеском, немачком, руском, италијанском и шпанском језику.

Тематика обрађивана у часопису обухвата: Здравствену културу у подунавским земљама до Другог светског рата; Медицинске школе у подунавским земљама и њихови узајамни утицаји; Болести и значајне епидемије у подунавским земљама; Народна медицина у земљама Јужних Словена; Оригинални доприноси науци и приоритети југословенских лекара, фармацеута, ветеринара; Искуства страних лекара у југословенским земљама; Историја здравствене културе Дубровника и утицај Дубровника на развој медицине, фармације и ветеринарства у југословенским земљама; Здравствена култура на обалама Јадрана и узајамни утицаји; Поморски санитет кроз векове; Иконографија историје здравствене културе у југословенским земљама до краја XVIII века; Превентива у историји здравствене културе Југославије; Историја природних лечилишта и купалишта у Југославији; Историја здравствених услова становања у нашим крајевима; Цивилни санитет у Србији 1804–1918. године; Здравствена култура Београда кроз векове; НОР – све теме везане за историју санитетске службе 1941–1945. у Босанској Крајини, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Истри и Хрватском приморју, Словенији, Србији, Војводини, Македонији; Методика научноистраживачког рада у проучавању историје медицине, стоматологије, фармације и ветеринске медицине Југославије; Универзитетска настава из историје медицине, стоматологије, фармације и ветеринске медицине на високим школама у Југославији.

Ова тематика омогућава да се сагледају постигнути резултати. Они откривају улогу часописа у југословенској општој историографији, а посебно у историографији здравствене културе.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Ђорђевић, *Библиографија радова објављених у часопису Acta hist. med. stom. pharm. med. vet.*, 30, 1–2 (1990) 143–163.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гавриловић, *Двадесет година постојања и рада НДЗИЗКЈ*, Acta hist. med. stom. pharm. med. vet., 16, 1 (1976) 5–39; В. Гаври-

ловић, Д. Живојиновић, *25 година постојања и рада Савеза НДЗИЗКЈ* (27. окт. 1955 – 27. окт. 1980), Acta hist. med. stom. pharm. med. vet., 20, 1–2 (1980) 241–251.

В. Гавриловић

ACTA HISTORICO OECONOMICA IUGOSLAVIAE – Часопис за економску историју, излази једном годишње у Загребу од 1974. До 1989. изишло је 16 бројева. Издавање часописа покренули су чланови Комисије за економску историју Савеза друштава историчара Југославије. За све време главни уредник часописа био је Иван Ерцег.

Када су покренули часопис чланови Редакције су му наменили улогу „da potiče znanstvene radnike širom Jugoslavije na obradu ekonomske historije, da usmjerava i usklađuje njihov rad, da upoznaje preko svojih stranica u različitim oblicima stručnu i znanstvenu, domaću i inozemnu javnost o postignutim rezultatima u tom području, da potiče diskusije i saziva naučne skupove, da razvija i njeguje suradnju sa znanstvenim ustanovama i srodnim publikacijama u zemlji i inozemstvu". Часопис је испунио све постављене задатке и окупио бројне сараднике из земље и иностранства. Пошто су сарадници *Acta* били многи страни истраживачи то је допринело да се афирмише као часопис међународног карактера и значаја.

Радови објављени у часопису односе се на разне теме из економске историје и обухватају сва раздобља – од средњег века до новог времена. Међутим, највећи број радова припада периоду од XVI до XIX века.

Сталне рубрике у часопису су: *Знанствени радови, Рецензије и Прикази.* Научноистраживачки радови страних сарадника објављени су на енглеском језику. Повремене рубрике у часопису су: стручни прилози, дискусије, хронике и часописи.

БИБЛИОГРАФИЈА: N. Moačanin, *Bibliografija Acta historico oeconomica Iugoslaviae knj. 1–10*, Acta historico oeconomica Iugoslaviae 10 (1983) 179–186.

ЛИТЕРАТУРА: *Riječ redakcije*, Acta historico oeconomica Iugoslaviae 1 (1974) 7–8.

Р. Ћук

ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI ISTRAŽIVAČKOG CENTRA JAZU U DUBROVNIKU видети **ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU**

ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI JAZU U DUBROVNIKU видети **ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU**

ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU (ANALI HID) (sv. 1–12), Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku (sv. 13 –16), Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku (sv. 17–26), Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku (sv. 27–28). *Anali* су почели да излазе 1952. као орган Хисторијског института Југославенске академије знаности и умјетности, основаног 1949. године уместо палеографско-архивистичке школе, установе која је требало да буде савезног, југословенског значаја, на нивоу постдипломских студија. *Anali* су мењали наслов у зависности од назива установе чије су гласило били, а овај се мењао у складу са разним организационим, најчешће бирократским и непотребним променама у одређеном периоду историје. Те промене се нису одразиле на програм и научни задатак *Anala*. Они су увек објављивали студије и расправе о питањима везаним са прошлошћу Дубровачке републике и њеног залеђа у најширем смислу речи. Зато се у *Analima* налазе заступљене разне области наука: помоћне историјске науке, историја (политичка, правна, привредна), историја медицине и фармације, архитектура, поморство, историја уметности, историја књижевности, демографија, етнологија итд. У *Analima* је сарађивао већи број научних радника са територије СФР Југославије, али претежно из Хрватске, највише из Дубровника, ретко из иностранства.

ЛИТЕРАТУРА: Anali HID 1 (1952) 487–495; I. Perić, *Dvadeset i pet godina postojanja i rada Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Anali HID 13–14 (1976) 240–254; EJ 1^2, 133 (M. Foretić).

Д. Синдик

ANALI HISTORIJSKOG ODJELA CENTRA ZA ZNANSTVENI RAD JAZU U DUBROVNIKU видети **ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA U DUBROVNIKU**

ARKIV ZA POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU (ARKIV), историјски часопис који је у Загребу издавало (1851–1875) *Družtvo za jugoslavensku povjestnicu*, а уређивао га Иван Кукуљевић–Сакцински. Међу добротворима који су помогли издавање часописа био је и кнез Михаило Обреновић. Иако је био велики удео текстова које је приредио Кукуљевић, ипак је часопис окупио међународни круг сарадника, чији су прилози разврставани у неку од рубрика (*Политичка повјестница, Богословје и црква, Књижевност и умјетност, Правословје, Смјесице, Додатак*). У средишту интересовања су биле земље насељене Хрватима, али су објављивани и прилози о личностима, појавама и старинама других народа, нарочито историјски извори. У трећој књизи *Arkiva* објављен је латински превод тзв. Бранковићевог летописа, а у последњим књигама (V–XII) објављени су изводи из *Дневника* Марина Сануда с краја XV и почетка XVI века са бројним вестима важним за српску историју. Скоро у свим књигама налазе се подаци из извора или описи старина који могу бити од користи српском историчару.

БИБЛИОГРАФИЈА: I. Kukuljević Sakcinski, *Kazalo sadržaja svih XII knjiga Arkiva*, Arkiv 12 (1875) 1–8

ЛИТЕРАТУРА: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, EJ 1^2, 221–222 (G. Novak).

С. Ћирковић

АРХИВ ЗА АРБАНАСКУ СТАРИНУ, ЈЕЗИК И ЕТНОЛОГИЈУ. Интересовање за прошлост Арбанаса појачано је уочи стварања Албанске државе 1913. године. Умножила се литература о албанском питању. Списи са политичким нагласком настајали су произвољно, без сигурног ослонца на изворној грађи. Штампањем Acta Albaniae, узорног издања које су приредили Лајош Талоци, Константин Јиречек и Милан Шуфлај, истраживачи су добили изворну подлогу за изучавање средњовековне историје Арбанаса.

Уједињењем југословенских народа „осетио се и код нас јачи интерес за испитивање прошлости, обичаја и језика старих наших суседа Арбанаса, чија је историја кроз векове била у врло тесној вези са историјом српског народа" (Х. Барић). Зато је покренут *Архив* као часопис који би организовано и систематски подстицао студије историје, археологије, језика и фолклора Арбанаса. Редакција је, пре свега, имала у виду проучавање српско-арбанаских односа, затим веза Арбанаса и предсловенских народа на Балканском полуострву. *Архив* као „први албанолошки часопис уопште", покренули су Тихомир Ђорђевић, власник, и Хенрих Барић, уредник. Они су објавили свега три годишта: I, 1–2 (1923); II (1924) и III, 1–2 (1926). Прву свеску четвртог годишта објавио је 1969. Албанолошки институт у Приштини. Иако је кратко време излазио, часопис је окупио познате домаће и стране истраживаче. Поред уредника у *Архиву* су објављивали Петар Скок, Карл Трајмер, Норберт Јокл, Глиша Елезовић, Веселин Чајкановић, Владислав Петковић, Петар Колендић, Алфредо Тромбети, Карло Тађавини, Милан Будимир, Карел Оштир, Никола Банашевић. Сарадници *Архива* били су историчари Станоје Станојевић, Владимир Ћоровић, Ћиро Трухелка, Милко Кос, Мита Костић, Драгутин Анастасијевић, Милан Шуфлај, Александар Соловјев и Виктор Новак. Преко *Критика* и *Бележака* часопис је пратио домаће и стране студије из албанологије. Његово коришћење олакшава предметни регистар, регистар речи по језицима, као и регистар личних имена и географских назива.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Ђорђевић, Х. Барић, *Уводна реч*, Архив 1, 1–2 (1923); *Од издавача*, Архив 4, 1 (1969); EJ 1, 202 (M. Budimir).

Р. Михаљчић

АРХИВ ЗА ИСТОРИЈУ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ СРБИЈЕ (АРХИВ ИЗКС). У оквиру Научног друштва за историју здравствене културе Југославије (Научног друштва ИЗКЈ) основана је Секција СР Србије 25. марта 1965. Настанком Савеза Научног друштва ИЗКЈ (1977) она прераста у Научно друштво за историју здравствене културе Србије.

Научно друштво ИЗКС покреће свој часопис *Архив за историју здравствене културе Србије* чија је прва свеска изашла 1971–(1972) I, 1, а последња 1991 (20) 1–2, с рубрикама: *Оригинални научни радови, Научна саопштења, Прилози и белешке, Из нашег друштва, У спомен, Библиографија.* Изводи су на француском, енглеском, немачком и руском језику. Аутори радова су историчари медицине, стоматологије, фармације и ветеринске медицине, поред историчара, историчара уметности, етнолога, археолога, архивиста, библиотекара. Главни и одговорни уредници били су: Драгољуб Дивљановић (за прве бројеве) и Слободан Ђорђевић. Уређивачки одбор: Слободан Ђорђевић (председник), Драгољуб Живојиновић, Вера Гавриловић, Драган Ступар, Сребрица Кнежевић, Будимир Павловић, Небојша Ристић, Светислав Поп–Ценић.

У почетку рад Научног друштва ИЗКС се одвијао у оквиру симпозијума: Медицински терминолошки проблеми (Београд 1966); Српска средњовековна медицина (Београд 1967); Здравствено просвећивање (Београд 1968); Демографска кретања и здравствене прилике у Србији (Београд 1970); Страни здравствени радници у XIX веку у Србији (Београд 1970); Лекари и здравствено просвећивање у општој култури Србије (Београд 1971); Историјски осврт на здравствену културу у Лесковцу и јужном Поморављу (Лесковац 1973); Здравствена култура Београда (Београд 1975).

Осим тога, на редовним научним састанцима Научног друштва ИЗКС саопштавани су радови из: палеоантропо-патологије, етно-медицине,

средњовековне здравствене културе, ослободилачких ратова Србије 1876–1918, Народноослободилачког рата 1941–1945, а објављивани су у часопису *Архив за историју здравствене културе Србије* (1971–1991). Тематика обухвата историју српске медицине, стоматологије, фармације и ветеринске медицине и улогу часописа у српској општој историографији, а посебно у историографији здравствене културе.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Поп–Ценић и сарадници, *Библиографија „Архив за историју здравствене културе Србије" 1971–1990*, Архив ИЗКС 19, 1–2 (1990) 177–186.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гавриловић, *Двадесет година постојања и рада НДЗИЗКЈ*, Acta historica medicinae stomatologiae pharmaciae veterinae 16, 1–2 (1976) 5–39.

В. Гавриловић

АРХИВ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ почео је да излази 18. октобра 1911. у Сремским Карловцима. У првој години (1911) излазио је као додатак *Српског митрополијског гласника* на једном штампаном табаку (16 страна). До краја прве године изашло је 12 бројева. Године II (1912) *Архив* је излазио два пута месечно (1–24), а године III (1913) излазио је у тромесечним свескама. Свеска 4 за годину IV (1914) изашла је тек 1923. године благодарећи материјалној потпори Управног одбора српских православних манастира и Епархији пакрачкој. Уредник часописа био је, све време његовог излажења, учени прота Димитрије Руварац. Власници овог гласила били су: Народни црквени фонд за прву годину излажења, а од другу године па до краја излажења власник и уредник био је прота Д. Руварац.

У уводном слову првог броја *Архива* речено је шта је све био разлог да се покрене овај историјски часопис. Прота Димитрије, поред осталог, каже: „Потреба таквог Архива осећала се код нас одавно... Јер без грађе, не да се написати објективна историја ни наше карловачке митрополије, а ми још много што-шта не знамо, а много и много знамо погрешно и из ње и у њој".

Покретањем овог часописа прота Д. Руварац имао је само једну намеру: да обиље архивске грађе везане за прошлост Српске цркве, као и Карловачке митрополије, угледа светлост дана и да се тај изворни материјал стави на располагање свима који се интересују за духовну и националну прошлост на простору преко Саве и Дунава.

Нажалост, у четвртој години излажења *Архив* је замро. У „Опроштају са читаоцима Архива" прота Д. Руварац, главни уредник и власник, казује: „Како је сваком родитељу тежак растанак с децом, тако је исто и са нама тешко растајање и с њиме... А шта ћемо, када се и на нас могу односити речи св. Јована: 'К својима дође, и своји га не примише'. Што Архив престаје излазити, пада велика кривица на нашу Јерархију, која ни у чему није га потпомогла, ни морално ни материјално", закључује сетно прота Димитрије Руварац 1923. године.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*, I А–М, Београд 1986, 34.

С. Милеуснић

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ (АРХИВ ПДН), најстарији часопис ове врсте у Србији, излази од 1906. године, са прекидима због два светска рата. Прво коло часописа обухвата период 1906–1914, друго 1920–1940, а треће од 1945. до данас. До 1933. издавач *Архива* био је Геца Кон, затим Правни факултет у Београду, а од 1946. издаје га Савез удружења правника Југославије, односно Удружење правника Југославије. До 1946. године часопис је штампан ћирилицом, потом латиницом, од 1996. поново се штампа ћирилицом. Током прва два кола, часопис је излазио једанпут месечно, а после Другог светског рата излази тромесечно. Први уредници *Архива* били су др Коста Кумануди и др Драгољуб Аранђеловић (1906–1911), а његов власник, номинално, био је обично најстарији члан факултетског савета. Каснији уредници били су др Коста Кумануди (1911–1912), др Чедомиљ Митровић и др Коста Кумануди (1912–1914), др Чедомиљ Митровић (1920–1933), др Михаило Илић (1933–1940), др Ђорђе Тасић (1940), др Јован Ђорђевић (1945), Моша Пијаде (1946–1952), Моша Пијаде и др Јован Ђорђевић (1952–1957), Милош Минић и др Јован Ђорђевић (1957–1963), др Јован Ђорђевић (1963–1990) и др Миодраг Јовичић од 1990. У највећем делу свог постојања *Архив* доноси расправе, грађу, документацију и приказе из разних области правних наука, али садржи и материјал из других друштвених наука, посебно из политологије, економије, социологије и историје (нарочито правне). Поред српских и југословенских, у *Архиву* сарађују и страни научни радници. Сваки четврти број доноси садржај радова из протекле године, а у броју 1–2 од 1986. године, објављеном поводом осамдесете годишњице, дат је садржај свих дотадашњих бројева *Архива*, као и регистар аутора чланака. Идентичан садржај објављен је 1996. године, када је обележена 90. година постојања часописа.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Садржај досадашњих бројева „Архива" 1906–1976*, Архив ПДН 70, 1–2 (1976) 235–322; *1906–1986*, 80, 1–2 (1986) 345–452; *1906–1996*, 90, 1–3 (1996) 751–896.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 76 (У. Цонић); ЕЈ 1, 203 (В. Nikolajević); *Sedamdeset godina „Arhiva" (uredništvo)*, Архив ПДН 1–2 (1976) 3–6; М. Јовичић, *Деведесет година Архива за правне и друштвене науке*, Архив ПДН 1–3 (1996) 7–20.

С. Шаркић

АРХИВИСТ, стручни архивистички часопис покренут у Београду 1951. године као орган Главног архивског савета Југославије. Од 1953. је био орган Савеза архивских радника Југославије, а од 1969. је излазио као часопис Савеза друштава архивских радника Југославије и архива у Југославији. Први уредник је био Душан Пантелић, а међу члановима Редакције били су и истакнути историчари Јорјо Тадић, Никола Шкеровић, Фердо Хауптман и Јован Марјановић. До краја излажења часописа редакцију су сачињавали представници архива свих република СФРЈ, а главни уредник се мењао по истом принципу.

У почетку се *Архивист* превасходно бавио теоријским, методолошким и организационим питањима из области архивистике и примарних функција архива. То је и разумљиво с обзиром на то да су архиви били још увек у формирању и да се архивистика налазила тек у повоју. Међутим, од 1955. преовлађују радови из архивистичке теорије и праксе као и стручни научни радови из историјске науке. Поред ових врста текстова *Архивист* је до краја излажења имао још неке сталне рубрике као што су: реферати са стручних саветовања, прикази публикација, расправа и чланака, прикази изложби, библиографије, прилози и написи из области архивског законодавства.

Својим прилозима *Архивист* је одсликавао и степен развоја архива и архивистике код нас, али га је истовремено и усмеравао и проширивао круг сарадника и читалаца. Поред архивиста из свих републичких и покрајинских архива у часопису су врло често сарађивали својим радовима истакнути историчари.

С краћим прекидима, због финансијских разлога, *Архивист* је излазио од 1951. до 1989. године. Излазио је два пута годишње или као двоброј. Објављено је укупно 39 свезака.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија Архивиста 1951–1961*, Архивист 12, 1 (1962) 187–210; *1962–1971*, 23, 1–2 (1974) 198–213 (Д. Филиповић).

ЛИТЕРАТУРА: *После десет година*, Архивист 1 (1962) 7–9; И. Јанча, *Извештај редакције „Архивиста"*, Архивист 1–2 (1968) 56–59.

Ј. Веселиновић

АРХИВСКИ ПРЕГЛЕД почео је да излази јула 1955. године. Часопис је нередовно излазио због честих финансијских проблема, а доживљавао је и промене у називу, облику и садржини. И поред тога *Преглед* је одиграо значајну улогу у развоју наше архивске службе.

Први број *Прегледа* изашао је као орган Историјских архива НР Србије. Као такав, у облику тромесечног билтена излазио је две године: 1955 (3 броја) и 1956 (4 броја). Његов основни задатак био је да решава стручна и организациона питања архива и архивске службе, да буде допуна *Архивисту*, часопису који се више бавио теоријским питањима и који, с обзиром на његове сазнане оквире није могао улазити у многе конкретне проблеме појединих архива. Часопис је био подељен на одељке у којима су објављивани чланци из архивистике, о раду регистратура, о писању хроника и летописа, о актуелним пропагандним акцијама – „недељама архива", организовању стручних семинара и течајева.

У жељи да побољша квалитет часописа, Друштво архивских радника СР Србије покренуло је нови архивистички часопис, годишњак *Архивски алманах*. Према новој концепцији часопис није доносио само информације о постојећем стању већ критичке приказе проблема и карактеристичних појава. *Алманах* је почео да објављује и чланке из историје Србије од којих се највећи број односио на политичку и културну историју Србије XIX и XX века. Уз учешће великог броја сарадника историчара са института и Филозофског факултета, својим прилозима у *Алманаху* учествовали су и књижевници Иво Андрић и Добрица Ћосић.

Крајем 1963. године Редакција је донела одлуку да се обустави издавање часописа уз образложење да се он постепено претварао у историјски часопис и више се бавио историографијом него архивистичким проблемима. У периоду 1958–1962. објављена су четири броја (1958 – 1, 1960 – 2, 1962 – 1).

Друштво архивских радника Србије покренуло је 1964. нови часопис, вративши му ранији назив *Архивски преглед*. Његов задатак био је да објављује чланке који се баве проблематиком архива и архивске службе, да прати развој и рад архива, даје информације о грађи и приказе архивских публикација и да обавештава о свим архивским манифестацијама у Републици.

Архивски преглед као орган Друштва архивских радника и архива СР Србије излази од 1964. једном годишње. Последњи број је изашао 1991. Иако су припремљени наредни бројеви, они се нису још појавили због недостатка материјалних средстава.

ЛИТЕРАТУРА: Архивски преглед 1 (1955) 1–2; М. Миловановић, *Архивски преглед*, Ар-

хивист 3 (1955) 38–39; Архивски преглед 1–2 (1964) 7.

J. Веселиновић

ARCHIV FÜR SLAVISCHE PHILOLOGIE (AfSlPh), Архив за словенску филологију, часопис који је 1876. основао Ватрослав Јагић и уређивао са мањим или већим бројем сарадника до 1920. године. До гашења часописа 1929. године објављена су 42 обимна тома, знатан број је изашао у две свеске, али са једном пагинацијом. Иако по наслову и програму филолошки часопис, *Arhiv* је значајан за читав низ научних дисциплина које се баве словенским светом. Од почетка па до Првог светског рата *Arhiv* је био централни орган за славистику у широком смислу, тако да поред језика и књижевности укључује и етнологију и старине. За историчаре су важни не само многобројни текстови и документи, већ и студије историчара које су у *Arhivu* добиле места. Крајем XIX века излазиле су у *Arhivu* докторске дисертације тадашњих младих истраживача као нпр. J. Радонића о Сандаљу Хранићу или С. Станојевића о Константину Филозофу. И водећи историчари онога времена као И. Руварац, С. Новаковић, К. Јиречек, поверавали су своје радове *Arhivu*. Јака страна часописа била је поред високог нивоа научности и широка заступљеност свих делова словенског света и његове тематике. Она је била постигнута захваљујући околности да су се око часописа у току скоро пола столећа окупили сви значајнији научници из словенских земаља и тадашњих великих научних и универзитетских центара. После Првог светског рата у последњих неколико томова *Arhiv* је постао орган слависта из западноевропских земаља. Часопис је излазио у Берлину на немачком језику, али су прилози објављивани и на другим светским и свим словенским језицима. Поједини томови имају исцрпне регистре, а преглед садржаја првих тринаест годишта објавио је F. Pastrnek, Bibliographische Übersicht über die slavische Philologie 1876–1891, Berlin 1892 (објављено као Supplementband Архива и представља истовремено регистар томова 1–13). Током прикупљања грађе за ретроспективну библиографију расправа и чланака (BLZ) *Arhiv* је третиран као домаћи часопис, па су прилози о тематици која се односи на Југославију и њене народе систематски ексцерпирани.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 1[2], 221–222 (J. Hamm); K. Günthe, *Archiv für slavische Philologie. Gesammtinhaltsverzeichnis,* Berlin 1962.

С. Ћирковић

BALCANICA је покренута 1970. као годишњак новооснованог (1967) Балканолошког института САНУ. Према првобитној замисли Редакције, у њему се објављују расправе „из свих домена балканологије, у посебним рубрикама посвећених археологији, историји, лингвистици, етнологији, социологији, историји књижевности и уметности, економији и праву". У засебном одељку налазе се прикази, критике, рецензије, библиографије и новости из света балканологије. Часопис штампа радове домаћих и страних научника, на српском и на светским језицима. Уз поједине прилоге налази се и резиме. Часопис су уређивали Васа Чубриловић, Мехмед Беговић, Радован Самарџић, Милка Ивић и Никола Тасић. Првобитна сврха часописа као гласила Балканолошког института је од броја 4 (1973) до броја 11 (1980) била унеколико проширена тиме што је постао орган Координацијског међуакадемијског одбора за балканологију Савета академија наука и уметности и балканолошких института. Поједини бројеви часописа су посвећени: 1 (1970) II међународном конгресу балканских студија, 8 (1977) 80-годишњици Васе Чубриловића и 13–14 (1982–1983) 60-годишњици Радована Самарџића. До сада је изашло 25 бројева.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. С. Костић, *Преглед садржаја часописа Balcanica I–X*, 11 (1980) 233–259; *Преглед издања (Balcanica I–XX)*, 21 (1990) 383–400.

С. Пириватрић

BYZANTINOSLAVICA, чешки часопис који је 1929. покренуо Словенски институт у Прагу. Осим прекида за време Другог светског рата (1939–1945) часопис излази редовно. Сваке године се објаве две свеске које чине један том. Најновији број је 55 за 1994. годину. Уредник до 1939. био је Милош Вајнгарт, потом од 1946. године Бохуслав Хавранек, Николај Окуњев (само до 1949) и Милада Паулова, а од 1951. до 1958. године Б. Хавранек. Затим је Антоњин Достал водио часопис у периоду 1959–1969, Б. Хавранек поново од 1970. до 1974, а Б. Застерова од 1975. до 1987 (од 1986. са Франтишеком Хејлом). Лубомира Хавликова и Ф. Хејл били су уредници 1988–1989, а од 1990. на том месту је Владимир Вавжинек. Словенски институт, који је утемељио овај часопис, био је угашен 1963, али је обновљен 1992. тако да данас поново издаје овај часопис.

Премда је био замишљен првенствено као гласило окренуто византијско-словенским односима, пре свега проблемима словенске филологије и лингвистике, у послератном раздобљу часопис је умногоме проширио поље свога рада, тако да данас представља један од најважнијих међународних органа за проучавање целокупне византолошке тематике.

Осим научних радова, који су писани на главним светским језицима и односе се на готово сва питања византијске историје, часопис има и одељак предвиђен за приказе и критике. Међутим, веома је важно да се преко разгранате мреже сарадника из значајних византолошких средишта крајње брижљиво прати одговарајућа научна продукција. Тако драгоцена, библиографија, подељена у тематске целине, заузима знатан део простора у часопису и у њој су наведени углавном сви радови из византологије који се појаве у свету. У сакупљању ове библиографије, која се по много чему може упоредити са оном у најстаријем византолошком часопису Byzantinische Zeitschrift, учествују и наши научници.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Л. Курбатов, *История Византии (Историография)*, Ленинград 1975, 181–183; EJ 2[2], 598 (J. Hamm).

Р. Радић

БОГОСЛОВЉЕ излази од почетка 1926. године као „Орган Православног Богословског факултета у Београду". Основан је материјалном потпором српског патријарха Димитрија и излазио је до краја 1940. Обновљен је 1957. у новој серији са двоструким означавањем година излажења (1/16). До Другог светског рата (прва серија) излазиле су четири свеске годишње, а после рата (нова серија) излази два пута годишње.

Први уредник *Богословља* био је Димитрије Стефановић који је уредио петнаест годишта (1–15), од 1926. до 1941. године. Обновљену серију уређивао је Редакциони одбор од три члана: Димитрије Димитријевић, одговорни уредник, Чедомир Драшковић и Благота Гардашевић, сва тројица професори Богословског факултета.

У уводнику првог броја *Богословља*, насловљеном *Наша прва реч*, назначен је и програм овог богословског гласила у коме се каже да је то „чисто научни богословски часопис" који ће доносити: „а) расправе и чланке богословске, а онда и философске садржине, ако су у вези са богословском науком, хришћанском вером и црквом; б) приказе и оцене у првом реду богословских научних дела и часописа, затим дела философских и историјских, који су у вези са богословском науком; в) најновију богословску литературу".

Поједини бројеви овог часописа посвећени су обележавању значајних догађаја: *Богословље*, година 24 (39), свеска 1 и 2 за 1980. годину, у целини је посвећено Богословском факултету и професорима ове високошколске установе Српске цркве. Поред сажетог историјата овог факултета, који је сачинио протојереј др Душан Кашић, дати су животописи еминентних професора овог богословског училишта са библиографијама њихових радова; *Богословље*, година 33 (47), свеска 1 и 2 за 1989. годину, посвећено је 600-годишњици Косовске битке (1389–1989) и хиљадугодишњици крштења Русије. За годину 1992 (35–50), свеска 1 и 2, *Богословље* је штампано на умањеном формату 14,5 × 20,5 цм, уместо уобичајеног формата 17 × 24 цм.

Богословље важи као најбољи теолошки часопис (посебно серија до Другог светског рата) у Српској православној цркви. Аутори су углавном професори Богословског факултета са текстовима богословске садржине и историјским штивом из прошлости хришћанске, односно Српске православне цркве. Готово сваки од бројева садржи и приказе значајних богословских дела објављених код нас и у свету. Редовни су резимеи на немачком и руском, а у последње време и на енглеском језику.

Богословље излази и даље, али нередовно. Главни и одговорни уредник је др Прибислав Симић, професор Богословског факултета.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Богословље I–XV, 1926–1940. Библиографски преглед,* Богословље 5 (20) 1–2 (1961) 127–142; *I–IV (XVI–XIX) 1957–1960*, 142–146 (Љ. Никић); 30 (44) 1–2 (1986) 177–219 (Б. Гардашевић).

ЛИТЕРАТУРА: Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве,* I А–М, Београд 1986, 35 и 36.

С. Милеуснић

БОКА – Зборник радова из науке, културе и умјетности 1–20 (1969–1988). Првих пет свезака Зборника издао је Завичајни музеј у Херцег Новом, затим је издавање преузела Самоуправна интересна заједница културе и науке Херцег Нови (од бр. 6–7 до бр. 19), а од броја 20 Зборник издају Архив Херцег Новог, Градска библиотека и Завичајни музеј. Зборник излази као годишњак, с напоменом да су објављена три двоброја (6–7, 13–14, 15–16), а у свескама 10–2 (1979) и 18 (1988) штампана су акта са научних скупова (*Валоризација природних богатстава Боке Которске у функцији туризма* и *Културно-историјски споменици Боке Которске и туризам)*.

Зборник је покренут с намером да подстакне истраживања Боке и објављује научно-стручне радове из историје, историје уметности, археологије, етнологије, књижевности, природних наука, туризма и да прати савремена културна збивања у овом крају. Иако је замишљен као часопис општег типа, претежан број радова штампаних у Зборнику, посвећен је прошлости Боке Которске. Ниједан период историје овог краја није запо-

стављен. Редакција је успела да окупи завидан број сарадника из других места (Војислав Ђурић, Јован Ковачевић, Коста Милутиновић, Богумил Храбак, Стјепан Антољак, Јован Бојовић, Ђурђица Петровић, Глигор Станојевић). Преко повремене рубрике *Прикази*, Зборник прати научну продукцију о Боки Которској. *Bibliografija „Boke" – zbornika radova iz nauke, kulture i umjetnosti 1969–1979*, објављена је у свесци 12 (1980) 299–322.

Зборник су уређивали Илија Пушић, Лазар Сеферовић, Марија Црнић-Пејовић, а последњу свеску уредио је Милан Сијерковић.

ЛИТЕРАТУРА: Бока – зборник радова из науке, културе и умјетности 1 (1969); *Riječ-dvije urednika*, Бока 6–7 (1975) 5; *Deset godina zbornika „Boka"*, Бока 10 (1978) 5.

Р. Михаљчић

БОСАНСКА ВИЛА – Лист за забаву, поуку и књижевност. *Босанску вилу* покренула су 1885. четири млада учитеља: Никола Т. Кашиковић, Божидар Никашиновић, Никола Шумоња и Стево Калуђерчић, као „лист за народ" који би служио као „стожер" културно-просвјетних снага босанскохерцеговачких Срба. Лист је, према првобитној замисли, требало два пута мјесечно објављивати чланке забавног и поучног карактера – у прози и стиху – а своју грађу црпсти из народног живота окупираних земаља, без намјере да третира политичка, вјерска и национална питања. Већ први број *Босанске виле* који се појавио 15. децембра 1885. јасно је наговијестио физиономију листа која ће се, у својим основним цртама, сачувати све до неколико година пред крај његовог излажења до кога је дошло 15. јуна 1914. године. Међутим, идеју о повезаности и међусобној условљености друштвеног и књижевног живота часопис неће напустити у свих 28 годишта свога постојања.

Књижевни дио материјала објављиван у овом листу био је најчешће посвећен његовању и стимулисању домаће, посебно, народне књижевности која је – уз бројна предања, обичаје, историјске и културне споменике – била најпогодније средство истицања српске народне традиције и подизања националне свијести. Поред књижевности, посебну пажњу привлачили су разни поучни чланци из медицине, васпитања и домаћинства. Што се тиче културне и друштвене хронике – у којој је *Босанска вила* била најборбенија – ова је била најагилнији пратилац културно-политичких догађаја, не само у Босни и Херцеговини, него и у Србији и Хрватској, нарочито ако су ти догађаји имали везе са босанскохерцеговачким Србима, не губећи никад из вида потребу за јединством читавог српског народа и његовим заједничким интересима.

И, најзад, у својој врло динамичној рубрици *Хронике*, она је покретала и бранила многе позитивне иницијативе и идеје: почев од оне о подизању споменика Сими Милутиновићу Сарајлији у Сарајеву, па до отварања школа и у најзабитијем српском селу на подручју Босне и Херцеговине.

За своје редовно и континуирано излажење, *Босанска вила* има понајприје захвалити поменутим оснивачима и главним уредницима: Б. Никашиновићу (16.XII 1885–16.V 1886), Н. Шумоњи (1.VI 1886–1.II 1887) и Н. Т. Кашиковићу (1.XII 1887–1.VI 1914) – коме су у уређивачком послу посебно помагали В. Ћоровић (1910) и П. Кочић (1911) – који су хтјели, знали и умјели да јој обезбиједе „глас" неоспорно најквалитетнијег босанскохерцеговачког часописа крајем XIX и почетком XX вијека.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10–11, 512, 587, 602, 606, 624, 636, 867, 892, 904, 968, 1200, 1257, 1350, 1372, 1381, 1406a, 1709, 2155, 2168, 2174, 2650, 2674, 2701, 2711a, 2714, 2772, 2783, 2791, 2930, 3170, 3199; Д. Ђуричковић, *Босанска вила 1885–1914. Библиографија* I, II (1975).

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 229 У. Џонић; ЕЈ 1, 573; Љ. Стојановић, *Босанска вила*, Учитељ 11 (1892) 489–491; Н. Кашиковић, *Босанска вила*, Босанска вила 2 (1896) 21–23; Ј. Скерлић, *Босанска вила у 1908. години*, СКГ 31, 3 (1909) 235–237; В. Ћоровић, *О двадесетпетогодишњици Босанске виле*, Босанска вила 27, 1 (1912) 1–3; Ч. Стефановић, *Босанска вила и национална акција*, Просвета 21 (1937) 67, 417–421; Ј. Радуловић, *Босанска вила у културном животу Босне*, Књижевност и језик у школи 2, 2 (1955) 97–112; T. Kruševac, *Osnivanje i prve godine Bosanske vile*, Prilozi za izučavanje istorije Sarajeva, Sarajevo 1963; M. Rizvić, *Književna kritika u Bosanskoj vili*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu 2 (1964) 337–401; Д. Ђуричковић, *Босанска вила, књижевноисторијска студија*, Свјетлост, Сарајево 1975; ЕЈ 2^2, 99 (M. Papić).

Ђ. Тошић

БРАНКОВО КОЛО је почело да излази јула 1895. у Сремским Карловцима, и то, до краја 1911. године једанпут недељно, а од 1912. до почетка Првог светског рата полумесечно. Покретач, први власник, уредник и издавач, био је Паја Марковић–Адамов. Године 1905. одговорни уредник постао је Милан Будисављевић, који је после Марковићеве смрти (1907) преузео уређивање часописа. Од 1912. до краја јула 1914, када је лист престао да излази, на положају главног уредника налазио се Драгутин Ј. Илић, док је одговорни уредник био Душан Котур. Поред уредника, од 1911, постојао је и Уређивачки одбор, сачињен од војвођанских књижевника.

Лист за забаву, поуку и књижевност, *Коло* је, поред *Летописа Матице српске*, био најбољи часопис у Срба у Угарској, који је настављао традицију богате српске књижевне периодике. Окупљао је готово све познате српске књижевнике, како из јужне Угарске, тако и из других крајева насељених Србима. Његово уредништво је одржавало непосредну везу и са писцима и културним радницима из других јужнословенских крајева, посебно са Хрватима, а лист је имао претплатнике из свих области српскохрватског језичког подручја. Уређивано са пуно књижевног укуса и разумевања, *Коло* је током свог седамнаестогодишњег излажења имало богату и разноврсну садржину. Њен претежни део посвећен је домаћој и страној, преведеној белетристици. Код поезије, лист је првенствено поклањао пажњу „провереним вредностима", док су се ретко на његовим страницама могли наћи модернији песници. Од домаћих песника, најзначајније место заузимао је А. Шантић, а од страних, поред Бајрона, Љермонтова, Петефија, Игоа и других класика, штампана је и понека песма Бодлера, Рилкеа и др. Прозни прилози – романи, приповетке, драме, чланци, расправе, путописи, прикази, оцене – представљају највећу вредност листа. Од првих бројева, објављивана су нека значајна, данас класична, дела писаца реалиста. Модернији слух дошао је до изражаја и у преведеној прози, где су преовладавали руски класици. Доста вредних прилога из области културе, историје и историје српске и светске књижевности, као и драгоцену архивску грађу, лист је објавио захваљујући Тихомиру Остојићу. Физиономију листу давала је и рубрика *Занимљивости из друштвеног живота* – преглед нових књига, белешке о уметности (изложбе вајарских радова, сликарство, музика, скулптура, позориште), филологија, филозофија, етнографија, топографија. Нису занемарене ни новости из природних наука.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 263 (У. Џонић); ЕЈ 2, 185 (T. Militar); ЈКЛ, 49–50 (В. Милинчевић); ЕЈ 2^2, 406–407 (L. Dotlić).

П. Крестић

БРАСТВО, периодични часопис, орган Друштва св. Саве излазио је у Београду од 1887. до 1941, са дужим прекидом од 1911. до 1921. године.

Укупно је изашла 31 књига, од тога су двоброји: 1902 (9–10), 1908 (12–13) и 1921 (15–16). Преглед садржаја „Шта има у ранијим бројевима", књига 1–24, налази се у књизи 25 (1931) 4–9.

Уредници су били: Милован Р. Маринковић и Петар П. Ђорђевић (књ. 1), Петар П. Ђорђевић (књ. 2–3), Живојин Симић (књ. 4–6), Момчило Иванић (књ. 7–14), Др Јован Хаџи–Васиљевић (књ. 15–31). У *Браству* су сарађивали многи истакнути научни и културни радници различитих профила тога времена. Објављен је велики број књижевних, историјских, географских, фолклористичких и других студија и чланака.

Долазак др Јована Хаџи–Васиљевића за уредника (1921–1940), значајно је допринео да историјске теме добију много више простора. Часопис је био отворен за широк круг југословенских научника тога времена, што му је подигло квалитет.

Од познатих историчара сарађивали су: Љ. Ковачевић, Ст. Станојевић, В. Јовановић, В. Ћоровић, Ф. Шишић, В. Јагић, Ф. Кос, Г. Елезовић, В. Чубриловић и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Шта има у ранијим Браствима (I–XVI)*, Браство 25 (1931) 1–9.

ЛИТЕРАТУРА: NE 1, 263 (U. Džonić).

А. Лолић

BULLETTINO DI ARCHEOLOGIA E STORIA DALMATA (BULLETINO ...); VJESNIK ZA ARHEOLOGIJU I HISTORIJU DALMATINSKU (ВАХД), јесте најстарији археолошки часопис са простора претходне Југославије, публикован на италијанском (до 1916, односно 1922) и нашем језику (од 1920), када мијења име у *Vjesnik* (*VAHD*). Излази у Сплиту од 1878. и гласник је Археолошког музеја.

Видљиве су три етапе у трајању *B=V*: од 1878. до 1923. златно доба часописа; од 1926. до 1981. нередовитост излажења и напуштање програмских основа из 1878. и од 1983. настојање да се достигну успјеси из првог периода, сталност у објављивању и иновације у опреми чланака.

Значајан залог интернационалној мисији публикације јесте узимање италијанског језика (у прва 43 свеска) за службени језик, који је у XIX стољећу био дипломатски језик археолошких студија. Тиме је омогућено ангажовање водећих европских археолога, у првом реду на темама из прошлости Балканског полуострва. Зато је *B=V* убрзо и постао "spona između ognjišta stare dalmatinske civilizacije i evropske javnosti".

Европску афирмацију *B=V* постиже за дугогодишњег уредниковања дон Фране Булића (1884–1928), када је часопис постао и monumentum aere perennius.

Уредничко мјесто уз Ф. Булића обављали су М. Главинић (први уредник), али и Ј. Алачевић, М. Абрамић, Д. Рендић–Миочевић, М. Суић, М. Николанци, Б. Габричевић, Ж. Рапанић, Б. Киригин, Н. Камби и Е. Марин.

Од 1940. до 1950. године није изишло ни једно годиште *ВАХД-а*, што је уједно и период његове највеће кризе.

Сам наслов најбоље карактерише програмски задатак *B=V*, с тим што појам Далмација обухвата римску провинцију истог имена.

Одлика часописа јесте и несталност рубрика; једно вријеме постоје: *Iscrizioni inedite, Naši spomenici, Bibliografia* (*Библиографија*), *Notizie archeologiche, Index epigraphicus, Darovi Muzeju, Nova i neobjelodanjena građa, Iskapanja, Epigrafički vjesnik*, али нису заживјеле у свим бројевима. Уз више свезака и с нарочитим успјехом објављиване су посебне студије као додаци редовном годишту зване Supplemento или Прилози.

ВАХД је превасходно археолошка публикација (низ радова посвећени су преисторији, топографији, нумизматици и хагиографији, а изнад свега грчкој и латинској епиграфији), али и историјска (од почетка је обухваћена далматинска прошлост – и извори за њу – све до XIX столећа, а од 53. свеска само до краја раног средњег вијека). Заступљене су и теме из историје умјетности и класичне филологије.

Већем броју српских учењака објављени су истраживачки радови на страницама *B=V* (Ђ. Стратимировић, В. Вулетић–Вукасовић, П. Колендић, В. Новак, М. Будимир, М. М. Васић, М. В. Гарашанин, Д. Гарашанин, А. Дероко, М. Грбић и И. Николајевић). Но, врло је мало написа посвећено српској историји, с изузетком већих студија С. Новаковића и К. Јиречека и спорадичних, али значајних, чланака К. Стошића, Ј. Смодлаке, П. Буторца, И. Стјепчевића, П. Д. Шеровића, те приказа књига К. Јиречека, В. Новака и М. Васића. Свакако највећи пропуст *B=V* јесте заобилажење прошлости српског народа у Далмацији, изузму ли се омањи, али ваљани, написи Б. Деснице и Д. Берића.

Лакше сналажење и прегледност *B=V* омогућавају два свеска индекса Е. Челанија (обухваћене су прве 34 књиге), али и својеврсни пописи садржаја и одабраних наслова (до 69. свеска) Ф. Булића, М. Орешковића и Е. Марина.

БИБЛИОГРАФИЈА: E. Celani, *Indice generale*, Prato 1903. и 1912; F. Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauke u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Zbornik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva, Zagreb 1925; HE 3, 508 (M. Orešković); E. Marin, *Arheološka, povijesna i lingvistička istraživanja antičkog doba Dalmacije u posljednjih pedeset godina*, Latina et Graeca 3 (1974), Zagreb 1974.

ЛИТЕРАТУРА: M. Glavinić, *Programma, Bullettino di arceheologia e storia dalmata* 1 (1878) 1; F. Bulić. *Povodom pedesetgodišnjice jubileja „Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku" 1878–1928*, Split 1931; HE 3, 508 (M. Abramić); *Arheološki muzej u Splitu 1821–1951*, Split 1951; EJ 8, 510 (D. Rendić–Miočević); E. Marin, *Stoljetni jubilej „Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku"*, Latina et Graeca, 11 (1978); *100 godina „Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku"*: izložba Arheološkog muzeja u Splitu, Split 1979; Z. Brzić, *Uči se od sunca*, Zagreb 1982; E. Marin, *Muzej imaginacije*, Zagreb 1982.

М. Пекић

VESNIK – часопис Војног музеја Београд – је периодични часопис који се бави обрадом музејских предмета и уско стручном проблематиком Војног музеја. Првобитна замисао била је да излази два пута годишње, али та идеја никада није остварена, већ је излазио једном годишње, а у појединим периодима није излазио по неколико година узастопно.

Први број *Vesnika* штампан је 1954. године и до 1958. редовно је излазио по један број годишње, а затим излази нешто нередовније па се спајају по два или више бројева у једну свеску.

У периоду од оснивања 1954. до 1980. године *Vesnik* је имао чврсту тематску усмереност на изворним принципима установљеним при оснивању. Његов садржај чине чланци, расправе, студије, критике и извештаји о музејском материјалу, његовој идентификацији, обради, заштити, изради и намени музејских предмета. Часопис је имао врло висок стручни ниво чему су допринели истакнути музејски стручњаци, првенствено из Војног музеја и многи спољни сарадници и истраживачи из других сродних установа. Кроз размену публикација стигао је до многих музеја и библиотека у земљи и иностранству и изазвао запажено интересовање стручне јавности.

Од 1980. године поред нередовног излажења и повременог спајања више бројева у једну свеску (бр. 23–26, 1980) *Vesnik* је почео да губи своју изворну тематску усмереност и претежно се бави догађајима, личностима и музејским материјалом везаним за период НОР 1941–1945.

Последњи, 33. број *Vesnika* штампан је 1989. године. Опредељење радника Војног музеја јесте да наставе са издавањем *Vesnika* па његовим изворним основама и у том смислу је формирана нова Редакција часописа која је припремила наредни, 34. број, који треба да буде штампан у току 1996. године.

БИБЛИОГРАФИЈА: Библиографија чланака штампаних у Vesniku од броја 1 до броја 30 (1954–1984) 1984, 7–26.

М. Зиндовић

ВЕСНИК СРПСКЕ ЦРКВЕ (ВЕСНИК СЦ) излазио је као месечник „Органа Свештеничког удружења" од 1890. до јула 1914. године када је, због Првог светског рата, престао да излази. Обновљен је 1921. и поново је излазио до јуна 1933. када је, услед укидања Централног свештеничког удружења, коначно угашен. За непуне четири деценије овај угледни лист Српске цркве уређивали су следећи уредници: протојереј Живојин Јовичић (прве три свеске), архимандрит Фирмилијан Дражић (април 1890 – април 1892), протојереј Божидар Јовановић (април и мај 1892; од септембра 1892. до маја 1893), од 15. маја до септембра 1892. уредник је био протојереј Марко Поповић. Потом следе уредници: архимандрит Виктор Стојковић (мај 1893 – септембар 1897), ђакон Петар Милојевић (септембар 1897 – септембар 1898), протојереј Никола Божић (децембар 1897 – септембар 1905), протојереј Алекса Ивић (септембар 1905 – децембар 1906), ђакон Милан Милутиновић (децембар 1906 – септембар 1907), протојереј Стеван Веселиновић (септембар 1907 – септембар 1908), протојереј Душан Димитријевић (септембар 1908 – јули 1914). Први уредник обновљеног *Весника Српске цркве* од јануара до септембра 1921. и поново од септембра 1924. до септембра 1926. године био је прота Стеван Димитријевић. Њега је наследио од септембра 1921. до септембра 1923. ђакон Божидар Лукић. Протојереј Љубомир Митровић био је уредник од септембра до децембра 1923, а протојереј Гавро Милошевић од јануара до септембра 1924. године. Потом су били следећи уредници: протојереј Миливој Петровић (септембар 1926 – април 1927), протојереј Љубомир Богићевић (мај 1927 – октобар 1930, и по други пут од септембра 1931. до јула 1933). Он је био последњи уредник. Кратко време, од новембра 1931. до марта 1932, уредник је био протојереј Богољуб Милошевић, а од априла до августа исте године *Весник* је уређивао протојереј Милош Парента.

У току 38 година излажења *Весник Српске цркве* уређивало је укупно 19 уредника, иначе најелитнијих београдских свештенослужитеља. Према Правилима свештеничког удружења, задатак Уређивачког одбора био је да „се стара да у свакој свесци буде заступљен сваки наш крај, било по месту дотичних написа, било по тангирању у расправама локалних интереса Цркве и свештенства разних крајева наших" (Весник Српске цркве, 1926, 678). Овим захтевима се одговорило, а томе су допринели угледни уредници међу којима треба истаћи проту Алексу Ивића, који је као уредник *Хришћанског весника* биран за уредника *Весника Српске цркве*. Док је био уредник *Весника*, његов *Хришћански весник*, у уговору са Главним одбором свештеничког удружења, мировао је. Прота Стеван Веселиновић, један од најугледнијих богослова свог времена, био је уредник годину дана. У ту елиту спада и први уредник после Првог светског рата прота Стеван Димитријевић, декан и професор Богословског факултета.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Садржај Весника СЦ по писцима од 1. јануара 1890. до 1. јануара 1930. г.*, Весник СЦ 35, 1 (1930) 6–82.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Димитријевић, *Весник Српске цркве*, Весник СЦ 35, 1 (1925) 6–82; Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*, I А–М, Београд 1986, 38–40.

С. Милеуснић

VIMINACIUM – Зборник радова Народног музеја у Пожаревцу. Народни музеј у Пожаревцу покренуо је 1986. године стално годишње гласило *Viminacium*, названо по имену најзначајнијег локалитета овог дела Подунавља. „Странице Viminaciuma биће доступне свима онима који се баве проучавањем свеукупног наслеђа (пре свега културног) пожаревачког краја". Од 1986. до 1994. објављено је седам свезака, с напоменом да је за 1989–1990. и 1994. изашао двоброј.

Претежан број радова посвећен је археолошким темама, преисторијским, античким и средњовековним локалитетима и збиркама, као и археолошким и уметничким предметима овог краја који се чувају у другим музејима. Објављују се радови из историје, историје уметности, етнологије. Редакција је састављена од посленика различитих струка културно-историјских наука. Одговорни уредник је Мирољуб Манојловић.

Зборник у настајању још није усталио редовне рубрике. Оне се повремено мењају и по називу и по редоследу: *Прикази и осврти, Хронике, Белешке* (бр. 2–3); *Прилози, Прикази, Осврти, Хронике, Белешке* (бр. 4–6); *Хронике, Прикази, Осврти* (бр. 7); *Прилози, Прикази, Осврти, Хронике* (бр. 8–9). Редовно се штампају годишњи извештаји о раду Народног музеја у Пожаревцу.

Р. Михаљчић

VJESNIK Historijskog arhiva Slavonska Požega i Muzeja Požeške kotline, odnosno *Vjesnik* Muzeja Požeške kotline. Прикупљајући грађу за монографију *Požega* (1910), Јулије Кемпф сакупљао је и културно-историјске предмете из пожешког краја. Његова збирка је подлога будућег музеја који је у Пожеги основан крајем 1924. године под називом Градски културно-историјски музеј. После Другог светског рата ова установа је названа Музеј Пожешке котлине.

Заједно са Хисторијским архивом, Музеј је 1962. године покренуо *Vjesnik* који има све одлике часописа са следећим рубрикама: *Грађа, Чланци и расправе, Рецензије и прикази, Вијести*. Радови објављени у два броја *Vjesnika* (1962–1963) која

сам имао на увиду, углавном се односе на новију прошлост пожешког краја и Славоније.

Од 1977. *Vjesnik* постаје гласило Музеја Пожешке котлине, те мења своју физиономију. Изостављају се раније рубрике, а садржај се проширује на старију прошлост и праисторијско доба. Превагу односе прилози из археологије.

ЛИТЕРАТУРА: F. Potrebica, *Požeški leksikon*, Slavonska Požega 1977, 94–95.

Р. Михаљчић

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK (VIG) излази у издању Војноисторијског института од 1950. до данас. Током полувековног непрекидног излажења главни уредници часописа били су: Адамик Аугустин, Слободан Лучић, Данило Јауковић, Владо Стругар, Абдулах Сарајлић, Урош Костић, Секула Јоксимовић, Мирко Гутић, Милоје Пршић, Славко Вукчевић, Слободан Бранковић и Драган Ненезић. Промене на челу уредништва истовремено су означавале и промене у концепцији гласила.

Теме о Другом светском рату, посебно о сукобима на југословенском простору од 1941. до 1945. године, доминирале су дугорочно у плану и програму *Vojnoistorijskog glasnika*. Објављивани су такође, само у сразмерно мањем броју, и радови о разноврсним питањима не само из историје ратова и војски. У првом броју је објављен прилог о Косовској бици. Поводом десетогодишњице излажења часописа објављен је (1960) критички осврт на минули период рада. За тридесетогодишњицу (1980) штампан је преглед свих дотадашњих издања, по именима аутора и насловима објављених чланака, расправа, критика, приказа.

У 1993. години дошло је до радикалних промена, измењено је у основи све, осим имена; од изгледа и форме, садржаја до концептуалне оријентације часописа. Креативно-критичко превазилажење идеологизованих и митологизованих представа о минулости засновано је на резултатима научних истраживања. Тематско усмерење часописа на историју ратова и војски није значило ограничење предмета него је претпостављало отвореност за разноврсне прилоге, интердисциплинарност, теорију историје, истраживачке моделе и нове интерпретативне могућности. У позиву на сарадњу наглашена је идеја о поновном актуелизовању виталног духовног наслеђа и критичког кореспондирања с трендовима у савременој науци о историји. Иновирана је структура садржаја, уведене нове рубрике, теме броја: *Чланци и студије, Теорија историје, Истраживање, Критике, есеји и прикази, Извори, документи... сећања* и *Библиографија*. Теме о геноциду, изузетна и у светској историји, анализирана са различитих аспеката, представљена у двоброју 1–2 за 1994. годину, побудила је велики интерес истраживача, почев од историчара до социолога, патолога и теоретичара „негативних феномена". Тема је била инспиративна и за стране експерте и специјалисте, између других и за проф. др Ерика Маркусена и проф. др Валтера Маношека. У двоброју 1–2 за 1993. објављен је рад о великом археолошком открићу академика Драгослава Срејовића о Феликс Ромулијани, светски значајном истраживачком резултату.

Резимеи научних радова домаћих и страних аутора објављују се на четири светска језика, на енглеском, руском, француском и немачком. Часопис је у оквиру међународне размене историографских гласила дистрибуиран у преко стотину земаља. Његов посебан значај је у томе што у дугом периоду савремене историје следи зачетке модерног научноистраживачког рада у српској војсци од 1865. године и појаве тадашњег гласила *Ратник*.

БИБЛИОГРАФИЈА: VIG 3 (1960) 5–9; VIG (1980) – посебан број.

С. Бранковић

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК 1–28 (1965–1995) издаје Народни музеј у Врању. Издавач је покренуо часопис да би се делатност Музеја, који је основан 1960, приказала јавности. „Држимо да ће овај подухват Музеја бити од извесног ширег значаја за комуну Врање и њено суседно подручје, те и да ће користити завичајној настави". Садржина прве свеске ВГ рашчлањена је на следеће одељке: *Расправе и чланци, Прилози и грађа, Извештаји и археолошка топографија, Критике и прикази.* Повремено се уводе и друге рубрике као што су *Саопштења, Осврти, Библиографија.* Рубрике се изостављају у свескама где су штампани прилози научних скупова или обимни радови којима није место у часопису. Свеска 10 (1975) изгубила је обележје часописа јер је у њој једино објављена монографија Татомира Вукановића, *Етногенеза Јужних Словена* (!). Користећи положај одговорног уредника Вукановић је штедро попуњавао ВГ својим радовима од којих већина неће издржати научну критику. Срећом *Гласник* је уступао простор и спољним сарадницима. У њему су објављивали Милутин и Драга Гарашанин, Ђорђе Сп. Радојичић, Јован Трифуноски, Скендер Ризај, Олга Зиројевић, Миленко Филиповић, Богумил Храбак, Андрија Лаиновић, Миомир Дашић, Жарко Јовановић.

ВГ је повремено објављивао изворну грађу. Значајна су издања турских докумената. Као пример наводимо издање које су приредили О. Зиројевић и И. Ерен, *Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444–1446)* у свесци 4 (1968) 337–416. Радови са научног скупа који су посвећени деветстотој годишњици првог помена Врања објављени су у свесци 26–27 (1993–1994).

Поред прилога из историје, историје уметности, археологије и етнологије, *Гласник* је објавио знатан број радова о књижевном делу Боре Станковића. ВГ су уређивали Миодраг Митровић и Татомир Вукановић, а последње две свеске уредила је Снежана Радивојевић-Петровић.

ЛИТЕРАТУРА: М. Митровић, *Предговор*, Врањски гласник 1 (1965) 3.

Р. Михаљчић

ГЛАС СКА, ГЛАС САНУ. Новембра 1886. основана је Краљевско-српска академија са којом се 1892. стопило Српско учено друштво. Исте године угасио се *Гласник СУД* (видети). Предвиђено је да Српска краљевска академија као обавезне публикације издаје *Глас СКА* и *Споменик СКА*. Изворна грађа објављивала се у *Споменику СКА* а истраживачки радови у *Гласу СКА*. Од првог броја часопис се делио на природно-математичке науке (први разред) и филолошко-историјске и филозофске науке (други разред). Међутим, нумеричка подела на разреде почиње тек од *Гласа СКА* 51 (1896). Са овим часописом сарађивали су наши најпознатији историчари. У првом броју (1887) објављена је приступна академска беседа Стојана Новаковића, *Пронијари и баштиници.* Новаковић се често јављао у *Гласу*. Поред осталог у њему је 1891. објавио монографију *Село*. Сталан сарадник *Гласа* био је Станоје Станојевић. Његове *Студије о српској дипломатици* овај часопис је објављивао од 1912. до 1936.

Са 96. књигом (1949) завршавају се оба разреда *Гласа*. Установа која је издавала овај часопис у међувремену је названа Српска академија наука. САН је задржала старе едиције, али уследиле су и промене. Код *Гласа* напуштена је стара подела на први и други разред. *Глас* другог разреда гранао се на нове серије: *Глас Одељења језика и књижевности* и *Глас Одељења друштвених наука* у коме су сарађивали и истраживачи културно-историјских наука. Марта 1971. из Одељења друштвених наука издвојило се Одељење историјских наука САНУ. Оно од 1974. издаје *Глас Одељења историјских наука*. Његов први уредник био је Васо Чубриловић. До сада је објављено девет бројева.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Преглед издања Српске краљевске академије од 1886–1936. год.*, Београд 1936, 17–26; *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1886–1986*, књ. 1, 1886–1947, Београд 1986, 37–46.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 481 (У. Џонић); EJ 3, 470 (U. Džonić); *Преглед издања САНУ 1886–1986*, књ. 1, 1886–1947, 19–46, Београд 1986 (Љ. Никић); EJ 1 (1983) 49–52 (С. Ћирковић): Глас САНУ 290, Одељење историјских наука 1 (1974); EJ 4^2, 401–402 (U. Džonić).

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК – Службени лист Српске православне цркве, представља наставак службеног листа Српске православне Патријаршије, основаног 1920. године под насловом *Гласник. Службени лист Уједињене Српске Православне Цркве.* Поред службеног дела у коме су одлуке и акти, који могу бити извори за своје време, *Гласник* је од почетка имао „Неслужбени део" за чланке и расправе о црквеним питањима и потребама хришћанског живота. У том неслужбеном делу је у серији после 1945. осетан удео чланака и прилога о историјским темама. Неки бројеви су као споменице у целини били посвећени обележавању историјских догађаја: установљавање Патријаршије (1946), стогодишњица „Горског вијенца" (1947), стогодишњица српског покрета у Војводини (1948), стопедесетогодишњица Првог устанка (1954), осамдесетогодишњица окупације Босне и Херцеговине и четрдесетогодишњице ослобођења и уједињења (1959). Поред расправа и прилога о веома широком спектру тема у неслужбеном делу *Гласника* објављивани су историјски извори (писма, документи, мемоарски текстови), прикази историјских радова, преводи страних текстова. Како је *Гласник* у том периоду излазио редовно једном месечно, акумулирао се значајан број историјских прилога, мада нису сви једнаког значаја. Интерес за њих увећава чињеница да је *Гласник* у дужем периоду имао за сараднике истакнуте научнике какви су били Н. Радојчић, Ђ. Сп. Радојичић, Д. Страњаковић, Ф. Гранић, М. Пурковић, Р. Веселиновић, Љ. Дурковић–Јакшић и др. У последњем броју *Гласника* за 1992 (73. годиште) дат је попис радова историјске садржине.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. Јанковић, *Прилози историјске садржине објављени у Гласнику – службеном листу Српске православне цркве од 1945. до 1985*, Зборник МСИ 43 (1991) 221–243; Ж. Јанковић, *Прилози историјске садржине објављени у „Гласнику", службеном листу Српске православне цркве од 1945. до 1990. године*, Гласник 73 (1992) 202–217.

С. Ћирковић

ПЕРИОДИКА

ГЛАСНИК АРХИВА И ДРУШТВА АРХИВСКИХ РАДНИКА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1–31 (1961–1991) **(ГАДАР БиХ)** је покренут да би се јавност упознала са радом архивских установа, и да се историчарима пружи могућност за објављивање радова писаних на основу грађе депоноване у архивима БиХ. Оваква уређивачка оријентација остварена је окупљањем знатног броја сарадника и неговањем пет сталних рубрика *(Архивистика и архивска служба; Чланци и расправе; Грађа; Прикази и оцене; Друштвене вести)* и три повремене *(Библиографија; Инвентар* и *In memoriam)*.

Радови објављени у рубрици *Архивистика и архивска служба* говоре о делатности архива у Сарајеву, Бањалуци, Мостару, Тузли, Травнику и Добоју, њиховим фондовима, карактеру и врсти грађе коју садрже. Рубрика *Чланци и расправе* представља резултате истраживања научних радника, настале на основу историографских проучавања сређене и обрађене архивске грађе, првенствено у босанскохерцеговачким али и у иностраним архивима.

У рубрици *Грађа* објављивана је најзначајнија архивска грађа. Уз грађу босанскохерцеговачких архива објављивана је и грађа иностраних архива, која се односи на поједине периоде развоја БиХ.

Рубрика *Прикази и оцене* доноси најновија издања домаћих и страних књига и часописа, а објављују се и прикази стручних скупова архивских радника.

Библиографија укључује краће библиографије о историографским проблемима, персоналне библиографије, те библиографије радова насталих на основу архивске грађе.

Часопис су уређивали: Хамдија Капиџић 1–12/13 (1961–1972/1973); Божо Маџар 14/15–26 (1974/1975–1986); Миодраг Чанковић 27–30 (1987–1990) и Матко Ковачевић.

Радове у овом часопису су објављивали: Фердо Хауптман, Х. Капиџић, Никола Бабић, Богдан Кризман, С. Мићановић, Веселин Ђуретић, Василије Крестић, Здравко Антонић, Б. Маџар, Марко Шуњић, Томислав Краљачић и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: Љ. Гаковић, *Преглед садржаја „Гласника" од броја 1 (1961)–18/19 (1978–1979)*, ГАДАР БиХ 20–21 (1980–1981) 335–353; С. Срндовић, *Библиографија радова објављених у „ГАДАР БиХ" 1–25*, ГАДАР БиХ 25 (1985) 361–404.

ЛИТЕРАТУРА: ГАДАР БиХ 1–31 (1961–1991): Прилози – Институт за историју радничког покрета, Сарајево: А. Пуриватра, *Три годишњака „ГАДАР БиХ" 1 (1965) 461–466*; А. Пуриватра, *ГАДАР БиХ, године 1964–1965, књига 4–5, 2 (1966) 479–482*; М. Чанковић, *ГАДАР БиХ, година 1966, књига 6, 3 (1967) 300–304*; М. Чанковић, *ГАДАР БиХ 7 (1967), 4 (1968) 718–719*; Љ. Гаковић, *ГАДАР БиХ, година 10–11 (1970–1971), 7 (1971) 283–286*.

Љ. Хаџистевић

ГЛАСНИК ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ (ГЛАСНИК ДКС) издаје Друштво конзерватора Србије и Републички завод за заштиту споменика културе, Београд. Часопис излази од 1977, једном годишње. Садржи неколико сталних одељака у којима се кроз чланке и извештаје обрађује српско културно наслеђе: исходи његовог истраживања, најновија открића писане, сликане и градитељске културне баштине и предузети конзерваторско-рестаураторски радови. Своје прилоге у двадесет и једном до сада издатом броју дали су конзерватори – истраживачи уметности, историчари, архитекте, сликари, археолози и етнолози, али и други научници са универзитета и института. Сваки број доноси библиографију домаћих и страних књига и часописа, извештаје са конгреса и саветовања одржаних у земљи и иностранству као и приказе појединих књига.

О. Кандић

ГЛАСНИК ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ (ГЛАСНИК ДСС) (Гласникъ Дружства Србске Словесности). Друштво српске словесности основано је 1841, а његов орган *Гласник* почео је да излази са закашњењем, тек 1847. Претходне године *Новине србске* објавиле су програм и садржај рада часописа. Предвиђено је да *Гласник* објављује радове о српском језику, помаже ширењу научних сазнања и доноси редовне извештаје о раду ДСС. Детаљније се образлаже програм рада на историји Срба: *српска повесница* (одломци из старије и новије прошлости, расправе о догађајима из повеснице српског народа, животописи славних Срба); *старине српске* (повеље, новци, споменици културе, обичаји, старе песме и предања). ДСС је предвиђало у часопису простор за *Повесницу и старине словенске, Земљеописаније српско, Државоописаније* (статистика) *српско* и *Природоописаније*. Нашироко заснован план у пракси се свео на следеће рубрике: *Српски језик, Српска повесница, Српски земљопис и државопис, Извештаји* (о раду ДСС). Повремени статистички и демографски прегледи (*државопис*) које је објављивао *Гласник* данас имају изворну вредност. Значајни су ботанички радови Јосифа Панчића. Али највећа пажња посвећена је прикупљању старина и издавању изворне грађе. Упутство за прикупљање грађе за српску повесницу и оснивање архива дали су чланови ДСС Аврам Петронијевић, Сима Милутиновић, Исидор Стојановић, Сергије Николић и Јанко Шафарик у *Гласнику* 2 (1949). Од овог броја *Гласник* је редовно објављивао изворе: средњовековне повеље, аутобиографске списе, архивску грађу. *Српски историјски споменици Млетачког архива*, које је приредио Ј. Шафарик и објавио у *Гласнику* 12–15 (1859–1862), најзначајнији је подухват ДСС и његовог гласила. Хрисовуља цара Душана манастиру Св. Арханђела код Призрена, целовито је објављена једино у *Гласнику* 15 (1862). Пописом штампаних књига у *Гласнику* 5 (1855), часопис је почео да прати домаћу, касније и страну научну продукцију.

ДСС „није знатније утицало на унапређивање језика, мада је већ 1848. тражило да се напусти правопис наметнут уредбом 1832". Старог правописа држала се и Редакција *Гласника*. Текстове писане Вуковим језиком и правописом у *Гласнику* је почео да објављује Ђура Даничић.

Пошто је ДСС суспендовано 1864, *Гласник* је престао да излази под овим називом. Од 1847. до 1863. објављено је свега 17 бројева.

ЛИТЕРАТУРА: *Предговоръ предмета за Гласникъ Дружтва Србске Словесности*, Гласник ДСС 1 (1847); НЕ 1, 481 (У. Џонић); ЕЈ 3, 471 (U. Džonić); ЕЈ 1 (1983) 46–47 (С. Ћирковић).

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САН/САНУ основан је 1952. године, када се појавила његова прва књига. Конципиран је према већ постојећим научним циљевима и задацима Етнографског института САН, основаног 1947, а то су била научна истраживања: „1. насеља и порекла становништва, 2. народног живота и обичаја и 3. народних умотворина". У том погледу, *Гласнику* је узор био Српски етнографски зборник. *Гласник* је излазио годишње и у њему су сарађивали не само чланови Етнографског института, него и стручњаци из сродних дисциплина из земље и иностранства. *Гласник* објављује расправе и чланке, приказе и осврте, критике, некрологе и библиографије из етнологије, антропогеографије, културне историје и фолклористике. Видна антропогеографска оријентација *Гласника* осећала се до 60-тих година, посебно у време док су га уређивали В. Радовановић и Б. Дробњаковић. После њих, иако су још тројица уредника били (антропо)географи, таква усмереност је знатно сужена, а преовладала је етнолошко-антрополошка, нарочито од 80-тих година. Одскора има и тематских бројева посвећених општијим питањима: *Етнологија пред новим изазовима*, (са три тематска блока: *Етнологија и друге науке, Етнос, етногенеза и народна култура* и *Нови погледи и истраживања*. (књ. 41, 1992), *Расправе о народној традицији – данас*, (књ. 43, 1994), *Село и град* (књ. 44, 1995). У класификационом смислу, теме у *Гласнику* могле би се сврстати као: историја етнологије, методологија, антропологија, насеља и порекло становништва (и савремена демографија), народна архитектура села и града, одевање и накит, друштвени живот и односи (брак, породица и задруга), обичаји, обичајно право, религија и митологија, народно стваралаштво (проза, поезија, музика и музички инструменти, ликовна уметност), етнологија других народа, етнологија и друге науке.

Од двоброја књ. 19–20 (1970–1971) објављеног 1973, измењен је наднаслов на корицама, па гласи: *Етнографски институт Српске академије наука и уметности*. Од 1978. године (књ. 27) уведена је међународна ознака YU ISSN 0584–4895, а од 1978. године (књ. 18) па надаље уведена је међународна ознака YU ISSN 0350–0861.

Уредници *Гласника* су академици или универзитетски професори: Војислав Радовановић (1952–1957); Боривоје Дробњаковић (1958–1961); Душан Недељковић (1962–1966); Бранислав Којић (1967–1969); Милисав Лутовац (1970–1971); Атанасије Урошевић за књ. 21 (1972) 1973; Милорад Васовић (1973–1977); Петар Влаховић (1978–1982); Десанка Николић (1983); Душан Бандић (1984–1988); Никола Пантелић (1989–1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија издања Етнографског института и радова објављених у њима*, Гласник Етнографског института 21 (1972) 21–74 (Е. Церовић); *1972–1976*, 27 (1978) 133–159 (Е. Церовић); *1977–1981*, 31 (1982) 127–148 (А. Јанковић); *1982–1986*, 35 (1986) 151–164 (А. Јанковић); *1986–1992*, 41 (1992) 269–286 (А. Јанковић).

ЛИТЕРАТУРА: В. Радовановић, *Етнографски институт Српске академије наука и његов Гласник*, Гласник Етнографског института САН 1, 1–2 (1952) 13–15; А. Јанковић, *Библиографија издања Етнографског института и радова објављених у њима у периоду 1977–1981*, Гласник Етнографског института 31 (1982) 127–148; В. Радовановић, *Библиографија издања Етнографског института и радова објављених у њима у периоду од 1982. до 1986*, Гласник Етнографског института САНУ 35 (1986) 151–163; Н. Пантелић, *Издања Етнографског института САНУ у 1993. години*, Гласник Етнографског института САНУ 43 (1994) 233–234.

Н. Павковић

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ (ГЕМ). Поред повремених посебних издања, каталога и зборника радова, *Гласник* је

главна стручно-научна публикација Етнографског музеја у Београду. Почео је да се објављује 1926. године. Излазио је редовно до 1940 (укупно 15 књига). Обновљен је после Другог светског рата, па се наредна, 16. књига појавила тек 1953. Закључно са 1993. годином објављено је укупно 57 књига.

Циљеви и задаци *Гласника* су да објављује стручно-научне резултате не само о прикупљању, чувању, заштити, обради и излагању етнографских предмета (првенствено српског, али и других народа на тлу Србије, пређашње и садашње Југославије), него и свих сазнања о народном животу и обичајима, народном стваралаштву и свим облицима народне културе. Ти задаци *Гласника* били су изложени већ у његовом првом броју. Затим, преко *Гласника*, Музеј треба да „ступи у што тешњу везу са свим сродним институцијама у земљи и на страни, као и да око себе окупи што већи број особа чијом би се помоћи и сарадњом што пре, што брже и што потпуније прикупило сво оно благо које лежи у народу а сваким га даном све више нестаје". У првих 15 свезака *Гласника* објављени су бројни чланци, расправе, студије и етнографска грађа из наше традицијске културе, а затим извештаји о раду Музеја, библиографије истакнутих етнолога и појединих годишта, прикази, некролози и осврти. Сличног садржаја су и послератни бројеви *Гласника*, али се од 25. књиге повремено јављају и комплексне етнолошке монографије појединих области (као: *Етнолошка истраживања Горње Ресаве*, књ. 25, 1962; *Јадар – Вуков завичај*, књ. 27, 1964; *Неготинска Крајина*, књ. 31–32, 1969; *Бор и околина*, књ. 38, 1975; *Зајечар и околина,* књ. 42, 1980; *Сјеничко-пештерска висораван*, књ. 52–53, 1989. и књ. 54, 1992). Садржај комплексних регионалних монографија зависио је од тренутних стручних и финансијских могућности. Тако, на пример, најсадржајнија студија Тимочке Крајине и дела Црне реке, *Зајечар и околина*, садржи следећа тематска поглавља: *Праисторија, антика и средњи век, Период турске владавине, Записи о становништву, Традиционална земљорадња, Сточарство, Допунско привређивање, Домаћа радиност, путеви и тржишта, Култура становања, Сеоска и грађанска ношња, Обичаји друштвеног и породичног живота, Обичаји о рођењу, свадби и смрти, Циклус годишњих обичаја, Народна веровања и Народна медицина.* Зачетак тематских монографија представља синтетички преглед *Из традицијске културе Србије*, књ. 44, 1980.

Уредници *Гласника* редовно су бивали директори Етнографског музеја, односно музејски саветници: Боривоје Дробњаковић за књ. 1–15 (1926–1940); Митар Влаховић, књ. 16–21 (1953–1958); Шпиро Кулишић, књ. 22–25 (1959–1962); Владимир Живанчевић, књ. 26 (1963); Персида Томић, књ. 27–29 (1964–1966); Слободан Зечевић књ. 30–45 (1967–1981); Никола Пантелић, књ. 46–50 (1982–1986) и Љубомир Рељић, књ. 51–57 (1987–1993).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. Тешић, *Преглед стручног и научног рада у Етнографском музеју у Београду 1936–1940 г. и регистар XI–XV књ. ГЕМ-а*, ГЕМ 20 (1957) 203–241; М. Бошковић-Матић, *Педесет година ГЕМ-а у Београду*, ГЕМ 39–40 (1976) 19–39; М. Бошковић-Матић, *Библиографија ГЕМ-а у Београду 1977–1981*, ГЕМ 45 (1981) 47–54.

ЛИТЕРАТУРА: ГЕМ 1 (1926); С. Зечевић, *Развој и перспективе Етнографског музеја у Београду*, ГЕМ 34 (1971) 9–13; С. Зечевић, *Екипна, регионална и тематска истраживања стручњака Етнографског музеја у Београду*, ГЕМ 45 (1981) 27–31; Н. Пантелић, *Педесети број Гласника Етнографског музеја у Београду*, ГЕМ 50 (1986) 9–11.

Н. Павковић

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (ГЗМ). Само годину дана након оснивања, Земаљски музеј Босне и Херцеговине је 1889. покренуо први број свога сталног годишњака, под насловом *Гласник Земаљског музеја* (ГЗМ) који се, упркос повременим кризама и потешкоћама, одржао све до данашњих дана. Хронолошки гледано он је у својој више од стотину година дугој историји прошао кроз неколико различитих фаза постојања: период аустроугарске окупације (1889–1918), период Краљевине Југославије (1918–1941), Други свјетски рат (1941–1945) и период Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (1945–1992), од којих је свака имала неку од својих карактеристика. За вријеме аустроугарске окупације *Гласник* је, услед недовољног броја властитих кадрова у Музеју, почео да окупља већи број познатих „научних ауторитета" из јужнословенских и других земаља – попут В. Јагића, Ф. Булића, К. Јиречека, Л. Талоција, И. Руварца и Ф. Шишића – који су повремено на његовим страницама објављивали резултате својих занимљивих истраживања. Како свако гласило својим садржајем пружа праву слику научне дјелатности институције у којој излази, то и овај часопис – и обимом и садржајем – ипак свједочи о одређеном паду стручне активности Земаљског музеја у периоду постојања Краљевине Југославије. Није то било вријеме систематски континуираног рада већ повремених акција изузетно вриједних појединаца–ентузијаста, какви су нпр. археолози и историчари Д. Сергијевски (антика) и В. Скарић (средњи вијек и турски период) и етнолози М. Карановић, Ј. Поповић и М. Филиповић који су успијевали да како-тако одрже континуитет у раду *Гласника* и на тај начин допринесу да се барем донекле сачува дотад тешком муком стицани углед матичне установе. Највећи пад у својој дугој и осцилацијама богатој прошлости, часопис је доживио, без сумње, у току Другог свјетског рата (када је за само четири године морао три пута да промијени име у: *Гласник Земаљског музеја Независне државе Хрватске у Босни и Херцеговини* за год. 52 (1940), *Гласник Хрватских земаљских музеја у Сарајеву* за год. 53–54 (1941–1942) и *Гласник Хрватског државног музеја у Сарајеву* за год. 55 (1943), а у погледу скромне научне продукције, углавном, објављивао материјал прикупљен у предратном периоду.

Након трогодишње паузе, часопис је почео поново да излази из штампе, али под насловом: *Гласник Земаљског музеја у Сарајеву, Нова серија*, од свеске 1–8 (1946–1953), а потом као *Гласник Земаљског музеја, Нова серија, Археологија*, од свеске 9–44 (1954–1989). Међутим, од 1954, упоредо са серијом *Археологија*, отпочела је и нова публикација: *Гласник Земаљског музеја у Сарајеву, Нова серија, Историја и Етнографија*, од свеске 9–12 (1954–1957), коју је водио и уређивао А. Бенац.

Ова посљедња је убрзо прерасла у посебну серију *Етнологија*, од свеске 13–45 (1958–1990), о којој су се старали и уређивали је Ш. Кулишић, З. Чулић, В. Палавестра и Р. Кајмаковић. Тако је, дакле, завршетком интеграционог тока, Земаљски музеј крајем 50-их година добио своју данашњу физиономију са три основна одјељења (Археолошко, Етнолошко и Природњачко), а тиме и три засебне свеске *Гласника* које су под заједничким именом почеле да функционишу као три засебна часописа.

У серији *Археологија* на страницама *Гласника* била је третирана проблематика из области праисторије (у радовима Ћ. Трухелке, В. Радимског, Р. Заплате, В. Ћурчића, М. Мандића, А. Бенца, Б. Човића, Ђ. Баслера, З. Марића и М. Косорић), античке археологије (у радовима К. Пача, Е. Пашалића, И. Бојановског, Д. Рендића Миочевића, М. Суића, Ђ. Баслера, Б. Габричевића, Т. Анђелића, Б. Рауниг и А. Зеленике) и археологије средњег вијека (у радовима Ћ. Трухелке, М. Мандића, В. Скарића, Ђ. Стратимировића, Д. Сергијевског. И. Чремошник, Ђ. Мазалића, Н. Милетић, М. Вега, П. Анђелића, М. Поповића, Т. Главаша, Л. Факеше и С. Мутапчић).

У серији *Етнологија* у првим свескама *Гласника* било је релативно мало етнолошких радова. Тек од 9. свеске *Гласника* чланови Етнолошког одјељења (М. Филиповић, Ш. Кулишић, Ц. Поповић, Р. Ухлик, З. Марковић, Љ. Бјелкашић, М. Драшкић, А. Каламата и Д. Дрљача) редовно објављују резултате својих истраживања, а послије реорганизације Етнолошког одјељења 1958. године од 13. свеске часописа објављиване су, првенствено, етнолошко-фолклористичке монографије појединих одабраних регија (Неум и околина, Ливањско поље, Имљани, Жепа и Дрежница) настале из пера домаћих сарадника поменутог Одјељења. Пада у очи да су у посљедње вријеме на страницама часописа све рјеђе објављивани радови спољних сарадника, и то уколико не би било довољно прилога чланова Одјељења, изузимајући јубиларни број 34 (1979), у коме су публиковани радови изабраних југословенских стручњака из ове проблематике.

Поред археологије и етнологије којима је, по природи научне концепције часописа, припадала најважнија улога, на страницама *Гласника* налазили су мјесто и прилози из области историје (у радовима Ћ. Трухелке, В. Скарића, В. Ћоровића, Г. Чремошника и П. Анђелића), епиграфике (у радовима Д. Сергејевског, П. Анђелића и М. Вега), нумизматике (у радовима И. Ренђеа и Ј. Петровића) и сфрагистике и хералдике (у радовима П. Анђелића).

За своје дуго, континуирано и редовно излажење, *Гласник* има, поред вриједних и ревносних сарадника, захвалити и великој бризи своје Редакције којом су готово увијек руководили познати научни прегаоци попут К. Хермана, М. Мандића, Ј. Петровића, В. Чурчића, Ш. Кулишића, А. Бенца, З. Марића и Б. Човића.

Значај *ГЗМ БиХ* далеко је превазилазио границе претходне Југославије, тако да је Музеј путем његове размјене сарађивао са преко 500 научних и културних установа у 40 земаља на свих 5 континената.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Поповић, *Преглед садржаја Гласника Земаљског музеја у Сарајеву од 1938–1952, (50–55 и н. с. 1–7)*, ГЗМ, н. с., св. 8 (1953) 423–450; M. Lopac, *Bibliografski podaci arheološko-epigrafskih radova o spomenicima Bosne i Hercegovine*, GZM, N. S., Arheologija, sv. 11 (1956) 259–306, 12 (1957) 291–341; *Pregled sadržaja Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu od 1889 – 1937. god.*, GZM 50 (1938) 55–91 (R. Zaplata); *Arheologija 1953–1978*, GZM, N.S., 34 (1980) 249–271 (D. Bokan); *Etnologija*, 163–178 (S. Ljubičic); S. Ljubičić, *Izdavačka djelatnost Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1889–1985. godine*, Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988, Sarajevo 1988, 426–489.

ЛИТЕРАТУРА: Uredništvo „Glasnika": *Čitaocima Glasnika*, GZM 1, 1 (1889) 1–5; A. Dautbašić, *Spomenica u proslavu 50-godišnjeg opstanka Zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije 1888–1938* (1938); EJ 3, 472–473 (A. Benac); *Anali Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1938–1962* (1963); *Uz stogodišnjicu Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sa-*

rajeт. Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988, Sarajevo 1988, 9–34.

Ђ. Тошић

ГЛАСНИК ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА 1–3 (1960–1962). Колектив Историјског архива Београда одлучио је новембра 1959. да покрене „повремену публикацију која би садржавала обавештења о архивским фондовима и архивској грађи" за историју Београда. Кратки написи носе печат изразите архивске проблематике – преглед архивских фондова, регистратуре на подручју у надлежности Архива, издавачка делатност установе, стручна библиотека, картотека Архива, питања откупа грађе, издвајање и шкартирање грађе. *Гласник* садржи неколико прилога из прошлости Београда. Уредник *Гласника*, који се после трећег броја угасио, био је Вељко Купрешанин.

ЛИТЕРАТУРА: *Предговор*, Гласник Историјског архива Београда 1 (1960) 1–3; *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1955, 164.

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК ИСТОРИЈСКОГ ДРУШТВА У НОВОМ САДУ (ГЛАСНИК ИД НС), излазио је као часопис Историјског друштва у Новом Саду. Први број је изашао октобра 1928, а последњи крајем 1940. Појављивао се без прекида три пута годишње а објављено је укупно 40 свезака. Главни уредник часописа био је Душан Ј. Поповић. Регистар првих 30 свезака публикован је као свеска 31–32, 1937. године. Овај регистар је сачињен по ауторима, именима и предмету обраде, а садржи и пописе објављених фотографија, цртежа, бакрореза, мапа и факсимила. У *Гласнику* су углавном обрађиване теме везане за проблематику војвођанског простора од праисторије до XX века. Већина радова посвећена је историји Срба у Војводини. Међу сарадницима *Гласника* налазили су се многи од најзначајнијих српских историчара и археолога у раздобљу између светских ратова. У оквиру рубрике *Прикази и оцене* часопис је пратио тадашњу научну продукцију а поготово ону везану за подручје Војводине. Посебно је пратио рад Историјског друштва у Новом Саду, а у оквиру рубрике *Белешке* значајне догађаје из области културе. Рубрика *Ситни прилози* објављивала је низ кратких радова и белешки које су се односиле на проблематику Војводине и Срба у Угарској и Аустрији.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Лесковац, *Регистар првих тридесет свезака Гласника Историјског друштва (1928–1937)*, Гласник ИД НС 31–32 (1938) 1–36.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 471 (S. Šumarević); EJ 4[2], 404 (Č. Popov).

Н. Лемајић

ГЛАСНИК ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОФЕСОРСКОГ ДРУШТВА (ГЛАСНИК ЈПД), првобитно Гласник Професорског друштва, месечник који се надовезује на сличан по садржају и концепцији периодични орган: *Наставник. Лист Професорског друштва*, издаван 1890–1921. *Гласник* је уређивао Јаша Продановић са Уређивачким одбором који се током времена мењао. Излазио је од јануара 1921. до марта 1941. Окренут према интересовањима чланства Професорског друштва, *Гласник* је пратио оне научне дисциплине које су биле заступљене као предмети у средњим школама. Поред расправа о школским проблемима и методици наставе историје *Гласник* је објављивао приказе историјских дела из домаће и преводне литературе. Ређи су научни прилози, писани првенствено од стране средњошколских наставника заинтересованих за истраживачки рад.

ЛИТЕРАТУРА: В. Драговић, *Српска штампа између два рата*, Београд 1956, 60, 62; EJ 3, 471 (S. Šumarević).

С. Ћирковић

ГЛАСНИК МЕЂУОПШТИНСКОГ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У ВАЉЕВУ (ГЛАСНИК МИА ВАЉЕВО) излази од 1966. године до данас, најпре као *Гласник Историјског архива*, а од 1973. носи данашње име. Бави се објављивањем архивске грађе и прилога из политичке, привредне и културне историје овога краја. Крајња сврха његових оснивача била је да подстакну историчаре и архивске истраживаче да што скорије напишу потпуну историју ваљевског краја. Предвиђено је да излази једанпут годишње. Од 1973. године *Гласник* добија организованију структуру: одређене су сталне и повремене рубрике, уведени су резимеи на страним језицима за чланке и прилоге, наслови прилога наводе се и на страном језику. У двоброју 20–21 (1986) дат је садржај бројева 1–19. У броју 6 (1976) налази се библиографија посебних издања 1945–1970. која делимично или у целини говоре о Ваљеву и околини у периоду 1941–1944. године. Поједини бројеви *Гласника* били су тематски и посвећени углавном догађајима из Другог светског рата и историје КПЈ, сем броја 12 (1978) који је посвећен 200-годишњици рођења проте Матеје Ненадовића.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Гласник Међуопштинског историјског архива – Ваљево, садржај 1–19*, Гласник МИА Ваљево 20–21 (1986) 287–293; В. Кривошијев, *Библиографија прилога штампаних у „Гласнику" Историјског архива* (од броја 1 до 30), Ваљево 1996.

С. Рудић

GLASNIK MUZEJA KOSOVA I METOHIJE (GLASNIK MKM) 1–14 (1956–1984). Музеј у Приштини, у власништву рода Цинића, постојао је још почетком XIX века, али је уништен за време Балканског рата 1912. године. Музеј Косова и Метохије основан је тек 1949, а отворен 1951. године. Неколико година касније Музеј је покренуо *Glasnik MKM* као редовну публикацију. Поред радова о прошлости косовскометохијске области, *Glasnik MKM* прати научну продукцију и доноси извештаје о раду Музеја. Часопис је подељен на следеће рубрике: *Расправе и чланци, Осврти, Прилози и грађа* или *Прилози, Извештаји, Критике и прикази, Библиографија.* Рубрике нису устаљене. Њиховим изменама (*Студије и чланци, Музеологија*, затим *Археологија и историја уметности, Историја, Ономастика) Glasnik MKM* је мењао физиономију, а донекле и садржај. Поред осталих у њему су сарађивали Атанасије Урошевић, Ђорђе Сп. Радојичић, Иван Здравковић, Мирко Барјактаровић, Татомир Вукановић, Емил Черцков, Никола Тасић, Кадри Халими, Јован Трифуноски, Хасан Калеши, Драгослав Срејовић, Ненад Љубинковић, Александрина Цермановић-Кузмановић, Павле Мијовић, Скендер Ризај, Сретен Петковић, Богумил Храбак, Али Хадри, Ђорђе Микић, Владимир Бован, Исмет Дермаку, Борислав Јовановић, Зеф Мирдита, Мартин Габричевић, Живко Микић, Емин Плана, Предраг Пајкић, Милован Секулић. *Glasnik MKM* су уређивали Татомир Вукановић, Емил Черцков, Хасан Калеши, Тефик Морина и Душан Павловић. После 1970. године излази нередовно. Прошло је десет година између броја 12 (1973–1974) и двоброја 13–14 (1984).

ЛИТЕРАТУРА: V. Kozarac, *Muzej Kosova i Metohije – Rad od osnivanja do danas*, Glasnik MKM 1 (1956) 9–11.

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК – ЧАСОПИС ОДЈЕЉЕЊА ДРУШТВЕНИХ НАУКА ЦРНОГОРСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЈЕТНОСТИ. ЦАНУ има Одјељење друштвених наука, Одјељење природних наука и Одјељење умјетности. Ова одељења издају посебне публикације. Као часопис Одјељења друштвених наука, *Гласник* излази од 1975. године. До 1995. штампано је девет бројева. Претежно се објављују радови из историјских и правних наука. Прилози са научног скупа *Стогодишњица Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору*, штампани су у броју 6 (1989).

Гласник уређују секретари Одјељења друштвених наука: Димитрије–Димо Вујовић (бр. 1–3), Мирчета Ђуровић (бр. 4), Мијат Шуковић (бр. 6, 7), а последња два броја уредио је Миомир Дашић.

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК ПРОФЕСОРСКОГ ДРУШТВА видети **ГЛАСНИК ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОФЕСОРСКОГ ДРУШТВА**

ГЛАСНИК СКОПСКОГ НАУЧНОГ ДРУШТВА (ГЛАСНИК СНД) је покренут 1925. године као гласило Научног друштва из Скопља. Садржај часописа био је одређен научним областима којима се Друштво претежно бавило, а то су оне теме из историје, археологије, етнологије, лингвистике и историје уметности, као и из различитих природних наука, које су се непосредно тицале простора тадашње Јужне Србије, односно данашње државе Македоније. Од првог броја, књиге 1, 1–2 (1925) било је предвиђено да *Гласник* излази годишње, у две свеске, у којима би се заједно објављивали прилози из поменутих научних области. Међутим, већ од књиге 2 (1926), свеска 1 била је у потпуности посвећена дисциплинама са историјском проблематиком, а свеска 2 природним наукама. У овом смислу *Гласник* је коначно уобличен од књиге 3 (1927) која је објављена као свеска 1 Одељења друштвених наука, односно књиге 4 (1927) која се појавила као свеска 1 Одељења природних наука, и таква подела задржана је до краја његовог излажења. За историјску науку значајне су књиге 5 (1928), св. 2; 7–8 (1929–1930), св. 3–4; 11 (1931) св. 5; 12 (1932) св. 6; 13 (1933) св. 7; 14 (1934) св. 8; 15–16 (1936) св. 9–10; 19 (1938) св. 11 и 21 (1940) св. 12. У часопису су сарађивали најистакнутији научници Краљевине Југославије, и он је све време излажења задржао висок научни ниво. Уређивали су га Радослав Грујић и Мита Костић. У *Гласнику* су објављивани чланци, белешке, прикази литературе и одговори на критике, а посебан одељак је био предвиђен за извештаје о теренском проучавању Јужне Србије. Прилози су објављивани на српском језику, ћириличним или латиничним писмом, и били праћени резимеом на

једном од светских језика. Избијањем Другог светског рата часопис је престао да излази, а после рата, услед нових прилика, није поново покренут.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Садржај Гласника СНД 1–16*, Гласник СНД 15–16 (1935) 417–447.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 472 (H. Polenaković).

С. Пириватрић

ГЛАСНИК СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА (ГЛАСНИК СУД) (Гласник Србског ученог друштва). Друштво српске словесности (ДСС) суспендовано је јануара 1864, а кнежевим указом обновљено је 1. августа исте године под називом Српско учено друштво (СУД). Чланови ДСС позвани су да наставе рад у СУД. Орган Друштва остао је исти. Први број *Гласника Срйскоī ученоī друшѿва* појавио се 1865. Да би се нагласио континуитет рада, одлучено је да се први број часописа „има сматрати као 18-та књига продуженог у новом реду Гласника друштва србске словесности". Све до 1892. часопис је редовно излазио, најчешће једна или две свеске годишње. За 1871. и 1872. објављено је по четири, а за 1884. и 1885. по пет свезака.

СУД је било подељено на четири одсека, али његово гласило није установило рубрике по наукама. Један поред другог објављивани су радови из природно-математичких и културно-историјских наука. Један поред другог налазе се радови Јосифа Панчића и Стојана Новаковића, Симе Лозанића и Глише Гершића, Љубомира Клерића и Ватрослава Јагића. Једино се издвајају одељци *Радња и сѿање СУД* и *Изводи из заūисника СУД*.

С обзиром на то да Устројство СУД предвиђа да се оно бави „наукама и вештинама у колико се понајближе тичу србства", *Гласник* је велики део простора уступао историчарима. Сарадњу са *Гласником СУД* наставили су Исидор Стојановић, Јанко Шафарик, Милан Ђ. Милићевић и историчар права Никола Крстић. Постепено су пристизали нови сарадници: Стојан Новаковић, Панта Срећковић, Иларион Руварац, Чедомиљ Мијатовић, Владан Ђорђевић, Светозар Никетић, архимандрит Н. Дучић, Гаврило Витковић, Сава Косановић, Јован Мишковић, Константин Јиречек, Милош С. Милојевић, Иван Јастребов, Иван Павловић, Љубомир Ковачевић, Јован Ристић, Димитрије Руварац. Средњовековне изворе објављивали су Ђура Даничић, Јанко Шафарик, Ватрослав Јагић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, а Марко Драговић грађу за историју Црне Горе.

Недовољно се види пионирски рад Михаила Валтровића и Драгутина Милadinовића на изучавању споменика културе. *Гласник* је једино објављивао њихове говоре приликом отварања изложби и извештаје уметничком одбору СУД.

Настављајући *Срūску библиоīрафију за новију књижевносѿ* Стојана Новаковића, *Гласник* је повремено пратио српска и хрватска издања, укључујући и стране радове о нама. Пошто се СУД спојило са Краљевско-српском академијом наука, *Гласник* се угасио (1892). Последњи, 75-ти број доноси библиографију и *Гласника ДСС* и *Гласника СУД*.

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Бошковић, *Преīлед књижевних радова у 90-орим књиīама Гласника*, Гласник СУД 75 (1891) 3–126; Преглед издања Српске академије наука и уметности 1847–1959, Београд 1961, 7–22.

ЛИТЕРАТУРА: *Найвиши княжески указъ, Усѿройсѿво србскоīъ ученоīъ друшѿва*, Гласник СУД 18 (1865) 3–21; НЕ 1, 481 (У. Цонић); EJ 3, 472 (U. Džonić); EJ 1 (1983) 48–49 (С. Ћирковић).

Р. Михаљчић

ГЛАСНИК ЦЕТИЊСКИХ МУЗЕЈА (ГЛАСНИК ЦМ) 1–15 (1968–1987) наставља традицију *Гласника Еѿноīрафскоī музеја* који је од 1961. до 1965. године излазио на Цетињу. У међувремену је дошло до интеграције цетињских музеја. *Гласник ЦМ* је покренут „да проучава разна питања из свих грана наше материјалне и духовне културе, из историје, етнологије, социологије, књижевности, језика и умјетности". Поред радова који служе унапређењу музеолошке службе, *Гласник ЦМ* је отворен свим истраживачима, посебно онима који изучавају теме из црногорског живота. Како је текао рад на реализацији и обликовању Историјског музеја Црне Горе на Цетињу, Редакција *Гласника ЦМ* окупила је већи број историчара. У овом гласилу објављивали су Драган Живојиновић, Драгоје Живковић, Бранко Пейтрановић, Јован Бојовић, Михаило Војводић, Бранко Павићевић, Ђурђица Петровић, Радоје Пајовић, Димо Вујовић, Милош Милошевић, Глигор Станојевић, Славко Мијушковић, Зоран Лакић. Знатно мањи број радова објављен је из историје уметности, етнологије, археологије, музеологије, књижевности и језика.

Прве свеске *Гласника ЦМ* били су зборници радова, а временом се устаљују рубрике: *Чланци и сѿудије, Прилози, Прикази, Библиоīрафија*. Преко последње две рубрике часопис прати научну продукцију. Повремено су штампани извештаји о раду музеја. Петнаест свезака *Гласника ЦМ* уредили су Станислав Вујошевић, Бранко Павићевић, Милан Јовићевић и Јаков Мрваљевић.

ЛИТЕРАТУРА: *Уводна ријеч*, Гласник ЦМ 1 (1968) 5; *Уводна ријеч*, Гласник ЦМ 4 (1971) 5.

Р. Михаљчић

ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА (ГОДИШЊАК ГБ) је 1954. године покренуо Музеј града Београда као своју редовну годишњу публикацију, под називом *Годишњак Музеја īрада Беоīрада*. У њему су објављивани извештаји о раду Музеја, разна музејска и архивска грађа, документи, студије и чланци, углавном научника из домаће средине, који се односе на прошлост Београда. Намера да гласило, од уже музеолошких, буде претежно посвећено темама које се у оквиру посебних научних дисциплина баве најразличитијим проблемима из историје Београда, довела је до делимичне промене концепције и назива часописа, који се од броја 5 (1958) назива *Годишњак īрада Беоīрада*. Тако у часопису, поред музеолога и архивиста, сарађују историчари, историчари уметности, конзерватори, археолози, архитекте и други специјалисти из различитих области. Радови су штампани на српском, уз резимеа на неком од светских језика. Часопис су уређивали Зора Симић-Милошевић, Милица Узелац, Јелица Стаменковић, Јован Тодоровић, Радмила Антић, Желимир Новаковић и Божидар Шујица. И даље излази у редовном годишњем ритму а последња објављена свеска је 40–41 (1993–1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Реīисѿар ГГБ 1–20*, Годишњак ГБ 20 (1974) 349–376 (М. Филиповић); *Реīисѿар ГГБ 21–38 (1974–1991)*, Годишњак ГБ 39 (1992) 221–238 (Т. Корићанац).

С. Пириватрић

ГОДИШЊАК ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (ГОДИШЊАК ДИ БиХ) почиње да излази 1949. као гласило Друштва историчара Босне и Херцеговине, под насловом: *Годишњак Исѿоријскоī друшѿва Босне и Херцеīовине*, а од 1960. као *Годишњак Друшѿва исѿоричара Босне и Херцеīовине*, са циљем да проучава историјски развој, превасходно босанског, а потом и осталих подручја тадашње Југославије од антике па до новијег доба. Часопис редовно излази до 1965. Од 1966/67. до 1972/73. једно годиште часописа покрива по двије године његовог публиковања (Год. 17–1966/67; 19–1970/71 и 20–1972/73), а од 1976. једном годином се обухвата и по неколико годишта (1976, 21–27; 1977/79, 28–30 и 1982, 31–38). Послије тога поново се синхронизују (од 1983. до 1988) годиште и година излажења, да би посљедњи број *Годишњака* носио 40–41. годиште, а обухватао 1990/91. годину. Надаље, примјењује се и то да се од 1982, уз финансијски све оскудније Друштво, почиње да јавља, као сународавач *Годишњака*, и издавачко предузеће „Веслин Маслеша", послије чега почиње и све неуреднија дистрибуција часописа који је, умјесто у рукама читалаца, нажалост, често завршавао у складиштима ове реномиране издавачке куће.

Како је Друштво историчара Босне и Херцеговине било читаво вријеме свога постојања, углавном, везано за Катедру историје на Филозофском факултету у Сарајеву, то су и главни и одговорни уредници његовог гласила *Годишњака* били, по правилу, професори с историјске катедре: А. Бабић, Х. Капиџић, М. Васић, Р. Петровић и Т. Краљачић.

Што се тиче унутрашње физиономије и концепције часописа, она се непрестано усавршавала. Отпочело се, у ствари, с чланцима и расправама, прилозима и приказима и осврtима на новообјављене књиге, као уобичајеним рубрикама у свим часописима таквог профила, да би се постепено уводиле и нове рубрике о настави историје, дискусије, периодични извјештаји о раду и дјелатности Друштва историчара, ретроспективне библиографије о појединим историјским појавама (средњовјековна босанска црква, сеобе у Југославији и др.), некролози о истакнутијим члановима Друштва и веома корисни прегледи издања познате едиције Културно насљеђе „Веселина Маслеше".

Доследно је обрађивана политичка, економска, социјална и културна историја на босанском и осталим југословенским просторима, тако да је ово „еснафско гласило" временом израсло у водећи босанскохерцеговачки и један од признатијих часописа на пољу развоја цјелокупне југословенске историјске науке уопште.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Тохољ, *Библиоīрафија ūрилоīа објављених у Годишњаку Друшѿва исѿоричара Босне и Херцеīовине 1 (1949) до 38 (1987)*, Годишњак ДИ БиХ 38 (1987) 205–237.

ЛИТЕРАТУРА: *Uz prvi broj Godišnjaka*, Godišnjak DI BiH 1 (1949) 5–6; *Уз десеѿи број Годишњака*, Годишњак ДИ БиХ 10 (1959) 7–10.

Ђ. Тошић

GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA SAP VOJVODINE (1951–1984) (**GODIŠNJAK DIV**). Први број објављен је 1951. године под називом *Годишњак исѿорискоī друшѿва Војводине*. Наступио је прекид који је трајао 23 године. *Godišnjak* је обновљен 1974, а угасио се десет година касније.

Godišnjak је покренут у време оснивања Друштва историчара Војводине као стручно гласило у коме би се „обрађивали проблеми војвођанске историје" и тиме побољшала настава исто-

рије у школама. У њему су сарађивали Никола Радојчић, Бранислав Вранешевић, Арпад Лебл, Војислав Вучковић, Рајко Веселиновић, Лазар Ракић, Иван Божић, Јованка Калић, Сима Ћирковић, Василије Крестић, Калман Чехак, Вук Винавер, Шандор Месарош, Ђерђ Гал, Душан Биланџић, Перо Дамјановић, Миленко Палић, Славко Гавриловић, Никола Гаћеша, Чедомир Попов, Јосип Мирнић, Мирољуб Васић, Ранко Кончар, Богумил Храбак.

Поред истраживачких и стручних радова, претежно новије историје, Редакција је доста простора уступила настави историје, концепцији програма историје у школама и задацима образовања и васпитања. О овим питањима писали су Милутин Перовић, Шарлота Ђурановић, Љубица Милић, Ђерђ Гал, Мирјана Косовац, Љубивоје Церовић. За извођење наставе о националним мањинама у Војводини, наставницима су помогли организовано прикупљени радови *Iz istorije Mađara*, Godišnjak 2 (1974) 15–224 и радови *Iz istorije vojvođanskih Rusina do 1941. godine*, Godišnjak 5 (1977) 153–328. Иако нема устаљене рубрике, *Godišnjak* је у издвојеним одељцима објављивао извештаје о раду Друштва историчара Војводине и обавештавао о новим књигама, часописима и научним скуповима. Први број уредио је Бранислав Вранешевић, а остале Миленко Палић.

ЛИТЕРАТАУРА: Б. Вранешевић, *Предговор*, Годишњак Историског друштва Војводине 1 (1951) 5–6; *Povodom obnavljanja Godišnjaka*, Godišnjak DIV 2 (1974) 3.

Р. Михаљчић

ГОДИШЊАК ЗА ДРУШТВЕНУ ИСТОРИЈУ (ГОДИШЊАК ДИ) излази у Београду од 1994. године, три пута годишње. Часопис је основала Катедра за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду. Покретач и председник Редакције је проф. Андреј Митровић. Од првог броја часопис уређује Милан Ристовић, а за сваку свеску му, као сауредници, помажу остали чланови Редакције.

Основна научна оријентација часописа усмерена је на проучавање друштва у Србији у XIX и XX веку. У складу са савременим методолошким развојем историјске науке у свету, у центру занимања су проблеми историје грађанства, процеса модернизације српског друштва, и други аспекти друштвене историје као што су историја свакодневице, малог човека, маргиналних група, локална историја итд. Часопис негује приступ проучавању друштвене историје који подразумева остваривање схватања о целовитој историји. Такав приступ развија логично методолошко усмерење ка интердисциплинарним и компаративним истраживањима. Највећа пажња посвећена је друштвеној историји Србије у XIX и XX веку, која се компаративно посматра у окружењу Балкана и ширем простору Европе. Сложеност тематике укључује у поље посматрања и старије периоде прошлости, а посебна пажња се поклања прилозима из теорије историјске науке.

ЛИТЕРАТУРА: А. Митровић, *Скица предлога за расправљање о проучавању историје друштва. Увид у уводне речи о сврси и задацима Годишњака за друштвену историју*, Годишњак ДИ 1, 1 (1994) 5–7.

Мир. Јовановић

ГОДИШЊАК ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ (ГОДИШЊАК ИМВ) је један од најмлађих стручних часописа у нашој земљи. Први број је изашао 1991. године у Новом Саду, годину дана после преименовања Музеја социјалистичке револуције Војводине у Историјски музеј Војводине. Намера покретача овог часописа је била да у њему прикажу резултате сопственог рада, али и искуство из других средина, у функцији њихових основних програмских опредељења. У објављивању радова централно место имају радови из музеологије, а поред тога и расправе из области историје. Поред ове две централне теме, заступљени су и радови који се баве описом музејских збирки, извештајима о изложбама и другим делатностима самог Музеја а на крају су прикази објављених књига.

Уредник је Љубивоје Церовић од 1991. Часопис нема нумерацију бројева, већ се означава годинама изласка. Сваки чланак има резиме на енглеском језику.

ЛИТЕРАТУРА: *Поводом првог броја*, Годишњак ИМВ (1991) 7.

Г. Пиљак

ГОДИШЊАК МЕЂУОПШТИНСКОГ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У ШАПЦУ (ГОДИШЊАК МИА ШАБАЦ) излазио је, са краћим прекидима, од 1964. до 1988. године. До 1980. звао се *Годишњак Историјског архива*. Издавао га је Историјски архив у Шапцу. Први, дугогодишњи уредник часописа и управник Архива био је Станоје Филиповић. Часопис је покренут с намером да истражује прошлост Шапца и Подриња у новијој историји, првенствено у XIX и XX веку. Поред расправа и чланака објављивана је архивска грађа и регионална библиографија.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Филиповић, *Десет свесака „Годишњака“*, Годишњак ИА 11 (1974) 539–557.

ЛИТЕРАТУРА: *Белешка о Историјском архиву у Шапцу*, Годишњак ИА 1 (1964) 266–270.

С. Бојанин

ГОДИШЊАК ПОМОРСКОГ МУЗЕЈА У КОТОРУ (ГОДИШЊАК ПМК) се први пут појавио 1952. године као гласило Поморског музеја у Котору. Први уредник је био Ј. Ш. Јовановић, а већ од следећег броја, па до 1990. године, уредник је био И. Злоковић. Од броја 33–34 (1985–1986) суиздавачи часописа су и Општински завод за заштиту споменика културе – Котор и Историјски архив у Котору. Последње две деценије свог излажења, по правилу излази једном у две године.

Часопис је штампан с богатим илустрацијама из прошлости Боке Которске и Црногорског приморја. Теме које се обрађују су углавном из локалне историје, а сви чланци имају резиме на једном од светских језика. С обзиром на богатство историје овог краја, у њему сарађују и многобројни научници из целе земље, а и иностранства. Садржај сваког броја је подељен у три дела: чланци и расправе, краћи прилози и критике с приказима.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија чланака, прилога, приказа итд. објављених у годишњацима Поморског музеја у Котору (бр. 1–11)*, Годишњак ПМК 12 (1964) 299–310 (Т. Радуловић); *(бр. 12–23)*, 26 (1976) 183–190 (А. Томић); Годишњак ПМК 25–36 (1987–1988) 185–191 (А. Томић).

ЛИТЕРАТУРА: *Годишњак Поморског музеја у Котору (поводом 25-годишњице излажења 1952–1977)*, Бока 9 (1977) 394–398.

Г. Пиљак

ГОДИШЊАК СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ, ГОДИШЊАК СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА, ГОДИШЊАК СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ (ГОДИШЊАК СКА), службено гласило Академије установљено њеним првим Пословником (1887) са задатком да се у њему штампају „записници свих скупова, годишњи извештаји секретарови и благајникови, сва наређења која се тичу Академије и лично њено стање“. Прва књига *Годишњака* за 1887. објављена је 1888, затим је *Годишњак* излазио редовно осим у ратним годинама (књ. 28 била је за 1914–1919, а књ. 51 за 1941–1944). Уз број књиге наводи се година на коју се односи, коју треба навести приликом цитирања, јер година издања касни за једну, у неким случајевима и за више година.

У току стогодишњег излажења *Годишњак* се мењао у садржају и обиму, али је задржао извесне сталне елементе: податке о чланству и часницима, извештаје о годишњим скуповима и скуповима стручних академија, односно одељења (после 1947), податке о животу и раду чланова Академије. У *Годишњаку* се рефлектују промене у карактеру и начину рада Академије. У периоду када је Академија имала у своме саставу бројне институте објављивани су подаци о њиховом раду, као и извештаји Академијиних установа (архиви, Библиотека, Галерија) и стручних служби. *Годишњак* представља у току целокупног излажења драгоцени извор за историју научног рада у Србији.

За историчаре је *Годишњак* веома важан и због биографских и библиографских података о живим и преминулим члановима Академије. У једном периоду су новоизабрани чланови били представљани подацима о животу и делима; у току целокупног рада Академије објављивани су некролози и саопштаване библиографије радова, које су припремали сами чланови Академије или у новије време стручњаци из библиографског одељења Библиотеке САНУ. Како је број био-библиографских прилога о члановима прилично велик, потребно је познавати регистре и друга помоћна средства. У новије време у прегледу састава чланова и пописима преминулих чланова наводе се књиге *Годишњака* у којима су био-библиографски подаци о њима. Књига 45, објављена 1936. у оквиру обележавања Академијине педесетогодишњице, испуњена је у целини подацима о садржају прве 44 књиге: *Годишњак – Регистар I–XLIV књиге Годишњака (1887–1935)*, Београд 1936.

У оквиру припрема за обележавање стогодишњице Академије приређени су специјализовани реперторији за поједине врсте текстова, који су узимали у обзир и оно што је објављивано у *Гласнику*, у време кад је излазио: Љ. Никић, *Индекс био-библиографија чланова Српске академије наука и уметности објављених у Годишњаку I (1887) – 90 (1983) и Гласнику I, 1949 – 25, 1973*, у књ. 90 (1983) 431–443; Љ. Никић, *Индекс некролошких текстова о члановима Српске академије наука и уметности објављених у Годишњаку I, 1887 – 90, 1983. и Гласнику I, 1949 – 25, 1973*, у књ. 90 (1983) 445–460. Веома важни су за читаоце *Годишњака* и прегледи: Г. Жујовић, Г. Радојчић-Костић, Љ. Никић, *Приступне академске беседе правих чланова Српске краљевске академије*, у књ. 90 (1983) 401–429, и Г. Жујовић, Г. Радојчић-Костић, *Азбучник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије (1841–1947)*, у књ. 100 (1993) 511–554. *Азбучник чланова САНУ (1947–1995); Приступне академске беседе редовних чланова САНУ 1947–1995* – Хронологија свечаних скупова одржаних у част новоизабраних чланова Академије (књига 102(1995) 591–

696). Због великог значаја серије Академијиних монографија о насељима и становништву треба имати у виду и преглед: Љ. Никић, *Српски етнографски зборник Прво одељење: Насеља и порекло становништва књ. 4 (1) – 93 (43), 1980, индекс испитаних крајева и обрађених тема*, у књ. 92 (1986) 587–601.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Педесетогодишњица СКА* књ. 3, *Преглед издања СКА 1886–1936*, Београд 1936; *Каталог издања Академије 1886–1986*, Београд 1986, 4; Љ. Никић, М. Жегарац, *Преглед издања САНУ 1886–1986, књ. 1, 1886–1947*, Београд 1986, 89–90.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 481 (U. Džonić).

С. Ћирковић

ГОДИШЊАК ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ (ГОДИШЊАК ФФ НС) излази од 1956. до данас, са петнаестогодишњим прекидом, од 1975. до 1990. Укупно су објављене двадесет и три књиге: првих осамнаест је изашло до 1975. године.

Први уредник часописа до 1962. био је Ђорђе Сп. Радојичић, затим Бошко Новаковић до 1975. Поновно излажење часописа поверено је Редакционом одбору чији је председник била Љиљана Суботић. Последњу књигу, за 1994. годину, уредио је Томислав Бекић.

Годишњак је замишљен као часопис новооснованог Филозофског факултета у Новом Саду. Његовом излажењу је претходила *Споменица Илариона Руварца*, 1955. године. Часопис покрива све студијске групе Факултета. Текстови историјске садржине чине његов мањи део. У *Годишњаку* су сарађивали Мита Костић, Петар И. Поповић, Славко Гавриловић, Чедомир Попов, Бариша Крекић, Душанка Динић-Кнежевић, Богумил Храбак и др. У часопису се периодично објављују пописи радова његових сарадника и наставника Филозофског факултета.

ЛИТЕРАТУРА: П. И. Поповић, *Четири године од оснивања Филозофског факултета у Новом Саду*, Годишњак ФФ НС 3 (1958) 1–24; М. Трипковић, *Уводна реч декана*, Годишњак ФФ НС 19 (1990) 1–2.

С. Бојанин

ГОДИШЊИЦА НИКОЛЕ ЧУПИЋА (ГОДИШЊИЦА НЧ), часопис претежно историјске садржине, који је од 1877. до 1941. издаван средствима Задужбине Николе Чупића. Задужбина је била основана по одредби тестамента артиљеријског капетана Николе Чупића (1847–1870), који је неизлечиво болестан све своје имање оставио „да се употреби на издавање *научних* и *моралних дела*". Министар просвете је 1871. образовао комисију која је у духу одредбе тестамента основала Задужбину која је 1874. добила свој статут (Уредба Одбора Задужбине Чупићеве). Од тада се о фонду старао Одбор Чупићеве задужбине састављен од 12 чланова које би именовао министар просвете. Одбор је 1877. донео одлуку да се сваке године издаје књига под насловом *Годишњица Николе Чупића*. У *Годишњици* су све време излажења штампани записници и извештаји о раду Задужбине, што је заузимало само мањи део књиге, док су већи део испуњавали научни прилози. Захваљујући околности да су се у Одбору Чупићеве задужбине налазили најистакнутији научници, да се Одбор старао да одржи висок ниво публикације, *Годишњица* је у свим периодима излажења окупљала најзначајнија имена из области филолошких и друштвених наука. Значајан број студија објављених у *Годишњици* цитиран је и коришћен у каснијим публикацијама, нарочито историјским. Текстови Илариона Руварца и Љубомира Ковачевића (Годишњица 3, 1879) изазвали су велику полемику у којој се афирмисао критички правац у српској историографији. *Годишњица* није излазила редовно сваке године. Поред мањих интервала у првом периоду, највећи је прекид између књиге 33 (1914) и 34 (1921). Током 64 године деловања Одбора Чупићеве задужбине објављено је 50 књига *Годишњице*. Одбор је 1940. одлучио да 50. књигу изда у облику споменице у којој ће се приказати живот Николе Чупића, деловање Задужбине и пружити подаци о садржају и значају *Годишњице* за поједине науке. Како се *Годишњица* појављивала крајем јануара (обележавајући дан смрти оснивача), књига 50 за 1941. изашла је као последња, заокружујући племениту мисију Задужбине Николе Чупића и чувајући успомену на њега.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. Симић, *Шта је српској просвети дала за првих 50 година задужбина Николе Чупића*, Годишњица НЧ 34 (1921) 1–12; *Садржај „Годишњице" (књига 34–45, 1921–1936)*, Годишњица НЧ 45 (1936) 168–172.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ћоровић, *Историски рад у „Годишњици"*, Годишњица НЧ 50 (1941) 45–68; EJ 3, 481–482 (U. Džonić).

С. Ћирковић

ГРАЂА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ВОЈВОДИНЕ, периодични орган Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе Аутономне Покрајине Војводине, почео је да излази 1957. године. Уређује га колективно редакцијско тело чији се састав мења у складу са персоналним променама у институцији издавача. Планирана као годишња публикација, *Грађа* је већ после три броја изгубила ритам и имала прекид од деценије између броја 3 за 1959. и двоброја 4–5 за 1971. Касније прекиди нису тако велики, али је изашло још неколико двоброја, тако да је свеска за 1994. имала ознаку 17 иако је од почетка излажења протекло више од 35 година.

Грађа својим садржајем одражава активности и интересовања Завода за заштиту. Како је у надлежности Завода међу осталим споменицима и културним добрима и „књижно-архивски материјал", објављивани су прилози о појединим рукописима или збиркама рукописа. Један део материјала који ће унети у своје Старе записе и натписе П. Момировић је објављивао у *Грађи* извештавајући о рукописима. У првим бројевима пажњу историчара привлаче прилози Ђорђа Сп. Радојичића.

С. Ћирковић

ŽIVA ANTIKA (ŽA) је почела да излази у Скопљу 1951. године као часопис класичних филолога Југославије. Иницијативу за њено покретање дали су професори Београдског универзитета Милан Будимир и Милош Н. Ђурић а прихватио је професор Скопског универзитета Михаило Д. Петрушевски. Први уредници су били: Милан Будимир, Никола Мајнарић, Милан Грошељ и одговорни уредник Михаило Д. Петрушевски, који је ту функцију обављао 1951–1960. и 1966–1980, Петар Хр. Илиевски 1961–1965. и 1981–1991. Од 1992. године одговорни уредник је Витомир Митевски. У протеклих 45 година излажења *Žive antike* као сауредници сарађивали су многи најугледнији домаћи научници: Милош Н. Ђурић, Фанула Папазоглу, Вељко Гортан, Кајетан Гантар, Миливој Сironић. Од 1951. до 1976. издавач је био Семинар за класичну филологију Филозофског факултета у Скопљу а 1976. је као саиздавач постало Друштво за античке студије СР Македоније. Од 2. свеске XXVII годишта *Živa antika* је постала орган Савеза Друштава за античке студије СФРЈ, да би од 1992. године постала часопис Друштва за античке студије Републике Македоније.

До сада је изашло 44 годишта, од којих је 18 објављено у две свеске, а 25 у једном тому. Илустрације су ретке, углавном када су радови из археологије, епиграфике или историје уметности. Обим часописа је променљив, од 500 страна за 5. годиште (1955), до 50 страна за годиште 37 (1987). Нумерација годишта до XXXI је била римским бројевима а од 32. арапским.

Циљ излажења *Žive antike* изложио је М. Будимир: „Наш је задатак да на што већем броју чињеница, ситних и крупних, пред нашом и страном јавношћу укажемо на посебне односе између антике и наших народа". Углавном су објављивани радови из класичне филологије и књижевности, античке историје, епиграфике, археологије, историје уметности, а и стихови данашњих латиниста. До 7. годишта језици на којима су објављивани радови били су: српскохрватски, македонски, словеначки и неки пут латински. Од 8. годишта почињу да сарађују и разни страни аутори, што је био знак да је *Živa antika* добро прихваћена у свету. На крају прве деценије свог излажења размена је обухватала 70 иностраних научних институција, што је било подстицајно за развој античких студија у земљи, чему је доприносио и значајан број приказа и критичких осврта на књиге објављене у земљи и иностранству.

Од 1957. почела је да излази и посебна серија монографских публикација у оквиру *Žive antike*. Као прва монографија, из те серије, изашла је позната студија Ф. Папазоглу, *Македонски градови у римско доба*. До сада је изашло девет монографија.

БИБЛИОГРАФИЈА: Библиографија радова објављених у *Živoj antici* штампана је у јубиларним годиштима за 1960, 1970, 1980. и 1990.

ЛИТЕРАТУРА: M. Budimir, *Živa antika*, ŽA 1 (1951) 3–5; M. D. Petruševski, *Deset godina postojanja Žive antike*, ŽA 10 (1960) 3–5; M. Budimir, *Dvadeset godina Žive antike*, ŽA 20 (1971) 3–4.

Г. Пиљак

ЗАПИСИ, часопис за књижевност и науку, а касније орган Историјског друштва на Цетињу, излазили су од 1927. до 1941. године, са краћим прекидима. Уредници часописа били су Душан Вуксан (1927–1933), Ристо Драгићевић, Видо Латковић и др.

Записи су излазили једном месечно (по једна свеска). Од оснивања до 1933. то је био часопис за књижевност и науку. Теме из области књижевности биле су заступљене у програму часописа равномерно са темама из историје. У периоду 1935–1941, као гласило Историјског друштва у Цетињу, *Записи* су објављивали грађу из цетињских архива, а посебно из архивског одељења Државног музеја у Цетињу, као и кратке расправе, студије, прилоге и чланке из политичке и културне историје Црне Горе. Часопис је у том периоду незаобилазно културно-историјске науке и у њему су сарађивали многи истакнути историчари.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Јовић, *Библиографија Записа и Историјских записа 1927–1967*, ИЗ 3 (1967) 441–633.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Пејовић, *Записи – часопис за науку и књижевност (1927–1933)*, ИЗ 3 (1967) 391–403; Р. Драгићевић, *Записи – гласник*

Цетињског историјског друштва (1935–1941), ИЗ 3 (1967) 405–421; EJ 8, 603 (N. Maksimović).

М. Маловић-Ђукић

ЗАПИСКИ РУССКАГО НАУЧНАГО ИНСТИТУТА В БЕЛГРАДѢ – Периодична публикација Руског научног института у Београду намењена већем броју научних дисциплина, објављивана у деценији уочи Другог светског рата (1930–1935). Парни бројеви ове периодичне публикације били су резервисани за прилоге из природних и егзактних наука. У свескама посвећеним хуманистичким и друштвеним наукама преовлађују теме из руске историје, којима су руски научници наставили да се баве и у емиграцији. Прилози занимљиви за српску историју потичу из пера оних научника који су се бавили византијском или јужнословенском историјом као што су били: Теодор Тарановски, Сергеј Троицки, Владимир Мошин, Александар Соловјев, Алексије Олесницки, Георгије Острогорски. Поред овог часописа Руски научни институт је заступао и ширио две корисне публикације: радове Четвртог конгреса руских академских организација у емиграцији и грађу за библиографију руских научних радова у иностранству (Труды IV-го съѣзда Русскихъ академическихъ организацiй за границе и Материалы для библиографiи русскихъ научныхъ трудовъ за рубежомъ I, 1931).

ЛИТЕРАТУРА: Т. В. Тарановскій, *Русскій Научный Институтъ въ Бѣлградѣ за первые шест лѣт его дѣятельности съ 1928/9 по 1933/4 ак. годом*, Записки 11 (1935) 209–224.

С. Ћирковић

ЗБОРНИК ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ видети **ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ**

ZBORNIK ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI ISTRAŽIVAČKOG CENTRA JAZU видети **ZBORNIK HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU U ZAGREBU**

ЗБОРНИК ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ (ЗБОРНИК ИМС) наставља традицију *Зборника првог српског устанка* 1–4 (1959–1965), гласила Музеја првог српског устанка. Пошто је овај музеј припојен Историјском музеју Србије, гласило је названо *Зборник Историјског музеја Србије*. Његова нумерација наставља се на претходни Зборник, тако да је прва свеска означена бројем 5 (1968). До 1993. године објављено је 27 бројева, с напоменом да је *Зборник ИМС* за 1972, 1975, 1977. и 1981. штампан као двоброј.

Тематика *Зборника ИМС*, природно, знатно је шира од Зборника Музеја првог српског устанка. Највећи део радова односи се на историју XIX и XX века. Двоброј 17–18 (1981) посвећен је обележавању 175-годишњице Првог српског устанка.

Зборник ИМС окупио је завидан број спољних сарадника. Са *Зборником* чешће су сарађивали Владимир Стојанчевић, Павле Васић, Голуб Добрашиновић, Милорад Радевић, Олга Зиројевић. Докторска дисертација О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, објављена је у Зборнику ИМС 7 (1970) 3–196. *Садржај „Зборника Историјског музеја Србије"* од 1. до 10. свеске, штампан је у Зборнику ИМС 11–12 (1975) 251–254.

Чланци, расправе, прилози, Из музеологије, најчешће су и, од броја 19 (1982) устаљене рубрике *Зборника ИМС*. Разноврсна је, а повремено и веома обимна рубрика *Из музеологије*, где се објављују краћи прилози о музејским збиркама, ликовним делима, штампи, музејским предметима у изложбеном простору, обликовању идеја у музејском простору, документима, картама, тродимензионалној грађи, фотографијама, а најчешће о изложбама и њиховом одјеку у штампи и стручној литератури.

Зборник ИМС уређивали су Едиб Хасанагић и Гојко Лађевић.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Садржај „Зборника Историјског музеја Србије" од I до X свеске*, Зборник ИМС 11–12 (1975) 251–254.

Р. Михаљчић

ЗБОРНИК Которске секције Друштва историчара Црне Горе **(ЗБОРНИК КС ДИ ЦГ)** 1–4 (1973–1988). *Зборник* повремено издаје Друштво историчара Црне Горе – секција Котор. Чланови ове секције претежно сарађују у *Зборнику*. Од првог броја часопис има устаљене рубрике: *Чланци, Прилози, Литерарни прилози, Библиографије, Прикази и извјештаји.* Уз редовне рубрике *Зборник* има и додатке издвојене као посебне монографије, односно књиге: *Гимназија „Стефан Митров Љубиша" у Котору 1865–1965*, Зборник 1 (1973) 8–118; *Споменица дон Ника Луковића*, Зборник 2 (1980) 139–231; *Споменица Матије Змајевића, адмирала Петра Великог*, Зборник 3 (1985) 111–191. *Зборник* уређује Војислав Бољевић–Вулековић.

ЛИТЕРАТУРА: Уредништво, *Поговор*, Зборник 1 (1973) 5; Уредништво, *Поговор*, Зборник 2 (1980) 5; В. Бољевић–Вулековић, *Поговор*, Зборник 3 (1985) 5; В. Б. В., *Предговор*, Зборник 4 (1988).

Р. Михаљчић

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ (ЗБОРНИК МС ДН) произашао је из *Научног зборника* – серија друштвених наука, који је Матица српска покренула 1950. године реализујући своју давнашњу жељу да око једне овакве публикације окупи научне, културно-просветне и јавне раднике и тако подстакне истраживања из области друштвених наука, везана пре свега за подручје Војводине.

У прве две године публикована је по једна свеска годишње, у трећој две, у четвртој поново једна, да би у петој (1954) години изашле чак четири свеске (6–9), а 7. је била посвећена 150-годишњици Првог српског устанка. У 1955. поново излазе две свеске (10. и 11), а од 11. свеске *Научни зборник* прераста у *Зборник за друштвене науке Матице српске*. У току 1956. године поново се штампају четири свеске (12–15), а 13. и 14. као двоброј посвећене су 50-годишњици научног рада академика Николе Радојчића. Уз уобичајене сараднике *Зборника* ту су своје прилоге дали и Г. Острогорски, М. Динић, Ј. Радонић, И. Божић, Д. Медаковић и други, а сам Н. Радојчић је приложио списак својих радова.

Од 1957. па до 1970. редовно излазе по три свеске *Зборника* годишње, с тим што је 18 (1959) посвећена 40-годишњици, а све три свеске (52, 53, 54) за 1969. годину 50-годишњици СКЈ.

Све до 1970. године у тематици и садржају *Зборника* водеће место заузимају радови из историје, затим етнологије, археологије, а потом следе радови из других друштвених наука. Али кад је 1970. године покренут *Зборник за историју Матице српске*, у *Зборнику за друштвене науке* објављују се радови из разних дисциплина друштвених наука, посебно правних, економских, социолошких, политиколошких, филозофских, педагошких и других. Од 76. свеске (1984) за ову публикацију се устаљује назив *Зборник Матице српске за друштвене науке*.

Зборник је од почетка до данас задржао исту концепцију и на својим страницама редовно објављује чланке и расправе, прилоге и грађу, приказе и белешке, саопштења, понекад библиографије својих сарадника, а редовно некрологе. Главни и одговорни уредници *Зборника* били су М. Јовановић (1950), Ж. Бошков (1951–1952), Р. Николић (1953–1965), С. Гавриловић (1966–1969), А. Магарашевић (1970–1973) и М. Стојанов од 1974, а у уређивању *Зборника* учествовали су најистакнутији прегаоци из области друштвених наука скоро из свих универзитетских центара наше земље.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Садржај зборника Матице српске за друштвене науке, свеска 1–10*, Зборник МС ДН 10 (1955) 157–163; *свеске 11–20*, 20 (1958) 163–167 (Ђ. Сп. Радојичић); *свеске 1–20*, 21 (1958) 169–178 (Ј. Николић); *свеске 21–30*, 30 (1961) 181–193 (Ј. Николић); *свеске 31–40*, 40 (1965) 173–183 (Ј. Николић); *свеске 41–50*, 50 (1968) 177–186 (Ј. Николић); Н. Павловић, *Зборник Матице српске за друштвене науке. Садржај по струкама. Садржај по писцима*, Зборник МС ДН 60 (1975) 211–224; *свеске 61–70*, 70 (1981) 149–163 (Р. Митровић); *1950–1981*, 71 (1981) 147–203 (М. Стојанов); *свеске 71–80*, 81 (1986) 229–236, 237–244 (Р. Митровић).

ЛИТЕРАТУРА: М. Јовановић, *Уводна реч*, Научни зборник МС 1 (1950) 3–8; N. Gaćeša, *Pregled istorijskih radova u Zborniku MS DN*, HZ 13, 1–4 (1960) 277–282; В. Капор, *Уз педесету свеску Зборника*, Зборник МС ДН 50 (1968) 5–7; *Поводом двадесетогодишњице Зборника за друштвене науке*, Зборник МС ДН 55 (1970) 7–11.

Д. Динић-Кнежевић

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ИСТОРИЈУ (ЗБОРНИК МСИ) покренут је 1970. године одлуком Одељења за друштвене науке и Управног одбора Матице српске као *Зборник за историју Матице српске*, издвајањем из *Зборника за друштвене науке*, после његове 54. свеске. Од оснивања редовно излазе по две свеске годишње.

Својом концепцијом *Зборник* је окренут према три круга научних и културних питања. Први круг представљају научни проблеми ужег региона у којем је настала и на којем делује Матица српска – подручје Војводине са ужим и ширим подунавско-балканским суседством. То су пре свега питања из историје народа и народности Војводине, као и историје њихових веза и односа са својим матичним националним срединама. Други круг интересовања овог *Зборника* је прошлост српског, али и осталих јужнословенских народа, а трећи тематски круг чине питања општенаучног и теоријског карактера. Заправо, проблеми развоја и савременог стања у историографији, питања методологије, теорије и филозофије историје.

И *Зборник за историју* је задржао исте рубрике које има *Зборник за друштвене науке* из кога се издвојио, па се на његовим страницама објављују чланци и расправе, прилози и грађа, критике, оцене и прикази, а повремено белешке и библиографије сарадника. Од 29. свеске (1983) овај часо-

пис носи наслов *Зборник Матице српске за историју*.

Главни и одговорни уредник му је од оснивања до данас академик Славко Гавриловић, а остали чланови уредништва су Н. Гаћеша, Ч. Попов, С. Ћирковић, А. Форишковић (до 1979), Р. Кончар (од 1976) и В. Крестић (од 1979). Око овог часописа окупљен је знатан број сарадника из наших најпознатијих научних центара, а заступљени су скоро сви периоди пре свега из прошлости Војводине, али у највећој мери новији.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Зборник за историју Матице српске свеске 1–10 (1970–1974)*, Зборник МСИ 11 (1975) 255–268 (А. Васић); *свеске 11–20 (1975–1979)*, 21 (1980) 189–199 (А. Васић); *свеске 21–30 (1980–1984)*, 31 (1985) 184–207 (А. Васић); *свеске 31–40*, 41 (1990) 221–235 (М. Митровић).

ЛИТЕРАТУРА: *Уводна реч редакције*, Зборник МСИ 1 (1970) 9–10.

Д. Динић-Кнежевић

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ (ЗБОРНИК МС ЛУ) је периодична публикација Одељења за уметност Матице српске, основаног са задатком да систематски развија и унапређује научно проучавање историје ликовних уметности. Прва књига *Зборника* објављена је 1965. године са 18 прилога од XIV до XX века. Уредник је од почетка Дејан Медаковић (осим друге књиге коју је уредио Војислав Ј. Ђурић и осме посвећене самом Медаковићу, коју су уредили Светозар Радојчић и Војислав Ј. Ђурић), у сарадњи са уредништвом, које су чинили у почетку Светозар Радојчић, Миодраг Коларић, Милан Милошевић, касније су укључени Динко Давидов, Сретен Петковић, Гојко Суботић и Анка Стојаковић. Од шесте књиге текстови се деле на рубрике *Расправе* и *Прилози* (изузетно: *Прилози и грађа*). *Зборник* не доноси приказе и критике, изузетно само некролошке текстове *(Сећање)*. Неколико књига је добило облик споменице или свечаног зборника посвећеног неком од истакнутих историчара уметности: Радославу Грујићу (5), Павлу Васићу (7), Дејану Медаковићу (8), Светозару Радојчићу (15), Војиславу Кораћу (20), Војиславу Ј. Ђурићу (21). Свака од њих, са изузетком Грујићеве и Радојчићеве споменице, доноси библиографију радова оне личности којој је посвећена. У два маха *Зборник* је доносио радове са научних скупова (у књизи 6 о Старом Сланкамену, у књизи 26 о култури XVI века). *Зборник*, упркос материјалним тешкоћама, излази уредно, одржава стални круг сарадника и завидни ниво прилога. Тежиште *Зборника* је у области историје уметности, али није мали број текстова значајних за друге научне дисциплине, нарочито за историчаре и историчаре књижевности.

С. Ћирковић

ЗБОРНИК МУЗЕЈА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА 1–4 (1959–1965). Овај зборник покренуо је Музеј првог српског устанка у Београду као периодичну публикацију у циљу што свестранијег проучавања „раздобља ослободилачке борбе против турске власти које започиње устанком 1804. год. а завршава се сломом турског феудалног поретка и стварањем аутономне српске државе 1830–1833. год." Предвиђено је да *Зборник* објављује и прилоге из уже музејске области. У три свеске *Зборника* (једна је двоброј) штампан је подједнак број прилога историчара и историчара уметности. *Зборник* је уредио Душан Перовић.

Пошто се 1966. године Музеј првог српског устанка припојио Историјском музеју Србије, овај зборник је престао да излази. Тематику овог зборника делимично је наставио *Зборник Историјског музеја Србије* (видети). Попис радова *Зборника Музеја првог српског устанка* објављен је у Зборнику ИМС 11–12 (1975) 251– 254.

ЛИТЕРАТУРА: *Уводна реч*, Зборник Музеја првог српског устанка 1 (1959) 3; *Поводом ове свеске Зборника,* Зборник ИМС 5 (1968) 163.

Р. Михаљчић

ЗБОРНИК МУЗЕЈА ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ (ЗБОРНИК МПУ) – периодични орган који у оквиру своје издавачке делатности објављује Музеј примењене уметности у Београду. Покренут је с циљем да публикује студије посвећене темама из примењене уметности и предметима из музејских збирки. Како је подручје примењене уметности веома пространо и залази у многе сфере живота у свим периодима, материјал Музеја и ове публикације значајан је за историчаре. У току тридесетогодишњег излажења *Зборника* мењале су се рубрике, али је стална остајала садржајна подела на студије (расправе, чланци), грађу (прилози и грађа) и приказе (прикази и извештаји, рецензије, у ранијем периоду су чести били извештаји о збиркама и изложбама). *Зборник* су уређивали редакциони одбори састављени од најистакнутијих специјалиста за историју примењене уметности. Неке свеске *Зборника* испуњене су радовима са симпозија који су пратили поједине изложбе (о српској штампаној књизи у св. 11, о повезима и оковима књига из југословенских колекција у св. 18, о повезима у св. 26/27). *Зборник* је обавештавао о размени публикација, о периодици која стиже у библиотеку Музеја, о издањима Музеја. У свескама 14 и 24/25 налазе се прегледи издања за дужи период и међу њима и прегледи садржаја *Зборника.*

БИБЛИОГРАФИЈА: *Публикације Музеја Примењених уметности*, Зборник МПУ 9–10 (1966) 153–160 (М. Јеврић); 12 (1968) 182–192 (М. Јеврић); 13 (1969) 171–182 (М. Јеврић); 14 (1970) 162–176 (М. Јеврић); Р. Степановић, *Преглед издања Музеја примењених уметности у Београду*, Зборник МПУ 16–17 (1972–1973) 163–171; 19–20 (1975–1976) 220–227 (Р. Степановић): *1976–1981*, 24–25 (1980–1981) 161–178 (М. Меснер); *1982–1985*, 28–29 (1984–1985) 222–232 (М. Меснер).

ЛИТЕРАТУРА: Н. Андрејевић-Кун, *Двадесет година Музеја примењене уметности (1950–1970)*, Зборник МПУ 14 (1970) 7–18.

С. Ћирковић

ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА (ЗБОРНИК НМ) излази једанпут годишње у Београду. Оснивачи часописа су били чланови Музејског савета Моша Пијаде, Светозар Радојчић, Марко Челебоновић, Владо Мађарић, Даница Стефановић, Вељко Петровић (директор Музеја), Ђорђе Мано-Зиси, Момчило Стевановић и Мирјана Љубинковић. Прва књига је објављена 1956. под насловом *Зборник радова Народног музеја*. Тај назив се одржао до 1964. године. Часопис је већ тада имао сараднике чији су научни и стручни прилози представљали окосницу сталних рубрика *Зборника* (чланци и студије, прилози и извештаји одељења). Од 1964. часопис излази под насловом *Зборник Народног музеја*. У периоду 1964–1983. публиковане су у рубрикама расправе и студије, прилози домаћих и страних научника и истраживача, а поједини зборници су били посвећени угледним личностима: Вељку Петровићу (бр. 4, 1964), Ђорђу Мано-Зисију (7, 1975) и Мирјани Љубинковић-Ћоровић (9–10, 1979) са биографијама и библиографијом радова. Од 1983. године „Уређивачки одбор часописа одлучио је да ову своју периодичну публикацију почев од 11. тома издаје у две свеске: за археологију (I) и историју уметности (II) чиме би се прегледније обрадиле теме из археологије и историје уметности као основних научних дисциплина које се негују у Музеју".

До данас је изашло 15 томова. У *Зборнику* су сарађивали угледни научници, историчари уметности, историчари и археолози, конзерватори и рестауратори и млади истраживачи који су својим стручним текстовима допринели угледу овог часописа и Народног музеја у Београду.

ЛИТЕРАТУРА: Издања Народног музеја у Београду 1945–1980. и 1981–1990, Музеолошке свеске 3 (1983), 6 (1991).

Љ. Арсикин

ЗБОРНИК РАДОВА ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА У БЕОГРАДУ (ЗРВИ). Убрзо после оснивања Византолошког института САН, 1948. године, Георгије Острогорски је покренуо као његово гласило *Зборник радова Византолошког института*, чији је први број изашао 1952. године. Због нередовних материјалних прилика, *Зборник* није увек могао да буде објављиван као годишњак, како је првобитно намеравано. До броја 17 (1976) уређивао га је, на челу Редакционог одбора, његов оснивач Георгије Острогорски, а затим Божидар Ферјанчић. У *Зборнику* се објављују радови посвећени византијској историји и цивилизацији свеобухватно посматрани, па се поред прилога из историје, који својом заступљеношћу преовлађују, у њему налазе и они из области историје византијске уметности, књижевности и филологије, археологије, као и помоћних историјских наука. Од самог оснивања у *Зборнику* се поред радова југословенских византолога и медиевиста штампају и прилози бројних угледних научника из иностранства. Објављују се, према избору самих аутора, на српском или на неком од светских језика, и садрже резиме. *Зборник* не прати текућу научну продукцију, али неке од свезака садрже ретроспективне библиографије појединих научника. Исто тако, неки бројеви *Зборника* посвећени су заслужним научницима–византолозима или научним скуповима. У броју 20 (1981) налази се библиографија радова објављених у дотада изашлим бројевима. *Зборник* је два пута мењао свој спољашњи изглед – почев од броја 7 (1961) и од броја 33 (1994). Једина је научна публикација у Југославији у целини посвећена медиевистици. У домаћим и страним публикацијама уобичајено се цитира скраћено као ЗРВИ. Последња до сада објављена свеска је 35 (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: ЗРВИ 20 (1981) 185–210.

С. Пириватрић

ЗБОРНИК РАДОВА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЧАЧКУ (ЗБОРНИК РНМЧ) почео је да излази као годишњак 1969. године, и до данас спада у ред најбољих локалних стручних и научних часописа. Појавио се у време наглог развоја локалних културних институција (музеја и архива) који је пратило покретање њихових стручних гласила. У њима су објављивани резултати истражи-

вања локалне историје, археологије и културног наслеђа. Истраживање локалне прошлости је од великог значаја јер је услов за настанак синтеза, најпре локалне историје, а онда и лакшег склапања синтеза укупне прошлости српског народа.

Већ од свог првог броја *Зборник* је одредио свој профил: објављивање резултата истраживања пре свега историје, затим археологије, историје уметности и етнологије чачанског краја, дакле његовог укупног политичког, привредног и културног развоја. Међутим, за разлику од многих других сличних публикација, *Зборник* је објављивао и радове који се не односе само на уско локални, већ и прошлост ширег региона, а не ретко и општег значаја. Због тога су у њему радо сарађивали, поред стручњака Музеја и других локалних институција, и наши најпознатији научници из области археологије, историје, историје уметности, етнологије и других друштвених наука.

До 1996. је изашло 25 свезака. Интересантно је да је покретач часописа и његов уредник, директор Народног музеја у Чачку Милован Вуловић, уредник и свих до сада изашлих бројева. *Зборник* број 19 (1990) садржи и посебан Прилог (92 стране) у коме су објављени радови са научног скупа *Хаџи-Проданова буна 1814*, одржаног у Чачку 1989. Исто тако, Музеј је као посебну свеску објавио и радове са научног скупа посвећеног 800-годишњици Богородице Градачке и града Чачка, одржаног у новембру 1992, под насловом *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак 1993.

ЛИТЕРАТУРА: Зборник РНМЧ 1 (1969) 1; *Библиографија Зборника од 1. до 10. књиге*, Зборник РНМЧ 10 (1979) 427–433; *Библиографија Зборника радова од 11. до 20. књиге*, Зборник РНМЧ 20 (1990) 329–335.

А. Веселиновић

ЗБОРНИК ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ (ЗБОРНИК ФФ У БЕОГРАДУ) излази од 1948. године. У време када је основан, замишљен је као „још једна могућност више да наши факултетски радници објаве своје научне радове“. *Зборник* нема сталну редакцију, већ се она именује приликом припреме сваког појединачног броја. Часопис не излази у унапред утврђеном временском размаку. Од 1956. године *Зборник* излази у две свеске. Прва је означена бројем 1 или словом А и у њој су под именом „историјске науке“ заступљене историја, историја уметности, археологија, етнологија са антропологијом и класична филологија. Друга свеска, са ознаком 2 или Б, насловљена је са „друштвене науке“ и односи се на радове из области филозофије, социологије, психологије, педагогије и андрагогије. Обичај је да се поједине свеске, једне или друге серије, посвете неком од истакнутих професора. Прилози се објављују на српском и на светским језицима и садрже резиме. *Зборник* не прати текућу научну продукцију. Уколико је број посвећен, у њему се обично налази ретроспективна библиографија професора у чију част је насловљена споменица. Досад је објављено осамнаест бројева *Зборника*, као и један ванредни, 1991. године, у част 150 година Филозофског факултета.

Изашли бројеви: 1 (1948); 2 – споменица А. Белића (1952); 3 – спом. М. Васића (1955); 4, 1 (1956); 5, 1 (1960); 6, 1 (1962); 7, 1 спом. В. Новака (1963); 8, 1–2 спом. М. Динића (1964); 9, 1 спом. М. Будимира (1966); 10, 1 спом. В. Чубриловића (1968); 11, 1 спом. Ј. Тадића (1970); 12, 1 спом. Г. Острогорског (1974); 13, 1 (1976); 14, 1 спом. Ф. Баришића (1979); 15, 1 спом. И. Божића (1985); 16, А спом. С. Радојчића (1989); 17, А спом. Б. Габеле (1991) и 18, А спом. Р. Самарџића (1994).

С. Пириватрић

ZBORNIK HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU U ZAGREBU (ZBORNIK HI JAZU) – периодична публикација покренута 1954. године с циљем да обавештава о раду Института, његових сарадника, као и о значајним архивалијама у Архиву ЈАЗУ, са којим је Институт у првом периоду рада био тесно повезан. У почетку је *Zbornik* уређивао одбор састављен од истакнутих академика (М. Костренчић, Г. Новак, В. Богданов), касније су уредници били секретари Академијиног Одјела (дуже време је уредник био Љ. Бобан). Поред студија сарадника Института и других истраживача објављивани су регести за поједине збирке архивске грађе (породица Кеглевић, хартије сабора из XVI века у књ. 1, средњовековних исправа из Архива у књ. 2–5, исправа хрватских великаша у књ. 4), затим радови са симпозија (о Лучићу–Луцијусу у књ. 6, историјској метрологији у књ. 7, о Рачком у књ. 9), а од пете књиге и оцене и прикази. У књизи 10 (1980) дат је преглед садржаја првих десет књига.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Popis izdanja JAZU 1867–1985. U povodu 120. godišnjice osnutka JAZU I*, Zagreb 1986, 204–205.

С. Ћирковић

ZBORNIK HISTORIJSKOG INSTITUTA SLAVONIJE (ZBORNIK HIS) излази у Славонском Броду од 1963. године. У складу са развојним путем свога оснивача и издавача *Zbornik* је често мењао назив: *Zbornik Historijskog instituta Slavonije* (1963–1973), *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje* (1974–1982), *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje* (1983–1985), *Slavonski povijesni zbornik* (1986). Штампан латиницом, *Zbornik* је до 1986. године излазио једном годишње, а онда као полугодишњак. Уређиван је од стране Редакцијског одбора, док су се на месту главног и одговорног уредника налазили: др Здравко Крнић (1–9), др Драгиша Јовић (10–19) и др Миле Коњевић (20).

Као часопис Института чији је основни задатак био изучавање историје радничког покрета, Народноослободилачког рата и социјалистичке изградње, у *Zborniku* су најчешћи прилози, управо, из ове проблематике, све до 1986. године, када отпочиње програмска доградња и тематско ширење Института, који тада мења назив у Центар за повијест Славоније и Барање. Од 1986. године на страницама *Zbornika* чешћи су радови у којима су истраживана ранија историјска раздобља, али и они који се баве периодом XX века много шире и продубљеније.

Од почетка излажења *Zbornik* у сталним и повременим рубрикама објављује: Чланке, расправе, извештаје о резултатима научних истраживања, саопштења и дискусије са научних скупова и конгреса историчара, прегледне чланке из проблематике регионалне историографије и научне методологије, изворе, библиографију, приказе, критике, белешке, разне информације и пригодне написе. Више од стотину сарадника *Zbornika*, међу којима су и позната имена југословенске историографије, објавило је неколико стотина разноврсних прилога.

БИБЛИОГРАФИЈА: S. Music-Ilić, *Bibliografija radova objavljenih u Zborniku Historijskog instituta Slavonije, 1–10 (1963–1973)*, Zbornik HIS 10 (1973) 315–332; S. Ilić, *Autorska bibliografija dvadeset godišta Zbornika Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje 20 (1983) 331–345; S. Ilić, *Literatura o časopisu Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje 1963–1983*, Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje 20 (1983) 347–355; M. Konjević, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu 1961–1981*; Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje 20 (1983) 321–330.

М. Исић

ЗОГРАФ – Часопис за средњовековну уметност, Й–КД (1–24) (1966–1997) издавала је Галерија фресака у Београду до броја (4) (1972), а од броја Є (5) (1974) издаје Институт за историју уметности у Београду. Галерија је покренула *Зограф* јер је дошла до закључка „да би расправљање о нашем старом сликарству у једном посебном часопису, на научан, али и широј читалачкој и љубитељској публици приступачан начин. било веома корисно и плодно“. „Иако првенствено окренут старом сликарству, часопис неће запостављати ни остале врсте уметничког изражавања...: архитектуру, скулптуру, примењене уметности“. Ликовни изглед часописа, са старословенским бројевима, квалитетним црно-белим и понекад са колор фотографијама, на најбољем папиру, дело су првог уредника, Светислава Мандића.

Од почетка излажења у *Зографу* су објављивани *чланци, прилози, прикази изложби и књига*, често *сведочанства*, а изузетно *записи* домаћих истраживача са бројним цртежима и фотографијама. Редакција на челу са уредником проф. Војиславом Ј. Ђурићем, од броја Є (5) је постојано настојала да објављује нова открића и расправе истраживача из читавог света на четири светска језика и на српском, тако да је убрзо потом *Зограф* постао часопис међународног значаја. У њему су сарађивали најистакнутији светски научници средњовековне уметности и културе као што су: А. Грабар, А. Ксингопулос, Ц. Беквит, С. Манго, А. Банк, М. Алпатов, Г. Абрамишвили, И. Дујчев, А. Гију, С. Радојчић и многи други, али су и своје прве резултате истраживања у *Зографу* објавили млади истраживачи. Десети број (І) је био замишљен као почасни у славу седамдесете годишњице живота и плодног рада Светозара Радојчића, но због његове изненадне смрти, број је изашао у знак сећања на њега. Том приликом су били објављени искључиво прилози страних научника посвећени С. Радојчићу.

Тринаеста свеска (ІГ) *Зографа* обележила је више од шездесет година рада архитекте, професора и академика Александра Дерока, који је својим истраживањима и радом на заштити средњовековних цркава и градова у Србији, Црној Гори и Македонији поставио темеље будућим генерацијама.

Поред различитих тема посвећених средњовековном сликарству, од иконографских, стилских, симболичних, до културних и идеолошких сегмената сликаних предложака, у *Зографу* су нашле своје место и расправе о разноврсним проблемима средњовековне архитектуре, скулптуре, као и предмета примењене уметности. Посебно су занимљиви чланци са интердисциплинарним прилазом у којима су уметничка дела, као комплексни производи, послужила као подлога за истраживања и закључке сродних наука као што су историјске, теолошке, музиколошке, затим књижевности, филологије и др.

Поред старије генерације научника светског гласа у *Зографу* су објављивани прилози читаве плејаде страних и домаћих познавалаца средњовековне културе, као што су М. Мураро, Ђ. Бовини,

ПЕРИОДИКА

Н. Тијери, Т. Велманс, З. Кадар, В. Бичков, М. Кашанин, В. Кораћ, А. Скovран, Г. Бабић, А. Стојаковић, П. Симић, Ј. Калић, и бројни други. Као уредник, Војислав Ј. Ђурић се неуморно бринуо и трудио да се без прекида издаје *Зограф* и да часопис одржи свој ниво у квалитету како студија, тако и цртежа, фотографија и папира, што је у последњим годинама био велики подвиг. Нажалост, у тим годинама Редакција и часопис су изгубили свог значајног члана и одговорног уредника проф. Гордану Бабић, а недавно и дугогодишњег главног уредника и spritus movens-а, проф. Војислава Ј. Ђурића.

ЛИТЕРАТУРА: *Уз први број Зографа*, Зограф 1 (1966) 3; Зограф 5 (1974) 2.

М. Глигоријевић-Максимовић

ISTORIJA 20. VEKA, часопис Института за савремену историју (ИСИ) у Београду, покренута је 1983. године. Излази два пута годишње. Основна тематика часописа је историја српског и југословенских народа у XX веку, односно проблематика којом се ИСИ бави. Иако часопис доноси углавном радове из унутрашњег развитка Краљевине Србије и Краљевине Југославије, с темама о НОР-у, СФРЈ и СРЈ све до наших дана, спољнополитичка компонента није занемарена, а објављује и научне прилоге из историје суседних и других земаља, нарочито оне који су од интереса за Србију и Југославију.

Готово сви бројеви часописа су разноврсног садржаја, чији су чланци и други прилози разврстани у сталне и повремене рубрике. Само један број је строго тематски – посвећен је границама Југославије 1918–1992, а у два броја су донети радови с научних скупова (*Контроверзе о 1941. години* и *Историјски корени кризе и распада Југославије 1918–1991*), али су и у њима заступљени и други радови у устаљеним рубрикама.

Сталне рубрике часописа су: *Расправе и чланци, Прилози и Прикази*, а повремене: *Документа, Осврти, Критика, Полемика, Историографија, Библиографија, Хронологија* и др.

Редакције часописа биране су од научних радника ИСИ, професора универзитета и сарадника других института. Први главни и одговорни уредник био је Никола Поповић (до бр. 2 за 1987), потом Бранислав Глигоријевић (до бр. 1–2 за 1991) и Смиљана Ђуровић (до бр. 1 за 1995). Сада је главни и одговорни уредник Милан Весовић.

Часопис је отворена трибина за све ауторе, како за сараднике ИСИ, тако и за оне из других института и установа, наше и стране, а такође за изношење различитих гледишта због којих је повремено долазило и до полемике. Исто тако у часопису се јављају млади историчари, којима су понекад то били први објављени радови. Већина радова је с научним апаратом, а само изузетно без њега.

До сада је часопис објавио више од 100 расправа и чланака, преко 30 научних прилога, десетину докумената, више критика и приказа, полемика и других прилога и стручних радова.

Закључно са 1996. годином укупно је изашло 20 свезака: 13 бројева и 7 двоброја. Тираж часописа кретао се од 500 до 1 500 примерака: од 1983. до краја 1990. било је углавном 1 000 примерака (сем у бр. 2 за 1983. и двоброју за 1984. када је износио 1 500), а од 1991. смањен је на 500 примерака, колико и сада излази. Обим часописа је око 200 страница. Уређује се према међународним стандардима. Отуда је и вреднован у прву категорију ових публикација. Наишао је на релативно добар пријем: имао је између 200 и 300 претплатника, од којих је било више од 100 страних установа.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Sadržaj Zbornika radova „Istorija 20. veka" I–IX*, Istorija 20. veka 10 (1969) 407–410.

М. Весовић

ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК (ИГ) излази од 1948. године до данас са два прекида (1968. и 1990–1992), мада је 1993. изашао двоброј за 1990–1992. годину. *Гласник* је основан као орган Историјског друштва Србије. У почетку излази као четвороброј а од 1969. као двоброј. Први Уреднички одбор су сачињавали: Стеван Белић (одговорни уредник), Војислав Бујановић, Михаило Динић, Арпад Лебл, Виктор Новак, Георгије Острогорски и Душан Перовић. Главни уредници часописа били су: Иван Божић (1951), Драгослав Јанковић (1954), Душан Перовић (1956), Бранко Павићевић (1960), Богумил Храбак (1963), Андреј Митровић (1969), Василије Крестић (1973), и од 1976. године Раде Михаљчић.

Основа на којој је *Гласник* био конципиран било је објављивање чланака из историје „југословенских народа и њихових односа са осталим словенским народима, из историје словенских народа и из опште историје", али са тежиштем на историји српског народа. Часопис је био подељен у више целина: *Чланци и расправе, Прилози, Историјска настава у школи, Критика и приказа, Друштва и установе, Библиографија, Саопштења.* Временом поједине рубрике су промениле назив или су замењене другим. Још се јављају и рубрике *Сведочанства, Настава историје, In memoriam.* Од првог броја за 1948. годину у *Гласнику* се објављује текућа библиографија која је до 1992. пратила научну продукцију са територије целокупне Југославије, а повремено и посебно библиографија радова објављених у ИГ 1, 1969 (1948–

1968). После распада СФРЈ објављује се текућа библиографија радова објављених на подручју СРЈ, а повремено и ретроспективне библиографије појединих научника: С. Марковића 1 (1949), Д. Пантелића и Г. Јакшића (1955), М. Вукићевића 1 (1973), В. Ћоровића 1–2 (1976), Љ. Ковачевића 1–2 (1977), Д. Страњаковића 1–2 (1978), И. Божића 1–2 (1979), А. Јелачића 1–2 (1981), М. Пурковића 1–2 (1983), Ј. Милићевића 1–2 (1984), као и посебне библиографије: Социјалистички и раднички покрет у Србији до 1918. године – прилози библиографији 1945–1963, 1–2 (1974), Прилог библиографији библиографија наших научних радника 1–2 (1980), Библиографија радова из области историјске методологије 1–2 (1985). Број 1–2 (1954) посвећен је стопедесетогодишњици прославе Првог српског устанка. Број 1–2 (1978) посвећен је саветовању на тему „Питање теорије и метода у истраживању историје". Број 1–2 (1994) посвећен је преминулом професору Бранку Петрановићу. Од броја 1–2 (1976) у часопис се уводи регистар имена и географских појмова.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Ивковић, *Библиографија радова објављених у Историјском гласнику НР Србије 1948–1958*, ИГ 3–4 (1958) 193–210; М. Ивковић, М. Ћирковић, *Библиографија радова објављених у Историјском гласнику НР Србије 1948–1968*, ИГ 1 (1969) 161–184.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 5^2, 627 (Ž. Avramović).

М. Шуица

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ (ИЗ), орган Историјског друштва Црне Горе, појавили су се 1948, као наставак *Записа*, часописа који је излазио у периоду 1927–1941. Од 1953. часопис је гласило Историјског института НР Црне Горе, а од 1959. и Историјског друштва НР Црне Горе, односно Друштва историчара Црне Горе.

Историјске записе су уређивали Јагош Јовановић (1948–1956), Андрија Лаиновић (1957–1958), Мирчета Ђуровић (1959–1962), Ђоко Пејовић (1963–1966), Радоман Јовановић (1967–1974), Јован Бојовић (1975–1979), Ђуро Вујовић (1979–1983), Јован Бојовић (1983–1993). Од 1994. одговорни уредник часописа је Зоран Лакић.

Историјски записи су, углавном, историјски часопис у којем је обрађена политичка, економска, културна, као и историја цркве Црне Горе од најстаријег времена до данас, мада има прилога који се односе и на друге области. Првобитна намена часописа била је проучавање историје XIX, а посебно XX века, иако у пракси то није спроведено. У часопису су сарађивали многи истакнути историчари. Неговани су сви научни облици саопштавања – од студија до приказа и критика. Рубрике преко којих *Историјски записи* прате научну продукцију су *Белешке* и *Осврти.*

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Јовović, *Библиографија Записа и Историјских записа 1927–1967*, ИЗ 20, 3 (1967) 436–941; В. Јововић, Ч. Драшковић, *Библиографија Историјских записа 1967–1977*, ИЗ 30, 1 (1977) 223–261.

ЛИТЕРАТУРА: А. Лаиновић, *Преглед рада Историјских записа 1948–1960*, Библиотекарски вјесник 1–3 (1962) 49–86; Ђ. Пејовић, *Историјски записи (1948–1966)*, ИЗ 3 (1967) 423–439; Више радова о *Историјским записима* објављено је у броју 1–2 (1990).

М. Маловић-Ђукић

ИСТОРИЈСКИ ЗБОРНИК, издаје Институт за историју, Бањалука. Оснивањем Института за историју у Бањалуци створене су основне претпоставке за организовано и планско изучавање ових крајева у оквиру шире историје бивше Босне и Херцеговине и некадашње Југославије у цјелини. Новоотворени Институт је покренуо своје гласило *Историјски зборник* који је од 1980. до 1989. године изашао у десет бројева, пратећи редовно годишњу динамику објављивања, а потом се, због недостатка новчаних средстава, почео да гаси. Осим резултата историјских истраживања сарадника Института, странице *Историјског зборника* биле су отворене и за све друге наше, па и стране научноистраживачке раднике који су пратили историјске процесе и збивања на подручју Бањалуке и Босанске Крајине као шире области. Хронолошки и тематски гледано, часопис је усмјерен на објављивање материјала из различитих временских раздобља, од средњег вијека до најновијег доба, и различитих области историјског истраживања од политичке, социјалне, економске и културне историје, па до дипломатике као помоћне историјске науке. Отуда у његовом садржају и уобичајене сталне рубрике: *Расправе и чланци, Прилози*, уз редовно праћење научне продукције (прикази и биљешке), а повремено и дискусије – полемике, саопштења са научних скупова и библиографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: B. S. Obradović, *Bibliografski pregled izdavačke djelatnosti Instituta za istoriju u Banjaluci 1979–1984* (Bibliografija Istorijskog zbornika od br. 1 do br. 5), Istorijski zbornik 5, 5 235–243.

Ђ. Тошић

ИСТОРИСКИ (HISTORIJSKI) ПРЕГЛЕД излазио је од 1954. до 1964. године са једним прекидом 1956. године. Часопис је излазио четири пу-

та годишње. Бројеви из прва два годишта издати су у Београду. У 1955. години изашао је само један број. Главни уредник редакције у Београду за Србију био је Миодраг Рајичић. Уређивачки одбор *Историског прегледа* сачињавале су редакције по републикама. После готово двогодишње паузе обновљено је издавање часописа у Загребу. Задржан је исти принцип уређивања часописа по републикама, а главни уредник хрватске редакције која се старала о издавању био је Јурај Колаковић. Тада *Историски преглед* званично постаје „часопис за наставу хисторије, орган Савеза хисторијских друштава ФНРЈ“. Концепцијски, постаје првенствено часопис који се бави методиком наставе историје.

У часопису су се налазиле следеће рубрике: *Методика историјске наставе, Чланци и расправе, Прилози, Хронике, Критички преглед, Библиографије, Документи.* Када је уредништво часописа ставило акценат на проблеме методике наставе историје, рубрика *Настава хисторије* добила је своје подрубрике: *Наставна искуства, Уџбеници и приручници, Одговарамо на питања наставника, Општа наставна питања.* У часопису су и даље задржане рубрике у којима су објављивана научна истраживања, прикази и документи. У бројевима последњег годишта уведена је рубрика *Информације*.

У *Историском прегледу* су објављиване и посебне библиографије: Прилог библиографији Првог српског устанка; Литература о Истри, 1 (1954); Најзначајније књиге и публикације о НОБ-у објављене од 1945. до краја 1957, 1 (1958); Библиографија хисториографије о НОБ-у од 1958–1960, 3–4 (1961); Прилог библиографији Другог српског устанка и прве владавине кнеза Милоша Обреновића, 2 (1955); Књиге с подручја повијести изашле у току 1958, 2 (1959); 1959, 2 (1960). Број 3–4 за 1958. годину посвећен је Другом конгресу историчара Југославије. Повремено су објављивани чланци посвећени обележавању одређених годишњица: у част четрдесетогодишњице Октобарске револуције; у поводу четрдесетогодишњице оснивања СКЈ; у част двадесетогодишњице народног устанка.

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Šidak, *Historijski prilozi u „Historijskom pregledu“ 3–7 (1957–1961)*, HZ 14, 1–4 (1961) 355–357.

М. Шуица

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС (ИЧ) излази од 1948. године до данас са кратким прекидима као двоброј. *ИЧ* је орган Историјског института САН. Покренут је с циљем са којим је основан и Историјски институт, а то је назначено у предговору првом броју: „проучавање друштвене, економске, политичке и културне историје српскога народа, а тако исто и његових односа с осталим југословенским и суседним балканским народима и државама“. Чланови прве Редакције часописа били су: Милан Будимир, Никола Вучо, Георгије Острогорски, Јован Радонић, Живан Сечански, Јорјо Тадић и главни и одговорни уредник Виктор Новак. Главни уредници су били: Илија Синдик (1954–1955), Мита Костић (1958), Јорјо Тадић (1961–1962), Реља Новаковић (1971), Даница Милић (1974), а од 1978. одговорни уредник је Славенко Терзић, директор Историјског института САНУ.

У току свог излажења *ИЧ* се није појавио три пута (1968, 1969. и 1970). Часопис је наставио да излази 1971. године (бр. 18) док је претходни био двоброј 1966–1967 (16–17). Извесна пауза у објављивању часописа начињена је и у скорије време, па се 1994. године појавио број 39 за 1992, а 1995. број 40–41 за 1993–1994. годину.

Часопис је првобитно био подељен у следеће рубрике: *Расправе и чланци, Ситни прилози, Критике, Полемике, Прикази, Сведочанства из ослободилачког рата, Часописи и зборници, Установе, Извештаји научних сарадника Историјског института САН, Varia.* У оквиру целине *Расправе и чланци* објављивана су најновија научна истраживања из, како хронолошки тако и тематски, различитих области. Временом је концепција часописа промењена тако да су неке рубрике избачене и замењене новим. У последњим бројевима налазе се следеће рубрике: *Чланци и расправе, Прилози, Методологија и историја историографије, Библиографија, Критике, Прикази, Научни живот, Хроника,* повремено *In memoriam.* Часопис поседује индекс имена. Поједини бројеви *ИЧ-а* су били тематски посвећени одређеним личностима или јубилејима (бр. 5 је посвећен Јовану Радонићу, бр. 8 Илији Синдику, бр. 9–10 десетогодишњици Историјског института и самог часописа, бр. 18 Јорју Тадићу, бр. 24 Виктору Новаку, бр. 34 Даници Милић, бр. 36 Глигору Станојевићу). У *ИЧ-у* се налазио регистар имена закључно са бр. 16–17 (1966–1967).

БИБЛИОГРАФИЈА: О. Кашиковић, *Библиографија Историског часописа 1948–1958 књ. I–X*, ИЧ 9–10 (1960) 549–576; Ј. Максин, А. Лолић, *Библиографија издања Историјског института у Београду (1948–1972)*, ИЧ 20 (1973) 427–454; А. Лолић, *Библиографија издања ИИ 1948–1983*, 35 година Историјског института 1948–1983, 15–75.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Михаљчић, *Историјски часопис, орган Историјског института у Београду, књ. 1–13, 1949–1963*, ЈИЧ 3 (1964) 136–138; EJ 4, 385 (S. Kostić); EJ 5^{2}, 627 (R. Ćuk).

М. Шуица

ИСТРАЖИВАЊА – часопис је почео да излази као орган Института за изучавање историје Војводине у Новом Саду. Када је 1975. године дошло до интеграције овог института и Катедре за историју Филозофског факултета у Новом Саду у Институт за историју, који је радио као саставни део Филозофског факултета у Новом Саду, новостворени институт је преузео издавање часописа. После гашења Института за историју, крајем 1993, бригу око излажења часописа преузео је Одсек за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Часопис је замишљен као зборник обимнијих радова, који бројем страница прелазе уобичајене норме чланака, расправа и студија, а нису таквог обима да би се могли публиковати као посебна издања. У тематском погледу објављују се углавном радови посвећени историји Војводине. Већина радова за тематику има историју радничког покрета и социјалистичке револуције али има и радова посвећених ранијим периодима, поготово проблематици друге половине XIX века. У последњим бројевима часопис је одступио од првобитне концепције па се у њему појављују и мањи чланци и расправе. Први број часописа појавио се 1971. године а последњи 14 – 1992. године. Библиографија радова објављена је у броју 10. Одговорни уредници часописа били су Петар Поповић, Чедомир Попов, Шандор Месарош, Ранко Кончар, Миленко Палић, Калман Чехак и Данило Кецић.

БИБЛИОГРАФИЈА: Истраживања 1–10, Садржај по ауторима, Истраживања 10 (1983) 315–325.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Гавански, *Истраживања 1–5 (1971–1975)*; Рад ВМ 23–24 (1974–1978) 183–187; Ђ. Гавански, *Истраживања 6*, Зборник МСИ 21 (1978) 177–179; Ђ. Гавански, *Истраживања 5*, Зборник МСИ 18 (1976) 215–217; Ђ. Гавански, *Истраживања 6*, Годишњак ДИВ 1980, Нови Сад 1981; М. Митровић, *Истраживања 1*, Зборник МСИ 6 (1971) 221–222; М. Митровић, *Истраживања 2*, Зборник МСИ 9 (1973) 190–191; М. Митровић, *Истраживања 3*, Зборник МСИ 12 (1974) 245–247; М. Митровић, *Истраживања 4*, Зборник МСИ 13 (1975) 239–240; Ј. Костић, *Истраживања 4*, Нови Сад 1975.

Н. Лемајић

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС (ЈИЧ) – прва серија, Београд 1–5 (1935–1939), орган Југословенског историјског друштва; оснивач и директор Ст. Станојевић, први председник Друштва а после његове смрти (1937) Владимир Ћоровић; уредник и сауредници Виктор Новак, В. Ћоровић, Фердо Шишић и Милко Кос; као места издања наведени су Београд, Загреб и Љубљана; насловна страна ћирилицом и латиницом; штампан је у Београду. Подстицаји са стране (Међународни конгрес историчара, Варшава 1933) убрзали су вишегодишње напоре Југословенског историјског друштва да обезбеди издавање јединственог југословенског историјског часописа. Широк апел упућен државним органима, научној и културној јавности уродио је плодом: прилозима из разних извора, посебно СКА, Универзитета у Београду, Задужбине Луке Ћеловића, Управе Савске бановине и неких других, као и градских управа Београда, Загреба и Љубљане, омогућено је покретање и финансирање првих бројева *ЈИЧ-а*, а буџетом за 1938/39. предвиђено је његово штампање у Државној штампарији. Ипак, часопис је трпео сталну и озбиљну финансијску оскудицу, што је утицало на смањење и његовог обима и појединих рубрика.

ЈИЧ је покренут са циљем да се пре свега превазиђе регионални и парцијални карактер историјских изучавања и окупе расуте научне снаге из области историје; да расправља о крупним и важним питањима из наше народне и државне прошлости, пре свих о онима која се тичу националне целине, или бар значајнијих делова народа и обухвати и односе са суседним балканским државама и народима; да поставља научне задатке и проблеме и даје подстрек за рад. Најважнији задатак *ЈИЧ-а* требало је да буде објективно оцењивање рада на историјској науци код нас и на страни: документована оцена и приказивање свих важнијих дела и расправа и регистровање свих списа који се односе на нашу прошлост; приказ рада књижевних и других научних друштава и њихових издања из области историје; затим приказ радова из историографије народа који су у прошлости имали непосредне или посредне везе с нашим народима.

ЈИЧ је пројектован у 4 свеске годишње (четвороброј), у обиму од око 40 табака, што се и постигло за прве три године, али је због финансијских тешкоћа књ. 4 (1938) обухватила само св. 1–2, а од 1939. предвиђена су по два двоброја годишње, са око 20 табака. Књ. 6, предата у штампу, пропала је приликом бомбардовања Београда 1941. Текстови у *ЈИЧ-у* штампани су ћирилицом и латиницом, по жељи аутора, са прилозима на југословенским језицима (српскохрватски у обе варијанте, словеначки, бугарски), док су они са осталих језика били превођени (чешки, пољски). У *ЈИЧ-у* су биле сталне рубрике: *Расправе и чланци* (књ. 1–3 са резимеом на француском, немачком, руском и латинском) и *Ситни прилози*, који су заузимали трећину часописа. *Критике и прикази* обухватали су готово половину садржаја, и у великом броју су их писали сами уредници; остало су: библиографске белешке, списак примљених часописа за размену, научне установе, конгреси, ар-

хеолошка ископавања, обавештења, Varia, In memoriam, вести о *ЛИЧ-у*, индекс имена; садржај књ. 2–3 био је цео и на француском језику. За прве три године *ЈИЧ* је окупио 81 сарадника, елитни универзитетски кадар, али и шири круг историчара из свих већих југословенских научних и културних центара (Београд, Загреб, Љубљана, Сарајево, Сплит, Нови Сад, Скопље, Осијек); сарађивали су у њему и бугарски, чешки и пољски историчари, а са совјетским сарадња је била на нивоу размене издања.

ЈИЧ је започео дискусију о појединим заједничким проблемима: о развоју историографије, пореклу и досељавању Јужних Словена, проблемима ћирилометодијанства, заштити и чувању историјских споменика, издавању историјске грађе и организацији неких научних истраживања, стандардизацији у навођењу научног апарата и др. Извештавао је о раду свих историјских установа и подробно пратио историјску продукцију, како ретроспективном библиографијом историјских часописа у међуратном периоду, тако и систематском текућом библиографијом савремене наше и стране историјске литературе о нашој историји. У том погледу представља драгоцен и најпотпунији постојећи извор за преглед међуратне историјске продукције, наше и о нама.

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Лолић, Ј. Максин, *Библиографија Југословенског историјског часописа, 1935 (I)–1939 (V)*, ЛИЧ 3–4 (1973) 207–275.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Станојевић, *Задаци Југословенског историјског часописа*, ЈИЧ 1 (1935) 3–7; В. Новак, *Југословенска историографија између два светска рата и њени савремени задаци*, ИЧ 1, 1–2 (1948) 3–21 (о ЈИЧ-у с. 6–8); *Реч редакције*, ЈИЧ 1–2 (1970) 5.

Љ. Алексић-Пејковић

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС (ЈИЧ) – друга серија, Београд 1–20 (1962–1981), 21–23 (1986–1988), орган Савеза историјских друштава (касније: Друштава историчара) Југославије. Основан под старим називом да обрађује проблеме од општејугословенског значаја и прати нагли пораст послератне југословенске историјске науке; од прве серије разликује се по разгранатијој материји проучавања, а нарочито по методолошком приступу – марксистичком прилазу на основу дијалектичког материјализма, сходно захтевима измењеног друштвеног и државног уређења Југославије после 1945. године.

ЈИЧ је задржао део рубрика предратног часописа и додао неке нове: *Чланци и расправе, Дискусија, Прилози* су са нагласком првенствено на етничким и националним проблемима на југословенском простору и на појавама и догађајима општејугословенског карактера, а затим и на теоријско-методолошким проблемима историјске науке; *Прикази и критике* (од трећине до половине обима) ретроспективне и текуће библиографије дела, значајнијих расправа и часописа, пре свега наше, а затим и стране историографије о нама или опште; *Обавештења* о резултатима историографије код нама блиских и суседних народа; *Конгреси, конференције, саветовања; Установе и организације; Преглед докторских дисертација* одбрањених у земљи које се односе на подручје историје; *Списак сарадника, Библиографија, Некролози, In memoriam*. Чланци, расправе и прилози су, према времену збивања, највећим делом обухватили појаве и догађаје на југословенском простору до XIX века (око стотинак), затим период XIX–XX века (такође око 100) период НОР-а (преко 70), а преко 60 за међуратни период. Највише прилога односило се на словеначку и македонску историју, као и на стварање и постојање прве југословенске државе, а осим поменутих, било је и запажених теоријско-методолошких прилога. У настојањима да садржај не буде механички збир приспелих прилога нити прости скуп и илустрација републичко-покрајинских програма и оријентација, поједини бројеви су у целости, или бар једним делом, посвећени одређеном историјском проблему или догађају, најчешће поводом неких значајних државних или историјских годишњица, или научних скупова; од 1969. године (св. 4) редовно се објављују реферати или резимеи и дискусије са југословенских конгреса историчара.

Уређивачка тела *ЈИЧ-а*, као и њихов састав, мењали су се али увек обухватајући представнике свих републичко-покрајинских историјских друштава: најпре Уређивачки одбор (чланови: Х. Андоновски, Б. Ђурђев, Б. Графенауер, Д. Јауковић, Ј. Марјановић, Е. Пашалић, Ђ. Пејовић, Д. Перовић, Ј. Шидак, Ф. Цвитер, С. Ћирковић, М. Грос и Ј. Тадић) и Редакција као његово уже тело, само Редакција (од 1964), касније Издавачки савет и Редакција (од 1986); првобитна функција директора (Б. Ђурђев) укинута је (1965) и замењена одговорним уредником (Ј. Марјановић 1962–1968, В. Стругар 1970–1973, Р. Самарџић 1974–1981).

ЈИЧ је изашао у укупно 48 свезака, свака око 10 штампаних табака, у 23 књиге, са прекидом од 1982. до краја 1986: после св. 1, 2 у првој години, најчешће у 4 свеске годишње (1963–1965) или у по два двоброја (1966, 1968–1976, 1979–1980), понекад као четвороброј (1967, 1978, 1981, 1986), један двоброј (1977) и једном у 3 свеске (1969). Финансиран на федеративним основама, *ЈИЧ* је трпео последице повремено појачаних дезинтеграционих расположења у југословенском државном и друштвеном оквиру, која су се одражавала и на организацију и финансирање.

ЈИЧ је штампан у Београду, латиницом и ћирилицом, по жељи аутора; насловна страна је латиницом и преовлађује латинични слог; прилози су на словенским језицима југословенских народа (од почетка српскохрватски у обе варијанте и словеначки, од 1969. и македонски), док су остали прилози превођени. *ЈИЧ* је окупио велики број сарадника из свих југословенских научних и културних центара, претежно са универзитета и из научних установа, али и из ширег круга историчара; највише их је било из Београда, с обзиром на већу концентрацију научних установа и кадрова оријентисаних на југословенску проблематику; сарадници из иностранства су из разних америчких и европских центара, посебно из СССР-а.

Нова серија (1986–1988) коју је уређивао Чедомир Попов задржала је основну уређивачку концепцију из 1962–1981: периодична публикација општег типа, окренута првенствено најширим проблемима од општејугословенског значаја, у свим епохама; са старим носећим рубрикама *Чланци и расправе, Историографија* (ретроспективна и текућа), *Скупови и установе*, и са старим основним циљем: допринос припремама за рад на новој савременој синтези Историје народа Југославије.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Качаревић, *Библиографија ЈИЧ 1962–1971*, ЈИЧ 1–2 (1973) 229–310; А. Лолић, Ј. Максин, *Библиографија Југословенског Историјског часописа 1935 (I) – 1939 (V)*, ЈИЧ 3–4 (1973) 207–275; А. Савић, *Библиографија ЈИЧ 1972–1981*, ЈИЧ 4 (1987) 183–244; *Библиографија Југославије (за 1986, 1987. и 1988)*, ИГ 1–2 (1988), 1–2 (1989), 1–2 (1990–1992).

ЛИТЕРАТУРА: *Уводна реч*, ЈИЧ 1 (1962) 3–4; *Реч Редакције*, ЈИЧ 1–2 (1970) 5–8; *После пет година ЈИЧ поново излази*, ЈИЧ 1–4 (1986) 7–9.

Љ. Алексић-Пејковић

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС (ЈИЧ) – трећа серија. *ЈИЧ* се три пута гасио (1935–1939, 1962–1981, 1986–1989), једанпут у Краљевини Југославији, а два пута у СФРЈ. Све прекиде узроковала је криза заједништва југословенских народа. Иако је више година био у прекиду него што је излазио, *ЈИЧ* је стекао углед код нас и у свету. Стога је Председништво Савеза историчара СР Југославије одлучило, да под истим називом, обнови ово гласило с намером да оно покрије читав простор данашње Југославије и „превазиђе парцелизацију постојеће историјске периодике". Странице часописа Редакција ће уступати истраживачима свих периода наше прошлости. За одговорног уредника ове серије *ЈИЧ-а* изабран је др Момчило Зечевић, научни саветник Института за савремену историју.

ЛИТЕРАТУРА: К. Д., *Нови живот ЈИЧ-а*, Политика, бр. 29722 (20. јули 1996); *Четврти пут пред почетком*, ЈИЧ 1–2 (1996) 9–10.

Р. Михаљчић

КАРАЏИЋ, етнографски и фолклористички часопис за српски „народни живот, обичаје и предања". То је први часопис те врсте у Јужних Словена покренут изван званичних установа (музеји, академија). Излазио је месечно (у последњој години тромесечно, обима око једног табака, укупно 40 бројева) у Алексинцу од 1899. до 1903. године (с прекидом током 1902). Часопис је покренуо, уређивао и издавао српски етнолог Тихомир Р. Ђорђевић (1868–1944). У њему је објављена обимна и занимљива грађа не само из Србије него и из Далмације, Славоније, Македоније, Барање, Црне Горе, Војводине и других јужнословенских области. Теме саопштења и прилога су биле врло разноврсне: народна књижевност, старо српско појање, веровања, обичаји, народна медицина, правни обичаји, предања и знања о постанку насеља, народни говор, традицијска привреда, фолклор. У *Караџићу* је објављен први чланак о српском фолклору у којем је Т. Ђорђевић нагласио да „наш фолклор има важности и за нашу историју као градиво историјско", али исто тако и „политички значај, јер је он моћно средство за одређивање националних граница". *Караџић* је доносио и приказе домаће и стране литературе, па и белешке о научним експедицијама у свету. У часопису су објављивали своје прилоге бројни сарадници чија су имена и занимања саопштавана крајем сваке године. Тако су у њему, поред Т. Ђорђевића, сарађивали бројни учитељи, гимназијски професори, ђаци, свештеници, али и научници, као: С. Новаковић, Љ. М. Давидовић, Н. Кашанин, Ј. Н. Томић, А. Гавриловић, Л. Грђић-Бјелокосић, В. Вулетић-Вукасовић, М. Ђ. Милићевић, П. Поповић, Т. Остојић и Ф. С. Краус из Беча. *Караџић* је доносио и рецензије о себи из других часописа.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2 (У. Џонић); ЕЈ 3 (1963) 204–205 (M. Barjaktarović); EJ 5, 193 (S. Kostić); Љ. С. Јанковић, *Тихомир Ђорђевић и значај његовог Караџића*, Народно стваралаштво 28, Београд 1968, 203–214; Н. Љубинковић, *Живот и дело Тихомира Р. Ђорђевића*, у: Тихомир Ђорђевић, Наш народни живот, Београд 1984, 281–285.

Н. Павковић

КОВЧЕЖИЋ – Прилози и грађа о Доситеју и Вуку. 1–31 (1958–1995). Његов оснивач Ђуро Гавела, управник Вуковог и Доситејевог музеја у Београду, истиче у Уводу прве свеске часописа да је њиме при Музеју започет „научни рад на ширим основама“. *Ковчежић* је до седме свеске имао рубрике: *Чланци, Прилози, Белешке, Библиографија*; затим се укидају Белешке, а почевши од свеске 13 Библиографија се уврштује у *Прилоге*, с тим што свака свеска садржи *Именски регистар*. Осим прилога из домена књижевности и лингвистике, часопис садржи и знатне историографске чланке и грађу. Међу ауторима историографских прилога су Раде Перовић, Владимир Стојанчевић, Славко Гавриловић, Реља Новаковић, Јеремија Д. Митровић, Нико Мартиновић и др. *Библиографија* о Доситеју и Вуку, која излази у наставцима, такође садржи бројне историографске јединице. Три свеске часописа посвећене су јубилејима, и то: Доситеја Обрадовића (св. 4), Стогодишњице Вукове смрти (6), Јернеја Копитара (17).

Гавела је уредник првих 11 свезака часописа (1958–1973), следе као уредници: Владан Недић (св. 12 и 13), А. Младеновић и М. Радевић (14–16), А. Младеновић и Ј. Шаулић (17–27). Свеска 28–29 има шесточлану редакцију, уредници свеске 30–31 су М. Матицки, М. Радевић и Љ. Чубрић. Почевши од свеске 12 часопис има и главног и одговорног уредника. То су: Голуб Добрашиновић до свеске 15, Ј. Шаулић (16), а после реорганизације музејских установа у Београду Вуков и Доситејев музеј постаје одељење Народног музеја, те су директори ове матичне куће главни и одговорни уредници часописа: Влада Кондић (17), Јевта Јевтовић (18 до 31).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Попис радова објављених у „Ковчежићу“, књ. 10–11*, Ковчежић 12 (1974) 159–173 (Г. Добрашиновић); *књ. 12–14*, 14–15 (1977) 280–284 (Г. Добрашиновић); *књ. 16–21*, 20–21 (1983–1984) 65–68 (Љ. Чубрић).

М. Радовановић

КРУШЕВАЧКИ ЗБОРНИК 1–4 (1984–1989) издају Историјски архив и Народни музеј у Крушевцу. Ове установе покренуле су *Зборник* у жељи да се у њему објављује прикупљена грађа, истраживачки и стручни радови из историје, археологије и етнологије крушевачког краја.

Претежан део радова у прва два броја *Зборника* односи се на новију прошлост Крушевца и околине. Тематика се мења у наредна два броја који доносе више прилога из етнологије. *Зборник* су уредили Иван Пудло и Драган Рашковић.

Р. Михаљчић

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК 1–35 (1961–1995) издаје Народни музеј у Лесковцу. Музеј је покренуо *Зборник* „руковођен искреном жељом да се лесковачки крај свестраније и с различитих аспеката научно проучи“. *Зборник* је замишљен као „редовна публикација научних радова који би се у првој етапи односили на проблематику која је искључиво у вези са лесковачким крајем“.

ЛЗ је отворен за многе научне дисциплине, али је претежно објављивао радове из културно-историјских наука, пре свега историје, затим етнологије а знатно мање из историје уметности и археологије. Приметна је осетна несразмера када је реч о прилозима из историје. Редакција је давала предност новијем добу. Народни музеј организовао је више научних скупова о радничком покрету, НОР-у и револуцији. Акта са ових скупова штампана су у *Зборнику* у коме се често уводи посебан одељак: *Раднички покрет и социјалистичка револуција* или *Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција.* Трећина свих радова објављених у првих 25 свезака ЛЗ односи се на Други светски рат и раднички покрет. Само је делимично ублажена ова несразмера у последњих десет свезака. Од преко 1 100 библиографских јединица ЛЗ, на прсте се могу избројати прилози о средњем веку. Нешто више радова објављено је из турског доба и XIX века.

Редакција је настојала да ЛЗ задржи основна обележја часописа. Никад није подређивала целу свеску једној теми. Тематско обележје носио је само један одељак у коме су објављивана саопштења са научних скупова. Разноврсност објављених прилога огледа се у неговању следећих рубрика: *Чланци и грађа, Рад Народног музеја, Хроника, Прикази и белешке, Посебан део.*

ЛЗ прати научну продукцију, посебно лесковачког краја. Јубиларне свеске садрже библиографију прилога претходних бројева: *Сарадници „Лесковачког зборника“ I–X*, ЛЗ 10 (1970) 283–287; Д. Трајковић, *Двадесет година „Лесковачког зборника“*, ЛЗ 20 (1980) 343–358; Ј. Пешић, *Лесковачки зборник XXVI–XXXV (1986–1995) – прилог библиографији*, ЛЗ 35 (1985) 383–411. Све бројеве *Зборника* уредио је Хранислав Ракић.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сарадници „Лесковачког зборника“ I–X*, Лесковачки зборник 10 (1970) 283–287; *Сарадници „Лесковачког зборника“ XI–XX*, Лесковачки зборник 20 (1980) 353–358; И. Поповић, *Двадесет пет година периодике „Лесковачког зборника“*, Лесковачки зборник 25 (1985) 1–60 , прилог на крају књиге.

ЛИТЕРАТУРА: Лесковачки зборник 1 (1961) 5; *Скуп посвећен 25-годишњици излажења „Лесковачког зборника“*, Лесковачки зборник 20 (1980) 343–358; М. Миладиновић, *Минуло време згуснуто у историју*, Лесковачки зборник 35 (1995) 412–417.

Р. Михаљчић

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ (ЛМС) – најстарији српски часопис. Покренуо га је Георгије Магарашевић. Појавио се 1824, са ознаком за 1825, под називом *Сербске летописи*. Уређиван је у Новом Саду а штампан у Будиму. Управо због финансијске и свеукупне потпоре часопису у Пешти је основано књижевно друштво Матица српска које је првенствено бринуло о излажењу *Летописа*. После смрти Георгија Магарашевића уредништво је 1830. године преузео Јован Хаџић (Милош Светић) а часопис је постао стварни орган Матице српске. *ЛМС* је излазио у Пешти све до 1864. када је трајно пресељен у Нови Сад заједно са самом Матицом. Током пештанског периода часопис је претежно објављивао текстове књижевног садржаја али међу њима има и један број радова из историје, поготово оних у којима су објављивани историјски извори важни за историју Срба у средњем веку. *Летопис* није излазио током 1835. и 1836. године јер је тада обустављен и рад Матице. За обнову Матице и *Летописа* најзаслужнији је био Теодор Павловић, који је уређивао часопис од 1832. до 1841. године. Током овог раздобља часопис је више пута променио име (*Сербскиј летопис* и *Новиј сербскиј летопис*). По пресељењу у Нови Сад, часопис постаје у највећој мери књижевноисторијски и историјски. У ово време је прихваћен и нови правопис, а од 1873. носи садашње име. У току наредних пола столећа *Летопис* су уређивали Антоније Хаџић, Јован Бошковић и Милан Савић, а непосредно пред Први светски рат и Јован Савић (1912–1914). Током Првог светског рата часопис је престао са излажењем а његов рад је обновљен 1921. године. Уредник часописа постао је Васа Стајић. Несређене прилике у Матици које су потрајале до 1924, одразиле су се и на *Летопис*, који је нередовно излазио и мењао више уредника. Од 1924. до 1929. године уређивао га је Марко Малетин, да би се затим, у року од четири године, сменило пет уредника. Од 1933. часопис је уређивао Никола Милутиновић. Он га је уређивао, изузев прекида 1936. када то чини Васа Стајић, све до слома Југославије 1941. године. Током раздобља између светских ратова часопис је задржао књижевноисторијски и историјски карактер, као и у раздобљу с краја XIX и почетка XX века. Часопис је наставио са излажењем у социјалистичкој Југославији 1946. године, под уредништвом Живана Милисавца, који је тај посао обављао до 1957. Од 1950. године и покретања *Зборника за друштвене науке Матице српске* он губи историјски карактер, будући да су радови с том проблематиком пребачени у новоосновани зборник. Од тада се у *Летопису* само изузетно објављују радови са тематиком из историје који су својим карактером блиски књижевном изразу (историјски есеји и њима слични радови).

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Полужански, *Библиографија издања Матице српске 1826–1949*. МС, Нови Сад 1950; М. Малетин, *Садржај Летописа Матице српске 1825–1950, I, садржај по писцима*, Нови Сад 1968; Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1950–1965* II, МС, Нови Сад 1973; Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1966–1970* III, МС, Нови Сад 1974; С. Трећаков, *Садржај Летописа Матице српске 1961–1970*, Нови Сад 1977; Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1971–1975* IV, МС, Нови Сад 1979; М. Малетин, С. Марић, Д. Вртунски, *Садржај Летописа Матице српске 1825–1950, II, садржај по струкама*, Нови Сад 1976; Г. Магарашевић, *Содержаније Сербски Летописи от год. 1825–1829*, ЛМС 15 (1829) 135–152; Ј. Суботић, *Содержаније свију части Сербског Летописа от године 1829–1850*, Нови Сад 1851; А. Хаџић, Ђ. Поповић, *Садржај свију Летописа од 1–184. књиге*, ЛМС 185 (1896); М. Савић, *Садржај свију Летописа Матице српске од 186–300*, I (у рукопису, чува се у Матичном архиву).

ЛИТЕРАТУРА: Ж. Милисавац, *Историја Матице српске, 1864–1880*, II, МС, Нови Сад 1992; Ж. Милисавац, *Историја Матице српске, 1826–1864*, МС, Нови Сад 1986; Ж. Милисавац, *Матица српска 1826–1976*, МС, Нови Сад 1976; *Матица српска 1826–1926*, МС, Нови Сад 1927; М. Митровић, *Преглед историјских радова у Летопису Матице српске (1946–1971)*, Зборник МСИ 4 (1971) 219–225; – низ радова о уређивачкој политици *Летописа* објављен је у ЛМС 366 (1950): Т. Петровић, *Јован Суботић као уредник Летописа (1842–1847, 1850–1853)*, 2, 116–127; Ж. Бошков, *Јаков Игњатовић као уредник Летописа*, 2, 128–139; В. Поповић, *Летопис у време Баховог апсолутизма*, 3, 201–209, К. Георгијевић, *Летопис у другој половини XIX века*, 3, 210–228; М. Петровић, *Тихомир Остојић као уредник Летописа*, 4, 275–285; Б. Новаковић, *Летопис крајем XIX и почетком XX века*, 4, 263–274; М. Јовановић, *Летопис после првог светског рата (1919–1929)*, 5, 331–345; Ж. Милисавац, *Летопис Матице српске уочи другог светског рата (1929–1941)*, 6, 405–418); НЕ 2, 558 (У. Џонић); ЕЈ 5, 519–520 (Ž. Milisavac).

Н. Лемајић

НАСТАВА ИСТОРИЈЕ, часопис Савеза историчара Југославије 1–3 (1995–1996). Часопис издаје Друштво историчара Јужнобачког и Срем-

ског округа у Новом Саду. Он унеколико наставља традицију часописа *Настава историје* Савеза друштава историчара Југославије, часописа који је пре разбијања Југославије излазио на српскохрватском, словеначком и македонском језику. Овај часопис је покренут с циљем да се успостави непосредна веза између „историје као наставног предмета и историје као науке". Редакција настоји да садржај часописа прилагоди „потребама процеса наставе историје али и актуелним питањима историјске науке". Први део часописа посвећен је оним истраживачким резултатима који се могу применити у настави, а други део темама из наставне праксе. Наставним потребама прилагођен је садржај и оних одељака који прате научну продукцију. Поред сталних рубрика: *Наука, Настава пракса, Прикази и белешке, Библиографија*, уводе се и нове: *Научни резултати и њихова примена у настави историје, Портрети и разговори*. Редакција нове серије *Наставе историје* успела је да за кратко време окупи већи број угледних сарадника. *Настава Историје* 2 (1995) посвећена је истакнутом педагогу и научнику Лазару Ракићу. Часопис уређује Душан Вујичић, професор историје у средњој школи „Светозар Милетић" у Новом Саду.

ЛИТЕРАТУРА: Настава историје 1 (1995) 5–6.

М. Лазић

NASTAVA ISTORIJE U SREDNjOJ ŠKOLI. Прва серија часописа посвећеног настави историје излазила је у Загребу под насловом: *Nastava historije u srednjoj školi*. Није био дугог века јер га је заменио у основној функцији посредовања између историјске науке и наставе *Историјски преглед* (видети). После прекида 1964–1967. часопис је обновљен под сложеним насловом: *Nastava istorije – Nastava povijesti – Pouk zgodovine – Настава по историја* који је као орган Савеза друштава историчара излазио до 1991. Доносио је поред уобичајених прегледа, осврте на литературу и саопштења са симпозија о настави историје. Од 1995. часопис са истим задатком под насловом *Настава историје* излази у Новом Саду као орган Савеза друштава историчара Југославије (видети).

Р. Шпадијер

НАУЧНИ ЗБОРНИК видети **ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ**

НАША ПРОШЛОСТ – Историјска ревија (прва серија). Историјски архив и Друштво историчара среза Краљево заједнички су покренули овај часопис. Први број изашао је 1964. године. Од 1964. часопис је издавао Историјски архив у Краљеву. До његовог гашења 1974. објављено је шест свезака. Све бројеве уредио је Мирољуб Спасојевић.

Часопис је покренут с намером да објављује „најбоља остварења локалне историографије, области која је иначе била дуго запостављена у нашој историјској науци". Прикупљена архивска грађа и радови објављени у НП послужили би као основа за научне монографије Краљева, Крушевца, Новог Пазара, Чачка и других насеља овог краја. Странице часописа уредништво је уступало и прилозима општијег значаја.

Поред локалних посленика у НП су сарађивали Олга Зиројевић, Хазим Шабановић, Андреј Андрејевић, Реља Новаковић, Климент Џамбазовски, Скендер Ризај, Богумил Храбак, Ђорђе Микић, Коста Милутиновић.

Расправе и чланци, Прилози, Прикази и белешке, најчешће су рубрике ревије НП. Она је редовно пратила све истраживачке радове о локалној историји овог краја. Библиографија бројева који су излазили од 1964. до 1974. објављена је у првом броју друге серије Наше прошлости 1 (1986) 220–224.

ЛИТЕРАТУРА: Наша прошлост 1 (1964) 2.

Р. Михаљчић

НАША ПРОШЛОСТ – Зборник радова Народног музеја и Историјског архива у Краљеву (друга серија). Прву серију НП издавао је Историјски архив у Краљеву, али часопис се угасио 1974. Другу серију НП, после дванаест година, заједнички су обновили Народни музеј и Историјски архив. Док је прва серија доносила углавном радове историјског садржаја, обновљени зборник донекле је изменио физиономију и проширио садржину. Поред историје и историје уметности, он објављује радове из археологије, етнологије и музеологије. „Жеља је издавача да часопис тематском разноврсношћу прилога и савременом ликовном опремом представи све људске делатности које су оставиле трагове на овом подручју и, истовремено, афирмише и популарише музејску и архивску делатност на очувању културне баштине". Зборник окупља сараднике и из других научних установа. У новој серији НП објављивали су Момчило Исић, Богумил Храбак, Љубомир Дурковић–Јакшић, Драгутин Тошић, Миодраг Петровић. Прилози М. Петровића и Љ. Дурковића–Јакшића у бр. 4 (1989), посвећени су обележавању шесте стогодишњице Косовске битке. О раду Народног музеја и Историјског архива у Краљеву писали су Мирослав Стаменовић и Радојица Ћирић.

Рубрике у новој серији НП нису устаљене, али најчешће су *Расправе и чланци* и *Прилози и грађа*. Од 1986. до 1992. године објављено је пет свезака. Уредили су их Благомир Бишевац, Милорад Михаиловић, Радомир Ристић и Радојица Ћирић.

ЛИТЕРАТУРА: Наша прошлост 1 (1986) 2.

Р. Михаљчић

NAŠE STARINE – Годишњак Завода за заштиту споменика културе и природних ријеткости Народне Републике Босне и Херцеговине. Са организованом и систематском заштитом старина на подручју Босне и Херцеговине започео је Земаљски завод за заштиту споменика културе и природних ријеткости ове бивше југословенске републике. Зато је већ 1953. поменута установа покренула и издавање периодичног часописа *Naše starine* који је у својих првих осам бројева (до 1962) излазио као *Годишњак Земаљског завода за заштиту културе и природних ријеткости Народне републике Босне и Херцеговине*, а од 9. до 13. броја (1964–1972) као *Годишњак Завода за заштиту споменика културе СР Босне и Херцеговине*. Послије готово десетогодишње паузе – проузроковане несташицом материјалних средстава – *Naše starine* су у виду двоброја 14–15 (1981) и 16–17 (1986) наставиле да излазе као *Годишњак Завода за заштиту споменика културе, природних знаности и ријеткости Босне и Херцеговине* и, најзад, двоброја 18–19 (1989) као *Годишњак Завода за заштиту културно-историјског и природног насљеђа Босне и Херцеговине*, када су се и угасиле као орган ове научне установе која је још неко вријеме наставила да „животари" без свога основног гласила.

Што се тиче научне физиономије часописа, њу је креирала, по правилу сваке четири године мијењана или дјелимично обнављана Редакција, на челу које су стајали њени главни уредници: Шефик Бешлагић (1953–1968), Џемал Челић (1969–1972) и Љубо Јандрић (1981–1989). Примјетно је да су у првом дванаестогодишњем периоду (1953–1965) у часопису, углавном, појединачно евидентирани и обрађивани споменици културе, док се у другом, нешто дужем, раздобљу (1967–1989) налази нешто концизнија обрада прикупљеног материјала у виду осјетно зрелијих студија и синтеза.

Тематски гледано, на страницама *Naših starina* било је третирано мноштво, за историчара релевантних, области из домена изучавања споменика културе, као што су: теоријске расправе, археологија, архитектура, споменици, епиграфика, слике и скулптура, споменици НОБ-а и књишко-архивски материјал, уз повремено објављивање библиографије радова неких од сталних сарадника овог часописа, па до оних који се односе на садржаје појединих његових бројева. Све је то условило и наслове рубрика: *Споменици културе, Ријеткости и љепоте природе, Служба заштите, Биљешке, Књиге и часописи које се стално срећу у Нашим старинама*, па до оних повременог карактера, какве су на примјер: *Чланци и расправе, Краћи прилози, Грађа, Критике, оцјене и прикази, Објекти природе, Заштита природе и природних ријеткости* и *Библиографија*.

БИБЛИОГРАФИЈА: M. Mujezinović, *Bibliografija radova štampanih u „Našim starinama" I–X po autorima*, Naše starine, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine 10, (1965) 267–274; M. Mujezinović, *Bibliografija radova štampanih u „Našim starinama" I–X po materiji*, Naše starine, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine 10, (1965) 275–283.

ЛИТЕРАТУРА: *Uvodna riječ*, Naše starine, Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu kulture i prirodnih rijetkosti Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1, (1953) 5; *Uz deseti broj „Naših starina"*, Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine 10, (1965) 5; *Riječ redakcije*, Naše starine, Godišnjak Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Bosne i Hercegovine 18–19 (1989) 5.

Ђ. Тошић

НОВОПАЗАРСКИ ЗБОРНИК 1–19 (1977–1995) издаје Завичајни музеј у Новом Пазару, од бр. 11 (1987) Музеј *Рас* у Новом Пазару. „У жељи да се резимирају петогодишњи археолошки радови на овом подручју, Завичајни музеј у Новом Пазару организовао је, октобра 1976. године Симпозијум о Расу и споменицима у долини Рашке". Саопштења са овог научног скупа објављена су у првом броју НЗ. Од тада ово гласило редовно излази једанпут годишње. *Зборник* је тематски веома разноврстан, али резултати археолошких истраживања дали су му печат. Поред археолога *Зборник* окупља историчаре, историчаре уметности и етнологе. Заступљене су све епохе, од праисторије до новијег времена, укључујући и радове о послератним кретањима становништва у овом крају. Запажени су прилози из средњег века и турског доба. *Зборник* је објавио више радова Марка Поповића, Ејупа Мушовића, Олге Зиројевић, Богумила Храбака, Јованке Калић.

НЗ нема сталне рубрике. Оне се уводе од седмог броја, али не покривају укупну садржину *Зборника*. Најчешће су: *Осврти, мишљења, критике, Резултати археолошких истраживања*.

НЗ број 10 (1986) доноси попис радова претходних свезака. Све бројеве НЗ уредио је недавно преминули Ејуп Мушовић.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Преглед објављених радова у првих десет бројева часописа Новопазарски зборник*, Новопазарски зборник 10 (1986) 251–261.

ЛИТЕРАТУРА: Е. Мушовић, *Увод*, Новопазарски зборник 1 (1977) 1–2.

Р. Михаљчић

НУМИЗМАТИЧАР излази у Београду од 1978. године. Издавачи су Народни музеј у Београду и Српско нумизматичко друштво. Први уредник је био Владимир Кондић. Жеља покретача часописа била је да окупи што већи број аутора из земље и иностранства. Чланци се штампају и на страним језицима. *Нумизматичар* наставља традицију часописа *Нумизматичар – часопис за антички и стари југословенски новац*, чија су два броја изашла 1933. и 1935. године. Овај *Нумизматичар* је имао за циљ да поред научног материјала доноси и новости са нумизматичке пијаце.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Петровић, *Уводна реч*, Нумизматичар – часопис за антички и стари југословенки новац 1 (1933) 5; В. Кондић, *Предговор*, Нумизматичар 1 (1978) 7.

С. Рудић

ПРИЛОЗИ – Института за историју у Сарајеву су почели да излазе 1965. године и закључно са 1989–1990. појавило се 25–26 бројева. Издавач им је од почетка Институт за историју радничког покрета из Сарајева, а од броја 9, 1 (1973) Институт за историју, Сарајево. Све до 1973. објављиван је по један број годишње, 1973. и 1974. појавила су се по два броја, за године 1975–1976. штампан је двоброј 11–12, за 1978. такође двоброј 14–15, 1983. часопис није изашао, а после тога је уредно издаван до 1989–1990. када се појавио двоброј 25–26. Одговорни уредници часописа били су Енвер Реџић до 1971, затим Никола Бабић (1971–1975), Џевад Јузбашић (1976–1978), Нусрет Шехић (1979–1983), Ибрахим Карабеговић (1984–1990).

Прилози су покренути да би у њима сарадници Института за историју радничког покрета могли да објављују своје мање радове. „Садржај, профил и ниво публикације биће одређени прије свега научно-истраживачким програмом Института". Тај програм „обухвата капитална питања из историје настанка и развитка радничког покрета у Босни и Херцеговини, народноослободилачког рата и револуције, као и периода изградње социјалистичког друштва". Када је издавач *Прилога* постао Институт за историју, часопис је добио општеисторијски карактер, поклањајући пажњу прошлости Босне и Херцеговине од најстаријих периода до најновијих догађаја.

Прилози су од почетка имали четири рубрике: *Чланци и студије, Прилози, Прикази* и *Осврти*. Од бр. 3 (1967) уводи се нова рубрика: *Из Института*. Повремено се појављују рубрике *Дискусија* и *Библиографија*, а од бр. 23 (1987) рубрике *Чланци и студије* и *Прилози* су спојене, а нова рубрика је добила назив *Чланци и прилози*. Часопис је формата Б–5, у просеку има 416 страница, а тираж му је 1 000 примерака. Четири броја су штампана ћирилицом. У првој и најважнијој рубрици објављивано је од 5 до 12 радова, у другој просечно 4–5 прилога, у трећој 6–17 приказа значајнијих књига (које се односе пре свега на Босну и Херцеговину) и осврте (обавештења о научним скуповима, конгресима, саветовањима, округлим столовима и сл.). Читаоци су континуирано, из године у годину, обавештавани о раду Института. У повременој рубрици *Библиографија* објављени су: *Библиографија „Прилога" 1965–1974*, 10–1 (1974); *Библиографија „Прилога" Института за историју у Сарајеву 1965–1982*, 20 (1984); *Прилози за библиографију написа о Босни и Херцеговини објављених у бечком листу Ostdeutsche Rundschau 1890–1918*, 16 (1989); *Библиографија издања Института за историју у Сарајеву и објављених радова сарадника Института 1959–1978*, 14–15 (1978); *Библиографија радова Милорада Екмечића, Нусрета Шехића и Расима Хурема*, 23 (1987).

Аутори написа у *Прилозима* су најчешће сарадници Института за историју у Сарајеву, затим остали историчари из Сарајева и Босне и Херцеговине. Далеко је мање сарадника из Загреба, још мање из Београда и само спорадично из Македоније и Словеније. Објављено је десетак радова аутора из иностранства.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. Врдољак, *Библиографија „Прилога" 1965–1974*, Прилози 10, 10 (1974) 463–480; Б. Миличић, *Библиографија издања Института за историју у Сарајеву и објављених радова сарадника Института 1959–1978*, Прилози 14, 14–15 (1978) 471–575; Т. Кларић, *Библиографија „Прилога" Института за историју у Сарајеву (1965–1982)*, Прилози 20 (1984) 243–308.

Т. Миленковић

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СОЦИЈАЛИЗМА (ПРИЛОЗИ ИС) излазили су од 1964. до 1982. године у Београду. Првих осам година објављиван је сваке године по један број, а затим је из финансијских разлога настала трогодишња

пауза, тако да се бр. 9 појавио 1974. бр. 10, 1976, а двоброј 11–12, 1982. године. Главни и одговорни уредник часописа непрекидно је био Перо Дамјановић. *Прилоге* је почело да издаје Одељење за историју међународног радничког покрета и развој социјалистичке мисли Института за раднички покрет у Београду, затим је од бр. 3 (1966) издавач Институт за раднички покрет и, на крају, од бр. 6 (1969) Институт за савремену историју.

Часопис је покренут с намером да се у њима публикују резултати истраживања из историје „међународног радничког покрета и социјалистичке мисли – у њиховом историјском, теоријском и актуелном значењу" и „да се стручно оцењују и разматрају питања општег методолошког, историјског и теоријског карактера, актуелна у проучавању радничког и социјалистичког покрета и марксизма уопште". Сем тога, *Прилози* су имали циљ „да обавештавају о делатности научних установа у свету које се баве изучавањем историје радничког покрета и социјализма" (бр. 1, 9–10).

Прилози су брзо почели да мењају своју садржинску физиономију. Већ 1966–1967. у њима се срећу радови из историје југословенског радничког покрета, а када је 1968. престао да излази зборник радова *Историја радничког покрета*, који је од 1965. издавало Одељење за историју југословенског радничког покрета Института за раднички покрет, *Прилози* су у потпуности преузели његову проблематику и она постаје доминирајућа. Часопис је у почетку имао четири рубрике: *Расправе – чланци, Документи и сећања, Осврти – прикази, Саопштења и информације*. Међутим, никако није успевао трајније да се задржи на једној садржинској структури. Изузимајући донекле прву рубрику, све остале су мењане: неке су укидане па поново враћане, друге спајане, трећима су мењани наслови, а појављивале су се и нове. *Саопштења* су већ у бр. 2 (1965) прерасла у посебну рубрику, да би од бр. 9 (1974) била „утопљена" у прву рубрику. Нове посебне рубрике су *Осврти, Научни скупови, Полемика, Хронологија* и *Библиографија*. Поједини бројеви имају тематски карактер. Тако је бр. 2 (1965) највећим делом посвећен Првој интернационали, бр. 5 (1968) Октобарској револуцији у Русији, бр. 8 (1971) В. И. Лењину (100 година од рођења) и Париској комуни.

Сем најважнијих научноистраживачких студија, расправа, чланака и саопштења, часопис је кроз критике и приказе непрекидно пратио најважнију европску и југословенску историографску продукцију из области радничког покрета и социјалистичке мисли. Од бр. 2 *Прилози* добијају сталну рубрику *Библиографија*. Већ 1965. објављена је Библиографија радова о Првој интернационали, а у бр. 5 (1968) Југословенска библиографија књига и брошура о Октобарској социјалистичкој револуцији штампаних 1945–1966. У бр. 7 (1970) дата је Библиографија радничког покрета и КПЈ до 1941, у бр. 8 (1971) презентирана је југословенска библиографија о Лењину 1945–1968. (избор књига и часописа). У бр. 9 (1974) објављена је страна литература о Ј. Б. Титу. Осталих година, када нису објављиване тематске библиографије, *Прилози* су публиковали југословенску библиографију књига о радничком покрету штампаних претходне године. У бр. 6 и 7 објављена је Хронологија најважнијих догађаја друштвенополитичког развитка Југославије 1943–1953, а у бр. 9 Хронологија живота и револуционарне делатности Ј. Б. Тита.

У *Прилозима* су сарађивали научни радници из целе Југославије, али највише из Београда. Часопис је био отворен сарадницима и из иностранства. У њему су објављена 34 рада 26 аутора из 11 земаља (10 радова из СССР-а, 5 из ЧССР, 4 из Немачке, по 3 из Пољске и Француске, по 2 из Бугарске, Аустрије и Мађарске и по један из Велике Британије, Румуније и Норвешке).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Двадесет година Института за савремену историју 1958–1978*, (1979) 55–65, 110; *Садржај „Прилога" од 1–9*, Прилози ИС 10 (1976) 595–605.

Т. Миленковић

ПРИЛОЗИ ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР (ПРИЛОЗИ КЈИФ) излазе у Београду од 1921. до данас, са дужим прекидом од 1941. до 1953. Последња свеска изашла је 1993. као двоброј 57–58 за 1991–1992. годину.

Оснивачи часописа су Павле Поповић, Веселин Чајкановић, Владимир Ћоровић, Милош Ивковић и Тихомир Ђорђевић. П. Поповић је уредио првих 19 свезака (1921–1941). Као сауредници помагали су му Тихомир Ђорђевић, Драгутин Анастасијевић, Веселин Чајкановић, Владимир Ћоровић, Павле Стевановић, Урош Џонић, Фехим Бајрактаревић и Драгољуб Павловић. Уређивање обновљеног часописа (1954) поверено је Николи Банашевићу, Драгољубу Павловићу и Виду Латковићу, затим Димитрију Вученову (1966), Мирославу Пантићу (1966) и Владану Недићу (1967). Од 1980. М. Пантић је одговорни уредник часописа.

Обновљени часопис издавала је Катедра за историју југословенских књижевности уз сарадњу катедара за живе језике и књижевност Филозофског, потом Филолошког факултета у Београду. Од 1967. *Прилози* су гласило Друштва за српскохрватски језик и књижевност СР Србије и Друштва за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе.

За време и непосредно после Првог светског рата престали су да излазе многи страни, пре свега руски часописи који су се бавили питањима словенске науке. Највећи је губитак у *Архиву за словенску филологију* (Archiv für slavische Philologie) који је уређивао Ватрослав Јагић. Недостатак домаћих и гашење страних славистичких часописа подстакли су П. Поповића и његове сараднике да покрену гласило које би неговало културно-историјске науке. *Прилози* су били отворени за домаће и стране истраживаче. Сарадницима се препушта избор језика и писма за штампање њихових радова. „Домаћа историја улази у програм толико исто можда као и књижевност, и у целом обиму свом: – политичка историја, културна, историја цркве, историја уметности" (П. Поповић). У *Прилозима* су сарађивали многи истакнути историчари и историчари уметности.

Расправе и *Ситни прилози* у старој серији и, *Чланци и расправе* и *Прилози и грађа* у новој серији, рубрике су у којима се, зависно од обима, објављују истраживачки радови. *Прикази и критике* (*Књиге и реферати* у старијој серији), *Белешке и осврти*, *Часописи*, *Зборници*, *Библиографија* рубрике су преко којих *Прилози* организовано прате научну продукцију.

ЛИТЕРАТУРА: П. Поповић, *Уводна реч*, Прилози КЈИФ 1 (1921) 1–6; ЕЈ 6, 617 (S. Kostić); Ђ. Живановић, *Павле Поповић и његови „Прилози"*, Студије и грађа за историју књижевности, Зборник радова 2 (Београд 1986) 269–295.

Р. Михаљчић

ПРИЛОЗИ за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином (**POF**) 1–38 (1950–1990). Од броја 8–9 (1958–1959) када уређивање преузима Хазим Шабановић часопис добија скраћени назив *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Часопис издаје Оријентални институт у Сарајеву који се развио из Турског архива Земаљског музеја. „Бивши Турски архив је, природно, посветио пажњу публикацији турских докумената за историју наших народа. Оријентални институт треба да настави и прошири тај рад" изучавањем оријенталних утицаја, односно оријенталне књижевности и уметности у нашим крајевима.

Први бројеви часописа најчешће су били рашчлањени на следеће одељке: *Расправе и чланци*, *Ситнији прилози*, *Преводи*, *Дискусија*, *Библиографија*, *Оцјене и прикази*. Тематика часописа проширивала се у складу са његовим називом. Он објављује радове из арабистике, туркологије, иранистике и исламистике. Постепено се смањивао број чланака из историје о чему сведочи нова тематска подела часописа од броја 27 (1977) на *Филологију* и *Историју и дипломатику*. Часопис прати домаћу и страну научну продукцију из оријенталистике. Објављене су библиографије радова Глише Елезовића: 14–15 (1964–1965) 425–443, Ванча Бошкова, Мухамеда Мујића и Недима Филиповића: 34 (1984) 201–212, 213–220, 221–228 и Алије Бејтића: 37 (1987) 203–210. POF 12–13 (1962–1963) доноси списак претходних бројева. Повремено се објављују пописи издања Оријенталног института и библиографија југословенске оријенталистике.

Поред осталих са овим часописом сарађивали су Бранислав Ђурђев, Хамид Хаџибегић, Глиша Елезовић, Хазим Шабановић, Недим Филиповић, Хамдија Крешевљаковић, Мухамед Мујић, Фехим Бајрактаревић, Халил Иналџик, Алија Бејтић, Адем Ханџић, Мехмед Беговић, Петар Момировић, Верена Хан, Суђеска Авдо, Хасан Калеши, Ђоко Мазалић, Тома Поповић, Ахмет Аличић, Јован Трифуноски, Душанка Бојанић, Александар Матковски, Миленко Филиповић, Олга Зиројевић, Ванчо Бошков, Момчило Стојаковић, Мирјана Живојиновић, Скендер Ризај, Борис Нилевић.

Први број часописа штампан је ћирилицом, остали латиницом. Уређивали су га Бранислав Ђурђев, Хазим Шабановић, Салих Алић, Сулејман Гроздanić, Теуфик Муфтић, Адем Ханџић и Ахмет Аличић.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Ђурђев, *Уз први број*, ПОФ 1 (1950) 5–6; *Osvrt na neke probleme časopisa*, POF 5 (1955) 369–372; S. Grozdanić, *Orijentalni institut u Sarajevu*, POF 25 (1975) 13–25.

Р. Михаљчић

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ (ПРИЛОЗИ ПНП). Имајући у виду значај народне поезије, мања група културних посленика решила је да организује прикупљање и проучавање народне епике. Ова група деловала је од новембра 1932. Она је у облику упитника израдила упутство за прикупљање грађе о народном стваралаштву. На основу ових упитника, у Етнографски музеј почели су да пристижу извештаји. Због повећаног интересовања и претходних научних резултата о народном стваралаштву, осетила се потреба за покретањем гласила које би било посвећено проучавању народне епике и патријархалне културе.

Има неке симболике у чињеници да су *Прилози* почели да излазе 1934, на стогодишњицу смрти епског певача Филипа Вишњића. „Колико је мени познато, овај часопис ће бити једини те врсте у целом свету", приметио је у уводној речи Герхард Геземан.

Прилози су редовно излазили два пута годишње, у свескама обима 7 до 8 табака са устаљеним рубрикама: *Чланци и расправе*, *Ситни прилози*, *Извештаји*, *Реферати*, *Белешке*, *Библиографије*. Часопис су уређивали Радосав Меденица (одговорни уредник и власник) и Алојз Шмаус. Помагали су им Миодраг Лалевић и Радосав Бошковић. Своје радове у *Прилозима* су објављивали Матија Мурко, Тихомир Ђорђевић, Драгутин Костић, Алојз Шмаус, Бранислав Крстић, Герхард Геземан, Миленко Филиповић, Хенрих Барић, Глиша Елезовић, Александар Белић, Богдан Поповић, Веселин Чајкановић – да издвојимо имена познатијих сарадника часописа. Фолклору су се окретали и историчари Станоје Станојевић, Владимир Ћоровић, Михаило Динић и Васо Чубриловић.

Кратким белешкама, Редакција је организовано пратила домаћу и страну научну продукцију. Часопис је излазио шест година. Угасио се 1939. Приликом бомбардовања уништена је прва свеска за 1940. годину. Прилози ПНП је најчешћа скраћеница овог гласила.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Геземан, *Реч унапред*, Прилози ПНП 1, 1 (1934) 144; Р. Меденица, А. Шмаус, М. Лалевић, Р. Бошковић, *Ради објашњења*, Прилози ПНП 2, 1 (1935) 144; М. Матицки, *Прилози проучавању народне поезије (1934–1939)*, Научни састанак слависта у Вукове дане 9 (1980) 361–368.

Р. Михаљчић

РАД ВОЈВОЂАНСКИХ МУЗЕЈА (РАД ВМ) излази као гласник музеја у Војводини. Први број се појавио 1952. године, а до сада је изашло 37 бројева. Часопис објављује радове из области историје, археологије, музеологије, историје уметности, етнологије, антропологије и прати и делатност музеја у Војводини. Претежно се објављују радови музејских радника из Војводине. Уредник часописа од првог до двоброја 18–19 био је Рајко Веселиновић, уједно и управник Војвођанског музеја, потом су се на овом послу сменили Милан Вранић (20–23/24) и Мирјана Малуцков (25–31). Од 32. броја часопис уређује Велика Даутова-Рушевљан (заједно са Љубивојем Церовићем од броја 34). Библиографија радова у часопису објављена је у бројевима 10 и 20. Библиографски подаци груписани су по струкама и ауторима. У оквиру рубрике *Прикази и оцене* часопис прати научну продукцију са тежиштем на радовима везаним на неки начин за музејску делатност, као и значајне изложбе музеја у Војводини.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова штампаних у првих десет свезака Рада војвођанских музеја 1–10*, Рад ВМ 10 (1961) 271–293; *Библиографија радова Рада војвођанских музеја 11–20*, Рад ВМ 20 (1971) 415–426; Б. Идвореан-Стефановић, *Библиографија радова штампаних у Раду војвођанских музеја св. 21–30*, Рад ВМ 30 (1987) 333–338.

ЛИТЕРАТУРА: М. Митровић, *Историографски радови у Раду војвођанских музеја 15–17 (1966–1968); 18–19 (1969–1970); 20 (1971)*, Зборник МСИ 11 (1975).

Н. Лемајић

RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI (RAD JAZU), орган Академије у коме се објављују радови чланова и других научника прочитани или приказани на седницама Академије или њених делова (разреди, одјељења). Почео је да излази непосредно по оснивању Академије, прва књига је објављена 1867, а број 418 је носила последња свеска унета у преглед издања ЈАЗУ из 1986. Од 60. књиге, објављене 1882, уведена је подела на разреде који су обухватали већи број научних дисциплина: разреди филологично-хисторички и филозофичко-јуридички. Од књиге 64 почиње двострука нумерација, уз број у низу свих *Radova* наводи се и број у низу разреда. Од 1935. појављује се и Умјетнички разред.

У вези са променама у структури и организацији Академије после Другог светског рата дошло је до промена у издавању *Rada*. Од 270. књиге *Rad* се везује за одјељења: за филозофију и друштвене науке, за језик и књижевност, за филологију, за филозофијске, хисторијске, правне, друштвене и економске науке, у којима књиге поред општег броја добијају и посебне бројеве који почињу од 1. Касније су уведене серије за музичке умјетности и за савремену књижевност.

Rad је у свим периодима доносио студије за које српска историографија може бити заинтересована. Поред мањег броја посвећених непосредно српским темама, ту су радови који се тичу Јужних Словена уопште, затим они који су од значаја за историју српског живља у Хрватској, као и све што се односи на југословенство и живот у заједничкој држави.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Popis izdanja JAZU 1867–1985. U povodu 120. godišnjice osnutka JAZU I*, Zagreb 1986, 1–81 (преглед садржаја свих књига Rada 1–418).

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 7, 7 (N. Rojnić).

С. Ћирковић

РАДОВИ Научног друштва Босне и Херцеговине, Академије наука и уметности Босне и

Херцеговине **(РАДОВИ НД БиХ + АНУБиХ).** *Радови* излазе од 1953. године као редовна публикација Научног друштва БиХ у три одјељења: Одјељење медицинских наука, Одјељење историјско-филолошких наука и Одјељење привредно-техничких наука. Први уредник је био Бранислав Ђурђев. Са оснивањем Академије наука и умјетности БиХ 1966. године, *Радови* постају њено издање и излазе у пет одељења: Одјељење природних и математичких наука, Одјељење друштвених наука, Одјељење медицинских наука, Одјељење техничких наука и Одјељење за књижевност и умјетност.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Преглед издања Научног друштва Босне и Херцеговине и Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине*, Сарајево 1976.

С. Рудић

РАТНИК, месечни војни часопис дуге традиције и великог угледа, који је имао веома важну улогу у војној историји, организацији и усавршавању официрског кадра најпре српске, а затим и југословенске војске. Осим тога, значајан је и за историјску науку, посебно војну историју јер је објављивао и радове о ратовима, појединим биткама, сведочења учесника, грађу и сл. У време појављивања *Ратник* је, како је у заглављу стајало, био „лист за војне науке, новости и књижевност". Основан је као месечник указом кнеза Милана Обреновића 1879. године. Најзаслужнији за његово покретање, истовремено и први уредник, био је тадашњи министар војни, пуковник Јован Мишковић, касније генерал, члан Српског ученог друштва и Српске краљевске академије (од 1892) и њен председник (1900–1903). Мишковић је иначе био љубитељ историје и старина и писац низа радова из тих области, иако је главнина његових текстова била војностручног и географског садржаја.

У почетку је *Ратник* био истовремено и службени војни лист који је објављивао владареве и министра војног указе, законе, прописе, унапређења и сл. Када је 1881. установљен Службени војни лист, *Ратник* се посветио искључиво војнонаучним, стручним и историјским питањима, пратећи истовремено и иностранa војна достигнућа. Пошто га је издавао Главни ђенералштаб, уређивало га је његово Историјско одељење на челу са генералштабним официром, најмање у чину потпуковника. Излазио је од 1879. све до 1941. са прекидима само за време ратова које је Србија водила. Тако је престао да излази 1912, поново се појавио 1913, да би у јулу 1914. опет био угашен силом прилика. После завршетка рата покренут је поново тек 1921, од када излази редовно све до 1941, али сада као лист Југословенске војске.

Ратник је штампан на 6–8 табака једанпут месечно и обрађивао је теме из ратне вештине, стратегије и тактике ратовања, историје ратова, родова и служби, технике, пратио редовно војну литературу, доносио домаће и стране библиографије и приказе домаћих и страних војних дела. У оквиру 55 годишта изашло је око 660 свезака часописа. Најчешћи сарадници су наравно били официри и други војни и цивилни стручњаци. Са темама из војне историје или проблематике блиске њој, у *Ратнику* су сарађивали и своје радове објављивали истакнути историчари као Стојан Новаковић, Глиша Елезовић, Станоје Станојевић, Фердо Шишић и други. Осим тога, у издању *Ратника* штампано је преко стотину посебних књига, као и велики број географских и војних карата.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица о 25-ој годишњици*, Ратник за 1904; Е. Белић, *Педесетогодишњица Ратника*, Ратник 12 (1929) 1–4; НЕ 3, 674 (У. Џонић); ЕЈ 7, 50 (S. Kostić).

А. Веселиновић

РАШКА БАШТИНА је зборник радова који повремено издаје Завод за заштиту споменика културе у Краљеву. Први број објављен је о десетогодишњици рада ове установе (1975), други о петнаестогодишњици (1980), а трећи (1988), посвећен је обележавању шест векова од Косовске битке.

Завод је покренуо РБ како би резултати рада на заштити културне баштине били доступни науци, култури, друштву. РБ „биће отворена за свакога ко се бави изучавањем културне прошлости, првенствено старе Рашке и западног дела моравске Србије". Обимне и садржајно разноврсне свеске овог повременика окупиле су завидан број истакнутих истраживача. Уредили су их Радомир Станић и Слободан Ђорђевић.

Р. Михаљчић

САОПШТЕЊА је почео да објављује Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, 1956. године. Пет година касније Завод је променио име, које је остало до данас: Републички завод за заштиту споменика културе Србије. *Саопштења* су у почетку замишљена као зборник радова, који су написани а нису објављени, од оснивања Завода (1948) до покретања часописа. Како је уредништво нагласило, циљ им је био да тим путем обавесте и упознају друштвену заједницу са стањем нашег културног наслеђа и радом на његовој заштити, настојећи да се првенствено објављују изворни материјали.

Од 1956. до 1981. године изашло је свега 13 бројева, а после 1981. овај зборник радова је прерастао у часопис који редовно излази, једанпут годишње, осим 1988–1989. и 1990–1991, када су изашли двоброји. Штампан је са пуно илустрација, скица и цртежа. Први уредник је био Милорад Панић–Суреп, кога је на положају руководиоца Завода заменила Разуменка Петровић (1961–1968), а њу Вељко Ђурић (1969–1977). Од 1978. до 1984. уредник је био Јован Секулић, а од 1985. Радомир Станић.

Неколико годишта овог часописа изашло је у облику монографија посвећених појединим темама, било као ауторско дело појединца или више аутора. Тако су поједини бројеви посвећени: Манасији, Студеници, црквама брвнарама у Србији, итд. Таквих бројева је до сада било свега седам, и то 2, 3 (1957), 5 (1962), 6 (1964), 7 (1966), 11 (1978) и 12 (1979). Остали бројеви који нису били тематски, објављивали су расправе и чланке наших најпознатијих истраживача историје уметности, археологије, историје и конзерваторске технике. Мањи део простора је посвећен приказима нових књига на тему конзерваторства.

За боље упознавање садржаја часописа до сада је два пута објављивана библиографија објављених радова, и то у бројевима 10 (1974) и 20–21 (1988–1989), где је садржај ранијих бројева изложен тематски и хронолошки а у оквиру тих одредница азбучним редом по ауторима.

БИБЛОГРАФИЈА: *Библиографија чланака штампаних у „Саопштењима" од књиге I до IX*. Саопштења 10 (1974) 271–298 (Г. Марјановић); *књиге I–XIX*, 20–21 (1988–1989) 305–322 (Г. Марјановић).

Г. Пиљак

СБОРНИКЪ РУССКАГО АРХЕОЛОГИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА ВЪ КОРОЛЕВСТВѢ С.Х.С. Сразмерно бројна група руских научника у емиграцији образовала је у југословенској држави Руско археолошко друштво са задатком да обједињује и подстиче рад чланова на проучавању руских и локалних старина. Председник Друштва био је А. Л. Погодин, а као орган је служио *Зборник* од кога су изашле само три свеске: I 1927, II 1936. и III 1940. године. У складу са програмом Друштва и активношћу чланова, који су већином наставили да се баве руском историјом, *Зборник* као периодична публикација, имао је део посвећен руским темема и део у коме су обрађивани проблеми античке и јужнословенске историје. За српску историју су значајне нарочито студије оних чланова Друштва који су све више укључивали у свој рад балканску и византијску тематику, као што су били Сергеј Смирнов, Владимир Мошин, Александар Соловјев, Алексије Олесницки. Георгије Острогорски. Смирнов је колекцијом копија натписа из српских цркава (III, 101–124) положио основе српској епиграфици. Друга свеска објављена 1936. имала је унеколико модификован наслов Юбилейный сборник Русского археологического общества в Королевствѣ Югославии, који се често цитира и у библиотекама води као самостална публикација.

ЛИТЕРАТУРА: *История Общества*, Сборникъ 1 (1927) 5–8.

С. Ћирковић

СВЕСКЕ, гласило Друштва историчара уметности Србије основаног 1964. *Свеске* су покренуте на основу одлуке Скупштине Друштва од 19. марта 1976. „Замишљено је да овај, по облику и обиму сразмерно скроман часопис, не понавља концепте постојећих наших стручних гласила утврђених профила и намене, већ да као једна врста историјско-уметничке хронике буде спона између струке и свих друштвених области у којима данас делују историчари уметности". Програм *Свезака* је објављен у првом броју штампаном 1977. Часопис је првобитно излазио четири пута, а потом једном годишње. До сада су изашла 23 броја. У *Свескама* се објављују стручни прилози историчара уметности, експозеи магистарских и докторских теза, пописи дипломираних историчара уметности, магистара и доктора наука.

М. Тимотијевић

СПОМЕНИК Краљевско-Српске Академије, Српске Краљевске Академије, Српске академије наука, Српске академије наука и уметности. *Споменик* је као редовна публикација основан законом из 1886: „А објављивање докумената и грађе бива у Споменику Краљевско-Српске Академије" (чл. 9). Имену, садржини, па и опреми били су узор слични периодици других академија, нарочито бечке. Почео је да излази 1888, а прва свеска са историјском грађом појавила се 1890. Од 1896. уведена је подела на Први и Други разред, за природно-математичке, односно филолошко-историјске и филозофске науке. Од књиге 31 уведена је двострука нумерација, поред броја у низу свих *Споменика* наводи се број књиге у одговарајућем разреду. Уобичајено је остало цитирање општег броја *Споменика*. У периоду после Другог светског рата угасио се Споменик Првог разреда, а Споменик Другог разреда завршио се књигом 77 (1949). У другој серији *Споменик* је везан за

Одељење друштвених наука и поред општег броја књиге носи ознаку нове серије (н. с.) 1–24. Од 1981. *Споменик* издаје Одељење историјских наука и поред општег броја књиге носи број свеске у серији историјских наука, који се претежно цитира у литератури, мада је, нарочито код нове серије Одељења друштвених наука, често и цитирање општег броја.

Као *Споменик* 44 почела је да се штампа књига хиландарских повеља коју је припремио Љубомир Ковачевић. Он је припремљене текстове и коректурне отиске уступио Стојану Новаковићу, који у својој књизи *Законски споменици српских земаља средњега века* (Београд 1912) штампа известан број повеља и наводи као издање *Споменик* 44. Међутим, та књига *Споменика* никад није штампана, остао је у Архиву САНУ први табак коректурних отисака. Иако је број 44 (38) добила књига са другим садржајем (1922), дешавало се да у литератури буде цитирано Ковачевићево неостварено издање. У једном *Прегледу издања САНУ 1847–1959* (Б. Лежимирац, 1961) наведена је као књига 86 (67) из 1937. са 83 стране (текстови Р. Шмита и С. Станојевића), али то издање се никад није појавило.

Споменик је задржао своју основну физиономију, мада није доносио искључиво објављивану грађу, него и студије и текстове који се непосредно на грађу ослањају или је приказују. Преко 100 књига *Споменика* представља драгоцену ризницу изворног материјала и један од стубова на који се ослањала српска историографија у своме развоју.

ЛИТЕРАТУРА: *Преглед издања Академије 1886–1986*, књ. 1, 1886–1947 (Љ. Никић, М. Жегарац) 47–52, Београд 1986. Садржину *Споменика* дају Прегледи издања из 1936, 1961; EJ 7, 504, (S. Kostić).

С. Ћирковић

СРЂ – Лист за књижевност и науку. Излазио је у Дубровнику два пута месечно од 15. фебруара 1902. до 15. јуна 1908. године. Прилози су објављивани ћирилицом и латиницом. Оснивач, власник и одговорни уредник од почетка до смрти (1904) био је новинар и политичар Антун Фабрис а после су се смењивали: Михо Вакети, Кристо Доминковић и Антоније Вучетић. *Срђ* је био гласило претежно српских (православних и римокатоличких) кругова у Далмацији. Уредници листа окупљали су сараднике из свих југословенских центара. *Срђ* је доносио прилоге из домаће али и из страних књижевности и колико је било могуће пратио збивања у култури и књижевности у свету, посебно у словенским земљама. После објављивања Споменице о паду Дубровачке републике (1808–1908), коју је чинило првих пет бројева за 1908. годину, изгледа, нарочито после анексије Босне и Херцеговине (1908), није више било могућности за објављивање овог листа. За историографију значајни су прилози о прошлости Дубровника, а посебно публиковање докумената из Хисторијског архива у Дубровнику, писаних ћирилицом средњовековним српскохрватским језиком.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 332 (М. Решетар); EJ 8, 106 (S. Vereš).

Д. Синдик

СТАРИНАР се појавио 1. фебруара 1884. по старом, односно 20. јануара по новом календару, као орган Српског археолошког друштва. Први његов уредник је био Михаило Валтровић „чувар народног музеја", остали чланови Уредништва били су: Драгутин С. Милутиновић, Јован Бошковић, Јован Драгашевић, Јован Жујовић, Љубомир Ковачевић, Милан Ђ. Милићевић, архимандрит Нићифор Дучић и Светомир Николајевић. М. Валтровића је на месту уредника 1907. заменио Милоје Васић до 1911, када је *Старинар* због рата престао да излази. Нови уредник је био Никола Вулић (1922–1930), а после њега Владимир Р. Петковић (1931–1940. и 1950–1953), Ђурђе Бошковић (1954–1968. и 1970–1979), Радивоје Љубинковић (1969), Борислав Јовановић (1980–1985), Владимир Кондић (1986–1991) и Петар Петровић од 1992. Овај наш први стручни часопис не само из области археологије, већ и историје, историје уметности, етнологије, музеологије и других сродних научних дисциплина, појавио се касније од сличних му у суседним балканским земљама. Разлога за такво кашњење је било доста а првенствено зато што није било стручњака школованих за права истраживања из тих области. Први циљ му је био да објави резултате истраживања наших научника, с обзиром на то да је Србија била пребогата остацима своје прошлости од преисторије до скорашњих дана, да упозна и нашу и страну јавност с нашом прошлошћу и обрнуто, да наше људе упозна с прошлошћу других народа и њихове везе с нама. Ни други задатак није био мање важан: да упозори на чување материјалних остатака из прошлости, којих је било на све стране.

Излазио је првих девет година по четири свеске за једну годину а 1893. и 1894. по две свеске, док је број за 1895. изашао као један том. Штампан је на 1/8 фолио формата, често с илустрацијама, цртежима и мапама. До прекида у излажењу је дошло 1896. и тек је 1901. објављена друга свеска за 1893. Следећи број се појавио тек 1906. и то као *Старинар новог реда* с новом нумерацијом, уз који је штампан и посебан додатак с посебном пагинацијом. И овај „нови" *Старинар* је каснио, тако да је 6. том за 1911. изашао тек 1914. Рат је

направио нови прекид, па је почео да излази тек 1922. као *Трећа серија*. Ни овај *Старинар* није излазио редовно, па је у периоду од 1922. до 1940. изашло свега 13 томова од 1 до 15, тако што су томови 8–9 и 10–11 били двоброји. Последњи 15 за 1940. изашао је за време окупације 1942. У међуратном периоду издавач је био Археолошко друштво у Београду до 1931, а од 1932. до 1940. опет Српско археолошко друштво. Други светски рат је прекинуо излажење *Старинара* за десет година. Први том 4. серије као *Старинар нове серије* појавио се 1950. у измењеном облику, на 1/4 фолио формата и тако је излазио до тома 15–16 (1964–1965) када се вратио на пређашњи облик. Од броја 1 до 10 издавао га је Археолошки институт САН, од 11 до 30 Археолошки институт а од тома 31 Археолошки институт у Београду.

За протеклих 110 година излажења, ако узмемо у обзир 32 године неизлажења, углавном из материјалних разлога и два светска рата, изашло је равно 50 томова, богатих материјалом и научним радовима из наше прошлости. До последњег броја 43–44 (1992–1993) објављено је око 2 500 радова и стручних прилога, од тога само у последњих 45 година око 1 500. Размењује се са преко 200 институција широм света. Од броја 7–8 (1956–1957) непрекидно излази библиографија радова из области историјских наука од преисторије до XVII века, објављених код нас што од стране наших што страних научника о нашој земљи. Последња два броја, 42 (1991) и 43–44 (1992–1993), су изашла на страним језицима, углавном на енглеском, осим рубрике критике и прикази.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Мандић, *Библиографија Старинара 1884–1940*, 5–6 (1954–1955) 407–443: Н. Мандић, *Библиографија Старинара 1950–1984*, 35 (1984) 169–230.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 8, 133 (S. Kostić); J. Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984, 616; [М. Валтровић], *Приступ* 1 (1884) 1–2.

Г. Пиљак

STARINE JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI (STARINE JAZU), периодична публикација Академије установљена на самом почетку рада са задатком да објављује разноврсну научну грађу, у којој су историјски извори увек заузимали важно место. Као и аналогне публикације у другим академијама (бројне Denkschriften, Споменик и др.) и *Starine* се нису ограничавале искључиво на публиковање грађе, већ су доносиле и прилоге који претежним делом саопштавају грађу или им грађа у документацији представља основну вредност. *Starine* су почеле да излазе 1867, а последња књига у опису издања из 1986. носила је број 59. Све до реорганизација после Другог светског рата *Starine* су излазиле као колекција целокупне Академије. Од књиге 43 (1951) као издавач се наводи Одјел за филозофију и друштвене науке, од књиге 51 Одјел за друштвене науке.

У првом периоду излажења у *Starinama* је објављен знатан број старих српских историјских и књижевних текстова. Међу сарадницима су тада били Ђура Даничић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић и др. И у каснијим књигама *Starina* налазе се извори и грађа за коју српски историчари морају бити заинтересовани.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Popis izdanja JAZU 1867–1985. U povodu 120. godišnjice osnutka JAZU I*, Zagreb 1986, 131–144 (преглед садржаја свих књига Starina).

С. Ћирковић

СТАРИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ (СТАРИНЕ КМ) је часопис замишљен као редовна годишња публикација Обласног, касније Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, али се није појављивао сваке године. Изашли су следећи бројеви: 1 (1961), 2–3 (1963), 4–5 (1968–1971) – уредник М. Ивановић, 6–7 (1972–1973) – уредник М. Фолић, 8 (1987) и 9 (1989–1990) – уредник С. Шеху. Часопис је двојезичног карактера.

Старине бележе, у првом реду, резултате рада Завода на заштити и проучавању споменика културе на Косову и Метохији, такође доносе и прилоге али и изворну грађу са историјским подацима. У том погледу изворног су значаја радови В. Мошина (у бројевима 1 и 4–5) који дају опис рукописа манастира Грачанице и Пећке патријаршије, као и неких мањих цркава. Сличног су карактера, али мањи по обиму, и радови неколико других аутора који дају приказ неких оријенталних рукописа и турских натписа са Косова и Метохије.

Ови, као и други истраживачки радови, налазе се у рубрици *Чланци, прилози и грађа*, док се у рубрици *Извештаји* налазе прилози о радовима на заштити и проучавању споменика културе на Косову и Метохији.

ЛИТЕРАТУРА: *Увод*, Старине КМ 1 (1961) 11.

Б. Зарковић

STAROHRVATSKA PROSVJETA, историјско-археолошки часопис који је излазио у три серије. *Starohrvatska prosvjeta* је започета као „гласило Хрватског старинарског друштва у Книну"

1895. Часопис је излазио у виду танких свешчица, а уређивао га је Франо Радић. Део прилога је потицао од аматера, тематика је била претежно локална, али су објављивани и натписи из Босне и чланци о стећцима у Србији. Часопис је замро 1903. Обновљен је за кратко време 1927–1928. као „археолошко-хисторијски часопис" коме су издавачи Хрватско старинарско друштво у Книну (две свеске) и Хрватски етнографски и умјетнообртнички музеј (у последњој свесци). Уредништво је дошло у руке високих специјалиста Миховила Абрамића, Ћирила Ивековића и Ферде Шишића, а међу сталним сарадницима су били Драгутин Анастасијевић, Никола Радојчић и Станоје Станојевић. Уз стари наслов додавана је ознака „Нова серија" и нова нумерација. На гашење ове серије часописа утицала је оријентација против националних и племенских организација и публикација заведена 1929. године. Обновљена је 1949. као издање Музеја хрватских старина ЈАЗУ у Сплиту, а уредник је дуги низ година био Стипе Гуњача. Обновљени часопис је имао опрему издања ЈАЗУ, носио је ознаку „III серија" и нову нумерацију. Излази периодично, понекад са великим паузама као између књиге 10 (1968) и 11 (1981), када је издавање дошло у руке Уређивачког одбора. Часопис заслужује пажњу медиевиста због општесловенске и јужнословенске тематике као и проблема градова на Јадрану и извора за историју раног средњег века.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Popis izdanja JAZU 1867–1985. U povodu 120. godišnjice osnutka JAZU I*, Zagreb 1986, 193–196 (преглед садржаја књига 3. серије).

ЛИТЕРАТУРА: EJ 8, 133 (S. Gunjača).

С. Ћирковић

ТОКОВИ РЕВОЛУЦИЈЕ излазе у Београду од 1967. године. До 1973. они су заједничко издање Института за историју радничког покрета Србије, Историјског архива ПК СКС за Војводину (касније Музеј радничког покрета и народне револуције Војводине) и Комисије за историју ПК СКС за Косово и Метохију (касније Завод за историју Косова). Од 1974. године они су самостално издање Института за историју радничког покрета Србије (од 1992. године Институт за новију историју Србије). У складу са тематским проширењем задатака Института ка свеобухватнијем изучавању историје Србије и српског народа у раздобљу после 1918. године *Токови револуције* се од 1988. постепено од зборника трансформишу у часопис, који 1990, 1991. и 1992. године излази под називом *Токови*, а од 1993. године као *Токови историје*. И зборник и часопис су годишње публикације, које су до 1991. године штампане ћирилицом, а од 1993. године латиницом. На челу Редакције, као главни и одговорни уредници, налазили су се: Богумил Храбак (1967–1975), Милан Борковић (1977–1978), Јован Дубовац (1981–1988), Момчило Митровић (1989–1992), Латинка Перовић (од 1993).

Покренут са циљем што редовнијег објављивања прилога сарадника Института, зборник је углавном доносио радове из историје радничког покрета, Народноослободилачког рата и социјалистичке изградње у Србији. Прерастањем у часопис у њему се, поред оригиналних научних радова, објављују саопштења и дискусије са научних скупова и округлих столова, прилози из историографије и научне методологије, документи, критике, прикази, библиографије, разноврсне белешке и информације. Све чешће, прилози су из различитих области друштвеног живота у Србији, а аутори су, веома често, и научни радници изван Института, и не само историчари.

Од 1993. године садржај часописа и резимеи оригиналних прилога штампају се и на једном од страних језика.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, Београд 1988; *Споменица Института за новију историју Србије 1965–1995*, Београд 1995.

М. Исић

TRIBUNIA – Прилози за историју, археологију, етнологију, умјетност и културу, Требиње. Завичајни музеј у Требињу од средине 50-их година овог вијека започео је са објављивањем повремених публикација, чији су аутори најчешће спољни сарадници и неки радници Музеја. Међутим, његова продукција није ни издалека задовољавала потребе научне обраде па је на двадесетогодишњицу ове установе покренут периодични часопис *Tribunia* – Прилози за историју, археологију, етнологију, умјетност и културу. Уз сталне рубрике: *Чланци, Расправе и студије, Прилози, Осврти, Прикази и биљешке*, повремено су додаване и нове рубрике: *грађа* (бр. 2 и 6), *хронологија* (бр. 5 и 6), *библиографија* (бр. 4 и 5), *реферати и саопштења* (бр. 4) и *промоције књига* (бр. 8).

Упоредо са тематским, ширио се и територијални круг интересовања часописа, почев од ужег требињског краја, преко шире подручја Херцеговине, па до пограничних дијелова бивших југословенских република, са којима је кроз вишевјековну прошлост била повезана судбина овог краја. То је, разумије се, повећало и број сарадника окупљених око покренутог гласила. Због финансијске оскудице престао је да излази из штампе 1985.

ЛИТЕРАТУРА: Š. Zahirović, *Tribunia 6, Zavičajni muzej Trebinje*, Hercegovina 3 (1983) 379–381; Т. Анђелић, *Трибуниа 7, Завичајни музеј Требиње*, Херцеговина 4 (1985) 373–375; Т. Анђелић, *Трибуниа 9, Завичајни музеј Требиње*, Херцеговина 6 (1987) 265–267.

Ђ. Тошић

УЖИЧКИ ЗБОРНИК – Прилози за политичку, културну и економску историју Ужица и околине 1–23 (1972–1994). УЗ издавали су Историјски архив, Народна библиотека и Народни музеј у Титовом Ужицу, данас га издају Народни музеј и Историјски архив у Ужицу. „Намера је издавача да Ужички зборник постане стална публикација у којој би се објављивали чланци, расправе, научни и стручни прилози... из политичке, културне и економске историје Титовог Ужица и околине". Али *Зборник* доноси и прилоге о прошлости ширег подручја Србије. Редакција је настојала „да једнако буду заступљени радови по врсти, од најстаријих трагова цивилизације на овом тлу до савремених догађаја". Ипак, претежан део прилога односи се на историју радничког покрета, прву годину рата и Ужичку републику. УЗ бр. 10 (1981) посвећен је Димитрију Туцовићу. Није довољно заступљен средњи век и турски период. Поред историје, *Зборник* објављује радове из историје уметности, археологије, етнологије, географије, лингвистике и књижевности.

За прошлост Ужица и околине Редакција је заинтересовала велики број сарадника са стране, посебно чланове Института за савремену историју и Института за историју радничког покрета Србије.

Ако се изузме бр. 17 (1988), објављени прилози *Зборника* нису подељени на уобичајене рубрике. Од основног садржаја издваја се *Културна хроника* са веома широком тематиком о културним збивањима у граду и околини. Преко ове рубрике *Зборник* прати научну продукцију и књижевна остварења која се углавном односе на овај крај. *Библиографија чланака штампаних у Ужичком зборнику 1–10 (1972–1981)* објављена је у УЗ 11 (1982) 563–592 (С. Спаловић), а *Библиографија чланака објављених у Ужичком зборнику 11–20 (1982–1991)* објављена је у УЗ 21 (1992) 322–340 (В. Лазовић).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија чланака штампаних у Ужичком зборнику 1–10 (1972–1981)*, Ужички зборник 11 (1982) 569–592 (С. Спаловић); *11–20 (1982–1991)*, 21 (1992) 322–340 (В. Лазовић).

ЛИТЕРАТУРА: Ужички зборник 1 (1972) 3; *Реч Редакције*, Ужички зборник 10 (1981) 5–7; М. Глушчевић, *Разговор о Ужичком зборнику 10. јуна 1982. године*, Ужички зборник 11 (1982) 509–512.

Р. Михаљчић

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД, часопис за уметност, излазио је у Београду од октобра 1937. до марта 1941. године у издању Музеја кнеза Павла. Излазио је сваког месеца сем августа и септембра. Уредник је био Милан Кашанин, а као сарадници у Уређивачком одбору помагали су му Миодраг Грбић, Ђорђе Мано-Зиси, Јозо Петровић, Тодор Манојловић (до 1939), којима су се од 1939. придружили Предраг Милосављевић и Павле Васић. Секретар уредништва је био Иван Здравковић. Часопис је штампан у Државној штампарији Краљевине Југославије у Београду. Годишњи бројеви публиковани су интегрално као књиге (1937–1938, 1939 и 1940–1941), са прегледним списковима радова по областима и ауторима.

Упркос краткотрајном излажењу, прекинутом избијањем априлског рата 1941, као први свеобухватни часопис за ликовну уметност, *Уметнички преглед* је имао значајну улогу у нашој култури и науци. Потребу за оснивањем таквог часописа појашњавају поздравне речи кнеза Павла, објављене у првом броју 1937: „Такав високо културни часопис недостајао је до сада нашој јавности и та се празнина осећала". Редовношћу, нивоом графичке обраде и богатим садржајем, који је креирало шездесетак угледних сарадника из различитих дисциплина, часопис је стекао високу репутацију код домаће публике. У њему су објављивали водећи српски историчари уметности тог времена, као и уметнички критичари, архитекти, сликари, вајари, историчари, археолози, књижевници и естетичари – Милан Кашанин, Коста Страјнић, Ђорђе Мано-Зиси, Павле Васић, Светозар Радојчић, Тодор Манојловић, Александар Дероко, Ђурђе Бошковић, Милан Злоковић, Милутин Борисављевић, Бранислав Маринковић, Ђорђе Лазаревић, Иван Здравковић, Бранко Максимовић, Бранко Поповић, Мило Милуновић, Предраг Милосављевић, Сретен Стојановић, Лазар Мирковић, Миодраг Пурковић, Георгије Острогорски, Владимир Мошин, Александар Соловјев, Јозо Петровић, Миодраг Грбић, Јован Дучић, Исидора Секулић, Иво Андрић, Милош Ђурић, као и хрватски и словеначки стручњаци Цвито Фисковић и Франце Меснел.

Претежно су публиковани краћи историјско-уметнички огледи о српској и страној уметности, архитектури и урбанизму, али и прилози о савременом уметничком стваралаштву. Објављивани су такође огледи из теорије уметности и архитектуре, археологије, примењене уметности, а могу се запазити и ретки прилози из историје, нарочи-

то нумизматике и медаљерства. Након појединачних огледа и прилога, редовно се јављају рубрике: *Музеј кнеза Павла* (аквизиције, изложбе, откопавања, посете), *Вести, Преглед књига* и *Преглед часописа*, које су домаћу јавност информисале о актуелним уметничким и научним токовима у свету. Репродукције су углавном штампане у црно-белој техници, ређе у колору.

ЛИТЕРАТУРА: Кнез Павле, *Поздравна реч*, Уметнички преглед 1 (1937); М. Кашанин, *Про Арте*, Уметнички преглед 1 (1937) 1; М. Кашанин, *Трећа година*, Уметнички преглед 1–2 (1940) 1; О. Минић, *Ревије умјетничке. Србија*, ELU 4 (1966) 86; EJ 8, 417 (S. Kostić).

А. Кадијевић

ХЕРЦЕГОВИНА – Часопис за културно и историјско насљеђе, Мостар. Како је Херцеговина земља у којој су наталожени драгоцјени остаци прошлости – од палеолитског доба па до најновијег времена – то су у послератном периоду у Мостару основане три важне културне установе: Музеј Херцеговине (1950), Архив Херцеговине (1954) и Регионални завод за заштиту споменика културе и природе (1954) које су отпочеле са прикупљањем, заштитом и санацијом бројних остатака материјалне културе и сабирањем и систематизацијом обимне архивске грађе. Године 1981. покренут је часопис *Херцеговина*, на чијим су страницама у наредних осам бројева нашли мјесто бројни научни и стручни прилози из археологије, историје, историје умјетности, етнологије и фолклора, архивистике, заштите споменика културе и музеологије, углавном, на подручју Херцеговине. Ширина и разноврсност обрађиваних тема превазилазили су, разумљиво, кадровске потенцијале града какав је био Мостар, и отварали потребу ангажовања сарадника различитих профила из других центара, као што су Сарајево, Београд, Задар и Дубровник.

Обиље сачуваног материјала и солидна кадровска основа наговјештавали су појаву једног прилично утемељеног и кохерентно концигираног часописа са уобичајеним и устаљеним рубрикама: *Расправе, Студије, Чланци, Осврти и прикази*, уз које су (у свим бројевима, осим броја 4) – неуобичајено за наше прилике – додавани мемоаристика у виду изношења сјећања преживјелих актера у неким важнијим историјским догађајима и публиковање дубровачке, турске и друге архивске грађе.

Усљед недостатака финансијских средстава, а, вјероватно, и помањкања ентузијазма дотадашњих сарадника, часопис је 1990. својим посљедњим и јединим двобројем 7–8 угашен.

ЛИТЕРАТУРА: E. Arnautović, *Hercegovina, časopis za istorijsko i kulturno nasljeđe, 2 (1982)*, Tribunia 6 (1982) 177–182; Đ. Odavić, *Hercegovina (časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe), 4 (1985)*, Tribunia 9 (1983) 61–63.

Ђ. Тошић

ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК је периодична публикација Хиландарског одбора Српске академије наука и уметности. Одбор је основан 1966. године у циљу организовања систематског и свестраног проучавања разноврсног културног блага сачуваног у манастиру Хиландару. Резултати тих истраживања објављују се у *Хиландарском зборнику*, чији се први том појавио већ 1966. године. Уредник прве књиге био је Георгије Острогорски, од 2. књиге на месту уредника је Светозар Радојчић, а од 5. Војислав Ј. Ђурић. Уз њих су чланови Редакционог одбора били и Фрања Барићић, Гојко Суботић и од 4. књиге Гордана Бабић. До сада се појавило 8 књига *Хиландарског зборника* (1966, 1971, 1974, 1978, 1983, 1986, 1989, 1991), које садрже чланке најразноврсније садржине – из историје, историје уметности, архитектуре, књижевности, црквене музике итд., а посебно ваља истаћи оне у којима су објављени српски, руски и турски документи из архива Хиландара и неких других светогорских манастира. Прилози објављивани у *Хиландарском зборнику* потичу од историчара, историчара уметности, правних историчара, историчара књижевности и архитектуре, теолога, музиколога и других научника из наше земље, као и из Бугарске, Грчке, Русије, Немачке или Сједињених Америчких Држава – дакле, од свих оних који продубљују наша знања о свим видовима живота Хиландара, његовим везама са другим светогорским манастирима, матичном и неким другим земљама, од времена његовог оснивања до најновијег доба.

М. Живојиновић

HISTORIJSKI ZBORNIK (HZ) излази од 1948. године до данас без прекида. Оснивач часописа је Повјесно друштво Хрватске из Загреба. Уредници првих бројева часописа (1948–1952) били су Владимир Бабић, Мирослав Брант, Грга Гамулин, Марко Костренчић и Јарослав Шидак, који је био главни и одговорни уредник часописа до 1985. Године 1965. члан Редакције постаје Иван Кампуш, који је 1985. заменио Ј. Шидака на месту главног уредника.

До 1959. године часопис је излазио као годишњак – четворовброј, а потом је повремено објављиван као двогодишњак (1958–1959; 1966–

1967; 1970–1971; 1972–1973; 1974–1975; 1976–1977; 1978–1979). Број за 1976–1977. годину посвећен је Јарославу Шидаку, дугогодишњем главном уреднику часописа поводом његовог седамдесетпетог рођендана и тридесетогодишњег уређивања *HZ-a*.

Концепцијски, часопис је био осмишљен и подељен у неколико целина. У првој рубрици која нема наслов као целина објављивани су чланци, расправе и прилози. Рубрика *Мањи прилози* такође садржи научне, истраживачке радове. Поред ових, стандардне рубрике су биле још и *Прилози историји уметности и археологији, Прикази и оцене, Биљешке* (рубрика у оквиру које су у форми енциклопедијских јединица објављиване мање целине о појединим личностима, појмовима, па и нека врста полемика, погледа и извештаја). Повремено су у часопис укључиване и рубрике *Знанствене установе и скупови, Дискусија, Грађа, Часописи и зборници, Из повјесног друштва Хрватске.* Теме радова објављених у најзначајнијим рубрикама *Чланци* и *Мањи прилози* обухватале су резултате истраживања од античке преко средњовековне до нововековне и савремене историје, и углавном су се тицале догађаја и појава са територије Хрватске. У раду часописа сарађивали су многи истакнути историчари: Ф. Чулиновић, Н. Клаић, Б. Графенауер, В. Мошин, М. Грос, М. Екмечић, Ј. Тадић, Б. Кризман, Б. Храбак, М. Шуњић и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: T. Raukar, *Sadržaj „Historijskog zbornika“ I–XX (1948–1967)*, HZ 19–20 (1966–1967) 669–699.

ЛИТЕРАТУРА: *Riječ uredništva*, HZ 1, 1–4 (1948) 7–10; J. Šidak. *Nakon 37. godišta Historijskog zbornika*, HZ 37, 1 (1984) 320–322; EJ 4, 5 (J. Šidak); EJ 4^2, 718–719.

Р. Ћук

ČLANCI I GRAĐA ZA KULTURNU ISTORIJU ISTOČNE BOSNE 1–15 (1957–1984). Музејска активност у Тузли почела је 1949. године оснивањем Музеја народноослободилачке борбе који је прерастао у Завичајни музеј комплексног типа. Пошто је ова установа прикупила материјал и проширила делатност, почела је са издавањем гласила које је у почетку излазило као годишњак, а касније као повремена публикација са краћим и дужим прекидима. Повремено гласило Завичајног музеја у Тузли претежно је објављивало прилоге из историје, археологије и етнологије. Специфичну садржину налазимо у броју 5 (1961) који је посвећен двадесетогодишњици устанка. Десети број доноси библиографију радова претходних свезака. Редакција је успела да окупи завидан број сарадника са стране. Поред осталих у овом гласилу су објављивали Алојз Бенац, Мирко Барјактаровић, Миленко Филиповић, Боривој Човић, Драгослав Срејовић, Видосава Николић, Здравко Антонић, Ђорђина Стојановић-Габричевић, Шефик Бешлагић, Мартин Габричевић, Тома Миленковић, Адем Ханџић, Паво Живковић. Овај часопис су уређивали Баум Милица, Станоје Николић, Милица Косорић, Марија Чубрило и Никола Пањевић.

БИБЛИОГРАФИЈА: Lj. Vekić-Čović, *Bibliografija radova objavljenih u časopisu „Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne“ 1–9 (1957–1972)*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 10 (1973) 77–88.

ЛИТЕРАТУРА: *Predgovor*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 1 (1957) 3; *Uz deseti svezak časopisa*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne 10 (1973) 5.

Р. Михаљчић

БИБЛИОГРАФСКА СРЕДСТВА ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

ОПШТА ПОМОЋНА СРЕДСТВА

Стара латинска изрека, по којој је онај који зна где се знање налази најближи ономе који га поседује, могла би се у наше време уопштити тако да се односи на информацију, па се онај који зна где се информација налази може сматрати као да је и поседује. У оним столећима у којима је штампана реч била главно средство трајног општења међу људима, *библиографија* је пружала информације о томе где се поруке и знање налазе. Уколико се увећавала маса онога што је било наштампано утолико је теже било савладати је и држати под контролом, утолико је прешнија постајала потреба за пописом, прегледом и класификацијом свега тога што је наштампано.

Библиографија је неопходна у свакој области знања, у свакој струци, и то не само онима који се баве истраживањима. Историчару је двојако потребна и утолико има за њега већи значај. Као и у свим другим дисциплинама и у научној историографији се мора познавати оно до чега је наука дошла, што ће рећи да је потребна *библиографија историјских радова* у свим разноликим облицима у којима се јавља. Али, историчари, као и њихове колеге у неким другим сродним дисциплинама, морају настојати да знају где се налазе штампане информације о предмету који проучавају, што значи о текстовима који нису „историјски" по настанку, који су имали другу намену, али су временом постали извор историјског знања. Теоријски посматрано, историчар би се морао трудити да посредством библиографије држи под контролом све оно што је штампано у периоду који проучава. То је могуће само у време кад се сразмерно мало штампало, а практично је неоствариво у периодима интензивне комуникације. Имајући у виду српски случај, такве амбиције може евентуално имати специјалиста за XVIII век, можда и онај за прву половину XIX века, али је не може имати онај који се бави последњим деценијама XIX или XX веком.

Положај историчарев је олакшан тиме што се у оквиру сваке националне културе, негде пре негде касније, почело инвентарисати све оно што се штампа у виду књига или чланака у периодици или колективним делима – *текуће библиографије*. Нешто касније се почело каталогизирати и класификовати (често се кренуло од онога што се налазило у великим библиотекама) и све што је штампано од како се изум штампе почео примењивати – *ретроспективне библиографије*. Немоћан да упозна све што се штампало у неком периоду, историчар може, захваљујући једној или другој врсти библиографија, поседовати средства којима ће ту огромну материју контролисати. Олакшавајућа околност за оне који се интересују за српску историју је у томе што су се подручја ретроспективних и текућих библиографија практично додирнула, тако се помоћу њих као помоћу добре карте, може стећи увид у оно што се у неком периоду или појединој области штампало. Отежавајућа је, међутим, околност што у раду историчара, по правилу, није довољно познавати оно што је настало или штампано на домаћем тлу, него се мора водити рачуна и о ономе што је настајало у суседним срединама, у страним центрима. Поред својих, домаћих, библиографија историчар мора као компас имати и оне најважније иностране из земаља у које га предмет студија може одвести.

Домаће публикације пре XVIII века не представљају велики проблем, нису бројне, а и садржајно су ограничене. О њима пружа податке модерно дело: Б. Маринковић, *Библиографија о нашем ћириличком штампарству, штампаријама и књигама XV, XVI и XVII столећа I–IV*, Цетиње 1988–1991. Повољна је околност да се непосредно надовезује попис продукције српске књиге XVIII века: Г. Михајловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд 1965.

Књиге XVIII века пописиване су и пре те библиографије, пре свега у: С. Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност, 1741–1867*, Београд 1869. Бројнији су били библиографски прегледи који су бележили само неки део штампане грађе, из појединих периода, са омеђеног подручја или о појединој теми. Чим се зађе у период у коме се већ библиографски радило, али парцијално, потребно је упознати оно што је општије, потпуније, поузданије, потребно је имати преглед над библиографијама, упознати *библиографију библиографија*. У српској литератури значајан период је покривен књигом: Д. Панковић, *Српске библиографије 1766–1850*, Београд–Нови Сад 1983. Дело пружа више од онога што је насловом наговештено, то је исцрпна историја рада на врло широко схваћеној библиографији међу Србима.

Од 1850. надаље немамо такво поуздано вођство, али располажемо веома вредним и исцрпним прегледима библиографских делатности и библиографских публикација у чланцима *Библиографија* у *Народној енциклопедији СХС* (У. Цонић) и, исцрпније и за дужи период, у Enciklopediji Jugoslavije, где се поред чланка У. Цонића из првог издања (I, Загреб 1955, 504–508) налази у другом издању (I, Загреб 1980, 632–650) разграната схема са чланцима о Југославији у целини, о појединим републикама и покрајинама и са прегледом разних врста библиографија (штампарско-књижарски каталози, библиографије периодике, стручне и тематске, покрајинске и локалне, библиографије превода, кратак попис страних библиографија о Србији и Југославији – сарађивао је већи број аутора, прилог о Србији написао је М. Живанов.

До 1945. рад је био индивидуалан, јер није било установа за библиографске послове. Извесну подлогу за рад представљали су фондови великих библиотека, пре свега Народне, Универзитетске и Библиотеке СКА, а на другој страни, документација оних који су књигу производили (штампари и издавачи). Објављивани су прегледи књига и периодичних публикација за краће периоде, учињени су покушаји да се побележи и стручно обради целокупна годишња продукција (Љ. Михајловић, *Југословенски библиографски годишњак за 1933*, Београд 1935 – годишњак за 1934. остао у рукопису у САНУ, – Б. Вељковић, *Прилог југословенској библиографији за 1938. годину*, Београд 1939). Ситуација се постепено али из темеља променила у послератном периоду. Тадашња скромна продукција пописивана је за поједине године или краћи период (*Библиографија Србије 1947* (1948), *1948* (1949); *Југословенска библиографија 1945–1949*, I–V, Београд 1949–1950).

Од 1948. делује у Београду Библиографски институт НР Србије, који је убрзо постао савезна установа: Библиографски институт ФНРЈ (од 1961. Југословенски библиографски институт) са задатком да прати и приказује целокупну продукцију у границама тадашње југословенске државе. Од 1950. Библиографски институт редовно издаје текућу библиографију књига, текућу библиографију чланака и прилога и библиографију периодике. Књиге су обухваћене едицијом: *Bibliografija Jugoslavije. Knjige, brošure, muzikalije*, која је излазила неједнаким ритмом (месечно, тромесечно, петнаестодневно). За рад је погодније кумулативно издање под насловом *Jugoslovenska retrospektivna bibliografska građa. Knjige, brošure, muzikalije 1945–1967*, Beograd 1969–1971. Има 111 332 јединице груписане по схеми Универзалне децималне класификације. Тај међународно широко распрострањени систем класификације (UDC) историчарима ствара тешкоће због тога што у групу историје (9) сврстава само традиционалну политичку историју, односно публикације које претендују да пружају целовиту историју, док текстове из историје права или привреде ставља у одељке правних или економских наука. Тешкоћа се умањује упутама, упозорењима и индексима које историчар као корисник треба да упозна и да на њих обраћа пажњу.

Далеко обимнија је грађа у периодици обухваћена едицијом: *Bibliografija Jugoslavije. Članci i prilozi u časopisima, novinama i zbirnim delima*, која је од 1952. подељена на три серије: *A. Društvene nauke, B. Prirodne i primenjene nauke i C. Umetnost, sport, filologija, književnost, muzikalije*. И код ове едиције ритам издавања се мењао. Дезинтеграција Југославије имала је непосредне последице по објављивање текуће библиографске грађе. Библиографски институт је у својој делатности ограничен на територију Србије и Црне Горе.

Сналажење у веома живој издавачкој делатности олакшава: *Списак часописа и новина штампаних на територији ФНРЈ* (од 1975: *Bibliografija Jugoslavije. Serijske publikacije*), док су за библиографску делатност после 1945. веома важне: *Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1945–1955*, Beograd 1958, и *Bibliografija jugoslovenskih bibliografija 1956–1960*, Beograd 1975. Наставак ових библиографија библиографија за уже подручје интересовања историчара може се наћи у поглављима: *Recherches bibliographiques* у књизи: Historiographie yougoslave 1955–1965, Beograd 1965, 451–476, односно: *Bibliographical Research* у књизи: The Historiography of Yugoslavia 1965–1975, Belgrade 1975.

Као што се могло видети, укупна продукција књига и текстова штампаних у периодици после 1945. године обухваћена је серијама библиографија које редовне излазе, које су обимне и тешке за рад, али су темељне и исцрпне, историчар помоћу њих може стећи увид у све што је излазило. Отуда 1945. представља важну границу за сваког ко ствара историјску документацију. Штампана грађа XIX и прве половине XX века такође је пописана захваљујући дугогодишњем раду библиографа и деловању специјализованих институција. У ретроспективној библиографији одвојено су обрађиване књиге, а засебно прилози у периодици и серијским публикацијама.

Библиографије књига су препуштене републикама, док је израда ретроспективне библиографије прилога у серијским публикацијама поверена *Југославенском лексикографском заводу* у Загребу. Ексцерпирани су сви расположиви домаћи часописи, алманаси, календари од 1825. до 1945. године. Величина прегледаног фонда публикација може се видети из пописа: *Građa za bibliografiju jugoslavenske periodike*, Anali Leksikografskog zavoda FNRJ II, Zagreb 1955; J. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године (часописи, новине, календари, алманаси)*, Београд 1984; за штампу у ужем смислу и: Ж. К. Стоковић, *Штампа народа и народности СФРЈ 1945–1973*, Београд 1975; М. Кисић – Б. Булатовић, *Српска штампа 1768–1995. Историјско-библиографски преглед*, Београд 1996.

Унутар огромне укупне грађе која је деценијама ексцерпирана, а није у целини публикована, три обимне свеске су посвећене непосредно историји, оне које су добиле бројеве 8, 9 и 11 (књига 10 је предметни регистар за књиге 8 и 9). (Претходне књиге 1–4 посвећене су науци о књижевности, односно 5–7 југословенској књижевности, а следе књ. 12 о ликовној уметности и књиге 13–14 о музици). Историчарима су свакако најважније књиге посвећене историји, мада се они морају интересовати и за друге свеске услед поделе и класификације грађе, јер је, на пример, литература о многим наративним изворима обрађена у књигама о књижевности и науци о књижевности. Историјске библиографије имају наслове: *Bibliografija rasprava i članaka. IV/1* (8 и 9). *Historija općenito, pomoćne historijske nauke, arheologija, dokumenti, građa*. Zagreb 1965, 1970, предметни регистар (књ. 10) 1973; и *Bibliografija rasprava i članaka IV/2* (11) *Historija jugoslavenskih naroda*, Zagreb 1968. Ексцерпирани су само југословенски часописи уз малобројне разумљиве изузетке као што су: *Archiv für slawische Philologie* и *Македонски преглед*. Историјски део има укупно 48 474 библиографске јединице, уз регистре, пописе разрешених псеудонима итд. Према примењеним критеријима укључени су страни аутори чији су текстови у домаћим публикацијама, али не прилози домаћих аутора у страној периодици, што се мора имати на уму. Тешкоће може да изазове подела међу струкама јер је немогуће постићи сагласност између састављача и корисника библиографије. Као пример се може навести историјска географија из које је део наслова унет, јер се третира као помоћна историјска наука, а део је остављен за књиге о географији. Упоређивање података ове библиографије са пописима радова неких истакнутијих историчара показује раскорак и упозорава на опрезност и потребу контроле и допуњавања где год је то могуће.

Ретроспективне *библиографије књига* су од самог почетка биле препуштене републикама и оне су их самостално концепирале, организовале и реализовале. У Србији ретроспективну библиографију књига издаје Народна библиотека Србије: *Српска библиографија књига 1868–1944*, Београд 1989 – (у време кад је ово писано изашло је било 12 књига, дошло се до слова П). Пописивано је све што је штампано на територији Србије без обзира на порекло аутора, језик или писмо. Пописане јединице су распоређене према ауторима, односно насловима, прво књига штампаних ћирилицом, затим књига штампаних латиницом. Укључени су и посебни отисци (сепарати) који се врло често израђују у научним часописима, па се део грађе поклапа са *библиографијом расправа и чланака*.

Код ретроспективне библиографије књига историчари су присиљени да воде рачуна о садашњим или бившим републикама и њиховим одговарајућим публикацијама. У Црној Гори реализује се као: *Црногорска библиографија* од 1989. године. Књига 3: *Монографске публикације 1834–1918*, 1989; књ. 4: *Монографске публикације 1919–1944*, 1990; *Серијске публикације 1835–1944*, 1985, затим том 3 књ. 1: *Расправе и чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1835–1885*, 1992. За територију Босне и Херцеговине: Ђ. Пејановић, *Библиографија штампе Босне и Херцеговине 1850–1941*, Сарајево 1961. У недостатку података о ретроспективној библиографији књига потребно је имати у виду стручне историјске библиографије које су поред чланака и расправа укључиле и књиге: M. Lopac, *Bibliografski podaci o historijskim radovima o Bosni i Hercegovini*, GZM – Istorija i etnologija 8 (1953) 424–450; 9 (1954) 217–260; 10 (1955) 219–286; (у свескама ГЗМ 11 и 12 су библиографски подаци о археолошко-епиграфским радовима о споменицима БиХ); P. Živković, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1982; *Македонска библиографија I дел: книги, брошури, сепарати, музикалии и албуми, II дел: статии од списанија*, Скопје 1962; *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga: 1835–1940*, Zagreb 1982.

Огроман фонд публикација пописаних у ретроспективним и текућим библиографијама представља масу коју појединац не може савладати. Отуда се истраживач појединац тој врсти библиографија обраћа само у изузетним случајевима. Националне ретроспективне и текуће библиографије служе често као подлога за израду разних врста специјализованих библиографија, које су настале селекцијом уз примену критерија који полазе од практичних потреба истраживача, па је пописана грађа у њима савладива и прегледно организована. Најважније међу њима су библиографије ауторâ, писаца појединаца – *персоналне библиографије* у стручној терминологији. Њихов значај је у томе што је напредак у историјској науци био и остао зависан од индивидуалних напора и резултата; тек у новије време, и то само у одређеној врсти послова, тимски рад игра неку улогу. Увид у оно што је вредно створено у науци, пре свега оно што доноси новине и значи напредак, добија се сабирањем онога што су урадили истакнути историчари појединци. Отуда њихове персоналне библиографије морају имати важно место у документацији сваког историчара.

Друга димензија значаја персоналних библиографија је у томе што библиографије појединаца премошћују оне границе које настају услед примене територијалних, етничких или језичких критерија у општим библиографијама, као и подвајања по врстама публикација – библиографије се

често праве посебно за књиге, посебно за прилоге у серијским публикацијама. У опусу једног историчара бележи се све што је објавио у домаћим или страним публикацијама било где на свету, било на ком језику. Осим тога персоналне библиографије бележе и приказе и критике, што је веома важно јер се неретко важне исправке и допуне приказаних дела налазе у овој врсти публикација.

Персоналне библиографије су у овој књизи повезане са личностима историчара и писаца и саопштаване у посебној рубрици *Библиографија*, иза наративног дела чланка. Сакупљане су великим трудом и навођене где год је било могуће. Код живих писаца библиографије се ређе налазе и нужно су непотпуне, па је препоручљиво да корисник има у виду датум изласка публикације у којој су делимичне персоналне библиографије, код скраћено наведених публикација је потребно посегнути за пуним насловом и годином публиковања. Домаће *библиографије персоналних библиографија* пописане су у другом одељку овог текста међу стручним историјским библиографијама. За литературу из целог света постоји користан приручник: M. Arnim, *Internationale Personalbibliographie 1801–1943*, I–II, Stuttgart 1952^{2}, то је поправљено и увећано издање, које је добило наставак: *Internationale Personalbibliographie begründet von Max Arnim fortgeführt von Gerhard Bock und Franz Hodes Bd. III: 1944–1959 und Nachträge zur 2. Auflage von Band I–II*, Stuttgart 1963. Добро је имати на уму да се у специјалним библиографијама за поједина језичка подручја или земље редовно налази одељак о научницима, библиографијама, споменицама које се појединцима посвећују и у којима се, по правилу, доносе библиографије радова.

Друга група библиографија важних за рад историчара је она која бележи литературу о појединим темама или предметима. При томе се мора имати на уму формална разлика између библиографија које прате монографски рад (литература и извори о предмету књиге) и оних које су самосталне и посебно објављене. Библиографије библиографија бележе само ову другу врсту, одвојено објављених библиографија. У овој књизи њихов попис се налази у одељку што следи (*Стручне библиографије*) и он је ради веће прегледности подељен по периодима са једним општим и једним регионалним одељком.

И међу посебним историјским библиографијама могу се разликовати ретроспективне и текуће. Нарочиту пажњу историчара заслужују библиографије настале с тежњом да кумулативно прикажу резултате историјских истраживања у неком дужем периоду. Такве су три библиографије десетогодишњих периода припремљене за светске конгресе историчара у Риму (1955), Бечу (1965) и Сан Франциску (1975): *Dix années d'historiographie yougoslave 1945–1955*, Beograd 1955 (део тиража је имао енглески наслов: *Ten Years of Yugoslav Historiography 1945–1955*); *Historiographie yougoslave 1955–1965*, Beograd 1965; *The Historiography of Yugoslavia 1965–1975*, Belgrade 1975. Библиографије су селективне, аналитичке, повезане са текстом, бележиле су радове југословенских научника објављених у иностранству, али не и оно што су страни писци објављивали у нашим публикацијама. Све три књиге су на страним језицима, али њихово коришћење није условљено знањем тих језика јер су наслови књига и чланака навођени у оригиналу.

Напредак у историјској науци у светским размерама настоји да прати библиографија коју издаје Међународни комитет за историјске науке (CISH): *International Bibliography of Historical Sciences*, која излази од 1930 (прва књига је за 1926) за поједине године. По узору на природне науке почели су се издавати и сажето саопштени резултати, али само за период модерне историје: *Historical Abstracts. Bibliography of the World' Periodical Literature. Part A: Modern History Abstracts* (за период 1775–1945), почев од 1955. године. За средњовековну историју сличну функцију има библиографија коју систематски издаје минхенски часопис: *Byzantinische Zeitschrift* од 1892. године за широко схваћено подручје византологије, које укључује српско-византијске односе, византијске утицаје и покрива велики део средњовековне историје балканских земаља. Сличан делокруг има и часопис *Byzantinoslavica* (од 1927) такође са сарадницима с јужнословенског подручја који су пратили, обавештавали, давали критичке анотације. Од библиографске грађе из BZ настала је посебна библиографија за византијску уметност: *Dumbarton Oaks Bibliographies, based on Byzantinische Zeitschrift. Series 1. Literature on Byzantine Art 1892–1967*, Washington 1973, коју је приредила Јелисавета Станојевић-Ален. Без критичких примедаба, чисто дескриптивна, са сложеним системом класификације је: *International Medieval Bibliography* (односи се на период 450–1500) коју од 1966. издаје Универзитет у Лидсу (Leeds).

Текуће специјалне библиографије за област националне историје издавали су домаћи часописи са више или мање система и истрајности. *Историјски гласник* је пратио годину за годином, понекад за две године, продукцију са подручја целе Југославије и за све историјске периоде. *Војноисторијски гласник* је у неједнаким размацима, али покривајући цео период излажења часописа, пописивао текстове занимљиве са гледишта војне историје. Археолошки часопис *Старинар* од 1955. редовно доноси за годишњи или дво – или трогодишњи период библиографију свега што се у свету објављује на широком подручју за које је заинтересована археологија, а то значи поред преисто-

рије и целокупну античку и средњовековну прошлост југословенског тла: *Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle*.

У XIX веку је било много мање интернационалне сарадње, историјске науке су се развијале свака за себе у земаљским или националним оквирима. Веома су ретки били органи с амбицијом да прате општи напредак историјске науке. Специјализовани часопис, далеки претходник каснијих *abstracts*, била је у Немачкој периодична публикација: *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* 1875–1914? У форми извештаја о истраживањима сажето се приказивало све што се односило на земљу или народ у одређеном периоду без обзира на то где је изашло. О литератури о српској историји извештавао је у вишегодишњим размацима Константин Јиречек, што библиографским освртима даје нарочиту вредност.

У стварању историчареве документације највећи проблем представља контролисање онога што се објавило у другим земљама и што су написали страни научници. Један од путева контроле су већ споменуте персоналне билиографије. Препоручује се упознавање главних писаца и трагање за њиховим опусом, што је лакше код ранијих периода, где су библиографије већ заокружене, за живе треба пратити подручје или публикације оне земље у којој писац претежно објављује. При томе се мора водити рачуна о чињеници да се подручја специјализације разликују и у раду појединаца и у делокругу публикација, па чак и у концепирању библиографија и приручних дела. Код нас, а и у другим земљама словенског језичког подручја одвојене су студије о језику, књижевности и историји, свака има своје специјалисте, органе, стручна удружења. У несловенским земљама, међутим, *слависти* су стручњаци за шире подручје, па је комбинација рада на историји и језику или на историји и књижевности веома честа. Потребно је, дакле, пратити шире подручје него што је то случај код домаће научне литературе. Исто тако треба имати на уму и чињеницу да се земље и народи у тим пољима специјализације не групишу на исти начин. У немачкој славистици и историографији одвојено се обрађују Источна Европа и Југоисточна Европа, у енглеским и америчким часописима и библиографијама под источном Европом се подразумева цело балканско подручје осим Грчке. Под насловом *источноевропске студије* могу се у англосаксонским публикацијама очекивати прилози или подаци о нашој историји, у подручју немачке литературе их треба тражити у одељцима о Југоисточној Европи, само општесловенски део у публикацијама о Источној Европи биће од интереса.

Познавање споменутих разлика је утолико важније што се библиографије иностране литературе претежно израђују за подручје шире од поједине земље или народа. Веома су ретке публикације као: G. M. Terry, *Yugoslav History. A Bibliographic Index to English–Language Articles,* 2nd revised edition, Nottingham 1990 (Astra Soviet and East European bibliographies nº 10); F. Friedman, *Yugoslavia: a Comprehensive English–Language Bibliography,* Washington 1993; M. B. Petrovich, *Yugoslavia. A Bibliographic Guide*, Washington 1974; J. M. Halpern, *Bibliography of English language Sources on Yugoslavia,* Amherst 1969[2]. Код интернационалних библиографија највећу пажњу заслужују ширина подручја са кога је ексцерпирана литература, дужина периода који је литературом покривен, као и тематика на коју се литература односи. Са подручја славистике: K. D. Seemann – F. Siegmann, *Bibliographie der slavistischen Arbeiten aus der deutschsprachigen Fachzeitschriften 1876–1963*, Berlin 1965; I. Mahnken – K–H. Pollok, *Materialien zu einer slawistischen Bibliographie. Arbeiten der in Österreich, der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland tätigen Slawisten*, München 1963; E. Kaiser – A. Höcherl, *Materialien zu einer slavistischen Bibliographie. Arbeiten der in Österreich, der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland tätigen Slavisten (1963–1973)*, München 1973; U. Bamborschke, *Bibliographie der slavistischen Arbeiten in den deutschsprachigen Zeritschriften 1964–1975*, Berlin 1976; U. Bamborschke – W. Werner, *Bibliographie slavistischer Arbeiten aus den wichtigsten englischsprachigen Fachzeitschriften sowie Fest– und Sammelschriften 1922 1976*, Berlin 1981. Текућу библиографију представља: *The American Bibliography of Slavic and East European Studies* (излазила 1955–1966. на Индијана универзитету, 1967–1972, на Охајо универзитету у сарадњи са Конгресном библиотеком).

Знатније библиографије литературе о Југоисточној Европи: M. Bernath – G. Krallert (Hrsgb.) *Historische Bücherkunde Südosteuropa. Bd I, Mittelalter: Byzanz, Bulgarien, Serbien, Albaner, Slowenen, Ungarn, Kroatien, Ragusa, Bosnien, Rumänien, Teil 1,* München 1978; *Teil 2,* München 1980: *Bd II, Neuzeit (15. Jh. – 1918/23), Teil 1: Osmanisches Reich, Makedonien, Albanien,* München 1988 (најављен је *Teil 2: Habsburger Monarchie (1526–1918)* (селективна библиографија са анотацијама); G. Krallert–Sattler, *Südosteuropa – Bibliographie, I (1945–1950), II (1951–1955), III (1955–1960)*, München 1956; K. Nehring, *Aus der Südosteuropa–Forschung. Veröffentlichungen zur Geschichte Südosteuropas in der Bundesrepublik Deutschland 1986–1990*, Südost–Forschungen 50 (1991) 259–302; *Répertoire d'études balkaniques, 1966–1975. I: Histoire des peuples balkaniques, XVes. – 1945, II: Histoire de la culture des peuples balkaniques*, Sofija 1983–1984. Широка по захвату литературе, али тематски усмерена према *народној култури* је: K. Roth – G. Wolf, *South Slavic Folk Culture. A Bibliography of Literature in English, German, and French on Bosnian–Hercegowinian, Bulgarian, Macedonian, Montenegrin and Serbian Folk Culture*, Columbus/ Oh. 1993. Тематски је још ужа: Л. Генова, *Националноосвободителни движения на балканските народи /втората половина XVIII в. – 1878 г./, Въоръжена борба.* Библиография, София 1978.

Већина библиографија о ширем балканском подручју ограничена је на литературу на „светским" језицима. Литература настала у суседним земљама остаје необухваћена, па је у неким случајевима потребно упознати библиографије и друга приручна средства суседних земаља и народа, нарочито ако сам предмет истраживања тражи. Овде се, разумљиво, не може давати преглед националних библиографија, обавештења о њима се могу добити у великим библиотекама, може се само упозорити на библиографије или друга оријентациона средства за специфичну историјску литературу. Споменуте су библиографије за историју Византије, за нововековну грчку историју постоји драгоцено средство оријентације које не иде до савременог доба, али пружа далеко више него обичне библиографије: E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec ou par des Grecs aux XVe et XVIe siècles I–IV,* Paris 1885 (репринт 1963); E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs aux dixseptième siècle I–III*, Paris 1894; E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dixhuitième siècle.* Oeuvre posthume complété et publié par L. Petit – H. Pernot I–II, Paris 1918–1928; E. Legrand, *Bibliographie ionienne ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des Sept–Îles ou concernant ces îles du quinzième siècle à l'année 1900*, Oeuvre posthume complété et publié par H. Pernot I–II, Paris 1910; За Бугарску историју може бити веома користан приручник: П. Чолов, *Български историци*, София 1981, који обраћа велику пажњу библиографијама радова и код преминулих и код живих историчара. Немачка историографија има стандардни приручник са узорном артикулацијом: F. Ch. Dahlmann – G. Waitz. *Quellenkunde zur deutschen Geschichte,* Leipzig 1931. За Аустрију и земље које су улазиле у састав Хабзбуршке монархије: K. Uhlirz – M. Uhlirz. *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn* I–IV, Graz–Wien 1927–1944. За Албанију можемо навести: Bep Jubani, *Bibliografi e arkeologjisë dhe historisë së lashtë të Shqipërisë (1945–1971)*, Tiranë 1971; A. Hetzer – V. S. Roman, *Albanien. Ein bibliographischer Forschungsbericht. Mit Titelübersetzungen und Standortnachweisen*, München 1983. Кроз мађарску литературу поуздано води приручник: D. Kosáry, *Bevezétes a magyar történelem forrásaiba és irodalmába I*, Budapest 1951 (Увод у изворе и литературу за мађарску историју, уп. ИЧ 11 (1960) 275–176) и друго битно измењено издање усредсређено на изворе: D. Kosáry, *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I,* Budapest 1970. За сналажење у румунској литератури драгоцену помоћ може пружити енциклопедија румунске историографије: *Enciclopedia istoriografiei romaneşti*, Bucureşti 1978, и историјска библиографија: *Bibliographia historica a României I 1944–1969*, Bucureşti 1970: IV *1969–1974*, Bucureşti 1975; V *1974–1979*, Bucureşti 1980. За Италију је драгоцена књига, мада се зауставља у време кад је интересовање за словенски свет и Балкан ојачало: A. Cronia, *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio*, Padova 1958. Мора се, разумљиво, рачунати с тим да је свака национална историографија уоквирена већим или мањим библиографским наслеђем упоредивим са оним које је грубо оцртано на претходним страницама. Цитирани приручници могу олакшати сналажење и усмерити истраживача према оним специфичним средствима за оријентацију и помагалима које изискује предмет којим се бави.

С. Ћирковић

СПЕЦИЈАЛНЕ ИСТОРИЈСКЕ БИБЛИОГРАФИЈЕ

ПРЕГЛЕДИ ЦЕЛИНЕ ИЛИ ВИШЕ ПЕРИОДА

- *Knjige tiskane od god. 1846. do 1851. manje ili više važne za pověstnicu jugoslavensku*, Arkiv 1 (1851) 181–185.
- *Popis knjigah više ili manje važnih za pověstnicu jugoslavensku tiskanih od god. 1860. u napred*, Arkiv 8 (1865) 289–300.
- Е. Јелинек, *Ческа библиографија у колико се тиче Јужних Словена (до 1877. године)*, Гласник СУД 52 (1883) 163–194.
- E. Deprez et M. Gavrilovitch, *L'histoire et la littérature serbe (1888–1898)*. (Extrait du compte rendu des travaux), Paris 1899. (Congrès bibliographique international tenu à Paris du 13 au 16 avril 1898 sous les auspices de la Société bibliographique).
- Н. С. Петровић, *Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима 1544–1900*, Београд 1900.

- I. Ivanich, *Essay on French, English and German Bibliography concerning Serbia and the Serbs*, London 1907.
- Г. Никетић, *Правна библиоīрафија чланака и књиīа у срūској књижевносūи до краја 1905. īодине*, Београд 1907.
- В. М. Јовановић, *Енīлеска библиоīрафија о исūочном ūиūању у Евроūи*, Споменик 48, други разред 41 (1908) 1–111. (Друго допуњено и исправљено издање приредила др М. Фрајнд, Београд 1978).
- V. Ćorović, *Histoire Yougoslave*. (Extrait Revue historique), Paris 1927, 1–51. (Из одељка *Bulletin* са библиографијама о великим темама или националним историографијама).
- Н. Јовановић, *Библиоīрафија за 1946. ī.*, ИГ 2 (1948) 105–110. (У сваком годишту часописа налази се преглед опште текуће библиографије историјске литературе).
- М. Марјановић, *Исūорија. Библиоīрафија из јуīословенских исūоријских часоūиса*, ИЧ 2 (1949–1950) 288–291 (За 1949. годину, даље није објављивана).
- Ž. P. Jovanović, *Prilog bibliografiji istorije NR Srbije od 1944. do 1949*, Nastava historije u srednjim školama 2 (1951) 173–188.
- *Bibliografija za istoriju naroda Jugoslavije*, Prosvetni pregled 3 (1951) 5; 4 (1951) 4; 8 (1951) 4 (bibliografija za učitelje i nastavnike).
- M. Despot, *Bibliografija historiskih članaka izašlih na teritoriji NRH od 1950–1953. godine*, IP 1–3 (1954) 80–88.
- R. Antić, *Bibliografija vojnopolitičke i vojnoistorijske literature od 1945–1954*, Naša stvarnost 8–11 (1954) 137–142.
- *Ten Years of Yugoslav Historiography 1945–1955*, Edited by J. Tadić. Collaborators M. Nakić and R. Samardžić. Collaborators on chapter World War II: V. Terzić, S. Stambolić, N. Maksimović and S. Katić, Beograd 1955.
- *Bibliografija jugoslovenske istoriografije 1951–1955*, VIG 1 (1956) 90–101; 2–3, 117–131; 4, 107–115; 5, 111–118; 6, 84–91. (Сваких 5 година часопис даје преглед ретроспективне библиографије историјске литературе, посебно за књиге а посебно за чланке).
- Б. Конечни, *Сшрана библиоīрафија о исшорији наших земаља и народа и ūрикази о нашој исшоријској лиūераūури*, ИЧ 7 (1957) 463–478; 8 (1958) 367–388.
- P. Petrović–B. Nikolajević, *Bibliografija*, у: Vojna enciklopedija, Beograd 1958, 645–647. (Sadrži i popise prvih vojnih bibliografija u Jugoslaviji do 1955).
- *Répertoire d'archéologie, d'art et d'histoire culturelle. Publications parues en 1955. sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie*, Старинар н.с. 7–8 (1958) 429–468. (У сваком годишту часописа налази се преглед текуће библиографије из области археологије, уметности и културне историје која обухвата историјске споменике, археолошка налазишта и научна истраживања).
- *Knjige s područja historije izašle u toku 1958. godine*, IP 5–2 (1959) 190–194.
- B. Pleše, *Knjige s područja povijesti izašle u toku 1959. godine*, IP 6–2 (1960) 138–146.
- M. Despot, *Prilog historijskoj bibliografiji NR Hrvatske od 1955. do 1958*, IP 6–1 (1960) 69–76.
- S. Knežević, *Bibliografija izdanja arhivske građe u NR Srbiji od 1945–1960. godine*, AA 2–3 (1960) 399–412.
- М. Ивковић, *Библиоīрафија исūоријских часоūиса, зборника и īодишњака – НР Србија*, Архивист 12–1 (1962) 211–230.
- B. R. Đenić, *Bibliografija dela, rasprava i članaka rađenih na osnovu građe Državnog arhiva Srbije*, AA 4 (1962) 277–283.
- Ч. Драшковић, *Библиоīрафија ūравославне ūеолоīије у Југославији 1945–1962*, Православна мисао 5,1– 2 (1962) 118–157. (= *Библиоīрафија ūравославне ūеолоīије у Југославији 1945–1962*. – прештампано из Православне мисли 5,1–2 [1962], Београд 1962; *Bibliographie der orthodoxen Theologie in Jugoslawien*, Ostkirchliche Studien, 10 Band, 2–3 Heft [1961] 221–256).
- V. Maštrović, *Bibliografija rasprava i članaka (1945–1962) iz pomorstva Jugoslavije*, у: Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962, Zagreb–Zadar 1963.
- С. А. Виноградов, *Библиоīрафија радова о исūорији Југославије објављених у СССР од 1945. до 1962. īодине (Преīлед)*, ИЧ 14–15 (1963–1965) 623–641.
- Е. Ђукнић, *Публикације архивских усūанова СР Србије 1964–1965 и 1966*, Архивски преглед 1–2 (1965) 217–218; 1–2 (1966) 201–202.
- *Historiographie Yougoslave 1955–1965*, Rédaction: B. Grafenauer, J. Šidak et J. Tadić (rédacteur en chef), Belgrade 1965.
- Ј. Милићевић, *Библиоīрафија радова о ūрошлосūи југословенских народа објављених у иносūраним часоūисима и зборницима за 1963–1968*, ЈИЧ 1 (1965) 134–139; 1–2 (1966) 191–195; 1–2 (1968) 175–180; 3–4 (1968) 216–226; 3 (1969) 137–140.
- V. Foretić, *Bibliografija radova u kojima ima podataka crpljenih u Dubrovačkom arhivu*, Dubrovnik 3 (1965) 90–96; 4 (1965) 95–98; 3 (1966) 92–97; 2 (1967) 161–166; 1 (1968) 127–132; 2 (1970) 114–119.

- M. Despot, *Bibliography of Yugoslav Historical Periodical from 1946–1966*, Acta Iugoslaviae historica 1 (1970) 223–240.
- Ј. Кос, *Реūросūекūивна библиоīрафија ūубликација архивских усūанова и друшūава у Југославији 1945–1968*, Архивист 1 (1970) 58–80.
- Б. Маринковић, *Прилоī евиденūирања библиоīрафија радова наших исūоричара*, Зборник МСИ 2 (1970) 171–179.
- Ј. Недељковић, *Библиоīрафија ūубликација архивске īрађе о Србији до 1918*, Архивски преглед 1–2 (1970) 203–212.
- K. Pribilović, *Bibliografija povijesne (pomorske) građe 1965–1970*, Vojnopomorski ogledi 2 (1971) 81–86.
- M. Despot, *Američke i engleske doktorske disertacije o jugoslavenskim zemljama i SFR Jugoslaviji*, ČSP 5–3 (1973) 217–226.
- V. Graovac, *Središnji sovjetski povijesni časopisi na ruskom jeziku o jugoslavenskim zemljama i SFR Jugoslaviji 1965–1973*, ČSP 2 (1974) 197–211; 3 (1974) 209–227.
- *The Historiography of Yugoslavia 1965–1975*, Editor–in–chief D. Janković. Editors: S. Ćirković, B. Grafenauer, M. Gross, D. Janković and V. Strugar, Београд 1975.
- *Bibliographia historico-oeconomica Iugoslaviae*. Bibliografija o ekonomskoj historiji Jugoslavije. Bibliography of the economic History of Yugoslavia, Zagreb 1978.
- С. Војиновић, *Књижевносū и исūорија у школским извешūајима*, Прилози КЈИФ 44, 1–2 (1978) 141–177; 45, 1–2 (1979) 156–182; 46, 1–4 (1980) 177–205.
- Ђ. Костић, *Поūис ūреīледа садржаја и индекса часоūиса, алманаха и календара (1945–1980)*, ИЧ 27 (1980) 303–320.
- *Jugoslovenska vojna bibliografija*. Građa za bibliografiju. Tom I 1748–1918. Deo 1. 1748–1899; Deo 2. 1900–1918, Beograd 1981.
- С. Кнежевић, *Библиоīрафија радова из облаcūи исūоријске меūодолоīије*, ИГ 1–2 (1985) 191–195.
- J. Neralić, *Prilog bibliografiji o solanama i kupopradaji soli na Jadranu i Mediteranu*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 13 (1) (1986) 229–235.
- Б. А. Цисарж, *Један век ūериодичне шūамūе Срūске ūравославне цркве* I А–М, Београд 1986; II Н–Ш, Београд 1991. (Библиографски опис часописа и листова са прегледом–садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970).
- S. Korać, *Bibliografija radova o srpskoj istoriji i kulturi u Hrvatskoj*, Zbornik radova „O povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj republici Hrvatskoj" I, Zagreb 1988.
- Х. Вагнер, *Југославика у Пољској*, Зборник Матице српске за славистику (1989) 197–222: (1991) 149–204.
- А. Лолић, *Избор из библиоīрафије о сеобама срūскоī народа*, у: Сеобе српског народа, Београд 1990, 139–151.
- В. Зеремски, *Библиоīрафија Руснацох у Југославији 1918–1990*, Нови Сад 1990.
- D. Toholj, T. Burzanović, *Prilog bibliografiji seoba i migracija naroda*, Godišnjak DI BiH 40–41 (1990) 220–223.
- Д. Аранитовић, *Југословени и југословенске ūеме у часоūису „Советское славяноведение" (1965–1988)*, Библиографски вјесник 3 (1990) 15–51.
- Д. Аранитовић, *Православна релиīија и ūравославна црква у нашим лаичким ūериодичним ūубликацијама (1970–1991)*, у: Православље, приредио Д. Б. Ђорђевић, Ниш 1991, 242–254.
- Ж. Јанковић, *Прилози исūоријске садржине објављени у „Гласнику", службеном лисūу Срūске ūравославне цркве од 1945. до 1985. īодине*, Зборник МСИ 43 (1991) 221–243.
- Е. Ф. Цветкова, *Библиоīрафија о Црној Гори на руском језику 1722–1989*, Цетиње 1991.
- *Библиоīрафија о Црној Гори на руском језику 1722–1989*, у: Црногорска библиографија. Том IV, књ. 2. Саставили: Е. Ф. Цветкова, В. В. Антонов, Л. Ф. Капралова, Д. Т. Корољов, А. Ј. Лапидус, Т. Н. Семјонова, В. Д. Чурсин, С. П. Шарова, Цетиње 1992, 5–290.
- А. Арсењев, *Руска емиīрација у Југославији – избор из библиоīрафије*, у: Руска емиграција у српској култури XX века, (приредили М. Сибиновић, А. Арсењев), Београд 1994.

АНТИЧКА И СРЕДЊОВЕКОВНА ИСТОРИЈА

- G. T. Petrovitch, *Scanderbeg (Georges Castriota)*. Essai de bibliographie raisonnée. Paris 1881.
- Р. Перовић, *Kраūка библиоīрафија īлавних дела*. II – на српскохрватском језику, у: Шарл Дил, Историја Византиског царства. Превео с француског Р. Перовић, Београд 1933, 176–183.
- С. Станојевић и Р. Перовић, *Нацрū библиоīрафије о св. Сави*, Братство 28 (1934) 164–192.
- М. Кнежевић, *Библиоīрафија радова о Душановом законику*, Библиотекар 1, 4 (1949) 473–482.
- Р. Стефановић, *Библиоīрафија радова о средњевековним īрадовима у Србији, Македонији, Зеūи, Босни и Херцеīовини*, Београд 1963.

- E. Mursel, *Bibliografski podaci o propadanju srednjovjekovne Bosne i njenom prelazu pod osmansku vlast (1953–1963)*, Godišnjak DI BiH 14 (1963) 297–304.
- A. Stipčević, *Bibliografija antičke arheologije Jugoslavije I–II*, Sarajevo 1977.
- А. Милошевић, *Библиографија античког периода Војводине*, Београд 1979. (Археолошка библиографија I).
- P. Živković, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjevekovnoj Bosni*, Travnik 1982.
- D. Mrkobrad, *Bibliografija seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd 1984.
- С. Јалиман, *Прилог библиографији о „Цркви босанској" и богомилству*, Годишњак ДИ БиХ 36 (1985) 173–196.
- Ђ. Перић, *Нацрт историјске библиографије о српској средњевековној жени (1158/9–1459–1521)*, Зборник МСИ 35 (1987) 189–207.
- A. Škero, *Bibliographia Illyrica* (Supplementum 1982–1987), Sarajevo 1988.
- Р. Михаљчић, *Поговор, Библиографија*, (додаци после 1952. уз фототипско издање: К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, стр. 517–550 у репринту 1978, и проширено стр. 517–565 у репринту 1988. и 1990).

ДОБА ТУРСКЕ ВЛАСТИ

- R. Mihaljčić et V. Perić, *Contribution à la bibliographie de nos villes sous la domination turque* (aspect économique et démographique), Balcanica 3 (1972) 635–684.
- O. Zirojević, *Jugoslovenski narodi pod turskom vlašću do kraja XVIII veka*, у: Bibliografija jugoslovenske istoriografije 1965–1975, JIČ 1–2 (1976) 157–184. (= *Yugoslav Peoples in the Osmanli Empire*, у: The Historiography of Yugoslavia 1965–1975, Beograd 1975, 103–126).
- B. Nurudinović, *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1961–1965*, Sarajevo 1981.

ОД ПРВОГ УСТАНКА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

- Ј. Тим, *Библиографија српског покрета у Угарској 1848–1849*, Годишњак ИД НС 2–1 (1929) 144–151; 2–2 (1929) 308–315; 3–1 (1930) 181–184; 3–3 (1930) 515–518; 4–1 (1931) 180–186; 4–4 (1931) 508–510; 5–1 (1932) 157–160; 8–4 (1935) 487–488; 9–1 (1936) 120.
- Љ. Дурковић–Јакшић, *Библиографија о Његошу*, Београд 1951.
- Р. Стефановић, *Прилог библиографији Првог српског устанка*, ИП 1–1 (1954) 69–75.
- Ж. Куманов, *Библиографија радова о Првом српском устанку и Војводини*, Зборник МС ДН 7 (1954) 198–213.
- Р. Стефановић, *Прилог библиографији Другог српског устанка и прве владавине кнеза Милоша Обреновића*, ИП 2–1 (1955) 72–80.
- Л. Ћелап, *Послератне публикације о српском покрету у Војводини 1848–1849. год.*, Архивист 7, 1–2 (1958) 111–113.
- V. Stojančević, *Posleratna istoriografija o Prvom ustanku*. Kratak pregled izdanja građe, studija, rasprava i priloga, AA 2–3 (1960) 285–295.
- S. Gavrilović, *Naša posleratna istoriografija o revoluciji 1848–49. godine u Vojvodini*, JIČ 1 (1964) 71–98.
- Р. Перовић, *Предговор*,у: Први српски устанак. Акта и писма на српском језику. Књига I 1804–1808, Београд 1977, 5–47.
- A. Nikić, *Bibliografija hercegovačkog ustanka 1875–1878*, у: Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama u istočnoj krizi 1875–1877, tom II, Sarajevo 1977, 333–342.
- Ј. Максин и А. Лолић, *Библиографија југословенске литературе о великој источној кризи 1875–1878*. Књига I 1875–1878. Историјски институт. Грађа, књ. 20, Београд 1979.
- С. Терзић, *Грчка библиографија о источној кризи (1875–1878)*, у: Научни скуп: Србија у завршној фази велике источне кризе (1877–1878), Београд 1979, 501–504.
- М. Радевић, *Библиографија југословенске литературе о великој источној кризи 1875–1878*. Расправе, чланци и прилози у часописима 1878–1941, Зборник МСИ 24 (1987) 135–158.

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

- Н. Тришић, *Сарајевски атентат у свјетлу библиографских података*, Сарајево 1960.
- Н. Тришић, *Сарајевски атентат у свјетлу библиографских података. Допуне (1954–1964): Б. Чулић*, Сарајево 1964.
- Z. Passek, *Prilog bibliografiji o Jugoslovenskom odboru u Londonu*, Radovi JAZU 1 (1972) 33–45.
- Д. Мирчетић, *Прилог библиографији о топличком устанку 1917. године*, Лесковачки зборник (1993) 1–27.

РАДНИЧКИ И СОЦИЈАЛИСТИЧКИ ПОКРЕТ ДО 1941.

- *Napredna štampa u Srbiji 1871–1949*, Beograd 1949 (са кратким историјатом за сваку публикацију).

- B. Čulić, *Naši napredni časopisi u periodu između dva rata*. Neki prilozi bibliografiji napredne štampe, Brazda (Sarajevo) 6 (1950) 449–452; 7–8 (1950) 576–583.
- S. Dimitrijević, *Bibliografija socijalističkog i radničkog pokreta u Srbiji (sa osvrtom na okolne krajeve naše zemlje)*, Beograd 1953.
- R. Perović, *Prilog bibliografiji srpskog radničkog pokreta (do 1919)*, Beograd 1956.
- Ж. Куманов, *Библиографија партијске, социјалдемократске и остале штампе и књига, прогласа и летака у периоду 1918. до 1921. године, као и архива које поседују документа и штампу из тог периода*, Зборник МС ДН 22 (1959) 163–169.
- Ž. Protić, *SKOJ i omladinski pokret 1919–1957:* Građa za bibliografiju, Beograd 1959.
- *Izdavačka delatnost u okviru proslave četrdesetogodišnjice KP i SKOJ-a*, Kulturni život 1–2 (1960) 143–151. (Obuhvata istorijsku građu i radove iz istorije KPJ i SKOJ-a, dela istaknutih rukovodilaca...).
- V. Rajčević, *Prilog bibliografiji naprednih novina i časopisa između dva rata (1918–1941)*, Putovi revolucije 2, 3–4 (1964) 530–552.
- М. Радевић, *Светозар Марковић. Прилози библиографији 1945–1963*, ИГ 1 (1964) 158–171.
- *Građa za opštu bibliografsku dokumentaciju za izučavanje međunarodnog radničkog pokreta*. Tom I–II, Beograd 1965. (Sadrži opšti deo i posebni, koji obuhvata literaturu o kontinentima u celini i o pojedinim zemljama).
- V. Oštrić, *Pregled radova o radničkom pokretu u Hrvatskoj u doba prve internacionale*, Putovi revolucije 3–5 (1965) 219–226.
- М. Радевић, *Социјалистички и раднички покрет у Србији до 1918. године*. Прилози библиографији 1945–1964, ИГ 2 (1965) 188–197; 1–2 (1974) 183–203.
- M. Vesović, *Jugoslovenska bibliografija knjiga o radničkom pokretu u 1965, 1966. i 1967. godini*, Prilozi IS 3 (1966) 469–510; 4 (1967) 671–719; 6 (1968) 539–593.
- *Октобарска социјалистичка револуција*. Библиографија посебних издања и чланака из радничке периодике 1917–1945, Београд 1967.
- M. Vesović, *Oktobarska socijalistička revolucija*. Jugoslovenska bibliografija knjiga i brošura 1945–1966, Prilozi IS 5 (1968) 691–725.
- M. Vesović, *Bibliografija posebnih izdanja Karla Marksa i Fridriha Engelsa na jezicima jugoslovenskih naroda (1871–1968)*, Međunarodni radnički pokret 2 (1968) 151–183.
- F. Klopčič, *Gradivo za bibliografijo slovenskega i srbskohrvatskega komunističnega tiska v Sovjetski Rusiji v letih 1918–1921*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1–2 (1968–1969) 1–11.
- Ж. Протић, *Илегална издања КПЈ (1921–1941)*, Библиотекар 3 (1969) 342–358.
- З. Панајотовић, *Прилог библиографији радничке штампе у Србији 1919–1941*. Библиотекар 3 (1969) 369–390.
- Ž. Protić, M. Vesović, M. Matić, *Izbor knjiga o radničkom pokretu i Komunističkoj partiji Jugoslavije 1919–1941*. Bibliografija, Socijalizam 4 (1969) 255–272; 5 (1969) 702–720.
- M. Gecić, *Posleratni radovi o istoriji radničkog pokreta i KPJ između dva svetska rata*, JIČ 1–2 (1969) 150–171.
- M. Matić, M. Vesović, *Jugoslovenska bibliografija za 1968–1971*, Međunarodni radnički pokret 2 (1970) 255–272; 3 (1970) 213–220; 1 (1971) 215–272; 1 (1972) 202–215; 4 (1972) 167–182. (Knjige i brošure o međunarodnom radničkom pokretu).
- M. Matić, M. Vesović, *Radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867–1941*. Bibliografija članaka iz časopisa 1945–1968, Prilozi IS 7 (1970) 637–742.
- M. Vesović, M. Matić, *Pariska komuna. Jugoslovenska bibliografija 1871–1970*, у: Pariska komuna 1871–1971, knj. 2, Beograd 1971, 1551–1580.
- M. Matić, *Jugoslovenska bibliografija o Lenjinu (1945–1968). Izbor knjiga i članaka*, Prilozi IS 8 (1971) 533–570.
- Ž. Protić, M. Vesović, M. Matić, *Socijalistički radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867–1941*. Bibliografija posebnih izdanja 1945–1969, Beograd 1972.
- G. Janićijević, *Bibliografija međunarodnog radničkog pokreta*, Međunarodni radnički pokret 1 (1974) 123–139. (Tekuća bibliografija).
- Z. Panajotović, *Svetozar Marković. Prilog bibliografiji 1964–1974*, Tokovi revolucije 20 (1974–1975) 451–484.
- Z. Panajotović, *Socijalistički i radnički pokret u Srbiji do 1914. godine*, у: Historiography of Yugoslavia 1964–1975, Beograd 1975, 229–236.
- M. Nikolić, *Marksizam, revolucionarna praksa, istorija*. Bibliografija, Marksistička misao 1 (1975) 256–267. (Bibliografija).
- Z. Panajotović, *Bibliografija knjiga i članaka o borbi železničara Srbije 1871–1941*, Beograd 1975.
- З. Панајотовић, *Раднички покрет Лесковца. Прилог библиографија 1893–1914*, Лесковачки зборник 20 (1980) 287–312.
- Ž. Protić, B. Pejović-Protić, *Časopis „Kommunističeskij internacional" (1919–1943) o nacionalnom i kolonijalnom pitanju*, Istorija 20. veka 1 (1983) 167–179; 2 (1983) 179–193. (Izabrana bibliografija).
- G. Vukmanović, *Bibliografija o razvoju radničkog pokreta, Komunističke partije Jugoslavije, Narod-*

nooslobodilačkog rata i revolucije u opštini Bar 1903–1945, Bar 1984.

- С. Паланчанин, *Револуционарна и ратна штампа 1877–1945*. Периодични каталог Библиотеке Матице српске, Нови Сад 1986.

ЈУГОСЛАВИЈА 1918–1941

- С. Комадинић, *Прилог библиографији о стварању Југославије*, Зборник МС ДН 24 (1959) 149–154.
- Д. Јанковић, *Радови о стварању југословенске државе објављени између два светска рата*, ЈИЧ 3–4 (1966) 79–103.
- С. Ђуровић, *Преглед литературе о индустријализацији југословенских земаља у периоду 1918–1941*, ИГ 1–2 (1967) 155–191.
- T. Zorn, *Odjeci jugoslavensko-austrijskih odnosa u izvorima i literaturi poslije 1920*, ČSP 9–1 (1977) 215–223.
- Љ. Димић, *Једна заборављена библиографија листова и часописа*, Годишњак ДИ 2–1 (1995) 118–119 + 9 ненумерисаних страница. (Садржи списак листова и часописа који су тридесетих година излазили у Краљевини СХС, а прештампано је из Годишњака Краљевине СХС за 1926. годину, 425–433).

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

- *Građa za bibliografiju o narodnooslobodilačkoj borbi. (Knjige, brošure, listovi časopisi i bilteni)*, Beograd 1948.
- *Neka dela iz strane literature o narodnooslobodilačkom ratu*, VIG 2 (1950) 134–135; 3 (1950) 122–123; 3 (1951) 172.
- *Narodnooslobodilački rat kroz našu literaturu*, VIG 1 (1951) 122–124; 2 (1951) 133–136; 3 (1951) 171–172; 5 (1951) 132; 6 (1951) 209–210.
- *Најзначајније књиге и публикације о НОБ објављене од 1945. до краја 1957*, ИП 4–1 (1958) 55–74.
- Н. Мартиновић, *Партизанска штампа у Црној Гори 1941–1945. године (грађа за библиографију НОБ у Црној Гори)*, ИЗ 15–1 (1959) 309–315.
- Ж. Протић, *Мемоари, дневници, хронике и записи из народноослободилачке борбе*, Прилози КЈИФ 27, 3–4 (1961) 279–294.
- Р. Стефановић, *Србија у народноослободилачком рату и народној револуцији. Библиографија публикација и чланака у периодичним издањима 1944. до 1960. године*, ИГ 1–4 (1961) 233–255.
- V. Jovović, *Bibliografija NOB Crne Gore u vojnim časopisima*, Bibliografski vjesnik 1, 1 (1961) 25–42.
- *Bibliografija istoriografije o narodnooslobodilačkoj borbi od 1958–1960*, IP 7, 3–4 (1961) 266–273.
- Ж. Куманов, *Библиографија чланака из НОБ у Војводини, објављених у часописима и годишњацима*, Зборник МС ДН 28 (1961) 201–212.
- Ž. Protić, *Pregled izdanja o narodnooslobodilačkoj borbi u 1961. godini*, Naša stvarnost 16–3 (1962) 371–378.
- Ž. Protić, D. Štiglić, S. Knežić, *Izbor dela o narodnooslobodilačkoj borbi*, Beograd 1962.
- *Štampa narodnooslobodilačke borbe u Vojvodini*, Novi Sad 1962.
- V. Jovović, *Bibliografija NOB u crnogorskim listovima 1941–1945*, Bibliografski vjesnik 2, 1 (1962) 87–130.
- D. Borojević-Šternberg, *Bibliografija listova narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj*, Putovi revolucije 1, 1–2 (1963) 431–456.
- *Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945*, Beograd 1964.
- D. Živković, V. Strugar, *Selection from the bibliography on the liberation war and revolution of Yugoslav peoples*, Beograd 1965.
- Đ. Pejović, *Osvrt na radove o narodnooslobodilačkoj borbi u Crnoj Gori*, Praksa 2–3 (1965) 97–112.
- Д. Живкович, В. Стругар, *Избранная библиография по освбодительной войне и революции югославских народов*, Београд 1965. (Са исцрпним анотацијама за посебна издања 1945–1965).
- В. Јововић, *Библиографија о НОБ Црне Горе у југословенским листовима и часописима*, ИЗ 22–4 (1965) 663–681; 23–1 (1966) 145–155; 23–2 (1966) 349–360.
- *Bibliografija strane istoriografije o Drugom svetskom ratu*, VIG (1966–1975). (У сваком броју часописа објављује се страна текућа литература о Другом светском рату).
- *Četvrta i peta neprijateljska ofanziva. (Građa za bibliografiju)*, Beograd 1968.
- *Bibliografija o narodnooslobodilačkom ratu u Vojvodini iz vojvođanskih dnevnih i nedaljnih listova 1944–1966*, Novi Sad 1968.
- S. Musić, *Bibliografija članaka i knjiga o NOB-u u Slavoniji*, Zbornik HIS 6 (1968) 281–324; 9 (1972) 239–429.
- B. Pajović, M. Radević, *Bibliografija o ratu i revoluciji u Jugoslaviji. Posebna izdanja 1945–1965*, Beograd 1969.
- M. Sentić, *Bibliografija literature o narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941–1945*, ČSP 1, 1–2 (1969) 270–283; 2–1 (1970) 265–276; 2–2 (1970) 289–302; 3–1 (1971) 287–307; 5–1 (1973) 221–236; 9–3 (1977) 181–226.
- Z. Berger, *Prilog bibliografiji bibliografija o narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941–1945*, ČSP 3,2–3 (1971) 335–345.
- D. Kačarević, *Bibliografija bibliografija o narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije objavljenih od 1944. do zaključno 1968*, VIG 1 (1971) 235–258.
- З. Панајотовић, *Србија 1941. Прилози библиографији чланака 1945–1970*, ИГ 2 (1971) 133–173.
- D. Lukač, *Bibliographie des oeuvres principales à l'insurrection des peuples de Yougoslavie en 1941*, Balcanica 2 (1971) 7–26.
- M. Mijović, B. Đević, *Bibliografija inženjerskog obezbeđenja borbi u narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda 1941–1945*. Tom 1–2, Beograd 1972.
- *Dejstva naših snaga u pozadini neprijatelja. Tematska bibliografija*. Priredio P. Smolović, Beograd 1972.
- M. Vesović, *Bibliographie choisie sur guerre de libération et la révolution socialiste en Yougoslavie 1941–1945*, Beograd 1973. (Izabrana bibliografija knjiga i članaka objavljenih u Jugoslaviji od 1945. do 1973).
- Z. Panajotović, *Bibliografija radova istorije radničkog i socijalističkog pokreta, KP Srbije i narodnooslobodilačke borbe i revolucije u Srbiji 1941–1945. godine*, y: NOR i revolucija u udžbenicima za osnovne i srednje škole, Beograd 1974, 86–188.
- Z. Panajotović, *Izabrani izvori i literatura o narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji 1941–1945*, y: Srbija u ratu i revoluciji, Beograd 1976, 607–692.
- З. Панајотовић, *Лесковац и околина у рату и револуцији 1941–1945*, Лесковачки зборник 16 (1976) 49–65.
- M. Sentić, *Bibliografija rasprava i članaka o narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj u jugoslavenskim časopisima*, ČSP 9,2–3 (1979) 177–222.
- M. Vesović, M. Matić, *Bibliografija*, y: Narodni heroji Jugoslavije, knj. 2, Beograd 1982^{2}, 437–459. (literatura – knjige i članci – o narodnim herojima Jugoslavije, 1945–1982).
- A. Feldman, *Brošure i periodika iz NOB-a u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske*, ČSP 16–1 (1984) 141–179; 16–2 (1984) 135–193.
- R. Radonjić, I. Jurjeva, *Bibliografija radova o narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji u Jugoslaviji 1941–1945: 1945–1980*, Beograd–Moskva 1987.
- V. Petrović, *Bibliografija narodnooslobodilačke borbe Srema, monografske publikacije 1944–1984*, Sremska Mitrovica 1987.
- M. Azinović, *Građa za bibliografiju revolucionarnog omladinskog pokreta i SKOJ-a u Bosni i Hercegovini od 1941. do 1945. godine u fondovima Narodne i Univerzitetske biblioteke BiH*. Zbornik radova muzeja, memorijalnih muzeja i nacionalnih parkova Bosne i Hercegovine 9–10 (1988) 255–343.
- З. Панајотовић, *Библиографија о народноослободилачкој борби и револуцији Србије 1941–1944;* књиге, брошуре и чланци, Београд 1989.
- S. Božanović, *Kratak pregled bibliografije o logorima u srednjem toku Save (Jasenovac) za period 1944–1965*. Okrugli sto „Jasenovac 1986". Spomen područje Jasenovac, knj. 33 (1989) 33–240.
- *Strana bibliografija Drugog svetskog rata (1982–1984)*, VIG 1 (1989) 383–420.
- С. Божановић, *Библиографија о злочинима окупатора у Јужној Србији за време Другог светског рата кроз послератну штампу*. Чланци 1944–1987, Лесковачки зборник 32 (1993) 269–275.

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ 1945

- М. Аћимовић, *Библиографска грађа о радничком самоуправљању у Југославији и облицима учешћа произвођача у управљању предузећима у другим земљама*, Београд 1956. (Прикази и анотације).
- Ž. Protić, *Pregled važnije literature (knjige i brošure) o radničkom samoupravljanju*, Dokumentacioni bilten Instituta za izučavanje radničkog pokreta 2 (1957) 67–70.
- Р. Павићевић, П. Николић, *Изабрана библиографија о самоуправљању произвођача у привреди објављених у периоду од 1950 до 1957*, Архив ПДН 2–3 (1957) 388–394. (Селективна библиографија књига, брошура и чланака публикованих у Југославији).
- D. Kačarević, *Građa za bibliografiju biografske literature o Josipu Brozu Titu*, Naša stvarnost 16–5 (1962) 3–35.
- В. Ђорђевић, Д. Поповић, *Демографска библиографија из демографија објављених 1945. до 1961*, Београд 1963.
- М. Аћимовић, *Библиографска грађа о радничком самоуправљању у Југославији и облицима учешћа произвођача у управљању предузећима у другим земљама*. Прикази и анотације, Београд 1966.
- S. Došen, *Koegzistencija i nesvrstanost. Bibliografski prilog*, Međunarodni radnički pokret 1 (1970) 107–168.

- Z. Berger, *Prilog bibliografiji izvora za povijest Komunističke partije Hrvatske (Saveza komunista Hrvatske) – kongresi, zemaljske konferencije i plenumi KPH (SKH) od 1948 do 1968. god.*, ČSP 2–1 (1970) 277–291.
- *Млади. Положај, васпитање, активност... Библиографска грађа са анотацијама објављена у Југославији у периоду од 1950–1967*, Београд 1971.
- M. Sentić, *Bibliografija knjiga i brošura o Josipu Brozu Titu 1941–1972*, ČSP 2 (1972) 161–203.
- V. Graovac, *Središnji sovjetski povijesni časopisi na ruskom jeziku o jugoslavenskim zemljama i SFR Jugoslaviji 1965–1973*, I dio, ČSP 6–2 (1974) 197–227; II dio ČSP 6–3 (1974) 209–227.
- A. Lazarević, *Inostrana literatura o Josipu Brozu Titu. Knjige i brošure 1944–1972*, Prilozi IS 9 (1974) 565–581.
- V. Oštrić, *Bibliografske bilješke o našoj literaturi za povijest jugoslavensko-talijanskih odnosa poslije Drugog svjetskog rata*, ČSP 7–1 (1975) 321–332 (121–140).
- Z. Panajotović, *Mladi i Savez socijalističke omladine Jugoslavije. Prilog bibliografiji 1974–1978*, Ideje 5 (1979) 49–65.
- Ž. Protić, *Bibliografija bibliografija o Josipu Brozu Titu 1950–1979*, Informatika 2 (1980) 81–85.
- Ž. Protić, *Izabrana bibliografija*, у: Titova misao i delo, Beograd 1982, 411–422. (Sabrani i izabrani radovi J. B. Tita 1947–1981; knjige o Titu i njegovom delu 1944–1981).
- M. Vesović, M. Matić, J. Vučković, *Veljko Vlahović. Sećanja – Hronologija – Bibliografija*, Beograd 1984. (U trećem delu knjige – str. 231–361 – data je bibliografija radova V. Vlahovića 1936–1982. i literatura o V. Vlahoviću 1937–1982).
- *Selektivna bibliografija jugoslovenskih i stranih autora o Josipu Brozu Titu 1937–1987*, VIG 1 (1987) 427–449.

РЕГИОНАЛНА И ЛОКАЛНА ЛИТЕРАТУРА

- P. Chotch, *Bibliografia del Montenegro*, Napoli 1924.
- Н. Радојчић, *Историја Црне Горе за последњих десет година, 1918–1928*, Записи 4–1 (1929) 27–37.
- П. Шоћ, *Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима*, Посебна издања САН CXLIV, Београд 1948.
- A. Lainović, *Istoriska djela NR Crne Gore*, Nastava historije u srednjim školama 1 (1951) 78–79.
- M. Lopac, *Bibliografski podaci o historijskim radovima u Bosni i Hercegovini*, GZM nova serija 8 (1953) 385–450; 9 (1954) 217–260; 10 (1955) 219–286.
- А. Младеновић, *Одељење Лесковца и околине при Градској народној библиотеци у Лесковцу*, Наше стварање 3–4 (1954) 75–78. (Са библиографским подацима о делима о Лесковцу и околини и периодици објављеној у Лесковцу).
- Х. Андоновски, Т. Ефремов, *Библиографија Македоније*, ИП 1–4 (1954) 82–87.
- Ж. П. Јовановић, *Прилог библиографији Београда*, Годишњак МГБ 1 (1954) 440–451. (Обухватила је само књиге и брошуре).
- Ж. Јовановић, *Прилог библиографији Београда*, Годишњак МГБ 2 (1955) 598–629.
- Р. Симоновић, *Штампани материјали о Врању и околини*, Наше стварање 1 (1955) 86–89; 2–3 (1955) 122–125.
- Т. Вукановић, *Библиографија косовско-метохијске области*, Гласник МКМ 1 (1956) 411–437; 2 (1957) 339–351; 3 (1958) 287–301; 6 (1961) 185–208.
- *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској* I–III, Цетиње 1957–1958.
- Н. Дамјановић, *Прилог библиографији Београда*, Годишњак ГБ 5 (1958) 421–494. (Садржи 700 библиографских јединица које се односе на књиге и брошуре у вези са политиком, економском и културном историјом Београда).
- Б. Петковић, *Најважнија литература и извори за историју Црне Горе XVI и XVII века*, ИЗ 15–2 (1959) 591–602.
- J. Nedeljković-Piper, *Bibliografija dela, rasprava i članaka rađenih na osnovu građe Državnog arhiva Srbije*, AA 2–3 (1960) 379–398.
- *Proslava Sutjeske u posebnim izdanjima 1958*, Bibliografski vjesnik 1–1 (1961) 43–48.
- Н. Мандић, *Царичин град 1912–1962, Библиографија*, Београд 1962.
- Х. Ракић, *Библиографија радова о Лесковцу и издатих у Лесковцу*, Наше стварање 7, 1–2 (1962) 71–76.
- *Прилог библиографији Београда*, Београд 1964. (Издато поводом прославе 20-годишњице ослобођења града).
- A. Bejtić, *Bibliografija štampanih radova o Sarajevu*, Sarajevo 1964.
- Р. Симоновић, *Врање, околина и људи*, Врање 1964. (Библиографија објављених чланака и књига).
- V. Jovović, *Bibliografija članaka i priloga u crnogorskim listovima i časopisima 1958. godine*, Cetinje 1964.
- S. Popović, *Bibliografija o limskoj dolini – I deo*, Ivangrad 1964, Sloboda (Ivangrad), 15.5.1964., VI, 60 (Čedo Boričić).
- S. Lalić i V. Mihajlović, *Bibliografija radova nastalih na osnovu arhivske građe vojvođanskih arhiva*, AA 4 (1964) 269–276.

- С. Поповић, *Библиографија о Лимској долини I*, Иванград, Цетиње 1964.
- Т. П. Вукановић, *Библиографија косовско-метохијске покрајине*, Гласник МКМ 9 (1965) 635–638.
- J. Јанићијевић, *Југословенска литература о Дунаву 1945–1965*, Београд 1966. (Библиографска грађа, 1).
- Д. Дојчиловић, *Прилог библиографији прошлости Подриња*, Годишњак Историјског архива, Шабац 4 (1967) 211–254; 5 (1967) 195–232.
- F. Bostandžić, *Bibliografija radova rađenih na osnovu arhivske građe arhiva Bosne i Hercegovine (1947–1967)*, GADAR BiH 7 (1967) 59–90.
- В. Јовović, *Библиографија књига, чланака и студија за 1967, 1969, 1970. из историје Црне Горе, НОБ-е, етнографије, његошологије, ликовних умјетности и музеологије*, Гласник цетињских музеја 1 (1968) 201–259; 3 (1970) 301–344; 5 (1972) 323–353. (Општа текућа библиографија).
- Д. Лаушевић, *Библиоѓафија књига, студија, чланака и других студија из историје Црне Горе, НОБ-е, његошологије, етнографије и музеологије за 1968. годину*, Гласник цетињских музеја 2 (1969) 215–280.
- М. Трипковић, *Библиографија чланака, вести и других прилога о Ваљеву и ваљевском крају објављених у „Радничким новинама“ од 1918–1920. године*, Гласник Историјског архива у Ваљеву 4–5 (1969) 415–436.
- Ж. Протић, *Литература о Београду у рату и револуцији (1914–1945)*, Библиотекар 2 (1971) 157–177.
- Т. Микић, *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, Херцег Нови 1972.
- Н. Л. Стојановић, *Грађа за библиографију југословенске и стране књиге о Београду*, Београд 1974.
- S. Gavrilović i M. Mitrović, *Prilog istoriografiji Vojvodine (period 1699–1849)*, Godišnjak FF NS 18–1 (1975) 110–126. (= *Vojvodina from 1699 to 1849*, у: The Historiography of Yugoslavia 1965–1975, Beograd 1975, 170–182).
- А. Милојевић, *Библиографија дела, расправа и чланака рађена на основу архивске грађе Архива Србије у времену од 1961. до 1970. године*, АП 2 (1980) 189–229.
- Љ. Андрић, *Библиографија. Завичајна прошлост на страницама „Напреда“*. Ваљево, ваљевски крај, знамените личности, Гласник МИА Ваљево 15–16 (1981) 317–359.
- S. Jaliman, *Bibliografija radova o istoriji Zenice*, Zenica 1985.
- С. Тот, *Библиографија публикација Архива Војводине и Заједнице архива Војводине (1954–1986)*, Архивски преглед 1–2 (1986) 82–89.
- Д. Аранитовић, *Библиографија радова о пљеваљском крају*, Београд 1988.
- K. Spasić, *Francuska bibliografija o Crnoj Gori 1800–1939*, Cetinje 1988.
- D. Beslimi, *Bibliografie punimëve historike të botuara në revista periodiku në Kosove gjatë viteve 1984–1988*, Gjurmime albanologjike, seria a shkencave historike 18 (1989) 267–300.
- В. Раденковић, З. Раденковић, *Селективна библиографија о Косову*, Наше теме 4 (1989) 844–873.
- R. Milosavljević, *Bibliografija radova o križevačkom kraju*, Križevci 1989.
- В. Раденковић, З. Раденковић, *Селективна библиографија Косова, (1950–1971)*, Наше теме 7–8 (1989) 2062–2116.
- M. Šakota, M. Brković, *Bibliografija tiskane građe o radničkom pokretu i socijalističkoj izgradnji na zadarskom području 1945–1981*, Zadar 1989.
- V. Čolović, *Bibliografija članaka o Hercegovini u listu „Glas slobode“ 1909–1918*, Hercegovina 7–8 (1990) 185–220.
- D. Subotić, *Prilog bibliografiji radova o Kosovu i Metohiji (1945–1990)*, Nissa 3–4 (1991) 439–446.
- С. Шапоњић, *Прилози за етнолошку и културноисторијску библиографију краљевачког краја*, Наша прошлост 5 (1992) 215–257.
- Д. Аранитовић, *Библиографија о Васојевићима*, Београд 1993.
- S. Knežević, *Bibliografija o filmu i štampi Crne Gore do 1918. godine*, Bibliografski vjesnik 1–2 (1994) 103–106.
- S. Bandžović, *Sandžak i Bošnjaci–muslimani – prilog bibliografiji o Sandžaku i Bošnjacima–muslimanima u Sandžaku*, Novi Pazar 1994.

ИЗДАЊА УСТАНОВА И ЊИХОВИХ САРАДНИКА

- *Преглед издања 1947–1950*, Српска академија наука, Београд 1950. (Додатак уз Посебна издања CXLV – Споменица књ. 9 – наставак).
- Д. Полужански, *Библиографија издања Матице српске 1826–1949*, Нови Сад 1950.
- *Докторске дисертације на Београдском универзитету 1905–1950. Thèses de doctorat soutenues à l'Université de Belgrade*, Београд 1951.
- *Popis izdanja JAZU u Zagrebu 1867–1950*, Zagreb 1951.
- J. Badalić, *Popis radova nastavnika Filozofskog fakulteta od oslobođenja do kraja 1953. god.*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2 (1954) 307–339.

- *Попис радова наставника Филозофског факултета од ослобођења до 1956. године*, Годишњак ФФ НС 1 (1956) 318–336.
- *Попис радова наставника Филозофског факултета у Новом Саду и сарадника „Годишњака"*, Годишњак ФФ НС 3 (1958) 281–299; 5 (1960) 471–494; 7 (1962–1963) 255–275; 9 (1966) 381–416; 11/2 (1968) 889–929; 13/2 (1970) 878–908; 15/2 (1972) 857–881; 17/2 (1974) 753–785.
- *Библиографија научних радова наставног особља на Универзитету у 1963*, припр. М. Додић. Универзитет. Београд, Београд 1964.
- *Библиографија докторских дисертација 1951–1963*, припр. М. Додић. Универзитет. Београд, Београд 1964.
- *Библиографија научних радова наставног особља на Универзитету у 1963*. Допуна, припр. М. Додић. Универзитет. Београд, Београд 1965.
- *Попис радова наставника и сарадника Београдског универзитета у току 1964*. Универзитет. Београд, Београд 1966.
- *Преглед издања Српске академије наука и уметности, 1965–1966, 1967–1968, 1969–1970*, уредник В. Мићовић, Београд 1967, 1969, 1972.
- M. Vesović, M. Matić, *Izdanja Instituta za izučavanje radničkog pokreta 1957–1966*, Međunarodni radnički pokret 2 (1967) 145–155.
- *Pregled izdanja bivšeg Naučnog društva i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1953–1968*, Sarajevo 1968.
- М. Малетин, *Садржај „Летописа Матице српске" 1825–1950*, Нови Сад 1968.
- Ј. Максин, А. Лолић, *Библиографија издања Историјског института у Београду (1948–1972)*, ИЧ 20 (1973) 427–454.
- Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1950–1965 II*, Нови Сад 1973.
- Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1966–1970 III*, Нови Сад 1974.
- *Био-библиографије научних и стручних радника*, у: Двадесет година Института за савремену историју, Београд 1979, 117–210. (Обухваћени су радови сарадника Института од 1958. до 1978).
- А. Спасојевић, *Библиографија издања Института за савремену историју 1959–1979*, у: Двадесет година Института за савремену историју, Београд 1970, 49–105.
- *Bibliografija radova naučnih i stručnih saradnika Instituta za savremenu istoriju*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 247–275. (Obuhvaćeni radovi od 1979. do 1984. godine).
- A. Spasojević, *Bibliografija izdanja Instituta za savremenu istoriju 1979–1984*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 216–246.
- А. Лолић, *Преглед издања Историјског института 1948–1983*, у: 35 година Историјског института, Београд 1984, 77–91.
- *Био-библиографије научних и стручних сарадника*, у: 35 година Историјског института, Београд 1984, 97–229. (Обухваћени су радови сарадника 1948–1983).
- *Bibliografija radova radnika Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 1954–1984*, Novi Sad 1984, 43–219 (Radovi saradnika Instituta za istoriju).
- Љ. Никић, *Био-библиографија чланова Српске академије наука и уметности објављених у „Годишњаку" I, 1887 – XC, 1983 и „Гласнику" I, 1949–1973*, Годишњак САНУ 90 (1983) 431–443.
- P. Stršić, *Izdanja Arhiva Jugoslavije 1980–1985*, HZ 39 (1) (1986) 345–346.
- *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, Београд 1988. (Садржи попис издања Института и библиографије сарадника).
- Б. Грбић, С. Филипи-Матуновић, *Библиографија о Београдском универзитету 1838–1987*, Београд 1988.
- *Библиографија радника Института за историју у Бања Луци*, Историјски зборник 10–10 (1989) 243–274.
- *Историја* (Екцерпирали и средили А. Лолић, Е. Миљковић, М. Петровић, Д. Синдик, Б. Катић и Г. Томовић), у: Сто година лексикографског рада у САНУ, Београд 1993, 905–1003.
- *Bibliografija nastavnika i saradnika Filozofskog fakulteta u Beogradu I*, Beograd 1995.

М. Радевић, М. Весовић,
Љ. Хаџистевић, П. Марковић,
В. Јовановић

УСТАНОВЕ

ИСТРАЖИВАЧКЕ УСТАНОВЕ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ (СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА, СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА), 11000 Београд, Кнез Михаилова 35, телефон 011/187–144; телефакс 011/182–825

Српска академија је формално основана законом од 1. новембра 1886. као *Краљевско-срйска академија*. Академија је била наследник имовине *Срйскоī ученоī друшшūва*, с којим се спојила 1892. прихвативши његов састав као своје редовне или почасне чланове. Академија је преузела задатке Српског ученог друштва и његово место у научном и културном животу, као што је неколико деценија раније Српско учено друштво заузело место и функције *Друшшūва срйске словесносшūи*, првог ученог друштва у српској кнежевини.

Обнављајући једну ранију иницијативу група професора Лицеја је 1841. предложила оснивање ученог друштва с првенственим циљем да ради на усавршавању језика и стварању терминологије за оне науке које су се на Лицеју предавале. Тадашње министарство (попечитељство просвештенија) и кнез примили су благонаклоно овај предлог, само су препоручили да се одустане од назива *Срйска наука академија* и да се назове *Дружсшūво србске словесносшūи*. Кнез је 7. новембра 1841. издао Устав и пословник Друштва, а прва седница је одржана у Београду 8. јуна 1842. Том приликом је кнез предао Друштву основне документе, а првим именованим члановима дипломе. Било је три категорије чланова: редовни, кореспонденти и почестни. После првих избора (1842) било је 8 редовних, 20 дописних и 11 почасних чланова.

Друштво није могло да приђе остваривању свога програма због политичких промена, тако да је стварну активност Друштва покренуо 1844. професор Лицеја и књижевник Јован Стерија Поповић. Обновљена су заседања, прилагођени основни документи и 1847. покренут периодични орган *Гласник Друшшūва срйске словесносшūи*. Из позива на сарадњу и садржаја свих 17 објављених књига *Гласника* види се да је Друштво било заокупљено темама из српске прошлости. Било је предвиђено да се негују: српска повесница, српске старине, српско земљеописаније, статистика („државоописаније“) и описи природе. *Гласник* је објавио знатан број изворних текстова, описа старина из појединих крајева Србије, упозоравао је на вредност и значај старина, препоручивао да се сакупљају и чувају. Поред *Гласника* Друштво је објавило 16 књига „засебних издања“ међу којима су Житије светог Саве од Теодосија и Карађорђев деловодни протокол. Од 1851. Друштво је подељено на „одсеке“, од којих је један био историјски. Међу значајним акцијама Друштва било је сакупљање извора за српску историју у великим архивским центрима (Париз, Венеција, Будим). Од неких подухвата су остали само преписи докумената у архиви Друштва, од других значајне публикације извора као што су биле књиге Димитрија Аврамовића о старинама Свете Горе или акта Млетачког архива које је сакупио и објавио Јанко Шафарик.

После 1858. Друштво се више окренуло актуелним проблемима и ангажовало у споровима са режимом, што је довело до његове суспензије почетком 1864. године. Већ у августу исте године обновљена је активност Друштва са измењеним именом: *Срйско учено друшшūво*. Половина чланова ранијег Друштва јавила се да настави рад, међу њима су били и млади људи заинтересовани за историју као Јанко Шафарик, Панта Срећковић, Милан Милићевић, Никола Крстић, а убрзо ће им се придружити Јован Ристић, Стојан Новаковић, Јован Бошковић, Чедомиљ Мијатовић, Иларион Руварац и други. Научне дисциплине су друкчије груписане тако да су трећи одсек чиниле „науке историјске и државне“. Орган Друштва је задржао име *Гласник* и континуитет наглашавао настављајући нумерацију *Гласника ДСС*. Друштво је основало и *Гласник II одељења* с првенственим циљем да објављује историјску и природњачку грађу. И поред тога *Гласник* је испуњаван веома бројном и разноврсном изворном грађом која је остала подлога упознавања српске историје. У 56 књига *Гласника* опажа се постепено уздизање научног нивоа и ширење круга истраживача српске историје и издавача извора. Већих систематских истраживачких пројеката није било осим проучавања и снимања манастира и архитектонских споменика, које су уз материјалну потпору Друштва обављали Михаило Валтровић и Драгиша Милутиновић. Њихова документација је повремено излагана, али већи корпуси докумената нису тада створени. Систематски се почела неговати библиографија неопходна за каснија историјска истраживања.

Седамдесетих година XIX века Српско учено друштво је заокупљено „ширењем наука и књижевности у веће кругове“, настојањем на популаризацији науке и просвећивању народа. Долази до сукоба око активности тзв. „петог одбора“ који је

требало да издаје библиотеку дела корисних за народ, за који Друштво није имало средстава. Унутрашња трвења у Друштву преплела су се са политичким борбама у Србији тога времена. Све је то бацало сенку на углед Друштва, тако да се из њега није развила Академија, како су многи очекивали. Краљ Милан Обреновић и напредњачка Влада заобишли су персонални састав Друштва и високи степен његове аутономије и Законом су основали Академију као нову установу чије је прве чланове именовао краљ. Међу првих 16 чланова именованих априла 1887. били су историчари Стојан Новаковић, Чедомиљ Мијатовић, Милан Милићевић, Љубомир Ковачевић и археолог Михаило Валтровић. Већ следеће године они су изабрали Фрању Миклошића, Ватрослава Јагића, Валтазара Богишића и Илариона Руварца.

Првих година по оснивању Академија није развила знатнију научну делатност, јер је била заокупљена борбом са остатком Српског ученог друштва чију је имовину и збирке требало да прихвати. Успела је само да положи основе издавачкој делатности са *Гласом* и *Споменицом* као основним периодичним публикацијама и *Посебним издањима* за обимније монографске публикације. Тек 1892. дошло је до спајања Академије и Српског ученог друштва на тај начин што су чланови Друштва изабрали осам својих чланова који су постали академици, док су други чланови Друштва постали почасни чланови. Тако је са закашњењем и уз губитке успостављен континуитет, а категорија почасних чланова без икакве функције и права у Академији подсећала је још пуних пола столећа на компромис по коме су две установе спојене.

У Пословнику Академије донетом 1895. говорило се конкретно и прецизно о задацима и облицима рада. Предвиђено је давање помоћи за индивидуалне пројекте, затим расписивање награда за „израде задатака из наука и уметности“, што у наукама није дало знатнијег плода. Ново је било покретање систематских дугорочних истраживања. Поред *Речника народног књижевног језика српског*, ради кога је основан 1893. Лексикографски одсек, предвиђени су били *Споменици старе уметности* и *Српски етнографски зборник*. Велике монографије о појединим манастирима почињу да излазе тек од 1933. Пред сâм крај XIX века група академика историчара и филолога направила је план *Зборника за историју, језик и књижевност српског народа*. Била је то колекција изворне грађе, језичких и правних споменика без унутрашњег јединства и општих начела за сва издања обухваћена *Зборником*. Ипак, та колекција представља стуб на који се ослањао развој историографије у XX веку.

Почетком XX века Академија друштвених наука, део Академије у коме су били историчари, подмлађивала се избором тадашњих младих професора школованих и усавршаваних на страним универзитетима. У периоду после Првог светског рата *Српска краљевска академија* је сарађивала са Југославенском академијом знаности и умјетности, а заједно су биле укључене у Међународну унију академијâ и радиле су на дугорочним међународним пројектима какви су били: корпус античких веза, речник средњовековне латинштине, историјска карта Римског царства и др. У време кад је обележавано пола века рада Академије, у њој је било активно 25 одбора и комисија за разне научне задатке и пројекте. У периоду између два рата важна је била улога Академије и задужбина под њеном управом у помагању истраживања појединих научника, чак оних који нису били чланови а радили су значајне послове, и у помагању научне издавачке делатности. У том периоду изван Академије готово да и није било издавача способних да штампају научна дела или издања историјских извора.

Рат и окупација 1941–1944. обуставили су делатност Академије, свели је на чување имовине и помагање преосталих чланова да преживе у тешким условима. Убрзо по завршетку рата Академија се почела прилагођавати новим условима у друштву. По узору на совјетску академију наука *Српска академија наука* („краљевска“ је изостављено у мену 1945. године) постала је радна установа од које се очекивало да помогне уздизање научних кадрова и оснивање истраживачких институција. Законом из 1947. године извршена је реорганизација по којој су на место стручних академија дошла одељења: природно-математичких наука, техничких наука, медицинских наука, литературе и језика, друштвених наука и ликовне и музичке уметности. Историја и суседне дисциплине имале су место у Одељењу друштвених наука до 1971. када је основано посебно Одељење историјских наука, у коме су заступљене: историја, историја уметности и археологија. Дописни чланови су приликом те реформе добили право гласа и одлучивања осим у избору редовних чланова.

Законом из 1947. уведена је била могућност да Академија образује комисије за додељивање доктората, што је касније укинуто; неколико година Академија је имала своје стипендисте од којих су многи касније постали истраживачи, професори, па и чланови Академије. Но најважнија је била улога Академије у оснивању института. У току 1947. и 1948. основано је 20 института, а следеће године још четири. За област историјских наука важно је било оснивање Историјског института, Византолошког института и Археолошког института. Научни институти су преузели део Академијине издавачке делатности, а на програме и управљање институтима више су и непосред-

није утицали академици именовани за директоре него надлежна одељења.

Од 1954. почеле су промене у организацији научног рада, које су у великој мери Академију свеле на репрезентативну установу. Институти су постали самостални или су добили три „оснивача“ (Влада Србије, Академија, Београдски универзитет), па су Академијине ингеренције осетно смањене, чак и код института који су формално остали у њеном саставу. Шездесетих година тежиште рада Академије се помера ка међуакадемијској и међународној сарадњи, као облик рада се почињу форсирати научни скупови.

Као одговор на релативну пасивност и смањену улогу Академије у научном животу долази 1974. „нова програмска оријентација“ која у средиште ставља истраживачки рад, макропројекте и друге пројекте код којих се академици и научни радници окупљени око Академије појављују као координатори и руководиоци. Један број института враћа се под окриље Академије. У области историјских наука формирају се одбори за пространија подручја (историја уметности, археологија) или историјске периоде са дугорочним програмима, а у неким случајевима и са посебним публикацијама (Хиландарски зборник, Сентандрејски зборник, Зборник за оријенталне студије, Зборник за историју Срба у Хрватској и др.). Укључивањем раније формиране Војвођанске академије, организациона структура САНУ постаје сложенија, јер добија Огранак у Новом Саду са својим специфичним научним програмом. У међувремену је смањен удео Академијиних публикација у научној издавачкој делатности, јер се монографије и периодика научног карактера објављују код великог броја научних установа. Велики значај је сачувао Зборник за историју, језик и књижевност у коме и даље излазе значајне публикације историјских извора. Особена Академијина периодика (*Глас* и *Споменик*) одржава високи ниво и особени профил, али не излази довољно уредно да би имала некадашњи утицај на научни живот.

ЛИТЕРАТУРА: *Годишњак* 1–102 (1888–1994) /.../; *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1936*, књ. 1: *Друштво српске словесности 1841–1864, Српско учено друштво 1864–1892, Српска краљевска академија 1886–1936. Извештај о њиховом раду поводом педесетогодишњице Српске краљевске академије изнео А. Белић*, Споменице 7, Београд 1939–1941; књ. 2: *Задужбине и фондови*, Споменице 8, Београд 1937; *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1847–1959*, Београд 1961 (велики број наставака за периоде од по две године); *Српска академија наука и уметности 1886–1986*, Галерија САНУ 59, Београд 1987; Љ. Никић – М. Жегарац, *Преглед издања Српске академије наука и уметности 1886–1986*, књига 1. 1886–1947. Београд 1986; EJ 1, 36–41 (A. Belić); EJ 1², 58–64 (S. Ćirković).

С. Ћирковић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ – ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА, 11000 Београд, Чика Љубина 18–20, телефони 011/3282–777, 3282–141, 3281–154; телефакс 011/639–356

Историја Срба као посебан предмет на Лицеју (1838–1863) уведена је тек септембра 1844. године. Пре тога се на устаничкој Великој школи и на Лицеју предавала само општа историја. Општу историју било је лакше и предавати и учити јер су постојали синтетички прегледи за овај предмет. Иако је *Историја* Јована Рајића написана средином, а објављена крајем XVIII века, свест о српској прошлости углавном се заснивала на предању. Дуго се нико није нашао да из Рајићеве *Историје* одабере кључне чињенице и прилагоди настави.

Историју Срба, заједно са општом историјом предавао је Јанко Шафарик (1811–1876) који је радовима из нумизматике, хералдике и сфрагистике код нас утемељио ове историјске науке. Шафарик је српску историјску науку задужио сакупљањем старина и издањем изворне грађе. Пошто се 1859. године Шафарик вратио на Катедру физике, његово место добио је Пантелија Срећковић (1834–1903). Срећковић је на Лицеју и на Великој школи радио преко три деценије.

Док су се слушаоци Лицеја углавном припремали за државне чиновнике, према Закону од 24. септембра 1863, Велика школа, односно Академија установљена је као *научни завод за вишу и стручну изображеност*. Велика школа имала је три одсека, односно факултета – Филозофски, Технички и Правнички. Десет година касније на Филозофском факултету установљена су два одсека – *историјско-филолошки и природно-математички*.

Законом о Великој школи од 20. јануара 1880, школовање на Филозофском факултету продужено је са три на четири године и тако временски изједначено са дужином школовања на другим факултетима. Као самостална установа у оквиру Велике школе, Филозофски факултет имао је задатак *да спреми наставнике за средње школе и да спреми стручне раднике на наукама* (Уредба од 21. децембра 1896). Истом Уредбом уводи се више нових научних дисциплина, *научних радионица*, односно семинара, завода, лабораторија у циљу темељног проучавања појединих наука и подизања *самосталних радника на научном пољу*. Истовремено је Историјско-филолошки одсек

подељен на *Лингвистичко-литерарни* и *Историјско-географски*. Основан је Историјски семинар, а наставни предмети разврстани су на главне и помоћне.

Још је Закон о устројству Велике школе (24. септембра 1863) предвиђао усавршавање кандидата *до највећег степена научености* тако да могу, уколико то желе, *своје учење без тешкоћа наставити на европским највишим заводима*. Овим задацима није могао да одговори Пантелија Срећковић који је историју Срба предавао све до 1893. Теолог по струци, ватрени родољуб и национални радник, Срећковић је остао под снажним утицајем народне традиције. Производио је без критичког издавања и тумачења изворне вредности старе грађе. Стога је изостало повезивање наставе и науке. Критичка мисао у српској историографији настајала је изван оквира Велике школе, управо у полемици са Срећковићем. Победи критиче школе допринели су архимандрит Иларион Руварац, Љубомир Ковачевић, Стојан Новаковић и Чех, Константин Јиречек.

Долазак Стојана Бошковића (1833–1908) за професора опште историје (1874) оновременици су оценили као добитак за Велику школу. Међутим, Бошковић није ни дуго ни редовно предавао. Имао је државничких обавеза, а био је и слабог здравља. Уместо Стојана Бошковића за професоре опште историје изабрани су Јован Ђорђевић и Милош Зечевић који у истраживачком раду нису оставили трага. Значајнији је био избор Михаила Валтровића који је успешно изучавао српске старине и у Велику школу увео археологију као науку.

Настава о српској прошлости из основе се променила пензионисањем Пантелије Срећковића и избором за професора Љубомира Ковачевића (1848–1918), упркос чињеници да је Ковачевић са прекидима радио само до 1901. године. Наставнички рад његовог наследника Љубомира Јовановића (1865–1928), исто тако, био је кратак. Оба су остатак живота посветили политичком деловању, а Љубомир Ковачевић и раду у Академији. Заједнички су започели *Историју српског народа*, али су је довели само до почетка XI века. Историју Византије, која још није уведена као наставни предмет, на Великој школи почео је да предаје Божидар Прокић (1859–1922) у оквиру опште историје средњег века. Катедра за општу историју знатно је ојачала избором Драгољуба (Драже) Павловића (1866–1920) за професора опште историје новог века и Николе Вулића (1872–1945) за професора историје старог века. Павловић и Вулић студирали су на Великој школи у Београду, али су се усавршавали у Немачкој, где су и одбранили докторске дисертације. Од 1900. године српску историју у звању доцента предавао је Станоје Станојевић (1874–1937), ученик Константина Јиречека и Карла Крумбахера и поборник критичке школе.

Персоналне промене извршене крајем XIX века убрзале су увођење истраживачких резултата у наставу и, када је реч о историји, нагли успон високог образовања. Суштинске промене у критичкој оријентацији српске историографије извршене су пре претварања Велике школе у Универзитет.

Оснивањем Универзитета 1906. године, Драгољуб Павловић и Љубомир Јовановић изабрани су за редовне, а Никола Вулић и Станоје Станојевић за ванредне професоре. Божидара Прокића на Катедри опште историје средњег века заменио је, у звању ванредног професора, Јован Радонић (1873–1956). Радонић је завршио студије у Бечу, а две године провео је на усавршавању у Петрограду и Москви. Слично Љубомиру Ковачевићу и Љубомиру Јовановићу, Драгољуб Павловић и Јован Радонић доста времена посветили су политичком раду. Радонић је због тога раније напустио наставничку делатност. Остао је на Факултету до 1929. године. Кратко је предавао као хонорарни професор (1935–1937). Радонић је наставио да изучава нашу прошлост (*Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*) и издаје изворе (*Дубровачка акта и повеље* I–V).

Станоје Станојевић се потпуно посветио наставном и научном раду, испољавајући, при том, изузетан дар организатора научног рада. По завршеним студијама у Бечу, Станојевић је две године провео на усавршавању на универзитетима у Петрограду и Москви. Он је покренуо *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку* која је завршена у рекордном року. Пре свог учитеља Јиречека написао је синтетички преглед о прошлости Срба. Систематским изучавањем повеља утемељио је српску дипломатику. *Студије о српској дипломатици* објављивао је у Гласу СКА од 1912. до 1936. Станојевић је био управник Института за скупљање извора за народну историју 1908–1918, који је основан у оквиру Српског семинара. Грађа овог института после Другог светског рата предата је Архиву Историјског института САНУ. Залагањем Станојевића на Филозофски факултет дошли су Георгије Острогорски и Михаило Динић.

После Првог светског рата Станојевићу се придружио Владимир Ћоровић (1885–1941), ванредни професор од 1919, редовни од 1921. Они су упоредо држали предавања из средњовековне и новије националне историје. Ћоровић је филологију и историју студирао у Бечу код Ватрослава Јагића, Константина Јиречека и Милана Решетара. Усавршавао се код византолога Крумбахера у Минхену. Иако је погинуо пре навршене 56. године, Ћоровић је најплоднији српски историчар. Наводимо само његове синтезе: *Историја Југославије, Хисторија Босне, Историја Срба*. Поред Станојевића и Ћоровића између два светска рата професори националне историје били су Душан Поповић (1894–1965) и Драгослав Страњаковић (1901–1966).

Катедра за историју старог века основана је 1897. године, а налазила се у оквиру класичне филологије. Посебан Семинар за историју старог века основан је 1930. Управник Семинара био је Никола Вулић који је предавао историју старог века од оснивања Катедре до пензионисања 1938. Као класични филолог, историчар и археолог, Вулић је изучавао историју наших земаља у античко доба. Организовао је археолошка истраживања, прикупљао и објављивао старе споменике (*Антички споменици наше земље*). Своју богату библиотеку завештао је Семинару за историју старог века. После пензионисања Вулића, историју старог века предавали су Веселин Чајкановић, Милан Будимир и Растислав Марић.

Оснивањем Универзитета катедре за општу историју средњег века и општу историју новог века налазиле су се у оквиру једног семинара. Његов управник био је Дража Павловић, а затим Јован Радонић. Школске 1930/1931. образован је Семинар за историју средњег века и помоћне историјске науке и Семинар за историју новог века. Између два светска рата општу историју средњег века и помоћне историјске науке предавао је Виктор Новак (1889–1977). Школске 1925/1926. помоћне историјске науке и историју Словенаца предавао је Милко Кос. На Катедри за општу историју средњег века радио је од 1934. Михаило Динић (1899–1970) у звању асистента професора средње школе, а од 1937. у звању доцента. Уз општу историју средњег века Динић је предавао и историју Хрвата.

После смрти Драгољуба Павловића, општу историју новог века краће време упоредо су предавали Ђорђе Афанасијев и Васиљ Поповић (1887–1941). Поповић је студирао у Бечу и Грацу. За доцента изабран је 1923, а за редовног професора 1930. Исте године постављен је за управника Семинара за општу историју новог века. Водећи рачуна о потребама наставе, он је изучавао теме из опште историје као што су *Источно питање* и *Европа и српско питање у периоду ослобођења 1804–1918*. Општу историју новог века предавао је и Васо Чубриловић (1897–1990) од 1934. у звању доцента, од 1939. у звању ванредног професора.

Иако је историју Византије почео да предаје на Великој школи Божидар Прокић, византологија као наставни предмет уведена је тек 1906. Исте године предмет је поверен Драгутину Анастасијевићу (1877–1950) који је постављен за приватног доцента. Анастасијевић је завршио класичну филологију у Београду, а три године (1902–1905) провео је на специјализацији у Минхену код византолога Карла Крумбахера. Успешно је истраживао на Светој Гори. Са великом љубављу стварао је библиотеку. Историју Византије и културну историју Византије студенти су учили из његових скрипата. За ванредног професора изабран је 1919, али је две године касније прешао на Богословски факултет. На Филозофском факултету предавао је као хонорарни професор до 1931. Следеће године за хонорарног професора дошао је Филарет (Бранко) Гранић (1883–1948). Гранић је студирао у Бечу и Минхену, а 1909. докторирао је код Карла Крумбахера. Замонашио се 1912. у Хопову. Предавао је историју Византије на Филозофском факултету у Скопљу, а патристику и канонско право на Богословском факултету у Београду. Његови радови из историје цркве и канонског права засновани су на темељном проучавању извора. Своју библиотеку завештао је Византолошком институту САНУ.

Семинар за византологију од Гранића је 1940. преузео Георгије Острогорски (1902–1976). Он је заједно са Владимиром Мошином примљен у Семинар 1933, први као хонорарни професор, други као приватни доцент. Мошин је наставничку каријеру наставио на Филозофском факултету у Скопљу, а Острогорски је, услед недостатка средстава (није се поручивао ни часопис *Byzantinische Zeitschrift*) више година чекао стално постављење. Острогорски је студирао у Хајделбергу и Паризу. Још 1927. одбранио је докторску дисертацију, а 1940. у Минхену је објавио општеприхваћени приручник *Geschichte des byzantinischen Staates*.

Реорганизација Филозофског факултета извршена је после ослобођења. Крајем 1947. Факултет је подељен на институте, а следеће године на катедре. До 1956. у оквиру Катедре историјских наука налазиле су се групе за историју уметности и археологију. Статутом Филозофско-историјског факултета (1962) образовано је Одељење историјских наука које сачињавају семинари и катедре за историју старог века, за општу историју средњег века и помоћне историјске науке, за општу историју новог века, за историју народа Југославије и за историју Византије. Кабинет за историјску географију налазио се у оквиру Катедре за историју народа Југославије. Историја народа Југославије као наставни предмет подељена је на средњи и нови век. „Све оне организационе форме кроз које су прошли семинари за историју од ослобођења до данас нису имале нарочитог утицаја на структуру наставе“. Главни предмети остали су исти: историја старог века, општа историја средњег века, историја Византије, општа историја новог века, национална историја средњег века, национална историја новог века. Катедра за историју Југославије основана је 1976. године, а Катедра за општу савремену историју 1985. године.

Првих година после рата Семинар за историју старог века није имао наставника. Доласком Фануле Папазоглу 1947. почела су предавања из овог предмета. Пошто је временом кадровски ојачао, у оквиру овог семинара основан је Центар за античку епиграфику и нумизматику. У Семинару за историју старог века раде Мирослава Мирковић, редовни професор; Слободан Душанић, редовни професор; Маријана Рицл, ванредни професор; Мирослава Панић, доцент; Светлана Лома, асистент и Жарко Петковић, асистент приправник.

Виктор Новак је после Другог светског рата наставио да ради на истом предмету – Општа историја средњег века и помоћне историјске науке. Наследили су га Иван Божић (1915–1977) и Мирјана Поповић (1920–1959). На Катедри за општу историју средњег века и помоћне историјске науке наставу изводе Јованка Калић, редовни професор; Момчило Спремић, редовни професор; Смиља Марјановић-Душанић, доцент; Милош Антоновић, асистент.

Мада је током Другог светског рата „Универзитет постојао само на папиру", извршена је реорганизација, тако да је византологија придружена Катедри за балканистику, а Георгије Острогорски именован за професора балканских народа и византологије. После ослобођења обновљен је Семинар за византологију чији чланови тесно сарађују са Византолошким институтом САН(У). У Семинару за византологију радили су Јадран Ферлуга, Божидар Ферјанчић и Иван Ђурић. Ферјанчић је после Острогорског био управник Семинара и шеф Катедре за византологију. Данас на овој катедри наставу држе Љубомир Максимовић, редовни професор; Радивоје Радић, хонорарни доцент и Срђан Пириватрић, асистент.

Општу историју новог века предавали су Јорјо Тадић (1899–1969) и Радован Самарџић (1922–1994). На овој катедри звање доцента стекла је Дуња Херцигоња која је 1994. прекинула радни однос са Филозофским факултетом. Данас на Катедри за општу историју новог века раде Драгољуб Живојиновић, редовни професор; Михаило Војводић, редовни професор; Никола Самарџић, доцент и Војислав Павловић, асистент.

На Катедри за општу савремену историју која је основана 1985. године наставу изводе Андреј Митровић, редовни професор; Милан Ристовић, доцент; Мирослав Јовановић, асистент и Дубравка Стојановић, асистент.

После Другог светског рата националну историју средњег века преузео је Михаило Динић који је пензионисан 1958. године. Наследили су га Сима Ћирковић и Јадран Ферлуга који је 1971. преузео катедру за византологију у Минстеру. Историјску географију предавали су Илија Синдик (1888–1958), Реља Новаковић и Милош Благојевић, а ћирилску палеографију Димитрије Богдановић (1930–1986). На Катедри за националну историју средњег века запослени су Раде Михаљчић, редовни професор; Андрија Веселиновић, доцент; Синиша Мишић, доцент; Татјана Суботин-Голубовић, доцент и Марко Шуица, асистент приправник.

После ослобођења за професора националне историје новог века постављен је Васо Чубриловић. На овој катедри краће време радили су Душан Перовић (1905–1975), Владимир Дедијер (1914–1990) и Јован Марјановић (1922–1980) који је 1976. прешао на Катедру за историју Југославије. Рад на Катедри за историју народа Југославије у новом веку наставили су Јован Милићевић (1925–1984) и Василије Крестић. Данас на Катедри за националну историју новог века раде Василије Крестић, редовни професор; Радош Љушић, редовни професор; Војин Дабић, доцент и Срђан Катић, асистент.

На Катедри за историју Југославије која је основана 1976. радили су Јован Марјановић, Бранко Петрановић (1927–1994) и Ђорђе Кнежевић (1922–1996). На овој катедри наставу изводе Ђорђе Станковић, редовни професор; Љубодраг Димић, доцент и Мира Радојевић, асистент.

Научна делатност чланова Одељења у великој мери прилагођена је потребама наставе. По природи посла истраживања су појединачна и тематски веома разноврсна. Наставници и сарадници Одељења заједнички сарађују на следећим пројектима: *Историја Србије и српског народа*, *Историја Византије*, *Историја балканских народа и њихових култура*. Центар за античку епиграфику и нумизматику при Катедри за историју старог века, издаје античке натписе са територије наше земље, а Катедра за општу савремену историју издаје *Годишњак за друштвену историју*. Наставници и сарадници Одељења појединачно су укључени у пројекте других научних и издавачких предузећа. Примера ради *Историја српског народа* у издању СКЗ претежно је дело бивших и садашњих чланова овог одељења. На Одељењу историјских наука школовали су се и школују се постдипломци и докторанди за домаће и стране научне установе.

ЛИТЕРАТУРА: С. Николајевић, *Краљевско-српска Велика школа за педесет њених година*, Годишњица НЧ 12 (1891) 228–229; НЕ I, 329–330 (Б. Гавриловић); *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963; *Универзитет у Београду 1838–1988*, Београд 1988.

Р. Михаљчић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ – ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ, 11000 Београд, Чика Љубина 18–20, телефони 011/3288–777, 3282–141, 3281–154; телефакс 011/639–356

Прво предавање о старој српској архитектури одржао је архитекта и истраживач српских старина Михаило Валтровић на Великој школи 1882. године. Редовна предавања и семинари из историје уметности започели су на Универзитету 1906. године избором Божидара Николајевића за привременог доцента (до 1908), наставили су се часовима Милоја Васића и Владимира Петковића, одржаваним повремено на Филозофском и Техничком факултету и у Народном музеју. Године 1911/1912. В. Петковић је био изабран за сталног доцента за историју уметности, а 1919. био је основан Семинар за класичну археологију и историју уметности. Историја уметности је постала 1927. године посебна (XXII) група на којој су се поред главног предмета слушали национална и општа историја, као и страни језик. Од 1924. године у Семинару су радили асистенти Балдуин Сариа за археологију и Милоје Милојевић за историју и теорију музике, а од 1926/1927. смењивали су се асистенти који су истовремено били и кустоси Народног музеја. Тридесетих година Семинар се реорганизовао, обогаћена је библиотека, за асистента је била изабрана Мара Харисијадис, проф. Петковић је постао редовни члан Српске академије наука, а Милан Кашанин је одбранио прву докторску тезу из области историје уметности под насловом *О Белој Цркви Каранској*. Напредак је прекинут ратом, а 1944. изгорео је Семинар за историју уметности са библиотеком.

После Другог светског рата, 1945/1946. Светозар Радојчић је дошао из Скопља, организовао је наставу и започео је да обнавља Семинар и библиотеку. Између 1946. и 1956, у оквиру узастопних реорганизација Филозофског факултета, Семинар за историју уметности је постао IV научна група (са археологијом), потом Институт за историју уметности са семинарима за општу историју уметности и историју уметности југословенских народа (1947), а затим Катедра за историју уметности (1948), која је била припојена Катедри историјских наука, од које се одвојила 1956. године. У том периоду једини стални професор је био С. Радојчић, а од 1952. године Павле Васић, Александар Дероко и Ђурђе Бошковић су предавали као хонорарни наставници. Педесетих година су из прве послератне генерације историчара уметности били изабрани за асистенте Војислав Ђурић, Јованка Максимовић (1950) и Дејан Медаковић (1954).

Од 1956. године измењен је програм основних и помоћних наука. За доценте су изабрани Ј. Максимовић, В. Ј. Ђурић и Д. Медаковић. За асистенте су дошли: Лазар Трифуновић (1957), Гојко Суботић, Радмила Михаиловић (1959). Сретен Петковић, Миодраг Јовановић (1960), док је Војислав Кораћ био изабран 1960. године за доцента за историју архитектуре.

Променом статута Факултета 1962, Катедра за историју уметности је постала Одељење са две катедре: за Општу и Југословенску историју уметности и са две групе: наставничком и музеолошком. Групе су поред заједничких, садржавале и посебне предмете. Уведена су затим и два нова предмета: Историја модерне уметности и Увод у историју уметности. Проучавање модерне уметности, које се у то време и у свету продубило, имало је велику улогу у даљем образовању нових генерација и у оснивању Музеја савремене уметности.

Студије су подразумевале још: Помоћне историјске науке, један стари и један страни језик, Естетику и посебне предмете са наставничког и музеолошког смера.

Статут из 1973. године је донео нове измене; укинути су смерови и предмети су подељени на: главне, помоћне и изборне.

Од школске 1987/1988. године измењени су називи и донекле садржај дотадашњих група предмета; главни предмети су постали ужестручни, у обавезне општестручне се убрајају: Увод у историју уметности, Естетика, Музеологија и заштита споменика културе, Културна историја средњег века, Друштвена историја новог века и Наука о уметности, а од изборних: Помоћне историјске науке, Старогрчки, Латински, Старословенски језик са ћирилском палеографијом; бира се један предмет.

Општу историју уметности старог века предавали су професори са Одељења за археологију.

Општу историју уметности средњег века предавала је од 1957. Јованка Максимовић до одласка у пензију 1991, а до 1963. на том предмету је био Андреја Андрејевић (1935–1991). Од 1981. на предмету је била и Даница Поповић, прво као асистент, а затим као доцент до 1996. и Јелена Ердељан као асистент од 1991.

Општу историју уметности новог века предавао је као хонорарни наставник Павле Васић; године 1959. дошла је као асистент Радмила Михаиловић (1922–1993) и водила је предмет као редовни професор до одласка у пензију 1981. а затим је С. Петковић, као редовни професор преузео предмет до одласка у пензију 1995. Асистенти су били: Лепосава Јанковић, од 1969. до 1970. затим Љиљана Тасић, од 1972. до 1979, као и Бодин Вуксан од 1982. и Саша Брајовић од 1996.

Историја модерне уметности уведена је као посебан предмет 1962. и водио га је Лазар Трифуновић до преране смрти 1983, затим Алекса Челебоновић од 1984. као хонорарни наставник и Јерко Денегри од 1989, касније редовни професор.

Од 1976. најпре као асистент, а затим као доцент на предмету је био Слободан Мијушковић, а од 1991. Лидија Мереник, асистент.

Историја уметности југословенских народа средњег века имала је бројне наставнике: најпре је то био С. Радојчић (1909–1978), до одласка у пензију 1977, затим скоро цео свој радни век, од 1957. до 1988. водио је предмет В. Ј. Ђурић (1925–1996) и Гордана Бабић-Ђорђевић (1932–1993) од 1979. до изненадне смрти. Најпре као асистент, затим као доцент Гојко Суботић је био на предмету од 1959. до 1978, а од 1972. Иван Ђорђевић у звању асистента, затим доцента. За асистенте су изабрани 1990. Миодраг Марковић и 1994. Драган Војводић.

Историју уметности југословенских народа новог века предавао је од 1957. Д. Медаковић, до одласка у пензију 1982, а затим Миодраг Јовановић, који је на предмет дошао 1960. као асистент. Асистенти су били Урош Анић од 1984. до 1991. и Мирослав Тимотијевић од 1992, касније доцент.

Историју архитектуре су предавали хонорарно професори Александар Дероко и Ђурђе Бошковић, а 1960. као доцент је дошао В. Кораћ, који је водио предмет до одласка у пензију 1989. Наследила га је Марица Шупут, која је 1969. постала асистент, а сада је ванредни професор. На предмету су још: Александар Кадијевић, доцент и Иван Стевовић, асистент.

Увод у историју уметности је од просеминара, који су водили тадашњи асистенти: С. Петковић, Г. Суботић, М. Јовановић и А. Андрејевић, постао 1966. посебан предмет, који је водио од 1967. до 1982. С. Петковић. Затим је предмет преузео 1985. Бранислав Тодић, сада ванредни професор. За асистента на предмету је 1987. изабран Зоран Ракић.

Музеологију (од 1973: Музеологија и заштита споменика културе) је од 1948. до 1972. предавао као хонорарни наставник Ђорђе Мано-Зиси, затим други наставници међу којима А. Андрејевић, М. Јовановић и Л. Трифуновић, а за асистента је 1980. изабран Драган Булатовић.

Наука о уметности је уведена као предмет 1987. и предавали су С. Петковић, Предраг Огњеновић и Мирко Зуровац, а 1992. за асистента је изабран Предраг Драгојевић.

Систематско и свестрано проучавање уметности започето је после 1945. године, захваљујући научном приступу и радовима С. Радојчића, оснивача модерне историје уметности код нас. Окупљање младих и талентованих стручњака, организовање и модернизовање наставе и научног рада, начинили су од Одељења за историју уметности језгро „београдску школу“ историје уметности.

Одељење је организовало неколико међународних научних скупова посвећених различитим темама: први, 1965. био је посвећен Сопоћанима, други, 1968. Манасији, затим, 1971. посвећен кнезу Лазару (са Народним музејем у Крушевцу) и 1973. Грачаници. Осим издавања аката са ових скупова: *L'art byzantin du XIIIe siècle* (1965), *Моравска школа и њено доба* (1972), *О кнезу Лазару* (1975), *Византијска уметност почетком XIV века* (1978), Одељење је објавило и *Зборник Светозара Радојчића* (1969), поводом шездесетог рођендана професора, са студијама колега и ученика. Од 1978. изашло је девет бројева студентског часописа *Три плус четири*, у којем се објављују дипломски и семинарски радови, прилози и преводи студената из области модерне уметности.

С обзиром да је 1944. године изгорела целокупна библиотека тадашњег Семинара за историју уметности, оформљен је нови фонд књига.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 263–272; Б. Тодић, *Одељење за историју уметности*, Зборник ФФ. 150 година Филозофског факултета, Београд 1990, 355–367.

М. Глигоријевић-Максимовић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ – ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ, 11000 Београд, Чика Љубина 18–20, телефони 011/3282–777, 3282–141, 3281–154; телефакс 011/639–356

Институт за историју уметности је основан 1. марта 1968. одлуком Већа Филозофског факултета у Београду. Први и дугогодишњи управник је био Војислав Кораћ, до 1983; од 1983. до 1987. руководио је Институтом Драгутин Тошић, а од 1987. до одласка у пензију 1989. управник је био поново В. Кораћ. Од 1990. до 1992. управник Института је био Гојко Суботић, затим од 1992. до 1994. Зоран Маневић, потом су током 1994. управљали Д. Тошић и Миодраг Јовановић, а од 1994. до 1996. Даница Поповић и Иван Ђорђевић од 1997.

Од оснивања Института наставници и сарадници Одељења за историју уметности су постали сарадници Института, а поред теме *Однос српске и византијске уметности у средњем веку*, која се од 1965. обрађивала на Одељењу, прихваћене су и друге теме: *Европа и српска уметност XVIII и XIX века, Речник савремене уметности* и *Библиографија српске историје уметности*. Ове теме су прерасле у дугорочне пројекте Института: *Однос српске и византијске уметности у средњем веку*, којим је руководио Војислав Ј. Ђурић, *Европа и српска уметност XVIII и XIX века*, под руководством Дејана Медаковића, док је тема *Исламска монументална уметност XV–XVIII века на тлу Југославије* постала потпројект и затим пројект, којим је руководио Андреја Андрејевић.

На пројектима су били окупљени наставници и сарадници Одељења и Института за историју уметности, као и сарадници из других институција са потпројектима и темама.

Дотадашњи пројекти су се 1991. стопили у један велики и дугорочни под насловом: *Уметност Србије и српског народа*. Овим пројектом руководили су Гордана Бабић до краја 1993 (до њене изненадне смрти), а потом М. Јовановић и Бранислав Тодић, који је 1996. изабран да руководи пројектом у наредном петогодишњем периоду.

Обимна истраживања средњовековног сликарства (најпре у оквиру теме, а затим пројекта Однос српске и византијске уметности у средњем веку) посебно портрета Срба и српске иконографије вршио је В. Ј. Ђурић у сарадњи са Д. Тодоровићем. Односом слике и текста у монументалном и минијатурном сликарству бавила се Г. Бабић; касноантичке и ранохришћанске споменике у Југославији истраживао је краће време Срђан Ђурић, док је српске минијатуре обрађивала Јованка Максимовић, а српске надгробне споменике у средњем веку Д. Поповић. Позносредњовековну уметност и историјске натписе изучавао је Г. Суботић, а на српском зидном сликарству XV–XVII века између грчких и западних утицаја ради Сретен Петковић. Током година изучавају се различите теме везане за средњовековно сликарство; сликарство у епископским црквама XIII и XIV века, а затим иконографски програм у српском зидном сликарству проучава Б. Тодић; циклус арханђела Михајла у средњем веку и Лесново Смиљка Габелић; дела апостолска у византијском сликарству, сликарство Матеича и хагиографске циклусе Мирјана Глигоријевић-Максимовић; српском историјом слика у средњем веку бави се Драгомир Тодоровић; епископским и владарским престолима у уметности средњовековне Србије Милан Радујко; компјутерском обрадом српског зидног сликарства до средине XV века И. Ђорђевић; иконографијом дечанског живописа Миодраг Марковић; сликарством св. Ахилија у Ариљу Драган Војводић.

У сарадњи са САНУ оформљена су два пројекта (касније потпројекта и на крају теме): Речник српских споменика, којим је више година руководио В. Ј. Ђурић у сарадњи са С. Габелић и Речник српских уметника, којим је руководио Д. Медаковић а сарадник је М. Радујко.

Изучавањима различитих тема везаних за средњовековну архитектуру, споменицима у Црној Гори, Македонији и Метохији, затим византијском архитектуром и архитектуром Бањске, заједно са М. Шупут бави се В. Кораћ. Споменике из времена турске власти, сакралне споменике XVI–XVII века, споменике Моравске Србије, затим писане изворе за позносредњовековну архитектуру, манастир Бањску и византијску архитектуру (са В. Кораћем) проучава Марица Шупут. Рашку градитељску школу и Поморје изучава Милка Чанак Медић, Светлана Поповић ради на корпусу сакралне архитектуре Србије у касном средњем веку (1355–1459) и на ранохришћанској и средњовековној манастирској архитектури Балкана, уметношћу моравске школе до 1389. и средњовековним градитељством на подручју Мојсиња бави се Владислав Ристић; камене украсе рашке архитектуре, теме и програме хришћанске уметности, архитектуру раног средњег века у Дукљи и Зети, манастир Наупару и цркве земунске протопопије истражује Јанко Магловски; Иван Стевовић проучава архитектуру манастира Каленића.

На различитим темама из области новије уметности (првобитно у оквиру теме, потом пројекта Српска уметност XVIII–XX века и Европа) нарочито из барокног сликарства више година је радио Д. Медаковић; М. Јовановић је бавио проблемима сликарства XIX века; барокну архитектуру изучава Војислав Матић; а историографијом и библиографијом се бавила Соња Богдановић. На различитим темама из ове области: портрети Срба у XIX веку, ради Миодраг Рогић; теме Димитрије Бачевић, затим Јаков Орфелин и његово време обрађује Мирослава Самарџија-Костић; од краја осамдесетих година иконографију српске барокне уметности и ентеријере српских цркава у XVII веку проучава Мирослав Тимотијевић; а српске иконостасе XVIII века, Бодин Вуксан. Сликарством Балкана XVIII столећа у византијским традицијама бави се од 1996. Слободан Рачевић; Бранко Вујовић уметношћу у Србији у време српске револуције (1804–1830) и уметничком топографијом Земуна.

У области српске уметности у XX веку, посебно на различитим проблемима из сликарства и скулптуре (1900–1941) ради Д. Тошић; теме из архитектуре проучавао је З. Маневић са сарадницима; а веком националног стила у српској модерној архитектури бави се Александар Кадијевић. Од деведесетих година теме из српске уметности обрађује Јерко Денегри; критичку рецепцију уметничких изложби Модерне у Београду изучава Драган Булатовић; српско сликарство 1950–1970 Лидија Мереник; док се проблемима уметности и фотографије бави Миланка Тодић.

У Институту су запослени од 1969. Војислав Матић, виши научни сарадник, задужен за барокну архитектуру, Драгутин Тошић од 1970, виши научни сарадник, који се бави модерном српском уметношћу, Драгомир Тодоровић, виши стручни сарадник, који се бави документацијом средњовековног сликарства и темама везаним за средњовековну уметност. Од 1972. до одласка у пензију 1994. Соња Богдановић је прикупљала библиографију и бавила се уметношћу новог века. Од

1974. Мирјана Глигоријевић-Максимовић, истраживач–сарадник, задужена је за научну документацију, размену књига и проучавање средњовековног сликарства. У сарадњи са Српском академијом наука и уметности образовани су пројекти (касније теме): *Речник српских споменика*, на којем од 1981. ради Смиљка Габелић, сада научни сарадник и *Речник српских уметника*, на којем је од 1983. Милан Радујко, истраживач–сарадник. Од 1984. на темама из новије српске уметности уз секретарске послове ради Мирослава Самарџија-Костић, истраживач–сарадник, а Јанко Магловски је истраживач–сарадник за област средњовековне архитектуре.

У Институту је током година сачињена богата документација (цртежи, фотографије, библиографија) везана за истраживања на темама и пројектима, а на основу размене издања Института формирана је библиотека.

Институт је заједно са Галеријом фресака 1974. године наставио од петог броја да издаје часопис за средњовековну уметност *Зограф*, који је прерастао у гласило Института, са В. Ј. Ђурићем као уредником, до његове смрти 1996.

Резултати истраживања су објављивани у оквиру неколико серија. У серији Монографије изашло је шест књига: Г. Суботић, *Свети Константин и Јелена у Охриду* (1971); А. Андрејевић, *Алаџа џамија у Фочи* (1972); С. Петковић, *Манастир Свете Тројице код Пљеваља* (1974); В. Кораћ, *Студеница Хвостанска* (1976); Л. Мирковић, *Минијатуре у Задру* (1977); Д. Медаковић, *Манастир Савина* (1978). У серији Студије издато је десет књига: Г. Цветковић-Томашевић, *Рановизантијски подни мозаици* (1978); Г. Суботић, *Охридска сликарска школа XV века* (1980); Ц. Грозданов, *Охридско зидно сликарство XIV века* (1980); Д. Тошић, *Југословенске уметничке изложбе 1904–1927* (1983); М. Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти* (1984); А. Андрејевић, *Исламска монументална уметност* (1984); В. Кораћ, *Између Византије и Запада* (1987); М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства, XVI–XVII век* (1991), Д. Поповић, *Српски владарски гроб* (1992); С. Габелић, *Циклус арханђела у византијској уметности* (1991). У едицији Грађа су објављене две књиге: Л. Трифуновић, *Петар Убавкић* (1974); В. Шалипуровић, *Прилози за историју градитељства у средњем Полимљу* (1979).

ЛИТЕРАТУРА: М. Самарџија – Ј. Магловски, *Двадесет година Института за историју уметности*, Зборник ФФ, 150 година Филозофског факултета, Београд 1990, 368–374.

М. Глигоријевић-Максимовић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ – ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ, 11000 Београд, Чика Љубина 18–20, телефони 011/3282–777, 3282–141, 3281–154; телефакс 011/639–356

Интересовање за прикупљање и проучавање старина у нашој средини појавило се крајем XVIII века (Орфелин). Идеја о потреби истраживања материјалних остатака прошлости била је присутна и код Вука Караџића, а посебно код Јована Стерије Поповића, иницијатора оснивања Народног музеја и доношења прве Уредбе о забрани рушења старих градова 1844. Јанко Шафарик је након првих рекогносцирања терена још 1846. званичним актом предлагао отпочињање стручно вођених археолошких ископавања, да би прва позната ископавања у Кнежевини Србији и сам спровео на Руднику 1865. године.

Идеја о оснивању посебне Катедре за археологију на Великој школи била је присутна и пре 1881. О сагледавању потребе за увођењем археологије у научни и културни живот Србије сведочи (неуспели) покушај оснивања „Дружине за археологију и етнографију на балканском трополју" (1867), који су, између осталих, подржали и професори Велике школе Панта Срећковић, Стојан Новаковић и Стојан Бошковић. Међу потписницима овог апела налазио се и архитекта Михаило Валтровић, тек пристигао са завршених студија у Карлсруеу. Кнез Милан Обреновић указом од 17. априла 1881. поставио је Михаила Валтровића из Београда, дотадашњег професора Архитектуре и познавања грађе на Техничком факултету Велике школе за професора археологије. Валтровић је уједно био именован и за чувара (управника) Народног музеја. Он је октобра исте године отпочео са предавањима из „класичне и хришћанске Археологије", и из теорије и методологије археолошких истраживања. Уз Кабинет за археологију Валтровић је основао и мању стручну библиотеку, која чини језгро данашње библиотеке Одељења за археологију. Може се претпоставити да су његова теренска истраживања (Виминацијум и др.) имала одраза и у настави. Овде је Валтровић могао изложити свој, за другу половину XIX века визионарски став, који у српској археологији ни данас није у потпуности примењен: „... Старинар [истраживач старина, археолог – прим. М. М.] ће тражити помоћ у географа, хемичара, природњака, па ће онда предмете уврстити у појаве [...] јавног и приватног живота, индустрије, уметности". Валтровић је своја предавања на Великој школи окончао школске 1895/96. године, када се посветио довршетку преуређења Народног музеја.

Михаило Валтровић, први професор археологије на Филозофском факултету у Београду, утемељивач је српске археологије, који је, након првих, по обиму скромних почетака својих претходника, успео да спроведе њену институционализацију и да за стално уведе ову науку у интелектуални, научни и културни живот Србије, а њене прве резултате да учини доступним међународној јавности. Поред тога, он остаје запамћен као оснивач Српског археолошког друштва (1883), покретач и уредник првог стручног часописа *Старинар* (1884), управник Народног музеја, који под његовим непосредним старањем од „кабинета реткости" прераста у модерну музејску установу, и, као први предлагач Закона о заштити споменика културе, остављеног у нацрту, који, нажалост, није стигао да буде изгласан.

Одласком Михаила Валтровића у Народни музеј, предавања из археологије су, ако не престала, постала нередовна. Ипак, Валтровић се побринуо да себи обезбеди настављача. Одабрао га у лику младог Милоја Васића, за чију је специјализацију и напредовање у струци преузео одговорност и покровитељство.

Милоје Васић је на Филозофском факултету у Београду студирао класичну филологију и историју, студије археологије у Берлину, да би 1898. прешао у Минхен, где је наредне године докторирао код проф. А. Фуртвенглера.

Од 1901. он је држао предавања без надокнаде, као наставник, замењујући Михаила Валтровића, који је још увек био на буџету. Уредбом Факултета из 1901. археологија је постављена у исту групу (Vб) са историјском граматиком српског језика, историјом и југословенском књижевношћу. Васић је 1903. изабран за доцента Класичне археологије.

Кабинет за археологију је од 1906. наставио са радом у склопу Семинара за класичну археологију и историју уметности. Када је 1920. коначно раздвојена функција професора на Великој школи и чувара Народног музеја, долази до оснивања посебног Семинара за археологију. Током 20-тих година по први пут се помињу асистенти у процесу одржавања наставе, најпре од 1924/25. Балдуин Сарна, а након њега, као неуказни асистент, Миодраг Грбић, кустос Народног музеја у Београду.

У овом периоду предмет се назива „Класична Археологија", мада је у пракси обухватао и преисторију Балканског полуострва. Целокупна настава је сконцентрисана око професора Васића. Он је дао снажан замах теренским истраживањима, пре свега у Винчи, у које је већ од 1908. укључивао и студенте. Након дужих прекида, посебно након Првог светског рата, за време којих се М. Васић бавио и проучавањима средњовековне архитектуре и уметности, ископавања у Винчи су посебно интензивирана од 1929. до 1934. уз помоћ донација сер Чарлса Хајда из Бирмингема, којима захваљује оснивање Археолошке збирке Семинара за археологију, у којој су чувани налази из Винче. Пред Други светски рат археологија се студирала у истој студијској групи са класичном филологијом, уз још један изборни предмет, који је био близак овим дисциплинама. Библиотека је наставила са радом, а М. Васић је извесно време приватно држао часове једном недељно. Мањем броју студената систематску наставу добрим делом је заменила пракса у Музеју Кнеза Павла, у коме је потом организован и тзв. Музејски курс, у трајању од три семестра, након чега се полагао испит. Уједно, неки од њих учествовали су у Унферцагтовим ископавањима на Горњем граду Калемегданске тврђаве и у банатској Црној Бари. За време окупације старање над Семинаром за археологију било је у рукама Веселина Чајкановића, професора класичне филологије.

Регуларна настава из археологије обновљена је 1947, када је, поставши управник Археолошког семинара, реактивиран М. Васић и када је за асистента примљен Бранко Гавела. Док је М. Васић наставио са предавањима из класичне, Б. Гавела је отпочео са предавањима из праисторијске археологије. Тиме је праисторијска археологија први пут стекла место засебне научне дисциплине у оквиру наставе археологије, која је тад била укључена у исту групу са историјом уметности, класичном филологијом и етнографијом, да би 1948. ушла у састав Историјске катедре. Студенти IV групе Филозофског факултета (историја уметности и археологија) слушали су током прве две године студија наставу заједно, да би се након тога могли определити за један од два смера, археолошки или историјско-уметнички. Године 1950. издвојена је посебна, VI, археолошка група. Њен наставни план је као главне предмете обухватао праисторијску и класичну археологију, а као остале грчки и латински језик, историју старог века, националну историју, етнологију, музеологију и један живи страни језик. Ускоро, 1954. дошло је до знатног проширивања наставног плана у оквиру групе за археологију, увођењем новог двосеместралног предмета Словенска археологија. За наставника овог предмета је 1955. године постављен Јован Ковачевић. Исте године Душан Глумац почиње са наставом из оријенталне археологије. Све до 1955. управник Семинара за археологију био је и даље М. Васић, који је тада, након шест деценија рада у археологији, коначно пензионисан.

Наредне, 1956. оснива се самостална Катедра за археологију, чији је в.д. шефа, а од 1957. и шеф био Б. Гавела. Убрзо долази до нових измена наставног плана, у који од 1958. улази археологија Предњег истока, док се словенска археологија проширује и на рановизантијску археологију и археологију сеобе народа – и предаје се четири семестра. За наставника класичне археологије биран је исте године Милутин Гарашанин.

У склопу Филозофско-историјског факултета основано је 1962. засебно Одељење за археологију. У његовом склопу су тада биле три катедре:

за праисторијску (Б. Гавела), класичну (М. Гарашанин) и средњовековну археологију (Ј. Ковачевић). Као нови предмети уводе се археологија Балкана (праисторијска, класична и средњовековна), општа и национална историја средњег века, антропологија и историја уметности југословенских народа. Постдипломске студије изводе се у пет смерова: праисторијска археологија, археологија Балкана, класична археологија, средњовековна археологија и археологија Предњег истока. У међувремену, Одељење као млађе сараднике стиче Александрину Цермановић-Кузмановић (класична археологија), Драгослава Срејовића (праисторијска археологија), Саву Тутунџића (археологија Предњег истока) и Војислава Јовановића (средњовековна археологија).

Током следеће три деценије дошло је у неколико махова до промена и допуна наставних планова. Међусобни однос три групе најважнијих предмета није се мењао, а недељни фонд часова се постепено увећавао. Од 1973. студенти су имали могућности да утичу на ток студија захваљујући изборним предметима, а од 1987. уведени су нови обавезни предмети: методологија археолошких истраживања (Владислав Поповић), а факултативни предмети физичка антропологија (Живко Микић) и нумизматика (Владислав Поповић) постају обавезни.

Временом се број наставника и сарадника мењао. Катедра за праисторијску археологију стајала је од свог оснивања под руководством Б. Гавеле, и, после његовог пензионисања 1982, Драгослава Срејовића. Као асистенти, на овој катедри примљени су 1981. Милош Јевтић, а 1983. Ивана Радовановић и 1996. Душан Михаиловић. Након смрти проф. Срејовића 1996, нови шеф Катедре постао је доцент Милош Јевтић.

Настава из археологије Блиског истока, коју је 1955. отпочео Д. Глумац, до данашњег дана представља јединствен облик високошколске наставе на територији некадашње Југославије. Од 1968. она се одвија у склопу засебне катедре, на којој се организују и постдипломске студије. Након престанка активне службе Д. Глумца, за доцента на Катедри се бира Видосава Недомачки, док је научни сарадник Сава Тутунџић. У периоду 1978–1983. В. Недомачки руководи Катедром, у чему је након пензионисања наслеђује С. Тутунџић. Краткотрајну сарадњу са овом катедром остварила је као асистент Бојана Мојсов 1982, да би је 1984. године на том месту заменила Вера Васиљевић. Бранислав Анђелковић примљен је за асистента 1990. Након одласка у пензију С. Тутунџића 1994, поступак избора новог шефа Катедре доцента В. Васиљевић је у току.

Од 1958. бригу о настави из класичне археологије водио је М. Гарашанин, који је од оснивања Одељења 1962. био и шеф Катедре. Након пензионисања М. Гарашанина (1985) Катедру преузима А. Цермановић-Кузмановић. Године 1975. за асистента је изабран Александар Јовановић, док су у исто звање бирани Сташа Бабић (1986) и Мирослав Вујовић (1995). Како је А. Цермановић-Кузмановић престала активна служба 1995, шеф Катедре постао је исте године ванредни професор Александар Јовановић.

Приликом конституисања Одељења 1962. образована је и посебна катедра за средњовековну археологију, чиме је ова грана археологије у настави на Филозофском факултету добила свој чврсти оквир. Заслуге за ово припадају пре свега Ј. Ковачевићу, оснивачу катедре. Када је Ј. Ковачевић пензионисан (1985), нови шеф Катедре постао је В. Јовановић. Пре тога, 1979, за асистента је дошао Ђорђе Јанковић, а 1986. Михаило Милинковић. По престанку службе В. Јовановић (1996), шеф Катедре је, у звању доцента, постао Ђ. Јанковић. Њен најмлађи ужестручни предмет, Методологија археолошких истраживања, 1987. прераста у засебну катедру. Њеним радом руководио је В. Поповић. За асистента је 1986. изабран Ненад Тасић. Након одласка В. Поповића у пензију 1996. шеф Катедре постао је доцент И. Радовановић.

Настава из нумизматике је постала обавезна од школске 1989/90. године. Бригу о организацији наставе преузео је В. Поповић, док је за асистента 1988. изабрана Дубравка Ујес. Од 1996. старање над овим предметом преузео је А. Јовановић.

Физичка антропологија је као предмет раније предавана у оквиру наставе на Одељењу за етнологију (Петар Влаховић). При истом одељењу 1983. хонорарни наставник постао је Живко Микић. Одељење за археологију преузима матичност за овај предмет 1985, када Ж. Микић постаје стални наставник на овом одељењу. Физичка антропологија постаје обавезан предмет 1987. Данас наставу из овог предмета води Ж. Микић као редовни професор, док је за асистента 1997. изабрана Софија Стефановић.

До извесних допуна наставног плана дошло је 1994, када су до тада јединствени предмети Праисторијска археологија (Д. Срејовић) и Класична археологија (А. Цермановић-Кузмановић) подељени на Праисторијску археологију I (И. Радовановић) и II (М. Јевтић), као и на Класичну археологију I (С. Бабић) и II (А. Јовановић, М. Вујовић).

Поред Одељења и Археолошке збирке на факултету постоји и Центар за археолошка истраживања, са засебним кругом сарадника, својом библиотеком и издавачком делатношћу. Овде је потребно напоменути да само Одељење, бар за сада, нема своју издавачку делатност. Наставници и сарадници Одељења укључени су у разне научноистраживачке пројекте, како преко Центра за

археолошка истраживања, тако и преко других установа, нпр. Археолошког института или Завода за заштиту споменика културе Србије. Већина је ангажована у конкретним облицима теренског рада, проучавајући налазишта из периода своје стручне надлежности, углавном на територији Србије и Црне Горе. До ангажмана наших стручњака на ископавањима у иностранству долази, нажалост, само повремено и несистематски.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 273–286 (Б. Гавела – Д. Срејовић – З. Летица): М. Милинковић, *Ка историјату наставе археологије на Филозофском факултету у Београду – поводом 150-те годишњице Филозофског факултета*, Гласник САД 5 (Београд 1989) 124–137; М. Милинковић, *Михаило Валтровић и оснивање катедре за археологију*, Зборник ФФ, 150 година Филозофског факултета, Београд 1990, 189–195; *Milutin Garašanin. Razgovori o arheologiji*, priredili S. Babić i M. Tomović. Beograd 1996.

М. Милинковић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ – ОДЕЉЕЊЕ ЗА ЕТНОЛОГИЈУ И АНТРОПОЛОГИЈУ, 11000 Београд, Чика Љубина 18–20, телефони 011/3282–777, 3282–141, 3281–154; телефакс 011/639–356

По Закону о изменама и допунама о устројству Велике школе (25. јануара 1880) у општи курс из филозофије уведен је и предмет Упоредна географија и етнографија. Јануара 1884. пуковник Јован Драгашевић постављен је за хонорарног професора Упоредне географије и етнографије. Његове припреме из те области свакако су биле много година раније, јер он на једном месту 1890. изјављује: „Ја се не бавим филологијом, него етнографијом, па због ње и етнологијом полуострва илирског, ево већ 30 година". То потврђује и његово учешће на Берлинском конгресу 1878. где је као стручњак за територијална питања српске делегације представио своју штампану Етнографску карту српских земаља. Прекид наставе из Упоредне географије и етнографије био је већ 1887. јер је те године расписан конкурс за упражњено место из тога предмета.

Прва систематскија предавања из етнологије (ондашње етнографије) везана су за име Јована Цвијића. Од 1885. године он је уз географију држао предавања и из етнографије. Појава прве књ. *Српског етнографског зборника* (СЕЗ) (1894) била је повод за његове критичке напомене да се у етнографији мора ићи даље од дескрипције. Од 1896. на Великој школи је издвојен као посебан Историјско-филолошки одсек Филозофског факултета, који је између осталих „стручних наука" обухватио и *етнографију, историју Срба и општу историју*. Исте, 1896. Ј. Цвијић је издао и прва *Упутства за испитивање села у Србији и осталим српским земљама*, која су била претежно антропогеографске природе. Етнологија (етнографија) је и даље на Филолошко-историјском одсеку Велике школе била уз географију. Тако је и школске 1890/91. године на трећој години студија, предавана општа географија и етнографија. Тек уредбом од 30.9.1900. етнографија се јавља као стручни главни предмет у V групи, равноправно уз историју српског народа и географију, док се у VI групи јавља као помоћни предмет (уз историјску граматику српског језика и грчки језик). Године 1903. помиње се да су била упражњена места на катедрама за *палеонтологију, антропологију* (вероватно физичку) и *етнографију*.

Дипломски испитни предмети на Филозофском факултету били су 1906. подељени у петнаест група. У тзв. VI групи главни предмети су: а) антропогеографија са физичком географијом и етнологија са етнографијом; б) историја српског народа и в) археологија или византологија. Назив етнологија се јавља као главни; за њега се посебно залагао Јован Ердељановић у свом приступном предавању. За етнологију као универзитетску дисциплину, 1906. је била преломна нарочито у томе што су тада двојица првих доктора етнологије (Ј. Ердељановић и Т. Р. Ђорђевић) постављени за доценте. Ј. Цвијић је залужан за увођење етнологије на Универзитет, али су Ј. Ердељановић и Т. Ђорђевић њени прави утемељивачи.

Т. Ђорђевић (1868–1944) је од 1906. до 1910. држао предавања „о српској материјалној и духовној култури и етнологији уопште". Посебне теме његових предавања су: о српском фоклору (1910/11), О фолклорном градиву српских народних песама (1911/12) и о становништву Србије у првој половини XIX века (1913/14). Унапредио је етнолошки метод истраживања коришћењем архивске грађе; дао је велики допринос проучавању несловенских етничких група Балкана, народне религије, правних обичаја, брака и породице. Он је наш пионир урбане етнологије.

Ј. Ердељановић (1874–1944) је од 1906. до 1909. држао предавања етнологије балканских народа (Јужни Словени, Арбанаси, Грци, Румуни, Цинцари, Турци), а од 1909/11. из етнологије Европе. Његов највећи допринос био је у проучавању племенског друштва код динарских Срба. У области религије писао је о почецима вере где је заступао тезу о првобитном анимизму. Дао је значајан допринос у проучавању порекла Буњеваца и Срба у Банату. Био је велики теренски истраживач. Резултате непосредних етнолошких проучавања употпуњавао је архивским и лингвистичким истраживањима.

ријског института која је послужила као језгро за оснивање Византолошког института САН. Организован научни рад на византологији отпочео је, дакле, у оквиру Историјског института. Секција за изучавање античког периода, одлуком Председништва САН, издвојена је такође из Историјског института и припојена Археолошком институту.

Након издвајања поменутих секција, и након мањих измена у научноистраживачком програму које су уследиле као последица настанка нових научних установа које су се бавиле савременом историјом (Институт за савремену историју, Институт за историју радничког покрета Србије) у Историјском институту се усталила организациона подела рада у три секције: Секција за историју Србије и српског народа у средњем веку; Секција за историју српског народа под туђинском влашћу (XV–XVIII век); Секција за историју Србије и српског народа у XIX и XX веку.

Првих година рада, Историјски институт је свој програм остваривао већим делом на спољној сарадњи превенствено колега са Филозофског факултета или из састава Српске академије наука. У Извештају о раду Историјског института за 1947. годину наведен је 51 „члан" Института. Тако је окупљен велики број спољних сарадника, готово сви који су се тада бавили историјском науком. Међу члановима Института, поред Виктора Новака и Георгија Острогорског, били су и Филарет Гранић, Милан Будимир, Милош Ђурић, Владимир Мошин, Михаило Динић, Драгутин Анастасијевић, Гргур Јакшић, Васо Чубриловић, Јорјо Тадић, Алекса Ивић, Душан Пантелић и други. Већ следеће, 1948. године научни састав Института разврстан је на чланове САН, сталне чланове, хонорарне чланове и спољне сараднике. Убрзо је преовладало становиште да је потребно програм Института засновати на сталном научном саставу Института, и у наредним годинама повећавао се број сталних чланова. Примера ради, 1948. године Институт је имао 4 стална члана (Милан Живановић, Живан Сечански, Илија Синдик, Сава Атанацковић), 1949. године, 7 сталних чланова (поред поменута 4, још и Радослав Перовић, Глигор Станојевић и Даница Миљковић), а већ 1950. године број сталних чланова попео се на 12 (поред поменутих били су Бранислав Недељковић, Јован Ковачевић, Љиљана Алексић, Владимир Стојанчевић, Андрија Штајгенберг и Никола Сотировски).

У Античкој секцији, до њеног припајања Археолошком институту као стални и спољни сарадници радили су Милан Будимир, Милош Ђурић, Сава Атанацковић, Растислав Марић, Фанула Папазоглу, Богдан Стевановић.

Секција за средњи век и помоћне историјске науке, како се у почетку звала, заснивала је свој рад такође на сталном чланству и спољној сарадњи. У почетку у Секцији су радили Михаило Динић, Виктор Новак, Илија Синдик, Јован Ковачевић (1950–1955), Живан Сечански (1947–1954), Гавро Шкриванић (1949–1971), Бранислав Недељковић (1950–1972). Касније се у рад Секције као њени стални чланови укључују Сима Ћирковић (1955–1957), Јованка Мијушковић-Калић (1958–1962), Вељан Трпковић (Атанасовски) (1960–1979), Милош Благојевић (1962–1972). Године доласка и боравка у Институту наведене су само за сараднике који нису данас у Институту. После паузе од осам година у Секцију су дошли Рења Новаковић (1970–1979), Милица Николић (1971–1989), а касније и Љубица Ристић (1975–1980) и Србобран Милојевић (1986–1989). Хонорарни сарадници у првим годинама рада били су Радомир Ивановић, Нико Жупанић, Сергије Троицки, Владимир Мошин, Јован Алексић, Иван Божић, а нешто касније и Димитрије Богдановић. У оквиру истраживања српског средњег века, поред историје цркве, привреде, политичких догађаја и историје друштва рађено је и на историјској географији и припремању српских извора за објављивање (пројекти *Српски дипломатар* и *Крмчија* или *Номоканон Светога Саве*). Повремено, у ранијем периоду, обављана су теренска историјско-географска и интердисциплинарна истраживања Боке и Косова и Метохије. У Институту је 1948. године основан истраживачки тим за топономастички речник. У другом броју *Историјског часописа* отворена је посебна рубрика за историјско-географска истраживања. У најновије време предузета су историјско-географска истраживања Полимља и призренског краја. Данас у Секцији раде: Миодраг Петровић, научни саветник, Ружа Ћук, виши научни сарадник, Ненад Фејић, виши научни сарадник, Ђуро Тошић, виши научни сарадник, Марица Маловић-Ђукић, научни сарадник, Гордана Томовић, истраживач–сарадник, Марија Јанковић, истраживач–сарадник, Душан Синдик, стручни саветник, Тибор Живковић, истраживач–сарадник, Душан Спасић, истраживач, Срђан Рудић, истраживач–приправник и Станоје Бојанин, истраживач–приправник. Као спољни сарадници раде академик Сима Ћирковић, који је дуго година руководио Секцијом, и академик Десанка Ковачевић-Којић.

На почетку рада Института постојала је „Секција за XVI, XVII и XVIII век" и "Секција за оријенталистику". У првој су као спољни и стални сарадници били Мита Костић, Душан Поповић, Јорјо Тадић и Глигор Станојевић, а у другој као спољни сарадници Фехим Бајрактаревић, Мехмед Беговић и Бранислав Ђурђев. Као спољни сарадник радио је и Недим Филиповић. Касније су ове две секције обједињене у Секцију за историју Србије и српског народа под туђинском влашћу (XVI–XVIII век). Као спољни сарадници, али и као директори Института, Мита Костић и Јорјо Тадић су дуго година усмеравали и водили научноистраживачки рад у овој секцији. Од сталних сарадника језгро Секције су чинили Глигор Станојевић (1949–1984), Вук Винавер (1951–1962), Сергије Димитријевић (1955–1965), који се бавио широким кругом проблема од средњег века до Другог светског рата, Тома Поповић (1962–1996), дугогодишњи руководилац Секције, и Душанка Бојанић (1963–1992). Кратко су остали историчар уметности Дејан Медаковић (1952–1954), историчар Александар Форишковић (1966–1968) и оријенталиста Момчило Стојаковић (1982–1988), кога је прерана смрт, као и колегу Србобрана Милојевића, однела практично на почетку успешног бављења научним радом. До преласка на Филозофски факултет чланови ове Секције били су Војин Дабић (1973–1994), Никола Самарџић (1985–1990) и Срђан Катић (1990–1995). Иако је био члан и руководилац Секције за XIX и XX век, претежним делом свога рада овој секцији је припадао академик Славко Гавриловић (1988–1996), сада спољни сарадник. У Секцији данас раде Олга Зиројевић, научни саветник, Марко Јачов, научни саветник, Радмила Тричковић, виши научни сарадник, Ема Миљковић, истраживач–сарадник, Татјана Катић, истраживач–приправник, а као спољни сарадник научни саветник Тома Поповић и научни саветник Душанка Бојанић. Због значаја османских извора за проучавање српске историје, једнако као и западних извора, Институт је настојао да створи што јачи центар османистичких студија, око кога је данас окупљено 6 истраживача, од којих су 5 оријенталисти по своме основном образовању.

Највећи број сарадника Историјског института окупљала је Секција за историју Србије и српског народа у XIX и XX веку. Као што су оријенталисти укључивани у Секцију за XVI–XVIII век, у рад ове секције поред историчара укључивани су и правници, економисти, филолози, али је било и других струка. Институт је на овај начин настојао да негује интердисциплинарни приступ проучавања прошлости. У програму рада доминирала је монографска обрада догађаја и процеса из српске политичке историје (борба за стварање националне државе), као и политички односи са великим силама и суседним народима. У мањем обиму истраживана је економска историја, историја идеја, историја друштвеног и културног живота. Из програма објављивања домаћих и страних архивских извора најдаље се отишло у серији *Аустро-Угарска и Србија 1903–1918. Документи из бечких архива*. Готово од самог почетка у Секцији су били Радмила Поповић-Петковић (1947–1976), која је почела као архивиста (дуго година је водила Архив), затим Милан Живановић (1948–1971), Радослав Перовић (1948–1953), а затим група сарадника која ће чинити језгро Секције – Даница Миљковић (Милић) (1949–1988), Владимир Стојанчевић (1950–1984), Љиљана Алексић-Пејковић (1950–1992), вишегодишњи руководилац Секције, Андрија Раденић (1950–1981), Никола Сотировски (1950–1961), Бранко Павићевић (1951–1973). Кратко се задржао Радомир Перишић (1952–1957). Као спољни сарадници у првим годинама рада Секције били су ангажовани Васо Богданов, Никола Вучо, Вук Драговић, Драгослав Јанковић, Првош Сланкаменац, Милан Марјановић, Душан Перовић, Никола Шкеровић, Гргур Јакшић, Војислав Вучковић и Љубомир Дурковић–Јакшић. Нешто касније у рад Секције се укључују Димитрије Ђорђевић (1958–1969), који одлази за професора Универзитета у Санта Барбари (САД), Васо Војводић (1958–1960) и Душан Живковић (1958–1961). Неколико година потом дошли су Никола Петровић (1963–1978) и Владимир Дедијер (1964–1972). У Секцији су се кратко задржали Огњен Пређа (1972–1978), Душан Батаковић (1983–1992), Војислав Павловић (1985–1987), Томислав Краљачић (1992–1993), који је у Институт дошао са Филозофског факултета из Сарајева и нажалост убрзо преминуо, Миленко Пекић (1994–1997) и Ранка Гашић (1995/1996). Чланови Секције данас су: Љубинка Трговчевић-Митровић, виши научни сарадник, Славенко Терзић, виши научни сарадник, Милорад Радевић, стручни саветник, Даница Петровић-Милојевић, истраживач–сарадник, Бојана Катић, истраживач–сарадник, Петар Крестић, истраживач–сарадник, Божица Младеновић, истраживач–сарадник, Мирјана Маринковић, истраживач–сарадник, Ана Столић, истраживач–сарадник, Милић Милићевић, истраживач–сарадник, Ненад Урић, истраживач, Владимир Јовановић, истраживач, Александар Растовић, истраживач–приправник, Милош Ковић, истраживач–приправник и Александра Вулетић, истраживач–приправник. Као спољни сарадници у рад на научном пројекту укључени су академик Владимир Стојанчевић, академик Славко Гавриловић, академик Милорад Екмечић, научни саветник Даница Милић, научни саветник Љиљана Алексић-Пејковић и научни саветник Андрија Раденић.

Директори Историјског института САНУ били су Виктор Новак (1947–1953), Илија Синдик (1954–1958), Мита Костић (1958–1961), Јорјо Тадић (1961–1969), Рења Новаковић (1970–1973), Даница Милић (1973–1987) и Славенко Терзић од 1987. године.

За истраживачки тим Историјског института карактеристичан је одлазак и долазак научних кадрова, што је понекад онемогућавало вођење стабилне и дугорочне научноистраживачке политике. Највећи број сарадника отишао је на Филозофски факултет у Београду: Јован Ковачевић,

Дејан Медаковић, Сима Ћирковић, Јованка Мијушковић-Калић, Милош Благојевић, Никола Самарџић, Војислав Павловић, Војин Дабић и Срђан Катић. У новије време Институт је примио већи број младих сарадника.

Данас је научноистраживачки рад у Институту концентрисан око четири истраживачка пројекта: *Срūске земље и народ у средњем веку; Србија и срūски народ ūод ūуђинском влашћу (XV–XVIII век); Борба за националну државу и модерно друштво; Србија и срūске земље у ūоковима евроūског националноī и кулūурноī ūреūорода (везе и уūицаји).* Институт је истовремено координатор научних истраживања на макропројекту *Исūорија Србије и срūскоī народа*, у који су још укључени Институт за новију историју Србије, Одељење за историју Филозофског факултета у Београду и Одељење за историју Филозофског факултета у Новом Саду.

У научном животу Историјског института посебно место има Научна трибина, која је почела са радом 1948. године и траје све до данас, са прекидом 1960–1972. године. Одржава се семестрално у пролећном и јесењем циклусу. По правилу се саопштавају резултати најновијих истраживања, и кроз научну расправу отварају или назначавају нова поља истраживања. У раду Трибине учествовале су многе колеге из земље и низ угледних историчара из света као што су, на пример, Фернан Бродел и Жорж Диби. Институт је организовао већи број међународних и националних научних скупова, као што су „Ослободилачки покрети југословенских народа од XVI века до почетка Првог светског рата“ (1974), „Србија у завршној фази Велике источне кризе 1877–1878. године“ (1978), серију округлих столова „Србија у Првом светском рату“ (1984–1990), „Југословенско-француски односи – поводом 150 година од отварања првог француског конзулата“ (1988), „Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена“ (1994), „Европа и Срби“ (1995), „Ислам, Балкан и велике силе“ (1996) и други. Јачање међународне научне сарадње и повезивање са развијеним европским научним срединама један је од циљева научне политике Института.

Институт има своју редовну издавачку делатност. Као орган Института од 1948. године излази *Исūоријски часоūис*. Досада су изашла укупно 42 броја. Настоји да објављује радове и на европским језицима. *Мешовиūа īрађа (Miscellanea)* је друга периодична публикација. Излази од 1956. године, укупно је изашло 20 књига. Престала је са излажењем (привремено) због обустављања финансирања.

Поред Историјског часописа и Мешовите грађе Институт има и следеће серије: *Посебна издања, Јуīословенске земље у XIX веку, Јуīословенске земље у XX веку, Грађа, Зборник за исūочњачку и књижевну īрађу, Зборник радова, Заједничка издања, Издања у сарадњи са иносūраним научним инсūиūуцијама, Издања ван серија.*

До сада су објављена следећа дела:

Серија Посебна издања: И. Синдик, *Комунално уређење Коūора од друīе ūоловине XII до ūочеūка XV сūолећа*, Београд 1950; М. Костић, *Досиūеј Обрадовић у исūоријској ūерсūекūиви XVIII и XIX века*, Београд 1952; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку,* Београд 1952; Ј. Ковачевић, *Средњевековна ношња балканских Словена*, Београд 1953; Н. Вучо, *Расūадање еснафа у Србији.* Књ. 1, 2, Београд 1954; Љ. Дурковић–Јакшић, *Србијанско-црноīорска сарадња (1830–1851)*, Београд 1957; Г. Станојевић, *Шћеūан Мали*, Београд 1957; Љ. Алексић, *Сūав Француске ūрема Србији за време друīе владе кнеза Милоша и Михаила*, Београд 1957; С. Димитријевић, *Дубровачки каравани у Јужној Србији у XVII веку*, Београд 1958; В. Винавер, *Дубровник и Турска у XVIII веку*, Београд 1960; Г. Станојевић, *Црна Гора ūред сūварање државе*, Београд 1963; В. Винавер, *Преīлед исūорије новца у јуīословенским земљама XVI–XVII века*, Београд 1970; М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 1973; Г. Томовић, *Морфолоīија ћириличких наūūиса на Балкану*, Београд 1974; *Monumenta cartographica Iugoslaviae.* Одабрао и приредио Г. А. Шкриванић, Књ. I: *Анūичке карūе,* 1974, Књ. II: *Средњовековне карūе,* 1979; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд 1974; Н. Петровић, *Пловидба и ūривреда средњеī Подунавља у доба меркануилизма*, Београд 1978; Ђ. Игњатовић, *Кулūурна сарадња Срба и Буīара у XIX веку. Шūамūање буīарских књиīа и лисūова у срūским шūамūаријама (1833–1878)*, Београд 1980; М. Јачов, *Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку*, Београд 1984; В. Стојанчевић, *Србија и Буīарска од Сансūефанскоī мира до Берлинскоī конīреса*, Београд 1986; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XII и XIV веку,* Београд 1986; В. Стојанчевић, *Србија и Буīарска 1804–1878*, Београд 1988; Н. Фејић, *Шūанци у Дубровнику у средњем веку*, Београд 1988; Д. Батаковић, *Дечанско ūиūање,* Београд 1989; С. Терзић, *Србија и Грчка. Борба за Балкан 1856–1903*, Београд 1992; Н. Самарџић, *Француска и Турска 1687–1691*, Београд 1992; П. Крестић, *Пречани и Шумадинци. Теодор Павловић и „Сербске народне новине“ о Кнежевини Србији (1838–1848)*; Београд 1996; Lj. Čolić, *Orijentalističko delo Gliše Elezovića*, Beograd 1996.

Серија Југословенске земље у XIX веку: Б. Павићевић, *Црна Гора у раūу 1862*, Београд 1963; Г. Јакшић, В. Вучковић, *Сūољна ūолиūика Србије за владе кнеза Михаила (Први балкански савез)*, Београд 1963.

Серија Југословенске земље у XX веку: Д. Ђорђевић, *Царински раū Аусūро–Уīарске и Србије 1906–1911,* Београд 1962; М. Ж. Живановић, *Дубровник у борби за уједињење 1908–1918,* Београд 1962; Љ. Алексић-Пејковић, *Однос Србије са Француском и Енīлеском 1903–1914*, Београд 1965; Д. Милић, *Сūрани каūиūал у рударсūву Србије до 1918*, Београд 1970.

Серија Грађа: Г. Јакшић, *Преūиска Илије Гарашанина*, Књига I (1839–1848), Београд 1950; Љ. Дурковић–Јакшић, *Србијанска шūамūа о Њеīошу и Црној Гори (1833–1851)*, Београд 1951; Ј. Тадић, *Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII–XVI в.*, Београд 1952; Ж. Сечански, *Грађа о Тицановој буни у Срему 1807. īодине*, Београд 1952; Г. Шкриванић, *Дневник Дубровчанина Михаила Пешића о ūожаревачком мировном конīресу 1718. īодине*, Београд 1952; *Грађа за исūорију срūскоī народа у Војводини 1848–1849*, Београд 1952; В. Драговић, *Срūска шūамūа између два раūа*, Београд 1956; Д. Јанковић, *Француска шūамūа о ūрвом срūском усūанку*, Београд 1959; А. Раденић, *Аусūро–Уīарска и Србија 1903–1918. Докуменūи из бечких архива*, Књ. I (1903), II (1904), III (1905), IV (1906), Београд 1973–1985; Ј. Максин и А. Лолић, *Библиоīрафија јуīословенске лиūераūуре о великој Исūочној кризи 1875–1878. īодине*, у редакцији М. Радевића, Београд 1979; Ј. Д. Митровић, *Грађа за исūорију и библиоīрафију срūске ūериодике до 1920. īодине*, Београд 1984.

Серија Зборник за источњачку и књижевну грађу: G. Elezović, *Iz carigradskih turskih arhiva Muhimme defteri*, Beograd 1951; D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974; *Braničevski tefter. Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine.* Priredio M. Stojaković, Beograd 1987.

Серија Зборник радова: *Ослободилачки ūокреūи јуīословенских народа од XVI века до ūочеūка Првоī свеūскоī раūа*, Београд 1976; *Србија у завршној фази Велике исūочне кризе (1877–1878)*, Београд 1980; *Колубарска биūка*, Београд 1985; *Србија 1915. īодине*, Београд 1986; *Србија 1916. īодине*, Београд 1987; *Србија 1917. īодине*, Београд 1988; *Србија 1918. īодине и сūварање јуīословенске државе*, Београд 1989; *Србија на крају Првоī свеūскоī раūа*, Београд 1990; *Јуīословенско-француски односи. Поводом 150 īодина од оūварања ūрвоī францускоī конзулаūа у Србији*, Београд 1990; *Косовска биūка у исūориоīрафији*, Београд 1990; *Босна и Херцеīовина од средњеī века до новијеī времена /Bosnia and Herzegovina from the Middle Ages to the Present Time*, Београд 1995; *Евроūа и Срби /Europe and the Serbs*, Београд 1996.

Серија Заједничка издања: А. Раденић, *Социјалисūички лисūови и часоūиси у Србији 1871–1918*, Београд 1977; *Уједињена омладина срūска*, Београд–Нови Сад 1969; А. Раденић, *Из исūорије Србије и Војводине 1834–1914*, Нови Сад–Београд 1973; *Дневник Бењамина Калаја 1868–1875*, обрада и коментар А. Раденић, Београд–Нови Сад 1976; Р. Новаковић, *Одакле су Срби дошли на Балканско ūолуосūрво*, Београд 1977; Љ. Алексић-Пејковић, *Полиūика Иūалије ūрема Србији до 1877. īодине,* Београд 1979; В. Атанасовски, *Пад Херцеīовине*, Београд 1979; Г. Станојевић, *Миūроūолиū Василије Пеūровић и њеīово доба (1740–1766)*, Београд 1979; *Први срūски усūанак*, Београд 1979; Р. Новаковић, *Где се налазила Србија од VII до XII века*, Београд 1981; N. Petrović, *Hajózás és gazdálkodás a Közép-Duna-Medencében a Merkantilizmus Korában*, Beograd 1982; N. Petrović, *Die Schiffahrt und Wirtschaft im mittleren Donauraum in der Zeit des Merkantilismus*, Beograd 1982; *Исūорија Ниша*, Књ. I, II, III, Београд–Ниш 1983, 1984, 1986; *Тимочка крајина у XIX веку*, Књажевац–Београд 1983; В. С. Дабић, *Банска крајина (1688–1751)*, Београд–Загреб 1984; О. Зиројевић, *Цркве и манасūири на ūодручју Пећке ūаūријаршије до 1683. īодине*, Београд 1984; М. Јанковић, *Еūискоūије и миūроūолије Срūске цркве у средњем веку*, Београд 1985; *Дубровачка архивска īрађа о Беоīраду*, Књига III, 1593–1606, приредио Т. Поповић, Београд 1986; Г. Станојевић, *Далмаūинске крајине у XVIII вијеку*, Београд–Загреб 1987; *Идејна и ūолиūичка креūања код јуīословенских народа, Чеха и Словака у друīој ūоловини XIX века*, Београд 1984; *Законоūравило или Номоканон Свеūоīа Саве. Иловички ūреūис 1262. īодина.* Прередио и прилоге написао М. Петровић, Горњи Милановац 1991 (фототипско издање); С. Курдулија, *Аūлас усūашкоī īеноцида над Србима 1941–1945 / Atlas of the Ustasha Genocide of the Serbs,* Београд 1993; *Речник īеоīрафијско-сūаūисūички.* Саставио Ј. Гавриловић, Београд 1994.

Серија Издања у сарадњи са иностраним научним институцијама: *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского 40–80 год. XIX века,* Москва 1975; *Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII в.* Документы, Москва 1984; *Јуīословени и Русија. Докуменūи из архива М. Ф. Рајевскоī 40–80-их īодина XIX века*, Београд 1989.

Серија Издања ван серије: D. Đorđević, *Révolutions nationales des peuples balkaniques 1804–1914,* Beograd 1965; *35 Година Исūоријскоī инсūиūуūа 1948–1983.* Припремила за штампу А. Лолић, Београд 1984.

Већи број радова сарадника Института, насталих у оквиру научноистраживачког пројекта, објављен је изван Историјског института. Они овде нису унети. Ради се о значајним радовима, често успелим научним синтезама (као на пример, *Јужнословенски народи у Османском царсūву од Једренскоī мира 1829. до Парискоī конīреса 1856. īодине* В. Стојанчевића, *Личносūи и доīађаји из Првоī срūскоī усūанка* С. Гавриловића, *Исūори-*

ја Срйске књижевне задруге, Љ. Трговчевић), или драгоценој грађи (какве су, на пример, две обимне књиге грађе сарадника М. Јачова *Le Missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia,* објављене у Риму 1992. године – Biblioteca Apostolica Vaticana).

Институт у свом саставу има архив и библиотеку. Рад на систематском прикупљању архивске грађе почео је од самог оснивања Института, како оригиналне архивске грађе тако и преписа, исписа, фотокопија, фотографија и старе штампе. Архив постоји као одељење Института од 1948. године. Део архиве Јована Ристића добијен је од ЦК КПЈ, а затим су откупљени и други фондови, као на пример, Матије Бана, Николајевића–Љотића, М. Ђ. Милићевића, збирка Рудолфа Сарделића и други. Од исписа ту су, поред осталих, исписи из Дубровачког архива Михаила Петерковића, као и исписи из париских и бечких архива откупљени од Гргура Јакшића (односе се на историју Србије 1825–1880). Оригинална грађа обухвата период 1813–1940, исписи период од XVI до XX века, а фотокопије грађе од 1215. године па наовамо.

Основни фонд библиотеке Историјског института настао је откупом богатих библиотека Станоја Станојевића и Јована Томића, а затим и збирки Виљема Букшека, Саве Косановића и других. Библиотека има мању збирку вредних старих карата. Данас фонд библиотеке износи укупно 53 611 библиотечких јединица. Библиотека у свом саставу има добру збирку часописа, међу којима 64 наслова научних часописа из иностранства и 72 часописа са простора бивше југословенске државе.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983.*

С. Терзић

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ, 11000 Београд, Кнез Михаилова 35/III, телефон 011/637–095

Појачано занимање наше научне средине за историју Византијског царства, крајем XIX и почетком XX века, довело је 1906. године до оснивања Катедре за византологију, треће те врсте у Европи. Следећи важан корак у институционализовању ове истраживачке дисциплине учињен је после Другог светског рата. Када је 1947. основан Историјски институт, византологија је била једна од његових секција. Убрзо је Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе при Влади НР Србије дао иницијативу да се Византолошка секција Историјског института реорганизује, прошири и издвоји у самосталну установу, у Византолошки институт, на челу са Георгијем Острогорским. Председништво Српске академије наука подржало је овај предлог и пошто су обављени сви припремни организациони послови, Академија је већ у марту 1948. званично поставила Г. Острогорског за управника Византолошког института, а у мају потврдила листу првог Научног савета, који су, поред управника, сачињавали академици Драгутин Анастасијевић, Никола Радојчић и Јован Радонић, и дописни чланови Виктор Новак и Милан Будимир. Према плану рада, који је састављен на првим седницама Научног савета, предвиђено је да Институт обавља следеће научне задатке: Издавање серије Византијски извори за историју народа Југославије; Проучавање веза између византијске и наше средњовековне књижевности; Проучавање и издавање повеља; Издавање Зборника радова и других публикација, пре свега Посебних издања; Подизање кадрова; Сарадња са сродним установама у земљи и византолошким центрима у иностранству и Попуњавање стручне библиотеке.

Правни положај Института се мењао: најпре је био у саставу Академије, од 1961. деловао је као самостална научна установа, а 1972. поново ступа под окриље Академије у статусу научне јединице. У раздобљу од безмало педесет година Институт је имао два директора. Од оснивања 1948. до своје смрти 1976. на његовом челу се налазио академик Георгије Острогорски, а почев од 1976. Институтом руководи академик Божидар Ферјанчић. У раду Института учествовао је велики број сарадника. Стално запослени су били: научни саветник Иванка Николајевић, историчар уметности која се првенствено бавила ранохришћанским споменицима, Фрањо Баришић, класичар који је касније прешао на Филозофски факултет али је остао сарадник Института, Лидија Томић, историчар уметности, Мила Рајковић, Бариша Крекић, углавном окренут историји Дубровника и његовим везама са источним Средоземљем (он је најпре прешао на Филозофски факултет у Новом Саду, а потом у САД), Борислав Радојчић, асистент и библиотекар Института. Као спољни или хонорарни сарадници, у раду Института учествовали су: Јадран Ферлуга, Божидар Ферјанчић, Мирослав Марковић, Јованка Калић, Сима Ћирковић, Љубомир Максимовић и Иван Ђурић. Осим њих, Институт су посебно задужили академици Никола Радојчић, Михаило Динић, Светозар Радојчић, Војислав Ј. Ђурић и дописни члан Иван Божић. Данас су у Институту стално запослени следећи сарадници: дописни члан Гојко Суботић, који се бави проучавањем уметности Византијског царства и јужнословенског света у средњем веку, као и ктиторским натписима, научни саветник Мирјана Живојиновић, историчар Свете Горе и сарадник на издавању аката архива атоских манастира, виши научни сарадник Нинослава Радошевић, историчар византијске књижевности и њених веза са словенском књижевношћу, научни сарадник Радивој Радић, превасходно окренут проучавању позне Византије и њених односа са јужнословенским суседима, истраживач–сарадник Душан Кораћ, који се бавио Светом Гором под српском влашћу а сада припрема докторат из византијске историје IX столећа, истраживач–сарадник Сања Мешановић која је урадила магистарски рад из касновизантијске историје, истраживач–приправник Ида Тот, усмерена на истраживања античке традиције у византијској и словенској књижевности, истраживач–приправник Бојана Крсмановић, која изучава војно племство у XI веку, и истраживач–приправник Срђан Рајковић, који спрема магистарски рад о византијској аристократској породици Врјенија. У раду Института као спољни сарадници учествују и Љубомир Максимовић, Александар Поповић и Срђан Пириватрић.

Један од значајнијих подухвата Института било је организовање XII светског византолошког конгреса у Охриду у септембру 1961, који је према мишљењу многих учесника био један од најбоље организованих у вишедеценијској историји оваквих научних окупљања. Сарадници Института су активно учествовали на свим међународним конгресима византолога који се одржавају сваких пет година. У Институту постоји и дугогодишња пракса да се као гости позивају најугледнији византолози из других земаља уз обавезу да одрже предавање. Своје најновије резултате на трибини Института саопштавају и наши медиевисти. Од 1950. Институт редовно сарађује са најстаријим византолошким часописом *Byzantinische Zeitschrift*, познатом по исцрпној библиографији, припремајући обавештења о свим радовима из области византологије који се објављују у нашој земљи.

Институт располаже и веома богатом библиотеком чији су почетни фонд чинили завештање академика Филарета Гранића и поклон Потпуне гимназије у Панчеву. Захваљујући веома разгранатој размени са сродним установама у земљи и иностранству Институт добија најважније периодичне публикације и књиге из византологије. У фонд библиотеке ушли су и легати Георгија Острогорског, Фрање Баришића и Крене де Јонга, а и Гордана Бабић је своју библиотеку оставила Институту.

Данас је Византолошки институт САНУ ангажован на дугорочном научноистраживачком пројекту *Визанйологија* који финансира Министарство за науку и технологију Републике Србије. У оквиру тог пројекта стални и спољни сарадници Института проучавају теме из следећих потпројеката: Историја Византије и византијско-јужнословенских односа; Византијски извори за историју народа Југославије; Византијска књижевност и средњовековни грчки језик; Византијска и поствизантијска уметност.

Издавачка делатност Института пре свега обухвата објављивање *Зборника радова Византолошког инсйийуйа* (ЗРВИ), једине периодичне публикације у нашој средини која је искључиво посвећена средњем веку. Од 1952. до 1996. изашло је 35 бројева у 33 свеске (један број је објављен у две свеске, а било је и четири двоброја). На иницијативу Г. Острогорског, утемељена је капитална едиција Византијских извора за историју народа Југославије, у којој су, поштујући хронолошки редослед, прикупљане и по одређеном систему научно обрађиване све вести ромејских писаца које се односе на наш народ. До сада је изашло пет томова (I, II, III, IV и VI) док су V и VII свеска у припреми. Године 1951. покренута је серија Посебних издања Византолошког института посвећена најразличитијим темама из византијске историје и цивилизације. До сада су се појавиле следеће студије: Г. Острогорски, *Пронија. Прилог исйорији феудализма у Визанйији и у јужнословенским земљама*, Београд 1951; Ф. Баришић, *Чуда Димийрија Солунског као исйориски извори*, Београд 1953; Б. Крекић, *Дубровник и Леванй (1280–1460)*, Београд 1956; И. Николајевић-Стојковић, *Рановизанйиска архийекйонска и декораййвна йласйика у Македонији, Србији и Црној Гори*, Београд 1957; Ј. Ферлуга, *Визанйиска уйрава у Далмацији*, Београд 1957; Б. Ферјанчић, *Десйойи у Визанйији и јужнословенским земљама*, Београд 1960; Г. Острогорски, *Серска облисй йосле Душанове смрйи*, Београд 1965; Д. Богдановић, *Јован Лесйвичник у византијској и сйарој срйској књижевносйи*, Београд 1968; М. Живојиновић, *Свеййогорске келије и йргови у средњем веку*, Београд 1972; Љ. Максимовић, *Визанйијска йровинцијска уйрава у доба Палеолога*, Београд 1972; Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974; Н. Радошевић, *Шесйоднев Георгија Писиде и његов словенски йревод*, Београд 1979; И. Ђурић, *Сумрак Визанйије. Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)*, Београд 1984; Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд 1993; С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, Београд 1996. Осим поменутих издања, Институт је публиковао и три волуминозна тома аката XII међународног византолошког конгреса у Охриду (Actes du XIIe congrès international d'études byzantines, Ochride 10–16 septembre 1961, I–II–III, Београд 1963, 1964), као и Иконе из Југославије. Текст и каталог В. Ј. Ђурић, Београд 1961 (српско и француско издање).

ЛИТЕРАТУРА: Ф. Баришић, *Десеш година Визанйолошког инсйийуйа*, ЗРВИ 5 (1958) 219–227; Г. Острогорски, *Двадесеййогодишњица Визанйолошког инсйийуйа*, ЗРВИ 11 (1968) 1–8; Ф. Баришић, *Академик Георгије Осйрогорски*

ИСТРАЖИВАЧКЕ УСТАНОВЕ

као организатор научних истраживања, ЗРВИ 18 (1978) 281–285; Љ. Максимовић, *Развој Византологије*, Универзитет у Београду 1838–1988, Београд 1988, 655–671; Р. Радић, *Георгије Острогорски и српска византологија*, Зборник радова: Руска емиграција у српској култури XX века I, Београд 1994, 147–153.

Р. Радић

ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ (ИСИ), 11000 Београд, Трг Николе Пашића 11, телефон и телефакс 011/3234–517

Институт за савремену историју настао је интеграцијом Одељења за историјске науке Института за друштвене науке (основаног 1958) и Првог одељења Института за раднички покрет насталог из Историјског архива ЦК СКЈ, који је кадровски ојачао 1958. године доласком дипломираних историчара за сараднике. Како се рад на изучавању савремене историје Југославије развијао у две установе, уочено је да одвојено проучавање историје радничког покрета није методолошки и научно оправдано, те је то био основни разлог формирања Института за савремену историју 1. фебруара 1969. године.

Научноистраживачка делатност Института остварује се кроз научноистраживачке пројекте, на којима раде стални и спољни сарадници. Први научни резултати Института објављени су у периодичним публикацијама. У зборнику радова *Историја XX века* штампани су, пре свега, радови из области новије историје Југославије, и то претежно за период између два светска рата. Почетком седамдесетих година, Институт је засновао пројекат за изучавање историје Југославије после Другог светског рата, тако да је данас предмет изучавања Института историја српског и југословенских народа у XX веку.

Институт је током свога постојања остварио богату и разноврсну међународну сарадњу са европским научним установама. Плод те сарадње су зборници научних радова и историјске грађе, који су публиковани у Југославији, али и у европским државама, са чијим је установама Институт остварио сарадњу.

Не мање значајна активност Института је и организовање међународних научних скупова, на којима су учествовали виђенији европски и амерички историчари. Сарадници Института учествују на научним скуповима у иностранству, и на тај начин упознају инострану научну јавност са резултатима југословенске историографије. О резултатима рада Института, сведоче објављени радови. Од 1969. до 1997. Институт је објавио преко 100 историјских монографија, 26 зборника чланака и студија, преко 100 књига историјске грађе и 24 библиографије и хронологије.

Зборник радова *Историја XX века* важио је низ година за гласило Института и објављено је 15 бројева. Организационе промене Института условиле су и промену профила гласила Института. Почев од 1983. године, Институт издаје часопис *Istorija 20. veka*, који излази два пута годишње.

Истраживање научне проблематике из основног пројекта остваривано је кроз низ потпројеката. Реорганизацијом Института, мењао се број потпројеката као и њихов предмет истраживања. Тренутно, основна делатност Института остварује се кроз три потпројекта: Југославија 1918–1941; Југославија у Другом светском рату 1941–1945; Југославија 1945–1992.

На првом потпројекту ангажовано је 12 научних радника, који својим темама истражују историјска збивања на простору Краљевине Југославије и међународне односе Југославије са европским државама и Америком. Седам сарадника Института и више спољних сарадника, као предмет изучавања имају историјска збивања током Другог светског рата. Историјски процеси после Другог светског рата све више долазе у жижу интересовања научне па и шире јавности. Захваљујући програмској оријентацији Института и ангажовању сарадника из ове проблематике, у Институту су објављене прве монографије о историјским збивањима после 1945. године.

Институтска библиотека, као саставни део Института, веома је значајна за реализацију научних пројеката. Прве збирке књига, од којих је настала библиотека Института, прикупљене су 1948. године. Фонд библиотеке је током педесет година обогаћиван тако да данас располаже са 37 000 књига и 2 800 наслова часописа и листова, од којих су многи уникати или раритети. Посебно значајна збирка институтске библиотеке је тзв. Митровачка библиотека (библиотека комуниста осуђеника у Казненом заводу у Сремској Митровици), која представља јединствену библиотечку збирку у целом свету. Сем тога, у библиотеци је похрањена ретка радничка и илегална комунистичка штампа као и бројна издања партизанске периодике.

Кадровска политика Института вођена је у складу са потребама и могућностима установе. Редовним пријемом млађих истраживача, Институт је успевао да на пројектима ради задовољавајући број квалификованих научних радника.

Од оснивања Института 1969, на бројним пројектима који су реализовани радило је више десетина научних радника, углавном историчара, али и сарадника других профила.

Тренутно, на пројектима Института, ангажована су 24 научна радника. Од тога, 11 сарадника су научни саветници, један виши научни сарадник, шест научних сарадника и шест асистената.

Први директор Института од 1969. до 1976. био је Перо Морача, кога је, потом, на том месту наследио Перо Дамјановић, а 1982. за директора Института изабран је Петар Качавенда.

Данас у ИСИ раде: Петар Качавенда, научни саветник и директор, Мирољуб Васић, научни саветник, Момчило Павловић, научни сарадник, Бранислав Глигоријевић, научни саветник, Милан Весовић, научни саветник, Слободан Милошевић, научни саветник, Тома Миленковић, научни саветник, Никола Жутић, научни сарадник, Смиљана Ђуровић, научни саветник, Никола Поповић, научни саветник, Ђорђе Борозан, научни сарадник, Момчило Зечевић, научни саветник, Коста Николић, истраживач–сарадник, Драган Богетић, виши научни сарадник, Убавка Остојић-Фејић, научни сарадник, Предраг Марковић, научни сарадник, Милан Кољанин, истраживач–сарадник, Драган Тешић, истраживач–сарадник, Енес Милак, научни сарадник, Ђоко Трипковић, научни сарадник, Венцеслав Глишић, научни саветник, Слављуб Цветковић, научни саветник, Ранка Гашић, истраживач–сарадник.

Сарадници ИСИ били су: Живко Аврамовски, научни саветник, Перо Дамјановић, научни саветник, Веселин Ђуретић, научни саветник, Стојан Кесић, научни саветник, Вујица Ковачев, виши научни сарадник, Милан Матић, виши научни сарадник, Ђурађ Станисављевић, виши научни сарадник, Мирослав Стојиљковић, научни сарадник, Тодор Стојков, научни саветник, Десанка Тодоровић, виши научни сарадник, Вук Винавер, научни саветник, Драга Вуксановић-Анић, истраживач–сарадник, Никола Живковић, научни саветник, Владислав Марјановић, асистент, Јадранка Јовановић, научни сарадник, Даница Милојевић, асистент, Драгица Мугоша, истраживач, Милан Ристовић, научни сарадник, Перо Морача, научни саветник, Милена Гецић, виши научни сарадник, Душан Лукач, научни саветник, Бранко Петрановић, научни сарадник, Ђорђе Станковић, асистент, Душан Живковић, научни саветник, Мира Радојевић, истраживач–сарадник, Душан Бибер, научни саветник.

Потпуна библиографија, објављена је у публикацијама: *Dvadeset godina Instituta za savremenu istoriju 1958–1978*, Beograd 1979, 212; *Dvadeset godina Instituta za savremenu istoriju 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984); *Bibliografija Instituta za savremenu istoriju 1984–1994*, Istorija 20. veka 1 (1994).

Р.

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ (ИНИС), 11000 Београд, Кнеза Милоша 101/I, телефон и телефакс 011/659–251

Институт за новију историју Србије основан је 1965. године под називом: *Институт за историју радничког покрета Србије*, са седиштем у Београду, Трг Маркса и Енгелса бр. 10. Ранији назив ове установе био је *Завод за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета Србије*. Институт је 1965. године усвојио први Статут којим су дефинисани његов карактер, задаци и функција. Према том документу Институт је постао „самостална радна организација заснована на друштвеној својини". Оснивањем Института Србија је добила установу која ће се бавити њеном историјом и историјом радничког покрета, социјалистичке мисли и изградњом социјализма.

Двадесет четвртог априла 1979, решењем Извршног одбора Скупштине Републичке заједнице науке Србије, Институт је и формално признат за научну установу, односно потврђено је да „испуњава прописане услове за стицање својства научног института".

Институт за историју радничког покрета Србије, под тим именом, радио је све до 2. октобра 1992. године, када је на захтев колектива Института промени назив у *Институт за новију историју Србије*. Институт је у међувремену променио и своје седиште, из Немањине бр. 24 пресељен је у улицу Кнеза Милоша 101/I где се и сада налази.

За 30 година постојања Институт је објавио 33 монографије, 21 књигу зборника радова, 27 бројева часописа периодичне публикације: *Токови револуције*, *Токови* и *Токови историје*, затим 7 књига тематских зборника, 30 књига грађе, 3 књиге библиографије, 2 књиге хронологије, хронику и календар личности. Дакле, издато је преко 120 књига. Сарадници Института у разним часописима, зборницима и другим научним публикацијама у земљи и иностранству објавили су неколико стотина студија и чланака, обимом од једног до десет ауторских табака.

Институт сарађује на макропројекту – Историја Србије и српског народа, и потпројектима; ангажована су укупно 22 сарадника и то: 16 доктора наука (од којих су 6 саветника, 2 виша научна сарадника, 10 научних сарадника, 4 истраживача–сарадника).

Институт је, почевши од 1967. године, издавао свој часопис *Токови револуције* – двоброј све до 1989. године. Од 1990. до 1992. године издата су три броја часописа *Токови*, а за 1993. и 1994. годину изашла су два двоброја часописа *Токови историје*.

Институт је 1988. године издао *Споменицу Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, а 1995, поводом 30 година рада, објављена је *Споменица Института за новију историју Србије 1965–1995* (допуњено издање).

Данас у ИНИС-у раде: Жарко Јовановић, научни саветник и директор Института, Надежда Јовановић, научни саветник, Латинка Перовић, научни саветник, Милица Миленковић, научни саветник, Драгољуб Петровић, научни саветник, Ђорђе Пиљевић, научни саветник, Миле Бјелајац, виши научни сарадник, Момчило Митровић, виши научни сарадник, Александар Милетић, научни сарадник, Момчило Исић, научни сарадник, Милан Лазић, научни сарадник, Марија Обрадовић, научни сарадник, Радмила Радић, научни сарадник, Драган Алексић, научни сарадник, Гордана Јовић-Кривокапић, научни сарадник, Вера Додић-Гудац, научни сарадник, Бранка Прпа-Јовановић, научни сарадник, Бранко Надовеза, научни сарадник, Младенка Иванковић, истраживач–сарадник, Олга Манојловић, истраживач–сарадник, Зоран Јањетовић, истраживач–сарадник и Софија Божић, истраживач–сарадник.

Сарадници Института били су: Милан Борковић, научни саветник, Младен Вукомановић, научни саветник, Венцеслав Глишић, научни сарадник, Љубодраг Димић, истраживач–сарадник, Јован Дубовац, виши научни сарадник, Мирослав Николић, виши научни сарадник, Десанка Пешић, виши научни сарадник, Богумил Храбак, директор Института (1967–1968), Дубравка Стојановић, истраживач–сарадник.

Ж. Јовановић

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ, 11000 Београд, Кнез Михаилова 35/IV, телефон 011/639–830; телефакс 011/638–756

Још 1934. године основан је у Београду Балкански институт са задатком да поспешује и повезује интердисциплинарно проучавање Балкана. Водили су га познати научници Милан Будимир и Петар Скок. Институт је развио опсежну научну активност у неколико праваца. Покренуо је и издавао први балкански часопис *Ревија за балканске студије*. У организацији овога института настала је и прва једнотомна *Историја Београда*. Нажалост, по објављивању, *Историја Београда* је забрањена на интервенцију немачке владе, а са окупацијом Београда 1941, престао је да постоји и Балкански институт.

После Другог светског рата поново је нарастало интересовање и за балканске студије. У исто време Унеско је допринео оснивању Међународног удружења за проучавање југоисточне Европе. Од почетка свога рада 1963, та међународна асоцијација је подстицала један организовани приступ балканским студијама у свету па и код нас у Југославији.

Формиран је и Југословенски национални комитет за балканолошке студије који је још 1963. дао иницијативу да се у Југославији оснује институт за балканолошке студије. При Савету југословенских академија основан је Међуакадемијски одбор за балканологију, коме је пало у задатак да координира научноистраживачки рад на пољу балканологије. Поред Балканолошког центра при Академији наука и умјетности Босне и Херцеговине у Сарајеву и Одељења за балканолошке студије при Институту за националну историју Македоније у Скопљу, требало је основати и сличну научну установу у Београду.

Српска академија наука и уметности, на Скупштини од 16. децембра 1965. године, одлучила је да под својим окриљем у Београду, оснује *Балканолошки институт*, да организује истраживања из балканологије и то: археологије, историје, лингвистике, етнологије, социологије, историје књижевности и уметности, економије и права, а која су у вези са најмање два балканска или са једним балканским и једним ванбалканским народом.

Предвиђено је да сваку научну грану Института представља једна секција и њен руководилац. У свакој секцији раде сарадници Института и сви они ван Института који се баве проблемима што их дата секција проучава.

Седамнаестог јула 1969. године Балканолошки институт САНУ је уписан у Регистар научних организација код Републичког савета за координацију научних делатности. Овај датум се узима и као стварни почетак рада. На његово чело стао је академик Васо Чубриловић.

На бази пројекције коју му је дао Чубриловић, Институт је у току 1970. године почео да развија своју прву делатност. Те године је имао кадрове за археологију, историју старог, средњег и новог века, историју уметности, историју књижевности, упоредно право и етнологију са антропогеографијом. Сви научници били су у обавези да упоредо с радом на конкретној теми руководе и по једним студијским пројектом или макропројектом из своје области.

Током 1970. и 1971. године пројектима су руководили: Никола Тасић, Драгољуб Драгојловић, Васо Чубриловић, Климе Џамбазовски, Петар Милосављевић, Душан Лукач, Драгослав Антонијевић, Ђурица Крстић, Миодраг Стојановић и Верена Хан.

Институт је у заједници са Међуакадемијским координационим одбором (11–12. новембар 1971), организовао међународни научни скуп – Обичајно право и самоуправа на Балкану, на коме је поднето 30 реферата, од чега 11 страних. Исте године започело се и са припремањем симпозијума – Рана металургија и рударство у источној Србији и суседним областима.

Те исте године појавио се и први број годишњака Института *Balcanica*.

У току 1972. Институт је наставио да разрађује своју организацију као и даље успостављање и продубљивање веза са другим сродним установама у земљи и иностранству. Унутрашња организација боље је уобличена одобравањем Статута Института од стране Председништва САНУ. Институт је постао средиште за пројекат Историја Београда. Исте године изашао је други број часописа *Balcanica* и припремљен је за штампу Зборник радова са научног скупа – Обичајно право и самоуправа на Балкану и у југоисточној Евопи.

Наредна, 1973. година протекла је у знаку даље афирмације Балканолошког института. На основу Статута, Институт је добио Научно веће, за чијег председника је изабран академик Мехмед Беговић. Донесен је и Правилник о фонду за научноистраживачки рад и Правилник о издавању публикација Балканолошког института као и Упутство за рад библиотеке.

У истој години Институт је имао 10 сталних и 27 спољних научних сарадника. У администрацији су радила само два лица, секретар и дактилограф.

За Балканолошки институт година 1974. је значајна по томе што се у њој појавила и тротомна *Историја Београда*, на којој је допринос Института био вишестран. Током 1975. Институт се представио са VI књигом свог гласила *Balcanica* и Зборником радова – Средњовековно стакло на Балкану. Од 6. до 8. новембра Институт је био домаћин међународног научног скупа – Одредбе позитивног законодавства и обичајно право о сточарским кретањима у југоисточној Европи. У оквиру међународних културних конвенција о научној сарадњи Институт се повезао са суседним земљама: Румунијом, Грчком, Мађарском, СССР-ом, Пољском, Чехословачком. Са домаћим и страним научним установама успостављена је и широка размена научних публикација.

После В. Чубриловића директор БИ постао је Радован Самарџић. Он је уредио десет бројева часописа *Balcanica*, двадесет бројева књига – Посебна издања, и организовао више међународних научних скупова. Захваљујући научном угледу који је раније стекао, Самарџић је изабран и за председника Организационог одбора V међународног конгреса за студије југоисточне Европе. Све то је још више допринело да је Балканолошки институт ушао у зенит свог научног развитка. Нажалост, рат и санкције, оштетиле су Институт на разним пољима његове делатности.

Управо у време неповољног окружења по делатност Института, на његово чело стао је академик Никола Тасић, као трећи по реду директор. Он је први руководилац установе који је израстао непосредно из научног колектива Балканолошког института. Заједно са академиком Васом Чубриловићем, оснивачем ове установе, и још четири сарадника – Драганом Антонијевићем, Драгољубом Драгојловићем, Климетом Џамбазовским и Петром Милосављевићем, он спада у оснивачко језгро Института.

Распадом друге Југославије и увођењем економских и других санкција према Србији, прекинути су и бројни контакти и сарадња Балканолошког института са разним сродним научним установама у бившој Југославији и иностранству. Остале су, углавном, личне везе директора Института и појединих сарадника, преко којих је вршена одређена размена научних знања, публикација и др., али и то уз бројне отежане услове. Па ипак, Институт се није утопио у изолацију већ је и по цену отежаних, пре свега материјалних услова својих сарадника, настојао да очува и увећа кадровску супстанцу и основне правце свог развоја.

Од 1990. до 1997. године у Институту је, или преко њега, објављено седам бројева часописа *Balcanica* (XXI—XXVII), тридесет књига у категорији – Посебна издања, а уведени су у рад и неки нови пројекти, као нпр. Српско народно предање на Косову и Метохији. У организацији Института одржано је више научних скупова, између осталог у Сомбору 1993. под називом – Културе бронзаног доба у југословенском Подунављу.

У току 1996. године Институт је сачинио по други пут дугорочни концепт свога развоја – 1996–2000. година који је дефинисао кроз Пројекат: *Историја балканских народа и њихових култура*. Замишљен је као мултидисциплинарни макропројекат састављен од више потпројеката од којих сваки за себе чини посебну целину и дели се на више тема и подтема.

У Балканолошком институту стално су запослени: Никола Тасић, научни саветник и директор Института, Здравко Антонић, научни сарадник, Динко Давидов, научни саветник, Веселин Ђуретић, научни саветник, Милена Милин, научни саветник, Бошко Бојовић, виши научни сарадник, Ђорђе Костић, виши научни сарадник, Александар Палавестра, научни сарадник, Милан Протић, научни сарадник, Душан Батаковић, научни сарадник, Даница Поповић, научни сарадник, Љубодраг Ристић, истраживач–сарадник, Снежана Ферјанчић, истраживач–сарадник, Александар Фотић, истраживач–сарадник.

З. Антонић

МАТИЦА СРПСКА (МС), 21000 Нови Сад, Матице српске 1, телефони 021/420–199, 615–599; телефакс 021/27–281 (издавачко одељење)

Крајем XVIII и почетком XIX века међу Србима у Угарској већ је постојао економски снажан и развијен грађански сталеж. Његова национално-политичка и културна настојања, прожета идејама рационализма и либерализма, најпотпу-

није су изражена 1826. кад су књижевник Јован Хаџић (Милош Светић) и пештански трговци Јосиф Миловук, Гаврило Бозитовац, Георгије Станковић, Петар Рајић, Јован Деметровић и Андрија Розмировић основали Матицу српску у Пешти, са задатком да шири књижевност и просвету међу Србима и „да се Књиге Србске рукописне на свет издају и распростањавају, и то сад и отсад без престанка за свагда". Непосредан повод за оснивање Матице било је обустављање излажења часописа *Сербска летопис*, који је 1825. покренуо Георгије Магарашевић и оснивање Мађарског научног друштва (потоње Академије) 1825. Уместо захтева за одобрењем делатности на основу поднетог статута, Матичини оснивачи су сматрали да је њено оснивање у складу са царском препоруком из 1812, садржаном у привилегији Универзитетске штампарије у Будиму да се код Срба оснује фонд за издавање књига. Зато су они ту препоруку објавили у *Летопису*. Међутим, Матица је због тога имала неприлике 1834, када јој је забрањен рад, али је већ 1836, након одобрења статута, обновила делатност.

Од оснивања до нашег доба, Матица је као најстарије културно-просветно и научно друштво у историји српског народа, деловала континуирано. Прекидала је делатност у доба револуције 1848/49. и за време Првог и Другог светског рата (1914–1918. и 1941–1945). На основу тога се може сматрати да је *Летопис Матице српске*, као њен стални орган, један од најстаријих књижевних часописа у Европи.

У многострукој и плодној Матичиној делатности, уочавају се четири периода: први од оснивања (1826) до пресељења у Нови Сад 1864; други од 1864. до краја Првог светског рата и стварања југословенске државе 1918; трећи од 1918. до краја Другог светског рата 1945. и четврти, од 1945. до нашег доба.

Међу значајним резултатима првог периода Матичине делатности (1826–1864) требало би свакако истаћи оснивање Библиотеке Матице српске 1838. и оснивање „Народне збирке" или „Музеума" 1847, а данашња Галерија Матице српске је изданак тога значајног чина. Ипак, томе је претходио конкурс за награђивање дела 1831, иако је награда први пут додељена тек 1839. Божидару Петрановићу, правнику и историчару за дело *Косовски бој*. Теодор Павловић, уредник *Летописа* и Матичин секретар, успео је да окупи и подстакне на сарадњу многе књижевнике и политичке личности. До половине XIX века Матица је већ била афирмисана као водећа српска културна и просветна установа. Том околношћу објашњава се појава да јој је Његош слао своја дела са посветом и да су јој српски кнежеви из обе супарничке династије (Милош и Михаило Обреновић и Александар Карађорђевић) слали новчане прилоге.

Мало је познато да је Матица већ у почетном периоду своје делатности и још како подстицала развитак српске историографије. Тако је Јован Ђорђевић, Матичин секретар 1857–1859, чланцима у *Српском дневнику* 1857. под заједничким насловом – Матица српска, тражио, између осталог, да Иларион Руварац, иако у широј јавности још непрепознатљив као будући значајни историографски списатељ, напише критичку историју српског народа, а 1864, уочи саме сеобе у Нови Сад, Матица је наградила неколико вредних дела, међу којима је била и *Историја српског народа* Николе Крстића.

За скоро четири деценије своје делатности, Матица је издала преко стотину књига *Летописа* и 33 књиге, а међу њиховим писцима били су Милован Видаковић, Јован Стерија Поповић, Доситеј Обрадовић, Георгије Магарашевић, Јован Суботић, Лукијан Мушицки и Јаков Игњатовић, а од страних писаца Волтер, Коцебу, Мањејовски, Лесинг и Хорације.

Временом су редови српске интелигенције знатно проређени, а број Матичиних чланова осетно се смањивао. У ствари, Пешта је непосредно после револуције 1848/49. духовно и материјално опустошена. Истовремено је Нови Сад све изразитије постајао српски економски, политички и културни центар, не само у Угарској, него у целом Аустријском царству. У таквим приликама појавила се идеја о Матичином пресељењу у Нови Сад, о чему је расправљано и на седници њене управе 1851, чему се противио владин комесар Протман, јер „у средини српског живља било би њој врло лако да, под плаштом књижевног рада, врши успешну пропаганду за сепаратистичке њене интересе". Па ипак, Матица је успела да савлада све препреке њеном пресељењу у Нови Сад, што је остварено 13 година доцније, тј. 1864, а тиме је инаугурисан други и полувековни период њеног развитка и делатности.

Овај период Матичине делатности отпочео је доношењем новог устава, иначе штампаног Вуковим правописом, према коме су у Матици формирана два одвојена одељења: административно и књижевно. Новоформирано Књижевно одељење размотрило је књижевну политику Матице српске, али није унело никакве новине у раније утврђене циљеве и задатке часописа: „Задатак пак Летописа као органа Матице српске састоји се поглавито у томе да прати духовни развитак и све важније појаве како на пољу књижевноме, тако и општенародноме у нас Срба и осталих Славена..."

Матица је 1865. основала одбор за издавање Вукових дела. Иако званично није била прихватила Вуков правопис, одлучено је да сарадници пишу којим хоће правописом, а Матичином секретару остављено је на вољу „да онај правопис употребљује званично којег се и сам придржава".

На основу своје делатности до 1865. Матица је постала позната, а посебно у словенским земљама. Тако су до тог доба према њеном обрасцу биле основане Матице: чешка, илирска (потоње хрватска), лужичкосрпска, галичко-руска, моравска, далматинска, словенска у Турчанском Св. Мартину и словенска у Љубљани. Ипак, између ових Матица није било неких чвршћих веза.

Од 1866. у Матици почиње нагло да јача утицај либерала око Светозара Милетића. Кад је 1967. умро владика бачки Платон Атанацковић, Матичин председник од 1864, за новог председника је изабран Јован Суботић, а то је значило њен прелазак у руке народњака. То ипак није довело до њеног укључивања у токове дневне политичке борбе, која је током седамдесетих и осамдесетих година XIX века прожимала целокупни друштвени живот Срба у јужној Угарској. Матица је 1865. издала књигу Ђорђа Натошевића, *Зашто наш народ у Аустрији пропада?*, којом су нападнути његови претходници и савременици што се споре око јерова и јата, док беда и сиромаштво владају свуда. Затим се у Матици појављује Светозар Марковић, чији су чланци *Певање* и *Мишљење* (1868) и *Реални правац у науци и животу* (1869), чији је други део изашао у *Летопису* тек 1871, веома утицали на српску интелигенцију и њена схватања науке и поезије. У таквим приликама у Матици се све већа пажња обраћа природним наукама, културној историји и филозофији. Истовремено са Матицом сарађује бугарски емигрантски писац Љубен Каравелов, а јавља се и критички историчар Иларион Руварац, с којим је „Матица српска отворено стала на страну новог, напредног, критичког правца у историографији".

С годином 1871. скинуто је коначно с дневног реда питање правописа: доласком Јована Бошковића за заменика секретара, фонетски правопис је коначно и неопозиво усвојен у Матици и свим њеним публикацијама.

Време од 1880. до 1900. означава оскудно доба у Матичиној делатности. Чак ни реформистички покрет „вршачких социјалиста" и „нове омладине" нису имали никаквог одјека у њој.

Незадовољство Матичиним радом крајем XIX века добило је одређене, чак и оштре облике. Тако је 1898. на састанку Тихомира Остојића, Милутина Јакшића, Јована Радонића и Станоја Станојевића одлучено да се реформише учмали културни и национални живот у Матици. Они су сматрали да се то може остварити радом у народу, популаризацијом науке, не занемарујући ни научна истраживања и да нарочиту пажњу треба посветити просвећивању широких народних слојева. Матица се није оглушила о такве захтеве па је Јован Радонић већ 1899. кад је изабран за библиотекара одмах отпочео са спровођењем реформи, а кад је Тихомир Остојић 1910. изабран за Матичиног секретара, реформисање је интензивирано.

Пред Први светски рат Матица је имала, осим Текелијанума (основаног још 1838), 12 стипендијских задужбина, а укупан број питомаца од 1838. до 1914. износио је 493.

Иако је у доба избијања Првог светског рата (1914), Матичин председник био Геда Дунђерски, у кога је угарска влада имала поверење, ипак су против Матице предузете енергичне мере: Тихомир Остојић је конфиниран, а њени сарадници и службеници мобилисани. Постављењем новосадског великог жупана Беле Матковића за комесара у Матицу српску, њена делатност је практично обустављена до краја рата. Тако је био окончан други период њеног развитка и деловања.

Трећи и дводеценијски период делатности Матице српске обухвата раздобље између два светска рата. Завршетком Првог светског рата и стварањем Краљевине СХС, радикално су измењени услови Матичиног постојања и деловања: она је тад први пут у својој скоро једновековној историји отпочела да живи и ради у држави која за њу није била туђинска. То ипак не значи да су односи између Матице и новог друштва, а особито нове државе, одједном постали хармонични или пак идеални.

У ствари, почетком двадесетих година у круговима војвођанске грађанске интелигенције завладала је уочљива апатија према Матици, а неизвесност у погледу схватања њених задатака у југословенској држави била је очигледна. Сам Јован Цвијић је сматрао да би Матица требало да организује научни рад у Војводини, јер је она као најстарија српска и југословенска културна установа имала „знатну улогу у развитку српске мисли и српске цивилизације". Он је у свом говору на скупштини Матице српске 14. јануара 1922. указао на главне правце тога рада и упозорио на значај и особеност научне проблематике у Војводини. У смислу новог Матичиног устава од 1920, који се у суштини није разликовао од устава из 1864, у оквиру ондашњег Књижевног одељења формиран је Научни одсек, који је практично постојао само на папиру. Зато се и може рећи да је оно што је остварено између два светска рата у научном раду у Војводини пре заслуга појединих научних посленика, махом из Београда, а не толико из саме Матице. Истина, *Летопис* је и даље, у складу са својом традицијом, доносио прилоге из појединих научних области, укључујући и историографију, и све до покретања *Гласника Историјског друштва у Новом Саду* (1928) обављао својеврсну улогу историјског часописа у Војводини.

И поред тешке ситуације у којој се налазила баш кад се ближио крај њеног стогодишњег деловања, Матица је успела да 1927. прослави свој значајни јубилеј, и то колико свечано толико и пло-

дотворно. Издала је троброј *Летописа* за јуни, јули и август 1927. посвећен својој стогодишњици, у коме су се јавили Иво Андрић, Исидора Секулић, Милета Јакшић, Васа Стајић, Јаша Продановић, Никола Радојчић, Густав Крклец, Јован Ердељановић, Милутин Миланковић и др. Издала је велику споменицу *Матица српска 1826–1926*. и волуминозно дело *Српска уметност у Војводини*. У оквиру прославе приредила је изложбу старог српског сликарства у Војводини, као и шесту југословенску уметничку изложбу. За прилике у којима се Матица налазила, све је то представљало велики подухват и значајно остварење.

Најамбициознији у намери да Матицу учини значајним чиниоцем у југословенској држави био је Васа Стајић, њен први секретар после Првог светског рата. Оставши одан југословенској идеји, он је скоро цело раздобље између два светска рата провео у опозицији према Матичиној управи. Зато Стајић није успоставио добре односе са Радивојем Врховцем, Матичиним председником од 1920. до 1935. и његовим сарадницима. Краткотрајни компромис крајем 1935. и током 1936. између Стајића и Матичине управе, кад је он изабран за Врховчевог наследника, није битно утицао на Матичину већ устаљену делатност. Тако је Стајић по други пут отишао из Матице.

Проглашење шестојануарске диктатуре нашло је у Матици на отпор. То је Матицу довело у немилост код државних власти. Опозициони политичари су, немајући других могућности изражавања, настојали да Матицу употребе за пласирање својих политичких циљева. Председник Матице од 1936. до 1941. био је Александар Моч, првак Самосталне демократске странке. Никола Милутиновић, њен секретар од 1933. до 1941, сматран је идеологом опозиционог Војвођанског покрета. Као покрајинско национално-просветно друштво, Матица је углавном окупљала чланове из Бачке, Баната, Барање и Срема, припаднике средњих и виших грађанских слојева. Имајући у виду да се периодика чита више од књига, Матица је штампала *Годишњак*, илустровани календар и *Глас Матице српске*, листове намењене српском грађанству у Војводини. Уочи Другог светског рата почела је да издаје *Народну читанку*, намењену претежно српском сељаштву.

Скупљајући и чувајући књиге и часописе у својој Библиотеци, а уметничка дела и друга сведочанства о прошлости српског народа у свом Музеју (отвореном 1933), Матица је, остајући верна својој традицији, сачувала богату културну баштину српског народа на војвођанском простору. У томе се и састоји права вредност њеног деловања између два светска рата.

Пропашћу Краљевине Југославије и успостављањем окупационе власти у Војводини 1941, Матица српска је по други пут у XX веку обуставила своју делатност. Мађарске окупационе власти опет су у Матици поставиле свог комесара. Тиме је трећи период њене делатности био завршен.

Четврти период је отпочео ослобођењем Новог Сада и Војводине крајем 1944. и почетком 1945. и траје до нашег доба. Непосредно по ослобођењу у Матици је обновљена стара, предратна управа. Међутим, на Матичиној скупштини 2. септембра 1945. уместо Моча за председника је изабран Васа Стајић, а 9. септембра 1945. одлуком Матичиног Управног одбора Младен Лесковац је постављен за привременог библиотекара и Живан Милисавац за привременог секретара и одговорног уредника *Летописа*. Истовремено је утврђено да је услед економско-политичких мера нове власти Матичина имовина смањена на једну десетину предратне вредности, да је фондовска имовина оштећена за 16 милиона предратних динара и да је Матици одузета сва земља коју је имала и којом је као фондовском располагала (82 кј своје земље и 1 178 кј фондовске земље).

Крајем 1945. пренесена је из Будимпеште у Нови Сад, после толиких година, Текелијина библиотека, која је имала 10 587 свезака; Матици је предата и библиотека – око 6 000 књига – раније Руске матице. Тиме је и те како био обогаћен Матичин библиотечки књижни фонд.

Одлуке редовне Матичине скупштине 13. октобра 1946. биле су значајне и далекосежне. Пре свега, тад је у новом уставу истакнуто да је Матица „културно-просветно друштво Срба у Југославији", а у њему није задржана дотадашња одредба да само Словени могу бити чланови Матице. Према новом уставу, Матица ће настојати да оствари своје циљеве културно-просветним подизањем народа „развијањем и ширењем науке, књижевности и уметности као и одгајањем просветних и културних радника". Без обзира на то што је у тако наведеним задацима Матичине делатности лако препознати утицај народнофронтовских схватања о друштвеним организацијама као трансмисијама Комунистичке партије у области културе и просвете, ипак је сасвим извесно да је у одлукама наведене Матичине скупштине, први пут у њеној историји, науци дат исти значај као књижевности, уметности, а то је на својеврстан начин наговештавало, а могло би се рећи и инаугурисало оријентацију на научну делатност у истој мери као и на традиционалну књижевну делатност. Само уважавањем тих нових реалности у дефинисању Матичиних циљева, постаје сасвим разумљиво да је у Матици истовремено предвиђено оснивање више секција, и то: културно-просветне, књижевне, историјске, социјално-економске и природњачке. Једва да је потребно посебно указивати на чињеницу да се од 1946. у Матици наговештавала и историографска делатност, иако још нејасно у погледу њене садржине и видова. Ти наговештаји ће постати разговетнији и одређенији 1948, кад је Матичин Управи одбор закључио да је њену делатност потребно усмерити у правцу научних истраживања и научног рада уопште. Тада је истакнуто да ће Матица учинити прве покушаје на организовању културних и научних радника „а у раду на културном изучавању наше покрајине". То је довело до оснивања Научног одељења, које је почетком 1949. имало пет секција: књижевну, ликовну, историјску, археолошко-етнографску и природословну, а већ 1951. књижевна секција се издвојила у посебно одељење. Тако је сада Матица српска, поред Библиотеке и Галерије, имала Научно, Књижевно и Издавачко одељење. У вези с тим, већ 1950. отпочео је да излази *Научни зборник* у две серије – серија за друштвене и серија за природне науке. Историографски радови објављивани су до 1969. у *Зборнику за друштвене науке*, а 1970. отпочео је да излази *Зборник Матице српске за историју*, као искључиво историографска публикација (до данас је изишло 53 броја *Зборника за историју*). Тако је историографско стваралаштво дефинитивно афирмисано као један од посебних видова Матичине научне активности. Све је то довело до окупљања великог броја историчара, укључивши и знатан број најеминентнијих, и то не само из Војводине, око Матице српске.

Матична оријентација на научноистраживачки рад претпостављала је, сасвим разумљиво, и промене организационе природе. На основу тога, 1961. образован је Одбор Књижевног одељења, из Библиотеке је издвојено Рукописно одељење и укључено у систем Матичиних одељења; године 1963. образовано је Одељење за уметност, а ускоро је Научно одељење подељено на Одељење за друштвене и Одељење за природне науке. На крају, требало би свакако споменути најмлађе Матичино одељење: Лексикографско – био-библиографско одељење, основано 1991, као веома значајно за историографију и њено стваралаштво.

Одељење друштвених наука, у којем од 1996. постоји Секција историчара, је носилац научноистраживачке делатности, која се углавном реализује преко више научних пројеката, као што су на пример: Историја Војне границе у Хабзбуршкој монархији од XVI до XIX века; Српски биографски речник; Насеља и становништво Војводине; Историја Матице српске; Историја банкарства у Војводини; Историја снабдевања водом и канализације градске заједнице Новог Сада и Археолошко-историјска слика Фрушке горе.

Међу наведеним пројектима, истиче се својом научном ширином и значајем пројекат sui generis Српски биографски речник, прихваћен још 1972. као један од Матичиних капиталних пројеката и послова.

Требало би бар споменути да је Матица 1987. основала Темишварски одбор у циљу систематског изучавања прошлости Срба у Румунији, а посебно њихове културне баштине, као и историјских и културних веза српског и румунског народа у прошлости.

С правом се, дакле, може рећи да је Матица српска временом постала, између осталог, и један од значајних центара савремене историографског стваралаштва, а у њеној обимној издавачкој делатности (овде иначе необрађеној), значајно место заузима издаваштво савремене историографске продукције.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Малетин *Садржај Летописа Матице српске 1825–1950*, I део, Садржај по писцима, Нови Сад 1968; М. Малетин, С. Матић и Д. Вртунски, *Садржај Летописа Матице српске 1825–1950*, II део, Садржај по струкама, Нови Сад 1976; Ј. Николић, *Библиографија Матице српске 1826–1949*, Нови Сад 1976; Д. Полужански, *Библиографија издања Матице српске 1826–1949*, Научна издања Матице српске, књ. VII, Нови Сад 1950.

ЛИТЕРАТУРА: Споменице: *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад 1927.

Студије и монографије: Д–М. Клицин, *Борбе у Матици српској и њени проблеми*, Нови Сад 1937; Ж. Милисавац, *Матица српска 1826–1864*, Нови Сад 1965; Ж. Милисавац, *Матица српска 1826–1976*, Нови Сад 1976; Ж. Милисавац, *Историја Матице српске. Време националног буђења и културног препорода 1826–1864*, I, Нови Сад 1986; Ж. Милисавац, *Историја Матице српске. Време изневерених нада и борбе за опстанак 1864–1880*, II, Нови Сад 1992.

Расправе и чланци: Ж. Бошков, *Јаков Игњатовић као уредник Летописа*, ЛМС 366, 2 (1950) 129–131; Б. Вранешевић, *Прошлост и садашњост Матице српске*, Годишњак ДИВ 1976, 35–41; К. Георгијевић, *Летопис у другој половини XIX века*, ЛМС 366, 3 (1950) 210–228; М. Јовановић, *Летопис после Првог светског рата (1919–1929)*, ЛМС 366, 5 (1950) 331–345; Љ. Лотић, *О Матици српској 1826–1926*, Нови Сад 1926; Ж. Милисавац, *Летопис Матице српске уочи Другог светског рата*, ЛМС 366, 6 (1950) 405–418; Б. Новаковић, *Летопис крајем XIX и почетком XX века*, ЛМС 366, 4 (1950) 263–274; М. Петровић, *Тихомир Остојић као уредник Летописа*, ЛМС 366, 4 (1950) 275–285; Т. Петровић, *Јован Суботић као уредник Летописа (1842–1847, 1850–1853)*, ЛМС 366, 2 (1950) 116–127; Д. Попов, *Матица српска и догађаји око ослобођења 1918. године*. Зборник: Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918 (уредници Љ. Церовић и Д. Кецић), Нови Сад 1983, 171–176; В. Поповић, *Летопис у време*

Баховоī айсолуШизма, ЛМС 366, 3 (1950) 201–209; Р. Симоновић, *СушШина кризе МаШице срйске*, Сомбор 1929: В. Стајић, *О МаШици срйској данас*, Нови Сад 1945.

Н. Гаћеша

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ – ОДСЕК ЗА ИСТОРИЈУ, 21000 Нови Сад, Стевана Мусића 24, телефон 021/58–577; телефакс 021/59–690

Најранија идеја о оснивању високе школе у Војводини забележена је још у XVIII веку (1774). Нови покушаји чињени су непосредно после револуције 1848/49. године за време краткотрајног Војводства Србије и Тамишког Баната као и касније, али су реални услови за то створени тек после Другог светског рата.

Први факултети у Новом Саду, Филозофски и Пољопривредни, формирани су посебним актом Народне Републике Србије (24. јула 1954). На основу тога је Републичко извршно веће формирало матичну комисију као привремени орган који ће обавити припреме за почетак наставе на новоформљеним наставним групама, међу којима је била и наставна група за историју на Филозофском факултету. Већ 25. септембра 1954. изабрани су и први наставници: пензионисани професор Универзитета Мита Костић за редовног професора за Националну историју новог века, Ђорђе Сп. Радојичић, професор ВПШ у Београду, за редовног професора Националне историје средњег века, Петар И. Поповић, ванредни професор Универзитета у Скопљу, за редовног професора Опште историје новог века и Милутин Гарашанин, научни сарадник САНУ, за хонорарног ванредног професора Археологије.

Настава на Филозофском факултету је отпочела 1. децембра 1954. године и прве две године је извођена по наставним плановима и програмима Филозофског факултета у Београду, уз свесрдну помоћ наставника са тог факултета. Нови наставни планови и програми прилагођени су потребама средине за коју су се припремали кадрови. На наставној групи за историју и поред честих промена наставног плана и програма, до којих је долазило највише због сталних реформи у школству – увођење (1961/62), па укидање степенасте наставе (1965/66), затим увођење усмерења у средњим школама (1978), чему је требало прилагодити високошколску наставу, као и тзв. марксистичке групе предмета, предмета по избору, специјалних курсева и друго – ужестручни предмети су остали исти и задржали су потребан фонд часова, који се временом, укидањем неких општеобразовних предмета и повећао. У ту групу предмета спадају Историја старог века, Општа историја средњег и новог века, Национална историја средњег и новог века и Историја Југославије. Уз то су у свим наставним плановима заступљене Помоћне историјске науке, Археологија, класични језици, Методика наставе историје, страни језик по избору, Социологија, педагошка група предмета, а у новије време и Увод у историјске студије, као и Методологија историјске науке, а студије се завршавају одбраном дипломског рада. Од 1995. организоване су и постдипломске студије.

Почеци на наставној групи за историју били су скромни, стање се из године у годину мењало на боље. Уз хонорарног професора за Историју старог века и класичне језике Растислава Марића (1905–1962) од 1955. налазио се доцент Стеван Јосифовић који је преузео наставу из класичних језика, а од 1962. па до одласка у пензију 1977. и наставу из Историје старог века. Вежбе из тих предмета од 1967. држала је асистент Ксенија Марицки Гађански, која је 1977. преузела наставу из класичних језика, а Историју старог века (1978–1980) предавао је проф. Бранимир Габричевић (1915–1996). После његовог одласка у пензију (1980) Ксенија Марицки Гађански предаје и Историју старог века, а вежбе од 1977. изводи виши стручни сарадник Милена Душанић. После избора за доцента (1984) она је преузела део наставе из Историје старог века и из класичних језика, док је вежбе из класичних језика држала виши стручни сарадник Даринка Зличић (1978–1990). Од 1993. тај посао обавља асистент Милена Јовановић, а од 1996. јој помаже асистент приправник Ана Елаковић.

Општу историју средњег века је од 1954. до 1958. предавао Иван Божић, професор Филозофског факултета у Београду, а 1956. је за доцента изабран Бариша Крекић, научни сарадник Византолошког института САНУ. У почетку је предавао историју Византије у склопу Опште историје средњег века, а од 1958. па до 1971, кад прелази на Калифорнијски универзитет у Лос Анђелесу, држао је наставу из читавог предмета. Захваљујући Б. Крекићу библиотека семинара за историју је снабдевана најзначајнијим достигнућима светске медиевистике, а на његов позив гостовали су истакнути стручњаци са страних универзитета. Од 1971. године па до 1. септембра 1979. наставу су хонорно држали професори са Филозофског факултета у Београду: Божидар Ферјанчић, Јованка Калић и Сима Ћирковић, а неко време и асистенти Даница Димитријевић и Петер Рокаи. Од 1979. па до одласка у пензију 1993. Општу историју средњег века предавао је Богумил Храбак. Он је у наставу на свом предмету уводио Азију и Далеки исток, што представља новину не само на нашој наставној групи. Наследио га је Петер Рокаи, од 1. фебруара 1969. асистент, а данас једини наставник на том предмету.

Од оснивања наставне групе за историју 1954, па до одласка у пензију 1969. наставу из Опште историје новог века држао је Петар И. Поповић (1899–1987), који је за то време био и шеф Катедре за историју. Уз то је од оснивања Института за изучавање историје Војводине 1967. па до 1973. био његов директор. Уз њега је од 1960. асистент био Чедомир Попов, који се определио за проучавање српско-француских односа у XIX веку. Од 1969. па до избора Ч. Попова за доцента 1970. наставу је држао Радован Самарџић, професор Филозофског факултета у Београду, а затим Ч. Попов преузима читав предмет, с тим што су поједине курсеве повремено држали сарадници Института за историју Никола Гаћеша, Калман Чехак и Миленко Палић, као и Латинка Перовић, научни саветник у Институту за савремену историју у Београду, и Томислав Краљачић, научни саветник Историјског института САНУ. Вежбе сада држе асистенти Душан Ковачевић и Бранко Бешлин, а од 1980. до 1995. држао је и асистент приправник Бранислав Ђурчић.

И за Националну историју средњег века је од почетка био обезбеђен стални наставник, Ђорђе Сп. Радојичић (1905–1970), истакнути истраживач наше културне и политичке историје, као и старе српске књижевности. Предавао је и Помоћне историјске науке, а студентима српскохрватског језика и југословенске књижевности и нашу стару књижевност, све до одласка у пензију 1968. године. Наследила га је Душанка Динић-Кнежевић, која се посветила проучавању прошлости Дубровника и његових веза са земљама залеђа. За асистента је изабрана 1. октобра 1960. У наставу се укључила од 1966. као доцент, с тим што је у почетку предавала Увод у историјске студије, а од 1968. Националну историју средњег века. Наставу из овог предмета од 1995. дели са доцентом Ненадом Лемајићем (асистентом од 4. децембра 1984. године). Уз то заједно са доцентом Душаном Берићем предаје Историју Срба за студенте других наставних група.

Међу првим професорима Филозофског факултета у Новом Саду био је и Мита Костић (1886–1980), бечки ђак, који је од 1954. до 1956. предавао Националну историју новог века. Наставу је после тога преузео Васо Чубриловић, од 1956. до 1958, професор Филозофског факултета у Београду. Од 1955. асистент на овом предмету био је Славко Гавриловић, који се посветио проучавању прошлости Срба у Војводини, Славонији и Хрватској. У наставу се укључио од почетка, а од 1958. је преузео у целини. Предавао је и Помоћне историјске науке. Део наставе држао је и после преласка у Историјски институт САНУ (1987), све до одласка у пензију 1994. године.

Уз њега од 1960. па до 1993, најпре као асистент, а затим стручни саветник, наставу и вежбе је држао Васо Војводић, затим Бранислав Вранешевић (1962–1974), Лазар Ракић (1974–1990), а од 1992. Душан Берић. Вежбе изводе асистенти Мирко Митровић и Дејан Микавица.

Историју Југославије је од 1962. па до 1964. предавао Јован Марјановић, професор Филозофског факултета у Београду, а од 1. јануара 1964. па до пред крај 1979. Јосип Мирнић (1923–1979), под чијим је менторством одбрањен већи број докторских дисертација на Филозофском факултету у Новом Саду. Уз њега је од 1970. асистент био Ранко Кончар. После Мирнићеве смрти неко време (1979–1983) наставу је држао Тодор Стојков, научни саветник Института за савремену историју у Београду, затим Данило Кецић (1981–1995), а неке курсеве и Никола Гаћеша. Од 1991. највећи део наставе преузима Ранко Кончар, а од 1996. се у наставу укључује и доцент Александар Касаш. Ранко Кончар предаје и Увод у историјске студије, као и Методологију историјске науке. Наставу из Методологије је пре њега држао Александар Форишковић (до 1990), а вежбе из ове групе предмета изводе асистенти Биљана Шимуновић, Тибор Пал и Драгица Кољанин.

Наставу из Помоћних историјских наука је после Славка Гавриловића преузео Ђуро Тошић, научни саветник Историјског института САНУ, а вежбе држи асистент Золтан Ђере.

Археологију је од 1954. па до 1968. предавао Милутин Гарашанин, професор Филозофског факултета у Београду, а затим Богдан Брукнер, док су вежбе држали најпре асистент Ивана Радовановић (до 1984), затим Ксенија Боројевић од 1984. до 1992, а сада Весна Манојловић (асистент приправник од 1988).

У свом развоју Катедра за историју је пролазила кроз различите фазе, делећи судбину нашег образовања, па и науке. Тако је реорганизација научноистраживачких установа и универзитетске наставе у Војводини, која је започета у току 1975. а окончана у 1977. години, захватила и Филозофски факултет, на коме је уместо дотадашњих катедара основано осам института, односно основних организација удруженог рада са свим пратећим органима и компетенцијама које су им припадале. Институт за историју настао је интеграцијом Катедре за историју и Института за изучавање историје Војводине, оформљеног септембра 1963. године, а основна намера је била да се унапреди како настава, тако и научни рад. Ове две установе су и раније биле тесно повезане, јер су директор и стручни секретар Института за изучавање историје Војводине били са Катедре за историју, а већина чланова Катедре је била ангажована у раду на пројектима Института као спољни сарадници.

Новооформљени Институт је био наставно-научна установа. Катедра и даље постоји, а чине је чланови Института укључени у наставу. Већина

сарадника била је укључена у наставу – Данило Кецић, Калман Чехак, Александар Форишковић, Богдан Брукнер, Никола Гаћеша, Шандор Месарош, Миленко Палић. Међу сарадницима који су остали ангажовани само у научном раду су Коста Милутиновић (до 1977), Никола Гавриловић (до 1977), Јелена Попов (до 1994), Милан Петров (од 1978), Звонимир Голубовић (до 1980), Даница Димитријевић (до 1979) и Јагода Војводић (до 1995).

Формирањем Института интензивиран је научни рад, организован у оквиру пројеката који су били тако формулисани да су обухватали подручје данашње Војводине од праисторије до наших дана. То је омогућавало укључивање већине наставника и сарадника Института, а ангажовани су и сарадници из других средина, понекад и из иностранства. О интензитету научног рада у Институту говори обимна издавачка делатност реализована у оквиру четири врсте публикација – монографије, зборници грађе, периодична публикација *Истраживања* и едиција „Војводина у борби“.

Али након промена до којих је 90-тих година дошло у нашој земљи и кризе која је после тога уследила, дошло је и до реорганизације на Филозофском факултету. Укинути су (1993) институти и формирани одсеци (понегде само катедре), чија је основна делатност настава, док се обим научног рада сужава. Пројекти и даље остају као основна форма научног рада, али су редуковани, смањен је број сарадника, а финансирање је са Покрајине прешло на Републику. Чланови Одсека за историју су сада ангажовани у раду на следећим пројектима: Аграрни односи на тлу Војводине од средњег века до средине XX века (део ширег пројекта Историјског института САНУ); Литерарни извори за политичку и културну историју Антике од IV века пре наше ере до IV века наше ере; Миграције у југословенском Подунављу у праисторији и протоисторији (до доласка Римљана) – узроци и последице.

Укидањем Института редукована је и издавачка делатност. Престала је да излази едиција „Војводина у борби“ у оквиру које је од 1974. до 1990. објављено преко 80 књига са тематиком из рата и револуције у Војводини, као и часопис *Истраживања* (последња, 14. свеска изашла је 1992). Монографије и даље излазе (досад је штампано 38 књига), али је сад издавач Филозофски факултет, а исто тако и Грађа за историју Војводине (досад штампано 17 књига).

ЛИТЕРАТУРА: *Филозофски факултет Нови Сад* – Споменица – 1954–1964; *Филозофски факултет у Новом Саду 1954–1984*, Нови Сад 1984; *Филозофски факултет 1954–1984. Библиографије*, Нови Сад 1984; Д. Динић-Кнежевић, *Институт за историју*, Филозофски факултет у Новом Саду 1954–1984, Нови Сад 1984, 51–57; Ч. Попов. *Филозофски факултет у Новом Саду у саставу београдског Универзитета 1954–1960. године*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 371–378.

Д. Динић-Кнежевић

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У ПРИШТИНИ – ОДСЕК ЗА ИСТОРИЈУ, 38000 Приштина, Видовданска б.б., телефон 038/24–783; телефакс 038/24–034

Група за историју Филозофског факултета у Приштини почела је са наставом школске 1963/64. године на основу одлуке Факултета од 28. фебруара 1962. Непосредно пре тога, 30. октобра 1960. године конституисан је Филозофски факултет у Приштини као посебан факултет у склопу Универзитета у Београду. Задатак овог факултета био је школовање наставног кадра у складу са специфичним приликама Косова и Метохије. Настава на Факултету је због тога степеновано организована. Они који би завршили I степен, после две године, добијали би диплому наставника, док би студенти који завршавају II степен, након четири године студирања, добијали диплому професора.

Филозофски факултет је био језгро за оснивање Универзитета у Приштини које је уследило 1971. године. Те исте године из њега се издваја у засебну установу Природно-математички факултет. Године 1989. из Филозофског је издвојен и Филолошки факултет.

Недостатак кадрова на новооснованом Факултету био је проблем са којим се сусрела и Група за историју. Превазиђен је организовањем наставе коју су хонорарно држали професори са матичног факултета у Београду, Филозофског факултета у Скопљу али и других факултета и научних установа, све док није стасао наставни кадар овог факултета. Од самог оснивања настава је на Факултету била организована двојезично – на српском и албанском језику. У почетку је настава на албанском извођена само на Групи за албански језик и књижевност, али је са образовањем албанских кадрова све већи број предмета био обухватан овом наставом. Иста ситуација била је и на Групи за историју. Увођење албанске наставе ишло је постепено а од школске 1971/72. године у потпуности је заступљена настава на албанском језику. Наставници и сарадници са албанске наставе од школске 1991/92. године наставу не изводе у просторијама Факултета.

Недостатак сопственог наставног кадра и долазак професора са других факултета узроковао је честе измене наставника, њихово кратко задржавање на предметима и држање наставе на више предмета од стране једног наставника. Недостатак квалификованих кадрова и жељу за што

чвршћим повезивањем албанског становништва са матицом, Факултет је настојао да ублажи честим гостовањима професора из Албаније. Тако су на Факултету гостовали и држали предавања албански историчари: Алекс Буда, Шабан Буџаку, Петрит Скенди, Стефанаћ Поло, Кристаћ Прифте, Кристо Фрашери, Сељами Пуљаха и др.

План и програм наставе је више пута мењан али у основи задржавајући основне предмете и истовремено потенцирајући историју албанског народа.

Главне предмете држали су следећи професори: Општу историју, која је обухватала период од старог века па до савременог доба, предавали су професори Богдан Стефановић и Стјепан Антољак. Историју народа Југославије са посебним курсом историје Албанаца предавао је Богумил Храбак, затим Андрија Лаиновић. Са реорганизацијом која је наступила 1967. године овај предмет је прерастао у Историју албанског народа коју је предавао Зеф Мирдита, а затим Емин Плана све до најновије реорганизације која је уследила 1991. године од када се овај предмет не изучава посебно.

Археологија је као обавезан предмет на Одсеку за историју постојала од његовог формирања до 1991. године. Овај предмет предавао је Александар Стипчевић, бавећи се притом проблематиком Илира. Њега је наследио Јован Глишић да би после њега дошло више професора: Владимир Мошин, Милутин Гарашанин, Момир Јовић и Еди Шукриу.

Историју радничког покрета предавали су Бранко Бошковић и Богумил Храбак.

Историју старог века на другом степену предавао је Богдан Стефановић, наследио га је Зеф Мирдита, а њега Момир Јовић који и данас, као ванредни професор, изводи наставу на овом предмету. Поред њега ради и Нада Зечевић, асистент приправник. Наставу на албанском језику је изводио Зеф Мирдита.

Општу историју средњег века предавали су Томе Томоски и Богумил Храбак. Наставу данас изводи Бранислав Милутиновић, доцент. Албанску наставу је изводио Масар Ризваноли.

Општу историју новог века (која је организована у оквиру два предмета: I део – до Француске револуције и II део – од Француске револуције до данас) предавали су: Андрија Лаиновић, Скендер Ризај, Стјепан Антољак, Живко Аврамовски, Ђорђе Микић, Милан Ванку. Данас наставу изводе: Зоран Ђорђевић, ванредни професор (XIX–XX век), Драги Маликовић, доцент (XVI–XIX век) и Славиша Недељковић, асистент приправник. На албанском језику су на предмету радили: Скендер Ризај, Бедруш Шеху, Исмет Дрмаку.

Историју народа Југославије – средњи век предавао је Стјепан Антољак (истовремено изводећи наставу и на предмету Помоћне историјске науке, који је укинут изменом плана и програма наставе 1974. године). По његовом одласку на Филозофски факултет у Задру предмет је преузео Раде Михаљчић, а затим Момир Јовић. Данас наставу изводе: Милован Обрадовић, редовни професор и Божидар Зарковић, асистент приправник. Наставу на албанском језику су изводили Мухамет Трнава и Селим Даци.

Историју народа Југославије – нови век предавали су Богумил Храбак и Јусуф Булдерен. Данас наставу на овом предмету изводе: Зоран Ђорђевић, ванредни професор (период од 1804. до 1918. године) и Драги Маликовић, доцент (период до Првог српског устанка). Предмет су на албанском предавали Шукри Рахими и Наит Ипћиу.

Историју Југославије (од 1918. године) предавао је Бранко Бошковић од 1967. до 1974. године, када је због организовања и учествовања на тзв. Барском конгресу, осуђен на затворску казну у трајању од 13 година. Наследио га је на предмету Милован Секулић, који 1993. године одлази у пензију а предмет поново преузима Бранко Бошковић. Од 1996. наставу на предмету изводе: Јован Златић, доцент и Владан Виријевић, асистент приправник. Наставу на албанском језику је изводио Ћамил Геђа.

Од 1974. године уводи се предмет Историја албанског народа II. Наставу на овом предмету изводили су: Али Хадри и Масар Кодра од 1991. године када се предмет укида. На албанском је поред поменутих професора у настави учествовала и Емине Бакали.

Историју Византије је до њеног укидања 1974. године хонорарно предавао Божидар Ферјанчић. Од 1992. Историја Византије се поново предаје као посебан предмет. Наставу хонорарно изводи Радивој Радић, доцент.

Помоћне историјске науке је предавао Стјепан Антољак до 1974. када се предмет укида. Изменом наставног плана и програма 1991. године Помоћне историјске науке се поново уводе у наставу. Те године (1991/92) предмет држи Бранислав Милутиновић. Следеће школске године (1992/93) наставу је изводио Ђуро Тошић. Б. Милутиновић је поново радио на овом предмету од школске 1993/94. до 1995/96. године. Од 1996. године наставу на предмету преузима Марко Атлагић, доцент.

Специфичност наставе се огледа и у избору класичног језика. Према првом прелиминарном плану и програму обавезан предмет је био Старословенски језик док су изборни студенти могли да бирају између: Старогрчког, Латинског и Османскотурског језика. Међутим, старословенски и старогрчки језик нису заживели већ су студенти бирали између латинског и османскотурског језика. Наставу на предмету Латински језик изводили

су Вук Недељковић и Момир Јовић; осамдесетих година предмет је предавала Мирослава Луковић а од 1989. поново Момир Јовић, који и данас ради на овом предмету. Османскотурски језик предавали су: Хасан Калеши, Нехар Шишко и Муџаид Асимов. Од 1992. године настава на овом предмету се не организује. Старословенски језик је поново уведен 1995. године и од тада наставу на овом предмету хонорарно изводи Радојица Јовићевић, професор Универзитета у Београду.

Одсек за историју не штампа посебно своје публикације већ наставници и сарадници своје радове објављују у заједничким публикацијама Факултета. Приликом формирања Факултета договорено је да се на албанском језику штампа *Gjurmime albanologjike* (Албанолошка истраживања) док би се на српском штампао *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини.* Као публикација Филозофског факултета *Gjurmime albanologjike* су изашла у два броја и тада их преузима новоосновани Албанолошки институт. *Зборник радова* од 1971. године штампа се двојезично. Последњи, 25. број изашао је из штампе 1996. године. Као посебна публикација Филозофског факултета од 1974. издаје се и *Studia humanistica.* Часопис је двојезичног карактера. До сада су изашла три броја (1974, 1975. и 1980. године).

ЛИТЕРАТУРА: *Десет година рада Филозофског факултета у Приштини*, Приштина 1971 (шапирографисано).

Б. Зарковић

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈУ КОСОВА – При Покрајинском комитету КПЈ за Косово и Метохију постојала је Историјска комисија која је прикупљала грађу о раду Комунистичке партије Југославије на Косову и Метохији и радничком покрету.

Скупштина Аутономне Покрајине Косова и Метохије донела је 20. априла 1967. године одлуку да се формира Завод за Историју Косова и Метохије, који је касније (1974) новим законом наставио рад као *Институт за историју Косова.* Оснивач је пред Институт (Завод) поставио следеће задатке:

– да прикупља, срећује и обрађује архивску грађу и документацију за историју радничког покрета, Народноослободилачке борбе и социјалистичке изградње Косова и Метохије;

– да проучава и обрађује прошлост Косова и Метохије;

– да срећује и публикује документацију, историјску грађу и научне радове из прошлости Косова и Метохије, као и да подстиче објављивање прилога у одговарајућим публикацијама.

При Институту постојала је и архивска служба која је радила на срећивању и обради архивске грађе.

Завод (Институт) је почео са радом септембра 1967. после избора научног кадра. Примљени су за истраживаче: Али Хадри, Живојин Денић, Милутин Фолић и асистент Милован Обрадовић. У прво време број радних места био одређен према националној структури 1:1 а касније се ова структура повећала у корист Албанаца са образложењем да треба да одговара националној структури становништва Косова и Метохије.

Институт је радио по пројектима које је усвајало Научно веће Института. Сарађивао је са институтима из СРФЈ а пре свега са институтима из Београда. На пројектима Института ангажовани су научни радници из целе земље.

Током рада повећавао се број научних радника у Институту. Долазили су асистенти који су се током рада научно усавршавали и школовали. Већина њих је магистрирала и докторирала. Неки су прешли да раде на факултете и друге институте.

Институт за историју Косова престао је да ради 1993. године одлуком владе Републике Србије због деловања једног броја Албанаца са сепаратистичких позиција.

Током 26 година рада Института докторирали су са Института: Али Хадри, Живојин Денић, Милован Обрадовић, Лимон Рушити, Ђорђе Микић, Фехми Пушколи, Зоран Ђорђевић, Акиф Бајрами, Избер Хоти, Ђорђе Ставретовић, Сеит Липа, Харис Силајџић, Сабиље Кечмези, Дара Вучинић, Дрита Гунга, Јахја Дранчоли, Рамиз Абдуљи.

Институт је издавао часопис *Косово* као годишњак. Први број је изашао 1970. а последњи 1990. под новим именом *Космет*, који је објављен 1991. Такође издаје као годишњак едицију *У ватри револуције* где се објављују биографије палих бораца НОП са Косова и Метохије. Први број изашао је 1972. последњи 1984. године.

Институт је издавао и зборнике радова са појединих научних симпозијума које је организовао. Тако су издати зборници: *Радничка класа Косовске Митровице и околине у радничко-комунистичком покрету, социјалистичкој револуцији и социјалистичкој изградњи*, Косовска Митровица 1978; *Тито о Косову – Косово о Титу*, Приштина 1979; *КПЈ и револуционарна власт на Косову*, Приштина 1980.

Институт је издао више монографија и књига својих радника: А. Хадри, *Народно-ослободилачки покрет на Косову 1941–1945*, Приштина 1971; А. Хадри, *Ђаковица у народноослободилачком покрету*, Приштина 1974; Ф. Пушколи, *Револуционарни синдикални покрет Савеза синдиката Косова 1919–1975*, Приштина 1977; М. Обрадовић, *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1918–1941*, Приштина 1981; Л. Рушити, *Качачки покрет на Косову 1918–1928* (на албанском) Приштина 1981; Д. Бакија-Гунга, *Жене Косова у периоду социјалистичке изградње* (на албанском), Приштина 1986; С. Кечмези-Баша, *Историјски развитак КПЈ–СКЈ на Косову 1945–1966* (на албанском), Приштина 1986; А. Бајрами, *Друштвено-политичке прилике на Косову 1918–1941* (на албанском), Приштина 1981; Р. Абдуљи, *Положај и стање радничке класе на Косову 1918–1941* (на албанском), Приштина 1986; И. Хоти, *Народноослободилачки покрет у Приштини и околини* (на албанском), Приштина 1986; С. Липа, *Косово у периоду Обнове* (на албанском), Приштина 1982; *Развој индустрије на Косову* (на албанском), Приштина 1978; Ј. Дранчоли, *Дубровчани на Косову* (на албанком), Приштина 1986.

М. Обрадовић

АРХИВИ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У БЕЛОЈ ЦРКВИ, 26340 Бела Црква, 1. октобра 40, телефон и телефакс 013/851-283

Одлуком Повереништва за просвету Главног извршног одбора Народне скупштине АПВ, од 2. новембра 1946, о привременом организовању установа у области културе, утврђене су основе за образовање девет архивских подручја на територији АП Војводине. У вршачком архивском подручју, актом Повереништва за просвету ГИО Народне скупштине АПВ, од 16. јула 1947, основана је *Градска историјска архива* са седиштем у Вршцу, која је била у саставу Музеја. Градска историјска архива постала је самостална установа 14. октобра 1947. Административно-територијалном поделом срезова и општина, извршеном 1955. године, проширена су подручја надлежности градских архива. Оне су тада постале установе среског значаја под називом државни историјски архиви.

Пошто су се у то време архиви бавили углавном прикупљањем архивске грађе, а како Вршац није располагао смештајним простором, одлуком Народног одбора среза Вршац, од 12. јула 1956, седиште Архива било је премештено у Белу Цркву, заједно са архивском грађом. *Државни историјски архив у Белој Цркви* отпочео је с радом 26. новембра 1956, а покривао је територију срезова Бела Црква и Вршац. После укидања срезова у Војводини, 31. децембра 1965, Архив је постао покрајинска установа, а 1966. године променио је назив у *Историјски архив у Белој Цркви*. Ова промена регистрована је код Окружног привредног суда у Панчеву. Историјски архив у Белој Цркви постао је међуопштинска установа 31. марта 1967, а право оснивача прешло је на општине Бела Црква, Вршац и Пландиште, што представља и садашњу територијалну надлежност ове установе.

Архив обавља делатност заштите архивске грађе у самом Архиву (преузимање, обрађивање, сређивање, одржавање и чување), као и заштиту на терену, у регистратурама – спољна служба (стручни надзор, излучивање, налагање мера и др.), која је од посебног интереса у области културе.

Архив је, у заједници са Историјским архивом у Панчеву, објавио девет свезака *Информатора*, у периоду од 1963. до 1971. године, у којима су публиковане регесте важнијих докумената, одабраних обично по тематском принципу. Архив је 1983. године у сарадњи са Заједницом архива Војводине издао свој *Водич кроз архивске фондове*.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 81–103.

Т. Попов

АРХИВ ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ, 11000 Београд, Кнез Михаилова 35, телефон 011/181-589

Архив ИИ САНУ поседује више збирки оригиналних докумената и исписа историјске грађе из домаћих и страних архива, као и омању фототеку и збирку карата. Разликује се од већине других архива по томе што у њему није похрањена архивска грађа настала радом одређених државних установа, према територијалној надлежности, већ се у њему чувају искључиво збирке историјских докумената прибављене путем поклона и откупа.

Архив је почео да ради као посебна јединица Историјског института непосредно по његовом оснивању, 1948. године, откупом исписа Гргура Јакшића. Следеће године Историјско одељење ЦК КПЈ поклонило је Институту заоставштину Јована Ристића, преузету од његове породице. То је била прва, уједно највећа и најзначајнија збирка оригиналних докумената која се нашла у поседу Архива (55 кутија, око 14 000 докумената).

Поред збирке Ј. Ристића у Архиву се налазе још 4 веће и 19 мањих збирки оригиналних докумената. У значајније збирке спадају заоставштине Матије Бана, Владимира Љотића и Константина Николајевића, преписке Милана Ђ. Милићевића и Чедомиља Мијатовића, документи, леци и сећања везани за српски покрет у Угарској 1848/49. године и део заоставштине Паје Михајловића, Јанка Шафарика и Светозара Попадића. Ова грађа односи се на историју Србије и српског народа у XIX и почетком XX века.

Од исписа најзначајнији су они из Дубровачког архива (збирка Петерковић, као и исписи више сарадника Института, XIII–XVIII век), затим исписи из бечких и француских архива (XIX век). Посебну целину чини фонд „Први светски рат" (већином исечци написа о Србији у страној штампи).

Грађа је сређена и доступна истраживачима. За збирке оригиналних докумената постоје предметни, именски и хронолошки каталози.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Поповић-Петковић, *Архив Историјског института Српске академије наука*, Архивист 3–4 (1956) 149–154; Р. Поповић-Петковић, *Збирка докумената Јована Ристића у Архиву Историјског института САН*, Архивски преглед 3–4 (септембар 1956) 39–43; Р. Поповић-Петковић, *Заоставштина Матије Бана*, Архивски алманах 1 (1958) 191–201; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 413–427.

Н. Урић

АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ, 11000 Београд, Васе Пелагића 33, телефони 011/651-968 (директор), 650-163, 650-755; телефакс 011/652-740

Државна архива ФНРЈ основана је Општим законом о државним архивама који је донела Народна скупштина ФНРЈ 23. јануара 1950, а од 1964. носи садашњи назив – *Архив Југославије*.

На основу одредаба Уредбе Савезне владе о образовању служби Савезне владе Архив Југославије је савезна организација која обавља послове који се односе на прикупљање, преузимање, сређивање, обраду, изучавање, заштиту и коришћење архивске грађе савезних органа управе и на стручни надзор над радом савезних органа у погледу архивске грађе којом располажу.

Архив чува грађу 726 фондова и збирки у дужини од око 21 000 метара, и то: из периода 1918–1941. године 132 ф/з у дужини од 5 390 метара, из периода 1941–1945. године 6 ф/з у дужини од 36 метара, из периода после 1945. године 537 ф/з у дужини од 13 750 метара, као и грађу 51 личног ф/з у дужини од 134 метра.

У наведеним бројкама садржани су милиони докумената који представљају меморију југословенске државе, те тиме и меморију српског народа у минулом периоду.

Архив је преузео архивску грађу укинутог Архива ЦК СКЈ, октобра 1990, као и целокупну едицију *Извори за историју СКЈ* која износи 41 зборник грађе од 1919. до 1986. године. Зборници грађе обухватају документе конгреса КПЈ, Пете земаљске конференције КПЈ, конгресе СКОЈ-а, Централног радничког синдикалног већа Југославије, репринт издање *Пролетера*, органа ЦК КПЈ и *Класне борбе* – марксистички часопис органа КПЈ.

Архив поседује и специјализовану библиотеку, основану 1952. године са задатком да сакупља, чува и обрађује монографске и периодске публикације из области друштвених наука које су тематски и временски везане за архивску грађу и допуњују фондове. Библиотека располаже фондом од око 17 000 инвентарских јединица из области историје, права, социологије, политичких наука, архивистике и осталих сродних дисциплина.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Tito – Churchill: strogo tajno*, (изабрао и уредио Д. Бибер), Београд – Загреб 1981; *Југословенске владе у избеглиштву 1941–1943*, (приредио Б. Кризман), Београд – Загреб 1981; *Југословенске владе у избеглиштву 1943–1945*, (приредио Б. Петрановић), Београд – Загреб 1981; *Југославија била је осуђена на смрт: смисао Московског споразума /Сава Н. Косановић/*, (приредио Б. Кризман), Београд – Загреб 1984; *Југославија и Уједињени народи 1941–1945*, (С. Нешовић и Б. Петрановић), Београд 1985; Ж. Аврамовски, *Британци о Краљевини Југославији 1921–1930, Први том*, Београд – Загреб 1986; Ж. Аврамовски, *Британци о Краљевини Југославији 1930–1938, Други том*, Београд – Загреб 1986; *Дипломатска преписка српске владе 1917. год.*, (приредили М. Зечевић и М. Милошевић), Београд 1991; *Месечни извештаји Југословенског посланства у Лондону, 1930–1941*, (приредили М. Зечевић и М. Милошевић), Београд 1991; Н. Жутић, *Краљевина Југославија и Ватикан – однос југословенске државе и Римске цркве, 1918–1935*, Београд 1994; Б. Петрановић, *Седнице Политбироа ЦК КПЈ 1945–1948*, Београд 1995; *Записници Привредног савета Владе ФНРЈ, 1944–1953, том I–IV*, (приређивачи М. Зечевић и Б. Лекић), Београд 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз фондове и збирке Архива Југославије*, Београд 1985; *Билтен* (Архив Југославије). Год. I–VI, бројеви 1–9, излазили у периоду 1980–1986; *Архив Југославије 1950–1995*. Јануар 1995. године (публикација издата поводом прославе 45 година Архива Југославије); *Архивски фондови и збирке у СФРЈ – савезни архиви*, Београд 1980.

Инвентари и пописи фондова и збирки Архива Југославије доступни су истраживачима у читаоници Архива Југославије.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ – savezni arhivi*, Beograd 1980.

С. Аџић

АРХИВ СРБИЈЕ, 11000 Београд, Карнегијева 2, телефони 011/3228-031, 3228-032, 3228-033, 3228-034; телефакс 011/3224-489; Железник, Булевар младих 5, телефон 011/577-000

Архив Србије је после низа покушаја основан Законом од 15. децембра 1898. као *Државна архива Краљевине Србије у Београду* под надзором Министарства просвете и црквених послова. Закон је ступио на снагу 1. јануара 1900, а исте године Архив започиње свој рад. Пре зидања наменске зграде, у којој се Архив од 1928. до данас налази, променио је више привремених локација.

У прошлости Архив је мењао и назив и надлежност и статус.

Назив Државна архива био је у употреби од оснивања до 1951. *Државна архива Народне Репу-*

блике Србије од 1951. до 1963. *Државни архив Социјалистичке Републике Србије* од 1963. до 1967, а од 1967. *Архив Србије*.

У периоду од 1945. до 1951. године Државна архива је била и савезна и републичка архива. Од 1951. Државна архива је републичка архива и централна архива Народне Републике Србије.

Архив је био орган управе до 1965, а затим установа од посебног друштвеног интереса. Архив постаје матични архив 1967, а 1994. једна од пет централних установа заштите културних добара у Србији.

Архив поседује грађу из XIX и XX века, а има и појединачне списе из ранијег периода као што су: Дечанска повеља из 1330. године, имовинско правни списи из 1288, 1422, 1539. и 1581, Турски ферман (1649), Берат (1736), Повеља цара Леополда (1679. и 1743), Прописи за кожарски еснаф (1697), од патријарха Чарнојевића. Грађа је поред српског језика писана и на турском, француском, немачком, енглеском, грчком, руском и другим језицима.

У депоима Архива чува се око 11 000 дужних метара архивске грађе, односно преко 800 фондова централних органа власти, управе, радних и других организација, кнежевине, краљевине и републике Србије, фондова задружних организација и комора, друштвенополитичких организација, 35 личних фондова и 47 збирки.

У домен делатности Архива спада: стручни надзор над регистратурском грађом и њено евидентирање; у Архиву се грађа преузима, чува, сређује, конзервира и рестаурира, презентује се путем објављивања грађе или научно-информативних средстава, приређивањем изложби, одржавањем предавања, радио и телевизијских емисија и филма. Архив опслужује истраживаче којима је на располагању, поред архивске грађе, библиотечки материјал, микрофилмски центар, центар за информације, копир апарат. За потребе Архива у сопственој радионици израђују се кутије за одлагање грађе, кориче се књиге и периодика. На захтев појединаца или правних лица Архив издаје уверења на основу грађе коју поседује. У складу са Законом, а према посебном републичком програму, Архив врши заштиту културног блага Србије у иностранству (Хиландар, Сентандреја, Трст). Од великог је значаја истраживање и микрофилмовање архивске грађе из прошлости Србије, која се налази у страним архивима.

Архив обавља своју делатност преко четири организационе јединице, односно одељења унутар којих су одговарајуће групе послова или службе: Одељење архивске грађе старог периода; Одељење архивске грађе новог периода; Одељење за коришћење и техничку заштиту; Одељење за опште послове.

На челу Архива је директор, а од почетка рада до данас било је 16 директора, односно државних архивара или управника: др Михаило Гавриловић (1900–1911); Божидар Прокић (1911–1922); Миленко Ранчић (1923–1924); Риста Ј. Одавић (1924–1929); Ђурђе Јеленић (1929–1938); др Александар Арнаутовић (1939–1941); Милан Стоимировић–Јовановић (1941–1944); др Петар Колендић (1944–1945); др Никола Шкеровић (1945–1954); Едиб Хасанагић (1954–1958); Средоје Урошевић (1958–1963); Јелена Поповић (1963–1967); Божидар Манић (1967–1977); Мирјана Дајић (1977–1991); Зоран Вељановић (вршилац дужности директора 1991–1993); Милорад М. Радевић (од 1993).

Архив је почео публиковање архивске грађе 1951. године.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Тимочка буна 1883* I–VII, (приредили М. Николић, Д. Тодоровић и Љ. Поповић), Београд – Земун 1954–1989: *Архивска грађа о Вуку Караџићу* I–II, (приредио Г. Добрашиновић), Београд 1970, 1988: *Д. – Мита Петровић: Борбе у Топлици 1877–1878; Ратне белешке са Јавора и Топлице 1876, 1877 и 1878*, свеска друга, (приредио Д. Тодоровић), Београд 1979; *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије* I–V, (приредио К. Џамбазовски), Београд – Скопље 1979–1988; *Жујовић Јован: Дневник* I, II, (приредио Д. Тодоровић), Београд 1986. (Необјављен рукопис); *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије*, (уредио К. Џамбазовски; приредили Ђ. Игњатовић, И. Николић, К. Џамбазовски), Београд 1987. илустр.; *Мемоари Проте Матеје Ненадовића*, (приредио А. Младеновић), Београд 1988. (Рукопис: фототипско издање); *Албум Београда*, (приредила Ј. Алибеговић), Београд 1988; Уркарт, Давид: *Фрагмент из историје Србије 1834*, превод В. Костић, (предговор В. Стојанчевић), Београд 1989; Р. Петровић, З. Пекић, М. Кољевић, *Архиви и библиотеке у поплавама, после поплава, против поплава*, Београд 1990, илустр. (Посебна издања): *Документи о Рашкој области 1900–1912*, (приредио М. Ф. Петровић), Београд 1995; М. Ф. Петровић, С. Сатајевић, Љ. Марчетић, *Заштита и валоризација медицинске документације*, Београд 1995; Каталози изложби: *Осамдесет година Архива Србије 1900–1980*, Београд 1980; *Ослобођење Тимочке крајине од Турака 1833*, Књажевац 1983; *Деведесет година земљорадничког задругарства Србије (1894–1984)*, Београд 1984; *Напредни покрет студената Београдског универзитета (1934–1941)*, Београд 1986; *Французи и Југословени (1838–1988)*, Београд 1988; *Србија и Русија (1838–1918)*, Београд 1988; *Предизборни плакат у Србији до 1914. године*, Београд 1990; *Оснивање Медицинског факултета, поводом седамдесет година Факултета*, Београд 1990; *Нови поредак у Европи (1941–*

1944), Београд 1993; *Земљорадничко задругарство Србије кроз историју*, Београд 1994; *Народно позориште (1868–1918)*, Београд 1994; *Устаничка Србија, поводом 190 година Првог српског устанка*, Београд 1994; *Митрополит Михаило (1826–1898) трагом фондова Архива Србије и Народне библиотеке Србије*, Београд 1994; *Никола Пашић трагом докумената*, Београд 1995; *Миша Анастасијевић (1803–1885) трагом докумената Архива Србије*, Београд 1995; *Куршумлија кроз архивску грађу Архива Србије и Архива Прокупља*, Београд 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Кроз Архив Србије – Библиографија издања Архива Србије*, Београд 1977, 61–63.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Преглед фондова и збирки Архива Србије; Водич I и Водич II; Кроз Архив Србије*, Регеста КК I–LX и 28 регеста фондова друштвенополитичких организација, 52 аналитичка инвентара, 47 сумарних инвентара.

ЛИТЕРАТУРА: *Државна архива Народне Републике Србије 1900–1950*, Београд 1951; *Кроз Архив Србије*, Београд 1977; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 29–74; *Досије регистратуре Архива Србије*.

С. Тимотијевић

АРХИВ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ У БЕОГРАДУ, 11000 Београд, Кнез Михаилова 35, телефони 011/635-818 (директор), 187-144 лок. 118, 120

Архив Српске академије наука и уметности у Београду основан је 1841. године, када и *Друштво српске словесности*, које је поклањало нарочиту пажњу прикупљању извора и грађе за српску историју. Интензивнији рад на том пољу почео је крајем 1846. када је Јован Стејић 29. децембра поднео представку о спасавању историјских података од заборава, а Аврам Петронијевић се обавезао да изради план о сакупљању грађе и у ту сврху формиран је одбор. Друштво српске словесности суспендовано је 27. јануара 1864. а обновљено 1. августа исте године под именом *Српско учено друштво*. Оно је наследило сакупљену грађу и наставило рад на прикупљању докумената и архивске грађе, а крајем 1870. почело је да је сређује и инвентарише. Када су се Српско учено друштво и Академија ујединили допуном Основног закона о Академији 10. фебруара 1892. и када је означено име *Српска краљевска академија*, Архив је прешао у њену својину са 263 старе рукописне и штампане књиге (Стара збирка) и 1 397 инвентарисаних и сигнираних докумената у Историјској збирци. Уједињењем су створени основи Архиву који је Академија организовала и знатно увећала. Грађа из културне, политичке и књижевне прошлости српскога народа коју је Архив поседовао дала је повода да се у Академији размишља о њему као јавној установи. Председништво је у том смислу на скупу од 4. октобра 1899. године „да би Академијина историјска архива и рукописна збирка могле постати приступне и ширим научним круговима“ одлучило да академије филозофских и друштвених наука на првом заједничком скупу покрену „питање о уређењу поменуте архиве и збирке“. На Свечаном годишњем скупу Српске краљевске академије 7. марта 1925. у извештају „О раду и задацима Српске краљевске академије наука“ речено је да Архив „има знатну збирку старих рукописа“, приватних докумената, писама, мемоара, збирке фолклорне грађе и да „велики део тог драгоценог материјала може се ставити на употребу стручној публици; само је за то потребно организовати тај Архив као јавну установу. Послови су у том правцу отпочели и ми се надамо да ће у току ове године бити и завршени“. До реализације није дошло из више разлога, а у првом реду због простора. Архив је, као јавна установа, постао доступан свим заинтересованим научним и јавним радницима после пресељења из Бранкове улице број 15 у Кнез Михаилову 35, које је извршено у фебруару 1952. Тада је Архив добио канцеларију, депо за грађу и читаоницу. Из руку административних службеника дошао је под стручни надзор управника (директора) и архивских радника. Четири године касније Председништво САН донело је Правилник о организацији и раду Архива Српске академије наука и Правилник о раду у читаоници Архива Српске академије наука. Ове промене омогућиле су набавку савремене техничке опреме и кадровску попуну. Читаоница Архива опремљена је картотекама, микрочитачем и приручном библиотеком.

Архив располаже фондовима (административним архивама) Друштва српске словесности (1841–1864), Српског ученог друштва (1864–1892) за које постоји картотека, Српске краљевске академије (1887–1944) и два угашена института Српске академије наука – Института за проучавање књижевности (1947–1954) и Института за изучавање села (1948–1954). Ту су још Записници седница Извршног одбора Председништва Српске академије наука – Српске академије наука и уметности, Записници седница Председништва Српске академије наука – Српске академије наука и уметности, Записници редовних, ванредних, свечаних и изборних заседања скупштина Српске академије наука – Српске академије наука и уметности, све за период 1945–1992. и Досијеи преминулих чланова САН – САНУ. Поред наведеног Архив поседује и четири збирке докумената, као посебне целине, свака са својим сигнатурама. То

су, обично назване, Стара збирка, Историјска збирка, Етнографска збирка и Оријентална збирка.

Стара збирка, или *Збирка рукописних и старих штампаних књига*, после страдања Народне библиотеке Србије 1941, по обиму је највећа збирка старих српских рукописа и штампаних књига у нашој земљи. У Инвентару збирке до сада је уписано 515 инвентарских јединица, чије је време настанка у периоду од XIII до XIX века. Описане су до броја 339 у *Каталогу рукописа и старих штампаних књига*, који је урадио Љубомир Стојановић, а издала СКА 1901. године.

Историјска збирка је садржајем најразноврснија и обимом највећа. Има 14 826 инвентарских бројева (сигнатура). Садржи грађу од средњег века до наших дана, коју чине средњовековне повеље у оригиналу или препису, разни документи, преписке, списи, протоколи, рукописи, исписи из страних архива, мемоари, композиције, фотоалбуми итд. било да се налазе као самосталне, засебне јединице или у оквиру већих целина – заоставштина истакнутих наших научних, политичких, књижевних, културних и јавних радника. Између осталих, ту су заоставштине Вука Караџића, Јована Цвијића, Николе Пашића, Јована Томића, Иве Андрића, Милутина Миланковића, породице Обреновића, Александра Белића, Виктора Новака, кнеза Васе Поповића, Бранка Ћопића, Михаила Ристића, Стеве Димитријевића, Светислава Цвијановића и многих других. Ова збирка има именско-предметну картотеку и картотеку Вукове заоставштине, осам инвентарских књига и инвентаре и спискове (пописе) обрађених заоставштина које некада садрже и до 10 000 појединачних докумената. Они су писани на српском језику, а има их писаних и црквенословенском варијантом, као и оних (појединих) који су писани на латинском, руском, француском, енглеском, немачком, италијанском, мађарском, турском, грчком и другим језицима.

Етнографска збирка садржи 477 инвентарских јединица мањих или већих збирки народних умотворина и етнографске грађе различитих скупљача готово из свих српских крајева и области, као и заоставштине Веселина Чајкановића, Јована Ердељановића, Дене Дебељковића и Радослава Павловића. Збирка временски обухвата период XIX и XX века. Има две инвентарске књиге и картотеку према истраживачима и скупљачима народних умотворина.

Оријентална збирка има 262 рукописне и штампане књиге и 92 инвентарска броја докумената. Писана је на турском и арапском језику у периоду од XV до XX века. Инвентарисана је у једној књизи.

Територијална надлежност Архива није законом утврђена и он нема надзор над одређеним територијалним или административним јединицама.

Основни задатак Архива састоји се у систематском прикупљању архивске грађе за историју Академије и српског народа у свим областима и подручјима где Срби живе, као и у преузимању, смештају, чувању, сређивању, обради, заштити, публиковању и давању архивске грађе на коришћење научним и другим заинтересованим лицима. За обављање ових својих задатака Архив нема стриктно подељене организационе јединице или одељења која се баве, на пример, само заштитом, или обрадом и коришћењем, или рачуноводственим и правним пословима. Послове око техничке заштите архивске грађе (конзервацију, рестаурацију) Архив обавља у сарадњи са Народном библиотеком Србије и Архивом Србије, док опште послове (правне, финансијске, обезбеђење) врше одређене службе Радне заједнице САНУ.

Издавачком делатношћу Архив се као установа самостално до сада није бавио, премда за то постоје статутарне могућности. У сарадњи са Задужбином Иве Андрића издат је *Каталог Андрићеве рукописне заоставштине*. Академија је у оквиру својих издавачких планова, из архивске грађе Архива, издала неколико публикација, или су то урадили научни радници.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Ж. Живановић, *Мемоари Стефана–Стевче Михаиловића. У два дела.·Од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, књ. 18, Београд 1928; С. Ловчевић, *Писмо Илије Гарашанина Јовану Мариновићу. Књига прва. Од 29 марта 1848 до 31 дец. 1858*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, кн. 21, Београд 1931. *Књига друга. Од 4 јан. 1859 до 29 марта 1874*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, кн. 22, Београд 1931; Ј. Грујић, *Записи Јеврема Грујића. Књига прва. (Пред Светоандрејску скупштину)*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, кн. 7, Београд 1922, *Књига друга. (Светоандрејска скупштина)*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, кн. 8, Београд 1923, *Књига трећа. (Друга влада Обреновића и турски ратови)*, Зборник за ИЈК, Прво одељење, кн. 9, Београд 1923; В. Јовановић, *Успомене*, (приредио и предговор написао В. Крестић), Београд 1988; Н. Пашић, *Слога Србо-Хрвата*, (приредио Ђ. Станковић), Београд 1995; А. Петровић, *Успомене*, (приредила Л. Перовић), Београд 1988, (у Архиву САНУ рукопис се води као *Мемоари Аврама Петровића од 1871–1903*); П. Тодоровић, *Дневник*, (приредила Л. Перовић), Београд 1990; М. Обрадовић, *Српске народне пјесме из Западне Славоније*, (приредила С. Гароња-Радованац), Топуско – Нови Сад 1995; *Сабрана дела Вука Ст. Караџића*.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњаци САН, САНУ, 59 (1952) – 101 (1994).

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Љ. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске академије*, СКА, Београд 1901; О. Мучалица, А. Драгојловић, *Иво Андрић (1892–1975). Лични фонд. Каталог*, Београд 1988; Б. Ковачевић, *Архив Српске академије наука у Београду*, Архивист 3–4 (1957), Додатак 9, 193–216; *Архив Српске академије наука и уметности у Београду*, Архивист 1–2 (1964), Додатак 15, 349–355.

ЛИТЕРАТУРА: А. Белић, *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1936*, кн. 1. СКА, Посебна издања, кн. 116, Споменице, кн. 7, Београд 1939–1941; С. Ћирковић, *Кратак преглед историје САНУ*, Српска академија наука и уметности, историјат, устројство, делатност, Београд 1986, 11–27; *Архив у Београду*, САНУ, историјат, устројство, делатност, Београд 1986, 66; Б. Ковачевић, *Архив Српске академије наука у Београду*, Архивист 3–4 (1957), Додатак 9, 193–216; *Архив Српске академије наука и уметности у Београду*, Архивист 1–2 (1964), Додатак 15, 349–355; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 429–433; *Годишњаци СКА*, 13 (1899), 33 (1924).

М. Станић

ДИПЛОМАТСКИ АРХИВ СМИП, 11000 Београд, Кнеза Милоша 24–26, телефон 011/682-555, лок. 398; телефакс 011/682-668

Дипломатски архив Савезног министарства за иностране послове утемељен је на претходној активности дипломатских архива Краљевине Србије и Краљевине Југославије.

Основан је убрзо по стварању Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Као датум формирања Дипломатског архива узима се 5. мај 1919, када је донета Уредба о организацији Министарства иностраних дела (МИД), дипломатских заступништава и конзулата Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Уредбом је, као једна од организационих јединица, установљена *Главна архива*, која је у свом саставу имала документацију и библиотеку Министарства које су наслеђене од министарстава Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе. Главна архива почиње организовање да ради тек у јесен 1924. године јер је тада министар иностраних послова формирао стручну комисију која је имала задатак да прегледа до тада сакупљене документе о стварању Краљевине СХС и изради план даљег рада Главне архиве.

Закон о архивама Министарства иностраних послова (МИП) и дипломатско-конзуларних заступништава (ДКЗ) Краљевине Југославије у иностранству од 5. априла 1930. ближе је одредио који архивски фондови улазе у састав Главне архиве. Прецизира се да су то архиве пређашњих министарстава иностраних дела Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе и њихових заступништава у иностранству као и оне стране дипломатске и конзуларне архиве или преписи, које су нашој држави припале на основу међународних уговора, или које су нашој држави предате на чување од страних држава. Закон је под истим условима штитио и приватне архиве које су поклоном, откупом или којим другим начином ушле у састав ма које од архива Министарства иностраних послова или заступништва Краљевине у иностранству.

Од тада врши се реконструкција уништених или оштећених списа; научна и друга истраживања одобрена приватним лицима по прописима; публиковање дипломатских докумената од интереса за националну историју; истраживања у страним архивама и списи страних докумената који се односе на националну историју; сређивање и чување предмета од интереса за нашу дипломатску историју; учествовање у закључењу и извршењу међународних уговора и конвенција које се односе на архиве.

Уредбом са законском снагом о уређењу МИП и ДКЗ Краљевине Југославије у иностранству од 10. августа 1939. реорганизована је Главна архива, поставши *Историјско одељење* у чију надлежност је спадало: сређивање, техничка обрада и чување старих архива свих одељења Министарства и оних дипломатских и конзуларних заступништава и делегација за које се изузетно показала потреба да се пренесу у ово одељење; старање о повраћају несталих или загубљених списа о којима је реч у Закону о архивама Министарства иностраних послова и дипломатских и конзуларних заступништава Краљевине Југославије у иностранству.

У саставу Историјског одељења била је и Библиотека Министарства. Други светски рат је за скоро четири године прекинуо рад Историјског одељења. Архиви је у то време нанета ненадокнадива штета због уништавања грађе и њеног одношења у Немачку, а касније у СССР.

Историјско одељење је у оквиру Министарства иностраних послова Демократске Федеративне Југославије почело да ради већ у марту 1945. Потребе новог Министарства брзо се повећавају, па се Историјско одељење организује у три одсека: Дипломатски архив, Документација и Библиотека. *Дипломатски архив* почиње да се осамостаљује као посебна организациона јединица Министарства. Од марта 1945. до средине 1949. радило се углавном на реституцији архивалија однетих из наше земље у току Другог светског рата. Због спољне опасности у којој се нашла Ју-

гославија. Дипломатски архив је 1949. затворен, а архивалије су пресељене у унутрашњост земље. Поново почиње да ради крајем 1957. у Дубровнику у старом здању бенедиктинског самостана Свети Јакоб. Године 1960. пресељен је у Београд, а од 1961. је стално отворен за научноистраживачки рад.

Од свог оснивања Дипломатски архив је остао носилац класичне архивистичке функције, а организација рада је слична архивима у другим министарствима у свету. Спада у специјализоване архиве неопходне за редован рад Министарства и других носилаца спољнополитичке активности земље, као и за научноистраживачки рад.

Основни задатак Дипломатског архива је систематско прикупљање, сређивање, заштита архивске грађе настале радом Савезног министарства за иностране послове (СМИП) и дипломатско-конзуларних представништава (ДКП), као и омогућивање њеног коришћења.

Рад у Архиву организован је у оквиру Групе за сређивање спољнополитичких докумената и Одсека за заштиту, коришћење и публиковање спољнополитичких докумената.

Одлуком Савезног већа од 13. јануара 1981. Архиву Србије предата је целокупна архива Министарства иностраних дела Краљевине Србије и њених дипломатско-конзуларних представништава за период 1854–1918, укупно 128 фондова.

На основу чл. 46 Закона о архивској грађи Федерације (1986) архивска грађа МИП-а Краљевине Југославије и њених ДКП за период 1918–1945. предата је Архиву Југославије; такође и друга грађа настала у ССИП-у.

Из архивских фондова Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе односно Краљевине Југославије у СМИП-у (Служба за међународноправне послове) задржана је једино Збирка међународних уговора, што, заједно са уговорима Републике Југославије, чини 7 877 фасцикли билатералних уговора и 1 107 фасцикли мултилатералних уговора (сви компјутерски обрађени).

Дипломатски архив данас располаже са 148 фондова насталих радом СМИП и ДКП у периоду 1945–1995. које чине материјали из билатералне и мултилатералне активности наше земље. Урађена су информативна средства: пописници фондова и књига, водичи кроз архивску грађу и депое и друга техничка средства.

Коришћење архивске грађе у Дипломатском архиву обавља се на основу Правилника о коришћењу архивске грађе и доступна је за коришћење у истраживачку и друге сврхе након 30 година од њеног настанка. Архив има читаоницу и располаже информативним картотекама о корисницима.

ИЗДАЊА: Према Правилнику о издавачкој делатности СМИП Дипломатски архив је публиковао збирке јавних докумената о спољној политици СФРЈ од 7. марта 1945. до 1950 („Плава едиција“) у 8 томова: *Документи о спољној политици СФРЈ 1945*, Београд 1984; *Документи о спољној политици СФРЈ 1946*, I и II књига, Београд 1985; *Документи о спољној политици СФРЈ 1947*, I књига, Београд 1985. и II књига, Београд 1986; *Документи о спољној политици СФРЈ 1948*, Београд 1989; *Документи о спољној политици СФРЈ 1949*, Београд 1991; *Документи о спољној политици СФРЈ 1950*, Београд 1993. Такође и збирке докумената из периода 1941–1945; *Документи о спољној политици СФРЈ 1941–1945*. I том, Београд 1988. и II том, Београд 1989.

У заједничкој организацији с Министарством иностраних послова Руске Федерације припремљен је и тематски зборник докумената о односима Југославије и Русије (СССР) 1941–1945.

М. Стаматовић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА, 11070 Нови Београд, Палмира Тољатија 1, телефон 011/606-336; телефакс 011/606-144

Историјски архив Београда основан је одлуком Извршног одбора града Београда од 26. септембра 1945. под називом *Градска државна архива*. Одлуком Градског већа Народног одбора Београда од 24. јануара 1958. добио је нови назив – *Историјски архив Београда*.

Свој рад Архив је започео са једним фондом и неодговарајућим смештајем у згради Музеја и Библиотеке града Београда. Зграда бивше Класне лутрије у Васиној улици бр. 20 додељена му је 1954. године. Архив се уселио у садашњу, наменски изграђену зграду, тек 1973. Пресељењем у нову зграду Архив је коначно решио проблем смештаја архивске грађе, набавио савремену техничку опрему и извршио кадровску попуну. Све то омогућило му је да уведе развијенију и функционалнију унутрашњу организацију, као и веће повезивање са јавношћу. Поред савремено опремљених стручних радионица (препараторско-конзерваторска, књиговезачка и фотолабораторије) Архив има и читаоницу са библиотеком које располажу информативним картотекама, микрочитачем и другим техничким средствима.

Архив поседује око 2 000 архивских фондова (од чега 11 породичних и личних фондова, 56 збирки и 5 легата) у дужини од око 12 км архивске грађе. Урађено је 435 пописа фондова и књига и 218 сумарних инвентара, а издата су два водича кроз архивску грађу. Архив је учествовао и у изради заједничког *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије*, из кога се види профил грађе коју чува. Документи који се налазе у склопу фондова и збирки обухватају временско раздобље од средине XVIII века до данашњих дана, а односе се на територију Београда и његову околину. Најстарији документ је из 1794. и припада Земунском магистрату, а највећи број фондова је из социјалистичког периода, после 1945. Документи су писани на српском језику, изузев докумената Земунског магистрата (1749–1918) и фондова АД „Југонил“ и АД „Стратимировић“ који су писани на немачком језику. Појединачни документи писани су на енглеском, хебрејском, италијанском, мађарском, руском, турском, француском и другим језицима.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје Скупштине града Београда, односно уже градско језгро са општинама: Вождовац, Врачар, Звездара, Земун, Нови Београд, Палилула, Раковица, Савски венац, Стари град, Чукарица и шире градско подручје са општинама: Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац и Сопот. Архив врши надзор над грађом у 1 275 регистратура (просвета – 260, култура – 27, здравство – 41, социјално осигурање – 30, спорт – 33, друштвенополитичке организације и удружења – 90, банке и осигуравајући заводи – 27, органи власти – 67 и привреда – око 700).

Основни задатак Архива од његовог оснивања састојао се у систематском прикупљању архивске грађе за историју Београда, тј. територије града, стручној и научној обради, трајној заштити и стављању на располагање корисницима. Ови основни задаци, постављени актом о оснивању, извршавани су са подједнаком пажњом, али су се годинама све више проширивали и усавршавали.

Да би успешно реализовао своје основне задатке који произилазе из законских прописа, Архив је прилагодио унутрашњу организацију рада, утврђену Статутом. Током времена, како су проширивани задаци и обим послова, мењала се и унутрашња организација у циљу што успешнијег обављања постављених задатака. Целокупан рад данас се одвија у складу са усвојеном организационом структуром донетом на основу Статута 1982. Од тада Архив своју делатност обавља преко три организационе јединице, односно одељења, унутар којих су одговарајуће службе: Одељење за заштиту – заштита архивске грађе ван Архива, заштита архивске грађе у Архиву, техничка заштита; Одељење за обраду и коришћење архивске грађе – сређивање, обрада и издавање грађе, затим израда научно-информативних средстава, културно-просветна и издавачка делатност; Одељење општих послова – правни и кадровски послови, рачуноводство, администрација, хигијенско-техничка заштита, обезбеђење.

Архив је почео са публиковањем грађе педесетих година. Главна карактеристика почетног периода издавачке делатности Архива је издавање публикација докумената из старијег периода, што су налагали и први архивистички закони из 1950. и 1951. године. У том периоду Архив је успоставио сарадњу са одређеним научним институцијама и њиховим сарадницима. То је и допринело веома успешним почетним резултатима посебно на плану издавачке делатности. У сарадњи са Семинаром за историју Филозофског факултета у Београду започело је објављивање извора из разних архива који се односе на прошлост Београда у засебним серијама. Читава серија носила је наслов *Грађа за историју Београда* а свака књига је имала наслов према својој садржини. Од 1955. Архив почиње да објављује грађу свог најстаријег фонда – Земунског магистрата – чији се највећи део односио на историју Београда у том периоду, а серија је названа *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*.

Иако је Архив већ имао стечено искуство у објављивању историјских извора, питање објављивања докумената први пут је постављено на Трећој скупштини архивских радника Југославије у Охриду 1958. Трагало се за што бољим методолошким приступом објављивања докумената, и за решавањем свих питања која су се наметала у овој проблематици. Доношењем закона о архивима (1967) проблеми архивских публикација остали су у принципу исти, они стари, а једина разлика била је у појави низа публикација из новије историје (раднички покрет, КПЈ и НОБ). Ове публикације радиле су се систематски и по одређеном плану свих института за раднички покрет. Међу њима био је и Историјски архив Београда који је чувао грађу из НОБ-а. Иако је 60-их година општа издавачка политика свих историјских институција била издавање грађе новијег периода, Архив је и даље чинио изузетке и помало остао веран почетним плановима свог издаваштва. Тако 1960. покреће периодичну публикацију са искључиво архивистичким обележјем под називом *Гласник Историјског архива Београда*. Изашла су три броја. Године 1962. покренута је и серија књига која је обухватала саопштења страних савременика (француских, турских, немачких, енглеских) о Београду и Србији.

Правилником о издавачкој делатности, који у Архиву регулише сва питања објављивања, предвиђене су следеће врсте публикација: књиге архивске грађе, научно-информативна средства, библиографије, хронологије, биографије, документи и чланци из домаће и стране литературе. Приликом рада на издавању информативних средстава водило се рачуна о сређености фондова и њиховом стању. Архив је објавио и неколико каталога са изложби које су припремљене у Архиву. Поред публикација из грађе старијег периода, Архив је објавио и неколико монографија из наше новије историје.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Ј. Тадић, *Дубровачка архивска грађа о Београду 1521–1571* I, Бео-

град 1950; М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку* I–II, Београд 1951, 1958; *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1804–1808* I, (ред. П. Дамјановића, Т. Илића), Београд 1955; Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI–XVII век*, Београд 1961; Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда* I, *Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566*, Београд 1964; А. Раденић, *Прогони политичких противника у режиму Александра Обреновића 1893–1903*, Београд 1973; Ј. Тадић, Т. Поповић, *Дубровачка архивска грађа о Београду* II, Београд 1976; Б. Петрановић, В. Ћирковић, *Записници Извршног народноослободилачког одбора града Београда од 26. X 1944. до 29. XI 1945* I, Београд 1979; Т. Поповић, *Дубровачка архивска грађа о Београду 1593–1606* III, Београд 1986.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995, 163–164.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: О. Таушановић, Е. Бадер, *Водич Историјског архива Београда* I, Београд 1984; О. Таушановић, Е. Бадер. *Водич Историјског архива Београда* II, Београд 1991.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 75–134; *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995, 173.

Ј. Веселиновић

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА НЕГОТИН У БОРУ, 19210 Бор, Војске Југославије 18, телефон 030/21-365

Одељење историјског архива у Бору основано је одлуком Скупштине општине Бор почетком јануара 1981. године као *Одељење Историјског архива „Тимочка крајина" из Зајечара*. У том циљу формиран је Одбор за оснивање Архива. У међувремену је за потребе Архива преуређена школска зграда са пет депоа, шест канцеларија, библиотеком и изложбеном салом укупне површине око 700 м^2. Одељење историјског архива свечано је отворено 3. октобра 1983. изложбом плаката из збирке Историјског архива „Тимочка крајина".

Територијална надлежност Одељења историјског архива у Бору је подручје Скупштине општине Бор. Почетне архивске фондове у Одељењу представља 35 фондова преузетих из Зајечара и Фонд Француског друштва Борских рудника, који се већ налазио у Бору. Поред срећивања и обраде архивске грађе и библиотечког материјала, део послова везан је за обимну издавачку делатност Историјског архива „Тимочка крајина".

Послове заштите архивске грађе ван Архива обављао је стручњак из Зајечара.

Јуна 1990. године Одељење архива „Тимочка крајина" у Бору новом организацијом прикључено је Музеју рударства и металургије у Бору, као конститутивни део и до марта 1996, када је Решењем Министарства културе Републике Србије припојено Историјском архиву у Неготину, радило је под називом *Музеј рударства и металургије и Одељење архива „Бор"*. У овом периоду послове заштите архивске грађе ван Архива обављао је архивиста Одељења.

У току десетак година рада Одељења историјског архива у Бору број фондова и збирки се више него удвостручио, тако да се сада у Одељењу чува, сређује, обрађује, истражује 59 фондова и 14 збирки, укупне дужине 424,04 метра. Општа карактеристика архивске грађе у Одељењу је да највећим делом припада периоду после 1945. године (365,84 метара дужних). Периоду до 1918. године припадају три збирке матичних књига рођених, венчаних и умрлих у парохијама Лука, Злот и Шарбановац и Слатина и Доња Бела Река, а периоду између два светска рата припада осам фондова и збирки.

Најзначајније архивске фондове и збирке Одељења представља Фонд Француско друштво Борских рудника – Концесија „Свети Ђорђе" 1908–1944, збирка фотографија од шест албума истог предузећа и већ поменуте матичне књиге, као и збирка фотокопија из националних архива у Паризу и Вашингтону. Архивске фондове и збирке чини архивска грађа настала радом управе, самоуправних интересних заједница, просветних, културних и научних установа и организација, привредних предузећа, индустрије и рударства, пољопривреде и шумарства, трговине, угоститељства и туризма, занатства, задруга, друштвенополитичких организација и хуманитарних друштава, као и личне збирке и збирке мемоарске грађе, фотографија, печата, плаката, скица и планова итд.

С. Ђурђекановић

МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО, 14000 Ваљево, Поп Лукина 26, телефон 014/221-028; телефакс 014/228-187

Одлуком Министарства просвете НР Србије од 15. априла 1948. формирано је *Архивско средиште у Ваљеву*, са задатком да прикупља, чува и омогућава коришћење архивске грађе значајних стваралаца. У јануару 1952, одлуком Савета за просвету, науку и културу НРС, основана је *Градска државна архива Ваљева*. Од 1. септембра 1955. мења надлежност и назив у *Државни архив среза Ваљево* а од 2. септембра 1971. у

Међуопштински историјски архив, са надлежношћу заштите архивске грађе над шест општина садашњег Колубарског округа.

Своју делатност Архив је започео у скученим просторним условима, технички слабо опремљеним, са малим бројем необучених кадрова. Од оснивања Архивског средишта до 1976. Архив је променио три пута радни простор, док није трајније решио проблем простора за смештај, чување, обраду и коришћење архивске грађе у објектима старе Градске болнице, где се и сада налази.

Архив је усељењем у садашње адаптиране просторије обезбедио око 200 м^2 простора за пријемни депо, 600 м^2 главног депоа за смештај, чување и коришћење архивски сређене и обрађене грађе и око 100 м^2 радног простора за сређивање и обраду. У објекту главног депоа смештена је и архивска библиотека, са око 7 000 наслова, углавном из историјских наука, са читаоницом за рад истраживача. У овом објекту смештена је и фотолабораторија. Архив поседује 285 фондова архивске грађе и 10 збирки (докумената, фотографија, плаката, повеља, диплома, преписа и других вредних архивалија). Архив поседује укупно око 2 700 дужних метара архивске грађе. О архивским фондовима и збиркама урађени су попис свих фондова и збирки, 114 сумарних инвентара, 167 општих инвентара и 157 приказа за водич.

Архив је учествовао у изради заједничког прегледа кроз архивску грађу Србије, из којег се може видети структура фондова и збирки које овај архив чува.

Документи који се налазе у фондовима и збиркама покривају период од почетка XIX века до данас. Најстарији документ је из 1807. године и сведочи о делатности првог устаничког суда у Ваљевској нахији. Највреднији фонд је Окружни суд Ваљево (1823–1944), чија грађа је у континуитету сачувана за око 120 година, и као таква представља драгоцено сведочанство о делатности ове институције и друштвеним променама и догађајима на овом подручју. Поред овог фонда значајни су и фондови банкарских установа, акционарских друштава, задружних, струковних, хуманитарних и других друштава и удружења. Највећи број фондова је из социјалистичког периода, док 38 фондова и већи део архивалија у збиркама, потичу из периода пре 1944. године. Архивска грађа је на српском језику, изузев ретких примерака докумената из збирки и неколико књига у архивској библиотеци.

Територијална надлежност архива обухвата општине Колубарског округа (Ваљево, Уб, Лајковац, Мионица, Љиг и Осечина). Архив врши надзор над грађом 260 регистратура.

У циљу успешног остваривања својих функција Архив је, у складу са законским прописима и захтевима савремене архивистичке праксе, организован као јединствена јавна организација, са унутрашњом организацијом: Одељење за заштиту, евидентирање и преузимање архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива; Одељење за сређивање, обраду и коришћење архивске грађе; Одељење општих послова. Архив има укупно 16 стално запослених радника.

Издавачка делатност архива одвија се пре свега кроз штампање годишњака *Гласник*, који излази непрекидно од 1966, чији садржај чине чланци и прилози за проучавање историје ваљевског краја, прикази архивских фондова, историјске белешке, библиографије и др. Објављено је 30 бројева овог часописа. Објављена грађа у *Гласнику* је незаобилазан извор у проучавању завичајне историје.

ИЗДАЊА: Б. Перуничић, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815–1915*, Ваљево – Београд 1973; Р. Вуковић, *Живојин П. Исаиловић живот и дело*, Ваљево 1982; Р. М. Драшковић, *Из прошлости ваљевског краја*, Ваљево 1984; М. Перишић, *Прота Матеја Ненадовић*, Ваљево 1984; *Сећања бораца Ваљевског НОП одреда*, Ваљево (I, 1984; II, 1996) 1984; М. Радојчић, *Стеван Марковић Сингер*, Ваљево 1985; А. Јевтић, *Учешће сељака ваљевске општине у НОР-у*, Ваљево 1986; З. Јоксимовић, *Драгојло Дудић*, Ваљево 1987; Б. Милосављевић, *Партизанска породица Грујић*, Ваљево 1989; *Споменица палим борцима и жртвама фашистичког терора у општини Ваљево 1941–1945*, Ваљево 1995; Ф. Н. Глогић, *Повратак бродара*, заједничко издање са Књижевном омладином Ваљева, Ваљево 1995; В. Стојанчевић, *Породица у Подгорини – у процесу формирања типова насеља и традиционалних система друштвених комуникација (до краја XIX и почетком XX века)*, Ваљево1995; М. Мадић, М. Митрашиновић, М. Бојанић, *Димитрије Јанковић–Робеспјер 1860–1916*, Ваљево 1996; Х. Фогел, *Ваљево: Сећање једног швајцарског лекара на српско–турски рат* (превод са немачког) заједничко издање са књижевном омладином Ваљева, Ваљево 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Кривошејев, *Библиографија прилога штампаних у „Гласнику" Историјског архива (од броја 1 до 30)*, са додатком: *Библиографија осталих издања архива*, Ваљево 1996.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Гласник МИА Ваљево*; *Водич кроз архивску грађу Архива*.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 135–147.

М. Мадић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ „31. ЈАНУАР" У ВРАЊУ, 17500 Врање, Партизанска 17, телефон и телефакс 017/23-334

Историјски архив у Врању основан је решењем Народног одбора среза Врање од 31. марта 1962. Са радом је отпочео 1. новембра исте године као *Историјски архив среза Врање*, да би убрзо изменом и допуном овог решења добио назив *Државни архив* са седиштем у Врању. Од 24. фебруара 1971. Архив поново носи назив *Историјски архив*. Од марта месеца 1979. Архив ради под називом *Историјски архив „31. јануар" у Врању*. Датум у називу означава дан ослобођења Врања од Турака 1878. године.

Архив је своју делатност почео да обавља у старој згради Пашиног конака, саграђеној још 1765. После више пресељења, Архив је од 1977. смештен у новом објекту Дома културе у Врању. Тако је Архив коначно решио проблем смештаја архивске грађе и услова за рад. Архив сада располаже са укупно 772 м^2 простора, од тога са 564 м^2 простора за архивски депо. Архив сада има 11 запослених радника, од тога 5 са високим стручним образовањем. У оквиру канцеларијског простора смештена је архивска библиотека и једна просторија намењена корисницима архивске грађе и библиотечког материјала у којој корисници архивску грађу могу користити непосредно или путем микрочитача са микрофилма. Архив ће, већ од ове године, бити укључен у јединствен информациони систем архивске мреже у Србији.

Архив поседује око 230 архивских фондова, у дужини око 1400 метара архивске грађе. Од информативних средстава Архив има 107 сумарних инвентара, 94 именска регистра и општи инвентар. У току су послови на изради водича кроз архивску грађу, а после окончања послова на категоризацији архивске грађе од изузетног и великог значаја биће завршени и послови на изради регистра архивске грађе. Архив у Врању је био један од учесника у изради *Прегледа кроз архивску грађу Србије*. Документи који су наведени у овој едицији припадају временском раздобљу од друге половине XIX века па до данашњих дана и односе се на данашње административно подручје Пчињског округа. Међутим, најстарији документ који Архив има је књига добровољних прилога хришћана из 1858. године из фонда Врањске православне црквене општине. Далеко највећи број фондова које Архив има припада социјалистичком периоду. Документи су писани на српском језику, са мањим изузетком докумената који су писани на бугарском језику.

Архив врши заштиту архивске грађе и регистратурског материјала на територији 7 општина Пчињског округа (Врање, Владичин Хан, Сурдулица, Бујановац, Прешево, Босилеград и Трговиште). Надзор у циљу заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива овај архив врши у око 600 регистратура.

Архив обавља своју делатност преко организационих јединица које имају облик служби: Служба за опште послове; Служба за заштиту архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива; Служба депоа и техничке заштите архивске грађе; Служба сређивања и обраде; Служба информативне, културно-просветне, образовне и пропагандне делатности.

ИЗДАЊА: Р. М. Симоновић, *Врање, околина и људи* (Библиографија објављених чланака и књига), Врање 1964; Р. Симоновић, *Борисав Станковић и његово књижевно дело* I (Библиографија објављених радова, чланака и књига), Врање 1966; Р. Симоновић, *Борисав Станковић и његово књижевно дело* II (Библиографија објављених радова, чланака и књига), Врање 1968; Р. Симоновић, *Живот и књижевно дело Борисава Станковића* I, Врање 1968; Р. Симоновић, *Људи и дела* I (Библиографски подаци и библиографија објављених радова познатих људи из Врања и околине), Врање 1968; Р. Симоновић, *Борисав Станковић и његово књижевно дело* III (Библиографија објављених радова, чланака и књига), Врање 1972; В. Поп-Младенова, *Људски јади* I (Приче живота из старог Врања), Врање 1972; *Градски народноослободилачки одбор Врање 1944–1945* I, Врање 1973; Р. Симоновић, *Врање, околина и људи* II (Библиографија објављених чланака и књига), Врање 1973.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 149–160.

М. Јовановић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ГЊИЛАНА (ARKIVI HISTORIK GJILAN), 38250 Гњилане, Краља Петра I Карађорђевића б.б., телефон и телефакс 0280/23-845

Историјски архив Гњилана основан је решењем Скупштине општине Гњилане од 2. марта 1971. под називом *Међуопштински историјски архив* за подручје скупштина општина Гњилане, Косовска Каменица и Косовска Витина, а почео је с радом тек 1977. године као *Историјски архив Гњилана*.

Зграда у којој је сада смештен Архив није наменски грађена али адаптацијом постојећег простора, радног и смештајног, ипак су створени одговарајући услови за рад.

У Архиву се чува 72 архивска фонда у око 520 дужних метара архивске грађе настале на територији општине Гњилане. Документи који се налазе у склопу фондова обухватају временско раздобље с почетка XX века до данашњих дана. У Архиву има доста несређене грађе и постоје индиције да се међу њом налази грађа старијег датума.

Територијална надлежност Архива је проширена са територије Скупштине општине Гњилане на општине Косовску Каменицу, Витину и Качаник.

Архив своју делатност обавља преко Службе за опште послове, Службе сређивања и обраде, Службе депоа и Службе заштите архивске грађе ван Архива.

У Архиву до сада није публикована архивска грађа. Урађени су именски регистри и ради се на изради сумарних инвентара.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 75–82.

Ј. Пауновић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ „ТИМОЧКА КРАЈИНА" ЗАЈЕЧАР, 19000 Зајечар, Николе Пашића 160, телефони 019/20-285 и 25-490

Историјски архив „Тимочка крајина" основан је на основу упутства Министарства просвете НР Србије од 15. априла 1948. као *Архивско средиште у Зајечару*. Средиште је обухватало: Зајечар и срез зајечарски, Бор и срез борски, Књажевац и срез књажевачки, Неготин и срез крајински, Бољевац и срез бољевачки, Минићево и срез тимочки, Јабуковац и срез брзопаланачки, Кладово и срез кључки и Доњи Милановац и срез поречки.

Своје прве просторије Архивско средиште добија 1950. у згради Народног музеја у Зајечару. Следеће, 1951. године формира се *Градски архив у Зајечару*. Од 1952, када се формира Архив у Неготину, територија коју покрива Градски државни архив у Зајечару се смањује и обухвата срезове зајечарски, борски, бољевачки и тимочки. Данас Архив врши послове заштите архивске грађе у три општине (Зајечар, Књажевац и Бољевац).

Године 1973. Архив мења назив у *Историјски архив „Тимочка крајина" Зајечар* и задржава га до данас. У току 1983. отворено је, као саставни део Архива, Одељење у Бору које је покривало територију општине Бор. Ово одељење се 23. марта 1986. издваја из састава Архива и припаја Музеју рударства и металургије у Бору. Данас Архив по територијалној надлежности штити, преузима и обрађује грађу са територија општина Зајечар, Књажевац и Бољевац.

Архив поседује 347 фондова (2 породична, 7 личних, 13 личних збирки и 45 осталих збирки) а укупна дужина грађе коју чува износи преко 1300 метара. Урађен је попис за 71 фонд, 86 сумарних инвентара, 3 аналитичка инвентара и регеста за 6 фондова.

Са осталим архивима учествовао је у изради *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије* (Београд 1978), где се најбоље може видети профил грађе која се чува.

Први попис архивске грађе урађен је 1950. Према том попису био је сачуван потпуно или делимично 161 фонд, док је 136 фондова било потпуно уништено током српско-турског рата 1876–1878. и Првог и Другог светског рата. Најстарији документ потиче из 1789. Преко 200 фондова припада социјалистичком периоду а остали датирају углавном из прве половине XX века. Документи су превасходно писани на српском језику, а постоје делови фондова, или појединачни документи писани на француском, енглеском, бугарском, руском и другим језицима.

Архив је 1979. смештен у зграду која, по архивским нормативима, испуњава све техничке услове за обављање посла. У депоу који је повезан са зградом Архива постоји простор од око 1000 м^2 у коме је смештена грађа коју Архив чува. Читаоница затвореног типа са 20 места и преко 8 000 књига, превасходно из области историје, омогућава Архиву да своју културну делатност успешно развија. Библиотека располаже и одговарајућим информативним средствима.

Служба заштите грађе ван Архива врши надзор над грађом у 196 регистратура (у области индустрије и рударства – 38, пољопривреде и рибарства – 5, шумарства – 2, грађевинарства – 17, саобраћаја и везе – 2, трговине и угоститељства – 9, стамбене и комуналне делатности – 7, културне и социјалне делатности – 62 и државних органа и служби – 64).

Рад у Архиву одвија се у складу са одговарајућим позитивним законским прописима по следећој организационој структури: Заштита архивске грађе ван Архива; Архивски депо; Сређивање, обрада грађе и информисање; Библиотека.

Од краја педесетих година Архив ради на организацији писања хроника села у општинама које покрива. До сада су написане, и чувају се у Архиву, хронике насељених места из општина Зајечар (24), Књажевац (53) и Бољевац (11).

Почетком 1980. заједно са Институтом за историју радничког покрета Србије из Београда, Архив улази у пројекат *Историја радничког покрета у источној Србији*. Овај пројекат, који је шире рађен на нивоу целе Србије, резултирао је издавањем седам књига. Поред већ поменутих публикација Архив је издао и више књига из историје Тимочке крајине.

ИЗДАЊА: Ж. Радосављевић, *Зајечар*, Зајечар 1956; М. Поповић, *Историјски преглед развоја социјалистичког покрета у Злоту*, Зајечар 1956; Ж. Радосављевић, *Звездан*, Зајечар 1957; *Грађа за историју школства у Заглавку*, Зајечар 1958; М. Марковић, *Иду ведрији дани*, Зајечар

1958; *Istočna Srbija u ratu i revoluciji 1941–1945*, (priredio M. Borković), Zaječar 1981; Ж. Милошевић, М. Цветковић, М. Трифуновић, *Основна школа у Бољевцу 1841–1981*, I–III, Зајечар 1981; *Научни скуп „Петар Радовановић – живот, рад и време"*, Зајечар 1983; Д. J. Илић, *Зајечарска буна* (репринт), Зајечар 1983; В. Стојанчевић, *Из историјске прошлости источне Србије (1804–1833)*, Зајечар 1983; Ж. Живуловић, *Тимочка буна*, Зајечар 1984; *Istočna Srbija u ratu i revoluciji 1941–1945*, (Hronologija, priredio N. Račić), Zaječar 1984; *Radnički pokret u istočnoj Srbiji do 1918* (грађа), Zaječar 1984, (приредили М. Вукомановић и З. Панајотовић); Ж. Милошевић, Ђ. Стаменковић, *Школство општине Сокобања 1834–1984*, Зајечар 1984; П. Вишњић, *Операције за ослобођење источне Србије (јун – октобар 1944)*, Зајечар 1985; Ж. Милошевић, J. Динић, М. Димитријевић, *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37–1986/87*, Зајечар 1987; С. Босиљчић, *Тимочка крајина*, Зајечар 1988; А. Раденић, *Радикална странка и Тимочка буна*, Зајечар 1988; М. Милосављевић, *Планиница: историјска збивања и етнографски записи*, Зајечар 1989; Ж. Милошевић, *150 година школства општине Бољевац*, Зајечар 1990; С. Калчић, *Вражогрнац: прошлост и традиционална култура*, Зајечар 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 161–173.

Б. Димитријевић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ЗРЕЊАНИН (TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR, HISTORICKY ARCHIV, ARCHIVA ISTORICA ZRENJANIN), 23000 Зрењанин, Трг слободе 10, телефон 023/64-322; услужни телефакс 023/66-007

Историјски архив у Зрењанину основан је 1. августа 1947. на основу акта Просветног одељења Главног Извршног одбора Народне скупштине Аутономне Покрајине Војводине, под називом *Архивско средиште бр. 4* за подручје срезова Бегеј и Тамиш Зрењанин, те среза Јаша Томић. На основу одлуке оснивача Архив, Музеј и Библиотека чинили су једну установу и свака се од њих бринула за заштиту културних добара из своје надлежности. Назив Архивско средиште задржао се до 1951. када мења назив у *Градска државна архива Зрењанин*. Од јануара до октобра месеца 1956. носи назив *Срески државни архив Зрењанин*. Од октобра 1956. мења назив у *Државни историјски архив Зрењанин*. Од априла 1965. Архив постаје установа чији је оснивач Покрајинско Извршно веће АП Војводине и мења назив у *Историјски архив Зрењанин*. Од априла 1967. Архив постаје међуопштинска установа чији су оснивачи општине Зрењанин, Нови Бечеј, Сечањ, Житиште и Нова Црња.

Свој рад Архив је започео заједно са Музејем у бившој згради Музеја, која је срушена, а налазила се у ул. Серво Михаља бр. 4. Због веома лоших услова смештаја и немогућности да прима архивску грађу, Архив је јануара 1952. пресељен у јужно крило бивше жупанијске зграде, у којем се и данас налази. У међувремену простор за архивске депое није се битно проширио, осим мањег простора од 110 m^2, тако да је и данас простор за аквизиције архивске грађе веома актуелан. Архив има стручну библиотеку са преко 12 000 наслова са посебном просторијом – читаоницом.

Архив поседује 530 архивских фондова и збирки у дужини од 2 400 метара архивске грађе, од којих је 2100 сређено. За сређене архивске фондове израђени су описи, којих има 502, колико има и сумарних инвентара. Аналитичких инвентара има 35. Водич за архивске фондове штампан је 1979. Архивски фондови овог архива објављени су у *Прегледу архивских фондова и збирки Војводине*. Списи архивских фондова и збирки обухватају период од 1769. године (Упутство за рад Магистрата Великог Бечкерека), па настаје велика празнина до 1810. од када постоји грађа Магистрата Великог Бечкерека, јер је целокупна грађа изгорела у градском пожару 1807. године. Архив располаже богатом архивском грађом из XIX века: Магистрат, Судбени сто, Срески судови, Градски сирочадски сто итд. Исти архивски фондови сачувани су и за међуратни период. Архивска грађа настала од XIX века до 1918. писана је на латинском, немачком, мађарском и српском језику, између два светска рата је на српском, а за време немачке окупације је на немачком и српском језику.

Територијална надлежност Архива се од његовог оснивања до данас веома мало мењала. Територија некадашњих срезова Бегеј (из којег се касније издвојио Потиски срез), Тамиш и Јаша Томић била је стално подручје овог Архива. Од 1960. када су формиране садашње општине Зрењанин, Нови Бечеј, Сечањ, Житиште и Нова Црња, односно, од када је 1992. образован Средњобанатски округ, територијална надлежност овог архива је непромењена. На овој територији данас ради 1 041 регистратура. Надзор над радом регистратура врши се у овом архиву од 1949, када су направљени први записници о прегледу регистратура и о стању архивалија које се у њима чувају. Приликом мерења грађе у регистратурама у 1995, утврђено је да се у њима чува око 14 000 дужних метара архивске грађе и регистратурског материјала.

Архивска грађа у Зрењанину је била у посебно неповољном положају, јер је велики пожар 1807. уништио грађу, према неким изворима из XVI века па надаље. Сачувана грађа је – према сећању првог управника овог архива Тимотеја Рајића – била подвргнута експертизи од стране архивских стручњака немачког окупатора, који су однели веома драгоцене списе из XIX века. После Другог светског рата из незнања је такође нанета велика штета архивској грађи насталој за време немачке окупације.

Рад у Архиву се од оснивања па све до 1957. заснивао на раду хонорараца, познавалаца немачког, латинског и мађарског језика, који су радили на сређивању архивских фондова. Тек од 1957. запошљавају се први архивски службеници, да би 1965. пензионери престали да буду главни извршиоци послова у Архиву.

Долазак сталног кадра омогућио је и доношење нормативе којом је регулисан рад у Архиву. Доношењем статута Архива 1965. ова установа је своју унутрашњу структуру прилагодила захтевима струке. Од тада Архив има следећу унутрашњу организацију: Реферат за заштиту архивске грађе ван Архива; Одељење за сређивање, обраду и израду научних средстава; Библиотеку и информације са књиговезницом; Секретаријат са рачуноводством и хигијенско-техничком заштитом.

Издавачка делатност Архива почела је 1954. Из тих разлога почела је да излази *Архивска грађа*, званична едиција Државног историјског архива у Зрењанину. До марта 1956. изашло је 10 посебних свезака, од којих је 9–10. изашла као двоброј и 11. као свеска. У овој едицији је објављено више повеља, тарифа и градских мапа, почевши од првих из XVI до Гризелинијеве с краја XVIII века. Поред ове едиције као посебно издање појавила се 1954. под уредништвом Арпада Лебла свеска у којој је публикована грађа Окружног суда у Великом Бечкереку са суђења побуњеним сељацима у Елемиру – *Елемир и Тараш 1897*. Године 1991. изашла је из штампе 12. свеска *Архивске грађе*, у којој су објављена научно-информативна средства – регистар аналитичког инвентара архивског фонда Градског поглаварства у Петровграду 1919–1941. године. Издавање ове свеске је финансирао Покрајински фонд културе у Новом Саду.

Архив се бави радом на издавању хроника НОР-а. До сада су објављене хронике Ботоша и Арадца, која је изашла двојезично – на српском и словачком, и Зрењанина под називом *Зрењанинске ватре*, а 1966. и *Монографија Зрењанина*.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Монографија Зрењанина*, Зрењанин 1966; Д. Кецић, М. Палић, *Револуционарни раднички покрет у Зрењанину* I–IV, Зрењанин 1976–1977; Ђ. Момчиловић, *Зрењанинске ватре. Зрењанин у рату и револуцији*, Зрењанин 1988.

И. Војводић, *Руско Село у миру и рату*, Нови Сад 1969; Ђ. Момчиловић, *Под једном заставом. Хроника о људима Банатског Карађорђева*, Нови Сад 1968; З. Кончар, Љ. Табачки, *Увек у борби. Хроника Кумана*, Нови Сад 1970; И. Бјелић, *Партизанско разиђе. Хроника Банатског Вишњићева*, Нови Сад 1974; Д. Тодоровић, *Немири равнице. Хроника Неузине*, Нови Сад 1975; М. Попов, *Јединствени у борби. Хроника Новог Милошева*, Нови Сад 1977; М. Јоксимовић, *Хроника Арадца. Kronika Aradača*, Зрењанин 1981. (Текст је двојезичан – српско-словачки); Д. Тодоровић, *Хроника Ботоша*, Зрењанин 1981.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Ђуканов, Р. Миланов, О. Петровић, Љ. Сотировић: *Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин*, Сремски Карловци 1979, 449–464.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Н. Николић, М. Ђуканов, И. Поповић, *Документи непријатељских органа власти у Војводини 1941*. Зборник 1941, Нови Сад 1967, 391–424; М. Ђуканов, *Архивски фондови о аграрној реформи и колонизацији, 1920–1944*, историјска белешка и сумарни инвентар, Сремски Карловци 1969, 144–164; М. Ђуканов, Р. Миланов, О. Петровић, Љ. Сотировић: *Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин*, Заједница архива Војводине, Сремски Карловци 1979.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Милутиновић, *Архивска грађа Државног историјског архива среза Зрењанин*, Зборник МС ДН (1956) 144–146; М. Ђуканов, *Историјски архив Зрењанин*, Монографија Зрењанин, Зрењанин 1966, 412–415; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 263–285.

М. Ђуканов

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ „СРЕДЊЕ ПОМОРАВЉЕ" ЈАГОДИНА, 35000 Јагодина, Милана Мијалковића 14, телефон и телефакс 035/223-506

Историјски архив „Средње Поморавље" у Јагодини основан је одлуком Градског народног одбора Светозарево од 6. децембра 1951. када је установа почела рад под именом *Градска државна архива*. Међутим, корени настанка Архива потичу из 1948. када је по упутству Министарства просвете НР Србије основано у Јагодини (тада Светозарево) *Архивско средиште* са задатком да се брине о заштити архивске грађе на територији бившег округа Моравског, што је данас подручје Поморавског округа, односно општина Јагодина, Параћин, Ћуприја, Деспотовац, Свилајнац и Рековац. Подручје надлежности установе није се мењало од оснивања до данас.

Своју прву просторију Архивско средиште је добило 1. априла 1950. у згради бивше кафане „Талпаре" у улици Бошка Ђуричића 2. У њој је

била смештена канцеларија Средишта и делови првих преузетих фондова: Окружне болнице у Јагодини, Одбора за подизање споменика палим у ратовима за ослобођење и уједињење и Јагодинске општине. После много молби и интервенција, крајем 1952. Архив је добио две веће просторије у истој улици, а годину дана касније смештајни простор је проширен за још две просторије, једне у истој згради и у улици Хајдук Вељка 9. Почетком 1963. Архив добија на коришћење нове веће просторије у најужем центру града, у улици Сквер народне омладине 1. Развојем делатности и преузимањем нових фондова, потребе за смештајним простором повећавале су се из године у годину. Проблем је решен пресељењем Архива у стару зграду учитељске школе, где се и данас налази.

Реорганизацијом органа управе (укидањем срезова) марта 1967. Историјски архив је постао међуопштинска установа. Право и обавезе оснивача прихватила је Скупштина општине Јагодина, а остале општине на подручју надлежности право суоснивача. Тада установа добија садашњи назив.

Од оснивања до данас Архив улаже напоре да своју основну делатност усклади превасходно са потребама средине у којој врши заштиту архивске грађе и регистратурског материјала, као покретног културног добра, уз примену важећих позитивних законских прописа. Једна група послова произилази из задатка Архива да заштити архивску грађу и регистратурски материјал ван Архива и обезбеди услове за њено преузимање. Према последњој евиденцији на подручју надлежности Архива налази се 512 регистратура (просвета – 56, култура – 20, здравство – 5, социјално – 6, спорт – 96, банке и осигуравајући заводи – 5, органи власти и судство – 41, привредна предузећа – 72, манастири, црквене и верске установе – 105 и разна друштва, организације и удружења – 116).

Друга група послова има за циљ да врши комплетну заштиту архивске грађе и регистратурског материјала који се чува у депоима Архива и створи што повољније услове за њено коришћење. У том смислу грађа се архивистички сређује и обрађује. Данас се у депоима Архива налази 365 фондова и 9 збирки са око 3 500 дужних метара архивске грађе и регистратурског материјала. Од информативних средстава за 264 фонда урађени су сумарни, а за 33 аналитички инвентари и *Водич кроз архивску грађу Архива у Јагодини*, објављен 1984. године. Архив је учествовао и у изради заједничког *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије*, где се налази списак фондова ове установе. Документи који се налазе у склопу фондова и збирки највећим делом су писани на српском језику, изузев једног мањег броја у збирци Поклони и откупи, где се налазе документи писани на немачком, руском и турском језику. Грађа почиње од 1823, највећи број фондова је из социјалистичког периода. У збирци Поклони и откупи налазе се појединачни документи из XVII и XVIII века.

Библиотека ове установе у свом књижном фонду садржи 2 840 библиографских јединица. Поред тога библиотечки фонд има и 172 врсте научних и стручних часописа и 119 врста листова (дневне и недељне новине, службени листови и гласници и др.).

Архив је своју унутрашњу организацију, утврђену Статутом из 1992. године, са 18 запослених радника, организовао у четири организационе јединице: Заштита архивске грађе ван Архива; Заштита архивске грађе у Архиву; Сређивање и обрада архивске грађе; Управни, општи и рачуноводствено-финансијски послови.

Културно-просветна и издавачка делатност је почела убрзо по оснивању установе, а садржаји и облици те делатности мењали су се зависно од актуелних друштвених потреба. У почетку то су најчешће била предавања о значају и вредности архивске грађе и о архивима и њиховој друштвеној функцији и задацима, касније се ова делатност изражава преко тематских изложби и сарадње са школама и средствима јавног информисања. До сада је организовано и постављено више изложби са темама из политичког, привредног и културног живота ове средине. Штампани су каталози: *Јагодина кроз плакат и проглас 1842–1946*, Светозарево 1982; *Развој органа народне власти у општини Светозарево*, Светозарево 1983; *Школство у Светозареву*, Светозарево 1985; *Спомен-музеј „Лазар Стојановић" – Кушиљево*, Свилајнац 1988; *Плакат и проглас о изборима у округу моравском 1881–1939*, Светозарево 1992.

Са издавачком делатношћу, односно публиковањем Архив је кренуо почетком шездесетих година објављивањем књиге *Поморавље у НОБ 1941–1945*.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Живановић, Д. Поповић и М. Јовановић, *Поморавље у НОБ 1941–1945*, Светозарево 1961; Б. Перуничић, *Град Светозарево*, Светозарево 1975; М. Обрадовић, *Настанак и развој индустрије Поморавља до Другог светског рата (Параћин, Ћуприја, Светозарево)*, Светозарево 1975; Б. Живановић, Д. Поповић, М. Јовановић и З. Марковић, *Поморавље у НОБ и револуцији 1941–1945*, Светозарево 1987; Д. Прица, *Мијајлова јама,* Деспотовац 1984; Д. Јовановић, *Јагодинска, ћупријска и параћинска нахија у Првом српском устанку 1804–1813*, Јагодина 1994; Д. Јовановић, Д. Танић и Д. Дедић, *Рад др Карла Белонија – првог физикуса округа јагодинског 1839–1841*, Јагодина 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Р. Тошић, *Водич Историјског архива „Средње поморавље" Светозарево*, Светозарево 1984.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 321–339.

З. Марковић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У КИКИНДИ (TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR KIKINDA), 23300 Кикинда, Трг српских добровољаца 21, телефон 0230/22-187

Историјски архив у Кикинди основан је 7. новембра 1946. одлуком Градског народног одбора у Кикинди под називом *Архивско подручје бр. 5* и своју делатност под тим називом, а у склопу Музеја у Кикинди, обавља до 1. јануара 1955, када се, такође одлуком Градског народног одбора, одваја од Музеја и постаје самостална буџетска установа са називом *Градска државна архива*. Године 1956. Архив добија свој први статут и назив *Државни историјски архив у Кикинди*. Ова се година може сматрати почетком планског и организованог рада у установи и на терену. Након 12 година (1967) Архив постаје међуопштинска установа за територије општина Кикинда, Чока и Нови Кнежевац и добија назив *Историјски архив*. Крајем 1974. покренута је у Кикинди иницијатива да се све тадашње установе из области културе интегришу у једну радну организацију. Тако се почев од 1. јануара 1975. интегришу Историјски архив, Народни музеј, Градска библиотека „Јован Поповић" и Културни центар у једну тзв. организацију удруженог рада под називом Центар за културу. У склопу ове организације Архив своју делатност обавља као пословна јединица без својства правног лица и назива се *Центар за културу, Радна јединица Историјски архив, Кикинда*. Овакав статус установа задржава све до 31. децембра 1990. да би, гашењем Центра за културу, 1. јануара 1991, Архив поново постао самостална установа под називом *Историјски архив*.

У овом тренутку Архив располаже архивском грађом која је разврстана у 340 архивских фондова и 6 збирки. Укупна количина грађе која се налази у Архиву износи око 1500 дужних метара. Преко 90% постојећих фондова је регистратурски сређено, односно за њих су израђени сумарни инвентари, а за један мањи број и аналитички инвентари. Такође је издат и *Водич кроз архивске фондове*. Грађа обухвата временски период од 1774. до 1992, а најстарији документ јесте Повеља Марије Терезије којом се установљује Великокикиндски привилеговани диштрикт и утврђују његове надлежности. Територијална грађа из XVIII и XIX века обухвата данашња места: Српски Крстур, Нови Кнежевац, Мокрин, Кикинду, Башаид, Кумане, Меленце, Нови Бечеј, Милошево и Тараш, док грађа из XX века углавном обухвата данашње општине Кикинду, Чоку и Нови Кнежевац. Највећи број архивских фондова настао је после Другог светског рата, мада се у Архиву налази и значајан број фондова чија грађа пружа драгоцене податке о историји северног Баната. Архивска грађа до 1918. махом је на латинском, немачком и мађарском језику, док је она настала после тог периода искључиво на српском језику, изузимајући грађу насталу у времену од 1941. до 1945. године.

Територијална надлежност Архива данас обухвата територије општина Кикинда, Чока и Нови Кнежевац, где се врши надзор у заштити регистратурског материјала у 300 регистратура. Основни задаци у делатности установе произилазе из републичког Закона о културним добрима, на основу којег Архив врши заштиту културних добара, односно архивске грађе путем надзора, прикупљања, обраде, трајне заштите и стављања на располагање корисницима. Архив, такође, сарађује са свим заинтересованим установама из области науке, културе, образовања и сл. Установа располаже и библиотеком са око 1 500 књига и публикација из XIX и XX века на немачком, мађарском и српском језику, а које се претежно односе на историју подручја овог дела Баната. Такође поседује и значајну збирку листова и новина из XIX и с почетка XX века на српском, немачком и мађарском језику, а које су излазиле у северном Банату.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Л. Надлачки, *Грбови Привилегованог диштрикта великокикиндског*, Кикинда 1953; Л. Надлачки, *Каталог докумената о буни и бежанији 1848/1849*, Кикинда 1953; Л. Надлачки, *Економска база Диштрикта великокикиндског 1781. године*, Кикинда 1954; Л. Надлачки, *Прилози за историју Диштрикта великокикиндског с краја XVIII века*, Кикинда 1955; Л. Надлачки, *Застава Диштрикта великокикиндског*, Кикинда 1955; М. Рајков, Т. Коканов, *Привилегије Великокикиндског диштрикта*, Кикинда 1957; М. Рајков, *Буна у Врањеву 1777. године*, Кикинда 1959; М. Рајков, *Најезда скакаваца на северни Банат 1850. године*, Кикинда 1959; М. Рајков, *Порези и дажбине у Великокикиндском диштрикту у XVIII веку*, Кикинда 1961; М. Рајков, *Историја града Кикинде до 1918.* (преглед), Кикинда 1968; Љ. и С. Шијачки, *Кикинда од 1941–1945. године (материјал за историју Кикинде)*, Кикинда 1970; С. Белодедић, *Кикинда 1918–1941.* (прилог), Кикинда 1968; К. Секулић, *Хроника Накова*, Кикинда 1980; К. Секулић, *Преглед важнијих догађаја из историје Савеза комуниста, СКОЈ-а и синдиката од 1919–1979 у Кикинди*, Кикинда 1982; С. Шијачки, *Кикинда, њен развитак до 1950. године*, Кикинда 1985; М. Рајков, *Послератна култура у Кикинди 1944–1989*. Кикинда 1990; М. Латиновић, *Панонски карусел (доку-*

ментарна драма о кикиндским политичким збивањима између два рата), Кикинда 1994.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз архивске фондове*, Кикинда 1992.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina,* Beograd 1977, 105–120.

М. Таовић

АРХИВ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ (ARKIVI NË MITROVICË KOSOVËS), 38220 Косовска Митровица, Краља Петра 10, телефон 028/33-896

Први акт Скупштине општине Косовска Митровица о формирању архивске службе датира од 9. јуна 1958. и њиме се проширује делатност општинског Музеја. Таква заједничка установа Музеја и Архива деловала је до 1970. када је формиран *Историјски архив* као самостална установа регионалног значаја за територије општина Косовска Митровица, Вучитрн, Лепосавић и Србица.

У првој години самосталног рада Архив је био смештен у Радничком дому (садашња зграда Скупштине општине) где је пренета сва грађа, мање предратног и ратног, а више поратног периода.

Одлуком Скупштине општине 1975. године пребачен је из зграде Радничког дома у Дом глувонемих, власништво Самоуправне интересне заједнице за образовање и васпитање. Услед непостојања елементарних услова и оронулости зграде, 1985. године Скупштина општине доноси одлуку о новом премештању Архива у зграду Културног центра у којој се и сада налази. Проширењем простора 1995. створене су основне претпоставке за функционисање установе.

Архив поседује, заједно са Одељењем у Лепосавићу, укупно 125 архивских фондова (од тога један лични фонд и две збирке) у дужини од 700 метара. Документи који се налазе у склопу фондова датирају од 1907. године (лични досије Михајла Денића, апотекара митровачког). Најстарији је фонд Гимназија из 1918. Највећи број фондова потиче из послератног социјалистичког периода.

Територијална надлежност Архива се простире на подручја општина Косовска Митровица и Лепосавић, после издвајања одељења у Вучитрну 1981. и Србици 1988. године. Архив врши надзор над грађом у регистратурама привредних и ванпривредних организација.

Архив своју делатност обавља преко три организационе јединице, односно одељења, унутар којих су одговарајуће службе: Одељење за коришћење и техничку заштиту Архива; Одељење за обраду и сређивање архивске грађе; Одељење за управне и опште послове.

ИЗДАЊА: Издавачка делатност Архива започета је 1996. године када је објављена монографија *Храм Светог Саве у Косовској Митровици* и периодична публикација *Звечан.*

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 129–139.

Љ. Пантовић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ — КРАГУЈЕВАЦ, 34000 Крагујевац, Крагујевачког октобра 13, телефони 034/65-039, 69-225 и 69-223

Архив је основан одлуком Градског народног одбора Крагујевац од 4. фебруара 1952, под називом *Градска државна архива*. Почеци Архива датирају од 1948. када је основано *Архивско средиште*. У периоду од 1958. до 1965. ради као *Државни архив среза Крагујевац*. Године 1965. добија назив *Историјски архив Шумадије Крагујевац*.

Свој рад Архив је почео у неодговарајућим условима и са недовољно стручним кадром, најпре у згради са две просторије у улици Филипа Кљајића 1 а затим у згради Скупштине општине. У међувремену је дошло до попуне стручног школованог кадра, док су неповољни услови рада остали до 1988, када се Архив преселио у адаптирану зграду у улици Крагујевачког октобра 13 и за дужи период решио питање смештаја архивске грађе. Набављена је савремена техничка опрема и извршена кадровска попуна. Уведена је функционалнија унутрашња организација рада. Поред фотолабораторије и књиговезнице Архив има читаоницу са библиотеком и микрочитачем.

Архив поседује 347 архивских фондова (од чега 18 личних и шест збирки) са 1 245 дужних метара грађе. Издат је водич кроз архивску грађу и урађено преко 150 сумарних и десетак аналитичких инвентара. Учествовао је у изради заједничког *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије,* из чега се види профил грађе коју чува.

Документи који се налазе у фондовима и збиркама обухватају период од почетка XIX века до 1994. године. Најстарији оригинални документ је из 1809. и налази се у личном фонду Никола Милићевић – Луњевица.

Грађа из XIX века, с почетка XX и између Првог и Другог светског рата сачувана је у фондовима јавне управе, правосудних органа и организација, привреде, личним фондовима и збиркама. Највећи део грађе је из послератног социјалистичког периода.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје скупштина општина Крагујевац, Аранђеловац, Баточина, Кнић, Лапово, Рача и Топола. Архив врши надзор над грађом у 715 регистратура (просвета – 76, култура – 20, здравство – 19, спорт – 61, друштвенополитичке организације – 63, банке и осигуравајући завод – 22, органи власти и управе – 205, привреда – 214, судске организације – 22 и социјалне установе – 13).

Основни задатак Архива од његовог оснивања био је да систематски прикупља архивску грађу, трајно је заштити, стручно и научно обради и стави на располагање корисницима. Задаци су се временом проширивали и усавршавали. Да би програме и задатке успешно реализовао Архив је прилагодио унутрашњу организацију рада утврђену Статутом. Организациону структуру Архива чине: Заштита архивске грађе ван Архива; Послови депоа и техничка заштита; Обрада и сређивање архивске грађе; Културно-просветна, информативна и издавачка делатност; Општи послови.

Архив је почео са публиковањем архивске грађе седамдесетих година. У том периоду успоставио је сарадњу са одређеним научним институцијама и њиховим сарадницима. Највише је публикација из новије историје, углавном из радничког покрета. Штампани су каталози значајних већих изложби: *Сто педесет година Крагујевачке гимназије*, Крагујевац 1983; *Сто педесет година штампарства у Крагујевцу*, Крагујевац 1985; *150 година Театра Јоаким Вујић*, Крагујевац 1985; *Архивски документи извори за историју*, Крагујевац 1986; *Лицеј у Крагујевцу 1838–1841*, Крагујевац 1988; *Крагујевац престоница 1818–1841*, Крагујевац 1991.

У сарадњи са Народним музејем, Народном библиотеком „Вук Караџић“, Спомен-музејем „21 октобар“ и Самоуправном интересном заједницом културе Крагујевац, Архив је покренуо зборник радова за политичку, културну и привредну историју Крагујевца *Станишта*, Крагујевац 1983, 1986, 1988, 1991.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Витковић, Ж. Спасић, *Црвени барјак у Крагујевцу 1876,* књ. I–II, Крагујевац 1976; М. Вукомановић, З. Панајотовић и Л. Ивановић, *Грађа за историју радничког покрета у Шумадији до Првог светског рата*, Крагујевац 1982; Б. Витковић, В. Миленковић, *Грађа за историју револуционарног радничког покрета у Шумадији 1919–1920,* Крагујевац 1987.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: В. Миленковић, *Водич Историјског архива Шумадије Крагујевац*, Крагујевац 1987.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 175–189.

В. Миленковић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРАЉЕВО, 36000 Краљево, Доситејева 19, телефон 036/21-059

Решењем Народног одбора среза Краљево од 27. децембра 1960. године основан је *Историјски архив среза Краљево*, а званично је почео са радом 1. јула 1961. Територијална надлежност простирала се на подручје општина Краљево, Врњачка Бања, Рашка, Нови Пазар, Сјеница и Тутин, а стварна надлежност је обухватала архивску грађу насталу радом ранијих и постојећих државних органа, установа и организација и грађанских правних лица, друштвених, јавних и мешовитих предузећа, друштвенополитичких и самоуправних организација, заједница и других правних лица.

Архив у Краљеву остао је у надлежности Народног одбора среза Краљево до краја 1963. године. Од 1. јануара 1964. права и дужности оснивача преузима Скупштина општине Краљево и тада Архив добија данашњи назив *Историјски архив Краљево.*

Услед недовољног смештајног простора, у договору са матичном службом Архива Србије и СИЗ-ом културе општине Нови Пазар, 1. априла 1976. отворено је *Архивско одељење у Новом Пазару*. До 1980. године Одељење ствара услове, простор, кадар и средства да прерасте у *Историјски архив „Рас“* (20. јуна 1980), чија територијална надлежност од 1981. године обухвата подручје општина Нови Пазар, Сјеница и Тутин.

Територијална надлежност Историјског архива у Краљеву од тада до данас су територије општина Краљево, Врњачка Бања и Рашка. У периоду од 1982. до 1992. године при Архиву је радио фонд за историју радничког покрета и НОБ Краљево.

Од оснивања Архив је променио више локација у граду, а последњих 14 година је привремено смештен у згради на локацији „Стари аеродром“ (Доситејева 19) у којој се и данас налази. У приземљу се налазе депои са архивском грађом, на спрату радне просторије, библиотека са читаоницом и стална изложбена поставка докумената и фотографија *Из архивских фондова и збирки.*

Са подручја општина Краљево, Врњачка Бања и Рашка Архив је до данас прикупио 330 фондова и 5 збирки у укупној количини од 1 500 дужних метара архивске грађе. Сви фондови који су архивистички сређени добили су одговарајућа информативна средства у зависности од степена и начина обраде фондова (сумарни инвентари, аналитички инвентари и др.). Посебна пажња поклоњена је општем инвентару као првом информативном средству о садржини и структури архивске грађе.

Архивска грађа обухвата период од 1837. до 1992. године. Најстарији документи који се чувају у Архиву су: Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих 23 верске установе (почев од 1. априла

1837), архивски фонд Суд општине Плешин (1839–1899) и појединачна документа из збирке Varia.

Регистратурским сређивањем, архивистичком обрадом и објављивањем информативних средстава створене су могућности за вишеструко коришћење архивских фондова и збирки.

Рад Архива се одвија кроз Службу за заштиту архивске грађе ван архива, Службу за сређивање и обраду архивске грађе и Службу општих послова.

Архив врши надзор над 264 регистратуре и то: органи власти и управни органи – 6; правосудни органи – 16; друштвенополитичке организације и удружења – 35; привредне организације – 120; установе културе и социјалне делатности – 72 и регистратуре друштвених служби – 15.

У оквиру Службе за сређивање и обраду архивске грађе је архивска библиотека. Највећи број књига, 13 500 наслова, је из историје, затим архивистике, археологије, уметности, филозофије, белетристике итд. Осим књига, библиотека има и 100 наслова часописа и новина, како оних које су престале са излажењем, тако и оних које периодично излазе. Читаоница са 40 седишта омогућава корисницима и истраживачима несметан рад.

Издавачка делатност Архива у Краљеву започела је 1964. године издавањем првог броја историјске ревије *Наша прошлост*, која је излазила до 1974. године. Због недостатка финансијских средстава, часопис није излазио до 1986. Исте године Архив, заједно са Народним музејем из Краљева објављује први архивско-музејски зборник под истим насловом. До сада је објављено 5 бројева за период 1986–1992. година.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Перуничић, *Једно столеће Краљева (1815–1915)*, Краљево 1966; С. Илић, *Матарушка бања*, туристичка монографија, Краљево 1969; Д. М. Петровић, *Под црвеном заставом* – Крагујевачки пролетаријат у бурној 1920. години, Краљево 1970; М. К. Маликовић, *Рашка и околина*, географско-историјски преглед, Краљево 1971; С. Антољак, *Помоћне историјске науке*, Краљево 1971; *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI век*, I–III, приредио А. С. Аличић (заједно са архивима у Чачку и Ужицу), Чачак 1984, 1985; *Народни устанак и борбе за Краљево 1941. године*, зборник радова са научног скупа, Београд 1985: *Краљевачки батаљон*, зборник сећања. I–II, Краљево 1986; М. Митровић, *Ратним стазама пролетера, Четврти краљевачки батаљон Прве пролетерске бригаде*, илустрована монографија, Београд 1988; *Борбе са главнином немачке групе армија „Е“ на Ибарско-западноморавском правцу у ослобођењу западне Србије 1944. године*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Краљеву 26–27. новембра 1986. године, Београд – Краљево – Чачак 1990; М. Матијевић, *Краљевачки еснафи*, Краљево 1995; Р. Павловић, *Становништво и насеља општине Рашка у функцији привредног развоја*, Београд 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз Историјски архив у Краљеву (1960–1990)*, Краљево 1990; *Водич Историјског архива Краљево*, Краљево 1993; Р. Ристић, *Водич кроз архивску грађу Историјског архива у Краљеву*, Краљево 1993.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 191–202.

Р. Ћирић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРУШЕВАЦ, 37000 Крушевац, Милоја Закића 6, телефон 037/21-685

Историјски архив у Крушевцу је основан решењем Министарства просвете НР Србије 1948. године и то као *Архивско средиште*. Народни одбор среза Крушевац га је, решењем од 20. јуна 1952, преименовао у *Градски државни архив*, а данашњи назив је добио 1. јануара 1956.

У периоду од јула 1962. до јануара 1969. Архив је радио у саставу Установе за музејску и историјско-архивску делатност, заједно са Народним музејем Крушевац.

Од оснивања до данас Архив је променио више локација у граду, а последњих 27 година је смештен у згради Дома синдиката, одакле се 1996. преселио у своју зграду са 430 м^2 корисне површине, у центру града. Поред тога, задржао је депое у згради Дома синдиката од 230 м^2, у непосредној близини нове локације.

Од оснивања Архив је преузео 632 архивска фонда и збирке, што износи око 1 500 дужних метара архивске грађе. Од тога се 470 архивских фондова чува у Архиву, а 162 у Одељењу Архива у Трстенику. Сви архивски фондови су пописани, а за готово све је урађен и сумарни инвентар.

Најстарији документи који се чувају у Архиву су: архивски фонд кожетинске цркве (1834–1932); матичне књиге рођених, венчаних и умрлих (1837–); архивски фонд Начелства округа крушевачког (1839–1921) и појединачни документи из збирке Varia.

Документи су углавном на српском језику, осим матичних књига на црквенословенском, а појединачни документи су на турском, грчком, хебрејском и немачком језику.

Територијална надлежност Архива, од самог оснивања, обухвата општине Александровац, Брус, Варварин, Крушевац, Трстеник, Ћићевац и Ражањ. У периоду од 1963. до 1993. године општина Ражањ је била у надлежности Историјског архива у Нишу.

Архив врши надзор над 577 регистратура (просвета – 68, култура – 15, здравство – 10, социјално – 17, спорт – 17, друштвенополитичке организације и удружења грађана – 54, банке и осигуравајући заводи – 6, органи власти – 33, цркве – 59 и привреда – 298).

Рад Архива се одвија кроз Одељење за сређивање и обраду грађе, Спољну службу, Књижницу и Одељење општих послова.

Библиотека Архива располаже са око 9 000 примерака књига и око 500 наслова листова и часописа који су, као и комплетна архивска грађа, на располагању корисницима.

Издавачка делатност Архива датира од 1966. када је објављена књига Антонија Маринковића *Партизанска техника ОК КПЈ Крушевац 1941–1944*.

У сарадњи са Народним музејем из Крушевца Архив од 1984. периодично објављује *Крушевачки зборник*, у коме се, углавном, објављују радови из области историје и историје уметности који се баве истраживањем и проучавањем Крушевца и околине. Досад су објављене 4 свеске Зборника.

ИЗДАЊА: Б. Илић, *Историја Крушевца 1371–1941*, Крушевац 1971; Б. Перуничић, *Крушевац у једном веку (1815–1915)*, Крушевац 1971; *Симпозијум Раднички покрет и НОБ у крушевачком крају*, Крушевац 1972; Д. Милошевић, *Срби на балканском раскршћу*, Крушевац 1994; *Свет и ми за мир* (зборник), Крушевац 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: О. Петровић, М. Стефановић, Г. Агатоновић, С. Таралић, Г. Величковић и Е. Радојичић, *Водич кроз архивску грађу Историјског архива Крушевац*, Крушевац 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 203–217.

М. Милосављевић-Милосављевић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ЛЕСКОВЦУ, 16000 Лесковац, Раде Свилара 25, телефон 016/29-60

Решењем Савета за просвету и културу НР Србије од 18. августа 1954. основан је архив у Лесковцу под називом *Градска државна архива у Лесковцу* за град Лесковац и срезове лесковачки, јабланички и власотиначки. Архива је почела с радом 1. децембра 1954. у веома скромним условима – у једној гимназијској просторији од свега двадесетак метара квадратних, са једним јединим документом из XIX века. Архив је 1959. године пресељен у просторије бившег Радничког музеја, а назив му је промењен у *Историјски архив у Лесковцу*.

Од мале установе затвореног типа, Архив је убрзо постао установа јавног карактера укључујући се све интензивније у област научноистраживачког рада.

После укидања срезова у СР Србији (1967) функцију оснивача Архива преузела је Скупштина општине Лесковац, уз сагласност општина Бојник, Власотинце, Лебане, Медвеђа и Црна Трава, што је данас територијална надлежност Архива.

Коначно питање смештајног простора решено је 1975. године када је Архиву предата на употребу новоадаптирана зграда.

Основна делатност Архива утврђена је Законом о архивској служби и архивској грађи и Статутом установе. Данас у Архиву постоје: Служба за заштиту архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива (Спољна служба); Служба сређивања и обраде; Информативна служба; Служба коришћења архивске грађе и библиотечког материјала; Служба културно-просветне и образовне делатности; Служба општих послова.

Од оснивања до данас Архив је успео да прикупи и заштити преко 300 архивских фондова који садрже грађу у количини од око 1 000 дужних метара, већином из XX века, а нешто мање из XIX века. Једним делом заступљен је и период НОБ-а и социјалистичке изградње. Архив поседује три лична фонда и четири збирке. Најстарија грађа потиче из половине XVIII века. Чувају се лични фондови, разне збирке, документи из збирке Varia, документи на српском, немачком, енглеском, француском, турском, грчком и бугарском језику.

Архивску грађу је до сада користило преко 600 истраживача, научника и других корисника.

Највећи део архивске грађе је из текстилне индустрије. Ова грађа представља и данас драгоцено богатство за проучавање развоја текстилне индустрије на југу Србије. Такође, сачувана је и архивска грађа из првих послератних година. Из овог периода највреднији су фондови Окружног народноослободилачког одбора Лесковац, као и фондови среских и општинских одбора. Сачувани су и фондови друштвенополитичких организација, привредних предузећа, културних, спортских и просветних установа.

У жељи да архивску грађу приближи јавности, Архив је до сада припремио и поставио 12 изложби са различитом тематиком, за које је коришћена искључиво сопствена архивска грађа.

У Архиву се посебна пажња посвећује изради научно-информативних средстава о архивској грађи. Ради заштите, евиденције и информисања израђују се разноврсна научно-информативна средства о архивској грађи и фондовима: преглед архивских фондова и збирки, белешке о архивским фондовима и збиркама, водич кроз архивске фондове, сумарни, општи и аналитички инвентар.

каталози, регеста, досијеи фондова, предметно-географски индекси и друго.

Архив располаже специфичном приручном библиотеком затвореног типа са богатим књижним фондом периодичних издања, збирком часописа од око 5 000 наслова библиотечких јединица. Библиотека располаже и комплетом локалне штампе, службеним новинама, разним збиркама, енциклопедијама, речницима и сл. Тематски је најзаступљенија историја, а заступљене су и друге области: политика, привреда, судство, здравство, образовање, спорт итд. Библиотечки материјал од оснивања до данас користило је преко 200 истраживача и корисника.

ИЗДАЊА: Ж. Стојковић, Н. Кражић, *Занатство Лесковца* I, *(од почетка до 1944. године)*, Лесковац 1995.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 219–232; З. Цекић, *Четрдесет година у служби истине*, Историјски архив Лесковац, Лесковац 1994, 1–17.

Р.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРАЈИНЕ, КЉУЧА И ПОРЕЧА У НЕГОТИНУ, 19300 Неготин, Бранка Перића 13, телефони 019/512–019 и 513–098; телефакс 019/512–019

Историјски архив у Неготину основан је од стране Савета за просвету, науку и културу Владе НР Србије 26. јуна 1952, а на основу Закона о државним архивима. Савет је за подручје новооснованог архива одредио срезове крајински, кључки и поречки, касније општине Неготин, Кладово и Мајданпек. На основу решења Министарства за културу у Влади Србије, Историјском архиву је од 13. фебруара 1996. припојено Архивско одељење у Бору, тако да данас архив има надлежност у општинама Неготин, Бор, Мајданпек и Кладово.

Архив је по оснивању почео да ради у скученом простору, а 1957. године добио је извесна проширења у улици Бранка Перића, где се и сада налази, која такође нису била задовољавајућа за нормалан рад. Просторне проблеме Архив је решио тек 1972. године. Те године Скупштина општине Неготин доделила је Архиву зграду бившег среског начелства, површине од 470 м^2. Архив је убрзо добио проширење у „старој" згради, површине 150 м^2, те је на основу ранијег простора и новог добио на располагање укупно 770 м^2.

На основу стручних потреба извршена је подела простора и од укупне квадратуре на смештајни простор – депое отпада 420 м^2, канцеларије 250 м^2, архивску библиотеку 60 м^2 и помоћни простор 40 м^2.

У периоду од добијања новог простора извршене су две велике адаптације и реконструкције. У првој обављене су адаптације да би се добио одговарајући смештај и радни простор, а у другој обављена је доградња библиотечког простора. Данас Архив ради у релативно погодним условима и задовољава све критеријуме које архивска струка захтева, у погледу простора, а слично је и када је у питању опрема.

Архив поседује око 580 архивских фондова у укупној дужини од 1 700 метара. Временски распон архивске грађе креће се од 1844. до 1990. године. Најстарији фондови су из области рада окружних и среских начелстава. Архивска грађа је обрађена према стручним правилима архивистичке струке и у целости је доступна стручним и научним радницима. Грађа је архивистички сређена преко 60% и добро је заштићена. У архивским кутијама смештено је око 80% архивске грађе. Убрзано се ради на писању водича кроз архивску грађу.

На основу Закона о културним добрима, Архив врши стручну контролу у око 470 регистратура.

Архив поседује и специјализовану архивску библиотеку у којој има укупно 8 450 наслова. Библиотека је сређена према УДК систему и доступна је јавности.

Поред обраде и заштите архивске грађе и библиотечког материјала, Историјски архив је велику пажњу посветио издавању стручних и научних дела и организовању и одржавању научних и стручних скупова, као и припреми две до три изложбе годишње.

У сарадњи са Балканолошким институтом САНУ, Архив је организовао 12 стручних и научних скупова у Неготину, Мајданпеку и Кладову.

ИЗДАЊА: Т. Станојевић, *Неготин и Крајина од првих трагова до 1958. године*, Неготин 1972; Т. Станојевић, *Неготин и Крајина од 1859–1940. године*, књ. II, Неготин 1980; М. Перић, *Неготин и Крајина – раднички покрет од 1871–1941. године*, књ. III, Неготин 1973; Б. Благојевић, *Неготин и Крајина 1941–1944. године*, књ. IV, Неготин 1988; Б. Благојевић, *Здравство у Неготину и Крајини 1836–1996*, Неготин 1996; Б. Благојевић, *150 година Народне библиотеке у Неготину 1846–1996. године*, Неготин 1996; *Неготинска гимназија 1839–1989* (група аутора: Н. Плавшић, М. Станковић, Б. Благојевић, Н. Рачић и С. Поповић), Неготин 1989; Т. Станојевић, *Хајдук Вељко Петровић у историји и народној традицији*, Неготин 1985. и 1986[2]; П. Милосављевић, *Миша Анастасијевић – дунавски капетан*, Неготин 1983, 1988[2]; Г. Добрашиновић, *Вук у Крајини и Кључу*, Кладово – Неготин 1986; С. Војиновић, *Сима (Милутиновић) у Крајини и Кључу*, Кладово – Неготин 1987; Н. Рачић, *Станко Пауновић Вељко*, Нови Сад 1982; М. Перић, *Хронологија радничког и народноослободилачког покрета у Крајини, Поречу и Кључу 1871–1945*, Неготин 1969: Зборник радова са научних скупова у Неготину и Кладову поводом обележавања 170 година од погибије Хајдук Вељка Петровића и 150 година ослобођења од Турака, Кладово – Неготин 1984; *Старина Новак и његово доба*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 16–17. септембра 1986. године у Доњем Милановцу у организацији Балканолошког института САНУ и Историјског архива Крајине, Кључа и Поречa у Неготину, Београд 1988; Б. Благојевић, *Неготин и Крајина 1941–1944. година*, Неготин 1984; Б. Благојевић, *Неготинска гимназија 1941–1944*, Неготин 1989; Б. Благојевић, *Крајина 1941–1944*, (историјски албум), Неготин 1974; П. Манојловић, *Североисточна Србија – физичко-географске карактеристике*, Неготин 1986; Б. Благојевић, *Здравство у Неготину и Крајини 1836–1996*, Неготин 1996; Б. Благојевић, *Народна библиотека у Неготину 1846–1996*, Неготин 1996.

Поред наведених издатих дела, у Архиву постоје и завршени а необјављени рукописи о значајним личностима, догађајима и већи број монографија села.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 233–249.

Б. Благојевић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ НИШ, 18000 Ниш, Тврђава б.б., телефон 018/21-525; телефакс 018/22-045

Историјски архив Ниш основан је одлуком Министарства просвете НР Србије 1948. године под називом *Архивско средиште у Нишу*, а 12. априла 1967. добија нови назив – *Историјски архив Ниш*.

Архивско средиште отпочиње с радом у згради нишког Учитељског дома. Већ 1949. прелази у доста неподесну зграду бивше Инжињеријске школе у нишкој Тврђави. Зграда је убрзо адаптирана и приближно испуњава услове за смештај архивске грађе.

У депоима Архива смештено је 827 фондова (један породични, два лична архивска фонда, 6 збирки) у дужини од 3 600 метара. Архив поседује и приручну библиотеку од преко 13 000 књига са информативном картотеком. Укупно је сређено 297 фондова и доступни су за истраживање, а остали део је пописан и доступан за коришћење.

Сређени фондови су добили одговарајућа информативна средства у зависности од степена и начина обраде фондова. Архив је издао *Водич кроз архивску грађу Историјског архива Ниш*.

Документи који се налазе у склопу фондова и збирки обухватају временско раздобље од прве половине XVIII века до данашњих дана, а односе се на град Ниш и његову околину. Најстарији документ је бакротиск из 1737. године – тренутак када Турци предају Ниш аустријској војсци, а највећи број фондова је после 1945. Документи су писани на српском језику, а мали део докумената (Varia) писан је на турском језику.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје града Ниша са општинама Гаџин Хан, Бела Паланка, Сврљиг, Дољевац, Мерошина, Сокобања, Алексинац и Ражањ.

Основни задатак Архива од самог оснивања састојао се, пре свега, у прикупљању архивске грађе за историју Ниша, као и у стручној и научној обради и трајној заштити грађе и стављању на располагање корисницима.

На подручју Архива има 2 200 активних регистратура (у Нишу 1 200, Алексинцу 290, Сокобањи 160, Сврљигу 120, Б. Паланци 100, Г. Хану 90, Дољевцу 80, Ражњу 80 и Мерошини 80).

Архив своју делатност обавља преко Службе општих послова, Службе за сређивање и обраду, Службе депоа и фотолабораторије, Службе заштите архивске грађе ван Архива и Информативно-пропагандне службе са приручном библиотеком.

Издавачка делатност Архива је богата: 1982. је штампан *Зборник докумената Начелства среза бањског округа Алексиначког 1836–1914.* и тиме приказан фонд са најстаријим писаним документима у Архиву. Публикован је и каталог *Старе и ретке књиге 1788–1945.* који пружа обавештења о богатом библиотечком фонду и књигама од изузетне вредности и велики број каталога са изложби које је Архив приређивао.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: В. Поповић, Љ. Михаиловић, *Водич Историјског архива Ниш*.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 251–277.

М. Ђенић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ „РАС" У НОВОМ ПАЗАРУ, 36300 Нови Пазар, Ослобођења 41, телефон и телефакс 020/24-252

Скупштина заједнице културе општине Нови Пазар донела је 3. децембра 1975. године решење о оснивању Архивског одељења у Новом Пазару као саставног дела Историјског архива из Краљева са називом *Историјски архив Краљево – Одељење у Новом Пазару*. На седници скупштине Самоуправне интересне заједнице културе општине Нови Пазар од 26. јуна 1980. донета је одлука о оснивању радне организације *Историјски архив „Рас" у Новом Пазару*, који делује као самостална културна институција.

Архив је започео рад у делимично адаптираној згради која је до тада била приватно власништво. Године 1987. извршена је адаптација зграде бившег Општинског суда за потребе Архива. Пресељењем у ову зграду Архив је решио проблем смештаја архивске грађе. Поред тога, Архив данас располаже неопходном техничком опремом, читаоницом и библиотеком са скромним бројем наслова, микрочитачем и другим техничким средствима.

Архив је организација која се бави пословима заштите, прикупљања, сређивања, обраде, коришћења и презентације архивске грађе на подручју општина Нови Пазар, Сјеница и Тутин које покрива својом делатношћу, са основним задатком да прикупи што више архивске грађе за територију коју покрива и да је стручно и научно обради, трајно заштити и стави на располагање корисницима.

На територији коју покрива Архив постоји 248 регистратура, док се у самом Архиву налази 195 архивских фондова и збирки, односно 520 дужних метара архивске грађе. Трећина фондова и збирки је сређена или архивистички обрађена а остали део је пописан па се може лако користити.

Документи који се налазе у склопу фондова су претежно настали после ослобођења Новог Пазара од турске власти 1912. године. Из периода 1912–1944. године сачувано је мало архивске грађе јер су бројни ратови са разарањима, пожари, паљевине, поплаве, пљачке, пустошења, небрига и помањкање свести о значају архивске грађе учинили да је заувек уништено културно благо од велике вредности. Највећи број архивских фондова који се чувају у Архиву су настали у социјалистичком периоду, после 1944. године.

Архив поседује Збирку старих турских докумената која је настала у XIX веку, мада у оквиру Збирке има и докумената који датирају из XVIII па чак и XVII века. Збирка је писана старим турским језиком и није преведена на српски језик.

Послови и радни задаци Архива обављају се у оквиру три радне групе: Заштита архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива; Заштита и коришћење архивске грађе у Архиву; Финансијско-рачуноводствени и општи послови. Ове послове обавља заједничка служба за све институције културе у граду.

Архив је почео да се бави издавачком делатношћу 1994. године. Ради обављања овог посла Архив је успоставио сарадњу са једним бројем спољних сарадника који су, проучавајући архивску грађу која се чува у Архиву, припремили неколико публикација чији издавач је био Архив. Публикације које су издате и које су припремљене за издавање односе се на историју Новог Пазара, Сјенице и Тутина.

ИЗДАЊА: М. Радовић, *Људске и материјалне жртве Новог Пазара и Дежевског среза у Другом светском рату*, Нови Пазар 1994; М. Радовић, *Називи новопазарских улица*, Нови Пазар 1995.

Архив убрзано ради на изради *Водича кроз архивску грађу*.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 191–202.

Р. Вилотијевић

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, 21000 Нови Сад, Дунавска 35, телефон 021/21-244; телефакс 021/ 22-332

Свест о потреби чувања и заштите архивске грађе настале деловањем различитих нивоа власти, од локалне до регионалних, црквених организација, културних и просветних установа, удружења и других облика организовања, на територији данашње Војводине, постоји од половине XVIII века. Тада почиње формирање првих архива жупанија, округа, градова и других насеља, правосудних и војних административних целина, и израда првих пописа постојеће грађе. Архивска грађа чувала се најчешће у објектима и просторијама у којима су радили и њени ствараоци. При магистратима морала је бити и посебна соба за чување архивске грађе. Тада су архиви служили првенствено потребама администрације, то су била места где се чувају документи који у одређеним приликама могу послужити као доказ о стеченим правима над имовином или неким другим животним чињеницама. Њихово осамостаљивање из оквира администрације у којима су настали у засебне установе почиње крајем XVIII века. Најзначајнији и по обиму највећи били су архиви жупанија, бискупија, православних епархија и великих манастира. Са изузетком Патријаршијско-митрополијског архива у Сремским Карловцима (данас Архив САНУ) Срби у Војводини нису имали архив који је прикупљао, чувао и сређивао архивску грађу.

Потреба за оснивањем посебне архивске установе у којој ће се прикупити и чувати архивска грађа са територије Војводине постојала је дуго времена, али тек на иницијативу управника Државне архиве у Београду, Ристе Ј. Одавића, основана је *Државна архива у Новом Саду* 1926. године. Одавић је јануара 1925. боравио у Новом Саду и прикупио податке и грађу на основу које је предложио Министарству просвете Краљевине СХС оснивање архива у Новом Саду, образлажући то великим бројем значајних архивских фондова који су чувани на територији Војводине.

Државна архива у Новом Саду основана је декретом Министарства унутрашњих послова од 5. августа 1926. са задатком да прикупља и обрађује архивску грађу са подручја тадашње Војводине – Баната, Бачке, Срема и Барање. За архивара је постављен др Димитрије Кириловић, тада помоћник секретара Матице српске, а претходно асистент на Филозофском факултету у Скопљу. Било је великих проблема око смештаја, тако да новопостављени архивар није могао да одмах отпочне рад. Први документ отпремљен је из нове установе тек 14. септембра 1926. У допису са бројем 1, упућеном управнику поште и телеграфа, Кириловић каже: „Част ми је известити Вас да је у Новом Саду отворена Државна архива... Уједно Вас молим да изволите сву пошту која за Архиву долази упућивати на Просветни инспекторат (Футошки пут 77), где је Архива привремено смештена".

Са великим ентузијазмом Кириловић је кренуо да прикупља „све оне жупанијске, општинске, војне, судске, школске, црквене и приватне архиве које се налазе на територији Војводине, како би се архивски материјал, разбацан по разним надлештвима, спасао од пропадања и постао приступачан истраживачима".

У згради Просветног инспектората (где су се налазиле и Женска учитељска школа и Трговачка академија) Архива је добила само две просторије, иако је Кириловић тражио цео спрат са 30 соба. Већ 14. децембра 1926. Кириловић је ангажовао великог познаваоца архивске грађе на терену и познатог историчара др Алексу Ивића да сачини извештај о стању жупанијских и градских архива у Војводини. У допису проширеном Градском савету у Новом Саду од 15. децембра 1926. Државна архива је обавестила да је сместила „онај архивски материјал, који је на основу склопљене конвенције од 1924. између наше Краљевине и Мађарске пренет из Будимпеште, а односи се на Војводину". Постављен је и захтев да се и историјски део архиве града Новог Сада пренесе у нову установу, јер је смештен у неодговарајућим просторијама, „на тавану и у подруму Градске куће".

Упорним вишегодишњим радом Архива је успела да у Нови Сад пренесе архиве Бачко-бодрошке жупаније из Сомбора, Торонталске жупаније из Великог Бечкерека (Петровграда) и Тамишке жупаније из Вршца. Кириловић је тих година као члан државне комисије за реституцију архивског материјала војвођанске провенијенције из Мађарске, Аустрије и Румуније покушао да што више драгоцене грађе пренесе у Нови Сад. Сав тај обимни и тако значајан посао Кириловић је урадио готово сам. Наиме, до окупације Југославије 1941, значи за првих 15 година рада, у Архиви је највише било запослено три радника (и то заједно са управником).

Због потребе за већим простором, Државна архива је 1934. из Новог Сада пресељена у Петроварадин, где је у згради бившег Петроварадинског магистрата (Јелачићева 8) добила 15 просторија. Нажалост, већи део тог простора није испуњавао ни минималне услове за рад и чување архивске грађе.

Упркос честом неразумевању природе посла и значаја који Државна архива има, малог броја запослених, без средстава за откуп и одговарајуће плате стручњака, она је успела да прикупи вредну грађу која је већим делом била мало позната нашој науци и истраживачима.

За време рата усташе и Немци су Архиву из Магистрата преселили у зграду преко пута. Уз помоћ Рудолфа Шмита, бившег службеника Архиве, Немци су велики део драгоцене архивске грађе однели у Беч и Чехословачку (највише је однесено грађе везане за Банат у XVIII веку). Велики део архивске грађе уништен је пресељењем у неодговарајуће просторе Петроварадинске тврђаве, где се Архива налазила од 1943. до 1945. године.

Колико је архивске грађе опљачкано и однето тешко ће моћи да се утврди, јер због малог броја запослених стручњака нису урађени детаљни пописи примљене грађе. На основу изјава сведока, у сачуваној грађи остало је забележено да је у пролеће 1941. однето 7 вагона пробране архивске грађе у Архив Министарства војске у Бечу. Сам Рудолф Шмит је по сопственом признању однео у чешке Судете два вагона грађе (126 сандука „разног архивског материјала"). Укупно, опљачкано је 20 вагона архивске грађе, а после рата враћен је у земљу незнатан део, свега један вагон архивске грађе.

После Другог светског рата архивска грађа је била у врло лошем стању. О томе сведочи драматичан извештај од 10. јануара 1947. тадашњег управника др Марка Малетина: „У току окупације Државна архива за Војводину тешко је оштећена, неколико пута је пресељавана из једне зграде у другу, а те сеобе вршене су без икакве пажње, грубо и дивљачки: грађа је бацана, лопатама и вилама грабљена и при том растурана и разбацивана, тако да је сва грађа расута, а много грађе је при томе и упропашћено. Затим, Немци и усташе су доста грађе однели, а не зна се ни ко је однео ни куда је однесена. Најзад, велики део материјала је дивљачки уништен". Управник Малетин је даље наводио да је грађа после ослобођења била у очајном стању: „Сва је расута и измешана, изгужвана и испрљана. Она чини брда изгужване прљаве хартије коју треба претходно очистити, исправити, испеглати да би се уопште могло приступити стручном сређивању".

Даље пропадање архивске грађе Државне архиве, смештене у казаматима Петроварадинске тврђаве, спречио је проф. Васа Стајић, који је после ослобођења послао проф. Младена Лесковца да стави катанце на улазе и заштити грађу од да-

љег уништавања. Грађа је 1946. пресељена у сутеренске просторије Бановине, тадашњег Главног народноослободилачког одбора Војводине (данашње зграде Извршног већа Војводине), где је остала све до 1956. године.

Крајем августа 1946. за управника је постављен дотадашњи архивар др Марко Малетин, а установа добија ново име – *Војвођанска архива*, на предлог Васе Стајића. Мањи део грађе прикупљене до 1941. је сачуван, дуготрајним радом, уз повећање броја запослених на десет радника, а оно што је остало доведено је у стање да се може отпочети стручна обрада и коришћење у научне сврхе. На предлог Конференције архивиста 1951. дат је нов назив установи – *Државна архива АП Војводине*.

Грађа се налазила у влажним сутеренским просторијама зграде Бановине, где је трећина докумената лежала на поду, јер на дрвеним полицама није било места. Зато је одлучено да се Архива пресели у Сремске Карловце у зграде Патријаршијског двора и Народних фондова. Сеоба је обављена од септембра до новембра 1956. године. Грађа донесена у Зграду фондова, 1959. је пресељена у некадашњи Магистрат, преко пута Гимназије. Тек у Карловцима омогућени су бољи услови за чување и обраду архивске грађе и њено сређивање по фондовима. Почетком 1957. установа поново мења име и постаје *Историјски архив АП Војводине*. Тада је у Архиву већ било 20 стално запослених и седам хонорарних радника, да би се тај број крајем 1964. повећао на 34 стална и 15 хонорарних сарадника. Одлуком ПИВ-а од 21. децембра 1967. ради рационализације рада и коришћења архивске грађе Архиву се припојио *Пољопривредни архив* са осам запослених (Пољопривредни архив у Новом Саду, као наследник *Задружног архива*, основан је 3. децембра 1962, а почео је с радом 1. маја 1963. године). У то време је Архив имао 59 депоа на површини од 1 522 $м^2$, са 5 147 дужних метара архивске грађе.

Приликом доношења новог Статута Архив је јануара 1970. добио ново име – *Архив Војводине*, како се назива и данас. До 1973. године на архивску делатност у Војводини примењиван је Закон о архивима СР Србије, а те године је Скупштина САП Војводине донела покрајински Закон о архивској грађи којим су регулисани статус и функција Архива Војводине. Он је постао установа од посебног друштвеног интереса, а његов оснивач је Скупштина Војводине. Непосредни надзор над радом вршио је Покрајински комитет за образовање и културу, а финансирање је ишло преко СИЗ-а културе Војводине.

Архив Војводине је 1970. и статутарно регулисао начин и организацију обављања матичних функција према осталим регионалним архивима у Војводини. Тих година постигнути су запажени резултати у заштити и обради архивске грађе. Број стручних радника и архивиста са положеним стручним испитом растао је тако да је 1986. било 57 запослених. Тада је Архив располагао са 7 063 дужна метра архивске грађе. Поводом 60-годишњице постојања Архив Војводине је 16. јула 1986. одликован Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима.

Све већи прилив грађе диктирао је потребу да се Архив пресели у наменску зграду, опремљену савременом опремом и одговарајућим условима за обраду и коришћење архивске грађе. Крајем 1988. сви фондови и збирке пресељени су у Нови Сад, у зграду старог затвора, адаптирану за потребе савремене архивске службе, са преко 4 000 $м^2$ депоа. Грађа је смештена на металне полице и покретне електричне „возове". Један део грађе морао је бити пренесен у конаке манастира Беочина где Архив чува део мање важне грађе. Нова зграда Архива свечано је отворена 27. априла 1989.

После више сеоба и потуцања по таванима и подрумима, изузетно значајна архивска грађа коначно је добила одговарајући простор, у којем ће моћи да се одговори савременим захтевима на заштити, обради и коришћењу грађе. Ова установа је данас архив општег типа, у којем се чува скоро 12 000 дужних метара архивске грађе у 490 фондова и збирки, настале у распону од прве половине XVI века па до данас. Архив врши и надзор над радом 250 регистратура. Обавља и заштиту архивске грађе настале радом покрајинских и других државних органа, установа и предузећа, према којима Покрајина врши права и дужности оснивача, као и друштвенополитичких организација и удружења основаних за територију Војводине, грађанско-правних лица и истакнутих личности.

Основним планом делатности Архива обухваћени су следећи послови: заштита регистратурског материјала и архивске грађе ван Архива, пријем и преузимање архивске грађе, сређивање регистратурског материјала и обрада грађе са излучивањем безвредног материјала, израда и публиковање научно-информативних средстава, коришћење архивске грађе, одабирање и публиковање грађе, послови техничке заштите грађе (микрофилмовање, копирање, конзервација и књиговезачки послови), међународна сарадња и културно-просветна делатност. У Архиву Војводине запослено је данас 45 радника.

После Другог светског рата Архив је објавио више од 90 књига, каталога изложби и научно-информативних средстава. Аутори његових издања су познати историчари и истраживачи архивске грађе (Дака Поповић, Миховил Томандл, Јован Савковић, Никола Милутиновић, Арпад Лебл, Никола Петровић, Никола Радојчић, Данило Кецић, Славко Гавриловић, итд.). У оквиру едиције

Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине – Зборник државних архива Војводине 1954. године објављено је 7 књига а у оквиру *Посебних издања* 1956. објављена је књига Николе Радојчића *Из прошлости Војводине*. Од 1958. почело се са објављивањем едиције *Грађа за историју народа Војводине* (од 1970. заједно са Историјским институтом за изучавање историје Војводине и Музејем револуције из Новог Сада) у оквиру које је објављено 18 књига. Велика пажња посвећује се и објављивању научно-информативних средстава, тако да је до сада изашло 60 књига.

Библиотека Архива Војводине садржи преко 30 000 књига и часописа, међу којима се налазе и изузетно ретке књиге из XVII и XVIII века.

Од фондова и збирки у Архиву Војводине најзначајнији су следећи: Илирска дворска комисија – Депутација (1745–1777), Илирска дворска канцеларија – Беч (1771–1792), Бачко-бодрошка жупанија (1699–1918), Тамишка жупанија (1779–1918), Торонталска жупанија (1779–1918), Земаљска управа за Српско Војводство и Тамишки Банат (1849–1861), Народна управа за Банат, Бачку и Барању (1918–1919), Краљевска банска управа Дунавске бановине (1929–1941), Државно правобранилаштво (1919–1941), Врховни суд Војводине (1945–1992), Друштво за Српско народно позориште (1861–1941) и др.

У Архиву се чувају различити фондови многобројних културних и научних установа, социјално-здравствених установа, привредних удружења, земљорадничких задруга, савеза и удружења, друштвенополитичких организација, друштава и удружења, синдиката, сталешких корпорација, хуманитарних, спортских и културно-просветних друштава, верских установа и организација, затим 11 збирки (Милекићева, Сергеја Максимова и др.) и неколико личних фондова (Петра Момировића, вајара Паје Радовановића, Д. Чолића, итд.).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Д. Поповић, *Панчево у српском покрету 1848–1849*, Нови Сад 1954; Н. Радојчић, *Из прошлости Војводине*, Нови Сад 1956; С. Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804–1815*, Сремски Карловци 1965; Н. Петровић, *Светозар Милетић и Народна странка, Грађа 1860–1885*, књ. I–II, Сремски Карловци 1968. и 1969; С. Гавриловић и Н. Петровић, *Темишварски сабор 1790*, Сремски Карловци – Нови Сад 1972; Ј. Попов, *Главни НОО Војводине 1943–1945*, Сремски Карловци – Нови Сад 1977; *Водич кроз архивске фондове Архива Војводине*, I–IV (1994), Сремски Карловци – Нови Сад 1977; *Земаљска управа за Српско Војводство и Тамишки Банат, Аналитички инвентар*, књ. I–XV, Сремски Карловци – Нови Сад 1978–1996; *Бачко-бодрошка жупанија, Сомбор (1688–1849), Каталог одабраних регеста*, књ. I–VII, Сремски Карловци – Нови Сад 1987–1996; Ј. Х. Швикер, *Историја унијаћења Срба у Војној Крајини*, Нови Сад 1995.

ЛИТЕРАТУРА: *Водич кроз архивске фондове Архива Војводине*, књ. I, Сремски Карловци 1977; К. Чехак, *30 година архивске службе у САП Војводини и 50 година Архива Војводине*. Годишњак ДИВ, Нови Сад 1976, 41–49; *Споменица Архива Војводине 1926–1986*, Нови Сад 1986; С. Радовановић, *Шездесет година рада Архива Војводине*, Архивски преглед 1–2 (1986), Београд 1988, 71–77; П. Станојевић, *Архив Војводине*, [*Одредница у*] *Енциклопедија Новог Сада*, књ. I, Нови Сад 1992, 250–253; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 29–80..

П. Станојевић

ЗАДРУЖНИ АРХИВ ВОЈВОДИНЕ видети **АРХИВ ВОЈВОДИНЕ**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У НОВОМ САДУ, 21131 Петроварадин, Тврђава 7 и 9, телефон 021/432-214; телефакс 021/431-752

Историјски архив у Новом Саду основан је решењем Народног одбора града Новог Сада од 21. маја 1954. под називом *Градска државна архива*. Обухватао је подручје града Новог Сада и срезова: новосадског, жабаљског и бачкопаланачког. Свој рад Архив је започео у згради Градског народног одбора у Новом Саду, да би 23. новембра 1954. добио посебне просторије на Петроварадинској тврђави, где се налази и данас. У овом оснивачком периоду Архив је имао свега 3 радника.

Од 1956. назив Архива је промењен у *Државни архив среза Нови Сад*. Овај назив је задржан све до 1965, када је на седници Радне заједнице Архива од 16. априла донета одлука да Архив промени назив у *Историјски архив у Новом Саду*. Одлука је потврђена актом Покрајинског секретаријата за културу АПВ, Нови Сад од 24. маја 1965. Овај назив Архив је задржао све до данашњих дана.

Архив поседује око 4 000 дужних метара архивске грађе на чувању у депоима. Документи који се налазе у склопу фондова и збирки обухватају временско раздобље од средине XVIII века до данашњих дана, а односе се на територију града Новог Сада и његову околину. Најстарији а уједно и највреднији фонд је Магистрат слободног краљевског града Новог Сада, који обухвата период од 1748. до 1918. Из овог најстаријег периода за време Аустрије и аустроугарске власти, Архив је успео да прикупи преко 60 фондова. Сви фондови из овог периода су делимично оштећени и са некомплетном архивском грађом. Већина ових

фондова је сређена и доступна за коришћење. Поред фондова управе, у овом периоду Архив поседује фондове школа, судова и јавних бележника. Документи су писани на латинском, немачком и српском језику.

За период између два рата Архив је прикупио око 100 фондова архивске грађе. Углавном су то фондови управе, судова, школа, јавних бележника, а мањим делом привредни фондови. Готово сви фондови из тог периода су сређени регистратурски и могу се користити.

Највише грађе Архив има из периода социјалистичке Југославије, и то преко 500 фондова. И за овај период карактеристично је да су управни фондови највећи. Поред управних фондова има школских, судских и привредних. Архив је напунио своје депое привредном грађом нарочито у периоду када је Пољопривредни архив престао да ради и део својих архивских фондова предао Новосадском архиву. Већина архивских фондова из тог периода је регистратурски сређена и доступна за коришћење.

Историјски архив у Новом Саду има положај међуопштинског архива и своју делатност врши на територији девет општина: Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Жабаљ, Врбас, Нови Сад, Сремски Карловци, Темерин и Тител. Архив врши надзор над грађом у 1600 регистратура (просветних, културних, здравствених, социјалних, спортских, банака и осигуравајућих завода, органа власти и привредних). Укупно има евидентираних 2 047 регистратура, од тога је 1600 активно.

Основна делатност Архива утврђена је његовим актом о оснивању и Статутом. Према Статуту постоје следеће организационе јединице: Заштита архивске грађе и регистратурског материјала ван Архива; Послови у депоу Архива; Одељење сређивања и обраде архивске грађе са израдом сумарних инвентара; Одељење израде аналитичких инвентара; Центар за документацију и информисање; Заједнички послови.

Архив има и библиотеку са преко 4 000 библиотечких јединица.

ИЗДАЊА: Архив је започео са издавањем – публиковањем 1980. До сада су објављене 22 свеске аналитичких инвентара и то: *Магистрат слободног краљевског града Новог Сада (1748–1918); Градско поглаварство Нови Сад (1919–1941); Срески комитет СКС; Срески комитет Савеза омладине Нови Сад; Срески одбор ССРН Нови Сад.*

ЛИТЕРАТУРА: *Водич кроз архивске фондове Историјског архива Нови Сад*, Сремски Карловци 1981; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 121–151.

В. Пушкар

МАТИЦА СРПСКА – РУКОПИСНО ОДЕЉЕЊЕ, 21000 Нови Сад, Матице српске 1, телефон 021/28-917; телефакс 021/28-901

Рукописно одељење Матице српске је настајало и развијало се заједно са целом Матицом. Грађа која се у њему чува, обрађује и ставља на увид истраживачима прикупља се још од самог оснивања Матице српске 1826. године. Она је потицала, као што и данас потиче из аутентичне документације настале у делатности саме Матице српске, из рукописа и преписке некадашњих и данашњих прегалаца српског народа на књижевном, културном и национално-политичком раду, из различитих других сведочанстава (укључивши фотографије и географске карте) о животу српског и других народа на војвођанском и ширем југословенском простору. Ова вредна и по количини импозантна грађа, прикупљала се у Матици српској постепено, деценијама, без стручне спецификације и архивистичке обраде. Све до 1945. године она није била издвојена у посебну установу у оквиру Матице српске, и није представљала отворени архив, мада су је већ у међуратном раздобљу користили истраживачи.

После Другог светског рата пришло се систематској и интензивној архивистичкој обради грађе прикупљене у Матици. У том циљу у Матици је основан *Одсек за грађу и рукописе*, који је деловао, најпре, у саставу Библиотеке Матице српске, а касније Књижевног одељења Матице српске. Године 1961. овај Одсек се, одлуком надлежних органа Матице српске, претворио у Рукописно одељење, као једно од Матичиних одељења, са стално запосленим стручним кадром. Од тада па до данас, Рукописно одељење је прави, за истраживаче отворени архив, са стручном (архивистичком) обрадом грађе.

Грађа Рукописног одељења разврстана је у један фонд и три збирке, али је веома разноврсна по пореклу, тематици и карактеру.

Једини архивски фонд Рукописног одељења јесте Архив Матице српске. То је писмена документација настала у току дуге Матичине делатности (од њеног оснивања до наших дана). Ова документација је смештена у 284 кутије са преко 100 000 докумената, али није архивистички још обрађена, иако је прегледно регистратурски сређена по појединим радним телима Матице српске, по годинама и бројевима докумената. Стога је она сасвим доступна истраживачима. У њеном саставу изузетну вредност имају записници – протоколи Матичиних радних тела па се зато посебно архивистички обрађују и подешавају за компјутерску обраду и коришћење. Израда предметних регистара ових записника је обављена за период 1826–1864.

Међу збиркама посебан значај има *Збирка писама.* У њој се налази 57 370 архивистички обрађених писама. Реч је о писмима више стотина веома значајних личности културног и политичког живота Срба у XIX и XX веку. Њихова преписка садржи драгоцена сведочанства о личностима, догађајима, идејама, односима, приватном и породичном животу и другим приликама у културној, друштвеној и политичкој историји Срба током последња два столећа.

Ова збирка се путем откупа, поклона и завештања стално повећава. Њена документација се дели у две скупине. Прву скупину чине запечаћена писма завештана Рукописном одељењу, са захтевом да се њиховој обради и коришћењу може приступити тек после смрти дародаваца. Другу и већу скупину представљају писма добијена или откупљена последњих година, чија је обрада у току.

Обрада ове збирке писама састоји се у изради каталога (картотеке) по адресанту и адресату, као и изради регистра свих личних имена која се помињу у писмима.

Збирка рукописа (манускрипата) Рукописног одељења састоји се од две скупине грађе. Прву, већу и вреднију, сачињава (тренутно) 18 200 оригиналних рукописа, а другу 2 000 фото и ксерокопија разних рукописа из других архива. Ове две скупине су раздвојене и посебно обрађене у својим посебним каталозима.

Иначе, ова збирка је тематски разноврсна. Садржи рукописе из разних дисциплина (књижевности, историје, социологије, политике, теологије итд.). У хронолошком погледу ови рукописи потичу из XVIII, XIX и XX века. Писани су на више језика (српском, немачком, мађарском, латинском и новолатинском, италијанском, француском, чешком и словачком).

Обрада рукописа је у виду именског каталога (аутор, истављач) и предметног каталога. И ова збирка грађе, односно документације попуњава се поклонима и откупима.

Збирка фотографија садржи око 16 000 фотографија различитих раздобља од почетка дагеротипије до наших дана. Највећа вредност ове збирке је у тематској разноврсности и изузетној илустративности већине фотографија за стицање представа о разним личностима и догађајима током протеклих 100–120 година.

Територијална надлежност архива, односно Рукописног одељења је ужа и шира. У ужем смислу ограничена је искључиво на Матицу српску. Зато се и сматра с правом да је Рукописно одељење Матичин архив, али то подразумева и цео српски етнички простор као ширу територијалну надлежност Рукописног одељења, јер Матичини сарадници потичу са тог целог простора, а они су били, и даље ће бити, творци архивског блага смештеног у Рукописном одељењу.

Основна делатност Рукописног одељења одређена је начелно Законом о Матици српској и поближе Матичиним интерним прописима, а састоји се у систематском прикупљању архивске грађе о Матици, њеној стручној и научној обради, трајној заштити и стављању на располагање корисницима.

Прикупљање грађе о Матици подразумева делатност у ужем и ширем смислу. Заправо, та двојност је условљена организационом структуром Матице српске, јер њој „припадају" следеће, током времена de facto осамостаљене „куће": Библиотека Матице српске, Галерија Матице српске и Издавачко предузеће Матице српске, па је, сходно позитивним прописима, Рукописно одељење дужно да преузима и њихове архивалије, што је за сада веома отежано и практично неостварљиво услед недовољних смештајних могућности.

Рукописно одељење још делује на застарели начин. Извршена је каталогизација његовог архивског блага по ствараоцима, што ипак омогућава пружање солидних услуга истраживачима, али би тај посао био кудикамо ефикаснији да је спроведена компјутерска обрада.

Поред основне архивистичке делатности, Рукописно одељење има развијену издавачку делатност. Од 1967. при овом одељењу постоји пројекат Библиографије и из пројекта произашла истоимена едиција. Концепт истраживачког и издавачког плана обухвата следеће правце и области: Библиографије монографског типа о класицима српске књижевности; Библиографски садржаји књижевних часописа и листова; Библиографије књижевних (и историјских) контаката нашег и других европских народа; Библиографије књижевно-научних институција и друштава.

У оквиру Рукописног одељења покренута је 1985. периодична публикација *Свеске Матице српске* у четири серије. У овим публикацијама објављују се грађа и прилози из књижевности и језика, друштвених наука, уметности и природних наука.

Поред тога, из ризница Рукописног одељења архивисти објављују одговарајућу грађу поводом књижевних јубилеја, а раде и на припреми за штампу информативних средстава Одељења.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Малетин, *Садржај летописа Матице српске 1825–1950* I, Нови Сад 1968; В. Зеремски, *Библиографија Вељка Петровића*, Нови Сад 1969; В. Зеремски, Ђ. Љубибратић, М. Чурчић, *Седмица – Садржај и предметни регистар*, Нови Сад 1972; И. Веселинов, Т. Петровић, *Библиографија Бранка Радичевића*, Нови Сад 1974; М. Малетин, С. Марић, Д. Вртунски, *Садржај летописа Матице српске 1825–1950* II, Нови Сад 1976; Ђ. Љубибратић, *Матица – Садржај и предметни регистар*, Нови Сад 1976; С.

Трећаков, *Садржај летописа Матице српске 1951–1960*, Нови Сад 1977; С. Паланчанин, *Руско-српскохрватска књижевна библиографија од 1918–1941*, Нови Сад 1979; Ђ. Љубибратић, *Садржај часописа Млада србадија*, Нови Сад 1982; С. Трећаков, *Садржај летописа Матице српске 1961–1970*, Нови Сад 1984; П. Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике 1945–1975*, Нови Сад 1984; И. Веселинов, *Даница – Садржај и предметни регистар*, Нови Сад 1984; Т. Милитар, *Садржај Заставе 1871–1875*, Нови Сад 1985; И. Веселинов, *Јавор I – Садржај по ауторима*, Нови Сад 1987; А. Васић, *Вила – Садржај и предметни регистар*, Нови Сад 1987; И. Веселинов, *Јавор II – Предметни регистри*, Нови Сад 1989; Ђ. Љубибратић, *Стражилово I – Садржај по ауторима*, Нови Сад 1989; П. Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике 1976–1985*, Нови Сад 1990; Ђ. Љубибратић, *Стражилово II – Предметни регистар*, Нови Сад 1992; И. Кефер, М. Веселиновић Шулц, *Јужнословенски народи у мађарској периодици 1780–1800*, I том, Нови Сад 1993; С. Трећаков, В. Шовљански, *О Црњанском – архивалије*, Нови Сад 1993.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: В. Михаиловић, С. Лалић, *Архивски фондови у Војводини*, Нови Сад 1962; *Рад Матице српске*, Нови Сад, годишња публикација.

ЛИТЕРАТУРА: Ж. Милисавац, *Историја Матице српске 1826–1864*, Нови Сад 1986; Т. Милитар, *Архива Матице српске*, Нови Сад 1951; В. Михаиловић, С. Лалић, *Архиви и архивска служба Војводине*, Нови Сад 1962; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 297–301.

Н. Гаћеша

ПОЉОПРИВРЕДНИ АРХИВ У НОВОМ САДУ видети **АРХИВ ВОЈВОДИНЕ**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ПАНЧЕВУ, 26000 Панчево, Немањина 7, телефони 013/517-344, 517-348; телефакс 013/518-421

Архивско подручје у Панчеву основано је на основу одлуке Градског извршног одбора АПВ, Одељења за просвету, од 2. новембра 1946. Тада је Војводина била подељена на девет архивских подручја.

Архив у Панчеву основан је решењем ГИО АПВ 1947. године када је постављен руководилац архивског подручја са седиштем у Панчеву. Панчевачко архивско подручје обухватало је град Панчево и срезове: панчевачки, алибунарски и ковачички.

Када су уместо архивског средишта основани градски државни архиви, *Архивско средиште у Панчеву* прерасло је у *Градску државну архиву* решењем Министарства просвете НР Србије од 12. јануара 1952. Иако је добио назив Градска државна архива надлежност остаје иста и обухвата поменуте срезове.

Новом административном поделом надлежности између срезова 1957. панчевачко архивско подручје проширује се на територију среза ковинског. Од 1957. Архив мења назив у *Државни архив Панчево*. Укидањем срезова гаси се делатност среских установа и Архив постаје покрајинска установа.

Од 1967. Архив постаје међуопштинска установа коју финансирају општине Панчево, Ковин, Ковачица, Алибунар и Опово, а право оснивача над Архивом врши Скупштина општине Панчево. Од 1991. Архив Панчева постаје републичка установа у области културе.

Првобитно Архив је био смештен у згради Градског народног одбора, а 1951. пресељен је у зграду Српске православне црквене општине. Када је 1965. зграда Магистрата уступљена културним установама (Архиву, Музеју и Библиотеци) Архив задржава просторије у старој згради и добија нове у згради Магистрата.

Од 1979. Архив је пресељен у зграду бивше касарне, где се и сада налази. Пресељењем у нову зграду решено је питање простора и смештаја грађе. Архив има читаоницу са библиотеком и микрочитачем.

Архив има 787 фондова чији документи заузимају око 8 300 метара дужних, од чега је 5 личних и породичних фондова и 6 збирки.

Урађено је 647 сумарних инвентара. Издат је *Водич кроз архивске фондове Архива у Панчеву* 1973, у издању Заједнице архива Војводине Сремски Карловци. Архив је учествовао у припреми публикације *Архивски фондови и збирке у СФРЈ, САП Војводина* коју је издао Савез друштава архивских радника Југославије, Београд 1977.

Архивска грађа у Архиву обухвата период од друге половине XVIII века па све до данас. Најстарија грађа је фонд Немачко-банатски граничарски пук бр. 12 почев од 1765. године. Највећи део грађе Архива чини грађа која је настала после 1944. Сва архивска грађа садржи податке о економској, социјалној, политичкој и културној историји Панчева и његове околине. Документи су писани на српском, мађарском, немачком, румунском и словачком језику.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје општина Панчево, Алибунар, Ковин, Ковачица и Опово.

Архив врши надзор над 1500 регистратура (привредна предузећа, органи власти, банке и осигуравајући заводи, друштвенополитичке организације и удружења, спортске, просветне, културне, здравствене и социјалне установе).

Основни задатак Архива је заштита архивске грађе, прикупљање, сређивање, обрада грађе и стављање на коришћење корисницима. У Архиву постоје следеће службе: Служба за опште послове; Служба за заштиту грађе; Служба за коришћење грађе и документацију; Служба за фондове у Архиву.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Архив Панчева издаје периодичну публикацију *Информатор* од 1963. Излазио је у почетку заједно са Архивом Беле Цркве, а од 1965. Архив Панчева самостално издаје *Информатор* као прилоге за Монографију Панчева и околине. До сада су изашле 24 свеске. Поред тога Архив је издао посебна издања: *Синдикални покрет у Панчеву 1873–1964*, Панчево 1977; Ј. Дукуљев, Е. Хеш и др., *Рибарење у Панчеву*, Панчево 1978; Ј. Дукуљев, Е. Хеш и др., *Д. Ранков: Улице и тргови Панчева*, Панчево 1982; Б. Дамјанов, Е. Хеш, *Преглед развоја занатства на подручју Удружења занатлија Панчева, Ковачице и Алибунара 1795–1985*, Панчево 1985; М. Тодоровић, *Стратиште код Панчева – гробница десет хиљада родољуба*, Панчево 1985; *Хемијска индустрија „Панчево"*, Панчево 1987; М. Стојковић, *Месне заједнице 1963–1983*, Панчево 1987; Л. Фелдеши, *Стрељачка дружина Панчево 1813–1988*, Панчево 1988; М. Тодоровић, *„Аврашевић" Културно-уметничко друштво*, Панчево 1987; С. Милекер, *Историја града Панчева* – репринт, Панчево 1994; Л. Илић, *Историјска скица царско-краљевског војног комунитета Панчева*, превод са немачког, Панчево 1995; С. Милекер, *Историја банатске војне границе 1764–1873*. – репринт, Панчево 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз архивске фондове Архива у Панчеву*, Панчево 1973.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 153–181.

С. Петровић

МЕЂУКОМУНАЛНИ АРХИВ ПЕЋ (ARKIVI NDËRKOMUNAL PEJË), 38300 Пећ, Боре Вукмировића 13, телефон 039/31-157

Архив је основан решењем Скупштине општине Пећ од 30. октобра 1968. Формиран је под називом *Међукомунални архив*, са делатношћу која се обављала на територији општина Пећ, Клина и Исток. Формирањем посебних архива у Истоку и Клини 1989. године, Архив врши заштиту архивске грађе само на територији општине Пећ. Најновијом територијалном организацијом архивске мреже у Србији делатност Архива у Пећи обухвата територију Пећког округа, а то су општине Пећ, Исток, Клина, Дечани и Ђаковица.

Архив у Пећи смештен је у објекту који испуњава услове савремене архивистичке делатности. У згради Архива налази се осамнаест просторија укупне површине од 450 м^2, од тога су пет радних, девет просторија депоа, сале за библиотечку и културну делатност и помоћне просторије.

Архивска грађа смештена у депоу Архива састоји се од 56 фондова дужине око 350 метара. Поред овог, служба Архива води евиденцију и врши надзор над 95 регистратура код којих се чува велика количина грађе и регистратурског материјала. Велика количина архивског материјала, власништво општине и среза Пећ, нестала је у пожару 1959. године. Уништен је материјал који би данас био драгоцен за архивска и историјска истраживања овог подручја.

Сада се у Архиву чува грађа настала највећим делом после рата (1945) а сасвим мањи део чини старија архивска грађа. Архивски материјал који се чува обилује документима економског, социјалног, политичког и културног садржаја који су од великог значаја за проучавање савремене историје становништва бившег среза Пећ, општине Пећ, односно дела Метохије. Архивска грађа користи се за научноистраживачки и стручни рад од стране научних, стручних радника, публициста, студената, затим за административне и практичне потребе институција, радних организација, државних органа и за приватно-правне сврхе.

Најзначајнији документи који се чувају у Архиву су: Документација Метохијске Банке од 1921. до 1927. године; Документација о раду школа у Пећи у периоду од 1919. до 1941. године; Документација о раду школа у Пећи у ратном периоду 1941–1945. година; Несређена документација општине Пећ из 1936. године; Документација Народног одбора среза Пећ до 1945. године; Документација Народног одбора општина Пећ и Клина у периоду 1945–1974. година.

У циљу испуњавања основних услова и захтева архивске службе, Архив у Пећи прилагодио је унутрашњу организацију рада условима који постоје, а у складу са Статутом и законским прописима. Организациону структуру Архива чине Спољна служба депоа и заштите грађе и Служба општих послова.

Издавачка делатност Архива не постоји због недостатка одређеног стручног кадра који би се бавио овом делатношћу. Кориснике архивске грађе са садржајем архивских фондова упознаје, непосредно, стручна служба Архива.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 91–95.

С. Радовић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПИРОТ, 18300 Пирот, Лазе Лазаревића б.б., телефон 010/27-003, 32-244

Историјски архив у Пироту је основан 1956. године решењем Среског већа НОС-а Пирот као *Државна архива среза Пирот*. Све до 13. маја 1960. радио је самостално, када је прешао у састав Историјског архива Ниш као *Архивско одељење Пирот*. Од 1. фебруара 1989. функционише као *Архивско одељење Музеја Понишавља у Пироту*. Тек 1995. године стиче своју самосталност и свој садашњи назив – *Историјски архив Пирот*.

Од оснивања до данас Архив је променио више локација у граду, а од 1980. године смештен је у згради „Новакова вила" са укупно 175 $м^2$ радног и смештајног простора.

Архив је преузео 178 архивских фондова и збирки, што износи 581 дужни метар архивске грађе. Сви архивски фондови су пописани, а за неке је урађен сумарни инвентар. Ради се и на изради *Водича кроз архивску грађу Историјског архива у Пироту*.

Најстарији документи који се чувају у Архиву су: Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих од 1878, архивска збирка Тодора Поповића (1884–1886) и поједини документи из збирке Varia. Документи су углавном на српском језику, осим неких који су на бугарском.

Територијална надлежност Архива обухвата општине Пирот, Бабушницу и Димитровград.

Архив врши надзор над 729 регистратура (Пирот 483, Димитровград 124, Бабушница 122).

Библиотека Архива располаже са око 1 400 примерака књига и наслова листова и часописа.

Целокупна сређена архивска грађа и комплетна библиотека доступни су јавности и на располагању корисницима.

Издавачке делатности није било.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 279–290.

М. Манић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ПОЖАРЕВЦУ, 12000 Пожаревац, Др Воје Дулића 10, телефон и телефакс 012/223-082

Историјски архив у Пожаревцу основан је решењем Министарства просвете Србије 1948. као *Архивско средиште* које је 1951. постало *Градски државни архив*. Од 1952. оснивачи Архива били су Народни одбори срезова Пожаревац и Смедерево. Скупштина среза Смедерево преузела је права и дужности оснивача 1. јануара 1963. Када су у априлу 1967. укинути срезови у Републици Србији, оснивачи архива су постале општине. Архив је статутом из 1995. добио назив *Историјски архив у Пожаревцу*.

Архив је 1954. године добио просторије у згради Народног музеја (139 $м^2$), где се и сада налази. Срез Пожаревац и општина обезбедили су депое за смештај грађе. Општина је 1969. обезбедила простор за депо у Старој касарни који се и данас користи. Архив очекује смештај у одговарајуће просторије.

Архив поседује око 260 фондова, од чега 2 лична и 2 збирке докумената, укупне дужине 1 200 метара. Урађено је 20 сумарних инвентара и 35 пописа. За грађу која потиче из XIX века урађени су аналитички инвентари. Архив је учествовао и у изради заједничког *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије*, из кога се види профил грађе коју чува. Документи који се налазе у склопу фондова и збирки обухватају временско раздобље од 1815. године до данашњих дана, а односе се на збивања и људе Браничевског округа и општине Велика Плана. Из XIX века сачувано је мало архивских фондова. Већина архивских фондова потиче из периода после 1945. Документи су писани на српском језику. Само мањи број писан је на немачком и чешком језику.

Територијална надлежност Архива обухвата подручја општина Пожаревац, Велика Плана, Велико Градиште, Голубац, Кучево, Мало Црниће, Петровац, Жабари и Жагубица. Архив врши надзор над 743 регистратуре (просвета – 63, култура – 12, здравствене установе – 13, социјалне установе – 9, спорт – 12, друштвенополитичке организације – 45, друштвене организације и удружења – 24, банке и осигуравајући заводи – 8, органи власти – 47 и привредне организације и предузећа – 510).

На основу Статута из 1995. Архив делатност обавља преко својих организационих јединица: Служба за заштиту архивске грађе; Служба за обраду и коришћење архивске грађе; Служба општих послова.

Архив је у почео са објављивањем своје грађе у часопису *Браничево*, а затим је покренуо сопствено гласило *Билтен*, који је, у недостатку финансијских средстава, штампан на шапирографу у 200 примерака. У првим бројевима су објављиване регесте грађе из 1839, документи из ратног периода 1941–1944, записници Градског народноослободилачког одбора. Такође су штампани каталози за изложбе *Документи земљоделско-шумарске школе у Пожаревцу 1870–1883; Народноослободилачка борба у пожаревачком крају 1941–1945. године* и др.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз архивску грађу Историјског архива у Пожаревцу* је урађен и планира се његово објављивање у 1996. години.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 291–306.

П. Јевремовић

МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ПРИЗРЕНУ (ARKIVI NDËRKOMUNAL NË PRIZREN), 38400 Призрен, Иве Лоле Рибара б.б., телефон и телефакс 029/22-133

Међуопштински историјски Архив Призрена основан је одлуком Скупштине општине Призрен 26. децембра 1967. под називом *Општински архив у Призрену*. У своме саставу као суосниваче имао је и општине Сува Река, Ораховац и Драгаш. Рад Архива отпочео је 1. априла 1968. Архив је мењао име, најпре у *Историјски архив*, а од 1978. у *Међуопштински историјски архив* са територијалним надлежностима у споменутим општинама.

Свој рад Архив је започео у једној просторији Скупштине општине, са два радника, чији је основни задатак био обилазак и евидентирање регистратура. Добијањем нових просторија у старој згради Социјалног осигурања, садашње зграде Хигијене, Архив је преузео први фонд Општинске грађе Драгаша. Нешто касније Архив је још неколико пута мењао своје просторије, да би 1984. почео рад у нешто бољим условима смештаја где се и данас налази. Две просторије су претворене у депое за смештај архивске грађе, једна просторија је предвиђена за библиотеку.

Архив поседује око 300 архивских фондова, највећи део су делови фондова, који чине 260 дужинских метара архивске грађе. Урађено је око 50 пописа фондова и књига и 30 сумарних инвентара. Документи који се налазе у склопу фондова обухватају период од краја XIX века па до данашњих дана, а односе се на територију Призрена и региона. Најстарији документ је из 1889, припада Основној школи „Младен Угаревић", а највећи број фондова је настао после 1945. Документи су писани на српском, албанском, турском и арапском језику.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје Скупштине општине Призрен, са општинама Сува Река, Драгаш и Ораховац. Архив врши надзор над грађом у 212 регистратура (привреда – 52, просвета – 60, култура – 10, спорт – 2, друштвенополитичке организације и удружења – 32, здравство – 6 и остали – 50).

Да би успешно реализовао своје основне задатке који произилазе из законских прописа, Архив је 1993. преуредио унутрашњу организацију. Ради евидентирања постојећих регистратура успостављена је спољашња служба. А од јула 1995. целокупан рад се одвија преко организационих јединица, односно одељења: Одељење за заштиту и преузимање грађе; Одељење за сређивање и обраду архивске грађе; Одељење за опште и финансијске послове.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 121–127.

М. Видосављевић

АРХИВ ГРАДА ПРИШТИНЕ (ARKIVI I QYTETIT PRISHTINË), 38000 Приштина, Цара Душана б.б., телефон 038/28-596; телефакс 038/20-448

Архив је основан одлуком Скупштине општине Приштина 21. јануара 1969. као *Општински архив у Приштини*. Због недостатка радних просторија Архив је почео с радом новембра 1970. Одлуком Скупштине Града Приштине од 31. маја 1993. мења назив у *Архив Града Приштине*. Архив је започео свој рад у просторијама Партијске школе, са две просторије и мањом радном салом за депо. Први примљени фонд је био среза Грачаничког. Простор Архива је био највећи проблем како у преузимању архивске грађе, тако и у проширивању архивске делатности.

Архив се до 1994. године често селио и налазио у просторијама које нису одговарале његовој основној намени. Тек 1992. године Скупштина Града је доделила Архиву наменску зграду, тако да је уз мању инвестицију за адаптацију решено питање простора за дужи период.

Архив има 180 фондова и 4 збирке. Стварном надлежношћу Архива обухваћени су регистратурски материјал и архивска грађа у десет подручних општина са око 750 регистратура (Глоговац, Качаник, Косово Поље, Липљан, Ново Брдо, Обилић, Подујево, Приштина, Урошевац и Штимље). Поседује грађу у дужини од око 3 000 метара, која обухвата период од 1914. до 1986. године. Велика већина грађе је из периода после Другог светског рата.

Основну делатност – прикупљање грађе, преузимање, сређивање, чување, презентовање и издавање на коришћење – Архив обавља преко три организационе јединице, односно одељења, унутар којих се налазе одговарајуће службе: Одељење за заштиту и преузимање архивске грађе у Архиву и ван њега; Одељење за сређивање и обраду архивске грађе; Одељење за опште послове.

Архив своју публикацију обавља преко периодичног информатора.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 113–120.

Д. Јанковић

АРХИВ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ (ARKIVI I KOSOVËS), 38000 Приштина, Болничко насеље б.б., телефони 038/44-311, 44-117; телефакс 038/44-840

Архив Косова и Метохије (у садашњем називу) основан је решењем Народног одбора АКМО 20. марта 1951. године као *Државни Архив у Приштини* – установа од обласног значаја. Службени назив установе био је *Обласни државни Архив у Приштини*. Решењем Народног одбора општине Приштина од 25. априла 1963. мења се назив у *Покрајински државни архив* где је надлежни орган за послове и задатке установе Извршно веће АПКМ. У печату установе стоји назив *Архив Косова и Метохије*. Од 1973. на основу ознаке и редног броја уписника Окружног Привредног суда у Приштини Архив је променио назив у *Архив Косова*. Решење на основу кога је извршена измена у документацији Архива не постоји. У овом називу Архив Косова остаје све до 1992. када је изменом и допуном Статута враћен назив *Архив Косова и Метохије*.

Иако је решење о формирању Обласног државног архива донето 1951. године, услова за рад није било све до 1954. па се зато та година и узима за стварну годину почетка рада ове установе. Тек од тада се врши стручни надзор над регистратурама, води евиденција о насталој архивској грађи, успостављају везе са другим архивима у земљи и иностранству, прикупља и сређује архивска грађа везана за Косово и Метохију.

Архивски радници се стручно оспособљавају у Архиву Србије преко архивских течајева.

За Архив Косова и Метохије изграђена је и нова зграда 1977. године, и састоји се из два објекта. С обзиром да је то наменски прављена зграда у првом објекту су канцеларије, стручне радионице (препараторско-конзерваторске, књиговезнице, фото са микролабораторијом), микротека, библиотека са читаоницом (опремљена и са микрочитачима). У другом објекту је архивски депо.

Пресељењем у нову зграду Архив је коначно решио проблем смештаја архивске грађе, набавио савремену техничку опрему и повећао број запослених. Све то омогућило му је да уведе развијенију и функционалнију унутрашњу организацију, као и веће повезивање с јавношћу. Са својим стручним радницима из осталих архива Републике Србије учествује у доношењу Програма ЈАИС-а (Јединственог архивског информационог система) по одређеним врстама посла.

Архив поседује 210 архивских фондова (што не значи да нема и више јер су многи покрајински органи преузети а да при томе нису још урађена фондовска разграничења), 15 породичних и личних фондова и 10 збирки, у дужини од око 4 км архивске грађе.

Архив је учествовао у изради зборника *Архивски фондови и збирке у СФРЈ, САП Косово*, из кога се види који се архивски фондови и збирке чувају у овом архиву и осталим архивима са ове територије.

Најстарији документи су из Дечанске ризнице из прве половине XIX века (1828), као и документи из збирке Varia, такође из прве половине XIX века. То је преписка хришћана са православним свештенством. Документи су писани на црквенословенском, руском и француском језику.

Велики број докумената из друге половине XIX и почетка XX века налази се у личним фондовима учитеља тј. просветних радника који су свој рад бележили и сачували, а који осветљавају друштвенополитичке и просветне прилике на Косову и Метохији. Највећи број фондова је из социјалистичког периода, после 1945. године.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје Косова и Метохије, округе на овој територији тј. одељења и инспекцијске службе ресорних министарстава Републике Србије, покрајинске органе, другостепене судске органе, факултете и више школе, јавна предузећа, организације, савезе, здравство. Архив врши надзор над 287 регистратура.

Основни задатак Архива од његовог оснивања састојао се у систематском прикупљању архивске грађе са територије Косова и Метохије, стручној обради, заштити и стављању на располагање корисницима. Основни задаци су се проширивали и усавршавали. Архив, такође, врши истраживање ради комплетирања целина архивских фондова у другим архивима у земљи и иностранству.

Да би успешно реализовао своје основне задатке Архив је прилагодио унутрашњу организацију рада, утврђену Статутом и Правилником о организацији и систематизацији радних места, предложених од Управног одбора и усвојених од стране Министарства Републике Србије. Он обавља своју делатност преко три организационе јединице, односно одељења, унутар којих су одговарајуће службе: Одељење за преузимање и техничку заштиту архивске грађе; Одељење за обраду и сређивање архивске грађе; Одељење општих послова.

Архив је започео са публиковањем грађе шездесетих година. Издаје свој часопис *Годишњак* (*Vietar*). Прву књигу издао је 1965. године. Часопис је излазио све до 1988, најчешће као двоброј. Објављене су 24 књиге, са два посебна издања у 1981. и 1983. години. Часопис је, поред публиковане грађе, инвентара, стручних упутстава, објављивао и стручне радове.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: О. Накићевић, *Револт и протестни марш становника Косова 1822. године*, Приштина 1969; *Шиптарско призренска лига у енглеским документима*, (приредио С. Ризај), Приштина 1987; *Призренска лига у османским документима*, (приредио И. Реџа), Приштина 1987; *Протокол писама општине Пећке 1870–1880*, (приредили: Ј. Пејин и М. Петровић), Приштина – Београд 1992; *Турски документи за историју Српске православне цркве*, фонд Глише Елезовића, (приредила Љ. Чолић), Приштина 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Kosovo*, Beograd 1986, 37–42.

Р. Поповић

АРХИВСКО ОДЕЉЕЊЕ ПРОКУПЉЕ, 18420 Прокупље, Таковска 2, телефон 027/24-411, локал 51

Архивско одељење Прокупље основано је одлуком Савета Историјског архива среза Ниш 13. маја 1960, под називом *Архивски центар у Прокупљу*, са статусом Одељења наведеног архива. Нови назив – *Архивско одељење Прокупље* добио је 1967.

Историјски архив Ниш 1989. издвојио је из свог састава Архивско одељење у Прокупљу.

У насталој ситуацији Скупштина општине Прокупље прихватила је Архивско одељење и задржала га до данас у свом саставу при Секретаријату за опште послове и финансије (сада Одељење за ванпривредну делатност и општу управу) као посебну организациону јединицу.

Архивско одељење Прокупље, од свог оснивања до данас, смештено је у згради Скупштине општине Прокупље, која је изграђена у првој деценији овог века. Одељење користи укупни простор од око 120 $м^2$.

Од тога су две канцеларије у приземљу зграде површине од око 30 $м^2$ и два депоа у сутерену површине од 90 $м^2$. Радне просторије истовремено служе као депо, читаоница и за пријем странака. Поред тога, архивска грађа је смештена у два депоа у подруму. Архивско одељење је и даље установа са малим могућностима и деловањем у сакупљању и сређивању грађе (лош смештај, нерешен проблем обезбеђења простора за рад и чување архивске грађе, проблем кадра, нерешен правни статус).

Архивско одељење поседује око 500 фондова у дужини од око 700 метара архивске грађе. Урађено је 250 пописа фондова и књига. Архив је учествовао и у изради заједничког *Прегледа кроз архивску грађу СР Србије*, из кога се види профил грађе коју чува. Документи који се налазе у склопу фондова обухватају временско раздобље од краја XIX века до данашњих дана, а односе се на територију Топлице и њену околину. Најстарији документ је из 1891. и припада цркви Св. великомученика Прокопија, а највећи број фондова је из социјалистичког периода, после 1945. Документи су писани на српском језику.

Територијална надлежност Архивског одељења обухвата подручје четири топличке општине: Блаце, Житорађа, Куршумлија и Прокупље. Одељење врши надзор над грађом у 300 регистратура (просвета – 20, култура – 10, здравство – 9, социјално – 10, спорт – 8, друштвенополитичке организације и удружења – 30, банке и осигуравајући заводи – 5, органи власти – 26 и привреда – 192).

Основни задатак Архивског одељења од његовог оснивања састојао се у систематском прикупљању архивске грађе за историју Топлице, стручној и научној обради, трајној заштити и стављању на располагање корисницима. Ови основни задаци, постављени актом о оснивању, извршени су са подједнаком пажњом, али су се годинама све више проширивали и усавршавали.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 307–319.

З. Стојановић

УСТАНОВА ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СЕНТА (TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR INTÉZMÉNY ZENTA), 24400 Сента, Трг Маршала Тита 1, телефон 024/811-037

Историјски архив у Сенти основан је на основу решења Извршног одбора Народног одбора Сента, 19. јануара 1952. Овим је дотадашње *Архивско средиште* прерасло у *Градску државну архиву* са територијалном надлежношћу на подручју Народног одбора града Сенте, Народног одбора среза Сенте и Народног одбора среза Бечеј.

Архивско средиште за подручје сенћанског и старобечејског (сада бечејског) среза основано је 1946. Архивско средиште, музеј и библиотека били су саставни делови јединственог завода који је имао задатак да обједини културно-просветни рад, регулише међусобне односе установа у свом саставу, као и да реши остала питања у вези са њиховим радом. Архивско средиште постало је самостално 1950. године. Од 6. августа 1990. носи садашњи назив.

У првој фази развитка рад Архива био је углавном усмерен на спасавање архивске грађе од уништења. Међутим, ускоро се јавља тежња за укључењем у културни живот града, а и целог подручја. Године 1967. формиран је *Историјски архив у Сенти* са задатком да обавља службу заштите архивске грађе на територији општина Ада, Бечеј, Кањижа, Сента и Србобран. Овом приликом Архиву је припојено *Архивско сабирно средиште у Бечеју*.

Од оснивања до данас подручје које Архив покрива својом делатношћу остало је непромењено: општине – Ада, Бечеј, Кањижа, Сента, Србобран и још 26 насеља.

На иницијативу Архива основано је у Сенти 1961. године Друштво пријатеља музеја и архива *Dudás Gyula*. Друштво је добило име по познатом историчару и публицисти, рођеном 1861. у Сенти, а циљ му је да помаже и унапређује рад музеја и архива. Архив је омогућио објављивање читавог низа публикација из друштвенополитичког, економског, привредног, културног и јавног живота Сенте, а и целога краја.

Најстарији чувани документ Архива потиче из XVI века. Грађа је на српском, мађарском, немачком и латинском језику.

Број евидентираних живих регистратура је 626, укупан број фондова заједно са збиркама износи 742, а количина укупне чуване грађе Архива је 4 190 дужних метара.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: У значајније публикације, рађене на основу прикупљене архивске грађе, убрајају се свеске серије *Грађа за монографију Сенте* и *Сенћанских свезака*, *Водич кроз архивске фондове, Историјски архив Сента – Научно-информативна средства о архивској грађи у архивима Војводине*, издање Заједнице архива Војводине, 1972.

БИБЛИОГРАФИЈА: Попис издања налази се у каталогу A zentai Thurzó Lajos Közművelődési központ и A zentai történelmi levéltár kiadványainak gondozója.

ЛИТЕРАТУРА: *Историјски архив у Сенти 1952–1977*, Сента 1977; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 183–205; *Водич кроз архивске фондове, Историјски архив Сента – Научно-информативна средства о архивској грађи у архивима Војводине*, издање Заједнице архива Војводине, 1972.

И. Балаши

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У СМЕДЕРЕВУ, 11300 Смедерево, Краља Петра I 2, телефон и телефакс 026/229-279

Историјски архив у Смедереву је основан одлуком Скупштине општине Смедерево 6. августа 1992, а званично је почео рад 2. јуна 1994. године.

Архив је архивску грађу која је настала у смедеревском крају у минулим деценијама преузео од Историјског архива у Пожаревцу, Архива Београда и других архива у Републици Србији.

Историјски архив у Смедереву тренутно располаже са 1 000 дужних метара грађе, која је сврстана у 171 архивски фонд. Грађа потиче из XIX и XX века и има трајну историјску и културну вредност.

Зграда Архива се налази у најстрожем центру града. У самој згради је смештена и највреднија архивска грађа.

На основу најновије регионализације историјских архива у Републици Србији, територијална надлежност овог Архива се протеже на општину Смедерево.

Основна делатност Архива је дефинисана Законом о културним добрима. Архив се, дакле, бави прикупљањем, сређивањем, обрадом, заштитом, истраживањем и предочавањем архивске грађе домаћој и широј културној јавности. Истовремено, Архив сарађује са другим архивима чија грађа има велики значај за проучавање историјске и културне прошлости Смедерева и шире околине.

У 1995. години Архив је објавио књигу *Из историје Смедерева у Првом светском рату*. Интензивно ради на објављивању једног од најзначајнијих историјских извора из XV века – Смедеревског дефтера и објављивању рукописа из ближе и даље прошлости Смедерева.

Архив располаже са веома вредном библиотеком.

Љ. Мараш

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА, 11420 Смедеревска Паланка, Омладинска 13, телефон и телефакс 026/311-235

Архив је основан одлуком Скупштине општине Смедеревска Паланка 30. децембра 1968. и првобитно је покривао територију општине (град и 17 месних заједница). Реорганизацијом архивске мреже из 1995. Архиву је поверена надлежност и у општинама Велика Плана и Жабари. Пре оснивања Архива о грађи се старао раније основани Архив у Пожаревцу, код кога се и сада налазе делови архивске грађе.

Рад је започет у делу старе зграде Скупштине општине, а 1970. Архив је пресељен у нове просторије у којима се и сада налази. Неподесне просторије и нерешен статус (Архив је од 1974. до 1985. био основна организација Центра за културу) увелико отежавају рад установе, која се 1992. осамосталила. Архив је октобра 1996. усељен у нову зграду површине 1300 $м^2$ која у потпуности задовољава захтеве савремене архивистике.

У Архиву се чува око 250 архивских фондова и збирки, укупно око 600 дужних метара архивске грађе. Грађа почиње од 1834. године и садржи документацију органа власти, установа, верских установа и организација, удружења итд. Део грађе је архивистички обрађен и приступачан корисницима. То су најстарији и најзначајнији фондови. За њих су урађена информативна средства (сумарни и аналитички инвентари). Укупно је урађено 50 пописа фондова, 10 сумарних и 4 аналитичка инвентара. У оквиру издавачке делатности Архив је издао две публикације, које се односе на сам Архив или доносе грађу.

ИЗДАЊА: Д. Стојановић, В. Вељашевић, *Посведневне наредбе 1860. год.*, Смедеревска Паланка 1991.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: В. Вељашевић, *Водич кроз архивску грађу Историјског архива у Смедеревској Паланци*, Смедеревска Паланка 1980.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 341–349.

В. Вељашевић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СОМБОР (TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR SOMBOR), 25000 Сомбор, Трг цара Лазара 5, телефон 025/22-287

Готово два века пре него што је у Сомбору, 1. децембра 1948, основано *Архивско средиште*, које је обухватало подручја сомборског, оџачког и кулског среза, одредбама Статута из 1749, који је путем делегиране краљевске камералне комисије издат слободном и краљевском граду Сомбору, било је нормативно регулисано функционисање архивске службе.

Као самостална установа, која је преузела сва права и обавезе *Архивског средишта*, Историјски архив у Сомбору основан је 1952. на предлог Градског народног одбора и на основу одлуке Министарства просвете НР Србије.

Године 1966. дотадашња *Градска државна архива Сомбор* променила је назив у *Историјски архив Сомбор* који и данас носи.

Архив поседује 523 фонда (од чега 19 личних фондова и 16 збирки) у укупној дужини од 2 558 метара архивске грађе. Израђено је 33 аналитичка и 305 сумарних инвентара.

Године 1985. издат је *Водич кроз архивске фондове Историјског архива у Сомбору*, који обухвата 398 фондова и збирки. У плану је издавање другог, допуњеног и измењеног издања.

Документи који се налазе у склопу фондова и збирки обухватају временско раздобље од почетка XVII века до данашњих дана, а односе се на територије пет општина (Сомбор, Апатин, Оџаци, Кула и Бач). Најстарији документ у Архиву је из 1612. и у саставу је *Збирке повеља* (племићка повеља Мартину Вонштину, додељена за заслуге и верно служење краљу, на немачком језику), а највећи број фондова је из социјалистичког периода, после 1945. године (372). Архивска грађа настала до 1848. углавном је на латинском језику, од 1848. до 1860. на немачком, од 1860. до 1918. на мађарском и мањим делом на српском, а од 1919. па све до 1995. на српском, изузев периода 1941–1944, када је писана искључиво на мађарском језику. Појединачни документи писани су на енглеском, француском, италијанском, хебрејском и другим језицима.

Територијална надлежност Историјског архива у Сомбору обухвата пет општина са 37 насељених места: Апатин, Бач, Кула, Оџаци и Сомбор.

Архив врши надзор над грађом 845 регистратура (просвета – 74, култура – 58, здравство – 8, социјално – 14, спорт – 76, друштвенополитичке организације и удружења – 169, банке и осигуравајући заводи – 7, органи управе – 56, привреда – 261, верске установе – 102 и правосуђе – 20).

Архив своју делатност обавља преко следећих организационих јединица: Одељење за заштиту архивске грађе; Одељење за сређивање, обраду и коришћење архивске грађе; Одељење пословодних и општих послова.

Са издавачком делатношћу Архив је отпочео давне 1956. У периоду од 1964. до 1978. Архив је издао шест каталога изложби.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Р. Плавшић, *Фрагменти из прошлости Сомбора*, Сомбор 1956; Б. Борђошки, *100 година сомборске штампе* (каталог изложбе), Сомбор 1964; О. Исаков, *Развој радничког покрета у Сомбору*, Сомбор 1965; О. Исаков, *Школство у Сомбору до 1919. године*, Сомбор 1966; Ђ. Антић, *Из прошлости Сомбора*, Сомбор 1966; О. Исаков, *Здравство у Сомбору у XVIII и XIX веку*, Сомбор 1966; О. Исаков, *Сомбор некад и сад*, Сомбор 1970; А. Тасић, *Прва ревија краткометражних филмова Стевана Божића* (каталог), Сомбор 1978; М. Жикић, *75. годишњица присаједињења Војводине Србији – Сомбор и Сомборци у новембарским догађајима 1918. године* (каталог изложбе), Сомбор 1993; М. Жикић, Ш. Иштван, Р. Шумоња, *Деца Шарварског логора у домовима Сомбораца* (каталог изложбе), Сомбор 1994; А. Тасић, *Сомбор варош на хиљаду острва – о водама, бунарима, водарима и водоводу*, Сомбор 1994; А. Тасић, *Сомбор на длану Галена – повесница сомборских апотека од XVIII до XX века*, Сомбор 1994; М. Жикић, *Сомборски следбеници Гутенберга – историјат сомборског штампарства (1850–1995)*, Сомбор 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Историјски архив Сомбор – Водич кроз архивске фондове*, Сремски Карловци 1985.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 209–224.

М. Жикић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ „СРЕМ“, 22000 Сремска Митровица, Вука Караџића 4, телефон 022/221-861; телефакс 022/213-592

Историјски архив „Срем“ је лоциран у ужем центру града и налази се у групи зграда војно-граничарског кварта из XVIII века. Смештен је у старој спратној згради подигнутој још 1754. са наменом да служи за смештај Главне страже Петроварадинског граничарског пука–регименте. Тек 1956. само део приземља уступљен је за смештај Архива. Због нефункционалности унутрашњег простора за потребе архивске делатности извршена је темељна адаптација објекта (1978–1982), после чега је добијен значајан смештајни простор (депо Архива) за одлагање веће количине архивске грађе.

Оснивање архивске службе у Срему датира од 1946. али је тек 1948, решењем Градског народног одбора, Сремска Митровица одређена за седиште овог архивског подручја, са препоруком да се обезбеди потребан радни простор и простор за смештај архивске грађе, што се сматра и годином оснивања Архива Срема. Године 1949. Архив добија назив *Градска историјска архива у Сремској Митровици*, а 1952. мења назив у *Градски државни архив*, да би 1958. први пут добио назив *Архив Срема*. Године 1966. Архив Срема мења назив у *Историјски архив*, који је 1. јануара 1974. допуњен и од тада гласи *Историјски архив „Срем“*.

Надлежносат Архива поклапа се са регионом Сремског округа и обухвата седам општина (Инђија, Ириг, Пећинци, Рума, Сремска Митровица, Стара Пазова и Шид).

У свом саставу Архив има следеће организационе јединице: Одељење заштите архивске грађе; Одељење за сређивање, обраду и коришћење архивске грађе; Одељење за истраживање и публиковање; Одељење општих послова.

Одељење заштите архивске грађе на терену обавља обиман посао пружања стручне помоћи у 1 352 регистратуре на подручју Срема. Затим, врши стручно одабирање архивске грађе од безвредног регистратурског материјала чији су рокови чувања истекли и преузима архивску грађу са терена.

Одељење за сређивање, обраду и коришћење, преузету архивску грађу сређује и архивистички је обрађује, формирајући притом основна сумарна и аналитичка информативна средства о преосталом трајном архивском материјалу.

Архив Срема у својим спремиштима чува и три века стару архивску грађу која је груписана у 989 архивских фондова и 17 архивских збирки, у укупној дужини од преко 5 км архивског материјала, сасвим практичне и посебне историјске вредности и значаја. О поменутој архивској грађи урађено је 586 историјских белешки које садрже основне податке о творцу архивске грађе.

За сваки сређени архивски фонд урађен је сумарни инвентар – укупно 929 сумарних инвентара. Они садрже попис целокупне архивске грађе урађен хронолошки по годинама и тематским целинама.

Целокупан документациони материјал Архива распоређен по архивским фондовима и збиркама обухвата временско раздобље од почетка XVIII века до данас, а односи се на територију Срема. Најстарији документ је *Наређење цара Леополда* од 3. септембра 1701. о уређењу српске народне милиције у Славонском генералату, а припада збирци микрофилмова Војне границе 1701–1848.

Међутим, највећи део докумената настао је од 1945. до 1991. Мањи део архивских фондова је из старе Југославије, док је период XIX и XVIII века само у фрагментима и углавном је микрофилмован.

Основни подаци о архивској грађи у Архиву могу се пронаћи у два водича и информатору. Информатор представља основни аналитички преглед Збирке микрофилмова (37 683) и других (17) значајнијих, сређених збирки докумената за период Војне границе 1701–1848, затим Срем у НОБ-у 1941–1945, Стара штампа 1883–1927. и Стари архивски фондови 1905–1939. и др.

Архив је објавио неколико монографија, научних студија и велики број чланака у стручним часописима.

ИЗДАЊА: М. Митровић, *Сасе у слободи*, Нови Карловци 1979; М. Митровић, *Стејановци у слободи*, Рума 1982; М. Митровић, *Сто година фабрике намештаја „Срем“ у Инђији*, Инђија 1979; Р. Срдић, *Јарак у рату и револуцији*, Нови Сад 1987; Р. Срдић, *Битка на Легету*, Сремска Митровица 1994.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: В. Ђонлић, Е. Росић, *Водич кроз архивске фондове*, Сремски Карловци 1972.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 225–247; Р. Срдић, М. Митровић, *Информатор радничког покрета и НОБ-а у Срему*, Сремска Митровица 1988.

Р. Срдић

АРХИВ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА, 21000 Сремски Карловци, Трг Бранка Радичевића 17, телефон 021/881-757

Настанак Архива се везује за време Велике сеобе Срба 1690. године из балканских делова Османског царства у крајеве Хабзбуршке монархије. За своје учешће на страни Аустрије у рату против Турске, Срби су добили привилегије од

цара Леополда I. На основу њих организовали су народни црквени живот православних поданика Монархије. Исти цар је 1695. потврдио Православну цркву у Монархији, створену претежно од бивших делова Пећке патријаршије, тек одузетих од Турске.

Пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић, главни учесник у тим процесима, постао је први поглавар тако осамостаљене Православне цркве у Монархији. Он и део српске јерархије и народа пренели су нешто књига, сакралног инвентара и списа из Пећи, тамошњих манастира, цркава и кућа на подручје Хабзбуршке монархије. Списе су сачињавале понеке повеље српских владара, берати, сиџелије, позиви цара Леополда I балканским народима да се прикључе хришћанској војсци у борби против Турака и слично.

Тако мали број списа сеобом је веома разуђен на широком простору Хабзбуршке монархије, а сигурно их је највише било уз патријарха Арсенија III. На то документационо језгро настављена је преписка коју су он и његови наследници – у својству највиших представника народно-црквене и школске аутономије, или као приватна лица – водили са аустријским и угарским двором, световним, црквеним и војним установама или појединцима у Хабзбуршкој монархији и изван ње.

Арсеније III није имао стално седиште са резиденцијом, али је највише боравио у угарском градићу Сентандреји, северно од Будима. Тако је прва српска значајнија збирка списа после сеобе створена у њему. Тамо је патријарх Арсеније III умро 1706, али је сахрањен у манастиру Крушедолу, коме је предат бар неки део списа из патријархове сентандрејске канцеларије. Његова сахрана и прикупљање списа у манастиру Крушедолу, знаци су тежњи Срба ка централизацији црквеног живота у гушћим слојевима сународника на тлу Хабзбуршке монархије. Од 1713. седиште Православне цркве усталило се у Карловцима, по којима је она добила име Карловачка митрополија. Њоме су управљали митрополити, док им Мајска народна скупштина 1848. у Карловцима није дала титулу патријарха. Сломом Хабзбуршке монархије 1918, Карловачка митрополија је ушла у састав Српске патријаршије 1920, са седиштем у Београду. Она је под својом јурисдикцијом имала православне поданике у новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевина Југославија), и неким другим државама. Надаље су у Београду радиле централне црквене установе, а већина њихове грађе остала је у Митрополијско-патријаршијском архиву у Сремским Карловцима. У њима је боравио патријархов викарни епископ и одвијао се црквени живот под његовим надзором до почетка Другог светског рата.

Окупацијом и поделом Краљевине Југославије 1941, између нацистичке Немачке и њених савезника из суседства, Срем је доспео под власт Независне Државе Хрватске. По њеној наредби, однети су у Загреб сакрални предмети, књиге и списи из фрушкогорских манастира и Митрополијско-патријаршијска библиотека из Сремских Карловаца. Тај град је преименован у Хрватски Карловци и под окупационом влашћу је доста страдао, као и Митрополијско-патријаршијски архив у њему. Он је остао без и једног радника, био затворен, и без увида јавности у даља збивања у њему.

По ослобођењу од фашизма, враћен је већи део поменутог црквеног инвентара из Загреба у Српску патријаршију у Београду 1946. Главни извршни одбор Народне скупштине Аутономне Покрајине Војводине ставио је Митрополијски архив под заштиту државе 1947. То је учинио и Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Народне Републике Србије следеће године. На молбу Српске академије наука да се Митрополијски архив отвори за научна истраживања, Свети архијерејски синод Српске православне цркве је одлучио, 4. јула 1949, да јој преда „на чување и дефинитивно уређење архиве Митрополије и Конзисторије Сремскокарловачке“, задржавајући право власништва над њима. Академија је обезбедила услове за рад Архива и научна истраживања у њему. Она је издејствовала да се из Беча врати 81 повеља, али не и други документи захваћени ратним вихором. Да би заштитила архивску грађу на необезбеђеним местима по Карловцима, Академија је у Архив прихватила списе Карловачког магистрата, Градског поглаварства, Народног одбора општине Сремски Карловци, Карловачке гимназије и његног Патроната. Архиву су грађани поклонили 4 лична фонда, известан број аката и књига, а понешто је откупила Академија. Она је микрофилмовала већи део Далматинске епархије, чији се списи чувају у Хисторијском архиву у Задру.

Тако сједињена архивска грађа у Архиву САНУ протеже се на око 800 метара. Она хронолошки обухвата период од средине XVI до 70-их година XX века. Писана је руком и писаћом машином, на српском (и његовим старијим варијантама), рускословенском, немачком, латинском, мађарском, румунском и још неким европским језицима. Засад је сврстана у 42 фонда, 9 збирки и серију несређене грађе црквеног и грађанског карактера. У целини гледано, грађа је прворазредни извор за политичку, културну и привредну историју српског народа у Хабзбуршкој монархији, посебно за цркве и верски живот, школе, образовање, књижевност, уметност и разноврсне односе Срба са низом народа у Монархији и ван ње.

Главну документацију о том садрже фондови Митрополијско-патријаршијски А, Митрополијско-патријаршијски Б, Архидијецезална конзисторија, Српски народни покрет 1848–1849, Саборски одбор, Карловачки магистрат, Карловачка гимназија, Фонд Школске депутације, Управа српских православних црквено-народних фондова и добара. За те и већину других фондова постоје деловодни протоколи и регистри, регеста, картотека личности.

Архивску грађу користили су карловачки митрополити–патријарси и њихови чиновници, за доказивање појединих права српског и других православних народа и цркве у Монархији, припрему народно-црквених сабора и рад осталих установа за њихове народне и црквене послове. Трагови њеног коришћења у научне сврхе сежу у XVIII век. Оно је напредовало упоредо са развојем српске историографије до данас. Иларион и Димитрије Руварац, Радослав Грујић, Мита Костић, Душан Ј. Поповић, Коста и Теодора Петровић, Славко Гавриловић, Никола Гавриловић – неки су од истраживача који су писали на основу грађе овога архива. На основу ове грађе настали су тематски зборници: Р. Перовић, *Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848–1849*, Београд 1952; Д. Ј. Поповић и М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, Београд 1958; С. Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804–1815*, Сремски Карловци 1965; С. Гавриловић и Н. Петровић, *Темишварски сабор 1790*, Нови Сад – Сремски Карловци 1972; *Класицизам код Срба,* књ. 2–3, приређивач Народни музеј у Београду, 1966; Г. Добрашиновић, *Архивска грађа о Вуку Караџићу 1813–1864*, Београд 1970.

Архив је установа посебног статуса и намене под управом САНУ. Досад није самостално издавао своја научно-информативна средства, ни неку публикацију али су његови стручњаци, у књигама или периодици, објавили нешто грађе овога архива, низ научних и стручних радова на основу ње, бирали је за изложбе, говорили о њој у повременим предавањима и интервјуима у штампи.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Грујић, *Архиви Српских Црквених Институција*, I, 78–79; K. Petrović, *Istorijat i uređenje Arhiva SAN u Sremskim Karlovcima*, Arhivist 3 (1955) Dodatak V, str. XCIII–XCIX; Д. К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, Сремски Карловци 1970, 37, 56–57, 59–60, 68, 69, 93–96; *Arhivski fondovi i zbirke u SRFJ, SAP Vojvodina,* Beograd 1977, 287–295; М. Јачов, *Оснивање Депутације православних националних школа у Будиму 1815. године*, Сентандрејски зборник, књ. 1, САНУ, Београд 1987, 153–168.

Ч. Денић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СУБОТИЦА (TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR SUBOTICA), 24000 Суботица, Трг слободе 1, телефон и телефакс 024/24-033

Архивско подручје за град Суботицу и срез Бачка Топола образовано је 1946. године. Са организованом заштитом архивске грађе започело се 1947. Архивско подручје прерасло је у *Архивско средиште* почетком 1949, а 1952. је на основу решења Извршног одбора Градског народног одбора основана самостална установа под називом *Градска државна архива у Суботици.* Решењем Скупштине среза Суботица 1964. установа је добила назив *Историјски архив Суботица.*

Од оснивања до данас подручје територијалне надлежности Архива остало је непромењено. Обухвата територију Севернобачког округа, односно општине Суботицу, Бачку Тополу и Мали Иђош, са 41 насељеним местом.

У Архиву постоје: Одељење за управне и опште послове; Одељење за заштиту архивске грађе ван Архива; Одељење за сређивање и обраду архивске грађе; Одељење за документационо-информативну службу.

Стварна надлежност Архива односи се на сву архивску грађу насталу на овом архивском подручју у прошлости, док садашњу делатност Архива регулише Закон о културним добрима Републике Србије.

Крајем 1994. године Архив је имао 424 фонда и збирке са укупно 3 524 дужна метра архивске грађе и регистратурског материјала. Најстарији оригинални документ датира из 1658. Међутим, комплетност и континуитет грађе у Архиву почиње са 1743. годином. Грађа похрањена у Архиву може у потпуности да осветли политичко-управну, правну, културну и економску историју друге половине XVIII и прве половине XIX века. И за наредни период постоји обиље архивске грађе. Архивска грађа до четврте деценије XIX века је углавном на латинском језику, а мањи део на немачком, мађарском и српском језику. Од четврте деценије XIX века до 1918. грађа је писана углавном на мађарском језику. Од 1918. до данас документи су писани на српском језику. Изузетак је период окупације 1941–1944, када је грађа писана на мађарском језику.

У оквиру Архива раде читаоница и библиотека, која садржи близу 5 000 библиотечких јединица.

ИЗДАЊА: *Koreni – Svedočenje vekova (Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391–1828*, zbornik dokumenata), Subotica 1991; L. Mađar, *Subotica vekovima 1389–1991* (katalog), Subotica 1991; Г. Улмер, *Просјаци у Суботици 1779–1848*, Суботица 1994; Г. Улмер, *Занатство у Суботици 1696–1779*, Суботица 1995; З. Вељановић, *Школство у Суботици – Александрово,* Суботица 1994; З. Вељановић, *Коло Српских Сестара Суботица – Сећања (Суботица 1938–1993)*, Суботица 1995; R. Gerhardt, Z. Veljanović, *Školstvo u Subotici (Osnovna škola Ivo Lola Ribar 1856–1996)*, Subotica 1996; З. Вељановић, *Мишићево 1925–1966 (прилози за монографију села Мишићева)* Суботица 1996; С. Мачковић, *Среско начелство Суботица (1934–1941): Аналитички инвентар св. 1, Среско начелство Суботице: 1934–1936*, Суботица 1996.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Водич кроз архивске фондове*, Сремски Карловци 1970; E. Vojvodić, *Gradski državni arhiv u Subotici*, Arhivist 1 (1995) 45–51.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SAP Vojvodina*, Beograd 1977, 247–261; *Водич кроз архивске фондове*, Сремски Карловци 1970; *Vlastelinski sud Čantavir (1789–1948)*, Зборник МСИ 4 (1971) 89–104; Uzenet 12 (1972); *Vlastelinski sud Aleksandrovo (1805–1849)*, Rukovet 9–10 (1972).

З. Вељановић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ, 31000 Ужице, Димитрија Туцовића 52, телефон 031/21-984; телефакс 031/46-448

Архив у Ужицу формиран је 1948. Спроводећи Наредбу Владе ФНРЈ о привременом обезбеђењу архива, формирано је *Архивско средиште* са циљем да сакупља и штити архиве државних и бивших самоуправних установа на подручју тада бившег Ужичког округа. Године 1951, после доношења Закона о државним архивима, оно прераста у *Градски државни архив,* као установа Градског народног одбора. Под именом *Градска државна архива* ради од 1. јануара 1952. Посебним решењем одређено је територијално подручје Градске државне архиве у Титовом Ужицу, а сачињавали су га срезови: ужички, љубићко-трнавски, рачански, црногорски, пожешки, драгачевски, ариљски, златиборски, прибојски, златарски, моравички, милешевски и сјенички. Овакву територијалну надлежност Архив је задржао до 1952, тј. до укидања титовоужичке области.

Службени назив *Историјски архив*, добија 26. априла 1956. одлуком Савета Градског државног архива. Престанком рада срезова, Историјски архив постаје међуопштинска радна организација чија територијална надлежност обухвата општине Ужице, Ариље, Бајину Башту, Косјерић, Нову Варош, Ивањицу, Пожегу, Пријепоље, Прибој и Чајетину. Овакву територијалну надлежност Архив у Ужицу задржао је до данас, као и основни задатак да врши делатност заштите архивске грађе и регистратурског материјала и обавља све послове који из ове обавезе произилазе.

Архив нема своју зграду. Селио се из просторија зграде Обласног одбора у зграду Музеја устанка 1941, да би 1. јула 1951. добио у згради задужбине Гаврила Поповића три неусловне просторије. У међувремену је количина сакупљене архивске грађе захтевала нови простор за смештај те су привремено коришћене и просторије бивше Шумарске школе, док 1959, због рушења задужбине Гаврила Поповића ради изградње Комуналне банке, Архив није пресељен у бившу Ћенића кафану. И у овој згради радио је у неусловним просторијама све до 1967. када је добио на коришћење 270 м^2 у згради Скупштине општине – простор који за смештај архивске грађе и рад користи и данас. Осим овог простора, Архив од 1978. користи и 150 м^2 бивше Месне канцеларије Беле Земље, удаљене 9 км од седишта Архива.

Простор којим Архив данас располаже не испуњава стандарде за смештај грађе, адекватну заштиту и презентацију, а нема ни читаоницу.

У Архиву је смештено око 715 фондова (личних 17, породичних 3, збирки 8, укупно 2 102,66 дужних метара). Од научно-информативних средстава урађено је 117 пописа архивских књига и списа, 42 сумарна и 15 аналитичких инвентара, преглед фондова и збирки и *Водич кроз архивске фондове.* Целокупни фонд Архива до 1978. обухваћен је едицијом *Архивски фондови и збирке у СФРЈ, СР Србија*, а 1983. штампан је допуњен попис фондова и збирки овог Архива у годишњаку Архива *Историјска баштина бр. 1.*

Грађа Архива обухвата период од половине XIX века до 1978. године, при чему се највећи број фондова односи на установе новијег, социјалистичког периода (грађу из XIX века има око 75 фондова). Најстарији документ је из 1810, а налази се у фонду Милана и Алексе Борисављевића. Грађа XIX века чини 3,4 % укупне грађе.

Документи су писани на српском језику, а има докумената на турском, грчком, немачком и француском језику.

Архив врши надзор над 492 регистратуре у десет општина Златиборског округа (просвета – 95, култура – 19, здравство – 14, социјално – 11, спорт – 7, друштене организације и удружења – 45, банке и осигуравајући заводи – 5, управне и правосудне установе – 50 и привреда – 246). Архив је организован као јединствена установа са Службом за претходну заштиту архивске грађе ван Архива (у регистратурама) и у Архиву (преузимање, смештај и заштита); Службом за обраду архивске грађе и коришћење; Службом општих послова.

Архив ради на публиковању своје, али и архивске грађе других архива која се односи на историју ужичког краја. У том циљу 1972. године Архив је заједно са Музејем устанка 1941. и Народном библиотеком покренуо годишњак *Ужички зборник* у којем објављује прилоге за политичку, културну и економску историју Ужица и око-

лине (изашла 23 броја). Осим *Ужичкоī зборника*, Архив од 1983. издаје публикацију *Исшоријска башшина* у којој објављује, осим грађе, и научно-информативна средства о грађи и стручне радове из области архивистике. До 1996. изашло је 7 бројева.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Цвеīови у оīњу*: Изгинули у рату 1941–1945 у општини Титово Ужице. Титово Ужице 1970; Ужички зборник. Прилози за политичку, културну и економску историју Титовог Ужица и околине, Титово Ужице (први број штампан 1972, изашла 23 броја); Историјска баштина. Годишњак Историјског архива Ужице; *Турски каīасīарски īописи неких īодручја Западне Србије у XV и XVI веку*, (приредио А. Аличић), том I 1984, том II и III 1985 (у сарадњи са историјским архивима у Краљеву и Чачку); С. Обрадовић, *Оīисаније окружја Ужичкоī*, (приредио В. Николић), Титово Ужице 1988; М. Поповић, *Ужички īрад*, Ужице 1995 (у сарадњи са Археолошким институтом у Београду); *Раīни дневници Ужичана: 1912–1918*, (приредили Н. Јешић, Д. Матић и В. Николић), Ужице 1995.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 351–377.

М. Искрин

МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ЧАЧАК, 32000 Чачак, Господар Јованова 2, телефон 032/22-729; телефакс 032/44-077

Основан је одлуком Министарства просвете НР Србије од 24. априла 1948. као *Архивско средишīе* са седиштем у Чачку и задатком да се стара о пописивању, прикупљању и заштити архивске грађе на територији срезова: љубићко-трнавског, драгачевског, жичког, таковског, љишког, моравичког и студеничког.

Средиште је 22. априла 1955. претворено у *Градску државну архиву* са подручјем рада које обухвата град Чачак и срезове љубићко-трнавски, драгачевски, таковски и моравички. Од 1. јануара 1957. ова установа мења назив у *Исīоријски архив Чачак* и долази под надлежност среза Чачак. Краће време потпадао је под надлежност среза Краљево, а од 30. децембра 1963. под надлежност општине Чачак.

Године 1977. Архив поново мења назив у *Међуоīшīински исīоријски архив Чачак.* Према идентичним решењима скупштина општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани, Архив постаје међуопштинска институција, која, све до данас, врши службу заштите архивске грађе на њиховом подручју.

Међуопштински историјски архив у Чачку прикупио је, заштитио и средио велику количину документарне грађе са подручја општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани. Сада Архив располаже са преко 400 архивских фондова, са 60 породичних и личних фондова и збирки.

Фондови, који се чувају у Архиву, сређени су углавном до степена који омогућава коришћење потребних података.

Упоредо са спровођењем мера на заштити архивске грађе и регистратурског материјала на свом подручју, Архив се бави и издавачком делатношћу. Издао је више појединачних публикација, једанаест бројева свог годишњака под називом *Изворник – īрађа Међуоīшīинскоī исīоријскоī архива – Чачак*, затим две публикације информативних средстава које пружају увид у садржину архивских фондова и збирки овог архива.

Да би изворну историјску грађу што више приближио истраживачима и другим корисницима, Архив од 1984. године издаје и свој годишњак под називом *Изворник*.

ИЗДАЊА: Д. Ранковић, М. Јаковљевић и В. Петронијевић, *Црно на бело* (развој штампарства и издавачке делатности у чачанском крају), Чачак 1965; Д. Тодоровић, *Горачићка буна 1893*, Чачак 1965; К. Новаковић, *Македонија Македонцима, земља земљорадницима*, Чачак 1966; Д. Тодоровић, *Марко Пајић*, Чачак 1968; В. Петронијевић, М. Јаковљевић и М. Стефановић, *Чачански крај у НОБ – Хронолоīија доīађаја 1941–1944*, Чачак 1968; Б. Перуничић, *Чачак и Горњи Милановац*, I том 1815–1868, II том 1865–1915, (избор докумената), Чачак 1968, 1969; *Дневник Ранка Тајсића*, (припремио Д. Тодоровић), Чачак 1970; В. Никшић, *Црвени цвеīови*, Чачак 1971; В. Никшић, *Дани сīраве*, Чачак 1971; М. Јаћимовић, *Арсеније Лома*, Чачак 1972; Н. Јешић, *Хроника Јездине*, Чачак 1974; В. Петронијевић и Д. Јањић, *Неīокорени* (хроника села Атенице и Кулиноваца), Чачак 1981; Р. Трипковић, *На шинама* (историјат железнице у чачанском крају), Чачак 1983; М. Вујиновић и М. Пантовић, *Херој Треīуша*, Чачак 1983; А. Хаџипоповић и Р. Маринковић, *У име слободе и īравде*, Чачак 1984; М. Урошевић, *Трећа чеīа – īрадиција оīīора, буна и усīанака*, Чачак 1984; *Турски каīасīарски īописи неких īодручја Западне Србије, XV и XVI век*, (припремио А. С. Аличић), I, II и III том, Чачак 1984, 1985; Р. Трипковић, *Шеīрīи*, Чачак 1985; Р. М. Маринковић, *Драīачевски занаīи и занимања*, Чачак 1985; Л. Миланин, *Војсковођа са чином редова*, Чачак 1985; Р. Трипковић, *Косара* (монографија о Косари Радосављевић), Чачак 1986; Т. Продановић, *Еколошки īроблеми и самоуīравно друшīво*, Чачак 1986; Ј. Дашић, *Економска криза у чачанском крају 1929–1933*, Чачак 1986; *Сīоменица Велисава Јањића*, (припремио Д. Јањић), Чачак 1987; Р. Трипковић, *Меīалци*, Чачак 1988; Р. М. Маринковић, *Земљорадничко задруīарсīво у Драīачеву*, Чачак 1988; *Ника Никола Сīојић, Драīачевски еīиīафи – зайиси са надīробника и крајīуīаша*, Чачак 1986; *Косīа Новаковић у радничком īокреīу Србије и Јуīославије* (научни скуп одржан у Чачку 16. и 17. октобра 1986. године), Чачак 1989; *Борбе са īлавнином немачке īруīе армија „Е" на ибарско–заīадноморавском īравцу у ослобођењу заīадне Србије 1944. īодине* (Зборник радова научног скупа одржаног у Краљеву 26–27. новембра 1986), Београд – Краљево – Чачак 1990; Р. Недовић, *Камени леīоīис Рīара – īробља, надīробници, крајīуīаши и сīомен-обележја*, Чачак 1995; *Изворник – īрађа Међуоīшīинскоī исīоријскоī архива*, 1–11, 1984–1995.

ИНФОРМАЦИОНА СРЕДСТВА: *Водич Међуоīшīинскоī исīоријскоī архива Чачак* (у наднаслову: Водич кроз архивску грађу Србије), (приредио В. Василић), Чачак 1988, 556.

ЛИТЕРАТУРА: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 379–398.

Поред објављене литературе о установи, у рукопису у Архиву урађен је један број аналитичких инвентара за најзначајније архивске фондове.

З. Матијевић – В. Василић

МЕЂУОПШТИНСКИ ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ШАПЦУ, 15000 Шабац, Војводе Мишића 18а, телефон 015/22-336

Међуопштински историјски архив у Шапцу основан је одлуком Градског народног одбора Шабац од 11. јануара 1952. под називом *Државна архива*. Одлуком Народног одбора среза Шабац, који је преузео надзор над пословима и задацима Архива, 1. јануара 1958. промењен је назив Архива у *Државни архив среза Шабац*. Овај назив је задржан све до 17. јула 1961. када је Народни одбор среза Шабац донео решење којим се назив Државног архива среза Шабац мења у *Исīоријски архив у Шаīцу*.

Историјски архив у Шапцу је 1. априла 1968. ушао у Заједницу културних установа у чијем је саставу пословао наредних седам година. Заједница културних установа престала је са радом 1975, чиме је Архив стекао статус радне организације без основних организација удруженог рада. Дужи низ година Архив је пословао као међуопштинска установа. Назив *Међуоīшīински исīоријски архив у Шаīцу* носи од 13. септембра 1979. када је уписан у регистар код Окружног привредног суда у Ваљеву.

Свој рад Архив је почео у једној просторији на спрату старе општинске зграде. После неколико месеци пресељен је у трошну зграду уз бивши Владичин конак, да би 1953. био премештен у бившу кафану у Поп Лукину улицу бр. 25. Године 1970. Архиву су обезбеђене радне просторије у згради Народног позоришта, а просторије у Поп Лукиној адаптиране су у депое. Од 1981. Архив је смештен у зграду „Старе болнице" саграђене 1865. која је због своје архитектонско-урбанистичке вредности проглашена спомеником културе од великог значаја. Овај простор од 427 м², од чега 226,60 м² припада депоима, недовољан је за обављање основних функција Архива.

Архив поседује 330 архивских фондова, од тога 5 породичних и 11 збирки, што чини укупно 1640 дужних метара архивске грађе. Најстарији документи који се чувају у Архиву потичу из 1817. године и припадају фонду Окружног шабачког суда. Грађа која се чува у Архиву пружа нам драгоцене податке о политичкој, економској, судској, административној, просветној и културној историји Шапца и Подриња. Документи су писани на српском језику.

Територијална надлежност Архива обухвата подручје општина Шабац, Богатић, Владимирци, Коцељева, Лозница, Љубовија, Крупањ и Мали Зворник.

Архив врши надзор над 479 регистратура (привреда – 247, просвета – 66, култура – 24, здравство – 21, друштвенополитиче организације – 38, спорт – 19, правосудне – 20, удружења – 15). Основна делатност Архива, утврђена Статутом, састоји се у заштити архивске грађе ван Архива, преузимању грађе и њеном чувању у самом Архиву, сређивању и обради и коришћењу. Да би се ове функције могле успешно реализовати у Архиву раде три основне службе: Спољна служба; Служба за сређивање и обраду грађе; Служба за опште послове.

Од 1964. године Архив се бави издавачком делатношћу. Те године је изашао први број културно-историјског часописа *Годишњак*, у коме су објављени радови из историје Шапца и Подриња као и о знаменитим личностима овог краја. У *Годишњаку* су обрађене знамените личности, војводе, приповедачи, добротвори, географи, књижевници, сликари, песници. У овом часопису је објављено преко 240 научних радова. Најзначајнији радови штампани су као посебна издања.

ИЗДАЊА: *Шабац у īрошлосīи* I, група аутора, 1970; Д. Дојчиловић и А. Лекић, *Весници револуције* (Коста Абрашевић и др Живко Јовановић), 1971; М. Јосић, *Шабац 1918–1941*, 1981; Ј. Глишић, *Аз, буки, вједи*, 1983; М. Јевтић, *100 īодина коњичкоī сīорīа у Шаīцу*, 1988; Н. Сарић, *150 īодина Основне школе у Прњавору*, 1995.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Шашић, *Тридесеī īодина рада Исīоријскоī архива у Шаīцу*, Годишњак МИА у Шапцу 16 (1982) 5; 20 (1986) 401; *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Srbija*, Beograd 1978, 399–411; Историјат и рад Архива дати су у *Годишњаку* бр. 16 од 1982.

Н. Сарић

МУЗЕЈИ

МУЗЕЈ У АРАНЂЕЛОВЦУ, 34300 Аранђеловац, Чеде Плећевића 19, телефон 034/712–415

Музеј у Аранђеловцу је основан 1981. године. Представља установу комплексног типа, усмерену на истраживање и заштиту покретних културних добара из области палеонтологије, археологије, етнографије, историје, историје уметности, нумизматике и других предмета који се могу вредновати као културна добра.

Своју основну делатност Музеј обавља од јула 1995. године на територијама општина Аранђеловац и Топола. Поред основне делатности Музеј се бави конзерваторско-рестаураторским пословима и услугама, издавачком делатношћу и организовањем предавања и изложби.

Унутрашња организација Музеја заснива се на одељењима за сваку област истраживања и заштите.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Р. Лазаревић, *Рисовача*, Аранђеловац 1987; Б. Гавела, *Палеолит Србије*, Аранђеловац – Београд 1988.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 68.

З. Јосић

ВОЈНИ МУЗЕЈ БЕОГРАД, 11000 Београд, Калемегдан б.б., телефони 011/624–441, 620–722, 620–787

Војни музеј је основан Указом кнеза Милана Обреновића 10. августа 1878. године, одмах после добијања независности Србије. Прва поставка отворена је поводом прославе стогодишњице Првог српског устанка у једној скромној грађевини у Горњем граду Београдске тврђаве 1904. године. Пошто се готово читав век услед династичких борби недовољно радило на обради српске револуције, после мајског преврата 1903. кренуло се на истраживање овог значајног догађаја у српској историји. Упоредо са прикупљањем и обрадом архивске грађе, било је потребно прикупити и сачувати и остатке материјалне културе и спасити их од пропадања.

У Службеном војном листу бр. 17 од 25. маја 1904. објављен је позив грађанству да поводом свечаног отварања Војног музеја достави предмете оружја, прибора, одела, заставе, повеља, писама итд., својих предака, учесника у ратовима за независност и ослобођење Србије. Материјал је и пре ове акције прикупљан и припреман за обраду и излагање. У Службеном војном листу за 1887. годину на страни 1037 објављен је позив командама и војним надлештвима, као и активним и резервним официрима, да доставе податке о заставама које су чуване у Музеју. Основу музејских фондова чинили су поклони.

Музеј је као добро организована установа учествовао на Балканској изложби у Лондону 1907. године. Први светски рат је Музеју донео и прво страдање. Приликом евакуације музејских збирки 1915. неповратно је нестао добар део драгоцених предмета. Мисао о постојању и значају Музеја није, међутим, била напуштена ни у току рата. Министарство војно је већ 1917. подсетило на постојање Војног музеја и поново је започета акција прикупљања предмета. Нова поставка је отворена у заједничкој држави 2. априла 1937. године. Овог значајног посла прихватио се директор, генерал Војислав Вуковић, који је на дужности управника провео од 1934. до 1945. године. За припрему музејске поставке формиран је Саветодавни одбор у који су ушле значајне личности официрског кора и културног живота, међу којима су били Милан Кашанин и Никола Краснов, архитекта Министарства грађевина. Генерал Вуковић је био личност потпуно дорасла своме задатку. Обилазио је војна складишта и многе културне институције по целој земљи и одабирао предмете за Музеј. Знатан број предмета (оружје, заставе из Првог светског рата) донет је из Војнотехничког завода у Крагујевцу 1936. године. Исте године посетио је Цариград и од тамошњег Војног музеја успео неким чудом да откупи 18 примерака оружја.

Музејске збирке богаћене су и захваљујући бројним дародавцима, потомцима славних предака, јунака у ослободилачким ратовима. Тако су се у Музеју нашли предмети који су припадали Степи Степановићу, Божидару Терзићу, Павлу Јуришићу Штурму, Михаилу Живановићу, Милошу Васићу итд., затим, платна познатих сликара XIX века. У знак благодарности, Управа Музеја је одлучила да се имена ових племенитих људи уписују у посебно урађеној књизи, чији је аутор сликар руског порекла Всеволод Гуљевич.

Међу дародавцима се неколико пута помиње Двор Краљевине Југославије и кнез Павле Карађорђевић, који је Музеју поклонио шест портрета српских владара XIX века које су радили познати сликари Марко Мурат, Урош Кнежевић, Стеван Тодоровић. Кнез Павле је Музеју поклонио и сабљу свог оца Арсена, добијену као награду од руског цара Николе II Романова и ловачки бодеж Лудвига Баденског. Управа Двора предала је Музеју аутомобил у којем су убијени краљ Александар и француски министар Луј Барту, као и оружје атентатора. Оружје је нестало у току Другог светског рата, док се аутомобилу изгубио траг неколико година после рата (расходован из књиге инвентара 1951. године). Данас се од предмета краља Александра Карађорђевића налази адмиралска униформа у којој је био трагичног 9. октобра 1934. године и неколико одликовања, међу којима звезда Ордена Легије части.

Стална поставка Војног музеја отворена је 2. априла 1937. Правилник Музеја из 1935. предвиђао је да у сталној поставци буду и одељења страних држава, у чему је посредовало Министарство иностраних дела. У инвентар историјских предмета за 1936–1940. годину уведени су и предмети под називом *Руске регалије*.

У Другом светском рату музејске збирке су остале у Музеју, али су похаране од стране окупатора, који је однео драгоцене предмете, међу којима оружје из збирке црногорског кнеза Данила Петровића, предмете династије Карађорђевића и др.

Почетак рада Војног музеја у ослобођеном Београду везан је за наредбу маршала Јосипа Броза Тита од 13. децембра 1944. према којој је формирано Војноисторијско одељење Главног генералштаба, у чијем се саставу налазила група стручњака, са задатком да прикупи предмете и обнови Војни музеј. Поново је отпочела велика акција прикупљања предмета. Борци, учесници рата и њихови потомци предавали су Музеју предмете оружја и опреме. Музејски стручњаци обилазили су читаву земљу и откупљивали приватне колекције, често у целини. Припремана је стална поставка и за ту сврху адаптирана зграда Војногеографског института у којој се Музеј и данас налази.

Трећу поставку отворио је 20. октобра 1961. председник државе Јосип Броз Тито. Изложбени простор је површине 2 300 м². У изради поставке учествовали су стручњаци музеја и призната имена у историјској науци и другим областима.

Осим сталне поставке Војни музеј је сваке године приређивао више тематских изложби посвећених јубилејима из светских ратова, али су припремане и студијске изложбе и обављан опсежни истраживачки рад о музејском материјалу. Формирано је десетак студијских збирки које обухватају око 30 000 предмета оружја, униформи, одликовања и застава. Рад на обради и публиковању музејских збирки је стална и трајна делатност Музеја. Године 1954. покренут је годишњак *Vesnik* и до данас су штампана 33 броја. Археолози Војног музеја учествовали су на ископавањима бројних локалитета као што су Смедерево, Рас, Ново Брдо, Нови Бановци, Чезава, Ћуприја итд.

Значајна музејска ризница је фотоархива у којој се налази око 100 000 фотографија и негатива од почетака фотографије 40-тих година XIX века до данас, преко фонда ауторских фотографија из времена српско-турских ратова, оба балканска рата, Првог и Другог светског рата, фонда Централног пресбироа и нарочито вредан део фотографија Државне комисије за истраживање ратних злочина.

Класификација предмета извршена је типолошки и хронолошки, а најбројнији део материјала је оружје. Најзначајнији предмети су заставе XIX века, оружје српске средњовековне војске, богато украшено занатско оружје балканске израде (Пећ, Призрен, Сарајево, Фоча, Котор), те предмети српских владара и војних команданата. Музејске поставке и тематске изложбе годишње посећује преко 20 000 посетилаца.

Војни музеј је данас у свом историјском амбијенту, у простору Београдске тврђаве, окружен калемегданским парком и бедемима тврђаве, са изложеним артиљеријским оруђима у рову између тврђаве и зграде Музеја. Војни музеј је централна матична установа у Војсци Југославије која се бави прикупљањем, чувањем, заштитом, обрадом, излагањем и публиковањем предмета војноисторијске материјалне културе од предсловенског периода до наших дана. Музеј организује тематске изложбе посвећене значајним јубилејима из ближе и даље прошлости и обавља све послове стручне делатности.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Dnevnik Koste Grujića iz Nevesinjskog ustanka*, (priredio P. Luković), (1956): L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija* (1960); Đ. Petrović, *Oružarstvo u jugoslovenskim zemljama pod Turcima* (1968); Đ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku* (1976); D. Samardžić, *Vojne zastave Srba do 1918* (1983); P. Ljumović, *Beogradska operacija 1944* (1984); P. Ljumović, *Ustanak u Jugoslaviji 1941* (1986); B. Bogdanović, B. Milosavljević, *Naoružanje vojske Srbije i Crne Gore od 1830. do 1918* (1995).

ЛИТЕРАТУРА: *Četrnaest vekova borbi za slobodu* (monografija) Beograd 1968 (штампано и на енглеском и руском језику): Grupa autora, *Vodič, Vojni muzej*, Beograd 1982 (штампано и на немачком, енглеском, руском, италијанском): D. Samardžić, *O otvaranju Vojnog muzeja 1904. godine*, Vesnik 19–20 (1974) 191; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Београд 1993, 42; VE 5, 663; Vojni leksikon, 692; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 73; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 237.

Б. Милосављевић
М. Зиндовић

ЖЕЛЕЗНИЧКИ МУЗЕЈ БЕОГРАД, 11000 Београд, Немањина 6, телефони: централа 011/688–722 и 687–822; локали 50–79 и 50–89; Интерна централа 011/685–241 локал 106; телефакс: 011/681–842, 685–241, 683–569

Железнички музеј у Београду основан је 1. фебруара 1950. године решењем Министарства железница ФНРЈ и уз сагласност Министарства за науку и културу ФНРЈ са задатком да прикупља, сређује, излаже, одржава и чува предмете и документа из историје железница Југославије.

Основу техничке, историјске, архивске и уметничких збирки дао је материјал који је прикупљен за изложбу која је организована поводом стогодишњице Југословенских железница у Љубљани и Загребу 1949. године. Одбори, који су формирани при дирекцијама, чворовима и станицама да прикупљају материјал за ову изложбу, претворени су у одборе за оснивање Железничког музеја.

Прикупљени материјал делом је смештен у адаптиране приземне и подрумске просторије зграде Министарства саобраћаја у Немањиној улици број 6 (део техничке и историјска збирка) а део техничке збирке је до 1961. био смештен на 10. колосеку Београдске железничке станице (локомотиве и вагони), да би касније био премештен у Врдник. Простор од око 800 м², који је дат Железничком музеју, недовољан је за смештај свих оригиналних експоната, који су углавном великих димензија, за изложбене активности и службенике, па је део експоната смештен у Ложионицу Београд, по станицама и Одељењу узаних пруга у Пожеги.

Прва стална поставка отворена је 30. априла 1953. на око 400 м² под називом *Кроз историју Југословенских железница*. Експозиција је заснована на ситнијим оригиналима, моделима, макетама кроз документарну фотографију и архивску грађу. Године 1973. извршена је реконструкција просторија и саме поставке која је донекле модернизована, али се и даље заснивала на истим принципима. Од 1994. године као стална поставка је изложба о првој српској прузи Београд–Ниш. Припреме за нову сталну поставку на савременим музеолошким принципима су у току.

За смештај оригиналних експоната са узаних пруга искоришћен је простор од око 1,5 ха поред нове станице Пожега. Априла 1990. године отворено је за јавност Одељење узаних пруга са 11 локомотива и 18 вагона од којих су највреднији: локомотива „Милан“ из 1882. изграђена у руднику Мајданпек и најстарија парна локомотива изграђена на Балкану; „Рама“ из 1873; „Костолац“ изграђена 1916. за француске војне железнице по систему „Пешо–Бурден“ (са два ложишта и димњака, један од два сачувана примерка у свету); локомотива серије 92–043, система „Малет“ (са дуплим искоришћењем паре, једина сачувана у свету); салон-вагон цара Франца Јозефа I из 1897. за колосек 1,00 метар; вагон IV класе из 1885, јединствен на ЈДЖ; вагон I и II класе, први вагон из те серије произведен у Радионици у Смедереву 1939, итд. Изграђено је 3 колосека укупне дужине 645 метара са настрешницама, пет скретница, путним прелазом, грудобраном, два водонапојника и окретницом на ручни погон, комплетна сигнализација. Од станичних објеката изграђена је станична зграда по узору на станице са пруге Сталаћ–Чачак, и пренети робни магацин из бивше станице Боговина и колска вага из станице Увац.

Музејске збирке: Техничка, Историјска, Архивска и Уметничка.

Територијална надлежност Железничког музеја обухвата територију СР Југославије, тј. подручја ЈЖТП „Београд“ и ЈЖП „Црне Горе“.

Основну делатност Музеј обавља преко општег сектора, сектора заштите, програмског сектора, сектора за односе са јавношћу и библиотеке.

Железнички музеј је само у периоду од 1950. до 1961. године имао какву-такву издавачку делатност. Издате су две књиге тадашњег управника Драгољуба С. Јанковића: *Кроз историју Југословенских железница*, Београд 1957; и *Железнички музеј у Београду*, Београд 1957.

Од 1961. године уласком у састав Завода за новинско-издавачку и пропагандну делатност ЈЖ, а данас у саставу ЖЕЛНИД-а, издања и информативна средства Музеја су заправо издања ових предузећа.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Хаџи Ристић, *Подсетник из револуционарне прошлости железничара Југославије*, Београд 1970; Д. С. Јанковић, *Железнички музеј у Београду*, Београд 1957; М. Протић, Т. Никодијевић, *Постројење прве српске државне железнице*, Београд 1994; *Преглед железничке штампе 1890–1990*, Београд 1990 (приредила Љ. Савић); *Железничке књиге 1871–1940*, Београд 1986 (приредила Љ. Савић).

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Д. С. Јанковић, *Железнички музеј у Београду*, Београд 1957; *Железнички музеј 1950–1990*, Београд 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Железнички музеј 1950–1990*, Београд 1990; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 43.

Т. Никодијевић

ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ СРБИЈЕ (ИМС), 11000 Београд, Немањина 24/VIII, телефон 011/643–731; телефакс 646–984

Музеј је основало Извршно веће Народне скупштине Србије, Уредбом о оснивању Историјског музеја Србије 1963. У периоду од 1954. до 1966. постојао је *Музеј првог српског устанка* са седиштем у Милошевом конаку у Топчидеру. Овај музеј је Одлуком Скупштине СРС укинут 1966. и припојен Историјском музеју Србије.

Историјски музеј Србије прикупља, чува, одржава, сређује и обрађује, излаже путем сталних и повремених изложби, објављује резултате рада у виду каталога са изложби, *Зборника* и посебних издања и стара се о евиденцији, заштити и чувању уметничко-историјских дела (предмета) историјске садржине, која се налазе ван Музеја.

Музеј поседује преко 32 000 предмета разврстаних у следеће збирке: археологија, етнологија, нумизматика, ликовна и примењена уметност, оружје, војна опрема и прибор, униформе, заставе, знамења, реалије и меморијални предмети, карте, планови и атласи, печати, прстенови, калупи за печате и отиске печата, плакати, леци, објаве и прогласи, привредно-технички материјал, фотографије и разгледнице, и архивска грађа.

Музеј првог српског устанка, односно Историјски музеј Србије, од 1959. издаје годишњак *Зборник* (до сада је изашло укупно 28 бројева), каталоге и проспекте сталних и повремених изложби, посебна издања и од 1995. информативни билтен *Погледи* (планирано је да излази четири пута годишње).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Вук Стеф. Караџић, *Први српски устанак*, 1979; Ž. Škorić, *Kabanica kod južnih Slovena*, 1984; Е. Хасанагић, *Овде је Србија рекла слобода*, 1982; П. Васић, *1808–1918 Униформе српске војске* (1980, саиздавач); Ј. Ст. Поповић, *Кнез Јанко из Коњске и дахија Аганлија* (фототописко издање), (1981, саиздавач); А. В. K. Stojković, *Životni put Dositeja Obradovića* (1989, саиздавач); Битка на Косову (зборник радова) (1989, саиздавач); В. Стојанчевић, *Вук Караџић и његово доба* (1989, саиздавач); В. Bogdanović, *Puške – dva veka pušaka na teritoriji Jugoslavije* (1990, саиздавач); Група аутора, *Династија Обреновића из заоставштине*, Београд 1996; М. Петровић, *Документа о рашкој области 1890–1899*, Београд 1997.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Устанак у Србији 1941. у делима уметника*, каталог изложбе, група аутора, 1973; Љ. Константиновић, Љ. Станојевић, *Народни устанак у Србији 1804*, каталог изложбе, 1978; *Ужичка република*, каталог изложбе, група аутора 1979.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 7; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 74; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 262.

М. Петровић

ЈЕВРЕЈСКИ ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ Савеза јеврејских општина Југославије, 11000 Београд, Краља Петра Првог 71 а/III, Пошт. фах 841, телефон 011/622–634; телефакс 011/626–674

Формирање Јеврејског историјског музеја почиње 1948. када је организовано Музеолошко-историјско одељење Савеза јеврејских општина Југославије. Интензивним прикупљањем грађе и експоната из свих крајева бивше Југославије, откупом и поклонима, основан је Музеј као посебна целина али у оквиру Савеза јеврејских општина Југославије. Прва стална поставка Музеја отворена је 1959, а друга, која стоји и данас, 1969. године.

Стална поставка Јеврејског историјског музеја садржи документа, фотографије, тродимензионалне експонате и ликовна дела – приказујући, хронолошки, историјска кретања и културу јеврејских заједница на тлу бивше Југославије, од првих јеврејских насеобина из Римског периода до краја Другог светског рата.

Музеј поседује историјске, етнолошке и ликовне збирке сакупљене из свих крајева бивше Југославије. Архивска делатност је једна од главних делатности Музеја. У архиву се чува и обрађује грађа из периода од 1941, затим, велики део грађе који се односи на Други светски рат и холокауст и грађа која се односи на послератни период. Такође, Музеј има спискове јеврејских жртава геноцида (по градовима) и спискове исељеника у Израел (1948–1952). Осим тога, Музеј има збирке предратних јеврејских листова и публикација различитог карактера.

Изложбена делатност је такође добро развијена. Приређују се изложбе историјског, етнолошког и ликовног садржаја, са јеврејском тематиком.

Музеј је од 1954. до 1970. периодично издавао *Јеврејски алманах*. Од тада, од периодичних публикација издаје *Зборник* (1 – 6) са резимеима на енглеском језику. Уз сваку изложбу Музеј штампа типске каталоге, или у виду проспекта са текстом и фотографијама или у виду књиге мањег формата. Издаје и пригодне публикације, а од 1944. Музеј квартално издаје свој *Билтен* (на српском и енглеском), а у последњих неколико година се на енглески преводе и изложбени каталози.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 8; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 242.

В. Радовановић

МУЗЕЈ ГРАДА БЕОГРАДА, 11000 Београд, Змај Јовина 1, телефони: Централа 011/630–825, 638–744, Документациони центар 011/630–462, Директор 011/637–954; телефакс 011/630–462

Музеј града Београда основан је 15. октобра 1903. године одлуком Београдске општине под називом *Оӣшӣински музеј.*

Први период историје Музеја (1903–1929) је време када су испољене жеље и хтења културних посленика да се изнађе могућност смештаја Музеја. Тек оснивањем Библиотеке општине града Београда 1929, Музеј је заживео у склопу Библиотеке под називом *Библиоӣека и Музеј оӣшӣине ӣрада Беоӣрада.* Библиотека и Музеј смештени су (1929) у згради председништва града, у Узун Мирковој улици бр. 1, да би се убрзо преселили у улицу Краља Петра, а 1932. у Косовску улицу бр. 39, где им је додељен други и трећи спрат. Музеј је добио пет одељења на трећем спрату. Ново сељење Библиотеке и Музеја уследило је 1935. из Косовске у улицу Кнегиње Љубице бр. 1 (данас Змај Јовина) где се Музеј града Београда и данас налази.

Библиотека и Музеј општине града Београда деловали су заједно од 1929. до 1941. године када је одлуком Општине града Београда Музеј издвојен од Библиотеке и добио назив *Градски музеј.*

Музеј се дели на збирке: археолошку, средњовековну, турску и савремену. У току бомбардовања априла 1941. изгорео је кров зграде и последњи спрат, где се налазила галерија слика, када је у пожару изгорела 251 слика. Године 1944. у зграду Музеја уселиле су се службе немачке војске те је Музеј престао са радом. Након ослобођења Музеј је, у Змај Јовиној улици бр. 1, отворен за јавност, 4. августа 1945. године, под називом *Музеј ӣрада Беоӣрада.*

Основна делатност Музеја је да чува, прикупља, излаже, стручно и научно обрађује предмете материјалне и духовне културе из свих епоха историје града Београда и његове градске територије. У Музеју се данас чува више од 120 хиљада експоната, али, због недостатка изложбеног простора, Музеј нема своју сталну поставку. Тематске изложбе Музеј реализује у Конаку кнегиње Љубице (Кнеза Симе Марковића бр. 8).

Музеј данас има организационе јединице: Секретаријат (Одсек опште администрације са персоналном службом, Рачуноводство, Економат, Помоћно-техничка служба) и стручна одељења: Археолошко одељење (Одсек за праисторију, Одсек за антику, Одсек сеобе народа и средњег века и Кабинет за новац и медаље); Историјско одељење (Одсек за историју Београда од 1521. до 1918, Одсек за историју Земуна од 1521. до 1918, Одсек за историју од 1918. до 1941 и Одсек за историју од 1941. године); Одељење за културну историју и уметност (Одсек за ликовну и музичку уметност до 1950. године, Одсек за ликовну и музичку уметност од 1950. године, Одсек за примењену уметност и етнологију, Одсек за просвету и науку, Одсек за културу и књижевност и Одсек за урбанизам и архитектуру); Центар за документацију (Одсек за евиденцију музејских предмета, Одсек фототеке, Одсек техничке документације и планотеке, Одсек стручног архива и хемеротеке, Библиотека и Одсек за заштиту покретних културних добара); Одељење за пропаганду, педагошки рад и издавачку делатност (Одсек за пропаганду и педагошки рад, Одсек за издавачку делатност); Конзерваторско-препараторско одељење (Одсек за керамику и метале, Одсек за хартију и текстил и Столарска радионица); Меморијални музеји и збирке (Конак кнегиње Љубице; Завичајни музеј Земуна; Музеј илегалних партијских штампарија; Музеј вајара Томе Росандића; Музеј Јована Цвијића; Музеј Бањичког логора; Музеј Вељка Петровића; Легат Паје Јовановића и збирка проф. Петра Поповића; Спомен-музеј Иве Андрића; Музеј Младеновца; Галерија Недељка Гвозденовића; Галерија легата; Збирка Секулић; Збирка Гашпаровић).

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: I – Периодика: *Годишњак ӣрада Беоӣрада* (од 1954. до 1957. звао се *Годишњак Музеја ӣрада Беоӣрада*). II – Серије: Каталози изложби; Збирке и легати Музеја; Посебна издања; Каталози гостовања; Водичи; Повремена издања–Монографије; Грађа.

ЛИТЕРАТУРА: *70 ӣодина Музеја ӣрада Беоӣрада 1903–1973* (Споменица), Београд 1973; М. Целебџић, М. Дабижић, *Први оӣкуӣи ӣредмеӣа и оснивање Беоӣрадскоӣ оӣшӣинскоӣ музеја 1903. ӣодине*, Годишњак ГБ 20 (1973) 445–450; М. А. Дабижић, *Библиоӣека и Музеј ӣрада Беоӣрада од 1929–1941 с нарочиӣим освроӣом на рад Музеја.* Годишњак ГБ 20 (1973) 451–493; Д. Бојовић, *Исӣоријаӣ Музеја ӣрада Беоӣрада са ӣосебним освроӣом на рад Археолошкоӣ одељења*, Гласник САД 1 (1984) 51–59; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 12; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 74; *Кулӣурна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 246.

Д. Бојовић

МУЗЕЈ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КИНОТЕКЕ, 11000 Београд, Косовска 11, телефон и телефакс 011/324–8250

Музеј је основан 1949. године као специјализовани биоскоп у којем се приказују значајни национални и интернационални филмови, углавном из колекције Архива. Филмови се приказују сваког дана и подељени су у циклусе (значајни аутори или периоди филмске историје). Годишње Музеј прикаже око 1000 дугометражних играних филмова, што га сврстава у најоперативније установе ове врсте у Европи. Музеј организује и специјализоване пројекције за студенте филмских

школа, као и програме везане за велике филмске манифестације (ФЕСТ, Фестивал кратког филма, итд.).

Музеј Југословенске кинотеке првенствено је замишљен као специјализовани биоскоп за приказивање значајних дела филмске уметности, па иако у холу има изложбени простор, нема сталну поставку, нити збирку.

Музеј нема самосталну издавачку делатност. Захваљујући сарадњи са издавачким кућама „Прометеј" из Новог Сада, „Clio" и „Стубови културе" из Београда, Музеј је у току последњих пет година успео да изда већи број публикација посвећених филму, организованих у едиције: Српски филм; Цивилизација; Век; Драмске уметности; Репринт.

Музеј има развијену сарадњу са иностраним културним центрима и абасадама, које најчешће суфинансирају издања посвећена њиховим матичним кинематографијама. На тај начин последњих неколико година објављено је двадесетак оваквих публикација у виду каталога.

У колекцији хемеротеке библиотеке Југословенске кинотеке (Кнез Михаилова 19) налази се досије са преко две стотине натписа о раду Музеја.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*. Beograd 1993, 24; *Кулӣурна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 241–242.

Р. Зеленовић

МУЗЕЈ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ВАЗДУХОПЛОВСТВА, 11180 Београд, Аеродром „Београд", пошт. фах 16, телефони 011/670–992, 698–209 (директор); телефакс 011/670–992

Музеј је основан фебруара 1957. године у саставу Команде Ратног ваздухопловства у Земуну као „Отсек за историју и Музеј југословенског ваздухопловства". Прва изложба отворена је у згради на старом београдском аеродрому 1960. године, а 1966. при Музеју је формирано и посебно – Цивилно одељење. У међувремену, прикупљене су значајне збирке летелица и других експоната и документације, што је омогућило да 1968. године Команда Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране и већи број цивилних ваздухопловних институција и предузећа донесу одлуку о заједничкој изградњи новог објекта Музеја на међународном аеродрому „Београд" код Сурчина.

По пројекту арх. Ивана Штрауса, Музеј је грађен од 1976. до 1988. године, а стална поставка отворена је за јавност 21. маја 1989. године.

У објекту укупне покривене површине од 11 000 $м^2$, на 6 000 $м^2$ смештена је стална изложбена поставка, а у осталом простору налазе се депои, радионице, библиотека, сала за предавања и биоскопске представе, сала за повремене изложбе и радне просторије особља. Спољни простор око објекта обухвата преко седам хектара, са могућношћу проширења.

Музеј поседује 15 збирки историјско-техничких експоната (195 домаћих и страних авиона, хеликоптера и једрилица; 135 авиомотора, више типова радара, ваздухопловне опреме, радио-уређаја, инструмената и других експоната). Многи од њих убрајају се у ретке и значајне примерке од светског значаја. Постоји и посебна збирка космонаутике и ракетне технике. Историјске збирке подељене су хронолошки по периодима и прате развој југословенског војног и цивилног ваздухопловства и ваздухопловне индустрије од XIX века до наших дана. Архив Музеја поседује више хиљада оригиналних докумената, копија и микрофилмова, а посебно су издвојене збирке значајних личности из историје националног ваздухопловства.

Музеј такође поседује специјализовану ваздухопловну библиотеку са преко 20 000 томова књига и часописа, фототеку са преко 250 000 фотографија, затим филмотеку, видеотеку, фонотеку и хемеротеку, који употпуњују документацију о развоју југословенског и светског ваздухопловства. Техничка документација Музеја садржи цртеже и упутства за преко 350 различитих летелица и опреме.

У сталној поставци Музеја изложено је 54 примерка експоната (авиона, једрилица, хеликоптера и ракета), као и већи број макета. У оквиру поставке налазе се и сталне изложбе: „Ваздухопловство у рату априла 1941. године", „Српска Авијатика 1912–1918", „70 година развоја домаће ваздухопловне индустрије" и „Изложба најновијих достигнућа ваздухопловне и пратеће индустрије Југославије". У припреми је постављање изложбе „70 година домаћег ваздушног саобраћаја од 1927. до 1997. године", која ће бити отворена 1. априла 1997. године.

Музеј је заједничка институција војног и цивилног ваздухопловства и својом делатношћу покривао је целу територију СФРЈ, а сада СР Југославије. Под садашњим називом Музеј делује од 1972. године.

У организационом погледу Музеј је подељен на цивилни и војни део. Цивилни део састоји се из центара и служби, и то: Центар за проучавање историје ваздухопловства у оквиру којег су Одељење за ваздушни саобраћај, Одељење за спортско ваздухопловство и Одељење за ваздухопловну индустрију; Центар за ваздухопловну технику у оквиру којег су Одељење за рестаурацију и конзервацију, Одељење техничког депоа са радионицом и Одељење за проучавање ваздухопловне технике и технологије; Центар за документацију у оквиру којег су Одељење Централног регистра,

Одељење стручно-техничке документације и хемеротека, Одељење Библиотеке и Одељење за фото, филмску, видео и аудио документацију са фото-лабораторијом; Служба за просветно-педагошку делатност; Служба за опште послове, односе са јавношћу, издавачку и информативно-пропагандну делатност; Служба за финансијско-материјално пословање и Служба за техничко одржавање објеката и комплекса Музеја.

У оквиру издавачке делатности која је пратила изложбену активност, Музеј је 1974. године у заједници са Архивом града Београда издао каталог изложбе *Бомбардовања Беоīрада 1941. и 1944. īодине*, затим са Музејем Београда 1984. каталог изложбе *Беоīрад из ваздуха*, 1991. године специјално издање часописа *Аеро маīазин* којим је пропраћена изложба Музеја ЈВ *Јуīословенско ваздухоūловсшво у рашу аūрила 1941. īодине*, а 1993. године Музеј је издао каталог изложбе *70 īодина ваздухоūловне индусшрије Јуīославије 1923–1993.* За наступ југословенске ваздухопловне индустрије на салону у Фарнбороу (Енглеска), 1990. године, Музеј је издао посебан каталог *Музеј јуīословенскоī ваздухоūловсшва у Беоīраду*, на енглеском језику.

На основу документације Музеја ЈВ и уз ауторско ангажовање његових сарадника, Југословенски аеротранспорт издао је две публикације: Ч. Јанић, *40 īодина ваздушноī саобраћаја Јуīославије и 20 īодина ЈАТ-а*, Београд 1967; Група аутора, *Прича о јуīословенском аерошрансūоршу*, Београд 1987. Музеј ЈВ се ангажовао и у припреми две публикације о аеродрому „Београд“. Све ове публикације објављене су и на енглеском језику.

Године 1993. Музеј је уз помоћ спонзора покренуо едицију „Историја југословенског ваздухопловства“ у шест књига, од којих је до сада објављена друга књига по реду, *Срūска Авијашика 1912–1918* (група аутора, Београд 1993), а у припреми је трећа књига *Ваздухоūловсшво Краљевине Јуīославије 1918–1941. īодине.*

Сарадници Музеја ЈВ објавили су до сада прилоге и чланке из историје југословенског ваздухопловства у већем броју иностраних и домаћих часописа и ревија, што захтева посебну библиографију.

ЛИТЕРАТУРА: *Aircraft in Museums around the world*, National Air and Space Museum – Smithsonian Institution, Washington 1981; *Wings of History – The Air Museums of Europe* (Louis Divone, Oakton, Virginia 1989); *Aircraft Museums and Collections of the World* (Bob Ogden, Woodley, England 1996); *Warbirds International* (Air Progres, oktober 1990); *Le Fana de l'Aviation* (Paris, august 1990); *Fly Past* (London 1993); *PTISI (Flight)*, Atina 1994; *Aviator international* (Budapest 1996); *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 25; VE 5, 664.

Ч. Јанић

МУЗЕЈ НАУКЕ И ТЕХНИКЕ (МНТ), 11000 Београд, Кнез Михаилова 35, телефон 011/187–360; телефакс 011/32–81–479

Замисао и напори да се у Србији формира музеј науке и технике датирају из времена између два светска рата. После неколико безуспешних покушаја, у Београду је октобра 1989, на иницијативу Српске академије наука и уметности, уз подршку Скупштине Србије и осамнаест привредних организација, основан Музеј науке и технике (МНТ). Први управник МНТ био је проф. Александар Деспић.

Основни циљ рада МНТ је заштита културне баштине од значаја за историју науке и технике на територији Србије и њено представљање јавности, односно подизање научнотехничке културе кроз популаризацију науке и савремених научних достигнућа. Од 1995. године МНТ је званично надлежна установа за бригу о културно-историјском наслеђу од значаја за историју науке, технике и технологије на територији Републике Србије.

Прва изложба МНТ „Човек и камен“ приређена у сарадњи са Природњачким музејем у Београду, отворена је 1990. године у Галерији САНУ. МНТ сваке године приказује по једну велику тематску изложбу коју прате студијски каталог, публикације, образовни програм и низ културних акција и манифестација. Маја 1996. за изложбу „Леонардо да Винчи – проналазач и научник“, МНТ је по први пут у нашој земљи издао CD-ROM публикацију. Најпосећенија изложба МНТ до сада била је „Никола Тесла – живот и дело“ (123 000 посетилаца).

МНТ за сада нема сталну поставку и једини стални простор за комуникацију са публиком има у својој читаоници, у згради САНУ, где повремено организује промоције, трибине, разговоре и камерне тематске изложбе.

Од оснивања до краја 1996. године МНТ је сакупио више од 2 000 предмета, разврстаних у 20 збирки. До предмета Музеј најчешће долази поклоном. На величину и богатство збирки негативно су утицали досадашњи услови складиштења збирки јер је садашњи капацитет депоа недовољан. Поред традиционално конципираних збирки Музеј поседује фототеку, фонотеку и видеотеку.

Пословни систем МНТ чине четири организационо повезана сектора у којима Музеј обавља своју делатност: Сектор заштите је надлежан за прикупљање, чување, конзервацију и документацију музејских предмета; Програмски сектор бави се планирањем реализацијом изложби и развијањем едукативних програма; Сектор за односе са јавношћу надлежан је за промовисање активности Музеја у јавности, односе са јавним медијима, публиком, посебним циљним групама публике (школама, специјалним групама и сл.), спонзорима и за припрему маркетинга Музеја; Општи сектор координише и обавља послове неопходне за функционисање свих служби Музеја.

Библиотека и Центар за популаризацију науке (Експлораторијум) су посебна служба Музеја, а Музеј електропривреде и Музеј архитектуре су посебна одељења МНТ.

Све своје досадашње изложбе МНТ је пратио студијским каталозима. Од 1995. године интензивно развија издавачку делатност. Издаје часопис за историју науке *Флоīисшон*, Серију ПИНУС и едицију „Свет науке и технике“. У припреми је издавање часописа за популаризацију науке *Сазнања* који треба да излази квартално од пролећа 1997.

У документационом центру Музеја, у хемеротеци, чувају се сви чланци и новинарске забелешке које су о Музеју објављене од дана његовог оснивања. МНТ поседује и свој Архив у коме се чувају подаци о научноистраживачком и стручном раду установе.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: В. Б. Шолаја, А. С. Магдић, *Инжењери у Књажесшву/Краљевини Србији од 1834. īодине до završешка Првоī свешскоī раша*, Београд 1994; М. Д. Ристић, *О енерīији*, Београд 1995; И. Драганић, *Кроз свеш радијација и радиоакшивносши* – Сто година атомске ере, Београд 1996; Н. Ђ. Јанковић, *Оишкривање васионе*, Београд 1996; *О мерењу*, Зборник радова, Београд 1995; *Пушеви срūскоī инжењерсшва шоком XIX века* (саопштења на Саветовању поводом 125 година од оснивања Техничарске дружине у Београду), Београд 1994.

Б. Шурдић

МУЗЕЈ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ (МУЗЕЈ СПЦ), 11000 Београд, Краља Петра Првог 5, телефон 011/635–699; телефакс 011/630–865

Као *Срūски музеум* основан је 1856. године заслугом архиепископа и митрополита београдског Петра Јовановића. Временом је замирао. Обнављан је 1899. и 1927. Уочи Другог светског рата (1940) исељен је и смештен у зграду Патријаршије. Стална поставка отворена је 1954. године.

Музеј СПЦ садржи црквено-уметничке и друге драгоцености Српске цркве и српског народа од XIII до XIX века, и то: иконе (на дрвету, платну и металу), богослужбене ствари од метала и дрвета, црквени текстил, рукописне и старе штампане књиге, затим графику – дрворез и бакрорез, портрете, архивалије и друго.

Основна делатност Музеја је чување и обрада литургијског и другог црквено-уметничког материјала, затим праћење стања у манастирским и црквеноопштинским ризницама и дислоцирање и заштита богослужбених и других предмета из угрожених подручја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Л. Мирковић, *Црквени вез*, Београд 1940; С. Милеуснић, *Музеј Срūске ūравославне цркве*, Београд 1989; *Азбучник Срūске ūравославне цркве ūо Радославу Грујићу*, Београд 1993 (приредио С. Милеуснић); С. Милеуснић, *Манасшир Крка*, Београд 1994 (издање на српском и енглеском језику); С. Милеуснић, *Духовни īеноцид 1991–1993*, Београд 1994 (упоредо на српском и енглеском језику – два издања током 1994); Ј. Х. Швикер, *Исшорија унијаћења Срба у Војној крајини*, Београд 1995 (превод и предговор Н. Живковић).

ЛИТЕРАТУРА: М. Стефановић, *Музеј Срūске ūравославне цркве у Беоīраду – круūна кулшурна шековина*, Гласник 6 (1995) 96, 97; С. Душанић, *Музеј Срūске ūравославне цркве*, Београд 1969; С. Милеуснић, *Тридесеш īодина Музеја СПЦ*, Православље 18 (1984) 417–418; С. Милеуснић, *Музеј Срūске цркве (1954–1984)*, календар „Црква“, Београд 1985, 64–69; С. Милеуснић, *Музеј Срūске ūравославне цркве*, Београд 1989; С. Милеуснић, *Музеј СПЦ – Духовни мајдан* (на српском и енглеском језику), New Review 2, Београд 1995; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 34; *Кулшурна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 244–245.

С. Милеуснић

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ, 11000 Београд, Трг Републике 1а, телефон 011/624–322; телефакс 011/627–721

Народни музеј у Београду спада у најстарије и најугледније српске културне установе. Настанку Музеја претходили су у првим деценијама XIX века развој писмености у Србији, поклањање пажње старинама и српском културном наслеђу, као и делатности Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Јоакима Вујића; тежња кнеза Милоша Обреновића и угледних личности да у државне установе почну да притичу црквене књиге, стари новац, накит, предмети значајни за српску прошлост и историју.

Заслуга за оснивање Народног музеја у Београду припада Јовану Стерији Поповићу, једном од најучениjих људи XIX века, који је као начелник Министарства просвете 10. маја 1844. упутио распис окружним начелствима Србије да сакуп-

љају старине за *Народни музеум*. Тај дан се сматра датумом оснивања Народног музеја у Београду. У саставу Музеја била је првобитно и Народна библиотека.

Уследили су развој и богата делатност Народног музеја, увећавање фондова и збирки, историјски догађаји који су остављали трага и на музејским активностима и могућностима. Народни музеј је више пута променио станиште, а долазило је и до измене његовог имена.

Музеј је 1863. године смештен у Капетан-Мишино здање на Студентском тргу, а 1892. се због просторних потреба преселио на место данашњег Природноматематичког факултета, где ће остати до почетка Првог светског рата. Ту је 1900. године била отворена прва изложба Народног музеја – Изложба заоставштине Вука Караџића. Музеј је отворио прву галерију слика са пропратним каталогом 1901. године, а 1904. отворено је Средњовековно одељење и Прва југословенска уметничка изложба.

Народни музеј је затим развијао и увећавао активности, као што су: отварање Југословенске уметничке галерије, излагање материјала из археолошких и нумизматичких збирки, збирки икона, рукописа и књига; изложба Југословенске уметничке колоније, допуњавање поставке материјалом из бившег Музеја династије Обреновић, и археолошким налазима из Винче и Костолца, делом иконостаса манастира Ваведење из Кабларске клисуре.

Балкански ратови 1912–1913. године заустављају развој Музеја, а у Првом светском рату Народни музеј бива опустошен на разне начине: гранатирана је зграда у којој се налазио, аустроугарска војска га је опљачкала, велики број музејских предмета је оштећен, уништен или нестао.

Музеј је 1919. године пресељен у зграду у Улици кнеза Милоша и нешто касније отворен за публику. У периоду између два светска рата обнављане су музејске збирке, увећаване предметима са археолошких истраживања (Винча, Старчево, Плочник, Стоби), попуњавани фондови откупом и поклонима.

Народни музеј је 1930. добио назив *Хисторијско-уметнички музеј*; пет година касније преселио се у здање Новог двора династије Карађорђевић и у тој згради је 1936. отворена поставка за публику, а Музеј је тада назван *Музеј кнеза Павла*. У музејске фондове улази поклон принца Павла Карађорђевића – збирка слика.

Током Другог светског рата Музеј није радио, али није дошло до већих оштећења његовог блага. Године 1944. добио је назив *Уметнички музеј*, а 1952. враћен му је првобитни назив – *Народни музеј*. После 1945. неко време Музеј се налазио у згради Берзе на Студентском тргу.

Народни музеј је 1950. године смештен у здање на Тргу Републике у којем је и данас. Зграда у којој се Музеј налази грађена је 1903. и 1933. године (архитекте Андра Стевановић и Никола Несторовић) и прво је припадала Управи фондова, затим Инвестиционој и хипотекарној банци. После усељења Музеја, зграда је адаптирана за музејске потребе и 1952. године Народни музеј је отворен за публику.

Од настанка Народног музеја у Београду, из њега се издвојило крајем XIX и у XX веку неколико установа (Народна библиотека, Етнографски музеј, Војни музеј, Музеј примењене уметности, Историјски музеј Србије, Музеј савремене уметности) које и данас постоје и обављају своје делатности.

Не само због своје век и по дуге традиције, већ и према важећем Закону о културним добрима, Народни музеј у Београду спада у централне установе заштите културних добара Републике Србије у територијалном и стручном смислу. У њему се прикупљају, чувају, проучавају, публикују и излажу културна добра свих постојећих категорија, почев од преисторије и антике до наших дана.

У сталној поставци Народног музеја у приземљу налазе се експонати из археолошких збирки преисторије, антике и Сеобе народа. На првом спрату изложена је средњовековна српска уметност, иконе од XVI до XIX века и српско сликарство XVIII и XIX века, а југословенска уметност прве половине XX века представљена је у галеријама на другом спрату, заједно са збирком стране уметности. Скулптура XIX и XX века распоређена је по читавом музејском изложбеном простору.

Међу бројним, значајним и по свим критеријима изузетним експонатима сталне поставке Народног музеја у Београду истичу се: налази из Лепенског вира, Дупљајска колица, статуета из Чаршије, остава из Велике Врбице, налази из Требеништа и Новог Пазара, статуа Атене Партенос, фигуре сатира из Стобија, портрет Трајановог оца, богата збирка античког сребра, камеја из Кусатка, златни медаљон цара Валентинијана, бронзана статуета Херакла из Темнића, портрет цара Константина, налази из Стобија, фрагменти фресака из Ђурђевих ступова и манастира Градац, запон хумског кнеза Петра, златно прстење краљевића Радослава и краљице Теодоре, тањир цара Душана, икона мајстора Лонгина, слике Теодора Крачуна и Теодора Илића Чешљара, Арсе Теодоровића, Павела Ђурковића, Константина Данила, Катарине Ивановић, Јована Поповића, Уроша Кнежевића, Ђуре Јакшића, Стевана Тодоровића, Ђорђа Крстића, Уроша Предића, Паје Јовановића, Леона Коена, Стевана Алексића, Марка Мурата, Надежде Петровић, Бете и Ристе Вука-

новић, Милана Миловановића, Малише Глишића, Саве Шумановића, Јована Бијелића, Игњата Јоба, Петра Добровића, Милана Коњовића, Зоре Петровић, Петра Лубарде, Милене Павловић Барили, Ивана Табаковића, Љубице Цуце Сокић, Миће Поповића, Лепосаве Ст. Павловић; скулптуре Ивана Мештровића, Петра Убавкића, Симеона Роксандића, Ђорђа Јовановића, Сретена Стојановића и др.

У збиркама Музеја је и велики број нумизматичких налаза у Кабинету нумизматике, затим страних и домаћих графика у Кабинету графике; у збирци стране уметности истичу се дела Реноара, Дегаа, Шагала, Пикаса, Бонара, Вијара и других великих страних уметника. Народни музеј се стара и о Мирослављевом јеванђелистару, најстаријој српској рукописној књизи с краја XII века.

Музеј чине одговарајуће службе, центри и одељења: Служба директора Музеја; Центар за материјалну културу и уметност који чине Одељење за археологију са кабинетом нумизматике, Одељење за средњовековну културу и уметност, Одељење историје уметности, Одељење за културно-образовну делатност и Одељење документације; Центар за конзервацију који обједињује Одељење за конзервацију археолошких предмета и Одељење за рестаурацију уметничких предмета; Заједничке службе: општих послова и одржавања Музеја, материјално-финансијских послова и обезбеђења.

„Чувари", управници, односно директори Народног музеја у Београду били су: Ђура Даничић, Јанко Шафарик, Михаило Валтровић, др Милоје Васић, др Владимир Петковић, др Милан Кашанин, академик Вељко Петровић, др Лазар Трифуновић, др Миодраг Коларић, др Владимир Кондић и садашњи директор Музеја Јевта Јевтовић – дакле, археолози, историчари уметности, књижевници и др.

У саставу Народног музеја у Београду се налазе: Музеј Вука и Доситеја у Господар Јевремовој улици, Меморијални музеј Надежде и Растка Петровића, Галерија фресака у Улици цара Уроша, Музеј Лепенског вира код Доњег Милановца и Археолошки музеј Ђердапа у Кладову.

Поред сталне поставке, Народни музеј у Београду у послератном периоду развијао је и данас има богату активност приређивања изложби, сарадњу са нашим музејима и иностраним музејским и сродним установама.

Активности Народног музеја у Београду прати богата и разноврсна издавачка делатност. Периодичне публикације Музеја су: *Зборник Народног музеја* (излази од 1956. године), последњи број је изашао децембра 1996. године; *Нумизматичар* (од 1978); *Ковчежић* (од 1958).

Музеолошке свеске (излазе од 1978) представљају серијско издање Народног музеја у Београду и садрже сва до сада објављена издања. Постоје и друга серијска издања која су изашла, а и о њима се подаци налазе у *Музеолошким свескама*.

Народни музеј је своје редовне акције (Отворени графички атеље и Ликовно пролеће) и повремене изложбе пратио каталозима, а објављени су и каталози музејских збирки. Подаци о овим каталозима, издањима, као и о легатима, поклонима, спомен-збиркама и заоставштинама које су ушле у састав Музеја могу се наћи у *Музеолошким свескама*.

Друштво пријатеља Народног музеја у Београду окупља све љубитеље и пријатељски настројене поклонике уметности и Музеја, тако да се у оквиру активности овога друштва у Атријуму Народног музеја одржавају концерти класичне музике, као и предавања – тематска или у склопу појединих изложби. Друштво у континуитету спроводи ове и планира будуће активности.

ЛИТЕРАТУРА: *Народни музеј – Београд*, едиција Музеји света, Београд 1983: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 35: *150 година Народног музеја у Београду 1844–1984*, Београд 1984; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 71–72; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 248–249.

М. Живковић

ПЕДАГОШКИ МУЗЕЈ, 11000 Београд, Узун Миркова 14, телефони 011/627–538, 624–239; телефакс 011/625–621

Педагошки музеј, јединствена установа ове врсте у Југославији, једна је од најстаријих музејских установа у Србији која већ сто година настоји да од заборава сачува историјске вредности српске школе. Основало га је, под именом *Школски музеј*, Српско учитељско удружење 1896. године, са задатком да „прибира и чува наставна средства и све друго, што се тиче основне школе, што има педагошке и историјске вредности за школу и учитеља, како би се српским учитељима и другим просветним радницима створила могућност да упознају савремена и бивша наставна средства и све потребе за школе, ђаке и учитеље, као и савремено и прошло стање основне наставе у Српству и другим земљама".

Већ првих година рада у Школском музеју прикупљен је велики фонд докумената, учила, уџбеника, педагошке литературе, ђачког и наставничког прибора, радова ученика и наставника, не само из Србије већ и већине европских држава, тако да је 1898. године одржана и прва изложба у основној школи на Западном Врачару. Слична изложба приређена је и 1900. у Грађанској школи у Дунавском крају у којој је исте године била от-

ворена и мала стална поставка која је 1908. премештена у две учионице основне школе код Саборне цркве а потом у зграду Учитељског дома. Међутим, сва та богата грађа, драгоцена за историју нашег школства и просвете, потпуно је уништена и пропала током Првог светског рата.

После разарања у Првом светском рату, рад Школског музеја је обновљен 1925. године. Поново су, трудом и залагањем учитеља и Учитељског удружења, прикупљени или израђени предмети и грађа који су, у периоду између два рата, били изложени на сталној поставци у згради Учитељског дома. Нажалост, у Другом светском рату Музеј је поново био уништен.

После Другог светског рата рад Музеја је по трећи пут био обновљен. Смештен је у зграду Основне школе „Свети Сава". Почео је са радом 1947. када је права и дужности оснивача преузео Народни одбор Града, односно Скупштина града Београда. Назив Музеја је промењен у *Педагошки музеј* 1960. године када Музеј добија нову концепцију и организацију и све садржаје рада једне музејске установе. Године 1969. Музеј од Скупштине града Београда добија на коришћење зграду Реалке у Узун Мирковој 14 и после пресељења стиче нове услове за рад и развој.

У Музеју се чувају следеће збирке:

Сектор за школску опрему, прибор и наставна средства из свих наставних области садржи збирке планова и макета школских зграда, школског намештаја, школског и ђачког прибора опште намене, школских печата и звона, збирке школских наставних средстава свих наставних предмета и одговарајућег ученичког прибора, као и богату збирку дечјих ликовних радова насталих у периоду од средине XIX века до данас.

Сектор за архивски материјал и документацију садржи збирке рукописних примерака школских закона и осталих прописа, наставних планова и програма, записника школа и других органа управљања у области образовања, збирке школских књига (уписница, дневника рада итд.), остали архивски материјал из рада школа (програми и позивнице са школских приредби и свечаности), материјал из рада удружења просветних радника и напредног учитељског покрета, архивски материјал и заоставштине истакнутих просветних радника и педагога формиране као њихови досијеи, као и збирке одговарајуће фото-документације.

Сектор за уџбеничку и педагошку литературу садржи збирку уџбеника и приручника из свих наставних области за све нивое образовања, збирку педагошко-методске литературе, педагошке периодике, збирку закона и осталих прописа из области образовања, извештаје и споменице школа, збирку допунске литературе из других научних области.

Сектор за документацију васпитно-образовних установа и медијатеку садржи документациони материјал који се односи на област предшколског васпитања, све ступњеве и врсте школе (основне, средње, више, високе и специјалне), народно просвећивање и друге облике ваншколског образовања и образовања одраслих, ученичке, студентске и наставничке организације, домове ученика и студената, као и збирке фототечког и филмотечког материјала, дискотеку, фонотеку и видеотеку.

Стална музејска поставка „Десет векова српске школе", отворена је 1975. године и представља драгоцен приказ развоја просвете и културе код Срба од почетака писмености до средине XX века који на прегледан и приступачан начин, путем оригиналних предмета, докумената, фотографија и књига посетиоце упознаје са историјом школа код Срба од IX века до 1941. године.

Територијална надлежност Музеја обухвата град Београд, али пошто је Музеј једина установа ове врсте у Југославији његова делатност се протеже на целу територију Србије. Основна делатност Педагошког музеја је проучавање историје школства, просвете и педагогије у Србији, сакупљање и чување предмета и документације, стручна и научна обрада прикупљеног материјала као и презентирање резултата истраживања путем публикација, сталних и повремених изложби у Музеју и ван њега, организовањем предавања, семинара и других облика културно-просветне делатности. У својим збиркама и фондовима Педагошки музеј чува преко 50 000 предмета, докумената, књига, фотографија и осталог материјала који представља неисцрпну ризницу података о развоју школства и просвете код Срба од средњег века до данас. Одељење Основне делатности Музеја организовано је у секторе: Сектор за школску опрему, прибор и наставна средства из свих наставних области; Сектор за архивски материјал и документацију; Сектор за уџбеничку и педагошку литературу; Сектор за документацију васпитно-образовних установа и медијатеку и Сектор за педагошко–пропагандни рад и издавачку делатност.

Музеј има и значајну издавачку делатност која је почела још с његовим оснивањем када су били објављивани годишњи *Извештаји о раду Школског музеја* из којих дознајемо многе занимљиве податке о садржају збирки и изложбама тада приређиваним. Данас је издавачка делатност Музеја много богатија и разноврснија. Од 1964. до 1987. године, Музеј је у сарадњи са сродним музејима из Загреба и Љубљане издавао годишњак *Зборник за историју школства и просвете*. Остала издања Педагошког музеја разврстана су у три едиције.

У едицији Историја школства и просвете код Срба, објављено је више књига: С. Ћунковић, *Школство и просвета код Срба у средњем веку* (1965); Р. Аћимовић, Р. Јанковић, С. Ћунковић, *Школство и просвета код Срба у 18. веку* (1970); С. Ћунковић, *Школство и просвета у Србији у 19. веку* (1970); Б. Јордановић, *Школство и просвета у Србији у доба првог српског устанка* (1980). У истој едицији су објављене и публикације које се односе на поједине видове и стране образовања у Србији – М. Николова, *Школовање женске младежи до 1941* (1987); М. Николова, Љ. Танеска, *Забавишта некад и сад* (1990); Г. Павловић, Љ. Танеска, *Учитељске школе код Срба* (1989); М. Николова, *Учитељске школе у Србији до 1941* (1992), и многе друге.

У едицији Монографија објављене су две књиге: Б. Јордановић, *Ректори Лицеја, Велике школе и Универзитета (1838–1988)* (1988); Г. Павловић, Р. Јовановић, В. Тешић, *Министри просвете Србије 1811–1918* (1994).

Музеј је током последњих тридесет година објавио и више десетина каталога тематских и стручних изложби као и: *Водич кроз сталну поставку Педагошког музеја* (1986, С. Ћунковић); *Седам деценија Педагошког музеја у Београду* (1967, Б. Аксентијевић); *Сто година Педагошког музеја* (1997, група аутора).

Потпуна библиографија радова објављених у *Зборнику за историју школства и просвете* изашла је у броју 20 овог зборника.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Аксентијевић, *Седам деценија Педагошког музеја у Београду* (1967); *Сто година Педагошког музеја* (1997, група аутора); *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 40.

Р. Јовановић

ПТТ МУЗЕЈ ЗАЈЕДНИЦЕ ЈПТТ, 11000 Београд, Палмотићева 2, телефони 011/3210–325, 3210–276, 3210–149; телефакс 011/636–917

У области музеологије, последње деценије XIX века свакако су карактеристичне по томе што се оснивају музеји са тематиком из области споменика техничке културе – технички музеји, односно поштанско-телеграфско-телефонски музеји. Тематика ових првих музеја су открића и проналасци, пре свега из области ПТТ саобраћаја, као што су електрична енергија и апарати за размену уговорених телеграфских знакова електричним импулсима, без обзира на удаљеност и атмосферске прилике, у првој половини и открића у бежичној телеграфији и телефонији, односно радио веза, у другој половини XIX века.

ПТТ у Београду формиран је на основу Указа краља Милана и поштанске управе 1889. године када је покренут и први часопис под називом *Поштанско-телеграфски весник*, који је редовно излазио све до 1914, а ондашњи новоосновани одсек при поштанско-телеграфском одељењу имао за циљ „прикупљање збирке старих и нових поштанско-телеграфских предмета и руковање истом збирком".

На основу Уредбе о организацији Министарства пошта и телеграфа, 21. фебруара 1923. донет је Правилник о Музеју пошта и телеграфа који гласи: „При Министарству пошта и телеграфа оснива се нарочити музеј са називом Поштанско телеграфски музеј у Београду, који има сачувати потомству јасну етнографску слику о развоју и културном деловању поштанско-телеграфске и телефонске установе у нашој земљи". Ова прва поставка била је смештена на V спрату зграде Министарства саобраћаја у Палмотићевој улици.

Министарство пошта ФНРЈ 1950. године основало је „Реферат за проучавање, срeђивање и обраду историјског развоја пошта, телеграфа и телефона" и тиме су створени услови за један нови музеј са савременом поставком која је и званично отворена 14. јуна 1958. Целокупна музејска збирка подељена је на пет одељења: поштанско, телекомуникација, за међународне ПТТ везе, за поштанске марке и вредноснице и друштвено-политичког развоја.

Поштанско одељење почиње приказом развоја писма и писмености, јер са њиховом појавом почиње историја поште. Од средстава за писање приказани су *скитала* – средство за тајно дописивање спартанских ефора, *квипуси* – писмо на чворове старих Инка, римске воштане таблице и др. На ово се фрагментарно надовезују експонати који углавном припадају cursus–publicus-у, државном гласничком и путничком саобраћају Римљана на нашим просторима.

Као засебна целина изложени су експонати на тему: татарске везе, мензулски саобраћај (мензулане – релејне поштанске станице) и организација јавне поштанске службе у Србији после доношења Устројенија поштанског заведенија из 1843. године, као и средства за одржавање поштанског саобраћаја и вршење поштанске службе: једрењаци, разни типови дилижанси, макете и фотографије који приказују развој железничког, речног, аутомобилског и ваздухопловног саобраћаја, као и остали реквизити за поштанску манипулацију (касе, ваге, ковчежићи, натписне табле и друго).

Одељење телекомуникација подељено је у три групе: телеграфију, телефонију и радио-телеграфију и телефонију.

Телеграфски експонати почињу са оптичком телеграфијом као средством за одржавање веза пре појаве електрицитета, затим су хронолошки изложени телеграфски апарати (Морзе, Хјуз и Бодо).

Телефонија почиње реконструкцијом првог Беловог индуктивног телефона који је патентиран 1877. године, преко „живих" апарата и централа (лични телефон Петра I Карађорђевића и централа са које је упућена прва вест да је у Сарајеву убијен престолонаследник Франц Фердинанд.

Одељење за међународне ПТТ везе почиње експонатима који се односе на организацију првих међународних ПТТ веза Србије и Црне Горе.

У филателистичком одељењу чувају се издања југословенских марака и вредносница, цртежи, пробни отисци, макулатуре (марке са грешком), албуми, резови, клишеа, приборни жигови за поништавање марака као и стране марке и албуми.

Музеј издаје годишњак *ПТТ Архив*. Први број је изашао 1958. а последњи (26) 1989. године.

ЛИТЕРАТАУРА: ПТТ Весник, Београд 1889, 1902, 1906, 1924, 1928, 1940: Велики илустровани ПТТ календар, Београд 1930; Наша Пошта, Београд 1926, 1930–1934; ПТТ – часопис Синдиката службеника и радника ПТТ 7–8 (1958) 11; 9 (1958) 5; ПТТ Архив 18 (1973–1974) 5; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 41.

Д. Попоски

ГРАДСКИ МУЗЕЈ БЕЧЕЈ, 21220 Бечеј, Маршала Тита 43, телефон 021/815–765

Градски музеј у Бечеју основан је 1953. године са скромним, углавном ликовним фондом. Временом фондови су се проширивали и основани су археолошки (1970), историјски (1973), конзерваторски (1978), етнолошки (1979) и природњачки одсек (1986). Овако уобличен Музеј је прерастао у завичајни музеј комплексног типа са основним задатком да сакупља, чува, стручно обрађује и презентује вредне музејске предмете.

Територијална надлежност Музеја простире се на општину Бечеј.

У оквиру Музеја више од четрдесет година постоји Уметничка колонија, основана 1954, која је у том периоду окупила значајна имена ликовних стваралаца (око 180).

Градски музеј је 1981. године добио на коришћење још једну зграду (бивши хотел „Мило") у којој се налази стална изложбена поставка новије политичке историје. Стална поставка „Раднички покрет и НОБ" налази се у просторијама Музеја у улици М. Тита 96.

Музејске збирке су: археолошка, нумизматичка, историјска, етнолошка, ликовна, примењена и природњачка.

Поред неколико десетина каталога, Градски музеј је објавио више појединачних публикација.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: P. Šandor, S. Ivošević, *„Univerzal" 1964–1984 (iz istorijata Bečeja i njegove okoline)*, Bečej 1984; L. Laslo, *Konzervacija, restauracija i zaštita bojenog etnološkog drvenog materijala*, Bečej 1985; Ш. Пал, *Бечејска библиографија. Свеска I 1805–1944*, Бечеј 1989 (на српском и мађарском).

ЛИТЕРАТУРА: Lj. Bukinac, *Dvadeset godina Muzeja u Bečeju*. Spona 11 (Novi Sad 1974) 50–51; M. Bosić, *140 godina muzeja i galerija u Vojvodini 1847–1987*. Spona 30 (1987) 29; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 70; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 590; Културна ризница Србије, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 564.

Б. Микић-Антонић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ВАЉЕВО, 14000 Ваљево, Трг Живојина Мишића 3, телефон 014/21–041, 24–641

Музеј је основан 1951, као *Градски музеј Ваљево*, издвајањем музејске збирке из фондова Архивског средишта у Ваљеву. Од 1951. до 1969. Музеј се налазио у згради Муселимовог конака. Од 1969. налази се у згради старе Ваљевске гимназије.

У почетку основан као градски музеј, Народни музеј Ваљево данас функционише као завичајни музеј, комплексног типа, са четири основне стручне збирке: археолошком, етнолошком, историјском и збирком ликовне и примењене уметности.

Стална поставка Музеја је конципирана тако да кроз више хронолошки повезаних изложби, смештених у различитим салама, презентира историју ваљевског краја од палеолита до 1945. године. Поред централне сталне поставке при Музеју раде и три музејска депаданса: Муселимов конак у Ваљеву; Културно-историјски и музејски комплекс у Бранковини; Родна кућа Живојина Мишића у Струганику.

При Музеју функционише и Галерија у којој се периодично смењују различите повремене изложбе, како оне настале као резултат рада самог Музеја, тако и гостујуће.

Основна делатност Музеја је везана за заштиту покретних споменика културе и одређена је, како правилима струке, тако и Законом о културним добрима. Поред класичних видова реализације послова основне делатности предвиђених Закона, Музеј организује и друге видове стручно-научног рада ради валоризације својих истраживања. Један од видова је и организовање научних скупова. До сада су организовани: VI скуп археолога Србије (1986); Ваљевски крај у НОР-у 1941–1942 (1986); Ваљево, постанак и успон градског средишта (поводом шест векова од најстаријег писаног помена Ваљева) (1993); Допринос ваљевског краја борби против фашизма 1941–1945 (1995). Музеј такође организује и округле столове, промоције, трибине и др.

ИЗДАЊА: Поред изложби, резултати стручног и научног рада Музеја јавности се презентују и кроз издавачку делатност, и то у три едиције: Истраживања, Посебна издања и Каталози.

Истраживања: *Саопштења са VI скупа археолога Србије*, Ваљево 1985; Група аутора, *Ваљевска Колубара – етномузикологија и етнокореологија*, Ваљево 1984; М. Исаиловић, *Основне школе у ваљевском крају 1804–1918*, Ваљево 1985; Група аутора, *Основне школе у ваљевском крају 1918–1985*, Ваљево 1986; М. Исаиловић, *Ваљево и околне области у средњем веку – прилози за историју*, Ваљево 1989; Група аутора, *Ваљевска Колубара*, Ваљево 1990; *Ваљево, постанак и успон градског средишта* (саопштења са научног скупа поводом шест векова од најстаријег помена Ваљева у историјским изворима, одржаног 8–10. октобра 1993. у Ваљеву), Ваљево 1994; *Ваљево 1941–1945* (саопштења са научног скупа: Допринос ваљевског краја борби против фашизма 1941–1945, одржаног 18. јуна 1995. године у Ваљеву), Ваљево 1996.

Посебна издања: Б. Вујовић, *Бранковина*, Београд 1983; М. Перишић, *Завичај песнику*, Ваљево 1987; Група аутора, *Родна кућа војводе Живојина Мишића у Струганику*, Ваљево 1987; Б. Лазић, *Видосава Ковачевић*, Ваљево 1988; Б. Маринковић, *Хаџи Рувим – пре целине пре смисла II (1790–1803)*, Ваљево 1990; Д. Лазаревић, *Ваљевска Болница 1914/15*, Ваљево 1990; *Ваљевски крај у НОР-у 1941–1942, улога и значај Ваљевског НОП одреда*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Ваљеву 23. и 24. децембра 1986, Ваљево 1991; *Ваљево кроз векове I* (приредили М. Исаиловић и С. Бранковић), Ваљево 1993; В. Кривошејев, *Муселимов конак, водич и каталог музејске поставке „Ваљевска нахија и Ваљевци у I и II српском устанку"*, Ваљево 1995.

Каталози: У оквиру ове едиције издат је велики број пригодних публикација које прате периодичне изложбе у Музеју, али које нису библиографски каталогизоване.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Јеремић, *Ваљевски музеј 1951–1961*, Ваљево 1982; Д. Недељковић и М. Трипковић, *Сто година Ваљевске гимназије*, Ваљево 1970; В. Кривошејев, *Муселимов конак*, водич и каталог музејске поставке „Ваљевска нахија и Ваљевци у I и II српском устанку", Ваљево 1995; Б. Вујовић, *Бранковина*, Београд 1983; М. Перишић, *Завичај песнику*, Ваљево 1987; С. Бранковић, *Градња друге школе у Бранковини 1892–1894*, Гласник МИА Ваљево 26–27 (1992); Група аутора, *Родна кућа војводе Живојина Мишића у Струганику*, Ваљево 1987; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 131; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 313.

С. Бранковић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ВРАЊЕ, 17500 Врање, Пионирска 1, телефони 017/23–875, 24–018. 23–073; телефакс 017/23–875

Музеј је основан 1960. године. Смештен је у згради Селамлука у комплексу Пашин конак, који је 1765. године подигао имућни Рауф-бег Џинoли. Располаже се око 400 м^2 изложбеног простора. Године 1976. отворена је Музеј-кућа књижевника Борисава Станковића, као једно од одељења Музеја. Галерија модерне уметности, као још једно одељење Музеја, отворена је 1995. у новоизграђеном Центру за културу. У протеклом периоду Музеј је прикупио више од 15 000 музејских предмета и слика.

Музеј је комплексног типа са једним меморијалним објектом. У свом саставу има одељење за археологију са нумизматиком, затим етнографско и историјско одељење. Сталне поставке су археолошка, етнографска, историјска и Музеј-кућа Борисава Станковића. Од пратећих служби Музеј има библиотеку и фотолабораторију.

Територијална надлежност Музеја се простире на седам општина Пчињског округа (Врање, Владичин Хан, Сурдулица, Бујановац, Прешево, Трговиште и Босилеград).

Од 1965. године Музеј издаје стручно-научни часопис *Врањски гласник*, једини такве врсте на југу Србије, који непрекидно излази једном годишње. Последњи је двоброј 29–30. Сваку музејску и ликовну изложбу прати одговарајући каталог, као и поставку у Музеј-кући Борисава Станковића.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: В. Цепић, *Часописи јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа*, Врање 1982; A. Stojanovski, *Vranjski kadiluk u XVI veku*, Vranje 1985; J. Janjić, *Ustanak i revolucija u usmenoj narodnoj književnosti*, Vranje 1985; Б. Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године*. Врање 1988; Ј. Трајковић, *Сима Погачаревић*. Врање 1988; B. Hrabak, *Sile Antante i Sjedinjene Američke Države prema Bugarskoj 1915–1918*, Vranje 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993. 133; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић. Београд 1995, 441; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 390–391.

С. Радивојевић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ВРШАЦ, 26300 Вршац, Анђе Ранковић 19, телефон и телефакс 013/822–569

Основан је 1882. године, када се почело са прикупљањем музеалија откупом, поклоном и теренским радом. Сав прикупљени материјал, по налогу градоначелника, чувао се у Магистрату. Пошто је испунио све формалности (простор, материјал, стручњак и Статут), Музеј је 1894. године добио званично признање.

Године 1908. *Градски музеј* је смештен у згради у којој се и данас налази. У заједничком простору налазила се и Градска библиотека, све до 1947. када је пресељена у другу зграду. Тада је назив музеја промењен у Народни музеј.

Музеј је завичајно-комплексног типа са одељењима за археологију, историју, нумизматику, етнологију, природњаштво и уметност. Има библиотеку са око 10 000 примерака стручне литературе. У свом саставу Музеј има конзерваторско-препараторску радионицу са занатском радионицом, затим фотолабораторију. Територијална надлежност Музеја простире се на општине Вршац, Алибунар, Белу Цркву и Пландиште.

Музеј поседује око 250 000 предмета, те по броју музеалија и времену када је настао, спада међу најстарије у земљи. У оквиру Музеја налази се депанданс „Апотека на степеницама" у којој се налазе две сталне поставке (Сећање на Пају Јовановића. Из историје здравствене културе југоисточног Баната) и легат академског сликара из Београда Зорана Петровића.

Музеј издаје повремено каталоге који прате тематске изложбе као и каталоге изложби свих научних дисциплина заступљених у установи. Заједно са музејима Баната (Зрењанин, Панчево, Кикинда) Музеј од 1995. године издаје годишњу публикацију *Гласник*. До сада су изашла два броја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: B. Mileker, *Vodič namenjen učesnicima temišvarske skupštine Zemaljskog saveza muzeja i biblioteka održane 1904*, a povodom posete Vršcu, Vršac 1904 (на мађарском); С. Милекер, *Вођ по збирци старина Градског музеја у Вршцу*, Вршац 1910 (на мађарском и немачком, а превод на српски из 1933, 1939[3]); Р. Рашајски, *Народни музеј у Вршцу (грађа за историју)*, Бачка Паланка 1972; G. Miletić, *Sto godina rada i razvoja Narodnog muzeja u Vršcu 1882–1982*, Vršac 1982.

ЛИТЕРАТУРА: G. Miletić, *Sto godina rada i razvoja Narodnog muzeja u Vršcu 1882–1982*, Vršac 1982; *Vodič kroz muzeje i galerije Vojvodine*, Spona 25 (Нови Сад 1982) 7: *Vršac – turistička monografija*, Beograd 1972, 34; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*. Beograd 1993, 135; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 604; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 580.

А. Медаковић

НАРОДНИ МУЗЕЈ „ЗАЈЕЧАР", 19000 Зајечар, Моше Пијаде 2, телефон 019/22–930

Основан је 1951. године под називом *Градски музеј* и био смештен у улици Доситејевој 1, а у другој половини године пресељен је на садашњу локацију.

У почетку је то била само музејска збирка која се састојала из мањег броја фотографија, нешто писане грађе из Народноослободилачке борбе и десетак археолошких предмета. Развијала се са тежњом да проучи и сачува културно наслеђе са подручја тадашњег среза Зајечар (Кална, Књажевац, Минићево, Бољевац и Зајечар). Збирка је постепено прерасла у музеј општег, комплексног типа са одељењима: историјско (1951), етнолошко (1952), археолошко (1953), галерија слика (1955), педагошко-пропагандна служба (1976) и одељење документације (1996).

Оправком и адаптацијом зграде Музеја 1967. године добијене су просторије за депое, што је омогућило бољу заштиту и сређеност музејских предмета, а створени су и бољи услови за сталну поставку одељења НОБ и галерију слика.

Градски музеј је променио назив у *Народни музеј* 1961. године, а данашњи назив добио је 1990. године.

Значајан вид своје делатности Музеј обавља и на касноантичком локалитету Ромулијана, у реконструисаном Радул беговом конаку (XVIII век) у Зајечару, Музеју здравства при Медицинском центру Зајечар и у истуреном одељењу „Тимочка буна" у Бољевцу.

Укупна површина Музеја је 750 м^2. Изложбени простор заузима 390, смештајни простор 235, канцеларијски 62 и остало 63 м^2. Укупна површина Радул беговог конака износи 275 м^2. Изложбени простор заузима 174, смештајни простор 75, канцеларијски 7,5 и остало 18,5 м^2. Локалитет Ромулијана захвата површину од 6,5 хектара.

У својим фондовима Музеј је археолошким ископавањем, откупом и поклонима до сада сакупио око 15 000 предмета. Најзначајније музејске збирке и сталне поставке су из области археологије, етнологије, историје и историје уметности. Осим сталних поставки организује и тематске изложбе у Музеју, земљи и иностранству, из својих или збирки других музеја.

Основна делатност Музеја одвија се кроз одељења (археолошко, етнолошко, историјско и одељење историје уметности).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Зајечар и околина* (монографија), Зајечар 1973.

ЛИТЕРАТУРА: *Зајечар и околина*, ГЕМ 42 (1972): Ж. Милошевић. *Културне установе општине Зајечар у прошлој и овој години*, Развитак 1, Зајечар 1968: Група аутора, *Поводом придесет година рада Народног музеја у Зајечару*, Развитак 4–5, Зајечар 1981: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*. Beograd 1993, 136: *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 356.

С. Антић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН, 23000 Зрењанин, Суботићева 1, телефон 023/61–841; телефакс 023/34–020

Муниципални одбор Торонталске жупаније у Великом Бечкереку одобрио је 25. маја 1906. године да се оснује *Жупанијски музеј* „ради неговања историјских успомена прошлих времена и унапређења културног развоја". Идеја о оснивању музеја потекла је неколико година раније од градске интелигенције и представника власти, преко Културног удружења Торонталске жупаније.

Међутим, према свим до сада расположивим изворима, Музеј је започео са радом тек 1911. године. Разлози за то су првенствено финансијске природе, као и недостатак одговарајућег простора за смештај Музеја. У међувремену се приступило сакупљању материјала за Музеј, и то углавном путем поклона. По својој концепцији, Музеј је био специјално торонталски и имао је четири одељења: етнографско, историјско, природописно и географско. Прве просторије Музеј је добио у самој згради Жупаније, и као такав под именом *Музеј Торонталске жупаније* био је отворен све до 1918. године, када привремено престаје са радом.

После Првог светског рада, 1919. године, Музеј је из зграде Жупаније премештен у просторије Пијаристичког самостана. Али и ту не остаје дуже време: премештен је у две гимназијске дворане. Из њих је ускоро премештен у нове просторије које су се налазиле на спрату „Касине". О неком озбиљнијем раду Музеја у овом периоду сигурно не може бити говора, а један извор из 1918. године говори да је он био практично затворен за публику.

У оваквом стању под именом *Музеј Дунавске бановине*, Музеј дочекује дане уочи Другог светског рата. Покушај Историјског друштва из Новог Сада да га среди и отвори за публику спречио је рат 1941. године. За време окупације 1941–1944. Музеј је био само кратко време отворен под именом *Музеј округа банатског*.

После ослобођења Музеј се уселио у зграду у улици Серво Михаља бр. 4. Био је отворен за публику и тада је имао четири одељења: археолошко, етнолошко, уметничко, историјско и нумизматичку збирку. Рушењем зграде 1964. године, Музеј се привремено преселио у неподесне просторије „Техногуме", да би се почетком 1966. године преместио у зграду у улици Суботићевој бр. 1. у којој се и данас налази. Формирањем природњачког одељења, 1978. године, Музеј је проширио делатност и на овај сегмент истраживачког рада.

Народни музеј у Зрењанину спада у категорију музејских установа комплексног типа, завичајног карактера и својим истраживачким радом покрива подручје средњег Баната са 52 насељена места у општини Зрењанин и општинама – Сечањ, Житиште, Нова Црња и Нови Бечеј. Оваквим начином организације богато културно наслеђе овог подручја из области археологије, етнологије, уметности и историје дошло је у оквире систематске заштите и стручне обраде једне специјализоване установе са стручњацима свих потребних профила.

Унутар пет одељења Музеја смештено је преко 25 000 музејских предмета. Најзначајније збирке су: ликовна збирка са значајним фондом слика из XVIII и XIX века, збирка капа златара, збирка накита из праисторије и средњег века, збирка птица. У историјском одељењу, такође, има неколико значајних збирки: збирка хладног и ватреног оружја из XVIII и XIX века, збирка карата из XVII, XVIII и XIX века, збирка докумената везаних за Први светски рат, раднички покрет и НОБ, збирка застава и збирка оригиналних фотографија.

Унутрашња организованост и активност Музеја одвија се преко одговарајућих служби (конзерваторска, фото служба, техничка служба, администрација).

Музеј годишње организује 3 до 4 самосталне изложбе из својих фондова. Сваку изложбу прати одговарајући каталог. Децембра 1995. објављен је први број заједничког годишњака *Гласник музеја Баната* (Вршац, Зрењанин, Панчево и Кикинда). До сада су изашла два броја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Л. Павлов, *Руска колонија у Великом Бечкереку (Петровграду – Зрењанину)*, Зрењанин 1994 (издање на српском и руском језику); Група аутора, *Зрењанинска гимназија 1846–1996* (споменица), Зрењанин 1996: М. Цветић, *Хроника Александрова*, Зрењанин 1997.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 137; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић. Београд 1995, 617; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 584.

В. Вуковић

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ ЈАГОДИНА, 35000 Јагодина, Кнегиње Милице 82, телефон 035/223–308; телефакс 035/231–328

Завичајни музеј у Јагодини основан је 1954. године на основу колекције старина професора јагодинске гимназије Душана Дује Вукићевића, који је постављен и за првог управника Музеја. Рад Музеја је повремено прекидан услед недостатка средстава или простора. Друга личност веома заслужна за одређивање физиономије и развоја Музеја је дугогодишњи управник, Саво Ветнић, археолог.

Данас је Музеј смештен у зграду бившег Соколског дома који је изграђен по нацртима архитекте Момира Коруновића, родом из села Глоговца код Јагодине.

Музеј је комплексног типа. Располаже са 10 канцеларија, једном фото-лабораторијом, двема изложбеним дворанама. У централној на површини од 400 м^2 смештена је стална изложбена поставка са 869 експоната, двема оставама римског и византијског новца као и четири табле са 395 примерака римског, византијског, српско-средњовековног, турског, аустроугарског, млетачког и југословенског новца. У галерији површине од 120 м^2 одржавају се изложбе, концерти, скупови.

Стална поставка *Завичајни музеј Свешозарево* је остварена по начелима савремене музеолошке праксе. Изложена је грађа као привремени избор из збирки Музеја са тежњом да прикаже развој материјалне и духовне културе средњег Поморавља. Поставка је конципирана путем тематских микро-целина којима је покривена област археологије, историје, историје уметности, етнологије од неолита до Краљевине Југославије.

Својом уметничком и историјском вредношћу издвајају се збирке Прве и Друге фабрике стакла у Србији (Аврама Петронијевића и Нацка Јанковића), збирка уметничких слика са легатима Николе Милојевића и Живана Вулића, збирка предмета од стакла и сребра, збирка хиландарских рукописа, збирка фотографија, нумизматичка збирка, археолошка збирка неолитске пластике и гвозденог доба, збирка ордења и медаља.

У заштити покретних уметничко-историјских добара Музеј покрива територије општина Јагодина, Свилајнац, Деспотовац и Рековац. Организује изложбе самостално, у сарадњи са другим музејима и самосталне изложбе сликара, вајара и др. Поседује више хиљада културних предмета изложбеног карактера и неколико десетина хиљада предмета студијског карактера смештених у два депоа и на сталној поставци.

Сваку тематску изложбу прати одговарајући каталог.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Стојић, *Сшаре кулшуре и народи на шлу средњеī Поморавља* (б. д.); Н. А. Црнобрња, *Осшава римскоī новца из Свешозарева–Валеријан–Диоклицијан* (1987); Љ. Здравковић, *Народни хероји Свешозарева* (1988); М. Стојић, *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, Београд–Светозарево 1986; С. Ветнић, *Позоришше у Свешозареву* (1983).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 76; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 308; *Кулшурна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 328.

М. Којић

НАРОДНИ МУЗЕЈ КИКИНДА (NÉPMUZEUM), 23300 Кикинда, Трг српских добровољаца 21, телефони 0230/21–239, 21–033

Одлуком Градског народног одбора Велике Кикинде, 7. новембра 1946. године формиран је Музеј у Кикинди. Овим решењем установљено је подручје деловања Музеја које је обухватало тадашње срезове Велика Кикинда и Нови Кнежевац. Нешто касније у надлежност Музеја улазе и општине Чока и Нови Бечеј. Одлуком Министарства за културу Републике Србије 1995. Народни музеј Кикинда постаје центар музејске делатности и за општине Чока и Ада.

Од дана оснивања Народни музеј делује као завичајни музеј комплексног типа, обухватајући својим делатностима тематски период од првих појава људи, њихових занимања и насеобина – до данашњих дана. Придржавајући се основних начела о музејским активностима, службе Музеја су радиле на сакупљању, сређивању, стручно-научној обради, чувању, излагању и, према могућностима, публиковању резултата свога рада, предмета и грађе од музејског значаја и других вредности које су везане, пре свега за културно-историјску прошлост северног Баната.

У склопу Музеја, од првих дана, постоје археолошка, историјска, етнолошка, природњачка и уметничка збирка у којима се, било у сталној поставци или у депоима, налази преко 25 000 инвентарисаних предмета са одговарајућом документацијом, грађом и конзерваторском радионицом. Збирком, односно одељењем, руководи по један кустос. При Музеју ради библиотека са 5 000 наслова и преко 200 каталога. Од 1984. године отворена је Савремена галерија која сваке године излаже теракоту са већ традиционалног Интернационалног симпозијума скулптуре Терра.

Музеј располаже и са легатом Здравка Мандића чије су слике изложене у Новим Козарцима, и Владимира Зеленског који је једно време живео и радио у Руском Селу. У Новом Милошеву смештена је Спомен-збирка НОР-а. Ту је и збирка слика из фондације Мирослава Антића. По изради пројеката следи отварање музејске јединице у Новом Кнежевцу, а затим и спомен-куће у Банатском Великом Селу. Када се стекну услови уследиће реализација пројекта Сувача – јединог сачуваног млина на коњски погон у Војводини, културног добра од изузетног значаја за Републику Србију. У оквиру будућег етнолошког парка биће отворен музеј млинарства.

Музеј је данас смештен у самом центру града у згради бившег суда, а некада магистрата Великокикиндског привилегованог диштрикта и заузима простор од 2080 м^2 са посебно опремљеном свечаном (концертном) салом.

За све време свог постојања и рада Музеј је остваривао значајну сарадњу са многобројним музејским кућама. Учешће у низу пројеката и скупова у земљи и иностранству, контакти са истакнутим стручњацима, објављивање низа стручних радова – само су део богате прошлости ове установе, која је за овај и овакав рад била награђивана са више значајних признања.

Музеј повремено издаје каталоге уз тематске изложбе.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 77; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 634; *Кулшурна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 585.

И. Булајић

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ КЊАЖЕВАЦ, 19350 Књажевац, Карађорђева 15, телефони 019/741–407, 742–228

Завичајни музеј у Књажевцу је једна од најмлађих музејских установа у Републици Србији. Основан је 1971. године као *Исшоријска музејска збирка* при Матичној библиотеци „Његош". Овакав статус Музеј је имао до краја 1980. када је Скупштина СИЗ културе донела одлуку о оснивању Завичајног музеја у Књажевцу.

Музеј је надлежан за заштиту културних добара на подручју општине Књажевац. У свом саставу има кућу радикалског првака Аце Станојевића у Књажевцу (Његошева 6) и археолошко-етнолошки парк у Равни (8 км од Књажевца), где је изграђен лапидаријум – изложба римских надгробних и заветних споменика нађених на античком локалитету Timacum minus. Музеј поседује лабораторију за конзервацију и рестаурацију музејских предмета за дрво и метал.

Прву сталну изложбу скромног материјала којим је тада располагао, Музеј је представио јавности 1975. године. Од тада Музеј је развио живу активност на прикупљању, обради и конзервацији музејског материјала из области археологије, етнологије, историје и уметности. Укупан број предмета у Музеју је близу 5 000.

Значајан је број локалитета културних добара који су у минулом периоду евидентирани и документовани – античка и средњовековна утврђења, некрополе, цркве, насеља и др. Готово две деценије Музеј учествује у археолошким истраживањима Равне (Timacum minus), а у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе из Ниша учествовао је у истраживањима средњовековних цркава у Горњој и Доњој Каменици. Са Центром за археолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Музеј је предузимао археолошка истраживања у Шкодрином пољу код Јелашнице и палеолитских станица у пећинама код Баранице.

Стална музејска поставка садржи следеће одељке–збирке археолошког материјала: Истраживања и истраживачи; Природна средина, природа и људи; Праисторија књажевачког краја; Римљани на Тимоку; Касна антика – рана Византија; Насељавања Словена и стабилизација српске државе.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 78.

Т. Јанаћковић

ГРАДСКИ МУЗЕЈ КОСОВСКА МИТРОВИЦА, 38220 Косовска Митровица, Хиландарска 14, телефон 028/23–509

Музеј је основан 1953. године као завичајни музеј комплексног типа са збиркама из археологије, етнологије, геологије и збирком о радничком покрету и НОБ-у. У оквиру Музеја 1995. године отворена је галерија. Музејски предмети су смештени у згради Хамама, где се Музеј налази од 1959. Зграда је саграђена у првој половини XIX века. Експонати су са локалитета из околине Косовске Митровице (Житковац, Фафос, Валач).

Од сталних поставки по свом значају истиче се археолошка колекција која се састоји од неолитске пластике са околних археолошких локалитета и у оквиру које су изложени други вредни експонати као што је панцирна рукавица из Косовског боја, оригинални кључ града Звечана, плоча са престола Војиновића, фрагменти из манастира Бањске, задужбине краља Милутина. Из новије историје Музеј поседује фотографије и личне ствари народних хероја из Митровице и околине.

Територијална надлежност Музеја простире се на општине Косовску Митровицу, Звечан, Лепосавић, Вучитрн, Србицу и Зубин Поток.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Ž. Avramovski, A. Hadri, *Kosovska Mitrovica i okolina* (монографија) (1979); S. Murati, *Svedočanstva borbe za slobodu* (1989); S. Murati, *Prošlost Titove Mitrovice u zbirka-*

ma Zavičajnog muzeja (водич, на српском и албанском) (1989).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 79; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 647; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 488.

С. Драговић

НАРОДНИ МУЗЕЈ КРАГУЈЕВАЦ, 34000 Крагујевац, Вука Караџића 1, телефони 034/64–847 (директор), 33–302 и 33–312 – кустоси музеја, 510–462 – Спомен-кућа Светозара Марковића, 65–691 – Мали ликовни салон Народног музеја; телефакс 034/64–847

Народни музеј у Крагујевцу основан је 1949. године и делује као установа у области културе ради прикупљања, истраживања, евидентирања, чувања, стручне музеолошке обраде, заштите, презентовања (кроз сталне и тематске изложбе), објављивања покретних културних добара – уметничко-историјских дела, која уживају претходну заштиту. У свом раду покрива територију града Крагујевца и суседних општина: Баточина, Лапово, Рача, Кнић, а до оснивања музеја у Тополи и Аранђеловац и подручје ових општина.

Музеј је установа комплексног типа и у свом саставу има следећа одељења: археолошко, етнолошко, историјско и ликовно, као и стручне службе: фото и препараторско-конзерваторску. Музеј има 20 запослених радника.

Народни музеј у Крагујевцу има у свом саставу следеће објекте (споменике културе): Амиџин конак (1818), Кнез Михаилов конак (1860), Стара српска скупштина (1859), Спомен-кућа Светозара Марковића (пол. XIX века), Петрова воденица у Грошници (стара око 200 година), Спомен-кућа у Дуленима, Уметничка галерија Народног музеја (1971), Мали ликовни салон Народног музеја и кућа Љубице Филиповић-Лазаревић – легат. У објектима Народног музеја налазе се следеће сталне изложбене поставке: Старе културе на тлу централне Србије (археолошка изложба); Крагујевац и његово подручје у XIX веку (историјско-етнолошка изложба); Српско сликарство у XIX веку; Сто дела савременог српског сликарства и вајарства; Живот и дело Светозара Марковића; Војно-политичко саветовање у Дуленима; Скупштинска заседања у Крагујевцу у XIX веку. У Петровој воденици у Грошници постојала је изложба посвећена подизању устанка у Крагујевцу и формирању крагујевачког партизанског одреда јула 1941. године. После пожара у воденици изложба је уништена. У припреми је нова изложбена поставка.

Музеј у току године организује око 30 тематских изложби. За сваку изложбу штампа се пригодан каталог.

У Музеју се чува преко 30 000 предмета разноврсног садржаја: археолошки материјал, до којег се дошло ископавањем на светски познатим локалитетима (Дивостин, Гривац, Рисовача, Градац итд.); историјски материјал – документи, тродимензионални предмети, фотоси (од средњег века до данас); етнолошки материјал – ношње, накит, покућство, занати, пољопривреда, привреда итд. – од XIX века па надаље, као и вредна ликовна дела XIX и XX века. Сви предмети су сврстани у одговарајуће збирке и налазе се у депоима и сталним изложбеним поставкама. Велику вредност представљају и предмети са двора Обреновића.

Народни музеј се бави издавачком делатношћу, научноистраживачким радом. У свом саставу има стручну библиотеку, Мали ликовни салон и Уметничку галерију.

Поред више десетина каталога сталних и тематских изложби са уводним студијама, Музеј издаје и периодичну публикацију *Станишта* – зборник радова за политичку, културну и привредну историју Крагујевца и околине. До сада су изашли бројеви за 1983, 1985, 1988. и 1991. годину, а наредни број је у штампи.

ИЗДАЊА: Д. Петровић, *Крагујевачки округ средином XIX века*, Крагујевац 1962; Т. Кацлеровић, *Социјалистички раднички покрет у Крагујевцу 1903–1914*, Крагујевац 1969; М. Богдановић, *Љуљаци, насеље протоватинске и ватинске културе*, Крагујевац 1986; М. Богдановић, *Каснонеолитско насеље у Дивостину*, Крагујевац 1986; П. Михајловић, М. Минић, *Споменар 1904–1914, Снимци првих крагујевачких фотоаматера*, Крагујевац 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 80; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 296; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 334.

М. Бановић

НАРОДНИ МУЗЕЈ КРАЉЕВО, 36000 Краљево, Трг Светог Саве 2, телефон и телефакс 036/21–540, 337–960

Народни музеј у Краљеву основао је Градски народни одбор Ранковићева под називом *Градски музеј Ранковићево*, 1. маја 1950. године, као музеј завичајног типа. Иницијатива за његово оснивање потекла је од проф. Милорада С. Јовића, који је постао и први директор ове установе, Реље Нinfoваковића, директора гимназије и Николе Јончића, борца НОБ-а.

Од самог оснивања постојала је тенденција да Музеј у Краљеву (тада Ранковићеве) постане Музеј Рашке државе, тако да је тај предлог и званично прослеђен Министарству за науку и културу. Почетком 1951. овај предлог је одбијен са образложењем да би један овакав музеј захтевао огромна материјална средства, која Градски народни одбор не може да пружи, а на друга се не може рачунати. Године 1953. Музеј мења назив у *Народни музеј Ранковићево*, а ова промена имена представља наставак тенденције да се изађе из оквира уско завичајног музеја. О сталној присутности ове тенденције говори и формирање колекције копија фресака XIII века, које су радили наши најпознатији кописти, и отварање тзв. Галерије фресака 1965. године. Од 1955. до данас назив установе је *Народни музеј Краљево*.

Музеј је добио на располагање зграду Господар-Васиног конака (споменик културе), који је подигнут 1831. године од стране Васе Поповића, кнеза пожешке нахије, касније седиште жичких владика. До 1995. ово је била званично главна зграда установе. Данас је Музеј смештен у адаптирану зграду старе Ратарске школе, која је подигнута 1873. и такође је споменик културе под заштитом државе. Године 1985. ова зграда пренета је у власништво Музеја, док је њена адаптација започела 1991. Трећа зграда је зграда предратног Духовног суда и Музеј користи њен спрат. Некада је на њему била организована тзв. Галерија фресака, односно главни изложбени простор који је 80-тих година затворен и претворен у депо.

Одмах по оснивању установе формиране су збирке, које постоје и данас (археолошка, нумизматичка, историјска, етнографска, уметничка) осим природњачке која се временом угасила. Око ових збирки формирана су одељења током 60-тих година, примањем школованих стручњака за тражене области. На челу установе биле су три личности које су обележиле читаве деценије његовог рада, и то прву деценију оснивач Музеја, проф. Милорад С. Јовић, а другу и трећу Мирослав Стаменовић, историчар. Од 1979 до 1995. Музеј је водио Милорад Михаиловић, историчар уметности.

За 47 година свог постојања Музеј је широко развио делатност на свим пољима рада: од научноистраживачких пројеката (археолошких, етнолошких, уметничких), преко истраживања терена, археолошких ископавања, рада у збиркама, публиковања резултата до изложбене активности, која се посебно развила у време Милорада Михаиловића. У последње време, поготову након отварања новог репрезентативног простора у приземљу новог здања, посебна пажња посвећена је презентацијама материјала и музејским поставкама, дизајну, маркетингу као и педагошком раду.

Народни музеј Краљево је музеј комплексног типа (одељење за археологију: збирке за археологију и нумизматику; одељење за етнологију: етнографска збирка; одељење за историју: историјска збирка; одељење за уметност: збирка уметничких дела; педагошко-пропагандно одељење; одељење за конзервацију; одељење за документацију). надлежан за општине Краљево, Рашку и Врњачку Бању.

Стална поставка *Краљево од вароши до града*, отворена је 1990. године поводом јубилеја 40 година постојања Музеја. Прати историју и развој Краљева од првих помена насеља на овом месту до година пред почетак Другог светског рата. Поставка обухвата развој града (заната, трговине, школства, грађанске класе) и пресудне историјске догађаје током XIX и XX века. Налази се у две просторије у приземљу Господар-Васиног конака.

Друга стална поставка *НОБ и масовно стрељање у Краљеву 1941*, из 1981. године, налази се на спрату Господар-Васиног конака. Обухвата развој радничког покрета у Краљеву, НОБ и масовно стрељање грађана Краљева 14. октобра 1941. године.

Пројекат сталне поставке за нову зграду, која би требало да буде лоцирана на спрату здања, један је од дугорочних послова у који су укључени сви кустоси који воде збирке. Практично нису постојали услови за сталну поставку уобичајног типа, која даје пресек културне и политичке историје једног краја.

Народни музеј заједно са Историјским архивом из Краљева издаје часопис *Наша прошлост* од 1986. године. Последњи, 5. број часописа изашао је 1992. године.

Музеј припрема издање два зборника: *Свети Сава у традицији српског народа*, (са Балканолошким институтом САНУ), Београд–Краљево 1997 (у штампи) – Зборник радова са научног скупа одржаног 1995. године у Београду, Жичи, Студеници и Милешеви; *Жича – историја, уметност* (са Заводом за заштиту споменика културе из Краљева), Краљево 1997 (у штампи) – Зборник радова са истоименог научног скупа одржаног 1995. године у Народном музеју у Краљеву.

Музеј је издао низ каталога изложби које је приређивао, од којих треба издвојити најновију серију каталога великих изложби у новом простору, који се по обиму и квалитету разликује од већине досадашњих, као и монографију *Старо Краљево* (1981).

ЛИТЕРАТУРА: М. Михаиловић, *Тридесет година рада Народног музеја у Краљеву*, Повеља октобра 2–3 (1984) 79–88; М. Стаменовић, *Четири деценије рада Народног музеја у Краљеву*, Наша прошлост 5 (1992) 7–13; Ј. Марковић, *In memoriam М. С. Јовићу*, Октобар 53–54 (1970) 23; З. Вучинић, М. Б. Протић, *Народни музеј Краљево*, Ликовни живот 57/58, Земун 1995/96, 67–69; М. Михаиловић, *Остварен деценијски сан*, Ибарске

новости бр. 2171, 7; Б. Милосављевић, *Поново сија светионик културе*, Ибарске новости бр. 2171, 1, 7; М. Дугалић, *Нови простор за музеј и галерију*. Политика (22.03.1995) 19; М. Живковић, *Светионик културе у Краљеву*, Политика (4.04.1995) 17; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 81; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 443.

Т. Михаиловић

НАРОДНИ МУЗЕЈ КРУШЕВАЦ, 37000 Крушевац, Стефана Високог 15, телефон 037/29–172

Народни музеј Крушевац основан је 1951. године, и у протеклих 46 година бележи неколико фаза у развоју. У почетку, организован је као установа за прикупљање, заштиту и презентацију материјала из периода средњовековне Србије, посебно из косовске епохе, и Другог светског рата, односно НОБ-а. Од тог времена (педесете године) Музеј се развијао и прерастао у комплексан музеј завичајног типа са задатком истраживања, заштите и презентације материјала од праисторије до данашњег времена. Уз аутентичну музејску делатност и обављање задатака научноистраживачког карактера и заштите непокретних културних добара, у оквиру Музеја и његове програмске концепције присутне су и изузетно развијена галеријска и изложбена делатност (до 20 изложби годишње) и реализација уметничких програма, сценско-музичког, меморијалног и духовног карактера (Свечаности слободе, Видовдански сусрети Срба и српских пријатеља, и др.). Настављена је традиција Уметничке галерије у организовању школе за ликовне таленте „Милан Миловановић" (припрема за средње уметничке школе и за факултете ликовне уметности) а од 1994. године, Музеј је непосредни организатор и реализатор Југословенске дечије ликовне колоније „Биберче". У области издавачке делатности Народни музеј Крушевац, објављује *Крушевачки зборник* (од 1985. заједно са Историјским архивом), каталоге уз све изложбене манифестације, зборнике радова са научних скупова и друге пригодне публикације. Одлуком – Решењем министра културе Народни музеј Крушевац, од јула 1995. године, покрива музејску функцију за територију Расинског округа и општине Ражањ.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 82; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 434.

Д. Рашковић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЛЕСКОВАЦ, 16000 Лесковац, Стојана Љубића 2, телефон 016/29–75

Народни музеј у Лесковцу је основан 1948. године. Првобитна поставка образована је преданим радом на сакупљању музејских предмета од краја рата и поклонима племенитих дародаваца, од којих се обимом и вредношћу истиче збирка Сергија Димитријевића од преко 1 300 експоната музејске вредности. Музеј је смештен у кући Боре Димитријевића Пиксле, више од сто година старе, која својим стилским одликама и очуваношћу и сама представља музејски примерак. У години оснивања, Одељење НОБ-а и револуције се издваја у Музеј НОБ-а и за његов смештај изнајмљује се засебна зграда. Године 1950, покретањем библиотеке Народног музеја у Лесковцу, започела је плодна издавачка делатност, која ће, заједно са радом на организовању научних скупова, пронети добар глас о овој установи. Као још једно одељење Музеја отворен је 1953. Музеј радничког покрета и смештен у посебну зграду, из које је због претње влагом премештен 1959. у зграду Музеја НОБ. У намери да прерасте у научну установу која ће систематски проучавати и издавати грађу и студије из прошлости лесковачког краја, Музеј је 1961. покренуо годишњак – *Лесковачки зборник*. Од 1974. године музејска поставка, до тада раздвојена и без довољно простора, смештена је у нову, наменски грађену зграду.

Музеј представља установу комплексног типа, чија поставка, разврстана у збирке Археолошког, Етнографског, Историјског и Одељења историје уметности, представља, у хронолошком низу, историјски развој Лесковца од праисторије до краја Другог светског рата. Поред сталне поставке, галерије и богате, научном раду доступне библиотеке, сабраних у новој згради, при Музеју делују: Текстилни музеј у Стројковцу и Спомен-кућа Косте Стаменковића. Осим тога, Музеј је учествовао у изради сталне поставке Спомен-музеја на Радану посвећеног НОБ-у у Јабланици и Пустој реци и сарађивао при формирању и поставци Завичајног музеја у Власотинцу.

Музеј својом разгранатом делатношћу вишеструко превазилази примарни циљ чувања, заштите, проучавања и презентације покретног музејског материјала, носећи обележје не само музејске већ и озбиљне научне установе. У оквиру теренског рада појединих одељења, најзамашнији резултати постигнути су археолошким ископавањима. Од самог оснивања Музеј се активно укључио у истраживања Царичиног града, обогативши збирку обиљем археолошког материјала изузетне вредности. На широкој основи, уз укључивање великог броја сарадника, организован је рад на изради систематске и научне *Историје Лесковца*. Пројекат није остварен, али је 1992, у издању Института за савремену историју у Београду, изашла

Историја Лесковца, Ж. Стојковића, С. Стојичић и Х. Ракића, по својој концепцији и ширини захвата далеко скромнија од првобитног плана Музеја.

Плодну научну делатност Музеј спроводи неговањем и одржавањем стручних предавања и редовним организовањем научних скупова. До сада су организовани следећи скупови: Деведесетогодишњица ослобођења Лесковца од Турака, 1967; Двадесетогодишњица рада Народног музеја у Лесковцу, 1968; Феномен злочина у НОБ-у, 1972; Југ Србије за време Другог заседања АВНОЈ-а, 1973; Рад КПЈ на територији ОК Лесковац 1941–1945, 1975; Стогодишњица ослобођења од Турака, 1978; Шездесет година КПЈ (СКЈ), СКОЈ-а и револуционарних синдиката, б. д.; НОР и револуција 1941. у Лесковцу и околини, б. д.; КПЈ и антифашистичке организације на југу Србије, 1981; Јужна Србија у време другог заседања АВНОЈ-а, 1982; Живот и дело Косте Стаменковића, 1983; Јужна Србија у социјалистичкој револуцији 1944. године, 1984; Јединице НОВЈ југоисточне Србије у завршним операцијама за ослобођење Југославије, 1985; Културноисторијска баштина Лесковца и околине I, 1986; II, 1988; III, 1990; 75 година радова на Царичином граду, 1987; Илегалне борбе у градовима југоисточне Србије 1941–1944, 1989.

Обимна издавачка делатност Музеја достигла је, у периоду 1950–1995, бројку од скоро 80 наслова, распоређених у 5 едиција: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, Посебна издања Народног музеја у Лесковцу, Раднички покрет и социјалистичка револуција, Грађа за историју револуционарног радничког покрета, Културно-историјска баштина. Такође, публиковано је и 36 бројева годишњег часописа *Лесковачки зборник* и бројни каталози уз изложбе, од којих онај посвећен Царичином граду представља неку врсту монографске обраде овог значајног споменика.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: С. Димитријевић, *Аграрни односи за време Турака у лесковачком крају*, 1951; С. Димитријевић, *Борба са Турцима под Скобаљићем* – историја и предање, 1951; С. Димитријевић, *Градска привреда старог Лесковца*, 1952, С. Димитријевић, *Грађа за проучавање Лесковца и околине*, свеска I, 1954; С. Димитријевић, *Стреља – Лесковчанин у Првом српском устанку* (историја и предање) 1954; М. Гарашанин, В. Ивановић, *Праисторија лесковачког краја*, 1958; Н. Тимченко, *Фрагменти из историје Лесковачког позоришта I, (1896–1941)*, 1967; *II, (1970–1980)*, 1981; Д. Трајковић, *Глубочица – у новијим историографским и другим подацима – критички осврти, прикази и белешке (1946–1966)*, 1968; Н. П. Илић, *Јужноморавци у Октобарској револуцији*, 1969; С. Николић Јоле, *Лесковачки НОП одред (јул 1941 – фебруар 1943)*, 1974; С. Стојичић, *Нови крајеви Србије 1878–1883 – државноправно и политичко изједначавање новоослобођених крајева са доратном Кнежевином Србијом*, 1975; В. Николић-Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878. године. Етничке, демографске, социјално-економске и културне прилике*, 1975; Р. Јанковић, *11. српска ударна бригада НОВЈ*, 1975; Н. П. Илић, *Крвави фебруар (13–18.2.1942)*, 1976; Д. Трајковић, *Из прошлости Лесковца и околине*, студије и чланци, 1977; Ж. Стојковић, *Српска социјална демократија и македонско национално питање (1903–1919)*, 1979; Х. А. Ракић, *Револуционарни омладински покрет лесковачког краја 1941–1945*, 1979; С. Стојичић, *Уставни развитак Србије 1869–1888*, 1980; В. Стојанчевић, *Србија у време Првог устанка 1804–1813*, 1980; Д. Трајковић, *Јужно Поморавље у гласу својих посланика 1903–1914*, 1981; Ж. Стојковић, Х. Ракић, З. Панајотовић, *Грађа за историју револуционарног радничког покрета Лесковца и Врања 1895–1915, књ. 1*, 1982; Х. Ракић, *Комунистичка партија Југославије у лесковачком крају (1941–1945)*, 1982; С. Димитријевић, *Историја Лесковца и околине (1918–1928)*, 1983; Д. Стаменковић, *Бабички НОП одред*, 1985; Ж. Стојковић, *Везе српског и македонског радничког покрета до 1919*, 1985; Х. А. Ракић, Ж. Стојковић, М. Митровић, *Грађа за историју револуционарног радничког покрета Лесковца и Врања 1918–1941, књ. 2*, 1985; Н. П. Илић, *Јабланички НОП одред*, 1986; Х. А. Ракић, *Терор и злочини окупатора и домаћих издајника у лесковачком и врањском крају 1941–1944*, 1986; В. Стојанчевић, *Лесковац и Лесковачка нахија у XIX веку (1804–1878)*, 1987; С. Стојичић, *Аграрно питање у новоослобођеним крајевима Србије после српско-турских ратова 1878–1907* – правни и политички аспект, 1987; Х. Ракић, Ж. Стојковић, *Градски Народноослободилачки одбор Лесковца 1944–1947* (грађа за историју), 1987; В. Стојанчевић, *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914–1918. године*, 1988; Ј. Х. Костић, *Ослобођење града Лесковца, Власотинца и околине* (репринт), 1988; Група аутора, *Живот и дело др Сергија Димитријевића*, 1989; Х. А. Ракић, *Хронологија Народноослободилачке борбе Пусте реке и Јабланице 1941–1945*, 1991; В. Стојанчевић, *Устанак 1841. године у југоисточној Србији*, 1991; Б. Младеновић, *Наредбе, извештаји и писма војвода и четовођа Топличког устанка* (збирка докумената), 1992; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. П. Илић, *Четници у лесковачком крају 1941–1944*, 1993; Група аутора, *Хранислав Ракић – историчар*, 1994; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *Окупација у лесковачком крају 1941–1944*, 1994; С. Димитријевић, *Камен на памет – дан када је страдао Лесковац*. Поводом педесетогодишњице бомбардовања Лесковца (1944–1994), 1994; М. Павловић, В. Трајковић, *Савезничко бомбардовање Лесковца 6. септембра 1944*. Студије и документи.

1995; Ж. Стојковић, Х. Ракић, *Синдикални покрет Лесковца 1904–1954,* Књига прва, 1995.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Станковић, *Оснивање, развој и перспективе*, Лесковачки зборник 1 (1961) 131–136 (почевши од првог броја, у Зборнику се под насловом *Рад Народног музеја у Лесковцу* објављује грађа о деловању Музеја у облику хроника и извештаја о петогодишњем раду); Н. Тимченко, *Народни музеј у Лесковцу (1948–1983)*, Лесковац 1983; Х. Ракић, *Четрдесет пет година рада Народног музеја у Лесковцу*, Лесковачки зборник 34 (1994) 203–205; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 83; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 382–383.

Ђ. Бубало

МУЗЕЈ ЈАДРА, 15300 Лозница, Николе Пашића 25, телефон 015/82–173

Музеј Јадра је основан 1987, у години када су обележавана два века од рођења Вука Стефановића Караџића. Сталну поставку Музеја урадио је Историјски музеј Србије из Београда. Хронолошки поставка обухвата период од првих почетака насељавања лозничког краја у неолиту па све до краја Другог светског рата и увођења радничког самоуправљања. Музеј је комплексног типа, са археолошком, етнолошком и историјском збирком. Музеј има и поставке ван Лознице: Церска битка (Текериш), Вукови сабори (Тршић) и Прва партизанска болница (Текериш).

Основна делатност Музеја је заштита културних добара, како покретних тако и непокретних, која се налазе на подручју општина Лозница, Крупањ, Љубовија и Мали Зборник, као и прикупљање предмета из области археологије, етнологије, историје и историје уметности и њихова заштита од даљег пропадања.

Музеј се, поред осталог, бави и издавачком делатношћу која је, с обзиром на кратак период постојања Музеја, веома богата.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: С. Ристановић, *Вук и Тршић*, Лозница 1987; С. Ристановић, *Вукови сабори*, Лозница 1987; С. Ристановић, *Церска битка*, Лозница 1989; Б. Гинић, *Битка изнад облака*, Лозница 1989; Д. Мадас, *Пауље* (резултати ископавања тумула у Брезјаку крај Лознице), Лозница 1990; Група аутора, *Јадар у прошлости*, II Лозница 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 85; Група аутора, *Музеј Јадра 1886–1996*, каталог, Лозница 1996.

Ж. Симић

МУЗЕЈ КРАЈИНЕ НЕГОТИН, 19300 Неготин, телефон 019/512–072; телефакс 019/513–341

Музеј Крајине у Неготину основан је фебруара 1934. године. Стара идеја Неготинаца о оснивању градског музеја почела је да се остварује у време прославе 100-годишњице припајања Крајине Кнежевини Србији (1833–1933). Љубитељи старина и нумизматичари увеличали су јубилеј стогодишњице отварањем велике изложбе „Старине Крајине". На изложби су највише били заступљени предмети из археологије, нумизматике, етнологије и историје (историјска документа и фотографије). Пошто је и сам град био заинтересован за отварање музеја, а било је довољно и људи заинтересованих да се то оствари, пришло се изради „правила музејског друштва". Захтев да се одобри оснивање музеја и потврде правила музејског друштва, бан Моравске бановине је потврдио 16. фебруара 1934. године.

Музеј је у почетку формирао два одељења, једно у којем су били предмети из археологије, етнологије и природњачка збирка и друго одељење које се састојало од историјске литературе, докумената, фотографија које се односе на Неготинску Крајину, а прикупљане су и слике.

У почетку је Музеј радио у скромним просторијама под називом *Градски музеј „Хајдук Вељко"*. После Другог светског рата Музеј добија повољније услове за рад. Зграда у којој се сада налази је стамбена зграда познате породице Душана Јотића. Ентеријер зграде је преуређен и прилагођен за сталну музеолошку поставку. У приземљу је археолошка поставка а на спрату историјска и етнолошка. У дворишту Музеја налази се лапидаријум античких надгробних споменика, саркофага и опеке.

Музеј има археолошку, етнолошку, историјску и збирку историје уметности.

Територијална надлежност Музеја простире се на општине Неготин и Кладово.

Музеј Крајине у свом саставу има још неколико објеката: родну кућу Стевана Стојановића Мокрањца са поставком у приземљу и на спрату, Тодорчетов конак, који тренутно користи Културно просветна заједница у којем је галеријски простор у приземљу а на спрату просторије за ликовну секцију града.

У селу Рајцу Музеј је власник зграде Илије и Кате Ранковић који су још за живота отворили музејску поставку посвећену НОР-у и погинулом сину Момчилу Ранковићу. Зграда је као легат поклоњена Музеју Крајине.

Са почетком систематских ископавања на археолошком локалитету Врело Шаркамен (1994) покренут је процес експропријације земљишта на коме се локалитет налази, тако да је Музеј Крајине власник и овог комплекса.

Музеј Крајине и Мокрањчеву кућу годишње посети преко 30 000 посетилаца; највише су то екскурзије и посете ученика крајинских школа.

Основна делатност Музеја је прикупљање предмета, покретних културних добара из области археологије, етнологије, историје, историје уметности. Прикупљени предмети се стручно обрађују, евидентирају, конзервирају и презентују путем изложби или стручних текстова одговарајуће стручне периодике. Музеј поседује и лабораторију за конзервацију метала.

Музеј дуго није имао издавачку делатност. Краћи стручни радови објављивани су у локалном листу *Крајина* и часописима *Старинар, Balcanoslavica, Ђердапске свеске, Археолошки преглед* и *Развитак* (Зајечар).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Т. Станојевић, *Неготин и Крајина* I, II, Неготин, 1972, 1980; Н. Плавшић, *Неготин са старих фотографија*, Неготин 1987, 1988[2]; Т. Станојевић, *Хајдук Вељко Петровић*, Неготин 1983; Н. Плавшић и група аутора, *Неготинска гимназија, 1839–1989*, Неготин 1989; Н. Плавшић, *Основна школа у Јабуковцу 1846–1996*, Јабуковац 1996.

ЛИТЕРАТУРА: С. Цветковић, *Музеј Крајине 1933–1983*, Крајина од 29. јула 1983; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 87; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 360.

Н. Плавшић

НАРОДНИ МУЗЕЈ НИШ, 18000 Ниш, Станка Пауновића 14, телефони 018/22–047, 22–532, 22–066; телефакс 018/22–047

Народни музеј у Нишу као установа која се бави заштитом покретних културних добара покрива територију града Ниша и општина Алексинац, Сврљиг, Мерошина, Дољевац и Гаџин Хан.

Музеј је основан 2. априла 1933. године и одмах је отпочео са прикупљањем вредних предмета из богате прошлости града Ниша и његове околине. Такође је покренуто цео низ истраживања и архолошких ископавања, пре свега на Медијани и Тврђави у Нишу. У том периоду до Другог светског рата Музеј је прикупио веома велику збирку старог новца, етнографског материјала и предмета из античког периода. Добио је и одговарајућу зграду у којој су сакупљени предмети чувани а делом и изложени у поставци. Такође, у овом периоду је изграђена и мања зграда на Медијани која је сачувана до данас и захваљујући њој изванредно су очувани вредни мозаици који су приликом археолошких радова откопани. За време Другог светског рата, приликом бомбардовања Ниша, зграда Музеја је погођена авионском бомбом и срушена, па је том приликом уништен и највећи део експоната.

После Другог светског рата Музеј је обновио рад и своју делатност усмерио на неколико најважнијих сектора: археолошка ископавања, прикупљање покретног музејског материјала, формирање нових збирки, истраживачки рад и издавачка делатност.

У области археологије најзначајнији и најобимнији радови су обављени и сада се континуирано обављају на локалитету Медијана, где се постепено формира археолошки парк око комплекса царске палате. Велики археолошки радови су вршени у Тврђави, на Великој Хумској чуки, Бубњу и Кременцу.

У Музеју постоје одељења за археологију, етнологију, историју, историју уметности, документацију и педагошки рад и конзерваторска радионица. У збиркама се чува преко 40 000 разних предмета.

Сталне музејске поставке са водичком службом су организоване у изложбеној сали Музеја, на Ћеле-кули, Медијани и логору Црвени Крст. Просечно у току године ове поставке обиђе око 50 000 посетилаца.

У оквиру периодичне публикације Музеј је до сада објавио три броја *Моравског археолошког гласника* (1936) и осам бројева *Зборника Народног музеја у Нишу*, у периоду од 1985. до 1995. године.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Група аутора, *Праисторијске културе Поморавља и источне Србије*, Ниш 1971; Група аутора, *Накит из етнографске збирке Музеја у Нишу*, Ниш 1972; Група аутора, *Медијана*, Ниш 1979; М. Гарашанин, Н. Ђурић, *Бубањ – Велика Хумска чука*, Ниш 1983; С. Дрча, П. Милошевић, П. Поповић, *Наисус – Сирмијум – обрада метала*, Ниш 1983; Д. Мирчетић, С. Јовановић, *Јастребачки народноослободилачки одред*, Ниш 1992; *У светлости римских царских градова*, Ниш 1994; Р. Petrović, *Medijana – rezidencija rimskih careva*, заједничко издање са САНУ, Београд 1995 (и на енглеском).

ЛИТЕРАТУРА: Б. Андрејевић, *Културни значај Ниша – музеји и библиотеке*, Ниш 1984; Д. Дејановић, *Народни музеј*, у: Историја Ниша III, Ниш 1986; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 88; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 375; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 368–369.

Р. Костић

МУЗЕЈ „РАС“ НОВИ ПАЗАР, 36300 Нови Пазар, Стефана Немање 20, телефон 020/25–795

Музејска збирка у Новом Пазару формирана је 1953. године, под именом *Градски музеј*. Од тада, неколико пута је мењано име збирке: *Рашки музеј, Завичајни музеј,* да би се од 1. јануара 1987. године усталило име Музеј „Рас“ у Новом Пазару.

Од оснивања збирке, до 1973. године, само су прикупљани експонати, да би 28. новембра 1973. године Музеј почео и званично да ради. Смештен је у згради која је под заштитом, а подигнута је као породична кућа у XIX веку.

Музеј „Рас“ је комплексног типа, са укупно пет збирки: археолошком, етнографском, историјском, нумизматичком и збирком ликовне уметности. У археолошкој збирци су предмети који су, углавном, добијени археолошким истраживањем и временски припадају ширем временском раздобљу – од неолита до XVII века. Најбројнији су предмети који потичу са средњовековних локалитета, првенствено града Раса и Трговишта. Последњих неколико деценија су вршена истраживања на свим виталним споменицима културе у овом крају, али се покретни археолошки материјал налази у институцијама које су вршиле истраживања. Ради се о материјалу са истраживања: Петрове цркве, Ђурђевих ступова, Сопоћана, Градине у Постењу (по истраживачима града Раса). У археолошкој збирци посебно место има остава средњовековног новца која броји 691 примерак, кован од стране краљева Драгутина и Милутина крајем XIII века.

Историјска збирка садржи хладно и ватрено оружје, делове војне опреме, медаље, фотографије, плакате, огласе. Временски распон збирке је XIX–XX век. У етнографској збирци су заступљени покућство, ношња и накит са краја прошлог и из овог века, а нумизматичка збирка садржи новац у временском распону од почетка наше ере до Другог светског рата.У збирци ликовне уметности су цртежи и графике Љубомира Ивановића, урађени између два рата и десетак икона са краја прошлог века.

У Музеју „Рас“ постоји стална музејска поставка у којој су заступљене све музејске збирке. Поставка је урађена приликом отварања Музеја 1973. године и од тада су вршене само делимичне измене и допуне.

Основна делатност Музеја је регулисана законом, као и територијална надлежност. Музеј покрива територију општина Нови Пазар и Тутин, а својом делатношћу наставио је да покрива и територију општине Сјеница која је најновијом територијалном организацијом и надлежностима институција у Србији, у делокругу Народног Музеја у Ужицу.

Музеј „Рас“ издаје часопис – *Новопазарски зборник*. То је публикација која излази једном годишње, а до сада је изашло 20 бројева.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Радовић, Е. Мушовић, *Борци новопазарског краја пали у НОР-у* (1974, 1884[2]); Г. Гравије, *Новопазарски санџак* (1977); Е. Мушовић, *Тито у Новом Пазару* (1978); Љ. Андрејић, *Прилог Етничкој библиографији новопазарског краја* (1986); С. Качапор, *Школство у Новом Пазару од 1918. до 1941. године* (1987); Ј. Ердељан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса* (са Археолошким институтом у Београду), Београд 1996.

ЛИТЕРАТУРА: Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji, Beograd 1993, 89; *Културна ризница Србије,* саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 224.

Д. Премовић-Алексић

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ, 21000 Нови Сад, Дунавска 35–37, телефони 021/26–766, 20–135, 26–555; телефакс 021/25–059

Први податак о Музеју потиче из 1847. године када је секретар Матице српске Теодор Павловић предложио оснивање *Српске народне збирке* или *Музеума*, али до реализације овог предлога није дошло. У наредним годинама било је неколико покушаја за оснивање Музеја (1851, 1870, 1912) као и каснији покушаји Ј. Цвијића (1922), С. Станојевића (1925) и др.

Одлука о оснивању *Музеја Матице српске* коначно је донета 21. марта 1933, 14. маја исте године усвојен је Статут, а свечано отварање је било 9. јула 1933. У Статуту Музеја се наводи „да је Музеј јавна установа са сврхом сакупљања и чувања музејских аквизиција за подручје Војводине“ и садржи следеће збирке: библиотеку, архиву, галерију слика, археолошку и нумизматичку збирку, збирку драгоцености, фотографија и слика. Током Другог светског рата Музеј је био затворен, а наставио је са радом 1946. године.

На основу Одлуке Главног извршног одбора Војводине, 30. маја 1947. године из збирки Музеја Матице српске основан је *Војвођански музеј,* комплексног типа и покрајинског карактера са делокругом сакупљања збирки из области археологије, етнологије, историје, уметности, зоологије, ботанике, геологије – палеонтологије, минералогије и других области. Из појединих одељења и збирки Војвођанског музеја формирани су Музеј града Новог Сада (1954), Музеј радничког покрета и народне револуције Војводине, касније Музеј социјалистичке револуције Војводине (1956), Пољопривредни музеј (1960) и Позоришни музеј (1982). Из делокруга рада Војвођанског музеја формирани су и Покрајински завод за заштиту споменика културе, а Природњачка збирка Музеја, након укидања Пољопривредног музеја, прикључена је новоформираном Покрајинском заводу за заштиту природе, данас Одељењу Републичког завода за заштиту природе, где се и сада налази.

На основу Закона о музејима СР Србије, Скупштина САП Војводине је 30. децембра 1969. одредила Војвођански музеј као матични за све музејске предмете у Војводини. Ову функцију је Музеј задржао све до доношења Закона о културним добрима (1994).

На основу Одлуке Скупштине Војводине од 20. маја 1992. настала је интеграција Војвођанског музеја са Музејем социјалистичке револуције Војводине и Музеј је почео да ради под именом *Музеј Војводине* 1. јануара 1993. са следећим одељењима: Археолошко, Етнолошко, Историјско, Научно–развојна јединица, Педагошко, Одељење за издавачку делатност и библиотеку и Одељење за конзервацију.

Основна делатност Музеја Војводине је заштита покретних културних добара.

Музеј издаје свој годишњак *Рад војвођанских музеја*. Први број је изашао 1952, а последњи 36, 1994. године под називом *Рад Музеја Војводине.* У протеклом периоду Музеј је издао преко 20 монографија из области археологије, етнологије и историје и више десетина каталога са изложби.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Шајкашка*, I–III, 1971–1975; В. Даутова Рушевљан, *Римска камена пластика* (1983); Ј. Ковачевић, *Археологија и историја варварске колонизације* (1960); М. Манојловић, *Касно-античка некропола код Бешке* (1987); П. Медовић, *Калакача – насеље раног гвозденог доба* (1988); *Темишварски сабор 1970*, Избор и објашњење: С. Гавриловић, Н. Петровић, Нови Сад – Сремски Карловци 1972; *Главни НОО Војводине од 1943. до 1945*, Избор и објашњења Ј. Попов (1972); Ж. Милисавац, *Омладински културно-привредни покрет у Војводини* (1988); Б. Никола, *Батинска битка* (1990); Д. Вулетић, *Судбина културне баштине Срема у току II светског рата* (1992); Д. Његован, *Присаједињење Срема, Баната, Бачке, Барање Србији*, 1918 (1993); М. Кумовић, *Порекло, миграције и страдања Срба са Купреса* (1996); Музеј је објавио и изабране списе и дела В. Пелагића, Б. Михајловића, Ђ. Мијатовића, Д. Станојевића, Л. Нанчића.

БИБЛИОГРАФИЈА: Љ. Костић, *Војвођански музеј 1947–1987* (1987).

ЛИТЕРАТУРА: *Записник седнице Управног одбора Матице српске од 14. октобра 1847.* (Књига записника у Рукописном одељењу МС); *Из прошлости Матице српске*, Српски народни музеј: Рад и именик МС 47–48 (1913); *Извештај о Музеју Матице српске*, Рад и именик МС (1933) 57; *Годишњак Матице српске за 1934*, Нови Сад 1934, 194; Ј. Цвијић, *О организацији научног рада у Војводини*, ЛМС 301 (1922/1923); С. Станојевић, *Војвођански музеј*, ЛМС 307, 1–2 (1926); M. Erakoviċ, *Poljoprivredni muzej pred ukidanjem*. Spona 1 (1962) 10–11; Споменице: *Војвођански музеј, 1947–1962* (1962), *Војвођански музеј, 1947–1977* (1977), *Војвођански музеј, 1947–1987* (1987); *Војвођански музеј, Концепција Сталне поставке* (1979); *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 91; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 530; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 561.

С. Гавриловић

МУЗЕЈ ГРАДА НОВОГ САДА, 21000 Нови Сад, Петроварадинска тврђава, телефони 021/433–145, 433–613, 432–055, телефакс 021/433–087

Музеј града Новог Сада основан је 22. октобра 1954. године, издвајањем из Војвођанског музеја дела који ће се посебно бавити прошлошћу града Новог Сада и деловањем на територији тадашњег среза Нови Сад (данас су то поред градске територије Новог Сада, општине Бачка Паланка, Жабаљ, Тител, Бачки Петровац, Темерин, део територија општина Србобран и Врбас – до Великог канала и општине Беочин) без издвајања затеченог музејског материјала или документације у збиркама матичног Војвођанског музеја. Током 1964. године Музеју града Новог Сада је припојен и Градски музеј у Сремским Карловцима са својом територијом (данас општина Сремски Карловци). Музеј је комплексног типа. Својом делатношћу обухвата развој живота Новог Сада од најстаријих времена до савременог доба. У циљу прикупљања грађе оформљена су одељења: археолошко (праисторијска, античка и средњовековна збирка); историјско (са збирком из историје фармације Војводине која има статус тематског музеја); одељење културне историје (ликовна и примењена уметност, школство, просвета и издавачка делатност града, меморијални музеј песника Јована Јовановића Змаја); етнолошко-привредно; завичајна галерија.

У оквиру одељења за културну историју чувају се и легати које су дародавци поклонили граду Новом Саду или Музеју (легат др Бранка Илића води се као збирка стране уметности, садржи поред слика страних мајстора у временском распону од XVI до XIX века и предмете примењене уметности, затим легати Меланије Бугариновић, Десе Костић, Данице Савић-Лучић и вајара Павла Радовановића).

За потребе Музеја града од 1986. године адаптира се зграда арсенала – Мамулине касарне из 1757. године на Горњој тврђави у Петроварадину која ће обухватати следеће основне излож-

бене јединице: простор завичајне историје, простор за легате где ће на једном месту бити повремено или стално излагани легати и поклони граду Новом Саду и Музеју, простор за излагање завичајне галерије и слободни изложбени простор за повремене или тематске изложбе. Укупно планирана изложбена површина Музеја износиће око 4 000 м².

У оквиру Музеја, поред стручне библиотеке и фотолабараторије делују и радионице за конзервацију дрвета, метала и керамике које углавном задовољавају потребе установе.

Музеј је данас за јавност отворен кроз депадансе: Змајев музеј, Сремска Каменица, улица Јована Јовановића Змаја 1; Збирка стране уметности, Нови Сад, улица Дунавска 29; Градски музеј, Сремски Карловци, улица Патријарха Рајачића 16; Туристички водичи кроз подземне просторе Горње тврђаве у Петроварадину.

У плану је отварање музејске поставке из историје фармације Војводине у просторијама најстарије градске апотеке „Код златног орла" у Петроварадину, улица Београдска 13.

Музеј града Новог Сада до сада није имао сталних издања. Повремено су излазиле *Вести* Музеја града Новог Сада (до броја 12) које су кроз форму популарних чланака обавештавале о делатности Музеја и садржају збирки. Издавани су, углавном редовно, каталози изложби.

У програму је покретање часописа – годишњака као гласила општег типа у којем би, поред студијских прилога из археологије, историје, историје уметности и културе града, били објављивани и фондови музејских збирки.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 92; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 531; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 562.

Ђ. Гачић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО, 26000 Панчево, Трг Краља Петра I 7, телефони 013/46–471 и 42–666

Народни музеј у Панчеву је основан 1923. године. Смештен је у згради Магистрата. Основна делатност Музеја је сакупљање, обрада и презентација културно-историјских споменика са подручја општина: Панчево, Алибунар, Ковачица и Ковин. Музеј је комплексног типа завичајног карактера са одељењима за археологију, историју, етнологију и историју уметности. У Музеју ради фото и препараторска радионица, одељење за документацију и стручна библиотека. У фондовима Музеја чува се преко 15 000 музејских предмета, међу којима и већи број од изузетне културне вредности.

Музеј има сталну поставку на простору од око 1 300 м² која је конципирана тако да даје преглед историје града од неолита (Старчевачка култура) до данас. У оквиру поставке изложена су и три легата: сликара панчевачког Стојана Трумића, професора Ликовне академије, сликара Зорана Петровића и легат породице Смедеревац из Панчева. Музеј има два депанданса: у Дебељачи, поставка: Традиционална култура Мађара и у Идвору: Родна кућа Михаила Пупина.

Поред основне, Музеј има интензивну изложбену и издавачку делатност. Путем тематских изложби из фондова Музеја, или пак гостујућих музејских кућа из Србије, обрађују се значајне теме из области историје, етнологије, археологије и ликовне уметности. Уз изложбе се штампају пригодни стручни каталози, а Музеј издаје и своју стручну публикацију *Гласник* од 1989. у којој се штампају стручни радови музејских радника из Баната. Од 1995. године *Гласник* прераста у публикацију музеја Баната.

ЛИТЕРАТУРА: Публикација *Музеј*, Народни музеј (1972); *Vodič kroz muzeje i galerije Vojvodine*, Spona 25 (1982); *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 102; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 599; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 575–576.

Р. Свирчевић

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ ПАРАЋИН, 35250 Параћин, Томе Живановића 17, телефон и телефакс 035/552–035

Идеја о оснивању музеја зачета је 1947. године од стране неколицине ентузијаста и археолога аматера. Међутим, услед недостатка материјалних средстава и адекватног простора до остваривања ове идеје чекало се скоро тридесет година. Тек 1975. године на иницијативу Скупштине општине Параћин и Самоуправне интересне заједнице за културу донета је одлука о оснивању *Завичајног музеја*. Музеј је конституисан 1978. године. Основу је представљала археолошка збирка ОШ „Радоје Домановић" која је настала захваљујући ентузијазму професора Момира Јездића. Ова збирка и оне које су касније формиране смештене су у згради у улици Томе Живановића бр. 17, која сама по себи представља значајан архитектонски објакат јер се ради о првој спратној кући у Параћину подигнутој још 1870. године (позната као Ружичева кућа). На дан ослобођења града Параћина 13. октобра 1978. године, свечано је отворен Завичајни музеј у Параћину.

Основна делатност Музеја је заштита покретних културних добара на територији општине Параћин а одлуком Министарства за културу 1995. године. Параћинском музеју је придодата и територија општине Ћуприја.

Данас у оквиру Завичајног музеја постоје: Одељење за археологију, са око 6 000 инвентарисаних предмета и око 20 000 разноразних фрагмената који чине студијску збирку. Ово одељење обухвата предмете од почетка неолита, металног доба, периода римске и византијске доминације, српског средњег века и турског периода. Регистрована су 52 археолошка локалитета; Одељење за историју, са око 4 000 инвентарисаних тродимензионалних предмета, фотографија, плаката и архивских докумената; Одељење за етнологију, са око 1 000 инвентарисаних предмета и доста студијског материјала. Ово одељење води рачуна и о четрдесетак објеката старе сеоске и градске архитектуре; Одељење за историју уметности чини збирка слика завичајних уметника и слика које су настале у току рада уметничке колоније „Сисевац" чији је један од организатора Завичајни музеј. Збирка садржи 150 уметничких слика; Природњачко одељење чини збирка коштаног материјала пронађеног током археолошких ископавања или пак случајни налази, и хербаријум са биљкама карактеристичним за овај крај; Нумизматичку збирку, чини око 2 000 комада античког, средњовековног и савременог новца који је био у оптицају на овој територији.

При Музеју ради и стална конзерваторска радионица.

У оквиру Завичајног музеја је и Спомен-кућа народног хероја Бранка Крсмановића са сталном изложбеном поставком у селу Доња Мутница.

Због недостатка простора Музеј има само археолошку и поставку одељења за историју, које су сталне, а повремене изложбе одржавају се у галерији Завичајног музеја. Стална изложбена поставка захвата око 200 м².

До сада је организовано 120 изложби различитог типа и карактера. Све изложбе су биле праћене каталозима а 1994. године, Музеј у сарадњи са Археолошким институтом покреће часопис *Археолошка радионица* (изашла су два броја) у којем се објављују радови презентовани на скуповима који се одржавају у Параћинском музеју под истим насловом.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Брмболић, *Оруђа XIII–XVIII века у средњем Поморављу* (1987); М. Брмболић, *Манастир Намасија у селу Забрега код Параћина* (1984); П. Петровић, *Споменици и спомен обележја општине Параћин* (1989); П. Петровић, *Сто година пчеларства у Параћину* (1984).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 104.

А. Срндаковић

МУЗЕЈ ПОНИШАВЉА ПИРОТ, 18300 Пирот, Николе Пашића 49, телефон 010/22–339

Октобра 1947. Градски народни одбор Пирота основао је *Народни музеј у Пироту* за област Горњег Понишавља. Дуги низ година Музеј је имао једног или два радника. Променио је неколико локација, док 1955. није пресељен у Конак Малог Ристе, где се и данас налази.

Музеј Понишавља у Пироту је комплексног типа, са одељењима за археологију, историју, етнологију, историју уметности и нумизматику. Свако одељење води и обрађује музејску збирку. До сада је евидентирано из археологије око 450 музејских предмета, историје (око 1950), етнологије (око 1000), дијалектологије (око 270 сати магнетофонских записа и око 500 страница дијалекатске и друге етнолошке грађе), историје уметности (око 110) и нумизматике (око 3500).

Музеј поседује и два легата: учитеља Ћире Ранчића, из области дечје књижевности, и учитеља Душка Ћирића, са историјско-етнолошком грађом.

Музеј има две сталне поставке: прва, етнолошка, са темом старе градске куће XIX и почетка XX века, смештена је у Конаку Христе Хаџи-Јовановића из 1848. године; друга, археолошко-уметничка, смештена у Пиротском граду, приказује развој материјалне културе пиротског краја од праисторије до данас и копије касносредњовековног манастира Поганова (св. Јована Богослова).

Музеј има статус регионалног музеја за општине Пирот, Димитровград, Бабушницу и Белу Паланку. У Димитровграду постоји музејска збирка при Центру за културу са малом археолошком поставком. Бабушница има малу археолошко-етнолошку збирку при гимназији. У Белој Паланци ради музејска збирка при Центру за културу са малом археолошко-историјско-етнолошком поставком.

Прикупљање, обрада, проучавање и презентација уметничко-историјских дела на територији Пирота и околине у надлежности је Музеја. Осим заштите покретних културних добара и проучавања материјалне и духовне културе Средњег и Горњег Понишавља и Лужнице, Музеј реализује културно-просветну, педагошку и издавачку делатност.

У оквиру Музеја Понишавља радила је, од 1981. до 1993. године, Галерија савремене ликовне уметности. У том периоду Музеј је издао 120 пратећих каталога изложбених поставки тематских и

самосталних изложби уметника Пироћанаца и изложби гостујућих аутора.

Музеј је покренуо неколико едиција: „Знамените људи и дела" – Ђ. Ранчић, *Из мог завичаја*, 1969; К. Костић, *Историја Пирота*, 1973; В. Николић, *Стари Пирот (етнолошке белешке из прошлости града)*, 1974; *Основна школа „Вук Караџић"*, 1975 (приредио И. Николић): *Тефтер Нишавске митрополије 1834–1872*, 1976 (приредио И. Николић). „Монографије села" – Б. Здравковић, *Од Алачев Чивлика до Великог Јовановца*, 1976; Ј. Ћирић, В. Живковић, *Крупац (географија, историја, друштвени живот, народноослободилачки рат)*, 1974: В. Петровић, *Велика Лукања (од постанка до потапања)*, 1985; Група аутора, *Основна школа у Темској*, 1987; Б. Јовановић, *Чиниглавци, етнолошко-историјски прилози*, 1984.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Ђорђевић, П. Тодоровић, *Наших тридесет година, 1953–1983*, 1985; В. Минчић, *Упознај свој завичај*, 1985, 1989[2]; Р. Влајковић, *Скупштински избори у пиротском округу, 1878–1914*, 1988; *Пирот и срез нишавски*, грађа, I–1981, II, III–1982, (приредио И. Николић); Д. Ранчић, *Гугутке на диреци*, 1973; Т. Васић, *Синдикални покрет у Пироту*, 1973; Б. Здравковић, *Комунистичке општине у Пироту и околним селима*, 1980; З. Савић, *Мој први алгоритам*, 1986.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 105; Н. Јевремовић, З. Цветковић, *Музејски информациони систем Србије*, Музеолошке свеске 8 (1996); *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 375.

П. Пејић

НАРОДНИ МУЗЕЈ У ПОЖАРЕВЦУ, 12000 Пожаревац, Др Воје Дулића 10, телефон 012/223–597

Основан је 1895. године као *Музејска збирка при гимназији*. Следеће године добио је Статут и финансиран је из буџета Министарства просвете и буџета Пожаревачког округа. За посетиоце је отворен 1907. Руководилац, кустос Музеја, био је посебно одређиван, задуживан за збирку из редова професора гимназије у Пожаревцу, најпре Лука Јевремовић (1895–1905), затим Божидар Ђорђевић (1906–1915).

За време Првог светског рата Бугари су највећи део музејске збирке опљачкали, а један део камених споменика из лапидаријума однели у Бугарску. Музеј при гимназији је поново установљен 1930. а кустос је био Никола Бошковић. У току Другог светског рата Музеј је постојао као посебна у.станова под називом *Браничевски музеј*, од 1942. до 1945. године. По ослобођењу земље основан је најпре као државна установа *Градски музеј* од 1946, а касније као *Окружни музеј*, да би 1953. добио садашњи назив. Музеј се развијао као комплексни завичајни музеј са археолошком, етнографском, историјском и уметничком збирком. Археолошка збирка се дели на преисторијско-средњовековну и антично-виминацијумску и садржи око 50 000 предмета (највећим делом са археолошког локалитета Viminacium).

У саставу Музеја налази се Галерија Милене Павловић-Барили (као меморијална), Спомен-збирка Миодрага Марковића (садржи око 50 дела југословенских сликара између два рата) и Етнолошки парк на Тулби (осам објеката народног градитељства постављених у слободном простору на брду изнад Пожаревца).

Основна делатност Музеја је заштита културних добара, научна истраживања, културно-просветна и педагошка делатност, издавачка делатност, организовање гостујућих изложби и др.

Од 1986. године Музеј издаје сталну годишњу публикацију *Viminacium* која представља зборник радова из области археологије, етнологије, историје и историје уметности, где се саопштавају резултати истраживања из свих области у Браничевском округу. До сада је изашло девет бројева часописа.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: М. Б. Протић, *Монографија о Милени Павловић-Барили*, Пожаревац 1989; Група аутора, *Окружно здање (монографија о згради Округа и општине у Пожаревцу)*, Пожаревац 1989; М. Цуњак, С. Вукашиновић, *Српски православни манастир Брадача*, Пожаревац 1995; Д. Ђокић, *Занати у Пожаревцу крајем XIX и почетком XX века*, Пожаревац 1996; М. Цуњак, *Српски православни манастир Рукумија*, Пожаревац 1996; Група аутора, *Народни музеј Пожаревац 1896–1996*, Пожаревац 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 288–289; Група аутора, *Народни музеј Пожаревац 1896–1996*, Пожаревац 1996; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 106; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 478.

М. Манојловић

МУЗЕЈ У ПРИЈЕПОЉУ, 31300 Пријепоље, Валтерова 35, телефон 033/25–185

Прикупљање музејске грађе са територије општине Пријепоље почело је 1958. године. Осамдесетих година је у старој кући трговачке породице Веселичић отворена стална музејска поставка, углавном етнографског материјала. Ова збирка је представљала зачетак стварања савременог музеја. Због неодговарајућих услова за чување збирка је све до 1990. била у Установи за културу и образовање „Дом револуције". Исте године је у реконструисаној згради старе основне школе реализована модерна, по савременим музеолошким принципима, стална поставка. Као самостална организација Музеј је регистрован крајем 1991. године под садашњим називом.

Музеј има три збирке: археолошку, етнографску и историјску. У сталној поставци комплексног типа изложен је археолошки материјал где примарно место заузима антична некропола „Коловрат". Поставка приказује културно-историјску прошлост Пријепоља кроз археолошке, историјске и етнолошке целине.

Територијална надлежност Музеја простире се на општине Пријепоље и Прибој. У погледу унутрашње организованости Музеј има археолошко, етнолошко и историјско одељење.

Годишњак Музеја *Милешевски записи* покренут је 1995. До сада су изашла два броја. Тематске изложбе, које је у великом броју приредио Музеј, пратили су одговарајући каталози, од којих је као монографија 1994. објављен каталог *Милешевско штампарство*, а 1995. *Манастир Милешева, истраживање и обнова*.

ЛИТЕРАТУРА: *Музеј у Пријепољу, водич сталне изложбе*, каталог, Пријепоље 1991; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993,107.

С. Пушица

МУЗЕЈ У ПРИШТИНИ (MUZEU NË PRISHTINË), 38000 Приштина, Трг краља Милутина 13, телефон и телефакс 038/20–611

Када је формиран *Обласни народни музеј у Приштини* не може се тачно утврдити, јер до данашњих дана није пронађена записничка одлука Обласног народног одбора. Међутим, са великом сигурношћу се може претпоставити да је његово формирање уследило у првим годинама после Другог светског рата јер се Обласни народни музеј у Приштини помиње у финансијским документима Обласног народног одбора у мају 1947. године као етнолошки и технички музеј.

Развојни пут ове установе може се поуздано пратити тек од 1950. године. Те године Обласни народни музеј у Приштини добија мању зграду бивше Рашко-призренске митрополије која је саграђена у Приштини 1859/60. године. Обласни народни музеј већ тада врши своју делатност по стручним одељењима и то: археолошком, етнолошком, средњовековном и природњачком „чији је задатак да систематски прикупља, чува и проучава предмете материјалне и духовне културе који су настали у историјско-културном развоју ове области".

Обласни народни музеј је 29. новембар 1952. године у својим просторијама отворио прву сталну музејску поставку која је касније неколико пута допуњавана. Године 1956. Музеј издаје први број *Гласника Музеја Косова и Метохије* као своју сталну публикацију.

Обласни народни музеј је био установа комплексног карактера и матични музеј за област Косова и Метохије из којег су постепено израстали поједини специјализовани музеји. Тако се 1957. године Природњачко одељење издвојило у посебан Природњачки музеј Косова и Метохије а две године касније почело је са радом и Одељење радничког покрета, Народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције да би се и оно 1960. године издвојило у посебан Обласни музеј народне револуције. Међутим, решењем Извршног већа скупштине Косова и Метохије, 1962. године извршена је интеграција свих обласних музеја у *Музеј Косова*, у којем бивши обласни музеји делују као стручно-научна одељења.

Након интеграције, Музеј Косова је 7. јула 1964. године отворио нову сталну музејску поставку на око 200 м² изложбеног простора која је врло успешно приказивала историјски развој Косова и Метохије од неолита па до завршетка Другог светског рата. Међутим, због неадекватних услова за музеолошку презентацију, а нарочито због угрожености бројних музејских предмета од влаге, ова стална музејска поставка је уклоњена 1975. године.

Скупштина САП Косова донела је 1977. Закон о оснивању Музеја револуције Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова. Тада су се из Историјског одељења Музеја Косова издвојили сектори радничког покрета, Народноослободилачке борбе и послератне социјалистичке изградње у посебан Музеј револуције народа и народности САП Косова који је почео са радом 1. априла 1981. године.

Исте године почела је адаптација зграде бивше команде дивизије у Приштини за потребе Музеја Косова која је трајала све до 1987. када се Музеј из улице Ваљевске број 2 преселио у нову адаптирану зграду која и данас пружа све адекватне услове за рад и презентацију.

Маја 1994. Народна скупштина Републике Србије донела је одлуку о оснивању *Музеја у Приштини*. На тај начин извршена је интеграција Музеја Косова и Музеја револуције народа и народности САП Косова у јединствену музејску институцију Музеј у Приштини који је почео са радом 1. јуна 1994. године.

Задатак Музеја у Приштини је да обавља делатност заштите покретних културних добара у области археологије, историје и етнологије на територијама Косовског, Призренског и Јужноморавског округа, односно у општинама: Приштина,

Подујево, Обилић, Косово Поље, Глоговац, Липљан, Штимље, Урошевац, Качаник, Косовска Каменица, Ново Брдо, Гњилане, Витина, Призрен, Гора, Штрпце, Сува Река и Ораховац.

Према Правилнику о унутрашњој организацији Музеја целокупна делатност обавља се у шест стручно-научних одељења. Музеј има археолошко, етнолошко, историјско, природњачко, затим одељење за конзервацију и рестаурацију и одељење општих и правних послова. Природњачко одељење поседује своју сталну музејску поставку флоре и фауне Косова и Метохије која се налази у посебној згради у улици Вука Караџића број 6 у Приштини. Остала стручно-научна одељења поседују своје збирке музејских предмета и налазе се у фази рада на сталној музејској поставци у новој згради.

Музеј у Приштини поседује богату библиотеку која броји 7 708 књига. Специјална библиотека има своју читаоницу па се књиге и часописи могу користити само у читаоници. Књиге су делимично набављене куповином а већина их је набављена разменом публикација. Часопис *Гласник Музеја у Приштини* се размењује са сродним институцијама из 113 земаља Европе и света као и са музејима, архивима, институтима и академијама наука из Савезне Републике Југославије.

Као своју спољну публикацију Музеј издаје *Гласник Музеја Косова и Метохије* II– XV–XVI (1956–1987–1988).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Р. Галовић, *Предионица, неолитско насеље код Приштине*, Приштина 1959; М. Красниħи, *Савремене друштвено-географске промене на Косову и Метохији*, Приштина 1963; E. Čerškov, *Municipium D. D. kod Sočanice*, Priština–Beograd 1970.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: *Prizrenska liga 1878–1881*, Vodič kroz izložbu organizovanu povodom 100-godišnjice Prizrenske lige (на српском и албанском) Priština 1978; М. Стефановић, *Грнчарство Косова и Метохије*, Приштина 1992; К. Сазане и М. Дармановић, *Накит и златовез Косова и Метохије*, Приштина 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 108; Glasnik MKM 4–5 (1959–1960) 377 (V. Milosavljević); 11 (1971–1972) 401 (T. Morina); 12 (1973–1974) 329 (T. Morina); E. Čerškov, *Municipium D. D. kod Sočanice*, Glasnik MKM 9 (1964) 617; T. Vukanović, *Izložba srednjevekovne kulture Kosova i Metohije*, Glasnik MKM 9 (1964) 623; Glasnik MKM 9 (1964) 629 (S. Prica); С. Јаблановић, *Римски царски градови у Србији*, Јединство од 14–15. маја 1994, 9; С. Остојић, *Костим призренског краја*, Јединство од 25–26. марта 1995, 6; С. Ж., *Отворена изложба ордења и старог оружја у Клубу ВЈ*, Јединство од 16. јуна 1995; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 652; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 486.

С. Прица

НАРОДНИ МУЗЕЈ ТОПЛИЦЕ, 18400 Прокупље, Ратка Павловића Ћићка 11, телефон 027/21–694

Музеј је основан јула 1948. и комплексног је типа. Смештен је у центру града, у згради старе поште (из 1925) са основном делатношћу да сакупља, евидентира, обрађује, презентира и публикује покретна културно-историјска добра, историјску, археолошку и етнографску грађу.

У Музеју је поред археолошке и поставке из Другог светског рата, у посебном одељку поставка о Топличком устанку из 1917. године, јединствена у земљи. Ту се чувају оригинална документа, оружје, заставе, као и дневник Косте Пећанца, из устаничких дана.

У оквиру Музеја постоји галерија са сталном поставком слика академског сликара Боже Илића. Делатност Музеја одвија се и ван музејске зграде, организовањем низа покретних изложби и опремањем спомен-соба. Ван зграде је и изложбено-продајна галерија, такође власништво Музеја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Ј. Златановић, *Соко–Партизан, 1907–1952* (1956); Д. Мирчетић, *Тамо* (1969); В. Трбуховић, *Доња Топоница, дарданска и словенска некропола* (1970); Д. Мирчетић, *Хронологија догађаја у Топоници од 1941. до 1944* (1971); Група аутора, *Ћићко* (1981); Ј. Кузмановић, *Археолошка истраживања Хисара* (1984); Група аутора, *Фотомонографија Прокупља* (1996).

ЛИТЕРАТУРА: С. Несторовић, *Под Хисаром*, Прокупље 1961; Б. Илић, *Споменица*, Прокупље 1963; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 111; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 405.

Д. Маринковић

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА, 22400 Рума, Главна 182, телефон 022/424–888

Музеј је основан 1962. године као *Завичајна музејска збирка*, 1971. мења име у *Музеј у Руми* а 1979. добија садашњи назив. Доласком стручних кустоса 1976. формирају се збирке по музеолошким принципима и надзором Матичне службе Војвођанског музеја из Новог Сада. Музеј има археолошку, историјску, уметничку, техничку и етнолошку збирку. Сталне поставке су археолошко-историјска и ликовна (легати Миливоја Николајевића и др Романа Соретића).

Територијална надлежност Музеја простире се на општине Руму, Инђију, Стару Пазову и Пећинце. Музеј је комплексног типа са основном делатношћу да истражује, сакупља, обрађује и презентује покретна културна добра.

Поред штампаних информативних каталога који прате сваку изложбу (просечно 15 годишње), Музеј се последњих година појављује као издавач једног броја историографских издања која на популаран начин обрађују и приближавају прошлост данашњим житељима завичаја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Б. Пауковић, *Кроз румске сокаке* I, II, 1993–1994; И. Петровић, *Присаједињење Срема Србији 1918* (1994); Б. Пауковић, *Записи из румског атара* (1995); Б. Пауковић, *Румски Јевреји* (1996); Ђ. Арсенић, *Знаменити Румљани* (1996).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 112; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 553–554.

Д. Јацковић

ГРАДСКИ МУЗЕЈ СЕНТА, 24400 Сента, Трг Маршала Тита 5, телефони 024/812–526 (директор), 811–348; телефакс 024/812–511

Већ у другој половини XIX века постоји музејска збирка у згради Градске куће, вероватно кабинетског типа. Покренута је иницијатива да се оснује и градски музеј, који међутим, није остварена. И у међуратном периоду покушаји да се отвори музеј остају безуспешни.

Коначно, 1946. године сенћански музеј је формиран, али само на папиру, а отворен тек 1949. године. У Сенти је 1952. основана прва послератна уметничка колонија у Југославији, која се организационо прикључила Музеју.

Музеј је на данашњој локацији (део зграде католичке парохије) тек од 1974. године, када је отворена и стална поставка. Две године раније отворена је и новосаграђена галерија поред Музеја.

Током 1977. извршена је интеграција установа културе: музеја, библиотеке, дома културе, биоскопа и радничког универзитета и формиран је Културно-образовни центар „Thurzó Lajos“. Тиме поменуте установе губе организациону самосталност, па и данас имају статус организационих јединица у склопу Центра, а под заједничким директором и са заједничком стручном службом.

У почетку Музеј је био надлежан на територији десне обале Тисе (од Кањиже до Бечеја). Данас то су општине Сента, Кањижа и Нови Кнежевац.

Сенћански Градски музеј је комплексног типа и има следеће збирке: археолошку, биолошку (углавном птичји свет Потисја), етнолошку, историјску, ликовно-уметничку и палеонтолошку.

Унутар овакве поделе Музеј је ипак највише оријентисан према етнологији, па се то примењује и у сталној поставци: више од две трећине експоната су таквог карактера.

Поред поменутих збирки Музеј има стручну библиотеку, фототеку, фонотеку и видеотеку.

Градски музеј Сента користи углавном све видове информативних средстава (позивнице, плакати, каталози). Издавачка делатност се остварује у склопу Културно-образовног центра који издаје једном месечно свеску програма.

Осим *Водича сталне поставке*, Музеј је издао неколико књига; то су већином збирке мађарских народних песама из Сенте и околине. Не издаје се ни годишњак нити друга врста периодике. У плану је покретање *Музејских свезака*.

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 113; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 565.

А. Пејин

МУЗЕЈ У СМЕДЕРЕВУ, 13000 Смедерево, Омладинска 4, телефон 026/222–138

Музеј у Смедереву основан је Одлуком Градског народног одбора Смедерева 12. априла 1950. године.

Као основ за формирање музејског фонда уметничко-историјских дела послужиле су две збирке: гимназијска збирка као и приватна збирка познатог Смедеревца Милана Јовановића–Стојимировића.

Све до 1972. године Музеј се налазио у једној веома руинираној згради из прошлог века (саграђена 1836. године). Залагањем Скупштине општине Музеј је добио данашњу зграду, адаптирањем и доградњом бившег хотела.

Музеј у Смедереву је завичајни, комплексног типа са следећим збиркама: нумизматичком, историјском, етнолошком, археолошком и уметничком. Садржи око 13 100 музејских јединица, од којих је највише заступљена нумизматика (8 500 вредних примерака новца из различитих епоха).

Као предмети од великог и изузетног значаја, истичу се: златник Септимија Севера (III век н.е.), златна минђуша Бранковића (средина XV века), римска бронзана луцерна облика брода (III век н.е.), најстарије пушке фитиљаче–кукаче, средњовековни шлем, уникатни предмети средњовековне керамике, делови наоружања и опреме из Првог српског устанка, Карађорђе као фрајкорац (слика, уље), рукописи, старе и ретке књиге.

Током 45 година рада извршена су истраживања великог броја насељених места, како на територији општине тако и шире. Снимљени су многи објекти на терену и формирана богата фотодокументација. Истовремено се радило на прикупљању предмета и богаћењу збирки.

Територијална надлежност Музеја простире се на општину Смедерево.

Стална музејска изложба презентирана је у три простране сале, атријуму и музејском парку. Хронолошко-тематски представљена је историја од најстаријих времена до Другог светског рата. Музејска изложба приказује историју Смедерева и смедеревског Подунавља. Централно место у сталној поставци посвећено је Деспотовини.

У протеклих 45 година Музеј је разгледало око 600 000 посетилаца из земље и света. Приређено је 350 изложби, ликовних и музеолошких.

Музеј је започео са издавачком делатношћу 1962. године, када је покренуо своје гласило *Неки споменици културе*. У периоду 1962–1975. објављено је пет бројева. Посебна издања Музеја покренута су 1965. године.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца* (1965); М. Вулетић, *Експлозија муниције у Смедеревској тврђави* (1966, 1971[2]); Л. Павловић, *Манастир Темска* (1966); Л. Павловић, *Неки хагиографски извори и балсамовање Срба* (1966); *Смедеревска тврђава од 1815–1867* (1967); Л. Павловић, *Смедерево у XIX веку* (1969); Л. Павловић, *Римска бронзана луцерна облика брода* (1969); Л. Павловић, *Смедеревске штампарије и појава најстаријих листова „Народна воља" и „Фењер" 1875–1876* (1970); Л. Павловић, *Копање блага у Смедеревској тврђави и добровољна људска жртва* (1970); Л. Павловић, *Музеј и споменици културе* (1972); Л. Павловић, *Историја Смедерева у речи и слици* (1980); Л. Павловић, *Радикална странка у Србији пре Тимочке буне према архивској грађи из збирке Музеја у Смедереву* (1984); Л. Павловић, *Смедерево и Европа 1381–1918* (1988); М. Цуњак, Љ. Марковић-Николић, *Античке и средњовековне некрополе Смедерева* (1997); Р. Пауновић, *Стазама слободе кроз Смедеревски крај* (1984); Група аутора, *Етнолошке свеске* V (1984); Л. Павловић, *Димитрије Давидовић у Смедереву* (1985); Група аутора, *социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век)* (1992).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 114; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 286.

М. Чоловић

НАРОДНИ МУЗЕЈ СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА, 11420 Смедеревска Паланка, Трг хероја 5, телефони 026/311–037, 311–643

Народни музеј у Смедеревској Паланци основан је марта 1966. године за територију Скупштине општине Смедеревска Паланка. Музеју је дата на коришћење стара зграда Скупштине општине, која и сама представља историјско-архитектонски споменик из средине прошлог века. Прва реорганизација уследила је 1974. када је Музеј ушао у састав Центра за културу, задржавајући статус правног лица. До нове реорганизације дошло је 1984. када је Музеј изгубио статус правног лица и постао радна јединица Центра за културу „Доња Јасеница". Ова радна организација се 1994. трансформисала у установу Центар за културу. У току је процедура за одвајање Народног музеја из Центра за културу. Садашњи назив још увек је *Центар за културу – Народни музеј*.

Музеј има општински статус, а територијална надлежност је 1995. проширена и на општину Велика Плана.

Музеј је по својој концепцији комплексног типа са одељењима и збиркама: Одељење историје уметности (са 4 збирке): Археолошко одељење (са 4 збирке); Етнографско; Историјско; Рестаураторско-конзерваторско; Одељење за документацију; Одељење стручне библиотеке.

Сталне поставке су: Српско сликарство 1900–1950. године (од 1972) и Неолитска насеља у долини реке Јасенице (од 1991). Од оснивања у Музеју је организовано 88 изложби. Већину њих су пратили изложбени каталози.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: В. Новаковић, *Паланка кроз векове* (1970); З. Мијатовић, *Сликарство Србије прве половине XX века* (1972); З. Мијатовић, *Српско сликарство 1900–1950* (1982); Р. Катунар, *Неолитска насеља у долини Доње Јасенице*, Београд – Смедеревска Паланка 1988.

ЛИТЕРАТУРА: *Шест година од оснивања Народног музеја у Паланци*, Наша комуна (31.3.1972) 5; *Из Народног музеја – Наше археолошко благо све популарније*, Наша комуна (30.6.1972) 4; *Две деценије постојања*, Наша комуна (11.4.1986) 8; В. Новаковић, *Паланка кроз векове* (1970); R. Tringham, D. Krstić, *Selevac A Neolithic willage in Yugoslavia*, Monumenta Archaeologica XV, Los Angeles 1990; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 115; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 287.

М. Арсенијевић, В. Лазовић

ГРАДСКИ МУЗЕЈ СОМБОР, 25000 Сомбор, Трг Републике 4, телефон и телефакс 025/22–728

Сомборски музеј спада у ред најстаријих музеја у Србији. Организована музејска делатност почиње 11. маја 1883. године оснивањем Историјског друштва Бачко-бодрошке жупаније које од оснивања располаже мањом музејском збирком. Основни документ Друштва – „Правила" и одлука скупштине Друштва из 1884. године предвиђа формирање археолошког, етнографског и историјског одељења. Након донесене одлуке, секретар Друштва, др Еде Маргалич је задужен да ту одлуку објави у гласилима Жупаније и да истовремено замоли јавност да својим прилозима, поклонима и откупима омогући Друштву формирање Музеја. За три године, сакупљено је много значајних предмета, нарочито рукописа и историјских студија.

Друштво покреће 1885. године стручни часопис *Годишњак (Evkönyv)*, зборник радова из историје, археологије и етнографије Бачке; исте године добијена је просторија у жупанијској згради за музејску збирку. Лајош Редигер је 1889. године средио збирку, и изложио је 1904. у три просторије приступачне за посетиоце у згради Жупаније.

Музејски кустос постао је 1907. године Калман Губица, учитељ из Бачког Моноштора који је систематски прикупљао, средивао и проучавао археолошке, етнографске и нумизматичке предмете све до Првог светског рата.

У току и после Првог светског рата дошло је до прекида у раду, све до 1936. године када је апотекар Ђорђе Антић обновио Историјско друштво и допунио музејску збирку бројним етнографским предметима. Тада је за председника Друштва изабран др Радивој Симоновић.

Априла 1941. године, након уласка мађарске окупаторске војске у Сомбор, Музеј је стављен под контролу Мађарског државног инспектората за музеј, а збирке су биле недоступне јавности до 1943. године. У приватној кући Стевана Лалошевића отворен је Музеј под називом *Бачки музеј*.

После ослобођења Сомбора, музејски предмети су већ 1945. године изложени у згради коју је Градски народни одбор ставио на располагање Музеју у којој се и данас налази. Књижевник Вељко Петровић свечано је отворио Градски музеј 21. октобра 1945. године, а за управника је наименован сликар Милан Коњовић.

Градски музеј у Сомбору обавља делатност сакупљања, чувања, публиковања и излагања уметничко-историјских дела на простору општина Сомбор, Кула и Оџаци. Музеј има више организационих јединица: Пословодни и општи послови; Археолошко одељење са нумизматиком; Етнолошко одељење; Историјско одељење са депандансом Спомен-музеја Батинске битке; Ликовно одељење; Препараторско-конзерваторско одељење и Библиотека.

Музејске збирке су стручно обрађене и презентоване јавности радом стручних лица, кустоса Музеја, у свим одељењима Музеја.

Археолошко одељење је настарије одељење Градског музеја; најстарији материјал у архивској збирци, систематски прикупљен, потиче из 1897. године са једне аварске некрополе из Апатина. Плод вишегодишњег рада на истраживању прошлости овог поднебља су налази са некрополе старијег гвозденог доба у селу Дорослову код Сомбора, где је откривено преко 180 гробних целина са остацима спаљених покојника. Ова некропола, једина систематски истражена из овог периода, не само да је попунила музејски фонд археолошке збирке са преко 1 500 предмета, већ пружа и кључ за разрешење многих питања гвозденог доба централне Европе. Из вишедеценијског рада проистекао је богат фонд од близу 15 000 врло вредних експоната који илуструју динамично смењивање народа и култура на тлу Бачке, почев од неолита до пуног средњег века.

У оквиру археолошког одељења, налази се и нумизматичка збирка са око 14 000 комада новца. Године 1952. др Имре Фреј поклонио је Музеју 11 142 комада новца, са нумизматичком библиотеком особите вредности која поседује ретка, скупоцена дела. Збирка садржи највећим делом антички новац који је био у оптицају на територији наше земље, а у мањем броју примерака, варварски новац, новац градова Аполоније и Драхије, византијски новац, српски средњовековни новац, мађарски средњовековни новац итд.

Етнографско одељење чува и излаже предмете материјалне и духовне културе националних и етничких група на овом простору: Срба, Хрвата (Буњеваца, Шокаца), Мађара, Немаца, Словака, Русина итд. Ово одељење има најстарије етнографске збирке у Војводини; први инвентарисани предмет датира из 1899. године. Организован рад на етнографском материјалу почиње 1907. године, када је Историјско друштво издало „Упутства" за прикупљање етнографских предмета. Етнографски фонд разврстан је у више збирки.

Историјско одељење се у односу на остала одељења Музеја споро развијало, иако је од самог оснивања Историјског друштва постојала иницијатива за прикупљање грађе и писање монографије из историје Жупаније, а касније и Сомбора. Историјска збирка се споро попуњава, углавном поклонима. Озбиљнији развој овог одељења, а самим тим и збирке, почиње тек примањем стручњака, кустоса–историчара и данас броји преко 8000 предмета. Фонд историјског одељења распоређен је по збиркама оружја, медаља и плакета, географских карата, мапа и планова, печата, пла-

ката, фотографија, архивске документације и других предмета.

Следећи своју првобитну намеру, чланови Друштва, Иштван Ивањи, Ђула Дудаш и Габор Гросшмид су 1896. године промовисали монографију из историје Жупаније. Рад на новој монографији Бачко-бодрошке жупаније отпочео је 1906, први том је штампан 1908. године. У наредним деценијама било је интересовања за монографију, али не и стварног рада на њеној изради.

У оквиру овог одељења, постоји депанданс, Спомен-музеј Батинске битке, отворен за посетиоце 14. новембра 1981. године.

Ликовно одељење спада међу млађа одељења Градског музеја. Формирано је 1945. године заслугом сликара Милана Коњовића и Стевана Јеновца и књижевника Јаноша Херцега. Они су после Другог светског рата почели са спасавањем уметничких дела из ратом опустошених и напуштених кућа. Од тако прикупљених дела, која су чинила фонд од 230 слика, настало је ликовно одељење. Непрекидним богаћењем, ово одељење створило је фонд од око 1500 експоната, разврстаних у Завичајну збирку са примењеном уметношћу и Збирку савремене уметности. Најстарије слике датирају из XVIII века, а највреднији предмети ове збирке су слике Уроша Предића и Арсе Теодоровића, као и салон песника Лазе Костића.

Основу данашњој стручној библиотеци Градског музеја у Сомбору дао је књижни фонд Историјског друштва Бачко-бодрошке жупаније који је Музеј наследио заједно са његовим збиркама. Изузетну вредност ове библиотеке чини лична библиотека Имре Фреја, легатом завештана Музеју. Садржај Фрејове нумизматичке библиотеке својом разноврсношћу далеко превазилази тематски оквир његове збирке. Захваљујући овом наслеђу и редовном попуњавању свог библиотечког фонда, Градски музеј Сомбор данас располаже библиотеком од око 4 000 примерака књига и домаће и стране периодике, углавном из области археологије, нумизматике, историје уметности, музеологије и других научних дисциплина.

Прва самостална поставка у Градском музеју реализована је 1973. године поводом 90 година музејске делатности, названа „Из најстарије ризнице сомборског музеја“. Поводом стогодишњице, 1983, представљена је нова стална поставка „100 година развоја музејских збирки и Музеја у Сомбору“; иновирана је 1993. године под називом „110 година развоја и рада музејских збирки Музеја у Сомбору“.

Историјско друштво Бачко-бодрошке жупаније је 1885. године покренуло *Годишњак* (Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei) који је редовно излазио до 1918. Обновљено Историјско друштво је издало свој *Годишњак* 1936. године (Годишњак Историјског друштва у Сомбору, књ. I, Сомбор 1936/1937. година).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: K. Gubica, K. Trenčenj, *Képes kalauz*, (katalog prve postavke), Sombor 1908; *Muzejski vodič*, Sombor 1961; P. Velenrajter, K. Kupusarević, R. Mihajlović, *Gradski muzej Sombor*, Novi Sad 1961; Група аутора, *Деценије музеолошке делатности*, Сомбор 1997.

ЛИТЕРАТУРА: П. П. Веленрајтер, *Историјат Градског музеја у Сомбору*, Рад ВМ (1954) 304–306; В. Панић, *Историјско друштво у Сомбору*, Домети 30 (1982) 97; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 116; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 570; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио J. Јанићијевић, Београд 1996, 569.

М. Љубоја-Харјунг

МУЗЕЈ СРЕМА, 22000 Сремска Митровица, Вука Караџића 3, телефон 022/221–150

Интерес за богато споменичко наслеђе Митровице присутан је од 70-тих година XIX века. Резултат тог интереса је и оснивање више удружења, краћег или дужег трајања, са циљем да се посвети одговарајућа пажња античком Сирмијуму. Из једног таквог удружења „Друштво пријатеља старина Сирмијума“, основан је 1872. музеј, са две секције: археолошка и научна. Судбина и активност тог музеја остала је непозната.

Низ одлука Градског поглаварства у Митровици, које су уследиле, указују на чињеницу да је у граду актуелизована идеја о оснивању музеја.

Такву оријентацију градских власти потврђује и одлука Градског поглаварства из јуна 1885. „да се има у граду Митровици основати и устројити музеј за прикупљање и чување старина, што се налазе и нађу у овом граду и околини“. Реализација закључака ове одлуке поверена је Градском поглаварству које је својом делатношћу показало интерес за заштиту културног блага али не и за реализацију идеје о оснивању музеја.

У међуратном раздобљу било је више покушаја да се оснује музеј. Ти покушаји нису уродили плодом.

Страдање и разарање културних добара у Срему током Другог светског рата (цркве, манастири и други споменици културе), уз споменике античког Сирмијума прикупљене још у XIX веку, подстакло је идеју о потреби оснивања музеја која је остварена 23. новембра 1946. године, када је основан *Градски музеј у Сремској Митровици* (од 1954. *Музеј Срема*).

Прва музејска поставка отворена је исте године у старој православној цркви: Музеј црквене уметности. Истовремено обављане су припреме за сталну поставку Градског музеја. Стална по-

ставка Градског музеја отворена је за јавност 31. маја 1948. године.

Бројни археолошки споменици у граду (неки од њих пронађени су у XIX веку, а на основу одлука Градског поглаварства сачувани) омогућили су да се маја 1951. отвори лапидаријум Музеја.

Од 1954. године, у саставу Музеја Срема делује и Уметничка галерија (од 1974. то је самостална институција).

Године које су уследиле донеле су вишеструк просперитет Музеја: отворене су сталне поставке (Музеј – робија школа револуционара; Спомен-гробље у Сремској Митровици; Меморијална изложба – Рохаљ базе), одељења и збирке, конзерваторско-препараторска радионица, фотолабораторија, археолошки центар, продајна галерија.

Велику прекретницу у раду Музеја представља 1982. година, када је, уз задржавање постојећег простора, добио нов простор за сталну историјску поставку, депое, педагошки рад и општу службу.

Музеј Срема је по статусу регионалан, а по типу комплексан, са следећим збиркама: природњачка, археолошка, нумизматичка, историјска, етнолошка и уметничка, а има сталну археолошко-историјску поставку, док је у току реализација сталне историјске поставке.

Музеј Срема у својим збиркама чува музеалије са подручја целог Срема, а надлежан је за општине Сремска Митровица, Шид и Ириг.

Музеј Срема издаје периодичну публикацију *Зборник Музеја Срема*.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: И. Бајић, *Прилог проучавању прошлости Сремске Митровице у 18. веку* (1951); Б. Василић, *Споменици архитектуре у Сремској Митровици и околини* (1952); Б. Василић, П. Милошевић, *Антички споменици Сирмијума* (Сремска Митровица кроз векове) (1953); Ј. Удицки, *Жртве II светског рата из Сремске Митровице* (1955); Љ. Савић, *Радивој Поповић оснивач школе за глувонему децу на словенском југу у Сремској Митровици* (1957); Група аутора, *Сремска Митровица* (монографија) (1969); П. Милошевић, Р. Прица, *Кроз векове Сирмиума* (1979); Р. Прица, *Спомен-гробље у Сремској Митровици* (1980); Р. Прица, *Фрушкогорски партизански одред* (1981); Група аутора, *Новац и банкарство у прошлости Срема* (1996).

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Група аутора, *Сирмиум – Сремска Митровица, Музеји и галерија, ископине* (1958); П. Милошевић, *Сирмиум* (проспект) (1963); П. Милошевић, З. Пејовић, *Музеј Срема – водич кроз сталну изложбу (праисторија, антички период, средњи век)* (1991).

ЛИТЕРАТУРА: Зборник Музеја Срема 1 (1995), 2 (1996); Informatica museologica, Muzejsko dokumentacioni centar, Zagreb 1986, 1987, 1990; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 542; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 120; Рад ВМ 1 (1952), 2 (1953), 4 (1955), 6 (1957), 23–24 (1974–1978); *Културна ризница Србије*, саставио и уредио J. Јанићијевић, Београд 1996, 553–554.

Н. Витомировић

ГРАДСКИ МУЗЕЈ СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ, 21205 Сремски Карловци, Патријарха Рајачића 16, телефон 021/881–637

Музеј је основан 1946. године, а за првог управника постављен је Коста Петровић, професор Карловачке гимназије. Током наредне две године настављено је систематско прикупљање музеолошког материјала, па је простор у згради Магистрата где је Музеј био смештен постао скучен. Проблем је превазиђен пресељењем Музеја у нове просторије, ранију резиденцију барона Рајачића, палату „Илион“, зграду обновљену 1920. године, у којој се Музеј налази и данас.

Музејска поставка је обухватала историју Сремских Карловаца, Карловачке гимназије, живот и дело песника Бранка Радичевића, затим етнологију и археологију Карловаца и околине, што је и остало као основа свих сталних поставки до данас. Најбројнији материјал добијен је легатом Карловачке гимназије 1946, Месног народног одбора и део је архивског материјала, који је највећим делом враћен Архиву САНУ у Сремским Карловцима. Након смрти Душана Пауновића, последњег наследника породице Рајачић, Музеј је такође веома обогаћен (1974), као и низом легата приватних лица и откупом. Сликар Милић од Мачве завештао је Карловцима 1986. око 60 својих радова, али је из политичких разлога легат примљен тек 1989. Још један број наших значајних сликара оставио је легате Музеју.

Градски музеј поседује историјску, уметничку, археолошку, етнолошку као и збирку песника Бранка Радичевића. Стална поставка представља избор најзначајнијих предмета из поменутих збирки и археолошке налазе са локалитета Калакача код Бешке.

Музеј је градског типа и територијално је надлежан искључиво за Сремске Карловце и најближу околину.

Издавачке делатности нема, јер је Музеј од 1964. у саставу Музеја града Новог Сада као депанданс. Као информативна средства објављено је неколико десетина каталога од којих су за изучавање српске историје најзначајнији: П. Штрасер, *Из историје социјалистичког, радничког и народноослободилачког покрета у Сремским Карловцима* (1978); Д. Гачић, *200 година Карловачке гимназије* (1991); Д. Гачић, П. Штрасер, *200 година Карловачке богословије* (1994); К. Петро-

вић. *Карловци и карловачка поља у римско доба*, Рад ВМ 1 (1952) 164–165; Д. Вилотијевић, *Сремски Карловци – Вишеслојно праисторијско и средњевековно налазиште*, Археолошки преглед 9 (1967) 47–48; Ђ. Гачић, *Нови резултати и истраживања локалитета Лака Стаза код Сремских Карловаца*, Гласник САД 6 (1990) 73–76; Неколико радова о локалитету Калакача аутора П. Медовића.

ЛИТЕРАТУРА: П. Штрасер, *Споменици Сремских Карловаца*, Вести Музеја града Новог Сада 2 (1971) 6; П. Штрасер, *30 година Градског музеја у Сремским Карловцима*, Вести Музеја града Новог Сада 12 (1976) 1; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 93; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996 , 538.

П. Штрасер

ГРАДСКИ МУЗЕЈ СУБОТИЦА (VÁROSI MÚZEUM), 24000 Суботица, Трг слободе 1, телефон 024/22–116

Оснивачка скупштина *Удружења за јавну библиотеку (Közkönyvtar egyesulet)*, одржана 6. марта 1892. године, објавила је да је Удружење основано и замолила чланове да изаберу управника и библиотекара. За првог председника изабран је Ђерђ Гулн, управник суботичке Народне банке. Удружење је упоредо са прикупљањем књига приступило и прикупљању предмета за музејску збирку. Удружењу је на самој оснивачкој скупштини приступило 130 чланова, који су били најистакнутији грађани Суботице. Већ следеће године (1893) Удружење мења име у *Суботичко удружење за јавну библиотеку и музеј* (*Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet*). Изабран је нови председник др Жигмонд Фаркаш, који је на тој функцији остао до распуштања Удружења (1906). За кратко време прикупљен је бројан и значајан музеолошки материјал. Музеј је био отворен за публику (односно само за чланове Удружења) недељом од 10 до 12 часова.

Укидањем градске и државне дотације, престаје рад кустоса а музејску збирку преузима градска администрација, која музејски инвентар смешта у кулу, а делом у магазине на трећем спрату Градске куће. Током 1923. године музејски инвентар (временом иако ван функције обогаћен даровима знаменитих Суботичана) предат је Главној гимназији.

После Другог светског рата, Градски народни одбор основао је 1948. године *Градски музеј*, који је смештен у атрактивну Рајхелову палату (подигнуту 1903. године). Први директор и кустос био је доктор етнологије Имре Шулман. Новооснованом Музеју предато је све оно што је преостало од музеолошког материјала из гимназијске зграде. Већ крајем исте године отворена је стална поставка. Током 1967. године Музеј се пресељава у Градску кућу (изграђену 1908–1910) где је следеће године (1968) отворена завичајна галерија и археолошка, етнолошка и историјска збирка, које представљају Суботицу и околину. Ове збирке се стапају у сталну поставку (урађена по узору на сталну поставку у Музеју Војводине) која је постављена 1991. године.

Музеј спада у завичајне установе комплексног типа. Кроз своју основну делатност (прикупљање, евидентирање, обрада, заштита, излагање и публиковање) у целости врши заштиту покретних културних добара на целом Севернобачком округу. То обезбеђују следеће организационе јединице у оквиру установе: уметничко, археолошко, историјско, природњачко, конзерваторско-рестаураторско-фотографско одељење и информативно-педагошка служба.

У Музеју се чува преко 25 000 предмета и музеолошког материјала, док стручна библиотека садржи преко 12 000 књига и часописа.

Музејске поставке прате каталошка издања (90 јединица) која излазе као пропратна информативна средства.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Bibo–Bige Györy. *A Szabadkai közkönyvtár és múzeum egylet könyvtárának és Múzeumának Jegyzéke* (1901); *A Szabadkai közkönyvtár és múzeum egyesület évkönyve (Az 1901. évröl)* (1902); *Vodič kroz Muzej – Múzeumi vezetö* (1972, na srpskom i mađarskom jeziku); N. Bašić Palković, *Stalna postavka Gradskog muzeja u Subotici* (1991, na srpskom i mađarskom jeziku).

ЛИТЕРАТУРА: Рад ВМ 2 (1952); *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 122; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 579; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 567.

З. Вељановић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЧАЧАК, 32000 Чачак, Цара Душана 1, телефон 032/22–169

Прва замисао да се у Чачку оснује музеј забележена је 1896. године. Иако је постојало велико интересовање за истраживање и прикупљање старина, остала је неостварена. У чланцима објављеним у *Чачанском гласу* и *Политици* између два рата уочљиво је настојање да се формирањем ове установе допринесе очувању старе градске архитектуре. Отуда су жеље за отварање музеја биле везане за конак господара Јована Обреновића. На молбу општине, Банска управа је септембра 1940. уступила ову зграду за смештај градског музеја. Други светски рат одложио је реализацију ове замисли, иако је Министарство просвете 19. септембра 1941. обавестило Градско поглаварство да се планира у Чачку отварање музеја. После ослобођења продужен је започети посао на отварању музеја и као део дуга према тек минулим догађајима.

Одлуком Народног одбора од 30. августа 1952. године основан је *Народни музеј у Чачку* са задатком да прикупља, обрађује, чува и излаже музејску грађу и проучава прошлост трнавског, љубићског, таковског, драгачевског и моравичког краја.

Народни музеј је установа комплексног типа за заштиту покретних културних добара на територији Моравичког округа. У свом саставу има одељење за археологију, историју, историју уметности, етнологију, музејску документацију, конзервацију и историјску библиотеку. Музеј је 1961. године издвојио из своје збирке дела савременог сликарства за оснивање Уметничке галерије „Надежда Петровић“.

Стална поставка Народног музеја у конаку господара Јована Обреновића отворена је 1996. Чине је три тематске целине: Чачански крај од неолита до краја средњег века, Овчарско-кабларски манастири и цркве чачанског краја и Чачански крај у устанцима и ратовима 1804–1941. У кући Вула Пантелића постављен је ентеријер градске куће с краја XIX и почетка XX века. Музеј је приредио око 120 тематских изложби.

Народни музеј има око 15 000 предмета. У току вишегодишњег рада на археолошким ископавањима настале су збирке праисторијских култура. Најзначајнију целину представља инвентар трибалских кнежевских хумки из Атенице. У Музеју се чувају и налази са античких и средњовековних локалитета, од којих је Градина на Јелици, некадашње црквено и вероватно управно средиште, дало врло интересантан материјал из периода од VI до XI века.

Одељење за историју чува грађу од XIV до XX века. Има збирке оружја, униформи, одликовања, војне опреме, књига, фотографија, реалија и др. Од докумената добијених са предметима настала је архивска збирка, коју чине мемоарско-дневнички списи, персонална документа и преписка знаменитих Чачана XIX и XX века, грађа о српском ваздухопловству 1914–1915, Месној организацији Црвеног крста у Чачку и др. У збиркама се налазе предмети кнеза Милоша Обреновића, господара Јована Обреновића, принца Ђорђа Карађорђевића, генерала Косте Протића, војводе Степе Степановића, војводе Петра Бојовића, пуковника Драгутина Гавриловића и др.

Одељење за историју уметности има збирку ликовних дела од XVIII до XX века и збирку примењене уметности. За историју града посебно је значајан део ризнице цркве Вазнесења Христовог у Чачку.

Одељење за етнологију располаже великим фондом објеката материјалне културе насталих у сеоским и градским насељима у чачанском крају током XIX и XX века. Најпотпунија је збирка покућства и текстила.

Током реализације сопствених и научноистраживачких пројеката рађених у сарадњи са институтима САНУ настала је обимна и разноврсна теренска документација. Музеј располаже и библиотеком пробране историјске литературе: око 52 000 књига и 450 наслова домаћих и страних часописа са око 9 000 свезака.

Музеј од 1969. издаје часопис *Зборник радова Народног музеја* (1–25) који је основао и уредио историчар уметности Милорад Вуловић.

У серији посебних издања објављене су књиге: Д. Петровић, *Догађаји са Јавора 1876, Ратне белешке са Јавора и Топлице 1876, 1877 и 1878* (1955, 1996[2]); М. Ђукнић, Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Атеници* (1966); М. Ђукнић, Б. Јовановић, *Illyrian princely necropolis at Atenica* (1966); *Богородица Градачка у историји српског народа* (1993); *Ранко Тајсић у политичком животу Србије* (1994); Р. Бојовић, *Битка на Чачку 1815. године* (1995); *Ратни дневници*, књ. 1 (1996); *Ибарска војска у Српско-турским ратовима 1876–1878*. Преглед појединих целина у збиркама музеја садрже каталози тематских изложби: *Ратни пут Десетог пука 1912–1918* (1984); *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају* (1985); *Градска ношња у Чачку* (1986); *Пуковник Драгутин Гавриловић* (1990); *Ћилимарство западног поморавља* (1991); *Западно поморавље у неолиту* (1992); *Богородичина црква на Морави* (1992); *Орнаментика на надгробним споменицима* (1995); *Чарапе и назувице* (1996).

ЛИТЕРАТУРА: *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1993, 73; *Кроз Србију и Црну Гору*, приредио С. Ристановић, Београд 1995, 194; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 399.

Р. Бојовић

НАРОДНИ МУЗЕЈ УЖИЦЕ, 31000 Ужице, Димитрија Туцовића 18, телефон 031/21–360; телефакс 031/20–657

Народни музеј у Ужицу основан је јула 1946. године, најпре као *Музеј устанка 1941. године*, са сталном поставком истога назива, у зградама бивше Народне банке Краљевине Југославије, у којима је у периоду Ужичке републике, у јесен 1941. године било седиште ВШ НОПОЈ и ЦК КПЈ, и у чијим је подземним тунелима радила Партизанска фабрика оружја и муниције.

Упоредо са радом Музеја устанка, одвијао се и рад на истраживању, прикупљању, обради и

заштити музејског материјала који се односи на културно-историјску прошлост ужичког краја од најстаријег периода до савремене епохе. Одлуком Народног одбора општине Титово Ужице, од априла 1963. године, основан је Народни музеј у чијем су саставу: Музеј устанка и Завичајни музеј са одељењима за археологију, етнологију, историју, историју уметности и заједничким службама. У периоду од 1980. до 1990. године у саставу Народног музеја налазио се и Споменик „Кадињача", који је сада самостална установа.

Због немогућности друштвене зеједнице да се реши проблем смештаја Завичајног музеја долази до интеграције ова два музеја 1990. године, у установу *Народни музеј*, који је смештен у објектима бившег Музеја устанка. У две зграде и подземним аутентичним просторијама (бившим трезорима банке), укупне површине око 2 500 м^2 смештене су четири изложбене сале, депои, музејске радионице, канцеларије и друге помоћне просторије.

Поред сталне поставке Музеја устанка, коју је од рата до данас видело преко милион посетилаца, Народни музеј је септембра 1992. добио и сталну етнографску поставку смештену у градској кући из друге половине XIX века – Јокановића кући.

У току 1995. године отворен је део будуће сталне поставке Народног музеја, која приказује историјски развој ужичког краја од преисторије до 1941. године. Ова поставка је смештена у другој згради Музеја, с тим што ће прва зграда Музеја (проглашена за споменик од изузетног значаја) задржати свој меморијални карактер са поставком 1941–1945. године. Аутентични изглед и меморијални карактер задржаће и Партизанска фабрика оружја и муниције.

Формиран као музеј комплексног типа, Народни музеј је развио широку и разноврсну делатност, од музеолошко-истраживачког и научноистраживачког рада, обраде, заштите и музејске презентације предмета у оквиру бројних тематских изложби, до обимне културно-просветне и педагошке активности и завидне издавачке делатности.

Преко 70 000 инвентарских јединица музејског материјала разврстаних у оквиру археолошког, етнографског, историјског одељења и одељења историје уметности, обухвата период од преисторије до данашњих дана. Музејски материјал може се поделити на: тродимензионалне предмете, писана и штампана документа, фотографије и фонофилмски материјал, дела историје уметности и ликовне уметности, нумизматичку збирку и фонд мемоарске грађе.

Поред музејских одељења и збирки, Музеј има и богату стручну библиотеку са преко 9 000 књига, развијену службу заштите са конзерваторском радионицом и конзерваторско-сликарским атељеом, фотолабораторију, службу за опште, материјално и финансијско пословање и службу за помоћно-техничке послове. Заједно са Историјским архивом Ужице издаје годишњу публикацију *Ужички зборник*. До сада су изашла 23 броја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: А. Станимировић, Ж. Марковић, *Водич кроз Музеј устанка 1941*, Т. Ужице 1970 (на српском, руском, немачком, енглеском и француском), до сада објављено пет издања; *Дневник Љубомира Мићића*, приредио Н. Јешић, Пожега 1971; Ж. Марковић, *Комунистичка општина у Ужицу 1920–1921*, Т. Ужице 1972; Ж. Марковић, *НОО у Ужицу 1941. године*, Т. Ужице 1976; *Ужичка република* I, II, Саопштења са научног скупа, Београд 1978; *Ужичка република – Записи и сећања* I, II, Т. Ужице 1981–1983: Ж. Марковић, *Димитрије Туцовић*, Т. Ужице 1981; *Димитрије Туцовић и раднички покрет Србије*, саопштења са научног скупа, Т. Ужице 1982; Ж. Марковић, *КПЈ у Ужичком округу 1941. године*, Т. Ужице 1983; Г. Шкоро, *Ужичани у концентрационом логору на Бањици*, Т. Ужице 1983; Н. Живковић, *Окружје ужичко половином 19. века*, Т. Ужице 1984; *Драгиша Лапчевић у радничком покрету Србије*, саопштења са научног скупа, Београд–Т. Ужице 1984; М. Зотовић, *Археолошки и етнички проблеми бронзаног и гвозденог доба западне Србије*, Београд 1985; Ж. Марковић, *НОО и зачеци друштвених промена у ужичком крају 1941. године*, Т. Ужице 1985; Ж. Марковић, *Главни НОО Србије 1941*, Београд 1982.

ЛИТЕРАТУРА: *Од друштва за прикупљање и заштиту старине до Народног музеја у Титовом Ужицу*, Ужички зборник 6 (1977) 411–428; *Четрдесет година рада Народног музеја у Титовом Ужицу*, Ужички зборник 15 (1986) 469–473; *Србија, Водич кроз културу*, Београд 1983, 104, 109; *Народни музеј Ужице 1946–1986*, Т. Ужице 1986; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Београд 1993, 103; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996, 412.

Д. Милосављевић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ШАБАЦ, 15000 Шабац, Масарикова 13, телефон и телефакс 015/24–245

Као датум оснивања Музеја узима се 20. јуни 1934, када је Управни одбор Шабачке народне књижнице и читаонице донео одлуку о његовом оснивању и уступио му једну од просторија. То још увек није био музеј у правом смислу, већ музејска збирка, за чије оснивање и обогаћивање посебна заслуга припада Жики Поповићу, професору и председнику Читаонице. Завршетак рата Музеј је дочекао осиромашен за највреднији део збирке, везан и даље за своју матичну установу. Музеј се издваја из Библиотеке 1951. и добија два одељења у старој шабачкој гимназији, а 11. јануара 1955, одлуком Народног одбора општине Шабац, оснива се *Градски музеј* као посебна установа. Године 1960. добија назив *Народни музеј* и зграду старе гимназије, у којој је, коначно, 1963. отворена стална музејска поставка. Живот Музеја као самосталне установе прекинут је привремено 1963, када су Музеј и Библиотека поново спојени у једну целину, а 1966, под окриљем Заједнице културних установа, припојени су им и Позориште, Дом омладине, КУД Абрашевић и Архив. Заједница престаје да постоји 1975. и од тада Музеј делује као самостална установа смештена у згради бивше шабачке гимназије.

Музеј се састоји из пет одељења: археолошко, историјско, етнографско, одељење историје уметности и документације. Прва четири, сврстана у збирке, чине, заједно са природњачком збирком, сталну музејску поставку, којом је представљено природно и културно-историјско наслеђе Шапца и Подриња. Музеј поседује и галеријски простор у којем се приређују повремене сликарске изложбе. У организацији и под надзором Музеја отворене су и делују као његови огранци, сталне поставке и збирке посебног карактера: Етнопарк са мачванском кућом у Совљаку (општина Богатић); Завичајне збирке у Коцељеви и Владимирцима; Школске музејске збирке у Прњавору и Свилеуви; Спомен- поставке у касарнама у Шапцу; у сарадњи са општином Лозница Спомен-поставке посвећене санитету Мачванског партизанског одреда у конаку манастира Чокешине и Церској бици у Текеришу; Спомен-поставка посвећена Мишарској бици.

Стручни рад Музеја организован је и остварује се кроз активност појединих одељења. Археолошко одељење ради на праћењу и прикупљању археолошког материјала; у процесу рекогносцирања терена до сада је откривено преко 1 000 локалитета. Поред тога, вршена су проучавања неолитских насеља, рановизантијских утврда на Церу, Шабачке тврђаве, средњовековних цркава и манастира Радовашнице. Резултати активности Археолошког одељења саопштени су, претежно, у *Старинару* и *Археолошком прегледу*. Одељењу је припала част да организује и руководи VIII скупом археолога Србије, у мају 1986. Систематски истраживачки рад Историјско одељење започиње тек крајем седамдесетих година. Врше се истраживања шанчева Првог и Другог српског устанка у Подрињу, мађарских и старих српских гробаља, средњовековних споменика, споменика Првог српског устанка и документације о избеглицама у шабачком крају 1941–1945. Етнографско одељење свој теренски рад заснива претежно на сарадњи са Етнографским институтом САНУ, у оквиру истраживачких пројеката *Насеља и порекло становништва* Јадра, Мачве, Посавине и Тамнаве. Године 1992. започет је рад на пројектима: *Рурална архитектура шабачког краја* и *Стари занати у Шапцу и селима у његовој околини*. Одељење историје уметности представља текућу ликовну продукцију, приређује повремене изложбе у Галерији, сакупља документацију архитектонског наслеђа Шапца. У Галерији се организује Октобарски салон ликовних стваралаца, најстарија манифестација те врсте у Србији.

Поред основне делатности, Музеј редовно обележава значајне годишњице и јубилеје (Кочина крајина, Српска револуција 1804. и 1815, Церска битка итд.). Резултати стручног и научног рада музејског особља, осим посредством сталне поставке и изложби, саопштавају се јавности путем издавачке делатности.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Р. Миразовић, *Мара Лукић-Јелесић, Живот и дело*, Шабац 1979; М. Јевтић, М. Васиљевић, *Водич Народног музеја у Шапцу* (1979); В. Трбуховић, М. Васиљевић, *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу* (1983); Р. Миразовић, *Ликовна уметност у Шапцу 1900–1980* (1982); Р. Миразовић, *Наставници и ученици Шабачке гимназије – ликовни уметници* (1987); С. Милутиновић, М. Васиљевић, *Шабачки крај у Кочиној крајини 1788–1791* (1991); В. Нешковић, *Календар догађања и установа Шапца* (1994); М. Васиљевић, *Шест деценија Народног музеја у Шапцу 1934–1994* (1994); М. Гајић, *50 година победе над фашизмом* (1995); Т. Марковић. *Архитектонско наслеђе града Шапца* (1996). Осим тога, штампање каталога, од којих неки представљају читаве мале студије, прати скоро, сваку изложбу и манифестацију.

ЛИТЕРАТУРА: М. Јевтић, М. Васиљевић, *Водич Народног музеја у Шапцу*, Шабац 1979; М. Васиљевић, *Шест деценија Народног музеја у Шапцу 1934–1994*, Шабац 1994; *Muzeji i galerije u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Београд 1993, 126; *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд 1996 306.

Ђ. Бубало

ЗАВОДИ ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, 11000 Београд, Божидара Аџије 11, телефон 011/454–786; телефакс 011/444–98–46

Завод је основан 25. јуна 1947. године Решењем Владе Народне Републике Србије, под називом: *Завод за зашшишу и научно проучавање сйоменика кулшуре*, на иницијативу и залагање историчара и књижевника Милорада Панића–Сурепа, који је био и први директор ове установе, од оснивања 1947. до 1956. године.

После М. Панића–Сурепа на челу Завода били су: Разуменка Петровић (1957–1968), Вељко Ђурић (1968–1978), Јован Секулић (1978–1984), Радомир Станић (1984–1996).

Године 1972. Заводу је припојен тада угашени Југословенски институт за заштиту споменика културе од којег је преузет већи део стручног кадра, опрема, библиотека и документација.

Делатност Завода регулисана је посебним Законом, који је од оснивања више пута мењан или амандмански допуњаван (1948, 1959, 1966, 1977, 1990. и 1994). Законом из 1977. године уведена је категоризација споменика и подела по врстама. Тим законом су подељене надлежности. Заводу је припала надлежност над непокретностима и покретним културним добрима (манастирске ризнице и сл.), док су остала појединачна покретна културна добра и збирке прешла у надлежност матичних музеја, Архива Србије, Народне библиотеке и Кинотеке.

Завод је од свог оснивања био суочен са великим и разноврсним културним наслеђем као што су археолошки локалитети, сложене манастирске целине и сакрално наслеђе, средњовековни градови, наслеђе градске архитектуре и рурално наслеђе.

У периоду од 1947. па све до данашњих дана *Рейублички завод за зашшишу сйоменика кулшуре* предузимао је низ значајних акција на истраживању терена, формирању документације о споменичком фонду Србије, археолошким ископавањима, конзервацији икона, мозаика и зидног сликарства, физичкохемијским испитивањима, а посебно заштити и обнови њеног архитектонског споменичког фонда, пре свега сакралне и фортификационе архитектуре.

Захваљујући делатности Завода, евидентиран је вредан споменички фонд, од најстаријих преисторијских и античких споменика, средњовековне сакралне и фортификационе архитектуре, народног градитељства, па све до споменика новије историје и савременог градитељског стваралаштва. Данас представља не само драгоцену културно-историјску, уметничку, образовну и естетску вредност, већ све више постаје чинилац у развоју општина, региона, града Београда и Републике у целини.

Као резултат рада Завода уз координацију и сарадњу са регионалним заводима, може се навести преко 2 000 заштићених културних добара, (у тај фонд је ушло 509 цркава и 135 манастира). У централни регистар су уписана 1 174 културна добра, што исказано по врстама културног наслеђа изгледа овако: У Регистар је уписано 1 012 споменика културе, 103 археолошка налазишта, 25 знаменитих места и 34 просторне културно-историјске целине.

Категорисано је 779 културних добара (од чега су 197 од изузетног значаја и 582 од великог значаја).

Новим Уставом и законском регулативом у надлежност Републичког завода ушао је фонд од 538 заштићених културних добара из покрајине Војводине и 339 из покрајине Косова и Метохије.

До сада су два споменичка комплекса ушла у Унескову Листу светске културне и природне баштине – Стари Рас са Сопоћанима и манастир Студеница. У процедуру номинације ушао је и манастир Дечани.

Завод је водио и води сталну конзерваторску бригу над прктично свим споменицима који су категорисани као изузетни, и оним који су на листи Светске културне и природне баштине.

Посебно се издвајају конзерваторско-рестаураторска решења и презентације у Ђурђевим ступовима, Сопоћанима, Градцу, Новој Павлици, Гамзиграду, Ариљу, Петровој цркви код Новог Пазара, манастиру Бањи код Прибоја, Милешеви, Студеници, Жичи, Богородици Градачкој у Чачку и др.

Од старих градова и фортификација могу се навести: Смедерево, Соко-град, Голубац, Шабачка тврђава и др.

На плану заштите народног градитељства, посебно значајна је реализација етнопарка (Музеја Старо село у Сирогојну) и презентација родног места Вука Караџића, Тршића. Исто тако могу се навести изведени конзерваторски пројекти над низом појединачних споменика народног градитељства као што су Кућа кнеза Милоша у Горњој Црнући, и на десетине цркава брвнара, гостинских кућа, вајата и сл. На плану заштите и презентације објеката старе градске архитектуре може се навести пример Васиног конака у Краљеву и Конак господара Јована Обреновића у Чачку.

Завод се посебно ангажовао на заштити српског културног наслеђа у иностранству. Капитални пример је брига и конкретни конзерваторски подухвати у манастиру Хиландару (радови на архитектури и живопису, као и послови координације око заштите богатог ризничког, библиотечког и архивског фонда и сл.). Ангажованост Завода присутна је у Мађарској, Румунији и Италији (Трсту). Посебно се може истаћи заштита српских војничких гробаља и меморијала у Грчкој, Тунису и у другим земљама.

Завод је пружио стручну помоћ Црној Гори на обнови културног фонда страдалог од последица земљотреса 1979: рад на обнови старе Будве, старог Котора и др.

Распадом СФРЈ, Завод је на српским етничким просторима (Крајинама), на самом терену уз помоћ својих екипа радио на прикупљању документације о страдалим споменицима, организовао евакуацију покретног културног материјала и пружао стручну и организациону помоћ, где је то било могуће, у обнови страдалог споменичког фонда. У разним облицима (од публикације до јавних саопштења и писама) информисао је светску јавност о стању споменика на ратом захваћеним подручјима.

Разменом публикација, стручном разменом сарадника, учешћем сарадника на симпозијумима, конгресима и саветовањима, Завод је до увођења санкција против СРЈ 1992, развио до завидног нивоа међународну сарадњу са сродним установама, универзитетима и фондацијама, као и струковним асоцијацијама у већини европских земаља и САД.

Као установа заштите Завод за собом има богату издавачку делатност, и по броју издатих наслова спада у ред средњих издавача. Издато је преко 200 наслова. Редовно научно гласило су *Саойшшења*: од 1956. до 1994. публиковано је 26 бројева. Поред овог редовног научног часописа, Завод издаје серије научнопопуларних монографија, посебних студија, корпус средњовековне архитектуре, корпус цртежа фресака, и низ посебних публикација. Исто тако Завод за собом има реализованих суиздавачких подухвата капиталних издања из области културног наслеђа.

Структуру Завода чине четири одељења: Одељење за заштиту и документацију; Архитектонско одељење; Одељење за конзервацију и рестаурацију; Опште одељење.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ:

I. Саопштења, св. I – XXVI (1956–1994).

II. Споменици српског сликарства средњег века, књ. 1–11, Београд 1982–1993:

Б. Живковић, *Каленић – цршежи фресака*, Београд 1982; Б. Живковић, *Манасија – цршежи фресака*, Београд 1983; Б. Живковић, *Сойоћани – цршежи фресака*, Београд 1984; Б. Живковић, *Жича – цршежи фресака*, Београд 1985; Б. Живковић, *Поганово – цршежи фресака*, Београд 1986; Б. Живковић, *Доња Каменица – цршежи фресака*, Београд 1987; Б. Живковић, *Грачаница – цршежи фресака*, Београд 1989; Б. Живковић, *Раваница – цршежи фресака*, Београд 1990; Б. Живковић, *Боїородица Љевишка – цршежи фресака*, Београд 1991; Б. Живковић, *Милешева – цршежи фресака*, Београд, 1992; Б. Живковић, *Павлица – цршежи фресака*, Београд 1993.

III. Споменици српске архитектуре средњег века – корпус сакралних грађевина:

М. Чанак-Медић, Ђ. Бошковић, *Архишекшура Немањиноī доба*, књ. I: цркве у Топлици и долинама Ибра и Мораве, Београд 1986; М. Чанак-Медић, *Архишекшура Немањиноī доба*, књ. II: цркве у Полимљу и на Приморју, Београд 1989; М. Чанак-Медић, О. Кандић, *Архишекшура йрве йоловине XIII века*, књ. I: цркве у Рашкој, Београд 1995.

IV. Посебна издања, књ. 1–14, Београд 1982–1995:

И. Здравковић, *Конзерваšорски йринцийи и мешоди*, Београд 1982; Група аутора, *Сећања конзерваšора*, Београд 1982; Б. Вујовић, *Бранковина*, Београд – Ваљево 1983; И. Здравковић, *Докуменши народноī сшваралашшва у йрошлосши*, Београд 1990; В. Ђурић, *Икона Свешоī краља Сшефана Дечанскоī*, Београд 1985; Р. Финдрик, *Народна архишекшура – йушеви чувања и зашшише*, Београд 1985; М. Соколовић, *Зејшинлик – сриско војничко īробље у Солуну*, Београд 1986; А. Јуришић, *Градац – резулшаши археолошких радова*, Београд 1989; З. Јовановић, *Александар Дероко*, Београд 1991; А. Јуришић, *Нова Павлица – резулшаши археолошких радова*, Београд 1991; Група аутора, *Обнова манасшира Свеши Арханђели код Призрена*, Београд 1992; Група аутора, *Иконосшас цркве манасшира Блаīовешшења йод Каблором*, Београд 1994; Б. Крстановић, *Кућа брвнара Даниловића у селу Лоћане*, Београд 1994; Група аутора, *Молишва у īори – цркве брвнаре у Србији*, Београд 1994; Н. Дудић, *Сшара īробља и надīробни белези у Србији*, Београд 1995; О. Кандић, Д. Минић, Е. Пејовић, *Манасшир Милешева – исшраживање и обнова*, Београд – Пријепоље 1995.

V. Студије и монографије, књ.1–11, Београд 1981–1993:

М. Шакота, *Ризница манасшира Бање код Прибоја*, Београд 1981; Н. Пешић-Максимовић, *Сйоменичке вредносши сеоских ценшара у Србији*, Београд 1984; М. Шакота, *Дечанска ризница*, Београд – Приштина 1984; С. Ђурић, *Љубосшиња*

– *црква Успења Богородичиног*, Београд 1985; Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд 1986; Н. Катанић, *Декоративна камена пластика споменика моравске школе,* Београд 1988; Г. Бабић, *Краљева црква у Студеници,* Београд 1987; М. Шакота, *Студеничка ризница*, Београд 1988; Д. Давидов, *Споменици Будимске епархије*, Београд 1990; С. Поповић, *Крст у кругу, архитектура манастира у средњевековној Србији*, Београд 1994; Б. Тодић, *Старо Нагоричино*, Београд 1993.

VI. Научно-популарне монографије, књ. 1–41, 1982–1995:

М. Чанак-Медић, *Црква Св. Ахилија у Ариљу*, Београд 1982; О Кандић, *Манастир Градац,* Београд 1982; С. Ђурић, *Манастир Љубостиња,* Београд 1983; Д. Милошевић, J. Нешковић, *Ђурђеви ступови у Старом Расу*, Београд 1983, 1987; Г. Суботић, *Манастир Жича, Београд – Краљево* 1984, 1987; G. Subotić, *Le monastère de Žiča*, Belgrade – Kraljevo 1984; О. Кандић, Д. Милошевић, *Манастир Сопоћани*, Београд 1985; O. Kandić, D. Milošević, *Le monastère de Sopoćani*, Belgrade 1985; O. Kandić. D. Milošević, *Sopoćani Monastery*, Belgrade 1986; М. Шакота, *Манастир Студеница,* Београд 1986; D. Milošević, J. Nešković, *Les „Tours de St. Georges" dans le vieux Ras*, Belgrade 1986; M. Šakota, *Studenica Monastery*, Belgrade 1986; M. Šakota, *Le monastère de Studenica*, Belgrade 1986; М. Поповић, *Стари град Рас*, Београд 1987; Г. Суботић, *Манастир Жича*, Београд – Краљево 1987; М. Шакота, *Манастир Студеница*, Београд 1987; O. Kandić, *The Monastery of Gradac*, Belgrade 1987; С. Ђурић, *Манастир Љубостиња*, Београд 1987; J. Нешковић, Р. Николић, *Петрова црква код Новог Пазара*, Београд 1987; С. Мојсиловић-Поповић, Б. Вујовић, *Манастир Троноша*, Београд 1987; J. Nešković. R. Nikolić, *L'église Saint-Pierre près de Novi Pazar*, Belgrade 1987; M. Šakota, *Studenica, Monastery*, Belgrade 1987; G. Subotić, *Žiča Monastery*, Belgrade – Kraljevo 1988; Р. Финдрик, *Златиборска брвнара и Музеј народног градитељства „Старо село" у Сирогојну*, Београд – Сирогојно 1987; Д. Милошевић, *Манастир Грачаница*, Београд 1989; D. Milošević, *Gračanica Monastery*, Belgrade 1989; В. Ристић, *Лазарица и Крушевачки град*, Београд 1989; V. Ristić, *L'église Lazarica et la place forte de Kruševac*, Belgrade 1989; М. Љубинковић, *Манастир Раваница*, Београд 1989; M. Ljubinković, *Le monastère de Ravanica,* Belgrade 1989; М. Шупут, *Манастир Бањска*, Београд 1989; М. Михаиловић, М. Ковачевић, *Нова Павлица*, Београд 1989; О. Кандић, *Манастир Градац*, Београд 1989; М. Шакота, *Манастир Студеница*, Београд 1990; O. Kandić, *Le monastère de Gradac*, Belgrade 1991; M. Popović. *The Fortress of Belgrade*, Belgrade 1991; М. Поповић, *Београдска тврђава,* Београд 1991; Е. Мушовић, С. Вујовић, *Џамије у Новом Пазару*, Београд – Краљево 1992; М. Чанак-Медић, З. Ивковић, *Богородица Градачка*, Београд – Краљево – Чачак 1992; О. Кандић, Д. Милошевић, *Манастир Сопоћани*, Београд 1994; О Кандић, С. Поповић, Р. Зарић, *Манастир Милешева*, Београд 1995.

VII. Остала издања:

M. Tufegdžić, *Konzervacija tekstila*, Beograd 1965; V. Radosavljević, *Konzervacija knjiško-arhivskog materijala*, Beograd 1966; Група аутора, *Чување, одржавање и превентивна заштита покретних споменика културе у власништву цркве*, Београд 1967; M. Janjić , N. Bilbija, *Kratak kurs iz nauke o stenama*, Beograd 1967; В. Бргуљан, *Систем заштите споменика културе у С.Р.Србији*, Београд 1967; Група аутора, *Чување и одржавање зидних слика*, Београд 1968; Група аутора, *Начин вођења евиденције стања споменика културе*, Београд 1968; Grupa autora, *Međurepubličko savetovanje posvećeno sprečavanju krađa, šverca i nelegalne trgovine kulturnim dobrima*, Beograd 1976; Д. Богдановић, В. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978 (и на француском, енглеском и немачком језику); П. Опачић, *Зејтинлик – српско војничко гробље у Солуну*, Београд 1978; P. Opačić. *Le front de Salonique – Zeitinlik*, Belgrade 1979; С. Томић, *Споменици културе, њихова својства и вредности*, Београд 1983; В. Радосављевић, *Техника старог писма и минијатуре*, Београд 1984; Група аутора, *Заштита споменика народног градитељства,* Београд 1984; V. Brguljan, *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*, Zagreb–Beograd 1985; М. Петровић, *Студенички типик и самосталност српске цркве*, Београд – Горњи Милановац 1986; Група аутора, *Народно градитељство на Балкану*, Београд 1987; С. Петковић, *Хиландар*, Београд 1989; S. Petković, *Chilandar,* Belgrade 1989; Z. Petrović, *Spomenički kompleks bitke na Kosovu polju*, Beograd – Priština 1989; М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII век*, Београд – Нови Сад – Приштина 1991; В. Ђурић, *Сопоћани*, Београд – Приштина 1991; Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992; М. Соколовић, *Орашац – знаменита места и градитељско наслеђе,* Београд–Аранђеловац 1992; Grupa autora, *War damage sustained by Orthodox Churches in Serbian Areas of Croatia in 1991*, Belgrade 1992; Група аутора, *Ратна страдања православних храмова у српским областима у Хрватској 1991*, Београд 1992; Д. Давидов, *Фрушкогорски манастири*, Београд 1992; С. Мирчов, *Библиографија Милорада Панића–Сурепа*, Београд 1992; Група аутора, *Просторно и урбанистичко планирање и градитељско наслеђе,* Београд 1992; Ђ. Бошковић, М. Ковачевић, *Хиландар – саборна црква,* Београд 1992; С. Раичевић, *Споменици у старој жупи Оногошт*, Београд 1992; Група аутора, *Колубара 1*, Београд 1992; J. Krunić, *Kuća i varoši u oblasti Stare Raške*, Beograd 1994; Група аутора, *Колубара 2*, Београд 1995.

VIII. Виминацијум:

Љ. Зотовић, Ч. Јордовић, *Viminacium – некропола „Више гробаља"*, Београд 1990.

IX. Зборник заштите споменика културе, књ. XXII–XXIII, XXIV (1972 – 1974). Београд (1973 – 1975).

Издања бившег Југословенског института за заштиту споменика културе:

Зборник заштите споменика културе, књ. I–XX/XXI. Београд 1950–1970/1971 (од броја XVI–XX/XXI штампано латиницом):

А. Бенац. *Олово*. Београд 1951: М. Д. Гарашанин, *Приручник за археолошка ископавања*, Београд 1953; 4. R. Ljubinković. B. Čipan, Z. Blažić, *Konzervatorski radovi na crkvi su Sofija u Ohridu*, Beograd 1955; M. Prelog. *Poreč, grad i spomenici*, Beograd 1957; S. Tomić. *Pravna zaštita spomenika kulture u Jugoslaviji*. Beograd 1958; Н. Катанић, М. Гојковић, *Грађа за проучавање старих камених мостова и аквудуката у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1961: Đ. Bošković. *Stari Bar*, Beograd 1962; A. Frendenreich. *Narod gradi na ogoljenom krasu*. Zagreb – Beograd 1962; И Здравковић, *Избор грађе за проучавање исламске архитектуре у Југославији*, Београд 1964; Grupa autora. *Selo Trg kod Ozlja,* Beograd 1969; N. Katanić, M. Gojković, *Građa za proučavanje starih kamenih mostova i akvedukata u Hrvatskoj*, Beograd – Zagreb 1972.

М. Омчикус, Г. Марјановић

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ГРАДА БЕОГРАДА, 11000 Београд, Калемегдан 14, телефони 011/631–766, 622–341; телефакс 011/624–856

После ослобођења 1945. године, у неколико махова, покушавало се са оснивањем посебне стручне службе која би обављала послове заштите споменика културе на подручју града Београда. Међутим, ове послове све до 1960. године, када је основан, односно 1961. када је практично почео да ради *Завод за заштиту споменика културе града Београда*, обављало је више установа у граду. Решења о заштити споменика културе доносили су, у прво време, Народни музеј у Београду, а по оснивању установа заштите, Завод за заштиту споменика културе СР Србије и Завод за заштиту споменика културе АП Војводине, док су послове око контроле археолошких терена вршили Музеј града Београда, Народни музеј у Земуну и Народни музеј у Београду.

Завод за заштиту споменика културе града Београда основан је 27. маја 1960. године од стране Народног одбора града Београда.

У почетку Завод је био смештен у две просторије у Кумановској улици 5, и имао је пет стручних сарадника. Убрзо се Завод преселио у зграду бившег Војног музеја на Горњем граду Београдске тврђаве. где се налази и данас. и има шездесет запослених.

Завод врши делатност заштите споменика културе. просторних културно-историјских целина, археолошких налазишта и знаменитих места.

У издавачкој делатности Завод има три врсте својих публикација: интерне. посебне и периодичну публикацију *Саопштења*, које по садржини. карактеру и намени одражавају у суштини целокупну делатност Завода, не само на заштити споменичких фондова на подручју града Београда. већ и на њиховој пропаганди и популаризацији. Интерне публикације намењене су ужем кругу стручњака (Каталог јавних споменика: Каталог фасадне скулптуре; Каталог скулптуре на београдском Новом гробљу и сл.). Посебне публикације намењене су широком кругу читалаца. школама, установама, у виду студија, монографија и других стручних и популарних издања (Збирка икона Секулић; Каталог збирке Флегел: Збирка Ристе Марјановића и сл.).

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: А. Павловић. *Јавни споменици на подручју града Београда* (1962): А. Павловић, *Скулптура на београдском Новом гробљу* (1962); *Збирка Флегел* (1963); М. Поповић, *Београдска тврђава* I, Преглед развоја кроз литературу и планове (1964); J. Секулић, *Заштита споменика културе на подручју града Београда* (1966); Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе* I. Каталог архитектонских објеката на подручју града Београда (1966); J. Скерлић, Ж. Шкаламера. *Архитектонско наслеђе* II, Коришћење. намене и презентација (1966); Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна* I, Историјски развој (1966); II, Архитектонско наслеђе (1967); Ђ. Сикимић, *Фасадна скулптура у Београду* (1966): Б. Вујовић, *Дом Јеврема Грујића* (1966): Б. Вујовић, *Збирка Петра Поповића* (1966); *Збирка икона Секулић* (1967); Г. Марјановић, *Београдска тврђава* II. Пристаништа београдског града од XV до XVIII века (1970); М. Вуловић, *Београдска тврђава* III, Конзерваторски радови на Београдској тврђави од 1961. до 1968. године (1970); М. Поповић, *Београдска тврђава* IV, Утврђење Средњовековне капије на сн. бедему (1970); *Гроцка*, Споменичко наслеђе (1970); Б. Вујовић, *Црквени споменици на подручју града Београда* II (шире подручје) (1973): М. Гордић, *Збирка Ристе Марјановића* (1973): М. Гордић, *Ливница Пантелић* (1973): *Кнез Михаилова улица*, Заштита наслеђа – уређење простора (1975); *Косанчићев венац* (1979); Б. Максимовић. *Идеје и стварност урбанизма од 1830. до 1941* (1983); *Поздрав из Београда* (1986): *Београдска тврђава у прошлости, садашњости и будућно-*

сти (1988); *Успон Београда* (1994); М. Поповић, *Београдска тврђава* (1995).

Љ. Ратковић-Трифуновић

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ВАЉЕВО, 14000 Ваљево, Милована Глишића 2, телефон и телефакс 014/222–689

Завод у Ваљеву основан је 1986. године, прво као установа у оснивању, а три године касније прерастао је у пуноправног члана Службе за заштиту споменика културе Србије.

Завод у Ваљеву своју делатност врши искључиво у складу са Законом о културним добрима, према којем је превасходна дужност проглашавање, односно стављање под заштиту Закона споменика културе, као и њихова техничка заштита. У Заводу је до сада сакупљена богата грађа о историјским споменицима у овом делу Србије.

Територијална надлежност Завода обухвата општине Ваљевског и Мачванског округа (Богатић, Ваљево, Владимирци, Коцељева, Крупањ, Лајковац, Лозница, Љиг, Љубовија, Мали Зворник, Мионица, Осечина, Уб и Шабац).

ИЗДАЊА: Д. Стаменић, *Пустиња манастир*, Ваљево 1988 (научно-популарна монографија); Ј. Шафарик, *Извјестије о путовању по Сербији 1846. године*, (приредили Љ. Дурковић-Јакшић и М. Ж. Николић), Ваљево 1993; М. Ж. Николић, М. Марковић, *Српски шанчеви на Дрини 1804–1813*, Ваљево 1994.

ЛИТЕРАТУРА: *Летопис града Ваљева за 1994. годину*, Ваљево 1995, 86.

М. Ж. Николић

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ КРАГУЈЕВАЦ, 34000 Крагујевац, Крагујевачког октобра 184, телефони 034/63–217, 65–121

Завод је основан 25. новембра 1966. године одлуком Скупштине среза Крагујевац. Завод је територијално покривао следеће општине: Крагујевац, Баточину, Рачу, Кнић, Аранђеловац, Тополу, Свилајнац, Деспотовац, Светозарево, Ћуприју, Параћин и Рековац. Укидањем срезова, надлежност Завода привремено се проширила на општине Велика Плана, Жабари, Петровац, Жагубица, Мало Црниће и Кучево. Пошто је основан Завод за заштиту споменика културе у Смедереву, територије општина Велика Плана, Мало Црниће, Петровац, Жагубица, Кучево и Жабари прешле су у надлежност овог Завода. Истовремено општине Љиг, Мионица, Уб, Ваљево, Осечина, Крупањ, Љубовија, Мали Зворник, Лозница, Шабац, Владимирци, Богатић и Коцељева прешле су у надлежност Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу. Данас се општине Подриња и Колубаре налазе у надлежности Завода за заштиту споменика културе у Ваљеву, а општине Крагујевац, Баточина, Лапово, Рача, Кнић, Топола, Аранђеловац, Свилајнац, Деспотовац, Јагодина, Ћуприја и Рековац у надлежности Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу.

Стручњаци Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу обавили су комплетно истраживање терена на подручју 30 општина у преко 1 000 насељених места. Евидентирано је више од 1 500 објеката, за преко 150 споменика урађени су конзерваторски елаборати, а конзерваторски радови изведени су на преко 120 споменика.

ИЗДАЊА: Д. Мадас, *Славковица*, Крагујевац 1984; Р. Прокић, *Средњовековна архитектура Петрушке области*, Крагујевац 1986.

ЛИТЕРАТУРА: *30 година Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу 1966–1996*, Крагујевац 1996.

Р.

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ КРАЉЕВО, 36000 Краљево, Цара Лазара 24, телефон 036/331–866; телефакс 036/21–025

Завод је основан 5. фебруара 1965. године решењем Скупштине среза Краљево. Завод је у тренутку оснивања био једина установа ове врсте у унутрашњости Србије. У почетку је покривао седамнаест општина које су се налазиле у саставу среза Краљево. Укидањем срезова, Завод је обављао делатност на подручју општина Александровац, Ариље, Бајина Башта, Брус, Варварин, Врњачка Бања, Горњи Милановац, Ивањица, Косјерић, Краљево, Крушевац, Лучани, Нова Варош, Нови Пазар, Прибој, Пријепоље, Рашка, Сјеница, Титово Ужице, Трстеник, Тутин, Ужичка Пожега, Ћићевац, Чајетина и Чачак. Пошто је остварена евиденција споменика, приступило се изради елабората и пројеката за конзерваторске и рестаураторске радове на значајним објектима који су се налазили у лошем стању. Након тога почео је систематски рад на заштити манастира, цркава, градова и утврђења. Посебну пажњу Завод је посветио рекогносцирању терена које је извршено уз сарадњу са Археолошким институтом у Београду и Народним музејем у Чачку. Археолошка ископавања извођена су у сарадњи са музејима у Краљеву, Чачку и Титовом Ужицу.

Уз рад на заштити и рестаурацији, стручњаци Завода су проучавали мање познате споменике и резултате истраживања редовно саопштавали у сталним и повременим публикацијама као што су: Зборник МС за ликовне уметности, Зограф, Старинар, Наше старине, Саопштења Републичког завода, Зборник радова Народног музеја у Титовом Ужицу, Наша прошлост, Повеља, Рашка и Рашка баштина коју Завод повремено издаје од 1975.

Послове из своје надлежности Завод обавља преко одговарајућих одељења: Одељење за заштиту, студије и документацију културних добара; Одељење за пројектовање и техничку заштиту културних добара; Одељење општих послова.

ИЗДАЊА: Рашка баштина, I–III (1975, 1980, 1988); *Надгробни споменици Драгачева* (каталог), Краљево 1984; Ј. Нешковић, *Ђурђеви ступови у Старом Расу*, Краљево 1984; *Стара чаршија у Новом Пазару*; Г. Суботић, *Манастир Жича*, Београд 1984; Е. Мушовић, С. Вујовић, *Џамије у Новом Пазару*, Београд–Краљево 1992; *Султан Валида Џамија*.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Станић, *Делатност Завода за заштиту споменика културе у Краљеву од 1965. до 1975. године*, Рашка баштина 1 (1975) 281–331; С. Ђорђевић, *Делатност Завода за заштиту споменика културе у Краљеву од 1976. до 1980. године*, Рашка баштина 2 (1980) 285–366.

Р.

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ, 18000 Ниш, Добричка 2, телефон 018/24–621; телефакс 018/21–042

Завод је основан 1966. решењем Скупштине среза Ниш и решењем Скупштине среза Лесковац, а уз сагласност Скупштине среза Зајечар. Са радом је почео 1. априла 1966, што се подудара са датумом оснивања прве државне службе за заштиту споменика културе у Југославији. Наиме, 1. априла 1932. у истом објекту, у згради Окружног начелства у Нишу, почело је са радом Конзерваторско одељење Краљевске Банске управе Бановине моравске.

Завод је од самог оснивања активно остваривао заштиту непокретних културних добара на читавом подручју некадашњег Нишког, Јужноморавског и Зајечарског региона, а данашњих седам округа: Нишавског, Пиротског, Зајечарског, Борског, Јабланичког, Пчињског и Топличког. Значајно место заузимају налазишта од Лепенског вира, Трајановог моста и Гамзиграда до Медијане, Naissusa и Царичиног града. У свом тридесетогодишњем раду Завод је заштитио велики број сакралних споменика, просторних културно–историјских целина и споменика народне и градске архитектуре. Остваривана је врло успешна сарадња са Археолошким институтом САНУ, затим са Народним музејем у Београду и музејима на подручју надлежности Завода, као и са партнерима из иностранства.

Према одредбама Закона о културним добрима, основну делатност Завода чине: истраживање, евидентирање, валоризација и проглашавање и вођење регистара непокретних културних добара; израда документације, студија и пројеката за техничку заштиту и презентацију непокретних културних добара; прописивање услова и контрола спровођења мера непосредне техничке заштите и других радова на непокретним културним добрима; пружање стручне помоћи власницима и корисницима непокретних културних добара; учешће у изради и разматрању просторних и урбанистичких планова и други послови у циљу ефикасне и трајне заштите непокретних културних добара.

ИЗДАЊА: *Заштита споменика културе Нишког, Јужноморавског и Тимочког региона*, Ниш 1983; Б. Андрејевић, *Споменици Ниша и околине*, Ниш 1985; *Проспект манастира Поганово*, Београд 1995.

ЛИТЕРАТУРА: А. Оршић Славетић, *Конзерваторски одељак Кр. Банске управе у Нишу*, Моравски археолошки гласник 2 (Ниш 1936) 31.

А. Радовић

ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, 21000 Петроварадин, Штросмајерова 22, телефони 021/432–576, 431–211; телефакс 021/431–198

Завод је основан решењем Главног извршног одбора Народне скупштине АПВ у Новом Саду 1951. године под називом *Покрајински завод за заштиту и научно проучавање споменика културе*. Делатност завода је евидентирање свих споменика културе на подручју АПВ и њихова правна и физичка заштита с пословима конзервације и рестаурације. Народна скупштина АПВ донела је 1960. године решење о продужењу рада Завода.

Завод је био надлежан за обављање делатности за целу Покрајину до 1961. године, када је основан Завод за заштиту споменика културе у Сремској Митровици за све општине Срема сем Беочина.

По Одлуци Министарства културе Републике Србије, Покрајински завод за заштиту споменика културе надлежан је за општине: Житиште, Зрењанин, Нова Црња, Нови Бечеј, Сечањ, Апатин, Кула, Оџаци, Сомбор, Бач, Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Бечеј, Врбас, Жабаљ, Србобран, Сремски Карловци, Темерин и Тител.

Делатност Завода обавља се у згради која је додељена Заводу 1963. године од стране Скупштине општине Нови Сад, површине око 550 $м^2$ и у њој се налазе просторије I, II, III и дела IV сектора, док се вајарско-дуборезачко-позлатарска радионица површине од 188 $м^2$ налази у Београдској капији, у Београдској улици.

Делатност Завода је истраживање и евидентирање добара под претходном заштитом, пред-

лагање за проглашавање културних добара, пружање стручне помоћи на чувању и одржавању културних добара, старање о коришћењу културних добара у складу са законом, праћење спровођења и предлагање мера заштите културних добара, издавање публикација о културним добрима, израда студија, елабората и пројеката, израда пројеката за извођење радова на непокретним културним добрима, остваривање увида на спровођењу мера заштите и коришћењу културних добара, конзервација и рестаурација непокретних и покретних културних добара и књижно-архивске грађе, утврђивање да ли одређени предмети могу да се трајно или привремено изнесу у иностранство, вођење регистра непокретних културних добара на територији за коју је Завод надлежан по врстама, као и документације о тим добрима.

Завод у свом саставу има четири организационе јединице – сектора: Заједничка служба са рачуноводством; Истраживачки сектор; Сектор за конзервацију и рестаурацију културних добара; Сектор за конзервацију дела ликовне и примењене уметности, који у свом саставу има сликарско-конзерваторски атеље за заштиту пластике и столарску радионицу.

Од оснивања 1951. године Завод је доживео више организационих промена како у смислу руковођења, тако и у унутрашњој организацији установе. Од 1993. године Завод је јавна служба на челу са директором, а органи управљања су Управни и Надзорни одбор.

Завод од 1957. године издаје публикацију *Грађа за проучавање споменика културе Војводине*, у којој објављује стручне прилоге аутора из Завода али и из других установа заштите у Војводини. Публикација се штампа ћирилицом, са резимеима на енглеском језику. До сада је објављено 19 редовних и два ванредна броја.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: Група аутора, *Стари Сланкамен, прилози монографији*, Нови Сад 1971; V. Tatić, S. Jovanović, *Spomenici kulture SAP Vojvodine*, Novi Sad 1975; J. Maček, *Spomenici revolucije Vojvodine*, Novi Sad 1987; J. Мачек, *Топографски преглед споменика народноослободилачког рата* (ванредни број – Грађе за проучавање споменика културе Војводине), Нови Сад 1988; О. Милановић-Јовић, П. Момировић, *Фрушкогорски манастири*, Нови Сад 1988[3], 1990[4] (допуњено издање); О. Милановић-Јовић, *Из архитектуре, сликарства и примењене уметности Бачке, Топографски попис споменика културе у Бачкој*, I део, *Ада – Бачко Петрово Село*, Нови Сад 1989; O. Milanović-Jović, *Umetnost u Bačkoj u XVIII i prvoj polovini XIX veka – Arhitektura*, Novi Sad 1988; О. Брукнер, *Римска керамика у југословенском делу провинције Доње Паноније*, Београд 1981; П. Медовић, *Насеља старијег гвозденог доба у југословенском Подунављу*, Београд 1978; П. Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*, I 1993, II 1995, III 1996; О. Зиројевић, *Поседи фрушкогорских манастира*, Нови Сад 1992; Б. Кулић, Н. Срећков, *Манастири Фрушке Горе*, Нови Сад 1994, I и II издање; B. Kulić, N. Srećkov, *The monasteries of the Fruška Gora*, Novi Sad 1994; М. Ђекић, *Народно градитељство Војводине – кућа као споменик културе*, Нови Сад 1994; П. Балабановић, *Крушедол, цртежи зидног сликарства*, Нови Сад 1992; *Валоризација и заштита фрушкогорских манастира*, Зборник радова, Нови Сад 1990; Група аутора, *Археолошка истраживања дуж Ауто пута кроз Срем*, Нови Сад 1995.

ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА: Проспекти манастира Ново Хопово (1979), Врдник–Раваница (1983), Јазак, Крушедол (1989), тврђаве и манастира у Бачу 1989.

З. Вапа

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ У ПАНЧЕВУ, 26000 Панчево, Жарка Зрењанина 17, телефони 013/46–599, 46–578; телефакс 013/43–933

Завод је као самостална установа основан 1993. године Одлуком Скупштине општине Панчево. Делатност заштите непокретних културних добара до оснивања Завода као самосталне установе вршила је Јединица за заштиту споменика културе основана у оквиру Народног музеја Панчево 1978. године.

Основна делатност Завода је заштита споменика културе, просторно културно-историјских целина, археолошких налазишта и знаменитих места.

Територијална надлежност Завода обухвата општине Јужнобанатског округа: Алибунар, Бела Црква, Вршац, Ковачица, Ковин, Опово, Панчево и Пландиште.

С. Милетић

ОПШТИНСКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ У ПРИЗРЕНУ, 38400 Призрен, Димитрија Туцовића 13, телефон 029/22–246

Одлуком Скупштине општине Призрен установљен је 19. априла 1967. године *Општински завод за заштиту споменика културе*. Његов први директор је био Мухамед Шукриу.

У почетку Завод се бавио: заштитом споменика и предмета културе; унапређивањем урбанизма и комуналне делатности; музејском заштитом и заштитом природних реткости. Од 1974. Завод није надлежан за урбанизам и комуналне делатности.

Марта месеца 1992. Министарство културе преузело је финансирање редовне делатности Завода. Скупштина општине Призрен задржала је финансирање музејске делатности са посебним музејским јединицама.

Завод се бави заштитом непокретних културних добара, заштитом културно-историјских споменика сакралне и профане архитектуре, затим конзерваторско-рестаураторским радовима покретних и непокретних добара као и њиховом презентацијом.

Општински завод за заштиту споменика културе Призрен надлежан је за територије следећих општина: Гора, Ораховац, Призрен, Сува Река, Штрпце и Опоље, чиме покрива територију Призренског округа. Завод се у извршавању задатака ослања на Археолошки музеј (преко 700 предмета), Галерију Призренске лиге, Музеј електропривреде (67 предмета), Музеј револуције (291 предмет). Завод има у евиденцији 209 икона. У оквиру издавачке делатности објављене су књиге: *Праисторијска Ромаја*, Призрен 1975; *Годишњи скуп и XVIII скупштина Српског археолошког друштва*, Призрен 1996; *Богородица Љевишка*, Призрен 1996.

Н. Шутаковић-Андрић

ПОКРАЈИНСКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ – ПРИШТИНА (ENTI KRAHINOR PËR MBROJTJEN E MONUMENTEVE TË KULTURES – PRISHTINË), 38000 Приштина, Стефана Дечанског 9, телефон 038/21–069; телефакс 038/21–067

Покрајински завод за заштиту споменика културе основан је 12. јула 1954. решењем Обласног већа Народног одбора Аутономно-Косовско-Метохијске области под називом: *Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО*, са седиштем у Приштини.

Законом о оснивању Завода из 1954. утврђено је да ће се новоосновани Завод бавити заштитом и научним проучавањем споменика културе у АКМО и да ће свој рад координирати са радом Завода за заштиту и проучавање споменика културе Народне Републике Србије.

Покрајинским законом из 1978. утврђено је да ће ова институција нарочито обављати послове проучавања питања заштите споменика културе, утврђивања својства споменика културе, предузимања мера заштите, обављања истраживања ради изналажења предмета који имају својство споменика, вођења регистра споменика и стручне документације о споменицима културе.

Поменутим Покрајинским законом као и одговарајућим Републичким законом о заштити културних добара, Покрајински завод је имао статус потпуно независне институције у области заштите и без икакве чвршће повезаности са надлежним Републичким заводом. Завод није имао никакве обавезе у погледу координације код утврђивања Програма заштите или средњорочног плана активности у овој области. Приоритети у погледу извођења радова утврђени су на нивоу Покрајине а и финансирање завода је било из Покрајинских извора.

Законом о културним добрима (1994) прецизно су утврђени делатност и овлашћења Покрајинског завода за заштиту споменика културе као једне од институција која обавља послове заштите на територији која је раније утврђена одговарајућом одлуком Владе Републике Србије.

Завод је надлежан за следеће општине: Глоговац, Качаник, Косово Поље, Липљан, Обилић, Подујево, Урошевац, Штимље, Штрпце, Зубин Поток, Косовска Митровица, Лепосавић, Србица, Витина, Гњилане, Косовска Каменица, Ново Брдо, Дечани, Ђаковица, Исток, Клина, Пећ.

Основна делатност Завода је: истраживање, проглашавање односно уређивање непокретних културних добара; вођење регистра и документације о непокретним културним добрима; проучавање непокретних културних добара и израда елабората и пројеката са одговарајућом документацијом у циљу најцелисходније заштите и коришћење непокретних културних добара.

У свом саставу Завод има следеће организационе јединице: Одељење за заштиту и документацију; Одељење за архитектуру; Одељење за сликарство; Одељење општих послова.

Од 1961. до 1990. Завод је издао 10 бројева свог часописа *Старине Косова и Метохије* – I (1961); II–III (1963); IV–V (1968–1971); бројеви VI–VII (1972–1973); VIII (1987); IX (1989–1990) носе назив *Старине Косова*. У свим наведеним бројевима часописа учествовао је велики број аутора различитих профила.

Поводом прославе 600 година од Косовске битке у сарадњи са Републичким заводом за заштиту споменика културе из Београда објављен је 1989. приказ Зорана Петровића: *1389–1989 Споменички комплекс битке на Косову Пољу*.

Покрајински завод за заштиту споменика културе у Приштини у сарадњи са Друштвом конзерватора Југославије, Подружница за СР Србију и Заједницом научних установа АП Косова и Метохије издао је 1968. Зборник радова и саопштења са VII саветовања конзерватора Југославије које је одржано од 23. до 28. октобра 1967. и који носи наслов *Проблеми заштите и егзистенције споменика културе и природних објеката и резервата на Косову и Метохији*.

М. Будимир

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ ГРАДА ПРИШТИНЕ, 38000 Приштина, Миладина Поповића 18, телефони 038/33–488, 33–489, 30–030, 22–494, 30–500; телефакс 038/34–636

Општинска заједница културе Приштине основала је априла 1973. године *Завод за заштиту споменика културе и споменика НОБ*, који је радио све до 23. марта 1977. године. Завод је наставио свој рад као *Служба за физичко обезбеђење, за одржавање и презентацију споменика културе*, која се припојила општинској Културно-просветној заједници у чијем је саставу деловала до 31. марта 1978. године. Од 1978. Служба ради у саставу Заједничке службе Самоуправних интересних заједница за основно, предшколско и специјално образовање, СИЗ за културу и СИЗ за физичку културу општине Приштине, све до 27. фебруара 1981. када се оснива *Завод за заштиту и презентацију културних добара општине Приштине*.

Одлуком Скупштине Града Приштине маја 1993. године оснива се *Завод за заштиту споменика културе града Приштине*. Територијална надлежност Завода простире се на територију града Приштине. Ради остваривања што бољих резултата у извршавању заједничких послова, радних задатака и пословања Завода, а у складу са карактером процеса рада и степеном развоја, у Заводу су образоване организационе јединице, сектори, одељења, тимови и слично.

У оквиру издавачке делатности објављен је већи број текстова у *Гласнику ДКС*. Завршена је књига: Д. Ђукић, М. Ивановић, *Старо српско гробље са црквом у Горњој Брњици*.

Н. Трајковић

РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО, 11300 Смедерево, Деспота Ђурђа 37, телефон 026/229–629; телефакс 026/222–309

Организована делатност заштите споменика културе на подручју Смедерева почела је октобра 1972. године када је Завод за заштиту споменика културе града Београда, поставио Новака Јоцовића на радно место стручног сарадника за ово подручје. Затим је септембра 1975. основана Основна организација удруженог рада за заштиту споменика културе за подручје Смедерева, која се већ 21. фебруара 1979. године издвојила из састава Завода града Београда и основала *Завод за заштиту споменика културе Смедерево*.

У 1984. години све општине ондашњег Подунавског региона повериле су му послове заштите споменика културе и преузеле право оснивача Завода, зато је 22. октобра 1984. године Завод преименован у *Регионални завод за заштиту споменика културе*, а од 1992. године право оснивача Регионалног завода преузима Влада Републике Србије.

Регионални завод делује на подручју општина Подунавског округа: Велика Плана, Смедеревска Паланка, Смедерево и општина Браничевског округа: Велико Градиште, Голубац, Жабари, Жагубица, Кучево, Мало Црниће, Петровац и Пожаревац.

Регионални завод истраживањима кроз евиденцију и документацију сагледао је очуваност и присутност споменичког наслеђа на подручју деловања и успоставио је прву евиденцију културних добара.

По основним споменичким вредностима до сада су бројчано евидентирана следећа културна добра: 943 археолошка налазишта (праисторија, антика, средњи век); 4 античка утврђења; 6 средњовековних утврђења; 7 просторно културно-историјских целина; 9 руралних културно-историјских целина; 110 споменика сакралних споменика (градитељство); 1 030 споменика народног градитељства; 489 јавних и меморијалних споменика и спомен-обележја; 1 072 појединачна објекта у урбанистичким културно-историјским целинама; 216 покретних предмета примењене уметности у црквама; 610 старих богослужбених књига; 66 старих гробља; 412 надгробних споменика на старим гробљима; 210 покретних икона; 631 покретни предмет у објектима народног градитељства.

Евиденција овако бројних непокретних и покретних културних добара праћена је израдом бројне документације. Прикупљено је и снимљено око 15 000 фотографија и негатива, израђена је бројна техничка документација 5 000 цртежа. У хемеротеци је прикупљено преко 800 разних натписа.

Остварени су значајни истраживачки пројекти као што су археолошка истраживања римских утврђења Калишта, Ледерате, Маргума, Винцеје и др. Затим истраживања Смедеревског града – тврђаве и Горњачке клисуре.

Регионални завод остварио је бројне конзерваторске пројекте заштите споменика културе на подручју деловања. Најзначајнија су остварења на заштити фортификација Смедеревског града – тврђаве деспота Ђурђа Бранковића, која је тешко страдала од аустроугарског бомбардовања у октобру 1915. године, и катастрофалном експлозијом муниције немачке окупационе војске 5. јуна 1941. године. Изведени су радови на целој дунавској обалоутврди (сс 700 м), спољњем дунавском зиду (600 м), рестаурисано је шест кула и сва три одбрамбена зида и свих пет капија Малог града, обновљен је ров са зидовима ескарпе и контраескарпе и др. Изведени су радови на целовитој санацији цркве манастира Копорина (фреске и архитектура), задужбине деспота Стефана Лазаревића, цркве на смедеревском гробљу из XV века, комплексу цркве брвнаре, звонаре и школе у Крњеву, цркви брвнари Покајници, цркви захвалници у Радовањском лугу (на месту погибије Вожда Карађорђа 1817), на црквама у Горњачкој клисури, Митрополијској цркви са испосницом и цркви манастира Горњака, на цркви Заови, на цркви манастира Витовнице, на саборној цркви Св. Георгија у Смедереву, саборној цркви Св. Арханђела у Пожаревцу и др.

ИЗДАЊА: Н. Јоцовић, В. Касалица, *Иконе из Крњева*, каталог уз истоимену изложбу, уредник Н. Јоцовић, Смедерево 1987; П. Илић, В. Ј. Ђурић, С. Ћирковић, *Есфигменска повеља Деспота Ђурђа*, уредник Н. Јоцовић (1989); Н. Јоцовић, В. Касалица, *Споменици српског Подунавља иза Косова*, уредник Н. Јоцовић, Смедерево 1989.

Н. Јоцовић

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СРЕМСКА МИТРОВИЦА, 22000 Сремска Митровица, Светог Димитрија 10, телефон 022/221–568; телефакс 022/213–794

Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица, основан је децембра 1961. године Решењем среза Сремска Митровица. Првобитни назив установе био је *Срески завод за заштиту споменика културе*, а од 1966. године носи садашње име. Од оснивања до краја 1965. године био је среска установа, а након тога постаје међуопштинска институција за општине: Инђија, Ириг, Рума, Пећинци, Сремска Митровица, Стара Пазова и Шид. Његова делатност обухвата заштиту непокретних културних добара на подручју Сремског округа. Реч је о пословима од откривања до презентације споменика, као што су њихово истраживање и проучавање, документовање путем текстова, фотографија и планова, затим обезбеђења физичког интегритета путем правне заштите, извршења просторно-планских мера, прописивања мера заштите и израде пројектне документације, обављање стручног надзора над извођењем радова на споменицима, које по потреби и сам предузима, популарисање споменичког наслеђа путем мас-медија и друге послове прописане Законом о заштити културних добара.

Самостална издања Завода су књиге: Д. Вулетић, *Срем је био неосвојива тврђава*; И. Слобода, Д. Вулетић, *Сремска равница бескрајна плава, сачуваће вас од заборава*. У њима су обрађени споменици и спомен-обележја из Другог светског рата. У заједници са Савезом археолошких друштава Југославије у едицији *Fontes*, изашла је књига Д. Поповића *Керамика старијег гвозденог доба у Срему*. Установа је у 1996. години прославила 35. рођендан, поводом чега је издата посебна публикација *Споменица Завода*, групе аутора.

Д. Поповић

МЕЂУОПШТИНСКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СУБОТИЦА, 24000 Суботица, Трг слободе 1, телефон и телефакс 024/27–602

Међуопштински завод за заштиту споменика културе у Суботици основан је 1980. године одлуком општина Сента, Сомбор и Суботица. Данас се територијална надлежност Завода простире на општине Севернобачког и Севернобанатског округа: Суботица, Сента, Кањижа, Ада, Бачка Топола, Мали Иђош, Чока, Нови Кнежевац и Кикинда.

У оквиру јединственог система заштите културних добара у Републици Србији, Завод обавља заштиту споменика културе, просторних културно-историјских целина, археолошких налазишта и знаменитих места. У том смислу Завод сарађује са сопственицима и носиоцима права коришћења непокретних културних добара, урбанистичким заводима, туристичким, васпитним, образовним, научним и другим установама на заштити, коришћењу и пропагирању културних добара.

Са укупном радном површином од око 200 $м^2$, Завод функционише као јединствена организациона целина.

Завод је организовао следеће изложбе:

Изложбе без каталога: Старе разгледнице из Сомбора (1981); Амбари у Стапару (1982); Представљамо вам Суботицу (1985); Синагога у Суботици (1989).

Изложбе са каталогом: Живот под сунчаним забатима Чантавира (1985); О, Салаши (1986); Нова, стара Суботица (1986); Етно парк Бачке и Баната (1990).

ИЗДАЊА: К. Мартиновић Цвијин, *Суботички опус Комора и Јакаба*, Суботица 1988; Г. Вујновић-Прчић, В. Алацић-Вујковић Ламић, *Зграда суботичког позоришта*, Суботица 1992; B. Duranci: *A Vojdosági épitészeti szecesió (Сецесија у Војводини)*, Нови Сад 1981; V. Besedeš, *A ház (кућа – речник народног градитељства)*, Суботица 1992; V. Besedeš, *Emberek ós othonok* (Људи и домови), Суботица 1994.

Стручни сарадници Завода објављују своје радове у часописима: Грађа, Гласник, Зборник, Руковети, Híd, Létünk, Üzenet. Такође су објављени тематски бројеви часописа Müemlékvédelem (Budapest 1984) и Üzenet (Subotica 1985) који су посвећени заштити непокретних културних добара.

Љ. Петровић

БИБЛИОТЕКЕ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ – АРХЕОГРАФСКО ОДЕЉЕЊЕ, 11000 Београд, Скерлићева 1, телефони 011/452–662 (директор), 451–242, локал 55; телефакс 011/451–289

Народна библиотека Србије је национална библиотека српског народа и матична библиотека Републике Србије. Њена делатност регулисана је Законом о библиотечкој делатности. Основана је 1832. године а као самостална установа издвојена је Законом о Народној библиотеци 1881. од када делује под именом *Народна библиотека* са дефинисаним статусом националне библиотеке. Такав профил одредио јој је Ђура Даничић, по коме она треба да набавља сваку српску књигу, сваку страну књигу која се односи на српски народ (сербика), као и најзначајније књиге „из сваке струке" на страним језицима. Стварањем Југославије, постаје, једно време, и централна државна библиотека. Страдала је у оба светска рата, у Другом је потпуно уништена, 6. априла 1941. Од самог почетка њен приоритетни задатак био је и сакупљање, описивање и публиковање „књижевних старина", тј. средњовековних рукописа, старих штампаних књига (1493–1638), повеља, географских карата, фотографија, књижевних заоставштина, архива и друге библиотечке грађе са својствима историјског извора. У циљу унапређења науке објављивала је и објављује секундарне информативне, стручне и научне публикације, пре свега српску ретроспективну библиографију (изашло 12 књ.), опште и посебне каталоге, фототипска издања и сл. Има Центар за научне информације и рефералну делатност. За историјска истраживања важна су одељења: *Археографско, Библиографско* и *Одељење посебних фондова.*

Народна библиотека је до 1941. имала највећу збирку словенских ћирилских рукописа на Балкану, старе штампане књиге, повеље, рукописе, писма, архивску грађу на српском и другим језицима (турском, грчком, италијанском). Тачан број уништених рукописа и повеља се не зна. Цифра се креће између 1300 и 1390 јединица, јер све јединице нису биле евидентиране у штампаним каталозима и постојећим извештајима Библиотеке. За време Првог светског рата, приликом евакуације, нестала су 2 сандука са 56 рукописа и повеља. До сада је пронађено 17 рукописа, док се за повеље не зна ништа. Највеће заслуге за формирање старе збирке имају: Ђ. Даничић, Ј. Шафарик, С. Новаковић, С. Димитријевић, посебно Ј. Томић. Проучавали су ову збирку: В. Јагић, Љ. Стојановић, С. Матић, Ђ. Сп. Радојичић, В. Ламански, Г. Воскресенски, В. Макушев, М. Соколов, М. Сперански, В. Стасов и др.; каталошки су је описали: Љ. Стојановић и С. Матић. Њен губитак је ненадокнадив.

Обнављању Народне библиотеке приступило се још у току рата, интензивно по завршетку. Поклонима, додељивањем приватних библиотека (Дворска библиотека, Библиотека Сената, Народне Скупштине и др.), обавезним примерком, куповином, формиран је нови фонд. Најзначајнији део тог новог фонда чинили су рукописи, старе штампане књиге, карте и архивска грађа. Библиотека је отворена за јавност 30. априла 1947. године. Од 1947. до 1961. постоји *Одељење за рукописе, старе и ретке књиге* са задатком да скупља, обрађује и даје на коришћење рукописе, старе и ретке књиге, архиве и књижевне заоставштине. Из овог Одељења се издвајају средњовековни рукописи и старе штампане књиге (1493–1638) и пребацују у новоосновано *Археографско одељење*, а ретке књиге, архиве и књижевне заоставштине у *Одељење посебних фондова*, где су још и карте, старе фотографије, музикалије и други нетипичан библиотечки материјал.

Археографско одељење је почело са радом 15. октобра 1961, са задатком да попише и опише јужнословенске ћирилске рукописе у Југославији и српске у иностранству. Тиме је почело остваривање одлуке Међународног конгреса слависта у Москви 1958, у чијем су доношењу учествовали и југословенски слависти. Министарство културе Србије основало је 1959. *Археографску комисију* (Н. Радојчић, П. Ђорђић, Б. Конески) која се старала о спровођењу те одлуке. Комисија је прерасла у *Одељење за регистрацију и опис рукописа*, а затим у *Археографско одељење Народне библиотеке Србије.* Пројекат Одељења је сврстан у капитална дела од изузетног значаја за историју и културу српског народа. В. Мошин је пописао све фондове ћирилских рукописа у бившој СФРЈ, израдио краће инвентаре и каталоге за већину збирки у земљи, и поставио археографски метод рада, који је временом усавршаван. Одељење је сакупило археографску грађу из више збирки из земље и иностранства. Има следеће документалистичке збирке: *Фототеку јужнословенских ћирилских рукописа* са преко 700000 кадрова оригинал негатива, 70000 фотографија; *Збирку водених знакова* филиграна са преко 50000 јединица разврстаних по типовима и варијантама; *Збирку уметничких копија* са преко 10000 прецртаних иницијала, заставица, минијатура; *Приручну библиотеку* са неопходним штампаним каталозима и описима рукописа, палеографским и филигранолошким албумима и другом археографском литературом. Штампа описе рукописа по збиркама у посебној едицији: *Опис јужнословенских ћирилских рукописа.* Од 1979. издаје *Археографске прилоге*, у којима се објављују научни и стручни радови из археографије. Издата су до сада три описа рукописних збирки: *Повјесног музеја Хрватске и Копитареве збирке у Љубљани, Народне библиотеке у Београду* и *Библиотеке Српске православне епархије у Сентандреји.* На основу грађе Генералног каталога рукописа Археографског одељења и сопствених истраживања Д. Богдановић је издао *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији XI–XVII века* (1982). Исти аутор је објавио и *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*; а Д. Медаковић, *Старе штампане књиге манастира Хиландара* (1978). За издања уп. К. Лазић, *Библиографија издања Народне библиотеке Србије 1871–1995*, Београд 1997.

ЛИТЕРАТУРА: М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд 1960; В. Мошин, *Сећања на археографски рад у Народној библиотеци Србије*, Археографски прилози 5 (1983); Н. Синдик, *Археографска делатност Народне библиотеке Србије*, Споменица 1832–1982, Београд 1985, 13–26. Описи збирке: Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду* IV. Рукописи и старе штампане књиге, Београд 1903; С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке. Породични архив Раиковића.* Описао др. М. Костић. САН. Посебна издања, књ. CXCI. Одељење литературе и језика, књ. 3, Београд 1952; Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије.* Књига прва. Опис јужнословенских ћирилских рукописа. Том II, Београд 1986, са *Палеографким албумом* Л. Цернић, Београд 1991.

Н. Синдик

ПАТРИЈАРШИЈСКА БИБЛИОТЕКА, 11000 Београд, Краља Петра Првог 5, телефон 011/635–699

Настанак Патријаршијске библиотеке везује се за патријарха Арсенија III Чарнојевића. После смрти (1706), у његовој оставини, поред осталих ствари, помињу се и књиге, а међу њима и рукопис *Тактикон* (1607) монаха Никона. Патријархов егзарх Василије понео је са собом кренувши у сеобу крајем XVII века: „транквилион-поучение, цароставник рукописни, књигу Максим грек, законик". Ове књиге, заједно са патријарховим Тактиконом, чиниле су основ рукописног фонда Патријаршијске библиотеке. Временом је Патријаршијска, односно Митрополијска библиотека бивала све богатија. После смрти митрополита Мојсија Петровића (1730), у Библиотеци се налазила 431 свеска, а међу њима наведено је и рукописно Житије светог Стефана Штиљановића. После пет година (1735), било је 944 књиге и 21 стари српски рукопис. У време уједињења Српске православне цркве (1920) Патријаршијска библиотека имала је 6047 дела у 10143 свеске и 214 рукописа. Уочи Другог светског рата (1940) извршен је, по наређењу патријарха Гаврила Дожића, комисијски попис и тада је установљено да, према инвентару Патријаршијска библиотека располаже са 256 рукописа и да од тога броја недостају три. Поред овога, наведено је и 38 рукописа Јована Рајића. Током Другог светског рата, Патријаршијска библиотека у Сремским Карловцима опљачкана је од стране усташа и однета у Загреб, а после рата (1946) заузимањем Српске цркве и протојереја Радослава Грујића она је, као и остале опљачкане црквено-уметничке драгоцености из фрушкогорских манастира и цркава источног Срема, враћена у Београд.

Данас Патријаршијска библиотека у Београду има 420 разних рукописних књига од XIV до XIX века. Међу њима је *Тактикон* који је патријарх Арсеније пренео (1690) у Великој сеоби Срба. Од бројних рукописа треба поменути *Шишатовачки апостол* који је 1324. године преписао јеромонах Дамјан у Пећи, у граду Ждрелу, повелением архиепископа Никодима, а за време Стефана Уроша III Дечанског. *Апостол* је писан на пергаменту и садржи 266 листова. *Шестоднев светог Јована Златоуста* преписан је 1451. године на Светој Гори. Поред писара Давида и Николе било је још неколико преписивача овог дела. *Зборник* из 1453. године садржи текст преноса моштију светог Луке у Смедерево. *Сказаније о писменах* Константина Филозофа преписано је у времену од 1640. до 1650. године. То је граматичко-полемички спис чији је оригинал настао за време деспота Стефана Лазаревића и представља програм и образложење правописне реформе. *Цароставник-тројадик* преписан је 1645. године и садржи историју света од Адама до пада Цариграда и трију царстава: бугарског, српског и руског. Пар година касније (1676), настао је *Литургијски зборник* чији је аутор био поп Никодим из Годанца. Један *Зборник* написао је и богато га украсио (1704) дијак Вељко Поповић, ђакон из Будима. *Славеносрпске хронике* дело је Ђорђа Бранковића, „деспота Илирика", с почетка XVIII века. Рукопис је написан у заточеништву у Хебу и Бечу и има 3277 страна. *Астрологическоје описаније комет*ах аутограф је Јована Рајића из 1769. године. У Патријаршијској библиотеци, у оставини Захарија

Орфелина, налази се рукопис његове „Калиграфије“ из 1777. године и један изузетно лепо исписан Хербаријум. Рукописни фонд Патријаршијске библиотеке углавном чине рукописне књиге које су припадале манастирима у Србији, а које су честим српским сеобама пренесене северно од Саве и Дунава, или су, пак, настале у фрушкогорским манастирима.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Руварац, *Историја Архијепископско-митрополитско-патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима*, Сремски Карловци 1919, 5–23; Н. Лазаревић, *Библиотека Српске патријаршије*, Зборник Православног богословског факултета, Београд 1951, 535–553; Љ. Дурковић–Јакшић, *Најстарија библиотека у Београду*, Гласник СПЦ 1970, 8–19; *Стара српска рукописна и штампана књига*, Београд 1984, кат. бр. 55, 56, 57, 62, 63 и 67; Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд 1982; B. S. Ćirković, *Biblioteke Srpske pravoslavne crkve*, Srpska pravoslavna crkva 1920–1970, Beograd 1971, 413–431.

С. Милеуснић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ“, 11000 Београд, Булевар револуције 71, телефон 011/3225–067; телефакс 011/3229–366

Универзитетска библиотека је основана 1921; њене циљеве поставио је Библиотечки одбор коме је председавао Павле Поповић, а чланови су били најзначајнији научници са Универзитета. Наменску зграду, подигнуту уз помоћ Карнегијеве фондације, Библиотека је добила 1926. Њен фонд се увећава и садржи, поред домаће, највећи број публикација иностране научне литературе, богату збирку приручника, наших и страних научних часописа; затим, двадесет седам посебних библиотека (легата) значајних научних радника и књижевника, а у оквиру неких међу њима и њихову преписку, преко 130 000 домаћих и страних дисертација, издања Карнегијеве фондације, збирку Унеска и др.

За историјска истраживања је поред основног фонда важно Одељење реткости у којем се налазе старе и ретке књиге, значајна *Архивска збирка* са преко 4 000 јединица, чију основу чини *Архив Јоце Вујића* у којем се налази и део преписке кнеза Милоша, затим поклони Гедеона Дунђерског међу којима су и рукописне књиге откупљене од Петра Стојадиновића и прикључене *Збирци рукописних књига*. Иако базу *Архивске збирке* чини преписка многих значајних научних радника и књижевника, као и документи, она обухвата и поједине рукописе, нпр. *Дневник* Димитрија Давидовића, *Дневник рада* Бранимира Ћосића и др. Посебно је издвојена оријентална збирка чија је обрада у току.

Међу старим штампаним књигама налази се тринаест србуља из XVI века и две инкунабуле из штампарије Ђурђа Црнојевића – *Октоих петогласник* и *Псалтир с последовањем*.

Збирка рукописних књига обухвата јужнословенске, у највећем броју, српске ћирилске рукописе XIII–XVIII века. Основни део прве збирке – 28 рукописа претежно сакупљених са територије данашње Републике Македоније – завештао је Универзитетској библиотеци митрополит Јосиф Цвијовић, а описао Владимир Ћоровић (Споменик 87). У међувремену, она је допуњена са осамнаест нових рукописа и са накнадно издвојена четири фрагмента, а сви укупно се воде под сигнатуром УБ Рс. У оквиру ове збирке налазе се и латинске рукописне књиге. Друга збирка пренета је у Универзитетску библиотеку после Другог светског рата из Српског семинара, где се налазила од 1913. Тада је, највероватније, сам Стеван Симић пренео у Београд тридесет рукописа из Лесновског манастира. Ове рукописе, са још једним који је био власништво Семинара, описао је В. Ћоровић (*Зборник за историју Јужне Србије*). Уз своје описе, у којима се налазе опсежнији каталошки подаци, а за зборнике и садржаји рукописа, Ћоровић наводи и бројеве записа у издању Љубомира Стојановића (*Стари српски записи и натписи*). Пошто је из друге збирке (сигнатуре УБ Ћор.) издвојено још дванаест фрагмената, то целкупна данашња збирка ћирилских рукописних књига има 91 јединицу. Збирку је у целини обрадила и дала ново датирање Б. Јовановић-Стипчевић (грађа Археографског одељења Народне библиотеке Србије).

На основу претходних описа и ових нових обрада унети су основни подаци у *Инвентар* Димитрија Богдановића за све рукописе од XIII до XVII века (XVIII век није обухваћен). Профил ових збирки је стандардан, карактеристичан за већа монашка средишта, што потврђује већи број важних зборника, посебно нпр. *Синтагма Матије Властара*, којој су прикључени антилатински списи Григорија Паламе. Збирка је не мање значајна с гледишта времена настанка: два рукописа су из XIII века, двадесет један из XIV, а седамнаест из XV, што значи да је скоро половина старија од XVI века који преовлађује. Осим мноштва записа од културноисторијског значаја, у збирци се налази *Барањски рукопис* Душановог Законика као и један *Поменик* до сада неидентификованог манастира са Косова са поменом значајних личности из српске историје.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ћоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, V *Рукописи Лесновског манастира*, Зборник за историју Јужне Србије 1, 103–131; В. Ћоровић, *Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду*, Споменик 87 (Београд 1938) 93–104; Р. Марковић, *Рукописна збирка Универзитетске библиотеке у Београду*, Зборник МС ДН 6 (1954); Р. Марковић, *Универзитетска библиотека у Београду (1925–1945)* Београд 1968; Љ. Дурковић–Јакшић, *Онивање Универзитетске библиотеке у* Београду, Годишњак ГБ 13 (1966) 229–252; Р. Марковић, *Универзитетска библиотека у Београду (1925–1945)*, Београд 1968; Љ. Дурковић–Јакшић, О. Поповић, *Унивезитетска библиотека „Светозар Марковић“ I*, Београд 1977; Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд 1982 (топографски индекс на страни 256).

Б. Јовановић-Стипчевић

БИБЛИОТЕКА ГРАДА БЕОГРАДА, 11000 Београд, Кнез Михаилова 54, телефон 011/627–392

После Првог светског рата било је иницијатива да се у Београду отвори „Народни дом“ који би имао јавну библиотеку и читаоницу. У том виду замисао није остварена, али је град ипак дошао до својих културних установа развијајући стручну библиотеку Општине. Одвајана су средства, увећаван је књижни фонд и постепено реорганизован тако да може преузети функцију јавне библиотеке. Донета су правила по којима је стицан фонд и по којима је библиотека имала просветне задатке, да приближи и популарише књигу. Одлука о оснивању донета је 1930. после дугих припрема, а јавни рад је отпочео у јануару 1931. *Библиотека Општине града Београда*, како се тада звала, деловала је заједно са Музејем до 1941, и са Архивом до 1947. У деценији уочи Другог светског рата Библиотека се ширила, стручно организовала, развила рад са децом, што је тада била реткост. У рату је оштећена тако да је до 1943. радило само Дечје одељење. У послератним годинама доживљава нагли успон: у трогодишњем периоду 1945–1948. удвостручио се број књига у односу на стање уочи рата. Од 1954/55. *Библиотека града Београда* постаје стручни центар и матица за мрежу библиотека у Београду и околини. Услови за рад су се битно изменили откако је после пресељења Народне библиотеке у нову зграду на Врачару добијена зграда код Калемегдана. То је омогућило не само увећавање књижног фонда, већ и његову специјализацију, преузимање нових активности. Библиотека града Београда је сачувала првобитни карактер популарне библиотеке, али је временом и ширењем фондова и разгранавањем делатности преузела функције научне библиотеке. То долази до израза у издавачкој делатности, у којој стара историјска дела имају значајно место, и у документацији коју садржи *Завичајно одељење.*

Збирка рукописа која се чува у Завичајном одељењу Библиотеке града Београда садржи око 350 јединица. Збирку чине рукописи мањег броја књижевника и песника који су живели и стварали у Београду током XIX и почетком XX века. Највећи део те грађе обухватају рукописи Ђуре Јакшића (или писма њему упућена). Ти рукописи су објављени у радовима приређивача др Милана П. Костића *Преписка Ђуре Јакшића*, 1951. и касније, 1978. у петој књизи *Сабраних дела Ђуре Јакшића* др Душана Иванића, која такође обухвата преписку значајног песника и сликара.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Дамјановић, *Библиотека града Београда*, Годишњак МГБ (1945) 367–369; Љ. Дурковић–Јакшић, *Библиотека града Београда 1928–1948*, Београд 1955.

В. Ратковић и Р.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ, 21000 Нови Сад, Матице српске 1, телефони: централа 021/615–599, 420–199, управник 28–910, информатори 28–747, референтни центар 25–859, матично одељење 29–749; телефакси 021/28–574 и 25–859

Библиотека Матице српске је најстарија научна библиотека код Срба. Настала је 1826. у Пешти, оснивањем Матице српске, без изричите намере, као што је и природно да се књиге окупљају у књижевном друштву. Часопис *Летопис Матице српске*, покренутог још 1824, прва издања књига, поклони које је добила из Русије, а свакако и друге, нама непознате књиге, биле су језгро Библиотеке Матице српске. За јавност је отворена 26. августа 1838.

Први познати поклон Библиотека је примила од Атанасија Стојковића 1832, а исте године с њом је започела размену публикација и Руска академија наука. Од априла 1839. Библиотека се убрзано попуњава. Прве велике личне библиотеке су јој поклонили и завештали Платон Атанацковић и Сава Текелија. Већ тада је она била највећа српска библиотека. У то време књиге су јој поклањали и многи други дародавци међу којима се истичу Теодор Павловић, Димитрије Тирол, Вук Караџић, Петар II Петровић Његош, Јован Суботић, Јан Колар и други.

Заједно с Матицом, 1864. године, Библиотека је пресељена у Нови Сад. На захтев угарских власти, у Пешту је 1875. враћена лична библиотека Саве Текелије. У том периоду, Библиотека је непрестано увећавала своје фондове куповином, претплатом и, нарочито, разменом Матичиних издања за која је добијала публикације академија наука, универзитета, књижевних и културних друштава и уредништава часописа у свим словен-

БИБЛИОТЕКЕ

ским и већини других европских земаља, као и откупом или завештањем приватних библиотека и библиотека појединих удружења: књигама Ђоке Мијатовића, Аврама Ђукића, Јована Јовановића Змаја, Александра Сандића, Пере Попадића, библиотека Уједињене омладине српске, Српског народног позоришта и других.

Књижевник Јован Суботић, уредник *Летописа* од 1842. до 1847. први је стручно уредио Библиотеку.

Књижевни и позоришни посленик Јован Ђорђевић, секретар Матице српске између 1857. и 1859. први је сагледао и предложио концепцију Библиотеке Матице српске као националне библиотеке.

Између два светска рата Библиотека Матице српске је наставила да делује као јавна и научна билиотека. После Другог светског рата Библиотека се интензивно и свестрано развија. Већ крајем 1945. пренете су из Будимпеште у Нови Сад библиотека Текелијанума и библиотека Саве Текелије. Библиотека од 1948. прима обавезни примерак штампаних ствари с територије Србије, а од 1965. с територије Југославије. До 1958. Библиотека је била у саставу Матице српске, а после тога је самостална установа. По одредбама Закона о библиотечкој делатности и библиотекама (1976) постала је централна библиотека Војводине и носилац библиотечко-информационог система у Војводини. Библиотека се оснивањем Реферални центра (1985), укључује у савремени проток библиотечких и научних информација.

Библиотека данас обавља размену са 247 библиотека у око 50 земаља у свету. Док је пред Други светски рат у њој било око 40 000 књига, данас у њој има преко 2 600 000 књига, листова, часописа, грамофонских плоча, музикалија, географских карата и атласа, плаката и других публикација. У Библиотеци се чувају све докторске дисертације одбрањене у Војводини и научноистраживачки радови настали у Војводини од 1973.

Поред драгоценог фонда штампаних књига за историјска истраживања су важни и други библиотечки материјали, пре свега рукописне књиге, затим старе карте, планови, фотографије и бројне врсте тонских записа и друге грађе. *Фонд раритета* садржи уз старе штампане ретке књиге и друге публикације и збирку старих ћириличких рукописних књига, једну од најбогатијих у земљи (467 кодекса међу којима и Матичин апостол с краја XIII века, рукописи Душановог законика итд.). Географске карте, планови, атласи, фотографије и слично, налазе се у *Фонду посебног библиотечког материјала.*

Библиотека Матице српске има развијену издавачку делатност. У периоду 1964–1969. издала је *Грађу за историју библиотеке Матице српске* у четири тома (шест свезака). Од 1976. Библиотека издаје *Годишњак*, а од 1991. *Вести.* Објављују се описи ћирилских рукописних књига: *Јеванђеља* (1988); *Апостоли* (1991); *Псалтир Гаврила Тројичанина из 1643. године* (1992); *Псалтири* (1993); *Минеји. Октоиси. Триоди* (1996); *Стихологија Кипријана Рачанина* (1996). Штампани су каталози: *Ћирилицом штампане књиге 15–17. века Библиотеке Матице српске* (1994); *Српске књиге и периодика 18. века Библиотеке Матице српске* (1996); *Каталог библиотеке Платона Атанацковића* (1995). Едиција „Трагови" доноси студије важне за културну историју: И. Веселинов, *Трагом српске прошлости* (1991); М. Бикицки, *Прилози за историју српске периодике* (1993); М. Чурчић, *Огледи из библиологије* (1993); В. Отовић, *Белешке на белинама Његошевих књига* (1994); Р. Мићић, *Портрети из српске културне историје* (1995). Поред учешћа Матице српске у програму фототипских издања, Библиотека сарађује са Народном библиотеком Србије у објављивању посебних издања међу којима су: *Опис рукописа и старих штампаних књига библиотеке Српске православне епархије Будимске у Сентандреји* (1991) и *Пет векова српског штампарства 1494–1994* (1994).

ЛИТЕРАТУРА: *Сто двадесет пет година јавног рада Библиотеке Матице српске*, Библиотекар 5 (1963) 341–396; П. Малетин, *Библиотека Матице српске*, Нови Сад 1964; Ј. Николић, *Библиографија Библиотеке Матице српске,* Библиотекар 5–6 (1973) 685–690; Л. Чурчић, *Библиотека Матице српске и руске библиотеке*, Рад МС 4 (1972) 58–71; Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, I, II, Нови Сад 1986, 1992; ЕЈ 1[2], 650–651 (L. Čurčić).

Н. Гаћеша

ИСТРАЖИВАЧИ И ПИСЦИ

АВРАМОВИЋ Димитрије (15. март 1815, Свети Иван Шајкашки – 1. март 1855, Нови Сад). Српску основну школу и гимназију завршио је у Новом Саду. Од 1836. до 1840. студирао је сликарство на бечкој Академији. У Бечу је припадао кругу око Вука Караџића, који га је као сликара препоручио кнезу Михаилу. Од 1841. до 1852. живео је у Београду, а од 1852. у Новом Саду. Превасходно се бавио ликовном уметношћу. Упоредо је, за потребе историјског сликарства, истраживао уметничку прошлост, за теренски рад добио подршку власти, Друштва српске словесности и Јована Стерије Поповића, и савете од Јоакима Вујића. Обилазио је споменике у Србији (Раваница, Манасија), и путовао 1846. на Свету Гору.

Осим књижевних и преводилачких радова оставио је текстове из области естетике, ликовне критике, теорије и историје уметности. Допринос А. у тим областима представља мали број прилога, који су неједнаки по квалитету, али пионирски.

Са десет чланака о проблемима уметности (*Српски народни лист*, 1843–1845), који су нешто измењени преводи делова првог поглавља Винкелманове *Историје уметности старог века*, дао је подстицај развоју теорије ликовне уметности код Срба, и скромну подршку формирању историје уметности. А. је аутор (1845) и првог познатог предлога за оснивање сликарске школе у Србији, који тада није остварен. У двема књигама, *Описаније древности србски у Светој (Атонској) Гори с XIII литографираних таблица*, Београд 1847 (1849), и *Света Гора са стране вере, художества и повестнице описана Димитријем Аврамовићем живописцем*, Београд 1848, дао је први целовит и исцрпан преглед историје Атоса и његових манастира са описом целокупног подручја, и публиковао материјале од значаја за српску историју, описе и цртеже ношњи, предмета примењене уметности, донекле фресака, и преписе повеља (посебно вредан препис Немањине хиландарске повеље). Овим је утицао на културну климу свога доба и иницирао каснија истраживања Хиландара. Позив (у Српском дневнику, 1852) да му се шаљу подаци за животописе познатих српских сликара зачетак је првог српског уметничког лексикона, али и поред великог А. труда остао је недовршен, у рукопису под насловом *Живописање славних живописаца србских*. Његова расправа са Живком Петровићем (у Седмици, 1854) јесте прва позната полемика у српској ликовној критици.

Појавом А. посматрање уметности почело је да прелази са филолога и историчара на људе из ликовне уметности, и да се осим историјске открива и ликовна вредност уметничких дела.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. Васић, *Димитрије Аврамовић*, Београд 1970; LEJ 5 (1977) 91; BLZ 8, br. 535.

ЛИТЕРАТУРА: М. Димитријевић. *Живот Димитрија Аврамовића, сликара*, Јавор 19, 49 (1892) 771; Л. Мирковић, Д. Петровић, *Димитрије Аврамовић*, Зборник МС ДН 5 (1953) 48–67; Н. М. Симић, *Покушај реконструкције библиотеке сликара Димитрија Аврамовића*, Зборник МС ДН 11 (1955) 136–140; Л. Трифуновић. *Скица за историју српске ликовне критике*, у: Српска ликовна критика, Београд 1967, 12–13; П. Васић. *Димитрије Аврамовић*, Београд 1970, 5–122; С. Петковић, *Историја уметности код Срба у XIX веку*, Зборник ФФ 12, 1 (1974) 483; LEJ 1 (1984) 51 (M. Kolarić); Д. М. Јеремић, *Естетика код Срба. Од средњег века до Светозара Марковића*, Београд 1989, 384–389; EJ 1, 254–255 (P. Vasić); НЕ 1, 5–6 (Н. Радојчић).

П. Драгојевић

АВРАМОВСКИ Живко (23. октобар 1926, Непроштен, Тетово). Основну школу похађао је у родном месту, а ниже разреде гимназије у Београду (1937–1941). Пети и шести разред завршио је у Скопљу (1942–1944) а седми и осми у Вршцу (1957–1958). Служио је у ЈНА од 1944. до 1952. када је по личном захтеву преведен у резерву. После изласка из ЈНА запослио се у Вршцу и као ванредни студент завршио Вишу педагошку школу у Београду (Група за историју и географију). Предавао је историју у осмогодишњој школи (1954–1956) и Учитељској школи у Вршцу (1956–1959). На Филозофском факултету у Београду дипломирао је 1959.

По завршетку студија радио је у Институту друштвених наука. Изучавао је међународни положај Југославије и осталих балканских земаља у периоду између два светска рата. *Политика великих сила на Балкану 1935–1937. године*, назив је докторске дисертације коју је одбранио на Филозофском факултету у Загребу 1965. Од 1965. до 1968. вршио је дужност управника Одељења историјских наука у ИДН. Тада се одељење издвојило из ИДН и ушло у новоосновани Институт за савремену историју, где је радио до пензионисања 1985. У ИСИ руководио је пројектом *Међународни положај и спољна политика Југославије* и био главни и одговорни уредник зборника радова *Историја 20. века*. Писао је уџбенике за основну и средње школе. Од 1968. до 1982. предавао је Општу историју новог века на Филозофском факултету у Приштини.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Сукоб интереса Велике Британије и Немачке на Балкану уочи другог светског рата* (1961); *Италијанска економска пенетрација у Албанију од 1925. до 1939. године* (1963); *Балканске земље и велике силе 1935–1937. Од италијанске агресије на Етиопију до ју-*

гословенско-италијанског пакта (1968); *Трећи Рајх и Борски рудник* (1975); *Став британске владе према склапању балканског споразума (1934–1935)* (1983); *Ратни циљеви Бугарске и Централне силе 1914–1918* (1985); *Балканска антанта (1934–1940)* (1986).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI,* 117–121; Istorija 20. veka 1–2 (1984) 247–249.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI,* 117; ЕЈ 1^2, 387 (Т. Миленковић).

Р.

АЛЕКСИЋ Драган (7. новембар 1956, Алексинац). Основну школу и гимназију завршио је у Алексинцу, а студије историје на Филозофском факултету у Београду 1980. године. Магистрирао је 1984. а докторирао 1997. године тезом *Привреда Србије у Другом светском рату* на Филозофском факултету у Београду. Од фебруара 1981. запослен је у Институту за новију историју Србије.

А. се бави изучавањем студентске штампе, руском емиграцијом у Краљевини Југославији, партизанским покретом и економском проблематиком у међуратном периоду и Другом светском рату.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Партизански одреди у западној Србији у зиму 1941/1942. године*, (магистарски рад), Токови револуције 19 (1986) 251–339; *Студентска штампа у Београду после 1945. године,* Зборник радова Универзитет у Београду 1838–1988, Београд 1988, 953–969; *Руски студенти-емигранти на Београдском универзитету између два светска рата*, Токови 1–2 (1992) [1993] 43–59; *Међународни привредни положај Југославије пред Други светски рат*, Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994, 123–133.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Spomenica INIS 1965–1995,* 85–86.

Р.

АЛЕКСИЋ-ПЕЈКОВИЋ Љиљана (8. јули 1926, Куманово). Дипломирала је на Правном факултету у Београду 1950. Као стипендист САНУ примљена је за асистента у Историјском институту. Докторску дисертацију из историјских наука *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868),* одбранила је 1956. у Centre des Hautes Etudes Européennes у Стразбуру, у Француској. Посећивала је као стипендист једногодишња предавања из области међународних односа (1956–1957) и одбранила завршни рад *La politique française „des nationalités" envers les Slaves du Sud pendant la crise de 1861–1862.* У Институту је редовно стекла сва научна звања. Пензионисана је 1992.

А-П. је обрађивала историју међународних односа Србије и Црне Горе у XIX и XX веку до 1918, посебно са великим западним силама – Француском, Енглеском и Италијом, уклапајући спољнополитичку компоненту у шира унутрашња политичка, привредна и финансијска кретања. Ови радови засновани су највећим делом на веома обимној непознатој, или недовољно коришћеној архивској грађи, која је систематски прикупљана у нашим и страним, првенствено дипломатским, архивима у Паризу, Лондону, Риму и Бечу. А-П. је активно учествовала на бројним домаћим и међународним научним скуповима, објављујући своје радове и у страним научним часописима. За научну сарадњу са Италијом одликована је орденом Per le merità, III степена.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Le capital français en Serbie jusqu'en 1914*, у: Зборник радова Les rapports entre la France et les Slaves du Sud, Ljubljana 1984; *Political and diplomatic importance of the Balkan Wars*, War and the Society in the Eastern and Central Europe, XVII, Brooklyn 1986, 372–384; *Северна Албанија у спољнополитичким плановима Србије и Црне Горе*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград 1991, 611–642; *Нови курс у спољној политици Србије почетком XX века*, Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994, 249–260; *Босна и Херцеговина у спољнополитичким плановима Србије*, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, Београд 1984, 97–100.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, Београд 1984, 97.

Р.

АНАСТАСИЈЕВИЋ Драгутин (30. јули 1877, Крагујевац – 20. август 1950, Београд). Школовао се у Крагујевцу, студирао класичну филологију на Великој школи (1896–1900), а усавршавао као државни питомац у Минхену код К. Крумбахера (1902–1905). У Минхену је докторирао 1905, а 1906. постао доцент, затим ванредни професор на Филозофском факултету у Београду за грчки језик и палеографију, византијску филологију и историју (1906–1921). Основао је Семинар за византологију и увео курсеве из византијске историје. Учествовао је у ратовима 1912–1918. Када је 1920. основан Православни богословски факултет, изабран је за редовног професора грчког језика и византијске културе (1920–1941). Наставио је с радом и после пензионисања, пред смрт је завештао своју библиотеку Богословском факултету.

А. је био свестран истраживач чије је тежиште интересовања било у историји српско-византијских односа. Бавио се личностима које повезују византијски и српски свет (Немања, св. Сава, Јелена Драгаш), Хиландаром и Светом Гором, чије је ризнице у три маха (1906–1907, 1912, 1926) проучавао. У историји Византије поред приказивања целине Царства и његове културе бавио се највише X веком, збивањима из времена Фоке, Цимискија. Веома је значајан његов рад на издавању извора, пре свега грчких (Душанове повеље, акт манастира Петре, надгробни говори за Јелену Драгаш), али и српских (српска акта Лавре, Никољски летопис) чак из каснијих периода (патријаршијска акта). Проучавао је рукописе и бележио и објављивао записе и натписе. Водио је археолошка ископавања Немањине задужбине у Куршумлији. Написао је близу 200 чланака за Народну енциклопедију СХС и обезбедио добру заступљеност и висок ниво обраде личности и појмова из византијске историје. Ти чланци су сабрани у књизи *Византија и Византинци. Енциклопедијски речник*, прир. С. Нешић, Београд 1994 (Био-библиографски додаци понављају библиографију Љ. Никића и текстове из Богословља 1–2 (1980)). А. је био члан САН, ЈАЗУ, почасни доктор Атинског универзитета.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ljetopis JAZU 46 (1922–1933) 74–76; Годишњак САН 53 (1946) 153–162; Љ. Никић, *Библиографија радова Драгутина Анастасијевића*, ЗРВИ 65, 6 (1960) 243–258; Богословље 39 (1980) 11–22 (Љ. Никић); BLZ 8, br. 314–336; 11, br. 179–181; СБ 1, бр. 860–903.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Драгутин Анастасијевић*, ИЧ 3 (1951–1952) 503–515; Byzantion 22 (1952) 532–537 (G. Ostrogorsky); *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 248–251; А. Јевтић, *Др Драгутин Анастасијевић*, Богословље 39 (1980) 9–10; Љ. Максимовић, *Развој византологије*, Универзитет у Београду 1838–1988, Зборник радова, Београд 1988, 658–662; НЕ 1, 55 (Н. Радојчић); ЕЈ 1, 96 (G. Ostrogorski); Богословље 24 (39), 1–2 (1980) 9–22.

С. Ћирковић

АНГЕЛОВ Димитар (2. новембар 1917, Софија – 24. децембар 1996, Софија). Завршио је Историјско-филолошки факултет на Софијском универзитету 1939. Специјализирао је византологију на Минхенском универзитету (1940–1943). Докторску дисертацију *Богомилството във Византия*, одбранио је 1943. Године 1944. постао је асистент на Софијском универзитету, доцент 1947, а професор 1950. Од 1979. био је члан Бугарске академије наука, од 1961. председник Националног комитета византолога у Бугарској и заменик председника Међународног удружења византолога. Године 1971. постао је директор Археолошког института и музеја Бугарске академије наука, 1976. дописни члан Саксонске академије наука, а 1982. дописни члан Археолошког института у Западном Берлину.

На Софијском универзитету је предавао Историју Византије, Општи курс средњовековне историје, Историју балканских народа, Историју бугарске средњовековне државе и права, Формирање бугарске нације.

А. је оставио за собом веома обимно и слојевито дело за које су заинтересовани историчари српског средњег века због употпуњавања слике о развоју Бугарске, и српско-бугарских односа, због извора које је открио и анализирао и, нарочито, због студија о богумилству веома значајних за проучавање дуализма на српском простору. Поред добрих библиографија коришћење његових радова олакшавају зборници његових мањих студија на бугарском и један том студија на страним језицима: *Les Balkans au Moyen âge: La Bulgarie des bogomils au turcs,* London 1978. Међу важнијим радовима овде се наводе само књиге.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Руси и българи в историята*, 1945; *История на средновековната българска държава и право*, 1992; *Богомилството*, 1993; *Византия. Възход и залез на една империя*, 1991; *Аграрните отношения в Северна и Средна Македония през XIV в.*, 1958; *Неугасващо самосъзнание. Българската народност през вековете*, 1991; *Византия. Духовна култура*, 1994; *Образуване на българската народност*, 1981; *Българско средновековие – идеологическа мисъл и просвета*, 1982; *Общество и обществена мисъл в средновековна България IX–XIV в.*, 1979; *Из средновековното ни минало държава, народност и култура* (Избр. статии), 1990; *Българинът в средновековието. Светоглед, идеология, душевност*, Варна 1985; *Il bogomilismo Un'eresia medioevale bulg.* Roma, Bulzoni ed. 1979; *Die Entscheung des bulgarischen Volkes*, Berlin 1980.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. И. Чолов, Български историци. Биографично-библиографски справочник, София 1981, 21–24; Алманах на Софийския университет, София 1987, 60–69; Академици и член–кореспонденти на БАН (1988). Биобиблиографически справочник, София 1989, 12–13.

Р.

АНГЕЛОВ Петар (28. децембар 1951, Софија). Историју и класичну филологију завршио је на Софијском универзитету „Св. Климент Охридски" 1973. године. Докторску дисертацију *Бълга-*

ро-сръбските политически отношения през XIV в. одбранио је 1978. Боравио је на специјализацији у Риму (1977), Вашингтону – Dumbarton Oaks Centre (1983/1984), Минхену (1991) и Берлину (1996). На Софијском универзитету од 1978. је асистент, а од 1987. доцент на предмету Средњовековна бугарска историја. Од 1995. је шеф Катедре бугарске историје на Историјском факултету Софијског универзитета. Предаје Историју средњовековне Бугарске и Бугарску средњовековну дипломатију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Сведения на Псевдо-Сфранцес за българската история*, Векове 3, 17–22; *Названията „България" и „българи" в титулатурата на сръбските крале от XIV в.*, Векове 2 (1979) 48–54; *Демографският облик на град Охрид (XIII–XIV в.)*, Векове 5 (1981) 16–22; *Грамотите на Стефан Душан за манастира „Св. Никола Мрачки" и българо-сръбските отношения*, Исторически преглед 1 (1979) 109–116; *Извори за историята на София IV–XIV в.* (в съавторство с Геновева Цанкова Петкова), 1980; *Югозападните български земи в политиката на цар Иван Александър*, Векове 4 (1983) 32–42; *Българо-сръбските политически отношения при царуването на Иван Александър и Стефан Душан*, Годишник на Софийския университет (ГСУ), Исторически факултет, т. 72 (1982) 95–117; *Болгаро-сербские политические отношения в годы правления царя Феодора Святослава и короля Стефана Милутина (1300–1321)*, Etudes Balkaniques 4 (1979) 108–117; *Болгарская история в сербских родословных текстах и летописях (IX–XIV в.)*, Palaeobulgarica 2 (1981) 19–34; *България и балканските военни съюзи срещу турския нашественик*, Военноисторически сборник 4 (1982) 126–139; *Идеята за етническата близост между българи и сърби в навечерието на османското завоевание*, ГСУ, Център за славяно-византийски проучвания, т. 86 (1992–1993) 19–27; *Българската средновековна дипломация*, Наука и изкуство, 1988; *Българите в Македония през средните векове*, Македонски преглед 1 (1994) 27–51; *Отношенията между балканските държави отразени в две грамоти на манастира „Зограф" от XIV в.*, у: Светогорската обител Зограф, т. 1 (1993) 33–41; *Цар Самуил и неговите наследници през погледа на византийците*, Македонски преглед 2, 1996; *Владетелите на езическа България през погледа на византийците*, Известия на Националния център по военна история, т. 56 (1994) 3–26; *Княз Борис през погледа на византийците*, Минало 1 (1995) 23–32; *A propos des relations politiques bulgaro-serbes sous le regne de Ivan Asen II/1218–1241*, Etudes balkaniques 4 (1981) 124–132; *La diplomatie médiévale bulgare*, Bulgarian Historical Review 4 (1982) 67–83; *Principles of bulgarian medieval diplomacy*, Palaeobulgarica 3 (1985) 11–26; *The Bulgarians through the Eyes of the Byzantines*, Bulgarian Historical Review 4 (1994) 18–33.

Р.

АНДРЕЈЕВИЋ Андреј (15. октобар 1935, Сарајево – 4. мај 1991, Београд). Гимназију је завршио у Београду 1954. Студирао је историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1954–1960). Између 1960. и 1963. био је кустос Умјетничке галерије у Сарајеву, потом је изабран за асистента на Филозофском факултету у Београду на предмету Општа историја уметности средњег века, 1980. изабран је за доцента, а 1986. за ванредног професора. Био је стипендиста Универзитета у Стразбуру где је започео и утемељио своје будуће научноистраживачко занимање за исламске утицаје на уметност Јужне и Западне Европе. Зналац европских, али и турског језика, неуморни истраживач–путник и учесник научних скупова, уврстио се међу најбоље југословенске познаваоце исламске, арабљанске и турске уметности, често усмеравајући проучавања на споменике исламске уметности на тлу Југославије. О томе сведочи и његова специјализована библиографија, нарочито *Алаџа џамија у Фочи* (магистарски рад, 1970) или *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији* (докторска дисертација, 1980).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 401–403.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 401; Saopštenja 24 (1992) 235–296 (J. Maksimović); Новопазарски зборник 17 (1992) 201 (некролог).

М. Јовановић

АНЂЕЛИЋ Павао (29. фебруар 1920, Султићи, Коњиц – 7. август 1985, Султићи, Коњиц). Основну школу учио је у Сеоници, а средње образовање стекао је у Фрањевачкој гимназији у Високом. Правни факултет завршио је у Загребу. Уз рад ванредно је студирао и дипломирао на Филозофском факултету у Сарајеву. Докторску дисертацију *Бобовац и Краљева Сутјеска – столна мјеста босанских владара у XIV и XV стољећу*, одбранио је 1972. на Филозофском факултету у Београду.

А. је шест година радио као судија у Среском суду у Коњицу. Пошто га је више привлачило изучавање прошлости, прешао је у Републички завод за заштиту споменика културе (1954–1955), а затим у Земаљски музеј у Сарајеву, где је остао до пензионисања.

Док је радио као судија у Коњицу, А. је почео да теренски истражује, прикупља старине и проучава прошлост родног краја. Као археолог и историчар средњег века обрадио је многе локалитете у Босни и Херцеговини. Вршио је археолошка истраживања средњовековног града Борча, гробова босанских краљева у Арнаутовићима код Високог, а до значајних резултата дошао је дугогодишњим систематским ископавањем Бобовца и Краљеве Сутјеске, седишта босанских владара. А. је расправљао о терминима трговиште, град и варош у средњовековној Босни, о нерасветљеним питањима хералдике, дипломатике и сфрагистике. Он је изучавао стару изворну грађу, градитељске објекте, рударство, културну историју, а временом је све више улазио у питања територијално-политичке организације средњовековне Босне и Хума. Одликован је наградом „Веселин Маслеша" (1971) и 27-јулском наградом Босне и Херцеговине (1974).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Srednjovjekovni gradovi na Neretvi* (1959); *Trgovište, varoš i grad u srednjovjekovnoj Bosni* (1963); *Neka pitanja bosanske heraldike* (1964); *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine* (1970); *Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću* (1973); *Historijski spomenici Konjica i okoline* (1975); *Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne* (1975); *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku* (1977); *Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne* (1982).

БИБЛИОГРАФИЈА: T. Glavaš, *Izbor iz bibliografije naučnih radova Dra Pavla Anđelića*, GZM 40–41 (1985–1986) 10–12.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 1[2], 148–149 (B. Čović); GZM 40–41 (1985–1986) 7–9 (B. Čović); HZ 39, 1 (1986) 364–365 (M. Babić).

Р. Михаљчић

АНТИЋ Ђорђе (31. март 1895, Сомбор – 28. август 1991, Сомбор). Четири разреда православне вероисповедне школе и шест разреда гимназије учио је у родном граду. Од 1912. до 1914. радио је као практикант у апотеци Стевана Михајловића у Сомбору. Због избијања Првог светског рата А. је прекинуо студије фармације. Са српском војском прошао је албанску голготу и о томе написао књигу *У канџама смрти*, Сомбор 1939.

Студије фармације А. је завршио 1922. године у Загребу. У Сомбору је отворио приватну апотеку у којој је радио до 1941. После ослобођења поверена му је дужност организатора Војне болнице. Руководио је здравственом службом града, али се ускоро вратио апотекарској служби у којој је остао до пензионисања 1954. године.

Последњи период живота посветио је сомборском архиву у коме је једно време био управник. Радећи на прикупљању, сређивању и обради грађе, изучавао је прошлост родног града. Резултате истраживања саопштио је у раду *Из прошлости Сомбора*, Сомбор 1966.

Р.

АНТОНИЋ Здравко (22. март 1934, Растошница, Зворник). Учитељску школу завршио је 1955. у Тузли, а Вишу педагошку 1960. у Београду. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирао је 1963. Постдипломске студије завршио је 1966, а 1971. одбранио је на истом факултету докторску дисертацију *Устанак у источној и централној Босни 1941.*

Радио је као просветни радник у Растошници и Зворнику. Октобра 1963. изабран је за асистента у Институту за историју у Сарајеву. Након одбране тезе биран је за научног сарадника, 1975. за вишег научног сарадника, 1983. за научног саветника, а 1996. за редовног професора Филозофског факултета у Бањалуци.

Од 1975. до 1978. обављао је дужност директора Института за историју у Сарајеву. По потреби службе премештен је у Председништво СФРЈ, на дужност руководиоца Службе за информативно-документационе послове у Савету федерације.

Од 1985. до 1990. радио је, поред осталог, на сређивању и научној обради писане заоставштине Родољуба Чолаковића, посебно на његовим рукописима и још необјављеном *Дневнику*. Од 1991. до 1993. био је запослен као научни саветник у Институту за новију историју Србије. Сада ради у Балканолошком институту САНУ.

А. се претежно бави новијом историјом БиХ и Југославије. Написао је више монографија и око стотину разних чланака, прилога, осврта и приказа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941*, Београд 1973, Тузла 1983[2]; *Birač u Narodnooslobodilačkoj borbi*, Тузла 1982 (коаутор); *Oblasni vojni štab za tuzlansku oblast 1941*, Тузла 1981 (коаутор); *Dokumenti centralnih organa KPJ – NOR i Revolucija 1941–1945*, Београд 1986 (приређивач и писац предговора); *Uglješa Danilović – Sjećanja: (I – Djetinjstvo, školovanje, univerzitet; II – Na partijskom radu u Bosni i Hercegovini; III – Članci i ratni dnevnik)*; *Родољуб Чолаковић у светлу свог Дневника*, Београд 1991 (приређивач и писац текста); *Иво Андрић у Дневнику Родољуба Чолаковића*, Београд 1992 (писац текста и приређивач); *Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века*, Београд 1992; *Записи Пере Ђукановића – Устанак на Дрини*, Београд 1994.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 1, 196 (B. Đurđev); HL 1, 18.

Р.

АЊИЧКОВ (АНИЧКОВ) Евгеније (29. јануар 1866, Боровичи, Новгородска губернија – 22. октобар 1937, Београд). Пореклом из официрске породице, школовао се у Петербургу, где је 1889–1892. завршио факултет. Задржан је ради припрема за наставнички позив. Био је приватни доцент на Кијевском 1905. и Московском универзитету 1902–1917. Повремено је живео у Паризу, где је сарађивао са Гастоном Парисом. Од 1918. трајно је живео у Југославији. Био је хонорарни професор старог француског језика у Београду, а 1926–1936. редовни професор универзитета у Скопљу. А. је по основној струци био фолклориста и књижевни историчар, компаратиста у духу Веселовског, чији је ученик био. Његова репрезентативна дела су: *Весенняя обрядовая поэзия на Западе и у славян* (1–2, 1903–1905); *Язычество и Древняя Русь* (1914); *Западные литературы и славянство* (1926). Књижевноисторијског и етнографског интереса је његово бављење јужнословенским темама: зимски празници и обичаји (1936). *Les romans courtois dans les Balkans,* Revue internationale des études balkaniques 1 (1935) 108–111. У историјској литератури је оставила трага његова теза о непрекинутом очувању манихеја од касноантичких натписа до средњега века: *Les survivances manichéenes en pays slave et en occident,* Revue des études slaves 8 (1928) 203–225; *Манихеји и богумили,* Гласник СНД 5 (1928)137–156.

ЛИТЕРАТУРА: Славяноведение 52 (Г. Г. Шаповалова), са подацима о рукописној заоставштини и библиографији радова из руског периода; A. Jelačić, *E. V. Aničkov* (Povodom 35-godišnjice njegovog naučnog i književnog rada), Nova Evropa 1927, 12; EJ 1, 200–201 (Đ. Sp. Radojičić).

С. Ћирковић

АРАТО (ARATÓ) Ендре (1921, Комарно, данашња Словачка – 1977, Будимпешта). Студирао је на универзитету у Будимпешти, где је и докторирао. Био је професор будимпештанског Филозофског факултета на Катедри за историју народа источне Европе, дописни члан Мађарске академије наука. Бавио се историјом источноевропских и балканских народа у XIX веку, у оквиру којег су значајно место заузимали јужнословенски народи. Поред овог изучавао је и национално питање у Угарској у првој половини XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840–1848,* I–II, 1960 (Историја националног питања у Угарској); *A külpolitika hatása a balkáni népek nemzeti felszabadító mozgalmára a 19. században,* 1967 (Утицај спољне политике на националноослободилачку борбу балканских народа у 19. веку); *A parasztmozgalmak és a nacionalizmus Magyarországon 1848 tavaszán és nyarán,* 1967 (Сељачки покрет и национализам у Угарској у пролеће и лето 1848); *Kelet-Európa története a 19. században,* 1971 (Историја источне Европе у 19. веку); *Jugoszlávia története,* 1972 (Историја Југославије); *Csehszlovákia története,* 1974 (Историја Чехословачке); *A feudális nemzetiségtöl a polgári nemzetig. A nem magyar népek nemzeti ideológiájának elözményei,* 1975 (Од феудалне народности до грађанске нације. Из претходнице националне идеологије немађарских народа); *Мађарско јавно мњење и Босна и Херцеговина 1875–1878,* 1977; *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája,* 1983 (Национална идеологија народности Угарске).

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак Друштва историчара Војводине (1978) (некролог); Szazadok (1978).

Т. Пал

АРСЕНИЈЕВИЋ Лазар – Баталака (1793, Буковик, Крагујевац – 15/27. јануар 1869, Београд). Образовање је стекао током Првог српског устанка на Великој школи, коју је основао Иван Југовић (Јован Савић). По пропасти устанка, 1813, одлази у избеглиштво, најпре у Аустрију, где је кратко боравио у Новом Саду, а потом у Русију, где је у Хотину и Кишињеву провео више од десет година. У изгнанству је био у вези са истакнутим устаничким вођама (Карађорђем, Луком Лазаревићем, Вулом Илићем, Јанићијем Ђурићем, Савом Филиповићем и др.), а издржавао се учећи децу богатијих српских избеглица. У Србију се вратио 1827. и ступио у државну службу. Најпре је служио у разним надлештвима, у Пожаревцу, Кладову, Крагујевцу (где му је Димитрије Давидовић наденуо надимак „Баталака"), Београду и Смедереву. Након династичког преврата у Србији 1842, нагло је напредовао у државној служби. Државни саветник постао је 1842, потом капућехаја у Цариграду (1846–1847), министар просвете и правде (1848), и поново министар просвете (1852–1854). Поновни династички преврат у Србији (1858) овога пута се негативно одражава на његову политичку каријеру. После краткотрајног притвора, са осталим државним саветницима у војној болници у Београду, пензионисан је (1858). Након тога се посветио писању мемоара (1858–1864), и делимично сарадњи са Гарашанином на националној пропаганди.

Историографију је задужио управо својим делом које је писао по пензионисању, *Историја српског устанка.* Значај његовог дела и чињеница да је приликом писања користио много аутентичне историјске грађе, и до данас изазива недоумицу да ли се његов рад може сврстати у научну литературу или је, пак, реч о класичном мемоарском делу. Истовремено, нескривена наклоност Карађорђу и оштри полемички ставови према неким историјским личностима и ауторима (Вук Караџић), наводе на претпоставку да његов рад садржи и елементе политичког списа. У основи, реч је о једном од важнијих мемоарских дела о Првом устанку (I, 1898, II 1899, I–II 1979^2). Осим овог дела написао је само још један краћи рад *Карактеристика Црног Ђорђа,* Гласник Друштва Србске словесности 6 (1854) 150–153.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 467; 11, br. 299; СБ 1, бр. 1761–1762.

ЛИТЕРАТУРА: *Извештај двојице оценитеља о грађи за историју Србије у почетку овог века од Л. Арсенијевића Баталаке,* Гласник СУД 52 (1883) 289–311 (М. Зечевић, М. Милићевић); М. Ђ. Милићевић, *Поменик,* Београд 1888, 29–32; Н. Крстић, *Место предговора,* у: Л. Арсенијевић – Баталака, *Историја српског устанка.* Део први, Београд 1898, IX–X; HE I, 85–86. (Н. Радојчић); EJ 1, 231. (Д. Перовић); Вл. Стојанчевић, *Баталакина Историја Првог српског устанка,* у: Л. Арсенијевић–Баталака, *Историја Српског устанка.* Књига II (Поговор), Београд 1979^2, III–XXII.

Мир. Јовановић

АТАНАСОВСКИ (ТРПКОВИЋ) Вељан (18. март 1919, Тетово). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у месту рођења, а учитељску школу завршио је 1938. године у Београду. Радио је као учитељ у Тетову (1931–1941), затим у селима у околини Велике Плане, Косова и Прокупља. Радећи као наставник у унутрашњости, А. је ванредно студирао. Групу за историју завршио је 1954. на Филозофском факултету у Београду. Пре избора за асистента Историјског института САНУ (1960) написао је докторску дисертацију *Пад Херцеговине,* коју је 1965. одбранио на Филозофском факултету у Београду. Следеће године изабран је за научног сарадника. У овом звању радио је у Историјском институту САНУ до пензионисања 1979. године.

А. изучава средњовековну прошлост Србије, Босне и Дубровника. Његови радови утемељени су на чврстој изворној подлози. Грађу је прикупљао у Дубровачком архиву, затим у архиву и библиотекама Венеције.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Турско-угарски сукоби до 1402* (1959); *Бранивојевићи* (1960); *Кад је Стеван Котроманић први пут продро у Хум* (1960); *Вилајет Приморје* (1963); *Око „уступања" Стона и Пељешца Дубровчанима (1326–1333)* (1963); *Хумска земља* (1964); *Пад Херцеговине* (1979).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983,* 163.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983,* 163.

Р. Михаљчић

АТЛАГИЋ Марко (30. април 1949, Островица, Бенковац). Основну школу завршио је у Лишанама Островичким, гимназију у Бенковцу, а Филозофски факултет, историју као први главни (А) предмет, и педагогију као други главни предмет (Б) у Задру. Постдипломски студиј из Помоћних историјских наука завршио је на Филозофском факултету у Задру где је одбранио магистарски рад из подручја хералдике (1981). Докторирао је на Филозофском факултету у Приштини на тези *Грбови племства у Славонији и Војводини у новом вијеку с посебним освртом на грбове српског племства* (1996).

У периоду од 1981. до 1995. обављао је низ друштвених и политичких функција, најпре у СР Хрватској, а затим у Републици Српској Крајини све до њеног нестанка.

Објавио је књигу из хералдике *Грбови племства у Славонији од 1700–1918. године,* Чаковец 1982. и неколико радова из историје: *Кратак преглед прошлости Островице с освртом на обитељ Атлагић,* Бенковачки крај кроз вијекове (1981); *Скица у настави повијести,* Живот и школа 5–6, Осијек 1978; *Грб породице Продановић од Ужичке Каменице,* Зборник Филозофског факултета у Приштини за 1996. годину.

М. Пекић

БАБИНГЕР (BABINGER) Франц (15. јануар 1891, Weiden, Баварска – 23. јуни 1967, Драч, Албанија). Немачки историчар – турколог. Студије индологије на Минхенском универзитету прекинуо је Први светски рат. Ратне године је провео на Блиском истоку, једно време чак као официр за везу код Мустафе Кемала, будућег Ататурка. Хабилитирао је у Берлину 1921, где је 1922. постављен за универзитетског професора. После сукоба са националсоцијалистима 1934. емигрирао је у Румунију, где је био професор у Јашију и Букурешту. У СР Немачку се вратио 1948. да преузме новоосновану Катедру за историју и културу Бли-

ског истока и туркологију на универзитету у Минхену. На том месту је пензионисан 1958. године. Био је редовни члан Баварске академије наука у Минхену, Академије наука у Гетингену и још десет немачких и страних академија и многих научних друштава. Изабран је за дописног члана ЈАЗУ 1928, и поново 1953. Сарађивао је са српским историчарима (Н. Радојчић), па чак им и омогућавао да дођу до прворазредне, тада недоступне грађе из турских архива. Поставио је темељ Оријенталној збирци ЈАЗУ прикупивши 1927/28. многе важне рукописе (498) на тлу Југославије. У част 60. годишњице живота (1951) пријатељи су му посветили зборник *Serta Monacensia*, а за 70. годишњицу (1962) издата је прва књига његових сабраних радова, за којом су следиле још две (1966, 1976).

Иако се интересовао за целокупну историју Османског царства, претежно се бавио XV и XVI веком. Написао је на стотине чланака и неколико књига. Велики део свог времена посветио је научној обради и издавању османских извора. Проучавајући османске хроничаре и писце историја, написао је приручник (1927) који је и данас скоро непревазиђен. Светску славу донела му је биографија Мехмеда Освајача (1953), преведена на многе језике. Писац је великог броја јединица (122) за прво издање лајденске Енциклопедије ислама. Проучавањем општих тема (институције, догађаји, људи), па и посебних (политички и културни италијанско-османски односи), а нарочито писањем приручника и синтетичких прегледа из историје Османског царства, дао је шири оквир и за разумевање положаја српског народа под влашћу Османлија. С друге стране, неки од његових чланака и приређених извора, директно се тичу српске историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, München – Leipzig 1923 [превод једног дела дао је М. Влајинац у Братству 21 (1927) 56–104]; *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927; *Aus Südslaviens Türkenzeit*, Berlin 1927; *Fünf bosnisch-osmanische Geschichtsschreiber*, GZM 42 (1930) 171–174; *Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha*, Berlin 1931; *Neshri Mehmed, Nizam-i djedid, Novibazar, Pečewi, Piri Reis, Ragusa, Rumeli, Rustem Pasha, Serajevo, Sinan Pasha, Topal Othman Pasha, Statthalter von Bosnien, Tursun Beg*, Enzyklopädie des Islam II (Leiden 1927), III (1936), IV (1934); *Von Amurath zu Amurath. Vor-und Nachspiel der Schlacht von Varna (1444)*, Oriens. III (Leiden 1950) 229–265 [приказ Н. Радојчића у ИГ 1–2 (1961) 120–122]; *Ein Freibrief Mehmed's II., des Eroberers, für das Kloster Hagia Sophia zu Saloniki, Eigentum der Sultanin Mara (1459)*, Byzantinische Zeitschrift 44 (1951) 11–20 [документ поново обрадио Г. Елезовић, *Нешто што досад нисмо знали*, ИЧ 5 (1954–1955) 85–109]; *Fetihnâme-i Sultan Mehmed, Müellifi Kivâmi*, Istanbul 1955; *Der Quellenwert der Berichte über den Ensatz von Belgrad 21./22. Juli 1456*, München 1957; *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад 1968; *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I–III, München 1962, 1966, 1976 [зборници објављених радова].

БИБЛИОГРАФИЈА: *Franz Babinger*, Ljetopis JAZU 60 (1953) [1955] 168–170 [главни радови]; *Franz Babinger Schriftenverzeichnis*, Serta Monacensia. Franz Babinger zum 15. Januar 1951 Als Festgruss dargebracht, Herausgegeben H. J. Kissling und A. Schmaus, Leiden 1952; *Franz Babinger Schriftenverzeichnis 1910 bis 1961*, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante 1 (München 1962) 1–51; *Franz Babinger Schriftenverzeichnis 1961–1968*, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, III, München 1976.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 1, 263–264; G. Manojlović, *Dr. Franc Babinger*, Ljetopis JAZU 41 (1927/28) [1928] 92–94; *Franz Babinger*, Ljetopis JAZU 60 (1953) [1956] 167–170; Т. Бекић, *Поговор*, Ф. Бабингер, Мехмед Освајач и његово доба, Нови Сад 1968, 451–452; J. Andrassy, *Franz Babinger (1891–1967)*, Ljetopis JAZU 74 (1967/68) [1970] 353–356.

А. Фотић

БАБИЋ Анто (3. јануар 1899, Граховик код Травника – 12. јануар 1974, Сарајево). После школовања у Травнику студирао је историју на Филозофском факултету у Загребу (1920–1923). Радио је затим као гимназијски професор у Сарајеву, где је почео да објављује прве радове (1928). На његов животни пут утицала је политичка опредељеност, припадност групи лево оријентисаних интелектуалаца, што га је одвело у партизане и политички апарат који су они успоставили. Био је у рату члан АВНОЈ-а, председништва ЗАВНОБиХ-а, а по ослобођењу министар просвете у републичкој влади и потпредседник Президијума Скупштине БиХ. Почетком педесетих година се повукао из политичког живота и везао за Универзитет у Сарајеву, чијем је оснивању непосредно допринео. Припадао је језгру Научног друштва из кога се развила АНУБиХ. За члана САНУ изабран је 1965.

Б. је предавао средњовековну историју до пензионисања (1970). У научном раду се ограничио на Босну и Херцеговину. Први текстови нису имали истраживачки карактер, али су покретали дотле занемарене теме (село, владарска канцеларија). У радовима из педесетих година доминирају питања о држави, њеној структури и карактеру, о вазалитету. Ослањајући се чврсто на изворе одолео је искушењу да на Босну примени тада популарне схеме о феудализму и законитостима у развитку друштва. Одолео је, на другој страни, утицају национално-политичких трвења којима је прожет знатан део литературе о Босни. По његовим текстовима о тако осетљивој теми, као *О питању формирања средњовјековне босанске државе* (1955), не може се препознати којој је нацији припадао. Заинтересован за средњовековну Босну, није могао мимоићи тематику јереси и босанских особених црквених прилика. Обрађујући је сврстао се иза решења које је дао Ф. Рачки, прихватао је дуалистички јеретички карактер цркве босанске, заступао га доследно не проширујући изворну основу и не уводећи иновације у интерпретацију извора, што му је било и замерено (Ј. Шидак). У последњим годинама бавио се историјом дипломатске службе и културним приликама на двору. Његови радови, укључујући и књигу *Bosanski heretici* (1963), прештампани су у књизи *Iz istorije srednjovjekovne Bosne* (1972). Постхумно су објављени из заоставштине одломци припремани за синтезу историје средњовековне Босне (*Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I*, 1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: Радови ФФ у Сарајеву 4 (1968) 397; BLZ 8, br. 615–617; 11, br. 334–335.

ЛИТЕРАТУРА: S. Ćirković, *Srednjovekovna Bosna u delu Ante Babića* (предговор), A. Babić, Iz istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo 1972, 5–8; С. Ћирковић, *In memoriam: Анто Бабић (1899–1974)*, Годишњак САНУ 81 (1976) 243–245; J. Šidak, *Studije o „Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb 1975, 344–347; Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I. Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države, Pos. izd. ANUBiH 79, Odjelj. društvenih nauka 17, Sarajevo 1987, 11–20, 21–83 (постхумно објављени текстови А. Бабића), 5–9 (подаци о пројекту и оставштини); М. Шуњић, *Анто Бабић*, Годишњак ДИ БиХ 20 (1972–1973) 11–15; Д. Ковачевић-Којић, *Анто Бабић*, ИГ 1–2 (1974) 179–180; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 53–54; HL 1, 43.

С. Ћирковић

БАБИЋ Гордана (22. фебруар 1932, Ваљево – 25. децембар 1993, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у родном граду. Дипломирала је историју уметности на Филозофском факултету у Београду 1955. године. Ту је окончала и постдипломске студије, одбранивши магистарски рад 1958. После тога три године је боравила на специјалистичким студијама у Паризу (1958–1961), а затим још две године у Вашингтону, у центру за византијске студије Dumbarton oaks. Докторску дисертацију *Les chapelles annexes des églises byzantines. Fonction liturgique et programmes iconographiques*, одбранила је јуна 1963. на Сорбони. Од 1963. до 1969. радила је у Југословенском институту за заштиту споменика, а од 1969. до 1979. у Хиландарском одбору САНУ. За ванредног професора Филозофског факултета (Одељење за историју уметности) изабрана је 1979, а за редовног 1987. године. Дописни члан САНУ постала је 1988. Од 1985. до 1993. била је одговорни уредник *Зографа*, часописа за средњовековну уметност. Добила је награду „Gottfried von Herder" коју додељује Универзитет у Бечу (1980). Почасни члан Друштва за хришћанску археологију у Атини постала је 1989. Учествовала је на многим научним скуповима у иностранству, а током летњих семестара 1989. и 1991. држала је предавања на универзитету у Паризу. За професора атинског универзитета honoris causa post mortem изабрана је 1994.

Главна област научног интересовања Г. Б. било је средњовековно сликарство православног света, првенствено српско и византијско. Њен први, а и многи каснији радови посвећени су иконографским питањима хришћанске уметности, посебно иконографији сцена и појединачних светитељских фигура. У тој области највише су је занимале сцене из живота Богородице и циклус Великих празника. Велики значај придавала је и питањима избора и распореда иконографских тема унутар православног храма, испитујући однос између декоративног програма и литургијске функције појединих просторија у цркви (бочне капеле, припрата, олтар, иконостас, купола, певнице). У истраживању српске средњовековне уметности интересовала се нарочито за портрете владара, црквених великодостојника и властеле, утврђујући сличности и разлике са византијским обрасцима. Бавећи се свестрано проблемима средњовековне уметности посветила је неколико студија натписима са фресака, а заслужна је и за један од пионирских радова на проучавању социјалних фактора византијског сликарства (пленарни реферат на XVIII међународном конгресу византолога у Москви, 1991).

Упоредо са студијама фреско-сликарства Г. Б. се бавила и истраживањем иконописа. Осим анализа односа иконографских типова Богородице према епитетима који су их пратили и студија о појединим иконама, веома је важан њен преглед српског иконописа објављен у оквиру студије обимне књиге о иконама на чијој су изради учествовали еминентни светски византолози (књига је преведена на неколико језика). Последњих година свог живота Г. Б. је интензивно проучавала украс старих књига, особито тзв. тератолошке мотиве у грчким и српским рукописима.

Г. Б. је написала и неколико монографија о српским средњовековним црквама. У тој области рада треба пре свега истаћи књигу о Краљевој

цркви у Студеници, оцењену као „ремек-дело искусног научника, који поуздано разрешава и најсложенија питања" (В. Ј. Ђурић). Од велике су важности и њени синтетички прегледи појединих периода у развоју старе српске уметности, објављени у прва два тома *Историје српског народа*.

У научном опусу Г. Б. битан сегмент представљају бројни прикази књига, као и краћи чланци за енциклопедије и речнике, првенствено чланци о српској уметности написани за *The Oxford Dictionary of Byzantium* (vol. 1–3, New York/Oxford 1991).

Осим научне, значајна је и педагошка делатност Г. Б., посебно њен професорски рад у оквиру постдипломских студија средњовековне уметности на Филозофском факултету у Београду. Тај рад је, поред осталог, резултирао обимном књигом о зидном сликарству у манастиру Дечанима.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 95 (1988) 629–637; Годишњак САНУ 100 (1993) 435–438; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 386–393.

ЛИТЕРАТУРА: LEJ 1, Zagreb 1984, 56 (G. Subotić); Годишњак САНУ 100 (1993) 493–495 (В. Ј. Ђурић); текстови В. Ј. Ђурића, С. Ћирковића, Г. Суботића, В. Милановића и М. Марковића, прочитани на скупу посвећеном научном делу Гордане Бабић, одржаном у САНУ априла 1994 (Глас САНУ, Одељење историјских наука, књ. 9 (1995) 207–251.

М. Марковић

БАБИЋ Никола (19. октобар 1926, Трубар код Дрвара – 18. новембар 1978, Хан Пијесак). Основну школу похађао је у родном месту, а нижу гимназију у Приједору. Учесник је у НОБ-у од 1941. Непосредно након завршетка рата био је васпитач у ђачком дому, учитељ и друштвенополитички активиста у Приједору и на подручју Босанског Грахова и Цазина. Крајем 1947. дошао је у Сарајево и ту радио више од три деценије.

У Сарајеву је студирао историју на Вишој педагошкој школи и Филозофском факултету. На истом факултету је докторирао 1972. тезом: *Ставови у радничком покрету Босне и Херцеговине према рату, револуцији и стварању југословенске државе у другој деценији XIX века.* Потом је отишао на једногодишњу специјализацију у Источну Немачку.

Радио је у Историјском одељењу, односно Комисији за историју ЦК СК Босне и Херцеговине (1955–1962), био је на дужности управника Одељења историјске грађе у Институту за историју радничког покрета (1962–1972), последње четири године као директор Института (1972–1975). Смрт га је затекла на дужности новоформиране Комисије Предсједништва ЦК СК БиХ за историју.

Као сарадник Института и предавач на Филозофском факултету у Сарајеву, стекао је сва научна звања од сарадника до научног саветника.

Уносећи у све чиме се бавио своје богато знање и искуство Б. је имао видног удела у покретању и даљем развијању бројних научних и стручних часописа, развоју кадрова и Друштва историчара Босне и Херцеговине, унапређењу архивско-документарне службе, објављивању историјских извора, попуњавању библиотека књигама и стручним часописима.

Основни предмет Бабићевог проучавања био је раднички покрет, поглавито његово револуционарно крило у босанско-херцеговачким, југословенским и европским оквирима, од прве деценије XX века до 1941. године. Понекад је залазио у проблеме и изван тога периода. Припадао је кругу историчара који негују и користе различите форме саопштавања резултата свога научноистраживачког рада. Укупно је написао и публиковао око 80 радова: књига, расправа, чланака, прилога, осврта и приказа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Кратак преглед развоја и дјелатности КПЈ у Босни и Херцеговини 1919–1945* (1959); *ЗАВНОБиХ и изградња босанско-херцеговачке државности*, предговор Хамдија Чемерлић (1970); *На путевима револуције – чланци и расправе (1961–1971)* (1972, 1980); *Рат, револуција и југословенско питање у политици Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине* (1974); *Дрварски крај у 1941. години* (1961); *„Die Neue Zeit" као извор за историју социјалистичке мисли и праксе* (1965); *Село у политици КПЈ у периоду од 1919. до 1929. године* (1976).

БИБЛИОГРАФИЈА: Прилози Института за историју у Сарајеву 14–15 (1978) 478–481; 20 (1984) 246–248.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Ђурђев, *Др Никола Бабић (1926–1978)*, Годишњак ДИ БиХ 28–30 (1977–1979) 349–350; Н. Шарац, *Др Никола Бабић*, Прилози Института за историју у Сарајеву 14–15 (1978) 9–10.

З. Антонић

БАБОВИЋ-РАСПОПОВИЋ Сенка (22. јули 1953, Беране). Основну школу и гимназију завршила је у Беранама. Студирала је историју на Филозофском факултету у Београду. Магистарски рад *Култура у Црној Гори 1945–1952,* одбранила је 1986. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранила је докторску дисертацију *Културна политика у Зетској*

бановини 1929–1941 (1995). Запослена је у Историјском институту у Подгорици.

Научна интересовања С. Б-Р. превасходно су усмерена на изучавање Црне Горе у XIX и XX веку, посебно на историју просвете и културе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Izvori za proučavanje kulture u Crnoj Gori 1945–1952*, ČSP 1, 1975; *Осврт на изворе и литературу за проучавање културне политике у Зетској бановини*, Зборник радова ЦАНУ, Подгорица 1993; *Мотив НОБ-а у ликовној умјетности Црне Горе*, Зборник радова ЦАНУ, Подгорица 1992; *Општински избори у беранском и андријевичком срезу 1936*, ИЗ 3–4 (1991) 61–64; *Основна школа у процесу југословенизације културног простора Црне Горе*, Просвјетни рад 34, 1994; *Идеја историје – морална обавеза*, Историчар и савремена епоха, Подгорица 1997.

(Важнији радови у штампи: *Култура у Црној Гори 1945–1952*; *Културна политика у Зетској бановини 1929–1941*.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 155.

Љ. Димић

БАЈРАКТАРЕВИЋ Фехим (14. октобар 1889, Сарајево – 21. фебруар 1970, Београд), пионир научне оријенталистике на Балкану који је своју научну делатност везао за Београд и његов Универзитет. Оснивач је Катедре за оријенталистику (1926) на тадашњем Филозофском факултету. Потиче из трговачке породице а школовао се у Сарајеву и Бечу (1911, Филозофски факултет) где је студирао оријенталне језике (арапски, персијски и турски) и словенске језике. Докторирао је 1918 (коментар касиде Абу Кабира ал Худалија) а теза му је два пута објављена у Journal Asiatique (1923. и 1927). Специјализовао се у Лондону а потом је постављен за професора гимназије у Сарајеву. У Алжиру је боравио 1922–1924, а годину касније, на предлог проф. Б. Поповића, изабран је за доцента на Катедри за светску књижевност Филозофског факултета. За редовног професора изабран је 1939.

Његов научни рад је већином окренут филологији али је нужно, с обзиром на своје готово класично образовање, показивао интерес за историографију. Сарађивао је у значајним европским оријенталистичким часописима (прикази књига) и на лајденском издању чувене *Енциклопедије ислама*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ из историографије: *Публикација фермана из Дубровачког архива*, СКГ 12, 6 (1924) 476–477; *Једна нова верзија српских мевлуда*, Прилози КЈИФ 10, 1 (1930) 83–87; *Хришћанство и ислам под султанима*, СКГ 32, 7 (1931) 556–561; 8, 641–649; *Једна бујурулдија о Првом српском устанку*, Гласник СНД 11 (1931) 145–157; *Оснивање јаничара и хаџи Бекташев благослов*, Политика (1931) бр. 8144; *Естерхазијеви турски списи о Југославији, нарочито о Бачкој*, Гласник ИД 5, 3 (1932) 342–357; *Извештај о раду на проучавању оријенталних рукописа у Дубровнику, Цавтату и Загребу*, ИЧ 3 (1951–1952) 444–447; *Jedan savremeni persiski izvor o bici na Kosovu*, POF 3–4 (1952–1953) 5–21.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 707–736; 11, br. 386; СБ 1, бр. 2569–2582.

ЛИТЕРАТУРА: Анали Филолошког факултета 10 (1970); EJ 1, 286–287 (H. Šabanović).

Р. Божовић

БАН Матија (4. децембар 1818, Петрово Село код Дубровника – 1/13. март 1903, Београд). Академик, политички и јавни радник. Гимназију, филозофске и педагошке науке (вероватно кроз римокатоличко семениште) завршио је у Дубровнику 1836, ступио у фрањевачки ред, који је напустио након године дана и даље живео световним животом. Године 1839. отишао је у Цариград где је обављао професуру италијанског језика и књижевности у грчкој школи на острву Халки. Сам је научио француски и грчки. У француској школи на Халки слушао је предавања из војних наука. После годину дана прешао је у Цариград где је у школи Св. Бенедикта предавао историју и географију, а у француској школи Бебека на Босфору италијански језик. Од 1841. до 1844. живео је у Бруси, где је купио једно пољско имање, бавио се економијом и учио. Током 1844. продао је своје имање, одбио понуђене професорске службе у Цариграду и допутовао у Београд, где је у току 1845. постао васпитач кћерки кнеза Александра Карађорђевића. Од тада је повезан са Илијом Гарашанином и српском владом за коју обавља разне државне послове. Током 1848. српска влада га шаље у поверљиве мисије патријарху Јосифу Рајачићу у Сремске Карловце. Тада је у Новом Саду саставио прокламацију којом се Срби позивају да траже самоуправне повластице у Угарској; обилазио је некадашњу Војну крајину где је држао (свакако национално-политичке) говоре народу, затим је отишао у Загреб, где се споразумевао са Људевитом Гајем и баном Јосипом Јелачићем. Исте године у Задру је објавио прокламацију којом је позвао Далматинце да се уједине са Србима и Хрватима, а у Дубровнику је објавио српско-дубровачку химну. Путовао је затим на Цетиње да би у разговорима са Петром II Петровићем Његошем завршио поверену му мисију. За време српско-угарских борби 1849. опет је у Дубровнику и на Цетињу. Пошто се ситуација смирила, вратио

се 1850. у Београд. У Дубровнику је сарађивао у листу *L'Avenir* који се залагао за идеје „либералног католицизма". У току 1850. предавао је француски и историју књижевности на лицеју. Путовао је у дипломатским мисијама на Цетиње код кнеза Данила 1854. и 1855, за време Кримског рата у Цариград и 1860. и 1861. у Карловце, Загреб и Беч. Од 1858. предавао је француски језик у Војној академији и у школи за телеграфисте. Од оснивања пресбироа при Министарству иностраних дела 1861. био је на челу те установе до пензионисања 1880. године. „Југословенско уједињење било је Банов идеал, који га је до смрти одушевљавао".

Б. је написао велики број књижевних дела. У историографији ће остати забележене његове расправе више информативног и политичко-популарног карактера, као што су: *Нешто о Дубровнику, Родољубље Кашића, О завери против дубровачког кнеза Дамјана Јуде, О Карађорђевом раду на унапређењу просвете, Првобитни и каснији Словени на Балканском Полуострву, О решавању Источног питања у вези са старијом и новијом српском историјом*, а посебно на основу бележака самог Анастасијевића: *Живот мајора Мише Анастасијевића*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, бр. 774а–776; 11, br. 422–434: СБ 1, бр. 2790–2808.

ЛИТЕРАТУРА: М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, I (Београд 1989) 369–372; HE 2, 183; EJ 1, 330 (M. Leskovac); HE 1, 113 (В. Петровић): Годишњак СКА 1 (1888) 251–259 (вероватно аутобиографија), где су наведени и његови књижевни радови: HL 1, 58.

Д. Синдик

БАНАЦ Иво (1. март 1947, Дубровник). Студирао је и дипломирао историју на Fordham University, Bronx, New York (1965–1969). Студије је наставио на Стенфорд Универзитету (Калифорнија) где је магистрирао (1971) и стекао титулу доктора историјских наука (теза: *The National Question in Yugoslavia's Formative Period, 1918–1921*, 1975). Више година је радио као асистент (1972–1973), инструктор за српскохрватски језик (1973–1974) и предавач (1975–1977) на Стенфорд Универзитету. Крајем седамдесетих (1977) прешао је на Јелски универзитет (Њу Хевен, Конектикат) где је остварио запажену универзитетску каријеру. Од 1988. редовни је професор на Јелском универзитету и предаје историју југоисточне Европе. Последњих година (од 1996) ангажован је као члан Borda Open Society Arhives (Budapest), директор Institute on Southeastern Europe (Budapest), директор истраживања Centre for the Study of Nationalism (Prag) и универзитетски професор на Central European University (Budapest–Prag). Добитник је награда „Wayne S. Vucinich" за књигу *National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics* (1984) и „Josip Juraj Štrosmajer" за књигу *Sa Staljinom protiv Tita: Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu* (1990). Дописни је члан Хрватске академије знаности и умјетности (1990). Политички је ангажован у хрватском покрету од 80-их година што је оставило трага на његово научно стваралаштво.

Основна научна интересовања Б. везана су за истраживање националног питања и национализма у југоисточној Европи и Југославији, историју комунистичког покрета и настајање комунистичких партија у источној, централној и југоисточној Европи, сукоб Стаљин–Тито и расцеп у југословенском комунистичком покрету, феномене и карактеристике националне идеологије и националне културе код Хрвата, хрватско-мађарске односе, лингвистичка питања, историју историографије. Б. је аутор две монографије, три збирке чланака и есеја, око 40 научних радова, више приказа, енциклопедијских одредница, новинских чланака, интервјуа, превода.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Монографије: *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, New York 1984, 1988[2]; *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988 (превод са енглеског); *With Stalin against Tito. Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, New York 1988; *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990 (превод са енглеског); Збирке есеја: *Dubrovački eseji*, Zagreb 1992; *Protiv straha*, Zagreb 1992; *Cijena Bosne*, Zagreb 1994; Важнији чланци (за српску и југословенску историју): *The Comunist Party of Yugoslavia During the Period of Legality 1919–1921*, The Effects of World War I. The Class War After the Great War, New York 1983, 1988; *The Role of Vojvodina in Karađorđe's Revolution*, Sudost-Forschungen 40 (Munich 1981) 31–61; *Struktura konzervativne ideologije braće Vojnovića*, Radovi međunarodnog simpozijuma o dijelu Iva Vojnovića, Zagreb 1981, 19–49; *The Confessional Rule and the Dubrovnik Exception*. The Origins of the Serb–Catholic Circle in Nineteenth–Century Dalmatia, Slavic Review 42 (1983) 448–474; *Hrvatsko jezično pitanje*, Most 1 (Zagreb 1991) 7–87; *The Fearful Asymmetry of War*, The Causes and Consequences of Yugoslavia's Demise, Daedalus 121, 2 (1992) 141–174; *Historiography of the Contries of Eastern Europe. Yugoslavia*, American Historical Review 97, 4 (1992) 1084–1104; *Bosnian Muslims*. From Religious Community to Socialist Nationhood and Postcommunist Statehood 1918–1992; *The Muslims of Bosnia-Hercegovina*, Cambridge (Mass.) 1994, 129–153; *Nationalism in Serbia, Balkans. A Mirror of the New International Order*, Istanbul 1995, 133–152; *The Tito–Stalin Split and the Greek Civil War*, Greece at the Crossroads. The Civil War and Its Legacy, Pennsylvania 1995, 258–273.

ЛИТЕРАТУРА: Hrvatski leksikon 1, Zagreb 1996, 58; Central European University, Prospectus, 1996–1997 Academic Year, Budapest 1996, 189–190; HL 1, 58.

Љ. Димић

БАНАШЕВИЋ Никола (14. фебруар 1895, Завала, Црна Гора – 20. јуни 1992, Београд). Основну школу и гимназију завршио је на Цетињу. Започео је студије француског језика и књижевности у Дижону (1913–1914), наставио и завршио у Београду на Филозофском факултету (1920). Две и по ратне године (1916–1918) провео је у заробљеништву у Болдогасоњу (Мађарска). Докторирао је на тези *Jean Bastier de la Péruse (1529–1554)* у Паризу 1923. (II изд. 1970) где је на допунским студијама био од 1921. до 1923. Предавао је у подгоричкој и цетињској гимназији, и Другој мушкој гимназији у Београду. Од 1924. до 1941. на Филозофском факултету у Скопљу прошао је сва звања од доцента до редовног професора (1938). У Београд је пребачен 1941, а ван службе је био од 1942. до 1949, кад је реактивиран. Био је шеф Катедре за романске језике и књижевности (1955–1965), декан Филозофског (1955/1956) и Филолошког факултета (1960–1962). Као професор по позиву предавао је у Стразбуру (1962/1963) и у Западном Берлину (1964/1965). Доктор је honoris causa Универзитета у Бордоу и у Клермон Ферану, и носилац Легије части. Био је председник Удружења за живе језике; потпредседник Међународног удружења за упоредну књижевност; од 1954. до пензионисања (1965) – један од уредника *Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор*.

Три основна поља научног интересовања Б. су романистика, српска књижевност и усмено песништво. Као компаратиста сагледавао их је и у њиховим међусобним утицајима. Бавио се и преводилаштвом. И француску и јужнословенску књижевност разматрао је у распону од средњег века до наших дана. Његови посебни научни доприноси романистици односе се на XVI столеће (његова докторска дисертација открива настанак француске песничке школе „Плејада" и рађање француске класичне трагедије) и на епоху романтизма; а доприноси југославистици – на средњи век, али и на Качића Миошића и његову идеолошку и политичку оријентацију (*Revue des Etudes Slaves*, XL), на Доситеја (*Доситеј и Црногорци*, у књизи Доситеј Обрадовић, 1962), на Симу Милутиновића (*Песме о најстаријој црногорској историји у „Пјеванији" Симе Милутиновића*), а нарочито на Вука Караџића и Његоша. Први посматра Вука Караџића и као теоретичара усмене књижевности (*Како је Вук постао књижевник: Вуков род и песничко предање о косовским јунацима*, 1959). Анализирајући Вуков додир са западним светом, пре свега Копитаром, издваја самосвојна Вукова закључивања од страних утицаја (*Ранија и новија наука и Вукови погледи на народну епику*, 1964). Бранећи Вука Караџића од „ружења и куђења", и супротстављајући се Св. Матићу и његовој „сремској теорији" настанка епских песама, даје пресек Вукова рада у окружењу народних певача (1965). Пише и богате критичке коментаре Вуковој III књизи *Српских народних пјесама* (1954).

Преко тридесет студија посветио је Његошевом делу, често у функцији односа према народној поезији (*Цјелокупна дјела П.П. Његоша*, I, II, 1953, критичко тумачење *Горског вијенца*, 1973, о Његошевом десетерцу, 1981–1982).

Као представник компаративне школе свога времена, он се издваја из ње посебно се бавећи не само паралелама, већ и узроцима преласка мотива, њиховом акултурацијом, видокругом ишчекивања, нарочито трага за мотивима усменог порекла (истраживања о средњовековним романима о Троји, о Александру, о Бову од Антоне, о Тристану и Изолди), али и за књижевним поступцима српске народне епике (код Ламартина, Виктора Игоа), откривајући развијене везе српске културе са западним светом. (Већина ових студија сакупљена је у књизи *Etudes d'histoire littéraire et de littérature comparée*, 1974).

По богатству варијаната, анализи мотива, оцртавању путева њиховог ширења (преко Италије и Приморја), Б. најзначајније студије – о косовској епици (*Le cycle de Kosovo et les chansons de geste*, 1926) и Марку Краљевићу (*Циклус Марка Краљевића и одјеци француско-талијанске витешке књижевности*, 1935, где се бави и узроцима Маркове популарности) заступају могућност утицаја француске витешке поезије на обликовање наших песама. Темама из ова два круга бавио се целог живота.

У књизи *Летопис попа Дукљанина и народна предања* (1971) инсистирао је на латинским, књишким, жанровским законитостима стварања ове хронике, заокружујући своја компаративна истраживања. Критичка литература о делима Б., али и његови одговори и критике чине својеврстан циклус полемичких списа, као важног огледала историјских и теоријских размишљања једне епохе.

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Филолошког факултета 13 (Београд 1979) 21–31; BLZ 8, br. 779–781; СБ 1, бр. 2816–2824.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, Leksikografski zavod FNRJ. Zagreb 1959, I/4, 330–331; LPJ, 1987, 143–144 (Ž. Jova-

nović); *Никола Банашевић*, Прилози КЈИФ 57 и 58, 1–4 (1991–1992) 3–15; EJ 1, 330–331 (R. Lalić); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 19.

Н. Милошевић-Ђорђевић

БАРБУЛЕСКУ (BARBULESCU) Илие (3. децембар 1875, Букурешт – 5. јуни 1945, Јаши), румунски историчар који се бавио јужнословенском и посебно српском историјом. Средње и високо образовање стекао је у Букурешту. Усавршавао се у Загребу, где је докторирао (1899), затим у Прагу, Лајпцигу, Берлину и Бечу. По повратку у Румунију радио је у Државном архиву (1900–1905), а затим је предавао славистику у Јашију (1905–1945). Уређивао је часопис *Arhiva*. Био је дописни члан Румунске академије (1908), а од 1914. и дописни члан СКА.

Образован као слависта бавио се филолошким проблемима као што је фонетика ћирилице употребљаване код Румуна у XVI и XVII веку, а поред тога и односима Румуна са словенским и балканским народима. Коларчева задужбина је објавила превод његове књиге: *Румуни према Србима и Бугарима, нарочито с погледом на питање македонских Румуна* (1908). Обимнија је и тематски шира књига објављена на француском: *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la Question Macédo-Roumaine* (1912) која је имала критичких одјека и код нас (Н. Радојчић, J. Скерлић). У Решетаровом зборнику (1931) дао је преглед односа румунских кнежевина са Дубровником.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 859–860; 11, br. 506–507; СБ 1, бр. 3048–3049.

ЛИТЕРАТУРА: прикази Н. Радојчића, Бранково коло 14 (1908) 695–696; ЛМС 290 (1912) 84–87; J. Скерлића, СКГ 29 (1912) 830–837; G. Mihaila, *Ioan Bogdan și Ilie Barbulescu membri corespondenti ai Academiei sîrbe*, Romanoslavica 14 (1967) 471–474; EJ 1, 366 (A. Belić).

С. Ћирковић

БАРИШИЋ Фрањо (23. јануар 1914, Подхум – 3. јануар 1988, Београд). После завршене основне школе у родном месту и фрањевачке класичне гимназије у Високом, студирао је класичне науке на Филозофском факултету у Београду, где је и дипломирао 1940. године. Као студент и непосредно по дипломирању радио је на Факултету у својству асистента–дневничара (1937–1941). Отпуштен јуна 1941. био је незапослен до пред крај рата, кад је постављен за гимназијског професора у Панчеву. Од 1948. био је асистент новооснованог Византолошког института САНУ, у коме је од 1953. радио као научни сарадник. Исте године одбранио је докторску дисертацију *Чуда св. Димитрија Солунског као историјски извор* (1954), која представља једно од темељних дела савремене југословенске византологије. Од 1955. био је запослен на Филозофском факултету у звању хонорарног, па сталног доцента, затим ванредног (од 1960) и редовног професора (1965–1977). Такође је био дугогодишњи управник Одељења за класичне науке и декан Факултета (1975).

Захваљујући свом изузетном филолошком и историјском образовању, са великом акрибијом је урањао у анализу византијских извора и при томе се огледао у веома различитим и међусобно удаљеним подручјима. Најстарије значајно поље интересовања представљало је питање досељавања Словена на Балканско полуострво, обухваћено делимично докторском дисертацијом и многим радовима, међу којима су и: *Приск као најстарији извор за историју јужних Словена*, ЗРВИ 1 (1952) 52–63; *О најстаријој Прокопијевој вести о Словенима*, ЗРВИ 2 (1953) 25–31; *Цар Фока (602–610) и подунавски Аваро-Словени*, ЗРВИ 4 (1956) 73–88; *Le siège de Constantinople par les Avares et les Slaves en 626*, Byzantion 24 (1956) 371–395; *Процес словенске колонизације источног Балкана*, Посебна издања АНУБиХ 12, 4 (1969) 11–27.

Значајан прилог науци дао је својим историјско-топографским студијама рановизантијске епохе, као и проучавањем веродостојности писаца из круга Константина VII Порфирогенита и натписа насталих између XI и XII века, као и појединачних изворних остатака из различитих периода, нпр. *Грчки натписи на монументалном живопису*, ЗРВИ 10 (1967) 47–58; *Веридбени прстен краљевића Стефана Дуке – Радослава Немањића*, ЗРВИ 18 (1978) 257–268; *Писмо Михаила II Анђела дубровачком кнезу из 1237*, ЗРВИ 9 (1966) 1–24. Посебно значајно место заузимају радови из дипломатике: *Повеље византијских царица*, ЗРВИ 13 (1971) 143–202; *О повељама кнеза Лазара и патријарха Спиридона*, Зборник ФФ у Београду 12,1 (1974) 357–377; *Дипломатар тесалијских манастира Макринитиса и Неа Петра*, ЗРВИ 16 (1975) 69–103; *Autour du chrysobulle d'Andronic II pour Chilandar de mars 1319*, Mélanges I. Dujčev, Paris 1979, 15–26; *Први попис грчких аката на старосрпском с краја XIII века у Хиландару*, Хиландарски зборник 7 (1989) 27–57. Сви ови радови настали су у вези с великим пројектом издавања хиландарских аката у оквиру међународне едиције Archives de l'Athos, које је остало неостварено због ауторове дуготрајне болести. Значајан допринос науци представљају и радови посвећени различитим просопографским (нпр. *Хронолошки проблеми око године Немањине смрти*, Хиландарски зборник 2 (1971) 31–58; *Михаило Мономах, епарх и велики контоставл*, ЗРВИ 11 (1968) 215–234) и идеолошким питањима (нпр. *Владарски чин кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 45–63; *О измирењу српске и византијске цркве 1375*, ЗРВИ 21 (1982) 159–182). Огроман рад, читав један научнички живот, уграђен је у изради свих до сада објављених томова серије *Византијски извори за историју Југославије* (изд. Византолошког института САНУ: I – 1952, II – 1959, III – 1966, IV – 1971, VI – 1986), у којима се Б. повремено појављује као преводилац и аутор коментара, а увек као учитељ осталих сарадника, без чије редакције превода читава серија не би била остварена.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Фрање Баришића*, Зборник ФФ у Београду 14,1 (1979) 1–6.

Љ. Максимовић

БАТАКОВИЋ Т. Душан (23. април 1957, Београд). Основну и средњу школу завршио је у Београду, а историју студирао на Филозофском факултету у Београду (1977–1982). Наставио је да се усавршава на постдипломским студијама Р. Самарџића. Магистарски степен стекао је радом: *Дечанско питање 1903–1911* (1988). Од 1983. радио је у Историјском институту у Београду као асистент, а од 1988. као истраживач–сарадник. У Балканолошком институту у Београду ради од 1993. у истом звању. Докторске студије завршио је у Паризу на Универзитету Париз–Сорбона IV (1992–1996), а докторска теза му је била: *Француска и стварање парламентарне демократије у Србији 1830–1914*. Бави се модерном историјом, првенствено политичким темама са српског и балканског простора и везама са Европом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дечанско питање*, Београд 1989; *Косово и Метохија у српској историји*, Београд 1989, коаутор; *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Г. Милановац–Приштина 1991; *The Kosovo Chronicles*, Belgrade (1992); *The Serbs of Bosnia & Herzegovina. History and Politics*, Paris 1996; *La Yougoslavie. Nations. religions, idéologies*, Lausanne 1994; *Споменици о Косову и Метохији (1852–1912)*, Београд 1988; *The Great Powers, Serbia and the Albanian Question*, Balcanica 22 (1991) 111–124; *Serbian Government and Esad–Pasha Toptani*, Serbs and Albanians in the 20th century, Belgrade 1991, 57–78; *La crise yougoslave: les aspects historiques*, Balkan Studies 33 (1992) 275–292; *Le génocide dans l'Etat indépendant croate (1941–1991)*, Hérodote 67, Paris 1992, 70–80.

Р.

БАШИЋ Миливоје (13. фебруар 1868, Београд – 27. мај 1927, Београд). Б. је у Београду завршио историјско-филолошки одсек Велике школе. Наставничку каријеру започео је као суплент гимназије у Шапцу, а затим је више година провео у Нишу. До 1904. био је школски надзорник у Неготину и Градишту, после је премештен у Београд, где је радио у разним гимназијама. Током 1925. и 1926, мада већ пензионисан, као хонорарни наставник предавао је старословенски језик на Богословском факултету у Београду.

За време свог боравка у Нишу, током 1896, Б. је издавао часопис *Слава*, поучно – забавни лист за народ и омладину, коме је у исто време био и уредник и главни сарадник. У уводној речи овога листа, Б. је саопштио програмску оријентацију: „*Слава* ће особито неговати везу са прошлошћу, тим неисцрпним извором духа и одушевљења српског, које све ствара". Проучавање и популарисање прошлости били су главни циљ Башићевог рада. У сваком броју *Славе* Б. је штампао превод по једног одломка из старих српских биографија (св. Саве, Првовенчанога, Теодосија). Ови преводи послужили су као основ за свеобухватнији рад на превођењу старих српских биографија.

Б. се није бавио самосталним научним радом. Написао је неколико приказа, који су објављивани у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Из старе српске књижевности*, СКЗ, књ. 137, Београд 1911; допуњено изд. 1922[2] (Геца Кон); 1926[3]; 1931[4]; *Старе српске биографије*, I, СКЗ, књ. 180, Београд 1924; 1930[2].

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 1018: 11, br. 626–635; СБ 1, бр. 3221–3228.

ЛИТЕРАТУРА: П. Стевановић, *Миливоје Башић*, Прилози КЈИФ 7 (1927) 345–347; EJ 1, 388 (Đ. Sp. Radojičić); НЕ 1, 137 (Д. Поповић).

Т. Суботин-Голубовић

БЕГОВИЋ Мехмед (8. април 1904, Ластва код Требиња – 7. октобар 1990, Београд). Гимназију је учио у Сарајеву и Мостару. По завршетку Правног факултета у Београду (1926) добио је стипендију за студије шеријатског права на Правном факултету у Алжиру. Докторирао је 1930, а потом је постављен за доцента Правног факултета у Београду (1932). За редовног професора постављен је 1946. Дописни члан САНУ постао је 1958, а редовни 1965. Био је члан АНУБиХ. Руководио је и учествовао у раду више одбора и института САНУ. Залагао се за оснивање Оријенталног института у Сарајеву.

Поред рада на факултету, за који је написао неколико запажених уџбеника, Б. се са великим интересовањем бавио проучавањем историје права у време турске владавине на Балкану. Нарочито га је заокупљало шеријатско право, па је из те

области објавио већи број чланака и важну студију *Вакуфи у Југославији* (1963). Од 1938, на иницијативу СКА, отпочео је с изучавањем турских правних споменика тражећи и с успехом налазећи у њима трагове српског средњовековног права. У својим радовима је нарочито обрадио преузимање термина и установа из *Закона о рудницима*, деспота Стефана Лазаревића и њихов утицај на турске рударске законе XV и XVI века. Посебно поље његовог интересовања представљало је истраживање развоја и примене обичајног права (адет) на простору Југославије у турско доба. О том раду сведочи више незаобилазних чланака. У знак признања Етнографски институт САНУ му је 1983. посветио 32. број свог *Гласника*, а Одбор за оријенталне студије САНУ први број свог *Зборника*.

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Јанковић, *Библиографија радова академика Мехмеда Беговића*, Гласник Етнографског института САНУ 32 (1983) 141–148; Годишњак САНУ 83 (1976) 195–203; Годишњак САНУ 94 (1987) 387–388; *Живот и дела академика Мехмеда Беговића*, Зборник за оријенталне студије САНУ 1 (1992) 10–18; СБ 1, бр. 3331–3342.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 1[2], 541 (D. Denković); М. Беговић, *Сећање на студентске дане и прве кораке у универзитетској каријери (приредио Александар Миљковић)*, Гласник Етнографског института САНУ 32 (1983) 19–26; Ђ. Крстић, *Досадашњи научни опус академика и професора Мехмеда Беговића*, Гласник Етнографског института САНУ 32 (1983) 11–17; А. Миљковић, *О једној мање познатој књижевној и јавној делатности Мехмеда Беговића између два светска рата*, Гласник Етнографског института САНУ 32 (1983) 33–40; Р. Лукић, *Мехмед Беговић (1904–1990)*, Годишњак САНУ 97 (1990) 465–466; М. Петровић, М. Младеновић, Д. Денковић, *In memoriam – Мехмед Беговић*, Анали Правног факултета у Београду 38, 5 (септ. – окт. 1990) 674–678; *Живот и дела академика Мехмеда Беговића*, Зборник за оријенталне студије САНУ 1 (1992) 7–10 (аутобиографија); Анали Правног факултета 1974, 5–6; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 23–24.

А. Фотић

БЕГОВИЋ Никола (1. децембар 1821, Беговићи код Петриње – 20. април 1895, Карловац). Потиче из свештеничке породице. Немачку основну школу похађао је у Костајници и Суњи, средњу у Петрињи (1831–1836). Богословске науке учио је у Карловцу и Петрињи, а довршио у епископском училишту у Плашком (1840–1841). Након двогодишњег учитељевања у Костајници (1842–1843), рукоположен је 1844. за ђакона, до 1847. био капелан и администратор у Вукошевцу, ђакон у Беговићима, Тремушњаку и Јошавици. Године 1847. дошао је на место пароха и катихете у Петрињи, одакле је због националног рада, посебно 1848–1849, био присиљен да пређе 1858. у Перну под Петровом гором. Непоколебљив у ширењу српске националне идеје, није био поштеђен ни касније прогона и хапшења, али га је патријарх Рајачић спасио од протеривања из Крајине. Парохијску службу и веронауку обављао је од 1862. у Карловцу, где је 1867. унапређен у протонамесника. Упоредо са свештеничким позивом активно се укључио у политички живот: 1861–1863. био је крајишки заступник у Хрватском сабору, 1867–1885. представник слуњског краја на црквено-народним саборима у Сремским Карловцима, а за време Источне кризе 1875–1878. бавио се националном пропагандом и краће време био затворен.

Као осведочени национални радник, Б. је својим књижевним делом желео да поучи, просвети и учврсти Србе у Војној крајини у осећају етничке и верске припадности, те га је тематски и просторно везао за ово подручје. У тада најзначајнијим часописима и алманасима (*Србско-далматински магазин, Позор, Обзор, Даница Илирска, Невен, Србобран, Матица...*) објављивао је песме, приче, расправе, анегдоте, афоризме, историјске, лексикографске и политичке чланке. Његове књижице из црквеног наука и беседе биле су врло популарне у области Војне границе, а поред више прилога из црквене историје, огледао се и у писању синтетичког прегледа историје српске цркве. Целог свог века Б. је нарочито радио на описивању народних обичаја и бележењу усмене књижевности. Као резултат Б. етнографског рада настала је збирка српских народних песама из Лике и Баније, као и студија о животу и обичајима Срба на подручју Војне границе. Б. историјски и политички списи, често непоуздани и лишени критичког смисла, застарели су, док је његов етнографски опус изборио, богатством саопштеног материјала, трајну вредност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Библиска повесница старога и новога завета и апостолска дела са описом Палестине*, Карловац 1852; *Православна црква у Крашни*, Србско-далматински магазин 25 (1866) 7–39; *Повјесница Православне србске општине у Карловцу*, Србско-далматински магазин 27 (1868) 1–39; *Српске бесједе 1, 2*, Београд 1870, 1880; *Историја србске цркве*, Нови Сад 1874, 1877[2]; *Српске народне пјесме из Лике и Баније*, Загреб 1885; *Живот и обичаји Срба граничара*, Загреб 1887, Београд 1986[2].

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 696–702; LPJ 1, 199; СБ 1, бр. 3347–3355.

ЛИТЕРАТУРА: *Прота Никола Беговић*, Дело 6 (1895) 162; NE 1, 155–156 (R. Grujić); А. Цивидини, *Никола Беговић*, Лички зборник 4 (1939)

60–62; LPJ 1, 199 (Ž. P. Jovanović); HBL 1, 597–598 (D. Pavličević); EJ 1[2], 542 (D. Rihtman-Auguštin); М. Матицки, *Стогодишњица етнографског дела Николе Беговића „Живот и обичаји Срба граничара"*, поговор књизи: Н. Беговић, Живот Срба граничара, Београд 1986[2], 341–362; HL 1, 80.

Ђ. Бубало

БЕЛДИЧАНУ (BELDICEANU) Никоара (25. фебруар 1920, Букурешт – 19. децембар 1994, Грињи, Француска). Румунски историчар – османиста. Дипломирао је на Факултету за књижевност у Букурешту 1943; радио као асистент у Институту за балканске студије (1945–1946), одакле је послат у Истанбул на специјализацију. Ту се 1948. декларисао као политички емигрант. Од 1949. наставио је студије прво на Сорбони, па у Минхену, где је одбранио прву тезу (код Ф. Бабингера). Радио је у Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) у Паризу од 1955. до пензионисања 1986, последњу годину као директор истраживања. Код П. Лемерла одбранио је прву француску тезу *Contribution à l'étude des mines d'argent de Serbie, de Bosnie et de Macédoine au XVe siècle d'après des actes ottomans inédits* (1963) и постао француски држављанин. Државни докторат стекао је на Сорбони 1973. тезом *Institutions et économie de l'Empire ottoman.* Упоредо са радом на CNRS-у предавао је на Сорбони (1965–1991). После промене режима, боравио је 1991. као професор по позиву на Универзитету у Јашију. Био је члан редакција *Revue des études islamiques* (1968–1975) и *Turcica* (1975–1991).

Бавио се претежно историјом институција и економском историјом Османског царства, првенствено на Балкану, током XV и XVI века. Своје радове је заснивао на новооткривеним османским изворима, које је успешно анализирао и приређивао. Заокупљале су га теме везане за рударство, новчани систем, законодавство, и нарочито за статус балканских влаха. У власима на целом Балкану (па и у Херцеговини!) под османском влашћу видео је искључиво етничку категорију, не узимајући уопште у разматрање доказе о коришћењу тог термина за означавање друштвеног статуса (сточари). Ако се та предрасуда остави по страни, али не и заборави, ипак се може рећи да су његова истраживања донела важне резултате.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *La région de Timok–Morava dans les documents de Mehmed II et Selim I*, Revue des études roumaines 3–4 (Paris 1957) 111–129 [документ објављен и у: D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974, 28–32]; *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris*, I, *Actes de Mehmed II et de Bayezid II du ms. fond turc ancien 39*, Paris 1960; *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris*, II, Règlements miniers, 1390–1512, Paris 1964 [већина докумената објављена је и у: S. Rizaj, *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva*, Priština 1968]; *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Südost-Forschungen 24 (1965) 103–118 (са I. Beldiceanu-Steinherr) [документи објављени и у: D. Bojanić, *nav. delo*, 12, 15–16]; *Code de lois coutumiers de Mehmed II. Kitāb-i qavānīn-i ʿorfiyye-i ʿosmānī*, Wiesbaden 1967; *Actes de Süleyman le Législateur concernant les mines de Srebrnica et Sase*, Südost-Forschungen 26 (1967) 1–21; *Sur les Valaques des Balkan Slaves à l'époque ottomane (1450–1550)*, Revue des études islamiques 34 (1966) [Paris 1967] 83–132; *Le vozarliq: une institution ponto-danubienne*, Südost-Forschungen 32 (1973) 73–79; *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle. Étude et actes*, Paris 1973; *Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions*, Turcica 7 (1975) 122–134; *A propos d'un registre de cadastre de 1455. Bürüme, günlük, lagator*, Turcica 8 (1976) 272–278 [тумачење три термина из: *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, priredili H. Hadžibegić, A. Handžić i E. Kovačević, Sarajevo 1972]; *Le monde ottoman des Balkans (1402–1566). Institutions, société, économie*, Variorum Reprints, London 1976 [збирка објављених чланака]; *Le timar dans l'Etat ottoman (début XIVe–début XVIe siècle)*, Wiesbaden 1980; *Un faux document concernant Radoslav Sampias*, Turcica 12 (1980) 161–168 (са I. Beldiceanu-Steinherr) [критика чланка: V. Boškov, *Jedan originalan nišan Murata I iz 1386. godine u manastiru Svetog Pavla na Svetoj Gori*, POF 27 (1977) [1979] 221–245]; *Românii din Herțegovina (XIII–XVI)*, Buletinul Bibliotecii Române 14–18 (1987/88) 83–102; *Les recensements ottomans effectués en 1477, 1519 et 1533 dans les provinces de Zvornik et d'Herzégovine*, Turcica 20 (1988) 159–171 (са I. Beldiceanu–Steinherr et P.Ş. Năsturel).

БИБЛИОГРАФИЈА: G. Veinstein, *In memoriam Nicoară Beldiceanu (1920–1994)*, Turcica 27 (1995) 317–323 [без приказа и бројних политичко-историјских написа].

ЛИТЕРАТУРА: P.Ş. Năsturel, *Lettre ouverte à M. Nicoară N. Beldiceanu pour son prochain 70e anniversaire*, Buletinul Bibliotecii Române 15–19 (Freiburg i. Breisgau 1989) 97–106; G. Veinstein, *In memoriam Nicoară Beldiceanu (1920–1994)*, Turcica 27 (1995) 311–316.

А. Фотић

БЕЛИЋ Ј. Владимир (15. август 1877, Београд – 21. фебруар 1943, ?) дивизијски генерал ЈВ

и писац. Завршио је гимназију у Београду, Нижу школу Војне академије 1898, Николајевску генералштабну академију у Петрограду (1902–1905) и генералштабну припрему (1906–1909). До ратова био је на дужностима командира чете, у оперативном одељењу Главног генералштаба, ађутанта у команди дивизијске области и команданта батаљона. У ратовима 1912–1913. био је на дужности помоћника начелника штаба Моравске дивизије I позива и ађутант Петра Бојовића, команданта Приморског кора у Албанији. После рата био је на дужности у Главној инспекцији. У рату 1914–1918. командовао је 12. пуком II позива (1914), потом је био начелник штаба Браничевског одреда (1915). помоћник начелника штаба Добровољачког корпуса и начелник штаба 1. па 2. добровољачке дивизије (1916–1917), командант пешадијске подофицирске школе у Бизерти (1918). После рата био је командант III и II подофицирске школе. Од 1923. налазио се на дужности помоћника управника Војне академије и био је наставник Историје ратних вештина. Од 17. фебруара 1927. био је командант Дринске дивизијске области у Ваљеву, а од 30. априла 1931. помоћник команданта 1. армијске области у Новом Саду. По сопственој молби пензионисан је 26. септембра 1936. У априлу 1941. је реактивиран и постављен за команданта позадине 7. армије (Словенија). Заробљен је од усташа и предат Немцима. Као тешко болестан враћен је из заробљеништва 1942.

Б. је био сарадник Станојевићеве Народне енциклопедије СХС са неколико десетина биографских и других прилога, сарадник *Ратника*, Јубиларног Годишњака Краљевине СХС 1928. и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Војска*, у: НЕ 1, 404–410; *Наша војска*, у: Јубиларни Зборник Живота и Рада СХС 1918–1928, Београд 1928, 346–363; *Ратови Српског народа у 19. и 20. веку*, Београд 1937; *Војвода Путник*, Београд 1938.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 1156; 11, br. 804–815: СБ 1, бр. 3556–3559

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 10; Илустрована војна енциклопедија 1, Београд 1939, 178; Т. С. Влаховић, *Витезови Карађорђеве звезде са мачевима*, Београд 1989, 128.

М. Бјелајац

БЕЉАНСКИ Миленко (5. март 1923, Сомбор – 1996, Сомбор). Новинар, публициста и, по властитим речима, „самоуки историчар". Школовао се у Сомбору, где је током Другог светског рата четири пута хапшен. Ратне године је провео на робији у Сомбору, Новом Саду, Суботици, Чилагу, Вацу, Комарну и у немачком концентрационом логору Дахау. Новинарством се бавио од 1948. године. У Сомбору је 1954. године основао *Сомборске новине*. Објавио је више десетина књига мањег обима, популаризације из историје Сомбора и његове околине, понекад на основу грађе сомборског архива.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Најстарији познати житељи Сомбора*, Сомбор 1969; *Летопис Сомбора од 1360. до 1800. године*, Сомбор 1974; *Летопис Сомбора од 1801–1860. године*, Сомбор 1981; *Летопис Сомбора од 1861. до 1876. године*, Сомбор 1982; *Градска управа у Сомбору од 1919. до 1941. године*, Сомбор 1984; *Кратак преглед НОР-а у Сомбору*, Сомбор 1988; *Двесто година поште у Сомбору (1789–1989)*, Сомбор 1989; *Сомборске књижаре и књижари (1826–1993)*, Сомбор 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сто књига и књижица Миленка Бељанског* (Библиографија), Сомбор 1996, 9–40.

ЛИТЕРАТУРА: Белешка о аутору, стр. 43, књиге наведене под Библиографија.

Б. Шимуновић

БЕМ (BÖHM) Ленард (25. новембар 1833, Бела Црква – 26. децембар 1924, Бела Црква). После грађанске школе, похађао је гимназију у Сегедину, код оца изучио ковачки занат. Од 1906. бавио се самостално економијом и трговином. Путовао је по земљи и иностранству у својству занатлијског помоћника и предузетника. Већ тада је показао занимање за прошлост свога завичаја и његовог залеђа. Као угледни грађанин два пута је биран за градоначелника Беле Цркве.

Публиковао је већи број чланака на немачком и мађарском језику. Сарађивао је у часопису *Századok* и у другим периодичним публикацијама. Своје чланке је објављивао и у дневним политичким листовима. Као аутодиктат написао је двотомну *Специјалну историју Јужне Угарске*, монографију Беле Цркве и монографију Панчева. Ова дела доживела су више издања.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Specialgeschichte Südungars* I, Leipzig 1861; II, Pest 1867 (на мађарском); *Geschichte der Stadt Pancsowa*, 1862; *Geschichte der Stadt Weisskirchen*, Ung. Weisskirchen 1905 (преведене и на српски).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Hazonksa Külfeld*, Nr. 51, [Wien], 1867; *Geneaologie der Familie Böhm*, Ung. Weisskirchen 1884.

М. Митровић

БЕНАЦ Алојз (20. октобар 1914, Плехан код Дервенте – 6. март 1992, Сарајево). Школовао се у Винковцима, Дервенти, Високом и Загребу, где је матурирао. Студирао је затим класичну филологију и археологију на Филозофском факултету у Београду (дипломирао 1937). Као гимназијски професор радио је у Травнику, Врању и Мостару. Од 1943. учествовао је у рату као борац Народноослободилачке војске. После краћег службовања у Министарству просвете БиХ прешао је у Земаљски музеј (1947), где се посветио науци и реформисању старе и заслужне установе. Био је шеф преисторијске збирке, начелник Одељења за археологију (1957–1967), директор Земаљског музеја. Археолошка ископавања која је организовао и у којима је систематски учествовао дала су грађу за његове бројне радове са подручја преисторије Балкана. Докторирао је 1951. у Љубљани са дисертацијом: *Неолитско насеље Небо и проблем бутмирске културе*. Од 1953. био је хонорарни професор археологије на Филозофском факултету у Сарајеву, од 1967. до пензионисања 1989. редовни професор историје старог века и археологије. Основао је 1962. Центар за балканолошка испитивања и био његов директор до 1989. Његов рад су пратила бројна признања у виду одликовања, почасти и чланства у академијама. Био је члан скоро свих југословенских академија, међу осталим и српске у коју је изабран 1972. Био је председник АНУБиХ 1977–1981.

У средишту интересовања Б. биле су неолитске културе. Обогатио је њихово познавање бројним ископавањима, анализама и компарацијама, решавао темељна питања хронологије и повезаности са етничким скупинама познатим из античких писаних извора. У другом периоду рада укључио је прелаз од неолита ка бронзаном добу и проблеме које је наметала тзв. гласиначка култура, све више се бавио и темама о Илирима и Протоилирима. Организовао је у Центру за балканолошка испитивања серију међународних симпозија о Илирима из којих су проистекле значајне публикације о илирским насељима и духовној култури Илира. Б. је дао велики допринос развоју науке не само личним резултатима већ и образовањем научног подмлатка, организовањем и уређивањем периодичних публикација и колективних дела, од којих се мора издвојити петотомна *Praistorija jugoslovenskih zemalja* (1979–1987) у којој је био главни уредник и аутор прилога о неолиту и етногенези балканских племена и народа.

Упоредо са главним пољем истраживања Б. је од самог почетка неговао и једно друго, тематски далеко од преисторије. Бавио се изучавањем средњовековних камених споменика заступљених у великом броју на тлу Босне и Херцеговине. Од монографије о некрополама Радимље (1950), Олова (1951), Широког Бријега (1952), до синтетичког разматрања 1990, Б. није престајао да се бави *стећцима*. Премештањем тежишта на некрополе дао је тој спорној проблематици емпиријску подлогу и ослободио је уских оквира дискусије о богумилству.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Алојз Бенац – дописни члан*, Годишњак САНУ 82 (1975) 181–186: А. Шкегро, *Библиографија радова академика Алојза Бенца (1948–1991)*, Зборник радова посвећених академику Алојзу Бенцу, пос. изд. АНУБиХ, Одељење друштвених наука 27, Сарајево 1991. 15–39.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Човић, *Живот и дјело академика Алојза Бенца*, Зборник радова посвећених академику Алојзу Бенцу, 9–14; Годишњак ЦАНУ 20 (1992) 107–112 (М. Дашић); *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 63–64; HL 1, 84.

С. Ћирковић

БЕРИЋ Берисав (12. фебруар 1874, Сента – 8. септембар 1938, Београд), свештеник–протојереј ставрофор, политичар, црквени писац. Школовао се у Сенти, Новом Саду, Сремским Карловцима где је завршио богословију. Био је парох у Станишићу, Бачкој Паланци, Чуругу и Сенти. Објавио је више чланака у црквеним и књижевно-историјским листовима и часописима. Најзначајнија је историјска студија *О Србима у Сенти*, Књижевни север 11 (1935) 246–277; затим *Српска читаоница у Сенти*, Књижевни север 11 (1935) 347–348. Године 1927. написао је и *Катихизис за основне школе*. Пре Првог светског рата припадао је и био један од вођа Либералне странке Полита–Десанчића у Шајкашкој. За време рата био је интерниран у тврђави у Араду. Између два светска рата припадао је Демократској странци, заједно са Иваном Рибаром, Светозаром Прибићевићем и Љубом Давидовићем.

В. Берић

БЕРИЋ Душан (7. јануар 1948, Трново, Мркоњић Град). Основну и средњу школу завршио је у Бањалуци, а дипломирао на Филозофском факултету у Новом Саду, на Групи за историју. Октобра 1971. уписао је специјалистичке, односно магистарске студије на Филозофском факултету у Београду и завршио их 1974, а магистарски рад, под насловом *Славонска војна граница у револуцији 1848–1849*, одбранио 1976. године. Од јесени 1972. до марта 1976. радио је као архивиста у Архиву Србије у Београду, где је завршио шестомесечни курс из архивистике. Марта 1976. изабран за асистента у Институту за историју у Сарајеву, где је радио до априла 1992. Године 1990. одбранио је докторску дисертацију, под насловом: *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, која је објављена у издањима САНУ. На Филозофском фа-

култету у Новом Саду 1991. изабран је за доцента и у том звању се налази и сада.

Шира област научног интересовања Б. су балканске студије XV до XX века, с тежиштем на социјалној и политичкој историји српског народа од краја XVIII века до уједињења 1918.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Илија Гарашанин и хрватска политика у доба револуције 1848–1849*, ИЧ 23 (1976) 73–88; *Прилог историји социјалних кретања у Босни 1848. године*, ЈИЧ 25–26 (1978–1979) 247–272; *Pogled na literaturu o otporu austrougarskoj okupaciji 1878. u Bosni i Hercegovini*. – Međunarodni naučni skup Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1979, 365–385; *Das Osmanische Reich und die europäische Revolution von 1848–1849. Eine Skizzenhafte Darstellung der Probleme*, у: III međunarodni simpozijum za predosmanske i osmanske studije, Sarajevo, 18–22. septembar 1978, POF 28 (1980) 35–46; *Проблеми опадања економског система Османског царства 1848–1878*, ИЧ 30 (1983) 369–375; *Војни транспорти и њихов значај за револуцију 1848–1849. у средњем Подунављу*, у: Пловидба Дунавом и његовим притокама кроз векове, Београд 1983, 474–488; *Slavonska vojna granica u revoluciji 1848–1849*, Zagreb–Sarajevo 1984; *Социјални и политички покрети у европској Турској 1848–1862. и аустријска Војна граница*, Зборник МСИ 32 (1984) 7–47; *Народна интелигенција – свештеници и учитељи на Велеиздајничким процесима у Босни и Херцеговини 1914–1918*, Зборник МСИ 34 (1986) 51–81; *Босна и Херцеговина од краја XVIII века до 1914. у најновијој југословенској историографији*, Зборник МСИ 35 (1987) 173–200; *Аграрни систем и продуктивност пољопривреде у Херцеговини – Прилог проучавању социјалних претпоставки устанка 1852–1862*, Зборник МСИ 38 (1988) 17–38; *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, Београд – Нови Сад, 1994; *Почетак Херцеговачког устанка 1875. године*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 1 (Београд 1995) 203–235; *Срби у Далмацији од краја XVIII века до 1914*, у: Српски народ ван граница СР Југославије од краја XV века до 1914. године, Београд 1996, 83–96.

Р.

БЕСАРОВИЋ Ристо (10. фебруар 1921, Беч). Дипломирао је на Филозофском факултету на Катедри за француски језик и књижевност. Највећи дио радног вијека провео је у Музеју књижевности БиХ у Сарајеву, чији је директор био дуги низ година и са тога радног мјеста отишао у пензију.

Већ првом својом монографијом о српском просвјетитељу Васи Пелагићу, која је доживјела три издања (1951, 1953. и 1964), Б. је наговијестио озбиљан истраживачки рад на даљем изучавању политичке, а нарочито културне историје БиХ – уз публиковање архивске грађе о томе – са посебном пажњом коју је посветио приказивању културног живота у Сарајеву под аустроугарском управом.

Поред солидног мјеста које је истраживачким радом обезбиједио у историјској науци, Б. ће остати запамћен и по бројним књижевним преводима са француског и енглеског језика (Мороа, Дикенс, Жорж Санд, Иго).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Vaso Pelagić. Život i rad*, Sarajevo 1951, 1964, Beograd 1953; *Iz kulturne i političke istorije BiH*, Sarajevo 1966; *Iz kulturne prošlosti BiH*, Sarajevo 1987; *Kultura i umjetnost u BiH pod austrougarskom upravom* (građa), Sarajevo 1968; *Iz kulturnog života Sarajeva pod austrougarskom upravom*, Sarajevo 1974, 1987[2].

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 1, 612.

Ђ. Тошић

БЕШЛАГИЋ Шефик (6. април 1908, Горња Тузла – 1992, Сарајево). Завршио је Вишу педагошку школу у Загребу. Учесник је НОП-а од 1942. Обављао је дужности повјереника Среског (Окружног) НО у Добоју и Тузли, директора гимназије у Добоју и референта Министарства просвјете БиХ. Од 1952. до 1967. био је директор Завода за заштиту споменика БиХ и главни уредник часописа *Наше старине*.

Готово три деценије бавио се, као пасионирани истраживач, проучавањем средњовјековних стећака, региструјући их на подручју читаве БиХ, с посебним освртом на оне у централној и појединим областима западне Босне (Купрес и Калиновик) и источне Херцеговине (Попово). Уз стећке, проучавао је, знатно рјеђе, и друге надгробне споменике, а посебно нишане XV и XVI вијека. Оставио је трага и на пољу изучавања грбореза у некрополама и јединствених камених столица у средњовјековној Босни.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Stećci. Kataloško-kartografski pregled*, Sarajevo 1971; *Stećci – kultura i umjetnost*, Sarajevo 1982; *Stećci centralne Bosne*, Sarajevo 1967; *Kupres. Srednjovjekovni nadgrobni spomenici*, Sarajevo 1954; *Kalinovik. Srednjovjekovni nadgrobni spomenici*, Sarajevo 1962; *Popovo. Srednjovjekovni nadgrobni spomenici*, Sarajevo 1967; *Nišani XV i XVI vijeka u BiH*, Sarajevo 1978; *Hrišćanski nišani u Stranama kod Prače*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 18, 19 (1982) 261–270; *Grborezi – srednjovjekovne nekropole*, Sarajevo 1964 (sa Đ. Baslerom); *Kamene stolice srednjovjekovne BiH*, ANU BiH, Djela 19, Odjeljenje društvenih nauka, 34, Sarajevo 1985.

БИБЛИОГРАФИЈА: Arheološki leksikon BiH 1 (Sarajevo 1986) 205–206.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 1, 615; HL 1, 92.

Ђ. Тошић

БЕШЛИН Бранко (17. октобар 1960, Кикинда). Основну школу похађао је у Зрењанину и Новом Саду (1967–1974). Средњу економску школу завршио је у Новом Саду 1979. године. Исте године уписао се на Групу за историју Филозофског факултета у Новом Саду где је јануара 1985. дипломирао. Постдипломске студије на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду уписао је 1988. Магистарски рад *Немачка штампа у Војводини 1934–1941*, одбранио је јануара 1996. У звање асистента за предмет Историја Југославије изабран је на Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду (1988). Поред тога био је ангажован на предмету Методологија историјске науке. Од 1996. је асистент на предмету Општа историја новог века. Од 1995. је у редакцији часописа *Настава историје*. Бави се изучавањем проблема везаних за Источно питање и немачку националну мањину у Војводини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ђура Јовановић у босанско-херцеговачком устанку и српско-турским ратовима 1875–1878*, Зборник МСИ 36 (1987) 131–139; *Срби из Хабсбуршке монархије учесници у босанско-херцеговачком устанку и српско-турским ратовима 1875–1878*, Зборник о Србима у Хрватској 3 (1995) 305–370; *Културно-просветни часописи Немаца у Војводини између два светска рата*, Зборник МСИ 52 (1995) 155–171; *Landwirt* – Часопис Културбунда за пољопривреду и задругарство, Зборник МСИ 53, 1996.

Р.

БЈЕЛАЈАЦ С. Миле (14. април 1955, Београд). Основну школу похађао је у Мостару, Сплиту и Загребу. Гимназију је завршио 1973, а дипломирао на Факултету политичких наука у Загребу 1977. Магистрирао је на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду 1986. са темом *Војска Краљевине СХС 1918–1921* и докторирао на истом одељењу 1992. са тезом *Војска Краљевине Југославије 1929–1935*. У звање научног сарадника изабран је марта 1993. Ради у Институту за новију историју Србије од 1987.

Био је на студијском боравку у Француској четири пута (1989. стипендиста француске владе). Члан је редакције Војноисторијског гласника (од 1991), Годишњака за друштвену историју (од 1994), Одбора за историју XX века САНУ.

Предмет научног интересовања: војска на југословенском простору у XIX и XX веку; војска и дипломатија; војска у мултиетничкој заједници; проблеми рата и мира на Балкану; елите у друштву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Vojni faktor i mogućnosti odbrane nacionalnih teritorija 1918–1921* (1985); *Istraživanje vojnog faktora u jugoslovenskoj historiografiji* (1986); *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921* (1988); *Стварање војске Народног вијећа СХС* (1989); *Savska divizija u Aprilskom ratu 1941* (1991); *Vojska Kraljevine Jugoslavije 1918–1941* (1993); *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (1994); *Vojska kao faktor modernizacije* (1994); *L'Influence française sur l'Armée Yougoslave entre deux guerres mondiales* (1994); *Мемоари армијског генерала Богољуба С. Илића* (1995); *Женидбе официра српске и југословенске војске. Планирано стварање елите* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 64–65; *Spomenica INIS 1965–1995*, 77–79.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 64–65; *Spomenica INIS 1965–1995*, 77.

Р.

БЈЕЛОВУЧИЋ Никола Звонимир (11. новембар 1882, Јањина на Пељешцу – 23. новембар 1952). Основну школу је завршио у Јањини, класичну гимназију у Дубровнику, Травнику и Мостару. Правне науке студирао је у Загребу и Бечу, докторирао у Загребу (1907), где је апсолвирао историју и географију (1908–1910). Судску и адвокатску праксу обављао је у Дубровнику и Трсту (1907–1914). Као члан Трговачко-обртничке коморе у Дубровнику био је члан Царевинског већа у Бечу. Адвокатску канцеларију имао је у Метковићу (1919–1923), Дубровнику (1923–1925); био је судија управног суда у Дубровнику (1935–1940) и Подгорици (1940–1945). На Пељешцу се бавио јавним радом (изградња путева, лука и школа). Изгледа да је био присталица Мајске декларације Југословенског клуба у Царевинском већу, којом се тражило решење југословенског питања у оквиру Аустроугарске монархије. Између два светска рата кандидовао се на изборима али није био изабран. У Дубровнику је био оснивач и председник Браће хрватског змаја, Хрватског старинарског друштва и Хрватског културног друштва „Напредак". Оснивач је недељника *Hrvatska riječ*.

У историографским радовима није увек био поуздан. Своје радове из области права, археологије, историје, етнографије, као и књижевне саставе (приповетке, песме и критике) објављивао је у разним публикацијама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Pjesme s Pelješca* (1910); *Povijest Poluotoka Rata (Pelješca)* (1922); *Crvena Hrvatska* (1922).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 1326–1341; 11, br. 952–973.

ЛИТЕРАТУРА: HE 2, 264; HBL 2, 8–9; HL 1, 107.

Д. Синдик

БЛАГОЈЕВИЋ Милош (17. октобар 1930, Милетићево, Пландиште). Основну школу је завршио у родном месту. Гимназију је похађао у Вршцу, а Војно поморску академију у Сплиту завршио је 1951. Октобра исте године ухапшен је због наводне делатности по „линији ИБ" и осуђен на шест година строгог затвора. Казну је издржавао у концентрационим логорима за официре у Билећи и на Голом отоку. Казна му је смањена за две године, па је са Голог отока пуштен условно крајем 1955.

На Филозофском факултету у Београду, Одељењу за историју, дипломирао је 1960. са средњом оценом 9,40 али због поменуте казне није му омогућено да буде биран за асистента, нити да се одмах упише на постдипломске студије. Радио је две године у осмогодишњој школи у Милетићеву, да би 1962. постао асистент Историјског института САНУ у Београду у којем је радио до 1972. Определио се да проучава националну историју у средњем веку, посебно привредну и друштвену историју. Магистарски рад *Планине и пашњаци у средњовековној Србији*, одбранио је 1966, а докторску тезу *Земљорадња у средњовековној Србији*, 1970.

За научног сарадника Историјског института изабран је 1971, а за доцента Филозофског факултета у Београду, за предмет Историјска географија, 1972. За ванредног професора изабран је 1977, а за редовног професора Филозофског факултета у Београду 1983. Као наставник Филозофског факултета учествовао је у раду многих комисија, као члан или председник. У више сазива био је члан Савета факултета, а од 1994. и председник Савета. Школске 1994/95. изабран је за шефа Катедре за националну историју средњег века. Пензионисан је 1996.

У току свог научно истраживачког рада објавио је више од 50 научних радова, не рачунајући бројне прилоге у енциклопедијама, историјске карте, приказе и чланке у новинама. Најобимнија истраживања је извршио у области пољопривредне производње и аграрних односа у средњовековној Србији. Резултате до којих је дошао објавио је у студијама: *Земљорадња у средњовековној Србији, Планине и пашњаци у средњовековној Србији, Закон св. Симеона и св. Саве*, као и у неколико мањих чланака. У настојању да што верније прикаже систем обавеза и дажбина, био је упућен да се позабави проучавањем старих мера. Огледао се у неколико махова и на подручју дипломатике, утврдивши или исправивши датирање појединих повеља. Неколико мањих или већих прилога објавио је из историјске географије, посебно синтетички: *Преглед историјске географије средњовековне Србије*. Учествовао је у изради великих синтеза, као што је *Историја српског народа* и посебних, намењених широкој читалачкој публици, као што су: *Србија у доба Немањића, Српски народ и српске земље у средњем веку*. Последњих година посветио је већу пажњу доктрини српске средњовековне државности и владарској идеологији. Као резултат ових интересовања настали су радови: *Студеница – манастир заштитника српске државе, О националним и државним интересима у делима Доментијана, Архиепископ Сава – вожд отачаства* и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Средњовековни забел* (1966); *Планине и пашњаци у средњовековној Србији* (1966); *Оброк и приселица* (1971); *Земљорадња у средњовековној Србији* (1973); *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској* (1976); *Закон светога Симеона и светога Саве* (1979); *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша* (1982); *Преглед историјске географије средњовековне Србије* (1983); *Србија у доба Немањића* (1989); *Српски народ и српске земље у средњем веку* (1992, коаутор); *Национални и државни интерес у делима Доментијана. Срби изабрани народ*, ИГ 1–2 (1994) 15–28; *Српске земље од IX до XV века*, осам историјских карата зидног и атласног формата, Геокарта, Београд 1995–1997.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 228–231.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 228.

Р.

БЛАГОЈЕВИЋ Обрен (14. новембар 1912, Дулут, Минесота, САД). Гимназију је завршио у Никшићу 1931, а Правни факултет у Београду 1935. Као стипендиста француске владе провео је школску 1939/40. на студијама у Паризу и докторирао, по повратку, на матичном факултету 1940, тезом *Шарл Фурије*. У предратној Југославији радио је у Министарству финансија. По завршетку рата, у којем је активно учествовао, наставио је каријеру као помоћник савезног министра финансија, те гувернер Народне банке. Покренуо је и низ година водио часопис *Финансије*. Плодан научноистраживачки рад Б. је остварио као научни саветник Института за економику пољопривреде у Београду (1956–1965). Изабран је за редовног професора Економског факултета у Нишу 1969. Од 1974. када је постао дописни члан, Б. се активно укључио у рад САНУ, нарочито Одељења друштвених наука. Уредник је низа Академијиних публикација, члан Управног одбора Фонда САНУ за научна истраживања и Одбора ЦАНУ за економске науке. За редовног члана САНУ изабран је 1981.

Иако се интересовањем, дужностима и научним резултатима афирмисао као истакнути економиста, Б. се опробао и као историограф, о чему сведочи и успешна сарадња са Историјским институтом у Подгорици, Институтом за савремену историју у Београду и Балканолошким институтом у Нишу. Његови истраживачки захвати у историји, одређени превасходним бављењем економском науком, усмерени су ка развитку економске мисли, привредној историји и деловању револуционарних органа власти у Црној Гори за време Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Aktivnost Izvršnog odbora ZAVNO Crne Gore i Boke u vremenu od 15. XI 1943. do 15. II 1944. godine*, VIG 18, 2 (1967) 309–335; *Пива. Природа. Историја. Етнографија. Револуција*, Посебна издања САНУ 443, Одељење друштвених наука 69, Београд 1971; *Економски моменти у српским средњовековним споменицима*, Глас САНУ 288 (1974) 131–162; *Политичка економија у Србији у другој половини XIX века*, Глас САНУ 294 (1975) 177–218; *Наше финансије у периоду народноослободилачке борбе 1941–1945*, Београд 1976; *Економска мисао Срба у Угарској крајем XVIII и почетком XIX века*, Зборник МС ДН 66 (1979) 191–211; *Економска мисао у Србији до другог светског рата*, Посебна издања САНУ 525, Одељење друштвених наука 84, Београд 1980; *Црногорско сељаштво између два свјетска рата*, ИЗ 34, 3–4 (1981) 103–116; *Економска мисао у Босни и Херцеговини (до Другог свјетског рата)*, Посебна издања САНУ DCXXI, Одељење друштвених наука 102, Београд 1993.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија*, Годишњак САНУ 82 (1975) 170–174; 89 (1982) 283–291; 95 (1988) 413–418; *Споменици ИИ ЦГ 1948–1988*, 207.

ЛИТЕРАТУРА: *Обрен Благојевић, дописни члан, биографија*, Годишњак САНУ 82 (1975) 169–174; *Обрен Благојевић, редовни члан (Допуна биографије и библиографије у Годишњаку LXXXII за 1975 (1976) 169–174)*, Годишњак САНУ 89 (1982) 283; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 26.

Ђ. Бубало

БОБАН Љубо (10. мај 1933, Солин – 1995, Загреб). После завршене учитељске школе и краћег рада у просвети уписао се 1955. на студије историје Филозофског факултета у Загребу где је дипломирао 1959. Као партијски кадар неколико година је провео на усавршавању и раду у Институту друштвених наука у Београду (1959–1964). Докторирао је 1964. и после тога изабран је за асистента на Филозофском факултету у Загребу. Биран је у звање доцента 1967, ванредног професора 1971, редовног професора 1975. Ванредни члан ЈАЗУ постао је 1975. а редовни 1986.

Б. је аутор већег броја научних радова, расправа, полемика и стручних прилога. Његова стручна интересовања била су усмерена на изучавање историје Југославије и историје хрватског народа у XX веку. У својим првим научним радовима посветио се изучавању споразума Цветковић–Мачек и политичкој делатности Светозара Прибићевића у опозицији. Временом све више пажње посвећивао је изучавању делатности Хрватске сељачке странке и њеног вође В. Мачека. Последњу деценију живота посветио је изучавању хрватске политичке емиграције у Другом светском рату, контроверзним темама историје Југославије, питању југословенских административних међурепубличких граница. У радовима насталим последњих година објективни научник у личности Б. није одолео утицају дневне политике.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Držanje srbijanskih opozicionih stranaka povodom Zagrebačkih punktacija*, HZ 15 (1962) 1–40; *Oko Mačekovih pregovora s grofom Ćanom*, Istorija 20. veka. Zbornik radova, 6 (1964) 302–357; *Iz historije odnosa V. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima – Odnosi od oktroisanog Ustava do 3.9.1931*, HZ 17 (1965) 47–88; *Iz historije odnosa V. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima – Odnosi od marseljskog atentata do petomajskih izbora*, Zbornik HIS 3 (1965) 167–202; *Sporazum Cvetković–Maček*, Beograd 1965; *Iz historije odnosa V. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima – Odnosi od Septembarskog ustava do Marseljskog atentata*, Zbornik HIS 4 (1966) 167–238; *Memorandum R. W. Seton–Watsona o prilikama u Jugoslaviji (1936)*, HZ 19–20 (1966–1967) 311–332; *Nacrt Ustava grupe zagrebačkih intelektualaca*, Radovi FF. Odsjek za povjest 7–8 (1969) 91–146; *Prilozi za biografiju Ante Trumbića u vrijeme šestojanuarskog režima 1929–1935*, HZ 21–22 (1968–1969) 1–74; *Zagrebački memorandum (1934)*, Zbornik HIS 7–8 (1970) 287–331; *Geneza značenja i odjek Zagrebačkih punktacija*. ČSP 1 (1971) 153–209; *Svetozar Pribićević u opoziciji*, Zagreb 1972; *Maček i politika HSS 1928–1941. Iz povjesti hrvatskog pitanja*. I–II. Zagreb 1974; *Iz britanske politike prema Hrvatskoj seljačkoj stranci potkraj 1943. i početkom 1944. godine*. Zbornik Zavoda za povjesne znanosti Istraživačkog centra JAZU 10 (1980) 1–109; *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943*. Izveštaji informatora o prilikama u Hrvatskoj, Zagreb 1985; *Hrvatska u diplomatskim izvješta-*

jima izbjegličke vlade 1941–1943, I–II, Zagreb 1988; *Kontroverze iz povjesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikama o temama iz novije povjesti Jugoslavije*, I–III, Zagreb 1989–1990; *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*, Zagreb 1995.

Љ. Димић

БОБРОВА Светлана (1929) студирала је на Државном универзитету у Вороњежу, дипломирала 1951. На истом универзитету била је аспирант на Катедри опште историје. Одбранила је кандидатску дисертацију: *Феодальное землевладение в Сербии в XII – первой половине XIV в.* (1956). Постала је доцент, затим професор на Вороњешком универзитету. Бави се средњовековном историјом балканских Словена и историјом историографије.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *К вопросу об условном землевладении в Сербии XIII–XIV вв.*, Славянский сборник 1 (1958); *Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии в XII–первой половине XIV в.*, Вопросы истории Славян 1 (1963): *Дечанские сокальники*, Вопросы истории Славян 3 (1970); *Сергей Александрович Никитин. Из истории сов. славяноведения*, Вопросы истории Славян 4 (1972): *К вопросу об изучении рус. серб. рев. связей 60–70-х годов XIX в. в сов. историографии*, Вопросы истории Славян 5 (1977).

ЛИТЕРАТУРА: Историки – слависты СССР. Биобиблиографический словарь – справочник, Москва 1981, 49 (са изабраном библиографијом).

Р.

БОВАН Владимир (19. децембар 1927, Јасен, општина Плужине). Основну школу завршио је у Старом Селу код Урошевца, средњу школу у Земуну, а Вишу педагошку школу и Групу за југословенску књижевност у Скопљу. Магистрирао је 1968, а докторирао 1976. на Филолошком факултету у Београду. Био је професор учитељске школе у Призрену, затим гимназије, па економске школе у Урошевцу; асистент, предавач од 1968, ванредни професор од 1976, а редовни од 1982. на Филозофском факултету у Приштини. Пензионисан је 1993. Ужа специјалност: народна књижевност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Чија је књига Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Стремљења 6 (1979) 63–69; *Јастребов у Призрену*, Приштина 1983; *Први српски устанак у народној књижевности и традицији Срба на Косову и Метохији*, у: Историјски значај српске револуције 1804. године, 1983, 693–702; *Вук Караџић и његови следбеници на Косову и Метохији*, Приштина 1987; *Јанићије Поповић, Живот Срба на Косову од 1812. до 1912. године* (Приредио и предговор написао), Београд 1987; *О Новаку хајдуку и историји и народној песми*, Књижевност и језик 2 (1988) 210–218.

ЛИТЕРАТУРА: Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас, Београд 1987, 13; *Ko je ko u Srbiji*, Beograd 1991, 53; 1995, 63. и 1996, 58.

М. Радевић

БОГДАН (BOGDAN) Јоан (25. јули 1864, Брашов – 1. јуни 1919, Букурешт), румунски слависта заслужан за објављивање значајних извора за српску историју. Средње образовање стекао је у Брашову (1874–1882), а факултетске студије завршио је у Јашију (1882–1885), где је био ученик А. Ксенопола. Усавршавао се у славистичким центрима у Бечу, Петрограду и Кракову (1887–1890). Постао је 1891. професор универзитета у Букурешту. Изабран је за дописног (1892), затим правог члана (1903) Румунске академије, којој је био и потпредседник (од 1910). Изабран је 1914. за дописног члана СКА.

Б. је био утемељитељ румунске славистике, неуморни откривач текстова које је публиковао и осветљавао њихову јужнословенску и византијску позадину. Објављивао је врло брижљиво и тачно, па су његова издања богатила изворну грађу и давала повода за коментаре и даља истраживања историчара. Проучавао је титуле и установе словенског порекла код Румуна (кнез, војвода).

ВАЖНИЛИ РАДОВИ (за српску историју): *Un hrisovul al regelui Sîrbesc Ştefan Milutin*, Convorbiri literare 24 (1890) 488–495 (= *Scrieri alese* 159–164), о Светостефанској повељи; *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, AfSlPh 13 (1891) 481–543; *Letopiseţul de la Bistriţa*, Convorbiri literare 29 (1895) 753–778; *Cronice inedite atingătoare de istoria Romanilor*, Bucureşti 1895 (= *Scrieri alese* 374–467); *O poveste sîrbească despre împaratul Traian*, Arhiva 4 (1893) 321–323; *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI*, ed. P. Panaitescu, Bucureşti 1959.

БИБЛИОГРАФИЈА: Joan Bogdan *Scrieri alese* cum o prefaţa de Emil Petrovici, ediţie îngrijita, studia introductiv şi note de G. Mihaila, Bucureşti 1968, 647–661; BLZ 8, br. 1375.

ЛИТЕРАТУРА: V. Jagić, *Joan Bogdan*, AfSlPh 37 (1920) 555; M. Laskaris, *P. P. Panaitescu, Ioan Bogdan şi studiile de istorie slava la Romani*, Прилози КЈИФ 9 (1929) 264–265 (приказ); G. Mihaila, *Ioan Bogdan şi Ilie Barbulescu membri corespondenti ai Academiei sîrbe*, Romanoslavica 14 (1967) 471–474; НЕ 1, 209 (А. Белић); EJ 1, 631 (Lj. Poleksić).

С. Ћирковић

БОГДАНОВ Васо (2. октобар 1902, Панчево – 9. октобар 1967, Загреб). Основну школу завршио је у Панчеву, похађао је гимназије у Панчеву, Београду и Зрењанину, где је матурирао 1920. Студије књижевности и историје започео је у Бечу, а окончао у Београду 1924. Докторат му је одбијен на Филозофском факултету у Београду, али га је Б. ипак објавио под називом *Устанак Срба у Војводини и мађарска револуција 1848. и 1849*, Суботица 1929, а коначно је докторирао тезом *Јужнословенски народи Угарске, Мађари и Аустрија у револуцији 1848–49*, на Филозофском факултету у Загребу 1947. Као члан КПЈ (од 1919) развио је живу публицистичку делатност у синдикалним листовима и часописима и вршио (1922–1929) различите организационе функције. У гимназијама Новог Врбаса, Зрењанина, Суботице и Загреба предавао је историју (1923–1941) али је због припадности Комунистичкој партији, у више наврата затваран и отпуштан из службе (1924, 1929–1931, 1941–1945). Од јесени 1945. био је професор II класичне гимназије у Загребу, 1946–1948. научни сарадник Историјског архива у Загребу, а 1949–1957. шеф делегације СИВ-а за реализацију мировног уговора са Мађарском. Наставнички позив наставио је 1947. на загребачком Филозофском факултету при Катедри за историју новог века народа Југославије, где је 1949. изабран за ванредног, а 1955. за редовног професора. Дописни члан ЈАЗУ постао је 1951, редовни од 1955, а у председништво је ушао 1967. Био је близак сарадник М. Крлеже у оснивању Лексикографског завода и у покретању и уређивању ELZ и EJ, у којима је активно сарађивао.

Непосредно после завршетка студија почео се бавити историографским радом, обухватајући брижљивим истраживањима и сталним достигнућима новију историју Срба и Хрвата, од краја XVIII века до савремених дана. Први озбиљнији захвати, којима је расветлио многа нејасна места, тицали су се револуционарне 1848–49. Интересовања усмерена, нарочито после рата, ка другим проблемима историје XIX и XX века, уродила су, по обиљу новог чињеничког материјала и решења, значајним делима о развитку политичке мисли и организовања у Хрватској до 1918, превирању 1903–1904, одјеку Јакобинизма у Хрватској, истакнутим политичарима (А. Старчевић, Ф. Супило). Велико интересовање Б. је показао према осетљивим питањима међунационалних односа Срба и Хрвата од половине XIX века до 1941, обраћајући посебну пажњу на узроке њиховог сукоба. У последњим годинама свога рада Б. се упустио и у бављење проблематиком Првог светског рата и 1941. у Хрватској. Сарађивао је у бројним стручним часописима (Rad JAZU, Starine, HZ, IP и др.), уређивао Zbornik HI JAZU (1954–1963), едицију *Прилози новијој југословенској хисторији*, зборнике радова *Југословенски одбор у Лондону* (1966) и *Југословенски народи пред Први светски рат* (1967), те бројна издања ЈАЗУ. Осим истраживачких радова Б. је објавио, често и под псеудонимима (Н. Дралић, Д. Дункић, С. Иланџић, В. Јосиповић, Н. Костин) неколико стотина краћих чланака, есеја, фељтона, приказа, полемика и политичких написа, сабраних делимично у двема збиркама: *Likovi i pokreti*, Zagreb 1957. и *Živa prošlost*, Zagreb 1957. Б. историографски опус, иако оптерећен пренаглашеном социјалном компонентом и сувише смелим, нерeтко оспораваним резултатима, попунио је, брижљивим одабиром осетљивих тема, бројне празнине у новијој историји Срба и Хрвата.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Nacionalni i socijalni sukobi Vojvođana i Mađara 1848–1849*, Zagreb 1935; *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848–1849*, Zagreb 1949; *Starčević i stranka prava prema Srbima i prema jedinstvu južnoslovenskih naroda*, Zagreb 1951; *O životu i radu Frana Supila*, у: F. Supilo, Politika u Hrvatskoj, Zagreb 1953; *Historijski uzroci sukoba između Hrvata i Srba*, Rad JAZU 311 (1957) 356–477; *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupisanja do 1918*, Zagreb 1958; *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*, Zagreb 1960; *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, Rad JAZU 321 (1960) 225–478; 322 (1961) 5–144; *Porijeklo i ciljevi šovinističkih teza o držanju Hrvata 1941*, Zbornik HI JAZU 4 (1961) 5–91.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Vaso Bogdanov*, Ljetopis JAZU 58 (1953) 266; *Bogdanov dr Vaso*, Zbornik radova FF Sveučilišta u Zagrebu 2 (1954) 310; F. Bikar, *Bibliografija radova Vase Bogdanova*, Zadarska revija 5 (1967) 362–364 (непотпуна); BLZ 11, br. 998–1000a; СБ 1, бр. 4599–4604.

ЛИТЕРАТУРА: *Vaso Bogdanov*, Ljetopis JAZU 58 (1953) 265–266; Lj. Doklestić, *Vaso Bogdanov (1902–1967)*, JIČ 1–4 (1967) 335–336; K. Milutinović, *Naučni lik Vase Bogdanova*, Zadarska revija 5 (1967) 352–362 (= *Vasa Bogdanov istoričar*, у: Studije iz srpske i hrvatske istorije, Novi Sad 1986, 239–252); F. Čulinović, *Vaso Bogdanov (1902–1967)*, Ljetopis JAZU 74 (1970) 357–359; LPJ 1, 261–262 (K. Milutinović); HBL 2, 67–68 (M. Švab) – са бројном литературом; EJ 2^2, 15 (Lj. Doklestić); HL 1, 113.

Ђ. Бубало

БОГДАНОВИЋ Димитрије (11. октобар 1930, Београд – 14. јуни 1986, Београд). После

основне школе и пет разреда гимназије. Б. је завршио шесторазредну богословију и Богословски факултет СПЦ у Београду (1956). Затим је уписао Правни факултет у Београду, где је и дипломирао 1961. Уписао је постдипломске студије на Групи за правну историју. Докторирао је 1965. године на Филозофском факултету у Београду. У времену између завршетка студија на Правном факултету и одбране дисертације, Б. је радио као суплент у Богословији „Св. Сава", а затим као правник у привреди. Од 1965. радио је као библиотекар – текстолог у Археографском одељењу Народне библиотеке у Београду. Од 1968. до 1974. био је начелник Археографског одељења; 1974. је прешао на Филозофски факултет (Одељење за историју) у звању ванредног професора за предмет Старословенски језик са ћирилском палеографијом: за редовног професора изабран је 1980, за дописног члана САНУ 1978, а за редовног члана 1985. године.

Рад Б. одвијао се у неколико области. Најважнија међу њима јесте проучавање средњовековног српског рукописног наслеђа. Од почетка свога рада у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије, био је укључен у Пројекат описа ћирилских рукописа. Увиђајући у каквом је заостатку на овом пољу српска наука, разрадио је основну концепцију развоја Археографског одељења, имајући као крајњи циљ његово претварање у научноистраживачки центар. Бавећи се проучавањем српског рукописног наслеђа добро је упознао најважније рукописне збирке како у земљи (Пећ, Дечани, Савина), тако и у иностранству (Бугарска, Русија, Румунија, Грчка). Као резултат ових истраживања израђен је већи број описа и каталога рукописа појединих збирки.

Бављење рукописним наслеђем пробудило је код Б. интерес према лексикографији, а то га је даље одвело у област текстолошких истраживања. Текстологија је била само средство за реконструкцију историје неког књижевног или правно-историјског споменика. У области књижевне историје, значајна су његова критичка издања низа старих текстова, као и фототипска издања појединих рукописа; започео је и рад на критичком издавању Теодосијевих дела, али га није довршио. Почео је и систематски да истражује дела српских писаца у руској рукописној традицији.

Поседујући, осим теолошких, и знања из области правних наука, Б. је радио на приређивању и издавању извора српског права (Душанов законик).

Захваљујући раду на рукописима, историјским изворима разних врста, бављењу старом књижевношћу и њеним изражајним средствима, као и доброј упућености у читав низ сродних области које се неизбежно преплићу код оваквих сложених истраживања, створена је сложена и целовита слика о култури средњовековне Србије. У блиској вези са овим стоји и његово интересовање за историју српске цркве у старијем периоду, а нарочито жеља да се бави проучавањем историје српског монаштва.

Посебну сферу његових интересовања представљају радови посвећени рецепцији византијске богословске мисли у српској средини у XIV и XV веку.

Б. је, у жељи да савременом читаоцу приближи дела старе српске књижевности, многа од њих превео на савремени језик.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Јован Лес̄твичник у с̄тарој срӣској књижевнос̄ти* (1968); *Законик цара С̄тефана Душана. С̄трушки и А̄тонски руко̄ис* (1975); *Ка̄тало̄г ћирилских руко̄иса манас̄тира Хиландара* (1978); *Ис̄торија с̄таре срӣске књижевнос̄ти* (1980); *Најс̄тарија служба све̄том Сави* (1980); *Законик цара С̄тефана Душана. Књӣга II, С̄туденички, Хиландарски, Ходошки и Бис̄трички руко̄ис* (1981); *Инвен̄тар ћирилских руко̄иса у Јӯгославији (XI–XVII век)* (1982); *Књӣга о Косову* (1985); *Пред̄говор (7–73)*, у: Х. Г. Бек, Путеви византијске књижевности (1967); *Ме̄тод о̄иса руко̄иса у Археографском одељењу Народне библио̄теке СР Србије у Бео̄граду*, Библиотекар 20 (1968) 361–390; *Визан̄тијски књижевни канон у срӣским службама средњег века*, О Српљаку, Београд 1970, 95–125; *С̄тара срӣска библио̄тека*, ЛМС 408 (1971) 405–432, 588–620; *С̄тара срӣска руко̄исна књӣга и ӣроблем реконс̄трукције њених фондова*, Споменица Библиотеке САНУ, Београд 1974, 37–42; *Правила за крӣтичка издања с̄тарих срӣских ӣисаца*, Зборник МС КЈ 22, 1 (1974) 98–103; *Срӣски руко̄иси у Библио̄теци е̄архије арадске*, Зборник МС КЈ 23, 1 (1975) 15–49; *Нека за̄ажања о руској редакцији Теодосијево̄г „Жӣтија све̄то̄г Саве"*, Зборник МС КЈ 23, 2 (1975) 249–255; *Жӣтије Георгија Кра̄товца*, Зборник историје књижевности САНУ 10. Стара српска књижевност, Београд 1976, 203–267; *Инвен̄тар руко̄иса манас̄тира Савине*, у: Д. Медаковић, Манастир Савина, Београд 1978, 89–96; *Текс̄толошко изучавање ӣравних с̄оменика средњовековне Србије*, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности, САНУ, Научни скупови X, Одељење језика и књижевности 2, Београд 1981, 49–64.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак 86 (1979) 365–372; 92 (1985) 397–401; Т. Суботин, *Библио̄графија радова Димӣтрија Бо̄гдановића*, ИГ 1–2 (1987) 261–268.

ЛИТЕРАТУРА: И. Грицкат, *Димӣтрије Бо̄гдановић 1930–1986*, Археографски прилози 8 (1986) 151–154; J. Калић, *In memoriam: Димӣтрије Бо̄гдановић (1930–1986)*, ИГ 1–2 (1987) 258–260; Годишњак 93 (1986) 521–525 (М. Лесковац – М. Пантић).

Т. Суботин-Голубовић

БОГДАНОВИЋ Радомир (1925, Приштина – 1996, Београд), историчар и поморски официр. Као сасвим млад учествовао је у рату 1941–1945. године. После рата је завршио Војнопоморску академију и напредовао у служби до чина капетана бојног брода. Пред крај војничке каријере једно време је обављао разне дужности у војној дипломатији. Поред осталог, био је војни изасланик Југославије у Великој Британији, Холандији и Индонезији.

Упоредо са тим, завршио је и Филозофски факултет, Групу за историју. На истом факултету је касније магистрирао, а потом и докторирао. Докторску дисертацију под насловом *Букурешки мир 1913. и Србија*, одбранио је 1971. године.

Од 1976. па све до пензионисања 1981. био је директор Историјског архива града Београда. У том периоду се посебно посветио раду у Архиву и организовању архивске службе. Био је председник Удружења архивских радника Србије, члан Одбора САНУ за публиковање грађе о Другом светском рату, главни и одговорни уредник стручног часописа *Архивис̄т* (1978–1983), члан југословенске комисије Унеска за реституцију националне архивске грађе и друго.

У научностручном раду Б. је деловао углавном на два подручја. Једно су били проблеми архивистике, организовања и побољшања архивске службе и усавршавања архивских радника. Из те области је објавио више чланака у *Архивис̄ту* и *Архивском ӣре̄гледу*. Друго подручје је било бављење научноистраживачким радом. Бавио се издавањем извора (најважније: *Брӣтанска дӣломатска̄ ̄грађа о Косову 1837–1910*, Архивски преглед 1–2 (1984) 69–85. Објавио је више чланака у научним часописима, који се односе на разне проблеме из периода НОР-а, чиме се у својим истраживањима угланом и бавио. Сем тога, био је један од аутора и одговорни уредник четворотомне монографије *Бео̄град у ра̄ту и револуцији 1941–1945*, Београд 1984.

Ј. Веселиновић

БОГДАНОВИЋ Симеон (Синиша) (2. фебруар 1833, Воркапић на Банији – 29. октобар 1909, Загреб). Био је официр у аустријској војсци и историчар који се бавио српском средњовековном историјом. Револуција 1848. затекла га је као средњошколца у Раковцу код Карловца. Одатле је отишао у војску и учествовао у гушењу буне у Мађарској. После тога остао је у аустријској војсци, службујући у Италији, Ердељу, Чешкој и Аустрији. Последње године службе провео је у Осјеку и у чину пуковника пензионисан 1892. а оида до смрти живео у Загребу.

Иако је цео век провео у аустријској војсци, Б. није заборавио, већ је неговао свој језик и националну историју. Познавао се и са Вуком Караџићем коме је уступио збирку пословица са Баније. На бављење историјом подстакло га је родољубље, а такви су му сви објављени радови (публиковао их је под псеудонимом Синиша). Писао их је и на основу извора, али се ослањао и на народну традицију. Радо је прибегавао рационалистичким тумачењима и поукама. Основна тежња му је била да својим радовима популарише средњовековну српску историју. Зато они немају истраживачки и критички карактер. У ствари, Б. је био противник критичке школе у српској историографији и присталица романтичара и бранилаца народне традиције. Са тих позиција је и учествовао у полемикама са Иларионом Руварцем и Љубомиром Ковачевићем, а на страни Панте Срећковића.

Већину својих радова штампао је у *Ле̄то̄ису Ма̄тице срӣске*. Важнији од њих су: *Порекло С̄тевана Немање и ӣрве ̄године његове владе* (ЛМС, књ. 142); *Неколико ријечи о ̄тас̄ту Немањину бану Борићу* (књ. 151); *Ра̄тови С̄тевана Немање с Визан̄тинцима и Дубровчанима* (књ. 177, 178). О изворној вредности народне традиције полемисао је са Руварцем у *С̄тражилову* за 1888, 454 и *Јавору* за 1889, 504. Осим тога написао је једну популарну *Ис̄торију Срба* која није објављена у целини. Штампани су само поједини фрагменти у *Србобрану* и *Бранику*. Судећи по њима није имала значаја ни у времену кад је настала. Б. је осим историјских текстова писао и политичко-полемичке чланке, а оставио је иза себе и мемоарске белешке.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 1389–1391; 11 br. 1029–1036.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 210 (Н. Радојчић); ЕЈ 2^2, 24 (С. Ћирковић).

А. Веселиновић

БОГЕТИЋ Драган (24. јануар 1953, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Дипломирао је на Међународном смеру Факултета политичких наука 1976. у Београду. На истом факултету магистрирао је 1982. и докторирао 1988. тезом *Корени јӯгословенско̄г о̄редељења за несврс̄таност*. Од 1983. запослен је у Институту за савремену историју, где и данас ради у звању научног сарадника.

Боравио је на студијском истраживању у Лондону. Члан је Редакције часописа *Istorija 20. veka*.

Сарадник је Савезног министарства иностраних послова у приређивању грађе за *Плаву едицију*.

Б. се бави истраживањем југословенске послератне дипломатске историје, посебно проблематиком везаном за односе Југославије са Западом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, коаутор О. Богетић (1981); *Hronika nesvrstanosti*, коаутор О. Богетић (1982); *Koreni i determinante jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost* (1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija radova naučnih i stručnih radnika ISI*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 249; *Bibliografija izdanja ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 223.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 249.

Р.

БОГЕТИЋ Љубинка (19. новембар 1920, Пирот). Основну школу и гимназију завршила је у Пироту, а дипломирала на Правном факултету у Београду 1947. На овом факултету положила је усмени докторандски испит (римско право, општа и национална правна историја и општа економска историја) 1960. године. Докторирала је на истом факултету 1962. тезом: *Колективна земљишна својина у Црној Гори у XIX и почетком XX века*.

Непосредно после рата службовала је у Председништву владе ФНРЈ и Министарству спољне трговине. Од 1961. била је предавач, затим професор на Вишој школи друштвенополитичких наука. Маја 1968. изабрана је за доцента на Високој школи политичких наука, затим за ванредног, потом редовног професора Факултета политичких наука. На овом факултету вршила је функције продекана за наставу. Предавала је новију политичку историју, а на Правном факултету у Новом Саду и Београду историју државе и права.

Сарађивала је у француским, грчким и руским научним часописима, а у земљи са Матицом српском, часописом *Социологија*, *Југословенским историјским часописом* и др.

Основна су јој два подручја истраживања: обичајно право балканских народа и историја грађанских и радничких политичких странака и политичких институција.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Комуниће у Црној Гори у XIX и почетком XX века*, Титоград 1966; *Communautés foncières chez les peuples balkaniques au XIXe siècle*, Actes du IIe congrès international des études du Sud-Est européen, Tome II, Histoire, Athènes 1972, 550–558; *Les survivances des rapports tribaux archaïques parmi les peuples yougoslaves dans le passé et aujourd'hui*, Recherche International 90, Paris 1977, 149–162; *Политичка историја југословенских народа (до 1914)*, Београд 1970; *Новија политичка историја југословенских народа до 1912*, Београд 1971, 1975^{2} (коаутор М. Ђорђевић), 1977^{3}; *Борба Комунистичке партије Југославије против фашизма*, „Фашизам и неофашизам", Зборник радова, Центар за међународне студије ФПН, Београд 1977, 27–61; *Прилози за савремену политичку историју*, Београд 1981, 107–179 (коаутори С. Живанов и Ж. Гудац); *Историја и пракса СКЈ*, Београд 1984 (коаутор Д. Ђуровић); *Присаједињење војвођанских радикала Радикалној странци Србије*, Зборник МСИ 2 (1970) 123–140; *Идејне и политичке позиције Јаше Томића о националном питању пред први светски рат*, Зборник МСИ 5 (1972) 168–180.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Факултет политичких наука 1968. до 1980*, Београд 1980, 132–133.

ЛИТЕРАТУРА: *Факултет политичких наука 1968. до 1980*, Београд 1980, 131.

Р.

БОГИЋЕВИЋ Војислав (17. април 1896, Прњавор – 31. децембар 1981, Сарајево). Још као гимназијалац пришао је национално-револуционарној организацији „Млада Босна" и био њен одани члан. За учешће у Сарајевском атентату хапшен је и затваран. Након окончања рата и изласка из затвора завршио је учитељску школу, а затим Филозофски факултет у Београду. Између два рата најдуже се задржао на дужности управника ђачког дома у Тузли. Био је и члан Главног одбора *Просвјете* и велики њен активиста. Неуморно је радио на ширењу књиге у народу преко Просвјетиних библиотека и разним конкретним акцијама за описмењавање становништва. Као резервни официр Југословенске војске и као Србин, био је заробљен и интерниран у логор у Немачку. Због илегалног рада у официрском логору, премештен је у концентрациони логор, из кога се вратио тек после ослобођења земље.

Неко време је радио као професор средњих школа у Тузли, а затим је премештен у Сарајево за редовног професора Више педагошке школе на којој је предавао историју. Краће време био је директор Музеја града Сарајева, а затим дужи период директор Архива Народне Републике Босне и Херцеговине. Управо на дужности директора Архива дошле су до пуног изражаја његове велике истраживачке и стваралачке могућности. Б. се претежно бавио историјом Босне и Херцеговине у XIX и XX веку. Посебно привлачна тема био му је Сарајевски атентат и период окупационе власти Аустроугарске у Босни и Херцеговини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Како је у Босни укинута работа и уведена трећина 1848. године* (1950); *Стање раје у Босни и Херцеговини пред устанак 1875–1878* (1950); *Почетак устанка Луке Вукаловића (1852–1853)* (1952); *Атентат Богдана Жерајића 1910* (1954); *Да ли је министар Калај забранио своју „Историју Срба" на подручју Босне и Херцеговине* (1955); *Афера „Барут мирише" 1908* (1966); *Изнимне мјере у Босни и Херцеговини у мају 1913* (1955); *Сарајевски атентат – стенограми са процеса завјереницима* (1954); *Сарајевски атентат – писма и саопштења* (1965); *Писменост у Босни и Херцеговини од појаве словенске писмености у IX вијеку до краја аустро-угарске владавине у Босни и Херцеговини 1918. године* (1975).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 1398–1415; 11, br. 1041–1048; СБ 1, бр. 4776–4781.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 2^{2}, 18 (ћир.); Б. Мађар, *Војислав Богићевић (1896–1981)*, ГАДАР БиХ 22 (1982) 315–316; Р. Бесаровић, *Проф. Војислав Богићевић*, Годишњак ДИ БиХ 31–33 (1982) 315–317.

З. Антонић

БОДРОЖИЋ Милица (9. јануар 1938, Владимировац, АП Војводина). Основну школу завршила је у Качареву, учитељску у Београду, Филозофски факултет у Београду (1961), а III степен Филозофског факултета – Историја социјалистичке револуције са магистарским радом *Југословенска национална странка до краја 1933*, у Београду 1964, док је докторску дисертацију *Странке шестојануарске диктатуре од 1931–1941. године*, одбранила у Новом Саду 1988. После завршетка постдипломских студија (1965), запослила се у Музеју револуције народа и народности Југославије у коме и сада ради. Бави се социјалним групама у НОР-у. У Музеју је радила на радничком покрету до 1918. године и држала збирку ордена, медаља, филателије и нумизматике.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (XII 1931–VII 1933)*; *Почеци Југословенске националне странке*, ИГ 2–3 (1964); *Грађанске странке у Србији 1941–1945*, Токови револуције 8, Београд 1972; *Радничка класа источне Србије у ослободилачком рату и социјалистичкој револуцији*, Развитак 3 (1977), 4–5 (1977) и 6 (1977); *Интелигенција Београда у НОБ и социјалистичкој револуцији 1941–1944*, Токови револуције 18 (1984); *Интелигенција са терена ОК КПЈ Ваљева у ослободилачком рату и револуцији 1941–1944*, Гласник МИА Ваљево 17 (1982); *Борба ССДП за слободу и јачање радничке штампе до 1914. године*, Врањски гласник 19 (1986) и више мањих прилога о радницима и интелигенцији југа Србије у Лесковачком зборнику Народног музеја Лесковца и у Нишком зборнику.

Р.

БОЖИЋ Иван (23. април 1915, Макарска – 20. август 1977, Београд). Рано детињство је провео у Прчању, а школовао се у Дубровнику, где је 1934. завршио класичну гимназију. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (1934–1938). Био је библиотекар, затим од 1940. асистент на Катедри за општу историју средњег века и помоћне историјске науке. У послератним годинама је радио на Филозофском факултету као предавач, а кад је 1951. докторирао дисертацијом: *Дубровник и Турска у XIV и XV веку* (објављена као књига 1952) изабран је за доцента, касније за ванредног па за редовног професора. Радио је годину дана (1953/54) у Паризу као лектор држећи на универзитету курсеве о језику и култури Јужних Словена. Годину дана је касније провео у Венецији истражујући у архивама и библиотекама. Био је декан Филозофског факултета у Београду, председник Савеза историчара Србије и Југославије, уредник часописа и организатор бројних публикација и научних скупова. Изабран је за редовног члана Црногорске академије наука и умјетности и за дописног члана Српске академије наука и уметности.

Б. је својим обимним делом ствараним у току четири деценије у више праваца унапредио српску историографију у другој половини XX века. У првом периоду рада био је заокупљен темама из унутрашње историје Дубровника и односа балканских држава према Турцима у време њихових великих освајања. Тематику је заокружио цитираном дисертацијом о Дубровнику и Турској, мада се појединим питањима из тога комплекса враћао и у каснијим годинама. Друго поље на коме је Б. истрајно и систематски радио чинили су аграрни односи. Почео је са целином српске државе у књизи: *Доходак царски. Поводом 198. члана Душановог законика* (1956), затим расправама о племенитој баштини (*Коњ добри и оружје*, 1956), параспору (1956), а касније се сузио на области Зете и северне Албаније. Значајне новине је унео не само захваљујући млетачкој архивској грађи, него и захваљујући друкчијем репертоару постављених питања заснованом на савременој социјалној историји. Значајне продоре је Б. начинио у проучавању катуна, племена, ситног племства у појединим жупама (Паштровићи, Пољица) и у планинским областима у залеђу приморских градова. Знатан део студија о аграрним и друштвеним односима сабран је и прештампан у постхумно објављеној књизи: *Немирно Поморје XV века* (1979).

Као и други историчари његове генерације и Б. је резултате најрадије саопштавао у облику расправе. Врло је успешан био у писању општих прегледа и учествовао је у изради већине колективних дела почев од *Историје народа Југославије* (1953), преко *Историје Југославије* (1972, 1974, 1984) до *Историје српског народа* (II, 1982). Највећи подвиг и по обиму и по количини новина представља његов део друге књиге *Историје Црне Горе* (II/2, 1970), у којој је период 1386–1496. Писао је уџбенике за основне и средње школе и на тај начин помогао да се подигне ниво наставе историје. Историја хуманизма у приморским градовима била је омиљена тема Б. у току читавог живота: писао је студије о Ксенофону Филелфу и Филипу де Диверсису, чији је Опис Дубровника превео на наш језик, адаптирао је дубровачке комедиографе и помагао да изађу на позорницу. Б. је био веома предан наставничком раду, помогао је развој младих научних радника, унапредио наставу помоћних историјских наука. Велики утицај на студенте су вршила његова умножена предавања из дипломатике и хронологије.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Иван А. Божић, објављени радови*, Годишњак САНУ 83 (1976) 256–273; ИГ 1–2 (1978) 213–217 (М. Спремић); М. Спремић, *Библиографија професора др Ивана Божића*, Зборник ФФ у Београду (Споменица Ивана Божића) 15, 1 (1985) 1–9.

ЛИТЕРАТУРА: С. Ћирковић, *Иван Божић*, Годишњак САНУ 84 (1977) 510–511; М. Спремић, *Иван Божић (1915–1977)*, ИГ 1–2 (1978) 213–217; *Немирно Поморје XV века*, Београд 1979, VII–XI, 413–415 (Зетско Поморје у делу Ивана Божића, Белешке о писцу – С. Ћирковић); EJ 2^2, 387 (S. Ćirković).

С. Ћирковић

БОЈАНИЋ (ШОПОВА, ЛУКАЧ) Душанка (17. децембар 1927, Бањалука). Гимназију је учила у Тузли, Загребу и Београду. На Филозофском факултету у Београду дипломирала је оријенталну филологију (1950). Пре него што је докторирала, радила је као асистент у Оријенталном институту у Сарајеву (1950–1952), Фолклорном институту у Скопљу (1952–1953), Институту за националну историју у Скопљу (1953–1955) и као лектор за турски језик на Филозофском факултету у Скопљу (1955–1961). На истом факултету, на Катедри за историју, докторирала је 1961. тезом *Карпошев покрет и извори за његово изучавање* (необјављено). Вративши се у Београд, прво је кратко сарађивала у Војном музеју (1962), а потом је прешла у Историјски институт САНУ где је провела највећи део свог радног века (1963–1991). Истовремено, на Филолошком факултету у Београду – Одсек за оријенталну филологију, повремено је држала курсеве о исламској цивилизацији и османској палеографији и дипломатици (1969–1975).

Премда се посветила проучавању XV и XVI века, њени чланци су важни за целокупно раздобље историје Срба под турском влашћу. Пре свега због интересовања за турске институције и термине. Покушавала је да сагледа њихово прожимање са затеченим српским средњовековним установама. Као велики познавалац османске дипломатике, определила се за издавање грађе, увек праћено подробним коментарима. Дуги рад на турским пописним дефтерима усмерио ју је ка проучавању српског села, влаха-сточара, законских прописа и дажбина. Проучавање историје допуњавала је широким интересовањима за (народну) поезију, етнологију и културне утицаје. Свесна огромних проблема у стварању младих стручњака – проучавалаца историје српског народа под турском влашћу, велики део свог времена несебично посвећује њиховом ванинституционалном образовању и усмеравању.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Македонија во XVI и XVII век. Документи од цариградските архиви (1557–1645)*, Скопје 1955; *Jedan rani kanun za vlahe smederevskog sandžaka*, Vesnik Vojnog muzeja 11–12 (1966) 146–160; *Две године историје Босанског крајишта (1479. и 1480) – према Ибн Кемалу*, POF 14–15 (1964–1965) [1969] 33–50; *Неготинска крајина у време турске владавине – на основу извора из XV и XVI века*, ГЕМ 31–32 (1969) 65–109; *Власи у северној Србији и њихови први кануни*, ИЧ 18 (1971) 255–269; *Ustanak Karpoša 1689. godine*, Vesnik Vojnog muzeja 17 (1971) 81–122; *Фрагменти збирног пописа видинског санџака из 1466. године*, Мешовита грађа 2 (1973) 5–78; *Фрагменти опширног пописа видинског санџака из 1478–81. год*, Мешовита грађа 2 (1973) 79–192; *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974; *Видин и Видинският санджак през 15–16 век. Документи от архивите на Цариград и Анкара*, София 1975; *Мустај Челебија, писар Царског дивана и дубровачке књиге диванског архива (Прилог османској дипломатици)*, POF 22–23 (1972–1973) [1976] 61–81; *De la nature et de l'origine de l'ispendje*, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 68 (1976) 2–30; *Зајечар и Црна Река у време турске владавине (XV–XVIII век)*, ГЕМ 42 (1978) 23–77; *Turske vojne zastave u cetinjskim muzejima*, Beograd–Cetinje 1981; *Јадар у XVI и XVII веку*, Јадар у прошлости, Лозница 1985, 77–191; *Пожаревац у XVI веку и Бали-бег Јахјапашић*, ИЧ 32 (1985) 49–77; *Крупањ и Рађевина у XVI и XVII веку*, Рађевина у прошлости, Београд 1986, 131–184.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 102–104; J. Šamić, *Bibliographie des travaux turcologiques yougoslaves*, I, Turcica 16 (Paris 1984) 211–277.

А. Фотић

БОЈОВИЋ Бошко (21. новембар 1948, Београд). Основно и средње образовање стекао је у школама у Београду, Сомбору и Паризу. Студирао је на Групи за историју Филозофског факултета у Београду и дипломирао 1981. По завршетку студија започео је архивска истраживања у париским архивима и Националној библиотеци и наставио са стручним усавршавањем. Магистарски рад је одбранио на Универзитету Париз I (Пантеон–Сорбона) 1985. Следеће године је изабран за сарадника Балканолошког института САНУ у Београду. Архивски рад проширио је на светогорске манастире и Дубровник. Докторску дисертацију: *Stefan Nemanja – Saint Siméon et l'idéologie de l'Etat dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen-Age serbe. Une Vita dynastique médio-serbe inédite – Vie de Saint Siméon – Stefan Nemanja – par Nikon le Hiérosolymitain. Etude historique et philologique*, одбранио је у Паризу на већ споменутом универзитету. Хабилитацију за самостално руковођење научним истраживањима стекао је 1994. на Ecole des hautes études en sciences sociales у Паризу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen-Age serbe* (Roma 1994); *Dubrovnik et les Ottomans I, II (1430–1472)* и *(1473–1476)* (1987, 1992); *Житије светога Симеона Немање од Никона Јерусалимца* (Београд 1987); *Генеза косовске идеје у првим постkосовским хагиографско-историјским списима. Оглед из историје идеја српског средњег века* (Београд–Düseldorf 1991). Поред тога објавио је више мањих радова у којима се саопштавају резултати проучавања владарске идеологије.

Р.

БОЈОВИЋ Злата (24. децембар 1939, Београд). Школовала се у Београду. После завршене гимназије студирала је на Групи за југословенску и светску књижевност на Филозофском (потом Филолошком) факултету у Београду (1959–1963); постдипломске студије завршила је 1965, одбранивши магистарски рад са темом *Барокни песник Никола Бунић*. Од 1966. до 1969. била је асистент у Институту за књижевност; 1969/70. боравила је шест месеци на студијском усавршавању у Венецији. Исте године изабрана је за асистента на Филолошком факултету за предмет Књижевност од ренесансе до рационализма. Докторску тезу *Барокни песник Петар Канавеловић*, одбранила је 1976; у звање доцента изабрана је 1977. ванредног професора 1983, редовног професора 1988. Од 1987. до 1989. била је продекан Филолошког факултета, а од 1991. до 1995. управник Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима. Засновала је и предаје од 1994. и предмет Увод у јужнословенске књижевне студије. Члан је уредништва *Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор*; од 1992. је главни и одговорни уредник часописа *Књижевност и језик*. Члан је управе Међународног славистичког центра.

Основна област књижевноисторијског рада З. Б. је књижевност у доба хуманизма и ренесансе и барока у Дубровнику и Далмацији.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Циво Гундулић „краљ илирске поезије"*, Београд 1990; *Рукописна збирка корчуланских почасница*, Расковник 15 (1989) 57–58, 59–80; *Зачеци дубровачке ренесансне поетике*, Зборник у част В. Ђурића 1992, 119–128; *Мавро Ветрановић, Поезија и драме*, Београд 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Др Злата Бојовић*, Анали Филолошког факултета Београд 13 (1979) 33–35; 17 (1986) 33–36; 19 (1992) 570–589.

ЛИТЕРАТУРА: С. Стипчевић, *Злата Бојовић, Барокни песник П. Канавеловић*, Зборник МС KJ 29, 3 (1981) 541–543; Б. Летић, *О песнику и његовом добу*, Израз 26, 5–6 (1982) 515–517; M. Kmeta, *Zlata Bojović, Barokni pesnik P. Kanavelović*, Canadian Slavonic Papers 25, 2 (1983) 353; Б. Ђорђевић, *Мавро Ветрановић, Поезија и драме*, Књижевна историја 27, 97 (1995) 435–437.

Р.

БОЈОВИЋ Јован (15. октобар 1934, Градина – Шаранци код Жабљака – 12. децембар 1995, Београд). Основну школу завршио је 1947. године у Брајковачи, а гимназију је похађао у Пљевљима, Никшићу и Бијелом Пољу. Групу за историју завршио је на Филозофском факултету у Београду 1960. Пре завршетка студија предавао је историју и латински језик у пљеваљској гимназији. Крајем 1960. изабран је за асистента у Историјском институту СР Црне Горе у Титограду. Школске 1967/68. стажирао је на катедрама за историју Јужних и Западних Словена Московског и Лењинградског универзитета. Докторску дисертацију *Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918–1941. године*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду.

У Историјском институту поступно је стицао научна звања од асистента до научног саветника (1981). Предавао је историју државе и права на Правном факултету у Титограду (1979–1983). Био је по позиву професор на Наставничком факулте-

ту у Никшићу (1980–1982). За директора Историјског института у Титограду биран је у три мандата (1979–1992).

Као стипендиста француске владе Б. је провео две школске године на Сорбони, прикупљајући грађу за тему *Односи Црне Горе и Француске за време Првог светског рата*. Ова тема је 1980. прихваћена на Сорбони за државни докторат. *Законик књаза Данила* била је тема докторске дисертације коју је Б. одбранио на Савезном Правном институту у Москви.

Б. је био уредник *Историјских записа* и члан редакције више историјских зборника са научних скупова, као и председник Редакције за историју Црне Горе. Б. је изучавао прошлост Црне Горе од друге половине XVIII века до најновијег доба, али већи део истраживачких радова посветио је радничком покрету, НОБ-у и првим послератним годинама у Црној Гори. Претежно се бавио политичком историјом, а запажени су његови радови из историје права. У страним архивима и библиотекама сакупљао је грађу о односима Црне Горе са Русијом и Француском. Прерана смрт га је спречила да доврши започете пројекте.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918–1941. године* (1976); *Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори 1918–1945. године* (1971); *Покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору 1940. године* (1980); *Казивања Николе Ковачевића – Старог* (1981); *Законик књаза Данила* (1982); *Писана дјелатност КПЈ у Црној Гори 1919–1926* (1983); *Подгоричка скупштина 1918* (1989); *Избјеглице из Албаније у Црну Гору 1991. године* (1991); *Љетопис манастира Пива* (1992); *Усвајање текста Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору 1888* (1992); *Записници сједница Владе Народне Републике Црне Горе 1945–1951. године* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографски вјесник*, Цетиње 1987, 261–281 (Д. Мартиновић); *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 91–110; М. Јокнић, *Искре Пљеваљске гимназије*, Пљевља 1994, 28.

ЛИТЕРАТУРА: *Билтен Лексикографског завода Црне Горе*, Титоград 1984, 57; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 28; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 89–90: М. Јокнић, *Искре Пљеваљске гимназије*, Пљевља 1994, 27–28; Политика, 19. фебруар 1996 (С. Терзић).

Р. Михаљчић

БОЉЕВИЋ–ВУЛЕКОВИЋ Војислав (27. март 1923, Бољевићи, Црмница). Основну школу похађао је у родном месту и на Цетињу. Нижу гимназију завршио је у Бару, а вишу на Цетињу (1947). Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Загребу (1952). Ратне године провео је као борац НОП-а. Ради настављања школовања демобилисан је 1945. године. Радни век провео је у которској гимназији. Пензионисан је 1978.

За председника Которске секције Друштва историчара Црне Горе изабран је 1967, а за председника Друштва историчара Црне Горе 1984. Одговорни је уредник повремене публикације – *Зборника* Которске секције Друштва историчара Црне Горе. У првом броју *Зборника* објавио је монографију о которској гимназији. Б-В. је писао о развоју поморског школства на Црногорском приморју и о основној школи у Бољевићима. Показао је интересовање за истакнуте личности црногорске прошлости. О њима је писао и стихове. *Црмничко племе Бољевићи у прошлости Црне Горе*, његово је животно дело.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Основна школа Бољевићи 1853–1953* (1966); *Споменици, улице и тргови града Котора* (1968); *Бар и његово подручје кроз историју и споменике културе* (1971); *Устанци на граници Црне Горе 1861. године* (1971); *Гимназија „Стефан Митров Љубиша“ у Котору* (1973); *Сава Богданов Пламенац црногорски дипломата епохе Петра I* (1980); *Трагом кнеза (деспота) Стефана Штиљановића* (1985); *Жена и њено право на развод брака у старој Црној Гори* (1985); *Андрија Змајевић и његов Црквени љетопис* (1985); *Црмничко племе Бољевићи у прошлости Црне Горе*, Подгорица 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Вичевић, *Био-библиографија Војислава Бољевића-Вулековића*, Зборник КС ДИ ЦГ 3 (1985) 85–91.

ЛИТЕРАТУРА: В. Вичевић, *Био-библиографија Војислава Бољевића-Вулековића*, Зборник КС ДИ ЦГ 3 (1985) 81–84; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 29.

Р. Михаљчић

БОРКОВИЋ Милан (8. новембар 1923, Љубомир, Требиње). Насељен је 1929. године као колониста у Грболе код Урошевца. Основну школу је завршио у Талиновцу код Урошевца, малу матуру у Приштини 1951, учитељску школу у Призрену 1954, а Филозофски факултет – Група за историју, у Скопљу 1958. Докторирао је 1968. на Филозофском факултету у Приштини тезом *СКОЈ и омладински покрет у Србији 1941–1945*.

Учествовао је у НОР-у 1941–1945, а од 1945. до 1961. бавио се политичким и педагошким радом. Од 1961. радио је као истраживач у Заводу за обраду и прикупљање докумената о развоју радничког покрета у Србији, а од 1965. у Институту за историју радничког покрета Србије, где је остао све до пензионисања.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *СКОЈ и омладински покрет у Србији 1941–1945* (1970); *Оснивачки конгрес КП Србије* (1972); *Чукарица – Раднички покрет и НОБ* (1972, група аутора); *Комунистичка партија Југославије у Србији 1941–1945* (1974); *Србија у рату и револуцији 1941–1945* (1976, група аутора); *Savet komesara Milana Aćimovića* (1978); *Kvislinška uprava u Srbiji u II polovini 1941. godine* (1978); *Kontrarevolucija u Srbiji (Kvislinška uprava 1941–1944)* (1979); *Источна Србија у рату и револуцији 1941–1945* (1981); *Милан Недић* (1985).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 25, 27, 28, 30, 42, 43, 70, 71, 72; *Spomenica INIS 1965–1995*, 98–101.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 25, 27, 28, 30, 42, 43, 70, 71, 72; *Spomenica INIS 1965–1995*, 98

Р.

БОРОВСКИ (BOROVSZKY) Шаму (25. октобар 1860, Каравуково – 24. април 1912, Будимпешта). Мађарски историчар, дописни члан Мађарске академије наука од 1899, заслужан за организацију и учешће у писању монографија о жупанијама и градовима Угарске краљевине крајем XIX века. Коаутор или уредник у четири књиге те колекције, он је написао и двотомну историју Чанадске жупаније: *Csanád vármegye története 1715-ig I–II*, Budapest 1896–1897 (историја Чанадске жупаније од 1715. године). Српске историје тиче се монографија о породици Јакшића и њеном властелинству: *A nagylaki uradalom története*, Értekezések MTA a tört. tud. köréből 18 (1900) (историја нађлачког властелинства), приступна беседа Б. у Мађарској академији.

ЛИТЕРАТУРА: MTA Emlékbeszedek 16 (1913) (некролог Ј. Карачоњија); I. Szinnyei, Magyar Irók I, 1259–1260; ЕЈ 2 (1982) 86.

Р.

БОРОЗАН Ђорђе (20. април 1947, Боково код Цетиња). Основну школу и гимназију завршио је на Цетињу, а на Филозофском факултету у Београду дипломирао је 1972. године на Групи за општу и националну историју. По завршетку постдипломских студија магистрирао је на теми *Црна Гора и Дубровник у вријеме Шћепана Малог 1767–1774* (1976). На Филозофском факултету у Београду одбранио је докторску дисертацију *„Велика Албанија“ – поријекло, идеје и пракса* (1993).

Бави се проучавањем и истраживањем тема из области Источног питања у XIX и XX веку. У Једанаестој београдској и Филолошкој гимназији предавао је историју, а у Институту за новинарство био уредник часописа *Информисање у пракси* и *Новинарство*. Радио је у Савезном секретаријату за иностране послове а затим као уредник едиција за иностранство и часописа *Questions actuelles du socialisme* у НИРО „Комунист“. Сада ради у Институту за савремену историју у Београду.

Објавио је више чланака, студија, есеја, приказа и осврта из области просветнопедагошког рада, новинарства, дипломатске историје и историографије XX века. Поред дисертације објављене 1995. године и монографија о црногорско-дубровачким односима половином XVIII века и 125-годишњице Друге београдске – Филолошке гимназије, међу важније радове спадају они о југословенско-албанским односима у XX веку: *Питање „Велике Албаније“ у југословенско-албанским односима* (1995); *Косово и Метохија у концептима „Велике Албаније“* (у штампи); *Југославија и Албанија – смисао ратног искуства 1941–1945* (у штампи); *Сецесионистичка побуна на Косову и Метохији 1944–1945* (1995); *„Велика Албанија“ – поријекло, идеје и пракса* (1995); *Југославија и Албанија – прва ратна искуства* (1996); *Ратне операције на фронту према Албанији и у Македонији током априлског рата 1941* (1996).

Р.

БОРОЦКИ Василије – Венијамин (1801, Кулпин – 12. новембар 1883, Мала Ремета). Основну школу је завршио у родном месту а учитељску у Сомбору (1923). Био је учитељ неколико година у Кулпину. После смрти своје супруге закалуђерио се и боравио у Шаренграду, Ердуту и Пешти. У старијим годинама је живео у разним фрушкогорским манастирима.

Б. је објавио велик број написа о разним питањима из области школства, педагогије, филологије, народне и црквене историје. Његови написи, углавном популарно приказивачког карактера, штампани су већим делом у *Летопису Матице српске* (1834, 1839, 1846–1848, 1856), пештанском *Магазину* (1838–1839), *Сербском народном листу* (1838, 1846–1847), *Војвођанки* (1851), *Школском листу* (1861), *Србском дневнику* (1863–1864) и *Јужној пчели* (1851). Сакупљао је старине, писац је историјских и дидактичких радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Збирка из разни како црквени тако и светски повестница* I–II, Нови Сад 1879.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8. br. 1596–1601; 11, br. 1150–1162; СБ 2, бр. 5193–5194.

ЛИТЕРАТУРА: LPJ 1, 295; ЛМС KJ 1 (1953) и 4–5 (1956–1957); А., *Б. В. В*, Школски лист 16, 3 (1884) 48 (некролог); Ц. М., *Подлистак. Један наш заслужни стари књижевник*, Српски дневник 16 (1864) 2.

Н. Лемајић

БОРХГРАВ (BORCHGRAVE) Емил (27. децембар 1837, Ган – 1. август 1917, Брисел). Пореклом из племићке породице (барони Де Борхграв), после основног и средњег образовања студирао је историју. Као историчар се бавио првенствено колонијама Валонаца у Немачкој и односима Белгије и Царства. Југоисточној Европи се приближио настављајући истраживања према Угарској и Трансилванији: *Essai historique sur les colonies belges qui s'établirent en Hongrie et en Transylvanie pendant les XIe, XIIe et XIIIe siècles* (1871). Био је у дипломатској служби, међу осталим местима и у Београду, Цариграду и Бечу. Био је пријатељски повезан са Стојаном Новаковићем и његовом породицом. Веза са Србијом долази до израза и у његовом научном интересовању: *La Serbie administrative, économique et commerciale* (1883), и у његовом главном делу: *L'empereur Étienne Douchan et la Péninsule balkanique au XIVme siècle*, Bulletin de l'Academie royale Belgique, troisième série t. VIII, n° 8, 1884. Садржајна и критичка расправа ослоњена на дело Флоринског о Душану, објављено 1882, и на византијске изворе била је преведена на српски, али је остала слабо запажена: *Српски цар Стеван Душан и Балканско Полуострво у XIV веку од Емила де Борхграв члана кр. белгијске Академије*. Са француског превео Д. Јеврић, парох Јаменски. Митровица 1886 (књижица малог формата од 72 стране). Студију је парафразирао упуштајући се у општа разматрања Стојан Бошковић: *L'empereur Étienne Douchan de Serbie et la Péninsule balkanique au XIVme siècle, étude critique*, Revue Internationale 3 (1886) IX, X, tome, 3–92. Б. је био члан и вишегодишњи председник Белгијске академије, од 1885. члан СУД, а од 1892. почасни члан СКА.

БИБЛИОГРАФИЈА: Annuaire de l' Académie Royale de Belgique 1915–1919, Bruxelles 1919, 311.

ЛИТЕРАТУРА: NE 1, 252 (M. Ibrovac); Hrv. E. 3 (J. Mitrović).

С. Ћирковић

БОСИЋ Р. Милован (31. август 1927, Лопаш, Пожега). Основну школу завршио је у Прилипцу а гимназију у Чачку. У току Другог светског рата није похађао школу. Матурирао је 1950. Две године похађао је Високу новинарску дипломатску школу, а по њеном укидању уписао се на Филозофски факултет, Група за историју, где је дипломирао 1957. године. На истом факултету магистрирао је 1965. са темом *Комунистичка партија Југославије на парламентарним изборима 11.12.1938. године*. Докторску тезу *Извори за историју Комунистичке партије Југославије 1919–1941*, одбранио је 1982. године.

Као професор историје радио је две године (1957–1959) у Прилипцу (Пожега), а од 1959. до 1965. био је приправник асистент и научни сарадник у Институту за историју радничког покрета Југославије. Од 1965. па до пензионисања 1990. био је руководилац Историјског архива ЦК Савеза комуниста Југославије.

Готово читав радни век провео је на истраживању, прикупљању, изучавању и публиковању историјских извора с посебним нагласком на историји радничког и комунистичког покрета.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Извори за историју Комунистичке партије Југославије 1919–1941*, Београд 1984; *Комунистичка партија Југославије у парламентарним изборима 11. децембра 1938*, Историја радничког покрета, Зборник радова, Београд 1965, књ. 2, 297–358; *Активности Комунистичке партије Југославије на стварању јединствене радничке партије 1935. године*, Историја радничког покрета, Зборник радова, Београд 1966, књ. 3, 127–170; *Процес обнављања организација КПЈ у западној Србији и Златиборска конференција КПЈ за Србију 1934. године*, Ужички зборник 1 (1972) 179–192; *Избори за народне посланике 11.12.1938. у ужичком и чачанском крају*, Ужички зборник 4 (1975) 207–234; *Оружани устанак у Србији 1941 – период Ужичке републике и совјетска средства информисања*, Ужички зборник 7 (1978) 177–186; *Архивска грађа друштвено политичких организација*, Архивски преглед 2 (1969) 11–32; *Архивски извори за историју Савеза комуниста Југославије*, Архивски преглед 2 (1969) 33–48; *Сређивање, обрада и публиковање мемоарске грађе*, Приручник из архивистике, Загреб 1980.

Р.

БОШКОВИЋ Бранко (16. фебруар 1930, село Крушевац, Пећ). Учитељску школу завршио је 1949. године у Бањалуци, а као ванредни студент завршио је групу за географију и историју на Вишој педагошкој школи у Скопљу (1953–1956). Историју је студирао на Филозофском факултету у Скопљу (1957–1960). Докторску дисертацију *Народноослободилачка борба у Ибарском базену (косовско-митровачки и студенички срез)*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду.

Б. је прво запослење добио у селу Факовићу код Сребренице. Радио је као наставник у основној школи у Обилићу, школи ученика у привреди у истом месту и Косовској Митровици. Од 1960. до 1967. био је секретар–саветник за културу и науку Покрајине Косова и Метохије. За доцента Филозофског факултета у Приштини изабран је 1967, где је радио до 1974, када је због политичке делатности ухапшен и осуђен на 13 година строгог затвора.

Б. се поново запослио почетком 1991. у Институту за историју у Приштини, а 1992. на Филозофском факултету у Приштини изабран је у звање ванредног, а затим редовног професора. Пензионисан је 1996. године.

Б. се бави новијом историјом Косова и Метохије. Изучава раднички и синдикални покрет, социјална питања, страни капитал, миграције становништва. Највећи број радова посветио је НОП-у.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Формирање Косметског ударног батаљона и његова дјелатност на подручју Андријевице 1944. године*, ИЗ 2 (1956) 320–329; *Раднички покрет и народноослободилачка борба у општини лепосавићкој*, Зборник ФФ у Приштини, 5–А (1969) 377–422; *Народноослободилачка борба у Ибарском базену (косовско-митровачки и студенички срез)*, Приштина 1968; *Образовање и делатност КПЈ на подручју Косовске Митровице до 1941. године*, Токови револуције 4 (1969) 363–400; *Сарадња на линији народноослободилачког покрета између Косова и Метохије и Црне Горе 1941–1945. године*, ИЗ 1–2 (1971) 329–350; *Подружнице Уједињеног радничког савеза синдиката и Југословенског радничког савеза у Копаоничко-ибарским рудницима и Косовској Митровици*, Зборник ФФ у Приштини 8–А (1971) 205–218; *Насељеници на Косову и Метохији (1918–1941) и њихов прогон са посебним освртом на босанско-херцеговачке насељенике*, у: Миграције и Босна и Херцеговина, Сарајево 1990, 411–439, 608–615; *Насељавање Врачана у Метохији, њихов прогон и растур*, у: Становништво словенског порijекла у Албанији, Титоград 1991, 459–498; *Социјални и поседовни односи на косовско-метохијском селу и њихово разрешавање 1918–1941. године*, Космет 1 (1991) 157–186; *Прогон насељеника и Срба мештана са Косова и Метохије 1941–1944. године*, Зборник ФФ у Приштини 23–24 (1995) 383–414.

Р.

БОШКОВИЋ Ђурђе (11. април 1904, Београд – 29. новембар 1990, Београд). Школовао се у Београду, где је 1928. године и дипломирао на Техничком факултету, на одсеку архитектуре. Од 1930. до 1939. радио је као кустос у Народном музеју. За доцента Техничког факултета био је изабран 1939, за ванредног професора 1946, за редовног 1950. године. Управник Археолошког института САНУ постао је 1954. Истакао се као педагошки радник окупљајући студенте заинтересоване за истраживачки и конзерваторски рад. Као управник Археолошког института и уредник часописа *Старинар* окупљао је угледне археологе и историчаре уметности, подстичући рад и у областима које су имале традицију у Србији, али и у онима које је тек требало афирмисати. У време његовог руковођења Институтом успостављена је сарадња и размена публикација са одговарајућим установама у земљи и у свету.

Основно опредељење Б. била је српска средњовековна архитектура. Знатан део његове научне делатности био је у прво време усмерен на проучавање и обраду непознатих или мало познатих споменика средњовековне архитектуре. Резултате својих научних истраживања објављивао је у периодичним публикацијама, у облику извештаја и бележака са путовања. У науци се такође представио као један од аутора монографије о *Манасији*. Уочи Другог светског рата изашла је из штампе велика монографија *Дечани*, у којој је Б. исцрпно представио архитектуру и скулптуру тог знаменитог споменика. После рата Б. је наставио теренско проучавање дела српске средњовековне архитектуре. Припремио је и објавио монографије о *Градцу* (са С. Ненадовићем), о *Велућу*, о бенедиктинском манастиру *Св. Марије на Ратцу код Бара* (са В. Кораћем). У оквиру Археолошког института остварио је замисао о евидентирању, проучавању и публиковању споменика културе на подручју Србије. Уз његово учешће и под његовим уредништвом објављене су две књиге под насловом *Археолошки споменици и налазишта у Србији*. После дугих и сложених истраживања са екипом сарадника, публиковао је монографију о *Старом Бару*.

Б. је знатно унапредио сазнања о српској средњовековној архитектури. Упоредо са проучавањем очуваних дела српске архитектуре залазио је у теме које се односе на архитектуру суседних подручја, као и на старију и византијску архитектуру. Његови најобимнији текстови из те области објављени су у вишетомној руској *Општој историји архитектуре*. Из тог настојања написана је и књига *Архитектура средњег века*, објављена као универзитетски уџбеник.

Б. је унапредио науку подједнако модерним, критичким приступом проучаваним споменицима и обимом рада. Проучавајући архитектуру објавио је такође и своје налазе и опажања о средњовековном зидном сликарству и о натписима.

Б. је такође радио на заштити културних добара, непосредно и у својству саветника или члана експертских група или комисија.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. Бошковић, *Архитектура средњег века* (1967[3]); Старинар н. с. 20 (1969) IX–XVIII; Свеске ДИУС 20–21 (1989–1990) 82–91; BLZ 8, br. 1626–1633; 11, br. 1211; СБ 2, бр. 5284–5318.

ЛИТЕРАТУРА: ELU 1, 464 (S. Petković); EJ 2, 154–155 (B. Kojić); LEJ 1, 179 (B. Jovanović); Г. Милошевић, *Ђурђе Бошковић*, Свеске ДИУС 20–21 (1989–1990) 79–82; А. Стојановић, *Ђурђе Бошковић*, Гласник Друштва конзерватора Србије 15 (1991) 251–254; Б. Јовановић, *Ђурђе Бошковић*, Старинар н. с. 42–43 (1992–1993) 225–226.

М. Шупут

БОШКОВИЋ Стојан (1833, Свилајнац – 21. фебруар 1908, Београд). Школовао се у Београду. Након завршене гимназије, студирао је права и филозофију на Лицеју. Каријеру, која је у великој мери била условљена либералским политичким опредељењем, Б. је започео као професор (1853) и директор (од 1857) гимназије у Шапцу. Из Шапца је прешао у Београд, најпре за професора гимназије, а 1859–1860. био је уредник званичних *Србских новина*. Прогона либерала за време Михајлове владавине није остао поштеђен ни Б. плативши своје политичко уверење премештањем из престонице, хапшењем и краткотрајном емиграцијом. Од 1868, када је постављен за секретара Министарства иностраних дела па све до 1903, када је коначно пензионисан, Б. је оставио видан траг у политици као министар просвете – у Каљевићевом (1875) и Ристићевом (1879) кабинету, члан Државног савета (1890) и дипломата. На Великој школи је предавао општу историју 1874. и 1877–1879, као редовни, а 1883–1887, као хонорарни професор. Иако је ову дужност испуњавао крајње нередовно, Б. долазак на Велику школу, као и делатност на месту министра просвете, од изузетног је значаја за подизање нивоа наставе, тим пре што је историјско образовање студената у Србији током већег дела друге половине XIX века лежало на, крајње нестручном, Панти Срећковићу. Био је члан Српског ученог друштва, односно Српске краљевске академије.

Б. се огледао у разним гранама књижевног рада – белетристици, публицистици, историји и политичкој књижевности. И поред завидних способности које је показао, Б. историографски допринос остао је, услед слабог здравља и заузетости политиком, далеко иза могућности. Претежно се бавио општом историјом, показујући изузетан смисао за синтезу и популарно писане уџбенике, али није занемарио ни истраживачки рад. Своју широко замишљену и популарно писану *Историју света за народ и школу* (I 1866. и II 1872) успео је да доведе само до епохе крсташких ратова. У исту групу радова, и по тематици и по квалитету, спадају: уџбеник из опште историје за више разреда средњих школа (1883), *Слике из времена реформације* (1877. и 1886) и *Антикрист или цар Нерон* (1882) – исцрпна студија о политичком и социјалном стању Рима у I веку н. е. Његови чланци и расправе, политичке и историјске садржине, мотивисани, често, политичком пропагандом, одисали су општим полемичким тоном. Сабрани су, највећим делом, у збирци *За просвету и слободу* (1882). Националној историји Б. је посветио мало пажње, а једина важнија студија из ове области је, на француском писана, расправа о цару Душану (Фиренца 1886). Бавећи се многостраним књижевним радом, Б. није пропуштао да нагласи своје политичке и културне концепције, те се његов научни опус намеће више као сведок времена у којем је настао, него својим темељним достигнућима.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 2, бр. 5394–5406; BLZ 8, br. 1639–1641; 11, br. 1220; EJ 2, 159 (Lj. Aleksić); М. Иванић, *Некролог Стојану Бошковићу*, Годишњица НЧ 28 (1909) 313–321.

ЛИТЕРАТУРА: В. Јовановић, *Стојан Бошковић*, СКГ 20 (1908) 422–435; М. Иванић, *Некролог Стојану Бошковићу*, Годишњица НЧ 28 (1909) 305–322; NE 1, 271 (N. Radojčić); EJ 2, 159 (Lj. Aleksić); В. Крестић, *Катедра историјских наука*, Сто година Филозофског факултета, Београд 1963, 211–262; Наставник 19, 3–4 (1908) 166–168 (М. Ј. Ђорђевић); В. Ђорђевић, *Реч на опелу*, Српска застава 4 (1908) 26, 1–2.

Ђ. Бубало

БРАЈОВИЋ В. Петар (29. јуни 1915, Ријека Црнојевића – 19. новембар 1991, Београд). После гимназије завршио је Војну академију и Пилотску школу (1940). Учесник је априлског рата (1941), затим је вршио командне дужности у партизанској војсци. Био је најпре командант партизанског одреда у Метохији, потом заменик команданта Оперативног штаба за Косово и Метохију, па командант 1. македонско-косовске бригаде, командант дивизије и најзад једног од три корпуса Народноослободилачке војске који су изгонили немачку окупациону војску из Македоније (1944). Након рата је завршио Вишу војну академију, био на штабним дужностима, као и наставник Више војне академије.

Био је начелник Војноисторијског института (1965–1967) и стални члан Редакције *Војне енциклопедије (I–X)*. Објавио је више историографских чланака о разним темама из војне историје. Његово најзначајније дело је књига енциклопедијског обима, намењена најширем читалаштву, *Југославија у Другом светском рату* (1970).

ЛИТЕРАТУРА: VE 1 (1970[2]) 789; Vojni leksikon, Beograd 1981, 810; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 33; EJ 2, 175 (F. Tuđman).

М. Терзић

БРАНКОВИЋ Слободан (25. октобар 1946, Бобовиште, Алексинац). После гимназије завршио је Војну академију у Београду, а потом Факултет политичких наука у Загребу. Радећи у Војноисторијском институту у Београду од 1975, образујући се и студирајући специјалистички политичку и војну историју, магистрирао је и докторирао на Факултету политичких наука у Београду, на теми *Слободне територије у Другом светском рату*.

Руководио је дугорочним пројектима о личностима и народима у историји и *У потрази за новом парадигмом науке*. За то време прикупљао је значајне изворе домаћег и страног порекла и објавио више радова, мањи број и на страним језицима. Као главни уредник *Војноисторијског гласника* обновио је концепт и садржај гласила, наглашено критички у новоуведеним рубрикама за теорију и филозофију историје, методологију и тему сваког посебног броја.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Из оквира пројекта о променама светског поретка и њиховог рефлектовања на југословенски простор објавио је више радова: *Kraj istorije* i *Novi svetski poredak*, VIG 1–2 (1993) 173–207, а припрема за штампу синтезу *Нови поредак и Југославија у XX веку*; *Слободне територије у НОР-у – основа нове Југославије*, Београд 1984; *Les aspects stratégiques du territoire libéré en 1943*, Questions actuelles du socialisme 12, 1983; *Drugi svetski rat i Jugoslavija, pogledi s kraja veka i milenijuma*, VIG 1 (1995) 23–53; *Istraživanje tamne strane istorije: Zločini, genocid, holokaust*, VIG 1–2 (1994) 217–241.

Р.

БРАУН Максимилијан (1903, Санкт Петербург – ?, Гетинген). Учио је руску гимназију у Санкт Петербургу, али су школовање прекинула збивања 1918–1920. Наставио је школовање у немачкој гимназији у Дорпату (Јурјев) где је матурирао 1921. Почео је да се формира као уметник, студирао је (1921–1924) у Лајпцигу Академију графичких уметности, наставио да се усавршава (1924–1926) на високој уметничкој школи у Шарлотенбургу (Берлин). Тек после тога се посветио универзитетским студијама славистике на Универзитету у Лајпцигу, где је био ученик Рајнхолда Траутмана. Ту је докторирао и постао 1932. доцент за словенску филологију. Од 1936. његов рад је везан за Универзитет у Гетингену, где је редовни професор од 1949. до пензионисања 1968. Б. се у традицијама немачке славистике бавио проблемима језика, књижевности и историје. Док је темама језика везан за руски, у књижевности се преко епске поезије и проблема односа песништва и стварности везао за јужнословенску, првенствено српску историју. Хабилитациони рад је био посвећен културној еманципацији и европеизацији муслимана Босне и Херцеговине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (са гледишта српске историје): *Die Anfänge der Europäisierung im Kunstschriftum der moslimischen Slaven in Bosnien und Herzegowina*, Leipzig 1934; *Zur Frage des Heldenliedes bei den Serbokroaten*, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 59 (1935) 261–288 (прештампано у Wege der Forschung 1978); *„Kosovo". Die Schlacht auf dem Amselfelde in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig 1937; *Zum Themenbestand des serbokroatischen Heldenliedes*, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 64 (1940) 83–123; *Türkenherrschaft und Türkenkampf bei den Balkanslawen*, Die Welt als Geschichte 6 (1940) 124–139; *Die Slawen auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft*, Leipzig 1943[2]; *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen*, in Auszug herausgegeben und übersetzt von M. B., Wiesbaden – 'S – Gravenhage 1956; *Aus der heldischen Wirklichkeit des 16. Jahrhunderts*, Südost-Forschungen 17 (1958) 7–15; *Историческая действительность в южнославянской народной эпической поэзии*, Известия АН СССР ОЛЯ 17 (1958) 527–533; *Pojam „stilizacije" u narodnoj epici*, Treći kongres folklorista Jugoslavije, Cetinje 1958; *Композиция героических народных песен. На материале сербо-хорватского эпоса*, Русский фольклор 5 (1960) 157–166; *The Problem of „Moral Concepts" in Serbian Traditional Epic poetry*, Journal of Folklore Institute 1 (1964) 82–91.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Schriftenverzeichnis Maximilian Braun*, Die Welt der Slaven. Halbjahresschrift für Slavistik 18 (1973) 5–10, наставак у: *Slavisches Spektrum. Festschrift für Maximilian Braun zum 80. Geburtstag*, ed. R. Lauer – B. Schultze, Wiesbaden 1983, 535–536.

ЛИТЕРАТУРА: K. H. Pollok, *Maximilian Braun zum 70. Geburtstag*, Die Welt der Slaven. Halbjahresschrift für Slavistik 18 (1973) 1–3.

Р.

БУГАРСКИ Стеван (25. септембар 1939, Српски Семартон, Румунија). Основну школу и српску гимназију (1953–1956) завршио је у родном

месту. На Педагошком институту у Букурешту завршио је (1956–1958) славистику, а Машински факултет Политехничког института (сада Технички универзитет) у Темишвару (1956–1971). Пре тога (1964), завршио је течај за бравара. Радио је као хонорарни наставник 1963, затим као неквалификовани радник (1963/64), а потом као квалификовани бравар (1964–1970). Од 1971, па до одласка у пензију (1991) радио је као машински техничар, односно машински инжењер. Због политичког „вербалног деликта" осуђен је 1958. на шест година поправног затвора, 10 година губитка грађанских права и конфисковање имовине. У затвору је провео од 1958. до 1962. године. Живи и ради у Темишвару.

Основна научна преокупација Б. јесте: духовност и култура Срба на територији данашње Румуније, демографски преглед Срба на територији данашње Румуније и фолклор Срба на територији данашње Румуније.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *По Семартону кроз простор и време*, Букурешт 1982; *Оно што се памти*, Букурешт 1983; *Кад Мориш потече кроз перо* (са Љ. Степановом), Букурешт 1991; *Годишњице Српског Семартона*, Српски Семартон 1994; *Српско православље у Румунији*, Темишвар – Београд – Нови Сад 1995. Са румунског је превео дело Ђорђа Бранковића: *Хроника Словена Илирика, Горње Мезије и Доње Мезије*, Нови Сад 1994. Сакупио је и приредио (са С. Марковом): *Бећарац*, Букурешт 1982. и *Сватовац*, Букурешт 1983. Приредио је за објављивање следећа дела: *Најава*, Букурешт 1984; *Дневник Саве Текелије*, Нови Сад 1992, Темишвар 1993[2]; *Спомен на проф. Мирјану Бугарски* (аутор А. Биндер Бугарски), Темишвар 1994; *Српско школство у Румунији* (према рукопису Д. Сабљића), Темишвар 1996.

С. Милеуснић

БУЛАТОВИЋ Радомир (15. март 1935, Доње Липово код Колашина). Основну школу завршио је у родном месту, гимназију похађао у Колашину, Никшићу, Словенској Бистрици и Книну, а завршио у Сарајеву (1954). Историју је студирао на Филозофском факултету у Сарајеву (1954–1958). Усавршавао се затим на Факултету политичких наука где је магистрирао са темом из социологије. Радио је као професор и директор школе за физичку културу у Сарајеву (1959–1970). Од 1971. радио је у Заводу за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Босне и Херцеговине. У то време почиње да објављује радове на теме из делокруга своје установе. На Филозофском факултету у Београду одбранио је 1983. године дисертацију о привреди на ослобођеним територијама у време Другог светског рата. Био је присиљен да 1992. напусти Сарајево и да се склони на Цетиње, где је постао директор Народног музеја Црне Горе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Народна привреда Босне и Херцеговине у ослободилачком рату 1941–1945* (1984); *Партизански дјечји домови у Босни и Херцеговини 1941–1943* (са Д. Никићем 1986); *Титов борбени пут са посебним освртом на објекте у којима је боравио и радио I (1941–1943), II (1943–1945)* (1988); *Концентрациони логор Јасеновац – историјско-социолошка и антрополошка студија* (1990).

Р.

БУР-МАРКОВСКА Марта (15. фебруар 1925, Будимпешта). Студирала је на Софијском универзитету (до 1952), била на специјализацији у Пољској (1974), кандидат историјских наука постала је 1963. дисертацијом о укидању Војне границе после 1872. Краће време радила је као асистент у Дебрецину и Будимпешти (1950–1953), аспирант на Историјском институту Мађарске академије (1954–1956), радила је затим као предавач у Будимпешти и Софији (1957–1962), уредник у музеју Рилског манастира (1962–1965), од тада прошла кроз сва звања до старијег научног сарадника у Институту за балканистику у Софији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Die österreichische Militärgrenze im XIX Jahrhundert. Neue Angaben zur Geschichte der Woiwodina*, Etudes balkaniques 2–3 (1965) 213–232; *Икономическите връзки между Трансилвания и балканските земи през втората половина на XVII и началото на XVIII век*, Studia Balcanica 2 (1970) 34–52; *Балкански купци в Венгрии XVIII век*, Etudes balkaniques 3 (1972); *Балканите и унгарският пазар през XVIII век*, София 1977; *Zum Alltagsleben und der materiellen Kultur der Balkanbevölkerung im XVI Jahrhundert. Textilwaren und Bekleidung auf den Stadtmärkten nach osmanischen Dokumenten*, Etudes balkaniques 19 (1983) 4, 97–109; *Das Raumgreifen balkanischer Kaufleute in Wirtschaftsleben der ostmitteleuropäischen Länder im 17. und 18. Jahrhundert*, у: Bürgertum und bürgerliche Entwicklung im Mittel– und Osteuropa, Budapest 1986, 17–88.

ЛИТЕРАТУРА: П. И. Чолов, *Български историци*, София 1981, 66 (са библиографијом).

Р.

БУТОРАЦ Павао (26. март 1888, Пераст – 22. новембар 1966, Дубровник). Основну школу је завршио у Перасту, гимназију у Котору (1905), вишу теологију у Задру (1910). До Првог светског рата био је жупник у Доброти а катихета гимназије, професор поморске и трговачке школе до 1938, осим за време рата када је био катихета у гимназијама у Задру и Сплиту. Предавао је и у Пољопривредној девојачкој школи у Ловрету. Од 1918. до 1920. био је ректор семеништа у Котору. Которски бискуп постао је 1938, а администратор Дубровачке бискупије 1940, дубровачки бискуп од 1950.

Бавио се историјом, филозофијом, историјом уметности, социологијом, хагиографијом, али највише прошлошћу Боке Которске. Главна одлика његових радова је коришћење необјављених архивских извора. Учествовао је у раду II ватиканског сабора (1963–1965).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (из области историје): *Бока Которска од најстаријих времена до Немањића* (1927); *Госпа од Шкрпјела* (1928); *Опатија Светог Јурја код Пераста* (1928); *Бока Которска према народном покрету у револуционарној години 1848* (1938); *Бока Которска након пада Млетачке Републике до Бечког конгреса* (1938); *Писма руског адмирала Матије Змајевића* (1949). Остали су у рукопису радови: *Котор за самовладе (1355–1420); Културна повијест града Пераста; Развој и устрој Перашке опћине.*

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 2618–2622; 11, br. 1559–1580.

ЛИТЕРАТУРА: HBL 2, 538–539; HE 3, 359; EJ 2, 594 (J. Šidak); HL 1, 176.

Д. Синдик

ВАЛТРОВИЋ Михаило (17. септембар 1839, Београд – 9. септембар 1915, Београд). Гимназију и лицеј завршио је у Београду, архитектуру у Немачкој (Карлсруе). Од 1868. радио је као архитект у Министарству грађевина Србије, потом као професор архитектуре у београдској Реалној гимназији. Од 1875. до 1903. предавао је архитектуру на Великој школи у Београду. Наставу археологије започео је 1881, када је постављен и за управника Народног музеја у Београду, где је и пензионисан 1906. У Српском ученом друштву водио је одбор за уметност, био је међу оснивачима Српског археолошког друштва и уредник часописа *Старинар*, од оснивања 1884. до 1907. године.

Академик В. уживао је углед у земљи и на страни. Био је члан Императорског археолошког друштва у Москви, Царског немачког археолошког друштва у Берлину и Хрватског археолошког друштва у Загребу.

В. је аутор *Нацрта закона о заштити старина*, покретач, организатор и руководилац систематских проучавања старих споменика, нарочито средњовековне архитектуре, скулптуре и сликарства. У заједници са архитектом Драгутином Милутиновићем снимио је неколико десетина црква, предузимао археолошка истраживања Костолца, у Нишу, Барајеву, Крушевцу. Пратио је као критичар и хроничар појаве у савременој српској уметности. Велика знања и практична искуства материјализовао је у више од стотину научних радова. Као амбициозни посленик и организатор покренуо је и водио многе почетне кораке тек заснованих научних дисциплина, поставши један од главних носилаца културног и уметничког живота Србије крајем XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *O Prodromos, Mittheilungen über neue Forschungen auf dem Gebiete serbischer Kirchenbaukunst* (1878); *Српске црквене старине на Будимпештанској изложби* (1885); *Хрисовуља кнеза Лазара у Раваници* (1885); *Православност у данашњем црквеном живопису у Србији* (1886); *Римски натписи* (1887); *Расправа о представи свете Тројице* (1888); *Римска гробница у селу Брестовику* (1906); *Уметност код Срба* (1906); *Белешке о манастиру Љубостињи* (1906); *Смедеревски град* (1911).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 24919–25028; 11, br. 19215–19218 a.

ЛИТЕРАТУРА: М. Грбић, *Михаило Валтровић, први српски археолог и музеолог*, ЛМС 355 (1941); LEJ 4, 488 (D. Srejović); EJ 8, 452 (B. Nestorović); С. Богдановић, *Михаило Валтровић*, Свеске ДИУС 1 (1977) 3–6; С. Богдановић, *Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић као истраживачи српских старина;* Љ. Мишковић-Прелевић, *Рад Драгутина Милутиновића и Михаила Валтровића на снимању средњовековних споменика у Србији*, Излози СУД (1978) 7–81, 93–101; С. Петковић, *Историја уметности код Срба у XIX веку*, Зборник ФФ 12, 1 (1974) 479–498, о Валтровићу стр. 488–492.

М. Јовановић

ВАНИЧЕК (VANIČEK) Фрањо (6. јули 1809, Валтердорф, Чешка – 6. април 1894, Осијек). Филозофски факултет завршио је у Прагу. Као наставник предавао је у Сењу, Раковцу код Карловца и Винковцима, где је био управник гимназије. После пензионисања преселио се у Осијек (1872). Бавио се новинарством и историјом.

Више краћих радова В. је посветио сукобима с Турцима на широкој територији Војне крајине. Писао је о Земуну, Сланкамену, Сирмијуму, односно Митровици, Винковцима, Петрињи, Сењу, често објављујући изворне текстове, најчешће натписе. По налогу Министарства рата обрадио је прошлост Војне крајине од XVI века до њеног укидања: *Specialgeschichte der Militärgrenze* I–IV, објављено у Бечу 1875. В. је користио грађу из архива Министарства рата и архива Генералне команде у Загребу, Петроварадину и Темишвару.

Ово дело превео је Ј. М. Шимић под насловом *Историја Војничке крајине или Историја васцелог српског народа са ове или оне стране Дунава, Саве, Уне, Врбаса тако и Поморја (од 1538–1783 = 335 година).* Нови Сад 1878.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25046–25066; 11, br. 19222–19223.

ЛИТЕРАТУРА: A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije* III i IV, Zagreb 1910–1911; EJ 8 (1971) 454 (J. Buturac); EJ 2 (1985) 602.

Р. Михаљчић

ВАНКУ Милан (22. јули 1923, Стража, Вршац). Основну школу похађао је у родном месту, а гимназију у Вршцу, где је завршио седам разреда, а 8. разред и велику матуру завршио је у Београду после рата. Учесник је Народноослободилачког рата Југославије против фашизма (1941–1945).

Студирао је правне науке на Правном факултету и историјске науке на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Постдипломске студије похађао је на Институту за међународне студије Правног факултета у Београду. Докторску дисертацију из области међународних односа одбранио је на Правном факултету у Београду.

В. је радио као новинар близу 20 година у Радио-телевизији Београд и сарађивао је у више листова и часописа и радио-станица у земљи. Као професор радио је у Вишој педагошкој школи у Крагујевцу и Педагошкој академији у Светозареву, на Филозофском факултету Универзитета у Приштини и Филолошком факултету Универзитета у Београду. На Филозофском факултету у Приштини предавао је Општу историју новог века. На Филолошком факултету у Београду, на Катедри за румунски језик и књижевност, В. предаје српско-румунске односе и историју Румуније.

Вршио је истраживања у најзначајнијим архивима и библиотекама у земљи и иностранству. Објавио је неколико монографија и више стотина научних радова у домаћим и страним публикацијама. Писао је о Малој Антанти и спољној политици балканских држава у XX веку. Велики број његових радова везан је за југословенско (српско)-румунске односе и сматран је за компетентног познаваоца политичке историје балканских држава у XX веку. Објавио је монографију о дипломатској делатности Николае Титулескуа, румунског научника и политичара. Посредством В. румунска историографија представљена је у Југославији.

Р.

ВАСИЉЕВИЋ Јован (20. јули 1920, Младеновац – 30. децембар 1984, Београд). Научни сарадник Војноисторијског института и капетан бојног брода у пензији. У Новом Саду је завршио гимназију, а у Дубровнику Поморску војну академију 1941. Био је учесник НОР 1941–1945, затим, наставник и начелник Катедре за историју у Морнаричкој војној академији 1949–1957, а од 1957. до пензионисања радио је у научноистраживачком одељењу Војноисторијског института. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1972. тезом *Морнарица Народноослободилачке војске Југославије.*

Бавио се изучавањем опште историје поморског ратовања, са тежиштем на обради карактеристичних догађаја који су битније одређивали развој и употребу великих ратних морнарица у појединим историјским раздобљима, с посебним освртом на место и улогу ратних морнарица у Јадрану. Најзначајнију област његовог рада чине народноослободилачки рат на Јадрану и стварање и развој Морнарице Народноослободилачке војске Југославије. Објавио је бројне чланке, студије и расправе у стручним часописима и зборницима радова, био је стални сарадник редакција *Југословенске* и *Поморске енциклопедије.*

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Поморски рат у Средоземном мору* (Београд 1953); *Дејства на Јадрану у НОР-у* (Београд 1957); *Обрачун на Јадрану* (Загреб 1962); *Партизани на Јадрану* (Београд 1962); *Морнарица Народноослободилачке војске Југославије* (Београд 1972); *Велике поморске битке и операције кроз историју – Од Саламине до Окинаве* (Београд 1975); *Војнопоморска историја, II део, НОР и битка за Јадран* (Београд 1978). Са групом аутора објавио је уџбеник *Кратак преглед историје ратова* (за подофицирске школе РМ, Београд 1965).

ЛИТЕРАТУРА: Vojni leksikon, Beograd 1981, 1108.

Д. Ненезић

ВАСИЋ Милан (19. децембар 1928, Пецка код Мркоњић Града). Основну школу завршио је у Пецкој, нижу гимназију у Мркоњић Граду, учитељску школу у Бањалуци (1950), а студије историје с турским језиком на Филозофском факултету у Сарајеву (1954). Радио је као професор приправник у Другој мушкој гимназији у Сарајеву (1955–1957), потом на тамошњем Филозофском факултету (1957–1992), где је прошао сва звања од асистента до редовног професора (1975). Докторску дисертацију *Мартолоси у југословенским земљама под турском владавином*, одбранио је на Филозофском факултету у Сарајеву 1963. Непуне две године (1963–1965) провео је, као стипендиста Хумболтове задужбине на стручном усавршавању на Универзитету у Минхену (Institut für Geschichte und Kultur des Nahen Orients sowie Turkologie). На Одсеку за историју Филозофског факултета у Сарајеву предавао је Историју југословенских народа – период турске владавине, а једно време и Историју Османског царства. Истраживао је турску грађу за српску и јужнословенску историју у архивима и библиотекама Беча, Граца, Минхена, Истанбула (Başbakanlik Arşivi), Анкаре (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlügü) и светогорских манастира (Хиландар, Св. Павле, Кутлумуш и Симонопетра). Био је председник Друштва историчара БиХ, члан Редакције и одговорни уредник *Годишњака* тог друштва, члан Редакције *Прилога за историју* и неких других историјских часописа, декан Филозофског факултета у Сарајеву (1987–1989). Члан је АНУБиХ. Од 1992. живи у Бањалуци. Редовни је професор и декан новооснованог Филозофског факултета у том месту. Предаје Српску и балканску историју (XV–XVIII век). И на Правном факултету у Бањалуци предаје Националну историју државе и права.

В. се бави проучавањем проблема српске и балканске историје турског времена. Објавио је око 60 научних радова од којих двадесетак на немачком, енглеском, француском, руском, турском и чешком језику. Односе се на разна питања политичке, друштвене, привредне и културне историје од XV до XIX века: становништво, етнодемографске и конфесионалне промене, питање исламизације, влашку кнежинску организацију, турско војно уређење, посебно крајишко, појаву хришћана и хришћанских војних редова у турској служби, историју градова, појаву аутономија на Балкану и др. Написао је више радова о установи мартолоса у Османском царству, од којих је најзначајнија књига *Мартолоси у југословенским земљама* (1967), веома позитивно оцењена у страним часописима. Радови су засновани првенствено на подацима турске архивске грађе. Писао је и синтетичке прилоге за дела општијег карактера, као што су *Градови под турском влашћу* (Историја Црне Горе 3/1, 1975, 501–607) и *Die Türkischen Balkansgebiete 1700–1878* (Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, B. 4, 1993, 994–1026). На развитак социјалне структуре у југословенским земљама односи се рад *Social structure of Yugoslav Countries under the Ottoman Rule till the End of the 17th Century* (Dissertationes Orientales 40, 1978, 45–77). За потребе средњих школа приредио (са Б. Ђурђевом) приручник извора *Југословенске земље под турском владавином* (1962). Добитник је 27-јулске награде за постигнуте резултате у области историјских наука.

Р.

ВАСИЋ Милоје (16. септембар 1869. Велико Градиште – 4. новембар 1956, Београд). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Великом Градишту, а вишу гимназију у Београду. Студирао је на Великој школи филологију и историју. Од 1896. до 1898. године студирао је археологију у Берлину, затим 1898/99. у Минхену, код проф. А. Фуртвенглера. Докторску дисертацију *Die Fackel im Kultus und Kunst der Griechen*, одбранио је 1899. на Универзитету у Минхену (објављена под истим насловом у Београду 1900). Године 1892. био је наставник гимназије у Великом Градишту и Неготину, 1895. помоћник чувара Народног музеја и професор гимназије у Београду. По повратку из Минхена, 1899. постављен је за лектора на Великој школи. Доцент за археологију на Универзитету, постао је 1904, ванредни 1920, а редовни професор 1922. Од 1906. до 1920. био је чувар Народног музеја. Археологију је предавао на Универзитету до 1941, када је разрешен дужности, а 1947. је реактивиран, да би 1955. отишао у пензију. Од 1948. био је дописни, а од 1952. године редовни члан САНУ, такође члан Руског археолошког института у Цариграду, Археолошког института у Берлину, Бугарског археолошког института у Софији и Лондонског друштва за изучавање старина. Учествовао је 1947. у оснивању Археолошког института при САНУ.

В. је први стручни археолог у Србији и као чувар Народног музеја био је у прилици да први започне истраживања разнородних локалитета и научних проблема. Образован као археолог за класичне студије, ископавао је Виминацијум током 1902. и 1903. Осим тога између 1900. и 1914. објавио је у српским и страним часописима читав низ римских старина из збирки Народног музеја. Свакако, његов најважнији рад везан је за проучавање праисторијских налазишта у Србији, од којих централно место заузима ископавање и публиковање (у српским и страним часописима) неолитског насеља у Винчи. Овим истраживањима први пут је упознао европску научну јавност са појавом неолита код нас. Његова интересовања нису тиме заустављена и он почиње прва истраживања на пољу српске средњовековне археологије. Током Првог светског рата, у избеглиштву у Паризу, а затим и после повратка у Србију, све више је проучавао српске средњовековне споменике и упоредо са њима и поједине проблеме српске средњовековне историје. Из тог проучавања проистичу значајне студије о архитектури у Далмацији и књига о Жичи и Лазарици, али и неке мање студије као што је она о архиепископу Данилу II (објављена у Прилозима КЈИФ 6, 2 (1926) 231–264) или о цркви Св. Ђорђа у Младом Нагоричину (Прилози КЈИФ 10, 1 (1930) 1–41). И остале студије из ове области публиковао је у Прилозима КЈИФ (у бројевима 1, 4 и 5). При њиховом писању

В. је себи поставио високе захтеве јер је сматрао да се средњовековни споменици не могу разумети без знања „из архитектуре и филологије, из историје и историје књижевности, из историје цркве и историје уметности". Зато је написао да је *Жича и Лазарица* резултанта свих дотадашњих комплементарних сила које су радиле на пољу српских националних наука.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Колонија Виминацијум, Археолошка студија*, Старинар 12 (1895) 1–61; *La vaisselle d'argent du Musée National de Belgrade*. Ruvue archéologique 1 (1903) 17–32; *Прилози решавању тројанских проблема*, Глас СКА 70 (1906) 163–289; *Жуто Брдо. Прилози за познавање гвозденог доба у Дунавској Долини*, Старинар 2 (1907) [1908] 1–47; 5 (1910) [1912] 1–207; 6 (1911) [1914] 1–93; *Староср̄пско посуђе*, Старинар 2, додатак 28–31; *Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX до почетка XV века. Цркве*, Београд 1922; *Жича и Лазарица. Студије из српске уметности Средњег века*, Београд 1928; *Преисториска Винча* I, Београд 1932; *Преисториска Винча* II, Београд 1936; *Преисториска винча* III, Београд 1936; *Преисториска Винча* IV, Београд 1936; *Јонска колонија Винча*, Зборник ФФ у Београду 1 (1948) 85–135.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Васић, *Научни радови и реферати о њима*, Београд 1914; M. Sironić, M. Flašar, *Bibliografija važnijih radova akademika dr Miloja Vasića*, Živa antika 3 (1953) 302–307; Р. Марић, *Библиографија радова д-р Милоја М. Васића*, Старинар 7–8 (1956–1957) XV–XX.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Марић, *Милоје М. Васић* (in memoriam), Старинар 5–6 (1954–1955) 403–406; ELU 4 (1966) 356 (D. Srejović); Д. Срејовић, *Археологија на Великој школи и Универзитету у Београду*, Споменица САД 1883–1983, Београд 1983, 19–23; Д. Срејовић, *Милоје М. Васић, творац српске археолошке науке*, Старинар 35 (1984) 25–32.

М. Васић

ВАСИЋ Мирољуб (30. септембар 1934, Липница). Основну школу је завршио у родном месту, а гимназију у Крагујевцу 1953. На Филозофском факултету, у Београду Групу за историју, дипломирао је 1958. На Филозофском факултету Новосадског универзитета 1974. одбранио је докторску дисертацију *Омладински покрет у Југославији 1929–1941*. Радио је у ЦК СКЈ од 1959. до 1961, у Институту за раднички покрет од 1961. до 1969, а потом у Институту за савремену историју, где и данас ради у звању научног саветника. Учествовао је у раду више домаћих и међународних научних скупова и округлих столова. На студијским истраживањима је боравио у Москви, Софији и Прагу. Потпредседник је Савеза историчара Србије.

В. се бави изучавањем историје радничког и комунистичког покрета Југославије (1918–1945), посебно улогом и доприносом младе генерације. Објавио је око 100 радова у домаћим и страним часописима и зборницима радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941* (1977); *Savez Komunističke omladine Jugoslavije* (1979); *Istorija Saveza komunista Jugoslavije* (1985, коаутор); *Revolucionarni pokret studenata Beogradskog univerziteta 1929–1941* (1988); *Международный социализм в конце XX века* (1988); *Parlamentarni izbori i KPJ u Jugoslaviji 1929–1941* (1991); *KPJ i odbrana Jugoslavije 1929–1941* (1991); *Komunistička internacionala i KPJ* (1993).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 154–156; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 269–271; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 245–247.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 154–156.

Р.

ВЕГО Марко (8. јануар 1907, Чапљина – 26. фебруар 1985, Сарајево). Класичну гимназију завршио је на Широком Бријегу, а Теолошки факултет у Фрајбургу 1931. године. Историју је студирао на филозофским факултетима у Љубљани и Загребу. Од 1938. до 1944. био је професор гимназије у Никшићу. Учесник је НОР-а од 1944. године. После рата припремао је учитељски кадар на курсевима у Требињу (1945–1946) и Сарајеву (1947–1949). Био је директор гимназије у Мостару (1946–1947) и учитељске школе у Сарајеву (1949–1950). Од 1950. до пензионисања 1965. радио је у Земаљском музеју у Сарајеву као директор (1950–1957), затим шеф Одсека за средњи век и начелник Археолошког одељења (1957–1965).

В. је углавном проучавао средњовековну прошлост Босне и Херцеговине. Изузетак су његови радови који се односе на позније доба. В. се огледао као писац политичке и културне историје, али претежан део истраживачких радова односи се на помоћне историјске науке, посебно епиграфику, нумизматику и палеографију. Вршио је археолошка ископавања средњовековних некропола и архитектонских споменика. После дугогодишњег теренског рада и појединачних извештаја и издања настао је *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, за који је добио 27-јулску награду БиХ (1970). Прикупљена грађа била је подлога за његово дело *Naselja srednjovjekovne bosanske države*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Povijest Humske zemlje* (1937); *Pisma o hercegovačkom ustanku 1975* (1955); *Naselja bosanske srednjovjekovne države* (1957); *Historijska karta srednjovjekovne bosanske države* (1957); *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* I–IV (1962–1970); *Kultna mjesta u topografiji stare Hercegovine u srednjem vijeku* (1978); *Iz istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine* (избор објављених радова) (1980); *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini* (1981); *Postanak srednjovjekovne bosanske države* (1982).

БИБЛИОГРАФИЈА: L. Fekeža, *Izbor iz bibliografije naučnih radova Marka Vega*, GZM 40–41 (1985–1986) 5–6; BLZ 9, br. 25250–25251.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 2[2], 630 (P. Anđelić); GZM 40–41 (1985–1986) 1–4 (A. Dautbegović).

Р. Михаљчић

ВЕЉАНОВИЋ Зоран (14. март 1959, Зрењанин). Гимназију је завршио у родном граду, а Групу за историју студирао на филозофском факултету у Београду и Новом Саду, где је и дипломирао. Постдипломске студије уписао је 1995. Радио је као професор историје у средњој школи, а од 1993. је директор Историјског архива у Суботици. Покренуо је неколико научноистраживачких и информативних едиција, чији је и уредник: *Северна звезда* (1994), *На песку кругови* (1995), *Ex Pannonia*, као и остала издања Архива. Бави се националном историјом, посебно у Бачкој и Банату за период XVIII–XX век.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Коло Српских Сестара Суботица 1938–1994*, Суботица 1994; *Стари српски натписи у Суботици у XVIII и XIX веку*, Луча 5, 2–3 (Суботица 1996) (са С. Пајовићем); *Неколико слика из историје суботичких Срба (до прве половине 19. века)*, Луча 5, 2–3 (1996); *Мишићево 1925–1996 (Прилози за Монографију села Мишићева)*, Суботица 1996; *Школство Срба у Суботици–Александрову (ОШ „Свети Сава" 1804–1994*, Ex Pannonia 1 (1996) 101–110; *Др Јован Пачу – народни трибун*, На песку кругови 5 (1996).

Р.

ВЕНДЕЛ (WENDEL) Херман (8. март 1884, Мец – 3. октобар 1936, Париз). У родном месту завршио је гимназију; филозофију и историју на универзитету у Минхену. Још на студијама прикључио се радничком покрету, делујући као уредник и сарадник разних социјалистичких листова и часописа. Са 27 година улази као представник Социјалдемократске странке у Рајхстаг, у којем ће, у заседању 1912–1918, бити најмлађи посланик. По завршетку Првог светског рата напушта политику и потпуно се посвећује писању. Као франкофил, социјалдемократа и пријатељ Југославије био је принуђен Хитлеровим доласком на власт да емигрира у Француску 1933.

Још као сасвим млад, В. је показивао изузетну наклоност и интересовање за југословенски покрет и проблеме југоисточне Европе, заснивајући своја знања на темељном образовању и честим путовањима по јужнословенским областима. Премда је писао исцрпне студије из немачке књижевне историје или Француске револуције, главни публицистички, књижевни и научни рад био му је посвећен историји, књижевности и политичким доктринама југословенских народа, са тежиштем на борби за уједињење. Као тадашњи најбољи познавалац међу страним историцима новије историје Јужних Словена, В. је низом путописа, расправа, темељних синтеза и есеја о појединим књижевницима, политичарима и научницима, заинтересовао за југословенску идеју слабо обавештену, поглавито немачку јавност. В. приступ савременој и историјској проблематици одликују литерарне склоности и новинарска речитост, с једне, те савестан напор ка научној заснованости, и исцрпном коришћењу грађе, с друге стране. Апологетски карактер његових дела и повремено искоришћавање партијске припадности, нису у већој мери замаглиле В. објективност. Међу делима из историје јужнословенских народа посебно се истичу обимна синтеза, прва те врсте и у оно доба без премца, заснована на свој расположивој литератури, о стварању Југославије, као и студија о *Бизмарку и Србији 1866*, која представља право научно дело, са свим потребним апаратом, рађена на основу необјављене архивске грађе пруског, аустријског и српског порекла. В. је активно сарађивао у *Политици, Времену, ЛМС, СКГ*, објављујући претежно приказе, полемичке чланке и изводе из својих дела штампаних у Немачкој. Био је почасни члан МС, а Београдски универзитет га је за научни рад о Јужним Словенима изабрао 1929. за почасног доктора.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Südosteuropäische Fragen*, Berlin 1918; *Aus dem südslawischen Risorgimento*, Gotha 1921; *Kreuz und quer durch den slawischen Süden*, Frankfurt 1922; *Aus drei Kulturen*, Berlin 1922; *Die Habsburger und die Südslawenfrage*, Leipzig 1924; *Südslawische Silhouetten*, Frankfurt 1924; *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*, Frankfurt 1925 (= *Борба Југословена за слободу и јединство*, Београд 1925); *Aus der Welt der Südslawen*, Berlin 1926; *Bismarck und Serbien im Jahre 1866*, Berlin 1927; *О Југословенима у Гетеовом огледалу*, Београд 1932.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. П. Јовановић, *Hermann Wendel (1884–1936)*, СКГ 49, 4 (1936) 314; BLZ 9, br. 26481–26497; 11, br. 20379–20401.

ЛИТЕРАТУРА: NE 4, 1190 (D. Popović); J. Алтмајер, *Херман Вендел. Рођен у Мецу 1884, умро у Паризу 1936*, СКГ 49, 4 (1936) 295–299; Ж. П. Јовановић, *Hermann Wendel (1884–1936)*, СКГ 49, 4 (1936) 312–314 (са исцрпном литературом објављеном у Југославији); С. Станојевић, *Др h. c. Херман Вендел (8 III 1884–3 X 1936)*, ЈИЧ 1–4 (1936) 468–470; В. Ћоровић, *Херман Вендел (из сшараног йреīледа)*, Београд 1937; П. Слијепчевић, *Херман Вендел (1884–1936)*, Архив ПДН 51, 1 (1937) 1–20; EJ 8, 561 (J. Šidak).

Ђ. Бубало

ВЕРКОВИЋ Стефан (4. март 1821, Угљара, Босанска Посавина – 30. децембар 1893, Софија). В. је завршио гимназију при фрањевачком самостану у Сутјесци; ту се и заредио. Школовање је наставио (1837) у Загребу, где је убрзо приступио Илирском покрету. Фрањевачки ред напустио је 1842, а студије теологије 1843; од 1848. почео је да ради на поверљивим задацима за Илију Гарашанина: 1848–1950. боравио је у Београду, Котору и Јањеву, где је био посредник између Гарашанинове тајне организације и Албанаца – католика. Сакупљајући старине, између 1850. и 1854. путовао је по Македонији, Тракији и суседним крајевима. У Београду је 1855. прешао у православље, а затим се настанио у Серу. Између 1862. и 1873. В. је поново у тајној служби српске владе; за време руско-турског рата 1877. напустио је Македонију и преселио се у Русију; 1891. бугарска влада му је доделила пензију под условом да јој преда своју збирку старина и пресели се у Бугарску, што је и учинио.

В. је био један од највећих сакупљача старина на Балкану у XIX веку. Током боравка у Румелији сакупио је преко стотину црквенословенских рукописа. У Серу је отворио антикваријат преко кога је нудио на продају рукописе. Највреднији део његове колекције (34 рукописа) купљен је за Публичну библиотеку у Санкт Петербургу. У Архиву ЈАЗУ (Загреб) налази се 20 Верковићевих рукописа, који углавном потичу из библиотеке манастира Слепче (код Битоља). В. ја набављао рукописе и за Друштво српске словесности. Нумизматичка збирка коју је прикупио бројала је преко хиљаду комада старог српског, бугарског, античког и византијског новца.

У Македонији је организовао сакупљање народних умотворина. Сматрао је да су Јужни Словени потомци Трачана, Македонаца и Илира. Јован Поп-Илијев (звани Галоганов) убедио га је да су се у Родопима сачувале песме чак из времена непосредно по њиховом досељењу из Индије. Утврђено је да су те песме мистификација – саставио их је сам Галоганов.

У време када је на Западу владало уверење да у Македонији преовлађује грчки елемент, Верковићеви радови сведочили су о њеном словенском етничком и културном карактеру.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Народне йесме македонских Буīара* I, *Женске йесме* (1860); *Веда Словена* I, Београд 1874; II, Санкт Петербург 1881; P. Lavrov, J. Polivka, *Lidove povidky jihomakedonske z rukopisu St. Verkovicovych*, Rozpravy ČAVU III/70, Praha 1932; II изд. Скопље 1977; *Описание быта болгар населяющих Македонию*, Москва 1861; II изд. Ћустендил 1884; *Топографическо-этнографический очерк Македонии*, Санкт Петербург 1889.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21422, 25288–25291.

ЛИТЕРАТУРА: Lj. Doklestić, *Životni put Stjepana Verkovića*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 14 (1), Zagreb 1981, 229–358; V. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, I. Opis rukopisa*, Zagreb 1955, 6–7; НЕ 1, 338–339 (Н. Радојчић); EJ 8, 479 (Lj. Doklestić).

Т. Суботин-Голубовић

ВЕРТНЕР (WERTNER) Мориц (Мавро) (26. јули 1849, Шпаца – 8. јуни 1921, Штурово, Словачка). Лекарску диплому је стекао 1872. у Бечу. После тога је радио у неким селима а касније у Естергому (Острогону) и Пожуну (Братислави). У почетку се бавио историјом медицине, касније углавном студијама из генеалогије и хералдике. Главна су му дела: *Die Pest in Ungarn (Куīа у Уīарској) 1708–1711* (Leipzig 1880); *Historisch-genealogische Irrtuehmer (Исшоријско-īенеалошке заблуде)* (Wien 1884); *Genealogie und Geschichte (Генеалоīија и исшорија)* (Wien 1884); *A középkori délszláv uralkodók genealógiai története (Генеалошка исшорија средњовековних јужнословенских владара)* (Temesvár 1891) (и на немачком); *A magyar nemzetsegek a XIV század közepéig* (I–II, Temesvár 1891–1892); *Az Árpádok családi története* (Nagybecskerek 1892); *IV. Béla magyar király története* (Temesvár 1893); *Die königlichen Nemanjiden. Beiträge zur Kenntnis der ungarisch-serbischen Beziehungen*, Ungarische Revue 8–9 (1890); *Beiträge zur bosnischen Genealogie*, Vjesnik ZA 8 (1906) 235–273; као и мноштво чланака у првом реду у часописима *Turul* и *Századok, Vjesnik kr. zemaljskog arkiva;* итд.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 26541–26547; 11, br. 20421–20422.

ЛИТЕРАТУРА: Magyar életrajzi lexikon, II, Budapest 1969, 1041–1042; НЕ 1, 342 (Д. Поповић).

П. Рокаи

ВЕСЕЛИНОВИЋ Андрија (12. јули 1949, Јежевица, Чачак). Основну школу учио је у родном селу Јежевици и Чачку, где је и матурирао 1968. године. У гимназији је објавио прве текстове у омладинској и локалној штампи. Филозофски факултет у Београду, Група за историју, завршио је 1976. Исте године је награђен Октобарском наградом града Београда за дипломски рад *Исшочна Србија у средњем веку*. За асистента на Катедри за средњи век Одељења за историју Филозофског факултета у Београду изабран је 1979. Магистрирао је 1982. са радом *Трīовина у Србији у доба Десйошовине*. Докторску дисертацију под насловом *Држава срйских десйоша*, одбранио је 1993. на Филозофском факултету у Београду. Наредне, 1994. године, изабран је за доцента на Катедри за националну историју средњег века Филозофског факултета у Београду.

В. се бави националном историјом средњег века, и то пре свега позним српским средњим веком, првенствено историјом српске деспотовине. Из те области објавио је више радова који се односе на привредну историју, историјску географију и унутрашње уређење српске средњовековне државе. Учествовао је са саопштењима на међународним и домаћим научним скуповима. Више година истраживао је грађу Дубровачког архива, радови му се темеље на необјављеним изворима овог архива.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ изашли после наведене библиографије: *Vojska u srednjovekovnoj Srbiji*, VIG 1–2 (1994) 384–422; *Косовске алузије у йовељама Сшефана Лазаревића*, Зборник ФФ у Београду 18–А (1994) 179–197; *Чачански крај у средњем веку*, Богородица Градачка у историји српског народа, Чачак 1993, 57–80; монографија *Држава срйских десйоша*, Београд 1995; *Граница између Србије и Босне у XV веку*, Босна и Херцеговина од средњег века до најновијег времена, Београд 1995, 87–100.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 354–355.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 354.

Р.

ВЕСЕЛИНОВИЋ В. Милојко (5. август 1850, Јасење код Делиграда – 12. фебруар 1913, манастир Свети Роман код Алексинца). По завршетку гимназије у Београду В. је радио као учитељ у Врању (1872–1875), учествовао активно у српско-турским ратовима а затим радио у Министарству војном и Министарству иностраних дела. Био је конзул у свим конзулатима у Турској. Дипломатску каријеру завршио је као конзул у Скопљу (1903). Био је члан утемељивач Друштва светог Саве.

Радови В. се углавном односе на Стару Србију и Македонију и обухватају период од средњег до XX века. Тематика је разноврсна, али преовлађују они са историјско-географским садржајем, радови црквено-историјског карактера и они који се баве развојем школства у српским крајевима под Турском крајем XIX века. Добар део радова садржи фолклорне мотиве из ових крајева. Народне песме из Старе Србије и Македоније, које је био сакупио и спремио за штампу, нестале су за време његове болести.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Scupi (Сшаро Скойље)*, Годишњица НЧ 20 (1900) 211–215; *Свеши Роман – Сфеншеромон у хрисовуљи īрчкоī цара Василија II изданој архиейискойији охридској 20. маја 1020. īодине*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији, бр. 12–21; *Поīлед кроз Косово*, Годишњица НЧ 14 (1894) 298–350; *Бигорски и ишиевски йоменици*, Споменик СКА 10 (1891) 67–71; *Архијерејске синђелије. Издавали мишройолиши рашкойризренски и скадарски у XIX веку*, Споменик СКА 55 (1922) 7–19; *Сшашисшика срйских школа у Турскоме царсшву за 1892–93. и 1893–94. школску īодину*, Београд 1896; *Сшашисшика срйских школа у Турској (Сшарој Србији и Маћедонији) за 1895–96. школску īодину*, Београд 1897; *Школе у Скойљу*, Браство 7 (1896) 306–319.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25305–25308; 11, br. 19433–19440.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Хаџи-Васиљевић, *Поменик Друшшва Свешоī Саве*, Браство 15 (1921) 262–268; Ј. К. Ђилас, *Срйске школе на Косову од 1856. до 1912. īодине*, Приштина 1969; К. Цамбазовски, *Кулшурнойолишичкише врски на Македонција со Србија во шекош на XIX век*, Скопје 1960.

Б. Зарковић

ВЕСЕЛИНОВИЋ Рајко (30. децембар 1912, Остојићево – 2. новембар 1987, Београд). Школовао се у родном месту, Сенти и Кикинди. Богословски факултет завршио је у Београду 1935, а историју на Филозофском факултету у Београду 1950. Радио је као професор у средњим школама, а 1946–1954. био је управник Музеја у Панчеву. Од 1955. је кустос, сарадник и виши научни сарадник Музеја у Београду и управник Архива САНУ у Београду (1970–1977).

Као научни радник В. се, пре свега истиче као историчар Српске православне цркве. Рано су запажени његови радови за историју Српске цркве у XVII и XVIII веку. Из те области посебно су вредни његови научни радови о личности и делу па-

тријарха Арсенија III Чарнојевића (1949). Још пре Другог светског рата објавио је рад *Како је постала Српска карловачка архиепископија и митрополија* (1935). Вредни су његови радови из историје Српске цркве објављени поводом обележавања 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве (1219–1969). Као резултат бављења црквеном историјом настали су и његови уџбеници: *Историја Српске православне цркве са народном историјом I (1219–1766), II (1766–1941)* (1966). С правом се убраја у ред наших најзначајнијих црквених историчара заједно са Радославом Грујићем, Ђоком Слијепчевићем, Душаном Кашићем и др.

Као музеолог В. је приредио више значајних изложби у Новом Саду, Панчеву и Београду и за њих написао исцрпне каталоге. Поред црквене историје, интересовао се за историју српског занатства и еснафских организација у XVII и XVIII веку. Посебно се бавио питањем привилегија Срба у Хабзбуршкој монархији од краја XVII до краја XVIII века. Последњих година свога живота дао је велике прилоге и прегледе целине у монументалној *Историји српског народа*, у издању Српске књижевне задруге.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Гавриловић, *Библиографија радова Др Рајка Л. Веселиновића*, Зборник МСИ 36 (1987) 223–239; BLZ 11, br. 19441–19442.

ЛИТЕРАТУРА: *Рајко Веселиновић*, Рад ВМ 30 (1987) 317; EJ 8, 481 (V. Stojančević).

Р. Поповић

ВЕСОВИЋ Милан (10. март 1934, Бања, Аранђеловац). Гимназију је завршио у Аранђеловцу 1953, а Филозофски факултет, Група за историју, у Београду (1959). На истом факултету је и магистрирао (1974), а докторат *Улога штампе у деловању револуционарног радничког покрета у Краљевини СХС 1918–1929*, одбранио је на Факултету политичких наука у Сарајеву (1978). Радио је у Историјском архиву ЦК СКЈ (1959–1961), а потом у Институту за изучавање радничког покрета (до 1968). Од 1969. ради у Институту за савремену историју у звању научног саветника.

Бави се историјом Југославије у XX веку. Истраживао је у архивским и другим установама у Москви, Паризу и Риму. Главни је и одговорни уредник часописа *Istorija 20. veka* (од 1995). Објавио је више научних и стручних радова: две монографије, пет књига историјских извора (самостално и као коаутор), пет посебних издања стручних радова и већи број чланака, расправа и стручних прилога.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Revolucionarna štampa u Kraljevini SHS 1918–1929* (1979); *Ilegalna štampa KPJ 1929–1941* (1989); *Borba KPJ i radničke klase u Srbiji protiv cenzure 1919–1928* (1976); *Izdavačka delatnost KPJ 1919–1928 – Posebna izdanja* (1981); *Izdavačka zadruga inostranih radnika u SSSR-u 1931–1945* (1985); *Studentska štampa između dva svetska rata* (1988); *Уједињене српске земље*, Равногорски национални програм, (са К. Николићем) (1996); *Stanko Opačić Ćanica* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 156–158; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 271–272; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 247–248.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 156.

Р.

ВИДАКОВИЋ Милован (мај 1780, Неменикуће – 28. октобар 1841, Пешта). Још као дечак пребегао је у Угарску за време последњег аустро-турског рата и ту остао до смрти. Након школовања у Новом Саду и Темишвару, завршио је филозофију у Сегедину и Кежмарку. В. је често мењао место боравка, издржавао се од давања приватних часова, док се није привремено скрасио, прихвативши се места професора у новосадској гимназији (1817). Већ 1824. отпуштен је због неке афере из службе и остатак живота провео у лутању, оскудици и несигурности, живећи од књижевности, давања часова и туђе милостиње.

Своје место у историјском памћењу В. је завредео, превасходно, као романописац, и то више чињеницом да је учврстио роман као књижевну врсту у нас, него недоказаном уметничком вредношћу свога обимнога опуса. В. наивно писани сентименталистички романи темељили су се, у тражењу географског и историјског оквира, на мотивима из српске историје. Историја у његовом роману врви од анахронизама и чињеничких огрешења, подређена, жељом писца и његовог недовољног историјског знања, поетски неограниченој форми. Одредивши историји у својим романима поучно и морално значење, В. је, наоружан великом популарношћу својих дела, утицао на уздизање историјске свести код Срба, на прагу романтичарског заноса.

Поред романа и поезије В. се огледао, сасвим неуспешно, и у историографији. На позив А. Стојковића саставио је *Историју Славено-Сербскаго народа* (I–IV, 1833–1837), која је штампана, по одобрењу кнеза Милоша, у Државној штампарији Србије. В. се ропски поводио за Рајићем, немилице црпећи грађу и за своје романе, те његова четворотомна *Историја* нема ни оригиналности ни значаја за развој српске историографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Васиљев, *Библиографија дела Милована Видаковића*, Прилози КЈИФ 12, 2–3 (1932) 145–152; BLZ 9, br. 25377–25378; 11, br. 19479.

ЛИТЕРАТУРА: NE 4, 1075 (V. Petrović); П. Поповић, С. Васиљев, *Ка познавању Милована Видаковића*, Прилози КЈИФ 12, 2–3 (1932) 132–152 (с прегледом литературе); П. Поповић, *Милован Видаковић*, Београд 1934; EJ 8, 490 (B. Kovaček); J. Деретић, *Видаковић и рани српски роман*, Нови Сад 1980; Р. Самарџић, *Зашто у српском романтизму нема историјског романа?*, Зборник МСИ 25 (1982) 7–12 (= Писци српске историје III, Београд 1986, 231–238).

Ђ. Бубало

ВИЛИЈАМСОН (WILLIAMSON) Семјуел (10. новембар 1935, Богалуса, Луизијана). После основног и средњег образовања студирао је на Tulane универзитету, дипломирао 1958. Наставио је да се усавршава на Харварду, где је стекао степен магистра 1960. и докторат 1966. Био је предавач на Војној академији (1963–1966), на Харварду је предавао од 1966. до 1974, када је постао професор на Универзитету Северне Каролине (Chapel Hill). В. се истраживачки бави историјом Хабзбуршке монархије и народа у њеном оквиру. Отуда његови радови имају интереса и за српске историчаре: *Austria-Hungary and the Outbreak of War 1914; The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare for War, 1904–1914* (1969); *Influence, Power, and the Policy Process: the Case of Franz Ferdinand, 1906–1914* (1974); *The Habsburg Monarchy after the Ausgleich* (1978).

ЛИТЕРАТУРА: *Directory of American Scolars I, History*, New York – London 1978[7], 742.

Р.

ВИНАВЕР Вук (13. јули 1927, Берн, Швајцарска – 24. август 1986, Београд). Син познатог књижевника Станислава Винавера, основну школу и гимназију учио је у Београду. Студирао је на Групи за историју Филозофског факултета у Београду и дипломирао 1949. Запослио се 1951. као асистент у Историјском институту САН, где је започео истраживања и објавио прве публикације. Докторску дисертацију: *Дубровник и Турска у XVIII веку*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду (објављена 1960. као књига у издању САН). Као научни сарадник радио је у Историјском институту до 1962. када је прешао на Институт друштвених наука (1962–1969), а затим на Институт за савремену историју, где је стекао звање научног саветника.

У току тридесетпетогодишњег научног рада В. је обрађивао врло пространо поље од средњега века до савремене дипломатске историје, са радним местима померала су се тежишта интересовања од старијих периода до спољне политике Југославије између два рата. Као и бројни други историчари његове генерације В. је започео истраживачки рад у Историјском архиву у Дубровнику. Предмет дисертације га је усмеравао према грађи XVIII века, али у првим годинама В. се није ограничавао на тај период, већ је покренуо неке дотле занемарене теме из ранијих раздобља. На првом месту ту је трговина робљем: *Trgovina robljem iz Bosne u Dubrovniku u XIV veku*, Anali 2 (1953) 125–184; *Ропство у старом Дубровнику (1250–1650)*, ИП 1 (1954) 37–43; *Црно робље у старом Дубровнику (1400–1600)*, ИЧ 5 (1954–1955) 437–442. Пре но што ће се посветити темама XVIII века, В. је обрађивао личности и догађаје из склопа борби против Турака (Тома Пелеш, ИГ 3–4 (1950) 134–139; догађаји у Лици 1609–1910, ИГ 3–4 (1951) 104–110; Похара Пераста 1624, ИЗ 4 (1952) 319–333; Турска и Дубровник 1617–1619, ИГ 1–4 (1952) 21–60; Сењски ускоци и Венеција до Кипарског рата, ИГ 3–4 (1953) 43–66 и др.).

Дисертацију је уоквиривала група радова о трговини и економским односима XVII и XVIII века: *Dubrovačko-albanski ekonomski odnosi krajem XVI veka*, Anali 1 (1952) 207–231; *Једна дубровачка трговачка ликвидација у Будиму*, ИЧ 4 (1952–1953) 83–94; *Трговина Бара, Бијелог Поља и Подгорице са Дубровником (1720–1760)*, ИЗ 2 (1953) 458–480; *Сарајевски трговци у Дубровнику средином XVIII века*, Годишњак ДИ БиХ 6 (1954) 249–265; *Херцеговачка трговина са Дубровником почетком XVIII века*, ИЗ 1–2 (1955) 65–94; *Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVIII veka*, Anali 4–5 (1956) 417–453; *Црна Гора, Скадар и Дубровник крајем XVIII века*, ИЗ 1–2 (1956) 42–77; *Крај дубровачке трговине на Балкану. Дубровачка копнена трговина средином XVIII века*, ИГ 1 (1956) 21–60.

Тих година новаторство В. долази до израза у покретању дотле потпуно незапажених а важних тема као што су биле раније историјске традиције у великим политичким збивањима XIX века: *Историјска традиција у првом српском устанку*, ИГ 1–2 (1954) 103–119; *Стефан Првовенчани у традицији првог српског устанка*, Огледи 3 (1957) 63–71. Друго тематско подручје односи се на проблематику новца, племенитих метала и цена, коју је обрађивао од средњег века до Првог устанка и крунисао јединственом синтезом: *Преглед историје новца у југословенским земљама XVI–XVII века*, Београд 1970. Упозоравајући на значај ове групе радова беλеже се они општијег значаја: *Прилози историји племенитих метала, цена и надница (Средњовековни Дубровник)*, ИГ 1–2 (1960) 51–94; *Der venezianische Goldzechin in der Republik Ragusa*, Bolletino dell'Istituto di storia

della società e dello stato 4 (1962) 106–175; *Прилози историји новца у нашим земљама. Монете у Црној Гори (1500–1800)*, ИЗ 3–4 (1962) 437–455; *Монетарна криза у Турској (1575–1650)*, ИГ 3–4 (1958) 113–153; *Монете у Србији Првога устанка*, Зборник Музеја првог српског устанка 2 (1960) 3–31; *Kursevi moneta u Dubrovniku XVIII veka*, Anali 6–7 (1959) 233–248; 8–9 (1962) 481–498.

Економска историја XVIII века остаје још неко време поље интересовања В. да би уступила место студијама модерне дипломатске грађе: *Поморство Улциња у XVIII веку*, ИЗ 1 (1963) 51–69; *Дубровачка трговина у Србији и Бугарској крајем XVII века*, ИЧ 12–13 (1963) 189–237; *Извештаји млетачких амбасадора из Цариграда о општој кризи на Балканском полуострву крајем XVI и почетком XVII века*, ИЗ 4 (1963) 655–669; *Прилог историји кафе у југословенским земљама*, ИЧ 14–15 (1966) 329–346.

Померање тежишта ка модерној дипломатској историји опажа се на већем броју приказа публикација о односима Југославије са суседима, а затим и на појави студија заснованих на материјалу различитом од онога с којим је некад В. радио: *Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1919–1929*, Istorija 20. veka 7 (1965) 93–186; *Прилог историји југословенско-совјетских односа 1929–1934*, ИГ 1 (1965) 3–59; *Vojnopolitička akcija fašističke Italije protiv Jugoslavije u jesen 1939. godine*, VIG 3 (1966) 73–94; *О спољнополитичкој оријентацији Југославије 1920–1925*, Зборник МСИ 44 (1966) 158–162; *Политика Југославије према Италији 1939–1941*, ИЗ 1 (1968) 67–112; *O neuspelom jugoslovensko-mađarskom zbliženju 1924–1926 godine*, Istorija 20. veka 9 (1968) 187–244. Ова тематика је заокружена великим студијама: *Југославија и Мађарска 1918–1933* (1971) и *Југославија и Мађарска 1933–1941* (1976). У обимном опусу В. стоји сасвим за себе књига: *Писци сведоци епохе (1914–1945)* (Београд 1978). Обимно и слојевито, богато документовано и утицајно дело В. тражи библиографску обраду и потпунију историографску оцену.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 158–163; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, 166–169; Istorija 20. veka 1–2 (1984) 272 (непотпуне и незаокружене библиографије).

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Вук Винавер (1927–1986)*, ИЧ 33 (1986) 265–266; Istorija 20. veka 3, 2 (1985) 197–198 (In memoriam) (P. Kačavenda); ЈИЧ 22, 4 (1987) 246–248 (некролог) (Т. Миленковић); ИЗ 60, 2–3 (1987) 259–262 (некролог) (Т. Миленковић).

С. Ћирковић

ВИТКОВИЋ Гаврило (25. јули 1830, Будим – 6. август 1902, Неготин). Гимназију је завршио у Будиму, а филозофске и техничке науке учио је у Пешти. По доласку у Србију 1857. радио је као окружни инжењер у Смедеревском и Шабачком округу, а затим као професор гимназије у Крагујевцу и Београду, где је и пензионисан 1883. У Будимском и Пештанском архиву прикупљао је документа о Србима у Угарској. Био је члан СУД, МС и почасни члан СКА. Своје радове је објављивао у *Гласнику СУД* и *Летопису МС*.

В. је припадао генерацији појединаца који су се потпуно самоуко бавили проучавањем прошлости српског народа, без неопходног стручног знања. То је утицало на квалитет његових радова и изазивало је бројне полемике. Недовољна критичност његових збирки има ограничену научну вредност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Споменици из будимског и пештанског архива*, 4 књиге 1873–1875; *Критички поглед на прошлост Срба у Угарској*, у Гласнику СУД 28, 30, 37, 38, 39, 43 (1870–1876). Обимна и богато документована је књига: *Прошлост, установа и споменици „Краљевских шајкаша" од 1000. до 1872* (1887), али је зависна од књиге Евгенија Сентклараиja о дунавској речној флотили (1885. на мађарском). Превео је део *Историје Срба* Венијамина Калаја.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25475–25477; 11, br. 19538.

ЛИТЕРАТУРА: *Некролози*: Коло 4, Београд 1902, 244; ЛМС 215 (1902) 128–129 (Н. Радојчић); НЕ 1, 381–382 (Н. Радојчић); Ј. Томић, *Гаврило Витковић*, Годишњак СКА 16 (1902) 247–251; прикази књиге о шајкашима: А. Ђукића, ЛМС 147 (1889) 19–151; Д. Руварца, Видело 8 (1887) бр. 180, 2–3; 181, 2–3; 182, 1–3; 183, 3.

Љ. Алексић-Пејковић

ВИТКОВИЋ Димитрије (5. новембар 1872, Сомбор – 16. децембар 1957, Београд). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију и богословију (1897) у Сремским Карловцима. Исте године постављен је за професора катихете за српску децу у средњим школама у Загребу. Од тада, у наредне четири деценије, његов живот и рад везани су за Загреб. Од 1933. до 1941. био је архијерејски заменик загребачког митрополита Доситеја.

Витковићева научноистраживачка делатност огледа се у истраживању прошлости Српске цркве на просторима Угарске и Хрватске и у објављивању научних радова из религиозно-педагошке области. Посебно су значајни његови прилози из прошлости Српске цркве који су засновани на архивској грађи. Те радове је Никола Радојчић позитивно оценио. Радови су му објављивани у *Српском Сиону* (1906. и 1907), *Богословском гласнику* (1903–1912), *Добром пастиру* (1905), затим издањима ЈАЗУ (1918. и 1919). Истраживачки радови су везани за личност и дело патријарха Арсенија III Чарнојевића и за проблем уније на просторима Хрватске, односно Угарске. Из тих области издвајају се радови: *Два писма патријарха Арсенија III Црнојевића* (1906); *Путовање патријарха Арсенија III Црнојевића у Хрватску* (1906); *Patrijarh Arsenije III Crnojević u Pakracu* (1925); *Покушај унијаћења у Коморану* (1906); *Једно писмо марчанског владике Павла Зорчића* (1907); *Шта је некада била Вретанија* (1934). Прота В. се бавио и истраживањем народне традиције и фолклора: *Утицај хришћанске иконографије на неке народне песме* (1912) и *Ко су Гаван и Гаванка у народној песми* (1935). Његов рукопис о животу и раду Срба у Загребу, посебно делатности Загребачке црквене општине, пронађен је и објављен (1985) под насловом: *Српска православна црквена општина, парохија и школа у Загребу*.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Радојчић, *Прилози за историју Срба у Угарској од Димитрија Витковића*, СКГ 22 (1909) 859–864; BLZ 9, br. 25468–25474; 11, br. 19536–19537; Д. Кашић, *Белешка о писцу* у делу Д. Витковића, Српска православна црквена општина, парохија и школа у Загребу, Загреб 1985, 126–127.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 382 (Р. Грујић = Азбучник 55, 56); *Протојереј Ставрофор Димитрије Витковић, професор у пензији*, Гласник СПЦ 39, 5 (1958) 90, 91; Д. Кашић, видети под Библиографија.

С. Милеуснић

ВИШЊИЋ М. Петар (1. јануар 1926, Ужице). Војни историчар и публициста. Учесник НОР-а и носилац Партизанске споменице 1941. Након рата био је на дужностима у Југословенској народној армији, од 1948. у Војноисторијском институту, а потом начелник Војног музеја. Научни је сарадник Војноисторијског института.

Обрађивао је Народноослободилачки рат у Југославији 1941–1945. Објавио је велики број чланака, расправа, саопштења, приказа, есеја и фељтона са тематиком из НОР-а у *ЕЈ*, *ВЕ*, *ВИГ-у*, *Војном гласнику*, *ЈИЧ-у*, *Веснику* Војног музеја и штампи.

Коаутор је књига: *Ослободилачки рат народа Југославије 1941–1945*, I и II (Београд 1957. и 1958); *Завршне операције за ослобођење Југославије 1941–1945* (Београд 1957); *Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941–1945* (Београд 1964); *Београдска операција* (Београд – Москва 1964. и 1989); *Србија у рату и револуцији 1941–1945* (Београд 1976). Аутор је публикација: *Продор 2. и 5. дивизије у Србији 1944* (Београд 1968); *Операција за ослобођење Србије 1944* (Београд 1972); *Битка са Србију*, I и II (Београд 1984); *Операције за ослобођење источне Србије* (Зајечар 1985); *Београдски октобар 1944* (Београд 1994); *14. српски корпус* (Београд 1995).

ЛИТЕРАТУРА: Vojni leksikon, Beograd 1981, 1115.

Р.

ВЛАЈИНАЦ Милан (23. новембар 1877, Врање – 4. април 1964, Београд). Основну школу завршио је у Врању, а гимназију похађао у Врању и Нишу. Студирао је две године на Техничком факултету Велике школе у Београду, а затим на Пољопривредном институту универзитета у Минхену и Халеу, где је докторирао 1903. тезом *Die agrarrechlichten Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens* (Аграрно-правни односи у средњовековној Србији). Од 1904. до 1914. радио је у Министарству народне привреде Србије, Савезу српских земљорадничких задруга, био је управник у Топчидерској економији и Државном сточарском заводу у Љубичеву и Добричеву. Неко време провео је у Данској где је проучавао задругарство. За време Првог светског рата био је саветник при српској влади у Нишу, затим члан српске привредне делегације у Паризу. Маја 1919. вратио се у Србију и наставио да ради у Министарству пољопривреде. За ванредног професора Пољопривредно-шумарског факултета у Земуну, за предмете Пољопривредно газдовање и Аграрна политика, постављен је 1920. Као редовни професор радио је на истом факултету од 1926. до 1941. У новембру 1941. ухапшен је и одведен у логор на Бањици, где је провео око три месеца. По изласку из логора поднео је молбу за пензионисање. Поново је, после завршетка рата, пензионисан јуна 1946. Од 1931. био је члан велике привредне задужбине Николе Спасића.

В. је написао велики број мањих и већих радова из области пољопривредне науке, затим из етнологије и привредне историје. Привредној историји српских земаља посветио је више занимљивих тема: писао је о народним обичајима удруженог рада, о мобарским и кулучарским работама, о историји производње памука и др. Посебно је значајно В. лексикографско дело о нашим старим мерама у току векова које се састоји од четири тома, а последња два објављена су постхумно.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бедба и заманица као мобарска и кулучарска работа у Срба средњега века* (1926); *Историја производње памука у нашим крајевима* (1927); *Моба и позајмица. Народни обичаји удруженог рада* (1929); *Згон или кулучење ван места становања* (1932); *Речник наших*

старих мери у току векова I–IV (1961, 1964, 1968, 1974).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25520; К. Николић, *Биографија и библиографија Милана З. Влајинца*, у књизи: М. З. Влајинац, Жене у народним пословицама, Београд 1975, 281–292.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 1113 (М. Костић); EJ 8, 517 (M. Josifović); О. Благојевић, *Економска мисао у Србији до Другог светског рата*, Београд 1980, 754–758.

Р. Ћук

ВЛАХОВИЋ Петар (28. јуни 1927, Слатина код Бродарева). Основну школу завршио је у Слатини а гимназију је учио у Колашину, Београду и Вршцу. Етнологију је студирао на Филозофском факултету у Београду (1948–1952). По дипломирању додељен је на рад Филозофском факултету у Београду (1952), а потом биран за асистента (1955), доцента (1959), ванредног професора (1972) и редовног професора (1980) на истом факултету. Докторску дисертацију *Бродарево и његова околина*, одбранио је 1958. године на Филозофском факултету у Београду. За члана Црногорске академије наука и умјетности изабран је 1988. Специјализирао је етнологију Југославије и етничку антропологију.

Поред етнологије специјализирао је антропологију на Универзитету у Пекингу (1955–1957) и Љубљани (1958–1960). Из истог разлога боравио је на студијском раду у Пољској (Познањ, Варшава, Краков, Вроцлав), затим у Москви, Кијеву, Минску и Талину, Италији, Бугарској, Грчкој и Чехословачкој. По позиву држао је наставу из етнологије Југославије и етничке антропологије на редовним и постдипломским студијама на Универзитету у Љубљани, Свеучилишту у Загребу, Универзитету Црне Горе, Универзитету „А. Мицкјевич" у Познању, Јагелонском универзитету у Кракову и на Универзитету у Пекингу. Радови В. узимају у обзир историјску димензију, нарочито они који се односе на етничке групе и насеља.

Етнографски музеј у Београду „у знак захвалности за вишегодишњу сарадњу и значајан допринос у раду Етнографског музеја" посветио му је свој Гласник 57 за 1993.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бродарево и његова околина – етнолошка расправа* (1968); *Етнологија народа Југославије – материјална култура* (1968); *Острво цвећа на Превлаци код Тивта* (1970); *Етнологија народа Југославије – Етнолошки преглед Словеније* (1971); *Обичаји, веровања и празноверице народа Југославије* (1972); *Погледи у антропологију* (1979); *Етнологија Југославије – Етногенеза народа Југославије* (1979); *Народи и етничке заједнице света* (1984); *На животним раскрсницама, прилози проучавању етничких процеса* (1987); *Писци наше етнологије и антропологије – личности – идеје – дела* (1987); *Kultura ludowa w Serbii* (1991); *Антропологија – Човек у времену и простору* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Аранитовић, *Библиографија радова проф. др Петра Влаховића*, ГЕМ 43 (1979) 327–359; *Биографија и библиографија проф. др Петра Влаховића*, Годишњак ЦАНУ (1989) 125–135; Д. Антонијевић, *Академик Петар Влаховић*, ГЕМ 57 (1993) 13–21; Љ. Андрејић, *Библиографија радова академика Петра Влаховића*, ГЕМ, 57 (1993) 22–37; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 108–131.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 108; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 208.

Р.

ВЛАЧИЋ Љубомир (28. јули 1868, Метковић – август 1942, Београд). У родном месту завршио је основну школу, а у Задру класичну италијанску гимназију и богословију. Рукоположен за презвитера 1891. и протопрезвитера 1902, В. је вишеструко остварио свој свештенички позив као: парох у Пађенама, Метковићу, Скрадину, Задру и Книнском пољу, хонорарни катихета средњих школа у Сплиту, Шибенику, Задру и Книну, духовник Сплитског затвора и Државне болнице у Задру. Године 1924. постављен је за члана Великод духовног суда, 1929. Црквеног суда на Цетињу, одакле је 1932. премештен у Црквени суд у Сарајеву. Служба архијерејског заменика дабробосанског митрополита поверена му је 1933. и на том ће положају остати и након пензионисања 1937. По избијању рата ухапшен је и с породицом спроведен у концентрациони логор Цапраг код Сиска, одакле августа 1941. бива депортован за Србију, где је и умро годину дана касније.

Неуморан пастирски рад није омео В. да се са успехом посвети научном делању, преточеном у интересовања за књижевност, црквено право, преводилаштво и, највећим делом, историју. Утемељивши своје напоре за истраживањем црквене и политичке прошлости Далмације и Црне Горе с краја XVIII и прве половине XIX века на марљивом проучавању грађе Задарског архива, В. је остварио, и данас строге научне пажње достојне, резултате. Претежно је писао о црквеној политици аустријских власти у Далматинској епархији, унијаћењу православних, епископима далматинским, Његошу. Историјску науку највише је задужио обелоданивши, посебно или посредством научних радова, око 1 200 до тада непознатих докумената „тајне архиве Намесништва далматинског у Задру". Сарађивао је највећма у *Гласнику ИД НС* и *Прилозима КЈИФ*, те у мањој мери у *Архиву ПДН*, *Срђу*, *Богословљу*, *ЈИЧ-у*, *Записима*, *Гласнику СПЦ*. За редовног члана Историјског друштва у Новом Саду изабран је при његовом оснивању, 1927.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из прошлости Српске Области Неретљанске* I, Мостар 1901, II, Дубровник 1903; *Хисторичке успомене о сердарима, пуковницима и сопраинтендантима витезовима синобадима*, Дубровник 1907 (прештампано из Срђа 6/1907); *Др Божидар Петрановић и унија – По списима тајне архиве Намесништва далматинског*, Прилози КЈИФ 9, 1–2 (1929) 129–144; *Прва канонска посета епископа Рајачића Дубровнику и Котору*, Гласник ИД НС 5, 3 (1932) 385–393; *Јосиф Рајачић као далматински епископ*, Гласник ИД НС 7, 1–3 (1934) 164–178; *Петровић Петар II Његош*, Београд 1937 (прештампано из Богословља 11/1936. и 12/1937), репр. Никшић 1995; *Пантелејмон Живковић као далматински епископ (по необелодањеним тајним актима архиве Далматинског намесништва)*, Сарајево 1937 (награда СКА); *Руски дипломатски агент Недоба и Аустрија*, Прилози КЈИФ 19, 1–2 (1939) 103–108.

БИБЛИОГРАФИЈА: Љ. Влачић, *Пантелејмон Живковић као далматински епископ (по необелодањеним тајним актима архиве Далматинског намесништва)*, Сарајево 1937, 41–43; *Библиографија радова проте Љубе Влачића 1890–1938*, Нови Источник 5, 7–8 (1938) 281–286 (у списак нису унесени радови изашли без потписа или са ознаком Љ. Н. В.); BLZ 9, br. 25485–25503; 11, br. 19543–19552.

ЛИТЕРАТУРА: *Прота Љубомир Влачић, Поводом 70-годишњице живота*, Нови Источник 5, 7–8 (1938) 253–255; В. Б. Перовић, *Стогодишњица рођења проте Љубе Влачића*, Гласник СПЦ 50 (1969) 51.

Ђ. Бубало

ВОЈВОДИЋ Васо (10. април 1928, Руско Село код Кикинде). Шест разреда основне школе учио је у месту рођења до 1941, пет разреда гимназије приватно је полагао у Кикинди и Зрењанину (1943–1946) а остала три разреда похађао је као редовни ученик у Бечеју (1946–1949) где је положио виши течајни испит. Историју је студирао на Филозофском факултету у Београду од 1949. до 1953. Наставник, а затим управитељ осмогодишње школе у Руском Селу био је у периоду 1953–1954. и 1955–1958. Стручни професорски испит положио је 1956. Асистент Историјског института САНУ био је од марта 1958. до марта 1960. Асистент, па виши стручни сарадник и најзад, стручни саветник на Групи за историју Филозофског факултета у Новом Саду био је од 1960. до пензионисања 1993. Предавао је општи курс историје народа Југославије за друге групе, а студентима историје III и IV године: историју Босне и Херцеговине (1463–1878), Црне Горе (1499–1918), Македоније (1371–1912) и Србије (1389–1918).

Проучава првенствено политичке и културне везе Кнежевине Србије и Срба у Турском царству и Аустроугарској монархији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Уједињена омладина српска и припремање устанка на Балкану 1871–1872. године*. Уједињена омладина српска. Зборник радова, Нови Сад 1968, 305–315; *Устанак у Боки Которској 1869. године*, Годишњак ФФ у Новом Саду 13, 1 (1970) 165–202; *Споменица Милетићеве „Српске народне слободоумне странке" и „Главног одбора за српско Ослобођење" Кнежевском намесништву у Србији у дизању устанка на Балкану 1872. године*, Научни скуп Светозар Марковић. Живот и дело, Београд 1977, 447–486; *Из књижевне историје и просвете* [расправе, студије и чланци], Кикинда 1989; *У духу Гарашанинових идеја. Србија и неослобођено српство 1868–1876* [расправе, чланци и студије], Београд 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак ФФ у Новом Саду 13, 2 (1970) 905; 15, 2 (1972) 876; *35 година ИИ 1948–1983*, 170; *Библиографија радова радника Филозофског факултета у Новом Саду 1984*, 211–212.

М. Радевић

ВОЈВОДИЋ В. Илија (27. јули 1927, Руско Село код Кикинде – 15. август 1991, Кикинда). Његов отац Васо, као црногорски добровољац из Америке, учесник балканских и Првог светског рата, населио се, у оквиру добровољачке колонизације у Руско Село (1921). В. је завршио основну школу у месту рођења, а гимназију у Кикинди 1949. године. Исте године уписао је Групу за историју на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1953. Радни век провео је у Кикинди. Предавао је у школи ученика у привреди (1953–1957), гимназији (1957–1958), а од 1958. до 1974. радио је као директор економске школе. Био је председник Скупштине општине Кикинда (1974–1980), а затим директор Електродистрибуције у истом месту (1981–1990), одакле је отишао у пензију.

Иако је доста времена радио изван струке, В. је написао неколико радова са историјском тематиком: *Априлска буна у Кикинди 1848*, Кикиндска комуна 1 (1962) 28–31; *Руско Село у миру и рату*, Нови Сад 1969; *Колонизација Руског Села 1919–1941*, Прилози за познавање насеља и насељавања Војводине, МС, Нови Сад 1974, 5–44 (коаутор); *Од Академије до центра. Двадесет пет*

година образовања и васпитања економских техничара у Кикинди, Кикинда 1979.

Р.

ВОЈВОДИЋ (КОСТИЋ) Јагода (3. август 1951, Доњи Товарник). Основну школу завршила је у месту рођења, учитељску школу у Шапцу (1966–1970), Филозофски факултет, Група за историју, у Новом Саду (1970–1975). Од 1977. до 1995. радила је као асистент–приправник и асистент у Историјском институту Филозофског факултета у Новом Саду. Сада ради у основној школи у Бачком Јарку код Новог Сада.

Подручје истраживања Ј. В. је политичка и културна историја Србије и Војводине 60–70-их година XIX века, и Уједињена омладина српска.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Писмо Милована Глишића Љубомиру Ковачевићу*, Зборник МСИ 29 (1984) 159–165; *Писмо Андрије Марјановића Нилу Александровичу Попову*, Зборник МСИ 39 (1989) 149–166; *Документи о покретању „Враголана" и забрани четвртог броја из 1871. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 20 (Београд 1990) 61–72; *Стање босанског устанка у јесен 1875. године (Према извештају повереника српске владе)*, Зборник МСИ 47–48 (1993) 147–165.

Р.

ВОЈВОДИЋ Михаило (27. октобар 1938, Цетиње). Основну школу и гимназију завршио је на Цетињу. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (1956–1960). Био је асистент на истом факултету на предмету Општа историја новога века (1961). Завршио је магистарске студије 1964. Докторску дисертацију *Скадарска криза 1913. године*, одбранио је 1966. Прошао је кроз сва наставничка звања на Факултету: доцент 1967, ванредни професор 1973. и редовни професор 1980. Провео је годину дана у Француској (1964–1965) проучавајући улогу информације у модерној историји и савременом друштву. В. је био и члан или руководилац разних организација и друштава: секретар Југословенског националног комитета за историјске науке, управник Одељења за историју Филозофског факултета у Београду, председник Научног већа Историјског института Црне Горе.

В. се у својим проучавањима бави XIX и XX веком, пре свега југоисточном Европом, међународним односима Србије и Црне Горе, развитком тзв. источног питања и у тим оквирима националном борбом српског народа. Истраживао је у домаћим и иностраним архивима. Највећи број његових студија и расправа тиче се односа Србије према различитим покретима на Балкану као и суседним државама. При томе је на поједина питања из наше националне историје гледао као на део ширих историјских процеса у југоисточној Европи и међународним односима уопште. Најзначајније му је дело *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века* (1988). У њему је изложио промене до којих је дошло у политици Србије крајем XIX и почетком XX века доводећи их у зависност од унутрашњих односа, друштвених, политичких, економских и оних међународних прилика обележених разним интересима од којих је умногоме зависио политички, национални и привредни развитак југоисточне Европе. Известан број радова посветио је балканским ратовима и њиховој предисторији. Из те области је и његова докторска теза. Занимао се и за улогу појединих личности у политици Србије, пре свега Стојана Новаковића, о чему је објавио више студија. В. се бави и критичким издавањем грађе. Приредио је три књиге докумената званичног карактера који су из дана у дан сведочили о спољној политици Србије у години која је обележена склапањем балканског савеза и Првим балканским ратом. *(Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, V (1912) 1–3). Заједно са својим колегама са Опште историје новог века приредио је збирку докумената о напорима Србије да добије независност и прошири своју територију на завршетку тзв. источне кризе *(Србија 1878)*, при чему је он сам за њу сакупио грађу домаћег порекла.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 311–315.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 311; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 209.

Р.

ВОЈЕ Игнациј (26. фебруар 1926, Љубљана). Основну школу и гимназију завршио је у родном граду, а дипломирао на Филозофском факултету (група историја). Средином 1951. изабран је за асистента код проф. Грегора Чремошника на предмету Историја народа Југославије у средњем вијеку. Боравио је на специјализацији од 1954. до 1956. у Оријенталном институту у Сарајеву. Године 1964. одбранио је докторску дисертацију под насловом: *Кредитна трговина Дубровника у средњем вијеку*, која је потом објављена у издању Академије наука Босне и Херцеговине у Сарајеву. За доцента изабран је 1967, ванредног професора 1975, редовног професора 1980. и у том звању остао је до 1991. када је пензионисан. Дуги низ година био је члан Редакције и уредник *Zgodovinskog časopisa*.

У своме научном дјелу В. је повезао читав низ проблема из словеначке историје са проблематиком из босанске, дубровачке и турске историје. Иако нису бројне, његове расправе из српске историје врло су занимљиве и корисне. Оне се односе на проучавање домаћих трговаца у Србији у XIV и XV вијеку, уз исцрпно испитивање структуре трговачког сталежа у Босни и Србији током XV вијека. Осим трговине, В. се бавио и проучавањем развоја рударства – с особитим нагласком на гламско сребро (argentum de glama) и улогу сребра уопште у функционисању најстаријег српског рудника у Брскову. Овакав привредни успон водио је формирању бројних трговачких удружења из Дубровника која су пословала у балканском залеђу. Изузетно је занимљив његов опис историјског развоја Косова до XVIII вијека, с посебним освртом на домаће становништво.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Brskovo in vrednost srebra v srednjem veku* (1958–1959); *La structure de la classe des marchands en Bosnie et en Serbie pendant la deuxième moitié du XVe siècle* (1969); *Argentum de glama* (1970); *Прилог проучавању домаћих трговаца Србије у XIV и XV веку као и трговачких веза са Дубровником* (1970); *Poslovanje dubrovniških trgovskih družb na Balkanskem poluotoku v drugi polovici XV stoletja* (1974); *Неки проблеми проучавања историје средњовековног Дубровника са освртом веза са залеђем* (1978); *Фрагменти о Брскову* (1983); *Oris zgodovinskega razvoja Kosova do 18. stoletja s posebnim ozirom na prebivalstvo* (1985); *Nemirni Balkan*, Zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja, Ljubljana 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: N. Stregar, *Bibliografija prof. dr Ignacija Vojeta*, Zgodovinski časopis 1–2, Ljubljana 1986, 8–13.

ЛИТЕРАТУРА: V. Melik, *Ignacij Voje – šestdesetletnik*, Zgodovinski časopis 1–2, Ljubljana 1986, 5–7.

Ђ. Тошић

ВОЈИНОВИЋ Перко (22. јануар 1935, Разврће, Жабљак). Основну школу завршио је у Жабљаку а реалну гимназију у Пљевљима. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду (1957). После завршених студија више од деценије радио је као професор историје у гимназији у Јајцу. Године 1970. изабран је за професора Опште историје новог вијека на Педагошкој академији у Бањалуци.

У току 1976. године, због вербалног деликта и расправе о националном питању муслимана, осуђен је на пет година тамнице. Робију је издржавао у Зеници. По изласку из тамнице докторирао је на тези *Врбаска бановина у политичком систему Краљевине Југославије* 1979. године, на Филозофском факултету у Сарајеву. Са мањим прекидом радио је у Историјском институту у Титограду (1980–1992), када добровољно одлази у Републику Српску. За ванредног професора Историје Југославије, на Филозофском факултету у Бањалуци, изабран је 1994. године. Налази се на дужности шефа Одсјека за историју и латински језик на Факултету.

Његова главна монографска дела су: *Јајце – град музеј револуције*, Сарајево 1973; *Црногорска интелигенција до 1918*, Титоград 1988: *Политичка и национална мисао црногорске интелигенције (1918–1941)*, Никшић 1989. За штампање је припремио рецензирани рукопис *Сељаштво у Црној Гори (1918–1941)*. Његова посебна научноистраживачка интересовања су: српска интелигенција, културно-просветни и политички живот у Босанској Крајини, идеје о словенској узајамности и теме из новије историје Црне Горе.

Р.

ВОЈНОВИЋ Лујо (15. април 1864, Сплит – 18. април 1951, Загреб). Средњу школу похађао је у Сплиту, Загребу и Дубровнику. Права је дипломирао у Загребу а докторирао у Грацу 1892. Од 1886. до 1889. био је судски чиновник у Загребу и Трсту, а потом 1894–1896. адвокат у Дубровнику. И поред изразитих књижевничких склоности В. је, до краја Првог светског рата, остварио у служби црногорске и српске државе завидну политичку каријеру: 1896. секретар кнеза Николе, 1899–1903. министар правде Црне Горе, 1901–1902. црногорски амбасадор у Ватикану, васпитач принчева на бугарском и српском двору, 1912. шеф кабинета канцеларије краља Николе, црногорски делегат на Лондонској конференцији 1913, у служби српске владе у Риму и Паризу 1915–1919. Током рата, а нарочито после њега, разлажући своје начелне политичке ставове, развио је обимну публицистичку делатност о савременим политичким проблемима и међународном положају Краљевине Југославије.

У личности В. Дубровник је добио свог првог, иако самоуког, модерног националног историчара. Промовишући потребу изучавања дубровачке прошлости, В. је, попут Јиречека, Богишића, Решетара, научном истраживању учинио доступну занемарену грађу Дубровачког архива. Књижевник по природи, В. је, у бројним огледима и монографијама, којима је обухваћен широк распон дубровачке, поглавито дипломатске повеснице од XV до XIX века, показао склоност ка отменом стилском обликовању и поучним рефлексијама, плаћајући понекад цех недовољном критичношћ-

ћу. Упркос томе, његова дела и објављени извори (поред других, записи Маројице Кабоге, посланика у Цариграду и документи Франа Гондоле, посланика на папском двору) служили су друго време, и још увек служе, као основа за упознавање појединих периода дубровачке прошлости. В. се бавио и изучавањем историје Далмације.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дубровник и Османско царство I. 1365–1482*, Београд 1898; *Александриско питање. (1572–1579). Прилог дипломатској историји Дубровачке републике*, Дело 37, 2 (1905) 179–213; *Pad Dubrovnika (1797–1815) 1–2*, Zagreb 1908; *Прва смрт Дубровника (6. априла 1667)*, ЛМС 287, 3 (1912) 40–57; 288, 4 (1912) 52–69; *Dubrovačko-gruške prodaje kuća i ulice staroga Dubrovnika (XIV do XVII vijeka)*, Rad JAZU 196 (1913) 101–123; *La Monarchie Française dans l'Adriatique*, Paris i Barcelona 1917; *La Dalmatie, l'Italie et l'unité yougoslave*, Genève, Bâle i Lyon 1917; *Italie et Yougoslavie*, Paris 1919; *О српском католичком примаштву барскога архиепископа*, Време 4/1924, 1082, 3; *Борба за Јадранско море*, Београд 1925; *Jedan francuski putnik po našim zemljama pod kraj XVI vijeka*, Šišićev zbornik (1929) 351–358; *Histoire de Dalmatie I–II*, Paris 1934; *Kratka istorija Dubrovačke republike*, New York 1962.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25575–25619; 11, br. 19617–19644.

ЛИТЕРАТУРА: А. Венцелидес, *Модерни историк Дубровника*, Босанска вила 11–12 (1911) 181–186; Н. А, *Лујо Војновић. Наш маркантни писац и научењак. Поводом 70-годишњице његова живота*, Новости 28/1934, 103, 9; NE 4, 1134 (M. Prelog); EJ 8, 530 (T. Macan).

Ђ. Бубало

ВОЛКОВ Владимир Константинович (15. децембар 1930, Вороњеж, СССР). Директор Института Славистике и Балканистике Руске академије наука. Историјски факултет Московског државног универзитета „Ломоносов", завршио је 1954. Од 1956. ради у Институту Славистике и Балканистике РАН. Магистарску тезу *Немачко-југословенски односи и распад Мале антанте 1933–1938*, одбранио је 1963, а докторску дисертацију *Минхенски споразум и балканске земље*, 1979. Од 1970. био је начелник сектора историје међународних односа Института Славистике и Балканистике РАН, а од 1987. је директор Института Славистике и Балканистике. Потпредседник Националног комитета историчара Русије постао је 1989.

Највећи број радова посветио је проучавањима савремене историје Југославије. Посебну пажњу обратио је на немачку политику према Југославији и Балкану. Обрађивао је кључне спољнополитичке моменте и догађаје који су усмеравали југословенску историју у првој половини XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Германо-Югославские отношения и развал Малой Антанты 1933–1938*, Москва 1966; *Операция „Тевтонский меч"*, Москва 1966 (преведена на српски под насловом *Убиство краља Александра*); *Мюнхенский сговор и балканские страны*, Москва 1978 (преведена на српски и чешки језик); *„Дранг нах Остен" и народы Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы*, Москва 1977 (главни уредник и коаутор); *Германская восточная политика в новое и новейшее время. Проблемы истории и историографии*, Москва 1974 (главни уредник и коаутор); *СССР и страны народной демократии. Становление отношений дружбы и сотрудничества 1944–1949*, Москва 1985 (главни уредник и коаутор); *Трагедия Югославии*, Новая и новейшая история 4–5 (1994) 3–32.

Мир. Јовановић

ВРАНЕШЕВИЋ Бранислав (16. мај 1903, Белегиш). Основно образовање стицао је у родном месту, у Свилошу и Крушедолу, средње у класичној гимназији у Осијеку. Историју је студирао на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, где је дипломирао 1928. Као професор историје предавао је у гимназијама у Бањалуци (1930–1941), Прокупљу (1941), Параћину (1942–1943), Београду (1943–1945) и Новом Саду (1945–1947). Изабран је затим за професора Више педагошке школе у Новом Саду (1947–1961) и потом за професора Филозофског факултета у Новом Саду (1961. до пензионисања 1973). У послератном периоду се бави научним радом и публикује чланке и студије, делује у стручним организацијама историчара (председник Друштва историчара Војводине, председник Савеза историјских друштава Југославије). Докторирао је 1967. на Филозофском факултету у Скопљу дисертацијом: *Улога и значај првих вршачких социјалиста у политичком животу Војводине* (штампана као књига 1974). Учествовао је са рефератима на већем броју научних скупова у земљи и иностранству.

В. се бави историјом новога века и то првенствено развитком Срба у Војводини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Поред споменуте дисертације, објавио је три уџбеника, збирке извора, написао поглавља о XVIII века у *Историји народа Југославије* и већи број студија из историје XIX и XX века. *Друштвене структуре и друштвени покрети у Војводини у другој половини XIX века* (ЛИЧ 1978); *Обнова ћирилског штампарства у XVIII веку израз националне свести Срба у Угарској* (Зборник Института за новинарство 1969); *Новосадска штампа о великој источној кризи* (1978); У колективном делу: *Die Habsburger Monarchie 1848–1918* Bd. VI, 319–386, обрадио је јавно мнење у Србији према политици Монархије, економске, друштвене и културне утицаје на Србију и спољнополитичке односе Монархије и Црне Горе.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, Novi Sad 1984, 213–226.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 8, 536 (A. Lebl).

Р.

ВУЈИЋ Михаило (26. октобар 1853, Београд – 1. март 1913, Сушак). Завршио је Велику школу у Београду, а затим студирао у Минхену, Бечу и Будиму. Одбранио је докторат филозофије у Лајпцигу. Од 1879. до 1887. био је професор на Великој школи, где је предавао политичку економију. Године 1900. постао је члан Српске краљевске академије. Од 1887. године у неколико министарстава (Ристића, Грујића, Пашића, Докића и Симића) био је министар финансија, министар спољних послова (1901), посланик у Паризу, Бечу (1903), Берлину (1906), Риму (1909). Сам је саставио Народњачко радикалско министарство (1902). После сукоба са Николом Пашићем (1907) отишао је у пензију.

В. је био један од најистакнутијих српских економиста. Као професор Велике школе објавио је значајан уџбеник политичке економије *Начела народне економије* (1895–1898), који је био прво велико систематско дело у српској економској литератури. Изучавао је економску политику Србије, посебно значајне промене у трговинској политици српске државе; заслужан је за изучавање пре њега заборављених и занемарених дубровачких писаца Б. Котрујевића, Н. В. Гучетића и Ј. Крижанића, чиме је задужио историју Дубровника.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Über Substanz und Causalität*, Leipzig 1879; *Историја као наука* (1877); *Наша економска политика* (1883); *Теорија и практика новчаних банака* (1886); *Начела народне економије*, књ. I, II, III: I књ.: *Основна претходна питања – Историјски развитак науке и народне привреде* (1895); II књ.: *Економска теорија* (1896); III књ., 1. св.: *Економска политика* (1898); *Прво научно дело о трговини Дубровчанина Бенка Котрујевића* (1909).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 15 (1901), Београд 1902; BLZ 9, br. 25806–25809; 11, br. 19890.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 8, 551 (N. Stanarević); НЕ 1, 432 (С. Јовановић).

С. Ђуровић

ВУЈОВИЋ Бранко (30. септембар 1935, Подгорица). Основну школу похађао је у месту рођења и у Београду; завршио је Суворовско војно училиште у Курску (1953) и Вишу војну академију у Москви (1956). Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју уметности, 1961. Докторирао је 1984. тезом *Уметност у Србији крајем XVIII и у првим деценијама XIX века*. Радио је у Заводу за заштиту споменика културе града Београда (1962–1981) као референт за покретне споменике, шеф Сектора за истраживање и валоризацију споменика културе и директор ООУР; затим у Музеју града Београда као шеф одељења (1981–1984). Године 1984. изабран је за ванредног професора на ПМФ (Одсек за туризмологију) за предмет Споменичко наслеђе Југославије. Од 1985. до данас је редовни професор на Факултету примењених уметности и дизајна у Београду, где предаје Општу историју уметности. Године 1996. изабран је за декана истог факултета. Један је од оснивача и главни уредник (од 1977) часописа *Свеске Друштва историчара уметности Србије*.

Подручје његовог научног истраживања је српска уметност новог века, а ужа специјалност – уметност у Србији у XVIII и XIX веку, са посебним нагласком на време српске револуције (1804–1830) и доба европеизације српске културе и уметности.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дом Јеврема Грујића*, Београд 1966; *Натпис деспота Стефана Лазаревића*, Зборник МС ЛУ 4 (1969) 175–190; *Српске иконе XIX века*, Београд 1969; *Цркве брвнаре у околини Београда*, Годишњак ГБ 19 (1972) 85–151; *Манастир Фенек*, Зборник МС ЛУ 9 (1973) 201–227; *Црквени споменици на подручју града Београда*, Београд 1973; *Наивни сликари XIX века*, Расковник 21 (Београд 1977) 119–130; *Стјепан Фјодорович Колесников (1879–1955)*, Свеске ДИУС 5–6 (1978) 49–66; *Ликовна култура Србије у време проте Матије Ненадовића (1777–1854)*, у: Прота Матија Ненадовић и његово доба, Галерија САНУ 35 (1978) 65–176; *Дорћол и црква Светог Александра Невског*, Годишњак ГБ 26 (1979) 133–149; *Ослободилачке тежње у уметности устаничке Србије*, у: Први српски устанак, Београд 1981, 163–190; *Брезна, скица за културно-историјску монографију насеља*, Зборник НМ 11 (Чачак 1981) 5–29; *Никола Апостоловић – живописац земунски и белиградски*, Зборник НМ 11 (Београд 1982) 69–91; *Уметност устаничке Србије (1804–1830)*, у: Историјски значај српске ре-

волуције 1804. године, САНУ, Научни скупови, књ. XVIII, Одељење историјских наука, књ. 6, Београд 1983, 429–447; *Бранковина*, Београд 1983; *Вазнесенска црква у Београду* (са Љ. Константиновић и Д. Кашићем), Београд 1984; *Бранковина као културно-историјски комплекс*, у: Прота Матија Ненадовић и његово доба, САНУ, Научни скупови књ. XXVI, Председништво, књ. 6, Београд 1985, 503–532; *Профана архитектура у Србији у доба кнеза Милоша*, Зборник НМ 15 (Чачак 1985) 41–66; *Уметност обновљене Србије (1791–1848)*, Београд 1986; *Манастир Троноша* (са С. Мојсиловић-Поповић), Београд 1987; *Конаци манастира Студеница*, Свеске ДИУС 19 (1989) 22–36; *Црква Светог великомученика Димитрија у селу Лесковцу*, Београд 1992; *Слово о Викентију Ракићу*, поговор са коментарима у: Историја манастира Фенека, фототипско издање, Београд 1994; *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994; *Улога руских уметника у развоју ликовне културе у Србији*, у: Руска емиграција у српској култури XX века, т. II, Филолошки факултет Београд 1994, 53–61; *Српске цркве и манастири Београда*, Галерија САНУ, 1995; *Манастир Фенек*, Београд 1995; *Културна ризница Србије* (коаутор), Београд 1996; *Саборна црква у Београду*, Београд 1996.

Р.

ВУЈОВИЋ Димитрије Димо (7. новембар 1922, Добрска Жупа, Цетиње – 27. мај 1995, Подгорица). Одрастао на Цетињу где је похађао основну школу и завршио гимназију (1941). После завршене Више педагошке школе на Цетињу, студирао је историју и дипломирао на Филозофском факултету у Београду (1954). Одбранио је докторску дисертацију на Филозофском факултету у Сарајеву (1961). Био је директор и одговорни уредник Издавачког предузећа „Народна књига" на Цетињу, једно време и професор тамошње Више педагошке школе, затим директор Историјског института Црне Горе (1959–1978) и потом професор Опште историје на Филозофском факултету у Никшићу (1982–1988). Такође је био председник Савеза друштава историчара Југославије (1969–1973). У Паризу и Риму је боравио и радио у архивима и библиотекама сакупљајући изворе о прошлости Црне Горе и о постанку Југославије. Истакао се организовањем научног рада и као покретач и уредник више историографских публикација. Био је члан Црногорске академије науке и уметности од њеног оснивања (1973).

В. је навелико унапредио историографију о Црној Гори, и с те стране особено обележио научна сазнања о Југославији. Делом *Уједињење Црне Горе и Србије* 1962 објаснио је покретачко делање, спољашње и домаће околности, и сам чин уједињења (1918); њиме је саздао и извесно чвориште свога доцнијег научног рада и стваралаштва. У књизи *Подгоричка скупштина 1918* (1989) дао је дужи увод, целовито унесене стенографске белешке Скупштине, потребна објашњења многих појединости у том кључном извору, све садржином и смислом везано за суштину претходне књиге. Дружини политичких личности која се успротивила изведеном начину уједињења Црне Горе са Србијом а затим се обликовала и усмерила као странка парламентарне опозиције у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, посветио је књигу *Црногорски федералисти 1919–1929* (1981). Овим делима унеколико се придружује књига *Прилози изучавању црногорског националног питања* (1987), састављена од низа историографско-филозофских огледа, изнутра сједињених истим испитивањем вредности комунистичке теорије о вишенационалном саставу југословенске државе, при чему, В. свако своје тумачење о некој народносној особености Црногораца уоквирује тврђењем да су они људство српског рода, па је у њих двојна друштвена свест, општа и основна – српска, завичајна и посебна – црногорска. Уз ова остварења стоје и три књиге, у великој мери засноване на изворима француским и делимично италијанским. Дело *Црна Гора и Француска 1860–1914* (1971) садржи веома исцрпну причу о полувековном, све видљивијем издизању Црне Горе, у Европи, знатно и путем њеног зближавања с француском државом. Књигом *Ратна сарадња Црне Горе и Француске 1914–1916* (1994) В. је приказао двогодишњу борбу Црне Горе против Аустроугарске. Дело *Француски масони и југословенско питање 1914–1918* (1994) јесте студија о општим погледима масонства, националним одређењима у делању масона у Француској и Италији, с опсежним приказом залагања француских масона да се међу исходима Првог светског рата појави и држава уједињених Срба, Хрвата и Словенаца. Књигом *Књегиња Даринка – политичка активност. Прилог историји Црне Горе 1855–1867* (1968) В. је, говорећи о женидби књаза Данила, и после о улози Даринке за књажева живота, управо био наговестио своје доцније свеобухватно занимање улажењем Црне Горе у међународне односе. В. је написао мноштво чланака о појединостима из прошлости Црне Горе и Југославије.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ЦАНУ*, Титоград 1983, 85–90; М. Аџић, *Библиографија академика Димитрија Дима Вујовића*, у књизи Научно дјело академика Димитрија Дима Вујовића, Подгорица 1994, 223–239.

ЛИТЕРАТУРА: *Научно дјело академика Димитрија Дима Вујовића*, Зборник радова, Подгорица 1994; З. Лакић, *Академик Димитрије Димо Вујовић (1922–1995)*, ИЗ 68, 1 (1995) 198–212; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 213.

В. Стругар

ВУЈОВИЋ Ђуро (17. мај 1925, Доње Загарче). У родном месту завршио је основну школу, нижу гимназију у Даниловграду, а учитељску и Вишу педагошку школу на Цетињу. Дипломирао је 1961. на Групи за историју Филозофског факултета у Сарајеву. Докторску дисертацију *Стара Црна Гора у народноослободилачкој борби*, одбранио је у Приштини 1970. Од 1960. до 1987. био је научни сарадник Историјског института Црне Горе. Радио је на уређивачкој политици *Историјских записа* као одговорни уредник (1979–1983) и члан Редакције. У својим научним радовима В. обрађује искључиво период Другог светског рата у Црној Гори и Боки Которској.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пораз четника и сепаратиста у Катунској нахији почетком марта 1944. и криза у квислиншком покрету у Црној Гори*, ИЗ 4 (1964) 665–716; *Подловћенска Црна Гора у НОБ 1941–1945. године*, Гласник цетињских музеја 4 (1971) 127–165; *Crnogorsko primorje u doba kapitulacije Italije*, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije 3 (1975) 517–528; *О елементима грађанског рата у народноослободилачком рату*, ИЗ 1 (1976) 119–126; *Ловћенски НОП одред и његово подручје у народноослободилачкој борби 1941–1945. године*, Цетиње 1976; *Моша Пијаде у Црној Гори 1941–1942*, ИЗ 4 (1978) 59–83; *Организациони развој Комунистичке партије Југославије у Црној Гори 1941–1945*, Титоград 1988.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 172–175.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 172.

Ђ. Бубало

ВУЈОШЕВИЋ Убавка (17. јануар 1930, Сарајево). Основну школу и гимназију завршила је у Сарајеву (1949), а Филозофски факултет, Група за историју, у Београду (1957). Докторску дисертацију: *Заоштравање кризе у КПЈ и борба антифракцијских снага за јединство Партије и снажење радничког покрета (1925–1928)*, одбранила је на Филозофском факултету у Београду (1977).

Пре уписа студија радила је извесно време у друштвенополитичким организацијама. У Историјском архиву Београда била је од 1956. до 1959, затим је прешла у Историјски архив ЦК СКЈ, Институт за историју радничког покрета народа Југославије, Институт за изучавање радничког покрета, Институт за савремену историју, где је остала све до 1974. Најзад, у Одељењу за архив и документацију Председништва ЦК СКЈ радила је од 1974. до 1989. године када је отишла у пензију. Од 1979. до 1989. била је главни и одговорни уредник зборника грађе *Извори за историју СКЈ* за период 1919–1941.

Подручје истраживања У. В. су међународни и југословенски раднички, социјал-демократски и комунистички покрет. Најдуже је радила на прикупљању и истраживању архивске грађе у југословенским и страним архивима, посебно руским, затим приређивању, уређивању и објављивању архивске грађе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Моша Пијаде новинар, публициста и преводилац*, Прилози ИС 4 (1967) 179–298 (са Д. Лазаревић); *Писма Филипа Филиповића руководиоцима Сељачке интернационале у Москви (1926–1930)*, Прилози ИС 10 (1976) 425–524 (са Б. Глигоријевићем); *Тито у Београду (1926–1944)*, Београд 1977; *Ђуро Ђаковић – „Живот и дјело"* (грађа за монографију), Славонски Брод 1979; *Novi istorijski izvori o revolucionarnoj delatnosti Josipa Broza Tita u međuratnom periodu* и *Nepoznati Titovi spisi (1930–1940)*, Istorija 20. veka 2 (1987) 7–51, 159–198; *Prepiska (radiogrami) CK KPJ – IK KI (jun 1940 – decembar 1941)*, VIG 1–3 (1992) 277–336; *Die jugoslawischen Kommunisten in den Stalinistischen „Säuberungen" 1929 bis 1949*, у: Kommunisten verfolgen Kommunisten. Stalinistischer Terror und „Säuberungen" in den kommunistischen Parteien Europas seit den dreissiger Jahren, Berlin 1993, 157–173 (са В. Мујбеговић); *Die Kommunistische Partei Jugoslawiens und die Komintern. Dokumente zur „jugoslawischen Frage" 1936*, Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung, Berlin 1993, 187–196 (са В. Мујбеговић).

Р.

ВУКИЋ Јован (1888, Добрско код Цетиња – 1961, Херцег Нови). Гимназију је завршио 1910. на Цетињу. Из оскудних података о његовој биографији не види се тачно када је и где завршио универзитетско школовање. Докторску дисертацију из историје Источног питања 1875–1878, бранио је 1919. на универзитету у Фрајбургу. Исте године је објављена као посебна књига у Женеви (Jean Voukitch: *Le peuple serbe dans la Grande crise orientale de 1875 à 1878. Etude d'histoire politique*). Ратно време није дозвољавало да за ову обимну студију прави архивска истраживања, али је успео да цео ток збивања реконструише на основу објављене литературе и мемоарске грађе. Социјалну предисторију, као и континуитет интереса Немачке и Аустроугарске за Источно питање је радио на бројним студијама које су неколико деценија ра-

није објављиване у париској *Revue des deux mondes*. Непосредно после рата, В. је био запослен у црногорском Генералном конзулату у Женеви. Одмах након тога, наименован је за наставника Трговачке академије у Сарајеву, а 1931. постао је директор Државне трговачке академије у Подгорици. Неколико значајнијих студија из тога времена су такођер посвећене историји Источног питања око Берлинског конгреса 1878. Најзначајнија од њих је *Плавско-ѓусињска афера и ослобођење Улциња 1880. године*, објављена у Сарајеву 1929. Рађена је на службеном издању француске владе у збирци *Documents diplomatiques. Affaires du Monténégro*. I, II, Paris 1880. Три сличне студије је објавио у цетињским *Записима* 1928. и 1929.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25869; 11, br. 19943–19947.

ЛИТЕРАТУРА: Глас Црногорца 69 (8. мај 1919).

Ж. Вујадиновић

ВУКИЋЕВИЋ Миленко (9. новембар 1867, Светлић, Крагујевац – 4. фебруар 1930, Београд). Матурирао је 1887. у Крагујевцу. Са Техничког факултета Велике школе у Београду прешао је на Филозофски факултет, Група за општу и националну историју и земљопис и немачки језик, на којој је 1892. дипломирао. Радни век је, с изузетком краћих прекида, провео у Другој београдској гимназији, где је 1928. пензионисан.

В. се поред наставе бавио и научним истраживањима из историје, а његов веома обиман списатељски рад претежно је у облику забавно-књижевне лектире, историјских прича и новинских занимљивости, писаних скоро епским стилом. Његови радови из историје одликују се наглашеним патриотизмом, али такође и критичким приступом изворима. Интересовао се за целокупну нашу историју, али највише за XIX век, посебно за Први српски устанак. Веома успешно је истраживао у руским архивима, прикупивши драгоцену грађу за устанак и друге теме. Његово животно дело *Карађорђе*, I–II (Београд 1907) исправило је многе нетачности и детаљно је расветлило историју устанка. Прикупљени материјал за трећу свеску пропао је у Русији, где се затекао за време Првог светског рата. Страдали су и сви остали његови рукописи, које је 1915. окупатор спалио у Београду. В. је био веома активан радник и на општем националном просвећивању, као и на националној пропаганди, посебно оној у Босни и у Русији.

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Митровић, *Миленко Вукићевић. Биографија и библиографија*, ИГ 1 (1973) 208–234; BLZ 9, br. 25875–25896; 11 br. 19951–20174.

ЛИТЕРАТУРА: J. Митровић, наведено дело, 201–207; Р. Самарџић, *Миленко Вукићевић, Карађорђе*, Писци српске историје III, Београд 1986; НЕ 1, 436–437 (Н. Радојчић).

Љ. Алексић-Пејковић

ВУКОВИЋ Светозар – епископ др Сава (13. април 1930, Сента). Основну школу и нижу реалну гимназију завршио је у Сенти, Богословију „Свети Сава" у манастиру Раковица (1950), а Богословски факултет у Београду (1954). Школску годину 1957/58. провео је на постдипломским студијама на Старокатоличком богословском факултету у Берну. По повратку из Швајцарске постављен је (1958) за суплента богословије у Београду. На Богословском факултету у Београду одбранио је 1961. докторску тезу: *Типик архиепископа Никодима*. Замонашио га је у манастиру Ваведењу патријарх Герман 3. новембра 1959, а 4. децембра исте године рукоположен је за јерођакона. За епископа моравичког хиротонисали су га 1961. патријарх српски Герман и епископи: бачки Никанор и банатски Висарион. Као викарни епископ предавао је на Богословском факултету у Београду Литургику са историјом уметности (1961–1967). За епископа источноамеричког и канадског изабран је 1967. и на овом положају остао до 1977. Исте године изабран је за епископа шумадијског и на овом положају се и данас налази. Администрирао је следећим епархијама: Источноамеричком и канадском (1977–1978), Жичком (1978), Банатском (1980–1985), Темишварском (1980–1996), Средњозападноамеричком (1986–1988), Западноамеричком (1986–1988) и Бачком (1988–1990). Као епископ шумадијски, представљао је Српску цркву у Комисији за припрему Светог и великог сабора православне цркве у Женеви (1979–1991) и у Дијалогу са Римокатоличком црквом (1980–1990). Као епископ моравички, покретач је часописа на српском и енглеском језику *Српска православна црква – њена прошлост и садашњост* и листа *Православље* чији је одговорни уредник био од 1. до 7. броја. Био је главни уредник *Гласника*, службеног листа СПЦ (1966–1977). По доласку у Америку покренуо је (1968) месечни часопис *Стаза православља*. У Шумадијској епархији покренуо је (1978) лист *Каленић*. Као администратор Банатске и Бачке епархије, обновио је некадашње часописе *Банатски весник* (1981) у Вршцу и *Беседе* (1989) у Новом Саду. Уредио је календар „Црква" Српске патријаршије за 1981, 1982, 1996. и 1997, и уредник је споменица посвећених Великој сеоби 1690. године и 400-годишњици од спаљивања моштију Светог Саве, које издаје Свети архијерејски синод. Поводом 750 година самосталности СПЦ (1219–1969) уредио је споменицу *Седам и по столећа Српске цркве*, која је објављена 1969. у Кливленду на српском језику.

Епископ Сава почео је да се бави научним радом већ као апсолвент теологије. Радове објављује у црквеним и другим часописима код нас и у свету. Своја истраживања из прошлости Српске православне цркве заснива на обиљу литературе, а посебно архивске грађе. Објавио је преко педесет чланака, прилога и приказа. *Писма патријарха Георгија Бранковића* објавио је 1983. са коментарима, а од огромног су значаја његова капитална дела *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1891–1941*, Београд 1994. и *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* (1996). Док у првој књизи – *Историји Српске православне цркве у Америци и Канади*, на основу обиља углавном необјављене архивске грађе говори о првим Србима у тим прекоокеанским земљама и организовању Српске цркве, књига *Српски јерарси* у ствари је енциклопедијско дело у коме су животописи готово хиљаду српских архијереја, од најранијих времена па до данашњих дана.

ЛИТЕРАТУРА: Епископ Сава, *Епархије и епископи 1920–1970*, Српска православна црква 1920–1970, Београд 1971, 522.

С. Милеуснић

ВУКОМАНОВИЋ Алекса (21. март 1826, Срезојевци, код Г. Милановца – 6. новембар 1859, Београд). Гимназију је учио у Одеси (1840–1844). Завршио је универзитетске студије у Кијеву, а 1852. постављен је за професора „теорије словесности, историје књижевности опште и историје српског народа" на Београдском лицеју. За члана Друштва српске словесности изабран је 1853. Међу првима је почео да издаје изворе за српску средњовековну историју и књижевност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Грађа за историју народа и књижевности српске*, Гласник ДСС 10 (1858) 211–212; *О кнезу Лазару*, Гласник ДСС 11 (1859) 108–118; *Живот архиепископа Максима*, Гласник ДСС 11 (1859) 125–129; *Летопис царем српским*, Гласник ДСС 11 (1859) 144–159.

ЛИТЕРАТУРА: *Некролог*, у: Гласник ДСС 12 (1859) 685–695; НЕ 1, 438 (Н. Радојчић); ЕЈ 8, 554 (J. Miličević).

Т. Суботин-Голубовић

ВУКОМАНОВИЋ Младен (9. октобар 1936, Јасеник, Гацко – 17. јуни 1989, Београд). Учитељску школу је завршио у Мостару, дипломирао 1962. на Филозофском факултету у Београду – Група за историју. Магистрирао је 1963. са темом *Устанак у горњој Херцеговини јуна 1941. године*, а докторирао 1970. на истом факултету тезом *Радничка класа Србије у другој половини XIX века*. Од 1962. до смрти (1989) радио је у Институту за историју радничког покрета Србије.

Подручје истраживања му је било: социјалистичка мисао и раднички покрет Србије у XIX и XX веку, Народноослободилачка борба, библиографија. Истраживао је у Загребу, Сарајеву, Титограду, Мостару, Љубљани и Новом Саду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Sindikalni pokret u Srbiji* V (1967); *Štrajkovi rudara Vrške Čuke 1907. i 1908. godine* (1968); *Dani smrti na Sajmištu: logor na Sajmištu 1941–1944. godine* (1969, коаутор); *Aprilski štrajk studenata Beogradskog univerziteta aprila 1936. godine* (1970, коаутор); *Radnička klasa Srbije u drugoj polovini XIX veka* (1972); *Dimitrije Tucović u socijalističkoj revoluciji* (1972); *Živojin Žujović, Sabrani spisi* I (1974); *Sindikalni pokret u Beogradu do 1941. godine* (1979, коаутор); *Sindikalni pokret u Srbiji 1903–1914* I (1979); *Uspon sindikalno-štrajkačkih borbi u Srbiji od 1909. do 1912. godine* (1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 48–51; *Spomenica INIS 1965–1995*, 104–107.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 48; *Spomenica INIS 1965–1995*, 104; Д. Пешић, *Др Младен Вукомановић*, Токови револуције 20–21 (1988) непагинирана последња страница.

М. Митровић

ВУКСАН Душан (3. јули 1881, Медак, Лика – 24. децембар 1944, Београд). У Загребу је завршио студије из славистике и класичне филологије. Неколико година био је наставник у Бјеловару, од 1910. до 1913. је предавао српски и латински језик у цетињској гимназији, а потом је био професор и вршилац дужности директора у новооснованој пећкој гимназији. После Првог светског рата наставио је рад у овој гимназији, био је потом директор беранске гимназије а краће време просветни инспектор Зетске области и управитељ учитељске школе у Беранама. Године 1926. постављен је за директора цетињске гимназије и вршиоца дужности обновљеног Државног музеја на Цетињу. Напустио је посао у гимназији и посветио се сређивању и темељитом проучавању богатог дворског архива који се налазио у оквиру Државног музеја. Године 1927. под његовим уредништвом покренут је часопис за науку и књижевност *Записи* који је излазио до 1933. и поново од 1935. до 1941. В. је од 1936. па све до смрти живео у Београду, где је намеравао да податке добијене из

Цетињског архива употпуни новим из богатих фондова Народне библиотеке.

В. има велике заслуге за истраживање црногорске историје. Највећи број својих радова објавио је у разним периодичним публикацијама. Најважнији му је рад монографија *Петар I Петровић Његош и његово доба (1767–1830)* која је издата постхумно. У овом делу, као и у већини његових радова саопштен је у изводима или у целости један број аката превасходно из цетињских архива. Највећи допринос Вуксана историјској науци је у објављивању архивске грађе из различитих периода црногорске историје, од доба Немањића до Првог светског рата. Само у *Записима* објавио је 4450 архивских докумената. Посебно су му значајне три збирке историјске грађе: *Споменица Петра II Петровића Његоша – владике Рада 1813–1851* (1925, 1926); *Посланица митрополита црногорског Петра I*, Цетиње 1935; *Писма Петра II Петровића Његоша* I, Београд 1940. Драгоцен је и Вуксанов рад на објављивању црногорске библиографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. Пејовић, *О личности и дјелу Душана Вуксана*, ИЗ 22, 1 (1965) 127–150; Д. Мартиновић, *Портрети III*, Цетиње 1990, 114–184; BLZ 11, br. 20200–20274.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Пејовић, *О личности и дјелу Душана Вуксана*, ИЗ 22, 1 (1965) 121–126; Д. Ј. Мартиновић, *Душан Д. Вуксан (1881–1944) и његово стваралаштво*, ИЗ 1 (1987) 199–211; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети III*, Цетиње 1990, 105–113; ЕЈ 8, 558 (Đ. S. Radojičić).

М. Војводић

ВУКЧЕВИЋ Мило (1896, Фармак, Црна Гора – 14. април 1941, Алибунар). Био је добровољац у Првом балканском рату. Завршио је Филозофски факултет у Београду. Као гимназијски професор радио је у Вршцу, Темишвару, Новом Саду и Београду. Докторску дисертацију *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874–1876*, није могао да брани због избијања рата (објављена тек 1950. на Цетињу).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ђурђева Јерина у традицији и науци*, Вршац 1934; *Сауерваддов дневник*, Мисао 36, 1–2 (1931) 70–83; 3–4, 200–214; 5–8, 444–458, и посебно, стр. 78; *О политици грофа Андрашија према нашем народу уочи источне кризе*. Гласник ИД НС 5, 3 (1932) 403–417; *Светозар Милетић према Црној Гори*, ЛМС 4–5 (1939) 336–353, и посебно, стр. 20; *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874–1876*, Цетиње 1950.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25845–25851; 11, br. 19923–19930; Д. Ковачевић, *Један прилог за био-библиографију историчара Мила Вукчевића*, Свеске 5, 2 (1987) 55–58.

ЛИТЕРАТУРА: J. Јовановић, *Биљешка о писцу и дјелу*, у: Црна Гора уочи рата 1874–1876, 289–290; Н. Вукчевић, *Један прилог традицији у Црној Гори*, Београд 1971, 64–65; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 215.

М. Радевић

ВУКЧЕВИЋ Славко (29. јануар 1942, Штеци, Подгорица). На служби у Југословенској народној армији од 1962. Завршио је Војну академију Копнене војске 1967. Студирао је на Филозофском факултету у Београду – Група за историју. У Војноисторијском институту је од 1972. Докторирао је 1985. на Филозофском факултету у Скопљу тезом *Отпор у окупираним градовима Југославије 1941–1945. године*. Био је уредник *Војноисторијског гласника*, затим начелник научног одељења у Војноисторијском институту. Сада је начелник Војноисторијског института Војске Југославије у звању научног саветника.

Објавио је око педесет историографских, изворно документованих чланака из опсега велике теме: *Југославија у Другом светском рату*. Научноистраживачка делатност му је усмерена на изучавање отпора у окупираним градовима Југославије 1941–1945. Осим тога, објавио је радове у *Лексикону НОР-а* и у едицији *Народни хероји Југославије*. Бави се и истраживањем геноцида у Независној Држави Хрватској 1941–1945; у оквиру едиције *Злочини на југословенском простору у Првом и Другом светском рату* објавио је збирку докумената.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ненаоружано супротстављање агресији – искуства и поуке 1941–1945* (Београд 1983); *Борбе и отпори у окупираним градовима Југославије 1941–1945* (Београд 1985); *Злочини Независне Државе Хрватске 1941–1945*, Зборник докумената I, Београд 1993.

Р.

ВУЛЕТИЋ Витомир (26. јануар 1926, Лончаник, Ваљево). По завршетку Филозофског факултета у Београду предавао је руски језик у основној (1952–1953) и средњој школи (1953–1958). Докторску дисертацију *Светозар Марковић и руски револуционарни демократи*, одбранио је 1964. године на Филолошком факултету у Београду. Од 1958. до пензионисања 1986. године предавао је руски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, где је биран за предавача (1962), доцента (1964), ванредног професора (1970) и редовног професора (1976).

В. је написао више десетина студија и расправа из историје књижевности. Издвајамо радове са историјском тематиком: *Једна руска веза Уједињене омладине српске*, Годишњак ФФ у Новом Саду 7 (1962–1963); *Одјеци Херценова „Звона" у српској штампи шездесетих година XIX века*, Зборник МС ДН 34 (1963); *Светозар Марковић и руски револуционарни демократи*, Нови Сад 1964; *Мисао и реч Светозара Марковића*, Врњачка Бања 1975; *Савременици о Светозару Марковићу*, Београд 1976; *Улога Русије у културном и националном развоју Срба у XVIII и XIX веку*, Славянские культуры и Балканы (1978); *Руси и Срби у сусрету*, Нови Сад 1996.

Р. Михаљчић

ВУЛЕТИЋ-ВУКАСОВИЋ Вид (16. децембар 1853, Брсечине код Дубровника – 10. јули 1933, Дубровник). Од 1866. школовао се у семеништу у Дубровнику, где је 1875. завршио вишу гимназију, потом 1876. препарандију у Арбанасима код Задра. Од 1876. био је две године учитељ у основној и грађанској школи у Дубровнику, затим 19 година учитељ грађанске школе у граду Корчули. Од 1897. професор је женске препарандије у Дубровнику, где је предавао језик, историју и географију. Дописни члан СКА постао је 5. фебруара 1907. Био је носилац домаћих и страних одликовања, члан многих друштава и сарадник великог броја различитих домаћих и неких страних, часописа и листова.

В–В. је био књижевник, истраживач старина и народних обичаја. У тумачење културних појава уносио је знања из области етнографије, књижевности, историје уметности, археологије и историје. Путовао је и описивао споменике културе, стара гробља, античке и средњовековне натписе, грбове појединих породица и градова, истраживао и објављивао архивску грађу и документе.

Највећи број његових радова посвећен је епиграфским споменицима. Објављивао је античке, грчке и римске натписе, старосрпске надгробне натписе и латинске натписе приморских градова из периода под млетачком влашћу. Међу првима је обилазио некрополе стећака у Далмацији, Босни и Херцеговини, почев од 1882. Након 15 година истраживања више стотина старосрпских гробова по Херцеговини и Босни изнео је своја запажања у књизи *Биљешке о култури јужнијех Славена, особито Србаља* (Дубровник 1897). Ту је дао типологију старобосанских споменика (плоча, стећак, ступац), анализирао је сцене и симболе на стећцима, њихово порекло и историјски значај, везе са босанском црквом, коју разликује од богумилске. Део ових запажања изложио је на светском конгресу фоклора у Чикагу 1893.

Проучавао је грбове и родослове (Охмућевића, Овчаревића-Гучетића) и печате (града Корчуле, дубровачке печате, српске печате из Босне, средњовековни печат Вида–Нароне, печат са Пељешца).

Бавио се историјом цркве, писао о босанским фрањевцима на Корчули у XIV и XV веку, о гробу босанских фрањеваца из Краљеве Сутјеске, о делатности редовника дубровачке бискупије, о женским манастирима у Дубровнику у XIII веку. Истраживао је и објављивао историјску грађу и писао расправе о различитим темама: Јевреји у Дубровнику; попис златара у Дубровнику у XV веку; енглеска власт над градом Корчулом; документи о куги на Корчули; ћирилица код римокатолика до краја XVIII века у Босни и Далмацији; Мурат I и хришћанство.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 26102–26260; 11, br. 20292–20307.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Ђорђевић, *Вид Вулетић–Вукасовић (у спомен двадесетпетогодишњег службовања и књижевног рада)*, Караџић 11 и 12 (1900) 199–202; Годишњак СКА 20 (1908) 318–325; 42 (1934) 160–161; ЕЈ 8, 558 (S. Knežević).

Г. Томовић

ВУЛЕТИЋ Душан (27. новембар 1937, Кузмин, Сремска Митровица). Основну школу учио је у месту рођења, а гимназију у Сремским Карловцима. Групу за историју завршио је 1961. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Магистарски рад *Развој музејске службе у Митровици (1869–1969)*, одбранио је 1980. на Свеучилишту у Загребу. Докторат је стекао 1990. на Филозофском факултету у Љубљани дисертацијом *Спасавање и инвентаризација културне баштине Срема – покретних споменика културе – у току Другог светског рата*.

По завршетку студија В. је радио као службеник Народног одбора среза Нови Сад (1962–1963), а затим као кустос Музеја Срема у Сремској Митровици (1963–1976). Од 1976. ради у Заводу за заштиту споменика културе у Сремској Митровици. В. изучава прошлост Срема од XVIII до XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Логор у Јарку*, Сремска Митровица 1985; *Судбина културне баштине у Срему у току II светског рата*, Нови Сад 1992; *Војна граница кроз старе планове и графичке приказе*, Сремска Митровица 1996; *Развој музејских делатности у Митровици 1868–1941*, Рад ВМ 23–24 (1974–1978) 121–132; *Судбина културне баштине у Срему у току II светског рата*, II том, Сремска Митровица 1997.

Р.

ВУЛИЋ Никола (27. новембар 1872, Скадар – 25. мај 1945, Београд). Основну школу је похађао у Жабарима и Бољевцу код Зајечара, а гимназију у Зајечару, Алексинцу и Београду. Студирао је класичну филологију, историју и археологију, најпре на Великој школи у Београду, затим у Минхену, где је 1896. одбранио докторску дисертацију под насловом *Historische Untersuchungen zum Bellum Hispaniense*. Током 1896. је предавао у гимназији у Београду, 1897. је изабран за ванредног, а 1901. за редовног професора на Катедри за историју старог века Велике школе у Београду. Када је 1905. Велика школа прерасла у Универзитет, В. је постао ванредни професор Универзитета. Од 1919. био је редовни професор Универзитета, а 1921. је примљен за редовног члана Српске академије наука. Осим тога, био је председник Српског археолошког друштва и уредник часописа *Старинар* (1922–1931), и председник Историјског друштва Србије. В. је као научник уживао велики углед у иностранству, о чему сведоче многобројне почасти које су му указиване: био је доживотни председник Међународне уније академија, дописни члан Француске, Бечке и Румунске академије наука, редовни члан Бечког археолошког института, редовни члан Археолошког друштва у Софији, почасни доктор Универзитета у Клермон Ферану и Падови. Пензионисан је из политичких разлога (1938). За време окупације је, као антифашиста, неколико пута био затваран у логор на Бањици.

В. је без сумње један од најзначајнијих научника и професора Велике школе и Универзитета у Београду. Своја истраживања је усмеравао на античку историју, класичну филологију, епиграфику и нумизматику. Објавио је више од 550 радова, на српском и страним језицима, у најугледнијим домаћим и међународним часописима, као што су *Глас СКА*, *Гласник Скопског научног друштва*, *Старинар*, *Klio*, *Rivista di storia antica*, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, *Archäologische Anzeiger* и други. Сва В. истраживања била су заснована на строго научном методу и пажљивој критици извора. Његови радови су имали изразито полемички карактер, и често су настајали као одговор или реаговање на резултате истраживања других научника. В. расправе имају велику научну вредност, а многе од њих и данас представљају полазну тачку за изучавање појединих проблема.

В. историјска истраживања су обухватала све периоде античке прошлости, од класичне Грчке, преко хеленистичког доба, Римског царства, до позне антике. Његову пажњу заокупљала су разноврсна питања и проблеми старе историје уопште, као што су: вредност Хомерових епова као историјских извора (*Омир као историјски извор*, 1929); владавина Александра Великог и његови ратови (*Један прилог историји Александра Великог*, на српском, и *Contributo alla storia di Alessandro Magno*, на италијанском језику, 1907; *Alexanders Zug gegen di Triballer*, 1909; *Alexandre le Grand sur le Danube*, 1912); сеоба Хелвећана и Цезарови ратови у Галији (*Die Ursache der Helvetierauswanderung im J. 58 v. Chr*, 1900; *Il numero dei participanti all'emigrazione elvetica del 58*, 1910; *I Boii ed i Rauraci nell' emigrazione elvetica di 58. av. Cr*, 1912; *Cäsars Kriege mit den Helvetiern und Ariovistus bei Dio Cassius*, 1900; *Monumentum Ancyranum (Monumentum Ancyranum*, 1908; *Quando fu scritto il Monumentum Ancyranum?*, 1909).

В. је нарочиту пажњу посвећивао историји наших земаља у античко доба, пре свега Србије и Македоније. Обрадио је скоро сва најважнија питања везана за античку прошлост наших земаља. Пре свега, В. се бавио историјом племена која су у предримско и римско доба живела у централним областима Балканског полуострва: Трибала (*Der Sitze der Triballer zur Römerzeit*, 1903; *Le sedi dei Triballi*, 1913), Бастарна (*Бастарни у нашој земљи*, 1927), Келта (*Les Celtes dans le nord des Balkans*, 1926. на француском и *Келти у нашој земљи*, на српском језику у чланку *Неколико питања из античке прошлости наше земље*, 1926). Изучавао је историју римског освајања Балкана (*La première guerre Illyrienne*, 1929; *Première guerre d'Illyrie*, 1935; *Guerre du roi de Macédoine Persée avec Rome dans les environs d'Ohrid en 170–169 av. J. C.* 1953). У оквиру тих истраживања већи број радова је посветио проблемима Октавијановог Илирског рата (*Contributti alla storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35–33 e della campagna di Tiberio nel a. 15*, 1903; *Октавијанов Илирски рат и изгнање Скордиска из Горње Мезије*, 1907; *Октавијанов Илирски рат* у чланку *Неколико питања из античке историје наше земље*, 1926; *The Illyrian War of Octavian*, 1934 и др.), а писао је и о далматско-панонском устанку (у чланку *Неколико питања из римске старине*, 1911. и у горе поменутом чланку из 1926. у коме се бавио и Октавијановим ратом). В. се бавио и историјом римских провинција, Далмације (у чланку *Неколико питања из римске прошлости*, 1925), Македоније (*Северна граница римске Македоније*, 1924) и, највише, Горње Мезије (*Територија римског Скопља*, 1925; *Мезијске легије до године 68. по Христу*, 1907; *Аурелијанова подела Горње Мезије*, 1910). Што се тиче питања позне антике на нашим просторима, В. се нарочито интересовао за владавину Констанција и његове ратове (*Ратовање цара Констанција у Бачкој*, 1928. и 1929; *Konstantius' Sarmatenkrieg im Jahre 358 und 359*, 1930). Бавио се и проблемима везаним за град Justiniana Prima (*Où était Justiniana Prima?*, 1928; *Justiniana Prima*, 1929; *La site de Justiniana Prima*, 1933). В. је написао и неколико радова посвећених историји хришћанства на територији Југославије (*Фрушкогорски мученици*, 1931; *Quelques observations sur Passio IV coronatorum*, 1934).

В. је дао подстрек и огроман допринос развоју античке епиграфике у нас и може се сматрати једним од оснивача ове научне дисциплине на нашим просторима. Својим радом је поставио основне принципе епиграфских истраживања. В. је четрдесет година обилазио различите крајеве Србије и Македоније, прикупљајући епиграфске споменике драгоцене за изучавање историје наших земаља у античко доба. Сакупљени материјал је објављивао са А. Премерштајном (A. Premerstein) под насловом *Antike Denkmäler in Serbien* у часопису *Jahreshefte des ÖAI*, као и самостално, у осам свезака дела *Антички споменици наше земље*, публикованим у *Споменику САН* од 1900. до 1948. Последња свеска је објављена постхумно. В. је написао и неколико појединачних радова посвећених различитим епиграфским питањима и проблемима.

На пољу нумизматичких истраживања, В. се бавио историјом ковнице новца у Виминацијуму (*Prägungen der Dacia und von Viminacium*, 1902; *Година X и XI на виминацијском новцу* у чланку *Прилози к историји данашње Србије у римско доба*, 1910).

Као добар познавалац латинског и грчког језика, В. се бавио и истраживањима у домену класичне филологије. Писао је студије и есеје о писцима класичне грчке и римске књижевности, на пример: о грчкој лирици до Пиндара, Катулу и Вергилију. Превео је у прози Вергилијеву Енеиду (објављено у два тома 1907. и 1908. године). Посебно се бавио везама и утицајем антике на српско културно наслеђе и на том пољу објавио низ радова (*Противречности у Омира и у нашој народној поезији*, 1925; *The Homeric Question and the Popular Poetry of Serbia*, 1925; *Наше народне песме и Илијада*, 1929).

В. је сарађивао у бројним енциклопедијама које су издаване код нас и у иностранству. Написао је огроман број чланака за *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, *Dizzionario epigrafico di antichità romana* и *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку* С. Станојевића. Пажљиво је пратио научну литературу и реаговао је, пишући критичке приказе, на радове који су се тицали античке историје југословенских земаља. Саставио је и неколико уџбеника историје и латинског језика за ученике средњих школа.

В. се за живота бавио и археолошким истраживањима и организовао је неколико значајних ископавања. Године 1911. и 1912. је ископавао римски *castrum* у Стојнику на Космају. Његова истраживања илирских гробова у Требеништу на Охридском језеру од 1930. до 1933. године побудила су велико интересовање домаће и међународне научне јавности. Резултате ископавања у Требеништу објављивао је у низу чланака у *Споменику СКА* и страним часописима (*Ein neues Grab bei Trebenischte*, 1932; *Novi grobovi kod Trebeništa*, 1933; *Une nécropole antique près de Trebenište*, 1934. и др.). Од 1935. до 1937. је ископавао римско позориште код Злокућана у околини Скопља. Плод В. теренских испитивања су и два листа Археолошке карте Југославије (Прилеп – Битољ и Кавадарци), које је издала Међународна унија академија.

Поред научних радова, В. је написао низ популарних чланака о славним личностима антике, најважнијим догађајима из античке историје и најзначајнијим археолошким открићима. Ови радови су објављивани у многобројним дневним новинама и часописима, као што су *Мисао*, *Венац*, *Братство* и други.

Као професор на Великој школи, потом на Универзитету у Београду, В. је дао непроцењив допринос настави историје старог века. Његова предавања су обухватала историју старог истока, Грчке и Рима, а држао је и посебне курсеве посвећене историји наших земаља у античко доба и разним епиграфским проблемима. В. је Београдски универзитет задужио оставивши своју богату библиотеку Семинару за историју старог века.

БИБЛИОГРАФИЈА: Старинар 9–10 (1958–1959) XV–XXIV (Р. Марић); BLZ 9, br. 26264–26427; 11, br. 20311–20329.

ЛИТЕРАТУРА: *Н. Вулић*, Годишњак СКА 39 (1930) 1–12; Р. Марић, *Никола Вулић*, Старинар 9–10 (1959–1959) XI–XII; Сто година Филозофског факултета, Београд 1963, 240–244 (Ф. Папазоглу); ЕЈ 8, 558–559 (D. Srejović); НЕ 1, 440 (В. Чајкановић).

С. Ферјанчић

ВУЛОВИЋ Бранислав (12. мај 1921, Ивањица – 9. децембар 1988, Београд). Основну школу завршио је у Ивањици, средњу у Крагујевцу, а студије на Архитектонском факултету у Београду где је дипломирао 1949. године. Хабилитациони рад под називом *Архитектура античких храмова у Нубији*, одбранио је 1962, а докторску дисертацију *Раваница, њено место и значај у развоју Моравске школе*, 1964. године.

Године 1949. примљен је за приправника – млађег грађевинског инжењера на Катедри за историју средњег века на Архитектонском факултету у Београду. Изабран је за асистента 1951, за доцента 1962, ванредног професора 1968. и за редовног професора 1976. године. Као доцент, поред предавања из области историје архитектуре средњег века, одласком два професора, преузео је већим делом и предавања из историје архитектуре старог и новог века. Предмет је у то време

носио назив Архитектура прошлости и обухватао је сва раздобља.

Члан Научног друштва Србије постао је 1969. Био је дугогодишњи сарадник Археолошког института у Београду, Републичког завода за заштиту споменика Србије, као и покрајинских, регионалних и градских завода. У два маха учествовао је на заштити архитектонских споменика у Нубији у организацији Унеска. Пензионисан је 1981. године.

Кроз свој научноистраживачки рад из историје архитектуре допринео је упознавању вредности нашег културног наслеђа. Бројна истраживања била су подлога за израду конзерваторско-рестаураторских пројеката на сакралним и профаним споменицима средњег века. Према својим пројектима вршио је стручни надзор при реализацији радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Раваница, њено месшо и улога у развоју сакралне архитектуре Поморавља*, Саопштења 7, Београд 1966; *Црква св. Николе код Куршумлије*, Зборник Архитектонског факултета 3, 7 (1957) 3–22; *Портрет Тодора, сина деспота Ђурђа у Грачаници*, Зборник Архитектонског факултета 7, 4 (1962) 3–12; *Систем и композиција раваничке камене пластике*, Зборник Архитектонског факултета 4 (1967) 51–63; *Да ли је Вук сахрањен поред оца у Раваничком Маузолеју*, Старинар 20 (1969) 405–413; *Учешће Хиландара и српске традиције у формирању моравског стила*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 169–181; *Проблем рестаурације манастира Дренче*, Зборник МС ЛУ 14 (1978) 213–238; *Нова истраживања архитектуре Грачанице*, Византијска уметност почетком XIV века, Београд 1978, 165–174; *Лазарица црква св. Стефана у Крушевцу*, Старинар 30 (1980) 31–42.

ЛИТЕРАТУРА: ELU 4, 562; Нова енциклопедија у боји „Вук Караџић" I (Београд 1977) 383; Гласник Друштва конзерватора Србије 5 (1981) 4; 13 (1989) 270; *Научно друштво Србије, 20 година рада*, Београд 1991, 46.

М. Вуловић

ВУЧЕТИЋ Антоније (18. децембар 1845, Дубровник – 15. мај 1931, Дубровник). Гимназију је завршио у Дубровнику, а филозофију у Бечу. Кратко време је радио као професор гимназије у Корчули и Сплиту (1867–1870), а од 1871. до 1903. у Дубровнику. Из политичких разлога аустријска влада га је пензионисала 1903. За управника Државног архива у Дубровнику постављен је 1920, а као професор гимназије радио је од 1921. до 1924, када је поново пензионисан. В. је један од главних сарадника књижевног часописа *Срђ* а од 1906. до 1908. и уредник. Основао је Дубровачко учено друштво „Свети Влахо" и покренуо његов *Гласник* (1929). За дописног члана Српске краљевске академије изабран је 1928.

В. се бавио изучавањем дубровачке прошлости. На основу грађе из Дубровачког архива написао је велики број чланака и расправа из политичке и културне историје Дубровника. Писао је о Дубровнику као поморској сили, о учешћу Дубровника у Кандијском рату, о односима Дубровника и Млетака у XVII веку, о св. Влаху и др. В. је посебно заслужан за издавање грађе из Дубровачког архива. Објавио је преко педесет писама светогорских калуђера о исплати стонског дохотка, већи број докумената о односима Дубровника са српским и босанским владарима и властелом, сабрао је и приредио добар део грађе за збирку *Monumenta Ragusina*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 25750–25762; 11 br. 19811–19845.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 37 (1928) 135–143; 40 (1931) 114–115 (А. Белић); М. Ј. Динић, *Антоније Вучетић*, ЛИЧ 1–2 (1935) 261; ЕЈ 8, 546–547 (Т. Macan); НЕ 1, 443 (М. Решетар).

Р. Ћук

ВУЧИНИЋ Вејн (VUCINICH S. Wayne) (23. јуни 1913, Butte/Монтана, САД). Рођен у породици исељеника из Херцеговине, рано образовање стекао је у Америци и у постојбини својих родитеља. Студирао је на Калифорнијском универзитету у Берклију, где је дипломирао 1936, а магистарски степен стекао 1937. Усавршавао се на Карловом универзитету у Прагу (1937–1938), докторирао на Калифорнијском универзитету 1941. године. У току Другог светског рата радио је у Уреду за стратегијске студије у сектору за истраживање и анализу у Одељењу за Совјетски Савез и Балкан. Служба га је одводила у Лондон (1943–1944), Бари (1944) и Софију (1945). По завршетку рата прешао је у Министарство иностраних послова где је радио 1945–1946. кад се вратио академској каријери. Дугогодишњи наставнички рад везан је за Стенфорд универзитет (Stanford University, Palo Alto, California), где је од 1946. до пензионисања 1978. прошао сва звања. Од 1977. је професор на дотираној катедри за источноевропску историју, основаној од стране Roberta и Florence McDonnell. Био је уз то директор Центра за руске и источноевропске студије (1972–1985), управник Архива за Русију и Источну Европу (1974–1977). Поред рада на своме универзитету В. је повремено предавао и на Берклију и на европским огранцима америчких универзитета у Фиренци, Бечу и Бојтелсбаху (Немачка). Под В. руководством усавршавало се око 30 докторанада, од којих су многи постали истакнути научници на америчким и европским универзитетима. На његов подстицај обрађиване су значајне теме из јужнословенске и српске историје. У складу са начином рада америчких универзитета В. је предавањима покривао веома простране научне области: општу историју Европе, историју новог века и савремену историју, историју Аустроугарске, Италије, Источне Европе, Балкана, Османског царства, држао је курсеве о византијској и исламској цивилизацији и о народностима Совјетског Савеза. У истраживачкој и публицистичкој делатности посвећивао је главну пажњу Балкану и Источној Европи. Име В. је добила награда која се у САД додељује сваке године за најбољу књигу о Источној Европи и Русији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Serbia Between East and West, 1903–1908* (1954); *The Ottoman Empire: Its Record and Legacy* (1965); *Eastern Europe* (1973). Поред ових књига објавио је већи број студија, од којих су за српску историју најважније: *Modern Yugoslav Drama*, ASEER 1946; *Postwar Yugoslav Historiography*, The Journal of Modern History 23 (1951); *The Nature of Balkan Society Under Ottoman Rule*, Slavic Review 21 (1962); *The Serbs in Austria–Hungary*, Austrian History Yearbook III, 2 (1967); *Ausgleich and Vojvodina*, Der Österreichisch–Ungarische Ausgleich (1971); A review of recent literature on the Serbian Orthodox Church, Slavic Review 34 (1975); *A Study in Social Survival: Katun in Bileća Rudine* (1975); *A Zadruga in Bileća Rudine* (у књизи: Communal Families in the Balkans: The Zadruga 1976); *Mlada Bosna and the First World War* (у књизи: The Habsburg Empire in World War I, 1977) и др. В. је издавач извора (*Dubrovnik and the American Revolution: Francesco Pavi's Letters*, 1977), затим више зборника радова посвећених значајним темама: *The Peasant in Nineteenth Century Russia* (1964); *Contemporary Yugoslavia* (1969); *Russia and Asia* (1972); *The First Serbian Uprising* (1982); *Zemstvo in Russia* (1982); *The Tito–Stalin Split: At the Brink of War and Peace* (1982); *Kosovo: Legacy of a Medieval Battle* (1991); *Ivo Andrić Revisited: The Bridge Still Stands* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Nation and Ideology*, edd. I. Banac, J. G. Ackerman, R. Szporluk, Boulder 1981 (зборник у част В. Вучинића).

С. Ћирковић

ВУЧКОВИЋ Ј. Војислав (6. септембар 1910, Београд – 14. децембар 1964, Београд). Средње образовање стекао је у Београду (1928). Правни факултет завршио је у Паризу (1931), где је положио и усмени докторски испит из области јавног права (1934). По завршетку студија радио је у дипломатској служби. Од 1937. до 1945. био је секретар у Југословенској амбасади у Лондону. После окончања Другог светског рата вратио се у Београд и посветио истраживањима из области историје. Био је спољни сарадник Историјског института. Године 1956. одбранио је докторску дисертацију *Српска криза у Источном питању (1842–1843)*.

В. је дао велики допринос проучавању политичке историје Србије XIX века. Посебно су га занимале националне акције Србије на Балкану и везе са српским територијама под влашћу Турске и Хабзбуршке монархије. Обрадио је и више значајних питања из дипломатске историје. Четрдесетим годинама XIX века посветио је, поред докторске дисертације, још неколико радова. При томе му је тумачење Гарашаниновог *Начертанија* највише помогло да уђе у тадашња сложена и замршена питања на Балкану и задатке Србије у ослобађању осталих делова српског народа (*Кнез Милош и основна политичка мисао садржана у Гарашаниновом „Начертанију"* (1957); *Прилог проучавању „Начертанија" – 1844 и „Основних мисли" – 1847* (1961). То му је пружило потребну основу да, у сарадњи са Григуром Јакшићем, уради студију *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила – Први балкански савез* (1963). В. се бавио и питањима везаним за тежак међународни положај Србије с почетка осамдесетих година XIX века с циљем да објасни последице Берлинског конгреса на Балкану: *Покушај анексије Босне и Херцеговине 1882–1883* (1954); *Пад Генералне уније и програм Краљевине 1882* (1956); *Дипломатска историја српско-бугарског рата 1885–1886* (1956). Сви његови радови одликују се обиљем података јер се темеље на богатој архивској грађи сакупљеној из различитих архивских фондова од којих су неки тешко приступачни. Објављивао их је најчешће у *Југославенској ревији за међународно право*, а затим у *Гласу САНУ*, *Историјском часопису*, *Летопису Матице српске* и др. В. се бавио и објављивањем архивске грађе (*Француски документи о првом и другом устанку 1804–1830*). Његова велика заслуга је у томе што је прикупио грађу за збирку *Политичка акција Србије у југословенским покрајинама Хабзбуршке монархије 1859–1874* (1965). Уочи смрти отпочео је да проучава српско-румунске односе у XX веку.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија објављених научних радова дра Војислава Ј. Вучковића*, ИЧ 14–15 (1965) 621–622.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Ђорђевић, *Војислав Ј. Вучковић*, ИЧ 14–15 (1965) 619–620.

М. Војводић

ВУЧО Никола (28. мај 1902, Београд – 27. новембар 1993, Београд). У Београду је завршио основну и средњу школу, 1925. дипломирао право

на Сорбони, где је докторирао 1931. из области привредних циклуса и економских криза и упоредо похађао предавања на одсеку социологије и историје. Радио је у Министарству финансија у Београду, бавио се судском и адвокатском праксом. Један је од оснивача и уредника међуратног часописа *Правна мисао* (1935), активни учесник надреалистичког покрета. Други светски рат је провео у заробљеништву у Немачкој, после тога радио је у Председништву владе Србије и Планској комисији. Утемељивач је економске историје на Економском факултету у Београду где је изабран за доцента (1947), ванредног (1950) и редовног професора (1955). Од 1950. до 1952. је декан Факултета, од 1955. до 1966. шеф Катедре политичке економије, од 1967. Катедре економских доктрина, историје и социологије. Био је сарадник многих научних установа, један од идејних оснивача Техничког музеја и часописа за економску историју Југославије *Acta historico oeconomica Iugoslaviae*.

Својим значајним и обимним истраживањима из области економске историје Србије, Југославије и света, В. је утицао на оснивање и ширење модерне економске историје, као научне области интердисциплинарног карактера. У том смислу најутицајнији су били његови радови о распадању еснафа у Србији и аграрној кризи у Југославији – *Аграрна криза у Југославији 1930–1935* (1958). Посебно се бавио феноменом индустријске револуције, као темељне међе модерног света и савремене цивилизације – *Индустријска револуција у Србији у XIX веку* (1978) и индустријализацијом Србије и југословенских земаља. Установио је период заостајања од 100 до 150 година у развоју модерне цивилизације на овом простору у односу на индустријски најразвијеније земље Западне и Средње Европе. Дао је неколико синтетичких дела: *Привредна историја Србије* (1947), *Економска историја света* (1962), *Државна интервенција у привреди, историјски развој* (1975).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Наука о друштву (Социологија)* (1947); *Привредна историја Југославије* (1947); *Привредна историја ФНРЈ* (1955); *Привредна историја Србије* (1962); *Економика средњевековне Србије кроз Душанов законик* (1951); *Положај сељаштва у Србији*, Експропријација од земље у XIX веку (1955); *Распадање еснафа у Србији* I–II (1954, 1958); *Аграрна криза у Југославији 1930–1934* (1967); *Industrijska revolucija u jugoslovenskim zemljama* (1973); *„Аграрни блок" Подунавских земаља за време економске кризе 1929–1933* (1976); *Државна интервенција у привреди* (1975); *Индустријска револуција у Србији у XIX веку* (1978); *La Banque agricole de Yougoslavie, son rôle dans la crise économique actuelle* (1932).

БИБЛИОГРАФИЈА: *50 година Економског факултета у Београду 1937–1987*, Београд 1987.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Милић, *Никола Вучо*, ИЧ 40–41 (1995) 391–393; С. Ђуровић, *Никола Вучо*, Економска историја света (1970) 490 и ЛИЧ 1–2 (1971) 93–94; EJ 8, 549 (S. Obradović).

С. Ђуровић

ГАВРИЛОВИЋ Андра (11. јули 1864, Свилајнац – 24. фебруар 1929, Београд). Филозофски факултет је завршио у Београду (1887), а затим предавао као професор у Нишу и Београду. Књижевни рад започео је песмама, а касније је објавио неколико романа и збирки приповедака, махом са историјском тематиком, о Србији у доба Стефана Лазаревића, о Маричкој бици, роман из времена Тицанове буне. Иако је био плодан као писац, његова белетристика нема већу литерарну вредност. Објавио је и неколико читанки и велики број расправа о српској историји и књижевности од којих су неке представљале користан књижевно-историјски допринос, понајвише монографија о светом Сави (1900).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Принос историји ослобођења Србије* (1900); *Из српске историје. Личности и догађаји* (1901); *Знаменити Срби XIX века* (1903, 1904); *Историја српске и хрватске књижевности народнога језика* (1910); *Историја српске и хрватске књижевности словенско-народнога језика с уводом о почетку словенске писмености* (1910); *Историја српске и хрватске књижевности усменога постања* (1912); *Историја српске и хрватске књижевности покрајинско-народнога језика* (1913).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5261–5300; 11, br. 3633–3668; СБ 4, бр. 15756–15876.

ЛИТЕРАТУРА: Б(ошко) Новаковић, *Гавриловић, Андра*, ЈКЛ, 1971, 131; 1984, 209; EJ 3, 432 (U. Džonić); НЕ 1, 449 (В. Петровић).

Ј. Рeђеп

ГАВРИЛОВИЋ С. Вера (16. новембар 1923, Чачак). Основну школу и реалну гимназију завршила је у родном граду. Стоматолошки факултет у Београду уписала је 1950, а дипломирала 1957. После лекарског стажа примљена је на исти факултет, где је прошла сва универзитетска звања од асистента (1959) до редовног професора (1980). Научни степен доктора медицинских наука из историје медицине (први у нас) стекла је на Војномедицинској академији 1975. тезом *Жене лекари у ратовима 1876–1945. на тлу Југославије*, коју је објавило Научно друштво за историју здравствене културе Југославије (1976). Пензионисана је 1990. као директор РЈ Институтски предмети Стоматолошког факултета. Редовни је члан и председник (1978–1980) Научног друштва за историју здравствене културе Југославије, председник Уређивачког одбора часописа *Acta historiae medicinae stomatologiae pharmaciae medicinae veterinariae*, *Архива за историју здравствене културе Србије*, члан Секције за историју медицине СЛД (1950) и Société Internationale d'Histoire de la Médecine (SIHM), Paris (1966).

Педагошку делатност на Факултету почела је 1967. хабилитацијом за универзитетског наставника *Стари српски зубни лекари (XIII–XIX век)* и уџбеником Историја стоматологије (1969). Како је била један од пионира у овој научној области у нашој земљи и оснивач оба предмета на факултету, израдила је програмски концепт и написала уџбенике Увод у стоматологију (1980) и Историја стоматологије (1986), које су прихватили и остали стоматолошки факултети у земљи (Загреб, Љубљана, Сарајево, Скопље, Ниш, Ријека, Нови Сад).

Научноистраживачку делатност почела је 1960. у Државном архиву у Котору. Професор Јорјо Тадић препоручио јој је Хисторијски архив у Дубровнику, где је проводила семестралне распусте од 1961. до 1991. Прегледала је целокупну архивску грађу Дубровачке болнице на Бонинову. Обимне исписе припремила је и обрадила за студију *Од средњовековног хоспитала Domus Christi до савремене дубровачке болнице (1347–1941)*. Поред бројних студија, Г. је обрадила *Здравствену културу у средњовековној Србији, Болнице старога Котора од XIII до XIX столећа, Далматинске болнице, находишта и шибенску лудницу (1864–1914), Медицинске везе између Дубровника и Болоње, L'opera di Josif Pančić e la sua collaborazione con Roberto Visiani, Contribution of Michael Pupin to medical science*. Истраживала је у научним установама, архивима и библиотекама у Задру, Риму, Бечу, Загребу, Сремским Карловцима, Новом Саду и Београду. У штампи се налази њена студија *Гојко Николиш – живот и дело*.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Гавриловић, *Библиографија Стоматолошког факултета Универзитета у Београду (Bibliography of the Faculty of Stomatology University of Belgrade (1948–1978)*, Београд (1978) 1–369. Индекс аутора 341–369, В. Г. 347.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гавриловић, *Стоматолошки факултет Универзитета у Београду (The Faculty of Stomatology University of Belgrade (1948–1988)*, Beograd 1988, 1–310, В. Г. 7, 8, 54, 55, 56, 57, 60, 75, 83, 153–157, 232, 237, 244, 307–308.

Р.

ГАВРИЛОВИЋ Михаило (8. мај 1868, Алексинац – 1. новембар 1924, Лондон). Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у Књажевцу, а више у Нишу, где је положио испит зрелости (1887). Студије на Великој школи у Београду, на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета, завршио је 1891. године. Као студент истакао се радом о Јовану Рајићу и објашњењима приложеним Етнографској карти српских земаља. Професорски испит положио је 1892. после чега је постављен за професора у Нишу.

Студије је наставио у Француској на Ecole pratique des hautes études (1893), на којој је стекао Diplôme d'études supérieures d'histoire et de géographie (Section des sciences historiques et philologiques) 1899. године. У Паризу се бавио проучавањем средњовековне историје. Докторирао је тезом *Уговор закључен у Паризу 1259. између Луја IX, краља Француске и Хенрија III, краља Енглеске*. Рад је оцењен као врло добар, понајвише зато што је рађен на основу архивских истраживања.

Кад се вратио у Београд Г. је постављен за управника Државног архива. Он је осмислио архивистичку службу у Србији. Читаву деценију бавио се овим послом, уређујући Државни архив по угледу на западне установе. Последње године живота Г. је провео у дипломатији. Био је посланик на Цетињу (1911–1914), при Ватикану (1914–1917) и у Лондону (1919–1924). Неко време био је помоћник а затим заступник министра иностраних послова и кандидат за првог министра иностраних послова Краљевине СХС.

Библиографија Г. радова није велика (88), али су његова дела оцењена као изузетно вредна. Монографија *Милош Обреновић I–III*, Београд 1908, 1909[2], и 1912[3], најзначајније је његово дело. Написана понајвише на основу необјављене архивске грађе домаћег и страног порекла, као и објављених извора, она представља једно од најтемељнијих дела српске историографије. Г. је обрадио прву владавину кнеза Милоша, почевши од Букурешког мира, а завршио са добијањем Хатишерифа из 1833. године. У виду епилога приказао је и кнежев пут и боравак у Цариграду (1835).

Последње године прве владавине кнеза Милоша није стигао да обради, будући да се посветио дипломатији, па казивања о томе да му је четврта књига пропала у време Првог светског рата нису тачна. Г. није стигао да обради унутрашњу политику Србије од 1827. до 1839. и спољну политику од 1834. до 1839. године.

Милош Обреновић је најдокументованије дело наше историографије о XIX веку. Оно је постало узорно истраживачко дело које су следили многи потоњи историчари. Г. истраживачки метод донео је прелом у односу на стваралаштво Стојана Новаковића. Други је радио искључиво на основу објављене, а први необјављене грађе. Слободан Јовановићословљавао га је у преписци са „драги архиваријусе", а у једном раду окарактери-

сао га је као „историка-архивара", у најбољем значењу ове синтагме.

Г. је први представио Милоша Обреновића онаквим какав је био у стварности, а не у причи. Иако је рађен на основу огромног броја докумената, Гавриловићев *Милош* се лако чита, будући да је писан јасно и занимљиво. Г. је ушао у историографију приређивањем француске архивске грађе о Првом српском устанку (*Исписи из париских архива. Грађа за историју Првог српског устанка*). Реч је о једној од првих збирки докумената о српској револуцији у серији која и данас повремено излази у издањима САНУ.

Његови чланци и прилози, објављени у разним часописима, сабрани су у књизи *Из нове српске историје* (1926). У сабраним радовима обрађени су проблеми из прве владавине кнеза Милоша и складно допуњују истоимено дело. Неке Г. студије нису ушле у ову књигу, као на пример *Милош Обреновић и Вук Стеф. Караџић* (1908).

Г. је написао и критике, од којих помињемо само две: на књигу Гргура Јакшића, *Европа и васкрс Србије (1804–1834)*, Београд 1933; и Бењамина Калаја, *Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807–1810*, Wien 1910.

Г. спада у оне српске историчаре који су мало писали, а оставили су дубок траг у историографији. Слободан Јовановић је приметио да са Г. „почиње научно обрађивање српске историје XIX века".

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Мереник, *Библиографија Михаила Гавриловића*, ИЧ 38 (1991) 313–324; BLZ 8, br. 5312–5322; 11, br. 3674–3696; СБ 4, бр. 15910–15921.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Ђорђевић, *In memoriam, Др Михаило Гавриловић*, Архив ПДН 26, 4 (1924) 318–320; НЕ 1, 450–451 (Н. Радојчић); ЕЈ 3, 433 (V. Vučković); С. Јовановић, *Предговор* III–XIII, Из нове српске историје, Београд 1926; С. Јовановић, *Гавриловић Михаило*, Из историје и књижевности 1, Београд 1991, 440–442; О. Јелисаветов, *Рад Михаила Гавриловића у Државној архиви*, Архивски алманах 2–3 (1960) 15–31; Г. Ковијанић, *Школовање Михаила Гавриловића и осврт на његов рад*, Архивски преглед 1–2 (1968) 15–33; Р. Самарџић, *Михаило Гавриловић*, Писци српске историје 2, Београд 1981, 157–191.

Р. Љушић

ГАВРИЛОВИЋ Никола (23. новембар 1912, Стара Молдава, Румунија). Основну школу похађао је у родном месту, гимназију у Великом Градишту, Белој Цркви и Вршцу. Дипломирао је на Групи за француски језик и књижевност Филозофског факултета у Београду. Докторирао је 1965. на Филозофском факултету у Загребу тезом: *Француска драма на српској сцени у Војводини 1861–1914*. Службовао је као професор у гимназијама у Београду, Белој Цркви, Темишвару и Панчеву као и на Вишој педагошкој школи у Новом Саду. Од 1970. до одласка у пензију 1978. радио је у Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду у звању научног сарадника. Бави се културном и политичком историјом, а посебно школством код Срба у Хабзбуршкој монархији и српско-румунским везама у прошлости.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српско-румунско клирикално училиште у Вршцу (1822–1867)*, Нови Сад 1972; *Историја ћирилских штампарија у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку*, Нови Сад 1974; *Сентандрејска препарандија (1812–1816) и Сомборска препарандија (1816–1848)*, у: 200 година образовања учитеља у Сомбору (1778–1978), Сомбор 1978; *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984; *Новосадска гимназија, први део (1810–1868)*, у: Новосадска гимназија (1810–1985), настанак и развој, Нови Сад 1986; *Срби и Румуни – српско-румунске везе кроз векове* (1997); *Српске школе у Карловачкој митрополији у доба позне просвећености* (1997).

ЛИТЕРАТУРА: Енциклопедија Новог Сада 5 (1996) 338.

Р.

ГАВРИЛОВИЋ Славко (1. фебруар 1924, Сремске Лазе код Винковаца). Основну школу учио је у родном месту, гимназију у Винковцима и Сремским Карловцима. Школовање је прекинуо 1942, када се укључио у народноослободилачки покрет, од 1943. до краја рата се борио у партизанским јединицама у Славонији, у Југословенској армији је остао до лета 1946. Тада је добио прилику да заокружи средње образовање положивши матуру у Новом Саду (1946). Уписао се затим на Групу за историју на Филозофском факултету у Београду. Студије је завршио 1951. Као студент почео је да предаје историју у Земуну, а после дипломирања је премештен на учитељску школу у Призрену, где је био професор до 1953. Похађао је течај из архивистике у Дубровнику и прешао на рад као кустос у Војвођански музеј у Новом Саду (1953–1955). Приликом оснивања Филозофског факултета у Новом Саду, изабран је за асистента на Катедри за историју (1955). Научни степен доктора стекао је на Филозофском факултету у Београду дисертацијом: *Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века* (1956, штампана као књига 1960). Прошао је затим сва наставничка звања (доцент, ванредни професор, редовни професор) на Филозофском факултету у Новом Саду. Заслужан је за формирање Историјског института Војводине, у коме је континуирано сарађивао на пројектима из историје XVIII и XIX века. Од самог почетка свога научног рада везан је за пројекте и публикације Матице српске у Новом Саду. Од оснивања је главни и одговорни уредник *Зборника МС за историју*. Г. је такође вредни сарадник на пројектима Српске академије наука и уметности, чији је дописни члан постао 1978, а редовни 1985. године. Поред наставничких дужности на Филозофском факултету у Новом Саду Г. је делом радног времена везан за Историјски институт у Београду у коме руководи Научним већем и истраживачким пројектима.

Г. се неуморним дугогодишњим архивским истраживањима у Бечу, Будимпешти, Загребу, Сремским Карловцима и низу других архивских центара, специјализовао за историју XVIII и прве половине XIX века. Спектар његовог интересовања је веома широк тако да обухвата подручје економске и социјалне проблематике све до тема културне историје, првенствено Срба, али и других народа с којима су Срби имали интензивне односе у периоду који проучава. Откривајући непознату и неупотребљену грађу, Г. је могао покретати многе нове теме и објављивати изворе који ће другима послужити.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Како је рад Г. веома обиман, а до 1990. уредно библиографски обрађен, издвајају се само обимне посебне публикације: *Građa za privredni i društveni istoriju Srema početkom XIX stoleća* (1958); *Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века* (1960); *Срем у револуцији 1848–1849* (1963); *Прилог историји трговине и миграција Балкан–Подунавље XVIII, XIX столећа* (1969); *Темишварски сабор (1790)* (1972, са Н. Петровићем); *Војводина и Србија у време првог устанка* (1974); *Срем од краја XVII до средине XVIII века* (1979); *Хајдучија у Срему у XVIII и почетком XIX века*(1989); *Јевреји у Срему у XVIII и почетком XIX века* (1989); *Из историје Срба у Хрватској, Славонији и Угарској (XV–XVIII век)* (1993); *Срби у Хабзбуршкој монархији (1792–1849)* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Славко Гавриловић, дописни члан*, Годишњак САНУ 86 (1979) 505–519; *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*; Годишњак САНУ 97 (1991) 385–392.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 86 (1979) 505–506; 97 (1991) 385; ЕЈ 4[2], 326 (M. Mitrović).

С. Ћирковић

ГАРАШАНИН Милутин (11. септембар 1920, Београд). Основну школу и Трећу мушку гимназију завршио је у Београду. На Филозофски факултет у Београду уписао се 1939. године, где је 1946. дипломирао на класичној филологији са дипломским испитом *Археолошка налазишта у Србији*. Докторску дисертацију *Хронологија винчанске групе*, одбранио је 1950. на Филозофском факултету у Љубљани. Током 1945. и 1946. у Музеју града Београда радио је као археолог и вршилац дужности управника Музеја. Свој научни рад наставио је најпре у Народном музеју у Београду где је, као археолог (асистент), радио до 1950, а потом у Археолошком институту САН у Београду у којем је као научни сарадник радио до 1957. Те године започиње универзитетску каријеру, најпре на Филозофском факултету у Новом Саду, где је 1957. године изабран за ванредног професора, а потом на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду, где је 1963. године изабран за редовног професора. Дописни члан САНУ постао је 1963, а редовни 1973. године. У САНУ је обављао функције председника Одбора за археологију, Секретара Одељења за историјске науке и Генералног секретара САНУ (1977–1981).

У научноистраживачком раду главна преокупација му је била праисторијска археологија и проучавање проблема и култура од млађег каменог доба (неолита) до краја старијег гвозденог доба (халштата). Тако је у оквиру ових епоха праисторијске археологије унео низ периодизација које је свеобухватно анализирао на ширем простору Југославије, Балкана и југоисточне Европе, од којих су многе прихваћене и у европској археологији. Навешћемо оне најзначајније, као што су: периодизација винчанске културе, бронзаног доба и гвозденог доба Србије и Македоније, у којима је издвојио нове културне групе (Азанбегово–Вршник у неолиту, Бубањ Хум у енеолиту, Белотић–Бела Црква у раном бронзаном добу, Медиана на почетку гвозденог доба); периодизација ватинске културе; издвајање градачке фазе на територији Србије и Македоније, за коју се везују нови елементи у развоју европске цивилизације – рударство и металургија. У европској науци су од нарочитог значаја и многобројне синтезе штампане у водећим светским часописима о пореклу и настанку палеобалканских народа и етнокултурних традиција, нарочито Дако–Мизијаца које је први издвојио у археологији.

Међу бројним теренским истраживањима посебно се издвајају ископавања на локалитетима Азанбегово, Вршник, Жарково, Супска, Бубањ, Шупљевец, Бела Црква, Белотић, Медиана, Радање,Ланиште, Понтес са Трајановим мостом. Као сарадник Француске школе у Атини радио је на ископавањима у Дакили Ташу и Аргосу.

У готово 150-годишњој историји наше археологије Г. представља најугледније и најпознатије име у европској и светској археологији. Из области праисторијске и античке археологије, у првом реду Србије, Југославије и југоисточне Европе, до

сада је објавио преко 350 радова (од тога 9 монографија).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Праисторија на тлу Србије* I–II, Београд 1973; *Црна Гора у праисторијско доба. Црна Гора у освит писане историје. Црна Гора у доба Римског царства*, у: Историја Црне Горе I, Титоград 1967, 35–227; *Антички Сингидунум: I. Историја града*, у: Историја Београда I, Београд 1974, 51–71; *Neolithikum und Bronzezeit im Serbien und Makedonien*, 39. Bericht der Römishen-germanischen Kommission, Berlin–Frankfurt a.M. 1958, 1–130; *Les rapports entre sud le Sud-est européen et la Méditerranée orientale à l'époque préhistorique*, IIIe Congrès International des études du sud-est européen, Bucureşti 1974, 1–48; *II. The Stone Age in the Central Balkan Area* (75–135), *III. The Encolithic period in Central Balkan Area* (136–162); *IV. The Bronze Age in the Central Balkan Area* (163–186); *XIV. The Early Iron Age in the Central Balkan Area, 163–186* (582–618), у: Cambridge Ancient History, Vol. III, Part I. The Prehistory of the Balkans and the Middle East and the Aegean world, tenth to eight centuries B.C. 2.ed. Cambridge, 1982; (са A. Bencom i D. Srejovićem), *Uvod* (11–31), *Centralno–balkanska zona* (79–212), (са A. Bencem i D. Srejovićem), *Zaključna razmišljanja* (635–667), у: Praistorija jugoslavenskih zemalja. Tom II. Neolitsko doba, Akademija nauka i umjetnosti BiH. Centar za balkanološka istraživanja, Sarajevo 1979; *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, Tom IV. Bronzano doba, Akademija nauka i umjetnosti BiH. Centar za balkanološka istraživanja, Sarajevo 1983: 461–483, 504–535, 668–699, 703–798; *Problèmes de l'ethnogénèse des peuples paléobalkaniques Régions centrales et occidentales de la Péninsule*, Ier Symposium illyro-thrace, Niš–Blagojevgrad 1989, Akademija nauka i umjetnosti BiH, SANU, Sarajevo–Beograd 1991, 9–32; *Die alten Völker im nördlichen Teil des mittleren Balkans in historischer und archäologischer Sicht*, The 7th International Congres of Thracology, Bucureşti 1996, 13–42.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 84 (1977) 387–406; 94 (1987) 403–407; Старинар 40–41 (1989–1990) [1991] 9–24 (Зборник Милутина Гарашанина).

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 429 (M. Grbić); *Razgovori o arheologiji*, priredili S. Babić i M. Tomović, Beograd 1996.

М. Томовић

ГАЂЕША Л. Никола (14. децембар 1924, Штикада, Грачац, Лика). Основну школу и нижу гимназију завршио је 1939. у Грачацу, а учитељску школу 1946. у Осијеку. Студије историје отпочео је 1947. на Историјском факултету Московског државног универзитета „Ломоносов", а 1948. наставио и завршио 1954. на Групи за историју Филозофског факултета у Београду.

Докторску дисертацију *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду. По завршетку студија најпре је радио у Основној школи „Ђура Јакшић" у Каћу (1954–1959), затим у Гимназији „Јован Јовановић Змај" у Новом Саду (1959–1965), Институту за историју Војводине у Новом Саду (1965–1975), Институту за географију Природно-математичког факултета у Новом Саду (1975–1987), Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду (1987–1993). Пензионисан је у звању редовног професора и шефа Катедре за историју.

Г. се бави економском историјом југословенских земаља у XIX и XX веку, са тежиштем на аграрној историји и миграцијама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, Нови Сад 1968; *Аграрна реформа и колонизација у Банату 1919–1941*, Нови Сад 1972; *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1919–1941*, Нови Сад 1975; *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948*, Нови Сад 1984; *Радови из аграрне историје и демографије*, Нови Сад 1995 (зборник изабраних ранијe објављених радова).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Природно-математички факултет*, Нови Сад, Институт за географију, *Споменица 1962–1982*, Нови Сад 1983, 25–27, (непотпуна до 1981).

Р.

ГЕЛЧИЋ (ЂЕЛЧИЋ) Јосип (26. новембар 1849, Котор – 4. фебруар 1925, Горица). Образовао се на универзитету у Грацу. У дубровачкој Поморској школи радио је као професор (1876–1904) и учествовао у писању уџбеника, а у периоду 1904–1909. био је директор и професор Трговачко-поморске академије у Трсту. Поред професуре обављао је послове конзерватора за дубровачко-которско подручје. Као дугогодишњи управник Дубровачког архива, Г. је много учинио на уређењу запуштене архивске грађе, залажући се превасходно да се Архив сконцентрише на једном месту. Г. опис Дубровачког архива, и поред чињенице да је ова установа више пута после њега детаљно описивана, још увек је незаобилазно штиво за упознавање са њеним фондовима. За дописног члана ЈАЗУ изабран је 1893. године.

Пишући скоро искључиво на италијанском језику, Г. је својим научним радовима, препуним драгоцене изворне грађе, обухватио прошлост Дубровника, Боке Которске и Зете. Но, име је стекао углавном издавањем споменика Дубровачког архива. Издавачком подухвату ЈАЗУ, *Monumenta Ragusina* (закључци дубровачких већа 1301–1379), дао је свој велики допринос, извршивши коректуру III и спремивши за штампу IV и V књигу. Под покровитељством Мађарске академије Г. је, заједно са Л. Талоцијем, који је углавном написао увод и напомене, издао 1887. грађу за односе Дубровника и Угарске из времена врховне угарске власти (1358–1526). Ова је збирка, упркос тематске скучености, и данас користан приручник, како због објављених извода записника дубровачких већа којима допуњује *Monumenta Ragusina* и *Одлуке већа Дубровачке републике*, М. Динића тако и због обиља грађе за историју средњовековне Босне. Осим као илустрацију својим научним радовима, Г. је публиковао велики број натписа из приморских комуна у рубрици *Iscrizioni dalmate d'epoca veneziana* часописа *Bulletino di archeologia e storia dalmata*. У периоду 1882–1890. издавао је Библиотеку за историју далматинску.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zadar 1879; *Delle istituzioni marittime e sanitarie della repubblica Ragusa*, Trst 1882; *Dello svillupo civile di Ragusa considerato nei suoi monumenti storici ed artistici*, 1884; G. Gelcich, L. Thalloczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusinae cum regno Hungariae*, Budimpešta 1887; *Monumenta Ragusina. Libri reformationum IV i V*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium JAZU 28 i 29, Zagreb 1896 и 1897; *La Zedda e la dinastia dei Balšidi*, Split 1899; *Il conte Giovanni Dandolo ed il dominio veneziano in Dalmazia ne' secoli di mezzo.Contributo alla storia dei municipi dalmati*, Archeografo Triestino 2 (1905–1906) 71–150; *Дубровачки архив*, ГЗМ 22 (1910) 537–588.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5336–5348; 11, br. 3712–3715; СБ 4, бр. 16001.

ЛИТЕРАТУРА: P. Sticotti, *Necrologio. Prof. Giuseppe Gelcich*, Archeografo Triestino 12 (1925–1926) 359; Т. К. Поповић, *Професор Јосип Ђелчић*, Записи 1–6 (1927) 350–352; С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. I Извори и историографија, књига 1 О изворима*, Београд 1937, 345–347; EJ 4[2], 330 (J. Šidak).

Ђ. Бубало

ГЕЦИЋ Милена (31. јануар 1919, Прогар, Рума – 1979, Београд). Гимназију је завршила 1939. у Земуну, а Групу за историју на Филозофском факултету у Београду 1947. До 1956. радила је на Филозофском факултету, а потом је три године боравила у Аустралији. После одбране докторске дисертације *Зета под Балшићима (1360–1421)* на Филозофском факултету у Београду (1962), радила је у Институту за изучавање радничког покрета (1963). Од 1969. до пензионисања (1978), радила је у Институту за савремену историју. У периоду од 1962. бавила се историјом XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Око цркве у Доњој Каменици* (1951); *Прилог босанској историји (1395–1399)* (1953); *Dubrovačka trgovina solju u XIV veku* (1955); *Prvi socijalistički list u Srbiji „Radenik" i Prva internacionala* (1965); *Posleratni radovi o istoriji radničkog pokreta i SKJ između dva svetska rata* (1969); *Stvaranje Balkanskog sindikalnog sekretarijata* (1969); *Балшићи* (1962. Рукописна дисертација у Универзитетској библиотеци у Београду).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 182–183.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 182.

Р.

ГИЉФЕРДИНГ (ГИЛЬФЕРДИНГ) Александар Фјодорович (2. јули 1831, Варшава – 20. јуни 1872, Каргопољ, Олоњецка губернија). Дипломирао је на Московском универзитету 1852, када улази у круг најистакнутијих славјанофила. Изучавао је језике, етнографију и историју словенских народа. Дипломатске, политичке и друштвене функције почиње као конзул у Сарајеву (1856–1859), предстојник Азијског департмана у Министарству спољних послова (1859), заменик државног секретара у Државном савету (1863), новински цензор (1863–1872). Привремено је после устанка 1863. уводио руски језик у пољске средње школе и на универзитет. Као председник Московског словенског добротворног комитета (од 1867) одржавао је интензивне везе са јужнословенским културним и политичким радницима.

Иако није успео са теоријама о постојању јединственог словенског језика, Г. је оставио дубоке трагове у научном изучавању језика, етнографије и историје словенских народа. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* најпре је објављено 1859, а у поправљеном издању 1873. На путовању кроз српске покрајине Турског царства скупљао је и изучавао старе српске рукописе. У манастиру Мале браће у Дубровнику открио је српске пословице из XVII века.

У политичком погледу Г. се борио за победу идеја словенске солидарности. Студија *Развој народности код западних Словена* (1858) је изазвала неспоразуме у католичким словенским круговима због тврдње да Западни Словени откривају свој национални идентитет са негативног полазишта, одређујући шта нису, а не шта заиста јесу, због чега је код њих словенско осећање занемарено. На књигу Еугена Кватерника *La Croatie et la Confédération italienne*, која је уз извесну руску финансијску помоћ објављена у Паризу 1859, одговорио је чланцима о српском и хрватском праву на

територије у балканском делу Турске. На основу личног сведочења да на путу кроз те области нигде није чуо човека да се идентификује хрватским националним именом, предвидео је могућност да ће се хрватске претензије на те покрајине остваривати кроз крвопролиће.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Собраніе сочиненій* I-IV, Санкт Петербург 1868–1874; *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972, Београд 1995[2]; *Писма о историји Срба и Бугара* I-II, Београд 1857, 1860[2]; *Geschichte der Serben und Bulgaren*, Aus dem Russischen von I. E. Schmaler, I–II, Bautzen 1856–1864; *Народное возрождение сербов–Лужичан в Саксонии*, Москва 1856; *Старинний сборник сербских пословиц*, Санкт Петербург 1868; *Les Slaves Occidentaux*, Paris 1858.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5408–5409; 11, br. 3750–3754.

ЛИТЕРАТУРА: Письма А. Ф. Гильфердинга Кукулевичу–Сакцинскому, Живая старина 2 (1894); Русский биографический словарь 5 (1916) (П. А. Лавров); Славяноведение в дореволюционной России. Биобиблиографический словарь, Москва 1979, 121–125 (Л. П. Лаптева, са обимном библиографијом и подацима о рукописној заоставштини); EJ 3, 457 (A. Belić); НЕ 1, 466 (Н. Радојчић).

М. Екмечић

ГЛИГОРИЈЕВИЋ Бранислав (31. јули 1935, Михајловац код Смедерева). Гимназију је завршио у Смедереву 1955, а дипломирао на Филозофском факултету у Београду, Група за историју, 1959. Од 1960. радио је у Одељењу за историјске науке Института друштвених наука у Београду, а од 1969. у Институту за савремену историју. Докторску тезу *Демократска странка и политички односи у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, одбранио је 1968.

Био је уредник часописа *Istorija 20. veka* (1988–1992). Бави се истраживањем историје српског народа у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (1970); *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (1979); *Između revolucije i dogme* (1984); *Kominterna, jugoslovensko i srpsko pitanje* (1992); *Краљ Александар Карађорђевић I* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 134–136; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 255–256; *Bibliografija, ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 228–229.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 134.

Р.

ГЛИШИЋ Венцеслав (25. јуни 1932, Злакуса). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Ужицу 1952. На Филозофском факултету, Група за историју, дипломирао је 1959. На истом факултету је одбранио магистарски рад *Почетак устанка у ужичком крају 1941*, а докторску дисертацију *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1944*, на Хумболтовом универзитету у Источном Берлину 1968. Радио је у Институту за историју радничког покрета Србије од 1959. до 1979, а потом је био директор Југословенског библиографског института од 1979. до 1983. Од 1983. је научни саветник у Институту за савремену историју.

Објавио је преко стотину радова у домаћим и страним часописима и зборницима, више коауторских и три самосталне књиге. Вишегодишњи је члан Редакције *Историјског гласника*. Учествовао је на бројним домаћим и међународним научним скуповима и округлим столовима. На студијским истраживањима боравио је у Берлину, Лондону, Килу, Бону, Кобленцу, Фрајбургу, Паризу, Вашингтону и Софији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Teror i zločini nacističke Nemačke u Srbiji 1941–1944* (1970); *Komunistička partija Jugoslavije u Srbiji 1941–1942* (1975); *Užička republika* (1986); *Bugarska vojska u Jugoslaviji* (1971) (штампана на шест језика – коаутор); *Rat i revolucija u Srbiji 1941–1945* (1976, коаутор); *Beograd u ratu i revoluciji 1941–1945* (1984, коаутор); *Rukovođenje narodnooslobodilačkom borbom u Srbiji 1941–1945* (1994, коаутор).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 74–76; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1-2 (1984) 256–257; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 229–231.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 256.

Р.

ГЛУМАЦ Душан (16. октобар 1899, Трњани код Славонског Брода – 24. јули 1980, Петриња). После богословије почео је са студијама права на факултету у Загребу, а наставио студирањем семитских језика на универзитетима у Берлину и Лајпцигу. Радио је као доцент, ванредни и редовни професор на Богословском факултету у Београду 1926–1941. и 1944–1953, када је на позив прешао на Филозофски факултет, а од 1955. радио је као редовни професор на Катедри за оријенталну филологију, где је предавао јеврејски језик и књижевност све до 1960. Први је у Југославији почео да предаје археологију Предњег истока за студенте археолошке групе од 1956. Исте године био је именован од управе Факултета у Савет Семинара за албанологију. Године 1960. прешао је на Групу за археологију јер на Групи за оријенталну филологију није имао студената.

Г. је објавио већи број радова из области јеврејског језика и књижевности, изучавања Старог завета, библијске историје и археологије. Саставио је Граматику јеврејског језика (1937–1939) и превео дело Јосифа Флавија *Јудејски рат* (1967), а заједно са Станојем Станојевићем објавио је драгоцени приручник *Свето писмо у нашим старим споменицима* (1932), у коме су наведени цитати Светог писма у српским текстовима XII–XVI века.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Милин, *Др Душан Глумац. Научни радови. Прикази*, Богословље 24 (39) (1980) 24–26; BLZ 8, br. 5517–5520; 9, br. 17145; 11, br. 3799–3802; СБ 4, бр. 16626–16636.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 282–283, 481, 489; EJ 4[2], 418 (R. Veselinović); Д. Милин, *Др Душан Глумац (1899–1980)*, Богословље 24 (39) (1980) 23–24.

Г. Пиљак

ГЛУШАЦ Васо (1. мај 1879, Слатина, Сански Мост – 5. септембар 1955, Београд). Гимназију је завршио у Сарајеву, а у Бечу студирао на Филозофском факултету (1901–1905), где је и докторирао тезом *Вид Дошен и његова књижевна делатност* (1905). Радио је као професор гимназије у Бањалуци (1905–1912) и Тузли (1912–1914). Г. је био један од оптужених у Бањалучком велеиздајничком процесу. После Првог светског рата био је директор гимназије у Тузли и Бањалуци. Био је сенатор у периоду 1932–1941. Од тада па до смрти живео је у Београду.

Објавио је неколико књига у којима је обрађено српско питање у Босни: *Босна и Херцеговина српске су земље по крви и по језику* (1908); *Истина* (1911); *Повеље Матије Нинослава, бана босанског и народност његових поданика* (1912); *Успомена на Петра Кочића*, Књижевни југ (1918); *Неколико питања из прошлости Босне и Херцеговине* (1926); *Др Јован Скерлић, књижевна студија* (1926, 1932[3]); *Кочић пред судом и у тамници*, Књижевност (1951).

Као историчар познат је по књигама и расправама о босанској средњовековној цркви, односно богумилима, у којима је доказивао да она није била јеретичка него православна. Најпознатији радови из те области су: *Средњовековна босанска црква*, Прилози КЈИФ 4 (1924) 1–55; *Истина о богомилима* (1945, репринт 1992); *Проблем богомилства и православља цркве босанске*, Годишњак ДИ БиХ 5 (1953) 105–138.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5521–5526; 11, br. 3805–3819; СБ 4, бр. 16651–16660; Ђ. Ј. Јанић уз репринт: *Истина о богомилима* (1992) 324.

ЛИТЕРАТУРА: J. Šidak, *Problem „bosanske crkve" u našoj istoriografiji od Petranovića do Glušca*, Rad JAZU 259 (1937) 37–182; прикази књиге Истина о богомилима: А. Соловјева, ИЧ 1 (1948) 263–273; М. Динића, ИГ 1 (1948) 73–74; EJ 4[2], 419 (Б. Ковачевић); J. Šidak, *Studije o „crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb 1975, 27–37, 59–62; Ђ. Ј. Јањић, *Повратак* (поговор уз репринт: *Истина о богомилима*, 1992) 307–324; НЕ 1, 488 (Д. Поповић).

М. Јанковић

ГРАНИЋ Бранко – Филарет (13. септембар 1883, Велика Кикинда – 3. фебруар 1948, Београд). После завршетка гимназије у Новом Саду студирао је најпре у Бечу а потом у Минхену код чувеног византолога Карла Крумбахера, код кога је и докторирао. По повратку у земљу примио је монашки завет и неколико година радио у Карловачкој митрополији. Године 1922. постављен је за доцента, а 1926. за ванредног професора византологије на Филозофском факултету у Скопљу. Затим је прешао на Богословски факултет у Београду, где је као ванредни, а потом и редовни професор предавао патрологију и канонско право. Од 1932. Г. је као хонорарни професор више година предавао византијску историју и вршио дужност управника Семинара за византологију на Филозофском факултету у Београду. Српска краљевска академија изабрала га је 1935. за дописног, а 1940. за правог члана.

Премда је Г. био научник веома разуђеног истраживачког занимања, омиљена област његових студија била је правна историја и историја институција. У својим проучавањима он је дубоко залазио не само у византијску прошлост него и у стару историју, посебно у историју римског права и друштвеног и економског уређења античког света. Превасходно окренут ка правној историји, уз изучавање историје Византије и старе хришћанске цркве, Г. је написао низ вањских радова из црквеног права у којима је у првом реду расправљао о правном положају манастира како у Византијском царству тако и у средњовековној Србији.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 43 (1935) 226–232 и 49 (1940) 231–234; Љ. Никић, *Библиографија радова академика Филарета Гранића*, ЗРВИ 6 (1960) 257–272, прештампано у Богословљу 24 (1980) 28–41; BLZ 8, br. 5622–5638; 11, br. 3917; СБ 4, бр. 17567–17594.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Острогорски, *Филарет Гранић 1883–1948*, ИЧ 1 (1949) 399–402 (=Byzantinoslavica 10 (1949) 135–138); *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 251–253; EJ 4 (1986) 555 (И. Николајевић); А. Јевтић, *Др Филарет Гранић*, Богословље 24 (1980) 27; Гласник СПЦ 29, 3–4 (1948) 311–312; Богословље 24 (39), 1–2 (1980) 27–41.

Р. Радић

ГРАФЕНАУЕР Бого (16. март 1916, Љубљана – 12. мај 1995, Љубљана). Рођен у породици истакнутог књижевног историчара и етнолога Ивана Г., школовао се у Љубљани, где је завршио класичну гимназију и Филозофски факултет. Дипломирао је на историјској групи 1940. године. Рат га је затекао на служењу војног рока, као заробљеник интерниран је у Италију до 1943. После рата се запослио на Филозофском факултету, прво као асистент–волонтер, да би касније прошао сва научна звања од доцента до редовног професора, до пензионисања 1982. Предавао је словеначку историју, а од 1959. и историју Срба, Хрвата и Македонаца до XVIII века. За дописног члана Словеначке академије изабран је 1968, за редовног 1972, за члана САНУ ван радног састава изабран је 1978. Био је на руководећим местима у бројним словеначким и југословенским стручним удружењима и организацијама, уредник главног словеначког историјског часописа, сауредник и један од аутора колективне *Историје народа Југославије* I–II.

Словеначка средњовековна историја била је главно поље рада Г. на којем је примењивао све облике истраживања и излагања од издавања извора до синтетичких прегледа (*Zgodovina slovenskega naroda I–V*, 1954–1962). Поред великог броја расправа објавио је монографију *Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev* (Ljubljana 1952), која превазилази оквире словеначких земаља и даје широки поглед на проблеме словенских друштава у раном средњем веку. Општији интерес за балканске Словене имају Г. радови о досељењу Словена, односима према Аварима, о изворима за тај период. Простране ерудиције, склон компаративном приступу и посматрању јужнословенског простора у ширем контексту, Г. је повремено у своја истраживања укључивао и суседне народе. То долази највише до израза у радовима о сељачким бунама: *Typologie des révoltes paysannes et des soulèvements populaires chez les peuples yougoslaves du XVe à la fin du XVIIIe siècle*, Acta Iugoslaviae historica 1 (1970) 59–84 (на словеначком ЈИЧ 1–2 (1973) 5–22), и о развоју етничких односа у средњем веку: *Die ethnische Gliederung und geschichtliche Rolle der westlichen Südslawen im Mittelalter*, Ljubljana 1966 (објављена је и словеначка верзија и српскохрватски извод: *Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja*, ЛЈČ 1–2 (1966) 5–36). Упознавши се са резултатима европске историографије и модерним социолошким и социјално-психолошким прилазима Г. је могао да постави нова питања изворној грађи са југословенског подручја и да третирању етничких тема наметне дотле занемарену историјску димензију.

БИБЛИОГРАФИЈА: Letopis SAZU 23 (1972); Univerza v Ljubljani I–II, 1957–1969; O. Janša-Zorn, *Bibliografija prof. dr. Boga Grafenauerja*, Zgodovinski časopis 30 (1976) 239–253; *Grafenauerjev zbornik*, Ljubljana 1995.

ЛИТЕРАТУРА: F. Zwitter, *Bogo Grafenauer – šestdesetletnik*, Zgodovinski časopis 30 (1976) 233–238; EJ 4^2, 539 (F. Gestrin); *Споменица НД БиХ и АНУБиХ 1951–1976*, 257–258; *Памяти профессора Бого Графенауера*, Сов. слав. 2 (1996) 103–104 (В. И. Чуркина); HL 1, 408.

С. Ћирковић

ГРАЧОВ (ГРАЧЕВ) Виктор Петрович (1926). Студирао је историју на Московском државном универзитету, дипломирао 1956. Био је аспирант на одељењу историје феудализма и капитализма у Институту словенских студија (Институт славяноведения). Одбранио је кандидатску дисертацију: *Административное („жупное") управление в Сербии X–XIV вв.* (1966). Постао је касније старији научни сарадник у Институту за словенске студије и балканистику у одсеку за модерну историју балканских народа. Бави се средњовековном и новом историјом Срба и Бугара.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из истории изучения славянских средневековых институтов*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 29 (1965); *К вопросу о жупах и жупанах*, Вопросы истории Славян 2 (1966); *К вопросу о жупах и жупанах*, Москва 1966; *Сербская государственность в X–XIV вв.*, Критика теории „жупной организации", Москва 1972; *Материалы по истории первого сербского восстания 1804–1813 гг. в собрании В. Богишича*, у: Центральная и Юговосточная Европа в новое время, Москва 1974.

ЛИТЕРАТУРА: Историки – слависты СССР. Биобиблиографический словарь – справочник, Москва 1981, 65–66 (са изабраном библиографијом).

Р.

ГРБИЋ Манојло (1844, Широка Кула, Лика – 16. април 1899, Карловац). Основну школу завршио је у Крбавици, а гимназију и богословију у Сремским Карловцима. (М. Радека наводи да је богословију завршио у Плашком). Урадио је доста на отварању учитељске школе у Карловцу (1875) у којој је био катихета и један од првих наставника. У два наврата био је посланик на Народноцрквеном сабору у Карловцима. Прота М. је дванаести свештеник из лозе Грбића.

Под великим утицајем горњокарловачког епископа Теофана Живковића (1874–1890), почео је да се бави историјском прошлошћу Српске православне цркве и српског народа на просторима Горњокарловачког владичанства. Своје радове објавио је у црквеним и другим часописима и листовима: *Далматински магазин, Истина, Летопис Матице српске, Бранково коло, Српски Сион*. Његов највећи историјски залог је тротомна историја насловљена *Карловачко владичанство* (1891. и 1893) која је настала захваљујући подстицају владике Теофана, а уз стручну подршку Илариона Руварца и Радослава Лопашића. Овим делима оставио је „дубок траг у српској историографији и то баш у оном њеном делу који је био и остао најзапостављенији" (Славко Гавриловић). Као црквени историчар добро је познавао стручну литературу тога доба, како српску, тако и хрватску и немачку. На располагању је имао обиље архивске грађе коју је зналачки користио.

Прота М. упамћен је и као одличан беседник, познавалац црквеног певања, добар и примеран свештеник.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Гавриловић, *О Манојлу Грбићу и његовом делу „Карловачко владичанство"*, предговор за поновљено издање: М. Грбић, Карловачко владичанство, Топуско 1990, I–VI; BLZ 8, br. 5683–5684a; 11, br. 3933–3934; СБ 4, бр. 17610–17615.

ЛИТЕРАТУРА: М. Радека, *Горња крајина или Карловачко владичанство*, Загреб 1975; С. Гавриловић, наведено дело; НЕ 1, 513 (Р. Грујић = Азбучник, 63).

С. Милеуснић

ГРБИЋ Миодраг (25. децембар 1901, Сремски Карловци – 30. јуни 1969, Београд). Студирао је и докторирао на Карловом универзитету у Прагу (1925) код Јарослава Бема и Лубора Нидерлеа. За кустоса Народног музеја у Београду постављен је 1927; пре тога је био кустос Музеја Јужне Србије у Скопљу. Био је научни сарадник Археолошког института САНУ, где је радио од 1949; дописни члан ЈАЗУ и Археолошког института Немачке; члан Југословенског археолошког друштва и дуже време главни уредник *Archaeologia Iugoslavica*. Ископавао је преисторијске и античке локалитете (Плочник, Старчево, Басијана код Доњих Петроваца, Хераклеја Линкестис код Битоља, Будва). Истраживао је и словенске старине, нарочито на подручју Војводине (Градиште код Кикинде).

Унапредио је музеолошку службу увођењем савременог излагања археолошког материјала у многим музејима Србије. Објавио је низ расправа у стручним часописима, а заједно са Николом Вулићем издао *Corpus vasorum antiquorum*, Yougoslavie. III (Paris 1937), прво издање ове врсте у нашој земљи. Бавио се проблематиком настанка и хронологије неолита на Балкану, као и античком уметношћу на нашем тлу – грчком и римском пластиком, посебно портретима из Македоније и Горње Мезије.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, бр. 5685–5729; 11, br. 3935–3936; D. Gaj-Popović, *Bibliographie de Miodrag Grbić*, Archaeologia Iugoslavica 10 (1969) 1–6; СБ 4, бр. 17616–17627.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Мано-Зиси, *Миодраг Грбић*, Archaeologia Iugoslavica 10 (1969) (некролог на француском непагиниран, три стране и портрет М. Грбића); EJ 3, 590 (M. Garašanin).

М. Панић-Шторх

ГРЂИЋ Гојко (16. август 1907, Гацко – 1979, Београд), економиста. Гимназију је учио у Мостару и Сарајеву, студије на Правном факултету у Београду (1931), а потом студије економије и докторат из економских наука на Филозофском факултету у Берлину (1935). Докторска дисертација под насловом *Rationalisierung. Arbeitslosigkeit und Arbeitsverkürzung*, објављена у Берлину 1935.

У предратном периоду био је на разним дужностима до 1938, а потом у просвети као наставник на Економско-комерцијалној високој школи у Београду, као предавач на предмету Економска историја и економске доктрине, до 1942. На Економском факултету у Београду од 1949. до 1977. био је у разним звањима, редовни професор од 1956, затим декан Факултета. На истом факултету предавао је предмет Економска статистика.

У опсежној библиографији научних и стручних радова Г. који обухватају све области економских наука којима се бавио, неколико монографија посвећено је проблемима економске историје. Међу првима је *Привредна историја Европе, позна антика и средњи век* (Београд 1952). Том ранијем периоду припада и студија *О привреди римског царства и привредним узроцима његове пропасти* (Социјални архив, март 1941), затим *Развој привреде Србије и Војводине до ослобођења од Турака* (Економски институт, Београд 1953), као и *Историја међународне трговине до*

1870 (Љубљана 1961), а из новије привредне историје студија у којој се разматра период од две деценије развоја привреде СР Србије (Економски институт, Београд 1972). Већи број мањих радова из ове области објавио је у разним часописима, највише у *Народном благостању*.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Педесет година Економског факултета у Београду 1937–1987*, 365–367.

Д. Милић

ГРИГОРОВИЧ Виктор Иванович (12. мај 1815, Балта, Подољска губернија – 31. децембар 1876, Јелисаветград). Потицао је из породице ситног чиновника украјинског порекла, средње образовање стекао је у пољској унијатској школи у Умани, а студирао на Харковском универзитету 1830–1833. Прешао је затим у Дорпат (Јурјев) где је даље четири године студирао грчке писце и филозофију. Добио је 1838. позив на Катедру за словенске језике и литературу на Казањском универзитету и прихватио га је мада се за тај предмет није припремао. Од 1840. предаје у Казању грчки и припрема испите из словенске филологије. Када је 1842. стекао степен магистра пошао је на велико путовање значајно за науку и његов живот. У периоду 1844–1847. посетио је Цариград, Солун, Свету Гору, Македонију, делове Бугарске. Обишао је делове Угарске настањене Србима, у Бечу се састао са Фрањом Миклошићем и Вуком Караџићем. Пропутовао је и Далмацију и Црну Гору. На својим путовањима сакупио је велики број рукописа, међу којима је било веома драгоцених (Маријинско јеванђеље, три рукописа Душановог законика итд.). У Прагу је са Павлом Шафариком проучавао рукописе, а затим се вратио у Русију. Са путовања је слао извештаје који су послужили као подлога за књигу: *Очерк ученнаго путешествия по Европейской Турции* (1848, 1877[2], треће издање приредио Н. М. Петровски 1915). У Казању је радио од 1848 (с прекидом у Москви 1849–1850) до пензионисања 1864. У том периоду настао је његов главни рад о српској историји: *О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ соседнимъ державамъ, преимущественно въ XIV–XV столетіяхъ* (1859), запажен по коришћењу дотле непознатих византијских писаца. (Неколико одломака је превео Светозар Никетић у *Вили* за 1868). Када је 1865. у Одеси отворен универзитет (Новоросијски у.) Г. је прихватио позив на славистичку катедру. Ту је провео последњих 11 година живота, а списе тога периода, углавном краће текстове, објавио је 1916. М. Г. Попруженко под насловом: *Собрание сочинении*. Судбина његове рукописне збирке била је важна за каснија истраживања историје балканских народа. Део рукописа је сам поклонио Новоросијском универзитету и сада се ти рукописи чувају у рукописном одељењу научне библиотеке „Максим Горки" у Одеси. Опис је дат у: В. Н. Мочульский, *Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете* 1, 1890; Ф. Е. Петрунь, *Праці Одеськоі центральноі науковоі бібліотеки* 1, 1929. Основна збирка је после смрти Г. доспела у Румјанцевски музеј и сада се чува као фонд 86 рукописних збирки Државне библиотеке у Москви. Опис је дао: А. Е. Викторов, *Собрание рукописей В. И. Григоровича* (Москва 1879).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографический список печатных трудов Виктора Ивановича Григоровича*, Известия Отделения русского языка и словесности АН 19, 3 (1914); Ф. Е. Петрунь, *К библиографии печатных трудов В. И. Григоровича*, Известия по русскому языку и словесности АН 2, 1 (1929).

ЛИТЕРАТУРА: И. В. Ягич, *Історія славянской филологіи*, СПБ 1910, 338–345, 479–484; С. Б. Бернштейн, *Памяти В. И. Григоровича*, Известия АН, Отделение литературы и языка 24, 4 (1965); С. Б. Бернштейн, *Из истории русского славяноведения. Виктор Иванович Григорович*, Известия (...) 35, 6 (1976); Славяноведение 131–134 (с подацима из руске литературе); ЕЈ 4[2], 597 (A. Belić); НЕ 1, 520 (В. Ћоровић).

С. Ћирковић

ГРОЗДАНОВ Цветан (5. март 1936, Охрид). Основну школу и гимназију завршио је у Охриду (1955). Студирао је на Групи за историју уметности на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1961. После дипломирања био је на специјализацији у области историје средњовековне уметности на Филозофском факултету у Београду, а затим радио као кустос Народног музеја у Охриду. Од 1968. обављао је функцију директора Народног музеја у Охриду. Од почетка 1970. ради на Филозофском факултету у Скопљу. Редовни је професор и предаје историју средњовековне уметности и историју византијске уметности. Руководилац је и постдипломских студија на Институту за историју уметности са археологијом на Филозофском факултету у Скопљу.

Докторску тезу *Охридско зидно сликарство XIV века*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду (1979). За члана Македонске академије наука и уметности изабран је 1991. Добитник је више награда и признања за истраживање средњовековних уметности у својој средини и у свету. Сарађује у српским и другим иностраним часописима који третирају проблематику византијске и средњовековне уметности.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: (за српску историју) *Илустрација химни Богородичиног акатиста у цркви Богородице Перивлепте у Охриду* (1969); *Прилози проучавању Св. Софије Охридске у XIV веку* (1969); *Новооткривене композиције Богородичиног акатиста у Марковом манастиру* (1978); *Из иконографије Марковог манастира* (1980); *Охридско зидно сликарство XIV века* (1980); *Историјски портрети у Полошком* (I–III, 1983, 1984, 1987); *Јован Владимир и представе Седмочисленика у македонској уметности XVIII–XIX века* (1984); *Ћирило и Методије у уметности обновљене Пећке патријаршије* (1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на Македонската академија на науките и уметности, Скопје 11 (1993) 21–28.

ЛИТЕРАТУРА: У истој публикацији стр. 10.

Р.

ГРОС (GROSS) Мирјана (22. мај 1922, Загреб). Дипломирала је историју на Свеучилишту у Загребу 1951. године. Стекла је степен доктора историјских наука 1958. одбранивши на истом факултету тезу под насловом *Улога социјалне демократије у политичком животу Хрватске 1890–1905*. Своју научну каријеру отпочела је као асистент Хисторијског института ЈАЗУ (1952–1958). На Филозофски факултет прешла је 1958. Две године касније постала је доцент на предмету Новија хрватска повијест. Успешну универзитетску каријеру крунише 1976. избором за редовног професора. Током радног века предавала је и Методологију историјске науке. Пензионисана је 1982.

М. Г. је посебно проучавала хрватску историју XIX века (до 1914). Научну каријеру је отпочела као историчар који се бави историјом социјалдемократског и радничког покрета у Хрватској. Искорак из тог уског круга стручњака М. Г. је учинила крајем педесетих година истраживањима владавине хрватско-српске коалиције и политике „новог курса". Упоредо са тим проучавала је процес сазревања хрватске националне идеје и уобличавања хрватске националне идеологије, истраживала правашку политику, занимала се за политичку мисао и делатност А. Старчевића и Е. Кватерника, писала о генези Франкове странке. На бројним објављеним чланцима и прилозима израсла је монографија о историји правашке идеологије. Тема сталног интересовања је и народни препород у Далмацији. Део истраживачких резултата, закључака и ставова М. Г. подстицао је контроверзе и изазивао оштре полемике и неслагања у југословенској историографији.

Посебно место у научном ангажману М. Г. припада радовима из методологије, теорије и историје историографије. Тим питањима се у континуитету бавила почев од средине шездесетих година. Истраживала је кључне одлике развоја историографије, писала о историјском методу и његовим полазиштима, размишљала о кризи традиционалне историографије и њеним перспективама, обавештавала јавност о темама, прегаоцима и достигнућима нове француске и англо-саксонске историографије. Своје виђење развоја историографије и могућности историјског метода дала је у студији *Historijska znanost* (1976). Плеадирајући за интензивније изучавање социјалне историје отпочела је целовито проучавање друштвених процеса, односа и структура и истраживачки се заинтересовала за међуодносе привреде, политике, идеологије, културе, модернизационе утицаје што је резултирало радовима који на историју гледају као на тоталитет односа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije i narodni pokret 1903*, HZ 1–4 (1954) 33–84; *Radnički pokret u Hrvatskoj potkraj XIX stoljeća. Izabrani izvori*, Na izvorima historije 1, Zagreb 1957; *Socijalna demokracija i politika „novog kursa"*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povjest 2 (1959) 5–38; *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije*, Beograd 1960; *Osnovni problemi pravaške politike 1878–1887*, HZ 15 (1962) 61–120; *Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine*, Istorija 20. veka. Zbornik radova 3 (1962) 153–274; *Geneza Frankove stranke*, HZ 17 (1964) 1–83; *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914*, HZ 19–20 (1968) 9–68; *Povjest hrvatskog naroda 1860–1914*, Zagreb 1968 (коаутори: Ј. Шидак, И. Караман, Д. Шепић); *Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda*, ČSP 2 (1970) 9–74; *Povjest pravaške ideologije*, Zagreb 1973; *Historijska znanost – razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976, 1980[2]; *O položaju plemstva i strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća*, HZ 31–32 (1978/79) 123–149; *Modernizacija izvana – reforme u građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji za neoapsolutizma*, ČSP 3 (1980) 5–55; *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860*, Zagreb 1985; *Prema hrvatskom modernom društvu*, Zagreb 1992.

ЛИТЕРАТУРА: HL 1, 418.

Љ. Димић

ГРОТХУЗЕН (GROTHUSEN) Клаус-Детлеф (29. октобар 1928, Nieder Weisel, Немачка). Основно и средње образовање стекао је у Хамбургу, студирао на универзитетима у Гетингену и Килу, хабилитацију стекао 1965. Од 1967. радио је као професор и научни саветник на Универзитету у Гизену, од 1969. као редовни професор на Универзитету у Хамбургу. Специјализовао се за исто-

рију југоисточне Европе, руководио истраживачким пројектима, организовао научне скупове са темама из историје Балкана.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (са гледишта српске историје): *Die Entwicklung der wissenschaftlichen Bibliotheken Jugoslawiens seit 1945*. Köln 1958; *Die Stellung Serbiens in der Geschichte Südosteuropas*, Beitrage zur Südosteuropaforschung. München 1966, 429–444; *Literaturbericht über die Geschichte Jugoslawiens. Veröffentlichungen 1945–1966*. Historische Zeitschrift 1969. Sonderheft 3, 355–430; *Städtewesen und nationale Emanzipation in Südosteuropa*, у књизи: Ethnogenese und Staatsbildung in Südosteuropa. Beiträge des Südosteuropäischen Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft. Göttingen 1974; *Jugoslawien (Südosteuropa–Handbuch I)*. Göttingen 1975; *Zum Stadtbegriff in Südosteuropa*, Zeitschrift für Balkanologie 13 (1977) 63–81; *Die Türkei in Europa*, Gottingen 1979; *Urbanisierung und Nationsbildung in Jugoslawien*. Südost–Forschungen 40 (1981) 68–80; *Modernisierung und Nationsbildung. Modelltheoretische Überlegungen und ihre Anwendung auf Serbien und die Türkei*. Südost–Forschungen 43 (1984) 135–180.

Р.

ГРУБЕР Дане (17. јуни 1856, Сењ – 21. март 1927, Загреб). Основну школу и гимназију похађао је у родном месту, а географију и историју студирао је у Загребу (1874–1878). Радио је као гимназијски професор у Бјеловару (1879–1881), Пожеги (1882–1885), Загребу (1881–1882; 1895–1910). За доктора филозофије промовисан је 1889. Приватни доцент постао је 1902, а седам година касније је ванредни професор универзитета у Загребу. Предавао је историју Хрвата у средњем веку. Био је члан Друштва хрватских књижевника и потпредседник Матице Хрватске.

Радовима из претежно хрватске историје сарађивао је у познатим часописима као што су *Rad JAZU, Ljetopis JAZU, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Nastavni vjesnik, Savremenik*. Непосредно по завршетку студија огласио се радом *Borba Hrvata s Turcima od padu Sigeta do mira Žitva-Doroškog (1566–1606)*. Више радова посветио је Далмацији у доба краља Лудвига I. Писао је о досељењу Хрвата, њиховој постојбини после сеобе, *O dukljansko-barskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do XIII stoljeća*, о прошлости Босне, Дубровника, о знаменитим Хрватима, а 1924. објављена му је студија *Povijest Istre*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5873–5899; 11, br. 4105–4148.

ЛИТЕРАТУРА: Ljetopis JAZU 39 (1926) 50 (V. Klaić); Savremenik 20 (1927) 189–190 (J. Nagy); НЕ 1, 525 (В. Новак); EJ 3, 627 (J. Šidak); HL 1, 419.

Р. Михаљчић

ГРУЈИЋ Радослав (29. јуни 1878, Земун – 25. мај 1955, Хвар). У родном месту завршио је (1895) основну школу и реалку, а богословију (1899) у Карловцима. Исте године рукоположен је за свештеника и постављен за парохијског помоћника при храму Свете тројице у Земуну, где је старешина био учени прота Димитрије Руварац. Као млад свештеник наставља своје усавршавање: 1900. полаже професорско-катихетски, а 1901. стручно-парохијски испит. За професора катихету у Великој гимназији у Бјеловару постављен је 1904, где је остао до 1914. У овом граду почео је да прикупља грађу и остала сведочанства о прошлости Срба широм Славоније и Угарске. Упоредо је студирао и завршио студије права у Бечу (1908). Филозофске науке студирао је у Загребу где је дипломирао 1911. На истом факултету одбранио је докторску дисертацију (1919). Снагом воље и великом упорношћу за седам година завршио је, поред редовне професорске дужности у гимназији, два факултета, објавио 69 радова, међу којима се посебно истиче његова *Аӣологија сриског народа у Хрваӣској и Славонији и његових главних обележја* (1909). Ово дело Г. је написао у рекордном времену као одговор државном тужиоцу на оптужницу против педесет тројице Срба на „велеиздајничком процесу“. Када је почео Први светски рат, затворен је септембра 1914. као „велеиздајник“. Наредне године пуштен је и интерниран у кућни притвор, а потом премештен у Госпић. После две године, враћен је у Бјеловар. По завршетку рата прелази у Београд (1919), где је најпре био професор у Другој гимназији, а потом професор богословије „Свети Сава“. На том положају затекао га је (1920) избор за професора националне историје на Филозофском факултету у Скопљу. У овом граду Г. је провео најплодније године свог научног рада. Један је од најагилнијих прегалаца у оснивању факултета у Скопљу и био је декан овог факултета у два наврата (1930–1933. и 1935–1937). Оснивач је *Скоӣског научног друшӣва* чији је председник био од 1921. до повратка у Београд 1937. Године 1925. покреће и уређује *Гласник Скоӣског научног друшӣва* који се сврстава међу најбоље часописе између два рата. Оснивач је Музеја Јужне Србије у Скопљу чији је управник био од 1921. до 1937. Покретач је и *Зборника за исӣорију Јужне Србије и суседних земаља*. На позив Српске цркве долази у Београд (1937) за редовног професора историје Српске православне цркве на Богословском факултету Београдског универзитета. Упоредо ради на обнављању Музеја Српске цркве у Конаку кнегиње Љубице. За дописног члана САНУ изабран је 1939. Биран је за редовног члана Матице српске, хрватске и словеначке као и за почасног члана Студентског историјског друштва у Београду. Био је стални сарадник Српског географског друштва и Југословенског историјског друштва у Београду.

Током Другог светског рата Г. је ангажован у акцији збрињавања српских избеглица из ратних подручја и спашавања српских светиња. Као представник Српске православне цркве 1942. преноси мошти српских светитеља: кнеза Лазара, цара Уроша и кнеза Стефана Штиљановића из фрушкогорских манастира у београдску Саборну цркву. Непосредно по завршетку рата (1945–1946) ради на идентификацији и враћању у Београд црквено-уметничких и других историјских предмета који су током рата опљачкани из српских цркава и манастира на подручју НДХ и пренети у Загреб.

Поратни период је изузетно тежак за протојереја др Р. Грујића: Суд части Универзитета у Београду 3. априла 1945. казнио је Г. „удаљењем са Универзитета“, а одлуком Народног одбора Рејона I од септембра 1945. године избрисан је са списка и „лишен српске националне части“. Послератне године провео је у Музеју Српске цркве и Патријаршијској библиотеци радећи и даље на историјској прошлости Српске цркве и српског народа. Умро је у 77. години живота и сахрањен је 1. јуна 1955. године на Новом гробљу у Београду. Опело је обавио патријарх Викентије са 12 свештеника и два ђакона уз присуство десет епископа. У организацији Музеја Српске православне цркве земни остаци Р. Грујића и његове супруге Милице пренети су 11. новембра 1992. године у манастир Гргетег.

Током дугогодишњег научноистраживачког рада Г. је објавио око 270 радова (не рачунајући чланке у Народној енциклопедији), углавном из прошлости Српске православне цркве. Његова историјска истраживања усмерена су у два правца: Карловачка митрополија, односно живот и деловање Српске цркве на простору преко Саве и Дунава, међу којима треба истаћи дела: *Како се ӣосӣуӣало са срӣским молбама на двору ћесара аусӣријског ӣоследње године живоӣа ӣаӣријарха Арсенија III Чарнојевића* (1906), *Пакрачка еӣархија* (1930) и *Духовни живоӣ Срба у Војводини* (1939. и 1941). Г. је истраживао и црквени живот на просторима Пећке патријаршије: *Средњовековно срӣско ӣарохијско свешӣенсӣво* (1922); *Пећки ӣаӣријарси и карловачки миӣроӣолиӣи у XVIII веку* (1931). Значајна су његова истраживања из области развоја школства код Срба на простору Карловачке митрополије, као и проблем уније. Његова монографија манастира Ораховице (1939) била је пример савременог обрађивања историјско-уметничке целине. Његова археолошка истраживања манастира Светих Арханђела код Призрена и постигнути резултати представљају пионирски рад те врсте код Срба. Најкраће речено: Р. Грујић није само сведок, него и учесник многих догађаја који су омеђили српску историју и културу уопште.

БИБЛИОГРАФИЈА: Љ. Никић, *Библиографија радова Др Радослава М. Грујића*, Зборник МС ДН 12 (1956) 109–124; Иста библиографија уз: Д. Кашић, *Др Радослав М. Грујић*, Богословље 24 (39), 1 и 2 (1980) 47–71; *Библиографија Радослава Грујића, Азбучник Срӣске ӣравославне цркве ӣо Радославу Грујићу* (приредио С. Милеуснић), Београд 1993, 313–334; BLZ 8, br. 5941–5972; 11, br. 4189–4286; СБ 4, бр. 18037–18114.

ЛИТЕРАТУРА: С. Душанић, *Проӣојереј-сӣаврофор Др Радослав Грујић, ӣрофесор универзиӣеӣа у ӣензији*, Гласник, службени лист СПЦ 36–6 (1955) 104–107; B. Saria, *Radoslav M. Grujić (1878–1955)*, Südost–Forschungen 16 (1957) 449–450; С. Радојчић, *Усӣомени Радослава М. Грујића*, Зборник МС 5 (1969) I–VIII; *Азбучник Срӣске ӣравославне цркве ӣо Радославу Грујићу* (С. Милеуснић. Поговор), Београд 1993, 335–344; НЕ 1, 528–529 (Н. Радојчић); EJ 3, 630 (Lj. Durković–Jakšić); ИЧ 6 (1956) 259–261 (некролог); Богословље 24 (39), (1980) 47–48.

С. Милеуснић

ГРУЈИЋ Сава (25. новембар 1840, Колари код Смедерева – 21. октобар 1913, Београд), генерал, војни писац и политичар. Завршио је Артиљеријску школу 1861. Од те године до 1863. био је на војним студијама у Пруској. Упућен је у Русију 1864. где је завршио Михајловску артиљеријску академију. Као мајор разрадио је основну идеју ратног плана против Турске 1876. У том рату био је начелник артиљерије Моравске војске, а затим министар војни. Радио је у дипломатској служби у Бугарској, Грчкој, Турској и Русији. Био је више пута председник владе, министар војске и министар иностраних послова Србије.

Као војни писац бавио се углавном историјом српско-турских ратова 1876–1877. и организацијом војске. Чланке је објављивао у *Раӣнику*. У делу *Војна организација Србије с краӣким ӣрегледом војне организације сӣарих и нових народа* (1874) дао је устројство војски европских држава, историјски развитак српске војске 1804–1874, као и предлог за организацију српске војске. У периоду од 1897. до 1899. објавио је, као посебна издања, петнаест прилога о историји српско-турских ратова 1876–1877, у којима је детаљно обрадио српско-турске односе уочи рата, бројно стање, нару-

жање и снабдевање српске и турске војске, мобилизацију и концентрацију снага, ратне планове и ток рата. Исправљени и допуњени прилози, уз 36 планова, штампани су у четири књиге под насловом *Српско-турски рат 1876–77. године. Операције тимочко-моравске војске* (1901, 1902). Дело има вредност историјског материјала и незаобилазно је за проучавање организације српске војске и војних операција 1876. и 1877. године.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Југословенска војна библиографија*, том I–II, ЦВНДИ, Београд 1981, 534, 913, 914, 1001, 1440, 1666, 1667, 1730–1742, 1802–1805, 1937, 1938, 2007, 2008; BLZ 8, br. 5973–5975; 11, br. 4269–4271; СБ 4, бр. 18115–18138.

ЛИТЕРАТУРА: С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића* I и II, Београд 1926. и 1927; С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића* I и II, Београд 1929. и 1931; Ж. Живановић, *Политичка историја Србије* II, III и IV, Београд 1924. и 1925; VE 3, 336; HE 1, 529 (С. Јовановић); EJ 3, 630 (N. Maksimović); Vojni leksikon, Beograd 1981, 872.

С. Ратковић-Костић

ГРЧИЋ Јован (19. октобар 1855, Вуковар – 5. фебруар 1941, Нови Сад). Образовање стечено у винковачкој и новосадској гимназији заокружио је, завршивши студије права у Грацу (1876). Следеће године вратио се у новосадску гимназију као професор и све до 1901. предавао језике и књижевност (латински, грчки, мађарски, немачки и српски). Наставни рад оплеменио је писањем великог броја граматика, речника и прегледа књижевности, који су, утемељени његовим ученим ауторитетом, прихваћени као званични уџбеници.

Своје савременике и потоње нараштаје Г. је задужио поглавито као покретач и главни уредник *Стражилова* (1885–1888, 1892–1894), *Новог позоришта* (1909–1910), саурендник *Јавора* (1889–1891) и уредник у *Бранику* (1906–1912). Сарађивао је у бројним часописима (*ЛМС, Глас МС, Бранково коло, СКГ, Гласник ИД НС, Књижевни југ* и др.), као позоришни, књижевни и музички критичар и предано радио у културно-просветним установама: Друштву за Српско народно позориште, Српској читаоници у Новом Саду, Матици српској. С мађарског и немачког превео је велики број позоришних комада, романа, приповедака и путописа.

Ванредно занимљив допринос историји историографије пружају Г. *Портрети с писама*, у којима је објавио преписку са сарадницима својих часописа и алманаха у пет књига (I–IV, Загреб 1921–1926; V, Нови Сад 1939). Међу педесеторицом културних и књижевних радника обухваћених збирком, налазе се и знаменита имена српске историографије: Ст. Новаковић, И. Руварац, С. Станојевић, Ч. Мијатовић, Т. Остојић, А. Сандић... Писма су наведена хронолошким редом, снабдевена коментарима и уводном напоменом о адресанту. Иако носе печат сарадничке искључивости, субјективног приступа и неповољног суда стручне критике, и писма, од којих је већи део раније објављен у разним публикацијама, и уреднички коментари, који их повезују у целину, сачињавају драгоцену изворну грађу о друштвеном и културном животу с краја XIX века. Обиљем материјала и занимљивошћу, нарочито се истиче портрет И. Руварца у V књизи, којим је осветљена позадина штампања расправе *О кнезу Лазару* у Стражилову, прожета суревњивошћу с Пантом Срећковићем.

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Grčić, *Moj književni rad za pedeset i više godina. Pregled po strukama*, Zagreb 1927, 3–20; BLZ 8, br. 5733–5738; 11, br. 3941–3944; *Био-библиографски подаци о Јовану Грчићу*, у: Светозар Марковић и реални правац у књижевности. Српска књижевна критика, књ. 5, Нови Сад 1987, 582–591 (селективна библиографија); СБ 4, бр. 17658–17684.

ЛИТЕРАТУРА: NE 1, 778 (V. Petrović); *Ј. Грчић, Портрети с писама III* (В. Ћоровић), СКГ 15, 6 (1925) 466–467; К. Н. Милутиновић, *Јован Грчић*, ЛМС 343 (1935) 55–66; И. Мамузић, *Драгоцени документи г. Јована Грчића*, Глас МС 98, 6 (1939) 65–66; *Ј. Грчић, Портрети с писама V* (М. Лесковац), Гласник ИД НС 12, 2 (1939) 243–245; LPJ 2, 289–290 (K. Milutinović); EJ 4², 565 (Ž. Boškov).

Ђ. Бубало

ГУДАЦ-ДОДИЋ Вера (16. мај 1960, Шабац). Основну школу и гимназију завршила је у Београду (1979), као и Факултет политичких наука, друштвено-политички смер (1983). Постдипломске студије, смер новија политичка историја, похађала је на Факултету политичких наука, где је 1988. одбранила магистарски рад *Политика КПЈ према сељаштву 1945–1948, с освртом на конфронтације са грађанском опозицијом*. На истом факултету одбранила је и докторску дисертацију 1996: *Аграрна политика ФНРЈ и сељаштво у Србији 1949–1953*.

У Институту за новију историју Србије ради од 1985. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Политика КПЈ према сељаштву 1945–1948* (1989); *Откуп као инструмент политике КПЈ на селу* (1989); *Prilog izučavanju kolektivizacije i poljoprivredi Jugoslavije 1949–1953*, VIG 2 (1990); *Политика Комунистичке партије Југославије 1945–1953. године, као фактор блокирања модернизацијских процеса на селу*, у: Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 67; *Spomenica INIS 1965–1995*, 88.

Р.

ГУЗИНА Ружица (20. април 1914, Трновче – 15. децембар 1991, Београд). Дипломирала је на Правном факултету у Београду 1937. Запослила се у Привилегованој аграрној банци. Из ње је отпуштена 1940. због учешћа у синдикалним демонстрацијама. Пред рат почела је да ради као адвокатски приправник. Убрзо је – због левичарског деловања у Удружењу адвокатских приправника – и са тог места уклоњена. За време рата није била у служби. После ослобођења закратко је обављала дужност председника Комисије за утврђивање ратних злочина у Београду. Затим је радила у администрацији Централног одбора Савеза синдиката Југославије и била члан Централне управе Савеза просветних радника Југославије. Крајем 1946. премештена је у Јавно тужилаштво Београда а следеће године у Јавно тужилаштво Србије. У марту 1948. изабрана је за асистента Правног факултета у Београду, за предмет Историја државе и права народа Југославије. Докторирала је 1953. тезом *Локалне самоуправе под Турцима и образовање државне власти у Србији 1815–1830*. Прошла је кроз сва универзитетска звања а редовни професор постала је 1965. године.

Г. се истраживачки првенствено исказивала као правни историчар. Испитивала је државно-правне процесе у југословенским земљама, понајвише у Србији XIX и XX века. Притом се упуштала у проучавања додирних или оквирних појава из области политичке и друштвене историје и испомагала средствима социолошко-историјске анализе. Главнину свог стваралаштва посветила је друштву, праву и политици Кнежевине и Краљевине Србије. Том предмету научне спознаје прилазила се поступно, почев од радова о самоуправи Срба под Турцима, локалној самоуправи и управи у Србији XIX и XX века, па до прилога о самоуправи сеоских општина у првој Југославији. Употпуњавала је историјско-социолошку слику Србије, са нагласцима друштвено-економских условљености државно-правних промена у њој – од Првог српског устанка до наступа Првог светског рата – те са погледима на србијанске својинске односе и њихову правну регулативу. Захватала је национално питање на југословенском простору и поједина кретања политичко-правног бића прве и друге Југославије. Један је од писаца факултетског уџбеника *Историја државе и права југословенских народа*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Кнежина и постанак српске буржоаске државе*, Београд 1955; *Општина у Кнежевини и Краљевини Србији*, Београд 1966; *Општина у Србији 1839–1918*, Београд 1976; *Светозар Марковић и народно самоуправљање*, Зборник радова о Светозару Марковићу, 1976; *Одјеци традиција и иновација првог српског устанка у револуционарним покретима Србије XIX века*, Анали Правног факултета у Београду 31, 1–4 (1983) 238–257.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 4, бр. 18267.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 4² (1986) 640 (R. Marković).

М. Мирковић

ДАБИНОВИЋ Ст. Антун (15. новембар 1882, Трст – 31. октобар 1964, Трст). Основну и средњу школу завршио је у Трсту, Правни факултет у Грацу. Године 1916. уписао се на Филозофски факултет у Бечу, а 1921. у Београду, где је 1926. положио професорски а 1927. докторски испит. Као средњошколски професор радио је у Новом Врбасу (1922–1923), Котору (1923–1925) и Загребу (1925–1937). У периоду 1929–1934, био је на истраживачком раду у Паризу и Лондону. За доцента на Правном факултету у Загребу именован је 1937, за ванредног 1939, а за редовног професора хрватске правне историје 1941. Од 1945. живео је у Трсту.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Pozadina bokeljskog ustanka god. 1869* (1929); *Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju Carigradske patrijaršije* (1930); *Kotor pod Mletačkom Republikom* (докторат) (1934); *Kotor u vrijeme drugog skadarskog rata 1419–1423* (1937); *Politički preporod Italije* I–II (1938–1939); *Hrvatska država i pravna povijest* (1940); *Državnopravni odnos Hrvata prema Istočnom carstvu* (1941); *Politički položaj Kotora poslije Zadarskog mira (1358–1381)* (1958).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3504–3510; 11, br. 2185–2231; СБ 2, бр. 9164–9165.

ЛИТЕРАТУРА: NE 4, 418 (J. Šidak); EJ 3², 354 (H. Sirotković); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 48; HL 1, 227–228.

Д. Синдик

ДАБИЋ Војин (2. јануар 1949, Тројеглава). На Групи за историју Филозофског факултета у Београду дипломирао је 1972. године. Почетком 1973. запослио се у Историјском институту у Београду и, у оквиру секције за историју српског народа под туђинском влашћу, започео истраживање историје Војне крајине и Срба у Хрватској и Славонији од почетка XVI до краја XVIII века. На

Филозофском факултету у Београду одбранио је 1982. магистарски рад *Банска крајина од краја XVII до половине XVIII века*. За време постдипломских студија провео је више од годину дана на усавршавању и истраживачком раду у Загребу и Бечу, пошто се у овим центрима налазе најважнији архивски фондови за истраживање историје Срба у Хрватској и Славонији.

Наставио је истраживање прошлости Банске крајине и крајем 1984. године објавио монографију *Банска крајина 1688–1751*. Од 1985. има звање истраживача–сарадника, поверено му је истраживање прошлости Карловачког генералата. Филозофски факултет у Београду изабрао га је 1992. за асистента на предмету Национална историја новог века. Докторску дисертацију под насловом *Карловачки генералат 1683–1746. године*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1996. године.

Објавио је више тематских збирки докумената и научних радова из прошлости Срба и Војне крајине у Хрватској и Славонији у XVI и XVII веку, као и монографију о Банској крајини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилог проучавању ратне привреде у Хрватској, Славонској и Банској крајини од половине XVI до краја XVII века*, ИЧ 22 (1975) 91–101; *Представке, жалбе и тужбе крајишника Банске крајине из прве половине XVIII века*, Мешовита грађа (Miscellanea) 5 (Београд 1977) 21–51; *Грађа о бунама у Банији од краја XVII до половине XVIII века*, Мешовита грађа (Miscellanea) 11 (1983) 9–38; *Банска крајина 1688–1751*, Београд–Загреб 1984; *Записници крајишких судова у Карловачком генералату 1688–1738. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 16 (1987) 7–48; *Срби на Босиљевачком властелинству у XVIII веку*, Зборник о Србима у Хрватској 2, Београд 1991, 133–148; *Wanderungen der Serben nach Kroatien und Slawonien vom Anfang des XVI bis Ende des XVII Jahrhunderts*, ИЧ 38 (1991) 43–76; *Сеобе Срба у Хрватску и Славонију од краја XVI до почетка XVIII века*, Catena Mundi I, Београд–Краљево 1991, 265–281; *Some historical facts about the Serbs within the administrative borders of the Republic of Croatia*, Beograd 1991.

Р.

ДАВИДОВ Динко (4. октобар 1930, Сивац). Основну школу учио је у Стапару, гимназију у Београду. Историју уметности студирао је на Филозофском факултету у Београду. Као студент и после студија бавио се новинарством. Године 1960. запослио се као кустос у Галерији Матице српске у Новом Саду, где је започео да се бави научноистраживачким радом. Основао је и водио графичку збирку Галерије. Редиговао је у Матици српској корпус *Српски бакрорези XVIII века – халкографски отисци са оригиналних плоча* у музејском тиражу од 35 примерака. У Галерији Матице српске истраживао је сликарство непознатих и мало познатих зографа XVIII века, иконе и иконостасе српских цркава у Мађарској и у румунском Банату. Бавио се заштитом фрушкогорских манастира уништених и оштећених за време Независне Државе Хрватске (1941–1945). Докторирао је на Филозофском факултету у Љубљани тезом: *Српски бакрорезци XVIII века – Христофор Жефаровић и Захарија Орфелин*.

Од 1979. ради у Балканолошком иснтитуту где руководи истраживачким пројектом, организује научне скупове (Српска графика XVIII века, Манастир Шишатовац). Аутор је концепције међународног научног скупа Позновизантијска уметност на Балкану (1997). Наставио је истраживања у Мађарској и у манастиру Хиландару. Д. је објавио преко 150 радова, студија, чланака и књига.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Стематографија Христофора Жефаровића*. Студија у фототипском издању, Нови Сад 1972; *Icone Serbe del XVIII secolo*, каталог изложбе у Модени и Ферари (1972); *Описаније Јерусалима*. Студија у фототопском издању, Нови Сад 1973; *Иконе српских цркава у Мађарској* (монографија), Нови Сад 1973; *Српска графика XVIII века* (прерађена и допуњена докторска дисертација), Нови Сад 1978; *Српски бакрорези XVIII века* (Пратећа књига корпуса), Нови Сад 1982; *Иконе темишварске и арадске епархије*, Зборник МС ЛУ 17 (1981) 25–41; *Сентандреја* (монографија) (са Д. Медаковићем) Београд 1982; *A magyarországi szerb festészet*, Ars Hungarica, Budapest 1988; *Veduten und Pläne von Temesvar*, Balcanica 24, Београд 1993; *Споменици будимске епархије*, Београд 1990; *Српске привилегије царског дома Хабзбуршког* (1994); *Српска уметничка ћирилица – Калиграфија Захарије Орфелина*, Београд 1994; *Хиландарска графика*, Београд 1990.

Р.

ДАМЈАНОВИЋ Перо (27. октобар 1921, Срб, Лика). У раном детињству пресељен је у Жедник, где је завршио основну школу. Гимназију је учио у Суботици до рата 1941, а затим наставио и завршио у Београду (1949). Ратне године (1941–1945) је провео као борац и обицир вршећи разне дужности у Првој и Другој пролетерској бригади и Шестој личкој дивизији. По завршетку рата био је политички комесар 19. дивизије у Книну, одакле је крајем 1947. премештен у Београд за наставника Више партијске школе „Ђуро Ђаковић". Високо образовање стекао је студирајући ванредно на Институту друштвених наука (две године) и на Одсеку за историју Филозофског факултета у Београду, где је дипломирао 1957. Био је директор Историјског архива Београда (1954–1958), затим помоћник директора и директор Института за изучавање радничког покрета (1958–1982). Докторирао је на Филозофском факултету у Београду тезом: *Комунистичка партија Југославије пред Други светски рат 1935–1941*. Повремено је хонорарно предавао на филозофским факултетима у Београду и Љубљани и на Високој школи политичких наука (1959–1963). Д. је био покретач часописа *Архивски преглед*, уредник *Архивиста*, покретач и дугогодишњи уредник часописа *Прилози за историју социјализма* (1964–1983).

Основно подручје рада Д. је историја међународног радничког и социјалистичког покрета и историја Комунистичке партије Југославије. Посебно се интересовао за историју Комунистичке интернационале, затим за деловање Лењина, Филипа Филиповића и Јосипа Броза Тита. Учествовао је у издавању њихових дела, био је главни и одговорни уредник првих 30 томова сабраних дела Јосипа Броза Тита, приредио је два тома сабраних дела Филипа Филиповића.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Кинеска револуција под ударом Москве* (1952); *Савез комуниста Југославије и Маркс–Енгелсов савез комуниста* (1953); *Револуционарна активност у Београду 1919. г.* (1957); *Кинеска револуција и стварање нове Кине* (1964); *Тито пред темама историје* (1972); *Светозар Марковић у односу на марксизам* (1973); *Борба Комунистичке партије Југославије против фашизма у светлости међународног радничког покрета до 1941. године* (1976); *Животни пут и дело Филипа Филиповића* (1978); *Седми конгрес Комунистичке интернационале – Предговор* (1983); *„Препород" на равницама Бачке – на путу ка новој Југославији* (1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 123–129; Istorija 20. veka 1–2 (1984) 252–253; Ж. Д. Протић, М. Весовић, М. Матић, *Социјалистички и раднички покрет и КПЈ 1867–1941* (1972).

ЛИТЕРАТУРА: *Прва пролетерска*, Војно дело 1 (1963) 728; *„Препород" на равницама Бачке – на путу ка новој Југославији*, 1990, 405–406; *Пети шумадијски батаљон I пролетерске НОУ бригаде* (1991) 227; *Прва пролетерска*, ВИНЦ 4 (1991) 159.

Р.

ДАНИЛОВИЋ Јелена (15. октобар 1924, Зрењанин). Основну школу и три разреда гимназије учила је у Љубљани, потом четврти разред гимназије у Сиску, да би наредне године са родитељима прешла у Београд, где од тада стално живи. Гимназију је завршила у Другој женској гимназији, а студије права на београдском Правном факултету 1948. По дипломирању запослила се у Министарству спољне трговине. У јесен 1951. изабрана је за асистента Правног факултета у Београду на предмету Општа историја државе и права, да би затим била премештена на упражњено место асистента за предмет Римско право, на коjем је остала до краја своје наставничке каријере. За доцента је изабрана 1959, за ванредног професора 1962, а за редовног 1970. године. Предавала је и опциони предмет Савремени правни системи, а на постдипломским студијама је поред матичног предмета држала курсеве о судбини римског права после пропасти римске државе и о исламском праву. Била је и шеф катедре за Правну историју. На стручно-научном усавршавању провела је по годину дана у Торину и, као Хумболтов стипендиста, у Хамбургу, а повремено краће време и у Паризу. Члан је друштава за правну историју „Jean Bodin", Брисел, „Société des droits français et étrangers", Париз, и SIHDA, Брисел.

Научни опус Ј. Д. обухвата око 70 библиографских јединица, од тога четири књиге и неколико већих студија. Радови су из разних области и периода правне историје, неколико о савременом праву и правној теорији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Из историје дубровачког права је докторска дисертација *Облигациони уговори у Дубровнику крајем XIII века*. Из сродних области су студија *O pravnoj prirodi i razvoju ustanove „Aptagi" dubrovačkog prava*, IČ 13 (1963) 13–90; *Represalije u dubrovačkom pravu XII i XIII veka*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu (1972) 275–295; *Dubrovački statut i „consuetudo"*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 1–2 (1975) 1–24; *Sur le contrat de cambium et la lettre de change à Raguse au XIVe siècle*, Annales de la faculté de droit et des science économique de Toulouse 18, 1–2 (1970) 383–393; *O najamnim odnosima u Dubrovniku u XII i XIV veku*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu (1961) 724–734; *Закон града Новог Брда из 1412. године*, Анали Правног факултета у Београду 1 (1990) 1–19; У књизи Ј. Д. *Popularne tužbe od Rimskog do savremenih prava*, Beograd 1968, националном праву посвећено је поглавље II, *„А. Статути наших градова"*, 138–186; *Srpski građanski zakon i rimsko pravo*, Sto pedeset godina od donošenja Srpskog građanskog zakonika (1844–1994), izd. SANU, knj. XXXI, Odelj. društv. nauka, knj. 18, 49–66; *Istorija Pravnog fakulteta (1808–1905)*, са (Љ. Кандић) Beograd 1997.

Р.

ДАНИЧИЋ Ђура (4. април 1825, Нови Сад – 5. новембар 1882, Загреб). Син свештеника Јована Поповића; своје презиме променио је у Даничић 1847. Школовао се у Новом Саду, Пожуну и Пешти. Студирао је правне науке; по доласку у Беч (1845) напустио је студије права и, под утицајем В. Караџића и Ф. Миклошића, посветио се студијама словенске филологије, нарочито проучавању српскохрватског језика. До 1852. помагао је В. Караџићу у припремама другог издања *Српског рјечника* (1852). Желео је да се запосли у Новом Саду или Београду, али пошто му то није пошло за руком, вратио се у Беч, где се бавио науком. Материјално су га помагали кнез Михаило Обреновић и Јован Гавриловић. На место библиотекара Народне библиотеке у Београду дошао је 1856. године; у исто време изабран је и за секретара *Друштва српске словесности*. Од 1859. радио је као професор на Лицеју (од 1863. – Велика школа), где је предавао стару српску књижевност. Због сукоба с административном влашћу 1865. удаљен је са Велике школе и постављен за поштанског чиновника. На позив Ј. Ј. Штросмајера и Ф. Рачког отишао је (1866) у Загреб, на место тајника Југославенске академије, која је управо била у оснивању. У Београд се вратио 1873. као професор Велике школе, на Катедру за народни језик. Београд је дефинитивно напустио 1877. када је прешао у Загреб, где је радио на великом *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Пре своје смрти успео је да доврши само први том, који је изашао из штампе 1882. године.

Д. је био присталица Вукове језичке реформе, па је и сам писао народним језиком. Својим новим презименом – псеудонимом Даничић потписао је (1847) текст *Рат за српски језик и правопис*, који је саставио као одговор противницима Вукове реформе. Овај његов спис представља прву праву научну аргументацију у прилог Вуковој реформи. Поставио је основе нормативне граматике српскохрватског језика: *Мала српска граматика* (1850) послужила је као основ за *Облике српског језика* (1863). Употребу падежа без предлога обрадио је у *Србској синтакси* (1858).

Д. се бавио и проучавањима акцената. Већи број ситнијих прилога из области акцентологије, који су излазили у Гласницима ДСС и Радовима ЈА, објављен је у зборнику *Српски акценти* (Београд 1925).

Д. је издавао важнија дела из старе српске књижевности. Објавио је Теодосијево *Житије св. Саве* (1860), које је погрешно приписао Доментијану. Затим је издао Доментијанов *Живот св. Симеона и св. Саве* (1865), *Никољско јеванђеље* (1864), Данилове *Животе краљева и архиепископа српских* (1866). Упоредо с радом на издавању старих текстова, припремио је и *Рјечник из књижевних старина српских I–III* (1862–1864), где је исказао све одлике доброг лексикографа. Појединачно издати извори и описи рукописа сабрани су у трећој књизи *Ситнији списи Ђуре Даничића* (1975).

Д. се бавио и превођењем. *Приповетке из Старог и Новог завета* (прво издање 1860) доживеле су велики број издања. Посебно место међу његовим преводима заузима превод *Старог завета*, чије је прво издање изашло у Београду (1869). Са руског је превео *Историју српског народа*, Аполона Мајкова. Изашла су два издања: 1858, 1876.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. С. Ђорђевић, *Библиографија радова Ђ. Даничића*, Коло 1889, 232–236; *Даничићев зборник*, Посебна издања СКА 55, Београд 1925. (Преглед радова, стр. V–XVI); BLZ 8, br. 3545–3550; 11, br. 2248; СБ 2, бр. 9335–9364, 9366.

ЛИТЕРАТУРА: С. Новаковић, *Белешке о Ђури Даничићу*, Годишњица НЧ 8 (1886) 389–482; Р. Врховац, *Карактер и рад Ђуре Даничића*, Нови Сад 1886; *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд 1981; Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских* (поговор уз репринт Рјечника 1975) III, 619–646; ЕЈ 3², 379–380.

Т. Суботин-Голубовић

ДАНЧЕНКО Светлана Ивановна (4. април 1949, Москва). Основну и средњу школу завршила је у Москви. Дипломирала је 1971. на Историјском факултету Московског државног универзитета (МГУ). Током студија завршила је специјализацију на Катедри за историју Јужних и Западних Словена. По окончању студија, од јуна 1971, почела је да ради у Институту славистике и балканистике РАН (АН СССР), где је стекла сва научна звања до степена вишег научног сарадника. Тренутно ради као руководилац одељења за постдипломце Института. Магистарски рад *Руско-српске друштвене везе (1878–1885)*, одбранила је 1977, а докторску дисертацију *Развитак српске државности и Русија 1878–1903*, одбранила је 1996. године.

С. Д. показује посебан научни интерес за неколико тематских области. Највећи број радова, међу којима и две монографије, посвећен је историји Србије друге половине XIX века а посебно српско-руским међудржавним, политичким, културним, научним и револуционарним везама. Занимања за специфичне проблеме развоја историје руске (совјетске) историографије, на репрезентативан начин су дошла до изражаја у монографији *Русија и Балкан. Крај XVIII в. – 1918. г. (Совјетска послератна историографија)*, у коауторству са Ј. К. Вјаземском, и у низу чланака о делатности и раду руских научника у Србији, а посебно Платона Кулаковског. Посебан сегмент њеног рада представља критичка публикација докумената и историјских извора, из архива М. Ф. Рајевског. Аутор је три монографије, више десетина научних радова и састављач и коаутор две збирке извора.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Русско-сербские общественные связи (70–80-е годы XIX в.)*, Москва 1989; *Россия и Балканы. Конец XVIII в. – 1918. г. (Советская послевоенная историография, обзор)* ,Москва 1990 (у коауторству са Ј. К. Вјаземском); *Развитие сербской государственности и Россия 1878–1903*, Москва 1996; *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского. 40–80-е годы XIX века*, Москва 1975 (један од састављача и коаутора коментара); *Југословени и Русија. Документи из архива М. Ф. Рајевског. 40–80 године XIX века*, Београд 1989 (коаутор уводне студије и један од састављача и коаутора коментара); *Сербская социалистическая газета „Радник" о русском революционном движении*, у: Советское славяноведение 4 (1975); *Русская периодическая печать о событиях в Сербии 1878–1885*, у: Проблемы всеобщей истории. МГУ, Москва 1976; *П. А. Кулаковский в белградской Великой школе*, у: Зборник МС за славистику 16 (1979); *Деятельность П. А. Кулаковского в Сербии*, у: Балканские исследования. Вып. 6, Москва 1980; *Руски научници у Србији од 1878 до 1885. године*, ИЧ 28 (1981) 105–128; *Борьба за новую конституцию в Сербии и Россия (80-е годы XIX века)*, Советское славяноведение 2 (1985); *Руска јавност о Србији и руско-српским односима (1878–1885)*, ИЧ 33 (1987) 113–136; *Руско-српски односи крајем седамдесетих и у првој половини осамдесетих година XIX века (према грађи архива СССР-а)*, ИЧ 36 (1989) 98–111; *Русская журналистика о Сербии и русско-сербских отношениях (1885–1903)*, Советское славяноведение 2 (1990); *Сербское государство в 1878–1903 гг.*, у: Балканы в конце XIX – начале XX века, Москва 1991; *„Руски фактор" в развитии сербской буржуазной государственности (1878–1903 гг.)*, у: Балканские исследования. Вып. 15. Славяне и Россия. Политика и дипломатия, Москва 1992.

Мир. Јовановић

ДАШИЋ Миомир (12. децембар 1931, Ровца, Беране). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Беранама. Фебруара 1954. дипломирао је историју на Филозофском факултету у Београду. Од 1954. до 1960. радио је као професор гимназије у Ивангграду (Беране). Након шест година рада у гимназији уписао је постдипломске студије. Степен магистра историјских наука стекао је на Филозофском факултету у Београду (1962). На истом факултету одбранио је докторску дисертацију *Црна Гора и ослободилачки покрети у Горњем Полимљу од почетка XIX вијека до Берлинског конгреса*.

Д. је од 1962. до 1972. радио као директор гимназије у Ивангграду, а од 1972. до 1978. као руководилац у Републичком заводу за међународну научну, просвјетно-културну и техничку сарадњу у Титограду. Истовремено Д. је био хонорарни професор на Педагошкој академији у Никшићу. Од 1978. ради на Наставничком, односно Филозофском факултету у Никшићу, где као редовни професор предаје Историју народа Југославије у новом веку, а предавао је Увод у историју са основама помоћних историјских наука и Методику наставе историје.

Д. је био посланик скупштине СР Црне Горе, у више мандата председник Друштва историчара Црне Горе и Савеза историчара Југославије. Новембра 1991. изабран је за ванредног, а децембра 1996. за редовног члана ЦАНУ. Као секретар Одељења друштвених наука ЦАНУ, уређује *Гласник* овог одељења.

Д. изучава прошлост Црне Горе од XV до почетка XX века, историју српског народа у новом веку, а огледао се као аутор прилога о методолошким проблемима историјске науке. Више радова посветио је методици наставе историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Народни устанак у беранском (иванградском) срезу јула 1941. године и рад Народног одбора ослобођења* (1961); *Ослободилачки покрет у Доњим Васојевићима 1861. и 1862. и његов одјек у Санџаку* (1982); *Друштвено-политичке прилике на територији данашње сјевероисточне Црне Горе од друге половине XV до краја XVII вијека* (1986); *Васојевићи од помена до 1860. године* (1986); *Историографски проблеми проучавања сјеверне Црне Горе* (1986): *Утицај првог српског устанка на народноослободилачки покрет у Васојевићима и осталим црногорским брдима* (1983); *Увод у историју са основама помоћних историјских наука* (1988); *Југословенска мисао у Црној Гори до стварања Југославије* (1989); *Политичке и друштвене прилике у областима данашње Црне Горе у другој половини XIV и првој половини XV вијека* (1990); *Васојевићи у устанцима 1860–1878. године*, Подгорица 1992; *Карађорђевићи из Васојевића*, Андријевица 1996; *Црна Гора и Србија на почетку XIX вијека*. Београд 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: Мостови 21–111 (1989) 77–115; Годишњак ЦАНУ 19 (1994) 133–137.

ЛИТЕРАТУРА: Мостови 21–111 (1989) 71–77; Годишњак ЦАНУ 19 (1994) 131–133; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 49.

Р. Михаљчић

ДЕДИЈЕР Владимир (4. фебруар 1914, Београд – 1. децембар 1990, Бостон, САД). Завршио је основну школу, гимназију – Трећу мушку (1923–1931) и Правни факултет (1931–1938) у Београду. Докторску дисертацију под насловом *Таковане одредбе о извршењу примирја између немачких и југословенских оружаних снага од 17. априла 1941: Прилог теорији института уговора о војној капитулацији*, одбранио је 1956. на Правном факултету у Београду. Још као студент запослио се у листу Политика, где је прво радио у редакцији, а затим као дописник из Словеније (1934), Пољске, Данцига, Данске, Норвешке (1935) и Шпаније (1936). После отпуштања из Политике маја 1937. радио је као адвокатски приправник до рата. Заједно са В. Витасовићем покренуо је и уређивао легални месечни лист Тридесет дана (до марта 1941). Члан КПЈ је постао септембра 1939. У НОР-у је учествовао од 1941. Био је политички комесар Крагујевачког и Шумадијског партизанског батаљона, а затим је радио у апарату Врховног штаба, један је од уредника и сарадника листа Борба у Ужицу (1941) и члан њене редакције у Дринићу (Босанска Крајина, 1942–1943). Крај рата је дочекао у чину потпуковника. После рата је радио у Агитпропу ЦК КПЈ (од августа 1945), вршио дужност директора Дирекције за информације владе ФНРЈ (1947–1950), радио у Новинско-издавачком предузећу „Борба", чији је директор (1952–1953). Био је члан југословенске делегације на оснивачкој скупштини ОУН 1945, а затим је као југословенски делегат у Комитету ОУН за хуманитарна и социјална питања присуствовао редовним годишњим скупштинама ОУН до 1953. Као члан југословенске делегације учествовао је на Париској мировној конференцији 1946. а следеће године на заседању Савета министара за уговор о Аустрији, одржаном у Москви. За члана ЦК СКЈ изабран је 1952. Због слагања са ставовима Милована Ђиласа (који га је примио у КПЈ), прво је суспендован (1954), а затим уклоњен са свих радних и политичких функција. У међувремену (1954–1955), кратко време је предавао савремену националну историју на Катедри за историју Филозофског факултета у Београду.

После двадесетогодишњег бављења, претежно политиком и публицистиком, Дедијер се посветио научном раду у области историје. Од 1959. предавао је на више универзитета у Европи (Лунд, Стокхолм, Осло, Копенхаген, Архус, Лондон) и Америци (Харвард, Принстон, Колумбија, Лос Анђелес, Ен Арбор, Центар за изучавање демократских институција у Санта Барбари и др). Био је председавајући судских већа Раселовог суда од његовог оснивања 1966. до 1978, а затим председник истог суда до 1990. Све стручније и успешније бављење историјом прибавило је Д. име светски познатог историчара. Због тога је 1968. изабран за дописног члана, а 1978. за редовног члана САНУ. Године 1987. изабран је за члана Међународног одбора за објављивање историјске грађе са Нирнбершких процеса, 1988. за члана Међународне организације за истраживање холокауста и геноцида са седиштем у Јерусалиму, а 1989. за почасног председника Друштва за сакупљање грађе о масовним убиствима и чисткама у свету у XX веку, које је основано у Ставангеру (Норвешка) на његову иницијативу.

Дедијер је проживео изузетно буран и немиран живот, пун контроверзи, с једним радикалним заокретом. Учесник је историје и њен успешни интерпретатор. Веома је плодан и разноврстан научни радник. Каријеру историчара је започео својим тротомним ратним *Дневником* (1945, 1946, 1950), који је водио од априлског рата 1941. до почетка новембра 1944. То дело велике документарне вредности доживело је у Југославији пет издања. У време док се налазио у власти објавио је дела: *Партизанске штампарије* (1945); *Југославија од Версаја до Париза* (1947); *Париска конференција* (1947); *Белешке из Америке* (1949) и збирку докумената *Југословенско-албански односи 1939–1948* (1949). Тај циклус се завршава монографијом *Јосип Броз Тито, Прилози за биографију* (1953), која је до 1978. преведена на 38 језика у свету. Научно је далеко вреднији период делатности Дедијера после његовог разлаза са СКЈ. Тада настају опсежна дела: *Beloved Land; On Military Conventions* (оба Лондон 1961); *Сарајево 1914* (1966); *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина* (1969); *Интересне сфере* (1980); *Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита*, у три обимна тома (1980, 1981. и 1984), који су изазвали бурне полемике, затим књижевно-историјски есеј *Књижевност и историја* (1985) и две обимне монографије (заједно са А. Милетићем): *Геноцид над Муслиманима 1941–1945* (1989) и *Протеривање Срба са огњишта 1941–1944* (1989). Посмртно му је штампана монографија *Милован Ђилас велики бунтовник* (1991). Дедијер је био и врло плодан приређивач историјске документације. Објавио је збирке: *Документи 1948*, књ. 1–3 (1979); (заједно са Ж. Анићем) *Документи о спољној политици Краљевине Србије* (књ. VII, св. 1 и 2, 1980) и *Ватикан и Јасеновац* (1987). Опробао се и као писац синтетичке историје Југославије у колективном делу *Историја Југославије* (1972).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 85 (1978) 432–461 и 96 (1989) 525–530.

ЛИТЕРАТУРА: ELZ 2, 36; ЕЈ 3 (1984) 402 (В. Ђорђевић); VE 2, 351 (V. Kljaković); Годишњак САНУ 85 (1978) 431–432; 96 (1989) 525; М. Глигоријевић, *Рат и мир Владимира Дедијера, Сећања и разговори*, Београд 1985; А. Митровић, *Владимир Дедијер* (некролог), Годишњак САНУ 97 (1991) 471–473.

Т. Миленковић

ДЕДИЈЕР Јевто (15. јули 1879, Чепелица код Билеће – 26. децембар 1918, Сарајево). Основну школу, кришом од оца, похађао је у Билећи. Имао је срећу да упозна Јована Цвијића који му је помогао да оде у Мостар, где су га прихватиле српске породице Ћоровићи и Љубибратићи. У Мостару је 1901. завршио гимназију. На Великој школи у Београду студирао је географију и историју, а 1907, на Универзитету у Бечу одбранио је докторат. Добио је место у Земаљском музеју у Сарајеву, али је приликом анексије Босне и Херцеговине прешао у Београд и годину дана радио као наставник богословије. Уређивао је *Српску ријеч* у Сарајеву, а 1910. изабран је за доцента географије Универзитета у Београду. Први светски рат, по одлуци надлежног министарства, провео је у Швајцарској где је „развио користан јавни рад". По завршетку рата, на путу за домовину, разболео се и у Сарајеву умро.

Д. је показивао интерес за физичку географију, и из ове научне области објавио више прилога, али се претежно посветио антропогеографским истраживањима. Рано је дошао у додир са Јованом Цвијићем који је 1898. за Босну и Херцеговину и Македонију издао *Упутства за проучавање села*. Изучавајући насеља и порекло становништва, Д. је још као студент објавио *Билећске Рудине* (1903). Следила је обимна студија *Херцеговина* (1909), затим синтетички прегледи *Херцеговина и Херцеговци*, *Стара Србија* (1912), *Поријекло босанско-херцеговачког становништва, Срби и Бугари*, обимније дело *Нова Србија* (1913) и запажен истраживачки рад *Сточарске зоне у планинама динарске системе* (1914). За време боравка у Швајцарској издао је карту југословенских земаља. Оба примерка рукописа његове антропогеографске студије о Босни пропала су за време Првог светског рата.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3651–3653; 11, br. 2343; СБ 2, бр. 9688–9697.

ЛИТЕРАТУРА: Гласник Географског друштва 5 (1921) 309–310 (Б. Ж. Милојевић); НЕ 1, 569–570 (П. Вујевић); ЕЈ 2, 677 (P. Jovanović); *Ј. Дедијер, Херцеговина*, Нови Сад 1990, 5–8 (В. Дедијер).

Р. Михаљчић

ДЕЖАН Јон (26. март 1926, Бегејци, Житиште). Основну школу похађао је у родном месту, гимназију у Puceoasa (Румунија). Историјске студије завршио је 1949. на Филозофском факултету Универзитета у Букурешту. На истом факултету докторирао је 1979. године тезом: *Југословенско-румунски односи у другој половини XIX века*.

У периоду 1950–1956. радио је као административни службеник у школи ученика у привреди и као библиотекар на Грађевинском институту у Букурешту. Између 1956. и 1962. предавао је као наставник у основној школи у Бегејцима, затим је прешао у Вршац где је радио као професор у гимназији, пољопривредној школи и Педагошкој академији (1962–1984). У звање доцента изабран је 1985. године на Институту за педагогију – Катедра за румунски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, а 1990. године изабран је за ванредног професора. Предаје југословенско-румунске културне и књижевне везе.

Подручје сталног истраживања првенствено су српско-румунски односи у модерно доба (1859–1878), где приказује историјске чињенице, факторе који су деловали до стицања независности двеју земаља у односу на Османску империју, тежњу ка независности, као и пријатељске односе два суседна народа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Cercetarea continuă*. Libertatea, Novi Sad 1984; *Fragments de la correspondance inédite de Jon Biany avec Vladan Georgievič*, Revue des études sud-est européennes 18, 3 (Bucarest 1980) 485–492; *Scrisoarea domnitorului Alexandru Lăpuşneanu către raguzeni*, Anuarul Institutului de istorie AD Xenopol 19 (Iaşi 1982) 85–86; *Став Румуна према борби Србије за независност*, Годишњак ДИВ 1984, 35–39; *Epopeea de la Kosovo Polje 1389 – şase sute de ani*, Tribuna tineretului 6 (Pančevo 1989) 4–5; *Poveste adevarată despre Vlad Tepeş şi legenda despre vampir*, Tribuna tineretului 2 (Pančevo 1990) 8–9; *Transportul armelor pentru Serbia peste teritoriul României în anul 1862*, Lumina 6–9 (Pančevo 1994) 24–30; *Mitul în istoriografia română*, Lumina 3 (1995) 23–29.

М. Ванку

ДЕЛЕТИЋ Здравко (15. август 1950, Грачаница, Андријевица). Основну школу и гимназију учио је у Иванграду. Историју са историјом уметности завршио је 1974. на Филозофском факултету у Скопљу. Докторску дисертацију *Настава историје у Црној Гори од 1834. до 1918. године*, одбранио је 1992. на Филозофском факултету у Новом Саду.

Као професор гимназије и средњих школа радио је у Бијелом Пољу и Иванграду. За доцента Филозофског факултета у Приштини изабран је 1994. године. Предаје Увод у историјске студије и Методику наставе историје. Научни је сарадник

Института за друштвена истраживања на Филозофском факултету у Приштини.

Д. проучава историју школства и методику наставе историје. Сарађује са историјским и педагошким часописима. Члан је редакција часописа *Токови* и *Настава историје*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Беранска гимназија 1944-1994*. Споменица беранске гимназије, Беране 1994, 80–142; *Ђурђеви стубови и Шудикова као центри просвјетитељства*, Токови 2–3 (Беране 1994) 147–171; *Школовање и стручно усавршавање учитеља у Црној Гори у другој половини XIX и почетком XX века*, Зборник Филозофског факултета у Приштини 25 (1955) 433–459; *Настава историје у Црној Гори од 1834. до 1918. године*, Подгорица 1995; *Средства информисања у Васојевићима*, Беране 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Белешка о аутору*, З. Делетић. Настава историје у Црној Гори од 1834. до 1918. године, Подгорица 1995, 317.

Р. Михаљчић

ДЕНЕГРИ Јерко (5. септембар 1936, Сплит). У родном месту је завршио основну, средњу и Вишу педагошку школу (група Историја–Географија). Филозофски факултет (Групу за историју уметности) завршио је у Београду, где је и докторирао тезом *Уметност конструктивног приступа у Југославији 1950–1970*, 1988. године. У школској 1968/69. години похађао је предавања код проф. G. C. Argana на Катедри за историју уметности Филозофског факултета у Риму. Од 1965. био је запослен као кустос, виши кустос и музејски саветник у Музеју савремене уметности у Београду, где је остао до 1988. када је изабран за ванредног професора за предмет Модерна уметност на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду.

До доласка на Филозофски факултет, као сарадник Музеја савремене уметности и као ликовни критичар објавио је већи број студија, расправа, огледа и критика на разне теме домаће и иностране уметности XX века, организовао је или учествовао у организацији низа студијских и ауторских изложби, био је комесар југословенских селекција на значајним међународним изложбама као што су Бијенале у Венецији, Бијенале младих у Паризу и Нови Бијенале такође у Паризу; био је члан селекционих тимова и члан жирија на међународним манифестацијама у Паризу, Лисабону, Грацу и Љубљани. Члан је међународног удружења ликовних критичара (AICA). Такође је био члан оснивачке редакције часописа *Уметност*, члан редакција часописа *Архитектура–урбанизам*, *Спот* и *Пројекат*, главни и одговорни уредник часописа *Моменти*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *EXAT–51* (са Ж. Кошчевићем), Zagreb 1979, 51–93; *Apstraktna umjetnost u Hrvatskoj*, Zagreb 1985; Три тома под називом *Теме српске уметности: Педесете*, Нови Сад 1993; *Шездесете*, Нови Сад 1995; *Седамдесете*, Нови Сад 1996; *Фрагменти: шездесете–деведесете, уметници из Војводине*, Нови Сад 1994. Приредио је зборник текстова *Дизајн и култура* (Београд 1980, 1985[2]).

У деценијским каталозима Музеја савремене уметности објавио је следеће студије: *Критика треће деценије: уметничка у Србији и Хрватској*, Трећа деценија, Конструктивно сликарство, Београд 1967, 41–51; *Постнадреализам*, Надреализам–социјална уметност, Београд 1969, 22–23; *Колористички експресионизам четврте деценије*, Четврта деценија: Експресионизам боје, поетски реализам, Београд 1971, 14–24; *Геометријске тенденције у хрватској уметности шесте деценије* и *Крај деценије: енформел у Југославији*, оба у: Југословенско сликарство шесте деценије, Београд 1980, 86–91. и 125–143; *Српска графика 1900–1950*, у: Југословенска графика 1900–1950, Београд 1977–1978, 43–47; *Графика 1950–1980*, у: Југословенска графика 1950–1980, Београд 1985–1986, 9–15.

Р.

ДЕНИЋ Чедомир (8. фебруар 1938, Коњани код Сиња). Богословију је похађао у манастиру Раковици код Београда; дипломирао је на Богословском факултету у Београду 1960, а на Групи за југословенску књижевност и језик на Филолошком факултету у Београду 1964. године. Три семестра, 1961/62, боравио је на Бечком универзитету. Био је запослен у Музеју Српске православне цркве у Београду, затим у Рударској школи у Бановићима у Босни, а од 1969. ради у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, најпре као архивист а потом као директор тог архива. Бави се темама из историје српске културе XVIII и XIX века. Докторску тезу *Српске библиотеке у Хабзбуршкој монархији током XVIII века*, одбранио је на Филозофском факултету у Новом Саду 1992. године. Досад је објавио неколико десетина радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Књижни фондови бачких епископа 1690–1849*, Библиотекарски годишњак Војводине 8 (Нови Сад 1971) 3–77; *Доситеј Обрадовић и породица Видак*, Ковчежић 11 (1973) 122–141; *Љубезни Хараламптије*, Ковчежић 12 (1974) 7–33; *Школовање Срба у Русији крајем XVIII века и однос сународника према њима*, у: Југословенске земље и Русија у XVIII веку, Научни скупови САНУ, књ. XXXII, Одељ. истор. наука, књ. 8, Београд 1986, 239–262; *Књижни фонд манастира Гомирја половином XIX века*, Зборник САНУ о Србима у Хрватској, књ. 1, Београд 1989, 223–243; *Руске Синодалне проповеди код Срба и њихово ширење у Хрватској крајем 18. века*, Зборник САНУ о Србима у Хрватској, књ. 2, Београд 1991, 69–132; *Манастир Раваница у Србији и њен књижни фонд од краја 17. до почетка 19. века*, Сентандрејски зборник, св. 2, САНУ, Београд 1992, 77–135; *Школовање ђака из Хрватске, Славоније и Далмације у Карловачкој гимназији 1791–1848. године*, Зборник САНУ о Србима у Хрватској, књ. 3, Београд 1995, 83–194; *Погледи на дела Јована Рајића*, Зборник МСИ 54 (1996) 82–96.

Р.

ДЕРОКО Александар (4. септембар 1894, Београд – 30. новембар 1988, Београд). По завршетку гимназије уписао се 1913. на студије архитектуре на Техничком факултету у Београду, али их је убрзо прекинуо услед избијања Првог светског рата. Повучен са фронта пред крај рата, наставио је студије технике у Риму, а потом је студирао два семестра у Прагу. По завршетку рата продужио је студије на архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду, где је и дипломирао 1926. године. Тада је, као стипендиста француске владе боравио краће време у Паризу посећујући предавања G. Millet-а на Ecole des hautes études. По повратку у Београд наставио је рад као асистент на архитектонском одсеку Техничког факултета за предмет Византијска и стара српска архитектура. На дужности наставника у истој установи, која после Другог светског рата постаје Архитектонски факултет, остао је до пензионисања (1964). За дописног члана САНУ изабран је 1958, а за редовног 1971. године.

Научни рад Д. био је усмерен на историју националне архитектуре у две области: у српској средњовековној и народној архитектури новијег доба. Још као млад стручњак, Д. је путовао на тада удаљена и тешко приступачна подручја, у долину Лима, у Скадар, на Косово, да би проучавао споменике старе српске архитектуре. Објављени извештаји са тих путовања, праћени цртежима и фотографијама, вредни су научни доприноси. После Другог светског рата објавио је крупна дела, као резултате својих вишегодишњих истраживања. Међу њима се истичу две књиге: *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији* и *Монументална и декоративна архитектура у средњовековној Србији*. Обе су до данас остале једини модерни прегледи и синтезе материје на коју се односе. Осим великих прегледа, Д. је у периодичним публикацијама објављивао радове о појединим споменицима и темама из области српске средњовековне архитектуре, залазећи и у архитектуру суседних подручја и рановизантијску архитектуру на тлу Србије. Учествовао је у раду међународних византолошких конгреса и конгреса хришћанске археологије.

Д. проучавање народне архитектуре новијег доба било је веома предузимљиво. Плод тог рада су многобројни чланци у периодичним научним, књижевним и општекултурним публикацијама, а крупни прегледи његовог истраживања те архитектуре објављени су у два тома, у издању САНУ.

Допринос Д. науци је вишеструк. Он је увећао и проширио сазнања о споменицима српске средњовековне архитектуре, а у својим великим прегледима изложио је нове погледе на целине. Укупну делатност Д. као историчара архитектуре и уметности употпунило је његово ангажовање на заштити културних добара, у својству пројектанта, саветника и члана експертских тимова.

За пуно разумевање Д. као личности архитектуре треба имати у виду рад на опремању књига и његов пројектантски рад на делима различите намене, на црквеним грађевинама, пратећим манастирским грађевинама, надгробним споменицима и спомен-обележјима, као и на стамбеној архитектури. У пројектовању је користио искуства стечена проучавањем средњовековне и народне архитектуре.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 64 (1959) 280–285; 78 (1973) 679–681; 94 (1988) 399–402; З. Јовановић, *Александар Дероко*, Београд 1991, 101–109; BLZ 8, br. 3722–3725; СБ 2, бр. 9921–9937.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 2, 690–691 (S. Ristić); ELU 2, 37 (S. Radojčić); ЛЕЈ 1, 303 (Б. Стојановић); Д. Медаковић, *Александар Дероко*, Свеске ДИУС 19 (1988) 3–5; В. Кораћ, *Александар Дероко*, Годишњак САНУ 95 (1989) 707–708; *Александар Дероко*, Гласник Друштва конзерватора Србије 13 (1989) 264–269 (Ј. Нешковић, М. Чанак-Медић); З. Јовановић, *Александар Дероко*, Београд 1991.

М. Шупут

ДЕСНИЦА Бошко (4. јунуар 1886, Обровац – 1. април 1945, Обровац). Потомак једне од најугледнијих српских обитељи Далмације (отац Владимир; мајка Олга, кћи Илије Деде Јанковића, задњег мушког потомка котарског сердара и власника Куле Јанковић Стојана у Исламу Грчком). Основну је школу завршио у Обровцу, класичну гимназију (на италијанском језику) у Задру (1896–1904) и студиј права у Бечу (1904–1912). Након дипломирања био је адвокатски приправник у Задру. Послије интернације на Сицилији (1919–1920) отворио је адвокатску канцеларију у Обровцу. Током Другог свјетског рата, уз др Нику Новако-

вића Лонга, спасао је многе Србе из сјеверне Далмације, Лике и Босанске Крајине од усташких прогона, а потом пришао НОП-у и 1944. године постављен је за управника Државног архива у Задру.

Још као студент почео је с објављивањем књижевних критика а потом наставио с преводима пјесама Ђ. Кардучија, У. Фоскола, писањем полемика, осврта на ликовне изложбе и приказа. Д. је у задарске архиве и библиотеке увео дон Лука Јелић још у гимназијским данима и тако га трајно везао за историјску науку. Одлично познавање страних језика олакшали су Д. рад у бројним далматинским архивским институцијама, библиотекама, приватним збиркама и црквама. Д. је превасходно занимала историја његовог завичаја – Сјеверне Далмације, а нарочито српска компонента њене прошлости током друге половине XVII и прве половине XVIII вијека. Колико год да није први у тим истраживањима, његов је допринос познавању економских структура, социјалних, вјерских и културних прилика северне Далмације, реченог периода, изузетно значајан и до данас. Први историографски рад (о 100–годишњици српског синода у Задру 1808.) Д. је објавио 1909. а потом и низ студија у којима је расвијетлио историјску подлогу ускочког циклуса народних пјесама (Ропство Јанковић Стојана, Вук Мандушић, Неколико прилога историјском проучавању народне пјесме...). Растумачио је живот и рад историчара Антонија Сантакрочеа, Фрање Дифника и Шимуна Љубавца. Писао је и о: попу Курици, лигчкој буни из 1702, сеоби рамских фрањеваца у Далмацију, насељавањима од Плавна до Жегара, Србима у Истри, глагољским матицама из Новиграда, султану Јахији, археолошком музеју у Обровцу, непознатој српској цркви у Шибенику...

Постхумно му је објављена збирка докумената – *Историја котарских ускока* и књига изабраних чланака. У заоставштини Д. налази се више необјављених радова (већином писаних на италијанском језику), такође и *Историја Обровца*, али и обиље исписа из архива.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 1, br. 15414–15418; 3, br. 5238, 6332; 7, br. 1641, 1644, 1653, 1668, 1673, 3184; 8, br. 591, 3727–3740, 7115; 9, br. 16760, 26916; 11, br. 2391–2411; 12, br. 7148; Историја котарских ускока: св. 1: 1646–1684 (1950); св. 2: 1684–1749 (1951) (САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Треће одељење, књ. XIII и XIV); Стојан Јанковић и ускочка Далмација: изабрани радови (приредио Срђан Воларевић) 1991.

ЛИТЕРАТУРА: B. Calvi, *Giosuè Carducci presso gli Slavi meridionali*, Torino 1933; Р. М(еденица), *Магазин Сјеверне Далмације, 1934, уредио Владан Десница, Сплит, 1934*, Прилози ПНП, 1, 2 (1934) 278–279; HE 4 (1942) 687 (D. Pavlović); Д. Форетић, *Кратак хисторијат и општи инвентар Државног архива у Задру*, Архивист 5, 1 (1955) 30, додатак III; EJ 2 (1956) 693 (K. Krstić); (Исти текст објавио је Јово С. Радојчић, *Срби: Српска Крајина, Славонија, Далмација, Хрватска: биографски лексикон*, 1994, 170; EJ 3 (1984) 431 (J. C. Радојчић); D. Berić, *Boško Desnica*, Zadarska revija 9, 4 (1960) 304–309; Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII вијека*, 1970; LPJ 4 (1972) 604 (D. Berić); O. Talpo, *Dalmazia: Una cronica per la storia (1941)*, Roma 1985, 281; С. Воларевић, *Бошко Десница и котарски ускоци*, у: Б. Десница, Стојан Јанковић и ускочка Далмација, 1991, 267–284; HL 1, 243.

М. Пекић

ДЕСПОТ Мирослава (25. септембар 1912, Вараждин – 13. август 1995, Загреб). Студије историје завршила је на Филозофском факултету у Загребу. Докторирала је на истом факултету 1957. одбранивши тезу о историји фабрике стакла у Осредку. Радила је у Музеју народног ослобођења, Музеју за умјетност и обрт у Загребу и у Институту за хисторију радничког покрета Хрватске. Највише се бавила привредном историјом Хрватске у XVIII и XIX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u XVIII stoleću*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske 12, Zagreb 1962; *Industrija građanske Hrvatske 1860–1873*, Zagreb 1970; HL 1, 243.

В. Крестић

ДИВЉАНОВИЋ К. Драгољуб (20. новембар 1920, Ваљево – 19. април 1989, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у родном граду. Ветеринарски факултет у Београду уписао је 1939; студије је (почетком рата) прекинуо и наставио после рата, када је дипломирао (1950). Изабран је за асистента приправника на Ветеринарском факултету, на предмету Зоохигијена. Ту је остао кратко и прешао у Ваљево за среског ветеринара, а затим за санитетског инспектора. На факултет се вратио 1965. где је остао до одласка у пензију 1982. Био је редовни члан и генерални секретар Научног друштва за историју здравствене културе Југославије, уредник часописа *Acta historiae medicinae stomatologiae pharmaciae medicinae veterinariae, Архива за историју здравствене културе Србије* и члан *Association mondiale de l'histoire de la Médecine vétérinaire*.

Научни степен доктора ветеринарских наука стекао је на Ветеринарском факултету у Сарајеву тезом *Заразне болести домаћих животиња у Србији у XIX и у првој половини XX века* (1964). Затим је хабилитован за насловног доцента на Ветеринарском факултету у Загребу темом *Истраживање повести ветеринарства у савременој Југославији* (1970). Педагошки рад наставио је као универзитетски професор на Ветеринарском факултету у Београду (1972) конципирајући предмете – Увод у ветеринарство и Историја ветеринске медицине, које је предавао до одласка у пензију.

Научноистраживачка делатност Д. била је веома плодна. Написао је неколико студија из народне здравствене културе, односно етноветерине, као резултат 35-годишњих теренских истраживања у Лужници, Дубашници, Јужном Кучају, Старој планини, Сувој планини, Пироту, Видличу, Темској, ваљевским планинама у околини Пољанице, Гњилану и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Говеђа куга у Србији током XIX века* (1969); *Здравствена култура ваљевског краја у првој половини XIX века* (1971); *Ветеринарски кадрови у Србији од 1800. до 1918. године* (1974); *Друштво ветеринара Србије од оснивања до данашњег дана (1890–1979)*; *Le personnel vétérinaire français dans l'armée serbe au Front de Salonique pendant la Première guerre mondiale* (1977); *Народна здравствена култура у Србији*, I–VII, Научно друштво ЗИЗКЈ (1976–1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија Ветеринарског факултета (1936–1976)*, уредио Д. Дивљановић и сар., Београд 1979, 44–58.

В. Гавриловић

ДИЛ (DIEHL) Шарл (1859, Стразбур – 1. новембар 1944, Париз). Француски византолог. После завршених универзитетских студија неколико година (1881–1885) радио је у Ecoles françaises у Риму. Потом је изабран за професора историје у Нансију, а 1899. на Сорбони у Паризу где је поред предавања из опште историје држао и посебан курс из историје Византије. Пробуђено занимање за повест ромејске државе условило је да се 1907. на Сорбони оснује специјална катедра за византијску историју. Д. је на овој катедри више од тридесет година држао наставу и остао упамћен као бриљантан и изванредно духовит предавач. За своје несвакидашње научне заслуге стекао је велика признања не само у Француској него и далеко ван њених граница. Изабран је за дописног члана многих академија и за почасног доктора већег броја универзитета, између осталог и Београдског. Дописни члан Српске краљевске академије постао је 1936. године.

Поред радова из класичне археологије, којом се углавном бавио у својим раним научним годинама, и студија из опште историје уметности, као што су оне о С. Ботичелију (1906), Д. је неизмерно задужио историју византијске уметности. Нарочито је важно његово дело *Manuel d'art byzantin* (прво издање 1910, друго у два тома 1925/1926), а написао је и низ радова о појединим споменицима византијске уметности, међу њима и о нашим средњовековним манастирима (*Aux vieux monastères de Serbie*, Revue des Deux Mondes, 1930, 655–672).

Још значајнији је био његов рад на пољу византијске историје где се с подједнаким успехом огледао како у минуциозним аналитичким истраживањима тако и у обликовању широких синтеза. Ове особине показао је већ у својој докторској дисертацији о Равенском егзархату (*Etudes sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne*, Paris 1888), као и у опширном делу о византијској управи у северној Африци (*L'Afrique Byzantine*, Histoire de la domination byzantine en Afrique, Paris 1896). Велику славу донела му је књига о Јустинијану I (*Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, Paris 1901), а и популарна монографија о царици Теодори (*Théodore, impératrice de Byzance*, Paris 1904). У књизи *Etudes byzantines*, Paris 1905, сабрани су његови радови који се односе на врло различита питања политичке и културне историје.

Д. је написао и неколико синтеза које осветљавају поједина раздобља из повести Византије, најпре кратак преглед политичке историје *Histoire de l'Empire byzantin*, Paris 1919 (српски превод: *Историја Византијског царства*, Београд 1933), а затим и историје културе *Byzance, Grandeur et Décadence*. Обрадио је и поједина поглавља како из политичке тако и из културне историје у познатој енглеској едицији The Cambridge Medieval History. Касније је, такође, у серији за светску историју (*Histoire Générale*, éd. G. Glotz) написао прилично обимну историју Византијског царства.

Д. је поседовао и несвакидашњу обдареност литерате која је на прави начин дошла до изражаја у његовим научним есејима. Чувена је двотомна збирка *Figures byzantines* у којој се представио као ненадмашан мајстор историјског портрета. Ова збирка је доживела велики број издања и преведена је на многе језике (српски превод: *Византијске слике* I–II, СКЗ, Београд 1927–1929, репринт Београд 1991).

У европској историографији Д. је одиграо и једну од пресудних улога у коначном разбијању ниподаштавајућег става не само према византијској него и према свеукупној средњовековној историји као периоду мрачњаштва и непрекидног опадања. Овај став, који су инаугурисали француски просветитељи а практично га уобличио Е. Гибон, водећи историчар XVIII столећа, за дуго времена је прекинуо развој византијских студија. Д. је започео свој рад у доба када је модерна византологија, још увек у сенци наталожених предрасуда,

тек почела да се креће стазом успона. Стога је он морао не само да осветљава једну готово непознату грану историјске науке, него и да код ширих кругова побуђује занимање за њене проблеме. Подједнако је успео и у једном и у другом послу. У модерној византологији Д. заузима једно од најугледнијих места како због високог квалитета својих студија тако и због великог утицаја на доцнија покољења истраживача широм Европе.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Mélanges Charles Diehl*, t. I, Paris, Leroux, 1930, XIII–XXXI (J. Ebersolt – R. Guilland) (до 1930); *Etudes byzantines* 3 (1945) 17–18 (R. Guilland) (од 1930. до 1944); BLZ 8, br. 3821–3822; 11, br. 2490; СБ 3, бр. 10200–10203.

ЛИТЕРАТУРА: Шарл Дил, *Византијске слике* II, Београд 1929, III–XI /репринт Београд 1991/ (предговор Ф. Гранића); R. Guilland, *Hommage à Charles Diehl*, Etudes byzantines 3 (1946) 5–18; *Charles Diehl (1859–1944)*, Byzantinoslavica 9 (1947) 148–150 (L. Brehier); М. В. Левченко, *Шарль Диль и его значение в византиноведении*, Вопросы истории 3 (1947) 100–109; *Charles Diehl (1859–1944)*, Старинар н. с. 2 (1951) 351–353 (Г. Острогорски); Г. Л. Курбатов, *История Византии (Историография)*, Ленинград 1975, 94–96, 158–159; EJ 2, 699 (G. Ostrogorski).

Р. Радић

ДИМИТРИЈЕВИЋ Даница (30. мај 1922, Беч). Основну школу и гимназију завршила је у Земуну, матурирала 1941. Радила је у Министарству саобраћаја, затим Народном музеју и студирала историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1949–1955). После дипломирања постављена је за управника тек основаног Музеја у Земуну (самосталан до 1968, затим укључен у Музеј града Београда). Раније стечено искуство у археолошким ископавањима примењује у Срему, пре свега околини Земуна (аварска некропола у Војки, град Сланкамен, римска станица код Прогара и др.). Од 1971. запослена је у Институту за историју Војводине у Новом Саду као истраживач и стручни секретар. После интегрисања Института са Филозофским факултетом добија задатке предавача (историја раног средњег века, античка и рана средњовековна цивилизација за неисторичаре) које врши до 1980. године. Бави се временом сеобе народа и раним средњим веком.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Гепидска некропола „Кормадин" код Јакова*, Рад ВМ 9 (1960) 5–50; *Неколико података о римском лимесу у источном Срему*, Лимес у Југославији I, Београд 1961, 93–104; *Der Fund von Zemun Polje im Lichte der spätawarenzeitlichen Problematik*, Archaeologia Iugoslavica 7 (1966) 53–76; *O etničkim problemima Vojvodine i vreme doseljenja Slovena*, Centar za balkanološka istraživanja ANUBiH, knj. 4, Sarajevo 1969, 85–94; *Istraživanja rimskog limesa u istočnom Sremu s posebnim osvrtom na pitanja komunikacija*, Osječki zbornik 12 (1969) 81–120; *Протоисторијски и антички Acumincum*, Зборник МС ЛУ 6 (1970) 269–279; *Spätlatènezeitliche Oppida in Jugoslawien*, Arch. Rozhledy 23, 5 (1971) 567–584; *Шајкашка – Историја* I, Нови Сад 1975, 7–96; *Сапаја, римско и средњовековно утврђење на острву код Старе Паланке*, Старинар 33–34 (1982–1983) 29–62; Монографија *Земун*, Београд–Земун 1987, 22–57; *Die Häfen der Classis Flavia Pannonica des Donausektors von Bassianae (Taurunum – Cusum)*, Roman Limes on The Middle and Lower Danube (Cahiers des Portes de Fer, Monographies 2), Belgrade 1996, 143–157.

Р.

ДИМИТРИЈЕВИЋ Сергије (12. март 1912, Пирот – 11. август 1987, Београд). Основну школу и гимназију учио је у Лесковцу, права и економију студирао на Правном факултету у Београду (1930–1934). Усавршавао се у Паризу на Институту високих студија међународних односа (1935–1937). Ту је још већим интензитетом продужио раније започету политичку делатност у окриљу револуционарног комунистичког покрета. Био је руководилац партијске организације југословенских студената и представник КПЈ у Балканском комитету (1938–1939). Ухапшен 1939, провео је време рата прво у француским логорима, а затим у Бухенвалду (1944–1945). По ослобођењу радио је неко време у органима власти у Лесковцу, а онда је прешао у Београд, где је био директор Економског института савезне владе (1946–1951) и предавач политичке економије на Правном факултету (1946–1952). Следећих година је као сарадник Економског института радио на докторској дисертацији *Страни капитал у привреди бивше Југославије*, коју је одбранио 1957. Од 1955. до пензионисања 1966. радио је у Историјском институту у Београду у звању научног сарадника и научног саветника (1963). Био је спољни сарадник других истраживачких установа, пре свега Института за историју радничког покрета где је имао обимне пројекте (списи српских социјалиста и др.). Иако озбиљно нарушеног здравља Д. је много путовао као истраживач и учесник научних скупова. До краја живота је био активан у неколико научних области.

Д. је као ђак почео да објављује текстове (1934) о актуелним политичким и привредним темама. Тек у послератном периоду јављају се озбиљнији радови засновани на грађи коју је с великим жаром прикупљао од ране младости. Историји, која ће му постати главна преокупација, прилазио је различитим путевима: интересовањем за прошлост завичаја, Лесковца и његове околине; популарисањем рада и списа српских социјалиста, чије је борбе настављао; проучавањем привреде прве југословенске државе очима стручњака економисте и критичара капитализма; и, најзад, сакупљањем старог српског новца. У свакој од споменутих тематских области био је дуго активан и радио је систематски, оставивши значајне резултате с којима ће се неизбежно суочавати они који буду обрађивали те предмете.

У проучавању историје Лесковца и његовог краја могу се запазити различити слојеви: сакупљачки, из кога је проистекла драгоцена грађа (народне умотворине, народне песме, старине); популаризаторски, са бројним кратким текстовима и неоствареном Лесковачком енциклопедијом (започета 1952–1954); истраживачки, којим је проширена изворна подлога и откривен значај дубровачких трговаца, дубровачких колонија, караванског саобраћаја у XVII веку; мемоарски, у коме се спајало интересовање за родни крај са историјом социјалистичких организација у којима је сâм учествовао.

Д. рад на проучавању наслеђа раних српских социјалиста тешко је сажето окарактерисати јер обухвата различите активности од библиографије радничког покрета или појединих његових вођа, преко преводне литературе, издавања изабраних или сабраних списа Радована Драговића, Душана Поповића, Димитрија Туцовића, студија о појединим истакнутим личностима (Андра Банковић, Радован Драговић, Драгиша Лапчевић) до синтетичких прегледа целокупног социјалистичког радничког покрета у Србији (1982) или у Београду (1974). Капиталистичка привреда старе Југославије заокупљала је Д. само неко време. Остала је дисертација о страном капиталу, још неке студије на исту тему и предавања о југословенској привреди. У овој области, баш као и у изучавању радничког и социјалистичког покрета, долази до пуног израза идеолошка опредељеност писца. Он историју социјалистичког покрета пише изнутра, дајући израза становиштима и критеријима радикалног крила тога покрета. Уверен у предности марксистичке методологије, Д. је примењивао на свој особен начин, не присиљавајући друге да је примењују.

Пристрасношћу ограничена перспектива најмање се испољава у Д. раду на српској нумизматици. Сакупљање старог српског новца започео је у раној младости, нумизматичке студије објављивао је од 1957, а плодови тога рада појављиваће се и дуго после смрти, јер је Д. оставио јединствену збирку новца и документацију обавезавши САНУ да објави корпус средњовековног српског новца. Сакупљајући и проучавајући српски новац у музејским и другим збиркама, Д. је откривао нове и непознате врсте и варијанте, систематски их објављивао и описивао, решавао је проблеме везане за бројније групе (бакарни новац, новац са контрамаркама, фалсификати и сл.), атрибуирао је и хронолошки сређивао поједине врсте, проучавао оставе у којима је било српског новца, приказивао и осветљавао српско средњовековно ковање новца. Од радова Д. мора полазити сваки покушај да се даље развија и унапређује српска нумизматика.

Поводом седамдесете годишњице живота и педесете годишњице научног рада Д. одржан је 1983. у Лесковцу научни скуп на коме је већи број аутора осветлио делатност и заслуге овог познатог историчара. Радови са тога скупа објављени су тек после смрти са библиографијом и прегледом заоставштине.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова Сергија Димитријевића*, Живот и дело др Сергија Димитријевића, Библиотека Народног музеја у Лесковцу 41 (Лесковац 1989) 169–208; СБ 3, бр. 10466.

ЛИТЕРАТУРА: С. Новаковић, *Научни рад Сергија Димитријевића на подручју нумизматике*, Нумизматичар 2 (1979) 233–240; *Живот и дело др Сергија Димитријевића*, 5–168 (прилози 29 аутора); *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 179–182; EJ 2, 704 (R. Samardžić); EJ 3[2], 450–451 (S. Ćirković).

С. Ћирковић

ДИМИТРИЈЕВИЋ Стеван (27. јануар 1866, Алексинац – 24. новембар 1953, Београд). Основну школу и прва два разреда гимназије завршио је у месту рођења, а друга два у Београду. Богословију је завршио у Београду 1887. Био је вероучитељ у гимназији у Нишу. Уписао се на Кијевску духовну академију 1894–1898, и завршио је добивши степен магистра богословља. Године 1899. постао је дописни члан „Црквено-уметничког друштва при Кијевској духовној академији". Краће време 1899. био је професор богословије у Београду, а неколико година ректор Богословско-учитељске школе у Призрену. У периоду 1904–1906. био је ректор гимназије и учитељске школе у Скопљу. Био је референт за хиландарско питање у Српском посланству у Солуну. И његовом заслугом основан је Богословски факултет у Београду 1920, чији је први декан и први професор на Катедри за историју Српске православне цркве. Изабран је, заслужно, за почасног доктора богословља на Богословском факултету у Београду.

Научни рад Д. највише се огледа на пољу проучавања историје Српске цркве. Као ђак Кијевске духовне академије претежно је радио и писао на тему односа Српске и Руске цркве у прошлости. Из те области најзначајнији су му радови: *Одлажења српских духовних лица у Русију у времену од*

XVI до XVIII века и последице тих одлагања, 1888 (на руском): *Прилози односија пећких патријарха с Русијом у XVII веку*, Споменик СКА 38 (1900) 59–84; *Однош**ај пећких патријарха с Русијом у XVII веку*, Глас СКА 58 (1900) 201–289; 60 (1901) 153–203; *Документа која се тичу односа између Српске Цркве и Русије у XVI веку*, Споменик СКА 53 (1922) 234–272; *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА 53 (1922) 1329.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3847–3858; 11, br. 2527–2538; СБ 3, бр. 10479–10505; Д. Милин, *Др Стеван Димитријевић*, Богословље 24 (39) (1980) 76–82; Б. Гардашевић, *Библиографија Стевана Димитријевића*, Богословље 28 (43) 1–2 (1984) 110–119; Д. Кашић, *Стеван Димитријевић 1866–1953*, Богословље 28 (43) 1–2 (1984) 120–132.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 596–597 (Р. Грујић = Азбучник 73–74); *Седамдесет година живота г. проф. Стев. М. Димитријевића*, Богословље 11, 2 (1936) 199–207; А. Бркић, *Др Стеван Димитријевић (некролог са библиографијом)*, Гласник СПЦ 34, 7–12 (1953) 144–147; Б. Гардашевић, *Др Стеван Димитријевић*, Богословље 24 (39) 1–2 (1980) 73–75; Ђ. Слијепчевић, *Национални и научни лик Стевана М. Димитријевића*, Искра 1978.

Р. Поповић

ДИМИЋ Љубодраг (20. фебруар 1956, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду. Ту је дипломирао (1980), магистрирао (1985) и стекао научни степен доктора историјских наука (1993). Од 1981. до 1985. радио је као асистент у Институту за историју радничког покрета Србије (данас Институт за новију историју Србије). За асистента на Катедри за историју Југославије Филозофског факултета у Београду изабран је 1985. а за доцента 1993. Члан је Одбора САНУ за историју XX века.

Д. је аутор већег броја научних радова (30) и стручних прилога (30). Његова стручна интересовања превасходно су усмерена ка изучавању историје Југославије (1918–1991) и Балкана, посебно питањима односа политике и културе, историји друштва, односима државе и верских заједница, мањинском питању, делатности интелигенције и њеној друштвеној функцији, историји установа (Београдски универзитет), историји историографије, као и широком тематском кругу питања везаних за феномене страних културних, политичких, модернизационих утицаја, веза, односа, прожимања.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: (нису обухваћени Библиографијом) *Branko Petranović – bibliografija i biobibliografija*, Beograd 1996, (коаутор Д. Лончар); *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, I–III, Београд 1996–1997; *Историографија под надзором*, I–II, Београд 1996 (коаутор Ђ. Станковић); *Књижевнојезичка политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, ИГ 1–2 (1993) 51–72; *Српски културни клуб између културе и политике*, Књижевност 9–10 (1993) 858–903; *Руско школство у Краљевини Југославији 1918–1941*, Руска емиграција у српској култури XX века, I (Београд 1994) 38–51; *Историографија и идеологија – југословенско искуство 1945–1955*, Годишњак ДИ БиХ 1 (1994) 35–54; *Држава, интегрално југословенство и култура. Прилог историји шестојануарске диктатуре 1929–1931*, Књижевност 1–3 (1994) 171–207; *Kulturna politika i modernizacija jugoslovenskog društva 1918–1941*, Srbija u modernizacionim procesima XX veka, Beograd 1994, 193–210.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 356–357.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 356.

Р.

ДИНИЋ Михаило (23. април 1899, Лучица код Пожаревца – 12. мај 1970, Београд). Школовање започето у родном месту а настављено у Пожаревцу и Београду прекинуо је Први светски рат. Издржао је повлачење преко Албаније (1915) и доспео у Француску, где је продужио школовање и завршио гимназију у граду St. Jean sur Mer (1917). На универзитету у Монпељеу студирао је историју и географију и стекао licence ès lettres (1920). После повратка у земљу радио је као суплент и професор у гимназијама у Крушевцу, Вршцу, Књажевцу, Винковцима, Земуну и Београду. Морао је сам да обезбеди услове да две године (1928–1930) проведе на научном усавршавању у Бечу. Радио је под руководством Карла Пача и докторирао са дисертацијом о средњовековном Срему (1930). По докторирању добио је место на учитељској школи у Дубровнику, што му је омогућило да систематски истражује богате фондове Дубровачког архива. У том периоду се појављују и први Д. истраживачки радови, делови дисертације, затим студије о Николи Алтомановићу (1932), о крунисању Твртка I за краља (1932), о ватреном оружју у Дубровнику и суседним земљама (1934).

Богато документовани радови пуни новина привлаче пажњу тадашњих водећих историчара. Станоје Станојевић позива Д. у Београд и омогућује му да добије место на Београдском универзитету (1934). Као доцент, касније ванредни професор, Д. први пут добија повољне услове за рад. Публикације из тога времена посвећене су општијим темама као што су дубровачки трибути (1935), караванска трговина (1937), трг Дријева (1938), земље херцега од светог Саве (1940). Кратак студијски боравак у Паризу (1937) омогућио је Д. да прошири круг извора, између осталог и о Косовској бици, теми која га је у то доба (1937–1940) посебно привлачила.

Период сразмерно повољних услова за рад потрајао је само до избијања рата 1941. у коме је Д. као резервни официр пао у заробљеништво. Ратне године (1941–1945) проведене у кажњеничким логорима озбиљно су му нарушиле здравље. По завршетку рата вратио се наставничком позиву на Београдском универзитету и прекинутим архивским истраживањима, која је систематски наставио следећих 20 година. У најплоднијем периоду свога рада Д. је расправљао о читавом низу тема из политичке историје, историјске географије, економске историје, помоћних историјских наука. Поред тога објавио је обимне монографије о државном сабору средњовековне Босне (1955), о средњовековном рударству Србије и Босне (1955, 1964), о хумско-требињској властели (1967). Синтетички прегледи развоја Србије и Босне (1953) и Балкана од XI до XV века (1963. у познатој кембричкој историји средњег века) сведоче о ширини погледа и способности да се пружи општа слика збивања чврсто ослоњена на поуздано утврђене појединости. Д. је у послератном периоду био плодан издавач драгоцене изворне грађе. Поред појединачних докумената у прилозима својих расправа, додатака збиркама ћирилских докумената, Д. је објавио обимне збирке: одлуке дубровачких већа 1380–1389 (1951, 1964), грађу о робљу, патаренима, билансу дубровачке ковнице, пословну књигу Лукаревића вођену у Новом Брду у три свеске под насловом *Из Дубровачког архива* (1957–1967), грађу за историју Београда у средњем веку (1951, 1958).

Успешну научну активност Д. пратила су јавна признања: био је редовни професор и декан Филозофског факултета у Београду, изабран је 1948. за дописног а 1955. за редовног члана САН. Филозофски факултет му је посветио Споменицу у виду две свеске свога *Зборника* (1964). Седмојулска награда за животно дело додељена му је 1965. године. Из активне наставничке службе повукао се 1957. кад је испунио законске услове, али је као пензионер наставио да ради и одлази у Дубровачки архив докле год му је то здравље дозвољавало. После смрти библиотека и рукописна заоставштина са драгоценим исписима из Дубровачког архива доспела је у Народну библиотеку, где се чува као посебна целина. Поједини рукописи из те заоставштине објављени су постхумно, а студије из историјске географије објавила је Српска књижевна задруга у посебној књизи: *Српске земље у средњем веку. Историјско-географске студије*, Београд 1978.

Д. је својим истраживачким радом, публикацијама и педагошком делатношћу извршио снажан утицај на историографију о српском средњем веку. Дубоко укорењен у традицијама српске критичке историографије и одлучно истраживачки емпиријски настројен, имао је као узор Константина Јиречека, чије је дело настојао да продужи. Узимао је у обраду теме код којих је требало нешто исправити или допунити саопштавајући ново и непознато. Отворених очију за оно што се догађало у историографији у свету покретао је нова питања и осветљавао слабо познате стране привредног и друштвеног развитка касног средњег века. Дао је српској историји поглавља о караванском саобраћају, ватреном оружју, рударству, ситном племству, најамницима, саборима и титулама, изменио је у значајној мери представе о збивањима у Србији у првој и последњој четвртини XIV века.

Методом рада и својим ставовима, одлучним опирањем инструментализацији историје, Д. је са научницима своје генерације знатно допринео очувању континуитета научности историографије када је била под притиском идеолошког преусмеравања и кад су јој наметани туђи обрасци. Захваљујући томе могла је Катедра за историју (касније Одељење за историју) Филозофског факултета у Београду да одигра улогу расадника истраживача који су продужили и ојачали критичку оријентацију српске историографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Уз шездесету годишњицу Михаила Динића*, ЗРВИ 6 (1960) 230–236; *Михаило Динић, редовни члан*, Годишњак САН 65 (1958) 242–247; С. Ћирковић, Р. Михаљчић, *Библиографија радова Михаила Динића*, Зборник ФФ у Београду 8, 41–2 (1964) 1–8; *Библиографија радова академика Михаила Динића*, Споменица посвећена преминулом академику Михаилу Динићу, Посебно издање САНУ, Споменице 48, Београд 1971, 27–37; BLZ 8, br. 3917–3919; 11, br. 2581–2595; СБ 3, бр. 10651–10680.

ЛИТЕРАТУРА: Уредништво, *Уз шездесету годишњицу Михаила Динића*, ЗРВИ 6 (1960) 229; *Споменица посвећена преминулом академику Михаилу Динићу*, Посебно издање САНУ, Споменица 48, Београд 1971, 7–26 (прилози С. Радојчића, В. Чубриловића, Б. Ђурђева и С. Ћирковића); С. Ћирковић, *Белешка о писцу*, у: Михаило Динић, Српске земље у средњем веку. Историјско-географске студије, Београд 1978, 441–443; EJ 2, 712 (Đ. Sp. Radojičić); EJ 3^2 (1984) 462–463 (S. Ćirković); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 245–246; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 245–246.

С. Ћирковић

ДИНИЋ-КНЕЖЕВИЋ Душанка (30. новембар 1935. Доња Речица код Прокупља). Основну школу завршила је у родном месту, гимназију у Прокупљу, студирала је на Групи за историју Филозофског факултета у Београду (1954–1958). По завршетку студија уписала се на тек установљене постдипломске студије и с успехом их завршила радом: *Утицај куге 1348. године на привреду Дубровника* (1960). Исте године изабрана је за асистента на Филозофском факултету у Новом Саду за предмет Национална историја средњега века. Тада је започела систематска истраживања у Дубровачком архиву. Докторску дисертацију: *Положај жена у Дубровнику и Србији у XIII и XIV веку*, одбранила је на Филозофском факултету у Новом Саду 1965. године. Изабрана је затим за доцента, касније за ванредног а 1979. за редовног професора на истом факултету, где и сада предаје националну историју средњега века.

У оквиру истраживачког рада Д-К. запажају се тематска подручја издвојена, с једне стране, интересовањем, а са друге, природом изворне грађе. Рад у Дубровачком архиву створио је подлогу за неколико студија о дубровачкој привреди у XIV веку: трговини вином (1966), житом (1967), уљем, дрветом (1971), мерама за вино (1967), размени житарицама са залеђем (1969). Овај тематски круг завршен је обимном књигом *Тканине у привреди средњовековног Дубровника* (1982), коју прате мање студије о суднару Петру Пантели (1970), положају текстилних радника (1978) и о кредиторима дубровачког сукнарства (1981). Вишегодишњи рад на проучавању положаја жена у Дубровнику (1974) имао је поред књиге и узгредне резултате у мањим студијама о калуђерицама (1978), о еманципацији (1972) и подстакао је рад на проучавању миграција у Дубровник (1974), Италију (1973), заокружен књигом: *Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током средњег века* (1995).

Од самог почетка део напора Д-К. је усмерила према темама из историје Срба у Подунављу, осветљавајући један занемарени аспект покрета Јована Ненада (1962), употпуњавајући знања о сремским Бранковићима (1975), приказујући потенцијале дубровачке архивске грађе за проучавање територије Војводине (1980). Из споја дубровачке архивске грађе и интереса за Угарску касног средњег века проистекла је књига: *Дубровник и Угарска у средњем веку* (1986).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, 55–57.

ЛИТЕРАТУРА: кратка биографија у истој публикацији, стр. 55.

Р.

ДОЖИЋ Гаврило (17. мај 1881, Вруице, Доња Морача – 6. мај 1950, Београд). Основну школу учио је у манастиру Морачи, гимназију у Београду, богословско-учитељску школу завршио је у Призрену. Постао је монах 1900. (на крштењу добио име Ђорђе, а Гаврило је монашко име). Радио је као учитељ у школи код манастира Дечана. Године 1905. уписао се на Богословски факултет у Атини где је докторирао 1909. Одмах одлази на Свету гору где постаје главни секретар манастира Хиландара, затим одлази за референта за црквено-школска питања при Српском посланству у Цариграду и управника тамошње српске школе. Краће време је провео у Швајцарској. Године 1911. постао је митрополит Рашко-призренски и скендеријски, 1913. митрополит Пећки, а 1920. митрополит Црногорско-приморски. За патријарха Српске цркве изабран је 1938. По избијању Другог светског рата повукао се у манастир Острог, потом су га Немци одвели у манастир Раковицу код Београда, затим у манастир Војловицу код Панчева, а онда у логор Дахау у Немачкој, одакле је ослобођен у мају 1945. Вратио се у Београд новембра 1946. Умро је у Београду и сахрањен у Саборној цркви.

Д. је почео веома рано да се бави научним радом. Један од његових првих радова је *Високи Дечани под туђином* (1908). Докторску тезу *Хришћанство код Срба XVIII века*, одбранио је на Атинском универзитету. У Атини је на грчком језику објавио дело *Хришћанство код Срба од V до XII века* (1910). Као Црногорско-приморски митрополит у обновљеној Српској патријаршији дао је велики допринос изградњи унутрашњег поретка и уређења Цркве и њених односа на међународном црквеном плану. Године 1923. учествовао је на свеправославном састанку у Цариграду по питању усклађивања црквеног календара. Заслужан је за конституисање првог Устава Српске цркве 1931. У познатој конкордатској кризи у Краљевини Југославији 1937. био је против конкордата. Такође је 1941. био против тога да Југославија приступи Тројном пакту. У његово време је 1947. донет нови Устав Српске православне цркве у новој Југославији.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 2733–2736; СБ 3, бр. 11309–11317.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. М. Димитријевић, *Над самртним одром блаженопочившег патријарха српског Гаврила*, Гласник СПЦ 5–6 (1950) 64–71; Б. Ковачевић, *Српски патријарси у последњих педесет година*, СПЦ, Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Београд 1971, 465–483; М. М. Цаковић, *Патријарх Гаврило и његово доба*, Мемоари патријарха српског Гаврила, Париз 1974, 9–20; EJ 3, 65 (Lj. Durković-Jakšić); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 52; Српски јерарси, 107–109.

Р. Поповић

ДОНИА (DONIA) Роберт (30. мај 1930, Акрон, Охајо). Студирао је на Hope College, где је дипломирао 1967; усавршавао се на Мичигенском универзитету, где је магистрирао 1974, затим докторирао 1976. Од 1978. је професор на Државном универзитету Охајо где предаје руску и источноевропску историју.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *The Hapsburg Imperial Army in the occupation of Bosnia and Hercegovina*, у: Insurrections, Wars, and the Eastern Crisis in the 1870s, ed. B. Kiraly – G. Stokes, Boulder 1985, 375–391; *Islam under the Double Eagle: the Muslims of Bosnia and Hercegovina, 1878–1914*, Boulder – New York 1981; *The Bosnian Muslims: Class, Ethnicity, and Political Behavior in a European State* (са W. Lockwood-ом), у: *Muslim-Christian Conflicts: Economic, Political, and Social Origins*, edd. J. Suad – B. Pillsbury, Boulder 1978, 185–207.

ЛИТЕРАТУРА: *American Scolars Directory I, History*, New York – London 1978[7], 173.

Р.

ДОСТЈАН (ДОСТЯН) Ирина Степановна (21. април 1920, Москва, СССР). Виши научни сарадник Института Славистике и Балканистике Руске академије наука. Историјски факултет Московског државног универзитета „Ломоносов" завршила је 1945. Од 1948. ради у Институту Славистике и Балканистике РАН (АН СССР). Докторску дисертацију *Русија и балканско питање. Из историје руско-балканских политичких веза у првој трећини XIX века*, одбранила је 1973.

Д. је приступила истраживањима српске историје у неколико тематских кругова. Бавила се периодом османске владавине на Балканском полуострву и борбом балканских народа за осамостаљење током XVIII и XIX века. Посебну пажњу посветила је руско-српским и руско-црногорским везама, док засебан тематски круг представљају њена проучавања Првог српског устанка.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Борьба сербского народа против турецкого ига. XV – начало XIX века*, Москва 1958; *Россия и балканский вопрос. Из истории русско-балканских политических связей в первой трети XIX века*, Москва 1972; *Русская общественная мысль и балканские народы. От Радищева до декабристов*, Москва 1980; *Формирование национальных независимых государств на Балканах. Конец XVIII–70-е г. XIX века*, Москва 1986 (главни уредник и коаутор); *Первое сербское восстание 1804–1813 гг. и Россия*. Сборник документов. Кн. 2, Москва 1983 (главни уредник и коаутор); *Руски извори о Црној Гори од краја XVIII до средине XIX вијека*. Зборник докумената, Подгорица – Москва 1992 (главни уредник и коаутор); *Социально-экономические отношения в Сербии накануне восстания 1804 г.*, Учёные записки Института славяноведения 6 (1952); *К вопросу о восстании Милеты Радойковича 1835 г. в Сербии*, Учёные записки Института славяноведения 30 (1966); *Српска тема у руској публицистици краја XVII – прве трећине XIX века*, ЛМС 2 (1982).

Мир. Јовановић

ДРАГАШЕВИЋ Јован (16. фебруар 1836, Пожаревац – 14. јули 1915, Ниш). По завршетку гимназије у Београду студирао је артиљеријску школу, где је 1861. постао професор и ту остао до 1885. Приликом бомбардовања Београда 1862. командовао је Ђачком легијом, а у српско-турском рату 1876–1877. био је у Штабу Врховне команде, а затим и вршилац дужности начелника Главног генералштаба. Пуковник је постао 1880, а пензионисан је 1888. године. У школи је предавао општу и српску историју, историју ратне вештине, географију, стратегију и стилистику. На Берлинском конгресу 1878. био је секретар у нашој делегацији.

Д. је први српски официр који се посебно бавио војном географијом уско је повезујући са стратегијом (*Војна географија илирског тритоља*). Цео његов научни напор био је окренут пре свега овој теми, мада је писао и родољубиву поезију. Поред тога бавио се и публицистиком, био је уредник војног часописа *Војин* и покретач и први уредник *Ратника*. Био је редовни члан СУД-а.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Начела војне географије* (1876); *Војна географија илирског тритоља (Балканског полуострва)* (1903); *Аутобиографија у три дела (Истинске приче, Аподиксис, Ареопаг или успомене на Берлински конгрес)*; *Путовање по Србији (путопис)*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 4083–4084; 11, br. 2755–2760; СБ 3, бр. 11334–11357.

ЛИТЕРАТУРА: Даница 1868, 871; S. Bjelanović, *Zadarski Srpski list*, 1887; J. Магарашевић, *Бранково коло 1884*; J. Скерлић, *Омладина и њена књижевност* (II издање), 1925; NE 1, 551–552 (V. Petrović); HE 1, 627 (B. Белић); VE 2, 613 (M. Janković); EJ 3, 67 (P. Jovanović, U. Džonić).

С. Мишић

ДРАГИЋ П. Ђорђе (9. новембар 1910, Тузла). Основну школу и гимназију завршио је у родном граду. На Медицински факултет у Београду уписао се 1929, а дипломирао је 1935. Као лекар радио је у Тузли. Током рата (1943–1945) вршио је разне дужности од лекара партизанског одреда до референта санитета корпуса. После рата је постављен за начелника санитета армије (1948). Заменик начелника Војномедицинске академије постао је 1963, а од 1971. је начелник ВМА до одласка у пензију 1979, у чину генерал-потпуковника. Редовни професор ВМА (1970), историчар медицине, редовни (1976) и почасни члан Медицинске академије СЛД. Такође, Д. је редовни члан Научног друштва за историју здравствене културе Југославије и Société Internationale d'Histoire de la Médecine (SIHM) од 1966.

Научноистраживачка делатност Д. обухвата питања настанка и развоја санитетске службе у току НОР-а, с посебним освртом на специфичности организације и тактике те службе у партизанским условима ратовања (1941–1945). Најзначајнија студија *Санитетска служба у партизанским условима ратовања* (4 издања) аналитички сагледава не само искуства те службе током рата већ даје оригиналан допринос савременој војној науци. Драгоцена су искуства у погледу обезбеђивања рањеника и болесника уопште, а посебно у коришћењу тајних болница и подземних склоништа у тешким условима тог рата. Монографија *Партизанске болнице* (на енглеском, француском и руском језику, 1966) нашла је на велико интересовање у иностранству (СССР, САД, Француска, Белгија, Чехословачка, Пољска, Камбоџа). *Санитетска служба у оружаним снагама НОР-а у Босни и Херцеговини* исцрпније приказује рад ове службе на тој територији, богатство организационих форми и видне резултате које је постигла. Брошура *Aperçu historique du dévelopement de service de Santé de l'Armée Yougoslave*, на енглеском и француском језику објављена је са Р. Данићем, 1957. Монографија *Санитетско обезбеђење 11. дивизије за време Сремске операције* појавила се 1951. Објавио је радове *Страни лекари у народноослободилачком рату 1941–1945.* и *Лекари чланови Српског лекарског друштва у народноослободилачком рату* (са Г. Николићем), а *Међународно ратно право и заштита рањеника и болесника* (са Б. Јаковљевићем). По свом целокупном делу Д. заузима запажено место међу историчарима који су обрађивали ову тематику.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Стругар: *Један поглед на југословенску библиографију о Југославији у Другом светском рату*, ЈИЧ 3–4 (1971); Р. Haward *Đorđe Dragić: Les hopitaux des partisans en Yougoslavie (1941–1945)*, у: Archives internationales d'Histoire des sciences, Paris 1969.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Драгић: *Санитетска служба у партизанским условима ратовања*, ВИЗ, Београд 1959, 1961, 1965, 1967; Dwight R. Wade, John F. Erskine, MSC, USA, *Military medicine*, March 1969; Ф. В. Дикин, *Бојовна планина*, Београд 1973; Vojni leksikon, Beograd 1981, 840.

В. Гавриловић

ДРАГИЋ Милорад (22. децембар 1891, Београд – 30. јануар 1986, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду (1910). Под утицајем свог професора Јована Цвијића уписао се на Филозофски факултет, Група за антропологију са физичком географијом, етнологију и етнографију, историју српског народа и археологију. После апсолвирања, студирао је медицину у Берлину ради лакшег бављења научном антропологијом. Због ратова (1912–1918) прекинуо је студије. Као добровољац од Ниша преко Драча и Валоне, прелази Албанију. Стигавши на Крф, учествовао је у борбама пробоја Солунског фронта и ослобађања Србије. Студије медицине наставио је у Прагу, где је промовисан за доктора медицине (1924). Утицај Цвијића је био велики и Д. је постао специјалиста неуролог у Државној болници (1927), ради успешнијег проучавања антропологије, медицине и душевног здравља. На позив др Андрије Штампара руководио је Одељењем за социјалну медицину, са антропометријом и здравственим просвећивањем новооснованог Централног хигијенског завода (1927–1941). Сеоске здравствене задруге (130) су његово велико дело (1922–1940).

Научноистраживачка делатност Д. обухвата области: историја медицине, здравствене културе, здравственог просвећивања и здравственог васпитања; етномедицина; медицинска етика; душевно здравље и ментално васпитање; школско здравствено васпитање; о жени; васпитање за хумане односе међу половима, брак и породицу; прилози медицинској етнографији и медицинској географији; историјски списи; литерарни радови.

У Етнографском институту САНУ обављао је научну делатност од 1951. до 1981, а упоредо и у Институту за здравствено просвећивање СР Србије (1951–1986) као шеф Научног одељења за здравствено просвећивање. Иако је пензионисан 1962. није престајао да ради, јер „мозак не може и не треба да се пензионише", говорио је. Од значаја су били пројекти на пресељавању старих и изградњи нових насеља у плавном подручју Хидроенергетског система Ђердап. Њима је снимљено стање материјалне и духовне културе, као и процеси у изградњи нових насеља. Били су то дугорочни пројекти. Написао је биографије бројних великана српске медицине. Био је редовни члан и један од оснивача Научног друштва за историју здравствене културе Југославије (1955), Секције за историју српске медицине СЛД (1950), Музеја српске медицине СЛД и др. Одликован је Вуковом наградом (1975), Седмојулском наградом (1980).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова прим. др Милорада Драгића (1951–1981)*, Зборник радова Етнографског института САНУ 13, Београд (1981) 15–22; BLZ 8, br. 4097–4099; 11, br. 2768–2782; СБ 3, бр. 11368–11376.

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Допринос прим. др Милорада Драгића етно-медицини, историји здравствене културе и здравственом просвећивању нашег народа*, Зборник Етнографског института САНУ 13 (1981); З. Видаковић, *Прилог студији животног дела прим. др Милорада Драгића*, Одељење за етнологију Филозофског факултета (1981) 7–19; ЕЈ 3, 68 (V. Stanojević); Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 28, 1–2 (1988) 191–194 (B. Pavlović, S. Đorđević).

В. Гавриловић

ДРАГИЋЕВИЋ Ристо (6. септембар 1901, Подпеће, Подгорица – 16. децембар 1980, Цетиње). Основну школу и гимназију завршио је на Цетињу. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (1922–1928). Провео је годину дана у Варшави (1926–1927) где је као студент слушао предавања из опште историје, књижевности и етнологије на Филозофском факултету. До 1941. био је професор средњих школа (гимназије, богословије и учитељске) на Цетињу. После ослобођења земље био је директор Државног музеја на Цетињу. У послератним годинама прошао је стручна звања (музеолог, виши архивиста) и научна (од научног сарадника до саветника). Д. је учествовао у оснивању и раду Историјског друштва НР Црне Горе и Историјског института Црне Горе. Поред научног, музејског и педагошког рада истакао се као организатор и уредник многих публикација.

Д. се бавио изучавањем прошлости Црне Горе од средњег века до новијег доба. Запажени су његови радови о црногорским штампаријама. На основу грађе из Архива Црне Горе на Цетињу написао је велики број студија, чланака и прилога из политичке и културне историје Црне Горе у XIX и почетком XX века. Д. се бавио правним институцијама у време Петра I. Писао је о односима Црне Горе са Турском, Аустријом, Русијом и другим државама у XIX веку. Систематски је проучавао политику Црне Горе према Албанији и догађајима у Санџаку уочи избијања Балканског рата, као и њено учешће у Балканском и Првом светском рату.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 4100–4152; 11, br. 2784–2798; СБ 3, бр. 11381; Д. Мартиновић, *Портрети*, Цетиње 1983, 268–316; *Ристо Драгићевић*, Споменица ИИ ЦГ 1948–1988, 217–220.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд 1957, 148; П. Ђоковић, *Ристо Ј. Драгићевић*, Гласник Цетињских музеја 13 (1980) 207–217; Ђ. Пејовић, *Ристо Драгићевић (1901–1980)*, ИЗ 34, 1 (1981) 179–182; Д. Мартиновић, *Портрети*, Цетиње 1983, 263–268; Н. Ракочевић, *Ристо Драгићевић*, ИЗ 1 (1987) 213–216; ЕЈ 3, 542 (J. Jovanović); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 53.

М. Маловић-Ђукић

ДРАГНИЋ (DRAGNICH) Алекс (1912, држава Вашингтон). Рођен у породици исељеника из никшићког краја, образовао се на Линфилд колеџу у држави Орегон и на Универзитету државе Вашингтон, где је дипломирао. Усавршавао се на Калифорнијском универзитету у Берклију где је докторирао тезом о српском парламентаризму у XIX веку. Универзитетску каријеру је почео на Western Reserve University. У току рата и у послератним годинама службовао је у органима америчких министарстава правде, одбране и спољних послова. Био је културни аташе у Београду 1948. године. Вративши се универзитетској каријери био је професор на Вандербилт универзитету где је предавао политичке науке. Д. се претежно бавио публицистичким радом о политички актуелним темама. Историјске теме које је обрађивао, махом на основу литературе, такође припадају политичкој сфери.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *King Peter I: Culmination of Serbia's struggle for parlamentary government*, East European Quarterly 4 (1970) 170–178; *Leadership and Politics: nineteenth century Serbia*, Journal of Politics 37 (1975) 344–361; *The Development of Parlamentary Government in Serbia* (српски превод: *Развој парламентаризма у Србији у XX веку*, Горњи Милановац 1989); *The Serbian Government, the Army, and the Unification of Yugoslavs*, (у књизи: The Creation of Yugoslavia, 1914–1918, ed. D. Đorđević, 1980, 37–50; *Nikola Pašić and Serbian Relations with Bulgaria and Russia: a Research Note*, Serbian Studies 1, 1 (1980) 51–55; *Political Organisation of Karadjordje's Serbia*, (у књизи: The First Serbian Uprising, 1804–1813, ed. W.S. Vucinich, Boulder 1982, 341–359; *Nikola Pašić*, (у књизи: Landmarks in Serbian Literature and Culture: Essays, ed. I. Banac – J. Ackerman – R. Szporluk, Boulder 1981, 222–229; *The First Yugoslavia: Search for a Viable Political System*, Stanford 1983; *The Saga of Kosovo: focus on Serbian-Albanian relations*, New York 1984 (са С. Тодоровићем); *Serbian Culture in Kosovo in Past and Present Times*, Serbian Studies 4 (1988) 4, 71–83.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гречић – М. Лопушина, Сви Срби света, Београд 1994, 292.

Р.

ДРАГОВИЋ Марко (22. август 1852, Велестово – 6. септембар 1918, Цетиње). По завршетку Цетињске богословије, радио је као учитељ у Брчелима и Његушима, а 1878. одлази на школовање у петроградску Духовну академију. У Црну Гору се вратио 1882. и био постављен за секретара Министарства просвете, 1892. прешао у Улцињ на дужност секретара окружног суда, а потом на место професора новоосноване подгоричке гимназије 1907. Од 1911, када је по сопственој жељи пензионисан, живео је на Цетињу. Године 1885. изабран је за дописног члана СУД.

Недостатак историјског образовања није омео Д. да се са преданошћу посвети овом позиву, уздижући, пионирским захватом у многе области, ниво историографије у Црној Гори. Највише се истиче рад на издавању извора, заснован поглавито на обиљу грађе коју је Д. исписао у архивима Петрограда и Москве за време школовања или прикупио по Црној Гори и Боки. Објављена архивска грађа, самостално или уз монографије и расправе, није без недостатака својствених недовољном познавању принципа издавања извора и непостојању критеријума у одабиру докумената. И поред тога, изворни материјал, којим је обухваћен широк временски распон од доба Црнојевића до половине XIX века, још увек може послужити онима који изучавају црногорску прошлост. Наоружан уверењем о критичком приступу историји, Д. је написао мањи број прилога из прошлости Црне Горе. Он, додуше, није успео да реши ниједно теже питање, понављајући, претежно, одраније познате чињенице, али је давао пример подстицањем широког захвата у све видове људског делања у прошлости, заснованом не само на документима већ и на предању. Иако је најважније радове и изворну грађу објавио у *Гласнику СУД*, *Споменику*, *Старинару* и *Starinama JAZU*, велики део његовог научног опуса остао је расут и тешко приступачан, нарочито у локалним црногорским листовима.

За његово име везује се почетак организованог рада на систематском прикупљању разноврсне грађе за упознавање историје Црне Горе, посведочен бележењем и описивањем материјалних остатака и старих рукописних књига, те издавањем *Упутства за сакупљање материјала за историју и географију Црне Горе* (1884). Д. широки поглед обухватио је рад, такође пионирски, на библиографији. Услед немогућности да се користи богатијим библиотечким фондовима, прикупљени библиографски материјал, објављен у неколико наврата, далеко је заостајао обимом за оним што је било написано о Црној Гори. За собом је оставио велики број рукописа, од којих су његови наследници објавили само два.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Материјали за историју Црне Горе из времена владике Петра I (1804–1815)*, Гласник СУД 55 (1884) 283–324; 65 (1886) 129–200; *Митрополит црногорски Василије Петровић – Његош или Историја Црне Горе од 1750. до 1766. године*, Цетиње 1884; *Крусовољ књаза и господара црногорскога Ивана Црнојевића*, Цетиње 1885; *Сеоба господара црногорскога Ивана Црнојевића на Цетиње 1485*, Нови Сад 1886: *Borba Crnogoraca s Turcima oko prevlasti nad Grahovom (1837–1852)*, Starine JAZU 20 (1888) 243–273; *Русија и Црна Гора од 1780. до 1790*, Гласник СУД 72 (1891) 217–297; *Материјали за историју Црне Горе из времена владике Петра II (1838–1847)*, Гласник СУД 73 (1892) 228–261; *Покушај за библиографију о Црној Гори*, Цетиње 1892; *Документи о Шћепану маломе*, Споменик 22 (1893) 3–41; *Материјали за историју Црне Горе времена митрополита Данила, Саве и Василија Петровића*, Споменик 25 (1895) 1–42; *Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске почетком XIX стољећа из петроградскога државнога архива (1800–1816)*, Споменик 31 (1898) 95–127; *Потурчењаци у Црној Гори*, Цетиње 1931; *Историја Црне Горе I дио*, Цетиње 1935.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Драговић, *Примједба* (уз чланак) Материјали за историју Црне Горе I. Из времена владања владике Петра I, Гласник СУД 55 (1884) 323–324; Ђ. Пејовић, *Библиографија*, ИЗ 25, 3 (1968) 445–452; BLZ 8, br. 4156–4191; 11, br. 2802–2817 (уз сваку наведену збирку извора налази се списак објављених докумената); СБ 3, бр. 11405–11411.

ЛИТЕРАТУРА: Marius, *Летимични преглед тридесетогодишњег рада Марка Драговића*, Књижевни лист 1 и 2 (1902) 44–47; *Marko Dragović*, Cetinjske novine (1918) 220 (некролог); NE 1, 554 (N. Radojčić); Ђ. Пејовић, *Личност и дјело Марка Драговића 1852–1918 (поводом педесетогодишњице смрти)*, ИЗ 25, 3 (1968) 423–453; LPJ 1, 684 (N. S. Martinović); EJ 3², 546 (Ž. Šćepanović); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 53.

Ђ. Бубало

ДРАГОЈЛОВИЋ Драгољуб (13. децембар 1928, Рађево Село код Ваљева). Основно и средње образовање стекао је у родном месту и Ваљеву (1951). Студирао је на Групи за класичну филологију Филозофског факултета у Београду (1952–1955), радио као библиотекар на Одељењу за класичну филологију. Докторат је стекао 1965. дисертацијом о српским верзијама *Физиолога*. Истраживачком раду се посветио у пуној мери од како је 1969. изабран за научног сарадника Балканолошког института, где је касније постао виши научни сарадник (1974), научни саветник (1979) у коме звању га је затекло пензионисање (1983).

Програмом рада Балканолошког института Д. је био усмерен ка томе да се бави богумилством као општебалканском појавом. Поред мањих радова објављених у часописима објавио је о тој теми три књиге: *Богомилство на Балкану и у Малој Азији I. Богомилски родоначалници* (1974): *Богомилство на Балкану и у Малој Азији II. Богомилство на православном истоку* (1982); *Крстјани и јеретичка црква босанска* (1987). Заједно са Вером Антић објавио је књигу *Богомилството во средновековната изворна граѓа* (1978). Бављење богумилством је подстакло расправљања о појединим проблемима из црквене историје и историје књижевности, где је осветлио нарочито источну компоненту у рукописном наслеђу средњовековне Босне.

БИБЛИОГРАФИЈА: Селективна библиографија објављена у извештају Балканолошког института Републичкој заједници за научни рад Србије закључно са 1990. годином.

Р.

ДРАШКОВИЋ М. Радован (24. фебруар/8. март 1889, Ваљево – 25. април 1974, Ваљево). Основну школу завршио је у Ваљеву а гимназију у Ваљеву и Београду. Студирао је ванредно на правним факултетима у Београду и Суботици. Учествовао је у ратовима од 1912. до 1918. После демобилизације радио је у Окружној финансијској управи у Ваљеву до 1919, а у Министарству финансија непрекидно од 1920. до превременог пензионисања у звању вишег рачунског инспектора 1942, када се вратио у Ваљево. Од 1945. радио је у Министарству финансија ФНРЈ до пензионисања 1946. За хонорарног управника Градског државног архива у Ваљеву постављен је 1952. да би организовао архивску и музејску службу. Престао је с радом 1954.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Око писма ваљевског кнеза Алексе Ненадовића аустриском мајору Ј. Митезеру*, ИГ 3 (1954) 133–140; *Рудовци. Место где се зачела идеја и донела одлука о Другом устанку*, Ваљево 1957; *Ваљевске воденице*, Ваљево 1959; *Један прилог за проучавање друштвено-економских прилика у предустаничкој и устаничкој Србији*, Зборник Музеја првог српског устанка 3–4 (1964–1965) 161–164; *Ваљевска кула на Кличевцу*, Гласник Историјског архива Ваљево 1 (1966) 125–134; *Ненадовићи из Бранковине*, ИГ 1–2 (1967) 123–142; *Петар Николајевић Молер*, Гласник Историјског архива Ваљево 2–3 (1967) 18–50; *Из старог Ваљева*, Ваљево 1970; *Ваљево кроз векове*, Ваљево 1971; *Јаков Ненадовић*, Гласник МИА Ваљево 7 (1972) 5–15; *Из прошлости Ваљева*, Ваљево 1973; *Ваљево у прошлости*, Ваљево 1987; *Српска маркиза Помпадур*, Ваљево 1993; *Тома Вучић Перишић* (у рукопису); *Ваљевски Пантеон. Знаменити Ваљевци XIX века* (у рукопису); *Преторијанске тежње у Србији* (у рукопису).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Трипковић, *Библиографија*, Гласник МИА Ваљево 8 (1973) [1974] 151–157; М. Драшковић, *Ваљево у прошлости*, 1987, 331–347; СБ 3, бр. 11464–11467.

М. Радевић

ДРИНОВ Марин (20. октобар/1. новембар 1838, Панађуриште – 28. фебруар/13. март 1906, Харков), бугарски историчар–славист, филолог и етнограф. После школовања у родном граду, студирао је у Кијеву (1858–1861), а у Москви је 1865. завршио Историјско-филолошки факултет. Радио је у архивима, библиотекама и музејима Прага, Беча, Париза, Женеве и Рима (1865–1870). Један је од оснивача и први председник Бугарског књижевног друштва које је утемељено 1869, а касније прерасло у Бугарску академију наука. На Московском универзитету је 1872. одбранио магистарски рад *Заселение Балканского полуострова славянами*, а 1876. и докторску тезу *Южные славяне и Византия в X веке*. Предавао је на Харковском универзитету, од 1873. као доцент, а од 1876. као професор. Министар просвете у Бугарској био је 1878–1879. Творац је јединственог бугарског правописа који је важио од 1870. до 1892. године. Од 1881. био је почасни члан Српског ученог друштва, касније Српске краљевске академије (1892), а од 1898. дописни члан Руске академије наука. Био је члан Пољске академије у Кракову и Чешке академије у Прагу.

У периоду 1886–1904. написао је око сто научних радова у којима се највише обрађују питања из области бугарске, односно словенске политичке и црквене историје, етнографије и језика. Један је од првих бугарских научника који је остао отпоран према романтичарским тежњама епохе националног препорода и заузео критичан став према изворима. На тај начин је поставио основе бугарске историјске науке. Дела су му постхумно објављена у два маха: *Съчинения* под ред. на В. Н. Златарски, I, II, III, София 1909, 1911, 1915; *Избрани съчинения в два тома*, под ред. на И. Дуйчев, София 1971.

БИБЛИОГРАФИЈА: И. Дујчев у зборнику *Изследвания в чест на Марин С. Дринов*, София 1960, 225–231; BLZ 8, br. 4206–4207; 11, br. 2844.

ЛИТЕРАТУРА: В. Н. Златарски, *Марин С. Дринов, род. 1838 – умр. 28. II 1906*, Летопис на Бълг. книж. дружество 7, София 1906, 1907; EJ 3 (1958) 93–94 (F. Barišić); *Изследвания в чест на Марин С. Дринов* (Сборник), София 1960; *Енциклопедия България* 2, София 1981, 436–437; Кирило-методиевска енциклопедия I, София 1985, 614–616 (Б. Ангелов); НЕ 1, 645 (Н. Радојчић).

Р. Радић

ДРОБЊАКОВИЋ Боривоје (4/17. август 1890, Крагујевац – 7. фебруар 1961, Београд). Средњу школу завршио је у Крагујевцу, а студије антропогеографије са етнологијом, етнографијом, археологијом и народном историјом код Цвијића на Филозофском факултету у Београду (1913). Учествовао је у Првом светском рату, са српском војском прешао Албанију, а затим је са ђацима упућен у Француску. Докторирао је на Београдском универзитету 1923. дисертацијом *Јасеница*. Радио је 30 година у Етнографском музеју у Београду (као директор, 1927–1950). Од 1948. био је хонорарни професор музеологије на Филозофском факултету у Београду, а за редовног изабран је по позиву 1950. Ту је остао до пензионисања. Био је декан овог факултета 1952, 1953. и 1956. и директор Етнографског института САНУ 1957–1961. За дописног члана САНУ изабран је 1955. године.

Главни научни допринос Д. су антропогеографска проучавања Шумадије, која су од интереса и за историјску науку, јер је проучио порекло, састав и распоред становништва које припада разним миграционим струјама, као и њихове међусобне односе, прожимања и стапања, и психичке особине. Служио се разним научним изворима (усменим, архивском грађом, литературом). Резултати су монографије: *Јасеница* (1923), *Смедеревско Подунавље и Јасеница* (1925) и *Космај* (1930). Д. је био један од пионира у проучавању варошица у Шумадији: занимао га је етнички, историјски и економски аспект њиховог развоја. Резултат тих истраживања је низ монографија мањег обима: *Варошице у Јасеници* (1921), *Топола, Крагујевац* (1926), *Сопот, Младеновац и Рача* (1927) и *Љиг* (1952).

На основу литературе и личних проматрања, Д. је дао и занимљив историјски преглед развитка саобраћаја на југословенском простору (*Путевима наше земље*, 1952). Главну пажњу је усмерио на путну мрежу и саобраћајна средства у средњем веку, турском периоду и у обновљеној Србији XIX века. Истакао је да су сви важнији уздужни и попречни путни правци били трасирани још у римско доба. Путеве је проучавао са ширег аспекта, па је стога говорио још о саобраћајним средствима, караванима, путним свратиштима, преносу поште, безбедности путника и робе.

Д. је дао знатан допринос и историји музеја и музеологије код нас (*О научном раду Етнографског музеја у Београду*, 1935; *Од минералошке збирке у конаку кнеза Милоша у Крагујевцу до савремених музеја у Београду*, 1949; *Проблематика заштите етнографских предмета*, 1951; *Систематске – студијске збирке и депои*, 1955).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Р. Барјактаровић, *Библиографија радова преминулог др Боривоја Дробњаковића, директора Етнографског института Српске академије наука и уметности*, Гласник Етнографског института САНУ 9–10 (1961) 275–280; BLZ 11, br. 2851–2856; СБ 3, бр. 11548–11580.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Антонијевић, *Научно дело др Боривоја Дробњаковића*, ГЕМ 22–23 (1960) 253–259; М. Барјактаровић, *Боривоје Дробњаковић (1890–1961)*, Гласник Етнографског института САНУ 9–10 (1961) 1–2; П. Влаховић, *Боривоје Дробњаковић (Крагујевац, 17. VIII 1890 – Београд, 7. II 1961)*, Етнолошки преглед 3 (1961) 133–137; М. Јовановић, *Професор др Боривоје М. Дробњаковић (поводом петнаестогодишњице смрти)*, Гласник Етнографског института САНУ 25 (1976) 217–224; EJ 3, 95 (M. Barjaktarović); НЕ 1, 646–647 (П. Вујевић).

Н. Павковић

ДУБОВАЦ Јован (11. новембар 1931, Велика Река код Вучитрна – 13. новембар 1993, Београд). Гимназију је завршио 1951. у Београду, а дипломирао 1955. на Филозофском факултету у Београду, Група за историју. Докторирао је на истом факултету 1969. тезом *Штампарско-графички радници у Србији 1831–1941*. Био је наставник гимназије у Лиштици (1955–1957) и Мостару (1957–1960). Од 1960. радио је у Институту за историју радничког покрета Србије. Директор Института био је у два наврата (1970–1983. и 1991–1993). На тој дужности га је задесила и смрт.

Подручје истраживања Д. је историја привреде у Србији у XIX и XX веку, раднички покрет и социјалистичка мисао у другој половини XIX и првој половини XX века, библиографија. Истраживања је вршио у Бечу, Хајделбергу, Паризу, Амстердаму, Загребу, Љубљани и Сарајеву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Sindikalni pokret u Srbiji 1903–1919* (1962, коаутор); *Pokret tipografskih radnika u Srbiji 1903–1914* (1964); *Dimitrije Tucović revolucionarna perspektiva na Balkanu* (1967); *Štamparstvo u Beogradu 1831–1914* (1973); *Štamparsko-grafički radnici u Srbiji 1831–1941* (1975); *Bibliografija periodike u Srbiji 1944–1965* (1979, коаутор); *Razvoj radničkog pokreta i sindikata u Jugoslaviji* (1984); *Socijalistička misao u Srbiji I* (1985, коаутор); *Jovan Ristić i socijalisti* (1985); *Odjek „Crvenog barjaka" u evropskoj socijalističkoj štampi* (1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 54–56; *Spomenica INIS 1965–1995*, 112–114.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 54; *Spomenica INIS 1965–1995*, 112.

М. Митровић

ДУДАШ (DUDÁS) Ђула (19. новембар 1861, Сента – 11. јануар 1911, Сомбор). Гимназију је завршио у Суботици, а Филозофски факултет у Будимпешти, где је и докторирао из области филозофије и историје. Каријеру је почео као професор гимназије у Сенти. Године 1889. прешао је у сомборску трговачку школу. Био је оснивач, а неко време и секретар Бачкободрошког историјског друштва. Касније је постављен за краљевског школског надзорника. Био је сарадник свих значајних историјских и археолошких часописа. Написао је велик број радова који су обрађивали питања из археологије и историје јужне Угарске од најранијих времена до средине XIX века. Ужа специјалност му је била историја XVII и XVIII века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Rákóczi bácskai hadjárata 1704-ben*, 1884 (Ракоцијев бачки поход 1704); *A magyarországi szerbek története a 17. században*, 1885 (Историја угарских Срба у XVII веку); *A zentai csata*, 1885 (Битка код Сенте); *Szerbeink a 16. században*, 1885 (Наши Срби у XVI веку); *A tiszai határőrvidék községei*, 1886 (Општине потиске војне границе); *A zentai ütközet és Szeged visszavétele*, 1887 (Битка код Сенте и повраћај Сегедина); *Szerb és német iratok 1848-ból*, 1887–1888 (Српски и немачки документи из 1848); *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája* – са Г. Гросшмидтом и С. Тимом, 1896 (Монографија Бачко-Бодрошке жупаније); *A bácskai és bánsági szerbek szereplésének története a 16. és a 17. században*, 1896 (Историјска улога Срба из Бачке и Баната у XVI и XVII веку); *Bács-Bodrog vármegye nemes családai*, 1896 (Племићке породице Бачко-Бодрошке жупаније).

ЛИТЕРАТУРА: Sz. József, *Magyar írók élete és munkái* II, Budapest 1893, 1104–1105; *Révai nagy lexikona* VI, Budapest 1912, 6.

Т. Пал

ДУЈЧЕВ Иван (18. април/1. мај 1907, Софија – 24. април 1986, Софија), бугарски медиевиста, ученик проф. В. Златарског, дипломирао историју на Софијском универзитету 1932. У Риму је од 1933. до 1936. специјализовао византијску историју и филологију, и одбранио докторат код проф. С. Ђ. Меркатија, а завршио је и палеографску школу при Ватиканском архиву. По повратку у Бугарску, најпре је био асистент (1936–1939), а затим и доцент (1939–1945) на Софијском универзитету. Управник Катедре за историју Бугарске, Византије и балканских земаља постао је 1943, а 1949. прешао је у Историјски институт Бугарске академије наука, где је остао до одласка у пензију 1974. године.

По обимном и разноврсном истраживачком делу Д. представља особену појаву у историографији XX века. Овај закључак проистиче већ из летимичног прегледа библиографије која обухвата преко 950 научних јединица. Средишње место у његовом опусу чини вишестолетна историја средњовековне бугарске државе, њена унутрашња и спољна политика, институције, црквени живот и јеретички покрети. Он је проучавао и старобугарску материјалну и духовну културу: књижевност, језик, фолклор, веровања и обичаје, живопис и архитектуру. Једна од основних тема којом се бавио били су сложени и вишезначни односи између Византије и јужнословенског света. На том пољу дао је важан допринос и изучавању прошлости српског народа у средњем веку. Нарочито га је заокупљало питање христијанизације Словена, односно мисионарска делатност Константина и Методија и њихових ученика. Важан сегмент његове научне делатности чинило је издавање средњовековних текстова. Одлично познавање византијске, латинске и старобугарске палеографије омогућило му је да објављује поједине изворе, како наративне (Монемвасијска хроника, фототипско издање Хронике Константина Манасија, анонимни грчки спис о походу византијског цара Нићифора I против Бугара 811. године) тако и дипломатичке, грчке повеље из светогорских и других манастира.

За изузетно научно дело нису изостала ни многобројна признања: био је члан Бугарске академије наука (1981), академија у Палерму (1967), Напуљу (1975) и Сполету, члан-кореспондент Британске академије (1976) и инострани члан Српске академије наука и уметности (1981), почасни доктор Бонског универзитета (1977) и добитник Хердерове награде у Бечу (1974). Као професор држао је предавања у Италији, Француској, САД, Енглеској, Совјетском Савезу, Аустрији, Пољској, Чехословачкој, Грчкој, Румунији, Шпанији и Југославији.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Medioevo bizantino-slavo* I, II, III, Roma 1965, 1968, 1971; IV–1, IV–2 Sofia 1996 (изабрани радови); *Slavia Orthodoxa. Collected Studies in the History of the Slavic Middle Ages*, London 1970; *Проучвания върху средновековната*

българска история и култура, София 1981; *Ivan Dujčev, Notizia biografica e bibliografia a cura di Enrica Follieri*, Byzantion 47 (1977) 5–41 (списак радова од 1931. до 1976); *Mélanges Ivan Dujčev: Byzance et les Slaves*, Études de Civilisation, Paris 1979, XVII–XX (библиографија од 1976. до 1978); A. Kirmagova – A. Paunova, *Ivan Dujčev: Bibliographie*, Sofia 1996, 6–148 (потпуна библиографија).

ЛИТЕРАТУРА: S. Dufrenne, *Un historien entre le monde slave, l'Occident et Byzance*, Mélanges Ivan Dujčev: Byzance et les Slaves, Études de Civilisation, Paris 1979, XI–XVI; Енциклопедия България, II, София 1981, 452; Кирило-методиевска енциклопедия, I, София 1985, 617–620 (И. Божилов); Б. Ферјанчић, *Иван Дујчев (18. април 1907 – 24. април 1986)*, Годишњак САНУ 93 (1986) [1987] 535–536.

Р. Радић

ДУРКОВИЋ–ЈАКШИЋ Љубомир (12. децембар 1907, Врела под Дурмитором – 16. март 1997, Београд). Основну школу завршио је у Врелима (1921), нижу гимназију у Пљевљима (1925), богословију на Цетињу (1930), а Богословски факултет (1934), Филозофски (1935) и Правни (1938) у Варшави. Докторирао је на историјској групи Филозофског факултета (1937). Радио је као лектор српског језика у Источном институту у Варшави, заменик дописника за штампу у Југословенском посланству (1937–1939), заменик универзитетског професора за канонско православно право на Универзитету у Варшави (1939). Био је управник Патријаршијске библиотеке у Београду (1940–1947), доцент историје Српске цркве на Богословском факултету у Београду (1947–1954). Од 1954. радио је у Универзитетској библиотеци у Београду до 1977. када је као научни саветник пензионисан. Почасни је доктор Универзитета у Познању (1977). Предавао је књижарство у библиотекарској школи (1963–1972).

Д.-Ј. се бави проучавањем културне и политичке историје Срба у XIX и XX веку, њиховим културним установама, личностима које су деловале у културном, политичком и духовном животу и везама са другим народима, у првом реду Пољацима. Посебно се бави историјом Српске православне цркве.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Petar II Petrović Njegoš (1831–1951)* (1938); *Србијанско-Црногорска сарадња 1830–1851* (1957); *Југословенско-Пољска сарадња 1772–1840* (1971); *Z dziejów stosunków Jugosłowiańsko-polskich 1772–1840* (1977); *Платон Јовановић епископ бањалучки (1874–1941)* (1978, 1980); *Србија и Ватикан 1804–1918* (1990); *Митрополија црногорска никад није била аутокефална* (1991); *Књига о Глигорију Возаревићу* (1995); *Библиотека града Београда 1928–1945* (1995); *Српска православна црква 1918–1945* (у штампи); *Митрополит Михаило и бракоразводни спор краља Милана и Наталије* (у штампи) и у рукопису *Пљевља и манастир Света тројица.*

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Станић, *Библиографија Љубомира Дурковића Јакшића*, Археографски прилози 16 (1994) 467–525; BLZ 8, br. 4201–4295; 11, br. 2915; СБ 3, 11983–11989.

ЛИТЕРАТУРА: М. Радевић, *Др Љубомир Дурковић–Јакшић научни саветник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић"*, Библиотекар 21, 2 (1969) 256–273; LPJ 1, 720–721; EJ 3, 179 (U. Džonić); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 57; Политика бр. 29 957 од 18. марта 1997 (М. Кубуровић).

М. Станић

ДУЧИЋ Нићифор (21. новембар 1832, Луг на Требишњици – 21. фебруар 1900, Београд). Завршио је богословију у Београду, а затим је похађао предавања из области филологије код Ђ. Даничића. Школовање је наставио у Паризу, где је на Сорбони слушао општу историју, географију и филозофију. На Collège de France слушао је хебрејски језик и француску књижевност. Замонашио се у манастиру Дужи (Херцеговина) 1849. На Цетињу је 1863. рукоположен за архимандрита; ту је остао све до 1867. Следеће године прешао је у Београд, где је био постављен за потпредседника Духовног суда; обављао је и дужности библиотекара Народне библиотеке и чувара Народног музеја у Београду. Д. је био и посланик у Народној скупштини (1877–1880). Више пута је био председник Српског ученог друштва, које је под његовом управом и било спојено са Академијом (1892). Учествовао је у ратовима у Херцеговини (1861), Црној Гори (1862) и у Србији (1876–1878).

Д. се бавио проучавањем српских старина. Први је почео монографски да описује херцеговачке манастире (Тврдош, Дужи, Житомислић). Написао је и монографије о манастиру Хиландару и манастиру Св. Арханђела у Јерусалиму.

Читав низ расправа посветио је историји Српске цркве у средњем веку: *Епископије зетска и дабарска* (1884); *Хумска (Херцеговачка) православна епископија од 1220, позније митрополија* (1890); *Историја српске православне цркве од првијех десетина VII века до наших дана* (1894).

Д. је започео и научно описивање рукописа: *Хронограф житомишљички* (1871); *Крмчија морачка (опис рукописа, Фотијеви предговори и градски закон)* (1877); *Словенски рукописи у Народној библиотеци у Паризу* (1889).

Већи број Д. радова тиче се савременог црквеног права. Сабрана дела: Књижевни радови I–VIII, Биоград 1900.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Нићифор Дучић, архимандрит*, Годишњак СКА 8 (1895) 154–165; BLZ 8, br. 4236–4262; 11, br. 2862–2877; СБ 3, бр. 11754–11792.

ЛИТЕРАТУРА: *Нићифор Дучић, архимандрит*, Годишњак СКА 8 (1895) 154–168; NE 1, 597–598 (N. Radojčić); EJ 3, 666 (А. Белић); Свечани помен просветном добротвору покојном Нићифору Дучићу, архимандриту и академику, Београд 1901; Н. Д. Божић, *Прослава архимандрита Дучића*, Весник Српске цркве 10 (1899) 939–944; J. Čudina, *L'archimandrita Dučić*, La Palestra 4 (1881) 161–164; Е. Гаврила, *Мачем, крстом и пером. Педесет година рада архимандрита академика Нићифора Дучића*, Србобран (календар) 1900, 101–108; T. Smičiklas, *Uspomeni Nićifora Dučića*, Ljetopis JAZU 17 (1902) 150–155; С. Станојевић, *Архимандрит Нићифор Дучић*, ЛМС 202–203 (1900) 429–431, *Некролог архимандрита Дучића*, Гласник ПЦ у Краљевини Србији 1, 2 (1900) 88–93.

Т. Суботин-Голубовић

ДУШАНИЋ Милена (в. МИЛИН Милена)

ДУШАНИЋ Светозар (12. фебруар 1907, Прибинић код Теслића – 25. април 1989, Београд). Школовао се у Тузли и Сарајеву. Богословски факултет Српске православне цркве завршио је у Београду (1934). Радио је као суплент и професор гимназије у Скопљу, Приштини, Лесковцу и Београду. Од 1948. до смрти био је управник Музеја Српске православне цркве у Београду. Почасни докторат богословских наука добио је од Богословског факултета СПЦ 1989.

Бавио се историјом српског народа и Српске цркве – нарочито у средњем и раном новом веку. Главнину својих истраживања је усмерио према помоћним историјским дисциплинама (нумизматици, сфрагистици, изучавању старе књиге, записа и натписа, ликовно-уметничких споменика). Под његовим вођством, Музеј СПЦ је отворен за јавност (1954) и развио своје делатности.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Презвитер Пеја*, Хришћанско дело 1 (1939) 55–61; *Браничевски превод Лествице Јована Синаита*, Браничево 2, 4 (1956) 62–83; *Овчарско-кабларски манастири*, Београд 1963 (са Р. Николићем); *Будимљанска епархија и манастир Успења у Сељанима код Пријепоља*, Гласник СПЦ 4 (1964); *Musée de l'Eglise orthodoxe serbe*, Beograd 1969. (и на енглеском и немачком језику); *Налаз средњовековног новца у Ђердапу*, Старинар н. с. 21 (1970) 81–112 + Т. I–X; *Краљ Радослав и Свети Сава.* Прилог српској средњовековној нумизматици, Свети Сава. Споменица поводом осамстогодишњице рођења, Београд 1977, 301–312.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 3, бр. 12011–12014.

ЛИТЕРАТУРА: С. Новаковић, *Научни рад Светозара Душанића на подручју нумизматике*, Нумизматичар 3 (1980) 219–225; 13 (1990) 99–100; С. Милеуснић, *In memoriam Светозар Душанић*, Гласник СПЦ 71, 6 (1990) 111–119.

Р.

ДУШАНИЋ Слободан (22. март 1939, Сомбор). Основну школу и класичну гимназију похађао у Београду, где је студирао на групи за Класичну филологију на Филозофском факултету. Дипломирао је 1961, а следеће године изабран за асистента на предмету Историја старог века на Одељењу за историју. Постдипломске студије завршио је 1965. одбранивши рад: *Басијане и његова територија*. Научни степен доктора стекао је на Филозофском факултету дисертацијом: *Аркадски савез IV века* (1969). Изабран је затим за доцента за Историју старог века (1970) и прошао сва звања до редовног професора (1983). За дописног члана САНУ изабран је 1991. Управник је Центра за античку епиграфику и нумизматику. Предавао је као гост професор на Универзитету Lyon–II (1982) и Illinois State University (Urbana, 1990).

Д. се као истраживач и наставник бави историјом старог века с тежиштем на Грчкој IV века пре н. е., Римском царству и помоћним наукама, на првом месту епиграфици и нумизматици. Поред наведене дисертације о Аркадском савезу (објављена 1970) дао је из грчке историје, поред мањих радова о појединим споменицима, личностима и местима, и обимну књигу: *Историја и политика у Платоновим Законима* (1990). У раду на римској историји има у средишту пажње неколико тематских кругова: војничке дипломе као особену врсту историјских извора са великом улогом у римском друштву и војном уређењу, рударство као привредну грану развијену нарочито у балканским провинцијама, затим ковнице са територије Балкана и натписе, пре свега Горње Мезије. Д. је са рефератима о својим истраживањима учествовао на већем броју научних скупова о античкој епиграфици, римском лимесу, нумизматици, рударству, као и на међународним састанцима посвећеним Платону.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Слободан Душанић, Објављени радови*, Годишњак САНУ 98 (1991) 540–546; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 316–323.

ЛИТЕРАТУРА: *Слободан Душанић. Биографија*, Годишњак САНУ 98 (1991) 539–540; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 316.

Р.

ЂЕРЕ (GYÖRE) Золтан (27. март 1961, Суботица). Школовао се у Суботици а дипломирао на Групи за историју на Филозофском факултету у Новом Саду. Магистрирао је 1996. године на Филозофском факултету у Београду темом *Слободни краљевски градови и трговишта Бачке према земаљском порезном попису из 1828. године*. Од 1988. запослен је на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду.

В. се бави социјално-економском историјом Војводине у XIX и XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Исељавање из Бачко-Бодрошке, Торонталске и Сремске жупаније 1900–1910. године*, Истраживања 13 (1990) 165–178: *Прилог проучавању Закона о равноправности народности из 1868. г.*, Истраживања 14 (1992) 63–77: *Egy korai próbálkozás a nemzetiségi kérdés törvényes rendezésére*, Létünk 4–5 (Novi Sad 1992) 239–253: *Становништво Бачке према попису Лудовика Нађа из 1828. г.*, Зборник МСИ 42 (1992) 143–149: *Демографски односи Војводине на основу пописа Лајоша Нађа из 1828. г.*, Зборник МСИ 46 (1993) 101–133.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ (ДЖОРДЖЕВИЧ) Бранко (13. јули 1925, Минићево, Зајечарски округ). Формирао се у Југославији где је стекао основно и средње образовање, борио се у партизанима 1942–1944. Прешавши у Бугарску студирао је историју на Софијском универзитету, дипломирао 1962. Био је на специјализацији у СССР-у 1964/1965. кандидат историјских наука постао је 1965. дисертацијом о Српској социјалдемократској партији у периоду Првог светског рата. Докторирао је тезом о утицају Лењина и Октобарске револуције на раднички покрет у Југославији 1914–1926. Био је аспирант на Софијском универзитету, а од 1966. прошао је сва научна звања у Институту за балканистику.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Извори и публикации за влиянието на Октомврийската революция в Югославия*. ИП 6 (1965) 81–98; *Борбата на Сръбската социалдемократическа партия против войната, за мир и балканска федерация (1914–1915 г.)*, ИП 1 (1967) 15–40; *Октомврийската революция и сръбското работническо движение 1917–1919 г.*, ИП 4–5 (1967) 43–71; *Сербская социал-демократия и Циммервальдское движение 1915–1917 г.*, EtB 6 (1967) 73–96; *Сербская социалдемократия и международное рабочее движение после Великой Октябрьской социалистической революции (1917–1919)*, EtB 7 (1967) 41–64; *Славяно-балкански интернационален батальон „Георги Димитров" в защита на испанската република*, ИИИБКП 28 (1972) 271–286; *L'écho du procès de Leipzig en Jougoslavie (1933–1934)*, EtB 1 (1972) 104–114; *Влиянието на В. И. Ленин и на Октомврийската революция в Югославия (1914–1919)*, 1973.

ЛИТЕРАТУРА: П. И. Чолов, Български историци. Биографично-библиографски справочник, София 1981, 136.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ Д. Вићентије (29. август 1931, Кална на Тимоку). Основну школу завршио је у месту рођења, гимназију у Пироту, а Групу за историју на Филозофском факултету у Београду, где је 1966. магистрирао: *Први покушаји оснивања социјалистичке партије у Србији и оснивање партије 1903*. Докторску тезу: *Комунистичка партија Србије 1945–1952*, одбранио је на Филозофском факултету у Приштини 1978. Радио је у редакцији *Студента* (1955–1958), Културном центру Београда (1959–1961), Заводу за историју радничког покрета Србије (1962–1964), Централном комитету Савеза комуниста Србије (1964–1990) и Главном одбору Социјалистичке партије Србије (1990–1992), одакле је отишао у пензију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Борба за стварање Српске социјалдемократске партије (1870–1903)*, Српска социјалдемократска странка, Београд 1965, 79–97; *Покушаји стварања социјалистичке партије у Србији и оснивање Српске социјалдемократске странке 1903*, Токови револуције 11 (1973) 313–357; *Филип Филиповић – револуционар и руководилац КПЈ*, Идеје 9, 1, (1979) 77–85; *Светозар Марковић и организовање Социјалистичке партије Србије*, Браничево 25, 5 (1979) 575–580; *Организациони развој Комунистичке партије Србије 1945–1948*, Токови револуције 14–15 (1981) 241–262; *Димитрије Туцовић и оснивање Српске социјалдемократске странке*, Димитрије Туцовић и раднички покрет Србије, Т. Ужице 1982, 321–330; *Душан Поповић – мисао и дело*, Душан Поповић и раднички покрет Србије, Београд 1986, 81–84; *Формирање националних комунистичких партија у оквиру Комунистичке партије Југославије*, Оснивачки конгрес Комунистичке партије Србије, Београд 1988, 31–40; *Марксова интернационала и Светозарева Социјалистичка партија у Србији*, Светозар Марковић и Марксова интернационала, Београд 1991, 33–40; *Социјалистичка мисао и борба за демократију Димитрија Ценића*, Социјалдемократско наслеђе у Србији и Димитрије Ценић, Београд 1995, 193–196.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ Владан (21. новембар 1844, Београд – 31. август 1930, Баден, код Беча). Основну школу учио је у Београду и Сарајеву, гимназију у Београду. Недуго после уписа на правни 1862. прешао је на природословни одсек Лицеја, а 1863. упућен је као државни питомац на студије медицине у Беч, које је успешно окончао стицањем доктората медицине и хирургије 1869. Усавршавао је хирургију на бечкој Универзитетској хируршкој клиници (1869–1871). и на немачком бојишту за време француско-пруског рата (1870). Још као ђак учествовао је у оснивању Уједињене омладине српске (1866) и на првој скупштини био изабран за њеног секретара. По повратку у Србију 1871, развио је плодну и свестрану лекарску делатност у којој се истичу: оснивање Српског лекарског друштва 1872, учешће у оснивању Српског друштва Црвеног крста 1874, темељна реформа цивилне и организовање војне санитетске службе којом је управљао у ратовима 1876–1878. и 1885, од 1872. био је лични лекар краља Милана. У два наврата био је владин повереник у Народној скупштини, а једанпут посланик, од 1884. до 1885. председник Београдске општине. Почетком 1888. пензионисан је, а априла исте године постављен за министра просвете и црквених дела, да би 1889. поново био пензионисан. Године 1891. улази у дипломатску службу, најпре као посланик Србије у Атини (до 1894), потом у Цариграду (1894–1897). На врхунцу политичке каријере био је премијер и министар иностраних дела (1897–1900). Након подношења оставке одлази са породицом у Беч, у којем је остао до 1905. Као пензионисани министар председник био је осуђен на 6 месеци затвора (1906) под оптужбом да је обелоданио тајна државна документа у делу *Крај једне династије*. Своју наклоност према Аустрији потиснуо је од времена Анексионе кризе 1908. русофилством, због чега је био у интернацији (1916–1918). Покренуо је и с прекидима издавао часопис *Отаџбина* (1875, 1880–1883, 1887–1892). Од 1869. био је члан СУД, 1888. дописни, а 1892. редовни члан СКА. Примљен је у чланство великог броја домаћих и страних лекарских, књижевних и научних друштава, а 1925. промовисан је за почасног доктора Београдског универзитета.

Иако лекар по струци Ђ. је био један од најплоднијих српских писаца, који се, осим писања стручних медицинских радова, окушао у великом броју различитих прозних жанрова: приповеткама, романима, драмама, путописима, мемоарима, књижевној критици, историографији, полемичкој и преводној књижевности. У својим историјским радовима Ђ. је, с једне стране, нарочиту пажњу посветио дипломатској историји балканских држава XVIII и XIX века, на првом месту Црне Горе, у мањој мери Србије, док је, с друге стране, обухватио војну и политичку историју Србије друге половине XIX века. Као историчар, Ђ. је писао преопширно, често неверодостојно и тенденциозно, без хеуристичке темељитости и критичке провере извора, не могавши да раздвоји научни историјски рад од новинарског жаргона и приповедачких клишеа. И поред бројних недостатака, његова дела могу бити од користи, превасходно због обиља публиковане архивске грађе, нарочито аустријског порекла. Одређену, мада ограничену изворну вредност имају сведочанства о догађајима у којима је учествовао, саопштена кроз мемоаре, политичке есеје и списе из историје Србије. Ђ. се са променљивим успехом огледао у писању историјских романа, прешавши пут од романтичарског манира до прозе претрпане научним историјским материјалом.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Србија на Берлинском конгресу*, Београд 1890; *Крај једне династије. Прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900.* I–III, Београд 1905–1906; *Српско-турски рат. Успомене и белешке из 1876, 1877. и 1878. године* I–II, Београд 1907; *Историја српско-бугарског рата 1885* I–II, Београд 1908; *Црна Гора између Турске, Русије и Млетака у XVIII веку*, Београд 1912; *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд 1912; *Исписи из Бечких државних архива. Документа за дело „Црна Гора и Аустрија"*, Београд 1913; *Црна Гора и Русија (1784–1814)*, Београд 1914; *Србија и Грчка 1891–1893, Прилог за историју српске дипломације при крају XIX века*, Београд 1923; *Црна Гора и Аустрија 1814–1894*, Београд 1924; *Успомене. Културне скице из друге половине деветнаестога века*, Београд 1927; *Србија и Турска (Јилдиз – Порта – Фанар) 1894–1897*, Београд 1928.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Белешке о књижевним радовима Дра Владана Ђорђевића (од 1860-те до 1888-ме год.)*, Годишњак СКА 8 (1894) 121–131; *(од 1889–1899. год.)*, 13 (1899) 276–279; 21 (1907) 424–425; В. М. Суботић, *Књижевна дела Др Владана Ђорђевића*, у: Доктор Владан Ђорђевић. Педесетогодишњица књижевнога рада 1860. – 25. фебруар – 1910, Београд, 114–123; *Књижевни радови др Владана Ђорђевића од 1860. до 1924*, Годишњак СКА 32 (1923) 171–192; 35 (1926) 211–212; BLZ 9, br. 4438–4465; 11, br. 3140–3150; СБ 3. бр. 12990–13089; LPJ 2, 43–44.

ЛИТЕРАТУРА: *Др Владан Ђорђевић*, Годишњак СКА 8 (1894) 117–133; *Др Владан Ђорђевић (допуна биографији у VIII Годишњаку)*, Годишњак СКА 13 (1899) 275–280; *Др Владан Ђор-*

ђевић (допуна биографији у VIII и XIII Годишњаку). Годишњак СКА 21 (1907) 423–426; В. М. Суботић, *Доктор Владан Ђорђевић. Педесетогодишњица књижевнога рада 1860. – 25. фебруар – 1910*, Београд 1910; *Др Владан Ђорђевић. Редовни члан (допуна биографије и списка радова после 1924)*, Годишњак СКА 35 (1926) 211–213; NE 1, 633 (S. Jovanović); Годишњак СКА 39 (1930) 108–109; П. Поповић, *Владан Ђорђевић (21. нов. 1844 – 31. авг. 1930)*, Прилози КЈИФ 12, 2–3 (1932) 300–301; Vojni leksikon, Beograd 1981, 849; LPJ 2, 43–45 (Ž. Mladenović) – са исцрпном литературом; EJ 3^2, 737–738 (V. Čubrilović i V. Stanojević); *Био-библиографски подаци о Владану Ђорђевићу*, у: Светозар Марковић и реални правац у књижевности, Нови Сад – Београд 1987, 562–566; В. Матовић, *Владан Ђорђевић*, у: Владан Ђорђевић, Успомене, Београд 1988, 424–425.

Ђ. Бубало

ЂОРЂЕВИЋ Димитрије (27. фебруар 1922, Београд). По завршеној гимназији уписао је Правни факултет, али је 1950. прешао на студије историје, где је и дипломирао 1954. Запослио се у Архиву САНУ, а потом је изабран за асистента у Историјском и Балканолошком институту САНУ. Докторирао је 1962. у Београду тезом *Царински рат Аустро-Угарске и Србије 1906–1911*. Од 1970. предавао је као редовни професор Калифорнијског универзитета у Санта Барбари (САД), све до 1992. када је пензионисан. На овом универзитету предавао је историју Балкана, источног питања, Источне Европе, Југославије, и држао курс из историје модерне Европе.

Предавао је на славистичкој катедри Универзитета у Кембриџу, и као питомац Југословенско-америчке Фулбрајтове комисије на америчком универзитету, на универзитетима у Немачкој а, по преласку у Америку, на више универзитета у САД и Европи. Био је члан и секретар Југословенског националног комитета за историјске науке и Југословенског националног комитета за балканологију.

На Универзитету у Санта Барбари основао је и руководио програмом за балканске студије, и био руководилац Russian Area Studies. Делегат је Универзитета при International Research and Exchange Board. Био је члан и председник Извршног одбора Америчке конференције за славистику и источноевропске студије. Учествовао је у уређивачким одборима великог броја домаћих, европских и светских часописа.

Члан је САНУ ван радног састава, Америчког историјског друштва, Удружења америчких слависта, Друштва за студије југоисточне Европе, Северноамеричког друштва за српске студије.

Научни радови Ђ. обухватају историју Балкана, Југославије и Србије, као и њихове односе са Средњом Европом и Отоманским царством у XIX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Излазак Србије на Јадранско море и Конференција амбасадора у Лондону 1912*, Београд 1956; *Царински рат Аустро-Угарске и Србије 1906–1911*, Београд 1962; *Милован Миловановић*, Београд 1962; *Révolutions nationales des peuples balkaniques 1804–1914*, Belgrade 1965; Ἱστορία της Σερβίας (1804–1918) Θεσσαλονίκη 1970; *Огледи из новије балканске историје*, Београд 1989.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 93 (1986) 491–499; 101 (1994) 631–634.

П. Крестић

ЂОРЂЕВИЋ Ц. Димитрије (11. октобар 1861, Пожаревац – 25. фебруар 1941, Београд). Радио као војни телеграфиста у ратовима 1877–1878, а касније у балканским ратовима и Првом светском рату. Сарађивао је у стручним часописима, а повремено писао за Политику прилоге из историје Београда. Издао је своја сећања *Успомене* (1904) и *Моје успомене* (1924).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 4353; 11, br. 2889–3006; СБ 3, бр. 12600–12601.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 203 (Ž. Paunović).

Љ. Трговчевић-Митровић

ЂОРЂЕВИЋ Живота (11. јули 1938, Ниш). Основну школу и гимназију завршио је у Књажевцу. Дипломирао је на Правном факултету Београдског универзитета 1964. Докторску дисертацију: *Србија у источној кризи 1862*, одбранио је 1981. на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Био је запослен у: Централном комитету Народне омладине Србије, Радио-телевизији Београд, Централном комитету Савеза комуниста Србије, НИП Политика. Сада ради у Економском институту, као научни саветник за економску историју и протекли развој. Био је главни и одговорни уредник часописа *Гледишта*. Основно подручје истраживања је национална историја XIX и XX века.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Čukur česma 1862*, Beograd 1983; *Српска народна војска 1861–1864*, Београд 1984; *Вук о власти*, у: Глас САНУ и Одељење историјских наука 360, 7 (1990) 109–183; *Илија Гарашанин и пад уставобранитељског режима*, у: Илија Гарашанин (1812–1874), САНУ, Научни скупови, Одељење историјских наука, 54, 16 (1991) 181–186; *Počeci i žarišta pada nataliteta u seoskom društvu Srbije XIX veka*, Stanovništvo 1–4 (1992) 161–169; *Прве социјално-политичке идеје Стојана Новаковића*, у: Стојан Новаковић – личност и дело, САНУ, Научни скупови, Одељење историјских наука 77, 25 (1995) 43–48; *Zemljišna svojina i poljoprivredni kredit u Srbiji novoga doba*, Ekonomika 1 (1996) 9–34.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ Зоран (18. март 1949, Мала Круша, Призрен). Основну школу учио је у Великој Круши, а гимназију у Призрену. Дипломирао је 1974. године на Катедри за историју Филозофског факултета у Приштини. На истом факултету завршио је 1978. постдипломске студије одбраном магистарског рада *Призренска лига у српској штампи*, а 1984. године стекао је докторат дисертацијом *Србија и Косово у другој половини XIX и почетком XX века*.

Још у току студија Ђ. је почео да предаје историју у основној школи у Доњој Гуштерици, општина Липљан (1972–1976). Од 1977. радио је као асистент, а затим као самостални истраживач у Институту за историју Косова. Септембра 1981. изабран је за предавача на Филозофском факултету у Приштини. После одбране доктората стекао је звање доцента (1984) а затим звање ванредног професора (1989) на предмету Општа историја новог века. Ђ. је обављао дужност шефа Катедре за историју, а у два мандата биран је за продекана. Био је председник Просветног савета Косова и Метохије. Ђ. изучава прошлост Косова и Метохије у XIX и XX веку и однос Србије према овим крајевима. Уз докторску дисертацију овој теми посветио је следеће радове: *Србија према Косову и Метохији у источној кризи 1875–1878*, Зборник ФФ у Приштини 21–22 (1993) 127–150; *Политичко-просветна делатност на Косову и Метохији у XIX и почетком XX века*, Призрен 1993; *Помоћ Србије развоју културе на Косову и Метохији*, Зборник ФФ у Приштини 23 (1995).

ЛИТЕРАТУРА: В. Милановић, *Универзитет у Приштини у мрежи великоалбанске стратегије*, Приштина 1990, 307, 310.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ Иван (8. јануар 1946, Београд). Основну школу и гимназију похађао је у родном месту. По завршеној гимназији (1964) уписао је Групу за историју уметности на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1969. Током 1968/1969. студирао је на Филозофском факултету у Тибингену (СР Немачка). За асистента је изабран 1972. Магистарски рад *Сликарство XVI века у цркви Св. Спаса у селу Кучевишту* одбранио је 1975. Докторирао је 1985. тезом *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*. На Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду предаје Историју уметности југословенских народа средњег века, у звању доцента.

Истражује српску уметност у средњем веку, а нарочито зидно сликарство у доба Немањића (иконографија, сликани програми).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Стари и Нови завет на улазу у Богородицу Љевишку* (1973); *Сликарство XIV века у цркви Св. Спаса у селу Кучевишту* (1981); *The frescoes in the Chapel of St. Nicholas at the Monastery of St. John Prodromos near Serres* (коаутор Е. Киријакудис, 1984); *Представа Светог Саве Јерусалимског у студеничкој Богородичиној цркви* (1987); *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 419–422.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 419.

Р.

ЂОРЂЕВИЋ Јован (1868, Лесковац – 25. април 1954, Београд). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Лесковцу, а вишу гимназију са матуром у Нишу. Историјско-филолошки факултет Велике школе завршио је у Београду. Био је суплент параћинске гимназије од 1892, а суплент врањске гимназије од 1898. У звање професора је унапређен 1899. За професора лесковачке гимназије премештен је 1903, а чачанске 1909. По молби постављен је за професора нишке гимназије, где га је затекао Први светски рат. После рата радио је, такође као професор гимназије, у Београду до пензионисања 1930.

Ђ. је објавио бројне чланке и расправе из српске историографије и уџбеник *Историја српског народа*, који је корисно послужио наставницима и ученицима онога времена као лектира о прошлости Србије.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Срби крај Балтичког мора* (нишки часопис „Слава", св. 6. за 1896); *Историја српског народа од најстаријег до најновијега доба за средње школе и за народ*, Београд 1900 (на корицама 1901). У извештајима врањске гимназије објавио је: *Приношење жртве св. Петру*, за 1899/1900, 3–6; *Марково кале*, за 1900/1903, 3–24; *Војвода Никола Скобаљић и његове борбе у Дубочици у половини XV века*, Годишњица НЧ 22 (1903) 115–146; *Два узорита примера родољубља и јунаштва – војвода Никола Скобаљић и Влајко Стојиновић*, Братство 9–10 (1902) 106–118; *Успомена на стогодишњицу Карађорђева рада у околини Лесковца*, Извештај ле-

сковачке гимназије за 1903/1904, 3–6; *Из историје града Лесковца*, Споменица... Лесковац 1928, 29–38; *Срби козаци – козаци у Турској у другој половини XIX века*, Годишњица НЧ 20 (1900) 191–196; *Слобода, слава или ропство*, Извештај Нишке мушке гимназије за 1909/1910, 3–14; *Милош Обилић, војвода кнеза Лазара*, Београд 1924; *Српски војвода Хреља, оснивалац манастира св. Јована Рилског*, Браство 31 (1940) 103–111. У Београду је приредио и објавио и четврто издање своје *Историје*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 3013–3039; СБ 3, бр. 12651–12657.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Трајковић, *Јован Ђорђевић*, Лесковачки зборник 3 (1963) 186–190.

Х. Ракић

ЂОРЂЕВИЋ Ф. Јован (25. новембар 1826, Сента – 21. април 1900, Београд). У Сенти је завршио српску (1836) и мађарску (1837) основну школу, нижу гимназију у Сегедину (1841). Више разреде гимназије похађао је у Новом Саду, Сегедину и Темишвару. Филозофске разреде завршио је као текелијанац у Пешти (1845), где је до 1848. завршио и шест семестара медицине. Са Светозаром Милетићем је покренуо *Славјанку* чија је прва и једина књига изашла 1847. Одржавао је везе с илирским покретом, посебно преко Петра Прерадовића. Био је присталица Вукових реформи. Марта 1848. учествовао је као делегат омладине у изради пештанског српског програма. Присуствовао је Мајској скупштини у Сремским Карловцима, па је отишао у Сенту за секретара народног одбора. Пред ратним збивањима повукао се преко Баната у Земун где је друговао с Бранком Радичевићем и прелазио неколико пута у Београд. Радио је као дневничар у канцеларији Исидора Николића, великог жупана у Сомбору (1849–1852). Ту је основао аматерско српско позориште које је дало десетак представа и за које је превео Шилерову драму *Сплетка и љубав*. Маја 1852. премештен је за управног чиновника Војводства у Лугош, па у Темишвар. Професор гимназије у Новом Саду био је од краја 1852. до 1857, учествујући у реформама др Ђорђа Натошевића. Од 1857. до 1859. био је у Пешти секретар Матице српске и уредник *Летописа*. Као одани присталица политике Св. Милетића уређивао је орган странке *Српски дневник* од 1859. до 1864, када је кривично одговарао због политичког става новина. Покретач је оснивања Српског народног позоришта (1861), потпредседник Позоришног одбора и председник Артистичког одсека, те управник Српског народног позоришта (1862–1868). После гостовања СНП у Београду 1867/68, на позив кнеза Михаила прелази у Београд са делом новосадске трупе и оснива Народно позориште у Београду. Од 1868. до 1875. био је члан Позоришног одбора, интендант, драматург, па поново интендант тога позоришта. По својој молби, премештен је за директора полугимназије у Шапцу (1874–1878), затим је био директор Прве гимназије у Београду (1878–1880), професор историје у Учитељској школи (1880–1882) и Вишој девојачкој школи (1882–1886). Био је професор престолонаследника Александра, па је у дворској пратњи путовао у Русију и Аустрију. Професор опште историје на Великој школи био је 1889–1893. Такође је био члан Главног просветног савета Србије где се одлучно залагао за хуманистичке принципе образовања. Изабран је за члана Српског ученог друштва у коме је једно време био председник Историјско-филолошког одсека. Краткотрајно (1893) био је министар просвете после државног удара краљевића Александра. Исте године је пензионисан. После тога (1895–1897) предавао је историју на Војној академији.

У младости се бавио поезијом. Написао је драму *Маркова сабља*, често извођену, у којој је песма *Боже правде*, доцније узета за српску химну. Објавио је више књижевних критика и још више позоришних. *Летопису Матице српске* покушао је да да̂ вуковски правац. Његови мемоарски списи су одлична историјска сведочанства, а објављивани су у листовима и часописима (*Авала*, 1884; *Отаџбина*, 1892; *Јавор*, 1882, *Браник*, 1892, 1898; календар *Орао*, 1898; *Бранково коло*, 1900). Своју љубав према антици доказао је *Латинско-српским речником* (1886) капиталним делом које је врхунски домет његовог научног рада и тадашње српске филологије. Географија и астрономија такође спадају у домен његових научних преокупација. Својим студијама (*Вашпач*, 1881) утицао је на педагошки приступ географској науци у Србији. Интересовања за историју неговао је читавог живота, нарочито у последњим својим деценијама. О Благовештенском сабору 1861. у Сремским Карловцима, издао је исте године одличну извештајну књигу. Шездесетих и седамдесетих година радио је на критици историјских дела (Крстићева историја, Пикоова монографија, историјска дела Иловајског и В. В. Рашића). Критику на *Историју света* Милоша Зечевића објавио је у три узастопне књиге *Летописа Матице српске* за 1883. Веома добро биле су примљене његове историјско-биографске црте о Чучук-Стани и о свештенику Ђорђу Поповићу као и популарно писана уџбеничка историја света.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Радња Благовештенског сабора* (1861); *Маркова сабља* (1872, 1890^2, 1900^3); *Критика на Зечевићеву историју* (1883); *Латинско-српски речник* (1886); *Општа историја у сликама и животисима* I–II (1882–1883); *Један поглед на историју света* (1889); *Српско-мађарско пријатељство* (1895); *Поп Ђука* (1896); *Чучук-Стана* (1903); *Врховно жупанство Исидора Николића србоградског* (1911).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ј. Ђорђевић: *Шта сам кад написао*, ЛМС 272 (1910) 56–63; BLZ 8, br. 4365–4374; 11, br. 3010–3012; СБ 3, бр. 12661–12678.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Ковачек, *Јован Ђорђевић* (1964); Б. Ковачек, *Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића* (1873); НЕ 1, 694–695 (В. Петровић); EJ 3, 203–204 (M. Leskovac).

Б. Ковачек

ЂОРЂЕВИЋ Р. Мирослав (6/19. октобар 1915, Ужице). Основну школу и гимназију учио је у Београду, где је уписао и Правни факултет који је завршио уочи Другог светског рата 1941. Још као студент објавио је рад *Основни проблеми активистичке социологије* (1939). После рата радио је као уредник културне рубрике у Народној армији, затим је прешао у Историјско одељење (касније Војноисторијски институт). Приликом оснивања Правног факултета прешао је у Сарајево, заједно са Браниславом Недељковићем и Александром Соловјевом. У Сарајеву је одбранио докторску дисертацију *Питања самоуправне Србије 1791–1830* (1952), што је био и први докторат на Правном факултету у Сарајеву. Овај рад је објављен 1972. у Београду. Као наставник предавао је Историју државе и права. Исто тако, приликом оснивања Правно-економског факултета у Нишу прешао је у овај град где је предавао Општу и националну историју државе и права. Ђ. је своју наставничку каријеру наставио, као редовни професор, на Вишој школи политичких наука у Београду (данас Факултет политичких наука), где је радио све до пензионисања 1981. године.

Ђ. је често боравио у Паризу у Националној библиотеци и у Бечком архиву, где је прикупљао грађу. Његово основно подручје истраживања је Српска нација у грађанском друштву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Погледи Вука Караџића на национално-ослободилачку борбу српског народа у стварању српске државе*, Сарајево 1949; *Чланци и есеји*, Сарајево 1951 (огледи са историјском тематиком); *Прва година Српског устанка (прилог изучавању карактера устаничких циљева 1804/1805. год.)*, Годишњак ИД БиХ (1954) 5–27; *Политичка историја Србије XIX и XX века*, I (1804–1813) (1956); *Савремени проблеми историске науке*, Београд 1959; *Формирање политичких погледа Светозара Марковића*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву 4 (1956) 443–472; *Операција „Шварц" и битка на Сутјесци*, Годишњак ДИ БиХ 12 (1961) 49–97; *Уставно питање у Србији 1880–1883*, Зборник радова Правно-економског факултета у Нишу 1967, 13–34; *Историја државе и права* I, Београд 1972 (универзитетски уџбеник); *Преглед развитка политичких и правних установа Србије (од краја XVIII до почетка XX века)* I (1973); *Нација у развитку социјалистичке мисли у Србији*, Трећи програм, лето 1980, 61–106; *Друштвено-политички услови и исходи српско-турских ратова 1876–1878*, у: Србија у завршној фази Источне кризе 1877–1878. године, Београд 1980; *Историјски погледи Димитрија Туцовића*, Лесковачки зборник 22 (1982) 149–159; *Политичке и државно-правне установе у Србији од краја XVIII до почетка XX века*, Београд 1991.

И. Ковић

ЂОРЂЕВИЋ Слободан (24. април 1921, Ваљево). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Рат је прекинуо његове студије на Медицинском факултету у Београду, где је дипломирао 1950. године. На истом факултету прошао је сва научна звања од асистента до редовног професора на предмету Оториноларингологија. Хабилитован је за наставника Медицинског факултета 1951. године. Оториноларингологију је специјализирао и усавршавао на медицинским факултетима у Паризу, Бордоу, Нансију, Лиону, Падови, Варшави, Кракову. Био је сарадник и оснивач више ОРЛ клиника у земљи и иностранству.

Као активан члан Српског лекарског друштва организовао је рад више секција овог друштва. Оснивач је и председник Научног друштва за историју здравствене културе Југославије и Србије. Ђ. је радио као експерт за међународну и техничку сарадњу. Пензионисан је 1982. године.

Ђ. је писао уџбенике и приручнике за студенте медицинских и стоматолошких факултета. Запажен је његов рад на историји медицине и медицинској терминологији. Сарађивао је на изради медицинских лексикона. Био је члан редакција више стручних и научних часописа и зборника радова са научних скупова. На његов предлог основан је часопис *Acta historica medicinae pharmaciae veterinae*. Уређивао је *Српски архив за целокупно лекарство* и *Архив за историју здравствене културе Србије, Медицинска истраживања*.

БИБЛИОГРАФИЈА: Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 30, 1–2 (1990) 143–163; 165–194.

ЛИТЕРАТУРА: *Јубилеј шездесет година живота нашег уредника проф. др Слободана Ђорђевића*, Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 21, 1–2 (1981) 199; *Професор Слободан Ђорђевић*, Народна здравствена култура у Србији 7 (Београд 1986) 7.

Р. Михаљчић

ЂОРЂЕВИЋ Р. Тихомир (19. фебруар 1868, Књажевац – 28. мај 1944, Београд). Уз Ј. Ердељановића био је утемељивач модерне српске и југословенске етнологије. Нижу гимназију завршио је у Алексинцу, вишу у Нишу, а студије на Филолошко-историјском одеску Велике школе у Београду (1891). Био је професор и директор учитељске школе у Алексинцу (1891–1905). У међувремену је наставио студије у Бечу где је 1902. докторирао тезом *Цигани у Србији*. Јуна 1906. изабран је за доцента етнологије на Београдском универзитету, за ванредног професора 1919, а за редовног 1921. године. Дописни члан Српске краљевске академије постао је 1921, прави 1932. Исте године изабран је и за дописног члана Југославенске академије знаности и умјетности.

Научно дело Ђ. (са преко 700 библиографских јединица) од великог је значаја не само за етнологију, него и за општу културну, привредну, етничку, просветну и политичку историју првенствено Срба, али и других балканских народа. Обимности његова опуса одговара и велика тематска разноврсност. Важније теме којима се Ђ. бавио су: предмет и методи етнологије са фолклористиком: обичаји уопште и њихова класификација, и посебно, обичаји око порода и одгоја деце, свадбени обичаји, брачни односи и посмртни обичаји. Из области народне религије нарочито су значајни радови *Зле очи у веровањима Јужних Словена* (1938), *Природа у веровању и предању нашег народа* I–II (1958), *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању. Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању* (1953). У проучавању многих појава и установа традицијског друштвеног живота, Ђ. је уочио њихово дуго трајање. Показао је како сеоска заједница у глобалном друштву мора заједнички да сноси радно-фискалне обавезе као и колективну кривичну одговорност да би, за узврат, имала унутрашњу аутономију и пуно право друштвене контроле и кажњавања својих чланова. Ђ. је био пионир у коришћењу архивских извора у етнолошким истраживањима. Такав метод рада комбинован са етнолошким, дао је историјску димензију његовим истраживањима. Увиђајући да су дотадашња етнолошка проучавања прошлости била релативно плитка, Ђ. је закључио да су за пунију слику о целини наше народне културе потребна не само синхрона, него и дијахрона истраживања. Плодан спој та два метода Ђ. је остварио у низу својих радова, а нарочито у обимним делима: *Из Србије кнеза Милоша* I (1922), II (1924); *Архивска грађа за насеља у Србији за владе кнеза Милоша* (1926); *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији* (1925). У првом делу су осветљене друштвеноекономске прилике у Србији после Другог устанка; истакнут је пресудни утицај младе државе и њених институција на нове облике политичког и културног живота после 1830. У другом је осветлио нове историјске токове у развоју насеља уопште, а посебно градова и варошица, као и начин живота у њима. Истакао је значај законских уредби о премештању и ушоравању старих, односно оснивању нових насеља са новим објектима у њима (суднице, цркве, школе, поште). У трећем је истакнут велики економски, социјални и културни значај еснафа за општи напредак Србије у првој половини XIX века. Тај период је сматрао пресудним за потоњу етничку слику Србије. Поред консолидације већинског српског народа Ђ. је проучио и опште стање низа несрпских етничких група у Србији (Власи, Грци, Цигани, Цинцари и др.).

Као научник, Ђ. је дао знатан допринос у раду етнографско-историјске секције југословенске мировне делегације у Француској 1919–1920. Радио је на задацима у вези са политичким захтевима око разграничења Краљевине СХС са суседним земљама. Он је добро познавао етнографске прилике на Балкану, па је својим знањима допуњавао и поткрепљивао аргументацију политичких захтева државне делегације. Секцијом је руководио Ј. Цвијић, а Ђ. је водио све записнике њених седница. Као стручњак, посебно је радио на проблемима у вези са Македонијом, Власима и шопским областима. Његова становишта о тим питањима била су заснована на етничким и историјским начелима, као и на целини културног наслеђа којима су били оснажени политички циљеви и захтеви југословенске мировне делегације.

БИБЛИОГРАФИЈА: Lj. i D. S. Janković, *Spisak štampanih radova Tihomira R. Đorđevića*, Bilten Instituta za proučavanje folklora 3 (1955) 183–196; Б. Дробњаковић, *Библиографија наших етнолога, Библиографска белешка о Тихомиру Ђорђевићу*, ГЕМ 5 (1930) 161; BLZ 8, br. 4396–4437; 11, br. 3081–3138; СБ 3, бр. 12863–12986.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3, 204–205 (M. Barjaktarović); НЕ 1, 695 (В. Чајкановић); Годишњак СКА 29 (1920) 193–195; 35 (1926) 273–278; 47 (1937–1938) 205–209; D. Boranić, *Dr Tihomir R. Đorđević*, Ljetopis JAZU 44 (1932) 90–96; Ђ. Тасић, *Општи преглед наше социологије и наших друштвених наука. Тихомир Ђорђевић са гледишта социологије*, Социолошки преглед 1 (1938) 268–271; Глас СКА 179 (1939) 61–79; M. G(avaci), *Đorđević, Tihomir R.*, HE 5 (1945) 529; М. Ђорђевић, *Поводом једне књиге о културној прошлости Србије – Тихомир Ђорђевић: Србија пре сто година*, Наша књижевност 2 (1946) 152–156; Редакција и Љ. Janковић, *Тихомир Р. Ђорђевић као музеолог*, Музеји 7 (1952) 10–11; Б. Дробњаковић, *Др Тихомир Р. Ђорђевић, 19. II 1868. – 28.V 1944*, Гласник Етнографског института САНУ 1, 1–2 (1952) 547–551; 22 (1973–1974) 221–228 (М. Драшкић); 29 (1980) 45–61 (М. Ђукановић); М. Барјактаровић, *Др Тихомир Ђорђевић и његов рад 1868–1944*, ГЕМ 16 (1953) 256–261; Lj. i D. Janković, *Građa o životu i radu Tihomira R. Đorđevića*, Bilten Instituta za proučavanje folklora 3 (1953) 181–183, Summary 197; F(ranjo) B(untak), *Đorđević, Tihomir*, ELU 2 (1957) 162; Љ. Јанковић, *Тихомир Р. Ђорђевић као покретач, издавач и уредник „Караџића"*, Библиотекар 19, 1–6 (1967) 223–236, 760–763 (М. Живанов); В. Николић-Стојанчевић, *Тихомир Р. Ђорђевић и метода историјске етнологије*, Архивски преглед 1 (1969) 9–22; Д. Антонијевић, *Тихомир Ђорђевић и његово научно дело*, Зборник МС ДН 53 (1969) 139–150; С. Зечевић, *Тихомир Ђорђевић – поводом тридесетогодишњице смрти*, ГЕМ 37 (1974) 245–251; П. Адамовић, *Ђорђевић, Тихомир Р.*, LPJ 1 (1979) 42–43; Љ. Трговчевић, *Научници Србије и стварање Југославије* (1986) passim; Balcanica 25–2, Appendix: Реферати са научног скупа „Тихомир Ђорђевић и његов допринос проучавању балканских народа", Београд 1994, 1–99 (укупно 10 реферата); С. Кнежевић, *Професор етнологије, Тихомир Р. Ђорђевић и његово проучавање медицинских прилика у прошлости*, Гласник Етнографског института САНУ 44 (1995) 261–270.

Н. Павковић

ЂУКИЋ Аврам (8. фебруар 1844, Господинци – 30. март 1906, Беч). Основну школу је завршио у Господинцима а војне школе у Тителу, Темишвару и Бечу. Службовао је највише у Прагу и Бечу и дошао до чина интендантског генерала аустријске царске војске. Боравак у Бечу омогућио му је да врши истраживања у тамошњем Ратном архиву на основу чије грађе је написао већину својих студија.

Бавио се политичком и културном историјом Срба у Хабзбуршкој монархији, а посебно Србима у Шајкашком батаљону у XVIII и XIX веку, уређењем Батаљона, војном службом шајкаша-граничара, њиховом привредом, етничким и просветним приликама. Писао је на српском и немачком језику, у српским и аустријским часописима. Његови исписи из архива, још увек до краја необјављени, и готови рукописи чувају се у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Нешто о прошлости православних цркава у Шајкашкој*, Нови Сад 1903; *Оснивање Српске велике гимназије карловачке*, Сремски Карловци 1903; *Арон Станисављевић, барон фон Веленштрајт*, Сремски Карловци 1903; Главно дело: *Шајкашки батаљон, део I, колективна монографија Шајкашка*. Историја, књ. I, Нови Сад 1975, 139–417; књ. II, Нови Сад 1975, 5–186 (превод са немачког рукописа у Матици српској).

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Р(адонић), *А. Ђукић*, ЛМС 237 (1906) 134–136; LPJ 2, 50; Гласник СПЦ 25, 7 (1944) 55 (некролог); ГЕМ 16 (1953) 256–261 (Н. Барјактаровић).

С. Гавриловић

ЂУРЂЕВ Бранислав (4. август 1908, Сремски Карловци – 26. фебруар 1993, Нови Сад). Основну школу завршио је у Перлезу (Банат), гимназију у Новом Саду (1928), а студиј историје и оријенталне филологије на Филозофском факултету у Београду (1934). Те године публиковао је и свој први научни рад. До 1937. живио је у Перлезу без сталног запослења. Наредну годину провео је, као стипендиста турске владе, на студијама у Истанбулу (Edebiyat Fakültesi) и истраживачком раду у тамошњим архивима и библиотекама. Од 1939. до 1941. радио је као кустос Земаљског музеја у Сарајеву. Ратне године провео је у заробљеништву у Немачкој. У Музеј се вратио 1946. и радио као научни сарадник и руководилац Турског архива. Докторирао је 1952. у Београду. Од 1950. био је ванредни, а од 1957. до одласка у пензију (1973) редовни професор, једно време и декан (1964–1965) Филозофског факултета у Сарајеву. Предавао је Историју југословенских народа – период турске владавине, и Историјску методологију (Увод у историјску науку). Иницијатор је оснивања Оријенталног института у Сарајеву и његов први директор (1950–1964). Био је предсједник Историјског друштва БиХ, члан Управног одбора Савеза историјских друштава (Савеза историчара) Југославије, члан Југословенског националног комитета за историјске науке, редовни члан и председник Научног друштва БиХ и АНУБиХ , редовни члан ВАНУ и члан ЈАЗУ, САЗУ, МАНУ, Друштва за науку и умјетност Црне Горе и ЦАНУ. Од 1979. живио је и радио у Новом Саду. У Сарајево се вратио 1988. али се због рата и трагичних збивања у БиХ 1992. поново нашао у Новом Саду, где већ наредне године, као избеглица, завршава свој животни пут.

Ђ. је заузимао водеће место међу специјалистима османског периода српске и југословенске историје. Своја истраживања је заснивао у првом реду на богатим подацима турске архивске грађе; у Оријенталном институту у Сарајеву организовао је рад на њеном прикупљању, проучавању и објављивању. С тим у вези у више наврата (1952–1955) радио је с екипом стручњака или сâм у Архиву Председништва владе (Başbakanlık Arşivi) у Истанбулу, Националној библиотеци у Паризу и другде. За публиковање те грађе и резултата научних истраживања покренуо је годишњак Оријенталног института *Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под*

турском владавином и збирку *Monumenta Turcica historiam Slavorum Meridionalium illustrantia*. Турску грађу (законске споменике и пописне дефтере) објављивао је и у издањима других научних установа.

Својим дугогодишњим истраживачким радом Ђ. је знатно унапредио српску и југословенску историографију. Изучавао је разне теме и проблеме из историје Црне Горе, Србије, Војводине и Босне од XV до XVIII века, али и из шире јужнословенске и балканске историје. Писао је о карактеру турско-османског феудализма и утицају турске владавине на развитак покорених народа. Бавио се појавом домаћег ситног хришћанског племства и хришћанских војних редова у турској војно-феудалној организацији. Изучавао је појаву влашке организације и њених старешина (кнезова, примићура, катунара и др.). Написао је више радова о постанку црногорских, херцеговачких, брдских и неких арбанашких племена, као и о настанку и развитку племенског друштва и његових установа у динарским областима у целини. Познати су његови радови о српској цркви и њеној историјској улози. Проучавао је рударски закон деспота Стефана Лазаревића и питање његове примене за турске владавине. Бавио се дакле тематским областима и проблемима код чијег изучавања се готово редовно намеће питање континуитета између средњовековних балканских друштава и раног раздобља турско-османског феудалног система, што је Ђ. помно пратио и изучавао. Основне резултате једног дела тих истраживања уградио је у своје синтетичке текстове објављене у другој књизи *Историје народа Југославије* (1960).

Бавио се методолошким и теоријским питањима историјске науке, као и неким питањима социологије и филозофије историје. Више његових радова посвећено је проблему периодизације опште историје и неким другим питањима општијег карактера, претежно историјско-цивилизацијским. Бавио се историографским проблемима, нарочито проблемима југословенске историографије. У научном свету био је познат по својој критици постмарксистичке историјске теорије са становишта изворног марксизма. Пратио је савремене појаве у друштву и држави, о њима писао и према њима се критички односио.

Ђ. је био сарадник другог издања Encyclopaedia of Islam (Leiden), публикације *Восточные историки по истории народов Юго-Восточной и центральной Европы* (Москва), Енциклопедије Југославије и Војне енциклопедије, директор часописа ЈИЧ и члан редакција свих значајнијих историјских часописа у БиХ. Учествовао је на домаћим и међународним научним скуповима историчара, и на светским конгресима историчара.

За општепризнате плодне резултате постигнуте на научном плану и заслуге за оснивање и развој научних, високошколских и других културних установа Ђ. је добио бројна признања. Био је носилац више одликовања и добитник више награда, међу којима и награде ЗАВНОБиХ-а и АВНОЈ-а.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Мушета-Ашчерић, *Библиографија радова проф. др. Бранислава Ђурђева*, Годишњак ДИ БиХ 20 (1974) 299–309; B. Nurudinović, *Bibliografija radova akademika prof. Branislava Đurđeva*, POF 28–29 (1979) 5–36; А. Васић, *Библиографија радова академика Бранислава Ђурђева*, Академске беседе ВАНУ 1 (1981) 63–98; BLZ 8, br. 4506–4508; 11, br. 3180–3182; СБ 3, бр. 13 488.

ЛИТЕРАТУРА: А. Апостолов, *Необјавени документи – повод за портрет на Д–р Бранислав Гургев – револуционер комунист, педагог и научник*, Историја, Списание на Сојузот на друштвата историчарите на СР Македонија 11, 2 (1975) 121–130; *Spomenica ND i ANUBiH 1951–1976*, 81–82; EJ 3 (1984) 740–741; Советская историческая энциклопедия (1964) 179–180; В. Мушета-Ашчерић, *Биографија проф. Бранислава Ђурђева*, Годишњак ДИ БиХ 20 (1974) 295–297; *Akademik prof. dr Branislav Đurđev (The academician professor Branislav Đurdjev PhD)*, POF 28–29 (1980) 1–4; *Бранислав Ђурђев*, Биографије чланова радног састава ВАНУ, ВАНУ 1979–1989 (1981) 59–64; Годишњак ЦАНУ 21 (1993) [1995] 108–205 (М. Дашић); ЈИЧ 1–2 (1986) 231–235 (Н. Дашић); Годишњак САНУ 100 (1994) 489–491 (некролог) (Ч. Попов).

М. Васић

ЂУРЂЕВИЋ Стеван (15/27. август 1885, Шумберак код Мохача, Мађарска – 26. мај 1972, Нови Сланкамен). Потиче из угледне породице чији су преци били свештеници: отац му је био свештеник у Шумберку и Чобанцу (Мађарска), а прадеда по мајци свештеник у Помазу. Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Будимпешти (1906), а богословију у Сремским Карловцима (1910). Наредне године (1911) је у Сремским Карловцима рукоположен од патријарха Лукијана Богдановића за свештеника и постављен за пароха Рацалмаша и Дунапантелеја (Мађарска), а 1915. је премештен за свештеника у Ловри и администратора Српског Ковина и Дунафелдвара. За пароха сегединског постављен је 1922. с тим да администрира и грчким парохијама у местима: Кечкемет, Цеглед, Ходмезевашархељ и Сентеш. Касније му је додељено администрирање парохијама у Сиригу, Дески и Сентивану. Због противљења стварању Мађарске православне цркве, морао је 1936. да напусти Мађарску и пређе у Београд, где је постављен за пароха на Чукарици, а од 1945. за свештеника Саборне цркве, где је дочекао и пензију. После пензионисања, као љубитељ књиге и зналац немачког, мађарског и латинског језика, хонорарно је радио у Патријаршијској библиотеци којој је 1947. поклонио своју вредну библиотеку од 3 520 бројева књига, часописа и ретких новина у 6 320 свезака. Ова библиотека чува се као посебна целина – Библиотека проте Стевана Ђурђевића, у Патријаршијској библиотеци. Последње три године провео је у Новом Сланкамену.

Прота Стеван Ђурђевић остаће упамћен по делу: *Срби у Сегедину – Die Serben in Szegedin*, Споменик САНУ 108, књ. 10, Одељење друштвених наука, Београд 1960, 92–152, где је, на основу архивске грађе и сачуваних црквено-уметничких и других предмета, сачинио једну сажету повесницу српског постојања у Сегедину.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Ћирковић, *Библиотека Српске православне цркве*, Српска православна црква 1920–1970, Београд 1971, 415; М. Ердељан, *Сећање на проту Стевана Ђурђевића – Неколико цртица из живота наше Цркве у Мађарској*, Православље 7, 151 (1. јули 1973) 14–15.

С. Милеуснић

ЂУРЕТИЋ Веселин (17. мај 1933, Мојановићи, Подгорица). Основну школу завршио је у Голубовцима (Зета), нижу гимназију у Подгорици, а учитељску школу у Никшићу (1952). Након четири године учитељског службовања уписао се на Филозофски факултет у Сарајеву, Група за историју, и завршио га 1961. године. Радио је у Институту за историју у Сарајеву неколико година. Постдипломске студије (историја НОР-а и социјалистичке револуције) завршио је 1964. на Филозофском факултету у Београду. Докторску тезу *Народна власт у БиХ 1941–1945*, одбранио је 1969. на Универзитету у Сарајеву. Школске 1965/1966. специјализирао је историју Октобарске револуције и грађанског рата у Русији на Универзитету „Ломоносов" у Москви.

Ђ. се у Институту за историју у Сарајеву и Институту за савремену историју у Београду бавио углавном историјом НОР-а и револуције. Након московске специјализације донекле је променио тематику, укључивањем историјског оквира Октобарске револуције. При крају боравка у Институту за савремену историју, а нарочито после преласка у Балканолошки институт САНУ (1981), истраживачка делатност Ђ. постали су међународни односи периода Другог светског рата. Аутор је преко шездесет чланака, студија и расправа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Народна власт у БиХ 1941–1945*, Сарајево 1981; *Влада на беспућу (Интернационализација југословенских противрјечности на политичкој позорници другог свјетског рата)*, Београд 1982, 1983^2; *Савезници и југословенска ратна драма* I–II, Београд 1985, 1985^2, 1986^3, Брауншвајг 1987^4, Београд 1995^5; *Косово у мрежи политичких манипулација*, Њујорк 1989; *Разарање српства у XX веку*, Београд 1992; *Demolition of Serbs in the 20th Century*, Chicago 1994; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 61.

Р.

ЂУРИЋ Ђ. Вељко (8. јануар 1953, Косоре, Сињ). Седам разреда основне школе завршио је у месту рођења, осми разред и гимназију у Београду 1971, а историју на Филозофском факултету 1979. Радио је на одређено време у осмогодишњој и средњој школи до 1981. Од априла 1981. је кустос-историчар за период 1918–1941. у Историјском музеју Србије. Докторирао је на Филозофском факултету у Новом Саду 1996. године тезом *Голгота Српске православне цркве 1941–1945*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О сарадњи револуционарног студентског покрета и Земљорадничке студентске омладине на Београдском универзитету у периоду 1933–1939. године*, Београдски универзитет у предратном периоду, ослободилачком рату и револуцији, Београд 1983, 218–231; *Усташе и православље – Хрватска православна црква*, Београд 1989, 1990^2; Сава Накићеновић, *Книнска крајина – Насеље и порекло становништва*. Приредио и предговор написао, Београд – Книн 1990; *Прекрштавање Срба у Независној Држави Хрватској. Прилози за историју верског геноцида*, Београд 1991; *Свети Спас у Цетини*, Београд – Книн 1994. (објављено под именом Вељко Ђ. Мишина); *Голгота Српске православне цркве 1941–1945*, Београд 1996.

Р.

ЂУРИЋ Ј. Војислав (26. фебруар 1925, Велика Писаница – 12. мај 1996, Београд). Основну школу је учио у Грубишном Пољу и Пакрацу, а гимназију у Вуковару, Сремској Митровици и Београду (1944); након две године проведене у војсци, 1946, уписао је и дипломирао историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1949). Радио је најпре у Народном музеју, а од 1950, као асистент, на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета, где је 1956. одбранио докторску дисертацију *Дубровачка сликарска школа XV–XVI века*. Исте године је изабран за доцента на предмету Историја уметности југословенских народа средњег века, касније је изабран за ванредног и редовног професора; од 1970. је био дописни, а од 1978. редовни члан Српске ака-

демије наука и уметности, био је члан Атинске академије наука и Британског старинарског друштва. Активно је суделовао у раду више научних и културних установа – у САНУ (дугогодишњи председник Хиландарског одбора), Српској књижевној задрузи, Матици српској и др., уређивао је часописе *Хиландарски зборник* и *Зограф*, као и многе зборнике научних скупова посвећених великим споменицима и личностима средњовековне историје.

Широког интересовања, ране године својих истраживања Ђ. је посветио претежно уметности западних делова земље, пре свега позноготичког и ренесансног сликарства на јадранској обали, а затим разним областима у сфери византијске уметности. Уз велике прегледе средњовековног зидног сликарства и иконописа (*Иконе из Југославије*, *Моравско сликарство*, *Византијске фреске у Југославији*) и укупног уметничког стварања у *Историји српског народа* и *Историји Црне Горе*, објавио је монографије *Сопоћани*, *Црква Св. Софије у Охриду*, *Ресава*, *Савина*, *Хиландар* (са Д. Богдановићем и Д. Медаковићем), *Икона светог краља Стефана Дечанског*, *Есфигменска повеља деспота Ђурђа Бранковића* (са П. Ивићем и С. Ћирковићем), *Пећка Патријаршија* (са С. Ћирковићем и В. Корaћем) и др. Упоредо, у многобројним студијама и чланцима бавио се питањима архитектуре (просторних решења и облика, њиховог карактера и функција, декоративне обраде фасада, пластичног и сликаног украса, њиховог порекла, стилских утицаја, улоге и присуства византијских и приморских мајстора у нашој средини и др.), византијским и српским старинама на Светој Гори, односом књижевности и сликарства, карактером и значењем историјских композиција, изразом владарске идеологије и црквених схватања у ликовној уметности, култовима српских светитеља и видовима њихове иконографије, особеним синтезама византијског и западног стила, везама српске средине са великим средиштима (у првом реду Цариградом и Солуном), утврђивањем стилских и регионалних целина у Србији и Византији, личностима уметника и њиховим уделом у развоју стила и др. Значајни су, иако знатно мањи обимом, и његови прилози посвећени новијој и савременој југословенској уметности.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Minijature Hvalovog rukopisa*, ИГ 1–2 (1957) 39–52; *Најстарији живопис испоснице пустиножитеља Петра Коришког*, ЗРВИ 5 (1958) 173–202; *Српска средњовековна уметност и Запад*, Хисторијски преглед 1 (1959) 29–41; *Vizantijske i italo-vizantijske starine u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12 (1960) 123–145; *Солунско порекло ресавског живописа*, ЗРВИ 6 (1960) 111–128; *Über den „Čin" von Chilandar*, BZ 53 2 (1960) 333–351; *Иконе из Југославије*, Београд 1961; *Ресава*, Уметнички споменици у Југославији, Београд 1963, 1966^2; *Дубровачка сликарска школа*, Београд 1963; *Портрети на повељама византијских и српских владара*, Зборник ФФ 7, 1 (Београд 1963) 251–272; *Сопоћани*, Београд 1963, 1991^2; *Црква Св. Софије у Охриду*, Уметнички споменици у Југославији, Београд 1963; *Милан Миловановић*, Београд 1964; *Цркве с прислоњеним луковима у старој Херцеговини и дубровачко градитељство. XV–XVI век*, Зборник ФФ 8, 2 (1964) 561–599; *Fresques médiéval à Chilandar*, Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines, t. 3, Beograd 1964, 59–98; *Историјске композиције у српском сликарству средњег века и њихове књижевне паралеле (I)*, ЗРВИ 8, 2 (1965) 69–90; *(II)*, ЗРВИ 10 (1967) 121–148; *(III)*, ЗРВИ 11 (1968) 99–127; *Настанак градитељског стила Моравске школе*, Зборник МС ЛУ 1 (1965) 33–65; *Дубровачки градитељи у Србији средњега века*, Зборник МС ЛУ 3 (1967) 85–106; *La peinture murale serbe du XIIIe siècle*, L'art byzantin du XIIIe siècle, Beograd 1967, 145–167; *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, Зборник МС ЛУ 4 (1968) 65–100; *Моравско сликарство. Изложба зидног сликарства, минијатура и камене пластике из споменика Моравске школе*, Београд 1968; *Српско зидно сликарство XIII века*, Загреб 1971; *Марков манастир – Охрид*, Зборник МС ЛУ 8 (1972) 129–162; *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974; *Мали Град – Св. Атанасије у Костуру – Борје*, Зограф 6 (1975) 31–50; *Милешева и дрински тип цркве*, Рашка баштина 1 (Краљево 1975) 15–27; *Српски државни сабори у Пећи и црквено градитељство*, О кнезу Лазару, Београд–Крушевац 1975, 105–123; *Савина*, Уметнички споменици у Југославији, Београд 1977; *Loza Nemanjića u starom srpskom slikarstvu*, Peristil 21 (Split 1978) 53–55; *Хиландар*, Београд 1978 (са Д. Богдановићем и Д. Медаковићем); *La peinture de Chilandar à l'epoque du roi Milutin*, Хиландарски зборник 5 (1978) 31–64; *La peinture murale byzantine. XIIe et XIIIe siècles*, XVe Congrès international d'études byzantines, Athènes 1979, 159–252; *Свети Сава и сликарство његовог доба*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 245–261; *Раванички живопис и литургија*, Манастир Раваница. 1381–1981, Сење, Манастир Раваница 1981, 45–86; *Икона светог краља Стефана Дечанског*, Београд 1985; *Le nouveau Joasaph*, CA 33 (1985) 99–109; *Namentragende Inschriften auf Fresken und Mosaiken auf der Balkanhalbinsel von 7. bis zum 13. Jahrhundert*, ed. Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa 4, Stuttgart 1986; *Милешевско најстарије сликарство*, Милешева у историји српског народа, Београд 1987, 27–36; *Которске цркве око 1200. године и њихово порекло*, Зборник МС ЛУ 25 (1989) 1–20; *Есфигменска повеља деспота Ђурђа*, Београд–Смедерево 1989 (са П. Ивићем и

С. Ћирковићем); *Les portraits de souverains dans le narthex de Chilandar. L'histoire et la signification*, Хиландарски зборник 7 (1989) 105–124; *Икона о хиротонији грачаничког митрополита Никанора*, Зборник МС ЛУ 27 (1991–1992) 297–317; *Свети покровитељи архиепископа Данила II и његових задужбина*, Архиепископ Данило и његово доба, Београд 1991, 281–294; *Les conceptions hagioritiques dans la peinture de Prôtaton*, Хиландарски зборник 8 (1991) 37–89; *Српска династија и Византија на фрескама у манастиру Милешеви*, Зограф 22 (1992) 13–27; *Thessalonique et la peinture serbe du Moyen âge*, Cyrillomethodianum 15 (1991–1992) 25–39; *Готика у цетињској штампи*, Архивски записи 1, 2 (1994) 125–140.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 83 (1976) 258–265; Г. Радојчић-Костић, *У част* (...), стр. 93–112.

ЛИТЕРАТУРА: *У част Војислава J. Ђурића – Hommage a Vojislav J. Đurić*, Свеске Матице српске 32–33, Серија уметности 8–9 (Нови Сад 1996).

Р.

ЂУРИЋ Иван (30. октобар 1947, Београд). Основну школу и гимназију је завршио у Београду. Дипломирао је на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду 1971. Исте године је изабран за асистента на Катедри за историју Византије. Постдипломске студије из историје Византије завршио је 1974, одбранивши рад *Породица Фока*. Докторирао је 1982. године, тезом *Јован VIII Палеолог (1392–1448)*. Од 1974. стални је сарадник на пројектима Византолошког института САНУ. За доцента је изабран 1983, а за ванредног професора 1989. године. У том својству налазио се до 1993. године, када је престао његов радни однос са Филозофским факултетом. Од 1991. године живи у Паризу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *„Ektesis nea" – византијски приручник за „питакиа" о српском патријарху и неким феудалцима крајем XV века* (1974); *Породица Фока* (1976); *Titulatures des métropolites dans l'„Echtesis néa" et l'organisation de l'église en Asie Mineure à la fin du XIVe siècle* (1980); *Сумрак Византије – Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)*, Београд 1984, Загреб 1990^2; *La crépuscule de Byzance* (1995); *Теодор Метохит*, Посланичко слово, превод и коментар (1986); *Ромејски говор и језик Константина VII Порфирогенита* (1986); *Историја – прибежиште или путоказ* (1990); *L'habitat constantinopolitain sous les Paléologues: les palais et les baraques*.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 333–337.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I. 333

С. Пириватрић

ЂУРИЋ Срђан (1. март 1951, Београд). Основну школу и класичну гимназију завршио у Београду (1969), затим је студирао историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1969–1975). Наставио је да се усавршава на смеру историје византијске уметности под руководством Светозара Радојчића. Постдипломско усавршавање заокружио је одбраном магистарског рада о сликарству Љубостиње (1981). Провео је затим годину дана на усавршавању у Риму у Pontificio Istituto di Archeologia Christiana (1982). Посвећује се проучавању сепулкралне уметности. Резултат је докторска дисертација: *Касноантичке и ранохришћанске сликане гробнице на Балкану од III до VI века*, одбрањена на Одељењу за археологију (1985). Од 1978. запослен је био у Републичком заводу за заштиту споменика културе, где је постао научни сарадник и организатор информацијског система службе заштите. За научног сарадника Балканолошког института изабран је 1991. године. Учествовао је са рефератима на више научних скупова у земљи и иностранству (Беч, Москва, Валенсија), у последње време живи и ради у Канади.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Representation of Socrates in Ljubostinja*, Зборник МС ЛУ 13 (1977) 199–203; *Originary Painting of Ljubostinja*, Рашка баштина 1 (1981) 109–114; *Two Variants of the Officiating Bishops from the End of the 12th to the Begining of the 13th Century*, Akten des XVI Internationalen Byzantinistenkongresses III, Wien 1981, 357–366; *Research of the Secondary Iconography of the Medieval Serbian Painting*, Glasnik Društva konzervatora Srbije 4 (1980) 25–26; *Љубостиња. Популарна монографија*, Београд 1985; *The Late Antique Painted Tomb from Beška*, Зограф 16 (1986) 5–18; *The Late Antique and Early Christian Painted Tombs in Illyricum from 3rd to 6th Century*, Свеске ДИУС 18 (1987) 31–37; *Уметничко благо Студенице*, Београд 1988 (каталог скулптуре, каталог фресака, уводни текст); *The Representation of Sun and Moon at Dečani*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 339–345; *Doorway and Trefoiled Sanctuary of Studenica*, Саопштења 20–21 (1989) 7–17; *Портрет Данила II изнад улаза у Богородичину цркву у Пећи*, Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 345–352; *Ancient Lamps from the Mediterranean, The Anawati Collection Catalogue*, Toronto 1995.

Р.

ЂУРИШИЋ Митар (23. октобар 1923, Парци, Подгорица). Похађао је учитељску школу на Цетињу. Учесник је антифашистичког рата 1941–1945. Потом је завршио Војнополитичку школу у Београду и Пешадијску официрску школу у Сарајеву. Радио је на штабским дужностима у ЈНА. Пензионисан је 1979. у чину пуковника.

Радио је као историчар у Војноисторијском институту од 1950. до 1979. године. Има звање научног саветника. Бави се изучавањем војне историје балканских и Првог светског рата.

Објавио је више десетина чланака у стручним часописима. Један је од аутора књига *Први балкански рат, Кумановска операција* и више наслова из ослободилачких ратова 1912–1918. Објавио је две књиге из историје антифашистичког рата: *Партизански одреди у Србији 1941* (Београд 1973) и *Седма црногорска омладинска бригада „Будо Томовић"* (Београд 1973). Најважнији радови су му књиге: *Први балкански рат – операције црногорске војске* (Београд 1960) и *Битка на Дрини 1914* (Београд 1969).

ЛИТЕРАТУРА: Vojni leksikon, Beograd 1981, 850; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 63

Р.

ЂУРОВИЋ Мирчета (5. август 1924, Даниловград). Основну школу учио је у Даниловграду, а гимназију у Подгорици и на Цетињу. Специјализирао је на Институту друштвених наука, а 1956. стекао докторат на Економском факултету у Београду. Непуних десет година радио је у Научном друштву и Историјском институту Црне Горе (1951–1960).

За ванредног професора Економског факултета у Титограду изабран је 1960, а за редовног 1971. Био је први декан Економског факултета у Титограду (1960–1964) и први ректор Универзитета „Вељко Влаховић" (1974–1978).

Дописни члан Друштва за науку и умјетност Црне Горе постао је 1973, а редовни члан ЦАНУ 1981. Исте године изабран је за секретара Одјељења друштвених наука ЦАНУ, а од 1985. до 1989. налазио се на дужности председника ЦАНУ.

Ђ. је био одговорни уредник *Историјских записа, Гласника* Одјељења друштвених наука ЦАНУ, *Универзитета данас* и *Годишњака* Економског факултета у Титограду.

Поред радова које је посветио савременим економским кретањима, Ђ. изучава историју привреде и питања економског развоја Црне Горе. Прве радове посветио је економској историји: *Основици и облици зеленашења у Црној Гори и развитак зеленашког капитала у другој половини XIX вијека* (1953); *Трговачки капитал у Црној Гори у другој половини XIX и почетком XX вијека* (1958); *Покушај стварања акционарских друштава у Црној Гори почетком XX вијека* (1958); *Формирање акционарских друштава у Црној Гори почетком XX вијека* (1959); *Црногорске финансије 1860–1915* (1960).

БИБЛИОГРАФИЈА: *ЦАНУ 1973–1983*, 125–126; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 180–181.

ЛИТЕРАТУРА: *ЦАНУ 1973–1983*, 123–124; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 180; *Црногорска академија наука и умјетности 1973–1993*, Подгорица 1993, 81–82; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 64.

Р. Михаљчић

ЂУРОВИЋ Смиљана (19. април 1935, Сарајево). Основну школу завршила је у Даниловграду, а гимназију и Филозофски факултет, Група за националну историју, у Сарајеву (1959). По завршетку студија предавала је у Осмогодишњој школи „Петар Кочић" у Сарајеву. За асистента за историјску методологију на Филозофском факултету у Сарајеву изабрана је 1964. Следеће године прешла је у Београд у Институт друштвених наука. Од 1969. запослена је у Институту за савремену историју, где и данас ради у звању научног саветника.

Школа Покровског у совјетској историографији је докторска дисертација коју је Ђ. С. одбранила на Филозофском факултету у Сарајеву (1973). На студијским истраживањима боравила је у Паризу, Лондону, Прагу, Москви и Лењинграду. Била је главни и одговорни уредник часописа *Istorija 20. veka* (1992–1995) и члан Редакције часописа *Нова мисао*. Дописни је члан *Хегеловог друштва* у Београду.

Ђ. С. се бави истраживањима економске историје Југославије, посебно питањем индустријализације. Упоредо проучава историјску методологију, историју историографије, филозофију историје и историју идеја савременог доба. Сарађује у историјским часописима и часописима за друштвене науке и теорију. Објавила је две збирке песама: *Свитац над Зетом* (1991), *Апокалипса на Дунаву* (1994).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Marksistička istoriografska škola Pokrovskog* (1977); *Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918–1941* (1988); *Industrija Srbije na početku privrednog života Kraljevine SHS* (1969); *Kritika „agraristićke" ideologije i druge osnovne ocene teorijskog časopisa KPJ „Klasna borba" o ekonomskom razvoju i problemima Jugoslavije između dva svetska rata* (1980); *Osnovni tokovi razvoja istoriografije 20. veka u Jugoslaviji* (1987); *Britanski izvori o ekonomskom razvoju Jugoslavije 1918–1941. godine* (1988); *Da li su postojale ekonomske granice u Jugoslaviji 1918–1941?* (1992); *Problem ekonomske integracije Jugoslavije 1918–1941* (1993); *Industrijalizacija Srbije – legitimitet za moderni svet XX veka* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 132–133; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 254–255; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 226–227.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 132.

Р.

ЕКМЕЧИЋ Милорад (4. октобар 1928, Пребиловци код Чапљине). Основну и средњу школу завршио је у Чапљини и Мостару, а студиј историје на Филозофском факултету у Загребу, гдје је дипломирао на групи Општа историја. Докторску дисертацију *Ustanak u Bosni 1875–1878*, одбранио је на истом факултету 1958. Од 1952. до 1992, када је због рата напустио Сарајево, прошао је кроз сва наставничка звања – од асистента до редовног професора – на Одсјеку за историју Филозофског факултета у Сарајеву. Од 1992. па до пензионисања 1994. године радио је као редовни професор на Филозофском факултету у Београду. Школске 1971/72. године држао је као гостујући професор предавања из југословенске и балканске историје на Универзитету Ann Arbor у Мичигену, а 1981/82. у Канзасу као професор балканске и европске историје XIX вијека. Редовни је члан САНУ, АНУБиХ и дописни члан ЦАНУ.

Још од студентских дана Е. се оглашавао краћим прилозима. Истражује историју југоисточне Европе и југословенских народа у XIX и XX вијеку, до 1918. године. Општу карактеристику његових радова чине чврста утемељеност на истраживању домаће и стране архивске грађе, тијесна инкорпорираност обрађиваних тема у шире токове европске и свјетске историје и изузетна структурална и мисаона слојевитост у начину излагања и интерпретацији постигнутих резултата.

Проблемски гледано, научноистраживачки опус академика Е. садржи неколико тематских цјелина, као што су на примјер: социјални и национално-ослободилачки покрети у БиХ у другој половини XIX и почетком XX вијека, Источно питање у свјетлу Берлинског конгреса и политика великих сила према Балкану, национални покрети југословенских народа, проблеми аграрних друштава и формирање националних творевина на југословенском простору, југословенска идеја и стварање Југославије 1918. и социјалне основе ауторитарних режима у Европи између два свјетска рата. Све ове проблеме је обрадио у неколико књига и бројним студијама од којих је знатан број објављен на страним језицима у угледним свјетским публикацијама.

У књизи *Ustanak u Bosni 1875–1878* (1960, 1973) дат је одговор на дуго тражено питање како заостало рурално друштво политички и национално сазријева у социјално и политички заосталој покрајини, каква је Босна, и као такво води социјалну и националну револуцију за ослобођење и југословенско уједињење. С друге стране, у књизи *Ратни циљеви Србије 1914* (1973) дефинисано је уједињење Југословена као трајни циљ српске историје уобличен у суочавању и обрачуну са интересима великих сила на Балкану и у Европи. Надаље, монографија *Osnove građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata* (1965, 1967) чини пионирски подухват у историјској науци о овом феномену међуратног развоја Европе. У колективном дјелу *Istorija Jugoslavije* (1972) Е. је у дијелу књиге *Borba za nacionalne države i moderno društvo* дао синтезу процеса стварања југословенских нација и модерних друштава у XIX вијеку. Из његовог пера настао је у *Историји српског народа* (том. I, књ. 5 и књ. 6, 1981, 1983) и приказ демографског, економског, социјалног, политичког и културног развоја српског народа у оквирима Османског и Хабзбуршког царства од средине XIX вијека до 1914. године. Досад највећа Екмечићева синтеза – заснована на нашој и страној литератури и необјављеној архивској грађи – је двотомно дјело: *Стварање Југославије: 1790–1918* (1989), за коју је аутор добио Нинову награду.

Као предсједник Друштва историчара БиХ и дугогодишњи члан Главног одбора, Е. је непрестано радио на унапређењу наставе историје. Огромна је његова заслуга на покретању тзв. „Зимске школе" историчара БиХ, чији је главни задатак био подизање што већег степена научности у настави овог предмета и образовног нивоа „његових тумача" у основним и средњим школама. Даље, као члан Редакције и дуги низ година један од највриједнијих сарадника на страницама *Годишњака Друштва историчара БиХ*, својим новим и увијек научно фундираним прилозима доприноси одржавању стручног нивоа и афирмацији ове водеће босанске публикације у свијету историјске науке.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija radova Milorada Ekmečića*, Godišnjak DI BiH 39 (1989). Ekmečićev zbornik, 25–33.

ЛИТЕРАТУРА: T. Kraljačić, *Naučno djelo Milorada Ekmečića*, Godišnjak DI BiH 39 (1988). Ekmečićev zbornik, 7–12; E. Redžić, *Uvodničar Akademijinih međunarodnih naučnih skupova*, Godišnjak DI BiH 39 (1989); Ekmečićev zbornik 13–24; EJ 4 (1986) 9 (T. Kraljačić); *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 177–178.

Ђ. Тошић

ЕЛЕЗОВИЋ Глигорије – Глиша (18. јануар 1879, Вучитрн – 17. октобар 1960, Београд). Основну школу завршио је у Вучитрну (1891), први разред гимназије у Солуну (1895), а остале разреде у Цариграду (1895–1901). На Филозофском факултету Велике школе у Београду студирао је српску историју и географију и српски и старословенски језик са дијалектологијом. Дипломирао је 1905, а професорски испит положио 1907. Био је суплент гимназије у Пљевљима (1905–1906) и у Солуну (1906–1907), професор српске гимназије у Солуну (1907–1908) и Скопљу (1908–1914), српске богословије у Призрену (1914) и учитељске школе у Скопљу (1914–1926), са прекидом за време Првог светског рата, када је краће време радио као професор гимназије у Ваљеву (1915). Затим је радио као управитељ учитељске школе у Скопљу (1926) и начелник Одељења за основну наставу Министарства просвете (1926–1927).

Још као ученик Велике школе, Е. је био активни учесник омладинског покрета и један од оснивача клуба „Словенски југ", као и задруге „Српска браћа" (1905); члан Српске демократске лиге и сарадник њеног гласила *Вардар* (1909). Потом је, заједно са М. Чемерикићем, покренуо независни политички лист *Глас народа* (1912, 1920–1922). Био је уредник *Привредноī īласника* (1920–1921), један од оснивача Скопског научног друштва и сарадник *Гласника СНД* (1925–1933). Сарађивао је у преко четрдесет научних и стручних часописа и дневних листова. Био је редовни члан Историјског друштва у Новом Саду (1934), дописни члан САН (1946), научни сарадник Историјског, Етнографског и Института за језик САН. Објавио је 147 научних и стручних радова, од којих су неки капитална дела.

Основно обележје Е. научног деловања јесте изузетно изражена интердисциплинарност. Већи број његових прилога могуће је сврстати у различите научне области. Укупно узевши, у његовом опусу заступљене су следеће дисциплине: филологија у најширем смислу, дијалектологија, туркологија, историја, етнологија, историја уметности, исламистика, антропологија и антропогеографија. Био је члан Одбора за источњачку историјску и књижевну грађу Српске краљевске академије од оснивања (1931) и приређивач прве књиге Зборника за историјску и књижевну грађу, објављене у две свеске (1940. и 1952) под насловом *Турски сӣоменици* која садржи преводе 226 турских докумената из периода од 1348. до 1776. године и факсимиле већег броја презентованих аката. Ово дело карактеристично је по неуобичајено замашном простору датом напоменама, захваљујући чему практично јесте зборник његових историографских прилога који су могли бити објављени и самостално. У истој едицији изашла је и Е. књига *Из цариградских ӣурских архива – mühimme defteri* (1951), обележивши почетак активног интересовања српске науке за истраживање најзначајнијег и најмногобројнијег корпуса архивске грађе из времена османске владавине. На плану објављивања турских дипломатичких извора, Е. је дао значајан допринос још кроз низ других радова, међу којима су: *Турски сӣоменици у Скоӣљу* (I, 1926; II, 1929; III, 1930), *Соколари и Соколарсӣво* (1923) и *Турско-сриски сӣоменици Дубровачкоī архива* (1932) који представља његов највиши научни домет у овом усмерењу. Такође је значајан и његов рад на превођењу турских докумената из архива тзв. Београдског пашалука, које је спорадично објављивао у *Беоīрадским оӣшӣинским новинама* (1935), Политици (1930, 1931. и 1935) и *Трīовинском īласнику* (1930). Турски наративни извори заузимају запажено место у научном деловању Е. и са некима од њих, он је први упознао нашу научну јавност. Током низа година, у различитим публикацијама објављивао је преводе одломака из *Пуӣоӣиса* Евлије Челебије који се односе на наше крајеве. Захваљујући њему српска историографија сусрела се са делима значајних турских хроничара из XV века Ашикпашомзада и Дурсун бега. Први је међу домаћим научницима објавио преводе из историје Мехмеда Нешрија и представио дела још неколиких угледних турских хроничара, као што је нпр. званични летописац Османског царства и државник Џевдет паша. Сем издавања историјских извора, Е. је објављивао и историографске радове. Међу његовим историографским прилозима посебно је позитивно оцењена расправа *Некреӣна добра Ахмед ӣаше Херцеīовића у Дубровнику* (1950).

БИБЛИОГРАФИЈА: B. Nurudinović, *Bibliografija radova Gliše Elezovića*, POF 14–15 (1964–1965) [1969] 397–424; Љ. Чолић, *Оријенӣалисӣичко дело Глише Елезовића*, Приштина 1996; BLZ 8 br. 4 596–4 619; 11 br. 3 236–3 251; СБ 3, бр. 14 020–14 049.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 53 (1946) 188–207; М. Ј. Поповић, *Неимари Југославије* (1934) 405–406; LPJ 1979, 85–86 (З. П. Јовановић, С. А. Јовановић); М. Беговић, *Оӣрошӣајни īовор... у сӣомен ӣреминулоī доӣисноī члана Г. Елезовића*, Гласник САНУ 12, 2 (1962) 169–170; детаљно у: Љ. Чолић, *Оријенӣалисӣичко дело Глише Елезовића*, Приштина 1996; EJ 3, 236 (U. Džonić).

Љ. Чолић

ЕМЕРТ (EMMERT) Томас (24. новембар 1945, Минеаполис, Минесота, САД). Школовао се у родном месту, студирао на St. Olaf College у Минесоти, где је дипломирао 1967. Наставио је да се усавршава на Стенфорд Универзитету (Пало Алто, Калифорнија), где је био ученик Вејна Вучинића, који га је привукао темама из српске историје. Магистарски степен стекао је 1970, а докторирао је 1973. на Стенфорду са дисертацијом о Косовској бици: *A Reconsideration of the Battle of Kosovo in the Decline of Medieval Serbia*. Дисертација је касније штампана као књига: *Serbian Golgotha: Kosovo, 1389* (1990). Заједно са В. Вучинићем уредио је обимни зборник: *Kosovo: Legacy of a Medieval Battle* (1991). Бави се историјом средњовековног Балкана и Источне Европе.

Р.

ЕНГЕЛ (von ENGEL) Јохан Христијан (17. октобар 1770, Левоча / Löcse, Leutschau, Словачка – 20. март 1814, Беч). По завршетку протестантске гимназије у родном месту, учио је лицеј у Братислави, затим је студирао на Универзитету у Гетингену, тада чувеном по историјским студијама. Учитељи су му били Шлецер и Гатерер. Знао је неколико језика, савладао црквенословенски и српски. Добио је службу код ердељеске дворске канцеларије у Бечу, постао племић (1812) и уз чиновничку службу бавио се историјом. Одржавао је везе са истакнутим историчарима и ученим друштвима свога времена.

Иако је умро млад, Е. је стигао да напише неколико обимних дела. Поред мањих прилога у *Zeitschrift von und für Ungarn* (Пешта 1802–1804) објавио је историју Украјине и козака (I–II Halle 1796), затим петотомну историју Угарске као део једне опште историје: *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer* (Halle 1796–1804). Од четири књиге друга је посвећена Далмацији, Хрватској и Славонији а трећа Србији и Босни: *Geschichte von Serbien und Bosnien* (Halle 1801). Урађена је на основу текстова Фрање Ксавера Пејачевића и Јована Рајића, слабо компонована, без нових идеја и значајнијих извора. Драгоцена је међутим његова књига *Monumenta Ungrica* (Viennae 1809) у којој су издати извори за историју XV–XVI века. Последња свеска угарске историје односила се на историју Дубровника: *Geschichte des Freistaates Ragusa* (Viennae 1807) која је извршила већи утицај него претходне књиге. Превео ју је и наставио дубровачки каноник Иван Стојановић: *Povjest Dubrovačke republike*, njemački napisao Ivan Hristijan v. Engel, preveo, opaskama popratio i nadopunio Ivan kan. Stojanović (Dubrovnik 1903, 1922). Више од половине текста у другом издању састоји се из допуна Стојановићевих. Енгелова српска историја била је позната српској публици посредством компилације Димитрија Давидовића *Дејанија к исӣорији сриского народа* (1821, 1846, 1848). Постхумно је изашло дело: *Geschichte des Königreichs Ungarn I–V*, Wien 1814–1815, које не доноси новине.

ЛИТЕРАТУРА: L. Thallóczy, *Johann Christian von Engel und seine Korrespondenz 1770–1814*, Ungarische Rundschau 4 (1915) 247–385 (и као посебна књига München–Leipzig 1915): приказ Н. Радојчића: Jugoslovenska njiva 7 (1923) 424–427; F. Šišić, *Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća*, JIČ 2 (1936) 44–46; Н. Радојчић, *Сриски исӣоричар Јован Рајић*, Београд 1952, 143–144; НЕ 1, 648 (Н. Радојчић); EJ 4^2, 41 (J. Шидак); *Neue deutsche Biographie IV*, Berlin 1959, 503–504.

С. Ћирковић

ЕНГЕЛ Франц Штефан (око 1752 – после 1822). Службу је започео око 1772. као помоћник градског синдика у Карловцима, а затим од 1775. прешао на место референта код Славонске генералне команде у Осеку, односно у Петроварадину а касније код генералних команди у Ердељу, Темишвару и Загребу.

У својству актуара учествовао је на српском Народноцрквеном сабору у Темишвару 1790. Познавао је језик Срба свог доба. Године 1802. прешао је у Беч у Дворски ратни савет као секретар Одељења за Војну границу, на којем положају се задржао 20 година. Активно је учествовао у борби против епидемије куге у Срему 1795. и 1814. године.

Као врсни познавалац наших земаља у оквиру Хабзбуршке монархије, оставио је опсежан рукопис под насловом *Оӣис Краљевине Славоније и Војводсӣва Срема* (1786), у којем је дао врло поуздан приказ социјалних, економских, етнографских, војних и других прилика у њима у другој половини XVIII века. То дело има прворазредан значај за историју Славоније и Срема а посебно Војне границе на њиховом подручју.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Оӣис Краљевине Славоније и Војводсӣва Срема* (у преводу Вере Сојић а у редакцији Славка Гавриловића), Зборник МС КЈ 19, 2 (1971) 289–356; 19, 3, 508–566; 20, 1 (1972) 154–203; 20, 2, 338–371; 21, 1 (1973) 94–130; 21, 2, 333–347; 21, 3, 493–514; 22, 1 (1974) 104–133.

ЛИТЕРАТУРА: С. Гавриловић, *Франц Шӣефан Енīел*, Зборник МС КЈ 19, 3 (1971) 504–507.

С. Гавриловић

ЕРДЕЉАНОВИЋ Јован (12. новембар 1874, Панчево – 12. фебруар 1944, Београд). Уз Т. Ђорђевића био је утемељивач модерне српске и југословенске етнологије. Основну школу је завршио у смедеревским селима Друговцу и Михајловцу, где му је отац службовао, а гимназију започео у

Смедереву и довршио у Београду. Дипломирао је на Историјско-филолошком одсеку Велике школе у Београду (1897). Даље студије наставио је у Бечу, Берлину и Лајпцигу да би их, одбраном доктората из етнологије са археологијом и словенском филологијом – теза: *Кучи – ӣлеме у Црној Гори*, успешно завршио у Прагу 1905. Доцент етнологије на Београдском универзитету постао је 1906, ванредни професор 1919, а редовни 1921. За дописног члана Српске краљевске академије изабран је 1921, а за правог члана 1933.

Цвијићев студент и сарадник, Е. се удаљио од антропогеографије и у потпуности определио за етнологију и културну историју. Први значајнији рад из те области (са Р. Т. Николићем) је: *Трӣовачки ценӣри и ӣуӣеви ӣо срӣској земљи у средњем веку и у ӣурско доба* (1899), који је наградила општина Београда. Прашке студије (код Л. Нидерлеа, Т. Масарика и Ј. Поливке), солидно познавање класика етнолошког еволуционизма немачког и енглеског говорног подручја, као и основа филозофије и француског материјализма, нису му дозвољавали да се расплињује у површном етнографском емпиризму већ су га усмеравали ка студиозним истраживањима. По обиму и дубини захвата, највећи и најоригиналнији допринос етнологији и етничкој историји Е. је дао у проучавању српског племенског друштва у Црној Гори. Непосредним истраживањима „у народу", као и систематским проучавањем писаних историјских, а затим и археолошких и лингвистичких извора, Е. је себи поставио два главна циља. Први, да објасни структуру (или како је сам говорио *суштину*) и главне особине динарског племенског друштва, и други, да разјасни настанак и развитак појединих племена. Уочио је да су постојале две фазе у стварању динарских племена. Прву фазу чини „старије формирање, од времена досељавања Словена до стварања јаке српске државе под Немањићима", а другу фазу чини „млађе или ново формирање у време после турске најезде". Резултате тих својих истраживања Е. је изнео у низу монографских студија обима близу 2000 стр.: *Кучи – ӣлеме у Црној Гори* (1907), *Браӣоножићи. Еӣнолошка исӣиӣивања* (1909), *Посӣанак ӣлемена Пиӣера. Еӣнолошка расӣрава* (1911) и *Сӣара Црна Гора. Еӣничка ӣрошлосӣ и формирање црноӣорских ӣлемена* (1926). Резултате монографских истраживања сумирао је у синтетским расправама: *Неке црӣе у формирању ӣлемена код динарских Срба* (1921) и *Сӣарина и значај ӣлеменских ӣредања у Срба* (1934). Проучио је име, постанак и развој сваког племена, утврдио је географски оквир његовог простирања, а затим његову економску, друштвену и културалну страну живота, као и односе између староседелаца и досељеника. Исто тако, указао је на место и политичку улогу племенских установа (суд, скупштина, главари).

Друга значајна тема истраживања Е. била је етничка историја Јужних Словена. Питања етногенезе Е. је постављао већ у разматрању проблема настанка брдских и црногорских племена. Указао је на етничке процесе симбиозе и стапања старијег балканског становништва са Србима. У другој (новијој) фази формирања племена Е. је непосредно проучио етничке процесе између црногорског и арбанашког становништва. У монографији *О ӣореклу Буњеваца* (1930), а на основу проучавања обичаја и говора, Е. је указао на заједничко порекло подунавских, приморско-личких и далматинских припадника ове етничке групе у којој се тек у најновије време јављају са стране унесене идеје о хрватској националности. У обимној расправи *Еӣничко сродсӣво Бокеља и Црноӣораца* (1914–1920), а на основу проучавања порекла становништва, народних обичаја, говора, кућа и одевања закључио је да Бокељи и Црногорци чине „исту етничку групу српског народа". Од историјског и етнолошког значаја су и његова истраживања у Банату (1922–1928) где је на основу проучавања обичаја, језика, ношње и начина сточарења, уочио трагове најстаријег српског слоја становништва, које је ту остало не прелазећи Саву и Дунав са осталом словенском масом. О етногенетским процесима, раслојавању и асимилацији старинаца са Србима, Е. расправља и у студији *Неколико еӣничких ӣроблема код Јужних Словена* (1924).

Трећа значајна тема проучавања Е. била је религија. Изучавао је нарочито њено порекло. Проблеме у вези с тим наговестио је у делу *Основе еӣнолоӣије* (1932), а нарочито у књизи *О ӣочецима вере и о друӣим еӣнолошким ӣроблемима* (1938). Заступао је тезу о првобитном анимизму као најранијем облику вере код људи. У односу на класичну дефиницију анимизма (Е. Тајлор), Е. је изнео шире и обухватније одређење појма анимизма. Са теоријско-методолошког становишта, Е. је био најизразитији представник еволуционизма у српској етнологији.

БИБЛИОГРАФИЈА: Е. Церовић, *Библиоӣрафија Јована Ердељановића*, Гласник Етнографског института САНУ 23 (1974) 182–189; Ј. Николајевић, П. Ж. Петровић, *Додаӣак библиоӣрафији радова еӣнолоӣа д-ра Јована Ердељановића*, ГЕМ 28–29 (1966) 315; Б. М. Дробњаковић, *Библиоӣрафија радова наших еӣнолоӣа. II, Д-р Јован Ердељановић*, ГЕМ 6 (1931) 141–144; BLZ 8, br. 4636–4645; 11, br. 3267; СБ 3, бр. 14192–14228.

ЛИТЕРАТУРА: *Јован Ердељановић, доӣисник*, Годишњак СКА 30 (1922) 313–318; 35 (1929) 285–287; НЕ 1, 718 (Д. Поповић); *Ердељановић Јован д-р*. Свезнање (1937) 709; В. С. Радовановић, *У сӣомен академику Д-ру Јовану Ердељановићу, уреднику Срӣскоӣ еӣноӣрафскоӣ зборника (12.XI 1874, 12.II 1944)*, Српски етнографски зборник 44 (1951) V–VII; Б. М. Дробњаковић, *Д-р Јован Ердељановић (30. X 1874–12. II 1944)*, Гласник Етнографског института САНУ 1, 1–2 (1952) 553–557, 593–594 (М. Барјактаровић); 19–20 (1973) 33–34 (С. Ћулибрк); 23 (1974) 1–11 (М. Драшкић), 13–19 (В. Стојанчевић), 177–180 (Е. Церовић); 44 (1995) (Н. Павковић); П. Ш. Влаховић, *Д-р Јован Ердељановић 30. X 1874–12. II 1944*, ГЕМ 16 (1953) 262–266; 37 (1974) 237–243 (М. Барјактаровић); П. Ж. Петровић, *Јован Ердељановић, о десеӣоӣодишњици њеӣове смрӣи*, Зборник МС ДН 6 (1954) 188–189; 45 (1966) 92–109 (Ш. Кулишић); *Erdeljanović Jovan, etnolog*, ELZ 2 (1956) 599; EJ 3, 267 (P. Vlahović); *Јован Ердељановић – Живоӣ и дело*, Зборник радова са II симпозијума етнолога СР Србије „Темељи научне традиције наше етнологије", Народни музеј Панчево, Панчево 1976. (дванаест ауторских прилога) 11–91; М. Лутовац, *Цвијић и Ердељановић*, у: Југословенска социологија села 578 (1987) 33 (ур. П. Марковић); П. Ж. Петровић, *Јован Ердељановић – о десеӣоӣодишњици смрӣи*, Зборник МС ДН 6 (1953) 188–189; Ј. Радонић, *Некролоӣ (Академик Јов. Ердељановић)*, Годишњак СКА 51 (1941–1944) [1944], 236–239.

Н. Павковић

ЕРДУЈХЕЉИ (ÉRDÚJHELYI) Мењхерт (Мелхиор на српским преводима) (4. јануар 1860, Сента – 12. октобар 1912, негде у САД). Првобитно породично име му је било Ellinger. Припремао се за духовника у школама у Сегедину и Калочи, зарeђен је за свештеника 1882. Служио је као помоћни парох у Ади, Новом Саду, а 1894. у Кишкерешу. Добио је плебанију у Сенти 1897. Уређивао је часопис о католичком верском одгоју. У Сједињене Државе отишао је 1908. где му се губи траг. Е. је познат по историјским истраживањима од којих су најзначајнија историја Новог Сада: *Újvidék törtenete* (1894), српски: *Исӣорија Новоӣ Сада*. Издало општинство слоб. кр. вароши Новога Сада, Нови Сад 1895, немачки: *Geschichte der Stadt Neusatz*, Neusatz 1895; и историја Калочке надбискупије: *A kalocsai érsekség a renaissance-korban* (Сента 1899). Српске историје се тиче расправа о карловачкој патријаршији и православној цркви у Босни: *A karlóczai patriarchátus és a boszniai görögkeleti egyház*, Budapest 1894. Нове путеве је крчио расправом о нотаријату и веродостојним местима: *A közjegyzöség és hiteles helyek története Magyarországon* (Будимпешта 1899). Мање расправе је објављивао у *Годишњаку* Бачко-бодрошког историјског друштва и у *Јавору*. Одломци из српског превода историје Новога Сада прештампавани су дуго после његове смрти.

ЛИТЕРАТУРА: *Magyar Életrajzi Lexikona I*[3]. 439; NE 1, 657 (D. Popović); J. Szinnyei, *Magyar Irók* II, 14; EJ 4 (1986) 67.

С. Ћирковић

ЕРЧИЋ В. Властимир (21. новембар 1927, Мачвански Причиновић код Шапца – 1. март 1991, Шабац). Основну школу учио је у месту рођења, а гимназију у Шапцу. Крајем 1944. добровољно је ступио у НОВ и ПОЈ, а демобилисан је почетком 1946. Уз рад је ванредно студирао српскохрватски језик и југословенску књижевност на Филозофском факултету у Београду. За асистента Филозофског факултета у Сарајеву изабран је 1953. Две школске године био је лектор за српскохрватски језик у Дижону (1958–1960). Докторат је стекао 1963. године на Филозофском факултету у Сарајеву дисертацијом *Исӣоријска драма у Срба од 1736. до 1860.* На истом факултету предавао је историју југословенских књижевности у звању доцента (1964–1966). Књижевност народа Југославије предавао је на Одељењу београдске Више педагошке школе у Шапцу (1966–1970). Радни век завршио је као управник и саветник Народне библиотеке „Жика Поповић" у Шапцу (1970–1989).

Е. је у манастиру Хиландару радио на каталогизацији руске књиге XVIII века и опису старина у манастиру Лепавини. Био је успешан организатор научноистраживачког рада. Покренуо је или уређивао часописе *Усӣвари* (1967–1969), *Годишњак Исӣоријскоӣ архива* (1969–1970), *Провинција* (1970). Звање научног саветника добио је 1982. од Института за уметност и књижевност у Београду.

Поред историје књижевности, Е. је проучавао историју школства, позоришта, библиотека и библиотекарства. Између више десетина стручних и истраживачких радова издвајамо две посебне публикације: *Исӣоријска драма у Срба од 1736. до 1860* (1974); *Мануил (Михаил) Козачинскиј и њеӣова Траедокомедија* (1980).

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Аранитовић, *Био-библиоӣрафија др Власӣимира В. Ерчића*, Зборник МС за сценске уметности и музику 10–11 (1992) 247–253.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Аранитовић, *Био-библиоӣрафија др Власӣимира В. Ерчића*, Зборник МС за сценске уметности и музику, 10–11 (1992) 245–246.

Р. Михаљчић

ЖЕРАВЧИЋ Момчило (28. фебруар 1911, Жарково, Београд – ?, Београд). Основну школу учио је у Сењу, а гимназију у Параћину и Смедереву. Историју је завршио 1934. на Филозофском факултету у Београду. Две године касније постављен је за асистента приправника на истом факултету. У звању асистента радио је до 1951, када је прешао у Архив Србије у Београду. Пензионисан је 1976. године.

Од 1938. до 1940. Ж. је провео на истраживачком раду у архивима Истанбула. У историјским часописима јављао се са краћим радовима из историје и архивистике: *Руско-турски споразум 1798*, ИГ 1 (1948) 45–48; *Турски документи у Државној архиви Србије*, ИГ 1–2 (1957) 63–68; *Милован Миловановић и анексија Босне и Херцеговине*, Гласник СПЦ 3–4 (1959) 104–107; *Планови кнеза Милоша о Босни, Херцеговини и Црној Гори*, ИЗ 8 (1955) 371–376.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 740 (В. Петровић); EJ 8, 645 (B. Kovačević).

Р.

Љ. Алексић-Пејковић

ЖИВАЉЕВИЋ Данило (2. септембар 1862, Котор – 15. септембар 1934, Београд). После учешћа у Кривошијском устанку (1881–1882) када је, препешачивши целу Црну Гору, написао путопис о њој (*Из Никшића на Горанско*, Годишњица 5), прешао је (1883) са Љ. Јовановићем и другим омладинцима у Србију, где је по завршеном школовању радио као порески чиновник и финансијски инспектор (1888–1908). За време Првог светског рата био је владин делегат за избеглице у Италији, писао и објављивао дописе о Србији, основао српску школу и српско-православну парохију; био је управник Државне штампарије (1919) и потпредседник Београдске општине (1920–1921).

Ж. је покренуо, са Љ. Јовановићем, Св. Симићем и Ђ. Ђорђевићем часопис *Коло* (1890), био један од оснивача СКЗ (1892), последњи уредник Змајевог *Јавора* (1893), уредник *Видела*, органа напредњака који су покушавали да обнове Напредну странку (1921–1923). Поред приповедачких покушаја, путописа, приказа, радова о Марину Држићу, Д. Златарићу, А. Качићу, има и списа из пореске материје, а преводио је и са италијанског језика.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Српска и хрватска библиографија за годину 1893*, Споменица СКА 27 (1895); *Андрија Качић Миошић*, Нови Сад 1893; *Цвијета Зузорић и Д(оминко) Златарић*, Сремски Карловци 1900; *Ћирилица и латиница*, Београд 1935.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 27250–27252; *Каталог књига на језицима југословенских народа 1868–1972*, Београд 1978, 226.

ЖИВАНОВИЋ Ђорђе (10/23. децембар 1908, Београд – 23. април 1995, Београд). Основно и гимназијско образовање стицао је у Зајечару, Београду и поново Зајечару, где је матурирао 1927. године. На Филозофском факултету у Београду (13. група предмета) дипломирао је 1931. Школску 1932/33. годину провео је као стипендиста у Варшави. Од 1933. до избијања рата био је асистент за историју југословенске књижевности код проф. Павла Поповића. Докторирао је 1939. По отпуштању са Универзитета (1945), био је редактор у „Просвети" (1947–1948), лектор Народног позоришта (1948–1951), доцент Позоришне академије (1951–1954), док 1954. није враћен на Филозофски факултет, где је као ванредни, а од 1959. као редовни професор предавао пољски језик и књижевност. Као научник и педагог био је активан и низ година после пензионисања (1978). Ж. је био доктор honoris causa Вроцлавског универзитета и носилац официрског крста Polonia Restituta.

Као књижевни историчар – компаратиста, Ж. је посебно истраживао пољско-српске књижевне односе. Широко прилазећи тој проблематици, дао је и знатан допринос српској историјској науци. У докторској тези *Срби и пољска књижевност (1800–1871)* (1941) расветлио је низ питања везаних за деловање пољске политичке емиграције у Србији као и за одјеке пољског устанка из 1863. у нашој средини; тим темама враћао се и касније, сагледавајући их више пута и са чисто историјског становишта. Нашу културну историју Ж. је задужио бројним студијама о идеји словенске узајамности, њеном зрачењу и носиоцима међу Србима. Своје дугогодишње бављење Константином Михаиловићем Островичанином, чији је живот и рад посматрао у ширем контексту политичке историје Балкана и Средње Европе XV века, Ж. је синтетизовао у обимној монографији *Константин из Островице* (необјављено, рукопис у Одбору за књижевност САНУ).

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Филолошког факултета 13 (1979) 135–149; П. Буњак, *Др Ђорђе С. Живановић. Библиографија објављених радова*, Зборник МС за славистику 44–45 (1993) 251–268.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Јовановић, В. Митриновић, М. Топић, *Ђорђе Живановић*, Анали Филолошког факултета 16 (1985) 239–242; М. Топић, П. Буњак, *Професору Ђорђу Живановићу у спомен*, Зборник: Сто година полонистике у Србији, Београд 1996, 41–51 (у штампи); М. Стојнић, *Докторска дисертација професора Ђорђа Живановића и његов приступ компаративним словенским студијама*, Зборник: Сто година полонистике у Србији, Београд 1996, 59–64 (у штампи).

П. Буњак

ЖИВАНОВИЋ Живан (26. октобар 1852, Живковци – 17. мај 1931, Београд). Основну школу учио је у Аранђеловцу, полугимназију у Београду, потом је две године похађао богословију, па се 1870. уписао у тек основану учитељску школу у Крагујевцу. Студирао је у Немачкој, у Јени и у Берлину, али је студије прекинуо за време српско-турских ратова, у којима је учествовао као добровољац.

После свршених студија (1879) радио је као професор у Великом Градишту, Нишу, Пироту и Београду.

Ж. публицистички рад био је подређен његовим политичким уверењима. Као активни члан Либералне странке сарађивао је у *Истоку, Српској независности, Уставности, Новој уставности* и био уредник *Српске заставе* (1895–1898). Део својих новинских чланака у којима је критиковао напредњаке, штампао је посебно – *Виделовачки пametar* 1 (1882), 2 (1887). У први том ушли су чланци из *Српске независности*, а у други из *Нове уставности*.

У Народну скупштину ушао је 1887. године, а активније је учествовао у њеном раду 1890–1893. Неко време био је њен председник, потом члан Државног савета, министар привреде (1899–1900) и министар просвете (1903). Из политичког живота повукао се после Мајског преврата.

Активан је био у Савезу српских земљорадничких задруга и Српској књижевној задрузи. Током Првог светског рата био је интерниран у логор Нежидер (1916–1918).

Ж. се бавио политиком, публицистиком, историографијом и преводилаштвом. Превео је *Психологију гомиле*, Гистава ле Бона.

Политичка историја Србије у другој половини 19. века, I–IV (Београд 1923–1924.) је Ж. главно историографско дело. Оно је посвећено владавини Обреновића – другој влади кнеза Милоша и кнеза Михаила и владавини краља Милана и краља Александра. Ж. дело није синтетичко, већ једна посебна врста зборника у којем има историографског текста, докумената, мемоаристике и аутобиографских приказа. Оно обилује бројним политичким појединостима и занимљивостима, пре свега о раду Либералне странке, о Јовану Ристићу и о аутору. Ж. није успео да се ослободи партијске пристрасности, па у томе видимо највећу слабост његовог дела. Многи одељци данас су превазиђени, застарели и неупотребљиви.

Ж. је приредио и написао предговор и објашњења за *Мемоаре*, Стефана – Стевче Михаиловића (Београд 1928).

Постхумно је СКЗ објавила његове текстове у књизи *Србија у ратовима*, Београд 1958, у коју су уврштени путописи и успомене (*Ниш и нишке знаменитости, Сећања из доба рата 1914–1918*), текст о судбини архиве аустроугарског гувернмана, биографија Јована Ристића и студија о трговини у Србији у првој половини XIX века.

Ж. је писао и о проблему васпитања и националном питању (*Задаћа Србије*, Београд 1894).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 27287–27291; 11, br. 20948–20958.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 741 (С. Јовановић); EJ 8, 646 (D. Đorđević); Ж. Милићевић, *Живан Живановић*, (предговор) Србија у ратовима, Београд 1958, 5–28.

Р. Љушић

ЖИВАНОВИЋ Ж. Милан (18. јули 1899, Београд – 12. октобар 1975, Београд). Прво школско образовање добио је у Београду. Као шеснаестогодишњак 1915, са српском војском прешао је преко Албаније. Школовање је наставио у Француској у којој је боравио 1916–1918. године. По завршетку рата вратио се у Београд где је завршио Правни факултет 1922. Након усавршавања у Берлину (1922–1923) започео је службеничку каријеру у Првом српском осигуравајућем друштву „Србија" (1924–1928) и Трговинској комори (1928–1938). Након Другог светског рата био је члан АСНОС-а (1944–1945) и посланик у Народној скупштини Србије (1945–1946). Краће време радио је у Српској књижевној задрузи а децембра 1948. запослио се у Историјском институту, где је остао до одласка у пензију 1971. године.

Ж. је највећи део свог научног рада посветио проучавању политичке историје Србије првих деценија XX века (1903–1918). У средишту његовог интересовања био је Солунски процес из 1917. На тој теми је докторирао (1953), о њој деценијама прибирао грађу, посветио јој више научних прилога, објавио књигу (1955). Писао је о доприносу Дубровника у борби за уједињење (1965). Поводом 75-годишњице СКЗ израдио је библиографију Задругиних издања и хронику њеног рада од оснивања 1892. до 1967. године (1967). Истраживао је продор Аустроугарске у Србију након Берлинског конгреса, занимао се за учешће „гарибалдинаца" у српско-турском рату 1876. године, већи број радова посветио је анексионој кризи из 1908–1909, истраживао је и писао о југословенском питању.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова*, ИЧ 22 (1975) 300–303; *Bibliografija radova Milana Živanovića*, Zadarska revija 3–4 (1977) 297–298.

ЛИТЕРАТУРА: Г. А. Шкриванић, *Др Милан Ж. Живановић (18.VII 1899–12.X 1975)*, ИЧ 22 (1975) 297–299.

Љ. Димић

ЖИВКОВИЋ Драгоје (21. јуни 1927, Ржани До код Цетиња – 15. април 1994). Гимназију је завршио у Котору 1949, а Групу за историју на Филозофском факултету у Београду 1953. године. Докторску дисертацију *Борба за уједињење синдикалног покрета у Југославији 1919–1920. године*, одбранио је на Филозофском факултету у Сарајеву (1968). По завршетку студија Ж. је радио као професор гимназије у Котору (1953–1959), затим као архивист у Архиву Централног комитета СКЈ и научни сарадник у Институту за историју радничког покрета, односно Институту за савремену историју у Београду (1960–1968). Био је директор Архива Црне Горе на Цетињу (1968–1981). Од 1981. до пензионисања 1991. године предавао је на Културолошком факултету на Цетињу у звању ванредног, односно редовног професора. Био је председник Друштва архивских радника Црне Горе и члан Одбора за науку Матице црногорске.

Док је радио у Институту за раднички покрет и Институту за савремену историју, Ж. је углавном обрађивао теме о радничком и синдикалном покрету. Касније се његова интересовања хронолошки проширују на укупну прошлост Црне Горе. Иако из старијег периода нема ни један једини истраживачки рад, Ж. је написао синтезу *Историја црногорског народа (Од старијег каменог доба до краја средњег вијека)* I, Цетиње 1989; II, Цетиње 1992. Историчар који се бавио историјом XX века, у синтези о најстаријој и средњовековној прошлости Црне Горе, унапред је „био осуђен на улогу компилатора". Наслов синтезе обавезивао га је да обради етничку проблематику, али он је избегао да пише о Романима, Арбанасима, Латинима и Србима. Пренебрегавајући изворе који нису у складу са његовим политичким опредељењима, Ж. оспорава било какву везу Срба и Црногораца. *Историја црногорског народа*, писана „с позиција екстремног сепаратизма", враћа нас у доба Мавра Орбина.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Раднички покрет у Боки Которској 1919–1920. године* (1963); *Улога Филипа Филиповића у борби против реформизма између два партијска конгреса 1919–1920* (1964); *Borba protiv reformista u radničkom pokretu Hrvatske i Slavonije, april 1919 – avgust 1929. godine* (1965); *Aktivnost Sime Miljuša u radničkom pokretu i KPJ do 1925. godine* (1965); *Polet revolucionarnog pokreta i borba za sindikalno ujedinjenje* (1969); *Политички значај борбе за уједињење синдикалног покрета у Југославији 1919–1920. године* (1969); *Симо Миљуш* (1974); *Dokumenta centralnih organa zemaljskih sindikalnih saveza Jugoslavije* (1987); *Никола Петровић Његош, политички списи* (1979); *Историја црногорског народа (Раздобље црногорског Принципата / Владиката од почетка XVI до средине XIX вијека)*. Том II, Цетиње 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 208–209.

ЛИТЕРАТУРА: S. Ćirković, J. Kovačević, I. Božić, *O jednom shvatanju i jednoj „kritici" Istorije Crne Gore*, ЛЧ 1–2 (1977) 107–128; G. Stanojević, *Kritika radi kritike*, ЛЧ 1–2 (1977) 129–167; *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 208; С. Ћирковић, *Драгоје Живковић, „Историја црногорског народа (од старијег каменог доба до краја средњег вијека)", том I, Цетиње 1989*, ИЧ 36 (1989) 251–263; Godišnjak Matice crnogorske (1993/1994) 94–95, 97; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 226.

Р.

ЖИВКОВИЋ Ђ. Душан (29. фебруар 1924, Прчањ, Бока Которска). До 1941. завршио је пет разреда гимназије у Котору. Од 1941. до 1945. учествовао је у Народноослободилачком рату. Носилац је Партизанске споменице 1941. У ЈНА је био до 1956. и тада први пут пензионисан у чину мајора. У међувремену је довршио гимназију 1952, а на Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирао је 1957. као ванредни студент. Поново се запослио и радио као научни сарадник у Институту за изучавање радничког покрета, а од 1969. у Институту за савремену историју. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду (1962) тезом: *Бока Которска и Паштровићи у НОБ-у 1941–1945*. Поново је пензионисан 1977. као научни саветник. Добитник је награде „4. јули" (1979) и Награде града Котора (1984). Бавио се проучавањем Другог светског рата и послератним раздобљем, истражујући грађу у свим југословенским и неким страним архивима (Париз, Москва) и библиотекама. Пре дипломирања (као официр у Војноисторијском институту) почео је са истраживањем и издавањем *Зборника докумената НОР-а 1941–1945*. Сарађивао је у Енциклопедији Југославије, Лексикону НОР-а, Хронологији радничког покрета и СКЈ 1919–1979. Као коаутор писао је уџбенике за основне и средње школе за период 1914–1995. Био је главни уредник и уредник неколико значајних публикација, затим председник Друштва историчара Србије и потпредседник Друштва историчара Југославије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Boka Kotorska i Paštrovići u NOB-u 1941–1945* (1964); *Postanak i razvitak narodne vlasti u Jugoslaviji 1941–1945* (1969); *Narodni front Jugoslavije 1935–1945* (1978); *Prva bokeljska NOU brigada* (1984); *Неке карактеристике у развоју НОР-а и револуције у Боки Которској 1941–1945*, I–II (1983); *Пролетерке Пете црногорске бригаде* (1987); *Допринос народа Боке Которске НОБ-у* (1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 209–210.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 209; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 226.

Р.

ЖИВКОВИЋ Никола (23. новембар 1930, Шљивовик, Бела Паланка). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Белој Паланци. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирао је 1958, где је одбранио магистарски рад: *Политички комесар и његова улога у народноослободилачком покрету до доношења статута пролетерских бригада фебруара 1942.* (1970). Докторирао је на Филозофском факултету у Новом Саду тезом: *Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu* (1972). Радио је као друштвенополитички радник у Бору и Неготину, од 1960. до 1969. у Институту за раднички покрет, а потом у Институту за савремену историју, у свим научним звањима. Објавио је преко 60 радова у домаћим и страним часописима и зборницима радова, две коауторске и четири самосталне књиге. Учествовао је на више домаћих и међународних скупова и округлих столова. На студијским истраживањима, боравио је у Бону, Минхену, Паризу, Варшави, Москви, Софији, Бечу, Линцу и Темишвару.

Ж. се бави изучавањем Другог светског рата и Народноослободилачког рата 1941–1945, посебно ратном штетом и злочинима које су окупатори и њихови сарадници нанели југословенским народима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu* (1975); *Ratna šteta koju je Bugarska nanela Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu* (1985); *Ratna šteta koju je Italija učinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu* (1991); *Новчана привреда као облик експлоатације и пљачка злата, архива и културних добара од стране Трећег Рајха 1941–1945* (1994); *Osnovne aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta na oslobođenim teritorijama 1941* (1965); *Politički komesar i njegova uloga u narodnooslobodilačkom pokretu do donošenja statuta proleterskih brigada, februara 1942* (1970); *Medicinski opiti nad živim ljudima u nemačkim koncentracionim logorima u Drugom svetskom ratu* (1991); *Kontribucija u Srbiji 1941–1944* (1994); *Ljudske žrtve i materijalni gubici Jugoslavije i njihov odnos prema gubicima savezničkih snaga učesnica Drugog svetskog rata* (1993); *Nacistički stavovi i naredbe o genocidu i masovnim streljanjima 1941. u Srbiji* (1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 164–165; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 273–275; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 249.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 164.

Р.

ЖИВКОВИЋ Паво (2. август 1944, Кострч, Орашје). Основну школу учио је у Толиси и Орашју, а гимназију у Жупањи. Школске 1963/1964. радио је као учитељ у Матићима код Орашја. Историју је студирао на Филозофском факултету у Новом Саду. После дипломирања (1968) предавао је у Модричи, Босанском Шамцу и Орашју.

Постдипломске студије уписао је 1972. на Филозофском факултету у Београду, где је 1974. одбранио магистарски рад *Браило Тезаловић*, а 1978. године докторску дисертацију: *Твртко II, босански краљ*.

За асистента Историјског института у Сарајеву изабран је 1973. Данас ради на Филозофском факултету у Задру.

Ж. изучава политичку, економску и друштвену историју средњовековне Босне. Радови су му засновани на објављеној и необјављеној изворној грађи коју је претежно скупљао у Дубровачком архиву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Diplomatska aktivnost Braila Tezalovića*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 10, 2 (1974) 31–53; *Podaci o roblju kao izvor za istorijsku geografiju srednjovjekovne Bosne*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 10, 2 (1974) 333–340; *Mletačka trgovina bosanskim robljem u srednjem vijeku*, Godišnjak DI BiH 26–27 (1976) 51–58; *Radič Ozrisaljić, trgovac i diplomata na dvoru porodice Pavlovića*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 13 (1977) 301–323; *Prve vijesti o bosanskoj kovnici novca poslije smrti Tvrtka I Kotromanića*, Godišnjak DI BiH 28–30 (1977–1979) 271–278; *Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 16 (1979) 181–188; *Ličnost Tvrtka II i njegova istorijska uloga*, Pregled 69 (Sarajevo, mart 1979) 359–367; *Bosna u drugoj deceniji XV stoljeća*, Treći program Radio-Sarajeva 29 (1980) 65–96; *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo 1981; *Bibliografija objavlje-*

nih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni, Sarajevo 1982; *Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću (pojava građanske klase i novog plemstva)*, Tuzla 1986.

Р. Михаљчић

ЖИВКОВИЋ Станислав (26. децембар 1923, Београд). Основну школу похађао је у Кнежеву (Барања), реалну гимназију у Осијеку, Сиску и поново у Осијеку. По избијању рата 1941. вратио се са породицом у Београд, где је 1942. матурирао. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду на Катедри за историју уметности 1958. На истој катедри докторирао је 1967. тезом *Коста Миличевић*. Студијски боравак у Минхену 1967. провео је изучавајући период сецесије, односно почетака модерне уметности на прелазу векова, као значајне околности под којом се у овом граду школовала генерација српских сликара–импресиониста.

Од 1958. до 1968. био је запослен у Културном центру Београда на дужности руководиоца Ликовног сектора, а од 1969. до 1989. био је управник Галерије САНУ. Упоредо са редовном службом од 1966. до 1972. предавао је историју уметности на Вишој педагошкој школи у Београду. Од 1984. је ванредни, а од 1985. редовни професор на Факултету драмских уметности у Београду за предмет Стилови, односно Историја уметности. Од 1989. године је у пензији.

Бави се изучавањем српског сликарства XX века, посебно периода импресионизма (1900–1920), као и периода између два светска рата. У том смислу истакао се као организатор и аутор бројних студијских изложби: *Београдско сликарство између два рата. Уметничка школа у Београду 1919–1939, Српски импресионисти* којом је први пут представљена генерација српских сликара заслужна за почетке модерне уметности код нас, односно за појаву београдске сликарске школе. Аутор је више монографија као и преко две стотине научних и стручних чланака на теме српског сликарства XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Коста Миличевић 1877–1920*. Нови Сад 1970; *Бориvoје Стевановић*, Галерија САНУ 11. Београд 1970; *Стојан Аралица*. Галерија САНУ 21. Београд 1973; *Београдски импресионисти*. Београд 1977; *Марко Челебоновић*. Галерија САНУ 31. Београд 1977; *Уметничка школа у Београду 1919–1939*, Галерија САНУ 58. Београд 1987; Миодраг-Мића Поповић, Akademie der Künste DDR. Berlin 1988; *Сликарство Стојана Ћелића*. Галерија САНУ 67, Београд 1990; *Српски импресионисти*. Галерија САНУ 79, Београд 1994; *Painting–Graphic–Sculpture in Serbia and Montenegro since 1459. up today*, The Dictionary of Art, Macmillan Publishers Limited, London 1996.

Р.

ЖИВОЈИНОВИЋ Драгољуб (18. април 1934, Врање). Гимназију је завршио у Београду (1953). Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду, а после дипломирања (1959) био је на усавршавању на Пенсилванија универзитету у Филаделфији (1962–1964), где је стекао степен магистра радом: *The Americans in the Adriatic 1918–1921* (1963). На истом универзитету је и докторирао тезом: *America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919* (1966). Од 1960. је асистент Филозофског факултета у Београду, изабран је 1967. за доцента, затим за ванредног (1973) и редовног професора (1979), био је управник Одељења за историју и декан Филозофског факултета. Као гостујући професор држао је предавања на америчким универзитетима (Мериленд, Корнел, Калифорнија).

Ж. се бави историјом новог века у широком распону од XVI до XX столећа с тежиштем на збивањима у Првом светском рату и његовим последицама. Бави се такође историјом Дубровачке републике и америчком политиком у Европи.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Америка, Италија и постанак Југославије 1917–1919* (1970); *America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919* (1972); *Документи о америчкој историји, 1607–1954. године* (1971); *Америчка револуција и Дубровачка република 1763–1790* (1976); *Ватикан и први светски рат 1914–1918* (1978, 1996); *The United States and the Vatican Policies 1914–1918* (1978); *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе 1914–1920* (1980, 1995); *Петар I Карађорђевић, Ратни Дневник 1915–1916* (1984); *Успон Европе 1450–1789* (1985, 1989, 1995); *Краљ Петар I Карађорђевић 1844–1921, I–III* (1988–1994); *Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941–1958. године* (1994); *Црна Гора у борби за опстанак 1914–1922* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 265–277.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 265; *Белешка о писцу*, Црна Гора у борби за опстанак 1914–1922. године, Београд 1996.

Р.

ЖИВОЈИНОВИЋ Мирјана (25. август 1938, Сарајево). После завршене гимназије у Дубровнику студирала је историју на Филозофском факултету у Београду (1956–1960). Била је библиотекар у семинару Катедре за византологију, а крајем 1960. изабрана је за асистента Византолошког института САНУ. Усавршавала је грчки језик у Атини 1966/1967. Докторирала је 1970. тезом: *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*. Радила је годину дана (1985/1986) у Институту Дамбартон Оукс у Вашингтону на теми: *Трговина средњовековних манастира*. У Паризу је боравила по два месеца годишње (1987–1991) радећи на грчким актима манастира Хиландара. Учествовала је на научним скуповима у земљи и иностранству. Научни је саветник Византолошког института САНУ.

Као византолог Ж. је највише пажње посветила историји Свете Горе и посебно манастира Хиландара.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Судство у грчким областима Српског царства*, ЗРВИ 10 (1967) 197–294; *Аделфати у Византији и средњевековној Србији*, ЗРВИ 11 (1968) 241–270; *Болница краља Милутина у Цариграду*, ЗРВИ 16 (1975) 105–117; *Света Гора у доба Латинског царства*, ЗРВИ 17 (1976) 77–92; *О боравцима светог Саве у Солуну*, ИЧ 24 (1977) 63–71; *Манастири Хиландар и Милеје*, Хиландарски зборник 4 (1978) 7–16; *Ктиторска делатност светог Саве*, Сава Немањић – Свети Сава (1979) 15–25; *Житије архиепископа Данила II као извор за ратовања Каталанске компаније*, ЗРВИ 19 (1980) 251–273; *Concerning Turkish Assaults on Mount Athos in the 14th Century, Based on Byzantine Sources*, POF 30 (1980) 501–516; *Јован V Палеолог и Јован VI Кантакузин од 1351. до 1354*, ЗРВИ 20 (1982) 127–141; *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206; *Јеромонах Матија и хиландарски метох у Лушцу*, Хиландарски зборник 5 (1983) 51–67; *Хиландар и Хрусија*, Хиландарски зборник 6 (1986) 59–82; *Chandax et ses moulins*, ЗРВИ 23 (1984) 119–139; *The Trade of Mount Athos Monasteries*, ЗРВИ 29/30 (1991) 101–116; *Да ли је сачувана повеља краља Драгутина Хиландару*, ЗРВИ 32 (1993) 129–136; *Хиландарски и Евергетидски типик. Подударности и разлике*, ЗРВИ 33 (1994) 85–102.

Р.

ЖУГИЋ Томислав (28. октобар 1934, Жабљак). Основну школу учио је у родном месту, гимназију у Никшићу, Групу за историју студирао на Филозофском факултету у Београду. На том факултету је наставио да се усавршава и стекао је назив магистра (1973). Докторирао је на Универзитету у Кракову тезом: *Југословени у концентрационим логорима у Пољској са посебним освртом на Аушвиц*. Две године је радио у основној школи у Жабљаку, пет година у учитељској школи у Никшићу, затим наредних десет година на Педагошкој академији у Никшићу, а од 1977. Наставничком факултету, сада Филозофском факултету у Никшићу, где је редовни професор за општу историју новог века.

Ж. се бави најновијом историјом, темама из Другог светског рата и проблемима историјске наставе. Знатну пажњу посвећује историји Црне Горе, нарочито никшићког краја.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Кратак преглед историје Никшића од 1875–1905* (Годишњак Педагошке академије 1973); *Економски и културни развитак Никшића од 1878–1905* (Годишњак Педагошке академије 1977); *Жабљак, Црна Гора* (1977); *Људске и материјалне жртве народа Југославије* (1979); *Економски развитак Црне Горе за вријеме другог свјетског рата* (1989); *Просвјетно-образовна улога Пивског манастира* (1991); *Југословени у концентрационом логору Аушвиц 1941–1945* (1989, са М. Милићем); *Положај црногорске мањине у Албанији* (1991, са З. Лакићем); *О неким проблемима општег и посебног у настави историје* (1994); *Привредна разарања у Црној Гори 1941–1945* (1995).

Р.

ЖУТИЋ Никола (14. август 1952, Госпић). Историју је завршио на Филозофском факултету у Београду 1979. Магистарски рад, под називом *Физичка култура у Краљевини Југославији 1929–1941*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1987. Докторску дисертацију *Држава и Римокатоличка црква у Краљевини Југославији 1918–1935*, одбранио је 1992. на Филозофском факултету у Београду.

Кратко је радио као професор историје у београдским средњим и основним школама, а од 1984. до 1995. као архивиста у Архиву Југославије. Од 1993. био је доцент на Факултету друштвених наука Универзитета „Никола Тесла" у Книну. Стално је запослен у Институту за савремену историју.

Бави се истраживањем историје Краљевине Југославије, посебну пажњу поклања идеолошким конфликтима између грађанског либерализма и Католичке цркве.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Соколи – идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929–1935* (1991); *27. март 1941*. тематска збирка, (1990, са Б. Петрановићем); *Римокатолички клерикализам у Краљевини Југославији* (1992, са Љ. Димићем); *Краљевина Југославија и Ватикан* (1994); *Идеологија југославенства и њено распадање 1929–1939*, ИГ 1–2, Београд 1988; *Хрватски митрополита Антун Бауер – идеолошко-поли-*

тичка активност, Istorija 20. veka 1–2, Београд 1990.

Р.

ЗЕЛЕНИКА Милан (6. јуни 1885, Приједор – 8. децембар 1969, Београд). После редовног основног школовања завршио је Терезијанску војну академију у Бечком Новом Месту, потом и Ратну школу у Бечу. У Првом светском рату је био генералштабни официр аустроугарске војске на балканском војишту и на источном фронту (у Русији). После уједињења Срба, Хрвата и Словенаца (1918) ступио је у југословенску војску; неко време (1929–1932) био је један од личних ађутаната краља Александра Карађорђевића. У априлском рату 1941. као начелник штаба 3. армије, у чину бригадног генерала, рањен је на прилазима Скадру. Кад је дошао у Београд, ухапшен је и одведен у немачко заробљеништво, одакле се вратио 1945. и одмах ступио у Југословенску армију. Налазио се, као војни стручњак, у саставу југословенске делегације на Мировној конференцији у Паризу (1946–1947). Постављен је за начелника Војноисторијског института, а од 1955. до пензионисања био је начелник Војне редакције Енциклопедије Југославије.

Зеленика је био официр, својевремено, највишег могућег образовања. Одлично је знао неколико европских језика и, нарочито, главне војне системе у Европи у оквиру друштвене уређености, културне и опште развијености у појединим земљама. Уочи Другог светског рата бавио се усменим и писменим предавањем теоријских поука за трупну вежбу и борбено дејство оперативних јединица војске. По доласку из немачког заробљеништва посветио се историографском изучавању оба светска рата, нарочито Првог. Осим бројних чланака, студија и расправа у стручним часописима, засновао је, заједно са сарадницима, целокупан алфабетар војних појмова, стручних и историографских, за Енциклопедију Југославије (прво издање).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Битка код Кобарида* (Београд 1950); *Рат Србије и Црне Горе 1915* (Београд 1954); *Први Светски рат 1914* (Београд 1962).

ЛИТЕРАТУРА: В. Стругар, *Милан Зеленика (1885–1969)*, ЈИЧ 3–4 (1970) 234–244; Vojni leksikon, Beograd 1981, 1125.

Д. Ненезић

ЗЕЉИН (ЗЕЛЕНИН) Владимир (1920). Студирао је историју на Московском државном универзитету, дипломирао 1949. Одбранио је кандидатску дисертацију: *Социально-экономические отношения в Сербии в период Первого сербского восстания (1804–1813)* на Институту за словенске студије (1959). Постао је затим старији научни сарадник у секцији за историју централне и југоисточне Европе. Бави се историјом југословенских народа и њиховим везама са Русијом у XIX и XX веку. Био је коаутор у совјетској Историји Југославије и учесник у бројним заједничким пројектима, пре свега оним о историји Другог светског рата. Публиковао је и у Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Развитие ремесла и промышленности в Сербии в период Первого сербского восстания (1804–1813 гг.)*,„Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР 23 (1958); *Из истории аграрных отношений в Сербии в период Первого сербского восстания (1804–1813 гг.)*, Новая и новейшая история 5 (1958); *Советско-югославско боевое содружество в годы второй мировой войны*, Вопросы истории 9 (1965); *Jugosloveni pod zastavom Oktobra*, Beograd 1967; *К биографии Дундича*, Советское славяноведение 4 (1968); *Под красным знаменем Октября*. Югославские интернационалисты в Советской России 1917–1921, Москва 1977.

ЛИТЕРАТУРА: Историки – слависты СССР. Биобиблиографический словарь – справочник, Москва 1981, 78.

Р.

ЗЕРЕМСКИ Иларион (27. фебруар 1865, Турија – 1. јануар 1931, Плашки). Основну школу завршио је у родном месту, а Српску гимназију у Новом Саду (1885). Правне науке слушао је у Будимпешти (1885–1886). Духовну академију завршио је у Москви (1886–1890) са степеном магистра богословских наука. За професора богословије у Карловцима постављен је 1891. Монашки завет примио је 1893. у манастиру Ковиљу. Исте године рукоположен је за ђакона, а затим за презвитера. За протосинђела произведен је 1899. Од септембра 1900. до септембра 1901. године био је старешина манастира Хопова. За архимандрита је произведен 1904. Јануара 1910, као професор богословије на одсуству, постављен је за настојатеља манастира Раковца. За викарног епископа изабран је 1911, а хиротонисан 1912. После смрти горњокарловачког епископа Михаила постављен је (1914) за мандатора дијецезе и на тој дужности остао је до 1919. Године 1919. боравио је у Паризу као стручњак Мировне српске делегације по питању Војводине. За редовног професора Светог писма Новог завета на Богословском факултету изабран је 1920. Исте године, изабран је за епископа горњокарловачког, а потврђен краљевским указом 1921.

Као професор Карловачке богословије покренуо је *Богословски гласник*, чији је уредник био неколико година. У том часопису објављивао је своје текстове, углавном тумачења новозаветних догађаја. Упоредо је радио на прикупљању података из прошлости Српске цркве на просторима Баната. Резултат тог рада је значајна студија *Српски манастири у Банату* (1907). Запажена је његова расправа о Српској патријаршији објављивана у наставцима у *Гласнику Српске православне патријаршије* (1930–1931). Радови су му објављивани у *ЛМС*, *Гласнику ИД* у Новом Саду и у другим часописима.

Био је активан поборник црквеног јединства свих делова Српске цркве које је и остварено 1920.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 26919–26925; 11, br. 20684–20687.

ЛИТЕРАТУРА: М. Радека, *Горња крајина или Карловачко владичанство*, Загреб 1975, 211–214; Д. Ј(акшић) In memoriam, *Зеремски Владимир – Иларион*, Гласник СПЦ 12, 1 (1931) 1–2; НЕ 1, 813 (Н. Радојчић); Српски јерарси, 196–197.

С. Милеуснић

ЗЕЧЕВИЋ Л. Милош (21. јануар 1880, Липовац, округ крагујевачки – 7. септембар 1955, Шејдленд, САД). Гимназију и Велику школу завршио је у Београду. Од 1905. радио је као суплент у Нишу, а од 1909. као професор у Београду. За помоћника библиотекара Народне библиотеке постављен је 1914, а за професора Војне академије 1920. Управник Народне библиотеке у Београду био је од 1927. до 1935, када је пензионисан.

Оглашавао се углавном краћим прилозима. Изузетак је његова студија *Ратовање Војислава Војиновића са Дубровчанима* (1908). Писао је о Стефану Дечанском, паду Босне, Бранивојевићима. Више новинских чланака посветио је личностима XIX и XX века: кнезу Милошу, Светозару Милетићу, Николи Пашићу, Владану Ђорђевићу, Љуби Јовановићу.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 26873–26881; 11, br. 20 651–20 665.

ЛИТЕРАТУРА: NE 4, 1254 (D. Pantelić); М. Кићовић, *Историја народне библиотеке у Београду*, Београд 1960, 155–156.

Р. Михаљчић

ЗЕЧЕВИЋ Милош (Цвети 1838, Брњица, Гружа – 5. фебруар 1896, Београд). Основе писмености стицао је у сеоској школи у Забојанцима и манастиру Драчи. Средњу школу похађао је у Крагујевцу и Београду, где је на Великој школи завршио права. Као професор гимназије радио је у Крагујевцу и Београду. Био је професор опште историје новог века на Великој школи (1889–1895). Своје имање завештао је ђацима крагујевачке гимназије и студентима Велике школе.

Бавио се историјом и географијом. Његову *Историју света*, написану према општој историји Струвеа, а прилагођену ученицима средњих школа, неповољно је оценио Јован Ђорђевић у ЛМС (1883). *Како се пише историја за школе*, одговор је З. (1884).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 26871–26872.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 10 (1897) 84–85 (Ј. М. Жујовић); НЕ 1, 815–816 (Н. Радојчић).

Р. Михаљчић

ЗЕЧЕВИЋ Момчило (21. јануар 1935, Билећа). Гимназију је учио у Крагујевцу, Билећи и Беранама, где је матурирао 1953. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју, 1959. а магистрирао на истом факултету 1962. Од 1959. радио је у Институту за изучавање радничког покрета, затим од 1964. у Одељењу за историјске науке Института друштвених наука у Београду. У Институту за савремену историју у Београду ради од 1969. Докторирао је 1972. године на Филозофском факултету у Љубљани тезом: *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917–1921*. За научног саветника изабран је у Институту за савремену историју 1985, а у звање редовног професора на Филозофском факултету у Новом Саду 1989. Више пута је боравио у иностранству (САД, Канада, Француска, Енглеска, Аустрија, Чешка, Словачка, Русија и др.) на истраживањима и као предавач. Био је дугогодишњи уредник–секретар Редакције другог издања Енциклопедије Југославије за Србију. Уредник је обновљеног *ЈИЧ*-а. За ванредног члана ЦАНУ изабран је 1996. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917–1921* (1973); *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921* (1977); *Na istorijskoj prekretnici, Slovenci u politici jugoslovenske države 1918–1929* (1985); *Na zgodovinski prelomnici, Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929* (1987); *Jugoslavija 1918–1984* (1984, 1988[2], са Б. Петрановићем); *Jugoslovenski federalizam, Ideje i stvarnost* (1987, са Б. Петрановићем); *Agonija dve Jugoslavije* (1991, са Б. Петрановићем).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 163–164; *Dvadesetpet godina ISI 1958–*

1983, *Istorija 20. veka* 1–2 (1984) 273; Istorija 20. veka 2 (1994) 248–249.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 163.

Р.

ЗИГЕЉ (ЗИГЕЛЬ) Фјодор Фјодорович (4. децембар 1845, Климов, Новгородска губернија – 8. фебруар 1921, Ростов на Дону). Средње образовање стекао је у немачкој школи у Петербургу, 1863–1867. студирао је право на Петербуршком универзитету. Упоредо је слушао предавања на Историјско-филолошком факултету. Задржан је ради припремања за професорско звање и под руководством В. И. Ламанског проучавао словенске језике и историју. Неколико година је провео на путовањима у иностранству, а 1872. је одбранио магистарску дисертацију: *Законникъ Стефана Душана*. У књизи је дао прецизно издање текста по Призренском рукопису, коментаре и бројне прилоге (Санкт Петербург 1872). Већ следеће године започео је наставничку делатност на Варшавском универзитету, где је био ванредни, па редовни професор на Катедри историје словенских законодавстава. На Оксфордском универзитету је држао предавања, објављена у књизи: *Lectures on Slavonic Law* (London 1902, преведена на чешки и штампана у Прагу 1912). Та књига, као и предавања која је З. држао у Француској и САД, упознали су учени свет са елементима права и законодавства код Бугара, Срба, Руса, Чеха, Пољака и Хрвата. У рату се 1915. заједно са Варшавским универзитетом преселио у Ростов на Дону, где је радио до смрти. Проблемима српског права се вратио поводом књиге Т. Флоринског о споменицима законодавне делатности Душана, цара Срба и Грка, коју је критички приказао: *О сочиненій Памятники законодательной дѣятельности Душана Царя Сербовъ и Грековъ /.../ Отчеть о третіемъ присужденіи премии Макария митрополита московскаго*, Записки Имераторской академии наукъ 63 (1890) Приложение 2, 1–113.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Новый сборник статей по славяновѣдѣнию составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго*, С. Петербург 1905. Приложение 5–6.

ЛИТЕРАТУРА: K. Kadlec, *Fedor Fedorovič Zigelj*, Almanah ČAV 31–32 (1922) 152–161.

С. Ћирковић

ЗИРОЈЕВИЋ Олга (15. мај 1934, Панчево). Основну школу и гимназију учила је у родном месту. Студирала је историју на Филозофском факултету у Београду (1953–1957). По завршетку студија хонорарно је радила у Историјском архиву Београда на сређивању турске грађе. Постдипломске студије завршила је 1960. године на Катедри за оријенталну филологију и Катедри за историју Филозофског факултета у Сарајеву. Докторску дисертацију *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, одбранила је 1967. године на Филозофском факултету у Београду. Била је на студијским боравцима у Минхену и Мајнцу. Од 1962. ради у Историјском институту САНУ, где је прошла сва научна звања: асистента (1962), научног сарадника (1967), вишег научног сарадника (1973) и научног саветника (1978).

О. З. се бави историјом наших земаља под турском влашћу. Изучава турско војно уређење, управу, етничка и социјално-демографска питања, путеве, утврђења, градове. Писала је о прошлости Ужица, Крушевца, Новог Пазара, Лесковца, Паланке, Шапца, Смедерева, Бора, Земуна. Истраживала је у архивима и библиотекама Сарајева, Скопља, Софије, Цариграда, Анкаре, Беча, Будимпеште и Минхена. Радови су јој превођени на више језика.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Један век турске владавине у Сланкамену (1521–1621)* (1963–1965); *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)* (1970); *Шабац и његова нахија од 1600. до 1683* (1970); *Dobijanje prava građanstva u Osmanskoj Imperiji (XV–XVII vek)* (1973); *Турско војно уређење у Србији 1459–1683* (1974); *Турска утврђена места на подручју данашње Војводине, Славоније и Барање* (1976); *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку* (1976); *Mreža puteva (kopnenih i vodenih) i promet na području današnje Vojvodine i Slavonije* (1978); *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године* (1984); *Поседи фрушкогорских манастира*, Нови Сад 1992; *Srbija pod turskom vlašću (1459–1804)*, Novi Pazar 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 106–108.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 106; O. Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, Novi Pazar 1995, 183 (Био–библиографија).

Р.

ЗЛАТИЋ Јован (5. јануар 1937, Горња Коњуша, Прокупље). Основну школу учио је у месту рођења, а гимназију у Пожаревцу. Историју је завршио 1958. године на Вишој педагошкој школи у Нишу. Студије историје наставио је на Филозофском факултету у Скопљу. Дипломирао је 1973. Магистарски рад *Злочиначка активност нацистичке Немачке, фашистичке Бугарске и квислинга у нишком ратном округу 1941–1944*, одбранио је 1975. на Филозофском факултету у Приштини. На истом факултету стекао је 1983. докторат дисертацијом *Ниш и околина 1918–1944. године*.

З. је радио као наставник у осмогодишњој школи у Житорађи, васпитач, наставник и професор у Васпитно-поправном дому за малолетнике у Крушевцу (1961–1974), секретар Самоуправне интересне заједнице општине Ниш (1974–1977), затим као саветник за историју у Регионалном заводу за унапређење васпитања и образовања у Нишу. На Грађевинском факултету у Нишу предавао је политички систем, социологију и марксизам, а историју на Педагошкој академији у Крушевцу. Начелник Нишког округа био је од 1992. На Филозофском факултету у Приштини изабран је 1996. за ванредног професора.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Независна радничка партија Југославије (НРПЈ) и њена делатност у Нишу*, Марксистичке теме 2 (Ниш 1984) 87–102; *Политичке прилике у Нишу и околини 1931–1939. године*, Нишки зборник 15 (1985) 81–100; *Страдања Јевреја у Нишу 1941–1943*, Нишки зборник 1–2 (1990) 87–96; *Диверзантска дејства у топличком устанку 1917*, Лесковачки зборник 30 (1993) 31–42; *Политички живот у Нишу између два светска рата (1918–1941)*, Ниш 1994; *Страдалаштво српског народа у нишком ратном округу* I–II, Ниш 1994, 1995.

Р.

ЗЛОКОВИЋ Игњатије (27. децембар 1897, Бијела, Бока Которска). Шесторазредну основну школу завршио је у родном месту, а гимназију је похађао у Котору, Задру и Београду. Као политички кривац искључен је из свих средњих школа у Аустрији, а затим мобилисан у 37. домобрански далматински пук. После рата З. је наставио школовање у Котору, а VII и VIII разред завршио је у Другој мушкој гимназији у Београду (1920). Историју и географију дипломирао је на Филозофском факултету у Београду (1923) код професора Николе Вулића, Јована Радонића, Васиља Поповића, Станоја Станојевића, Драгутина Анастасијевића. По завршетку студија постављен је за суплента Поморске академије у Котору, где је заменио свог пријатеља Јорја Тадића.

Ратно време провео је као заточеник у италијанским логорима. Из логора се вратио у Котор и наставио рад у Поморској академији, односно Средњој поморској школи. За директора Поморског музеја у Котору изабран је 1950. године. На овој дужности остао је до пензионисања 1969.

З. је учествовао у оснивању Историјског архива и Више поморске школе у Котору и завичајних музеја у Херцег Новом и Перасту. Звање научног сарадника добио је 1957, а вишег научног сарадника 1962. године. Био је ванредни члан Научног друштва Црне Горе на Цетињу (1950–1956), члан Редакције *Зборника* Которске секције Друштва историчара Црне Горе и одговорни уредник *Годишњака* Поморског музеја у Котору. Сарађивао је у Поморској енциклопедији, Енциклопедији Југославије и Војној енциклопедији.

Историја поморства основно је подручје истраживања З. Изучавао је поморску привреду, школство, а написао је велики број портрета о истакнутим личностима Боке Которске.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Адмирал Марко Војновић* (1955); *Бокељско поморство у вријеме француске окупације Боке (1807–1813)*; *Поморство Боке у вријеме руске управе (1806–1807)* (1956); *Српска поморска закладна школа у Србини (поводом стогодишњице њеног оснивања)* (1958); *Поморство и трговина Паштровића (XVII и XVIII в.)* (1959); *Поморство и трговина Паштровића (XVIII и XIX в.)* (1960); *Бока и народни препород на Приморју* (1962); *Посјета Фрања Јосипа Боки Которској и њене политичке и привредне посљедице* (1963); *Прва пресуда пријеког суда у Боки 1914. године* (1965); *Прилози за историју поморства и трговине Рисна* (1966); *Два писма Спиридона Гопчевића Илији Гарашанину* (1968); *Књига млетачких докумената о припадницима племена Никшићи насељених у Рисну* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: Т. Радуловић, *Библиографија радова Игњатија Злоковића (Поводом 50-годишњице просвјетног и научног рада)*, Зборник КС ДИ ЦГ 1 (1973) 239–252; BLZ 9, br. 26982; 11, br. 20729–20732.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Ковијанић, *Игњатије (Игњо) Злоковић*, Бока 10 (1978) 341–346; В. Бољевић-Вулековић, *Шездесет година културно-просвјетног и научног рада професора Игњатија Злоковића*, Годишњак ПМК 31–32 (1983–1984) 11–21; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 224.

Р. Михаљчић

ЗЛОКОВИЋ Максим (25. јули 1910, Бијела, Бока Которска – 1. јануар 1996, Котор). Основну школу похађао је у родном месту, нижу класичну гимназију у Херцег Новом, а учитељску школу у Дубровнику и Херцег Новом. Српскохрватски језик и историју студирао је на Вишој педагошкој школи на Цетињу. Радио је као наставник у дубровачком и бококоторском срезу, затим у Историјском архиву у Котору.

Објавио је више десетина прилога о историји поморства Боке Которске. Корисне су његове биографске скице о истакнутим личностима овог краја. За своје радове З. је користио необјављену

изворну грађу. Од ђачких дана је писао и објављивао песме.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Поморство Баошића* (1958); *Из трписке Милана Решетара* (1958); *Прилози за историју поморства Луштичког полуострва* (1962); *Капетан Јован Пјешивац, сарадник адмирала Макарова* (1966); *Прилози за историју поморства Кумбора* (1969); *Словенска жупа Драчевица* (1969); *Турци у Херцег-Новом* (1970); *Херцег-Нови од пада Млетачке Републике до Бечког конгреса (1797–1815)* (1972); *Херцег-Нови од Бечког конгреса до 1830. године* (1973); *Привредно-политичке прилике у херцегновској општини у првој половини XIX вијека* (1976); *Поморство и трговина Херцег-Новога за вријеме турске владавине* (1984).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Maksim Zloković (Bio-bibliografija povodom 75-godišnjice rođenja i 50-godišnjice naučnog rada)*. Бока 17 (1985) 6–20.

ЛИТЕРАТУРА: *Maksim Zloković (Bio-bibliografija povodom 75-godišnjice rođenja i 50-godišnjice naučnog rada)*. Бока 17 (1985) 5–6; М. Милошевић, *Живот и рад Максима Зловоковића*, Зборник КС ДИ ЦГ 4 (1988) 93–94.

Р. Михаљчић

ЗОРЕ Луко (15. јануар 1846, Цавтат – 9. децембар 1906. Цетиње). Филолог и књижевни историчар, дописни члан ЈАЗУ и САНУ. Средњу школу завршио је у Дубровнику, славистику у Бечу код Франца Миклошича. Службовао је као професор гимназије у Дубровнику (1870, 1878–1901), управитељ гимназије у Котору (1872–1877) и учитељске школе у Арбанасима код Задра, школски инспектор у Босни и Херцеговини (1890–1894). Од 1883. био је заступник у Далматинском сабору у Задру, а од 1897. у Царевинском већу у Бечу. Пред крај живота био је наставник и васпитач црногорског кнеза Петра, предстојник Министарског савета за наставу и управитељ цетињске гимназије. Приликом његове смрти забележено је да је „... као професор и грађанин припадао оној серији заслужних приморских Срба, који су ударили новим просветним и национално-српским правцем у Дубровнику и онамошњем приморју".

З. се бавио историјом језика и књижевности Хрватске, посебно Дубровника, и из тих области је објавио већи број радова. У Дубровнику је уређивао и покренуо књижевни лист *Словинац* (1878–1884) с циљем учвршћивања српско-хрватских књижевних веза. Под псеудонимом Миливој Страхинић прештампао је из *Словинца* свој песнички венац *Објављење* (1899). Највећи број својих радова З. је објавио у *Radu JAZU* (књ. 27, 34, 39, 55, 63, 71, 94, 108, 110, 114, 115, 138, 170) и *Споменику* СКА (књ. 26).

За историју је значајно што је З. био један од првих истраживача античких и средњовековних босанско-херцеговачких надгробних споменика, нарочито стећака и њихових натписа, који су привукли његову пажњу као врсног познаваоца језика и књижевности. Неки од њих објављени су у *Словинцу*.

БИБЛИОГРАФИЈА: ГЗМ 1957, 339–340; BLZ 9, br. 27006–27037; 11, br. 20745–20746.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 1, 848 (А. Белић); EJ 8, 631 (S. Vereš); Годишњак СКА 20 (1906) 143 (Ст. Новаковић).

Д. Синдик

ЗУНДХАУСЕН (SUNDHAUSSEN) Холм (17. април 1942, Берлин). Основно и средње образовање стекао је у Берлину, студирао историју Источне и југоисточне Европе, славистику и германистику на Минхенском универзитету 1966–1972, докторирао на истом универзитету 1973. Као асистент или научни сарадник радио је 1973–1987. на универзитетима у Хамбургу, Минхену и Гетингену. На Универзитету у Гетингену стекао је хабилитацију за историју Источне и југоисточне Европе (1981). Изабран је 1988. за професора за историју југоисточне Европе на Институту за Источну Европу Слободног универзитета у Берлину (Freie Universität Berlin), где се и сада налази.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: З. се бави историјом југоисточне Европе с тежиштем на историји XIX–XX века, социјалној историји, проблемима формирања нација и национализма. С гледишта српске историје се може на прво место ставити јединствена историјска статистика: *Historische Statistik Serbiens 1834–1914. Mit europäischen Vergleichsdaten*, München 1989. Написао је прегледе историје Југославије: *Geschichte Jugoslawiens 1918–1980*, Stuttgart 1982; *Experiment Jugoslawien. Von der Staatsgründung bis zum Staatszerfall 1918–1991*, Mannheim 1993; са W. Höpken-ом написао је одељак о Југославији (Wirtschafts–und Sozialgeschichte Jugoslawiens 1918–1980) у *Handbuch der europäischen Wirtschafts–und Sozialgeschichte* Bd. 6, Stuttgart 1987, 847–915. У великој историјској библиографији минхенског Института за југоисточну Европу (*Historische Bücherkunde Südosteuropa*) обрадио је литературу о историји Србије у средњем веку (Bd. I/1, 517–633) и литературу о Дубровнику до краја XV века (Bd. I/2, 1373–1419). Од већег броја расправа издвајамо: *Die „Preisrevolution" im Osmanischen Reich während der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts: „Importierte" oder intern verursachte Inflation? (Zu einer These Ömer Lutfi Barkans)*, Südost-Forschungen 42 (1983) 169–181; *Wechselbeziehungen zwischen frühneuzeitlichem Aussenhandel und ökonomischer Rückständigkeit in Osteuropa. Eine Auseinandersetzung mit der „Kolonialthese"*, Geschichte und Gesellschaft 9 (1983) 544–563; *Der Wandel in der osteuropäischen Agrarverfassung während der frühen Neuzeit: Ein Beitrag zur Divergenz der Entwicklungswege von Ost– u. Westeuropa*, Südost-Forschungen 49 (1990) 15–56; *Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalem Staat*, Österreichische Osthefte 27 (1985) 19–39; *Die verpasste Agrarrevolution. Aspekte der Entwicklungsblockade in den Balkanländern vor 1945*, (у књизи) Industrialisierung und gesellschaftlicher Wandel in Südosteuropa, München 1989, 45–60; *Alphabetisierung und Wirtschaftswachstum in den Balkanländern aus historisch-komparativer Perspektive*, (у књизи) Allgemeinbildung als Modernisierungsfaktor: Zur Geschichte der Elementarbildung in Südosteuropa vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg, Berlin 1994, 21–36; *Ethnonationalismus in Aktion: Bemerkungen zum Ende Jugoslawiens*, Geschichte und Gesellschaft 20 (1994) 402–423. Срби су обухваћени разматрањима у књизи: *Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nationalbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*, München 1973.

Р.

ЗУПАН (SUPPAN) Арнолд (18. август 1945, Sankt Veit/Glan, Kärnten). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Клагенфурту (1956–1963). Студирао је на Бечком универзитету историју и германистику (1963–1969), специјализовао се за историју Источне Европе, докторирао 1970. Био је асистент на Институту за истраживање Источне и Југоисточне Европе, затим предавач источноевропске историје на Педагошкој академији у Бечу (1975–1977), предавач новије историје на Универзитету у Клагенфурту (Целовец). Сада је ванредни професор за историју Источне Европе. Имао је бројне истраживачке боравке и предавачке турнеје у иностранству.

З. се бави историјом XIX и XX века и у средишту пажње има Аустрију и њене суседе како у међусобним политичким и дипломатским односима, тако и у суочењу са проблемима које је донео национализам. У својим књигама, студијама и издањима извора (издаје аустријску дипломатску грађу), З. обухвата земље претходне Југославије и просторе настањене Србима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Organisation und Einsätze militärischer Assistenzen in Österreich–Ungarn im Jahre 1918 I–II*, Wien 1969; *Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert*, Wien 1983; *Nachbarschaft zwischen Kooperation und Konfrontation. Politik, Wirtschaft, Minderheiten und Geschichtsbild in den bilateralen Beziehungen Österreichs und Jugoslawiens zwischen den beiden Weltkriegen, 1920–1938 I–II*, Wien 1984; *Historische Hintergründe des Zerfalls Jugoslawiens*, Wien 1993; *Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Aussenpolitik im europäischen Umfeld*, Wien–München 1996.

Р.

ИВАНИЋ Иван (6. јули 1867, Бачко Градиште – 31. јануар 1935, Београд). Школовао се у Новом Саду, Врбасу и Сремским Карловцима. Студирао је права у Будимпешти. Службовао је по Војводини, Мађарској, Румунији, а највише у Србији пре и после Првог светског рата, претежно у њеној дипломатији. Као писац, историчар и публицист сарађивао је већ од 1881. године у многим часописима и новинама. Био је дописник више страних листова и преводилац са страних језика и на стране језике.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Срби у Угарској и црквена унија* (1887); *Буњевци и Шокци у Бачкој, Барањи и Лици* (1889); *Румуни у Македонији и Епиру, историја, култура, статистика* (1909); *Српске манастирске и варошке школе у Турској* (1913–1914).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 5831–5838; LPJ 2 (1979) 479–480 (T. Jovanović).

ЛИТЕРАТУРА: LPJ 2 (1979) 479–480 (T. Jovanović).

С. Гавриловић

ИВАНОВИЋ Милан (28. октобар 1923, Добруша код Пећи). Основну школу завршио је у Добруши, шест разреда гимназије (до априла 1941) у Пећи, када су све српске школе на Косову и у Метохији укинуте. Седми разред гимназије завршио је 1947. године у Битољу, а осми разред са великом матуром у Шестој мушкој гимназији у Београду (1949). Исте године се уписао на Филозофски факултет (Одељење за историју уметности) Београдског универзитета. Дипломирао је 1954. Од тада до 1956. године био је професор Средње уметничке школе у Пећи, а 1956. постављен је за директора Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини и на тој дужности провео дванаест година. Од 1968. до 1976. је био директор Галерије фресака у Београду и музејски саветник Народног музеја у Београду до одласка у пензију.

Ратне године 1941–1945. и прве послератне године провео је у НОВ Југославије и Југословенској армији, а 1948. је као артиљеријски капетан

преведен у резерву. Носилац је више ратних и послератних одликовања.

По одласку у пензију (1987) именован је за члана, а после смрти академика Димитрија Богдановића, и за секретара Међуодељенског одбора САНУ за проучавање Косова и Метохије.

Радећи на проучавању, заштити и презентацији споменика културе Косова и Метохије пуних 40 година објавио је више десетина радова. Подручје И. истраживања су српски средњовековни споменици на Косову и у Метохији: архитектура, сликарство, записи и натписи и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црква Преображења у Будисавцима*, Старине КМ 1 (1961) 114–144; *Црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији*, Старине КМ 2–3 (1963) 133–150; *Spomenici kulture Kosova i Metohije i problematika njihove zaštite i egzistencije*, Problemi zaštite i egzistencije spomenika kulture i prirodnih objekata i rezervata na Kosovu i Metohiji. Zbornik radova i saopštenja, Priština–Beograd 1968, 1–7; *Натпис младог краља Марка у цркви Св. Недеље у Призрену*, Зограф 2 (1968) 20–21; *Неколико средњовековних споменика из Коришке горе код Призрена*, Старине КМ 4–5 (1970) 309–332; *Љубижданска двојна икона са представама сусрета Јоакима и Ане и Благовести*, Зограф 4 (1972) 19–23; *Натпис са надгробне плоче монахиње Марине из 1371*, Зборник МС ЛУ 10 (1974) 333–343; *Неколико натписа из Метохије*, Зборник МС ЛУ 14 (1978) 283–300; *Црквени споменици XIII–XX века*, Задужбине Косова, Призрен–Београд 1987, 385–547; *Надгробни споменици и натписи на старим српским гробљима и црквиштима у селима Метохијског Подгора и Хвосна*, Косовско-метохијски зборник САНУ 1 (1990) 79–122.

Р.

ИВАНОВИЋ Радомир (1. децембар 1891, Краљи код Андријевице – ?). После завршене основне и средње школе, дипломирао је на Групи за географију и геологију Филозофског факултета у Београду 1920. Положио је професорски испит из исте области 1922. Након краткотрајног службовања у Окружном начелству Никшића, радио је као гимназијски професор у Подгорици, Даниловграду, Беранама, Пећи, Дубровнику, Сињу, Никшићу, Свилајнцу. Био је директор ивањичке и призренске гимназије. Јуна 1941. прешао је у Београд за професора Прве женске, а потом Шесте мушке гимназије. Исте године постављен је за инспектора средњих школа при Министарству просвете. Од 1943. поново службује у београдским гимназијама, као директор Прве мушке и професор Четврте женске и Осме гимназије. По ослобођењу премештен је у параћинску реалку и убрзо пензионисан. Године 1946. реактивиран је и стављен на располагање Министарству просвете Црне Горе, да би коначно био пензионисан новембра исте године. Учесник је ратова 1912–1919. и носилац ордена Св. Саве V и IV степена.

Од 1949. до 1965. радио је као стални стручни хонорарни сарадник Историјског института у Београду. У овом периоду вршио је историјско-географска истраживања (укључујући и теренски рад) средњовековних манастирских властелинстава и своје обимом скромне, али значајне резултате саопштавао у *Историјском часопису*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дечанско властелинство – историско-географска обрада*, ИЧ 4 (1954) 173–226; *Властелинство манастира св. Арханђела код Призрена*, ИЧ 7 (1957) 345–360; 8 (1959) 209–253; *Земљишни поседи Грачаничког властелинства*, ИЧ 11 (1961) 253–264; *Средњовековни баштински поседи хумског епархијског властелинства*, ИЧ 9–10 (1959) 79–95.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 227.

ЛИТЕРАТУРА: *Архив Србије, Министарство просвете*, И – фасц. IV, бр. 27.

Ђ. Бубало

ИВАЊИ (IVÁNYI, до 1867. **Ivanovszky) Иштван** (17. децембар 1845, Лугош, Банат, Румунија – 7. јули 1917, Суботица). Гимназију је похађао у Темишвару, Кечкемету и Сегедину. Теологију је завршио у Пожуну. Од 1866. као члан реда пиариста предавао је у више места: Пешти, Нађкањижи, Њитри, Темишвару, Сегедину, да би се 1875. коначно населио у Суботици као професор класичне филологије у вишој гимназији. Од 1880. сарађивао је на стварању уније протестантских црквених организација у Суботици и постао надзорник прво те уједињене, а касније, издвојене лутеранске цркве. Био је иницијатор оснивања градског музеја и оснивач јавне библиотеке у Суботици, активно је радио на сређивању архивске грађе магистрата града Суботице и на тај начин ударио темеље каснијем историјском архиву. Налази се и међу оснивачима историјског друштва Бачко-бодрошке жупаније, чији је потпредседник касније био.

Своју обимну публицистичку делатност И. је започео 1865. Објављивао је студије, чланке и краће прилоге из области педагогије, историје и етнографије на мађарском и немачком језику, у историјским и педагошким часописима као и дневним новинама широм земље. Писао је уџбенике и читанке за латински, мађарски и немачки језик.

У оквиру историјских истраживања бавио се првенствено облашћу Бачке и у мањој мери Банатом. Писао је о Буњевцима и Шокцима, о питањима везаним за Војну границу, историју Лугоша, Караншебеша (*Vidékünk története 1571–1658*, и други радови).

Његовим главним делом се сматра двотомна историја Суботице (*Szabadka szabad királyi város története* I–II, Szabadka 1886–1892) у којем обрађује политичку, привредну и културну историју града. Поред наведеног рада за данашње историчаре могу бити интересантни и његов Географско-историјски именик Бачко-Бодрошке жупаније (*Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára* I–V, Szabadka 1889–1907), затим библиографија историјске литературе о Бачко-Бодрошкој жупанији (*Bács-Bodrog vármegye történelmi irodalma*, Budapest 1887), збирка докумената о догађајима 1848/49. године (*Szabadka és környéke 1848–49-ben*, Szabadka 1888). И. је био коаутор првог тома монографије о Бачко-Бодрошкој жупанији (S. Borovszky, *Magyarország vármegyéi és városai Bács-Bodrog vármegye* I–II, Budapest 1909–1911).

ЛИТЕРАТУРА: J. Szinnyei, Magyar Irók V, 230–233; EJ 5, 670.

З. Ђере

ИВИЋ Алекса (23. децембар 1881, Буђановци – 23. новембар 1948, Београд). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Новом Саду (1901). Студирао је затим на Бечком универзитету славистику и историју, био је ученик Ватрослава Јагића и Константина Јиречека. Студије је заокружио 1905. докторском дисертацијом о великом војводи босанском Радославу Павловићу (штампана на српском 1907. у *Летопису МС*). По завршеним студијама остао је у Бечу вршећи архивска истраживања. Ушао је у политички живот и био 1910. изабран за посланика у Хрватски сабор. Преселио се у Загреб, где је од 1912. био службеник Земаљског архива. Од самог почетка свога рада И. је објављивао грађу или мале прилоге ослоњене на непознате документе. До Првог светског рата он је објавио преко 150 чланака и прилога и уз њих обимну *Историју Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем* (Загреб 1914). После рата је поново променио средину, пошто је приликом оснивања Правног факултета у Суботици изабран за ванредног, а 1924. за редовног професора дипломатске и политичке историје. Рат 1941. га је нагнао у избеглиштво, прво у Руму, затим у Београд, где остаје до краја живота. Био је 1942. пензионисан, 1944. враћен у службу и 1945. под новим режимом трајно пензионисан. Учествовао је у научном животу института који су се оснивали док му несрећни случај није пресекао живот.

И. је био веома плодан и свестран историчар, бавио се свим периодима и деловима српског народа, примењивао је различите форме излагања од синтетичких прегледа, каква је *Историја Срба у Војводини* (проширена и прерађена 1929), до пригодних чланака и полемика. Тежиште његовог интересовања се померало према новијој историји, а неизмењен је остао однос према архивској грађи коју је неуморно откривао и на разне начине публиковао. Појединачним и фрагментарним едицијама прикључују се обимне збирке као што су прилози или споменици за историју Срба у Угарској у XVI–XVII веку, а касније вишетомна издања као што су *Списи бечких архива о Првом српском устанку* или *Архивска грађа о југословенским књижевним и културним радницима*, која су излазила у великим размацима дуго после смрти приређивача (једанаеста књига докумената о Првом устанку објављена је 1977).

Интересовање за средњи век, веома јако у време студија, уступило је место личностима с почетка XVI века као што су Јован Ненад, којим се И. радо и успешно бавио, затим Стефан Бериславић и Павле Бакић. Миграције на систематичан начин и чврсто ослоњен на архивску грађу први приказује И. и олакшава разумевање њиховог значаја за српску историју. У новијој историји је интересовање И. распрострто на толико мноштво предмета да се они не могу подвести под мањи број тематских кругова. Срећна је околност да је обимни Ивићев опус узорно инвентарисан тако да је постао прегледан и приступачан.

За разлику од других истраживача међу савременицима и каснијим историчарима И. се старао о унапређењу помоћних наука за српску историју. Књигом *Стари српски печати и грбови* (1910) створио је подлогу за каснији развој посебне српске сфрагистике и хералдике. Слично је књижицом: *Родословне таблице српских династија и властеле* (1928^{3}) положио основу за даља истраживања генеалогије, прво истакнутих породица а касније и свих других, где год документи допуштају, да би друштвеноисторијске анализе добиле емпиријску базу. Драгоцене услуге су пружили истраживачима и систематски пописи: *Грађа за српску историјску географију* (1922), *Грађа за историјску географију српске цркве* (1922). Иако су неки од ових инструмената за рад превазиђени каснијим истраживањима, Ивићевим радовима ће се враћати истраживачи разних специјалности, јер се у њима увек налази нешто од непознате и необјављене изворне грађе. Високо оцењујући укупан рад И. један његов савременик је тачно запазио „да је срж његових доприноса српској историографији у објави историјских извора" (Н. Радојчић).

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Васић, *Библиографија радова Др Алексе Ивића*, Истраживања 10 (1983) 275–313; *Радови др. Алексе Ивића*, ИЧ 2 (1949–1950) 387–395 (по грађи П. Ивића); BLZ 8, br. 7287–7387; 11 br. 5936–6113.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Алекса Ивић*, ИЧ 2 (1949–1950) 386–387; EJ 5[2], 673; LPJ 2, 498–500 (М. М. Николић са бројном литературом о Ивићевим радовима); ИЧ 2 (1951) 386–387 (Н. Радојчић.

С. Ћирковић

ИГЊАТОВИЋ Ђорђе (7. август 1919, Софија). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Софији, више разреде гимназије у Пироту, а Филозофски факултет у Београду (1940–1941, 1945–1949). На овом факултету одбранио је 1965. докторску дисертацију *Србија и Бугарски препород – књижевне и културно-просветне везе Срба и Бугара у XVIII и XIX веку (1762–1878)*.

И. се бави истраживањем политичких, културно-просветних и књижевних односа Срба и Бугара у доба националног и културног буђења поробљеног бугарског народа. Друга област проучавања је социјалистички покрет Светозара Марковића. Учествовао је на бројним међународним и домаћим научним скуповима. Објавио је преко 150 научних радова са новим подацима из архива и штампе, од којих знатан број на бугарском језику.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Јован Стерија Поповић и Бугари*, Прилози КЛИФ 22, 1–2 (1956) 54–62; *Прилог проучавању Вукових веза са Бугарима*, Ковчежић 6 (1964) 68–89; *Любен Каравелов и сръбското общество*, Ниш 1969; *Политичке везе Љубена Каравелова са Србима*, ИЧ 16–17 (1970) 143–164; *Школовање Бугара у Србији 1830–1878*, ИГ 2 (1972) 43–87; *Светозар Милетић, Љубен Каравелов и бугарски народноослободилачки покрет, 1867–1878*, Истраживања 2 (1973) 7–98; *Светозар Марковић и бугарски национално-ослободилачки покрет*, Balcanica 5 (1974) 145–195; *Српска јавност и Марковићев „Радник"*, Токови револуције 10–11 (1974–1975) 27–102; *Сима Милутиновић Сарајлија и Бугари*, Прилози КЛИФ 42, 1–4 (1976) 288–299; *Штампање бугарских књига и листова у српским штампаријама (1833–1878)*, Београд 1980; *Сарадници и дописници „Радника" Светозара Марковића*, Зборник МСИ 26 (1982) 6–100; *Светозар Марковић и његови истомишљеници у „Враголану" (1872)*, Зборник ИМС 23 (1986) 45–75; *Драгутин Томај Туминскиу – Хрват, борац за југословенску идеју*. ИЧ 34 (1987) 229–245; *Одјеци Гарашаниновог „Начертанија" и политика Србије према Бугарима у савременој књижевности и публицистици*, Зборник радова САНУ, 1991, 293–318; *Стојан Новаковић – личне и научне везе са Бугарима*, Зборник радова САНУ, 1995, 139–160.

Р.

ИГЊАТОВИЋ Јаков (8. децембар 1822, Сентандреја – 5. јули 1889, Нови Сад). Живот познатог српског књижевника брижљиво је проучаван и приказиван тако да нема потребе за понављањем биографских података поводом његових излета у историографију, од споредне важности у односу на целину његовог дела. И. је као и његови савременици био заокупљен историјом на различите начине. Овде ће се оставити по страни употреба историјских мотива у књижевном стварању (*Ђурађ Бранковић, Дели-Бакић*), као и мемоарски текстови (*Рапсодије из прошлог српског живота*), који могу бити драгоцени историјски извори, пажња ће се посветити само текстовима у којима И. излаже српску историју или износи мишљења о историји уопште. Одавно је запажено да „О научном историјском раду И. не може бити говора" (Н. Радојчић, 1928). Тај строги суд остаје на снази и кад се узме у обзир хронологија и примети да чланак *Српски Ковин* (1843) припада времену кад започиње расправљање о појединостима из српске историје, па се може ставити међу прве на изворе ослоњене локалне историје. Трагање за истином као побуда и интенција још мање долазе до израза у главном Игњатовићевом историјском тексту: *Мисли о српском народу и његовој прошлости, са призренијем* (=обзиром) *на остале Југославене* (1855). То су, заиста, резоновања о збивањима из српске прошлости како је позната из Рајићеве *Историје*, јако обојена политичким идејама и искуствима самога И. Нешто раније написани чланак *Св. Андреја* (1854) наставља нит локалне историје и доноси архивску грађу. Насупрот томе *Душан, српска слава* (1862) и *Црногорство* (1862) се могу окарактерисати као „реторски историјски састави" (Н. Радојчић) у којима се из историје узимају само поједини мотиви. Неку врсту општих разматрања о историји, далеких од методологије оног доба, налазимо у саставу из позних Игњатовићевих година: *Мемоари, монографије, биографије*, објављиваном у наставцима 1885. Ту су од раније позната резоновања некада површна и политичка, некада духовита и оправдана као на местима кад се залаже за проучавање периода турске власти и улоге Срба у Османском царству. У том прилично хаотичном тексту рефлектују се три деценије животног искуства и посматрање онога што се у култури догађало. И. познаје рад историчара својих савременика и подржава критичку оријентацију: у његовим резоновањима Вук Бранковић није издајник на Косову, а Ђорђе Бранковић је „псеудодеспот" и авантуриста у племенитом смислу речи. Дистанца између научне историографије, каква је била 1885, и И. рефлексија знатно је већа но што је била кад је писао своје цртице о Српском Ковину и Сентандреји.

Радове о историјским темама заједно са мањим мемоарским текстовима и политичким чланцима са историјском аргументацијом сабрао је Ж. Милисавац у једну књигу одабраних дела Јакова Игњатовића (кн. 10) под насловом *Мисли о српском народу* (Нови Сад 1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. Милисавац, *Библиографија Јакова Игњатовића*.

ЛИТЕРАТУРА: Преглед обимне литературе о Игњатовићу пружају LPJ 2, 430–434 (М. М. Николић); EJ 5[2], 483–484 (Ж. Милисавац). У НЕ 2, 5, Н. Радојчић је уз општи чланак Вељка Петровића додао белешке о Игњатовићевом раду на историји; Ж. Милисавац, *Игњатовићеве „Мисли о српском народу"* (предговор кн. 10 одабраних дела).

С. Ћирковић

ИГЊИЋ Стеван (2. август 1922, Вишесава). Основну школу завршио је у Бајиној Башти, учитељску у Ужицу, а Филозофски факултет у Београду. Докторску дисертацију *Ужице и околина 1862–1914*, одбранио је 1965. Службовао је у средњим школама, највише у Првој београдској гимназији и Педагошкој академији у Ужицу. Истражује прошлост Србије у XIX веку, са посебним освртом на ужички крај.

И. је објавио око педесет научних радова у стручним часописима: *Историјском гласнику, Vojnoistorijskom glasniku, Годишњаку града Београда, Зборнику ослобођења градова, Настави и васпитању, Зборнику Народног музеја у Чачку, Ужичком зборнику, Zborniku za historiju školstva, Анализи и истраживањима, Међају, Рачанском зборнику.*

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ужичка нахија* (1961), *Ивањица* (1972), *Ужице и околина* (1967), *Пожега и околина* (1978), *Шабац и околина* (1980), *Бајина Башта и околина* (1985), *Ужичка гимназија* (1989), *Народни трибун прота Милан Ђурић* (1992), *Ужичко читалиште* (1993), *Сердар Рујна Јован Мићић* (1995), *Манастир Рача* (1997).

БИБЛИОГРАФИЈА: Манастир Рача, Ужице 1997, 200; Ужице са старих разгледница 1996; Ариље са старих разгледница 1994, 198.

ЛИТЕРАТУРА: Манастир Рача, Ужице 1997, 200.

Р.

ИКОНОМИДИС (OIKONOMIDES) Никос (1934, Атина). Основно и средње образовање стекао је у Атини, где је студирао на Филозофском факултету историју и археологију 1951–1956. Усавршавао се у Паризу (1958–1961) на Универзитету и на *École Pratique des Hautes Études*. Докторирао је 1961. Од тада до 1969. научни је сарадник византолошког истраживачког центра у Атини, од 1969. до 1989. професор византијске историје на Универзитету у Монтреалу (неколико година шеф Одсека за историју), од 1987. професор византијске историје на Универзитету у Атини, а од 1995. директор Византолошког института у Атини.

И. је плодан и свестран истраживач заслужан нарочито за издавање византијских аката у париској збирци Archives de l'Athos, за унапређивање помоћних наука за византијску историју (на првом месту сигилографије и објављивања византијских печата), за проучавање византијских институција, уређења Царства и његових односа са суседима. Као аутор или сарадник учествовао је у издавању 7 књига светогорских грчких аката, објавио је пет томова византијских печата, обимне монографије о византијским достојанственицима: *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, и о рановизантијском пореском систему: *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe–XIe s.)*, Athènes 1996. Мање студије на светским језицима сабране су му у два тома: *Documents et études sur les institutions de Byzance*, London 1976, и *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade*, London 1992. И. је поред тога учествовао својим прилозима у већем броју грчких и међународних публикација општег карактера. Истакао се као организатор научних скупова и уредник зборника радова.

У обимном опусу И. значајном у целини за српске историчаре налази се и неколико радова о српским и светогорским темама: *Οἱ δύο Σερβικὲς κατακτήσεις τῆς Χαλκιδικῆς τὸν ΙΔ' αἰῶνα*, Δίπτυχα 2 (1980–1981) 294–299 ; *The Turks in Europe (1305–1313) and the Serbs in Asia Minor (1313)*. The Ottoman Emirate (1300–1389), ed. E. Zachariadou, Rethymno 1993, 159–168; *Emperor of the Romans – Emperor of the Romania*, Byzantium and Serbia in the 14th Century, Athens 1996, 121–128; *Monastères et moines lors de la conquête ottomane*, Südost-Forschungen 35 (1976) 1–10; *Mount Athos and its Levels of Literacy*, Dumbarton Oaks Papers 42 (1988) 167–178.

С. Ћирковић

ИЛИЋ-АГАПОВА Марија (14. август 1895, Пађени код Книна – 13. март 1984, Београд). Школовала се у руском Институту за девојке на

Цетињу, Државној реалци у Сплиту и Правном факултету у Загребу где је докторирала 1923. године. Од 1926. бавила се и адвокатуром. Била је активни члан женског покрета и написала велики број радова о правима жена. Написала је *Илустровану историју Београда*, која је изашла 1933, као прво издање Дечје библиотеке Општине града Београда. Од 1929. до 1940. године је сакупљала материјале за Библиотеку и Музеј града Београда. Из овог рада је настало језгро збирке Историјског архива Београда. Библиотеком града Београда је руководила од 1932, а од 1941. и Музејем града Београда. Попут многих других јавних и културних радника, који су обављали своје послове за време окупације, 1945. године је избачена са посла, а 1947. пензионисана као службеник Библиотеке. Од тада се бавила превођењем и наставом руског и италијанског језика. Осим радова из историје Београда, писала је и о женском питању и организацији библиотека.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Илустрована историја Београда*, Београд 1933; *Јавне библиотеке*, Београд 1934; *Син браниоца Београда. Догађај из борбе под Београдом*, Београд 1940; *Жене у нашој држави*, Ријеч 231 (1927); *Господарица и служавка*, Женски покрет 6 (1929); *Кратки преглед историје Земуна*, Београдске општинске новине 7–8 (1937).

БИБЛИОГРАФИЈА: Љ. Дурковић–Јакшић, *In memoriam – Marija Ilić-Agapova*, Годишњак ГБ 31 (1984) 197–204; BLZ 8, br. 7105–7108; 11, br. 5703–5704.

ЛИТЕРАТУРА: Љ. Дурковић–Јакшић, наведено дело; Љ. Дурковић–Јакшић, *Библиотека града Београда*, Београд 1994.

П. Марковић

ИЛИЋ Јордан (24. април 1883, Дојкинци, Пирот – 30. новембар 1950, Београд). Основну школу завршио је у родном месту (1894), ниже разреде гимназије у Пироту (1898), богословију у Београду (1902). Радио је неколико година као учитељ у мањим местима у Србији (Кална, Прћиловци, Топли До, Дојкинци), а затим се од 1910. усавршавао у Швајцарској, где је студирао на Католичком теолошком и на Филозофском факултету у Берну. Докторирао је на оба факултета, на Филозофском је теза била: *Die Völkerbildung der südlichen Slawen* (објављена у Internationale kirchliche Zeitschrift 3–4 за 1922. и 1–2 за 1923); на Теолошком: *Die Bogumilen in ihrer geschichtlichen Entwicklung (Paulicianer, Bogomilen, und die bosn. christl. Kirche)* (Сремски Карловци 1923). Изабран је затим за доцента Православног богословског факултета у Београду за предмет Педагогика са методиком религијске наставе и васпитања. Касније је биран за ванредног (1930) и редовног професора (1939). За време окупације био је пензионисан и одстрањен са Факултета, на коме је обновио предавачку делатност 1944. године.

Поред своје основе струке и хришћанске социологије, коју је повремено предавао, И. се бавио историјом цркве и српском историјом. Поред већ споменутих дисертација писао је о Косовској бици, светом Сави, српским школама у доба Немањића, историјату верске наставе. Богословски факултет му је посветио једну свеску свога *Зборника* у којој је приказан живот и дата библиографија радова.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ч. Драшковић, *Религијски педагог Др Јордан П. Илић*, Зборник православног Богословског факултета 2 (1951) 7–11; А. Радовић, *Др Јордан П. Илић*, Богословље 24 (39) (1980) 90–95 (поновљена Драшковићева библиографија).

ЛИТЕРАТУРА: Богословље 24 (39) (1980) 89–90.

С. Ћирковић

ИЛИЋ Ж. Танасије (28. фебруар 1901, Биновац код Смедерева – 19. септембар 1987, Београд). Основну школу завршио је у Коларима, прва два разреда гимназије у Смедереву а остале са матуром у Трећој мушкој реалној гимназији у Београду 1921. Студирао је историју на Филозофском факултету од 1921. до 1925. Био је суплент у Самоуправној вишој гимназији у Беранама 1929. и 1930, затим суплент и професор у Државној реалној гимназији у Славонском Броду од 1930. до 1938. и у Државној другој мушкој гимназији у Београду од 1938. до 1945. (са прекидом у 1942. и 1943. када је радио у Главном просветном савету Министарства просвете). Отпуштен је из службе у јуну 1945. У Историјском архиву Београда био је архивист, а потом виши архивист од априла 1948. до пензионисања (1972).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *O arhivama i arhivalijama Prvog srpskog ustanka i njihovom propadanju*, Arhivist 1 (1954) 111–142; *Осам до сада непознатих докумената из Првог српског устанка*, Годишњак МГБ 1 (1954); *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка* (документи на немачком са преводима; приредио са Б. Михаиловић, В. Колаковић и Р. Меденица), I–III (1955, 1961. и 1969); *Београд и Србија у документима Земунског магистрата, I 1739–1788* (1973); *Београд и Земун као чвориште пловне мреже Панонске низије од 1740. до 1850. године*, Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове (1979).

БИБЛИОГРАФИЈА: ИЧ 35 (1988) 195–204 (М. Радевић).

ЛИТЕРАТУРА: ИЧ 35 (1988) 195–204 (В. Стојанчевић).

М. Радевић

ИНАЛЦИК (INALCIK) Халил (26. мај 1916, Истанбул). Студије историје завршио је на Факултету за језик, историју и географију на универзитету у Анкари (1940), где је и докторирао (1942) тезом *Танзимат и бугарско питање*. На истом факултету се запослио (1943) и постао професор (1952). Потом је био професор на Факултету политичких наука у Анкари (1956–1972), где је предавао историју турске администрације и историју турске револуције. После тога предавао је на Универзитету у Чикагу (1972–1986), од 1986. као емеритус. Од 1991. води постдипломске студије на Билкент универзитету у Анкари. Као професор по позиву предавао је османску историју на универзитетима Колумбија (1953/54), Принстон (1967/68, 1990), Пенсилванија (1968, 1971) и Харвард. Био је председник Међународног удружења за студије југоисточне Европе (1971–1974). Изабран је за члана Турског историјског друштва, почасног члана Краљевског азијског друштва (Лондон), дописног члана Краљевског историјског друштва у Лондону (1978) и иностраног члана САНУ (1991). Учествује у уређивању неколиких најважнијих стручних часописа (*Archivum Ottomanicum, Turcica*), а члан је и Извршног комитета нове Енциклопедије ислама. Његове колеге и студенти су му за 70-годишњицу живота (1986) посветили 10. број харвардског *Journal of Turkish Studies*. У Истанбулу се припрема посебан зборник у његову част.

Спада међу неколико турских историчара који су својим радом турску историографију увели у ред модерних светских историографија, заснованих пренствено на научној обради извора. Средиште његових интересовања јесте раздобље од XIV до краја XVII века, мада се бави и питањима из историје позног Османског царства. Проучавао је привредну, друштвену и културну историју, историју институција, а нарочито утицаје затечених установа на новоосвојеном византијском, српском и угарском тлу. Посебно су значајни његови радови из историје сеоског друштва. Уз незаобилазне радове општег карактера, многи од његових радова непосредно се тичу историје српског народа. Неки су и преведени на српски језик. Приручник *Османско Царство. Класично доба 1300–1600*, важи за најбољи светски приручник из историје Османског царства. Велики део свог времена посветио је и приређивању дотад непознатих, а изузетно значајних извора. Писац је на десетине јединица нове Енциклопедије ислама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Bosna'da Tanzimat'in Tatbikine Ait Vesikalar*. Tarih Vesikalari 1 (1942) 374–389; *Od Stefana Dušana do Osmanskog Carstva*, POF 3–4 (1952/53) 23–54; *Ottoman Methods of Conquest*, Studia Islamica 3 (1954) 103–129; *Kanūnnāme-i Sultān-i ber Mūceb-i ʿÖrf-i ʿOsmānī*, Istanbul 1956 (са Р. Анхегером); *The Problem of Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation*, Akten XI. Internationalen Byzantinisten Kongress, München 1958, 237–242; *Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine*, POF 12–13 (1962–1963) [1965] 269–306; *Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law*, Archivium Ottomanicum 1 (1969) 105–138; *The Ottoman Decline and its Effects upon the Reaya*, Aspects of the Balkans. Continuity and Change, Contributions to the International Balkan Conferance held at UCLA, October 23–28, 1969, ed. H. Birnbaum & S. Vryonis Jr., Mouton. The Hague 1972, 338–354; *Application of the Tanzimat and its Social Effects*, Archivum Ottomanicum 5 (1973) 97–127; *Османско Царство. Класично доба 1300–1600*, Београд 1974; *Gazavāt-i Sultan Murād b. Mehemmed Han*, Ankara 1978 (са М. Огузом); *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Variorum Reprints, London 1978 [збирка објављених чланака]; *Servile Labor in the Ottoman Empire*, The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern, ed. A. Ascher, T. Halasi–Kun & B. Kirāly. Brooklyn College Press, New York 1979, 25–52; *Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire*, Archivum Ottomanicum 6 (1980) 283–337; *Introduction to Ottoman Metrology*, Turcica 15 (1983) 311–348; *The Emergence of Big Farms, Çiftliks: State, Landlords and Tenants*, Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman, Louvain 1984, 105–126; *Yük (Himl) in the Ottoman Silk Trade, Mining and Agriculture*, Turcica 16 (1984) 131–156; *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Variorum Reprints, London 1985 [збирка објављених чланака]; *Problem pojave osmanske države*, POF 35 (1985) [1986] 211–220; *Stvaranje kapitala u Osmanskom Carstvu*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 16 (1989) 167–196; *Osmanli Imparatorluğu. Toplum ve Ekonomi*, Istanbul 1993 [збирка објављених чланака]; *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993 [збирка објављених чланака].

БИБЛИОГРАФИЈА: *Prof. Dr. Halil Inalcik*, Türk Tarih Kurumu. Kuruluş, Amaci ve Çalişmalari, Ankara 1983, 685–668; *Halil Inalcık Bibliography*, Raiyyet rüsūmu. Essays Presented to Halil Inalcik on his Seventieth Birthday by his Colleagues and Students. Journal of Turkish Studies 10 (1986) V–XIII; *Halil Inalcik Bibliografyasi*, H. Inalcik, Osmanli Imparatorluğu. Toplum ve Ekonomi, Istanbul 1993, 457–468.

ЛИТЕРАТУРА: *Prof. Dr. Halil Inalcık*, Türk Tarih Kurumu. Kuruluş, Amaci ve Çalişmalari, Ankara 1983, 685; *Белешка о писцу*, Х. Иналџик, Осман-

ско Царство. Класично доба 1300–1600, Београд 1974, 353; Who's Who in America, I, 1991, 46.

А. Фотић

ИСАИЛОВИЋ (ИСАЈЛОВИЋ) Димитрије (26. октобар 1783, Даљ – 29. мај 1853, Београд). Завршио је гимназију у Карловцима а филозофију у Пешти. Пре преласка у Србију 1830, имао је за собом, преко двадесет година дугу, професорску каријеру у карловачкој гимназији и учитељској школи у Сентандреји и Сомбору. Међу ученим војвођанским Србима који су своју мудрост и вештину уградили у уздизање младе српске државе, И. се посебно истакао развијајући живу просветну делатност. Указано му поверење И. је вишеструко оправдао, најпре као професор на Лицеју, потом на месту уредника, коректора и цензора *Српских новина* (од 1833), министра просвете (1839), главног секретара Државног савета (1840), врховног инспектора свих школа у Србији (1841–1842), а на челу Министарства просвете налазио се још једном, од 1848. до смрти. Био је члан Друштва србске словесности.

Иако је још у Угарској, својом *Историјом трговине*, показао да с лакоћом влада пером, И. је претежан део својих научних интересовања посветио лексикографији, предано радећи на издавању речника и граматика (речници, француско-српски, 1846, немачко-српски, 1847, латинско-српски, 1850). У темеље прве велике збирке српских средњовековних повеља, издате 1840, уграђен је труд И., који се прихватио послова око издавања уместо познатог књижевника Димитрија Тирола. На несрећу ове двојице несуђених издавача, поменута збирка појавила се под именом Павла Карано-Тврткoвића, чија је једина заслуга што је преписе повеља донео у Београд. Пред крај живота И. се латио да преведе Рајићеву *Историју*, али га је смрт омела да своју намеру приведе крају.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ст. Новаковић, *Попис Исаиловићевих радова, Српска библиографија за новију књижевност 1741–1867*, Београд 1869.

ЛИТЕРАТУРА: М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Годишњица НЧ 27 (1888), репринт Београд 1979, 184–186; С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку I, извори и историографија, књига I О изворима*, Београд 1937; EJ 4, 369 (D. Đorđević); A. Mladenović, *Pogledi Dimitrija Isajlovića na srpski književni jezik 1816. godine*, Godišnjak FF NS 17, 1 (1974) 121–151 (с прегледом литературе); С. Васиљевић, *Знаменити Сомборци*, Нови Сад 1989, 32–33.

Ђ. Бубало

ИСАИЛОВИЋ (НАКИЋ) Марија (13. март 1925, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду, где је 1950. године и дипломирала на Катедри за историју Филозофског факултета. Докторску дисертацију под насловом: *Томазино де Савере – дубровачки канцелар и нотар, 1278–1286*, одбранила је 1957. године на истом факултету.

После дипломирања радила је као професор у средњој пољопривредној школи у Руми до 1952. године, када је прешла у Архив Србије у Београду. По стицању стручног звања вишег архивисте, 1954, прешла је на Филозофски факултет у Београду, за асистента на Катедри за помоћне историјске науке, где је остала до 1958. године када се вратила у просвету. Прво је предавала у школи за одрасле у Великом Орашју, а потом у гимназији у Лозници. Године 1964. прешла је у Ваљево, где је радила као педагошки саветник за историју, географију и латински језик у Просветно педагошком заводу, а од 1971. године у средњо-техничкој школи, и ту остала до пензионисања 1983.

Поред националне историје у средњем веку и историје Дубровника, бави се, хронолошки и тематски, широкообухватним проучавањем прошлости ваљевског краја. Објавила је више књига и чланака у различитим стручно-научним часописима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Изградња Дубровника у другој половини 13. века*, ИГ 3 (1954) 18–39; *Основне школе у ваљевском крају 1804–1918*, Ваљево 1985; *Ваљево и околне области у средњем веку*, Ваљево 1989; *Најстарији подаци о Ваљеву у писаним изворима*, Ваљевò – постанак и успон градског средишта (Саопштења са научног скупа поводом шест векова Ваљева), Ваљево 1994; *Сто педесет година школе и хроника села Цветановци*, Љиг 1995.

В. Кривошејев

ИСИЋ Момчило (26. септембар 1952, Свилеува, Коцељева). Основну школу је похађао у Свилеуви и Кумодражу, а учитељску школу је завршио у Београду 1972. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирао је 1977. На истом факултету магистрирао је 1983, одбранивши рад: *Сељаштво ваљевске области 1929–1941*. Докторирао је 1992. тезом: *Сељаштво у Србији 1918–1925. године*. Од 1986. ради у Институту за новију историју Србије, а од 1992. у звању научног сарадника.

Основно подручје истраживања је историја Србије између два светска рата, посебно историја сељаштва.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Сељаштво ваљевске области 1929–1941* (1985); *Основне школе у ваљевском крају 1918–1985* (1986, коаутор); *Школство у Азбуковици* (1987, коаутор); *Pismenost u Srbiji u prvoj polovini XX veka* (1993); *Sitnoposedništvo kao kočnica ekonomske modernizacije Srbije u prvoj polovini XX veka* (1994); *Seljaštvo u Srbiji na parlamentarnim izborima u vreme Kraljevine SHS* (1994); *Исхрана и хигијена на селу у Србији између два светска рата* (1995); *Сељаштво у Србији 1918–1925* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 65; *Spomenica INIS 1965–1995*, 80–82.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 65; *Spomenica INIS 1965–1995*, 80–82.

Р.

ЈАГИЋ Ватрослав (6. јули 1838, Вараждин – 5. август 1923, Беч). После основног и средњег образовања стеченог у Вараждину и Загребу студирао је у Бечу класичну филологију, али је под утицајем Миклошића постао славист. Деценију после дипломирања живео је и радио у Загребу као гимназијски професор (1860–1870) и стицао углед научника и способног организатора (био је секретар Матице илирске и уредник филолошког дела часописа *Књижевник*). Постао је члан ЈАЗУ и СУД (од 1867, за члана СКА је изабран 1888). Када је отпуштен из службе због ђачких демонстрација (1870), добио је професуру у Одеси за упоредну лингвистику и санскрит (1872–1874). Прихватио је затим 1874. катедру словенских језика и литературе у Берлину, где је радио до 1880. У том периоду поред важних истраживања и издања покренуо је часопис *Archiv für slawische Philologie*, деценијама централни орган славистике у свету. Уследио је затим веома плодни петербуршки период када је био професор Петроградског универзитета и члан Академије наука (1880–1886). Последњи период живота Ј. је провео у Бечу, где је 1886. добио славистичку катедру упражњену после повлачења Миклошића. Међу његовим ученицима из овог периода налазе се и бројни српски научници. Испраћен је 1908. у пензију споменицом *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića* (Berlin 1908).

Ј. је створио огромно и свестрано дело, које је задивило савременике и потомство и вршило трајан утицај у неколико научних области. Историја није била у средишту његовог интересовања, али је он својим језичким и књижевноисторијским истраживањима давао драгоцене прилоге, а издавањем извора и старих текстова полагао темеље за рад историчара. Отуда су историчари, нарочито старијих периода, упућени на Ј. текстове и издања. Повољна је околност да су на располагању исцрпни и брижљиво урађени пописи његових радова. Овде се може упозорити само на најважнија издања извора за српску историју, у библиографији се могу наћи подаци о другим издањима и радовима: Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског, Гласник СУД 42 (1875); *Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literaturgeschichtlicher Einleitung*, AfSlPh 2 (1877) 1–109 (издање неколико рукописа родослова и летописа); Типик хиландарски и његов грчки извор, Споменик 34 (1898); Разум и филозофија из српских књижевних старина, Споменик 13 (1892) 1–103; *Разсуждения южнославянской и русской старины о церковно-славянском языке*, Изследования по русскому языку I, Санктепетербург 1885–1895 (у књизи је међу осталим превод Сказанија о писменех Константина Филозофа); *Svetostefanski hrisovulj kralja Stefana Uroša II Milutina*, Sarajevo 1890. Ј. је описао велики број српских рукописа уз издања старих текстова или у извештајима о библиотекама. Библиотеку Ј. откупила је још за његовог живота југословенска влада и она се налази у Семинару за јужнословенске језике Филолошког факултета у Београду.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin 1908, 1–29 (F. Pastrnek); од 1907. до 1923: А. Белић, *Ватрослав Јагић*, Јужнословенски филолог 3 (1922–23) 102–111; П. Орешков, *Известия на семинара по словянска филология* 3 (1911) 545–606; *Vatroslav Jagić. Izabrani kraći spisi*, (priredio M. Kombol), Zagreb 1948.

ЛИТЕРАТУРА: В. Јагић, *Спомени мојега живота*. Део I (1838–1880), Београд 1930; II (1880–1923), Београд 1934; N. Pribić, Pisma P. Dielsa V. Jagiću, *Korespondencija Vatroslava Jagića* 1, Zagreb 1953, 423–462; H. Rösel, *Aus Vatroslav Jagić Briefwechsel. Odessa – Berlin – Petersburg. 1872–1892*, München 1963; С. В. Смирнов, *Академик И. В. Ягич. К 150 летию со дня рождения*, Советское славяноведение 4 (1988) 78–84; NE 2, 112–114; EJ 5^2, 747–748 (са обимном литературом); HL 1, 528–529.

С. Ћирковић

ЈАКОВЧЕВ Гојко (18. јануар 1920, Бетина, Шибеник). Основну школу завршио је у родном мјесту, малу матуру у Каставу (1949), велику у Карловцу (1953) а Вишу војну академију копнене војске у Београду (1960). Постдипломске студије окончао је 1963. Магистарски рад *Услови за почетак НО устанка у сјеверној Далмацији*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду. Докторирао је 1973. на Филозофском факултету у Приштини тезом *Сјеверна Далмација: друштвено-економски и политички узроци настанка НОБ-е 1941–1945*. Учесник је НОБ од 1941. По-

слије ослобођења радио је као јавни тужилац за Округ Шибеник и наставник Више војне академије копнене војске. У чину пуковника пензионисан је 1973, а од 1974. до 1986. редовни је професор Основа народне одбране на Технолошко-металуршком факултету у Београду.

Истраживања посвећује НОР-у, послијератном развоју Југославије, соколској организацији и међуратном раздобљу прошлости сјеверне Далмације.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Pokret otpora grada Siska i okolice 1941. i 1942. godine*, у: Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Zagreb 1974. 315–330; *Stvaranje i rad organizacija Komunističke partije Jugoslavije na području sjeverne Dalmacije od 1919. do 1941. godine*, Istorija 20. veka 13 (1975) 391–471; *Fotrifikacijsko uređenje Zadra i zadarske zone 1918–1941. godine*, у: Zadar i zadarsko područje u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj izgradnji. Zadar 1984. 337–351; *Априлски рат 1941. године у Равним Котарима*, у: Бенковачки крај кроз вјекове. Бенковац 1987, 325–359; *Друштвено-политичка превирања у сјеверној Далмацији између два рата*, Задарска ревија 37, 1–2 (1988) 137–146.

ЛИТЕРАТУРА: Монографија о развоју и раду Технолошко-металуршког факултета 1925–1975. Београд 1975, 266.

М. Пекић

ЈАКШИЋ Гргур (21. фебруар 1871, Чачак – 18. октобар 1955, Београд). Основну школу и нижу гимназију учио је у Ваљеву а вишу гимназију у Београду. Филозофски факултет завршио је 1892. године у Београду. Радио је као професор у чачанској гимназији, а затим је послат у Париз ради изучавања модерне историје. Докторирао је на Сорбони 1907. на тези: *L'Europe et la Résurrection de la Serbie 1804–1834*. Био је члан српске делегације на Мировној конференцији у Паризу и потом генерални конзул у Пиреју. За ванредног професора дипломатске историје на Правном факултету изабран је 1921, а за редовног 1924. године. Пензионисан је 1937. године.

J. је написао више студија и монографија на француском језику: *La Russie et la Porte ottomane de 1806–1827*, Paris 1906; *L'Europe et la Serbie 1804–1834*, Paris 1907, 1917 (са предговором E. Haumant, награђено као прво српско научно дело од стране Француске академије); *Le Banat*, Paris 1915, итд. Док је боравио у Паризу објавио је више чланака о српском питању у скоро свим ондашњим новинама и часописима.

Његова докторска дисертација – *Европа и васкрс Србије (1804–1834)*, Београд 1933, преведена је на српски језик. Ово дело је написано у великој мери на основу књиге Михаила Гавриловића о Милошу Обреновићу, па је између њих вођена жустра полемика. Историографски радови J. углавном се односе на спољну политику Кнежевине и Краљевине Србије или су у непосредној вези са овом проблематиком. Он је написао студије о Акерманској конвенцији (1826), Тајној конвенцији (1881, 1889).

J. је објавио више књига архивске грађе: *Преписка Илије Гарашанина 1, 1839–1848*, Београд 1950; *Писма Филипа Христића Јовану Ристићу (1868–1880)*, Београд 1953; *Француски документи о Првом и Другом устанку (1804–1830)*, Београд 1957 (са В. Ј. Вучковићем).

Више његових чланака сабрано је у књигу *Из новије српске историје. Абдикација краља Милана и друге расправе*, Београд 1953, изузетно корисних за познавање појединих проблема из друге половине XIX века. Вредна је пажње и његова књига *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу*, Београд 1955.

J. је сакупио архивску грађу, а Војислав Ј. Вучковић је написао текст и објавио књигу *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила (Први балкански савез)*, Београд 1963. Писана модерно и занимљиво, а на основу неискоришћене грађе, она представља једно од темељнијих дела о спољној политици нововековне Србије.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. П. Јовановић, *Библиографија радова др Гргура Јакшића*, ИГ 3–4 (1955) 229–236; BLZ 8, br. 7594–7608; 11, br. 6210–6241; СБ 7, бр. 31688–31711.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 117 (Н. Радојчић); EJ 4, 452 (V. Vučković); В. Вучковић, *Др Гргур Јакшић*, Југословенска ревија за међународно право 3 (1955) 416–417; М. Радојковић, *Гргур Јакшић 21.2.1871–18.10.1955*, ИЧ 6 (1956) 267–268.

Р. Љушић

ЈАКШИЋ Иван (1909, Торна, Румунија). Школовао се у Батањи (Мађарска) а богословију је завршио у Сремским Карловцима. Као свештеник службовао је у Батањи а после Другог светског рата прешао је у Будимпешту, стекао чин протојереја и примио парохију у Помазу. Бави се историјом Срба у Мађарској а користи првенствено грађу из Државног архива Мађарске и архива градова Будима и Пеште од XVII до XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Срби у Столном Београду*, Нови Сад 1962; *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*, I–III, Нови Сад 1966–1974; *Грађа о православним црквама Карловачке митрополије XVIII века* (коаутор: С. Гавриловић), Споменик САНУ 123, 2 (1981); *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку* (коаутор: С. Гавриловић), Београд, САНУ 1986; Припрема монографије Сентандреје и Батање у XVIII веку.

С. Гавриловић

ЈАКШИЋ Милутин (19. јули/1. август 1863, Српска Кларија, Банат – 8. фебруар 1937, Српска Црња). Синовац Ђуре Јакшића, основну школу завршио у Српској Црњи, а гимназију у Новом Саду (1875–1883). После велике матуре уписао је Богословију у Сремским Карловцима, коју је завршио 1887, а затим је, као питомац Текелијанума, у Пешти студирао и 1890. завршио Правни факултет. Одлично је знао латински, а говорио је течно немачки и мађарски језик.

У јануару 1890. изабран је за професора (катихету) Велике српске православне гимназије у Новом Саду у којој је почео да се бави истраживачким радом. Већ у децембру исте године прешао је у Сремске Карловце за професора Богословије, у којој је предавао Историју српске цркве, али је уз њу пажњу посвећивао и политичкој, социјалној и културној историји Срба. У Архиву Карловачке митрополије још интензивније наставља научна истраживања. Постао је уредник *Богословског гласника*, а сарађивао је у многим тада најугледнијим српским научним и књижевним листовима, часописима и алманасима. Због болести пензионисан је већ 1905. Повукао се у родитељску кућу у Српској Црњи у којој је остао до краја живота.

У Црњи је покренуо (1907) лист *Српски глас*, у току Првог светског рата био је у интернацији, а после рата у Краљевини СХС биран је за посланика Уставотворне скупштине. Посланички мандат је, међутим, вратио.

Књижевношћу је почео да се бави рано, још у ђачким данима, објављујући песме и приповетке у нашим најугледнијим часописима.

Мање плодан, али значајнији траг оставио је у историографији. Две његове темељне и простране студије о патријарху Арсенију IV Јовановићу–Шакабенти (1899) и о митрополиту Вићентију Јовановићу (1900) стекле су велики углед у нашој историографији, а запажене су и обимом мање расправе о Пери Сегединцу и о сеоби Срба 1690. Захваљујући њима, стекао је репутацију једног од најсолиднијих историчара црквене историје на крају XIX и почетком XX века, заједно с Р. Грујићем и Д. Руварцем.

У студији о митрополиту Вићентију Јовановићу, на основу изворног архивског материјала, доказао је да Вићентије Јовановић није покушавао да Србима наметне унију, и да није царским властима издао Перу Сегединца у време буне 1735.

Један од најдоследнијих припадника Руварчеве школе критичке историографије, J. је стекао заслугу и одмереном, уверљивом и поткрепљеном критиком Руварчевих неубедљивих и незаснованих тврђења да велике сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем није ни било.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти, лекције из историје Карловачке митрополије*, Бранково коло 1–45, Сремски Карловци 1899. (Сепарат); *О Вићентију Јовановићу, прилози за историју митрополитства му 1731–1737*, ЛМС 199–204 (1900) (Сепарат); *Побуна Пере Сегединца*, Богословски гласник 2 (Сремски Карловци 1902) 24–40, 146–159; *Природа преласка Срба у Угарску 1690. и привилегија*, ЛМС 206 (1901) 1–32.

БИБЛИОГРАФИЈА: LPJ 2, Novi Sad 1979; BLZ 8, br. 7617–7629; 11, br. 6244–6255.

ЛИТЕРАТУРА: J. Грчић, *Портрети с писмима* V, Нови Сад 1939, 149–191: K. Милутиновић, *Милутин Јакшић као историчар*, Студије из српске и хрватске историографије, Нови Сад 1986, 124–144; Јерођакон Данило, *Ин мемориам протојереј Милутин Јакшић*, Глас СПЦ 18, 23–24 (1937) 727–729; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 253–254.

Ч. Попов

ЈАНКОВИЋ Драгослав (21. децембар 1911, Лесковац – 9. јануар 1990, Опатија). Гимназију је учио у Београду где је, потом, студирао на Правном факултету и дипломирао 1936. Краће време је радио у Привилегованој аграрној банци у Београду. Априла 1940. постао је сарадник на Правном факултету. Са прекидом за време рата, на њему је развио своју научну делатност и прошао кроз сва научно-наставна звања. И докторат историјских наука – са тезом о политичким странкама у Србији XIX века (обј. 1951) – стекао је на том факултету 1949. За редовног професора изабран је 1960. Био је шеф Катедре за историју државе и права и декан тог факултета. Од 1974. до 1976. налазио се на дужности ректора Универзитета у Београду. Суделовао је у оснивању историјских друштава и архивистичких установа и органа Србије и Југославије. Био је управник Историјског одељења Института друштвених наука (1958–1969), секретар Националне комисије СФРЈ за историјске науке, главни уредник Енциклопедије Југославије за Србију (1976–1987). За доприносе у области правне и политичке историје добио је Октобарску награду (1967) и Седмојулску награду (1980). Изабран је за члана Научног друштва Србије и дописног члана ЈАЗУ.

J. је истраживао правну и политичку историју југословенских народа, нарочито XIX и XX века.

Али, са наглашеном усредсређеношћу, вишестрано и дуготрајно – такорећи до краја свог стварања – обрађивао је државноправне, политичке и друштвене проблеме Првог српског устанка (1804–1813) и потоње Србије. О томе особито сведоче његове студије: *Правитељствујушчи совјет, Српска држава првог устанка; Србија и југословенско питање 1914–1915 године.* Последњих двадесетак година своје научне делатности живо је проучавао проблематику југословенског питања и стварања прве заједничке државе југословенских народа. Отуда је и настао вишеслојан и научно утицајан Ј. опус о бројним питањима, противречностима, токовима и менама југословенства. У њему се истичу радови: *Друштвени и политички односи у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца уочи стварања Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста); Југословенско питање и Крфска декларација 1917.* и др. У тим и другим областима обавио је обиман посао на приређивању историјске грађе. Суделовао је и у неколико колективних научних радова: *Историја народа Југославије* (1953); са Р. Чолаковићем и П. Морачом, *Преглед историје Савеза комуниста Југославије* (1963); са Б. Храбаком, *Србија 1918: Политика и напори Србије у ратној 1918. години* (1968). Организовао је и водио истраживања у области најновије историје народа Југославије и допринео подизању низа истраживача тога доба. После Другог светског рата, обликовао је факултетски наставни предмет Историја државе и права југословенских народа. Био је писац односно коаутор факултетског уџбеника под тим насловом а то уџбеничко штиво је – после употпуњавања и преуређења – добило назив *Државноправна историја Југославије*, те (у коауторству са М. Мирковићем) било први пут издато 1982.

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Правног факултета у Београду 1 (1987) 129–139 (Мир. Костић); BLZ 8, br. 7646–7647; 11, br. 6279–6281; СБ 7, бр. 31869–31870.

ЛИТЕРАТУРА: М. Мирковић, *О научном стваралаштву Драгослава Јанковића*, Анали Правног факултета у Београду 1 (1987) непагинирано; EJ 5 (1988) 769 (D. Denković); EJ 4, 459 (D. Stojčević); *Научно друштво Србије. 20 година рада 1970–1990*, Београд 1991, 80–82.

М. Мирковић

ЈАНКОВИЋ Марија (20. мај 1941, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Филозофски факултет, Група за историју, такође у Београду (1966). Краће време радила је као професор историје у Основној школи „Јован Поповић" у Обреновцу, затим на радном месту кустоса за средњи век у Историјском музеју Србије, а од 1972. ради у Историјском институту САНУ.

Усавршавала се на постдипломским студијама које је завршила одбраном теме *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, на Филозофском факултету у Београду (1983). М. Ј. се бави проучавањем историје Српске цркве у средњем веку. Истраживачки рад је усмерен на организацију Српске цркве и њену територијалну поделу на епископије и митрополије, на епископске центре и њихове саборне цркве, попис до сада познатих епископа и митрополита, властелинства саборних цркава. Средњовековно свештенство је друга тема коју проучава из области Српске цркве у средњем веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Епископије Српске цркве 1220* (1979); *Липљанска епископија и Грачаничка митрополија* (1983); *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку* (1984); *Саборне цркве Зетске епископије и митрополије у средњем веку* (1984); *Милешевска митрополија* (1987); *Поседи и привилегије Српске цркве у Будви* (1988); *Студенички архимандрит и протосинђел Јован* (1991); *Данило, бањски и хумски епископ* (1991); *Топличка епископија и митрополија у средњем веку* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 109.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 109.

Р.

ЈАНКУЛОВ Борислав (26. децембар 1878, Сефкерин – 17. април 1969). У Панчеву је стекао основно и гимназијско образовање. Као питомац Матице српске студирао је на Филозофском факултету у Будимпешти (Историјско-географска група), и докторирао 1904. године.

Највећи део свог радног века провео је у културно-просветној делатности. Основао је Градски музеј (Народни музеј) у Панчеву 1923. године и Месни музеј у Јаша Томићу (Модош) 1937. У оквиру музејске делатности бавио се прикупљањем археолошког материјала и умножавањем збирки, али и археолошким ископавањима на локалитетима у Банату. Поред популарисања археологије, као сарадник *Гласника* Историског друштва у Новом Саду и члан Одељења друштвених наука Матице српске, објављивао је радове из области археологије из периода XVIII–XIX века. Највећи број радова односи се на преисторијску археологију, а затим на касну антику и рани средњи век.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Преисторијско доба Војводине*, Гласник ИД НС 7 (1934) 1–63; 8 (1935) 342–359; 9 (1936) 1–18, 242–256; 10 (1937) 121–141; *Преисторијске ископине код Јаше Томића*, Гласник ИД НС 10 (1937) 98–103; *Последњи изданци преисторијских статуета*, Гласник ИД НС 10 (1937) 312–313; *Халштатско доба*, Гласник ИД НС 10 (1937) 379–412; *Споменици Војводине из доба сеобе народа*, Војводина I, Нови Сад 1939, 81–90; *Организација археолошких ископавања*, Гласник ИД НС 12 (1939) 253–254; *Халштатска и латенска налазишта у Војводини*, Гласник ИД НС 13 (1940) 225–250; *Утврђења Римљана и варвара из доба сеобе народа у Бачкој и Банату*, Рад ВМ 1 (1952) 7–37.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 7652–7664; 11, br. 6297–6300; СБ 7, бр. 32021–32024.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 4, 461 (B. Gavela).

Н. Станојев

ЈАНЦ Загорка (24. фебруар 1922, Шид). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју уметности и археологију, 1949. Краће време радила је у Министарству просвете Србије, а од 1951. у Музеју примењених уметности, где је остала до 1982. када је пензионисана.

Водила је Одељење за ретку књигу, сликарство и фотографију. Бавила се повезом и украсом ћирилске и исламске књиге, орнаментима са фресака и старом штампом (карикатура, огласи и рекламе, графичка опрема).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Исламски рукописи из југословенских колекција*, Зборник МПУ, Београд 1956; *Исламски повези у југословенским збиркама*, Зборник МПУ, Београд 1956; *Минијатуре у исламском астролошком спису Оријенталног института у Сарајеву*, Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, Сарајево 1957; *Орнаменти фресака из Србије и Македоније од XII до средине XV века*, Зборник МПУ, Београд 1961; *Насловна страна у српској штампаној књизи*, Зборник МПУ, Београд 1965; *Кожни повези српске ћирилске књиге*, Зборник МПУ, Београд 1974; *Огласи у старој српској штампи 1834–1915*, Зборник МПУ, Београд 1978; *Повезивачи српских књига*, Зборник МПУ, Београд 1981; *Исламске минијатуре* (1985); *Стари дрворези у Србији и Македонији*, Зборник МПУ, Београд 1987.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliographie d'Etudes turques*, Paris 1984.

Р.

ЈАСТРЕБОВ (ЯСТРЕБОВ) Иван Степанович (27. јануар 1839, Громушка, Томбовска губернија, Русија – 7. јануар 1894, Солун). Био је руски конзул у Турској, историчар, етнограф и археолог који се бавио историјом Срба. Детињство је провео на Кавказу где му је отац био војни свештеник. Школовао се најпре у Астраханском семеништу, а затим у Казанској духовној академији коју је завршио 1864. После усавршавања у Одељењу источних језика при Азијском департману Министарства иностраних дела ступио је у дипломатску службу, у којој је остао до краја живота. Био је најпре 1866. у рангу вежбаника у руском посланству у Цариграду, потом је од 1867. био секретар и тумач и најзад руководилац руског конзулата у Скадру (1870), вицеконзул у Призрену (1874), конзул у Скадру (1879), конзул у Призрену (1880). Управљао је руским конзулатом у Јањини, а од 1881. па све до смрти био је генерални конзул у Солуну.

Дужност руског конзула у европској Турској омогућила му је да упозна Стару Србију, Македонију и Албанију и, пошто је био неуморан путник, да их свестрано етнографски и археолошки изучи. Заволео је тамошњи српски народ и желео је да проникне у његову прошлост. Посебно га је занимала српска црквена историја, па је о њој објавио дванаест чланака у *Гласнику СУД* од којих је првих десет сакупио у посебну књигу под насловом *Подаци за историју српске цркве из путничких записника И.С. Јастребова* (1879). Ту је саопштио пуно важних извора на српском и турском језику. Сазнања до којих је дошао на својим путовањима омогућила су му да 1886. године у Петрограду објави значајни рад *Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ (въ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ)* а чије је друго издање 1889. допуњено писмима из Македоније. После његове смрти Српска краљевска академија издала му је недовршено дело *Стара Сербия и Албания* (1904).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 7685–7694; 11, br. 6321–6324; СБ 7, бр. 32094–32096.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 7 (1893) 185–188; М. Иванић, *Иван Степановић Јастребов*, Споменик СКА 41 (1904) I–XI; В. Бован, *Јастребов у Призрену*, Приштина 1984; НЕ 2, 130 (Н. Радојчић); EJ 6, 7 (A. Belić).

М. Војводић

ЈАЧОВ Марко (6. фебруар 1949, Церање Доње, Бенковац). Осмогодишњу школу учио је у Бенковцу, а средњу у Београду. Дипломирао је 1972. године на Теолошком факултету у Београду. Магистарски рад *Венеција и Срби у Далмацији до половине XVIII века*, одбранио је 1975. на Филозофском факултету у Београду, где је 1979. го-

дине стекао докторат дисертацијом *Срби у Далмацији у XVIII веку.*

J. је од 1976. године радио у САНУ као архивиста. За научног сарадника Историјског института САНУ изабран је 1982, вишег научног сарадника 1986, а научног саветника 1991. године. Више година провео је на усавршавању у Италији, Немачкој, Француској и Белгији. Од 1984. борави у Риму, где као службеник Историјског института САНУ истражује грађу у Ватиканском архиву.

Прве радове J. је посветио Србима у Далмацији. Дугогодишњим систематским радом у Млетачком и Ватиканском архиву прикупља грађу о југословенским земљама и народима, посебно о Србима од XVI до XIX века.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Одсељавање Срба из Далмације 1771–1774.* године (1980); *Сйиси йајноī ваййиканскоī архива XVI–XVIII века* (1983); *Аумобиоīрафија Никодима Милаша* (1983); *Ускочки сердар Јанко Мийровић и њеīови синови у кандијском и морејском райу* (1983); *Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку* (1984); *Сйиси Конīреīације за йройаīанду вере у Риму о Србима (1622–1644)* I. САНУ. Београд 1986; *Le guerre Veneto-Turche del XVII secolo in Dalmazia*, Venezia 1990; *Срби у млейачко-йурским райовима у XVII веку*. Београд 1990; *Срем на йрелому два века (XVII–XVIII)*, Сремски Карловци – Београд 1990; *Le missioni cattoliche nei balcani durante la guerra di Candia (1645–1669)*, Biblioteca Apostolica Vaticana I–II. Città del Vaticano 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 īодина ИИ 1948–1983*. 110.

ЛИТЕРАТУРА: *35 īодина ИИ 1948–1983*, 110.

Р. Михаљчић

ЈЕЛАВИЋ (JELAVICH рођ. **BRIGHTFIELD) Барбара** (12. април 1923 –14. јануар 1995, Блумингтон. Индијана). Студирала је историју на Калифорнијском универзитету у Берклију (University of California at Berkeley), дипломирала 1943, магистрирала 1944. и докторирала 1948. Од 1944. удата је за Чарлса Јелавића с којим је објавила знатан број публикација. После краћег предавачког рада у Берклију посветила се породици, а 1961. прешла у Индијану, где је постала 1967. професор на Одсеку за историју Универзитета у Блумингтону. Прошла је сва професорска звања до пензионисања 1992. године. Б. J. је истраживала историју југоисточне Европе у новом веку и својим радом је обухватила не само царства која су утицала на судбину Балкана, већ и народе и државе са тога простора. Њени радови из дипломатске историје као и они посвећени Русији. Аустрији или Османском царству имају интерес за српску историју. Објавила је целовиту историју Балкана: *History of the Balkans* (1983) која иде до најновијег времена. Заједно са Ч. J. објавила је књигу о балканским националним државама: *The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920* (1977).

БИБЛИОГРАФИЈА: попис радова у споменици заједничкој за Б. и Ч. Јелавића, ed. R. Frucht, 1992.

ЛИТЕРАТУРА: P. E. Michelson, *Barbara Jelavich: 1923–1995*, Slavic Review 54 (1995) 258–259; P. Wozniak, *B. J.*, Südost – Forschungen 54 (1995) 274–275; HL 1, 540.

Р.

ЈЕЛАВИЋ (JELAVICH) Чарлс (15. новембар 1922, Mount View, California). После школовања у родном месту студирао је на Калифорнијском универзитету, дипломирао 1944. На истом универзитету наставио је да се усавршава, магистрирао је 1947, докторирао 1949. Прошао је сва наставничка звања, од 1962. професор на Индијана универзитету у Блумингтону. Предавао је 1960/61. у Минхену. Руководио је бројним истраживачким пројектима и стручним удружењима и институцијама.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ (са гледишта српске историје): *The Revolt in Bosnia and Hercegovina, 1881–2*, Slavic and East European Review 31 (1953) 421–436; *Some Aspects of Serbian Religious Development in the Eighteenth Century*, Church History 23 (1954) 144–152; *Serbian Nationalism and the Question of Union with Croatia in the Nineteenth Century*, Balkan Studies 3, 1 (1962) 29–42; *„Zemljopis Srbije i srpskih zemalja". An Episode in Austro–Serbian Relations, 1907–1912*, HZ 29–30 (1976–77) 419–429; *Serbian Textbooks: toward Greater Serbia or Yugoslavia?* Slavic Review 42 (1983) 601–619; *Milenko Vukićević: from Serbianism to Yugoslavism*, у: *Historians as Nation–Builders: Central and South East Europe*, ed. D. Deletant – H. Hanak, Basingstoke 1988, 106–123; *The Issue of Serbian Textbooks in the Origins of World War I*, Slavic Review 48 (1989) 214–233; *South Slav Nationalism: Textbooks and Yugoslav Union before 1914*, Columbus 1990. Заједно са Барбаром Jelavich објавио је: *The Balkans in Transition: Essays on the Development of Balkan Life and Politics Since the Eighteenth Century*, Berkeley 1963 (зборник са прилозима и других писаца); *The Balkans*, Englewood Cliffs 1965; *The Establishment of the Balkan National States, 1804–1920*, Seattle–London 1977. Поред тога је издавач зборника: *Language and Area Studies, East Central and Southeastern Europe, A Survey*, Chicago 1969; *The Nationality Problem in the Hapsburg Monarchy in the Nineteenth Century: A Critical Appraisal*, ed. Ch. Jelavich – R. J. Rath, Houston 1967.

БИБЛИОГРАФИЈА: Споменица, заједничка са Јелавић Барбаром, ed. R. Frucht 1992.

ЛИТЕРАТУРА: HL 1, 540

Р.

ЈЕЛАЧИЋ (ЕЛАЧИЧ) Алексије Кирилович (18. јануар 1892, Кијев, Русија – 20. октобар 1941, Београд). У Кијеву је завршио приватну основну школу и класичну гимназију (1909). На Историјско-филолошком факултету у Петрограду завршио је студије историје (1914). Каријеру високошколског наставника започео је на Катедри руске историје у Петрограду (1914–1917), наставио у Кијеву (1917–1919), и на лицеју у Каменец–Подолском (1919–1920). У Кијеву је 1918. магистрирао. Услед тријумфа бољшевика у грађанском рату емигрирао је из Русије (1920). По доласку у Краљевину Југославију, био је ангажован као наставник у гимназијама у Скопљу (1920–1924), Пљевљима и Приштини (1924–1925). Докторирао је у Љубљани (1925) са темом о сељачком покрету у Хрватској и Славонији 1848/49. Након тога наставио је прекинуту универзитетску каријеру на Филозофском факултету у Скопљу (1925–1941), истовремено продужавајући гимназијски рад. По избијању рата 1941, премештен је на рад у лесковачкој гимназији. Неколико месеци касније умро је у Београду.

Научни рад започео је још у родној Русији делом *Самодржављe и народ у Русији 18. века* (1919). По доласку у Југославију наставио је плодан научни, али и публицистички рад. Националну историографију задужио је радовима о српско-руским, југословенско-руским и везама Русије и Балкана, кроз историју. Бавио се и темама из историје сељачког покрета у Хрватској, а показивао је интересовање и за теоријска питања историјске науке. Ипак, доминантно поље његових научних интересовања била је историја Русије и Западних Словена. Нарочиту вредност имају његови радови о револуционарним променама у Русији 1917. Може се рећи да је J., до данас, остао једини експерт за историју Русије и западних Словена кога смо имали.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СФФ (1930) 322–323; *Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом (1920–1930)*. Выпуск 1, Белград 1931, с. 108–112. (јед. 1809–1901): J. Пејин, *Библиоīрафија радова Алексија Јелачића*, ИГ 1–2 (1981) 191–200; BLZ 8, br. 7708–7784; 11, br. 6346–6353; СБ 7, бр. 32233–32255.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 146. (Д. Перовић); EJ 6, 24. (J. Šidak); LPJ 2, 561–562 (J. Pejin).

Мир. Јовановић

ЈЕЛИСЕЈЕВА (ЕЛИСЕЕВА) Јекатерина (1918). Завршила је Московски државни педагошки институт (1945) и постала на истој установи аспирант на Катедри нове и најновије историје. Одбранила је кандидатску дисертацију: *Политика Дизраэли в „Восточном вопросе" накануне русско-турецкой войны 1877–78 гг.* (1949). Постала је затим доцент на Катедри за нову и најновију историју на Државном универзитету у Томску. Бави се политиком Енглеске у Источном питању и ослободилачким покретима у Босни и Херцеговини.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *К вопросу о социально-экономическкх отношениях и национальном гнете в Боснии и Герцеговине перед восстанием 1875 г.*, Труды Томского государственного университета, секция социально-экономических и исторических наук т. 136 (1957); *Начало восстания в Боснии в августе 1875 г.*, иста серијска публикација т. (1964).

ЛИТЕРАТУРА: Историки – слависты СССР. Биобиблиографический словарь – справочник, Москва 1981, 74.

Р.

ЈЕРЕМИЋ Ристо (16. мај 1869, Фоча – 17. септембар 1952, Мостар). Основну школу је учио у Фочи, три разреда гимназије у Сарајеву, а наставио у Дубровнику где је матурирао 1889. Отишао је у Беч на студије медицине, затим прешао у Грац где је дипломирао 1897. Као лекар радио је у Земаљској болници у Сарајеву (1898–1904). Ту је завршио специјализацију из хирургије као први у Босни и Херцеговини. Године 1904. премештан је у Тузлу као хирург и окружни физикус. После рата (1919) опет је премештен у Сарајево као директор Земаљске болнице, а 1923. прешао је у Суботицу за шефа санитета Државне железнице где је остао до одласка у пензију 1934. Тада је наставио своја архивска истраживања у Дубровнику, Земуну, Сремским Карловцима, Петроварадину и објавио значајну историографску грађу. Био је почасни доктор Универзитета у Београду (1937), почасни члан Српског лекарског друштва (1938), члан Научног друштва Босне и Херцеговине (1952). Своју богату архиву и библиотеку завештао је Српском лекарском друштву.

J. је дао велики допринос унапређујући српску и југословенску историју здравствене културе. Прва истраживања обухваћена су књигом *Здравсйвене йрилике у јуīословенским земљама до краја девейнаесйоī века* (1935). Затим следи *Медицинске йрилике у Земуну 1750–1900* (1937). Плод сарадње с Јорјом Тадићем су *Прилози за исйорију здравсйвене кулйуре сйароīа Дубровника* (1938–1940). Зналачки је обрађен *Прилоī исйо-*

рији здравствене културе Сремских Карловаца од 1772 до 1872 (1940). Изузетно је вредна *Библиографија српске здравствене књижевности 1757–1918* (1947) која обухвата 4748 радова. Свој дуг „ужој домовини" исказао је књигом *Прилози историји здравствених и медицинских прилика Босне и Херцеговине под Турском и Аустро-Угарском* (1951).

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Чулић, *Библиографија радова др Ристе Јеремића*, Живот 1–3 (1952) 202–205; BLZ 8, br. 7981–7988; 11, br. 6420–6423; СБ 7, бр. 32427–32444.

ЛИТЕРАТУРА: А. Павловић, *Живот и рад доктора Ристе Јеремића*, Медицински преглед 13 (1938) 3–5; Х. Крешевљаковић, *Др Ристо Јеремић (1869–1952)*, Живот 1–3 (1952), 198–201; М. Драгић, *Др Ристо Јеремић*, Српски архив за целокупно лекарство 81 (1953) 85–89; МЕ 5, 404 (В. Станојевић); EJ 4, 486 (M. Filipović).

В. Гавриловић

ЈИРЕЧЕК (JIREČEK) Константин Јосеф (24. јули 1854, Беч – 10. јануар 1918, Беч). J. је чешки историчар који је своје радове посветио прошлости балканских народа, посебно Срба. Мајка му је била ћерка Павла Јосифа Шафарика, отац Јосиф, историчар књижевности, а стриц Херменегилд историчар права. Знања је брзо стицао у породичном кругу. Основну школу и гимназију завршио је приватно. Од ране младости определио се и спремао за будући позив. Он није случајно веома рано показао интересовање за мало познату прошлост балканских народа и држава. У том правцу усмеравала га је породична традиција. У науку га је увео Ђура Даничић. Као ђак старијих разреда гимназије огласио се приказима из књижевности јужнословенских народа, а 1870. објавио је *Библиографију модерне бугарске литературе (1806–1870)*. На универзитету у Прагу студирао је историју, географију и филологију (1872–1875). Као студент издао је *Типик светог Саве за манастир Студеницу* (1874). Са изненађењем и похвалама примљена му је дисертација *Dějini naroda bulharského, Geschichte der Bulgaren* (1876). J. је тада имао само двадесет и две године. Друго издање овог дела на руском језику допунио је и исправио сам аутор. Обимном хабилитационом студијом *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци* стекао је звање доцента за географију и историју југоисточне Европе Универзитета у Прагу. У складу са захтевима предмета који је изучавао J. је наставио историјско-географска истраживања, али у његовом раду настаје прекретница када је почео да изучава изворну грађу у архивима приморских градова, посебно Дубровника. Он је први скренуо пажњу на богатство Дубровачког архива. Поред проучавања Одлука већа и Писама и упутстава, он је систематски исписивао грађу серија насталих из пословних односа. *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, прва је значајнија студија заснована на проучавању Дубровачког архива. Грађа овог архива послужила му је за исцрпну расправу *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, којом је непосредно допринео победи критичког правца у српској историографији.

Рад на Универзитету у Прагу J. је прекинуо одласком у Бугарску, где је постављен за генералног секретара Министарства просвете (1879–1881), затим министра просвете (1881–1882) и председника Просветног савета до 1884. Тада настаје кратак застој његових архивских истраживања, али је J. за време годишњих одмора, путујући по Кнежевини и Источној Румелији, проучавао старине и сабирао грађу. Из овог доба је његов *Дневник* који данас има изворну вредност. Изворну вредност имају и Јиречекови учени путописи *Cesty po Bulharsku* и *Србија, земља и народ*.

Универзитетску каријеру J. је поново наставио у Прагу као професор за општу историју с особитим обзиром на историју Словена и историју Балкана. На позив Ватрослава Јагића J. прелази у Беч, где прихвата Катедру за словенску филологију и науку о старинама. Код њега су се школовали познати наши историчари Јован Радонић, Станоје Станојевић и Владимир Ћоровић.

J. је, међутим, више одговарао истраживачки, архивски рад. У Дубровачком архиву систематски је сакупљао грађу за околне земље, али се одужио и овом граду. Писао је о дубровачкој књижевности, дубровачкој канцеларији, границама, а крцата је подацима његова академска беседа *Важност Дубровника у трговачкој историји средњег века* (1899). Истраживањем у архивима приморских градова, приредио је збирку докумената под називом *Споменици српски* (1890) којом је допунио издања Франца Миклошића и Меде Пуцића. Појава другог издања Душанова законика које је приредио Стојан Новаковић, подстакла је J. да напише студију *Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stefan Dušan* (1900). Из овог, свакако најплоднијег периода његовог рада издвајају се капитална дела о даљој прошлости Балкана: *Хришћански елемент у топографској номенклатури балканских земаља* и *Романи у градовима Далмације током средњег века*. У време стварања Албанске државе објавио је неколико радова о приморским градовима Драчу, Скадру, Валони, а у прегледу *Албанија у прошлости* (1914) обрадио је и период турске власти. Заједно са Миланом Шуфлајем и Лајошем Талоцијем приредио је узорно издање *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* I–II (1913).

Дугогодишњи рад и разноврсне студије из историје балканских народа омогућиле су J. да целовито, синтетички прикаже даљу прошлост Срба. Прихватајући 1901. позив да за колекцију *Allgemeine Staatengeschichte* напише *Историју Срба*, J. је био у могућности да заокружи своје животно дело. Прва књига – период до Маричке битке – појавила се тек 1911. Другу књигу – период до 1537. – није успео да доврши. Упоредо са *Историјом Срба* радио је на делу *Држава и друштво у средњовековној Србији*. Због болести и преране смрти ни овај подухват није успео да приведе крају. На основу Јиречекових рукописа и архивских исписа, оба дела довршили су Ватрослав Јагић и Јован Радонић. *Историју Срба* и *Државу и друштво у средњовековној Србији* превео је Јован Радонић и објавио под насловом *Историја Срба* која је доживела шест издања на српском језику. Друго издање (1952) Јован Радонић допунио је новијом библиографијом, али нема никаквог оправдања да се име учитеља и ученика нађу заједно испред наслова животног дела J.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 8 (1894) 176–184; Б. Цвѣтковичъ и Иосифъ Наги, *Трудоветѣ на Професора Д-ръ Константинъ J. Иречек (1854–1904)*, Приложение къмъ Периодическо списание 66, 3–4 (1905) 5–26; *Автобиографични чертици*, Из архива на Константин Иречек II, София 1959, 9–31; BLZ 3, br. 10538 – 10540; 8, br. 8051 – 8082; 11, br. 6479 – 6591; СБ 7, бр. 32654 – 32665.

ЛИТЕРАТУРА: Slovinac 3 (1900) 90–91; V. Vlček, *Konstantin Jireček. K jeho 50. narozeniam*, Osvěta 34 (1904) 677–689, 786–796; В. Н. Златарски, *Дѣйностьта на Д-ръ Константинъ Иречекъ въ България*, Периодическо списание 66 (1905) 1–30; Ottův slovnik naučný 13, 546–547; 28, 712; Časopis Musea Královstvi českého 88 (1914) 245–256 (J. Bidlo); Český Časopis Historický 20 (1914) 364–365 (J. Bidlo); Vjesnik zemaljskog arkiva 19 (1917) 316 (J. D. Nagy); V. Jagić, *Josef Konstantin Jireček. Gestorben am 10. Jänner 1918*, Almanach der Akademie der Wissenschaften in Wien (1918) 7; Österreich I (1917) 537 (M. Murko); V. Jagić, *Jireček kao čovjek*, Savremenik 13 (1918) 120–122; Osvěta 48 (1918) 135–141, 207–214, 291–298 (J. Páta); Český Časopis Historický 24 (1918) 1–12 (K. Kadlec); F. Šišić, *Konstantin Josip Jireček kao historik*, Savremenik 13 (1918) 113–120; GZM 30 (1918) 329–331 (P. Skok); Књижевни југ 1 (1918) 131–133 (А. Ивић); Hrvatska njiva 2 (1918) 87–89 (J. D. Nagy); Narodna starina 6 (1923) 193–216 (N. Radojčić); НЕ 2, 149–150 (Н. Радојчић); Д. Ангелов, *Константин Иречек и неговото дело*, Историјски преглед 1 (1955) 100–112; J. Радонић, *Константин Јос. Јиречек. Младост и наставнички рад*, Зборник KJ 1, Београд 1959; EJ 4, 529–530 (M. Dinić); Д. Ангелов, *Константин Иречек и българската историческата наука*, Чехословакия и България през вековете, София 1963, 43–55; *Constantin Jirecek, sein Leben, schöpferisches Wirken und sein wissenschaftliches Erbe*, Mitteilungen des bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich, Wien 1980 (радови научног скупа посвећеног Константину Јиречеку 1978); Р. Михаљчић, *Поговор и библиографија, у:* K. Јирачек, Историја Срба II (фототипско издање), 517–565; J. A. Reiswitz, *Zum 100. Geburstag von Konstantin J. Jireček*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas NF 2 (1954) 206–211; P. Mijatev, *Konstantin Jireček und die Balkanstudien*, Etudes balkaniques 3 (1969) 57–67; Д. Ангелов – В. Паскалева – А. Пантев, *К. Иречек и болгарска историческа наука*, Bulgarian Historical Review 2 (1973) 61–70; HL 1, 545.

Р. Михаљчић

ЈОВАНОВИЋ Алекса (19. август 1846, Ћуприја – 6. мај 1920, Београд). Гимназију је завршио у Неготину и Београду, а Правни факултет у Београду. Као судски писар и судија службовао је у Крагујевцу, Краљеву, Смедереву, Крушевцу и Београду. Био је председник првостепеног суда у Нишу (1881) и Београду (1881–1884), затим, у два маха, члан Касације (1884–1890. и 1894–1899), начелник Министарства правде (1890–1894) и председник Апелационог суда (1899). За државног саветника постављен је 1900, а пензионисан 1903. Био је посланик у Скупштини (1880–1882); за време личне владавине Александра Обреновића председник владе (12. август 1900–20. март 1901, где је задржавао ресор министра иностраних дела, а потом ресор министра правде). За доживотног сенатора постављан је двапут: 1901. и 1903.

J. се бавио историјом и историјом српског права. Најзначајнији су му радови из историје српског права: *Логотети у цркви и држави српској* (1885); *Наследно право у старих Срба* (1888); *Историски развитак српске задруге* (1900). Сарађивао је у низу дневних листова, књижевних и научних часописа: *Правда, Српске новине, Мале новине, Отаџбина, Коло, Дело, Искра, Гласник Српског ученог друштва* и др. Такође је издавао изворе корисне за историју српског права XIX и почетка XX века.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 8130–8135; 11, br. 6523–6530; СБ 7, бр. 33176–33186.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 158–159 (Ј. Продановић, Ж. Перић), EJ 4, 534 (R. Samardžić).

Р. Ћук

ЈОВАНОВИЋ С. Војислав (8. новембар 1930, Београд). Школовао се у Београду, где је

1949. завршио гимназију. Студирао је историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1949–1954), где се и запослио на Катедри за средњовековну археологију (1957). За асистента је изабран 1959, а за редовног професора 1993. Школску 1964/65. годину провео је у Атини.

J. се бави разноврсним темама из средњовековне материјалне културе и уметности Јужних Словена, посебно Срба. Главне географско-историјске области његовог рада су Косово, Метохија, долина Рашке и Полимље. Изучавао је порушене цркве и остатке њихове сликане декорације (Ваганеш и Бериљоце, код Новог Брда), друге, затрпане, ископавао (Затон, Брзава и Мајсторовина, код Бијелог Поља, и цркве I, II и IV на Пазаришту, код Новог Пазара). Објавио је низ радова о средњовековним градовима и владарским дворима, чије остатке је проучавао путем проспекције (Борач, Честин, Бован, Прилепац, Вишеград, Рибник), а неке је археолошки истраживао (Звечан, Ново Брдо, Врхлаб–Беласица, Призрен), настојећи да равноправно користи све врсте расположивих извора. Ископавао је некрополе (Матичане код Приштине, некрополе цркава I, II и IV на Пазаришту, Корбово иРтково, код Кладова). У исцрпним критичким приказима неких мањкаво објављених некропола (Демир Капија и Луковит код Ловеча, у Бугарској), залагао се за примену савремене методологије у њиховом изучавању, чиме се детаљно бавио у својој необјављеној докторској дисертацији *Словенске некрополе у Србији, Македонији и Бугарској* (1974). Посебно је изучавао накит, издвајао нове облике настојећи да их типолошки и хронолошки прецизније одреди и повеже са ширим компаративним материјалом (Налаз из Чечана, Прстен Стефана Првовенчаног), уочавајући нове целине (Источнобалканска група). Бави се епиграфиком, ћирилском (Бања код Прибоја) и латинском (Прокупље, Летница, Никољац). Радови о мозаику у Петровцу на Мору, меморијалној грађевини у Бањици код Пећи, и базилици у Пашића пољу на Лиму, припадају касноантичкој и рановизантијској археологији.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Црква у Ваганешу* (1959); *Средњовековни град Звечан* (1965); *Запажања о средњовековној некрополи у Демир Капији* (1970); *Ново Брдо – град заиста сребрни и златни*, Обележја 1, 2 (1971), Приштина; *О једном ктиторском натпису у манастиру Бањи* (1972); *Über den frühmittelalterlichen Schmuck von Čečan auf Kosovo* (1976); *Prilozi hronologiji srednjovekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske I i II* (1977, 1979); *Borač et Čestin – contribution à l'étude des forts médiévaux en Serbie* (1984–1985); *Косовски градови и дворци (XI–XV век)*, Задужбине Косова (1987); *Археолошка истраживања средњовековних споменика и налазишта на Косову*, Зборник округлог стола о научном истраживању Косова (САНУ 1988); *Родоповићи. Прилог српској средњовековној просопографији* (1991); *Рибник код Призрена. Прилог проучавању средњовековних владарских дворова*, ЗРВИ 34 (1995) 79–88.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 24–29.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 24.

Р.

ЈОВАНОВИЋ Жарко (13. мај 1936, Ваљевска Каменица). Основну школу је завршио у родном месту, а гимназију у Ваљеву 1956. Дипломирао је 1962. године на Групи за историју Филозофског факултета у Београду. На истом факултету је и магистрирао 1969, одбранивши рад: *Српска социјалдемократска партија према сељаштву 1903–1914*. Докторску тезу: *КПЈ према сељаштву 1918–1941*, одбранио је на Филозофском факултету у Приштини 1975. У Институту за новију историју Србије ради од 1963, а у звању је научног саветника од 1989. године. Сада је директор Института за новију историју Србије у Београду.

Подручје истраживања Ј. је историја Србије и српског народа са темама из проблематике сељаштва за период до 1914, између два светска рата и ратног периода, затим питања Другог светског рата: Равногорски четнички покрет Драже Михаиловића, колаборација, стварање и развој нове власти у Србији у ратном периоду, културно-уметничка активност радничке класе Србије и Југославије, студентски покрет на Београдском универзитету. Истраживао је у Загребу, Љубљани, Сарајеву, Титограду, Скопљу, Мостару и Цетињу.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Народни херој Влада Аксентијевић* (1974); *Сабрани списи Димитрија Туцовића* (1975, коаутор); *Влада Аксентијевић – живот и револуционарно дело* (1981); *KPJ prema seljaštvu 1918–1941* (1983); *Радничка уметничка група „Абрашевић"* (1984); *Црвене позорнице Абрашевића* (1988); *Poljoprivreda Srbije u ratu 1941–1945* (1994); *Političko raslojavanje seljaštva u Srbiji 1941. godine* (1994); *Сељаштво Србије у Другом светском рату 1941–1945* (1995); *Нова власт у Србији 1941–1945* (1997).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 56–57; Зоран Панајотовић, *Библиографија издања о народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији у Србији 1941–1944, (Посебно издање 1945–1978)*, Београд 1980, 54, 348, 655); *Библиографија о народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији Србије 1941–1944*, Београд 1989, 32, 225, 452 (1), 935–936, 6267, 8902; *Spomenica INIS 1965–1995*, 53–57.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 31, 33–36, 45, 56–58; *Spomenica INIS 1965–1995*, 53.

Р.

ЈОВАНОВИЋ П. Живорад (2. децембар 1904, Београд – 8. децембар 1967, Београд). Детињство је провео у Београду где је започео основно школовање (1912–1914). У годинама Првог светског рата са породицом је прешао Албанију (1915), краће време боравио у Грчкој и Италији, обрео се у Француској где је у Ници похађао Лицеј (1915–1919). Гимназију је учио у Београду (1919–1924). Студирао је права на Универзитету у Београду (1924–1931). Тих година био је потпредседник Побратимства (1925–1927). Радио је као чиновник и шеф одсека Државне хипотекарне банке (1932–1946), био је запослен у Одељењу за културу Министарства ДФЈ и ФНРЈ (1946–1947), обављао послове уредника *Југословенске библиографије* у Југословенској књизи (1947–1949). Радио је у Библиографском институту (1949–1950), Институту за проучавање књижевности САН (1950–1952), новинарству (1952–1955), био је управник Библиотеке Економског факултета (1955–1960). Ангажовао се у раду Управног и Надзорног одбора СКЗ (1945–1952), био је члан Удружења библиотекара (од 1948), Удружења књижевних преводилаца (од 1952), Удружења новинара (од 1960). Један је од оснивача часописа *Правна мисао* (1935).

Чланке и приказе из области права, књижевности и историје објављивао је у штампи и часописима – *Правна мисао, Српски књижевни гласник, Живот и рад, Јужни преглед, Самоуправа, Политика, Књижевне новине* итд. У Правди и Делу објавио је у периоду 1939–1941. већи број биографија политичара и јавних радника. Специјализовао се за израду општих и стручних библиографија. У временском распону од готово четврт века објављивао их је у *СКГ, Архиву за правне и друштвене науке, Прегледу, Књижевности, Младости, Библиотекару, Словенском братству, Историјском гласнику, Билтену Новинарског удружења НРС, Настави језика и књижевности у средњој школи, Настави историје у средњој школи, Годишњаку Музеја града Београда*. Истрајним радом на библиографским и библиотечким пословима задужио је српску историјску науку и српску културу.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 8434–8444; 11, br. 6719–6738.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Димитријевић, *Живорад П. Јовановић*, Прилози 33, 3–4 (1967) 332–333; М. Николић, *Живорад П. Јовановић (1904–1967)*, Библиотекар 20, 1–2 (1968) 126–128.

Љ. Димић

ЈОВАНОВИЋ Јагош (3. јули 1912. Веље Брдо код Подгорице). Основну школу завршио је у Спужу. Гимназију је учио у Подгорици и Котору. Филозофски факултет завршио је у Београду. Био је професор средње школе у Подгорици и Дубровнику. Предавао је у војној школи у Београду (1945–1947). За директора Више педагошке школе на Цетињу постављен је 1947. Ј. је био председник Историјског друштва Црне Горе (1947) и први председник Научног друштва Народне Републике Црне Горе (1948). Био је одговорни уредник *Историјских записа* (1948–1958). Обављао је дужност директора Историјског института ЦГ (1948–1958). Радио је у Савезном извршном већу од 1957. Био је директор Енциклопедије Југославије за Црну Гору (1950–1965). Ј. је учесник НОР-а од 1941.

Ј. се бавио изучавањем прошлости Црне Горе. Његово *Стварање црногорске државе и развитак црногорске националности* (1947) изазвало је различите оцене у историографији. Бавио се односима Црне Горе и Србије у време Првог српског устанка. Писао је о везама Црне Горе са Русијом од XVI до XX века, о учешћу Црне Горе у револуционарној 1848, као и о односима и сукобима Црне Горе с Турском у другој половини XIX века.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Јагош Јовановић*, Споменица ИИ ЦГ 1948–1988, 183–184.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд 1957, 287; ЕЈ 6, 108 (V. Bogićević); *Јагош Јовановић*, Споменица ИИ ЦГ 1948–1988, 183; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 92.

М. Маловић-Ђукић

ЈОВАНОВИЋ Бл. Јован (14. новембар 1875, Београд – почетак 1931). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Студирао је историју на Филозофском факултету Велике школе у Београду (1894–1896) и Филозофском факултету Минхенског универзитета (1896–1898). Један семестар 1898. посветио је студијама филологије а затим се, новембра исте године, уписао на Берлински универзитет где је студирао војну историју и историју ратне вештине (1898–1901). Докторску дисертацију под насловом *Зашто Фридрих Велики није учествовао у бици код Кеселдорфа*, одбранио је у Берлину, код Ханса Делбрика, 1901. Краће време предавао је Општу историју на Војној академији у Београду (1902–1904) коју је као

обреновићевац и германофил морао да напусти након династичке смене у Србији. Био је власник и уредник из сенке конзервативног часописа *Недељни преглед*. По политичком опредељењу припадао је конзервативцима Живојина Перића а након конституисања Српске конзервативне странке (1914) изабран је за потпредседника Управног одбора. Истицао се својим аустрофилским ставовима и у току Првог светског рата био запажен по иступима против династије Карађорђевић и владе Николе Пашића. То је пресудно утицало да након завршетка рата за њега није било места у јавном животу и на Универзитету. Јавно ћутање Ј. трајало је све до 1925. У промењеној духовној клими друге половине двадесетих година огласио се обимном монографијом *Наполеон I* коју је потписао именом Јован Б. Јовановић, покушавајући да делимично сакрије свој компромитовани идентитет јавног радника, аустрофила, противника династије. У годинама 1926–1928. радове је објављивао у часопису *Књижевни север*.

Већ је рад *Развитак француске историографије у новом веку* (1903) наговестио да је Ј. добар познавалац европске историографије, историчар модерних теоријских погледа на прошлост, рационалних знања, израженог осећаја за вредновање написаног о прошлости, велике ерудиције. Знања из историје и специјалистичке студије ратне вештине чинили су га компетентним стручњаком у области војне историје и историје војне вештине.

Погледи Ј. на историју и његови теоријски ставови заокружени су серијом чланака објављеним у Архиву за правне и друштвене науке (Архив ПДН) посвећених односу историје и социологије, држави као предмету историје, проблемима културне историје, проблемима привредне историје. Прихватајући без остатка критички метод Ј. се заложио за сагледавање историјских реалности, човековог окружења, физичких и етничких особина, друштвених, политичких, привредних и културних установа и институција, политичких, привредних, социјалних, културних и уопште друштвених прилика, моралних норми, обичаја, културе живљења, друштвених и државних структура.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Развитак француске историографије у новом веку*, Дело 28 (1903) 30–39, 247–253, 336–345; 29 (1903) 80–90; *Увод у новију историју ратне вештине*, Београд 1905; *Ранкеово схватање историје*, Београд 1906; *Странке и парламентаризам у Србији*, Недељни преглед 32 (1908) 515–520; *Тајна конвенција са Аустро-Угарском*, Недељни преглед 6 (1909) 81–84; *Постанак енглеске поморске силе*, Београд 1911; *Држава као предмет историје*, Архив ПДН 12 (29), 4 (1926) 269–284; *Историја и социологија*, Архив ПДН 13 (30) 3 (1926) 161–180; *Проблеми културне историје*, Архив ПДН 15 (32), 1–2 (1927) 49–65; *Проблеми привредне историје*, Архив ПДН 17 (34), 1–2 (1928) 16–40; *Наполеон I*, Београд 1925.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Ћирић, *Др Јован Б. Јовановић*, Војни весник, 3. март 1931, 104; Ђ. Станковић, *Јован Бл. Јовановић и друштвена историја. Један заборављени путоказ*, Годишњак ДИ 2, 1 (1994) 159–171.

Љ. Димић

ЈОВАНОВИЋ М. Јован (3. септембар 1869, Београд – 20. јуни 1939, Охрид). У Београду је завршио основну школу, Прву београдску гимназију (1887), дипломирао на Правном одсеку Велике школе (1891) а у Паризу стекао диплому права. После кратке судске каријере (1892–1896) радио је у Политичком одсеку Министарства иностраних дела (1896–1900). Краће време био је професор Правног одсека Велике школе (1900) и секретар Министарства финансија, а затим се дефинитивно определио за дипломатску службу где је остао до пензионисања (1903–1920). Службовао је као отправник послова у посланствима у Софији (1903) и Атини (1906–1907), био дипломатски заступник у Каиру (1907) и на Цетињу (1907–1909), генерални конзул у Скопљу (1909–1911), посланик у Бечу (1912–1914) и Лондону (1916–1919). У Министарству иностраних дела обављао је дужност шефа Конзуларног одељења (1904–1906), био начелник Министарства (1911–1912), министар иностраних дела (1912), а затим помоћник министра (1914–1915). Почев од 1920. био је шеф Земљорадничке странке и посланик у Уставотворној (1920) и Народној скупштини (1923, 1925, 1927, 1935. и 1938). У политици је остао упамћен као доследан борац за просвећену демократију, заштитник интереса села, искрени патриота, поборник унутрашњег политичког споразума, вечити опозиционар. Објављивао је текстове из области националне и дипломатске историје у готово педесетак листова и часописа међу којима треба споменути *Летопис Матице српске*, мостарску *Зору*, сарајевски *Преглед*, загребачку *Нову Европу, Архив за правне и друштвене науке, Братство, Књижевни Север, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Годишњицу Николе Чупића, Руски архив, Слободну мисао, Југословенски историјски часопис, Прилоге за књижевност, језик, историју и фолклор, Политику* и друго. Био је власник и одговорни уредник *Српског књижевног гласника* у коме је под псеудонимом „Инострани" испуњавао рубрику *Политички преглед*.

Ј. је одликовао дух објективности, истинољубивости, научне мирноће. Више јавни радник и публициста него научник, познавање политичких и дипломатских прилика преточио је у неуморан рад на хроници спољне политике Југославије и дипломатској историји Европе. Динамика живота га је одвајала од темељног научног рада тако да је превасходно остао публициста богате ерудиције и фасцинантне обавештености, мање научник. Окушао се као преводилац књижевних и историјских дела са енглеског, француског и словачког језика. Превео је обимну *Дипломатску историју модерне Европе 1878–1919*, историчара Џ. П. Гуча (1933). Писао је о Дечанском питању (1910), занимао се за положај српске цркве у Турској царевини (1912), објавио је белешке и успомене на краља Петра I Карађорђевића (1921), систематски је истраживао и писао о осетљивом питању одговорности за избијање Првог светског рата (1927, 1930, 1931), расветљавао је улогу личности у историји, занимао се за Сарајевски атентат (1927). С посебном пажњом је изучавао борбу за народно уједињење 1903–1918, чему је посветио две књиге (1938). Страствено се занимао за феномен југословенског уједињења (1928–1930) коме је посветио тротомну студију. Ипак, више од свега привлачила га је како дипломатска историја Европе, чије је „методе" и „технике" упознао у годинама службовања у европским престоницама, тако и бављење историјом југословенске дипломатије чији је актер, творац и предани хроничар био. Двотомна студија *Дипломатска историја нове Европе 1918–1938*, резултат је тог преданог рада.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. П. Јовановић, *Библиографија Јована М. Јовановића*, СКГ 60, 4 (1940) 316–335; BLZ 8, br. 8172–8292; 11, br. 6554–6610; СБ 7, бр. 33465–33485.

ЛИТЕРАТУРА: П. С. Талетов, *Јован М. Јовановић*, Трибуна 12, 103 (1923) 2; T. Potokar, *Jovan Jovanović umrl*, Modra ptica 10, 9 (1938/39) 266; В. Поповић, *Значај личности и дела Јована М. Јовановића*, ЛМС 113, 352, 1–2 (1939) 81–88; В. Чубриловић, *Јован Јовановић као научник – политичар*, Правда 35, бр. 12452, 1939; J. Кршић, Т. Крушевац, *Наш велики сарадник*, Преглед 13, 15 (1939) 188–189, 401–404; М. Предић, *Смрт Јована М. Јовановића*, СКГ 57, 5 (1939) 380–383; М. Радојковић, *Јован Јовановић као писац на међународном пољу*, Правда 35, бр. 12452, 1939; Д. Поповић, *Јован М. Јовановић*, СКГ 55, 4 (1940) 265–267; Ж. Балугџић, *„Инострани" и његови погледи на међународне односе*, СКГ 55, 4 (1940) 303–304; Т. Крушевац, *Сарадња Јована М. Јовановића у „Прегледу"*, Преглед 13, 15, 188–189 (1939) 423–428; М. Грол, *Јован Јовановић у СКГ*, СКГ 60, 4 (1940) 271–274; Сл. Јовановић, *Јован М. Јовановић, Успомене из младости*, СКГ 59, 3 (1940); Т. Р. Ђорђевић, *Пижонов фторник*, СКГ 60, 4 (1940) 262–264; Л. Трквља, *Животни пут Јоце Јовановића*, Бразда 1, 1 (1941) 29–39; Д. Јовановић, *Људи, људи... I*, Београд 1973, 273–281; EJ 4, 538 (B. Miljković); НЕ 2, 167 (J. Продановић).

Љ. Димић

ЈОВАНОВИЋ Љубомир (2. фебруар 1865, Котор – 10. фебруар 1929, Београд). Гимназију је учио у Котору, а након учешћа у Бокељском устанку 1882, прешао је у Београд (1883) и завршио историјско-филолошки одсек Филозофског факултета (1887). Каријеру је започео као гимназијски професор у Београду и Пожаревцу, а 1899–1901. предавао је историју јужнословенске књижевности на Великој школи. Следеће две године радио је као библиотекар Народне библиотеке. На Катедри за српску историју Велике школе наследио је Љубу Ковачевића 1903, и на том положају остао и након оснивања Универзитета, до 1909. године. И до тада активан у политичком животу (од 1886. члан Радикалне странке, 1905. први пут изабран за посланика, 1908. ушао у Главни одбор странке), Ј. је напуштањем наставничког позива, коначно, сву своју умну и стваралачку енергију посветио јавном политичком деловању. Од 1905. до 1914. биран је за народног посланика у Врањском округу, био је министар унутрашњих дела у Новаковићевој влади 1909. и за време рата, 1911–1914, министар просвете, потпредседник и председник Народне одбране пред Први светски рат, од 1918. члан Државног савета, 1922–1923. министар вера, 1923–1924. председник Народне скупштине и потпредседник Главног одбора Радикалне странке. Због сукоба с Пашићем био је искључен из странке 1926, али је упркос томе поново биран за народног посланика.

Много труда и добре воље Ј. је уложио, учествујући у оснивању и раду културних и научних установа (СКЗ, Професорско друштво, неколико година члан Главног просветног савета). Један је од покретача часописа *Дело* и *Српски књижевни гласник*, уредник *Наставника*, те директор и уредник *Новог живота* (1922–1926). Објављивао је расправе и чланке из књижевне историје и критике у бројним часописима, припремао за штампу књиге, писао предговоре или их снабдевао коментарима. За дописног члана СКА изабран је 1890, а за редовног деценију касније.

Обузетост политиком и учествовање у раду културних установа и часописа учинили су да Ј. бављење историјом, оличено у наставничкој и научној активности, обимом далеко заостане за квалитетом. По сопственом признању, Ј. за своју методолошку спрему и научну оријентацију највише дугује Љ. Ковачевићу. Предавања на Великој школи и Универзитету, у кратком распону од 1903. до 1909, посветио је историји Срба од XI до краја XV века. Иако мален бројем и ограничен на

период до напуштања Универзитета, његов историографски рад намеће се савесним приступом и разноврсношћу. Дао је прилоге из историјске географије (*Дукљанинова Прапратна*, 1884), расправљао о питањима хронологије (*Прилошци хронологији живота Стевана Немање и Светога Саве*, 1901), спремио је и предговором снабдео *Историске и етнографске списе* В. Ст. Караџића. Ј. се огледао и у области историје историографије: написао је краће прилоге о Ј. Рајићу (1902), Вуковом раду на историји (1897) и Ђ. Бранковићу (1896), одбранивши га од многобројних Руварчевих оптужби. Ј. рад на историјској синтези везује се за име Љ. Ковачевића, са којим је прегао да напише *Историју српског народа*. Под овим називом појавила су се два дела: прво, за средње школе, обухвата период до краја XV века (б. д.), док је друго, широко замишљено и популарно писано, остало, након изласка прве две књиге које једва сежу до XI века (1893, 1894), незавршено. Рад на неким одсечцима средњовековне босанске историје одликовао је више пионирски захват него трајна вредност. Писао је *О Босни с почетка VII до средине XII века* (1900) и учинио прве кораке у изучавању личности Стјепана Вукчића Косаче, прво посебном расправом о *Ратовању с Дубровником* (1888), а потом и монографијом *Стјепан Вукчић Косача* (само првих десет година деловања).

Ј. приступ историјској проблематици, темељно се на најбољим тековинама Руварчевог методолошког завештања. Расправе у којима је користио сву расположиву грађу одликују се поузданошћу, али су студије рађене на основу тада приступачних и штампаних извора брзо застаревале, услед појаве новог изворног материјала. Ипак је трајну вредност своме научном наступу завредео као један од заслужних прегалаца за коначну превагу критичког правца у историографији, крајем XIX и почетком XX века.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 15 (1901) [1902] 280–283; BLZ 8, br. 8299–8312; 11, br. 6619–6643; LPJ 2, 610; СБ 7, бр. 33599–33618.

ЛИТЕРАТУРА: *Љубомир Јовановић*, Годишњак СКА 15 (1901) [1902] 276–283; М. Л. Зечевић, *Смрт Љубе Јовановића*, Политика 25/ 1928, 7107, 1–2 (некролог); НЕ 2, 171 (Д. Поповић, Н. Радојчић); В. Крестић, *Катедра историјских наука*, у: Сто година Филозофског факултета, Београд 1963, 72, 223–228, 230; LPJ 2, 609–612 (М. М. Nikolić) са исцрпном литературом; EJ 6^2, 112 (В. Miljković).

Ђ. Бубало

ЈОВАНОВИЋ Миодраг (22. фебруар 1932, Зрењанин, тада Петровград). Основно школовање започео је у Приштини, гимназију завршио у Јагодини (1950). Студирао је на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 1957. Магистарски рад *Руско-српске уметничке везе у XVIII веку*, одбранио је 1960, а докторску дисертацију *Српско сликарство у доба романтизма*, 1973. Једногодишњи студијски боравак провео је у Бечу 1965/66. Радио је у Околиском народном музеју у Штипу 1957/58, а од 1960. био је асистент на Филозофском факултету у Београду, доцент од 1974, ванредни професор од 1980, редовни професор од 1988. године.

Предаје историју уметности југословенских народа новог века, односно националну историју уметности новијег доба. Извесно време предавао је исти предмет студентима археологије и етнологије, а као доцент држао је наставу музеологије, издејствовавши да се са њом предаје и заштита споменика културе. Неколико година је предавао историју уметности за студенте историје на Филозофском факултету у Новом Саду.

Вршио је дужност управника Одељења за историју уметности, био је продекан за наставу 1985–1987. Такође је био уредник неколико научних монографија, часописа *Фото-кино ревија* и *Свеске Друштва историчара уметности Србије*.

Подручје истраживања покривало је претходну Југославију, али ужа специјалност је проучавање српске уметности XVIII, XIX и почетка XX века, са компаративним погледима на појаве у суседним земљама и утицаје великих уметничких средишта (Беч, Минхен, Будимпешта, Москва, Кијев, Париз).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српско сликарство у доба романтизма* (1976); *Стеван Алексић* (1977); *Ђура Јакшић* (1978, са Н. Кусовцем); *Новак Радонић* (1979); *Ђока Миловановић* (1983); *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба* (1987); *Опленац* (1989); *Српско сликарство 1830–1870* (1992); *Музеологија и заштита споменика културе* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 394–400.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 394.

Р.

ЈОВАНОВИЋ М. Мирослав (1. мај 1962, Београд). Основну и средњу школу завршио је у Београду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Одељење за историју, 1988. године. Магистрирао је 1993. на Кетедри за општу савремену историју са темом: *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*. Од 1989. ради као асистент приправник, а од 1993. године као асистент на Катедри за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду.

Главна подручја научног интересовања Ј. су везана за савремену историју. Пре свега, то су проблеми из историје руске емиграције у XX веку, затим проблеми из савремене руске историје (СССР), као и проблеми из историје српског народа и југословенске државе у XX веку. Посебан сегмент истраживања везан је за проучавање историје српске историографије и, упоредо с тим, теорије историјске науке.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Београд 1995; *„Ruski arhiv" i fašizam*, Istorija 20. veka 1–2 (1989) 169–197; *Руски емигранти професори на факултетима и школама у Србији 1920–1941*, Каталог изложбе Руски емигранти професори на универзитету и у школама Србије. Библиотека града Београда и Архив Србије, 1993; *Стаљинизам*, ИГ 1–2 (1993) 103–119; *Клио и Janус – лицем у лица. Прилог истраживању проблема континуитета и дисконтинуитета српске историјске науке*, Годишњак ДИ 1, 2 (1994) 173–184; *Русија у егзилу. Оквири, домети и начелни проблеми истраживања*, Руска емиграција у српској култури XX века. Зборник радова, том I, Београд 1994, 22–37; *О једној забуни у нашој историографији или ко је В. Лебедев?*, Зборник ФФ. Серија А: историјске науке, Књига XVIII. Споменица Радована Самарџића, 1994, 337–354.

Р.

ЈОВАНОВИЋ Надежда (10. август 1931, Москва). Основну школу завршила је у Иванову 1945. Историјско-филолошки факултет, Група за историју, Карело-финског државног универзитета у Петрозаводску завршила је 1954. До априла 1964. радила је на Универзитету у Петрозаводску, Војно историјском државном архиву у Москви, Институту славистике АН СССР у Москви. Од 1964. ради у Београду у Институту за новију историју Србије. Године 1968. одбранила је кандидатску дисертацију (магистарски рад) у Институту славистике АН СССР у Москви, а 1969. докторску дисертацију *Политички развој Краљевине СХС 1924–1928. године* на Филозофском факултету у Приштини. У Институту за новију историју Србије ради у звању научног саветника.

Подручје истраживања је историја Србије и Југославије у међуратном раздобљу, као и проблематика радничког синдикалног покрета и КПЈ до 1941, проучавање биографија истакнутих личности из историје КПЈ у Србији и политичке историје (унутарпартијски рад у КПЈ у Србији, српско-хрватски односи, организациони развој КПЈ у другој половини 20-тих година, народнофронтовска политика КПЈ, синдикални покрет у Србији 30-тих година, политичка активност и живот професора Београдског универзитета др Драгољуба Јовановића, поједини проблеми из историје напредног студентског покрета на Београдском универзитету).

Истраживања је вршила у архивима и библиотекама Москве, Београда, Загреба, Љубљане, Сарајева и неким местима Србије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Rifat Burdžević – Tršo* (1973); *Мирко Томић* (1974, коаутор); *Политички сукоби у Југославији: 1925–1928* (1974); *Милош Марковић* (1976); *Изабрани списи Благоја Паровића* (1978–1979, коаутор); *Синдикални покрет у Србији 1929–1934* (1979); *Синдикални покрет у Србији 1935–1941* (1984); *Борба КПЈ у Србији за стварање Народног фронта 1935–1939* (1990); *Политички списи* (1991, коаутор); *Земљорадничка левица у Србији 1927–1939* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 26, 29, 30–31, 37, 48, 51–52, 58, 63, 75; *Spomenica INIS 1965–1995*, 57–61.

ЛИТЕРАТУРА: *Spomenica INIS 1965–1995*, 57.

Р.

ЈОВАНОВИЋ Радоман (27. јули 1934, Мосори, Даниловград). Основну школу похађао је у родном месту, а гимназију у Никшићу, Даниловграду и Титограду. По завршетку гимназије (1954) уписао је историју на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1958. године. Током 1965. и 1966. истраживао је у архивима и библиотекама СССР-а. Докторску дисертацију *Политички односи Црне Горе и Србије (1860–1878)*, одбранио је 1972. године на Филозофском факултету у Сарајеву.

Радио је у Архиву Црне Горе на Цетињу (1958–1961), а од 1962. до 1990. у Историјском институту Црне Горе у Титограду. На Филозофском факултету у Никшићу предаје историју Црне Горе у звању редовног професора.

Ј. првенствено проучава прошлост Црне Горе у XIX веку. О овом периоду црногорске историје објавио је две књиге и више десетина расправа и прилога. Један је од аутора *Историје српског народа* у издању СКЗ. Са научним саопштењима учествовао је на научним скуповима у Југославији, СССР-у, Грчкој, Бугарској и Румунији. Од 1967. до 1974. године био је одговорни уредник *Историјских записа*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Став Црне Горе према анексији Босне и Херцеговине* (1963); *Разграничење Црне Горе и Турске 1858. године* (1966); *Политика Црне Горе према бокељском устанку*

1869. године (1969, 1970); *Политички односи између Црне Горе и Србије 1866–1868* (1974); *Политички односи Црне Горе и Србије (1860–1878)* (1977); *Историја српског народа* V–1 (коаутор, 1981); *Црна Гора и велике силе (1856–1860)* (1983); *Црна Гора у међународним односима, Le Monténégro dans les relations internationales* (коаутор, 1984); *Преглед међународноправних односа југословенских земаља*, VI свеска. *Преглед међународних уговора и других аката значајних за међународне односе Црне Горе 1700–1918* (коаутор, 1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 124–128.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 92; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 124.

Р. Михаљчић

ЈОВАНОВИЋ Слободан (3. децембар 1869, Нови Сад – 12. децембар 1958, Лондон). Основну школу и гимназију учио је у Београду. Права је студирао код најистакнутијих професора у Минхену (1886–1887), Цириху (1887) и Женеви (1887–1890). Након завршених студија боравио је у Паризу где је изучавао државно право и политичке науке на Ecole libre des sciencies politiques (1890–1891). Запослио се као писар II класе у Министарству спољних послова (1891). У дипломатској служби обављао је посао аташеа Посланства у Цариграду (1893), био шеф Просветног (пропагандног) одељења Министарства и обављао послове секретара министра Ст. Новаковића. У балканским ратовима (1912–1913) и Првом светском рату (1914–1916) обављао је дужност шефа Пресбироа при Врховној команди Српске војске. Са Српском војском прешао је преко Албаније. Учествовао је на седницама југословенске делегације на Париској конференцији мира. Све до друге половине тридесетих година остао је ван политике, али криза југословенске државе и друштва, која је почела у веома оштрој форми да се исказује након убиства краља Александра I Карађорђевића, увукла га је у политику. Уочавајући да је у српском народу након уједињења 1918. године преовладала свест да је српско национално питање решено, да је престала брига за српски национални развој, да је извршена „национална демобилизација". Ј. је са групом истомишљеника основао Српски културни клуб (СКК). Замишљен као место састанка и разговора, СКК је настојао да заштити српске националне интересе, оствари српску културну интеграцију, подстакне југословенско културно зближавање. Суочен са захтевима хрватског покрета, почев од 1939. године СКК се искључиво окренуо политици. Ј. је био потпредседник владе Д. Симовића (1941). После априлског рата са члановима владе обрео се у емиграцији. Неко време је био министар правде (1941–1942), затим председник краљевске владе, министар унутрашњих послова и заступник министра војске Драгољуба Михаиловића (1942–1943). У влади М. Трифуновића (1943) вршио је функцију потпредседника, после чега је пензионисан. Након рата преосталих 13 година живота провео је у емиграцији. Због учешћа у раду краљевске владе и подршке покрету Д. Михаиловића у одсуству је, од нових југословенских власти, осуђен на двадесет година робије.

Са непуних 28 година Ј. је изабран за ванредног (1897) а неколико година касније и за редовног професора државног права на Правном факултету Велике школе (1900). Универзитетска каријера Ј. на Великој школи (1897–1905) и Београдском универзитету (1905–1939) трајала је 43 године. Предавао је државно право, јавно право, уставно право. У предвечерје Првог светског рата обављао је дужност ректора Универзитета (1913–1914). Дописни члан Српске краљевске академије постао је 1905, за редовног је изабран 1908. Неколико година обављао је дужност председника СКА (1928–1931). Научно дело учинило га је чланом School of Slavonic Studies (1923), Матице српске (1924), Polska Akademia Umiejętności (Krakov, 1925), JAZU (1927), Athenaum (London, 1941), Institut Internacional de Droit Publique (Paris, 1948), Institut international d'Histoire Politique et Constitutionelle (Sorbonne, Paris, 1949), Institut de France, Académie des Sciences Morales et Politiques d'Histoire et de Géographie (Paris, 1951), Académie Internationale des Sciences et des Lettres (Paris, 1951), Удружења српских писаца и уметника у иностранству (Лондон, 1951), Association Internationale des Langues et Littératures Slaves Modernes (Université de Paris, 1952), Institut de Droit Comparé (Université de Paris, 1953) и других научних установа и друштава. Био је један од оснивача, дугогодишњи сарадник и уредник *Српског књижевног гласника*. Писао је за многе часописе и листове.

У српску науку и књижевност Ј. је закорачио 1894. године и у њој писао и деловао све до смрти. Одликовала га је систематичност у раду, велика ерудиција, јасан, прецизан исказ, осећај да проникне до суштине појава које истражује. У младости је најчешће писао о књижевности за коју се интересовао до краја живота. Посебно га је привлачила литература посвећена истраживању скривених страна људске природе, психолошком портрету појединца и масе, богата описима атмосфере збивања. Огледао се, касније, у веома успешном и живописном портретисању савременика. Ипак, бављење књижевношћу било је, у укупној делатности Ј. споредно. У средишту његовог интересовања биле су студије о државном праву које је писао до 1941. године. Та истраживања била су основа политичких списа које је стварао након 1941. Проучавајући државу и јавно право исказивао се као писац који влада прецизним правним формулацијама. У огледу *О друштвеном уговору* пише о подели власти, грађанским и људским правима, правној сигурности појединца (1895). Интересовао се за сувереност државе (1897), изучавао дводоми систем (1899), анализирао проблеме образовања и делатност Народне скупштине (1900, 1901). Пажњу поклања историјском пореклу власти, генези идеје о уставности, државном праву, развитку савремених установа парламентаризма, функционисању установа које чине суштину правне државе. У наведеним радовима, који претходе династичким променама у Србији 1903. године, Ј. је објашњавао суштину и предности модела уставне и парламентарне монархије. Знања из историје државног права уобличио је у студији *Основе правне теорије о држави* (1906). Тој теми се враћао више пута па је свако наредно издање било богатије (*О држави*, 1922; *Држава*, 1936). Са подједнаком пажњом истраживао је уставно право коме је посветио синтетичку студију *Наше уставно питање у XIX веку* (1905) и књигу *Уставно право* (1907). Две деценије касније написао је књигу *Уставно право Краљевине СХС* (1924) у којој је анализирао Видовдански устав и постојеће нацрте устава, могућности федерализма, однос између грађанских слобода и грађанских обавеза, правни положај грађана, мањинско питање и друго. Уставна и законодавна питања обрађивао је и у бројним историјским огледима о личностима српске историје, носиоцима јавног живота, страним писцима и политичарима, југословенском питању, историји уставности, парламентаризма и федерализма које је сабрао под насловом *Политичке и правне расправе* (1908, 1910). С посебним интересовањем Ј. је проучавао историју политичких доктрина. Том проблему посветио је више мањих радова и две књиге објављене под насловом *Из историје политичких доктрина* (1935).

Темељно бављење књижевношћу, правом, политичком науком, теоријском мишљу привело је Ј. изучавању прошлости, без које се ни остале сфере његових интересовања нису дале разумети. Истовремено, теоријска знања о држави, разумевање уставног питања, познавање суштине функционисања власти, прецизност у мишљењу и јасност у исказу били су предуслов за бављење прошлошћу. Средишње место у делу Ј. заузима историја Србије од 1838. до 1903. године, коју почиње да обликује студијом *Уставобранитељи и њихова влада* (1912), развија књигама *Друга влада Милоша и Михаила* (1923) и *Влада Милана Обреновића*, I–II (1926, 1927) и-засвођује тротомном монографијом *Влада Александра Обреновића* (1929–1931). Ј. посматра време у коме Србија од вазалне кнежевине израста у независну државу и модерну европску парламентарну монархију. У средишту његових интересовања је држава као основни и највиши облик политичког живота и друштвеног реда, мање друштво које остаје на маргинама интересовања. Ј. прилике у Србији смешта у општи оквир међународних односа, аспирација великих сила, понашања балканских држава. Привлачио га је феномен настајања бирократије у Србији, њен уставотворни и законодавни рад, школска спрема, особине, менталитет. Знатну пажњу посвећивао је портретима личности владара, министара, страначких првака. У тим деловима текста он је успешно спајао истраживања на изворима, приповедање мемоарских текстова, усмене исказе са сопственом интуицијом, осећајем за уочавање психолошких особина личности, вештином портретисања. Већи број историјских огледа Ј. је посветио општој историји. Међу њима треба споменути књигу *Вођи Француске револуције* (1920, 1932), у којој се исказује као изузетан познавалац времена на размеђу XVIII и XIX века. Објавио је биографију Гледстона (1938), писао о поратној држави у Енглеској, Француској, Немачкој, Италији, Русији (1936), размишљао о америчком федерализму (1939). У књизи *Примери политичке социологије 1815–1914* (1940), последњем великом делу из опште историје које је написао, Ј. је на историју гледао као на друштвени процес. Тематски је сасвим нов и различит. Прилагођавајући се новим тенденцијама у историографији, у његовом делокругу посматрања је привреда, друштво, идеологија, унутрашња политика, модели вршења власти у Енглеској, Француској и Немачкој. У послератним годинама настао су оглед *О тоталитаризму* (1952). У емиграцији Ј. је сачинио и знатан број сликовитих портрета знаменитих Срба у којима се исказао као сведок историје, научник и уметник. Огледи о Владимиру Јовановићу, Николи Пашићу, Богдану Поповићу, Павлу Маринковићу, Апису, Стојану Новаковићу, Љубомиру Недићу, Миловану Миловановићу, Урошу Петровићу, Јовану Скерлићу итд. сакупљени су и објављени након пишчеве смрти под насловом *Моји савременици* (1962). Био је то још један значајан допринос разумевању историје XX века. Постхумно су објављени и *Записи о проблемима и људима 1941–1944* (1976).

БИБЛИОГРАФИЈА: И. Пржић, *Библиографија Слободана Јовановића*, Сабрана дела XVI, Београд 1935; К. Ст. Павловић, *Библиографија радова Слободана Јовановића*, Порука 25 (1954) 9–10; К. Ст. Павловић, *Библиографија написа и говора поводом смрти Слободана Јовановића*, Порука, Лондон, 53–54 (1959) 49–52; К. Ст. Павловић, *Библиографија радова Слободана Јовановића објављених у изгнанству*, Порука, Лондон, 53–54 (1959) 53–54; М. Ђурђулов, *Библиографски*

преглед радова Слободана Јовановића, Сабрана дела Слободана Јовановића, I, Београд 1990, 233–336.

ЛИТЕРАТУРА: И. Секулић, *Стил Слободана Јовановића* (Одломак из студије о „Београдском стилу"), Нова Европа 1 (1920) 56–64; *Slobodan Jovanović*, Savremenik 16 (1923) 118–119 (R. Petrović); В. Глигорић, *Слободан Јовановић*, Лица и маске, Београд 1927; С. Пандуровић, *Слободан Јовановић*, Мисао 9, 24, 177/178–183/184 (1927) 73–81, 200–211, 351–361, 469–475; М. С. Јовановић, *О Слободану Јовановићу*, Рашка 1 (1929) 231–235; Д. С. Николајевић, *Слободан Јовановић као историчарски портретист*, Правда 25, 190 (1929) 5; М. Вукићевић, *Проза Слободана Јовановића*, Записи 5, 9, 6 (1931) 366–370; Đ. Tasić, *Nazor Slobodana Jovanovića na politický vývoj 19. století*, Československo-jugoslovenska revija 2, 7–8 (1931–1932) 301–304; Б. Ковачевић, *Дело Слободана Јовановића, Његова уметничка, научна и педагошка вредност*, Политика 30, 10201 (1936) 19; V. Masleša, *Slobodan Jovanović u politici*, Naša stvarnost 9–10 (1937) 139–141; Д. Страњаковић, *Личност Слободана Јовановића*, Српски глас 1, 4 (1939) 3–4; Б. Лазаревић, *Лик Слободана Јовановића*, ЛМС 353 (1939) 161–169; Б. Ковачевић, *Зашто је популаран г. Слободан Јовановић*, Правда 35, 12608 (1939) 7; Spectator, *Слободан Јовановић као историчар*, Глас МС 6, 104/105 (1939) 167–168; К. Н. Милутиновић, *Слободан Јовановић као историчар*, Преглед 14, 16, 202/203 (1940) 528–531; M. Stajić, *Slobodan Yovanovitch*, The Estern Quarterly IV, 1 (1951) 54; М. Стајић, *Духовни утицаји на Слободана Јовановића*, Наша реч 12, 95 (1959) 14; А.М.Д., *Одјек смрти професора др Слободана Јовановића*, Амерички Србобран, Питсбург, 52, 12332 (1959) 2; М. Лукић, *Слободан Јовановић као књижевник*, Слога, Перт, 10 (1953) 465; Ph. Auty, *Slobodan Jovanović as a Historian*, The Slavonic and East-European Review, London, 38, 91 (1960) 515–529; K. St. Pavlović, *Slobodan Yovanovitch*, Etudes Slaves et Est-Européennes, Montréal, 5 (1960) 114–116; Ж. Стојковић, *Уместо предговора*, у: Слободан Јовановић, Портрети из историје и књижевности, Нови Сад – Београд 1963, 5–18; N. Petrović, *Filozofija istorije i istorijski metod Slobodana Jovanovića*, JIČ 1 (1965) 3–24; К. Ст. Павловић, *Разговори са Слободаном Јовановићем 1946–1958*, Виндзор 1972; D. V. Đorđević, *Historians in Politics – Slobodan Jovanović*, Journal of Contemporary History, London, 8, 1 (1973) 21–40; D. Jovanović, *Slobodan Jovanović*, Ljudi, ljudi..., I, 124–136, Београд 1973; Р. Самарџић, *Дело и писац*, Сабрана дела Слободана Јовановића 12, 673–718, Београд 1991; Ж. Стојковић, *Слободан Јовановић 1869–1958, Календарски преглед*, Сабрана дела Слободана Јовановића 22, 719–794, Београд 1991.

Љ. Димић

ЈОВИН Славко (11. фебруар 1923, Обровац у Бачкој). Основну школу завршио је у родном месту, гимназију похађао у Новом Саду и Сомбору, а Медицински факултет у Београду, на коме је дипломирао 1951. Службовао је као лекар у Бачкој Паланци и Кикинди, затим у Републици Гвинеји (Конакри) и у Новом Саду. Докторирао је 1978. на Медицинском факултету у Новом Саду као први доктор историје медицине у Војводини. Бави се историјом здравства и здравствене културе у Војводини и Југославији. Објавио је 9 књига и преко 50 других научних радова у домаћим часописима.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Епидемија колере у Војводини 1875. године*, Нови Сад 1974; *Епидемија колере у Војводини 1831. године* (докторска дисертација), Нови Сад 1978; *Епидемија колере у Војводини 1856. године*, Нови Сад 1984; *Бачка Паланка – историјски развој места*, Бачка Паланка 1988; *Епидемија колере у Војводини 1855. године*, Нови Сад 1990; *Историја здравствене културе Војводине*, књ. II (период 1718–1849), Нови Сад 1997.

Р.

ЈОВИЋ Момир (22. октобар 1937, Дрниш). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у родном месту, а богословију у Београду. На Филозофском факултету у Београду студирао је класичне науке и историју. На истом факултету одбранио је 1978. магистарски рад *Католичка црква у српској средњовековној држави XIII–XV века*. Докторат је стекао 1990. на Филозофском факултету у Приштини дисертацијом *Догматски сукоби и њихов одраз на друштвене прилике у Илирику III–VI века*.

Ј. је био професор богословије у Призрену (1966–1971), а од 1971. ради на Филозофском факултету у Приштини, где је прошао сва наставничка звања. Предаје латински језик и историју старог века. Декан је Учитељског факултета у Призрену и председник савета Универзитета у Приштини.

Ј. изучава историју старог века и историју Срба.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Latinski jezik za istoričare*, Priština 1985 (универзитетски уџбеник); *Српске земље и владари*, Параћин 1989, Љубљана 1990[2]; *Јустинијана Прима*, Лесковачки зборник 29 (1989) 381–399; *Рано хришћанство на Балкану*, Ниш 1984; *Србија и римокатоличка црква у средњем веку*, Крушевац 1994; *Мистеријски култови источног Медитерана*, Зборник ФФ у Приштини 23–24 (1995) 427–458; *Историја старог века* I, Приштина 1995 (универзитетски уџбеник).

Р.

ЈОВИЋЕВИЋ Андрија (8. фебруар 1870, Ријека Црнојевића – 3. јули 1939, Ријека Црнојевића). Основну школу завршио је у месту рођења а нижу гимназију на Цетињу. Био је учитељ у разним местима у Црној Гори. Свуда где је био занимао се за народни живот и обичаје, сабирао етнолошку грађу, проучавао прошлост. Његово касније познанство са Јованом Цвијићем, и упутства која је од њега добио, омогућили су му да истражује са још више жара али и знања, систематичности и методолошког усмерења. Ј. је успео да проучи велики број места у Црној Гори и да сакупи значајне етнолошко-антропогеографске податке али и другу врсту заоставштине, укључујући старе натписе и записе као и лексикографски материјал. Своја истраживања најчешће је саопштавао у *Српском етнографском зборнику* и *Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Славена*. Радови су му аргументовани јер се користио разноврсним изворима и литературом. Такви су му и прилози из историје. За њихово писање користио се, поред осталог, и правним актима из прошлости, и писмима појединих историјских личности. Као млад учитељ написао је *Историју Мораче до 1820. године* (1896). У позним годинама живота објавио је у *Зетском гласнику* серију чланака о манастирима у Црној Гори, што сведочи о значајном истраживачком подухвату, јер је на основу проучавања богате грађе успео да открије прошлост четрдесет манастира.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Ј. Мартиновић, *Портрети*, Цетиње 1983, 205–217; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети 3*, Цетиње 1990, 443–445; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети 4*, Цетиње 1991, 283–284; BLZ 8, br. 8469–8474; 11, br. 6751–6798; СБ 7, бр. 34647–34649.

ЛИТЕРАТУРА: Записи 16, 4 (1936) 256; Записи 22, 3 (1939) 190; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети*, Цетиње 1983, 197–204; EJ 4, 548 (M. Vlahović); ЕЈ[2] 6, 122 (Ј. Вукмановић); НЕ 2, 179 (Д. Поповић); ГЕМ 15 (1940) 189–190 (М. Барјактаревић); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 92.

М. Војводић

ЈОРГА (IORGA) Никола (17. јуни 1871, Ботошани – 27. новембар 1940, Плоешти), румунски историчар чија дела имају значај за српску историографију. Средњу школу завршио је у Ботошанима и Јашију, студирао је на универзитету у Јашију (1889), постао професор гимназије у Плоештију, а затим наставио да се усавршава у Паризу, Берлину и Лајпцигу (1891–1893). По повратку у Румунију постао је 1895. професор Опште историје средњег и новог века на Универзитету у Букурешту.

Током свога научног и наставног рада Ј. је основао неколико научних установа и покренуо неколико публикација важних не само за историју Румуна, већ и за суседне народе и целу југоисточну Европу (Институт за историју југоисточне Европе у Паризу, Румунску школу у Паризу, Византолошки институт и Институт за општу историју у Букурешту; *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, Revue historique de sud-est européen, Revista istorica).* Био је ректор Универзитета у Букурешту, члан Румунске академије наука и више страних учених друштава, међу њима и Српске краљевске академије (од 1909). Ј. се много бавио политиком. Био је један од оснивача Национално-демократске странке (1910), бивао је народни посланик, председник владе (1931–1932). У време диктатуре генерала Антонескуа уклоњен је с Универзитета (1940), убрзо затим су га убили припадници Гвоздене гарде.

Ј. је био веома вредан и плодан писац, оставио је за собом огромно дело у коме су 1003 посебне публикације, 12755 чланака и 4963 рецензије. Обрађивао је све периоде и веома бројне области од привреде и свакодневног живота до књижевности и уметности. Првенствено је био заинтересован за историју Румуна, али се бавио и византологијом, историјом Турског царства (о коме је оставио вишетомно дело), балканским народима, нарочито њиховим односима са Румунима. У многим областима Ј. је имао пионирску улогу, али баш због велике ширине и продуктивности његови списи су не ретко непотпуни у изворној документацији и површни у обради. Веома је значајан његов рад на издавању изворне грађе у којој има текстова и докумената важних за српску историју. Ј. дело је имало одјека међу Јужним Словенима, превођени су и објављивани његови радови, а у међуратном периоду објављена је његова *Историја Румуна и њихове цивилизације* (1936).

БИБЛИОГРАФИЈА: У више махова су још за живота Ј. објављивани пописи његових веома бројних радова. Попис библиографија даје чланак Iorga Nicolae, *Enciclopedia istoriografiei românești*, București 1978, 183–184 (Șt. Ștefanescu). Са гледишта српске историје најважнија је библиографија радова за историју југоисточне Европе: V. Cândea, *Nicolas Iorga, historien de l'Europe du Sud-Est*. Nicolas Iorga. L'homme et l'oeuvre. A l'occasion du centième anniversaire de sa naissance, ed. D. Pippidi, București 1972, 212–249 (581 наслов). Књига садржи

преко 20 студија у којима су осветљене различите стране Јоргине активности.

ЛИТЕРАТУРА: Оријентацију у обимној литератури пружа цитирана споменица о стогодишњици рођења. Код нас: Ј. Радонић и В. Марган (преводилац) у предговорима књиге: Н. Јорга, *Историја Румуна и њихове цивилизације*, превео Владимир Марган, Вршац 1936; R. Samardžić, *Nicolas Iorga et les Serbes*, Bulletin de l'Association internationale d'études du Sud-est européen 1 (Athènes 1972) 105–119; EJ^2 5, 579 (S. Ćirković); Н. Радојчић, *Јоргино схватање српске и хрватске историје*, Југословенска њива 8 (1924) II, 6, 232–233.

С. Ћирковић

ЈОСИФОВИЋ Стеван (3. март 1906, Нови Сад – 22. септембар 1988, Нови Сад). Основну школу и гимназију завршио је у месту рођења. У Београду је дипломирао класичне језике на Филозофском факултету, 1929. године; докторску тезу *Студије о Ликофрону*, одбранио је 1938. Био је суплент гимназије у Сомбору (1930–1932), гимназијски професор у Чачку, Земуну и Београду (1933–1941) и Новом Саду (1945–1954), а потом доцент (1955–1959), ванредни професор (1959–1963) и редовни професор (1963–1977) Филозофског факултета у Новом Саду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Монтескјеово схватање римске историје*, ЛМС 3 (1939) 192–207; 6, 352 (1939) 451–464; и посебно, стр. 31; *Oktavijanovo ratovanje u Iliriku*, ŽA 6, 1 (1956) 138–165; *Римски муниципиум Cibalae*, Зборник МС ДН 10 (1955) 5–14; *Оракули у Херодотовој историји*, Зборник МС ДН 13–14 (1956) 19–28.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 8124; СБ 7, бр. 33040–33049; Bibliografija radova radnika FF NS (1984) 105–107.

ЛИТЕРАТУРА: LPJ 2, 597 (P. M. Jeftić); Рад МС 25 (1988) 90–92 (Ч. Попов, М. Душанић); EJ 4, 532 (M. Pavlović); Годишњак ФФ НС 1 (1956) 326; 3 (1958) 286; Годишњак САН 66 (1959) 239–242; Зборник радова НМ у Београду 3 (1962) 25–30.

Г. Пиљак

ЈУЛИНАЦ Павле (између 25. маја и 2. јуна 1730, највероватније Сегедин – пре, или 26. фебруара 1785, Беч). Рођен је у војничкој породици Арсенија Јулинца. Расути и ретки подаци дозвољавају да се поуздано реконструишу тек фрагменти његовог живота. У Пожуну (Братислави) завршио је (1749–1753) четири разреда протестантско-евангелистичког лицеја, чији је ректор, знаменити историчар Јан Томка Саски, својим делом о српској историји знатно утицао на српске историографе. После школовања (1753) отишао је у Русију, где је до 1762. радио у служби руског генерала П. Прерадовића, а после тога у руској дипломатској служби. Фрагментарни подаци показују да је 1762–1763. радио на врбовању Срба за одлазак у Русију, под патронатом руског посланика у Бечу, кнеза Голицина; да је 1769. био „војни, ратни курир“ при руском посланству у Бечу; да је, као руски генерални конзул, 1783. био упућен у Напуљску краљевину. Најзад, да се у јануару 1785, на једном курирском путовању, затекао у Бечу, где је, недуго потом, умро.

Најзначајније дело Ј. је, без сумње, *Краткое введенïе въ ïсторïю происхожденïя славено-сербскаго народа*, објављено у Венецији 1765, код Димитрија Теодосија. Осим тога објавио је и два превода са француског на (славено) серпски, дела Шарла Ролена (1775) и *Велизара*, Франсоа Мармонтела (1776), за што је од Марије Терезије одликован златном медаљом.

Ј. *Кратки увод* не представља, квалитетом садржаја, велико историографско дело, али се његова вредност мора мерити посебном мером, јер је реч о делу неоспорног значења које представља прву српску историју која је штампана и прво српско историографско дело, уопште, у коме је начињен напор да се превазиђе и напусти средњовековни стил у излагању и приказивању прошлости. До појаве Рајићеве *Историје*, то је била једина штампана књига на српском језику из које се могла сазнавати српска историја. Свој *Кратки увод* Ј. је започео од сеобе Словена у данашње крајеве, око 600. године (без улажења у тешко питање порекла Срба), а завршио дугачким описом доба и личности „деспота Илирика“, грофа Ђорђа Бранковића. Његовом делу додат је извод из привилегија које су Срби добијали од бечког двора после 1690, који је са латинског превео митрополит Павле Ненадовић. Највећи простор у својој књизи посветио је времену од Немање до грофа Ђорђа Бранковића. Трудио се, колико му је знање допуштало, да се критички односи према подацима из литературе и извора. Одмах након штампања бечка цензура је утицала да се из оригиналног рукописа изостави предговор и да се измени део о грофу Ђорђу Бранковићу, пре свега због његовог патриотског става.

БИБЛИОГРАФИЈА: Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд 1964, 74, 128.

ЛИТЕРАТУРА: М. Пантић, *Поговор*, у: Краткое введенïе въ ïсторïю происхожденïя славено-сербскаго народа [...] Сочинено Павломъ Юлинцемъ 1765, Београд 1981^2, 241–285; N. Radojčić, *Pavla Julinca „Kratki uvod u istoriju porekla slaveno-srpskog naroda“ (1765)*, Rad JAZU 237 (1929) 1–37; Н. Радојчић, *О Павлу Јулинцу*, Зборник МС ДН 4 (1952) 99–104; Н. Радојчић, *Јулинци и Павле Јулинац*, у: Н. Радојчић, Из прошлости Војводине, Нови Сад 1956, 35–49; Р. Ковијанић, *О Павлу Јулинцу* I, Зборник МС КЈ 1 (1953) 38–48; Р. Ковијанић, *О Павлу Јулинцу* I, Зборник МС КЈ 2 (1954) 26–37; К. Георгијевић, *Павле Јулинац*, Зборник ФФ у Београду 2 (1952) 61–91; М. Кићовић, *Један непознат спис Павла Јулинца*, Библиотекар 10, 4 (1958) 266–272; Л. Чурчић, *Једно аутентично издање и једна мистификација Кратког увода у историју порекла славено-српског народа Павла Јулинца*, Зборник МС КЈ 18, 1 (1970) 55–57; НЕ 2, 191–192 (Н. Радојчић); EJ 5, 159 (B. Kovačević).

Мир. Јовановић

КАДИЈЕВИЋ Александар (24. март 1963, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Дипломирао је 1987. на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Магистарски рад *Живот и дело архитекте Момира Коруновића (1883–1969)*, одбранио је 1991, а докторску дисертацију *Један век националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, одбранио је 1995. године на истом одељењу. Године 1996. изабран је у звање доцента на предмету Историја архитектуре Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Бави се историјом националне и опште архитектуре XIX и XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Живот и дело архитекте Драгише Брашована (1887–1965)*, Годишњак ГБ 37 (1990) 141–173; *Момир Коруновић*, Београд 1996; *Градитељство Лесковца и околине између два светска рата*, Лесковац 1996. (коаутор С. Марковић); *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд 1996. (у штампи).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 436–437.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 436.

Р.

КАЖДАН Александар (3. септембар 1922, Москва). Докторску дисертацију одбранио је 1946. године. Од 1947. до 1956. предавао је на разним педагошким установама унутар земље, а од 1956. до 1978. био је сарадник Одељења за византијске студије на Институту за светску историју при Академији наука у Москви. У САД је емигрирао 1978, а наредне године постао је старији истраживач на Dumbarton Oaks-y (Харвардски универзитет).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за историју Јужних Словена): *Oxford Dictionary of Byzantium* (одговорни уредник), три тома, New York, Oxford 1991; *Очерки истории Византии и Южных славян*, Москва 1958 (са Г. Литаврин); *История Болгарии* I, Москва 1954; *Новые материалы о богомилах (?) в Византии XII в.*, Byzantinobulgarica 2 (1966) 275–277; Ф. Финжгар, *Под солнцем свободы*, (Увод) Москва 1970, 5–20; *К вопросу о начале второй Болгаро-византийской войны при Симеоне*, Славянский архив, Москва 1959, 23–29; *Болгаро-византийские отношения в 912–925 гг. по переписке Николая Мистика*, Etudes balkaniques 3 (1976) 92–107; *Освобождение Болгарии из-под Византийского ига*, Вопросы истории 11 (1973) 124–134; *La date de la rupture entre Pierre et Asen (vers 1193)*, Byzantion 35 (1965) 167–174; *Когда Евдокия вышла замуж за Стефана Неманича?*, Источники и историография славянского средневековья, Москва 1967, 216–217; *Наёмный труд в Дубровнике в XIV веке*, Краткие сообщения Института славяноведения 17 (1955) 36–45.

Р.

КАЗЕР (KASER) Карл (1954, Pischelsdorf, Штајерска). После школовања у родном месту и Грацу студирао је 1974–1980. историју и славистику на Универзитету у Грацу. Специјализовао се за историју југоисточне Европе као ученик Ф. Хауптмана. Припремајући докторску дисертацију радио је 1978. пола године у Сарајеву у тамошњим библиотекама и архивима. Докторирао је у Грацу дисертацијом: *Die serbischen politischen Gruppen, Bewegungen und Parteien und ihre Programme in Bosnien–Hercegovina 1903–1914* (1980). Радио је затим на одсеку за историју југоисточне Европе на Универзитету у Грацу. Стекао је хабилитацију за област историје југоисточне Европе радом: *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der kroatisch-slavonischer Militärgrenze, 1535–1881*, Graz 1986 (у преводу: *Slobodan seljak i vojnik. Militarizacija agrarnog društva u hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535–1881)*, Zagreb 1994). За редовног професора и управника одсека за историју југоисточне Европе именован је маја 1996.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: К. је започео истраживачки рад на тематици политичке историје, а средином осамдесетих година му се тежиште интересовања померило према социјалној историји и историјско-антрополошкој проблематици (породица, племенско друштво, патријархат, однос међу половима и сл.). Поље рада се шири на читав Балкан, али интерес за српске проблеме остаје жив, јер се у српској средини преламају процеси које проучава. Обимнија дела из антрополошког периода: *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*, Wien–Köln–Weimar 1992; *Famillie und Verwand-*

schaft auf dem Balkan. Analyse einer untergehenden Kultur, Wien–Köln–Weimar 1995. Међу веома бројним студијама издвајају се оне о српским темама: *Die Annexion Bosniens und der Herzegowina im Jahre 1908 und ihre Auswirkungen auf die Politik der bosnisch-herzegowinischen Serben*, GADAR BiH 22 (1982) 195–208: *Der Aufstand in der Hercegovina im Jahre 1882 im Rahmen der Aufstandsbewegungen im neunzehnten Jahrhundert. Die Frage nach seiner Qualität*, у: 100 година устанка у Херцеговини 1882. године, Сарајево 1983, 89–102; *Orthodoxe Konfession und serbische Nation in Bosnien und der Hercegovina im Übergang von der türkischen zur österreich-ungarischen Herrschaft*, Südostdeutsches Archiv 26–27 (1984) 114–124; *Typologie der politischen Parteien Südosteuropas im neunzehnten Jahrhundert*, Österreichische Osthefte 27 (1985) 331–365; *Die serbische bürgerliche Politik in Bosnien und der Hercegovina vom Ende der Anexionskrise bis zum Ende der ersten Sabor-session (1909–1911)*, Прилози 21–22 (1986) 63–90; *Die Entwicklung der Zadruga in der kroatisch-slawonischen Militärgrenze*, Istorijski zbornik 6 (1985) 29–39; *Uništenje šuma na obalnom kraškom području Hrvatske vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci*, HZ 40 (1987) 121–137; *Pregled razvoja kućnih zadruga u hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini*, ЈIС 3 (1987) 7–16; *Die Grosse Serbische Wanderung und die Besiedlung der kroatisch-slawonischen Militärgrenze*, Velika seoba 1690, Beograd; *Das Problem des Entstehens der Stammesgesellschaften, Verwandschafts–und Geschlechterverbände in den Hochgebirgsregionen des westlichen Südosteuropa*, Münchner Zeitschrift für Balkankunde 7–8 (1991) 141–165.

БИБЛИОГРАФИЈА: Balkanistic Forum 3 (1995) 26–46.

Р.

КАЗИМИРОВИЋ Василије – Васа (13. октобар 1921. Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Студирао је на Високој економско-комерцијалној школи. Учесник је НОБ-а од августа 1941. године. После рата био је уредник програма на немачком језику Радио Београда, затим директор издавачког центра „Београд–прес" и уредник издавачких предузећа „Братство–јединство" и „Прогрес". Од краја шездесетих година живео је у иностранству, истражујући преко две деценије у архивима Аустрије, Немачке и Швајцарске грађу за новију српску и југословенску историју.

Прве књижевне радове објавио је у листовима *Нови средњошколац* (1938) и *Правда* (1939). После рата сарађивао је у низу листова и часописа: *Младост*, *Дневник*, *Наша сцена*, *Трибина*, *Глобус*, *Политика експрес*, *Вечерње новости*, *Magyar szó*, *Vjesnik u srijedu*, и другим. Фељтоне на историјске теме објављивао је и у љубљанском *Dnevniku*, загребачком *Večernjem listu*, сарајевским *Večernjim novinama* и *Борби*.

Поред песама, приповетки, забавних романа, репортажа и фељтона, К. је 50-тих и 60-тих година објавио и више биографија и ратних хроника. Био је уредник неколико листова и часописа: *Almanac d'économie* (Нови Сад, 1955), *Трибина* (Нови Сад 1960), *Данас* (Беч, 1973). Преводио је са француског, енглеског и немачког језика, а његови радови превођени су на мађарски и словачки. Писао је и под псеудонимима (Рајмон, Петер Кент, и др.).

Међу К. делима интересовање историчара побуђују књиге објављене последњих година: *НДХ у светлу немачких докумената и дневника Глеза фон Хорстенау*, затим двотомна биографија Николе Пашића (*Никола Пашић и његово доба 1845–1926*), награђена Ниновом наградом за публицистику (1990), и четворотомна историја Србије и српског народа у периоду стварања и првих деценија постојања Југославије (*Србија и Југославија 1914–1945*). Овим радовима, писаним на основу богате домаће и иностране архивске грађе (посебно немачке и аустријске), делимично први пут коришћене у нашој историографији, К. се уврстио међу историчаре новије српске и југословенске историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Продаја родољуба*, хроника (1952); *Под заставом слободе*, хроника (1956); *Добрица* (биографија Добрице Милутиновића) (1957); *Осамнаестогодишњи командант* (1958); *Црвени чот*, хроника (1958); *Шајкашка у народноослободилачкој борби*, хроника (1959); *Равница у пламену*, хроника (1961); *Осветник из Саса*, хроника (1966); *НДХ у светлу немачких докумената и дневника Глеза фон Хорстенау* (1987, друго издање под насловом *Генерал у Загребу*, Крагујевац 1996); *Никола Пашић и његово доба 1845–1926*, I–II, (1990); *Србија и Југославија 1914–1945*, I–IV, Крагујевац 1995.

ЛИТЕРАТУРА: ЛЕЈ 3 (1987) 108; М. Данојлић, *Под заставом слободе*, Књижевне новине, 8.7.1956, 19; Р. Ротковић, *Осамнаестогодишњи командант*, Стварање 14 (1959) 241–243; НИН, 18.1.1991, 52–53; Л. Перовић, *Никола Пашић и његово доба 1845–1926* (критика К. књиге), ИЧ 39 (1992) 307–315.

Н. Урић

КАЈМАКОВИЋ Здравко (10. октобар 1929, Модран, Бијељина). Основну школу завршио је у Доњој Трнови, гимназију у Бијељини. Историју уметности дипломирао је 1955. на Филозофском факултету у Београду, а докторирао на истом факултету 1975. године. Од 1957. до пензионисања (1987) радио је у Републичком заводу за заштиту споменика културе, природних знаменитости и ријеткости Босне и Херцеговине на заштити и научној обради споменика културе средњег века и турског периода. На Филозофском факултету у Сарајеву, на Одјељењу за општу књижевност и библиотекарство, предавао је историју уметности од 1976. до 1984. године у звању ванредног, а од 1981. године у звању редовног професора.

Као конзерватор руководио је многим подухватима на санацији споменика културе у Фочи, Требињици, Ломници, Добруну, Тешњу, Тријебњу, Мартин Броду и др. Био је стручни руководилац на преносу цркве са фрескама манастира Добрићева, што је у то време био први покушај те врсте код нас.

Научни рад К. има два основна правца: бавио се историјом уметности на подручју Босне и Херцеговине од средњег века до XVIII столећа, и, други – историјом српског сликарства из доба Турака. Бавећи се историјом српског сликарства из доба Турака на атрибуцији и датацији појединих фреско ансамбала (Добрун, Мостаћи, Савина, Озрен, Добрићево, Завала) и појиначних икона, открио је дотада непознате фреске у црквама манастира Рмња и Гомионице. Поред бројних студија српског сликарства из доба Турака и књиге *Зидно сликарство...*, која обухвата период од античких времена до краја XIX века, аутор је и прве велике монографије о једном сликару из тог периода (Георгије Митрофановић).

У хронолошким оквирима турске владавине бавио се и питањима из историје архитектуре, доприносећи разјашњавању њене историје или разматрању настанка појединих споменика (проблем датације православних манастира у североисточној Босни).

Открио је низ непознатих стећака и натписа на њима. Бавио се генезом стећака и проблемом порекла мотива на пластици стећака.

Руководио је седмогодишњим мултидисциплинарним пројектом *Горње Подриње у доба Косача*. На основу топономастичких и археолошких истраживања открио је три ранохришћанске базилике и остатке осам тврђава из времена Косача.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Зидно сликарство у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1971; *Георгије Митрофановић*, Сарајево 1977; *Натписи и крсташе са Гатачког поља*, Наше старине 9 (1964) 145–165; *Око проблема датације православних манастира у сјевероисточној Босни*, Наше старине 13 (1972) 149–171; *Дрина у доба Косача, нови археолошко-архитектонски споменици*, Наше старине 14–15 (1981) 141–177.

Р. Кајмаковић

КАЛАЈ (KÁLLAY) Бењамин (22. децембар 1839, Пешта – 13. јули 1903, Беч). аустроугарски дипломата и политичар. Од ране младости добро је научио српски и грчки са намером да се бави политиком балканских народа, али и њиховом историјом. По жељи мађарског министра председника грофа Ђуле Андрашија, К. је 1868. постао генерални конзул Аустроугарске у Београду. На том положају остао је до 1875. У Србију је дошао као србофил, са намером да Кнежевину одвоји од Русије и што више веже за Монархију. Када у томе није успео, Србију је напустио као србофоб. Бројни сачувани а добрим делом и објављени његови дипломатски извештаји, као и његов *Дневник*, сведоче да је одлично познавао прилике на Балкану, посебно оне које су се тицале Срба и Хрвата. Циљ му је био, и у томе је успео, да завади Хрвате и Србе око припадности Босне и Херцеговине, како би Аустроугарска одатле потисла Србију, а уз помоћ Хрватске и Хрвата сама се домогла тих области. К. је увидео да је општа жеља Срба да се уједине. Пошто је схватио да се то уједињење може остварити на штету територијалне целокупности Аустроугарске, предузимао је све што је било у његовој моћи да осујети намере Срба. По одласку из Србије био је посланик у Мађарском сабору, уређивао је лист *Kelet népe* (Народ истока) и написао је први део *Историје српског народа*. Као аустроугарски делегат учествовао је (1878) у комисији за израду организационог статута за Источну Румелију, био је начелник у Министарству спољних послова, а 1881. учествовао је, као један од главних преговарача, у склапању тајне конвенције између Србије и Аустроугарске. Средином 1882. постао је заједнички министар финансија и управитељ Босне и Херцеговине (до 1903). Као „некрунисани краљ" тих земаља ставио је себи у задатак да муслимане и национално освешћене Србе и Хрвате претвори у „Бошњаке", који би говорили „босанским језиком". Да би постигао тај задатак покренуо је лист *Бошњак*. За време његове управе Босном и Херцеговином постигнути су неки успеси на економском, саобраћајном и културном плану, али нису решена битна национална, политичка, социјална и економска питања. Земљом је управљао помоћу чиновничко-полицијског апарата. Циљ му је био да Босну и Херцеговину претвори у добро уређену колонију, одакле ће Аустроугарска извозити јефтине сировине и имати сигурно тржиште за пласман својих индустријских производа. У свему је подржавао муслиманске феудалне поседнике на штету кметова. Форсирао је католичку цркву са сарајевским надбискупом Ј. Штадлером на челу, чиме је хрватско становништво придобијао за политику Монархије.

Његова *Историја српског народи* написана је у духу Добровског и Шафарика. Стога што је про-

жета просрпским расположењем. К. је забранио њену употребу у Босни и Херцеговини. Као историчар, за дописног члана Мађарске академије наука изабран је 1878, за редовног 1888, а за почасног 1890. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *A szerbek törtenete,* I. köt, Budapest 1877 (на немачки превео H. Schwicker 1878. а на српски Г. Витковић: *Историја српског народа*, део први, *од сеобе Срба до пропасти српске државе*. Београд 1882); *Magyarország a Kelet és Nyugat határán* (ово је приступна беседа К., која је преведена на српски: *Угарска на граници истока и запада*, Сарајево 1905); *Oroszország keleti törekvései*, 1878. и 1879 (преведена је на немачки 1878. и на српски: *Русија на истоку*, Нови Сад 1885); *Graf Julius Andrássy, Gedenkrede*. Budapest 1891; *Az Árpádok és a magyar állam*. Budapest 1896; *A szerb felkelés törtenete 1807–1810*, Budapest 1909 (немачки превод објављен је у Бечу 1910); *Дневник Бењамина Калаја 1868–1875*, Београд–Нови Сад 1976 (за штампу приредио А. Раденић).

ЛИТЕРАТУРА: *Révay nagy lexikona* XI. kötet, Budapest 1914: В. М. Г. М. (Милорад Медаковић), *Калај на истоку. Одговор на књигу Русија на истоку*. Београд 1887; L. Thallóczy, *Benjamin v. Kállay. Gedenkrede*. Budapest 1909; L. Thallóczy, *Lebensbild und Persönlichkeit B. von Kállays*, у: Die Geschichte des Serbischen Aufstandes 1807–1810, Wien 1910; Schmid Ferdinand, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Oesterreich-Ungarns*, Leipzig 1914; М. Гавриловић, *Б. Калај о првом српском устанку од 1807–1810*, Српска ријеч, бр. 277, Сарајево 1910; НЕ 2, 219 (В. Ћоровић); В. Поповић, *Калајев план о Босни*, Календар „Просвета“ за 1936. Сарајево 1935; В. Богићевић, *Да ли је министар Калај забранио своју „Историју Срба“ за подручје Босне и Херцеговине*, Годишњак ДИ БиХ. Сарајево 1955; F. Hauptmann, *Bosanske finansije i Kállayeva industrijska politika*. GADAR BiH 12–13 (1972–1973); В. Крестић, *Срби и ревизија хрватско-угарске нагодбе*, у: Српско-хрватски односи и југословенска идеја у другој половини XIX века. Београд 1988.

В. Крестић

КАЛЕШИ Хасан (7. март 1922, Србица – 19. јули 1976, Приштина). Основну школу завшио је у Србици, шест разреда гимназије у Великој медреси у Скопљу, а VII и VIII разред у Приштини (1943). Завршио је студије оријенталне филологије на Филозофском факултету у Београду (1951). Докторску дисертацију *Најстарији вакуфски документ из Македоније на арапском језику*, одбранио је 1960. Био је општински службеник у Кичеву (1943–1944), учесник НОР-а, а од 1947. до 1950. преводилац и лектор програма на албанском језику Радио Београда, затим сарадник на Катедри за оријенталну филологију Филозофског факултета у Београду (1952–1957), потом је изабран у звање асистента (1957–1965). Био је виши научни сарадник Албанолошког института у Приштини (1967–1970), затим редовни професор на Одсеку за историју Филозофског факултета у Приштини (1970–1973). Професорску каријеру наставио је на новооснованом Одсеку за оријенталистику истог факултета (1973–1976).

Био је дописни члан Академије за арапски језик у Каиру, члан међународног друштва Societas Uralo-Altaica у Хамбургу, Друштва за балканологију, Удружења уметничких и стручних преводилаца Југославије. Аутор је преко 300 научних и стручних радова из области оријенталистике, албанологије, историје, исламистике и фолклористике. Сарађивао је у бројним домаћим и страним часописима и листовима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Најстарији вакуфски документи у Југославији на арапском језику*, Приштина 1972; *Три вакуфнами на Качаникли Мехмед паша* (са М. Мехмедовским), Скопље 1958; *Једна призренска и две вучитрнске кануннаме*, Гласник МКМ 2 (1957) 289–300; *Кој е градител и кога е изграден Куршумли–ан во Скопје*, Гласник института за национална историја 15, 3 (Скопје 1971) 189–201; *Najstarija vakufnama u Jugoslaviji*, POF 10–11 (1961) 55–73; *Призрен као културни центар за време турског периода*, Албанолошка истраживања, Приштина 1961, 91–118; *The Importance of Turkish Influence Upon Word Formation in Albanian*, Годишњак Балканолошког института САНУ 1971, 271–293; *Велики везир Коца Синан паша, његове задужбине и његова вакуфнама*, Албанолошка истраживања 2 (1965) 105–144; *Prizrenac Kuklibeg i njegove zadužbine*, POF 8–9 (1960) 143–168; *Призренски вилајет*, Përparimi (јубиларни број), Приштина 1967, 71–124 (са Х. Ј. Корнрумфом); *Четрнаест турских фермана манастира Дечана*, Гласник МКМ 10 (1965–1970) Š1970] 305–342 (са И. Еренoм); *Када је црква Св. Богородице у Призрену претворена у џамију*, Прилози КЈИФ 28, 3–4 (1962) 253–261.

ЛИТЕРАТУРА: F. Mehdiu, *Prof. dr Hasan Kaleši*, POF 25 (1977) 8–9; М. Краја, *Хасан Калеши – In memoriam,* Rilindja 21.7.1976; Д. Танасковић, *Проф. др Хасан Калеши*, Књижевне новине 1.8.1976; А. Поповић, *Хасан Калеши*, Turcica 9, 2, 10 (1978) 7–8; П. Игња, *Историја у обради*, НИН 24.5.1981; К. Константиновић, *Узалудна упозорења угледног научника*, Политика 12–13.5.1981; К. Константиновић, *Непожељно знање*, Политика 16.6.1981; Детаљно у: D. Tanasković, *Kaleši Hasan*, LPJ 3 (1987) 29–30.

Љ. Чолић

КАЛИЋ (МИЈУШКОВИЋ) Јованка (15. септембар 1933, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Студирала је историју на Филозофском факултету у Београду (1952–1956). Истраживањима је почела да се бави као даровит студент. Од 1958. до 1961. радила је као асистент у Историјском институту у Београду. На Катедри за општу историју средњег века на Филозофском факултету понуђено јој је место асистента (1961) и од тада је њен рад везан за Филозофски факултет. Докторску дисертацију *Београд у средњем веку*, одбранила је 1964. Исте године је изабрана за доцента, 1970. за ванредног, а 1976. за редовног професора. После смрти Ивана Божића постала је шеф Катедре за општу историју средњег века. У Међународном комитету за историјске науке Европске заједнице науке у Стразбуру поверен јој је византолошки пројекат – део за Југославију (1978–1983), била је уредник друге књиге *Историје српског народа* (1982). Учествовала је на бројним научним скуповима у иностранству и земљи, као гост држала предавања на универзитетима у Аустрији (Беч, Грац), Немачкој (Минстер, Аугзбург), Италији (Лече), Пољској (Варшава), Сједињеним Државама (Лос Анђелес, Санта Барбара). За дописног члана САНУ изабрана је 1994. године. У два маха (1967; 1974) јој је додељивана Октобарска награда Београда, 1995. и награда Фонда „Радован Самарџић“ за књигу: *Срби у позном средњем веку* (1994).

J. К. је истраживачки оријентисани медиевиста у чијем раду се препознаје неколико тематских кругова. Од времена рада на докторској дисертацији, која је штампана као посебна књига *Београд у средњем веку* (1967), заинтересована је за историју Београда и његове старине. У низу посебних радова осветлила је средњовековну топографију Београда, историју Земуна, улогу града у средњовековној трговини, београдску бановину, ратове око Београда и др.). Друго важно подручје рада јесте најранији и рани период српске историје и епоха Стефана Немање. С тим су повезани коментари списа Јована Кинама и Никите Хонијата (1971), као и разгранато истраживање Раса и његове околине у коме су спојени приступ историчара, археолога и географа. Епоха Деспотовине је следеће поље на коме је J. К. била веома активна. Поред мањих радова о привредној проблематици написала је поглавља о деспоту Стефану у *Историји српског народа* (II, 1982) и већ споменуту књигу *Срби у позном средњем веку* (1994). Везе Србије са Европом J. К. обрађује у посебним расправама посвећеним династичким везама српских владара у XII веку, односима Стефана Немање са царем Фридрихом Барбаросом, контактима Срба са Француском у средњем веку, о црквеним концилима у Ферари и Фиренци.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 247–258; *Јованка Калић-Мијушковић, дописни члан*, Годишњак САНУ 101 (1994) 610–620.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 101 (1994) 609–610; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 247.

С. Ћирковић

КАНДИЋ Оливера (30. мај 1936, Београд). У родном месту је завршила основну школу, гимназију, Архитектонски факултет, и постдипломске студије на Филозофском факултету – Група за историју уметности. Магистарски рад *Куле–звоници уз цркве православног култа у средњовековној Србији*, одбранила је 1970. Од 1960. године ради у Републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду. Бави се истраживањем, конзервацијом и обновом српске сакралне средњовековне архитектуре. Обновила је манастире Милешева, Сопоћани, Градац, Св. Петар Коришки, цркву Стара Павлица, споменике српским ратницима из Првог светског рата на Крфу и Виду и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Остаци манастира Петра Коришког*, Старине КМ 4–5 (1971) 409–423; *Куле–звоници уз српске цркве XII–XIV века*, Зборник МС ЛУ 14 (1978) 3–75; *Истраживања архитектуре и конзерваторски радови у манастиру Сопоћани*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе 16 (1984) 7–28; *Облик камене олтарске преграде Богородичине цркве у Студеници*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 141–154; *Првобитни облик спољне припрате са звоником у Сопоћанима*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе 20–21 (1989) 43–65; *Манастир Градац*, Београд 1982; *Манастир Сопоћани*. Београд 1985. (са Д. Милошевић); *Манастир Милешева*, Београд 1995. (са С. Поповић и Р. Зарић); *Црква Вазнесења Христовог у Милешеви*, у: М. Чанак-Медић, О. Кандић, Архитектура прве половине XIII века I, Споменици српске архитектуре средњег века. Корпус сакралних грађевина. Београд 1995, 117–171.

Р.

КАНИЦ (KANITZ) Феликс Филип (2. август 1829, Будимпешта – 5. јануар 1904, Беч), путописац, балканолог и етнограф. Од ране младости интересовао се за сликарство и показивао таленат за цртање. После завршеног основног образовања, почео је да учи графику и литографију. Преселио се у Беч где је августа 1848. постао сарадник илустрованог часописа *Leipziger Illustrierte Zeitung* и то је остао до краја живота. Због природе свог посла био је принуђен на честа и дуга путовања по

Западној Европи, која је користио за стицање знања из историје уметности, археологије и опште културе. Формално универзитетско образовање никада није стекао. Као доброг цртача редакција листа послала га је 1856. у северну Италију да ради илустрације са путовања цара Јосифа, а 1858. на Балкан, да направи цртеже и описе места на којима су се водиле устаничке борбе. Прошавши тада Босну, Херцеговину, Црну Гору и Далмацију, увидео је колико су оскудна била знања Европе о балканским земљама. У Србију је први пут дошао 1859, прошао је и Албанију, а у периоду 1860–1875. чешће је путовао у Бугарску, којој је, према сопственим речима, посветио своје животно дело *Дунавска Бугарска и Стара планина*. Ипак се најчешће враћао Србији, чији је језик добро познавао. Резултат његових путовања биле су бројне студије и монографије, којима је Кнежевину Србију представио Европи у најлепшем светлу. Предмет К. интересовања били су: праисторија, археологија, средњовековна уметност, географија, картографија, етнологија и нововековна историја. Због својих заслуга постао је дописни члан Српског ученог друштва 1869, а 1902, почасни члан Српске краљевске академије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Die römischen Funde in Serbien* (1861); *Serbiens byzantinische Monumente* (1862), ово издање превео је на српски Ал. Сандић и штампао га у Бечу, под насловом *Византијски споменици по Србији*. 1862, видети Даница 3 (1862); *Reise in Südserbien und Nordbulgarien* (1864); *Serbien, historisch-etnographische Reisestudien in den Jahren 1859–1868* (1868, 1877). Друго немачко издање овог дела, допуњено и исправљено, појавило се под насловом *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart*, у три књиге (1904, 1909, 1913). Превод прве две књиге на наш језик, под називом *Србија*, објавила је СКЗ (1985). Трећу књигу *Држава и друштво*, СКЗ није издала јер је превазиђена и застарела; *Donau-Bulgarien un der Balkan, historisch-geographisch-etnographische Reisestudien a.d.J. 1860–1875* (1875–1879, друго издање 1879–1880, треће 1882).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 8928–8930.

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Феликс Каниц и његово дело о Србији и српском народу*, поговор за књигу Ф. Каниц, Србија, земља и становништво, I–II, Београд 1985, 597–606; Г. Фехер, *Феликс Ф. Каниц*, Софија 1936; М. Васић, *Феликс Каниц*, СКГ 27 (1929) 594–603; НЕ 2, 245 (Н. Радојчић); EJ 5, 188 (D. Rendić-Miočević); Z. Ebenstein-Minčeva, *Hundertjäriges Jubiläum eines österreichischen Balkanforschers. Felix Philipp Kanitz (Budapest 1829–Wien 1904)*, Österreichische Osthefte 3 (1961) 250–253; D. Medaković, *Felix Kanitz und die Serben*, Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich 7, 2 (1985) 77–87.

Т. Катић

КАПЕР (KAPPER) Зигфрид (21. март 1821, Смихов код Прага – 7. јуни 1879, Пиза, Италија).

Лекар по професији, на самом почетку свог службовања био је у Карловцу а после револуције 1848. у неколико наврата боравио је у Српској Војводини, Србији, Бугарској и Црној Гори. За време боравка у Бечу, у кругу Вука Караџића, упознао је српски језик, поезију и историју, којима је посветио велики део свог плодног стваралаштва. Постао је посредник између Срба и немачке културе у другој половини XIX века. Иза њега је остало више радова о Србима и српским земљама, о Војној граници и Србији. Преводио је на немачки српске песме а сам је испевао песму *Лазарицу*. Најзначајније своје историјско дело посветио је Српском народном покрету у Војводини 1848/49, које представља прву одбрану Срба у току те револуције и прву књигу коју је неки странац написао о том покрету.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Die serbische Bewegung in Südungarn*, Berlin 1851. – Српски превод и допуне, под насловом *Српски покрет у Јужној Угарској* I, II, објавио је Светозар Здравковић у Новом Саду 1870. и 1879. Критичко издање тако допуњеног дела, под Каперовим именом, објавио је С. Гавриловић, Београд–Ваљево, 1996; *Размазирање о Кнежевини Србији*, Зборник МСИ 43 (1991) 168–204 (у преводу и са Каперовим биографским подацима Т. Бекића); *Südslavische Wanderungen*, Leipzig 1853. – Српски превод Ђорђа Стратимировића под насловом *По нашем Подунављу*, Београд 1935.

ЛИТЕРАТУРА: Зборник МСИ 43 (1991) 168–204 (Т. Бекић); НЕ 2, 234 (Н. Радојчић).

С. Гавриловић

КАПИЏИЋ Хамдија (30. јануар 1904, Билећа – 16. јануар 1974, Сарајево). Школовао се у Билећи и Мостару, где је завршио гимназију 1924. Студије историје је са најбољим успехом завршио на Београдском универзитету 1928. Због бриге о породици рано показани дар за научно истраживање није могао да усаврши у неком европском научном средишту, како су га усмеравали његови наставници. Као наставник Шеријатске гимназије у Сарајеву користио је скучене могућности тадашњих босанских архива краћим научним прилозима из историје Босне и Херцеговине с краја XVIII века до уједињења 1918. Објављивао је највише у зборнику друштва „Гајрет“, једном од огњишта на коме се подиже модерна муслиманска интелигенција.

Од првих радова 1930, до рата 1941. К. је изградио тематски оквир свог научног рада кога се држао до краја живота. Велике муслиманске породице, а нарочито херцеговачки Ризванбеговићи, су у тим радовима добили своју заокружену истраживачку целину. Поред тога, његове су теме народни устанци у Босни и Херцеговини, посебно 1875–1878, и Херцеговачки устанак 1882. Студија *Омер-паша Латас у Босни* (1939) је, без сумње, било најбоље дело на ту тему за неколико наредних деценија. По ослобођењу 1945. био је директор Друге сарајевске гимназије и наставник Више педагошке академије. Предавао је и на Филозофском факултету у Сарајеву од његовог оснивања 1950.

Могућности коришћења југословенских и аустријских архива су усмериле К. истраживања на административну структуру окупационе власти 1878–1918, аграрно питање, устанке 1852, 1875, 1882. Објавио је више збирки извора: *„Застава" о Босни и Херцеговини*, I–IV, Сарајево 1953–1956; *Аграрни односи у БиХ 1878–1918* I, Сарајево 1969; *Исписи из бечких архива о предисторији првог свјетског рата*, ГАДАР БиХ 10–11 (1970–1971). Од трајне вредности су његова истраживања о уставном уређењу БиХ 1878–1918, аграрном питању, културној политици окупационих власти. Најзначајније му је дело *Херцеговачки устанак 1882. године*, Сарајево 1958. Карактеристика његовог метода су настојања да се реконструише у прошлости оно што расположива грађа допушта. Био је најбољи босански познавалац бечких архивских фондова 1815–1918. Као истакнути муслимански научник, својим научним делом, наставним и јавним радом је задужио српску и југословенску културу. Био је први муслимански историчар са европским научним профилом.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова Хамдије Капиџића*, Годишњак ДИ БиХ 9 (1973) 331–336; BLZ 8, br. 8935–8939; 11, br. 7117–7122.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Петровић, *Хамдија Капиџић 1904–1974*, Годишњак ДИ БиХ 20 (1972–1973) [1974] 19–23; ГАДАР БиХ 12–13 (1972–1973) 355–356 (К. Исовић); К. Милутиновић, *Научнички лик Хамдије Капиџића*, ИГ 1–2 (1974) 180–182; EJ 5, 190 (I. Kecmanović); *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 189–190; S. Balić, *H. Kapidžić (1904–1974)*, Südost Forschungen 33 (1974) 321–327; HL 1, 568.

М. Екмечић

КАРАНОВИЋ Милан (23. април 1882, Велика Рујишка, Босанска Крупа – 1955, Сарајево). По завршетку основне школе похађао је класичну гимназију у Сарајеву, одакле је отишао у Рељевску богословију. Као сеоски свештеник бавио се испитивањем села, у чему је уживао пуну подршку Јована Цвијића. На Цвијићев предлог ступио је 1920. у службу у Земаљском музеју у Сарајеву, где је радио до смрти.

Послије 1920. неуморно је радио на прикупљању грађе на подручју Босне (посебно Босанске Крајине), коју је обрађивао и објавио у издањима Српске академије наука, Земаљског музеја у Сарајеву и других научних установа.

Највећи дио опуса К. чине радови етнографске и антропогеографске природе, од којих су многи објављивани у дневној штампи. Посвећивани су, углавном, свакодневном породичном животу, народној ношњи, крсном имену и начину сахрањивања у Поуњу и Змијању, те историјско-географском смјештају и етнографским карактеристикама старих жупа Сане, Земуника, Раме и Ускопља. Осим Босанске Крајине, К. се бавио и подручјем Подриња – старе цркве и манастири у Папраћи и Бирчу, рударски радови око Сребренице, женска ношња и трагови древног саобраћаја у Лудмеру и Осату и погребни обичаји православних Срба у Усори. Сличним темама бавио се и на територији Србије: светосавље у народној традицији, манастири Немањића, култ светог Стефана Дечанског, Косовски бој и узроци Таковског устанка.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Н. Карановић, *Библиографија радова Милана Карановића*, Гласник Етнографског института 8 (1959), Београд 1960, 176–186; BLZ 8, br. 9209–9223; 11, br. 7197–7213; СБ 8, бр. 39000–39040; М. Лопац, *Библиографски подаци археолошко-етнографских радова о споменицима Босне и Херцеговине*, ГЗМ 11 (1956) 289–290.

ЛИТЕРАТУРА: В. Н. Карановић, *Библиографија радова Милана Карановића*, Гласник Етнографског института 8 (1959), Београд 1960, 175–176; EJ 5, 202 (C. Popović).

Ђ. Тошић

КАРАСЈОВ (КАРАСЁВ) Виктор Георгијевич (3. фебруар 1922, Ињно, Тулска област, СССР – 10. новембар 1991, Москва). К. је био руски историчар који се бавио историјом Срба. Рођен у породици сељака, средњу школу завршио је у Москви. Историјски факултет Московског државног универзитета (МГУ) уписао је 1939. године. Учествовао је као добровољац на фронту у Другом светском рату (1942–1943), да би по његовом окончању наставио и завршио студије на МГУ (1946), са специјализацијом из историје Јужних и Западних Словена. Од 1949. почео је да пре-

даје на Катедри за историју Јужних и Западних Словена МГУ. Магистрирао је 1951, са темом *Светозар Марковић (социјално-политички погледи)*, а докторирао 1971, тезом *Српски демократа Живојин Жујевић. Публицистичка делатност у Русији 60-тих год. XIX века*. Од 1973. до своје смрти. био је управник Катедре за историју Јужних и Западних Словена МГУ. Био је заслужни научни радник Руске Федерације и дописни члан Матице српске.

К. је аутор око 250 научних радова, који су тематски били везани углавном за историју Срба и Србије, и у ширем контексту за проучавање руско-српских политичких и културних веза, као и веза Русије и балканских Словена, уопште, у XIX веку. Истраживачки се посебно занимао за револуционарне покрете Срба током XIX века и њихове везе са Русијом, као и за везе истакнутих јавних и културних делатника са Русијом (Живојина Жујевића, Светозара Марковића и Вука Караџића). Аутор је и коаутор неколико вредних збирки докумената, из руских архива, о српској историји, међу којима је најзначајнија *Југословени и Русија. Документи из архива М. Ф. Рајевског. 40–80-те године XIX века*. Један је од аутора *Историје Југославије* (Москва, 1963).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Историки – слависты Московского университета*. К 40-летию Кафедры Истории южных и западных славян 1939–1979. Москва 1979. 24–33.

ЛИТЕРАТУРА: *Историки – слависты Московского университета*. К 40-летию Кафедры Истории южных и западных славян 1939–1979, Москва 1979. 22–24: *В. Г. Карасёв*, у: Новая и новейшая история 2 (1992) (некролог); ИЗ 65, 1–4 (1992) 248–252 (J. Бојовић).

Мир. Јовановић

КАРАЏИЋ Вук Стефановић (26. октобар 1787. Тршић – 25. јануар 1864, Беч). У животу и стварању, довољно изучаваном и познатом да се овде не морају понављати познате чињенице, Вук Караџић је био вишеструко суочен са изазовима прошлости. обрађивао би понеку историјску тему. оставио је драгоцена сведочења о збивањима свога времена, али није наступао као историчар. Остао је изван дисциплине која се током његовог живота преображавала у науку са особеним методима. Сарађивао је са Леополдом Ранкеом, који се на његова казивања ослањао пишући дело *Српска револуција*, и од њега, као и од других савременика, прихватио је тежњу ка истини као највишу побуду историчара, упознао је неопходност да се све што се каже или напише утемељи на поузданим изворима, схватио је шта је суштина историјске критике.

Оно што је постепено научио о историји као науци није га навело да наставља или ревидира наслеђе Јована Рајића, што су чинили они савременици који су наступали као историчари. Вук је мудро користио Рајићево дело као извор података о српској прошлости, доносио је на основу тих података своје често оригиналне закључке, настојао је саветом и делом да се увећа фонд извора за српску историју, јер је знао и говорио да без тога нема напретка у историјским студијама. Отуда је сасвим разумљиво што се највише бавио временом устанка и личностима које је познавао лично или по савременим документима.

Савременим историчарима је Вуково дело драгоцено у целини као неисцрпан фонд информација о времену у коме је живео и деловао. Значајан је Вук у улози сакупљача старина и народних умотворина, његовим посредством упознали смо множину личности и богатство историјских мотива пренетих народном песмом, значајан је Вук као описивач институција и обичаја, значајан је Вук као информатор о збивањима којима је био сведок. Многе димензије Вуковог наслеђа испитиване су са гледишта појединих научних дисциплина које су се касније развиле. Проучавани су и поново критички издавани текстови у којима је Вук описивао поједине личности и догађаје. Овде се само може указати на категорије оних текстова који су се одувек наметали пажњи историчара. Запажено је да знатан број објашњења уз речи (*Српски рјечник*) садржи историјске податке који се односе на XVIII век, затим да се у *Географическо-статистическом описанију Србије* (1826–1828) налазе запажања о споменицима, старинама и местима, која сведоче о споју информација из Рајићеве историје и погледа на прошлост изграђених под утицајем савремене европске историографије. Вук се највише приближио улози историчара у биографијама личности махом из Првог устанка, које су његови савременици – *Житије ајдук Вељка Петровића* (1826), *Житије Ђорђија Арсенијевића Емануела* (1827), *Као српски Плутарх или житија знатни Србаља у Србији нашега времена* (1829), *Милош Обреновић, књаз Сербии или Грађа за српску историју нашег времена* (1828); у хроникама збивања која је могао памтити или знати по казивањима савременика – *Прва година српског војевања на даије* (1828), *Друга година српских војевања на даије* (1834), *Правитељствујушчи совјет Сербски из времена Кара-Ђорђијева или отимање ондашњијех великаша око власти* (1860), *Особита грађа за историју нашега времена* (недовршено из 1831). У оба случаја текстови имају мемоарску компоненту. Текстове о савременим збивањима овде не наводимо иако они представљају из наше перспективе драгоцене изворе.

Вукова дела су појединачно и скупно више пута издавана. Оријентацију пружа библиографија. Истраживачи су упућени на најновије критичко издање, још недовршено (при издавачкој кући „Просвета"), снабдевено драгоценим апаратом, студијама о појединим списима и областима Вуковог стваралаштва, увидом у стање рукописне традиције. Две књиге тога издања (*Сабрана дела Вука Караџића*) под насловом *Историјски списи I–II*, посвећене историјским радовима, приредио је и обимним студијама пропратио Р. Самарџић.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 8949–8957; 11, br. 7130–7138; *Библиографија списа Вука Караџића*, Сабрана дела Вука Караџића, књига 36, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964.

ЛИТЕРАТУРА: (уз студије Р. Самарџића у Историјским списима) Д. Медаковић, *Вук и српска историја уметности*, Анали Филолошког факултета у Београду 5 (Вуков зборник II), 295–299; R. Samardžić, *Vuk Stefanović Karadžić „Serbische Geschichte"*, Österreichische Osthefte 29 (1987) 231–250; ЕЈ 5, 193–196 (A. Belić); HE 2, 240–244 (A. Белић); HL 1, 569.

С. Ћирковић

КАСАШ Александар (27. јануар 1952, Нови Бечеј). Основну школу и гимназију завршио је у родном месту, а Групу за историју на Филозофском факултету у Новом Саду (1976). Магистарски рад *Радништво Војводине 1944–1953*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду. Докторат је стекао 1995. године на Филозофском факултету у Новом Саду дисертацијом *Мађари у Војводини 1941–1946*. На истом факултету ради од 1977. Предаје историју Југославије у звању доцента.

К. се бави савременом историјом међунационалних односа у Војводини. Учествовао је на дванаест научних скупова. Објавио је преко четрдесет радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Економске мере Војне управе за Банат, Бачку и Барању*, Зборник МСИ 27 (1983) 173–183; *Прве године самоуправљања у Војводини*, Зборник МСИ 38 (1988) 61–86; *Deveta pokrajinska konferencija KP Srbije za Vojvodinu*, Istraživanja 13 (1990) 225–241; *O jednoj predstavci vojvođanskih Mađara iz 1940. godine*, Istraživanja 14 (1992) 183–201; *Меморандум Ендреа Бајчи-Жилинског упућен М. Хортију поводом крвопролића у Бачкој 1942. године*, Зборник МСИ 46 (1992) 181–202; *Фотомонографија старих разгледница Новог Бечеја до 1941* (са К. Андре), Нови Бечеј 1994; *Записи Лазара Дунђерског о свом животу и стицању породичног иметка*, Зборник МСИ 51 (1995) 213–223; *Политички и економски живот Бечеја 1944–1955* (са Р. Кончаром). Зборник МСИ 52 (1996) 67–94; *Mađari u Vojvodini 1941–1946*, Novi Sad 1996.

Р.

КАСТЕЛАН (CASTELLAN) Жорж (26. септембар 1920, Кан). Завршио је колеџ у Кану, студирао на факултетима у Лиону и Паризу, стекао докторат књижевности. Био је професор Лицеја у граду Troyes 1946/47, затим истраживач (chargé de recherches) у Националном центру за научна истраживања (CNRS), професор Лицеја у Версају, професор савремене историје на Универзитету у Поатјеу (1956–1969), од 1969. предавао је историју међународних односа на факултету de Vincennes. У првом периоду рада бавио се Немачком, уређивао је краће време часопис *Allemagne d'aujourd'hui* (1956–57). Касније је интересовање проширио на Балкан и српске и румунске теме.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *La vie quotidienne en Serbie au seuil de l'indépendance 1815–1839*, Paris 1967; *L'influence de Constantinople sur la vie quotidienne des villes balkaniques (fin XVIIIe – debut XIXe siècle): confrontation de modèles culturels*, Bulletin AIESEE 12, 1 (1974) 91–106; *Les villes de Serbie au debut du XIXe siècle, d'après Ami Boué*, Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européens et adriatiques aux XVIIe – XVIIIe siècles, Bucarest 1975, 207–214; *Les villes de Serbie au milieu du XIXe siècle: structures sociales et modèles culturels*, Southeastern Europe 5, 2 (1978) 121–133; *Histoire culturelle et histoire de l'enseignement supérieur dans les Balkans*, Études balkaniques 14, 4 (1978) 32–38; *Peuples et nations des Balkans à la veille du Congrès de Berlin (1878), d'après Élisée Reclus*, Revue d'histoire moderne et contemporaine 27, 1 (1980) 5–22; *Facteur religieux et identité nationale dans les Balkans aux XIXe – XXe siècles*, Revue historique 108 (1984) 135–151; *Histoire des Balkans (XIVe–XXe siècle)*, Paris 1991 (постоји и енглески превод: *History of the Balkans: from Mohammed the Conqueror to Stalin*).

Р.

КАТИЋ Реља (15. август 1910, Београд – 5. септембар 1992, Београд). Докторирао је 1938. у Загребу из области ветерине. Од 1950. радио је као доцент на Ветеринарском факултету у Београду, где је 1964. изабран за редовног професора, а пензионисан је 1975. За редовног члана Академије ветеринарства у Паризу изабран је 1981.

Поред великог броја радова из области ветерине К. се бавио и историјом медицине код Срба у

средњем веку и у новије доба. Из ове области написао је више монографија. Још у својим средњим годинама објавио је дело *Медицина код Срба у средњем веку* (1958), да би деценију касније истраживања из историје медицине проширио до XIX века: *Српска медицина од IX до XIX века* (1967). Ову област истраживања заокружио је у познијим годинама монографијом *Терминологија српске средњовековне медицине и њено објашњење* (1982).

К. је поред историје медицине занимала и историја његове уже струке, па је још 1957. објавио *Историју ветеринарства Србије*. Иначе, К. се још као млад човек интересовао за историју сточарства у средњовековној Србији, тако је још 1939. објавио два рада из ове области: *Прилог за историју сточарства средњовековне Србије* I–II. Своја интересовања у овој области заокружио је објављивањем монографије *Сточарство у средњовековној Србији* (1978). Из историје медицине и ветерине објавио је преко педесет научних радова.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 8, бр. 39522: *Библиографија Ветеринарског факултета у Београду 1936–1976*. Београд 1979, 129–155 (бр. 1507–1811).

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5, 227 (J. Hrgović).

С. Мишић

КАЧАВЕНДА Петар (9. август 1932, Купиник, Банат). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Вршцу 1953. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирао је 1957. На истом факултету одбранио је магистарски рад: *Развој и активност народне власти на великој слободној територији Југославије 1942* (1966), и докторску дисертацију: *СКОЈ и омладина у Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима 1941–1945* (1972). Радио је у Институту за раднички покрет од 1959. до 1969, а потом у Институту за савремену историју у свим научним звањима, у којем је директор од 1982.

Објавио је преко 60 радова у домаћим и страним часописима и зборницима радова, две коауторске и пет самосталних књига. Одговорни је уредник издања Института и председник Издавачког одбора Историјског музеја Србије. Учествовао је на више домаћих и међународних научних скупова и округлих столова. На студијским истраживањима боравио је у Москви, Лондону, Лењинграду и Варшави.

К. се бави изучавањем Другог светског рата и Народноослободилачког рата 1941–1945, посебно улогом омладине у ослободилачком рату, затим народном влашћу, четничким покретом, Немцима у Југославији од њиховог досељавања на наше просторе па до краја ослободилачког рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *SKOJ i omladina u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije 1941–1945* (1975); *SKOJ i omladina u ratu i revoluciji* (1978); *SKOJ 1941–1948* (1979); *Beograd u ratu i revoluciji* (1984, коаутор); *Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije 1942–1945* (1985); *Nemci u Jugoslaviji 1918–1945* (1991); *Kriza četničkog pokreta Draže Mihailovića u drugoj polovini 1942. godine* (1965); *Razvoj i aktivnost narodne vlasti na velikoj slobodnoj teritoriji Jugoslavije i drugoj polovini 1942. godine* (1968); *Zločini nemačke okupacione vojske i folksdojčera nad Srbima u Banatu* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 136–138; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 257–259; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 231.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 136.

Р.

КАЧАНОВСКИ (КАЧАНОВСКИЙ) Владимир (13. март 1853, Велики Лес, губернија Гродно – 24. април 1901, Њежин, губернија Чернигов). Пореклом из свештеничке породице, стекао је основно и средње образовање у родном крају, затим је студирао на Историјско-филолошком факултету Варшавског универзитета, дипломирао 1876. Задржан је на Универзитету да се припрема за професора. Био је помоћник библиотекара Варшавског универзитета (1878). Радио је прво у московским архивама и библиотекама, затим путовао у Румунију, Грчку, Италију, Турску, Француску (1879–1881) па у Бугарску (1883). Исте године постао је магистар дисертацијом о дубровачком песнику Антуну Глеђевићу, 1886. приватни доцент на Казањском универзитету. Од 1888. до краја живота био је предавач у Историјско-филолошком институту кнеза Безбородка у Њежину, где је предавао старословенски и историју словенских језика. Издавао је (1888–1896) периодичну публикацију *Вестник славянства*.

К. је показивао интерес за српску историју од студентских дана када је добио златну медаљу за рад *Падение Сербии* (1876). Из тога времена му је и рад: *Сербские жития и летописи как источник для истории южных славян в XIV и XV веках* (1876). Главно дело му је књига: *История Сербии с половины XIV до конца XV в.* I, Киев 1899 (Известия Института Безбородко 17), у које су укључени неки ранији мањи радови. Неке теме је разрађивао у мањим радовима, као: *Из истории сербскихъ колонистовъ в Венгрии въ конце XV и XVI веках*, Вестникъ славянства 2 (1888) 145–154; 3 (1889) 71–102; 4 (1889) 17–41; *Черногория во второй половине XV и начале XVI в. (Отношения Черногории къ Венеции, Сербии, Герцеговине и Турции)*, Вестникъ славянства 5 (1890) 3–21; *Герцеговина во второй половине XV в.*, Вестникъ славянства 7 (1892) 1–19. Као познавалац српске историје укључио се у полемике о цару Урошу и краљу Вукашину, приказујући у Radu JAZU 58 (1881) 199–213 расправе И. Руварца и Љ. Ковачевића из 1879, подржавајући традиционална схватања. Објавио је прегршт занимљивих и важних извора за српску историју: *Njekoliko spomenika za srbsku i bugarsku poviest*, Starine 12 (1880) 230–259; *Apokrifne molitve, gatanja i priče*, Starine 13 (1883) 150–163; *Iz srbsko-slovjenskoga prievoda bizantinskoga ljetopisa Joanna Zonare*, Starine 14 (1881) 125–172. Проучавао је и издавао дубровачке писце, радио на сакупљању и објављивању бугарских народних песама.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине 1875–1900*, Нежинъ 1900.

ЛИТЕРАТУРА: М. Н. Сперанский, *Памяти В. В. Качановскаго*, Нежинъ 1901, 1–13; В. Ягич, *История славянской филологии*, 802–805; EJ 5, 169 (A. Белић); Славяноведение 179–180 (Л. Г. Куза).

С. Ћирковић

КАШАНИН Милан (21. фебруар 1895, Бели Манастир – 22. новембар 1981, Београд), историчар уметности. Студирао је историју уметности на Сорбони, код професора E. Mâle-a, V. Basch-a и R. Schneider-a, а докторирао у Београду 1926. тезом *Бела црква Каранска*. Био је директор Музеја кнеза Павла, Музеја савремене уметности и Галерије фресака у Београду. Један је од организатора првих великих европских изложби у Београду, *Италијански портрет кроз векове*, из 1938. и *Француско сликарство XIX века*, из 1939. Покренуо је и уређивао часопис *Уметнички преглед*, који је излазио од 1937. до 1941.

К. се бавио истраживањем српске уметности од средњег века до новијег времена. Изучавао је архитектуру, скулптуру и сликарство. Његова тумачења су засновани на схватањима француске школе између два рата и углавном се ослањају на префињену анализу стила. Дао је значајан допринос познавању српске средњовековне књижевности. Објављивао је ликовне критике од 1924. у листовима Политика, Време и часопису *Реч и слика*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српска уметност у Војводини од доба деспота до уједињења*, Нови Сад 1927 (са В. Петровићем); *Бела Црква Каранска*, Старинар, 1928; *Добрун*, Старинар, 1928; *Два века српског сликарства*, Београд 1942; *Уметност и уметници*, Београд 1943; *Савремени београдски уметници*, Београд 1952; *Уметничке критике*, Београд 1968; *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975; *Случајна открића*, Београд 1977; *Камена открића*, Београд 1978; *Погледи и мисли*, Београд 1978.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Медаковић, *Милан Кашанин*, Свеске ДИУС 11–12 (1981) 1–4, прештампано у: *Истраживачи српских старина*, Београд 1985, 230–234; П. Васић, *Моје познанство са Миланом Кашанином*, Свеске ДИУС 11–12 (1981) 5–7.

М. Тимотијевић

КАШИЋ Душан (1. мај 1914, Грђевац, Славонија – 27. април 1990, Београд). Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Бјеловару, а шесторазредну богословију (1936) у Сарајеву. Исте године уписао се на Богословски факултет у Београду на коме је дипломирао 1941. За свештеника је рукоположен 1937. и постављен за привременог пароха у Горњим Средицама, Епархија загребачка. Ратне године провео је у Србији као помоћни парох у Корађици, намесништво Космајско. После рата (1945) вратио се у Хрватску и постављен је за пароха у Бјеловару.

Као млад свештеник почео је да прикупља и обрађује историјску грађу о Српској цркви на просторима Славоније, односно Хрватске. Даље усавршавање наставио је у Загребу (1949) на Филозофском факултету (Група за историју), где је полагао бројне испите из помоћних историјских наука и латинског језика. Свој даљи научно-истраживачки рад наставио је под менторством Радослава Грујића и Љубомира Дурковића-Јакшића. На Богословском факултету у Београду одбранио је докторску тезу под насловом *Лепавинско-северинска епархија* (1954). Одлуком Светог архијерејског синода (1959) постављен је за професора београдске богословије, а већ наредне године (1960) изабран је за ректора овог богословског училишта и на тој дужности је остао до 1977. Убрзо је уследио избор за хонорарног професора историје Српске цркве на Богословском факултету у Београду, где је остао до 1988. Поред обавеза у настави, био је главни уредник *Православља* (1984–1987) и ревије *Српска православна црква – њена прошлост и садашњост*. Био је и члан редакционог одбора свих јубиларних споменица које је издала Српска црква од 1960. до 1990. године.

Као теолог и историчар представљао је Српску цркву на бројним међународним сусретима: био је члан наше посматрачке делегације која је присуствовала Шестом заседању II ватиканског концила у Риму (1965), а 1966. један је од представника Српске цркве на Свеправославној конференцији у Београду. Делегат је Српске цркве у

раду IV скупштине Светског савета цркава у Упсали (1968) као и V скупштине исте године у Најробију. Био је старешина и духовник цркве Ружице (1979–1989) у Београду. За допринос који је дао науци као и за примерно свештеничко служење, одликован је од стране Светог архијерејског синода правом ношења напрсног крста (1968) и Орденом светог Саве I степена (1988).

Као избегли свештеник у Кораћици, К. је сакупљао локална народна предања и историјска сведочења тог краја. Током ратних година (1941–1945) сачинио је Летопис корађичке парохије и истражио неколико родослова старијих породица космајског подручја.

К. је истраживао прошлост Српске православне цркве у старој Славонији и Хрватској, где је дао и најзначајнији допринос. Од дела из тог историјског раздобља издвајају се: *Срби и православље у Славонији и сјеверној Хрватској* (1967); *Српски манастири у Хрватској и Славонији* (1971): *Отпор Марчанској унији – Лепавинско-северинска епархија* (1986): *Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији* (1988).

Друго значајно поље историјских студија К. јесу животописи црквених великодостојника и других посленика у Српској православној цркви, од светог Саве (1986), затим „хорватског протопопа" Николе Поповића (1955), митрополита српског Петра Јовановића (1964), проте Матеје Ненадовића (1978), Димитрија Витковића (1985) и других.

Трећу, не мање значајну научноистраживачку целину, представљају монографије српских цркава и манастира: *Манастир Раковица* (1970); *Манастир Гомирје 1600–1975* (1975); *Српска православна црква Успенија Пресвете Богородице у Ливну 1859–1979* (1979); *Манастир Светог Николе – Озрен* (1982): *Света Петка и њена капела на Калемегдану* (1987).

К. је писао уџбенике из историје Српске православне цркве за ученике богословије и студенте Богословског факултета. Његови текстови, односно репортаже о посетама црквених великодостојника Српској православној цркви, као и посетама српског патријарха Германа поглаварима православних и осталих хришћанских цркава, јесу историјска сведочанства и извори за сагледавање међуцрквених односа тога времена.

Научна оставштина К. похрањена је у Музеју Српске православне цркве у Београду.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. Пузовић, *Др Душан Кашић (1914–1990) – Биографија и библиографија*. Богословље 35 (50), 1 – 2 (1992) 99–102.

ЛИТЕРАТУРА: Епископ жички Стефан, *Живот у изобиљу* (Слово на опелу протојерејуставрофору др Душану Кашићу), Православље 24 – 556 (1990) 6; Д. Вукић, *Др Душан Кашић, протојереј-ставрофор*. Православље 24 – 556 (1990) 6; П. Пузовић, *Протојереј-ставрофор Др Душан Љ. Кашић, ректор Богословије Св. Сава и хонорарни професор Богословског факултета у пензији* (некролог), Гласник СПЦ 71 – 5 (1990) 115–117; П. Пузовић, *Др Душан Кашић (1914–1990) – Биографија и библиографија*, Богословље 35 (50), 1–2 (1992) 97 – 98.

С. Милеуснић

КЕМЕЊ (KEMÉNY) Г. Габор (1915, Кошице, Словачка – 8. новембар 1981, Будимпешта). Основну и средњу школу је завршио у родном граду. Студирао је у Будимпешти на Филозофском факултету, где је и докторирао. Неко време је радио у Институту за књижевност МАНУ, одатле је прешао у Националну библиотеку Сечењи, где је провео највећи део свог радног века. Бавио се историјом и историјом књижевности. Из историје, највише су га интересовала питања везана за међунационалне односе у Угарској у XIX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *À magyar nemzetiségi kérdés története* I, 1947 (Историја националног питања у Угарској); *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892*, 1952 (Списи за историју националног питања у Угарској за време дуализма – зборник докумената); *Лајош Мочари и Срби*, Зборник МС ДН 21 (1958) 34–71; *Mocsáry Lajos a népek barátságáért*, 1972 (Лајош Мочари за пријатељство народа); *Лајош Мочари и јужни Словени*, Годишњак ДИВ 1976, 67–74; *Мочари и Шарчевић* (коаутор), Истраживања 7 (1979) 327–366.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак ДИВ, Нови Сад 1982.

Т. Пал

КЕМПФЕР (KÄMPFER) Франк (30. јули 1938). Студирао је историју на универзитету у Берлину, где се специјализовао за област историје источне Европе. Усавршавао се у Београду у области историје уметности и стекао степен магистра. Докторирао је у Берлину 1967. Хабилитацију је одбранио на Универзитету у Хајделбергу, где је био запослен по повратку у Немачку. У хабилитационом раду: *Das russische Herrscherbild von den Anfängen bis zum Peter dem Grossen. Studien zur Entwicklung politischer Ikonographie im byzantinischen Kulturkreis*, Recklinghausen 1978, дошла је до израза двострука спрема аутора историчара и историчара уметности. У предрадњама и студирању политичке употребе слике К. се бавио и српским темама: *Nationalheilige in der Geschichte der Serben*, Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte 20 (1973) 7–20; *Die Stiftungskomposition der Nikolauskirche in Psača – zeichentheoretische Beschreibung eines politischen Bildes*, Zeitschrift für Balkanologie 10, 2 (1974) 39–61. Бавио се и појединачним култовима, пре свега кнеза Лазара који је привлачан и са литерарно-историјске и са иконографске стране: *Der Kult des heiligen Serbenfürsten Lazar. Textinterpretation zur Ideologiegeschichte des Spätmittelalters*, Südost-Forschungen 31 (1972) 81–139; *Прилог интерпретацији „Пећког летописа"*, Прилози КЛИФ 67–79, док се у случају светога Саве трудио око појединих преломних догађаја, нарочито њихове хронологије: *Ungelöste Probleme in der Biographie des heiligen Sava von Serbien*, Byzantinoslavica 46, 2 (1985) 153–167. К. је проучавао светогорске споменике: *Ivan Grozni und Hilandar*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 19 (1971) 499–519; *Die russischen Urkunden im Archiv des Klosters Hilandar*, Хиландарски зборник 6 (1986) 271–296 (ново издање повеља). Ређе се бавио темама из модерне српске историје: *Zur Rezeption Vuk Karadžićs in Deutschland. Leopold Rankes „Die Serbische Revolution"*, Südosteuropa in der Wahrnehmung der deutschen Öffentlichkeit : vom Wiener Kongress (1815) bis zum Pariser Frieden (1856), München 1990, 153–163.

После хабилитације К. је 1979. постао редовни професор Универзитета у Минстеру, где је директор Одсека за источноевропску историју.

Р.

КЕСИЋ Стојан (15. март 1931, Пећи, Босанско Грахово). Гимназију је учио у Дрвару и Бањалуци. Матурирао је 1953. Завршио је Групу за историју на Филозофском факултету у Београду 1958, а магистрирао на истом факултету 1963. Радио је у Историјском архиву ЦК СКЈ (1959), затим у Институту за историју радничког покрета народа Југославије и Институту за изучавање радничког покрета. Од 1969. радио је у Институту за савремену историју до пензионисања 1996. Докторирао је на Филозофском факултету у Новом Саду 1974. тезом *Односи између радничких покрета у југословенским земљама до 1914.* Истражује унутрашње политичке односе у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Odnosi između radničkih pokreta u jugoslovenskim zemljama do 1914* (1976); *Radnički pokret u Boru i okolini (do 1914)* (1975, коаутор); *Radnički pokreti u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj 1894–1914* (1990); *Srpska socijaldemokratija prema radničkom pokretu Bosne i Hercegovine do 1908* (1965); *Odnosi između jugoslovenskih radničkih društava u inostranstvu do 1914. i stvaranje njihovog jedinstvenog saveza*. Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njihove uzajamne veze sa domovinom (1978); *Pokušaj socijaldemokratskih stranaka u jugoslovenskim zemljama da stvore zajedničku izdavačku zadrugu i teorijski časopis* (1979).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 138–139; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 259; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 232.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 138.

Р.

КЕЦИЋ Данило (27. октобар 1927, Кикинда). Основну школу и реалну гимназију завршио је у месту рођења, Вишу педагошку школу, Група за историју, у Новом Саду, Филозофски факултет, Група за историју, у Београду. Докторирао је 1972. године на Филозофском факултету у Новом Саду, где је радио од 1975. године, у звању научног саветника и редовног професора, на предмету Историја Југославије. Био је више година директор Института за историју и шеф Одсека за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Пензионисан је 1996. године.

К. се углавном бавио друштвеном и политичком историјом Војводине и Југославије у првој половини XX века. Био је уредник или члан редакција неколико едиција, часописа и зборника радова. Од 1974. до 1992. био је главни и одговорни уредник едиције Војводина у борби. Објавио је четрнаест књига самостално и шест у коауторству, од тога су три преведене на мађарски језик, а две књиге, рађене у коауторству, објављене су на језицима народа и народности Војводине и Југославије. Поред тога, објавио је бројне чланке и студије у часописима и зборницима радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Синдикални покрет железничких радника у Војводини 1918–1921* (1969); *Класне борбе у Војводини 1918–1941* (1969); *Osztalyharcok Vajdasagban 1918–1941* (1970); *Револуционарни раднички покрет у Војводини 1917–1921* (1972) (и на мађарском): *Револуционарни раднички покрет у Суботици 1918–1941*, 1 (1973), 2 (1975): *Револуционарни раднички покрет у Зрењанину 1918–1941*, 1 (1976), 3 (1977), 4 (1977); *Синдикални покрет дрводељских радника у Војводини 1935–1941* (1978): *Синдикални покрет грађевинских радника у Војводини 1935–1941* (1979); *Синдикални покрет металских радника у Војводини 1935–1941* (1982); *Revolucionarni tokovi* (1989): *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији 1941–1945* (1984, коаутор); *Историја Савеза комуниста Југославије* (1985, коаутор).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак ФФ у Новом Саду (1985).

ЛИТЕРАТУРА: Ко је ко у Србији? 1995–1996.

Р.

КИРИЛОВИЋ Димитрије (24. јуни 1894, Кумане, Нови Бечеј – 22. октобар 1956, Нови Сад). Основну школу и гимназију завршио је у Новом Саду, богословију у Сремским Карловцима, Филозофски факултет у Будимпешти, Прагу и Загребу, где је 1924. и докторирао, са дисертацијом *Српске основне школе у Војводини у XVIII веку*. Потом је радио као суплент гимназије у Белој Цркви, библиотекар факултетске библиотеке у Скопљу, помоћник секретара Матице српске и управник Државне архиве у Новом Саду. Био је и приватни доцент Универзитета као и службеник Државне архиве у Београду, референт Министарства просвете, в. д. управник Универзитетске библиотеке у Београду, библиотекар Централне библиотеке у Новом Саду и Библиотеке МС. Био је члан и секретар *Гласника Историјског друштва*, уредник *Културно-привредног прегледа* и члан Књижевног одељења МС. Сарађивао је у бројним стручним часописима, листовима и новинама. Приредио је и написао предговор фототипском издању З. Орфелина *Зрцало науке* (1952). За неколико студија добио је награде САН. Велику пажњу у свом раду посветио је историји књижевности и историји културе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српске основне школе у Војводини 1740–1780*, Сремски Карловци 1929; *Српско народно позориште*, Нови Сад 1931; *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад 1935; *Српски народни сабори* I–II (исписи из бечких архива 1861–1894), Нови Сад 1937–1938; *Асимилациони успеси Мађара у Бачкој, Банату и Барањи*. Нови Сад 1937; *Споменица десетогодишњице Војводине*. Нови Сад 1938; *Каталог Библиотеке Матице српске I–II. Српске књиге 1494–1880*, Нови Сад 1950–1955.

БИБЛИОГРАФИЈА: Л. Чурчић: *Библиографски радови Димитрија Кириловића*, Библиотекарски годишњак Војводине (1965) 159–186; BLZ 8, br. 9448–9466; 11, br. 7418–7433; СБ 8, бр. 39859–39870.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку (1740–1780) Димитрија Кириловића*, Гласник ИД НС 2, 1 (1929) 277–281; Ј. Радонић, *Српски народни сабори*, ЛИЧ 3, 1–4 (1937) 450–452; С. Јосифовић, *Орфелиново Зрцало науке с предговором Димитрија Кириловића*, ЛМС 128, 371 (1953) 52–54; Т. Милитар,: *Др Димитрије Кириловић*, Зборник МС ДН 6, 15 (1956) 150–151; Л. Чурчић, *Др Димитрије Кириловић*, Зборник МС КЈ 14, 1 (1966) 186–188; JKL 335 (П. Протић); LPJ 3, 141–143 (P. M. Jevtić).

П. Крестић

КИСАС (ΚΙΣΣΑΣ) Сотирис (28. фебруар 1948, Неромана у Етолији, Грчка – 20. август 1994, Козани). Након основне школе и гимназије у родном месту (1966), завршио је археологију на Филозофском факултету у Солуну (1972), а постдипломске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду, где је одбранио магистарски рад са темом *Историјска основа уметничких односа Солуна и Србије од краја XII века до смрти краља Милутина* (1976). Пошто је одлично овладао словенским језицима, посебно српским, и широко упознао укупно балканско наслеђе, истраживао је политичке, културне, књижевне и уметничке везе Византије са јужнословенским земљама. Највећи број радова посветио је улози њених средишта, пре свега Солуна, у развоју старе српске уметности. Истовремено је радио на заштити великих уметничких споменика (најпре, од 1979, након земљотреса, у Солуну, а затим као директорЕфорије византијских старина у Верији, у чијој је надлежности био највећи део северне Грчке). Као професор, предавао је у Солуну предмет Културно наслеђе Македоније. Прерана и изненадна смрт прекинула га је у намери да објави своја археолошка открића (изванредни рановизантијски комплекс у Килкису, монументалну епископску базилику у селу Сисани код Козана из IX–X века), као и исходе својих дугогодишњих истраживања (солунског иконописа XVIII века, зидног сликарства Оморфоклисије код Касторије и др.).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Αντώνιος Ραφαὴλ Επαχτίτης (’Ενας σημαντικός ’Ελληνας συγγραφέας στη Σερβική λογοτεχνία του ιε´ αιώνα), / *Антоније Рафаил Епахтит (Један значајан грчки писац у српској књижевности 15. века)/*, Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών 4 (1973) 71–78; *Солунска уметничка породица Астрапа*, Зограф 5 (1974) 35–37; *Надгробни натпис сестре деспота Јована Угљеше на Меникејској Гори*, ЗРВИ 16 (1975) 161–181 (са Г. Суботићем); *Icons of a Kozani Menologion*, Balkan Studies 17 (1976) 93–113; *О времену склапања брака Стефана Радослава са Аном Комнином*, ЗРВИ 18 (1978) 131–138; *Српски средњовековни споменици у Солуну*, Зограф 11 (1980) 29–42; *Πυλαία, Κολχίδα Κιλκίς*, Αρχαιολογικόν δελτίον 38 (1983), Μέρος Β’, – Χρονικά, Αθήνα 1989, 288–289, 294–295, 297; *Thessalonian Painters in the eighteenth Century. A preliminary Study*, Balkan Studies 24 (1983) 465–478; *Бакрорези XVIII века као сведочанство грчко-српских културних веза*, Српска графика XVIII века. Зборник радова, Београд 1986, 103–115; *Две Доментијанове белешке о Протатону*, Хиландарски зборник 6 (1986) 47–58; *Уметност у Солуну почетком XIII века и милешевско сликарство*, Милешева у историји српског народа, Београд 1987, 37–49; *Натпис Димитрија Хоматијана на сребрном окову иконе Христа Великог архијереја из Охрида*, Зборник МС ЛУ 23 (1987) 165–173; *Η ανασκαφή στην Κολχίδα Κιλκίς / Ископавања у Колхиди Килкис/*, Το αρχαιογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη 2 (1988, Θεσσαλονίκη 1991) 207–217; *Εικαστικές παραστάσεις του Αγίου Ευσταθίου Θεσσαλονίκης /Ликовне представе светог Јевстатија Солунског/*, Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου εις τιμήν και μνήμην του εν αγίοις Πατρος ήμων Ευσταθίου Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Θεσσα-λονίκη 1989, 169–186; *The Monastery of St Demetrius of Cefalonia in Thessaloniki: Reflexions on the Origin of St Clementy of Achris*, Cyrillomethodianum 13–14 (1989–1990) 19–30.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Суботић, *Губитак великог пријатеља. Сотирис Кисас (1948–1994)*, Гласник Друштва конзерватора Србије 19 (1995) 298.

Г. Суботић

КЛАИЋ Vjекослав (28. јули 1848, Гарчин – 1. јули 1929, Загреб). Средње образовање стекао је у Вараждину и Загребу, похађао семениште, али га је напустио 1867. и радио као учитељ. Као владин стипендиста студирао је у Бечу историју и географију (1869–1873). Литературом је почео да се бави као студент. Од 1873. предаје као суплент у загребачкој гимназији и почиње да објављује научне расправе. Неколико година (1878–1882) био је суплент за хрватску историју на Филозофском факултету, затим поново професор гимназије, док није 1893. изабран за професора опште историје. На Факултету је радио до пензионисања 1922. Био је дописни (1893) па редовни (1896) члан ЈАЗУ. К. интерес био је усредсређен на хрватску прошлост, коју је у духу праваших политичких идеја схватао веома широко, тако да је обухватала целу Босну, Срем, па и Црну Гору (врло је озбиљно схватао „Црвену Хрватску“ Попа Дукљанина). Писао је и полемисао о хрватским правима на Срем и Босну, уопште се у свом научном раду подводио за актуелном политиком бирајући теме и заступајући тезе. Ипак, марљив истраживачки рад, велико познавање извора, ширина интересовања обезбедили су већини његових списа трајну вредност.

К. се у првом периоду свога рада интензивно занимао за историју Босне. Поред мањих расправа о личностима и местима латио се писања прегледа историје Босне: *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882 (немачки превод објављен је у Лајпцигу 1885, мађарски у Великом Бечкереку 1890). Све до пред Други светски рат књига је била основни приручник за историју Босне. Њена вредност је у документацији у коју су укључене до тада објављене повеље, новац и друге врсте извора непознате дотадашњим прегледима који су се ослањали на М. Орбина.

За српску историју има интереса и К. недовршени преглед хрватске историје: *Povjest od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća* (1893–1920), који је стигао до 1608. године, као и бројне расправе о местима и пределима у средишту пажње српске историографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: R. Horvat, *Vjekoslav Klaić. Prigodom 70-godišnjice njegove*. Hrvatska prosvjeta 6 (1919) 207–213; P. Karlić, *Život i djelovanje Vjekoslava Klaića*, Zagreb 1928, 3–40.

ЛИТЕРАТУРА: P. Karlić, *Život i djelovanje Vjekoslava Klaića*, Zagreb 1928; VAHD 50 (1928–29) (nekrolog, M. Abramića objavljen 1932); V. Deželić, *Uspomene na Vjekoslava Klaića*, Hrvatska prosvjeta 15 (1928) 242–244, 266–268; Nastavni vjesnik 37 (1928–29) 3–19 (R. Horvat); Narodna starina 18 (1929) 18, 43–46 (J. Nagy); Прилози КЈИФ 10 (1930) (В. Новак); HL 1, 596.

С. Ћирковић

КЛАИЋ Нада (21. јули 1920, Загреб – 2. август 1988, Загреб). Дипломирала је 1943. године на Филозофском факултету у Загребу, где је исте године почела да ради у звању асистента и где је провела радни век. Докторску дисертацију *Политичко и друштвено уређење Славоније за Арпадовића*, одбранила је 1947. на Филозофском факултету у Загребу. *О фалсификатима у повијести Пага*, назив је њене хабилитације (1955). За ванредног професора изабрана је 1961, а за редовног 1969. године. Предавала је историју Хрвата у средњем веку. Међутим, знатно је шире подручје истраживања Н. К. Она је писала о досељењу Словена на Балканско полуострво, хрватским владарима и византијској Далмацији, дубровачкој Астареји, средњовековној Босни, друштвеним превирањима и устанцима у Хрватској, побуни Матије Иванића, устанку Матије Гупца, побуни Крајишника, урoти Петра Зрињског и Фрање Франкопана. Омиљена тема Н. К. били су градови. Изучавала је прошлост Загреба, Копривнице, Вуковара, Задра, Јабланца, Трогира. Радови Н. К. засновани су на изворној грађи коју је проверавала строгом дипломатичком критиком. Указала је на више фалсификата. Из њене завидне научне продукције издвајају се два приручника о прошло-

сти Хрвата у средњем веку. Н. К. је један од аутора *Историје народа Југославије* I.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *O autentičnosti privilegija trogirskog tipa* (1958); *Postanak plemstva „dvanaestoro plemena kraljevine Hrvatske"* (1958); *T. zv. „Pacta conventa" ili tobožnji ugovor između plemstva dvanaestoro plemena i kralja Kolomana 1102* (1960); *Razvoj feudalne rente u srednjovjekovnoj Slavoniji u XV i XVI st.* (1960); *Ivan Ravenjanin i osnutak splitske metropolije*, VAHD 65–67 (1963–1965) 209–249; *Problem knetstva na području dubrovačke Astareje*, Arhivski vjesnik 14 (1971) 237–274; *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975; *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976; *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd 1976; *Povijest Zadra do 1409* (zajedno sa I. Petricioli), Zadar 1976; *Iz problematike srednjevjekovne Bosne* (1978); *Povijest Zagreba, Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982; *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, Vukovar 1983; *Trogir u srednjem vijeku* II–1, *Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir 1985.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5 (1962) 252 (M. Šeper); Arhivski vjesnik 31–32 (1989) 247–249 (P. Strčić, D. Zagotta); HL 1, 596.

Р. Михаљчић

КЛИЦИН Димитрије – Мита (11. септембар 1869, Вршац – 19. јануар 1943, Нови Сад). Културни делатник који се уз новинарски посао бавио и проучавањем историје. Још као ученик учитељске школе, коју је завршио 1888. у Сомбору, сарађивао је у листу *Наше доба*. Био је учитељ у Босни, извесно време и у Сарајеву, одакле је протеран. Потом је прешао у Черевић у Срему а ускоро и у Вршац, где је уређивао листове *Српство* и *Родољуб*. Такође је у Кикинди уређивао лист *Банаћанин*. У народно-црквени сабор је биран четири пута, потом је био управитељ српске манастирске штампарије у Сремским Карловцима. Главни уредник листа *Застава* постао је 1911. Током Првог светског рата био је интерниран у затвор у Вацу. Потом је отпочео политичку каријеру. Прво је у народној управи обављао функцију повереника за привреду, да би потом на листи радикала 1920. био изабран за посланика. У Београду је био главни уредник радикалске *Трибине*. Из Радикалне странке је иступио 1921. и постао уредник Протићевог *Радикала*. По завршетку обласних избора 1927. био је изабран за председника Одбора бачке области. У својим радовима, углавном публицистичког и популарног карактера, писао је о Првом српском устанку и Босни у време и после Берлинског конгреса.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Одломци из новије политичке историје војвођанских и тројединичких Срба (1902–1914)*, Нови Сад 1938; *Уредба о уређењу црквених, школских и фундационалних дела грчко-источне српске митрополије*, Сремски Карловци 1909; *Успомене на славне дане – једва дочекане*, Нови Сад 1937.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 9580–9583; 11, br. 7625–7636; СБ 8, бр. 40019–40045.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Попов, *Српска штампа у Војводини, 1918–1941*, Нови Сад 1983.

Н. Лемајић

КНЕЖЕВИЋ Бранка (28. фебруар 1922, Марибор). Основну и ниже разреде средње школе похађала је у Травнику, а Државну женску стручну учитељску школу у Београду. Девет година провела је у привреди радећи административне и комерцијалне послове, а 26 година у просвети, предајући историју, уметничко васпитање, предмете текстилне струке и друге.

Б. К. је свој рад усмерила на истраживање мање познатих и непроучених српских средњовековних манастира и оних који су настали или обновљени током турске власти од XV до XVII века, претежно на тлу источне Србије. Обрадила је податке о манастирима с околним насељима, који се спомињу у турским дефтерима из XV–XVI века за области: Петрус, Браничево, Брвеник и западну Србију. Бавећи се историјском географијом источне Србије, нарочиту пажњу обратила је портретима личности приказаних на фрескама у манастирима и црквама, идентификовала је фрагменте два дефтера, један из 1466, а други из 1560. године (чувају се у Софији, а објављени су у *Изворима за бугарску историју XIII и XVI века)*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црква светог Петра у Преспи*, Зборник МС ЛУ 2 (1966) 245–265; *Црква у селу Рамаћи*, Зборник МС ЛУ 4 (1968) 121–171; *Ктитори Лапушње*, Зборник МС ЛУ 7 (1971) 37–54; *Манастири у источној Србији по турским пописима из XV и XVI века*, Зборник МС ЛУ 21, Књига Војислава Ј. Ђурића (1985) 293–322; *Манастир Манастирица – предање и историја*, Саопштења 17 (1985) 161–166; *Делови збирног пописа видинског санџака из 1466. године*, Miscellanea 15 (1986) 7–12; *Манастир Лапушња*, Саопштења 18 (1986) 83–114; *Манастири у нахији Брвеник по турским пописима из прве половине XVI века*, Зборник МС ЛУ 26 (1990); *Друштво и уметност у источној Србији од 1455. до 1586. године*, Зборник МС ЛУ 29–30 (1993–1994) 159–212; *Област Бања према опширном дефтеру из 1560. године*, ИЧ 42–43 (1995–1996) 225–242; *Манастири у западној Србији по турским пописима од 1476. до 1572. године*, Саопштења 27–28 (1995–1996) 203–212.

Р.

КНЕЖЕВИЋ Ђорђе (9. мај 1922, Београд – 20. март 1996, Београд). Основну школу и гимназију учио је у Београду, Јагодини и Аранђеловцу где је матурирао (1941). Због блискости револуционарном покрету и СКОЈ-у ухапшен је од Специјалне полиције и две године (1942–1944) провео у васпитном логору у Смедеревској Паланци. По распуштању логора краће време био је на принудном раду а затим се прикључио јединицама НОВ и ПОЈ као борац и политички радник. Марта 1944. рањен је у Босни. Као ратни инвалид демобилисан је из Југословенске армије крајем 1945. Краће време (1945–1947) је радио у фабрици хартије а затим се, 1947. године, уписао на Филозофски факултет (Група историја) и на њему дипломирао 1951. Као професор историје радио је у Крагујевцу (1952–1956) и Београду (1956–1958). За асистента на Филозофском факултету изабран је 1958. на предмету Новија историја југословенских народа. На истом предмету неколико година касније (1964) изабран је за предавача. Октобра 1965. одбранио је докторску дисертацију под насловом *Југославија и Аустрија (Сен Жерменски уговор)*. За доцента на предмету Историја Југославије, изабран је 1967, ванредног професора 1977. а редовног професора 1985. Пензионисан је децембра 1987.

К. је био ангажован у друштвеном и школском раду на Филозофском факултету, у стручним удружењима историчара (председник Друштва историчара СР Србије, члан Председништва Савеза друштава историчара Југославије, Просветног савета СР Србије), експертским тимовима (у оквиру Југословенско-аустријске комисије три пута је боравио у Бечу и радио на реституцији културних добара), научним и педагошким скуповима историчара.

Тематска подручја његових интересовања су односи Југославије и Аустрије, почеци спољне политике Краљевине СХС, сложено питање покушаја рестаурације Хабзбурга, историја Србије у Првом светском рату, историја радничког покрета пре 1918. године, савремена историја Србије и Југославије, историја КПЈ, историја школе и школства (основног, средњег, високог), привредна питања Краљевине Југославије, локална историја појединих градова Србије и Босне и Херцеговине у XIX и XX веку. Посебно поље ангажовања К. представљали су уџбеници из области најновије историје за основне и средње школе и приређивање хрестоматија одабраних изворних текстова из историје за ученике основних и средњих школа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Филозофски факултет 1918–1941*, Сто година ФФ, Београд 1963, 91–111; *Филозофски лик Владимира Гаћиновића*, (коаутор А. Стојковић), ИГ 1–2 (1967) 85–123; *Kraljevina SHS i dva neuspela pokušaja restauracije Habzburga 1921. godine*, VIG 1 (1968) 117–140; *Историја Друге београдске гимназије 1870–1914*, Сто година Друге београдске гимназије, Београд 1971, 8–51; *Ekonomske prilike u Kraljevini SHS neposredno posle Prvog svetskog rata*, Drugi kongres KPJ, Vukovar 1972, 215–226; *Carska Bugarska i napad na Jugoslaviju aprila 1941. godine*, Ustanak u Jugoslaviji 1941. i Evropa, Beograd 1973, 507–524; *О списку 303 виших српских официра нађеном у Бечком архиву*, Balcanica 8 (1977) 519–528; *Од прве инжењерске школе до грађевинског одсека Техничког факултета*, Грађевински факултет 1848–1978, Београд 1980, 28–78; *Hrestomatija odabranih izvornih tekstova za I i II razred usmerenog obrazovanja*, Beograd 1980; *Шабац у прошлости* IV, Шабац 1984, 9–96; *Drugi svetski rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji*, Beograd 1985 (објављено и на словеначком и македонском језику); *Socijalistička misao u Srbiji* II, od 1918. do 1941, Beograd 1985, (коаутор–приређивач Д. Пешић).

ЛИТЕРАТУРА: Б. Смиљевић, *Проф. др Ђорђе К. Кнежевић 9.5.1922–20.3.1996*, Настава историје 3 (1996) 159–160.

Љ. Димић

КОВАЧЕВ Вујица (22. јануар 1930, Бечеј). Основну и средњу школу завршио је у Бечеју. Године 1952. уписао се на Групу за историју Филозофског факултета у Београду, где је дипломирао 1957. Од 1958. радио је као архивист у Историјском архиву ЦК СКЈ. У Институту за историју радничког покрета народа Југославије радио је као стручни сарадник од 1960. У Институту за изучавање радничког покрета 1963. је изабран за асистента, а 1966. године у звање истраживача. Докторску дисертацију *Везе између југословенских и мађарских комуниста*, одбранио је на Филозофском факултету у Новом Саду 1982, после чега је изабран за научног сарадника у Институту за савремену историју. У звање вишег научног сарадника, изабран је 1987. Пензионисан је 1995.

Бави се историјом Југославије у XX веку, а ужа специјалност му је историја радничког покрета и југословенско-мађарски односи.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Na zajedničkom frontu revolucije. Veze između jugoslovenskih i mađarskih komunista 1918–1919. i učešće Jugoslovena u Mađarskoj revoluciji 1919* (1987); *Ideološke i političke borbe u radničkom pokretu Hrvatske i Slavonije 1917–1919. I deo (april 1917 – april 1918)* (1966); *Ideološke i političke borbe u radničkom pokretu Hrvatske i Slavonije 1917–1919. II deo (maj 1918 – maj 1919)* (1967); *Adalekok a baranyai Magyar kommunista emigransok jugoszlaviai szervezkedeserol (1921–1922)*, Parttörteneti Közlemenyek 2 (1977) 103–121; *The Yugoslav Government and the contr-revolution in Hungary 1919–*

1920 (1988); *Jugoslovensko-mađarski odnosi i aktivnost delegata Jugoslovenske vrhovne komande u Savezničkoj vojnoj misiji u Budimpešti (novembar 1918–mart 1919)*. Зборник радова (1989).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 139–140; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 260; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 233–234.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 139–140.

Р.

КОВАЧЕВИЋ Божидар (26. август 1902, Београд – 21. мај 1990, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Студирао је југословенску и светску књижевност на Филозофском факултету у Београду (1921–1927). К. је 1930–1931. провео у Паризу, где је на Сорбони похађао постдипломске студије. Био је суплент и професор гимназије (1928–1946), референт за књижевност Министарства просвете НР Србије (1946–1948), научни сарадник Института за проучавање књижевности (1948–1954) и Архива САНУ (1954–1955), као и управник Архива САНУ у звању научног сарадника и научног саветника (1955–1968), када је пензионисан. Уређивао је *Српски књижевни гласник* (1939–1941).

Иако је по вокацији био књижевник, књижевни историчар, књижевни критичар и преводилац, К. се бавио и темама из историографије. Предмет његовог истраживања у историографији био је широк, од средњег века до новијег периода. Из области средњег века највише га је занимао проблем босанске цркве. У области историје новог века пажњу су му привлачиле теме из Првог српског устанка, културне историје, културне и јавне личности. Важнији радови за тај период су: *Из прошлости*, Чланци и есеји (1949); *Доситеј Обрадовић у Првом српском устанку* (1953); *О последњим данима „Уједињене омладине српске"* (1952); *Студенти у Цириху око године 1870 – први српски социјалисти* (1956). К. је припремио за штампу књигу: *Први устанак према казивању устаника и савремених посматрача* (1940). Исто тако објавио је списе М. Ђ. Милићевића, *Успомене (1831–1855)* (1952).

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Војиновић, *Библиографија* 1 (1919–1930); Свеске МС 16 (1990) 34–61; М. Јовановић, *Списи Божидара Ковачевића*, Браничево 2 (1958) 96–99; М. Јовановић, *Допуна библиографије Б. К.*, Браничево 4 (1959) 99; BLZ 8, br. 10186 – 10218; 11, br. 8103 – 8135; СБ 9, бр. 41832 – 41859.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 5, 354 (M. Protić); ЛЕЈ 3, 334 (М. М. Николић); Рашка баштина 19 (1983).

Д. Опсеница

КОВАЧЕВИЋ Бранислав (7. децембар 1933, Подгорица). Основну школу и гимназију учио је у месту рођења. Групу за историју завршио је 1959. године на Филозофском факултету у Сарајеву. Постдипломске студије уписао је на Филозофском факултету у Приштини. На истом факултету одбранио је 1977. магистарски рад *„Црногорац" и „Глас Црногорца" о Албанцима*, а 1984. године докторску дисертацију *Комунистичка партија Црне Горе 1945–1952. године*.

К. је као професор радио у Титограду. Од 1977. до 1986. био је запослен у Републичком секретаријату за образовање, културу и науку Црне Горе. Од 1986. предаје на Филозофском факултету у Никшићу у звању ванредног професора. Вршилац је дужности директора Историјског института у Црној Гори.

К. се у стручним часописима јављао радовима из школске праксе, а постепено је почео да истражује новију прошлост Црне Горе, Македоније, Албаније и Албанаца.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Комунистичка партија Црне Горе 1945–1952. године*, Титоград 1986; *Od narodnooslobodilačkih odbora do prve vlade federalne Crne Gore*, ЛИЧ 22, 1–2 (1987) 141–154; *Црногорска штампа о словенском становништву у Албанији (1871–1918)*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград 1991, 773–788; *Црна Гора у изворима Петог и Шестог конгреса КПЈ/СКЈ 1848–1952*, Извори и историографија, радови са научног скупа, Подгорица 1993, 259–270; *Од Везировог до Зиданог Моста (трагична судбина црногорских четника у завршној фази рата 1944–1945)*, Београд 1993; *Историја између функционалне идеологије и националне спознаје*, ИЗ 67, 3–4 (1994) 69–81; *Католички клер и усташки злочини*, ИЗ 67, 1–2 (1994) 185–193; *Карактер Другог свјетског рата у Србији и Црној Гори у емигрантској литератури*, Пола века од ослобођења Србије, Београд 1995, 297–302; *Управљање просвјетом у Црној Гори (Министарства и министри 1882–1996)*, Подгорица 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Црној Гори*, Будва 1993, 151.

Р.

КОВАЧЕВИЋ М. Душко (12. новембар 1956, Крајишник, Банат). Основну школу завршио је у месту рођења, гимназију у Зрењанину, а Групу за историју на Филозофском факултету у Новом Саду (1980). За асистента за предмет Општа историја новог века на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду изабран је 1985. године.

Магистарски рад *Политичка делатност Јакова Игњатовића*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1989. године. У току 1993. боравио је у Москви ради прикупљања грађе за докторску дисертацију из историје међународних односа, под насловом: *Србија и Русија од Берлинског конгреса до абдикације краља Милана (1878–1889)*. Објавио је око педесет научних и стручних радова, међу којима и четири књиге: *Васа Живковић – живот, рад и песништво* (1990); *Јаков Игњатовић – политичка биографија* (1994); *Годишњи извештаји Министарства иностраних дела Руске империје о Србији и Босни и Херцеговини 1878–1903* (1996, са Љ. В. Кузмичов); *Париска мировна конференција и мировни уговори из 1947. године. Мировни уговори у XX веку* (1996, са Б. Ђурчићем).

Р.

КОВАЧЕВИЋ К. Иван (31. мај 1920, Кршко, Словенија). Основну школу је завршио у Самобору. Уписао је средњу пољопривредну школу, коју је напустио због активног учешћа у НОБ-у. За време рата од 1942. до 1945. је активно учествовао у Славонској бригади. По завршетку Другог светског рата уписао је гимназију у Загребу и ванредно је завршио 1948. године. Дипломирао је на Филозофском факултету у Загребу 1952, Одсек опште историје. Неко време је радио као наставник и директор школе у Запрешићу у Загорју, а затим као директор Музеја у Славонском Броду до 1961. године. Исте године прешао је у Београд где је радио у Музеју револуције народа Југославије као шеф Одељења радничког покрета. Због великог броја објављених научних радова, ослобођен је магистратуре. Докторску дисертацију *Раднички покрет у Славонском Броду 1873–1918*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду. Подручје научног истраживања је раднички покрет до 1918. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Економски положај радничке класе у Хрватској и Славонији 1867–1914*, Београд 1972; *Димитрије Туцовић и други социјалисти о економској политици српске владе 1903–1914*, Београд 1975; *Раднички покрет у Славонском Броду 1873–1914*, Славонски Брод; *Напредно учитељство у Србији 1918–1941*, Београд 1989; *Димитрије Туцовић и други социјалисти о економској политици српске владе: 1903–1914* (1975); *О социјалистима Југословенима у Швајцарској крајем XIX века и утицај њихове делатности на раднички покрет у југословенским земљама*, Београд 1967; *Социјалистичке идеје у Хрватско-славонској крајини (1871–1881)*, Славонски Брод 1969; *Социјалистички лист „Народна воља у Смедереву" (1875–1876)*, Београд 1974, 85–96; *Погледи Драгише Лапчевића на развитак класних односа на српском селу и питање учешћа социјалдемократске партије на парламентарним изборима 1912. године*, Зборник радова са научног скупа у Пожеги: Драгиша Лапчевић у радничком покрету Србије, Титово Ужице 1984, 341–353.

Д. Живковић

КОВАЧЕВИЋ Јован (5. фебруар 1920, Париз – 13. јануар 1988, Београд). Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у иностранству, а више разреде у Београду. Студије историје започео је у Берлину 1939. године, прекинуо их због ратних неприлика, и 1940. наставио у Београду, поново прекинуо због рата и немачке окупације 1941, да би их поново наставио 1945, и следеће године дипломирао.

Од краја 1944. до 1948, радио је као асистент у тадашњем Уметничком музеју. Потом је прешао у Историјски институт при САНУ, где је 1951. одбранио докторску дисертацију и 1952. постао научни сарадник. Године 1954. прешао је на Филозофски факултет, у звању доцента за новоуведени предмет Словенска археологија. Ванредни професор постао је 1960, а 1962. је основао Катедру за средњовековну археологију. За редовног професора изабран је 1965, а 1985. је пензионисан.

Избор тема којима се К. бавио, проистекао је из жеље да се попуне велике празнине у нашој медиевистици. *Преглед материјалне културе Јужних Словена у раном средњем веку* (1950, коаутор М. Гарашанин), прва је књига из ове области у нашој науци. Исто се може рећи за његову дисертацију *Средњовековна ношња балканских Словена* (1953). Низ мањих студија о археологији и историји дукљанске државе засновани су на обиласцима многих локалитета на острвима и обали од Стона до Улциња на којима је прикупљао нове податке о црквама IX–XI века, њиховој каменој декорацији и натписима. Вршио је ископавања на Превлаци код Тивта, у Прчању, Кутима и Бару. Ова истраживања је заокружио у књизи *Историја Црне Горе* I (1967), обрадивши раздобље од Диоклецијана до Немање, равноправно користећи археолошку, топономастичку грађу и писане изворе.

Друга област његовог интересовања је Велика сеоба народа. Организовао је прва систематска археолошка истраживања аварских некропола у Војводини (Војка, Бачко Петрово Село, Нови Сланкамен), и написао значајне радове: *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslovenskih*

oblasti (1960): Каталог изложбе: *Seoba naroda – arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*, Нови Сад 1962 (коаутори: Д. Димитријевић и З. Вински); *Аварски каганат* (1977). Руководио је научно-истраживачким пројектом Стари Рас. Оснивањем Катедре за средњовековну археологију, увођењем у наставу нових научних дисциплина и објављивањем пионирских радова из германске, аварске и јужнословенске археологије, К. је дао трајан допринос развоју београдске археолошке школе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилози решавању постанка и развоја јужнословенског златарства и златарских производа у раном средњем веку*, ИГ 3–4 (1950) 3–50; *Први клесари ћириличких натписа на Балкану*, ГЗМ у Сарајеву – Археологија (1960–1961); *Авари на Јадрану*, Материјали III. Симпозијум праисторијске и средњовековне секције АДЈ. Нови Сад 1965 (Београд 1966); *Археолошки прилог прецизирању хронологије словенског насељавања Балкана*. Центар за балканолошка испитивања, књ. 4, Сарајево 1969; *Словени и старо балканско становништво*, Материјали IX. Симпозијум средњовековне секције АДЈ, Прилеп 1970 (Београд 1972); *Esquisse d'une étude sur les rapports entre la population de l'empire et les „barbares" au IVe – VIe s (La valeur de quelques sources écrites)*. Проблеми сеобе народа у Карпатској котлини. Саопштења са научног скупа (1976), Нови Сад 1978; Βάβας, Зборник Бошка Бабића, Прилеп 1986.

ЛИТЕРАТУРА: В. С. Јовановић, *Јован Ковачевић (1920–1988), In memoriam*, Гласник САД 4 (1988) 90–91; Рад ВМ 31 (1988–1989) 365 (В. Шарановић–Светек) В. С. Јовановић, *Професор Јован Ковачевић (1920–1988), оснивач Катедре за средњовековну археологију*, Зборник ФФ, Сто педесет година Филозофског факултета (1990) 129–136.

В. Јовановић

КОВАЧЕВИЋ Љубомир (4. јануар 1848, Петница код Ваљева – 19. новембар 1918, Врњачка Бања). Основну школу похађао је у месту рођења, а ниже разреде гимназије у Шапцу. Гимназију и Велику школу завршио је у Београду. Наставнички рад започео је 1870. као суплент у Неготину, а две године касније прешао је у учитељску школу у Крагујевцу, одакле је заједно са школом премештен у Београд.

К. је убрзо постао члан СУД, а вредно је радио у готово свим научним и културним установама. Био је председник Српске књижевне задруге. Краљ Милан га је 1887. именовао за академика, а после пензионисања Пантелије Срећковића предавао је српску историју на Великој школи. Као министар просвете (1895–1897) у кабинету Стојана Новаковића. К. је задужио Велику школу законским пројектом који је усвојила Народна скупштина. Министарству је ускраћено право да поставља професоре, а настава на Великој школи се „знатно примакла правој универзитетској настави тиме што су ученици морали радити и у семинарима, заводима и лабораторијама". К. је прекинуо наставничку делатност због државничких обавеза и рада у СКА, где је био секретар одсека за друштвене науке, а затим главни секретар Академије. Једногласном одлуком Народне Скупштине постао је 1912. државни саветник. Учесник је два српско-турска рата (1876–1878), а у Првом балканском рату изгубио је сина јединца.

К. се није припремао за историчара. На студијама је показивао интерес за биологију и математику, али је још као ђак сакупљао народне умотворине, незабележене песме и речи. Зрело доба посветио је истраживању српске прошлости. Почео је са хронолошким исправкама погрешно датираних повеља и писама, утврђивањем значајних датума. Аналитичким расправама углавном је решавао појединачна питања о српским владарима и властеоским породицама, а радовима из историјске географије и нумизматике унапредио је помоћне историјске науке. Дуго је сакупљао стари новац и оставио драгоцену нумизматичку збирку.

К. се огледао као писац уџбеника за средње школе, а са Љубомиром Јовановићем покушао је да на широј основи изложи српску прошлост. Међутим, њихова *Историја српског народа* I–II, није довршена. Прекида се са 1020. годином.

К. је вредно сакупљао и објављивао изворе – повеље, натписе, записе, црквене текстове. Случај је хтео да је *Светостефанска хрисовуља* истовремено објављена у Сарајеву и Београду. Сарајевско издање приредио је познати филозоф Ватрослав Јагић, а београдско К. Између ових издања, сем неколико полугласова, нема разлике. К. је дуго припремао збирку светогорских повеља које је исписао 1894. Делимично већ одштампана, ова збирка пропала је у Првом светском рату. Део његових исписа издао је Стојан Новаковић у *Законским споменицима српских држава средњег века*, где су објављени само делови повеља са законском снагом.

Највећи домет К. је достигао у расправама у којима разлучује предање од поузданих извора. Он је одлучно одбацивао легенду о убиству цара Уроша и издаји Вука Бранковића. Ови радови изазвали су жестоку и упорну полемику. Старо учење засновано на позном предању, бранили су П. Срећковић и руски научник Владимир Качановски. Следио је утук на утук, а К. је упорно бранио свој приступ изворима: *И по трећи пут краљ Вукашин није убио цара Уроша*. Полемика је престала када је Чех Константин Јиречек на основу докумената Дубровачког архива показао да је цар Урош надживео краља Вукашина. Још жешћи отпор прегрејаних родољуба изазвала је студија *Вук Бранковић*. Овом студијом К. је, на основу свих расположивих извора утврдио да се Вук часно држао на Косову. Али косовском предању толико се веровало да је легенда о издаји као „научна" истина ушла у школске уџбенике. Немоћни пред необоривим чињеницама и стаменим резултатима К., у суштини лажни родољуби, прогласили су осведоченог патриоту за народног издајника.

К. је радио веома брижљиво и споро, настојећи да свако питање у потпуности реши и доведе до савршенства. Стога је објавио сразмерно мали број радова. Више склон детаљу него целини, К. је оштроумним расправама о појединим питањима рушио романтичка, традиционална схватања. Уз Илариона Руварца творац је критичке школе у српској историографији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Неколико хронолошких исправака у српској историји*, Годишњица НЧ 3 (1879) 356–446; *Деспот Стефан Лазаревић за време турских међусобица (1402–1413)*, Отаџбина 4–5 (1880); *Знамените властеоске породице средњег века*, Годишњица НЧ 10 (1888) 199–214; *Неколико питања о Стефану Немањи*, Глас СКА 58 (1891) 1–106; *Жене и деца Стефана Првовенчаног*, Глас СКА 60 (1901) 1–64; *Трг Брсково и жупе брсковска и љубовиђска*, Глас СКА 30 (1891) 1–16; *Два непозната босанска новца*, Босанска вила 25 (1910) 66–67; *Најстарији бугарски новци*, Глас СКА 76 (1908) 69–100; *И опет краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Годишњица НЧ 6 (1884) 191–262; *И по трећи пут краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1886; *Вук Бранковић*, Годишњица НЧ 10 (1888) 215–301; *Историја српског народа I–II*, Београд 1893, 1894 (заједно са Љ. Јовановићем); *Срби у Хрватској и велеиздајничка парница*, Београд 1909.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10226 – 10251; 11, br. 8144–8155; А. Лолић, *Библиографија радова Љубомира Ковачевића*, ИГ 1–2 (1977) 272–282; СБ 9, бр. 41916–41938.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ћоровић, *Љубомир Ковачевић*, Годишњица НЧ 34 (1921) 289–306; Ст. Станојевић, *Љубомир Ковачевић*, Београд 1930; НЕ 2, 327–328 (Н. Радојчић); EJ 5, 355 (S. Ćirković); *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Београд 1992, 291–295 (Р. Михаљчић).

Р. Михаљчић

КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ Десанка (3. октобар 1925, Сарајево). Основно и средње школовање завршила је у Сарајеву. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју (1950). Исте године изабрана је за асистента на Филозофском факултету у Сарајеву. Докторску дисертацију одбранила је 1956. на Филозофском факултету у Београду. Школску 1957/1958. годину провела је на усавршавању у Паризу код Фернан Бродела на Ecole pratique des hautes études. Прошла је сва факултетска звања до редовног професора за предмет Историја народа Југославије (средњи век) и на том положају је остала све до пензионисања 1990. Од 1979. стални је члан и сарадник Међународне комисије за историју градова (за Србију и Босну). Од 1975. је дописни, а од 1981. редовни члан АНУБиХ. За редовног члана САНУ изабрана је 1994. године.

К-К. је вршила истраживања на основу грађе из Дубровачког архива у више тематских области, међу којима су главне историја трговине, рударства и градова, у првом реду средњовековне Србије и Босне. Трговини средњовековне Босне посвећена је докторска дисертација *Трговина у средњовјековној Босни* (1961). У оквиру проучавања трговине настали су радови о систему царина, трговању воском, вуном, о двојном књиговодству у Дубровнику, као и осврт на дубровачко трговање у залеђу у средњем веку. Поред студија о појединим рудницима (Јањево, Фојница), о обиму рударске производње, о утицају рударства на процес урбанизације, објавила је и општи преглед рударства у Србији и Босни – *Dans la Serbie et la Bosnie médiévales: les mines d'or et d'argent*, Annales ESC, 1960. Нарочито се посветила проучавању историје градова, облицима привређивања (трговина и занатство), дубровачким насеобинама, уређењу и друштвеној структури, начину живота, као и односима села и града. Своја истраживања заокружила је књигом *Градска насеља средњовјековне босанске државе* (1978). Поред наведених рудника, обрадила је и друга поједина насеља (Приштина, Смедерево, Зворник, Дријева, Сарајево). Прегледе општег развоја привреде дала је за средњовековну Босну у *Прилозима за историју Босне и Херцеговине* I, и за Србију у доба деспота у два посебна поглавља *Историје српског народа* II. Бавила се такође и проблематиком балканских сточара Влаха, на основу дубровачке грађе, нарочито локализацијом знатног броја катуна. Објавила је и студије о другим темама из политичке и културне историје, о појединим личностима, као и регијама (Косово).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 102 (1996) 527–534.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 102 (1996) 527; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 193–194.

Р.

КОВАЧЕК Божидар (8. август 1930, Босанска Дубица). Основну школу похађао је у Босанском Новом (1936–1938, 1939/40) и Суботици (1938/39). Гимназију је завршио у Новом Саду (1940–1949), Филозофски факултет, Групу за југословенску књижевност, завршио је 1954. Докторирао је у Новом Саду 1963. На Филозофском факултету у Новом Саду био је библиотекар (1955–1957), асистент (1957–1963), доцент (1963–1970), ванредни професор (1970), а затим управник Библиотеке Матице српске (1970–1975). На Академији уметности у Новом Саду био је ванредни професор историје драме и позоришта (1975–1978), редовни професор (1978–1996), декан (1978–1983). У току универзитетске каријере у Новом Саду обављао је по неколико година функције председника Универзитетског наставног већа, Универзитетског савета, Удружења универзитетских наставника и ванудиверзитетских научних радника Војводине. Волонтерски рад у Матици српској: члан–сарадник од 1963, стални члан–сарадник од 1973. члан Управног одбора од 1969, Извршног одбора од 1971, секретар Одељења за књижевност и језик од 1974. до 1983, потпредседник Матице српске од 1982, члан уредништва *Зборника МС за књижевност и језик* од 1963. до 1991, покретач и главни уредник *Зборника МС за сценске уметности и музику* од 1987, главни уредник *Темишварског зборника* од 1993, главни уредник едиције *Свеске МС за књижевност* од 1985.

Поред историје књижевности, опредељен је и за компаратистику, као и за историју српске културе друге половине XVIII и XIX века. Његови радови најчешће садрже елементе и методологију свих ових научних дисциплина истовремено. У изучавању српске књижевне и културне прошлости, те веза српске културе са страним културама, претежно са мађарском, служи се веома много примарним изворима, архивским документима, кореспонденционим материјалима, рукописним дневницима и мемоарима. Издавао је систематизовану грађу, на пример у књижицама: *Мађарашевићев Летопис о Вуку и народној поезији* (Нови Сад 1987), *Српско свештенство око 1825. у Републици Хрватској* (Нови Сад 1991). Његови радови претежно иду ка расветљавању улоге појединих запостављених и мање познатих личности у нашој прошлости (Е. Козачински, Е. Јанковић, Ј. Мушкатировић, М. Јелисејић, М. Витковић, П. Аси–Марковић, Ат. Николић, Дим. Нешић, Ј. Ђорђевић, Гл. Новаковић, К. Руварац, Панта Поповић, Т. Остојић, М. Савић и др.), али и најмаркантнијих (Доситеј, Стерија, Вук, Милетић, Игњатовић, Змај, Л. Костић и др.), као и страних личности у додиру са српском културом (Иштван Балог, Петефи, Јокаи, Ђерђ Урхази, Јожеф Сиглигети, Калман Миксат, Ференц Молнар, Јан Чајак, Франце Прешерн и др.). Више његових радова посвећено је рецепцији наше народне књижевности код Мађара, најчешће новооткривеним преводима из XIX века, те мађарским путописима о Србији. Бави се и историјом институција културе (Српско народно позориште, Матица српска, Текелијанум, Будимска универзитетска штампарија), часописа и алманаха (*Школски лист, Летопис МС*, књижевни листови *Славјанка, Преодница*). Има и библиографских радова (Тихомир Остојић, преводи Јокаијевих дела на српскохрватски), па и појединих радова из историје школства, библиотекарства, историје природних наука, медицине, из музикологије, историје уметности. Бавио се и научном критиком – систематски, у *Летопису МС* 1959–1963. Поред систематског изучавања настанка и раног развоја српске драмске књижевности (драма код Срба у XVIII и у првој половини XIX века, школско позориште, старе позоришне дружине, оснивање Српског народног позоришта, заборављена драмска дела и позоришне појаве) бави се и појединим теоријским питањима драмске литературе (мелодрама, типологија коришћења народне књижевности у српској драми). Радови су објављивани и на страним језицима: мађарском, енглеском, словачком, румунском, русинском. Награђен је Стеријином наградом за театрологију (1992).

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Јован Ђорђевић*, Нови Сад 1964; *Преписка између Ј. Ђорђевића и А. Хаџића*, Нови Сад 1974; *О театарском делу Јоакима Вујића* (коаутор), Нови Сад 1988; *Талија и Клио*, из историје српског позоришта и драме, Нови Сад 1991; *Прва српска књига о Ромима*, Нови Сад 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, 355–362.

ЛИТЕРАТУРА: ЛМС 4 (1963) 398–403 (М. Лесковац); ЛИЧ 3 (1964) 101–103 (Ч. Попов); Прилози КЛИФ 21, 1–2 (1965) 113–114 (Д. Павловић); Helikon 1964, 141–142 (I. Mokuter); Studia Slavica Hungarica 21 (1975) 219–221 (P. István) – на немачком; F. István: *A szerb-magyar irodalmi kapcsolatok kutatója, B. Kovaček munkásságáról* (Истраживач српско-мађарских књижевних веза, о радовима Б. Ковачека), Napjaink, Miskolc 6 (1978) 26–27; Зборник МС за сценске уметности и музику 8–9 (1991) 259–261 (К. Милутиновић); LPJ 3, 332–333; Világirodalmi Lexikon 4, Budapest 1990.

Р.

КОВИЈАНИЋ Гаврило (12. август 1910, Доња Морача, Црна Гора – 20. август 1994,). Први и други разред основне школе завршио је у манастиру Морачи, трећи и четврти и три разреда гимназије у Колашину, четврти у Беранама (1924), богословију на Цетињу (1930), Теолошки факултет (1935) и, као ванредни студент, Филозофски факултет у Београду (1956). Због учешћа у студентским немирима за извесно време био је протеран из Београда, а 1932. изгубио је тек добијену стипендију „Друштва св. Саве". Био је васпитач у Дому Средњошколске матице ратне сирочади (2 године), затим економ у Радничкој кухињи, професор гимназије у Пећи (1936–1941), Пожаревцу (1941–1942), Крагујевцу (1942–1947), Куршумлији (1947–1949), професор и у два маха директор гимназије у Аранђеловцу (1949–1958). Од 1960. био је библиотекар у Државном архиву Србије. Докторску дисертацију *Живот и књижевни рад Милутина Бојића*, одбранио је на Филозофском факултету у Новом Саду (1966). Сарађивао је у разним часописима.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Живот и књижевни рад Милутина Бојића* (1969); *Грађа Архива Србије о народном позоришту у Београду* (1971); *Крагујевачко читалиште* (1978); *Народна библиотека у Нишу* (1986); *Култура Јадра у прошлости* (1970); *Трагом читалишта у Србији* (1986); *Драгутин Ј. Илијић* (1991); *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду*, том I–III (наставак), Београд 1990–1992.

Сабрана дела Драгутина Ј. Илијића у четири тома остала су у рукопису припремљена за штампу.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 8217.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 105.

С. Тимотијевић

КОВИЈАНИЋ Ристо (31. децембар 1895, Ђурђевина код манастира Мораче – 17. новембар 1990, Котор). Основну школу учио је у Липову и манастиру Морачи. Гимназију је започео на Цетињу, а завршио у Београду (1919). Гимназијско школовање је прекидао због учешћа у балканским и Првом светском рату. Био је заробљен и интерниран у логор Нађмеђер, где је провео две године (1916–1918). Студирао је југословенску и упоредну књижевност на Београдском универзитету (1919–1923). Радио је као професор у гимназијама у Сомбору (1922–1924) и у Новом Врбасу (1924–1927). Професорски испит положио је 1927. К. је био лектор српскохрватског језика и књижевности на Универзитету Коменског у Братислави (1927–1939). Пред Други светски рат вратио се у Београд и радио је у Државном архиву (1939–1940), а затим је отишао у Котор, где је био директор гимназије (1940–1941). У Котору је ухапшен од италијанских власти и од јула до новембра 1941. провео је у заробљеништву у Албанији. Поново је постављен за директора гимназије у Котору новембра 1943, а 1945. је осуђен од нових власти на строги затвор, који је издржавао до маја 1947, када му је „опроштено" даље издржавање казне; августа 1955. потпуно је рехабилитован. Радио је у Историјском архиву у Котору (1950–1962) као архивиста и виши архивиста. Имао је звање научног и вишег научног сарадника. Био је члан многих удружења и добитник је више домаћих и страних признања.

К. се бавио изучавањем прошлости Котора и Боке Которске у средњем веку. На основу архивских истраживања у Историјском архиву у Котору написао је више студија, расправа, чланака, прилога и неколико монографија (понекад у коауторству са Ивом Стјепчевићем) из културне, економске и политичке историје Котора и Боке Которске у средњем веку. Бавио се изучавањем поморства Боке Которске. Запажени су му радови о једрењацима которске луке у XIV и XV веку. К. се успешно бавио историјом књижевности и књижевним радом.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Културни живот старога Котора (XIV–XVIII вијек)* I, II(1957); *Вита Которанин неимар Дечана* (1962); *Помени црногорских племена у которским споменицима XIV–XVI вијека* I, II (1963–1974); *Которски медаљони* (1976).

БИБЛИОГРАФИЈА: Зборник МС 14, 1 (1966) 194–201; В. Бољевић–Вулековић, *Библиографија радова и био-библиографија професора Риста Ковијанића (поводом 85-годишњице живота)*, Зборник КС ДИ ЦГ 2 (1980) 98–116; BLZ 8, br. 10379–10381; СБ 9, бр. 41995–42008.

ЛИТЕРАТУРА: В. Бољевић–Вулековић, *Професор Ристо Ковијанић (1895–1990)*, Годишњак ПМК 37–38 (1989–1990) 153–156; А. Младеновић, *Професор Ристо Ковијанић (1895–1990)*, Рад МС 27 (1990) 149–152; Архив ИЗКС 20, 1–2 (1991) 161–168 (С. Ђорђевић, Р. Катић); В. Бољевић–Вулековић, *Живот и рад Риста Ковијанића*, Зборник КС ДИ ЦГ 4 (1988) 85–88; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 105.

М. Маловић-Ђукић

КОЛАРИЋ Миодраг (30. мај 1912, Београд). Основну и средњу школу завршио је у Београду. На Филозофски факултет се уписао 1931, на XXV групу (чиста филозофија), али после привременог укидања ове групе, и краћег боравка у иностранству, прешао је на групу Општа историја, где је слушао предавања Н. Вулића, Ст. Станојевића, В. Ћоровића, Васиља Поповића, В. Новака, Душана Поповића и Влад. Петковића. Дипломирао је 1937. на Катедри за историју уметности. Од 1939. био кустос Музеја града Београда а 1950. је прешао у Народни музеј, у коме је од 1969. до

1973. био и директор. Докторирао је 1956. на Свеучилишту у Загребу тезом *Класицизам код Срба*. У међувремену био је редовни професор, са скраћеним радним временом, Економског факултета у Београду на одсеку Економика туризма.

Бави се истраживањем српске уметности XVIII и XIX века, посебно раздобљем барока и ликовне културе за време Првог и Другог српског устанка, као и стилским развојем наше савремене уметности, сликарства и скулптуре.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српска графика XVIII века* (1953); *Српско сликарство XVIII века* (1954); *Рано грађанско сликарство код Срба* (1957); *Новија југословенска скулптура* (1961); *Класицизам код Срба – сликарство* (1965); *Класицизам код Срба, грађевинарство* (1966); *Serbische Malerei zwischen den 1918–1939* (1968); *Југославија, путовање кроз уметност* (1973); *Jugoslawien, seine Kunstschätze und Schönheit* (1978); *Освит новога доба, XIX век* (1982); *О уметности и уметницима* (1991); *Пеђа Милосављевић, сликар* (1957); *Стеван Боднаров, вајар* (1966); *Ђорђе Андрејевић Кун* (1971); *Ђорђе Крстић* (1977); *Ликовна култура Карађорђевог времена*, ИГ 1–2 (1951) 59–71; *Грађевине и грађевинари Србије од 1790. до 1839. године*, Зборник Музеја првог српског устанка 1 (1959) 5–28; *Јован Бијелић, сликар*, Израз 2, Сарајево 1958; *Основни проблеми српског барока*, Зборник МС ЛУ 3.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5, 290 (D. Medaković).

Р.

КОЛЕНДИЋ Петар (17. септембар 1882, Дубровник – 14. април 1969, Београд). Историчар књижевности. У Дубровнику је завршио основну школу (1893) и два разреда грађанске школе (1895), а затим је прешао у гимназију. Због окупљања групе гимназијалаца дубровачких Срба и издавања тајног рукописног листа *Пома* (1900. и 1901. друго годиште је уредио П. К.) К. је избачен из гимназије. Матурирао је полажући приватно испите 1903. Студирао је у Бечу, најпре математику и физику; по наговору М. Решетара прешао је на студије славистике. Био је члан друштва српских студената Зора. Студије је завршио одбранивши докторску тезу *Mavro Vetranović's und Marin Držić's Gedichte* (1908). Постављен је за суплента гимназије у Котору (1908–1911); био је професор а потом директор ниже реалке у Шибенику (1911–1921) и новоосноване реформне реалне гимназије у Сињу (1921–1924). За време Првог светског рата био је два пута мобилисан и демобилисан. На предлог П. Поповића изабран је 1924. за ванредног професора на Катедри за историју српске књижевности и књижевности југословенске у Скопљу, а 1925. за редовног професора; за дописног члана САН изабран је 1932. За време Другог светског рата два месеца је провео у логору на Бањици. Пензионисан је 1942. Октобра 1944. враћен је у службу (Државни архив Србије), а половином 1945. изабран је за редовног професора на Филозофском факултету у Београду, у Семинару за југословенску књижевност. За редовног члана САН изабран је 1946; био је управник Семинара за југословенску књижевност; покренуо је и уређивао *Зборник радова Института за књижевност* и *Зборник историје књижевности*. Пензионисан је 1955. Добио је награду за животно дело 7. јула 1960.

К. истраживање дубровачке културне и књижевне прошлости одвијало се у неколико праваца. Бавио се питањима језика и писма *(Прилози хисторији српске књиге у Дубровнику; Ћирилицом штампане књиге за дубровачке католике у 16. в.* и др.). Посвећивао се изналажењу и објављивању неиздатих књижевних дела и одгонетању ауторства анонимних рукописа. Захваљујући многобројним архивским открићима, К. је отклонио неке од највећих нејасноћа и заблуда у старој дубровачкој књижевности (питање ауторства Држићеве *Тирене* и *Хекубе*, разрешавање барокне загонетке Х. Мажибрадића у *Посланици Плавковићу*, тј. Гундулићу итд.). К. је трагао за изворима дубровачких дела и осветљавао их је компаратистичким анализама. Захваљујући познавању италијанске и француске књижевности из доба ренесансе и барока, открио је многе везе између дубровачких и страних аутора (В. Менчетића, С. Бобаљевића, В. Сквадровића итд.). Не правећи разлику између малих и великих тема, трагањем је дошао до низа биографских и библиографских открића. Посебно се бавио библиографијом и критички је издао *Биографска дела Игњата Ђурђевића*. Неколико књижевних послова П. Колендића остало је недовршено у рукопису *(Историја наше старије драме; Bibliotheca Ragusina Сара Цријевића; Генеалогија дубровачких грађана*; преписка Ђ. Матијашевића). Поред дубровачке књижевности К. је проучавао и књижевност стварану у Далмацији и Боки Которској. Иако се често бавио широким темама (издавање дела И. Ђурђевића, опширни културно-историјски прилози о крунисању И. Цријевића у Риму, о Ф. Петанчићу и др.) К. је био и остао у првом реду аутор малог књижевно-историјског прилога који је био најсигурнији ослонац у даљем бављењу одговарајућом темом.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 9786–9795; 11, br. 7780a–7785; СБ 9, бр. 40565–40618; М. С. – М. П., *Библиографија радова Петра Колендића*, Прилози КЈИФ 20, 1–2 (1954) 156–162; М. Пантић, *Библиографија радова Петра Колендића*, у: Петар Колендић, Из старога Дубровника, Београд 1964, 271–282.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Павловић, *Др Петар Колендић – поводом седамдесетогодишњице његовог живота*, Прилози КЈИФ 20 (1954) 154–155; М. Пантић, *Књижевни историчар Петар Колендић*, у: Петар Колендић, Из старога Дубровника, Београд 1964, 7–60; З. Бојовић, *Књижевност Далмације у изучавању Петра Колендића*, Књижевност и језик 30, 1–2 (1983) 7–12; LPJ 3 (1987) 216 (M. M. Nikolić); EJ 5, 291 (D. Pavlović); HL 1, 612.

З. Бојовић

КОНДРАТЈЕВА (КОНДРАТЬЕВА) Вера Николајевна (1908–1981). Московски државни универзитет завршила је 1930. године. Кандидатску дисертацију *Положение польских крестян во время восстания 1863 г.*, одбранила је на Лењинградском државном универзитету (1942). До 1973. била је старији научни сарадник на Институту славистике и балканистике Академије наука СССР. Изучавала је прошлост јужнословенских народа у другој половини XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *К истории восстания в Боке Которской в 1869. г.*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 16 (1958); *К вопросу о предпосылках восстания 1858 г. в Боснийской Крайине и Посавине*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 18 (1959); *Новые материалы по истории Объединенной Сербской Омладины*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 29 (1960); *К событиям в Градишке 1873 г.*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 25 (1963); *Из истории попытки организации восстания в Герцеговине в 1872 г.*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР 28 (1864); *Из истории босне-герцеговинского восстания 1875–1878 гг.* (1968); *Русские дипломатические документы об аграрных отношениях в Боснии и Герцеговине (60–70-е годы XIX в.)*, Москва 1971.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР 89–90.

Р.

КОНЧАР Ранко (5. април 1938, Буковица). По завршеној основној школи наставио је са образовањем у учитељској школи у Кикинди, коју је завршио 1958. Студирао је затим на историјској групи Филозофског факултета у Новом Саду, где је дипломирао 1964. Запослио се као асистент на Филозофском факултету у Новом Саду. Усавршавање је наставио у Београду на постдипломским студијама, које је завршио одбраном магистарског рада: *Развој идеје аутономије Војводине 1918–1945* (1973). Научни степен доктора стекао је на Филозофском факултету у Љубљани дисертацијом: *Грађанска опозиција и политичко-уставне концепције о Војводини 1929–1941* (1991). На Филозофском факултету у Новом Саду предаје историју Југославије, а истраживачки обрађује политичку историју, нарочито националне проблеме Југославије и Војводине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Неки методолошки проблеми у проучавању националног питања у НОБ-у Војводине* (1970); *Идеја о аутономији Војводине и КПЈ* (1971); *Проблем Војводине у уставним расправама 1921* (1974); *Новосадска резолуција из 1932* (1975); *Конституисање јединствених синдиката Војводине 1945* (1977); *Формирање Покрајинског народноослободилачког одбора Војводине* (1980); *Друштвено-економске и политичке промене у Војводини од ослобођења до краја рата* и *Политичке прилике у Војводини 1918–1941* (коаутор у књизи Војводина у НОР-у и социјалистичкој револуцији, 1984); *Стварање федерације* (1983); *Историографија и револуција* (1972); *Аутономија Војводине (избор из докумената)* (1986, суиздавач); *Формирање ЈРЗ у Војводини* (Истраживања1990); *Споразум Цветковић–Мачек и Војводина* (Зборник МСИ 1992).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*. Novi Sad 1984.

Р.

КОРАЋ Војислав (6. јуни 1924, Дебело Брдо, Кореница). Гимназију је већим делом учио у Сремским Карловцима, а матурирао је у Београду. Архитектуру је студирао у Прагу и Београду, где је дипломирао 1952. По завршетку студија запослио се као асистент у Археолошком институту у Београду, у којем је радио до преласка на Филозофски факултет. Године 1957/1958. три месеца је провео на студијском боравку у француској школи у Атини. Докторску дисертацију је одбранио на Филозофском факултету у Београду 1959, после чега је школску 1959/1960. годину провео у Паризу, на даљем научном и стручном усавршавању где је, уз рад у библиотекама, пратио предавања А. Грабара на Collège de France и Ecole des Hautes Etudes и учествовао у стручним разговорима под руководством А. Грабара. За доцента на Филозофском факултету је изабран 1960, за ванредног професора 1972, а за редовног професора 1977. На тој дужности је остао до одласка у пензију (1989).

На Филозофском факултету је учествовао у организацији научног и стручног рада у Институту за историју уметности, у својству управника. Институт је тада, уз организацију библиотеке и фондова научне документације, почео да објављу-

је часопис. Истовремено Институт је објавио више књига у оквиру серија монографија, студија и грађе, успостављајући сарадњу са одговарајућим установама у земљи и иностранству. За дописног члана САНУ изабран је 1981, за редовног члана 1991. године.

Основна област научног рада К, од асистентских дана, била је српска средњовековна архитектура, уз повремена залажења у теме ооновремене византијске и архитектуре суседних западноевропских подручја. Као асистент Археолошког института учествовао је у археолошким истраживањима античке Дукље и средњовековних локалитета, касније искључиво материјалних остатака средњовековне архитектуре. Први објављени радови се односе на средњовековну архитектуру. Као исход наглашеног интересовања за архитектуру у западним српским областима настала је докторска дисертација, у којој је реч о стилски особеној романско-готској архитектури Поморја. Касније у *Историји Црне Горе*, објавио је текст о средњовековној архитектури тога подручја у целини. Као плод проучавања основног тока српске средњовековне архитектуре објавио је монографију о Студеници Хвостанској и као коаутор о Студеници и Пећкој патријаршији. Учествује у раду научних скупова у земљи и иностранству и објављује радове саопштене на тим скуповима. Институт за историју уметности објављује његову збирку одабраних студија под заједничким насловом *Између Византије и Запада*. У САНУ наставља проучавање споменика и тема српске средњовековне архитектуре.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 88 (1982) 357–364; Зборник МС ЛУ 20 (1984) 9–15; Годишњак САНУ 97 (1991) 455–460.

Р.

КОС Милко (12. децембар 1892, Горица – 24. март 1972, Љубљана). Као син познатог словеначког историчара Франца Коса био је од детињства окружен атмосфером љубави и интересовања за историју, тако да је имао услове да се припрема да настави очево дело. После школовања у родном месту студирао је у Бечу историју и географију, докторирао је 1916. Усавршавао се у бечком Institut für österreichische Geschichtsforschung (1915–1916) и на Ecole de chartes у Паризу (1921–1922). После краће службе у Државној библиотеци у Љубљани започео је дугу и плодну универзитетску каријеру као доцент и ванредни професор помоћних историјских наука на Универзитету у Београду (1924), као професор истог предмета на Загребачком свеучилишту (1925) да би се од 1926. усталио у Љубљани као професор Опште историје средњег века и помоћних историјских наука. Читав његов каснији рад везан је за факултет и словеначке институције: биран је за декана, ректора, главног секретара САЗУ, чији је члан био од оснивања 1938. Такође је био вредан сарадник Народне енциклопедије СХС и један од три директора *Југословенског историског часописа*. Члан САНУ постао је 1961. године.

К. је оставио велики истраживачки опус, који се главним делом односи на словеначку историју, у којој је применио све облике рада од откривања и објављивања извора до синтезе (*Историја Словенаца од досељења до петнаестог века*, Београд 1960, преведена је на српски, кратка верзија у књизи *О Словенији* већ 1927). Поред радова општег интереса, као што су они о досељавању и раном словенском друштву, ћирилометодској мисији, К. има и радове који се непосредно тичу српске историје: *Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века*, Глас 123 (1927) 1–65; *Draške privatno-pravne listine v 13 stoletju*, Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju 2 (1924) 1–10; *Dve listini bana Stevana Kotromanića za Dubrovnik*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-godišnjici života, 1931, 33–38. Његови реферати за византолошке конгресе 1927. и 1935. о византијским утицајима на српску дипломатику познати су само по кратком изводу. Писао је о Бранковићима: *Srpski Brankovići in goriški grofje*, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 7 (1928) 92–97, и *Знање о Србима и Србији код Словенаца у старије доба*, Правда 28 (1932) 121/124, 3. Од интереса је и његова расправа: *Vlahi in vlaška imena med Slovenci*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 20 (1939) 226–235.

БИБЛИОГРАФИЈА: B. Grafenauer, *Znanstveno delo Milka Kosa*, Zgodovinski časopis 6–7 (1952–1953) (Kosov zbornik) (библиографија до 1953); B. Grafenauer, *Bibliografski pregled dela Milka Kosa 1953–1963*, Zgodovinski časopis 16 (1962) 172–175; наставак: *1963–1972*, Zgodovinski časopis 26 (1972) 10–12.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5, 329–330 (B. Grafenauer); Гласник САНУ 24 (1972) 9–11 (С. Ћирковић); Südost-Forschungen 31 (1972) 344–349 (J. Žontar).

С. Ћирковић

КОСАНОВИЋ Саво (14. јануар 1839, Миљанићи, Бањани – 11. фебруар 1903, Улцињ). Како је врло млад остао без оца, ступио је у манастир Житомислић код Мостара. Основну школу завршио је у Мостару, а богословију у Београду. Радио је као учитељ на српској школи у Мостару и од 1860. у Сарајеву. Закалуђерио се средином 1872. Исте године, као цијењени јавни радник, постао је архимандрит. Убрзо потом отпутовао је у Русију, гдје је радио на придобијању утицајнијих кругова за „српску ствар у Босни" и прикупљању новца за подизање нове православне цркве у Сарајеву. Године 1881. постао је дабробосански, односно сарајевски митрополит. У одбрани православља и српског интереса дошао је у сукоб са католичком пропагандом и државним властима у Босни, због чега је и пензионисан 1883. Од тада је много путовао по свијету и сакупљао бројне старине и натписе на надгробним споменицима. Почасни члан СУД постао је 1884.

К. се бавио књижевним радом, а од историјских прилога објавио је мноштво старина из Босне у *Гласнику СУД*, с посебним освртом на српске манастире (Озрен, Добрун, Бања, Ловница, Дубочица, Завала и Дабар), древне цркве (у Горажду, Чајничу и Бијелом Пољу), сарајевску црквену општину, дабробосанске митрополите, захумске владике и старе надгробне споменике у пљеваљском, прибојском и рогатичком крају. Осим црквене проблематике, бавио се и социјалном историјом српског народа под турском влашћу. Изучавао је спахијски систем, турску управу, насиља и новчане глобе у Босни од XVI до XIX вијека. К. издање старих извора (писма и записи српских патријараха и дабробосанских митрополита) имају доста недостатака, али је његова заслуга у томе што је први указао на неке од тих извора.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10023–10058; 11, br. 7932–7939; мемоарски текстови и преписка BLZ 8, br. 10040–10050; М. Лопац, *Библиографски подаци археолошко-епиграфских радова о споменицима Босне и Херцеговине*, ГЗМ 11 (1956) 294; СБ 9, бр. 41225–41228.

ЛИТЕРАТУРА: T. Herkalović, *Uspomene na Savu Kosanovića*, Jugoslavenski list 13, 63 (1930) 11–12; Д. Миковић, *О крштеници Хаџи Саве Косановића архијепископа и митрополита*, Србобран (календар) 1904, 73–78; Д. Миковић, *О оставштини Хаџи-Саве Косановића архијепископа и митрополита*, Србобран (календар) 1905, 76–79; Р. Шушљић, *Хаџи Сава Косановић, митрополит дабробосански и архиепископ сарајевски 1839–1939 (Косановић под присмотром аустроугарских власти по одласку из Сарајева – Документа из бечких архива)*, Просвета (алманах) 1939, 175–182; Л. Томановић, *Митрополит Хаџи Сава*, Народни глас 2, 2–3 (1927) 25–26, 44–46; С. Вукановић, *Зашто је митрополит Сава Косановић отишао из Аустроугарске?*, Застава 23 (1888) 184; Нови источник 6, 8 (1939) 252–260; НЕ 2, 386 (В. Ћоровић); EJ 5, 332 (I. Kecmanović); Годишњак САНУ 90 (1984) 66; Српски јерарси 431–433; Гласник ПЦ у КС 4, 1–2 (1903) 263–265 (некролог).

Ђ. Тошић

КОСОВАЦ Мато (1849, Силбаш, Бачка, мада се као место и година рођења наводи и Купиново, 1850 – 4. децембар 1921, Велики Бечкерек). Познат је под псеудонимом: Меленчанин. Основну школу завршио је у Силбашу, нижу гимназију у Сремским Карловцима, а учитељску школу у Сомбору (1860). Као учитељ радио је у Меленцима све до пензионисања (1902). Био је статистичар у Карловачкој митрополији (1903–1910), управник Патријаршијске штампарије у Сремским Карловцима и школски надзорник. Због угледа и преданог просветног рада, биран је за црквено-народног посланика у Сремским Карловцима, и члана Епархијског школског одбора у Темишвару. У младости је био близак политичким идејама Светозара Милетића. Поред просветне делатности бавио се и новинарством: сарађивао је у *Јавору, Учитељу, Застави, Српској домаји, Великосрпском кикиндском календару*. Уређивао је лист *Коло* (Велики Бечкерек, 1891), *Српски митрополијски гласник* (Сремски Карловци, 1903–1910), *Народни лист* (Велика Кикинда, 1911), затим *Банатски гласник, Банаћанин* и *Србадију*. Посебно су значајни његови радови из педагогије, односно школства, као и текстови о значају и улози дечјих забавишта. Историјски текстови К. односе се на почетке Милетићевог политичког деловања, који се осветљавају делом по документима а делом по сећањима. Неке своје радове – *Српска народна школа*, објавио је у књижари и штампарији Јована Радака. Уредник је шематизма: *Српска православна митрополија карловачка по подацима од 1905. год.*, Сремски Карловци 1910. Ово дело је и данас основно полазиште за истраживаче историјског и духовног наслеђа Срба на просторима Карловачке митрополије.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 7949–7954.

ЛИТЕРАТУРА: *Српски народни календар за преступну годину 1928*, Велика Кикинда 1927; Застава 52, 279, Нови Сад 7. децембар 1921; LPJ 3 (1987) 280.

С. Милеуснић

КОСТИЋ Драгутин (1. август 1873, Београд – 3. мај 1946, Београд). У Београду је завршио основну школу, гимназију и Историјско-филолошки одсек Велике школе (1892–1897). Предавао је српски, немачки, латински, старословенски језик, српску књижевност и историју српског народа у Другој београдској гимназији (1898–1910), и Богословији „Свети Сава" (1911–1920), с прекидом због учешћа у ратовима. До пензионисања (1930) био је редовни професор за историју југословенске књижевности Војне академије у Београду. У Москви и Петрограду (1911–1912), проучавао је збирке старих српских рукописа. Био је

драматург у Народном позоришту, бавио се уредничким послом у многим часописима и листовима, и у Српској књижевној задрузи. Сарађивао је на *Речнику срйскоїа књижевноī и народноī језика САНУ*. Од 1937. био је редовни члан Историјског друштва у Новом Саду.

Два основна подручја интересовања К. била су српска средњовековна и народна књижевност сагледана махом у њиховом узајамном прожимању и односу према историји. Бавио се и ћирилским споменицима (*Тајно йисање...*, 1898. и 1913), превео је *Жийије св. Симеона* од Стефана Првовенчаног (1923), писао је о Доментијану и Теодосију (Гласник ЈПД, 1933; Глас СКА, 1934). У раду *Сшаросш народноī еūскоī песнишшва нашеī* (1933), једном од најважнијих, ретроспективно, од певања у XIX столећу до иишчитавања најстаријих ренесансних и средњовековних сведочанстава, открива је „савремене и сатеренске" трагове народне, усмене поезије. Видео их је и у натписима на стећцима (*Песма о верном слузи*, 1935). Бавио се текстологијом, метриком дугог и кратког стиха, односима међу жанровима, усменим и писаним, поетиком усменог стварања (*О сшајаћим бројевима*, *Верна љуба*, о Филипу Вишњићу). Покренуо је и питање појма „веродостојности" епске поезије у односу према историји: *Значај сшиха...* (1934), *Усмена хроника народна* (1935), *Неколико бележака о народној шрадицији* (1935), *Преноси народних йесама...* (1935). Проучавајући песме дугог и кратког стиха о Косову (*Два косовска цикла*, 1939) и песме о Марку Краљевићу, К. размaтра процес њиховог формирања кроз варијанте и периоде, уз истицање историјске основе појединих песама и ликова (Милоша Обилића, Бановић Страхиње, Краљевића Марка и јунака са којима је Марко долазио у додир, Змај Огњеног Вука). Образован на филолошком методу, али на међи двеју генерација, негирао је наглашавање страних утицаја тадашње компаративне школе (полемисао са Николом Банашевићем). *Тумачење друīе књиīе Срūских народних йјесама Вука Сшеф. Караџића* (1937) заокружује његово интересовање за песме старијих времена.

БИБЛИОГРАФИЈА: LPJ, 1987; *Bibliografija članaka, rasprava i književnih radova*, Leksikografski zavod FNRJ I–5 (1959) 4; Т. Јовановић, *Прилоī био-библиоīрафији Драīуйина Косшића*, Археографски прилози 12 (1990) 329–333; BLZ 8, br. 10070–10097; 11, br. 7966–7977; СБ 9, бр. 41398–41427.

ЛИТЕРАТУРА: LPJ, 1987; R. Pešić, N. Milošević-Đorđević, *Narodna književnost*, Beograd 1984.

Н. Милошевић-Ђорђевић

КОСТИЋ Коста (15. март 1875, Ниш – 19. фебруар 1915, Пирот). Основну школу завршио је у Нишу, гимназију у Пироту, а Велику школу, Историјско-филолошки одсек, у Београду (1899). Од 1900. радио је као професор гимназије у Пироту, а 1912. је премештен за професора реалке у Београду. За време балканских ратова и на почетку Првог светског рата био је помоћник начелника војне станице у Белој Паланци. Децембра 1914. премештен је у Пирот и постављен за комесара војне болнице, где је умро у време епидемије пегавог тифуса.

К. се бавио историјом и историјском географијом. Највећи број радова је из области културне историје. У *Преīледу īеоīрафске лишерашуре о Балканском йолуосшрву* написао је око педесет значајних реферата. Сакупио је обиман научни материјал који је делом очуван.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Тrīовински ценшри и друмови йо срūској земљи у средњем и новом веку* (1899); *Сшара срūска шрīовина и индусшрија* (1904); *Наши нови īрадови на јуīу* (1922).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ј. П. Николић, *Библиоīрафија радова Косше Н. Косшића*, у: К. Н. Костић, Историја Пирота, Пирот 1973, 65–75; BLZ 8, br. 10100–10101; 11, br. 7987–7991; СБ 9, бр. 41460–41465.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Р. Ђорђевић, *Предīовор књизи Косше Н. Косшића, Наши нови īрадови на јуīу*, Београд 1922, 4–8; NE 2, 444–445 (P. Vujević); EJ 5, 340 (Ž. Sečanski).

Р. Ћук

КОСТИЋ Мита (4. март 1886, Сремска Митровица – 11. април 1980, Београд). Основну школу је похађао у Сремској Митровици, гимназију у Сремским Карловцима, а Филозофски факултет у Бечу. Докторирао је у Бечу дисертацијом *Einflüsse der Staatsbehörden durch die Kurzbeck'sche Buchdruckerei auf das serbische Geistesleben im XVIII–ten Jahrhundert*. Као професор средње школе службовао је у карловачкој гимназији (1910–1920), а као универзитетски професор на Филозофском факултету у Скопљу (1921–1941) и на Филозофском факултету у Новом Саду (1954–1957). Своје службовање завршио је као директор Историјског института САНУ (1958–1961). Члан САНУ постао је 1955. године.

Бавио се претежно политичком, културном, културно-политичком историјом Срба у целини а посебно у Угарској и Хабзбуршкој монархији од средњег до XIX века. Неколико значајних студија објавио је и из социјално-економске историје Срба у Хабзбуршкој монархији од XVI до XIX века. Радови су му засновани на грађи бечких и домаћих архива и представљају врло вредан допринос српској историографији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Срūска насеља у Русији: Нова Србија и Славеносрбија*, Београд 1925; *Сшеван Шшиљановић (исшоријско-хаīиоīрафска сшудија)*, Глас СКА 62 (1923); *Усшанак Срба и Арбанаса у Сшарој Србији йрошив Турака 1737–1739. и сеоба у Уīарску*, Скопље 1930; *Гроф Колер као кулшурно-йросвешни реформашор код Срба у Аусшрији у XVIII веку*, Београд 1932; *Serbische Studenten an deutschen Universitäten zu Halle, Leipzig und Göttingen im XVIII Jahrhundert*, München 1938; *Духовни реīламенш Пешра Великоī (1721) и Срби*, Београд 1952; *Досишеј Обрадовић у исшоријској йерсйекшиви XVIII и XIX века*, Београд 1952; *Срūско шрīовачко насеље у Трсшу XVIII века*, Београд 1955.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Митровић, *Библиоīрафија радова академика Мише Косшића*, Зборник МСИ 24 (1981) 21–36; BLZ 8, br. 10109–10127; 11, br. 8025–8063; СБ 9, бр. 41573–41610; *Библиоīрафија и мишљења домаћих и сшраних сшручњака о шшамйаним радовима академика Мише Косшића*, Београд 1977, 31; Годишњак САНУ 64 (1857) 302–308; 69 (1962) 405; 70 (1963) 359; 71 (1974) 336.

ЛИТЕРАТУРА: С. Ћирковић, *Рад Мише Косшића на средњовековној исшорији*, Зборник МСИ 24 (1981) 7–9; LPJ, 1987, 308; В. Стојанчевић, *Шездесеша īодишњица научноī рада и осамдесеш и йеш īодина живоша академика Мише Косшића*, Зборник МСИ 4 (1974) 11–24; Д. Милић, *Академик Миша Косшић (1886–1980)*, ИЧ 28 (1981) 207–209; EJ 5, 341–342 (Ž. Sečanski).

С. Гавриловић

КОСТИЋ Петар (29. јуни 1852, Призрен – 12. јули 1934, Скопље). Основну школу и два разреда гимназије учио је у Призрену од 1859. до 1868, а богословију је, као питомац Симе Андрејевића Игуманова, похађао у Београду од 1869. до 1873. По завршетку школовања вратио се у Призрен где је био наставник (1874–1879) и директор (1879–1889) богословско-учитељске школе. До отварања српског конзулата у Скопљу 1887. водио је бригу о отварању српских школа у крајевима под турском влашћу. Године 1894. поверено му је оснивање приватне српске гимназије у Солуну у којој је био директор од 1894. до 1897. Те исте године поново је службовао у Призрену као наставник, а 1898. постао је референт за основне школе при Скопској митрополији. Од 1900. до 1901. био је секретар Дебарско-велешке, а од 1901. до 1920. секретар Рашко-призренске епархије. На скупштини Удружења отоманских Срба у Скопљу 1909. изабран је за председника. За време Првог балканског рата постављен је за саветника штаба 3. армије, а у току Првог светског рата био је у интерниран у Бугарску. Од 1920. до 1922. био је на положају начелника непосредних пореза Министарства финансија и у том звању је пензионисан. К. је био „члан утемељач" Друштва светог Саве и дописни члан Скопског научног друштва. За свој просветни и национални рад одликован је више пута.

Први рад је објавио под псеудонимом Величко Трпић у Београду 1880. К. је углавном писао о црквеним, просветним и културно-политичким приликама у Призрену и околини, као и о старинама свога родног краја. Објављивао је у *Виделу*, *Брасшву*, *Годишњици Николе Чуйића*, *Споменику СКА*, *Гласнику Скойскоī научноī друшшва*, *Јужном йреīледу*, *Јужној Србији*, *Гласнику Ешноīрафскоī музеја у Беоīраду* и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Сйоменица 50-īодишњице Боīословско-Учишељске Школе 1871–1921*, Београд 1925; *Црквени живош йравославних Срба у Призрену и њеīовој околини у XIX веку (са усйоменама йисца)*, Београд 1928; *Просвешно-кулшурни живош йравославних Срба у Призрену и њеīовој околини у XIX и йочешком XX века (са усйоменама йисца)*, Скопље 1933; *Поменик манасшира Св. Тројице код Призрена*, Споменик СКА 49 (1910) 27–35; *Докуменши о буни смедеревскоī ейискойа Павла йрошив йошчињавања Пећке йашријаршије архиейискойији Охридској*, Споменик СКА 56 (1922) 32–39; *Евройски конзули у Призрену*, Јужни преглед 2, 5 (1928) 207–213; 6 (1928) 245–251; *Призренски мушесарифи и валије у XVIII и XIX веку*, Гласник СНД 5 (1929) 157–165; *Сима Андрејевић-Иīуманов*, Јужни преглед 5, 10 (1930) 453–461; 11 (1930) 498–503; 12 (1930) 570–573.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10128–10132; 11, br. 8065–8071; СБ 9, бр. 41612–41617.

ЛИТЕРАТУРА: *Моја ауйобиоīрафија*, Јужни преглед 9, 8–9 (1934) 259–266; НЕ 2, 403–404 (J. Продановић); Ј. Хаџи-Васиљевић, *Пешар Косшић*, Братство 28 (1934) 216–221; LPJ 3 (1987) 308 (V. Ivošević, K. Kostić).

С. Бојанин

КОСТИЋ Урош (8. фебруар 1926, Ужице). Учесник НОР-а од августа 1944. Био је борац и политички комесар чете у Ужичком партизанском одреду. После рата је завршио Војно училиште у СССР-у (1945–1947) и Школу тактике Више војне академије ЈНА. Ванредно је студирао на Филозофском факултету у Београду. Група за историју, где је завршио постдипломске студије, магистрирао и докторирао тезом *Исшра и Трсш у рашним йлановима и сшварносш последњеī раша*

(1978), за коју је добио Награду устанка словеначког народа за 1979.

У Војноисторијском институту од 1950. до пензионисања (1987) био је на дужностима историчара, начелника Одељења за архиву, одговорног уредника ВИГ-а, начелника Одељења за научноистраживачки рад и начелника Војноисторијског института.

Аутор је дела: *Ослобођење Истре, Словеначког приморја и Трста 1945*. Коаутор је више дела Војноисторијског института и других научних установа. Учествовао је на неколико конгреса историчара у земљи и иностранству (Букурешт и Штутгарт) и на више научних скупова у земљи и иностранству (Букурешт, Будимпешта, Волгоград и Москва).

ЛИТЕРАТУРА: Vojni leksikon, Beograd 1981, 926.

Р.

КОСТРЕНЧИЋ Марко (21. март 1884, Загреб – 19. мај 1976, Загреб). У родном Загребу се школовао и студирао право на Свеучилишту. Промовисан је за доктора 1910, а исте године је стекао хабилитацију из историје хрватског права. Боравио је затим на усавршавању у Прагу, Будимпешти, Бечу, Варшави и Лавову. По повратку у Загреб започео је каријеру на тек основаној Катедри за хрватску правну историју (1912). Редовни професор је постао 1916. године. У периоду после Првог светског рата Катедра је реорганизована тако да је обухватила историју права и других југословенских народа. Био је министар социјалне политике (1931) и бан Савске бановине (1935–1936). Под усташким режимом затворен је у логору Стара Градишка (1941–1942). Активиран крајем 1945, развио је живу научну и организаторску активност: предавао је историју права од 1955, био директор Хисторијског института ЈАЗУ, потпредседник ЈАЗУ, чији је члан од 1921. Био је члан Српске краљевске академије од 1930.

К. је као истраживач обрађивао историју права у старијим периодима, интересовао се за обичајно право и методолошка питања. Тежиште му је било у области хрватског средњовековног права, где је дао студије о поморском праву, привилегијама градова, о појединим значајним правним споменицима. Српску правну историју задужио је обимном студијом: *Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века* (1930) и прилогом: *Душанов законик као одраз стварности свога времена* у зборнику којим је српска Академија обележила шесту стогодишњицу Душановог законика.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 10140–10142; 11, br. 8077; СБ 9, бр. 41699.

ЛИТЕРАТУРА: С. Ћирковић, *Марко Костренчић*, Годишњак САНУ 83 (1976) 285–286; EJ 5, 343; HL 1, 629; HE 2, 405 (В. Новак).

С. Ћирковић

КРАВЦОВ Николај Иванович (1906–1980). Кандидатску дисертацију *Сербский эпос* одбранио је 1947. године на Институту светске књижевности Академије наука СССР. Изучавао је словенску књижевност и фолклор, историју бугарске и српске књижевности као и културне везе Јужних Словена и Русије. Објавио је око 200 радова. За историју српске књижевности и фолклора значајни су следећи радови: *Сербский эпос*, Москва 1933 (превод, редакција и коментари); *Идейное содержание сербского эпоса*, Труды Института этнографии АН СССР, н. с. 13 (1951); *Роль народного эпоса в развитии сербской литературы*, История, фольклор, искусство славянских народов. V Международный съезд славистов. Доклады советской делегации, Москва 1963.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР 95.

Р.

КРАЉАЧИЋ Томислав (24. август 1936, Трса – 23. септембар 1993, Београд). Завршио је учитељску школу у Сремским Карловцима, једно време је радио као учитељ у Босни. Редовни студиј историје је завршио на Филозофском факултету у Сарајеву, а постдипломски у Београду 1970. Од 1965. почео је да објављује и прве научне радове. До доласка на Филозофски факултет у Сарајеву, као асистент на Катедри опште историје новога века, радио је у Градском архиву и Историјском институту у Сарајеву. На том месту је прошао кроз сва наставничка звања. Научна истраживања је обављао у готово свим југословенским архивима, Бечу, Мајнцу и Мајнхајму. Магистарску тезу *Радикална странка у Босни и Херцеговини од 1919. до 1926. године*, одбранио је на београдском Филозофском факултету 1970, а докторску дисертацију *Калајев режим у Босни и Херцеговини 1882–1903*, 1982. Након избијања грађанског рата у Босни, избегао је средином јула 1992. тајно у Београд. До краја живота је радио у Историјском институту САНУ.

Две теме доминирају у његовим научним радовима – историја српске Радикалне странке у Босни и Херцеговини после уједињења 1918. и политичка и социјална историја Босне и Херцеговине за време аустроугарске власти. За главно његово дело о Калајевом режиму је преписивао грађу у југословенским и аустријским архивима, а открио је у Архиву Зрењанина и фондове преписке Емила Гавриле, посредника између муслиманског и српског покрета за верску и просветну аутономију са српском владом. Са истим циљем је у два немачка научна центра истраживао политику европских влада према муслиманским заједницама у освојеним територијама и колонијама. Калајев главни циљ је био да у окупираним покрајинама развије институцију „политичког народа", што је у основи значило да око муслиманских земљопоседника ојача слој који ће у друштву одгојити свест о вештачкој „босанској нацији". Поред ове две главне теме, пред крај живота је завршио обиман рукопис о миграцијама из Босне и Херцеговине, који је остао у Сарајеву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Hronologija radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta u Sarajevu* (1969); *Народна радикална странка у БиХ на изборима за Уставотворну скупштину*, Прилози Института за историју 5, 5 (1969) 197–216; *Калајева језичка политика*, Књижевни језик 11, 4 (1982); *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)* (1987); *Колонизација страних сељака у БиХ у вријеме аустро-угарске управе*, ИЧ 36 (1990) 112–124.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. Тошић, *Биографија и списак радова Томислава Краљачића*, ИЧ 40–41 (1995) 311–314.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Тошић, *Биографија и списак радова Томислава Краљачића*, ИЧ 40–41 (1995) 311–314; М. Екмечић, *Др Томислав Краљачић (1936–1993)*, ИЧ 40–41 (1995) 389–390; М. Бојовић, *Проф. др Томислав Краљачић (1936–1993)*, ИЗ 67, 3–4 (1994) 192–194.

М. Екмечић

КРАСИЋ Владимир (1851, Салка, Мађарска – 22. март 1891, Карловац). Прва слова почео је да сриче у манастиру Грабовцу, духовном и културном средишту Срба у мађарском делу Барање. Основно школовање завршио је у месту рођења. Као даровито дете, примљен је у учитељску школу у Пакрацу коју је завршио 1876. Исте године, изабран је за учитеља у Карловцу где је остао све до своје смрти. Ту је започео свој научноистраживачки и књижевни рад. Путовао је по српским пределима широм Војне крајине и Славоније, где је бележио народно памћење и описивао српске цркве и манастире и црквено-уметничке драгоцености које су чуване у ризницама ових светиња. Велику подршку имао је у свом заштитнику умном владици Никанору Грујићу, који му је поверавао многе послове. Његова дела и данас имају изузетан значај, посебно што је велики број цркава и манастира као и њихових драгоцености страдао у протеклим ратовима. К. описи су једина сачувана сведочанства. Од његових бројних радова треба истаћи: *Манастир Грабовац у Будимској епархији*, ЛМС (126–128); *Опис манастира Ораховице*, ЛМС 143 (1885); *Српске народне приповетке из Горње Крајине*, ЛМС (146–152); *Прилог к тумачењу тајне буквице у старим рукописима*, ЛМС (157); *Манастир Лепавина*, ЛМС 158–160 (1889); *Манастир Пакра*, Стражилово 2 (1886). Његови радови, по вредности и значењу, сврставају се уз радове Гаврила Витковића и Манојла Грбића.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10469–10491; 11, br. 8312–8313.

ЛИТЕРАТУРА: *Библиографија*, ЛМС 185 (1896) 24 и 25; Д. Медаковић, *Путеви српског барока*, Београд 1971, 20; J. Радојчић, *Срби – Српска Крајина, Славонија, Далмација, Хрватска* (Библиографски лексикон), Београд 1994, 302–303.

С. Милеуснић

КРАУТ Вања (29. јануар 1930, Шибеник). Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, Група историја уметности (1957). Магистрирала је 1974. на тему *Цртежи српских уметника 19. века, 1800–1900*. Од 1957. до 1960. радила је као технички секретар–кустос у Савезу музејских друштава Југославије, а од 1960. до одласка у пензију 1992. била је кустос (саветник) Народног музеја у Београду. Најпре је радила у збирци стране уметности, затим од 1964. руководила Кабинетом графике који је те године основан. Израдила је концепцију и унутрашњу организацију Кабинета, формирала збирке, документацију, увела начин чувања и руковања по угледу на европске кабинете. Иницирала је издавање *Прве графичке мапе са знаком НМ* (две птичице) аутора В. Михајловића „Сентандреја" (1989), а поводом прославе града Сентандреје.

В. К. је аутор око 100 изложби (концепција, поставка, увод у каталог, каталошки подаци). Објавила је око 300 чланака и уводних студија у разним каталозима групних и индивидуалних изложби углавном истраживачког карактера: *Графика у доба класицизма*, Класицизам код Срба, књ. III; *Сценографи Народног позоришта у Београду до 1914*. Написала је *Историју српске графике од XV до XX века* (1985); монографије *Љубомир Ивановић* (1976), *Богдан Кршић* (1987), *Радомир Стевић Рас* (1986), *Стева Тодоровић*, Живот и цртачко дело, поводом 125. годишњице рођења (1982). Углавном је сарађивала у *Зборнику НМ*, *Зборнику МСЛУ* и *Годишњаку ГБ*.

Р.

КРЕКИЋ Бариша (14. октобар 1928, Дубровник). Основну школу и гимназију завршио је у Ду-

бровнику (1947), а историју студирао на Филозофском факултету у Београду (1947–1951). Током студија специјализовао се за историју Византије, па је после дипломирања изабран за асистента у Византолошком институту САНУ. Докторирао је 1954. дисертацијом: *Дубровник и Левант (1280–1460)*, брањеном у Српској академији наука, која је у то време могла образовати комисије и додељивати научни степен доктора. Приликом оснивања Филозофског факултета у Новом Саду К. је изабран за доцента за Општу историју средњег века (1956), предмет који је укључивао и историју Византије. Годину дана је провео на усавршавању у Паризу, где је радио под руководством Ф. Бродела и П. Лемерла. На новосадском Филозофском факултету прошао је сва наставничка звања. Гостовао је као професор на Универзитету државе Индијана у Блумингтону, где му је понуђен трајни ангажман. После краћег наставничког рада у Блумингтону изабран је за професора на Калифорнијском универзитету у Лос Анђелесу (UCLA), где предаје историју југоисточне Европе (1971).

К. је и као византолог остао везан за Дубровачки архив и његове неискоришћене потенцијале. Поред Леванта као дела византијског света и источног Медитерана К. је укључио у своја истраживања привредне везе Дубровника са Италијом и, нарочито, са балканским залеђем. Током целокупног свог рада К. је био живо заинтересован за развој самог Дубровника, пре свега за његов привредни успон и основне друштвене процесе, нарочито за учвршћење власти патриција. Дисертација *Дубровник и Левант (1280–1460)*, објављена првобитно међу издањима Византолошког института САН (1956), имала је друго проширено издање *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age* (1961), обогаћено са 1442 регеста дубровачких докумената о подручју Леванта. Сажету синтезу развоја Дубровника у средњем веку дао је у књизи: *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries. A City Between East and West* (Norman 1972). Мањи радови К. на страним језицима или преведени на енглески сабрани су у две књиге: *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages* (London 1980, 21 студија) и *Dubrovnik: Mediterranean Urban Society 1300–1600* (London 1997, 18 студија).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, 129–130.

С. Ћирковић

КРЕСТИЋ Василије (20. јули 1932, Ђала). Основну школу завршио је у Ђали, нижу гимназију у Новом Кнежевцу, а вишу у Зрењанину, где је матурирао 1951. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (дипломирао 1957). Краће време је радио као средњошколски професор у Зрењанину (1958–1959). За асистента Филозофског факултета у Београду изабран је 1959. Усавршавао се уз рад на Факултету завршивши постдипломске студије (1963) и докторску дисертацију: *Хрватско-угарска нагодба 1868. године* (1967). На Филозофском факултету је прошао сва наставничка звања: доцента (1967), ванредног професора (1973) и редовног професора (1979). За дописног члана САНУ изабран је 1981, а за редовног 1991. године. Поред наставничког и научног рада на Филозофском факултету, од 1982. је на дужности управника Архива САНУ у Београду. Руководи и сарађује у одборима Академије за поједине научне области. Председник је Одбора за историју Срба у Хрватској и Одбора за објављивање грађе о спољној политици Србије 1903–1914, члан је Сентандрејског одбора, Одбора за историју српске револуције, Одбора за романтизам и његове претходнике у књижевности и уметности, Одбора за проучавање геноцида над српским народом и другим народима Југославије и др. Био је уредник *Историјског гласника* и *Годишњака САНУ* (1982–1985), покретач је и уредник *Зборника за историју Срба у Хрватској*. За свој рад добио је значајна признања као што су: Октобарска награда Београда, Награда Политике, Вукова награда.

К. је историчар XIX и XX века коме је тежиште рада на историји Срба у Хрватској, српско-хрватских односа, развоју југословенске идеје. Бави се историјом штампе, нарочито међу Србима у Угарској, издаје изворе за српску историју XIX и XX века.

Мањи радови су му сабрани у књигама: *Српско-хрватски односи и југословенска идеја 1860–1873* (1983); *Српско-хрватски односи и југословенска идеја у другој половини XIX века* (1988); *Из историје Срба и српско-хрватских односа. Студије, чланци, расправе и есеји* (1994). Истраживачке монографије: *Хрватско-угарска нагодба 1868. године* (1969); *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914* (1980); *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914* (1991). Важнија издања извора: *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825* (1973, са Н. Петровићем); *Србија и ослободилачки покрети на Балкану од Париског мира до Берлинског конгреса (1856–1878)* (1983, са Р. Љушићем); *Владимир Јовановић, Успомене* (1988); *Програми и статути српских политичких странака до 1918. године* (1991, са Р. Љушићем); *Грађа о Србима у Хрватској и Славонији (1848–1914)* I–II, Београд 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Василије Ђ. Крестић, дописни члан*, Годишњак САНУ 88 (1981) 349–355; *В. Ђ. К., редовни члан*, Годишњак САНУ 99 (1992) 505–511; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 232–246.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 88 (1981) 349; 99 (1992) 505; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 232.

С. Ћирковић

КРЕСТИЋ В. Петар (31. август 1963, Београд). Основну и средњу школу похађао је у Београду. Студије историје на Филозофском факултету у Београду завршио је 1988. године. На истом факултету, 1995. године, одбранио је магистарски рад под називом *Србија у „Сербским народним новинама“ Теодора Павловића (1838–1848)*. Од 1988. године стално је запослен у Историјском институту САНУ у Београду. Бави се изучавањем националне историје XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пречани и Шумадинци. Теодор Павловић и „Сербске народне новине“ о Кнежевини Србији (1838–1848)*, Београд – Нови Сад 1996; *Нова грађа о Светозару Милетићу и Народној странци*, Мешовита грађа 35 (1988) 119–160; *Писма о „српањским жртвама“*, Зборник МСИ 39 (1989) 109–113; *„Сербске народне новине“ о Стефану Сечењију*, Зборник МСИ 44 (1991) 111–116; *„Швабе“ или „немачкари“ у „Сербским народним новинама“ Теодора Павловића*, Зборник МСИ 49 (1994) 31–43; *Теодор Павловић и Вук Караџић о културно-политичким збивањима четрдесетих година XIX века*, Зборник МСИ 50 (1994) 33–47.

Р.

КРЕШЕВЉАКОВИЋ Хамдија (6. септембар 1890, Сарајево – 9. август 1959, Сарајево). У Сарајеву је завршио учитељску школу (1912), а затим до 1945. предавао у основним и трговачким школама, највише у Сарајеву, а краће време у Винковцима. Иако се определио за хрватски национални идентитет, он је од почетка радио на историји Босне и Херцеговине под турском влашћу, држећи се углавном мотива и догађаја из муслиманске прошлости. Од *Кратког прегледа хрватске књиге у Херцег-Босни од најстаријих времена до данас* (1912), до избијања рата 1941. објавио је близу четрдесет мањих и већих прилога. Покривао је све области од културе, занатске делатности, историје градова, до биографија појединих славних личности. Објавио је посебне студије о Почитељу (1933), Цазину (1934), Кулен Вакуфу (1935), Жепчу (1936). Прилог о штампаријама (1920) везао је само за турско време, а историју часописа (1922) за четири деценије окупације. У оквиру историје градова занимали су га водоводи, мостови, хамами (јавна купатила), млинови као и сви занати организовани у еснафе. Прву верзију *Еснафа и обрта у Босни и Херцеговини (1463–1878)*, објавио је у „Зборнику за народни живот и обичаје јужних Славена“ у Загребу 1935. Потоње монографије на исту тему су формално изгубиле континуитет са овим првим остварењем. Неколико година по ослобођењу 1945. осећа се пауза у објављивању његових радова. Публикације Научног друштва Босне и Херцеговине ће оживети његову делатност. Уочљиво је да у попису његових радова од тога времена до смрти раније мале теме и краћи састави уступају место делима која теже синтези и уопштавању. Постепено су студије о старим босанским градовима, неким феудалним породицама и установи капетанија из времена отоманске власти имале трајнију научну вредност. Када је 1938. примљен „за члана дописника у хисторично-филолошком разреду“ Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, Фердо Шишић је истакао да листа од 35 библиографских јединица показује да он „одлично познаје повијест Босне у вријеме турске владавине и одаје његову велику марљивост“. Неки његови радови су објављени и након окупације 1941. У областима социјалне историје градова и урбанизма он је међу научницима уживао непорецив ауторитет доброг познаваоца чињеница и трезвеног судије.

По природи свога школовања, он се није ослањао само на писане изворе, испитивање архива и постојеће литературе. Његови текстови су били плод дубоког познавања традиције и породичних предања, која би без његове знатижеље и коришћења остала изгубљена и од слабих стручњака неупотребљена. Управо то даје трајну вредност његовим делима о историји градова, еснафа и заната, која су препуна малих појединости из свакодневног живота, обичаја и менталитета прошлих векова. Врло је ограничен број његових радова који би носили знак политичког интереса на себи, иако су неке биографије славних личности и историја великих догађаја објављиване поводом крупних јубилеја. Врло је мало радова из политичке историје, мада се по достигнућима и приказу истиче његов опис бурних догађаја у Сарајеву за време уласка окупационе војске 1878. (*Сарајево у доба окупације Босне 1878*, 1937).

К. је последњи представник традиционалне историографије у Босни и Херцеговини, иако је по годинама и времену објављивања својих главних дела надживео неке од оснивача модерне историјске науке након уједињења 1918. године – Владимира Ћоровића, Владислава Скарића, Анту Бабића. Радови наредне генерације историчара (Тодора Крушевца, Недима Филиповића, Хамдије Капиџића) су учинили његова истраживања старомодним. Поред свега, његово истраживачко и научно дело заузима истакнуто место у историј-

ском расту историографије као науке у Босни и Херцеговини.

Немогућност бољих методских припрема у раној младости је оставила трага у неким омашкама, које је каснија наука превазишла. Није победило његово уверење да је постојао историјски континуитет од средњовековног хришћанског племства у муслиманске земљопоседнике после турског освајања 1463. године (Рајковићи у Ценетићи). Ислам не познаје установу наследног племства и континуитет тога сталежа је у више наврата прекидан. Оцена капетана у босанској историји након XVII века, „као неке врсте војничког племства" није довољно јасна, а није сасвим тачна претпоставка да су и они своја звања и имања наслеђивали. У османском феудализму сваки наследник је очев положај могао само наново потврдити, уз обавезан финансијски откуп. Његова убеђења да је одлука за војни отпор аустроугарској окупационој армији 1878. донешена самостално, није потврђена од каснијих истраживача, без обзира што су је неки историчари у Босни и после њега више пута поновили. Доказано је (Родерик Дејвисон, Кемал Карпат) да је инспирација за отпор дошла са султановог двора, с обзиром на опасност опште деобе Царства од стране великих сила 1878, уколико би то званична влада и војска саме радиле.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg–Bosni od najstarijih vremena do danas* (1912); *Štamparije u Bosni za turskog vremena* (1920); *Željezni obrt u Varešu do godine 1891* (1933); *Hamami u Bosni i Hercegovini 1462–1916* (1937); *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878* (1937); *Kapetanije u Bosni i Hercegovini* (1954).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10519–10545; 11, br. 8358–8426; СБ 9, бр. 42376.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 5, 393 (A. Babić); HE 2, 449 (Б. Водник); Радови НД БиХ, Одјељење историско-филолошких наука 13, 5 (1960) 5–9, некролог (А. Бабић); S. Traljić, *Hamdija Kreševljaković (18.IX 1890–9.VIII 1959)*, HZ 13, 1–4 (1960) 337–340; Х. К. *Хамдија Крешевљаковић*, Годишњак ДИ БиХ 10 (1959) 413–418; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 117–118; HL 1, 643.

М. Екмечић

КРИЗМАН Богдан (28. јули 1913, Вараждин – 1994, Загреб). Хрватски историчар, правни писац и друштвено-политички радник југословенске оријентације. Рођен у угледној грађанској породици К. је основну и средњу школу завршио у Вараждину а студије права (1937) у Загребу. Похађао је студије на Слободној школи политичких наука (Ecole libre des sciences politiques) где је дипломирао 1939. Степен доктора правних наука стекао је 1952. на Правном факултету у Загребу одбранивши рад са темом *Дипломатија Дубровачке Републике у XVIII стољећу. Прилог проучавању модерне европске дипломатије.* Усавршавао се из међународног права и дипломатске историје на Академији за међународно право у Хагу (1954).

Непосредно након завршених студија К. се одлучио за службу у југословенској дипломатији. У току Другог светског рата хапшен је од усташке власти, неко време провео у логору Лепоглава а затим одведен у Грац, где је конфиниран дочекао крај рата. Након краћег времена проведеног у државној служби одлучио се за професорску каријеру. На Правном факултету у Загребу дочекао је пензију као професор на предмету Општа историја државе и права.

К. се у правној и историјској науци почео јављати озбиљнијим научним прилозима почетком педесетих година. Писао је о дубровачкој дипломатији, распаду Аустроугарске монархије и настанку југословенске државе, спољној политици Краљевине Југославије, Анти Павелићу и усташком покрету. Критички је приредио више томова грађе о стварању југословенске државе, делатности југословенске делегације на Конференцији мира 1919, кореспонденцији Стјепана Радића, односу Ситон–Вотсона према југословенском питању и друго. Репрезентовао је југословенску историографију на бројним научним скуповима у земљи и иностранству (Стокхолм, Беч, Будимпешта, Берлин, Хамбург), истраживао у архивима широм света (Беч, Постдам, Праг, Женева, Вашингтон, Бон). Написао је и приредио двадесетак књига и објавио преко 150 научних радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *O dubrovačkoj diplomaciji*, Zagreb 1951; *Hitlerov „Plan 25" protiv Jugoslavije*, Zagreb 1952; *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb 1957; *Vanjska politika jugoslovenske države 1918–1941, Diplomatsko-historijski pregled*, Zagreb 1977; *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977; *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978; *Ustaše i Treći Rajh*, I–II, Zagreb 1983; *NDH između Hitlera i Musolinija*, Zagreb 1986; *Pavelić u bjekstvu*, Zagreb 1986; *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu, Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb 1989.

Љ. Димић

КРКЉУШ Љубомирка (8. новембар 1940, Шајкаш). Основну школу и гимназију завршила је у Новом Саду, Правни факултет у Београду 1964.

Магистарски рад *Организација српске власти у Војводини 1848–1849. године (с посебним освртом на рад Главног одбора Српске Војводине)*, одбранила је 1972. на Правном факултету у Новом Саду. Докторску дисертацију *О политичким странкама у Војводини од 1918. до 1929. године*, одбранила је 1978. године на истом факултету.

За асистента на предмету Историја државе и права на Правном факултету у Новом Саду изабрана је 1965, а за редовног професора на истом факултету 1994. године.

Љ. К. истражује државноправну историју Војводине, правне установе Војне границе, револуцију 1848–1849, политичке странке у Војводини и Војводину у време стварања југословенске државе 1918.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О праву земљишне својине граничара у Војној граници у XVIII и XIX веку*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2 (1967–1968) 397–426; *О раду Народне управе за Банат, Бачку и Барању 1918–1919*, Зборник МС ДН 51 (1968) 5–35; *Одабрани извори из државноправне историје Југославије* (са С. Шаркићем), Београд 1982; *Општа историја државе и права* (са С. Шаркићем), Београд 1986; *Радикална и Демократска штампа у Војводини о националном питању*, Зборник МСИ 36 (1987) 57–89; *Историја политичких и правних институција Војводине*, Нови Сад 1992; *Присаједињење Војводине Србији 1918*, Нови Сад 1992; *Породичне задруге у Српском грађанском закону и у законодавству Војне границе*, у: Сто педесет година од доношења Српског грађанског законика (1844–1994), Београд 1996, 337–350.

Р.

КРСТИЋ Ђурица (1924, Скопље). Гимназију је похађао у Београду, где је завршио једногодишњи курс трговачке академије (1942/1943) и спољнотрговински течај (1945). Као ванредни студент стекао је 1954. диплому Правног факултета у Београду. На истом факултету докторирао је 1965. дисертацијом *Савремене тенденције у унификацији међународног ваздухопловног приватног права*. Школску 1966/1967. провео је на специјализацији у Чикагу. На студијском боравку у Великој Британији проучавао је међународно ваздухопловно право, а на студијском боравку у Салцбургу обичајно право.

К. је радио у спољној трговини, у органима државне управе, затим као асистент и научни сарадник у Институту за упоредно право. Од 1971. године био је сарадник Балканолошког института у Београду.

К. је обрађивао питања из ваздухопловног права до 1971. Преласком у Балканолошки институт посветио се изучавању обичајног права.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (из области обичајног права): *Peace-making according to customary law in Montenegro*, Balcanica 4 (1973) 541–554; *Методе проучавања правних обичаја у прошлости и данас*, Симпозијум о методологији етнолошких наука, САНУ, Београд 1974, 151–160: *Status of woman according to the relics of customary rules in the Kuči region in Montenegro*, Balcanica 6 (1975) 245–255; *Савремени приступ у изучавању реликта обичајног права у неким брдским селима у Црној Гори*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Пријепоље 1976, 91–98; *Неки народни термини у правном регулисању шума и обрадивог земљишта у Србији*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Пријепоље 1978, 21–29; *Неке паралеле у савременом истраживању правних обичаја*, Balcanica 8 (1977) 617–626; *Правни обичаји код Куча*, Београд 1979: *Traces of byzantine law influence in customary law of some areas in Yugoslavia*, Balcanica 11 (1980) 81–84; *Simboli u običajnom pravu*, Arhiv za pravne nauke (Beograd 1981) 371–384; *Породица и обичајноправни односи у градовима Старе Србије*, Градска култура на Балкану том 1, Београд 1984, 85–95; *International Law Ground for Establishing the Salonika Front*, Proceedings of the fifth Greek-Serbian Symposium, Thessaloniki 1991, 21–27.

Р. Михаљчић

КРСТИЋ Никола (20. септембар 1829, Вац, Угарска – 12. јануар 1902, Београд). У родном месту завршио је основну школу и гимназију, а као питомац Матице српске отпочео је 1846. у Пешти студије филозофије. Догађаји од 1848. су га привремено омели, али је убрзо завршио филозофију (у то време у Угарској нека врста више гимназије) и стекао докторат (1851). Тиме је испунио услове да отпочне студије права, које је окончао већ марта 1853, положивши пре времена завршне испите. Исте године предавао је неколико месеци историју, географију и математику у новосадској српској гимназији, а 20. октобра 1853. прешао је у Београд, где је на Лицеју отпочео предавања из тек уведених предмета: Енциклопедије права и Историје законознања. Јануара 1854. изабран је за члана Друштва србске словесности, а 1854. је стекао звање доктора права на пештанском универзитету.

Универзитетску каријеру прекинуо је 1862. (мада је у два наврата радио као хонорарни професор), када га је кнез Михаило поставио за начелника полицијског одељења Министарства унутрашњих дела. Члан Касационог суда постао је 1865, а 1875. његов председник. Од 1884. па до пензионисања (1894) био је члан Државног савета. Своју имовину оставио је тестаментом Краљевско-српској академији наука, бројним просветним установама и добротворним друштвима. Мемоаре је завештао Академији.

Још као студент заинтересовао се за правну историју, а научној јавности представио се први пут 1854. списом *Размаїраня о Душановомь Законику*. Објавио је расправу *О државном строју* (1855) и *Размаїраня о сѿарымь србскимь ѿравама на основу ѿары ѿисмены ѿоменика и Душановоїъ Законика* (1857). Као допринос правној историји може се сматрати и његов превод једне од четири књиге чувеног дела пољског научника Вацлава Маћејовског, *Исѿорија словенских права*, као и још неколико мање значајних радова. Радећи у државној служби објавио је низ расправа из позитивног права и судске праксе.

Крстићу, као првом професору правне историје у Србији, припада заслуга за учињене пионирске кораке, мада су његови закључци скромни и данас увелико превазиђени. Разлог лежи и у чињеници што му већина данас објављених извора није била приступачна. Исто важи у пуној мери за *Исѿорију србскоїа народа* I–II (1863–1864).

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Новаковић, *Др Никола Крсѿић; живоѿ му и рад*, Споменица Др Николе Крстића, Београд 1908, 1–91; BLZ 8, br. 10599–10602; 11, br. 8492–8493a; СБ 9, бр. 42565–42574.

ЛИТЕРАТУРА: *Сѿоменица Др Николе Крсѿића, издана ѿриликом сѿуѿања у живоѿ задужбине ѿокојникове*, Београд 1908; NE 2, 472–473 (N. Radojčić); EJ 5, 431 (D. Janković); Д. Николић, *Никола Крсѿић – ѿрви ѿрофесор ѿравне исѿорије на беоїрадском Лицеју*, Архив ПДН 43, 1 (1987) 81–88.

С. Шаркић

КРУШЕВАЦ Тодор (28. март 1902, Требиње – 9. август 1978, Београд). Основну школу и нижу трговачку завршио је у Требињу, Трговачку академију у Сарајеву, економске науке је изучавао на бечком Универзитету и загребачком Свеучилишту. Дипломирао је 1923. у Загребу. Велики део живота К. је провео у Сарајеву, где је добио прво запослење у Американско-српској банци (1923–1934). Затим је прешао у „Просвјетину привредну задругу" у којој је радио до 1941. У току рата (1941–1944) био је избеглица у Београду. Од децембра 1944. био је у Јајцу уредник привредне рубрике Ослобођења и дописник Политике и Борбе. На Трећем заседању ЗАВНОБиХ-а изабран је за посланика и члана Президијума скупштине БиХ. Потом је био један од директора у централи Народне банке у БиХ (1946–1951), стручни сарадник Економског института (1951–1956) и Економског факултета (1956–1957). У Београд је дошао 1958. године, на место начелника Секретаријата за опште и привредне послове Извршног већа Србије. Пензионисан је 1960. године.

У јавном животу Сарајева истакнуто место заузима његово дугогодишње уређивање часописа *Преїлед* (1930–1931, са Б. Јевтићем; 1932–1941, са Ј. Кршићем; 1946–1947, са Н. Милићевићем и С. Куленовићем). Био је и уредник едиције *Писци Босне и Херцеїовине* коју је издавала сарајевска „Свјетлост".

К. се бавио проучавањем културне, политичке и привредне историје БиХ. Његови радови осветљавају новију историју БиХ, посебно период од 1878. до 1918.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878–1918*, Sarajevo 1960; *Пеѿар Кочић*, Београд 1961; *Bosanskohercegovački listovi u 19. veku*, Sarajevo 1978; *Друшѿвена дисонанца. Кулѿурни несразмер између їрада и села*, Календар Просвета (1928) 66–73; *Криза ѿољоѿривредне ѿроизводње и задужење сељака*, Календара Просвета (1928) 113–124; *Prilozi za proučavanje hercegovačkih ustanaka 1857–1862*, Годишњак ДИ БиХ 4 (1954) 167–191; *Привредне ѿрилике їрада Сарајева за време Аусѿро–Уїарске уѿраве (1878–1918)*, Годишњак ДИ БиХ 8 (1956) 175–224; *Срѿска реалка – Гимназија у Сарајеву*, ГАДАР БиХ 3 (1963) 91–124; *Osnivanje i prve godine „Bosanske Vile"*, Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva 1 (1963) 149–169; *Sopron u Bosni*, Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva 2 (1966) 157–184; *Periodika bosanska za turskog vremena*, GADAR BiH 7 (1967) 103–138; *Društvene promene kod bosanskih Jevreja za austrijskog vremena*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u BiH (1968) 71–99.

БИБЛИОГРАФИЈА: Đ. Perić, *Todor Kruševac*, LPJ 3, 492; BLZ 8, br. 10632–10633; 11, br. 8509; СБ 9, бр. 42686–42687.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5, 437 (M. Marković); J. Кушан, *О Преїледу од броја 53 (1928) до броја 72 (1929)*, Живот 25, 6 (1976) 712–722; Р. Бесаровић, *Тодор Крушевац*, Преглед 68, 9 (1978) 1051–1053; А.; *Умро књижевник Тодор Крушевац*, Политика 11.8.1978.

Љ. Хаџистевић

КУДРЈАВЦЕВА (КУДРЯВЦЕВА) Јелена Петровна (6. април 1953, Москва). Дипломирала је на Катедри за историју Јужних и Западних Словена Историјског факултета Московског државног универзитета (1977). Дипломски рад је посвећен историји Југославије у међуратном периоду. Године 1978. запослила се у Институту историје СССР Академије наука СССР, где је 1986. одбранила кандидатску дисертацију: *Роль России в образовании автономного Сербского государства. 1815–1830 гг.* Сада ради у центру „Россия в международных отношениях" Института руске историје Руске академије наука на месту вишег научног сарадника.

Област научног интересовања Ј. К. је историја Србије прве половине XIX века, руско-српске политичке и културне везе, балканска политика Русије, Русија и Јужни Словени.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Россия и образование автономного сербского государства. 1812–1833 гг.*, Москва 1992; *Политика России на Балканах в 30–40-х гг. XIX в.*, у: История внешней политики России. Первая половина XIX века, Москва 1995; *Россия и Турция на рубеже XVIII–XIX вв.: от войн к союзным договорам*, Новая и новейшая история 6 (1996); *Королевские династии Югославии*, Новая и новейшая история 3 (1995); *Российский дипломат Г. А. Строганов*, Новая и новейшая история 4 (1993); *Любимец императора Николая I А. Ф. Орлов и его миссия на Ближнем Востоке*, у: Российская дипломатия в портретах, Москва 1992; *Перипетии престолонаследия в Сербии и Черногории*, у: Монархи Европы. Судьбы династий, Москва 1996; *Отклики русской прессы на Босфорскую экспедицию 1833 г.*, у: Внешняя политика России и общественное мнение, Москва 1988; *Сведения о православном населении Албании во второй половине XVIII в. (по донесениям русских консулов)*, у: Словенско становништво у Албанији, Титоград 1991.

Р.

КУЗМИЧОВА (КУЗЬМИЧЕВА) Људмила Васиљевна (1954, Москва). Завршила је 1978. године Историјски факултет Московског државног универзитета. Тема дипломског рада била је *Русские добровольцы в Сербии в 1876. г.*, Кандидатску дисертацију *Сербо-русские отношения в период Восточного кризиса 1875–1876 гг.*, одбранила је 1986. Следеће године учествовала је на конгресу историчара СФРЈ. Године 1990. стажирала је на Катедри за националну историју Филозофског факултета Београдског универзитета на теми Становление политических структур Сербского государства после 1878 г. Сада је доцент на Катедри Јужних и Западних Словена Историјског факултета МГУ.

Љ. К. је специјалист за историју Јужних Словена XIX и почетком XX века, а основна област интересовања је историја Србије, Црне Горе, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине и Бугарске у другој половини XIX века, затим историја руско-југословенских односа, политичка историја Србије и Војводине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Хрестоматия по истории южных и западных славян* 2 ч. (коаутор), Минск 1989; *Черногорско-русские отношения с 1711 по 1918 г.* (зборници докумената) (коаутор), Подгорица–Москва 1992; *Годовые отчеты Министерства иностранных дел России о Сербии и Боснии и Герцеговине (1878–1903)*, (коаутор), Нови Сад 1996; *Русские добровольцы в сербо-турецкой войне 1876 г.*, у књизи: Россия и Восточный кризис 1875–1878 гг., Москва 1981; *Посѿанак либерализма у Србији*, Зборник МСИ (1992); *Развитие либерализма в Сербии*, у: Общественно-политическая мысль славянских народов, Москва 1993; *История Сербии в трудах С. А. Никитина*, у: „Славяне и Россия" к 90-летию С. А. Никитина, Балканские исследования 14 (Москва 1993).

Р.

КУКУЉЕВИЋ–САКЦИНСКИ Иван (29. мај 1816, Вараждин – 1. август 1889, дворац Тухаковец у Хрватском Загорју). Био је истакнути хрватски историчар, књижевник и политичар. Потиче из племићке породице пореклом из Далмације која се касније населила у околини Вараждина. Детињство је провео на властелинству свог оца, а гимназију је учио у Вараждину. Студије је прекинуо 1833. и ступио у војску; кадетску школу завршио је у Кремсу. У Бечу је ступио у угарску дворску гарду 1835. и постао официр. Са Љ. Гајем се упознао 1837. и приступио Илирском покрету. После службовања у Милану, где се упознао са П. Прерадовићем, напустио је војску 1842. и вратио се у Хрватску. Ступио је у јавну службу Загребачке жупаније, а затим 1845. постао велики судац Вараждинске жупаније. Истовремено се огледао и у политици. Био је један од најбољих говорника међу илирцима. У хрватском Сабору је 1843. одржао први говор на народном језику, залажући се за његово увођење у јавни живот. После другог говора 1847. Сабор је прогласио народни језик за службени, уместо латинског. У револуцији 1848. К. је био један од вођа народног покрета. У мају те године бан Јелачић га шаље у Карловце патријарху Рајачићу и Београд кнезу Александру ради политичке подршке и савеза. Затим је именован за архивара, па онда за начелника одељења за просвету Банског већа. Када је 1849. постало јасно да се у Хрватску враћа апсолутизам, К. је напустио свој положај, повукао се из политике и посветио науци. Основао је 1850. *Družtvo za povjestnicu jugoslavensku*, чији је био председник. Био је и уредник часописа *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*. Када је 1860. Хрватској враћен устав, К-С. се вратио у политику. Постао је загребачки велики жупан 1861, а 1863. основао Самосталну народну странку. Међутим, после увођења дуализма у монархију смењен је са положаја банског намесника

и жупана, и поново се вратио књижевном и научном раду. До краја живота је остао веран својим младалачким идеалима илирца и био међу првима који је прихватио југословенску идеју. Одлучно се борио за самосталност Хрватске, а коначним циљем је сматрао уједињење свих Јужних Словена. Пред саму смрт (1888) поново је истакао мисао коју је изразио још 1848, да „сва будућност нас Јужних Славена одвиси понајвише од српске престолнице".

К-С. је један од најплоднијих и најзначајнијих хрватских писаца и научника XIX века. Поред бављења политиком он је био и песник, приповедач, драмски писац, историчар и публициста. Почео је да објављује песме и новеле на немачком језику, па их онда преводио на народни. За време народног препорода штампао је више књига песама, драма и новела. Међу њима је прва историјска драма *Juran i Sofija*, а значајна је и збирка патриотско-политичких песама *Slavjanke* (1848). Као историчар, историчар културе и публициста објавио је више радова у свом *Arkivu* (1–12, 1851–1875). Као историчар он је још увек дилетант без стручног и методског образовања. Али, он је талентован историчар који је положио темеље модерне хрватске историографије. Задужио је и српску историографију. Посебно је заслужан за издавање историјских извора. Његов научни рад, велика библиотека и збирка рукописа темељ су на којем су изграђене Југославенска академија (1867) и Свеучилиште у Загребу (1874). Најважнија историјска дела су му: *Jura regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* 1–3 (1861–1862); *Slovnik umjetnikah jugoslavenskih* 1–4 (1858–1860); *Monumenta Slavorum Meridianorum* (I *Acta Croatica*, 1863); *Codex diplomaticus* 1–2 (1874–1875); *Nadpisi sredovječni i novovječni u Hrvatskoj i Slavoniji* (1891); *Prvovjenčani vladari Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune* (1888) и др. Припремио је за штампу *Monumenta Serbica od VIII–XIV st.* предлажући Српској краљевској академији да је штампа, али до остварења овог пројекта није дошло.

БИБЛИОГРАФИЈА: T. Smičiklas, *Život i djela I. Kukuljevića-Sakcinskog*, Rad JA 110, 35 (1892) 110–204; НЕ 2, 488–489; EJ 5, 443–444; BLZ 8, br. 10687–10757; 11, бр. 8576–8612.

ЛИТЕРАТУРА: Đ. Deželić (Stj. Mirković), *Ivan Kukuljević-Sakcinski*, Glasonoša 1862, 56–61; B. Šulek, *Ivan Kukuljević-Sakcinski*, Vienac 1889, 489–490; T. Smičiklas, *Život i djela I. Kukuljevića-Sakcinskoga*, Rad JA 110, 35 (1892) 110–204; B. Kukuljević, *Mladost I. Kukuljevića-Sakcinskoga*, Zagreb 1907; В. Новак, *Нас̄ианак и нес̄ианак "Monumenta Serbica" и Diplomataria I Ивана Кукуљевића-Сакцинског*, Глас САН 234, 7 (1959) 1–45; S. Ravlić, *Ivan Kukuljević, U povodu 70-godišnjice smrti*, Historijski pregled, Zagreb 1959, 297–306; НЕ 2, 487–489 (Б. Водник); EJ 5, 442–444 (J. Šidak); HL 1, 660.

А. Веселиновић

ЛАЗАРЕВИЋ Милутин (6. новембар 1878, Београд – 1. јануар 1954, Београд). Војни историчар. До 1917. био је пуковник Српске војске. Војну академију завршио је у Београду 1898. Један је од учесника завере патриотски оријентисаних официра, која је 29. маја 1903. довела до убиства краља Александра Обреновића и краљице Драге, обарања аустрофилске династије Обреновића и доласка Петра I Карађорђевића на српски краљевски престо. У Првом балканском рату 1912–1913. био је начелник штаба Ибарске војске која је ослободила Новопазарски санџак и део Метохије, а у Другом балканском рату 1913. начелник штаба Шумадијске дивизије II позива. У Првом светском рату 1915. био је начелник штаба Одбране Београда. После повлачења Српске војске из Србије и њеног пребацивања на Солунски фронт постављен је за помоћника начелника штаба Друге армије. Тамо је, због припадности тајној организацији *Уједињење или смр̄т (Црна рука)*, осуђен новембра 1917. на 15 година затвора, али је у марту 1919. помилован.

После Првог светског рата био је један од најплоднијих војних историчара. Писао је расправе у часопису *Срйски књижевни гласник: Пийање о Минисйру Војном, Физиономија йоследњег Свейског райа, Пуйник и Мишић, Поводом новог йројекйа Закона о Усйројсйву Војске, Забрањене заслуге, Срйско-бугарски рай*. У часопису *Мисао* објавио је *Пуйник и Савов*, а у календару *Вардар: Кумановска бийка*. Све ове расправе штампане су у периоду 1921–1926. Сем ових расправа, Л. је написао више рецензија и критика на разна војна дела. У својим књигама обрађивао је тематику из ослободилачких ратова Србије 1912–1918, у којима је и сам био активни учесник и истакнути војни старешина. Писао је на бази изворне грађе, али и на основу сећања тада живих учесника тих ратова. Његови радови имају трајну вредност у српској историографији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Борбе око Беoграда 1915. године* (1922); *Срйско-йурски рай 1912 године*, I–IV (1928–1931); *Срйско-бугарски рай 1913 године* (1934); *Други балкански рай* (1955).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 11290–11297; СБ 9, бр. 43649–43654.

ЛИТЕРАТУРА: VE 5 (Beograd 1973^2) 24, 137; НЕ 2, 522–523 (В. Белић); EJ 5, 500 (D. Perović); Vojni leksikon, Beograd 1981, 939.

Б. Ратковић

ЛАЗИЋ Милан (9. август 1934, Заовине, Бајина Башта). Основну школу завршио је у Заовинама, нижу гимназију у Бајиној Башти, а учитељску школу у Ужицу 1957. Радио је две године као учитељ. Филозофско-историјски факултет, Група за историју, завршио је 1963. у Београду. На истом факултету је магистрирао 1970. са темом: *Упоредни економски развој југословенских земаља између два свейска райа 1918–1939. године*. Докторирао је на Факултету политичких наука 1991. у Београду дисертацијом: *Полийички слом чейничке конйрареволуције у Србији 1941–1945. године*. Дуже време је радио као професор историје и директор две београдске гимназије. Стекао је звање педагошког саветника 1987. Ради у Институту за новију историју Србије у звању научног сарадника.

Подручје истраживања је историја Србије и српског народа између два рата и период после Другог светског рата. Теме на којима је радио су: економски односи југословенских земаља, четнички покрет и његова улога, миграциона кретања српског народа и последице по етничку хомогеност код Срба, миграције и промене етничне структуре становништва на Косову (1941–1945).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Примена нове йехнологије у насйавном йроцесу* (1982); *Улога сйручних йела на унайређивању насйавног йроцеса* (1984); *Обнова и развој железничког саобраћаја у Југославији йосле уједињења 1918. године* (1984); *Задаци дирекйора као йедагошког руководиоца на унайређивању насйаве* (1987); *Примена исйоријских караша у насйави исйорије* (1995); *Прилог исйорији моје ойаџбине* (1995); *Месйо исйорије Другог свейског райа у йрограмима и уџбеницима основних и средњих школа, 50 година касније* (1995); *Сйање йривреде у Краљевини СХС йосле 1919*, Настава историје 4 (1996) 188–196.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сйоменица Инсйийуйа за исйорију радничког йокреша Србије 1949–1989*, 28.

Р.

ЛАИНОВИЋ Андрија (8. новембар 1903, Грахово – 24. мај 1986, Скопље). Студирао је историју, компаративну књижевност и француски језик у Београду (1923/1924) и Паризу (1924/1925). На студијама је започео да се бави новинарством сарађујући са листовима у Црној Гори и Србији. Од 1927. предавао је у Вишој реалној гимназији у Подгорици. Због политичких убеђења, премештен је по казни у Ливно а затим у Никшић. Краће време, до почетка рата 1941, био је директор ниже гимназије у Бијелом Пољу. До јесени 1943. радио је у гимназији у Беранама, одакле се склонио у Београд. Ослобођење земље га је затекло у Банату где је наставио са педагошким и политичким радом у Српској Црњи и Новом Бечеју. Од 1948. предавао је у Средњој политичкој и Вишој педагошкој школи на Цетињу. За директора Завода за унапређење школства НР Црне Горе постављен је 1956, а на место директора Историјског института у Титограду (Подгорици) 1957.

Докторску дисертацију *Француски йолийички уйицај у Црној Гори од 1853. до 1860*, одбранио је на Сорбони (1956). На Филозофском факултету у Скопљу предавао је историју народа и народности Југославије у новом веку, од 1959. као ванредни, а од 1966. као редовни професор. Хонорарни професор био је на Филозофском факултету у Приштини. Пензионисан је 1975.

Свој научни и истраживачки рад Л. је посветио политичкој историји југословенских народа, пре свега историји Црне Горе, Србије и Македоније у XIX и почетком XX века. Објавио је велики број чланака и прилога и из културне историје, историје градова, историје здравствене културе. Као посебна издања објавио је: *Три Француза о Црној Гори* (1949), *Крашак йреглед йрошлосйи Тийограда* (1950), *Побједа на Граховцу 1858. у сйисима савременика* (1957). Објављивао је и историјску грађу за историју Македоније и Црне Горе у XIX веку.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Манојловски, *Библиографија на йрофесорой д-р Андрија Лаиновић*, Историја 19, 2 (Скопје 1983) 13–28; BLZ 8, br. 10905–10914; 11, br. 8779–8782.

ЛИТЕРАТУРА: М. Манојловски, *Професор д-р Андрија Лаиновић*, (По повод на 80 години од раѓањето), Историја 19, 2 (Скопје 1983) 7–12; В. Д. Кушевски, *Проф. др. Андрија Лаиновић*, ЛИЧ 1–2 (1987) 275–277; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 109.

М. Ристовић

ЛАКИЋ Зоран (31. октобар 1933, Доња Бијела, Шавник). Основну школу и ниже разреде гимназије похађао је у Даниловграду, а вишу гимназију у Никшићу. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду, где је 1974. године одбранио докторску дисертацију *Народна власй у Црној Гори 1941–1945. године*.

Л. је боравио у Француској и СССР-у на стручном усавршавању. Радио је у Историјском архиву ЦК СК Црне Горе, Историјском институту Црне Горе и Републичком секретаријату за образовање, културу и науку у Титограду. Предаје историју народа Југославије на Филозофском факултету у Никшићу у звању редовног професора. За ванредног члана ЦАНУ изабран је 1993. године.

Л. је био председник Друштва историчара Црне Горе и готово десет година уредник научне

трибине Историјског института Црне Горе. Одговорни је уредник *Историјских записа*.

Л. се бави историјом Црне Горе од краја XVIII века до најновијег доба. Са научним саопштењима учествовао је на многим научним скуповима у земљи и иностранству. Радови су му превођени на енглески, руски, немачки, француски, италијански, шпански и арапски језик.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1919–1945* (заједно са Б. Ђуровић и Б. Вуковић, 1960); *Народноослободилачка борба у Црној Гори 1941–1945 – Хронологија догађаја* (заједно са Р. Пајовићем и Г. Вукмановићем, 1962); *Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе – Збирка докумената* (1963); *Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1918–1945* (Заједно са Ј. Бојовићем, Р. Јовановићем, Р. Пајовићем и С. Станишићем, 1969); *Записи о револуцији* (1971); *Црногорска антифашистичка скупштина народног ослобођења 1944–1945 – Збирка докумената* (1975); *Црвени крст Црне Горе 1875–1975* (заједно са Р. Драгићевићем, Д. Живковићем и Б. Вуковић, 1980); *Историјски развој КПЈ СКЈ 1919–1979* (1980); *Народна власт у Црној Гори 1941–1945* (1981); *Црвени крст Црне Горе 1944–1945* (заједно са Б. Вуковић, 1984); *Партизанска аутономија Санџака 1943–1945* (1992); *Историја и историографија*, Бијело Поље 1995; *Битка за Црну Гору – Бој на Мартинићима 1796* (заједно са Р. Јовановићем), Даниловград 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 187–190; Годишњак ЦАНУ (1993) 148–179.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilog za leksikon*. 110: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 187; Годишњак ЦАНУ (1993) 147–148.

Р. Михаљчић

ЛАМАНСКИ (ЛАМАНСКИЙ) Владимир Иванович (8. јули 1833, Петербург – 2. децембар 1914. Петербург). Пореклом из породице високог чиновника, Л. је стекао средње образовање у Петербургу, где је студирао на Историјско-филолошком факултету (1850–1854). Стекао је степен кандидата и служио краће време у Јавној библиотеци, а затим у архиву Министарства иностраних послова. Постао је 1860. магистар, од 1862. до 1864. предузима студијска путовања у словенске земље, Италију, Грчку и Турску. Од 1865. био је доцент за словенску филологију на Универзитету у Петербургу, од 1871. професор. Предавао је од 1872. и на Духовној академији, а једну деценију и на Генералштабној академији. Био је утемељивач руске славистике, у јавном животу истакнути славјанофил, али особеног профила. Ангажовао се у публицистици за балканске Словене, нарочито у време устанака и ратова 1876–1878. Изградио је учење о „словенско-грчком свету“ који је у супарништву са „романско-германским светом“. Његов научни рад је у значајној мери служио илустровању и поткрепљивању тезе о словенско-грчком свету. Издавао је часопис *Живая старина*. У својим радовима се није много бавио српским темама, више је допринео формирајући ученике, који су, као Флорински, Зигељ или Грот, непосредно утицали на развој српске историографије.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Сербія и южнославянския провинціи Австріи*, Отечественныя Записки 2 (1864) 640–702; 5 (1864) 353–380; *О некоторых славянскихъ рукописяхъ въ Белграде, Загребе и Вене съ филологическими и историческими примечаніями*, Записки ИАН 6 (1864), приложение 1, 1–167; *Serbische literatur von Lamanskij*, Zeitschrift für slavische Literatur 2, 5 (1866); *Две черногорскія грамоты къ Императрице Елизавете Петровне*, Чтенія ИОИДР 1 (1868) V, 233–237; *Записка Стеф. Стратимировича, правосл. серб. и валах. народа митрополита, въ Угорскомъ королевстве сущаго, представленная чрезъ посредство русскаго прот. А. А. Самборскаго Императору Александру Павловичу въ 1804 г., объ освобожденіи сербскаго народа вообще*, Чтенія ИОИДР 1 (1868) V, 238–256; *Secrets d'Etat de Venise. Documents extraits notices et études servant à éclaircir les rapports de la Seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte Ottomane à la fin du XV-e au XVI-e siècle*, S. Péterbourg 1884. Поред тога објавио је већи број актуелно-политичких чланака о Србима.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. Д. Драгановъ, *Библіография учено-литературныхъ трудовъ В. И. Ламанскаго и матеріаловъ для его біографіи*, Новый сборникъ статей по славяноведенію составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго по случаю 50-летія его учено-литературной деятельности, С. – Петербург 1905, XI–LXI. Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому по случаю пятидесятилетія его ученой деятельности I–II, С. – Петербург 1907–1908, нема библиографију. Први Сборникъ статей по славяноведенію составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго по случаю 25-летія его ученой и профессорской деятельности, Санктпетербург 1883, има библиографију за период 1854–1882.

ЛИТЕРАТУРА: NE 2, 598–599; EJ 5, 468 (R. Lalić); Славяноведение 214–217 (Л. П. Лаптева са обимном руском литературом).

С. Ћирковић

ЛАПЧЕВИЋ Драгиша (13. октобар 1864, Ужице – 14. август 1939, Београд). Један је од истакнутих српских социјалиста, вођа радничког и синдикалног покрета, политичар и публициста. Детињство је провео у Ужичкој Пожеги, где је завршио три разреда основне школе. Даље образовање и усавршавање постигао је сам, стално учећи и читајући. Од младих дана је био под јаким утицајем Светозара Марковића, Мите Ценића и Васе Пелагића, као и руских социјалиста XIX века. У социјалистички покрет је ушао из редова старог радикалног народног покрета, чија је основна начела сачувао и касније. Учествовао је у оснивању занатлијско-радничких удружења и један је од покретача *Радничких новина* (1897). После Ивандањског атентата (1899) осуђен је на 20 година робије, али је убрзо амнестиран. Прешавши у Београд, још активније се укључио у социјалистички покрет. На првом конгресу Српске социјалдемократске странке (1903) изабран је за једног од њених председника. За председника је биран и на следећа два конгреса (1904, 1905). Повремено дајући оставке и изазивајући својим ставовима кризе у странци, учествовао је у руковођењу странком све до Првог светског рата. Л. је био активан и у синдикалном покрету, где је заузимао многе руководеће функције. Као представник социјалдемократа биран је за народног посланика (1905–1908. и 1912–1918) и одборника Београдске општине (1906–1920), са прекидом за време рата. После уједињења радничког покрета, на оснивачком конгресу СРПЈ(к), ушао је у руководство нове странке, али је на Вуковарском конгресу иступио против комуниста и био искључен из партије. Основао је затим реформистичку Социјалистичку партију Југославије и постао њен председник (1921), да би убрзо и на тај положај дао оставку (1922).

Последњих година напустио је политику и бавио се привредно-историјским и етнографским проучавањима. Оставио је иза себе велико публицистичко наслеђе различитог садржаја и тематике. Написао је велики број разноврсних чланака у политичким, привредним, синдикалним, књижевним и другим стручним листовима и часописима. Поред тога, написао је око 85 књига и брошура од политичко-публицистичких, преко привредно-историјских до етнографских. Превео је са руског и немачког језика око 20 разних текстова, претежно политичког и економског садржаја.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Раднички захтеви и предлог закона о радњама* (1905); *Пустошење Србије* (1907); *О државном буџету* (1907); *О аграрном проблему* (1919); *Наше државне финансије* (1919); *Наша стара пољска привреда* (1922); *Историја социјализма у Србији* (1922); *Наша стара пољопривредна култура* (1923); *О нашим муслиманима* (1924); *Рат и српска социјална демократија* (1925); *Етнографске и историјске белешке; Из старине и фолклора* (104 белешке из фолклора, историје, етнологије и др.), Новости 1925, бр. 1267–1334; *Из ужичког краја, Прилози историји и етнографији* (1926); *Наша стара трговина* (1926); *Четири жупе* (1926); *Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији* (1928).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 10970–11000; 11, br. 8825–8857; СБ 9, бр. 43217–43294.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 531 (Ј. Продановић); EJ 5, 471–472 (S. Dimitrijević); *Dragiša Lapčević u radničkom pokretu Srbije*, Naučni skup, Užička Požega 1983, Titovo Užice 1984.

А. Веселиновић

ЛАСКАРИС (ΛΑΣΚΑΡΗΣ) Михаило (29. септембар 1903, Крф – 7. новембар 1965, Солун). После завршене средње школе у родној Грчкој Л. је студирао у Паризу, где је на Сорбони стекао диплому licence de lettres. Затим је наставио студије у Загребу и Београду, а 1926. одбранио је на Филозофском факултету у Београду докторску дисертацију као први страни историчар. Октобра 1926. Л. је на новооснованом Универзитету у Солуну изабран за ванредног професора за историју балканских народа. Године 1940. именован је за редовног професора за историју средњег и новог века на истом универзитету. Почетком 1959. Л. је прешао у Атину где је руководио радом Центра за новогрчка истраживања. Л. је био дописни члан Румунске академије наука, а 4. новембра 1965. изабран је за иностраног члана САНУ.

Дугогодишњи научни рад Л. био је превасходно окренут историји балканских народа, па се с правом може рећи да је он један од првих балканолога у историографији XX столећа. Такво истраживачко усмерење било је омогућено његовим познавањем српског, бугарског, румунског, па и руског језика. Пратећи истраживања Л. намеће се закључак да је његов интерес најпре био усмерен ка проучавању веза Византије са Србијом о чему сведочи његова одавно објављена докторска дисертација *Византијске принцезе у средњовековној Србији* (1926). Занимање за наведену тематику Л. је неговао до краја свог научног рада са извесним усмерењем на дипломатичке изворе који садрже драгоцене податке о односима Византије и Србије у познијем средњем веку: *Повеље српских владалаца у грчким публикацијама* (1928); *Influence byzantine dans la diplomatique bulgare, serbe et slavoroumaine* (1931); *Actes serbes de Vatopédi* (1936); *Byzantinoserbica saeculi XIV – Deux chartes de Jean Uroš, dernier Némanide* (1957); *Deux „chrysobulles“ serbes pour Lavra* (1966). Два важна рада Л. је посветио историји Пећке патријаршије у позном средњем веку: *Joachim, métropolite de Moldavie et les relations de l'Eglise moldave avec le patriarcat de Peć et l'archevêché d'Achris au* XVe *siè-*

cle (1927); *Le patriarcat de Peć a-t-il été reconnu par l'Eglise de Constantinople en 1375 ?* (1931).

Л. је проширио своја научна интересовања на проучавање веза Срба и Грка у XIX веку, пре свега у бурним годинама њихове борбе за ослобађање од турске власти: *Каподистрија и српски устанак* (1934); *Le rôle des Grecs dans l'insurrection serbe sous Carageorges* (1934); *Српски устанак* (1935); *Грци и Срби у ослободилачким борбама 1804–1830* (1936); *Greece and Serbia during the War of 1885* (1932); *Аутобиографија Јована Каподистрије* (1940, 1962).

Будући по научном усмерењу балканолог, Л. је изучавао и везе Византије са Бугарском, занимајући се пре свега за нека питања из ранијег средњег века: *La date de la conversion des Bulgares* (1933); *La rivalité bulgaro-byzantine en Serbie et la mission de Léon Rhabdouchos* (1943); *Deux notes sur le règne de Symeon en Bulgarie* (1962).

Л. је узорно објавио и чувену повељу цара Јована II Асена манастиру Ватопеду, један од ретких дипломатичких споменика бугарске средњовековне историје (*Ватопедската грамота на царъ Иван Асеня II*, 1930).

Пошто је већи део живота провео у Солуну, Л. је желео да допринесе бољем познавању његове историје: *Храмови и манастири у Солуну 1405. у Путопису Игњатија из Смоленска* (1952); *Salonique à la fin du XVIIIe siècle* (1939); *La révolution grecque vue de Salonique* (1943).

Неколико значајних радова Л. је посветио везама које су у време турске власти Грци одржавали са земљама западне Европе: *Пушкин и грчки устанак* (1937); *Петар Ланца, гувернер Парге и шпански агент у Епиру* (1956); *Позиви епископа Маниса Неофита Шпанцима у циљу ослобађања Пелопонеза* (1957). Најзад, ваља навести и синтетичко дело Л. о *Источном питању од 1800. до 1923. године* (1948, 1955).

У раду Л. особито место имала је његова стална жеља да европску историографију упозна са резултатима истраживања у појединим балканским земљама. Тај важан посао он је обављао кроз сарадњу у угледним византолошким и балканолошким часописима и повременим публикацијама.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија Михаила Ласкариса*, Хиландарски зборник 1 (1966) 186–195; Ch. K. Papastathis, *Bibliographie de Michel Th. Lascaris*, Balkan Studies 18, 2 (1977) 179–198; BLZ 8, br. 11001–11010; 11, br 8858–8859; СБ 9, бр. 43344–43353.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Острогорски, *Михајло Ласкарис. In memoriam*, Хиландарски зборник 1 (1966) 183–185; G. Soulis, *Michael Th. Lascaris*, Byzantinoslavica 28 (1967) 162–166; EJ 5, 473 (S. Ćirković).

Б. Ферјанчић

ЛАТКОВИЋ Видо (27. јуни 1901, Цетиње – 21. јули 1965, Београд). Основну школу и гимназију (1911–1920) завршио је на Цетињу, а историју југословенске и светске књижевности на Филозофском факултету у Београду (1920–1925) где је и докторирао 1939. Једно време је био професор средње школе у Црној Гори, затим у Скопљу професор Велике медресе (1932–1941) и до 1937. хонорарни наставник за теорију књижевности на Филозофском факултету. За време рата био је у логору на Бањици. На београдском Филозофском факултету постао је 1947. доцент, 1949. ванредни, а 1956. редовни професор. Био је управник Катедре за историју југословенских књижевности и продекан на Филолошком факултету. У младости је уређивао цетињске *Записе*. Један је од обнављача и главних уредника *Прилога за књижевност*.

У првој деценији свог рада Л. се занимао књижевном и позоришном критиком. Од 1934. пратио је и коментарисао истраживања у фолклористици, бавио се писцима инспирисаним народним стваралаштвом (Бранко Радичевић, Стјепан Митров Љубиша, Марко Миљанов, Алекса Шантић). Студије о њима делом су обједињене у *Чланцима из књижевности* (1953), као и историјом и теоријом писане и усмене књижевности. У својој докторској тези проучавао је готово сва Матавуљева дела, посебно његов цетињски период (1881–1889). Истраживао је целокупно Његошево стварање, посебно *Горски вијенац*, о коме је објавио завршне критичке коментаре у *Цјелокупним дјелима П. П. Његоша*, III (1952). Дао је низ минуциозних текстолошких открића. Монографија *Петар Петровић Његош* (1963) синтетизује Његошев развојни пут, од инспирисања народном поезијом до античких и филозофских надахнућа и *Луче Микрокозме*.

Народну уметност речи Л. је проучавао и са књижевно-теоријског и са књижевноисторијског становишта. Бавио се законитостима усменог стварања (*Народна књижевност*, 1957, 1967) пратећи посебно, према врстама, варијантност и устаљеност облика и мотива; сам процес уопштавања у јуначкој епици од хроничарске до мотивске објективизације (*О јуначкој епици...*, 1950, у предговорима и белешкама књиге *Епска народна поезија Црне Горе*, 1964, у приказима студија Шмауса, Брауна, Лорда). Изучавао је народно певање и певаче са становишта односа колективног и индивидуалног (*Гаја Балаћ*, 1955; *Св. Матић, Вуков певач Старац Рашко*, 1956; *Вуков „Рачун од јуначких песама"*, 1959, где расправља о Вуковом начину сакупљања песама и његовим посредницима); разматрао је прелазне форме од усменог ка писаном народном стварању (1954). У својој књизи *Народна књижевност*, посмртно издатој као уџбеник (1967), дао је преглед, историју и поетику усмених врста (осим епске поезије) свих народа на југословенском подручју. Са становишта књижевне историје посебно је значајан чланак о певачима српскохрватских народних песама до XVIII века, коментари о Путопису Бенедикта Курипечића из XVI века, белешке и тумачења о IV и V књизи Вукових народних песама.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 11264–11266; 11, br. 9126–9127; СБ 9, бр. 43392–43393; Љ. Ђорђевић, *Био-библиографија др Вида Латковића*, Библиографски вјесник 1–2–3, Цетиње 1963 (Посебан отисак); и Прилози КЈИФ 31, 3–4 (1965) 310–325.

ЛИТЕРАТУРА: Љ. Ђорђевић, наведено дело; В. Недић, *О књижевноисторијском раду Вида Латковића*, Прилози КЈИФ 31, 3–4 (1965) 167–173; Р. Ивановић, *Проф. др Видо Латковић*, Зборник ФФ у Приштини III (1965/1966) 489–493; EJ 5, 494 (N. Banašević); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 111.

Н. Милошевић-Ђорђевић

ЛАШОВСКИ (LASZOWSKI) Емилиј (1. април 1868, Брлог на Купи – 28. новембар 1949, Загреб). Пореклом из старе пољске породице, матурирао је (1887) и дипломирао права (1893) у Загребу. Од почетка службовања радио је у Хрватско-далматинском Краљевском архиву у Загребу (касније Краљевски државни архив), чији је директор постао 1925. Стога је његова веома плодна архивистичка делатност тесно везана за развој и рад ове установе. Дописни члан ЈАЗУ постао је 1907.

Л. је годинама био уредник *Vjesnika Kraljevskog državnog arkiva*, а такође и издавач, сарадник и уредник великог броја часописа. На његов подстицај основани су у Загребу Градска књижница и Градски музеј.

Л. је издавао изворну архивску грађу за хрватску средњовековну историју, мада не увек са потребном научном темељитошћу. Из ове области је и веома много писао – књиге, расправе, чланке и прилоге, објављујући их као посебна издања или у научним и другим часописима и новинама. Највећи део ових радова је научно-популарног карактера.

Његови радови и издања извора од интереса су за средњовековну и новију историју српског народа и земаља у којима су Срби живели, пре свега за историју Срба у Хрватској, Босни и Срему.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 11011–11254; 11, br. 8861–9119; Ten Years (1945–1955) 537–538, 540; V. Dezelić, *Bibliografija knjižernog rada Emilija Laszowskog* (1880–1929). Prilog „Vjesniku Kraljevskog državnog arkiva" IV, Zagreb 1929.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 5, 474 (K. Nemet); Ljetopis JAZU 1950; НЕ 2, 540–541 (В. Новак).

Љ. Алексић-Пејковић

ЛЕБЛ (LÖBL) Арпад (14. јули 1898, Ковачица – 13. фебруар 1982, Нови Сад). Користио је псеудониме Жарко Пламенац и Péter Lőrinc. По завршетку Филозофског факултета у Београду (1924) радио је као наставник у средњој школи. До априла 1941. сарађивао је у низу часописа и антифашистичких листова. Због опозиционих политичких ставова био је 1939. пензионисан. Време од априла 1941. до 1945. провео је у немачком заробљеништву. Од 1948. радио је као професор Више педагошке школе у Новом Саду. Био је председник Покрајинске управе Историјског друштва Војводине и члан редакција многих научних и књижевних часописа.

У почетку се претежно бавио књижевношћу. У својим радовима историјске процесе је посматрао са марксистичких становишта. Највећи број радова је вероватно стога посвећен радничком покрету и класној борби радништва. Економско-социјална проблематика је основна тема многих његових радова. Ипак, тежиште свога рада Л. је ставио на проучавање историје радничког покрета, првенствено Војводине. Касније је показао интересовање и за историју грађанских партија на простору Војводине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Социјалистички покрет у Војводини 1890–1919*, Нови Сад 1953; *Елемир и Тараш 1897* (1954); *Прилог историји аграрног питања у Војводини, 1848–49* (1954); *Синдикална борба аграрног пролетаријата*, Београд 1954; *Српска независна народна странка и Савез пољопривредних радника*, Нови Сад 1954; *Беочинска каја*, Нови Сад 1958; *Политички лик Васе Стајића*, Нови Сад 1963; *Грађанске партије у Војводини 1887–1918*, Нови Сад 1979; *Куруцко доба; Жетелачки штрајкови у Војводини; Кризе и врења, Лутања* (аутобиографија), Нови Сад 1983..

ЛИТЕРАТУРА: *Кризе и врења, Лутања* (аутобиографија). Годишњак ДИВ 1981 [1983]; EJ 5, 502 (B. Vranješević).

Н. Лемајић

ЛЕВЕНТАЛ Зденко (9. мај 1914, Грабовац, Барања). Као дете прешао је у Загреб (1918) где

је завршио основну школу и гимназију (1920–1930). На загребачком Свеучилишту студирао је психологију, а затим медицину коју је завршио уочи Другог светског рата. Током рата боравио је у Босни у екипи за сузбијање ендемског сифилиса (са јеврејским лекарима) и у партизанима. Професионалну делатност започео је у Београду (1947) као оснивач и директор „Медицинске књиге“, затим је радио као асистент, доцент и професор Медицинског факултета Универзитета у Београду. Дуже време боравио је у Енглеској и САД. Један је од оснивача Научног друштва за историју здравствене културе Југославије (1955), Јеврејског музеја у Београду, главни и одговорни уредник часописа *Acta historiae medicine* (1965), члан Секције за историју српске медицине СЛД (1950), Société internationale d'Histoire de la Médecine, Париз (1950). Затим је прешао на Медицински факултет у Берну (1969) где је остао до одласка у пензију (1979).

Педагошку делатност почео је на Медицинском факултету у Београду, прво на Интерној Б клиници, где је завршио специјализацију из интерне медицине. Затим је организовао наставу из историје медицине (1959) где је бројним генерацијама студената предавао увод у медицину и историју медицине. Ову наставу организовао је и на Медицинском факултету у Ријеци.

Научноистраживачка делатност Л. на пољу историје медицине је веома плодна. Међу студијама се посебно истиче *Р. А. Рајс, Швајцарац на Кајмакчалану* (објављена 1984, 1995. на српском, а 1992. на француском језику). Рајсова биографија, с избором његових текстова 1914–1929, има шири, историографски али и политички „raison d'être“, она је нов прилог о нашем уделу и нашој улози у Првом светском рату, као и о стварању Краљевине СХС, јер је Рајс био луцидан тумач, сведок и учесник наше стварности. Књига *Британски путници у нашим крајевима од XV до XIX века* (1989) аналитички сагледава ту занимљиву тему из историје наше медицине. *Auf glühendem Boden. Ein jüdisches Überlebenschicksal in Jugoslawien 1941–1945* је аутобиографска студија која говори о судбини и страдању Јевреја у нашој земљи. „Књижевна награда града Берна 1994“ која је додељена аутору, најбоље сведочи о њеној литерарној вредности. Бројне студије Л. из историје медицине сведоче о његовом студиозном приступу овој области медицинске науке.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Британски путници у нашим крајевима од XV до XIX века*, Београд 1989; *Auf glühendem Boden. Ein jüdisches Überlebenschicksal in Jugoslawien 1941–1945*, Hartung-Gorre Verlag, Konstanz 1994; *Р. А. Рајс, Швајцарац на Кајмакчалану*, Београд 1993.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Ђорђевић, *Библиографија радова објављених у зборницима радова 165–194* (1955–1990) Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 30, 1–2 (1990) 165–194; В. Гавриловић, *Двадесет година постојања и рада НДЗИЗКЈ*, Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 16, 1–2 (1976) 5–39.

В. Гавриловић

ЛЕКОВИЋ Мишо (31. октобар 1923, Годиње, Бар – 24. фебруар 1995, Београд). Гимназију је завршио на Цетињу 1941. године. У Другом светском рату борио се у југословенским партизанским јединицама (1941–1945). После рата службу је наставио у војсци где је завршио Пешадијску официрску школу (1954). Пензионисан је 1980. у чину пуковника.

Радио је у Војноисторијском институту од 1955. до 1980. изучавајући, као војни историчар, учешће Југославије у Другом светском рату. Коаутор је десетак књига из тематике Другог светског рата. У научним часописима и зборницима објавио је 110 чланака и расправа; написао је и 37 насловних јединица за дело *Војна енциклопедија* (I–X).

Објавио је три монографије: *Офанзива пролетерских бригада у лето 1942.* (Београд 1965), која даје подробну историографску и војностручну анализу похода партизанских јединица; *Бихаћка операција новембра 1942.* (Београд 1972), која је наставак претходне и *Мартовски преговори* (Београд 1985), посвећена преговорима НОВЈ и немачких снага на територији Независне Државе Хрватске, који се дуго времена нису спомињали у јавности и међу југословенским историчарима. Аутор је књиге *Деловање руководства Народноослободилачког покрета* (Београд 1989), збирке огледа о критичком расуђивању замисли, одредаба и поступака предводништва југословенских партизана (1941–1945).

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 112; Vojni leksikon, Beograd 1981, 940.

Р. Вујошевић

ЛЕМАЈИЋ Ненад (26. април 1960, Сремска Митровица). Основну школу је завршио у Мартинцима, а гимназију у Сремској Митровици (1978). Филозофски факултет, Група за историју, студирао је у Новом Саду од 1978. до 1982. године. Постдипломске студије на Филозофском факултету у Београду уписао је 1983. Магистарски рад под насловом *Историја породице Бакић (до половине XVI века)*, одбранио је 1988. Докторирао је 1994. године на Филозофском факултету у Новом Саду тезом *Српски народни прваци, главари и старешине након пада средњовековних држава (XV–XVI века)*. Од 1982. до 1984. године радио је у Музеју Срема у Сремској Митровици, а од децембра 1984. запослен је на Филозофском факултету у Новом Саду као асистент а потом доцент на предмету Национална историја средњег века. Проучава претежно историју српског друштва у позном средњем веку и раном периоду турске власти на Балкану и у Панонији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бакићи, породица последњег српског деспота*, Нови Сад 1995.

Р.

ЛЕМПИ (LAMPE) Џон. Професор историје на Универзитету Мериленд. По завршеним студијама и стеченим научним степенима радио је у дипломатској служби. Од 1964. до 1967. радио је у амбасадама САД у Београду и Софији на економским пословима. Био је (1986–1990) секретар источно-европског програма Међународног центра „Вудро Вилзон“ у Вашингтону. Бави се економском историјом, нарочито балканским простором.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Serbia, 1878–1912*, (у књизи: Banking and Economic Development: Some Lessons of History, ed. R. Cameron, N. York 1972, 122–166; *Finance and pre–1914 industrial stirrings in Bulgaria and Serbia*, Southeastern Europe 2, 1 (1975) 23–52; *Varieties of Unsuccessful Industrialisation: The Balkan States before 1914*, Journal of Economic History 35 (1975) 56–85; *Modernization and Social Structure. The Case of the Pre–1914 Balkan Capitales*, Southeastern Europe 5, 2 (1978) 11–32; *Unifying the Yugoslav economy, 1918–1921: misery and early misunderstandings*, (у књизи: The Creation of Yugoslavia, 1914–1918, ed. D. Đorđević, 1980, 130–156; *Balkan Economic History 1550–1950: from Imperial Borderlands to Developing Nations* (са M. R. Jackson), Bloomington 1982; *The Evidence of Industrial Growth in Southeastern Europe before the First World War*, East Europea Quarterly 16, 4 (1983) 385–415 (са М. Џексоном); *Yugoslav-American Economic Relations since World War II* (са R. O. Priketom и Lj. Adamovićem), Durham 1990, превод: *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1990; *Yugoslavia as History: Twice there was a Country*, Cambridge/Mass. 1996.

ЛИТЕРАТУРА: Lj. Adamović, Dž. Lempi, R. O. Priket, *Američko-jugoslovenski ekonomski odnosi posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1990, 189 (Beleška o autorima).

Р.

ЛЕОНИД, архимандрит (**КАВЕЛИН Лев Александрович**) (6. март 1822, Грива, Калужска губернија – 3. новембар 1891, Сергијевски Посад). Потекао из племићке породице К. је стекао војно образовање у Московском кадетском корпусу (1835–1840). Био је гардијски официр (1840–1852), доспео до чина капетана, бавио се литерарним радом. Напустио је 1852. службу и повукао се у пустињу Оптина у близини родитељског имања, где се прикључио монашком братству и 1857. закалуђерио узевши име Леонид, којим су потписане његове публикације. Црквени послови га одводе на Исток у руску мисију у Јерусалиму (1857–1859), затим на чело исте мисије (1863–1865). Био је и старешина православне цркве у Цариграду (1865–1869). Вративши се у Русију био је намесник манастира Нови Јерусалим (1869–1877) и од 1877. до смрти намесник Тројицко-Сергијевске лавре под Москвом.

У свим братствима и црквама где би се нашао трагао је за рукописима и документима. Веома важан допринос науци су његови описи рукописа црква Калужске епархије, манастира Нови Јерусалим, Тројицко-Сергијевске лавре, и нарочито обимни постхумно завршени опис рукописа збирке грофа Уварова. Један мањи опис је посвећен српским рукописима: *Рукописи сербскаго писма XIII–XVIII века, находящіся въ библіотекахъ Московской губерніи*, Чтенія 2 (1891) 1–8. Л. је српске документе налазио и за време својих боравака на Истоку, нарочито на Светој Гори где је радио 1859, 1866. и 1868. године. Описе рукописа, записе и текстове докумената објављивао је у Русији, али и у издањима Српског ученог друштва, чији је био члан од 1868. Обиман је опис хиландарске ризнице: *Историческое описаніе царской лавры Хиландаря и ея отношенія къ царствамъ сербскому и русскому*, Чтенія 4 (1867) 1–388, затим: *Славяно-сербскія книгохранилища на св. Афонской горе, въ монастыряхъ Хиландаре и св. Павла*, Чтенія 1 (1875) 1–80, што се добрим делом поклапа са: *Словено-српска књижница на Св. Гори Атонској*, Гласник СУД 44 (1875). Посебно је издао: *Типик или устав царске српске лавре Хиландара у св. Гори*, Гласник СУД 24 (1868). Српске повеље сачуване у манастиру Светог Пантелејмона објавио је два пута, у збирци грчких и словенских докумената руског манастира (1875) и у збирци: *Стара српска писма*, Гласник 24 (1868) 231–295. Л. је дао корисне прилоге за историју српске и бугарске цркве: *Објашњења за карту области трију независних и самосталних цркава на Балканском полуострву*, Гласник СУД 27 (1870) 297–308, *Архіепископія первой Юстиніаны Охридская и ея просветительное вліяніе на южныхъ славянъ, болгаръ и сербовъ*, Чтенія 4 (1866) 1–75; *Сербская иноческая община въ Палестине*, Чтенія 3 (1867) 42–65.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Д. Языков, *Обзор жизни и трудов покойных русских писателей* 11, 1909.

ЛИТЕРАТУРА: И. В. Ягич, *Исторія славянской филологіи*, СПБ 1910, 638–640; Славяноведение 169–170 (Н. М. Пашаева, са подацима о руској литератури); НЕ 2, 553 (А. Белић).

С. Ћирковић

ЛЕСКОВАЦ Младен (1. јануар 1904, Стари Сивац – 25. децембар 1990, Нови Сад). Основну школу завршио је у месту рођења, гимназију у Новом Саду и Сомбору (1923). Студирао је на Филозофском факултету у Београду, дипломирао 1930. на Групи за југословенске књижевности. Као суплент службовао је у гимназијама у Сомбору и Новом Саду, да би, бриљантно положивши државни професорски испит тезом о Михајлу Витковићу доцније штампаном, наставио 1933. професуру у Новом Саду све до отпуштања из службе априла 1941. Ласкаве понуде окупацијских власти одбијао је одлучно, прикључујући се ратном спротовању свome и своје породице. После ослобођења био је професор на гимназијском течају за ратом ометене ученике, па на раду у Комисији за реституцију културних добара из Мађарске. Септембра 1945. постављен је за управника Библиотеке Матице српске коју уздиже до ступња једне од националних библиотека Југославије. Учествовао је у оснивању Филозофског факултета у Новом Саду давши за њега иницијативу и аргументацију, те концепцију као члан матичне комисије. Новембра 1954. изабран је по позиву за редовног професора и шефа Катедре за југословенску књижевност. Био је први декан тог факултета. Пензионисан је 1970.

Од првих песама објављених 1925. у *Летопису*, деловање Л. неодвојиво је повезано са радом и напретком Матице српске. Био је члан Управног одбора (1945–1979), члан уредништва *Летописа* (1947–1958), главни уредник овог часописа (1958–1964), покретач *Зборника за књижевност и језик* и његов главни уредник (1953–1978), председник Матице српске (1969–1979), те почасни члан (од 1983).

Године 1962. постао је дописни члан ЈАЗУ, 1963. дописни а 1970. редовни члан САНУ.

Између два рата бавио се поезијом, књижевном критиком, превођењем, а 1930. објављен му је први рад из историје књижевности. После Другог светског рата највећи део својих интелектуалних интересовања уложио је у изучавања књижевне и културне баштине Срба. Његова библиографија се, током деценија континуираног рада, попела на преко 500 јединица. Безмало сваки његов рад представља помак у научном перципирању књижевних вредности и културног напретка. Саздао је специфичну, властиту научну методологију која полази од најшире ерудиције, минуциозне технике архивског и библиографског рада и профињене сензибилности за уметнички резултат. Успевао је да књижевне феномене интегрално уоквири у општи културни, историјски и животни контекст, у време када они настају, тако да његови радови имају тежину истовременог доприноса историји књижевности и културе и националној историји уопште. Изврсно познавање мађарске, немачке, француске књижевности и културе омогућило му је да процесе у нашем духовном нарастању види и из компаратистичког угла. Темељне вредности види и тамо где их пре њега нису тражили (бећарци, девојачке споменице) или се сматрало да их нема (књижевност у Војводини пре Велике сеобе, предбранковска поезија, анонимна грађанска лирика XVIII века). Најкондензованије странице у научном делу Л. треба тражити у његовим проучавањима српског романтизма, посебно двојице великих песника, Лазе Костића и Јована Јовановића Змаја. У радовима ове врсте досегао је врхунац оног идеалног споја науке и есејистике по коме је општепознат у научном и књижевном свету.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Регистар првих 30 свезака Гласника историјског друштва* (1938); *Српско грађанско песништво XVIII века* (1946); *Чланци и есеји* (1949); *На нашој постојбини* (1951); *Антологија старије српске поезије* (1953, 1964[2], 1972[3]); *Бећарац* (1958, 1979[2]); *Из српске књижевности* I–II (1968); *J. Јовановић Змај*, хронолошки подаци (1969); *Баштина* (1977); *О Лази Костићу* (1978); *Змајев бечки дневник* (1983); *Српске књижевне теме* (1988); *Песме и препеви* (1989); *Лаза Костић* (1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: И. Веселинов, *Библиографија радова Младена Лесковца*, Прилози КЈИФ 10, 3–4 (1974) 305–338; К. Мирић, *Грађа за библиографију Младена Лесковца 1973–1993*, Годишњак Библиотеке МС 1993, 187–207; BLZ 8, br. 11369–11372; 11, br. 9281–9283; СБ 9, бр 44174–44188.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Живковић, *Младен Лесковац као књижевни историчар*, ЛМС 564, 4 (1974) 321–334; LPJ 3 (1987) 638–640; *Преминуо Младен Лесковац* (говори Б. Петровића, Н. Стипчевића, М. Трипковића, М. Клеут и Б. Ковачека), Рад МС 27 (1991) 44–54; EJ 5, 517 (B. Novaković).

Б. Ковачек

ЛЕШНИ (LEŚNY) Јан (24. мај 1947, Wyrobki, Mogilno – 14. јули 1994, Poznań). Л. је био пољски историчар који се бавио историјом Срба и Јужних Словена. Студирао је историју и археологију на универзитету у Познању. Ту је стекао научне степене магистра (1972), доктора (1978), ту се и хабилитирао 1988. и постао доцент, али је све време радио у Славистичком институту Пољске академије наука у Познању, где је изненада умро.

У првом периоду свога рада Л. се бавио насељима и одбрамбеним системом код западнословенских племена и држава у раном средњем веку. Тематику ране историје Јужних Словена почео је да обрађује средином седамдесетих година као сарадник на великом Речнику словенских старина (*Słownik starożytności Słowiańskich* I–VIII, 1961–1991). Написао је неколико десетина чланака о српским личностима, областима и местима у последњим свескама Речника. Бавио се судбином дела Ћирила и Методија у разним деловима словенског света. Српску историју задужио је књигом о почецима немањићке монархије (од средине XI до краја XII века). Превео је на пољски и снабдео одличним коментаром *Летопис Попа Дукљанина*. Бавио се местом оца Немањиног у генеалогији породице српских великих жупана. Приказао је средњовековни период у једној историји Албаније.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Konstantyn i Metody apostołowie Słowian, dzieło i jego losy*, Poznań 1987; *Historia królestwa Słowian czyli Latopis Popa Duklanina*, Warszawa 1988; *Studia nad początkami serbskiej monarhiji Nemaniczów (polowa XI – koniec XII wieku)*, Pracze Slawisticzne 76, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Lódz 1989; *Убикација манастира Светог Срђа и Бакха – маузолеја дукљанских владара*, Прилози КЈИФ 51–52 (1985–1986) 93–103; *Stefan Zawida als Sohn von Uroš I. und Vater von Stefan Nemanja. Ein Beitrag zur serbischen Prosopographie*, Südostforschungen 48 (1989) 37–49; J. Hauziński, J. Leśny, *Historia Albanii*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992.

ЛИТЕРАТУРА: С. Ћирковић, *Jan Leśny (1947–1994)*, ИЧ 40–41 (1993–1994) 394–396.

С. Ћирковић

ЛЕШЧИЛОВСКАЈА (ЛЕЩИЛОВСКАЯ) Ина Ивановна (17. мај 1929, Москва). На Историјском факултету Московског државног универзитета дипломирала је 1951. године, а 1954. завршила постдипломске студије. Кандидатску дисертацију *Социально-экономическое развитие Хорватии и Славонии в конце XVIII – первой половине XIX вв.*, одбранила је 1956. Докторирала је 1973. тезом *Проблемы национального движения и классовой борьбы в хорватских землях в период революции 1848–1849 гг.* За дописног члана Руске академије природних наука изабрана је 1996. Сада је водећи научни сарадник Института славистике и балканистике Руске академије наука.

Област научног рада И. Л. је историја и историја културе Јужних Словена XVIII–XIX века, укључујући историју културе и друштвеног развоја српског народа у XVIII–XIX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Сербская культура XVIII века*, Москва 1994; *Славянские матицы. XIX век* I–II, Москва 1996 (уредник и коаутор); *Руска периодика прве трећине XIX века о српској књижевности*, у: Прилози проучавању српско-руских веза. Прва половина XIX века, Нови Сад 1980; *Карагеоргий*, Вопросы истории 12 (1994).

Р.

ЛИЛИЋ Борислава (18. октобар 1946, Пирот). Основну школу и гимназију завршила је у месту рођења, а студије историје на Филозофском факултету у Београду, где је 1994. године одбранила докторску дисертацију *Пирот 1804–1918*. Као апсолвент радила је у Народној библиотеци у Пироту, где је оформила и оспособила за истраживачки рад завичајни фонд библиотеке. Од 1975. до 1981. радила је у Педагошкој академији за васпитаче у Пироту, најпре у звању предавача а затим у звању професора више школе. Паралелно је предавала и у гимназији у Пироту, где и данас ради као професор историје. Звање научни сарадник – доцент стекла је 1995.

Б. Л. се бави историјом српског народа у XIX и XX веку. Њена библиографија броји више од сто библиографских јединица. Објавила је већи број расправа и прилога у бројним историјским часописима.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Пироћанци у ратовима 1912–1918*, Београд 1989; *Косовски бој и Пирот у турским историјским изворима*, Пирот 1989; *Светосавље и светосавске прославе у Пироту*, Пирот 1994; *The Methoch in Pirot*, Пирот 1994 (и на српском језику); *The Greek Soldiers Cemetery in Pirot, the long way there is a short way home*, Пирот 1994 (и на српском језику); *Пирот и околина у списима савременика од XV до почетка XX века*, Пирот 1994; *Историја Пирота и околине I (1804–1878), II (1878–1918)*, Пирот 1994; *Из прошлости Пирота*, Пирот 1995; *Метоси Нишавске и Нишке епархије*, Пирот 1996.

Р.

ЛИНДЕРМАЈЕР П. Емерик (1806, Оравица, Румунија – 12. октобар 1883, Београд). Одрастао је у Чакову (Банат), а школовао се у Будиму и Бечу, где је завршио медицину. Докторирао је у Бу-

диму тезом *Hippocrates homo, philosophus, medicus* (Budae 1832). У Србију је дошао 1835. „да по свом знању и лекарском искуству Србију честито и искрено служи", прво као окружни војни лекар у Шапцу и Крагујевцу, а 1839. постаје начелник војног санитета. Указом 1845. постављен је за начелника Санитетског одељења „Попечитељства внутрени дјела" и тако постаје начелник цивилног и војног санитета Кнежевине Србије. Први је почео плански да уређује здравствену службу у Србији. Створио је прву организовану војну болницу у Београду и гарнизоне болнице у Крагујевцу и Ћуприји. Израдио је најдетаљније устројство војних болница уопште, унапређивао тадашњу „правитељствену" апотеку у Крагујевцу и прве отворене апотеке у другим градовима Србије. Најдетаљније је израдио и објавио прве прописе и правила за обављање санитетске службе у српској војсци, грађанству и у карантинима. Упорно се борио против заразних и паразитских болести. Увео је у службу прве општинске дипломиране бабице у Београду, Пожаревцу и Шапцу; завео хемијске анализе у случајевима тровања; побољшао коришћење минералних вода, нарочито у Буковици; основао „Стални лекарски одбор" касније Главни санитетски савет. Пензионисан је 1859, и за скоро четврт века које је после тога провео у Београду (до 1883) посветио се историји медицине, проучавајући здравствену службу у Кнежевини Србији.

У својој аналитичкој студији *Serbien, dessen Entwicklung Fortschritt im Sanitätwesen mit Andeutungen über die gesammten Sanitätsverhältnisse im Orient*. Temišvar 1876, приказао је историјски развој и стање санитетских прилика и здравствене заштите, које је драгоцено за нашу медикоисториографију. Друга вредна студија је *Описи минералних вода и њена употреба уопште, а понаособ лековитих вода у Кнежевини Србији досада познатих*, Београд 1856.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ђорђевић, *Др Емерик Линденмајер*, Надгробна реч, Народно здравље 3 (1883) 162; В. Станојевић, *Постанак и прве фазе развитка српске војске и њеног санитета*, НРСИ 1925, 34–70; M. D. Grmek, *Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1660–1805)*, Starine JAZU 43 (1951) 180; В. Станојевић, *Др Емерик Линденмајер*, Српски архив 85 (1957) 742–744; Vojni leksikon, Beograd 1981, 944.

В. Гавриловић

ЛОВЧЕВИЋ Стеван (25. август 1855, Долово, Банат – после 1931.) У Београду је завршио средњу школу и историјско-филолошки одсек Велике школе. Од 1874. био је професор у Ужицу, Пожаревцу и Београду. Постављен је за начелника Министарства просвете за време министровања Андре Ђорђевића. Творац је Закона о средњим школама и наставних планова за средње школе. Директор Друге београдске гимназије био је све до пензионисања 1907. Након тога обављао је дужности директора Женске гимназије у Дому ученика средњих школа. Од 1912. године учествује у раду штампарије „Симеон Мироточиви" и убрзо је постао њен власник. Сарађивао је у *Отаџбини* и *Наставнику*.

Објавио је: *Општу историју за више разреде средњих школа* (I 1894, II 1895); *Општу историју за ниже разреде средњих школа* (1899).

Педагошки чланци сабрани су у: *Из школе и о школи, Педагошка књижница*, св. VIII, 1913.

А. Столић

ЛОМА Александар (2. март 1955, Ваљево). У родном граду завршио је основну школу (1969) и гимназију (1973). Студирао је на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду (1973–1978), на којем је и магистрирао (1986) и докторирао (1988), и где ради као наставник (од 1979) у звању ванредног професора. Од 1994. ангажован је са трећином радног времена у САНУ на изради Етимолошког речника српскохрватског језика. Од 1989. до 1992. стручно се усавршавао у Минхену као стипендист фондације Alexander von Humboldt.

Аутор је већег броја радова из области класичне филологије, славистике, палеобалканистике, индоевропеистике, историје културе и религије, фолклористике, историјске географије итд. Од значаја за историографију су пре свега они радови где се уз помоћ језичких (првенствено топономастичких) података покушавају да расветле рана раздобља етничке историје Срба (и уопште Словена), о којима наративни извори мало казују или ћуте.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Сутелица – Топономастички трагови латинског хришћанства у унутрашњости преднемањићке Србије* (1987); *Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу* (1990); *Словени и Албанци до XII века у светлу топономастике* (1990–1991); *Vorslavisches Substrat in der Toponymie Serbiens. Bisherige Ergebnisse, Probleme und Perspektiven weiterer Erforschung* (1991), (рад сумира и допуњава резултате ауторове необјављене дисертације *Проблеми изучавања супстрата у топонимији Србије*); *Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost?* (1993); *Неки славистички аспекти српске етногенезе* (1993–1994); *Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике*; *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш 1994, 107–136.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 498–501.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 498.

Р.

ЛОПАШИЋ Радослав (20. мај 1835, Карловац – 25. април 1893, Загреб). У родном месту завршио је основну школу, уписао гимназију 1846, прекинуо је услед болести 1849. и завршио у Загребу (1852–1856). Године 1856. уписао се на Православну академију у Загребу, али даље од тога, због слабог здравља, није одмакао, те је прешао на своје имање Хрчић, где се бавио пољопривредом и био општински начелник (1860). Од доласка И. Кукуљевића на место загребачког жупана, Л. је, приватно стекавши правничко образовање, ступио у чиновничку службу, најпре као котарски пристав у Северину (1861), потом котарски судија (1866), да би 1871. прешао у Загреб за жупанијског подбележника. Године 1891. постављен је за секретара краљевске земаљске владе, али исте године због болести одлази у пензију. Од 1877. члан је Матице хрватске, у којој је обављао и послове господарског потпредседника, а 1883. изабран је за дописног члана ЈАЗУ.

Упоредо са чиновничким послом, Л. се, мада без одговарајућег образовања, посветио историјском занату, почевши врло рано да објављује у локалним листовима. Неуморан сакупљач архивске грађе, за којом је трагао у архивима Загреба, Љубљане, Беча, Будимпеште, Граца, грофова Благајских, те у многим крајишким местима, и коју је обилно и критички користио, Л. је стасао у савесног историчара и издавача споменика. Предмет Л. интересовања односи се, пре свега, на историју Војне крајине, чијем је истраживању ударио поуздане основе као један од њених, за своје време, најбољих познавалаца. Поред низа прилога и монографија о крајишким местима (монографија о Карловцу обухвата историју Војне крајине до почетка XIX века), Л. је издао неколико темељних збирки докумената (XVI–XVIII век) које су, упркос разним недостацима, задржале своје значење и данас. Са истом преданошћу бавио се завером Зринских и Франкопана и економско-социјалном историјом Хрватске и Славоније XVI до XVIII века, обогативши истраживачку основу обиљем публиковане архивске грађе. Л. је за собом оставио непрегледну множину преписа докумената, једним делом разврстаних у збирке и припремљених за штампу, и неколико рукописа. Посебно је интересантна збирка *Monumenta ecclesiae graeco orientalis in Croatia et Slavonia* која обухвата период од 1595. до почетка XVIII века. Његова заоставштина, од које је један део објављен (поред посебних издања, Ђ. Шурмин је за *Hrvatske spomenike I, do 1499.* (1898) искористио осим Кукуљевићевих *Acta croatica* (1863) истоимену, за штампу припремљену Л. збирку), припала је ЈАЗУ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice*, Zagreb 1879; *Spomenici Hrvatske krajine I (1479–1610), II (1610–1693), III (1531–1790)*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium JAZU 15, 1884; 16, 1885; 20, 1889; *Prilozi za poviest Hrvatske XVI i XVII vieka iz Štajerskoga zemaljskoga arkiva u Gradcu*, Starine JAZU 17 (1885) 151–231; 19 (1887) 1–80; *Bihać i Bihačka krajina*, Zagreb 1890, 1943[2], Bihać 1991[3]; *Hrvatski urbari* I, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium JAZU 5, 1894; *Oko Kupe i Korane. Mjestopisne i povijestne crtice*, Zagreb 1895; *Slavonski spomenici za XVII viek. Pisma iz Slavonije u XVII vieku (1633–1709)*, Starine JAZU 30 (1902) 1–176.

БИБЛИОГРАФИЈА: T. Smičiklas, *Uspomeni Radoslava Lopašića*, Ljetopis JAZU 9 (1894) 112–137 – укључујући и списак Л. заоставштине; BLZ 8, br. 11486–11503; 11 br. 9416–9455.

ЛИТЕРАТУРА: T. Smičiklas, *Uspomeni Radoslava Lopašića*, Ljetopis JAZU 9 (1894) 112–137; NE 2, 683 (V. Novak); R. Horvat, *Radoslav Lopašić*, поговор књизи: Bihać i Bihačka krajina, Zagreb 1943, 283–292; EJ 5, 552 (J. Šidak); LPJ 3, 676 (M. Milovanović).

Ђ. Бубало

ЛУКАЧ Душан (18. новембар 1926, Ивањска, Босанска Крупа). Основно образовање стекао је у родном месту, учитељску школу похађао и завршио у Бањалуци (1948). Историју је студирао на Филозофском факултету у Београду, дипломирао је 1955. Радећи у Босни сакупљао је податке о злочинима усташа и страдању Срба, што по својој иницијативи, што за потребе обласног музеја у Бањалуци, и написао монографију *Устанак Срба у Босанској крајини 1941–1945*, која је била подлога докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету у Београду (1965). Запослио се затим у Институту за историју радничког покрета, односно Институту за савремену историју у Београду. Боравио је на усавршавању у Москви и Берлину. Приликом оснивања Балканолошког института изабран је за вишег научног сарадника (1971), касније за научног саветника и са те дужности је отишао у пензију.

Главно подручје научног рада Л. је историја Другог светског рата са тежиштем на проблемима међунационалних односа, затим демографским кретањима и страдањима српског народа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Устанак у Босанској крајини 1941*, Београд 1967; *Бања Лука и околина у рату и револуцији 1941–1945*, Бањалука 1968; *Раднички покрет у Југославији и национално пи-*

тање (еволуција ставова 1918–1941), Београд 1970: *Српска Јасеница и околина у НОР 1941–1945*; *Трећи Рајх и земље југоисточне Европе I (1933–1936), II (1937–1945), III (1941–1945)*, Београд 1982–1987; *Лијевче и лијевчанско поткозарје у рату 1941–1945*, Београд 1991.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978, 190–191*

Р.

ЛУКОВИЋ Нико (21. март 1887, Прчањ – 15. фебруар 1970, Прчањ). Био је свештеник, жупник прчањски (од 1910), катихета Наутичке школе у Котору (1928), каноник Столног каптола у Котору (од 1934), културни и јавни радник. Учесник је Трећег заседања АВНОЈ-а и Привремене Народне скупштине Демократске Федеративне Југославије у Београду (1945), посланик Народне скупштине Црне Горе (1946–1953). Један је од оснивача Которске секције Друштва историчара Црне Горе, члан Друштва за унапређење поморства Југославије, почасни члан Југословенског друштва за историју медицине, сарадник Историјског института Црне Горе. Носилац бројних одликовања.

Л. је био велики љубитељ и одличан зналац прошлости родног краја. Написао је велики број радова из историје, пољопривреде, поморства и хагиографије Боке, увек заснованих на веома добром познавању, претежно необјављених извора и одговарајуће литературе. Веома је заслужан за рад на проучавању, популаризацији и заштити целокупног културног наслеђа, а посебно за оснивање свих музејских и архивских установа на подручју Боке Которске после Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Постанак и развитак трговачке морнарице у Боки Которској* (1931): *Прчањ, историско-естетски приказ* (1937): *Hagia Sophia*, путопис (1940); *Бока Которска, културно-историјски вођ* (1951, са библиографијом издања о Боки); *Блажена Озана Которка* (1965).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 11716–11724; 11, br. 9547–9558; СБ 9, бр. 45043–45044; Зборник КС ДИ ЦГ 2 (1980) и посебно из исте публикације: *Споменица дон Нику Луковићу; Библиографија радова дон Ника Луковића*, Зборник КС ДИ ЦГ 2 (1980) 223–311; М. Злоковић, *Библиографија радова дон Ника Луковића*, Споменица дон Ника Луковића, Котор 1980, 223–231.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак ПМК 18 (1970) 7–10; Р. Пасарић, *Успомена на дон Ника Луковића*, Зборник КС ДИ ЦГ 1 (1973) 195–200; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 116; EJ 5, 563–564 (I. Zloković).

Д. Синдик

ЛУЧИЋ Чедомир (25. октобар 1940, Бањани, Никшић). Основно образовање стекао је у месту рођења. Вишу педагошку школу завршио је на Цетињу 1961. године. На Природно-математичком факултету у Београду дипломирао је 1971. Четири године касније завршио је Правни факултет, а 1982. године и Филолошки факултет. Током 1976. боравио је на стручном усавршавању у Француској као стипендиста француске владе.

Магистарски рад *Етичка снага ријечи владике Петра I Петровића–Његоша као владаоца и пјесника Црне Горе*, одбранио је 1989. године на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу. На истом факултету одбранио је докторску дисертацију *Петар I Петровић–Његош у своме времену* (1989). Другу докторску дисертацију *Живот и дјела Риста Ратковића*, одбранио је на Филолошком факултету у Београду 1993.

Л. је службовао у више места у Црној Гори, осам година био је директор школе. Ради у Историјском институту Црне Горе. Прошао је сва научна звања до научног саветника. Изучава правни систем Црне Горе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црногорска правда – правни систем у Црној Гори до средине 19. вијека* (у штампи); *Доситеј и Црна Гора – поводом 250. годишњице рођења*, ИЗ 62, 3–4 (1989) 5–11; *Представа странаца о друштвеном уређењу Црне Горе и улога Петра Првог на њиховом преиначавању*, ИЗ 62, 3–4 (1989) 51–61; *Нека научна сазнања, предања, усмене творевине и осврт на топономастичка обележја везана за словенско становништво у Албанији*, Зборник радова – Словенско становништво у Албанији, Подгорица 1991, 337–349; *Утицај Новог Завјета на посланице митрополита Петра Првог Петровића*, ИЗ 63, 3–4 (1990) 21–29; *Становништво словенског поријекла у Албанији*, ИЗ 63, 3–4 (1990) 223–231.

ЛИТЕРАТУРА: М. Краљ, *Чедомир Лучић, аутор књиге „Моћ ријечи Петра Првог“*, Стварање 63, 5–6 (Подгорица 1988) 345–346; Г. Секуловић, *Чедомир Лучић, аутор књиге о Петру I Петровићу*, Побједа 19. октобар 1991, 11.

Р.

ЉУБИНКОВИЋ Р. Ненад (4. март 1940, Београд). Основну и средњу школу (Десета београдска гимназија) завршио је у Београду. Уписао се на Филозофски факултет (потом Филолошки факултет) школске 1958/1959, на Групу за југословенске књижевности и српскохрватски језик. Дипломирао је 1963. године. Магистарски рад – *О пореклу бугаришћа*, одбранио је 1967. године на Филолошком факултету у Београду. На истом факултету стекао је 1992. докторат дисертацијом *Пјеванија црногорска и херцеговачка (будимска и лајпцишка) Симе Милутиновића Сарајлије*. Од 1. јануара 1966. ради у Институту за књижевност и уметност. У звање научног сарадника изабран је 1993, а у звање вишег научног сарадника 1997. Од школске 1991/1992. запослен је хонорарно на Факултету музичке уметности као професор „по позиву“, а од 1994/1995. у звању редовног професора за предмете Народна књижевност (за студенте етномузикологије), Методологија научног рада (за студенте музикологије и етномузикологије), као и посебан курс истог предмета за студенте постдипломских студија.

Љ. истражује усмено народно стваралаштво, народна веровања, обичаје, митологију; посебно се бави проблемом односа историје и епске легенде.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ са гледишта српске историографије у оквиру теме однос историје и епске легенде: *Легенда о Владимиру и Косари – између писане и усмене књижевности*, Научни састанак слависта у Вукове дане 6, 2 (Београд 1977) 139–145; *Војислав Момчило у савременим хроникама и усменој епској народној песми*, Упоредна истраживања, књига 3, (зборник радова у част проф. др Никше Стипчевића), Институт за књижевност и уметност, Београд 1990, 223–234; *Косовска легенда у руском летописном своду из времена цара Ивана IV Грозног*, Студије и грађа за историју књижевности 1, Институт за књижевност и уметност, Београд 1980, 5–22; *Косовска битка у своме времену и у виђењу потомака или логика развоја епских легенди о косовском боју*, Расковник 55–56 (Београд 1989) 127–164; *Приказ косовске битке у делима турских историчара Муле Нешрије, Идриза Битлисија и наше народне епске песме о косовском боју*, Кораци 24, 5–6 (Крагујевац 1989) 311–320, тематски број Косовска битка – шест векова (уредила: Ј. Рећеп); *Краљевић Марко – историја, мит, легенда*, Даница, српски народни илустровани календар за годину 1995. Вукова задужбина, Београд 1994, 177–188; *Транспозиција историјских чињеница у епско и митско ткиво епске легенде – легенда о Косовском боју, легенда о Марку Краљевићу*, Лицеум, књига 2, Крагујевац, Центар за научна истраживања САНУ – Универзитет у Крагујевцу 1996, 24–51; *Транспозиција историјских чињеница у епско и митско ткиво епске легенде. Од историје до „народне историје“ или Карађорђев недовршен прелазак из живота у мит*, у: Карађорђе у епу и историји. Зборник радова са научног скупа и поводом њега, Велика Плана 1994 [1995] 57–78; *Значење топонима „Усране Купине“ у повељи краља Милутина цркви светог Ђорђа Горга код Скопља*, Расковник 75–76 (1994) 109–115; *Развој идеје о великој Црној Гори у Огледалу српском Петра II Петровића Његоша и у Пјеванији Симе Милутиновића Сарајлије*, у: Зборник радова са научног скупа: Петар II Петровић Његош. Личност, дјело и вријеме, Подгорица 1995, 175–202.

ЛИТЕРАТУРА: LPJ 3 (1987) 716; Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа: Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас, Међународни славистички центар, Београд 1987, 66; Р. Пешић, Н. Милошевић-Ђорђевић, *Народна књижевност*, Београд 1984, 146; *Ко је ко. Писци из Југославије 1994.* Приредио М. Савић. Београд 1994, 139.

Р.

ЉУБИНКОВИЋ Радивоје (31. октобар 1910, Шабац – 22. октобар 1979, Београд). После завршене гимназије почео је да студира права, а упоредо је слушао предавања из историје уметности. Временом је прешао потпуно на студије на Филозофском факултету, где је дипломирао 1939. Стипендија за усавршавање омогућила му је да ради у Паризу под руководством Габријела Мијеа (1934–1936). Од 1937. радио је као волонтер у Музеју Јужне Србије у Скопљу. Ратне године провео је у Београду, а крајем 1944. почео је да ради у Министарству за науку и културу Југославије. Ангажовао се на оснивању Савезног института за заштиту споменика културе и био његов први директор. Од 1957. до смрти радио је у Археолошком институту САНУ као научни сарадник. Радио је на проучавању средњовековне уметности, бавио се средњовековном археологијом, дао је значајан допринос развоју заштите споменика.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Стара црква села Курбинова – Преспанско језеро*, Старинар 15 (1940) [1942] 101–123; *Црква у Доњој Каменици*, Старинар н.с. 1 (1950) 53–86 (заједно са М. Ћоровић-Љубинковић; *Црква Светог Вазнесења у селу Лесковцу код Охрида*, Старинар н.с. 2 (1951) 193–216; *Stvaranje zografa Radula. Jedna etapa našeg zidnog slikarstva i ikonopisa*, Naše starine 1 (1953) 123–131; *Две грачаничке иконе са портретима митрополита Никанора и митрополита Виктора*, Старинар н.с. 5–6 (1954–1955) [1956] 129–138; *Majstori starog srpskog slikarstva. Povodom knjige profesora Svetozara Radojčića*, Naše starine 4 (1957) 187–204; *Представа првог греха у апсидалној конхи у цркви светог Михајла код Стона*, Зборник НМ 4 (1964) 223–230; *Традиција Приме Јустинијане у титулатури охридских архиепископа*, Старинар н.с. 17 (1966) [1967] 61–76; *Sur le symbolisme de l'Histoire de Joseph du narthex de So-*

pocani, L'art byzantin du XIIIe siècle. Symposium de Sopoćani 1965, Beograd 1967, 207–237; *Један средњовековни покушај убикације Јустинијане Приме*, Лесковачки зборник 8 (1968) 45–49; *Прилог проучавању Самуилове аутокефалне цркве*, Старинар н. с. 19 (1968) [1969] 125–139; *Ordo episcoporum*, у: Paris Gr. 880 и архијерејска помен-листа у Синодикону цара Борила, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, 1, Скопје 1970, 131–147; *Привредна организација и материјална култура сеоских насеља средњовековне Србије*. I Międzynarodowy kongres archeologii Slowianskiej V. Warszawa 14–18. IX 1965, Wroclaw 1970, 175–185; *L'Illyricum et la question romaine à la fin du Xe et au début du XIe* siècle, La Chiesa Greca in Italia dall'VIII al XVI Secolo. Italia Sacra 20–22, Padova 1973, 927–969; *Manastir Temska kod Pirota – crkva Svetog Đorđa*. Arheološki pregled 15, Beograd 1973, 127–130 и 196; *Црква Светог Николе у Станичењу*. Зограф 15 (1984) 76–82 (Приредила М. Ћоровић-Љубинковић).

Радови су му сабрани у књизи: *Студије из средњовековне уметности и културне историје*. Београд 1982, 123–129 (М. Цуњак).

ЛИТЕРАТУРА: Б. Ђурић, *Радивоје Љубинковић (1910–1979), живот и дело*, дипломски рад одбрањен на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду 1. октобра 1987. године.

Б. Ђурић

ЉУБИЋ Шиме (24. мај 1822, Стариград на Хвару – 19. октобар 1896, Стариград на Хвару). Био је истакнути хрватски историчар и археолог друге половине XIX века. Основну школу је учио у родном месту а гимназију у Дубровнику, Сплиту и Задру. После тога студирао је теологију у Задру, а касније историју и славистику у Бечу. Био је најпре капелан и жупник на Хвару, а затим професор у гимназијама у Сплиту, Осијеку и Ријеци. Неко време (1858–1863) био је кустос Археолошког музеја у Сплиту, и за то време је често боравио у Венецији, истражујући грађу тамошњег архива о Јужним Словенима. За члана Југославенске академије изабран је 1867. и потом именован за кустоса Археолошког одјела Народног музеја у Загребу. За његовог управника именован је 1871. На тој дужности је остао све до пензионисања 1892. За то време је основао и уређивао *Viestnik Hrvatskog arkeologičkog družtva* (14 свезака од 1879. до 1892).

Љ. се у почетку бавио књижевним радом, суделујући у народном препороду у Далмацији. Објављивао је чланке у *Zori Dalmatinskoj* (1846–1848). Претежно су били везани за фолклор, етнографију и сакупљање народних песама. Тек је његов боравак у Бечу и Венецији утицао да се потпуно посвети историји и археологији. Као историчар написао је велики број радова различите вредности и тематике, везаних претежно за хрватску историју и историју Дубровника. Од радова везаних за ову другу тему вреди поменути два: *O odnošajih dubrovačke s mletačkom republikom do godine 1358* (Rad JA 5, 1868); *O odnošaju između Dubrovčani i Mlečani za ugarsko-hrvatskoga vladanja* (Rad JA 17, 1880).

Трајнију вредност и место у науци Љ. је обезбедио као издавач историјских извора. Издавао је изворе претежно за националну историју Хрвата, али и осталих Јужних Словена. За нас су од посебног значаја извори из Млетачког архива који се односе на српски средњи век, а затим и други извори за историју Дубровника, Котора, Будве, Скадра и Албаније. Ту пре свега треба истаћи: *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* I–X (1868–1891); *Comissiones et Relationes Venetae* I–III (1876–1880); *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et insulae Lesinae* (1882–1883); *Rukovet jugoslavenskih listina* (1878); *Marjana Bolice Kotoranina opis Sandžakata skadarskoga od godine 1614* (1880); *Izvještaj XVI vijeka o Dubrovniku i Arbanaškoj* (1880); *Skadarski zemljišnik od godine 1416* (1882); *Poslanice dubrovačke na mletačku republiku* (1883). Поред тога, Љ. је веома значајан и за нумизматику. Његов *Opis jugoslavenskih novaca* (1875) са каталогом је и данас добар и незаобилазан приручник и за српску средњовековну нумизматику.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 11786–11957; 11, br. 9632–9646; EJ 5, 568; СБ 10, бр. 45202.

ЛИТЕРАТУРА: J. Brunšmid, *Prof. Šime Ljubić*, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva 1876–1877; T. Smičiklas, *Život i djelo Šime Ljubića*, Ljetopis JA za 1897, Zagreb 1898, 150–243; HE 2, 611–612 (В. Новак); EJ 5, 567–568 (K. Vinski-Gasparini); Starohrvatska prosvjeta 2, 3 (1896) 186–189; 2, 4 (1896) 259–264 (некролог).

А. Веселиновић

ЉУШИЋ Радош (22. новембар 1949, Исток, Метохија). Основну школу и гимназију завршио је у месту рођења, а студије историје на Филозофском факултету у Београду. За дипломски рад *Србија у револуцији 1848. године* добио је Октобарску награду града Београда за стручне радове студената. Од 1975. године ради на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Магистрирао је на теми *Намесништво прве владе кнеза Михаила (1839–1840)*. Докторску дисертацију *Кнежевина Србија (1830–1839)*, одбранио је 1984. године. Редовни је професор на Катедри за националну историју у новом веку.

Био је председник Друштва историчара Србије, члан је редакције неколико историјских часописа, затим Одбора за проучавање српске револуције и за XIX век САНУ. Уредник је библиотеке „Српски мемоари" у СКЗ.

Љ. се бави историјом српског народа у XIX и XX веку. Његова библиографија броји више од 200 библиографских јединица. Приредио је за штампу, написао предговор и напомене за *Моје успомене* Алимпија Васиљевића (1990). Обрадио је *Историју Крагујевачке гимназије од 1833. до 1918. године* у „Споменици Крагујевачке гимназије", Крагујевац 1989. Са Радетом Михаљчићем приредио је за штампу, извршио редактуру и написао предговор за *Историју Срба* Владимира Ћоровића, I–III, Београд 1989.

За први том књиге *Вожд Карађорђе* добио је Награду за науку Вукове задужбине, а за *Књигу о Начертанију* Октобарску награду града Београда.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Србија и ослободилачки покрети на Балкану 1856–1878. I (1856–1866)* (1983, приредио са В.Крестићем); *Кнежевина Србија (1830–1839)* (1986); *Лицеј (1838–1863). Зборник докумената* (1988); *Вук Караџић о Српској револуцији* (1990); *Програми и статути српских политичких странака до 1918* (1991, са В. Крестићем); *Тумачења Српске револуције у историографији 19. и 20. века* (1992); *Вожд Карађорђе*, I (1993); *Књига о Начертанију. Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)* (1993); *Србија 19. века. Изабрани радови* (1994); *Милан Обреновић, војвода, командант и саветник Рудничке нахије*, Горњи Милановац 1995; *Рудничка нахија (1816–1839)*, Зборник докумената Књажеске канцеларије, Горњи Милановац 1995 (са А. Самарџић); *Прво намесништво (1839–1840)*, Београд 1996; *Књегиња Љубица*, Горњи Милановац 1997.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 338–345.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 338.

Р.

МАВРОМАТИС (MAVROMMATIS) Леонида (28. октобар 1940, Егион, Грчка). После основног и средњег школовања студирао је на Атинском универзитету на одсеку за историју и археологију (1959–1964). Био је на усавршавању у Ексу у Провански, Београду и Паризу (1967–1971). Докторат је стекао у Паризу (Универзитет: Пантеон–Сорбона) 1971. године. Више од деценије (1971–1984) радио је у Паризу као истраживач и предавач на Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales. Од 1985. радио је у Атини у Институту византијских студија (Institute of Byzantine Research) Националне грчке научне фондације (National Hellenic Research Foundation), у којем је прошао сва звања до највишег. Од 1985. је на челу Одсека „Византија и словенски свет" у томе Институту. Организатор је бројних научних скупова, био је предавач на више европских универзитета. Водио је археолошка ископавања на Халкидици и истраживачке експедиције у Светој Гори.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *La prise de Skopje par les Serbes: date et signification*, Travaux et Momoires 5 (1973) 320–334; *La Serbie de Milutin entre Byzance et l'Occident*, Byzantion 43 (1974) 402–415; *La querelle des deux Andronic et le Mont-Athos en 1322*. Revue des Etudes Byzantines 32 (1974) 187–189; *Les actes de princes serbes en langue grecque*, La Paléographie grecque et byzantine, CNRS n° 559 (Paris 1874) 485–487; *La Fondation de l'Empire Serbe: Le Kralj Milutin*, Thessaloniki 1978; *Un acte slave de Vatopédi*. Хиландарски зборник 4 (1978) 137–140; *Peut-on parler d'un Etat médiéval serbe?*, Byzantion 48 (1978) 417–429; *Η σερβική κοινωνία στον ΙΔ αιώνα*, Βυζαντινα 11 (1982) 157–164; *Le Chrysobulle de Dusan pour Zografou*, Byzantion 52 (1982) 351–356; *Οἱ Πρῶτοι Παλαιολόγοι. Προβλήματα Πολιτικής Πρακτικής και Ιδεολογίας*, Ατηναι 1983; *Note sur la grande propriété en Macédoine 1337–1338*, Byzantion 57 (1987) 75–91; О идеји монархије у средњовековној Србији, Архиепископ Данило и његово доба, Београд 1991, 66–74 (постоје верзије на грчком и на шпанском у Σύμμεικτα 8 (1989) 361–370, и Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos 17 (1996) 179–188); *Sur le grand doméstique Alexis Raoul*. ZRVI 34 (1935) 157–162; *Sur les antagonismes en Macédoine sous la domination serbe*, Byzantium and Serbia in the 14th Century. Athens 1996, 330–337.

С. Ћирковић

МАГАРАШЕВИЋ Георгије (10. септембар 1793, Адашевци, Срем – 6. јануар 1830, Нови Сад). Карловачку гимназију завршио је 1811, а затим непуну годину студирао филозофију у Пешти. Већ 1813. постављен је за професора гимназије у Карловцима. Због неприлика изазваних скандалима из приватног живота прешао је у Нови Сад, где је, заузимањем епископа бачког Гедеона Петровића, наставио професорску каријеру у тамошњој гимназији. На том положају остао је све до своје преране смрти. Покренуо је *Летопис Матице српске* 1824, у чију је уређивачку политику утиснуо најдубљи печат, спремивши за штампу првих двадесетак бројева.

Иако слабог здравља још од ране младости, М. се одликовао изванредном енергијом, показу-

јући многострана интересовања, искрену тежњу за знањем и списатељски дар. Претежан део свог невеликог опуса М. је посветио историји, али није оставио виднији траг у развоју историографије. Није му била намера да се бави истраживањима, већ је, понесен дубоким уверењем да ради у корист народа, подстицао народно васпитање, преводећи или пишући прегледне приказе прошлости. Да би разјаснио европску рестаурацију, превео је са француског, не наводећи изворник, Наполеонову биографију (1822) и написао, на основу уважених историја тога времена, рад о најзначајнијим европским догађајима *Историја најважниjих приключенија европејски 1809–1821* (1823). Отприлике у исто време, настала је његова *Кратка всемирна историја*, намењена школама, која је из штампе изашла тек након М. смрти. У рукопису су остали поједини делови широко замишљене *Историје словенског и сербског народа*, која је требало да представља круну његовог историографског рада. Подстакнут, великим делом, сакупљањем историјске грађе за своју историју, М. је 1827. путовао по Србији и о томе оставио сведочанство у 12 *Писама Филосерба* – штампаних у Летопису МС. М. се огледао и у издавању извора, додуше неуспешно, али је, издајући на свет Душанов законик по Раковачком препису, учврстио и проширио основу за проучавање овог правног споменика.

М. историографски резултати, већ одавно превазиђени, имали су своју вредност за време у којем су настали, а једина тековина која га је трајно наџивела јесте *Летопис Матице српске*, иза којег је, услед тешкоћа око издавања, ускоро стала новооснована Матица српска. Тако је М. овим часописом непосредно изазвао оснивање Матице српске. Већину чланака *Летописа* написао је сам М., мада је међу њима мали број историјских, и иначе недостојних научне пажње.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 12153–12162; 11. br. 9786–9787; СБ 10, бр. 45484.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Магарашевић, *Ђорђе Магарашевић, српски књижевник*, ЛМС 150–151 (1887) 1–29, 1–24; Н. Радојчић, *Георгије Магарашевић*, ЛМС 313, 1–3 (1927) 1–13; В. Magarašević, *Georgije Magarašević (1793–1830)*, Heidelberg 1933; NE 2, 722 (N. Radojčić); EJ 5, 594 (M. Kićović); Ђ. Живановић, *Георгије Магарашевић (1793–1830)*, Нови Сад 1976.

Ђ. Бубало

МАЗАЛИЋ Ђоко (23. април 1888, Босанска Костајница – 28. фебруар 1975, Сарајево). Сликарство је студирао у Будимпешти на Високој школи за ликовне уметности (1910–1914). Између два светска рата самостално је излагао у Загребу и Сарајеву, а 1970. године приређена му је ретроспектива у Сарајеву и Мостару, пет година касније у Тузли. Предавао је цртање у школама, а био је један од оснивача Галерије Земаљског музеја у Сарајеву. После Другог светског рата радио је као научни сарадник Земаљског завода за заштиту споменика културе и природних реткости НР Босне и Херцеговине. Поред сликарства, ликовне критике, послова конзерватора, М. је изучавао старо сликарство, техничка питања старе уметности, манастирске старине, споменике архитектуре, средњовековна утврђења.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сликарски материјал старих иконописаца* (1934); *Критска школа и њезини примјерци у Сарајеву* (1937); *Нешто о иконама из цркве св. Климента у Охриду* (1939); *Травник и Торичан*, ГЗМ 3 (1948) 145–166; *Stari grad Jajce*, GZM 7 (1952) 59–100; *Високо, босански град средњег вијека* (1954); *Nekoliko starih ikona*, Naše starine 2 (1954) 53–70; *Културна историја Босне и Херцеговине*, Сарајево 1955 (са Д. Сергејевским и А. Бенцем); *Nekoliko primjeraka slikarske umjetnosti Bosne i Hercegovine XVI–XIX vijeka*, Naše starine 3 (1956) 101–126; *Звоник (Зворник) стари град на Дрини*, GZM 10 (1955) 73–116; 11 (1956) 243–278; *Slikarska umjetnost u Bosni i Hercegovini u tursko doba (1500–1878)*, Sarajevo 1965; *Leksikon umjetnika slikara, vajara, graditelja, zlatara, kaligrafa i drugih koji su radili u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1967.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 12, br. 15565–15638; СБ 10, бр. 48129–48141.

ЛИТЕРАТУРА: А. Бенац, Д. Сергејевски, Ђ. Мазалић, *Културна историја Босне и Херцеговине*, Сарајево 1955, 180; ELU 3 (1964) 428 (S. Tihić); EJ 6 (1965) 54–55 (Lj. Mladenović); ELU 2 (1978) 300 (A. Begić).

Р. Михаљчић

МАЈДАНАЦ Боро (30. новембар 1947, Кијевци код Босанске Градишке). Прва четири разреда основне школе завршио је у родном селу, а преостала четири и гимназију у Босанској Градишки. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Група општа и национална историја (1971). Магистарски рад под насловом *Индустријализација и пораст радничке класе у Србији 1947–1952. године*, одбранио је 1981. Ради у Архиву Србије од 1971. у звању вишег архивисте и обавља послове начелника Одељења архивске грађе новог периода. Поред стручних, архивистичких, објављује и радове из новије привредне и културне историје Србије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Индустријализација и пораст радничке класе у Србији 1947–1952. године*, Београд 1981; *Универзитетско веће 1921–1941*, Зборник радова Универзитет у Београду 1838–1988, Београд 1988, 97–123; *Академско позориште Београдског универзитета у напредном студентском покрету између два рата*, Зборник радова Београдски универзитет у предратном периоду, ослободилачком рату и револуцији, Едиција–прилози за историју Београдског универзитета 1, Београд 1983, 122–133; *Студентско удружење „Петар Кочић" на Београдском универзитету*, Зборник радова Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас (1989) 261–274; *Прилог проучавању штампе НОП-а у Србији 1941–1945*, Архивски преглед 2 (1979) 105–123.

Р.

МАЈКОВ (МАЙКОВ) Аполон Александрович (28. јули 1826, Москва – 17. октобар 1902, Москва). Основно образовање стекао је у Московском племићком институту (1839–1843), а историјско-филолошке студије завршио на Московском универзитету (1843–1847). Године 1857. магистрирао је и следеће две године држао на истом универзитету курс из историје руске књижевности. Више од 20 година обављао је разне чиновничке службе у племићким и земским органима Владимирске и Московске губерније. М. је својом делатношћу на месту управника Царских московских позоришта (1886–1888) и као један од оснивача и први секретар Друштва драмских писаца и оперских композитора (1870–1902) стекао велике заслуге за руско позориште. Од 1888. до смрти обављао је дужност хормајстора руског царског двора. Био је члан више високих научних установа, поред осталих: дописни члан Петроградске академије, редовни члан Друштва историје и старине руске у Москви, почасни члан СКА.

М. је започео свој књижевни рад 1847, стекавши интересовање за славистику, посебно за српски језик и историју, под утицајем О. М. Бођанског. Магистарски рад и главно дело М. *История сербскаго языка по памятникамъ писаннымъ кириллицею въ связи съ историей народа*, Москва 1857, представљала је у тренутку излажења, поред Шафарикове *Serbische Lesekömer*, највећи допринос упознавању српског језика. Први, историјски део књиге доживео је два српска издања у преводу Ђ. Даничића (*Историја српског народа*, Београд 1858, 1876[2]; треће, фототипско издање изашло је у Београду 1990). Рађена на основу постојеће литературе и публиковане грађе и подељена по областима, ова је историја била у своје време радо читана и цитирана, мада је услед издавања свежег изворног материјала (Миклошић, 1858, Пуцић, 1858, 1862) у многим појединостима брзо застарела. Не смеју се оставити без пуног поштовања помена ни следеће расправе: *О земельной собственности въ древней Сербiи* (1860); *Присяжный судъ у южныхъ Славянъ* (1860); а нарочито *Что такое прония в древней Сербiи* (1868) – први истраживачки рад о питању проније. Као плодан и утицајан публициста, М. је заступао словенофилске идеје и стекао велико поштовање српске јавности бранећи интересе Србије у време Санстефанског мира и Берлинског конгреса.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. А. Полиевктов, *Список литературных трудов А. А. Майкова*, Известия Санкт-Петербургского славянского благотворительного общества 3, 1902; СБ 10, бр. 45616.

ЛИТЕРАТУРА: М. Вукићевић, *А. Мајков*, Дело 25, 2 (1902) 319–324; Љ. Стојановић, *Аполон Александровић Мајков*, Годишњак СКА 16 (1902) 235–240; NE 2, 728 (N. Radojčić); *Славяноведение в дореволюционной России*, Москва 1979, 229 (В. П. Гудков).

Ђ. Бубало

МАКСИМОВИЋ Војин (25. новембар 1876, Кладово – 20. јуни 1942, Линген). Генерал Југословенске војске и војни писац. Војну академију завршио је 1896. у Београду, а у Русији 1905. Николајевску генералштабну академију. У Првом светском рату, поред осталог, био је начелник штаба Прве српске добровољачке дивизије у Добруџи. После рата био је професор Војне академије, вршилац дужности великог жупана у Загребу, инспектор Земаљске одбране, командант Зетске дивизијске области. После априлског слома (1941) одведен је у немачко заробљеништво где је и умро.

Објавио је већи број стручних чланака и расправа у часопису *Ратник* из области историје ратовања и ратне вештине. Без његових радова било би знатно отежано истраживање и писање војне историје Срба у XIX и XX веку. На његовим радовима увелико се учила војна историја у војним школама и академијама Југославије (краљевине и републике).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Рат Србије са Бугарском 1913* (Београд 1924); *Српско-бугарски спор из 1912–1913 године за Вардарску област* (војнополитичка студија, Београд 1928); *Споменица Прве српске добровољачке дивизије 1916–1926* (Београд 1926); *Историја ратне вештине* (предавање на Вишој школи Војне академије за 1923/24): *Рат Србије са Турском 1912–1913 године* (Београд 1938).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 12392; СБ 10, бр. 45820–45833.

ЛИТЕРАТУРА: VE 5 (Beograd 1973[2]) 233; Vojni leksikon, Beograd 1981, 952; EJ 6, 2 (D. Trifunović).

Д. Ненезић

МАКСИМОВИЋ Јованка (1925, Београд). Основну и средњу школу похађала је у Београду, где је матурирала 1944. године. Историју уметности завршила је 1949. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранила је докторску дисертацију *Которски циборији из XIV века и камена пластика суседних области*. Више година провела је на специјализацији у Паризу (Ecole des hautes Etudes, Sorbonne) и Вашингтону (Dumbarton Oaks Institute). Њен радни век везан је за Филозофски факултет у Београду, где је прошла сва научна звања: за асистента је изабрана 1950, доцента 1957, ванредног професора 1962, редовног професора 1973. Пензионисана је 1992. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Которски циборији из XIV века и камена пластика суседних области*, Београд 1961; *Студије о Мирослављевом јеванђељу I. О западњачком карактеру минијатура*, Зборник НМ 4 (1964) 201–216; *Иконографија и програм мозаика у Поречу*, ЗРВИ 8, 2 (1964) 247–262; *Јустинијански модели у скулптури од IX до XI века*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 163–172; *Студије о Мирослављеном јеванђељу II, Жван Батиста, Марија Магдалена*, Зборник МС ЛУ 6 (1970) 3–11; *Српска средњовековна скулптура (La sculpture médiévale serbe)*, Нови Сад 1971; *Моравска скулптура*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972; *Студије о Мирослављевом јеванђељу III, Ликови јеванђелиста у Мирослављевом јеванђељу*, Зборник МС ЛУ 8 (1972) 39–50; *Студије о Мирослављевом јеванђељу IV, Византијски елементи у иницијалима Мирослављевог јеванђеља*, Зборник НМ 8 (1975) 383–393; *La place de l'évangéliaire de Miroslav au sein de l'art médiéval serbe*, Cahiers archéologiques 25, Paris 1976, 123–129; *Сликарство минијатура у средњовековној Босни*, ЗРВИ 22 (1976) 175–188; *Српске средњовековне минијатуре*, Београд 1983.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 369–375.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 369.

Р.

МАКСИМОВИЋ Љубомир (27. новембар 1938, Скопље). Основну школу завршио је у Новом Саду, а гимназију у Земуну. Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Београду октобра 1961, магистрирао на смеру Историја Византије 1965 (*Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације, 1354–1383)*, докторирао 1971 (*Византијска провинцијска управа у доба Палеолога*). Ради на Катедри за византологију Филозофског факултета: 1961 – књижничар, 1962 – библиотекар, 1962–1971 – асистент, 1971–1978 – доцент, 1978–1986 – ванредни професор, од 1986. редовни професор. Стални је спољни сарадник Византолошког института САНУ на пројекту *Византија и Јужни Словени*. Добитник је Октобарске награде Београда (1973) и научног ордена Плава лента Универзитета у Софији (1989). Био је стипендиста грчке владе (1967/68) и Хумболтове фондације у СР Немачкој (1976/77). Учествовао је по позиву на више међународних научних скупова, а на 16. светском конгресу византолога (Беч, 1981) одржао један од главних реферата. Држао је предавања по позиву на универзитетима у Југославији, Немачкој, Француској, Аустрији, Грчкој и Бугарској. М. је гостујући професор и Directeur d'Etudes при Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales у Паризу (1982), гостујући професор на Max–Planck Institut у Франкфурту на Мајни (1987/88) и на Universität zu Köln (1988). Био је председник Друштва историчара Србије, продекан и декан Филозофског факултета (1994–1996). Дугогодишњи је секретар Југословенског комитета за византологију и члан издавачких савета и редакција неколико научних часописа у Београду, дугогодишњи издавач–уредник за средњовековну историју југоисточне Европе у оквиру међународне едиције Lexikon des Mittelalters (Zürich/München) и стални сарадник за југословенску византологију најстаријег византолошког часописа Byzantinische Zeitschrift (München/Köln).

Од 1996. потпредседник је Међународне византолошке асоцијације (Association Internationale des Etudes Byzantines). М. је аутор преко 130 научних студија, објављених у Југославији, САД, Грчкој, Француској, Аустрији, Немачкој, Холандији, Русији и Бугарској.

Главна поља истраживања представљају византијско-српски односи, административне структуре византијског света, укључујући и сфрагистичке студије, друштвени развитак позне Византије, владарска идеологија византијског света, са посебним освртом на Србију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације* (1966); *Грци и Романија у српској владарској титули* (1970); *Византијска провинцијска управа у доба Палеолога* (1972); *Генеза и карактер апанажа у Византији* (1973); *Порески систем у грчким областима Српског Царства* (1976); *Регентство Алексија Апокавка и друштвена кретања у Цариграду* (1978); *Северни Илирик у VI веку* (1980); *Charakter der sozial-wirtschaftlichen Struktur der spätbyzantinischen Stadt* (1981); *Историја српског народа* I (1981); *Србија и правци византијских похода у XII веку* (1983); *Корени и путеви настанка градског патрицијата у Византији*, Градска култура на Балкану I (1984); *Византијски извори за историју народа Југославије VI* (1986); *L' idéologie du souverain dans l'Etat serbe et la construction de Studenica* (1988); *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi* (1988); *Les sceaux byzantins de la région danubienne en Serbie* (са М. Поповићем), Studies in Byzantine Sigillography 2 (1990) 213–234, 3 (1993) 113–142; *Der Despotenhof in Epirus im 14. und 15. Jh.*, Höfische Kultur in Südosteuropa, Göttingen 1994, 86–105; *Η εθνογένεση των Σέρβων στον Μεσαίωνα*, Атина 1994; *Verwaltungsstrukturen in Byzanz und in den Balkanländern*, Südosteuropa–Jahrbuch 26 (1996) 47–63; *Покрштавање Срба и Хрвата* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА (до 1992): *Bibliografija FF u Beogradu* I, 303–310.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 303.

Р.

МАКУШЕВ Викентије Васиљевич (22. октобар 1837, Брест Литовск – 14. март 1883, Варшава). Пореклом из племићке породице, школовао се у Петербургу, где је завршио гимназију (1856) и Историјско-филолошки факултет (1860). Већ као студент, ученик Срезњевског, истакао се радом о старим Словенима, али није одмах наставио са научним радом: био је чиновник у Азијском одељењу Министарства спољних послова, секретар руског конзулата у Дубровнику (1862–1865). Имао је прилике да пропутује балканске земље, Француску, Немачку и Аустрију. Одбранио је 1867. магистарски рад: *Исследования об исторических памятниках и бытописателях Дубровника*, (објављен у: Записки ИАН 11 (1867), Прил. 5, а 1871. докторску дисертацију: *Исторические разыскания о славянах в Албании в средние века* (објављена у: *Известия* Варшавског универзитета 1871. и 1873, и као посебна књига).

Постао је затим професор словенске филологије на Варшавском универзитету (1871–1883). Од 1871. је био члан СУД. На својим путовањима обилазио је Народну библиотеку у Београду, оставио описе рукописа и издања појединих текстова, који су касније пропали (1941): *О некоторых рукописях Народной библиотеки в Белграде*, Русскій филологическій вестник тт. 4 (1881) и 7 (1882) 1–29. Са тих путовања сакупљене изворе објављивао је и у југословенским публикацијама: *Nekoliko novih izvora za historiju Južnih Slovena*, Rad JAZU 5 (1868) 150–177; *Прилози к историји XIV и XV века (превео Јанко Шафарик)*, Гласник СУД 32 (1871) 164–208. Највише новина је откривено његовим путовањима по Италији и истраживањима у тамошњим архивима. Описе грађе, изводе и целовите важне документе саопштио је у: *Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи*, Записки Имп. Академіи наукъ т. XVI (1869) Прил. 5, 1–42; т. XIX (1871) Прил. 3, 1–92, 4, 1–42. Опширне приказе са преношењем грађе и исправкама дали су С. Новаковић, *Италијански архиви и наша историја*, Гласник СУД 28 (1870) 429–448, и F. Rački, *Rukopisi tičući se južno-slovinske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije*, Rad JAZU 18 (1872) 205–250. Документе италијанских архива М. је објавио у две посебне књиге: *Историческіе памятники южныхъ славянъ и соседнихъ имъ народовъ*, част II, кн. 1, Варшава 1874; и *Историски споменици Јужних Словена и околних народа*, књига 2, Београд 1882. Документи из Млетачког архива нису били обухваћени овим књигама, њих је по рукописима из оставштине М. објавио М. Шуфлај: *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji, sabrao Vikentij Makušev*, Starine 30 (1902) 337–352 и 31 (1905) 1–257.

М. се бавио и Западним Словенима, затим бугарском историјом, а учествовао је и у актуелној публицистици о Словенима (*Задунайскіе и адріатическіе славяне* (1867).

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Д. Языков, *Обзор жизни и трудов покойных русских писателей* 3, 1886.

ЛИТЕРАТУРА: И. В. Ягич, *История славянской филологіи*, Санкт Петербург 1910, 574–576; Славяноведение 231–232 (Л. Г. Куза); EJ 6, 2 (S. Ćirković).

С. Ћирковић

МАЛИКОВИЋ Драги (1. мај 1952, Исток). Основну и средњу школу учио је у родном месту, а Филозофски факултет завршио је 1973. године у Приштини. На истом факултету одбранио је 1980. магистарски рад *Косово 1908–1912*. Докторат је стекао 1991. на Филозофском факултету у Сарајеву дисертацијом *Односи Дубровачке Републике и ценtара Анконске марке 1420–1620*.

После завршених студија предаје је историју и латински језик у Образовном центру у Истоку, а од 1980. ради на Филозофском факултету у Приштини. За доцента је изабран 1991. године. Предаје општу и националну историју од краја XV до краја XVIII века.

М. претежно истражује област националне и опште историје између XV и XVIII века, а писао је и прилоге из позније прошлости.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дубровачки довоз балканског жита у центре Марке током XV и*

XVI века, Зборник ФФ у Приштини 22 (1990) 161–173; *Скадар на Париској мировној конференцији 1919–1920*, Зборник ФФ у Приштини 21–22 (1993) 151–183; *Дубровник и Ливорно у XVI и XVII веку*, ИЧ 40–41 (1993–1994) 71–94; *Нови Пазар у првом српском устанку*, Новопазарски зборник 25 (1995) 109–120; *Дубровник и Анконска марка*, Приштина 1995; *Анконитани у северном Јадрану 1300–1600*, Зборник ФФ у Приштини 25 (1996) 417–433.

Р.

МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ Марица (1. октобар 1949, Бачко Добро Поље). Основну школу завршила је у Шавнику, а гимназију у Никшићу. Студирала је историју на Филозофском факултету у Београду. Постдипломске студије је уписала 1973, а магистарски рад *Стефан Дечански*, одбранила 1977. Радила је у средњој школи на Цетињу (1973–1975), затим у Историјском институту Црне Горе у Подгорици (1975–1988). Докторирала је на Филозофском факултету у Београду 1988. тезом *Котор у XIII и XIV вијеку*. У Историјском институту САНУ у Београду је од 1988. За дипломски рад добила је Октобарску награду града Београда (1973). Члан је Редакције *Историјских записа* (1983–1990). Неко време била је секретар Друштва историчара Црне Горе.

У истраживању М-Ђ. могу се уочити две тематске области. У оквиру прве области бавила се проучавањем политичке историје Србије у XIV веку. Радови из друге области односе се на историју српских приморских градова у средњем веку, а посебно је целовито обрађен Котор.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Стефан Дечански и Зета*, ИЗ 4 (1979) 5–69; *Константин – син краља Милутина*, ИЗ 3–4 (1985) 69–75; *Испаша на которској територији у XIII и XIV вијеку*, Acta historico oeconomica Iugoslaviae 14 (1987) 65–69; *Привредне везе Улциња и Дубровника крајем XIV и почетком XV века*, ИЧ 40–41 (1993–1994) 57–70.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 130.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 130.

Р.

МАЉУС (MÁLYUSZ) Елемер (22. август 1898, Мако, код Сегедина – 25. август 1989, Будимпешта). Студије из историје је завршио на Филозофском факултету у Будимпешти, где је и докторирао. Између 1920. и 1922. био је на специјализацији у Бечу. Од 1922. до 1930. радио је као службеник Земаљског архива (MOL) у Будимпешти. У периоду 1930–1934. предавао је историју средњег века на Сегединском универзитету, а 1934–1945. на универзитету у Будимпешти. Од 1931. до 1935. био је уредник најугледнијег мађарског историјског часописа *Századok* (Векови). Због политичких разлога 1945. је био превремено пензионисан. Са радом је наставио 1947. као архивист Архива евангелистичке цркве. Од 1954. до 1968. био је научни сарадник Историјског института МАНУ у Будимпешти. Године 1973. добио је награду Мађарске академије наука и уметности, чији је и члан постао. Подручје истраживања му је била мађарска средњовековна историја (друштво, култура, црква), као и историја XVIII века.

М. је у својим студијама обрађивао и теме из југословенске и српске историје („краљ" Икач босански, Таловци, привилегије досељеника из околине Голупца 1428. и др.), а такође је објављивао изворе који се односе на територије за које је заинтересована српска историографија. Најважнији је корпус регеста за доба краља Жигмунда (1387–1437): *Zsigmondkori oklevéltár* I, II/1, II/2, III и IV, Budapest 1951–1994 (дело је недовршено, дошло је до 1414, последње две књиге приредио је И. Борша).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *A Rákóczi-kor társadalma*, 1935 (Друштво Ракоцијевог доба); *A türelmi rendelet, II. József és a magyar protestantizmus*, 1939 (Уредба о слободи вере, Јосиф II и мађарски протестантизам); *A középkori magyar nemzetiségi politika*, 1939 (Средњовековна мађарска национална политика); *Geschichte des ungarischen Volkstums von der Landnahme bis zum Ausgang des Mittelalters*, 1940 (Историја мађарског народа од заузимања домовине до краја средњег века); *A magyar társadalom a Hunyadiak korában*, 1940 (Мађарско друштво у време Хуњадијеваца); *A magyar rendi állam Hunyadi korában*, 1958 (Мађарска сталешка држава у доба Хуњадија); *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, 1971 (Црквено друштво у средњовековној Угарској); *Zsigmond király uralma Magyarországon*, 1984 (Владавина краља Жигмунда у Угарској; на немачком 1989).

ЛИТЕРАТУРА: Th. v. Bogyay, *Mályusz Elemér (1898–1989)*, Südost-Forschungen 49 (1990) 365–369.

Т. Пал

МАНАНЧИКОВА Нели Петровна (1930). Завршила је 1954. године Државни универзитет у Вороњежу. Кандидатску дисертацију *Очерки социально-экономической истории Дубровника второй половины XIII–XIV веков*, одбранила је 1967. на истом универзитету, где предаје историју средњег века и историју Западних и Јужних Словена. Изучава друштвени и економски развитак Дубровника у средњем веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *К вопросу об организации ремесла в Дубровнике XIV–XVI вв.* (1966); *К вопросу о дубровницком возрождении* (1971); *Исторические источники о землевладении в Дубровнике во второй половине XIII–XIV вв.* (1972); *Славянобалканские исследования. Историография и источниковедение* (1972); *Про вплив міста Дубровника на поземельні відносини в його сільській окрузі (XIII–XIV ст.)* (1976); *Торговые объединения societas в средневековых городах Далмации* (1978).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 105.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 105.

Р.

МАНКЕН (MAHNKEN) Ирмгард (7. октобар 1920). Немачка славистkиња која се бавила Јужним Словенима, највише Дубровником и његовим архивом. Неки њени радови имају интереса за српску историју. По завршеним студијама славистике и доктората постала је приватни доцент у Гетингену (1960). Постала је затим 1965. научни саветник и професор на истом универзитету. Од 1969. је била редовни професор Универзитета Сарске области у Сарбрикену до пензионисања (1985). Привучена проблемима словенства или романства приморских градова у средњем веку, настојећи да паушалне уопштене процене замени емпиријски заснованим и прецизним закључцима, посветила се проучавању дубровачког патрицијата. Његов значај за разумевање културе Дубровника осветлила је у чланку: *О дубровачким властелинским родовима и њиховој политичкој улози у XIV веку*, ИГ 2 (1955) 81–102. Дуги низ година је систематски радила у Дубровачком архиву и сабрала грађу на којој је заснована монографија: *Дубровачки патрицијат у XIV веку* I–II, Београд 1960 (друга књига се састоји од генеалошких таблица дубровачких патрицијских родова). Књига је постала темељни приручник за познавање личности дубровачког друштва, а поред тога, захваљујући просопографским прилозима унутар историје појединих родова, књига осветљава деловање истакнутих Дубровчана у Србији и Босни. Планирана је била слична монографија о пучанским породицама у истом периоду, али није до сада реализована. На богатој дубровачкој архивској грађи почива и студија: *Beziehungen zwischen Ragusanern und Albanern während des Mittelalters.Randbemerkungen zur Problematik der balkanologischen Forschung*, Beiträge zur Südosteuropa-Forschung, München 1966, 339–390. Тежиште рада И. М. остало је у области језика и дало је резултате који се овде не могу подробно износити.

Р.

МАНО–ЗИСИ Ђорђе (15. јануар 1901, Будимпешта – 2. децембар 1955, Београд), историчар уметности, археолог и музеолог. Класичну гимназију завршио је у Будимпешти (код пијариста), а Филозофски факултет, Групу за историју уметности и општу историју, у Београду 1925. године. Класичну археологију специјализовао је на универзитету у Берлину код проф. Герхарда Роденвалда.

Године 1928–1931. био је сарадник Народног музеја у Београду, 1932–1945. кустос, 1946–1951. шеф Археолошког и историјског одељења, 1951–1970. шеф Античког одељења; затим 1954–1961. научни сарадник, од 1961. научни саветник Народног музеја у Београду. Исто тако, био је научни сарадник (и саоснивач) Археолошког института САНУ од 1947, редовни члан Археолошког института у Бечу, дописни члан Немачког археолошког института. Године 1970. промовисан је за др h. c. на Свеучилишту у Загребу. Од 1935. био је хонорарни професор Уметничке школе у Београду, а 1947–1972. професор музеологије на Филозофском факултету у Београду, 1958–1960. редовни професор, од 1960. хонорарни редовни професор.

М–З. је истраживао средњовековну архитектуру и фреско–сликарство (Дечани, Охрид, Пološко, Нова Павлица, Копорин, Рудник, Стара Павлица, Смедерево, Арача), руководио археолошким ископавањима (Стоби, Царичин град, Гамзиград, Дубравица–Маргум, Ниш, Бела Паланка–Ремесиана, Нови Пазар, Панчево). Испитивао је античку архитектуру и урбанизам, грчко-римску скулптуру, сликарство мозаика и античку бронзу на нашем тлу. Резултате истраживања саопштавао је на конгресима византолога и археолога у Софији, Риму, Берлину, Екс у Провансu, Паризу, Лондону, Равени.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Један запис капитела из Дечана*, Старинар (1928–1930); *Св. Софија у Охриду*, Старинар (1931); *Дечани*, Београд 1934; *Нова Павлица на Ибру*, Старинар (1933–1934); *Mosaiken in Stobi*, Sofia 1936; *Стара црква у Смедереву*, Старинар (1951); *Ископавања на Царичином граду 1949–1952. године*, Старинар (1952–1953); *Антика у Народном музеју у Београду* (1954); *Налаз из Текије* (1957); *Der Fund von Novi Pazar (Serbien)*, Berlin 1971 (са Љ. Поповићем); *Грчко-римска антика*, Сарајево 1971; *Stratigraphic Problems and the Urban Development of Stobi*, Београд 1973; *Царичин град*, Лесковац 1979; *Антика*, Београд 1982.

БИБЛИОГРАФИЈА: Зборник НМ 8 (посвећен Ђорђу Мано–Зисију поводом 50-годишњице његовог научног рада са биографијом и библиографијом до 1976), Београд 1975; BLZ 8, br. 12561–12577; 11, br. 10171; СБ 10, бр. 46417–46421.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 6, 10 (M. Grbić); ELU 3, 398 (Lj. Popović).

Љ. Обровачки

МАНОЈЛОВИЋ Гавро (27. октобар 1856, Задар – 1. новембар 1939, Загреб). После основне школе у родном граду и Огулину похађао је гимназију у Сењу, Карловцу и Загребу. Студирао је историју, географију, филозофију и класичну филологију у Загребу и Бечу, где је 1895. и докторирао. Од 1880. до 1897. био је гимназијски професор. 1897. је постао приватни доцент Свеучилишта у Загребу, 1901. ванредни, а 1902. редовни професор. Као посланик хрватско-српске коалиције пензионисан је из политичких разлога 1908, да би већ 1910. био враћен на Свеучилиште. Пензионисан коначно 1924, постао је исте године председник ЈАЗУ и на том положају остао до 1933.

У младости поета и уредник књижевних часописа, кретао се, са више или мање успеха, у научном раду кроз различита подручја и епохе – филозофија, историја старог Оријента (*Повијест Старога Оријента* I, 1–3, 1923), историја раног средњег века. Нарочито су значајне његове византолошке студије, настале махом између 1899. и 1911. године, које ни данас не могу бити заобиђене приликом одговарајућих истраживања. Нека од питања у њима покренута раније нису била у науци обрађивана, а идеје које се јављају у овим расправама представљале су нов приступ не само код нас, него и у светској византологији. У овом контексту свакако морају бити наведене студије: *Jadransko pomorje IX stoljeća u svijetlu istočno-rimske (bizantinske) povijesti* I, Rad JAZU 150 (1902) 1–102; *Carigradski narod (demos) od godine 400–800 po Isusu, s osobitim obzirom na njegove vojne sile, elemente njegove i njegova ustavna prava u ovoj periodi*, Nastavni vjesnik 12 (1904) [на француском: Byzantion 11 (1936) 617–716]; *Studije o spisu „De administrando imperio" cara Konstantina VII Porfirogenita*, I–IV, Rad JAZU 182 (1910) 1–65; 186 (1911) 35–103; 187 (1911) 1–32.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 12578–12592; 11, br. 10163–10168; СБ 10, бр. 46303–46315.

ЛИТЕРАТУРА: A. Bazala, *Nadgrobni govor*, Ljetopis JAZU 53 (1939–1940) 34–35; S. Ivšić, на истом месту, 35–36; Д. Н. *Живот и рад г. др Гавре Манојловића, претседника ЈАЗУ*, Време 11 (1931) бр. 3535, 7; J. Šidak, *Dr Gavro Manojlović* – u povodu 100-godišnjice njegova rođenja, HZ 9, 1–4 (1956) 253–255; HE 2, 666–667 (Н. Радојчић); EJ 6, 9 (J. Šidak).

Љ. Максимовић

МАРГАЛИЋ (MARGALITS) Едуард (17. март 1849, Загреб – 23. јуни 1940, Сомбор). Школовао се у Загребу на хрватском и немачком, више разреде гимназије учио је у Баји на мађарском. У даљем школовању у бечком семеништу „Пазманеум" савладао је латински и грчки и теологију. Није се зaредио већ је постао професор 1870. у Будимпешти. После студијског боравка у Паризу, где је студирао модерну филологију, отишао је за професора српскохрватског језика у Сомбор, где је од 1885. до 1891. био директор гимназије. Од 1891. радио је у Будимпешти као професор српскохрватског на универзитету и од 1895. као надзорник српских школа. Пензионисан је 1915. После Првог светског рата живео је у Сомбору, где је издиктирао аутобиографију која се чува у градском архиву.

Главно подручје М. истраживачког рада су пословице разних народа, које је објављивао, поредио, тражио им изворе. Преводио је и издавао речнике. Историчари могу бити заинтересовани за један део његовог рада, две обимне публикације: *Horvat történelmi repertórium* I–II, Budapest 1900–1902, и *Szerb történelmi repertórium*, Budapest 1918, у којима је дао изводе, некад скоро потпуне преводе на мађарски, историјских расправа из хрватских и српских часописа XIX века. Грађа је подељена по територији штампања и часописима, тако да се у хрватском реперторију налазе радови српских аутора и о српским темама и обрнуто, у српском реперторију хрватске теме и аутори.

ЛИТЕРАТУРА: E. Kázmér, *Едо Маргалић (1849–1940)*, СКГ 5 (1940); E. Palić, *Autobiografija prof. Edvarda Margalića*, Studia Slavica ASH 20 (1974) 127–166; EJ 6, 13; MÉL II[3], 1982, 141.

С. Ћирковић

МАРИНКОВИЋ Радмила (22. март 1922, Београд). Основну школу и гимназију учила је у Београду, Сарајеву, Тузли, Сплиту, Осијеку и Бањалуци, где је матурирала (1940). Започела је студије архитектуре, а почетком 1941. прешла је на Филозофски факултет, али је рат убрзо прекинуо студије. Наставила их је тек 1946. на Групи за југословенску књижевност. Дипломирала је 1948, а октобра 1949. је постала асистент на Филозофском факултету у Београду за предмет Средњовековна књижевност. Прошла је затим кроз сва

звања радећи на истом предмету све до пензионисања 1987. године.

Обрађујући пространо поље старе српске књижевности Р. М. је у средишту пажње имала неколико тематских области. На првом месту је проучавање средњовековног романа, коме је била посвећена докторска дисертација: *Српска Александрида. Историја основног текста* (1965, објављена као књига 1969), затим проучавање старих српских житија, појединачно и као књижевног рода, и расправљање теоријских проблема који се тичу средњовековне књижевности. Рад на роману заокружен је критичким издањем Александриде (1985), приређивањем популарног издања *Романа о Троји* и *Романа о Александру Великом*, са обимним ученим апаратом у коме су искоришћени резултати дугогодишњег проучавања рукописне традиције. Од писаца житија посебно се бавила Савом, Стефаном Првовенчаним, Доментијаном, Данилом, Цамблаком. Р. М. је веома заслужна за популарисање дела старе српске књижевности и побуђивање интереса и разумевање старих дела. Поред хрестоматија, затим споменутих издања романа и Доментијанових списа, значајна је збирка „аутобиографских изјава" *Писах и потписах* (1996).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српска Александрида, Историја основног текста* (1969); *Почеци формирања српске биографске књижевности, Повеље о оснивању манастира Хиландара* (1973); *Историја настанка „Живота господина Симеона" од Светога Саве.* Сава Немањић – Свети Сава, Историја и предање, посебна издања САНУ, Научни скупови књ. VII, 1, Београд 1979, 201–213; *Српска уметничка проза средњег века и историја*, Савременик 1–2 (1982) 36–45; *Српска Александрида, свеска 2.* САНУ, Критичка издања српских писаца, књ. II, Београд 1985 (са В. Јерковић); *Почеци формирања српске биографске књижевности, друга и трећа глава „Хиландарског типика"*. Студије и грађа за историју књижевности 2 (1986) 7–27; *Роман о Троји, Роман о Александру Великом*, Београд 1986 (приредила Р. М.); *La littérature serbe vers l'année 1200*. Студеница и византијска уметност око 1200. године, посебна издања САНУ, Научни скупови књ. 51, Одељење историјских наука књ. 11 (1988) 73–87; *Доментијан, Живот светога Саве и Живот светога Симеона*, Београд 1988 (приредила Р. М.); *Форми и средства за поетизация на историята в средновековните литератури на Киевска Рус и другите Славяни; Поетизация на образите на първите славянски владетели*, Балканистика том 2, Институт за балканистика БАН, София 1989, 177–196; *Medieval Literature*, The History of Serbian Culture, Porthill Publishers, London 1966, 53–64; *Писах и потписах, Аутобиографске изјаве средњег века*, Београд 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Филолошког факултета 13 (Београд 1979) 209–211.

Р.

МАРИЋ Драгомир (18. фебруар 1893, Лесковац – 17. новембар 1964, Београд). Основну школу и један разред гимназије завршио је у Алексинцу, а потом Богословију „Свети Сава" у Београду (1914). Кратко време службовао је као помоћни учитељ. Након повлачења са српском војском 1915, М. је студирао у разним европским центрима: до 1918. на петроградској Духовној академији, затим на Теолошком факултету Оксфордског универзитета, где је стекао научни степен Bacheler of Letters одбранивши дисертацију *Христологија св. Атанасија Великог* (1921), а као службеник југословенског посланства у Берлину (од 1921), на Берлинском универзитету – одсек за оријенталне језике. Од 1923. бавио се наставничким позивом, као суплент богословије у Сремским Карловцима, затим професор битољске богословије, Шесте мушке гимназије у Београду, те директор Прве мушке гимназије. Истовремено М. је наставио са стручним усавршавањем, стекавши на Универзитету у Фрајбургу (Швајцарска) докторат филозофије (1933). После Другог светског рата био је чиновник Патријаршије и професор Богословије „Свети Сава" у манастиру Раковици.

Богослов по струци, М. је главнину својих научних интересовања посветио овој области, посебно патрологији, у низу расправа, монографија и уџбеника за богословије и гимназије. У историјску науку ушао је, поред неколико мањих прилога, својом докторском дисертацијом *Papstbriefe an Serbische Fürsten im Mittelalter*, Sremski Karlovci 1933. М. се овом студијом прихватио задатка да на основу папских писама српским владарима у средњем веку расветли односе између српске средњовековне државе и Римске курије. Рађено без правог истраживачког захвата и довољно критичности, дело одаје руку невешту историји, али је својом појавом, уз студију М. Пурковића *Авињонске папе и српске земље* (1934), попунило празнину у изучавању овог осетљивог историјског и теолошког питања и наметнуло се потоњим истраживањима.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 12653; 11, br. 10197–10203; СБ 10, бр. 46542–46546.

ЛИТЕРАТУРА: А. А. Бркић, *Др Драгомир С. Марић Професор Богословије у пензији*, Гласник СПЦ 2 (1965) 109–110; прикази студије *Papstbriefe...*: Гласник СНД 14 (1935) 246–249 (Н. Радојчић), ЛИЧ 1–4 (1936) 148–149 (Ст. Станојевић).

Ђ. Бубало

МАРИЋ М. Љубомир (29. јануар 1878, Галовић, Ужице – 11. август 1961, Београд). Генерал Југословенске војске и војни писац. У балканским ратовима и Првом светском рату био је начелник штаба дивизије и на служби у Врховној команди, а 1919. и командант Корушког одреда у борби с Аустријанцима. У Југословенској војсци био је наставник стратегије у Вишој школи Војне академије, па командант армијске области, начелник Главног генералштаба, а од 1936. до 1938. министар војске и морнарице.

Његов најзначајнији рад је *Стратегија* (Београд 1925), у којем – ослањајући се на поставке познатијих војних теоретичара с краја XIX и почетка XX века, и искустава Српске војске из Првог светског рата – разматра стратегијске радње (мобилизацију, концентрацију, стратегијски развој), марш-маневре и операције. Објавио је већи број чланака и расправа у часопису *Ратник*. Његови радови представљају незаобилазну литературу у стручном и појмовном смислу за сваког историчара који се бави писањем војне историје српског народа у XIX и XX веку, као и за изучавање војне историје у војним школама и академијама Југославије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из мога командовања Корушким одредом од 21 маја до 22 јуна 1919 године* (Београд 1927); *Брегалничка дивизија првог позива у рату 1915–1916 године* (Београд 1931).

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 10, бр. 46551–46558.

ЛИТЕРАТУРА: VE 5 (Beograd 1973[2]) 285; Vojni leksikon, Beograd 1981, 955; НЕ 2, 678–679 (В. Белић).

Д. Ненезић

МАРИЋ Растислав (27. јануар 1905 – 25. децембар 1961, Београд). Основну школу завршио је и започео да учи српску гимназију у Скопљу, а наставио у Карлову (Левскиград), Бугарска, где је с родитељима интерниран за време Првог светског рата. После ослобођења наставио је гимназију у Прилепу, Скопљу и Крагујевцу, где је матурирао 1924. Исте године уписао је Филозофски факултет у Београду, класичну филологију с историјом старог века, археологијом, латинском палеографијом, нумизматиком и упоредном граматиком индоевропских језика; дипломирао је 1932. Као асистент предавао је класичну филологију на Филозофском факултету у Скопљу. На Катедри за класичну филологију изабран је за доцента 1937, а од 1938. предавао је историју старог века. После рата, од 1945. године, радио је као кустос Народног музеја, где је у великој мери обновио нумизматичку збирку. Обрадио је збирку медаља, обухвативши метричке објекте, печате и све врсте натписа, а као класични филолог радио је на објашњавању српске писмености и нумизматике. Радио је и на сигилографији и хералдици. Био је хонорарни ванредни професор историје старог века на Филозошком факултету у Новом Саду, члан Америчког нумизматичког друштва и члан међуакадемијског одбора за Corpus Inscriptionum, Corpus Vasorum, Tabulae Imperii Romani и Limesa. Године 1958. изабран је за дописног члана САН.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Антички култови у нашој земљи* (докторска теза), Београд 1933; *Трагови грчких историчара у делима Константина Филозофа*, Београд 1946; *Прилози античкој историји Србије*, Старинар 3–4 (1952–1953) 25–44; *Јонска колонија Винча*, ŽA 3, 1–2 (1953) 274–280; *Студије из српске нумизматике*, Београд 1956; *Становништво Горњомезијског лимеса од римског освојења Подунавља до досељавања Словена*, Глас САНУ 250 (1961) 83–95.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак ФФ НС 1 (1956) 326; 3 (1958) 286; Годишњак САН 66 (1959) 239–242; 68 (1963) 231–233; Зборник НМ у Београду 3 (1962) 25–30; BLZ 8, br. 12660–12671; СБ 10, бр. 46565–46576.

ЛИТЕРАТУРА: Гласник САНУ 14 (1963) 327 (Ђ. Сп. Радојичић); Старинар 13–14 (1963) 327 (Д. Вучковић-Тодоровић); Зборник НМ у Београду 3 (1962) 13–14 (Ђ. Мано-Зиси); Прилози КЈИФ 28, 1–2 (1962) 136 (Д. Павловић).

Г. Пиљак

МАРЈАНОВИЋ Јован (10. април 1922, Београд – 1980, Београд). Основну школу и гимназију учио је у Београду. Искључен, због револуционарног рада, из IX београдске гимназије матурирао је у Руми (1940). Рат га је 1941. удаљио од студија машинства. Иако крхког здравља и тежак инвалид, Народноослободилачком покрету приступио је 1941. и у ратним годинама обављао низ значајних војних и цивилних функција (челник омладинске антифашистичке организације Санџака, комесар у ослобођеном Прозору, први комесар железнице у Дрвару, уредник *Младог борца* и друго). По одлуци ЦК КПЈ био је на школовању у Вишој партијској школи у Москви и на раду при ЦК СКП(б). У земљу се вратио након резолуције Информационог бироа. Боравак у Москви, где је радио на сређивању архивске грађе југословенске секције Коминтерне, привукао га је истраживању прошлости. Био је начелник Историјског одељења ЦК КПЈ (1948–1950), професор на Вишој партијској школи (1948–1953), Вишој школи политичких наука и Вишој школи унутрашњих послова, директор Државног архива ФНРЈ (1953–1957), сарадник и руководилац Историјског одељења Института друштвених наука. Био је предавач историје радничког покрета (од 1958), професор историје народне, касније социјалистичке револуције (од 1961), један од оснивача предмета Историја Југославије (1976–1980), организатор постдипломских студија из савремене историје на Филозофском факултету у Београду. Представљао је Југославију у Међународном комитету за историју Другог светског рата и неко време био његов потпредседник. Дугогодишњи је уредник *ЈИЧ*-а и *Наше стварности*. Изабран је на V конгресу ЦК Србије за члана ЦК СК Србије, а са партијом, која га је духовно обликовала, се разишао 1967. године. По образовању – економиста (дипломирао 1957), властитим убеђењима – револуционар и борац, партијском задатку – задужени за „сектор" историје, М. је по вокацији био историчар (докторирао 1961). За његово име везују се почеци и развој историографије о Југославији у Другом светском рату.

У својим првим радовима био је на размеђи између аматерског бављења историјом, ангажоване публицистике и испуњења партијских задатака у сфери историографије. Током педесетих година писао је о Шестом конгресу КПЈ, у жижи његовог интересовања био је настанак и развитак радничког покрета у Југославији, бавио се историјом КПЈ, отпочињао студиозније бављење историјом Народноослободилачког рата. Из тог периода треба споменути рано написану и веома превођену књижицу *Narodnooslobodilački rat i narodna revolucija*, (Београд 1957) и покушај синтезе првих знања о војној и политичкој страни југословенске револуције *Naš oslobodilački rat i narodna revolucija*, Београд 1958 (коаутор П. Морача). Радови из позних педесетих и с почетка шездесетих година (расправа *Prilozi istoriji sukoba narodnooslobidlačkog pokreta i četnika Draže Mihailovića u Srbiji 1941. godine*, Istorija 20. veka 1, 1959; докторска теза *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*, Београд 1963) прекретница су у историографији о рату у Југославији.

Систематично истраживање историјских извора различите провениенције, критички однос према изворима, објективно утврђивање историјских чињеница, аналитичност у поступку, неки су од показатеља који говоре да је историографија о Југославији у Другом светском рату почела да досеже до рационалних и поузданих знања. У наредне две деценије тематски се окренуо историји четничког покрета, устанку 1941, међународним односима Југославије у Другом светском рату, „ширини" револуционарног процеса који је остајао на маргинама интересовања специјалиста војних историчара. Његове текстове је понекад одликовало опширно цитирање докумената што је било последица става да када се презентују нове чињенице, које мењају у историографској литератури прихваћене вредносне судове и оцене, „треба пустити изворима да говоре". Радове из седамдесетих година карактерише настојање да се досегне до синтетичких знања о унутрашњим догађајима и међународном оквиру збивања, политичкој и војној компоненти рата, идеологији сукобљених покрета. Деценију живота посветио је истраживању покрета Драже Михаиловића. Као резултат темељних истраживања у немачким, енглеским, америчким и југословенским архивима настала је књига *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca – Britanski štićenik*, Zagreb–Beograd 1979.

БИБЛИОГРАФИЈА: M. Simić, *Bibliografija radova profesora dr Jovana Marjanovića*, ЛЧ 1–4 (1981) 45–50.

ЛИТЕРАТУРА: Đ. Knežević, *In memoriam, Jovan Marjanović 1922–1980*, ЛЧ 1–4 (1981) 1–5; B. Petranović, *In memoriam, Jovan Marjanović 1922–1980*, ЛЧ 1–4 (1981) 5–14.

Љ. Димић

МАРЈАНОВИЋ Д. Чедомир (Ћуприја – Београд). Завршио је Духовну академију у Кијеву 1894. Службовање је започео јануара 1895. као предавач у параћинској нижој гимназији. Априла 1897. положио је професорски испит, а октобра исте године постављен је за професора гимназије у Нишу. Следеће године постављен је за писара, а 1899. за секретара нишког Духовног суда. Године 1900. постављен је за професора учитељске школе у Алексинцу. Паралелно је радио и у приватној алексиначкој гимназији. Докторирао је 1904. на Католичко-теолошком факултету у Берну. Септембра те године постављен је за професора Друге београдске гимназије. Школске 1909/10. био је упоредо професор у Првој, Другој и Трећој београдској гимназији. Године 1913. премештен је за професора Мушке гимназије у Скопљу. Учествовао је у рату на Солунском фронту. Године 1919. премештен је у Женску учитељску школу у Београду, да би касније био на раду у педагошком одељењу Треће београдске гимназије, које је 1924. прерасло у Мушку учитељску школу, чији је управник био. Предавао је веронауку, немачки, руски, српски и црквенословенски језик, историју Срба, земљопис, историју. Био је активни члан Друштва за школску хигијену и народно просвећивање, члан Словенске школе, Професорског друштва, а после Првог светског рата и Удружења Мораваца у Београду, што је имало утицај на његов историографски рад. Доста је објављивао. Његови радови углавном обрађују теолошке теме. Након Првог светског рата покренуо је „Биб-

лиотеку савремених религиозно-моралних питања".

М. је активније почео да се бави историјом у својим пензионерским данима. Углавном је обрађивао теме из регионалне историје, нарочито Поморавља.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Историја Српске цркве I* (1929); *II* (1930); *Ослобођење „отргнутих" шест нахија 1833. године* (1933); *Крушевац. Историјско-културни преглед од постанка до данас* (1933, 1934[2-3]); *Ћуприја, Параћин и Јагодина. Историјски и културни преглед. Књига I. Од Римљана до пада Србије 1459. године* (1936).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 10233–10236; СБ 10, бр. 46793–46832.

Д. Грбовић

МАРЈАНОВИЋ-ВУЈОВИЋ Гордана (5. јули 1934, Свилајнац – 13. мај 1994, Београд). Школовала се у Београду, где је 1953. завршила класичну гимназију, а потом студије археологије на Филозофском факултету (1958), на коме је магистрирала (1960), и докторирала (1981).

Службовала је у Заводу за заштиту споменика културе града Београда (1961–1971) и у Народном музеју (1972–1990), у звању кустоса и научног саветника са функцијом шефа Средњовековног одељења за археологију. Бавила се материјалном културом Словена и Срба, претежно у Подунављу. Показивала је интересовање за насеља, утврђења, некрополе, керамику, накит. Истражујући најстарије словенско насеље поред ушћа Саве у Дунав, дошла је до првих података о стамбеним објектима и предметима свакодневне употребе његових житеља. Стечена искуства допуњавала је на локалитетима Шанац код Куршумлије, Трајанов мост код Кладова, и Песак код Вајуге. Бавила се и познијим раздобљем Београдске тврђаве – фортификацијама Западног подграђа, пристаништима, насељима, открила римске терме у Студентском парку, саркофаге и друге гробове у оближњим улицама. Из своје дисертације *Некрополе XII века у Подунављу и источној Србији* (1984), објавила део о Трњану код Пожаревца: *Трњане. Старосрпска некропола (крај XI – почетак XIII века)*, Београд 1984. Ископавала је некрополе у Винчи, Чезави код Трајановог моста, Петрове цркве код Новог Пазара, цркве Св. Николе код Куршумлије, као и средњовековни град Голубац. Проучавајући средњовековну збирку Народног музеја, објавила је већи број радова посвећених разноврсним облицима накита, култним предметима (реликвијари, привесци, процесијски крстови), о којима је написала студију: *Крстови од VI до XII века из збирке Народног музеја* (1987). Изучавала је развој националне археологије, историјат истраживања некропола, манастирске целине (Кастаљан на Космају, Петрова црква, Винча). Организатор је и коаутор каталога студијске изложбе Накит на тлу Србије од IX до XV века, одржане 1982. у београдском Народном музеју и московском Историјском музеју. Била је члан Извршног комитета међународног удружења за словенску археологију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пристаништа Београдског града од почетка XV до почетка XVIII века*, Београд 1970; *Два рана хришћанска полијелеја из Народног музеја*, Зборник НМ 7 (1973); *Керамика раносредњовековна. Кост и рог раносредњовековни*, Примењена уметност код Срба I, Београд 1977; *Најстарије словенско насеље у Београду*, Годишњак ГБ 25 (1978); *Nécropole médiévale Vinča*, Inventaria archaelogica fol. 22 (1979); *Где је био манастир Винча у Винчи*, Старинар 31 (1981); *Трајанов мост – Castrum Pontes. Словенско насеље и некрополе*, Ђердапске свеске 2, Београд 1984; *Врсте и типови накита XI–XII века из некропола у Србији*, Зборник НМ 15, Чачак 1985; *Vajuga – Pesak, La nécropole médiévale II. Nécropole III. Une maison slave trouvée dans le cadre de la nécropole I. Une maison du moyen âge tardif à Vajuga – Pesak. Deux fours à pain*, Đerdapske sveske 3 (1986).

ЛИТЕРАТУРА: В. С. Јовановић, *Гордана Марјановић-Вујовић (1934–1994)*. In memoriam, Гласник САД 11 (1996).

В. Јовановић

МАРЈАНОВИЋ-ДУШАНИЋ Смиља (29. март 1963, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду; на Филозофски факултет, Одељење за историју, уписала се 1981. године, где је дипломирала 1985. Постдипломске студије уписала је 1985. године на Катедри за општу историју средњег века и помоћне историјске науке. Магистрирала је 1991. са темом *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*. Докторирала је 1996. тезом *Владарска идеологија у повељама династије Немањића*.

За асистента–приправника на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду (предмет: Помоћне историјске науке) изабрана је 1987, за асистента 1992, доцента 1997. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Владар као ратник. Прилог изучавању немањићке идеологије*, Зборник ФФ у Београду 16–А (1989) 125–146; *Немањин напрсни крст. Из наше старе инсигнологије*, Зборник ФФ у Београду 17–А (1991) 203–215; *Владарске инсигније и државна симболика у Србији од XIII до XV века*, САНУ, Посебна издања, књ. 623, Одељење историјских наука, књ. 18 (1994) 200; *Запис старца Симеона на „Вукановом" јеванђељу*, Старинар 43–44 (1992–1993) [1994] 201–210; *Мотив Лозе Јесејеве у доба Уроша I*, Зборник ФФ у Београду 18–А (1994) 119–126.

Р.

МАРКИ Шандор (27. март 1853, Кетеђхаза – 1. јули 1925, Геделе, Будимпешта), историчар, доктор филозофије, професор универзитета, академик. Своје школовање је започео у Нађвараду, наставио у Пожуну и завршио у Пешти, стекавши диплому професора историје и географије.

Године 1877. именован је за професора гимназије у Араду, следеће године је докторирао. Од 1886. предавао је у гимназији у Будимпешти, 1888. је постао приватни доцент, а од 1892. редовни професор опште историје на Универзитету у Клужу, а касније у Сегедину. Био је члан бројних стручних и књижевних удружења, учесник међународних конгреса историчара у Чивидале, Паризу. Значајна је његова теоријска и практична педагошка делатност. Сматра се пиониром методике наставе историје у Мађарској.

Уже поље М. интересовања представљала је историја жупанија Бихар и Арад, а пре свега сељачки и ослободилачки покрети. Унутар тих оквира међу његова најзначајнија дела спадају монографија о устанку Ђерђа Доже 1514. године (*Dósa György és forradalma*, Budapest 1883), затим две монографије биографског карактера: једна о Ђ. Дожи (*Dósa György*, Budapest 1913), а друга о Ференцу Ракоцију II (*II. Rákóczi Ferenc*, I–III, Budapest 1905–1907). За српску историографију је свакако од посебног интереса дело о устанку Пере Јовановића Сегединца 1735. године (*Péró lázadása*, Budapest 1893). Од значајнијих М. историјских радова треба још поменути књигу о Арадској жупанији и граду Араду (*Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, I–II, Arad 1892–1895), о револуцији 1848–49 (*Az 1848–49-évi szabadságharc története*, Budapest 1898), као и о историји Угарске у средњем веку (*Magyar középkor*, Budapest 1914).

LITERATURA: J. Szinnyei, Magyar Irók VIII, 614–630; MÉL II, 147–148.

З. Ђере

МАРКОВИЋ Василије (март 1882, Пријепоље – 6. фебруар 1920, Београд). Гимназију је учио у Солуну и Скопљу, а Високу школу завршио је у Београду. Станоје Станојевић пише да му је М. био „највреднији слушалац и најбољи ђак". Три године предавао је у гимназији у Пљевљима, а пошто је 1909. одбранио докторску дисертацију *Историја српских манастира*, постављен је за професора Друге београдске гимназије. Искључујући ратни период, у овој гимназији остао је до смрти. Као борац учествовао је у балканским и Првом светском рату. Последње две године рата провео је у Атини где је радио „на нашим националним стварима".

Расправа *Односи Дубровчана са Србијом од 1358 до 1362 год.* (1907) коју је започео у семинару, наговестила је талентованог истраживача. Још као студент определио се за историјску географију и историју Српске цркве. За *Историју Босне и Херцеговине* и *Историју српског народа* Ст. Станојевића, М. је урадио историјске карте. Познавање историјске топографије показао је радом *Службена назвања области и места у ново-освојеним крајевима* (1914), а расправа *Јесу ли средњевековни Срби сматрали Македонију бугарском* (1918), за Конференцију мира објављена је на француском језику. Дело *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, штампано посмртно (1920), представља „сразмерно мали део" његове *Историје Српске цркве*. Посмртно је штампан и његов рад *Ктитори, њихове дужности и права*. Није му објављен велики *Историјски атлас* иако је на основу рецензија Ст. Новаковића и Ст. Станојевића примљен за издања Академије.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 10395 – 10397; СБ 10, бр. 47387 – 47389.

ЛИТЕРАТУРА: В. Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији*, Сремски Карловци 1920, III–IV (Ст. Станојевић); *О издавању ове књиге*, нав. дело 157–158 (Ст. Станојевић, Н. Радојчић); V. Novak, *Vasilije Marković i njegov rad*, Nova Evropa I, 8 (1920) 276–280.

Р. Михаљчић

МАРКОВИЋ Живко (20. јануар 1927, Нерадин). Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Сремским Карловцима и Руми. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду као стипендиста Матице српске. Од 1955. запослен је у Новом Саду као архивиста Рукописног одељења Матице српске, библиотекар Војвођанског архива и кустос за историју у Музеју града Новог Сада, задужен за Петроварадинску тврђаву. Учествовао је у поставци изложби, популаризацији историје завичаја, писању водича о Сремским Карловцима и Стражилову, Новом Саду и Петроварадину, Петроварадинској тврђави, новосадским мостовима и др. На основу архивске грађе осветљавао је моменте из културне историје: *Из прошлости Прве српске читаонице у Иригу*, Календар МС 1958; *Говор Ђуре Јакшића поводом Бокељског устанка на Омладинској беседи у Јагодини 1870*, ЛМС 383, 5 (1959) 464–468;

Акција Матице српске за подизање зграде са позоришном двораном у Новом Саду, Српско народно позориште у Новом Саду. Зборник прилога историји југословенских позоришта, Нови Сад 1961; *Меморандум Бранислава Нушића за реорганизацију Српског народног позоришта*, Српско народно позориште у Новом Саду. Споменица 1861–1961. Нови Сад 1961; *Нови Сад*, Војводина–знаменитости и лепоте, Београд 1960, 629–671; *Ириг*, у истој књизи. 559–562; *Буђановци од средњег века до 1941. године*, Буђановци 1984; *Трива Милитар о бежанији из Новог Сада у Футог 1849. године*. Зборник МСИ 52 (1995) 183–198.

Р.

МАРКОВИЋ Милутин (1908, Подгорица – 1995. Београд). Гимназију је похађао у Подгорици. Војну академију. Вишу школу и генералштабну обуку је завршио у Београду. Други светски рат га је затекао у чину капетана прве класе. После априлског слома (1941) одведен је у немачко заробљеништво. По завршетку рата примљен је у Југословенску армију. Радио је на штапским дужностима и као наставник историје у Вишој војној академији. Од 1955. до пензионисања (1970) радио је у Војноисторијском институту, као историчар, начелник Одељења за истраживање и обраду Другог светског рата.

Под његовим руководством написана је вишетомна историја *Други светски рат* – пет књига. објављених у издању Војноисторијског института (1957–1970). Ово дело, сврстано међу тридесет сродних прегледа укупног глобалног ратовања (1939–1945), и свих објављених у другим земљама. оцењено је од стручне критике као „најбоља и највећа историја Другог светског рата". Сам М. је написао преко две трећине овог дела, лично га редиговао и припремио за штампу. На темељу те петотомне историје М. је писао краће прегледе Другог светског рата у виду уџбеника за војне школе и илустроване публикације за широку јавност.

ЛИТЕРАТУРА: В. Стругар, *Југославија у општим историјама Другог светског рата*, у: Југославија – федерација и република, Београд 1976.

Д. Ненезић

МАРКОВИЋ Мирослав (18. март 1919, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Од 1936. до 1940. студирао је класичну филологију на Филозофском факултету у Београду. где је на истој катедри радио као асистент 1946–1954. Отишао је 1954. у Индију, ради изучавања санскрита, индијске књижевности и филозофије. Од 1954. до 1955. био је почасни наставник на Visva – Bharati University, Santiniketan, West Bengal. Од 1955. живео је у Венецуели, у Мериди, где је на La Universidad de Los Andes основао катедру за класичну филологију, на којој је био професор до 1969. После студијског боравка у Бону (Немачка) преселио се у САД, где је од 1970. па све до пензионисања (1989), био професор на Катедри за класичну филологију на University of Illinois at Urbana – Champaign и шеф Катедре 1973–1977. Оснивач је и дугогодишњи уредник часописа *Illinois Classical Studies*. За свој научни рад добио је велики број награда и признања у различитим државама широм света. Додељена му је 1994. титула почасног доктора Универзитета у Илиноју.

Научна делатност М. обухвата изузетно велики број разноврсних подручја истраживања: историју античке филозофије; историју античке и средњовековне грчке и латинске књижевности; историју индијске филозофије и књижевности; историју Грчке, Рима и Византије; грчку и латинску епиграфику и палеографију; историју античких религија; патристику, и др. Објавио је више од 20 књига, углавном критичких издања и превода грчких и латинских писаца антике и средњег века, као и близу 300 радова у водећим светским часописима. Особиту М. пажњу је привукао грчки филозоф Хераклит, чије је фрагменте објавио (*Heraclitus: Editio maior*, Merida 1967), превео на српски језик (*Filozofija Heraklita Mračnog*, Beograd 1983), и коме је посветио читав низ студија. Друга значајна тема у Марковићевом опусу је индијски спев *Bhagavad-Gita (Bhagavad-Gita*, Merida 1958; српски превод: Београд 1981. и 1989, Крушевац 1993). Радове из историје хеленске књижевности сабрао је у књизи *Studies in Greek Poetry*, Atlanta 1991, а студије о античким религијама у *Studies in Graeco-Roman Religion*, Leiden 1988. Док је био запослен на Филозофском факултету у Београду превео је са руског језика десетак књига, од којих се неке и данас користе као универзитетски уџбеници, нарочито у настави историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *L' inscription grecque dans l'église de Saint Constantin et de Sainte Hélène à Ohrid*, Starinar 2 (1951) 185–192; *Византиске повеље Дубровачког Архива*, ЗРВИ 1 (1952) 205–262; *O najstarijim despotskim pečatima*, ŽA 2 (1952) 90–94; *O potpisima nekih Paleologa*, ŽA 2 (1952) 95–97; *Два натписа из Задра*, ЗРВИ 2 (1953) 99–138; *Zur Urkunde des bulgarischen Zaren Assen II, für die Stadt Ragusa*, ИЧ 4 (1954) 31–34; *Теофилакт Симоката, Византијски извори за историју народа Југославије*, САНУ 1 (1955) 103–126 (са Ф. Баришићем).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Illinois Classical Studies*, 18 (1933) 1–17.

ЛИТЕРАТУРА: *Who's Who in America* (1944–1995).

А. В. Поповић

МАРКОВИЋ Петар (30. октобар 1875, Нерадин – 19. август 1904, Нови Сад). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Сремским Карловцима, студирао на Филозофском факултету у Загребу, помаган од стране манастира Гргетега, коме је на челу био Иларион Руварац. Од 1900. до прераме смрти (извршио је самоубиство у депресији) 1904. службовао је у Српској гимназији у Новом Саду. Био је члан Књижевног одељења Матице српске и његовог Одбора. М. се занимао за средњовековну српску историју и за кратко време које му је било дато оставио је документовану и критичку студију о српско-угарским односима: *Односи између Србије и Угарске (1331–1355)*, ЛМС 221, 5 (1903) 1–26; 222, 6 (1903) 16–51; 223–224, 1–2 (1904) 150–188 (и посебно као књига). Више популарно а мање истраживачко је излагање *Српски устанак од 1804–1813*, објављено у наставцима у Бранику 20 (1904) бр. 44–48 и 50. Поред историје бавио се актуелним проблемима српског друштва указујући на опасности од неповољних демографских кретања: *Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији (1880–1900 г.)*, ЛМС 216 (1902) 97–105; *Досељавање странаца у вези са нашим слабим множењем* (у наставцима Трговачке новине 1902. и као књига Нови Сад 1902).

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Радонић, *Петар Марковић*, Календар Матице српске 4 (1925) 126.

Ж. Марковић

МАРКОВИЋ Ј. Предраг (6. септембар 1965, Београд). У родном граду завршио је основну и средњу школу (1981). Уписао се на Филозофски факултет у Београду, Катедра за општу историју новог века, где је дипломирао 1985. *Европски утицаји на процес друштвене модернизације Београда 1918–1941*, назив је магистарског рада који је одбранио на истој катедри. Докторску дисертацију *Друштвени живот Београда 1948–1965. – Утицаји света подељеног на Исток и Запад*, одбранио је 1995. на Катедри за општу савремену историју. Овај рад је објављен као посебна књига – *Београд између Истока и Запада 1948–1965* (1996).

Био је на стручном усавршавању у Вашингтону и Лондону, а такође и стипендиста јапанске Сасакава фондације. Запослен је у Институту за савремену историју од 1987. године. Осим радова о Београду, највише се бави теоријом модернизације.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Свакодневни живот Београда на почетку Првог светског рата 1914. године*, ИГ 1–2 (1986) 93–118; *Београд и Европа 1918–1941. – Европски утицаји на модернизацију Београда* (1992); *Теорија модернизације и њена примена на међуратну Југославију и Београд*, у: Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994, 435–446; *Теорија модернизације и њена критичка примена на Југославију и друге источноевропске земље*, Годишњак ДИ 1 (1994) 11–34; *Југославија и мађарска криза у светлу британских извора и писања београдске штампе*, у: Балкан после Другог светског рата, 143–155; *Београд између Истока и Запада 1948–1965* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 234.

Р.

МАРКОВИЋ Радослав (14. јануар 1865, Мошорин – 14. децембар 1948, Инђија). Основну је школу завршио у Мошорину, а гимназију и богословију 1889. у Сремским Карловцима, кад је и рукоположен за свештеника у Инђији.

Од тог доба па до Другог светског рата истовремено је обављао низ делатности социјалне, политичке и научне природе. Огледао се и у прозном стваралаштву, иако без успеха.

Основао је Српску земљорадничку задругу у Инђији (1897) и дужи низ година усмеравао њену делатност. Био је члан управе Савеза српских земљорадничких задруга у Загребу, а после оснивања Савеза земљорадничких задруга у Новом Саду (1928), у првим годинама био је његов председник, а затим до избијања Другог светског рата почасни председник. До 1914. у више наврата је биран за посланика у Народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима. Био је члан Књижевног одељења Матице српске. Због плодотворне свештеничке делатности добио је звање протојереја–ставрофора.

Још као млад свештеник у Инђији М. је уочио значај социјалних и економских прилика у којима је живео српски народ, не само у Срему него и у целој Хрватској и Угарској, и отпочео да их проучава и научно обрађује. Тако је настао његов веома особен опус који подједнако припада српској историографији и руралној социологији краја XIX и прве половине XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Православна српска парохија у Инђији крајем 1900. године*, Сремски Карловци 1901; *Срби у Срему и осечкој околини по занимању 1905. Расподела земље у источном равном Срему 1910*, Сремски Карловци 1919; *Инђија – прилог за проучавање насеља у Војводини*,

Нови Сад 1923; *Летимичан осврт на развој прилика у Војводини које су од утицаја на развитак нашег народа у бројном и привредном погледу*, ЛМС 313 (јул, август, септембар 1927) 328–342; рукопис: *Прилике у српским селима у Војводини до рата и после рата*. Матица српска – Рукописно одељење, М 7572.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Потконјак, *Библиографија радова проте Радослава Марковића и радова о њему*. Репринт издање: Православна српска парохија у Инђији крајем 1900, Инђија 1991, 39–4; СБ 10, бр. 47259–47279.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 689 (Д. Поповић).

Н. Гаћеша

МАРОВИЋ Бранислав (5. март 1933, Бољевићи). Гимназију је учио на Цетињу, а историју студирао на Филозофском факултету у Загребу. Дипломирао је 1963. године. По завршетку студија радио је као новинар (Радио Титоград), а затим у служби за информације и документацију Скупштине СР Црне Горе. У Паризу је завршио осмомесечну специјализацију из области документације и библиотекарства. На Филозофском факултету у Приштини одбранио је 1980. магистарски рад *Народни фронт Црне Горе 1944–1953*, а 1983. године докторску дисертацију *Друштвено-економски развој Црне Горе 1945–1953*. Од 1996. ради у Историјском институту Црне Горе у звању вишег научног сарадника.

М. изучава савремену историју Црне Горе и Југославије. Објављује прилоге из политичке, економске и друштвене историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Од Црногорске народне скупштине до Уставотворне скупштине Црне Горе (15. априла 1945 – 31. децембра 1946)*, ИЗ 2 (1980) 157–177; *Razvoj šumarstva i drvne industrije u Crnoj Gori 1945–1956*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 10 (1983) 159–170; *Колонизација Црногораца у Војводини 1945–1946. године*, Пракса 5 (1986) 39–51; *Друштвено-економски развој Црне Горе 1945–1953*, Титоград 1987; *Дјелатност Сретена Вукосављевића као вијећника и народног посланика 1945–1953. године*, Симпозијум сеоски дани Сретена Вукосављевића 13 (1989) 47–63; *Међудржавни уговори ФНРЈ и НР Албаније закључени 1946. године*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград 1992, 1055–1063.

Р.

МАРТИНОВИЋ С. Нико (23. мај 1914, Цетиње – 10. јануар 1975, Сарајево). Основну школу завршио је у селу Бајице код Цетиња 1924, гимназију на Цетињу 1933, а Правни факултет у Београду 1938. Судско-адвокатску праксу обавио је на Цетињу. У току Другог светског рата био је илегалац на Цетињу, затим интернирац у италијанским затворима, а после капитулације Италије 1943. постао је један од организатора покрета отпора у планинама Италије. После рата био је на разним дужностима у војној управи, затим директор и одговорни уредник листа Побједа, директор Историјског института Црне Горе, заточеник Голог отока, поново члан Историјског института на месту асистента и научног сарадника. Године 1955. постављен је за директора Централне народне библиотеке Црне Горе и на том месту остао је све до пензионисања (1973). Докторирао је на Правном факултету у Београду тезом *Валтазар Богишић. Историја кодификације црногорског имовинског права*. Био је члан САНУ, старији сарадник АН СССР и члан Друштва за науку и умјетност Црне Горе.

М. се бавио публицистиком, сакупљањем и проучавањем народног стваралаштва, историјом књижевности, правном, политичком и културном историјом, социологијом, библиотекарством, библиографијом и др. Сарађивао је у многим листовима и часописима а објавио је и више самосталних издања. Допринео је и ближем упознавању дела руског научника Ровинског, који је проучавао Црну Гору.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из борбе за слободу* (1949); *Раднички покрет у Црној Гори под руководством Јована Томашевића (1918–1924)* (1955); *Јанко Вукотић и капитулација Црне Горе 1916. године* (1957); *Валтазар Богишић. Историја кодификације црногорског имовинског права* (1958); *Издавачка дјелатност у Црној Гори 1945–1958*, I (1959); *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493–1945* (1965); *Еванђеље по народу* (1969).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 79 (1972) [1975] 733–747; М. Лукетић, *Др Нико С. Мартиновић 1914–1975*, Библиографски вјесник 5, 1–2 (1976) 55–95; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети* 5 (1995) 173–212; Д. Мартиновић, *Нико Симов*, Цетиње 1995, 101–148; BLZ 8, br. 12853–12855.

ЛИТЕРАТУРА: *Досије Н. С. Мартиновића* у Библиографском одељењу Библиотеке САНУ; Ђ. Пејовић, *Др Нико С. Мартиновић*, ИЗ 31, 3–4 (1974) 397–399; Годишњак САНУ 82 (1975) [1976] 196–197; Т. Никчевић, *Нико С. Мартиновић и његово стваралаштво у области културне, политичке и државно-правне историје*, Гласник Етнографског института САНУ 24 (1975) 25–40; Р. Јовановић, *Нико С. Мартиновић*, ИЗ 1 (1987) 237–240; *Црногорска академија наука и умјетности 1973–1993*, Подгорица 1993, 101–102; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети* 5 (1995) 141–172; Д. Мартиновић, *Нико Симов*, Цетиње 1995, 7–84; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 124–125.

М. Војводић

МАРТИЋ Грга (24. јануар 1822, Растовача код Посушја – 30. август 1905, Крешево). Пошто је рано остао без оца, бригу о њему преузео је стриц Раде који га је довео у Крешевски самостан (1834), где је стекао основе писмености и ступио у фрањевачки ред (1838). Потом је послан у пожешку гимназију (1839), наставио студиј филозофије у Загребу (1838–1841) и теологије у Столном Биограду (1841–1844). За свештеника је зарећен на Божић 1844, а затим је дјеловао око три године у Крешеву, био капелан у Осови, жупник у Сарајеву и Понијеву код Новог Шехера, те учитељ редовничке младежи у Крешеву. Године 1856. управа Провинције га поставља за свога агента у Сарајеву за контакте с турским властима и представницима других држава. Након краћег боравка у Бугарској и Румунији вратио се у Сарајево које је убрзо напустио и отишао у Крешево, одакле је само повремено одлазио. Судјеловао је на прослави свете браће Ћирила и Методија у Риму, путовао Далмацијом и Херцеговином, одлазио у Загреб код бискупа Штросмајера кога је више пута посјећивао и у Ђакову.

У вријеме студија у Загребу упознао се са Гајем, Бабукићем, Вразом, Шулеком и другим илирцима, чије је идеје прихватио и касније проводио у пракси. Поред хрватске, занимао се и за српску културну традицију. Његови, нарочито рани, радови прожети су идејом „о свесловенском братству и истовјетности интереса јужнословенских народа“.

Писањем се почео бавити још као студент и наставио до краја живота. Објавио је више самосталних дјела у прози и стиху, написао бројне краће прилоге различитог садржаја, превео неколико дјела с француског и италијанског језика, сакупио и публиковао многе народне пјесме и прерадио неколико дјела других аутора. Неки су му радови и постхумно објављени. Сарађивао је у периодичним публикацијама: *Сербском народном листу, Даници, Колу, Даници хрватској, славонској и далматинској*, алманаху *Драгољуб, Босанском пријатељу, Сарајевском цвијетнику, Виенцу, Искри, Гласу Херцеговца, Врхбосни, Фрањевачком гласнику, Просвјети, Кршћанској обитељи* и *Нашем јединству*.

Пред крај живота написао је *Посветнике* и издиктирао своја *Запамћења*. Мартићева богата рукописна оставштина, а нарочито обимна кореспонденција чува се у Крешевском самостану. О његовом литерарном стваралаштву изречени су контрадикторни ставови – одуздизања до Хомерове славе, до порицања сваке умјетничке вриједности.

М. је био даровит, солидно образован и сналажљив човјек. Знао је неколико европских језика. За свој очигледно богат и плодоносан стваралачки рад био је одликован редом мећедије и жељезном круном III разреда, јубиларним лекторатом и почасним чланством ЈАЗУ.

Мартићева заоставштина је првенствено документ о времену у коме је живео и делао, али у њој има историјских осврта, нарочито у путописним текстовима, објављених историјских извора, забележених традиција, што заслужује пажњу историчара.

БИБЛИОГРАФИЈА: B. Čović, *Bibliografija radova fra Grge Martića*, Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslavenskih književnosti u Sarajevu II, 197–217; A. S. Kovačić, *Bibliografija franjevaca Bosne srebrene, Prilog povijesti hrvatske književne kulture*, Sarajevo 1991, 234–237; BLZ 8, br. 12826–12836; СБ 10, бр. 47513.

ЛИТЕРАТУРА: A. S. Kovačić, *Bibliografija franjevaca Bosne srebrene, Prilog povijesti hrvatske književne kulture*, Sarajevo 1991, 222–223; A. Čičić, *Monografija o fra Grgi Martiću*, Zagreb 1930; O. Knezović, *Fra Grgo Martić, Veličina malenih*, Zagreb 1947; I. Kecmanović, *Bildnis eines bosnischen Franziskaners*, Südost-Forschungen, München 1956; EJ 6, 29 (I. Kecmanović); НЕ 2, 695 (Ј. Јеленић).

Ђ. Тошић

МАТАНОВ Христо (5. јули 1952, Харманли, Бугарска). Завршио је гимназију на енглеском језику у Софији (1971) и историју на Софијском универзитету „Св. Климент Охридски“ (1977). Специјализирао је Историју Византије и Балкана у средњем веку. Докторанд у Институту за балканистику Бугарске академије наука био је од 1979. до 1981. Докторску дисертацију *Проблеми на политическото развитие на Югозападните балкански земи през втората половина на 14 в.* (Проблеми политичког развоја југозападних балканских земаља у другој половини XIV века), одбранио је 1982. Од 1982. до 1989. био је научни сарадник у Институту за балканистику при Бугарској академији наука. Године 1988. прешао је на рад у Центар за словенско-византијска истраживања „Академик Иван Дујчев“, где је на месту заменика директора. Године 1993. изабран је за доцента Софијског универзитета на Катедри Византија и балкански народи. Држи општи курс предавања из Балканске средњовековне историје и специјални курс – Дубровник и Балкан у средњем веку.

М. је био на специјализацији у Грчкој (Солунски универзитет „Аристотел“), САД (Dumbarton

Oaks Centre) и на Келнском универзитету као стипендист Хумболтове фондације. Сарађивао је у часопису *Byzantinoslavica*. У периоду 1993–1997. налази се на месту директора Дирекције вероисповести у Министарском савету Републике Бугарске.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Parents serbes et byzantins du Tsar Ivan Alexandre. Quelques questions non élucidées des liens dynastiques dans les Balkans*, ЕВ 4 (1980) 104–117; *Le Mont Athos et les rapports politiques dans les Balkans durant la deuxième moitié du 14-e siècle*, ЕВ 2 (1981) 69–100; *Към въпроса за участието на българите в Черноменската битка (1371 г.)*, у: България и Балканите (681–1981 г.), 1982, 142–154; *Феодални княжества в Югозападните български земи, отразени в османската административно-териториялна система*, ИПр 5 (1984) 78–86; *Кой е бил деспот Константин от миниатюрите на Лонданското евангелие?*, ИПр 6 (1984) 78–86; *Problems of the State Structures in the Southwestern Balkan Lands during the Second Half of the 14th Century*, EB 1 (1984) 116–125; *Произходът на рода Драгаши (Деяновичи)*, Векове 6 (1984) 34–38; *Radoslav Hlapen – souverain féodal en Macédoine Méridionale durant le troisième quart du 14-e siècle*, EB 4 (1983) 68–87; *Света гора и политическите взаимоотношения между балканските държави през третата четвърт на 14 в* у: Търновска книжовна школа 3 (1986) 55–65; *„Велбуждското княжество през 14 век" – непубликуван труд на проф. Петър Ников*, Известия на БИД 38 (1986) 55–65; *Contribution to the political History of South-eastern Macedonia after the Battle of Cernomen*, ЕВ 2 (1986) 31–43; *Югозападните български земи през 14 в.*, 1986; *От Галиполи до Лепанто. Балканите, Европа и османското нашествие (1354–1571 г.)*, 1988 (са Румяном Михневом): *Нови сведения за родственици на деспот Елтимир (Алдемир)*, Годишник на ЦСВП „Иван Дуйчев" 1 (1987) [1990] 107–115; *Процессы государственного развития у хорватов и сербов в 9–12 вв.* (са Сн. Раковом), у: Раннофеодальные государства и народности, Москва 1991, 130–161; *The Phenomenon Thomas Preljubović*, y: Praktika diethnous symposiou gia tou despotatou tis Epeirou, Arta 1992, 63–68; *Към историческата география на Северна Македония през втората четвърт на 14 в. (Владенията на севастократор и деспот Деян)*, Годишник на ЦСВП „Иван Дуйчев" 3, 4 (1990) [1996] 7–19; *Регионални особености на християно-османския двубой във времето на Косовската битка*, Годишник на ЦСВП „Иван Дуйчев" 5 (1991) 1996 234–248; *Към историята на един имотен спор между манастирите Зограф и Хилендар*, Зограф 2 (1995) 45–50; *Княжеството на Драгаши. Към историята на Северна и Североизточна Македония в предосманската епоха* (1997).

Р.

МАТАСОВИЋ Јосип (18. август 1892, Врпоље – 10. фебруар 1962, Загреб). Основну школу учио је у Врпољу, а гимназију у Винковцима. Студирао је у Загребу (1911–1912), Цириху (1912–1913) и Бечу (1913–1915), где је докторирао дисертацијом *Die Geschichtsdarstellung der mittelalterlichen Gnostiker*. Предавао је у винковачкој гимназији (1915–1920), а затим био кустос Хрватског народног музеја у Загребу (1920–1924). На Филозофском факултету у Скопљу радио је до 1941, у звању доцента (1924), ванредног (1925) и редовног професора (1932). Од 1941. до пензионисања 1958. године био је управник Државног архива у Загребу. Истовремено је на Филозофском факултету у Загребу предавао историју културе (1943–1945) и помоћне историјске науке (1946–1959). Властитим средствима покренуо је *Narodnu starinu*, „časopis za povijest kulture i etnografiju južnih Slovjena".

М. је одбранио докторску дисертацију из средњег века, али се касније посветио изучавању хрватске прошлости од XVII до XIX века. Писао је о трговини, уметничким предметима, јеретичким учењима, фолклору, здравству.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Čini od uroka. Primjeri iz historijske i savremene folklore* (1918); *Do Ozore 1848* (1919); *O banovinskoj trgovini u XVIII stoljeću* (1919); *Ogledi paulikijanske historiografije* (1920); *Iz galantnog stoljeća* (1921); *Die Briefe des Grafen Sermage aus dem siebenjährigen Kriege* (1923); *Fojnička regesta* (1927); *Tri humanista o Patarenima* (1930); *Knez Lenard, kaptoloma zagrebačkoga kramar* (1932–1935); *Rerum bogomilicarum scriptores novi aevi antiquiores* (1937); *Putovanja Save Tekelije* (1955).

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Šidak, *Bibliografija radova J. Matasovića*, HZ 15 (1962) 348–351; BLZ 11, br. 10573–10581; СБ 10, бр. 47710–47713.

ЛИТЕРАТУРА: HE 2, 702 (В. Новак); JIČ 1 (1962) 156–157 (J. Šidak); HZ 15 (1962) 347–348 (J. Šidak); EJ 6, 39–40 (J. Šidak).

Р. Михаљчић

МАТИЋ Милан (4. октобар 1931, Лукавац, Ваљево – 12. август 1994, Београд). Гимназију је завршио у Ваљеву 1951, а дипломирао на Филозофском факултету, Група за историју, у Београду. Од 1958. радио је у Историјском архиву ЦК СКЈ, потом Институту за историју радничког покрета народа Југославије, па у Институту за изучавање радничког покрета, а од 1969. у Институту за савремену историју. Магистрирао је на Филозофском факултету у Београду 1975, где је 1990. одбранио докторску тезу *Штампа у Србији у Другом светском рату 1941–1944*. Бавио се изучавањем историје Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Партизанска штампа у Србији 1941–1944* (1993); *Равногорска идеја у штампи и пропаганди четничког покрета у Србији 1941–1944* (1995); *Komunistička partija Jugoslavije i stvaranje antifašističkog jedinstva u Srbiji 1941* (1982); *Štampa narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije 1941–1945* (1980); *Dragojlo Dudić – partizanski pregovarač sa četnicima 1941* (1989); *Srpska štampa u Drugom svetskom ratu* (1992).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 141–143; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 261; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 235.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 141.

Р.

МАТИЦКИ Миодраг (11. новембар 1940, Велико Средиште код Вршца). Основну школу завршио је у месту рођења, а гимназију у Вршцу где је и матурирао 1959. На Филолошком факултету у Београду дипломирао је на Групи за југословенску књижевност са општом књижевношћу 1963, магистрирао 1965, докторирао 1972. Асистент–магистар био је 1966, научни сарадник (1973), виши научни сарадник (1978), научни саветник од 1984. Директор Института за књижевност и уметност постао је 1978. Књижевник и историчар књижевности. Основна подручја истраживања: историја књижевности и усмена књижевност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српскохрватска граничарска епика* (докторска теза), Београд 1974; *Српски устанак у усменим хроникама*, Књижевна историја 14, 54 (1981) 163–171; *Епика устанка*, Београд 1982; *Мемоари Проте Матије Ненадовића*, Научни састанак слависта у Вукове дане 13 (Београд 1984) 89–97; *Библиографија српских алманаха и календара*, књ. I, Београд 1986; Н. Беговић, *Живот Срба граничара* (приређивање и поговор), Београд 1986; Ф. Вишњић, *Кад се шћаше по земљи Србији* (приређивање песама и поговор), Београд 1991; *Житија устаника Симе Милутиновића Сарајлије према спеву Сербијанка*, Зборник у част Војислава Ђурића, Београд 1992, 195–202; С. Новаковић, *Косово. Српске народне песме о боју на Косову (епски распоред)*, (поговор), Београд 1995; *Nastanak epskog istorijskog romana*, Istorijski roman (zbornik radova; uredio M. Maticki), Beograd 1996, 101–114; *Карађорђе у усменој народној историји Првог српског устанка*, Карађорђе у епу и историји (зборник радова), Велика Плана 1996, 31–37; *Летопис српског народа. Три века алманаха и календара*, Београд–Нови Сад 1997.

ЛИТЕРАТУРА: *Библиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас*. Београд 1987, 71–72; Ko je ko u Srbiji, Beograd 1991, 237; 1995, 325; 1996, 313; Р. Поповић, *Књижевна топографија Београда XX века*, Београд 1995, 496–497.

Р.

МАТКОВИЋ Петар (18. јуни 1830, Сењ – 25. март 1898, Беч). У Сењу је завршио основну школу, гимназију и богословију, радећи последње године као професор географије и историје у сењској гимназији. Након рукоположења 1853, био је годину дана капелан у Раковици (Војна крајина), а 1854, добивши стипендију Министарства просвете у Бечу, отишао на студије историје и географије у Беч и Праг, а одатле у Берлин и Гетинген, где је довршио школовање 1857. Исте године постављен је за професора гимназије у Грацу, следеће две служио у Вараждину, а 1860, када је стекао и докторат филозофије у Грацу, прешао је у загребачку велику реалку. Од 1883. био је редовни професор географије на Свеучилишту у Загребу, а 1893. пензионисан на свој захтев, када је отишао у Беч у којем је остао до смрти. Од оснивања ЈАЗУ био је њен редовни члан, а од 1874. до 1892. и секретар. Изабран је 1895. за дописног члана СКА, и примљен у чланство више иностраних учених друштава.

Поред радова из статистике и физичке географије, међу којима се налазе и уџбеници за средње школе, главно поље М. интересовања била је историјска географија. Своја истраживања започео је испитивањем трговачке и делом политичке прошлости Дубровачке републике, објавивши уз то збирку извора за дубровачку историју из времена угарске заштите. Од највећег је значаја М. труд у налажењу, описивању и објављивању дела путописаца који су у XVI веку путовали Балканом. У низу расправа објављених у *Radu JAZU* М. је, уз уводну студију о балканским путницима средњег века, описао, препричао и извукао географске, топографске, етнографске и културно-историјске податке из већине путописа о Балкану XVI века. Осим извода, ретке и тешко приступачне рукописе објавио је наново у целини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke*, Rad JAZU 7 (1869) 180–266; *Spomenici za dubrovačku povjest u vrieme ugarsko-hrvatske zaštite*, Starine JAZU 1 (1869) 141–210; *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vieka. II. Putovanje B. Kuripešića, L. Nogarola i B. Ramberta*, Rad JAZU 56 (1881) 141–232; *VI. Putovanje Antuna Vrančića g. 1553*, Rad JAZU 71 (1884)

1–60; *X. Putopis Marka Antuna Pigafette 1567. godine*, Rad JAZU 100 (1890) 65–168; *XIII. Putopisi Stj. Gerlacha i Sal. Schweigera ili opis putovanja carskih poslanstva u Carigrad, naime Davida Ungnada od g. 1573–78. i Joach. Sinzendorfa od g. 1577*, Rad JAZU 116 (1893) 1–112; *XIV. Dnevnici o putovanju mletačkih poslanstva u Carigrad: osobito Jakova Sorance od g. 1575. i 1581. i Pavla Kontarina od g. 1580*, Rad JAZU 124 (1895) 1–102.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 9 (1895) 334–338; T. Smičiklas, *Dr Petar Matković. Nekrolog*, Ljetopis JAZU 14 (1899) 115–132; BLZ 8, br. 12996–13020; 11, br. 10640.

ЛИТЕРАТУРА: *Проф. Др Пешар Машковић*, Годишњак СКА 9 (1895) 332–338; М. Ђ. Милићевић, *Пешар Машковић*, Годишњак СКА 12 (1898) 220–224; T. Smičiklas, *Dr Petar Matković. Nekrolog*, Ljetopis JAZU 14 (1899) 111–133; НЕ 2, 707 (Р. Сигњар); EJ 6, 50 (J. Riđanović).

Ђ. Бубало

МАТЛ Јозеф (10. март 1897, Штајерска – 16. јуни 1974, Грац). Завршио је хуманистичку гимназију у Грацу, студирао славистику код В. Јагића, учествовао у Првом светском рату као официр. У међуратном периоду бавио се публицистиком. И у Другом светском рату је био официр, неко време на служби у Србији, помиње се у догађајима 1941. године. После 1945. био је предавач на Трговачкој академији у Грацу. Бавио се проблемима културе, међусобних утицаја међу народима југоисточне Европе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Der heilige Sava als Begründer der serbischen Nationalkirche. Seine Leistung und Bedeutung für den Kulturaufbau Europas*, Kyrios 2. 1 (1937) 23–37; *Der gesellschaftliche und mentale Strukturwandel bei den Südslawen im 19. und 20. Jahrhundert, Untersuchungen aus dem Grazer Slawistischen Institut*. Südost-Forschungen 12 (1953) 109–113; *Antike Gestalten in der slavischen literarischen und Volksüberlieferung. Ein Beitrag zur europäischen Geistesgeschichte*, Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte 6 (1955) 407–431; *Zur Bezeichnung und Wertung fremder Völker bei den Slaven*, Festschrift für Max Vasmer zum 70 Geburtstag, Wiesbaden 1956, 293–306; *Deutschland (Österreich) und die Deutschen (Österreicher) im Geschichtsbild der Kroaten und Serben*, Südostdeutsches Archiv 3 (1960) 35–54; *Die Slawen auf dem Balkan*, Völker und Kulturen Südosteuropas, München 1959, 68–87; *Hirtentum und Stammesverfassung als Kulturfaktor*, у истој књизи: 104–123; *Österreichische Herrscher und Heerführer in der Volksmeinung und im Volkslied der Südslawen*, Österreichische Osthefte 2 (1960) 258–272; *Europa und die Slawen*. Wiesbaden 1964; *Südslawische Studien*, München 1965; *Die Kultur der Südslawen*, Frankfurt/M. 1966; *Die patriarchale Altkultur und der Weg zur Neukultur* (у књизи): Aspects of the Balkans. Continuity and Change, The Hague–Paris 1972, 355–369; *Entwicklung der städtischen Gesellschaft auf dem Balkan*, у: Die wirtschaftliche und soziale Entwicklung Südosteuropas im 19. und 20. Jahrhundert, München 1969, 108–122.

ЛИТЕРАТУРА: A. Schmaus, *Josef Matl zum 70. Geburtstag*, Südost-Forschungen 26 (1967) 370–373; L. Kretzenbacher, *Joseph Matl (10.3.1897–14.6.1974)*, Südost-Forschungen 33 (1974) 320–321.

Р.

МАЦАР Божидар (6. јануар 1928, Придворци, Требиње). Основну школу и пет разреда гимназије завршио је у Требињу, учитељску школу у Мостару, а Вишу педагошку и Филозофски факултет, Група историја, у Сарајеву 1958. године.

Радио је као учитељ, наставник, професор, четири године на професионалном политичком раду у Сарајеву, а од 1966. до 1982. као директор Архива Босне и Херцеговине. Четири године био је научни саветник у Институту за историју у Бањалуци. Пензионисан је 1986. у звању архивског саветника.

Научним радом из области историје почео се бавити 1965. упоредо са пословима у архивској струци. Проучавао је претежно историју Босне и Херцеговине из времена аустроугарске окупације, обухватајући разна питања и проблеме из сфере економске, политичке и културно-просветне проблематике.

Докторирао је 1979. године на Филозофском факултету у Сарајеву тезом: *Покрет Срба Босне и Херцеговине за вјерско-просвјетну самоуправу* (објављена 1982. у Сарајеву).

Поред тезе, М. је написао монографију: *Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ 1902–1948*, сачињену на основу необјављених и објављених извора домаћег и страног порекла. Рукопис на око 500 страница је готов, али није објављен, због рата у Босни.

М. је објавио и више радова на разне теме као што су: Устанак Луке Вукаловића; Устанак 1875–1878; Окупација Босне и Херцеговине 1878; Страдања Срба у Првом и Другом свјетском рату. У оквиру изведеног макропројекта – Вјерске заједнице и политичка збивања у Босни и Херцеговини од аустроугарске окупације 1878. до 1945. године (укупно 1169 страна, необјављено), налази се и М. рукопис *Православна црква у Босни и Херцеговини за вријеме Аустро-угарске управе 1878–1918. године*.

Из историје радничког и синдикалног покрета Босне и Херцеговине М. је објавио више радова и публиковао пет књига архивске грађе везане за раднички покрет 1908–1912.

Објавио је и чланке: *Конвенција о положају православне цркве у Босни и Херцеговини закључена 1880. године између Аустро-угарске царевине и Цариградске патријаршије*, Прилози – Института за историју, Сарајево, 11–12, 11–12 (1975–1976) 79–97; *Трговинско-индустријска комора за Врбаску бановину у Бањој Луци (1932–1941)* – Бања Лука у новијој историји (1878–1945). Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањалуци од 18–20. XI 1976. године, Сарајево, Институт за историју, 1978, 316–334; *Дјелатност српске опозиције у Мостару у првој фази борбе за вјерско-просвјетну самоуправу*, Прилози – Института за историју, Сарајево 16 (1979) 77–102.

Поред историје М. се бавио архивистиком и објавио више радова из те области. Радио је много и на стварању услова и преузимању архивске грађе која се односи на Босну и Херцеговину из бечких архива. М. сада живи као избеглица у Америци.

З. Антонић

МЕДАКОВИЋ Данило (17. децембар 1819, Зрмања – 5. новембар 1881, Загреб). Основну школу је завршио у Грачацу, гимназију у Задру, после чега је прешао у Србију, где се запослио као чиновник у Кнежевској канцеларији. По преласку са кнезом Милошем у Аустрију, постао је његов секретар (до 1845). Уз кнежеву материјалну подршку завршио је права у Бечу, а историјске науке на Филозофском факултету у Берлину, где је и докторирао 1847. По повратку из Немачке, захваљујући позајмици од Јована Обреновића, купио је штампарију. Свој јавни рад развијао је у Србији, Војводини и Хрватској. Основао је и био први председник „Друштва српског напретка“ у Сремским Карловцима. Помоћу овога друштва Медаковић је 1848. у Новом Саду покренуо, издавао и уређивао политички лист *Напредак*, орган српске омладине. То је уједно био први српски лист који је штампан Вуковим правописом. У својој штампарији објављивао је и књижевна дела, као нпр. целокупна дела Доситеја Обрадовића (десет књига), превод Ђуре Даничића Муравјевљевих *Писама о служби божјој*, први део Петрановићеве *Историје књижевности*. Издавао је календаре *Годишњак* и *Ласта*, а после забране *Напретка*, листове и часописе *Јужна пчела* (1851–1852), *Србски дневник* (1852–1859), књижевни додатак *Седмица* (1852–1858) и *Напредак* (1862–1864). Био је саиздавач листа *Позорник Војводства Србије*, а краће време и уредник *Весника*. Изабран је за дописног члана Друштва српске словесности. Поред уреднично-публицистичког рада, бавио се књижевном делатношћу и изучавањем историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Повјесница србскога народа од најстаријих времена до године 1850*, I–IV, Нови Сад 1851–1852.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13100–13102; 11, br. 10760.

ЛИТЕРАТУРА: Е. Чакра, *На гробу Данила Медаковића*, Јавор, бр. 1493 (1881); Ђ. Поповић, *Др Данило Медаковић* (некролог), Отаџбина 9 (1881–1882) 594–614; НЕ 2, 712 (Н. Радојчић); EJ 6, 58–59 (K. Milutinović); ЈКЛ 486 (Ж. Бошков).

П. Крестић

МЕДАКОВИЋ Дејан (7. јули 1922, Загреб). Гимназију је учио и завршио 1941. године у Сремским Карловцима. Као избеглица живео је у Београду и радио од 1942. у Музеју кнеза Павла, касније у Музеју града Београда, Министарству за науку и културу, Савезном заводу за заштиту споменика културе. Студирао је историју уметности на Филозофском факултету у Београду (дипломирао 1949). Од 1952. до 1954. био је запослен као асистент у Историјском институту САН. Пред комисијом Академије одбранио је 1954. докторску дисертацију: *Графика српских штампаних књига XV–XVII века* (штампана у издањима Академије 1958). Исте године изабран је за асистента на Филозофском факултету у Београду и од тада је његов рад везан за Факултет све до повлачења у пензију 1982. Од 1972. је дописни, од 1981. редовни члан САНУ. Био је декан Факултета, секретар Одељења историјских наука САНУ, генерални секретар САНУ. У Матици српској у Новом Саду руководио је програмом истраживања у области историје уметности и од оснивања уређивао часопис *Зборник за ликовне уметности Матице српске*.

М. је историчар уметности са веома широким распоном интересовања које сеже од средњега века до модерног сликарства, али тежиште његовог истраживачког рада је на српском сликарству барокног периода на општој позадини укупног развоја српске културе XVIII века, као и на природном наставку њиховом у сликарству и култури XIX века. Свестран и плодан, М. се огледао у књижевности и у свим формама стручног излагања од приказа и пригодних реаговања на уметничке и политичке догађаје до монографија и прилога великим синтетичким делима. Срећна је околност да је његов обимни и слојевити опус брижљиво инвентарисан за пуних 40 година стварања (1948–1988), и да је знатан део иначе разасутих студија приступачан у неколико књига. Тако су у књизи: *Српски сликари XVIII века. Ликови и дела*, Нови Сад 1968, сабране студије (21 на броју)

о сликарима од Жефаровића до Паје Јовановића. Књига *Путеви српског барока*, Београд 1971, садржи 25 студија о барокној уметности, широко схваћеној, тако да поред сликарства укључује архитектуру, књиге, црквене инвентаре, историјску тематику и концептуалне и културолошке проблеме. У књизи *Сведочења*, Београд 1984, сабран је већи број различитих текстова који иду од портрета и владарских представа у XVIII веку до излагања савремених сликара. У књизи *Истраживачи српских старина*, Београд 1985, сабрани су радови које је посветио историји своје научне дисциплине и то на широкој позадини напора да се упозна српска прошлост. Књига *Барок код Срба*, Загреб 1988, обухвата студије из другог периода и природно се наставља на књигу из 1968.

М. је писао и целовите прегледе периода којим се претежно бавио, у оквиру *Историје српског народа* (у књ. IV, V и VI) и у посебним књигама: *Српска уметност у XVIII веку*, Београд 1980; *Српска уметност у XIX веку*, Београд 1981. Појединим црквеним споменицима бавио се у току целог свог рада: издвајају се прилози историји Хиландара (1978), Савине (1978) или читави комплекси као *Сентандреја* (1982) или *Летопис Срба у Трсту* (1987). Од времена рада на дисертацији бави се темама о графици и штампарству и старој књизи.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 81 (1974) 211–224; 88 (1981) 269–272; 95 (1988) 421–448.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 95 (1988) 419–420; EJ 6, 59 (V. J. Đurić).

С. Ћирковић

МЕДАКОВИЋ Милорад (новембар 1823, Звониград, Лика – 14. март 1897, Београд). Гимназију је завршио у Сремским Карловцима и Задру. Публицистички рад започео је у *Зори далматинској*. За време боравка у Црној Гори, где је неко време био секретар Петра Петровића Његоша, сакупљао је народне песме. Уочи 1848. дошао је у Загреб и ту је радио као сарадник, а неколико месеци и као уредник *Славенског југа* и *Новина далматинско-хрватско-славонских*. Из Загреба је прешао у Београд, где је сарађивао у Ненадовићевој *Шумадинки*. У Земуну је покренуо и уређивао лист *Војвођанка*, први српски лист у Аустрији и Угарској после револуције 1848. Октобра 1851. покренуо је и уређивао у Темишвару политички лист *Јужна пчела*. Потом је, 1854, поново отишао у Црну Гору, и био секретар, а онда војвода кнеза Данила. Касније је прешао у руску дипломатску службу и био неко време службеник руског посланства у Београду. Бавио се историјом и етнологијом Црне Горе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Повјестница Црне Горе од најстаријег времена до 1830*, Земун 1850; *Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад 1860; *Долазак књаза црногорског у Србију*, Београд 1896; *Владика Данил*, Београд 1896.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13103–13106; 11, br. 10764–10766; СБ 10, бр. 48193–48207.

ЛИТЕРАТУРА: П. Томић, *Живот и рад Милорада Медаковића*, ГЕМ, Београд 1937; EJ 6, 59 (J. Jovanović); ЈКЛ 486–487 (В. Милинчевић); НЕ 2, 712–713 (Н. Радојчић).

П. Крестић

МЕКЕНЗИ (MACKENZIE) Дејвид (10. јуни 1927, Рочестер, САД). Образовање је стекао у Рочестеру, где је на универзитету студирао историју и дипломирао 1951. Докторску дисертацију *Serbian-Russian Relations 1875–1878*, одбранио је на Колумбија универзитету 1962. Постао је после тога професор Универзитета Северне Каролине у Гринсбороу. М. је специјалиста за балканску и источноевропску историју. У средишту његовог интересовања су српска и руска историја XIX и XX века. И после дисертације наставио је да истражује српско-руске односе, на темељу архива и других извора. Резултат је била књига: *The Serbs and Russian Pan-Slavism 1875–1878* (New York 1967). После књиге о генералу Черњајеву (1974) радио је на биографији Илије Гарашанина, која је објављена на енглеском и на српском језику: *Ilija Garašanin: Balkan Bismark*, New York 1985; *Илија Гарашанин, државник и политичар*, Београд 1987. Истраживања је затим усмерио ка новијем периоду и још контроверзнијој личности пуковнику Драгутину Димитријевићу Апису. Резултат је књига: *Апис*, Горњи Милановац 1989 (у САД је објављена и енглеска верзија: *Apis*).

М. је током свога рада објављивао и мање студије о српским темама као што су: *Panslavism in practice: Cherniaev in Serbia (1876)*, Journal of Modern History 36 (1964) 279–297; *Ljuba Jovanović–Čupa and the search for Yugoslav unity*, Int. HR 1, 1 (1979) 36–54; *Serbian nationalists and military organisations and the Piedmont Idea, 1878–1914*, East European Quarterly 16 (1982) 323–344; *Policy of the Serbian Government toward the Serbian national movement in the Vojvodina, 1848–1849*, Papers for the V. Congress of Southeast European Studies, Belgrade, September 1984, Columbus 1984, 284–296.

Ценећи доприносе М. српској историји, САНУ га је 1988. изабрала за свога иностраног члана.

С. Ћирковић

МЕСАРОШ Шандор (7. јули 1929, Темерин – 15. август 1996, Нови Сад). Основну и грађанску школу завршио је у месту рођења, а гимназију на мађарском језику у Суботици 1949. После завршене Више педагошке школе у Новом Саду био је наставник историје и географије у основној школи у Темерину (1952–1954). Краће време био је новинар, а од 1956. архивиста у Историјском архиву Покрајинског комитета Савеза комуниста Србије за Војводину и Музеју социјалистичке револуције Војводине. Дипломирао је 1963. на Филозофском факултету у Новом Саду, Група за историју. Докторирао је у Приштини 1973, тезом: *Раднички покрет у Бачкој 1890*. Од 1974. радио је као научни сарадник у Институту за изучавање историје Војводине у Новом Саду. Од интеграције овог Института и Катедре за историју Филозофског факултета (1976. године) запослио се на Филозофском факултету где је на Катедри за хунгарологију предавао предмет Преглед историје мађарског народа, а на Катедри за историју на мађарском језику предмет Историја Југославије. За ванредног професора на предмету Историја Југославије изабран је 1985, а за редовног 1991. Био је стални члан Матице српске и члан Председништва светске организације мађарских историчара.

Бавио се темама из радничког покрета Војводине. Запажени су му радови о положају мађарске националне мањине између два светска рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Radnički pokret u Bačkoj od formiranja Socijaldemokratske partije Ugarske (1890–1918)*, Novi Sad 1975; *O učešću Vojvođana u Oktobarskoj revoluciji*, Istraživanja 8 (1979) 45–112; *Radničke organizacije u Bačkoj 1890–1918*, Istraživanja 9 (1980) 35–93; *Делатности Српско-буњевачког агитационог одбора и национално питање у Војводини пре првог светског рата*, Зборник МСИ 23 (1981) 161–176; *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*, Novi Sad 1981; *Radnički pokret u Vojvodini do kraja prvog svetskog rata*, Novi Sad 1984 (група аутора); *Radnički pokret u Vojvodini 1890–1914* (Зборник докумената објављен на српском и мађарском језику), Novi Sad 1985 (група аутора); *Mađari u Vojvodini 1929–1941*, Novi Sad 1989; *Holttá nyilvánítva (Délvidéki magyar fátum 1944–45)*, Budapest 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, 137–140.

А. Касаш

МЕШАНОВИЋ Сања (10. новембар 1966, Београд). Основну (1981) и средњу школу (1985) завршила је у Београду, као и студије на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду (1990). На постдипломским студијама специјализирала је Историју Византије, одбранивши магистарски рад *Јован VII Палеолог* (1995). Од 1991. године ради у Византолошком институту САНУ, а од 1995. налази се на стручном усавршавању у Атини као стипендиста грчке владе. Бави се претежно проблемима позновизантијске историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Још једном о Калистовој анатеми*, ЗРВИ 29–30 (1991) 221–231; *Јован VII Палеолог*, Београд 1996.

С. Пириватрић

МИЈАТОВИЋ Чедомиљ (6. октобар 1842, Београд – 14. мај 1932, Лондон). Основну школу, гимназију и Лицеј завршио је у Београду, на Великој школи студирао је правне науке. Као ђак и студент истицао се у редовима Уједињене омладине српске. Као одличан ђак изабран је за државног питомца тако да је могао 1862–1865. да студира економију и финансијске науке на универзитетима у Минхену, Лајпцигу, Цириху и Бечу. Оженио се 1864. списатељицом америчког порекла Елодијом Лотон (Elodie Lawton), која је, дошавши у Србију, одиграла значајну улогу у ширењу енглеског језика и културе и упознавању Енглеске са Србима, преводила је народне приповетке и песме и објавила једну српску историју (*The History of Modern Serbia*, London 1972). По повратку у Србију М. је постао суплент (1865), затим професор Велике школе (1866), предавао је политичко-економске науке и као финансијски стручњак учествовао у пословима државне управе и у међународним преговорима (грађење железница, регулација Дунава и сл.). После краткот одсуствовања у Швајцарској и Енглеској (1872–1873) вратио се и интензивно укључио у политички живот, прво као либерал, касније као напредњак, стално као поверљиви човек кнеза, касније краља Милана. Био је у пет кабинета министар финансија (1873–1874, 1875, 1881–1883, 1886–1887, 1894), у два маха министар спољних послова (1880–1881, 1888–1889). После абдикације краља Милана смањио је учешће у политичком животу, а од 1894. више и не живи трајно у Србији. Био је посланик у Цариграду (1900), затим у Лондону, где га је затекла 1903. промена династије, и где је наставио да живи као пензионер бавећи се писањем и одржавајући везу са земљом.

М. је од ђачких дана до дубоке старости развио плодну литерарну делатност у више области, оставивши бројне публикације које нису пописане и систематски проучене. Поред лепе књижевности, којој се у таласима посвећивао, поред теоријских радова о економији и публицистичких текстова којима је објашњавао своју политичку и стручну делатност, М. се од ђачких дана бавио српском историјом објављујући популарне тек-

стове, истраживачке радове, саопштавајући историјске изворе. Бирао је разноврсне теме, претежно недодирнуте или мало обрађиване у дотадашњој литератури. Нарочити интерес је показивао за касне периоде српске историје, доба после Косовске битке и за столећа турске власти. Покретао је питања о томе *Шта је желео и радио српски народ у XVI веку* (1877), покушавао је да оцрта стање *Пре триста година. Прилог к изучавању извора за историју нашег народа* (1872). Објавио је три студије о Балшићима (1881–1886), а највредније у тој тематици му је дело: *Деспот Ђурађ Бранковић I–II* (1882, 1907^{2}), исцрпно и богато документовано, али на много места некритично.

М. је крчио нове путеве и тиме што је постављао питања о привредном животу, новцу, финансијама и трговини. Као економски и финансијски стручњак он је концепте и критерије економских наука укрстио са историјским изворима у настојању да осветли стару српску трговину, новчани систем краљевине и њене финансије, да утврди изворе финансијског дохотка. окарактерише трговачку политику српских владара (1865–1875). Неповољна околност је била, међутим, што извори за ту врсту радозналости нису били приступачни. У време када је М. покретао економску историју српског средњег века познат је био тек веома мали део дубровачке архивске грађе, првенствено повеље и писма. Тек је проучавањем необјављених архивских докумената у следећој деценији Константин Јиречек дошао у положај да на питања о рударству. трговини, новцу итд. даје садржајан одговор. Текстови М. били су пионирски, али нису вршили утицај на каснија истраживања.

М. је путујући по свету и боравећи у иностранству долазио до неискоришћених публикација и непознатих извора. Само је архивске изворе за историју XIX века објављивао на уобичајени начин. средњовековне текстове би коментарисао и објашњавао, не увек тачно као што се показало у случају сенденског калуђера (*Бој на Косову по кроници калуђера сенденског*, Споменик 10, 1890).

Текстови М. били су читани и популарни, највише они литерарни на историјске теме (*Зека капетан, Сердар Митар, Иконија везирова мајка, Рајко од Расине, Кнез Градоје од Орлова Града, Крињичиша Анђелија* и др.) којима су каснији критичари одрицали било какву књижевну вредност. М. је уживао углед као историчар, убрајали су га међу поборнике „критичког правца", мада се критичношћу није одликовао у оној мери као Иларион Руварац, Љубомир Ковачевић или Стојан Новаковић. Био је међу првим именованим члановима Српске краљевске академије. наследио је Јосифа Панчића као председник Академије (1888–1892). М. има заслута за превођење утицајних дела са енглеског, превео је Беклову *Историју цивилизације у Енглеској* и Лен-Пулову *Историју Турске царевине*. У последњем периоду живота писао је текстове који могу послужити као историјски извори, нарочито: *A Royal Tragedy: being the Story of the Assassination of King Alexander and Queen Draga of Servia* (1906) и *The Memoirs of a Balkan Diplomatist* (1917).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13239–13251; 11, br. 10908–10947; Највише библиографских података у У. Цонић, под ЛИТЕРАТУРА.

ЛИТЕРАТУРА: С. Станојевић, *Чедомиљ Мијатовић*, Етнолог 7 (1934) 227; Н. Велимировић, *О Чеди Мијатовићу као човеку. Из лондонских сећања*, Духовни живот 2 (1932) 7–8, 1–4; У. Цонић, *Чедомиљ Мијатовић*, Годишњица НЧ 42 (1933) 190–213; С. Шапинац, *Са Чедом Мијатовићем год. 1914*, Видици 1 (1938) 11, 307–311; 12, 344–347; 190–213; В. Ћоровић, *Чедомиљ Мијатовић као хисторичар*, ЈИЧ 3 (1937) 180–212; Р. Самарџић, *Писци српске историје* II, 1981, 137–148; НЕ 3, 895–896 (В. Ћоровић); EJ 6, 102–103 (B. Miljković, S. Ćirković).

С. Ћирковић

МИЈЕ (MILLET) Габриел (17. април 1867, Сен Луј, Сенегал – 8. мај 1953, Париз). Студирао је уНици и Паризу, од 1891. до 1896. био је у француској школи у Атини, 1896. је изабран за maître de conférence на Ecole des Hautes Etudes у Паризу. Постао је 1906. directeur (шеф одсека) на Одсеку за историју религије (Section des Sciences religieuses) на Ecole des Hautes Etudes). Године 1926. добио је катедру на Collège de France, а 1929. је изабран у Académie des Inscriptions et des Belles Lettres. Био је члан разних академија наука, доктор бројних универзитета, постао је дописни члан Српске краљевске академије 16. фебруара 1920, а 1935. је промовисан за почасног доктора наука Београдског универзитета.

М. се бавио истраживањима споменика југоисточне Европе и упоредо је стварао и организовао научну документацију, покретао научне серије и предавања.

Као археолог и историчар, специјалиста за догматику и литургику, зналац старих језика и слависта, палеограф, свој научни рад засновао је на пионирским истраживањима средњовековних споменика у Грчкој, Светој гори и у балканским земљама. Бавио се проблемима из различитих области: историје византијске књижевности, хагиографије, историје цркве, литургије, епиграфике, но најзначајнији су му радови из историје уметности. Написао је једну од најбољих научних монографија значајног византијског споменика (*Le Monastère de Daphni*, Paris 1899), прве научне прегледе византијске уметности (*L'Art byzantin*, у: A. Michel, Histoire de l'art, t. I, Paris 1905, 127–301; *L'art chrétien d'Orient du milieu du XIIe au milieu du XVIe siècle*, у: A. Michel, Histoire de l'art, t. III, Paris 1908, 928–962), књиге о мало познатим и касније уништеним фрескама (са D. T. Rice, *Byzantine Painting at Trebizond*, London 1936), уметничком везу (*La broderie religieuse de style byzantin*, Paris 1939; *La Dalmatique du Vatican. Les élus. Images et croyances*, Paris 1945), издао је албуме са фотографијама (*Monuments byzantin de Mistra*, Paris 1910; *Monuments de l'Athos*, Paris 1927). На основу истраживања по Србији и Македонији 1906. и од 1924. до 1935, настале су две докторске тезе (*L'Ecole grecque dans l'architecture byzantine*, Paris 1916; *Recherches sur l'iconographie de l'Evangile*, Paris 1916) и књига посвећена српском народу: *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris 1919, која са студијом *Etudes sur les églises de Rascie*, L'art byzantin chez les Slaves, Les Balkans, I, Paris 1930, 147–194, представља први преглед српске средњовековне архитектуре са првом стилском периодизацијом споменика. О српском средњовековном сликарству говорио је на V византолошком конгресу у Риму (*L'art des Balkans et l'Italie au XIIIe siècle*, Atti del V Congresso Internazionale di studi bizantini II, Roma 1940, 272–297), а о пореклу минијатура Минхенског псалтира писао је у чланку *Byzance et non l'Orient*, Revue archéologique XII (Paris 1908) 171–189; издао је прву библиографију српске уметности (са: J. Popović-Ibrovac i M. Kašanin, *Serbie*, L'art byzantin chez les Slaves II, Paris 1930, 427–444).

М. је још крајем прошлог века у Ecole des Hautes Etudes, основао „Collection Chrétienne et Byzantine", збирку фотографија, фототеку са негативима из целог света и сопственим снимцима споменика из југоисточне Европе и Мале Азије, која је данас драгоцен фонд доступан свим истраживачима преко објављених каталога колекције. Из фонда који је М. снимио, његов ученик А. Фролов је издао три Албума средњовековних фресака у Југославији: *La Peinture du Moyen âge en Yougoslavie (Serbie, Macédoine et Monténégro) I*, Paris 1954; *II*, Paris 1957; *III* Paris 1962, а четврти је припремила Т. Велманс, *IV*, Paris 1969. М. је основао серију монографија и зборника радова „Byzance et l'Orient", серију у којој се издају документа са Свете Горе „Archives de l'Athos".

БИБЛИОГРАФИЈА: A. Grabar, у: *Annuaire 1954–1955*, Ecole pratique des Hautes Etudes, Section des sciences religieuses (Paris 1954) 16–20.

ЛИТЕРАТУРА: Некролози: Byzantion 22. 1952 (Bruxelles 1953) 519–525 (A. Grabar); Revue des études byzantines 12 (Paris 1954) 294–298 (A. Frolow); Прилози КЈИФ 2, 3–4 (1954) 389–390 (С. Радојчић); Старинар н. с. 3–4 (1952–1953) [1955] 300–30 (Ђ. Бошковић); о избору у СКА: Годишњак СКА 28 (1914–1919) [1921] 9, 203, 315–318; Поводом избора за почасног доктора БУ: Ђ. Бошковић, *Габријел Мије и српски средњевековни споменици*, СКГ н. с. 46, 6 (Београд 16. новембар 1935) 475–477; ELU 3 (1964) 470 (G. Subotić); М. Глигоријевић-Максимовић, *Габријел Мије – историчар византијске уметности*, Свеске ДИУС 19 (Београд 1988) 6–14; M. Gligorijević-Maksimović, *Gabriel Millet – chercheur d'antiquités serbes*, Југословенско-француски односи, поводом 150 година од отварања првог француског конзулата у Србији, Београд 1990, 257–262; EJ 6, 114–115 (G. Subotić).

М. Глигоријевић-Максимовић

МИЈОВИЋ Павле (21. јуни 1914, Бријеге, Бар – 6. фебруар 1996, Подгорица). Основну школу похађао је у Вирпазару, а гимназију у Бару, Подгорици, Сарајеву и Цетињу. По завршетку матуре (1935) уписао је Медицински факултет у Београду. Као члан КПЈ и активан учесник студентског покрета на Медицинском факултету, био је заточен у затворима Београда, Дубровника и Сарајева. Студирање је прекинуо због окупације Југославије. Италијанска полиција ухапсила га је августа 1941, а ослобођен је фебруара 1942. захваљујући замени за италијанске заробљенике. У НОБ-у је обављао разне одговорне послове. Носилац је Партизанске споменице 1941. Радио је као руководилац Радио Београда, члан Редакције Борбе и уредник Танјуга. Био је аташе за штампу и саветник амбасаде у Москви и Стокхолму.

Групу за историју уметности на Филозофском факултету у Београду, М. је уписао 1951, а дипломирао је 1956. године. За асистента Археолошког института у Београду изабран је 1960. Докторску дисертацију *Календар у монументалном српском сликарству*, одбранио је 1964. на Филозофском факултету у Београду. У Археолошком институту М. је радио до пензије (1980) у свим научним звањима: асистент, научни сарадник, виши научни сарадник и научни саветник за средњовековну археологију и историју уметности.

М. се огледао на различитим темама у складу са пословима које је обављао. Удружење студената медицине објавило је његов први већи рад *Хигијена рада у рудокопима* (1939). Путопис *По Совјетском Балтику*, настао је у новинарском периоду његове делатности (1948). По завршетку студија М. се посветио историји уметности и археологији. Поред разноврсних истраживања. М. се показао као организатор културних установа у Црној Гори. Један је од оснивача Матице црногорске и Музеја у Улцињу. Био је декан Културолошког факултета на Цетињу. Марта 1985. изабран је за члана ЦАНУ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бококоторска сликарска школа XVII–XIX вијека* (1960); *Монодија о*

камену (1967); *Царска иконографија у српској средњовековној уметности* I–III (1967–1979); *Жича* (заједно са М. Кашанином и Ђ. Бошковићем, 1969); *Озлоглашено наслеђе* (1971); *Менолог. Историјско умјетничка истраживања* (1973); *Градови и утврђења у Црној Гори* (заједно са М. Ковачевићем, 1975); *Ранохришћански споменици Превалиса* (1978); *Умјетничко благо Црне Горе* (1981); *Тријумфи и смрти*, Подгорица 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак ЦАНУ 13 (1985) 238–245; СБ 10, бр. 49116–49117.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак ЦАНУ 13 (1985) 237–238; Годишњак Матице црногорске (1993–1994) 71; Побједа од 5. фебруара 1996; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 129.

Р. Михаљчић

МИЈУШКОВИЋ Драгиша (12. мај 1859 – 22. септембар 1903, Београд). Завршио је права 1878. у Београду, а потом као државни стипендиста изучавао историју права у Минхену, Паризу, Варшави и Прагу. У Варшави се, као слушалац професора Зигеља, заинтересовао за историју словенских права, а у Прагу је положио докторат правних наука. За суплента Правног факултета, за историју словенских права, постављен је марта 1887, а већ новембра исте године за професора истог предмета. Био је старешина Факултета 1898. За судију Касационог суда постављен је 1899, а за државног саветника 1903, али је све до смрти предавао историју словенских права као хонорарни професор. Од Мијушковићеве смрти Катедра за историју словенских права на Београдском универзитету остала је упражњена до 1920, када је поверена Т. Тарановском.

Поред више чланака и реферата у *Браничу* и *Просветном гласнику* написао је расправу *О систему Душанова Законика* у *Српском прегледу* (1895) где објашњава систем Законика полазећи од упоредне конструкције сталешког државног уређења у Европи. Оставио је за собом и предавања из историје словенских права у рукопису, али је већи део текста изгубљен за време Првог светског рата. Превео је *Путовање по Србији 1829*, Ота Дубислава Пирха и *Енциклопедију права*, Пасквала дел Ђудичеа (Pasquale Del Giudice). Радови М., иако малобројни, одликују се ширином погледа и изузетном ерудицијом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (из правне историје): *О систему Душанова Законика*, Српски Преглед 4, 5, 6 (1895); *Арнтсове Пандекте у српском преводу и њихов критичар Др Лука Марјановић*, Београд 1897.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 10, бр. 49119.

ЛИТЕРАТУРА: Некролог у Просветном Гласнику (септембар 1903); НЕ 2, 756 (Р. Поповић); Т. Тарановски, *Увод у историју словенских права*, Београд 1933.

С. Шаркић

МИЈУШКОВИЋ Славко (28. јуни 1912, Котор – 15. децембар 1989, Котор). Школовао се у Котору, Риму и Београду, где је 1936. дипломирао на Филозофском факултету. После специјализације у Дубровнику и Паризу из области архивистике и палеографије, докторирао је 1965. на тези: *Которска морнарица*. Од 1950. радио је у Државном архиву у Котору, чији је директор био од 1953. до 1978. године. Био је редовни члан Црногорске академије наука и уметности.

М. је свој радни век посветио историји Боке Которске и Црне Горе од средњег века до 1921. Као целине издвајају се прилози о учешћу црногорских племена у Морејском рату, чланци настали на темељу проучавања Которског статута, студије о бокељској морнарици и оснивању и раду здравствених институција у Боки. Издао је, превео и коментарисао *Летопис Попа Дукљанина*. Заједно са Р. Ковијанићем издао је грађу за историју српске медицине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Племе Никшићи у Морејском рату (1684–1699)* (1954); *Неке специфичности феудалних односа у Грбљу у XIV веку* (1957); *Одредбе о поморству у Которском статуту* (1957); *Књига паштровских привилегија* (1959); *Љетопис Попа Дукљанина* (1967); *Натписи катедрале Св. Трипуна* (1965–1966); *Територијална надлежност которске морнарице* (1970); *На којим се основама заснивају тврђења о постојању организације которских помораца већ 809. године* (1971); *Оснивање и организовање једне средњовековне бокељске здравствено-просветне институције* (1973); *Борба за српски језик у Котору за вријеме аустријске владавине* (1965); *Грађа за историју српске медицине*. Документи Которског архива I (XIV–XV век) 1965 (заједно са Р. Ковијанићем).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Селективна библиографија Славка Мијушковића*, Споменица ЦАНУ 1973–1983, 177–183.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Ракочевић, *Славко Мијушковић (1912–1989)*, ИЗ 3–4 (1990) 235–236; Годишњак ПМК 35–36 (1987–1988) 139–141 (М. Вуловић); Годишњак ЦАНУ 17 (1989) [1992] 124–125 (Б. Павићевић); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 129–130; *Селективна библиографија Славка Мијушковића*, ЦАНУ 1973–1983, 177–183; 1973–1993, 107–108; Годишњак ПМК 35–36 (1987–1988) 139–141 (М. Вуловић).

М. Антоновић

МИКИЋ Григорије (24. фебруар 1882, Мартинци у Срему – 12. јули 1957, Сремски Карловци). Основну школу похађао је у Мартинцима, Сремском Јарку и Врбасу. Завршио је Велику српску православну гимназију 1902. у Новом Саду и Православно српско богословно училишче (Карловачку богословију) 1906. Теолошко образовање допунио је студијама филозофије у Загребу, Будимпешти и Женеви, одслушавши такође неколико летњих семестара курса француског језика за странце у Дижону.

Службовање је започео 1906. као суплент–вероучитељ у гимназији у Сремској Митровици. На основу конкурса Патроната Српске велике гимназије у Сремским Карловцима 1912. постављен је за суплента–катихету, а од 1914. до 1941. био је професор у истој гимназији. Од 1918. поред веронауке предавао је и француски као необавезан предмет. Постао је управник гимназијског интерната Стефанеум (1919), који је крајем XVIII века основао митрополит Стефан Стратимировић. Предавао је по позиву морално богословље на Карловачкој богословији.

Био је члан Митрополитског савета за унификацију цркве, члан Комисије Српске православне цркве за сарадњу са другим хришћанским црквама, члан Главног просветног савета при Министарству просвете Краљевине Југославије и члан Књижевног савета Матице српске. Током 1920–1921. уређивао је *Нови пут*, лист за хришћанску културу, а сарађивао је у *Сиону*, у којем се појављивао под псеудонимом Будим.

Године 1941. био је талац код немачких и усташких власти, затим са целом породицом логораш у Цапрагу, одакле је интервенцијом немачких војних власти из Београда, са већом групом православних свештеника и чланова њихових породица, прешао у Србију, где је као избеглица био професор гимназије у Аранђеловцу. Пензионисан је 1943. и одлуком Синода Српске православне цркве именован за инспектора верске наставе у средњим школама. После Другог светског рата вратио се у Сремске Карловце.

Током своје многоструке и дугогодишње делатности изучавао је историју хришћанства и историју Српске православне цркве.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Преглед историје хришћанске цркве – општи део*, Сремски Карловци 1930; *Историја српске цркве*, други део, Сремски Карловци 1936. (Репринт издања ових књига: Карловачка књижарница, Сремски Карловци 1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 10, бр. 49144–49146.

Н. Гаћеша

МИКИЋ Ђорђе (8. април 1942, Обровац код Бањалуке). Основну школу учио је у селу Стратинска, а гимназију у Санском Мосту. Групу за историју завршио је 1967. године на Филозофском факултету у Приштини. Следеће године изабран је за асистента–приправника у Заводу за историју Косова (касније Историјски институт). Од 1970. радио је као асистент, затим предавач на Катедри за општу историју Филозофског факултета у Приштини. Магистарски рад *Турски парламентарни избори 1912. године*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду (1974). На истом факултету одбранио је 1980. докторску дисертацију *Аустро-Угарска и младотурци 1908–1912*.

За доцента на Филозофском факултету у Приштини М. је изабран 1979. године. По оснивању Института за историју у Бањалуци М. се вратио у завичај. У Институту је од 1980. радио у звању научног сарадника, вишег научног сарадника и научног саветника. За професора на Филозофском факултету у Бањалуци изабран је 1995. године.

Док је радио у Приштини М. је претежно изучавао источно питање и националноослободилачке покрете на Косову. Резултати ових истраживања синтетизовани су у посебним монографијама: *Аустро-Угарска и младотурци 1908–1912* и *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX века*. Преласком у Историјски институт у Бањалуци, М. је почео да истражује прошлост Босанске Крајине у доба аустроугарске управе. За историју српског народа у издању СКЗ, М. је написао поглавље *Срби у Турском Царству 1878–1912*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Аустро-Угарска и младотурци 1908–1912* (1983); *Преглед друштвено-економског и политичког живота у Босанској крајини у раздобљу аустроугарске управе 1978–1914* (1985); *Скадарски Срби у XIX веку* (1986); *Велеиздајнички процеси у аустроугарској политици у Босни и Херцеговини* (1987); *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX века* (1988); *Српско пјевачко друштво „Јединство" у Бањој Луци*, Бањалука 1992; *Бања Лука на Крајини хвала*, Бањалука 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 259–264.

ЛИТЕРАТУРА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 259.

Р. Михаљчић

МИКИЋ Г. Петар (23. јануар 1925, Сремски Карловци). Основну школу завршио је у месту рођења. Похађао је гимназију такође у Сремским Карловцима до 1941. Због усташког терора поро-

дица му је избегла у Србију. Завршио је гимназију 1943. у Смедеревској Паланци.

После Другог светског рата студирао је медицину у Београду и дипломирао 1954. Запослио се као дечји лекар у Новом Саду. Поред обављања сталне лекарске праксе био је и начелник установе за заштиту мајке и детета у Дому здравља Нови Сад. Интензивно се бавио историјом медицине и здравствене службе у Војводини. Године 1986. на Медицинском факултету у Новом Саду одбранио је докторску тезу *Наталитет и морталитет деце у Новом Саду у XIX и XX веку.*

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Здравствена заштита деце у Новом Саду од XVII до XX века.* Зборник радова, XII конгрес педијатара Југославије, Нови Сад, 28–30. септембра 1983, Нови Сад 1983; *Наталитет и морталитет деце на тлу данашње Војводине у првој половини XIX века,* Acta historica medicinae pharmaciae veterinae 13, 1 (1973); *Рани трагови о вакцинацији против великих богиња на нашем тлу*, Медицински преглед 9–10 (1972) 15–24: *Куга – велика морија човечанства.* Зборник радова. Симпозијум о двестагодишњици иришке куге, Нови Сад – Ириг 1996, Нови Сад 1997: *Записи о рађању и умирању деце у Новом Саду и Војводини током XIX и XX века,* Нови Сад 1989 (докторска дисертација).

Н. Гаћеша

МИКОВИЋ Дионисије (12. октобар 1861, Челобрдо код Будве – 1. јуни 1942, манастир Дуљево код Будве). М. је основно теолошко образовање стекао у манастирској школи у Режевићима, где је провео као искушеник од краја 1874. до почетка 1879. Он се врло млад замонашио (са 18 година) у манастиру Прасквици где је 1942. и сахрањен. Настојао је да редовним школовањем стекне богословска звања, али му то није пошло за руком. Два пута је покушао да оде у Русију (1885. и 1891) ради школовања али без успеха. У чин игумана произведен је 1891, а за архимандрита 1921. М. је као свештено лице службовао у манастирима: Дуљеву, Прасквици, Градишту и Бањи код Рисна, где се најдуже задржао. У време Другог бокељског устанка, због једне националне манифестације, био је принуђен да емигрира у Црну Гору 1891. где је остао до 1893. Покренуо је и уређивао *Српски магазин*, часопис за књижевност у Боки Которској (1896) и велики илустровани календар *Боку* (1909). Објављивао је песме у дубровачком *Словинцу*. Српска краљевска академија 1907. наградила је М. рад *Српско православно бококоторско владичанство.*

М. је као духовно лице писао проповеди и хагиографске радове. Бавио се историјом, етнологијом и књижевним радом (писао је поезију, прозу и путописе). Писао је мање прилоге из историјске прошлости Боке. У краћим чланцима је обрађивао црквену, политичку и културну историју Боке Которске. Издавао је историјску грађу, која се углавном односила на XIX век. Неколико радова посветио је историјату манастира у Паштровићима (Режевићи, Прасквица и други).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српско православно бококоторско владичанство*, Дубровник 1908; *Један покушај римске пропаганде за поунијаћењем у Паштровићима у почетку XVIII века*, Хришћански весник 18 (1901) 67–72; *О св. паштровским манастирима*, Духовна стража 1, 1 (1928) 30–38.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13277–13287; 11, br. 10970–10985; СБ 10, бр. 49172–49183; В. Ивошевић, *Био-библиографски прилози за монографију о архимандриту Дионисију Миковићу*, Православна мисао 6, 1–2 (1963) 117–125; Б. Цисарж, *Један век периодичне штампе српске православне цркве*, Београд 1991, 123–124, 146–147.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ивошевић, *Био-библиографски прилози за монографију о архимандриту Дионисију Миковићу*, Православна мисао 6, 1–2 (1963) 117; В. Ивошевић, *Архимандрит Дионисије Миковић*, Котор 1968; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 130.

М. Маловић-Ђукић

МИЛАДИНОВИЋ Миленко (13. октобар 1913, Босанска Градишка). Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у родном месту (1930). Учитељску школу похађао је у Бањалуци, Карловцу и Пакрацу. Као учитељ радио је у селу Јаворани, срез Котор Варош (1937–1941), затим у Мешеву код Крушевца (1941–1945) и Јунузовцима код Босанске Градишке (1946–1947). Од 1948. до 1950. поверено му је место управника ђачког дома у Босанској Градишки. У истом месту био је помоћни наставник у нижој гимназији (1950–1952). По завршетку Више педагошке школе у Сарајеву (1952), М. се преселио у Бањалуку. Предавао је историју у Основној школи „Браћа Павлић", а 1961. изабран је за ментора практичне наставе на Вишој педагошкој школи, касније Педагошкој академији у Бањалуци. Пензионисан је 1976.

Уз практичан педагошки рад, М. се посветио методици наставе историје. Његове радове из ове области налазимо у часописима који се баве питањима наставе као што су: *Билтен Просветно педагошког завода у Бања Луци, Настава историје, Путеви и достигнућа, Искуства, Педагошка стварност.* М. је један од аутора споменице Учитељске школе у Бањалуци – *О школи са љубављу*, Бањалука 1991. Одабране радове објавио је под насловом *Проблематика наставе историје*, Бањалука 1996, 295–296. *Питања наставе историје*, Београд 1997².

ЛИТЕРАТУРА: *Bilten Prosvetno pedagoškog zavoda u Banja Luci* 2, 4 (1963) 13–18.

Р. Михаљчић

МИЛАК Енес (5. јуни 1947, Ливно). Основну школу и гимназију завршио је у Јајцу 1966. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју, 1972, када се уписао и на постдипломске студије на Групу за општу историју новог века. Магистарски рад: *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и Римски споразум (1922–1924)*, одбранио је 1976. У Институту за савремену историју ради од 1972. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1983. тезом *Италија и Југославија 1931–1937.* Бави се међународним односима у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Italija i Jugoslavija 1931–1937* (1987); *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i Rimski sporazum (1922–1924)* (1982); *Die ökonomisch-politischen Voraussetzungen der italienischen Jugoslawienpolitik 1935–1939* (1979); *Uspostavljanje trgovinskih odnosa između Italije i Jugoslavije 1945–1947* (1984); *Italijanska diplomatija i hrvatsko pitanje 1928–1936* (1988); *Doktrina spoljne politike italijanskog fašizma u javnim istupima Benita Musolinija* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 143; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 262; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 235–236.

ЛИТЕРАТАУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 143.

Р.

МИЛАШ Никодим (4. април 1845, Шибеник – 20. март 1915, Дубровник). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Шибенику, а вишу гимназију у Задру 1863. Богословију је завршио у Сремским Карловцима 1863–1866. У Бечу је слушао филозофију 1866–1867. Кијевску Духовну академију завршио је 1871. са степеном кандидата богословља. На истој Академији је 1874. стекао научни степен магистра богословља радом *Достојанства у православној цркви по црквено-правним изворима до XIV вијека*, Панчево 1879. Био је професор и ректор богословије у Задру (1871–1890), а школске 1886/1887. ректор богословије у Београду. Замонашио се у манастиру Драговић у Далмацији. Епископ далматинско-истријски био је у периоду 1890–1911. Пензионисан је као епископ 1912. Умро је у Дубровнику, а тело му је пренето у Шибеник.

М. научни рад одвијао се у два основна правца: област црквеног права и историје Срба у Далмацији. Био је добар зналац старогрчког и латинског језика и на српски је превео каноне хришћанске цркве које је пропратио вредним коментарима: *Правила (Каноне) православне цркве с тумачењима* I 1895, II 1896. Из ове области су му још најпознатија дела: *Православно црквено право* 1890 1902², 1926³ руски превод 1879, немачки превод 1879, бугарски превод 1903; *Утицај хришћанства на грчко-римско законодавство*, Сплет 1879; *Codex canonum ecclesiae Africanae*, Задар 1881; *Крмчија манастира Савине*, Задар 1884: *Православно калуђерство*, Мостар 1902; *Устав Светог Синода Кнежевине Црне Горе*, Цетиње 1904; *Црквено казнено право*, Мостар 1911; *Фотијев Номоканон у српској цркви*, Београд 1905.

Мада по образовању није био историчар, М. је у својим делима веома успешно обрађивао историју Срба у Далмацији. Прихватио је строге методе критике извора и историјских чињеница од свог савременика Илариона Руварца. Најважнији његови радови из ове области су: *Списи о историји православне цркве у далматинско-истријском владичанству од XV до XIX вијека*, Задар 1899; *Православна Далмација, историјски преглед*, Нови Сад 1901; *Православна црква у Дубровнику у XVIII и почетку XIX вијека*, Сарајево 1913; *Стон у средњим вијековима*, Дубровник 1914.

М. је значајан и као национални радник. Велики је његов допринос у чувању и учвршћивању православља у Далмацији. Из те области познато је његово дело *Словенски апостоли Кирил и Методије и истина Православља*, Задар 1881. На основу овог дела Богословски факултет у Черновицима даје му почасни докторат богословских наука (honoris causa). На ову тему вредни су му радови: *Свети Фотије цариградски патријарх*, Задар 1896; *Унијаћење у Далмацији 1832–1835*, Задар 1904.

БИБЛИОГРАФИЈА: С. Станковић, *Др Никодим Милаш, епископ далматинско-истријски*, Богословље 5 (1930) 259–271; BLZ 8, br. 13309; 11, br. 11022–11023; СБ 10, бр. 49361–49438.

ЛИТЕРАТУРА: Извештај Богословије у Задру 37 (1914–1915); Богословље 5,4 (1930) 259–271 (некролог); EJ 6, 107 (S. Batušić); НЕ 2, 763 (Р. Грујић); В. Ивошевић, *Др Никодим Милаш епископ далматински*: Алманах. Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб 1971, 35–37; Д. Кашић, *Свети гробови православних Шибенчана*, Шибеник 1975, 18–23; М. Јачов, *Аутобио-*

графија Никодима Милаша, Мешовита грађа, II, Историјски институт, Београд 1982.

Р. Поповић

МИЛЕКЕР (MILLEKER) Феликс (лично име је преводио па је у српским публикацијама: Срећко, у мађарским: Bodog) (14. јануар 1858, Вршац – 25. април 1942, Вршац). Пореклом из немачке занатлијске породице, припремао се за позив учитеља у Сегедину, где је положио испит (1876) и обавио праксу. Радио је затим као учитељ у Белој Цркви, где га је Леонард Бем заинтересовао за завичајну историју; суделовао је у оснивању месног музеја. Од 1883. је радио у Вршцу, у немачкој основној школи до пензионисања 1925. Од 1887. је водио школску библиотеку, од 1894. је био кустос Градског музеја у Вршцу, од 1921. је издавао „Банатску библиотеку" (Banater Bücherei). Музеј је обогатио материјалом са ископавања и својим збиркама. Био је активан сарадник у бројним немачким културним и научним удружењима.

Иако самоук, М. је развио обимну истраживачку делатност и постигао резултате који су унапредили познавање прошлости Баната. Бавио се различитим темама и свим периодима од праисторије до свога времена, али се просторно ограничавао на свој шири завичај. Објавио је преко 200 радова, међу којима је неколико обимних књига, на немачком, мађарском и српском језику. Објавио је историјске монографије о Вршцу, Белој Цркви, Панчеву, Великом Бечкереку, о 14 места, преглед историје Баната од најстаријих времена до 1716, историју Банатске војне границе, историју Немаца у Банату 1716–1918, историју школства, штампе у Банату и сл. Знатан део радова био је пионирског карактера, израђен на танкој изворној подлози и површан. Већи значај имају радови из археологије.

БИБЛИОГРАФИЈА: K. Willvonseder, *Felix Milleker (1858–1942) und sein literarisches Schaffen*, Donauschwäbische Beiträge H. 7 (1953); BLZ 8, br. 13467–13470; 11, br. 11228–11232.

ЛИТЕРАТУРА: М. Вукчевић, *Феликс (Срећко) Милекер, кустос Градског музеја у Вршцу*, Гласник ИД НС 9 (1936) 358–361; A. Scherer, *Felix Milleker (1858–1942), Persönlichkeit und Werk des Archäologen, Polyhistors und Schöpfers des städtischen Museums zu Werschetz*, München 1983 (уп. приказ С. Костића, Рад ВМ 29 (1984–1985) 181–183); EJ 6, 114 (M. Garašanin); НЕ 2, 763–764 (Д. Поповић).

С. Ћирковић

МИЛЕНКОВИЋ С. Милица (6. март 1937, Бершићи, Горњи Милановац). Основну школу завршила је у родном месту, а гимназију 1955. у Горњем Милановцу. Дипломирала је 1959. године на Филозофском факултету у Београду – на Групи за историју. На истом факултету је 1966. одбранила магистарски рад *Синдикални покрет у Србији 1918–1920. године*. Докторску дисертацију *Синдикални покрет у Србији, Македонији и на Косову и Метохији 1921–1929*, одбранила је 1978. на Филозофском факултету у Приштини. На специјализацији и научном истраживању боравила је у Архиву Међународне организације рада у Швајцарској 1990.

Од 1961. године радила је у Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, као истраживач, а од 1965. године у Институту за историју радничког покрета Србије, као научни сарадник. Сада ради у Институту за новију историју Србије у звању научног саветника.

Бави се социјалном историјом и историјом радничког покрета у Србији и Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Синдикални покрет у Србији 1918–1920* (1971); *Синдикални покрет у Србији 1921–1929* (1979); *Sindikalni pokret u Beogradu do 1941* (1979, коаутор); *Формирање и делатност Радничке коморе и Општег синдиката српских радника у Француској* (1988); *Раднички покрет у Србији 1918–1921* (1989); *Врзки и взаимоотношения между Блгарските и Србските социалисти до 1917* (1989); *Удео југословенских синдиката у формирању Црвене синдикалне интернационале и Балканско подунавског синдикалног секретаријата (1920–1921)* (1990); *Утицај Међународне организације рада на формирање радничких социјалних институција у Југославији 1919–1929* (1991); *Radničke socijalne ustanove u Srbiji, MOR i proces modernizacije radničkog zakonodavstva u Jugoslaviji i Srbiji 1918–1941. godine* (1994); *Specifičnosti privrednog razvoja Srbije, struktura i položaj radničke klase od 70-tih godina XIX veka do Prvog svetskog rata* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 30, 58–59; *Spomenica INIS 1965–1995*, 65–67.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 30, 58–59; *Spomenica INIS 1965–1995*, 65.

Р.

МИЛЕНКОВИЋ Тома (12. јануар 1935, Чаири, Трстеник). Основну школу је завршио у родном месту, нижу гимназију у Трстенику, а учитељску школу у Крагујевцу (1952). После тога је радио као учитељ у селима среза Штавичког – Тутин (1952–1955). Дипломирао је на Групи за историју Филозофског факултета у Београду 1959. Од 1960. је радио у Одељењу за историјске науке Института друштвених наука, а од 1969. ради у Институту за савремену историју у Београду. Прошао је природан научни пут од асистента до научног саветника (1982). Докторирао је 1972. тезом *Социјалистичка партија Југославије 1921–1929*.

На студијским истраживањима боравио је у Амстердаму, Москви, Софији и Лондону. Бави се историјом Југославије између два светска рата, а из те области већу пажњу је поклањао радничком покрету, аграрној реформи, радничком законодавству, државним границама Краљевине СХС и страној емиграцији у Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Radnički pokret u Vojvodini 1918–1920* (1968); *Socijalistička partija Jugoslavije 1921–1929* (1974); *Др Живко Јовановић – личност у сенци КПЈ* (1995); *Stav Radikalne stranke prema agrarnoj reformi u Jugoslaviji (1919–1929)* (1970); *Socijalreformistički pravac u radničkom pokretu jugoslovenskih zemalja (sredina 1917 – 2. avgust 1921)* (1973); *Privremeno radničko zakonodavstvo u Jugoslaviji 1918–1921. godine* (1981); *Банатска република и мађарски комесаријат у Банату (31. октобар 1918 – 20. фебруар 1919)* (1985); *Međunarodna organizacija rada i Jugoslavija (1919–1929)* (1986); *Državne granice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (1992). М. је објавио пет томова историјских извора.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 143–145; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 262–263; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 236–237.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 143.

Р.

МИЛЕР (MILLER) Вилијам (8. децембар 1864, Wighton, Cumberland – 23. октобар 1945, Durban, Ј. Африка). Рођен у породици власника рудника, школовао се у Рагбију (Rugby), студирао на Хертфорд колеџу у Оксфорду, дипломирао 1887. Посветио се журнализму и већ од 1890. често путовао на Балкан, посећивао Србију, Босну, Црну Гору. Постао је ауторитет за балканске прилике и писао чланке за водеће листове на енглеском језичком подручју. У том периоду је развио интерес за средњовековну историју, тако да је упоредо са новинарским радом писао и за научне часописе у Енглеској и Америци. Седиште је имао у Риму до 1923, када је прешао у Атину, одакле је морао 1941. да се склони у Јужну Африку, где је и умро.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *The Balkans: Roumania, Servia and Montenegro. Story of the Nations Services* (1896); *Travel and Politics in the Near East* (1898); *Bosnia before the Turkish Conquest*, English Historical Review 13 (1898) 643–666; *Medieval Rome* (1901); *The Latins in the Levant* (1908): *The founder of Montenegro*, English Historical Review 25 (1910); *The Ottoman Empire, 1801–1913* (прво издање 1913, оно из 1934, има наслов: *The Ottoman Empire and its Successors, 1801–1934); Kosovo*, Morning Post 28. јуни 1916 (преведено: *Kosovo*, *Srpska obljetnica*, Jugoslovenska država 1 (1916) 48, 2); *Essays on the Latin Orient*, Cambridge 1921. Написао је поглавље о историји Срба и Бугара за прво издање *Cambridge Medieval History*.

ЛИТЕРАТУРА: *Dictionary of National Biography 1941–1950*, Oxford 1959, 593–594 (S. Runciman).

Р.

МИЛЕУСНИЋ Слободан (9. април 1947, Говеђе Поље, Пакрац). Основну школу завршио је у родном месту и у Тројеглави, а Богословију „Свети Сава" у Београду (1968). Исте године уписао се на Теолошки факултет на којем је дипломирао 1973. На Филозофском факултету (Историја уметности, музеолошки смер) дипломирао је 1977. године. Усавршавао се на последипломским студијама и 1984. године одбранио магистарски рад *Српско сликарство XVII и XVIII века у Славонији*. Од 1975. запослен је у Српској патријаршији, у Музеју Српске православне цркве у којем је 1990. постављен за управника. Био је главни и одговорни уредник ревије *Српска православна црква – њена прошлост и садашњост* (1985–1989) и главни и одговорни уредник листа *Православље* (1989–1992). Од објављених књига издвајају се: *Свети Срби* (1987); *Свети Стефан Штиљановић – ратник и светац* (1992); *Водич кроз манастире Србије* (1995); *Средњовековни манастири Србије* (на енглеском и српском, два издања: 1995. и 1996), а од монографија: *Манастир Драговић* (1986); *Музеј Српске православне цркве* (1987); *Манастир Крка*, објављена и на енглеском језику (1994). Посебно су значајне његове публикације о страдању српских цркава и манастира у рату 1991–1996, објављене на српском и енглеском језику: *Духовни геноцид 1991–1993* (два издања, 1994), затим *Духовни геноцид 1991–1995* (каталог истоимене изложбе). Објавио је око сто чланака, расправа и приказа по стручним часописима и црквеној штампи од којих издвајамо: *Пожешка митрополија*, Православна мисао, год. XXIII, СА 27, Београд 1980; *Сликар Остоја Мркојевић и његово иконописачко дело*, Зборник МС ЛУ 21 (1985) 45–59; *Црква Светог Пантелејмона код*

села Торња у склопу историјских догађаја. Саопштења 18. Београд 1986.

Р.

МИЛИН Милена (2. септембар 1944, Шабац). Основну школу, а потом класичну гимназију, завршила је у Београду. Класичну филологију дипломирала је на Филозофском факултету у Београду (1967). Постдипломске студије на истом одељењу, културно-историјски смер, завршила је 1973. одбраном магистарског рада *Војнички познoантички натписи са нашег лимеса*. Докторску дисертацију *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*, одбранила је на Филозофском факултету у Новом Саду 1983.

Бави се историјом познoримског царства и античком епиграфиком.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Inscriptiones Daciae Romanae*. vol. III/1, ed. I. I. Russu, Bucureşti, ed. Academiei R. P. România 1977, (коаутор): *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*. Београд – Нови Сад 1986: *Римске опеке са жигом са панонског лимеса (одсек Cuccium–Taurunum)*, Старинар 39 (1989) 85–97; *The Imperial Terminology according to Ammianus Marcellinus, The Age of the Tetrarchs*, Beograd 1995, 65–72.

Р.

МИЛИН Миодраг (14. април 1950, Дета, Румунија). Основну школу и гимназију завршио је у Дети (1957–1969). Историју је студирао на Филозофском факултету Универзитета у Клужу (1969–1973), био је на специјализацији на University of Illinois (1993–1994). Докторирао је на истом факултету тезом: *Relaţiile politice româno-sârbe în Epoca modernă (sec. XIX)*, 1989. године. Почео је да ради као професор у осмогодишњој школи. Од 1977. ради као истраживач у Румунској академији наука – Филијала Темишвар, а 1994. постао је главни истраживач исте установе. За доцента Универзитета изабран је 1992. на Западном универзитету у Темишвару, а за ванредног професора 1995. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бараганска Голгота Срба и Румуна 1951–1956*, (са Љ. Степановом), Темишвар 1996: *Golgota Bărăganului pentru sârbii din România 1951–1956*, (са Љ. Степановом), Timişoara 1996: *Вековима заједно – из историје српско-румунских односа*. Темишвар 1995; *Relaţiile politice româno-sârbe în Epoca modernă (secolul al XIX-lea)*. Bucureşti 1992: *Timişoara, 15–21 decembrie '89*. Timişoara 1990: *De la Autonomism la Memorand – Din problematica mişcării naţionale antidualiste româneşti (1860–1896)*. Supliment la „Studii de Istorie a Banatului", Timişoara 1986; *„Titoismul" la granita româno-iugoslavă – preliminarii 1944–1945*, Revista de istorie 2, Bucureşti 1996; *Срби добровољци на ратишту у Добруџи 1916*, у: Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Научни скуп у Кикинди 11–12. априла 1996, Зборник радова ИСИ, Београд 1996, 135–147; *Општи поглед на српско-румунске везе кроз историју*, Темишварски зборник, МС 1 (1994) 119–129; *О Темишварском сабору 1790, из историјске перспективе: трајање, прожимање, обнова*, „Сеобе Срба некад и сад", Институт за међународну политику и привреду и Матица Срба и исељеника Србије, Београд 1990, 251–260; *Sources diplomatiques serbes sur la Paix de Bucarest (1886)*, Revue Roumaine d'Histoire 27 (Bucarest 1988) 363–375.

М. Ванку

МИЛИСАВАЦ Живан (25. фебруар 1915, Батровци, Шид). Завршио је Филозофски факултет у Београду 1939. године. Књижевним и публицистичким радом почео је да се бави 1936. године. Један је од оснивача Омладинског културно-привредног покрета 1936. године и уредник листа *Наш живот* (1936–1937). Од 1941. до 1943. године живео је у илегали, а онда се прикључио партизанском покрету. Од 1945. до 1953. уређивао је лист *Истина*. После Другог светског рата био је уредник *Летописа Матице српске*, секретар и председник Матице српске.

Члан је Српске академје наука и уметности, Огранка у Новом Саду. Добитник је Седмојулске награде 1980. године.

Аутор је већег броја расправа, есеја, критика и књига из области историје српске књижевности и културе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Васа Стајић. Нацрт за студију*, Нови Сад 1949: *Савест једне епохе. Студија о Јовану Стерији Поповићу*, Нови Сад 1956: *Матица српска 1826–1965*, Нови Сад 1965; *Матица српска 1826–1976*, Нови Сад 1976: *Историја Матице српске. Време националног буђења и културног препорода 1826–1864*, Књ. 1, Нови Сад 1986; *Матица српска и Вукова реформа*, Нови Сад 1987; *Омладински културно-привредни покрет у Војводини*, Нови Сад 1988; *Историја Матице српске. Време изневерених нада и борбе за опстанак 1864–1880*, Нови Сад 1992.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак ВАНУ 4; VANU Akademske besede 18.

Б. Шимуновић

МИЛИТАР Трива (23. октобар 1889, Нови Сад – 24. јануар 1977, Нови Сад). Користио се псеудонимом Војин Војиновић. Основну школу и гимназију завршио је у Новом Саду. Покренуо је, уређивао и био главни сарадник ђачког литерарног листа *Гусле*. Студије мађарског и немачког језика на Филозофском факултету у Будимпешти завршио је 1914. За време студија био је потпредседник и председник студенског друштва Коло младих Срба и председник академског студентског певачког друштва Вишњић. Запослио се као суплент гимназије у Новом Саду, а потом је био уредник *Заставе*, све до њеног укидања (1929). До почетка Другог светског рата, радио је као дописник Централног пресбироа за Војводину у Београду. Налазио се под утицајем социјално-радикалних идеја Јаше Томића, и активно је учествовао у партијском животу Радикалне странке. После рата изабран је за члана Анкетне комисије за истраживање ратних злочина окупатора и Комисије за повраћај од окупатора однетих предмета, радио је као културолог у Војвођанском музеју, а од 1949. до смрти као руководилац Рукописног одељења Матице српске у Новом Саду. Био је члан Библиографске секције Научног одељења МС.

Поред научног и публицистичког, бавио се и књижевним радом, оставивши за собом преко 2000 различитих штампаних прилога, драма, путописа, фељтона, приказа, сатиричних романа, културно-политичких прилога, политичких чланака, уводника, статистичких прегледа, цртица и биографија у разним периодичним и јубиларним публикацијама, листовима и часописима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Др Светозар Милетић и његово доба*, Нови Сад 1926; *Проблеми Подунавља*, Нови Сад 1938; *Светозар Милетић*, Нови Сад 1939; *Штампа у Војводини*, Нови Сад 1939, *Штампарство у Војводини*, Нови Сад 1940; *Расправе и чланци*, Нови Сад 1940.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13463; 11, br. 11202–11221; СБ 10, бр. 49890–49914.

ЛИТЕРАТУРА: Аноним, *Трива Милитар*. Дневник, 26.1.1977; П. Малетин, *Умрли чланови и чланови сарадници 1974–1978*, Рад МС (1978) 86–87; Л. Дотлић, *Над одром Триве Милитара*, Нови Сад, 26. X 1977, рукопис, стр. 4. Музеј града Новог Сада, Одељење за историју, инв. бр. 3796; Т. Милитар, *Листићи из моје аутобиографије*. Нови Сад, 10. V 1955, рукопис, стр. 1+20. Музеј града Новог Сада, Одељење за историју, инв. бр. 3797; ЕЈ 6, 114; ЈКЛ, 505 (Б. Новаковић).

П. Крестић

МИЛИЋ (МИЉКОВИЋ) Даница (22. септембар 1924, Бела Црква). Основну школу завршила је у месту рођења а гимназију у Крагујевцу 1943. На Економском факултету у Београду дипломирала је 1949. Исте године изабрана је за асистента у Историјском институту у Београду. Докторску дисертацију *Трговачки капитал Србије у првој половини XIX века*, одбранила је у САНУ (1956). У Историјском институту бирана је у сва научна звања од асистента до научног саветника. Од 1973. до 1987. била је директор Историјског института. Пензионисана је 1988.

Привредна историја Србије и околних земаља основно је подручје истраживања Д. М. Она изучава трговину, трговачки капитал, домаће и страно банкарство, монетарну политику, саобраћај, посебно речни, рударство, пољопривреду, сточарство. Више радова објавила је о економском развитку Београда, Бора, Кладова, Шапца, Лознице, Крупња.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Немачки капитал у Србији до 1918* (1963); *Београд као привредни и саобраћајни центар (1878–1914)* (1970); *Букурешка агенција и српско-влашка трговина сољу* (1971); *Domaći i strani kapital u osiguranju (Srbija do 1914)* (1972); *Од првог српског устанка до краја првог светског рата* – Бор и околина. Прошлост и традиционална култура (1973); *Значај речног саобраћаја за Србију до 1918* (1976); *Један век привредне историје Шапца (1815–1914)* (1980); *„Непокретна каса"* (1981); *Развој привреде у Јадру до 1914. године* (1985); *Развој привреде у периоду од 1834. до 1914. године* – Азбуковица. Земља, људи и живот (1985): *Привреда у Рађевини у XIX веку* (1986); *Привредни развој Тимочке крајине после 1833. године*, Тимочка крајина у XIX веку, Књажевац 1988, 50–71; *Монетарно-кредитни систем у привреди Србије почетком XX века*, Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994, 79–90.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 113–118; А. Лолић, *Библиографија Данице Милић (1949–1988)*, ИЧ 34 (1987) 7–19.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*. 113.

Р.

МИЛИЋЕВИЋ Јован (20. јануар 1927, Београд – 17. јануар 1984, Београд). Основну школу, гимназију и Филозофски факултет (1953) завршио је у Београду. Две године радио је на Војномедицинској академији, па је потом изабран за асистента на Катедри за националну историју. Докторирао је 1962, изабран је за доцента 1963, за ванредног професора 1970, а за редовног 1982. године. Предавао је историју народа Југославије у Новом Саду.

М. се бавио историјом српског народа у XIX и XX веку. Истраживао је у свим нашим архивима, а од страних у Бечу, Грацу и Будимпешти. Моно-

графија *Јеврем Грујић, историјат светоандрејског либерализма* (1964) јесте његова докторска дисертација и најзначајније дело. Написано на основу необјављене и објављене архивске грађе, исцрпно искоришћене литературе, ово дело улази у ред наших најуспелијих биографских остварења. За највећи подухват наше историографије, вишетомну *Историју српског народа* (5. том), М. је написао два текста. У првом је обрадио историју Србије од одласка кнеза Милоша са власти до убиства кнеза Михаила (1839–1868). У другом је приказао прошлост Црне Горе од судбоносних битака са Турцима с краја XVIII века (1797) до смрти песника и владара Петра II Петровића Његоша (1851).

М. је написао још три синтетичка рада – у књизи *Војводина, знаменитости и лепоте*, обрадио је историју Срба у јужној Угарској у XVI и XVII веку, а у књизи *Социјалистичка република Србија*, прошлост матице српског народа од погибије последњег сремског деспота до почетка Првог светског рата. За Енциклопедију Југославије написао је, поред више текстова о личностима и догађајима из наше прошлости, преглед историје Србије од 1459. до 1858. године (за Војводину до 1690). Писао је и уџбенике историје за основну школу.

М. је посебно проучавао друштвену историју Србије у XIX веку, определивши се за више подручја испитивања: институције, идеологије, буне, личности. Од посебног су значаја његове студије о Народној скупштини (*Народне скупштине у Србији 1839–1843; Петровска скупштина 1848*), политичким догађајима (*Опозиција у Србији уочи стварања организованих политичких странака (1878–1881); О политичким схватањима конзервативаца и либерала 1859. године; Јавност Београда према анексији Босне и Херцеговине*), бунама (*Историја Катанске буне*), личностима (*Омладински и либерални идеолог Владимир Јовановић*, са А. Стојковићем). Један је од приређивача *Сабраних дела Светозара Марковића* и писац дела књиге *Сто година Филозофског факултета*.

БИБЛИОГРАФИЈА: Р. Љушић, *Научно дело Јована Милићевића (1927–1984)*, ИГ 1–2 (1984) 187–193.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Љушић, *Научно дело Јована Милићевића (1927–1984)*, ИГ 1–2 (1984) 225–229

Р. Љушић

МИЛИЋЕВИЋ Ђ. Милан (4. јуни 1831, Рипањ – 4. новембар 1908, Београд). Отац му је био учитељ у Рипњу, где је М. завршио основну школу. У периоду између 1845. и 1850. завршио је богословију. Од 1850. па до 1899. био је државни чиновник у разним звањима. Управник Народне библиотеке постао је 1886. Био је један од оснивача Друштва српске словесности и Српске књижевне задруге. Неко време је био секретар, па председник Академије наука. Био је члан АН у Петрограду од 1877, ЈАЗУ од 1879. Био је председник Чупићеве и Коларчеве задужбине. Образовао се понајвише сам, тако је научио и руски и француски језик. Као чиновник прошао је сву Србију и упознао земљу и народ. У политици је био конзервативац и ватрени родољуб. Био је један од оснивача Напредне странке.

У науци је био сваштар, писао је много и објавио преко сто књига, улазећи и у теме које су биле изнад његових способности. Дао је читав низ педагошких списа, али је и у томе био самоук. Најсамосталније дело у овој области му је педагошка приповетка *Село Злоселица и учитељ Миливоје*. Такође је дао низ етнолошких студија као и материјал за етнолошка истраживања.

Најзначајнији су му радови из историје и историјске географије. Међу најпознатије радове из историје спадају: *Кнез Милош у причама* и *Карађорђе у говору и твору*, мада научна вредност ових радова није била велика. Свакако у овој области најзначајније дело М. је *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*. Ту је објавио око 180 устаничких биографија.

Његови историјско-географски списи представљају грађу, често неуко сабрану. Најважније дело у овој области му је *Кнежевина Србија* (1876) и додатак *Краљевина Србија* (1884). То је опис целе ондашње Србије са топографским подацима, са описом старина и локалних предања. Ту је сабрано обиље материјала данас драгоценог за историју, историјску географију и етнологију. *Кнежевина Србија*, по обиму материјала који је сакупљен у њој, представља једно од најзначајнијих српских научних дела у XIX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба* (1888); *Додатак Поменику од 1888; Кнежевина Србија* (1876); *Краљевина Србија* (1884); *Цртице за ранију слику српске престонице*, Годишњица НЧ 22 (1903) 1–56.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13436–13444; 11, br. 11116–11172; СБ 10, бр. 49757–49832.

ЛИТЕРАТУРА: Љ. Недић, *Новији српски писци* (1901); *Српски књижевни гласник* 2 (1901) (Ст. Стојановић); НЕ 2, 914 (В. Ћоровић); ЕЈ 6, 112–113 (M. Panić–Surep); Ј. Милићевић, *Поговор додатку Поменика од 1888*, Београд 1979, I–XIV.

С. Мишић

МИЛОВИЋ М. Јевто (10. новембар 1908, Подљут, Никшић – 15. јануар 1991, Подгорица).

Основну школу похађао је у Велимљу, а гимназију у Никшићу, Призрену и Котору. Студирао је германистику и славистику на Универзитету у Београду и дипломирао 1937. На Филозофском факултету у Берлину одбранио је докторску тезу *Гете, његови савременици и српскохрватска народна поезија* (1941). Неколико година био је лектор српскохрватског језика и југословенске књижевности на Филозофском факултету у Берлину. После Другог светског рата радио је, најпре као професор у цетињској гимназији, а затим у Државном музеју на Цетињу. У периоду 1948–1950. вршио је научна истраживања у архиву у Задру изучавајући изворе који се односе на време Петра II Петровића Његоша у Црној Гори. После тога је две године обављао дужност руководиоца Архивског одељења и Библиотеке Државног музеја на Цетињу. Године 1953. био је упућен у Беч да истражује архивску грађу о Црној Гори. Од 1956. па све до пензионисања био је професор на Катедри за немачки језик и књижевност на Филозофском факултету у Задру.

У центру пажње М. истраживања били су Његош и његово доба. О томе је написао преко сто расправа и студија. Све оне засниване су се на грађи из наших и страних архива. М. је сакупљену грађу о Његошу отпочео да објављује посебно али тај посао није завршио. Проучавао је и владику Петра I, пре свега његова писма и посланице. М. се занимао и за књижевну историју. Написао је више студија о везама југословенских и немачких књижевних стваралаца које је, поред осталог, објављивао и у угледним славистичким издањима на немачком језику. Објављивао је и документа која се тичу појединих јужнословенских научних и књижевних стваралаца.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Петар II Петровић Његош у свом времену* (1985); *Петар II Петровић Његош 1813–1851* (1986, 1987, 1990); *Петар I Петровић Његош* (1987–1988); *Историјско-географски атлас Црне Горе, XVI до XX вијека* (1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Ацић, *Библиографија Јевта М. Миловића (1934–1994)*, Споменица преминулим члановима ЦАНУ 15 (1994) 17–44; СБ 11, бр. 51035–51036.

ЛИТЕРАТУРА: *ЦАНУ 1973–1993*, 109–110; Ч. Вуковић, *Јевто М. Миловић (1908–1991)*, Споменица преминулим члановима ЦАНУ 15 (1994) 11–15; Б. Павићевић, *Академик Јевто М. Миловић (1908–1991)*, Годишњак ЦАНУ 19 (1991), [1994] 153–155; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 132–133.

М. Војводић

МИЛОЈЕВИЋ Милош (16. октобар 1840, Црна Бара, Мачва – 24. јуни 1897, Београд). Основну школу завршио је у селу Глоговцу, да би школовање наставио у Београду. На лицеју је учио право (1859–1862), а потом је отишао у Москву где је следеће три године студирао на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета. По завршеном школовању, ступио је у државну службу. Обављао је дужност писара, а потом и секретара у суду у Ваљеву. Од 1870. па до одласка у пензију (1893) бавио се професорским позивом, предавао је у више школа и гимназија у Београду и Лесковцу, а у неким је био постављен за директора. Био је редовни члан Српског ученог друштва (1870), почасни члан Академије наука (1892) и члан главног одбора Друштва св. Саве у Београду. Своје политичке ставове М. је исказивао кроз чланство у Либералној странци којој је остао привржен до краја. Учествовао је као добровољац у српско-турским ратовима (1876–1878). М. се у пуној мери национално ангажовао ширећи националну пропаганду, путујући по Старој Србији и Македонији. Бавио се књижевношћу и историјом. Ради пропагандних циљева које је својим радовима наметао запостављао је научну и критичку методу. Из националних побуда, у циљу стварања идеалне слике погодне за пропаганду, улепшавао је, па чак и измишљао националну прошлост и обичаје. Зато радови М. као историчара немају научне вредности и били су оспоравани не само од писаца супротне тенденције, него и од стране критички настројених српских историчара, нарочито И. Руварца. Његова главна дела су: *Песме и обичаји укупног народа српског*, I (1869), II (1870), III (1875); *Путопис дела Праве–Старе–Србије*, I–III (1871–1877); *Одломци историје Срба и српских – југословенских земаља у Турској и Аустрији* (1872); *Општи лист патријаршије пећске* (1872).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13479 – 13485; 11, br. 11269–11276; СБ 11, бр. 50313–50326.

ЛИТЕРАТУРА: И. Руварац, *О раду Милоша Милојевића у Гласнику*, ЛМС 115 (1873) 172–178 (Зборник Илариона Руварца I, 60–67); Ј. М. Жујовић, *Милош Милојевић* (некролог), Годишњак СКА 11 (1897) 91–93; Р. Поповић, *Милош С. Милојевић*, Братство 8 (1899) 370–400; З. Поповић, *Милош С. Милојевић*, Босанска вила 19 (1904) 101–105; Т. Станковић, *Из мојих бележака*, Годишњак Фонда Станојла и Драгиње Петровића 2 (1923–1924) 13–16; НЕ 2, 919 (Н. Радојчић); Ј. Хаџи-Васиљевић, *Милош С. Милојевић*, Вардар (календар) 27 (1938) 56–61.

М. Шуица

МИЛОСАВЉЕВИЋ Оливера (10. јануар 1951, Београд). Основну и средњу школу завршила је у Београду. На Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду дипломирала је 1974. Магистарски рад *Раднички савети у Београду 1949–1953*, одбранила је 1979. а 1987. године стекла је докторат дисертацијом *Држава и самоуправљање 1949–1956*. На Одељењу за социологију Филозофског факултета бирана је у звање асистента 1976. а у звање доцента 1989. године.

Бави се истраживањем историје послератне Југославије, посебно прве деценије (1945–1955) и сви старији радови односе се на тај период. Последњих година бави се проблематиком распада југословенске државе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Раднички савети у Београду 1949–1953*, Београд 1983: *Централизам и републиканизам*, Социологија 3 (1992) 359–370; *Југославија као заблуда, Злоупотреба ауторитета науке*, Српска страна рата, Београд 1996, 60–88. 305–338: *Идеологија „непријатеља" у првим и последњим годинама комунистичке Југославије*, Социологија 3 (1996) 397–409: *Југословенство, великодржавље и демократија*, Токови историје 1–2 (1996) 169–181.

Р.

МИЛОСАВЉЕВИЋ Петар (14. децембар 1925. Београд). Основно и средње образовање стекао је у родном граду, историју студирао на државном универзитету у Саратову (тада у СССР-у) и дипломирао 1957. По повратку у земљу наставио је да се усавршава на Универзитету у Београду. где је завршио постдипломске студије и стекао степен магистра (1960). На истом универзитету је и докторирао 1967. Радио је у Балканолошком институту у Београду све до пензионисања (1990).

М. се бави историјом новог века, првенствено српско-руским односима у XVIII и XIX веку, које захвата веома широко, од политичких односа и руске балканске политике до културних и интелектуалних веза. У току рада у Балканолошком институту бавио се румунском историјом, нарочито радничким покретом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Велика Октобарска социјалистичка револуција* (1967); *Петар Радовановић (биографија)* (1968): *Положај радничке класе Србије 1918–1929* (1972); *Раднички покрет у Румунији I (1870–1917), II (1917–1941)* (1977–1981): *Бој на Иванковцу 1805* (1979); *Миша Анастасијевић – дунавски капетан* (1983, 1985[2]); *Јонска република 1799–1807* (1995), као и велики број студија и чланака, од којих издвајамо: *О историји јулијанског и грегоријанског календара у држави СХС*, Архивист 1–2 (1964) 206–210; *Српски ђачки батаљон у Жозијеу (Доњи Алпи) 1916–1917*, ИГ 4 (1964) 129–164; *Политичка историја Београда 1838–1878* и *Раднички покрет у Београду 1918–1941*. у Историји Београда II, III 1974; *Срби – професори Харковског универзитета*, Balcanica 8 (1977) 257–270; *Руски „путешественици" у Србији у првој половини XIX века*, Balcanica 12 (1981) 195–196: *О значају руске политике status quo у периоду Првог балканског рата*, Balcanica 13–14 (1982–1983) 159–172; *Србија у балканској политици Русије 1804–1812*, у књизи Историјски значај српске револуције 1804. године (1983).

Р.

МИЛОШЕВИЋ Антун (17. септембар 1872, Доброта – 30. март 1960, Доброта). Основну школу је завршио у Доброти, класичну гимназију у Сплиту (1891), вишу богословију у Задру (1895). Као католички свештеник службовао је у Перасту, Доброти и Котору, где је био жупник, опат, стални каноник Столног каптола у Котору, секретар бискупа Франа Ућелинија Тище и генерални бискупски викар у Котору. Пензионисан је 1947. М. је био иницијатор и зачетник многих културних активности у Боки Которској. Педесет година је био председник друштва Славјанске читаонице у Доброти. Од 1899. почасни је грађанин Пераста, 1906. један од оснивача Бокешког старинарског друштва, које је деловало до 1941. Био је дописни члан Архивског већа у Бечу. У два маха (1907. и 1911) одбио је посланичку кандидатуру за Далматински сабор. Због веза са Црном Гором после Сарајевског атентата 1914, ухапшен је и интерниран у Задар до 1916. Боравак у Задру М. је искористио за рад у тамошњем архиву и пописао је сву архивску грађу коју је Аустрија пренела у Задар 1882. Иако изгледа није увек био омиљен код власти после 1918. године, његов рад је цењен па је одликован орденом Св. Саве II и III степена.

М. је објавио већи број расправа из историје, археологије и нумизматике. Сарађивао је у великом броју листова и часописа. Вредност његових радова је у томе што су засновани на познавању архивских извора. Његови радови разасути су по следећим листовима и часописима: *Црвена Хрватска, Обзор, Јединство, Лист дубровачке и которске бискупије, Шематизам которске бискупије, Ново доба, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Vjesnik Zemaljskog arhiva, Нова Европа, Јадранска стража, Календар Наше море, Глас Боке, Гласник Народног универзитета Боке Которске, Историјски записи, Годишњак Поморског музеја у Котору.* Сарађивао је у Хрватској енциклопедији, Енциклопедији Југославије.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13501–13514; 11, br. 11298–11311; Годишњак ПМК 9 (1960) 303.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Мартиновић, *Дон Антон Милошевић*, Годишњак ПМК 9 (1960) 287–289.

Д. Синдик

МИЛОШЕВИЋ Миладин (24. мај 1939, Гацко). Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду. Ту је дипломирао на Групи за савремену историју (1975). Од 1978. до 1980. радио је у Историјском архиву Београда као архивиста. Од 1980. ради у Архиву Југославије где је од 1995. на функцији помоћника директора.

М. је аутор већег броја научних радова и стручних прилога (20). Његова стручна интересовања као историчара – архивисте су усмерена на изучавање историје Краљевине Југославије, посебно питања њених односа са појединим државама, њене спољне политике и места интелектуалаца у дипломатији Краљевине Југославије, историје институција (Министарство иностраних послова), као и дипломатске односе Краљевине Србије у Првом светском рату.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дипломатска преписка српске владе 1917. године*, Београд 1991 (коаутор М. Зечевић); *Месечни извештаји југословенског посланства у Лондону 1930–1941*, Београд 1991 (коаутор М. Зечевић); *Јован Дучић – Дипломатски списи*, Београд 1991; *Иво Андрић – Дипломатски списи*, Београд 1992; *Растко Петровић – Дипломатски списи*, Београд 1994; *Успостављање међудржавне границе између Краљевине СХС и Албаније после Првог светског рата (1918–1926)*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21–23.06.1990, Титоград 1991, 817–860; *Међудржавни уговори између Југославије и Албаније 1918–1939*, Становништво словенског поријекла у Албанији, 865–885 (коаутор Љ. Димић); *Дучићев дневник из 1937. године*, Књижевност 9–10 (1991) 1212–1240; *Јован Дучић – Анексија Босне и Херцеговине и српско питање*, Књижевност 3–4 (1993) 178–221; *Бранко Лазаревић у дипломатској служби*, Књижевност 10–11 (1994) 1070–1085.

Р.

МИЛОШЕВИЋ Милош (4. мај 1920, Сплит). Основну школу и два разреда класичне гимназије завршио је у Сплиту, а школовање је наставио у реалној гимназији на Цетињу. Матурирао је 1938. године у Суботици. Права је студирао у Суботици и Падови. Групу за романистику завршио је 1948. године на Филозофском факултету у Београду.

М. се бавио музиком, те је више година радио у музичким установама, а 1953. прешао је у Историјски архив у Котору, где почиње архивска истраживања. Докторску дисертацију *Бока Которска за вријеме млетачке владавине (1420–1797)*, одбранио је 1974. на Филозофском факултету у Задру.

У Историјском архиву у Котору М. је радио као виши архивист, архивски саветник и директор од 1978. до 1985, када је пензионисан.

М. је био председник Друштва архивских радника Црне Горе (1967–1969) и Савеза архивских радника Југославије (1976–1980). Учествовао је на међународним конгресима архивиста у Бриселу, Мадриду, Москви, Вашингтону и Лондону. За председника Секције професионалних друштава архивиста МАС-а при Унеску изабран је 1980. на Међународном конгресу у Лондону.

М. је сарађивао у готово свим значајнијим архивским публикацијама: *Rječnik arhivske terminologije*, Zagreb 1972; *Priručnik iz arhivistike*, Zagreb 1977; *Vodič kroz arhivsku građu sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki*, Kotor 1977.

Највећи део истраживачких радова М. је посветио прошлости Боке Которске од XIV до XVIII века. Ту је на првом месту историја поморства. Ова привредна грана је по речима М. „извор живота на камену". Он је уочио везу „између пораста поморског просперитета и умјетничких реализација".

М. нас је задужио радовима из историје музике и музикологије које је објављивао у домаћим и страним музичким часописима. Поред осталог обрадио је једини сачувани мелографски запис бугарштице настао у Боки Которској у XVII веку. М. је писао и објављивао стихове, а приредио је антологије барокне прозе и поезије: *Поезија барока* (1976); *Проза барока* (1978).

М. је сарађивао у *Годишњаку ПМК, ИЗ*, зборнику *Бока, Pomorskom zborniku* (Задар), *Zadarskoj reviji, Zborniku za narodni život i običaje JAZU, Споменику САНУ, Гласнику ЦАНУ, Prilozima povjesti umjetnosti u Dalmaciji, Analima HI JAZU u Dubrovniku, Прилозима КЈИФ*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Neki aspekti pomorske privrede Boke Kotorske u doba mletačke vladavine (1420–1797)* (1962); *Дилеме економске политике Млетачке Републике према Котору и поморским насељима Которског залива* (1973); *Ставови грбаљских побуњеника XV стољећа од револта против которских земљопосједника до предаје Турцима* (1975); *Mletački izvori o pohari Perasta 1624. godine i organizacija sjeverno-afričke piraterije* (1977); *Naučnoobavještajna sredstva i naučna djelatnost arhiva* (1977); *Objavljivanje arhivske građe* (1977); *Достигнућа и дилеме у проучавању доприноса тројице Пераштана Русији Петра I (Марко Мартиновић, Матија Змајевић и Иван Крушала) 1697–1735)* (1986); *Нови извори Которског, Ватиканског и Млетачког архива о*

дјелатности Вуковића, штампара и књижара XVI вијека (1986); *Andrija Paltašić – Kotoranin*, Cetinje 1994; *Тестамент Ђурђа Црнојевића*, Цетиње 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: Bibliografski vjesnik 2, Cetinje 1983, 59–71 (V. Vičević); V. Vičević, *Sedamdesetogodišnjica Miloša Miloševića*, Godišnjak PMK 37–38 (1989–1990) 99–108.

ЛИТЕРАТУРА: V. Vičević, *Sedamdesetogodišnjica Miloša Miloševića*, Godišnjak PMK 37–38 (1989–1990) 95–99; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 132.

Р. Михаљчић

МИЛОШЕВИЋ Ђ. Слободан (11. септембар 1932, Прислоница, Чачак). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Чачку 1952. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1958, Група за историју. Радио је као професор историје у гимназији, а од 1960. у Институту за историју радничког покрета народа Југославије и Институту за изучавање радничког покрета. Године 1969. прешао је у Институт за савремену историју, где и данас ради у звању научног саветника. Докторирао је 1977. на Филозофском факултету у Приштини, тезом: *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945*. На студијским истраживањима боравио је Кобленцу, Бону, Фрајбургу и Риму. Фондација „Драгојло Дудић" наградила је рукопис *Описмењавање бораца у НОР-у 1941–1945.*

Бави се изучавањем историје Југославије. Ужа област истраживања је Други светски рат и окупација Краљевине Југославије 1941–1945. Из те области објавио је преко шездесет научних радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945* (1981); *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1943* (1991); *Organizacija oslobođene teritorije sa centrom u Foči i prvoj polovini 1942. Istorija radničkog pokreta* (1965); *Teritorijalne promene u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata i pitanje dvovlasničkih imanja* (1976); *Zarobljavanje vojnika Kraljevine Jugoslavije u aprilskom ratu 1941* (1991); *Učešće bugarskih okupatorskih jedinica u bici na Sutjesci 1943* (1983).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 145–146; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*. Istorija 20. veka 1–2 (1984) 263–264; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 238.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 145–146.

Р.

МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ Нада (2. децембар 1934, Београд). У Београду је завршила основну школу, гимназију, Одсек за историју југословенских књижевности на Филозофском факултету (1959), постдипломске студије (1962) и докторат (1969). Од 1963. на Филолошком факултету, где предаје народну књижевност, прошла је сва звања од асистента до редовног професора (1985). Држала је предавања као професор по позиву на више европских и америчких универзитета. Члан је Folklore Fellows (интернационалне мреже фолклориста, при Финској академији наука), почасни је члан Међународног удружења за изучавање народне прозе (ISFNR), била је управник Међународног славистичког центра (1984. и 1985). Управник је Катедре за српску књижевност од 1995.

Бави се усменом народном прозом (*Прилог проучавању структуре српскохрватских народних приповедака*, Анали Филолошког факултета, 1966; *Теорије о настанку народних приповедака...*, Научни састанак слависта, 1980; *Преглед прозних облика наше усмене књижевности*, Књижевна историја, 1981; *Continuity and Change in Folk Prose Narrative*, Oral Tradition, 6, Columbus, Ohio, 1991; монографија: *Српске народне приповетке и предања из Лесковачке области*, Српски етнографски зборник 94, 1988 (коаутор Д. Ђорђевић); међужанровским односима у усменој књижевности (у монографији *Заједничка сижејнотематска основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, 1971); поетиком традиције (*Косовска епика*, 1990; *Историјска предања на међи књижевности и историје*, Зборник у част Војислава Ђурића, 1992; *Крај српског царства у Милутиновићевој „Пјеванији"*, Зборник радова „Сима Милутиновић Сарајлија", 1993). Написала је речник *Narodna književnost*, 1984 (коаутор Р. Пешић, 1996[2]).

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Филолошког факултета у Београду 13 (1979) 239–233 и 17 (1986) 163–164.

Р.

МИЛУТИНОВИЋ Бранислав (17. новембар 1949, Доњи Ступањ, Александровац – жупски). Основну школу учио је у Лешку, а гимназију у Косовској Митровици. Историју је завршио 1972. године на Филозофском факултету у Приштини. На истом факултету одбранио је 1980. магистарски рад *Дриваст у XIV и XV веку*, а 1995. докторску дисертацију *Извозно-увозна и транзитна трговина арбанашких приморских градова и лука (1300–1500. године)*.

Током 1973. и 1974. године М. је био професор средње школе у Тутину. На Филозофском факултету у Приштини изабран је 1974. за асистента, 1983. за предавача, а 1995. за доцента. Предаје општу историју средњег века.

М. изучава средњовековну историју Албаније, Зете, Косова и Метохије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Zaduženja prizrenskih trgovaca kod Dubrovčana 1355–1369*, Arhiv Kosova, Godišnjak 14–15 (1978–1979) 45–60; *Drivaštanci u Dubrovniku tokom XIV i XV veka*, Arhiv Kosova, Godišnjak 16–17 (1980–1981) 9–25; *Mletački zemljišni sistem u drivastinskom kraju (1396–1478)*, Arhiv Kosova, Godišnjak 20 (1985) 155–168; *Veze Bogdana Kiriznića sa Dubrovnikom (1359–1371)*, Arhiv Kosova, Godišnjak 21–22 (1986) 7–16; *Становништво Косова XIV столећа (етничка структура)*, Зборник ФФ у Приштини 18–19 (1989) 165–175; *Увоз тканина у Валону (XIII–XV век)*, Универзитетска мисао, Друштвене науке 2, 3–4 (Приштина 1995) 86–90; *Дриваст у војно-политичкој ситуацији XIV–XV века (до 1478. године)*, Зборник ФФ у Приштини (1996) 381–416.

Р.

МИЛУТИНОВИЋ Драгутин (21. новембар 1840, Београд – 2. децембар 1900, Панчево), син песника Симе Милутиновића Сарајлије. Основну школу је завршио у Београду. Један разред „обершуле" учио је у Земуну, а нижу реалну школу у Панчеву и Будиму. Као питомац Кнежевине Србије завршио је вишу реалну школу у Бечу и политехнику у Берлину. Године 1864. уписао се на Архитектонски факултет у Карлсруеу и ту спријатељио са Михаилом Валтровићем, чији је сарадник остао до краја живота.

После завршених студија 1868. вратио се у Београд где је постављен за инжењера у Министарству грађевина. Српско учено друштво 1871. године поверило је Драгутину Милутиновићу и Михаилу Валтровићу изучавање и снимање споменика српске средњовековне уметности. То је био дуг и плодоносан теренски рад који је српској историји уметности донео прве научне резултате. Без правих претходника и научно употребљиве литературе, они су у периоду од 1871. до 1884. године обишли 42 цркве, направили 260 цртежа и откривали српску уметност средњег века. Користећи непосредно резултате свог рада на изучавању старе уметности, М. је као архитект Министарства грађевина допринео тражењима националног стила у српској архитектури друге половине прошлог века.

Године 1882. изабран је за професора архитектуре на Техничком факултету Велике школе у Београду, и на тој дужности остао до смрти (1900). Био је члан СУД, дописни члан СКА, дописни члан Московског археолошког друштва и члан оснивач Српског археолошког друштва. По његовим пројектима саграђене су цркве у Жабарима и Неготину, као и железничка станица у Београду (у заједници са фон Флатихом).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црква у Придворици*, Преодница 2, 25. фебруар 1884; *Припрата и њена цељ у старој српској архитектури*, Старинар 1, 1 (1884) 13–20; *О старини манастира Петковице*, Старинар 2, 3 (1885) 73–93; *Хришћанска археологија по њеном појму, развитку и важности за српски народ*, Старинар 3, 4 (1886) 7–24.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13545–13546; 11, br. 11350–11353; СБ 11, бр. 51067–51071.

ЛИТЕРАТУРА: С. Богдановић, *Драгутин С. Милутиновић (1840–1900)*, Свеске ДИУС 2 (1977) 5–8; С. Богдановић, Љ. Мишковић, *Излози Српског ученог друштва. Истраживања српске средњовековне уметности 1871–1884*, Београд 1978; ЛЕЈ 2 (1987) 344 (С. Петковић); А. Кадијевић, *Архитекти научници у новијој српској архитектури*, Флогистон 2 (1995) 135; EJ 6, 122 (O. Minić).

А. Кадијевић

МИЛУТИНОВИЋ Н. Коста (21. јануар 1909, Панчево). Прва два разреда основне школе учио је приватно у Севалхену (Аустрија), а трећи и четврти разред, као и први разред гимназије у Панчеву. Наставио је школовање 1920. у београдској Четвртој мушкој гимназији и завршио га 1928. Тад се уписао на студије опште и националне историје, византологије, упоредне и теорије књижевности на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 1932.

Као гимназијалац објавио је збирке песама *Сутони* (1926) и *Плаве молитве* (1928), као и прве историографске радове.

Докторску дисертацију *Михаило Полит-Десанчић као историчар*, одбранио је 1936. на Филозофском факултету у Београду и објавио је исте године у Новом Саду. Радио је као суплент гимназије у Осијеку до септембра 1937, кад је додељен на рад Првој мушкој гимназији у Новом Саду. Боравак и рад у Новом Саду омогућили су му да још свестраније развије раније започету сарадњу са Матицом српском, њеним *Летописом* и другим публикацијама. За члана Књижевног одбора Матице српске изабран је 1938.

Професорски испит положио је 1939. Тад је постављен за професора Прве мушке гимназије у Новом Саду. На том послу остао је до пропасти Краљевине Југославије и мађарске окупације Војводине априла 1941, кад је пребегао у Београд. Запослио се као професор у Четвртој мушкој гимназији. Крајем децембра 1941. отпуштен је из

службе на основу Уредбе о уклањању национално непоузданих службеника из јавне службе.

После завршетка Другог светског рата вратио се у Нови Сад. Краће време радио је као службеник на утврђивању ратне штете у Новом Врбасу, затим од јула 1948. као архивиста у Архиву Војводине у Новом Саду и од јануара 1949. као кустос Војвођанског музеја у Новом Саду. На том послу је остао до септембра 1960. кад је изабран за ванредног професора историје народа ФНРЈ у средњем и новом веку и опште историје новог века на новооснованом Филозофском факултету у Задру, а септембра 1965. за редовног професора.

Децембра 1968. прешао је на рад у звању научног саветника у Институт за изучавање историје Војводине. Марта 1976. на том послу је пензионисан.

Истраживачка делатност М. обухвата друштвену и политичку историју југословенских народа и њихових међусобних односа у XIX и XX веку.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Михаило Полит-Десанчић као историчар* (1936); *Светозар Милетић* (1939); *Социјалисти о улози Јужних Словена у решавању Источног питања* (1959); *Војводина и стварање Југославије* (1961); *Први идеолози федералистичке мисли код Јужних Словена* (1962); *Војводина и Далмација 1760–1914* (1973); *Штросмајер и југословенско питање* (1976); *Студије из српске и хрватске историографије* (1986); *Портрети и есеји* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија научних радова др Косте Милутиновића*, Пожаревац 1961 (посебан отисак из часописа „Браничево"); *Библиографије* – Посебна издања Филозофског факултета у Задру св. 1, 105–113; *Филозофски факултет у Новом Саду, Библиографије 1954–1984*, Нови Сад 1984, 141–154; BLZ 8, br. 13547–13598; 11, br. 11354–11391; СБ 11, бр. 51091–51117.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 6, 123 (N. Gaćeša).

Н. Гаћеша

МИЛУТИНОВИЋ Никола (26. јануар 1879, Панчево – 19. новембар 1969, Нови Сад). Основну школу завршио је у Панчеву, а класичну гимназију у Рожњави. Студирао је право и славистику у Будимпешти и Клужу. Докторирао је 1903. на Правном факултету у Клужу. Радио је од 1903. до 1905. као адвокатски приправник у канцеларији панчевачког адвоката и политичара др Светислава Касапиновића. После очеве смрти (1905) постао је сувласник породичне фирма (дрваре) „С. Милутиновић и синови". Од 1905. до 1914. као један од првака опозиције у Панчеву био је члан варошког представништва.

На позив Станоја Станојевића 1913. обрадио је статистички материјал о становништву Баната за генералштаб Краљевине Србије, који су 1919. на Мировној конференцији у Паризу користили експерти Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Почетком Првог светског рата ухапшен је и депортован у Арад до 1916. као „политички сумњив". Био је члан Велике народне скупштине Војводине, која је 25. новембра 1918. прогласила отцепљење Војводине од Угарске и њено присаједињење Краљевини Србији.

М. је био члан Матице српске од 1905, а њен секретар од 1932. до 1945; уредник *Летописа Матице српске* од 1933. до 1935. и од 1936. до 1945. Покренуо је 1934. године *Глас Матице српске*, лист за савремена питања. У априлском рату 1941. био је заробљен, а 1942. ослобођен заробљеништва и враћен у Нови Сад. После Другог светског рата радио је као архивист у Историјском архиву Војводине у Новом Саду. Тад је покренуо и уређивао едицију Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине. Пензионисан је 1954.

Подручје истраживања М. обухватало је углавном политичку историју српског народа у XIX и XX веку. Објављивао је и белетристичке радове (песме и приповетке) у дечјим, омладинским и књижевним часописима, као и публицистичке и стручне чланке у дневним и недељним листовима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Панчево*, Београд 1922; *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, ЛМС 332, 1–3 (1932) 241–243; *Борба Михаила Полит–Десанчића против окупације и анексије Босне и Херцеговине*, Преглед 3–6, Сарајево 1953; *Михаило Полит–Десанчић и Црна Гора*, ИЗ 10, 1 (1954); *Из поверљивих извештаја новосадског великог жупана Андреје Флата*, Прилози за политичку, културну и привредну историју, Зборник државних архива Војводине, III (1954); *Мађарска и Тријанонски уговор*, Старине ЈАЗУ 54 (1969).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13602–13614; 11, br. 11392–11397; СБ 11, бр. 51138–51142; *Аутобиографија и библиографија радова*, МС Рукописно одељење, М 13453. Видети: Литература.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Гаћеша, *Др Никола Милутиновић*, Зборник МСИ 1 (1970) 190–191, са пописом важнијих радова 191–195.

Н. Гаћеша

МИЛУТИНОВИЋ Сима Сарајлија (3/14. октобар 1791, Сарајево – 30. децембар 1847/11. јануар 1848, Београд). Истакнути српски песник и књижевник, али и званични државни историограф у време кнеза Милоша. Школовао се прилично неуредно у Земуну, Сегедину и Сремским Карловцима (1800–1808). Из гимназије у Сремским Карловцима избачен је због пасквиле против митрополита Стратимировића 1807, а 1808. сам је одлучио да напусти грчку гимназију у Земуну и тако оконча школовање. Исте године прешао је у устаничку Србију, где се у наредним, бурним годинама свога живота бавио, осим књижевног, просветним, државним и политичким радом. Активно је учествовао у оба устанка, као добровољац у борбама (1813. и 1815), као писар и отправник Правитељствујушчег Совјета (1809–1813), учитељ на Великој школи (1813) и писар код војводе Штитарца и Јована Обреновића (1815–1816). Од 1817. до 1831. боравио је ван Србије. На Цетињу је радио као учитељ Рада, будућег владике Петра II Петровића Његоша (1827–1831). По повратку у Србију, 1831, обављао је различите државне послове, у служби београдске полиције, као бимбаша, цариник итд. Кнез Милош га је 1834. поставио за „чиновника по особитим порученијама", што је заправо одговарало положају званичког државног историографа, јер му је основни задатак био да прикупи усмене изворе и напише историју Другог устанка. То је јединствен случај у нововековној српској историји да је једно лице одређено за званичног државног историчара. М. је објавио своју књигу у Лајпцигу (1837), након чега је дошло до разлаза, свађа и нетрпељивости између књаза и његовог историографа. Милош је, незадовољан садржајем, на кратко (1837–1838) забранио растурање књиге по Србији, а М. се вратио у земљу тек 1839. Мада је поново био примљен у државну службу, убрзо је ступио у блиске политичке везе са Уставобранитељима. Тај сукоб нашао је одраза у његовом историографском раду. М. је од оснивања активно учествовао у раду Друштва србске словесности.

М. историографско дело углавном је посвећено савременој историји његовог доба. Као историчар показивао је прекомерну дозу субјективности, емотивности и пристрасности. Његово целокупно историографско дело, као и сама личност, представљају важан извор за проучавање српске револуције и уставобранитељске идеологије.

М. је написао више историографских дела, од којих је само мањи број штампан, док је већина остала у рукопису. Истовремено, више књижевних дела посветио је важним историјских догађајима, попут *Сербијанке* или *Трагедије вожда Карађорђа*. Његово главно историографско дело, због којег је дошао у сукоб са кнезом Милошем, свакако је *Историја Сербије од почетка 1813^{е} до конца 1815^{е} године* (1837). Осим ње, објавио је и *Историју Црне Горе. Од искона до новијега времена* (1835) – некритично, панегирично дело, надахнуто епским поимањем историје, које има незнатну историографску вредност. Поред ових књига објављена су и два мања рада која се баве историјском проблематиком, полемичка расправа *Штогодер* (1837), као одговор на писмо Платона Симоновића, у којој има размишљања о начину писања историје, и методолошки оглед *Мој план како да се и киме сабере и напише нова србска историја најлакше а најскорије, но и понајисприније и понајистиниитије, а почевши је онди гди је Рајић престао* (Гласник ДСС 2, 1849), коју је писао на молбу ДСС и која је објављена после његове смрти. У том огледу М. предлаже Вука Караџића као најпогоднију личност за аутора савремене српске историје, а истовремено предлаже оснивање својеврсног Архива Србства у коме би се прикупљали усмени извори, у свим крајевима у којима су Срби живели, од краја XVIII века. У рукописној заоставштини М. остало је осам мањих историографских радова. Четири биографије устаничких вођа (које се последњих година објављују): Томе Вучића–Перишића (обј. 1993), и Узун Мирка Апостоловића, Радована Калабића и Луке Лазаревића (у штампи). Затим, започета студија *Записи о кнезу Милошу Обреновићу*, која је остала у фрагментима, писана у тренуцима неспокоја и разочарења (1837–1839), што представља једну од најнегативнијих слика кнеза Милоша у српској историографији. Осим тога, написао је још и мању скицу *Милош и Србија* која представља уравнотежењију Милошеву биографију до 1816, као и два прилога *Ђакова буна* и *1833-ће заузете су границе*, једно од његових ретких дела писаних мирно, разложно и са мноштвом прилога.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13619–13623.

ЛИТЕРАТУРА: С. Павловић, *Сима Милутиновић – Сарајлија*, Нови Сад 1893; В. Недић, *Сима Милутиновић – Сарајлија*, Београд 1959; *Сима Милутиновић Сарајлија. Књижевно дело и културноисторијска улога*. Зборник, Београд 1993; Р. Љушић, *Сима историограф и Милош књаз*, у: Сима Милутиновић Сарајлија, Београд 1993, 311–329; Р. Љушић, *Непозната биографија Томе Вучића Перишића од Симе Милутиновића*, у: Сима Милутиновић, Београд 1993, 393–410; У. Џонић, *Прва критика „Историје Србије" од Симе Милутиновића Сарајлије*, Прилози КЈИФ 3–4 (1956) 270–273; А. Ивић, *Кнез Милош и „Трогодишња српска историја" Симе Милутиновића*, ИЧ 1–2 (1948) 242–249; НЕ 2, 783–785 (В. Петровић); EJ 6, 123–124 (B. Miljković).

Мир. Јовановић

МИЉАНИЋ Гојко (10. октобар 1927, Мужевице, Никшић). Други светски рат и окупација Југославије (1941) затекли су га као ученика гимназије, коју је тада прекинуо и наставио након рата у

Приштини и Битољу. Учесник је НОР-а од јесени 1943. После рата остао је на служби у војсци као официр ЈА. Завршио је војне школе, међу којима и Вишу војну академију. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, одбранио је магистарску тезу (1965) и потом докторат (1972). Пензионисан је у чину пуковника.

Предавао је војну историју и био начелник катедре која је водила наставу на свим високим војним школама. Редовни је професор од 1978. Био је организатор наставе за звања магистра и доктора војних наука у Центру високих војних школа, затим ментор и члан комисија за одбране магистарских и докторских радова на високим војним школама и факултетима у Београду, Сарајеву и Скопљу.

Објавио је три уџбеника за предмет Војна историја у високим војним школама, као и око 80 стручних и научних чланака и расправа у часописима и другим публикацијама на тематику из Другог светског рата и нешто мање из балканских и Првог светског рата. Коаутор је књиге *Руковођење народноослободилачком борбом у Србији 1941–1945* (1994). Учествовао је у раду 30 разних научних скупова и других облика научних расправа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Руковођење и командовање у НОР-у* (1980); *Кадрови НОР-а и револуције у Југославији* (1976); *Никшићки НОП одред* (1970): *Војна стратегија НОР-а* (1985); *Велике битке ослободилачког рата 1941–1945* (1987): *Копнена војска Југославије* (1988).

ЛИТЕРАТУРА: *Vojni leksikon*, Beograd 1981, 966.

Р.

МИЉКОВИЋ–ПЕПЕК Петар (30. јуни 1929. Скопље), историчар уметности и археолог. Основно. средње и високо образовање стекао је у Скопљу. Дипломирао је на Филозофском факултету у Скопљу 1954, где је и докторирао 1965. дисертацијом *Стваралаштво зографа Михајла и Еутихија*. Специјализирао је на Ecole des Hautes Etudes и Collège de France у Паризу код проф. Андреја Грабара 1960/61. године.

Запослио се у Археолошком музеју у Скопљу 1953. од 1963. радио је у Републичком заводу за заштиту споменика културе у Скопљу, од 1975. био је професор на Филозофском факултету у Скопљу. све до 1990, када је пензионисан. Предавао је Историју уметности средњег века у Европи и Историју уметности југословенских народа средњег и новог века.

М. се бави археолошким истраживањима средњовековних споменика и студијама сликарства, декоративне пластике и архитектуре. Главну пажњу посвећује споменицима са територије Македоније које посматра у контексту општијих културних и стилских целина. Објавио је велики број радова у домаћим и међународним публикацијама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Фреските во светилиштето на црквата Св. Софија во Охрид*, Археолошки музеј, Скопје 1955; *Манастир – Мариово*, Скопје 1958; *Порекло једног стилског елемента на фрескама Св. Софије у Охриду*, ЗРВИ 5 (1958); *Икона Успење Богородице из цркве Св. Николе – Геракомије у Охриду*, ЗРВИ 5 (1958); *Олтарна преграда манастира Богородице Милостиве у селу Вељуси*, ЗРВИ 6 (1960); *La fresque de la Vierge avec le Christ du pilier situé au nord de l'iconostase de Sainte Sophie à Ohrid*, Akten des XI. Internationalen Byzantinisten–Kongresses 1958, München 1960; *Une icône bilatérale au monastère Saint Jean Prodrome, dans les environs de Serres*, CahArch XVI, Paris 1966; *Нерези*, Београд 1966; *Contribution aux recherches sur l'évolution de la peinture en Macédoine au XIII siècle*, Symposium de Sopoćani 1965, Beograd 1967; *Делото на зографите Михаило Астрапа и Еутихиј*, Скопје 1967; *L'évolution des maitres Michel Astrapas et Eutychios comme peintres d'icônes*, JÖBG XVI (1967); *Црквата св. Јован Богослов–Канео*, Културно наследство III, Скопје 1967: *L'église de Saint Elie près du village de Grnčari*, Byzantion 38 (1969); *L'icône de Saint Georges de Struga*, CahArch XIX, Paris 1969; *О сликарима митрополиту Јовану и јеромонаху Макарију*, Научни скуп у Ресави (1968), Београд 1972; *О датирању фресака охридске цркве Св. Николе Болничког*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1959; *Le imagini dei due Santi di Salonicco e dei loro discepoli in Macedonia*, Gloria a San Cirillo, Roma 24 magio 1970; *Зограф Меркури*, Зборник МС ЛУ 7 (1971); *Les courents stylistiques des peintures du XIII siècle en Macédoine*, Kulturno nasledstvo IV, Skopje 1972; *Deux icônes récemment découvertes*, JÖByzantinistik 21 (1972); *Прилози проучавању цркве манастира Нереза*, Зборник МС ЛУ 10 (1974); *Нови подаци о олтарској прегради Вељусе и неке претпоставке о њеним првобитним иконама*, Зборник МС ЛУ 11 (1975); *Водоча*, Скопље 1975; *За најстарата икона во македонската колекција*, Зборник на Археолошки музеј VI–VII, Скопје 1975; *Една непроучена црква во с. Велмеј*, Зборник на Археолошки музеј VIII–IX, Скопје 1978; *Резултати од археолошките ископувања во 1973 во црквата Св. 15 Тивериополски маченици*, Зборник на Археолошки музеј VIII–IX, Скопје 1978; *Историски и иконографски проблеми на црквата Св. Богородица од Сливнички манастир*, Годишен зборник ФФ, Скопје 1978; *Прилог проучавању цркве Св. Николе у Титовом Велесу*, Зборник МС ЛУ 15 (1979); *Вељуса*, Скопје 1981; *L'atelier artistique proéminent de la famille thessalonicienne d'Astrapas*, Akten II/5. XVI Internationalen Byzantinisten–Kongresses, JÖByzantinistik 32/5, Wien 1982; *Некои погледи врз архитектурата на манастирската црква Св. Наум крај Охридско езеро*, книга за Св. Наум Охридски, Архив на Охрид, Охрид 1985; *La peinture murale chez les Slaves macédoniens depuis le IX jusqu'à la fin du XII siècle*, XXXIII Corso di cultura sull'arte ravenate e bizantina, Ravenna 1986; *La Collection macédonienne d'icônes du XI au commencement du XV siècle*, XXXIII Corso di cultura sull'arte ravenate e bizantina, Ravenna 1986; *Vue comparative sur les qualités artistiques et stilistiques des fresques du XII siècle dans les Balkans et Chypre*, Actes du II Congres International d'Etudes Chypriotes, Nicosia 1986; *L'Architecture chrétienne chez les Slaves en Macédoine depuis le IX jusqu'à la fin du XII siècle*, 17th International byzantine congress. Washington 1986; *Еден во науката непознат печат од манастирот Св. Наум*, Годишен зборник ФФ 40, Скопје 1987.

Р.

МИОК (MIOC) Дамаскин (6. фебруар 1920, Марковац. Вршац – мај 1989, Букурешт). Основно образовање стекао је у родном месту, средње у Оравици, високо образовање на Универзитету у Букурешту. Студирао је историјске науке на Факултету за историју и архивистику на Високој школи за архивистику. Докторирао је у области историјских наука на Универзитету у Букурешту 1973. године. Био је асистент на Факултету за историју у Букурешту у периоду 1947–1951. године. Прошао је све научне степене до шефа Одељења историје средњег века у Институту за историју „Никола Јорга" од 1949. до краја живота 1989. Био је секретар Мешовите комисије за историју Румунске академије наука и Српске академије наука и уметности.

Научна активност М. одвијала се у два правца: издавао је изворне текстове и документа као и студије економско-друштвених структура средњовековног румунског друштва. У погледу штампања средњовековних извора, М. је настављач највреднијих традиција археографије у Румунији. Он је издавач и једне значајне, до тада непознате банатске хронике. У области средњовековне румунске економске и друштвене историје истраживао је финансије, порекло и наплату намета, фискалну политику владавине и међусобне сукобе међу странама. Такође је радио и у области средњовековне румунске пољопривреде и виноградарства; истраживао је цене и друштвене односе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Istoria României*, vol. II–III, 1962–1964 (коаутор); *Colecția Documente privind istoria României*, 1951–1956; *Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului*, București 1969; *Originea și funcția birului în Țara Românească pînă la sfîrșitul veacului al XV-lea*, SRIR 1 (1954) 641–662; *Impunerea și perceperea birului în Țara Românească pînă la 1632*, SMIM 2 (1957) 41–119; *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, Studii 12 (1959) 53–85; *Cuantumul birului pe gospodăria țărănească în Țara Românească în secolu al XVI-lea*, SMIM 5 (1962) 151–179; *Les assemblées d'états et la fiscalité en Valachie et en Moldavie*, RRH 5 (1966) 197–233; *La réparation des charges fiscales et le poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVII-ème siècle en Valachie*, L'Impôt dans le cadre de la ville et de l'Etat, Bruxelles 1966, 296–316; *Din tehnica viticolă medievală... înființarea plantațiilor de vii*, Studii 22 (1969) 445–458; *Gheorghe Brancovici – Cronica românească*, București 1987 (са М. А. Chiper)..

М. Ванку

МИРКОВИЋ Лазар (4. јули 1885, Пивнице у Бачкој – 23. април 1968, Сремски Карловци). У Сремским Карловцима завршио је прво гимназију, а затим и богословију. Студирао је теологију на Богословском факултету у Черновцима; докторирао је 1912. Рукоположен је 1909. године у Новом Саду; у Сремским Карловцима 1913. био је ђакон, а 1915. презвитер. Крајем 1912. постављен је за доцента у карловачкој богословији. за предмете Црквенословенски језик и Литургика. У звање ванредног професора унапређен је 1915, а у звање редовног 1919. На карловачкој богословији је током 1921–1923. предавао литургику и грчки језик. Од 1923. предавао је, у звању редовног професора, литургику на новооснованом Богословском факултету у Београду. Пензионисан је 1952. У више наврата био је декан Богословског факултета. На његову иницијативу основан је Црквени музеј, чији је управник и био од 1938. до 1941. Такође је вршио дужност управника Универзитетске библиотеке у Београду (1941–1942).

М. је био члан и сарадник више научних институција и друштава: управник Одељења средњовековних старина у Народном музеју (од 1923), дописни члан Скопског научног друштва, члан Историјског друштва у Новом Саду, научни сарадник Археолошког института САН, спољни сарадник Института за проучавање књижевности САН, сарадник Секције за ликовне уметности Научног одељења МС. Учествовао је на међународним византолошким конгресима 1930, 1934, 1936, 1951, 1953.

Најзначајнији радови настали су као резултат истраживања у области литургике и хеортологије, затим историјског развоја богослужења у српској цркви. По достигнутим резултатима, М. се може

сврстати у ред најзначајнијих православних литургичара. Његова литургичка истраживања засنована су на упоредном проучавању раних фаза богослужења у хришћанској цркви – како источној, тако и западној. У ова истраживања укључено је, у највећој могућој мери, и укупно српско рукописно наслеђе, а нарочито најстарији сачувани српски типици XIV века. Захваљујући том његовом интересовању, сачуване су фотографије уништеног рукописа – *Никодимовог типика* (1319), најстаријег српског типика јерусалимске редакције. Литургичка истраживања М. представљају чврсте темеље на којима треба градити унутрашњу историју Српске цркве у средњем веку.

Истраживачки рад М. био је нарочито плодан у области историје уметности – бавио се иконографским студијама, проучавањем српских црквених старина у земљи: у манастирима Дечани, Пећ, Цетиње, Прасквица, у фрушкогорским манастирима. Поједини манастири обрађени су на монографски начин. Истраживао је и у иностранству, у Румунији и Мађарској. Посебну област његових истраживања представља уметност приморских градова, а нарочито ризница православних цркава у Далмацији. Свим овим темама посвећен је велики број радова.

М. је познат и као преводилац на савремени језик дела старе српске књижевности.

Његови радови представљају значајан допринос познавању културне историје српског народа у старијим периодима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Православна литургика или наука о богослужењу Православне источне цркве. Први, општи део* (1965); *Православна литургика (...). Други, посебни део (дневна богослужења, св. литургије и седмична богослужења* (1966); *Православна литургика (...). Други, посебни део (свете тајне и молитвословља)* (1967); *Хеортологија, или историјски развитак богослужења Православне источне цркве* (1961); *Романов типик* (1956); *Типик архиепископа Никодима* (1957. и 1958); *Рукописни типици српскословенске рецензије* (1960); *Старине фрушкогорских манастира* (1931); *Опис рукописних богослужбених књига Горње и Доње цркве у Сремским Карловцима* (1935); *Старине српске цркве у Сарајеву* (1936); *Црквени уметнички вез* (1940); *Протопоп Јован, Србин из Кратова, преписивач и минијатор књига (1526–1583).*

Посмртно су објављени: *Иконографске студије* (1974); *Минијатуре у антифонарима и градуалима манастира св. Фрање Асиског у Задру* (1977).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ј. Радовановић, *Библиографија радова проф. Лазара Мирковића 1885–1968*, у: Л. Мирковић, Минијатуре у антифонарима и градуалима манастира св. Фрање Асиског у Задру, Београд 1977: BLZ 8, br. 13642–13647; 11, br. 11426–11430; СБ 11, бр. 51394–51432; Богословље 24 (39) 1–2 (1980) 112–143; Гласник СПЦ 28, 12 (1947) 301–303.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Гргуревић, *Православни литургичар др Лазар Мирковић*, Богословље 13 (28) 1–2 (1969) 1–15; В. Ј. Ђурић, *Лазар Мирковић као историчар уметности*, предговор књизи: Л. Мирковић, Иконографске студије, Нови Сад 1974; П. Симић, *Др Лазар Мирковић*, Богословље 24 (39) 1–2 (1980) 109–112; Ч. Драшковић, *У спомен протојереја-ставрофора др Лазара Мирковића*, Гласник СПЦ 49, 5 (1968) 114–116; *Кратка биографија и списак радова професора Л. Мирковића*, Гласник СПЦ 28, 12 (1947) 301–303; ЕЈ 6, 131 (D. Medaković); НЕ 2, 831–832 (Р. Грујић); Богословље I (16), 1 (1957) 23–26.

Т. Суботин-Голубовић

МИРКОВИЋ Мирко (23. мај 1924, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Ту је на Правном факултету студирао и дипломирао 1951. На њему је обавио историјскоправне постдипломске студије (1952–1954). За асистента за предмет Историја државе и права, изабран је 1954. Прошао је кроз сва универзитетска звања а 1980. је изабран за редовног професора. Докторат правних наука – са тезом о правном положају и карактеру Српске цркве под турском влашћу – стекао је 1960. Обављао је дужност декана Правног факултета у Београду (1981–1983). Био је генерални секретар Заједнице југословенских универзитета (1960–1961); од 1961. до 1967, те од 1980. до 1990. уредник Енциклопедије Југославије у редакцији за Србију. Члан је Научног друштва Србије.

Научна делатност М. претежно се испољава на три подручја. Првом припадају расправе о политичкој и правној страни верског питања у историји југословенских народа. Превасходно захвата: правни положај српске цркве под турском влашћу; верски вид југословенског питања; развој Српске православне цркве од оснивања до њеног положаја у другој Југославији; предисторију конкордата Србија – Ватикан. Друго подручје сачињавају истраживања из историје државе и права југословенских народа. Између осталих: о утицају националног питања на пројектовање самоуправног система Краљевине СХС; о Сретењском уставу и Начертанију; о духовним властима Кнежевине Србије; о примени устава и друштвеним борбама (у Србији). У треће подручје спадају радови методолошког карактера. М. је коаутор факултетског уџбеника *Историја државе и права југословенских народа,* односно од 1982 – *Државноправна историја Југославије.*

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Правни положај и карактер српске цркве под турском влашћу (1459–1766)*, Београд 1965; *Verski vid jugoslovenskog pitanja i toku prvog svetskog rata*, Историја 20. века 12 (1972) 131–144; *Православна црква у Срба на њиховом путу од народа до нације*, Марксистичка мисао 4 (1978) 69–85; *Државноправна историја Југославије* (са Д. Јаковљевићем), Београд 1982; *Српска православна црква*, Зборник: Религија и друштво, Београд 1988; *Примена устава и друштвене борбе*, Зборник САНУ, Одељење друштвених наука, књ. 10. Београд 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Научно друштво Србије. 20. година рада 1970–1990*, Београд 1991, 125–126; *150 година Правног факултета 1841–1941.*

Р.

МИРКОВИЋ Мирослава (18. август 1933, Косовска Митровица). Основну и средњу школу учила је у неколико градова у Србији, матурирала у Смедереву 1952. Студирала је на Филозофском факултету у Београду на Групи за класичну филологију (1952–1956). Изабрана је 1957. за професора средње школе додељеног на рад на Филозофском факултету, затим 1959. за асистента, од 1964. радила је краће време као предавач. Докторат је стекла 1965. на Филозофском факултету у Београду одбранивши дисертацију: *Римски градови на горњомезијском лимесу* (објављена као књига: *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Beograd 1968). Изабрана је затим за доцента (1965), ванредног професора (1970) и редовног професора (1978). Усавршавала се у Немачкој као стипендиста Хумболтове фондације (1966/67).

М. М. се бави историјом античког периода, првенствено Римског царства, с тежиштем интересовања на дунавским провинцијама. Упућена је на епиграфске изворе којима је могуће проширити изворну подлогу. Поред појединачно објављених извора М. М. је приредила две књиге епиграфских споменика: *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et son territoire*, Beograd 1976; *II: Viminacium et son territoire*, Beograd 1986. Римска урбанизација је трајна преокупација М. М. Поред споменуте дисертације о градовима Горње Мезије, објавила је монографију о античком Сирмијуму: *Sirmium – Its History from the I Century A. D. to 582 A. D.*, Sirmium I, Beograd 1971, а радови су и у сржи њеног прегледа античке историје Србије у *Историји српског народа* I (1981). Већи број студија посвећен је римским војним јединицама и војницима у дунавским провинцијама. Посебну пажњу посвећује касноримском периоду, варварским упадима, христијанизацији, прогонима хришћана. Превела је и коментарима снабдела дело Тита Ливија *Историја Рима од оснивања града* (Београд 1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 259–264.

Р.

МИРНИЋ Јосип (23. август 1923, Суботица – 24. децембар 1979, Будимпешта). Основну школу и гимназију завршио је у месту рођења. Учесник је Народноослободилачког рата од 1944. године. После завршетка једногодишњег наставничког течаја 1946. у Новом Саду био је наставник и директор гимназије у Суботици до 1956. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду 1950. Од 1956. до 1963. године радио је као научни сарадник и директор Историјског архива Покрајинског комитета Савеза комуниста Србије за Војводину. Докторску дисертацију под насловом: *Раднички покрет у Бачкој до формирања Социјалдемократске партије Угарске*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1962. За доцента на Филозофском факултету у Новом Саду за предмет Историја народа Југославије – савремено доба, изабран је 1964. Ванредни професор постао је 1968, а редовни 1973. За дописног члана ВАНУ изабран је 1979.

У средишту његових научних интересовања биле су теме из социјалне историје Војводине (радничког покрета), антифашистичког покрета, националног питања и др. Запажене су му студије о немачкој мањини у Војводини, окупационом систему у Бачкој, развоју народноослободилачког покрета и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Radnički pokret u Bačkoj do formiranja Socijaldemokratske partije Ugarske*, Novi Sad 1963, (објављено и на мађарском: *Munkásmozgalom Bácskában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulásáig*, Novi Sad 1967); *Nemci u Bačkoj u drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974; *Vasa Pelagić i Vojvodina* (dokumenta o Pelagićevim vezama sa Vojvodinom), Novi Sad 1959; *Lazar Nančić (Izabrani politički spisi)*, Novi Sad 1961; *Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи*, Зборник МС ДН 35 (1963) 5–62; *Sistem jedinstvenog rukovodstva mađarskog okupatora protiv narodnooslobodilačkog pokreta u Bačkoj*, VIG 19, 2 (1968) 7–70; Група аутора, *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији 1941–1945* (у редакцији Ч. Попова), Нови Сад 1984.

БИБЛИОГРАФИЈА: Istraživanja 9 (1980) 9–14 (A. Vasić).

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак ВАНУ 1 (1980–1981) [1982] 187–189 (И. Сели).

А. Касаш

МИТРОВИЋ Андреј (17. април 1937, Крагујевац). Основну школу и гимназију завршио је у месту рођења. Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Београду 1961. године. Магистарски рад *Априлски преговори о јадранском питању на Конференцији мира 1919. године*. одбранио је 1964. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету стекао је 1967. докторат историјских наука тезом *Делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Конференцији мира 1919–1920*. За асистента на Одељењу историјских наука Филозофског факултета у Београду изабран је 1961. за доцента 1967, ванредног професора 1974. а редовног професора 1980. године.

М. је уредник Нолитове библиотеке *Историја* и библиотеке *Историјска мисао* Српске књижевне задруге. Био је члан уређивачког одбора *Историје српског народа* у издању СКЗ и уредник шесте књиге. Више година уређивао је *Историјски гласник* а оснивач је *Годишњака за друштвену историју*. За књигу *Време нетрпељивих* добио је Октобарску награду града Београда. Члан је Удружења књижевника Србије по позиву. Боравио је на специјализацији у Риму (1967) и Немачкој (1967, 1971/1972). За дописног члана САНУ изабран је 1988.

М. изучава балкански, посебно југословенски простор у европској историји (политичке, привредне и културне везе) и теорију и методологију историјске науке. Објављивао је у часописима и зборницима на немачком, енглеском, италијанском и француском језику.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919–1920* (1969); *Време нетрпељивих. Политичка историја великих држава Европе 1919–1939* (1974); *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na Konferenciji mira u Parizu* (1975); *Марксизам и историја* (1976); *Историјско у „Чаробном брегу". Покушај интердисциплинарног огледа* (1977); *Србија 1878.* Документи (1978. заједно са М. Војводићем, Д. Живојиновићем и Р. Самарџићем); *Фашизам и нацизам* (1979); *Prodor na Balkan. Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908–1918* (1981); *Angažovano i lepo. Umetnost u razdoblju svetskih ratova (1914–1945)* (1983); *Србија у Првом светском рату* (1984); Милан Ракић, *Конзулска писма*, приредио А. М. (1985); *Устаничке борбе у Србији 1916–1918* (1987); *Raspravljanja sa Klio.* O istoriji, istorijskoj svesti i istoriografiji (1991). издање на македонском језику. Скопље 1995; *Ћудљива муза.* Огледи о историјском, научном и уметничком (1992); *Топлички устанак.* Место у српској историји, Београд 1993; *Пропитивање Клио.* Огледи о теоријском у историографији, Београд 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 95 (1988) [1989] 612–628; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 285–294.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 95 (1988) [1989] 611–612; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 285.

Р.

МИТРОВИЋ Јеремија (15. август 1910, Брзан, Крагујевац). Основну школу завршио је у Брзану (1922), гимназију у Крагујевцу (1930), а Филозофски факултет у Београду (1934). Предавао је у Трећој и Седмој мушкој гимназији у Београду (1935–1938). Од 1931. до 1938. радио је као асистент волонтер у Српском семинару – Одељењу за историју, затим у Семинару за византологију на Филозофском факултету. За сталног асистента изабран је 1938. Током рата два пута је био отпуштен из службе, а 1945. трајно је удаљен са Факултета. М. је био службеник Библиографског института у Београду (1948–1953) и Народне библиотеке у Београду (1953–1970). Пензионисан је 1970.

М. је објавио преко 200 радова, два још као студент: *Бој на Иванковцу* (1932) и *Крагујевац до 1839. године* (1933). Написао је уџбеник за средње школе: *Историја Југославије* I, II (1939, 1940). Као службеник Библиографског института и Народне библиотеке бавио се библиографијом и библиотекарством. Један је од покретача *Српске ретроспективне библиографије књига* у издању Народне библиотеке у Београду и дугогодишњи сарадник Југословенског лексикографског завода у Загребу. Саставио је библиографије Владимира Ћоровића, Миленка Вукићевића и Миодрага Пурковића, а прикупио је *Грађу за историју и библиографију српске периодике до 1920* (1984).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Добровољци у ратовима 1912–1918* (1971); *Баточина и околина у прошлости* (1976); *Народносна свест у Срба* (1989); *Србофобија и њени извори* (1991); *Српство Дубровника* (1992); *Историја Срба* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13708–13723; 11, br. 11523 – 11528; СБ 11, бр. 51808–51813; ИГ 1–2 (1995) 89–95.

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Српски историчар Јеремија Митровић*, ИЧ 38 (1991); Ј. Митровић, *Историја Срба,* Београд 1994, 530.

Р. Михаљчић

МИТРОВИЋ Мирко (27. јуни 1946, Банатско Велико Село). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Кикинди. Дипломирао је 1969. на Филозофском факултету у Новом Саду, на Групи историја. Септембра те године засновао је радни однос као професор историје. Радио је у школи за ликовне техничаре, грађевинској техничкој и школи ученика у привреди. Школске 1970/71. уписао је постдипломске студије на Филозофском факултету у Београду, где је 1974. одбранио магистарски рад *Трговина Панчева крајем XVIII и почетком XIX века (1794–1804)*. У међувремену је засновао радни однос са Филозофским факултетом у Новом Саду, у звању асистента при Катедри за историју. На том месту се и данас налази. Од октобра 1981. до априла 1982. похађао је специјалистички курс на Универзитету у Бечу.

М. изучава историју Срба у Хабзбуршкој монархији, њихових веза и односа са другим народима у подунавско-балканском простору. Ужа специјалност му је друштвено-економска историја Баната XVIII и прве половине XIX века. У средишту његових проучавања је банатски сектор Војне границе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Подаци о Србији у протоколима Дворског ратног савета у Бечу (1717–1740),* Споменик САНУ 130, Београд 1988; *Из привредног и друштвеног живота панчевачког граничарског комунитета крајем XVIII и почетком XIX века (1794–1804)*, Годишњак ФФ у Новом Саду 15, 1 (1973) 69–82; *Трговина Панчева крајем XVIII и почетком XIX века (1794–1804)*, Истраживања 5 (1976) 163–226; *Утицај здравствених прилика на привредни развитак Панчева (1792–1815)*, Зборник МСИ 19 (1978) 115–123; *Насељавање и колонизација Војводине (1690–1954)*, Годишњак ДИВ, 1982, 185–251; *Дунав и његове притоке у привреди Немачко-банатске регименте 1794–1815*, Зборник МСИ 27 (1983) 52–98; *Јевреји у Банату 1716–1739*, Зборник МСИ 28 (1983) 37–57; *Протоколи архиве Стратимировића и Книћанина као извор за револуцију 1848/49*, Зборник МСИ 32 (1985) 164–178; *О српским школама у Карловачко-вараждинском генералату 1772–1804*, Зборник о Србима у Хрватској 3, Београд 1995, 195–211.

ЛИТЕРАТУРА: А. Васић, *Садржај по писцима*, Зборник МСИ 11 (1975) 264; 21 (1980) 195; 41 (1990) 228–229; 51 (1995) 242–243; Истраживања 5 (Нови Сад 1976) 321.

Р.

МИТРОВИЋ Момчило (12. август 1948, Велико Набрђе код Ђакова). Основну школу и гимназију завршио је у Ђакову. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1972, на Групи за општу и националну историју. На истом факултету магистрирао је 1976. темом: *Југословенски студенти у Швајцарској у Првом светском рату.* Докторску тезу: *Друштвено-економске промене и организација управљања привредом у Србији 1944–1952,* одбранио је 1986. на Филозофском факултету у Београду.

Од 1972. до 1981. био је запослен у Историјском музеју Србије, а од 1981. у Институту за новију историју Србије. Има звање вишег научног сарадника. Био је одговорни уредник часописа *Токови* (1989–1992).

Предмет интересовања му је историја Србије и српског народа у XX веку. Вршио је истраживања у Београду, Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Зајечару итд.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Србија 1944–1952 – друштвеноекономске промене и организација управљања привредом у Србији 1944–1952* (1988); *Записници и извештаји Универзитетског комитета КПС* (1985–1987, коаутор); *Општа организација академске омладине у Швајцарској 1918. године и њена делатност* (1981); *Обнова привреде у Србији 1944–1946* (1982); *Рад комисије за обнову Београдског универзитета* (1983); *Судови части у Србији после Другог светског рата* (1994); *Muslimanski logor Visoko 1992–1993* (1994); *Sarajevska raskršća* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 61–62; *Spomenica INIS 1965–1995*, 75.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 61; *Spomenica INIS 1965–1995*, 75.

Р.

МИХАИЛОВИЋ Милорад (31. јануар 1947, Ратина код Краљева – 20. септембар 1995, Краљево). Основну школу похађао је у Ратини (ниже разреде) и Рибници (више разреде), а гимназију у Краљеву. На Филозофском факултету у Београду, Група за историју уметности, студирао је 1966–1971. Дипломирао је на теми *Нова Павлица*.

Као апсолвент започео је радни однос у Народном музеју у Крушевцу 1970. у својству кустоса за историју уметности. У Народни музеј у Краљеву прешао је 1973. на радно место кустоса Уметничког одељења и Галерије. Од 1979. до смрти 1995. био је директор ове установе.

Основно подручје истраживања М. била је средњовековна уметност и савремена уметност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Нова Павлица*, Београд 1989 (коаутор М. Ковачевић); *Црква у Грачацу код Краљева*, Наша прошлост 1–2 (1968) 61–64; *Црква брвнара у Вукушици код Краљева*. Наша прошлост 4–5 (1969–1970) [1971] 119–124; *Цртежи Љубе Ивановића*, Из збирке уметничких слика Нродног музеја у Краљеву. Повеља 7 (Краљево 1973) 144–145; *Зидана декорација новопавличке цркве*, Рашка баштина 1 (1975) 65–78; *Збирка уметничких слика Народног музеја у Краље-*

ву (1975): *Ликовни живот у Краљеву 1944–1974*, Повеља октобра 1–2 (1977) 189–233; *Збирка уметничких дела Народног музеја у Краљеву 1975–1985* (1985); *Портрет Јована Сарића*, Наша прошлост 1 (1986) 199–204; *Сликар Владислав Маржик*, Наша прошлост 2 (1987) 147–165; *Савремено ликовно стваралаштво у Краљеву*, Повеља 1–2 (1988) 79–84; *Школа цртања и уметности Михаила Глушенка*, Повеља 1–2 (1990) 114–116.

Т. Михаиловић

МИХАЛЏИЋ Стеван (7. октобар 1861, Чип, на Чепелској Ади – 1941, Барањина, Барања). Гимназију и богословију завршио је у Сремским Карловцима. Од 1885. је, као свештеник, добио парохију у месту Барањина у Барањи, где је служио до смрти. Истицао се културним, економским и националним радом међу Србима у Барањи. Активно је учествовао у политичком животу, као члан народног и црквеног сабора у Сремским Карловцима (1890–1918) и као члан врховних аутономних институција. Током рата (1914–1915) био је у затвору и интернацији. По завршетку рата, 1919, укључен је у рад Етнографско-историјске секције, при Делегацији Краљевине СХС на Мировној конференцији у Паризу. Као експерт за Барању припремао је научне материјале којима су поткрепљивани територијални захтеви наше Делегације приликом разграничења са Мађарском, урадивши студију о Барањи и статистику Барање, заједно са А. Белићем. Осим тога, припремио је и брошуру *La Baranya*, која је објављена на француском у Паризу 1919, ради пропаганде у јавности. По повратку у земљу, јуна 1919, поново се посветио активном националном раду у Барањи. Био је посланик у Народној скупштини (1920–1923) а потом и сенатор (1931–1941).

М. се историјом бавио из љубави, аматерски. Тематски круг његових интересовања уско је везан за историју Барање и Срба у Барањи. Годинама је предано прикупљао материјал о тој теми. Део тих резултата објавио је у материјалима и брошури припремљеним за мировну конференцију 1919. док је коначну и потпуну верзију рада *Барања. Од најстаријих времена до данас*, објавио на српском 1937. Упркос бројним недостацима, ради се о јединственом делу у нашој историографији, које се бави Барањом од првих словенско-византијских додира у Панонији до Мировне конференције у Паризу. Осим тога, објавио је низ мањих расправа и чланака у *Браству*, *Србобрану*, *Застави*, *Књижевном северу*, *Хришћанском веснику* и у књизи *Православна епископија у Вршцу* (1935). Објавио је и мемоаре.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13232; 11, br. 10883–10894; СБ 10, бр. 48957–48961.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 2, 890 (Д. Поповић); Д. Давидов, *Барања проте Стевана Михалџића*, у: Стеван Михалџић, Барања. Од најстаријих времена до данас, Београд 1992[3], 429–439; А. Митровић, *Разграничење Југославије са Мађарском и Румунијом 1919–1920*. Прилог проучавању југословенске политике на Конференцији мира у Паризу, Нови Сад 1975, IX–XI, 137–138, 210, 265, 279.

Мир. Јовановић

МИХАЉЧИЋ Раде (21. јануар 1937, Средња Јурковица, Босанска Градишка). Основну школу похађао је у Сиску и Котор Варошу, а гимназију у Бањалуци. Групу за историју на Филозофском факултету у Београду завршио је 1960, где је две године касније изабран за асистента на Катедри за националну историју средњег века. Магистарски рад *Селишта, прилог историји насеља у средњовековној српској држави*, одбранио је 1965. Током 1966. и 1967. провео је три месеца на специјализацији у Екс ан Провансу (Aix-en-Provence) код професора Жорж Дибиа (Georges Duby), а седам месеци на Универзитету у Атини као стипендиста грчке владе. Докторску дисертацију *Крај Српског Царства*, одбранио је 1971. на Филозофском факултету у Београду, где предаје Националну историју средњег века, од 1984. у звању редовног професора. Објавио је више радова у домаћим и страним часописима. Један је од аутора *Историје српског народа* у издању Српске књижевне задруге. Огледао се као писац уџбеника и приручника за основну и средње школе. Одговорни је уредник *Историјског гласника*, часописа Савеза друштава историчара Србије. За књигу *Јунаци косовске легенде* добио је Октобарску награду града Београда и Књижевну награду БИГЗ-а. Члан је Удружења књижевника Србије по позиву.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Крај Српског Царства* (1975, 1989[2], 1989[3]); *Namentragende Steininschriften in Jugoslawien von Ende des 7. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts* (1982, заједно са Лудвигом Штајндорфом – L. Steindorff); *Лазар Хребељановић – историја, култ, предање* (1984, 1989[2], 1989[3]); *Јунаци косовске легенде* (1989, 1989[2] 1993[3]); *The Battle of Kosovo in History and in Popular Tradition* (1989); *Безимени јунак* (1995); *Бој на Косову у бугарштицама и епским песмама краткот стиха* (1995, заједно са Ј. Ређеп); *Прошлост и народно сећање* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 278–284.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 278.

Р.

МИШИЋ Синиша (25. јуни 1961, Рујиште, Бољевац). Основну школу је завршио у Бољевцу, а Педагошку академију у Неготину 1980. Филозофски факултет у Београду завршио је 1985. Током 1986. радио је као библиотекар у библиотеци Одељења за историју на Филозофском факултету, где је 1987. изабран за асистента приправника на предмету Историјска географија. Магистарску тему под насловом *Унутрашње воде и њихово коришћење у средњовековној Србији*, одбранио је 1990. Следеће године изабран је у звање асистента на Историјској географији. Докторску дисертацију *Хумска земља у средњем веку* одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1994 (објављена као књига, Београд 1996). Априла 1995. изабран је за доцента на предмету Историјска географија, на Одељењу за историју.

У свом истраживачком раду М. се бави односима човека и природне средине у средњовековном друштву српских земаља и с тим у вези, истраживањем привреде и насеља. Посебно поље истраживања представља изучавање појединих области, земаља, жупа и регија у оквиру средњовековне српске државе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Унутрашње воде и њихово коришћење у средњовековној Србији* (1992); *Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница* (1987); *Поседи манастира светог Петра Коришког* (1989); *Повеље цара Стефана Душана манастиру светог Петра Коришког из 1355. године* (1993); *Гајење и прерада лана и конопље у Србији XIV–XVI века* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 362.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 362.

Р.

МИШКОВИЋ Јован (6. јули 1844, Неготин – 20. август 1908, Београд). Основну школу и полугимназију завршио је у Неготину, а школовање је окончао у Београду. Војну академију уписао је 1860. Градио је успешну војничку каријеру коју је завршио 1897. са чином генерала. Био је командир чете и начелник штаба Алексиначке војске, ађутант кнеза Милана и министар војске. До пензионисања променио је више функција: начелник штаба активне војске (1883), командант шумадијске дивизије (1886), начелник Главног генералштаба (1888. и 1893), инспектор пешадије (1888), гувернер краља Александра I Обреновића (1890–1893), министар војске (1896). Учествовао је у српско-турским ратовима 1876. и 1878. и у српско-бугарском рату 1885. Поред војничких обављао је и друге функције. Био је редовни члан Српског ученог друштва (1875), прави члан (1892) и председник СКА (1900–1903).

По образовању и професији војник, М. је у том правцу усмерио и своја интересовања из историје и географије. Објавио је велики број радова из војне географије, историје ратова и тактике. Писао је и чланке из ботанике, а такође је објављивао и историјске изворе. Његове монографије из историјске географије имају већу вредност него његове чисто историјске студије. Највише пажње је побуђивала његова студија о Косовској бици, три пута штампана, али и критикована (Љ. Јовановић, Ст. Станојевић) због непотпуности изворне грађе и некритичности. Његови главни радови су: *Путовања по Србији* (1874); *Опис рудничког округа, са сликама и картама* (1872. и 1875); *Опис књажевачког округа, с картом* (1881); *Топографски речник јагодинског округа* (1884. и 1886); *Хидрографија независне кнежевине Србије, с картама* (1880); *Косовска битка, с картом и плановима* (1890, 1933, 1989); *Рат Србије са Турском 1878. г.*; *Свети Сава и Српски народ* (1888); *Грађа за новију историју Србије, Неки стари градови и њихове околине* (1887. и 1888); *Српска војска и војевање за време устанка од 1804. до 1805; Каменички бој 19. V 1806.*

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 13 674 – 13 679; 11, br. 11461–11471; СБ 11, бр. 51572–51587.

ЛИТЕРАТУРА: Ст. Новаковић, *Јован Мишковић* (некролог), Годишњак СКА 22 (1909) 117; *Мемоари ђенерала Мишковића, Путовање с краљем Александром кроз Турску*, Одјек 12 (1913) 23–25; НЕ 2, 854 (В. Белић и Н. Радојчић) ЕЈ 6, 139 (D. Trifunović).

М. Шуица

МОМИРОВИЋ Петар (17. октобар 1907, Јагодина – 8. јули 1993, Нови Сад) историчар уметности, палеограф и археограф. Основну школу и нижу гимназију учио је у Јагодини и Крагујевцу, богословију је завршио у Битољу 1927; дипломирао је теологију на Православном богословском факултету 1932, и историју уметности на Филозофском факултету у Београду 1970. године. Специјализовао је старословенски језик, палеографију и заштиту књишко-архивских споменика.

М. је био професор (вероучитељ) богословије у Битољу 1933–1934, гимназија у Ћуприји 1934–1936, Смедереву 1936–1938, и Пожаревцу 1938–1941, и учитељске школе у Алексинцу 1941–1945;

затим кустос Музеја Старе православне цркве у Сарајеву 1947–1954. и виши кустос Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Новом Саду 1955–1977. године. Са сарадницима у Заводу покренуо је и уређивао часопис *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* и стручне публикације за попис сликарских и вајарских дела и њихових аутора у друштвеном поседу и личној својини у Војводини (*Popis* и *Registar*); заслужан је за увођење научног система документације и за оснивање радионице за заштиту старих рукописа и књига. Средио је, пописао и опремио архивске и рукописне збирке и књижнице манастирâ Месић, Бођана и Гомионице и фрањевачког самостана у Бачу. Урадио је сталну поставку Музеја старе православне цркве у Сарајеву и меморијалну о Илариону Руварцу и обновио његову, ратом оштећену, библиотеку у манастиру Гргетегу. Учествовао је 1979, после земљотреса у Црној Гори, у заштити и обради споменичког наслеђа порушених цркава.

Научни рад М. је почео 1933. студијама, расправама и прилозима из историје, етнологије и историје ликовних уметности. Писац је монографија о српским манастирима: *Фрушкогорски манастири* (са О. Милановић-Јовић 1963, 1975, 1988, 1990): *Манастир Гомионица* (1968); *Манастир Бођани* (1980). Од етнолошких, истиче се његова студија *Риболов на Великој Морави* (1972). Резултат М. интересовања за старе српске рукописе и штампане књиге, поред више радова, јесте темељно обрађено дело *Ћириличке рукописне књиге Цетињског манастира XIV–XVIII вијек* (1991, са Љ. Васиљев). Своје најважније радове засновао је на палеографском проучавању српске културне баштине. Тако је двадесетогодишњим преписивањем у изворној ортографији и затеченој морфологији и синтакси са световних и сакралних споменика настало његово животно, најтрајније дело које обухвата 10141 запис и натпис, штампано (до сада) у две књиге: *Стари српски записи и натписи из Војводине* I (1993), II (1995); а рукопис је у целини, заузимањем аутора, умножен 1994. у 25 примерака. Овај и други М. рукописи – изворна сведочанства народног живота – чувају се у Архиву Војводине и Покрајинском заводу за заштиту споменика у Новом Саду, а лична библиотека у Одељењу историје уметности Филозофског факултета у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Историја Браничевске епархије*, Браничевски весник 3–10 (1939); *Прилог проучавању сарајевских јунуџија*, POF 5 (1955): *Drvene crkve zapadne Bosne*, Naše starine 3 (1956); *Књишко-архивски споменици Баната*, Грађа 1–3 (1957–1959): *Православна црква и њена чудотворна икона свете Богородице у Чајничу*, Православна мисао 24 (1977); *Збирка старословенских рукописа Музеја Срема у Сремској Митровици*, Грађа 10 (1981); *Четири српскословенска рукописа на подручју Срема*, Грађа 11–12 (1982); *Мањи прилози проучавању споменичких вредности*, Саопштења 16 (1984); *Нестали стари фрушкогорски манастири*, Фрушкогорски манастири 1990; *Прилог историји манастира Ковиља*, Саопштења 21 (1993).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 11584; СБ 11, бр. 52405–52408.

ЛИТЕРАТУРА: В. Јовановић, *Петар Момировић*, Свеске 18 (1987); М. Парошки, *Предговор четвртом допуњеном издању*, у: Фрушкогорски манастири (1990); Д. Мартиновић, *Предговор*, у: Ћириличке рукописне књиге Цетињског манастира (1991); Б. Шекуларац, *Ћириличке рукописне књиге*, Библиографски вјесник 1–2 (1992); М. Живановић, *Радити и бринути и дан и ноћ* [Разговор], Дневник, 1. април 1992; Љ. Андрић, *Незнана ћуд судбине* [Интервју], Политика, 9. мај 1992; С. Трећаков, *Петар Момировић*. In memoriam, Дневник, 19. јул 1993; Д. Медаковић, *Изворна сведочанства народног живота*, Рад МС 30 (1993); С. Гавриловић, *Сведочанство о духовности српског народа*, у: Стари српски записи и натписи из Војводине I, 1993; Љ. Суботић, *Језичко благо српских записа и натписа*, Стари српски записи и натписи из Војводине I, 1993; П. Станојевић, *Петар Момировић (1907–1993)*, Грађа 17 (1994); М. Живановић, *Петар, запис*, Дневник, 17. април 1994; С. Гавриловић, *Друга књига*, у: Стари српски записи и натписи из Војводине II, 1995.

Љ. Андрић

МОМИРОВИЋ СТОЈАНОВИЋ Димитрије (1806, збег код Јагодине – 6. фебруар 1854, Београд). Отац Момир, кнез лесковачки, побегао је 1805. из Лесковца и придружио се устаницима. После слома устанка, Момир је са породицом прешао у Панчево, а одатле са осталим војводама у Кишињев (Бесарабија) 1814. године. Димитрије се као десетогодишњак, најмлађи међу једанаест Срба, школовао о руском трошку. Гимназију је учио у Петрограду од 1816. до 1822, а вишу школу од 1822. до 1826. Био је најпре чиновник Министарства финансија а потом Министарства просвете у Петрограду, затим помоћник у канцеларији П. Д. Кисељева у Букурешту за време руско-турског рата 1828–1829. Од тада је боравио више пута у поверљивим мисијама у Србији. Године 1830. дошао је у Србију са руским официрима А. Г. Розелион–Сашалским, О. Г. Јесеном и И. В. Каменским, ради израде карте Србије. У поверљивој мисији у Србији био је и 1831. Приликом Његошеве посете Петрограду нашао му се на услузи. У јануару 1835. био је на Цетињу. Половином 1841. поново је био у Србији. Као пензионисани колешки саветник дошао је у Србију 1850. Живео је у Београду и Смедереву на своме имању. Дописивао се са Вуком Караџићем и Петром II Петровићем Његошем.

ДЕЛА: *Краткая исторія и географія Сербіи*, С. Петербургъ 1839, стр. 133, съ картиною <Карта Сербіи. Составленная Г. Момировичемъ> ван текста.

ЛИТЕРАТУРА: С. Војиновић, *Димитрије Момировић Стојановић*, Лесковачки зборник 25 (1985) 393–402.

Ст. Војиновић

МОРАЧА Перо (24. новембар 1920, Стекеровци, Гламоч – 7. јули 1993, Београд). Гимназију је завршио у Суботици, а од 1939. студирао је на Пољопривредно-шумарском факултету у Загребу. Био је члан СКОЈ-а од 1936, а КПЈ од 1941. Учесник је НОР-а од 1941. и носилац Партизанске споменице 1941. Од 1945. налазио се на разним дужностима у ЈНА: шеф Катедре за историју КПЈ на Вишој војној академији, управник Војног музеја, шеф Архива Војноисторијског института у Београду и др. Завршио је Вишу војну академију. Од 1958. био је секретар Комисије ЦК СКЈ за историју, затим директор Института за историју радничког покрета народа Југославије (1960–1961), управник Одељења за историју југословенског радничког покрета и научни саветник у Институту за изучавање радничког покрета (1961–1968), затим директор Института за савремену историју од 1969. до пензионисања 1975. Носилац је више ратних и мирнодопских одликовања. Написао је више од 200 радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Napadi NOVJ na naseljena mesta* (1956); *Prelomna godina narodnooslobodilačkog rata* (1957): *Odbrana i NOR* (1959); *Jugoslavija 1941* (1971); *Tito strateg revolucije* (1977); *Istorija Saveza komunista Jugoslavije (Kratak pregled)* (1966).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 194–202.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 194; EJ 6, 160.

Р.

МОСКАЉЕНКО (МОСКАЛЕНКО) Анатолиј Јевсејевич (21. март/3. април 1909, Кијев – 8. октобар 1984). Од 1936. до 1940. студирао је на Историјском факултету Московског државног педагошког института „Карло Либкнехт". Специјализирао је историју средњег века код Н. П. Грацијанског. Ратне године провео је као војник. Од 1947. до 1973. радио је на Историјском факултету Универзитета у Воронежу, где је 1954. одбранио кандидатску дисертацију *Социально-экономический и политический строй города Сплита в XIII–XIV вв. Из истории средневековых городов Далмации*. Од 1961. до 1965. године М. је био декан Историјског факултета Универзитета у Воронежу. У овом граду покренуо је 1963. часопис *Вопросы истории славян*, а 1968. на Историјском факултету основао је Катедру за славистику. Од 1973. године М. је радио на Катедри за историју Јужних и Западних Словена Московског универзитета. Проучавао је средњовековну историју народа Југославије, посебно историју Далмације. Више радова посветио је питањима руске и совјетске историографије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Социально-экономический и политический строй города Сплита XIII–XIV вв. Из истории средневековых городов Далмации* (1956); *Данные хроники Фомы Сплитского о классовой борьбе в Сплите в конце XII – первой половине XIII в.* (1958); *К вопросу о социально-экономических отношениях в Сплите в XIV в.* (1958); *Кто такие „лабораторы" в Далмации XIII–XIV вв.* (1972); *Возникование и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы* (1978).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 118.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 118; Сов. слав. 3 (1985) 110–111 (Л. В. Горина, А. Н. Горяинов).

Р. Михаљчић

МОШИН Владимир Алексејевич (9. октобар 1894, Петроград – 3. фебруар 1987, Скопље). Гимназију је завршио у Петрограду, где је започео студије на Историјско-филолошком факултету, које је због ратних неприлика наставио у Кијеву (1918. и 1919), али ометен Револуцијом није успео да дипломира. У Краљевину СХС је стигао 1921. и десет година радио као професор гимназије у Копривници. Дипломирао је 1922. у Београду а докторирао 1928. у Загребу, тезом *Норманска колонизација у Источној Европи*. Изабран је за доцента византологије на Филозофском факултету у Скопљу 1931. и већ следеће године био постављен у истом звању на Универзитету у Београду; на том положају је остао до 1939. Као члан Одбора за издавање грчких извора за српску историју СКА сваког лета од 1935. до 1939. М. је сам, или заједно са А. Соловјевом или Г. Острогорским, радио у архивима светогорских манастира. М. избор за ванредног професора византологије у Скопљу омео је почетак рата 1941. и он се вратио у Београд, где је јула 1942. пензионисан. До краја рата остао је у Београду, служећи у руској цркви

Св. тројице, а био је и професор историје у руско-српској гимназији. М. је 1947. изабран за сарадника Историјског института САНУ, а у исто време је постављен за директора Архива ЈАЗУ, па затим вршиоца дужности директора Хисторијског института ЈАЗУ, у чији састав је ушао и Архив. После одласка у пензију био је члан Археографске комисије при Министарству културе СР Србије (1959–1961), а после тога руководио је тада основаним Археографским одељењем Народне библиотеке у Београду, чији је главни задатак био организовање систематског рада на опису словенских рукописа у Србији и осталим републикама СФРЈ. Од 1964. до 1966. године М. је, као редовни хонорарни професор, на Групи за библиотекарство Филолошког факултета, док је 1966–1967. на Филозофском факултету у Београду држао курсеве из словенске палеографије, историје илуминације, повеза и водених знакова. Од 1967. у Државном архиву у Скопљу М. је руководио радом на опису рукописа Македоније и био је редактор издања *Споменици за средновековнаiа и поноваiа историја на Македонија* I–IV. Од 1969. до 1975. редовни је хонорарни професор на Филозофском факултету у Скопљу. Био је члан бројних научних друштава и добитник више награда. За дописног члана МАНУ изабран је 1974.

М. византолог и слависта, својим бројним радовима је дао велики допринос нашој и светској историји у најширем смислу те речи. Резултат свестраног проучавања византијских и српских докумената, у вези са којим је био и Мошинов рад у светогорским архивима, био је њихово издавање: *Грчке повеље српских владара* (1936, са А. Соловјевом); *Акти из светогорских архива* (1939); *Акти братског сабора из Хиландара* (1940); *Supplementa ad acta Chilandarii* (1948, са А. Совреом). Затим су то радови из византијске и српске дипломатике, са посебним настојањем да одреди датум издавања појединих аката: *Къ вопросу о составленiи хрисовуловъ у южныхъ Славянъ и в Византiи* (1936): *Повеља краља Милутина Карејској ћелији из 1318. године* (1938); *Повеља краља Милутина Богородичином манастиру у Бистрици и златне буле краља Уроша* (1940); *Уговор св. Саве са Светогорским протатом о земљи за виноград са прилогом за историју српског брзописа* (1946): *Les sceaux de Stephan Nemania* (1948); *Мартовско датирање* (1951); *Sankcija u vizantijskoj i južnoslavenskoj ćirilskoj diplomatici* (1954); *Повеље краља Милутина* (1971): *Дипломатар* I, (у рукопису, са С. Ћирковићем и Д. Синдиком), као и просопографски прилози посвећени најистакнутијим Хиландарцима: *Хиландарац Калиник, српски дипломата XIV века* (1940); посебно место припада студијама: *Хиландарски игумани средњег века* (1940, са М. Пурковићем) и *Svetogorski protat* (1951). М. се бавио и историјом доласка руских монаха на Атос, оснивањем и развитком њиховог манастира: *Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI–XII веке* (1947, 1950); *Житие старца Исаии, игумена Русскаго монастыря на Афоне* (1940).

Још 1919. у Кијеву, када је под руководством С. Маслова пописивао стари рукописни материјал, М. се заинтересовао за ову врсту извора, а од 1947. посветио се систематском проучавању рукописа, преносећи своја широка знања на млађе сараднике, чији је рад организовао у Загребу, Београду и Скопљу. Најпре је описао рукописе Архива ЈАЗУ: *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije* I–II (1952, 1955), радећи у исто време и на другим текстовима: *Vlastareva sintagma i Dušanov zakonik* (1949); *Ljetopis popa Dukljanina* (1950); *Македонско еванђелие на поп Јована* (1954); посвећујући посебну пажњу орнаменту и воденом знаку: *Орнамент јужнословенских рукописа XI–XIII вијека* (1957); *Filigranologija kao pomoćna historijska nauka* (1954); *Filigranes des XIIIe et XIVe siècles*, I–II (1957, са С. Траљићем); *Agneau pascal* (1967, са М. Гроздановић-Пајић); *Водени знаци најстаријих српских штампаних књига* (1967). Трагајући за ћирилским рукописима и дипломатичким материјалом по свим републикама СФРЈ, М. је објавио њихов опис: *Ćirilski spomenici u Bosni i Hercegovini* (1959, са С. Траљићем); *Ћирилски рукописи Морачког манастира* (1960); *Рукописи манастира Грачанице* (1961); *Ћирилски рукописи у манастиру Никољцу код Бијелог Поља* (1961); *Les manuscrits du Musée national d'Ochrid* (1961); *Ćirilski rukopisi i pisma Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu* (1964); *Рукописи Пећке патријаршије* (1968–1971); *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани* (1971); *Словенски ракописи во Македонија* I–II (1971, са Л. Славевом, С. Корневском и Ј. Јакимовом); *Остромирово еванђеље и Новгородски листићи – најстарији словенски рукописи са екфонетском нотацијом* (1982).

БИБЛИОГРАФИЈА: Slovo 18–19 (1969) 146–154; *Зборник Владимира Мошина* (1977) 7–16; Археографски прилози 5 (1983) 75–77; BLZ 8, br. 13793–13818; 11, br. 11614–11617; СБ 11, 52533–52556.

ЛИТЕРАТУРА: V. Štefanić, *Vladimir Mošin. O 75. godini života*, Slovo 18–19 (1969) 141–146; Летопис МАНУ (1974) 117–118; Вл. Мошин, *Сећање на археографски рад у Народној библиотеци Србије*, Археографски прилози 5 (1983) 67–72; С. Голабовски, *Владимир Мошин. По повод 90 години од живот*, Културен живот 29, 1–2 (1984) 37–39; Б. Конески, *Проф. В. Мошин во Македонија*, Прилози МАНУ, Оделение за лингвистика и литературна наука 9, 2 (1984) 7–10; Л. Славева, *Пригодна реч по повод 90-годишниот јубилеј на професорот Владимир Мошин*, Спектар 2,4 (1984) 203–207; В. Стојчевска-Антиќ, *Кон 90-годишниот јубилеј на академикот Владимир Мошин*, Современост 34, 10 (1984) 68–70; М. Живојиновић, *Владимир Алексејевич Мошин – историчар Свете Горе*, Руска емиграција у српској култури XX века, Београд 1994, 154–162; EJ 6, 167 (B. Radojčić).

М. Живојиновић

МУЈИЋ А. Мухамед (1920, Мостар – 14. март 1984, Сарајево). По завршетку средње школе уписао је Вишу исламску шеријатско-теолошку школу у Сарајеву. После дипломирања предавао је као суплент у реалној гимназији у Мостару (1944–1946), затим у гимназији у Стоцу (1948–1950). Октобра 1950. године постављен је за асистента у Оријенталном институту у Сарајеву. Током 1956. провео је шест месеци на специјализацији у Египту, Сирији и Либану као стипендиста Унеска. Од 1959. до 1963. године радио је као лектор српскохрватског језика на Високој школи за језике у Каиру. Дужи боравак у земљама Средњег истока определио је М. према арапском језику и књижевности, лингвистичким студијама и преводилачком раду. М. је више година припремао Српскохрватско-арапски речник, али овај обиман подухват није успео да доврши.

Ранији радови М. спадају у домен историје. Изучавао је турске историјске изворе и истраживао прошлост наших земаља под османском влашћу. У збирци *Monumenta Turcica* обрадио је канун-наме за Скадарски санџак, затим више бакуф-нама XV и XVI века. После његове смрти објављен је *Sidžil mostarskog kadije iz 1632–1634. godine*, Mostar 1987. Више истраживачких радова и популарних чланака посветио је Мостару и околини. Његове демографске студије о Јеврејима и Циганима односе се на све југословенске земље под османском влашћу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Položaj cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću* (1953); *Prilog proučavanju prošlosti Vitine* (1953); *Stav livanjskog kapetana Firdusa prema pokretu Husejin-bega Gradaščevića i sultanovoj politici* (1953); *Prilog proučavanju uživanja alkoholnih pića u Bosni i Hercegovini pod osmanskom vlašću* (1955); *Tri turska izvještaja o djelovanju Josipa Jurja Strossmayera* (1958); *Pitanje nastanka stare pravoslavne crkve u Mostaru i njena popravka 1883. godine* (1978).

БИБЛИОГРАФИЈА: S. Buzov, *Bibliografija radova Muhameda A. Mujića*, POF 34 (1984) 213–220.

ЛИТЕРАТУРА: POF 34 (1984) 10–12 (A. Handžić).

Р. Михаљчић

МУШОВИЋ Ејуп (25. септембар 1930, Суви До, Пештер – 6. јули 1995, Нови Пазар). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Новом Пазару. На Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду дипломирао је 1957. По завршетку студија радио је у основној школи у Тутину, а 1959. прешао у Нови Пазар где је предавао у учитељској школи, а затим у гимназији. Од 1959. радио је као хонорарни директор, а од 1971. као директор Музеја у Новом Пазару. Исте године почела су систематска истраживања, конзервација и рестаурација споменика културе новопазарског краја.

М. је организовао више научних скупова и стручних саветовања. Акта са ових скупова штампана су у *Новопазарском зборнику* који је М. покренуо 1977. и уређивао до смрти.

Највећи део радова М. је посветио Новом Пазару и околини. *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара* назив је докторске дисертације коју је М. одбранио 1978. на Филозофском факултету у Београду. Монографијом *Тутин и околина* одужио се родном крају. Ширег тематског захвата су књиге које је М. написао последњих година живота. Реч је о муслиманском становништву Србије и Црне Горе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Нови Пазар и околина* (1969, коаутор); *Исламизација у новопазарском санџаку* (1979); *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара* (1979); *Пештер и његово становништво у прошлости* (1980); *Тутин и околина* (1985); *Муслиманско становништво од пада деспотовине 1459. и његова судбина* (1992).

БИБЛИОГРАФИЈА: Новопазарски зборник 15 (1991) 173–182 (С. Биорац); Новопазарски зборник 19 (1995) 13–20 (С. Биорац).

ЛИТЕРАТУРА: Новопазарски зборник 19 (1995) 9–11 (Д. Премовић-Алексић).

Р. Михаљчић

НАДОВЕЗА Бранко (1. април 1961, Риђица, Сомбор). Основну школу завршио је у Риђици, средњу у Сомбору. Факултет политичких наука у Београду, смер Међународна политика, уписао је 1981, а дипломирао 1984. Магистрирао је на истом факултету1989. радом: *Моша Пијаде и национално питање*, а докторирао 1996. дисертацијом: *Балканска федерација у социјалдемократском покрету Балкана до 1918. године*. У Институту за

новију историју Србије ради од децембра 1987. године као истраживач–приправник, од 1989. као истраживач–сарадник, а од фебруара 1997. године као научни сарадник. Област научног рада Н. је историја српског народа између два светска рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Монографија: *Федерализам и национално питање у делу Моше Пијаде*. Параћин 1994: *Контроверза устава ФНРЈ из 1946. године*, Nissa 3–4 (Ниш 1991) 403–412; *Устанак у Југославији и совјетско јавно мњење 1941. године*, Токови 1 (1991) 91–99: *Коминтерна и југословенско ратиште 1941–1943*, Токови 1–2 (1993) 165–177: *Ставови српске послератне политичке емиграције о 27. марту 1941*, Нова мисао 1/7 (Београд 1994) 204–206; *Федералистичка мисао Лајоша Кошута*, Нова мисао 1/11 (1994) 335–337; *Концепција федерације Мите Ценића*, Социјалдемократско наслеђе у Србији – Димитрије Ценић, Београд 1995, 210–222.

ЛИТЕРАТУРА: *Spomenica INIS 1964–1995*, 92–93.

Р.

НАЂ (NAGY) Шандор (1. фебруар 1912, Нови Бечеј – 4. октобар 1995).

Основно и средње образовање стекао је у Новом Бечеју. Уметничку академију завршио је 1938. године у Београду. Мањи део радног века био је професор гимназије у Новом Бечеју и Зрењанину.

Године 1946, на месту управника Народног Музеја у Зрењанину, започео је музеолошку и археолошку, пре свега истраживачку делатност. Већи број заштитних археолошких радова обављао је као кустос за средњовековну археологију Војвођанског музеја у Новом Саду у времену од 1953. до пензионисања 1979. године.

Његова музеолошка делатност, у области заштите споменика културе на простору Војводине, усмерена је и ка идентификовању и валоризовању појединих археолошких локација, као и њихово повезивање са историјским изворима. Обављао је прва обимнија археолошка ископавања на значајнијим средњовековним градовима-утврђењима и манастирским комплексима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Арача*, Рад ВМ 2 (1953) 85–92: *Бронзана оштава из Новог Бечеја*, Рад ВМ 4 (1955) 43–61; *Словенске посуде из Чортановаца*, Рад ВМ 5 (1956) 163–170; *Некропола из Арадца из раног средњег века*, Рад ВМ 8 (1959) 45–102; *Заштитно ископавање на Гомолави код Хртковаца*, Рад ВМ 9 (1960) 112–129; *Тврђава Бач*. Рад ВМ 10 (1961) 89–115; *Градина, Раковац, Нови Сад – средњовековни манастир*, Археолошки преглед 6 (1964) 133–134; *Средњевековни налази на Гомолави 1965. године*, Рад ВМ 14 (1965) 247–250; *Mečka – ein frühmittelalterliches Gräberfeld beim Dorf Aradac*, Simpozium über die Besiedlung des Karpatenbeckens im VII–VIII. Jahrhundert, Nitra–Malé Vozokany, Nitra 1968, 165–172; *Некропола из раног средњег века у циглани „Полет" у Врбасу*, Рад ВМ 20 (1971) 187–268; *La nécropole de Mečka*, Inventaria archaeologica 17, Novi Sad – Beograd 1975; *Paralelen des Steines von Aracs in der Wojwodina*, Forschungafragen der Steinskulptur der Arpadzeit in Ungarn, Székesfehérvár 1979, 11–19; *Домбо, средњовековна опатија и тврђава*, Нови Сад 1985.

Н. Станојев

НАКИЋЕНОВИЋ Сава (25. јануар 1882, Кути, Херцег Нови – 25. април 1926, Кути). Рано детињство провео је у родном селу где је завршио основну школу. Нижу гимназију учио је у Котору. Теологију је похађао у Задру и завршио 1904. У септембру 1909. рукоположен је у чин свештеника и постављен за пароха у селу Сасовићи. У току 1909–1910. радио је као помоћни учитељ у основној школи у Кутима. У јесен 1912. постављен је за сталног пароха у цркви Св. тројице у Кутима где је остао до смрти. Исте године именован је за надзорника месне основне школе. У току Првог светског рата хапшен је од аустроугарских власти и једно време током 1914. провео је у затвору на Мамули, наводно због веза са Србијом. Након оснивања ниже гимназије у Херцег Новом у јесен 1919, чији је био један од оснивача, предавао је током школске 1920/21. историју, географију и калиграфију.

Н. се бавио историјом и етнологијом. Писао је о мањим територијалним областима у Боки Которској у време млетачке власти. Обрадио је у једном сажетом прегледу политичку историју Боке у борби за уједињење од XVIII века до 1918. Издавао је и историјску грађу која се односила на крај XVIII и прву половину XIX века. Његов најпознатији рад је антропогеографска студија о Боки у којој је обрадио живот и обичаје Бокеља. Детаљно је обрађено земљиште, клима, фауна и флора, дат је кратак преглед историје Боке, економске прилике, историјат насеља и порекло становништва, народна самоуправа, просвета и култура.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бока – антропогеографска студија* (1913). (Фототипско издање изашло у Херцег Новом 1982); *О херцегновским Војиновићима* (1910); *Општина Топољска* (1912); *Бока за народно уједињење* (1920).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14246–14247; 11, br. 11849–11853; СБ 11, бр. 53123; В. Ивошевић, *Прота Саво Накићеновић бокељски историчар и етнограф (1882–1926)*, Бока 13–14 (1982) 148–152.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ивошевић, *Прота Саво Накићеновић бокељски историчар и етнограф (1882–1926)*, Бока 13–14 (1982) 129–148.

М. Маловић-Ђукић

НАМИСЛОВСКИ (NAMYSLOWSKI) Владислав (26. фебруар 1889, Zagorze код Санока – 27. јануар 1954, Торуњ, Пољска). Гимназију је учио у Новим Санцу и Кракову, где је матурирао 1907. На Краковском универзитету студирао је права од 1907. до 1912, када је докторирао. Неко време радио је у суду и адвокатури, затим је службу добио у Сарајеву 1915, потом у Бањалуци. Пошто је положио судијски испит премештен је у Сарајево. У пољској држави радио је у Министарству спољних послова, био је у периоду 1919–1922. вицеконзул и конзул у Београду, затим у Берлину. У међуратном периоду почео је са универзитетском каријером: 1931. приватни доцент у Варшави, хабилитира се почетком 1936, постаје доцент у Лођу, предаје на високим школама у Лавову и Вилни. Уочи рата узео је неплаћено одсуство и 1940–1941. радио у Југославији у министарству, затим 1941. у финансијској служби у Земуну, а 1942. постао је судија у Сремској Митровици под влашћу НДХ. На крају рата био је у војвођанској комисији за утврђивање злочина окупатора, а 1945. се вратио у Пољску. Радио је као професор у Торуњу од 1946. до 1954. предајући међународно право.

У научној и литерарној делатности Н. један тематски круг је посвећен историји права Јужних Словена, највише Срба. Познавање језика и локалне литературе омогућавало му је да на српске изворе примени искуства и методе правноисторијске науке, тада веома развијене у Пољској. Писао је о праву сродника код Јужних Словена: *Prawo bliższości u poludniowych słowian*, Czasopismo prawnicze i ekonomiczne 19 (1921), затим о судству и судском уређењу код Срба у средњем веку: *Ustroj sądowy w średniowiecznej Serbii* (Lwow 1922) и *Serbskie prawo sądove w wiekach średnich* (Lwow 1926). Обрадио је кривично и имовно право у средњовековној Србији: *Serbskie prawo karne w wiekach średnich*, Czasopismo prawnicze i ekonomiczne 21 (1923) и *Zarys serbskiego prawa majątkowego w wiekach średnich* (Lwow 1925). За српску историју права имају интереса и покушаји компаративног приступа у области међудржавних односа: *Międzypańśtwowe stosunki prawne średniowiecznych państw słowiańskich na Balkanie*, Pamiętnik trzydziestolecia pracy naukowej prof. Przemyslawa Dąbkowskiego, Lwow 1927; и других тема: *O identyczności niektórich norm w średniowiecznem prawie polskiem i poludniowo-słowiańskiem (Fragmenty z historyczno-prawnych studjow porównawczych)*. Przewodnik historyczno-prawny 1 (1930) 109–124; *Die Theilnahme der Bevölkerung an der Rechtssprechung in den mittelalterlichen kroatischen und serbischen Ländern*. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven 3 (1927) 345–364; *Die Rechtsbeistände in den südslavischen Ländern und in Polen*, Przewodnik historyczno-prawny 2 (1932) 51–66; *Wege der Rezeption des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien*. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven 2 (1926).

ЛИТЕРАТУРА: Czasopismo Prawno-Historyczne 9, 2, 435–437; *Polski Słownik Biograficzny* 22, 3 (1977) 510–511.

С. Ћирковић

НАРОЧЊИЦКИ (НАРОЧНИЦКИЙ) Алексеј Леонтјевич (16. фебруар 1907, Чернигов – 14. јуни 1989, Москва). Кијевски институт народног образовања (будући универзитет) завршио је 1930. године, а постдипломске студије на Историјском факултету Московског државног универзитета 1937. Кандидатску дисертацију *Внешняя политика якобинской диктатуры*, одбранио је 1942, а докторирао је 1956. тезом *Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке. 1860–1895 гг.* (објављена у Москви 1956). Од 1968. је редовни члан Академије педагошких наука СССР, од 1972. редовни члан Академије наука СССР, од 1981. инострани члан САНУ. У периоду од 1974. до 1989. био је председник совјетског дела комисије историчара СССР и СФРЈ. Учествовао је у колективним радовима История дипломатии; Революции 1848–1849 гг. (Москва 1962); Международные отношения на Дальнем Востоке. 1870–1945 гг. (Москва 1951), био је уредник серијске документарне публикације Внешняя политика России XIX и начала XX века, Т. I–XVI, Москва 1960–1995.

Значајан број радова Н. посвећен је питањима балканске политике Русије и руско-балканским односима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Велике силе, источно питање и први светски рат*, у: Велике силе и Србија пред први светски рат, Београд 1976; *Великие державы и Сербия в 1914 г.*, Новая и новейшая история 4 (1976); *Балканский кризис 1875–1878 гг. и великие державы*, Вопросы истории 11 (1976); *Русско-турецкая война 1877–1878 гг. и ее историческое значение*, Москва 1978 (са Л. Г. Бескровным); *Россия и национально-освободительная борьба на Балканах. 1875–1878 гг.* Документы. Москва 1978 (одговорни уредник); *Берлинский конгресс, Россия и южные славяне*, Новая и новейшая история 2 (1979); *Россия, Сербия и Черногория в начале XIX*

в., Новая и новейшая история 3 (1980): *Характер и значение первого сербского восстания. 1804–1813 гг.*, Новая и новейшая история 4 (1981); *Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII веке.* Документы. Москва 1984 (одговорни уредник совјетског дела редакције): *Основне црте развоја руско-југословенских веза у XVIII в.*, у: Југословенске земље и Русија у XVIII в., Београд 1986.

Р.

НАУМОВ Јевгениј Павлович (1932 – 18. јануар 1990). Московски државни универзитет завршио је 1955. године. Кандидатску дисертацију *Феодальное землевладение в Сербии, северной и центральной Македонии и Зете во второй половине XIV в.*, одбранио је 1964. на Институту славистике Академије наука СССР. На Институту славистике и балканистике Академије наука СССР одбранио је 1978. докторску дисертацију *Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XIV вв.* За овај институт везана је научна делатност Н. који је изучавао средњовековну историју народа Југославије и Бугарске као и историју Србије у XIX веку.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ (о српској прошлости): *К вопросу об эволюции феодальной ренты в Сербии, северной и центральной Македонии и Зете в первой половине XIV в.* (1962); *К истории церковного и монастырского землевладения в Сербии, Македонии и Зете во второй половине XIV в.* (1963); *Секуляризация в феодальном развитии балканских стран в XIV–XV вв.* (1966); *К истории аграрного переворота в Сербии в 30-х годах XIX в.* (1971); *Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XIV вв.* (1975): *К истории сербского феодального государства в конце XII – начале XIII в. Центральная власть и удельные княжества* (1976); *История Сербии в работах В. И. Пичеты* (1978); *Перемещение славян в Юго-Восточной Европе и формирование народностей* (1979).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 120–121.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 120–121; Сов. слав. 3 (1990) 111.

Р. Михаљчић

НЕДЕЉКОВИЋ М. Бранислав (31. октобар 1907. Зајечар – 15. мај 1989, Дубровник). Школовао се у Зајечару, Врању и Београду, где је 1925. матурирао. Правни факултет у Београду завршио је у јуну 1929. Као стипендиста француске владе провео је годину дана на студијама у Паризу (1932/1933). Докторску дисертацију *Историја баштинске својине*, одбранио је 1934. На Правном факултету у Београду радио је као асистент и потом доцент до 1947, са прекидом за време окупације. По својој жељи прешао је у Сарајево као један од оснивача Правног факултета и једне школске године био је декан тог факултета. Услед болести морао је 1951. да напусти Сарајево и да се пресели у климатски повољнији Дубровник. Ту је постављен за научног саветника Историјског института САНУ на раду у Дубровачком архиву. Године 1971. изабран је за редовног професора за предмет Римско право на тада основаном Правном факултету у Подгорици, где је радио до свог пензионисања (1977). Потом се вратио у Дубровник и наставио са истраживачким радом у Архиву све до своје смрти.

Н. је био врстан правник, историчар и одличан педагог. Своју љубав према младим генерацијама испољавао је не само као омиљен професор на правним факултетима у Београду, Сарајеву и Подгорици, него и према бројним генерацијама младих историчара који су вршили истраживања у Дубровачком архиву.

Поред прерађене и допуњене докторске дисертације о земљишној својини у новијој српској правној историји, Н. је у првој деценији свога рада објавио знатан број радова из области грађанског и јавног права, као и преко двадесет приказа ондашње најновије правне и правноисторијске књижевности, француске и немачке.

За потребе наставе у Београду и Сарајеву превео је неколико совјетских уџбеника за теорију државе и права и за општу историју државе и права. Почетком педесетих година Н. се посветио скоро искључиво проучавању наше историје, пре свега правне, не опредељујући се ни за одређен период, нити за одређено подручје и област. Обогатио је српску правну историографију значајним студијама, чланцима, полемикама и критичким издањима правних извора. Вредност његових радова је пре свега у томе што су засновани на документима, од којих неки до тада нису били познати.

Књигом *Историја баштинске својине у новој Србији од краја 18. века до 1931*, Н. је зашао у кључну област српске правне историје новијег доба. За разумевање баштинских односа, поготову до 1844. када је уведена приватна својина, било је нужно да се претходно изложи режим земљишне својине у Турској.

Н. је био велики поштовалац Валтазара Богишића и његовог научног дела. Често је боравио у његовом архиву у Цавтату. Одатле је преузео *Канон Леке Дукађина*, објавио га и пропратио значајном студијом о обичајном праву Арбанаса (1958). Објавио је и друге, за нашу правну историју важне изворе: *Сарајевски сицил из године 1555–58; Дубровачко-турски уговор од 23. октобра 1458; Путне исправе дубровачких Јевреја; Документа о пограничној порези из дубровачког Архива; Два дубровачка тестамента на нашем језику* и збирку дубровачких закона и других извора права *Liber Viridis*, док је наредна збирка *Liber Croceus* посмртно дата у штампу. Део преписа из Дубровачког архива није стигао да објави. Они се чувају у његовој рукописној заоставштини. Веома значајне податке за политичку и културну историју Србије пружа и преписка између Стојана Новаковића и Валтазара Богишића, коју је Н. објавио 1968.

Српску правну историографију обогатио је студијом: *О законима и законодавној делатности у Србији у време владавине цара Стефана Душана*, објављеној у предговору издању струшког и атонског рукописа *Зборника*. За познавање српског друштва уочи Првог српског устанка драгоцен прилог представља његов рад о сведочењима која су дали Вук Караџић и прота Матеја Ненадовић (у Зборнику радова о проти М. Н. и његовом добу).

Бројним радовима из српске правне историје Н. је настојао да исправи неке заблуде и оштећења која су често била последица необјективног приступа. С тим у вези издвајају се студије о језику дубровачких канцелара и народа у старом Дубровнику.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14278; СБ 11, бр. 53972–53980; А. Лолић, *Библиографија Бранислава М. Недељковића*, ИЧ 37 (1990) 281–290.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Самарџић, *Бранислав М. Недељковић (Сплет разних облика живота)*, у: Писци српске историје IV, Београд 1994, 207–213.

Ј. Даниловић

НЕДОМАЧКИ-ПЕТРЕСКУ Видосава (30. децембар 1924, Клуж, Румунија). Од 1929. године живела је, школовала се и службовала у Београду све до 1984. када се, после пензионисања, настанила у Паризу. Студирала је три године на Позоришном одсеку Музичке академије, затим, као ванредни студент, на Групи за историју уметности Филозофског факултета на коме је дипломирала 1962. Докторат историјских наука стекла је на истом факултету 1965. тезом *Фигурална тематика у јеврејској уметности хеленистичког и рановизантијског периода*. Од краја 1944. до 1950. године радила је као новинар у редакцији Младог борца и у Радио Београду, затим, до дипломирања, као уметнички секретар и асистент режије у Београдском драмском позоришту; од 1962. до 1972. била је кустос и управник Јеврејског историјског музеја. Од 1972. до пензионисања крајем 1983. била је доцент, затим ванредни професор и шеф Катедре за археологију Блиског истока на Одељењу за археологију Филозофског факултета. Члан је Међународног комитета за археолошке и историјске музеје и других стручних организација и комисија. Одржала је знатан број предавања из уже и шире струке у земљи и у иностранству (у Лондону, Оксфорду, Паризу и др.).

Проучава културно наслеђе, посебно уметност старог века на Блиском истоку, где је истраживала и српске споменике средњег века у Јерусалиму. Приликом својих студијских боравка по земљама Блиског истока снимила је за потребе наставе на факултету више филмова о археолошким налазима.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: Сем студијских каталога изложби и сталне поставке које је припремила у Јеврејском историјском музеју, као и чланака, есеја и реферата објављених у разним стручним часописима у земљи и иностранству, у значајније радове из опште историје и уметности спадају: *Стара јеврејска уметност у Палестини*, Београд 1964; *Проблем фигуралне тематике у јеврејској уметности* (фрагменти докторске дисертације), Јеврејски алманах 1965–1967 (1968) 15–29; *Археологија Блиског истока I – Месопотамија: Сумер, Акад, Вавилонија* (1978–1981); *Археологија Блиског истока II – Асирија, Нововавилонска држава* (1984); Ebla *„un impero ritrovato" – чињенице и претпоставке* (1991); *Јудаизам* – 264 јединице за Енциклопедијски речник религије и митологије (у рукопису).

Радови из српске историје и уметности: *Манастир арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму – задужбина краља Милутина*, Зборник МС ЛУ 16 (1980) 25–69 + 25 слика; *О српским рукописима у Библиотеци Грчке православне патријаршије у Јерусалиму*, Археографски прилози 2 (1980) 71–98+20 слика.

Ј. Веселиновић

НЕНАДОВИЋ М. Слободан (14. фебруар 1915, Грабовац код Свилајнца). Основну школу и шест разреда гимназије учио је у Пожаревцу до 1931. У Београду је 1934. завршио Нижу школу Војне академије инжињерског рода. Седми и осми разред гимназије приватно је положио у Пожаревцу. Архитектонски факултет у Београду уписао је 1940, али је због рата прекинуо студије. На истом факултету дипломирао је јануара 1949. После две године положио је специјалистички испит (архитекта конзерватор). Његов хабилитациони рад *Студенички проблеми* примљен је на Архитектонском факултету у Београду. Докторску дисертацију *Црква Богородице Љевишке у Призрену – њен постанак и њено место у архи-*

тектури Милутиновог времена, одбранио је 1960. на Филозофском факултету у Београду.

Од 1934. до 1941. Н. је радио као инжињеријски официр у чину поручника у Петроварадину и Пожаревцу. До капитулације Краљевине Југославије учествовао је у борбама против Немаца и усташа. Заробљен је у Добоју и одведен у логор Офлаг XIII Б у Нирнбергу. Као тежак болесник враћен је у Србију јуна 1942. Фебруара 1943. био је заточен као талац, а после месец дана отеран је на принудни рад у рудник Костолац, где је дочекао ослобођење. Током 1945. био је у ЈА, а затим је, по сопственој молби, демобилисан да би наставио студије.

У Републичком заводу за заштиту споменика културе радио је од 1947. до 1955, када је изабран за асистента на Архитектонском факултету у Београду за предмете Народна архитектура и Архитектура старог века. На овом факултету биран је у сва научна звања. Као редовни професор пензионисан је 1981. године.

Н. је изводио практичне радове и истраживао у манастиру Студеници, цркви Богородици Љевишкој у Призрену, манастиру Светих арханђела код Призрена, манастирима Манасији, Жичи, црквама Старој и Новој Павлици, Доњој Каменици код Књажевца, у манастиру Дечанима (трпезарија), у цркви манастира Граца код Рашке, у црквама Св. Петра код Новог Пазара, Св. Спаса у Призрену, Св. Николе–Тутића у Призрену и цркви младог краља Марка у Призрену. Н. је три деценије истраживао у Хиландару. Монографија *Хиландар – грађење и грађевине*, његово је животно дело (у штампи).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Градац*, Београд 1951 (са Ђ. Бошковићем); *Студенички проблеми*, Саопштења 3 (1957); *Богородица Љевишка – њен постанак и њено место у архитектури Милутиновог времена*, Београд 1963; *Душанова задужбина манастир Светих арханђела код Призрена*, Споменик САНУ 106 (1967); *Конаци манастира Хиландара*, Споменик САНУ 120 (1971, са А. Дероком); *Архитектура Хиландара – цркве и параклиси*, Хиландарски зборник 3 (1974) 85–208; *Заштита градитељског наслеђа*, Београд 1980; *Архитектура у Југославији од IX до XVIII века*, Београд 1980, 1987[2]; *Хиландар – грађење и грађевине*, Београд 1997 (у штампи).

Р.

НЕШКОВИЋ Јован (30. мај 1929, Трновац, Књажевац). Основну школу завршио је у месту рођења, гимназију у Књажевцу (1947) а Архитектонски факултет у Београду (1953). Јануара 1970. на истом факултету прихваћен му је хабилитациони рад: *Средњевековни градови у Србији*. Докторирао је 1982. на тези: *Ђурђеви ступови у Старом Расу – постанак архитектуре цркве св. Ђорђа и стварање рашког типа споменика у средњевековној архитектури Србије* (објављен 1984).

По дипломирању радио је у Заводу за заштиту споменика културе АП Војводине (1953–1954), Савезном институту за заштиту споменика културе (1955–1956) и Заводу за заштиту споменика културе НР Србије (1957–1959). Јануара 1960. на Архитектонском факултету у Београду биран је за асистента, затим за доцента 1972, ванредног професора 1983. и редовног професора 1988. Пензионисан је 1994. године.

Предавао је више предмета: Народна архитектура, Архитектура прошлости у Југославији, Заштита и ревитализација историјских урбаних целина – Истраживање и валоризација градитељског наслеђа, Развој и типологија архитектонских објеката. Проучавање развоја средњовековне српске архитектуре основно је подручје истраживања Н. укључујући архитектуру појединих градитељских и стилских целина и појединачних споменика црквене архитектуре, као и архитектуру средњовековних градова и њихов урбани развој.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Конаци манастира Новог Хопова* (1959); *Петрова црква код Новог Пазара* (1961, 1987, са Р. Николићем); *Црква манастира Давидовице на Лиму* (1961); *Конзерваторско-рестаураторски радови на цркви Св. Петра у Бијелом Пољу* (1963); *Смедеревски град* (1968); *Тврђаве ослобођене од Турака – Смедерево, Шабац, Кладово, Ужице, Соко* (1970); *Ђурђеви ступови у Старом Расу* (1983, са Д. Милошевић 1987[2]); *Ревитализација споменика културе* (1986); *Стара чаршија у Новом Пазару – заштита и ревитализација* (1988, коаутор); *Архитектура и градови у Србији у XIV веку*, Рашка 25 (1989) 53–76.

ЛИТЕРАТУРА: Гласник Друштва конзерватора Србије 6 (1982) 5; *Академија архитектуре Србије, Библиографија*, Београд 1995.

Р.

НИКЕТИЋ Светозар (29. јуни 1842, Београд – 31. октобар 1900, Београд). Гимназију и богословију завршио је у родном месту 1861, а Духовну академију 1868. у Москви. Као професор радио је у Крагујевцу, Јагодини, Лозници, Ваљеву, Неготину, Нишу, Пожаревцу и Београду. У два наврата био је професор богословије у Београду (1875–1879; 1887–1894). Након пензије враћен је у службу и постављен за професора Друге београдске гимназије. По други пут је пензионисан 1897. За дописног члана СУД изабран је 1872, а двадесет година касније постао је почасни члан СКА.

Као аутор богословских и црквено-историјских текстова, Н. је сарађивао у *Вили, Гласнику СУД, Православљу, Српском Сиону, Хришћанском веснику, Веснику српске цркве*. Писао је уџбенике за средње школе, гимназију и богословију. Издвајамо важније радове за историју српске цркве: *Српска црква у време Устанка* (1871); *Насртање римских папа на српску и хрватску цркву, Историјски развитак српске цркве* (1874); *Катедре јерархија у Србији* (1874–1875); *О независности српске цркве, Свештенство и манастири у Србији, Културни и црквени живот првих Словена на Балканском Полуострву* (1893).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14401–14402; 11, br. 11992–11997; СБ 11, бр. 54982–54989.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 14 (1900) 332–337 (П. П. Ђорђевић); НЕ 3, 68–69 (Р. Грујић); Гласник ПЦ у Краљевини Србији 1, 12 (1900) 99–104; EJ 6, 287 (R. Veselinović).

Р. Михаљчић

НИКИТИН Сергеј Александрович (25. јуни 1901, Москва – 5. децембар 1979). По завршетку гимназије уписао је 1918. године Историјско-филолошки факултет Московског универзитета. Четири године провео је као аспирант Историјског института Руског удружења научноистраживачких института друштвених наука. *Источниковедение истории СССР*, назив је његове кандидатске дисертације (1940). Докторску дисертацију *Русское общество и вопросы балканской политики России в 1853–1876 гг.*, одбранио је 1947. на Историјском институту АН СССР. Предавао је на Историјском факултету Московског универзитета. Оснивач је Катедре за историју Јужних и Западних Словена. Последње године живота био је консултант на Институту славистике и балканистике АН СССР. Изучавао је изворе о словенским земљама у XIX веку, затим руску политику на Балкану, руско-бугарске и руско-српске везе. Бавио се питањима словенске историографије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (у којима се обрађује српска прошлост): *Дипломатические отношения России с южными славянами в 60-х гг. XIX в.* (1947); *Южнославянские связи русской периодической печати 60-их гг. XIX в.* (1959); *Русское общество и национально-освободительная борьба южных славян в 1875–1876 гг.* (1957); *Славянские комитеты в России в 1858–1876 гг.* (1960); *Русская дипломатия и национально-освободительное движение южных славян в 50–70-их гг. XIX в.* (1963); *Вук Караджич и Россия* (1964); *Общие черты и специфические особенности формирования славянских наций в XIX в.*; *Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50–70-е годы XIX в.* (1970).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 122–123.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 122–123; Сов. слав. 4 (1980) 125–126 (группа товарищей); *История Сербии в Трудах С. А. Никитина*; у: „Славяне и Россия". К 90-летию со дня рождения С. А. Никитина, Балканские исследования 14 (Москва 1993) (И. В. Чуркина): Путь ученого. К 90-летию со дня рождения С. А. Никитина, Москва 1992 (И. В. Чуркина).

Р. Михаљчић

НИКИФОРОВ Константин Владимирович (17. април 1956, Пекинг). Средњу школу је завршио у Москви. Од 1976. до 1982. студирао је на Историјском факултету Московског државног универзитета, на Катедри за историју Јужних и Западних Словена. У периоду 1982–1992. био је на постдипломским студијама и радио као научни сарадник у Институту славистике и балканистике Руске академије наука. Од 1992. ради као консултант у служби помоћника председника Администрације председника Руске Федерације.

Магистар историјских наука, Н. је специјалист за историју Србије и других југословенских земаља у XIX–XX веку. Аутор је око 20 објављених радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Международные отношения на Балканах. 1830–1856*, Москва 1990 (коаутор): *Югославская концепция самоуправления в контексте процессов обновления социализма*, у: Новое политическое мышление и процесс демократизации, Москва 1990; *Руски архитекта Н. П. Краснов – градитељ Његошеве капеле на Ловћену*, Стварање 8–9 (Титоград 1991); *Социал-демократия в югославянских землях в 1917 г.*, у књизи: Европейское социалистическое движение. 1914–1917. Разрубить или развязать узлы, Москва 1994; *Сербия в середине XIX в. (Начало деятельности по объединению сербских земель)*, Москва 1995 (преведено на српски: Србија средином XIX века, почетак активности на уједињењу српских земаља, Приштина 1995); *Югославянские народы в XX веке*, Первое сентября 27, 30 (1995); *Савремена криза у Босни и Херцеговини и 150-годишњица „Начертанија" Илије Гарашанина*, у: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995.

Р.

НИКОЛАЈЕВИЋ Божидар (15. јули 1877, Београд – 25. мај 1947, Београд). После основног и гимназијског школовања у Београду, студирао је археологију и историју уметности у Немачкој. Докторирао је у Хајделбергу 1901. године. Од 1905. до 1909. био је доцент на Београдском универзитету, на Катедри за историју уметности. По одласку са универзитета (1909), радио је као гимназијски професор, а потом као директор Земаљског музеја у Сарајеву (1924–1926). Од 1928. до 1935. био је у дипломатској служби.

Н. се, као први предавач историје уметности на Београдском универзитету, сматра оснивачем Катедре за историју уметности.

Осим неколико радова из опште и националне историје уметности: *Византијска уметност* (1905); *Леонардо да Винчи* (1907); *Die Kirchliche Architektur der Serben im Mittelalter* (1902); *Манастир Манасија* (1907), Н. је написао и неколико ликовних критика (*Српска уметност на Париској изложби*) које су га сврстале међу пионире српске ликовне критике.

Н. се бавио и књижевношћу. Његово књижевно дело чине песме, драме и есеји. Као новинар, објављивао је политичке расправе.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14411–14426; 11. br. 12009–12022; СБ 12, бр. 55049–55068.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 6, 289 (R. Njegus); НЕ 4, 74 (В. Петровић); ELU 3, 551 (S. Petković); Л. Трифуновић, *Српска ликовна критика*, Београд 1967, 16. 18, 159. 160. 382: ЛЕЈ 2, 405 (С. Петковић).

М. Шупут

НИКОЛАЈЕВИЋ Георгије (Ђорђе) (20. април 1807, Јазак, Срем – 8. фебруар 1896, Сарајево). По породичном предању његови преци доселили су се средином XVII века у Срем из Љубиња у Херцеговини. Пошао је путем прадеде, деде и оца који су били свештеници. Немачку школу похађао је у Митровици, а гимназију и богословију у Карловцима. Н. је 1829. уписао филозофију у Пешти, али је на позив митрополита Стефана Стратимировића прекинуо школовање и прихватио место учитеља у српској школи у Дубровнику. Пошто је 1833. примио свештенички чин, поверена му је дубровачка парохија. Дубровачки парох остао је до 1858. када је прешао у Задар, где је радио као професор богословије. Од 1880. помагао је митрополиту Сави Косановићу око организације српске православне цркве у Босни. Следеће године постао је архимандрит, а 1885. постављен је за митрополита дабробосанског. Друштво србске словесности изабрало га је за дописног члана, а СКА за почасног члана. Као добротвор Н. је оснивао фондове за школовање српске деце, улагао у изградњу школа и цркава. Помогао је изградњу цркве у селу Блажују код Сарајева, где су му, према опоруци, пренети земни остаци.

Разноврсна је књижевна и културна делатност Н. Старао се око прикупљања старина, преводио са немачког, талијанског и руског, оглашавао се прилозима о старијој и новијој прошлости у новинама и часописима, писао полемике црквене садржине, уређивао листове и часописе. Дописи о савременим догађајима у Црној Гори и турској Херцеговини, које је слао за *Српски народни лист* и *Српске народне новине*, имају изворну вредност јер су настали по причању очевидаца. Писао је о досељењу Срба у Дубровник крајем XVIII и почетком XIX века. Из Дубровачког архива, под специфичним околностима, преписао је збирку ћириличких исправа. Његове исписе присвојио је Павле Карано-Твртковић и објавио као свој труд: *Споменици српски* (1940). Н. је дуго уређивао *Српско-далматински магазин* (1842–1861, 1869), а његовим залагањем у Сарајеву је почео да излази *Дабро-босански источник* (1887). Водио је полемику са Никодимом Милашем: *Протопрезвитер и његово достојанство* (1878), *Насртање протосинђелово одбија протопрезвитер* (1880). Написао је биографије Боже Бошковића и Димитрија Милановића.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14458–14461; 11, br. 12051–14053; СБ 12, бр. 55101–55105.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Вучковић, *Митрополит Ђорђе Николајевић*, Нови Сад 1897; Д. Руварац, *Животопис Ђорђа Николајевића митрополита Дабро-босанског*, Земун 1898; НЕ 3, 74–75 (Р. Грујић); Р. Грујић, *Кореспонденција др. Никодима Милаша архимандрита с Георгијем Николајевићем протопрезвитером–архимандритом*, Црква и живот 2 (1923) 274–287; Р. Грујић, *Писма митрополита дабро-босанског Саве Косановића Ђорђу Николајевићу, конзисторијалном архимандриту, а потом митрополиту дабро-босанском*, Црква и живот 2 (1923) 97–112, 165–176.

Р. Михаљчић

НИКОЛАЈЕВИЋ (СТОЈКОВИЋ) Иванка (21. мај 1921, Шабац – 8. август 1990, Гамзиград). Основну школу је завршила у Шапцу, а гимназију у Београду (1939), где је студирала историју уметности на Филозофском факултету и дипломирала (1949). Радила је у Византолошком институту Српске академије наука (и уметности) од његовог оснивања (1948) – као асистент, научни сарадник, виши научни сарадник и научни саветник – до одласка у пензију (1979). Последњих година, упоредо, предавала је као професор по позиву у Центру за средњовековну историју у Болоњи, где је остала до 1986. Изабрана је за иностраног дописног

члана Société nationale des antiquaires de France (1971) и La Deputazione di Storia Patria per le Provincе di Romagna у Болоњи (1976). Рано се посветила области старохришћанске и рановизантијске уметности, из које је одбранила и докторску дисертацију: *Рановизантијска архитектонска декоративна пластика у Македонији, Србији и Црној Гори* (1956). Значајни су, такође, радови засновани на археолошким истраживањима у којима је учествовала, као и студије о византијским мозаицима, архитектури и скулптури средњовековне Србије и Босне и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Царски портрети јужне галерије цркве Св. Софије у Цариграду*, ИЧ 2 (1951) 81–86; *Римски портре из Кумбора*, ЗРВИ 2 (1953) 1–6; *Касноантички мозаик из Петровца на Мору*, ЗРВИ 3 (1955) 159–163; *Прилог проучавању византиске скулптуре од 10 до 12 века из Македоније и Србије*, ЗРВИ 4 (1956) 157–186; *Рановизантиска архитектонска декоративна пластика у Македонији, Србији и Црној Гори*, Београд 1957; *Скулптура средњевековних цркава Босне и Херцеговине*, ЗРВИ 5 (1958) 111–123; *Солински печат егзарха Павла (723–726)*, ЗРВИ 7 (1961) 61–66; *Sculpture ornementale du XIIe siècle en Bosnie et en Herzégovine*, ЗРВИ 8 (1964) 295–309; *Ранохришћанске крстионице у Југославији*, ЗРВИ 9 (1966) 223–255; *Рељефи из Билимишћа, Зеница*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 245–252; *Звоници цркава у Колунићу и Јајцу*, Старинар 20 (1969) 249–254; *Олтарна преграда у Дабравини*, ЗРВИ 12 (1970) 91–112; *О пореклу „оријенталних" утицаја у ранохришћанској уметности у Далмацији*, Зборник ФФ, Споменица Г. Острогорског 12 (Београд 1974) 125–137; *Sculpture médiévale dans les régions centrales de la Yougoslavie. Question de chronologie*, Balcanoslavica 5 (Prilep 1976) 69–78; *Латински натпис епископа Стефана из Избичња*, VI симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Пријепоље 1978, 53–64; *Ексонартекс Дома Спасовог у Жичи*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 447–454.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Радић, *Иванка Николајевић (1921–1990)*, Гласник САД 7 (Београд 1991) 97–99; N. Duval, *Ivanka Nikolajević 1921–1990*, Rivista di archeologia cristiana 67, 1 (1991) 129–131, са библиографијом 132–138.

Г. Суботић

НИКОЛАЈЕВИЋ Константин (26. октобар/7. новембар 1821, Остружница – 1/13. октобар 1877, Боксег, Мађарска), политичар и историчар. Гимназију је похађао у Крагујевцу, а 1840. је као државни питомац упућен у Париз где је завршио правни факултет. После краткотрајног боравка у Лондону, 1845. је постављен за секретара у кнежевској канцеларији, а потом за секретара српског посланства у Цариграду. Као зет кнеза Александра Карађорђевића, 1856–1858. био је министар унутрашњих дела. После пада уставобранитељског режима остао је у Београду, а од 1862. је путовао по Европи, боравећи у Пешти, Грацу и Паризу. Н. је био редовни члан Друштва српске словесности и почасни члан Матице српске.

Научни радови које је Н. писао засновани су на широком познавању извора и одговарајуће литературе, чак и оне текуће која се појављивала у оновременим земљама западне Европе. Он је био први међу модерним српским историчарима који се у својим истраживањима непосредно ослањао на византијске изворе и њихове преводе доносио у опсежним изводима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О границама докле се је простирала област негдашњег пећског патријархата*, Гласник ДСС 8 (1856) 116–130; *Комненовке или народне песме о србским Комненима, сравњене са преданијима, летописима и споменицима*, Гласник ДСС 11 (1859) 262–316; *Србски Комнени по преданијима и историји*, Гласник ДСС 12 (1860) 397–473; 13 (1861) 283–357; *Критичка покушења у периоду од првих пет (касније седам) векова србске историје*, Србски летопис 103–112 (1861–1872).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 12054–12055.

ЛИТЕРАТУРА: *Коста Николајевић*, Јавор 5 (1878) 143–148 (С. В. Поповић); М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба* (27. књига Чупићеве задужбине), Београд 1888, 423–431; НЕ 3 (1928) 75 (Н. Радојчић); ЕЈ 6 (1965) 289 (D. Janković).

Р. Радић

НИКОЛАЈЕВИЋ Светомир (17. септембар 1844, Радуша код Ваљева – 5. април 1922, Београд). У Ваљеву је завршио основну школу, док је гимназију похађао у Шапцу и Београду. Последњи разред завршио је као ученик Прве београдске гимназије. Од 1863. до 1865. слушао је предавања на Великој школи у Београду. Као државни питомац послат је на европске универзитете 1865, „да специјално изучава историју и њој помоћне науке". Школовао се у Цириху и Берну, потом у Берлину, Бреслу и касније у Паризу и Лондону. По повратку у отаџбину, 1871 извесно време је радио као писар у Министарству просвете, док није изабран за суплента 1873. и годину дана касније за професора на новоснованој Катедри за историју опште књижевности Велике школе у Београду. На тој катедри је остао пуних двадесет година. Био је ректор 1888–1890. Јануара 1874, као суп-

лент. постао је редовни члан Српског ученог друштва, а кад је основана Српска краљевска академија (1887) постао је и њен члан. Академску приступну беседу одржао је 1888. под називом: *О реформацији VIII–IX века у Византији и о њеном утицају на вештине, школе и књижевност*, коју није објавио. Године 1881. ушао је у новоосновани Главни просветни савет, 1885. је изабран за члана Одбора Коларчеве задужбине, а 1893. постао је члан Државног савета. Оснивач је „Друштва Св. Саве" (1886) и „Друштва Краљ Дечански" (1891). Један је од оснивача ложе слободних зидара „Побратим" (1890). Почетком 1894. постао је министар унутрашњих дела у неутралном кабинету Ђорђа Симића, а марта те године сам је образовао нову владу и био њен председник до октобра 1894. Када је основан сенат у Краљевини Србији 1901, изабран је за доживотног сенатора. Почетком 1903. био је посланик у Атини. Пензионисан је октобра исте године.

Први рад је објавио 1875. у *Отаџбини* под насловом *Леди Монтегијева у Србији*. Својим предавањима на Великој школи и есејима из историје књижевности Н. је знатно допринео ширем интересовању за страну књижевност код нас. Есеје о Тациту, ренесансној књижевности, Монтескјеу, Бајрону, огледе из теорије књижевности, о савременој грчкој и норвешкој књижевности, објављивао је у *Отаџбини, Раду, Годишњици Николе Чупића, Српским илустрованим новинама*, и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Леди Монтегијева у Србији*, Отаџбина 1, 1 (1875) 276–296; *Листићи из књижевности I–II*, Београд 1883. и 1888; *Једна Грчка песмарица о српском устанку 1804. год. и она из оног времена*, Годишњица НЧ 5 (1883) 285–309: *Рига из Фере*, Отаџбина 8, 22 (1889) 104–122.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 2, br. 34451–34453; 3. br. 15681–15692: 8, br. 14468–14472; 11, br. 12062–12064: СБ 12, бр. 55131–55142.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 1 (1887) 225: 2 (1888) 175–176: П. Поповић, *Светомир Николајевић*, СКГ 6, 2 (1922) 127–135; П. Поповић, *Из Књижевности III*, Београд 1926, 220–237; З. Р. Поповић. *Светомир Николајевић*, Годишњица НЧ 35 (1923) 326–332; Л. Лазаревић, *Светомир Николајевић*, Наша Нахија, Београд 1926, 77–83; Л. Лазаревић. *Светла имена међу професорима: Светомир Николајевић*, Гласник ЈПД 7, 7 (1927) 464–467; НЕ 3, 76–77 (С. Јовановић, В. Петровић); С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића I 1889–1897*, Београд 1929, 264–284, 411–414; *Споменица друштва Св. Саве (1886–1936)*, Београд 1936. 10–15 (Ј. Хаџи Васиљевић); Б. Николајевић, *Радикална странка и Светомир Николајевић*, Београд 1938: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1953. 417–418; Ј. Скерлић, *Писци и књиге VI*, Београд 1964, 424–427; *Књижевни историчари и критичари* I, Нови Сад – Београд 1963, 85–86; EJ 6, 289 (I. Tartalja); *Ректори Лицеја, Велике школе и Универзитета у Београду 1838–1988*, Београд 1988, 50–51.

С. Бојанин

НИКОЛИЋ Владимир (7. новембар 1853, Добрица, Банат – 1931, Земун). Потписивао се и Голошијин и Земунски, ради разликовања од двојице савременика истог имена и презимена (један је био архитекта, други пуковник српске војске). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Панчеву и Сремским Карловцима. Правне науке студирао је у Грацу и студије заокружио докторатом (1882). Бавио се адвокатуром и политиком, а као дилетант и историјом веома упорно, сматрао је и то политичком делатношћу: „А и историографија није најпосле друго него политика". Изабран је 1883. у Сремској Митровици за сенатора. Већ следеће године прешао је у Земун и отворио адвокатску канцеларију. Био је посланик у Хрватском сабору (1887–1897) и у Угарском сабору (1893–1897). За посланика у Угарском сабору изабран је био и 1910. Први светски рат провео је у Србији, Црној Гори, Италији и Француској. Боравак у Риму користио је за рад у Ватиканској библиотеци. После рата се вратио у Земун где је изабран за градоначелника (1920–1925). Био је сенатор и члан комисије Министарства спољних послова за припремање конкордата са Ватиканом.

Поред великог броја пригодних новинских чланака објављивао је и текстове са студијским претензијама као што су: *Стеван Првовенчани краљ српски, књижевник XIII. века* (1897); *Доментијан* (1897); *Св. Сава, српски књижевник XIII века* (1898); *Архиепископ Данило II* (1898); *Знаменити земунски Срби XIX века* (1913); *Историја цара Стевана Душана* (Београд 1927). Кретао се у оквирима познатог, ослањао се често на радове других као у случају књиге: *Архимандрит Јован Рајић, 1726–1801* (1904) у којој је рад Димитрија Руварца допуњаван „празним резоновањима" (Н. Радојчић). „Дилетантизам и површност" су примећивали већ добронамерни савременици (С. Станојевић), па је разумљиво што на науку није извршио никакав утицај. У младости штићеник браће Руфараца, Н. је после смрти Иларионове у прилозима за његову биографију злоупотребио приватна писма која су му била у рукама (првобитно у *Застави* 1908. у наставцима, затим прештампано: *Архимандрит Иларион Руварац. Нови прилози за његов животопис*, Гласник ИД НС 4 (1932) 303–314.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14508–14519, 11, br. 12112–12122; СБ 12, бр. 55465–55478.

ЛИТЕРАТУРА: Л. Томановић, *Наши историци. Посвећено др Владимиру Николићу*, Слободна мисао 10 (Никшић 1931) 16, 1–2; С. Станојевић, *Д-р Владимир Николић*, Гласник ИД НС 4 (1931) 504; П. Поповић, Прилози КЈИФ 13 (1933) 239–240 (некролог); *Аутобиографија пок. д-ра Вл. Николића*, Гласник ИД НС 5 (1932) 116–117; (Ј. Грчић); *Владимир Николић Земунски (1853–1931). In memoriam*, Југословенски дневник 4 (1932) бр. 21–24 (са 9 писама из периода 1926–1930); НЕ 3, 79 (Д. Поповић).

Р. Ћук, С. Ћирковић

НИКОЛИЋ Илија (16. јули 1922, Пирот). Основну школу и гимназију завршио је у Пироту, студирао на Филозофском факултету, Група за јужнословенске језике и књижевност, у Београду, дипломирао 1950. Докторирао је на истом факултету 1968. тезом *Народне песме Пирота и околине (1878–1964)*.

Н. се бави књижевно-историјским темама, најпре из српско-бугарских односа у XIX веку, затим збиркама народних песама Вука Ст. Караџића и појединих његових сакупљача (Максима Шкрлића, Сава Матова Мартиновића, Милана Јоксимовића) и више других поствуковских записивача и сакупљача.

Напоредо с тим Н. се као научни саветник САНУ у пензији огледао радовима из културне историје Јужних Словена, архивистике, библиографије и завичајне историје основних и средњих школа. Из тих области дао је више научних прилога и приредио низ посебних издања.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пиротска буна 1836. године* (1961); *Горо ле, горо зелена*, Антологија народне лирике из источне Србије (1966); *Др Војислав М. Јовановић*, Биобиблиографија (1969); *Мемоари Александре Петровић-Мајзнер* (1974); *Тефтер Нишавске митрополије 1834–1872* (1976); *Земунска библиографија (1849–1975)* (1976); *Пирот и срез нишавски 1801–1918*. Грађа I, II, III (1981, 1982); *Индекс мотива народних песама балканских Словена Бранислава Крстића* (1984); *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије 1820–1856*, I (1987); *Основна школа „Вук Караџић" Пирот 1815–1975* (1975); *Пиротска гимназија 1879–1979*, Пирот 1979; *Библиографија Битоља и околине* – Књиге, Битола 1995.

Р.

НИКОЛИЋ Исидор–Србоградски (1806, Србобран – 2. фебруар 1862, Сомбор). Потиче из племићке породице Цавер–Николић. По завршеној гимназији студирао је филозофију и права у Сегедину, Печују и Пешти. У почетку се бавио адвокатуром, да би потом прешао у жупанијску службу у којој је напредовао до положаја великог бележника Бачке жупаније. Био је посланик на црквено-народним саборима у Карловцима 1837. и 1842, а 1843. прихвата дужност секретара Угарског намесничког већа. За време револуције 1848/49. склонио се у Беч, а по њеном завршетку бива постављен за великог жупана Бачке, Торонтала и Вршачког окружја. Када је укинуто велико жупанство 1852, Н. је отишао у пензију. Био је члан Матице српске.

Његов мален, али разноврстан књижевни допринос био је одређен политичком активношћу и обојен националном занесеношћу. Поред ода и песама, објављиваних у *Летопису, Народном листу* и *Седмици*, које чине главнину његовог стваралаштва, Н. се опробао и као писац трагедије са мотивима из средњовековне историје (*Царъ Лазаръ или паденіе србскогъ царства*, Будим 1835). Потписујући се као издавач, Н. је, под насловом *Спомени народа сербскогъ. У византиским списательима*, Будим 1843, једноставно превео одељке дела Ј. Г. Штритера, *Memoriae populorum olim ad Danubium*......, Petropoli 1771–1779. Овим подухватом учинио је, попут А. Стојачковића који је изводе из истог дела објавио наредне године у *Летопису*, доступним српском читаоцу бројне познате византијске вести о Србима. У делу историјско-мемоарског карактера *Врховно жупанство Исидора Николића Србоградског*, 1852, (ову је књижицу из заборава извукао и поново објавио Д. Руварац у Сремским Карловцима 1911) оставио је сведочанство о својој улози и збивањима за време великожупанске службе. Премда није био директан учесник револуционарних догађаја 1848/49, Н. је у *Войводству Серба Аустріски*, Беч 1849, изнео своје погледе о оправданости захтева на Српско војводство, његовом територијалном и унутрашњем уређењу, те положају унутар Аустријске царевине, обогативши их кратким прегледом историје Срба у угарским и аустријским земљама. Неостварена је остала његова намера да покрене лист *Душан*.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Врховно жупанство Исидора Николића Србоградског над Бачком, Торонталом и вршачким окружјем године 1849., 1850., 1851., и 1852.*, друго издање приредио Д. Руварац, Сремски Карловци 1911, V–VI; Ст. Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност 1741–1867*, Београд 1869.

ЛИТЕРАТУРА: А. Хаџић, *Исидор Николић*, ЛМС 107 (1863) 165–166; *Врховно жупанство Исидора Николића Србоградског над Бачком, Торонталом и вршачким окружјем године 1849., 1850., 1851., и 1852.*, друго издање приредио Д. Руварац, Сремски Карловци 1911. III–XXXV; М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*. Београд 1979[2], 435–

436; Т. Искруљев, *Србобран и Србобранци*, Нови Сад 1938, 24–28; С. Васиљевић, *Знаменити Сомборци*, Нови Сад 1989, 46.

Ђ. Бубало

НИКОЛИЋ Милен (11. септембар 1901, Крагујевац – 8. април 1995, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Крагујевцу, Филозофски факултет у Београду (1924), а специјализацију, као стипендиста француске владе, на Сорбони (1926–1928). Био је службеник Народне библиотеке у Београду (1924), професор Мушке гимназије у Крагујевцу (1924–1934), један од оснивача и уредник *Гласа Шумадије* (1930–1933) и управник Народне библиотеке у Крагујевцу (1933–1934), затим, професор Треће мушке гимназије у Београду (1934–1942), службеник у Одељењу за културу Министарства просвете (1942–1944). Такође је био шеф Културно-научног одељења Повереништва за просвету НКОЈ и Савезног министарства просвете (1944–1946), затим професор Учитељске школе у Београду (1946–1948). Био је научни сарадник Државног архива Србије (1948–1955), руководилац Комисије за израду Српске ретроспективне библиографије (1955–1960) и шеф Библиографског одељења Народне библиотеке Србије (1960–1965), затим, члан Уређивачког одбора *Српске библиографије. Књиге 1868–1944*. Истраживао је у Будимпешти, Сентандреји, Паризу, Лењинграду и Хиландару. Пензионисан је 1965.

Нашој историографији дао је допринос проучавањем културно-просветних установа и личности XIX и прве половине XX века. Бавио се архивистиком, библиотекарством и библиографијом. Објавио је 20 посебних издања, 48 чланака, расправа и прилога у периодици и 100 јединица у Лексикону писаца Југославије, I–III.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Крагујевачка гимназија 1833–1933* (1934); *Тимочка буна 1883. Грађа 1 и 2* (1954. и 1955); *Вук Ст. Караџић у Крагујевцу* (1987); *Лицеум Књажества србског у Крагујевцу* (1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Пејовић, *Библиографија Милена М. Николића*, Библиотекар 43, 1–2 (1992/93) 74–77; BLZ 11, br. 12098 – 12102.

ЛИТЕРАТУРА: А. Пејовић, *Милен М. Николић. Поводом 90 година живота и 70 година рада*, Библиотекар 43, 1–2 (1992/93) 69–80.

М. Станић

НИКОЛИЋ М. Мирослав (18. јуни 1922, Београд). Основну школу, гимназију и Правни факултет завршио је у Београду. Докторску дисертацију *Комунистичка партија Југославије од Обзнане до оснивања независне радничке партије Југославије*, одбранио је 1974. на Филозофском факултету у Новом Саду.

Од 1946. до 1956. радио је у Централном одбору Савеза ратних војних инвалида Југославије, Институту за међународну политику и привреду и Савету за народно здравље Србије. Од августа 1956. радио је у Историјском архиву ЦК СК Србије, који је убрзо прерастао у Завод за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, а од 1965. до пензионисања радио је у Институту за историју радничког покрета Србије, од 1979. у звању вишег научног сарадника.

Тежиште научноистраживачког рада Н. било је на изучавању југословенског радничког покрета између два светска рата (1919–1941). Из ове проблематике објавио је више монографија и преко стотину стручних и научних радова у листовима и часописима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije* (1957, група аутора); *Делатност Независне радничке партије у Београду од оснивања до краја 1923. године* (1960); *Комунистичка партија Југославије на општинским изборима у Србији августа 1920* (1964); *Солидарност југословенског пролетаријата са борбом бугарских радника и сељака 1923. године* (1965); *Штрајкови рудара Србије* (1967, група аутора); *Akcije solidarnosti jugoslovenskog proletarijata sa revolucijama u Rusiji i Mađarskoj* (1967); *Stav rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije prema Obznani* (1970); *Чукарица – Раднички покрет и НОБ* (1972, група аутора); *Комунистичка партија Југославије од Обзнане до оснивања Независне радничке партије Југославије* (1979); *Оснивање и рад организација Комунистичке партије Југославије у источној Србији 1919–1920* (1982).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 32, 39, 45, 88–89; *Spomenica INIS 1965–1995*, 126–128.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 32, 39, 45, 88–89; *Spomenica INIS 1965–1995*, 126.

Р.

НИКОЛИШ М. Гојко (11/24. август 1911, Сјеничак – 10. јули 1995, Cherre, Француска). Основну школу завршио је у родном селу, а класичну гимназију у Сремским Карловцима 1929. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду 1936. Био је добровољац грађанског рата у Шпанији 1937–1939. У НОР-у и дуги низ година после рата био је начелник војног санитета (1941–1971), редовни професор ВМА (1970), историчар медицине, књижевник, академик (САНУ, ЈАЗУ). Пензионисан је 1971. као начелник Санитетске управе ДСНО, у чину генерал-пуковника. Проглашен је за народног хероја.

Научноистраживачка делатност Н. посвећена је проблемима: опште војне науке, историографије НОР, јединствене ратномедицинске доктрине, борбе за науку и научни метод у Армији, организације и тактике здравствене службе у рату и миру – у које уводи савремен и егзактан метод тзв. оперативног истраживања, који се заснива на математичком програмирању, теорији игара, теорији информација и на другим провереним методама. У области историографије објавио је многе студије које обрађују искуства санитетске службе у грађанском рату у Шпанији и НОР-у. У *Мемоарима – Коријен, стабло, паветина* открива нам смисао за танана и добока опажања, слух за историју, литерарну културу, постојаност и одважност. То је сведочење о себи и о својој генерацији ратника и страдалника, која је својим животним делом премостила распоне неколико историјских раздобља. *Сава Мркаљ – Повијест о једном страдалнику* јесте научна, психопатолошка и романсирана биографија надареног али несрећног лингвисте, претходника Вука Караџића, који се 128 година пре Н. родио такође у Сјеничаку. *Развој санитетске службе у нашој армији* аналитички даје развој и особености те службе од партизанских одреда до стварања ЈА (1941–1945). *Одбрана помоћу малих средстава* – оригинална студија која нам омогућава да у наше појмове о рату и одбрани уврстимо једну дубљу, филозофску димензију. Поред бројних, ту су и значајне студије: *Моја искуства у шпанском грађанском рату; Die Erfahrungen des Sanitätswesens im Befreiungskriege Jugoslawiens 1941–1945; Le rôle du fonctionnement de la médecine militaire dans les conditions de pénurie extrême; Рањеници као морални и оперативни фактор у IV и V непријатељској офанзиви; Култура и наука у народноослободилачком рату и револуцији 1941–1945.*

Н. је био редовни члан и председник (1966–1968) Научног друштва за историју здравствене културе Југославије и доживотни почасни председник Комитета војне медицине и фармације (Лијеж, Белгија).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 84 (1977) 461–467. Био-библиографија Гојка Николиша, дописни члан (28. мај 1970); Годишњак САНУ 93 (1986) 319–321 (допуна библиографије).

ЛИТЕРАТУРА: В. Гавриловић *Научноистраживачка делатност академика Гојка Николиша*, Acta hist. med. stom. pharm. med. vet. 31/1–2 (1991) 19–27; В. Гавриловић, *Гојко Николиш – живот и дело* (у штампи); ЕЈ 6, 891 (P. Babić).

В. Гавриловић

НИКЧЕВИЋ Томица (15. август 1922, Кличево код Никшића – новембар 1982, Подгорица). Основну школу и гимназију је завршио у Никшићу. Уписао је Правни факултет у Београду, али је рат прекинуо студије. Ратне године је провео у Црној Гори у партизанима, на илегалном раду и у затворима у Никшићу и Подгорици. Био је делегат оснивачке скупштине ЗАВНО Црне Горе. Године 1945. је наставио студије и дипломирао 1948. Кратко време је радио у Председништву владе Србије у Београду, а затим од 1949. у Институту друштвених наука у Београду. Марта 1951. примљен је у радни однос у Научном друштву на Цетињу, а затим у Историјском институту такође на Цетињу. Године 1958. је прешао у Институт друштвених наука у Београду, а од јануара 1965. је радио у САНУ као секретар Одбора за изворе српског права. За редовног професора Правног факултета у Подгорици изабран је јануара 1973. После извесног времена вратио се у Одбор за изворе српског права САНУ и ту завршио свој радни век.

Докторирао је 1955. на Правном факултету у Београду тезом *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку*.

Током 1955–1956. године провео је пет месеци у Паризу на студијском боравку, а почетком 1960. боравио је месец дана у Пољској, радећи на историографији упоредних словенских права.

Бавио се историјом државе и права, обрађујући законске споменике и исправе. Писао је о политичким превирањима у Црној Гори, о судској организацији Србије и Црне Горе, а посебно се интересовао за рад Валтазара Богишића у Црној Гори.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Политичке струје у процесу стварања државе у Црној Гори. Отпор стварању државе*, Цетиње 1958; *Prilog izučavanju političkih borbi u Crnoj Gori 1929–1936. godine*, Istorija 20. veka 3 (1962); *Црногорске исправе XVI–XIX вијека*, уводна студија (коаутор), транскрипција и редакција, Цетиње 1964; *Историја државе и права Црне Горе*, (коаутор) у: Историја државе и права југословенских народа, Београд 1964; Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори*, уводна студија и редакција, Извори српског права, књ. II, Београд 1967; Валтазар Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори, Херцеговини и Албанији*, предговор и редакција, ЦАНУ, Титоград 1984; *Организација и надлежност судова у Србији 1804–1823. године*, ИЗ 9 (1953); *Постанак и покушај прераде Грађанског законика кнежевине Србије из 1844. године*, Споменик САНУ 119 (1971). *Историографија Струшког и Атонског рукописа*, Законик цара Стефана Душана, књ. I, САНУ Београд 1975; Александар В. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354*, редакција и предговор. СА-

НУ Београд 1980; *Историографија рукописа* (Студеничког, Хиландарског, Ходошког и Бистричког), Законик цара Стефана Душана, књ. II, САНУ, Београд 1981.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 142; J. Бојовић, *In memoriam Томица Никчевић (1920–1982)*, ИЗ 35, 3–4 (1982) 213–221.

Б. Марковић

НИЛЕВИЋ Борис (2. јуни 1947, Сарајево). Основну школу и гимназију учио је у родном месту. Историју је завршио 1971. на Филозофском факултету у Сарајеву. Следеће године запослио се у Републичкој заједници за научни рад. За асистента Института за историју у Сарајеву изабран је 1974. Магистарски рад *Последњи Павловићи – Босна средином XV стољећа*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету стекао је докторат наука тезом *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*. У звање научног сарадника изабран је 1986, а од 1990. ради као директор Института за историју у Сарајеву.

Старија историја српске православне цркве у Босни и Херцеговини и етничко-конфесионалне промене после успостављања турске власти, основно је подручје истраживања Н.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Pitanje etničko-konfesionalnih promjena u Bosni i Hercegovini nastalih dolaskom osmanske vlasti (Prevashodno kod srpskog naroda)*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 22 (1986) 221–234; *From the History of the Serbian Ortodox Church in Bosna and Hercegovina 1463–1557*, Survey, Periodical for Social Studies 1–2 (Sarajevo 1987) 141–156; *Iz historijske geografije Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini 1463–1557. godine*, Anali Gazi Husrev begove biblioteke 13–14 (1987) 209–217; *Улога и значај манастира Милешеве у историји српског народа у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Милешева у историји српског народа, пос. изд. САНУ, научни скупови, 38–6, Београд 1987, 175–187; *Prilog srpskoj crkvenoj organizaciji u Bosni i Hercegovini 1463–1557. godine*, POF 37 (1988) 173–185; *Prilog unutrašnjem sagledavanju islama*, Islamska misao 137 (Sarajevo 1990) 13–23; *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Сарајево 1990.

Р. Михаљчић

НОВАК Виктор (4. фебруар 1889, Доња Стубица – 1. јануар 1977, Београд). Школовао се у Вараждину и Загребу, где је 1913. завршио Филозофски факултет. Потом је годину дана провео у Риму на специјализацији из Помоћних историјских наука, посебно из Латинске палеографије. У Загребу је 1915. одбранио докторску дисертацију *Бан Микац Михаљевић и његово доба*. Био је професор гимназије и библиотекар Свеучилишне библиотеке, доцент (1920–1922), професор на Филозофском факултету у Загребу (1922–1924). На позив Станоја Станојевића, прешао је на Филозофски факултет у Београд (1924), где је изабран за редовног професора. Између два светска рата уређивао је *Југословенски историјски часопис*, а током Другог светског рата, извесно време, провео је у логору на Бањици. На Филозофском факултету у Београду предавао је Општу историју средњег века, Хрватску историју и Помоћне историјске науке. Пензионисан је 1959. и остатак живота провео је у Београду. За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 1948, за редовног 1961. године. Био је директор њеног Историјског института, као и члан Југославенске академије знаности и умјетности.

Школован на Западу, Н. је донео достигнућа западне науке и у Београду је важио као велики латиниста. Био је први прави универзитетски стручњак за латинску палеографију, с тим што је посебно изучавао латинске рукописе Далмације. Већ 1920. појавила се његова *Scriptura beneventana*, с посебним освртом на далматинску беневентану. Као палеограф, особито се занимао за еванђелистаре, свестрано обрадивши Сплитски, Осорски, Већенегин, а међу реликвијарима, дубровачке. Изучавао је и картуларе, својеврсне збирке копија повеља, давши детаљну палеографску, дипломатичку и топографску анализу Супетарског картулара и картулара задарског самостана Свете Марије. Као палеограф, инсистирао је на латинско-словенској симбиози, а своје палеографско знање синтетизовао је у *Латинској палеографији*, коју је 1952. објавио Београдски универзитет.

Као историчар, Н. је проучавао велики временски распон, од VI века па све до свога доба. Важио је као полихистор, с тим што је почео као медиевиста. Највише се бавио историјом средњовековне Далмације. Писао је о Сплитској надбискупији, њеној организацији и јурисдикцији, о властелинствима далматинских манастира, о привредним и друштвеним односима у условима вазалске зависности и феудалне потчињености. Расправљао је о политичкој, друштвеној и црквеној историји Хрватске, а био је један од најбољих познавалаца историје папства и уопште Римокатоличке цркве.

Друга велика тема Н. била је историја XIX и XX века. Као искрени привржених југословенске идеје, посебно је проучавао протагонисте југословенске мисли, истичући да су најумнији представници Јужних Словена, а пре свега Срба и Хрвата, били прожети идејом југословенства. Његови радови су имали научну и практичну национално-политичку улогу. Посебно се бавио Фрањом Рачким (1925, 1929, 1958), „кодификатором свега Југословенства“, затим ђаковачким бискупом Јосипом Јурајем Штросмајером (1940), „апостолом југословенске мисли“, Натком Нодилом (1934, 1955), Иваном Кукуљевићем–Сакцинским (1955, 1959), Максимилијаном Врховцем, Фердом Шишићем. Објавио је преписку између Фрање Рачког и Валтазара Богишића (1960), а у склопу изучавања југословенске идеје, писао је и о кнезу Михаилу Обреновићу, Илији Гарашанину, Михаилу Полит–Десанчићу. У обимној монографији *Вук и Хрвати* (1967) указао је на бројне примере српско-хрватске сарадње, која је, како је истицао, била на обострану корист. Проучавајући и силе које су гушиле и разбијале југословенство, посебно се бавио клерикализмом у Хрватској у XX веку, који је у Другом светском рату прерастао у клерофашизам (*Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, 1948, 1986. и *Vatikan i Jugoslavija*, I, 1953).

Библиографија Н. броји преко 500 јединица. Поред научних, објавио је велики број популарних и публицистичких радова. Сарађивао је како у часописима тако и у дневним листовима. Написао је на стотине музичких критика, због којих је стекао посебну популарност у музичкој јавности Београда између два светска рата.

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Телебаковић-Пецарски, *Библиографија радова др Виктора Новака*, Зборник ФФ у Београду 7, 1 (1963) 1–20; Б. Телебаковић-Пецарски, *Библиографија радова др Виктора Новака*, Библиотекар 29, 1–3 (1977) 200–219; ИЧ 24 (1977) 383–387; BLZ 8, br. 14644 – 14829; 11, br. 12280–12325; СБ 12, бр. 55678–55716.

ЛИТЕРАТУРА: М. Спремић, *Професор др Виктор Новак (1889–1977) – историчар средњег века*, ИГ 1–2 (1977) 292–295; В. Стојанчевић, *Виктор Новак (10.II 1889 – 1.I 1977)*, ИЧ 24 (1977) 5–7; М. Спремић, *Виктор Новак (4. фебруар 1889 – 1. јануар 1977)*, Годишњак САНУ 84 (1977–1978) 507–508; В. Крестић, *Виктор Новак – историчар XIX и XX века*, ИГ 1–2 (1977) 296–299; К. Милутиновић, *О научном лику Виктора Новака*, ИЗ 34, 3–4 (1977) 771–784 (=Студије из српске и хрватске историографије, Нови Сад 1986, 213–224); H. Sirotković, *Viktor Novak (1889–1977)*, Ljetopis JAZU 81 (1979) 673–675; EJ 6, 305 (R. Samardžić); HE 3, 98–99 (А. Барац).

М. Спремић

НОВАК Грга (2. април 1888, Хвар – 7. септембар 1978, Загреб). Као истакнути хрватски и европски научник, био је присутан и у српској науци. Школовао се на Хвару, у Сплиту и Травнику где је завршио гимназију. Студиј историје, географије и археологије је обавио на универзитетима Загреба, Прага и Беча, а научну специјализацију из опште историје на универзитетима Минхена, Берлина и Јене. Тезом *Славени и Венеција*, промовисан је у Загребу 1911. за доктора филозофије, што је нострификацијом дисертације у Прагу 1913. и потврђено. Са научним истраживањем је почео као асистент у Археолошком музеју у Сплиту. Од 1920. је вршио дужност доцента опште историје средњега века на Филозофском факултету у Скопљу, а 1924. је биран за редовног професора Опште историје на Свеучилишту у Загребу. Од 1947. је био ректор Свеучилишта, од 1959. до 1978. председник Југославенске академије знаности и умјетности, а члан САНУ од 1961.

Иако су његова главна истраживања била у оквиру предисторије и историје старог века, био је научник ретке квалификације за објављивање истакнутих дела за период до 1918. Већина његових радова се односи на далматинску историју. Отворио је велико подручје истраживања предисторијских пећина далматинских острва, а дело *Prethistorijski Hvar (Grapčeva špilja)* (1955) је његов најзначајнији прилог науци. Од великог значаја су његова истраживања грчке колонизације источног Јадрана. Од осталих радова треба истаћи *Prošlost Dalmacije* I–II (1944), *Povijest Splita* I–IV (1978), *Далмација на раскршћу 1848 године* (1948), *U zemlji faraona* (1946).

Бројним радовима је утицао на развој српске историјске науке: *Аустријско-европски дипломатски спор због београдске тврђаве (1858–1859)* (1924), *Борба власника великих мрежа са власницима малих мрежа на отоку Вису од XVI до подкрај XVIII стољећа* (1954), *Хвар* (1924), *Јадранско море у сукобима и борбама кроз стољећа* (1926). Књигу *Italija prema stvaranju Jugoslavije* (1925) је посветио „светлим успоменама“ устанка у Херцеговини и Босни 1875. Као универзитетски наставник, истраживач у разним областима прошлости и слободоумни интелектуалац одгајао је неколико генерација научника, међу којима и доста српских. Милутин Гарашанин је 1978. оценио да с њиме „престаје и једна етапа историје наших историјских и хуманистичких наука“.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14591–14638; 11, br. 12167–12273; СБ 12, бр. 55667–55674; Anali Instituta JAZU 6–7 (1960) (A. Maštrović).

ЛИТЕРАТУРА: К. Милутиновић, *О научном лику Грге Новака*, ИЗ 1 (1979) 105–108; *Studije iz srpske i hrvatske istoriografije*, Novi Sad 1986, 225–238; EJ 6, 304–305 (J. Šidak, D. Rendić-Miočević). *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 283–284.

М. Екмечић

НОВАКОВИЋ Реља (15. мај 1911, Обреновац). Основну школу завршио је 1922. године у Кули (Бачка), а гимназију 1930. у Београду. По завршетку гимназије уписао је општу и националну историју на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 1935. године. Као суплент предавао је у прилепској гимназији (1938–1941). Професорски испит положио је 1941. Ратне године провео је као заробљеник у Немачкој.

После рата био је директор гимназије у Петровцу на Млави и Краљеву. Из Краљева је премештен у Београд где је 1949. постављен за начелника Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе. Следеће године изабран је за предавача опште историје за неисторијске групе на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је 1955. докторску дисертацију *Бранковићев летопис и његови извори*. Пошто је стекао докторат прошао је сва наставничка звања: доцента (1956–1960), ванредног професора (1960–1965) и редовног професора (1965). Н. је од 1970. до 1973. био директор Историјског института САНУ, а од 1973. до 1979. научни саветник овог института.

Н. проучава историјску географију средњовековне Србије, старе карте, изворну вредност историјских списа, хронолошка питања. Писао је прилоге из методике наставе историје и уџбенике и приручнике за средње школе. Његови радови из раног средњег века често су засновани на претпоставкама које немају поуздану изворну подлогу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Бранковићев летопис* (1960); *Одакле су Срби дошли на Балканско полуострво* (1977); *Где се налазила Србија од VII до XII века* (1981); *Балтички Словени у Београду и Србији*, Београд 1985; *Још о пореклу Срба*, Београд 1992; *Срби. Име Срби кроз време и простор*, Београд 1993.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 190–193.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 190.

Р.

НОВАКОВИЋ Стојан (1. новембар 1842, Шабац – 18. фебруар 1915, Ниш). На крштењу је добио име Коста, тек од 1862. почео се називати Стојан. Основну школу и нижу гимназију учио је у Шапцу, више разреде гимназије од 1857. у Београду. Из тога времена потичу његови литерарни првенци, преводи и компилације (1858). Учио је затим (1860–1863) Лицеј (од 1864. Велика школа), где му је професор био Ђура Даничић. Кратко време је радио као чиновник Министарства финансија, писар Државне штампарије, од 1865. је био суплент, па професор гимназије. Тада се поред језичких студија посветио књижевности (збирка песама *Praванија* добила је обесхрабрујуће критике) и преводилачком раду, а налазио се међу водећим људима Уједињене омладине српске. Од 1865. издавао је лист *Вила* и у њему објављивао своје мање студије и преводе. Радио је на два већа пројекта: *Српска библиографија за новију књижевност 1741–1861* (штампана 1869) и *Историја српске књижевности* (1867, проширено издање 1871). Крајем 1869. премештен је за библиотекара Народне библиотеке и чувара (кустоса) Народног музеја. Изабран за професора Велике школе, одржао је 1872. приступно предавање, и с прекидима је предавао до 1880. године.

Од тога времена се више посвећује јавном раду, што га одводи на високе политичке и државничке функције, а у научним истраживањима се све више окреће историји. Прелаз од Новаковића филолога, формираног под утицајем Даничића, до Новаковића историчара, који се развијао као самоук, водио је преко објављивања старих текстова у *Гласнику СУД* и *Старинама*, и преко студија историјске географије, којима се посветио око 1875. Прве су биле о Брскову и Дању (Rad JAZU 37 (1876) 1–28) и позорници деловања Немање: *Земљиште радње Немањине* (Годишњица НЧ 1 (1877) 163–243, и италијански: Bulletino 1 (1878) 1–85), а уследиле су: *Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века*, (Годишњица НЧ 3 (1879) 263–355) и *Српске области X и XII века* (Гласник СУД 48 (1880) 1–151). Тек много касније прикључио је такође темељну студију: *Охридска архиепископија у почетку XI века* (Глас СКА 76 (1908) 1–62). У међувремену је објавио неколико мањих али важних историјско-географских радова.

Политичке функције извршавао је предано и успешно, па ипак га оне нису одвајале од научног рада. Био је министар просвете 1873. у кабинету Јована Ристића, 1873–1875. у влади Аћима Чумића, затим 1880–1883. у влади Милана Пироћанца. У том ресору остварио је значајне резултате сређујући и реформишући све делове српског школства. Политичко деловање започео је међу либералима у кругу око Јована Ристића, придружио се конзервативцима, а 1880–1881. је био међу оснивачима Напредњачке странке, од 1885. на њеном челу, а 1906. њен обновитељ. У напредњачкој влади Милутина Гарашанина имао је 1884–1885. ресор министра унутрашњих дела.

Прва деценија Н. политичког рада била је испуњена драматичним збивањима: босанско-херцеговачки устанак, ратови са Турском, Берлински конгрес, проглашење краљевине, а у научном животу је 1879. отпочела велика полемика између критичких историчара (И. Руварац, Љ. Ковачевић) и бранилаца народне традиције с Пантом Срећковићем на челу. Новаковић није улазио у

расправљање о најпопуларнијим темама, наводном убиству цара Уроша и издајству Вука Бранковића, он је проблемима народне традиције пришао с начелног и методолошког становишта. У расправи: *Народне традиције и критичка историја (Смрт краља Ст. Дечанског и цара Уроша). Прилог к процени извора српске историје* (Отаџбина 1880. у наставцима, поновљено са другим сродним студијама у књизи: *Историја и традиција*, Београд 1982), развио је учење о три врсте историјских извора („споменици", „писци" и „народне традиције") које међусобно конкуришу али се и допуњавају. „Народне традиције" су по његовом мишљењу „извор увек врло карактеристичан, увек остатак или предање некадашњег јавног народног мишљења о догађају, али да у њему ретко кад одблескује објективна слика времена или догађаја, с којом би критички историк могао бити задовољан". Такву „субјективну слику догађаја" историчар не треба да одбаци већ треба да је тумачи као извор за време у којем је настала. Специфичне задатке критике Н. је примењивао у својим расправама о темама из историје и народних песама *(Велики челник Радич или Облачић Раде, Последњи Бранковићи у историји и у народном певању)*.

После рата с Бугарском и пораза (1885) тежиште Н. политичког делања помера се ка дипломатији. Поверена му је тада веома деликатна мисија у Цариграду, где је био посланик скоро седам година (1885–1892). По повратку је био председник Државног савета, а 1895–96. први пут и председник Владе за коју је мандат добила његова Напредњачка странка. После оставке распуштена је странка и Н. ангажованост се смањује. У дипломатију га враћају мисијом у Паризу (1899) и затим у Петрограду (1900–1904).

Живот у иностранству и периоди између појединих мисија омогућавали су Н. да се у научном раду посвети амбициознијим пројектима. Две велике теме којима је био заокупљен препознају се у деловима подухвата, који су добили облик књига или обимних студија. О једном таквом пројекту *Земља и народ у старој српској држави*, започетом негде око 1885, сам је написао да треба да садржи „питања о краљу, о властели и о себрима, о администрацији и о државним достојанственицима, о меропсима и о отроцима, о поповима и о мајсторима, о питањима непокретне имовине, о баштини и о пронији, о баштиницима и пронијарима, о градовима и трговима и селима у старој српској држави, о споменима старога живота сачуваним у традицији /.../". Од тога амбициозног програма остварене су студије: *Пронијари и баштиници (Спахије и читлук сахибије). Прилог к историји непокретне имовине у Србији XIII до XIX века* (Глас СКА 1 (1887) 1–103); *Село* (Глас СКА 24 (1891) 1–261, као посебна књига: Београд 1942[2], 1965[3]) и *Стара српска војска* (Ратник 15 (1893) у наставцима и као посебна књига), и поједине скице (о граду, тргу, вароши, старини еснафа).

Други велики подухват, остварен у неколико књига и студија, тицао се односа Срба и Турака: *Бој на Марици 25–26. септембра 1371. године* (Ратник 15 (1893) 28, 1, 1–38); *Срби и Турци XIV и XV века. Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову* (Београд 1893, 1933[2], 1960[3], на немачком: Земун 1897); *Устанак на дахије 1804* (Београд 1904); *Васкрс државе српске* (Београд 1904, на немачком: Сарајево 1912) и *Турско царство пред српски устанак 1780–1804* (Београд 1906). Иако је Турско царство било велика сила и снажно утицало на развој српског народа, Н. је као историчар настојао да буде објективан: „... ја сам тражио истину што сам могао објективније, и старао сам се само да је што јасније представим" или на другом месту: „нарочито полажемо на то, да догађаје и политичке покрете и поступке поставимо што више можемо у светлост времена у коме су се догодили". Није се, ипак, могао ослободити идеја свога времена о држави, поданицима, односима међу државама, он је и раније епохе видео као „српско-турски двобој о царство".

Као велики систематски подухват се може посматрати и његов рад на издавању извора, нарочито правних извора „законских споменика". Поједине документе и изворне текстове издавао је од младих дана. У раном периоду се латио и задатка да изда Душанов законик, али је то учинио напустивши ред чланова из рукописа, доводећи их у „лођички ред". Скоро три деценије је радио, пратећи све што је излазило, прикупљајући рукописе док није приредио друго издање *Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, (Београд 1898). Касније је приредио *Матије Властара Синтагмат, азбучни зборник византијских црквених и државних закона и правила* (Београд 1907) и у последњим годинама живота одавно припреману збирку повеља: *Законски споменици српских држава средњег века* (Београд 1912).

По повратку из мисије у Петрограду пензионисан је 1905, што му је омогућавало да више времена посвети научном раду, мада га бурна политичка збивања враћају у јавни живот. Био је на челу обновљене Напредњачке странке од 1906, постао је председник коалиционе владе (од фебруара до октобра 1909), предводио је српску делегацију приликом склапања мира с Турском у Лондону (1912–1913). Тих година је највећу пажњу посвећивао Академији, којој је био на челу као председник од 1906. до 1915. Научне заслуге су га још у младости увеле у Српско учено друштво (прави члан од 1865), у којем је касније био секретар и благајник, секретар Одсека филозофских наука.

Активно је учествовао у животу Друштва и борио се за што виши научни ниво. Био је међу првим именованим члановима Српске краљевске академије (1887). Знатан део својих радова објавио је у издањима Академије.

Настављајући давно започете пројекте Н. је почетком XX века обратио посебну пажњу византијској компоненти у српском развоју. Из тог времена су поред већ споменутих издања извора и драгоцене студије: *Средњовековна Србија и римско право* (Београд 1906) и *Византијски чинови и титуле у српским земљама XI до XV века* (Глас 78 (1908) 178–279). Појава прве књиге Јиречекове *Историје Срба* и првог дела студија о држави и друштву дала је повода Н. да у студиозном и обимном приказу изнесе своје погледе на целину српског развоја посвећујући нарочиту пажњу етничким и друштвеним појавама: *Неколика тежа питања српске историје* (Годишњица НЧ 31 (1912) 1–35; 32 (1913) 1–40, на француском под насловом: *Les problèmes serbes*, AfSlPh 33 (1912) 438–466; 34 (1913) 203–233).

Н. рад на проучавању српске прошлости, као уосталом и укупни његов рад, препознати су у свом значају и величини тек неколико деценија после његове смрти. У другој половини нашег века прештампавају се његова дела (у два маха су започета сабрана дела али нису реализована због финансијских тешкоћа), испитују се и проверавају његове тезе, испољава се интерес за његов живот. Знатним делом свог обимног опуса Н. учествује и у данашњим дискусијама о многим тешким питањима српске историје.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија списа Стојана Новаковића*, Годишњак СКА 24 (1910) 316–409 (израдио М. Иванић под надзором С. Новаковића, ипак непотпуна); Р. Димитријевић, *Прилози библиографији радова С. Новаковића*, Прилози КЈИФ 24 (1958) 201–218; М. Живанов, *Библиографија посебних издања радова Стојана Новаковића*, Библиотекар 17 (1965) 283–297; *Научни рад Стојана Новаковића у Српском ученом друштву, Српској академији наука и Југославенској академији знаности и умјетности*, Споменица посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића, Београд 1967, 35–41 (само радови у издањима СУД, СКА и ЈАЗУ); Љ. Никић, *Прилози библиографији издања радова Стојана Новаковића*, ИЧ 25–26 (1979) 351–372; BLZ 8, br. 14856–14910; 11, br. 12341–12396; СБ 12, бр. 55805–55967.

ЛИТЕРАТУРА: Није приређена библиографија текстова о Стојану Новаковићу. BLZ 10, 235, бележи 30 наслова (до 1944). Основни део новије литературе о њему садржан је у неколико зборника из којих се неће наводити појединачни прилози: *Споменица Ст. Новаковића*, Београд 1921 (са прилозима П. Поповића, С. Станојевића, Сл. Јовановића, Љ. Протића и Л. М. Јовановића): *Стојан Новаковић. Поводом стогодишњице рођења*, Београд 1942 = Просветни гласник 58 (1942); *Стојан Новаковић. Споменица посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића*, Београд 1967 (са прилозима: В. Глигорића, В. Чубриловића, М. Стевановића); *Стојану Новаковићу у спомен о осамдесетогодишњици смрти*, Београд 1996 (са прилозима А. Митровића, Д. Денковића, С. Ћирковића, М. Војводића, Р. Михаљчића, Д. Батаковића и Љ. Трговчевић); *Стојан Новаковић. Личност и дело. Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992). Новембар 1992*, Београд 1995 (са 54 прилога).

Н. Радојчић, *Стојан Новаковић као научењак*, Просветни гласник 58 (1942) 533–539; В. Чубриловић, *Привредни и друштвени елементи у делима Стојана Новаковића, председника Академије наука*, Споменица САН 15 (1959) 49–58; Р. Самарџић, *Стојан Новаковић у српској историографији* (предговор књизи: Стојан Новаковић, Из српске историје, Нови Сад – Београд 1966, 7–57); С. Ћирковић, *„Срби и Турци" Стојана Новаковића*, (предговор књизи: Срби и Турци XIV и XV века, Београд 1960^3, 5–13); С. Ћирковић, *Село Стојана Новаковића* (предговор књизи: Стојан Новаковић, Село, Београд 1965, 7–12); Б. Недељковић, *Преписка Стојана Новаковића и Валтазара Богишића*, Београд 1968; Р. Самарџић, *Стојан Новаковић утемељитељ савремене српске историографије*, Писци српске историје, Београд 1976, 189–243; С. Филиповић, *Школовање Стојана Новаковића*, Шабац 1976; С. Ћирковић, *Традиције и историја традиција у делу Стојана Новаковића* (предговор књизи: Стојан Новаковић, Историја и традиција. Изабрани радови, Београд 1982, VII–XX); S. Ćirković, *Prelomno razdoblje srpske istoriografije*, VIG 1–2 (1994) 277–287; Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas III, 340–341; HE 3, 101 (А. Белић, Н. Радојчић, С. Јовановић); EJ 6, 307–308 (B. Miljković).

С. Ћирковић

НОДИЛО Натко (31. август 1834, Сплит – 21. мај 1912, Загреб). После завршене основне школе и гимназије у Сплиту уписао је 1853. задарску богословију, али је напустио 1856. и постао помоћни учитељ у сплитској гимназији. Следеће године отишао је на студије историје и географије у Беч, вратио се 1861. у сплитску гимназију на место суплента, но већ 1862. бива отпуштен. Као један од идеолога покрета за сједињење Далмације с Хрватском, Н. се прихватио уређивања органа Народне странке *Il Nazionale* 1862–1866. После напуштања уредничког положаја прешао је у задарску гимназију за професора, учествујући истовремено у политичком животу као посланик Народне странке Корчуланског котара у Далматинском сабору 1867–1870. На подстицај Ф. Рачког изабран је 1874. за редовног професора опште историје на Свеучилишту у Загребу, посветивши се искључиво професорском и научном раду. Године 1878/79. и 1889/90. био је декан Филозофског факултета, а 1890/91. ректор Свеучилишта, на којем је остао до 1901. За редовног члана ЈАЗУ изабран је 1883, за председника Друштва хрватских књижевника 1907, а за дописног члана СКА 1910.

Усредсредивши своје напоре ка монографској обради историјских питања и широко заснованим синтезама, Н. је показао примерену објективност, позитивистички критицизам, утемељеност на изворном материјалу и однегован израз. Већ као професор гимназије у Задру опробао се радовима из старовековне историје, али је своја главна дела написао у Загребу – књигу о постанку световне папске власти којом је навукао на себе бес клерикалаца, расправу о најстаријој дубровачкој аналистици, обимну студију о паганској религији Срба и Хрвата рађену компаративном методом, као и смело, на општеисторијској основи, замишљен али недовршен преглед средњовековне српске и хрватске историје, јединствен у југословенској историографији, којим је, у три тома, успео да досегне до 641. године. Н. је приредио критичка издања најстаријих дубровачких летописаца – Анонима, Јунија Растића, Николе Рањине и Ивана Гундулића (*Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium JAZU* 14 i 25, Zagreb 1883. i 1893).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Postanak svjetovne papinske vlasti ili pedeset godina talijanske historije (724–774)*, Zagreb 1878; *Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka*, Rad JAZU 65 (1883) 92–128; *Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnoga*, Rad JAZU 77 (1885) 43–126; 79 (1886) 185–246; 81, 147–217; 84 (1887) 100–179; 85, 121–201; 89 (1888) 129–209; 91, 181–221; 94 (1889) 115–198; 99 (1890) 129–184; 101, 68–126 (= *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split 1981); *Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski I–III*, Zagreb 1898–1905.

БИБЛИОГРАФИЈА: F. Šišić, *Natko Nodilo*, Hrvatsko kolo 7 (1912) 282–313 (= *Natko Nodilo (1834–1912)*, Ljetopis JAZU 33 (1918) 95–142); J. Ravlić, *Glavna izdanja djela Natka Nodila*, у: Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Natko Nodilo, Blaž Lorković. Izbori iz djela, Zagreb 1969, 221; BLZ 8, br. 14562–14566; 11, br. 12147–12149.

ЛИТЕРАТУРА: *Натко Нодило*, Годишњак СКА 23 (1909) 482–484; F. Šišić, *Natko Nodilo*, Hrvatsko kolo 7 (1912) 282–313 (= *Natko Nodilo (1834–1912)*, Ljetopis JAZU 33 (1918) 95–142); NE 3, 116–117 (V. Novak); В. Новак, *Натко Нодило. Родољуб – Научник – Проповедник слободне мисли*, Нови Сад 1935 (прештампано из ЛМС 341–2 (1934) 165–230; 342–2 (1935) 187–248; 343–2 (1935) 193–260); V. Novak, *Natko Nodilo – istoričar*, Mogućnosti 5 (1962) 424–447; EJ 6, 299 (J. Šidak); J. Ravlić, *Natko Nodilo*, у: Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Natko Nodilo, Blaž Lorković. Izbori iz djela, Zagreb 1969, 211–223 (са одабраном литературом).

Ђ. Бубало

ОБЕН (AUBIN) Мишел (15. април 1923, Руан – 6. септембар 1996, Атина). Основно и средње образовање стекао је у Руану, а на Књижевном факултету у Тулузу стекао је „licence ès lettres", 1943. Учествовао је у покрету отпора, као и у завршним борбама Другог светског рата у Првој француској армији. За заслуге у борби против немачке војске добио је, поред других одликовања, Ратни крст (1939–1945). Године 1947. завршио је студије економије на Институту политичких наука и бавио се индустријом, да би затим постао професор средње школе (1953–1958). На Школи источних језика у Паризу завршио је студије српскохрватског језика и цивилизације, а затим постао лектор за француски језик, најпре у Загребу (1958–1962), а затим у Београду (1962–1971). Од 1972. до одласка у пензију (1991) био је професор и шеф Катедре за југославистику (прву такве врсте у Француској), на Универзитету Париз–Сорбона. Осим језику и књижевности, у својим предавањима је велику пажњу посвећивао историји и цивилизацији југословенских народа, чији је био изузетно добар познавалац.

Старањем М. Обена једна (56.) свеска часописа *Revue des Etudes Slaves* посвећена је, 1984. године, југословенској култури и српском језику. Године 1987. О. је организовао у Паризу научни скуп посвећен Вуку Караџићу, а наредне године издао зборник саопштења.

Велико интересовање О., поред књижевности, за историју огледа се већ у његовој докторској дисертацији *Visions historiques et politiques dans l'oeuvre poétique de P. P. Njegoš*, одбрањеној 1971. у Паризу, а објављеној следеће године. Ово дело је преведено и објављено под насловом *Његош и историја у песниковом делу*, Београд 1989. После докторске тезе О. се у више махова окретао Његошу, и то првенствено као историчар књижевности и историчар. Писао је такође о Ципријену Роберу и Сими Милутиновићу, о Волтеровом интересовању за нас, о пуковнику Вутијеу и др. Радове је објављивао у нашим и француским угледним часописима. Упознавању културе српског и других југословенских народа у Француској О. је допринео чланком *Littérature*, објављеним у књизи–збирци *Mondes et voyages* коју је издала кућа „Larousse". Један други прилог о нама О. је дао за *Dictionnaire du XIXe siècle européen*. Српску кул-

туру задужио је и преводом Доситејевог *Живоша и йрикљученија* (1991).

За иностраног члана САНУ Мишел Обен изабран је 1981, а Црногорска академија изабрала га је 1985. године.

Међу странцима, а у неким областима и међу нашим људима, О. ужива глас једног од највећих познавалаца српске и југословенске историје, књижевности, културе уопште, као и језика.

ЛИТЕРАТУРА: *Сйоменица ЦАНУ 1973–1983; Годишњак САНУ* 103 (1996) 575–580 (М. Павловић).

М. Павловић

ОБОЛЕНСКИ (OBOLENSKY) Димитри (1. април 1918, Петроград). Још као дете је напустио Русију, те се формирао на Западу и ту стекао образовање, највише у Енглеској, где је у Оксфорду завршио студије. Усавршавао се у више универзитетских центара. Његов наставни и истраживачки рад везан је за Оксфорд (Trinity College), мада је повремено и као гост предавао на многим универзитетима. Углед у научном свету стекао је књигом: *The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*, Cambridge 1948 (књига је била завршена 1942, али су ратне прилике спречиле објављивање). О. је предавао и истраживао историју Византије и историју Русије, а тежиште рада му је било у осветљавању слабо познатих веза између Византије и словенског света. Интересовање му је пространо, укључивало је историју дипломатије, зрачење царске идеологије, црквене и културне односе. Студије О. о појединим темама сабране су у две књиге: *Byzantium and the Slavs. Collected Studies*, London 1971, и *The Byzantine Inheritance of Eastern Europe*, London 1982. Синтезу резултата и општих погледа О. даје књига: *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500–1453* (London 1971, касније бројна издања на енглеском и преводи на стране језике, код нас преведено: *Визанйијски комонвелш. Исйочна Евройа 500–1453*, Београд 1991). Дело је одиграло веома велику улогу у упознавању света са културом Византије и источне Европе, у многим универзитетским центрима се употребљава као уџбеник. Јака страна дела је владање изворима и литературом свих оних земаља које су припадале византијском културном кругу. Српске теме су добиле одговарајуће место у сугестивној и документованој панорами О.

Посебно се бавио српском историјом у већ споменутој књизи о богумилству, која има додатак о Србији, Босни и Хуму, затим у прегледу историје раног средњег века (565–1018) у *Cambridge Medieval History IV/1* (1966). У збирци биографија: *Six Byzantine Portraits*, Oxford 1988, једна је посвећена светом Сави српском (преведено: *Шесш визанйијских йорйрейа*, Београд 1991). Ценећи заслуге за упознавање српске историје САНУ је 1988. изабрала О. за свога иностраног члана.

С. Ћирковић

ОБРАДОВИЋ Марија (26. септембар 1958, Краљево). Основну школу и гимназију завршила је у Нишу, а Факултет политичких наука у Београду 1981. Од 1983. ради у Институту за новију историју Србије у звању научног сарадника. Магистрирала је 1984. на Факултету политичких наука у Београду са темом: *Друшйвено-исйоријска улога Ирске рейубликанске армије (ИРА) у борбама за националну независносш Ирске*. Докторирала је на Факултету политичких наука у Загребу 1990. тезом: *Полийички сисйем „народне демокрайије" у Југославији (1945–1952)*.

Подручје истраживања: социјалистички политички и економски системи у земљама Источне Европе и Југославије, комунистичка модернизација, примена „теорије заосталости" на истраживање послератног историјског развоја земаља Источне Европе и Југославије. Истраживала је у архивима Београда, Загреба, Љубљане.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Prvi kongres antifašističke omladine Balkana* (1986); *Funkcija Politbiroa CK KPJ u političkom sistemu i uloga Josipa Broza Tita u njegovom radu (1945–1952)* (1987); *Religija i politika u Severnoj Irskoj* (1987); *Partijska država – element „narodne demokratije" u Jugoslaviji (1945–1952)* (1988); *Кривичнойравни сисйем и грађанска йрава у Југославији (1945–1952)* (1991); *Kvantitativna istorija* (1993); *Teorijsko metodološki problemi istraživanja delovanja ličnosti u istoriji* (1993); *Teorija modernizacije i modeli razvoja* (1994); *Komunistička modernizacija u Jugoslaviji (1947–1952)* (1995); *„Narodna demokratija" u Jugoslaviji (1945–1952)* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сйоменица Инсйийуйа за исйорију радничког йокрейа Србије 1949–1989*, 66; *Spomenica INIS 1965–1995*, 82–83.

ЛИТЕРАТУРА: *Сйоменица Инсйийуйа за исйорију радничког йокрейа Србије 1949–1989*, 66; *Spomenica INIS 1965–1995*, 82.

Р.

ОБРАДОВИЋ Милован (16. март 1933, Дубово, Бијело Поље). Основну школу учио је у родном месту, а ниже разреде гимназије у Бијелом Пољу. Учитељску школу завршио је у Иванграду (Беранама). Ванредно је студирао историју на Филозофском факултету у Скопљу. На Филозофском факултету у Београду одбранио је 1975. магистарски рад *Аграрна реформа на Косову 1945–1948. године*. Докторат је стекао 1979. на Филозофском факултету у Приштини дисертацијом *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1918–1941. године*.

О. је као учитељ радио у Црнчи, Зминцу и Миочу у околини Бијелог Поља, а 1958. прешао је у осмогодишњу школу у Милошеву (Косово), где је био учитељ, наставник и директор. Као асистент и истраживач радио је у Заводу, односно Институту за историју Косова и Метохије (1967–1980). На Филозофском факултету у Приштини изабран је за доцента 1980, ванредног професора 1985. и редовног професора 1990. године.

О. се претежно бави истраживањем историје Југославије од 1918. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ревизија аграрне реформе на Косову 1918–1941*, Косово 3 (Приштина 1972) 367–412; *Аграрна реформа и колонизација на Косову 1918–1941. године*, Приштина 1981; *Аграрна реформа на Косову 1945–1947. године*, Годишњак Архива Косова 24 (Приштина 1988) 37–67; *Пољойривреда Косова у йериоду обнове земље*, Косово 16 (Приштина 1987) 249–313.

Р.

ОБРАДОВИЋ Стојан (јуни 1817, Богатић – 12. октобар 1879, Шабац). Основну школу учио је у месту рођења од 1825. до 1834. Радио је као практикант шабачког суда (1834–1835), војни писар у Бадовинцима (1835), писар Мачванског среза (1835–1838), писар Начелства подринског (1839), писар Начелства шабачког (1840–1842). За време уставобранитељске кризе као присталица династије Обреновића емигрирао је у Аустрију, где је неко време у Земуну радио у канцеларији кнеза Михаила. После повратка из емиграције (1843) живео је у Шапцу. Крајем 1843. постављен је за секретара суда у Шапцу, али је после Катанске буне ухапшен. Потом је прешао у Лозницу, где је децембра 1844. постављен за секретара Окружног суда. Био је секретар Округа крајинског (1844–1846), секретар суда окружија шабачког (1846–1848), члан суда у Гургусовцу (1848–1849), члан суда у Шапцу (1850–1851), секретар Окружног суда у Смедереву (1852–1856), секретар суда у Ужицу (1857–1859), секретар суда у Ваљеву (1860), секретар па председник суда у Ћуприји (1861–1865) где је и пензионисан 1865. године. Као пензионер живео је у Шапцу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Грађа за исйорију народа Округа йодринског од 24. сейй. 1813. до конца 1834. године*, Гласник СУД 36 (1872) 120–154: *Живош и рађња заслужних Срба из Окружија шабачког и йодринског у Књажесйву Србији у усйанцима йройиву насиља йурског од 1804. и 1815. године*, Београд 1873; *Крашки исйорични йреглед йурског госйодарсйва над срйским народом у XVI. веку на Јужном йолуосйрву*, Београд 1874.

ЛИТЕРАТУРА: *Живош и йрикључења Сйојана Обрадовића*, Уставри 3, 13 (Шабац 1960) 1–35; 3, 14, 1–34.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 14971–14973; 11, br. 12429–12430; СБ 12, бр. 56718–56719.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Јовичић, *Кайанска буна йрема мемоарима Сйојана Обрадовића*, Политика 25.X 1939, 10 са 8. стр.

Ст. Војиновић

ОЛЕСНИЦКИ (ОЛЕСНИЦКИЙ) Алексеј Акимович (1888, Кијев – 1943, Загреб). О. је завршио специјалне разреде Лазаревског института источних језика у Москви и одељење источних језика при Министарству иностраних дела у Санкт Петербургу. Био је научни секретар Секције за Блиски исток Друштва руских оријенталиста. По доласку у Загреб радио је као чувар Оријенталне збирке рукописа и докумената ЈАЗУ и лектор турског језика Свеучилишта у Загребу.

О. је више радова посветио хрватско-турским, српско-турским и руско-турским сукобима. Истраживања је усмерио бојевима на Крбавском пољу и Косову пољу. Расправљао је о Ђерзелез Алији, оријенталним рукописима и исправама у ЈАЗУ, задацима оријенталистике у Југославији, турским изворима. За српску историју значајни су његови радови о видовданском сукобу: *Турски извори о Косовском боју* (1935); *Kad je ubien car Murat?* (1938); *Dva turska falsifikata XVI stoljeća o Kosovskom boju* (1940); *Logothet Pahomije interpolator ruskih i srbskih viesti o kosovskom boju* (1941–1942).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Матеріалы для библіографіи русскихъ научныхъ трудовъ за рубежомъ* (1930–1940) 2–1, Београд 1941, 242–243; BLZ 8, br. 15242–15250; 11, br. 12451–12452.

ЛИТЕРАТУРА: *Матеріалы* 2–1, 242.

Р. Михаљчић

ОПАЧИЋ Петар (20. април 1927, Плавно, Книн). Учесник је НОР-а од лета 1941. Завршио је Пешадијску официрску школу у Сарајеву, а потом наставио службу као активан официр ЈА и ЈНА. У Београду је завршио гимназију и студије историје на Филозофском факултету, где је и магистрирао. Докторирао је на тези *Савезничка Солунска офанзива*. Радио је у научноистраживачком одељењу Војноисторијског института све до пензионисања.

Бави се изучавањем ратне историје Србије од устанка 1804. до 1918, а посебно улогом Србије и

Српске војске у победи савезника против сила Осовине у Првом светском рату, стварању заједничке југословенске државе и заштити југословенског етничког простора до закључивања мировних уговора са суседним државама. Аутор је бројних чланака, студија и расправа у стручним часописима и зборницима радова, као и реферата на домаћим и међународним научним скуповима из ратне прошлости Србије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Солунски фронт – Зејтинлик* (Београд 1978); *Солунска офанзива 1918* (Београд 1980); *Србија и Солунски фронт* (Београд 1984); *Војвода Живојин Мишић од Јавора до Целовца* (Београд 1996); затим, заједно са др Савом Скоком: *Војвода Степа Степановић у ратовима Србије 1876–1878* (Београд 1974–1984, шест издања); *Српско-турски ратови 1876–1878* (Београд 1981); *Церска битка и војвода Степа* (Београд 1989. и 1996, друго – допуњено издање). Са групом аутора објавио је књигу: *Србија и Црна Гора у Првом светском рату* (Цетиње 1976).

ЛИТЕРАТУРА: Vojni leksikon, Beograd 1981, 993.

Д. Ненезић

ОРФЕЛИН Захарија Стефановић (1726, Вуковар – 19. јануар 1785, Нови Сад), књижевник, историчар, бакрорезац, уметник и културни радник. Школовао се нередовно, образовање је стицао углавном сам. Од 1751, када је из Будима прешао у Нови Сад, до 1757. радио је као учитељ у новосадској словенској школи. Потом је (1757–1762) био канцеларист митрополита Павла Ненадовића у Сремским Карловцима, где је почео да се бави бакрорезачким радом и штампањем књига. Од 1760. започиње стваралачки плодно али нестално раздобље његовог живота. Након краћег боравка у манастиру Ремети, до 1764, боравио је у Темишвару радећи као казначеј код владике Викентија Видака (Јовановића) и код племића Јована Сополнициања (вероватно) као васпитач његове деце.

Средином 1764. прешао је у Млетке (Венецију), где је, до 1765, радио у штампарији Димитрија Теодосија (вероватно) као коректор. На бакрорезачку академију у Бечу уписао се 1766, а 1768. (можда), односно (1770) сигурно, вратио се у Сремске Карловце где је остао до 1778. У том, стваралачки најплоднијем, периоду живота док се у Карловцима бавио виноградарством објавио је *Славјано-сербскиј магазин* (1768), *Историју живота Петра Великог* (1772) и *Калиграфију* (1778). Убрзо је дошло до прелома у његовом животу. Још 1772, својим претераним захтевима, одбио је место управника и надзорника српских и румунских школа у Банату, а 1778, славјен и материјално награђен од Марије Терезије због објављивања *Калиграфије*, упао је у материјалну оскудицу. Опхрван честим болестима, које су му онемогућавале да се издржава од бакрорезачког и калиграфског рада, доспео је на ивицу беде. Наредне три године, 1778–1781, преживео је у манастирима Беочину, Гргетегу и Ремети, захваљујући милости калуђера са којима је, истовремено, био у прилично лошим односима због својих рационалистичких ставова и анонимних напада и представки које је писао. Ситуација се изменила када га је, 1781–1783, владика пакрачки Јосиф Шакабента примио на старање. Донекле ојачао О. је покушао да се избави из недаћа и врати старом послу. Прихватио је (1783) место коректора у Курцбековој штампарији у Бечу. Но, само годину касније, скрхан болешћу поново се обратио за помоћ владици Јосифу Шакабенти. Умро је, у крајњој оскудици на владичином мајуру на Исајлову, крај Новог Сада.

О. је био један од најсвестранијих и најзначајнијих културних и научних делатника епохе српског просветитељства и рационализма. Био је писац првог уџбеника (латинског језика) код Срба (1766), аутор првог, славено-српског, буквара (1767), преводилац педагошке литературе, затим, покретач, уредник и издавач првог часописа, не само код Срба већ уопште код Јужних Словена (*Славјано-сербскиј магазин*, 1768), један од првих модерних српских историографа, калиграфа, песника. Његов бакрорезачки и калиграфски рад представља највиши домет српске уметничке графике.

Занимање за српску историју показао је сразмерно рано у знаменитој песми о Косовском боју *Горестни плач славнија иногда Сербији* (1761, објављеној у рускословенској, а 1763, под насловом *Плач Сербији* у српскословенској варијанти). У српску историографију пренео је најважнија научна достигнућа европске рационалистичко-просветитељске историографије свога доба – сазнање о потреби и важности проучавања националне историје, свест о важности и улози коју у историчаревом раду имају историјски извори, као и о неопходној непристрасности у научном раду и, најзад, о великој важности познавања географије за разумевање историје. Често је апеловао о потреби истраживања националне историје као и о потреби прикупљања и објављивања историјских извора (*Славјано-сербскиј магазин*, 1768). Његова *Историја о житији и славних дјелах великаго государја императора Петра Перваго* (1772, 1972[2]), не само да представља озбиљан синтетички преглед руске историје, већ је и прва општа историја писана према научним стандардима XVIII века и истовремено прва световна, историјска биографија код Срба, што јој даје посебно место у историји српске историографије. У складу са својим

погледима на науку, посебну пажњу посветио је и објављивању текстова из српске историје (*Вечити календар*, 1783).

ЛИТЕРАТУРА: Д. Руварац, *Захарија Орфелин. Животописно – књижевна црта*, Споменик СКА 10 (1891) 75–91; Т. Остојић, *Захарија Орфелин*, Београд 1923; Н. Радојчић, *Захарија Орфелин као историчар*, Гласник ИД НС 6 (1933) 253–280; В. Стајић, *Нови подаци о Захарију Орфелину*, Гласник ИД НС 8 (1935) 127–129; К. Георгијевић, *Два непозната списа Захарије Орфелина*, ИГ 1–2 (1950) 63–102; М. Коларић, *Захарија Орфелин*, Зборник МС ДН 2 (1951) 66–74; С. Јосифовић, *Орфелиново житије Петра Великаго*, Зборник МС КЈ 2 (1954) 18–25; НЕ 3, 225–228 (В. Петровић); EJ 6, 389–390 (D. Medaković, M. Kićović).

Мир. Јовановић

ОСТОЈИЋ Тихомир (5. јули 1865, Семиклуш (Остојићево), Банат – 18. октобар 1921, Беч). Основну школу завршио је у родном месту а гимназију у Новом Саду (1884). Као стипендиста Текелијиног фонда, студирао је (1884–1889) словенску филологију у Пешти и код В. Јагића у Бечу, где је и докторирао тезом о *Доситеју Обрадовићу* (1907). Од 1899. до 1910. радио је као професор у новосадској гимназији. Године 1911. изабран је за секретара МС, уређивао је *Летопис* од 1912. до 1914, када, под оптужбом да је ширио у Матичиним издањима просрпску пропаганду, бива интерниран у Бају и Столни Београд. Већ нарушеног здравља, вратио се из прогонства 1917, радио кратко као професор у новосадској гимназији, да би се по ослобођењу поново обрео на месту секретара МС. Изабран је 1920. за професора југословенске књижевности и првог декана Филозофског факултета у Скопљу. Један је од покретача и први председник Скопског научног друштва, основаног 1921. За дописног члана СКА изабран је 1910.

Своју немерљиву радну и интелектуалну енергију, преточену у озбиљан научни рад и заокупљеност текућим национално-политичким и културним проблемима, О. је посветио просвећивању и духовном уздизању свога народа. Као осведочени присталица на темељној критици извора засноване историје, О. је радовима из књижевне и културне историје XVIII и делом XIX века, који ни данас не губе на вредности, дао несумњив допринос расветљавању неправедно занемарене новије српске прошлости. Марљиво и систематски је истраживао у архивима. Прва његова монографија, *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића* (1905), уједно је и прва синтеза културне историје Срба XVIII века. Исти период обухватају не мање важне студије о *Доситеју Обрадовићу у Хопову* (1907, прерађени немачки извод у *AfSlPh* 1909) и *Захарији Орфелину* (1923), као и збирка исписа из старих рукописних песмарица. *Српска грађанска лирика XVIII века* (1926). Књижевној историји XIX века посвећене су опширна монографија о *Бранку Радичевићу* (1918) и две важне расправе о *Јовану Стерији* (1906) и *Змају и Ђорђу Рајковићу* (1908). О. се успешно огледао и као писац уџбеника *Историје српске књижевности* (1917, прерађено и допуњено постхумно издање 1923), утемељене на осветљавању историјске подлоге књижевних процеса. Објавио је доста новог изворног материјала: *Циркулари митрополита Павла Ненадовића* (1907); *Прилози за историју Црне Горе новијега доба* (1914) – документи из доба владика Петра I и Петра II; *Архивски подаци о Димитрију Давидовићу и бечким Српским новинама* (1925). Интересовао се за усмено народно песништво и спремао текстове за штампу (*Краљевић Марко у народним песмама* I–III, 1903–1904; *Косово. Народне песме о боју на Косову*, 1901; *Немањићи у народним песмама*, 1928), више из просветитељских него ли научних побуда.

Романтичарско наслеђе младости, којег се као научник ослободио, представљало је, својим идеализмом, ваљану подлогу његовом јавном раду. У улози јавног националног делатника остварио је широку лепезу активности: од гимнастике, ђачких хорова, наставничког позива, преко компоновања и популарисања црквене и народне музике, неуморног писања приказа, критика и рецензија текуће уметничке продукције, до сарадње у бројним културно-просветним установама (повереник и добротвор СКЗ, члан Одбора Новосадске српске читаонице, председник Артистичког одсека у Друштву за Српско народно позориште итд.). Од највећег је значаја, ипак, рад на реформи МС, у чије Књижевно одељење је ушао заједно са Ј. Радонићем и С. Станојевићем 1898, и уз подршку реформиста окупљених око часописа *Покрет* (1899–1912), чији је покретач и уредник, дошао на место секретара МС 1911. У кратком периоду до Првог светског рата успео је да стабилизује Матицу и поврати јој углед, отвори *Летопис* актуелним национално-политичким и културним питањима и окупи око њега најбоље писце.

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Ковачек, *Библиографија радова Тихомира Остојића*, Зборник МС КЈ 13, 1 (1965) 231–252; Л. Суботић, *Допуна библиографији радова Тихомира Остојића*, Прилози КЈИФ 32, 1–2 (1966) 155–157; BLZ 9, br. 15352–15358; 11, br. 12513–12517; СБ 12, бр. 57702–57760.

ЛИТЕРАТУРА: *Тихомир Остојић, дописни члан* (аутобиографија), Годишњак СКА 22 (1908) [1909] 475–482; NE 3, 293 (V. Ćorović); В. Стајић, *Тихомир Остојић*, ЛМС 313, 1–3 (1927) 15–45; Ј.

Савковић, *Тихомир Остојић: професор српске Новосадске гимназије*, Нови Сад 1935 (прештампано из ЛМС 341–1, 1934); EJ 6, 395 (S. Marić); Зборник МС КЈ 13, 1 (1965) посвећен је у целини О., поводом стогодишњице његовог рођења; *Живот и дело Тихомира Остојића. Поводом 125-годишњице рођења*, Свеске МС 20, 7 (1991) (часопис је у целини посвећен О. и садржи реферате поднесене на симпозијуму у манастиру Хопову 30.10.1990).

Ђ. Бубало

ОСТОЈИЋ-ФЕЈИЋ Убавка (3. март 1950, Сарајево). Основну школу и гимназију завршила је у Сарајеву и Загребу, а Филозофски факултет, Група за историју, у Београду, на коме је и магистрирала (1980). Докторирала је на истом факултету 1991. тезом *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914–1918. године*. Годинама је истраживала у многим архивима Југославије, Велике Британије и Француске. У Институту за савремену историју у Београду ради од 1974.

О-Ф. се бави истраживањем међународних односа Србије у XX веку, посебно према САД, Великој Британији и Француској.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилог проучавању британског јавног мњења према Србији 1914. године* (1985); *Мисија Рокфелерове фондације у Србији 1915–1916. године* (1987); *Акција за помоћ Србији у Великој Британији током Првог светског рата* (1987); *Српско друштво у Великој Британији* (1988); *Михаило Пупин у огледалу јавности током Првог светског рата* (1989); *Сарадња професора Београдског универзитета са Српским потпорним фондом у Лондону на школовању српских студената током Првог светског рата* (1989); *Америчка хуманитарна делатност у Србији током Првог светског рата* (1992); *Сједињене Америчке Државе и Србија (1914–1918)* (1994); *Америчко виђење Србије у балканским ратовима* (1993); *Обележавање Косовског дана у Великој Британији током Првог светског рата* (1994); *Новије тенденције у савременој француској историографији* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 264–265; *Bibliografija ISI 1984–1994*. Istorija 20. veka 2 (1994) 239–240.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 2 (1984) 264.

Р.

ОСТРОГОРСКИ (ОСТРОГОРСКИЙ) Георгије Александрович (19. јануар 1902, Петроград – 24. октобар 1976, Београд). До 1919. живео је у родном Петрограду где је завршио гимназију. Због прилика насталих избијањем револуције са породицом је напустио Русију; најпре је боравио у Финској и Шведској, да би 1921. започео студије филозофије и социологије на универзитету у Хајделбергу. После дипломирања боравио је два семестра у Паризу, слушајући на Сорбони предавања славних византолога Ш. Дила и Г. Мијеа, што га је трајно усмерило ка византологији из које је одбранио докторску дисертацију (1927). Од 1929. до 1933. предавао је као приватни доцент на универзитету у Вроцлаву (Бреслава). Год. 1933. на позив Универзитета долази у Београд на Катедру за византологију Филозофског факултета. У почетку као хонорарни а од фебруара 1941. као стални наставник, О. је предавао историју Византије све до пензионисања, крајем 1973. Иницијативом О. 1948. основан је Византолошки институт САНУ, научна установа чији ће сарадници систематски изучавати разне области византологије (историја, књижевност, језик, уметност). До смрти (1976) О. је био директор ове научне установе. Делујући више деценија као наставник и ментор, О. је научно формирао групу византолога који су већим делом били окупљени у Византолошком институту САНУ и на Катедри за византологију Филозофског факултета у Београду. Неки од њих наставили су наставничку и научну каријеру у иностранству. За свој богат научни опус О. је стекао многа признања. Од 1946. био је члан САНУ, а касније и многих других академија (Академија наука у Гетингену, Белгијска академија, Британска академија, Академија у Палерму, Аустријска академија, Атинска академија). Био је члан Краљевског историјског друштва у Лондону, као и носилац ордена Pour le mérite за науку и уметност у Немачкој, затим почасни доктор универзитета у Оксфорду и Стразбуру.

О. несумњиво представља једног од најистакнутијих посленика у великом полету византологије XX столећа, а тај његов углед почива на обимном и тематски разноврсном научном делу. Може се слободно рећи да се његов истраживачки интерес окретао изучавању свих периода хиљадугодишње византијске историје, а и свих важних збивања и појава у њој. У приказу научног дела О. ваља кренути од његове *Историје Византије*, приручника чије је прво издање објављено у Минхену (*Geschichte des byzantinischen Staates*, 1940). По једнодушној оцени научне критике то је најбоља и најпотпунија синтеза о историји царства Ромеја, па је разумљиво што је књига изазвала велики интерес у међународној историографији. Објављена су још два немачка издања (1952, 1963), а књига је преведена на низ језика (српскохрватски, словеначки, македонски, француски, енглески, италијански, пољски, грчки). У току је рад на јапанском преводу.

У обимном научном делу О. могу се омеђити веће тематске целине које су га занимале током дугогодишњег истраживачког рада. О. је закорачио у византологију својом докторском дисертацијом која, полазећи од текста *Трактата о пореском систему*, изучава положај византијског сељаштва у X веку организованог у сеоској општини (*Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert*, 1927, ревидирано издање 1969). Негујући и настављајући традиције старе руске византолошке школе, О. је трајно сачувао занимање за социјално-економску историју царства Ромеја. Изучавао је византијску сеоску општину као заједницу слободних ситних поседника – сељака (*Византијска сеоска општина. Земљораднички закон – Трактат о пореском систему – Тебански катастар*, 1961). О. је кроз различите етапе византијске историје пратио поседе, права и обавезе сељака: у времену од VII до XI века, када су они чинили темељ финансијског и војног устројства царства, као и у познијим столећима (XI–XV), када су представљали основну радну снагу на поседима племства и цркве (*Елевтери. Прилог историји сељаштва у Византији*, 1949; *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, 1956).

Бавећи се социјално-економским питањима, О. је изучавао и основне установе византијског феудализма, друштвеног система на коме је почивало устројство Византије у њеној познијој историји. У тим истраживањима О. је убедљиво доказао постојање феудализма у Византији са свим основним карактеристикама које је он имао у земљама западне Европе. Међутим, О. је истовремено успео да објасни неке установе и појаве специфичне за византијски феудализам које га одвајају од западног феудалног система. Те специфичности су пре свега биле условљене доминантним положајем византијског василевса као неприкосновеног господара државе Ромеја и свих њених поданика. У ту групу радова О. пре свега спадају студије о пронији и византијском имунитету (*Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама*, 1951; *Die Pronoia unter den Komnenen*, 1970; *К истории иммунитета в Византии*, 1958). У научном делу О. значајно место имају истраживања о темељима свеукупног устројства Византије. То су његови радови о основама византијске државно-правне и политичке идеологије која је бранила и тумачила положај василевса Ромеја као господара читаве хришћанске васељене. Царску идеологију О. је посматрао у њеном вишестолетном развитку, изучавајући најважније појаве које су је пратиле – царско крунисање, савладарство (*Das Mitkaisertum im mittelalterlichen Byzanz*, 1930; *Zur Kaisersalbung und Schilderhebung im spätbyzantinischen Krönungszeremoniell*, 1955; *Автократор и самодржац*, 1935; *Die byzantinische Staatenhierarchie*, 1936).

Читав унутрашњи развитак Византије био је обележен односом између василевса и цркве на челу са васељенским патријархом, па је том важном питању О. посвећивао знатну пажњу, особито времену борбе око поштовања култа икона, када су односи између световне и духовне власти запали у најдужу и најтежу кризу (*Отношение церкви и государства в Византии*, 1931; *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, 1929; *Les débuts de la Querelle des Images*, 1930; *Rom und Byzanz im Kampfe um die Bilderverehrung*, 1933). У унутрашњем животу Византије особити значај имало је њено управно устројство коме је О. посветио низ капиталних студија, помно проучавајући теме – војноуправне области које су по његовом уверењу настале за време цара Ираклија (610–641). То тематско уређење као основ управног система Византије пролазило је, почевши од првих деценија VII века, кроз одређене етапе да би свој пуни развитак достигло у X веку (*Sur la date de la composition du Livre des Thèmes et sur l'époque de la constitution des premiers thèmes d'Asie Mineure*, 1953; *Die Entstehungszeit der Themenverfassung*, 1958; *L'Echarchat de Ravenne et l'origine des thèmes byzantins*, 1960).

Као врстан историчар О. се окретао и изучавању византијских извора, најпре оних који у правом смислу речи припадају историографији (*Die Chronologie des Theophanes im VII. und VIII. Jahrhundert*, 1930; *Славянский перевод хроники Симеона Логофета*, 1932). О. је изучавао и друге врсте византијских извора, нпр. оне који својим подацима осветљавају прилике у феудализираном царству (*Византийские писцовые книги*, 1948; *Drei Praktika weltlicher Grundbesitzer aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, 1973; *Autour d'un Prostagma de Jean VIII. Paléologue*, 1967), или оне који говоре о управном уређењу Византије (*Тактикон Успенског и Тактикон Бенешевића*, 1955). Током дугог научног рада О. је често изучавао теме из богате историје веза Византије са словенским светом, што је свакако део његовог дуга пореклу и словенској средини у којој је провео највећи део живота. Чинио је то пре свега када су у питању односи царства Ромеја са далеким руским земљама и владарима (*Владимир Святой и Византия*, 1939; *L'expédition du prince Oleg contre Constantinople en 907*, 1940; *Византия и киевская княгиня Ольга*, 1967).

За нашу историографију особито је значајно што је О. дужну пажњу посвећивао и изучавању византијско-јужнословенских односа. О томе сведоче његове студије пре свега о периоду раног средњег века (*Порфирогенитова хроника српских владара и њени хронолошки подаци*, 1949;

Лав Рабдух и Лав Хиросфакт, 1955; *Сербское посольство к императору Василию II*, 1949). Бројнији су радови у којима је О. посматрао византијско-јужнословенске односе познијег средњег века, када је српска држава Немањића освајањима према југу непосредно угрозила власт царства на Балканском полуострву (*Душан и његова властела у борби против Византије*, 1951; *Господин Константин Драгаш*, 1963; *Alexis Raul, Grossdomestikos von Serbien*, 1964; *О серском митрополиту Јакову*, 1968; *Problèmes des relations byzantino-serbes au XIVe siècle*, 1967). У тој етапи односа Јужних Словена са Византијом важно место имала је Света Гора Атонска, па је О. своју истраживачку пажњу усмеравао и према том питању (*Две белешке о Душановим хрисовуљама светогорском манастиру Ивирону*, 1956; *Радоливо, село светогорског манастира Ивирона*, 1961; *Комитиса и светогорски манастири*, 1971). У групи радова о византијско-јужнословенским односима позног средњег века особито место има његова књига о серској држави, целини која се после смрти Стефана Душана (1355) издвојила из оквира Српског царства. У споменутој књизи О. је дао потпуну слику о овој држави којом је најпре владала царица удова Јелена (Јелисавета) а затим деспот Јован Угљеша (*Серска област после Душанове смрти*, 1965).

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Крекић, *Библиографија радова проф. Георгија Острогорског*, ЗРВИ 6 (1960) 276–283 (до 1952); Б. Крекић, Б. Радојчић, *Bibliographie de Georges Ostrogorsky*, ЗРВИ 8, 1 (1963) 7–18 (до 1962); *Библиографија Георгија Острогорског*, Сабрана дела V, 405–420 (до 1969); Б. Крекић, Б. Радојчић, И. Ђурић, *Библиографија радова академика Георгија Острогорског*, Зборник ФФ 12, 1 (1974) (Споменица Георгија Острогорског) 1–14 (до 1971); Сабрана дела Георгија Острогорског I–VI, Београд 1969–1970; СБ 12, бр. 57763–57796.

ЛИТЕРАТУРА: H. Hunger, *Georg Ostrogorsky. Nekrolog*. Österr. Akad. d. Wiss. Almanach für das Jahr 1977, 127. Jahrgang (Wien 1978) 539–544; Б. Ферјанчић, *Георгије Острогорски (1902–1976)*, Глас САНУ 372, Одељење историјских наука, књ. 8, Београд 1993, 57–95; Р. Радић, *Георгије Острогорски и српска византологија*, Руска емиграција у српској култури XX века I, Београд 1994, 147–153; С. Пириватрић, *Георгије Острогорски, Руси без Русије – Српски Руси*, Београд 1994, 179–188; М. Динић, *Поводом педесетогодишњице Георгија Острогорског*, ЗРВИ 6 (1960) 275; Љ. Максимовић, *Развој византологије*, Универзитет у Београду 1838–1988, Београд 1988, 664–671; ЕЈ 6, 396–397 (F. Barišić); ИГ 1–2 (1977) 283–291 (Љ. Максимовић, И. Ђурић).

Б. Ферјанчић

ПАВИЋЕВИЋ Бранко (2. март 1922, Никшић). Основну и средњу школу завршио је у Никшићу. Крајем 1938. приступио је омладинском покрету, а рат је провео у НОБ-у. Правни факултет у Београду завршио је 1949. године. Школовање је наставио у Институту друштвених наука. За сарадника Историјског института САН изабран је 1951. Две године провео је на специјализацији на Катедри за историју Западних и Јужних Словена Историјског факултета Московског државног универзитета. Радио је у Скупштини СФРЈ. Био је члан ЦК СКЈ.

Докторску дисертацију из црногорске правне историје *Стварање државне власти у Црној Гори*, одбранио је 1954. године. Од 1973. до 1981. П. је био председник Друштва за науку и умјетност СР Црне Горе, односно ЦАНУ. Изабран је за дописног члана АНУ БиХ и Словеначке академије наука и уметности. Био је редовни члан Академије наука и уметности Косова.

Као сарадник Историјског института, П. је почео да изучава правну историју Црне Горе. Временом је истраживања проширио на политичку прошлост Црне Горе и Србије од XVIII до XX века. Неколико студија и чланака посветио је спољној политици Русије у XVIII и XIX веку.

Поред истраживачких радова П. је објављивао и изворе. Заједно са Иваном Божићем и Илијом Синдиком приредио је *Паштровске исправе XVI–XVIII вијека* (1959). Са Томицом Никчевићем издао је *Црногорске исправе XVI–XIX вијека*. У архивима СССР-а прикупљао је грађу о прошлости Црне Горе и Србије и о руско-југословенским односима од почетка XVIII века до 1917. године. Део прикупљене грађе објавио је под насловом *Русија и босанско-херцеговачки устанак 1875–1878* (1986).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Одјек прве руске револуције у Србији* (1955); *О мисији Ивана Ивановића–Вуковића и Матеја Петровића–Вучићевића у Црној Гори 1831–1834* (1957); *План књаза Данила за регулисање односа са Портом 1856. године* (1960); *Његошева мисија у Русији 1837. године* (1960, 1961); *Почетак црногорско-турског рата 1862. године* (1962); *Crna Gora od kraja XVIII do početka XX veka* (заједно са Т. Никчевићем, више издања); *Његош и Јаков Николајевич Озерецковски. Промјена руске политике према Црној Гори* (1967); *Чевкинова улога у раду на разграничавању Црне Горе и Аустрије 1839–1841. године* (1968); *Политика цара Павла I према Црној Гори* (1970); *Ослободилачки ратови од XVI–XX вијека* (1972); *Печати црногорских старјешина са почетка XVIII вијека* (1975); *Покушај за сусрет са царем Николајем I 1851. године* (1986).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 191; *ЦАНУ 1973–1983*, 195–197; Годишњак ЦАНУ 14 (1986) 110.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак Друштва за науку и умјетност Црне Горе 1 (1974) 56; *ЦАНУ 1973–1983*, 193; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 154.

Р. Михаљчић

ПАВКОВИЋ Ф. Никола (19. децембар 1931, Гај код Ковина). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Белој Цркви. Студирао је и дипломирао (1954) етнологију на Филозофском факултету у Београду. Од 1955 до 1961. радио је као кустос Музеја источне Босне у Тузли и Земаљског музеја у Сарајеву. За асистента етнологије на Филозофском факултету у Београду изабран је 1961. Од 1965. до 1967. био је, као стипендиста француске владе, на специјалистичким студијама из етнологије и социјалне антропологије на Сорбони у Паризу код професора R. Bastide-а и A. Leroi–Gourhan-а. Докторат из етнологије одбранио је на Филозофском факултету у Београду (1970) тезом *Право прече куповине у обичајном праву Срба и Хрвата*.

Био је председник Етнолошког друштва Србије и потпредседник Савеза етнолошких друштава Југославије (1980–1982). Члан је међународног научног Друштва Жан Боден за компаративну историју институција (1976) и Европског друштва социјалних антрополога (1992).

У својим истраживањима, поред етнолошког, П. примењује компаративно-историјски метод. Највише истражује друштвени живот и установе, а нарочито обичајно право, колективну својину и село као социо-економску и обредно-религијску заједницу код Срба и других јужнословенских народа. Хронолошки распон истраживања му је од средњег века па до наших дана. Историјска димензија његових истраживања социјалних (и уже правних) појава најпотпуније је дошла до изражаја у низу расправа из правне етнологије (као нпр.: *Питање првобитног умира крвне освете* (1977); *Теоријски оквири проучавања обичајног права у југословенској етнологији права* (1982); *Етнолошка концепција наслеђивања* (1982); *La vengeance par le sang et la réconciliation comme rite de passage* (1984); *La peine dans le droit coutumier des Slaves du Sud (XVIII–XX siècle)* (1989); *Обичајно-правне радње у вези са смрћу* (1992); *La coutume juridique dans les pays yougoslaves (XIIe–XIXe siècle)* (1992), а посебно у књизи *Право прече куповине у обичајном праву код Срба и Хрвата* (1972).

П. етнолошко проучавање правних обичаја има и историјско-синтетичку димензију.

П. је историјски проучавао и неке проблеме религије. *У малим верским заједницама у општини Панчево* (1978) истражено је пет најважнијих малих верских заједница (тзв. секти): Назаренска, Баптистичка, Адвентистичка, Пентекостна и црква Јеховиних сведока. Обухваћене су теме: настанак и развој, догматика, обредна пракса, црквене зграде, структурне одлике верских заједница, међуљудски односи и верска штампа. У *Религијском плурализму у Војводини* (1987) дат је преглед развоја хришћанске цркве (и донекле ислама у турском периоду) на тлу данашње Војводине од раног средњег века до наших дана.

П. се огледао и у истраживању и вредновању меморијалне грађе као етнолошко-историјског извора за проучавање српске културе у XIX веку (књига *Етнографски записи Јеврема Грујића*, 1992).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 146–153.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 146.

Р.

ПАВЛОВИЋ Драгољуб (4. јуни 1903, Јабланица – 11. август 1966, Београд), историчар књижевности. Школовао се у Нишу, Врању и Скопљу, где је завршио гимназију 1922. Од 1922. до 1926. студирао је Историју југословенске и упоредне књижевности са теоријом књижевности на Филозофском факултету у Београду. Изабран је 1927. за асистента на Катедри за историју југословенске књижевности. Године 1927. и 1928. био је на усавршавању у Греноблу. Докторирао је тезом *Ђорђе Башић, дубровачки биограф XVIII века* (1931). У звање доцента изабран је 1933, ванредног професора 1938, редовног професора 1951. За време Другог светског рата био је заробљеник у логору у Дортмунду. Био је дугогодишњи управник Катедре за југословенску књижевност, продекан (1950–1951) и декан (1959–1960) Филозофског факултета. За дописног члана САН изабран је 1952, за редовног 1961. Од 1933. био је члан уредништва *Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор*; часопис је обновио са неколико професора после Другог светског рата и био његов уредник. Био је председник Друштва за српскохрватски језик и руководилац у Библиографском институту Филозофског факултета у Београду.

У области историје књижевности бавио се: средњовековном, дубровачком и народном књижевношћу. У основној области, историји дубровачке књижевности, написао је низ монографских радова, претежно на основу архивских истраживања и расправа о питањима из културне историје (*Иван Гундулић; Иван Бунић; Стијепо Ђорђић–Ђурђевић; Хорације Мажибрадић; Мартолица Рањина; Криза сталежа властеоског у Дубровнику XVII века* и др.). Проучавање средњовековне књижевности унапредио је сачинивши две специфичне антологије текстова и новим приступом

материји (*Елементи хуманизма у српској књижевности XV века* и др.).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Пантић, *Библиографија радова др Драгољуба Павловића*, Прилози КЈИФ 32, 3–4 (1966) 309–318; *Споменица посвећена преминулом академику Драгољубу Павловићу*, САНУ 1972, 29–44; Анали Филолошког факултета у Београду 12 (1976) 3–15; Љ. Никић, *Прилог библиографији радова Драгољуба Павловића*, Прилози КЈИФ 49, 1–4 (1987) 173–174; СБ 12, бр. 58752–58763.

ЛИТЕРАТУРА: М. Пантић, *Књижевни историчар Драгољуб Павловић*, Прилози КЈИФ 32, 3–4 (1966) 169–178; В. Милинчевић, *Оцене Павла Поповића о Д. Павловићу и М. Савковићу приликом избора за професора југословенске књижевности*, Књижевност и језик 37, 4 (1990) 409–416; EJ 6, 444 (B. Mihailović).

З. Бојовић

ПАВЛОВИЋ М. Драгољуб – Дража (16/28. јуни 1866, Књажевац – 3. април 1920, Београд). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Зајечару, а вишу гимназију у Нишу. Завршио је Историјско-филолошки одсек Филозофског факултета на Великој школи у Београду 1888. За предавача зајечарске гимназије постављен је исте године, а професорски испит из групе општа историја са књижевношћу и историје српског народа са земљописом положио је 1891. У Бечу је проучавао систем наставе у средњим школама (1891–1892). За наставника учитељске школе у Београду постављен је 1893. Исте године започео је студије у Немачкој, најпре у Фрајбургу (Баден), а затим у Тибингену, где је одбранио докторску дисертацију: *О борби за националитет угарских Срба у 1848 и 49 год.* (1895). По повратку у земљу најпре је радио као професор београдске учитељске школе, затим ниже гимназије у Књажевцу и Треће београдске гимназије. За ванредног професора Опште историје новог века на Филозофском факултету Велике школе изабран је у мају 1897, а редовни је постао у мају 1901. године. Отварањем Универзитета у Београду (1905) именован је за једног од првих осам редовних професора, и био је управник Семинара за општу историју. За дописног члана СКА изабран је 1905, а за редовног 1920. године. Бавио се политиком и као члан Радикалне странке био секретар Главног одбора, посланик и потпредседник Клуба независних радикала (1916) и први председник Народне скупштине у Краљевини СХС (1919).

П. је један од првих професора опште историје. У научном раду бавио се историјом Европе, историјом јужнословенског простора и српског народа под туђинском влашћу. Његова прва монографија *Уједињење Немачке* (1898), настала непуне три деценије након стварања Немачког царства, јесте прегледна синтеза историје немачких држава и Немачког савеза до уједињења. Као проучавалац историје Срба под аустријском и турском влашћу успешно је спајао своја знања опште историје с националном историјом и тематски се усмерио ка периодима када су догађаји од европског значаја утицали на простор насељен Србима. Истраживања је усмерио ка XVIII и XIX веку ослањајући се на грађу аустријског порекла, на основу које су настала посебна издања: *Србија и српски покрет 1848–1849* (1904); *Србија за време последњег аустро-турског рата (1788–1791 год.)* (1910); *Покрет у Босни и Албанији противу реформа Махмуда II.* (По архивској грађи) (1913).

Политику Хабзбуршког царства на Балкану обрадио је у студијама: *Пожаревачки мир (1718 г.). Архивска студија* (ЛМС, 1901 и посебно издање 1901); *Административна и црквена политика аустријска у Србији (од 1718–1739)*, Глас 62 (1901); *Финансије и привреда за време аустријске владавине у Србији (1718–1739)*, Глас 64 (1901); *Прилог историји Кочине крајине и Михаљевићевог фрајкора*, Глас 68 (1901).

Био је један од ретких историчара који се бавио питањима теорије историје. Његовим теоријским студијама *Личност у историји* (Дело, 1897), *Историзам и рационализам* (Дело, 1898) и *Култура и ратови* (ЛМС, 1903), дао је допринос развоју научности и утемељењу критичке историографије у Србији, док је радом из историје књижевности *Историјски и драмски дон Карлос* (Бранково коло, 1897) и прилогом из историје историографије *Леополд Ранке. Историографска скица* (Дело, 1895), написаним поводом стогодишњице рођења немачког историчара, показао теоријску и тематску ширину.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 18 (1905) 369–371; *Споменица о отварању Универзитета*, Београд 1906, 98–99; BLZ 9, br. 15841–15849; 11, br. 12761–12767; СБ 12, бр. 58764–58773.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 3, 262–263 (Н. Радојчић); *Сто година Филозофског факултета*, 233–234; EJ 6, 445 (V. Stojančević).

Љ. Трговчевић

ПАВЛОВИЋ Живко (13. март 1871, Башин, Смедеревска Паланка – 25. април 1938, Београд). Генерал југословенске војске и војни писац. Завршио је Војну академију 1892. а затим преведен у генералштабну струку. Командовао је батаљоном и пуком и био начелник Оперативног одељења Главног генералштаба. Упоредо је предавао тактику у Војној академији. Био је пуковник у Српској војсци, па генерал у војсци Краљевине Југославије. У Првом балканском рату био је начелник Оперативног одељења Врховне команде и начелник штаба Приморског корпуса, образованог ради ослобођења Скадра. У Другом балканском рату био је начелник Оперативног одељења Врховне команде. Као помоћник начелника Врховне команде и, кратко време, заступник начелника Врховне команде, руководио је повлачењем српске војске преко Црне Горе и Албаније, све до Крфа (1915. и 1916). На Солунском фронту командовао је Шумадијском дивизијом. По завршетку рата био је управник Војне академије и командант дивизијске области. За редовног члана Српске академије наука изабран је 1921. године.

П. је прикупљао и сређивао архивску грађу о тек минулим ратовима Србије. Сачувао је многа документа чији су оригинали пропали у рату, а и многа за која су, осим војводе Радомира Путника, знали само команданти армија. Објављујући грађу дао је драгоцене стручне коментаре, критичке анализе, узимајући у обзир и ставове из списа команданата непријатељских снага. Поред личних сећања и богатог личног искуства, користио је и изјаве сабораца.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Београдска операција 1914. године* (1922); *Битка на Јадру августа 1914* (1924); *Опсада Скадра 1912–1913* (1926); *Колубарска битка*, I, II (1928, 1930); *Брегалничка битка од 17. јуна до 18. јула 1913* (1929); *Удео Србије у балканским ратовима 1912–1913. године* (1935); *Рат Србије са Аустро–Угарском, Немачком и Бугарском 1915* (САНУ 1968).

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 12, бр. 59127–59138; BLZ 9, br. 15934–15935; 11, br. 12867–12871.

ЛИТЕРАТУРА: VE 6 (Beograd 1973[2]) 613; Vojni leksikon, Beograd 1981, 1003; EJ 6, 447 (D. Trifunović); НЕ 3, 263–264 (В. Белић).

М. Ђуришић

ПАВЛОВИЋ С. Иван (22. мај 1869, Ужице – 11. децембар 1943, Београд). Дивизијски генерал ЈВ и писац. Потиче из официрске породице, а деда по мајци, Никола Луњевица, био је истакнути устанички вођа 1804–1815. Нижу школу Војне академије завршио је 1891, Вишу 1898, а генералштабну припрему 1902. До ратова служборао је као водник, командир чете и ордонанс краља Александра Обреновића (1903) у Београду, потом као командант батаљона у Нишу до 1906, а затим у Главном генералштабу у Београду до 1907, па командант батаљона у Крагујевцу. Као командант пука службовао је у Зајечару, Књажевцу и Пироту. У ратовима 1912–1913. командовао је 3. пуком I позива и здруженим одредом (изнад Облакова). После рата 1913. службовао је у Битољу као помоћник команданта дивизијске области, а од 1914. у Главном генералштабу. У Првом светском рату командовао је од лета 1914. Ужичком здруженом бригадом, а од октобра 1915. мешовитим српско-црногорским Ужичким одредом. На Солунском фронту обављао је дужност начелника Ађутантског одељења Врховне команде. Од 1919. до 1921. био је на дужности команданта Потиске дивизијске области у Суботици, потом помоћник команданта 1. армијске области у Новом Саду и начелник Историјског одељења Главног генералштаба у Београду. Пензионисан је 1929. Чин капетана стекао је 1899, мајора 1902, пуковника 1913, а генерала 1919. За осведочену храброст у рату одликован је Карађорђевом звездом са мачевима IV и III степена.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Узајамна веза пешадије и артиљерије у нападној и одбрамбеној борби* (Београд 1909); *Грађа за историју српско-турског рата 1876. године* (1910); *Грађа за историју устанка и ратова 1875–1878* (1911); *Грађа за историју Српско-турског рата 1876–1878* (1914); *У Битољској бици изнад Облакова 4. и 5. новембра 1912* (1923); *На Брегалници према Штипу 17. и 18. јуна 1913* (1925); *Од Скопља ка Битољу* (1925); *Из наше офанзиве 1914* (Нови Сад 1928); *Из српско-бугарског рата 1913* (1929); *Како нас је рат затекао* (Суботица 1929); *Шајкашка 1848–1849* (Сремски Карловци 1934); *Војна граница и српска војска* (1936).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 15862–15864; 11, br. 12777–12782; СБ 12, бр. 58815–58834.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 3, 264 (В. Белић); VE 6, 612 (D. Trifunović); Д. Трифуновић, *Павловић Иван*, ВЕ II, 6, 612; *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995, 121–122; Vojni leksikon, Beograd 1981, 1003; EJ 6, 445 (D. Trifunović).

М. Бјелајац

ПАВЛОВИЋ Леонтије (26. август 1914, Бродац код Бијељине – 9. април 1997, Смедерево). Основну школу похађао је у родном месту, а средњу у Бијељини, Сарајеву и Битољу. Дипломирао је на Богословском факултету у Београду 1949. а 1957. историју уметности на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је докторску дисертацију *Култови лица код Срба и Македонаца – историјско-етнографска расправа* (1964).

Од 1949. до 1956. радио је као асистент на Богословском факултету у Београду, а затим као професор у Азањи код Смедеревске Паланке. Био је директор Народног музеја у Смедереву (1959–1977), а потом научни саветник у истој установи. Пензионисан је 1989.

Најстојањем П. Народни музеј у Смедереву добио је нову зграду са одговарајућим простором. Са својим сарадницима обогатио је све музејске збирке. Природно, посебну пажњу посветио је локалитетима града и околине.

Национална историја и средњовековна археологија ужа је специјалност П. Али он је објављивао и радове из историје уметности, етнологије, историје средњовековне књижевности, историје религије и помоћних историјских наука. Више радова написао је на основу необјављене грађе. Смедерево и смедеревско Подунавље у средишту је пажње истраживачких прегнућа П. Писао је о привреди, занатима и становништву града и околине, болницама и апотекама, штампарији и листовима који су излазили у Смедереву, затим о развоју школства и просвете. Обимну студију посветио је Основној школи „Димитрије Давидовић" која постоји од 1806. године. *Историја Смедерева у речи и слици* (1980) животно је П. дело написано на основу објављене и необјављене изворне грађе и дугогодишњих теренских истраживања смедеревске тврђаве и околних локалитета.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Култови лица код Срба и Македонаца – историјско-етнографска расправа* (1955); *Историја Смедерева у речи и слици* (1980); *Прозни и поетски списи настали у Смедереву 1453/6. године* (1983); *Смедерево и Европа 1381–1918* (1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Смедерево у XIX веку*, Смедерево 1969, 265–270; *Музеј и споменици културе Смедерева*, Смедерево 1972, 243–249; *Школство у смедеревском крају*, Смедерево 1976, 243–249: *Историја Смедерева у речи и слици*, Смедерево 1980.

ЛИТЕРАТУРА: М. Чоловић, *Стваралац велике истрајности и широког опуса*, Смедерево 5, 11 (1994) 77–81.

Р. Михаљчић

ПАВЛОВИЋ Момчило (30. јануар 1959, Штулац). Основну школу завршио је у месту рођења и Бучумету, а гимназију у Лебану. Филозофски факултет, Одсек за историју, и Правни факултет, завршио је у Приштини. У периоду 1982–1983. радио је као професор историје у Сомбору и Лебану. Постдипломске студије је завршио 1986. Од 1983. ради у Институту за савремену историју. Године 1992. изабран је за асистента на Филозофском факултету у Приштини, на предмету Историја народа Југославије од 1918. Докторску тезу *Откупна политика и откуп у НР Србији 1945–1952*, одбранио је 1995. на Филозофском факултету у Београду. Бави се савременом историјом XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Organizacioni razvitak omladinske organizacije u Srbiji 1918–1958* (1986, са Ђ. Трипковићем); *Savezničko bombardovanje Leskovca 1944* (1995); *Otkupna politika i otkup u NR Srbiji 1945–1952* (1995); *Programi političkih stranaka 1945* (1985); *Jugoslovenski narodni odbor o režimu u Jugoslaviji 1945–1948* (1991); *Pomoć Zapada u hrani Jugoslaviji 1950–1952* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 265; *Bibliografija ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 240–241.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 265.

Р.

ПАВЛОВИЋ (PAVLOWITCH) К. Стеван (1933, Београд). Детињство је провео у Бриселу, Букурешту и Лондону. Основно и средње образовање стекао је у француским школама. Студирао је историју на универзитетима у Паризу (Сорбона) и Лондону (King's College), радио у Белгији и у Италији, од 1965. стално настањен у Великој Британији.

Редовни је професор историје (историја Балкана, историја Другог светског рата у Југославији, историографија) и шеф одсека за постдипломске студије на Одељењу за историју, виши научни сарадник у Mountbatten Центру за међународне студије Универзитета у Сутемптону; члан Краљевског историјског друштва.

Био је гостујући професор на Високој школи за друштвене науке у Паризу и гостујући научни сарадник на Универзитету Macquarie у Сиднеју, Аустралија. Предавао је на Институту за политичке науке у Паризу и на Одељењу за студије о држави Универзитета у Фиренци. Учествовао је у међународним пројектима под покровитељством Европског центра за културу (Женева), Центра за студије одбране (Универзитет у Ђенови), Европског универзитетског института (Фиренца), Универзитета у Фиренци, Националне фондације за политичке студије, Фондације Сен-Симон и Фондације Шарл де Гол (Париз).

Објављује у британским, америчким, француским, швајцарским и италијанским часописима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Anglo-Russian Rivalry in Serbia, 1837–1839*, Париз 1961; *Yugoslavia*, Лондон–Њујорк 1971; *Bijou d'Art*, Лозана 1978; *Unconventional Perceptions of Yugoslavia, 1940–1945*, Њујорк 1985; *The improbable Survivor: Yugoslavia and its Problems, 1918–1988*, Лондон–Колумбус, САД 1988; *Yugoslavia's Great Dictator, Tito – A Reassessment*, Лондон–Колумбус, САД 1992.

Написао у сарадњи: *War and Society*, Лондон 1975: *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, Лондон 1981; *The Albanian Problem in Yugoslavia*, Лондон 1982; *NATO and the Mediterranean*, Вилмингтон, САД 1985; *Eastern Christianity and Politics*, Дарам, САД и Лондон 1988; *De Sarajevo à Sarajevo: l'échec de la Yougoslavie*, Брисел 1992; *Europe Through a Glass Darkly*, Кембриџ, САД 1994; *Le Déchirement des nations*, Париз 1995; *The Oxford Companion to the Second World War*, Оксфорд и Њујорк 1995; *Прекретнице новије српске историје*, Крагујевац 1995.

Р.

ПАЈОВИЋ Радоје (14. април 1934, Дреновштица, Никшић). Гимназију је завршио у Никшићу, а историју на Филозофском факултету у Београду (1957). На истом факултету одбранио је 1970. године докторску дисертацију *Контрареволуција у Црној Гори. Четнички и федералистички покрет 1941–1945*.

Током 1957. и 1958. године радио је у Архиву за историју при ЦК СК Црне Горе. Почетком следеће године прешао је у Историјски институт Црне Горе, где је 1983. изабран за научног саветника. Руководио је Одељењем за историју радничког покрета и социјалистичке револуције. Проучава историју радничког покрета, историју СКЈ, историју СК Црне Горе, НОР, четнички и федералистички покрет у Црној Гори. Уређивао је едицију Црна Гора 1941–1945. Био је члан Редакције *Историјских записа* и председник Друштва историчара Црне Горе. Награду ослобођења Титограда за науку добио је 1977, а Тринаестојулску награду 1988. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Političke prilike u Crnoj Gori i vrijeme kapitulacije Italije 1943. godine* (1962); *Ликвидација црногорског четничког вођства у Острогу октобра 1943. године с освртом на стање у четничком покрету у Црној Гори после битке на Неретви* (1965); *Politička akcija Sekule Drljevića i njegova saradnja sa ustaškim vođstvom i Njemačkim poslanstvom u Zagrebu (1943–1945)* (1971); *Рад КПЈ на стварању легалне радничке партије с посебним освртом на Црну Гору (1935–1940)* (1972); *Развитак револуционарног покрета у подгоричком срезу 1918–1941* (1974); *Поход црногорских четника на Неретву* (1976); *Контрареволуција у Црној Гори. Четнички и федералистички покрет 1941–1945* (1976); *О неким аспектима развитка црногорског националног питања у периоду 1919–1941* (1977); *Павле Ђуришић вођа четничке контрареволуције у Црној Гори* (1978).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 131–138; Godišnjak Matice crnogorske (1993–1994) 75.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 152; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 131; Godišnjica Matice crnogorske (1993–1994) 75.

Р. Михаљчић

ПАЛ Тибор (25. март 1963, Каћ, Нови Сад). Школовао се у Темерину и Новом Саду. На групи за историју Филозофског факултета у Новом Саду дипломирао је 1987. године. Постдипломске студије је завршио на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, на предмету Национална историја новог века. Наслов магистарског рада је: *Мађарско јавно мњење и догађаји на Балкану 1860–1878*. На Катедри за историју Филозофског факултета запослен је као асистент приправник, затим као асистент на предметима Национална историја новог века, Увод у историјске студије и Методологија историјске науке. Годину 1993. провео је као стипендиста Das Europa Institut у Будимпешти. Бави се односима мађарског јавног мњења према балканском, а пре свега према српском питању у току XIX и почетком XX века са аспекта политике, друштва и економије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *A szerb-magyar feszültségek a Délvidéken a Keleti kérdés miatt a 19. század 70-es éveiben* (Srpsko-mađarske suprotnosti u južnoj Ugarskoj povodom istočnog pitanja 70-ih godina XIX veka); *Неки погледи на економско стање у Угарској 1867–1878*, Истраживања 13 (1991) 135–150; *A szerbek nagy kivándorlása 1690–1739* (Velika seoba Srba 1690–1739), у зборнику: A szerbek Magyarorszagon, Szeged 1991, 79–89; *Концепција Оскара Јасија о решавању националног питања у Подунављу (Средњоисточној Европи)*, Зборник МСИ 42 (1990) 179–183; *Лајош Кошут према великој источној кризи 1875–1878*, Истраживања 14 (1992) 79–86; *A vajdasági magyar történetírás jellegzetességei napjainkig* (Карактеристике војвођанске мађарске историографије до данашњих дана). Világtörténelem, tavasz-nyár 1 (Budapest 1993) 7–13.

Р.

ПАЛАВЕСТРА Александар (29. јануар 1956, Београд). Основно и средње образовање стекао је у Београду, где је на Филозофском факултету студирао археологију (1974–1978). Наставио је да се усавршава на постдипломским студијама окончаним магистарским радом: *Кнежевски гробови старијег гвозденог доба на централном Балкану* (објављен као књига 1984). Од 1980. ради у Балканолошком институту САНУ, прво као асистент, а

затим као научни сарадник, пошто је 1992. докторирао тезом: *Ћилибар у праисторијским културама на тлу Југославије* (објављена као књига 1993). Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству, држао предавања на неколико страних универзитета.

Поред праисторијске археологије, која представља главно поље рада, П. се бави српском хералдиком. Он је један од оснивача и потпредседника Српског хералдичког друштва „Бели орао". Обрадио је грбове у књизи: *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле* (1987, 1991[2], заједно са Д. Спасићем и Д. Мрђеновићем), приказао рад Стојана Новаковића *(Хералдика Стојана Новаковића*, у: Стојан Новаковић, личност и дело, 1995), такође приказао новооткривени „илирски" грбовник који се чува у Лондону (Стематографија 4–5).

Р.

ПАЛАВЕСТРА Влајко (13. март 1927, Сарајево – 27. септембар 1993, Сарајево). Основну и средњу школу завршио је у родном месту, а студије славистике и југославистике у Загребу 1955. Исте године запослио се у Институту за проучавање фолклора у Сарајеву. П. је 1958. прешао у Земаљски музеј Босне и Херцеговине, пошто се Институт за фолклористику припојио Одељењу за етнологију овог музеја.

Од 1965. до 1982. године П. је уређивао ГЗМ, свеске за етнологију. Уредио је три броја музејског гласила Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums и *Споменицу стогодишњице рада Земаљског музеја Босне и Херцеговине 1888–1988.*

П. је обишао велики број насеља у Босни и Херцеговини прикупљајући народну прозу и народну историјску традицију. Прикупљена предања о старом становништву динарских крајева подлога су докторске дисертације *Народна предања о старом становништву у нашим динарским крајевима*, коју је 1965. године одбранио на Филозофском факултету у Београду. Даљим прикупљањем грађе настала је његова студија *Историјска народна предања у Босни и Херцеговини.* На темељима археолошких истраживања надгробних споменика, П. је написао већи број прилога о прошлости средњовековне Босне.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Geneza dvaju narodnih pričanja o Hercegu Stjepanu* (1961); *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u Žepi* (коаутор М. Петрић) (1964); *Nekropola „Demirov krst" u Bunnazima kod Stoca* (1965); *Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima* (1966); *Historijska narodna predanja i toponomastika u Fojnici i okolini* (1974); *Prilozi za proučavanje porijekla stanovništva u okolini Bosanskog Broda* (1978); *Historijska narodna predanja i toponomastika u trebinjskoj Površi* (1978); *О територијалној подјели Горњег Подриња у доба Косача* (1980); *Старо херцеговачко „племе" Кмтотићи (прилог истраживању поријекла Буњеваца)* (1987); *Historijska narodna predanja u Bosni i Hercegovini* (1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: Гласник Етнографског института 42 (1993) 221–226 (М. Нишкановић); Zeitschrift für Balkanologie 30, 2 (1994) 250–253 (Đ. Petrović).

ЛИТЕРАТУРА: Гласник Етнографског института 42 (1993) 218–221 (М. Нишкановић); Zeitschrift für Balkanologie 30, 2 (1994) 245–247 (Đ. Petrović); P. Vlahović, *Uz životni i naučni put Dr Vlajka Palavestre (1927–1993)*, Etnoantropološki problemi 10 (1995) 139–140.

Р. Михаљчић

ПАЛИЋ Миленко (6. новембар 1921, Бачко Градиште, Бечеј). Основну школу је похађао у родном месту. У Новом Саду је завршио гимназију (1956), дипломирао на Филозофском факултету, на Групи за историју (1960), где је и докторирао тезом *Раднички покрет у Војводини 1921–1928. године* (1972).

Године 1961. се запослио у регионалном Историјском архиву Новог Сада, од 1962. до 1968. је радио у Историјском архиву Покрајинског Комитета СКЈ за Војводину у Новом Саду, од 1969. до 1976. у Институту за историју Војводине у Новом Саду и од 1977. до 1987. у Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду, где је пензионисан 1987. године у звању научног саветника.

Бави се историјом радничког покрета у Војводини између два светска рата. Избор важнијих радова до 1983. године (међу којима и шест књига и 65 чланака објављених у научним часописима) обухваћен је библиографијом а после 1983. године штампане су му још две књиге: *Установа за осигурање и заштиту радника у Војводини 1918–1941*, Нови Сад 1986; *Срби у Мађарској – Угарској до 1918*, Нови Сад 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1954–1984, Bibliografije*, 159–163.

Р.

ПАЉМОВ (ПАЛЬМОВ) Иван Саввич (11. фебруар 1856, Ногајск, Рјазанска губернија – 28. новембар 1920, Петроград). Пореклом из свештеничке породице и сам је добио духовно образовање, завршивши рјазањску Семинарију (1876) и петербуршку Духовну академију (1880). После одбране магистарске дисертације са темом из историје хуситског покрета путовао је по словенским и православним земљама проучавајући стање цркава и њихову историју. Живео је неко време у Цариграду. Постављен је 1885. на Катедру историје словенских цркава на петербуршкој Духовној академији и на том месту је остао до Октобарске револуције. Докторска дисертација као и низ истраживачких радова посвећени су били историји црквених прилика у Чешкој. Поред хуситства проучавао је ћирилометодску мисију и њен утицај на Западне Словене.

Пред крај XIX века заинтересовао се више за хришћанство Балкана и написао радове од значаја за српску историју: *Законъ о церковныхъ властяхъ восточно-православной церкви въ королевстве Сербiи*, Християнское чтенiе 1–6 (1891); *Историческiй взглядъ на начало автокефалiи сербской церкви и учрежденiе патрiаршества въ древней Сербiи*, Християнское чтенiе 3–4 (1891); *Новыя данныя къ вопросу объ учрежденiи сербской архiепископiи св. Саввою въ XIII в.*, Християнское чтенiе 5–6 (1892); *Новыя данныя къ исторiи охридской архiепископiи XVI, XVII и XVIII столетiй*, Славянское обозренiе. Сборникъ статей по славяноведенiю, 1894; *Блаженно-почившiй сербскiй митрополитъ Михаилъ какъ ревнитель церковнаго благоустройства и церковнаго мира*, Християнское чтенiе 6 (1898).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Новый сборникъ статей по славяноведенiю сост. и изд. учениками В. И. Ламанскаго*, С. – Петербургъ 1905, Приложенiе 39–41.

ЛИТЕРАТУРА: V. A. Francev, *Profesor Ivan Savvič Palmov*, Almanach ČAV 33 (1923); Славяноведение 259–261 (Л. П. Лаптева).

С. Ћирковић

ПАНИЋ–СУРЕП Милорад (27. јануар 1912, Глоговац, Мачва – 22. април 1968, Београд). Основну школу учио је у месту рођења, а гимназију у Шапцу. У Београду је уписао Правни, а затим групу опште историје на Филозофском факултету. Дипломирао је 1936. године. До почетка рата радио је као новинар у листу Политика. Учесник је НОП-а од 1941. Два и по месеца био је заточен у логору на Бањици.

После рата био је уредник Танјуга, затим листова Глас и 20. октобар. П–С. је поверено 1947. оснивање Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе Србије. Као директор Завода организовао је прве систематске рестаурације Ђурђевих ступова, Дечана, Студенице, Сопоћана, Милешеве, Жиче, Ариља. Покренуо је и уредио прва три броја *Саопштења.* Уз помоћ сарадника припремио је водич *Споменици културе НР Србије*. Три године био је секретар Савета за културу Србије (1956–1959). За то време основана је Модерна галерија, касније Музеј савремене уметности. П–С. је био први директор Музеја револуције народа Југославије, а 1966. изабран је за управника Народне библиотеке Србије. Изградњу нове зграде за Библиотеку „схватао је као своје животно дело", а посебну пажњу посветио је старим рукописима.

Уз практичан рад у различитим установама културе, П–С. је писао песме, есеје и монографије из историје књижевности, посебно народног стваралаштва. Привлачиле су га теме из фолклора: *Вид и лик Филипа Вишњића у народном предању*. Народном певачу посветио је још два дела: *Филип Вишњић песник буне* (1956); *Филип Вишњић, живот и дело* (1967). Објављивао је антологије народних песама, приповедака и пословица. Са староруског превео је *Слово о полку Игорову*. Оживео је и популарисао старе српске записе и натписе чувеним делом *Кад су живи завидели мртвима* (1960, 1963).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Каталог књига на језицима југославенских народа 1868–1872*, Београд 1981, 729–731; С. Мирков, *Библиографија Милорада Панића–Сурепа*, Београд 1992.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 6 (1965) 422 (D.Ređep); С. Мандић, *Милорад Панић–Суреп*, Споменица Милорада Панића–Сурепа 1912–1968, Београд 1968, 44–47; Саопштења 8 (1969) 245.

Р. Михаљчић

ПАНИЋ-ШТОРХ Мирослава (8. април 1935, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду (1954). Студирала је на Групи за археологију Филозофског факултета у Београду (1954–1959). Радила је у Београду у Југословенском заводу за заштиту споменика културе, Народном музеју, Архиву Србије и у Новом Саду у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе. Специјализирала је египтологију на универзитету у Каиру (1963–1965) код проф. Абд-ел Мохсена Бакира. Изабрана је 1969. за асистента на Филозофском факултету у Београду. Постдипломске студије завршила је одбранивши рад *Египат у доба првих Ахеменида* (1972). За вишег стручног сарадника изабрана је 1980.

Научни степен доктора стекла је на Филозофском факултету у Београду дисертацијом: *Управа у Египту у доба Аменхотепа III* (1987). Изабрана је 1988. за доцента.

Бави се истраживањем историје Блиског истока, посебно Египта у доба Новог царства (извори, институције, међународни односи).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Четири „канопе" у Градском музеју у Вараждину*, Зборник ФФ 12, 1 (1974) 15–25; *Egyptian Stele from the Town Museum in Varaždin*, Зборник ФФ 13, 1 (1976) 1–8; *О једном мушком личном имену из времена Новога царства*, ŽA 27 (1977) 191–192; *Amenhotep III' Reign: Observations on the Administration*, Fifth International Congress of Egyptology, Abstracts of Papers, Cairo 1988, 212; *Some Evidence Concerning the Delta of Egypt During the Reign of Amenhotep III*, Discussion in Egyptology 1, Oxford 1989, 251–260; *Some Remarks on Amenhotep III and His Time*, Akten des vierten internationalen Ägyptologenkongreses; München 1985, Bd. 4, Hamburg 1990, 81–86; *A Stele Horus on the Crocodiles from a Private Collection in Belgrade*, Зборник ФФ 17, А (1991) 125–136 (заједно са А. Дембском): *Херодот II, 80: иконографски прилози*, Зборник ФФ 18, А (1994) 43–52; *Белешка о Херодоту II 67*, Гласник Српског археолошког друштва 10 (1995) 221.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I. 352–353.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 352.

Р.

ПАНТЕЛИЋ Душан (3. новембар 1879, Звездан – 10. октобар 1955, Београд). Основну школу (1889) и гимназију (1897) завршио је у Зајечару, а Филозофски факултет у Бечу (1902) када је и докторирао тезом *Österreich und das Papsttum 1655–1667*. По завршеном школовању вратио се у Србију и радио као суплент и професор гимназије у Зајечару (1902–1913), потом Друге мушке гимназије у Београду (1913–1923). Од 1919. до 1922. предавао је општу историју на Нижој школи Војне академије. Као професор опште и националне историје радио је у Вишој педагошкој школи (1923–1946), када је пензионисан. Након тога радио је у Српској академији наука као хонорарни научни сарадник, у Архиву САН постављен је (1951) за чувара рукописне збирке, а следеће године и за управника Архива САН. Био је на архивским истраживањима у архивима у Бечу и Берлину по 3–4 месеца преко лета (1908–1910), а школске 1912/13. године на годишњем одсуству у Бечу и у архивима и библиотекама прикупљао грађу за новију српску историју. Био је члан Одбора за издавање докумената о Првом српском устанку, Уређивачког одбора за издавање грађе о Српском покрету у Војводини 1848/49. и председник Савеза архивских радника ФНРЈ. Дописни члан Српске краљевске академије постао је 15. фебруара 1932, а редовни члан Српске академије наука 14. јуна 1955. године.

П. се у своме научноистраживачком раду, у првом реду, бавио периодом српске историје пред Први српски устанак, обрађујући последње две деценије XVIII и прве године XIX века. Као историограф на проучавању припреме Првог српског устанка, српску прошлост повезао је са током светске историје и приказао политичку и политичко-правну страну наше историје тога доба кроз аустријске припреме за рат против Турске 1788–1791. и учешће Срба у њему: *Кочина Крајина* (1930); *Аустријски покушај за освајање Београда 1787 и 1788 године* (1921); *Покрет у северозападној Србији и бачки епископ Јован Јовановић 1788–1790* (1930); *Ухођење Србије пред Кочину Крајину* (1933); и турске реформе у Београдском пашалуку: *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791–1794* (1927) и *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794–1804* (1949). Студије и расправе писао је и поткрепљивао архивском грађом и критичким изношењем великог броја чињеница, па су оне „чврста основа за разумевање и приказивање Првог српског устанка" и прилика у Београдском пашалуку пред устанак. Бавио се и изучавањем прошлости свога ужег завичаја: *Ослобођење Тимочке Крајине 1804–1813* (1929); *Из прошлости Тимочке Крајине* (1933); *Око крајинских повластица* (1949); и започео рад на проучавању Србије под аустријском окупацијом 1718–1739. чланком *Једна сељачка буна у окупираној Србији 1720. године* (1955). Поред научноистраживачког рада посвећивао је пажњу објављивању архивских извора за период наше историје коју је највише пручавао: *Прилози уз расправу „Ухођење Србије пред Кочину Крајину"* (1933): *Војно-географски опис Србије од 1783 и 1784 године* (1936); *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира* (1948); и био критичар и полемичар туђих издања архивске грађе. Писао је уџбенике за грађанске школе и држао јавна предавања.

БИБЛИОГРАФИЈА: Р. Стефановић, *Библиографија др Душана Пантелића*, ИГ 3–4 (1955) 225–227; BLZ 9, br. 15590–15606; 11, br. 12594 – 12610; СБ 12, бр. 58815–58834.

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Душан Пантелић 28 октобра 1879–10 октобра 1955*, ИЧ 6 (1956) 261–267; НЕ 3, 293–294 (Н. Радојчић); EJ 6, 423–424 (V. Stojančević).

М. Станић

ПАНТИЋ Мирослав (9. јули 1926, Свилајнац). Основну школу и гимназију завршио је у Свилајнцу. На студије језика и књижевности на Филозофском факултету у Београду (Група за

југословенске језике и књижевност) уписао се 1945. Дипломирао је 1949. Од 1950. до 1953. био је асистент Хисторијског института ЈАЗУ у Дубровнику; године 1953. преузет је за асистента Института за проучавање књижевности САН. За асистента за предмет Југословенске књижевности од ренесансе до рационализма на Филозофском факултету у Београду постављен је 1954. Докторирао је 1956. одбранивши на Филозофском факултету у Београду докторску дисертацију под насловом *Себастијан Сладе–Долчи, дубровачки биограф XVIII века*. У звање доцента на Филозофском факултету у Београду постављен је 1957, ванредног професора 1962, редовног професора 1970. Учествовао је у формирању националних катедара за језик и књижевност, и на њима држао предавања, на факултетима у Новом Саду, Сарајеву, Приштини и Нишу. Активно је учествовао у извођењу наставе на постдипломским студијама на Филолошком факултету у Београду, на којима је засновао и предавао предмет Техника научног рада. Руководио је израдом великог броја магистарских радова и докторских дисертација из области ренесансне и барокне књижевности, народне књижевности, средњовековне књижевности, историје књижевности, библитекарства, компаративних књижевности. Од 1972. до 1973. био је управник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић" у Београду. Од 1965. стални је сарадник Института за књижевност у Београду, оснивач, аутор и руководилац пројекта Историја југословенске књижевности, који се ради у овом институту, и његових подпројеката. За дописног члана САНУ изабран је 1974, редовног 1982. Био је секретар Одељења за језик и књижевност САНУ и члан Председништва САНУ. Од 1995. је генерални секретар САНУ. Руководилац је Центра за научни рад САНУ и Нишког универзитета.

П. је 1988. додељена Седмојулска награда за укупни научни рад; добитник је награде Вукове задужбине за научно дело *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века*. Од 1966. један је од уредника часописа *Прилози КЈИФ*, а потом и његов главни и одговорни уредник.

Подручје истраживања и научног рада П. обухвата две велике области: књижевност старијих епоха (од ренесансе до рационализма) стварану на тлу Дубровачке републике, у Далмацији и Боки Которској и народну (усмену) књижевност, нарочито ону до времена Вука Караџића, њену историју и њене везе с истовременом писаном књижевношћу. У проучавањима књижевности ослања се у првом реду на архивска и библиотечка истраживања, на сигурне податке и чињенице, на изворни текст. Припада познатој београдској школи историчара књижевности. Резултати тога истраживачког рада, на који су се наслањале студиозне анализе дела, објављени су у великом броју књига и студија (преко 210 библиографских јединица), прегледа и коментара. Одликују их беспрекорна тачност, непогрешиво разумевање материје, смисао за потпуно и свестрано тумачење старога текста и за његово вредновање. У области књижевности ствараној у старом Дубровнику П. је проучио све њене важне токове, све важне књижевне појаве, најзначајније ауторе (живот и дело Марина Држића, Цива Гундулића, Дубровачко позориште и др.); открио је велики број до наших дана непознатих дела, многа од њих је објавио, разрешио је низ питања око ауторства појединих дела, открио године настанка, непозната издања итд. Приредио је и издао са богатим коментарима сва важна дела М. Држића и Џ. Гундулића. Књижевност стварану у времену од XVI до XVIII века на тлу Боке Которске и Црне Горе обрадио је целовито и прегледно у обимној историји књижевности, а дела појединих писаца који су потицали са ових простора објављивао је у оквиру појединачних прилога и у три књиге (*Пјеснији барока и просвјећености, Живо Болица Кокољић, Стјепан Зановић*, Подгорица 1996). У области народне (усмене) књижевности П. је дао велики допринос проучавању дела Вука Караџића (приредио је и пропратио обимним и исцрпним коментарима његове збирке народних пословица и приповедака) и његовог деловања (*Вук и Дубровник* и др.). Од великог је значаја и његово бављење записима народне поезије у времену до Вука Караџића (записе је објавио у антологији), поменима усмене књижевности у архивским документима и узајамним везама између усмене и писане књижевности у времену од XV до XVIII века. Овом делу његовога рада припада и знаменито откриће најстарије српске бугарштице о Деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку, забележене 1497. Поред ове две главне области, П. се бави и шире питањима из историје књижевности, историје штампарства и књиге, као и значајнијим књижевним појавама новијих времена.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Себастијан Сладе–Долчи, дубровачки биограф XVIII века* (1957); *Поетика хуманизма и ренесансе I–II* (1963); *Народне песме у записима XV–XVIII века* (1964); *Песништво ренесансе и барока, Дубровник, Далмација, Бока Которска* (1968); *Мавро Орбин – живот и рад*, у: М. Орбин, Краљевство Словена, Београд 1969, IX–CIV; *Кнез Лазар и Косовска битка у старој књижевности Дубровника и Боке Которске*, у Зборнику О Кнезу Лазару, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975, 337–408; *Непозната бугарштица о Деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века*, Зборник МС КЈ 25, 3 (1977) 421–439; *Из књижевне прошлости, студије и огледи* (1978); *Кратки увод у историју порекла славено-*

ср̄ског̄а народа Павла Јулинца (фототипско издање). *Пог̄овор*, Београд 1981, 241–285; *Сусрет̄и с ūрошлошћу* (1984); *Књижевност̄ на т̄лу Црне Горе и Боке Кот̄орске од XVI до XVIII века* (1990).

ЛИТЕРАТУРА: Анали Филолошког факултета у Београду 1979, 13; 1986, 17 (биографија с библиографијом); Годишњак САНУ 80 (1974); 88 (1982) (биографија с библиографијом); Поводом 60-годишњице живота посвећен му је зборник Института за књижевност и уметност у Београду *Ст̄удије и г̄рађа за ист̄орију књижевност̄и, Професору Мирославу Пант̄ићу*, 1986, II; Зборник у част 70-годишњице рођења и 45-годишњице научнога рада Мирослава Пантића (биографија са библиографијом; прилози Ч. Вуковића, Ј. Рећеп, Н. Вуковића, З. Бојовић, С. Калезића, М. Радовића), Будва 1997 (у штампи).

З. Бојовић

ПАПАДРИАНОС (ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ) А. Јоанис (1931, Дрепано, Пелопонез). После школовања у родном селу, завршио је гимназију у Навплиону. На Филозофски факултет у Солуну уписао се 1951. и похађао предавања код познатих грчких професора А. Андриотиса, А. Вакалопулоса, Е. Криараса, Ст. Кириакидиса, М. Ласкариса, Л. Политиса. Дипломирао је историју и археологију 1956. године. Постдипломске студије је започео 1960. у Минхену, а наставио у Београду (1961–1964). Од 1964. д 1967. радио је као службеник у грчкој амбасади у Београду. У јануару 1968. изабран је за сарадника Балканолошког института у Солуну, а докторску дисертацију о грчким насељеницима у Земуну у XVIII и XIX веку одбранио је на Одељењу за историју и археологију Солунског универзитета 1985. године. Учествовао је на више балканолошких и славистичких научних симпозијума у Румунији, Бугарској, Југославији и Грчкој. Предавао је српски језик у Школи за балканске језике Балканолошког института у Солуну, а држао је и предавања у појединим грчким центрима са различитим националним и балканолошким темама. У марту 1988. изабран је за предавача балканске историје на Одељењу за историју и археологију Солунског универзитета, а сада је професор Историје балканских народа на Демокритовом универзитету Тракије у Комотинији.

У научном занимању П. оштро се разликују две фазе. У првој, током шездесетих и почетком седамдесетих година, он је био окренут темама из позновизантијске историје, првенствено односима Византијског царства и јужнословенског света у XV столећу. Исход овакве истраживачке оријентације је неколико по обиму невеликих радова који су се, у првом реду, односили на просопографске непознанице. Касније, међутим, он је напустио византологију и у потпуности се посветио нововековним истраживањима, пре свега интересујући се за грчку колонију у Земуну у XVIII и XIX веку. Не мање значајни су и његови многобројни прикази наших монографија и студија које је објављивао у водећим грчким часописима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Манојло Палеолог̄, визант̄ијски ūосланик у Србији 1451. г̄одине*, ЗРВИ 8, 2 (1964) 311–315; *The Marriage-arrangement between Constantine XI Palaeologus and the Serbian Mara (1451)*, Balkan Studies 6, 1 (1965) 131–138; *Да ли је Конст̄ант̄ин Ласкарис био визант̄ијски цар?*, ЗРВИ 9 (1966) 217–222; *L'historien byzantin Doukas et les Serbes*, Cyrillomethodianum 1 (1971) 113–120; *Die Spirtas, eine Familie Klissuriotischer Auswanderer in der jugoslawischen Stadt Zemun während des 18. und 19. Jahrhunderts*, Balkan Studies 16, 1 (1975) 116–125; *The Greek Teacher Georgios Auxentiadis at the Town of Zemun (1793–1802)*, Balkan Studies 19, 2 (1978) 359–371; *Οι Έλληνες παροικοι του Σεμλίνου 18ος–19ος αι.*, Солун 1988; *Грчка школа у Земуну и Срби (XVIII и XIX век)*, Balcanica 22 (1991) 281–291.

М. Стојановић, Р. Радић

ПАПАЗОГЛУ Фанула (3. фебруар 1917, Битољ). Основно и средње образовање стекла је у родном граду, где је матурирала 1936. године. Студирала је на Филозофском факултету у Београду класичну филологију са историјом старог века и археологијом (1936–1941). Студирање је прекинуо рат у коме је била у затвору (1942–1943), затим на ослобођеној територији у Срему (1944–1945). Радила је у органима Главног народноослободилачког одбора Војводине, а од маја 1945. у Министарству информација и Министарству спољних послова (до марта 1947). Студије је завршила дипломирањем 1946, а 1947. је изабрана за асистента на Катедри за историју старог века на Филозофском факултету, где је остала до пензионисања 1979. године. Од 1949. радила је као предавач историје старог века припремајући докторску дисертацију: *Македонски г̄радови у римско доба* (одбрањена 1955. на Филозофском факултету у Београду, објављена као књига, Скопје 1957, проширено издање: *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, Athènes 1988). Прошла је затим сва наставничка звања: доцента (1956–1960), ванредног професора (1960–1965) и редовног професора (од 1965). Развила је Семинар за историју старог века, формирала Центар за античку епиграфику и нумизматику, коме је дуги низ година била на челу. Била је стални сарадник Центра за балканолошка истраживања АНУБиХ у Сарајеву и дописни члан Немачког археолошког института у Берлину. Учествовала је на бројним научним скуповима и држала предавања као гост на страним универзитетима. Почасни докторат јој је додељен 1982. на универзитету Paris–Sorbonne (Paris IV). Изабрана је 1974. за дописног, а 1983. за редовног члана САНУ. Почасни члан филолошког друштва „Парнасос" у Атини постала је 1993, а 1994. је изабрана за члана ван радног састава Македонске академије наука и уметности у Скопљу.

Истраживачким радом Ф. П. је покрила велико подручје античког Балкана. Током целокупне активности бавила се натписима, који доносе нову изворну грађу, издавала их, тумачила, редиговала корпус натписа Горње Мезије. Антички градови Балкана су остали предмет њеног интересовања од времена рада на докторској дисертацији. Обрађивала је градове као општи феномен и појединачне историје и значајне споменике појединих градова: Municipium Malvesatium (1957), Сингидунум (1957), Хераклеја (1954, 1961), споменике у Стобима, Охриду, Струмици (1985, 1986). Племена централног дела Балкана дуго су привлачила пажњу Ф. П. Обрађивала је појединачно Ардијеје (1963), Илире и њихову државу (1965, 1966, 1967, 1974, 1976), Скордиске (1967), Аутаријате (1975), Пеонце (1991) и скупно и компаративно у посебној књизи: *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba (Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi*, Sarajevo 1969, проширено издање: *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times, Triballi, Autariates, Dardanians, Scordisci and Moesians*, Amsterdam 1978. Рад на племенима и њиховим судбинама наметао је велику тему о етничким процесима, хеленизацији и романизацији, коју је Ф. П. обрађивала у разним видовима: како се преламају у ономастици (1977), у виђењу појединих писаца (Страбон 1983), у целовитом току и општим резултатима (1980). Плод дугогодишње наставничке делатности је *Ист̄орија хеленизма* (1972, 1995, превод на македонски 1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Фанула Пат̄азог̄лу, доūисни члан*, Годишњак САНУ 82 (1975) 179–181; допуне и наставак: Годишњак САНУ 90 (1983) 385–388; Годишњак САНУ 101 (1994) 375–378.

ЛИТЕРАТУРА: *Фанула Пат̄азог̄лу, доūисни члан*, Годишњак САНУ 82 (1975) 179.

С. Ћирковић

ПАТКОВИЋ И. Миленко (6. август 1928, Бобота, Вуковар). Историју је студирао на Филозофском факултету у Загребу. По завршетку студија радио је као средњошколски професор. Од 1972. предавао је на Вишој педагошкој школи у Осијеку, где је био шеф Катедре за историју и географију. Формирањем Педагошког факултета радио је као асистент, затим предавач. На Педагошком факултету био је шеф Катедре за историју. Са посла је удаљен 1991. Од ове године живи у родном селу Боботи. П. изучава историју XIX и XX века, посебно страначко-политичке односе. Више радова посветио је проучавању штампе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Kulturno-prosvjetna djelatnost u Slavoniji za vrijeme NOB-e*, Osječki zbornik 8 (1962) 172–205; *Skupštinski pokret 1903. godine u Slavoniji*, Osječki zbornik 11 (1967) 185–223; *Izbor iz štampe u narodnooslobodilačkom pokretu Slavonije (1941–1945)*, Slavonski Brod 1968; *Izbori za hrvatski sabor u Osijeku i pobjeda politike novog kursa 1906*, Osječki zbornik 13 (1971) 169–188; *Novi kurs 1905. godine u Osijeku*, Zbornik predavanja I, Osijek 1979, 89–112; *Војне акције херцег̄овачких и бокељских уст̄аника из 1882. г̄одине у свет̄лу савремене шт̄амūе*, ИЗ 3–4 (1982) 1–53; *Велеиздајнички ūроцеси у југ̄ословенским земљама 1915–1916. у т̄адашњој хрват̄ској шт̄амūи*, Велеиздајнички процес у Бањалуци, Бањалука 1987, 429–455; *Васа Муачевић, ūривредник и ūолит̄ичар. Идејна и ūолит̄ичка крет̄ања код југ̄ословенских народа, Чеха и Словака у друг̄ој ūоловини XIX века*, Зборник радова са XVIII научног скупа, Београд 1987, 11–29.

Р.

ПАТОН (PATON) Ендрју Арчибалд (19. март 1811, Единбург – 1874, С. Л.). После завршетка универзитета предузео је путовања од Напуља у Беч, а одатле кроз разне земље Источне Европе и Блиског истока. За кратко време 1839. и 1840. је био приватни секретар британског конзула Џорџа Хоџиса у Египту. У кризи око смене династије у Србији 1842. укључио се у делатност људи око Дејвида Урқварта, уредника часописа *Portfolio* у Лондону, који је радио на стварању нове српске доктрине („Начертаније"). Од 1843. је кратко време био наименован као „the acting consul-general" у Србији. Из писама која су сачувана (фонд Дејвида Урқварта у Оксфорду и др.) се види да је био упознат са плановима Србије за ослобођење српског народа у турским покрајинама. Британски амбасадор у Бечу га је 1846. послао да испита аустријске луке на јадранској обали. Обе епизоде је описао у две књиге, које су више путописна литература, него историја. Од 1862. је вршио функцију британског конзула за Дубровник и Боку Которску.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Servia, or a Residence in Belgrade 1843–1844*, London 1845, 1855[2]; *Highlands and Islands of the Adriatic* I, II, London 1849, *The Bulgarian, the Turk and the German*, London 1855.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 15695–15698.

М. Екмечић

ПАУЛОВА (PAULOVÁ) Милада (2. новембар 1891, Даренице, Чешка – 1970, Праг). Изучавала је историју Источне Европе ранофеудалног доба, Византије и Балканског полуострва на Универзитету у Прагу код професора Јарослава Ридла, где је докторирала (1918). Радила је у Универзитетској библиотеци до хабилитације на Катедри за историју Источне Европе и Балканског полуострва (1925). Ову катедру водила је као ванредни и редовни професор од 1935. до пензионисања (1961). Интензивно истраживање југословенског ослобођења и уједињења (1914–1918) и чешко-југословенских односа из овог времена објављивала је претежно у времену 1919–1921. Из тога периода су и њени блиски односи са истакнутим југословенским личностима, посебно са словеначким и хрватским првацима либералних (демократских) странака (Г. Жерјав, А. Крамер, А. Трумбић, С. Прибићевић и др.). Под њиховим утицајем испољила је извесну пристрасност према улози либерала у борби за заједничку југословенску државу, што се може утврдити из њене богате архивске заоставштине која се чува у Прагу.

Такво опредељење потврђују и њена најчувенија дела из области историје Јужних Словена уочи и за време Првог светског рата: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války 1914–1918.* (Праг 1923), као и *Jugoslovenski odbor, Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914–1918* (Загреб 1925). Југословенско уједињење, историју чешке мафије (тајне организације за борбу против Аустроугарске), посебно чешко-југословенске односе тога времена, описује у свом најобимнијем, али недовршеном делу: *Dějiny Maffie. Odboj Čechů Jihoslovanů za světové války 1914–1918*, I–II (Праг 1937). Превела је на чешки дела Ст. Станојевића: *Dějiny serbského naroda* (1920); *Pravda o sarajevskem atentátu* (1924). Сарађивала је у Станојевићевој Народној енциклопедији СХС.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Styky českých husitů s Cařihradskou církví na základě církevních poměrů byzantských*. Čas. Češ. Muzea (1918–1919); *Kongres potlačených národnosti Rakouska-Uherska v Rime r. 1918* (1926); *Jihoslovanský odboj a česká maffie*, I (1928): *Vznik Rjecké resoluce*, Bidlův sborník (1928); *Počátky vnitrního odboje u Slovinců a Chorvatů*, Časopis Národního musea (1931); *Masaryk a Jihoslované*, Československo-jihoslovanská liga (1931); *Účast Srbů při třetí výpravě křížové*, Byzantinoslavica (1933): *L'Islam et la civilisation mediterranéenne*, Věstnik kr. čes. společnosti nauk (1933); *Balkánské války 1912–1913 a český lid* (1963).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 15770.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 6, 439–440 (J. Šidak); НЕ 3, 305 (М. Прелог).

М. Зечевић

ПАЧ (PATSCH) Карл (14. септембар 1865, Ирчин код Прага – 21. фебруар 1945, Беч). Пореклом из Тирола, провео је детињство у Чешкој и Волинији, где је стекао основно образовање и научио три словенска језика. Гимназију је завршио у Прагу (1877–1885), где је студирао историју и географију, докторирао је 1889. дисертацијом о Страбоновим изворима. Усавршавао се у Археолошко-епиграфском семинару у Бечу, путовао по Истри, Далмацији и Босни. Као стипендиста провео је годину дана у Италији, 1893. добио је место професора гимназије у Сарајеву. Требало је да се брине и о римским старинама и после две године постао је кустос Земаљског музеја у Сарајеву. Радио је веома успешно, рекогносцирао, вршио ископавања, публиковао материјал, учествовао на немачким и међународним скуповима. Публиковао је радове у *Гласнику Земаљског музеја* и у водећим часописима онога времена. Међу резултатима истичу се нарочито открића светилишта код Бихаћа и Коњица, ископавање Могорјела код Чапљине. Све до 1918. радио је у Сарајеву, основао је Институт за истраживање Балкана, огромну библиотеку, значајну збирку рукописа, издавао је библиотеку: *Zur Kunde der Balkanhalbinsel* (у којој је изашло 27 монографија). Преселио се 1919. у Беч, где се истраживачким програмом прикључио 1916. основаном Институту (Institut für Balkankunde). Позван је 1921. на Бечки универзитет, на Јиречекову катедру (1921–1937). У том периоду бавио се општијим темама. Недовршена је остала у наставцима објављивана студија *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*.

БИБЛИОГРАФИЈА: R. Egger, *Carl Patsch*, Almanach der Akademie der Wissenschaften in Wien 1945, 163–182; BLZ 9, br. 15705–15763; 11, br. 12654–12656; СБ 12, бр. 58499–58513.

ЛИТЕРАТУРА: A. Hajek, *Carl Patsch (1865–1945)*, Südost-Forschungen 12 (1953) 263–269; V. Paškvalin, *Karlo Patsch (1865–1945)*, Spomenica stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988, Sarajevo 1988, 52–56; НЕ 3, 307 (Н. Вулић); EJ 6, 439 (D. Sergejevski).

С. Ћирковић

ПЕЈАНОВИЋ Ђорђе (27. август 1878, Мостар – 22. фебруар 1962, Сарајево). Основну школу завршио је у родном граду, а гимназију у Сарајеву. Уписао је 1898. студиј математике и физике на Бечком универзитету који је убрзо напустио и почео да студира историју на загребачком Свеучилишту. Због свога изразито антиаустријског става, који је заузео још као студент, није могао да добије државну службу у Босни и Херцеговини, па је зато радио као наставник гимназије у Пљевљима (1902–1908), а потом у Солуну и Скопљу. Доласком у Сарајево 1911, почео је да сарађује у листовима *Српска ријеч* и *Народ*, а 1912. је изабран за библиотекара Српске централне библиотеке. Послије одбијања аустријског ултиматума Србији 1914, са учесницима Сарајевског атентата, доспио је у војни затвор у Сарајеву, одакле је преко Арада, Шапроњека и Нежидера пребачен у Бањалуку, гдје је живио до прољећа 1917. Тада је отишао у Сарајево и наставио са својом антиаустријском дјелатношћу до слома Монархије. Убрзо се повукао из политичког живота и почео да се бави културно-просветним радом у друштву „Просвета", у почетку као библиотекар, а од 1934. главни секретар Друштва. Послије гашења „Просвете" прешао је на рад у Народној библиотеци у Сарајеву, гдје је дочекао и пензију 1950. Наставио је да се бави стручним радом, првенствено, као истакнути библиотечки радник.

Име П. чврсто је везано за стварање и развој библиотекарства у Босни и Херцеговини, чему је посветио пуних пет деценија живота. Објавио је више радова из области библиотекарства, међу којима три значајније библиографије и *Историју библиотека у Босни и Херцеговини од почетка до данас* (1960). Осим тога, уређивао је Просветине публикације, те листове као што су *Вардар*, *Српска омладина*, *Добротвор* и *Босанац*.

Поред библиотекарства, П. је посвећивао велику пажњу и босанско-херцеговачкој штампи, којој је намијенио неколико чланака и објавио, и до данас у много чему непревазиђену, *Библиографију штампе Босне и Херцеговине 1850–1941* (1961).

Уз бројне краће прилоге, објављиване у дневној штампи и часописима, написао је чувену демографску студију о становништву Босне и Херцеговине у XIX вијеку (1955) и неколико монографија које представљају значајан допринос освјетљавању развојног пута појединих грана културе и просвете у Босни и Херцеговини: *Становништво и писменост у крајевима Босне и Херцеговине* (1939); *Штампарије у Босни и Херцеговини* (1952); *Средње и стручне школе у Босни и Херцеговини до 1941* (1953). Ове монографије с правом сврставају П. у ред најактивнијих историчара босанско-херцеговачке културе.

П. је објавио и неколико превода из историје и лијепе књижевности са више различитих језика. За историчара су најважнији његови преводи Јиречекових радова: *Војнички пут од Београда до Цариграда* (1913) и *Трговачки друмови и рудници Србије и Босне у средњем веку* (1951), те Куришићев *Итинерариум 1530* (1950) и *Социјализам и социјални покрет Сомбарта Вернера* (1922).

Оставио је у рукопису неколико радова, претежно прилога проучавању културне историје Босне и Херцеговине.

БИБЛИОГРАФИЈА: Р(исто) Б(есаровић), *Ђорђе Пејановић (1878–1962)*, Годишњак ДИ БиХ 13 (1962) 407–409; BLZ 11, br. 12904–12908; СБ 12, бр. 59250–59254.

ЛИТЕРАТУРА: Р(исто) Б(есаровић), *Ђорђе Пејановић (1878–1962)*, Годишњак ДИ БиХ 13 (1962) 407–409; EJ 6, 459 (B. Čulić).

Ђ. Тошић

ПЕЈИН Јован (15. јануар 1944, Кикинда). Основну школу и гимназију учио је у месту рођења од 1950. до 1962. Групу за савремену историју на Филозофском факултету у Београду завршио је 1971. Ради у Архиву Србије од 1971. као архивист, односно виши архивист.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Добровољци из Кикинде и околине у Русији 1916–1917*, Зборник МСИ 26 (1982) 223–233: *Прослава петстогодишњице Косовског боја у Краљевини Угарској 1889. и ширење косовске легенде*, Међународни симпозијум Химелстир 1989, Београд 1991, 141–165, превод на немачки, 363–391: *Мађарски ревизионизам и хрватски сепаратизам*, Кикинда 1992: *Колонизација Хрвата на српској земљи у Срему, Славонији и Барањи*, Сремска Митровица 1992; *Протокол писама Општине пећке 1870–1890* (грађа, са М. Петровићем), Приштина–Београд 1992; *Страдање Срба у Метохији 1941–1944* (грађа), Београд 1994; *The Privileged District of Velika Kikinda in the Serbian History 1774–1876*, у: The Austrian Military Border its political and cultural impact. Center for the Transylvanian studies, Cluj–Napoca, The Museum history, Bistrița–Nassaud, Iasi 1994; *Срби и Мађари. Великомађарски сан, геноцид и „геноцид"*, Кикинда 1996; *Ратне успомене Уроша Малогајског, извор за историју добровољачког покрета међу Банаћанима*, у: Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца, Београд 1996, 149–158.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сусрети библиографа '95*, Инђија 1996, 222 (са биографијом и пописом радова).

ЛИТЕРАТУРА: *Сусрети библиографа '95*, Инђија 1996, 222 (са биографијом и пописом радова).

М. Радевић

ПЕЈИЋ Ранко (10. новембар 1941, Лозна, Бановићи). Основну школу завршио је у родном ме-

сту, а учитељску школу 1965. у Дервенти. Радећи као учитељ у комбинованом одељењу ванредно је 1975. у Мостару завршио Педагошку академију, група – Историја и географија. Исте године уписао је историју на Филозофском факултету у Новом Саду, где је 1979. дипломирао. Као наставник предавао је историју и географију у сеоској и градској основној школи и историју у гимназији и другим школама средњег образовања. Магистарски рад *Рад Народног вијећа Босне и Херцеговине у новембру и децембру 1918. године*, одбранио је на Факултету политичких наука у Београду (1985). Докторску дисертацију *Настава историје у Босни и Херцеговини за вријеме Аустро–угарске управе*, одбранио је на Филозофском факултету у Новом Саду 1992. године. На Филозофском факултету у Бањалуци предаје методику наставе историје, у звању доцента. Поред методике наставе историје изучава прошлост Озренског региона. Више чланака објавио је у локалним часописима и листовима: *Историја фирме „Криваја" Завидовићи од 1884–1941*, Завидовићи 1983 – 1984; *Историја рудника угља Бановићи 1936–1956. године*, Бановићи 1986; *Старине и легенде са подручја Бановића*, Добој 1994; *Манастири Возућа и Удрим*, Добој 1995; *Народни обичаји Озренаца некад и сад*, Добој 1995; *Васпитни задаци наставе историје*, Бањалука 1995; *Монографија општине Возућа* (у штампи) и др.

ЛИТЕРАТУРА: Озренски видици 1 (1995) 7–8.

Р.

ПЕЈОВИЋ Ђорђије – Ђоко (29. октобар 1914, Горњи Цеклин, Цетиње – 28. децембар 1983, Титоград). Основну школу завршио је у родном селу, нижу гимназију у Подгорици, а шесторазредну богословију на Цетињу. Завршио је Теолошки факултет у Београду 1940. Докторирао је на Филозофском факултету, на Катедри за историју, у Београду 1961. Од завршетка рата до 1952. радио је као професор гимназије у Беранама и Даниловграду. Био је начелник Савета за просвету и културу НР Црне Горе. За руководиоца Архива Црне Горе постављен је 1952. Радио је у Историјском институту од 1964. Прошао је сва научна звања од научног сарадника до саветника. Био је дописни члан ЦАНУ. Истакао се као организатор и уредник стручних часописа и публикација.

П. се бавио историјом Црне Горе у XIX и XX веку. У првом периоду свога рада бавио се економском историјом, проблемом исељавања Црногораца, где је објаснио узроке исељавања, посматрајући их у склопу привредне, политичке и дипломатске историје Црне Горе. Ту тематику је заокружио монографијом *Исељавање Црногораца у XIX вијеку* (1962). Систематски је проучавао аграрне односе у крајевима ослобођеним ратом 1876–1878. и балканским ратовима 1912–1913. Радови из те области објављени су у *Историјским записима*. П. је унапредио политичку историју Црне Горе у XIX веку. Из те области најзначајније му је дело *Црна Гора у доба Петра I и Петра II, оснивање државе и услови њеног развитка* (1981). Врло успешно се бавио просветом и културом Црне Горе у XIX и XX веку.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Ракочевић, *Др. Ђоко Пејовић*, ИЗ 3–4 (1974) 209–211; *Ђорђије – Ђока Пејовић*, Споменица ИИ ЦГ 1948–1988, Подгорица 1992, 197–200.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд 1957, 530; Н. Ракочевић, *Др. Ђоко Пејовић*, ИЗ 3–4 (1974) 205–208; *Ђорђије–Ђоко Пејовић*, Споменица ИИ ЦГ 1948–1988, 197–200; N. Racković, *Prilozi za leksikon*,157; Годишњак ЦАНУ 11 (1983) 175–177.

М. Маловић-Ђукић

ПЕКИЋ Миленко (4. мај 1947, Брибир, Шибеник). Основну школу учио је у Кистању а гимназију у Книну. Историју и филозофију завршио је на Филозофском факултету у Задру. На истом факултету уписао је постдипломске студије из помоћних историјских наука са специјализацијом из архивистике. Магистарски рад *Постанак манастира Крке*, одбранио је 1981. Тема његове докторске дисертације *Вук Стефановић Караџић и Далмација*, била је службено примљена на Филозофском факултету у Задру.

П. је предавао као средњошколски професор у Бенковцу, где је радио на организацији научног скупа Бенковац кроз вјекове. За библиотекара Научне библиотеке у Задру постављен је 1984. године. После избијања грађанског рата прешао је у Београд. Једно време волонтерски је помагао у Централној библиотеци САНУ. Од 1994. запослен је у Историјском институту САНУ као истраживач–сарадник.

П. се претежно бави истраживањем прошлости Срба из Далмације.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Vuk i „Narodna slavjanska čitaonica" u Splitu*, у: Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo 1987, 695–703; *Da li je postojao medicinski fakultet u Zadru?*, у: Zbornik radova sa Naučnog skupa u Trogiru, Split 1988, 135–139; *Whelerovo viđenje Zadra 1675. godine*, Diadora 10 (Zadar 1988) 205–225; *Герасим Петровић и Стојан Новаковић*, у: Стојан Новаковић – личност и дело, Београд 1995, 113–124; *Сењски поклон Београду 1880. године*, ИГ 1–2 (1996) 33–58.

БИБЛИОГРАФИЈА: До 1985. године видети у: *Библиографски речник учесника Међународног научног скупа „Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас"*, Београд 1987, 95.

ЛИТЕРАТУРА: *Библиографски речник учесника Међународног научног скупа „Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас"*, Београд 1987, 95.

Р.

ПЕЛИДИЈА Енес (2. октобар 1949, Пљевља). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Чајничу. Историју је студирао на Филозофском факултету у Сарајеву. По завршетку студија (1973) радио је као професор средњошколског центра у Завидовићима. Следеће године изабран је за асистента Института за историју у Сарајеву. Магистарски рад *Покушаји Порте да расели Црногорце почетком XVIII стољећа (Поход Нуман паше Ћуприлића на Црну Гору)*, одбранио је 1979. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету стекао је 1986. докторат дисертацијом *Босански ејалет од Карловачког до Пожаревачког мира (1699–1718)*.

П. изучава прошлост наших земаља под турском влашћу у XVII и XVIII веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О приликама у Босанском ејалету првих година XVIII стољећа*, Прилози Института за историју у Сарајеву 16 (1979) 197–204; *Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706–1714. godine*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 17 (1980) 101–127; *Tursko-ruski rat 1711. godine i pokreti crnogorskih i hercegovačkih plemena*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 21 (1985) 269–280; *Привредне прилике у Босанском вилајету у првим деценијама XVIII стољећа*, Историјски зборник (Бањалука 1986) 25–38; *Prilike u Bosanskom ejaletu uoči tursko-mletačkog rata 1714–1718. godine*, POF 37 (1987) 159–172; *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699–1718*, Sarajevo 1989; *О научној, културној и преписивачкој дјелатности Пљевљака на оријенталним језицима у вријеме османске управе*, Брезнички записи 1 (1990) 42–46.

Р. Михаљчић

ПЕРИШИЋ Мирослав (4. децембар 1959, Уб). Основну школу завршио је у Марковој Цркви, а гимназију у Ваљеву. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао (1984) и магистрирао темом: *Културни живот Ваљева крајем XIX и почетком XX века* (1995). Након завршених студија радио је као професор средње школе за усмерено образовање у Коцељеви, а потом као кустос Народног музеја у Ваљеву. Од 1988. године ради на месту уредника за историографију у Новинско-издавачкој установи „Војска" – Редакција издавачке делатности „Војна књига".

Научна и стручна интересовања П. усмерена су ка изучавању српског друштва и модернизацијских процеса у XIX и XX веку (историја урбане културе, историја здравствене културе, комуникације, просвета, свакодневица). Из бављења том проблематиком проистекло је више научних радова (8) и стручних прилога (23).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прота Матеја Ненадовић – живот и рад*, Ваљево 1984; Др. Владимир Станојевић, *Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство*, Београд 1992 (приређивачи, писци поговора, биографија лекара, аутора текстова и састављачи списка погинулих лекара и медицинара у ратовима 1912–1919. и библиографије М. Јовановић и М. Перишић); *Ваљево, град у Србији крајем XIX века* (у штампи); *Здравствена култура Ваљева у другој половини XIX и почетком XX века* (у штампи); *Врање у историјској статистици са краја XIX и почетка XX века. Прилог историји Врања и Врањског округа после ослобођења од Турака 1878*, Девет векова Врања, Врање 1993/94, 93–100; *Ваљево у модернизационим токовима Србије у другој половини XIX века, Ваљево, постанак и успон градског средишта*, Зборник радова са Научног скупа „Шест векова Ваљева", Ваљево–Београд 1994, 116–131; *Један дан у Ваљеву крајем XIX века*, Годишњак ДИ 2 (1994) 109–121; *Modernizacija Srbije u drugoj polovini XIX veka između državnih propisa i društvene stvarnosti*, Tokovi istorije 1–2 (1994) 19–35; *Ваљево на саобраћајној мапи Србије у другој половини XIX века*, Гласник МИА Ваљево 30 (1996) 116–131.

Р.

ПЕРОВИЋ Душан (20. септембар 1905, Ваљево – 7. март 1975, Београд). Рано је изгубио оца који је у чину потпуковника погинуо 1916. Школовање је започео у Ваљеву и Параћину а наставио у избеглиштву у Ансију (Француска), где је завршио основну школу и два разреда гимназије. Матурирао је у Ваљеву 1924. Општу историју са историјом књижевности завршио је на Филозофском факултету у Београду (1929). Предавао је историју у Ваљеву (1930–1932), Дубровнику (1932–1936) и Сарајеву (1936–1941). За време априлског рата 1941. заробљен је и спроведен у официрски логор у Оснабрику. У заробљеништву је остао до маја 1945.

Као члан Наставног савета П. је радио у Министарству просвете (1946–1949). Школску 1946/1947. провео је на стручном усавршавању на Историјском факултету Лењинградског универ-

зитета. У звању доцента предавао је националну историју новог века на Филозофском факултету у Београду (1949–1954). Сарађивао је у Историјском институту САНУ, а краће време радио је у Институту за међународну политику и привреду. Од 1955. до 1965. био је управник Музеја првог српског устанка. Пензионисан је 1965.

Као просветни саветник радио је на наставним плановима, програмима и уџбеницима. Из тога времена су његови радови о настави историје у средњим школама и *Тезе за српску историју*. Са братом Радославом и Драгутином Прљевићем приредио је текстове за *Историјску читанку*. Један је од оснивача Историског друштва НР Србије и *Историског гласника*, органа овог друштва. Одговорни уредник *ИГ* био је у два наврата (1948–1950; 1956–1959). П. је покренуо и *Зборник Музеја првог српског устанка* као повремену публикацију. Заједно са Јарославом Шидаком и Богом Графенауером био је члан уже редакције *Историје народа Југославије*, том I. За овај уџбеник написао је неколико прилога из историје средњег века. Написао је педесетак одредница за Енциклопедију Југославије. Током 1959. два месеца провео је у Москви прикупљајући архивску грађу о Првом српском устанку. Део заоставштине П. налази се у Историјском институту САНУ, Архиву Србије и Народној библиотеци у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Teze za srpsku istoriju* (1948); *Прилози проучавању друштвено-економских односа у доба Првог српског устанка* (1959); *О Вуковом раду на историји првог српског устанка* (1968); *Једно сведочанство о устаничким утврђењима у 1808. години* (1969); *Основни циљеви првог српског устанка* (1976); *Хајдук Вељко и Тимочка крајина* (1976); *Из историје Првог српског устанка* (1979).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова Душана Перовића*, ИЧ 23 (1976) 321–325 (М. Радевић); Д. Перовић, *Из историје Првог српског устанка*, Београд 1979, 199–206 (М. Радевић).

ЛИТЕРАТУРА: *Душан Перовић*, ИГ 1–2 (1975) 211–212 (Д. Јанковић); *Д. Перовић, Из историје Првог српског устанка*, Београд 1979, 5–18 (Д. Јанковић); EJ 6, 469 (R).

Р. Михаљчић

ПЕРОВИЋ Латинка (4. октобар 1933, Крагујевац). Основну школу завршила је у Белошевцу, а гимназију у Крагујевцу. Филозофски факултет у Београду, Група за српски језик и књижевност, завршила је 1956. На истом факултету магистрирала је на теми: *Одредбене и допунске синтагме у језику Иве Андрића* (1958). Такође је, на Факултету политичких наука у Београду, одбранила магистарски рад: *Културна политика Југославије* (1965). На истом факултету докторирала је тезом: *Дебата о националном питању у Независној радничкој партији Југославије 1923. године* (1975). У Институту за новију историју Србије ради од 1976. У звању је научног саветника.

Бави се историјом друштвених идеја у Србији друге половине XIX века и руско-српским везама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пера Тодоровић* (1983); *Od centralizma do federalizma* (1984); *Српски социјалисти 19. века 1–3* (1985–1995); *Planirana revolucija* (1988); *Пера Тодоровић, Изабрани списи 1–2* (1987); *Димитрије Ценић, Изабрани списи 1–2* (1988); *Пера Тодоровић, Дневник* (1990); *Пера Тодоровић, Крвава година* (1991); *Zatvaranje kruga* (1991); *Српско-руске револуционарне везе у другој половини XIX века* (1993).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989, 32*; *Spomenica INIS 1965–1995*, 62–65.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 32, 35–36, 45, 54; *Spomenica INIS 1965–1995*, 62.

Р.

ПЕРОВИЋ Милутин (20. септембар 1928, Добруша, Метохија). Основну школу завршио је у родном месту (1938), гимназију похађао у Пећи до 1941, када је прекинуо школовање и наставио га 1945–1947. Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду, с прекидом од јуна 1951. до краја 1953, када је био затвореник на Голом отоку. Дипломирао је 1954. године и радио затим као професор историје у гимназијама у Оџацима, Сомбору, Грачаници и у медицинској школи у Београду (1955–1967). Наставио је да се усавршава и 1964. је стекао на Филозофском факултету у Београду магистарски степен радом: *Народна скупштина Црне Горе 1905–1916*. Од 1967. до 1991. радио је као виши саветник за наставу историје у Републичком заводу за унапређивање образовања и васпитања Србије. Од 1991. до пензионисања 1993. био је начелник Одељења за више образовање у Министарству просвете Србије. Био је дуги низ година председник Друштва историчара Београда, потпредседник и председник Савеза друштава историчара Србије.

Од 1962. П. објављује радове и приказе у свим главним југословенским часописима. Специјализовао се за методику наставе историје, коју је предавао студентима Филозофског факултета у Београду (1981–1995). Написао је већи број уџбеника за поједине разреде основних школа, гимназија, средњих стручних школа, школа за образовање одраслих. Приредио је бројна наставна средства и помагала (серије дијапозитива, радне свеске и тестове, приручнике за такмичења ученика и сл.). Уџбеници и радови из методике историјске наставе преведени су на неколико страних језика. П. се истакао као организатор научних скупова, као и скупова и семинара за усавршавање наставника. Објавио је преко 200 наслова публикација које нису библиографски пописане. Синтезу радова из методике пружа: *Методика наставе историје*, Београд 1995.

Р.

ПЕРОВИЋ Радослав (7. јули 1903, Ваљево – 28. април 1970, Београд). Основну школу завршио је у Параћину 1914. Школовање је наставио у избеглиштву у државном лицеју Berthollet у Ансију (Француска). После рата похађао је гимназију у Ваљеву и Шапцу, где је 1923. положио матуру. Групу за упоредну књижевност и француски језик завршио је на Филозофском факултету у Београду (1927). Следеће године постављен је за суплента гимназије у Сомбору, одакле је премештен у Крушевац, затим у Белу Цркву. После положеног професорског испита предавао је у Другој и Првој мушкој гимназији у Београду. Јуна 1934. примио га је Станоје Станојевић за асистента волонтера у Српском семинару на Филозофском факултету у Београду, где је ускоро са највишом оценом положио испит из народне историје. После Станојевићеве смрти „по службеној потреби“ премештен је у Крагујевац, а затим у Државни архив у Београд. Пензионисан је због болести 1940. После рата радио је у Министарству просвете као просветни саветник, а од 1949. као научни сарадник у Историјском институту САН. Пошто је деградиран у звање стручног сарадника, јануара 1953. дао је отказ и остао без плате и пензије. Од 1958. до 1961. био је лишен слободе.

Мада по струци романиста, П. се посветио истраживању историје Србије у XIX и XX веку, претежно Првог српског устанка и социјалистичког покрета у Србији до 1918. Изворну грађу прикупљао је у домаћим архивима и архивима у Букурешту. Као просветни саветник П. је концепирао наставни план и програм за гимназије и учитељске школе. Приредио је изворне текстове XIX и XX века за *Историјску читанку*. Са француског је превео *Историју Византијског Царства* Шарла Дила.

Прекуцана српска писма и акта (1809–1813) о Првом српском устанку, налазе се код Милорада Радевића; грађа и прекуцани радови Светозара Марковића чувају се у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ и Одбору САНУ за издавање сабраних дела Светозара Марковића, док се рукопис и за другу књигу грађе о српском покрету у Војводини (1848–1849) чува у Историјском институту САНУ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Библиографија радова Станоја Станојевића* (1938); *Дипломатски спор о преносу српског оружја 1862 преко Румуније* (1939); *Дневник Јеремије Гагића, секретара Правитељствујушчег Совјета* (1939); *Прилози за историју Првог устанка* (1940); *О шабачком владици Антиму (1802–1806)* (1941); *Грађа за историју српског покрета у Војводини 1948–1849*, књ. I (1952); *Грађа за историју Првог српског устанка* (1954); *Прилози за историју Првог српског устанка* (1954); *Прилог библиографији српског радничког покрета до 1919* (1956); *Први српски устанак. Акта и писма на српском језику*, књ. I, 1804–1808 (1977); *Прилози за историју Првог српског устанка* (1980).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова Радослава Перовића (1903–1970)*, ИЧ 22 (1975) 289–296 (М. Радевић); Ковчежић 9 (1971) 165–168 (Г. Добрашиновић); Р. Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980, 243–254 (М. Радевић); BLZ 9, br. 16107 – 16114; 11, br. 13055 – 13056; СБ 12, бр. 59793–59802.

ЛИТЕРАТУРА: Ковчежић 9 (1971) 163–165 (Г. Добрашиновић).

Р. Михаљчић

ПЕРУНИЧИЋ Бранко (1. април 1914, Мојковац – 22. јуни 1993, Београд). После завршене основне школе у Бијелом Пољу, наставио је и завршио средњу пољопривредну школу у Ваљеву 1934. Затим је службовао као наставник у школама у разним местима Краљевине Југославије. После завршетка Другог светског рата, радио је у Министарству пољопривреде и шумарства (1947–1948). Службовање је наставио у администрацији САНУ, где је радио од 1948. до 1976, када је отишао у пензију. П. је дипломирао на Пољопривредно-шумарском факултету у Београду 1949, а 1954. докторирао је у САНУ, где је стекао звање доктора агрономских наука.

Иако по струци није био историчар П. се бавио темама из историографије. Област његовог интересовања била је широка, од средњег до XIX века. Главни предмет његовог проучавања били су аграрни односи. Објављивао је архивску грађу значајну за локалну историју Србије у XIX веку. Последњих година П. се бавио објављивањем зборника докумената везаних за историју Косова и Метохије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српско средњовековно село*, Београд 1956; *Постанак и развитак баштина на територији Суботице од 1686. године*, Београд 1958. Важнији зборници докумената: *Једно столеће Краљева 1815–1919*. Краљево

1966; *Чачак и Горњи Милановац 1815–1915* I–II, Чачак 1968–1969; *Управа вароши Београда 1820–1912*, Београд 1970; *Крушевац у једном веку 1815–1915*, Крушевац 1971; *Град Ваљево и његово подручје 1815–1915*, Ваљево 1973; *Град Пожаревац и његово управно подручје*, Београд–Пожаревац 1977; *Писма српских конзула из Приштине 1890–1900*, Београд 1985; *Сведочанство о Косову 1901–1913*, Београд 1988; *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету 1878–1913*, Београд 1989.

Д. Опсеница

ПЕТКОВИЋ Р. Владимир (30. септембар 1874, Доња Ливадица – 13. новембар 1956, Београд). Основну школу учио је у Доњој Ливадици, Ореовици и Кушељеву, нижу гимназију у Свилајнцу а вишу у Крагујевцу. Студирао је на Великој школи (Филолошко-историјски одсек) у Београду (1893–1897). Докторске студије обавио је на универзитетима у Минхену и Халеу (1900–1905). Неко време био је помоћник чувара управника Народног музеја у Београду (1905–1909) и хонорарни професор Техничког факултета у Београду (1909–1912). За сталног доцента Филозофског факултета у Београду изабран је 1911. Оснивач је Семинара за историју уметности (1919), где је био ванредни (1919) и редовни професор (1922). Поред научног и педагошког рада истакао се и као организатор (управник Народног музеја 1921–1935, директор Археолошког института САНУ 1947–1956) и уредник публикација (уредник *Старинара* 1931–1956). Био је члан више угледних европских института и редовни члан САНУ.

П. је у великој мери и у више праваца унапредио српску историографију током прве половине XX века. Његовом појавом почиње права, научно заснована историја уметности код Срба. Још од првих радова показује веома широко научно интересовање посвећено српској уметности у средњем веку, а посебно се бавио зидним сликарством. Објавио је више прегледа од којих се нарочито истичу *La peinture serbe du Moyen âge* (1930, 1934) и енциклопедистички подухват *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (1950). Самостално је монографски обрадио манастире *Жичу* (1906), *Раваницу* (1922), *Студеницу* (1924) и *Каленић* (1926), док је монументално дело *Манастир Дечани* (1941) написао са Ђ. Бошковићем. Осећајући да се један део српске историје може прочитати на зидним сликама, П. је своја истраживања посветио и историјским композицијама, портретима ктитора и Србима светитељима: *Лоза Немањића у старом живопису српском* (1926), *Portreti iz Psače* (1929), *La mort de la reine Anne à Sopoćani* (1930), *Легенда св. Саве у старом живопису српском* (1933). Главни допринос српској историји уметности П. је дао у својим иконографским студијама. Поред замашног посла при обради бројних фресака Дечана (1941), издвајају се чланци о календару у Старом Нагоричану (1923) и Грачаници (1938), античким мотивима (1924), причи о Прекрасном Јосифу у Сопоћанима (1925). Иако се није бавио проблемима стила, нарочито је заслужан за реконструкцију деловања једне српске радионице са краја XIV века (1927). Објавио је и велики број натписа и записа из српских средњовековних цркава у *Старинару* (1925, 1931, 1935) и у књизи *Старине* (1923). Поред историје уметности П. је веома много задужио и српску археологију. Између два рата водио је ископавања на два велика локалитета, у Стобима (1923–1934) и Царичином Граду (1937–1939), о чему је писао исцрпне извештаје и посебне радове: *Античке скулптуре из Стобија* (1930), *Les Fouilles de Tsaritschin Grad* (1948). Будући водећа личност српске историје уметности између два светска рата П. се нарочито исказао у бројним приказима књига и чланака. Као добар познавалац стања научних проблема код нас и у свету, посебан допринос П. је упознавање стране научне јавности о постигнутим резултатима српске средине.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 16169–16217; 11, br. 13123–13130; Д. Поповић, *Библиографија радова Владимира Р. Петковића*, Старинар 5–6 (1956) 14–24.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САН 54 (1947) 543–560; EJ 6, 476 (S. Petković); ELU 3 (1964) 662 (S. Petković); И. М. Ђорђевић, *Владимир Р. Петковић, уредник Старинара од 1931–1956. године*, Старинар 35 (1984) 41–46; НЕ 3, 330 (Д. Поповић).

И. Ђорђевић

ПЕТКОВИЋ Сава (1878, Сремска Митровица – 4. фебруар 1957, манастир Привина Глава). Основну школу и четири разреда гимназије завршио је у родном месту; остатак гимназијског школовања наставио је у Сремским Карловцима где је 1901. завршио и богословију. Исте године рукоположио га је дабробосански митрополит Николај Мандић за свештеника и поставио за наставника богословије у Рељеву. Због породичних разлога вратио се у родни Срем, где је децембра 1904. постављен за администратора парохије у Крушедолу, а убрзо потом изабран је за пароха у Добановцима. На тој парохији био је до објаве Првог светског рата 1914, када је ухапшен и злостављан од стране аустријских власти. По уласку српске војске у Срем ослобођен је и прелази у Србију, у Ниш где је радио у Српском црвеном крсту. При повлачењу српске војске 1915. преко Албаније отишао је у Рим где је провео три године. Почетком 1919. вратио се на своју парохију у Добановце. Наредне године произведен је у чин презвитера и постављен за професора богословије у Сремским Карловцима. После смрти супруге 1936, примио је монашки чин. Исте године произведен је за архимандрита и постављен за старешину манастира Крушедола, где га је затекао Други светски рат. Испред усташа побегао је у Београд у коме је остао током ратних година. После рата, као пензионер, живео је у Сремским Карловцима и манастиру Врднику, а последње дане провео је у манастиру Привина Глава.

Прота, а потом архимандрит, П. био је предани црквенослужитељ и плодан црквени писац. Као млад суплент, а потом и парох, своје радове објављивао је у црквеним часописима и листовима: *Источник*, *Српски Сион*, *Пастир добри*, *Богословски гласник* и *Патријаршијски гласник*. Његов научно-богословски рад може се сагледати у неколико целина. Из области истраживања старог рукописног наслеђа значајни су радови: *Опис рукописа манастира Крушедола* (1914), *Збирка рукописа манастира Кувеждина, Шишатовца и Гргетега* (1951), затим студија о црквенословенском језику: *О нетачном читању црквенословенског језика у нашој Цркви* (1926) и *Речник црквенословенског језика* (1935). Овај речник, иако оспораван, доживео је преко двадесет издања. Прота Сава приредио је *Требник* (1920) и *Канонник* (1927), а *Акатист Светом Сави I, архиепископу српском*, превео је на говорни језик (1928). Запажени су му радови о фрушкогорским манастирима и њиховим светињама: *Манастир Крушедол од 1754 до 1774* (1905); *Српски женски манастир Кувеждин* (1930); *Манастир Кувеждин и Дивша у XVIII веку* (1937); *Реч о преподобној мајци Ангелини и чудотворним јој моштима* (1938). Као парохијски свештеник и манастирски настојатељ, стекао је огромно црквено-пастирско искуство од чега је део изнео у својим радовима: *Пастирске поуке* (1922), *Моја парохија пре и после светског рата* (1930). У својим раним радовима, углавном објављеним у црквеним часописима, П. се бави и црквеном иконографијом, посебно символиком у црквеном сликарству: *Голуб у хришћанској символогрaфији* (1902); *Символички облици рибе у старој хришћанској вјештини* (1902); *Пастир добри као символ Исуса Христа* (1902).

Научноистраживачки рад П. проистекао је из његове просветне и пастирске делатности, односно његова дела су била насушна потреба за тадашње богослове и знатижељнике светосавске духовности.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 13120–13122.

ЛИТЕРАТУРА: Е(пископ) М(акарије). *Архимандрит Сава Петковић*, (некролог). Гласник СПЦ 38, 4 (1957) 92.

С. Милеуснић

ПЕТКОВИЋ Сретен (4. јануар 1930, Зајечар). Детињство и рану младост провео је у Шапцу, где је 1940. завршио основну школу, а 1948. гимназију. После краткотрајног бављења новинарством, студирао је историју уметности на Филозофском факултету у Београду (1951–1956). Од 1957. до 1960. године био је библиотекар Одељења за историју уметности Филозофског факултета. За асистента на овом одељењу изабран је 1960. Докторирао је 1963. године тезом *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557–1614*. Боравио је четири месеца 1963. на Воберг Институт у Лондону. За доцента је изабран 1967, за ванредног професора 1976, за редовног професора 1985. Пензионисан је 1995.

Од 1969. до 1990. године био је члан уредништва *Зборника за ликовне уметности*, који је издавала Матица српска у Новом Саду. Од 1985. је члан Редакције *Саопштења* Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду.

Главно подручје његовог научног истраживања је историја српске уметности у доба турске владавине (средина XV – средина XVIII века) и повезивање уметничких збивања у српским земљама са онима у околним областима. У мањој мери изучавао је и српску уметност XIII–XV века. Посебно се бавио култовима и ликовним представама српских светитеља, како у нашој уметности, тако и у сликарству других православних земаља. Руско-српске уметничке везе су такође у ужем домену његових научних интересовања, као и илустрације и графички украси у најранијим српским штампаним књигама XV и XVI столећа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српска уметност XVI и XVIII века*, СКЗ 1996; *Култови српских светитеља у Русији*, зборник Срби у руској империји, Београд 1995, 139–178; *Лик кнеза Лазара у српском сликарству од XIV до почетка XVIII века*, Годишник на софийския Университет „Св. Климент Охридски“, Център на славяно-византийски проучавания, „Иван Дуйчев“, 1992–1993, София 1995, 113–121; *Хиландар и Русија у XVI и XVII веку*, зборник Казивања о Светој Гори, Београд 1995, 143–170; *Апокалипса Јована са Патмоса у српском сликарству XVII и XVIII века*, у: Откривење (Апокалипса) св. Јована Богослова, Београд 1996, 86–94; *Српска уметност у XVI и XVII веку*, Београд 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 376–385.

ЛИТЕРАТУРА: ЛЕЈ 1987, 561 (Б. Тодић); *Bibliografija FF u Beogradu* I, 376.

Р.

ПЕТРАНОВИЋ Божидар (18. фебруар 1809, Шибеник – 12. септембар 1874, Венеција). Основну школу је учио у Шибенику, а гимназију у Карловцима. Студирао је право у Бечу и докторирао у Падови 1833. Најпре је радио као секретар православне епархије у Шибенику, затим као судија у Сплиту. Биран је у бечки парламент 1848; наредне године, заједно са В. Караџићем, Д. Деметром и С. Царем, као члан комисије, радио је на изради хрватско-српског терминолошког речника. После је прешао у Задар за саветника Земаљског суда. Године 1851. почео је са издавањем првог нашег правног часописа *Pravdonoša* који је излазио само две године. У периоду апсолутизма прешао је у Котор. По угледу на Матицу српску, основао је Матицу далматинску (1862) с циљем да окупи далматинске Србе и Хрвате. Иначе, позната је његова ранија делатност, када је под утицајем Вукових и Гајевих идеја покренуо *Србски далматински алманах* (1836–1841) у којем је, као и у оквиру Народне странке Далмације, радио на учвршћивању идеје братства и јединства два народа.

П. је написао више историјских и правних расправа међу којима је најзначајнија: *Bogumili. Crkva bosanska i krstjani* (1967). За њега су монаси „Босанске цркве" „крстјани" који су пали под утицај дуалистичког учења и праксе. Упркос промашају основне теме, дело садржи доста значајних и тачних запажања.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Unijaćenje Srba u Dalmaciji* (1835, 1838–1839); *Istorija književnosti poglavitih na svietu narodah od najstarijih vremena do sadašnje dobi* (1858); *O pravu nasljedstva kod Srba na osnovu pravnoga običaja i pisanih spomenika* (1873).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 16227–16321; 11, br. 13139–13140.

ЛИТЕРАТУРА: J. Sundečić: *Život i rad Božidara Petranovića* (1878, 1879); Љ. Влачић, *Др Божидар Петрановић и Унија*. По списима тајне архиве Намесништва далматинског, Прилози КЈИФ 9, 1–2 (1929) 129–144; J. Деретић, *Историја српске књижевности* 1983, 313. EJ 6, 478 (M. Ujević).

J. Рећеп

ПЕТРАНОВИЋ Бранко (31. октобар 1927, Цетиње – 17. јуни 1994, Београд). Основну школу завршио је у Котору, гимназију похађао у Котору, Цетињу и Београду, дипломирао на Правном (1950) и Филозофском факултету (1956), докторску дисертацију одбранио на Правном факултету (1962). Учествовао је у НОР-у (од јануара 1944) што га је трајно определило за изучавање савремене историје. Савремена епоха са својим започетим али недовршеним процесима, од тада је постала предмет његових интересовања. Упоредо са студијама историје радио је у адвокатури, архивистичкој служби, просветној делатности, правним пословима, информативном сектору. П. је интензивно почео да се бави научним радом од 1958. Радио је у Одељењу за историју Института друштвених наука (1959–1963), Одељењу за историју радничког покрета народа Југославије Института за изучавање радничког покрета (1963–1969), Институту за савремену историју (1969). За ванредног професора Филозофског факултета у Београду изабран је 1969, а за редовног 1975. На Филозофском факултету у Београду четврт века свога живота посветио је изучавању историје Југославије.

Шездесетих година његова пажња је поклоњена времену након Другог светског рата. Прве две књиге (*Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd 1964; *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd 1969) и тридесетак радова насталих у периоду 1958–1969. посвећени су историографској обради првих година постојања социјалистичке Југославије. У радовима из тог времена П. „ратује" са историјском дистанцом и радовима о анатомији партијског бића, дегенеризацији локалне власти, дезинтеграцији комунистичке свести, успева да начини помак у историографији најновијег доба. Седамдесетих година све више га привлачи епоха двадесетог века. Научну зрелост досегао је истраживањима југословенског простора у годинама 1941–1945. Монографија *AVNOJ – revolucionarna smena vlasti* (Београд 1976) била је покушај целовитог приступа историји НОБ-а и обрађивала је питања грађанских странака, КПЈ, спољнополитичке компоненте, феномен народне власти. Истој тематици вратио се деценију касније у књизи *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji 1941–1945* (Београд 1983) покушавајући да да анализу војне компоненте, међудржавних односа, политике окупатора, државноправне изградње нове Југославије, миграционих кретања, понашања вођстава грађанских странака, емигрантске владе, КПЈ, привредних прилика, социјалне и демографске структуре. Анализа је са Народноослободилачког рата, као антифашистичког феномена, померена на sui generis изведену смену власти у оквирима Другог светског рата. У тематској вези са наведеним књигама били су и бројни научни радови у којима се исказивао као поуздани истраживач и аналитичар. Писани на новој грађи партијске и државне провенијенције ти текстови су током седамдесетих година знатно мењали историографску слику епохе. Одликује их тематска иноtivnost, изворна свежина, нова структура. Као последица преданог рада на изворима настали су и текстови посвећени методолошким и хеуристичким проблемима рада на савременој историји. Размишљајући о епохи досегао је пред крај седамдесетих година до синтезе *Istorija Jugoslavije 1918–1978* (Београд 1979).

Осамдесете године представљају посебну фазу у развоју П. У деценији пуној противуречја, када се трансформација једног „окошталог" система није могла још ни наслутити, познавање прошлости и искуство оновремене садашњости као да гоне писца историје Југославије ка поновном ишчитавању доступних историјских извора. Резултат таквог рада је објављивање већег броја тематских збирки докумената посвећених југословенској влади у избеглиштву, АВНОЈ-у, Уједињеним народима, југословенском федерализму, делатности ЦК КПЈ, 27. марту, историји Југославије. На целовит и тематски уобличен начин тако је покушао да преко аутентичног сведочења историјских извора проговори о најважнијим токовима друштвенополитичког развитка југословенске државе и друштва. Ново ишчитавање докумената, провера методолошког поступка историчара савременог доба, увећана фактографија, тематске иновације, нова структурирања материје логично су га „водила" до тротомне синтезе *Istorija Jugoslavije 1918–1988* (Београд 1988). Последњу деценију живота истраживачки је посветио епохи XX века. Пише о покретима отпора у Европи за време Другог светског рата (1985), размишља о агонијама две Југославије (1991), истражује Балканску федерацију (1991), пише књигу о Србији у Другом светском рату (1992), настоји да сумира југословенско искуство српске националне интеграције (1993), изучава односе великих сила и балканских земаља (1994), засвођује своје дело књигом *Историчар и савремена епоха* (1994). У широким потезима са застајањем на микроплану посматра епоху препуну противуречја и простор испуњен економским, културним, верским, цивилизацијским неравномерностима. Залагао се за критичко промишљање прошлости и разумевање историјских алтернатива. Супротстављао се њеној фанатизацији, фаталистичком схватању, априоризму, монументалним пројекцијама, табуима. Сматрао је да оптерећења историјом могу бити трагична за мале народе. Трагао је за дубинским, унутрашњим разлозима избијања појава и процеса, стварним покретачима догађаја, проблемима историје увек слојевитим и вишесмерним. Слом Југославије (слом друштвенополитичког система, међунационалних односа и Југославије као државе), који никада није преболео, подстакао га је да још једном, као историчар савремене епохе, преиспита методе своје струке и своје до јуче, најпрецизније и најпоузданије одговоре, догађаје, личности, покрете, идеологије, националне концепције, смисао жртава. Захтеве за новим сазнањима и све проживљено у времену када је пред нашим очима ишчезла једна епоха са својим симболима, чврстим убеђењима, сновима, заблудама, илузијама сматрао је изазовом за сваког историчара савремене историје, на који треба одговорити темељним истраживањима и уз доследну примену метода струке. Олако одбацивање, без критичког промишљања, целокупног историјског искуства Југославије и Србије у обе Југославије, сматрао је „кобним".

П. није био историчар коме је искуство младости (учешће у НОБ-у) догматски оквирало ум. Својој младости служио је разгртањем слојева сложеног историјског процеса у чијој се матици, као „чедо свога времена" задесио. Изазови истраживања савремене историје за њега су били неупоредиво јачи од скепсе сазнања да историчар неминовно губи „трку" са савременом историјом. Чињеница да историчар, посебно велики историчар, на свакој страници некада написане литературе, са протоком времена и појавом нових историјских извора, у накнадном читању, може да исписује заблуде сопствених стручних и идеолошких уверења, подстицала је П. да се враћа темама које је истраживао неколико деценија раније. Поштујући дихотомно биће историјске науке, догађаје је посматрао sine ira et studio, сагласно оновременом односу снага и хијерархији вредности, без модернизације, али га је обавезивала и чињеница да као човек свог времена, обраћа пажњу на појаве које су својевремено биле невидљиве, неупадљиве или сасвим маргинализоване, а у суштини од великог значаја за текући и будући историјски процес. Суштина литературе коју је писао није у њеној идеолошкој боји, јер радови историчара савремене историје и нису могли настати ван владајућих идеја, већ у томе колико је, у постојећим условима, успевао да уочи неке нове феномене, појаве, теме, приђе им на други начин, критички, савесном фактографском реконструкцијом, новим методолошким поступком, властитим умом. Посветивши свој радни век савременој историји, П. је био историчар који је пресудно утицао да историја Југославије од идеолошке постане легитимна научна дисциплина.

БИБЛИОГРАФИЈА: D. Lončar, Lj. Dimić, *Branko Petranović – bibliografija i biobibliografija*, Beograd 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Ko je ko u Srbiji 1991*, Beograd 1991, 357: *Ko je ko u Srbiji 1995*, Beograd 1995, 432; *Ko je ko u Crnoj Gori*, Budva 1993, 227–228; *Дјело посвећено Југославији*. Комеморација поводом смрти проф. др Бранка Петрановића, Побједа бр. 10251, 23. јун 1994; А. Митровић, *In memoriam: Бранко Петрановић (1927–1994), Историчар и његово време*. Политика бр. 38, 25.06.1994, 16; Ђ.

Станковић, *In memoriam: Бранко Петрановић (1927–1994), Историчар наше епохе*, НИН бр. 2269, 24.6.1994. 39; Љ. Димић, *In memoriam: Бранко Петрановић (1927–1994)*, ИГ 1–2 (1994) 124–126; Б. Ковачевић, *In memoriam: Проф. др Бранко Петрановић*, ИЗ 1–2 (1994) 227–232; З. Лакић, *In memoriam: Бранко Петрановић (1927–1994), Научник енциклопедијског знања и волуминозног дјела*, Васпитање и образовање 5–6 (1994) 153–163; *In memoriam: Branko Petranović (1927–1994)*, Istorija 20. veka 1 (1994) 260–263; *In memoriam: Prof. dr Branko Petranović (1927–1994)*, Bilten i Jevrejski pregled Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije 7–8 (1994) 10; V. Kržišnik, *Branko Petranović*, Zgodovinski časopis 3, 1994; J. Pelikan, *Branko Petranović 1927–1994*, Slovensky Prehled 3 (1994) 320; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 161.

Љ. Димић

ПЕТРОВ Андреј Николајевич (1837 – 22. новембар 1900, Петербург). П. је био официр и војни историчар. Завршио је Павловски кадетски корпус (1853) и Генералштабну академију (1859), учествовао у Кримском рату (1853–1856), касније радио у архиви Генералштаба. Међу његовим делима издвајају се овде она која се односе на Србију: *Вторая турецкая война в царствование имп. Екатерины II 1787–1791* I–II, Санктпетербург 1880; *Война России с Турцией 1806–1812 гг.* I–III, Санктпетербург 1885–1887; *Россия в борьбе Сербии за независимость*, Военный сборник 1–2 (1886).

ЛИТЕРАТУРА: Славяноведение 266–267 (В. А. Дьяков).

Р.

ПЕТРОВ Милан (22. октобар 1933, Елемир). Основну школу завршио је у родном месту а гимназију у Зрењанину. После завршене средње школе уписао се на Групу за историју на Филозофском факултету у Новом Саду, на којој је дипломирао 1965. године. У периоду од 1965. до 1978. радио је у Архиву Војводине у Сремским Карловцима. Године 1968. постао је спољни сарадник Института за изучавање историје Војводине а 1978. у тој установи је изабран за стручног сарадника. Годину дана касније добио је звање стручног саветника. Докторат наука стекао је на Филозофском факултету у Београду 1988. тезом *Србија и Војводина у револуцији 1848–1849*. У звање научног сарадника изабран је 1989. године. Ужа специјалност П. је привредна, политичка и културна историја Војводине XIX и XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилог историји српских библиотека у XVIII веку*, Прилози КЈИФ 35, 1–2 (1969) 95–106; *Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкереку од оснивања до 1918. године*, Рад ВМ 15–17 (1966–1968) 201–207; *Питомци Српског народног сабора у Сремским Карловцима на Кијевској духовној академији у другој половини XIX века*, Зборник за историју 5 (Нови Сад 1972) 164–167; *Свиларство у Војводству Србија и Тамишки Банат 1850–1860*, Нови Сад 1974; *Мировни преговори између Срба и Мађара у току револуције 1848–49*, Истраживања 13 (1990) 127–134; *Свиларство у Бачкој до средине XIX века*, Зборник МСИ 49 (1994) 83–109.

Р.

ПЕТРОВ Петар Хр. (31. јули 1924, Врбешница, Врачански округ). Студирао је историју на Софијском универзитету, дипломирао 1949. Био је на специјализацији у Југославији (1965) и касније на студијским боравцима (1967, 1969). Кандидат историјских наука постао је 1954. дисертацијом о Ивајловом устанку. Био је службеник Музеја револуционарног покрета у Софији, аспирант на Софијском универзитету (1950–1952), затим хонорарни асистент за средњовековну бугарску историју, предавач, па доцент (1962–1974), а од 1974. професор на Историјском факултету. Бави се средњовековним периодом, пре свега историјом Другог бугарског царства, бугарско-византијским односима, историјом појединих бугарских области.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Към въпроса за автентичността на Вергинската грамота и достоверността на съдържанието в неи сведения*, Годишник СУ ИФФ 51, 2 (1957) 169–255; *Към въпроса за освобождението на Видинска, Белградска и Браничевска област от византийско иго и за присъединяването им към Втората българска държава*, Исторически преглед 2 (1957) 84–92; *Въстанието на Константин и Фружин*, Известия ИИ 9 (1960) 187–214; *Търговски връзки между България и Дубровник през XIV в.*, Известия БИД 25 (1967) 93–115; *Кореспонденция на българи с Щросмайер, Рачки и Шишич*, Известия ИИ 18 (1967) 93–115; *Изворите за въстанието на Георги Войтех*, Векове 5 (1972) 43–50; *Нови данни за търговските връзки между България и Дубровник през XIV в.*, Известия БИД 28 (1972) 45–53; *Соимировичи – български болярски род от Чипровец*, Векове 1 (1972) 16–20.

ЛИТЕРАТУРА: П. Чолов, *Български историци*, София 1981, 319–321 (са потпунијом библиографијом).

Р.

ПЕТРОВИЋ Вељко (5. фебруар 1884, Сомбор – 27. јули 1967, Београд). Школовао се у Сремским Карловцима и Сомбору, а студирао је право у Будимпешти. Од 1920. радио је у Министарству просвете, од 1946. до 1961. био је директор Народног музеја у Београду. Постао је члан САНУ 1936.

Крајем друге деценије започиње са објављивањем ликовне критике, прво у новосадским, а потом у београдским часописима. Писао је о Петру Добровићу, Јовану Бијелићу, Моши Пијаде. Истраживања српског сликарства XVIII и XIX века започео је сакупљањем архивске и штампане грађе о уметницима. Након тога предузима и прва теренска истраживања. То му је пружило могућност да за Станојевићеву Народну енциклопедију СХС састави 160 биографија српских уметника. На основу ових биографија објавио је своје најзначајније синтетичко дело *О сликарској уметности Срба у Војводини XVIII и XIX века*, у књизи *Српска уметност у Војводини*, коју је написао заједно са М. Кашанином. Била је то прва синтеза новије српске уметности. Његова периодизација, оцене стила појединих епоха и сликара и данас заслужују пуну пажњу. Посебно су важни његови радови о Константину Данилу, Ђури Јакшићу и Ђорђу Крстићу. Писао је и о српској средњовековној уметности, о фрескама Андрејаша, о Пећкој патријаршији и Дечанима.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. П. Костић, *Библиографија радова Вељка Петровића из области уметности*, Зборник НМ 4 (1964) 18–31, посвећен Вељку Петровићу.

ЛИТЕРАТУРА: М. Коларић, *Вељко Петровић и историја наше новије уметности*, Зборник НМ 4 (1964) 9–15, посвећен Вељку Петровићу; Д. Медаковић, *Вељко Петровић као историчар уметности*, у: Истраживачи српских старина, Београд 1985, 226–229; В. Стојанчевић, *Година 1915. у делима Вељка Петровића*, у: Србија 1915. године, (1986) 113–128; Д. Кецић, *Национално-политички рад Вељка Петровића за време Првог светског рата*, Зборник МСИ 52 (1995) 55–64.

М. Тимотијевић

ПЕТРОВИЋ (МИЛОЈЕВИЋ) Даница (6. мај 1946, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Школске 1965/66. боравила је у Лондону, где је похађала Принстон колеџ Кембрицског универзитета. На Филозофском факултету у Београду дипломирала је 1973. године на Групи за општу и националну историју. За дипломски рад *Српско народно позориште и друштвени и политички покрети у Војводини*, награђена је Октобарском наградом града Београда за студентске радове. Магистарски рад *Политичка и јавна делатност Ђорђа Стратимировића 1860–1875. године*, одбранила је на ФФ у Београду 1977. Од 1974. до 1980. године радила је у Институту за савремену историју као асистент, а од фебруара 1980. ради у Историјском институту САНУ.

У Историјском институту ради на пројекту *Политички покрети и странке у Србији друге половине XIX века*, а у оквиру тога на теми о *Српској напредној странци*.

Д. П-М. се бави и историјом српско-руских односа. Обављала је архивска истраживања у Москви, Бечу, и у домаћим архивима Београда и Новог Сада. Учествовала је на неколико међународних скупова са рефератима о Ђорђу Стратимировићу, Српском народном позоришту, митрополиту Михаилу и српским либералима, као и о питањима генезе Српске напредне странке, њеног уставног пројекта, питањима њене спољне политике.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О боравку Ђорђа Стратимировића у Италији 1864–1865. године*, ИЧ 29–30 (1982–1983) 401–411; *Пет писама Владимира Јовановића Ђорђу Стратимировићу 1864–1865*, Мешовита грађа 12 (1982) 131–143; *Руски конзул А. Ј. Персијани о приликама у Србији почетком друге напредњачке владе*, ИЧ 31 (1984) 239–248; *О борби Ђорђа Стратимировића за федерализацију Хабсбуршке монархије 1865–1867*, Идејна и политичка кретања код југословенских народа, Чеха и Словака у другој половини XIX века, Београд 1987, 55–69; *Из „Мојих успомена" Алимпија Васиљевића. У Русији 1850–1857, 1878, 1892–1893. и 1894*, Мешовита грађа 19 (1989) 73–103.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 119.

Р.

ПЕТРОВИЋ Димитрије – Мита (6. новембар 1852, Београд – 9. април 1911, Београд). Основну школу и реалку завршио је у Београду. Код Стеве Тодоровића похађао је сликарски курс три године. Крајем 1869. године постављен је за наставника цртања у реалци (каснија гимназија) у Чачку. Учествовао је у српско-турским ратовима 1876–1878. За време првог рата (1876) на Јавору, обављао је дужност комесара Пионирског одреда Чачанске бригаде. По објављивању другог српско-

-турског рата (1877) отишао је на Топлицу где је радио као цртач. Из оба рата оставио је вредне мемоарске записе. После завршетка ратова вратио се у Чачак, али је 1879. године премештен за учитеља првог разреда основне школе у Карановцу (Краљево). Наставнички позив напустио је 1884. и вратио се са породицом у Београд. Ступио је у пореску службу Министарства финансија, прво као надзорник, потом секретар и на крају председник пореске управе. Био је посланик Народне скупштине 1898/99. године у Нишу и скупштински известилац о предлогу закона о порезима. Пензионисан је 1903. године.

У време службовања у Чачку П. је почео да сакупља документа и грађу везану за стварање нововековне српске државе. Предан том послу, није се ограничио само на места у Србији, него је обилазио цркве, манастире и забачена села у Војводини. Тако је настала богата збирка од преко 20 000 докумената о новијој историји Србије, која је према његовој жељи предата Државној архиви у Београду 1911. године. Збирка је остала јединствена и носи назив Збирка Мите Петровића. У њој се налазе документа од 1711. до 1899. године.

Велики део сакупљене грађе искористио је у писању књиге *Финансије и установе обновљене Србије до 1842.* Његова заоставштина страдала је већим делом у бомбардовању Београда 1941, а преостали рукописи похрањени су у Архиву САНУ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. године*, I–III, Београд 1894–1899; *Ратне белешке са Јавора и Топлице 1876, 1877, 1878,* св. I. Догађаји са Јавора, Чачак 1955; *Борбе у Топлици 1877–1878,* св. II, Борбе у Топлици. Београд 1979.

А. Столић

ПЕТРОВИЋ Драгољуб (6. октобар 1934, Књажевац). Основну школу и гимназију завршио је у Књажевцу. Филозофски факултет, Група за историју, у Београду 1957, а Правни факултет 1961. године. Докторску тезу: *Народноослободилачки покрет у источној Србији 1941–1944*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1963. На Факултету политичких наука је радио од 1961, а у Институту за историју радничког покрета Србије од 1974. У звању научног саветника ради од 1989.

Подручје истраживања је историја Србије XX века, посебно кроз Други светски рат, феномени државе и нације на Балкану, федерализма. Истраживања је вршио и у Бугарској, Чехословачкој, Аустрији, Немачкој. За дело *Конституисање федералне Србије* добио је југословенску награду Четврти јул 1989, а за текст рукописа *Југославија, социјализам и савремени свет* – награду СУБНОР-а Србије „Драгојло Дудић" 1994. Члан је Научног друштва Србије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji* (1966); *Источна Србија у рату и револуцији 1941–1944* (1983); *Četništvo Koste Pećanca u okupiranoj Srbiji 1941–1942. godine* (1983); *Istorija socijalističke Jugoslavije u svetlu teorije distance* (1987); *Конституисање федералне Србије* I и II (1988); *Konstituisanje federativne Jugoslavije* (1988); *Хетерогеност становништва детерминанта сложености решења политичког статуса албанског простора* (1991); *Сарадња антифашистичких покрета у Србији и Бугарској 1941–1944* (1995); *Геополитическото положение на Сербиа в края на XX век* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 28, 32, 41, 59–60; З. Панајотовић, *Библиографија издања о народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији у Србији 1941–1944*, Београд 1980, 96, 452, 4104, 5596–5598, 5920–5921, 6090, 6116, 6834, 7028–7029, 8255, 8496, 8623; *Библиографија издања о народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији Србије 1941–1944*, Београд 1989, 651, 672; *Spomenica INIS 1965–1995*, 68–70.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 59; *Spomenica INIS 1965–1995*, 68; *Ко је ко у Србији 1991*, Београд 1991, 361.

Р.

ПЕТРОВИЋ Ђурђица (7. мај 1927, Стара Пазова). Школовала се у Београду до 1942, када је дошло до прекида услед ратних прилика. Наставила је школовање на течају за ратом ометене и матурирала 1948. Студирала је етнологију на Филозофском факултету у Београду (1948–1952). Добила је затим службу у Војном музеју у Београду, где је од 1952. до 1971. прошла сва звања од кустоса–приправника до вишег кустоса. Филозофски факултет јој је 1970. доделио научно звање вишег научног сарадника. Исти факултет ју је 1971. на конкурсу изабрао за ванредног професора за предмет Регионална етнологија народа Југославије, за редовног професора изабрана је 1979. Предавала је до 1992, када је пензионисана.

Ђ. П. је формирана као етнолог, али је служба у Војном музеју, бављење оружјем у различитим аспектима (датовање појединих врста оружја, производња, техника, оружарски занати итд.), усмерила да се развија као историчар. Музејски фондови су је упућивали, поред теренског рада, на архивска истраживања у којима се усавршила до те мере да је могла систематски проучавати необјављену грађу Дубровачког архива. Од пушкара из прошлог века прешла је на оружарске занате у време османске власти, што је био предмет докторске дисертације одбрањене у Београду 1964. године, затим на *Дубровачко оружје у XIV веку* (Београд 1976), средњовековно ватрено оружје, оружје уопште. И код специфично етнолошких тема, којима се трајно бавила, Ђ. П. је показивала интерес за историјску димензију, продужавајући тако традиције српске етнологије. Изворној грађи из ранијих периода постављала је специфично етнолошка и антрополошка питања и на тај начин је обогатила обе научне области. У историографији се истичу обраде тема из материјалне културе (студије о врстама текстила произвођеног у кућама, ношња, исхрана) из историје технике (поред већ споменутих радова о оружју, израда оргуља, часовника, технике појединих заната), свакидашњице и менталитета ранијих периода (гробља и сахрањивање, светковине, забране луксуза и сл.). За историографију су од интереса њени радови о племенима (Матаруге, Пјешивци) и етничким групама (Власи, Цинцари, Роми/Цигани), којима је посветила неколико студија. Учешћем у међународним пројектима и публикацијама допринела је бољем познавању наше литературе.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 97–107.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 97.

С. Ћирковић

ПЕТРОВИЋ Коста (14. јуни 1884, Нови Бановци – 3. септембар 1969, Сремски Карловци). Пореклом је из врло угледне трговачке породице. Основну школу похађао је у Новим Бановцима а гимназију у Новом Саду и Сремским Карловцима. Од 1903. до 1907. студирао је природне науке у Загребу а затим у Бечу. Од 1908. до 1931. био је гимназијски професор у Сремским Карловцима. Био је прогоњен и у Првом и у Другом светском рату. Године 1946. основао је Градски музеј у Сремским Карловцима, који је више година успешно водио; од 1945. до 1950. био је старатељ а после тога управник Патријаршијско-митрополијског архива у Сремским Карловцима. Сарађивао је у већем броју угледних српских часописа пре и после Другог светског рата. Бавио се културном историјом Срба као и привредном и друштвеном историјом Сремских Карловаца.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1951; *Стари Карловчани: Андрејевићи*, Гласник ИД НС 13, 3–4 (1940) 364–377; *Виноградарство и воћарство у Карловцима крајем 18. и почетком 19. века*, Гласник ИД НС 13, 3–4 (1940) 287–299; *Наоружање и опрема српске војвођанске војске у 1848/49*, Научни зборник МС 3 (1952) 72–80; *Карловци у 1848/49. години*, Зборник МС ДН 3 (1952) 109–117; *Први српски устанак и Сремски Карловци*, Зборник МС ДН 7 (1954) 156–161; *Карловци и карловачко становништво у првој половини XVIII века*, ИЧ 5 (1955) 295–310; *Порекло, економско стање и занимање карловачког становништва у XVIII веку*, Рад ВМ 4 (1956) 168–181; *Статистички подаци о Сремској епархији у 1750–1751. години*, Зборник МС ДН 15 (1956) 80–104; *Карловци и карловачко становништво од 1753–1815*, ИЧ 9–10 (1959) 295–313.

С. Гавриловић

ПЕТРОВИЋ Љубомир (31. март 1895, Смедерево – 1943, Београд). П. је у Београду завршио средњу школу 1914, а универзитет 1921. Докторирао је 1927. тезом: *Флоберова естетика.* Био је професор гимназије у Смедереву (1921–1928), затим у Београду (1928–1931, 1933–1935), а 1931. додељен је на рад у Друштво за Српско народно позориште у Новом Саду. Од 1935. до 1938. радио је у Министарству просвете, а 1938. постављен је за доцента на Филозофском факултету у Београду.

П. се бавио историјом Смедерева. Објавио је посебну књигу *Град Смедерево у српској историји и књижевности*, Панчево 1922. Подељена је на два дела. У првом је изложена историја Смедерева, од најстаријих времена до почетка XX века. Детаљније је обрађена владавина деспота Ђурђа Бранковића и доба Првог српског устанка. Други део је посвећен Смедереву у српској књижевности. Сакупљени су подаци из средњовековне, дубровачке, новије и народне књижевности, уз мноштво наведених примера, који лепо илуструју основни текст. Ова Историја „препоручила" је П. за писање „историјског дела" у познатој Споменици која је објављена 1930. поводом пет стотина година од изградње Смедеревске тврђаве. То репрезентативно издање, богато украшено фотографијама, графичким композицијама и архитектонским цртежима прати историјски текст. П. је обрадио историју Смедерева од најстаријих времена до пада под турску власт 1459. године. Најпре је изложио историју Смедерева „пре Бранковића", затим изградњу тврђаве, двор деспота Ђурђа, српску господу на њему, живот у граду, ковницу новца, цркву Успења Богородице, културне прилике и политичку ситуацију у Србији и Турској у време султана Мурата II и Мехмеда II Освајача. П. је написао и чланак *Пролаз крсташа кроз наше земље*, Летопис Матице српске, књ. 341 (1934) 83–95. Текст је прегледан и садржи главне изворне вести о кретању крсташа кроз југословенске земље.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 11, br. 13239–13241.

М. Спремић

ПЕТРОВИЋ Мајкл Боро (18. октобар 1922, Кливленд, Охајо – 28. март 1989, Медисон, Висконсин). Рођен у породици свештеника, образовање је стекао у Кливленду, студирао на Western Reserve University (Кливленд), дипломирао 1943. Током рата је радио у Одељењу стратешких служби (1943–1946), долазио у Југославију као члан независне војне мисије код Врховног штаба партизанске војске. Као стипендиста Рокфелерове фондације усавршавао се у области проучавања Русије и Балкана, магистрирао на Колумбија универзитету и на Карловом универзитету у Прагу (1949). Докторирао је 1955. на Колумбија универзитету. Следеће године (1956) постао је професор на Универзитету Висконсин у Медисону, на коме је од 1950. предавао руску и југоисточноевропску историју. Цео радни век до 1988. провео је на томе универзитету уживајући углед изузетно успешног наставника.

Прво подручје рада П. био је руски панславизам. Поред мањих радова о Љ. Штуру и Ј. Крижанићу написао је књигу: *The Emergence of Russian Panslavism, 1856–1870* (New York 1956). Русијом се бавио и касније залазећи у модерни период, објавио приручнике за студенте из руске историје. Како се овде у први план истичу доприноси српској историји наводимо главно дело: *A History of Modern Serbia 1804–1918, I–II*, New York–London 1976, које се уврштује међу најбоље прегледе српске историје. Истраживачка подлога је била у радовима на српској историји XIX и XX века, сасвим изузетно се упуштао у средњовековни период: *The Serbian Tsar Stephen Dušan the Mighty*, (у књизи: Landmarks in Serbian Literature and Culture: Essays, ed. I. Banac, Boulder 1983, 43–61). П. се бавио различитим аспектима развоја Србије и истакнутим личностима: *The Role of the Serbian Orthodox Church in the First Serbian Uprising 1804–1813*, (у књизи: The First Serbian Uprising 1804–1813, ed. W. S. Vucinich, Boulder 1982, 259–302); *Prince Miloš Obrenović (1780–1860): Paradoxical Hero*, (у књизи: Landmarks in Serbian Literature and Culture: Essays, Boulder 1983, 159–173); *The Causes of the Serbo-Bulgarian War of 1885*, Serbian Studies 3–4 (1985–1986) 3–28; *Russia's Role in the Creation of the Yugoslav State, 1914–1918*, (у књизи: The Creation of Yugoslavia 1914–1918, ed. D. Đorđević, Santa Barbara 1980, 73–94); *Slobodan Jovanović (1869–1958): the Career and Fate of a Serbian Historian*, Serbian Studies 1–2 (1984–1985) 3–25. Писао је о савременим етничким проблемима, утицају религије, о „титоизму", а са Џоелом Халперном написао је чланак о Србима за Харвардску енциклопедију америчких етничких група. П. се дуго бавио историјом историографије и то првенствено далматинске: *Dalmatian Historiography in the Age of Humanism*, Medievalia et Humanistica 12 (1958) 84–103; *Croatian Humanists and the Writing of History in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Slavic Review 37 (1978) 624–639; *How Justinian Became a Slav: the Story of a Forgery*, Balkan Studies 8 (1967); *The Croatian Humanists and the Ottoman Peril*, Balkan Studies 2 (1979) 257–273; *The Croatian Humanists: Cosmopolites or Patriots*, Journal of Croatian Studies 20 (1979) 17–36; *The Rise of Modern Serbian Historiography. Continuing Nationalism in Yugoslav Historiography*. П. је преводио са српскохрватског на енглески, међу осталим и главна дела Милована Ђиласа, што је отежавало његове везе са Југославијом.

ЛИТЕРАТУРА: *Directory of American Scholars, History* 1, New York 1978[7], 533; M. W. Curran, *Michael Boro Petrovich (1922–1989)*, Slavic Review 48 (1989); Ph. Shashko, *Professor Michael Boro Petrovich (1922–1989)*, Etudes balkaniques 1 (1990) 146–148.

С. Ћирковић

ПЕТРОВИЋ Ф. Милић (20. новембар 1949. Јаворак код Пљеваља). Основну школу завршио је у Косаници код Пљеваља 1964, гимназију у Пљевљима (1964–1968) а Филозофски факултет, Група за савремену историју, у Београду (1968–1973).

Од 1974. до 1995. године радио је у Архиву Србије на пословима архивисте, шефа службе за заштиту грађе ван Архива и начелника одељења архивске грађе новог периода. Од 1995. године је директор Историјског музеја Србије у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Протокол писама општине пећке 1870–1880*, 1992 (приредио са Ј. Пејином); *Документа о Рашкој области 1900–1912*, Београд 1995; *Документа о Рашкој области 1890–1899*, Београд 1997; *О чифчијском питању у Старој Рашкој (Санџаку) уочи балканских ратова, са освртом на Милешевски крај*, Зборник радова са научног скупа поводом осамдесете годишњице ослобођења милешевског краја од турске власти, Пријепоље 1994, 45–80; *Пљеваљска гимназија од оснивања 1901. до 1941. године*, Брезнички записи 3 (Пљевља 1991) 5–44; *Проблеми валоризације савремене архивске грађе као историјског извора*, Архивски преглед (1991).

Р.

ПЕТРОВИЋ М. Миодраг (28. октобар 1936, Ратина код Краљева). Основну школу завршио је у родном месту, четири разреда гимназије у Краљеву, а петоразредну Богословију Светога Саве (1956) у манастиру Раковици. Постављен је за службеника Црквеног суда у Краљеву (1956), а 1953. је премештен да службује у Патријаршијском управном одбору у Београду; тада се и уписао на Богословски факултет у Београду. Исте године Српска црква га шаље, на основу размене студената, да студира Теолошки факултет Атинског универзитета. Дипломирао је прво на Теолошком факултету (1964), затим и на Правном факултету (1974). У међувремену је на Атинском универзитету докторирао (1970).

За време студија у Атини предавао је српски језик и националну историју у Допунској школи при Југословенској амбасади. По повратку из Атине поверено му је (1971) да води имовинско-правну службу у Патријаршијском управном одбору у Београду.

Савет Богословског факултета у Београду једногласно га је изабрао за доцента (1973), али Свети архијерејски синод Српске цркве није потврдио тај избор. На основу одлуке Филозофског факултета у Београду нострификовао је докторску диплому Атинског универзитета и стекао титулу доктора историјских наука (1979).

У Историјском институту САНУ ради од 1979. године, прво као научни сарадник, затим од 1986. као виши научни сарадник, а од 1992. као научни саветник.

Научна истраживања су му углавном из области средњовековних српских и византијских црквенограђанских правних споменика. Посебно проучава *Крмчију светога Саве*, са задатком да приреди критичко издање и превод на савремени српски језик.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Ὁ Νομοκάνον εἰς ΙΔ΄ τίτλους καὶ οἱ βυζαντινοὶ σχολιασταί. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν θεμάτων περὶ σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ τῶν ἐπισκόπων Παλαιᾶς καὶ Νέας Ρώμης, Ἀθῆναι 1970, σελ. 266 (*Номоканон у 14 грана и византијски коментатори. Прилог проучавању тема о односима цркве и државе и епископа Старога и Новога Рима*, Атина 1970; *Крмчија светога Саве о заштити обесправљених и социјално угрожених*, Београд 1983, 1990[2]; *Студенички типик и самосталност Српске цркве*, Београд 1986 (расправе са прилозима); *Корени црквенодржавних односа у Србији за време кнеза Лазара*, Краљево 1989; *Титулатура патријарха Спиридона и претkосовске црквенополитичке промене у Србији*, у: Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 97–119; *О Законоправилу или Номоканону светога Саве. Расправе*, Београд 1990; *Законоправило или Номоканон светога Саве. Иловички препис 1262. године*, Горњи Милановац 1991 (фототипско издање са садржајем преведеним на савремени српски језик, речником, поговором, белешком о животу и раду светога Саве и кратком историјом Законоправила); *Помен богомила – бабуна у Законоправилу светога Саве*, у: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 263–283; *Самосталност цркве и државе по законима светога Саве*, у: Свети Сава, Београд 1995, 79–87; *Прерастање Студеничке архимандрије у Жичку архиепископију*, у: Даница, српски народни илустровани календар за годину 1996, Београд 1996, 285–293.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 121.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 121.

Р.

ПЕТРОВИЋ Никола (31. март 1910. Нови Сад – 20. април 1997, Београд). Српску основну школу и немачку реалну гимназију завршио је у Темишвару. На Чешкој високој техничкој школи у Прагу похађао је Машински факултет са курсом за конструкторе авиона. У Прагу, где је дипломирао новембра 1934. постао је члан КПЈ и председник југословенског удружења студената.

У Београд је дошао јануара 1935. и радио као генерални секретар Југословенско-чехословачке привредне коморе. Активно је учествовао у јавном и културном животу Београда и Новог Сада, сарађивао у НИН-у од његовог оснивања, био члан Редакције *Наше стварности*, покренуте 1936, тесно сарађивао са *Младом културом* као и часописима *Уметност и критика* и *Наш живот*. Објавио је низ чланака и почео да се бави историографијом. У центру П. интересовања било је питање Уједињене омладине српске и живот и рад Светозара Милетића, о чему је држао говор приликом отварања споменика Милетићу у Новом Саду октобра 1939. Спроводио је акцију за доношење Прогласа српским интелектуалцима и успостављање сарадње са грађанским политичарима окупљеним око Војвођанског фронта.

По избијању шестоаприлског рата прешао је у Нови Сад, а након рације у Срем. Радио је на покретању листа *Слободна Војводина*. Године 1944. отишао је на Вис где је биран за члана Националног комитета ослобођења. Приликом именовања владе Демократске Федеративне Југославије преузео је ресор снабдевања и трговине. Од 1. фебруара 1946. био је министар спољне трговине, затим министар електропривреде, па министар машиноградње. Повукао се из политичког живота 1951. и прешао у Институт за водопривреду „Јарослав Черни" у Београду. Поред рада у Институту бавио се превођењем са немачког дела Ф. Меринга, Т. Кампанеле и др. и тако се вратио свом интере-

совању за историографију. Објавио је две књиге из историје водопривреде и грађевинарства, наставио рад који се односи на Св. Милетића и Народну странку. У „Нолитовој" едицији Портрети објављена је 1958. монографија о Светозару Милетићу.

Године 1963. прешао је у Историјски институт САНУ, где је радио све до пензионисања 1978. У том периоду коначно се потпуно посветио раду на историји Срба у Војводини, историји привреде и вода средњег Подунавља, као и питањима распада Аустроугарске монархије. Докторирао је у Москви 1974. при Академији наука СССР и Институту за славистику и балканологију тезом *Борба за ослобођење балканских народа од власти отоманске империје и Срби Аустро-Угарске монархије.* Поред низа чланака најзначајнија су три зборника грађе о Светозару Милетићу и Народној странци као и књига *Пловидба и привреда средњег Подунавља у доба меркантилизма*, објављена 1978. на српском, па затим на немачком и мађарском језику. Један је од аутора књига *Темишварски сабор 1790* и *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825.* Редактор је посебних издања о Уједињеној омладини српској, као и књига грађе о културним и политичким везама Русије и јужнословенских земаља. Написао је око 80 студија расправа и чланака, који су објављени како у нашим, тако и немачким, аустријским, чехословачким и руским часописима.

П. је био председник југословенско-чехословачке комисије историчара, члан југословенско-румунске комисије историчара, налазио се на челу одбора Матице српске за проучавање Уједињене омладине српске и био њен почасни члан.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Светозар Милетић (1826–1901)*, (1958): *Око Милетића и после њега.* Чланци, расправе и полемике (1964); *Светозар Милетић и Народна странка.* Грађа. 1860–1885, I–III. Уводни текстови, избор и објашњења Н. Петровић (1968–1984): *Темишварски сабор 1790.* Избор и објашњења С. Гавриловић и Н. Петровић (1972): *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825.* Приредили В. Крестић и Н. Петровић (1973); *Борьба за освобождение балканских народов от власти оттоманской империи и сербы Австро-Венгерской Монархии* (1974); *Plovidba i privreda srednjeg Podunavlja u doba merkantilizma.* Izgradnja kanala Dunav–Tisa i napori za povezivanje srednjeg Podunavlja sa Jadranskim morem krajem XVIII века (1978).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 194–199.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 194.

Р.

ПЕТРОВИЋ Раде (10. фебруар 1932, Дубровник). Основну и средњу школу завршио је у родном граду, студиј историје на Филозофском факултету у Сарајеву (1959). Убрзо је биран за асистента за националну историју на истом факултету, гдје је прошао кроз сва наставна звања до редовног професора. Докторирао је 1964. тезом: *Народна странка и национално питање у Далмацији 1860–1880*, коју је четири године касније објавио као књигу, под нешто измијењеним насловом: *Nacionalno pitanje i Dalmaciji u XIX stoljeću (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860–1880)*, Sarajevo 1968, Sarajevo–Zagreb 1982[2]. Након одбране тезе, провео је школску 1965/66. годину као стипендиста италијанске владе на специјализацији у Риму. До избијања грађанског рата у Босни и Херцеговини живио је и радио у Сарајеву, а потом отишао са породицом у Италију.

Предмет истраживања и наставног интересовања П. је историја народа Југославије у XIX и XX вијеку. Из те области објавио је више научних радова, оцјена, приказа, краћих прилога, те неколико чланака о настави историје. Јављао се на многим научним скуповима и састанцима, како домаћим тако и у иностранству. Више пута боравио је у иностранству држећи предавања или бавећи се неким другим пословима: Италија, САД, СССР, Чехословачка, Румунија, Аустрија, Енглеска, Шпанија итд.

Годинама је био ангажован на бројним пословима и областима образовања и културе. Био је члан Савјета универзитета и Савјета Интердисциплинарног центра за постдипломске студије у Дубровнику, предсједник Југословенског комитета за историјске науке и Друштва историчара БиХ. Од 1969. до 1973. био је секретар за образовање и културу СР БиХ, главни уредник *Годишњака Друштва историчара БиХ*, декан Факултета, потпредсједник Југословенског комитета за историјске науке, предсједник југословенског дијела Југословенско-италијанске комисије за историју.

П. је добио много признања, награда и поред осталога и одликовања: награду за науку „Веселин Маслеша" (1969) и Двадесетседмојулску награду СР БиХ (1982).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Djelovanje Dubrovačkog odbora za pomaganje hercegovačkih ustanika (1875–1878)*, Godišnjak DI BiH 10 (1949–1959) 221–245; *Pokret otpora protiv austrougarske okupacije 1878 u BiH*, Naučni skup Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u BiH, Sarajevo 23. и 24. oktobra 1978, Sarajevo 1979, 15–69; *Prvi diplomatski kontakti između BiH i Kraljevine Italije*, Godišnjak DI BiH 38 (1987) 31–46.

ЛИТЕРАТУРА: *Bilješka o piscu*, у II издању књиге: *Nacionalno pitanje i Dalmaciji u XIX stoljeću (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860–1880)*, Sarajevo–Zagreb 1982, 331.

Ђ. Тошић

ПЕТРОВИЋ В. Растислав (9. јуни 1928, Подгорица). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у родном месту. Школовање је прекинуо 1943. године, када се прикључио НОП-у. После ослобођења у Београду је похађао пети, шести и седми разред, а осми разред гимназије завршио је 1947. у Подгорици. Од јануара 1948. до августа 1949. био је у затвору и на Голом отоку као присталица Информбироа.

Историју је студирао на филозофским факултетима у Загребу и Београду. Дипломирао је 1961. Као апсолвент предавао је историју у Мелници код Петровца на Млави, Салашу Црнобарском код Богатића и Ноћају код Мачванске Митровице (1954–1959). Од 1959. до 1962. био је службеник на Радничком универзитету „Ђуро Салај" у Београду. У истом месту радио је као професор Управно-административне школе и Школе за васпитаче (1963–1973).

Уз педагошки рад П. се посветио изучавању наше прошлости. На Филозофском факултету у Београду одбранио је 1972. магистарски рад *Адам Богосављевић*, а 1978. докторску дисертацију *Племе Кучи и остала Брда од краја XVII до краја XVIII века.* Од 1973. до одласка у пензију 1990, П. је у звању професора више школе предавао на Педагошкој академији за образовање васпитача у предшколским установама у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Адам Богосављевић* (1972); *Племе Кучи од 1684–1796* (1981); *Односи између Русије и Црне Горе у доба Шћепана Малог (1750–1773)*, Научни скуп Југословенске земље и Русија у XVIII веку, пос. изд. САНУ, Одељење друштвених наука, књ. 8, Београд 1986, 75–105; *Писма Симеона Кончаревића*, Зборник о Србима у Хрватској, Београд 1989, 273–323; *Zavera protiv Srba*, Beograd 1990; *The Extermination of Serbs on the Territory of the Independent State of Croatia*, Belgrade 1991; *Геноцид са благословом Ватикана*, Београд 1992; *Genozid mit dem Segen des Vatikans*, Belgrad 1992; *Геноцид по благословению Ватикана*, Нижний Новгород 1992; *Шћепан Мали – загонетка историје*, Београд 1992, 1993[2]; *Степан Малый, загадка истории (русский лжецарь в Черногории*, Београд 1996); *Владика Данило и владика Сава*, Цетиње 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: Зборник радова Педагошке академије за васпитаче 8 (1984) 289–291.

Р.

ПЕЦАРСКИ-ТЕЛЕБАКОВИЋ Бранка (3. фебруар 1933, Скопље – 13. август 1993. Београд). П-Т. је била историчар уметности, бавила се латинском палеографијом, посебно минијатурама. После завршене гимназије у Београду, уписала се на Академију ликовних уметности, где је започела студије сликарства. Историју уметности студирала је од 1953. до 1958, а 1959. изабрана је за асистента на Одељењу за историју, на предмету Помоћне историјске науке, код професора Виктора Новака. Од почетка је научно била заинтересована за романичку и готичку уметност Далмације. Докторирала је 1965. тезом: *Беневентански скрипторији и сликарство у Далмацији од XI до XIII века*; за доцента је изабрана 1968. године. Фебруара 1973. напустила је Филозофски факултет да би краће време предавала историју уметности на Одсеку за туризмологију Природно-математичког факултета у Београду. Убрзо је напустила Југославију. Више година је боравила на студијском усавршавању у Италији и Енглеској (где се и настанила извесно време, припремајући књигу о Радовановом порталу у Трогиру). У Београд се вратила 1988. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ilustracije misala MR 166 iz Sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, Anali HID 6–7 (1957–1959) 35–49; *Jedna trogirska minijatura XV stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, Split 1960; *A Monument of Dalmatian Miniature Painting from 13th century*, Medievalia & Humanistica 14, Boulder University, (у част E. A. Lowe-a), Colorado 1962; *Byzantine Influences on some silver bookcovers in Dalmatia*, Акти XII-ог конгреса византолога у Охриду, Охрид 1961, Београд 1964; *Рељеф Прања ногу на порталу Трогирске катедрале*, Зборник ФФ у Београду 8, 1 (1964) 35–46; *Антички генији као анђели у једном задарском рукопису XIII века*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969: *Venice, Italo-Byzantine and Dalmatian Painting during the 12th and 13th centuries*, Arte Veneta, Annata XXII, Venezia 1968; *Venetian Influences on Dalmatian Miniature Painting in the Middle Ages*, Atti dell Convegno Venezia e il Levante, Venezia 1969.

ЛИТЕРАТУРА: С. Петковић, *Окрутност судбине (In memoriam)*, Свеске 23–24 (1997) 19–27.

С. Марјановић-Душанић

ПЕЦИЊАЧКИ Срета (12. март 1922, Белегиш – 14. јули 1983, Сремски Карловци). Школу је учио у родном месту и Београду. Ратне године провео је као учесник НОП-а. После ослобођења радио је у Тузли, Опову, Перлезу, Сремским Карловцима и Новом Саду. Био је сарадник Матице српске, где је обављао одговорне послове.

П. је изучавао прошлост српског народа у XVIII и XIX веку, посебно економску, просветну и

културну историју. Писао је о трговини, царинама, извозу, граничарима, миграцијама. Више десетина радова посветио је историји школства. Прикупљене изворе објављивао је уз чланке и у серији *Мешовита грађа*. Ширином „интересовања и продуктивношћу задужио је историографију као ретко ко из редова аматера после Васе Стајића". Списак његових радова обухвата преко 200 библиографских јединки.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српске народне школе у Шајкашкој непосредно пред развојачење Тителског батаљона* (1964); *Подаци о прописима и пореским дажбинама у Србији од 1717. до 1719. године* (1974); *Различити подаци из 1732–1733. године о коморским насељима рудничког дистрикта* (1975); *Православно-тривијалне школе провинцијалног Баната у 1778. години* (1976); *Српска вероисповедна школа у Новој Градишки у XVIII веку (1749–1802)* (1978); *Српска народна школа у Илоку у XVIII и с почетка XIX века (1760–1808)* (1980); *Подаци о граничарским школама Баната у 1795/6 школској години* (1981); *Панчевачки дистрикт 1718–1773*, Нови Сад 1985; *Грађа о балканским трговцима у Угарској XVIII века. Царинарнице и контумаци*, пос. изд. САНУ, Београд 1985 (са С. Гавриловићем и И. Јакшићем).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Митровић, *Животни пут и дело Среге Пецињачког*, Зборник МСИ 30 (1984) 203–211.

ЛИТЕРАТУРА: М. Митровић, *Животни пут и дело Среге Пецињачког*, Зборник МСИ 30 (1984) 202.

Р. Михаљчић

ПЕШИЋ Десанка (21. новембар 1927, Метовница, Зајечар). Гимназију је учила у Скопљу, Јагодини и Врњачкој Бањи. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, Група за филозофију, 1955. Магистрирала је 1969, а докторску тезу *Југословенски комунисти и национално питање 1919–1935*, одбранила је на Катедри за историју Филозофског факултета у Београду 1981. Од октобра 1955. радила је у Историјском архиву ЦК СКС – Институту за историју радничког покрета Србије. Директор Института била је од 1983. до 1991. када је отишла у пензију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Југословенски комунисти и национално питање 1919–1935* (1983); *Драгиша Лапчевић и сељачко питање 1903–1914* (1966); *Криза у партијској организацији Србије 1929. године* (1970); *Обнова организације КПЈ у Србији у периоду 1930–1934. године* (1971); *Национално питање као уставно питање у схватањима др Симе Марковића* (1971); *Класно и национално у политичкој теорији и пракси КПЈ* (1987); *„Југословенство" у конгресним документима КПЈ–СКЈ*, ЛИЧ 3 (1987) 99–113; *Став социјалдемократских партија југословенских земаља према уједињењу југословенских народа у једну државу*, у: Стварање југословенске државе 1918. године, 1989, 173–177; *Димитър Благоев и Димитрие Туцович за балканската федферация (Връзки и взаимоотношения между Българските и сръбските социалистите до 1917 година*, София 1989, 114–138); *КПЈ и национално питање Албанаца између два светска рата*, у: Косово, прошлост и садашњост, 1989, 87–94; *Српски „центрумаши" и револуција*, у: Револуционарне и реформистичке тенденције у српском и бугарском радничком покрету до 1923. године (1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 47–48; *Spomenica INIS 1965–1995*, 132–133.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 47; *Spomenica INIS 1965–1995*, 132.

Р.

ПЕШТИ (PESTY) Фрићеш (3. март 1823, Темишвар – 23. новембар 1889, Будимпешта). Као истакнути бунтовник у 1848. морао је да напусти Угарску и склони се у Турску. По повратку је био у аустријском затвору, затим радио у занатској комори у Темишвару (1850–1864). Изабран је за посланика 1861, после 1864. радио је као секретар Индустријске банке. Био је међу оснивачима Мађарског историјског друштва 1867. У међувремену је започео своја историјско-географска истраживања због којих је 1859. изабран за дописног, а 1877. за редовног члана Мађарске академије. У рукопису је остао именик старих места по жупанијама (63 свеске). Објавио је двотомну студију о старим ишчезлим мађарским жупанијама: *Az eltünt régi magyar vármegyék I–II* (Будимпешта 1880). Објавио је историју Северинске бановине, чији је трећи том дипломатар аката до краја XVI века: *A szörényi bánság és szörény vármegye története I–III* (Будимпешта 1878). Одломке о православцима и црквама објавио је Сергије Шакрак Нинић у Српском Сиону 15 (1905) у пет наставака. Заслугом П. настао је и дипломатар који прати историју Тамишке жупаније и Темишвара, коју је приредио Тивадар Ортваји (Братислава 1896), у коме се налази неколико значајних докумената за српску историју. Српској теми посвећена је П. књига о деспоту Ђурђу, деспотским поседима и деспотској титули: *Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarorszagon és a rác despota cím* (Будимпешта 1877). П. је проширио круг извора које су претходно употребили А. Стојачковић и Л. Салаји расправљајући о истом предмету.

ЛИТЕРАТУРА: T. Ortvay, MTA Emlekbeszedek 1891; MÉL II^{3}, 395–396.

С. Ћирковић

ПИЉЕВИЋ О. Ђорђе (15. март 1936, Његановићи, Билећа). Основну школу и нижу гимназију завршио је у Сечњу, учитељску школу у Мостару 1955, а Филозофски факултет у Београду, Група за историју, 1962. године. Ту је и магистрирао 1966. и докторирао 1989. Радио је као просветни радник и директор школе (1955–1958), стручни и научни сарадник Института за историју радничког покрета Србије (1963–1972), секретар Градског одбора синдиката Београда (1973–1975), руководилац пројекта у Институту за новију историју и научни саветник (1981–1991), секретар Градског одбора синдиката Београда (1973–1975). У Институту за новију историју Србије ради од 1963.

Подручје истраживања: новија историја, посебно социјална и политичка историја Југославије, Србије, Босне и Херцеговине; политичка мисао, геноцид над српским народом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Устанак у Херцеговини 1941* (1966, магистарска теза); *Педесет година борбе и рада синдикалног покрета у Србији* (1969, коаутор); *Чукарица у радничком покрету у НОБ-у* (1972, коаутор); *Милош Матијевић Мрша* (1978); *Благоје Паровић*, Изабрани списи 1–3 (1976–1978); *Билећа у НОР-у и револуцији 1941–1945* (1983); *Београд у рату и револуцији 1941–1945* (1984).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 26, 28, 52, 62; *Spomenica INIS 1965–1995*, 71–74.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*; *Spomenica INIS 1965–1995*, 71.

Р.

ПИНТЕРОВИЋ Даница (17. фебруар 1897, Осијек – 17. јануар 1985, Осијек). Основну и вишу девојачку школу учила је у Осијеку, а лицеј и класичну гимназију у Загребу. Историју и географију студирала је у Бечу и Загребу. Докторску дисертацију *Теодора, византијска царица*, одбранила је 1933. године на Филозофском факултету у Београду. Следеће године текст дисертације објављен је у Осијеку. У истом граду Д. П. је била професор Женске реалне гимназије (1919–1943). Други део њене радне каријере везан је за осјечки музеј, касније Музеј Славоније, где је радила од 1943. до смрти, најпре као библиотекар, затим кустос историјске и археолошке збирке, вршилац дужности директора (1949–1952) и директор (1952–1962). После пензионисања (1962) наставила је да ради у Музеју као хонорарни научни сарадник, затим као спољни сарадник Центра ЈАЗУ у Осијеку. Била је члан Редакције и одговорни уредник *Osječkog zbornika*.

Д. П. је систематски радила на прикупљању старина и научној обради античког наслеђа Славоније. Из ове области је њено најзначајније дело *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek 1978.

БИБЛИОГРАФИЈА: M. Balbaša, *Bibliografija štampanih radova muzejskih, galerijskih i arhivskih radnika na području Slavonije*, Zbornik slavonskih muzeja I (Županja–Vinkovci 1969); Рад ВМ 29 (1984–1985) 193–194 (Ф. Бикар); Osječki zbornik 16 (1977) 379–380.

ЛИТЕРАТУРА: Osječki zbornik 16 (1977) 353–354; Рад ВМ 29 (1984–1985) 193–194 (Ф. Бикар); Osječki zbornik 20 (1989) 347–348 (M. Bulat).

Р. Михаљчић

ПИСАРЕВ Јуриј Алексејевич (26. фебруар 1916, Москва – 11. март 1993, Москва). П. је био истакнути руски историчар који се бавио српском и балканском историјом. Иако је рођен у Москви имао је неуобичајено школовање. Средњу школу и Педагошки техникум завршио је у месту Елец (Липецка област), након чега је извесно време радио као средњошколски професор. На Историјском факултету Лењинградског државног универзитета студирао је 1937–1941. Током рата је краће време био добровољац (1941), а по окончању рата је наставио постдипломске студије (1946–1950) најпре на Уралском државном универзитету у Свердловску (Јекатеринбург), а потом на Историјском институту Академије наука СССР (АН СССР). Магистрирао је 1950, радом *Аграрни односи и сељачки покрет у Српско-хрватско-словеначкој држави 1918–1923*, а докторирао 1960, тезом *Ослободилачки покрет југословенских народа у Аустро-Угарској 1905–1914*. Од 1950. радио је у Институту историје АН СССР, а од 1968. до смрти у Институту славистике и балканистике АН СССР, где је био руководилац Одељења савремене историје балканских народа. Био је оснивач Асоцијације за изучавање Првог светског рата. Од 1984. био је дописни, а од 1992. редовни члан Руске академије наука. Такође је био и редовни члан ЦАНУ, као и лауреат награде Е. В. Тарле.

П. је своја научна интересовања усмерио на проучавање комплекса питања везаних за историју Србије, Југославије и Балкана, уочи, током и по окончању Првог светског рата. Дату пробле-

тику изучавао је у ширем контексту међународних односа. Аутор је око 300 научних радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Освободительное движение югославских народов Австро–Венгрии в 1905–1914 гг.*, Москва 1962; *Сербия и Черногория в Первой мировой войне*, Москва 1968; *Образование югославского государства*, Москва 1975; *Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия* I–II, Москва 1985–1988 (зборник докумената – главни уредник, заједно са М. Екмечићем); *Тайны первой мировой войны.* Россия и Сербия в 1914–1915 гг., Москва 1990; *Сербия на Голгофе и политика великих держав 1916 г.*, Москва 1993.

ЛИТЕРАТУРА: *Ю. А. Писарев*, у: Новая и новейшая история 4 (1993) (некролог).

Мир. Јовановић

ПИЧЕТА Владимир Иванович (9/21. октобар 1878, Полтава, Русија – 23. јуни 1947, Москва). Био је син протојереја Ивана Христифоровича Пичете, Србина из Мостара, који је по доласку у Русију 1858, најпре завршио школу а потом предавао као професор и био ректор духовних семинарија у Витебску и Полтави. В. И. Пичета завршио је класичну гимназију (1897) у Полтави и Историјско-филолошки факултет Московског универзитета (1901). Свој рад *Аграрне реформе Сигисмунда–Августа у Литванско-руској држави* I–II, (Москва 1915–1917), одбранио је у фебруару 1918 (том 1), као магистарски, а потом у априлу 1918 (том 2), као докторску дисертацију, стекавши звање доктора руске историје.

Педагошка каријера П. била је обележена честим сеобама и променама радних места. Започео је свој просветни рад као професор средњих школа у Коростишеву и Јекатеринославу (1902–1905) а завршио га је као академик, шеф Катедре за историју Западних и Јужних Словена Московског државног универзитета (МГУ) и заменик директора Института славистике АН СССР, 1947. године. У том периоду био је принуђен на честе сеобе. Од 1905. до 1918. предавао је у средњим и вишим школама у Москви и први пут, као приват–доцент на МГУ (1910–1911), поново је био професор на Историјско-филолошком факултету и Факултету друштвених наука МГУ (1918–1921), после чега је био професор и ректор Белоруског државног института у Минску (1921–1930). У Москву се вратио 1935, пошто је радио у кооперативи друштвене исхране у Вјатки (Киров) (1931–1934), и на Педагошком институту у Вороњежу (1934–1935). У Москви је предавао у радничкој фабрици „В. И. Лењин" (1935–1938), Институту хлебно-пекарске индустрије (1935–1937) и на Педагошком институту „В. И. Лењин" (1937–1940). Од 1937. био је старији научни сарадник Историјског института АН СССР и шеф сектора Славистике. Од 1939, поново је оформио и био шеф Катедре за историју Западних и Јужних Словена МГУ. Члан АН Белоруске ССР био је од 1928, а од 1939. био је дописни и од 1946. редовни члан АН СССР.

Научна интересовања била су концентрисана на истраживање историје Русије и словенских народа. На почетку своје научне каријере занимао се за историју Јужних Словена, из тог периода је и његов најпознатији рад о овој проблематици *Залис Јураја Крижанића о Украјини* (1904). Након тога је јужнословенску проблематику сагледавао углавном у ширем контексту упоредне словенске историје. Међу његове најпознатије радове могу се убројити: *Преглед историје словенских народа, Историја Белорусије* и *Историја Чешке*, чији је био редактор, итд.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. М. Асафова, А. П. Пичета, *Библиография трудов В. И. Пичеты*, у: Ученые записки Института славяноведения АН СССР, Москва 1 (1949) 35–54; *Научные труды академика В. И. Пичеты (систематический указатель)*, у: Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина 60 (1949), Кафедра истории СССР, вып. 2, 243–267; *Библиография трудов*, у: Владимир Иванович Пичета. Биобиблиографический указатель, Минск 1978, 20–74.

ЛИТЕРАТУРА: *Историки–слависты Московского университета. К 40-летию Кафедры истории южных и западных славян.* Материалы и документы, Москва 1979, 67–73; *Славяноведение в дореволюционной России.* Биобиблиографический словарь, Москва 1979, 271; В. Г. Карасёв, В. Д. Королюк, Г. Э. Санчук, *Академик В. И. Пичета (1878–1947). К 100-летию со дня рождения*, у: Советское славяноведение 5 (1978) 77–82.

Мир. Јовановић

ПЛАНА Емин (8. октобар 1933, Штитарица, Вучитрн). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у Вучитрну, а учитељску школу у Ђаковици. Историју и географију студирао је на Вишој педагошкој школи у Београду. Групу за историју дипломирао је 1958. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је 1968. магистарски рад *Младотурска револуција и Албанци 1908. године*, а затим и докторску дисертацију *Косово према реформама у Турској крајем XIX и почетком XX века* (1973).

П. је као учитељ радио у селу Врница код Вучитрна, као наставник у Вучитрну, а као средњошколски професор у Косовској Митровици. Од 1963. био је посланик Покрајинске скупштине САП Косова и председник Културно-просветног

већа Покрајинске скупштине. Од 1968. године ради на Филозофском факултету у Приштини, где је биран у сва научна звања – за асистента, предавача (1971), доцента (1974), ванредног професора (1979) и редовног професора (1984). На студијским боравцима у СССР-у, Немачкој, Аустрији, Турској, Бугарској, Румунији и Албанији провео је преко 40 месеци.

П. проучава прошлост албанског народа у средњем веку, историју балканских народа у XIX и почетком XX века и НОБ и социјалистичку револуцију у Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Bosanski ustanak i Albanci (1875–1877)*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. 30, Sarajevo 1970, 127–138; *Shpërngulja e shqiptarëve nga Toplica në rrethin e Vuçitrnës në kohen e lufterave të viteve 1876–1878 (Исељавање Албанаца из Топлице у околину Вучитрна у време ратова 1876–1878)*, Зборник радова ФФ у Приштини 8 (1972) 275–298; *Народи Косова према реформама у Турској 1902–1904*, Зборник радова, књ. 1, Историјски институт, Београд 1976, 278–309; *Kosova dhe reformat në Turçi 1839–1912 (Косово и реформе у Турској 1839–1912)*, Priština 1978; *Shkaqet dhe menyra e shpërnguçes së muhaxhirvet Shqiptar nga territori i sanxhakut të Nishit në Kosovë gjatë viteve 1877–1878 (Узроци и начин исељавања мухаџира Албанаца са територије Нишког санџака на Косово током 1877–1878)*, Gjurmime Albanologjike 9 (1980) 129–158; *Покрети и устанци Албанаца у време источне кризе 1875–1878 и отпор против Санстефанског уговора*, Зборник радова II, Историјски институт, Београд 1980, 289–301; *Vuçitërna me rrethinë nën sundimin Osman prej sh. XV deri në sh. XVII (Вучитрн и околина под османском влашћу од XV до XVII века)*, Gjurmime Albanologjike 12 (1982) 69–80; *Међународни раднички покрет до 1945*, Приштина 1984; *Kazaja e Vuçitrnës në sh. XIX dhe në fillim të sh. XX (Вучитрнска каза у XIX и почетком XX века)*, Гласник МК 13–14 (1984) 263–291; *Rregullimi Administrativ dhe popullsia e Kosovës mes viteve 1839–1875 (Административно уређење и становништво Косова између 1839–1875)*, Годишњак Архива Косова 21–22 (1986) 35–61.

Р.

ПЛАШКА (PLASCHKA) Рихард (8. јули 1925, Бург Фетау, Моравска). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Знојму, студирао на Бечком универзитету, на којем је 1954. стекао докторат филозофије. Од 1958. поверено му је руковођење аустријским Институтом за источну и југоисточну Европу (Ost– und Südosteuropa-Institut). Хабилитацију је стекао 1962. књигом: *Cattaro–Prag, Revolte und Revolution*, Graz–Köln 1963, од 1965. био је ванредни, од 1967. редовни професор Бечког универзитета. Био је ректор и председник ректорске конференције аустријских универзитета. Редовни је члан Аустријске академије, од 1985. инострани члан САНУ.

П. је водећи стручњак за историју последњег периода Хабзбуршке монархије. Процесе у Царству изучавао је на широкој основи у својим студијама, а поред тога је подстицао пројекте из којих су произашли научни скупови и зборници радова. Такви пројекти су били: *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, Wien 1970 (са К. Маком), затим: *Innere Front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. I–II*, Wien–München 1974 (са Х. Хазелштајнером и А. Зупаном), а неколико година касније: *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918*, Wien 1978 (са А. Вандрушком и А. Драбек), затим: *Wegenetz europäischen Geistes. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel– und Südosteuropa von Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltrieg*, Wien 1983 (са К. Маком).

Српске теме се јављају у његовим мањим студијама: *Serbien und die Balkankriege als Motivationselemente in der österreichisch–ungarischen Armee* (Велике силе и Србија пред први светски рат, Београд 1976, 81–93); *Aus den Haftakten der Sarajevo–Attentäter*, Balcanica 8 (1977) 481–490, али и у обимним делима какво је: *Matrosen, Offiziere, Rebellen. Krisenkofrontationen zur See 1900–1918. Taku – Tsushima – Coronel/Falkland; „Potemkin" – Wilhelmshaven – Cattaro, I–II*, Wien 1984.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Nationalismus, Staatsgewalt, Widerstand. Aspekte nationaler und sozialer Entwicklung in Ostmittel– und Südosteuropa*, Wien 1985, 471–476 (у прилогу књиге са 37 сабраних студија).

С. Ћирковић

ПОГОДИН Александар Љвович (3/15 јуни 1872, Витебск, Русија – 16. мај 1947, Београд). Дипломирао је на Петроградском универзитету (1892). Универзитетску каријеру започео је још у Русији, где је најпре био професор Варшавског универзитета (1896–1906), а потом Харковског универзитета (1906–1920). Након емиграције из Русије, 1920. године, наставио је своју универзитетску каријеру као професор славистике на Београдском универзитету (1920–1944). Уз универзитетски рад, предавао је и у Руско-српској женској гимназији у Београду (1929–1935).

П. је био истакнут пре свега као књижевни истраживач и историчар, али и као књижевни педагог. Нарочит допринос дао је јачању руско-српских књижевних веза. Истраживачка интересо-

вања била су му широка, бавио се језиком словенских старина, језичком рестаурацијом у Русији у време кнеза Владимира, пореклом речи *книга* и *Русь* (Русија), потом методологијом изучавања словенских старина, народном лириком и историјским песмама, али и другим темама, нпр. хришћанством, односима између Варјага и Руса, Словенима и Готима, историјом руске културе, као и односом Владимира Соловјева и бискупа Штросмајера. Ипак, претежан део радова био му је посвећен књижевним проучавањима, од којих су најпознатија *Историја руске књижевности* (1927) и двотомна *Руско-српска библиографија 1800–1925* I (1932); II (1936).

БИБЛИОГРАФИЈА: Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом 1920–1930. Вып. 1, Белград 1931, 240–241; BLZ 9, br. 16837–16839; 11, br. 13565–13569.

ЛИТЕРАТУРА: А. Арсењев, *Биографски именик руских емиграната*, у: Руска емиграција у српској култури XX века. Зборник радова. Том II, Београд 1994, 291; О. Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1941. Писци, кружоци и издања*, Горњи Милановац 1990, 136–137; *Славяноведение в дореволюционной России*, Биобиблиографический словарь, Москва 1979, 271–272.

Мир. Јовановић

ПОЗИНА Јелена Семјоновна (1927). Кијевски државни институт завршила је 1950. године, а 1974. одбранила кандидатску дисертацију *Русско-сербские отношения накануне Балканских войн (1908–1912).* Предавала је на Катедри историје Института за културу у Кијеву. Изучава економске и политичке везе Србије и Русије почетком XX века. Из ове области су њени радови: *Сербськi i австрiйськi плани залiзничного будлiвництва на Балканах i позицiя Россiï (1908 р.)* (1971); *До питання росiйсько-сербських торгових вiдносин (1908–1912 рр.)* (1972).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 133–134.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 133–134.

Р.

ПОКРИШКИН (ПОКРЫШКИНЪ) Петар Петрович (1870–1921). Руски архитект и рестауратор споменика средњовековне архитектуре, члан руске царске археолошке комисије, академик архитектуре од 1909. године.

П. је значајно унапредио метод рестаурације споменика, залажући се за њихово претходно размеравање и темељито проучавање. Руководио је радовима на обнови Спасо-Нередицке цркве код Новгорода, цркава Св. Бориса и Глеба у Гродну и Оврулу у Кијевској губернији, и комплекса Ферапонтовог манастира. У руској периодици објавио је неколико радова посвећених наведеним споменицима *(Отчет о капитальном ремонте Спасо–Нередицкой церкви в 1903–1904 годах*, Материалы по археологии России, Санкт–Петербург 1906; *Древние здания в Ферапонтовом монастыре Новгородской губернии*, Известия имп. Археологической комиссии 28, Санкт–Петербург 1908).

Године 1900. П. је био члан руске научне експедиције у Македонији, коју је предводио Никодим Павлович Кондаков. Током лета 1902. као изасланик Царске Академије уметности у Петрограду, истраживао је споменике средњовековног градитељства на територији тадашње краљевине Србије. Добијени резултати и обимна документација коју је том приликом сачинио (око две стотине фотографија и цртежа), послужили су П. као основа за књигу о старом српском црквеном градитељству *(Православная церковная архитектура XII–XVIII столетий въ нынешнемъ Сербскомъ Королевстве*, Санкт–Петербург 1906). У овом делу П. је изложио запажања о више од двадесет цркава, поделивши их у три скупине: грађевине из времена Немањића, настале под утицајем западне архитектуре (Студеница, Жича, Ариље, Придворица, Св. Тројица у Овчару, Враћевшница, Градац и друге), цркве које је подигао краљ Милутин, изведене у духу византијске архитектуре (Св. Јоаким и Ана у Студеници, Стара и Нова Павлица), и цркве из времена кнеза Лазара, које је одредио као „византијски стил с јасно израженим цртама самобитности“ (Раваница, Љубостиња, Каленић, Манасија, црква на гробљу у Смедереву, Лазарица, Наупара, Руденица, Велуће и друге).

ЛИТЕРАТУРА: М. Валтровић, *П. Покрышкинъ, Православная церковная архитектура XII–XVIII стол. въ нынешнемъ Сербскомъ Королевстве, С. Петербург 1906*, Старинар 1 (1906–1907) 33–45; Большая Советская энциклопедия 33, Москва 1955, 497; ELU 3, 694 (M. Tatić-Đurić); ЛЕЈ 2, 607 (М. Татић-Ђурић); EJ 6, 527–528 (G. Tomić).

И. Стевовић

ПОЛИТ–ДЕСАНЧИЋ Михаило (15. април 1833, Нови Сад – 30. март 1920, пустара Мира код Темишвара). П. Д. је био истакнути политичар и публициста. Гимназију је учио у Новом Саду а матурирао у Бечу. Након тога студирао је права у Паризу и Бечу, где је докторирао 1861. Одмах потом, активно се укључио у политички живот и већ

већа Покрајинске скупштине. Од 1968. године ради на Филозофском факултету у Приштини, где је биран у сва научна звања – за асистента, предавача (1971), доцента (1974), ванредног професора (1979) и редовног професора (1984). На студијским боравцима у СССР-у, Немачкој, Аустрији, Турској, Бугарској, Румунији и Албанији провео је преко 40 месеци.

П. проучава прошлост албанског народа у средњем веку, историју балканских народа у XIX и почетком XX века и НОБ и социјалистичку револуцију у Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Bosanski ustanak i Albanci (1875–1877)*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. 30, Sarajevo 1970, 127–138; *Shpërngulja e shqiptarëve nga Toplica në rrethin e Vuçitmës në kohen e lufterave të viteve 1876–1878 (Исељавање Албанаца из Топлице у околину Вучитрна у време ратова 1876–1878)*, Зборник радова ФФ у Приштини 8 (1972) 275–298; *Народи Косова према реформама у Турској 1902–1904*, Зборник радова, књ. 1. Историјски институт, Београд 1976, 278–309; *Kosova dhe reformat në Turçi 1839–1912 (Косово и реформе у Турској 1839–1912)*, Pristina 1978; *Shkaqet dhe menyra e shpërnguçes së muhaxhirvet Shqiptar nga territori i sanxhakut të Nishit në Kosovë gjatë viteve 1877–1878 (Узроци и начин исељавања мухаџира Албанаца са територије Нишког санџака на Косово током 1877–1878)*, Gjurmime Albanologjike 9 (1980) 129–158; *Покрети и устанци Албанаца у време источне кризе 1875–1878 и отпор против Санстефанског уговора*, Зборник радова II, Историјски институт, Београд 1980, 289–301; *Vuçiterna me rrethinë nën sundimin Osman prej sh. XV deri në sh. XVII (Вучитрн и околина под османском влашћу од XV до XVII века)*, Gjurmime Albanologjike 12 (1982) 69–80; *Међународни раднички покрет до 1945*, Приштина 1984; *Kazaja e Vuçitmës në sh. XIX dhe në fillim të sh. XX (Вучитрнска каза у XIX и почетком XX века)*, Гласник МК 13–14 (1984) 263–291; *Rregullimi Administrativ dhe popullsia e Kosovës mes viteve 1839–1875 (Административно уређење и становништво Косова између 1839–1875)*, Годишњак Архива Косова 21–22 (1986) 35–61.

Р.

ПЛАШКА (PLASCHKA) Рихард (8. јули 1925, Бург Фетау, Моравска). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Знојму, студирао на Бечком универзитету, на којем је 1954. стекао докторат филозофије. Од 1958. поверено му је руковођење аустријским Институтом за источну и југоисточну Европу (Ost- und Südosteuropa-Institut). Хабилитацију је стекао 1962. књигом: *Cattaro–Prag, Revolte und Revolution*, Graz–Köln 1963, од 1965. био је ванредни, од 1967. редовни професор Бечког универзитета. Био је ректор и председник ректорске конференције аустријских универзитета. Редовни је члан Аустријске академије, од 1985. инострани члан САНУ.

П. је водећи стручњак за историју последњег периода Хабзбуршке монархије. Процесе у Царству изучавао је на широкој основи у својим студијама, а поред тога је подстицао пројекте из којих су произашли научни скупови и зборници радова. Такви пројекти су били: *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, Wien 1970 (са К. Маком), затим: *Innere Front. Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. I–II*, Wien–München 1974 (са Х. Хазелштајнером и А. Зупаном), а неколико година касније: *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918*, Wien 1978 (са А. Вандрушком и А. Драбек), затим: *Wegenetz europäischen Geistes. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel– und Südosteuropa von Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltrieg*, Wien 1983 (са К. Маком).

Српске теме се јављају у његовим мањим студијама: *Serbien und die Balkankriege als Motivationselemente in der österreichisch–ungarischen Armee* (Велике силе и Србија пред први светски рат, Београд 1976, 81–93); *Aus den Haftakten der Sarajevo-Attentäter*, Balcanica 8 (1977) 481–490, али и у обимним делима какво је: *Matrosen, Offiziere, Rebellen. Krisenkofrontationen zur See 1900–1918. Taku – Tsushima – Coronel/Falkland; „Potemkin" – Wilhelmshaven – Cattaro, I–II*, Wien 1984.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Nationalismus, Staatsgewalt, Widerstand. Aspekte nationaler und sozialer Entwicklung in Ostmittel– und Südosteuropa*, Wien 1985, 471–476 (у прилогу књиге са 37 сабраних студија).

С. Ћирковић

ПОГОДИН Александар Љвович (3/15 јуни 1872, Витебск, Русија – 16. мај 1947, Београд). Дипломирао је на Петроградском универзитету (1892). Универзитетску каријеру започео је још у Русији, где је најпре био професор Варшавског универзитета (1896–1906), а потом Харковског универзитета (1906–1920). Након емиграције из Русије, 1920. године, наставио је своју универзитетску каријеру као професор славистике на Београдском универзитету (1920–1944). Уз универзитетски рад, предавао је и у Руско-српској женској гимназији у Београду (1929–1935).

П. је био истакнут пре свега као књижевни истраживач и историчар, али и као књижевни педагог. Нарочит допринос дао је јачању руско-српских књижевних веза. Истраживачка интересо-

вања била су му широка, бавио се језиком словенских старина, језичком рестаурацијом у Русији у време кнеза Владимира, пореклом речи *книга* и *Русь* (Русија), потом методологијом изучавања словенских старина, народном лириком и историјским песмама, али и другим темама, нпр. хришћанством, односима између Варјага и Руса, Словенима и Готима, историјом руске културе, као и односом Владимира Соловјева и бискупа Штросмајера. Ипак, претежан део радова био му је посвећен књижевним проучавањима, од којих су најпознатија *Историја руске књижевности* (1927) и двотомна *Руско-српска библиографија 1800–1925* I (1932); II (1936).

БИБЛИОГРАФИЈА: Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом 1920–1930. Вып. 1, Белград 1931, 240–241; BLZ 9, br. 16837–16839; 11, br. 13565–13569.

ЛИТЕРАТУРА: А. Арсењев, *Биографски именик руских емиграната*, у: Руска емиграција у српској култури XX века. Зборник радова. Том II, Београд 1994, 291; О. Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1941. Писци, кружоци и издања*, Горњи Милановац 1990, 136–137; *Славяноведение в дореволюционной России*, Биобиблиографический словарь, Москва 1979, 271–272.

Мир. Јовановић

ПОЗИНА Јелена Семјоновна (1927). Кијевски државни институт завршила је 1950. године, а 1974. одбранила кандидатску дисертацију *Русско-сербские отношения накануне Балканских войн (1908–1912)*. Предавала је на Катедри историје Института за културу у Кијеву. Изучава економске и политичке везе Србије и Русије почетком XX века. Из ове области су њени радови: *Сербські і австрійські плани залізничного будлівництва на Балканах і позиція Россії (1908 р.)* (1971); *До питання російсько-сербських торгових відносин (1908–1912 рр.)* (1972).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 133–134.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 133–134.

Р.

ПОКРИШКИН (ПОКРЫШКИНЪ) Петар Петрович (1870–1921). Руски архитект и рестауратор споменика средњовековне архитектуре, члан руске царске археолошке комисије, академик архитектуре од 1909. године.

П. је значајно унапредио метод рестаурације споменика, залажући се за њихово претходно размеравање и темељито проучавање. Руководио је радовима на обнови Спасо-Нередицке цркве код Новгорода, цркава Св. Бориса и Глеба у Гродну и Оврулу у Кијевској губернији, и комплекса Ферапонтовог манастира. У руској периодици објавио је неколико радова посвећених наведеним споменицима (*Отчет о капитальном ремонте Спасо–Нередицкой церкви в 1903–1904 годах*, Материалы по археологии России, Санкт–Петербург 1906; *Древние здания в Ферапонтовом монастыре Новгородской губернии*, Известия имп. Археологической комиссии 28, Санкт–Петербург 1908).

Године 1900. П. је био члан руске научне експедиције у Македонији, коју је предводио Никодим Павлович Кондаков. Током лета 1902. као изасланик Царске Академије уметности у Петрограду, истраживао је споменике средњовековног градитељства на територији тадашње краљевине Србије. Добијени резултати и обимна документација коју је том приликом сачинио (око две стотине фотографија и цртежа), послужили су П. као основа за књигу о старом српском црквеном градитељству (*Православная церковная архитектура XII–XVIII столетий въ нынеинемъ Сербскомъ Королевстве*, Санкт–Петербург 1906). У овом делу П. је изложио запажања о више од двадесет цркава, поделивши их у три скупине: грађевине из времена Немањића, настале под утицајем западне архитектуре (Студеница, Жича, Ариље, Придворица, Св. Тројица у Овчару, Враћевшница, Градац и друге), цркве које је подигао краљ Милутин, изведене у духу византијске архитектуре (Св. Јоаким и Ана у Студеници, Стара и Нова Павлица), и цркве из времена кнеза Лазара, које је одредио као „византијски стил с јасно израженим цртама самобитности“ (Раваница, Љубостиња, Каленић, Манасија, црква на гробљу у Смедереву, Лазарица, Наупара, Руденица, Велуће и друге).

ЛИТЕРАТУРА: М. Валтровић, *П. Покрышкинъ, Православная церковная архитектура XII–XVIII стол. въ нынешнемъ Сербскомъ Королевстве, С. Петербург 1906*, Старинар 1 (1906–1907) 33–45; Большая Советская энциклопедия 33, Москва 1955, 497; ELU 3, 694 (M. Tatić-Đurić); ЛЕЈ 2, 607 (М. Татић-Ђурић); EJ 6, 527–528 (G. Tomić).

И. Стевовић

ПОЛИТ–ДЕСАНЧИЋ Михаило (15. април 1833, Нови Сад – 30. март 1920, пустара Мира код Темишвара). П. Д. је био истакнути политичар и публициста. Гимназију је учио у Новом Саду а матурирао у Бечу. Након тога студирао је права у Паризу и Бечу, где је докторирао 1861. Одмах потом, активно се укључио у политички живот и већ 1861. изабран је за посланика Хрватског сабора. Од тада, до Првог светског рата, уз прекиде, биран је, као представник српског народа, у различите представничке институције у Хабзбуршкој монархији, односно Аустроугарској. У Хрватски сабор биран је у периоду 1861–1868, да би након нагодбе напустио Загреб и преселио се у Нови Сад, где је отворио адвокатску канцеларију и повезао се са Светозаром Милетићем. Ускоро је у Милетићевој Српској народној слободоумној странци постао истакнути првак и вођа њеног десног крила, и као њен представник биран за посланика у парламенту у Пешти од 1873. до 1884. Након распада странке (1884) и њене дефинитивне поделе (1887) на радикалну и либералну, П. је постао шеф малобројније Либералне странке војвођанских Срба. За посланика у пештанском парламенту поново је изабран 1906, и биран је до 1914. Истовремено, био је стални посланик Црквено-школског сабора у Сремским Карловцима (осим 1911). По избијању Првог светског рата напустио је Нови Сад и повукао се из политичког живота.

П-Д. публицистички рад био је веома широк и само у тим оквирима се може говорити о његовом историографском раду. На пољу историографије није имао посебних научних амбиција ни истраживачких претензија. За њега, као и за један део српских интелектуалаца XVIII и XIX века, историографија је била коришћена као дипломатско средство, да би се светска јавност информисала о политичким проблемима и потребама српског народа. Због тога је већина његових радова, ослобођена научног апарата, објављивана на страним језицима. Политичка употребност историографије одредила је и круг научних тема којима се П-Д. бавио. Највећи број радова посветио је Источном питању, али у ширем контексту политике европских сила свога доба, затим је писао о народносном питању у Угарској и о српском покрету против Мађара 1848–1849. Такође је писао и о кнежевини Србији, 1858–1875. Његови радови представљају политичко-публицистичке списе са историографским рефлексијама. У њима се мешају његове визије решења Источног питања са историјском аргументацијом. Своје ставове о научној историографији П-Д. је изнео у некролозима Фрањи Рачком и Илариону Руварцу.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 16877–16889; 11, br. 13593–13615.

ЛИТЕРАТУРА: Л. Секулић, *Михаило Полит–Десанчић*, Нови Сад 1930; К. Милутиновић, *Михаило Полит–Десанчић као историчар*, Нови Сад 1936; НЕ 3, 448 (Д. Поповић); EJ 6, 530–531 (N. Petrović).

Мир. Јовановић

ПОЛЈАНСКИ А. Христо (21. септембар 1927, Дојран – 7. октобар 1985, Скопље). У Скопљу је завршио основну школу, гимназију и студије историје на Филозофском факултету (1951), где је радио од 1953. Докторску дисертацију *Турција и Риека во првата половина на XIX век*, одбранио је на Филозофском факултету у Скопљу 1958, а 1970. понео, као први на Скопском универзитету, титулу доктора хабилитанта. Као универзитетски радник стекао је сва звања од асистента до редовног професора (1970), а од 1984. налазио се на месту ректора Универзитета. П. је био уредник и члан редакција бројних стручних часописа (*Историја, Годишен зборник, ЈИЧ, Настава историје* и др.), као и један од покретача и члан редакције *Историје македонског народа* (1969). Добитник је више признања за научно и животно дело, међу осталим награде АВНОЈ-а (1983).

П. историографски допринос од близу 500 библиографских јединица захвата широк тематски и временски распон. Својим проучавањима посебну пажњу посветио је македонској историји XIX и XX века, и то међународним односима, Источном питању, дипломатији и македонском питању, односу Велике Британије према Македонцима, Илинденском устанку, Гоце Делчеву и другим проблемима опште и националне историје. П. је неуморно истраживао у нашим и европским архивима и библиотекама, посебно у Лондону, радећи и на публиковању извора и састављању библиографија за новију македонску историју.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Британска библиографија за Македонија*, Скопје 1966; *Британски документи за историјата на македонскиот народ I (1797–1839), II (1840–1847), III (1848–1856)*, Скопје 1968, 1977, 1982; *Сан-Стефанска Бугарија*, Скопје 1968; *Гоце Делчев и неговото време*, Скопје 1972, 1978[2]; *Велика Британија и македонското прашање на Парискатa мировна конференција во 1919. година*, Скопје 1973; *Илинденското востание и меѓународната јавност*, Скопје 1985.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија на објавените трудови*, Годишен зборник 24–25 (1972–1973) 489–503; *Библиографија на Христо Андонов–Полјански (1949–1983)*, Историја 1 (1984) 25–45; *Библиографија на Христо Андонов–Полјански (1949–1985)*, Годишен зборник 40 (1987) 11–30.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Панов, *Професор др Христо Андонов–Полјански – добитник на највисокото југословенско општествено признание наградата АВНОЈ за 1983. година*, Историја 1 (1984) 7–18; Д. Димески, *Христо Андонов–Полјански (1927–1985)*, Историја 2 (1985) 453–458 (=Годишен зборник 40 (1987) 5–10).

Ђ. Бубало

ПОПИ Т. Глигор (17. септембар 1919, Бегејци, Житиште). Основну школу завршио је у родном месту, нижу гимназију у Зрењанину а учитељску школу у Вршцу 1940. У периоду 1942–1945. радио је као учитељ у Бегејцима. Школске 1945/46. године студирао је на Наставничком течају у Новом Саду историју и српскохрватски језик и књижевност. Августа 1946. постављен је за наставника гимназије у Вршцу, а 1947. прешао за наставника учитељске школе у Вршцу, где је радио до пензионисања 1981. године.

Ванредно је студирао историју на Филозофском факултету Универзитета у Београду, где је дипломирао 1957. године. Постдипломске студије је наставио на истом факултету, где је 1975. одбранио магистарски рад: *Румуни у југословенском Банату између два рата*. Докторирао је на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу 1981. године тезом: *Југословенско-румунски односи 1918–1941. године*. Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству: Сарајево, Крушево, Београд, Нови Сад, Панчево, Вршац, Темишвар, Арад, Крајова, Букурешт, Анкара, Манхајм, Фрајбург.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Bazele orînduirii sociale şi de stat a R. P. F. I.*, Vršac 1959; *Румуни у југословенском Банату између два светска рата*, Нови Сад 1976; *Југословенско-румунски односи*, Вршац 1984; *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII–XX – pagini de istorie şi cultură*, Bucureşti 1993; *Formarea, dezvoltarea şi activitatea Partidului Român din Banatul sârbilor, croaţilor şi slovenilor (1923–1929)*, Timişoara 1993; *Românii din Banatul iugoslav 1918–1941*, Timişoara 1996.

М. Ванку

ПОПЛИКО (ПОПЛЫКО) Динаида Фјодоровна (1932). Московски државни универзитет завршила је 1954. године, а 1974. на Институту славистике и балканистике одбранила је кандидатску дисертацију *Формирование революционно-демократического мировозрения Васы Пелагича*. Проучава идеологију национално-ослободилачких устанака на Балкану.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Связи В. Пелагича с Россией* (1970); *Васо Пелагич в России* (1970); *Общественно-политические взгляды Васы Пелагича в 90-е годы XIX в.* (1972); *О социальных идеалах балканской революционной демократии в период перехода от феодализма к капитализму* (1976); *Демократическое течение в боснийско-герцеговинском восстании 1875–1878 гг. в освещении русской периодической печати* (1977); *Васа Пелагић. Основне етапе његовог идејног развитка*, Нови Сад 1980; Васа Пелагич и Россия. Из истории сербской революционной мысли, Москва 1983.

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 135–136.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 135–136.

Р.

ПОПОВ Душан (1. јануар 1930, Мокрин). Основну школу је завршио у месту рођења, а гимназију је учио у Кикинди, Петровграду (Зрењанину) и Новом Саду, где је матурирао 1948. Студирао је на Новинарско-дипломатској високој школи и на Филозофском факултету, а дипломирао на Факултету политичких наука. Докторирао је 1981. на историјској катедри Филозофског факултета у Београду, тезом *Информативно-политичка штампа на подручју Војводине у међуратном периоду 1918–1941*.

Новинарством се почео бавити још као ђак 1945, ступио је у редакцију *Слободне Војводине (Дневник)* 1948, прошао пут од млађег сарадника, преко уредника рубрика до заменика главног уредника. Увео је рубрике „Ових дана у историји“ и „Из прошлости Војводине“ и годинама их водио. Оснивач је и први главни уредник Телевизије Нови Сад (1972–1979). Три године је био члан Извршног одбора Евровизије у Женеви (1977–1979). У три мандата био је секретар Матице српске (1979–1991). Покренуо је *Свеске Матице српске* у четири серије (једна и за историју). Сарађивао је у *Зборнику Матице српске за историју*, Матичиним свескама, *Савремености* и др., а објавио је и више радова у зборницима са научних скупова.

П. је покренуо Енциклопедију Новог Сада (у 23 свеске), коју уређује са ауторским претензијама. Историјске текстове претежно сам пише. Уређује *Свеске за историју Новог Сада* и први сеоски лист за историју – *Мокрин јуче*.

Уже подручје истраживања му је историја штампе.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Нови Сад 1944–1964* (1964); *Партизанска штампа у Војводини 1941–1945* (1975); *Војводина*, монографија (1980, 1987); *Историја „Слободне Војводине“* (1982); *Српска штампа у Угарској у време Првог светског рата*, Зборник МСИ 26 (1982) 149–168; *Српска штампа у Војводини 1918–1941* (1983); *Мокрин у револуцији* (1986); *Добар дан, писци* (1991); *Српска штампа у Румунији*, Темишварски зборник 1 (1995).

Р.

ПОПОВ (ШУЉАНАЦ) Јелена (17. септембар 1937, Лаћарак). Рођена у сељачкој породици, основну школу је завршила у Лаћарку, гимназију у Сремској Митровици (1955/56), а Филозофски факултет, Група за историју, у Новом Саду (1961). Радила је као архивиста и библиотекар, а од 1971. као стручни, научни и виши научни сарадник у Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду. На истом факултету докторирала је 1983. тезом *Народни фронт у Војводини 1944–1953*. Стални је члан сарадник Матице српске, више година била је члан Одбора Одељења за друштвене науке МС; члан је уредништва *Свесака* – серија друштвених наука.

Од средине шездесетих година бави се истраживањем савремене историје Војводине. Објавила је књиге: *Главни НОО Војводине 1943–1945*, Нови Сад – Сремски Карловци 1977; *Народни фронт у Војводини 1944–1953*, Нови Сад 1986; *Др Херберт Краус*, Нови Сад 1990; *Аутономија Војводине – српско питање* (са Ч. Поповом), Сремски Карловци 1993. Чланке и прилоге из послератне политичке, привредне и културне историје Војводине објављивала је и објављује у часописима: *Зборник за друштвене науке МС*, *Зборник за историју МС*, *Рад војвођанских музеја*, *Југословенски историјски часопис*, *Истраживања*, *Настава историје* и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет 1954–1984, Библиографије*, 171.

Р.

ПОПОВ Нил (9. април 1833, Бежецк, Тверска губернија – 3. јануар 1892, Москва). После завршетка Тверске класичне гимназије (1850), студирао је историју на Московском универзитету. Дипломски рад на тему *Историја питања о првобитним руским летописима*, награђен је златном медаљом. Од 1854. до 1860. био је учитељ IV московске гимназије и асистент на Казанском универзитету. На Московски универзитет прешао је 1860. где је радио до 1888. Магистарски рад *В. Н. Татишчев и његово време* награђен је Демидовском наградом. Током шездесетих година прошлог века путовао је по Немачкој, Аустроугарској, Србији, Бугарској, Румунији и Турској, што је утицало на његова интересовања за историју словенских народа. Докторска дисертација: *Россия и Сербия. Исторический очерк русского покровительства Сербии с 1806 по 1856*, преведена је на српски језик са насловом *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*. П. је за докторат добио и Уваровску награду. Као професор у три маха је биран за декана Историјско-филолошког факултета у Москви. Од 1885. управљао је Московским архивом Министарства правде и бавио се археографском и издавачком делатношћу. Активно је учествовао у раду многих друштава и удружења. Био је члан учених друштава у Београду, Софији и Прагу и секретар Московског славенофилског добротворног друштва.

П. се бавио историјом Јужних Словена. Сматрао је да је његов задатак да „објасни националну свест јужних словена кроз истраживање историје настанка српске нације и да уједно увећа сазнања руског друштва о Словенима уопште“. У том циљу написао је велики број радова посвећених историји Србије од 1806. до 1867. Историју Срба је посматрао као део опште европске историје, узимајући нарочито у обзир утицаје турске, млетачке, аустријске и руске политике на Балкану. Посебно је истицао изузетан значај који је служена Русија вршила на српску национално-политичку еманципацију. Искоришћавао је добро познавање стања и односа у Србији, али се често због својих панславистичких погледа није умео одржати на висини објективног закључивања. Користио је велики број извора (документа српских и аустроугарских архива, мемоаре и усмена казивања српских делатника). Бавио се и питањима положаја сељаштва у Босни, а неколико радова је посветио црквеној историји у Далмацији, Бугарској, Србији и Босни и Херцеговини. Осим тога, његова пажња била је усмерена на објављивање извора који се односе на историју словенских држава, на научне и књижевне везе између Русије и словенских земаља. Био је представник класичног правца у историографији, окренут политичкој историји, близак славенофилима и панславистичким круговима.

У предавања о историји словенских народа, П. је укључио и преглед пољске, чешке и јужнословенске историје од настанка до XVIII века. Велику пажњу посветио је самосталном раду студената на литератури и изворима за словенску историју, а од младих научника је захтевао упоредно изучавање словенске и историје других европских земаља.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Переписка барона Строганова с Милошем Обреновичем в 1817–1821*,„Москва 1866; *Србија после Париског мира*, Београд 1872; *Православная церковь в Далмации под венецианским, француским и австрийским владичеством*, Москва 1873; *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*. I–IV, Београд 1870; *Нынешнее состояние православной церкви в Сербии*, Москва 1873; *Србија и Турска од 1861–1867*, Београд 1879; *Вторичное правление Милоша Обреновича в 1859–1860 гг.*, Москва 1881.

БИБЛИОГРАФИЈА: Чтенія ОИДР 1892, 2.

ЛИТЕРАТУРА: Славяноведение 276–278 (Е. П. Аксенова, са обимном руском литературом).

А. Столић

ПОПОВ Радослав (8. јануар 1938, Церово, округ Пазарџик). Студирао је историју на Софијском универзитету, дипломирао 1961. Био је на специјализацији у Торину 1967/1968, кандидат историјских наука постао је 1969, одбранивши дисертацију: *Балканската криза 1908–1909 и Сърбия*. Био је затим професор гимназије у граду Пещера (1961–1965), научни сарадник Института за балканистику (1968–1974), од тада старији научни сарадник. Бави се дипломатском историјом XX века, посвећује пажњу односима Бугарске са Србијом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Политика на Сърбия към България през периода на Балканската криза (1908–1909 г.)*, Исторически преглед 5 (1968) 7–28; *Балканската политика на Австро-Унгария след Младотурската революция в 1908 г.*, Известия БИД 1970, 111–134; *Autour du projet austrohongrois pour la construction du chemin de fer de Novibazar (1908)*, Etudes balkaniques 4 (1970) 45–62; *Балканските взаимоотношения и мисията на Мюнир паша през 1906–1908 г.*, Векове 1 (1972) 6–15; *България и железопътните проекти на Балканите през първата половина на 1908 г.*, Исторически преглед 3 (1972) 72–81; *Die militär-politischen Pläne Osterreich-Ungarns auf dem Balkan 1903–1908*, Etudes balkaniques 3 (1972) 16–31; *Sur les relations politiques entre la Bulgarie et le Monténegro (1903–1905)*, Etudes historiques 6 (1973) 267–282.

ЛИТЕРАТУРА: П. Чолов, *Български историци*, София 1981, 327.

Р.

ПОПОВ Чедомир (15. март 1936, Меленци, Банат). Основну школу и гимназију учио је у Ковачици и Зрењанину, где је 1954. године матурирао. Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Новом Саду (1954). Школску 1959/1960. провео је на специјализацији у Стразбуру. У међувремену изабран је за асистента на Филозофском факултету у Новом Саду на предмету Општа историја новог века. Докторску дисертацију *Став Француске према Србији од Франкфуртског мира до Берлинског конгреса (1871–1878)*, одбранио је 1970, те је ускоро стекао звање доцента. За ванредног професора изабран је 1976, а редовног 1981. године.

Био је директор Института за историју Војводине (1972–1974), декан Филозофског факултета у Новом Саду (1979–1981) и управник Рукописног одељења Матице српске (1982–1991). Од 1985. до 1989. уређивао је ЛИЧ. Потпредседник је Матице српске која му је поверила руковођење *Српским биографским речником*, једним од капиталних пројеката ове установе.

П. је 1981. изабран за дописног, а 1986. године за редовног члана Војвођанске академије наука и уметности. Члан САНУ – ван радног састава – постао је 1988, да би, обједињавањем ВАНУ и САНУ (1992), ушао и у њен радни састав као редовни члан. У реорганизованој Војвођанској академији која је постала огранак САНУ у Новом Саду, изабран је 1994. за председника Огранка, чиме је постао и члан Председништва и Извршног одбора САНУ.

П. се бави историјом међународних односа, ширим проблемима европске историје и историје српског народа у XIX и првој половини XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Француска и Србија 1871–1878*, САНУ, Београд 1974: *Od Versaja do Danciga*. Beograd 1976, 1995²; *Srbija na putu oslobođenja. Borba za politički preobražaj i državnu nezavisnost 1868–1878*, Beograd 1980; *Историја српског народа*, V–1, Београд 1981, 303–421; *Историја српског народа*, VI–1, Београд 1983, 7–94; *Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941–1945*, (коауторство и редакција), Novi Sad 1984; *Građanska Evropa*, Prva knjiga: Osnovi evropske istorije XIX veka; Druga knjiga: Politička istorija Evrope, Novi Sad 1989; *Европске грађанске револуције од XVIII до XX века – Покушаји емпиријског упитавања*, Нови Сад 1992; *Аутономија Војводине – српско питање* (са Ј. Попов), Сремски Карловци 1993; *Руски извори о Србији (1878–1903), Књига I: Годишњи извештаји Министарства иностраних дела Руске империје о Србији и Босни и Херцеговини (1878–1903)*, (Редакција и предговор), САНУ – Огранак у Новом Саду 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет 1954–1984. Библиографије*, 167–170; Ч. Попов, *Европске грађанске револуције од XVIII до XX века – Покушаји емпиријског упитавања*, Нови Сад 1992; Godišnjak VANU 1 (1980–1981) [1982] 173–176.

ЛИТЕРАТУРА: Godišnjak VANU 1 (1980–1981) [1982] 171–172; VANU Akademske besede 25, Novi Sad 1992.

Р.

ПОПОВИЋ В. Александар (6. октобар 1961, Београд). Класичну гимназију завршио је 1980. у родном месту. Класичне науке студирао је на Филозофском факултету у Београду (1981–1986). Као најбољи дипломирани студент Филозофског факултета током 1986. добио је Новембарску награду Универзитета. Исте године уписао је постдипломске студије – књижевно-историјски смер на Одељењу за класичне науке. Магистарски рад *„Батрахомиомахија" и „Катомиомахија" – Две пародије на „Илијаду" и њихови српскохрватски преводи*, одбранио је 1991. на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету докторирао је 1994. тезом *„Mythos" у књижевном делу Јулијана Апостате*.

Непуну годину дана П. је радио као библиотекар на Одељењу за класичне науке, где је изабран за асистента приправника за предмет Преглед античке књижевности. У звање доцента за предмет Средњогрчка и новогрчка филологија са основама новогрчког, унапређен је 1995. Од 1994. сарађује на научним пројектима у оквиру Византолошког института САНУ.

П. изучава касноантичку и византијску реторику и неоплатонску синкретистичку филозофију, античку традицију у византијској и средњовековној српској књижевности и грчке изворе за историју српског народа. П. истовремено преводи античке и средњовековне грчке и латинске ауторе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Reč i pojam mythos* (1987); *Светлост у „Химни краљу Хелију" Јулијана Апостате* (1988): *О једној Стеријиној реминисценцији на Светонија* (1990); *„Етимолошки речник" Јулијана Апостате* (1991); *Продромова „Катомиомахија" и Есхилови „Персијанци"* (1991).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 507–508.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 507.

Р.

ПОПОВИЋ Васиљ (27. јануар 1887, Столац – 25. август 1941, Котор). Гимназију је завршио у Мостару. Студирао је у Бечу и Грацу. У Бечу је најпре дипломирао (1911), а убрзо и докторирао (1912). Након формирања Краљевине СХС/Југославије, једно време је службовао као средњошколски професор. Активно се бавио политиком (1921–1922) као посланик Народне скупштине Краљевине СХС. После тога, у летњем семестру 1923. изабран је за доцента на Катедри за општу историју новог века Филозофског факултета у Београду, која је била упражњена од смрти Драже Павловића (1920). Убрзо је изабран у звање ванредног професора (1926), а четири године касније постао је управник Семинара за општу историју новог века. У звање редовног професора изабран је 1933. године. Универзитетским радом бавио се до избијања априлског рата 1941. У смутном времену државне капитулације, распарчавања земље и стране окупације, које су пратиле општа и лична несигурност и нагла емиграција дела политичке и интелектуалне елите, одлучио се, вођен личним и емотивним разлозима, да у својој 54. години, у которском затвору, 25. августа 1941. године, сам оконча живот.

Поље П. научних интересовања и научног рада било је веома широко и у географском и у хронолошком погледу. Распон његових историографских занимања кретао се од посебних радова о историји српског народа у Србији, Црној Гори, Турској и Хабзбуршкој монорхији, преко студија општег карактера које су се бавиле ширим простором Балкана, Средоземља и читаве Европе, до поново засебних радова у којима је обрађивана проблематика из историје различитих европских држава, Италије, Немачке, Хабзбуршке монархије, Француске, Турске или пак, неки аспекти европске политике на Блиском истоку. Са посебном научном и интелектуалном лакоћом оријентисао се у националној и европској историји XVIII и XIX века, а нису му били страни ни старији периоди историје, као ни неки проблеми историје XX века. Резултате свог, хронолошки и географски обимног, рада уобличавао је у три нивоа која су се међусобно прожимала, допуњавала и сливала у складну целину, кроз истраживачки утемељене монографије и расправе, научне синтезе и теоријске радове о методолошком развоју историјске науке у свету, чији развој је помно пратио и чије резултате је примењивао у својим радовима.

Према стандардима свога доба, као универзитетски професор, велики део свога рада усмерио је на израду, често неоправдано запостављених и потцењиваних, научних синтеза. Тај сегмент његовог рада сврстава га међу најистакнутије делатнике међуратне српске историјске науке и српске историографије уопште. Данас се са сигурношћу може констатовати да П. спада међу најзначајније српске историчаре – синтетичаре. Међу његовим синтезама три се посебно издвајају по својој концизности, модерном научном приступу у поставци проблема и прегледности. Највише домете у овој форми П. је достигао у знаменитој студији *Источно питање*. Историјски преглед борбе око опстанка Османске царевине у Леванту и на Балкану (1928), делу у коме је, једини код нас, и до данас, свеобухватно и концизно обрадио ово важно питање. Чак и у светским размерама, у којима обилују дела посвећена овој проблематици, ово дело заузима високо место. Научно и методолошки важан је и његов синтетички рад *Европа и српско питање у периоду ослобођења 1804–1918* (1940). По прегледности, концизности и модерним научним концепцијама, које су се огледале у

постављању проблема и отварању важних питања а не у доношењу коначних закључака, одликује се и његова синтетичка *Историја новог века 1492–1815* (1941), писана као уџбеник за потребе универзитетског рада, која је, услед идеолошких ломова Другог светског рата, трајала у сенци, заклоњена од шире јавности унутар строгих научних оквира.

Осим синтеза П. је у свом раду велику пажњу посвећивао истраживачким темама заснованим на темељним архивским истраживањима у којима је доследно примењивао критички научни метод. У овом сегменту његовог рада до посебног изражаја дошла је склоност да се одређени проблеми осветљавају у ширем контексту европске политике, што показују радови попут, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III* (1920), *Метернихова политика на Блиском Истоку* (1931), и нарочито у постхумно објављеном *Аграрно питање у Босни и турски нереди за време реформног режима Абдул-Меџида 1839–1861* (1949), као и у мањим радовима посвећеним како националној тако и општој историји, попут, *Немачки универзитети у раду за слободу и уједињење Немачке* (1911), *Један поглед на финансиске и валутне неприлике Турске у време хатишерифа од Гилхане* (1926), *Програм устаника у босанско-херцеговачкој буни 1876 године* (1927), *Трговина и промет Босне у Наполеоново доба* (1929), *Акција кнеза Данила у Паризу 1857* (1923), *Сукоби између Митрополита Михајла и владе* (1935), и др.

Посебну пажњу П. је посвећивао методолошкој страни историчаревог рада и праћењу савремених достигнућа на пољу методологије у оквирима светске историографије. То интересовање нашло је нарочитог израза у његовом тексту *Тежње савремене историографије* (1924) и нешто касније раду *Хисторизам у историји* (1939), као и у успешној примени тих сазнања у свом раду, попут комбиновања историографског и социолошког метода у његовим радовима посвећеним задрузи. У основи П. научни рад био је посвећен проучавањима политичке и дипломатске историје. Сензибилитет за модерне правце у светској историографији, окренуте више проблемима друштвене и културне историје, исказивао је кроз своје синтетичке студије и кроз школске уџбенике, чијој изради је посветио такође велику пажњу.

БИБЛИОГРАФИЈА: R. Stefanović, *Bibliografija radova dr Vasilja Popovića*, ИГ 1–2 (1957) 159–166; BLZ 9, br. 17215–17267; 11, br. 13989–14026.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Самарџић, *Васиљ Поповић. Нове концепције источног питања*, у: Писци српске историје I, Београд 1976, 255–262; *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963, 245–246, 838; EJ 6, 562 (J. Šidak); Зборник КС ДИ ЦГ 1 (1973) 183–185 (И. Злоковић); НЕ 3, 484 (Н. Радојчић).

Мир. Јовановић

ПОПОВИЋ Владислав (21. децембар 1930, Београд). Основно и средње образовање стицао је у Београду, матурирао у Котору. Студирао је археологију на Филозофском факултету у Београду, дипломирао 1953. Усавршавао се у Паризу, где је 1956. на Сорбони одбранио дисертацију: *Recherches sur les problèmes de la préhistoire balkanique*. Од 1955. до 1958. радио је као приправник, затим као сарадник у Националном центру за научна истраживања (CNRS). Вративши се у земљу радио је кратко време у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе Војводине, затим је изабран за научног сарадника Археолошког института (1962, виши научни сарадник 1968). Од 1968. до 1970. боравио је на студијском раду у Франкфурту и Минхену као стипендиста Хумболтове фондације. Филозофски факултет у Београду изабрао га је 1977. године за ванредног професора за методологију археолошких истраживања и општу нумизматику. За редовног професора изабран је 1984. и на тој дужности је био до пензионисања 1995. Предавао је на специјалним курсевима ранохришћанску и ранослредњовековну археологију и византијску нумизматику. За своје научне резултате добио је низ признања. Изабран је за дописног члана САНУ 1983, за редовног 1994, затим за дописног члана Француске академије (correspondent de l' Institut de France) и за члана Немачког археолошког института. Учествовао је на већем броју међународних научних скупова и предавао као гост на угледним универзитетима и институтима.

Плодни и успешни истраживачки рад П. усредсређен је на неколико тематских области. Једна је касноантички и рановизантијски урбанизам са Сирмијумом и Царичиним градом у средишту пажње. Поред истраживачких студија, извештаја и прегледа историје у појединим периодима он је за споменуте градове покренуо серије публикација. Балкански исечак сеобе народа представља друго пространо поље на коме је П. постигао значајне резултате. Бавио се племенима која надиру на Балкан, судбином провинција јужно од Дунава и сложеним питањима материјалне културе провинцијског становништва. Овим дуго расправљаним и контроверзним темама приступао је интердисциплинарно повезујући археолошке и историјске изворе, уводећи неке раније занемарене категорије (нумизматичка грађа). П. је дао допринос раној кодикологији проучавајући *Evangeliarium Spalatense*, померајући његово датовање у VI век, а у вези с њим је померио и хронологију два друга позната кодекса (из Минхена и Лондона).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 91 (1984) 403–408; 100 (1993) 431–433; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 20–23.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 91 (1984) 401–402; 100 (1993) 431; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 20.

С. Ћирковић

ПОПОВИЋ Вукица (3. март 1919, Смуде, код Подравске Слатине). Основну школу и гимназију завршила је у Осијеку. Дипломирала је историју уметности на Филозофском факултету у Београду. Радила је у Народном музеју у Зрењанину у звању саветника Музеја.

Одлуком Културне конвенције између Југославије и Румуније за размену стручњака 1963. године, специјализирала је 1964. на Универзитету у Клужу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Класицизам код Срба* (коаутор), Каталог црквеног сликарства и примењене уметности (дванаест српских цркава у румунском Банату), Београд 1968; *Стефан Тенецки сликар из друге половине XVIII века и његово дело у српским и румунским крајевима*, Радови симпозијума о српско(југословенско)-румунским односима, Вршац 22–23. маја 1970, Панчево 1971, 339–340; *Српски поседи у Румунији у XIX веку*, Зборник РНМ Чачак 5 (1974) 29–53; *Peintres Serbes de Banat au XIX–siècle Nikola Aleksić*, Revue Roumaine d'Histoire de l'Art 12 (Bucureşti 1975) 42–57; *Српски поседи у Румунији у XIX веку*, Темишварски зборник, The Timişoara review, culegere de studii, Timişoara, Матица српска – темишварски одбор, Нови Сад 1994, 189–209; *Српски споменици у Румунији*, Суботица 1996; *О дневнику из Италије Уроша Предића*, Улазница 9, 46–47, Зрењанин 1975; *Велики Бечкерек сликарско средиште у Банату*, Зборник МС ЛУ 13 (1944) 117–155; *Константин Даниел у светлу нових докумената*, Зборник НМ Београд, Радови са симпозијума Бечки бидермајер и бидермајер код Срба, мај 1981, 1–2 (1982) 101–113; *Пола века изложбене делатности у Великом Бечкереку (Зрењанину) 1890–1940*, Рад ВМ 28 (1982–1983) 121–130; *Дневник Тодора Манојловића*, Улазница 17, 90 (1983) 42–47; *Сецесија у архитектури и примењеној уметности у Великом Бечкереку (Зрењанин)*, Зборник НМ Београд 12 (1985) 15–23; *Михаило Пупин пријатељ уметности*, Живот и дело Михаила Идворског Пупина, Зборник радова научног скупа Нови Сад – Идвор, Обележавање 125-годишњице рођења М. И. Пупина, Нови Сад 1985, 471–477; *Prilozi za umetnički biografiju Rudolfa Valdeca*, Peristil 31–32 (1988/89) 261–266; *Један покушај организовања заштите споменика културе у Војводини у XIX веку и књижевник Александар Сандић*, Рад ВМ 32 (1990) 217–221; *Метох манастира Хиландара – Манастир ваведења Богородице у Бечкереку*, Улазница 29 (1995) 3–15.

М. Ванку

ПОПОВИЋ Дака (1886, Нови Сад – 17. фебруар 1964, Нови Сад). Средњу школу похађао је у Сегедину а техничке науке завршио на Универзитету у Будимпешти. Као грађевински инжењер службовао је најпре у Будимпешти а после Првог светског рата у Грађевинској дирекцији у Новом Саду. Више година био је на челу Трговачко-индустријске и занатске коморе у Новом Саду. Као члан Радикалне странке биран је за посланика у Новом Саду а 1928. постао је министар за аграрну реформу. Године 1931. постављен је за првог бана Дунавске бановине а потом је постао државни сенатор. Био је покретач и уредник политичко-информативног дневног листа *Дан* (Нови Сад, 1934–1941). Бавио се политичком и културном историјом Срба у Војводини, односно Хабзбуршкој монархији XVIII–XX века, о чему сведочи његова богата библиографија.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Јаша Томић и његове идеје*, Војвођански зборник 2 (Нови Сад 1939) 53–72; *Вук и његово доба*. Прилог културно-политичкој историји, Нови Сад 1940; *Ликови старе Војводине, Јован Стефановић Виловски*, Зборник МС ДН 4 (1952) 128–136; *Статут за Хрватско-славонску и Банатско-српску Војну границу од 7. маја 1850*, Зборник МС ДН 5 (1953) 104–112; *Кошут*, ЛМС (март 1954) 218–242; *Нови Сад у 1848–49. год.*, Зборник МС ДН 6 (1954) 5–46; 8, 16–41; *Панчево у Српском покрету 1848–49*, Прилози Архива АПВ 2 (Нови Сад 1954); *Војвођански градови у Буни 1848–49. Земун*, Зборник МС ДН 10 (1955) 33–51; 11, 39–54; У рукопису је остала *Монографија српског покрета у Војводини 1848/49*, стр. 849 (Рукописно одељење МС, бр. М. 8758).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија радова Даке Поповића*, Зорник МС ДН 47 (1967) 162–164.

ЛИТЕРАТУРА: Т. Милитар, *Инж. Дака Поповић*, Зорник МС ДН 47 (1967) 161–162.

С. Гавриловић

ПОПОВИЋ Даница (1. октобар 1951, Београд). Основну школу и гимназију похађала је у родном месту. По завршеној гимназији (1970) уписала је Групу за историју уметности на Филозофском факултету у Београду, где је дипломира-

ла 1976. На истом факултету изабрана је за асистента (1981). Магистарски рад *Монументални надгробни споменици у Пећкој патријаршији*, одбранила је 1981. Докторирала је 1989. тезом *Српски владарски гроб у доба Немањића*. На Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду предаје Општу историју уметности средњег века у звању доцента. Почетком 1997. прешла је у Балканолошки институт САНУ где ради у звању вишег научног сарадника.

Историја уметности средњег века је подручје истраживања Д. П. док је сепулкрална уметност византијског света најчешћа тематика њених радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Саркофаг архиепископа Никодима у цркви Св. Димитрија у Патријаршији* (1983); *Гроб светог Симеона у Студеници* (1986); *Раванички гроб кнеза Лазара* (1989); *Гроб архиепископа Данила II* (1991); *Српски владарски гроб у средњем веку* (1992); *Представа владара над „царским вратима" цркве Св. Арханђела код Призрена* (1994); *Гроб и култ деспота Стефана Лазаревића* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 426–427.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 426.

Р

ПОПОВИЋ Ј. Душан (28. март 1894, Сурдук – 28. април 1965, Белегиш). После завршене основне школе у Сурдуку, завршио је гимназију у Сремским Карловцима. Студирао је историју на универзитетима у Бечу и Загребу, где је 1919. дипломирао и докторирао. После кратког службовања у новосадској Трговачкој академији, две године је студирао социолошке науке (у виду својеврсне специјализације) у Паризу, Бриslu и Лондону. Од 1921. до 1926. био је асистент Историјског семинара на Филозофском факултету у Београду, а затим је изабран за доцента Београдског универзитета „да на Филозофском факултету предаје историју Срба на социолошкој основи". Остао је на положају професора Београдског универзитета до 1945. године када је пензионисан.

П. се бавио изучавањем историје српског народа у Хабзбуршкој монархији у XVII, XVIII и XIX веку и то на веома широкој политичкој, економској и културној основи; посебно се занимао и прошлошћу Београда. Уређивао је *Гласник Историјског друштва у Новом Саду* од 1928. до 1940.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Војводина*, I, *Бачка* (1925); *О цинцарима. Прилози питању постанка наше чаршије* (1927, 1934[2], на румунски преведено 1934); *О хајдуцима*, I, II (1930, 1931); *Београд пре 200 година* (1935); *Срби у Срему до 1736/37* (1950); *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)* (1950); *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века* (1952); *Срби у Будиму од 1690. до 1740* (1952); *Велика сеоба Срба 1690* (1954); *Срби у Банату до краја осамнаестог века* (1955); *Срби у Војводини*, I, II, III (1957–1963); *Београд кроз векове* (1964); Уредио је зборник *Војводина*, I, II, Нови Сад 1939, 1940.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 16997–17061; 11, br. 13769–13812; Гласник ИД НС 12 (1939) 21–32; *Срби у Војводини* 3, 339–347; ЕЈ 6, 556 (Ž. Sečanski); А. Васић, *Библиографија радова др Душана Ј. Поповића*, ИЧ 37 (1990) [1991] 263–280.

ЛИТЕРАТУРА: D. Medaković, *Dušan Popović*, Südost-Forschungen 26 (1967) 373–374; С. Гавриловић, *О историографском делу др Душана Ј. Поповића*, ИЧ 37 (1990) 249–256; НЕ 3, 487 (Н. Радојчић); ЕЈ 6, 556 (Ž. Sečanski).

Н. Гаћеша

ПОПОВИЋ Д. Љубица (7. фебруар 1932, Шабац), историчар српске уметности, живи и ради у Сједињеним Америчким Државама. Основну школу и гимназију завршила је у родном граду (1938–1950). Студирала је на Групи за историју уметности Филозофског факултета у Београду (1950–1955). Прелом у животу и интелектуалном развоју представљало је пресељење породице у Америку (1957). После краће службе у Музеју Универзитета у Пенсилванији (1957–1958) научно се усавршавала у Пенсилванији (Bryn Mawr College) где је докторирала 1963. дисертацијом о персонификацијама у сликарству доба Палеолога (*Personification in Palaeologan Painting, 1261–1453)*. Радила је затим (1963–1966) као доцент на Одсеку за уметност Универзитета у Џорџији (Athens, Georgia), одакле је прешла на Вандербилт универзитет у Нешвилу (Тенеси), где је била доцент (1966–1972) и професор на Одсеку за уметност, где се и сада налази са службом. У вези са наставничким и истраживачким радом предузимала је путовања и теренске радове у већем броју земаља (Турска, северна и екваторијална Африка, централна Азија, Сибир, Далеки исток, Италија, Кипар и др.). Учествовала је са рефератима и саопштењима на преко 40 научних скупова са темама из историје уметности, византијске уметности и историје и српске историје.

Унутар простране опште историје уметности, којом се бави као предавач, Љ. П. је усмерила истраживачки интерес према византијској и српској уметности. У њеном раду се могу препознати теме којима се истрајно бави и које ће постепено заокружити. Поред персонификација, то су византијске камеје (1968) међу којима је посебно студирала хиландарске камеје (1982), а ради на корпусу византијских камеја. Изучавајући византијско и средњовековно српско сликарство Љ. П. се специјализовала за циклусе пророка, о којима је објавила већи број студија и прикупила богату документацију. Поред тога живо се занима за портрете и за различите мотиве у сликарству епохе Палеолога. У проучавању српске уметности изашла је из оквира средњег века бавећи се историзмом српског сликарства XIX века (1991, 1993), појединим уметницима као што је Катарина Ивановић (1980) или приказујући српску уметност од Немање до почетка XX века (1976). Љ. П. је била потпредседник и председник Северноамеричког удружења за српске студије (North American Association for Serbian Studies, 1990–1992, 1992–1994) и члан уредништва часописа *Serbian Studies*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *A Byzantine Cameo*, Expedition, The Bulletin of the University Museum of the University of Pennsylvania 4 (1962) 28–33; *Models for the Sea and the Cosmos and Their Dissemination in Byzantine Art*, Acts of the International Congress for the History of Art, Budapest 1972, 127–137; *A Secular Source in Palaeologan Painting*, Acts of the International Congress for Byzantine Studies, Bucharest 1975, 239–244; *A Survey of Serbian Art from the Late 12th to the Early 20th Century*, Serbian Americans, vol. II, Cleveland 1976, 278 pp.; *Representations of the Sun in Byzantine Art: A Study of Symbols and Personifications*, Proceedings: Helios: From Myth to Solar Energy, Albany 1979, 32–40; *Some Folkloric Elements in Medieval Art in the Territories of Serbia and Macedonia*, Balkanistica: Occasional Papers in Southeast European Studies III (1976) 91–124; *Katarina Ivanović (1811–1882): The First Significant Serbian Woman Painter*, Serbian Studies 1 (1980) 17–28; *An Examination of Chilandar Cameos*, Хиландарски зборник 5 (1982) 7–45; *Studenica – a Serbian Medieval Masterpiece at the Crossroads of Two Styles: Romanesque and Byzantine*, Landmarks in Serbian Culture and History (ed.) V. Mihailović, Pittsburgh 1983, 76–110; *Compositional and Theological Concepts in Four Prophet Cycles in Churches Selected from the Period of King Milutin (1282–1321)*, Cyrillomethodianum 8–9 (1984–1985) 283–298; *Hitherto Unidentified Prophets from Nova Pavlica*, Зограф 19 (1988) 25–44; *The Battle of Kosovo (1389) and Battle Themes in Serbian Art*, Kosovo. Legacy of a Medieval Battle, Minneapolis 1991, 227–307; *Portrait of Knjeginja Milica I: In Literature and Epic Poetry, II: In Visual Arts*, Serbian Studies 8 (1994), 9 (1995).

С. Ћирковић

ПОПОВИЋ Љубодраг (19. фебруар 1934, Београд). Основну школу и гимназију учио је у месту рођења. Групу за историју завршио је 1957. године на Филозофском факултету у Београду. По завршетку студија предавао је у средњој техничкој школи у Београду. Од 1959. ради у Архиву Србије. Начелник је Одељења архивске грађе старијег периода. Звање архивског саветника стекао је 1989.

П. је радио на заштити културног блага у Хиландару и Трсту, а био је члан Комисије за реституцију културних добара однетих из наше земље током Првог и Другог светског рата. Предаје архивистику на течајевима за архивске раднике. Аутор је уџбеника из архивистике за III и IV разред средњег усмереног образовања. Одговорни је уредник едиције *Водич кроз архивску грађу Србије*. Учествује у изради јединственог архивског информационог система. Члан је одбора за историју српске револуције (1804–1830) при САНУ и редовни члан Друштва за историју здравствене културе Србије. Са саопштењима је учествовао на више научних скупова.

Поред радова из архивистике, П. истражује историју Србије у XIX и почетком XX века. Из овог периода издаје архивску грађу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилози за историју I устанка у Тимочкој и Неготинској крајини*, Развитак 4–5 (Зајечар 1974) 95–108; *Интернирци ужичког краја 1916. године*, Ужички зборник 7 (1978) 151–176 (са М. Раонићем); *Прилози за историју крушевачког округа у I светском рату*, Крушевачки зборник 2 (1985) 123–143; *Побуне – претходнице Тимочке буне*, Тимочка буна 1883. и њен друштвено-политички значај за Србију XIX века, САНУ, Научни скупови 29, Одељење историјских наука, књ. 7, Београд 1986, 39–47; *Ужице у I светском рату – привредне и друштвене прилике*, Историја Ужица, Ужице 1989, 912–930; *Трећа београдска гимназија (1859–1915)*, Сто година Треће београдске гимназије, Београд 1991, 13–64; *Тимочка буна 1883, III, IV, V, VI* (са Д. Тодоровићем), *VII*, Београд 1983, 1984, 1986, 1989.

Р.

ПОПОВИЋ Марко (7. фебруар 1944, Ужице). Основну школу и гимназију завршио је у Београду (1962). Дипломирао је археологију на Филозофском факултету у Београду (1966). Од 1969. до 1976. радио је као стручни сарадник у Заводу за заштиту споменика културе града Београда. Фебруара 1976. изабран је за асистента у Археолошком институту у Београду, где данас ради у звању научног саветника. *Две црквене грађевине XI–XII века у околини Требиња* тема је магистарског рада који је П. одбранио 1972. Докторирао је 1980.

тезом *Настанак и развој фортификација београдске тврђаве.*

Средњовековна археологија и историја шире је подручје истраживања П. Више радова посветио је насељима, градовима, утврђењима, системима одбране и манастирским комплексима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Београдска тврђава*, Београд 1982: *Стари град Рас*, Београд 1987; *Ужички град*, Београд–Ужице 1995; *La résidence du Despot Đurađ Branković dans le Châtelet de la forteresse de Smederevo*, Balcanoslavica 7 (1978) 101–112; *Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму*, Старинар 38 (1988) 1–37; *Град Браничево у средњем веку*, Старинар 39 (1989) 125–179 (са В. Иванишевићем); *Утврђења Моравске Србије*, Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 71–87.

Р.

ПОПОВИЋ Б. Никола (19. децембар 1939, Купрес). Гимназију је завршио 1959. у Бугојну. Филозофски факултет у Београду, Група за историју, завршио је 1963. На истом факултету магистрирао је 1966, а научни степен доктора историјских наука на тему *Односи Србије и Русије у Првом светском рату*, стекао је 1975. За редовног професора Филозофског факултета у Бањалуци изабран је 1995. године. Био је главни и одговорни уредник часописа *Istorija 20. veka* од 1983. до 1988.

Бави се односима Србије и Русије и Југославије и Совјетског Савеза, стварањем Југославије 1918. и распадом Југославије (1990–1994).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Односи Србије и Русије у Првом светском рату* (1977); *Југословенски добровољци у Русији 1914–1918.* Удружење добровољаца 1912–1918 (1977); *Jugoslovenski dobrovoljci 1914–1918. Србија, Јужна Америка, Северна Америка, Аустралија, Француска, Италија, Солунски фронт* (1980); *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u Drugom svetskom ratu 1941–1945* (1988); *Srbija i Carska Rusija početkom 20. veka* (1994); *Antanta i srpsko-bugarski odnosi u Prvom svetskom ratu* (1979): *Sovjetska politika jačanja ruskog patriotizma i nacionalizma u Drugom svetskom ratu*, Istorija 20. veka 2 (1982) 131–147; *Ideal jednonacionalne države – kob Jugoslavije*, Филозофија и друштво 6 (1994) 143–155: *Ruska ideja*, Istorija 20. veka 2 (1944) 7–18.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*. 146–148; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*. Istorija 20. veka 1–2 (1984) 265–266; *Bibliografija ISI 1984–1994*. Istorija 20. veka 2 (1994) 241–243.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*. 146–148.

Р.

ПОПОВИЋ Павле (4. април 1868, Београд – 4. јуни 1939, Београд). Школовао се у Београду. Од 1885. до 1889. студирао је на историјско-филолошком одсеку Велике школе. После завршених студија био је професор у Шапцу и у Београду; у Женеви и Паризу боравио је 1894–1896, а 1904. изабран је за ванредног професора историје српске књижевности на Великој школи. Као добровољац учествовао је у балканским ратовима и у Првом светском рату; као делегат српске владе упућен је у Италију, Француску и Енглеску; у Паризу је био шеф одељења за српску штампу. За редовног професора на Филозофском факултету у Београду изабран је 1919. Био је редовни члан СКА и дугогодишњи председник СКЗ.

Од почетка научног рада П. се бавио свим областима књижевности и књижевном критиком. Његово уводно предавање на Великој школи *О проучавању српске књижевности* (1904) означило је прекретницу у српској књижевној историографији: залагао се за свестрано испитивање писаца и њихових дела, анализирао је филолошки, историјски, биографски, литерарни и друге правце у проучавању књижевности и опредељивао се за обједињавање свих метода. Узор су му били француски историчари књижевности (Sent–Bev, Gaston Paris). Нов приступ је имао у проучавању средњовековне књижевности јер је поред филолошких анализа тражио и истицао књижевне вредности. Дубровачка књижевност је била важно подручје његовог истраживачког и књижевно-историјског рада. Први се у српској науци систематски бавио проучавањем историје дубровачке књижевности, с тим што је књижевна испитивања употпунио архивским истраживањима. На основу архивског материјала настале су важне студије о А. Сасину, М. Мажибрадићу, С. Гучетићу и др. Истовремено П. се студиозно бавио и књижевношћу каснијих времена (прилози о Горском вијенцу, српској драми у XIX веку, о Ј. Стерији Поповићу, Б. Радичевићу, Ј. Јовановићу Змају и др.).

Битна одлика научног рада П. била је способност за синтезе. То је показао у *Прегледу српске књижевности* (1909), рађеном по француским узорима, према родовима. Временом је дошао до закључка да праву историју књижевности треба излагати по епохама. На том принципу је написао кратку *Југословенску књижевност* (1918), намењену читаоцима у иностранству. План периодизације изнео је у приступној академској беседи *Југословенска књижевност као целина* (1922). На основу тога започео је историју југословенске књижевности, али је стигао да напише само десет глава (о светом Сави, о Ћирилу и Методију, Југословенска књижевност око средине XII века итд.).

П. је српску науку и културу задужио покретањем и уређивањем неколико листова и часописа. Као средњошколски професор уређивао је лист Ред; учествовао је у покретању и уређивању дубровачког *Срђа*; за време Првог светског рата уређивао је Билтен на енглеском језику, а 1921. покренуо је у Београду *Прилоге за књижевност, језик, историју и фолклор* и уређивао их је до смрти. Циљ и задатак *Прилога* је био: да негују домаћу науку о књижевности, да објављују само нове научне резултате, да организују и обједињују научне снаге. Захваљујући ангажовању и раду П. и као уредника и као једног од највреднијих сарадника, *Прилози* су од самог почетка постали угледан научни часопис у свету, а у литератури се наводе као *Прилози Павла Поповића*

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 17124–17166; 11, br. 13930–13937; В. Милетић и Ђ. Живановић, *Списак радова Павла Поповића*, Прилози КЈИФ 18, 1–2 (1938) 657–669.

ЛИТЕРАТУРА: П. Стефановић, *Павле Поповић као научник*, ЛМС, 1940, 358: У. Џонић, *Павле Поповић*, Годишњица НЧ. 1940, 49; Д. Павловић, *Павле Поповић као научник и књижевни историчар*, Прилози КЈИФ 25, 3–4 (1959) 197–218; Ђ. Бајић, *Средњошколски уџбеници историје српске књижевности до Првог светског рата*, Нови Сад 1964, 231–259; П. Палавестра, *Павле Поповић и историјска критика у српској књижевности*, у: Павле Поповић и историјска критика, Београд–Нови Сад 1979, 30–31; Ђ. Живановић, *Павле Поповић и његови „Прилози"*, Студије и грађа за историју књижевности 2 (1986) 269–296; Н. Љубинковић, *Павле Поповић – писац историја књижевности* (са литературом о историјама књижевности П. Поповића), 297–318; М. Фрајнд, *Павле Поповић о српској драми XIX в.*, на истом месту 319–326; НЕ 3, 492 (В. Петровић); ЕЈ 6, 560–561 (B. Novaković).

З. Бојовић

ПОПОВИЋ Петар (30. април 1899, Његуши – 5. октобар 1987, Београд). Основну школу је учио у родном месту, првих шест разреда гимназије на Цетињу, а матурирао је у Београду (1919). Студирао је историју на Филозофском факултету у Београду (1919–1923). Још као студент постао је асистент при Историјском семинару, а по завршетку студија радио је као суплент у Првој мушкој гимназији у Београду. Од новембра 1924. до септембра 1927. био је на усавршавању у Паризу. За то време слушао је предавања на Сорбони и прикупљао материјал за своју докторску дисертацију. По повратку у земљу радио је као професор историје у неколико средњих школа у Београду. Године 1949. прешао је на Филозофски факултет у Скопљу, где је предавао општу историју новог века. Октобра 1954. изабран је за редовног професора на Филозофском факултету у Новом Саду, а од 1956. па до одласка у пензију (1969) био је шеф на Катедри за историју на овом факултету. Један је од оснивача и први директор Института за изучавање историје Војводине у Новом Саду. Био је члан неколико научних установа. Од 1947. био је сарадник Историјског института САНУ. 1953. именован је за редовног члана Научног друштва НР Црне Горе, 1958. је изабран за дописног, а 1972. за редовног члана САНУ.

П. је у науку ушао својом докторском дисертацијом *Француско-српски односи за време првог устанка* (Наполеон и Карађорђе, 1933). Ту проблематику је темељно истражио, тако да се после њега мало ко тиме бавио. Убрзо је уследио и његов обимнији рад: *Постанак и развитак прве школе у Црној Гори* (1934), који представља прву целовиту историју просвете и школства Црне Горе од Његошевог времена до Првог светског рата. Његово интересовање се након тога све више усмерава на историју Црне Горе: културна и просветна проблематика често су предмет његових истраживања. О томе сведоче студија *Црна Гора у доба Петра I и Петра II* (1951), која је постала стандардно дело наше историографије, затим расправе *Његошеви напори око школовања црногорских младића у Русији* (1967), *О културно-просветној делатности у Црној Гори у доба кнеза Данила* (1969) и друге.

У посебну групу треба сврстати пет краћих монографија, односно портрета политичких делатника ЦрнеГоре од краја XVIII до 60-тих година XIX века – Саве Пламенца (1956), Станка Стјепова Петровића (1956), Једног Војвођанина у служби Црне Горе (1957), Никанора Ивановића Његуша (1959) и Саве Марковог Петровића (1971).

П. је дуго година био на челу Одбора за прикупљање и објављивање грађе о спољној политици Србије од 1903. до 1914, а и сам је деценијама стрпљиво и упорно прикупљао грађу за односе Србије и Црне Горе у XIX веку. Резултат је обимна књига докумената која обухвата период од 1804. до 1903, а изашла је из штампе непосредно после његове смрти (1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 69 (1962) 419–421; 78 (1971) 681–682; Ч. Попов, *Библиографија радова академика Петра И. Поповића*, Годишњак ФФ НС 18 (1973) 11–16; BLZ 9, br. 17178–17184; 11, br. 13943–13948.

ЛИТЕРАТУРА: Ч. Попов, *Академик Петар И. Поповић*, Годишњак ФФ НС 18 (1973) 3–10; В. Крестић, *Петар Поповић (1899–1987)*. Годишњак САНУ 94 (1988) 463–465; N. Racković, *Prilozi* za leksikon, 167; Годишњак ЦАНУ 15 (1987) 117–118 (некролог); ЛИЧ 23, 1–2 (1988) 237–338 (Д. Ковачевић).

Д. Динић-Кнежевић

ПОПОВИЋ Радомир (23. јануар 1954, Скадар код Ваљева). Основну школу је завршио у месту рођења, а богословију у Београду (1969–1974). Богословски и Филозофски факултет (група историја) завршио је у Београду 1978. и 1982. На Филозофском факултету магистрирао је на тему *Црквена имовина у Немањићкој Србији* 1986, а на Богословском докторирао 1989. тезом *Хришћанство на нашем тлу (Србија, Македонија, Црна Гора) пре досељења Словена*. Био је професор у богословији у Београду, предавао Свето писмо Старог завета (аутор је уџбеника *Историјске књиге Старог завета*, 1985). Асистент на Богословском факултету постао је 1986, доцент од 1990, а ванредни професор на Катедри за општу историју хришћанске цркве 1995. Академску 1989/1990. провео је на универзитету у Лозани (Швајцарска) где је слушао предавања и истраживао патристику и историју раног хришћанства. Као теолог и историчар старијег периода хришћанства, објавио неколико стручних радова на тему српске црквене историје и опште црквене историје.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црквена имовина у Немањићкој Србији* (1991); *Одабрана документа Васељенских сабора* (1993); *Рано Хришћанство на Балкану пре досељења Словена (Србија, Повардарје, Црна Гора)* (1995); *Покушај јединства цркава у Ферари и Флоренцији према подацима Силвестра Сиропулоса*, Свети Кнез Лазар, Београд 1994, 35–52.

Р.

ПОПОВИЋ (МОЈСИЛОВИЋ) Светлана (17. јули 1947, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду, затим је студирала архитектуру у Бирмингему (1968–1969) и Београду (1969–1972). Наставила је да се усавршава на постдипломским студијама на Архитектонском факултету у Београду, где је 1978. магистрирала са темом: *Просторна структура манастира средњовековне Србије*. Докторску дисертацију: *Архитектура манастира у средњовековној Србији*, одбранила је 1991. на истом факултету. Као стипендиста била је на усавршавању у Дамбартон Оукс центру за византијске студије у Вашингтону, на Институту за више студије у Принстону, код Фондације Гети. Била је 1993–1995. гост предавач на Одељењу за историју уметности и археологију у Принстону. Радила је као архитекта–конзерватор у Заводу за заштиту споменика културе Београда (1973–1978). Од 1978. ради у Републичком заводу за заштиту споменика културе Србије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Манастир Тронош*а, Београд 1987 (са Б. Вујовићем); *Крст у Кругу, Архитектура манастира у средњовековној Србији*, Београд 1994; *Манастир Милешева*, Београд 1995 (са О. Кандић и Р. Зарић); *Elements of Fortification of the Monasteries in Medieval Serbia*, Balcanoslavica 7 (1978) 169–195; *The Disposition of Monasteries in Medieval Serbia*, Pirgoi kai kastra, ed. N. R. Moutsopoulou, Thess. 1980, 218–228; *Просторна структура манастира средњовековне Србије*, Саопштења 13 (1981) 7–45; *Средњовековни манастир у Павловцима на Космају*, Саопштења 13 (1981) 127–146; *Byzantine Influences in the Architecture of Monastery Sites and Buildings in Medieval Serbia*, JÖB 32, 4 (Wien 1982) 491–500; *Проучавање средњовековног манастира: Манастир Милешева*, Саопштења 15 (1983) 25–34; *Secular Buildings in Medieval Serbian Monasteries: About the Medieval Standard of Living*, Зограф 16 (1985) 62–66; *Monastery Entrances Around the Year 1200*, у: Студеница и византијска уметност око 1200 године, Београд 1988, 153–170; *Манастирско насеље Дечани*, у: Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 239–250.

Р.

ПОПОВИЋ Тома (15. јуни 1930, Сплит). Основно и средње образовање стекао је у Београду. Групу за историју уписао је 1954. године. Дипломирао је 1958. Радио је као професор у осмогодишњој школи у Сјеници, затим као архивист у Државном архиву СР Србије. Прве радове објавио је пре избора за асистента САНУ (1962). Докторску дисертацију *Турска и Дубровник у XVI веку*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду. П. је прикупљао грађу у архивима Дубровника, Задра, Котора, Венеције, Анконе, Сенигаље, Ђенове, Фиренце и Аугзбурга. Провео је 18 месеци на усавршавању у Институту за европску историју у Мајнцу.

За научног сарадника изабран је 1967, вишег научног сарадника 1973, а научног саветника 1978. године. Као научни саветник Историјског института САНУ пензионисан је 1996.

П. изучава прошлост наших земаља под влашћу Турака (XVI–XVIII век), привреду и унутрашње уређење европске Турске, везе са околним и западноевропским државама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О догађајима у Београду у време аустријско-турског рата 1566* (1960); *Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka u XVI veku* (1960); *Dubrovnik za vreme Kiparskog rata (1569–1572)* (1969); *Трговачки односи Дубровника и Анконе у другој половини XVI века* (1970); *Нићифор Нинковић. Жизнеописанија моја (1807–1842)* (1972); *Словенски пребези у Сенигаљи* (1974); *Турска и Дубровник у XVI веку* (1973); *Дубровачка архивска грађа о Београду* II, 1572–1593 (1976, приредили Јорјо Тадић и Т. П.); *Дубровачка колонија у Нишу. Ниш у делима путописаца* (1983); *Дубровачка архивска грађа о Београду*, III, 1593–1606, Београд 1986; *Привреда у XVI и XVII веку*, Историја српског народа III–1, Београд 1993, 573–645.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 122–123.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 122.

Р. Михаљчић

ПОПОВИЋ-ПЕТКОВИЋ Радмила (13. септембар 1920, Београд – 1976, Београд). Основно и средње образовање стекла је у родном граду, где је 1947. дипломирала романистику на Филозофском факултету (главни предмет француски језик и књижевност), а 1950. године италијански језик и књижевност. Докторску дисертацију *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, одбранила је 1965. на Филозофском факултету у Скопљу. Радни век провела је у Историјском институту САН, најпре као службеник (1947–1950), а затим као архивист и архивски саветник у Архиву Историјског института. За вишег научног сарадника изабрана је 1975. године.

Р. П-П. је објавила десетине радова из архивистике. Обрадила је документа Јована Ристића, Матије Бана и Чедомиља Мијатовића, укључујући фондове и збирке Архива Историјског института. Поред стручних питања из архивистике, она је временом почела да проучава политичку и културну историју XIX века. Писала је о Јовану Ристићу, Матији Бану, о српским школама, културним и просветним приликама у нашим крајевима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Оснивање дружине за вештину и занате у Београду 1874. године* (1959); *Неколико података о оснивању и првим годинама рада Призренске богословије* (1966–1967); *Оснивање и прве године рада Српско-словенске школе у Турн-Северину (1887–1892)* (1967); *Шта је у архиви Јована Ристића сачувано о убиству кнеза Михаила* (1968); *Српске школе и просвета у западним крајевима старе Србије у XIX веку* (са В. Шалипуровићем, 1970); *Постанак и развој архивистике у Србији* (1972); *Dokumenta o srbijanskim dobrovoljcima u Vojvodini 1848–1849* (1973); *Сукоб Матије Бана са београдским лицејцима 1852. године* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Лолић, *Радови др Радмиле Поповић-Петковић*, ИЧ 23 (1976) 327–336; *35 година ИИ 1948–1983*, 200–202.

ЛИТЕРАТУРА: ИЧ 23 (1976) 327–329 (Д. М.); *35 година ИИ 1948–1983*, 200.

Р. Михаљчић

ПОПОВИЋ-РАДЕНКОВИЋ Мирјана (24. април 1920, Сарајево – 25. август 1959, Дубровник). Рођена је у породици историчара: њен отац, Васиљ Поповић, био је професор на Филозофском факултету у Београду. Започела је студије непосредно пред Други светски рат, који ју је, за пуне четири године, одвојио од књиге, а заувек од оца. Завршила је Филозофски факултет у Београду 1947, од 1948. до 1954. била је професор Грађевинске средње техничке школе у Београду. 1954. изабрана је за асистента Опште историје средњег века на Филозофском факултету у Београду, на коме је 1956. одбранила докторску дисертацију: *Трговачки односи јужне Италије и Дубровника у време Анжујаца*. На истом факултету изабрана је за доцента 1958, али је следеће године трагичан удес прекинуо њен живот у Дубровнику, у коме је вршила архивска истраживања, која су била основ њеног целокупног научног рада.

П. Р. се бавила привредном историјом Дубровника у позном средњем веку, нарочито везама с јужном Италијом у доба анжујске владавине. У раду *О трговачким односима Дубровника с Босном и Херцеговином (1480–1500)*, ИГ 1–4 (1952) 3–20, утврдила је да турско освајање Босне није променило начин трговања и кредитирања с Дубровником. О конзулској служби писала је у чланку *Дубровачки конзулат у Александрији од шездесетих до осамдесетих година XVIII века*, ИГ 4 (1954) 35–59. У докторској дисертацији обрадила је привредне везе, међу којима је трговина житом заузимала средишње место, између Дубровника и Напуљске краљевине у анжујском периоду (1266–1442). Докторат није објавила у целини, али је поједине делове обрадила као посебне студије: *Le relazioni commerciali fra Dubrovnik (Ragusa) e la Puglia nel periodo Angioino, 1266–1442*, Archivio storico per le province Napoletane, Nuova serie 37, Napoli 1957, 1–36, 38, Napoli 1958, 153–206. После њене смрти, изашао је рад о дубровачким привилегијама у Сицилијанској краљевини: *Прилог економској историји Дубровника. Трговачки односи с јужном Италијом (1266–1442)*, Зборник ФФ у Београду 5–1 (1960) 189–267. Такође посмртно, колеге из Италије, у чијим је библиотекама и архивима више пута радила, објавили су њену расправу о продору трговаца из Прата у Дубровник: *La penetrazione dei mercanti Pratesi a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del XV secolo*. Archivio storico italiano 117, dispensa IV, Firenze 1959, 503–521.

ЛИТЕРАТУРА: И. Божић, *Др Мирјана Поповић*, ЛИЧ 1 (1962) 157–159; Зборник КС ДИ ЦГ 1(1973) 187–188 (И. Злоковић).

М. Спремић

ПРЕЛОГ Милан (8. фебруар 1879, Загреб – 24. децембар 1931). Основну школу и гимназију је учио у Загребу, где је почео да студира историју. Студије је наставио и заокружио докторатом на Карловом универзитету у Прагу (1896–1901). По повратку је у Загребу стекао неопходне квалификације за професора средње школе. Предавао је затим у гимназијама у Петрињи, Бањалуци и Сарајеву (1903–1918) и био директор средњих школа у Осијеку и Загребу. У периоду 1920–1924. бавио се архивским истраживањима у Прагу. Изабран је 1922. за професора историје новог века на Свеучилишту у Загребу, где је предавао до пензионисања 1926. Већ 1927. изабран је за редовног професора за историју средњег века на Универзитету у Скопљу, где је радио до смрти.

П. је оставио за собом велики број текстова који се односе на широки круг различитих тема. У почетку рада се бавио историјом Босне: *Študije iz bosanske povijesti* (1908); *Povijest Bosne od najstarijih vremena do propasti Kraljevstva* (1912); *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade* (I–II, 1913–1916). Касније су га интересовале словенске теме: *Slavenska renesansa krajem XVIII i u prvoj polovini XIX vijeka* (1924). Писао је опште прегледе историје Срба, Хрвата и Словенаца, приказивао је текуће историјске публикације (део под псеудонимом Historicus), био је вредан сарадник у Народној енциклопедији Станоја Станојевића. Мањи радови су му сабрани у књизи: *Историјски портрети и чланци* (1926).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 17392–17503; 11 br. 14166–14189.

ЛИТЕРАТУРА: П. Поповић, *Милан Прелог (1879–24 дец. 1931)*, Прилози КЈИФ 13 (1933) 239–240; Н. Банашевић, *Д-р Милан Прелог (+24 децембра 1931)*, Записи 6 (1932) 127–128; Г. Чремошник, *Др. Милан Прелог*, Годишњак ФФ у Скопљу 3 (1934–1936) 237–240; J. Matasović, *Milan Prelog*, Narodna starina 11 (1932) 115–130; V. Novak, *Milan Prelog*, ЛС 1 (1935) 265–267; П. Сланкаменац, *Милан Прелог*, Јужни преглед 7 (1932) 40–41; NE 3, 662 (V. Novak); EJ 6, 602 (J. Šidak).

С. Ћирковић

ПРИЦА Радомир (27. април 1929, Сремска Митровица). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у родном граду, а матуру је завршио у Загребу. Групу за историју студирао је на Филозофском факултету у Београду. По завршетку студија предавао је у Гимназији „Иво Лола Рибар" у Сремској Митровици (1953–1960). Од 1961. до 1963. радио је у Музеју Срема, а затим је био начелник Музеолошког одељења Музеја радничког покрета и народне револуције у Новом Саду (1963–1964). Три деценије радио је као руководилац одељења историје Музеја Срема (1964–1994). Стекао је звање вишег кустоса.

П. изучава завичајну историју Срема, посебно у Другом светском рату, али се огледао и на пољу нумизматике. Више радова посветио је средњовековном новцу на подручју Срема. Учествовао је на ископавањима средњовековних локалитета у Срему, Ђердапу и Царичином граду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Гимназија у Сремској Митровици 1838–1958*, Сремска Митровица 1958; *Спомен-гробље у Сремској Митровици*, Сремска Митровица 1980; *Остава злашника краља Матије*, Нумизматичар 3 (1980) 215–218; *Фрушкогорски партизански одред*, Сремска Митровица 1981; *Стрељачка дружина „Станко Пауновић Вељко" 1871–1951–1981*, Сремска Митровица 1981; *Гргуревци у револуцији*, Нови Сад 1986; *Остава мађарских денара из Кузмина*, Нумизматичар 13 (1990) 87–90; *Случајни налази мађарског новца у Музеју Срема*, Рад ВМ 32 (1990) 137–140; *Насеља у Срему, настанак, развој и значајнији догађаји*, Сремска Митровица 1991; *Мађарски новац Градског музеја у Вуковару*, Нумизматичар 15 (1992) 91–97.

Р.

ПРОКИЋ Божидар (11. октобар 1859, Забојница код Крагујевца – 6. мај 1922, Београд). Школовао се у Крагујевцу и Београду, одакле је по завршетку Велике школе отишао на студије у Париз. Специјализирао се, као и неки други наши познати историчари те генерације, у минхенској византолошкој школи Карла Крумбахера, где је 1906. одбранио и објавио чувену докторску дисертацију *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Scylitzes Codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV*, која је остала незаобилазан чинилац у проучавању многих Скиличиних вести. На Великој школи у Београду дуго је предавао на Катедри за средњовековну историју (1892–1905), из које је требало да израсте и посебна Катедра за византологију. Кад је до њеног оснивања коначно дошло (1906), упоредо са оснивањем Београдског универзитета (1905), дао је оставку незадовољан звањем које је добио на Универзитету. Од 1911. био је директор Државног архива.

Тематика готово свих његових византолошких истраживања везана је за питања настанка и развитка Самуилове државе, при чему је први пут истакнута идеја о посебности и самосвојности овог историјског феномена. У овом смислу незаобилазне су расправе, иако данас делом застареле, објављиване сукцесивно у Гласу СКА: *Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку*, 76 (1908) 213–307; *Јован Скилица као најстарији извор за историју Маћедонских Словена*, 84 (1910)

писаца (1983); *Дубровачка архивска грађа о Београду*, III, 1593–1606, Београд 1986; *Привреда у XVI и XVII веку*, Историја српског народа III–1, Београд 1993, 573–645.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 122–123.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 122.

Р. Михаљчић

ПОПОВИЋ-ПЕТКОВИЋ Радмила (13. септембар 1920, Београд – 1976, Београд). Основно и средње образовање стекла је у родном граду, где је 1947. дипломирала романистику на Филозофском факултету (главни предмет француски језик и књижевност), а 1950. године италијански језик и књижевност. Докторску дисертацију *Постанак и развој архивистике у Србији и Македонији*, одбранила је 1965. на Филозофском факултету у Скопљу. Радни век провела је у Историјском институту САН, најпре као службеник (1947–1950), а затим као архивист и архивски саветник у Архиву Историјског института. За вишег научног сарадника изабрана је 1975. године.

Р. П-П. је објавила десетине радова из архивистике. Обрадила је документа Јована Ристића, Матије Бана и Чедомиља Мијатовића, укључујући фондове и збирке Архива Историјског института. Поред стручних питања из архивистике, она је временом почела да проучава политичку и културну историју XIX века. Писала је о Јовану Ристићу, Матији Бану, о српским школама, културним и просветним приликама у нашим крајевима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Оснивање дружине за вештину и занате у Београду 1874. године* (1959); *Неколико података о оснивању и првим годинама рада Призренске богословије* (1966–1967); *Оснивање и прве године рада Српско-словенске школе у Турн-Северину (1887–1892)* (1967); *Шта је у архиви Јована Ристића сачувано о убиству кнеза Михаила* (1968); *Српске школе и просвета у западним крајевима старе Србије у XIX веку* (са В. Шалипуровићем, 1970); *Постанак и развој архивистике у Србији* (1972); *Dokumenta o srbijanskim dobrovoljcima u Vojvodini 1848–1849* (1973); *Сукоб Матије Бана са београдским лицејцима 1852. године* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Лолић, *Радови др Радмиле Поповић-Петковић*, ИЧ 23 (1976) 327–336; *35 година ИИ 1948–1983*, 200–202.

ЛИТЕРАТУРА: ИЧ 23 (1976) 327–329 (Д. М.); *35 година ИИ 1948–1983*, 200.

Р. Михаљчић

ПОПОВИЋ-РАДЕНКОВИЋ Мирјана (24. април 1920, Сарајево – 25. август 1959, Дубровник). Рођена је у породици историчара: њен отац, Васиљ Поповић, био је професор на Филозофском факултету у Београду. Започела је студије непосредно пред Други светски рат, који ју је, за пуне четири године, одвојио од књиге, а заувек од оца. Завршила је Филозофски факултет у Београду 1947, од 1948. до 1954. била је професор Грађевинске средње техничке школе у Београду. 1954. изабрана је за асистента Опште историје средњег века на Филозофском факултету у Београду, на коме је 1956. одбранила докторску дисертацију: *Трговачки односи јужне Италије и Дубровника у време Анжујаца*. На истом факултету изабрана је за доцента 1958, али је следеће године трагичан удес прекинуо њен живот у Дубровнику, у коме је вршила архивска истраживања, која су била основ њеног целокупног научног рада.

П. Р. се бавила привредном историјом Дубровника у позном средњем веку, нарочито везама с јужном Италијом у доба анжујске владавине. У раду *О трговачким односима Дубровника с Босном и Херцеговином (1480–1500)*, ИГ 1–4 (1952) 3–20, утврдила је да турско освајање Босне није променило начин трговања и кредитирања с Дубровником. О конзулској служби писала је у чланку *Дубровачки конзулат у Александрији од шездесетих до осамдесетих година XVIII века*, ИГ 4 (1954) 35–59. У докторској дисертацији обрадила је привредне везе, међу којима је трговина житом заузимала средишње место, између Дубровника и Напуљске краљевине у анжујском периоду (1266–1442). Докторат није објавила у целини, али је поједине делове обрадила као посебне студије: *Le relazioni commerciali fra Dubrovnik (Ragusa) e la Puglia nel periodo Angioino, 1266–1442*, Archivio storico per le province Napoletane, Nuova serie 37, Napoli 1957, 1–36, 38, Napoli 1958, 153–206. После њене смрти, изашао је рад о дубровачким привилегијама у Сицилијанској краљевини: *Прилог економској историји Дубровника. Трговачки односи с јужном Италијом (1266–1442)*, Зборник ФФ у Београду 5–1 (1960) 189–267. Такође посмртно, колеге из Италије, у чијим је библиотекама и архивима више пута радила, објавили су њену расправу о продору трговаца из Прата у Дубровник: *La penetrazione dei mercanti Pratesi a Dubrovnik (Ragusa) nella prima metà del XV secolo*, Archivio storico italiano 117, dispensa IV, Firenze 1959, 503–521.

ЛИТЕРАТУРА: И. Божић, *Др Мирјана Поповић*, ЛИЧ 1 (1962) 157–159; Зборник КС ДИ ЦГ 1(1973) 187–188 (И. Злоковић).

М. Спремић

ПРЕЛОГ Милан (8. фебруар 1879, Загреб – 24. децембар 1931). Основну школу и гимназију је учио у Загребу, где је почео да студира историју. Студије је наставио и заокружио докторатом на Карловом универзитету у Прагу (1896–1901). По повратку је у Загребу стекао неопходне квалификације за професора средње школе. Предавао је затим у гимназијама у Петрињи, Бањалуци и Сарајеву (1903–1918) и био директор средњих школа у Осијеку и Загребу. У периоду 1920–1924. бавио се архивским истраживањима у Прагу. Изабран је 1922. за професора историје новог века на Свеучилишту у Загребу, где је предавао до пензионисања 1926. Већ 1927. изабран је за редовног професора за историју средњег века на Универзитету у Скопљу, где је радио до смрти.

П. је оставио за собом велики број текстова који се односе на широки круг различитих тема. У почетку рада се бавио историјом Босне: *Študije iz bosanske povijesti* (1908): *Povijest Bosne od najstarijih vremena do propasti Kraljevstva* (1912); *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade* (I–II, 1913–1916). Касније су га интересовале словенске теме: *Slavenska renesansa krajem XVIII i u prvoj polovini XIX vijeka* (1924). Писао је опште прегледе историје Срба, Хрвата и Словенаца, приказивао је текуће историјске публикације (део под псеудонимом Historicus), био је вредан сарадник у Народној енциклопедији Станоја Станојевића. Мањи радови су му сабрани у књизи: *Историјски портрети и чланци* (1926).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 17392–17503; 11 br. 14166–14189.

ЛИТЕРАТУРА: П. Поповић, *Милан Прелог (1879–24 дец. 1931)*, Прилози КЈИФ 13 (1933) 239–240: Н. Банашевић, *Д-р Милан Прелог (+24 децембра 1931)*, Записи 6 (1932) 127–128; Г. Чремошник, *Др. Милан Прелог*, Годишњак ФФ у Скопљу 3 (1934–1936) 237–240; J. Matasović, *Milan Prelog*, Narodna starina 11 (1932) 115–130; V. Novak, *Milan Prelog*, ЛЧ 1 (1935) 265–267; П. Сланкаменац, *Милан Прелог*, Јужни преглед 7 (1932) 40–41; NE 3, 662 (V. Novak); EJ 6, 602 (J. Šidak).

С. Ћирковић

ПРИЦА Радомир (27. април 1929, Сремска Митровица). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у родном граду, а матуру је завршио у Загребу. Групу за историју студирао је на Филозофском факултету у Београду. По завршетку студија предавао је у Гимназији „Иво Лола Рибар“ у Сремској Митровици (1953–1960). Од 1961. до 1963. радио је у Музеју Срема, а затим је био начелник Музеолошког одељења Музеја радничког покрета и народне револуције у Новом Саду (1963–1964). Три деценије радио је као руководилац одељења историје Музеја Срема (1964–1994). Стекао је звање вишег кустоса.

П. изучава завичајну историју Срема, посебно у Другом светском рату, али се огледао и на пољу нумизматике. Више радова посветио је средњовековном новцу на подручју Срема. Учествовао је на ископавањима средњовековних локалитета у Срему, Ђердапу и Царичином граду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Гимназија у Сремској Митровици 1838–1958*, Сремска Митровица 1958; *Спомен-гробље у Сремској Митровици*, Сремска Митровица 1980; *Остава златника краља Матије*, Нумизматичар 3 (1980) 215–218; *Фрушкогорски партизански одред*, Сремска Митровица 1981; *Стрељачка дружина „Станко Пауновић Вељко" 1871–1951–1981*, Сремска Митровица 1981; *Гргуревци у револуцији*, Нови Сад 1986; *Остава мађарских денара из Кузмина*, Нумизматичар 13 (1990) 87–90; *Случајни налази мађарског новца у Музеју Срема*, Рад ВМ 32 (1990) 137–140; *Насеља у Срему, настанак, развој и значајнији догађаји*, Сремска Митровица 1991: *Мађарски новац Градског музеја у Вуковару*, Нумизматичар 15 (1992) 91–97.

Р.

ПРОКИЋ Божидар (11. октобар 1859, Забојница код Крагујевца – 6. мај 1922, Београд). Школовао се у Крагујевцу и Београду, одакле је по завршетку Велике школе отишао на студије у Париз. Специјализирао се, као и неки други наши познати историчари те генерације, у минхенској византолошкој школи Карла Крумбахера, где је 1906. одбранио и објавио чувену докторску дисертацију *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Scylitzes Codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV*, која је остала незаобилазан чинилац у проучавању многих Скиличиних вести. На Великој школи у Београду дуго је предавао на Катедри за средњовековну историју (1892–1905), из које је требало да израсте и посебна Катедра за византологију. Кад је до њеног оснивања коначно дошло (1906), упоредо са оснивањем Београдског универзитета (1905), дао је оставку незадовољан звањем које је добио на Универзитету. Од 1911. био је директор Државног архива.

Тематика готово свих његових византолошких истраживања везана је за питања настанка и развитка Самуилове државе, при чему је први пут истакнута идеја о посебности и самосвојности овог историјског феномена. У овом смислу незаобилазне су расправе, иако данас делом застареле, објављиване сукцесивно у Гласу СКА: *Постанак једне словенске царевине у Македонији у X веку*, 76 (1908) 213–307; *Јован Скилица као најстарији извор за историју Македонских Словена*, 84 (1910) 61–156; *Први охридски архиепископ Јован*, 88 (1911) 267–303; *Постанак Охридског патријархата*, 90 (1912) 175–267.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 17626–17629; 11, br. 14312–14317.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 6, 624 (J. Ferluga); Д. Анастасијевић, *Др. Божидар Прокић*, СКГ 6, 6 (1922) 480 (некролог).

Љ. Максимовић

ПРОТИЋ Коста (11. октобар 1831, Пожаревац – 16. јуни 1892, Брестовачка Бања). Као добровољац ступио је у српску војску 1848, артиљеријску школу Војне академије похађао је 1850–1855. у Београду, затим је наставио школовање у Берлину у пруској инжињеријској школи (1857) и краће време служио у пионирском батаљону у Данцигу. Школовање је продужио у Белгији и 1859. се вратио у Србију. Био је ађутант кнеза Михаила (1861–1865) обављајући упоредо разне дужности у Министарству војном, а од 1865. је био и предавач на Војној академији. Поново је постављен за кнежевог ађутанта 1867, а затим за управника вароши Београда (1868), министра војног (1873–1875) и ађутанта кнеза Милана 1875. Истакао се као командант одбране Алексинца и Делиграда (1876). За успешно командовање у борбама на Шуматовцу, где је 25. августа 1876. разбио турске снаге, добио је чин генерала. У српско-турском рату 1877–1878. вршио је дужност начелника штаба Врховне команде. Пензионисан је 1883, затим враћен у активну службу 1888. и постављен по други пут за министра војног. Краљевски намесник постао је непосредно пред смрт 1892.

П. је поставио темеље модерног војног законодавства у Србији написавши неколико закона из те области, као и правила војне службе. Бавио се војном историјом и објавио неколико обимнијих радова из ратне историје XVI–XIX века: *Одломци из историје Београда* (1883–1888); *Ратни догађаји из Првог српског устанка под Карађорђем Петровићем* (1890–1891, 1893); *Ратни догађаји из Другог српског устанка 1815. год. под војводом Милошем Обреновићем* (1891). О последњем раду је М. Милићевић рекао да је „... најпотпунија и до сад најразговетнија историја другог српског устанка“. П. се служио тада расположивом литературом и објављеним изворима излажући резултате јасно и показујући при томе завидне књижевне квалитете.

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Ђ. Милићевић, *Ђенерал Коста Протић*, Годишњица НЧ 13 (1892) 356–357; BLZ 11, br. 14332 – 14338.

ЛИТЕРАТУРА: М. Ђ. Милићевић, *Ђенерал Коста Протић*, Годишњица НЧ 13 (1892) 597–360; НЕ 3, 597 (В. Белић); VE 7, 523; Vojni leksikon, Beograd 1981, 1021.

М. Ристовић

ПРОТИЋ И. Љубиша (27. март 1911, Пожаревац – 13. април 1945, код Жупање). У Београду је завршио гимназију, Правни (1933) и Филозофски (1938) факултет, на коме је студирао народну историју и етнографију. Докторирао је у Бечу 1940. Као припадник Народноослободилачке војске (мобилисан марта 1945) погинуо је у пробоју Сремског фронта код Жупање.

Протићева докторска дисертација, одбрањена у Бечу после Аншлуса, штампана је на немачком језику 1940. под називом *Die Entwicklung der Industrie im serbischen Volk (1815–1839)*. На нашем језику је објављена 1953. под насловом *Развитак индустрије и промет добара у Србији за време прве владе кнеза Милоша*, са студијским предговором Сергија Димитријевића. П. се бавио једним од најслабије истраживаних периода привредног развитка Србије – изучавао је почетке капиталистичке привреде, улогу државе, кнеза Милоша и дошљака из Аустрије (Немаца, Чеха, Срба и др.) у стварању првих индустријских предузећа, не разграничавајући их увек јасно од занатлијских радњи. Значајни су и подаци које даје о архивалијама од којих су многе нестале у току Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Die Entwicklung der Industrie im serbischen Volk (1815–1839)*, Wien 1940; *Развитак индустрије и промет добара у Србији за време прве владе кнеза Милоша* (1953): *Учесници у промету добара у Милошевој Србији*, Живот и рад, Београд–Панчево, св. 41, 1941.

ЛИТЕРАТУРА: С. Димитријевић, *Предговор*, у: Љ. Протић, Развитак индустрије и промет добара у Србији за време прве владе кнеза Милоша (1953).

С. Ђуровић

ПРОТИЋ Марко (3. мај 1882, Товаришево – 10. октобар 1936, Суботица). Гимназију и богословију завршио је у Сремским Карловцима. Службовао је као свештеник у Вршцу и Сомбору а 1918. постао је свештеник и протојереј у Суботици. Сарађивао је у српским часописима у Војводини између два светска рата, сакупљао архивску и музеолошку грађу. Важио је за врло угледног интелектуалца у Суботици.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српске православне цркве у Вршцу*, Вршац 1907; *Златни дани Суботице (од ослобођења 13. IX 1918. до потписа мира 4. VI 1920. г.)*, Суботица 1930; *Суботичка*

српска православна црква, њезини свештеници, ђакони и учитељи од 1710–1931. г., Суботица 1931: *Српски тријумвири у буњевачком ренесансу од 1860–1900. год.*, Суботица 1933.

ЛИТЕРАТУРА: *Суботичка српска православна црква, њезини свештеници, ђакони и учитељи од 1710–1931. године*, Суботица 1931, 31.

З. Вељановић

ПРОТИЋ Милан (28. јули 1957, Београд). Гимназију и Правни факултет завршио је у Београду (1980). Магистрирао је (1982) на Калифорнијском универзитету (UC) у Санта Барбари, на Катедри за модерну европску историју. На истој катедри је и докторирао (1987) тезом *National Radical Party in Serbia (1881–1903). Origins, Ideology, Development.* Од 1985. запослен је у Балканолошком институту САНУ. Истовремено је, од самог оснивања 1995. и директор Центра за српске студије у Београду. Био је гостујући професор на Калифорнијском универзитету у Санта Барбари 1991/92. Члан је Америчког историјског друштва (АНА) и Америчког друштва за унапређење словенских студија (AAASS).

Посветио се проучавању политичке историје, првенствено историје политичких идеја у Европи, на Балкану и у Србији XIX и XX века. Учествује у пројекту *Илустрована историја Срба*, као аутор пет књига.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Извори идеологије Радикалне странке у Србији 1881–1903*, ИЧ 36 (1989) 125–147; *Migrations Resulting from Peasant Upheavals in Serbia During the 19th Century*, Migrations in Balkan History, Belgrade 1989, 91–96; *Радикали у Србији. Идеје и покрет 1881–1903*, Београд 1990: *Надмоћ писца*, Слободан Јовановић у свом времену и данас, Београд 1991, 340–351; *У сенци Велике Британије*, Сербиа и коментари 1 (1991) 223–231; *The French Radical Movement and Radical Party in Serbia. A Parallel Analysis and Ideologies*, Dimitrije Đorđevic. Scholar, Mentor, Patriot, Boulder Colorado 1992, 135–147; *Светозар Марковић, Љубен Каравелов и Радикална странка*, Светозар Марковић и Љубен Каравелов, Београд 1992, 92–104; *Успон и пад српске идеје*, Београд 1994, 1995[2]; *Огледи о распаду Југославије*, Београд 1995; *Идеје европског радикализма и Народна радикална странка у Србији*, Европа и Срби, Београд 1996, 275–284; *The Yugoslav Idea and the Unification of 1918*, Balcanica 27 (1996) 157–182; *Nationale Minderheiten und ihre Rechte: Serbien und die Kosovo-Frage*, Europäische Rundschau 4 (1996) 125–131; *Ми и они*, Београд–Ваљево–Србиње 1996.

Р.

ПРПА-ЈОВАНОВИЋ Бранка (5. април 1953, Сплит). Основну школу завршила је у Сплиту, а економску школу у Трогиру (1971). На Филозофском факултету у Београду, Група за историју, дипломирала је 1985. године. На истом факултету одбранила је 1996. године докторску дисертацију *Југославија као модерна држава у виђењима српских интелектуалаца 1918–1929. године*.

П-Ј. је истраживала у архивима Београда, Загреба, Новог Сада и Сплита, бави се претежно историјом XIX и XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Srbsko-dalmatinski magazin 1836–1848. Preporodne ideje Srba u Dalmaciji* (1988); *Procesi modernizacije i položaj žene u Srbiji tokom XIX i prve polovine XX vijeka*, у: *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka* (1994) 361–366; *Српска књижевна авангарда и антиевропски дискурси (1919–1929)*, у: Српска авангарда у периодици (1996) 91–110.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 78: *Spomenica INIS 1965–1995*, 90.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 78; *Spomenica INIS 1965–1995*, 90.

Р.

ПУЗОВИЋ Предраг (6. мај 1950, Пријепоље). Основну школу завршио је у Доњим Бабинама а петоразредну богословију у Београду 1970. Исте године уписао се на Богословски факултет СПЦ где је дипломирао 1974. Упоредо је студирао и на Филозофском факултету у Београду на групи Општа и национална историја. Године 1975. постављен је за професора Богословије св. Саве у Београду. Докторирао је на Богословском факултету СПЦ 1990. тезом *Карловачки митрополит Павле Ненадовић и његово доба*. Исте године је изабран за доцента на Богословском факултету за предмет Историја српске цркве. Академску 1990/91. провео у Немачкој на усавршавању.

Објавио је око педесет стручних радова. Као представник СПЦ учествовао је на међународним конференцијама: Копенхаген 1991, Москва 1992, Грац 1993, Фрајзинг 1994. и 1995. као и на научним скуповима: Митрополит Михаило 1826–1898, Јован Рајић – живот и дело, Јован Томић – живот и дело, Никола Пашић – живот и дело, Пиротска буна 1836. године. Члан је Вардарског одбора САНУ и Јужнословенске комисије „Про оријенте" у Бечу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Потиско-поморишка граница и сеоба Срба у Русију*, Гласник СПЦ 2 (1992) 25–34; 3 (1992) 42–53; *Василије Јовановић – Бркић*, Гласник СПЦ 5 (1992) 80–85; *Сарајевско-рељевска богословија*, Гласник СПЦ 1 (1993) 9–23: *Вићентије Поповић–хаџи Лавић*, Гласник СПЦ 6 (1993) 134–142; *Свети Сава живи и после уснућа*, Свети Сава, Београд 1990, 143–148; *Избор Мелентија Вујића за епископа тимочког*, Теолошки погледи 1–4 (1995) 191–194: *Писмо цариградског патријарха Атинагоре скопском митрополиту Доситеју поводом проглашења тзв. МПЦ аутокефалном*, Хришћанска мисао 7–12 (1995) 47–48; *Укидање шабачке и неготинске епархије 1886. године*, Богословље 39, 1–2 (1995) 143–158.

Р.

ПУРКОВИЋ Миодраг (29. јули 1907, Пожаревац – 12. децембар 1976, Лондон). Основну школу и гимназију завршио је у Пожаревцу. На Филозофском факултету у Београду студирао је (1924–1928) под а) општу историју, под б) националну историју и историју Византије и под в) југословенску књижевност. Након завршетка студија, отишао је у Париз где је усавршавао своја знања радећи у Националној библиотеци, Библиотеци Сорбоне, Словенском институту (1928–1929). Неколико година П. је посветио раду на својој докторској тези *Авињонске папе и српске земље*, коју је одбранио 1934. До тада П. је имао више објављених радова из области историје средњег века, што га је уз одбрањену тезу, препоручило за место асистента на Катедри историје на Филозофском факултету у Скопљу. Ту је постао доцент 1941. Успешну научну каријеру пресекао је рат. Исте године П. је одведен у немачко заробљеништво као резервни официр. Други светски рат провео је у логору Офлаг VI Ц у Оснабрику. Након завршетка рата није желео да се врати у земљу, једно време је био без посла, да би од јануара 1947. године дана радио као припадник цивилне службе безбедности у Оснабрику. П. је потом прешао у Енглеску где је од 1948. до јануара 1949. године предавао историју српске цркве у Богословској школи за српске ђаке у Дорчестер колеџу, код Оксфорда, затим је добио посао секретара Српске црквеношколске општине „Св. Сава" у Лондону, који је обављао до краја живота. П. је, радећи у тешким условима, објавио велики број радова из различитих области историје и књижевности. Неки од радова су објављени постхумно.

Теме којима се П. бавио пружају увид у његово широко образовање и различита интересовања. Највећи део радова покрива област националне историје средњег века укључујући ту црквену историју, народну традицију и књижевност. После Другог светског рата своје радове П. је објављивао по часописима и публикацијама које је издавала српска емиграција углавном у Енглеској, Канади и САД (*Глас канадских Срба, Гласник Српске православне цркве, Слобода*, и др.). Као посебна издања објављени су и његови најзначајнији радови: *Авињонске папе и српске земље* (1934): *Хиландарски игумани Средњега века* (1940, са В. Мошином): *Принцезе из куће Немањића* (1956): *Кћери кнеза Лазара* (1957): *Српски патријарси Средњег века* (1976): *Кнез и деспот Стефан Лазаревић* (1978); *Јунаци српских народних песама* (1983).

БИБЛИОГРАФИЈА: К. Ст. Павловић, *Библиографски подаци о радовима Др. Миодрага Ал. Пурковића*, Химелстир; Ј. Митровић, *Библиографија радова Миодрага Пурковића*, ИГ 1–2 (1983) 153–164; BLZ 9, br. 17731–17759: 11, br. 14410–14434.

ЛИТЕРАТУРА: К. Ст. Павловић, *Библиографски подаци о радовима Др. Миодрага Ал. Пурковића*, Химелстир; б. г., 31; *Предговор и поговор* (књизи) *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 5–6, 149–150 (С. Ћирковић, С. Радојчић); Ј. Митровић, *Библиографија радова Миодрага Пурковића*, ИГ 1–2 (1983) 153–164.

М. Шуица

ПУЦИЋ Медо (12. март 1821, Дубровник – 30. јуни 1882, Дубровник). Књижевни и јавни радник. Школовао се у Дубровнику, Венецији, Падови и Бечу, где је завршио правне науке. Од 1841. прихвата идеје Ј. Колара али је и под утицајем италијанског ризорђимента. Највише се бавио књижевношћу. Сарађивао је у тршћанском листу La favilla (Studi degli Slavi) 1843–1844, у Гајевој Даници 1845, у Зори далматинској 1845. У Бечу је објавио *Славјанску антологију из рукописа дубровачких пјесника* 1844. Од 1846. до 1848. био је у коморничкој служби на дворовима у Луки и Парми. После убиства кнеза Михаила Обреновића (1868), позван је у Београд од стране Намесништва да буде васпитач малолетног кнеза Милана Обреновића. Ову дужност је обављао до 1872. Био је дописни члан ЈАЗУ.

За историографију од великог је значаја његова збирка српских средњовековних докумената из Хисторијског архива у Дубровнику, у две књиге објављена у Београду 1858. и 1862. која садржи акта из XIV и XV века (1: 1395–1423, и 2: 1313–1466). Та збирка, у оно време нових докумената, бацила је много нове светлости на прошлост Дубровника, а посебно на везе тога града са суседним не само српским и балканским, него и са више медитеранских и европских земаља.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 17683–17690; 11, br. 14377–14378.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 3, 609 (В. Петровић); ЕЈ 6, 645–646; Фр. Марковић, *Кнез Медо Пуцић*, Рад 67, 1883 (са освртом на сва дела).

Д. Синдик

РАДЕКА Милан (1897, Мекињар, Крбава – 21. јули 1982, Карловац). Основну школу и гимназију похађао је у Карловцу, потом богословију у Сремским Карловцима (1915–1919), па Правни факултет у Загребу. Од 1921. до 1924. био је катихета у учитељској школи у Госпићу, а од 1924. до 1941. у гимназији у Карловцу. Хапшен од усташа, био је у усташким концентрационим логорима у Копривници и Цапрагу а потом је протеран у Србију. У Београду у току рата радио је у гимназији и учитељској школи. У лето 1946. вратио се у Карловац у којем је све до пензионисања радио као гимназијски професор. Био је високо морална личност са великим угледом у својој српској средини. Погинуо је у саобраћајној несрећи заједно са супругом. Написао је више радова из политичке, црквене и културне историје, као и из демографије Срба у Хрватској.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Димитрије Николајевић Оклобџија,* Гласник ИД НС 13 (1940) 327–343; *Прилози о просветним настојањима Лукијана Мушицког*, Споменик САНУ 109 (1960) 37–100; *Срби и православље Горње Крајине*, Загреб 1963; *Прилози о споменицима културе код Срба у Сјеверној Далмацији*, Загреб 1971; *Горња Крајина или Карловачко владичанство*, Загреб 1975; *Кордун у прошлости*, Загреб 1989 (са поговором В. Крестића).

С. Гавриловић

РАДЕНИЋ (ШТАЛГЕНБЕРГ) Андрија (4. април 1916, Бока, Банат). Основну школу учио је у родном месту, а гимназију у Петровграду (Зрењанину). Немачки, француски и националну историју студирао је на Филозофском факултету у Загребу, а књижевност и језик на Сорбони. Дипломирао је 1939. на Филозофском факултету у Загребу. Рат је провео у заробљеништву у Немачкој. Докторску дисертацију *Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914. године*, одбранио је 1956. у Српској академији наука. У историјском институту САНУ радио је од 1950. до пензионисања 1981. године.

Р. изучава прошлост Војводине и Србије у XIX и XX веку. Претежан део истраживачких радова односи се на политичку историју. Писао је о страначким и парламентарним борбама, радничком и социјалистичком покрету, ослободилачкој борби, идеји југословенства. Више радова посветио је штампи. Огледао се као писац уџбеника. Један је од аутора *Историје српског народа* у издању СКЗ. Р. је годинама прикупљао изворну грађу у домаћим и страним архивима и библиотекама. Његове збирке прате исцрпни предговори који имају вредност студија.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српске грађанске странке према социјалистичком покрету у Војводини 1903–1914* (1954); *Документи о социјалистичком покрету у Срему 1894–1908* (1955); *О политичким емигрантима из Београда у Земуну седамдесетих година XIX века* (1956); *Драгиша Станојевић. Живот, рад, идеје* (1957); *Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914. године* (1958); *Светоандрејска скупштина* (1958); *Аустро–Угарска и Србија 1903–1918. Документи из бечких архива* I–III (од 1903. до 1905. године) (1973–1985); *Из историје Србије и Војводине 1834–1914* (1973); *Прогони политичких противника у режиму Александра Обреновића 1893–1903* (1973); *Дневник Бењамина Калаја 1868–1875* (1976); *Социјалистички листови и часописи у Србији 1871–1918* (1977); *Parlamentarna stranačka borba Srba pod Ugarskom u kritičnim godinama novog razdoblja posle Berlinskog kongresa 1878–1887. godine* (1983); *Суштинска спорна питања српског покрета 1848–1849. године* (1983); *Радикална странка и тимочка буна. Историја радикалне странке – доба народњаштва* 1–2, Зајечар 1988.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 204–208.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 204.

Р.

РАДЕНКОВИЋ М. Милан (20. октобар 1883, Сумраковац, Зајечар – 5. јануар 1975, Београд). Генерал Југословенске војске и војни писац. Био је учесник ратова 1912–1913. године као поручник и капетан друге класе. У Првом светском рату као мајор у оперативном одељењу Врховне команде Српске војске, а затим у служби у генералштабном одељењу министра војног. У чин дивизијског генерала унапређен је 1934, а армијског 1940.

Поред бављења војном историјом, с француског је превео Буварове *Тактичко-стратегијске поуке* (Београд 1921).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Стратегија* (уџбеник) (Београд 1922); *Церска операција* (Београд 1953) и *Колубарска битка* (Београд 1959) – критичке студије операција зараћених страна.

ЛИТЕРАТУРА: VE 7 (1974^{2}) 608.

М. Терзић

РАДИЋ Радивој (22. јануар 1954, Ливно). Основну школу је завршио у Врњачкој Бањи, а гимназију у Београду. На Филозофски факултет у Београду, Група за историју, уписао се 1976, а дипломирао 1980. Магистарски рад под насловом *Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века*, одбранио је 1985. Током 1985/1986, као стипендиста грчке владе боравио је седам месеци на научном усавршавању у Атини. Докторску дисертацију *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, одбранио је 1991. године (као књига 1993. је добила Октобарску награду града Београда за науку). Од 1978. је запослен у Византолошком институту, а од октобра 1994. као доцент са трећином радног времена на Филозофском факултету у Београду, на предмету Историја Византије. Превасходно се бави позновизантијском историјом и везама између Византије и јужнословенских земаља у касном средњем веку. Учествовао је на неколико научних скупова у земљи и иностранству.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Нови подаци о пронијарима из првих деценија XIV века*, ЗРВИ 21 (1982) 85–93; *Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века*, ЗРВИ 24–25 (1986) 151–289; *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову 15. јуна 1389. године*, Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 237–248 (са Д. Кораћем); *Манојло Страворoман. Прилог историји византијско-јужнословенских односа крајем XI и у првим годинама XII века*, ЗРВИ 27–28 (1989) 93–101; *Сфранцес Палеолог – просопографска белешка*, ЗРВИ 29–30 (1991) 193–204; *Кратке хронике као извор за историју XVI века. Опште напомене*, Byzantinos Domos 5 (Athina 1991) 13–24 (на грчком језику); *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд 1993; *Spain's XVIth Century Wars in the Mediterranean as Reflected in the Greek Short Chronicles*, Ekklesiastikos Pharos 76/1 (Alexandreia – Johannesburg 1994) n. s. 5, 65–82.

Р.

РАДИЋ Радмила (5. октобар 1958, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Студирала је на Групи за историју Филозофског факултета (1977–1982). Од 1983. ради у Институту за новију историју Србије у звању научног сарадника. Магистрирала је 1986. на Филозофском факултету у Београду тезом: *Друштвено-економски положај радничке класе у Србији у периоду 1945–1950*. Докторирала је на истом факултету 1992. тезом: *Однос државе према верским заједницама у НР Србији 1945–1953. године*.

Бави се истраживањем историје верских заједница на југословенском простору током XX века. Истраживања је обављала у архивима Београда, Загреба, Сарајева, Новог Сада, Крагујевца, Ниша итд. Краће време провела је на истраживањима у архивима у Лондону.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Студентски одбор за одбрану земље* (1983); *Друштвено-економски положај радничке класе у Србији у периоду 1945–1950* (1987); *Прилог питању социјално-здравствене ситуације у ФНРЈ у периоду 1948–1952* (1989); *Srpska pravoslavna crkva u 1941. godini* (1991); *Verom protiv vere: Država i verske zajednice u Srbiji 1945–1953* (1995); *Povratak patrijarha Gavrila Dožića* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 66; *Spomenica INIS 1965–1995*, 84–85.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Института за историју радничког покрета Србије 1949–1989*, 66; *Spomenica INIS 1965–1995*, 84.

Р.

РАДИЧЕВИЋ Филип (1839, Цетиње – 11. октобар 1917, Бар). Радио је као протођакон у Црногорској митрополији на Цетињу. Био је учитељ у основној школи која је радила при Митрополији на Цетињу.

Р. је као свештено лице највише радова објавио о манастирима у Црној Гори. Написао је велику студију о манастиру Пиви, где је дат опширан опис и историјат манастира. Написао је неколико прилога о Врањинском манастиру, манастиру Прасквици, Успенском манастиру на Кому и манастиру Дуги у Братоножићима. Објављивао је натписе и записе из манастира и цркава у Црној Гори (манастира Мораче, Пиве и цркве у селу Грађанима код Цетиња) од XIII до XVII века.

Написао је рад о Петру I Петровићу Његошу, као митрополиту и господару црногорском. Издавао је историјску грађу која се односила на крај XVIII и прву половину XIX века. Углавном је то грађа из времена Петра I Петровића Његоша.

Р. је био сарадник Вука Караџића на сакупљању народних песама у Црној Гори и Стојана Новаковића на сакупљању загонетки. Издао је збирку народних песама из Црне Горе под насловом *Гусле Црногорске* (1872). Био је сарадник у многим листовима и часописима – *Српско-далматински магазин* (Задар) 1864–1874, *Грлица* (Цетиње) 1889–1897, *Просвјета* (Цетиње) 1899–1901 и другим.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Пивски манастир и његове знаменитости*, Просвјета 2, 4–5 (1890)

111–118; *Православна црква у Црној Гори*, Глас истине 7 (1890) 8, 9, 10; *Свети Петар, митрополит и господар црногорски*, Српски магазин 7 (1896), 2 (1897); *Петар Петровић Његош води старање о манастиру Хиландару*, Просвјета 2, 6 (1890) 143–144; *Рукописна читуља Пивског манастира*, Просвјета 6, 12 (1895) 626–628.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 18171–18184; 11, br. 14720–14728; Сабрана дела Вука Караџића 36 (1974) 566, 626.

ЛИТЕРАТАУРА: EJ 7, 11 (N. Martinović); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 172.

М. Маловић-Ђукић

РАДОВАНОВИЋ Војислав (27. јануар 1894, Павлица – 26. април 1957, Београд). Основну школу учио је у Врбовцу (код Смедерева), гимназију у Шапцу и Нишу где је матурирао. Уписао је студије географије на Филозофском факултету у Београду 1912, убрзо их прекинуо (био је као ђак–наредник рањен и заробљен 1915), да би их наставио 1919, а диплому географске групе наука стекао 1921. Докторски испит положио је 1924. и исте године промовисан за доктора филозофије Универзитета у Београду. Од краја 1921. био је суплент гимназије у Скопљу, затим од јесени 1922. до 1924. асистент Ј. Цвијића у Географском заводу Филозофског факултета у Београду; 1924–1925. доцент за географију на Филозофском факултету у Скопљу; 1925–1926. ванредни професор за географију на Универзитету у Загребу где је пензионисан 1926. Вратио се у Скопље и предавао најпре етнологију, касније и географију на Филозофском факултету. У Скопљу је истовремено био кустос Музеја, касније управник Етнографског одељења Музеја и најзад његов хонорарни директор, све до 7. априла 1941. када је напустио Скопље и настанио се у Београду.

За редовног професора географије на Филозофском факултету у Београду преузет је 1945. Као дописни члан СКА од 1940. наставио је активност у Академији, а од оснивања Етнографског института САН 1947. био је његов први управник, све до смрти 1957.

Р. је упоредо са наставним и научноистраживачким радом био ангажовани посленик у редакцијама научних публикација: уредник *Гласника СНД* (природњачког одељења), *Зборника за етнографију и фолклор СНД*, *Гласника Етнографског института САН* и његових посебних издања, *Српског етнографског зборника* I, II и IV одељења.

Р. се посебно посветио антропогеографским испитивањима која подразумевају темељну историографску димензију изражену у егзактној грађи у виду записа и натписа, топономастике и усмене традиције везане за споменике културе, о чему сведоче радови: *Тиквеш и Рајец* (1924); *Култ простонародних црквених ктитора* (1927); *Свети Милош Обилић* (1929); *Записи и натписи* (1935); *Две омашке у тумачењу Душановог законика* (1937); *Сељачка буна у Маријову у Македонији у другој половини XVII в.* (1948); регионално-географски и историјско-географски чланци (преко стотину) о областима, жупама,варошима и културним споменицима Јужне и Старе Србије у НЕ I–IV 1925–1929.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СФФ I (1930) 333–334; Годишњак САН 54 (1947) 566–583; BLZ 9, br. 18790–18791; 11, br. 14969–14975.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 3, 640 (П. Вујевић) EJ 7, 28 (M. Barjaktarović); М. Костић и В. Ђурић, *Др Војислав Радовановић и његов рад (1894–1957)*, Зборник ГИ ПМФ 4 (1957) 1–6; В. Ђурић и М. Костић, *Др Војислав Радовановић*, Гласник СГД 37, 1 (1957) 1–4; П. Ш. Влаховић, *Рад дра Војислава С. Радовановића на етнологији (1894–1957)*, ГЕМ 20 (1957) 250–257; Б. Дробњаковић, *Др Војислав С. Радовановић дописни члан САН*, Гласник САН 9 (1957); Б. Дробњаковић, *Војислав С. Радовановић 1894–1957*, Гласник Етнографског института САН 7 (1958) 9–12 (текст објављен и на француском); *Војислав Радовановић*, у: Сто година ФФ у Београду 1963, 697–698; Миљана Радовановић и Милован Радовановић, *Шабачка Посавина и Поцерина у антропогеографским проучавањима Војислава Радовановића*, Гласник Етнографског института САНУ 25 (1976) 49–58; М. Васовић, *Војислав Радовановић – научник, учитељ и организатор научноистраживачког рада*, Гласник Етнографског института САНУ 26 (1977) 27–33; М. Костић, *Војислав С. Радовановић*, Гласник СГД 57, 2 (1977) 3–7; М. Јовановић, *Војислав С. Радовановић и његов допринос проучавању наше народне ношње*, Гласник Етнографског института САНУ 26 (1977) 35–42; П. Влаховић, *Уз двадесетпету годишњицу смрти проф. Војислава С. Радовановића*, Гласник Етнографског института САНУ (1982) 91–93; Д. Антонијевић, *Лик и научно дело Војислава Радовановића*, Гласник Етнографског института САНУ 41 (1992) 27–34.

М. Радовановић

РАДОЈЕВИЋ Мира (26. август 1959, Нови Карловци). Основну школу завршила је у Новим Карловцима, а гимназију у Инђији. Студирала је историју на Филозофском факултету у Београду, на којем је дипломирала 1985. и магистрирала 1992. Од 1985. радила је у Институту за савремену историју у Београду, а од 1996. ради на Филозофском факултету, на Одељењу за историју. Проучава југословенску националну и државну идеју у првој половини XX века, питање уређења југословенске државе, српско-хрватске односе и политичке странке у Краљевини (СХС) Југославији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Удружена опозиција 1935–1939*, Београд 1994; *Udružena opozicija i komunisti*, Istorija 20. veka 1–2 (1990) 39–58; *„Земљорадничка левица" и социјално-економско питање*, Токови 1 (1990) 115–132; *Demokratska stranka o državnom preuređenju Kraljevine Jugoslavije (1935–1941)*, Istorija 20. veka 1–2 (1991) 37–63; *Демократска левица и међупартијски односи у Удруженој опозицији (1935–1941)*, Токови 1–2 (1992) 109–128; *Bosna i Hercegovina u raspravama o državnom uređenju Kraljevine (SHS) Jugoslavije 1918–1941. godine*, Istorija 20. veka 1 (1994) 7–41; *Demokratska stranka i jugoslovenska ideja*, Istorija 20. veka 2 (1995) 7–24; *Srpsko-hrvatski spor oko Vojvodine 1918–1941*, Istorija 20. veka 2 (1996) 39–73; *Српска грађанска опозиција и Срби у Хрватској (1935–1941)*, Токови историје 1–2 (1996) 21–32.

ЛИТЕРАТУРА: Istorija 20. veka 2 (1994) 243.

Р.

РАДОЈИЧИЋ Сп. Ђорђе (19. август 1905, Београд – 28. јануар 1970, Београд). Школовао се у Београду, дипломирао на Групи за историју на Филозофском факултету у Београду 1929. године. Научну каријеру почео је још у току студија. Од 1923. до 1924. је био секретар универзитетског института за скупљање историјске грађе за период 1908–1918. Био је књижничар историјског одељења Српског семинара (1924–1929), асистент Универзитета (1929–1933), библиотекар Народне библиотеке (1934–1945), научни сарадник Института за проучавање књижевности САН (1948–1951), професор на ВПШ у Београду (1951–1954) и редовни професор Филозофског факултета на Катедри за историју и на Катедри за југословенску књижевност у Новом Саду (1954–1968), када је пензионисан. Био је и декан Филозофског факултета и међу првима је помогао оснивање Универзитета у Новом Саду. Дописни члан САНУ постао је 1955, а редовни 1965. године.

Историјом и историјом књижевности средњег века бавио се од младости. Резултат његовог дугогодишњег преданог архивског рада у Хиландару и другим манастирима и библиотекама биле су расправе, студије и чланци из средњовековне историје и средњовековне књижевности. Неколико стотина радова, две антологије (*Антологија старе српске књижевности (XI–XVIII века*), 1960. и *Старо српско песништво IX–XVIII века*, 1966) и неколико књига изабраних радова, указали су на богатство српске средњовековне књижевности и представљали су прекретницу у нашим сазнањима о културној и књижевној баштини. Својим антологијама приближио је старе текстове ширем кругу читалаца, а његове научне поставке често су биле полазиште каснијим истраживачима. Р. је подједнако био заинтересован за догађаје и личности из српске али и из историје југословенских и јужнословенских народа. Радови су му разноврсни, садрже много нових података (датирање рукописа, утврђивање ауторства) и много нових имена (Пандех и др.). Они указују на јаку повезаност старе српске књижевности и читавог друштвеног и политичког живота. Са изразитим смислом да уочи важан детаљ, Р. је научник који увек сагледава проблем у целини.

Р. је још у току студија почео да објављује своје расправе и чланке у богословским и другим часописима (1924). Тако је писао о архиепископу Сави II, о једном поглављу из *Житија деспота Стефана Лазаревића* од Константина Филозофа, о будимљанским епископима средњег века и др. О архиепископу Данилу II, о српским књижевницима од средине XV до почетка XVII века, монахињи Јефимији и епископу Марку, Р. је објавио расправе у књизи *Стари српски књижевници XIV–XVII века*. Расправе и чланци (1942). Важан датум у историји српске књижевности свакако је објављивање његове *Антологије старе српске књижевности (XI–XVIII века)* (1960). Његов је избор текстова, преводи и објашњења, белешке о писцима, биографске и библиографске. Несумњиво, књига значајна за стручњаке али занимљива и за читалачку публику. У књизи *Развојни лук старе српске књижевности* (1962) на почетку се налази опширна студија по којој и књига има наслов и која представља синтезу његових знања о српској средњовековној књижевности. Иза тога у књизи следе одломци старих текстова од најстаријег периода словенске и српске књижевности, све до књижевности после Велике сеобе. Антологија *Старо српско песништво IX–XVIII века* појавила се 1966. Као и претходне, и ова књига Р. сведочила је о великом богатству наше књижевне баштине.

У наредне две књиге, *Творци и дела старе српске књижевности* (1963) и *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба* (1967), Р. је начинио одбир својих радова, расправа и чланака, које је раније објавио у књижевним и научним часописима и другим публикацијама. У поговору књиге *Творци и дела*, под насловом *Опраштајући се од ове књиге*, аутор каже да су покупљени неки његови радови „поново прегледани и усклађени, колико се могло" а представљају резултат његовог изучавања старих српских рукописа у Тројици пљеваљској, Цетињском манастиру, Пећкој патријаршији, Дечанима, Хиландару, софијским збиркама, Ватиканској библиотеци, Народној библиотеци у Београду. Напоми-

њући да се навршава четврта деценија проучавања старих српских текстова, Р. се сећа Станоја Станојевића, свог професора који му је дао прва охрабрења и упутства, као и Павла Шафарика, који је такође живео у Новом Саду и бавио се старим текстовима. Р. каже да закључци у радовима могу бити привремени јер су подложни изменама и допунама, а радове у књизи даје „у облику који је више коначан, на поодмаклој етапи научног рада који је у току". Наглашава да ни ова, ни друге књиге нису његова завршна реч, и бележи да се нада да ће му живот дати прилике да каже завршну реч. По хронолошком реду дати су радови у књизи, од текста о творцима словенске писмености, расправе о писцима: Сави, Стефану Првовенчаном, архиепископу Данилу, косовским списима, Димитрију Кантакузину, о три Византинца, даскалу Висариону и многим другим личностима и темама српског средњег века. Умео је да се сам коригује када би долазио до нових и сигурнијих података. И мада и сам каже да његови радови нису и његова завршна реч, многи међу њима имају трајну вредност (нпр. утврђивање ауторства *Натписа на мраморном стубу*, студија о деспоту Стефану Лазаревићу и др.).

Поводом четрдесетогодишњице рада, Р. је објавио књигу *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба.* У тексту *После четрдесет година*, на крају књиге, он се присећа својих професора, Станоја Станојевића, Владимира Ћоровића, Јована Радонића, Павла Поповића, Куљбакина и других; говори о преписци са Николом Радојчићем и Виктором Новаком, о истраживању рукописа у библиотеци Српског семинара и у библиотеци Ватрослава Јагића. У књизи се налазе само књижевноисторијски радови, док је историјске радове издвојио у посебну књигу (која ће бити објављена). Аутор је посебно издвојио и радове о српским штампаријама XV–XVII века. Поново по хронолошком раду, у књизи су презентирани радови о шудиковским знацима, о почецима словенске писмености, епској песми о Владимиру и Косари, српским биографима, косовској легенди, старој српској музици, Пајсију и другим темама. Расправа *Доба постанка и развој старих српских родослова* заслужује посебну пажњу јер пружа нова сазнања о времену и месту настанка родослова.

Међу Р. значајнијим радовима свакако би требало поменути и студију *Југословенска средњовековна књижевност* (1963), као и *Југословенска стара књижевност*, објављену после смрти (1973). Р. се занимао и за југословенско-руске везе до почетка XVIII века и старе руске писце од XV до XVII века. Богат опус Ђ. Сп. Р., књиге, фототипско издање хиландарских рукописа о постанку словенске писмености и неколико стотина радова објављених за живота и после смрти, доказ су изузетне личности у нашој медиевистици.

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Маринковић и Б. Гаврилов, *Библиографија радова академика Ђорђа Сп. Радојичића*, Годишњак ФФ НС 13, 1 (1970) 5–35; Б. Маринковић и Б. Гаврилов, *Додатак „Библиографији радова академика Ђорђа Сп. Радојичића"*, Годишњак ФФ НС 14, 2 (1971) 763–774; Б. Маринковић и Б. Гаврилов, *Други додатак „Библиографији радова академика Ђорђа Сп. Радојичића"*, Годишњак ФФ НС 15, 2 (1972) 855–856; Б. Маринковић и Б. Гаврилов, *Трећи додатак „Библиографији радова Ђорђа Сп. Радојичића"*, Годишњак ФФ НС 16, 2 (1973) 853–858; BLZ 9, br. 18510–18550; 11, br. 14837–14871.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 7, 24 (D. Ređep); ЈКЛ 1971, 442 (Д. Ређеп); Ј. Ређеп, *Поуздани истраживач старе књижевности.* Уз годишњицу смрти академика Ђорђа Сп. Радојичића, Дневник, 24.1.1971; Д. Ређеп, *Занос једног научника.* На годишњицу смрти Ђорђа Сп. Радојичића, Политика, 6.2.1972; ЈКЛ 1984, 684 (Д. Ређеп).

J. Ређеп

РАДОЈКОВИЋ Бојана (23. децембар 1924, Пожаревац). Основну школу завршила је у Пожаревцу, а гимназију у Београду 1943. На Филозофски факултет, Група историја уметности и археологија, уписала се 1945, а дипломирала 1949. године. Приликом оснивања Музеја примењене уметности 1950. постављена је за кустоса, где је оформила сектор уметничке обраде метала. Године 1959. докторирала је на Филозофском факултету у Београду тезом *Српско златарство XVI и XVII века.* Звање научног саветника добила је 1975, а од 1977. до пензионисања 1989. била је директор Музеја примењене уметности у Београду. Била је носилац научног пројекта „Историја примењене уметности код Срба", I том, Средњи век, 1977. Од 1977. до 1989. члан је редакције и одговорни уредник свих музејских публикација као и *Зборника Музеја примењене уметности.* Подручје истраживања је српска примењена уметност, посебно златарство, у средњем веку и турском периоду. Истраживања је вршила по црквама и црквеним ризницама у Србији, Македонији, Црној Гори и Босни, као и у Хисторијском архиву Дубровника и Котора.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Старо српско златарство*, Београд 1962; *Српско златарство XVI и XVII века,* Нови Сад 1966; *Накит код Срба од XII до краја XVIII века*, Београд 1969; *Ситна пластика у старој српској уметности*, Београд 1977; *Турско-персијски утицаји на српске уметничке занате*, Зборник МС ЛУ 1 (1966) 119–139; *Односи и везе старе српске белетристике и уметничких заната*, Зборник МПУ 9–10 (1966) 7–27; *Les arts mineurs du XIIIe siècle en Serbie, L'art byzantin du XIIIe s.* Symposium de Sopoćani 1965, Faculté de Philosophie, département de l'histoire d'art, Beograd 1967, 131–143; *Примењена уметност Моравске Србије,* Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 191–210; *Zapadni uticaji na primenjenu umetnost Bosne i XIV i XV veku*, Radovi III, Simpozijum „Srednjovekovna Bosna i evropska kultura", Zenica 1973, 207–234; *Увоз средњовековних бакарних и бронзаних предмета из Европе на територију Београда и Србије,* Годишњак ГБ 25–1 (1978) 177–184; *Артофорион у облику цркве*, Зборник ФФ у Београду 14, 1 (1979) 243–277.

Р.

РАДОЈЧИЋ Никола (29. август 1882, Кузмин – 12. новембар 1964, Београд). Основну школу је учио у родном месту, гимназију у Сремској Митровици и Сремским Карловцима. Студирао је на факултетима у Грацу, Загребу, Јени и Минхену. Имао је веома значајне учитеље какви су били Матија Мурко, Хајнрих Гелцер, Константин Јиречек, Карл Крумбахер. Студије је заокружио докторатом: *Dva poslednja Komnena na carigradskom prijestolju* (штампан као књига 1907). Био је затим годину дана професор историје у Карловцу, а 1908–1920. професор у Сремским Карловцима у школи у којој је некад учио. Као експерт је учествовао 1919. у раду југословенске делегације на Конференцији мира у Паризу. Прелом у његовом животу и научном раду настаје 1920. када је изабран за професора српске и хрватске историје на новоотвореном универзитету у Љубљани. Две деценије је провео радећи у словеначкој средини, где је уживао велики ауторитет због свог научног рада и где је вршио утицај на ученике. У време слома југословенске државе прелази у Београд, где бива на крају рата укључен у обновљени рад Универзитета, што је имало за последицу пензионисање 1945, када је заведена нова власт. После тога његова активност је претежно везана за Српску академију наука у којој је био 1934. изабран за дописног, а 1938. за редовног члана. Активно је учествовао у органима института образованих у крилу Академије (Историјски институт, Византолошки институт), њиховим публикацијама, подстицао је и помагао почетнике у научном раду.

Р. је био марљив и плодан писац, активно присутан преко пола века у развоју српске историографије. По тематици својих радова и методу Р. је био изразита индивидуалност. У групи историчара који су рад започели у првој деценији XX века Р. је најмање захваћен филолошком оријентацијом и највише отворен за подстицаје који долазе из византологије и европске историографије. У првом периоду свога научног рада Р. наставља византолошку тематику из дисертације. Ту су расправе о господарима града Просека (1909), првој женидби Стефана Првовенчаног (1912), којима ће се касније прикључити систематски рад на византијским писцима XI–XII века: *Како су називали Србе и Хрвате византијски историци XI-ог и XII-ог века* (1926), *Вести Ане Комнине о Србима* (1927), а касније писци из времена Косовске битке (1928, 1931, 1932).

Расправама *Руварчева тежња за истином* (1909) и *Александар Стојачковић као историчар* (1911) започињу Р. истраживања о развоју историјске мисли код Срба, којима је остао привржен до краја живота. Ретко се дешава да једна област науке буде у толикој мери плод рада једног човека као што се десило са историјом српске историографије коју је створио и развио Р. Систематски карактер његових напора, видљив и у другим тематским областима, пада у очи код радова о историчарима. Обрађивао их је појединачно, неке значајне као што су Јован Рајић и Иларион Руварац из више разних углова, заокруживао студије посебним књигама (Орбин 1950, Рајић, 1952), пружао податке о историчарима у Народној енциклопедији СХС (преко 70 чланака), одазивао се некролозима приликом смрти савременика. Није доспео једино да студије о историји историографије круните синтезом. Положио је основе за историографију XVIII века (1951, 1961).

У љубљанском периоду почиње и систематски рад Р. на историји српског права и државног уређења. У библиографији његових радова препознатљива су два тематска круга, један који се односи на државне саборе и после мањих студија доноси капиталну књигу: *Српски државни сабори у средњем веку* (1940), и други, пространији, који обухвата Душанов законик. Р. је оживео интересовање за Душанов законик замрло у деценијама после појаве Новаковићевог издања (1898). Започео је са проучавањем византијских извора препознатљивих у Душановом законику (1924) да би се касније посветио проучавању и темељном описивању сваког значајнијег рукописа и заокружио рад својим издањем Законика (1960), коме је амбиција била да се што је могуће више приближи првобитном тексту, остављајући по страни промене настале у току употребе овог законског споменика. У студијама о типу државе и законодавству Р. се супротставио традиционалном приступу правних историчара склоних да на средњи век пројицирају модерну правну систематику и догматику. Р. је имао срећу да му буде поверено издавање текста *Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића* (1962), споменика који је био тек откривен и доспео је у посед САНУ.

Р. се бавио и историјом Босне, пре свега историографијом, а затим и појединим темама о кра-

љу Твртку: *Обред крунисања босанског краља Твртка I* (1948), Твртково венчање (1957), босански грб (1929) и др. После византијских писаца драгоцених за српску историју Р. се бавио и домаћим писцима, анонимним аутором *Барског родослова* (то је назив који је Р. предложио уместо *Летописа Попа Дукљанина*), Теодосијем, коме је давао чак и хронолошку предност пред Доментијаном (што није било прихваћено у науци), архиепископом Данилом и његовим *Зборником*. Историја српског средњег века и историја српске историографије несумњиво су главна поља Р. активности. Поред тога он је био веома заинтересован и за XVIII век, не само за историчаре тога доба, већ и за културно стање народа, простор који је настањивао, установе које је тада стекао. Р. је настојао да се потпуније осветли XVIII век и његов значај у укупном развоју српског народа, али подстицаји у томе правцу остали су без одјека.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ljetopis JAZU 40 (1927) 138–141; Годишњак СКА 38 (1929) 176–183; Гласник ИД НС 10 (1937) 104–120; Зборник МС ДН 13–14 (1956) 327–347; ИЧ 14–15 (1965) 595–618; BLZ 9, br. 18362–18503; 11, br. 14779–14830.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Ј. Поповић, *Прво предавање проф. д-р Николе Радојчића у нашем разреду*, Зборник МС ДН 13–14 (1956) 305–308; Ј. Радонић, *Академик Д-р Никола Радојчић као испитивач историских извора*, на истом месту 309–310; Дака Поповић, *Педесетогодишњи рад Николе Радојчића на развитку српске историографије*, на истом месту 311–320; К. Петровић, *Једно кратко раздобље из живота и рада професора д-р Николе Радојчића*, на истом месту 321–323; Т. Петровић, *Неколико речи у знак захвалности свом бившем професору*, на истом месту 324–326; B. Saria, *Nikola Radojčić (1882–1964)*, Südost-Forschungen 23 (1964) 333–334; Д. Страњаковић, *Н. Радојчић*, Гласник СПЦ 37 (1956) 130–140; Ђ. Сп. Радојичић, *Никола Радојчић*, Зборник МС ДН 39 (1964) 177–180; М. Лесковац, *Н. Радојчић*, ЛМС 395 (1965) 96–97; Đ. Sp. Radojičić, *L'académicien Nikola Radojčić (1882–1964)*, Bulletin scientifique, Section B: Sciences humaines 7–8 (1965) 193–195; Ђ. Сп. Радојичић, Гласник САНУ 16 (1965) 153–155; М. Костић, *Научно животно дело Николе Радојчића*, ИЧ 15–16 (1965) 595–601; S. Ćirković, *Nikola Radojčić (29. VIII 1882–12. XI 1964)*, ЈИЧ 4 (1964) 158–159; K. Milutinović, *Nikola Radojčić istoričar*, Studije iz srpske i hrvatske istoriografije, Novi Sad 1986, 184–212 (првобитно у: Рад Матице српске 21 (1984) и Историјски записи 1–2 (1982); НЕ 3, 645–646 (Д. Поповић); EJ 7, 23 (Đ. Sp. Radojičić).

С. Ћирковић

РАДОЈЧИЋ Светозар (27. мај 1909, Сремски Карловци – 20. oktobar 1978, Београд). Основну школу је завршио 1920. у Сремским Карловцима. Уписан најпре у гимназију у Сремским Карловцима, сели се у Љубљану маја 1921, где је његов отац Никола изабран за професора Универзитета. У Љубљани је завршио Трећу реалну гимназију и положио велику матуру 1928. У јесен те године уписао се на љубљански Филозофски факултет и ту је студирао на Катедри за археологију до октобра 1932, са изузетком школске 1930/1931. када је привремено похађао и полагао испите на Свеучилишту у Загребу. Током студија летње месеце проводио је на теренским истраживањима: учествовао је 1929. на ископавањима у Великим Маленцима код Брежица, која је обављао проф. Б. Сариа, а у лето 1930. и 1931. боравио је у школи бечког Археолошког института и Римско-германске комисије из Берлина у месту Feistritz a.d. Drau у Корушкој, радећи под руководством проф. Г. Берсуа, Р. Егера и Е. Дигвеа. По завршетку студија 1933. учествовао је у истраживањима по црквама и музејима у Аквилеји и Венецији. Током 1933. и почетком 1934. усавршавао се у Бечу, прашком Карловом универзитету код проф. Н. Л. Окуњева и у Институту Н. П. Кондакова у Прагу. Докторску дисертацију *Портрети српских владара у средњем веку*, одбранио је 1934. године, да би потом био проглашен за доктора филозофије. Током 1935. са проф. Н. Вулићем обављао је теренска истраживања у Скупима крај Скопља. Средином октобра 1935. примљен је за кустоса–приправника у Музеју Јужне Србије у Скопљу, који је управо тада почео да се формира. За хонораног наставника на Филозофском факултету у Скопљу за предмет Класична археологија изабран је почетком 1936. године. Током те године наставио је са проф. Н. Вулићем археолошка ископавања у Скупима. Маја 1938. Скопско научно друштво изабрало га је за свога дописног члана. За доцента за историју уметности на Филозофском факултету у Скопљу изабран је 1939. У Другом светском рату пао је у немачко заробљеништво 14. априла 1941. године. Као резервни официр провео је у заробљеништву четири године и боравио је у логорима у Хоенфелсу, Либеку, Нирнбергу и Хамелбургу.

По повратку из немачког заробљеништва 1945. примљен је за доцента за историју уметности на Филозофском факултету у Београду. За члана Археолошког института САН постављен је 1947. За ванредног професора на Филозофском факултету изабран је 1951, а за дописног члана САН маја 1952. Редовни професор Универзитета постао је 1956. Између 1945. и 1956. године обавио је многа теренска истраживања средњовековних споменика по Србији, Црној Гори, Босни и Македонији. Истовремено ради испитивања старина и на студијским путовањима боравио је у више европских земаља: Грчка – Хиландар 1952. и 1953, Енглеска – Лондон, Универзитет, јесењи семестар 1953/1954. године, затим је држао предавања у више европских земаља (Западна Немачка, Аустрија, Холандија, Француска) и упознавао се са византијским споменицима у Грчкој, Бугарској, Турској и Италији. Учествовао је активно на византолошким конгресима од солунског (1953) до букурешког (1971).

За редовног члана САНУ изабран је децембра 1963. Октобарску награду Београда добио је 1966. Хердерова награда додељена му је у Бечу 1967. Четири године касније добио је и Седмојулску награду за животно дело. Крајем 1968. постао је председник Хиландарског одбора САНУ. Дужа студијска путовања обавио је 1965, када је поводом изложби копија средњовековног сликарства, боравио у САД и 1967. у Совјетском Савезу. Пензионисан је 1977.

Р. је био члан Уређивачког одбора *Старинара* од 1950. до 1978, док је *Хиландарски зборник* САНУ уређивао између 1971. и 1978. године.

Области научних истраживања Р. биле су доста разнородне, али је његов рад превасходно био усредсређен на средњовековну српску и византијску уметност, посебно сликарство. Од своје прве књиге *Портрети српских владара у средњем веку* (1934) до знамените синтезе *Старо српско сликарство* (1966) и касније градио је свој углед европског византолога. Обдарен и за истанчане анализе појединих уметничких дела, његови научни квалитети долазили су нарочито до изражаја у синтетичким сагледавањима уметничких појава у српским земљама током средњег века. Књиге и расправе Р. биле су увек снажан подстицај за изучавање појединих запостављених области српске историје уметности (књиге *Stare srpske minijature*, 1950, *Мајстори старог српског сликарства*, 1955, затим студије о српском иконопису XII–XV века, уметничкој заоставштини манастира Хиландара и др.). Посебне заслуге је стекао због подстицања истраживања српске уметности из времена турске владавине (XV–XVIII века), која је до њега била готово заборављена.

Научна заинтересованост Р. за археологију није нестала ни у његовим каснијим годинама, не само стога што је увек на прави начин откривао античке корене старе српске и византијске уметности, већ и стога што је објављивао и радове из области раносредњовековне археологије и средњовековне скулптуре. У позним годинама бавио се и проблемима средњовековне естетике, у чему му је помагало добро познавање текстова старе српске књижевности.

У приступу изучавању уметничких дела прошлости Р. је кренуо новим путевима, које су следили његови многобројни ученици. Први је у српској историји уметности посветио пажњу стилским одликама уметничких дела и еволуцији стилова, што је пре њега било занемарено. Уметничко стварање је доследно повезивао са теолошким, државним, естетским идејама епохе и успешно је настојао да одржи блиску повезаност историје и историје уметности, па је то пренео и на своје настављаче. То ће постати једна од битних одлика историје уметности која се негује у београдском научном средишту. Више него било ко од његових претходника одбацио је било какву научну пристрасност у име такозваних родољубивих циљева.

На београдском Одељењу за историју уметности по завршетку Другог светског рата преданим педагошким радом и примером оспособио је знатан број својих студената за разне наставничке дужности, што је наставио да ради до краја живота.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Светозар Радојчић*, Годишњак САНУ 67 (1962) 312–316; С. Петковић, *Библиографија радова професора Светозара Радојчића*, Зборник Светозара Радојчића, Београд 1969, 9–16; *Светозар Радојчић*, Годишњак САНУ 84 (1978) 377–383; BLZ 9, br. 18504; 11, br. 14831.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 7, 23–24 (K. Adanja); ELU 4 (1966) 47 (K. Ambrozić); Р. Станић, *Академик Светозар Радојчић (1909–1978)*, Гласник Друштва конзерватора Србије 3, Београд 1978, 49–51; З. Расолкоска-Николовска, *Светозар Радојчић (1909–1978). In memoriam*, Зборник на Археолошкиот музеј 18–19, Скопје 1978, 169–170; Д. Милошевић, *Сећање на професора Светозара Радојчића*, Свеске ДИУС 5–6 (1978) 1–5; Р. Станић, *Над делом Светозара Радојчића (1909–1978)*, Зборник РНМ 9, Чачак 1978, 321–346; С. Петковић, *Светозар Радојчић 1909–1978*, Зборник МС ЛУ 15 (1979) 1–7; С. Ћирковић, *Светозар Радојчић у српској историографији о средњем веку*, на истом месту, 9–13; Д. Богдановић, *Стара српска књижевност у делу Светозара Радојчића*, на истом месту, 15–18; К. Балабанов, *Академик Светозар Радојчић*, Културно наследство 7, Скопје 1978, 279–280; F. Kämpfer, *Svetozar Radojčić (27.V.1909–20.X.1978)*, Südostforschungen 38 (1979) 268–270; Д. Медаковић, *Научна бдења Светозара Радојчића*, ЛМС 424, 4 (1979) 752–759; Д. Медаковић, *Светозар Радојчић*, Старинар н. с. 31 (1980) 235–236; S. Kisas, *Svetozar Radojčić*, Βυζαντινα 11, Thessaloniki 1982, 471–475; В. Ђурић, *Рад и улога Светозара Радојчића*, у: С. Радојчић, Одабрани чланци и студије 1933–1978, Београд 1982, 9–16; С. Петковић, *Књига Светозара Радојчића Портрети српских владара у средњем веку шест деценија касније*, у: С. Радојчић, Портрети српских владара у средњем веку, Београд 1996², 113–121.

С. Петковић

РАДОНИЋ Јован (28. јануар 1873, Мол, Бачка – 25. новембар 1956, Београд). Основну школу завршио је у родном мјесту, а гимназију 1891. у Новом Саду. Студирао је на Филозофском факултету Бечког универзитета, гдје је стекао и докторат филозофије средином 1896. Послије једногодишње службе у добровољачкој војсци у Далмацији отишао је у Русију, гдје је у Петрограду и Москви у библиотекама и архивима изучавао руско-српске односе током XVI и XVII вијека. Годину дана провео је у Цариграду на раду у српској гимназији, а у јесен 1899. прешао је у Нови Сад за библиотекара Матице српске. Шест година касније постављен је за ванредног професора опште историје средњег вијека на Београдском универзитету. Учествовао у балканским и Првом свјетском рату. Године 1919. враћен је у наставу као редовни професор на Филозофском факултету у Београду. Убрзо потом постао је редовни члан СКА, а уз то био спољни члан Чешке Академије у Прагу, дописни члан ЈАЗУ у Загребу и Румунске академије у Букурешту, а такође и члан књижевног одељења Матице српске у Новом Саду. Биран је у два маха (1937. и 1940) за секретара Академије, а 1923. и 1925. за посланика у Народног скупштини. Крајем 1939. именован је за сенатора града Београда. Ова политичка ангажованост није му сметала да у послератном периоду настави озбиљан научноистраживачки и образовни рад, а посебно да се својски заузме око оснивања Историјског института САН, чији је вриједни и корисни члан остао до своје дубоке старости.

Појава Р. у српској историографији поклапа се са крајем борбе између критичког и романтичарског правца у писању историје. Као ученик и настављач критичког историјског метода Илариона Руварца, који је ограничавао своје напоре на истраживање извора и изучавање националне историје, Р. је наставио са проучавањем догађаја из наше прошлости у контексту ширих европских збивања, о чему најбоље свједочи његово капитално дјело *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV вијека* (1902).

У моменту када је критички метод извојевао „право грађанства" у развитку српске историографије, повезивање националне и опште историје постало је један од њених прворазредних задатака, у чему велика улога припада управо Р., чији се први, још студентски радови (1894. и 1895) одликују тежњом да се при проучавању српске прошлости обрати пажња на сусједне државе, особито Византију. Од Византије ширио је круг својих занимања на остале земље, од којих је у одређеним временским размацима зависила судбина тадашњег свијета и тако у напријед наведеном дјелу пружио примјер успјешног укључивања средњовјековног развоја појединих народа у опште историјске токове. Овакав научни став није никада напустио, већ га је само временом усавршавао.

Другу велику и занимљиву новост у истраживањима Р. представља успио покушај пластичног приказивања појединих личности у координатама свога времена – почев од његове докторске тезе *О великом војводи босанском Сандаљу Хранићу Косачи (Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić Kosača)* (1897), па до чувене монографије *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*, која је сигурно најбољи примјер оваквог рада у нашој историографији.

Од почетка свога научног рада, Р. се живо интересовао и за историју Срба у Војводини коју је веома исцрпно и савјесно изложио у опширном Уводу едицији извора *Прилози за историју Срба у Угарској у XVI, XVII и XVIII веку* (1909). Потом је у врло сложеној ситуацији објавио дјело *Срби у Угарској*, а у избјеглиштву написао највећи број студија у циљу одбране српских права у Војводини.

Свој шестогодишњи рад на мјесту библиотекара Матице српске, Р. је 1902. крунисао детаљним прегледом свих студија и прилога који се тичу српске прошлости с натписом: *Рад на домаћој историји у год. 1902.* Овај прилог може се ставити у ред најбољих библиографских радова ове врсте, али се не може прежалити што је остао до данас једини овакве врсте и ове вриједности.

Изванредни ерудита и плодни истраживач Р. је још у данима своје младости преводио с њемачког, а касније и с румунског и чешког језика. Ти ранији преводи претежно су из области књижевне историје, док су касније, углавном, историјске садржине. На првом мјесту треба истаћи превод Јиречекове *Историје Срба* и његових студија о држави и друштву у средњовјековној Србији, које је овај, уз одличан превод, мјестимично допунио и снабдио добрим и разноврсним индексима. И, најзад, његов издавачки рад односи се на двије разноврсне области српске историје – на историју Војводине и на објављивање бројних докумената (акта и повеље) из Дубровачког архива који се тичу наше средњовјековне прошлости.

Временски распон научног интересовања Р. обухвата безмало цјелокупни развој српског народа – од проучавања прошлости оних племена која су прије словенске сеобе живјела на тлу будућих српских земаља (на размеђу старог и средњег вијека), па до бројних догађаја из 1848. који су блиски његовом времену. Колико год фасцинира хронолошка ширина Р. научног опуса, исто толико плијени и тематска разноврсност његових истраживачких напора – од издавања историјских извора, научне критике, преко аналитичке интерпретације њиховог садржаја, па до стварања синтезе као највећег степена у стваралачком раду једног научника.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 22 (1909) 356–359; 28 (1921) 255–257; 50 (1940) 214–217: *Радови проф. др Јована Радонића, академика (1873–1956)*, ИЧ 5 (1955) 443–461; BLZ 9, br. 18568–18768; 11, br. 14875–14938.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 22 (1909) 355–356; 28 (1921) 254–255; 50 (1940) 213–214; Н. Радојчић, *Јован Радонић, 28. јануара 1873 (Мол, Бачка) – 25. новембра 1956 (Београд)*, ИЧ 6 (1956) 270–274; Н. Радојчић, *Др Јован Радонић, 28.I 1873–25.XI 1956, Редовни члан Српске академије наука* (Говор одржан на свечаној комеморативној седници Одељења друштвених наука САН, 27.XI 1956), Гласник САН 8 (1956) 260–263; ЕЈ 7, 24 (Đ. Sp. Radojičić); НЕ 3, 647–648 (Н. Радојчић).

Ђ. Тошић

РАДОШЕВИЋ Нинослава (23. јануар 1943, Београд). После завршене класичне гимназије у Београду студирала је на Катедри за класичне науке Филозофског факултета у Београду (1961–1965). Новембра 1966. запослила се у Византолошком институту САНУ. Магистрирала је на Филозофском факултету 1972. одбранивши рад са темом *Књижевна вредност епиграма Теодора Студита*, а 1978. је на истом факултету одбранила докторску дисертацију *Шестоднев Георгија Писиде и његов словенски превод*. У звању је вишег научног сарадника у Византолошком институту САНУ. Од јануара 1990. предаје као ванредни професор на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду предмет Средњогрчка и новогрчка филологија.

У оквиру византијске књижевности, која је предмет проучавања Н. Р., тежиште интересовања јој је византијска реторика, епистолографија и словенска преводна књижевност са грчког.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Шестоднев Георгија Писиде и његов словенски превод*, Београд 1979; *Иноплеменици у „царским говорима" епохе Палеолога*, ЗРВИ 22 (1983) 119–147; *Епистолографија Јована Апокавка*, ЗРВИ 29–30 (1991) 155–167; *La philologie byzantine dans les pays yougoslaves depuis 1900*, La filologia medievale e umanistica greca e latina nel secolo XX, Roma 1993, II, 677–704; *The Emperor as the Patron of Learning in Byzantine Basiliki Logoi*, Studies in Honor of Speros Vryonis jr., New Rochelle 1993, 267–287; *Константин Велики у византијским царским говорима*, ЗРВИ 33 (1994) 7–19.

Р.

РАДУСИНОВИЋ Милорад (10. јуни 1943, Буроњи код Подгорице). Основну школу и гимназију учио је у Мостару, где је студирао и дипломирао на Вишој педагошкој школи (1963). Дипломирао је затим на Филозофском факултету у Београду 1966. године. Радио је у средњим школама у Мостару (1967–1972), Чачку (1972–1975), Ковачици (1975–1980), а од 1980. у Београду. Од 1992. је запослен у Првој београдској гимназији. Магистарски рад *Црна Гора и Русија у вријеме анексионе кризе 1908–1909*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду (1980), а докторску дисертацију *Руско јавно мњење према Црној Гори Петра I и Петра II Петровића Његоша 1784–1851*, на истом факултету 1986. године. Стекао је 1994. звање научног сарадника.

Осим историографијом, бави се и литературом (објавио је збирке песама, приче, хумореске и афоризме). Посебно су га занимале теме из балканске историје из периода XVIII, XIX и почетка XX века, везане за Источно питање као и време анексионе кризе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Затегнутост на црногорској граници према Боки Которској у вријеме анексионе кризе (1908–1909)*, Зборник КС ДИ ЦГ 1 (1973) 147–154; *Притисак аустроугарске флоте на Црну Гору у вријеме анексионе кризе 1908–1909. г.*, Годишњак ПМК (1978) 99–107; *Руско јавно мњење према Србији и Црној Гори за вријеме анексионе кризе (1908–1909)*, ЛИЧ 1–4 (1981) 107–137; *Planovi i mjere za utvrđivanje Boke Kotorske u prvoj deceniji XX vijeka*, VIG 3 (1983) 229–242; *Једно руско свједочанство о Карађорђу*, ИГ 1–2 (1984) 93–98; *Прве вијести о Црној Гори у руској штампи XVIII вијека*, ИЗ 3–4 (1985) 77–83; *Руска вијест о паду Београда 1717. године*, Зборник МСИ 42 (1990) 129–131; *Antanta i aneksiona kriza (1908–1909)*, Istorija 20. veka 1–2 (1991) 7–22; *Војностратешки значај ужичког подручја у вријеме анексионе кризе 1908–1909. године*, Ужички зборник 20 (1991) 39–46; *Боравак Хајдук Вељка у Пожаревцу и околини*, Viminacium 7 (1992) 111–114.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија Милорада П. Радусиновића*, у: Књига за Аљошу. Београд 1990, 31–45; *Библиографија Милорада П. Радусиновића (1964–1994)*, у: Тихи урнебес, Београд 1994, 33–48.

ЛИТЕРАТУРА: М. Б. Шијаковић, *Песник и сећања*, Мостови 69–70 (Пљевља 1982) 137–140; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 177.

Р.

РАЖНАТОВИЋ Новак (11. јануар 1925, Дујава, Ријека Црнојевића). Основну школу похађао је у Ријеци Црнојевића, а гимназију на Цетињу. Био је учесник НОР-а. Студирао је на Филозофском факултету у Београду, где је 1951. завршио

Групу за историју. На истом факултету одбранио је 1973. докторску дисертацију *Црна Гора и Берлински конгрес*.

Р. је предавао у которској гимназији (1951–1952), а затим је прешао у Државни архив на Цетињу (1953–1954). Од 1954. до 1958. био је професор гимназије у Сјеници, Бијелом Пољу и Цетињу. У Историјски институт Црне Горе прешао је 1959, где је радио као асистент, научни сарадник (1974), виши научни сарадник (1979) и научни саветник (1987). Пензионисан је 1989. године.

Р. истражује историју Црне Горе у XIX и почетком XX века. Писао је о међународном положају Црне Горе, ослободилачким ратовима, завршетку велике источне кризе, последицама Санстефанског мира и Берлинског конгреса, посебно о питањима разграничења са Турском. Више радова посветио је односима Црне Горе и Србије. Р. је са саопштењима учествовао на научним скуповима у Анкари, Варни, Волосу, Београду, Софији, Титограду. Од 1975. до 1979. био је члан Редакције *Историјских записа*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Положај и улога цркве у Црној Гори 1852–1878* (1961); *Рад влада Црне Горе и Србије на постављању српских митрополита у Призрену и Скопљу* (1965); *О раду радикалске опозиције кнеза Петра Карађорђевића и књаза Николе против режима краља Милана у Србији 1883–1889* (1966); *Сукоб Црне Горе са Турском и Албанском лигом око извршења Берлинског уговора о предаји Плава и Гусиња* (1973); *Црна Гора и Санстефански мир* (1976); *Црногорско-српски односи и питање престолонаслеђа у Србији 1900–1903. године* (1977); *Аустро-Угарска и одлуке Берлинског конгреса о Црној Гори* (1978); *Црна Гора и Берлински конгрес* (1979); *Црна Гора у међународним односима, Le Monténégro dans les relations internationales* (1984, коаутор); *Преглед међународних уговора и других правних аката за Црну Гору 1700–1918* (1987, коаутор); *Разграничење Црне Горе и Турске 1883–1887*, ИЗ 2 (1995) 1–33.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948-1988*, 141–147.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ИИ ЦГ 1948-1988*, 141.

Р. Михаљчић

РАЈИЋ Јован (11. новембар 1726, Сремски Карловци – 11. децембар 1801, манастир Ковиљ). Родио се у породици Радивоја–Раје Јанковића, досељеног из Видина, учио је школу код ђакона Петра Рајковића, којем је од 1738. до 1744. био помоћни учитељ. Почео је 1748. да учи језуитску гимназију у Коморану, али је напустио бојећи се покатоличавања и прешао у протестантску гимназију у Шопрону коју је завршио 1753. Током школовања пише своје прве богословске саставе. Издржавао се подучавајући млађе ученике. Вођен жељом за вишим образовањем отишао је у Кијев на Духовну академију, једину високу школу православног богословља. Студирао је (1753–1756) и као један од најбољих ученика стекао темељно образовање у области теологије и филозофије, главним дисциплинама тога високог училишта.

Вративши се у Карловце није добио место професора на „Латинској школи" па се отиснуо на ново путовање у потрази за историјским изворима. Тада је, наиме, већ била сазрела одлука да пише српску историју. Касније, у старости, је писао да му се чинило да је то најпреча народна потреба. На путовању је срео историчара Ивана Томку Саског, од којег је тражио савет за концепцију и композицију замишљеног историјског дела. Другог историчара, Казимира Фрескота, је преводио са немачког. Преко Кијева, Влашке и Цариграда стигао је на Свету Гору знајући да се у Хиландару налазе значајни документи за српску историју. Озлојеђен и разочаран поступцима сиромашног и необразованог манастирског братства, задржао се у Хиландару само два месеца, али је своју бележницу обогатио преписима важних извора као што су Данилов зборник, Хиландарски летопис, неколико повеља. Враћајући се копненим путем преко Сера, Ниша и Београда, посетио је манастир Дечане, где је записао неке текстове, међу осталим и натписе са овог манастира.

У Карловцима је 1759. добио место професора географије и реторике у „Латинској школи", постао је и управник, и радио је до 1762, када је због сукоба с околином напустио Карловце и отишао у Темишвар на двор епископа Вићентија Јовановића Видака. Боравио је тамо до 1764, када је на позив епископа бачког Мојсеја Путника прешао у Нови Сад. Ту је на богословским течајевима обучавао свештенике и ђаконе, вршећи својом ученошћу позитиван утицај на дизање општег нивоа српског свештенства. Р. је иначе целог живота долазио у многобројне сукобе са околином, коју је гледао с висине, а она му је узвраћала често грубим нападима и увредама. У новосадском периоду свога живота Р. је писао и 1768. завршио своје обимно историјско дело које није давао да се штампа више од четврт столећа. У међувремену је писао песме, поучне текстове, саставе из реторике и црквене историје, преводио и понеки од радова штампао.

Последњи значајан прелом у животу Р. десио се 1772. када се замонашио и убрзо затим био рукоположен за јеромонаха и посвећен за архимандрита. Постао је старешина манастира Ковиља, у којем је провео све године до краја живота, одлазећи повремено на митрополијски двор у Сремске Карловце. И у манастиру Р. се сукобљавао са монасима, повлачио се са положаја старешине, парничио се и тужио на неразумевање средине. Писао је бројне богословске текстове, од којих је две верзије Катихизиса сматрао за своје најважније дело. Богословљу је 1783. подучавао Стефана Стратимировића, који ће касније постати епископ и митрополит и имати велики утицај на Рајића. Стратимировићев пријатељ Стефан Новаковић купио је 1783. у Бечу штампарију у којој су касније штампана и Рајићева историјска дела. Držeћи код себе необјављено главно историјско дело, Р. је 1790. превео са немачког и адаптирао књигу Лудвига Албрехта Гебхардија *Краткаја Серблии, Расии, Босни и Рами кралевств История*, која је била део једне светске историје започете у Енглеској и преведене и прилагођене у Немачкој. Књига је посвећена митрополиту Стратимировићу и штампана у Бечу 1793.

Исте године митрополит Стратимировић је успео после много мука да добије од Р. рукопис главног историјског дела и да га преда у штампу. Тадашње српске новине *Славено-сербския вѣдомости* најављивале су Рајићево дело о којем се много говорило у образованим круговима и које се с нестрпљењем очекивало. Преко 600 примерака било је унапред откупљено („пренуметанти") и на тај начин су створена средства за штампање. Дело је коначно штампано у четири обимне свеске 1794 (I–III) и 1795 (IV) под дугим насловом: *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ изъ тмы забвенія изятая и во свѣтъ историческій произведенная Іоанномъ Раичемъ архимандритомъ во свято-архаггелскомъ монастырѣ Ковилѣ*.

Р. је првобитно желео да историју Срба повеже са историјом свих Словена, пре свега Руса, али је од тога плана морао одустати, па је излагање ограничио на Јужне Словене, а преглед знања о Словенима уопште, њиховим почецима и постојбинама, имену, језику, обичајима и веровањима дао је у уводу, затим је изложио историју Бугара од почетка до пада Другог бугарског царства, сажето је приказао историју Хрвата, а сав остали део (три од четири свеске) посвећен је српској историји, која је мање сажета а више рашчлањена. Насупрот ранијим писцима, који, како Р. примећује, „од Стефана Немањи все начинајут", он је на почетак ставио династију Властимирових потомака, познату из списа цара Константина Порфирогенита, а за њом следе „словенско-готски краљеви у Далмацији и Србији", што представља династију из Летописа Попа Дукљанина. Р. је упоредо са Павлом Јулинцем дао почетак српској историји, ставио је у европску перспективу: усвојио идеју о средњем веку („средње време") као периоду који се разликује од антике и од модерног доба. Р. делом српска историјска традиција укључена је у световну и рационалну визију европске историје као њен саставни део.

Излагање је подељено на књиге, главе и параграфе, а пропраћено је напоменама, родословним таблама, историјским картама, свим оним што су имала учена историјска дела оногa доба. Највећу новину представља употреба српских извора. Р. је саопштио практично читав текст Даниловог зборника, пренео је неколико повеља, у прилогу је донет текст Душановог законика (без знања Р., како се жалио). Византијске изворе је користио из друге руке, посредством хрестоматија са латинским преводима. У завршним деловима књиге обилно се служио *Хроникама грофа Ђорђа Бранковића*. Излагање се после пада српске државе ограничава на Србе у Угарској и тече до Београдског мира 1739, а најмлађи догађај који се спомиње је укидање Пећке патријаршије (1766).

Р. је своје излагање ослањао на изворе и преузимао из њих велике одломке, ипак није био компилатор као Мавро Орбин, јер суочава изворе, даје мишљење о појединим спорним питањима или препушта читаоцима да створе суд. Ипак, има делова књиге у којима је „принос Рајићев тексту веома мали" (Н. Радојчић). Р. је знао да постоје правила историјског метода „историческа правила", како он каже, па ипак, његова критика извора била је једнострана и неразвијена. У критици је, као и у писању свог дела, био надахнут родољубљем и православљем, предност је давао домаћим изворима, а затим онима који о Србима повољно говоре. Није хтео да се ограничи на политичку историју, желео је да нешто каже о наукама и култури, али то није могао највише због недостатка извора.

Рајићева *Историја* је вршила велики утицај на српску културу, политику, историјску мисао. Употребљавана је као приручник све до шездесетих година XIX века, послужила је као подлога за учене приказе српске историје објављене у XIX веку, користила се као неисцрпан извор историјских сижеа од стране оних који су уметнички обрађивали српску прошлост. О рецепцији Рајића говори и судбина његових дела: прва књига *Историје* штампана је у Русији, а цело дело је 1823. прештампано у Будиму, делови *Историје* о појединим династијама (Немањићи, Мрњавчевићи, Грбљановићи, Бранковићи) штампани су у преводу у свескама (Народна библиотека браће Јовановић). *Кратка История* (превод Гебхардија) преведена је на тадашњи народни језик и штампана 1847. у Београду уоквирена пропратним текстовима једног некритичног патриоте склоног мистификацији.

ЛИТЕРАТУРА: Преглед обимне литературе о Рајићу до 1951. даје Н. Радојчић, *Српски историчар Јован Рајић*, Београд 1952. Више текстова о Рајићу објављено је поводом 200. годишњице од

објављивања *Историје*. Институт за књижевност и уметност организовао је 1995. научни скуп о Рајићу. Саопштења са тог скупа осветљавају многе аспекте Рајићевог рада и садрже податке о литератури објављеној после капиталне Радојчићеве књиге: *Јован Рајић – живот и дело*, уредник М. Фрајнд, Београд 1997. Посебно стр. 391–436: С. Војиновић, *Библиографија радова о Јовану Рајићу*.

С. Ћирковић

РАЈИЧИЋ Миодраг (14. фебруар 1898, Велико Градиште – 23. новембар 1977, Београд). Основну школу учио је у Великом Градишту, а гимназију у Смедереву, Пожаревцу, док је завршне разреде и матуру положио у Српској гимназији у Нишу. Студирао је на Филозофском факултету у Клермон Ферану и Паризу, а дипломирао на Филозофском факултету у Београду (1922). Професорски испит положио је 1929. Почео је да ради 1920. као званичник у Министарству финансија, затим као привремени предметни учитељ и суплент у Алексинцу, Шапцу, Новом Пазару, Дубровнику, Крагујевцу, Кавадару. Од 1928. до пензионисања 1958. предавао је у Државној трговачкој академији, односно Првој економској школи у Београду.

Р. је написао више уџбеника из историје и географије за средње школе. Преводио је са француског и сарађивао у едицији *Свезнање*. Објавио је неколико прилога из националне историје средњег века од којих издвајамо расправе *Основно језгро државе Дејановића* (1952) и *Севастократор Дејан* (1953). Један је од аутора споменице Прве економске школе у Београду (1956).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 18956 – 18957; 11. br. 15044 – 15045: *100 година Прве економске школе „Владимир Перић Валтер" у Београду*, Инђија 1982, 240.

Р. Михаљчић

РАЈКОВИЋ Ђорђе (23. април 1825, Нови Сад – 28. јули 1886, Нови Сад). Учио је гимназију у Новом Саду а потом завршио учитељску школу у Пешти. Био је учитељ прво у Вуковару (1846), па у Неготину и коначно у Новом Саду (1850). Као младић писао је и преводио песме. Био је актуар (1865–1870) и члан Књижевног одбора Матице српске. Бавио се и сакупљањем народних песама и рукописа знаменитих Срба. Основао је неколико часописа, међу којима су најзначајнији *Школски лист, Путник,Земљак, Даница, Комарац* и *Рен*. Бавио се скупљањем и издавањем грађе за историју Срба у XVIII веку, првенствено оном везаном за историју штампарства, црквену историју и историју српских народно-црквених сабора.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српски народни сабор 1769. у Карловцима*, ЛМС 114, 1 (1872) 151–202; *Факсимиле од рукописа знаменити Срби*, Беч 1871; *Митрополит Павао Ненадовић*, ЛМС 137, 1 (1884) 42–70; *Изабрани списи*, Нови Сад, 1950.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 18982–18989; 11, br. 15052–15065.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 7, 34 (B. Miljković), HE 3, 658 (Б. Петровић); С. Станојевић, *Знаменити Срби*; М. Војиновић, *Ђорђе Рајковић*, Гласник ИД НС 10 (1937); В. Стајић, *Новосадске биографије*, Нови Сад 1936, 1964; В. Крестић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980, 257–259; Ј. Грчић, *Спомен Ђорђу Рајковићу*, ЛМС 154 (1888) 78–92; Српски књижевници III, 29–35 (Калић).

Н. Лемајић

РАЈСВИЦ (REISWITZ) Јохан (1899, Лугано – 25. јули 1962, Минхен). Средње школовање прекинуо је Први светски рат у којем је рањен. Од 1918. студирао је на Берлинском универзитету филозофију, историју књижевности и уметности и неке биолошке дисциплине, тек 1928. се одлучио за бављење историјом. Заинтересовао се за историју Балкана, понајвише српску. Путовао је често у Југославију, упознао земљу, учествовао у археолошким ископавањима (Требениште 1931–1932). Из рада у томе периоду настала је књига о пруско-српским односима: *Belgrad–Berlin, Berlin–Belgrad 1866–1871,* München–Berlin 1936. За време Другог светског рата подстакао је ископавања на београдској тврђави (1942–1943). Изабран за доцента на Универзитету у Минхену 1942, могао је да започне педагошки рад тек 1946. Његова успешна научна каријера рано је прекинута тешком болешћу (1960). Поред мањих радова и чланака у енциклопедијама написао је кратак преглед међуратне историје Југославије: *Die politische Entwicklung Jugoslawiens zwischen zwei Weltkriegen,* Osteuropa–Handbuch. Jugoslawien, Köln 1954, 67–98, затим студију: *Die Belgrader Mission des preussischen Majors I. G. Lothar von Schweinitz, 1892,* Münchener Beiträge zur Slavenkunde, München 1953, 42–72.

ЛИТЕРАТУРА: Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas 11 (1963) 470–471 (некролог); G. Stadtmüller, *Johann Albrecht Freiherr von Reiswitz (1899–1962)*, Südost–Forschungen 23 (1964) 321–323.

С. Ћирковић

РАКИЋ Лазар (22. децембар 1929, Надаљ – 27. октобар 1992, Надаљ). Рођен у многобројној земљорадничкој породици, основну школу је завршио у Надаљу, гимназију у Бечеју, а студије историје на Филозофском факултету у Београду, 1957. године.

У гимназијским данима, у време тзв. принудног откупа, Р. се јавно побунио, и због тога доспео на више месеци у затвор. Радио је као професор у школама у Панчеву, Вршцу, Београду, Зрењанину и Новом Саду. Неколико година радио је и као просветни радник у Међуопштинском педагошком заводу у Новом Саду. На Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду одбранио је докторску дисертацију под називом *Радикална странка у Војводини* (1971). На истом факултету је, у промењеним политичким околностима, са навршених четрдесет година живота, започео универзитетску каријеру. Изабран је за доцента 1974, за ванредног професора 1983, а за редовног професора 1986. године Предавао је историју народа Југославије у новом веку и методику наставе историје.

Предмет Р. научног интересовања била је прошлост Срба на подручју некадашње јужне Угарске, посебно период историје Војводине од револуције 1848. до краја Првог светског рата, време којем је посвећен највећи број његових радова. Подједнако успешно бавио се и педагошком праксом као и теоријском и примењеном наставом историје. Објавио је око 180 научних и стручних радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Радикална странка у Војводини до почетка XX века*, Нови Сад 1975; *Радикална странка у Војводини (1902–1919)*, Нови Сад 1983; *Јаша Томић (1856–1922)*, Нови Сад 1986; *Надаљ*, Нови Сад 1988; *Историја*, уџбеник за VII разред основне школе (више издања), Нови Сад 1977; *Историја*, уџбеник за III годину основног образовања одраслих, Нови Сад 1980; *Историја*, радна свеска за VII разред основне школе (више издања), Нови Сад 1980; *Историја за V разред основне школе*, Београд 1993.

ЛИТЕРАТУРА: Настава историје 2 (1995) 5–18 (Ч. Попов, В. Крестић, М. Перовић).

П. Крестић

РАКИЋ Хранислав (7. март 1928, Печењевце). Основну школу завршио је у месту рођења, Вишу мешовиту гимназију у Лесковцу, а Филозофски факултет, Група за историју, 1955. године у Скопљу.

Био је професор Више мешовите гимназије у Лесковцу, а од 1960. до пензионисања 1993. директор Народног музеја у Лесковцу. Прошао је сва звања од професора и кустоса до педагошког и музејског саветника. Поред педагошког и научног рада, истакао се као организатор многих научних скупова. Дао је допринос у изградњи и унутрашњем уређењу нове зграде Народног музеја у Лесковцу. Био је уредник *Лесковачког зборника* и посебних музејских и ванмузејских издања.

Р. је највише дао на истраживању новије историје југа Србије, углавном проучавајући деветнаести и двадесети век. Његов главни истраживачки рад био је усмерен на Први светски рат, историју радничког покрета и Народноослободилачки рат и окупацију 1941–1945, чему је посветио највећи број својих радова. Р. је писао прилоге о прошлости Лесковца, приручнике за основну школу и туристичке водиче.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Револуционарни омладински покрет лесковачког краја 1941–1945*, Лесковац 1979; *Комунистичка партија Југославије у лесковачком крају 1941–1945*, Лесковац 1982; *Терор и злочин окупатора и домаћих издајника у лесковачком и врањском крају 1941–1944*, Лесковац 1987; *47. српска дивизија НОВЈ*, Београд 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Мирчетић, *Библиографија радова Хранислава Ракића*, Лесковац 1993.

ЛИТЕРАТУРА: *Хранислав Ракић – историчар*, Лесковац 1994; Н. Тимченко, *Народни музеј у Лесковцу (1948–1983)*, Лесковац 1983.

Р.

РАКОЧЕВИЋ Б. Новица (29. август 1894, Колашин – 6. април 1941, Београд). Војни историчар и пуковник војске Краљевине Југославије. Завршио је Нижу војну академију 1914. и Вишу војну академију 1925. године. У Првом светском рату је учествовао у српској војсци и био рањен. Чин пуковника добио је 1935. године. Носилац је више високих војних одликовања.

Аутор је књиге *Ратни планови Србије против Турске од вожда Карађорђа до краља Петра*, Београд 1933, превео је с турског књигу Емерхалиса *Тамерланов поход на Анадолију и битка код Анкаре*, Београд 1937.

ЛИТЕРАТУРА: М. Д. Лазаревић, *Наши ратни планови против Турске од вожда Карађорђа до Краља Петра*, СКГ 41 (1934) 602–610: 42 (1934) 53–60.

М. Терзић

РАКОЧЕВИЋ Новица (15. јануар 1927, Требаљево, Колашин). Основну школу учио је у родном месту, а гимназију у Колашину и Беранама. Историју је завршио 1952. године на Филозоф-

ском факултету у Загребу. Као професор предавао је у Колашину, Котору и Бијелом Пољу (1952–1959). Од 1959. до пензионисања радио је у Историјском институту Црне Горе. Докторску дисертацију *Црна Гора под аустро-угарском окупацијом 1916–1918. године*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду. Био је учесник НОР-а од 1943. године.

Прошлост Црне Горе у XIX и првих деценија XX века, основно је подручје истраживања Р. Посебно је изучавао међународни положај Црне Горе и њене односе са Аустроугарском. Писао је о развитку политичке мисли, идеји уједињења, уставним питањима, развитку модерне државе и грађанског друштва. Р. је један од аутора *Историје српског народа* у издању СКЗ. Са саопштењима је учествовао на научним скуповима у Загребу, Београду, Титограду, Пријепољу, Илоку, Новом Саду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилози историји аустроугарске окупације Црне Горе 1916–1918* (1960); *Исељавање Муслимана и разграничење Црне Горе и Турске у области Колашина послије Берлинског уговора* (1962); *Односи између Црне Горе и Аустро-Угарске од завршетка скадарске кризе 1913. године до сарајевског атентата* (1967); *Црна Гора у првом свјетском рату 1914–1918* (1969); *Политички односи Црне Горе и Србије 1903–1918* (1981); *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903–1914* (1983); *Односи између Црне Горе и Аустро-Угарске 1777–1914* (1984); *Односи између Црне Горе и Србије 1903–1918* (1984). Р. је био коаутор и сарадник посебних издања: *Црна Гора* (1976); *Колашин* (1981); *Црна Гора у међународним односима, Le Monténégro dans les relations internationales* (1984); *Историја српског народа* (1983–1986); *Бијело Поље* (1987).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948-1988*, 148–155.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*. 178: *Споменица ИИ ЦГ 1948-1988*, 148.

Р. Михаљчић

РАНКЕ (von RANKE) Леополд (21. децембар 1795, Вије у Тирингији – 23. мај 1886, Берлин). Рођен у кући адвоката из религиозне протестантске породице, која је током дужег времена давала свештенике. Р. је студирао теологију и филологију у Лајпцигу (1814–1818). Потом је био наставник гимназије у Франкфурту на Одри. Докторирао је 1817. тезом о Тукидиду (рукопис изгубљен). Прва од замишљене две књиге *Die Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*, која је била његов објављени првенац (1824), учинила је Р. познатим и пресудно допринела да буде постављен за ванредног професора Универзитета у Берлину 1825, где је унапређен за редовног професора 1834. године. Наследна племићка титула додељена му је 1865.

Један је из најужег круга оних који су у првој половини века унели научност у историографију, све до данас – упркос контроверзи око њега у последње време – називан је „оцем научне историографије". Своје схватање изложио је у мало речи већ у предговору своје прве, овде наведене књиге: резултат историчаревог посла зависи од намере, што значи да је неопходно желети сазнати; задатак није да се поучава или пресуђује, дакле једноставно треба стварати знања; историчарево је да покаже како је уистину било, тј. да следи захтев за објективношћу. Оваква самосвест струке се остварује истраживачким методом чија је суштина у усавршеним студијама, по правилу, масе писаних остатака (првенствено аката чуваних у архивама), с тим да се најпре критички проверава њихова аутентичност и веродостојност. Тиме је научност у основи конституисана од, прво, теоријских претпоставки укључивши и начела објективности и од, друго, прецизног и обухватног поступка са траговима прошлости, са историјским изворима.

Р. је тежио сазнању светске историје у новом веку, поступајући аналитички и засновано на егзактности. Ово је могао остварити само унеколико, бавио се првенствено историјама романских и германских народа, а практично историјом верских борби (протестаната и католика, а далеко мање хришћана и муслимана), историјом односа између великих сила, затим и историјом папства, а очевидно из видокруга није губио сукоб револуције и контрареволуције укључивши конзервативизам и либерализам, дакле ни национализам. Изузетно даровит и вредан, а задржавши велику радну способност и у позним годинама, упркос каснијем потпуном слепилу, Р. је створио обимно и богато дело сачињено од мањих студија, монографија, синтеза итд., што је сабрано и публиковано у 54 тома (*Sämtliche Werke*, 1867–1890, 1925–1930[2]). Међу његовим синтезама су три књиге *Die römische Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhundert* (1834–1836), шест књига *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (1839–1847), пет књига *Französische Geschichte vornehmlich im 16. und 17. Jahrhundert* (1856–1861), седам књига *Englische Geschichte vornehmlich im 16. und 17. Jahrhundert* (1856–1868), пет књига *Preussische Geschichte* (1874–1878), и шеснаест књига недовршеног дела *Weltgeschichte* (1881–1888). Актуелност не губи студија *Grosse Mächte* (1833, 1995[7]; издања на енглеском језику 1973. и 1981). Опусу припада аутобиографски спис, дневник и многобројна писма.

Године 1950. у Хамбургу је образовано *Ранкеово друштво (Die Ranke-Gesellschaft. Vereinigung für Geschichte im öffentlichen Leben)*; од 1988. редовна периодична публикација *Mitteilung* (сада *Historische Mitteilungen)*.

Р. се историји Србије у XIX веку враћао у три маха током педесет година и први је написао, стално додајући ново хронолошко раздобље, историју модерне српске државе од Првог устанка до краја друге владавине Михаила Обреновића, уз напомене којима је захваћено и стицање независности 1878. на Берлинском конгресу (*Die Serbische Revolution*, издања: Hamburg 1829. и Berlin 1844[2]; *Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig 1879[3]). Дело је током следећих деценија преведено на енглески, француски, руски, грчки и мађарски језик. То је прва књига критичке историографије о историји Срба и прва студија која Србију укључује у систем међународних односа у XIX веку. Служила је дуго времена као приручник.

Р. се посла латио на подстрек Јернеја Копитара, који га је упознао са Вуком Ст. Караџићем, од кога је потом добио српску изворну грађу. Иначе, за историју Срба се заинтересовао већ због оновремених вести о српским устанцима, а посредно и због буне Грка и стварања независне државе Грчке, док су касније утицале још и побуне водећих слојева у Босни и Египту којима се у потпуности откривала дубина кризе у Турском царству и њен утицај на ионако опречне интересе и заоштрене сукобе европских сила. Претпоставке су настале још и раније, развијањем интересовања за историју Турске под утицајем изворне грађе у архивама Беча и Венеције, онда и писањем монографије *Fürsten und Völker von Südeuropa im 16. und 17. Jahrhundert* (1827).

Постепено је Р. дошао до закључка да је у оквиру међународно-политички деликатног Источног питања постало средишње српско питање, „једна од најважнијих појава историје 19. века" у којој се „значајније него игде исказују самосталне тенденције" и „на које стално утичу опште светске прилике". После 1878. подозревао је да би Хабзбуршко царство могло да покуша да анектира Србију, очевидно свестан да би из тога могао да проистекне значајан међународни проблем. Узрок српске буне, тиме и тежње за независношћу, видео је у насиљу аутократски уређене турске државе (султаново свевлашће) и у недемократском друштву (религија одређује владајуће и потчињене народе). Узето суштински, разумео је еманципацију Србије као пример испољавања „Генија Оксидента" односно „Духа Запада" који техничко-научном цивилизацијом незадрживо прожима свет и снажно се исказује у Турској, посебно у Грчкој, Србији, Египту и самом Цариграду.

Први осврт на *Српску револуцију* је код Срба начинио Георгије Магарашевић већ 1829 у *Летопису Матице српске* у којем су објављени 1830. и први преведени фрагменти. Превода на Вуков српски језик латио се први Стојан Новаковић на подстрек Љубе Ненадовића, узевши издање из 1844, али је од тога 1864. у Београду био објављен само део о Првом устанку (уместо до доласка кнеза Александра Карађорђевића), пошто је цензура из доба кнеза Михаила била незадовољна приказом владавине Милоша Обреновића. Превод немачког издања из 1879. је такође начинио Новаковић и објавио га је 1892. године. Прве осврте су написали Љубомир Миљковић (*Отаџбина*, год. 31, стр. 132–136) и Станоје Станојевић (*Стражилово*, год. 16, стр. 255). Нови превод је начинио Огњен Радовић, али је захватио само раздобље двају устанка и унеколико прве владавине Милоша Обреновића (Београд 1965, 1991[2]). Прве студије о Ранкеу као историчару на српском језику су написали Јован Ристић (*Глас СКА* 31 (1892) 2–29) и Стојан Новаковић под насловом *О овој књизи и писцу њену* (објављено уз превод из 1892. године).

Р. је у Србији прихватан и цењен како због обраде српске историје тако и као значајан историчар уопште. Изабран је у Друштво српске словесности почетком 1849. године (преузет у Српско учено друштво 1864). Извршио је велики утицај на српску историографију почев од Ст. Новаковића, Илариона Руварца, Јована Ристића итд. *О Српској револуцији* су писали Драгољуб Павловић, Јован Б. Јовановић, Никола Радојчић, Љубомир Стојановић (у биографији В. Ст. Караџића, 1924), Владимир Стојанчевић, Радош Љушић итд.

ЛИТЕРАТУРА: L. Krieger, *Leopold Ranke, The Meaning of History*, Chicago 1977; F. Gilbert, *History: Politics or Culture? Reflection on Ranke and Burckhart*, Princeton 1990; W. Weber, *Priester der Klio. Historischsozialwissenschaftliche Studien zur Herkunft und Karriere deutscher Historiker*, Frankfurt a. M. 1987[2]. Зборници радова: *Leopold Ranke und die moderne Geschichtswissenschaft*, hg. von Wolfgang J. Mommsen, Stuttgart 1988; *Leopold von Ranke and the Shaping of the Historical Discipline*, ed. by George G. Iggers and James M. Powel, Syracuse 1990; А. Митровић, *Леополд Ранке и српска револуција* (припремљено за штампу); А. Митровић, *Љубав и поштовање за Леополда Ранкеа*, у: Стојану Новаковићу у спомен, уредио А. Митровић, Београд 1996, 89–129; А. Либерт, *Положај Леополда Ранкеа у духовном свету, филозофски приказ*, Глас СКА 179 (91) (1939) 135–164; Д. Павловић, *Леополд Ранке (Поводом стогодишњице рођења његовог)*, Дело 8 (1895) 428–444; J. Б. Јовановић, *Ранкеово схватање историје*, Наставник 17 (1906) 300–310; ЕЈ 7, 40–41 (R. Mihaljčić): НЕ 3, 666–667 (Н. Радојчић).

А. Митровић

РАСОЛКОСКА-НИКОЛОВСКА Загорка (21. јули 1932, Прилеп). Основно образовање и гимназију завршила је у Прилепу. Филозофски факултет, групу Историја уметности, завршила је 1958. у Београду, где је 1959. положила државни испит и стекла звање кустоса. Од 1955, још као апсолвент, запослила се у Народном музеју у Прилепу. Од јануара 1959. живи у Скопљу, а од августа ради као кустос у Археолошком музеју (Музеј на Македонија). Маја 1968. добила је звање вишег кустоса, а новембра 1978. изабрана је за кустоса-саветника у Одељењу за средњовековну уметност Археолошког музеја Македоније.Одељењем за уметност руководи од његовог оснивања 1986.

У циљу стручно-научног усавршавања боравила је више пута у Грчкој и Бугарској, а краће време у Русији, Турској и на Кипру. Као стипендиста грчке владе боравила је четири месеца у Атини 1967.

За време рада у Археолошком музеју (Музеј на Македонија) учествовала је на више научних скупова, конгреса и симпозијума у земљи и иностранству.

Подручје истраживачког рада Р- Н. обухвата област средњовековне уметности, посебно област зидног сликарства.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Фрески од календарот во манастирот Трескавец кај Прилеп*, Културно наследство 2 (Скопје 1961) 45–60; *Историјатот на манастирот Зрзе низ натписите и записите од XIV до XIX век*, Зборник на Археолошкиот музеј 4–5 (Скопје 1966) 77–93; *Црквата Св. Ѓорѓи во Горен Козјак во светлината на новите истражувања*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, I (Скопје 1970) 219–226; *Убикација на црквата Св. Петка на Брегалница според повелбата на цар Душан од 1355 г.*, Историја – списание на Сојузот на историските друштва на СРМ 9, 2 (Скопје 1973) 248–254; *Црквата Свети Никола во Крупиште*, Зборник на Археолошкиот музеј на Македонија 8–9 (Скопје 1978) 131–155; *Иконостас Карпинског манастира*, Зборник МС ЛУ 16 (1980) 281–296; *Манастирот Зрзе со црквите Преображение и Свети Никола*, Споменица за средновековната и поновата историја на Македонија IV, Институт за истражување на старословенската култура – Прилеп (Скопје 1981) 407–459; *L'iconostase du monastère de Karpino*, Actes du XVe congrès international d'études byzantines, Art et archéologie II, Communications, Athènes 1981, 665–678; *О ктиторским портретима у цркви Свете Богородице у Кучевишту*, Зограф 16 (1985) 41–54; *О владарским портретима у Љуботену и време настанка зидне декорације*, Зограф 17 (1989) 45–53; *Фрагменти фресака Душанове задужбине Светих арханђела код Призрена*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Годишњак САНУ 49, 13 (1989) 389–398; *Ктиторскиот портрет во зидното сликарство во Македонија*, Цивилизациите на почвата на Македонија, МАНУ 2 (1995) 209–226.

Р.

РАСПОПОВИЋ Радослав (1. децембар 1956, Пљевља). Студирао је на Правном факултету у Подгорици где је дипломирао 1979. На Правном факултету у Београду магистрирао је 1987. радом *Престанак међународног правног континуитета црногорске државе*, а неколико година касније (1994) одбранио је докторску дисертацију *Дипломатија Црне Горе 1878–1918*, на истом факултету. Средином 1980. изабран је за асистента, 1992. за вишег истраживача а 1994. за научног сарадника у Историјском институту Црне Горе у Подгорици.

Р. је аутор већег броја научних и стручних радова. Његова стручна интересовања превасходно су усмерена на изучавање правне и дипломатске историје Црне Горе у XIX и XX веку, престанак међународно-правног континуитета црногорске државе, црногорско-руске односе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Međunarodno-pravno regulisanje pitanja nastanka ili teritorijalnog mijenjanja država*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 2 (Beograd 1978) 185–210; *Преглед међународних уговора и других аката значајних за међународне односе Црне Горе 1700–1918*, Београд–Титоград 1987 (коаутор); *Став Црногорског одбора за народно уједињење према југословенском уједињењу*, Зборник Србија 1918. и стварање југословенске државе, Београд 1989, 213–221; *Руски конзулат у Котору 1804–1806*, Зборник радова Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814, Титоград 1991, 189–207; *Међународни уговори Црне Горе*, Зборник докумената с коментаром, Подгорица 1992 (са Г. Перазићем); *О изворима и литератури за историју дипломатије Црне Горе*, у: Извори и историографија о Црној Гори, Подгорица 1993, 165–175; *Дипломатска представништва страних држава и њихов значај за спољнополитичке односе Црне Горе*, ИЗ 1–2 (1994) 8–37; *Crna Gora i Srbija i projekti o stvaranju nezavisne države Mirdita i Dukađina*, VIG 2–3 (1995) 140–166; *Дипломатско представништво Црне Горе у Турској (1879–1912)*, Гласник ЦАНУ, Одељење друштвених наука 9 (1995) 93–120; *Дипломатија Црне Горе 1711–1918*, Подгорица 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 156.

Љ. Димић

РАСТОДЕР Шербо (13. август 1956, Радманци, Беране). Основну школу и гимназију завршио је у Бару. Групу за историју завршио је 1981. године на Филозофском факултету у Београду, где је уписао постдипломске студије и 1987. одбранио магистарски рад *Југословенска радикална заједница у Црној Гори 1935–1939*. На истом факултету стекао је 1993. докторат одбраном дисертације *Социјално-економски основ политичких борби у Црној Гори 1918–1929. године*.

По завршетку студија Ш. је радио као професор средње школе, а 1985. изабран је за асистента приправника на Филозофском факултету у Никшићу, где је 1993. стекао звање доцента на предмету Увод у историју. Ш. се претежно бави политичком историјом Црне Горе у XIX и XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Југословенска радикална заједница у Црној Гори и њен однос према фашизму*, Зборник радова наставника и сарадника Филозофског факултета у Никшићу 10–11 (1989) 85–103; *Југословенска радикална заједница и општински избори у Црној Гори 1936. године*, ИЗ 3–4 (1991) 121–134; *Dr Nikola Dobrečić, arcibiskup barski i primas srpski 1872–1955. Život i djelo. Prilog izučavanju istorije barske arcibiskupije*, Будва 1991 (са Ј. Растодер); *Историјско-методолошки оквир истраживања новије историје вјерских заједница у Црној Гори 1878–1941*, Зборник радова са научног скупа одржаног 28. и 29. IX 1993, Историјска наука и настава историје у савременим условима, ЦАНУ 1994, 199–242; *Извјештај Марка Гиорге о стању барске надбискупије 1697. године*, ИЗ 1–2 (1994) 155–170; *Životno pitanje Crne Gore 1918–1929*, Bar 1995; *Političke borbe u Crnoj Gori 1918–1929*, Beograd 1996.

Р.

РАТКОВИЋ Борислав (29. јуни 1925, Стари Бар). Војни историчар, пуковник Југословенске армије. Учесник је у НОР-у 1941–1945. Завршио је Пешадијску официрску школу (1955), Вишу војну академију (1965), Филозофски факултет у Београду (1963) где је стекао научни степен доктора историјских наука (1974). У периоду од 1955. до 1970. радио је у Војноисторијском институту, где је изабран за научног саветника. Од 1970. био је главни редактор Војне енциклопедије (VI–X том, II издање) за историју и географију, а од 1976. до 1982. главни и одговорни уредник Редакције енциклопедијских издања и Војног лексикона. Био је члан Редакционог колегијума Редакције за војну историју Енциклопедије Југославије, ЈЛЗ, Загреб (том I, II, III и IV). Добитник је награде Бара за свеукупан рад на историографији и посебно за стручну редактуру монографије *Вирпазар–Бар–Улцињ* (1972) и награде града Ужица за коауторство у *Историји Титовог Ужица* (1989).

Обрађује тематику из ослободилачких ратова које је Србија водила од 1912. до 1918. Његове студије, посебно *Први балкански рат 1912–1913 – Операције српске војске после Кумановске битке*, допринеле су објективном сагледавању улоге Србије у крупним историјским догађањима на Балкану и у Европи. Аутор је бројних чланака у стручним часописима, и у више енциклопедија, као и фељтона у дневној и периодичној штампи.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Први балкански рат 1912–1913*, II (Београд 1975); *Операција српске 3. армије*, у: Први балкански рат 1912–1913, I (Београд 1975); *Србија у Првом балканском рату 1912–1913*, у: Србија и Црна Гора у балканским ратовима 1912–1913, (Београд 1972, 1975); *Церска операција, Заузимање Скадра и Северне Албаније, Ловћенска операција и слом Црне Горе, Солунски фронт*, у: Први светски рат I – Србија и Црна Гора (Цетиње 1976); *Операције 1916. године*, у: Први светски рат II – Општа историја (Цетиње 1976); *Mobilization of the Serbian Army of the First Balkan Wars Octobar 1912*, у зборнику радова East Central European Society and the Balkan Wars (New York, 1987); *Српска војска у великим биткама код Прилепа и Битоља* (у штампи); *Ослобођење Косова и Метохије 1912.* (у штампи).

С. Ратковић-Костић

РАЧКИ Фрањо (25. новембар 1828, Фужине – 13. фебруар 1894, Загреб). Основну школу учио је у Фужинама (1836–1840), гимназију у Ријеци и Вараждину (1840–1846). У Сењу је студирао филозофију (припрема за студије), а у Бечу теологију (1849–1852). Заређен 1852. за свештеника у Сењу, наставио је студије у Бечу и докторирао теологију 1855. У Бечу се упознао са тадашњим водећим јужнословенским писцима и научницима с којима ће остати у трајним везама (Штросмајер, Даничић). У Сењу је затим (1855–1857) предавао црквену историју и канонско право на сјеменишту (богословији). Од 1851. Р. је објављивао мање текстове из црквене историје, који су привукли пажњу Ивана Кукуљевића, те је овај утицао на Р. да пође у Италију да се усавршава и прикупља изворе за народну историју. Р. је у Италији боравио до 1860. обогативши се сазнањима и дотле непознатим историјским изворима. Вратио се у Хрватску 1860. и активно учествовао у политичком животу усмеравајући заједно са Штросмајером Народну странку. Био је надзорник свих школа у Хрватској (1863–1867). Када је 1866. основана Југославенска академија знаности и умјетности Р. је постао њен први председник и ту дужност је вршио две деценије обезбеђујући високи научни ниво и

вршећи пожртвовано редакцију Академијиних издања.

Тежиште обимног и разноликог дела Р. је у области хрватске историје. Он је сâм у прегледу педесетогодишњег развоја хрватске историографије (1835–1885) сводећи биланс могао осетити колики је био његов лични допринос. Срећна је околност да је његов опус више пута прецизно пописан, тако да се лако може добити увид у његово стварање. Овде ће бити издвојено тек неколико радова који се непосредно тичу српске историје и који су унапредили српску историографију. Р. је у политичком ангажовању имао као идеале словенску узајамност и „југославенство", али то није пресудно утицало на ширину тематике којом се бавио. Сама материја и склоност историчара XIX века за ширим захватима наводила га је да у некој врсти концентричних кругова хрватску историју уоквири српскохрватском и општесловенском. Поред тога знатан број историјских појава превазилази модерне националне границе. Две обимне студије: *Borba Južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI vieku* и *Bogomili i patareni*, првобитно објављене у Radu JAZU, прештампане су 1931. у посебној књизи међу друштвеним и историјским списима СКА. Студија *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća* (у наставцима Rad JAZU 2–4 (1868)) има тежиште у Босни, где су главна збивања тога бурног периода. Свечана беседа *Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice* (Rad JAZU 97 (1889) 1–68) утицала је на литературу о Косовској бици и критички рашчистила изворну подлогу. Прештампана је у књизи: *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Београд 1992, 365–426. Обележавање пете стогодишњице Косовске битке у ЈАЗУ сведочи о интересовању за српску историју, приметном и у објављивању бројних извора и у сарадњи српских научника у публикацијама Југославенске академије.

БИБЛИОГРАФИЈА: Објављено је неколико библиографија списа Фрање Рачког, често у прилогу обимних публикација о његовом животу и стварању. Податке о њима пружа: A. Gulin, *Bibliografija radova Franje Račkog i radova o njemu*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU 9 (1979) 275–370.

ЛИТЕРАТУРА: Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU 9 (1979) 275–370, представља спомен-зборник поводом 150-те годишњице рођења Фрање Рачког са прилозима 14 аутора и библиографијом радова о Рачком, која би морала бити полазна тачка сваког даљег истраживања о животу и раду Ф. Р.

С. Ћирковић

РЕЂЕП Јелка (27. април 1936, Нови Сад). Основну школу и гимназију завршила је у Новом Саду. Студирала је на Групи за југословенску књижевност и јужнословенске језике на Филозофском факултету у Новом Саду (1954–1959). На постдипломским студијама (1960–1962), одбранила је магистарски рад под насловом *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка у старој и народној књижевности*. Докторску дисертацију са тезом *Прича о боју косовском*, одбранила је 1972. године на Филозофском факултету у Новом Саду. За асистента на предметима Средњовековна књижевност и Народна књижевност изабрана је 1963. Бирана је у сва наставничка звања (доцент, ванредни професор и редовни професор 1985) на предмету Средњовековна књижевност. Од 1988. до 1994. је и редовни професор на Филозофском факултету у Нишу. Била је директор Института за југословенске књижевности и општу књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду (1979–1985). У више махова краће је боравила у Паризу на истраживачком раду у Националној библиотеци. Држала је предавања и курсеве на Хумболт универзитету у Берлину, Халеу и Регензбургу. Члан је Редакције часописа *Свеске Матице српске*. Била је председник Универзитетског удружења наставника и других научних радника Војводине. Учествовала је на научним скуповима и конгресима у земљи и иностранству (Кијев, Берлин, Јерусалим и др.).

Ј. Р. се бави компаративним изучавањем средњовековне и народне књижевности, међусобним утицајима и прожимањима писане и усмене књижевности. Научни радови резултат су архивског истраживачког рада и бављења појединим историјским личностима о којима су писани текстови у средњем веку или су и сами били аутори. Тако се у сфери њених интересовања налазе Сибињанин Јанко, односно Јанош Хуњади, Стефан Дечански, краљ Звонимир, Бранковићи, деспот Стефан Лазаревић, гроф Ђорђе Бранковић и многи други. Међу такве радове свакако спадају *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка у старој и народној књижевности* (1965); *Катарина Кантакузина* (1966); *Повест о убијању Батија, споменик подунавске књижевности* (1968); *Два лика Стефана Дечанског* (1969); *Прича о боју косовском* (1976); *Убиство владара као проблем жртве* (1986); *Легенда о краљу Звонимиру* (1987); *Die Legende von König Zvonimir* (1988); *Битка код Варне* (1989); *Гроф Ђорђе Бранковић и усмено предање* (1991); *Развитак косовске легенде* (1992); *Сибињанин Јанко, Легенде о рођењу и смрти* (1992); *Повеље Бранковића* (1992); *Косовска легенда* (1995); *Бој на Косову у бугарштицама и епским песмама краткоѓ стиха*, антологија, у сарадњи са Р. Михаљчићем (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија ФФ у Новом Саду 1954–1984*, 1984, 461–463.

ЛИТЕРАТУРА: И. Бори, *Јелка Ређеп, Сибињанин Јанко* (1992); Ј. Ређеп, *Гроф Ђорђе Бранковић и усмено предање*, Нови Сад, 1991.

Р.

РЕШЕТАР Милан (1. фебруар 1860, Дубровник – 14. јануар 1942, Фиренца). Р. је био слависта, историчар књижевности и нумизматичар. После завршене гимназије у Дубровнику, студирао је славистику и класичну филологију у Бечу и Грацу. Од 1882. до 1891. био је професор гимназије у Копру, Задру и Сплиту. Докторирао је у Грацу 1889 (*Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*). Године 1895, после објављивања рада *Die ragusanischen Urkunden des XIII–XV Jahrhunderts*, постао је доцент на Катедри за словенску филологију Филозофског факултета у Бечу. За ванредног професора изабран је 1904, а за редовног 1908. Од 1919. до 1927. предавао је на Свеучилишту у Загребу. Последње године живота провео је у Фиренци.

Као професор славистике у Бечу и Загребу највише се бавио дијалектологијом и акцентологијом српскохрватског језика. Такође, приредио је критичка издања дела старих дубровачких писаца попут Држића, Гундулића, Менчетића и др. Од 1890. до 1940. изашло је десет издања Његошевог *Горскоѓ вијенца* са Решетаровим коментарима. Значајан је његов рад на пољу нумизматике (*Дубровачка нумизматика* I, Сремски Карловци 1924; II, Београд–Земун 1925), и на изучавању дубровачких старина (радови о печату, застави и грбу Дубровачке републике и на издавању медаља).

БИБЛИОГРАФИЈА: Решетаров зборник. *Mélanges ragusains offerts à Milan Rešetar* (1931) 487–495; М. Деановић, *Милан Решетар*, Љетопис ЈА 54 (1949) 336–361; BLZ 9, br. 19173–19199, 11, br. 15238–15256.

ЛИТЕРАТУРА: *Милан Пл. Решетар*, Гласник Хрватских земаљских музеја, Сарајево 54 (1942) 532 (Ј. Петровић, некролог); B. Horvat, *Prof. Milan Rešetar*. Povodom desetogodišnjice, Numizmatika V Zagreb (1953) 82–86; EJ 7, 66–67 (M. Deanović); НЕ 3, 762 (А. Белић).

С. Марјановић-Душанић

РИЗАЈ Скендер (14. март 1930, Пећ). Основну школу завршио је у Пећи 1945, а учитељску школу у Призрену 1947. године. Историју је дипломирао на Филозофском факултету у Скопљу (1957). Докторску дисертацију *Рударство Косова и суседних крајева од XV до XVII века*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Сарајеву.

Р. је радио као учитељ у Пећи и околини (1946–1956), затим као професор средње школе у Пећи (1956–1965). Децембра 1965. прешао је на Филозофски факултет у Приштини, где је прошао сва наставничка звања од асистента до редовног професора. Пензионисан је 1987. Током 1989/1990, на предлог Унеска и позив Турске владе, радио је у Државном архиву (Başbakanlik Arşivi) у Истанбулу у својству стручног саветника.

Р. изучава политичку, економску и друштвену историју Косова и околних крајева од XV до XX века. Више радова посветио је историји рударства, демографским кретањима и структури становништва. Огледао се као писац уџбеника.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Рударство Косова и суседних крајева од XV до XVII века*, Приштина 1968; *Рударство во Македонија од XV до XVIII века*, Гласник на ИНИ 2–3 (Скопје 1970) 91–111; *Структура становништва косовског вилајета у другој половини XIX столећа*, Врањски гласник 8 (1972) 91–113; *О миграционим кретањима на Балкану (1877–1879)*, АНУБиХ, Посебна издања, Кн. XXX, Одељење друштвених наука, Кн. 4, Сарајево 1977, 185–197; *Правни и стварни положај раје у XVI–XVII веку*, ЈИЧ 1–4 (1978) 198–215; *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII* (Косово током XV, XVI и XVII века), Prishtinë 1982, Tiranë 1987; *Burime turke (osmane) mbi Luftën e shqiptarëve për pavarësi dhe humbja e Ballkanit (1908–1912) – Arnavutlarin bagimsizlik savasi ve Balkanlarin kaybedilmesi hakkinda Türk (Osmanli) kaynaklari* (1908–1912) (Турско (османски) извори о албанским ратовима за независност и губитак Балкана (1908–1912)) (на албанском и турском језику), Istanbul 1993; *Kosova, shqiptarët dhe turqit dje, sot dhe nesër – Kosova, the Albanians and Turks Yesterday, Today and Tomorrow – Kosova, Arnavutlarin ve Türklerin dünü, bugünü ve yarini* (Косово, Албанци и Турци јучер, данас и сутра) (на албанском, енглеском и турском језику), Istanbul 1993; *Dokumente angleze mbi Lidhjen Shqiptare të Prizrenit dhe Fillimin e copëtimit të Ballkanit (1877–1885) – English Documents on the Albanian League of Prizren and the start of the disintegration of the Balkans (1877–1885)*, Istanbul 1993, Prishtinë 1996.

Р.

РИЗНИЋ Ст. Михаило (?–27. мај 1901, Трновче). Учитељ основне и народне школе, који је службовао у разним местима Србије (Лапово 1884, Кучево 1885, Азања 1886, Прћиловица 1889–

1893, Сикирица 1893, Пирот 1894–1896, село Подгорац у тимочком округу 1898/1899).

Писао је приповетке, као аматер се интересовао за народне обичаје и умотворине и за старине. Укључен у чланство повереника са терена Српског археолошког друштва, сарађивао је у *Старинару* од првог броја 1884. до 1891, са прилозима о црквама и манастирима (Св. Никола и Св. Богородица код Куршумлије, Горњак, Кораглаш, Липовац, црква у Штави, поречка црква), о старинама у Прокупљу и околини, у Звижду, о римским остацима у Каменици код Ниша. Уз новчану помоћ Српског археолошког друштва обишао је Мојсињску планину и описао рушевине старих градова и кула у близини Витковца, код Ћуниса, у близини Малетине, рушевине Сталаћа и старе цркве, црквишта, путеве и мостове.

Објавио је неколико докумената из Тимочке Крајине из XVIII и прве половине XIX века. О народним обичајима из источне Србије писао је у часопису *Братство* (лазариште, седељке, народне пословице и загонетке из нишавског краја).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 19300–19308; 11, br. 15349–15355.

ЛИТЕРАТУРА: И. Николић, *Пирот и срез нишавски 1801–1918,* Грађа, књ. III, 1894–1918, Пирот 1982, 56–58, 123; Просветни гласник 20 (1899) 687; Просветни гласник 22 (1901) 1423.

Г. Томовић

РИСТИЋ Владислав (24. јануар 1950, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду, као и Филозофски факултет, Група за историју уметности – музеолошки смер (1973). Докторски испит положио је 1993, а докторску дисертацију *Извори и развитак моравске архитектуре*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду (1994).

Стално је запослен у Народном музеју у Крушевцу од 1974. Звање кустоса стекао је 1977, вишег кустоса 1984, музејског саветника 1993 и научног сарадника 1995. Подручје његовог научног истраживања је српска средњовековна уметност.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *О живопису цркве св. Стефана у Крушевцу*, Рашка баштина 1 (1975) 59–64; *Црква светог Димитрија у Прилепу*, Синтеза 3–4, Нова серија, Крушевац 1979, 169–226; *Промене на архитектури Лазарице у XIX веку*, Рашка баштина 2 (1980) 267–272; *Рестаурација Лазарице Пере Ј. Поповића из 1904–1908. године*, Саопштења 15 (1983) 129–146; *Поглед на средњовековно културно наслеђе Лазаревог града у Крушевцу*, Свеске ДИУС 17 (1986) 80–88; *Феудално властелинство у Рибњевштици*, Саопштења 19 (1987) 173–180; *Лазарица и Крушевачки град*, Београд 1989 (издање на француском језику: *L' église Lazarica et la place forte de Kruševac*, Belgrade 1989); *Новооткривене фреске у цркви Св. Богородице манастира Наупаре*, Саопштења 26 (1994) 131–149; *Моравска архитектура*, Крушевац 1996.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Станић, *Владислав Ристић, Црква светог Димитрија у Прилепу*, Крушевац 1979, Зборник РНМ 9, Чачак 1979, 354–358; Е. Радуловић, *Владислав Ристић, Лазарица и Крушевачки град*, Свеске ДИУС 20–21 (1989–1990) 72–75.

Р.

РИСТИЋ Јован (13. фебруар 1831, Крагујевац – 5. септембар 1899, Београд). Основну школу завршио је у Крагујевцу, гимназију (1847) и Лицеј (1849) у Београду, као најбољи ђак. Студирао је историју на Берлинском и Јенском универзитету, где је докторирао (1852). Неко време провео је на усавршавању у Паризу.

У државној служби Р. је обављао многе одговорне послове. Био је капућехаја (заступник) у Цариграду (1861–1867), намесник кнезу Милану (1868–1872) и краљу Александру (1889–1893), председник владе (1873, 1878–1880, 1887), министар спољних послова (1872–1873, 1875, 1876–1878, 1887).

Р. је ујединио светоандрејске либерале са либералима из 1868. године, основао Либералну странку (1881) и био њен дугогодишњи председник. Био је члан Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије од 1890. године.

Р. је млад почео да пише и наставио да се бави писањем до краја живота. У младости је састављао песме и полемике, бавио се превођењем, писао политичке чланке и, као школован историчар, објавио запажене историјско-мемоарске студије и монографије. Током студија написао је на немачком језику списе: *Кратак преглед духовног и моралног стања у Србији* (1850) и *Новија литература у Срба* (1852). Његова библиографија, невелика по обиму, садржи дела у којима је приказао своју државничку и политичку делатност. После брошура: *Бомбардовање Београда 1862* (1872), *Једно намесништво* (1894) и *Последње године спољашње политике кнеза Михаила* (1895), објавио је два знаменита дела – *Спољашњи одношаји Србије новијег времена I–III*, 1887, 1901) и *Дипломатска историја Србије за време ратова за ослобођење и независност 1875–1878* (1896, 1898).

Спољашњи одношаји Србије представљају први покушај приказивања спољне политике Кнежевине Србије. Р. је наставио да се бави овим проблемом и у *Дипломатској историји Србије*, па је овим делима заокружио један важан период у нашој прошлости (1848–1878). Познато је да је Р. један од најзаслужнијих наших државника за стицање независности Србије. Ова дела настала су и да би показала његову незамењиву улогу у овом процесу.

Р. се при писању служио архивском грађом којом је лично располагао, али и својим сећањима. „Све његове расправе носе више или мање обележје мемоара", приметио је Слободан Јовановић. Поменутим делима Р. је још у прошлом веку обезбедио себи угледно место у српској историографији, а посебно тиме што је ударио темељ дипломатској историји као посебној дисциплини историјске науке. Изграђеним стилом и језиком, јасним и отменим, ова дела и данас плене пажњу читалаца.

Леополд Ранке служио је Р. као узор. За приступну беседу у Академији он је одабрао тему – *Леополд Ранке и ослобођење Србије* (1892).

Остали Р. радови односе се на спољну политику кнеза Михаила и намесништва кнеза Милана. Они су наишли на критику, па се Р. упустио у полемику са Миланом Пироћанцем и Милутином Гарашанином. Треба нагласити да се Р., како је запазио Слободан Јовановић, претворио у властитог историчара, који се у оскудици историјске перспективе, обрачунавао са својим противницима.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 19246–19275; 11, br. 15315–15317; Р. Поповић-Петковић, *Библиографија радова Јована Ристића и радова о њему*, Архивист 12, 2 (1962) 217–237.

ЛИТЕРАТУРА: С. Јовановић, *Јован Ристић, писац и историчар*, Из историје и књижевности 1, Београд 1991, 553–559; С. Јовановић, *О приступној академској беседи Јована Ристића*, исто дело, 560–566; В. Стојанчевић, *Јован Ристић и његова дипломатска историја Србије 1875–1878*, поговор у истоименом делу, Београд1898, 3–38 додатак; *Живот и рад Јована Ристића*, Београд 1985; Р. Љушић, *Јован Ристић*, 100 најзнаменитих Срба, Београд 1993, 225–231; НЕ 3, 785–786 (С. Јовановић); EJ 7, 80–82 (M. Živanović).

Р. Љушић

РИСТИЋ Милован (26. април 1886, Ивањица – 17. фебруар 1963, Београд). Основну школу је завршио у Ивањици, гимназију похађао у Крагујевцу и Београду од 1897. до 1906. Дипломирао је на Групи за историју Филозофског факултета 1910. Био је суплент у Прокупљу 1910. и 1911, Крагујевцу 1912. и професор у Смедереву од јесени 1912. до 1914. За време Првог светског рата радио је као професор српске гимназије за избегличку децу у Солуну и управник штампарије српских инвалида у Бизерти од 1. септембра 1918. Био је професор и директор ниже гимназије у Струмици 1919. и 1920, затим у Аранђеловцу од 1920. до 1927, а потом професор гимназије у Београду од 1928. до 1937. и на крају, директор Мушке учитељске школе у Јагодини од јесени 1937. до пензионисања 1940.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Бој на Каменици 19 маја 1809* (1911); *Струмица* (1925); *Устанички законописац Теодор Филиповић* (Божидар Грујовић) (1953); *Михајло Миљко Радоњић, први министар иностраних дела у обновљеној Србији*, ИГ 1–2 (1954); *Михаило Филиповић Грујовић секретар управног савета Карађорђева доба и председник окружног суда Милошева доба*, ИГ 3 (1954); *Стефан Живковић–Телемак политичар и књижевник обновљене Србије (1780–1831)*, ИГ 1 (1955); *Народне скупштине у Првом српском устанку* (1955); *Стефан Живковић–Нишлија* (1956); *Spiridon Filipović–Sundečić*, Zadarska revija 4 (1957); *Младен Миловановић* (1962); *Стари Влах до ослобођења од Турака* (1963).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 19280; 11, br. 15318–15327; ИГ 3 (1963) (М. Радевић).

ЛИТЕРАТУРА: *Белешке о писцу*, у: Стари Влах до ослобођења од Турака (1963).

М. Радевић

РИСТОВИЋ Милан (22. октобар 1953, Приштина). Основну школу и гимназију похађао је у Косовској Митровици, а студирао на Филозофском факултету у Београду, Група за историју (1972–1977). На истом факултету наставио је да се усавршава (1978–1981). Стекао је звање магистра, одбранивши рад *Политички односи на Балкану 1941–1945. у светлу извештаја Амбасаде Краљевине Југославије у Анкари.* Докторску дисертацију *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41–1944/45. Планови о будућности и пракси*, одбранио је на Филозофском факултету у Београду 1991. године.

На усавршавању и истраживању боравио је 1984. у СР Немачкој, затим у Великој Британији и Аустрији.

Од 1978. до краја 1989. радио је у Институту за савремену историју у Београду. За асистента на Катедри за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду изабран је 1990. године, за доцента на истој катедри 1991. године, где предаје Увод у историјске студије и Општу савремену историју.

Бави се историјом југоисточне Европе и Балкана у Другом светском рату и после Другог светског рата до средине педесетих година XX века, историјом политичких идеја везаних за овај простор, улогом великих сила, политичким, привредним и културним утицајима и односима, местом и

улогом српског народа и Србије у односима на европском југоистоку у Другом светском рату.

Учествовао је на научним скуповима у земљи и иностранству посвећеним југоисточноевропској проблематици (Баден код Беча 1990, Софија и Солун 1994). Уредник је *Годишњака за друштвену историју*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Немачки „нови поредак" и Југоисточна Европа 1940/41–1944/45. Планови о будућности и пракса* (1991); *Покушаји Независне Државе Хрватске да успостави дипломатске односе са Турском 1941–1943*, Istorija 20. veka 1 (1984) 59–75; *Сукоби обавештајних група југословенске избегличке владе у Турској 1941–1943. године*, ВИГ 2 (1984) 152–169; *Драгољуб-Дража Михаиловић и бугарска грађанска опозиција 1941–1945*, ВИГ 3 (1984) 183–203; *Британска балканска политика и југословенско-бугарски преговори (новембар 1944–март 1945)*, Istorija 20. veka 1 (1985) 69–94; *Иван–Ванчо Михаилов између Независне Државе Хрватске и Бугарске 1941–1944*, Istorija 20. veka, 1–2 (1986) 140–153; *Деловање немачке организације за заштиту привредних објеката (Werkschutz) у Југославији 1940. године*, ВИГ 1 (1986) 183–201; *Милош Црњански и нацизам*, Политички извештаји и писма Милоша Црњанског из Немачке, 1936–1937. Књижевност 7–8 (1987) 1155–1175; *Југоисточна Европа као допунски извор радне снаге немачке ратне привреде у Другом светском рату*, ВИГ 2 (1991) 119–141; *Рат, модернизација и индустријализација југоисточне Европе (Немачки ставови о променама друштвене и привредне структуре „допунског привредног простора" 1940–1943)*, Србија у модернизацијским процесима XX века, Београд 1994. 261–271; *Německé banky a jihovychodni Evropa 1940–1945*, Slovanský přehled 4 (1994) 329–342; *"The Birth of Southeastern Europe" and „The Death of the Balkans": German Attitude regarding the European Southeast during the Second World War*, Зборник ФФ у Београду серија А: 18 (1994) 355–366; *Jugoslavija i jevrejske izbeglice 1938–1941*, Istorija 20. veka 1 (1996) 21–43.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I. 347–348.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 347.

Р.

РИЦЛ Маријана (25. фебруар 1955, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. студирала на Филозофском факултету на групи за класичне науке, дипломирала 1977. године. Наставила је да се усавршава на постдипломским студијама на Групи за историју Филозофског факултета. где је 1982. одбранила магистарски рад: *Ропство у провинцији Македонији у доба Принципата*. Запослена је била у Библиотеци САНУ, крајем 1979. изабрана је за асистента приправника на Одељењу за историју Филозофског факултета. Пошто је 1990. одбранила докторску дисертацију: *Малоазијски култови и свест о греху. Прилог историји друштвеног менталитета у доба Римског царства*, изабрана је за доцента. Звање ванредног професора стекла је 1996. године. Бави се античком историјом, проблемима друштва у балканским провинцијама, објављује натписе, проучава античке култове. Превела је Полибијево дело и пропратила га уводном студијом и коментарима: *Полибије. Историје* I–II, Нови Сад 1988.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 349–351.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 349.

Р.

РОВИНСКИ (РОВИНСКИЙ) Павел Аполонович (26. фебруар/15. март 1831, Гусевка, Саратовска губернија, Русија – 15. јануар 1916, Петроград). Р. потиче из имућне племићке породице. Студирао је славистику на Казанском универзитету, код великог руског филолога В. И. Григоровича. Дипломирао је 1853. Задржан је на Казанском универзитету, где је до 1856. (када је напустио то место) предавао на Катедри за руски језик. После реформе (1861) већину земље коју је поседовао разделио је својим, сада већ бившим, кметовима. Припадао је тајној револуционарној организацији *Земља и воља*.

Крајем педесетих година XIX века путовао је по средњем Поволожју, а 1860. отпутовао је у Чешку. Са жељом да што боље упозна историју, живот и обичаје словенских (нарочито јужнословенских) народа, начинио је *План путовања по словенским земљама* (1862). Р. је у Србију стигао у пролеће 1868. као дописник Санктпетербургских ведомости; ту је остао до јула 1969, шаљући чланке своме листу и бележећи утиске. Натраг у Русију путовао је преко Новог Сада, Вуковара, Осијека, Загреба; том приликом упознао се са Штросмајером, Рачким и Јагићем.

Учествовао је у експедицији која је истраживала источни Сибир (1870–1873); обилазио је и Монголију (Улан Батор), а стигао је и до Кине. По повратку, у Санкт Петербургу управљао је поправним домом (1874–1878). У пролеће 1878. допутовао је у Босну као дописник Новог времена. Р. је у пролеће наредне године допутовао у Црну Гору, где је са мањим прекидима, живео све до 1906.

Током целокупног свог боравка у Црној Гори Р. је интензивно проучавао њену географију, историју, културу, савремене прилике: бавио се и археолошким и етнографским истраживањима. Његово најважније и најобимније дело управо је и посвећено Црној Гори.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Црна Гора у прошлости и садашњости*, I–IV, Цетиње 1994. (Наслов оригинала: Черногория в ее прошлом и настоящем, I–IV, Спб. 1888–1915); *Записи о Србији 1868–1869*. (*Из путникових бележака*), Нови Сад 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Мартиновић, *Библиографија П. А. Ровинског*, у: П. А. Ровински, Црна Гора у прошлости и садашњости, т. IV, Цетиње 1994, 513–529; Ђ. Пејовић, *О личности и дјелу П. А. Ровинског*, ИЗ 1 (1967); BLZ 9, br. 19525–19532; 11, br. 15466–15467.

ЛИТЕРАТУРА: Н. И. Хитрова, *П. А. Ровинский (1831–1916) и югославянские народы*, Balcanica 2 (1971) 141–174; Д. Мартиновић, *Павел Аполонович Ровински*, у: П. А. Ровински, Црна Гора у прошлости и садашњости, т. IV, Цетиње 1994, 509–513; *Библиографија радова о П. А. Ровинском*, на истом месту, 529–544; Л. Перовић, *Предговор*, у: Записи о Србији 1868–1869. (Из путникових бележака), Нови Сад 1994, 7–22; *Славяноведение в дореволюционной России*, 292–294 (са руском литературом); П. Радусиновић, *Павле Аполонович Ровински, стазама његовог живота и рада*, Подгорица 1996.

Т. Суботин-Голубовић

РОЗОВ Владимир Алексејевич (15. јули 1876, Кијев, Русија – 21. мај 1940, Загреб). Син професора Кијевске духовне академије. Гимназију и Историјско-филолошки факултет Универзитета „Св. Владимира", завршио је у Кијеву. По завршетку студија остао је (1903) при Универзитету да се припреми за професуру на Катедри руског језика и литературе. Од 1906, када је стекао звање приват–доцента, започео је своју многострану просветну и научну делатност. Предавао је црквенословенски, словенску филологију, упоредну лингвистику, стару и савремену руску књижевност и санскрит на Универзитету и на вишим женским курсевима у Кијеву. На Историјско-филолошком институту кнеза Безбородка у Њежину изабран је 1916. за ванредног професора. Пре тога, 1906–1907, обавио је дуже студијско путовање по словенским земљама и Блиском истоку, где је изучавао средњовековне рукописе. Револуционарна збивања драстично су утицала на његову каријеру која је била у успону. Пред бољшевицима и украјинским националистима напустио је Кијев (1918) и отишао за редовног професора на Таврическом универзитету. Но, убрзо је (1920) морао напустити Русију, остављајући у Симферопољу мноштво вредних рукописа. По доласку у Југославију најпре је радио као професор Богословије св. Саве у Сремским Карловцима, 1920–1924, а потом као уговорни лектор руског језика на универзитетима у Скопљу и Загребу, 1924–1940.

Р. је био филолог широких интересовања, који се није ограничавао у свом раду. Проучавајући рукописе и бавећи се упоредном лингвистиком, приступио је изучавању словенства у најширим оквирима, а бавио се и средњовековном и модерном књижевношћу, историјом и политичком есејистиком.

Први, и један од најзначајнијих уопште, радова објавио је још 1917. у Кијеву: Први том *Јужнорусских грамота (повеља) XIV и XV века*. До одласка у емиграцију бавио се углавном историјом руске књижевности и језика. Међу радовима из тог периода истиче се и велика студија о односу Пушкина према западноевропским књижевностима, као и рад о односу Пушкина и Гетеа. После доласка у Југославију наступила је друга етапа у његовом стваралаштву, када се посветио изучавању српске и јужнословенске историје. У том периоду нарочито се истичу његова истраживања веза Срба са Светом земљом у Палестини: *Српски рукописи Јерусалима и Синаја; Свети Сава и Срби у Светој земљи и на Синају; Синајци у Србији у XIV веку; Срби у Палестини и на Синају; Српски манастири на Светој земљи Св. Никола на Тавору и Св. Илија на Кармилу*, и др. Затим, радови о српској средњовековној историји и књижевности: *Странице из живота Св. Саве; Религија и језик; Четворојеванђеље манастира Слепче из 1548* и др., као и два интересантна рада о турској историји: *Роксолана, рускиња жена најславнијег турског цара Сулејмана Величанственог* и *Српкиња на турском престолу, Султанија Мара кћи деспота Ђурђа Бранковића*. Осим научног рада извесну пажњу посветио је и политичкој публицистици, објављујући радове о проблему Украјине и украјинске самосталности, углавном у Новој Европи.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 19536–19538; 11, br. 15477–15480; *Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом (1920–1930)*. Вып. 1, Белград 1931, 262–264.

ЛИТЕРАТУРА: A.B.C., *В. А. Розов* (некролог), у: Русский голос, Белград, Но. 480, 16 июня 1940, с. 4.; Obzor, Zagreb, br. 118, 25.V 1940, с. 2 (Ivan Esih); Арсењев, *Биографски именик руских емиграната*, у: Руска емиграција у српској култури XX века II, Београд 1994, 298.

Мир. Јовановић

РОКАИ (ROKAY) Петер (1945, Суботица). Основно и средње образовање стекао је у месту рођења. Групу за историју Филозофског факултета у Новом Саду завршио је 1968. Усавршавао се на Филозофском факултету у Београду, где је одбранио магистарски рад *Везе Дубровника и Анконитанске марке у средњем веку*. На истом факултету је докторирао тезом *Породица Мароти* (1983). Од 1969. ради као асистент, од 1984. као доцент, од 1990. као ванредни, а од 1995. као редовни професор на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду, изводећи наставу из Опште историје средњег века. Спољни је сарадник и члан више научних установа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Salamon ès Pòla*, Ùjvidèk, 1990: *Дубровник и Анконитанска марка у средњем веку*, Нови Сад 1995: Krònikatanulmànyok, Debrecen 1996: Kanizsa az elsö emlitéstöl az irott forràsokban a török hòditàsig, *Kanizsa monografiaja*, Kanizsa 1994; *Последње две године балканске политике краља Жигмунда*, Годишњак ФФ НС 12, 1 (1969) 45–61; *Прилог историји бугарске бановине*, Годишњак ФФ НС 13, 1 (1970) 53–72; *Прилог познавању положаја Срба у јужној Угарској*, Зборник МСИ 6 (1972) 87–91; *Egy ismeretlen Janus Pannonius oklevél*, Memoria saeculorum Hungariae 2, Budapest 1975; *О једном наслову Калојана Анђела*, ЗРВИ 1981; *Gyletus dux Sirmii*, Зборник МСИ 1982: *Библиографско генеалошка белешка о краљици Јелисавети Котроманић*, Зборник МСИ 1983: *Боравак угарског краља Владислава I Јагелонца код Крушевца 1444. године*, Зборник ФФ у Београду 15, 1 (1985) 145–150; *Бродови на Дунаву и притокама у јужној Угарској у средњем веку*. Пловидба Дунавом кроз векове, Београд 1984.

Р.

РОКСАНДИЋ Драго (1948, Петриња). Гимназију је учио у Загребу, где је студирао филозофију и социологију на Филозофском факултету (1966–1969). Студирао је затим историју на Филозофском факултету у Београду (1971–1975). Изабран за асистента, радио је на Филозофском факултету у Београду до 1986. Био је на усавршавању у Аустрији 1978/1979. и Француској 1980/1981. Магистарски степен стекао је радом: *Буне у Сењу и Приморској Крајини (1719–1722)* (објављен у часопису Radovi Instituta za hrvatsku povjest 15, 1982). Пошто на Филозофском факултету у Београду није био поново изабран, прешао је у Загреб где је докторирао и постао доцент, касније професор. Бави се социјално-економском историјом новог века, првенствено на простору Хрватске и Србима у Хрватској.

ЛИТЕРАТУРА: *Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас*, Београд 1987, 112.

Р.

РОТЕНБЕРГ (ROTHENBERG) Гунтер Ерик (11. јули 1923, Берлин). У раној младости прешао је у Америку, где се школовао и студирао на Универзитету Илиноис (дипломирао 1954), магистарски степен стекао на Чикашком универзитету (1956), а докторирао на Универзитету Илиноис (1958). Радио је затим као предавач и професор на Универзитету Јужни Илиноис (1958–1962) и Њу Мексико (1963–1973). Од 1973. предаје на Универзитету Purdue.

Бави се војном историјом Хабзбуршке монархије и у првом периоду је проучавао Војну границу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *The Austrian Military Border in Croatia* (1960); *The origins of the Austrian military frontier in Croatia and the alleged treaty of 22 December 1522*, Slavic and East European Review 38 (1960) 493–498; *Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618*, Journal of Modern History 33 (1961) 148–156; *Christian insurrections in Turkish Dalmatia, 1580–1596*, Slavic and East European Review 40 (1961) 136–147; *The Croatian military border and the rise of Yugoslav nationalism*, Slavic and East European Review 43 (1964) 34–45; *Jelačić, the Croatian military border, and the intervention against Hungary in 1848*, Austrian History Yearbook 1 (1965) 45–67; *The struggle over the dissolution of the Croatian military border, 1850–1871, The Military Border in Croatia, 1740–1881* (1966); *The nationality problem in the Habsburg Army*, Austrian Historical Yearbook 3 (1967); *Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522 bis 1881*, Wien–München 1970; *The Austro-Hungarian campaign against Serbia in 1914*, Journal of Military History 53 (1989) 127–146.

ЛИТЕРАТУРА: *American Scolars Directory I, History*, New York – London 1978[7], 173.

Р.

РУВАРАЦ Димитрије (25. октобар 1842, Стари Бановци – 16. децембар 1931, Сремски Карловци). Био је млађи брат познатог Илариона Руварца, једног од твораца српске критичке историографије. Пре свега, био је историчар који се бавио разним питањима српске историје, нарочито културне, XVIII до XX века. Али исто тако политичар, писац и полемичар и један од најплоднијих публициста свог времена. Његова библиографија коју је сам објавио 1927. бројала је преко 1100 јединица.

Основну школу је учио у Новим Карловцима (Сасама), а гимназију и богословију у Сремским Карловцима. Кратко време потом је био учитељ у Крушедолу и Земуну. После рукоположења за свештеника 1866. био је најпре капелан у Земуну до 1869. када је постао администратор, а затим 1870. и парох горњовварошки. За проту је именован 1893. Године 1899. постављен је за управника манастирске штампарије у Карловцима и библиотекара Патријаршијске библиотеке. Дужност библиотекара је задржао и када је престао да буде управник штампарије (1907). Од 1903. до 1914. је уређивао *Српски Сион*, а од 1911. до 1914. и *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије*.

Његово стваралаштво је вишестрано и веома плодно. Написао је велики број политичких, посебно црквено-политичких расправа и чланака, затим историјских и литерарно-историјских студија. Исто тако, објавио је велики број историјских извора. При томе је често водио жучне и жестоке полемике са политичким противницима и лошим историчарима. Припадао је критичком правцу у историографији који је засновао његов брат Иларион. И сам се жустро борио против преосталих схватања и намерног, или под утицајем традиције, искривљивања историјске истине. У свом богатом опусу Р. се највише бавио питањем црквено-народне аутономије. Написао је и низ радова о српским фрушкогорским манастирима, о Карловачкој митрополији и митрополитима Павлу Ненадовићу, Вићентију Јовановићу, Мојсију Петровићу и Стефану Стратимировићу, као и о културној историји Срба у Војводини од XVIII до почетка XX века.

Једна од најзначајнијих његових историјских студија посвећена је животу и раду Јована Рајића: *Јован Рајић, архимандрит 1726–1801* (1902). Поред овога, значајнији радови су му: *Постанак и развитак српске црквенонародне автономије* (1899); *Српска Митрополија Карловачка око половине XVIII века* (1902); *Опис фрушкогорских манастира 1753* (1904); *Архимандрита Јована Рајића Историја катихизма* (1912); *Историја Патријаршијске библиотеке* (1919); *Нацрт живота и списак књижевних радова митрополита Стратимировића* (1921); *Покрово-Богородичине школе у Карловцима 1749–1769* (1926) и други.

БИБЛИОГРАФИЈА: Библиографије својих радова Р. је сам штампао у Карловцима: *Библиографија* (1912); *Продужење моје библиографије* (1923), и другу допуну у Новом Саду (1927); BLZ 9, br. 19709–19955; 11, br. 15600–15644.

ЛИТЕРАТУРА: Гласник СПЦ 12, 23 (1931) 376–377 (некролог); *Прота Димитрије Руварац*, Годишњак СКА 40 (1931) 115–116; НЕ 3, 806–807 (Н. Радојчић); EJ 7, 120 (R. Veselinović): *Браћа Руварац у српској историографији и култури*. Научни скуп у Сремској Митровици 18–20. септембра 1996, Зборник радова (у штампи).

А. Веселиновић

РУВАРАЦ Иларион (Јован) (1. септембар 1832, Сремска Митровица – 8. август 1905, манастир Гргетег). Основно образовање стекао је у Старом Сланкамену и Старим Бановцима где је и провео детињство. Првих шест разреда гимназије завршио је у Сремским Карловцима, а последња два у Бечу. Р. је стигао у Беч са доста знања о српској историји и са потребом да та знања прошири. У Карловцима су му професори били Јаков Герчић, добар познавалац опште историје и Александар Стојачковић, писац првих расправа из српске средњовековне историје, а много је читао и историјске текстове у тадашњим листовима и часописима. По завршетку гимназије студирао је права у Бечу (1852–1856), упоредо се бавећи и историјом. Слушао је предавања из историје, радио по библиотекама, нарочито се интересујући за критику извора и компаративно проучавање народне традиције. После студија у Бечу, школовање је заокружио у Карловачкој богословији коју је завршио 1859, поставши затим професор у гимназији у којој је и сам учио. Недуго затим, већ 1. јануара 1861, замонашио се у Крушедолу и узео монашко име Иларион, под којим је и објавио највећи број својих историјских расправа. Као образовани монах Р. је убрзо постао бележник црквеног суда (конзисторије), а од 1872. је професор Карловачке богословије. За то време много је читао историјске текстове и учио оне језике који су му били неопходни за историјска истраживања (знао је латински, грчки, немачки, а служио се мађарским и италијанским). Због свега тога се може рећи да је Р. први образовани српски историчар. Неопходан мир за бављење науком нашао је у манастиру Гргетегу, где је постављен за архимандрита 1874, а следеће и за ректора Карловачке богословије. Због неприлика са патријархом Германом Анђелићем 1882. Р. је уклоњен из Карловаца са места ректора, најпре у Гргетег, а затим за мандатара темишварске епархије, али је одбио да буде владика. Вратио се у Гргетег где је остао настојатељ до смрти. Манастир је лепо обновио и унапредио, али је најважније да је ту нашао уточиште за миран научни рад у последњем периоду свог живота. То је уједно и најплоднији период када је највише полемисао и објављивао. У свом раду због бескомпромисног става, нарочито у полемикама, Р. је често био у неприликама, али је доживео и признања. Још 1869. је изабран за члана Српског

ученог друштва, а почетком 1888. је међу првима постао редовни члан Српске краљевске Академије.

Појава Р. на позорници наше историографије одмах је наговестила жестоку борбу за критичку историографију која је на крају и тријумфовала. Обрачун са романтичарима је извршен пре свега на подручју средњовековне историје. Олакшавајућа околност у том обрачуну је била што су романтичари били слабо образовани и стручно припремљени, за разлику од Руварца и његових сабораца који су имали добро опште и стручно образовање и познавали класичне и модерне језике. Најжешће сукобе Р. је управо имао са главним представником романтичара Пантом Срећковићем.

Своје прве радове Р. је почео да објављује још као богослов, после повратка из Беча. Прва расправа је објављена у *Седмици* 1856. под насловом *Преглед домаћих извора старе србске повестнице*. Ту је пре свега одвојио изворе од литературе, што раније није чињено. Основна порука ове његове расправе, самим тим и њена вредност, јесте да без великог броја објављених извора и њихове строге критике и нема праве историје. Управо зато је и сам Р. током целог свог радног века трагао за изворима српске историје, објављивао их, доводећи при томе њихову критику на такав ступањ изоштрености да ју је просто наметнуо својим савременицима, историчарима. Осим тога, Р. је прихватио Ранкеово схватање да збивања у прошлости треба приказивати онако како су се заиста и одигравала, а био је против сопствених умовања и домишљања. Тиме је ударен темељ модерне српске историографије. Убрзо после прве, Р. је такође у *Седмици*, објавио и своју другу студентску расправу под насловом *Прилог к испитивању србских јуначких песама* (1857, 1858). (Ове две расправе су заједно прештампане 1884. под насловом *Две студентске расправе*). И ова друга Р. расправа улази у основе његовог методолошког приступа историји. У њој је на примерима показао да се народна епска песма не може узимати као историјски извор за догађаје о којима пева. И око питања изворне вредности народне традиције Р. ће деценијама водити полемику са романтичарима који су је сматрали ауторитетом највише етичке и историјске вредности у који се не сме дирати.

Од првих расправа па до 1867. Р. није ништа објављивао, да би тада почео да публикује низ радова, у почетку изворе, и расправе из црквене историје. Важнији по резултатима из тог периода су: *Краљице и царице српске* (1868); *О првим годинама Душанова краљевања у хронолошком погледу* (1872); *Нешто о Босни дабарској и дабро-босанској епископији и о српским манастирима у Босни* (1878). У овим и другим радовима из тог периода Р. објашњава тешка и нејасна места из извора о догађајима, личностима и местима. Још увек није страсни полемичар, мада већ указује на примере незнања код П. Срећковића. Велика полемика која је потресла српску историографију, па и културу краја XIX века, започела је 1879. Заоштрила се у ствари Р. расправом *Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша* (1879). Независно од њега на исту тему и исте године објавио је обимни рад и Љ. Ковачевић. Обојица су доказивали да краљ Вукашин није могао убити цара Уроша, како нам говори народна традиција, јер је погинуо у Маричкој бици (26. IX 1371), а цар Урош је умро тек почетком децембра исте године. То је изазвало бурне реакције бранитеља традиције, посебно П. Срећковића. Полемика се није водила само око овог питања, коме се Љ. Ковачевић враћао чак три пута. Она се пренела и на друге спорне теме као што су издајство Вука Бранковића, заслуге грофа Ђорђа Бранковића у великој сеоби Срба, вековна независност Црне Горе и др.

Пантом Срећковићем је Р. био опседнут и када је уочи 500-годишњице Косовске битке одлучио да напише критичку биографију кнеза Лазара. Објављивао ју је у наставцима више од годину дана у часопису *Стражилово*. Овај његов најзначајнији и највећи рад (*О кнезу Лазару*) је затим објављен као посебна књига 1888. И поред извесних недостатака којих је и сам аутор био свестан, нарочито често непотребних дигресија чињених баш ради полемике, ово дело је и данас употребљиво и представља образац критичке историографије. И поред неких слабих страна, у њему доминира исцрпност употребљених извора, исправност анализа и тумачења. Р. је показао да треба одбацити фалсификате и непоуздану традицију а поклонити веру примарним изворима, нарочито онима који су по времену и месту ближи догађају о коме сведоче.

У свом опусу Р. је проучавао скоро сва раздобља српске историје. Писао је расправе о разним питањима и периодима, почев од ситних али важних „прилога“ и „приложака“, па до крупних студија, најрадије бирајући неразјашњена питања из области историјске географије, хронологије, родословља, црквене и политичке историје. При томе скоро увек пише полемичким тоном, увлачећи и читаоца у критички поступак и неизвесност истраживања до коначног разрешења. Поред поменутих, оставио је за собом још велики број радова, већих и мањих. Ваља поменути неке од њих који су и данас корисни: *О пећким патријарсима од Макарија до Арсенија III* (1868, 1879); *О хумским епископима и херцеговачким митрополитима до године 1766* (1901); *Рашки епископи и митрополити* (1901); *Двије босанске краљице* (1893); *Бановање Твртка бана 1333. до 1377* (1894); *Монтенегрина, прилошци историји Црне Горе* (1898); *Стари Сланкамен* (1892); *Прилошци к објашњењу извора српске историје* I–XXIV (1879–1881) и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 19956–20033, 10, стр. 297; 11, br. 15645–15676; Н. Радојчић, *Списак радова Илариона Руварца*, Споменица Руварцу, Нови Сад 1955, 151–161; Б. Маринковић, *Иларион Руварац и његово дело поводом 140-годишњице рођења (1832–1972)*, Истраживања 2 (1973) 453–505.

ЛИТЕРАТУРА: Бранково коло 11, 31–32 (1905) 1011 (некролог); Ј. Томић, *Некролог архимандриту Илариону Руварцу*, Годишњак СКА 19 (1905) 348–362; *Споменица Илариону Руварцу* (1832–1932), Гласник ИД НС 1932; *Зборник радова Илариона Руварца*, Посебна издања САН 103, Београд 1934; *Споменица Илар. Руварцу*, изд. Филозофског факултета у Н. Саду, Нови Сад 1955; Ђ. Сп. Радојичић, *Руварчево место у српској историографији*, Зборник МС ДН 13–14 (1956) 13–14; С. Ћирковић, *Студија И. Руварца, О кнезу Лазару*, Бој на Косову, старија и новија сазнања, Београд 1992, 9–15; Р. Самарџић, *Писци српске историје IV*, Београд 1994, 241–247; НЕ 3, 807–808 (Н. Радојчић); ЕЈ 7, 120 (Ђ. Сп. Радојичић); *Браћа Руварац у српској историографији и култури*. Научни скуп у Сремској Митровици 18–20. септембра 1996, Зборник радова (у штампи).

А. Веселиновић

РУЖИЧИЋ Никанор (15. април 1843, Свилеува – 16. октобар 1916, Београд). Крштено име му је било Никола. По свршетку богословије рукоположен је за свештеника и за парохију добија родну Свилеуву. Пошто је убрзо остао удовац, отишао је у Кијев где је завршио Духовну академију са кандидатским степеном. По повратку у отаџбину добио је место суплента у богословији. Године 1880. замонашио се у манастиру Букову. Исте године постављен је за ректора богословије. За епископа жичког посвећен је 1886. године, а 1889. је пензионисан по сопственој жељи. Реактивиран је 1898. године и постављен за епископа нишког (до 1911). Умро је током Првог светског рата.

Написао је неколико књига и више десетина чланака из области историје цркве и црквеног права. Нарочиту пажњу посветио је српским манастирима и црквама. Значајан је његов рад као епископа нишког где је предузео читав низ мера у циљу јачања деловања цркве. Између осталог покренуо је Глас као службени лист Нишке епархије, уредио је и основао многе црквене и манастирске књижнице, његовом заслугом урађен је шематизам Нишке епархије који је био прво дело те врсте у православној српској цркви у Краљевини Србији. Од 1882. године био је редовни члан Српског ученог друштва, а од 1892. је почасни члан Српске краљевске академије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Историја српске цркве* I–II, Загреб–Београд 1893–1895; *Das kirchlich-religiöse Leben bei den Serben*, Göttingen 1896; *Gross-Zupan Stephan Nemanja und seine Bedeutung für den serbischen Staat und die serbische Kirche*, Jena 1897; *Номаканон српске цркве*, књ. 1: *Теорија каноничног права*, Београд 1882; *Стари српски рукописи у књижници Југославенске академије у Загребу*, Споменик СКА 38 (1900) 129–147; *Дубровник у прошлости и садашњости*, Ниш 1907.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 20035–20045; 11 br. 15679–15684; 12 br. 20266.

ЛИТЕРАТУРА: Глас, Црквени календар са Шематизмом Нишке епархије, за 1900. годину, Ниш 1899; *Православна српска црква у Краљевини Србији*, Београд 1895; П. Ми–рски, *Епископ Никанор као историчар*, Хришћански весник 27 (1910) 666–672; Српски јерарси 357.

С. Рудић

САВА (видети **ВУКОВИЋ Светозар**)

САВИЋ Милан (4. октобар 1845, Нова Канижа – 1. фебруар 1936, Београд). Студирао је медицину у Бечу, докторирао 1876. године филозофију у Лајпцигу тезом: *Der Serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735*. Био је секретар Матице српске и уредник њеног *Летописа* (1895–1912). Бавио се књижевношћу и превођењем. Писао је песме, приповетке, позоришне комаде, књижевне критике, историографске радове и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Der Serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735*. Historische Abhandlung zur Erlangung der philosophischen Doctorwürde an der Universität zu Leipzig vorgelegt von Emil Szavitz, Leipzig 1876; *Историја бугарског народа до пропасти државе му*, Нови Сад 1878; *Живот и рад др-а Јована Хаџића Светића. У спомен прославе стогодишњице од рођења његова*, Нови Сад 1899; *Из прошлих дана. Слике, црте, приче*, Нови Сад 1902; *Из старог Дубровника. Приче с пута*, Нови Сад 1918.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 15845–15848; 11, br. 20397–20399.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 7, 168.

Б. Шимуновић

САМАРЏИЋ Драгана (22. новембар 1934, Блазнава). Четворогодишњу основну школу завршила је у Блазнави, а гимназију и Филозофски факултет у Београду. Боравила је 1958. у Паризу на студијама француског језика. Била је члан редакције Војне енциклопедије (1961–1972). Као кустос Војног музеја у Београду (1972–1994) водила је збирку оријенталног оружја и националних застава. Од 1989. је научни сарадник Војноисторијског института. Један је од приређивача *Преписке* Вука Караџића.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Zastave iz bune 1848. i 1849*, Vesnik Vojnog muzeja 21–22 (1976) 69–82; Ј. Ђурић, Г. Пантелић, П. Јокић, А. Протић, *Казивања о српском устанку 1804* (приредила Д. Самарџић), Београд 1980; *Војне заставе Срба до 1918*, Војни музеј, Посебна издања VI, Београд 1983; *Дарови Војном музеју*, Каталог изложбе, Београд 1990; *Српске заставе у Првом балканском рату*, Први балкански рат, Научни скупови САНУ, LX (Одељење историјских наука 19), Београд 1991, 105–110.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija članaka štampanih u Vesniku od broja 1 do broja 30 (1954–1984)*, Vojni muzej, Beograd 1984, 58.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 363.

Р.

САМАРЏИЋ Никола (6. јуни 1961, Београд). У Београду је завршио основну школу и гимназију. Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Београду, где је 1989. одбранио магистарски рад *Француска и Османско царство 1687–1691*. На истом факултету стекао је докторат дисертацијом *Источна политика Карла V*. Ради као доцент на Катедри за општу историју новога века Одељења за историју Филозофског факултета. Предаје и Увод у историју Шпаније на Катедри за хиспанистику Филолошког факултета у Београду (факултативни курс). Истражује историју Леванта и Југоистока XVI и XVII века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Битка код Харшања 1687. године у европској историји*, ИЧ 35 (1988) 75–87; *„Обновљени свет" и Српска револуција*, Balcanica 17 (1991) 127–135; *Француска и Турска 1687–1691*, Историјски институт САНУ, Посебна издања 28, Београд 1992; *Битка код Сланкамена 1691*, Зборник МСИ 45 (1992) 7–33; *Turcophobie et turcophilie. Quelques exemples de xénophobie et de cosmopolitisme du XVI au XVII-ème siècle*, Dialogue 11 (Paris 1994) 21–34; *Jugoistočni konflikt 1537. godine*, VIG 3 (1994) 233–248.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 363–366.

Р.

САМАРЏИЋ Радован (22. октобар 1922, Сарајево – 1. фебруар 1994, Београд). Основну и средњу школу завршио је у родном граду. Дипломирао је на Групи за историју Филозофског факултета у Београду (1949). Постао је асистент на предмету Општа историја новога века (1950). Докторирао је код Јорја Тадића на теми из дубровачке историје (1956). Прошао је кроз сва наставничка звања на Филозофском факултету, и све до пензионисања био шеф Катедре за општу историју новога века. Провео је годину дана у Паризу (1957–1958) код Фернана Бродела проучавајући историју Медитерана. Своје друго усавршавање у иностранству имао је у Институту за европску историју у Мајнцу (1967–1968). С. је био на челу разних установа и уредник публикација, декан Филозофског факултета, дописни и редовни члан САНУ, секретар Одељења историјских наука САНУ, директор Балканолошког института, председник Српске књижевне задруге, главни уредник *Југословенског историјског часописа*. Био је и један од приређивача сабраних дела Слободана Јовановића.

С. се у истраживању прошлости бавио раздобљем од XVI до XX века, покривао је више области опште и националне историје, а био је највише окренут Медитерану, Османском царству, балканском простору, и у тим оквирима, судбини српског народа. Почеци његовог научног рада, али и вишегодишњи труд, били су везани за проучавање историје Дубровника. То је већ најавила његова докторска дисертација *Дубровачки песник и дипломата Јакета Палмотић*. Круну његовог рада у тој области представља дело *Велики век Дубровника* (1962) у коме је на основу грађе из Дубровачког и Венецијанског архива обрадио збивања из живота ове медитеранске државице, везана за XVII век и обележена земљотресом 1667, али истовремено и босанскохерцеговачко залеђе као и атмосферу на простору Леванта. Другу област његовог испитивања прошлости представља Османско царство у XVI и XVII веку. У жељи да читаоцу дочара сјај и сумрак велике империје, он се определио да то учини преко биографија крупних личности које су најбоље одсликавале епоху – везира Мехмеда Соколовића и царева Сулејмана Величанственог и Османа II. Из свега тога је проистекла трилогија у којој је на оригиналан начин спојен научни и литерарни приступ: *Мехмед Соколовић, Сулејман и Рокселана* и *Осман*. Последња од ове три књиге је објављена постхумно.

Значајно место у тематици за коју је С. показао велико интересовање била је прошлост Београда, Србије и српског народа. Написао је више радова који су ушли у тротомну *Историју Београда* а односили су се на време под турском влашћу, затим науку и књижевност у ослобођеном граду и на разна друга питања. Поред руковођења у стварању *Историје српског народа*, С. је и писац значајних делова у трећој, четвртој и шестој књизи који се односе, у првом реду, на положај Срба под турском влашћу али и на ратове у XVIII веку, као и одељака о српској култури у XIX и XX веку. Написао је и више есеја у којима разматра судбину српског народа, духовну основу његових покрета, настојећи да у њима успостави вертикалу српске историје. Сакупио их је у књизи *Идеје за српску историју* (1989). С тим у вези је и његово интересовање за језгро српског народа, Косово и Метохију, што је нарочито дошло до изражаја у књизи *Косово и Метохија у српској историји* (1989) коју је он уредио и за њу написао предговор. Косовско предање као исходиште свега што ће касније имати и доживети српски народ, и Косово и Метохију као огледало успона и пропадања, обрадио је у огледима који су, заједно са другим, посвећеним културној историји Срба, сакупљени у књизи *Косовско опредељење* (1990). Свему овоме треба додати и његов синтетички преглед из историје југословенских народа до њиховог уједињења који је написао за југословенско издање Опште енциклопедије Larousse.

Сакупивши велику грађу приликом својих истраживања, С. је један њен део критички публиковао. Акта из Дубровачког архива представио је у књизи *Борба Дубровника за опстанак после великог земљотреса 1667. Архивска грађа 1667–1670*. Изворе које је пронашао у време свог боравка у Паризу обелоданио је у књизи *Београд и Србија у списима француских савременика. XVI–XVII век* (1961). Уз њих је приложио биографије њихових аутора као и своја исцрпна објашњења. Дугогодишње занимање за неуморни рад Вука Караџића, С. је крунисао критичким издањем његових *Историјских списа I–II* (1969) које је пропратио уводном студијом и исцрпним објашњењима, а затим и издањем *Данице* за 1826, 1827, 1829, 1834 (1969) као и *Трећом књигом Српских народних пјесама* (1988). Заједно са колегама са Катедре за општу историју новог века приредио је књигу докумената српске и иностране провенијенције под насловом *Србија 1878* (1978) која објашњава место и улогу Србије у вртлогу међународних збивања везаних за последњу годину Источне кризе окончане Берлинским конгресом. Своје поштовање према делу Стојана Новаковића, С. је исказао приредивши избор његових радова под заједничким насловом *Из српске историје* (1966) са исцрпном уводном студијом о Новаковићевом месту у српској историографији. Посебну целину његовог рада на историјској науци чине портрети појединаца, претходника или савременика, твораца историографских текстова из којих се учи или сазнаје историја. Своја дугогодишња бележења и есеје о тим личностима С. је објавио у три књиге под насловом *Писци српске историје I–III* (1976, 1981, 1986) док је четврта постхумно објављена 1994. Овоме треба додати и његове огледе о методу историјске науке расуте по појединим часописима као и разноврсне прилоге о изворима сазнања о прошлости од којих су они који се тичу народног предања сакупљени у књизи *Усмена народна хроника* (1978). Постхумно су објављени његови интервјуи, разговори са новинарима, у књизи *На рубу историје* (1994) у којима је давао оцене о многим прошлим али и о савременим збивањима. Једино су остала необјављена његова излагања студентима, посвећена историји историографије, као и курсеви из опште историје новога века који се чувају у његовој заоставштини.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 84 (1977) 489–494; 94 (1988) 409–413; Balcanica 13–14 (1982–1983) 19–24; Н. Самарџић, *Библиографија професора др Радована Самарџића*, Зборник ФФ у Београду (Споменица Радована Самарџића) 18 (1994) 9–36.

ЛИТЕРАТУРА: В. Крестић, *Радован Самарџић*, Balcanica, 13–14 (1982–1983) 7–17; Д. Живојиновић, *Радован Самарџић (1922–1994)*, Зборник ФФ у Београду (Споменица Радована Самарџића) 18 (1994) 1–7; Н. С., *Белешка о писцу*, Р. Самарџић, На рубу историје, СКЗ, Београд 1994, 297–299; Д. Батаковић, *Радован Самарџић: историчар и писац*, На рубу историје, 303–329; М. Екмечић, *„У оку духа свога" – прилог Радована Самарџића научном методу и историји историјске науке код Срба*, Balcanica 25, 1 (1994) 137–155; N. Tasić, *In memoriam Radovan Samardžić*, Zeitschrift für Balkanologie 30 (1994) 254–257; ИЗ 67, 3–4 (1994) 197–200 (С. Бојанић).

М. Војводић

САНДИЋ Александар (14. мај 1836, Велики Бечкерек – 15. април 1908, Нови Сад). Основну школу и гимназију учио је у месту рођења и у Темишвару. Као стипендист Матице српске студирао је у Бечу права и словенску филологију код Франца Миклошича (1857–1861). У Бечу је упознао Вука Караџића и постао његов секретар и агилни поборник његове реформе. За наставника српског језика и књижевности у гимназији у Сремским Карловцима именован је 1861. Од 1862. ступио је у Бечу у редакцију радикалног словенофилског листа Ost und West као помоћник уредника Имбре Ткалца, а после његовог одласка био је

уредник овог листа (1864–1865). Године 1866. изабран је за професора српског језика и књижевности у Српској гимназији у Новом Саду. Пензионисан је 1900. Од седамдесетих година XIX века активно је учествовао у раду Матице српске и Српског народног позоришта (био је члан Позоришног одсека Друштва за Српско народно позориште од 1875. до 1887). Као активни члан Српске народне слободоумне странке Светозара Милетића био је четири пута посланик на народно-црквеном сабору Карловачке митрополије.

У више од сто чланака (почео је да пише 1857) писао је о значајним догађајима, датумима и личностима из политичког, културно-просветног и књижевног живота, не пропуштајући да забележи скоро сваку битнију појаву нашег јавног живота. У своје време важио је као добар стилист и радо је читан, али је крајем века превладало мишљење да је његов стил био „произвољно испретуран... у узалудној романтичарској тежњи за рапсодичношћу и монументалношћу свечаних пеана" (В. Петровић). Сакупљао је грађу о збивањима у 1848 (остала је у рукопису) и преводио је с немачког и мађарског. Превео је дела Ф. Ф. Каница, *Византијски споменици у Србији*; Ј. К. Бартенштајна, *Кратак извештај о расутој илирској нацији*; В. Пача, *Историја света* (у три свеске).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 20219–20244; 11, br. 15813–15822.

ЛИТЕРАТУРА: В. Петровић, *Александар Сандић*, Застава 1908, 86; М. Савић, *Александар Сандић*, Застава 1926, 173–174; НЕ 4, 34–35 (В. Петровић); ЈКЛ 1984, 721–722 (Т. Милитар); EJ 7, 132–133 (B. Stojković).

П. Марјановић

САРИА (SARIA) Балдуин (6. јуни 1893, Птуј – 3. јуни 1974, Грац). Гимназију је учио у Птују, где је рано имао прилике да се упозна са археолошким радовима. Започео је 1912. студије античке историје, археологије и епиграфике на Универзитету у Бечу. Рат је прекинуо студије; као официр пао је у италијанско заробљеништво. Наставио је студије у Бечу 1919–1921. и дипломирао. Ступио је у службу у археолошко-нумизматичкој збирци Народног музеја у Београду. Кратко време је предавао као доцент на Филозофском факултету. Био је затим (1926–1942) професор на Универзитету у Љубљани. Позван је 1942. на Универзитет у Грацу, где је радио до 1945. када је уклоњен и пензионисан. Следећих година се интензивно бавио теренским истраживањима у Аустрији. Од 1952. до пензионисања 1966. био је слободни сарадник Института за југоисточну Европу у Минхену.

У југословенском периоду свога рада С. је учествовао у ископавањима, извештавао и писао о налазиштима и материјалу из наше земље, објављивао на словеначком и српском поред немачког. Радове је објављивао у Старинару (*Развитак Митрине култне слике у дунавским областима*, 2 (1923) 33–62; *Из Нумизматичке збирке Народног музеја у Београду*, 3 (1924–25) 61–99; *Археолошка испитивања у Јужној Србији*, 3 (1924–25) 101–114; *Археолошке белешке*, исто, 159–164; *Нови натписи из Градишча код Велике Маленце*, 5 (1928–30) 63–69; *Један римски фигурални капител из Стобија*, 8–9 (1933–34) 8–13; *Византијски оловни печат из Царичина града*, 14 (1939) 3–6); Гласнику Скопског научног друштва (*Ископавања у Стобију*, 1 (1925) 287–300; *Праисторијски златан накит из Јужне Србије*, 2 (1926) 289–290; *Истраживања у Стобима*, 5 (1928) 1–13; *Епиграфски споменици из Јужне Србије*, 7–8 (1929–30) 293–302); у Годишњаку СКА објављивао је извештаје о раду Народног музеја итд. Рад у нумизматичком одељењу довео га је у ближу везу са српским средњовековним новцем, за који је остао заинтересован и много касније. О томе сведочи садржајан и критички преглед: *Die Entwicklung des altserbischen Münzwesens*, Südost-Forschungen 13 (1954) 22–61. Ретко се упуштао у проблеме каснијих периода као у: *Die Flüchtlingsbewegung in der Türkenzeit*, Südostdeutsches Archiv (1964) 129–153. Пратио је и приказивао југословенску литературу.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929, 526; BLZ 9, br. 20257–20381; 11 br. 15827–15836; *Schriftenverzeichnis*, Südost-Forschungen 22 (1963) 456–476; допуне: 27 (1968) 368–370; 32 (1973) 320.

ЛИТЕРАТУРА: E. Diez, *Balduin Saria (1893–1974)*, Südost-Forschungen 33 (1974) 319–320.

С. Ћирковић

СВЕТИЋ Милош (видети **ХАЏИЋ Јован**)

СЕКУЛИЋ Живко (9. новембар 1931, Јошавка, Челинац). Основну школу учио је у родном месту, а средњу у Осијеку. Историју и географију завршио је 1965. године на Педагошкој академији у Осијеку, а историју на Филозофском факултету у Новом Саду (1977).

Магистарски рад *Сремски фронт 1944/1945. године. Пријеплог за концепцију и садржај музеолошке експозиције*, одбранио је 1982. на Катедри за музеологију Свеучилишта у Загребу. *Привреда града Осијека 1918–1941. године (економско-социјалне основе дјеловања Осијека као регионалног средишта међуратне Југославије)*, наслов је докторске дисертације коју је С. одбранио на Филозофском факултету у Загребу (1991).

По завршетку Педагошке академије С. је предавао историју у основним школама у Тењском Антуновцу и Осијеку. Од 1975. до 1991. радио је као кустос, виши кустос и музејски саветник, затим водитељ Одељења за савремену историју и руководилац установе у Музеју Славоније у Осијеку. За професора Педагошке академије у Бањалуци изабран је 1992. године. На Филозофском факултету у Бањалуци предаје општу савремену историју у звању доцента.

С. је објављивао радове из савремене историје, историје здравствене културе, музеологије и методике наставе. Последњих година претежно изучава историју привреде.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Sremski front 1944/45. Mogućnost muzeološke prezentacije*, Zbornik radova Muzeja radničkog pokreta i NOB-a Slavonije i Baranje 2–3 (1984) 159–180; *Organizacija i rad intendantske službe i izvori snabdijevanja jedinica NOV i POJ (JA) na području Slavonije i Baranje 1944/45. godine*, Požeški zbornik 5 (1984) 115–140; *Akcije i operacije jedinica NOVJ (3. JA) za oslobođenje Osijeka 1944/45. godine*, Osječki zbornik 18–19 (1987) 293–323; *Sanitarno-epidemiološka situacija na području Okružnog NOO Nova Gradiška, Kotarski NOO Slavonska Požega u toku 1944/45. godine*, Osječki zbornik 20 (1989) 181–197; *Васпитно образовна улога музеја у условима савремених друштвених промјена*, Наша школа 1–2 (1995) 175–188.

Р. Михаљчић

СЕКУЛИЋ Милован (10. јануар 1927, Горњи Крњин, Лепосавић). Основну школу завршио је у месту рођења, нижу гимназију у Косовској Митровици, учитељску школу у Призрену, Групу за историју на Вишој педагошкој школи у Београду 1951, а Одсек за историју на Филозофском факултету у Скопљу 1958. Био је наставник и професор гимназије у Косовској Митровици од 1952. до 1975. На Филозофском факултету у Приштини магистрирао је радом: *Трепча од најстаријих времена до 1941. године* (1975) и докторирао тезом: *Косово и Метохија од 1912. до 1918. године* (1980). На Катедри за историју Филозофског факултета у Приштини од 1975. до одласка у пензију 1992. био је предавач, доцент, ванредни и редовни професор. Живи у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Друштвено-економске прилике у призренском округу 1912–1915. године*, Гласник МК 13–14 (1984) 293–320; *Борбе при одступању српске војске Ибарском долином новембра 1915. године*, Рашка 15, 22 (1985) 97–107; *Косовска Митровица у балканским и Првом светском рату*, Косово 15, 15 (1986) 59–85; *Прилог проучавању положаја српског становништва Приштинске казе под османском влашћу у последњој деценији XIX века*, Обележја 18, 3 (1988) 43–63; *Неки подаци о страдању и исељавању српског становништва Митровачке казе у последњој деценији XIX века*, Обележја 19, 6 (1989) 135–157; *Прилог проучавању историје Косова и Метохије у балканским и Првом светском рату*, Зборник радова ФФ Приштина 18–19 (1989) 19–49; *Страдање и исељавање становништва Ибарског Колашина крајем XIX и почетком XX века*, Баштина 1 (1991) 109–132; *Неколико података о положају, погромима и исељавању Срба Пећи и околине под османском влашћу у последњој деценији XIX и првој деценији XX века*, Баштина 3 (1992) 109–132; *Положај српског становништва Гњиланске казе под османском влашћу у последњој деценији XIX века*, Зборник ИМС 26 (1992) 53–74; *Политичке странке на изборима за Уставотворну скупштину на Косову и Метохији 28. новембра 1920. године*, Зборник радова ФФ Приштина 23–24 (1995) 363–382.

М. Радевић

СЕНТКЛАРАЈИ (SZENTKLÁRAY) Јене (Jenö, Евгеније) (21. јануар 1843, Турски Бечеј/Нови Бечеј/ – 12. октобар 1925, Темишвар). Рођен од оца Наума Недића и Марије Салаји, носио је до 1867. српско презиме. Учио је школе у Турском Бечеју, Бечкереку и Сегедину. Као ђак се заинтересовао за мађарску књижевност и историју и почео да пише прве текстове. Школовање је наставио у католичкој духовној академији у Темишвару. Заредио се за свештеника 1866, био парох у мањим местима, затим директор школе и професор у Кикинди и Темишвару (1869). У то време постао је секретар Јужноугарског друштва за историју и старине и бавио се истраживачким радом. Докторирао је филозофију на Будимпештанском универзитету 1875. Од 1883. био је професор за најновију историју Мађарске. Повукао се у Темишвар где је био велики препозит чанадски. Био је дописни члан Мађарске академије од 1882, дописни члан СУД, почасни члан СКА, почасни члан Матице српске (1910).

С. је обрађивао историју територија насељених Србима и понеку тему која се директно на њих односила као што је историја шајкаша: *A dunai hajóhadak története*, Budapest 1885, коју је посрбио и донекле проширио Г. Витковић, *Прошлост, установа и споменици угарских краљевских Шајкаша*, Гласник СУД 67 (1887), или српски манастири у јужној Угарској: *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon*, Budapest 1908. Из обимне библиографије С. имају интереса за српску историју: *Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből*, Темишвар 1882 (столеће новије историје јужне Угарске); *A becskereki vár*.

Budapest 1886 (бечкеречки град); *Temes vármegye története*, Budapest 1912 (историја Тамишке жупаније); *Mercy Claudius Florimund kormányzata a Temesi Bánságban*, Értekezések MTA tört. tud. köréből 22 (1909) (управа грофа Мерсија над Тамишким Банатом).

ЛИТЕРАТУРА: I. Lukinich, *Jenö Szentkláray*, Szazadok 59 (1925) 439 (некролог); MTA Emlékbeszedek 1926; К. Ђурић, *Д-р Јене Сенѿклараји*, Гласник ИД НС 12 (1939) 186–192.

С. Ћирковић

СЕРГЕЈЕВСКИ Димитрије (20. јуни 1886, Санкт Петербург – 10. децембар 1965, Сарајево). Гимназију и Историјско-филолошки факултет завршио је у Санкт Петербургу. У Југославију је дошао 1921. До 1930. био је средњошколски професор, а затим кустос и научни сарадник Земаљског музеја Босне и Херцеговине у Сарајеву.

Предмет његових посебних проучавања биле су античка и старохришћанска археологија, као и епиграфика и нумизматика истог времена. Значајна су његова ископавања у Дабравинама, Клобуку код Љубушког, Нерезима код Чапљине, у Брези. Радови су му највећим делом објављени у *Гласнику Земаљскоӷ музеја*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Римски камени сӣоменици са Гламочкоӷ и Ливањскоӷ ӣоља и из Рибника*, ГЗМ 1928; *Дијана и Силван*, ГЗМ 1929; *Јаӣодске урне*, ГЗМ 1950; *Касноанѿички сӣоменици из Шиӣова*, ГЗМ 1952; *Сѿарохришћанска базилика у Клобуку*, ГЗМ 1954; *Дабравина*, Сарајево 1956; *Базилика у Мокром*, ГЗМ 1961; *Римска цесѿа од Еӣидаурума до Андербе*, ГЗМ 1962; *Римски рудници жељеза у сјеверозаӣадној Босни*, ГЗМ 1963.

БИБЛИОГРАФИЈА: ГЗМ 1957, 311–315; BLZ 9. br. 20654–20681.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 7, 186 (Đ. Basler); *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 141–142; *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1955, 178–179.

Д. Синдик

СЕЧАНСКИ Живан (11. јануар 1908, Голубинци – 23. април 1986, Београд). Гимназију је завршио у Сремским Карловцима, а историју на Филозофском факултету у Београду. По завршетку студија 1933. године, на истом факултету изабран је за асистента на Катедри за историју југословенских народа. Рат је провео у заробљеништву у Немачкој. Од 1946. до 1962. радио је као хонорарни наставник на Филозофском факултету у Београду. Био је стручни сарадник Историјског института САНУ (1947–1954) и професор Више педагошке школе у Београду. Од 1974. године до пензионисања 1979. радио је као управник Историјског архива САНУ у Сремским Карловцима.

С. је у домаћим и страним архивима прикупљао грађу о прошлости наших народа у Војводини. Прву збирку приредио је заједно са Душаном Поповићем: *Грађа за исѿорију насеља у Војводини 1695–1786*, Нови Сад 1936. За историју Војводине приредио је још две збирке: *Грађа о Тицановој буни у Срему 1807*, Београд 1952; *Пописи сѿановниишѿва Бачке XVIII века*, пос. изд. САНУ 193, 3, Београд 1952. Две године касније С. је објавио збирку наративних извора с коментарима: *Причања савременика о ӣрвом сриском усѿанку*, Београд 1954.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 ӷодина ИИ 1948–1983*, 210.

ЛИТЕРАТУРА: B. Đurđev, K. Milutinović, *In memoriam*, Istraživanja 11 (Novi Sad 1985) 453.

Р. Михаљчић

СИМИЋ (Гаврило) Василије (1/14. јануар 1902, Љиг – 2. децембар 1990, Београд), геолог и историчар рударства. Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Ваљеву 1921. године. На Геолошкој групи Филозофског факултета у Београду дипломирао је 1926, и на истом факултету 1933. одбранио докторску дисертацију *Горњи Перм у заӣадној Србији*.

С. је у времену од 1926. до 1945. као геолог (регионални, картирајући, палеонтолошки) био сарадник геолошких института у Загребу, Сарајеву и од 1931. у Београду, у Геолошком институту Краљевине Југославије. Резултате својих стручних и научних истраживања објављивао је у водећим геолошким часописима. После 1945. налазио се на дужности главног геолога у Савезној управи за геолошка истраживања при Министарству рударства ФНРЈ, а потом радио као саветник Завода за геолошка и геофизичка истраживања Србије до одласка у пензију 1962. године. У послератном периоду он свој рад геолога, поред теоретских истраживања проширује и на рудничку геологију и проналажење минералних сировина, нарочито металичних лежишта. Вршећи њихову проспекцију и друге радове у области рудничке и економске геологије, као и на основу трагова старог рударења на терену, уз коришћење архивских података, С. убрзо прелази на истраживања историје рударства, изучава трагове рударења у средњем и XIX веку у нашим крајевима, дајући драгоцен прилог и геологији и историјској науци.

Свој рад на историји рударства С. је наставио и после пензионисања, систематским истраживањем нарочито архивских извора, допуњавајући тиме документацију за историју рударства у Србији, Босни и Македонији. Знатан део његових радова обухвата и биографије знаменитих рудара и рудничких геолога, који су својим истраживањем и организацијом у рудницима, допринели успешном развоју и раду појединих рудника. Истраживања за историју рударства обухватају и евиденцију и објашњавање терминологије из старијег периода развоја рударства код нас, као и драгоцене податке за топономастику у рударству, о чему је такође објављиво податке, сарађујући као члан у Одбору за ономастику у Српској академији наука и уметности.

Библиографија стручних и научних радова С. садржи 177 јединица, од којих се на историју рударства и сл. односи 86 јединица, од чега 7 монографија.

Прва монографија из историје рударства С. је о историјском развоју нашег рударства, обухвата цео простор раније Југославије, док су остале специјализоване за одређена рудишта: угља и угљенокопа у Србији (изд. САНУ 1958), затим из недавне прошлости рударства у Србији (изд. Геозавода 1960), осврт на бакарно рудиште у Бору (изд. Рударско-металуршки факултета, Бор, књ. VIII), о рударству гвожђа у Мајданпеку (изд. САНУ, Одељ. прир. мат. наука 1980), о изградњи Мајданпека и насељавању (изд. Музеја рударства и металургије у Бору 1982), и најзад као последња о рударству гвожђа средњовековне Србије и Босне (изд. Рударског института, Београд 1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: Целокупна библиографија је објављена у публикацији „Записници српског геолошког друштва за 1990. и 1991. годину“, Београд 1955, 231–240.

ЛИТЕРАТУРА: П. Стевановић, Л. Пешић, *Василије Симић (1902–1990)*, Геолошки анали Балканског полуострва 57, 2 (Београд 1993) 399–404; Д. Милић, *Сѿрани каӣиѿал у рударсѿву Србије до 1918*, Београд 1970; ИЧ 3 (1952) 393–395 (Д. Милић).

Д. Милић

СИМИЋ Гордана (18. фебруар 1950, Београд). Осмогодишњу школу и гимназију завршила је у Београду. Дипломирала је на Архитектонском факултету Универзитета у Београду (1975), где је у оквиру постдипломских студија из заштите, ревитализације и проучавања градитељског наслеђа специјализирала са темом *Концеӣција зашѿиѿе Голубачкоӷ ӷрада и ревиѿализација ӣрибалноӷ дела ѿврђаве* (1979).

После дипломирања запослила се у Заводу за заштиту споменика културе града Београда (1975), где се бавила градском архитектуром, а затим прешла у Републички завод за заштиту споменика културе (1978), где и данас ради. Током две деценије рада напредовала је у служби од архитекте сарадника до саветника конзерватора (1987). Била је шеф Архитектонског одељења Завода (1989–1996).

Бави се проучавањем и заштитом средњовековних фортификација. Истраживачки рад Г. С. усмерен је на проучавање порекла и правце развоја војне архитектуре у Србији, изучавање одбрамбених система, њихових некадашњих облика и изгледа, као и грађевина унутар њих. У Голубачком граду спровела је опсежна истраживања и обновила приобални део са палатом. Урадила је пројекат заштите и обнове тврђаве Рам. Извела је обимне радове на Малом и Великом утврђењу Фетислам у Кладову, у циљу заштите тврђаве од утицаја успора Дунава услед изградње хидроелектрана „Ђердап“. Последњих година бави се истраживањем и заштитом утврђења манастира Ресаве (Манасије), где је потпуно обновила Деспотову донжон кулу. Урадила је пројекат делимичне рестаурације Митрополијског двора на Београдској тврђави, чија је реализација у току. Радила је и на заштити српске баштине у иностранству.

Р.

СИМОНОВИЋ Радивоје (17. август 1858, Лединци, Срем – 20. јули 1950, Сомбор). Завршио је гимназију у Новом Саду и Медицински факултет у Бечу. Лекар по професији, бавио се и историјом, географијом, етнографијом, књижевном историјом, филологијом и социологијом, планинарењем. Био је сарадник *Леѿоӣиса* и *Гласа Маѿице сриске*, као и *Гласника Исѿорискоӷ друшѿва у Новом Саду*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Куӷа у Срему ӷодине 1795. и 1796. Оӣис ӣомора са особиѿим обзиром на кулѿурно сѿање ондашњеӷ народа*, Панчево 1898; *Досиѿеј у Далмацији*, Сремски Карловци 1906; *Др Лаза Косѿић, њеӷов живоѿ и рад*, 1912; *Немачка наука у служби ӣолиѿике*, Сомбор 1921; *О каѿолицима и каѿоличкој цркви ӣод Турцима на земљишѿу Војводине*, Нови Сад 1929; *Срби у Баји. Прилоӷ за сѿарију еѿноӷрафију Бачке*, Сремски Карловци 1932; *Најсѿарије сриске ӣородице у Сомбору*, Нови Сад 1939.

Б. Шимуновић

СИНДИК И. Душан (16. април 1933, Београд). Основну школу је учио у Кикинди и Београду, гимназију и Филозофски факултет – Група за историју, у Београду; дипломирао је 1957. Радио је у Библиотеци града Београда, Југословенском библиографском институту и Јеврејском

историјском музеју. Од 1962. ради у Историјском институту САНУ. Бави се проучавањем и издавањем историјских извора за историју српског народа у средњем веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *О савладарству краља Стефана Радослава*, ИЧ 35 (1989) 23–30; *Которска исправа из 1200. године*, ИЧ 37 (1990) 197–204; *Рад Стојана Новаковића на издавању извора за историју српског народа*, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења... 1995; *Светогорски архиви*, Казивања о Светој Гори, Београд 1995; *Значај жичких хрисовуља за историју српског народа*, Повеља 25, 2 (1995); *Поводом писма Саве Владиславића генерал-фелдмаршалу Борису Петровичу Шереметеву 1713. године*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 1, 1995.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 126–127; *Marginalia Catharensia*, ИЧ 34 (1987) 29–36.

Р.

СИНДИК Илија (11. јули 1888, Тиват, – 5. јануар 1958, Београд). Основну школу завршио је у Тивту, гимназију у Котору, а историју и географију на Филозофском факултету у Бечу, где је слушао предавања Константина Јиречека и Еугена Оберхумера. Докторски испит положио је 1912, а професорски 1914. Био је суплент у Задру (1913–1914), професор гимназије у Дубровнику (1919–1924), Треће мушке и Реалке у Београду (1925–1933), директор гимназије у Кикинди (1933–1942), где је пензионисан. Реактивиран је после рата. Три године радио је као виши архивист у Државном архиву у Београду, а 1948. прешао је у Историјски институт САН. Управник Историјског института постао је 1954. Од школске 1949/1950. предавао је архивистику и историјску географију на Филозофском факултету у Београду, а историјску географију на Филозофском факултету у Новом Саду. За дописног члана САН изабран је 1950.

Уз педагошки рад С. је налазио времена за научна истраживања. Јиречек и Оберхумер упознали су га са методом историјско-географских истраживања а Јован Цвијић дао му је конкретан задатак. После теренских и архивских истраживања и неколико студиозно писаних радова, С. је објавио прво обимније дело *Дубровник и околина* у коме су „до видног израза дошле методологије двеју школа, Јиречек – Оберхумера и Ј. Цвијића". Са радовима из историјске географије, картографије и етнологије јављао се у научним часописима, најчешће у *Историјском часопису* у коме је, по његовој замисли, уведена и попуњавана рубрика *Историјско-географска истраживања*. Издвајамо његове радове са концепцијском, програмском садржином: *Задатак и значај историјске картографије* (1932); *О задацима историјске географије* (1951). Више радова посветио је архивима и архивистици. *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, свакако је најзначајније дело С. Постхумно му је објављена расправа *Однос града Будве према владарима из династије Немањића*. Није успео да доврши више радова из историјске топографије, нити да приведе крају рад на издању Которског статута.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САН 57 (1950) 553–555; ИЧ 8 (1958) 361–365 (Д. Синдик); BLZ 9, br. 20765 – 20768.

ЛИТЕРАТУРА: ИЧ 8 (1958) 351–359 (В. Новак, В. Стојанчевић); Гласник СГД 38, 2 (1958) 155–156 (Д. Милић); ИЗ 14, 1–2 (1958) 442–445 (И. Злоковић).

Р. Михаљчић

СИТОН-ВОТСОН (SETON-WATSON) Роберт Вилием (20. август 1879, Ayton – 25. јули 1951, Skye). Балканску и источноевропску историју је студирао на универзитетима у Оксфорду, Берлину, Паризу, Бечу. Пре 1914. је своје радове делимично објављивао под псеудонимом Scotus Viator. Дело *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy* (1911) га уводи у круг утицајних британских јавних радника. Неки писци мисле да су његова убеђења била инспирисана религиозним осећањима шкотског калвинисте. Против Аустроугарске се определио због стратешких интереса Велике Британије, јер „отворени савезник нашег главног непријатеља не може остати наш пријатељ". Ово је становиште задржао и након рата 1918. Од 1922. до 1945. је предавао балканску историју на Лондонском универзитету, The School of Slavonic and East European Studies. Од 1916. помаже покретање листа *The New Europe*, а од 1922. уредник је часописа *The Slavic Review*. Написао је историју Румуније и Чехословачке.

Помажући „Југословенски одбор" у Лондону, С–В. је 1. октобра 1914. предао Форин офису један меморандум о потреби стварања дуалистичке југословенске федерације. Хрватска би се спојила са Словенијом, а остатак би се укључио у српску половицу. Временом би католички део требало да преузме вођство државе. Ово је становиште заступао и касније. Помогао је једним меморандумом 1936. да се пољуља углед југословенске државе због запостављања хрватског покрета. У току Другог светског рата је стајао уз хрватски део југословенске избегличке владе у Лондону. Загребачка *Spremnost* је 1943. пренела његову критику српске емиграције „да је неумјестно претјерала своје жртве у земљи, те да је такођер неумјестно напухавала могућности и дјелатност пуковника Михаиловића". Стратешки интереси његове земље у сукобу са Немачком и Русијом су мотивисали његова основна дела. Оцене о недемократском систему Хабзбуршког царства до 1914, природи Сарајевског атентата, писма бискупа Штросмајера 1876. имају трајну научну вредност.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *The Racial Problems in Hungary* (1908); *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy* (1911); *Serbia Yesterday, Today and Tomorrow* (1916); *The Rise of Nationalities in the Balkans* (1917); *Sarajevo. Studija o uzrocima svetskog rata*, (превод 1926); *Pozadina Jugoslovenske diktature (Aleksandar, Pašić, Radić, Pribićević)*, (превод 1967); *A History of the Roumanians. From Roman Times to the Completion of Unity* (1934).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 20685–20696; 11, br. 16053–16064.

ЛИТЕРАТУРА: *Tributes to R. W. Seton-Watson. A Symposium*, Slavonic and East European Review 30 (1951/52) 333–363; ИЧ 3 (1952) 515–517 (A. Phyllis); HZ 6, 1–4 (1953) 153–154 (J. Šidak).

М. Екмечић

СЈЕНКЈЕВИЧ (СЕНКЕВИЧ) Ирина Григорјевна (1930, Кујбишев – 24. децембар 1968). Историјски факултет Московског државног универзитета завршила је 1953. године. Кандидатску дисертацију одбранила је 1957. на Историјском институту АН СССР. Последње године живота на Институту славистике АН СССР радила је у звању старијег научног сарадника. Изучавала је прошлост балканских народа у XIX и почетком XX века. Поред студија о устанцима Албанаца и Грка писала је и о ослободилачким покретима јужнословенских народа: *Из истории освободительной борьбы в Западной Македонии и Косове в 1878–1881 гг.* (1965); *Из истории освободительного движения на Балканах в период Восточного кризиса 1875–1878 гг.* (1965).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 147.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 147; Сов. слав. 4 (1969).

Р.

СКАРИЋ Владислав (10. јуни 1869, Сарајево – 6. август 1943, Сарајево). Основну школу и прва два разреда гимназије похађао је у родном граду, а даљих шест разреда гимназије у Сремским Карловцима, док је Филозофски факултет (група историја и географија) завршио у Грацу. Радио је као наставник у Сарајеву, гдје се укључио у јавни живот као секретар српског пјевачког друштва „Слога" (око 1902) и један од оснивача српског културног друштва „Просвета". Послије Сарајева, предавао је као наставник у бањалучкој реалној гимназији. По избијању Првог свјетског рата 1914. био је затваран и провео је дуго времена по затворима од Бањалуке до злогласног логора у Араду. У прољеће 1919. добио је мјесто кустоса у Земаљском музеју у Сарајеву, а од 1926. до 1936. обављао је дужност његовог директора и главног уредника *Гласника Земаљског музеја*. Од фебруара 1935. био је дописни члан Српске академије наука. У вихору Другог свјетског рата умро је у родном граду.

С. као историчара занимале су три области истраживања: римска археологија, прошлост града Сарајева и историја српског народа у Босни и Херцеговини. Без обзира на археолошка ископавања око Бањалуке и тијесну сарадњу са познатим стручњаком из те области Карлом Пачом, рад на археологији остаће Скарићу споредно занимање.

Познавање старословенског, латинског, грчког, њемачког и турског језика, с једне, и трговачко поријекло његове породице, с друге стране, опредјелили су га да се веома рано почне бавити историјом града Сарајева, тачније историјом цркве, трговине, еснафа и народних обичаја. Најзначајнији од тих радова је историјска синтеза града Сарајева до 1878, а између два рата објавио је и неколико радова који се односе на прошлост српског народа и православне цркве у Сарајеву током XVI и XVII вијека – у виду згуснуто писане синтезе „која представља огледало друштвене историје Босне и Херцеговине тога времена". Међу његовим радовима има још већи број „сарајевских тема", разасутих по новинама, дневним гласилима и часописима разних времена и опредјељења у којима живо и пластично одсликава историју варошког гробља, појединих градских улица, ријетких школа, епидемичких болести и сијасет малих тема везаних за свакодневницу града коме је припадао и с његовом прошлошћу живио.

Међу темама од ширег значаја треба истаћи С. радове о структури османског феудализма, за које је штета што их овај, сигурно у своје вријеме водећи турколог, није слио у једну ширу синтезу и довео у „актуелну везу" са динамиком рјешавања аграрног питања до 1918. Захваљујући ерудицији и филолошком и палеографском образовању, С. је 1930. објавио један попис босанских спахија с почетка XVII вијека, а 1937. прилог о постанку и развитку кметства у Босни. Вјероватно један од најбољих његових радова односи се на изучавање крсног имена код Срба у коме је до пуног изражаја дошла моћ и способност интерпретације бројних извора различите провенијенције овог изузетног полиглоте.

Историја рударства код нас била је такође предмет интересовања С. које је резултирало ве-

ликом синтезом о старом рударском праву и техници у Србији и Босни у издању САН (1939).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 43 (1934) 222–226: В. Скарић, *Изабрана дјела*, I–III (1985, избор и редакција: М. Екмечић); BLZ 9, br. 20791–20855; 11, br. 16152–16174.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 43 (1934) 220–221: М. Екмечић, *Владислав Скарић – човјек и дјело*, Изабрана дјела В. Скарића, II (1985) 9–25; Годишњак ДИ БиХ 1 (1949) 233–235, некролог (Х. Капиџић).

Ђ. Тошић

СКОК Петар (1. март 1881, Јурково Село, Жумберак – 3. фебруар 1956, Загреб). Био је један од водећих хрватских и југословенских лингвиста у првој половини XX века. Од 1900. студирао је романистику и германистику у Бечу. Докторирао је код познатог романисте Мајер-Либкеа (Meyer-Lübke). Након тога радио је најпре као средњошколски професор у Бањалуци и библиотекар при Земаљском музеју у Сарајеву, да би 1917. био именован за приватног доцента, а 1919. за редовног професора романистике на Филозофском факултету у Загребу, где је остао до краја радног века (пензионисан је 1951). Био је редовни члан ЈАЗУ (од 1948) и уредник часописа Revue internationale des études balkaniques (1934–1940, са М. Будимиром).

С. је аутор великог броја радова, првенствено из филологије и лингвистике, али такође из других области (књижевна критика, историја науке о језику, уџбеници). Његов лингвистички рад обухвата веома широко подручје класичне филологије (вулгарнолатински и грчки језик на Балкану), романистике (старофранцуски језик, француска топономастика, стародалматски, вељотски и истриотски, румунски), палеобалканистике (илирски, албански), а за историју Јужних Словена од највећег значаја је његов допринос на пољу славистике. Ту се истиче вредновање словенског језичког материјала у византијским изворима, као и етимолошка и топономастичка истраживања у којима се на основу језичких налаза (сх. позајмице из страних језика, словенски лик супстратних топонима и сл.) реконструише рана прошлост наших крајева, особито приморских, али и других (Војводина, Македонија). Круну научног стваралаштва С. представља постхумно издати тротомни (четврти том су индекси) етимолошки речник српскохрватског језика, темељни приручник српскохрватске етимологије, значајан не само за језикословце већ и за историчаре, у мери у којој се кроз историју речи сагледавају етничка прошлост и културна историја.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску и хрватску историју): *Kako bizantski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena* (1927); *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Konstantinus Porphyrogenetus* (1928); *Naša pomorska i ribarska terminologija* (1933); *Dolazak Slavena na Mediteran* (1935); *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* (1950); *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1971–1974).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ljetopis JAZU 54 (1949) 193–213; Зборник за филологију и лингвистику Матице српске 12 (1962) 262–268 (Ж. Муљачић); BLZ 9, br. 20857 – 20875; 11, br. 16185 – 16196.

ЛИТЕРАТУРА: V. Putanec, *Pogovor o Petru Skoku i njegovu radu* u Zborniku u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja *(1881–1956)*, Zagreb 1985, 547–553; НЕ 4, 155–156 (А. Барац); EJ 7, 209 (V. Putanec).

А. Лома

СКОКО В. Саво (4. јануар 1923, Југовићи, Гацко). Основну школу завршио је у Фојници, код Гацка, а 8 разреда гимназије са матуром, Пешадијску официрску школу и Филозофски факултет, Група за историју, у Београду. Радио је у Војноисторијском институту (1958–1978) као војни историчар, где је стекао чин пуковника ЈНА и звање научног саветника. У периоду од 1966. до 1968. похађао је постдипломске студије на Филозофском факултету у Београду, где је 1968. одбранио магистарски рад *Сūор Србије, Буīарске и Грчке око Македоније и Балкански савез*, а 1974. на истом факултету и докторску дисертацију *Други балкански раū 1913*. Од 1954. интензивно се бави војном историјом Србије XIX века, балканским ратовима, Првим светским ратом и Народноослободилачким ратом 1941–1945.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Други балкански раū 1913*, I (1968), II (1974); *Војвода Живојин Мишић, Моје усūомене* (Припремио за штампу и дописао Други балкански и Први светски рат), књига је штампана у шест издања (1969, 1979, 1981, 1984, 1985. и 1990); *Војвода Радомир Пуūник*, I, II (1984, 1985. и 1990); *Војвода Сūеūа Сūеūановић у раūовима Србије 1876–1918* (са П. Опачићем): I, II, седам издања (1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1985. и 1990); *Срūско-ūурски раūови 1876–1878* (са П. Опачићем); *Колубарска биūка 1914* (1991, 1996[2]); *Покољи херцеīовачких Срба 1941* (1991); *Церска биūка и војвода Сūеūа* (1989, са П. Опачићем). Један је од аутора илустроване ратне хронике *Србија и Црна Гора у балканским раūовима и Први свеūски раū – Оūшūа исūорија* (1976). Написао је и неколико десетина чланака и обимнијих научних радова, осврта и приказа о знаменитим српским војсковођама, бунама, устанцима, бојевима и биткама из ратне историје српског народа XIX и XX века. Објавио је 14 фељтона о догађајима из ратне историје српског народа од Првог устанка 1804. до устанка у Херцеговини 1941. године.

Р.

СЛАВИН Григориј Моисејевич (1917). Завршио је 1946. године Вишу партијску школу. Кандидатску дисертацију *Советский Союз и создание народно-демократической Польши*, одбранио је на Академији друштвених наука при ЦК КПСС. Био је старији научни сарадник Института славистике и балканистике АН СССР. Изучава новију историју Југославије, раднички и комунистички покрет, Народноослободилачку борбу југословенских народа и пољско питање током Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из истории создания социалистической Югославии* (1965); *К истории создания Коммунистической партии Югославии* (1969); *В. И. Ленин и сербская социалдемократия в период Балканских войн и первой мировой войны* (1970); *Об откликах в СССР на восстание в Югославии (1941 г.)* (1972); *Sveslovenski komitet i oslobodilački rat u Jugoslaviji 1941–1942* (1974).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 149.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 149.

Р.

СЛИЈЕПЧЕВИЋ Ђоко (7. септембар 1907, Самобор, Гацко – 16. јануар 1993, Келн). Школовање је почео у Никшићу. Због избијања Првог светског рата основну школу завршио је са закашњењем у Автовцу 1921. У Гацком је завршио гимназију 1921–1925, а богословију у Призрену 1930. На Богословском факултету у Београду дипломирао је 1934, а 1936. одбранио докторску дисертацију: *Сūефан Сūраūимировић миūроūолиū карловачки као ūоīлавар цркве, ūросвеūни и национално-ūолиūички радник*. У току 1937. слушао је предавања из Историје цркве код професора Ханса Лицмена и Ериха Зееберга. За доцента на Богословском факултету у Београду постављен је 1938. на Катедри за црквену историју. Други светски рат провео је у Београду и прикупљао податке и грађу о усташком геноциду над Србима у Хрватској и Босни и Херцеговини. Крајем рата напустио је земљу. Најпре је био у логорима у Италији – Форли и Еболи, затим је пребачен у Мунстер-лагер у Немачкој, одакле је ослобођен тек 1948. После тога боравио је у Берну на старокатоличком Богословском факултету где је прикупљао грађу за историју Српске цркве. Године 1954. прешао је у Минхен где је у Институту за југоисточну Европу радио као референт за Албанију и Бугарску. Умро је у Келну, а сахрањен у Оснабрику.

С. се још као млади богослов озбиљно интересовао за српску националну и црквену историју. У току студија објавио је рад *Пајсије архиеūискоū ūећки и ūаūријарх срūски као јерарх и књижевни радник* (1933). Пре Другог светског рата објавио је рад *Укидање Пећке ūаūријаршије 1766* (1934) и *Хумско-херцеīовачка еūархија и еūискоūаū од 1219 до краја 19. века* (1940). Треба нагласити да је С. већи део живота провео у иностранству, често у неповољним условима због недоступности литературе и грађе уопште за бављење црквеном и националном историјом Срба. Књиге и студије које је објавио у Немачкој углавном се баве српском црквеном историјом, а мање савременом судбином српског народа у XX веку. Његово капитално и најсвеобухватније дело је *Исūорија срūске ūравославне цркве 1–3*, Минхен–Келн 1962–1986. Из чисто црквене историје значајно му је дело *Михаило архиеūискоū беоīрадски и миūроūолиū Србије*, Минхен 1983. С. је са великим интересовањем пратио шта се догађа са Црквом у отаџбини после Другог светског рата. Тако су настали његови радови: *Пиūање ūравославне цркве у Македонији*, Минхен 1959. и *Македонско ūиūање* (на енглеском), Минхен 1957. Ове и друге радове је писао на основу грађе која му је у иностранству могла бити доступна, пошто као емигрант није могао да ради у југословенским архивима и библиотекама. Његово интересовање за арбанашко питање резултирало је радом *Срūско-арбанашки односи кроз векове са ūосебним освρūом на новије време*, Минхен 1974. Своје бројне радове: студије, чланке, приказе и коментаре, објављивао је углавном у црквеним часописима као што су: *Боīословље, Брасūво, Свеūосавље, Хришћанска мисао, Пуū*, а у периоду емиграције у листу *Искра*. Значајна су му и два необјављена рукописа на немачком језику: *Исихазам код јужних Словена* и *Конфесионалне суūроūносūи на Балкану у 19. веку*.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. Пузовић, *Др Ђоко Слијеūчевић (1907–1993)*, Биографија и библиографија, Богословље 1–2 (1992) 103–116; BLZ 9, br. 20927–20938; 11, br. 16253–16256.

ЛИТЕРАТУРА: П. Пузовић, *In memoriam др. Ђоко Слијеūчевић*, Гласник СПЦ 74, 5 (1993) 71–72.

Р. Поповић

СОКОЛОВСКИ (СОКОЛОВСКИЙ) Алексеј Хрисанфович (1914). Одески државни универ-

зитет завршио је 1937. године, а кандидатску дисертацију *Феодальная вотчина в Южной Сербии в XIII–XIV вв.*, одбранио је 1954. на Историјском институту АН СССР. Предавао је на Катедри опште историје Полтавског педагошког института. Проучава положај зависног сељаштва у средњовековној Србији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Феодальная вотчина в Южной Сербии в XIII–XIV вв.* (1955); *Ріст феодального землеволодіння в Південній Сербії XIII – першої половини XIV ст.* (1958); *До історії сербських отроків XIII–XIV ст.* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 151.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 151.

Р.

СОЛАРИЋ Павле (27. јули 1779, Велика Писаница – 6. јануар 1821, Венеција). Школовао се око пет година по манастирима Фрушке горе, а карловачку гимназију похађао је 1796–1799. У младости је доста лутао, боравио, између осталог, у манастирима Ковиљ и Ораховица, затим у Крижевцима, и на крају доспео у Италију. Неко време живео је у Трсту и Падови и коначно се настанио у Венецији, где је радио као коректор грчке штампарије Пане Теодосија. Године 1817. путовао је по Европи у пратњи енглеског лорда Гилфорда. Скрхан болешћу, последње године живота провео је у оскудици и самоћи.

Понесен, као достојан ученик Доситеја, идејом о просвећивању и моралном уздизању свога народа, С. је књижевном раду наменио практичну улогу, узимајући за основу својих списа већ постојећа дела или их, просто, преводећи. Недостатак оригиналности С. је ублажио разноврсношћу и пионирским корацима у многим областима: написао је прву географију на српском језику (*Ново гражданско земљеописание*, 1804), преводио популарна филозофска дела, писао песме (објављиване су постхумно у ЛМС), проучавао историју словенског писма (*Буквар словенски триазбучни*, 1812), издао у делу *Поминак књижески* (1810) библиографски преглед словенских књига изашлих у штампарији Димитрија Теодосија у Венецији. С. историјски списи, од којих је највећи део остао у рукопису, имали су за циљ да помоћу необузданих етимологија, сасвим у духу времена, покажу старост и распрострањеност словенских племена. Тако у, делимично објављеној, *Ијероглифици* и у делу осталом у рукопису *Рода словенског почетак*, док је у спису *Римљани словенствовавши* (1818), доказивао словенско порекло народа старовековне Италије. Осим тога, у рукопису су остала дела *Истоветности Скита и Сармата* и *Историја о обретенију Америке*. Издајући у бакрорезу повељу босанског краља Стефана Дабише Вукмиру Семковићу од 17. маја 1395, уз предговор, коментаре и детаљан опис (*Дабишин диплом од 1395*, 1815), С. је стекао име као један од наших првих издавача историјских споменика.

БИБЛИОГРАФИЈА: ЛМС 3 (1825) 128–132 (попис рукописне заоставштине); Б. Маринковић, *Прилози библиографском изучавању писама Павла Соларића (штампани извори)*, Прилози КЈИФ 28, 1–2 (1962) 137–144.

ЛИТЕРАТУРА: N. Andrić, *Život i književni rad Pavla Solarića*, Rad JAZU 150 (1902) 103–194; С. Јосифовић, *Римска старина и Соларић*, Зборник МС КЈ 2 (1954) 200–202; Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1953[3], 107–109; ЕЈ 7, 427 (J. Deretić); М. Павић, *Предромантизам, Историја српске књижевности 4*, Београд 1991, 102.

Ђ. Бубало

СОЛОВЈЕВ (СОЛОВЁВ) Александар Василијевич (18. септембар 1890, Калиш код Гродна, Русија, сада Пољска – 15. јануар 1971, Женева). Детињство и младост провео је у Варшави, где му је отац, Василиј Фјодорович, био судија Врховног суда. Ту је стекао основно, средње и академско образовање: прво је дипломирао на Правном факултету Руског универзитета у Варшави 1912, а потом 1915. завршио и Историјско-филолошки факултет варшавског универзитета. Варшава је тада била једно од најзначајнијих жаришта славистичких студија и историје словенских права. Ту се помно изучавала и правна историја средњовековне Србије, још од В. А. Маћејовског, А. Кухарског до Фјодора Ф. Зигеља, чији је ђак био С., и код кога је и магистрирао. Академску каријеру започео је 1914. као асистент на Правном факултету Универзитета у Варшави, а потом на кратко одлази за асистента у Москву. У јеку ратних збивања, када се његов универзитет евакуисао у Ростов на Дону, С. је 1917. стекао звање „приватног доцента" за Историју права и Средњовековну руску историју. Не прихватајући комунистичке идеје, избегао је у Константинопољ ишчекујући развој догађаја у Русији. Када се слом беле војске назирао, отишао је у Софију, а потом у Немачку у Хајделберг, где је упознао Георгија Острогорског. Захваљујући њему одмах је ступио у контакт са Теодором Тарановским, који га позива на Правни факултет у Београду.

Крајем 1920. С. је постао асистент на Правном факултету за предмет Историја словенских права. Први радови односе се на дубровачку правну прошлост, а потом и на правну историју средњовековне Србије. Већ 1926. објавио је један од својих најзначајнијих радова *Одабрани споменици српског права – од XII до краја XV века*. Као плод вишегодишњег свестраног рада на српској правној историји, посебно о законодавству цара Душана, 1928. је стекао докторат наука, а своје резултате изнео је кроз две објављене студије – *Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка* (Скопље 1928) и *Душанов законик г. 1349 и 1354* (Београд 1929). За ванредног професора је изабран 1930, а пошто је 1931. стекао југословенско држављанство, Савет Правног факултета га је изабрао у звање редовног професора 1935, (мада је од Министарства просвете потврђен тек 6. октобра 1937). Све то време је упоредо предавао у београдској Руској гимназији руски језик и књижевност. Српско право је и даље било у центру његовог научног интересовања, те тада објављује свој други капитални зборник изворних текстова, заједно са В. Мошином *Грчке повеље српских владара* (Београд 1936) а исте године му се појављује и *Књига свих реформација града Дубровника*. Упоредо са тим, све више се бавио и хералдиком. Синтезу свог стручног и педагошког рада остварио је у уџбенику *Предавања из историје словенских права* (Београд 1939).

Како за време Другог светског рата Правни факултет није радио, С. се посветио искључиво научном раду. Током рата је објавио неколико чланака о св. Сави као законодавцу и о правном положају српских сељака и занатлија у средњем веку (*Обнова 1943/3, Просветни гласник 1943/59*). Околност што је публиковао своје радове „у окупаторским гласилима" (Недићева „Обнова") представљала је разлог због кога је матична комисија, одређујући круг професора који могу наставити рад на Правном факултету, проценила да С. није подобан да изводи наставу. Стога је 1946. изгубио радни однос на Правном факултету у Београду, а нестао је и предмет Историја словенских права. Када је 1947. дошло до формирања Правног факултета у Сарајеву, С. је позван за професора и, као најугледнији међу новоизабраним наставницима, те године постао први декан тог факултета. Тада га је преокупирала проблематика богумилског покрета и босанске цркве. Октобра 1949. је изненадно ухапшен, у основи из идеолошких разлога и осуђен на 18 месеци затвора. Са породицом је прешао у Женеву 1951, где је 1953. постао поново доцент, а већ од 1955 (до 1960. када је пензионисан), у својству редовног професора, Факултет за књижевност Универзитета у Женеви му поверава вођење Катедре за словенске језике и књижевност. Тада, као водећа личност сарађује на великом подухвату – припремању новог издања превода руских класика (Достојевског и Толстоја) на француски језик и даје му свој снажан печат (превод са његовим коментарима је објављен у Лозани 1960–1962). У најистакнутијим светским часописима објављивао је већи број радова о правној историји средњовековне Русије. Интензивно се бавио и хералдиком, а тада је завршио и своје капитално дело *Историја српског грба* (Мелбурн 1958). Титулу професора honoris causa добио је од Универзитета у Женеви 1961, а 1967. је изабран за члана Académie internationale d'héraldique. У Женеви је умро и сахрањен почетком 1971, тек што је послао у САНУ свој последњи рукопис књиге *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године* (Београд 1980). Ово дело је представљало резиме целокупног рада С. на Душановом законику којим се бавио од првих дана своје каријере, обогаћено његовим последњим размишљањима о овом извору.

Иза С. је остало скоро 200 значајнијих научних радова објављених на разним језицима (С. је знао десетак словенских језика, а писао је и предавао и на француском, енглеском, италијанском и немачком), раштрканих по огромном броју часописа. Његов допринос би се могао груписати у неколико основних области. (1) Упоредно изучавање словенских права, српског средњовековног права и утицаја византијског права на јужнословенска права је главни домен његове активности. У том делу је нашу науку задужио поменутим уџбеником *Предавања из историје словенских права* (у коме се осећа снажан утицај Тарановског), бројним радовима о Душановом законику и српском средњовековном законодавству уопште, организацији средњовековне српске државе, појединим установама српског права. Нарочити допринос је дао истицањем утицаја византијског на српско средњовековно право, али и издвајањем оригиналних елемената у српском праву. Исто тако, кроз темељне палеографске анализе Душановог законика, дошао је до особене класификације рукописа ДЗ, уочавајући три фазе његовог прерађивања и тумачећи разлике у преписима не као плод случајности, већ као смисаони утицај законодавца. (2) У објављивању извора дао је непроцењив допринос. Боравећи у бројним архивима (Хиландар, Цавтат, Котор, Дубровник, Задар, Сплит, Цетиње) откривао је, објављивао и коментарисао многе до тада непознате изворе, а нарочито владарске повеље. Поред две поменуте збирке извора, нарочито се истичу његови радови на обради српских законских текстова (Закон градски, Савин Номоканон, српске законске компилације XVII века, српска црквена правила, а у оквиру рада на Душановом законику анализе Властареве синтагме, тзв. Јустинијановог закона, итд.). Овде спадају и бројни радови о праву и изворима зетско-црногорског подручја, а нарочито *Паштровске исправе XVI и XVII века, Грбаљска жупа и Грбаљски статут, Књига привилегија грбаљске жупе, Богишићев нацрт закона за херцеговачке усташе*, као и радови о дубровачким изворима и

исправама из Омиша и Пољица. (3) Рад на богумилском питању и босанској цркви обухвата већи број чланака (*Јесу ли богумили поштовали крст?, Вјерско учење босанске цркве, Нестанак богумилства и исламизација Босне, Фундијати, Патерини и Кудугери у византијским изворима*, итд.), а један обимнији необјављени текст о богумилству се још увек налази у заоставштини код његовог сина у Вашингтону. (4) Као хералдичар, С. је дао непроцењив допринос развитку ове дисциплине у нас. Поред *Историје српског грба*, која представља синтезу његових хералдичких истраживања, посебно су вредна још два његова рана рада – *Постанак илирске хералдике и породица Охмућевић*, Гласник СНД 12 (1932) 79–125 и *Прилози за босанску и илирску хералдику*, ГЗМ н.с., Археологија, 9 (1954) 84–135. (5) Дела о руској историји и књижевности, настала у последњих десетак година његовог живота, махом истражују државну организацију ране Русије у X веку, историју руске цркве, а нарочито се истиче његов француски превод чувене књиге *Историја Ивана Грозног*, коју је написао принц Курбски. Најважнији радови са овом тематиком су сакупљени и објављени у Лондону 1979. под насловом *Byzance et la formation de l'Etat russe*.

Дело С. је у нашој науци оставило дубок траг, нарочито у области правне историје и хералдике. С. је последњи изданак руске класичне школе словенских права, која је цветала и у нас у првој половини XX века. Његовим одласком са Правног факултета у Београду, ова дисциплина се гаси и само се једним врло малим делом наставља кроз предмет Општа историја државе и права (сада Општа правна историја). У српској хералдици је С. дошао до закључака који су до данас у основи непревазиђени, осим у извесним детаљима. Његов укупан рад је дао важан импулс и многим другим секторима наше историографије и помоћним историјским наукама.

БИБЛИОГРАФИЈА: S. de Vajay, *In Memoriam A. V. Soloviev (1890–1971)*, Archivum Heraldicum 2–3 (1971) 45–46; Извори српског права VI, Одељење друштвених наука САНУ, А. В. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд 1980, 23–27 (приредио Т. Никчевић).

ЛИТЕРАТУРА: Е. Спекторски, *А. В. Соловјев*, Архив ПДН 49 (1936); Д. Денковић, *Александар Васиљевић Соловјев*, Анали Правног факултета у Београду 4 (1971) 465–467; J. Meyendorff, Предговор уз књигу *A. Soloviev, Byzance et la formation de l'Etat russe*, Variorum reprints, London 1979, I–III; Т. Никчевић, Предговор уз књигу *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд 1980, 11–22; О. Благојевић, *Економска мисао у Црној Гори*, Одељење друштвених наука САНУ 96 (1988) 302–305; С. Аврамовић, *Житије и дело Александра Соловјева, великана правне историје*, Научно наслеђе Правног факултета у Београду 1841–1941, Београд 1994, 356–364.

С. Аврамовић

СОПРОН (SOPPRON) Игњат (1820, Нови Сад – 1894, Земун). С. је пореклом био Немац, а његова штампарија је одиграла врло значајну улогу у културном и политичком животу Земуна и Срема, док су неке публикације и данас значајне. Штампарски занат учио је у Новом Саду, а усавршавао у Пешти и Бечу. Сарађивао је у Бечу у листу Fremdenblatt и слушао предавања из филозофије и књижевности на тамошњем универзитету. У Земуну је 1851. основао штампарију у којој је штампао књиге, часописе, календаре и листове на српском, немачком, бугарском и грчком језику. У њој је штампан и лист Србски народни вестник, 1852–1853. С. штампарија објавила је прво издање Његошеве Слободијаде, неколико књига Љубе Ненадовића, Милице Стојадиновић Српкиње, Милована Видаковића, *Басне* Доситеја Обрадовића, као и много школских уџбеника, збирки народних песама, песмарица и других дела. На позив турске владе С. је 1865. пренео штампарију у Сарајево и тамо издавао листове Bosna и Bosanski vjesnik, све до повратка у Земун (1868), где је наставио своју новинарско-штампарску активност. Био је уредник новина Земунски гласник (1868–1869), као и издавач листова Semliner Grenzbote (1871–1876) и Semliner Wochenblatt (1880–1894). Поред публицистичке и издавачко-штампарске активности, значајан је његов рад на историји града Земуна.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Historiche Skizze von Semlin*, Semliner Wochenblatt, 1881; *Povestni nacrt grada Zemuna i okoline mu* (Монографија), Земун 1882; *Последња грофица Бранковићка* (Приповетка, превод с немачког), Земун 1889.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21160–21163; 11, br. 16404–16411; И. Николић, *Земунска библиографија 1849–1975*, Земун 1976, 38, 45, 47, 420, 422.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 277 (Д. Поповић); С. Радовановић, *Прилози културној историји Земуна до XX века*, Земун 1965; ЕЈ 7, 436 (V. Kraut).

П. Крестић

СПАРАВАЛО Љубо (31. јули 1925, Крњевићи, Требиње – 28. август 1983, Београд). Основну школу учио је у селу Ђедићима код Требиња, а ниже разреде гимназије у Сарајеву. Рат га је затекао у Крњевићима где се убрзо укључио у НОП. Био је борац у НОР-у до новембра 1944. када је упућен на учитељски течај који је завршио марта 1945. у Требињу. Истог месеца постављен је за учитеља у Љубињу. Од 1946. радио је као просветни инспектор у Чапљини. Током неколико послератних година обављао је разне послове политичке природе у Требињу и Сарајеву. У међувремену положио је у Травнику учитељски дипломски испит (1948). Историју и географију завршио је 1953. на Вишој педагошкој школи у Сарајеву. Као учитељ С. је радио у селу Ричице код Зенице, као наставник ниже гимназије у Теслићу (1953–1955) и Варешу (1955–1956), затим као директор осмогодишње школе и индустријске школе у Варешу (1956–1961). Уз рад С. је наставио школовање на Филозофском факултету у Сарајеву, где је 1959. дипломирао на Групи за историју.

Од 1961. до 1964. С. је био начелник пријемног одељења Народне библиотеке СР БиХ, а затим је прешао у Републички завод за унапређење школства, где је био просветни саветник за историју. Пензионисан је 1975. године као уредник Завода за издавање уџбеника у Сарајеву.

Разноврсна је делатност С. Поред практичног рада, писао је запажене радове из методике наставе историје. Аутор је више уџбеника и приручника за основну школу. С. је изучавао прошлост родног краја. Вредно је сакупљао грађу о средњовековној и новијој прошлости источне Херцеговине. Његова заоставштина састоји се од десетине кутија претежно савремене грађе. За изучавање историјске географије, драгоцена је његова картотека о насељима, потесима и званим местима источне Херцеговине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Srednjovjekovna crkva i groblje na Ilijinom brdu kod sela Mesari blizu Trebinja*, Tribunia 3 (1977) 123–152; *О граничном камењу између средњовјековног Хума и Зете које спомиње Мавро Орбин*, ИГ 1–2 (1979) 89–95; *Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području Šume trebinjske*, Tribunia 5 (1979) 53–137; *Бијела кнеза Алексе Паштровића*, ИГ 1–2 (1981) 63–87.

Р. Михаљчић

СПАСИЋ Крунослав (4. јануар 1924, Призрен). Основну школу и гимназију учио је у школама више градова (Пријепоље, Београд, Пљевља, Неготин), матурирао је 1943. Студирао је на групи за француски језик Филозофског факултета у Београду, дипломирао 1951. године. Дуже време боравио је у Француској где се усавршавао и скупљао грађу за своје радове. Докторирао је 1972. на Сорбони главном тезом: *Pierre II Petrović–Njegoš et les Français*, Paris 1972, и допунском тезом: *Bibliographie française sur le Monténégro (1800–1839) – Francuska bibliografija o Crnoj Gori (1800–1939)*, Cetinje 1988. Од повратка у земљу 1973. радио је у Библиотеци САНУ и јединици за истраживачки рад као виши научни сарадник све до пензионисања 1989. Бави се односом француских писаца, политичара и јавног мњења према Србији и Југославији, издаје текстове који имају изворну вредност: *Iz dnevnika i izveštaja pukovnika Furnijea, francuskog vojnog atašea u Srbiji i Crnoj Gori (za 1914–1915, sa dopunama i komentarom)*, VIG 1 (1985) 335–359; 2 (1985) 271–302; 3 (1985) 351–390; 1 (1986) 389–428; 2 (1986) 335–371; 3 (1986) 325–370; *Дневник потпуковника П. В. Фурнијеа, француског војног аташеа за Србију и Црну Гору, о борбама за Битољ 1912. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 15, Београд 1986, 137–152.

ЛИТЕРАТУРА: *Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас*, Београд 1987, 117.

Р.

СПРЕМИЋ Момчило (29. август 1937, Доња Бадања, Лозница). Основну школу завршио је у Драгинцу, гимназију у Лозници, Групу за историју на Филозофском факултету у Београду. На Филозофском факултету у Београду (1965) одбранио је магистарски рад *Турски трибутари у XIV и XV веку*, а 1969. докторску дисертацију *Дубровник и Арагонци 1442–1495* (објављена као књига на српском и италијанском). На истом факултету 1962. изабран је за асистента, 1970. за доцента, 1976. за ванредног, а 1983. за редовног професора. Предаје Општу историју средњег века и Латинску палеографију с дипломатиком. Једну школску годину провео је на специјализацији на Универзитету у Стразбуру код професора Ф. Тиријеа, а годину и по у Историјском институту у Напуљу. Био је продекан Филозофског факултета и управник Одељења за историју.

С. се бави историјом Србије и осталих балканских земаља, као и историјом Средоземља (Италија, Шпанија) у позном средњем веку. Пуних тридесет година истраживао је у Дубровачком архиву, али и у архивима и библиотекама Венеције, Рима, Париза, Барселоне. Објавио је око две стотине научних радова у нашим и страним часописима. За дело *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба* добио је Награду за науку Вукове задужбине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Турски трибутари у XIV и XV веку*, ИГ 1–2 (1970) 9–61; *Дубровник и Арагонци, 1442–1495*, Београд 1971; *Dubrovnik e gli Aragonesi, 1442–1495*, Palermo 1986; *Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина*, ИЧ 23 (1976) 23–39; *Дубровачка трговачка друштва у деспотовини Ђурђа Бранковића*, Зборник ФФ у

Београду 13, 1 (1976) 85–103; *Gli Slavi tra le due Sponde adriatiche*, Annali dell'Istituto italiano per gli Studi storici 4 (1979) 87–105; *La migrazione degli Slavi nell'Italia meridionale e in Sicilia alla fine del Medioevo*, Archivio Storici Italiano 138, 1 (1980) 1–17; *Јадар у средњем веку*, Јадар у прошлости, Нови Сад 1985, 41–77; *Десйош Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 295–302.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 295.

Р.

СРЕЈОВИЋ Драгослав (8. октобар 1931, Крагујевац – 29. новембар 1996, Београд). Основну и средњу школу завршио је у родном граду. Студирао је на Филозофском факултету у Београду, Одељење за археологију (1950–1954). Изабран је, затим у звање професора средње школе додељеног на рад Одељењу за археологију, од 1958. постављен је за асистента на истом одељењу. Докторат историјских наука стекао је дисертацијом *Неолишске и енеолишске аншройоморфне фигурине на шерийорији Југославије* (1964). За доцента је изабран 1965, ванредни професор за Праисторију Балканског полуострва постао је 1970, а звање редовног професора за предмет Праисторијска археологија стекао је 1976. године. Марта 1974. изабран је за дописног члана, а децембра 1983. за редовног члана Српске академије наука и уметности (Одељење историјских наука). Вршио је дужност декана Филозофског факултета 1980–1982. Од 1. децембра 1989. до 1. децембра 1993. године био је секретар Одељења историјских наука Српске академије наука и уметности. Од априла 1979. дописни је члан Немачког археолошког института у Берлину. Учествовао је с рефератима на већем броју археолошких конгреса и симпозијума. Држао је предавања у Лондону, Келну, Прагу, Мадриду и Саутемптону. Руководио је ископавањима великог броја праисторијских и античких локалитета у Србији, Босни и Црној Гори, од којих су најзначајнија она која су обављена у Дукљи (Doclea), Сребреници (Domavia), Лепенском виру, Власцу, Дивостину и Гамзиграду. Открио је и дефинисао културу Лепенског вира и доказао да је Гамзиград (Felix Romuliana) место где је рођен и сахрањен римски император Галерије. Од 1989. је био директор Галерије Српске академије наука и уметности, а марта 1994. изабран је за потпредседника Српске академије наука и уметности. Добитник је Октобарске награде града Београда (1970), Седмојулске награде (1990) и Вукове награде (1992).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Лейенски Вир – Нова йраисшоријска кулшура у Подунављу* (1969); *Europe's First Monumental Sculpture: New Discoveries at Lepenski Vir* (1972); *Музеји Југославије*, Београд 1973. (Објављено и на италијанском: *Musei della Iugoslavia*, Milano 1983); *Lepenski Vir – Eine vorgeschichtliche Geburtsstätte europäischer Kultur*, Berg-isch-Gladbach, Gustav Lübbe Verlag (1973); *Аншичка Дукља – некройола* (1975, коаутори: А. Цермановић-Кузмановић, О. Велимировић-Жижић); *Власац – мезолишско насеље у Ђердайу* (1978); *Речник грчке и римске мишологије* (1979, коаутор: А. Цермановић-Кузмановић); *Умешносш Лейенског Вира* (1983, коаутор: Љ. Бабовић); *Римска скулйшура у Србији* (1987, коаутор: А. Цермановић-Кузмановић); *Лексикон религија и мишова древне Евройе* (1992, коаутор: А. Цермановић-Кузмановић); *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana (Gamzigrad)* (1994, коаутор: Ч. Васић).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 82 (1975) 174–179; 93 (1986) 353–360; 103 (1996) 455–462; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 30–42.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 30; М. Гарашанин, *Драгослав Срејовић (1931–1996)*, Годишњак САНУ 103 (1996) 587–588.

Р.

СРЋКОВИЋ Пантелија – Панта (3. новембар 1834, Крчмари код Крагујевца – 8. јули 1903, Београд). С. је најзначајнији представник романтичарске школе у нашој историографији. Основно школовање је завршио у родном месту и у Драчи. После тога је 1848. наставио образовање у богословији у Београду, да би после две године био послат у Кијев где је завршио богословију. Студирао је затим на кијевској Духовној академији, а онда и на универзитету. По повратку, постављен је 1859. за професора опште историје на београдском Лицеју. Када је Лицеј прерастао у Велику школу, С. је задржао исто професорско место. После одвајања националне историје од опште 1872. С. је преузео Катедру српске историје и држао је све до свог повлачења са Велике школе 1894. Управо због тога су његови радови у почетку били више из опште историје, да би касније потпуно преовладали они са националном тематиком. С. је активно учествовао и у политичком животу Србије свог доба. Скоро двадесет година је био посланик Народне скупштине Србије. Као јавни радник и најактивнији у Одбору за школе и учитеље у српским областима под Турцима утицао је на јачање националне свести у тим крајевима и сузбијање бугарског утицаја. Озбиљно постављање српског питања у тим крајевима довело је до припајања Србији четири округа на југу, после успешног рата са Турцима 1878. Због свега тога, а и заслуга за династију Обреновића, када је 1887. основана Српска краљевска академија, краљ Милан је уврстио С. међу прве њене изабране редовне чланове.

Иако се С. дуго бавио историјом, није иза себе оставио много радова. У почетку се лаћао општијих тема и питања која није могао да реши. Касније је узимао конкретније теме које је нешто боље савлађивао, али без икакве критичности, расплинуте композиције, где се тешко може распознати битно. На крају се С. усудио да напише синтетски преглед историје српског народа у две књиге до 1367, наравно, потпуно неуспешно и са много погрешака и празне реторике која је и у другим његовим радовима омиљен манир. Управо је појава ове његове неуспешне историје Срба изазвала најжешћу реакцију представника критичке школе. Иначе, готово сви његови радови су својом тематиком везани за српску средњовековну историју. Сви они су без довољно критичности, расплинути и са реторичким баластом. С. увек даје предност народној традицији и патриотизму над изворима и критиком. То је последица чињенице да се С. није спремао и образовао за историчара, да је слабог знања језика и посебно историјске методологије. Он је историју користио као оруђе за буђење националне свести. Отуда по сваку цену брани народну традицију као историјски извор, до степена мистификације. Управо због тога је био жестоко нападан од представника критичке школе, пре свега И. Руварца, а затим и Љ. Ковачевића. И. Руварац је више пута истицао да С. као човека и патриоту веома цени, али да се бори против његове употребе историје у патриотске сврхе по цену истине. Сам С. није имао много присталица међу интелигенцијом тог доба. Подржавали су га само неки политичари и књижевници мањег формата (међу њима и руски научник В. Качановски). Међутим, имао је доста присталица међу малограђанским патриотама тог времена, за које је народна традиција била светиња у коју се није смело дирати.

С. радови данас немају скоро никакав научни значај, али зато су заузимали место у образовању и подстицању националне свести XIX века, као и у полемици између романтичарске и критичке историографије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Исшорија сриског народа од 600–1367* I, II (1884–1888); *Сшефан Немања; Нејаки Урош, други срйски цар; Цар Синиша Палеолог Немањић и јањински десйош Тома; Вукашин* (Гласник СУД, 27); *Сшање и односи срйских архонција према Угарској и Византији у йоловини XII века* (Гласник СУД 54); *Расйрава о цару Урошу* (Гласник Суд 64, 65); *Творенија Доменшијана и Теодосија* (Споменик 33); *Преглед исшоријских извора о кнезу Лазару и Краљевићу Марку* (Споменик 36) и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21258–21286.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Н. Т., *Некролог Панши Срећковићу*, Годишњак СКА 17 (1903) 330–339; НЕ 4, 343–344 (Н. Радојчић); ЕЈ 8, 107 (S. Ćirković); П. С., *Дешињсшво*, Београд 1986 (поговор П. Протић).

А. Веселиновић

СТАЈИЋ Васа (10. фебруар 1878, Мокрин – 10. фебруар 1947, Нови Сад). Основну школу завршио је у родном месту. Гимназију је похађао у Кикинди, Сремским Карловцима и Сењу, где је матурирао. Студирао је права, потом романистику и германистику у Будимпешти, Паризу и Лајпцигу. Дипломирао је у Будимпешти 1902. Још као гимназијалац истакао се као социјалист, због чега је искључен из карловачке гимназије. Не напуштајући своје политичко уверење запослио се у основној школи у Рудни у Банату. Затим је радио као приватни учитељ, до наставничке службе у Српској учитељској школи у Пакрацу. Због антиклерикалног држања изгубио је службу, да би се 1904. запослио у гимназији у Пљевљима. Пошто се разишао са управом школе, напустио је овај град. Од 1906. био је професор учитељске школе у Сомбору.

У току службовања у Сомбору био је веома активан друштвенополитички радник. Као радикални националист, 1912. је постао члан Народне одбране. Покренуо је часопис *Нови Србин*, са додатком Антологија родољубиве поезије, усмеравајући га против аустријско-немачке завојевачке политике. Због својих иступања, 1913. је ухапшен и осуђен на 6 месеци тамнице. После издржане казне прешао је у Панчево, где покреће часопис *Срйска йросвеша*, намењен широј читалачкој јавности. Поново је ухапшен 26. маја 1914. и осуђен на 9 година и 10 месеци тешке тамнице. Казну је издржавао у Сегедину и Илави. По свом ослобођењу, 1918–1919. учествовао је у раду Народног вијећа у Загребу и Народне управе у Новом Саду. Био је члан делегације на мировним преговорима у Паризу, где је са групом југословенских интелектуалаца радио на оснивању Југословенске демократске лиге.

По повратку из Париза, постављен је за референта при Одсеку у Министарству просвете за Бачку, Банат и Барању у Новом Саду. Године 1920. изабран је за секретара Матице српске и уредника њеног *Лешойиса*. Од 1921. радио је као професор мушке гимназије у Новом Саду, активан и на народном просвећивању. Приступио је Социјалистичкој партији. Године 1922–1923. по-

кренуо је и уређивао часопис *Нова Војводина*, гласило слободоумне оријентације. Основао је „Гетеово друштво" и Омладинску матицу у Бечкереку (Зрењанину). Водио је општу борбу против фашистичких организација ОРЈУНА-а и ЈУНАО, да би се постепено повукао из јавног живота. Године 1935. изабран је за председника Матице српске и уредника њеног *Летописа*, али је убрзо дао оставку на те функције. Уочи ослобођења (1944), био је члан Главног народноослободилачког одбора Војводине. Од 1945. био је председник и доживотни почасни председник Матице српске.

У току свог радног века, бавио се лепом књижевношћу. Као истински ентузијаста, проучавао је завичајну прошлост, ослањајући се на архивска истраживања. Поред бројних чланака, објавио је више томова архивске грађе и више монографских дела о личностима и установама. Сарађивао је у бројним листовима и часописима (*Летопис Матице српске, Словенски југ, Нова Европа, Српски књижевни гласник, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Наша стварност, Слободна Војводина* и др.). Превео је неколико издања са француског и немачког.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Библиографија Антологије родољубиве поезије*, Нови Сад 1913; *Између живота и књижевности, књига чланака и бележака*, Панчево 1922; *Самообразовање*, 1922; Студије: *Јован Јовановић Змај*, Нови Сад–Скопље 1933; *Светозар Милетић*, Београд 1936; *Новосадске биографије* I–VI, Нови Сад 1936–1956; *Привреда Новог Сада*, Нови Сад 1947–1951; *Српска православна Велика гимназија у Новом Саду*, Нови Сад 1949; *Великокикиндски диштрикт 1776–1876*. Нови Сад 1950; *Грађа за политичку историју Новог Сада*, Нови Сад 1951.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица Васе Стајића*, Нови Сад 1939, 179–187; BLZ 9, br. 21357–21388; 11, бр. 16565–16597.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Васи Стајићу*, Нови Сад 1938; Ж. Милисавац, *Васа Стајић*, Нови Сад 1947; А. Лебл, *Политички лик Васе Стајића. Изабрани политички и идеолошки списи*, Нови Сад 1963; Свеске 8, 3 (1988) 5–23; В. Стајић, *Великокикиндски диштрикт 1786–1876, Додатак*, Кикинда 1989, 471–523 (Ново издање); EJ 8, 119 (Ž. Milisavac).

М. Митровић

СТАМАТОВИЋ Павле (11. април 1805, Купиново, Срем – 14. септембар 1863, Нови Сад). Школовао се у месту рођења, Карловцима, Сегедину и Пешти, где се, завршивши филозофију и богословију, заһаконио 1832. Био је парох у Јегри, Сегедину и Голубинцима, а потом прота у Карловцима, и од 1847. у Новом Саду. Као гласовити патриота и словенофил С. се нарочито исказао за време револуције 1848/49, између осталог, био је војни свештеник у логору Стевана Книћанина, повереник патријарха Рајачића код бана Јелачића и руске војске у Влашкој, саветник Одељења за црквену струку Главног одбора Војводства, а највеће је заслуге стекао својим учешћем на Свесловенском конгресу у Прагу. Због болести повукао се већ 1853. у пензију, али га то није спречило да се, иако сасвим нарушеног здравља, појави као посланик Бачке на Благовештенском сабору (1861). Члан је МС од 1830. и као њен писар уредио је 27. и 28. свеску Летописа и био коректор Матичиних издања до 1832. За његово име везује се настанак посрбљене химне св. Сави и увођење Светосавске прославе у школе.

Осим политичком, пастирском и просветном делатношћу, С. је своје родољубље највише исказивао као писац историјских чланака и уредник популарног алманаха *Сербска пчела* (1830–1841). С циљем да пробуди код читалаца занимање за српску прошлост и споменике, у чему и јесте највећа вредност његовог дела, и искористи историју у националној борби са Мађарима, С. је своје чланке подредио некритичком патриотском заносу, намећући пропагандистички карактер *Сербској пчели*. Поред прилога лишених научне вредности, редовно је објављивао документа XVII и XVIII века о црквено-народном животу Срба у Угарској.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Сербија под жупани, краљеви, цареви и вождови свои до 1830. год*, ЛМС 28, 1 (1832) 1–19; *Сербљи и њихове заслуге и судбе у Мађарској од 1428 до 1832 год*, Сербска пчела 4 (1833) 90–105; 7 (1836) 53–80; 8 (1837) 39–79; 9 (1838) 51–59; 10 (1839) 31–56; 11 (1840) 1–55; 12 (1841) 1–45; *Млади Сербин у всемирном царству*, Будим 1834; *Сербски писмени памјатници из XVII и XVIII века*, Сербска пчела 6 (1835) 104–116; *Памјатници сербски по повлашеној части Баната и по Ердељу*, Сербска пчела 6 (1835) 77–96; *Церна Гора у 18. веку*, Сербска пчела 9 (1838) 60–69; 10 (1839) 57–64; *Сербски фрушкогорски манастири*, Сербска пчела 11 (1840) 56–70; 12 (1841) 46–58.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Будимировић, *Из старих књига и часописа*, Гласник ИД НС 4, 2 (1931) 336–339 (садржај *Сербске пчеле)*; BLZ 9, br. 21396–21398; 11, br. 16602–16609.

ЛИТЕРАТУРА: *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад 1927, 493–495; НЕ 4, 408–409 (Н. Радојчић); В. Стајић, *Новосадске биографије 5*, Нови Сад 1940, 66–70; EJ 8, 120 (B. Miljković); М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*, Београд 1979², 659–663.

Ђ. Бубало

СТАНИСАВЉЕВИЋ Ђурађ (17. април 1925, Грачац, Лика – 24. септембар 1992, Београд). Био је активни сарадник НОП-а од 1941. и учесник од априла 1943. На дужности у ЈНА је био до 1953. Гимназију је завршио 1952, а дипломирао на Филозофском факултету у Београду 1957, Група за историју. Кратко време радио је као средњошколски професор. Од 1958. радио је у Институту друштвених наука, од 1966. у Институту за изучавање радничког покрета, а од 1969. у Институту за савремену историју. Докторирао је 1965. на Филозофском факултету у Београду тезом: *Устанак у Хрватској 1941–1942.*

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ustanak naroda Like 1941* (1961); *Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941–1942* (1962); *Razvoj organizacija KP u Lici i njihova uloga u ustanku 1941* (1963, коаутор С. Брујић); *Istoriografija i revolucija* (1972); *Problemi saradnje ustaničkih snaga Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1941* (1973); *Socijalistička revolucija u Jugoslaviji* (1967).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 151.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 151.

Р.

СТАНИЋ Радомир (30. oktobar 1932, Трнава код Чачка – 19. октобар 1996, Београд). Основну школу похађао је у родном месту, у чачанској гимназији матурирао 1951. године, а историју уметности завршио је на Филозофском факултету у Београду 1958. После краћег службовања у Народном музеју и Историјском архиву у Чачку провео је пет година у Заводу за заштиту споменика културе Херцеговине у Мостару, где је уз редовне послове почео интензиван научноистраживачки рад. Као један од оснивача и први директор Завода за заштиту споменика културе у Краљеву радио је између 1966. и 1978. године, а потом – најпре као помоћник директора (до 1984), а затим као директор – у Републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду. Један је од утемељивача модерно организоване службе заштите споменика културе у Србији. Био је покретач издавачке и информативно-пропагандне делатности, стручних часописа и серија стручних и популарних књига из историје уметности (*Рашка баштина, Повеља)* и уредник (*Саопштења Републичког завода, Зборник Народног музеја у Чачку, Новопазарски зборник, Гласник Друштва конзерватора Србије)*. Носилац је низа високих друштвених признања (Вукова награда, Орден Светог Саве првог реда, Орден рада са црвеном заставом и др.).

С. је аутор више од седам стотина наслова који показују како разноликост интересовања тако и литерарну надареност, те се у заставштини налазе драгоцени радови о средњовековним црквама, сепулкралној пластици и епиграфици, елементима ентеријера цркава насталих у XVIII и XIX веку, студије посвећене појединачним проблемима или ауторима, прикази књига и изложби. Ипак, основна област његовог истраживања били су сакрални споменици послевизантијске епохе у области западне Србије и Херцеговине. Своје студије заснивао је на изванредном познавању терена, тако да је један од најзаслужнијих за осветљавање националног стваралаштва у периоду турске владавине. Први је писао и у историју уметности увео скупине цркава у области Новог Пазара, Сталаћа, тока реке Студенице, околине Милешеве. Велики број радова за тему је имао Овчарско-кабларске и манастире на Јелици. Монографске студије написао је о црквама у Црној Реци, Тутину, Брезови код Ивањице, поуздано је датовао и атрибуирао иконе из Херцеговине и из цркава западне Србије и каталошки обрадио српске надгробне споменике из Мостара.

Аутор је монографије о манастиру Враћевшници (Краљево 1980), каталога *Иконе из Херцеговине* (Мостар 1982) и ретроспективне изложбе Мирка Кујачића (Мостар 1985).

ЛИТЕРАТУРА: М. Шакота, *Радомир Станић, историчар уметности*, Гласник ДКС 8 (Београд 1984) 13–14; Г. Суботић, *Културно наслеђе без свога чувара*, Политика бр. 29820 од 26. октобра 1996; Вукова задужбина бр. 36 од децембра 1996, 8 (Ј. Секулић).

С. Пејић

СТАНКОВИЋ Ђ. Ђорђе (21. јануар 1944, Слобоштина). Основну школу и реалну гимназију завршио је у Слобоштини и Славонској Пожеги. Дипломирао је 1966. године (Савремена историја), магистрирао темом *Радикална странка и хрватско питање 1921–1923* (1969) и докторирао тезом *Никола Пашић и стварање југословенске државе (1914–1921)* (1979) на Филозофском факултету у Београду. Од 1969. године је асистент, 1980. доцент, 1985. ванредни професор, а од 1990. редовни професор Филозофског факултета и шеф Катедре за историју Југославије. На научном усавршавању и архивским истраживањима у иностранству провео је две године (Француска, Енглеска, Русија). У стручним часописима, перио-

дици и дневним листовима објавио је преко 120 научних расправа, чланака, прилога, критичких и информативних приказа, стручних радова и хроника. Истраживачка област: Никола Пашић, стварање југословенске државе, историја Краљевине СХС (1918–1929), историја Београдског универзитета и теоријско-методолошки проблеми историјске науке.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије*, Београд 1984, друго допуњено издање, Зајечар 1995; *Никола Пашић и југословенско питање*, I–II (1985); *Искушења југословенске историографије* (1988); *Изазов нове историје*, I, II (1992–1994); *Никола Пашић и хрватско питање (1918–1923)* (1995); *Записници и извештаји Универзитетског комитета КПС 1945–1948*, Београд 1985 (са М. Митровићем); *Записници и извештаји Универзитетског комитета КПС 1948–1952*, Београд 1987 (са М. Митровићем); *Записници Акционог одбора ССУ Београдског универзитета 1939–1941*, Београд 1988 (са М. Митровићем): *Никола Пашић, Слога Србо-Хрвата*, Београд 1995; *Радикална странка на парламентарним изборима 1923. године*, ИГ 2 (1972) 7–42; *Хрватски блок и Ђеновска конференција 1922. године*, ИГ 2 (1973) 33–62; *Административна подела Краљевине СХС*, ИГ 1–2 (1981) 33–46; *Ratni ciljevi Srbije 1914. godine – subjektivni činioci*, VIG 3 (1984) 87–104; *Никола Пашић и стварање албанске државе*, Марксистичка мисао 3 (1985) 157–169; *Raspotja jugoslovanskega zgodovinopisja*, Nova revija 39–40 (1985) 859–868; *Никола Пашић и „Марков протокол"*, Токови револуције 1 (1989) 31–70; *Никола Пашић и српско-црногорски односи 1914–1916*, ИГ 1–2 (1989) 67–83; *Јован Бл. Јовановић и друштвена историја*, Годишњак ДИ 2 (1994); *Зашто „Изазов нове историје"?*, Годишњак ДИ 1 (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF и Beogradu* I, 324–332.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF и Beogradu* I, 324.

Р.

СТАНОЈЕВ Небојша (15. јануар 1949, Делиблато, Банат). Основно образовање стекао је у радном месту. У Београду је завршио гимназију и Филозофски факултет (археологија–средњи век), 1974. године. Музеолошку, односно археолошку делатност, започео је као кустос Градског музеја у Бечеју 1975. године. Од 1980. године у Војвођанском музеју у Новом Саду обавља послове кустоса археолога за средњи век. Укључен је у обимније пројекте заштите, ради на идентификацији појединих локација и њиховој археолошко-историјској валоризацији на простору Војводине.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Заштитно ископавање локалитета Ботра код Бечеја – средњовековна лончарска радионица*, Рад ВМ 26 (1980) 89–119; *Ботра, Бечеј – средњовековно насеље*, Археолошки преглед 24 (1985) 139–141; *Уиће Јакомирског потока, средњи век*, Ђердапске свеске 3 (1986) 238–244; *Насеља VIII–IX века у Војводини*, Рад ВМ 30 (1986–1987) 119–146; *Некрополе X–XV века у Војводини*, Нови Сад 1989; *Средњовековна насеља у Војводини*, Нови Сад 1996.

Р.

СТАНОЈЕВИЋ Владимир (3. март 1886, Брезник код Цариброда – 5. јуни 1978, Београд). С. по образовању лекар, историјом се бавио као историчар–аматер. Медицину је студирао у Петрограду (1905–1911), да би по повратку у земљу ступио у санитетску службу Српске војске. Као војни лекар учествовао је у балканским ратовима (1912–1913), а потом је током Првог светског рата, након прележаног тифуса (1914), био управник војне болнице код Ћеле-куле у Нишу (1915) и импровизоване болнице на острву Видо (1916). Мирнодопску службу у војном санитету, од 1919, окончао је 1942. године, када је на личну молбу пензионисан. Након Другог светског рата, иако формално у пензији, у неколико наврата је предавао историју медицине у различитим установама. Најпре је радио као предавач историје војне медицине у Санитетској школи ЈНА, а потом је био и професор историје медицине на Медицинском факултету у Сарајеву, као и на Медицинском факултету у Београду. Био је оснивач и руководилац Секције, а потом и Музеја за историју медицине при Српском лекарском друштву, затим и Југословенског друштва за историју медицине, фармације и ветерине. Изабран је био и за почасног члана Француског друштва за историју медицине у Паризу.

С. је као историограф–аматер био воема продуктиван стваралац. За српску историографију је свакако најзначајнија његова *Историја српског војног санитета* (1925) рађена на богатој изворној грађи, која у сазнајном смислу представља најпотпунији рад о историјату војног санитета код Срба. Из С. опуса се издваја и *Историја медицине*, синтеза општег карактера, која је остала на нивоу компилације али представља први такав покушај у српској историографији. Осим ових радова био је аутор низа научних, медицинских и популарних дела, затим, неколико уџбеника и бројних чланака, есеја и цртица из историје српске медицине.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија*, у: В. Станојевић, Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство, Приредили: М. Јовановић, М. Перишић, Београд 1992², 926–928.

ЛИТЕРАТУРА: *Др Владимир Станојевић (1886–1978)*, у: В. Станојевић, Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство, Приредили: М. Јовановић, М. Перишић, Београд 1992², 883–886.

Мир. Јовановић

СТАНОЈЕВИЋ Глигор (23. јануар 1919, Велестово код Цетиња – 28. мај 1989, Београд). Школовао се на Цетињу и у Скопљу, а студије је започео на Филозофском факултету у Београду. Током рата је био по концентрационим логорима у Италији, а затим од јесени 1943. до краја рата учествовао је у борбама против окупатора. Студије је наставио на Групи за историју Филозофског факултета у Београду и дипломирао 1949. године. Примљен је за асистента тек отвореног Историјског института САН у коме је провео цео радни век, до пензионисања 1984. Докторску дисертацију *Црна Гора у доба владике Данила*, одбранио је 1953, затим је изабран за научног сарадника, а касније је прошао сва научна звања.

Плодни и марљиви истраживачки рад С. био је посвећен историји Црне Горе и то првенствено периоду XVI–XVIII века. Подручје рада је ширио према Далмацији и великим поприштима ратова с Турцима у споменутом периоду. У том правцу га је усмеравала изворна грађа Венецијанског архива, као и архива Дубровника, Котора, Задра које је темељно истраживао од почетка свога рада. Остајао је у непосредном додиру са подацима извора и у избору предмета истраживања и у реконструкцији збивања. Поред великог броја расправа објавио је обимну архивску грађу, претежно о приморским и граничним областима, монографије о значајним темама као што су: *Шћепан Мали* (1957); *Црна Гора у доба владике Данила* (1955); *Далмација у доба морејског рата 1684–1699* (1962); *Црна Гора пред стварање државе 1773–1796* (1962); *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII века* (1970); *Србија у време Бечког рата 1683–1699* (1976); *Митрополит Василије Петровић и његово доба (1740–1766)* (1978); *Далматинске крајине у XVIII вијеку* (1987). Синтезу свога рада дао је у трећој књизи *Историје Црне Горе* (од почетка XVI до краја XVIII века), коју је скоро сам испунио. Суделовао је у више колективних подухвата и полемисао о читавом низу питања из историје Црне Горе.

БИБЛИОГРАФИЈА: А. Лолић, *Библиографија Глигора Станојевића 1950–1987*, ИЧ 36 (1989) 9–29.

ЛИТЕРАТУРА: ИЗ 36, 3–4 (1990) 237–238 (Б. Павићевић).

С. Ћирковић

СТАНОЈЕВИЋ Маринко (30. јули 1874, Јаковац код Зајечара – 9. март 1949, Зајечар (?)). Основну школу је завршио у Минићеву, нижу гимназију у Књажевцу, а вишу у Пироту и Београду. Студирао је на Славистичко-литерарном одсеку Велике школе у Београду. За суплента зајечарске гимназије постављен је 1900, за професора 1902, а за директора те школе 1923. године. На тој дужности је пензионисан 1932. Као професор, провео је једну годину и у Пожаревцу. Поред наставничке дужности, С. је више од тридесет година посветио, како је сам рекао, „проучавању народног живота у најширем значењу те речи". Прикупио је, проучавао и објавио драгоцену грађу из више научних области: антропогеографије, етнологије, историје (посебно црквене), лингвистике, фолклористике и музикологије. Етнографску и дијалектолошку грађу прикупљао је већ у току студија. Главно подручје истраживања била му је Тимочка Крајина. У издањима СКА објављени су му обимнији радови: *Северо-тимочки дијалекат* (Дијалектолошки зборник) и антропогеографске студије *Заглавак*, СЕЗ 20 (1913) 3–184, и *Тимок*, СЕЗ 50 (1940) 391–544. Покренуо је и сам уредио *Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине* (1, 1929; 2, 1930; 3, 1931. и 4, 1937), где је сакупио своје већ објављене радове, али и неколико нових о Тимочкој Крајини.

У антропогеографским истраживањима, зачетим 1903, С. је, поред природно-географских особина проучених области, обрадио још: положај, име и тип села, економске прилике, народну ношњу, тип куће и привредних зграда, порекло становништва, народна предања о старинама (селишта, градине, црквине, гробља), посебне описе села (родови, топоними и хидроними) и најзад говорне особине.

Значајан је С. рад на обнови зајечарске библиотеке страдале током Првог светског рата, оснивању археолошке, нумизматичке, природњачке и геолошко-рударске збирке при зајечарској гимназији. С. је Архиву САНУ оставио и богате рукописне збирке епских и лирских народних песама, као и лексичку грађу за Речник српског језика Академије наука.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Зајечар у прошлости и садашњости, прилози познавању народне апокрифне књижевности, прве године по ослобођењу (1833) Црне Реке – Историјско-архивске белешке* (књига I Зборника); *Прве гимназије у Србији, Стојан (Цока) Симић, мемоари Стојана Симића, Кнез Милош први пут у Тимочкој Кра-*

јини (књ. 2); *Манастир Суводол, црква св. Богородице у Неготину, зидање зајечарске цркве, Грлишки манастир, Хајдук Вељко* (књ. 3); *Витешки краљ Александар Први о Тимочкој Крајини, порекло династије Карађорђевић (по народној традицији), сто година Тимочке епархије, из историје православне цркве у Тимочкој Крајини, просветне прилике* (књ. 4).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21466–21477; 11, br. 16652a–16658.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Зечевић, *Маринко Станојевић (30. јул 1874.–9. март 1949).* Гласник Етнографског института САН 1 (1952) 567–568.

Н. Павковић

СТАНОЈЕВИЋ Станоје (12. август 1874, Нови Сад – 30. јули 1937, Беч). Рођен је у угледној српској породици у Новом Саду, као син лекара др Лазе Станојевића, оданог присталице Светозара Милетића. Основну школу и гимназију завршио је у Новом Саду, а студирао је на Универзитету у Бечу, филологију код В. Јагића а историју код К. Јиречека. Боље студије тада није могао имати један српски историчар. С. је 1896. докторирао у Бечу тезом: *Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*, која је исте године објављена у часопису *Archiv für slavische Philologie.* После студија, одслужио је војни рок, највише у Тиролу, што му је било од користи за упознавање устројства војске. Жељан науке, 1897/1898. годину, заједно са Ј. Радонићем, провео је у Петрограду и Москви, упознавши тадашње најистакнутије представнике словенске науке, међу којима га је посебно привлачио В. Васиљевски „творац византијске науке у Русији". Уз помоћ Стојана Новаковића, школске 1898/1899. био је професор у српској гимназији у Цариграду, радећи истовремено у тек основаном руском Археолошком институту, који је водио Ф. Успенски. По повратку у Србију, 1900. изабран је за доцента српске историје на Великој школи у Београду. Како тадашњи председник владе није хтео да потврди тај избор, С. је отишао у Минхен да употпуни своје знање код Карла Крумбахера, тада најбољег византолога. Коначно, крајем те године, потврђен је његов избор и почео је да држи предавања на Великој школи, настојећи да „Историју српског народа постави на њено место у Историји Балкана и у Историји Света". Са непуних тридесет година, 1903. постављен је за редовног професора Велике школе. Када је она 1905. претворена у Универзитет, стављен је на располагање, и исте године изабран за ванредног професора. Те године је изабран и за дописног члана Српске краљевске академије.

Као активан национални радник, С. није хтео да остане по страни од бурних догађаја који су почели 1912. Учествовао је у балканским ратовима и у Првом светском рату. Покренуо је библиотеку „Савремена питања" и као прво објавио свој мали спис *Шта хоће Србија?* После слома Србије 1915, прешао је у Италију и једно време радио је у Риму у Ватиканској библиотеци. По налогу српске владе, заједно с А. Белићем, 1916. отишао је у Петроград где је предавао на универзитету. Када је 1917. избила револуција, прешао је, најпре у Париз, па у Лондон, где је такође држао универзитетска предавања. Затим је поново дошао у Париз и почео да држи на Сорбони курсеве из српске историје. По завршетку рата, остао је у Паризу и учествовао у раду југословенске делегације на Конференцији мира.

С. је 1919. изабран за редовног професора Београдског универзитета, а следеће године за редовног члана Српске краљевске академије. Са колегама и пријатељима 1904. покренуо је у Београду дневни лист Политика, који се одржао у потоњим временима и постао лист с најдужом традицијом на Балкану. Као врстан организатор, успео је да окупи велики број добрих сарадника и покрене (1924–1929) *Народну енциклопедију српско–хрватско–словеначку*, за којом се осећала велика потреба у тек створеној држави 1918. године. Организовао је Историјско друштво у Новом Саду и од 1928. био је директор његовог *Гласника.* Био је председник Југословенско-немачког друштва у Београду (1930–1937), председник Југословенског историјског друштва и директор *Југословенског историјског часописа* (1935–1937).

С. је био цењен и поштован и у Србији до Првог светског рата и у Југославији после њеног оснивања. Имао је велики број пријатеља у свим универзитетским центрима нове државе, а у Београду је остао до смрти омиљени професор својих студената.

С. је још као гимназијалац почео да се занима за историјске изворе и да чита записе, натписе, летописе, хронике, повеље. Већ тада је започео да пише приказе, ситне прилоге и књижевне огледе. Тај посао је наставио и као студент, написавши неколико запажених приказа и критика, међу којима су се издвајали они о делима Ст. Новаковића *Срби и Турци XIV и XV века* (Стражилово 48–51, 1893) и *Стара српска војска* (Дело 2, 1894). Из тих младићких дана је и његова критика *Историје Срба* М. Убавкића (Летопис МС 194, 1898), у којој је устао против писања популарних историја које не говоре пуну истину и у којима се за све што се догодило у прошлости окривљују други.

С. је као студент написао свој први прави рад: *Кад је умро краљ Радослав?* (Дело 1, 1894). Рано је почео да проучава старе српске животописе, као важне изворе за средњовековну историју (*Извори Немањиних биографија*, Летопис МС, 1895), а свој рад *О склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног*, објавио је у издању Академије наука (Глас СКА 49, 1895) када је имао свега двадесет једну годину. После доктората, објавио је чланак *О Пипу Спану* (Просветни преглед, 1901) и студију *Борба за наследство Баошино*, коју је Ч. Мијатовић одбио да штампа у Академији. Доследно се борио против дилетантизма, пишући, поводом изласка из штампе *Историје српског народа* М. Вукићевића, да се проучавању прошлости не сме приступити ускогрудо, под патриотским набојем, тако да све српско изгледа добро и беспрекорно, а све несрпско лоше и неваљало. Понекад и претерујући, знао је да сувише оштро оцени и радове К. Јиречека, а у историји књижевности П. Поповића и Ј. Скерлића.

Боравећи у Русији, Цариграду и Минхену, С. је себи поставио велики задатак да напише дело *Византија и Срби*, у десет свезака, које ће обухватити цео средњи век, од досељења Срба на Балкан до пада Цариграда под турску власт. Замишљао је да у девет књига изложи политичку историју, а у десетој „културни утицај Византије на Српски Народ". Изашле су, међутим, само две књиге (*Византија и Срби*, 1903, 1906) које се заустављају са досељењем Словена на Балкан. Одбацивао је теорију о аутохтоности Словена на Балканском полуострву, али, добрим делом, и причање Константина Порфирогенита.

С. је 1908. објавио *Историју српског народа*, која је имала велики научни и друштвени значај, с обзиром да су раније српске историје биле доста нижег нивоа. У њој је обрадио целокупну српску прошлост, али детаљније средњи него нови век. Писана популарно, имала је широк круг читалаца и доживела је више издања, мада је делимично пала у засенак појавом Јиречекове *Историје Срба* 1911. године. Академија је објавила С. студију *Борба за самосталност католичке цркве у немањићкој држави*, која се сматра његовим најученијим делом. Познајући добро изворе и литературу, на широкој основи и до детаља, обрадио је спор око превласти барске и дубровачке цркве у српским земљама. Као врстан зналац извора, С. је 1912. у *Гласу СКА* почео да објављује своје студије о српској дипломатици, које је завршио тек 1936. Примењујући методологију тадашње европске дипломатике, у 28 посебних студија проучио је форме старих српских повеља и цео канцеларијски посао око њиховог настанка. Први код нас, посветио је пуну и свестрану пажњу испитивању аутентичности и, уопште правној страни повеља.

После Првог светског рата, С. се скоро искључиво бавио српском средњовековном историјом. Заједно са Д. Глумцем, 1932. објавио је књигу *Св. Писмо у нашим старим споменицима*, а написао је популарне чланке о скоро свим владарима из династије Немањића. Највише се, ипак, бавио св. Савом. Поред већег броја чланака и расправа, 1935. објавио је монографију о светом Сави, поводом седамстогодишњице Савине смрти. Покренуо је серију књига „Српски народ у XIX веку", с намером да напише завршну књигу с општим погледом на целокупно српско питање XIX века.

Пред крај живота, С. је највише радио на својој, нашироко замишљеној, *Историји српског народа у средњем веку* у девет књига. Намеравао је да исцрпно пише о изворима, историографији и целокупној политичкој и културној историји. Стигао је да напише само прву књигу, о изворима, и она је изашла после његове смрти.

Прихватајући критички метод И. Руварца и стручну спрему школе К. Јиречека, С. је допринео победи критичког правца у српској историографији. Више него било ко пре њега, посветио је посебну пажњу изворима, нарочито нашој дипломатици и критици извора. Није био архивски радник, већ је радио с објављеном грађом, али је њу познавао као ретко ко. Његова даровитост, образованост, ученост и систематичност, учинили су га још за живота једним од највећих српских историчара.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21480–21688; 11, br. 16662–16805; Ж. Јовановић, *Библиографија радова д-р. Станоја Станојевића*, СКГ 51 (1937) 637–642; Р. Перовић, *Библиографија радова Станоја Станојевића*, Гласник ИД НС 11, 3–4 (1938) 160–192.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Радонић, *О Станоју Станојевићу*, ЛМС 348 (1937) 132–148; В. Новак, *Станоје Станојевић*, ЛИЧ 3, 1–4 (1937) 1–6; Вл. Ћоровић, *Станоје Станојевић*, ЛИЧ 4, 1–2 (1938) 1–39; Ст. Станојевићу је посвећен цео број *Гласника ИД НС* 11, 3–4 (1938) 1–192; Гласник СНД 19 (1938) 255–256; Наша прошлост 1, 8–9 (1973–1974) 147–181 (М. Жеравчић); К. Милутиновић, *Сима Лукин Лазић и Станоје Станојевић*, Зборник МСИ 23 (1981) 205–210; К. Милутиновић, *Прве историјске критике Станоја Станојевића*, ИГ 1–2 (1982) (оба рада прештампана у К. Милутиновић, Студије из српске и хрватске историографије, Нови Сад 1986, 163–177 и 178–183); Ј. Митровић, *Историографски лик Станоја Станојевића*, Зборник МСИ 42 (1990) 173–177.

М. Спремић

СТАРОВЛАХ Милош (1. мај 1933, Врбница, Пљевља). Основну школу је завршио у Шуманима (Пљевља), а гимназију у Пљевљима. Филозофски факултет, Група за историју, завршио је у Сарајеву 1959. године. Радио је као професор че-

три године у Улогу и Оџаку, шест година био је директор основне школе (Градац код Пљеваља и Крупањ), осам година директор средње школе (Пљевља), затим осам година секретар Републичке СИЗ образовања (Подгорица) и осам година директор Републичког завода за унапређивање васпитања и образовања (Подгорица). Ради као уредник за историју у Заводу за уџбенике и наставна средства у Подгорици. Био је главни уредник часописа *Васпитање и образовање* (1983–1992).

С. је почео да објављује текстове са школском проблематиком, а најчешће је писао о друштвено-економским односима у образовању. Главна област рада је историја школства и просвете. Из те области је написао и три књиге: *Школа између власти и слободе*, Цетиње 1993; *Путеви и странпутице средње школе*, Подгорица 1994. и *Основна школа у Црној Гори 1944–1994*, Подгорица 1996. Коаутор је књига: *У служби образовања*, Титоград 1986; *Кроз Србију и Црну Гору, текст о Црној Гори*, Лозница–Београд 1995.

Р.

СТЕФАНОВИЋ ВИЛОВСКИ Јован (24. јуни 1821, Црепаја – 25. март 1902, Беч). Веома рано је остао без родитеља. Такозвану математичку школу, која је за аустријску војску спремала картографе и друге техничке кадрове, завршио је у Панчеву 1838, а 1847. положио је генералштабни испит. Учествовао је у биткама против мађарских јединица (1848–1849), и истакавши се у бици код Вилова, добио је аустријски племићки предикат „витез од Вилова" – Виловски. Све време до пораза мађарске револуције припадао је десном, контрареволуционарном крилу српског покрета. Пензионисан је 1865. године, у чину мајора аустријске војске, када је почео да се бави хидрологијом и књижевним и публицистичким радом.

Као наш први хидролог, објавио је у разним домаћим и страним листовима и часописима око 120 радова из ове области. Своје радове објављивао је у политичким гласилима *Панчевац, Застава* и *Радник*, у бечким часописима *Danubius, Reform*, у Змајевом *Јавору*. Писао је и текстове о воћарству у листу *Тежак*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Из живота једног ц. к. официра Аустријско-сербског военог хора у години 1848. и 1849. народног устанка србског*, Земун 1863.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21755–21801.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Поповић, *Јован Стефановић Виловски*, Зборник МС ДН (1952) 4; Н. Петровић, *Јован Стефановић Виловски и његов рад на науци о водама*, Београд 1954; Н. Петровић, *Из историје хидротехнике и грађевинарства*, Београд 1960; ЕЈ 8, 144 (V. Krestić).

П. Крестић

СТЕФАНОВИЋ ВИЛОВСКИ Тодор (Теодор) (25. децембар 1854, Земун – 9. јануар 1921, Жомбољ, Румунија). Син је Јована Стефановића Виловског. Завршио је Филозофски факултет у Бечу, где је са новинаром Стеваном Ћурчијем покренуо и уређивао илустровани месечни лист Србадија (1875–1877). Био је власник и уредник илустрованог књижевно-поучног месечника Српска зора (1876–1881). Имао је видну улогу у омладинском покрету, и више пута је биран за председника студентског друштва „Зора" у Бечу. Радио је као стални дописник Заставе и немачких новина Augsburger Allgemeine Zeitung. Био је посланик и секретар Народно-црквеног сабора у Сремским Карловцима. У Београд је прешао 1881, где се налазио на положају секретара министра иностраних дела, и уредника органа Српске напредне странке, *Видело*. Почетак Првог светског рата дочекао је на положају начелника овог министарства и шефа Пресбироа. Осим сарадње у немачкој и аустријској периодици, објављивао је чланке у гласилима *Панчевац, ЛМС, Отаџбина, Видело, Бранково коло, Стражилово* и *СКГ*. Како се може видети на основу грађе бечких архива, радио је за аустријску обавештајну службу.

На основу архивских истраживања, написао је више текстова о историји Београда. Бавио се и књижевном и позоришном критиком.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Die Serben im sudlichen Ungarn, in Dalmatien, Bosnien und in der Herzegovina*, Wien und Teschen 1884; *Стјепан Митров Љубиша, утисци и успомене*, Сремски Карловци 1906; *Моје успомене (1867–1881)*, Сремски Карловци 1907; *Стари Београд, постанак и развитак вароши и културне и друштвене прилике у њему (1820–1850)*, Београд 1911.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 21802–21813; 11, br. 16861–16892.

ЛИТЕРАТУРА: *Т. С. Виловски. У спомен тридесетогодишњега књижевног и публицистичкога рада његова*, Сремски Карловци 1906, 11–12, 14–16; Т. И., *Теодор Стефановић–Виловски, 1857–1920*, Јединство 3 (1921) бр. 483, 1; А. М. Матић, *Из старијих дана. Неколике успомене о Теодору Ст. Виловском*, Јединство 3 (1921) бр. 612; ЕЈ 8, 144 (V. Stopar); Т. С. Виловски, *Светли и тамни дани, Из мојих успомена*, Београд 1985, 179–199 (поговор М. Магарашевића); ЈКЛ 875 (Ж. Милисавац); Т. С. Виловски, *Моје успомене (1867–1881)*, Београд 1988, 545–553 (поговор С. Дамјанов).

П. Крестић

СТЕФАНОВИЋ Младен (16. фебруар 1931, Јездина, Чачак). Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Чачку (1950), а историју на Филозофском факултету у Београду (1965). На Филозофском факултету у Приштини одбранио је 1981. докторску дисертацију *Профашистичка организација Збор Димитрија Љотића 1934–1945*.

С. је најпре радио као наставник историје и директор у основним школама у Свилеуви и Драгињу (Шабац), затим као друштвенополитички радник у Чачку. После тога је радио шест година у Историјском архиву у Чачку на обради докумената радничког покрета и НОБ. Од 1973. до 1990. радио је у Архиву ЦК СКЈ на обради докумената из ратног периода и њиховом публиковању. После тога је радио у Архиву Југославије до 1996. године када је пензионисан.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Чачански крај у НОБ 1941–1944* (1968, коаутор); *Партизански видари (Санитетски радници Чачанског НОП одреда)* (1974); *Чачански крај у НОБ – пали борци и жртве* (1977, коаутор); *Неке карактеристике извора за историју КПЈ из периода рата с посебним освртом на документа на којима је радио Тито*, Архивист 2 (1977) 64–68; *Ратко Митровић, политички комесар Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић"* (1979, са Н. Јешић); *Историјски извори о међународном признању народноослободилачке борбе у Југославији (осврт на емисије Радио-станице „Слободна Југославија" 1941–1945)*, Архивист 1–2 (1981) 33–44; *Извори за историју СКЈ. Документи централних органа КПЈ, НОБ и Револуција 1941–1945*, књ. 2 (1985), књ. 5 (1986), књ. 6 (1988), књ. 22 и 23 (1996); *Збор Димитрија Љотића 1934–1945* (1984); *Љотићев покрет Збор у ужичком крају*, Ужички зборник 16 (1987) 259–294; *Деловање Љотићевог покрета Збор у чачанском крају*, Зборник РНМ Чачак 17 (1987) 287–325.

Р.

СТЈЕПЧЕВИЋ Иво (15. август 1876, Доња Ластва – 6. јуни 1957, Котор). Каноник Столног каптола у Котору. Основну школу завршио је у Д. Ластви, гимназију у Котору, богословију у Задру (1899). Службовао је као римокатолички свештеник у Котору, обављајући уједно и разне дужности у бискупији. Био је катехета у гимназији. Од 1948. је ван активне службе, али је повремено радио у Историјском архиву у Котору.

Веома привржен проучавању прошлости родног краја, своје слободно време посветио је проучавању архивске грађе која се чувала у архиву Которског суда а касније, после Другог светског рата, у Историјском архиву. Резултат тога је знатан број мањих и већих радова из разних области историје Боке Которске (поморство, трговина, социјалне прилике, црква, привреда). Од 1952. своје радове писао је уз сарадњу и помоћ Р. Ковијанића. Значај С. радова је у томе што су засновани на необјављеним архивским документима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Вођа по Котору* (1926); *Јурај Целидонио, сплитски каноник, градитељ оргуља у Котору* (1923); *Превлака, хисторијска расправа* (1930); *Катедрала Св. Трипуна у Котору* (1938, 1940); *Котор и Грбаљ* (1941). Са Р. Ковијанићем, *Хранићи Косаче у которским споменицима* (1957); *Културни живот старог Котора* I–II (1957).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 22078–22079; 11, br. 17025–17027а; Т. Радуловић, *Библиографија чланака, прилога, приказа...* у: Годишњак ПМК за књ. 1–11, Годишњак ПМК 12.

Д. Синдик

СТОЈАКОВИЋ Анка (4. јануар 1925, Могорић, Госпић). Основну школу и пет разреда гимназије учила је у Загребу; школовање је наставила у Београду где је матурирала 1943. На Архитектонски факултет у Београду уписала се 1945, а дипломирала 1951, када је изабрана за асистента. На истом факултету хабилитовала је 1960. радом *Особености инверзне перспективе у средњовековном зидном сликарству Србије и Македоније*. Докторску тезу *Ликовна реализација архитектонског простора у зидном сликарству средњовековне Србије*, одбранила је 1965. на Архитектонском факултету у Београду. У звање доцента изабрана је 1961, ванредног професора 1968 (1973) и редовног професора 1976. Пензионисана је 1990. године.

На Архитектонском факултету предавала је историју уметности. Једно време сарађивала је на Катедри за урбанизам; као гостујући професор предавала је предмет Представе градова у европској уметности. У оквиру постдипломске наставе предавала је предмет Уметност на тлу Југославије, као и Однос архитектуре и дела ликовних уметности.

На Филозофском факултету у Београду сарађивала је на предмету Општа историја уметности (1951–1960), а на Факултету примењене уметности предавала је историју уметности (1981–1985).

Научни рад А. С. произилази из њене истовремене усмерености ка архитектури и историји уметности; ова сазнања се прожимају кроз трајну заинтересованост за архитектуру представљену у делима ликовних уметности и однос архитектуре и дела ликовних уметности. Своја истраживања заснивала је на вишегодишњем теренском раду, којим је обухватила већину, пре свега средњовековних споменика, наше и осталих балканских и других земаља, а истовремено је студијски радила у многим научним институцијама у земљи и свету. Сарађивала је са многим научним установама у земљи и иностранству.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Архитектонски простор у сликарству средњовековне Србије*, Нови Сад 1970: *Об изучении архитектурных форм на материале некаторых русских икон*, Византийский временник 18, Москва 1961, 116–123; *Quelques représentations de la Salonique dans la peinture médiévale serbe,* Athènes 1964; *Une contribution à l'iconographie de l'architecture peinte dans la peinture médiévale serbe*, Belgrade 1964; *La conception de l'espace défini par l'architecture peinte dans la peinture murale serbe du XIIIe siècle*, Belgrade 1967; *Jésus–Christ, source de la lumière dans la peinture byzantine,* Poitiers 1975; *Светлост у моравском сликарству*, у: О кнезу Лазару, Крушевац–Београд 1975, 289–301; *Однос архитектуре и сликарства у Дечанима*, у: Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 379–388; *Четврта димензија у сликарству*, Зборник МС ЛУ 26 (1990) 1–11; *Архитектонски простор у српском зидном сликарству XV–XVI века*, Зборник МС ЛУ 27 (1992) 257–270.

ЛИТЕРАТУРА: *Библиографије Академије архитектуре Србије* I, Београд 1995.

Р.

СТОЈАКОВИЋ Момчило (17. новембар 1949, Усија, Голубац – 21. фебруар 1988, Београд). Основну школу завршио је 1964. године у Голупцу, а гимназију 1968. у Кучеву. Исте године уписао је студије на Филолошком факултету у Београду на Групи за оријенталну филологију. Ту је и дипломирао 1972. године. На истом факултету завршио је и постдипломске студије, смер наука о књижевности. Магистрирао је 1979. године на теми *Књижевна Manuscripta Turcica у Архиву САНУ*. Радио је на докторској дисертацији *Североисточна Србија или Браничевско крајиште под турском влашћу 1458–1526 године*. Оставио је неколико радова у рукопису.

Радио је од маја 1973. године у Архиву САНУ на научној и стручној обради арапских, турских и персијских рукописа Оријенталне збирке. Фебруара 1982. године прешао је у Историјски институт.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Un recueil inédit des turcismes en langue serbocroate*, POF 30 (1980) 403–419; *Knjiženva Manuscripta Turcica u Arhivu SANU*, POF 31 (1981) 67–97; *О паду Поречја под турску власт*, ИЧ 29–30 (1982–1983) 143–157; *Особености турцизама у „Протоколу Проте Матеје Ненадовића"*, Прота Матеја Ненадовић и његово доба, Зборник радова са научног скупа одржаног од 5. до 7. децембра 1978. године, Београд 1985. 433–441; *Браничевски тефтер. Поименични попис покрајине Браничево из 1467. године*, Београд 1987.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 130; С. Терзић, А. Лолић, *Момчило Стојаковић* (некролог), ИЧ 35 (1988) 205–209; М. Манојловић, *In memoriam*, Viminacium 2 (1987) 203–204.

С. Рудић

СТОЈАНОВИЋ (ПАНИЋ) Добрила (20. јули 1925, Урошевац). Основну школу завршила је 1935. у Скопљу, Трећу женску гимназију 1943. у Београду и Филозофски факултет, Група за историју уметности и археологију, 1950. у Београду.

У Министарству за науку и културу НР Србије радила је 1951. године као референт за музеје. По оснивању Музеја примењене уметности, прешла је у ову установу где је постала руководилац Збирке за историјско-стилски развој текстила и костима. Као музејски саветник, поред ове збирке руководила је Одељењем за основну делатност Музеја све до пензионисања 1988. године. Један је од добитника награде за музејску делатност Михаило Валтровић 1985. и Ордена рада са сребрним венцем.

Од самосталних изложби најзначајнија је студијска изложба *Уметнички вез у Србији од 14. до 19. века*, постављена у Музеју 1959. као и у Новом Саду, Загребу, Сарајеву и Скопљу. Сродну изложбу допуњену и знатно проширену лаичким материјалом, *Српски вез од 14. до 19. века*, припремила је и поставила у Државном историјском музеју у Москви 1973. и исте године у Букурешту у Уметничком музеју СР Румуније. Објавила је преко 50 библиографских јединица.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Уметнички вез у Србији од 14. до 19. века*, Београд 1959; *Везови Христифора Жефаровића*, Дело Христифора Жефаровића, Галерија МС 1961; *Везена икона из 14. века*, Зборник МПУ 8 (1962) 25–37; *Савремена југословенска таписерија*, Београд 1963; *Везови са карактеристикама бидермајера*, Зборник МПУ 13 (1969) 105–120; *Европско одевање у Србији у другој половини 19. века*, Зборник радова Ослобођење градова од Турака 1862–1967, САНУ 1970; *Оријентални теписи и ћилими*, Београд 1971; *Les éléments orientaux sur les broderies religieuses des pays balkaniques jusqu'à la fin du XVIIe siècle*, Acts du XIVe Congrès des études byzantines, Bucarest 6–12 septembre 1971, Bucarest 1976, 443–449; *Ткание – Вез*, Историја примењене уметности код Срба I, у: Средњовековна Србија, Београд 1977, 283–299 и 317–327; *Котске тканине*, Београд 1980; *Градска ношња у Србији током 19. и почетком 20. века*, Београд 1980; *La terminologie des divers tissus utilisés au moyen âge en Serbie*, Actes du XVe Congrès international des études byzantines – Athènes 1976: II Art et Archéologie, Athènes 1981; *Пиротски ћилими*, Београд 1987.

Р.

СТОЈАНОВИЋ Дубравка (15. фебруар 1963, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у родном граду. Студирала је и дипломирала на Филозофском факултету у Београду, Група за историју (1987). Наставила је да се усавршава на постдипломским студијама које је завршила одбранивши магистарски рад *Српска социјалдемократска странка и ратни програм Србије 1912–1914* (1992). Докторска дисертација носи назив: *Појам демократије у Србији (1903–1914)*.

У Институту за новију историју Србије почела је да ради 1988. године, најпре као истраживач приправник, затим као истраживач сарадник (1992–1996), а од 1996. је асистент на Катедри за општу савремену историју Одељења за историју на Филозофском факултету у Београду.

Подручје истраживања је историја политичких идеја у Србији у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Искушавање начела. Српска социјалдемократска партија и ратни програм Србије 1912–1918* (1994); *Уџбеници историје као огледало времена*, у: Ратништво, патриотизам, патријархалност (1994, коаутор); *Трауматични круг српске опозиције*, у: Српска страна рата, Београд 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Spomenica INIS 1965–1995*, 91–92.

Р.

СТОЈАНОВИЋ Љубомир (6. август 1860, Ужице – 16. јуни 1930, Праг). Основну школу и три разреда гимназије завршио је у Ужицу, четврти у Шапцу, а више разреде у Београду. Студирао је на историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета Велике школе (1879–1883). Као студент сакупљао је народне умотворине и речи народног језика и објављивао рукописе родослова и летописа. Објавио је одломке из превода Јиречековог дела о трговачким путевима и рудницима (1880, 1882). По положеном професорском испиту добио је место у ужичкој гимназији (1883–1884). Добио је затим стипендију да би у Бечу. Петрограду, Берлину и Лајпцигу наставио да се усавршава код истакнутих слависта и да ради на српским рукописима у библиотекама. С. је програм остварио 1884–1888, а резултати се налазе у бројним публикацијама из тих и следећих година. Био је затим професор Друге београдске гимназије (1888–1893) и предавао је руски језик на Великој школи (од 1891). После смрти Јована Бошковића постао је професор Велике школе на Катедри за словенску филологију. Дописни члан Српске краљевске академије постао је 1890. а редовни 1894. Услед сукоба са режимом Обреновића уклоњен је 1899. са Велике школе. Ангажован у политичком животу већ крајем XIX века, С. се после 1903. у већој мери посветио политичком раду као један од водећих људи странке Самосталних радикала, неко време као њен председник. Био је народни посланик, министар просвете, министар унутрашњих послова, председник владе (1905–1906). Пошто је напустио странку и политички живот 1912, С. је постао секретар Српске краљевске академије (1913–1923). Током Првог светског рата боравио је, по налогу владе, у Русији, Швајцарској и Француској. У новој држави створеној 1918. С. се поново политички ангажовао и то као републиканац. Такво опредељење га је навело да 1923. напусти дужност секретара Академије, јер је донет закон по коме није могао бити државни службеник онај ко је против „постојеће државне форме". Неколико година деловао је као политичар, председник Главног одбора Републиканске странке, без већег успеха. Од 1926. све више побољева, услед чега се повукао из јавног живота.

Ученик Ђ. Даничића и штићеник С. Новаковића, С. се двоумио између филологије и историје. За време усавршавања се тек определио за језичке студије, али је већ дотле, и касније, дао значајан допринос развоју историографије првенствено својим издањима извора, а затим и својим специфично историјским истраживањима и унапређивањем помоћних историјских наука.

Средњовековне текстове С. је почео да објављује још као студент и то рукописе српских летописа (1881, 1883). За време боравка у великим научним центрима проучавао је српске кодексе, давао описе рукописа, објављивао неиздате списе, исправљао грешке ранијих издања. Део његових резултата саопштен у Споменику 3 (1890) имао је у развоју српске историографије улогу дипломатара и колекције извора. После летописа је нарочиту пажњу посветио записима и натписима, појединачно је издавао старије и важније (темнићки, благајски, жупана Грда), а остале је сакупљао за обимни корпус *Стари српски записи и натписи* (I–VI, 1902–1926). Поред оних које је сам открио штампао је и раније објављене и оне које би доби-

јао од пријатеља и сарадника. У току излажења корпуса доносио је, где год је било могуће, тачнија читања и прецизнију хронологију. С обзиром на значај ове врсте извора, С. корпус представља један од стубова на којима почива развој историографије у XX веку.

Своје дугогодишње бављење летописима и родословима заокружио је другим корпусом: *Стари српски родослови и летописи* (1927), у коме су у облику свода дати текстови родослова, старијих и млађих летописа и заметака у виду група летописних бележака по рукописима. Обимна уводна студија са описом рукописа и осветљавањем међусобних односа и данас је темељ знања о овој врсти извора. Издање у облику свода олакшало је рад истраживачима, али је у исто време потиснуло индивидуалне одлике појединих рукописа или верзија и ограничило њихово искоришћавање. С. је добро знао задатке издавача, али није увек бирао најпогоднија решења. То долази нарочито до израза у трећем корпусу: *Старе српске повеље и писма* (I, 1–2, 1929, 1934), чије објављивање није доживео. У њему су саопштени ћирилски документи Дубровачког архива (чувани између два рата у Београду у Архиву САНУ) од краја XII до средине XVI века, одвојени од докумената на латинском или италијанском, груписани по кореспондентима (Дубровник и Срби, Дубровник и Бугари, Дубровник и Турци, Дубровчани међу собом).

С. је много урадио и на пољу издавања извора за новију српску историју објављујући документе о појединим личностима (Шћепан Мали, кнез Милош, Љ. Гај), а највише о Вуку Караџићу, чији је живот проучавао и дела издавао. Његова монографија *Живот и рад Вука Караџића* (1924) представља значајан прилог српској историји XIX века. Поред тога бавио се историјом најстаријих српских штампарија, стањем српске цркве после пада Деспотовине, решавао је поједина питања из средњовековне историје (Где је био град Копријан, Цреп и Витомир, године у Немањином житију, састав Даниловог зборника и др.). Развој помоћних наука за српску историју помогао је својим предавањима о ћирилској палеографији и великом расправом о хронологији, приложеном последњој књизи Старих српских записа и натписа (1926). У Српској академији наука и уметности одржан је 1980. научни скуп посвећен животу и делу Љ. С. али зборник радова никад није објављен.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 9 (1896) 233–235; 32 (1924) 152–166; *Живот и рад Љубомира Стојановића*, СКГ 30 (1930) 476–480, 557–560 (аутобиографија и попис радова); У. Џонић, *Библиографија радова Љубомира Стојановића*, Прилози КЈИФ 11 (1931) 277–289.

ЛИТЕРАТУРА: У. Џонић, *Љубомир Стојановић*, Годишњица НЧ 40 (1931) 170–185; СКГ 30 (1930) има као неку врсту споменице прилоге шесторице аутора поред аутобиографије и пописа радова, цитираних под БИБЛИОГРАФИЈА; М. Грол, *Из предратне Србије*, Београд 1939 (садржи посебан прилог о Љ. С.); НЕ 4, 497–498 (А. Белић); ЕЈ 8, 156–157 (B. Miljković); Д. Тодоровић, *Љубомир Стојановић на професорском испиту*, Ужички зборник 9 (1980) 29–78; Д. Тодоровић, *Животни пут Љубомира Стојановића*, Ужички зборник (1997).

С. Ћирковић

СТОЈАНОВИЋ Миодраг (30. јули 1934, Мали Крчмари). Основно образовање је стекао у родном месту, гимназију је завршио у Крагујевцу (1953), студирао класичну филологију на Филозофском факултету у Београду; дипломирао 1957. Усавршавао се 1958. и 1959. на постдипломским студијама. Био је професор класичних језика у Четвртој и Петој београдској гимназији од 1960. до 1970. Магистрирао је 1962. темом: *Античко наслеђе у „Собранију" Д. Обрадовића*, а докторирао 1965. дисертацијом: *Доситеј и антика*. Од 1971. сарадник је Балканолошког института Српске академије наука и уметности, а од 1984. научни саветник. Руководилац је пројекта „Језичка и књижевна повезаност балканских народа" (1979–1997). Од октобра 1995. је редовни професор на Филолошком факултету за балканологију и новогрчки језик. Боравио је на студијском усавршавању у Бечу, Солуну и Атини.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Доситеј и антика* (1971); *Хајдуци и клефти у народном песништву* (1984); *Антологија новогрчког народног песништва* (1991); *Иво Андрић у грчкој књижевности* (1981); *Српскохрватско усмено песништво у новогрчкој књижевности* (1982); *Фанариотско и српско грађанско песништво* (1984); *Вукашин Радишић – први српски (нео)хеленист* (1989); *Српске и грчке народне песме о устанцима* (Солун 1979); *Књижевна сарадња Срба и Грка у годинама Првог светског рата* (Солун 1990); *Карађорђе у грчкој књижевности* (1995); *Копитарево и Вуково трагање за Буковалом и клефти Буковалеји* (1984); *„Српске песме" Косте Пасајаниса* (1976).

Р.

СТОЈАНОВИЋ Трајан (20. јули 1921, Грајешница, Битољски округ). Од седме године живи у САД где је добио основно и средње образовање и студирао и дипломирао на Универзитету Рочестер (1942), а степен магистра стекао је на Универзитету Њујорк (1949). Усавршавао се у Француској, где је на Париском универзитету 1952. стекао докторат тезом: *L'économie balkanique aux XVIIe et XVIIIe siècles (principalement d'après les archives consulaires françaises)*. После краткот стажирања у Паризу у Националном центру за научна истраживања (1951–1952) и рада на Универзитету Њујорк (1952–1955) добио је место на државном универзитету Радгерс у Њу Брунсвику где је прошао сва звања од доцента (1957–1961), преко ванредног професора (1961–1967) до редовног (1967 –1991) и професора у пензији (emeritus) од 1991. Као професор гост држао је предавања на америчким универзитетима (Беркли, Стенфорд, Њујорк), затим у Канади (Монтреал) у Паризу (Maison des sciences de l'Homme).

Предавао је општу и европску историју, а као истраживач бавио се првенствено Балканом и проблемима савремене историографије. Као ученик Фернана Бродела и привржeник његове школе, С. је грађи о нововековном Балкану прилазио са питањима и критеријима преузетим од систематских друштвених наука. Важнија дела су му: *L'agriculture aux XVIIIe siècles dans les Balkans*, Paris 1954; *A Study in Balkan Civilisation*, 1967 (преведено на српски и објављено као: *Балканска цивилизација*, Београд 1995). Балкану као целини вратио се после четврт века у књизи: *Balkan Worlds: The First and Last Europe*, 1994 (превод и српско издање у припреми). Мање студије о различитим темама балканске привреде, друштва, политике сабране су у књигама: *Between East and West: The Balkan and Mediterranean Worlds* 1–4 (1992–1995). Његова књига о савременој француској историографији: *French Historical Method: The „Annales" Paradigm* (1976) имала је велики одјек и била преведена на италијански: *La Scuola Storica Francese: Il Paradigma delle „Annales"* (1978).

Р.

СТОЈАНЧЕВИЋ Владимир (16. април 1923, Скопље). Основну школу и гимназију учио је у Велесу (1929–1941), матурирао у Крагујевцу јуна 1941. За време окупације живео је у Београду, запослен на железници. Од јануара 1945. борио се на Сремском фронту до краја рата, остао у војсци на дослужењу војног рока (новембар 1945). Студирао је затим историју на Филозофском факултету у Београду (1945–1950). Краће време радио је као библиотекар у Семинару за општу историју средњег века (1948–1950). Специјализовао је националну историју новог века, дипломирао фебруара 1950. са темом о етничким кретањима и померањима српског народа. Убрзо после дипломирања изабран је за асистента Историјског института САН, у којем је провео цео радни век до пензионисања 1984. прошавши сва звања од асистента до научног саветника (од 1967). Докторску дисертацију: *Кнез Милош и Источна Србија 1833–1838*, одбранио је пред Комисијом САН у мају 1956 (штампана као књига 1957). У Историјском институту био је (1956–1959) научни секретар, а касније је вршио разне дужности: председника Радне заједнице, члана Савета, члана Научног већа, Редакције институтских издања, председника и члана организационих одбора за већи број научних скупова итд. Учествовао је у раду великог броја научних скупова у земљи и иностранству. Од самог почетка је био међу иницијаторима колективне Историје српског народа у којој је био уредник пете књиге. С. је много учинио за поновно штампање дела о српској историји или Србији XIX века, често је таква издања пропраћао уводним студијама и коментарима.

С. је преко 45 година активан у истраживању српске историје. У средишту интересовања му је историја XIX века са ређим залажењем у раније периоде код одређених тема, и са проширењем поља рада према почетку XX века у темама међународне политике и положаја српског народа под туђинском влашћу. У првом периоду рада главне снаге посвећивао је времену кнеза Милоша и Првом српском устанку, да би касније проширио поље посматрања тако да обухвата српски народ у неослобођеним областима, међународне односе, пре свега са Османским царством, Бугарском, Русијом и Аустроугарском, политичке и културне односе са суседним народима, где је нарочиту пажњу посвећивао Бугарима и Арбанасима. С. је својим радовима допринео проширењу и богаћењу тематике покрећући питања о демографији, миграцијама, историјској географији и етнографији, аграрно-правним односима и о читавом низу недодирнутих или тек начетих тема. Поред интересовања за опште процесе и њихово преламање у српској средини, за велика прекретна збивања као што су устанци и ратови, С. је у току читавог свога деловања обраћао пажњу личностима, појединцима, више онима међу писцима и културним радницима него међу владарима и политичарима.

Повољна је околност да је у Годишњаку САНУ брижљиво пописан обиман опус С. тако да се овде може упозорити само на посебна издања у којима има и књига сабраних, раније објављених радова. После већ наведене дисертације дао је темељну књигу о Милошу: *Милош Обреновић и његово доба* (1966, поново 1990), затим књигу: *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856* (1971); *Србија у време првог устанка 1804–1813* (Лесковац 1980); поглавља о историји XIX века у Историји српског народа (V, 1, 2): *Држава и*

друштво обновљене Србије (1815–1839). Расправе и чланци (1986): *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса* (1986): *Срби и Бугари, 1804–1878* (1988): *Србија и ослободилачки покрети на Балканском полуострву у XIX веку* (1990).

Особене црте научном опусу С. даје његово живо интересовање за картографију, које долази до израза у више димензија, изради карата за модерне атласе, проучавању старих карата и њиховом искоришћавању. Током целокупног рада С. је био заинтересован за историју градова и појединих области међу којима се истичу источна Србија из првог периода његовог рада и Косово, нарочито Метохија у новије време.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 86 (1979) 484–504; 93 (1986) 481–487; 97 (1990) 393–404; 100 (1993) 377–380.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 86 (1979) 483–484; 93 (1986) 477–480; 97 (1990) 393–404; 100 (1993) 373–376.

С. Ћирковић

СТОЈАЧКОВИЋ Александар (25. мај 1822, Сомбор – 21. јуни 1896. Будимпешта). Образовао се као правник у Пешти, а затим се посветио учењу богословије у Сремским Карловцима с намером да се замонаши. Догађаји 1848. увлаче га у политику, тако да је постао члан Главног народног одбора и секретар војводе Стефана Шупљикца. После револуције ступио је у државну службу и деловао као министеријални саветник до пензионисања 1884. Био је посланик Српског народно-црквеног сабора и угарског парламента. У политици је заступао конзервативне ставове.

Историјом се бавио од младих дана као образовани дилетант који се угледа на немачке и мађарске историчаре. Први је почео да пише посебне расправе о темама из српске историје као: *Да л'е Махомета II Сербкиня родила* (1842); *О воины коюе Кароль Роберть краль угарский са Милутиномь кралемь сербскимь године 1320 имао* (1843): *О победи Србаля надь Бугарима и овых союзнщима год. 1330 юлия 28 одржаной* (1844). Расправљао је о години смрти деспота Стефана Лазаревића, о паду босанског краљевства, о двобоју Дмитра Јакшића са Татарима (1843), писао је биографске огледе о светом Сави, царици Мари и грофу Ђорђу Бранковићу. С. је започео да обрађује помоћне науке за српску историју, пре свега нумизматику, описивао је старине, објављивао грађу, приказао је „Каранотвртковићеву" збирку повеља указавши на Ђорђа Николајевића као стварног приређивача. Уочи 1847. интересовање му се сужава на историју Срба у Угарској, њихов положај, заслуге за Монархију и сличне политички мотивисане теме. Репрезентативна за његов каснији развој је књига *Черте живота народа србскогь у угарскимь областима од времена кадь су Мађари у ове доишли, па до славногь доба воскресенія Војводовине Сербїе, или одь године 895–1848* (Беч 1849). О положају Срба и црквеној аутономији објављивао је текстове на немачком и мађарском (1860, 1868). Пионирски истраживачки напори С. нису имали наставак у другој половини века, каснији његови радови су значајнији за политику него за историографију.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 22086–22100; 11 br. 17029–17039.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Александар Стојачковић као историк. Прилог повесници српске историографије*, Извештај Српске велике гимназије, Сремски Карловци 1910–1911, 19–55; NE 4, 460 (Н. Радојчић); EJ 8, 155 (V. Krestić).

С. Ћирковић

СТОЈИЉКОВИЋ Мирослав (1. јануар 1924, Приштина). Основну школу завршио је у Штипу 1935, где је започео гимназију али је школовање прекинуо због избијања Другог светског рата. Учесник је НОР-а од 1941. Гимназију је завршио у Нишу 1949. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, Група за историју, 1956. Наредне године прешао је у Архив Југославије, а 1960. у Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке. Од 1969. до пензионисања (1989) радио је у Институту за савремену историју. Докторирао је 1984. на Филозофском факултету у Приштини одбранивши тезу: *Бугарска окупаторска политика у Србији 1941–1944*, када је изабран у звање научног сарадника; виши научни сарадник постао је 1988. године.

С. се бави историјом Југославије у XX веку, а ужа специјалност су му југословенско-бугарски односи као и проучавање историје Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Политика бугарских власти на анектираним деловима југоисточне Србије 1941–1944*, у: НОР и револуција у Србији 1941–1944, 1972, 490–503; *О бугарској окупационој политици*, Марксистичка мисао 3 (1979) 105–127; *Бугарска као савезница Сила осовине у окупацији Србије 1941–1944*, Југословенско-бугарски односи у XX веку 2 (1982) 249–311; *Савезници и Бугарска у првој половини и лето 1944 године*, у: АСНОМ во создавањето на државата на македонскиот народ, МАНУ 1987, 229–342; *Бугарска окупаторска политика у Србији 1941–1944* (1989); *Бугарски злочин геноцида над Србима за време Другог светског рата*, у: Злочин геноцида над Србима за време Другог светског рата, САНУ 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 151–152; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, 268.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 151; *Bugarska okupatorska politika u Srbiji 1941–1944*, ISI 1989.

Р.

СТОЈКОВ Тодор (25. јуни 1925, Српски Итебеј – 28. октобар 1983, Београд). Учитељску школу завршио је 1946. у Вршцу. Филозофски факултет, Група за историју, завршио је у Београду 1954. Предавао је као професор у средњој школи. Од 1958. радио је у Одељењу за историјске науке Института друштвених наука. Докторирао је 1965. на Филозофском факултету у Сарајеву тезом: *Опозиционе снаге у борби против режима шестојануарске диктатуре 1931–1935. године*. Од 1969. радио је у Институту за савремену историју. Бавио се истраживањем унутрашње-политичких односа у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature (1929–1935)* (1969); *Vlada Milana Stojadinovića 1935–1937. Unutrašnja politika do konkordatske borbe*; *Građanska opozicija i skupštinski izbori od 7. novembra 1931* (1962); *O tzu ustanku u Lici 1932* (1970); *Svetozar Pribićević u političkoj emigraciji u Francuskoj* (1975); *Unutrašnja politika vladajućih krugova u Jugoslaviji 1929–1939* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 152–153; *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, Istorija 20. veka 1–2 (1984) 268–269.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 152; Б. Храбак, *In memoriam Тодор Стојков (1925–1983)*, Зборник МСИ 28 (1983) 205–208; ЈИЧ 22, 4 (1987) 245–246 (Ж. Аврамовски).

Р.

СТОЛЦ (STOLZ) Бенџамин (1934, Лансинг, Мичиген, САД). Студирао је на Универзитету Мичиген, дипломирао 1955. Усавршавао се и докторирао на Харварду 1965, постао професор на Универзитету Мичиген (Ann Arbor), где је био шеф Одсека за славистику. Бави се лингвистиком и фолклором, нарочито историјском димензијом епске традиције. Приредио је превод Јањичаревих успомена уз издање заједничко са С. Соуцеком: Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, Ann Arbor 1975. Другог писца XVI века анализирао је с гледишта језика: *Serbo-Croatian in the Works of Barth. Georgievits*, Xenia Slavica. Papers presented to Gojko Ružičić, Hague 1975; *Kopitar and Vuk*, To honor Jernej Kopitar (1780–1980), Papers in Slavic Philology 2 (1982); *Serbo-Croatian as a Balkan Diplomatic Language*, Зборник МС за филологију и лингвистику 27–28 (1984–1985). О историској проблематици епске традиције: *Historicity in the Serbo-Croatian Heroic Epic: Salih Ugljanin's „Grčki rat"*, The Slavic and East European Journal 11 (1967) 423–432; *On Two Serbo-Croatian Oral Epic Verses: The Bugarštica and the Deseterac,* Poetic Theory, Poetic Practise. Papers of the Midwest Modern Language Association 1 (1969) 153–164; *The Bugarštica as South Slavic Oral Traditional Poetry*, Folia Slavica 6, 3 (1984) 389–412.

ЛИТЕРАТУРА: *Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас*, Београд 1987, 124–125.

Р.

СТОУКС (STOKES) Гејл (5. септембар 1933, Orange, N. Y., САД). Студирао је историју и дипломирао 1954. на Colgate University. Усавршавао се на Универзитету Индијана у Блумингтону, где је 1965. стекао степен магистра. Докторирао је на истом универзитету дисертацијом: *Vladimir Jovanović and the Serbian Omladina. Liberalism, nationalism and the beginnings of modern politics in nineteenth century Serbia* (1970). Посветио се универзитетској каријери и прошао је звања од асистента до редовног професора (1968–1974). Од 1974. је професор историје на Rice University у Хјустону (Тексас). Специјалиста је за историју Балкана, интерес му је усредсређен на XIX век и јужнословенске земље, највише на Србију.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Svetozar Marković in Russia*, American Slavic Review 3 (1972) 611–625; *The European sources of nineteenth century thought and the national liberation movement in Serbia*, у књизи: American Contributions to the Seventh International Congress of Slavists, Warsaw 1973, vol. III History, Paris–Hague 1973, 125–141; *Cognition and the Function of Nationalism,* Journal of Interdisciplinary History 1974; *Yugoslavism in the 1860' s*, Southeastern Europe 1, 2 (1974) 126–135; *Legitimacy through Liberalism. Vladimir Jovanović and the Transformation of Serbian Politics,* Seattle 1975; *The absence of nationalism in Serbian politics before 1840*, Canadian Review of Studies in Nationalism 4 (1976) 77–90; *The Serbian Documents from 1914: a preview,* Journal of Modern History 48, 3 (1976) 69–83; *Church and Class in Early Balkan Nationalism*, East European Quarterly 13 (1979) 259–270; *The Role of the Yugoslav Comittee in the Formation of Yugoslavia*, у књизи: The Creation of Yugoslavia, 1914–1918, ed. D. Đorđević, S. Barbara 1980, 51–71; *Nationalism in the Balkans: An Annotated Bibliography*, New York – London 1984; *Serbian military doctrine and the crisis of 1875–1878*, у књизи: Insurrections, Wars and the Eastern Crisis in the 1870 s, ed. B. Kiraly – G. Stokes, Boulder 1985; *Poli-*

tics as Development: The Emergence of Political Parties in Nineteenth- Century Serbia, Durham 1990; *Instant History: Understanding the Wars of Yugoslav Succession,* Slavic Review 55, 1 (1996) 136–160 (са J. Lampe, D. Russinow и Julie Mostov).

ЛИТЕРАТУРА: *American Scolars Directory I, History,* New York – London 1978^{7}, 663.

С. Ћирковић

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав (31. мај 1901, Ужице – 27. новембар 1966, Београд). Основну школу и гимназију учио је у Ужицу. Студије историје завршио је 1927. на Филозофском факултету у Београду. Докторирао је 1932. тезом *Влада уставобранитеља 1842–1853.* Радио је на Катедри за националну историју Филозофског факултета од 1925. као асистент, од 1936. као доцент, а од 1940. године као ванредни професор. Пензионисан је 1945. после чега је хапшен и затваран. Од 1955. године предавао је на Богословском факултету у Београду.

С. библиографија радова, мада непотпуна, броји 277 јединица. Његова истраживања усмерена су на XIX век и историју Србије до стицања независности. Ређе се бавио историјом осталих области српског народа.

После Михаила Гавриловића, С. је наш најбољи архивски истраживач. Следећи Гавриловићев пут, он је историографији дао значајна дела. Његове студије о *Начертанију* Илије Гарашанина (*Југословенски национални и државни програм Кнежевине Србије из 1844. године. – Гарашаниново „Начертаније“* (1931); *Како је постало Гарашаниново „Начертаније“* (1939), иако је у њима југословенска идеја пренаглашена, на уштрб српске и јужнословенске, биле су доскора најпотпунији и најсолиднији радови о овом увек привлачном проблему.

Влада уставобранитеља (1842–1853). – Унутрашња и спољашња политика (1932), јесте његова докторска дисертација, оцењена као вредан допринос историографији, иако је већ постојало слично дело Слободана Јовановића. Писана на основу домаће и француске архивске грађе, она пружа најпотпунији приказ политичких збивања у Србији у наведеном периоду.

С. се заносио идејом да прикаже историју Србије XIX века писањем пет биографија – вожда Карађорђа, кнеза Милоша, Илије Гарашанина, Јована Ристића и Николе Пашића. Идеју није остварио, будући да је стигао да напише само две од пет поменутих биографија. У монографији *Карађорђе* (1938), дао је паралелне животописе вожда Првог устанка и жене Јелене. Док је Карађорђево житије, писано тематски а не хронолошки, урађено на основу дотадашњих објављених извора, дотле је Јеленина биографија сачињена на основу необјављене архивске грађе.

Другу биографију из ове серије – *Илија Гарашанин,* С. није успео да штампа, па се и данас налази у рукопису. С. се и овде држао тематских целина (нпр. унутрашња политика, односи са владарима, физичке и душевне особине и сл.), складно укомпонованих. У истраживачком погледу ово дело је скоро савршено, али се тешко чита услед пренатрпаности чињеницама.

С. је наставио да се бави српским владарима и њиховим супругама, па је објавио књигу *Михаило и Јулија* (1940). За разлику од књиге о Карађорђу и Јелени, у овој је знатно више писао о супружничким односима, породичним приликама, приватним збивањима, имовини Обреновића и сл.

С. је написао више радова о кнезу Милошу и биографију кнегиње Љубице. Вредна пажње је његова студија о Вучићевој буни.

С. се бавио Првим српским устанком, црквом, Црном Гором и другим темама, оставивши за собом више вредних радова. Написао је неколико значајних прилога из српске и југословенске историографије, а у рукопису му је остало дело *Развој модерне југословенске историографије: српске, хрватске и словеначке* (411 стр. великог формата). Постхумно му је објављено дело: *Највећи злочини садашњице. Патња и страдања српског народа у Независној држави Хрватској од 1941. до 1945,* Горњи Милановац 1991. У његовој заоставштини налази се још вредних рукописа.

Писао је и уџбенике историје за ученике основних школа.

С. каријера насилно је прекинута.

БИБЛИОГРАФИЈА: Р. Љушић, *Библиографија радова Драгослава Страњаковића (1901–1966),* ИГ 1–2 (1978) 201–212.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 8, 191 (Ž. Sečanski); Богословље 24 (39), 1–2 (1980) 171–173 (Д. Кашић); Ј. Митровић, *Реч унапред,* Највећи злочини садашњице. Патња и страдања српског народа у Независној држави Хрватској од 1941. до 1945, Горњи Милановац 1991, 7–11.

Р. Љушић

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе (6. март 1858, Грац – 4. децембар 1936, Беч). Син генерала Ђорђа Стратимировића. Студирао је техничке науке у Бечу, 1877–1883. По завршетку студија запослио се у Генералној дирекцији државних железница у Бечу, у којој је радио до 1887, након чега је прешао у државну грађевинску службу. Службовао је у Задру а потом у Сплиту, где је надзирао оправку саборне цркве и сплитског звоника, и где се, под утицајем дон Франа Булића, заинтересовао за археологију. Из Сплита је 1890. премештен на рад у Земаљски музеј у Сарајеву, где је наставио са археолошким истраживањима, до 1892, када је добио нови премештај, овога пута у Котор. У Боки Которској остао је само годину дана, јер је већ 1893. враћен у Беч где је, до наглог пензионисања 1919, радио у Комисији за регулисање Дунава.

Научни рад С. кретао се у оквирима личних интересовања талентованог дилетанта. Истраживања за свој научни рад вршио је на локалитетима које му је одређивала државна служба, најпре у Сплиту, потом у Босни и најзад у Боки. У првим радовима, објављеним 1888–1890, бавио се сплитским локалитетима на којима је радио, сплитским звоником, порталом стоне цркве и монументалном чесмом у Сплиту, Диоклецијановом палатом итд. После тога се посветио објављивању грађе и писању радова о свом претку Богићу Стратимировићу. Наредни тематски круг у његовом научном опусу одређен је истраживањима која је вршио у Босни и Боки Которској. Писао је о средњовековним локалитетима у Босни, о Високом и Бобовцу, о краљевским дворима Сутјеска и Трстивница, о Марковој кули у Вишеграду и озренској цркви, а затим и о црквама Св. Луке и Св. Николе у Котору. Касније је проширио круг својих интересовања на српску средњовековну историју и хералдику, као и на неке проблеме из нововековне историје. Писао је о Балшићима, прошлости и неимарству Боке, о оснивању епископије зетске, о Косовској бици, о светосавском грбу и о Београду и његовом грбу. Такође је приредио и објавио српско издање мемоара свога оца, генерала Ђорђа Стратимираовића, као и неколико докумената из револуције 1848–1849. Објавио је и мању студију о Богићу Вучковићу Стратимировићу. Осим научног, бавио се и књижевним радом објавивши и четири збирке песама.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Радојчић, *Ђорђе Стратимировић* (читуља), Гласник ИД НС 10, 4 (1937) 478–479; BLZ 9, br. 22304–22329; 11, br. 17238–17242a.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, М. Лесковац, *Ђорђе Стратимировић* (читуља), Гласник ИД НС 10, 4 (1937) 474–480; НЕ 4, 514–515 (Н. Радојчић).

Мир. Јовановић

СТРАТИМИРОВИЋ Стефан (26. или 27. децембар 1757, Кулпин – 23. септембар 1836, Сремски Карловци). Рођен је у војничкој, племићкој породици. Студирао је филозофију и право у Будиму и Бечу, а потом је наставио са приватним учењем богословије, током 1783, у Сремским Карловцима код знаменитог Јована Рајића. Од марта 1784, када га је замонашио митрополит Мојсије Путник, започела је његова муњевита каријера у хијерархији Српске православне цркве. За крушедолског архимандрита произведен је већ августа 1784, а у мају 1786. изабран је за вршачког и одмах потом за будимског епископа. Четири године касније (1790), у својој 32 години, изабран је на Темишварском црквено-народном сабору за митрополита у Сремским Карловцима. Током скоро пола века, колико је био српски митрополит, развио је видну делатност на просветном, културном и политичком пољу. У бурним временима Наполеонових ратова и Метерниховог режима, радио је на политичком осамостаљењу Србије и просвећивању српског народа. Познато је његово обраћање руском цару Александру I за ослобођење Србије, помоћ устаничким вођама после 1804, његове заслуге за долазак Доситеја Обрадовића у Србију 1805, као и ангажовање на прихвату србијанских избеглица на хабзбуршком тлу после слома устанка 1813.

С. је у себи обједињавао интелектуално просветитељство XVIII и национални романтизам XIX века. Веома образован, члан Ученог друштва у Гетингену, показивао је многостране амбиције на културном и научном пољу, од оснивања карловачке гимназије 1792, до познатог уплитања у распре око српског књижевног језика. Насупрот томе, за живота је ретко објављивао – само један спев и један етимолошки рад. Као историограф, С. је остао „отмени дилетант“ чији се, можда најзначајнији допринос, огледао у томе што је приволео Јована Рајића да штампа своју *Историју* и што се сам веома ангажовао око њеног објављивања. У својим радовима најпоузданије се снализио у проблемима најстарије словенске историје и канонског права. Посебну пажњу посветио је проучавању дела Константина Порфирогенита и тзв. *Несторове хронике.* Али, у његовим истраживањима није било научног система, занимао се и за проблеме из савремене историје српског народа у Угарској, почетак Првог српског устанка, питање Уније, затим за етимолошка питања, нпр. о пореклу речи кнез и књига, имена Прус и Рус, Мађар, за географију Србије и Војводине, постанак румунског народа, као и за проблеме црквене историје и историје српске патријаршије. Његови научни радови најчешће се налазе на самој граници историографије и филологије, историографије и географије или историографије и канонског права. Благородни научни дилетантизам С. највредније резултате је дао тиме што је указао на зависност историјског развитка од географског фактора, и што је схватао значај проучавања византијских писаца и српских повеља ради истраживања српског средњег века.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Руварац, *Нацрт живота и списак књижевних радова Митрополита Стевана Стратимировића,* Прилози КЈИФ 1, 1 (1921) 71–85.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Радојчић, *Митрополит Стефан Стратимировић*, ЛМС 345 (1936) 40–60; Ђ. Слијепчевић, *Стеван Стратимировић*, Београд 1936; Н. Радојчић, *Око митрополита Стефана Стратимировића*, Гласник ИД НС 10 (1937) 161–179; J. Радонић, *Митрополит Стефан Стратимировић*, Слике из историје и књижевности, Београд 1938, 303–314; Н. Радојчић, *Историјске студије митрополита Стефана Стратимировића*, Гласник ИД НС 2, 1 (1929) 317–364; НЕ 4, 515–516 (Р. Грујић); EJ 8, 192 (J. Milićević); Српски јерарси 469–472.

Мир. Јовановић

СТРИЧЕВИЋ Ђорђе (7. фебруар 1929, Бањалука). У родном месту је завршио основну школу и два разреда гимназије, а матурирао је у Београду 1947. године. Студирао је историју уметности и дипломирао на Филозофском факултету у Београду 1951, а докторирао у Српској академији наука и уметности 1956. На Колеџу Лондонског универзитета студирао је грчки језик 1959. Кратко време био је библиотекар у Византолошком семинару Филозофског факултета у Београду (1949–1951) и асистент у Савезном институту за заштиту споменика културе (1951), а од 1952. до 1964, најпре сарадник, а потом виши научни сарадник Археолошког института у Београду. Као старији истраживач радио је у Вобург институту Лондонског универзитета (1964–1965), потом као лектор на Универзитету у Единбургу (1965–1966) и члан истраживачког тима на Универзитету у Њукастлу (Енглеска) (1966–1968). Наставничку делатност наставио је на Барнард Колеџу и Вишој школи Колумбија Универзитета у Њујорку (1968–1971). Предавао је на више универзитета у САД, а од 1974. без прекида је професор на Универзитету у Синсинатију, Охајо.

Вршио је археолошка истраживања на Царичином граду (Prima Iustiniana), у Дукљи (Doclea), Дољанима, Гамзиграду (Romuliana), Сремској Митровици (Sirmium), Бреговини, Զањевачкој цркви и на другим локалитетима. Проучавао је многа питања градитељског програма рановизантијских базилика и иконографије уметничких дела из те епохе, као и нека питања средњовековне српске архитектуре и истакнутих историјских личности Деспотовине. Његова последња истраживања усмерена су на литургијске обреде, иконографију простора у византијској архитектури и других уметничких дела средњега века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Два варијетета плана цркава Моравске школе*, ЗРВИ 3 (1955) 213–220; *Улога старца Исаије у преношењу светогорских традиција у Моравску архитектонску школу*, ЗРВИ 3 (1955) 221–232; *Средњевековна рестаурација рановизантиске цркве код Куршумлије*, ЗРВИ 4 (1956) 199–213; *Хронологија раних споменика Моравске школе*, Старинар (1956) 115–128; *Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века*, Старинар (1958) 113–130; *Meister der Baukunst des VI Jahrhunderts in Ostillyricum*, Actes du Xe Congrès International d'études byzantines, Istanbul 1957, 171–180; *Ђаконикон и протезис у ранохришћанским црквама*, Старинар 9–10 (1958–1959) 59–66; *Иконографија композиција са царским портретима у San Vitale,* Старинар 9–10 (1958–1959) 67–76; *Ископавања Зањевачке цркве*, Старинар 9–10 (1958–1959) 307–315 (са Г. Суботићем); *Iconografia dei mosaici imperiali a San Vitale.* Felix Ravenna 19/80 (1959) 5–27; *La renovation du type basilical dans l'architecture ecclésiastique des pays centrales des Balkans au IXe–XIe siècles,* Rapports du XIIe Congrès International des études byzantines, Belgrade–Ochride 1961, 165–211; *L'église ronde de Preslav et le problème des traditions paléobyzantines dans l'architecture balkanique du Moyen âge*, Rapports du XIIe Congrès International des études byzantines, Belgrade–Ochride 1961, 212–223; *Eglises triconques médiévales en Serbie et en Macédoine et la tradition de l'architecture paléobyzantine,* Rapports du XIIe Congrès International des études byzantines, Belgrade–Ochride 1961, 224–240; *Sur le problème de l'iconographie des mosaïques impériales de Saint-Vital*, Felix Ravenna 34/85 (1962) 80–100; *I monumenti dell'arte paleobizantina in rapporto con la tradizione antica ed all'arte medioevale nelle regioni centrali dei Balcani,* Recueil des travaux de l'Inst. Byzant. Belgrade 8, 2 (Mélanges G. Ostrogorski, II) (1964) 399–415; *I monumenti d'arte paleobizantina in Serbia e in Macedonia contemporanei ai capolavori d'arte Ravenate*, Corsi di cultura sull'arte Ravennate e bizantina, Ravenna 1963, 333–369; *Drama as an Intermediary between Scripture and Byzantine Painting. Still und Ueberlieferung in der Kunst des Abendlandes*. Akten des 21. Internat. Kongresses für Kunstgeschichte in Bonn 1964. Bd. I. Berlin 1967, 106–127.

М. Чанак Медић

СТРУГАР Владо (28. децембар 1922, Доњи Улићи, Цетиње). Основну школу похађао је у родном крају, а гимназију на Цетињу. НОП-у је приступио 1941. године. После рата радио је као официр у установама војске за науку и просвету, претежно у Војноисторијском институту у Београду. Од 1946. ванредно је студирао на Правном факултету у Сарајеву. Студије права прекинуо је због одласка из Сарајева по службеном премештају (пензионисан је у чину пуковника 1971). У Београду је 1953. завршио Институт друштвених наука, а 1957. године Вишу војну академију. Магистарски рад *Југословенске социјалдемократске странке о стварању Југославије*, одбранио је 1964. на Филозофском факултету у Београду. Докторску дисертацију *Југословенски ослободилачки рат*, одбранио је 1968. на Академији наука СССР у Москви.

С. је редовни члан ЦАНУ од њеног оснивања 1973, члан ван радног састава Македонске академије наука и уметности (1981), члан ван радног састава САНУ (1994), члан по позиву Удружења књижевника Србије (1989). С. је био главни и одговорни уредник *Vojnoistorijskog glasnika* (1963–1967), *Југословенског историјског часописа* (1970–1973) и члан Редакције *Историје Црне Горе*. Председник је Одбора за историјске науке ЦАНУ.

С. изучава прошлост народа и држава југословенских од 1890. до 1992. године. О збивањима и личностима овог раздобља написао је више студија и монографија. Обимне монографије посветио је социјалдемократији у југословенским земљама, војничкој одбрани Србије и Црне Горе и стварању заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца: *Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914–1918*; *Социјалдемократија о стварању Југославије*. Добу уједињења С. се враћа касније студијама: *Неприлике југословенских земаља у данима уједињења 1918* и *Војна заштита југословенских земаља у данима уједињења 1918. године*. Радови С. о Другом светском рату достигли су завидан тираж, а превођени су на чешки, пољски, руски, немачки, словеначки, мађарски, македонски и албански језик. Књига *Југославија федерација и република* садржи више од десетак студија од којих је *Војска Југославије 1918–1964.* првобитно објављена на немачком језику у часопису Österreichische Militärische Zeitschrift, а студија *Други светски рат – искуство Југославије*, преведена је на руски, енглески, француски и шпански. С. је објавио четири књиге о унутрашњем и спољашњем растакању и разбијању Југославије. Књигу *Повеља Југославије (устав државе и друштва)* издао је сам аутор 1990. Дело *Велика буна Црне Горе 1988–1989.* садржи изворну грађу о савременим политичким збивањима. Савременим збивањима С. је посветио дела *Срби, Хрвати, Словенци и Трећа Југославија*, и *Yugoslavia on the Boundary between East and West*. Поред истраживачких радова С. је објавио збирку приповедака: *Узимај редом Господе,* Цетиње 1957.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda* (1956); *Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941–1945* (1962); *Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914–1918* (1963); *Socijaldemokratija o stvaranju Jugoslavije* (1965); *Југославија у рату 1941–1945* (1975); *Jugoslavija, federacija i republika* (1976); *Велика буна Црне Горе 1988–1989*, Никшић – Београд 1990; *Povelja Jugoslavije (ustav države i društva)*, Beograd 1990; *Srbi, Hrvati, Slovenci i Treća Jugoslavija*. Beograd 1991; *Yugoslavia on the Boundary between East and West,* Belgrade 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: *ЦАНУ 1973–1983*. 267–271.

ЛИТЕРАТУРА: *ЦАНУ 1973–1983*, 267; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 190.

Р.

СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ Татјана (22. јануар 1957, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду; дипломирала је на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду. На Одељењу за историју, на предмету Старословенски језик са ћирилском палеографијом, ради од 1980. Магистрирала је 1986. са темом *Најстарији српски минеји XIII и XIV века у светлу упоредних српско-византијских кодиколошких истраживања*. Докторску дисертацију *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, одбранила је 1996. на Филозофском факултету у Београду. Звање доцента стекла је 1997. године.

Истраживања су јој посвећена структурним, садржинским и текстолошким питањима везаним за минеје – литургијске зборнике који садрже службе непокретног годишњег циклуса. Бави се и кодиколошким истраживањима, са посебним нагласком на писарској радионици као целини.

Радове објављује у *Зборнику радова Византолошког института*, *Археографским прилозима* и у *Јужнословенском филологу*.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 358–359.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 358.

Р.

СУБОТИЋ Гојко (11. август 1931, Босанска Градишка). Школовање је почео у родном месту, а наставио, након избијања рата 1941, у Београду. Више разреде гимназије завршио је у Бањалуци (1950), и затим уписао студије историје уметности на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1955. Од јесени следеће године је учествовао у теренским истраживањима источне Србије, краће време радио у Публицистичко-издавачком заводу „Југославија", а 1959. на матичној катедри одбранио магистарски рад *Везе између српског средњовековног сликарства и књижевности*. Најпре као асистент, а од 1974. као доцент на предмету Историја уметности југословенских народа средњег века, на Филозофском факултету у Београду, објавио је више научних радова из об-

ласти коју је предавао и преглед *Архитектура и скулптура средњег века у Приморју*, 1963.

После студијског боравка у Атини (1961/1962) и посета Светој Гори у већој мери се посветио српско-византијским уметничким везама и написао више студија о споменицима у Грчкој: *Почеци монашког живота и црква манастира Сретења у Метеорима* (1966); *L'iconostase et les fresques de la fin du XIVe siècle dans le monastère de la Transfiguration aux Météores*, (1981, са Јустином Симонопетритом); *Обнова манастира Светог Павла у XIV веку* (1983); *Манастир Богородице Месонисиотисе* (1987); *Богородица Гавалиотиса у Водену* (1989, са Н. Радошевић); Δώρα και δωρεές του δεσπότη Θωμά και της βασίλισσας Μαρίας Παλαιολογίνας (1992); *Манастир Светог Павла* (1995).

С. је посебно истраживао недовољно познато уметничко наслеђе из првих векова турске власти: *Охридска сликарска школа XV века* (докторска дисертација) 1980; *Свети Ђорђе у Бањанима. Историја и архитектура* (1985); *Зидно сликарство Светог Јована Претече у Јашуњи* (I, 1987, II 1991); *Обнова зидног сликарства у Светом Прохору Пчињском крајем XV века* (1989); *Најстарије представе светог Георгија Кратовца* (1993), а највећу пажњу поклонио је прошлости Охрида и његовог краја: *Пећинска црква Арханђела Михаила код Струге* (1964); *Свети Константин и Јелена у Охриду* (1971); *Пећки патријарх и охридски архиепископ Никодим* (1982).

Јануара 1978. изабран је за директора Музеја примењене уметности у Београду, а након реконструкције Музеја, октобра 1979, прешао је на дужност вишег научног сарадника и затим научног саветника Византолошког института Српске академије наука и уметности. Спољни је сарадник Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду од његовог оснивања, две године је обављао и дужност управника.

С. систематски ради на прикупљању и копирању словенских и грчких натписа историјске садржине на фрескама од XI до XVIII века. Провера и другачије читање натписа донело је често нову хронологију и омогућило шире закључке у вези с настанком и украшавањем појединих споменика, личностима ктитора, мајсторима, као и уметничким приликама.

Добитник је Октобарске награде града Београда (1980) и више признања за стручни рад у области заштите споменика културе. Дописни је члан Српске академије наука и уметности (1994).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Надгробни натпис Јелене, сестре деспота Јована Угљеше, на Менике́јској Гори* (1974, са С. Кисасом); *Охридски сликар Константин и његов син Јован* (1974); *Прилог хронологији дечанског зидног сликарства* (1981); *Натписи од Свети Наум* (1985); *Из епиграфске грађе поствизантијског доба* (1989); *Сликар Михаило у манастиру Светог Прохора Пчињског* (1995, са Д. Тодоровићем).

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 101 (1995) 622–629.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак САНУ 101 (1995) 621.

Р.

СУБОТИЋ Јован (30. јануар 1817, Добринци, Срем – 16. јануар 1886, Земун). Основну школу учио је у месту рођења, гимназију у Сремским Карловцима и Сегедину. У Пешти је завршио права и стекао докторате филозофије (1836) и правних наука (1840). Као адвокат радио је у Пешти (1841–1848). У то време био је и уредник *Летописа Матице српске* (1842–1848) и цензор за српске и румунске књиге (1842–1848). Активно је учествовао у револуцији (1848–1849). Као секретар српске секције био је на Словенском конгресу у Прагу, а као повереник патријарха Рајачића заступао је 1848. Српску народну владу при Банској влади у Загребу. После револуције живео је у Бечу као адвокат (у то време саставио је српске читанке за ниже и више разреде гимназије које је издала влада). Затим је прешао у Пешту и Нови Сад, где је развио живу и многострану активност: уредник је *Летописа Матице српске* (1850–1853), поджупан Сремске жупаније и посланик на Благовештенском сабору (1861). Од 1862. живео је у Загребу, где је изабран за члана Врховног суда – већник Стола седморице (1862). У то време био је значајан и његов рад у загребачком Земаљском казалишту: био је председник Управног одбора Казалишног друштва и четири године управљао позориштем (1863–1867). Када је оснивана Југославенска академија знаности и умјетности, изабран је међу прве редовне чланове (1866). Године 1867. ишао је на Свесловенску етнографску изложбу у Москву и због тога изгубио државну службу. У Нови Сад се вратио 1868. и бавио се адвокатуром. Изабран је за председника Матице српске и начелника Друштва за Српско народно позориште (1868–1871), а био је издавач и уредник листа Народ (1870–1873). Као човек ширих југословенских видика и погледа сличних Вуку Караџићу, изградио је мост помирења између Матице српске и Вука и тако отворио ново поглавље у њеној историји. Године 1873. преселио је своју адвокатску канцеларију у Осијек, а 1884. у Земун. Све до смрти биран је у Руми и Илоку за посланика у Хрватском сабору и у његову делегацију за Сабор у Пешти.

Песник, драмски писац, приповедач, романописац, писац филолошких и естетичких списа, уџбеника, историјских и политичких расправа и чланака, С. се данас сматра једним од најзначајнијих српских јавних радника XIX века. Учен, проницљив и великих радних способности, имао је снажан утицај на јавно мњење. Био је поборник српскохрватског јединства и словенске солидарности и противник представника црквене хијерархије. Борио се уз Светозара Милетића (био је друга личност Српске народне слободоумне странке и вођ њеног десног крила). Иако је био склон опортунистичким решењима и залагао се за умеренију политику, С. је, као посланик Хрватског сабора и Српског црквено-народног сабора, доследно оповргавао исправност одлука владајућих кругова.

С. је био један од првих наших историчара који су се залагали за критички правац у историји, пре Илариона Руварца. Ипак, његови историјски радови мање су значајни, јер су му служили као политичко оружје и дидактично штиво. Његова аутобиографија *Живот дра Јована Суботића*, иако наглашено субјективна и самољубива, и данас је релевантна грађа за нашу историјску науку. С. скромни ранг као књижевника одредила је можда преоштра Скерлићева оцена (*Историја нове српске књижевности*, 1914), али се може оправдати и оцена да су његово расипничко ангажовање на превеликом броју области условиле и његове многобројне способности и „још више многобројне српске нужде" (Н. Радојчић).

БИБЛИОГРАФИЈА: Ј. Суботић, *Живот дра Јована Суботића*, I–V, Нови Сад 1901–1910; BLZ 9, br. 22591–22598; 11, br. 17318a–17321.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 494–496 (Н. Радојчић); Н. Радојчић, *О историском методу Илариона Руварца*, Гласник ИД НС 5 (1932) 163–219; Љ. Марковић, *Јован Суботић, Живот и рад*, I, ЛМС 344 (1935) 155–188; II, *Књижевни рад Јована Суботића*, Глас МС 1938; ЕЈ 8, 205 (B. S. Stojković).

П. Марјановић

СУБОТИЋ Каменко (9. септембар 1870, Вуковар – 14. октобар 1932, Нови Сад). Основну школу учио је у месту рођења, класичну гимназију завршио је у Сремским Карловцима (1889), а филозофски факултет на универзитетима у Загребу, Грацу и Прагу. Докторирао је у Грацу. Био је асистент Свеучилишне књижнице у Загребу (1894–1895) и суплент реалне гимназије у Сремској Митровици (1896–1899); ту је положио професорски испит. Затим је прешао у Београд, где је био чиновник у Пресбироу Министарства иностраних дела Краљевине Србије (1900–1901) и библиотекар Велике школе (1901–1902). Напустивши државну службу, посветио се новинарству. У Прагу је покренуо *Илустровани гласник*, недељни лист на српском језику (1904), који је, после осам бројева, пренео у Нови Сад (1905–1906). У исто време у Прагу је уређивао *Српско цвеће*, а у Новом Саду, као власник и уредник, потписао је девет бројева *Новости*. Године 1907. покренуо је и уређивао недељни лист *Новосадске новине*, а затим у Београду месечни илустровани лист *Пролеће* (1909–1910). Следеће године је постао слободни новинар и публицист у Новом Саду, а затим стални новинар у дневним листовима Српство (1912) и Браник (1912–1914). Истовремено, за време Балканског рата, уређивао је недељни лист *Илустрована ратна хроника* (1912–1913), који је у Новом Саду издавала Књижара Светозара Ф. Огњановића, а сâм је био власник и уредник недељног листа *Српски свет* (1913–1914). Био је и дописник листова *Lidove noviny* (Брно), *Народна политика* (Праг), *Die Zeit* (Беч), *Vossische Zeitung* (Берлин). После Првог светског рата био је секретар и драматург Српског народног позоришта у Новом Саду (1918–1919). После тога вратио се новинарском послу и уређивао недељни лист *Дунав* (1920–1922). За библиотекара Матице српске изабран је 1922. и на том месту остао до пензионисања (1932).

Део своје многостране активности С. је посветио радовима из политичке и културне прошлости Војводине, а писао је и чланке, који су некад имали полемички карактер, о ондашњим проблемима друштвеног и културног живота. Од већих радова из ове области у посебним књигама штампани су му: *О Главној сеоби Срба под Арсенијем III Чарнојевићем и о првим српским привилегијама 1689–1690* (Земун 1897); *Политичка историја Буне 1848–1849*, I књига – *Време из којега се развио политички идеал Буне* (Београд 1902); *Како је постала Матица српска* (Нови Сад 1927); *Шта је суштина у ствари патријарха* (Нови Сад, без године издања). Године 1919. послао је Народном позоришту у Београду рукопис сатиричне драме *Ултиматум*, чија је тема била аустроугарски ултиматум Србији 1914.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографски преглед списа др Каменка Суботића*, Застава 1928, бр. 249, 3; бр. 250, 3; бр. 251, 3 (А–М); BLZ 9, br. 22600–22609; 11, br. 17322–17324.

ЛИТЕРАТУРА: Н. (Р. Врховац), *Д-р Каменко Суботић* (некролог), ЛМС 334 (1932) 284; НЕ 4, 496 (В. Петровић); ЕЈ 8, 205 (B. S. Stojković).

П. Марјановић

СУЛИС (SOULIS) Џорџ Христос (4. јануар 1927, Јањина – 18. јуни 1966, Беркли). Основну школу и гимназију учио је у родном граду где му је отац био директор школе. Започео је студије у Атини, али је добивши стипендију прешао у САД, где је студије завршио на Харварду (Harvard Graduate School) 1952–1955. Припремљен за изучава-

ње грчког и византијског света С. је наставио са учењем словенских језика и посветио се византијско-словенским везама. Имао је сјајне учитеље Франсиса Дворника, Романа Јакобсона, Хораса Ланта, који су га усмеравали и подржавали. Докторска теза, одбрањена 1958, имала је за тему српско-византијске односе: *The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331–1355) and his Successors* (објављена као књига постхумно Washington 1984, Athens 1995). Од 1955. био је запослен у Центру Дамбартон Оукс, где је уредио истраживачку библиотеку којој је био на челу од 1957. до 1962. Прихватио је затим позив да предаје византијску и словенску историју на универзитету државе Индијана у Блумингтону (1962–1965). У два маха је дуже време радио у библиотекама Лењинграда у оквиру програма истраживања словенске културе. Познати универзитет у Берклију позвао га је 1965. за професора за византијску и словенску историју, али је после неколико месеци изненада умро.

С. је почео да објављује литерарне и књижевноисторијске текстове још као студент у Грчкој. Истраживачки радови су били у вези са тезом и односили су се на српску историју: *Tsar Stephen Dušan and Mount Athos*, Harvard Slavic Studies 2 (1954) 125–139; *Notes on the history of the city of Serres under the Serbs (1345–1371)*, *'Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανολη Τριάνταφυλλιδι*, *'Αθηνα̃* 1960, 373–379. Касније је тематски круг проширен на општебалканске проблеме: *The Legacy of Cyril and Methodius to the Southern Slavs*, Dumbarton Oaks Papers 19 (1965) 21–43; *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages*, Dumbarton Oaks Papers 15 (1963) 143–165. Извори су довели С. у ближу везу са албанском тематиком којој је посветио неколико краћих студија и приказа. Краћи текстови С. сабрани су у посебној књизи: *Historical Studies. Byzantina, Balcanica, Neohellenica* (Athens 1980, паралелан наслов и на грчком језику). С. је дуго и савесно приређивао за штампу своју докторску дисертацију, годинама је сабирао литературу, информације, настојећи да текст буде што потпунији. Све планиране послове није завршио, тако да су на основу рукописа из заоставштине приредили књигу за штампу Јелисавета Ален Станојевић и Спирос Врионис. Они су додали богати библиографски апарат који иде све до 1983. године. Посмртно је објављен и Сулисов кореферат уз реферат Г. Острогорског на конгресу византолога у Оксфорду: о византијско-српским односима у XIV веку: *Byzantino-Serbian relations*, Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies, London–New York–Toronto 1967, 57–61.

БИБЛИОГРАФИЈА: списак радова Џ. С. укључен је у некролог: Λ. Ι. Βρανουσις, Γεώργιος Χρ. Σουλης (1927–1966), EEBS 34 (1965) 342–348, репродуковано на стр. 370–376 књиге *Historical Studies*.

ЛИТЕРАТУРА: Поред цитираног некролога I. Ševčenko, *George Christos Soulis, 1927–1966*, Slavic Review 25 (1966) 720–722; F. Dvornik, *Georg Christos Soulis (1927–1966)*, Dumbarton Oaks Papers 21 (1967) In Memoriam (Универзитета Калифорнија) June 1967, 97–110. Сви ови некролози репродуковани су у књизи: *Historical Studies*.

С. Ћирковић

СУМАРОКОВА Маја Михајловна (1939). Московски државни универзитет завршила је 1961, а 1968. године на Институту славистике АН СССР одбранила је докторску дисертацију *Образование Коммунистической партии Югославии.* Изучава историју радничког и комунистичког покрета у Југославији и совјетско-југословенске односе између два светска рата.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Некоторые аспекты хозяйственного развития Королевства сербов, хорватов и словенцев (1918–1921)* (1966); *Вуковарский съезд Коммунистической партии Югославии* (1967); *Коммунистическая партия Югославии в борьбе за единство рабочего класса и сплочение демократических сил страны (1932–1935 гг.)* (1975); *Участие югославских трудящихся в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР* (1976).

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 155.

·ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 155.

Р.

СУЋЕСКА Авдо (6. мај 1927, Јесенице код Рогатице). Основну школу завршио је у Рогатици, а средњу школу и Правни факултет у Сарајеву. После завршетка студија остао је за асистента на предмету Историја државе и права народа СФРЈ на Правном факултету у Сарајеву, гдје је, прошавши кроз сва наставничка звања, отишао и у пензију. Докторирао је тезом: *Ајани. Прилог изучавању локалне власти у југословенским земљама под Турцима* (Београд 1959). Члан је АНУ БиХ.

У складу са својим наставним интересовањем за правну историју, С. се успјешно бави изучавањем локалне власти у југословенским земљама под турском управом. Друго шире подручје његовог научног истраживања везано је за проучавање тимарског уређења на подручју Босанског пашалука и пореског система у Турској и бившим југословенским просторима који су се налазили под турском влашћу. Ништа мање нису занимљиви и његови, додуше нешто рјеђи, радови о облицима социјалног отпора турској власти у Босни XVII и XVIII вијека.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Istorija države i prava naroda Jugoslavije*, Sarajevo 1978 – osam izdanja; *Ajani. Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, ND BiH, Djela 42, knj. 44, Sarajevo 1965; *Vilajetski ajani*, Godišnjak DI BiH 13 (1962) 167–198; *Еволуција у насљеђивању оџаклук тимара у Босанском пашалуку*, Годишњак ДИ БиХ 19 (1973) 31–43; *Sličnosti i razlike između odžakluk timara i odžakluk kapetana i ostalih graničara u Bosanskom pašaluku*, Godišnjak Pravnog fakulteta 9 (Beograd 1972) 357–364; *O nastanku čifluka u našim zemljama*, Godišnjak DI BiH 16 (1965) 37–57; *Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojave nameta tekalif-i sakka*, POF 10–11 (1960–1961) 75–112; *Taksit. Prilog izučavanju dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću*, Godišnjak Pravnog fakulteta (Sarajevo 1960) 339–362; *Сељачке буне у Босни у XVII и XVIII стољећу*, Годишњак ДИ БиХ 17 (1966–1967) [1969] 163–207.

Ђ. Тошић

ТАДИЋ Јорјо (6. јуни 1899, Стариград на Хвару – 4. октобар 1969, Београд). Основну школу завршио је у родном мјесту, а класичну гимназију у Задру и Сплиту. Студирао је историју и филозофију у Загребу, Берлину, Лајпцигу, Прагу и Београду. Послије завршеног студија радио је као суплент Поморске академије у Котору, а потом био професор и директор Поморско-трговачке школе у Дубровнику. Почетком 1935. изабран је за доцента Филозофског факултета у Загребу на историји новог вијека. Крајем 1938. именован је за вишег савјетника Министарства просвете у Београду. Од 1951. радио је као редовни професор Филозофског факултета на предмету Општа историја новог вијека. Био је дописни члан ЈАЗУ и редовни члан САНУ од 1959. и дугогодишњи директор Историјског института у Београду.

Научно дјело Т. било је присутно неколико деценија својим методом и открићима на пољу наше историографије. Временски гледано, оно би се могло посматрати у два периода: предратни од 1925. до 1941. и послератни од 1945. до смрти 1969. Тематски посматрано, Т. дјело представља чврсто саткани мозаик састављен од бројних нити средњовјековне дубровачке прошлости и разних видова живота српског и јеврејског народа од XVI до XVIII вијека.

Т. је, као истраживач, открио највише појединости и дао највећи број уопштених судова из области дубровачке историје. Написао је мноштво биографија истакнутих представника привредног, државног и културног живота Дубровника (Фрањо Гундулић, Никола Працатовић, Серафим Гучетић, Цвијета Зузорић и Johannes Gazulus) у збирци радова *Дубровачки портрети* (1948). У фази свога зрелог стварања, он се све више окретао привредној историји, остављајући друге, у првом реду политичку историју, на маргини свога научног интересовања. Ширина приступа и синтетички начин излагања – уз бројне податке махом бројчане природе – учинили су да ови Т. радови из привредне историје постану изузетни прилози познавању старије прошлости медитеранског и балканског простора.

Као пажљиво и свестрано школован историчар, деценијама везан за архивска истраживања, постао је један од најбољих латинских палеографа свога времена, који је беспријекорно познавао рукопис свих дубровачких нотара и канцелара средњег вијека. То је убрзо резултирало систематским објављивањем дубровачке архивске грађе: *Писма и упутства Дубровачке Републике* I (1935); *Прилози за историју здравствене културе старог Дубровника* (1938–1940, у сарадњи са Ристом Јеремићем); *Дубровачка архивска грађа о Београду* (1950) и *Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII–XVI века*, I–II (1952).

Поред студија искључиво везаних за Дубровник, значајна су и Т. проучавања привредног и друштвеног развитка српских земаља у средњем вијеку. Он се, на основу проучавања грађе дубровачке канцеларије и нотаријата, врло рано посветио изучавању аграрне производње на Балкану и експлоатације метала у рудницима Србије и Босне. Бројчани подаци о аграрној и рударској производњи у Србији XIV и XV вијека, до којих је дошао током дугогодишњих истраживања, најбоље говоре о економском успону српских области тога времена и извјесним друштвеним промјенама, на којима почива и процват српске културе, особито црквено грађевинарство и сликарство, у епохи Немањића и Деспотовине.

Т. проучавање српске економије и друштва од Косовске битке до пада Деспотовине под Турке показује да је Србија тада имала једну од најразвијенијих рударских производњи у Европи, упоредо с којом је текао извоз кожа, вуне и воска, утичући и на развој домаћег трговачког сталежа у овој земљи. Захваљујући српском рударству и спољној трговини, које су највећим дијелом држали у својим рукама, Дубровчани су, према Т. казивању, стицали огроман капитал и од свога дотад полудрвеног града, у коме се живјело доста скромно и припросто, временом створили један од најистакнутијих ренесансних центара на источној обали Јадрана.

Од почетка свога бављења историјом Т. је почео да објављује и огледе о култури старог Дубровника. Он је, као историчар културе, изучавао

биографије и разматрао дјела појединих књижевника и умјетника и испитивао појаву и садржину рада одређених хуманиста. Т. је, поред пјесника, сликара, хуманиста, књиговезаца и љекара, посвећивао пажњу кућама, намјештају, исхрани, здравственом стању и држању људи – било као колектив или појединачно – према феномену живота, љубави, глади и смрти. Са таквим схватањима и сазнањима која је годинама употпуњавао и заокруживао у једну цјелину, он је више од било кога домаћег истраживача приближио читаоцу оно што се зове свакодневицом града Дубровника.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Живојиновић, J. Литричин, *Библиографија радова др Јорја Тадића*, Зборник ФФ у Београду 11, 1 (1970) 17–26 (Споменица Јорја Тадића); Ljetopis Jugoslavenske akademije 56 (1952) 294–296; BLZ 9, br. 23760–23766; 11, br. 18272–18301.

ЛИТЕРАТУРА: Годишњак СКА 49 (1940) 239–243; Ljetopis Jugoslavenske akademije 56 (1952) 292–293; Р. Самарџић, *Јорјо Тадић као историчар*, Зборник ФФ у Београду 11, 1 (1970) 1–16 (Споменица Јорја Тадића); Balcanica 2 (1971) 459–461 (Д. Ђорђевић); ИЧ 29–30 (1982–1983) 257–262; Р. Самарџић, *Истраживачки метод Јорја Тадића*, Писци српске историје III (1986) 201–209; Т. Поповић, *Јорјо Тадић (1899–1969)*, ИЧ 18 (1971) 7–11; I. Voje, *Jorjo Tadić (1899–1969)*, Zgodovinski časopis 1–2 (1970) 103–107; EJ 8, 281 (D. R. Živojinović; Г. Станојевић, In memoriam, *Јорјо Тадић*, ИГ 2 (1969) 193–195; Д. Ђорђевић, *Јорјо Тадић*, Balkan Studies 2 (1969) 450–452; Н. Тодоров, *Јорјо Тадић*, Etudes balkaniques 1 (1970) 103–114.

Ђ. Тошић

ТАЛОЦИ (THALLÓCZY) Лајош (8. децембар 1854, Будим – 1. децембар 1916, Херцегалом). Т. је био немачког порекла и свој први рад објавио је под именом Strommer. Образовање је стекао у мађарској престоници, где је студирао словенске језике. Путовао је у Русију и по земљама Истока. Службовање је започео у Државном архиву, затим је од 1877. био доцент на Универзитету у Будимпешти. Под утицајем Б. Калаја, тадашњег министра финансија, премештен је у Беч, где је постао државни саветник и директор Архива Министарства финансија. Био је такође референт за културне и школске послове у Босни и Херцеговини. У Првом светском рату био је цивилни саветник Војне управе у окупираној Србији. На повратку са сахране цара Фрање Јосифа погинуо је у саобраћајној несрећи.

Током свог чиновничког рада Т. се бавио научним истраживањима, нарочито прикупљањем и публиковањем историјских извора, сарађивао је са мађарским и јужнословенским институцијама и публикацијама. Био је члан Мађарске академије наука. Т. је оставио за собом обимно дело у којем највећи значај имају издања извора. Биле су то предрадње за планирану историју односа Угарске и балканских земаља, коју није доспео да напише. Његови студијски текстови, површни, тенденциозни, заостајали су за радовима критичких писаца међу савременицима. Ангажованост у текућој политици испољава се у Т. ученим текстовима. Т. је за своје време много путовао, посећивао архиве, а умео је истовремено да организује тимски рад, да придобије сараднике да обаве техничке и друге послове. Највећи део његових „дипломатара", објављених у издањима Мађарске академије, настао је у сарадњи са другим научницима. Тако је *Diplomatarium relationum reipublice Ragusanae cum regno Hungariae* (Будимпешта 1887) издао са J. Гелчићем (Ђелчићем), зборник докумената о грофовима Благајским (*Codex diplomaticus comitum de Blagay*, 1897), и зборник о Франкопанима (*Codex diplomaticus de Frangepanibus* I–II. 1910, 1913) са архивистом Ш. Барабашом, зборник о односима Угарске и Србије у средњем веку (1907) са А. Алдашијем, зборник о почецима војне границе у Хрватској (1903) са А. Ходинком, два босанска дипломатара, један о жупанијама Дубица, Врбас и Сана (1912), други о Јајцу и његовој бановини (1915) са Ш. Хорватом. Т. би сам написао предговоре који су некад имали обим читаве књиге. У случају Јајца тај текст је преведен: *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450–1527*, превео M. Šufflay, Zagreb 1916.

Т. се нарочито занимао за прошлост Босне, за генеалогију српских и босанских владарских породица. Мање студије, објављене често на мађарском, немачком и српском у разним часописима, сабрао је у књигу: *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914 (постоји и верзија на мађарском 1909), у којој је први пут објављено 100 докумената, махом из италијанских и шпанских архива. Т. је био заинтересован за историју Албанаца. Са М. Шуфлајем и К. Јиречеком био је издавач драгоцене недовршене збирке *Acta Albaniae I–II* (Беч 1913, 1918), а сам је издао зборник: *Illyrisch-albanische Forschungen I–II* (München – Leipzig 1916), у којем главну вредност чине прилози Јиречека и Шуфлаја. Т. је издао из заоставштине В. Калаја његово дело: *A szerb felkelés története* (Историја српског устанка), Будимпешта 1909, на немачком *Geschichte des serbischen Aufstandes*, Wien 1910). Уз бројна издања мањих збирки докумената, о којима пружа податке библиографија, Т. је даровао Земаљском музеју у Сарајеву прегршт писама из турског доба које је објавио Б. Черовић у ГЗМ 17 (1925) 217–237 и 23 (1911) 163–174.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Magyar Tudomanyos Akadémiai Almanach 1895*, 208–210 (у тој библиографији је као дело у штампи наведено: *Monumenta historica Bosniae atque Hercegovinae*, које се није појавило); BLZ 8, br. 23886–23900: 11, br. 18379a–18382.

ЛИТЕРАТУРА: Ć. Truhelka, *Dr. Ljudevit pl. Thallóczy, + 1. prosinca 1916*, GZM 29 (1917) 297–299; M. Šufflay, *Ludwig v. Thallóczy (1854–1916)*, AfSlPh 37 (1920) 547–552; Б. Николајевић, *Листић из тешке прошлости. Стојан Новаковић и мађарски историчар Талоци*, Правда 30 (1934) 10; F. Hauptmann, *Ein Reisebericht Dr. Ludwig Thallóczy's aus Bosnien*, Mitteilungen des österreichischen Staatarchivs 13 (1960) 404–450; EJ 8, 331 (Đ. Sp. Radojičić); M. Tömöry, *Bosznia–Hercegovina annektálásának történetéből. Részletek Thalloczy Lajos naplóiból* (Из историје анексије БиХ. Одломци из дневника Л. Талоција), Szazadok 100 (1966) 878–923; Biographisches Lexikon Südosteuropa IV, 294–296 (G. Stadtmüller); H. Heppner, *Serbien im Jahre 1889 nach einem Bericht Ludwig von Thallóczy's*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 41 (1990) 156–193.

С. Ћирковић

ТАМБОРА (TAMBORRA) Анђело (14. октобар 1913, Кисао, Италија). Студирао је и докторирао на Универзитету у Фиренци (1936). Од 1936. до 1939. радио је као сарадник Института за међународну политику у Милану, од 1955. је доцент, од 1970. професор Римског универзитета на којем предаје историју Источне Европе. Поред тога у Министарству иностраних послова издаје дипломатска документа. САНУ га је 1975. изабрала за свога иностраног члана.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Cavour e i Balcani*, Torino 1958; *Slavi, Magiari, Romeni alla ribalta della storia. La formazione degli stati dell' Europa Orientale*, Storia universale IV, 1 (Milano 1960) 243–380; *Le monde balkanique, l'Italie et les rapports Orient–Occident au début du XVII siècle et durant l'essor des nationalités au XIX siècle*, Actes du colloque international de civilisation balkanique, Bucarest 1962, 167–172; *La lotta contro il Turco et l'intervento degli stati italiani alla fine del '500,* Atti del Convegno italo-ungherese di studi rinascimentali, Ungheria d'oggi 1965, 20–29; *La crisi balcanica del 1885–1886 e l'Italia*, Rassegna storica del Rissorgimento 3 (1968) 371–396; *Imbro I. Tkalac e l'Italia,* Roma 1966; *Garibaldi e l'Europa. Impegno militare e prospettive politiche*, Roma 1983.

ЛИТЕРАТУРА: Letopis JAZU 87 (1983) 413–414.

Р.

ТАМПЕРЛИ (TEMPERLEY) Харолд (20. април 1879, Кембриџ – 11. јули 1939, Кембриџ). Школовао се у Кембриџу, где је на King's College студирао историју и дипломирао 1898. Прве радове објављује 1905: *The Life of Canning*. За Кембриџски универзитет, посебно Peterhouse, везан је сав каснији живот и рад Т. У периоду 1907–1909. пише поглавља о британској историји за *Cambridge Modern History*. Тада је већ развио интерес за југоисточну Европу. Посетио је Србију 1905, Словачку 1907, проучавао тадашњу Угарску и њену историју, што се види из предговора за енглески превод књиге мађарског историчара Хенриха Марцаљија о Угарској у XVIII веку. Тада је сакупљао грађу за Историју Србије, која је била завршена пре избијања рата, али је објављена тек 1917. године: *History of Serbia*. Овај сажети преглед се не одликује ни обиљем нове грађе, ни оригиналним идејама, али је играо важну улогу као извор информација о српској историји за енглеско језичко подручје. Т. је активно учествовао у Првом светском рату, био је са српском војском у Солуну. Укључен је 1919. у енглеску делегацију на Конференцији мира у Паризу. Написао је шестотомну историју мировне конференције (1920–1924), а касније је започео и историју Друштва народа. Вративши се на Кембриџ основао је историјски часопис (Cambridge Historical Journal) и бавио се енглеском дипломатском историјом. Из каснијег периода његовог рада потиче прилог у Шишићевом зборнику (1929) *The Yugo-Slav movement in British eyes 1860–1871*.

ЛИТЕРАТУРА: M. Ćurčin, *Smrt Harolda Temperla*, Nova Evropa 32, 8 (1939) 284; A. Dabinović, *Umro prof. dr Harold Temperley*, Obzor 79 (1939) 161, 1; В. Поповић, *Харолд Тамперли. Енглески историчар Србије*, СКГ 57, 7 (1939) 518–520; *The Dictionary of National Biography, 1931–1940*, London 1949, 849–850; M. Heppel, *Британски историчари и српска историја*, Настава историје 2 (1896) 4, 77–84.

С. Ћирковић

ТАРАНОВСКИ (ТАРАНОВСКИЙ) Теодор (25. мај 1875, Плоњск – 23. јануар 1936, Београд). Родио се у мешовитој руско-пољској породици. Његов сарадник А. Соловјев пише да је Т. „искрено поштовао и разумео Пољаке, али се увек осећао као Рус". У Варшави је завршио гимназију и Правни факултет Руског универзитета. Студирао је код познатих професора Теодора Леонтовића и Теодора Зигеља који су изучавали и право јужнословенских народа.

Самостално истраживање Т. је почео још као студент. Пошто је 1899. положио магистарски испит, добио је звање доцента на Катедри енци-

клопедије права Варшавског универзитета. Истраживачки резултати препоручили су Т. и другим универзитетима. Историју руског права предавао је у Јарослављу и Јурјеву (Тартуу). Капитално дело *Догматика позитивног државног права у Француској за доба старог режима* донело му је унапређење за редовног професора у 36. години. Понуду министра просвете да преузме катедру на Правном факултету у Петрограду одбио је са образложењем да не жели угледно место без претходног избора. За професора овог факултета изабран је тек 1917, после успостављања аутономије универзитета.

Као професор Правног факултета у Београду (1920–1936) Т. је систематски изучавао српско средњовековно право, особито Душанов законик. Он није подлегао романтичарском одушевљењу због чланова који представљају највиши домет Законика (*Начело законитости у Законику цара Стефана Душана*). Одредбе које стављају закон изнад цареве воље, више види као израз политичко-правне идеологије него практичне примене. Т. је указао на видне трагове старих правних норми и обичаја у Законику, иако је овај споменик „плод утицаја високе правничке културе Византије" (*Душанов Законик и Душаново царство*). Законодавство се споро развијало у државама где се са страхопоштовањем прихватало идејно наслеђе античког света, „јер се само царству признавало несумњиво и потпуно право на законодавство" (*Право државе на законодавство*). Приступном академском беседом *Majestas Carolina и Душанов законик*, Т. је „емпиријским испитивањем" упоређивао правне споменике који су средином XIV века настали у Србији и Чешкој. Синтагмат Матије Властара послужио му је да протумачи однос државе и цркве, цара и патријарха. Изостало је поређење пуне и скраћене словенске рецензије овог правног зборника иако је био свестан да је Скраћени Синтагмат ушао у правни промет заједно са Душановим закоником. Српској прошлости посвећено је животно дело Т. *Историја српског права у Немањићској држави*. Међу његовим рукописима налази се довршена монографија о Душановом законику.

Из богате библиографије издвајамо радове о историји српског права: *Начело законитости у Законику цара Стефана Душана*, Споменица С. М. Лозанића, Београд 1923, 146–153; *Душанов законик и Душаново царство*, Нови Сад 1926; *Политичке и правне идеје у Синтагмату Властара*, ЛМС 317, 2 (1928) 160–170; *Право државе на законодавство*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 371–380; *Историја српског права у Немањићској држави* I–IV, Београд 1931–1935; *Majestas Carolina и Душанов законик. Прилог за историју сталешке државе у средњовековној Европи*, Глас СКА 157 (1933) 1–68.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак СКА 44 (1935) 207–235; BLZ 9, br. 23817–23830; 11, br. 18326.

ЛИТЕРАТУРА: Е. Спекторски, *Живот и личност професора Теодора Тарановског*, Архив ПДН 32, 3 (1936) 217–228; А. В. Соловјев, *Теодор Тарановски*, ЛИЧ 2, 1–4 (1936) 459–466; T. Saturnik, *Teodor Vasil'evič Taranovskij*, Ročenka slovanskeho ustavu 9 (1936) 130–132; Р. Михаљчић, *Историја српског права у делима Теодора Тарановског*, Руска емиграција у српској култури XX века I, Београд 1994, 169–179; Ј. Даниловић, *Допринос Теодора Тарановског српској правној историографији*, Руска емиграција I, 180–190; EJ 8, 316 (D. Denković); Р. Михаљчић, *Историја српског права у делима Теодора Тарановског*, Прошлост и народно сећање, Београд 1995, 121–127; Гласник СПЦ 16, 5–6 (1936) 96 (С. Троицки); НЕ 4, 524 (Д. Поповић).

Р. Михаљчић

ТАРНАНИДИС (ΤΑΡΝΑΝΙΔΗΣ) Јоанис (1939, Козани, Грчка). По завршетку средње школе студирао је теологију на Универзитету у Солуну. После дипломирања био је на усавршавању у Београду (1965–1968), где је поред студија језика и старе књижевности посебну пажњу обраћао византијској дипломатици (Г. Острогорски) и ћирилској палеографији (В. Мошин). Од 1970. је запослен на Теолошком факултету Солунског универзитета прво као асистент, затим као професор на Катедри за историју словенских православних цркава. Т. је секретар Хеленског друштва за словенске студије, директор Центра за византијске студије, руководи истраживачким пројектом Словенски извори за историју Византије, подстиче рад на историји словенских цркава, посебно црквене књижевности и богословља. Вршио је истраживања у Паризу, Софији, Београду, Светој Гори, а велики одјек у славистичким круговима имала је његова експедиција на Синај (1975) која је као резултат дала опис словенских рукописа.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ (за српску историју): *Две редакције „Повести" Јована Рајића*, Прилози КЈИФ 34 (1968) 285–292; *Traductions serbes d'oeuvres grecques au XVIIIe siècle*, Cyrillomethodianum 1 (1971) 80–106; *Τα προβλήματα της Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τον ΙΗ αιώνα και ο Јован Рајић (1726–1801)*, Θεσσαλονίκη 1972; *Le rappel de la prise de Belgrade de 1521 par les Turcs dans les „βραχέα χρονικά"*, Cyrillomethodianum 2 (1972–1973) 160–164; *Dositej Obradović et le monde grec*, Cyrillomethodianum 2 (1972–1973) 43–60; *Etude comparée des journaux Ephemeris et Serbskija Novini, édités à Vienne par les frères grecs Marcidès Pouliou, pendant les années 1791–1792*, Balkan Studies 17, 1 (1976) 115–122; *Η εκκλησιαστική πολιτική του αυτοκράτορος Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου έναντι των Βουλγάρων και Σέρβων*, Βυζαντινά 8 (1976) 47–87; *Књижевни садржај првих грчких и српских новина браће Маркидис Пуљу (Беч 1791–1792)*, Научни састанак слависта у Вукове дане 8 (1978) 185–193; *Колико је св. Сава као личност могао да утиче на остварење аутокефалије српске цркве*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 55–62; *Грчка просвета и Доситеј Обрадовић*, Научни састанак слависта у Вукове дане (1980) 235–241; *Култ светог Саве и светог Симеона код Грка*, Хиландарски зборник 5 (1983) 101–182; *Ιστορία τησ Σερβικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1985; *Les relations serbes avec le centre Hésychaste du Mont Sinai au XIVe siècle*, L'art de Thessalonique et des Pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe siècle, Belgrade 1987, 137–141; *The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai*, Θεσσαλονίκη 1988; *Српско-грчки односи у литургијском животу у XVI веку*, Зборник МС ЛУ (1996); *Ο ρόλος του Βυζαντινού αυτοκράτορα και η συμβολή του Οικουμενικού πατριάρχη στη διαμόρφωση του αυτοκεφάλου των Σλαβικών Εκκλησιών*, Μνήμη Ιωάννου Ευαγγ. Αναστασίου, Θεσσαλονίκη 1992, 539–564.

С. Ћирковић

ТАТИЋ Жарко (5. август 1894, Београд – 23. јануар 1931, Београд). Школовао се нередовно услед ратова. Као гимназијалац добровољно је учествовао у Балканском рату, да би по његовом завршетку матурирао у Нишу. У септембру 1913. уписао се на Технички факултет у Београду где га као студента прве године затиче Први светски рат у коме је учествовао од 1914. до 1917, прешавши Албанију и борећи се на Солунском фронту. Одатле са ђацима добровољцима бива пребачен на студије политехнике у Рим, да би по ослобођењу завршио факултет у Београду (1919–1922). Од 1922. до 1925. године радио је у Министарству грађевина, пројектујући многобројне савремене јавне профане и црквене грађевине. Међу њима треба истаћи пројекат за храм Светог Саве у Београду, за цркву на Торлаку, Министарство финансија и Државну болницу, а такође и цркву у Костолцу. Сем тога, правио је идејне скице за марке које су у савременом оптицају. Као архитекта–византолог Т. се истакао својим истраживачким пионирским студијским радовима на тлу Србије, Македоније и Атоса радећи као кустос музеја и доцент Архитектонског факултета у Београду. Био је и дописни члан Скопског научног друштва.

Т. је своја теренска истраживања обрадио и публиковао издавши књигу *Трагом велике прошлости*, Београд 1929; и две монографије као коаутор у серији српски споменици: са Л. Мирковићем *Марков манастир*, Српски споменици III, Нови Сад 1925; са В. Петковићем, *Манастир Каленић*, Вршац, 1926. Важнији чланци су му: *Павловац под Космајем*, Старинар 3, 3 (1924–1925) 351–364; *Архитектонски споменици у Скопској црној гори и Св. Арханђел код Кучевишта*, Гласник СНД 2 (1926); *Архитектура храма Св. Николе код села Љуботена*, Гласник СНД 2 (1927) 109–124; *Два остатка византијске архитектуре у струмичком крају*, Гласник СНД 3 (1927) 83–89; *Базилика у Псачи*, Гласник СНД 5 (1929) 121–129; *Стара црква на Смедеревском гробљу*, Старинар 5, 3 (1929–1930) 55–62; *Сихастерија, испосница Св. Саве у Кареји*, Гласник СНД 7–8, 3–4 (1929–1930) 135–140.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 23847.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЛУ 4 (1966) 401 (М. Татић-Ђурић); EJ 8, 320–321 (B. Kojić).

М. Татић-Ђурић

ТАТИЋ-ЂУРИЋ Мирјана (15. септембар 1924, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду (1943), студирала је историју уметности на Филозофском факултету у Београду, дипломирала 1949. године. Студирала је затим класичну филологију. Од 1948. радила је као библиотекар у Семинару за историју уметности. Завршила је музејски курс при Народном музеју у Београду, где се после краћег волонтерског рада запослила и провела радни век као кустос (1954), виши кустос (1965) и музејски саветник (1974–1988).

Као музејски радник Т-Ђ. се бавила разноврсним стручним и научним пословима: учествовала је у археолошким ископавањима (Најева циглана, Нови Бановци, Брестовик, Бела Паланка, Ново Брдо, Ђурђеви ступови), организовала сталне музејске поставке и посебне велике изложбе (Етногенеза Јужних Словена, стара српска уметност, старе руске иконе, грузијска уметност и др.), публиковала је византијски и средњовековни материјал Народног музеја, расправљала о иконографским проблемима, бавила се нарочито иконографијом Богородице. Учествовала је на бројним страним и домаћим научним скуповима. Преко 120 публикованих радова забележено у текућим библиографијама (Старинар, BZ, Byzantinoslavica) није обухваћено посебном библиографијом.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Готски гроб из Остружнице*, Зборник НМ 1 (1958) 161–185; *Das Bild der Engel*, Reklinghausen 1962, енглеско издање 1964; *Antičko nasleđe u srednjovekovnoj umetnosti*, ŽA 11, 2 (1962) 377–398; *Стеатитска иконица из Куршумлије*, Зборник МС ЛУ 2 (1966) 65–85;

Врата Слова. Ка лику и значењу Влахерниште, Зборник МС ЛУ 8 (1972) 63–88; *Eleousa. A la recherche du type iconographique*, JÖB 25 (1976) 259–267; *L'icone de Kyriotissa*, Actes du XVe Congrès international d'études byzantines, Athènes 1981; *Iconographie de la Vierge de Passion genèse du Dogme*, De Cultu Mariano Saeculis XII–XV, Romae 1981; *Панагијар из Војловице*, Зборник МС ЛУ 19 (1983) 171–184; *Познате иконе од XII–XVIII века*, Београд 1984; *Надживелост антике у српској уметности и култури средњега века*, у: Античке студије код Срба, Балканолошки институт САНУ, Посеб. издања књ. 37 (1989) 281–306; *Image et Message de la Theotokos „Source de vie"*, Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen, Bulletin XIX–XXIII, 1–2 (Bucarest 1993) 31–47; *L'Icone de l'Odigitria et son culte au XVIe siècle*, Byzantine East, Latin West art-historical Studies in Honor of Kurt Weitzmann, Princeton University 1995, 557–564.

Р.

ТАХИАОС (TACHIAOS) Антоније Емил (20. мај 1931, Солун). Основно и средње образовање стекао је у Солуну, где је студирао на Теолошком факултету, дипломирао 1953. Усавршавао се затим у Паризу у области старе словенске литературе на Ecole pratique des hautes études и Collège de France, а у области црквене историје на Руском теолошком институту. Докторирао је у Солуну и наставну делатност започео на Теолошком факултету као доцент (1965), и редовни професор (1967). У Солуну је Т. развио центар за проучавање грчких односа са Словенима, у којем важну улогу има часопис: *Cyrillomethodianum. Recherches sur l'histoire des relations hellénoslaves* (од 1971). Организовао је научне скупове о темама из византијско-словенских односа и учествовао на скуповима организованим у нашој земљи. Т. је 1981. изабран за иностраног члана САНУ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): *Περὶ καταργήσεως των αρχιεπισκόπων Αχρίδος και Πεκίου επὶ Γενναδίου του Σχολαρίου*, Γρηγόριος ο Παλαμάς 49 (1963) 202–211; *Једно мало познато дело Христофора Жефаровића. Прилог историји грчко-српских културних односа*, ИЧ 14–15 (1966) 347–360; *Le monachisme serbe de saint Sava et la tradition hésychaste athonite*, Хиландарски зборник 1 (1966) 83–89; *Nouvelles considérations sur l' oeuvre littéraire de Démétrius Cantacuzène*, Cyrillomethodianum 1 (1971) 131–182; *Исихазам у доба кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 93–103; *Mount Athos and the Slavic Literatures*, Cyrillomethodianum 5 (1977) 1–35; *Улога светога Саве у оквиру словенске књижевне делатности на Светој Гори*, Међународни скуп Сава Немањић – свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 85–89; *The Slavonic Manuscripts of Saint Panteleimon Monastery (Rossikon) on Mount Athos*, Thessaloniki–Los Angeles 1981.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиография работ А. – Э. И. Тахиаоса (к 60-летию со дня рождения)*, Советское славяноведение 6 (1991) 120–124.

С. Ћирковић

ТЕНЕНТИ (ДРАГИЋ) Бранислава (1923, Коњиц). После школовања у Мостару отишла је као стипендиста у Париз где је од 1945. студирала историју, дипломирала, усавршавала се као ученица R. Guilland-а. На Сорбони је одбранила државни докторат са темом о доносима Византије и Србије у време краља Уроша I. Живи и ради у Паризу, где је повезана са Ecole des hautes Etudes. Радила је годинама у Дубровачком архиву сакупљајући грађу о привредној историји, нарочито поморству и осигурању.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Noli ragusei per Venezia nella seconda metà del Cinquecento*, Studi Veneziani 16 (1974) 227–241; *Ragusa e Venezia nell' Adriatico nella seconda metà del Cinquecento*, Studi Veneziani n. s. 4 (1980) 99–107; *Note sul rapporto tra valore delle merci e somme assicurate alla fine del Cinquecento*, Studi in memoria di Federigo Melis IV, Napoli 1978, 243–254 (са А. Тенентијем). Са супругом, познатим историчарем Медитерана А. Тенентијем, објавила је обимну књигу: *Il prezzo del rischio. L'assicurazione mediterranea vista da Ragusa (1563–1591)*, Roma 1985. Из области историографије је њена књига: *Vingt années d'histoire et de sciences humaines*, Paris 1972. Б. Т. пажљиво прати нашу историјску литературу, приказује и упознаје светску науку са резултатима.

ЛИТЕРАТУРА: Белешка о ауторима на крају књиге: *Il prezzo del rischio*, Roma 1985.

Р.

ТЕРЗИЋ Велимир (26. април 1908, Голубовци, Подгорица – 7. децембар 1983, Београд). Шест разреда гимназије завршио је у Подгорици, потом Вишу војну академију у Нишу (1935) и Пешадијску официрску школу (1936). У априлском рату 1941. био је капетан прве класе. Након капитулације југословенске војске вршио је више истакнутих војничких дужности у оружаном устанку и потом у партизанским јединицама (1941–1945). Био је начелник Главног штаба партизанског одреда за Црну Гору и Боку, па заменик команданта 5. црногорске бригаде, начелник штаба 4. оперативне зоне Хрватске, начелник главног штаба Хрватске, помоћник начелника Генералштаба Југословенске војске, у чину генерала. После рата (од 1945. до 1958) био је на дужностима помоћника министра народне одбране, команданта армије, начелника Више војне академије ЈНА, главног инспектора Армије, начелника Војноисторијског института.

Написао је више чланака и студија из области војне историје и ратне вештине. Један је од аутора књиге *Операције црногорске војске у Првом светском рату* (Београд 1953). Т. обрада војничког пораза југословенске државе (1941) представља најцеловитије историографско дело о узроцима, чиниоцима и учесницима, о току и последицама тога догађаја, од великог значаја за доцније целокупно збивање на југоистоку Европе у време Другог светског рата.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Четврта непријатељска офанзива*, Београд 1974; *Југославија у априлском рату*, Титоград 1963; *Слом Краљевине Југославије 1941*, I и II, Београд – Љубљана – Титоград 1984.

ЛИТЕРАТУРА: VE 9 (1975^{2}) 775; Vojni leksikon, 1093; EJ 8, 328 (B. Joksović).

М. Терзић

ТЕРЗИЋ Славенко (14. март 1949, Пандурица, Пљевља). Основну школу учио је у месту рођења, а гимназију у Горажду и Пљевљима. Школске 1967/68. године започео је студије историје на Филозофском факултету у Београду, дипломирао јуна 1972. Као професор историје радио је на одређено време у економској школи у Алибунару (школске 1972/73), а затим као професор историје и социологије у Гимназији „Михаило Пупин" у Ковачици (школске 1973/74). У Историјском институту САНУ ради од 1. јуна 1974. године. Постдипломске студије завршио је на Филозофском факултету у Београду, на којем је и одбранио докторску дисертацију *Србија и Грчка у другој половини XIX века (1856–1903)*. Директор је Историјског института САНУ од 1. фебруара 1987. године.

Т. проучава прошлост Србије и Срба, и прошлост Балкана у XIX и почетком XX века. Истраживао је односе Србије и Грчке у другој половини прошлога века у контексту укупних међубалканских односа. Писао је и о Србима и македонском питању. Српско и балканско питање посматрао је и кроз балканску политику великих сила, у првом реду Аустроугарске и Русије. Више радова је посветио српском националном покрету и просветно-културном животу у Старој Србији (посебно Рашкој) и у Босни и Херцеговини. Писао је о проблему етничког и верског у токовима српске националне интеграције у XIX и XX веку, поред осталог и о исламској компоненти српске историје. Известан број радова посветио је политичком животу и политичкој мисли у Србији (о Јовану Ристићу, Јовану Скерлићу и Николи Пашићу). Објавио је и већи број мањих огледа, критичких и полемичких прилога.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Стојан Новаковић и железничка конвенција с Турском 1887. године* (1976); *Die Zusammenarbeit Serbiens und Griechenlands von 1882 bis 1885* (1982); *Јован Скерлић у Народној скупштини 1912* (1983); *Политички живот у Нишу 1878–1914* (1984); *Јован Ристић и „заветна мисао српска" 1868–1878* (1987); *Драгољуб Павловић о „култу личности" Николе Пашића* (1989); *Грчки национални програм и Срби – шездесетих година XIX века* (1991); *Бењамин Калај и српско питање* (1992); *Србија и балканско питање крајем XIX века: повратак старим традицијама* (1992); *Србија и Грчка 1856–1903* (1992); *Ethnic and Religious in Serbian History: Problem of national integration in the XIX and XX centuries* (1994); *The Right to Self-Determination and the Serbian Question* (1995); *The Serbs and the Macedonian Question* (1995); *Пројекат „аустроугарског Балкана" у Босни и Херцеговини (о идеолошким основама научних истраживања и научне пропаганде)* (1995); *Religion und Staat bei den Moslems* (1996); *Српски национални покрет између Русије и западних сила (велико раскршће друге половине XIX века)* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 148.

ЛИТЕРАТУРА: М. Јокнић, *Искре Пљеваљске гимназије*, Пљевља 1994, 121–123.

Р.

ТИМ (THIM) Јожеф (6. август 1864, Сомбор – 4. октобар 1959, Будимпешта), лекар и историчар. Гимназију је похађао у Сомбору, медицински факултет у Бечу, Берлину и Грацу. Као лекар радио је у Тителу, од 1893. у сомборској жупанијској администрацији, а од 1917. до 1936. у Бечу, где је обављао и службу кућног лекара института Collegium hungaricum где су становали историчари и други стипендисти Мађарске, са којима је одржавао и научне контакте. Иако је био добар лекар, објавио је доста стручних радова из области медицине (маларија, трахома, здравствено законодавство Србије), његова права љубав била је историја и то првенствено српска проблематика јужне Угарске. У штампи и у стручним часописима је приказивао и превео дела српских историчара. Поред тога, у току свог дугог живота користио је сваку прилику да о српској тематици што више истражује у архивима. Иако је био мађарски оријентисан, српска јавност и наука су га ипак ценили као писца који се трудио да што објективније прикаже српску проблематику. Краљ Александар га

је 1896. одликовао орденом Светог Саве, а Мађарска Академија је 88-годишњег старца 1952. почаствовала титулом кандидата историјских наука.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Délmagyarország önvédelmi harca* (Самоодбрана Јужне Угарске), Zombor 1887; *A szerbek története a legrégibb kortól 1848-ig* I–III (Историја Срба од најранијих времена до 1848. год.), Велики Бечкерек 1892; *Az 1848–49-es szerb felkelés* (Српски устанак 1848–49. год.), Budapest 1894; *A magyarországi 1848–49-i szerb felkelés története* I–III (Istorija srpskog ustanka 1848–49. god.), Budapest 1930–1940 (Капитално дело, са драгоценом грађом); Изабрани чланци (само они, који су објављени на српском): *Бокшиновац, нестало место у Бачкој*, Јавор 1891, 30; *Улога Обреновића за време револуције*, Браник 9 (1893) 150; *Покушај остварења велике српске државе у год. 1848*, Браник 10 (1894) 13; *Српска депутација у Инсбруку године 1848*, Прилози КЈИФ 3, 1–2 (1923) 186–209; *Улога Светозара Милетића у год. 1848–49*, ЛМС 100 (1926) 130–136; *Бан Јелачић заузима Нови Сад 12. јуна 1849*, Гласник ИД НС 6,1–2 (1933) 246–248.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 23904–23905; 11, br. 18383–18386.

ЛИТЕРАТУРА: V. Ćorović, *Thim József, A magyarországi 1848–49-i szerb fölkelés*, Гласник ИД НС 1936; Perényi József, *Thim József*, Szazadok 1960 (некролог); НЕ 4, 543 (Д. Поповић); ЕЈ 8, 331 (V. Krestić).

А. Хегедиш

ТИМОТИЈЕВИЋ Мирослав (18. децембар 1950, Краљево). Основну школу завршио је у Краљеву, а средњу у Новој Градишки. На Филозофском факултету у Београду дипломирао је на Групи за историју уметности 1981. Магистрирао је 1989. темом *Теодор Илић Чешљар (1746–1793)*, а докторирао 1993. тезом *Српско барокно сликарство*. По завршетку студија запослио се у Музеју примењене уметности, где је радио до 1992. када је постао асистент на Филозофском факултету у Београду. За доцента на предмету Национална историја уметности новијег доба изабран је 1993. Бави се националном уметношћу XVIII и XIX века, а уже подручје његовог изучавања је српско барокно сликарство и његове везе са европском уметношћу и другим хуманистичким дисциплинама, реториком, књижевношћу, музиком. У истраживању религиозног сликарства трага за утицајима верских реформи, барокног сколастичког богословља и проповедништва.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Први српски штампани антиминси и њихови узори*, Зборник МС ЛУ 23 (1987) 39–69; *Efemerni spektakl za vreme druge vladavine kneza Miloša i Mihajla Obrenovića – 1859–1868*, Peristil 31–32 (1988) 305–312; *Теодор Илић Чешљар (1746–1793)*, Нови Сад 1989; *Иконографија Великих празника у српској барокној уметности*, Зборник МС ЛУ 25 (1989) 95–134; *Иконографија парабола у српском барокном сликарству и украјински проповеднички зборници*, Зборник МС ЛУ 26 (1990) 147–174; *Портрети архијереја у новијој српској уметности*, у: Западноевропски барок и византијски свет, Београд 1991, 147–174; *Уметност и политика: Портрет Јосифа II на иконостасу Теодора Илића Чешљара у Мокрину*, Зборник ФФ у Београду 18 (1994) 283–309; *Црква Светог Георгија у Темишвару*, Нови Сад 1996; *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 423–425.

Р.

ТОДИЋ Бранислав (23. јуни 1952, Лапље Село, Приштина). Основну школу завршио је у родном месту (1967), гимназију у Приштини (1971), студије историје уметности на Филозофском факултету у Београду (1976), где је магистрирао 1980. темом *Српско зидно сликарство последње четвртине XIII века* и докторирао 1985. одбраном дисертације са насловом *Сликарство XIV века у Грачаници*. На Филозофском факултету у Београду, Одељење за историју уметности, ради као асистент (од 1978), доцент (од 1985) и ванредни професор (од 1992).

Основно поље истраживања је српска средњовековна и касновизантијска уметност, посебно зидно сликарство: иконографија фресака, њихове стилске одлике и везе са историјским и културним појавама XIII–XIV века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Манастир Студеница* (са групом аутора), Београд 1986; *Грачаница – сликарство*, Београд – Приштина 1988; *Старо Нагоричино*, Београд 1993; *Манастир Ресава*, Београд 1995.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 416–418.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 416.

Р.

ТОДОРОВИЋ Десанка (28. септембар 1924, Београд – 25. јули 1980, Београд). Гимназију је завршила у Нишу 1943. Дипломирала је на Катедри за историју Филозофског факултета у Београду 1957. Радила је у Институту друштвених наука од 1958, а од 1969. у Институту за савремену историју. Докторирала је на Филозофском факултету у Београду 1972. тезом: *Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према балканским државама (Бугарска, Албанија, Грчка и Турска) у периоду од 1918–1923. године*. Бавила се међународним односима у XX веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Jugoslavija i balkanske države 1918–1923* (1979); *Pregovori između Grčke i savezničkih vlada i veži s transportovanjem srpske vojske preko grčke teritorije s Krfa u Solun* (1964); *Politička aktivnost srpske vlade na teritoriji južne Makedonije u 1917. godini* (1966); *Pitanje jugoslovensko--bugarske granice na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920* (1968); *Stav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prema mirovnom ugovoru sa Turskom u Sevru 1920. godine* (1970); *Pitanje uspostavljanja diplomatskih odnosa između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Republike Turske (1923–1925)* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 153–154.

ЛИТЕРАТУРА: ИГ 1–2 (1980) 213–214 (Б. Храбак).

Р.

ТОДОРОВИЋ Драгоје (21. октобар 1919, Миросаљци, Драгачево). Основну школу завршио је у Миросаљцима, гимназију учио у Ужицу и Чачку, учитељску школу у Јагодини и Сомбору. У учитељску службу ступио је 1946. у Крушчици. Вишу педагошку школу , одсек историја, завршио је 1950. у Београду. Од 1950. до 1954. радио је као наставник у нижој гимназији у Ариљу. На Филозофском факултету у Београду завршио је историју 1954. Исте године отишао је у село Јежевицу код Чачка, где је радио као професор, а потом управитељ осмогодишње школе. Из Јежевице 1956. је прешао у Чачак и предавао у Средњој шумарској школи одакле одлази у Љубић за професора Осмогодишње школе „Танаско Рајић". Од 1962. до пензионисања 1981. радио је као архивист у Архиву Србије. На Филозофском факултету у Београду 1973. одбранио је докторску дисертацију *Место и улога Ранка Тајсића у политичком животу Србије крајем XIX века*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Горачићка буна 1893*, Чачак 1965; *Попис устаника из 1815. године*, Београд 1966; *Марко Пајић*, Чачак 1968; *Суђење Светозару Марковићу*, Београд 1974; *Народни трибун Ранко Тајсић*, Београд 1983; *Школство Драгачева у 19. веку*, Лучани 1988.

Приредио издања извора: *Дневник Ранка Тајсића*, Чачак 1970; *Борба у Топлици 1877–1878. Димитрија–Мите Петровића*, Београд 1979; *Дневник Јована Жујовића*, I–II, Београд 1986; *Начела народне економије*, Светозар Марковић, књ. II, Београд 1968; *Тимочка буна 1883*, грађа, том III, IV, V, VI, Београд 1983–1986; Целокупна дела Светозара Марковића, том I, II, III, VII, VIII, IX, X, XI, Београд 1987–1995 (као коаутор).

С. Тимотијевић

ТОМАНДЛ Миховил (19. април 1894, Брчко – 21. мај 1963, Панчево). Основну школу завршио је у Босанској Градишки, гимназију у Загребу и Земуну. Студирао је права у Бечу и Загребу, где је и докторирао. Радио је најпре у Окружном и Среском суду у Панчеву, а затим је прешао у адвокатуру. Био је управник Градске библиотеке у Панчеву, управник Градске државне архиве, а затим, све до пензионисања, архивиста. Као гимназијалац постао је присталица југословенске националне револуционарне омладине, а због свог политичког ангажовања био је хапшен. У Панчеву је уређивао недељни лист *Панчевац* и био један од покретача и уредник листа *Народна слога*. Под псеудонимом Томанић писао је у панчевачком листу *Грађанин*, загребачкој *Хрватској њиви* и новосадском *Бранику*. Активно је учествовао у раду Јужнословенског певачког друштва, о којем је и писао. Био је члан Научног одељења Матице српске и спољни сарадник Историјског института САН.

У својим делима пажњу је посветио новијој политичкој историји Панчева и новијој културној историји Срба у јужној Угарској. Радови су му аналитичког карактера, писани на основу архивске грађе. Поред тога, бавио се изучавањем књижевности и превођењем драма са немачког, за потребе позоришта.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Споменица Панчевачког српског црквеног певачког друштва 1838–1938*, Панчево 1938; *Др Светислав Касапиновић. Прилог националној и црквено-политичкој историји Срба у Војводини*, Панчево 1940; *Српско позориште у Војводини, I–II*, Нови Сад 1953–1954.

БИБЛИОГРАФИЈА: Ж. Јовановић, *Библиографија радова др Миховила Томандла из политичке и културне историје Војводине*, Библиотекар (1963) 6; BLZ 9, br. 23994–24000; 11, br. 18486–18492.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Веселиновић, *Др Миховил Томандл*, Зборник МС ДН 36 (1936) 148–149; Л. Дотлић, *Др Миховил Томандл 1894–1963*, Зборник МС КЈ 14, 1 (1966) 190–191; ЕЈ 8, 349 (V. Krestić); ЈКЛ 833 (Л. Дотлић).

П. Крестић

ТОМАНОВИЋ Лазар (30. март 1845, Лепетани, Бока Которска – 2. новембар 1932, Херцег Нови). Основну школу учио је у родном месту и

Херцег Новом а гимназију у Задру и Новом Саду. Студирао је правне науке најпре у Пешти а затим у Грацу, где је и докторирао. Био је присталица идеја Уједињене омладине српске. После студија био је кратко време секретар Сената на Цетињу а затим судски приправник у Котору. У време босанско-херцеговачког устанка 1875. и рата Србије и Црне Горе против Турске 1876. дигао је глас за српску ствар и, пре свега чланцима које је објављивао у италијанској и црногорској штампи, заступао је интересе српског народа. Као добровољац отишао је у Црну Гору где је уређивао *Глас Црногорца*. У новембру 1876. изабран је за бокељског посланика у Далматинском сабору. Један је од зачетника српског клуба у Сабору. Прешао је потом поново на Цетиње где је опет преузео уредништво *Гласа Црногорца* заменивши на том месту Лазу Костића. Уређивао је и часопис *Нова Зета* који је излазио у месечним свескама. Године 1903. изабран је, најпре за судију, а затим и за председника Великог суда. Од 1907. до 1912. био је председник и министар иностраних дела црногорске владе. Касније се повукао из политичког живота.

Т. је врло рано показао склоност да се бави писањем текстова из политичке и културне прошлости српског народа. О томе сведоче многобројни чланци у најистакнутијим црногорским, далматинским и војвођанским листовима и часописима његовог времена. Посебно га је интересовала историја Црне Горе, а на то га је подстакла богата грађа у цетињском архиву. Главно дело из историје му је *Петар II Петровић Његош као владалац* (1896) у коме је приказао најмање проучавани део владичине активности, као политичара и државника. Значајна је и његова расправа о Ивану Црнојевићу (1902) у којој је посебно место дао Ободској штампарији за коју је рекао да припада култури „која је подигла Високе Дечане“. Истраживао је и прошлост Срба у Боки и Далмацији, што најбоље сведочи његова књига *Догађаји у Боки Которској од г. 1797 до 1914* (1901–1902. и 1922). У доцнијим годинама живота објавио је и више мемоарских текстова у којима је писао о унутрашњој и спољној политици Црне Горе, а такође и своју преписку са појединим истакнутим личностима тога времена.

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Р. Миљанић, *Библиографија радова др Лазара Томановића*, Бока 5 (Херцег Нови 1973) 123–140; BLZ 9, br. 24001–24067; 11, br. 18494–18526.

ЛИТЕРАТУРА: М. П. Костић, *Биографија др Л. Томановића*, Стварање 9 (1962) 615–618; Записи 11, 6 (1932) 359–360; Р. Врховац, *Д-р Лазо Томановић, члан Књижевног Савјета*, ЛМС 334 (1932) 283–284; К. Милутиновић, *О политичком лику Лазара Томановића*, ИЗ 33, 3–4 (1976) 493–519; НЕ 4, 559–560 (Ј. Продановић); ЕЈ 8, 349 (N. Martinović).

М. Војводић

ТОМАЦ Петар (1899, Сушак – 1973, Београд), војни историчар и високи официр ЈНА. За војну каријеру се определио врло рано, после Првог светског рата. Завршио је Вишу војну Академију, а затим и генералштабну припрему 1930. године. У војсци Краљевине Југославије је дошао до чина пуковника. После избијања Другог светског рата и распада Југославије, прикључио се домобранској војсци Независне државе Хрватске. У Народноослободилачкој војсци је од јула 1944, где је најпре оперативни официр, а затим начелник штаба дивизије, начелник обавештајног одељења армије и начелник обавештајног одељења Главног штаба Хрватске. После рата је био начелник Катедре војне историје Више војне академије ЈНА, начелник одељења у Војноисторијском институту и заменик главног уредника Војне енциклопедије. Пензионисан је 1959. у чину генерал-мајора.

За војну историју се заинтересовао још тридесетих година, када је као млад официр службовао у Приштини, интересујући се за Косовску битку. Написао је више чланака везаних за најзначајније битке српског средњег века (Велбушка, Маричка, Косовска, битка код Сиска и др.), објављених у *Vojnoistorijskom glasniku* (1950–1957). Косовској бици је посветио једну од својих најбољих монографија, објављену 1968, у време када се о тој теми мало и нерадо писало. Поред ове тематике Т. се бавио и војном историјом уопште, затим Француском револуцијом и Наполеоновим ратовима, Првим и Другим светским ратом.

У области војне историје Т. је био плодан писац. Поред већ поменутих чланака, и низа одредница у Војној енциклопедији, написао је и следеће монографије: *Четврта непријатељска офанзива* (1951); *Пета непријатељска офанзива* (1953); *Војна историја* (1959); *Француски револуционарни и Наполеонови ратови* (1965); *Косовска битка* (1968); *Ратови и армије XIX века* (1968); *Први светски рат* (1973).

БИБЛИОГРАФИЈА: Библиографија чланака у Vojnoistorijskom glasniku: Bibliografija VIG-a za 1950–1960, Beograd 1960, 30.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 8, 348 (B. Joksović); Vojni leksikon, Beograd 1981, 1095.

А. Веселиновић

ТОМАШЕВИЋ (TOMASEVICH) Јозо (1908, Кошарни До, Пељешац – 15. октобар 1994, Пало Алто, Калифорнија). По завршеној основној школи учио је у Сарајеву трговачку академију, а затим наставио да студира економске науке у Базелу, где је 1932. докторирао тезом: *Die Staatsschulden Jugoslawiens* (објављено као књига 1934). Радио је неко време у Београду у часопису *Народно благостање*, затим у Загребу у часопису *Економист*. Поред дисертације објавио је књиге: *Finansijska politika Jugoslavije 1929–1934* (1935), *Novac i kredit* (1936). Добивши 1938. Рокфелерову стипендију отишао је у САД, где је стицајем околности остао до краја живота. Са Харварда, где се усавршавао, прешао је још пре рата у Калифорнију, а током рата деловао у економским органима америчке владе. Од 1948. до 1973. предавао је на Државном универзитету Сан Франциско. Предавао је годину дана на Колумбија универзитету (1954). Почео је као економиста, затим се посветио економској историји и дао обимно и важно дело: *Paesants, Politics, and Economic Change in Yugoslavia* (1955). Из новије економске историје су Т. мањи радови: *Yugoslavia During the Second World War* (у књизи Contemporary Yugoslavia, 1949); *Foreign Economic Relations* и *Postwar Foreign Economic Relations* (у књизи Yugoslavia, 1949); *Immediate Effects of the Cominform Resolution on the Yugoslav Economy* (у књизи At the Brink of War and Peace: The Tito–Stalin Split in a Historical Perspective, 1982). Шездесетих година започео је рад на тротомној историји рата и револуције у Југославији, која је остала недовршена: *War and Revolution in Yugoslavia 1941–1945: The Chetniks*, 1975, преведено и објављено као: *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945* (Загреб 1979). Завршен је остао али није штампан том посвећен квислиншким владама и покретима, док том о партизанском покрету није завршен.

ЛИТЕРАТУРА: *Predgovor izdavača*, Četnici u drugom svjetskom ratu, Zagreb 1979, 5–6; A. Vucinich, *Jozo Tomasevich: 1908–1994*, Slavic Review 54 (1995) 257–258.

Р.

ТОМЕКОВИЋ Светлана (9. мај 1941, Београд – 8. август 1994, Париз). По завршеној гимназији у Београду, на Филозофском факултету студирала је историју уметности, а усавршавање наставила у Паризу на Ecole des Hautes Etudes, где је одбранила докторску дисертацију *Le „maniérisme“ dans l'art murale à Byzance (1164–1204)*. Учествовала је у настави на Collège de France: сарадник CNRS (француског Националног центра за научна истраживања). Посебно се бавила византијском уметношћу XII века. Објавила је вредне студије о друштвеном положају ктитора и њиховим портретима у зидном сликарству, култу и представама локалних архијереја у олтару, естетици познокомнинског доба, иконографији светитеља–монаха и др. Прерана смрт није допустила да приведе крају књиге посвећене представама монаха и пустињака у сликарству VI–XV века, програму и карактеру зидног украса у троделним олтарским просторима византијских цркава и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Portraits et structures sociales au XIIe siècle. Un aspect du problème: portrait laïque*, Actes du XVe Congrès international d'études byzantines, Athènes 1976, II, Art et archéologie, Communications, B, Athènes 1981, 823–836; *Les évêques locaux dans la composition absidale des saints prêlats officiant*, Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 23, Athènes 1981, 65–88; *Les répercussions du choix du saint patron sur le programme iconographique des églises du XIIe siècle en Macédoine et dans le Péloponnèse*, Зограф 12 (Београд 1981) 25–42; *Le décor peint de l'église de Blacherna à Mezapos (le Magne)*, Зборник МС ЛУ 19 (1983) 1–16; *Le cycle inédit de saint Antoine dans l'église sous son vocable à Soughia (Crète)*, Byzantinische Forschungen XI (1987) 445–463; *Les saints ermites et moines dans le décor du narthex de Mileševa*, Милешева у историји српског народа, Београд 1987, 51–67; *Notes sur saint Gérasim dans l'art byzantin*, Mélanges V. J. Đurić, Зборник МС ЛУ 21 (1985) 277–285; *Le „portrait“ dans l'art byzantin: exemple d'effigies de moines du Ménologe de Basile II à Dečani*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 121–136; *L'esthétique aux environs de 1200 et la peinture de Studenica*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1988, 233–234; *Les cycles hagiographiques de Sant'Angelo in Formis: Recherche de leurs modèles*, Зборник МС ЛУ 24 (1988) 1–23; *Монашка традиција у задужбинама и списима архиепископа Данила II*, Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 425–441; *Ermitage de Paphos: Décors peints pour Néophyte le Reclus*, Les saints et leur sanctuaire à Byzance: textes, images et monuments, Paris – Sorbonne 1995.

ЛИТЕРАТУРА: В. Ј. Ђурић, *Светлана Томековић (Београд 9.05.1941 – Париз 8.08.1994)*, Гласник Друштва козерватора Србије 19 (1995) 297.

Г. Суботић

ТОМИЋ Јаша (11. октобар 1856, Вршац – 9. октобар 1922, Нови Сад). Потиче из имућне трговачке породице. Основну школу завршио је у Вршцу, гимназију у Темишвару и Кечкемету. Од 1874. студирао је у Бечу, прво медицину, а потом филозофију и историју. Када је 1875. избио устанак у Босни и Херцеговини, прешао је у Србију и јавио се у добровољце. Крајем исте године наставио је студије у Бечу, а потом је прешао у Праг.

Следбеник идеја Светозара Марковића, у раној младости припадао је водећој групи „вршачких социјалиста" и „нових омладинаца". Међутим, за релативно кратко време нашао се на челу буржоаског радикализма и као радикалски вођа одиграо је значајну улогу у политичком животу Срба у Угарској. Инсистирао је на ревизији Бечкеречког програма Српске народне слободоумне странке. Кад је 1884. године десно крило те странке Светозара Милетића сасвим напустило Бечкеречки програм и одлучило да донесе нови програм, остајући лојалан према мађарској влади и дуалистичком уређењу Аустроугарске, Т. је против њега повео борбу, и захтевао да се не мења однос према Пешти и Бечу. Исте године, после коначног распада странке, Т. је, као наследник С. Милетића, окупио око себе групу која се назвала Целокупна народна слободоумна странка, а од 1891. Радикална странка.

Ћерком С. Милетића ожењио се 1885. године. После дуже полемике у новинама, која је попримила карактер личног обрачунавања, децембра 1889. Т. је убио Мишу Димитријевића, уредника *Браника*, због чега је осуђен на 7 година робије. По изласку из затвора, августа 1896, поново је постао вођа Радикалне странке. Нов, тзв. Окучански програм, Т. је израдио 1905. За време балканских ратова, 1912–1913. године, као извештач *Заставе*, обилазио је српска бојишта. На самом почетку Првог светског рата, после објаве мобилизације у Аустроугарској, изведен је пред ратни суд и осуђен на 6 месеци затвора, а затим је протеран из земље. На великом народном збору у Новом Саду, 3. новембра 1918, изабран је за председника Српског народног одбора; на Великој народној скупштини Баната, Бачке и Барање, Т. је 25. новембра 1918. прогласио отцепљење тих делова од Угарске и присаједињење Србији; 1920. године изабран је за посланика Уставотворне скупштине, али у њеном раду, због болести, није учествовао. Т. као политичара карактеришу веома јаке црте демагогије, национализма и антисемитизма.

Био је уредник *Заставе, Српског кола,* покретач часописа *Жена* и *Земљораднички пријатељ*, сарадник многих листова. Писао је брошуре, политичке расправе, историјске радове, приповетке, песме и романе. Његова књижевна дела, без веће уметничке вредности, представљала су покушај књижевне обраде политичких теза, које су у првом периоду имале социјалистичку, а касније грађанско-радикалну садржину. Комплетна библиографија Т. радова износи више хиљада јединица. Полемисао је са историчарима критичке оријентације, највише са Руварцем.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прво коло песама* од Јаше Томића, Нови Сад 1879; *Књижевна зрнца* I, *Из заточеничког света*, Нови Сад 1888; *Песме Јаше Томића*, Нови Сад 1896; *Назарени* (роман), Нови Сад 1896; *Слике и приповетке,* Београд 1897; *Трулеж* (роман), Нови Сад 1898; *Горак шећер* (шаљиве приче и цртице), Нови Сад 1902; *Доситеј Обрадовић*, Нови Сад 1911; *Развод брака* (позоришна игра), Нови Сад 1922; *Из црних понора до звезда* (роман), Београд 1984.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 24111–24119; 11, br. 18562–18574.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Јаше Томића*, Нови Сад 1923; М. Клицин, *Јаша Томић*, Гласник ИД НС 1, 1 (1929) 168–177; В. Д. Алексијевић, *Биографија Јаше Томића у развоју личне идеологије*, Београд 1938; Н. Петровић, *Светозар Милетић*, Београд 1958; ЕЈ 8, 350–351 (В. Крестић); ЈКЛ, 834 (Ж. Милисавац); Л. Ракић, *Јаша Томић (1856–1922)*, Нови Сад 1986; K. Milutinović, *Ilarion Ruvarac i Jaša Tomić*, Studije iz srpske i hrvatske istoriografije, Novi Sad 1986, 25–64 (првобитно ЛС 1–2 (1980)1–43; NE 4, 825–826 (J. Prodanović).

П. Крестић

ТОМИЋ Н. Јован (9. мај 1869, Нова Варош – 22. јули 1932, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Крагујевцу. Студирао је историју на Великој школи 1886–1890. После завршених студија радио је као професор у Крушевцу и Крагујевцу 1890–1894. Боравио је, ради усавршавања у струци, у Француској и Италији 1894–1896. По повратку радио је као професор учитељске школе у Алексинцу и Прве београдске гимназије. Од 1903. до 1927. био је директор Народне библиотеке, а његовим залагањем обогаћен је књижни фонд и рукописно одељење. Постао је дописни члан СКА 1903, а редовни 1906. године.

Његово истраживање српске историје било је усмерено према турском периоду, који је у то време био запостављен у српској историографији. На основу истраживања архивске грађе из друге половине XV до краја XVIII века, посебно из Млетачког архива, настали су многи његови радови. Важнији радови који су се односили на период турске окупације: *Данак у крви* (1898); *О устанку Срба у Банату 1594* (1898–1899); *Пећки патријарх Јован и покрет хришћана на Балканском полуострву 1592–1614* (1903); *Из историје сењских ускока 1604–1607* (1907); *Град Клис у 1596. Приступна академичка беседа* (1908).

Т. је посебно радио на студијама историје Црне Горе и положају српског народа под Турцима, истакнутим личностима и догађајима. У многим књигама и расправама он је поставио темеље критичке историографије о турском периоду српске историје с краја XVI до краја XVIII века. Најзначајнији радови су: *Последње две године живота и рада харамбаше Баја Николића Пивљанина (1684–1685)* (1901); *Црнојевићи и Црна Гора 1497–1528* (1900–1901); *Десет година из историје српског народа под Турцима (1683–1693)* (1903); *Црна Гора за Морејског рата (1684–1699)* (1907); *Патријарх Арсеније III Црнојевић према Млечићима и ћесару* (1906); *Турски поход на Црну Гору 1712* (1920); *Поход Нуман-паше Ћуприлића на Црну Гору 1714* (1932).

Бавио се и студијама о народној епској поезији, које су полемичког карактера: *Ко је Ђемо Брђанин* (1901); *О српским народним епским песмама о Марку Краљевићу* (1909). Објављивао је и научну грађу, највише у *Споменику СКА*. Т. се први успешно бавио темама из историје српског народа под турском влашћу. Стога су његови радови били темељи за даља и тачнија проучавања тог периода.

БИБЛИОГРАФИЈА: У. Џонић, *Библиографија радова Јована Томића*, Прилози КЈИФ 12, 2–3 (1932) 307–328; BLZ 9, br. 24121–24175; 11, br. 18601–18635.

ЛИТЕРАТУРА: *Аутобиографија Јована Томића*, Годишњак СКА 16 (1903) 284–292, са допунама н.д., 18 (1905) 359–360; В. Ћоровић, *Јован Н. Томић*, Прилози КЈИФ 12, 2–3 (1932) 70–100. У истом броју краће осврте на његова архивска истраживања, службу директора Народне библиотеке и професора књижевности дали су П. Поповић и М. Ибровац, 100–126; ЕЈ 8, 351 (G. Stanojević); В. Стојанчевић, *Јован Томић као историчар српског народа*, ИЧ 38 (1991) 301–312.

М. Јанковић

ТОМИЋ Светозар (30. март 1872, Превиш у Дробњаку – 21. мај 1954, Београд). Основну школу завршио је у Шавнику, гимназију започео на Цетињу, наставио у Сремским Карловцима а завршио у Београду. Студирао је и дипломирао на Историјско-географском одсеку Велике школе у Београду 1898. Био је професор гимназије у Скопљу, Битољу и Солуну, затим (1913) инспектор Министарства просвете за Косовску област и директор Треће београдске гимназије. Учествовао је у балканским и Првом светском рату. На Крфу је 1916. именован за шефа Црногорског одсека при Министарству иностраних дела. После пробоја Солунског фронта, улази са војском у Црну Гору где је радио на успостављању нове власти и уједињењу у јединствену југословенску државу. Био је члан и руководилац многих хуманитарних организација, члан Државног савета, Сената (1932) и потпредседник Сената (1938).

Т. је први почео систематски да проучава наша динарска племена. Прва монографија из те проблематике му је *Дробњак* (1902), а затим следе *Бањани* и *Пива и Пивљани* (1949). У међувремену је објавио и монографију *Скопска Црна Гора, антропогеографска и етнографска студија* (1905). Проучавања поменутих херцеговачких племена Т. је обавио у духу Цвијићеве антропогеографске школе. Истраживања у народу је урадио етнографском методом, али се напоредо служио и историјским изворима и литературом, па је тако обрадио следеће проблеме: границе племена кроз историју, порекло имена (и њихов први помен), природно-географске особине племенске области, старост и тип насеља, трагови ранијих насеља, градина, гробаља и црквина, порекло становништва по родовима (у прошлости и садашњости) и њихов број, исељавања из области, кућа и привредне зграде, привреда и саобраћај, облици својине, живот и обичаји, психичке особине. *Посебни део* садржи опис свих насеља и родова у њима. Историјску вредност имају цртежи и слике људи, насеља и оруђа за рад. Вредан је Т. *Списак (Извод) фермана и повеља породице Дробњак из Рисна* (1938), који је он превео са италијанског издања и употпунио га својим коментарима и напоменама о личностима и догађајима на које се документи односе. У раду *Сточарство и прерада млека код Срба* (1922) дао је кратак преглед развоја сточарства у средњем веку и за време Турака. Истиче да је оно свој врхунац досегло у XVIII и првој половини XIX века. Лично слободни и у додиру са другим људима, сточари су се бавили и трговином; они су „били први људи у народу и на челу сваког народног покрета". Стварањем нових балканских држава у XIX веку ограничена су и пресечена традицијска кретања сточара и отада та привредна грана знатно слаби.

БИБЛИОГРАФИЈА: П. Шобајић, *Радови Светозара Томића*, Гласник Етнографског института САН 2–3 (1957) 931–932; BLZ 9, br. 24209–24212; 11, br. 18649–18665.

ЛИТЕРАТУРА: П. Шобајић, *Светозар Томић (30.III 1872–21.V 1954)*, Гласник Етнографског института САН 2–3 (1957) 929–931; НЕ 4, 565 (М. Миленовић).

Н. Павковић

ТОМИЋ Сима – Атом (8. мај 1866, Крагујевац – 5. јануар 1903, Мантона, Француска). У Крагујевцу је завршио основну школу и гимназију (1885), а након учешћа у српско-бугарском рату уписао је Историско-филолошки одсек Филозофског факултета Велике школе. Као предавач крагујевачке гимназије положио је 1890. професорски испит. Провео је, о трошку државе, 3 године у Петрограду, Прагу и Лајпцигу, слушајући словенску филологију и упоредну граматику.

Прерана смрт затекла га је на месту доцента Велике школе.

За живота је стигао мало да напише, углавном из области филологије, књижевне историје и науке о језику. Још као студент привукао је пажњу студијом *Летописи и родослови у старој српској књижевности*, Просветни гласник 18 (1888) 792–804; 19, 829–843; 20, 923–939. Историју словенске филологије највише је задужио опширном монографијом *Књижевни и научни рад Павла Јос. Шафарика*, Нови Сад 1900. Т. се, у тек започету полемику о карактеру Цркве босанске, укључио радом *Каква је била средњевјековна „Црква босанска" – „вјера босанска"*, Босанска вила 1892. и 1894, сврставши се, уз извесне ограде, у групу аутора који су Цркви босанској приписивали православно обележје. Као један од чланова Вуковог одбора приредио је узорно издање *Народних пословица и загонетки* и, заједно са П. Ђ. Ђорђевићем и Љ. Стојановићем, треће издање *Српског рјечника* (1898), али је за свој рад на изучавању дијалеката и сакупљању народних песама и приповедака Старе Србије и Македоније претрпео оштре критике научне јавности.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Сима Томић*, СКГ 8/4 (1903) 319–320; BLZ 9, br. 24200–24207; 11, br. 18645–18648.

ЛИТЕРАТУРА: *Сима Томић*, СКГ 8/4 (1903) 319–320; Т. Остојић, *Сима Н. Томић, професор и филолог*, Календар МС за годину 1904, Нови Сад 1903. 170–171; J. Радонић, *Сима Н. Томић*, ЛМС 218, 2 (1903) 152.

Ђ. Бубало

ТОМОВИЋ Гордана (14. јули 1941, Београд). Основну школу и класичну гимназију завршила је у Београду, студирала је затим на Групи за археологију Филозофског факултета у Београду (1961–1965). Наставила је да се усавршава у области средњовековне археологије. Од 1969. запослена је у Историјском институту у Београду као приправник, затим као истраживач–сарадник. Постдипломске студије завршила је магистарским радом: *Морфологија ћириличких натписа на Балкану* (1972). Бави се поред ћириличке епиграфике историјском географијом и историјом старе картографије.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Морфологија ћириличких натписа на Балкану* (1974); *Југословенске земље на средњовековним поморским картама*. Monumenta cartographica Jugoslaviae II (1979); *Азбуковица* (1985); *Сопотски забел Чрмањ*, ИЧ 35 (1988) 37–59; *Историја Титовог Ужица* I (1989); *Томашев натпис о оснивању цркве Благовештења Господњег 1427. године код Ораховица у Метохији*. Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 63–78; *Одјеци Косовске битке на старим картама*. Зборник радова II, Историјски институт САНУ (1990) 41–58; *Глагољски натпис са Чечана*, ИЧ 37 (1990) 5–19; *Србија и суседне земље на старим географским картама* (1991); *Алтин у XIV и XV веку*, Становништво словенског поријекла у Албанији (1991); *Жупа Црна стена*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 14 (1991) 161–171; *Врање и околина у средњем веку*, Врањски гласник 26–27 (1994) 45–58; *Српске земље у европској картографији до краја XV века*, Европа и Срби (1996) 189–198.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 149.

Р.

ТОШЕВ Андреј (4. април 1867, Стара Загора – 10. јануар 1944, Софија). По завршеној гимназији у Једрену студирао је природне науке на Бриселском универзитету. Радио је као професор у бугарским гимназијама у Солуну, Старој Загори, Варни, Пловдиву и на Војном училишту у Софији (1885–1903). У следећем периоду живота деловао је као дипломатски агент у бугарским представништвима у Битољу (1903–1905), Цариграду, Цетињу (1906–1907), Београду (1907–1908). Био је опуномоћени министар у Београду (1908–1913), Цариграду (1913–1914) и Бечу (1914–1919). У међуратном периоду био је и председник владе (1935–1936). Од 1898. је члан Бугарске академије. Његови списи полазе од искуства и памћења, обојени су тенденцијом и једва да се разликују од мемоара, које је такође објављивао: *Балканските войни*, т. I. *Предистория и причини*, София 1929; т. II *5/18 октомври 1912 год. – 16/29 септември 1913*, Пловдив 1931; *Сръбско-българската разпра*, София 1932; *Сръбската национална политика и нашата политическа действителност*, София 1932; *Страници из миналото на сръбско-българските отношения*, София 1931; *Бегли спомени за Македония*, София 1941; *България и нейните съседи*, София 1943.

ЛИТЕРАТУРА: П. И. Чолов, *Български историци*, София 1981, 392; *Юбилеен сборник Андрей Тошев*, София 1942 (цитирано у Чолов, 392).

Р.

ТОШИЋ Ђуро (1. октобар 1946, Жљебови, Соколац). Основну школу и гимназију завршио је у Сокоцу, а студије историје на Филозофском факултету у Сарајеву. Магистрирао је 1976. на Филозофском факултету у Београду темом: *Босанска држава за владавине краља Дабише*, а 1982. одбранио је докторску тезу: *Трг Дријева у средњем вијеку*. Од 1971. до 1992. године радио је на Филозофском факултету у Сарајеву (прошавши кроз сва звања од асистента до ванредног професора) на предметима Историја народа Југославије – средњи вијек и Помоћне историјске науке.

Школску 1979/80. годину провео је, као стипендиста италијанске владе, на специјализацији на Државном универзитету у Риму.

Био је члан Редакције *Годишњака* Друштва историчара Босне и Херцеговине, а једно време и председник Друштва историчара Босне и Херцеговине.

У пролеће 1992. избегао је из ратом захваћеног Сарајева, а од 1. септембра те године ради у Историјском институту САНУ у звању вишег научног сарадника.

Т. се бави средњовековном прошлошћу појединих босанских тргова (Дријева и Брштаник) и требињске области, с посебним освртом на историјско-географско-топографски смештај, привредни развој и свакидашњи живот на томе подручју. Осим тога, занима се и за улогу појединих дубровачких породица (Примовићи и Хранковићи) у економском, и неких важнијих личности (протовестијари: Трипе Бућа и дубровачки презбитер Ратко) у организовању државног живота средњовековне Босне.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987; *Брштаник у средњем вијеку*, Годишњак ДИ БиХ 21–26 (1976) 37–50; *Srednjovjekovna župa Trebinje (istorijsko-geografsko-topografski osvrt)*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 24, 25–26 (1990) 65–101; *Zemljoradnja u srednjovjekovnoj župi Trebinje*, Godišnjak DI BiH 40–41 (1989–1990) [1990] 42–58; *Средњовјековни живот у требињској области (феудална средина на примјеру једне регије)*, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 77–85; *Petar Primović – dubrovački trgovac i zakupac carina u Bosni*, Godišnjak DI BiH, 37 (1986) 75–89; *Dubrovačka porodica Hranković*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU 26 (Dubrovnik 1988) 87–101; *Tripe Buća, trgovac i protovestijar bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića*, Godišnjak DI BiH 20 (1972–1973) [1974] 75–89; *Dubrovački prezbiter Ratko, stonski kancelar i protovestijar kralja Tvrtka I i trebinjsko-mrkanjski biskup*, Godišnjak DI BiH 28–30 (1977–1979) 39–58.

Р.

ТОШКОВИЋ Јово (12. јули 1895, Колашин – 18. октобар 1943, Острог). Матурирао је у Другој мушкој гимназији у Београду 1914. За време Првог светског рата био је заточеник мађарског логора Нађмеђер. Историју је студирао у Београду од 1918. до 1922, а Правни факултет ванредно од 1922. и апсолвирао 1926. Професор историје био је у Сомбору, Врбасу и Београду. Године 1941. био је професор у Државној реалној гимназији у Београду. Као члан Народне одбране учествовао је у Двадесетседмомартовском пучу, а после бомбардовања Београда 6. априла 1941. избегао је са породицом у Црну Гору.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Односи између Босне и Србије 1805–6. и бој на Мишару* (докторска теза), Суботица 1927; *О паду Београда и Шапца 26. дец. 1806, 26. јан. 1807. год.*, Београд 1930; *Историски чланци и прикази*, Београд 1933; *Борба Црне Горе за проширење и државну самосталност (1784–1878)*, Београд 1936; *Од Битке на Иванковцу до велике турске офанзиве 1806. г.*, Народна одбрана 14, 50 (1939) 783–785. и бр. 51, 799.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 24266–24274 и 11, br. 18741–18749.

М. Радевић

ТРГОВЧЕВИЋ-МИТРОВИЋ Љубинка (7. јануар 1948, Сарајево). Основну школу и гимназију завршила је у Београду, а историју студирала на Филозофском факултету у Београду на Групи за савремену историју (1971). Наставила је да се усавршава на постдипломским студијама специјализујући Општу историју новог века (1971–1974). Степен магистра стекла је радом: *Јавни рад Јована Цвијића у Првом светском рату*. Од 1972. запослена је у Историјском институту у Београду као асистент. Докторат је стекла на Филозофском факултету у Београду дисертацијом: *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914–1920*. У Историјском институту је била научни сарадник и од 1990. виши научни сарадник. У Центру за мултидисциплинарне студије Универзитета у Београду поверен јој је предмет Историја науке и образовања у Србији у XIX и XX веку. Бави се историјом XIX и XX века, претежно проблемима културе, образовања, науке и научних институција. Радила је у већем броју научних центара и учествовала на бројним научним скуповима.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914–1920*, Београд 1986, 1987[2]; *Историја Српске књижевне задруге*, Београд 1992; *Политичка делатност Јована Цвијића у Лондону 1915. године* ИЧ 20 (1973) 385–396; *Јован Цвијић у првом светском рату*, ИЧ 22 (1975) 173–231; *Јован Цвијић о уједињењу Југословена (1914–1915)*, у: Научно дело Јована Цвијића. Поводом педесетогодишњице његове смрти, Београд 1982, 457–463; *Покушај писања југословенске енциклопедије током првог светског рата*, ИЧ 29–30 (1982) 513–525; *Die erste im*

Ausland ausgebildete Professorengeneration der Universität Belgrad, Wegenetz Europäischen Geistes, II, Universitäten und Studenten, Wien 1987, 101–113; *Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. године*, у: Србија 1916. године, Београд 1987, 261–269; *Студије у иностранству прве генерације универзитетских наставника*, у: Универзитет у Београду 1838–1988, Београд 1988, 69–86; *Културни одбор у Паризу*, у: Србија 1918. године, Београд 1989, 129–140; *Paris comme centre culturel de l'émigration serbe pendant la Première guerre mondiale*, у: Југословенско-француски односи. Поводом 150 година од отварања првог француског конзулата у Србији, Београд 1990, 198–214; *Дневник Станоја Станојевића (октобар 1915–јули 1916)*, Мешовита грађа 19, Београд 1989, 119–154; *Српски инжењери на студијама у иностранству до 1918.* Путеви српског инжењерства током XIX века. Научни скупови 73, Београд (САНУ) 1994, 148–167; *Образовање као чинилац модернизације Србије у XIX веку (Аналитичка скица)*. Србија у модернизационим процесима XX века (Научни скуп), Београд 1994, 217–232.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 150.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 150.

Р.

ТРИПКОВИЋ Ђоко (8. јули 1950, Сјеница). Основну школу и гимназију завршио је у Сјеници. Филозофски факултет, Група за историју, завршио 1974. у Београду, а магистарске студије из опште историје XX века на истом факултету 1980, одбранивши магистарски рад *Француска и евакуација српске војске из Албаније*. Докторску дисертацију под насловом *Унутрашњеполитички развитак Југославије и Велика Британија 1945–1948*, одбранио је 1988. на Филозофском факултету у Београду. Бави се историјом XX века, од 1983. ради у Институту за савремену историју у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Iskušenja jedne mladosti – Jugoslovenski omladinci u Čehoslovačkoj 1946–1948* (1988, koautor M. Tripković); *Prilike u Jugoslaviji i Velika Britanija 1945–1948* (1990); *Opozicija izvan Narodnog fronta 1945* (1990); *Jugoslavija i Maršalov plan* (1990); *Nomalizacija jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa 1953* (1994); *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1950* (1993).

БИБЛИОГРАФИЈА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, 269: *Bibliografija izdanja ISI 1984–1994*, Istorija 20. veka 2 (1994) 244–245.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadesetpet godina ISI 1958–1983*, 269.

Р.

ТРИФУНОВИЋ Ђорђе (13. април 1934, Београд). После завршене основне школе и гимназије у Београду (1953) уписао се на Филозофски факултет Београдског универзитета, где је дипломирао на Групи за југословенску књижевност (1957). Након двогодишњих постдипломских студија изабран је за асистента за средњовековну књижевност на Филолошком факултету у Београду (1961), где је прошао сва звања до редовног професора (1981). На истом факултету докторирао је дисертацијом *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју* (1966). Једну школску годину провео је на Универзитету у Атини (1967–1968) и ту се усавршавао у области византијске химнографије и грчког језика. Радио је у иностраним збиркама старих рукописа и широм бивше Југославије.

Т. се бави превасходно српском средњовековном књижевношћу и њеним везама са византијском и православним словенским литературама, словенском археографијом, текстологијом и њима сродним дисциплинама. Објавио је већи број чланака, огледа, расправа и књига. Има радова који се тичу српске историографије. То су најчешће испитивања рукописног наслеђа извора и њихово објављивање: *Житије светог патријарха Јефрема од епископа Марка* (1967); *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју* (1968); *Две посланице Јелене Балшић и Никонова „Повест о јерусалимским црквама"* (1972); *Слово о светом кнезу Лазару Андонија Рафаила* (1976); *Књижевни радови деспота Стефана Лазаревића* (1979); *Надгробна реч деспоту Ђурђу Бранковићу* (1979); *Књижевни радови монахиње Јефимије* (1983, 1992). Известан број извора превео је на савремени језик (*Очевици о великој сеоби Срба*, 1982, 1990; *Српске посланице шеснаестог века*, 1988; *Огледи и преводи, XIV–XVII век*, 1995). Писао је о издавачима старих српских извора (Јован Стерија Поповић, Ђура Даничић, Љубомир Стојановић, Иларион Руварац). Српска средњовековна грађа обилно је коришћена у његовим књигама *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова* (1974, 1990) и *Стара српска књижевност. Основе* (1994, 1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: Анали Филолошког факултета у Београду 13 (1979) 427–438 (до 1975. године).

Р.

ТРИФУНОВИЋ Лазар (14. јануар 1929, Београд – 23. јули 1983, Париз). Основну и средњу школу завршио је у Београду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду на Катедри историје уметности (1955). На истој катедри је докторирао 1960. тезом *Српско сликарство у првој половини XX века*. Боравио је у Француској, Немачкој, Холандији и САД на студијском усавршавању.

После дипломирања изабран је за асистента професора Светозара Радојчића на Катедри за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Пролазећи кроз сва звања универзитетских сарадника 1976. бива изабран за редовног професора историје и теорије модерне уметности. Никад не напуштајући рад на Филозофском факултету у Београду, током година обављао је и више других дужности. Од јула 1962. до децембра 1969. био је директор Народног музеја у Београду; четири године предавао је студентима Ликовне академије у Приштини; био је руководилац свих археолошких истраживања у Ђердапу; главни уредник часописа *Уметност*. Био је ликовни критичар–сарадник Радио Београда, НИН-а, Политике, а бројне стручне чланке и есеје објављивао је у многим листовима и часописима (*Дело, Израз, Сарадник, Данас, Поља* и др.). За образовни програм РТС снимио је две серије: *Сликари и вајари* и *Сликарски правци XX века*. Написао је велики број текстова за каталоге изложби и извршио њихову поставку. Више година био је председник југословенске секције AICE.

Подручје Т. рада била је, пре свега, савремена југословенска уметност, али се упоредо бавио и уметничким кретањима у свету и теоријом модерне уметности. У том смислу Т. је оснивач и први професор предмета Историја и теорија модерне уметности на Филозофском факултету у Београду. Као ангажовани борац за слободу уметничког израза значајно је утицао својим текстовима на актуелна збивања у нашој средини. Подржавајући и објашњавајући педесетих година појаву и значај *Децембарске групе*, нешто касније енформела, односно последњих година живота *Сликарство призора* у делу Миодрага–Мића Поповића, непосредно је утицао на токове и развој савременог српског сликарства.

Добитник је награде „Исидора Секулић" 1983. за књигу есеја *Од импресионизма до енформела*.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Европски мајстори* (1963); *Српска ликовна критика* (1967); *Српско сликарство 1900–1950* (1973); *Стварност и мит Милана Коњовића* (1978); *Ђура Јакшић, сликар и песник* (1978); *Српска цртачко-сликарска школа у Београду* (1978); *Од импресионизма до енформела* (1982); *Сликарски правци XX века* (1982); *Сликарство Мића Поповића* (1983).

БИБЛИОГРАФИЈА: М. Урдаревић. *Библиографија др Лазара Трифуновића*, Свеске ДИУС 15 (1983) 18–22.

ЛИТЕРАТУРА: С. Бошњак, *За хуманистичку мисију уметности* (Над делом Лазара Трифуновића), Свеске ДИУС 15 (1983) 1–7.

С. Живковић

ТРИЧКОВИЋ Радмила (29. март 1939, Трњани код Пирота). Гимназију је завршила 1957. године у Пироту. Оријенталну филологију студирала је на Филолошком факултету у Београду. По завршеним студијама Р. Т. је радила као хонорарни службеник на срећивању оријенталне грађе у Државном архиву Србије. Две школске године провела је на специјализацији у Каиру (1962–1964). Постдипломске студије уписала је 1965. године на Одељењу историјских наука Филозофског факултета у Београду. На истом факултету одбранила је 1969. магистарски рад *Организација управе у Београдском пашалуку после Београдског мира 1739. године.*

Од 1966. Р. Т. је радила у Историјском институту САНУ као уговорни асистент, а после одбране магистарског рада добила је место сталног асистента. За научног сарадника изабрана је 1978. пошто је на Филозофском факултету у Београду одбранила докторску дисертацију *Београдски пашалук (1683–1739)*. За вишег научног сарадника изабрана је 1990. године.

Р. Т. проучава прошлост наших земаља под турском влашћу, посебно турски војноуправни систем, имовинске односе, положај српске цркве и манастира. Писала је о историји Београда, Шапца, Лесковца, Ужица, Ћуприје, Јагодине, Ниша. Изучава, преводи и издаје турске изворе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Читлучење у Београдском пашалуку у XVIII веку* (1970); *Шабац и његова нахија од 1740. до 1804. године* (1970); *Лесковац и његова околина у XVIII веку (1683–1804)* (1971); *Списак мухафиза Београда од 1690. до 1789. године* (1973); *Београдска тврђава и варош 1739–1789. године* (1973). У Историји Београда I, Београд 1974, обрадила је следећа поглавља: *Главна тврђава Царства према Европи, Варош после 1740. године, Нереди и друштвене кризе у Београду после 1740.* и *Буне јаничара; Ћуприја и средње Поморавље до првог српског устанка* (1979); *Српска црква средином XVII века* (1980); *Ниш у великом рату: Урбани развитак Ниша у XVII веку* (1983); *Поклон*, ИЧ 35 (1988) 55–74; *Ужице у XVIII веку*, Историја Титовог Ужица I, Титово Ужице 1989.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 151–152.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 151.

Р.

ТРЛАЈИЋ Глигорије (25. јануар/5. фебруар 1766, Мол, Бачка – 28. септембар/10. октобар 1811, Рјесное код Харкова, Русија). Основну школу завршио је у Молу, након чега је као син сиромашних родитеља ступио у службу код једног сељака. Но, успео је да се избори за даље школовање. Гимназију је похађао у Сегедину и Будиму, након чега је у Пешти завршио филозофију а у Бечу права. По завршетку студија (1790), радио је као лични секретар руског посланика у Бечу кнеза Голицина, а потом у српској штампарији у Бечу и као приватни учитељ код бечког руског проте. У Русију је отишао 1796, а 1803. постављен је за ванредног професора опште историје и статистике у Царском педагошком институту у Петрограду. Када је 1806. тај институт претворен у Правну академију, Трлајић је постао професор енциклопедије права. Пред смрт (1811) постављен је за професора Харковског универзитета.

Т. је био један од најистакнутијих наших просветитеља. У складу са захтевима епохе рационализма и просвећености, развио је свестран рад у различитим интелектуалним и научним областима. Одржавао је сталну везу са домовином и истакнутим интелектуалцима тога доба, Ст. Стратимировићем, Доситејем, Павлом Соларићем и др.

Историографским радом, осим као предавач у Русији, Т. се није посебно бавио, али су из те области важна његова два рада. Посебно је значајан *Ogled o metodu kako se predaje istorija*, који је штампао на француском (али који, нажалост, до данас није пронађен), и представља први систематски методолошки рад једног српског историографа. Осим тога, извесних опсервација о историји и историографији, као и о проблему научне истине има у његовој академској беседи из 1806, на руском. Изузев ових радова написао је неколико стручних књига из области права, на руском, попут *Кратко упуство за систем познавања грађанског приватног права Русије* (1910), и др. Написао је неколико спевова, бавио се поезијом, а велику радну енергију утрошио је на превод и прераду неколико песничко-моралних списа, од којих су најпознатији: Геснерова идила *Забавленије јединаго љетнаго јутра* (1793), морална приповетка Николајева из римске историје *Идеја или мужскаја и женскаја добродетељ* (1793) и Херскољево дело *Нума или процветајушчиј Рим* (1801). Осим штампаних дела остало је и неколико радова у рукопису, једна драма, почетак граматике, неколико правних радова и два превода. Крајем XIX века у Панчеву су објављени његови *Скупљени списи*.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 2, br. 46846–46852; 9, br. 24359.

ЛИТЕРАТУРА: Л. Бојић, *Памјатник мужем у славено-сербском книжеству славним*, Венеција 1815; А. Стојковић, *Вјечна памјат Глигорију Терлајићу*, Новине сербске 67 (1821); В. И. Григорович, *Срби у Русији*, ЛМС 120 (1879); *Писма митроп. Стратимировића. Из збирке Ђорђа Рајковића*, Јавор 7 (1880) 1438–1439; 1469–1470; П. Срећковић, *Подаци из фрушкогорских манастира*, Споменик 19 (1892) 41–63 (међу осталим анонимни животопис Г. Т.); Ј. Радонић, *Прилошци историји словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века*, ЛМС 201 (1900) 31–66 (писма С. Стратимировића Г. Т.); НЕ 604–605 (В. Петровић); ЕЈ 8, 370 (B. Stojković).

Мир. Јовановић

ТРОИЦКИ Сергије Викторович (26. март 1878, Томск, Русија – 26. новембар 1972, Београд). Професор Правног факултета, канонист. Школовао се у тверској Духовној семинарији, Археолошком институту и петроградској Духовној академији. Магистрирао је на Духовној академији у Кијеву. По завршеном школовању био је наставник Александро-невске семинарије у Петрограду. Истовремено је радио и у канцеларији Светог синода Руске православне цркве. Око 1910. испитивао је у Светој Гори јерес о именима Божјим. Као секретар канцеларије радио је на организацији Сабора Руске цркве 1917–1918. После емиграције (1920) никада није прекидао везе са матичном црквом и залагао се за јединство Руске цркве са црквено-правног становишта. Једини је руски канонист из емиграције који је учествовао у раду Сабора Руске православне цркве. Био је члан Одељења спољних послова Московске патријаршије.

По доласку у Југославију радио је као професор Правног факултета у Суботици, а школске 1934/1935. изабран је за декана тог факултета. Био је члан конференције представника југословенских универзитета за израду Уредбе о правним факултетима и члан Комисије за израду закона о мешовитим браковима. Пензионисан је 1945. као професор Правног факултета у Београду. Нешто касније (1947–1948) Т. је држао предавања из области црквеног права на московској Духовној академији. Руска црква му је доделила орден Великог равноапостола кнеза Владимира и почасни докторат црквено-правних наука. Као експерт Српске православне цркве за канонска питања позиван је на сарадњу у Друштву за канонско право Источне цркве у Ватикану. После узајамног скидања анатеме Источне и Западне хришћанске цркве (1967) био је активни присталица започињања дијалога између тих цркава.

У току дугог живота и рада главни предмет његовог научног интересовања било је црквено право. Посебно је проучавао брачно право у црквено-правним споменицима од најстаријих времена до свога времена, затим однос цркве и државе, посебно о цезаропапизму, о аутокефалности и дијаспори Источне цркве. Предмет његове пажње био је однос емигрантских црквених организација према матичној цркви, али увек са црквено-правног становишта.

За српску историографију нарочито је значајан рад Т. на проучавању Крмчије, тј. Номоканона – Законоправила св. Саве. Од 1948. као члан и секретар Одбора Српске академије наука за критичко издање Крмчије, а од 1961, када је тај Одбор припојен Историјском институту, Т. је био главни сарадник и руководилац Одбора. Своје животно дело: *Критичко издање Светосавске крмчије*, није успео да доврши. У тој области главни су му радови: *Ктиторско право у Византији и Немањићкој Србији* (1935); *Ко је превео Крмчију са тумачењима* (1949); *Како треба издати Светосавску крмчију – Номоканон са тумачењима* (1952); *Црквена-политичка идеологија Светосавске крмчије и Властареве Синтагме* (1953).

Захваљујући знањима у области теологије, права, историје и филологије, Т. је темељно познавао изворе, свестрано их проучавао и тумачио с великом акрибијом, обраћајући велику пажњу на претходно постигнуте резултате.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 24364; 11, br. 18869–18870; Б. Гардашевић, *Сергије Викторович Троицки*, Богословље 17 (32) 1–2 (1973) 1–15; 24 (39) (1980) 178–188.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 8, 374 (D. Denković); ИЧ 20 (1972) 421–423 (Д. Синдик); Б. Гардашевић, *Поводом смрти црквеноправног писца Сергија Троицког*, Православље 7, 139 (1973); Б. Гардашевић, *Сергије Викторович Троицки*, Богословље 17 (32) 1973 [1975] 1–15; 24 (39) (1980) 175.

Д. Синдик

ТРОЈАНОВИЋ Сима (2/15. фебруар 1862, Шабац – 8/21. новембар 1935, Београд). Отац му је био пореклом из Битоља, а мајка из Срема. Основно и средње образовање стицао је у Шапцу, Винковцима и Београду. Затим је отишао у Швајцарску где је (у Берну) матурирао. Студирао је осам семестара на универзитетима у Цириху, Вирцбургу и Хајделбергу. Докторски испит из области „биолошке групе наука са антропологијом" (физичком) положио је 1885. године. За наставника чачанске гимназије постављен је 1886; професорски испит положио је 1891. Од јесени 1891. је био професор, а од 1893. и директор лозничке гимназије. Затим је био професор најпре Треће а затим Прве и Друге београдске гимназије. Од 1899. до 1901. Т. је четири семестра провео на студијама етнологије и музеологије, два семестра у Минхену и по један у Прагу и Бечу.

Од 1901. Т. је постављен за „чувара" у Етнографском одсеку Народног музеја. Исте године тај одсек је постао посебан Етнографски музеј чији је директор Т. био од 1901. до 1921. У то време пада његова најплоднија музеолошка делатност, па је (са Н. Згом) приремио више етнографских изложби о српском народу: Петроград 1902–1903, Лијеж 1905, Букурешт 1906, Балканска изложба у Лондону 1907, изложба „Српске жене" у Паризу 1910. и Међународна изложба у Торину 1911. године. Од 1921. до 1924. Т. је био редовни професор (и декан 1921–1922) Филозофског факултета у Скопљу. По својој жељи пензионисан је 1924. За свој рад у области етнологије и природних наука, Т. је заслужио више признања: 1904. изабран је за дописног члана СКА у Београду, 1924. за члана Етнографског друштва у Бечу, а Словенског устава 1929. у Прагу.

Почев од 1889. Т. је своје радове објављивао у угледним домаћим и страним часописима и издањима. Они су од значаја како за етнологију, физичку антропологију и биологију, тако и за социокултурну историју. *Старинска српска јела и пића* (1896) су обимна тематска монографија у којој је Т. указао на значај проучавања народне исхране, на врсте јела и начине њихове припреме и све то упоређивао са одговарајућим питањима код других народа. У раду *Лапот и проклетије* (1898) Т. је обрадио народна предања о узроцима некадашњег обичаја убијања старих људи и како је та пракса изобичајена. У низу написа *Српски народ* (Босанска вила 1908), Т. је приказао особине Срба, од физичко-антрополошких и психичких до друштвено-економских, правних и верских. *Наше кириџије* (1909) су краћи историјски преглед о кириџијском саобраћају и трговини, о опреми кириџијских коња и судова, о увозу и извозу, о главним путевима, о законским прописима о кириџијама од средњег до новог века, о вашарима, пошти итд. Од културно-историјског значаја су и *Главни српски жртвени обичаји* (1911). То је обимно дело у којем је Т. извршио поделу на крвне и бескрвне, односно на људске, биљне и животињске жртве; указује на жртвовања у животном циклусу човека. Жртвовања код Срба Т. смешта у шири индоевропски контекст. У обимној монографији *Ватра у животу и обичајима српског народа* (1930) Т. указује на универзални значај коришћења ватре у култури човека уопште и посебно у традицији Срба. Обратио је пажњу и на просторну раширеност појмова „огањ" и „ватра" код нас, као и на архаичне начине добијања, „извијања живе ватре". Т.

је био претеча у проучавању невербалне комуникације код Срба. Његово пионирско дело *Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи*, појавило се само два дана пре но што је умро. Он је проучавао ону страну човека као друштвеног и симболичког бића, који саобраћа са другим људима шаљући им своје и примајући њихове поруке. У изражавању својих мисли, осећања, намера и ставова, поред речи, човек се служи покретима, погледом, бојом гласа или начином ходања, стајања, седења, поздрављања. Т. обраћа посебну пажњу и на социјално-статусну и правну симболику невербалне комуникације у нашој историји (пружање руке, скидање капе, загрљај, пољубац, начин ношења браде, косе). Т. је етнографску грађу прикупљао у народу, а употпуњавао је историјским, археолошким и језичким подацима.

БИБЛИОГРАФИЈА: Б. Дробњаковић, *Библиографија наших етнолога. Др Сима Тројановић*, ГЕМ 7 (1932) 143–146; П. Влаховић, *Писци наше етнологије и антропологије*, Београд 1987, 141–143.

ЛИТЕРАТУРА: М. М. Васић, *Старинска српска јела и пића (од Симе Тројановића)*, Бранково коло 6 (1900) 873–879; С. Тројановић (б. п.), *Д-р Сима Тројановић, дописни члан СКА*, Годишњак 29 (1920) [1921] 199–205; Годишњак 35 (1926) [1927] 270–272; и 143–146; Б. Дробњаковић, *Сима Тројановић*, Гласник ЈПД 16 (1936) 294–295; Ј. Ердељановић, *Сима Тројановић (15. II 1862 – 8. XI 1935)*, ЛИЧ 1, 1–4 (1935) 770–773; Т. Р. Ђорђевић, *Сима Тројановић*, Прилози КЈИФ 16 (1936) 414–415; Б. Гавриловић, *Сима Тројановић*, Годишњак СКА 44 (1935–1936) 158–159; М. С. Филиповић, *Д-р Сима Тројановић (+ 21 новембар 1935)*, Годишњак СФФ 3 (1934–1938) 241–243; П. Ж. Петровић, *Д-р Сима Тројановић (2. II 1862 – 8. XI 1935)*, ГЕМ 10 (1935) 165–166 (некролог са фотографијом); D. Stranska, *Sima Trojanović, 2. II 1862 – + 21. XI 1935*. Ročenka Slovanskeho ustavu 8 (1935) [1936] 131–133; Ж. Требјешанин, *Тројановићево истраживање невербалне комуникације Срба*, Поговор у: Сима Тројановић, Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи, Београд 1986, 307–335; 133–141 (П. Влаховић); Ж. Требјешанин, *Култ и символика ватре у митологији и религији Срба.* Поговор у: Сима Тројановић, Ватра у обичајима и животу српског народа, Београд 1990, 405–441; N. Pavković, *Un pionnier dans l'étude de la communication nonverbale*: Sima Trojanović, Phihofizičko izražavanje srpskog naroda poglavito bez reči, у: Etudes et documents balkaniques et méditerranéens 15, Paris 1990, p. 184; НЕ 4, 613 (Д. Поповић).

Н. Павковић

ТРПКОВИЋ Вељан (видети **АТАНАСОВСКИ Вељан**)

ТРПЋЕА (TRÂPCEA) Теодор (2. фебруар 1917, Липљан – 4. мај 1989, Темишвар). Средње образовање стекао је у Скопљу и Турн Северину, а високо на Филолошком факултету Универзитета у Клужу (1936–1940). Докторирао је у области историјских наука 1942 године. Био је асистент на Филолошком факултету Универзитета у Букурешту (1944–1946), професор средње школе у Оршави (1946–1954), предавач и ванредни професор на Филолошком факултету у Темишвару.

Т. је балканолог и историчар Баната. Објавио је студије из области политичке и социјалне историје југоисточне Европе.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Tarul Iovan Nenad şi Gheorghe Crăciun, oameni negri*, Balcania 2–3 (1939–1940) 331–343; *O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului sub conducerea lui Pero Seghedinaț (1735)*, SAI 1 (1956) 31–37; *Craşovenii, o „măruntă" populaţie din ţara noastră, De unde au venit şi cînd au venit*, Studii 10 (1957) 93–101; *События происходящие на австро-сербской границе во время сербского народного восстания 1804–1813*, RESSE 4, 1–2 (1966) 169–197; *De l'organisation cnéziale en Banat de la moitié du XVIIe siècle jusqu'à la première moitié du XIXe siècle*, RESEE 7 (1969) 497–509; *Despre unele cetăţi medievale din Banat*, SIB 1 (1969) 23–83; *Aspecte principale privind istoria paşalîcului de la Timişoara (1552–1718)*, SAI 20 (1972) 14–27; *Din relaţiile lui Tudor Vladimirescu cu Banatul în anii 1821–1822*, SIB 3 (1974) 106–117; *Un amanunt din jurnalul lui Sava Tekelia privitor la românii*, Радови српско-румунског симпозијума, Вршац 22–23. маја 1970, Панчево 1971, 419–423; *Despre „Poturii" de la Radna – Lipova – o rămăşită de populaţie bosniacă*, Analele Societatii de limba română 3–4 (1972–1973) 605–610.

М. Ванку

ТРУХЕЛКА Ћиро (2. фебруар 1865, Осијек – 18. септембар 1942, Загреб). Основну школу и ниже разреде гимназије учио је у Осијеку, а 1878. школовање наставио у Загребу, где је од 1882. до 1885. студирао археологију и историју уметности. Следеће године именован је за првог кустоса Земаљског музеја у Сарајеву са задатком да учествује у припреми за његово отварање 1888. У недостатку стручњака у почетку се бринуо о свим збиркама Музеја. Ипак, највише пажње посветио је праисторијској, средњовековној и етнографској збирци. Дуго је уређивао *Гласник Земаљског музеја*. После пензионисања 1922. године преселио се у Осијек. Реактивиран је 1926. избором за редовног професора археологије и историје уметности на Филозофском факултету у Скопљу, где је радио до 1931.

Т. је у Земаљском музеју радио близу четири деценије. Обављао је веома разноврсне послове. Ископавао је илирске гробове и градине на Гласинцу, сојенице у Доњој Долини, истраживао римске, ранохришћанске и средњовековне споменике у Босни и Херцеговини. Резултате истраживања из средњовековне археологије саопштио је у радовима: *Епиграфске црпице из Босне и Херцеговине* (1889); *Starobosanski mramorovi* (1891); *Natpis Kulina Bana* (1898); *Наши градови* (1904); *Grobnica bosanskog tepčije Batala, obretena kod Gornjeg Turbeta* (1915); *Srednjevjekovni stećci Bosne i Hercegovine* (1941); Прикупљајући натписе понудио је *Novi postupak pri snimanju natpisa* (1891). Т. се бавио и нумизматиком: *Bosanski, srpski i bugarski novci Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (1894), *Nalaz bosanskih novaca obreten kod Ribiča* (1903). Више година Т. је радио у Дубровачком архиву. Приредио је збирку *Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive* (1911, првобитно у ГЗМ), затим *Testament gosta Radina*. На основу дубровачке грађе написао је *Dubrovačke vijesti o godini 1463* (1910); *Konavoski rat* (1910), а обрадио је и лик Гази Хусреф-бега. Т. нас је више задужио неуморним сакупљањем старина, него вредношћу саопштених резултата.

БИБЛИОГРАФИЈА: ГЗМ 33–34 (1921/1922); *Spomenica u proslavu 50-godišnjeg opstanka Zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu*, Sarajevo 1938, 69–70; Časopis za hrvatsku poviest 1, 1–2 (1943) 149–152 (A. Truhelka); BLZ 9, br. 24471–24584; 11, br. 18911–18930.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 637–638 (В. Новак); Časopis za hrvatsku poviest 1, 1–2 (1943) 149–152 (A. Truhelka); J. Šidak, *Ćiro Truhelka – njegov život i rad*, HZ 5, 1–2 (1952) 103–110; ЕЈ 8 (1971) 381–382 (Đ. Basler).

Р. Михаљчић

ЋЕЛАП Лазар (1887, Лазе, Срем – 17. октобар 1967, Загреб). Класичну гимназију и Филозофски факултет (група за историју и географију) завршио је у Загребу. По завршетку студија радио је у земунској гимназији (1909–1913). Из Земуна је премештен у Бјеловар, а 1926. постављен је за директора гимназије у Славонском Броду, где је остао до 1939. године. Кратко време био је директор гимназије у Карловцима и Женске учитељске школе у Новом Саду. Ратне године провео је као пензионер у Београду. После Другог светског рата је реактивиран и постављен за директора Архива града Београда, где је радио до пензионисања 1954. године.

Поред практичног рада у школи и у архиву, Ћ. је преводио, писао прилоге из архивистике, а на основу архивске грађе објавио је више десетина радова. Изучавао је прошлост Србије и Војводине од XVIII до XX века. Посебну пажњу посветио је колонизацији Војводине и Војној граници. Из ове области остале су необјављене студије: *Petrovaradinska graničarska regimenta* и *Šajkaški bataljon*. Рукописи се чувају у САНУ.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Zemun u srpskom pokretu 1848–1849*, Novi Sad 1960; *Austrijski vojni izveštaji o organizaciji srpske milicije (1821–1871)*, Vesnik Vojnog muzeja 10 (1964) 129–143; *Gradiška graničarska regimenta*, Zbornik HIS 9 (1972) 9–42; *Zemunski vojni komunitet (1717–1881)*, Споменик САНУ 117, 19 (1967); *Postupak s austrijskim podanicima u Srbiji i vreme kneza Miloša i Ustavobranitelja*, Годишњак ГБ 14 (1967) 351–370.

ЛИТЕРАТУРА: Архивски преглед 1–2 (1967) 315–319 (Т. Ж. Илић).

Р. Михаљчић

ЋИРКОВИЋ Б. Војислав (24. јуни 1930, Пећ). Основну школу и гимназију завршио је у Пећи, а Филозофски факултет у Београду (1957). Докторску тезу *Народни фронт Србије од 1937–1952. године*, одбранио је на Филозофском факултету у Приштини 1980.

У Пећи је радио у гимназији и школи за примењену уметност до 1960, када се преселио у Београд, где је радио у Архиву ЦК СКЈ и Институту за изучавање радничког покрета све до краја 1970. Одатле је прешао у Музеј града Београда, а 1984. прешао је у Меморијални центар Јосип Броз Тито, где је остао све до краја 1990. када је пензионисан.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Стварање јединствених синдиката Југославије*; *Београд у рату и револуцији* (1984, коаутор); *Савез синдиката Југославије*; *Извршни народноослободилачки одбор и његов рад у ослобођеном Београду (октобар 1944 – мај 1945)* (1976); *„Демократија" Милана Грола и њена идеолошка политичка улога у јесен 1945. године* (1979); *Уједињење левих крила сељачких странака* (1979).

Р.

ЋИРКОВИЋ Сима (29. јануар 1929, Осијек). Основну школу учио је у Сомбору, гимназију у Београду (1941–1944) и Сомбору (1945–1948). Историјску групу наука студирао је на Филозофском факултету у Београду (1948–1952). По дип-

ломирању краће време службовао је у Државној архиви у Зрењанину и Народној библиотеци у Београду да би 1955. добио место асистента у Историјском институту у Београду. На Филозофском факултету је 1957. одбранио докторску дисертацију *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба* (објављена као књига 1964). Недуго затим је изабран за асистента, а потом доцента за историју народа Југославије у средњем веку на Филозофском факултету у Београду (1957). Од тада је до пензионисања 1994. радио на Факултету, од 1963. као ванредни, од 1968. као редовни професор. Био је продекан (1964–1966) и декан Факултета (1974–1975). Изабран је 1972. за дописног, 1981. за редовног члана САНУ, био је генерални секретар САНУ (1981–1985). Постао је члан и других академија (АНУБиХ, ЈАЗУ, ЦАНУ, ВАНУ, Académie européenne d' histoire, Bruxelles).

Основна област истраживања Ћ. је средњовековна историја јужнословенских народа, а карактерише их тематска разноврсност, методолошка иновација, критичност и тежња ка синтези. Изворну подлогу је ширио истраживањима у архивима Дубровника, Венеције, Хиландара и Будимпеште. Објавио је већи број студија о којима податке пружају библиографије. Тридесет студија о општијим темама сабрано је у књизи: *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997.

Упоредо са већ споменутом дисертацијом изашла је књига: *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964. Са групом аутора учествовао је у писању *Историје Црне Горе*, књ. II, том 1–2 (1970), са И. Божићем, М. Екмечићем и В. Дедијером објавио књигу: *Istorija Jugoslavije* (Beograd 1972, на енглеском New York 1974, на кинеском Пекинг 1984). Био је уредник прве књиге *Историја српског народа* (Београд 1981) и један од аутора у тој и другој књизи (1982). Књига *Срби у средњем веку*, првобитно објављена на италијанском (Milano 1992, 1994), преведена је на француски (Paris 1992) и руски (Москва 1996), код нас је објављена 1995. и 1997. Учествовао је у неким европским делима, написао преглед средњовековне прошлости Западних и Јужних Словена (*Gli Slavi occidentali e meridionali e l'area balcanica)* за трећи том: *Il Medioevo, Storia d'Europa* (Torino 1995), и преглед друштвене историје источних делова Југославије 1350–1650. за *Handbuch der europäischen Wirtschafts– und Sozialgeschichte* Bd. 3, Stuttgart 1986, сарађивао већим бројем чланака у *Lexikon des Mittelalters 1–8*, Zürich–Minhen 1977–1997.

Ћ. је сарађивао у већем броју домаћих монографија о манастирима (Студеница, Пећка патријаршија, Есфигмен) и градовима (Бар, Будва, Голубац, Пријепоље, Смедерево, Сремска Митровица, Сомбор, Шабац). У дужем периоду се бавио изворима: приредио је српске повеље Лавре светог Атанасија (Paris 1982) и српске повеље манастира светог Пантелејмона (Paris 1982) за едиције *Archives de l'Athos*, превео и коментарисао одломке из дела Нићифора Григоре и Јована Кантакузина до 1341. у књ. VI *Византијских извора* (са Б. Ферјанчићем), идентификовао је и коментарисао изворе Мавра Орбина (1968), превео и коментарисао изворе о Косовској бици (1989). Учествовао је у издањима списа старијих историчара (С. Новаковић, М. Динић, Љ. Стојановић). У новије време се бави и историјом српске историографије.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 79 (1972) 751–756; 84 (1977) 485–487; 90 (1983) 379–384; 97 (1990) 379–384; *Kosovska bitka kao istorijski problem*, VANU, Akademske besede 37, Novi Sad 1992, 33–51; *Bibliografija FF u Beogradu* I, 201–220.

ЛИТЕРАТУРА: поред уводних делова у књигама Годишњака САНУ наведеним под Библиографија: В. Ђ., *О писцу књиге*, у књизи: Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, приредио В. Ђокић, Београд 1997, 507–509.

В. Ђокић

ЋОРОВИЋ Владимир (15. октобар 1885, Мостар – 17. април 1941). Основну школу и гимназију учио је у родном месту, а у Бечу је студирао словенску филологију, историју и археологију код Ватрослава Јагића, Милана Решетара и Константина Јиречека (1904–1908). Био је један од најбољих студената, па му је припао златни прстен цара Фрање Јосипа, али га није примио у знак протеста због анексије Босне и Херцеговине. Пошто је одбранио дисертацију о Лукијану Мушицком, промовисан је за доктора филозофије (1908).

Подстицај за књижевну делатност Ћ. је понео из Мостара, али научна интересовања код њега постепено односе превагу. По завршетку студија, у Минхену је усавршавао средњовековну историју и грчку филологију код византолога Карла Крумбахера. Од 1909. радио је у Земаљском музеју у Сарајеву. За време Првог светског рата ухапшен је и осуђен на бањалучком велеиздајничком процесу. Провео је три године у заточеништву. Као сарадник *Književnog juga* у Загребу је дочекао ослобођење. Присуствовао је чину проглашења уједињења 1. децембра 1918.

Станоје Станојевић довео је Ћ. за ванредног професора народне историје на Филозофском факултету у Београду (1919). Редовни професор постао је 1921. у 36. години живота. Наредне године изабран је за дописног, а 1931. за редовног члана СКА. Од 1933. до 1935. био је декан Филозофског факултета, а затим ректор Универзитета у Београду (1935–1936). Погинуо је у авионској несрећи приликом напада Немачке на Југославију.

Ћ. се подједнако бавио новијом и старијом прошлошћу, укључујући и преисторијска раздобља. Писао је извештаје са археолошких ископавања, а *Хисторију Босне* I почиње прегледом сазнања о овој територији у неолитско доба. Овом делу за које је Ћ. годинама прикупљао грађу у Дубровачком архиву, претходило је неколико расправа: *Бан Кулин, Бан Борић и његови потомци, Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавле (1423–1427), Питање о пореклу Котроманића*, затим монографија *Краљ Твртко I Котроманић* као и Ћ. приступна академска беседа *Територијални развој босанске државе у средњем веку* која је била полазна основа и идејна потка *Хисторије Босне*. На темељу необјављене грађе из Дубровачког архива настале су расправе: *Сребреница за владе деспота Стефана, Деспот Ђурађ Бранковић према конавоском рату, Женидба деспота Лазара*, затим *Сребреница у средњем веку* која је објављена под туђим именом. Ранијој српској прошлости посветио је расправе: *Кад је Часлав дошао на власт, Питање о хронологији у делима св. Саве, Подела власти између краљева Милутина и Драгутина 1282–1284. године*. Плодан је Ћ. рад на епиграфици: *Утицај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа, Узајамне везе и утицај код старих словенских записа*. Још три необјављена рада налазе се у његовој богатој заоставштини.

Ћ. се огледао у сродним научним дисциплинама – народној и средњовековној књижевности. Равноправно са фолклористима по струци сарађивао је у *ГЗМ, Прилозима КЈИФ, Прилозима ПНП, Архиву за арбанашку старину*. Прикупљао је и објављивао народне песме и приповетке, расправљао о историјским личностима у народном предању, изучавао мотиве. Из ове области издвајамо његову збирку *Свети Сава у народном предању* (1927).

Уз расправе из средњовековне књижевности *Силуан и Данило II, српски писци XIV–XV века, Доментиан и Данило, Међусобни одношај биографија Стефана Немање, Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, објављивао је старе списе: *О другом доласку Христовом, апокрифна апокалипса Јована Богослова, Списи св. Саве* (1928).

Још као сужањ Ћ. је почео да сабира усмене исказе очевидаца и страдалника за дело *Црна књига. Патње Срба у Босни и Херцеговини за време Светског рата 1914–1918.* Истражујући у архивима Београда, Сарајева, Љубљане и Беча сабрао је богату архивску грађу коју је објављивао уз расправе, студије и монографије. Он је покренуо серију *Дипломатска преписка Краљевине Србије* али је успео да објави само прву књигу докумената из 1902. и 1903. године. У његовој заоставштини налазе се сређени исписи архивске грађе у обиму од неколико хиљада страна.

Два синтетичка прегледа о прошлости уже домовине Ћ. је наменио ширем читалачком кругу: *Босна и Херцеговина* (1925) и *Политичке прилике у Босни и Херцеговини* (1939). Више радова посветио је обновљеној Српској држави (1804–1918). Монографијом *Велика Србија* (1924) која је доживела друго издање под новим насловом *Уједињење* (1928), Ћ. је настојао да покаже како је од српске државне идеје и мисли о народном јединству дошло до уједињења које је сматрао најзначајнијим догађајем наше прошлости. Делом *Наше победе* (1929) приказао је борбу Србије у балканским и Првом светском рату. Дугогодишње истраживање старије и новије прошлости било је подлога за замашна синтетичка остварења. Његова *Историја Југославије* (1933), писана са становишта интегралног југословенства, оцењена је као објективно писано дело (Ф. Шишић). Документима веома утемељено дело *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, непосредно по објављивању (1936) било је забрањено. Поново је штампано 1992. Уочи погибије Ћ. је издавачу предао рукопис *Историја Срба* која обухвата период од досељења Словена на Балканско полуострво до почетка Другог светског рата. Ова синтеза остала је у рукопису пола века, али је доживела три издања (1989, 1989², 1995³). Посмртно је објављен његов недовршен рад *Света Гора и Хиландар до шеснаестог века* (1985) и *Стари српски записи и натписи* (1997).

Иако је погинуо пре навршене 56. године, Ћ. је најплоднији српски историчар. Попис радова које је објавио приближава се четвороцифреном броју. „Он је у рукопису оставио толико довршених дела да би само то испунило животни век једног ревносног научника" (Р. Самарџић).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 1, br. 792–798; 3, br. 5516–5522; 4, br. 866a–867; 8, br. 3213–3387; 11, br. 1999–2094; 12, br. 6547–6551; Ј. Д. Митровић, *Библиографија Владимира Ћоровића*, ИГ 1–2 (1976) 205–313; СБ 2, бр. 8856–8892.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 663 (Н. Радојчић); *Ročenka slovanskeho ustavu* 12 (1947) 167–170 (M. Paulova); EJ 2, 634 (R. Samardžić); Р. Самарџић, *Писци српске историје*, Београд 1976, 245–253; В. Ћоровић, *Историја Срба*, Београд 1989, 1989², 1995³, 1–16 (Р. Љушић, Р. Михаљчић); Р. Љушић, *О судбини Ћоровићеве књиге Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, у: В. Ћоровић, Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку, Београд 1992, 819–844; Ј. Д. Митровић, *Владимир Ћоровић, Прилози за биографију*, Споменик САНУ

131, 7 (1992) 241–259; Р. Самарџић, *Писци српске историје* IV, 1994, 193–205, 267–273.

Р. Михаљчић

ЋОРОВИЋ-ЉУБИНКОВИЋ Мирјана (29. децембар 1910, Сарајево – 1. фебруар 1996, Београд). Основно и средње образовање стекла је у Београду, где је студирала историју уметности на Филозофском факултету (1929–1933). Потом је провела две године на специјализацији у Паризу, код проф. Г. Мије-а. Прве године рада провела је у Скопљу као суплент Женске гимназије радећи истовремено као приправник–волонтер у тамошњем музеју (1937–1939). Затим је прешла у Београд где је постала наставник Шесте женске гимназије. Године 1944. добровољно је приступила акцији спасавања ратом угроженог културног блага, а следеће постаје кустос Народног музеја у коме је остала до пензионисања 1973. у звању научног саветника и шефа Средњовековног одељења.

Као свестрано хуманистички образован и радознао истраживач који најтешње повезује музејске збирке са теренским радом, Ћ-Љ. је обогатила нашу медиевистику бројним новим открићима које је увек знала да протумачи на најбољи начин. Међу многим локалитетима и споменицима које је археолошки истраживала посебно су значајни Ново Брдо, Петрова Црква код Новог Пазара и Брестовик. Није одабрала лакши пут уске специјализованости за одређену тематску област већ супротан, онај који је одговарао њеном смислу за шира сагледавања различитих појава у развоју уметности и материјалне културе. Паралелно је изучавала средњовековну уметност у њеном најширем оквиру: некрополе (посебно стећке и друге гробне белеге) и са њима у вези накит, керамику, стакло, новац и друго, не заобилазећи проблеме етногенезе Јужних Словена и периодизације њиховог политичког, друштвеног и културног развоја. Бавила се култовима светитеља, различитим темама из музеологије и заштите споменика, научном критиком, организовањем изложби; била је члан редакције угледних публикација (главни уредник часописа *Archaeologia Iugoslavica*), научних и стручних удружења: председник Археолошког друштва Југославије и члан Сталног међународног савета уније за словенску археологију. Своје богато искуство несебично је преносила млађим сарадницима.

Осим монографије *Средњовековни дуборез у источним областима Југославије* (1965, докторска дисертација). Ћ-Љ. је објавила преко 160 радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Метални накит белобрдског типа* (1955); *Уз проблем иконографије српских светитеља Симеона и Саве* (1956–1957); *Српска средњовековна глеђосана керамика* (1960); *Одраз култа Светог Стефана у српској средњовековној уметности* (1961); *Средњовековна уметност у Србији* (Каталог изложбе) (1969); *Живопис цркве Светог Петра код Новог Пазара* (1969); *Некропола цркве Светог Петра код Новог Пазара* (1970); *Значај Новог Брда у Србији Лазаревића и Бранковића* (1972); Подаци за 101 некрополу са територије Србије у књизи: Ш. Бешлагић, *Стећци, каталошко-топографски преглед*, Сарајево 1971; *Односи Словена централних области Балкана и Византије од VII до X века* (1972); *Свети Сава и примењена уметност у Србији XII и XIII века* (1977).

БИБЛИОГРАФИЈА: Н. Радовановић, *Библиографија Др Мирјане Љубинковић-Ћоровић*, Зборник НМ 9–10 (1979) 9–17.

ЛИТЕРАТУРА: В. Кондић, *Уводна реч* у Зборнику НМ 9–10 (1979) 6, посвећеног др Мирјани Љубинковић-Ћоровић; *Биографија Мирјане Љубинковић*, нав. дело, 7–8; ЛЕЈ 1 (1984) 218.

В. Јовановић

ЋОШКОВИЋ Пејо (12. април 1952, Домаљевац, Босански Шамац). Основну школу учио је у родном месту, а класичну гимназију у Високом код Сарајева. Групу за историју завршио је 1978. године на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је 1986. магистарски рад *Босанска Краљевина у пријеломним годинама 1443–1446*, а две године касније стекао је докторат дисертацијом *Устројство „Цркве босанске“ и њезина улога у XV стољећу*.

По завршетку студија Ћ. је радио у средњошколском центру за усмерено образовање у Босанском Шамцу. За асистента Института за историју у Бањалуци изабран је 1981, а за научног сарадника 1988. године. Кратко време је предавао на Педагошкој академији у Бањалуци.

Ћ. се бави историјом средњовековне босанске државе, посебно историјом цркве.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Дубица у босанско-угарским односима 1398–1402. године* (1981); *O gostima „Crkve bosanske“* (1983); *O dolasku Stjepana Tomaša na vlast i njegovom međunarodnom priznanju* (1984); *Banjaluka i pomaganje Jajcu 1525. godine* (1987); *Bosanski krstjani u očima svojih kršćanskih suvremenika* (1988); *Bosanska Kraljevina u prijelomnim godinama 1443–1446* (1988).

БИБЛИОГРАФИЈА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 249–251.

ЛИТЕРАТУРА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 249.

Р. Михаљчић

ЋУК Ружа (20. април 1950, Грачац). Основну школу завршила је у Грачацу, гимназију у Загребу, а Филозофски факултет, Група за историју, у Београду (1973). Добитник је Октобарске награде за дипломски рад. Исте године уписала је постдипломске студије, а магистарски рад *Царица Мара*, одбранила је 1977. Докторирала је на Филозофском факултету 1984. тезом *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*. Годинама је истраживала у Дубровачком архиву, а кратко време и у Државном архиву у Венецији. У Историјском институту САНУ ради од 1974.

Р. Ћ. се бави проучавањем историје српских земаља у средњем веку. У њеном истраживачком раду могу се уочити два тематска круга: У први круг убрајају се радови посвећени политичкој и привредној историји српске Деспотовине; Другим тематским кругом обухваћени су политички и економски односи Србије са Дубровником, Венецијом и Западном Европом у средњем веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Царица Мара* (1979); *Два стара трга у Полимљу* (1983); *Бреза и Комарани – средњовековна насеља у Полимљу* (1987); *Србија и Венеција у XIII и XIV веку* (1986); *I rapporti economici fra Ragusa e Venezia nel medio evo* (1990); *Млетачка породица Салимбене у Дубровнику у позном средњем веку* (1990); *„Колоније“ у српским средњовековним градовима* (1992); *Породица Сојмировић из Новог Брда у Дубровнику* (1993); *Дубровачке грађанске породице пореклом из средњовековне босанске државе* (1995); *Породица Касела из Рудника* (1995).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 153.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 153; *Italica Belgradensia 3*, Belgrado 1990, 174.

Р.

ЋУРУЛИЋ Драгана (видети **САМАРЏИЋ Драгана**)

ЋУРЧИЋ Слободан (19. децембар 1940). Основно и средње образовање стекао је у Београду до 1959, студирао затим архитектуру на Универзитету државе Илиноис (Urbana–Champaign) (1959–1964). На истом факултету наставио је да се усавршава и стекао степен магистра архитектуре (1965). Докторирао је 1975. на Institute of Fine Arts Њујоршког државног универзитета. На своме матичном универзитету (Илиноис) прошао је звања од асистента до ванредног професора (1963–1982), а после тога је постао редовни професор на Одсеку за уметност и археологију Универзитета Принстон, на којем је био и директор постдипломских студија (1985–1988) и шеф Одсека (1988–1990). Посветивши се историји архитектуре Ћ. се већ од 1968. укључио у археолошка ископавања и систематски теренски рад на споменицима на Сицилији, Кипру, Немеи у Грчкој, Сирмијуму и на већем броју средњовековних споменика у Србији и Македонији.

Образовањем и истраживачким искуством Ћ. је формиран као историчар архитектуре византијског света са широким интересовањем за читав Балкан и за дуги период од касне антике до почетка турске власти. Из његовог већ до сада обимног и разноврсног дела, које се састоји из књига, студија, реферата за научне скупове, каталога, приказа, чланака у збирним делима и енциклопедијама, уређивачких подухвата, овде се може издвојити само мали део који се непосредно односи на српске теме. На првом месту ту је књига: *Gračanica. King Milutin's Church and Its Place in Late Byzantine Architecture*, University Park – London 1979, произашла из докторске дисертације, која се појављује у српској верзији као прва књига двотомног дела о Грачаници. *Грачаница. Историја и архитектура*, Београд – Приштина 1988 (књигу о сликарству написао је Б. Тодић); затим студије: *The Nemanjić Family Tree in the Light of the Ancestral Cult in the Church of Joachim and Anna at Studenica*, ЗРВИ 14–15 (1973) 191–195; *Articulation of Church Facades During the First Half of the Fourteenth Century. A Study in the Relationship of Byzantine and Serbian Architecture*, L'art byzantin au debut du XIV siècle, Beograd 1978, 17–27; *The Original Baptismal Font of Gračanica and Its Iconographic Setting*, Зборник НМ 9–10 (1979) 313–323; *Medieval Royal Tomb in the Balkans: An Aspect of the 'East or West' Question*, The Greek Orthodox Theological Review 29, 2 (1984) 175–194; *Hilandar Monastery*, The Princeton University Library Chronicle 49, 2 (1988) 59–81; *Byzantine Legacy in Ecclesiastical Architecture of the Balkans after 1453*, The Byzantine Legacy in Eastern Europe, ed. L. Clucas, Boulder 1988, 59–81; *Architecture in the Byzantine Sphere of Influence around the Middle of the Fourteenth Century*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 55–68.

Ћурчићу је аутор и некадашњи професор R. Krautheimer поверио ново издавање своје веома утицајне књиге: *Early Christian and Byzantine Architecture*. 4th rev. ed. rev. by R. K. and S. Ćurčić, Harmondswort 1986. Књига: *Art and Architecture in the Balkans: An Annotated Bibliography*, Boston 1984, са преко 2 000 наслова, праћених сажетим резимеом, понекад и критичком опсервацијом, представља драгоцено оруђе за рад и наговештава преглед целине архитектуре византијског света.

С. Ћирковић

УЛМЕР Гашпар (13. април 1915, Станишић, Бачка). Основну школу завршио је у Станишићу,

гимназију у Травнику, Богословски факултет у Ђакову а Вишу управну школу у Марошвашархељу (1944). Од 1954. ради у архивистичкој служби као виши архивист у Историјском архиву у Суботици. Радио је и у страним архивима (Мађарска, Аустрија) и дао значајан допринос развитку наше архивистике. Тежиште научног рада му је на социјално-економској историји Бачке, а посебно града Суботице од краја XVII до средине XIX века. Објавио је преко 30 научних радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Покрет словачких кметова у Бајши 1815. године*, Зборник МС ДН 54 (1969) 139–153; *Властелински суд села Чантавир (1789–1848)*, Зборник МСИ 4 (1971) 89–104; *Подаци за историју Суботице од краја XVII до средине XVIII века*, Зборник МСИ 16 (1977); *Породичне задруге код Буњеваца и Срба у Суботици крајем 18. века*, Зборник МСИ 16 (1977) 123–130; *Поштанска служба у Суботици 1788–1789. године*, Зборник МСИ 23 (1981) 105–122; *Земљишни поседи села Александрово у првој половини XIX века*, Зборник МСИ 25 (1982) 113–124; *Посед Бајша, спахије и кметови, 1751–1849* (монографија), Нови Сад 1986; *Просјаци у Суботици 1779–1848*, Суботица 1994; *Занатство у Суботици 1686–1779*, Суботица 1995; *Властелински суд села Бајмок 1792–1847*, Ex Pannonia 1 (Суботица 1996) 9–40.

Р.

УРОШЕВИЋ Атанасије (14. октобар 1898, Гњилане – 17. октобар 1992, Београд). Завршио је два разреда турске гимназије у Приштини, а после балканских ратова наставио је школовање у Скопљу. Ту је 1926. завршио Филозофски факултет, и 1927. постављен за асистента за географију. Докторски испит из географије *Горња Морава и Изморник*, положио је 1929. на Филозофском факултету у Београду. За доцента је изабран 1939. Други светски рат је провео у немачком заробљеништву, а 1946. на Филозофском факултету у Београду биран је за ванредног професора географије. Убрзо је прешао у Скопље где је 1950. изабран за редовног професора. Ту је остао до пензионисања 1964. године.

У. је оснивач Македонског географског друштва и Института за географију. За дописног члана САНУ изабран је 1963, а за редовног 1978. Поред докторске дисертације објавио је и осам географских монографија насеља и пет антропогеографских монографија области. Свакако је најзначајнији рад о Косову. За историчаре су од значаја и радови: *Охрид, Шарпланинска жупа Сиринић, Новобрдска Крива Река*, као и монографије о насељима: Гњилане, Урошевац, Вучитрн, Куманово и друга. Из овога се види да је У. допринос науци базиран на радовима о Косову и Метохији, јужној Србији и Македонији.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 61 (1964) [1968] 321–325; 78 (1973) 621; 94 (1987) [1988] 393–397; BLZ 9, br. 24775–24779; 11, br. 19095–19104.

ЛИТЕРАТУРА: М. Костић, *Др Атанасије Урошевић*, Гласник СГД 51, 2 (1971) 8–15; П. Влаховић, *Уз живот и дело академика Атанасија Урошевића*, Зборник радова Етнолошког института САНУ 11 (1981) 9–22; О. Благојевић, *Атанасије Урошевић*, Годишњак САНУ 99 (1992) [1993] 565–568; ЕЈ 8, 436.

С. Мишић

ФАЈН (FINE J.V.A. Jr.) Џон (1938). Пореклом из породице професора универзитета стекао је образовање на Харвардском универзитету, где је показао интерес за Словене и Балкан. После дипломирања био је на усавршавању у Београду 1961–1962. и ту се заинтересовао за историју средњовековне Босне. По повратку је на Харварду стекао степен магистра и проширио своје интересовање на средњовековну Русију и Византију. Поново је био на студијском раду у Југославији 1966–1967, тога пута на Филозофском факултету у Сарајеву. Плод тога рада је докторска дисертација о Босанској цркви коју је одбранио на Харварду 1968 (објављена као књига 1975). Постао је затим професор на Универзитету Ann Arbor у Мичигену, где и сада ради. После дисертације и мањих студија о Босни написао је двотомну историју Балкана у средњем веку, која представља најобимније и најбоље документовано дело о тој теми на енглеском језику.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Aristodios and Rastudije*, Godišnjak ID BiH 16 (1965) 223–229; *Was the Bosnian Banate Subjected to Hungary in the Second Half of the Thirteenth Century*, East European Quarterly 3, 3 (1969) 167–177; *Uloga Bosanske crkve u javnom životu srednjovekovne Bosne*, Godišnjak ID BiH 19 (1970–1971) 19–29; *Mysteries about the Newly Discovered Srebrnica–Visoko Bishopric in Bosnia (1434–1441)*, East European Quarterly 8, 1 (1974) 29–43; *The Bosnian Church: A New Interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to the 15th Centuries*, Boulder 1975; *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor 1983; *Mid – fifteenth Century sources on the Bosnian Church: their problems and significance*, Medievalia et Humanistica 12 (1984) 17–32; *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1987; *In defence of vampires: church/state efforts to stop vampires in Serbia during the first reign of Miloš Obrenović*, East European Quarterly 21 (1987) 15–32.

С. Ћирковић

ФЕЈИЋ Ненад (6. септембар 1950, Женева). Гимназију и Филозофски факултет, Група за историју, завршио је у Београду. На истом факултету одбранио је магистарски рад *О Которској канцеларији* (1978). Докторирао је на Филозофском факултету 1986. тезом *Шпанци у Дубровнику у XIV и XV веку*. Годинама је истраживао у архивима у Котору и Дубровнику, а такође и у шпанским архивима (Барселона, Севиља и Симанкас). У Историјском институту САНУ ради од 1978, а од 1990, као гостујући доцент и професор на универзитетима у Поатјеу и Лиможу (Француска).

Ф. се бави истраживањем односа српских средњовековних земаља и градова са политичким и привредним средиштима западног Средоземља, а такође и помоћним историјским наукама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Которска канцеларија у средњем веку* (1980); *Notes sur la traité des esclaves de Bosnie à Barcelone au Moyen Age* (1982); *Le séjour des seigneurs de la suite de Louis I duc d'Anjou à Dubrovnik (Raguse) de 1383 à 1385* (1982); *Дубровчанин Бенко Котруљевић пред судом краљице Марије Арагонске у Барселони* (1983); *Le développement urbain de Dubrovnik depuis la fondation jusqu' au XV siècle* (1985); *Шпанци у Дубровнику у средњем веку* (1988); *Ragusei e Spagnoli nel medio evo* (1990); *Ширење круга извора о косовском боју* (1990); *De la Catalogne à la Péninsule des Balkans: circulation des nouvelles au rythme des affaires (XIV et XV s.)* (1993); *Les Catalans à Dubrovnik et dans le bassin adriatique* (1994); *Les Balkans aux yeux des voyageurs occidentaux au Moyen Age* (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 155.

ЛИТЕРАТУРА: *35 година ИИ 1948–1983*, 155.

Р.

ФЕРЈАНЧИЋ Божидар (17. фебруар 1929, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. На Филозофском факултету у Београду студирао је историју (1948–1953). Специјализовао се на пољу историје Византије. Радио је краће време као библиотекар Семинара за византологију, затим је добио службу професора средње школе додељеног на рад Филозофском факултету, 1957. изабран је за асистента. Докторирао је 1960. тезом: *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама* (објављена исте године у издањима Византолошког института). Изабран за доцента за историју Византије 1960, прошао је на Филозофском факултету, до пензионисања 1994. године, сва звања (ванредни професор 1965, редовни 1970). Наследио је Георгија Острогорског на месту шефа Катедре за византологију, а од 1977. и на месту директора Византолошког института. Био је управник Одељења за историју, продекан Филозофског факултета. За дописног члана САНУ изабран је 1978, за редовног члана 1988. Ф. је један од почасних потпредседника Међународне асоцијације византолога.

Ф. је својим радом продужио дело свога учитеља Г. Острогорског и допринео стварању особеног профила београдске византолошке школе. Тежиште рада му је у позној Византији, темама из њеног унутрашњег развоја (друштво, институције, економија), затим из византијско-словенских односа, помоћних наука, пре свега дипломатике. Споменутом књигом о деспотима положио је основу за познавање тзв. царских достојанстава у Византији и државама под њеним утицајем, допунио је студијом о севастократорима (ЗРВИ 11 (1968) 141–192) и кесарима (Зборник ФФ Београд 11, 1 (1970) 255–269) и проширио осветљавањем савладарства у доба Палеолога (ЗРВИ 24–25 (1986) 307–384). Веома је значајан допринос Ф. проучавању византијске провинције књигама: *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974, и *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд 1994. Ф. је покретао рад на потпуно необрађеним темама као: *Поседи византијских провинцијских манастира у градовима*, ЗРВИ 19 (1980) 209–250; *Оглед о парохијском свештенству у позној Византији*, ЗРВИ 22 (1983) 59–117; *Племство у епирској држави прве половине XIII века*, Глас САНУ 343 (1986) 133–178.

Знатан део обимног опуса Ф. може се подвести под тематику византијско-српских и јужнословенских односа. Једну бројну групу радова чине истраживања о појединим темама, о којима се подаци могу наћи у његовој библиографији, другу његови прилози у колекцији *Византијски извори за историју народа Југославије*, у којој је сâм испунио другу књигу, са одломцима из списа цара Константина VII Порфирогенита, дао важне прилоге у књ. III и IV и нарочито VI, где је саопштио читаву књигу одломака из Нићифора Григоре и Јована Кантакузина. Византијским изворима није престао да се бави, пратећи нарочито напредак у проучавању списа Константина Порфирогенита, али и других извора као што су византијске „кратке хронике“ (Глас САНУ 338 (1983) 145–172). Општи преглед је дао у посебној књизи: *Византија и Јужни Словени*, Београд 1966.

Посредством византијских извора и проучавања византијско-српских односа Ф. је доспео и на тле Србије и дао значајне прилоге о појединим личностима и догађајима и читава поглавља у

Историји српског народа (књ. I, 297–314, 511–523). Културни утицај Византије се специфично огледа у владарској идеологији и начину рада дворске канцеларије, нарочито у уобличавању владарских аката. Византијску компоненту у српској дипломатици осветлио је Ф. настављајући напоре свога учитеља Г. Острогорског. Писао је о византијској дипломатици, деспотским повељама, повељама севастократора и кесара.

БИБЛИОГРАФИЈА: Годишњак САНУ 86 (1979) 521–525; 97 (1990); *Bibliografija FF u Beogradu* I, 221–227.

ЛИТЕРАТУРА: уводни делови текстова наведених под Библиографија; EJ 4[2], 115 (S. Ćirković).

С. Ћирковић

ФЕРЛУГА Јадран (13. фебруар 1920, Трст). Ф. је завршио гимназију у Чедаду, а године Другог светског рата провео је у интернацији у јужној Италији. Године 1946/47. студирао је историју на Сорбони, а студије је наставио на Филозофском факултету у Београду где је дипломирао 1949. Године 1951. изабран је за асистента за византологију на истом факултету. Докторирао је 1956. са тезом из византологије, а 1957. изабран је за доцента на Катедри за националну историју средњег века, где је као ванредни и редовни професор предавао историју других југословенских народа (осим српског). На Универзитет у Минстеру прешао је 1970. где је преузео Катедру за византологију на којој је предавао до одласка у пензију 1985. Током дугог наставничког рада Ф. је био професор и ментор бројним младим историчарима од којих су многи имали успешну каријеру у византолошким и медиевистичким центрима у нашој земљи и иностранству. Ф. је члан многих удружења византолога и медиевиста, а један је од оснивача и уредника публикације *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa*.

У богатом научном опусу Ф. могу се разазнати одређене тематске целине које су привлачиле његову истраживачку пажњу. Закорачио је у византологију радовима о провинцијској управи Византије, посебно у времену од VII до XI века. Изучавао је постанак и организацију тема које су чиниле основ устројства царства Ромеја (*Неки аспекти развитка тематског уређења на Балканском Полуострву*, 1964; *Sur la date de la création du thème de Dyrrachium*, 1964; *Überlegungen zur Geschichte der byzantinischen Provinz Istrien*, 1987). Особита заслуга Ф. је у томе што је настојао да објасни место и карактер тзв. нижих облика тематског уређења који су постојали у крајевима где византијска власт још није била довољно чврста (*Ниже војно-административне јединице тематског уређења*, 1953; *L'archontat de Dalmatie*, 1957; *Le clisure bizantine in Asia Minore*, 1975). Истраживачку пажњу Ф. вазда су привлачили улога и место Византије у базену Јадранског мора, пре свега на његовој источној обали (*Византиска управа у Далмацији*, 1956; *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, 1978; *Драч и драчка област пред крај X и почетком XI века*, 1964; *Vizantija i Zadar*, 1967; *La Dalmazia fra Bizancio, Venezia e l'Ungheria ai tempi di Manuele Comneno*, 1970; *Les îles dalmates dans l'Empire byzantin*, 1977; *Navigation et commerce dans l'Adriatique aux VIIe et VIIIe siècle*, 1987). Ф. је настојао да проучи и положај царства Ромеја на другој страни Јадрана (*L'Italia bizantina della caduta dell'esarcato di Ravena ala metà del secolo IX*, 1988).

Велики број истраживања Ф. је посветио разним питањима из историје византијско-јужнословенских односа ранијег средњег века. Занимао га је процес образовања првих јужнословенских држава, као и византијски утицаји у њиховој организацији и владарској идеологији (*Византија и постанак најранијих јужнословенских држава*, 1968; *Византија и јужнословенске државе од средине IX до средине X века*, 1971; *Gli Slavi del sud ed altri gruppi etnici di fronte a Bizancio*, 1983; *Archon. Ein Beitrag zur Untersuchung der südslavischen Herrschertitel im 9. und 10. Jh.*, 1982; *Byzanz auf dem Balkan im frühen Mittelalter*, 1985). Ф. је помно проучавао путеве и тактику византијске реконквисте на Балкану, али и настојања Јужних Словена да се супротставе обнови византијске власти (*Untersuchungen zur byz. Ansiedlungspolitik auf dem Balkan von der Mitte des 7. bis zur Mitte des 9. Jh.*, 1984; *Vie e metodi dell'espansione politica e culturale bizantina nei Balcani de la metà del secolo VII ai primi decenni del XI*, 1986; *Byzance et les Balkans vers la fin du XIIe siècle*, 1988; *Aufstände im byzantinischen Reich zwischen den Jahren 1025. und 1081.*, 1985).

Ваља напоменути да је неколико значајних радова Ф. посветио питањима византијског феудализма, настојећи да објасни његове специфичности у односу на феудални систем западне Европе (*La ligesse dans l'Empire byzantin*, 1961; *L'aristocratie byzantine en Morée au temps de la conquête latine*, 1972; *Византијско племство и крсташи почетком XIII века*, 1976). Као врстан историчар Ф. је изучавао византијске изворе, пре свега оне који су важни за јужнословенску историју. Највећи допринос тој важној теми дао је у коментару података византијских извора за прву половину XI века (*Византијски извори за историју народа Југославије* III, 1965), али су га занимали и други византијски аутори (*Кекавмен и његови извори*, 1963; *John Scylitzes and Michael of Devol*, 1967). Најзад, треба напоменути да се Ф. огласио и са два синтетичка дела о Византији (*Bizancio. Società e Stato*, 1974; *Bizantska družba in država*, 1990).

БИБЛИОГРАФИЈА: J. Ferluga, *Byzantium on the Balkans. Studies on the Byzantine Administration and the Southern Slavs from the VIIth do the XIIth centuries*, Amsterdam 1976; J. Ferluga, *Untersuchungen zur byzantinischen Provinzialverwaltung, VII–XIII Jahrhundert*, Amsterdam 1992; *Schriftenverzeichnis Jadran Ferluga, zusammengestellt von G. Prinzing*, Münster 1985.

ЛИТЕРАТУРА: G. Ostrogorsky, *Preface* in: J. Ferluga, Byzantium on the Balkans, Amsterdam 1976, IX–XII; I. Voje, *Jadran Ferluga – petinsedemdesetletnik*, Zgodovinski časopis 49 (1995) 127–128.

Б. Ферјанчић

ФИЛИПОВИЋ С. Миленко (8. новембар 1902, Босански Брод – 22. април 1969, Београд). Основну школу је завршио у Високом, а гимназију у Тузли 1921. Исте године је започео студије на Филозофском факултету у Београду где је полагао испите из антропогеографије, етнологије, историје и археологије. Предавања је слушао код ондашњих најпознатијих професора Цвијића, Ђорђевића, Ердељановића, Чајкановића... Рано је испољио интерес за научноистраживачки рад, па је већ као студент објавио прве мање стручне прилоге. Дипломирао је 1925. Као суплент, Ф. је прво предавао у сарајевској гимназији, а од 1926. до 1930. био је професор у Велесу. Докторску дисертацију *Етничка прошлост нашег народа у околини Високог (Босна)*, одбранио је 1928. на Филозофском факултету у Београду. Исте године СКА му је објавила обимно дело *Височка нахија – о насељима и пореклу становништва*. За доцента на Филозофском факултету у Скопљу је постављен 1930, а за ванредног професора 1939, када је изабран и за члана Скопског научног друштва. Ф. је био оснивач првог Етнолошког друштва у Југославији (1939), а наредне, 1940. године, основао је и уређивао часопис *Етнологија*. Време немачке окупације 1941–1944, провео је са породицом у Београду. Тада је био без службе, али је за то време припремио у нас јединствену студију *Несродничка и предвојена задруга* и објавио је о свом трошку 1945. године. Од 1945. до 1950. радио је као кустос Етнографског музеја у Београду и дао знатан допринос унапређењу музеолошке службе у Београду и у новооснованом Војвођанском музеју (1947) у Новом Саду. Од 1950. радио је као научни сарадник и помоћник директора Етнографског института САН. Школску 1952/53. годину провео је на Харвардском универзитету где је био и слушалац и предавач. Од 1955. Ф. је по позиву отишао за редовног професора географије и етнологије на сарајевски Филозофски факултет. Исте године биран је за редовног члана Научног друштва Босне и Херцеговине, а када је оно прерасло у Академију наука и уметности, постао је њен редовни члан (1967). Ф. је основао први научни географски часопис у БиХ *Географски преглед*. Из здравствених разлога је отишао у пензију 1962, а 1964. године се стално настанио у Београду.

Ф. је био један од најпродуктивнијих и најсвестранијих српских и југословенских етнолога. Поред етнологије, он је дао велики допринос и у другим научним областима: антропогеографији, фолклористици, културној и социјалној историји. Просторно, Ф. је у својим истраживањима обухватио све јужнословенске земље, али је највише података прикупио из Босне, Херцеговине, Србије (из Војводине и Шумадије посебно), Македоније, Црне Горе, Славоније, Хрватске и Беле Крајине у Словенији. Временски распон његових истраживања често почиње од средњег века, а завршава са 60-им годинама XX века. У тематском смислу, дело Ф. је врло разноврсно и тиче се етничких, материјалних, социјалних и духовних видова културе и историје.

Радови Ф. су објављени у домаћим и иностраним часописима и зборницима на српском, енглеском, немачком, бугарском и мађарском језику. Укупно дело Ф., без приказа и оцена, броји око 400 библиографских јединица, од чега двадесетак књига. За свој стручни и научни допринос, Ф. је одато признање у домаћим и страним стручним и научним друштвима (члан Извршног одбора Етнолошког друштва Југославије и уредник Библиотеке ЕДЈ, члан Америчког антропогеографског друштва, Асоцијације руралних социолога САД, Међународног друштва за етнологију и фолклор у Паризу).

У проучавању друштвених и религијских појава метод му је био вишедисциплинарни: етнолошко-историјски понекад комбинован са лингвистичким и археолошким. Он упућује на одговарајуће изворе и документацију релевантну за дату појаву. Многе социјалне појаве, које налази у новијој и старијој етнографској грађи, Ф. историјски истражује уназад до у средњи век. И обрнуто, сазнања о средњовековним појавама, установама и односима о којима пишу историчари, Ф. је употпуњавао етнографском и другом грађом. Упоређујући их настојао је да укаже на њихову распрострањеност, називе, облике и функције. Због обимности његова дела, помињемо само неколико области истраживања. То су: настанак и развој насеља (предања о старом и слика о савременом становништву, топоними и хидроними); сакрални предмети (стара гробља и надгробни споменици и натписи, цркве и манастири, иконе на стаклу и иконописци); религија (Перунов култ код Јужних Словена, слава или крсно име, старословенска тризна, култ Стефана Дечанског, трачки коњаник у обичајима и веровањима савремених балканских народа, обичај колективног трајног жа-

љења, спаљивање мртвих код Јужних Словена итд.): друштвена организација (кућна задруга – посебно несродничка и предвојена, род, братство и племе); обичајно-правне установе и организације (пријатељство на основи размене добара и услуга, званица или узов – установа узајамног гошћења, еутаназија код Јужних Словена, прототјер, ексоприк или приорац кроз векове, аграрноправни односи звани параспор, родовске трпезе, лишба – бојкот); брак и сродство (авункулат, левират и сорорат код Срба, Хрвата и Арбанаса, брачни помоћник код Срба и Хрвата, брак између првих рођака код српско-хрватских муслимана, склапање и развод хришћанских бракова пред кадијама у турско време, симболичка адопција, сродство по млеку итд.).

Из области историје етничких и друштвених односа, Ф. је дао значајан допринос разјашњавању проблема средњовековног катуна, Влаха и влаха. Он је расправљао о појму катун, његовом имену и величини, о структури и организацији, о породици, задрузи и сродству у катуну; релативизовао је дотадашња пренаглашена историографска схватања улоге катуна и Влаха у стварању (обнови) племена код динарских Срба.

БИБЛИОГРАФИЈА: Р. Фабијанић, *Библиографија радова др Миленка С. Филиповића*, ГЗМ н. с. 45 (1990) 175–186.

ЛИТЕРАТУРА: A. Babić. *Akademik Milenko S. Filipović. In memoriam.* Radovi ANUBiH 38 (1970) 5–8; Љ. Бељкашић-Хаџидедић, *Академик проф. др Миленко С. Филиповић*, ГЗМ 24–25 (1970) 421–423; М. Бјеловитић, *Ин мемориам академику професору др Миленку С. Филиповићу.* Билтен Географског друштва БиХ 12, 2 (1969) 1–2; С. Душанић, *Др Миленко С. Филиповић*, Православље 4. 75 (1970) 11; V. Erlich, *Milenko S. Filipović, 1902–1969*, Südostforschungen 28 (1969) 289–290; V. Erlich. *In Memory of Milenko S. Filipović.* Current Anthropology, Vol. 10 (1969), No 5, p. 504; М. Гаваци, *Миленко С. Филиповић*, Рад ВМ 18–19 (1969–1970) 7–9; M. Gavazzi, *Milenko S. Filipović*, Zeitschrift für Balkanologie VII, München 1969–1970, 5–7; M. Gavazzi. *Milenko S. Filipović*, Radovi XI savjetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica 1970, 15–20; N. Hadžidedić, *Akademik prof. dr Milenko S. Filipović*, Geografski pregled 13 (Sarajevo 1970) 7–27; Halpern J., M., and Hammel E., A., *Milenko S. Filipović, 1902–1967*. American Anthropologist, Vol. 72, No 3, Juin 1970, pp. 558–560; S. Knežević, *Doprinos akademika prof. dr Milenka S. Filipovića izučavanju problema narodne zdravstvene kulture*, Acta historica medicinae, ph. vet. 10 (1970) 145–151; З. Марковић, *Професор др Миленко С. Филиповић. Босански Брод, 8. XI 1902 – Београд 22. IV 1969*, ГЕМ 31–32 (1969) 499–501; R. Nikolić, *Akademik Milenko S. Filipović, 1902–1969*. Etnološki pregled 11 (1973) 181–184; П. Влаховић. *Миленко С. Филиповић и југословенска етнологија*, Гласник СГД 49 (1969) 71–85; П. Влаховић, *Др Миленко С. Филиповић 1902–1969*, Зборник МС ДН 55 (1970) 190–191; П. Влаховић, *Општи осврт на рад др Миленка С. Филиповића*, Гласник Етнографског института САН 16–17 (1967–1968) [1971] 159–164; Halpern J., M. and Hammel E., A., *Introduction. Among the People. Selected Writing of Milenko S. Filipović.* Papers in Slavic Philogogy 3, Ann Arbor 1982, pp XIII–XVIII; Д. Бандић, *Миленко С. Филиповић као истраживач народне религије Јужних Словена*, у: Миленко С. Филиповић, Трачки коњаник, „Просвета", Библ. „Баштина", Београд 1986, 339–348; ГЗМ н.с., 45, Сарајево 1990, радови посвећени Ф.: N. Hadžidedić, *Milenko S. Filipović i naša etnologija*, 169–170; V. Palavestra, *Milenko S. Filipović i usmeno stvaralaštvo – lokalna predanja*, 171–172; М. Бјеловитић, *Миленко С. Филиповић и географија*, 173–174; Ђ. Петровић, *Предговор* и *О Миленку С. Филиповићу,* у: Миленко С. Филиповић, Човек међу људима. Београд 1991, 7–24 и 471–480; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 83–84.

Н. Павковић

ФИЛИПОВИЋ Недим (7. фебруар 1915, Гламоч – 21. април 1984, Сарајево). Основну школу учио је у Кључу, а гимназију у Сарајеву. Оријенталну филологију уписао је 1934. године на Филозофском факултету у Београду. Две године студирао је на Филозофском факултету у Истанбулу (1937–1939). По завршетку студија (1939) предавао је у сарајевским средњим школама.

Као сарадник НОП-а Ф. је 1942. године ухапшен, а 1945. прешао је на ослобођену територију. После рата радио је у Земаљском музеју у Сарајеву, а од 1949. до 1951. године био је на студијама у Институту друштвених наука у Београду. Исте, 1941. године изабран је за доцента за турски језик и књижевност на Филозофском факултету у Сарајеву. Следеће две године упоредо је радио као председник Скупштине града Сарајева.

Ф. је утемељитељ Катедре, касније Одсека за оријенталистику на Филозофском факултету у Сарајеву, где је радио до смрти. Рад на факултету није напуштао ни у време док је био директор Оријенталног института (1964–1968). За дописног члана Академије наука Босне и Херцеговине изабран је 1967, а за редовног 1973. године. Потпредседник ове установе био је од 2.12.1981. Добитник је Награде ЗАВНОБиХ-а и Награде АВНОЈ-а.

Ф. је изучавао прошлост наших земаља под турском влашћу, посебно постанак и развитак феудалних односа у Босни и Херцеговини. Изучавао је и издавао турске изворе. Као познавалац турског језика и оријенталне културе улазио је у шире оквире османистике. Везе анадолске и балканске историје обрадио је у свом најзначајнијем делу *Princ Musa i šejh Bedreddin.* За *Историју народа Југославије* II, Ф. је написао два синтетичка текста о прошлости Босне и Херцеговине од XV до XVII века.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Pogled na osmanski feudalizam* (1952); *Iz istorije Novog Brda u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI vijeka* (1954); *Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini* (1955); *Osvrt na neka pitanja iz ranije istorije osmanskog timara* (1963); *Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku* (1970); *Неколике биљешке око Смедерева* (1970); *Princ Musa i šejh Bedreddin* (1971); *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini* (1971); *Osvrt na pitanje islamizacije na Balkanu pod Turcima* (1976); *O jednom aspektu koleracije između islamizacije i čiflučenja* (1981); *Islamizacija vlaha u Bosni i Hercegovini u XV i XVI vijeku* (1983).

БИБЛИОГРАФИЈА: POF 34 (1984) 221–228 (A. Kupusović).

ЛИТЕРАТУРА: *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951– 1976*, 85–86; Godišnjak DI BiH 35 (1984) 203–207 (B. Đurđev); POF 34 (1984) 13–16 (S. Janković).

Р. Михаљчић

ФЛОРИНСКИ (ФЛОРИНСКИЙ) Тимофеј Дмитријевич (28. октобар 1854, Санкт Петербург – 15. август 1920, Кијев). Пореклом из свештеничке породице, школовао се у родном граду, где је и студирао на Историјско-филолошком факултету (1876). Био је ученик В. И. Ламанског и В. Г. Васиљева. После дипломирања био је наставник на вишим женским курсевима (1880–1881) припремајући дисертацију магистра: *Южные Славяне и Византія во второй четверти XIV века* (I–II, Санктпетербург 1882). Одбрањена дисертација (1882) му је отворила пут на Кијевски универзитет, где је прво био доцент, а затим редовни професор од 1888, кад је одбранио докторску дисертацију: *Памятники законодательной деятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ. Хрисовулы. Сербский Законникъ. Сборники византийскихъ законовъ,* Кіевъ 1888 (првобитно штампано у *Университетские Известія* 1888). Обавезан да предаје курсеве из језика Ф. је 1895–1897. објавио: *Лекции по славянскому языкознанию.* Објављивао је мање радове о историјским темама, приказивао словенску литературу, уређивао је од 1884. *Славянский ежегодникъ.* Био је дописни члан Руске академије, дописни члан ЈАЗУ, а 1897. изабран је за дописног члана СКА (од 1883. био је члан СУД, а од 1892. почасни члан СКА).

Ф. је својим делом извршио велики утицај на српску историографију и критичко проучавање српске прошлости. Изворну основу је проширио пре свега обимном збирком: *Афонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ въ собраніяхъ П. И. Севастьянова* (Санктпетербург 1880). Ставивши Душаново деловање у перспективу византијских односа са суседима и у контекст византијских унутрашњих збивања Ф. је омогућио да се тачније разуме време којим је дотадања српска историографија била заокупљена. Највећи продор је направио књигом о Душановом законику. у којој је приказао 20 тада познатих рукописа, препознао одлике појединих редакција рукописа, открио повезаност Законика са византијским законским компилацијама (Закон цара Јустинијана, Синтагмат Матије Властара). Новаковићево издање Законика (1898) и читав каснији рад на проучавању Душановог законодавства ослањају се у значајној мери на резултате Флоринског.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Новый сборникъ статей по славяновѣдѣнию составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго*, С. Петербург 1905, Приложеніе XXXI–XXXIII.

ЛИТЕРАТУРА: V. Francev, *Timofej Dmitrijevič Florinskij*, Almanach ČAV 1923; С. П. Боброва, *Вопросы социально-экономической истории средневековой Сербии в русской буржуазной историографии*, Проблемы историографии, Воронеж 1960, Славяноведение 342–344 (Е. П. Наумов, са подацима о руској литератури); NE 1, 675 (A. Belić); EJ 4^2, 191 (G. Ostrogorski).

С. Ћирковић

ФОРИШКОВИЋ Александар (16. септембар 1932, Нови Бечеј – 28. фебруар 1990, Нови Сад). Рођен у чиновничкој породици, школовао се у месту рођења и Новом Саду. Дипломирао је на Групи за историју на Филозофском факултету у Београду, а докторирао тезом *Текелије – војничко племство XVIII века,* на Филозофском факултету у Новом Саду. Био је асистент и научни сарадник у Историјском институту САНУ и у Историјском институту у Новом Саду а потом и професор на Катедри за историју на Филозофском факултету у Новом Саду. Један је од покретача *Зборника Матице српске за историју* као и покретач пројекта *Српски биографски лексикон*, који се остварује у Матици српској. Тежиште његовог рада било је на историји Срба у Хабзбуршкој монархији XVIII века (политичкој, културној и социјалној). Био је историчар широког образовања, оштрог критичарског пера и врло однегованог стила писања. Као такав, учествовао је и у писању *Историје српског народа*, књига IV (XVIII век).

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Сава Текелија: Описаније живота* (1966); *Војводина 1699–1790*. Зборник радова: Војводина – знаменитости и лепоте. Београд 1968, 245–263; *Привилегије Срба у Угар-*

ској 1740–1790, Зборник МСИ 22 (1980) 7–16; *Племство у Срба у Јужној Угарској у XVIII веку*, Зборник МСИ 24 (1981) 37–49; *Текелије – војничко племство XVIII века*, Нови Сад 1985; *Шајкашки регуламент*, Зборник МСИ 31 (1985) 153–178; *Срби у Угарској и Хабзбуршкој монархији у XVIII веку* (Грађански сталеж; Војна граница; Народно-црквени сабори; Племство; Правно-политички положај Срба; Привилегије Срба, Сеобе у Русију; Срби и покрет Фрање Ракоција), у: Историја српског народа, књ. 4, Београд 1986, 78–85, 233–294.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Библиографија, Списак радова*, Зборник МСИ 41 (1990) 215–219.

ЛИТЕРАТУРА: Истраживања 13 (1990) 313–314 (In memoriam) (Н. Гаћеша).

С. Гавриловић

ФОТИЋ Александар (8. октобар 1960, Београд). У Београду је стекао основно, средње и високо школско образовање. Дипломирао је на Филозофском факултету – Одсек за историју (1987), где се усавршавао на постдипломским студијама и одбранио магистарски рад: *Београд у XVII веку према турским документима конта Марсиљија* (1991). Пријавио је докторску тезу *Турска и Хиландар у XVI и XVII веку*. Из жеље да научи османско-турски језик, упоредо са студијама историје похађао је неколико семестара предавања на Одсеку за оријенталну филологију на Филолошком факултету. Усавршавао се у османској палеографији и дипломатици код проф. Душанке Бојанић. Од јануара 1988. запослен је у Балканолошком институту САНУ у Београду, а од 1995. постао је сарадник и у Центру за српске студије у Београду.

Посветио се проучавању историје српског народа под турском влашћу, нарочито у XVI и XVII веку. Своје радове углавном заснива на новооткривеним османским изворима. Највише га интересују теме везане за историју Београда, Свете Горе и положај Српске православне цркве под Османлијама. Учествује у пројекту *Илустрована историја Срба*, као аутор четири књиге.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Обнова српског манастира Св. Саве Освећеног код Јерусалима 1613. године*, Balcanica 21 (1990) 225–238; *Рустем-пашин вакуф у Београду (icâreteyn)*, ИЧ 38 (1991) 233–241; *Улога вакуфа у развоју оријенталног града: београдски вакуф Мехмед-паше Јахјапашића*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Смедерево–Београд 1992, 149–159; *The Official Explanations for the Confiscation and Sale of Monasteries (Churches) and Their Estates at the Time of Selim II*, Turcica 26 (1994) 33–54; *Хуџети митрополита Андрије*, Balcanica 25, 1 (1994) 123–136; *Конфискација и продаја црквених имања у време Селима II (проблем црквених вакуфа)*, Balcanica 27 (1996) 45–77; *Света Гора у доба Селима II*, Хиландарски зборник 9 (1997) 143–162.

Р.

ХАДРИ Али (3. март 1931, Љушња, Албанија – 2. децембар 1987, Пећ). Основну и средњу школу учио је у Ђаковици. Историју је завршио 1956. године на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је 1960. магистарски рад *Призренска лига 1878–1881*. Доктора је стекао 1970. на Филозофском факултету у Приштини дисертацијом *Народноослободилачки покрет на Косову 1941–1945*.

За вишег предавача на Филозофском факултету у Приштини Х. је изабран 1967, ванредног професора 1971, а редовног професора 1974. године. Био је декан овог факултета, директор Завода за историју Косова и председник Удружења историчара Косова. Уређивао је часописе *Gjurmime albanologjike* (историјску серију) и *Kosova–Kosovo*. Био ја члан Друштва за науку и уметност Косова, касније Академије наука и уметности Косова.

Х. је изучавао новију историју Косова, посебно период Другог светског рата. Неколико радова посветио је добу Скендербега. Написао је монографију о Ђаковици од њеног оснивања. Аутор је више уџбеника за основне и средње школе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Prilog rasvjetljavanju Skenderbegove epohe*, Gjurmime albanologjike 1 (1962) 119–143; *Osnivanje i delatnost NOO za Kosovo i Metohiju*, Përparimi 9 (1963) 581–601; 10, 685–699; 11–12, 766–777; *Doprinos na rasvjetljavanju Prizrenske lige 1878–1881*, Përparimi (1967) 23–69; *Косово и Метохија у Краљевини Југославији*, ИГ 1–2 (1967) 51–84; *Pokret otpora u Albaniji 1939–1944*, Pokreti otpora u Evropi, Beograd 1968, 17–32; *Nacionalni pokret albanskog naroda od 30-tih godina XIX veka do 1912. godine*, Iz istorije Albanaca, Beograd 1969, 127–152; *Periodizacija albanskog nacionalnog pokreta*, Gjurmime albanologjike 1 (1971) 23–32; *Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945*, Priština 1971; *Историографска критика* I, Скопље 1973; *KPJ na Kosovu 1919–1941*, Priština 1983.

ЛИТЕРАТУРА: Godišnjak Društva za nauku i umetnost Kosova 1 (1976) 31; EJ 4 (1986) 652.

Р.

ХАДРОВИЋ (HADROVICS) Ласло (27. јуни 1910, Лендава). Студирао је славистику на Универзитету у Будимпешти, докторирао 1934. Професор Будимпештанског универзитета је постао 1951. Бавио се претежно истраживањима у области језика и лексикографијом, али је обрађивао и теме из историје књижевности и историје, неке се тичу српске прошлости. Најважнија је свакако његова књига: *L'église serbe sous la domination turque*, Budapest – Paris 1947, за коју је речено да „није историја српске цркве под турском влашћу, него је расправа о правном, економском и друштвеном положају српске цркве под османском влашћу, о њеној политичкој улози у српском народу и њеним везама са иностраним државама". Српска историографија је заинтересована и за његове студије о рукописима, верзијама и међусобним односима верзија средњовековних текстова о Александру Великом и о *Роману о Троји*, као и за издања појединих изворних текстова, *Jugoslovenske studije u Mađarskoj posle rata*, Jugoslovensko-mađarska revija 2 (1940–1941) 81–87.

БИБЛИОГРАФИЈА: Studia Slavica ASH 25, 1–4 *(Festschrift Hadrovics)* (1979) 11–13; (до 1970 попис радова у Studia Slavica 16, 3–4 (1970).

Р.

ХАЗЕЛШТАЈНЕР (HASELSTEINER) Хорст (3. април 1942, Београд). Породица се 1947. преселила у Беч, где је стекао основно и средње образовање (1948–1960); из раног детињства остало је познавање српског и мађарског језика. Студирао је прво права (1960–1964), а затим филозофију (германистика, славистика, источноевропска историја) на Универзитету у Бечу (1965–1970). Запослен од 1966. у Институту за источноевропску историју и истраживања Југоистока, радио је на дисертацији: *Die Serben und der Österreichisch-Ungarische Ausgleich* (Срби и аустро-угарска нагодба), коју је одбранио 1970 (штампана као књига 1976). Као сарадник Института имао је прилику да ради у Будимпешти и у југословенским научним центрима. Одбранио је 1981. хабилитациони рад: *Ständische Politik und Joseph II. in Ungarn. Der Widerstand der Komitate gegen die Rekrutierung 1787–1790* (Сталешка политика и Јосиф II. Отпор жупанија против регрутације 1787–1790, штампан као књига 1983. са унеколико измењеним насловом: *Joseph II und die Komitate Ungarns. Herrscherrecht und ständischer Konstitutionalismus*). Био је редовни професор за Историју југоисточне Европе у Грацу (1988–1993) и директор историјског института, док није добио позив на Бечки универзитет, где и сада ради као редовни професор за Историју источне Средње Европе. Сарадник је већег броја научних установа и удружења, међу осталим је генерални секретар Међународне комисије за словенске студије (од 1995) и управник Института за источноевропска и југоисточноевропска истраживања Бечког универзитета. Од 1993. је дописни члан Аустријске академије наука.

У обимној и разноврсној истраживачкој делатности Х. могу се запазити тежишта у области историје уређења и друштвеног поретка, где је нарочито проучавао појаве отпора и права отпора, затим у области проучавања национализма и националног питања, с нарочитим интересовањем за међународну политику, федерализам и историју културе, науке и образовања. Како се истраживања Х. не заустављају на државним или националним границама, а простиру се на дуги период од XVIII до XX века, за српску историју је значајан далеко већи број радова него што се види из наслова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за српску историју): Поред већ наведених књига ту је: *Bosnien–Hercegovina. Orientkrise und Südslavische Frage* (1996); затим студије: *Die verfassungsrechtliche Grundlagen des Widerstandrechtes der ungarischen Komitate Gesetzartikel XXXIII/1545*, у књизи Обичајно право и самоуправе на Балкану и у суседним земљама (1974); *Die Affäre Putnik*, Österreichische Osthefte 2 (1974); *Ungarn und das Attentat von Sarajevo. Die Stellungnahme der Abgeordneten des ungarischen Reichstages im Juli 1914*, у књизи Велике силе и Србија пред Први светски рат (1976); *Andrássys Pazifierungsversuch im Februar/März 1876*, у књизи Међународни научни скуп поводом стогодишњице устанака у Босни и Херцеговини, другим балканским земљама и источној кризи 1875–1878. године (1977); *Zur südslavischen Problematik des österreichisch-ungarischen Ausgleiches*, у књизи Die Donaumonarchie und die südslavische Frage von 1848 bis 1918 (1978); *О професионалној, образовној и социјалној структури у Угарској почетком XX века с посебним освртом на Србе*, у књизи Културно-политички покрети народа Хабзбуршке монархије у XIX веку (1983); *Schulstruktur und nationale Identität der Serben Ungarns am Beginn des 20. Jahrhunderts*, Österreichische Osthefte 26 (1984).

Р.

ХАМОВИЋ Милош (14. јануар 1933, Подгорица – 25. април 1997, Србиње). Основну школу учио је у Крушевцу, а гимназију у Сарајеву. Историју је завршио 1960. на Филозофском факултету у Сарајеву. Магистарски рад *Добровољачка војска Југославије у саставу оружаних снага НОП-а*, одбранио је 1977. године на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету стекао је докторат дисертацијом *Избеглиштво у Босни и Херцеговини 1941–1945. године*.

Х. је радио као кустос и директор Народног музеја у Фочи (1961–1981), а затим као директор

Регионалног архива у истом месту. Од 1995. запослен је у Музеју жртава геноцида у Београду.

Х. изучава националну историју новијег доба. Добровољачкој војсци Југославије и питањима избеглиштва посветио је посебне монографије. У више радова Х. указује на последице масовних принудних миграција. Оне доводе до демографских промена које су се одразиле на националну, социјалну и верску структуру становништва како у крајевима који се напуштају, тако и у крајевима који се насељавају.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Socijalna, polna i starosna struktura poginulih boraca NOV Jugoslavije u bici na Sutjesci 1943. godine*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu 9 (1973) 355–374; *Dobrovoljačka vojska Jugoslavije (vojno-politički aspekt)*, Zbornik radova Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine 5–6 (1979–1980) 154–207; *Добровољачка војска Југославије у саставу оружаних снага НОП-а*, Сарајево–Крагујевац 1983; *O demografskim promenama i problemima Sarajeva 1941–1945. godine kao posledici izbjeglištva*, Migracije i Bosna i Hercegovina, Sarajevo 1990, 82–97; *О проблемима историографских истраживања и интерпретације злочина и утврђивања броја жртава*, Прилози Института за историју у Сарајеву 26 (1993) 124–142; *Sjećanje kao varljiv i nepouzdan svjedok prošosti*, Godišnjak DI BiH 37 (1986) 141–155; *Избеглиштво у Босни и Херцеговини 1941–1945*, Београд 1994.

Р.

ХАН Верена (4. септембар 1912, Вуковар – 8. децембар 1993, Београд). Основну и средњу школу похађала је у Загребу. Дипломирала је 1936. на Филозофском факултету у Загребу, на XXV групи (Историја уметности и културе са класичном археологијом). Докторирала је 1959. на Филозофском факултету у Београду тезом *Интарзија код југословенских народа под Турцима од XVI до XVIII столећа*.

Од 1936. до 1941. била је стални ликовни критичар листа *Obzor* у Загребу, а 1939/40. предавала је историју уметности у приватној гимназији „Лада". Од 1945. до 1947. била је кустос Музеја за умјетност и обрт и вршила дужност управника Графичке збирке Модерне галерије у Загребу. Године 1947. прешла је у Београд на дужност референта за музеје у Комитету за науку и културу ФНРЈ. Од 1952. била је кустос, односно виши кустос, а од 1968. виши научни сарадник Музеја примењене уметности у Београду, као руководилац сектора за стилско-историјски развој уметничке обраде дрвета. Године 1971. прешла је у Балканолошки институт САНУ, где је 1974. стекла звање научног саветника. Пензионисана је 1980. године.

Подручје научних истраживања В. Х. била је историја уметничких заната на територији Југославије, али и шире на Балкану, односно у Европи. У почетку је изучавала опште и посебне проблеме порекла и стила предмета уметничког занатства, са акцентом на интарзији. Између 1968. и 1974. њена истраживања окрећу се занемареној грани производње стакла. Године 1969. објавила је своју прву студију о средњовековном стаклу Србије и Босне и Херцеговине, указујући на Дубровник као на један од могућих производних центара. Од тада као своје две теме истражује *Стакло на Балкану у средњем веку* и *Стакло за време турске владавине*. Поред бројних текстова у домаћим и страним стручним часописима, резултате својих истраживања у вези са стакларством В. Х. је излагала на више међународних конгреса (Праг–Лијеж 1970, Келн 1973, Будимпешта 1973, Београд 1974, и др.). Њена изузетна обавештеност о техници и уметности нашег и европског стакла у касном средњем веку афирмисала ју је као угледног научника у кругу међународних познавалаца ове значајне гране примењених уметности.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Значај палестинских еухологија и литургијских предмета за новију уметност код Срба*, Зборник МПУ 5 (1959) 45–76; *Уметничка скриња у Југославији од XIII до XIX столећа* (Каталог изложбе), МПУ, Београд 1960; *Интарзија на подручју Пећке патријаршије (XVI–XVIII век)*, Нови Сад 1966; *Les courants des styles dans les métiers d'art des artisans chrétiens au XVIe et durant les premières décénnies du XVIIe s. dans les régions centrales des Balkans*, Balcanica 1 (1970) 239–261; *The Impact of the eighteenth century enlightenment on the fine Arts in the Balkans*, East European Quarterly, Vol. 11, 4, USA, 1975, 441–453; *Стакло – Средњовековно*. Историја примењене уметности код Срба, I, Средњовековна Србија, Београд 1977, 217–224; *Три века дубровачког стакларства (XIV–XVI век)*, Београд 1981.

ЛИТЕРАТУРА: D. Antonijević, *Verena Han (1912–1993)*, Balcanica 24 (1993) 281–283.

С. Живковић

ХАНЏИЋ Адем (4. мај 1916, Тешањ). Студирао је оријенталне језике, а докторат из историје стекао је 1970. на Филозофском факултету у Сарајеву. Радио је у Оријенталном институту у Сарајеву као начелник историјског одељења и архива. Уређивао је *Прилоге за оријенталну филологију*. Изучава историју наших крајева у првим вековима османске власти, претежно развитак градских насеља. Писао је о прошлости Тузле, Шапца, Бијељине и других насеља. Проучава, преводи и објављује турске изворе. Приредио је два прва пописа Зворничког санџака из 1519. и 1533. године, а са Хамидом Хаџибегићем и Ешрефом Ковачевићем приредио је опширни катастарски попис из 1455. године за област Бранковића.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Pisma Ahmed paše Dugalića dubrovačkom knezu i vlasteli*, POF 3–4 (1952–1953) 415–433; *Bosanske solane u XVI i XVII vijeku*, Članci i građa 2 (1959) 67–112; *Grad Šabac i njegova nahija u prvoj polovini XVI vijeka*, Članci i građa 4 (1960) 95–151; *Uvoz soli u Bosnu u XVI vijeku*, POF 10–11 (1960–1961) 113–148; *Prilog istoriji starih gradova u bosanskoj i slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka*, Godišnjak DI BiH 13 (1963) 321–339; *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku. Prilog istoriji naselja i islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni*, POF 12–13 (1965) 45–74; *Islamizacija u sjeveroistočnoj Bosni*, POF 16–17 (1966–1967) 5–48; *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine* 1–2 (priredili H. Hadžibegić, A. Hadžić i E. Kovačević), Monumenta turcica II, 2–1, 2–2, Sarajevo 1972; *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo 1975; *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo 1986; *О организацији Крајине босанског ејалета у XVII столећу*, Научни скупови САНУ 12 (1989) 77–91.

ЛИТЕРАТУРА: S. Grozdanić, *Orijentalni institut u Sarajevu*, POF 25 (1975) 14–25; EJ[2] 4, 672 (R. Petrović).

Р.

ХАСАНАГИЋ Х. Едиб (16. април 1914, Прибој). Завршио је основну школу у Прибоју, гимназију у Скопљу, Правни факултет и Институт друштвених наука у Београду. Уочи Другог светског рата био је судијски приправник, у току рата члан Извршног одбора Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Санџака, после рата председник окружног одбора у Новом Пазару, а у Београду: заменик председника Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе, помоћник министра правосуђа, начелник Историјског одељења ЦК СКС, директор Архива Србије, директор Института за историју радничког покрета Србије. Директор Историјског музеја Србије био је од 1963. до одласка у пензију 1980. године. Такође је био потпредседник Савеза друштава историчара Југославије, председник Савеза архивиста Југославије и председник Заједнице музеја Србије. Био је редактор више издања архивске грађе из историје Србије и Југославије и главни уредник часописа *Архивски алманах*, *Архивист* и *Зборник Историјског музеја Србије*, и едиција Хронике из народноослободилачке борбе и Из историје Србије.

Бави се истраживањима из новије и савремене историје, претежно историје радничког покрета и социјалистичке револуције и темама из архивистике и музеологије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Nezavisni sindikati*, Beograd 1952; *Prvi kongres Komunističke partije Jugoslavije*; *Мемоари и хронике из народноослободилачке борбе (1941–1945) као историјски извори*; *Светозар Марковић и његово доба*, Београд 1978; *Овде је Србија рекла слобода*, Београд 1970; *Пиво Караматијевић*, Београд 1984; *Сто година Основне школе у Прибоју*, Београд 1988.

Р.

ХАУПТМАН (HAUPTMANN) Фердинанд (11. мај 1919, Фирстенфелд – 26. октобар 1987, Грац). У Загребу је завршио класичну гимназију 1937, као и студиј историје на Филозофском факултету 1941. Од 1942. до 1945. живео је у родној Штајерској, где је објавио и прве радове. Докторска дисертација, брањена на Универзитету у Грацу 1944. о политици Аустроугарске према Србији 1879–1881, увела га је у ред истакнутих научника о српско-хабзбуршким односима. Од средине 1945. био је запослен као асистент у Конзерваторском заводу Хрватске, где је постао стручњак за повратак архивалија из мађарских и италијанских архива, однетих у време окупације. Дужи боравци у Мађарској од 1948. до 1960, у екипи стручњака за повратак културних добара коју је водио Васо Богданов, су му омогућили учење мађарског језика и упознавање одређених архивских фондова. Доцент на Филозофском факултету у Сарајеву постао је 1953, где је предавао општу историју новога века. Време до 1970, када је постао професор универзитета у Грацу и директор Института за југоисточну Европу, је најплоднији део његове научне каријере. Хрватској и аустријској историографији је у трајну баштину унео тематско обогаћивање истраживања аграрних, политичких и верских мотива. Везе са српском историјском науком су приметне у свим областима које је испитивао, иако је тај однос узајамно осиромашен несрећним неспоразумом око нострификације докторске дисертације, на универзитету у Београду после 1945.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Österreich-Ungarns Werben um Serbien 1879–1881*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 5, Wien 1952; *Ријека од римске Тарсатике до хрватско-угарске нагодбе*, Загреб 1951; *Привреда и друштво у Босни и Херцеговини у доба аустријске владавине (1878–1918)*, Сарајево 1987; *Борба Муслимана за вјерску и вакуфско-меарифску аутономију*, Сарајево 1967. У оквиру богате едиције *Zur Kunde Südosteuropas* у Грацу је издао више запажених прилога за историју револуције 1848–1849.

ЛИТЕРАТУРА: ЛИЧ 22, 4 (1987) 251–253 (М. Екмечић); HZ 40, 1 (1987) 467–469 (M. Švab); Прилози Института за историју у Сарајеву 22, 23

(1987) 299–302 (Ц. Јузбашић); Ц. Јузбашић, *Проф. др Фердинанд Хауптман*, Годишњак ДИ БиХ 40–41 (1990) 238–240.

М. Екмечић

ХАФНЕР Станислав (13. децембар 1916, St. Veit an der Glan, Корушка). После основног и средњег школовања, знатним делом двојезичког, студирао је славистику и историју југоисточне Европе на Бечком универзитету (1936–1938) и на Београдском универзитету (1938–1939). Докторирао је у Грацу 1941. тезом о српском песништву: *Zur Frage der Beziehung zwischen der Kunst– und Volksdichtung in der Geschichte des serbokroatischen Volksliedes*. Као војни обвезник учествовао је у рату и био у заробљеништву у СССР-у до 1949. године. По повратку у Аустрију био је запослен у Аустријској народној библиотеци у Бечу и сакупљао грађу за свој хабилитациони рад: *Studien zur altserbischen dynastischen Historiographie*, одбрањен 1963. у Грацу и штампан као књига 1964. у Минхену. Постао је затим професор славистике у Грацу, управник катедре и Института за славистику.

Х. је слависта широког интересовања за теме језика и историје средњовековне и нововековне књижевности. Овде се бележе само радови за које може бити заинтересована српска историографија. Уз проучавање српских списа XIII и XIV века он је приредио и преводе на немачки Немањиних житија од светог Саве и Стефана Првовенчаног: *Serbisches Mittelalter. Altserbische Herrscherbiographien Bd. I*, Graz 1962, и краљевских житија из Даниловог зборника: *Serbisches Mittelalter. Altserbische Herrscherbiographien Bd. 2: Danilo II und sein Schüler*, Graz–Wien–Köln 1976. Тај беспрекорно обављени посао приближио је српске изворе научном свету. Као преводилац Х. је свестрано упознао литературу житија и осветлио нека њена битна обележја: *Топика средњовековне српске историографије као елеменат културне и политичке оријентације*, Прилози КЈИФ 40 (1974) 167–179; *Zur Terminologie der politischen Ideologie im mittelalterlichen Serbien*, Opuscula slavistica et lingvistica. Festschrift für A. Issatschenko, Klagenfurt 1976, 189–200; *Zum Wortschatz und Phraseologie der Kriegsdarstellung bei Danilo II und seinem Schüler*, Anzeiger für slavische Philologie 9 (1977) 77–91; *Доментијан и Слово о закону и благодати митрополита Кијевског Илариона*, Глас САНУ 340 (1984) 61–76. Српске теме се срећу и међу радовима из историје славистике и културних односа у XIX веку: *B. Kopitar und die slavischen Handschriften der Athosklöster*, Südost-Forschungen 18 (1959) 89–122; *О Вуковим погледима на српски средњи век*. Научни састанак слависта у Вукове дане 3 (1973) 175–189; *Ђура Даничић као ученик Франа Миклошића*, исто 5 (1975) 473–482; *Der Athosbesuch des Archimandriten Gerasim Zelić 1784*, Burgen–Regionen–Völker. Festschrift für H. Riedl. Wien 1986, 273–284.

Српски извори којима се систематски бавио деценијама усмерили су интересовање Х. на поједине личности и институције средњовековне Србије, највише на светог Саву и кнеза Лазара: *Sava Nemanjić – Hl. Sava. Geschichte und Überlieferung*. Österreichische Osthefte 19 (1977) 208–209; *Светосавска црква и Рим у XIII и XIV веку, Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*, Београд 1979, 381–388; *Die Nemanjidenideologie und Knez Lazar*, Le Prince Lazar, Beograd 1975, 161–169. Методолошки значај имају расправе: *Das mittelalterliche Serbien zwischen Rom und Byzanz*. Bericht über den 10. Österreichischen Historikertag in Graz, Wien 1970, 202–209, и *Српски средњи век и савремена медиевистика*, ИЧ 22 (1975) 5–17. Х. је 1981. изабран за иностраног члана САНУ.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Pontes slavici. Festschrift für Stanislaus Hafner zum 70. Geburtstag*. Graz 1986. 1–12.

ЛИТЕРАТУРА: *Биобиблиографски речник учесника Међународног научног скупа Вук Караџић и његово дело у своме времену и данас*, Београд 1987.

С. Ћирковић

ХАЏИ–ВАСИЉЕВИЋ Јован (18. октобар 1866, Врање – 29. март 1948, Београд). Основну школу завршио је у Врању, гимназију у Врању и Нишу, а Велику школу (историјско-филолошки одсек) у Београду. Докторат филозофије положио је у Бечу 1898. Као чиновник Министарства иностраних послова службовао је од 1898. до 1904. у Битољу, Скопљу и Београду. Државну службу напустио је 1904. Од тада па до 1940. био је секретар Друштва Св. Саве. Све време је радио на националном просвећивању Срба у Турској. Учесник је балканских ратова и Првог светског рата.

Х. је написао велики број радова из историје, географије и етнологије. Вредност његових радова је у томе што су засновани на теренским истраживањима, а посебно истраживањима Јужне Србије и Македоније. Био је уредник часописа *Братство*, где је објавио бројне чланке из области историје, географије и етнологије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Ка историји града Врања и његове околине* (1896); *Прилеп и његова околина* (1902); *Јужна Србија, историјска, етнографска и политичка истраживања* I, II (1909, 1913); *Бугарска зверства у Врању и околини 1915–1918* (1922).

БИБЛИОГРАФИЈА: Др Јован Хаџи Васиљевић, *Моји књижевни радови*, Аутобиографија (18. X 1866–29. III 1948), Врање s. a. 19–22; BLZ 8, br. 6291–6307; 11 br. 4433–4476; СБ 4, бр. 18389–18450.

ЛИТЕРАТУРА: *Аутобиографија др Јована Хаџи Васиљевића (18. X 1866–29. III 1948)*, Врање s. a.; НЕ 4, 779 (Н. Радојчић); ELU 4, 495 (M. Barjaktarević).

Р. Ћук

ХАЏИЋ Јован (СВЕТИЋ Милош) (8. септембар 1799, Сомбор – 22. април 1869, Нови Сад). Одрастао је под старатељством свога ујака, бачког владике Гедеона Петровића. Основну школу завршио је у Сомбору, а похађао је и немачку школу у Оџацима. Гимназију је учио у Сремским Карловцима од 1811. до 1817. и Пешти од 1817. до 1820. године. Правне науке је учио у Пешти од 1820. до 1822. и у Бечу од 1822. до 1824. У Пешти је положио 1826. докторат права. Исте године, заједно са Савом Текелијом, основао је Матицу српску и постао њен први председник. Од 1830. до 1832. био је уредник *Српскога Летописа*, а пуних осамнаест година, до 1848, био је директор гимназије у Новом Саду. На позив кнеза Милоша дошао је у Србију 1837. где је знатно допринео развоју законодавства у Кнежевини (аутор је Грађанског закона). Х. је постао један од водећих људи уставобранитељске странке и дописни члан Друштва српске словесности. Уређивао је и часопис *Голубицу*, у којој су сарађивали Његош, Стерија, Милутиновић, Малетић и др. По повратку из Кнежевине у Нови Сад, изабран је 1847. за посланика на угарској „дијети" у Пожуну, а 1848. био је српски посланик на Карловачком сабору. Године 1850. постављен је за владиног комесара за судско уређење Војводине. Пензионисан је 1854. Десет година касније основао је часопис *Огледало српско*. Године 1865. био је посланик на народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима.

Х. је био песник, припадник правца тзв. „објективне лирике", преводилац са класичних и модерних језика (преводио је Хорација, Вергилија, Цицерона, Хердера, Лесинга, Гетеа, Шилера и др.), полемичар, такође заинтересован за новију српску историју. Сакупљао је и записивао разговоре са још живим сведоцима из времена Устанка, које је објавио у књизи *Устанак српски под Црним Ђорђем*. Историјску грађу објављивао је и у часописима: *Летопис српски, Голубица* и *Огледало српско*. Писао је под псеудонимом Милош Светић.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Назначеније избранија и смерти сербски архиепископа и митрополита под владанијем августе. дома аустријскога*, Сербске Летописи 5 (1826) 13–19; *Стари новци србски владетеља*, Сербске Летописи 5 (1826) 191–196; *Први прелазак Црнога Ђорђа из Сербије у Срем*, Новина србска (1839); *Утук или одговор на одговор на Ситнице језикословне*, Нови Сад – Београд 1839; *Бој на Мишару*, Голубица (1841) 3–12; *Ратовање Срба са Турцима Бошњацима од 1805 до 1806*, Голубица (1844) 3–18; *Утук II или одговор на Вуков одговор на лажи и опадање у Србскоме улаку*, Београд 1844; *Законик Грађански за Књажевство Србско*, Београд 1844; *Живот Димитрија Давидовића*, Дјела Д. Давидовића I, Београд 1846, 1–34; *Утук III језикословни о језику и правопису србском*, Нови Сад 1846; *Дјела Јована Хаџића, у књижевству названога Милоша Светића, I, Пјесме изворне*, Нови Сад 1855; *Прилози за историју народа србског*, Србски Летопис 94 (1856) 118–152; *Дјела Јована Хаџића, у књижевству названога Милоша Светића, II, Преводи*, Карловци 1858; *Дух народа српског*, Карловци 1858; *Устанак српски под Црним Ђорђем*, Нови Сад 1862.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 6308–6323; 11, br. 4477–4481.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Даничић, *О Светићеву „Огледалу"*, Београд 1865; Ђ. Даничић, *Милош Светић поета*, Београд 1865; *Автобиографија Јована Хаџића у књижевности названог Милоша Светића*, Стражилово 45 (1886); *Живот и рад дра Јована Хаџића Светића*, Нови Сад 1899; НЕ 4, 781–782 (В. Петровић); М. Кићовић, *Јован Хаџић – Милош Светић, књижевна студија*, Нови Сад 1930; С. Јовановић, *Из наше историје и књижевности*, Београд 1931, 35–78; А. Белић. *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Београд 1948; EJ 3, 649–650 (M. Kićović); J. Скерлић, *Писци и књиге I*, Београд 1964, 236–240, 250–267; LPJ 2, 354–356 (Đ. Đorđević).

С. Бојанин

ХЕВРОЉИНА (ХЕВРОЛИНА) Викторија Максимовна (23. јануар 1931, Москва). Московски државни историјско-архивистички институт завршила је 1953. године. На истом институту одбранила је 1969. кандидатску дисертацију *Революционное народничество и национально-освободительная борьба южных славян в 1875–1878 гг.* Године 1988. одбранила је докторску дисертацију *Революционно-демократическая мысль о внешней политике России и международных отношениях. Конец 60-х – начало 80-х годов XIX в.*

В. Х. се бави питањима археографије, а више радова посветила је руско-јужнословенским везама: *Революционное народничество и национально-освободительное движение на Балканах в 1875–1876 гг.* (1966); *Русско-турецкая война*

1877–1878 гг. и революционное народничество (1969); *Революционное народничество и сербско-турецкая война 1876 г.* (1972); *Из истории создания и боевой деятельности сербских воинских формирований в России в первой половине XVIII в.*, Југословенске земље и Русија у XVIII веку, Београд 1986; *Восточный кризис 70-х годов XIX в.*, История внешней политики России. Вторая половина XIX века. Москва 1997.

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 168.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 168.

Р.

ХЕГЕДИШ Антал (6. јуни 1928, Бајмок). Теолошки факултет студирао је у Будимпешти (1947–1952) а Филозофски факултет, смер историја, у Новом Саду (1974–1978). Доктор теологије у Будимпешти постао је 1955, одбранивши дисертацију: *Габријел Патачић и рестаурација Калочко-бачке надбискупије 1737–1745. године* (у рукопису). Доктор историјских наука постао је 1982. године у Новом Саду, одбранивши дисертацију *Аграрни односи у Торонталској жупанији 1779–1848. године*. За научног сарадника Института за историју Филозофског факултета у Новом Саду изабран је 1987. Проучава културну, здравствену и социјално-економску историју ширег угарског и ужег војвођанског подручја од XV до XIX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Népélet és jogalkotás a középkori Ujlakon (Народни живот и правно стваралаштво у средњовековном Илоку)*, Нови Сад 1984; *Bácskai és bánáti jobbágylevelek 1676–1848 (Писма банатских и бачких кметова 1676–1848)*, Нови Сад 1984; *Аграрни односи у Торонталској жупанији у Банату 1779–1848*, Нови Сад 1987; *Az egészség szolgálatában (У служби здравства)*, Нови Сад 1990, (коаутор Б. Ференц); *Демографска и аграрна статистика Војводине 1761–1867*, Нови Сад 1991, (коаутор К. Чобановић); *Штампање и промет српских књига у Угарској током XVIII века*, Библиотекарски годишњак Војводине 1976. 39–53; *Ћирилске књиге и ћирилска слова штампарије у Трнави*, Зборник МС КЈ 26. 1 (1978) 99–110; *Литература прве половине XIX века о привреди Торонталске, Бачко-Бодрошке и Сремске жупаније*, Зборник МСИ 21 (1980) 109–133; *Јосиф II и рефеудализација Баната*, Годишњак ДИВ 1980 [1981] 25–35; *Двовлашће и порески двоплатници у Бачкој XVIII века*, Зборник МСИ 19 (1984) 117–130; *Јосиф II о свом путовању у Банату 1768. године*, Истраживања 11 (Нови Сад 1986) 202–251; *Сомбор у револуцији 1848–1849. год.*, Зборник МСИ 38 (1988) 87–105; *Аграрни односи у Потиском дистрикту (1751–1848)*, Зборник МСИ 45 (1992) 35–50; *A szerbek perszonális és területi autonómiája Magyarországon 1690 és 1868 között (Персонална и територијална аутономија Срба у Мађарској између 1690–1868)*, Letünk 4–5 (Novi Sad 1992) 215–228.

Р.

ХЕРЦИГОЊА Дуња (28. август 1949, Београд). Основну школу и гимназију похађала је у родном месту. Дипломирала је 1972. године на Одељењу историјских наука Филозофског факултета у Београду. На истом факултету одбранила је 1976. магистарски рад *Србија и руска револуција 1905–1907. године*, а 1985. докторску дисертацију *Велика Британија и југословенско-италијански сукоби у време светске привредне кризе.*

На Одељењу историјских наука Филозофског факултета у Београду изабрана је 1973. за асистента приправника, а 1977. године за асистента за општу историју новог века. На Катедри за општу савремену историју радила је у звању доцента од 1986. до 1995. године, када јој је, на лични захтев, престао радни однос на Филозофском факултету у Београду.

Међународни положај Србије у XX веку и Југославије између два светска рата, основно је подручје истраживања Д. Х. Посебно је изучавала одјеке руске револуције у Србији и спољнополитички положај Југославије у доба велике економске кризе.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Реституција југословенских културних добара из Аустрије на конференцији мира 1919–1920*, ИГ 1–2 (1972) 121–158; *Југословенски захтеви за враћање културних добара из Мађарске 1919–1920*, Зборник МСИ 11 (1975) 50–77; *Спољнополитичка положај Србије и руска револуција 1905–1907. Погледи и схватања у српским дипломатским и политичким круговима и у јавности*, ИГ 1–2 (1979) 101–119; *Грађанска јавност у Србији и увођење парламентаризма у Русији 1905–1907*, ЈИЧ (1980) 269–286; *Српски ставови о збивањима у Русији у првим данима руске револуције 1905. године*, Зборник МСИ 21 (1980) 41–55; *Велика Британија и спољнополитички положај Југославије 1929–1933*, Београд 1987.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 346.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 346.

Р. Михаљчић

ХЕФЛЕР (HÖFLER) Константин (26. март 1811, Мемининген – 29. децембар 1897, Праг). Студирао је на Минхенском универзитету прво право, па затим историју и филозофију (1828–1831), докторирао је и наставио студије у Гетингену (1833–1834). Као стипендиста боравио је (1834–1836) у Риму и Фиренци. По повратку био је уредник новина, затим од 1838. приватни доцент на Минхенском универзитету, од 1841. редовни професор. У време револуције 1848. пензионисан, постаје архивиста у Бамбергу. Открвши значајну архивску грађу све више се окреће аустријској историји и 1852. бива позван за професора на универзитет у Прагу, где је остао до краја живота. Активно је радио на унапређивању студија, сукобљавао се са домаћим историчарима, настојао на подели високошколских установа између Чеха и Немаца.

Х. је много писао, ни дубоко ни оригинално, саопштио је пуно архивске грађе, кретао се од Антике до модерног доба, а просторно од Енглеске до Византије. У једном периоду се занимао и за српску историју. У студијама под скупним насловом *Abhandlungen aus dem Gebiete der slavischen Geschichte* (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil. – hist. Classe 95 (1879), 97 (1880) и 99 (1882) обухваћене су и теме из српске историје: однос Немањиних синова према папи, Симонида, Душан као савременик Карла IV, периодизација словенске историје до 1526, улога Влаха у обнављању Бугарског царства.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Verzeichnis der Werke und Abhandlungen 1852–1892*, Almanach der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 48 (1898) 280–283.

ЛИТЕРАТУРА: *Constantin Höflers Selbstbiographie (1811–1851)*, Almanach 48 (1898) 262–280 (на стр. 258–262 некролог); Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 36 (1896) 381–410 (A. Bachmann).

С. Ћирковић

ХИТРОВА Нина Ивановна (1928, Воронеж). Московски државни универзитет завршила је 1950. године, а кандидатску дисертацију *Социально-экономическое развитие Черногории в конце XIX – начале XX в. и конституция 1905 г.*, одбранила је 1955. на Историјском институту Академије наука СССР. *Черногория в национально-освободительном движении на Балканах и русско-черногорские отношения в 50–70-х годах XIX века*, назив је њене докторске дисертације (1984). На Институту славистике и балканистике Академије наука СССР радила је као млађи научни сарадник (1955–1975), затим старији научни сарадник (1975–1992) и консултант (1993).

Изучава прошлост Црне Горе у XIX и XX веку и руско-црногорске односе од XVIII до почетка XX века.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Культурные связи России с Черногорией (XVIII – начало XX в.)* (1957); *К вопросу об экономическом развитии Черногории в конце XIX – начале XX в.* (1963); *Внутриполитическое положение Черногории в конце XIX – начале XX в. и введение конституции* (1966); *Русское общество и Черногория 60–70-е гг. XIX в.* (1973); *Россия и Черногорско-герцеговинские события 50-е – начало 60-х гг. XIX в.* (1974); *Черногория в национально-освободительном движении на Балканах и русско-черногорские отношения в 50–70-х годах XIX в* (1979). Прилоге о Црној Гори објавила је у колективним делима: Международые отношения на Балканах 50–70-е гг. XIX в., Москва 1986; Балканы и Россия 1878–1918 гг., Москва 1991.

БИБЛИОГРАФИЈА: Историки–слависты СССР, 168.

ЛИТЕРАТУРА: Историки–слависты СССР, 168.

Р.

ХОДИНКА Антал (13. јануар 1864, Ladomér – 15. јуни 1946, Будимпешта). Образовање за духовника стекао је у Будимпешти, постао затим службеник Националне библиотеке „Сечењи". Као стипендиста радио је у Бечу и Институту за аустријску историју. Докторирао је 1891. у Будимпешти. У Бечу је радио као архивист и библиотекар (1892–1906) вршио истраживања у Риму. Био је затим професор универзитета у Братислави и 1923. до пензионисања 1935. професор универзитета у Печују. Као зналац словенских језика бавио се руским и јужнословенским изворима. Х. је међу ређим мађарским писцима који су се бавили богумилима: *Egyházunk küzdelmei a bosnyák bogomilokkal.* Писао је о односима српске кнежевине према Мађарској: *A szerb fejedelemség viszonya Magyarországhoz* (Будимпешта 1889), о историји Ђаковачке бискупије: *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből*, Ertekezesek MTA tört. tud. körebol 1898; о српским изворима и најранијем периоду историје: *A szerb történelem forrasai és elsö-kora* (1891–1892). Заједно са Л. Толоцијем издао је дипломатар о хрватској граници с Турцима: *A horváth véghelyek oklevéltára 1490–1527* (део започетог корпуса: Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum, Budapest 1903). Писао је, по-

ред тога о историји Русина, о унијатској бискупији Мункачева, о којој је приредио збирку извора.

ЛИТЕРАТУРА: Szazadok 1945–1946 (некролог); Szazadok 1965, MÉL I[3], 727; NE 1, 833 (D. Popović).

С. Ћирковић

ХОРВАТ Јосип (15. јануар 1896, Чепин, Славонија – 7. октобар 1968, Загреб). Основну школу завршио је у Осијеку, Трговачку академију у Загребу (1914). После завршених студија постао је сарадник листа *Obzor* и од тада професионално се бавио новинарством. За време Првог светског рата, као аустроугарски војник, налазио се на руском фронту, а од 1916. до 1919. у Русији, као ратни заробљеник. Повратком у земљу поново је ступио у редакцију *Obzora*. Био је уредник спољнополитичке рубрике и фељтона, а радио је и у техничкој редакцији. Од 1926. до 1941. био је главни уредник *Jutarnjeg lista*.

Писао је путописе, критике, историјске студије и романе. Преводио је с руског, енглеског, француског и немачког. Сарађивао је у многим листовима и часописима. Радови су му мање научног а више добро негованог публицистичког карактера.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Lijepa naša*, zbirka putopisa, Zagreb 1931; *1848*, I, II, istorijska reportaža, Zagreb 1934, 1935; *Politička povijest Hrvatske* I, II, Zagreb 1936, 1938; *Supilo*, Zagreb 1938; *Странке код Хрвата и њихове идеологије*, Београд 1939; *Đuro Szabo, njegova ličnost i njegov rad*, Beograd 1939; *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Zagreb 1939, 1942; *Ante Starčević. Kulturno povijesna slika*, Zagreb 1940; *Pisma Ljudevitu Gaju*, građa, Zagreb 1956 (sa J. Ravlićem); *Људевит Гај, биографија*, Београд 1960; *Франо Супило*, Београд 1961; *Povijest novinstva Hrvatske*, Zagreb 1962; *Hrvatski panoptikum*, Zagreb 1965; *Prvi svjetski rat. Panorama zbivanja 1914–1918*, Zagreb 1967; *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*, Zagreb 1975.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 6724–6760; 11, br 4781–4796.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 4, 25 (M. Ваупотић); LPJ 2, 392; ЛИЧ 7, 3–4 (1968) 250–251 (М. Деспот).

В. Крестић

ХОРВАТ Рудолф (14. март 1873, Копривница – 25. мај 1947, Загреб). Гимназију је похађао у Загребу и Вараждину. У Загребу је завршио Филозофски и Правни факултет. Докторирао је 1898. тезом *Краљ Томислав и његово доба*. Радио је као професор у средњим школама у Осијеку, Земуну, Петрињи и Загребу. Учествовао је у оснивању Хрватске сељачке странке 1904. године а 1920. и 1923. био је и њен заступник. Од 1910. до 1919. радио је у Државном архиву у Загребу. Због противдржавне политичке активности привремено је пензионисан 1919–1926. а потпуно 1932. У време Независне Државе Хрватске приступио је усташком покрету и био један од поверљивијих људи А. Павелића. После рата осуђен је на смрт.

Писао је историјске студије, расправе, есеје и историјске приповетке. Начин излагања му је сувопарно-хроничарски. Једно време издавао је и уређивао часопис *Vienac*. Уредио је зборник *Хрватска прошлост* I–V (Загреб 1942–1943) а био је сарадник многих листова и часописа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Seljačka buna u Hrvatskoj godine 1573*, Sarajevo 1897; *Kralj Tomislav i njegovo doba*, Zagreb 1897; *Hrvatski pokret god. 1848*, I–IV, Zagreb 1898, 1899; *Rat Hrvata s Madžarima god. 1848. i 1849*, I, II, Zagreb 1899, 1902; *Pripovijesti iz hrvatske povijesti* I–V, Zagreb 1902–1904; *Borba Hrvata s Turcima za Petrinju*, Petrinja 1903; *Povijest Hrvatske* I–VI, Petrinja 1904, 1905, Zagreb 1924; *Najnovije doba hrvatske povijesti*, Zagreb 1906; *Povijest Međumurja*, Zagreb 1907, 1944; *Kako je Koloman došao na hrvatsko prijestolje?*, Zagreb 1910; *Slike iz hrvatske povijesti*, Zagreb 1910; *Hrvati u Bačkoj*, Osijek 1922; *Hrvatsko pitanje*, Zagreb 1923; *Hrvatska Podravina*, Zagreb 1933; *Prije Khuena bana*, Zagreb 1934; *Hrvatski preporod u Dalmaciji*, Zagreb 1935; *Slavonija, povijesne rasprave, crtice i bilješke*, Zagreb 1936; *Lika i Krbava* I–II, Zagreb 1941; *Na bedemima stare Hrvatske*, Zagreb 1941; *Stari hrvatski sabori*, Zagreb 1942; *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1942; *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb 1942; *Poviest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*, Zagreb 1943.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 6773–6842; 11, br. 4804–5514

ЛИТЕРАТУРА: EJ 4, 25 (J. Šidak), LPJ 2, 394.

В. Крестић

ХРАБАК Б. Богумил (11. јануар 1927, Зрењанин). У месту рођења (а делимично и у Сенти) завршио је основну школу и гимназију 1945. Студирао је на Филозофској па на Историјској групи Филозофског факултета у Београду 1946–1951. Докторирао је на Филозофском факултету у Сарајеву 1957. дисертацијом *Дубровачки извоз житарица из Отоманског царства до почетка XVII века*. У НОВ је био од октобра 1944. до децембра 1945. За време студија од марта 1948. до дипломирања био је књижничар у библиотеци Семинара за националну историју. Асистент је био на Филозофском факултету у Београду од фебруара 1951. до децембра 1957, потом у Војноисторијском и у Институту друштвених наука до септембра 1965. Од тада је као ванредни и редовни професор био на Филозофском факултету у Приштини до новембра 1979. У међувремену био је и хонорарни директор Института за историју радничког покрета (1976–1977). Редовни професор у Новом Саду био је од новембра 1979. до фебруара 1993, кад је пензионисан. Редовни члан Академије наука и уметности Косова био је од маја 1978. до укидања Академије (1990).

Подручја истраживања су: привредна историја позног средњег века, турско-млетачки период у целини, Први српски устанак, Први светски рат, политичка и привредна историја Југославије 1918–1941, спољна политика авнојевске Југославије 1945–1965. Објавио је око 490 библиографских јединица.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Извоз житарица из Османлијског царства у XIV, XV и XVI столећу* (1971); *Записници са седница Делегације Краљевине СХС на мировној конференцији у Паризу 1919–1920* (1960, са Б. Кризманом); *Штрајк аеронаутичких радника у Београду и Земуну 1940. године* (1960, са Д. Лазаревић); *Србија 1918* (1968, са Д. Јанковићем); *Записници Министарског савета Србије 1915–1918* (1976, са Д. Јанковићем); *Арбанашки устанци 1912* (1975); *Југословени заробљеници у Италији и њихово добровољачко питање 1915–1918* (1980); *Дубровчани у рударству и увозно-извозној трговини Косова 1455–1700*, Врањски гласник 17 (1984) 1–134; *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године*, Врање 1988; *Идеје о федеративној Југославији у Првом светском рату*, Врањски гласник 21 (1988) 7–153; *Југословени у Швајцарској 1915–1918*, ИЗ 3–4 (1988) 11–127; *Влашка и ускочка кретања у северној Далмацији у XVI столећу*, II (Бенковац 1988) 107–258; *Силе Антанте и САД према Бугарској 1915–1918*, Врање 1990; *Дубровачке насеобине у Прокупљу*, Врањски гласник 23 (1990) 3–100; *Привреда, друштвени односи и политички живот Чачка 1918–1941*, Зборник НМ Чачак 24 (1994) 215–314.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Филозофски факултет 1954–1984*, Нови Сад 1984, 85–103 (до 1982. године).

Р.

ХРИСТИЋ Н. Коста (10. април 1854, Београд – 1927, Београд). Велику школу завршио је у Београду, а студије наставио у Немачкој и Француској. Високи државни чиновник од каријере, обављао је различите дужности у судству и дипломатији. За начелника Министарства иностраних дела постављен је 1888. Као посланик Краљевине Србије службовао је у Букурешту (1895), Риму

(1899) и Бечу (1900–1903). У влади В. Ђорђевића 1897. био је министар правде.

За проучавање друштвене историје Србије и Београда у XIX веку од посебног су значаја његови *Записи старог Београђанина*, објављени у две свеске (1923. и 1925). Настајали су у дугом временском распону различитим поводима. Посвећени су обичајима и наравима, мало познатим и заборављеним личностима, животу београдске чаршије и животу балканских градова уопште. Његове реминисценције писане су лако, непретенциозно, понекад са „педагошком поуком“. Х. је, пишући своје *Записе*, испољио лепо осећање за препознавање свих оних елемената који чине „дух времена“. Себи је поставио циљ да забележи понешто од онога што је, већ у његово време, било, европеизацијом градског живота, осуђено на брзо нестајање. Од њиховог првог појављивања до наших дана *Записи* су остали изузетно популарни и радо читани.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 6891–6906; 11, br. 5544–5557; СБ 4, бр. 19323–19326.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 847 (С. Јовановић); М. Магарашевић, *О Записима Старог Београђанина*, у: Коста Н. Христић, Записи Старог Београђанина, Београд (1983) 323–341; М. Јовановић, *Над одром Старог Београђанина*, Политика 24 (1927) бр. 6776, 1–2.

М. Ристовић

ЦВЕТКОВИЋ Славољуб (26. јуни 1933, Кочани, Македонија). Основну школу и гимназију похађао је у Београду. По завршетку гимназије уписао је Групу за историју на Филозофском факултету у Београду, где је дипломирао 1957. године. Прво запослење добио је у Институту друштвених наука (1958), затим је радио у Институту за изучавање радничког покрета, а данас ради у Институту за савремену историју у звању научног саветника. Докторску дисертацију *Напредни омладински покрет у Југославији 1919–1928*, одбранио је 1965. на Филозофском факултету у Београду.

Ц. се бави историјом Југославије и историјом радничког и комунистичког покрета. Поред истраживања у домаћим архивима, скупљао је грађу у Москви, Прагу, Софији, Букурешту, Варшави, Лондону. Покренуо је и руководио радом на издавању Извора за историју СКЈ. У овој едицији укупно је објављено 35 томова. Ц. је био сарадник критичког издања едиције Конгреси Коминтерне. Један је од аутора *Историје СКЈ* (1985).

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Напредни омладински покрет у Југославији 1919–1928* (1966); *Идејне борбе у КПЈ 1919–1928* (1985); Коаутор је у колективном делу *Советско-югославские отношения 1917–1941* (1992); *Билећки концентрациони ло-*

гор (1961): *Појава индивидуалног терора код младих југословенских комуниста* (1965); *Југословенско-совјетски преговори 1941. око закључења уговора о пријатељству и ненападању* (1991); *Балканска комунистичка федерација и македонско национално питање* (1994).

БИБЛИОГРАФИЈА: Социјализам 21, 11 (1978) 148–151; *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 121–123; Istorija 20. veka 2 (1994) 224–226.

ЛИТЕРАТУРА: *Dvadeset godina ISI 1958–1978*, 121–123; Istorija 20. veka 2 (1994) 224.

Р.

ЦВИЈЕТИЋ Лепосава (1. октобар 1925, Нови Пазар). После основног школовања у Скопљу, гимназијског у Рашки, дипломирала је на Економском факултету у Београду (1951). Докторат из економских наука одбранила је на истом факултету 1957, тезом *Порески систем у Србији 1835–1884. године*.

По завршеним студијама радила је у Институту за економска истраживања Економског факултета (1951–1957), а потом на Економском факултету пролази сва звања – асистент, доцент (1960), ванредни професор (1965), редовни професор (1984–1990). Током рада у Институту и потом на Економском факултету у настави, област њеног интересовања је привредна историја Србије и Југославије, а посебно финансије, становништво, занатство, индустрија и раднички покрет.

Рукопис одбрањене докторске дисертације депонован је у Универзитетској библиотеци у Београду.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Завршни рачуни Кнежевине Србије од 1835–1859. г.*, Финансије 1 (1955) VIII–99; *Попис становништва и имовине у Србији 1834. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 13 (1984) 9–119; *Прва српска банка*, ИГ 2–3 (1964) 96–121; *Покушаји оснивања првих банака у Србији*, Финансије 1 (1965) 119–123; *Кредитирање из државне касе пре формирања Управе фондова*, Финансије (1970) 9–10; *Пореска реформа у Србији и став Вука Караџића*, Финансије 1 (1965) 103–119: *Први зајам кнежевине Србије*, Финансије 2 (1970) 45–61; *Демонстрације београдских занатлија 1836. године, због великог пореског оптерећења*, Финансије 3 (1970) 72–87; *Prodaja naoružanja kao metod ekonomskog i političkog pritiska nacističke Nemačke na Jugoslaviju*, Istorija 20. veka, Zbornik radova 13 (1975) 171–256; *Тежње и планови нацистичке Немачке о укључивању Југославије у тзв. немачко велико привредно подручје*, у: The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945 (на српском и енглеском језику). Зборник са истоименог научног скупа. Belgrade 1977, 184–196.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Педесет година Економског факултета у Београду 1937–1987*, 334–335.

Д. Милић

ЦВЈЕТКОВИЋ Божо (16. децембар 1879, Суђурађ на Шипану – 6. август 1952, ?). Основну школу је завршио у месту рођења, класичну гимназију у Дубровнику, Филозофски факултет (географију и историју) у Бечу, где је и докторирао 1906. дисертацијом: *Повијест дубровачког законодавства*. Од 1907. до 1919. радио је као професор наутичких школа у Дубровнику и Котору, реалној гимназији у Земуну 1920, Загребу 1921/1922, а од 1922. до 1932. био је директор Поморске академије у Бакру и реалне гимназије у Огулину, где је пензионисан.

Највише је проучавао прошлост Дубровника, али се бавио и океанографијом и географијом. Сарађивао је у већем броју часописа и других публикација: *Срђ, Извештај Ц. кр. научничке школе у Дубровнику, Дубровник, Споменица Руђера Јосипа Бошковића, Народни лист, Права Црвена Хрватска, Југословенски поморац, Наставни вјесник, Народна старина, Југославенска њива, Нова Европа* и др.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Rad R. J. Boškovića na polju atomistike, meteorologije i geodezije* (1911); *Kaluđerske i kompasne karte* (1912); *Uvod u povjest Dubrovačke republike* (1916); *Povjest Dubrovačke republike I dio, od najstarijih vremena do 1205* (1917); *Dubrovnik i Svete Lige* (1922); *Dubrovnik i Petar Veliki* (1924).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3027–3035; 11, br. 1836–1854.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 880 (С. Дежелић); EJ 2, 512 (J. Roglić); HBL 2, 780–781.

Д. Синдик

ЦЕРМАНОВИЋ-КУЗМАНОВИЋ Александрина (21. октобар 1928, Београд). Основну школу и гимназију завршила је у Београду. Студирала је археологију на Филозофском факултету у Београду, дипломирала 1951. По завршетку студија добила је службу професора средње школе додељеног на рад, 1955. изабрана је за асистента на Филозофском факултету. Још као студент започела је са теренским радом и учешћем у археолошким ископавањима. Докторирала је 1962. на Филозофском факултету у Београду тезом: *Трачки коњаник у култури балканских народа*. За доцента на Катедри археологије изабрана је 1964, за ванредног професора 1970, за редовног професора 1978. Као професор радила је на Филозофском факултету до пензионисања 1994.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: А. Ц-К. се бави широким кругом тема из археологије римског периода и историје античког Балкана. Представе трачког коњаника и веровања повезана са њима обрадила је на почетку рада у дисертацији: *Култ и споменици трачког коњаника у балканским земљама*, Зборник ФФ 6, 2 (1962) 71–93; *Неколико споменика трачког коњаника из наше земље и проблем трачког хероса*, Старинар 13–14 (1963) 113–124; *Die Denkmäler des thrakischen Heros in Jugoslawien und das Problem des thrakischen Reitergottes*, Archaeologia Iugoslavica 4 (1963) 31–57; *Monumenta intra fines iugoslaviae reperta, Corpus cultus equitis Thracii V*, Leiden 1982. Део радова прати резултате ископавања у Доклеји, Муниципијуму С... (Комини код Пљеваља), Текији, Коловрату код Пријепоља, Новопазарској бањи. На широкој основи су обрађене некрополе у Дукљи: *Античка Дукља – некрополе*, Цетиње 1975 (са Д. Срејовићем). Обрађивала је поједине категорије археолошког материјала: керамику, стакло, натписе, римске скулптуре – *Грчке сликане вазе*, Београд 1977, 1980[2], 1991[3]; *Римска скулптура у Србији*, Београд 1987 (са Д. Срејовићем). Са Д. Срејовићем објавила је два обимна дела лексикографског карактера: *Речник грчке и римске митологије*, Београд 1979, 1987[2], 1989[3], 1992[4]; и *Лексикон религија и митова древне Европе*, Београд 1992.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 11–19.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 11.

С. Ћирковић

ЦЕРОВИЋ Љубивоје (13. септембар 1936, Инђија). Школовао се у Инђији и Новом Саду а дипломирао на Групи за историју Филозофског факултета у Новом Саду (1960). Докторирао је на истом факултету 1979. тезом *Друштвена организованост и политичка ангажованост студената Војводине 1918–1941*. Службовао је у установама културе у Новом Саду а од 1980. налази се на месту директора Музеја Војводине; професор је националне и опште историје на Катедри за географију Природно-математичког факултета у Новом Саду. Бави се темама из политичке историје Војводине XX века као и историјом српског народа у панонској дијаспори, првенствено Срба у Румунији.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Друштвена организованост и политичка ангажованост студената Војводине од 1918. до 1941*, I–II, Нови Сад 1981; *Срби у Румунији*, Нови Сад 1991; *Хроника Меленаца (1751–1941)*, Меленци 1984; *Ходољубља Димитрија Тирола*, Нови Сад 1995; *Срби у Темишварском Банату на историјском раскршћу 1918–1919. године*, у: Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918, Нови Сад 1993, 113–133.

Р.

ЦРНОГОРЧЕВИЋ Младен (29. децембар 1863, Пераст – 1. јули 1902, Баошићи, Бока Которска). Учитељску школу завршио је у Арбанасима код Задра. Био је учитељ у Боки Которској (у селима Пријеради и Радовићи) 1893/1894. Постављен је 1894. за учитеља грађанске школе у Шибенику. У Шибенику је имао више могућности да се бави археологијом и историјом. Ц. је био самоук, али се трудио да му описи и преписи буду тачни и јасни.

Ц. се бавио прошлошћу манастира у Боки Которској и Паштровићима у средњем веку. Изучавао је надгробне споменике и натписе, како ћирилске тако и оне писане латиницом, од средњег до XIX века. Писао је о рушевинама манастира Св. Арханђела Михаила на Превлаци и других цркава на том подручју. Описао је надгробне споменике са натписима на гробљу Манастира и других гробаља у непосредној околини, као и предмете који су сачувани у црквеној и манастирској ризници. Дао је детаљан опис појединих локалитета на Превлаци и околини. Ц. је описао прошлост манастира и црквава у Паштровићима: Дуљево (XIV), Прасквица (XV), Режевићи (XV) и Градиште (XVII), где је описао манастирске печате као и записе на њима и другим црквеним предметима.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Михољски збор у Боци Которској* (1893); *Старинске гробнице на Превлаци* (1892); *Манастири паштровски у Боци Которској* (1895).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 2952–2958; 11, br. 1778a–1779; СБ 2, бр. 7487–7490; Д. Берић, *Принос био-библиографији Младена Црногорчевића*, ИЗ 15 (1962) 157–162.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 924 (Н. Радојчић).

М. Маловић-Ђукић

ЧАЈКАНОВИЋ Веселин (28. март 1881, Београд – 6. август 1946, Београд). Након школовања у родном Београду, где је студирао класичну филологију на Великој школи, усавршавао се у Немачкој, најпре у Лајпцигу, где је поред класичне изучавао словенску и хебрејску филологију, а затим у Минхену, где је 1908. докторирао код Крузиуса и Крумбахера. Исте године почео је да ради као доцент за латински језик на новоснованом Филозофском факултету у Београду. На-

кон ратова 1912–1918, у којима је учествовао као резервни официр и доцније као организатор значајне публицистичке делатности међу српским војницима на опоравку у Бизерти (Тунис) и на Крфу, и после краћег боравка у Паризу и Лондону где је радио у библиотекама, вратио се на Филозофски факултет где је, на Одељењу за класичну филологију, провео свој радни век (од 1919. ванредни, од 1921. редовни професор; декан). Дуже времена хонорарно је предавао и упоредну историју религија на Богословском факултету. Године 1922. изабран је за дописног члана САН.

Ч. делатност као класичног филолога била је плодна; поред средњошколских и универзитетских уџбеника и читанки, превода са грчког и латинског, чланака и публикација у којима се популарише класична старина, она обухвата значајне студије о старогрчким пословицама и о античком наслеђу код Доситеја Обрадовића. За српску историографију и науку уопште најзначајнији је Ч. допринос историји религија, пре свега његов рад на реконструкцији старе српске религије. У недостатку савремених извора, изучавање словенског и у том оквиру српског паганства, нужно је упућено на идентификацију његових прежитака у фолклору, тј. усменој књижевности, обичајима итд. За разлику од митолога XIX века попут Натка Нодила, који су на основу фолклорног материјала произвољно и са пуно маште реконструисали тзв. „митове природе" (соларне, олујне и сл.) и митолошке ликове сводили на персонификације природних појава, Ч. приступ одликује се применом сазнања модерне етнологије и фолклористике и пуним уважавањем култног и ритуалног аспекта религијских представа и веровања (посебан значај Ч. придаје култу предака), као и широким компаративним захватом, при којем он словенска факта тумачи у светлу индоевропских паралела, нарочито грчких, римских и германских. Послератна истраживања словенске и индоевропске религије и митологије у доброј мери потврђују исправност основних Ч. налаза, што је особито значајно у случајевима када њихови аутори нису познавали Ч. радове (чија ревалоризација у српској науци и култури почиње тек седамдесетих година, првенствено трудом Војислава Ђурића). Тако се Ч. концепција *Дабоīа* као врховног бога паганских Срба у начелу слаже са модерним схватањем да је словенски политеизам пре представљао збир појединачних племенских култова него „пантеон" у класичном, грчко-римском виду, као скуп међусобно генеалошки повезаних и функционално разграничених божанстава, док се његово поређење тако реконструисане централне фигуре српског паганства са германским Воданом и „Трачким коњаником" узајамно допуњује са Викандеровом претпоставком да су оба ова култа код старих Германа и Трачана била производ зрачења староиранске концепције врховног бога (Hochgottglaube), којој Словени дугују сам свој термин *боī*. Такође, Ч. теза о косовским песмама као историјској транспозицији индоевропског есхатолошког мита налази потврду у резултатима Викандера (St. Wikander) и Димезила (G. Dumézil), главних заступника „нове компаративне митологије", који разоткривају исту митолошку подлогу у основи древних епских традиција какве су староиндијска, иранска и нордијска.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (за историју српске духовности): *Poetae Serborum epici quid et de interitu et de renovatione mundi sibi finxerint* (1938) (косовске песме као историјска конкретизација старог митолошког наслеђа); *О срӣском врховном боīу* (1941) (сублимација Ч. истраживачких резултата), *Миӣ и релиīија у Срба* (1972) (прештампани важнији радови, остали су дати у сажецима); *Сабрана дела* I–V (1994) (ту су дати сви Ч. радови из области религије и митологије, укључујући недовршена дела из његове заоставштине: речник српских веровања о биљу и торзо једне синтезе о старој српској религији; радови објављени на страним језицима за ову прилику су преведени).

БИБЛИОГРАФИЈА: Р. Марић, Гласник Етнографског института САНУ 2–3 (1953–1954) 74–78, прештампано у В. Чајкановић, *Миӣ и релиīија у Срба*, Београд 1972, 653–666; Р. Цајић у В. Чајкановић, *Сабрана дела* V, Београд 1994, 385–421; BLZ 8, br. 3042–3051; СБ 2, бр. 7961–8016.

ЛИТЕРАТУРА: Р. Марић, *Д-р Веселин Чајкановић*, Гласник Етнографског института САН 2–3 (1953–1954) 67–73, прештампано у В. Чајкановић, *Сабрана дела* I, Београд 1994, 17–29; Шп. Кулишић, *Осврӣ на развиӣак научне мисли у срӣској еӣнолоīији*, ГЗМ 22 (1967); Šp. Kulišić, *Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja, posebno balkanološkiĥ*, Djela ANUBiH 54, Centar za balkanološka ispitivanja 3, Сарајево 1979, 32; В. Ђурић, предговор књизи В. Чајкановић, *Миӣ и релиīија у Срба*, Београд 1972, VII–XIII и „Биографија Веселина Чајкановића" В. Ђурић, 647–651; В. Ђурић, *О реконсӣрукцији сӣаре срӣске вере*, у: В. Чајкановић, Сабрана дела I, Београд 1994, 31–58; П. Влаховић, *Уз сӣоīодишњицу рођења Веселина Чајкановића*, Гласник Етнографског института САН 30 (1981) 157–165; Б. Јовановић, *Срӣска народна релиīија у свеӣлосӣи Чајкановићевих ӣроучавања,* поговор избору Чајкановићевих радова под насловом *О маīији и релиīији*, Београд 1985, 325–355; А. Лома, *Веселин Чајкановић – комӣараӣивни исӣоричар релиīије*, у зборнику Научног скупа поводом 120-годишњице класичних студија у Београду (у штампи); НЕ 4, 930 (Н. Вулић).

А. Лома

ЧАКИР (CIACHIR) Николае (1. јануар 1928, Ваисал, округ Исмаил, Бесарабија). Основну школу учио је у родном месту (1934–1938), гимназију (1938–1946): Ismail, Brăila, Odorhei, Braşov. Студирао је историју на Факултету за историју Универзитета у Букурешту (1946–1949). Докторску дисертацију под насловом: *Русија и ӣроблем Исӣочне кризе (1875–1878),* одбранио је на истом факултету 1961. године. Био је 1964/1965. на специјализацији на Универзитету у Београду (В. Чубриловић) где је држао и серију предавања из историје Румуније. Од 1949. године прошао је сва научна звања, од асистента до редовног професора. До 1993. године радио је на Универзитету у Букурешту а после тога наставио је да ради на Државном универзитету „Valachia" у Трговишту, у својству шефа одсека за историју.

Ч. научна делатност је веома велика. Објавио је 32 монографије, преко 350 научних студија, од тога преко 30 студија из историје Југославије и њених односа са другим земљама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Istoria moderna a Serbiei*, Bucureşti 1974; *Istoria poparelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă (1789–1923)*, Bucureşti 1987; *R. S. F. Iugoslavia*, Bucureşti 1968 (са Galateanu); *Iugoslavia, Repere istorice, geografice si turistice*, Bucureşti 1977 (са A. Nemeş); *1877*, Bucureşti 1957; *România în sud-estul Europei (1848–1886)*, Bucureşti 1968.

М. Ванку

ЧАКРА Емил (14. октобар 1837, Нови Сад – 31. децембар 1884, Нови Сад). Основну школу и два разреда српске гимназије завршио је у Новом Саду, али је даље школовање прекинуто због болести. Врло млад остао је без родитеља, од којих је наследио велико имање. Истицао се као добротвор и донатор. Српском народном позоришту у Новом Саду, чији је члан Артистичког одбора и Позоришног одсека био, поклонио је прилог од 1000 форинти. Разишао се са Змајем и Милетићем 1864. Учествовао је на првој скупштини Уједињене омладине српске, 1866. у Новом Саду. Био је члан Књижевног одбора МС од 1864, у којем је неколико година активно сарађивао као рецензент и надзорник листа *Маӣица.* За првог сенатора града Новог Сада изабран је 1872, а 1874. извесно време замењивао је новосадског градоначелника. Покренувши 1877/78. *Лисӣ за народ*, поново се приближио Милетићевим ставовима. Због чланка *Уīарска и финансије*, био је затваран. Покренуо је листове и алманахе *Словенка, Свеске за књижевносӣ, Слоīа, Лисӣ за народ*. Био је сауредник листа *Србобран* и привремени одговорни уредник листова *Пуӣник* и *Комарац*.

Књижевни рад отпочео је 1855. преводима, односно прерадама краћих одломака из француске књижевности у *Свеӣовиду*. Писао је песме и путописе – *Сӣо дана ӣо Јуīославији* (1858); *На Нереӣви* (1862). Радове је објављивао у великом броју алманаха, дневних листова и часописа.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Словенска азбука. Кирилица и лаӣиница једна ӣрема друīој* (1859); *Ђорђе Смедеревац и жена му Јерина* (Критичко-историјска расправа) (1872); *Како īаздујемо и како ваља да īаздујемо. Неколико искрених речи нашем ӣежаку* (1872).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3056; 11, br. 1870–1876; СБ 2, бр. 8060–8064.

ЛИТЕРАТУРА: Аноним, *Е. Ч*, Застава 19 (1884) 198; Ј. Игњатовић, *Усӣомена Е. Ч*, Стражилово, 31. I 1885; А. Хаџић, *Е. Ч*, ЛМС 143 (1885) 140–142; EJ 2, 518 (M. Kićović); М. Кићовић, *Е. Ч. један јуīословенски идеалисӣ*, Гласник ИД НС 4, 2 (1931) 275–286; В. Стајић, *Нови Сад, њеīов маīисӣраӣ и кулӣурна ӣреīнућа новосадских Срба*, Гласник ИД НС 6, 1–2 (1933) 86, 93, 96, 98; В. Стајић, *Новосадске биоīрафије* V, Нови Сад 1940, 237–247; ЈКЛ 110 (Ж. Бошков); LPJ 1, 481–482 (T. Petrović); НЕ 4, 935 (У. Џонић).

П. Крестић

ЧАНАК МЕДИЋ Милка (12. јануар 1929, Зрењанин). У родном граду је завршила основну школу и ниже разреде гимназије, а у Новом Саду матурирала 1947. Дипломирала је на Архитектонском факултету у Београду 1952, а двогодишње постдипломске студије историје архитектуре и заштите градитељског наслеђа завршила је на Ecole des Beaux Arts у Паризу 1958. Докторску дисертацију *Касноанӣичко уӣврђено насеље Гамзīрад*, одбранила је на Архитектонском факултету у Београду 1976.

Од 1952. је радила у Савезном институту за заштиту споменика културе, а од 1969. у Републичком заводу за заштиту споменика културе. Ту је стекла највише конзерваторско звање и научно звање виши научни сарадник (1979) и научни саветник (1986). Године 1988. изабрана је за редовног професора Архитектонског факултета у Београду, а наставном делатношћу бавила се од 1975. држећи предавања на постдипломским студијама на Архитектонском факултету у Загребу – Одјел за градитељско наслеђе у Сплиту, и на Архитектонском факултету у Београду из предмета Техничка заштита и проучавање градитељског наслеђа.

Бави се проучавањем касноантичког и средњовековног градитељства, а водила је и истражи-

вачке и конзерваторске радове на више споменика из тих епоха (Салона, Хераклеја Линкестис, Гамзиград, цистерцитски манастир у Костајевици, Арача, Благовештење под Кабларом, Света Тројица под Овчаром; романичке цркве у Котору: Свети Лука, Марија Колеђата, Света Ана, катедрала Светог Трипуна; споменици рашке градитељске школе: Ариље, Тршка црква, Богородица Градачка, Ђурђеви ступови у Будимљу, Жича, Дечани, цркве Пећке патријаршије.

Објавила је преко 60 студија, расправа и чланака – од којих се већина односи на средњовековно црквено градитељство – и 19 критичких приказа књига.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Гамзиград, касноантичка палата – Архитектура и просторни склоп*, Саопштења XI Републичког завода за заштиту споменика културе, Београд 1978; *Свети Ахилије у Ариљу*, Републички завод за заштиту споменика културе, Научно-популарна монографија 1. Београд 1982: *Манастир Студеница* (заједно са М. Кашанин, Ј. Максимовић, Б. Тодић и М. Шакота), Београд 1986: *Архитектура Немањиног доба*, I–II (заједно са Ђ. Бошковићем), у: Споменици српске архитектуре средњег века, Корпус сакралних грађевина, Београд 1989; *Богородица Градачка* (заједно са З. Ивковић), Научно-популарна монографија 39, Београд 1992; *Архитектура прве половине XIII века, I–II* (одељак о Милешеви О. Кандић), у: Споменици српске архитектуре средњег века, Корпус сакралних грађевина, Београд 1995.

Р.

ЧАПЛОВИЋ (CSAPLOVICS) Јован (22. септембар 1780, Хорњи Прибелци, Словачка – 29. мај 1847, Беч). Ч. је по народности Словак (Јан Чаплович). По струци био је правник. Објавио је српску библиографију. После њега то ће радити његов сународник Павел Јосиф Шафарик, познати слависта. У времену од 1809. до 1812. Ч. је боравио у Пакрацу као саветник пакрачког епископа Јосифа Путника. Тада се на подручју Пакрачке епархије захваљујући овом умном и ученом епископу отварају школе и библиотеке, развија национална и културна свест српског народа и зауставља римокатолички прозелитизам и програм уније. О тој духовној и културној ренесанси, на себи својствен начин, сведочио је и Ч. у делу *Slavonien und zum Theil Croatien*, објављеном на немачком језику 1819. године у Пешти. У овој двотомној историјској студији, он говори о Србима у Славонији и Хрватској; у другом тому описао је устројство Српске православне цркве у Хрватској, затим српске манастире, школство, просвету, судство и све што се односи на православне Србе на том подручју. Шести одељак *Nachrichten über die Schriftsteller und Literatur der Serben* посветио је српским писцима и српској књижевности. За разлику од осталих библиографа прве половине XIX века, Ч. наводи изворе из којих узима податке о српским књигама и српским писцима. Иако није био упућен у сва историјска и културна збивања Срба на простору Хрватске, он користи обиље извора у жељи да европску јавност обавести о Српском националном бићу на просторима Хрватске и Старе Славоније, посебно о културном и просветном деловању Срба на тим просторима. Он често преузима изворе без претходне провере, тако да код појединих година и места издања које наводи има грешака. Највећу грешку Ч. је начинио што је *Азбукопротрес* Саве Мркаља приписао Јовану Дошеновићу.

ЛИТЕРАТУРА: Д. Панковић, *Српске библиографије 1766–1850*, Београд 1982, 29–32; Д. Кашић, *Отпор марчанској унији – Лепавинско-северинска епархија*, Београд 1986, 14.

С. Милеуснић

ЧЕХАК Калман (16. јануар 1927, Чока). Основну школу завршио је у Чоки, средњу у Суботици. Дипломирао је 1961. на Филозофском факултету у Новом Саду, Група за историју.

На основу објављених радова пријавио је докторску дисертацију: *Раднички покрет у Банату до оснивања Социјалдемократске партије Угарске 1868–1890*, коју је одбранио 1970. на Филозофском факултету у Новом Саду.

После завршетка учитељске школе у Суботици постављен је за наставника Прогимназије у Скореновцу, где је радио од 1947. до 1955. као наставник, од 1948. и као директор. Године 1955. постао је сарадник–истраживач Историјског архива ПК СКС за Војводину у Новом Саду, а 1970. научни сарадник Института за изучавање историје Војводине у Новом Саду. Од 1971. до 1979. био је директор Архива Војводине у Сремским Карловцима. Од 1979. до одласка у пензију 1990. био је виши научни сарадник, потом редовни професор Филозофског факултета у Новом Саду, и десет година директор Института за историју.

Подручје истраживања Ч. је друштвенополитичка и економска историја Баната и Бачке од средине XIX века до 1918. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Борба вршачког радништва за формирање и делатност општеобразовног друштва (1871–1875)*, Зборник МС ДН 41 (1965) 5–36; *Војвођанске испоставе Опште радничко-болесничке и инвалидске касе (1874–1879)*, Токови револуције 1 (1966) 137–191; *Карактер првих радничких друштава у Војводини до стварања Опште радничке партије Угарске*, у: Прво радничко друштво у југословенским земљама – Осијек 1867, Славонски Брод 1969, 421–448; *Грађа за историју радничког и социјалистичког покрета у Војводини 1868–1890* (коаутори Ј. Мирнић, Д. Кецић), Зборник грађе, Сремски Карловци 1968; *Раднички покрет у Банату до оснивања Социјалдемократске партије Угарске 1868–1890*, Нови Сад 1971; *Раднички покрет у Војводини до краја првог светског рата* (коаутори А. Раденић, Ш. Месарош), Нови Сад 1984; *Раднички покрет у Војводини – Munkásmozgalom Vajdaságban 1890–1914* (коаутори Т. Ерењи, Ј. Кенде, А. Лебл, Ш. Месарош), Нови Сад 1985; *Политичке борбе у Бачкој и Банату у време владавине коалиције 1906–1909*, Нови Сад 1987.

Р.

ЧИЛИНГИРОВ Стилијан (26. октобар 1881, Шумен – 22. новембар 1962, Софија). Студирао је филозофију и педагогију на Софијском универзитету (до 1904), усавршавао се у Лајпцигу. Био је затим професор у Софији, библиотекар, заменик директора и директор Народне библиотеке (1913–1922), на крају каријере био је директор Етнографског музеја (1923–1924). У његовом обимном и разноврсном стварању уз историју библиотека и штампе, историју бугарског националног буђења има и текстова о бугарско-српским односима: *Сръбско-българските отношения от найстаро време до днес*, София 1918; *Причини за Сръбско-българската война 1885 г.*, София 1924; *Сърбите и ние*, София 1930; *Документи за Скопската и Нишката епархия*, Македонски Преглед 3 (1940) 109–124; *Поморавия по сръбски свидетелства*, Истор. издирвания, Скопие 1942[2].

ЛИТЕРАТУРА: П. И. Чолов, *Български историци*, София 1981, 427–428 (са даљом литературом).

Р.

ЧРЕМОШНИК Грегор (24. фебруар 1890, Ползела – 12. новембар 1958, Љубљана). Похађао је гимназију у Цељу и Марибору. Студирао је славистику и историју у Грацу, где је докторирао 1915. Исте године слушао је предавања код Константина Јиречека у Бечу. Од 1915. до 1917. био је суплент гимназије у Трсту. У Сарајеву је од 1917. радио као секретар босанско-херцеговачког Института за проучавање балканских земаља, а затим је 1919. постао библиотекар и кустос у Земаљском музеју и ту је остао све до 1935. За дописног члана Српске краљевске академије изабран је 1932. Од 1935. до 1941. био је редовни професор за општу историју средњега века и помоћне историјске науке на Филозофском факултету у Скопљу. После рата (1945) па све до смрти предавао је историју јужнословенских народа на Филозофском факултету у Љубљани.

Рано је започео истраживања у Дубровачком архиву и на основу нових података објавио је више радова из економске, друштвене и културне историје средњовековне Србије, Босне и Дубровника крајем XIII и почетком XIV века. Дубровачку грађу је користио и за проучавање српске нумизматике. Прикупио је и публиковао велики број докумената из дубровачке канцеларије и нотаријата, углавном до краја XIII века: *Канцеларијски и нотарски списи 1278–1301* (1932); *Списи дубровачке канцеларије, I, Записи нотара Томазина де Савере 1278–1282* (1951). Бавио се радом и организацијом дубровачке канцеларије. Објавио је такође и нотарске листине Ластова. Временом је своје интересовање све више усмеравао на помоћне историјске науке средњега века, посебно на ћирилску дипломатику. Систематски је обрадио спољне знакове ћирилских повеља у пет студија о босанским и хумским повељама средњег века: *Босанске и хумске повеље средњег вијека*, ГЗМ 1948, 1949–1950, 1951, 1952, (допуна 1955). Проучавао је и поједине проблеме из ћирилске палеографије, посебно о српској дипломатској минускули. Карактер краће синтезе има *Srpska diplomatska minuskula*, Слово 13, Загреб 1963. Из плана на изради комплексне дипломатике и сигилографије, постхумно је објављена књига *Студије за средњовјековну дипломатику и сигилографију Јужних Славена*, Грађа АНУБиХ, 1976. Поред увода у дипломатику и сигилографију, она садржи и осврт на средњовековне српске печате.

БИБЛИОГРАФИЈА: В. Grafenauer, *Gregor Čremošnik*, Zgodovinski časopis 12–13 (1958–1959) 321–325; BLZ 8, br. 3109–3137; 11, br. 1926–1944; СБ 2, бр. 8494–8516.

ЛИТЕРАТУРА: ЕЈ 2 (1956) 611 (A. Babić); ЕЈ 3 (1984) 313 (I. Voje); B. Grafenauer, *Gregor Čremošnik*, Zgodovinski časopis 12–13 (1958–1959) 313–325.

Д. Ковачевић-Којић

ЧУБРИЛОВИЋ Васо (14. јануар 1897, Босанска Градишка – 11. јуни 1990, Београд). Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Тузли и Сарајеву. Школовао се код старије браће и сестара, јер је рано остао без родитеља. Још као ученик у Тузли пришао је национално-револуционарној организацији „Млада Босна" и био истеран из школе.

Непосредно је учествовао у Сарајевском атентату, и осуђен на 16 година робије: у аустроугарским казаматима провео је 4 и по године.

После ослобођења 1918. завршио је гимназију у Сарајеву (1919) и одмах се уписао на историју, прво на Филозофском факултету у Загребу, затим је прешао у Београд, где је дипломирао на групи историјских наука (1922). Ч. је службовао као суплент и професор гимназије у Сремској Митровици, Сарајеву и Београду. Професорски испит је положио 1927, а докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1929. тезом *Босански устанак 1875–1878.* Исте године примио га је Владимир Ћоровић за асистента на Семинару за општу историју новог века. Године 1934. изабран је за доцента, а 1939. за ванредног професора на Катедри опште историје новог века.

У априлском рату 1941. Ч. се, као члан Савета земаљске одбране при Врховној команди Краљевине Југославије, повлачио заједно са том командом према Сарајеву и Црној Гори. Трећег јула је ухапшен у Рисну, спроведен у Београд у затвор Гестапоа и у логор на Бањици где је остао до 23. децембра 1942. Пензионисан је почетком 1943. После ослобођења Београда враћен је на Универзитет, а од 1947. редовни је професор на Филозофском факултету за предмет Историја народа Југославије новог века. Од 1957. био је и хонорарни редовни професор на тек основаном Филозофском факултету у Новом Саду.

Ч. је од 1945. до 1951. био министар у савезној влади ФНРЈ, а од 1960. до 1966. вршио је дужност управника Одељења за историју на Филозофском факултету у Београду. Брига Ч. за Филозофски факултет нарочито је дошла до изражаја у време послератне обнове и изградње земље, када се свесрдно залагао за поновно конституисање Факултета, његово кадровско и материјално јачање као и за организацију наставно-научног рада на баштини коју су иза себе оставили Јован Цвијић, Владимир Ћоровић и други истакнути предратни професори. Свој рад на Универзитету Ч. је завршио 1967. после чега се, као пензионер, посветио научним и организационим пословима у Историјском одељењу САНУ.

Дописни члан Академије постао је 1959, а редовни 1961. За дописног члана ЈАЗУ у Загребу биран је 1961, а за дописног члана АНУБиХ 1961. ЦАНУ га је бирала 1976. за свог редовног члана, а исте године и Академија наука СССР за свог почасног члана.

У току своје дуге научне каријере Ч. је објавио 167 историографских радова: монографија, студија, расправа, чланака, прилога, осврта и приказа, који се тематски и садржински односе на разна раздобља историје српског и других народа на Балкану. Научна знатижеља Ч. кретала се од палеолита и неолита па преко античких писаца о народима Средоземља, антрополошких и етноисторијских студија о друштву и човеку, истраживања историје великих феудалних монархија, живота нашег народа под Турцима и под Аустроугарском, настанка, карактера и улоге Српске православне цркве, миграција становништва, улоге појединих класа и друштвених слојева у историјском току, па све до проучавања материјалне и духовне културе коју су градиле поједине цивилизације, државе и народи. Јорјо Тадић је написао (1967) да је научно дело Ч. „заокружено и јединствено и предметом проучавања, и научним методом, и историјским концепцијама".

Научни радови иза којих стоји Ч. могу се сврстати у четири тематска круга: Први се односи на историју српског народа под турском влашћу. Реч је, пре свега, о српском патријархалном друштву у условима дуготрајне окупације од отоманске Турске, месту и улози Српске православне цркве, хајдуцима и ускоцима, племенској и сеоској самоуправи и њеној самоодбрани од спољашњег притиска, насилним, али и економски условљеним етничким променама у југословенским земљама од XV до XIX века, борби против турске власти и бројним другим питањима. Ту спадају најпознатији радови: *Порекло муслиманског племства у Босни и Херцеговини* (1935); *Политички узроци сеоба на Балкану* (1930); *Босански фрајкори у аустро-турском рату* (1933); *Терминологија племенског друштва у Црној Гори* (1959); *Српска православна црква под Турцима* (1960); *Постанак племена Куча* (1963).

Други тематски круг обухвата радове који се односе на историју српске револуције у најширем смислу те речи. Међу њима су: *Босанско Подриње и први српски устанак* (1936); *Историјска основа Вишњићевој песми „Бој на Мишару"* (1938); *Први српски устанак и босански Срби* (1939); *У чему је суштина и каква је историјска и културна улога Првог српског устанка* (1963); *Улога народних маса и личности у српској револуцији 1804* (1983).

У трећем кругу налазе се, свакако, најобимнији радови Ч. из српске историје XIX века: *Босански устанак 1875–1878* (1930); *Монографија о Србији 1858–1903* (1938, заједно са В. Ћоровићем); и свакако, најпознатија студија – *Историја политичке мисли у Србији XIX века* (1958). Између ових крупнијих радова, смештене су и друге разноврсне студије као: *Политичка прошлост Хрвата* (1939); *Србија и Аустрија у XIX веку* (1976).

Четвртом кругу припадају оне Ч. студије и чланци који су посвећени коренима настанка и развоја прве југословенске државе 1918. и неким аспектима НОР-а и народне револуције у Југославији 1941–1945. Ту спадају: *Историјски основи постанка Југославије* (1969); *Основи националних препорода Хрвата и Срба* (1986); *Основни токови развитка социјалистичке револуције у Југославији 1937–1987. и њено руководство* (1988).

Ч. је имао наглашено интересовање и за проучавање историје Београда, посебно Београдске тврђаве. Из тога интересовања настала је и тротомна *Историја Београда* (1974), којој је Ч. био један од писаца и главни уредник.

По преласку у САН, Ч. је основао Балканолошки институт (1969), сачинио му дугорочни програм и био први његов директор. Радио је и у бројним научним одборима Академије и међуакадемијске сарадње.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 3158–3163; 11, br. 1953–1965; СБ 2, бр. 8552–8560; Ј. Милићевић, *Библиографија радова др Васе Чубриловића*, Зборник ФФ у Београду 10, 1 (1968) 3–5; *Bibliografija Vase Čubrilovića*, Balcanica 8 (1977) 2–4; З. Антонић, *Погледи Васе Чубриловића на српску историју*, Балканолошки институт, Посебна издања, 49 (1992) 485–496.

ЛИТЕРАТУРА: Ј. Тадић, *Професор Васа Чубриловић*, Зборник ФФ у Београду 10, 1 (1968) 1–2; R. Samardžić, *Vasa Čubrilović*, Balcanica 8 (1977) 4–24; Б. Петрановић, *Савремена историја на Филозофском факултету*, Зборник ФФ у Београду (1990) 205–214; Б. Петрановић, *Историчар као мислилац – Поводом смрти Васе Чубриловића*, Политика, 16. јуни 1990; Д. Берић, *Васа Чубриловић (1897–1990)*, Часопис Републике Српске „Јавност" бр. 2, 29 (1991); З. Антонић, *Васо Чубриловић као научни и педагошки радник*, Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Београд 1992, 7–22; *Spomenica ND BiH i ANUBiH 1951–1976*, 241–242; M. Dašić, In memoriam, *Dopisni član Vaso Čubrilović (1897–1990)*; Godišnjak CANU 18 (1990) [1992] 101–105; D. Berić, In memoriam, *Akademik Vasa Čubrilović*, Godišnjak DI BiH 40–41 (1990) 241–242; N. Tasić, In memoriam *Akademik Vasa Čubrilović* (1897–1990), Balcanica 21 (1990) XIII–XVI; V. Stojančević, *Vasa Čubrilović (1897–1990)*, Godišnjak SANU 97 (1990) [1991] 467–470; ЈИЧ 1–2 (1996) 227–230 (З. Антонић).

З. Антонић

ЧУЛИНОВИЋ Фердо (17. мај 1897, Карловац – 15. септембар 1971, Загреб). Хрватски научник, правни писац, историчар, друштвенополитички радник југословенске оријентације. Основну и средњу школу завршио је у Сењу, правне студије у Загребу где је 1922. положио и докторски испит. Као правник и судија службовао је у многим местима Краљевине (СХС) Југославије. Априлски слом државе 1941. затекао га је у Госпићу. Ратне године провео је у Сплиту (1941–1943). Са народноослободилачким покретом сарађује од 1942. а након капитулације Италије (1943) са целом породицом прелази на партизанску територију. На судским пословима радио је у Главном штабу Хрватске. Треће заседање АВНОХ-а изабрало га је (9.5.1944) за члана Вијећа и предстојника Одјела за правосуђе. Активно је радио на успостављању правног система федералне Хрватске у оквирима југословенске државе. Јула 1945. постављен је за редовног професора Правног факултета у Загребу. У својој научној каријери два пута је вршио функцију декана Правног факултета, био директор Института за хисторију државе и права народа Југославије, оснивач и руководилац постдипломских студија, радо виђен предавач на другим факултетима у земљи. Ч. је био редовни члан ЈАЗУ, дописни члан САНУ, почасни доктор Московског државног универзитета, добитник више награда и друштвених признања.

По образовању правник а по вокацији историчар, Ч. је задужио и правну и историјску науку богатом научном библиографијом. У науци се огласио тридесетих година краћим радом о Душановом законику. Проучавао је феудални поредак и карактер сељачких буна у Хрватској од XIV до XX века али га је интересовање за савремене догађаје привукло озбиљним правно-историјским истраживањима модерног доба (XIX и XX век). Писао је о зачецима хрватско-српске коалиције (Задарска резолуција), револуционарним покретима у оквиру Првог светског рата, преломној 1918. на Јадрану, побуни морнара у Боки Которској, револуционарном покрету у Истри, одјецима Октобра у југословенским земљама и утицајима совјетског револуционарног искуства на југословенску револуцију. Посебно га је занимао правно-политички положај Ријеке у периоду од Лондонског пакта до Рапалског уговора и анексије од стране Италије. Вредни су његови радови посвећени државно-правној и политичкој историји Југославије, националном питању, развитку југословенског парламентаризма, структури и организацији правосуђа у Југославији, поморској политици Краљевине Југославије. Двотомна студија о југословенској држави између Првог и Другог светског рата учинила је Ч. једним од пионира и утемељивача научне историографије о Југославији. Склоност ка правно-историјским анализама видна је и у научно-публицистичкој обради датума у којима су се стицали и расплитали значајни историјски процеси. Посебна истраживања Ч. је посветио изучавању 27. марта, слома Краљевине Југославије, окупаторској подели Југославије, рађању нове југословенске државе. Ч. је припадао не тако бројној групи хрватских историчара која је без комплекса осуђивала геноцид над Србима у Другом светском рату и писала о структури власти у НДХ.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Сељачке буне у Хрватској*, Загреб 1951; *Деветстоосамнаеста на*

Јадрану, Загреб 1951; *Pokret mornara u Boki krajem Prvog svjetskog rata*, VIG 2, 2 (1951) 108–125; *Револуционарни покрет у Истри 1921*, Загреб 1951; *Ријечка држава. Од Лондонског пакта до Рапалла и анексије Италије*, Загреб 1953; *Државно-правна хисторија југословенских земаља XIX и XX вијека* I–II, Загреб 1953–1954; *Одјеци Октобра у југословенским земљама*, Загреб 1957; *Слом старе Југославије*, Загреб 1958; *Стварање нове југословенске државе*, Загреб 1959; *Југославија између два рата* I–II, Загреб 1961; *Pravnopolitičko značenje Krfske deklaracije, Jugoslovenski odbor u Londonu*, Zagreb 1967; *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od zajedničkog osnutka države do danas*, Zagreb 1968; *Organizacija vlasti i oružane snage u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, VIG 3 (1968) 131–200; *Raspad Austro-Ugarske i postanak jugoslovenske zajedničke države*. Scientific Gathering on the 50th Anniversary of the Collapse of the Austro-Hungarian Monarchy and Creation of the Yugoslav State, Zagreb 1969, 17–57; *Окупаторска подела Југославије*, Београд 1970.

БИБЛИОГРАФИЈА: СБ 2, бр. 8597–8614.

ЛИТЕРАТУРА: Balcanica 2 (1971) 473–475 (Д. Лукач); В. Стругар, *In memoriam: Фердо Чулиновић (17.5.1897–15.9.1971)*, ЈИЧ 3–4 (1971) 277–278; В. В. Зеленин – В. Г. Карасев, *Фердо Чулинович*, Советское славяноведение 2 (1972) 119; N. Sirotković, *Ferdo Čulinović*, Ljetopis JAZU 76 (1972) 189–192; EJ 2, 615 (M. Kostrenčić).

Љ. Димић

ЧУРКИНА Искра Васиљевна (24. новембар 1931, Москва). По завршетку средње школе 1949. уписала се на Историјски факултет Московског државног универзитета, Катедра за историју Јужних и Западних Словена. Дипломски рад је гласио: *Аграрный переворот и крестьянское движение в Сербии в первой половине XIX в.* Кандидатску дисертацију *Развитие словенской промышлености и торговли в XVI в.*, одбранила је 1963. Докторирала је 1980. тезом *Словенское национальное движение в XIX в. и Россия* (објављена као књига 1978. у Москви). У периоду 1954–1956. И. Ч. је предавала у средњој школи и истовремено студирала на постдипломским студијама на Институту за славистику (касније и балканистику) Академије наука СССР. Од 1958. ради у Институту, тренутно је главни научни сарадник.

Поље научног интересовања И. Ч. је веома широко: национални покрети југословенских народа, руско-словенске везе. Значајну пажњу посветила је историји југословенске културе. Нарочит интерес показује за изучавање различитих облика словенских идеја: панславизма, аустрославизма, југославизма, неославизма. У центру истраживања И. Ч. је словеначки народ, његов историјски и културни развој од VII века до 1918. године. Међутим, многи њени радови посвећени су историји Срба и њиховој култури. Нарочито су значајни њени чланци који се тичу улоге Срба у периоду револуције 1848–1849.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ (од значаја за српску историју): *Сербы Воеводины в революции 1848 г.*, Новая и новейшая история 6 (Москва 1988); *Венгры и южные славяне в 1848 г.*, у: Материалы к VI международному конгрессу стран Юго-Восточной Европы, Москва 1989; *Заметки о революции 1848 г. в Воеводине*, Зборник МСИ, Нови Сад 1990; *М. Ф. Раевский и его записки о национальном движении южных славян в 1848–1849 гг.*, у: Революция и реформы на Балканах, Москва 1994; *Вук С. Караджич и М. Ф. Раевский*, Сов. слав. 2 (1990); *Илия Гарашанин и Россия*, у: Россия и Балканы к XVIII в. – 1878, Москва 1995; *На путях к Югославии: за и против*, Москва 1997 (главни уредник и коаутор); *Зарубежные славяне и Россия. Из архива М. Ф. Раевского*, Т. I, Москва 1975; *Југословени и Русија*, Т. II, књ. 1, Нови Сад 1989 (коаутор и члан редакције).

Р.

ЧУРЧИЋ Лазар (24. октобар 1926, Тител). Основну и грађанску школу учио је у Тителу (1932–1941), а више разреде гимназије у Новом Саду (1945–1948). Групу за српскохрватски језик и јужнословенске књижевности студирао је на Филозофском факултету у Београду (1948–1953).

Ч. је радио у библиотеци Матице српске (1953–1986) и Народној библиотеци Србије (1986–1991). Изучава историју старије српске књижевности. Писао је о старим рукописима, књигама и библиотекама.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Српске штампане књиге до обнове Пећке патријаршије*, Зборник МС ЛУ 27, 8 (1963) 185–212; *Псалтир Божидара Вуковића из 1519–20*, Зборник МС КЈ 22, 3 (1974) 463–486; *Георгије Магарашевић и србуљске књиге*, Зборник Владимира Мошина, Београд 1977, 267–277; *Псалтир из 1596. и Требник из 1570. Јеролима Загуровића*, Сусрети библиографа '84, Инђија 1985, 54–73; *Српски народни лист Теодора Павловића и почетак српске ревијалне штампе*, Теодор Павловић и његово доба, Нови Сад 1988, 21–48; *Српске књиге и српски писци 18. века*, Нови Сад 1988; *Слепица из Гргуревца*, Манастир Шишатовац, Београд 1989, 183–193; *Казивања о Библиотеци Матице српске*, Нови Сад 1996.

ЛИТЕРАТУРА: *Белешка о аутору*, у: Л. Чурчић, Казивања о Библиотеци Матице српске, Нови Сад 1996; Љ. Андрић, *Са Лазарем Чурчићем*, Писац 2–6 (25. мај 1990) 20–25; Љ. Андрић, *Судбина српске књиге. Разговор са Лазом Чурчићем*, ЛМС 451, 4 (април 1993) 600–616.

Р.

ЏАМБАЗОВСКИ Климент (8. октобар 1919, Охрид). Основну школу завршио је у месту рођења, ниже разреде гимназије у Горњем Милановцу, а учитељску школу 1939. године у Јагодини. Октобра 1940. године постављен је за учитеља у селу Ижишту у близини Кичева. Окупацију је провео као учитељ у границама предратне Бугарске. На основу одобрења Министарства просвете ДФ Југославије уписао је студије на Софијском универзитету, под А Педагошку групу и под Б Историјску групу, које је завршио 1948. Октобра 1948. изабран је за асистента на скопском Филозофском факултету, на Педагошкој групи, али је крајем 1952. прешао на рад у Архив Македоније. Ујесен 1953. послат је на Виши архивистички курс у Београд. Докторску тезу *Културно-просветне везе Македонаца са Кнежевином Србијом у току XIX века*, одбранио је 1959. године на Београдском универзитету.

После одбране докторске тезе и њеног објављивања продужио је са прикупљањем архивске грађе за историју македонског народа у Архиву Србије, Војноисторијском институту, Архиву ССИП Југославије, Историјском архиву Београда, Архиву Југославије и Архиву САНУ. Први том *Грађе за историју македонског народа из Архива Србије* за период од 1826. до 1856. године објављен је 1979. у две књиге. Септембра 1969. прешао је на рад у тек основани Балканолошки институт САНУ, у звању вишег научног сарадника, а 1972. изабран је за научног саветника. Пензионисан је 1985. године.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Културно-општествените врски на Македонците со Србија во текот на XIX век*, Скопје 1960; *Културно-политичке везе Бугара са Кнежевином Србијом од почетка XIX века до Париског мира 1856. године*, Београд 1982; *Привредне везе Бугара са Кнежевином Србијом у доба кнеза Милоша Обреновића и уставобранитеља*, Београд 1986. Џ. је објављивао архивску грађу: Пет томова у 11 књига *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије*. Прва књига изашла је 1979. а последња 1992. године, у штампи је прва књига VI тома; Едиција докумената *Спољна политика Краљевине Србије од 1903–1914. године*, књига VI, свеска 3 – од 14. јула до 31. децембра 1913, односно 13. јануара 1914. године, Београд 1983; *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије*, књига I, од 1826. до 1856. године, Београд 1987. године.

Р.

ЏОНИЋ Урош (20. септембар 1887, Књажевац – 29. септембар 1968, Београд). Школовао се у Књажевцу, Пироту и Зајечару, где је завршио гимназију, а студирао на Филозофском факултету у Београду (1906–1910). Усавршавање на Факултету и професорски рад у Трећој београдској гимназији прекинули су ратови 1912–1918, у којима је учествовао. Затекао се у емиграцији 1919, а по повратку у земљу радио је као професор гимназије (1919–1923). По отварању Универзитетске библиотеке у Београду постао је њен први управник (1924–1941). Као хонорарни професор предавао је на Филозофском факултету словеначку књижевност. Пензионисан је за време окупације. После рата је радио као научни сарадник Института за проучавање књижевности (1947–1954).

Џ. је био у основи историчар књижевности са широким дијапазоном интересовања и активности, издавао је текстове, преводио. Историчарима је посебно важан његов рад на унапређивању библиографије и прикупљању биографских и библиографских података о стваралаштву појединих истакнутих историчара или филолога као што су Љубомир Стојановић, Чедомиљ Мијатовић, Јован Томић, Димитрије Руварац.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 1, br. 16631–16689; 8, br. 4313–4322; 11, br. 2841–2944; СБ 3, бр. 12150–12171.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 3^{2}, 721.

Р.

ШАБАНОВИЋ Хазим (22. јули 1916, Порјечани, Високо – 23. март 1971, Цариград). Средњу школу завршио је 1935. године у Сарајеву, а у истом граду дипломирао је на Вишој исламској шеријатској школи (1940). Током Другог светског рата радио је као кустос приправник Земаљског музеја у Сарајеву. После ослобођења био је запослен у архиву града Сарајева. Радио је као асистент на Правном факултету у Сарајеву при Семинару за историју државе и права (1948–1950). Сва научна звања, од асистента до научног саветника, стекао је на Оријенталном институту у Сарајеву, где је радио од 1950. године до смрти. Од 1953. до 1957. предавао је турски језик и дипломатику на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је 1956. докторску дисертацију *Босански пашалук – постанак и управна подјела*.

Ш. је био сарадник Енциклопедије ислама и Енциклопедије Југославије. Један је од аутора *Историје народа Југославије* II и тротомне *Историје Београда*. Уређивао је часопис *Прилози за оријенталну филологију*. Сарађивао је са Балканолошким институтом САНУ, где је изабран у

стални радни однос у звању научног саветника. Смрт га је спречила да пређе у ову установу.

Ш. је проучавао прошлост југословенских народа под турском влашћу и управно уређење Османског царства у Европи. Управну организацију Босанског пашалука обрадио је у докторској дисертацији. О унутрашњем уређењу објавио је више расправа у часописима. Ш. нас је задужио преводима и критичким издањима турских извора: *Turski izvori o srpskoj revoluciji 1804*, Sarajevo 1957; *Krajište Isa-bega Ishakovića (zbirni katastarski popis iz 1455)*, Sarajevo 1957; *Турски извори за историју Београда*, Београд 1964. Ш. је преводио и издавао дефтере, канун-наме, натписе као и путопис Евлије Челебије.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Popis kadiluka u evropskoj Turskoj od Mostarca Habdulaha Hurernovića*, GZM 54 (1942) 307–356; *Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća*, Istorijsko-pravni zbornik Pravnog fakulteta u Sarajevu 2 (1950) 173–208; *Turski diplomatički izvori za istoriju naših naroda*, POF 1 (1950) 117–149; *Управна подјела југославенских земаља под турском владавином до Карловачког мира 1659*, Годишњак ДИ БиХ 4 (1952) 172–204; *Да ли је постојао Београдски пашалук ?*, ИГ 1–2 (1954) 193–208; *Организација турске управе у Србији XV и XVI века*, ИГ 3–4 (1955) 59–78; *Босанско Крајиште*, Годишњак ДИ БиХ 9 (1957) 177–220; *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959, 1982^{2}; S. Balić, *In memoriam Hazim Šabanović (1916–1971)*, Südost-Forschungen 30 (1971) 300–304.

ЛИТЕРАТУРА: Balcanica 2 (1971) 467–471 (В. Чубриловић); Годишњак ДИ БиХ 19 (1970–1971) 237–239 (А. Аличић).

Р. Михаљчић

ШАКОТА Мирјана (7. фебруар 1927, Сомбор). Основну школу и гимназију завршила је у Сомбору. Дипломирала је на Групи за историју уметности Филозофског факултета у Београду. Од 1950. до краја 1953. радила је као библиотекар у Семинару историје уметности на Филозофском факултету. Од тада па до пензионисања 1985. била је запослена у Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, односно Републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду. Бавила се проучавањем и заштитом покретног споменичког наслеђа Србије, у првом реду рукописних књига и манастирских ризница.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Прилог познавању иконописца Лонгина*, Саопштења 1 (1956) 156–166; *Инвентар рукописних књига Дечанске библиотеке*, Саопштења 1 (1956) 198–211; *Два илуминирана рукописа из XVIII–XIX века у збирци манастира Дечана*, Саопштења 4 (1961) 57–66; *Акатист првомученику Стефану од иконописца Лонгина*, Старине КМ 2–3 (1963) 205–218; *Зограф Лонгин*, Српска књижевност у књижевној критици I, Стара књижевност, Београд 1963–1965, 533–540; *Ризнице манастира у Србији* (на српском и енглеском), Београд 1966; *Новооткривени натпис из Студенице*, Саопштења 8 (1969) 87–91; *Камена плочица из Градца*, Саопштења 8 (1969) 129–131; *Ко је аутор минијатура Беочинског јеванђеља*, Саопштења 8 (1969) 203–211; *Прилози познавању манастира Бање код Прибоја* I–II, Саопштења 9 (1970) 19–46; *О ктиторској композицији у припрати цркве манастира Бање код Прибоја*, Саопштења 13 (1981) 47–56; *Ризница манастира Бање*, Београд 1981; *О једној мало познатој дечанској старини – Крст старца Нестора*, Саопштења 14 (1982) 51–61; *Дечанска ризница*, Београд 1984; *Нешто о „златару" Гаврилу Пишчевићу*, Саопштења 17 (1985) 45–50; *Студеничка ризница*, Београд 1988; *Натпис с елементима повеље у цркви св. Николе у манастиру Бањи код Прибоја*, Саопштења 20–21 (1988–1989) 35–42.

Р.

ШАМИЋ Мидхат (16. март 1907, Сарајево – ? Сарајево). Након средње школе завршене у Сарајеву, студирао је на Филозофском факултету у Београду, Група за француски језик и књижевност, упоредна књижевност са југословенском књижевношћу и латински језик. Дипломирао је 1931. и од тада до 1950. радио је као средњошколски професор у Приједору, Београду и Сарајеву. Кратко време (1946–1947) предавао је француски језик и на Вишој педагошкој школи у Сарајеву. На Филозофски факултет у Сарајеву, Ш. је дошао одмах по његовом оснивању (1950). Предавао је француску књижевност до XVIII века, прошавши сва наставничка звања – од предавача до редовног професора. Две године (1954–1956) радио је у Паризу као лектор српскохрватског језика на Сорбони. На Сорбони је 1958. одбранио државни докторат са две тезе: *Француски путници у Босни крајем XVIII и почетком XIX вијека* и *Историјски извори „Травничке хронике" Иве Андрића*, за шта му је додељен највиши степен у оцењивању: mention très honorable. Дописни члан АНУБиХ, Ш. је постао 1969, а редовни 1973. У АНУБиХ је обављао и различите руководеће дужности: секретар Одјељења за књижевност и умјетности, члан Предсједништва, а једно време је био и потпредседник Академије.

Две основне области којима је Ш. посветио своју научничку пажњу јесу упоредна књижевност и француска књижевност. Значајнија дела из прве области односе се на проучавање књижевно-културних веза и додира Француске и Босне у једној изузетно узбурканој историјској епоси (крај XVIII и почетак XIX века). Нека од њих су објављена на француском језику и у Француској. Ту се, прије свега, мисли на студију *Les voyageurs français en Bosnia à la fin du 18e siècle et au début du 19e et le pays tel qu'ils l'ont vu* (1960). Под насловом *Француски путници у Босни на прагу XIX стољећа и њихови утисци о њој*, иста студија је објављена и на српском (1966). У ову групу Ш. дела спадају још и следеће расправе и студије: *Фра Гргo Мартић и Французи* (1957); *Историјски извори „Травничке хронике" Иве Андрића и њихова умјетничка транспозиција* (1962); *Из стране и упоредне књижевности* (1968). Ш. је писао о великом броју француских писаца, а најзначајнији му је рад из француске књижевности монографија *Живот, дјело и доба А. Жида* (1976).

Ш. је био истакнут преводилац са француског језика. Особито су запажени његови преводи Золиних романа. Бавио се и проблемима методологије и технике научноистраживачког рада, што је резултирало књигом *Како настаје научно дјело* (1968, 1969, 1972). Осим тога, Ш. се бавио и проблемима методике наставе страних језика. Његов приручник *Методика наставе и техника учења живих језика, с посебним освртом на енглески, француски, руски и њемачки* (1959) помагао је, у време кад је настао, да се унапреди настава страних језика у нас.

ЛИТЕРАТУРА: М. Ибровац, *Белешка о писцу*, Историјски извори Травничке хронике Иве Андрића и њихова умјетничка транспозиција, Сарајево 1962, 7–10; *Spomenica ND i ANUBiH 1951–1976*, 149–150.

Н. Гошић

ШАРКИЋ Срђан (2. август 1948, Београд). Основну школу и Прву београдску гимназију завршио је у Београду. На Правни факултет у Београду уписао се 1967, а дипломирао 1971. године. Одмах након дипломирања уписао је постдипломске студије на Катедри за правну историју на Правном факултету у Београду. Магистарски рад *Римски сенат*, одбранио је 1975, а докторску тезу *Цариградски сенат од IV до VII века*, 1980, такође на Правном факултету у Београду.

Универзитетску каријеру је започео 1973, када је изабран за асистента на Катедри за историју државе и права на Правном факултету у Новом Саду. Доцент је постао 1980, ванредни професор 1985, а за редовног професора је изабран 1990. Као стипендиста боравио је у Атини, Паризу и Франкфурту. И даље ради на Правном факултету у Новом Саду, где предаје Општу историју државе и права и Велике правне системе и кодификације. Посебно се бави византијском и средњовековном српском правном историјом.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Правне и политичке идеје у Источном римском царству* (1984); *Општа историја државе и права* (1986, са Љ. Кркљуш); *Elements of Constitutionality in Serbian Medieval Law*, „Ius Commune" XV, Frankfurt am Main (1988) 43–57; *L'idée de Rome dans la pensée et dans l'action du Tsar Dušan*, „Da Roma alla terza Roma", documenti e studi, Roma 1990, 141–165; *The Influence of Byzantine Ideology on Early Serbian Law*, The Journal of Legal History, vol 13, London 1992, 147–154; *Велики правни системи и кодификације* (1993, са Д. Поповићем); *Закон у глагољским и ћирилским правним споменицима (XII–XVIII век)* (1994); *Правне теорије и институције антике* (1994, са А Маленицом).

Р.

ШАФАРИК (ŠAFAŘIK) Јанко (14. новембар 1811, Киш Кереш, Угарска – 18. јули 1876, Београд). Словак из Угарске чија је разноврсна делатност претежно везана за Београд. Немачку гимназију похађао је у Новом Саду. Филозофију и права студирао је у Пожуну (Братислава) а медицину у Пешти и Бечу. Као лекар радио је у Новом Саду, а 1843. прешао је у Београд, где је постављен за професора физике на Лицеју. Не изненађује да се синовац П. Ј. Шафарика приклонио историји и литератури Словена. Поред историје бавио се археологијом и помоћним историјским наукама. После смрти Исидора Стојановића 1849, Ш. је оставио Катедру физике и преузео Катедру историје на којој је предавао до 1861, када га је заменио Пантелија Срећковић. Од 1869. до смрти, Ш. је био члан Државног савета Кнежевине Србије.

Иако се није школовао за историчара, Ш. је задужио историјску науку и музеологију. Српски народни музеј његово је „највеће дело". Он је организовао сакупљање старина, а као члан Друштва србске словесности старао се о прикупљању писане грађе и споменика за старију српску историју, док је изворе за новију историју прикупљао Исидор Стојановић.

Радовима из нумизматике, хералдике и сфрагистике, Ш. је код нас поставио темеље овим помоћним историјским наукама. Издавао је повеље, житија, летописе, записе и натписе. Издвајамо издања хрисовуље цара Душана манастиру Св. арханђела код Призрена, Животопис Стефана Дечанског од Григорија Цамблака, Животопис деспота Стефана Лазаревића, Спис Константина Михаиловића из Островице. Исписе из Млетачког архива Ш. је објављивао у *Гласнику ДСС*, а затим је приредио посебно издање *Српски спомени-*

ци млетачког архива, *Acta Archivi Veneti* I–II (1860–1862).

БИБЛИОГРАФИЈА: St. Novaković, *Dr Janko Šafarik*, Rad JAZU 41 (1877) 190–226; BLZ 9, br. 22779–22803; 11, br. 17450–17451.

ЛИТЕРАТУРА: St. Novaković, *Dr Janko Šafarik*, Rad JAZU 41 (1877) 190–226; НЕ 4, 983 (Н. Радојчић); J. Šidak, *Još jednom o ilirskom „Branislavu"*, HZ 17 (1964) 385–392; V. Žaček, *Z Revolučných a politických pol'sko–slovenských stykov v době predmarcovej*, Bratislava 1966; Љ. Дурковић–Јакшић, *Бранислав. Први југословенски илегални лист 1844–1845*, Београд 1868; EJ 8, 229 (M. Stevanović, J. Šidak); Др Јанко Шафарик, *Извјестије о путовању по Сербији 1846. године*, приредили Љ. Дурковић–Јакшић, М. Ж. Николић, Ваљево 1993.

Р. Михаљчић

ШАФАРИК (ŠAFAŘÍK) Павле Јосиф (13. мај 1795, Кобелиарово, Словачка – 26. јуни 1861, Праг). Гимназију је учио у Рожњави и Добшини (1805–1810), протестантски лицеј у Кежмарку (1810–1814). На Универзитету у Јени, након двогодишњих студија филозофије, историје и филологије, промовисан је за доктора филозофије 1817. До 1819. боравио је у Пожуну као васпитач у породици поджупана Кашпара Кубињија, а затим одлази у Нови Сад на место директора (до 1826) и професора гимназије. Разочаран у новосадске прилике прешао је 1833. у Праг, у којем је остао до смрти. Првобитно су га издржавали пријатељи, потом је преузео службу библиотекара Чешког народног музеја, обављајући узгред послове цензора чешких књига (од 1837) и уредника *Часописа Чешког музеја*. Године 1841. постављен је за главног библиотекара Универзитетске библиотеке Карловог универзитета и то је био, услед припадности евангелистичкој цркви, врхунац његове службеничке каријере. Супротно оскудици и скромности у којима је провео већи део века, својим научним достигнућима обезбедио је себи уважавање и место у бројним високим научним установама (поред других, Друштво српске словесности, Академија наука у Берлину, Краљевско чешко учено друштво, Холандско учено друштво и др.). Учествовао је у покретању ЛМС и један је од главних сарадника у овом часопису.

Многострану и плодну Ш. делатност обележиле су идеје словенске узајамности и романтичарске вере у снагу народа. У младости заокупљен песништвом и естетиком, Ш. се тек у Новом Саду оформио и временом доказао као трезвен научник, задуживши – смелим пионирским захватима у области славистике, културне и политичке историје Словена, библиографије, сакупљања и описивања рукописа, критичког издавања извора, етнографије – трајном захвалношћу словенски свет, а посебно Србе. Својим првим великим научним радом *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Offen 1826 (проширено издање овога дела приредио је Ј. Јиречек у Прагу 1864/65, под насловом *Geschichte der südslawischen Literatur*, чији је трећи том посвећен српској књижевности), положио је сигурне основе српској књижевној историји и библиографији. Налазећи се на врелу драгоцене грађе, Ш. је обиман књижевно-историјски материјал распоредио по биографско-библиографском методу (до 1832), обогативши га уводним разматрањима из политичке и културне историје, од којих ова друга, иако заснована на оскудним изворним фрагментима, представља први нацрт културне историје Срба средњег века и заметак знамените Јиречекове *Staat und Gesellschaft*. Упркос често компилативном карактеру и несигурности, ово дело и данас представља вредну ризницу података и једну од основа за библиографски рад. Књигом *Serbische Lesekörner*, Pešta 1833 (фототипско издање Нови Сад 1957), Ш. је дао кратак историјат српског језика, поставивши смеле концепције о његовом постанку и непрекинутом трајању говорног облика од средњег века до модерног доба.

Радећи на словенској књижевности и језику, Ш. се трудио да, као подлогу својим филолошким истраживањима, открије и разуме најранију словенску историју. Историјска и етнографска истраживања, започета као уводни део *Историје књижевности*, добила су своје особене облике расправом *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, Pešta 1828, у којој је вратоломном етимологијом доказивао старост и распрострањеност Словена. Сличне је природе и карта етнографских и језичких односа Словена, штампана 1842. уз књигу *Slovanský národopis*. Врхунски домет, обимом и концепцијом, Ш. историографског рада представља његово капитално дело *Slovanské Starožitnosti*, од којих је изашао само први том посвећен историји, у Прагу 1837. У *Словенским старинама* дат је покушај да се расветли најстарија словенска историја до покрштавања појединих племена. Упркос сувише смелим претпоставкама и ништа мање одважној етимологији, Ш. је гвозденом марљивошћу сабрао све до тада познате изворе и литературу (који вреде више од дела) не би ли побио злураде тврдње онога доба о скорашњој појави Словена у историји. Осим као сведочанство о тадашњим погледима на српску прошлост, дело је извршило дубок утицај на потоње српске историчаре.

Радећи на словенској књижевности, историји, етнографији и филологији, Ш. је, у трагању за изворним материјалом, неуморно сакупљао рукописе, међу којима многе неоцењиве изворне вредности (Доментијаново житије св. Саве, Ходошки рукопис ДЗ и др.). За његово име везује се почетак темељног и критичког испитивања и описивања српских рукописа, преточеног у дело *Übersicht der vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bey den Serben und anderen Südslawen* (прештампано с малим изменама као додатак *Историји српске књижевности*), у којем даје исцрпан преглед и опис свих до тада објављених и њему познатих и велики број новопронађених рукописа. Поједини одељци овог дела, посебно када су у питању инвентари рукописа неких фрушкогорских манастира, и данас се могу користити. Ш. је за живота прикупио драгоцену збирку старих српских рукописа, која се чува у Чешком музеју у Прагу.

У многострукој Ш. делатности, за историјску науку најдрагоценији је пионирски и уједно епохални значај критичког издања старих српских споменика. Полетној и нестрпљивој научној јавности свога доба Ш. је понудио прво стручно и за оно време беспрекорно издање ДЗ по Ходошком и Раковачком препису, уз латиничну транскрипцију и узорне коментаре, смештено у едицију А. Кухарског, *Antiquissima monumenta iuris Slovenici* (1838). Највише користи српској критичкој историографији донела је збирка *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, Praha 1851, у којој су објављена житија Ћирила и Методија, Стефана Немање од Првовенчаног и св. Саве, ДЗ, неколико родослова и летописа, те записа и натписа, Јефимијина похвала кнезу Лазару и 19 повеља. Друго издање приредио је Ј. Јиречек 1873, додавши још 13 повеља. Намеравајући да изда обиман јужнословенски дипломатар, *Monumenta Illyrica* (изашао само проспект 1839), Ш. је *Споменике* замислио само као увод. У сенци овог, дуго година незамењивог и још увек достојног пажње приручника, остао је материјал издат као додатак *Serbische Lesekörner*, у којем се, поред осталог, налазе делови Студеничког типика, изводи из Доментијановог живота св. Саве, десетина повеља и записа и натписа. Претпостављајући историјски филолошком интересу, Ш. је приређивао изворе за штампу са разрешеним скраћеницама, без надредних знакова и са модерном интерпункцијом.

Ш. труд, посебно на издавању извора, има огроман значај за развитак српске критичке историографије, али је ропско ослањање на његов ауторитет усадило у српску науку бројне романтичарске заблуде које су с муком искорењене.

БИБЛИОГРАФИЈА: K. Paul, *Prehled tištenych praci Pavla Josefa Šafaříka*, Bratislava 4 (1931) 681–709; K. Paul, *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*, Prag 1961, 320–322; BLZ 9, br. 22804–22819; 11, br. 17451a–17455; *Библиографија Шафарикових радова о новој српској књижевности*, у: Ђ. С. Костић, Павле Ј. Шафарик о новој српској књижевности, САНУ, Посебна издања Балканолошког института 34, Београд 1988, 208–214.

ЛИТЕРАТУРА: *Slovník naučný*, redaktor Dr Frant. Lad. Rieger, knj. 9, Prag 1872, 2–13; K. Jireček, *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany (Otištěno z Osvěty 1895, čislo 5, 12)*, Prag 1895; ЛМС 186 (1898) у целини је посвећен Ш. поводом стогодишњице рођења; С. Н. Томић, *Књижевни и научни рад Павла Јос. Шафарика. Литерарно–историски преглед*, (прештампано из ЛМС 197–202, 1899–1900), Нови Сад 1900; NE 4, 624 (A. Belić); С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. I Извори и историографија, књига 1, О изворима*, Београд 1937, 197–203, 323–332; K. Paul, *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*, Prag 1961 (са исцрпном литературом); EJ 8, 229–230 (M. Pavlović, J. Šidak) – са прегледом основне литературе укључујући и зборнике радова штампане у Чехословачкој поводом стогодишњице смрти Ш.; *П. Ј. Шафарик (1795–1861)*. Зборник чланака поводом 100-годишњице смрти, Нови Сад 1963 А. Мыльников, *Павел Шафарик выдающийся ученный славист*, Москва–Ленинград 1963; J. Novotni, *Pavel Josef Šafařík*, Prag 1971; Ђ. С. Костић, *Павле Ј. Шифарик о новој српској књижевности*, САНУ, Посебна издања Балканолошког института 34, Београд 1988 (са исцрпном литературом о Ш. и новој српској књижевности); *Павел Јозеф Шафарик. Живот и дело*, Зборник радова са скупа у Матици српској, Филозофском факултету и Гимназији „Јован Јовановић Змај" у Новом Саду 23–24. новембра 1995, Нови Сад 1996 (поводом двестагодишњице рођења).

Ђ. Бубало

ШВИКЕР (SCHWICKER) Јохан Хајнрих (28. април 1839, Ново Бешеново/Dudeştii Noi – 7. јули 1902, Будимпешта). По завршетку учитељске школе у Вршцу радио је у школама Баната. Од 1869. био је професор гимназије, а затим професор немачког језика и књижевности на техничком универзитету у Пешти. Тих година бавио се публицистиком у немачким новинама и писао своје историјске радове, међу којима поред компилација има обраде нових тема на основу архивске грађе. На историју Срба односе се четири његове књиге које је писао на примарној изворној грађи у Бечу и Будимпешти. Две од тих књига, као изузетно значајне, преведене су на српски језик и заузимају видно место у српској историографији. Године 1885. изабран је за члана СУД, а 1892. постао почасни члан СКА.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Geschichte des Temeser Banats*, Temesvar 1861; *Zur Geschichte der kirchlichen Union in croatischen Militärgrenze*. Wien 1875 (првобитно у Archiv für österreichische Geschichte 52 (1875) 277–400, српски превод Н. Живковића: *Историја унијаћења Срба у Војној крајини*. Нови Сад 1995); *Politische Geschichte der Serben in Un-*

garn. Budapest 1880 (српски превод Т. Бекића: *Политичка историја Срба у Угарској*, Београд 1997); *Geschichte der österreichischen Militärgrenze*, Wien 1883; *Die Vereinigung der serbischen Metropolien von Belgrad und Carlowitz*, Archiv für österreichische Geschichte 62 (1881) 305–449.

ЛИТЕРАТУРА: *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas IV*, 106–107 (G. Seewann); М. Томандл, *Преписка између Ј. Х. Швикера и епископа Теофана Живковића*, Гласник ИД НС 8 (1935) 422–438; 9 (1936) 65–78.

С. Гавриловић

ШЕЛМИЋ Лепосава (3. октобар 1944, Кулпин). Основну и средњу школу завршила је у Новом Саду. Студирала је у Београду и Паризу. Дипломирала је 1968. на Филозофском факултету у Београду на Групи за историју уметности – смер музеолошки. Магистарски рад: *Арсеније Теодоровић (1767–1826)*, одбранила је на истом факултету 1978.

У Музеју града Новог Сада радила је као кустос (1968–1969), а потом као асистент приправник на Филозофском факултету у Београду (1969–1970). Од 1970. ради у Галерији Матице српске, прво као кустос Матичине службе (до 1975), затим као кустос Збирке српског сликарства XVIII и XIX века (до 1984) и касније као начелник Одељења српског сликарства и графике XVIII и XIX века (1984–1988). Музејско звање кустоса добила је 1969, а звање кустоса–саветника стекла је 1981. За управника Галерије Матице српске изабрана је 1988. и ту дужност и сада обавља.

Основно подручје истраживања Л. Ш. је српска ликовна уметност у Војводини од краја XVII до почетка XX века, а посебно историја српског сликарства XVIII и XIX века на подручју некадашње Карловачке митрополије. На ту тему, самостално или у коауторству, припремила је више изложби.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Радови фламанских и холандских сликара у Збирци стране уметности Музеја града Новог Сада* (1969); *Бакрорез „Кнез Лазар Захарије Орфелина"*, Зборник МС ЛУ 9 (1973) 24–47; *Уговор Арсенија Марковића са црквеном општином у Сомбору од 17. јануара 1771. године*, Зборник МС ЛУ 13 (1977) 93–109; *Икона „Усековање десет критских мученика", рад иконописца Виктора из 1694*, Свеске ДИУС 5–6 (1978) 15–34: *Уговор Димитрија Аврамовића и Петра Чортановића са управом манастира Врдника*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине 8–9 (1978–1979); *Прилог проучавању српског назаренског сликарства*, Зборник МС ЛУ 15 (1979) 25–49; *Допринос осијечких мајстора развоју барокног дрворезбарства код Срба*, Зборник МС ЛУ 20 (1984) 62–78; *Српско зидно сликарство 18. века*, Нови Сад 1987; *Презентација фрушкогорских старина*, Нови Сад 1990 (са С. Милеуснићем); *Западноевропски барок и српско зидно сликарство 18. века*, Београд 1991.

Р.

ШЕКУЛАРАЦ Божидар (8. март 1944, Курикуће, Беране). Гимназију је завршио 1963. у Иванграду, а Вишу педагошку школу 1966. године у Призрену. Дипломирао је 1972. руски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Магистарски рад *Комплекс повеља манастиру светог Николе на отоку Врањини у Скадарском језеру*, одбранио је 1980. на Филозофском факултету у Задру. На истом факултету стекао је докторат тезом *Валоризација и употреба дукљанско-зетских повеља*. Био је на специјалистичким студијама у Москви и Тбилисију. Од 1982. радио је у Историјском институту Црне Горе.

Ш. се претежно бави обрадом и издавањем старе изворне грађе са подручја Црне Горе. Као филолог по струци написао је више прилога из методике наставе страних језика.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Врањинске повеље XIII–XV вијек* (1984); *Дукљанско-зетске повеље* (1987); *Добриловина и добриловински катастик* (1987); *Трагови прошлости Црне Горе. Средњовјековни натписи и записи у Црној Гори, крај VIII – почетак XVI вијека*, Цетиње 1994.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 161–164.

ЛИТЕРАТУРА: N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 194; *Споменица ИИ ЦГ 1948–1988*, 161.

Р. Михаљчић

ШЕМЈАКИН (ШЕМЯКИН) Андреј Леонидович (1. мај 1960, Тула, СССР). Основно и средње образовање стекао је у Тули, где је након средње школе годину дана (1977–1978) радио у Државном архиву Тулске области. Од 1981. студирао је на Историјском факултету МГУ, где је током студија специјализовао историју Србије на Катедри за историју Јужних и Западних Словена. Дипломирао је 1981, а магистрирао 1990. радом *Формирање Радикалне странке у Србији 1881–1883*. У Институту славистике и балканистике РАН (АН СССР) ради од децембра 1989, где је 1992. стекао звање научног сарадника.

Истраживачки утемељено Ш. се бави историјом Србије краја XIX и почетка XX века, а посебно политичком улогом Радикалне странке у унутрашњој политици Србије и политичком делатношћу, историјским значајем и биографијом лидера радикала Николе Пашића. Шири оквир његових научних интересовања обухвата различите проблеме од руско-српских политичких, културних и друштвених веза и односа, до комплекса питања везаних за историју Србије у Првом светском рату и за формирање Краљевине СХС. Вредан научни допринос дао је и на пољу критичке публикације историјских извора. Аутор је једне монографије, једне збирке извора (у коауторству) и већег броја чланака, расправа и других прилога објављиваних у стручној периодици и зборницима радова.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Радикальное движение в Сербии. Зарождение, становление, первые шаги 1875–1883 гг.*, Москва 1993; *Никола П. Пашић. Писма, чланци и говори (1872–1891)*. Зборник документа, Београд 1995 (у коауторству са Л. Перовић); *Программа сербской радикальной партии 1881 г.*, у: Идейно–политическая борьба в странах Европы и Америки, Москва 1988, 114–131; *Сербская революционная демократия в 1875–1876 гг.*, у: Вестник Московского Университета. Серия История 6 (1990) 57–70; *Никола Пашич и Россия (1883–1889)*, Балканские исследования. Вып. 15. Славяне и Россия. Политика и дипломатия, Москва 1992, 131–148; *Никола Пашич (1845–1926)*, у: Пленники национальной идеи, Москва 1993, 162–193; *Обзор деятельности сербской оппозиции. Записка Н. Пашича директору Азиатского департамента МИД России И. А. Зиновьеву. 1887 г.*, Исторический архив 5 (1994) 108–135; *К вопросу о роли внешнего фактора в образовании королевства СХС*, Версаль и новая восточная Европа, Москва 1996, 13–26; *Сербская национальная идея в 1878–1903 гг и Первая мировая война. Рождение Югославии*, у: На путях к Югославии: За и Против. Очерки истории национальных идеологий югославянских народов (конец XVIII – начало XX вв.), Москва 1996, 131–184 и 342–382; *Внешнеполитические взгляды основателей сербской радикальной партии в начале 80-х годов 19 века, (к вопросу о начале „русофильства" Николе Пашича)*, ИЧ 38 (1991) 145–162; *О карактеру конзервативно-радикалске коалиције у српској Скупштини и узроцима њеног краха у јануару 1881. године*, ИГ 1–2 (1994) 63–72; *Никола Пашич и сербское общество. Взгляд из эмиграции (1883–1889)*, Годишњак ДИ 2, 1 (1995) 1–18; *Письмо Николы П. Пашича П. А. Кулаковскому*, ИЧ 40–41 (1993–1994) 219–232; *Нова писма Николе Пашића Митрополиту Михаилу (1884–1885)*, Токови историје 1–2 (1995) 233–259; *Никола Пашић (1845–1926)*, у: Заробљеници националне идеје. Политички портрети лидера источне Европе, Београд 1996, 160–190; *Никола Пашић и Балканска криза 1885. године*, ИГ 1–2 (1996) 77–110.

Мир. Јовановић

ШЕРОВИЋ Д. Петар (17. децембар 1887, Бијела – 2. април 1968, Бијела). Гимназију је завршио у Котору, правне науке у Бечу, где је слушао и предавања К. Јиречека, В. Јагића, М. Решетара и М. Мурка. Службовање је почео 1913. у Котору као приправник у суду. После Првог светског рата радио је у Инвалидском одсеку за Војводину у Новом Саду, где је био и сарадник Матице српске и њеног *Летописа*. Један је од оснивача Историјског друштва у Новом Саду (са С. Станојевићем, Д. Руварцем и Д. Кириловићем). Сарађивао је у прикупљању грађе за *Старе српске записе и натписе*. За време боравка у Новом Саду држао је запажена јавна предавања о мору, приморју, историји поморства. Од 1927. био је срески начелник у Хрватској Костајници, Шибенику, Макарској и Котору. У Костајници је 1931. организовао Господарску културну изложбу. Плодне године његова јавног рада настају по доласку у Котор. Године 1933. основао је Народни универзитет Боке Которске и покренуо *Гласник Народног универзитета Боке Которске*, који је излазио од 1934. до 1940. Иницијатор је Прве културно-историјске изложбе Боке Которске 1934. После Другог светског рата, иако пензионер, био је један од оснивача и сарадника свих музејских и архивских установа у Боки. Од 1954. члан је Историјског института Црне Горе, од 1962. Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије.

Ш. је написао већи број радова из области археологије, етнографије, епиграфике, историје књижевности, историје права и уопште културно-историјског наслеђа. Највећи број радова тиче се историје, историје поморства и историје цркве у Боки. Сарађивао је у *Старинару, Гласнику Земаљског музеја у Сарајеву, Братству, Гласнику Српске патријаршије, Књижевном северу, Народној старини, Гласнику Етнографског музеја у Београду, Вјеснику за археологију и хисторију далматинску, Годишњаку Поморског музеја у Котору, Поморском зборнику у Задру, Споменику Српске академије, Историјским записима, Поморском зборнику у Задру*, Поморској енциклопедији, Енциклопедији Југославије и др.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 8, br. 23004–23026; 11, br. 17641–17662; Годишњак ПМК 9 (1960) 53–58.

ЛИТЕРАТУРА: EJ 8, 240 (N. Martinović); ИЗ 2 (1968) 327–330; N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 194; Годишњак ПМК 17 (1969) 251–252.

Д. Синдик

ШИДАК Јарослав (4. јануар 1903, Беч – Загреб). Од детињства је живео у Загребу где је стекао основно и средње образовање. Студирао је историју на Филозофском факултету Загребачког свеучилишта. Докторирао је 1935. дисертацијом: *Problem „bosanske crkve" u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca*, Rad JAZU 259 (1937) 37–182. Био је професор гимназије у Сењу и Загребу (1934–1941). Од 1941. до 1943. радио је у Библиографском заводу у редакцији Хрватске енциклопедије, до избора за доцента. Од тада је његов рад везан за Филозофски факултет, на којем је био ванредни (1945) и редовни професор (1958) за хрватску историју.

У првом периоду свога рада Ш. се бавио црквеним приликама у Босни. Почео је са оспоравањем владајућег учења о дуалистичком карактеру босанске цркве, што је наишло на критичку реакцију истраживача, па је од 1954. прихватио тезу Рачког као општи оквир за решење проблема. Његове истраживачке расправе и критички прикази литературе сабрани су у књизи: *Studije o „crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb 1975 (15 раније објављених радова и опширан преглед послератне литературе, знатним делом необјављен). Друго главно истраживачко поље била је историја Хрватске у XIX веку. Објавио је већи број расправа о појединим личностима и догађајима, ревносно је пратио литературу из те области и критички је приказивао. Мање расправе су му сакупљене и поново издате у књигама: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973; *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49*, Zagreb 1979; *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb 1981. Заједно са М. Грос, И. Караманом и Д. Шепићем објавио је *Povijest hrvatskoga naroda g. 1860–1914*, Zagreb 1968. Преко 30 година уређивао је *Historijski zbornik*, водећи хрватски часопис у области историографије у којем је објављен велики број радова за које је српска историографија заинтересована. Био је члан уже редакције обе књиге *Историје народа Југославије* (Београд–Загреб 1953, 1960).

БИБЛИОГРАФИЈА: HZ 19–20 (1966–1967) 1–8; 29–30 (1976–1977) 12–19 (Шидаков зборник поводом 75 година живота).

ЛИТЕРАТУРА: HZ 38, 1 (1985) (*Komemoracija u povodu smrti prof. dr. Jaroslava Šidaka*); 39, 1 (1986) 349–362 (са прилозима 8 аутора); L. Margetić, *Sjećanje na prof. dr. Jaroslava Šidaka*, HZ 43, 1 (1990) 3–4.

С. Ћирковић

ШИМРАК Јанко (29. мај 1883, Жумберак – 9. август 1946, Крижевци). Богословске науке студирао је у Загребу и Инзбруку где је 1908. одбранио докторат. Свештенички чин примио је 23. августа 1908. у Јастребарском. Од 1925. био је професор упоредног богословља на Богословском факултету у Загребу. На истом факултету био је и ректор семинара за Упоредно богословље. За жупника у Крижевцима постављен је 1934, а за администратора Крижевачке бискупије именован је 1941, следеће године за бискупа, односно владику овог унијатског владичанства. Поред црквене делатности, професор упоредног (источног) богословља и крижевачки грко-католички (унијатски) бискуп, Ш. се бавио и народним и политичким деловањем. Припадао је групи која се окупљала око *Новина* чији је и уредник био једно време. Ту групу представљао је 1918. у Средишњем одбору Народног вијећа. Био је секретар (тајник) клерикалне Хрватске пучке странке, народни посланик (1919–1923) и директор дневника *Хрватска стража* (1929–1941). Посебно се бавио питањем уније над православним Србима у Славонији и Хрватској, истичући правоваљаност римокатоличког прозелитизма. У делу *Споменица гркокатоличке Крижевачке бискупије за годину 1934*, коју је урадио и издао, објавио је обимну студију под насловом *Сједињени бискупи у Марчи, Опову и Пакрацу и Арсеније Црнојевић* (237–365). Из ове области написао је и следеће радове: *Повијест Марчанско-свидничке епархије и црквене уније у југославенским земљама*, Богословска смотра 1924; *Црквена унија у сјеверној Далмацији у XVII в.*, Нова ревија 1929; *Света Столица и фрањевци према Православној цркви у приморским крајевима* (1930); *Борба за вјерско и црквено јединство (Апологија Павла Зоричића)*, Загреб 1932; *Арсеније Црнојевић и Унија*, Загреб 1935. На латинском је објавио такође знатан број радова из историје Римокатоличке, односно Грко-католичке цркве у Хрватској: *De relationibus Sanctae romanae sedis apostolicae et Slavorum Meridionalium...* (1925); *De relationibus Slavorum meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis* XVII et XVIII, Zagreb 1926; *Greco-catholica ecclesia in Jugoslavia*, Zagreb 1931.

ЛИТЕРАТУРА: *Опћи шематизам католичке цркве у Југославији*, Сарајево 1939, 28, 105 и 540; Д. Кашић, *Отпор марчанској унији – Лепавинско-северинска епархија*, Београд 1986, 15.

С. Милеуснић

ШИМУНОВИЋ Биљана (7. мај 1963, Бели Манастир). Основну и средњу школу завршила је у Сомбору, студирала у Новом Саду на Филозофском факултету, Катедра за историју, где је дипломирала 1988. године. Постдипломске студије завршила је на Филозофском факултету у Београду, Одељење за историју, и магистрирала 1996. радом: *Матица српска и југословенско друштво 1934–1941. године*. Ради као асистент за предмет Историја Југославије на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду од 1989. године. Бави се истраживањем просвете, културе и друштва на подручју данашње Војводине у међуратном раздобљу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Матица српска и Српски културни клуб*, Истраживања 14 (Нови Сад 1991) 171–181; *Преглед издања Војвођанске академије наука и уметности* (са Д. Кољанин), Нови Сад 1993; *Сомбор. Преглед културне историје Сомбора и Учитељског факултета у Сомбору*, Универзитет у Новом Саду 1994, 88–90; *Матица српска између традиције и стварности. Поводом 170. година од оснивања Матице српске*, Настава историје 4 (1996) 51–69; *О чланству Матице српске средином тридесетих година у Краљевини Југославији*, Зборник МСИ 54 (1996); *Национална мисија Матице српске и стварање Бановине Хрватске*, Зборник МСИ 56 (1997).

Р.

ШИШИЋ Фердо (9. март 1869, Ратковци, Винковци – 21. јануар 1940, Загреб). Ш. је истицао да су му преци старином из Шишића у жупи Грбаљ (Бока Которска), а мајка му је пореклом Немица. Потписивао се као Фердинанд или Фердо иако је на крштењу добио име Фердинанд Максимилијан. Од оца је наследио титулу *пл* (племенити). Основну и средњу школу учио је у Загребу. Историју и географију студирао је у Загребу и три семестра у Бечу. У Загребу је слушао предавања Тадије Смичикласа и Натка Нодила. По завршетку студија радио је у Госпићу, Загребу и Осијеку. Докторирао је 1900. године дисертацијом *Задар и Венеција од 1159. до 1247.* Две године касније хабилитирао је студијом *Miho Madijev de Barbezanis*, те је постао приватни доцент. За ванредног професора хрватске историје именовао га је 1906. цар Фрања Јосип I. Три године касније, у звању редовног професора, наследио је Тадију Смичикласа. За редовног члана Југославенске академије изабран је 1910. На факултету је радио до 1939, када је пензионисан.

Неколико година Ш. је активно учествовао у политичком животу. Између 1908. и 1911. заступао је винковачки срез у Хрватском сабору. Као члан хрватско-српске коалиције постао је заступник Хрватског сабора у заједничком парламенту у Будимпешти. Касније се приклонио бану Томашићу који је основао Странку народног напретка. Из политичког живота повукао се 1911.

Као разноврстан истраживач и веома плодан писац, Ш. је постао водећи хрватски историчар између два светска рата. Изучавао је историју Хрвата од досељења на Балканско полуострво до свог времена. Ситнијим прилозима оглашавао се још као студент, али „ozbiljniji stvaralački stadij" почиње приказом битке на Крбавском пољу (1893). Четири деценије касније вратио се овом сукобу са проширеном подлогом. Приредио је збирку *Rukoveti spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata sa Turcima (1473–1496)*. Исцрпном студијом *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba* (1902) дао је значајан допринос познавању прошлости средњовековне Босне. Омиљену тему урote, којој се често враћао, Ш. је целовито обрадио у раду *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine* (1908). Писао је о Фрањи Тренку, бану Јелачићу, Штросмајеру, Матији Гупцу, Еугену Кватернику.

Упоредо са расправама, студијама и монографијама, Ш. је настојао да напише синтетички преглед хрватске прошлости: *Hrvatska povijest* I–III (1906, 1908, 1913) обухвата период од најстаријих времена до 1847. године. По редоследу објављивања следи *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do god. 1873* (1916), затим његово животно дело *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925), а посмртно му је објављена недовршена синтеза *Povijest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića* (1944).

Животном делу Ш. (*Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*) претходио је низ истраживачких резултата саопштених у његовом *Priručniku izvora hrvatske historije* (1914). *Priručnik* повезује „historiju kao nauku s građom, na kojoj se ona i osniva".

Уз издање *Летописа попа Дукљанина* (1928), Ш. је приредио десетину томова грађе прикупљене у домаћим и страним архивима: *Hrvatski saborski spisi* I–V (1912–1918); *Dokumenti o postanku Kraljevine SHS* (1919); *Korespondencija Rački – Strosmayer* I–IV (1928–1934).

О развитку хрватске историографије Ш. је писао у *Priručniku* и ЈИЧ-у 1 (1935); 1 (1936).

Ш. је показивао интерес за историју Срба и других јужнословенских народа: *Битка код Никопоља (25. септембра 1396)* (1896); *Карађорђе, Јужни Славени и Наполеонова Илирија* (1923); *Србија XIX вијека спрам идеја нашега народног уједињења; Ticanova buna u Srijemu 1807; Како је Милош убио султана Мурата* (1926); *Nov prilog o kosovskom boju* (1927); *„Načertanije" Ilije Garašanina* (1929); *Краљевина Србија и стварање Лондонског пакта* (1933); *Европска криза 1912. и излазак Србије на море* (1935); *Кримски рат и српство* (1936); *Кнез Михаило и Бугари* (1937); *Босна и Херцеговина за везировања Омер-паше Латаса (1850–1852); Југословенска мисао. Историја идеје југословенског народног уједињења и ослобођења* (1938); *Bitka na Kosovu 15. juna 1389 – 15 (28. juna 1939). O petsto i pedeset-godišnjici događaja* (1939).

БИБЛИОГРАФИЈА: V. Novak, *Ferdo Šišić*, Ljetopis JAZU 54 (1946–1948) 430–443; J. Šidak, *Ferdo Šišić*, у: F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*, Zagreb 1962, 497–507; BLZ 9, br. 23172–23364; 11, br. 17743–17906.

ЛИТЕРАТУРА: НЕ 4, 1002–1003 (В. Новак); M. Barada. *In memoriam nuper defuncti profesoris dr. Ferdinand Šišić*, Alma Mater Croatica 3 (1939–1940) 221–224; V. Novak, *Ferdo Šišić*, Ljetopis JAZU 54 (1946–1948) 362–430; J. Šidak, *Ferdo Šišić*, у: F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*, Zagreb 1962, 491–496; EJ 8 (1971) 250–251 (J. Šidak); T. Macan, *Pogled na djelo Ferde Šišića*, у: F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1975, 487–506; S. Antoljak, *Ferdo Šišić*, Arhivski vjesnik 33 (1989) 125–142.

Р. Михаљчић

ШКЕРОВИЋ Никола (25. април 1884, Копито Петровића, Даниловград – 27. децембар 1972, Београд). Нижу гимназију учио је у Црној Гори и Србији а вишу у Русији. Студирао је славистику на Карловом универзитету у Прагу. Један семестар слушао је предавања и у Лајпцигу. На универзитету у Прагу је и докторирао 1910. одбранивши дисертацију *Ђуро Крижанић, његов живот, рад и идеје*. Још у току студија почео је да се бави публицистичким радом. У време тзв. Велеиздајничког процеса који се водио у Загребу 1909. против Срба у Хрватској, опширно је о томе извештавао за три руска листа. Године 1911. вратио се у Црну Гору где је био постављен за професора цетињске гимназије. Наставио је да се бави и новинарством сарађујући у неколико српских листова. Покренуо је и часопис за науку и књижевност *Дан* који је излазио све до Првог балканског рата. Суделовао је у Другом балканском рату после чега је примио дужност директора подгоричке гимназије. По завршетку Првог светског рата у коме је активно учествовао, а неко време провео и у заробљеничким логорима у Аустроугарској, вратио се у Подгорицу где је све до 1935. обављао дужност директора гимназије. Тада је почео активно да се бави политичким радом. Припадао је Демократској странци и залагао се за ширење грађанских слобода. Године 1940. преселио се у Београд где је провео остатак живота. Од 1945. до 1954. обављао је дужност директора Архива Србије после чега је пензионисан.

Ш. се рано почео интересовати за историјску науку али се у почетку претежно бавио публицистичким радом. Објавио је у многим листовима и часописима, југословенским и иностраним, велики број прилога различитих жанрова али претежно посвећених оновременим политичким и привредним питањима. Његова најзначајнија дела из области историје настала су у његовим познијим годинама, онда када је пензионисан. У њима је свестрано обрађивао новију црногорску историју. Бавио се и објављивањем докумената из Архива Србије.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Подгорица и њена околина од најстаријих времена*, Подгорица 1930; *Преглед историје Црне Горе 1500–1918*, Подгорица 1931; *Ђуро Крижанић*, Београд 1936; *Записници седница Министарског савета Србије 1862–1892*, Београд 1952; *Црна Гора за вријеме првог свјетског рата*, Титоград 1963; *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд 1964.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 23387–23393; 11, br. 17919–17928.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Ракочевић, *Др Никола Шкеровић*, ИЗ 30, 3–4 (1972) 564–568; Б. Кркељић, *Др Никола Шкеровић*, Архивски преглед 1–2 (1973) 346–351; EJ 8, 252 (N. Martinović); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, 194–195.

М. Војводић

ШКРИВАНИЋ А. Гавро (7. фебруар 1900, Омиш – 19. јануар 1984, Београд). Основну школу завршио је у Омишу, реалну гимназију у Шибенику. Мобилисан је крајем 1917. и затворен у Бечу у првој половини 1918. Матурирао је у Сплиту 1919. Нижу школу Војне академије у Београду завршио је 1921. са чином инжењерског потпоручника. На Филозофском факултету у Скопљу апсолвирао је историју 1925. Исте године ступио је у авијацију и завршио Ваздухопловно-извиђачку школу. Активно се бавио летењем и наставом летења до 1939. Од октобра 1939, до 6. априла 1941. био је ваздухопловни изасланик у Италији, потом је прешао у Лондон као референт ваздухопловства при Председништву југословенске владе. Крајем 1942. постављен је за инспектора југословенског ваздухопловства у саставу RAF-а на Средњем истоку. Од марта до августа 1944. био је ађутант краља Петра II. У том својству био је на Вису јуна 1944. са др Иваном Шубашићем, потом је постављен, у сагласности са АВНОЈ-ем, за шефа југословенске војне мисије и војног изасланика у Паризу до јануара 1945. На свој захтев упућен је у земљу, где је од 6. фебруара 1945. до 24. јуна 1948. био начелник IV одељења Команде ваздухопловства ЈНА, када је демобилисан. На историјској групи Филозофског факултета у Београду дипломирао је 28. фебруара 1947, а докторирао априла 1955. Од 1949, прво као хонорарни стручни сарадник, потом преко свих звања до научног саветника, радио је непрекидно до пензионисања (1971) у Историјском институту САНУ. Са групом аутора добитник је Октобарске награде града Београда 1974. за књигу *Историја Београда* (књ. III, део: Београд у Првом светском рату).

Војно образовање и војничка каријера, теоријско и практично познавање војне картографије, дипломатска служба и владање светским језицима (италијански, енглески, немачки и француски) омогућили су Ш. да се огледа у посебним областима историографије: историјска географија и топономастика, војна историја, проучавање старих карата и израда историјских карата. Највећи број радова заснивао је на теренским истраживањима у земљи, а истраживао је у архивима и библиотекама Амстердама, Фиренце, Болоње, Париза и Лондона. Написао је 97 радова, од којих седам књига. Наставио је и развио рад на историјској географији и картографији који је у Историјском институту започео Илија Синдик. Поред посебних књига (*Именик географских назива средњовековне Зете, Путеви у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику*), објавио је више студија о властелинствима, о различитим проблемима топономастике, о границама средњовековне српске државе, о појединим областима и комуникацијама и о саобраћајним средствима.

Израдио је карту Југославије у Меркаторовој пројекцији у 20 секција у размери 1:500000. У проучавање и објављивање старих географских карата Ш. је унео принцип идентификације топонима, и то примењује како у мањим радовима, тако и у збирци Monumenta cartographica Jugoslaviae I и II, чији је био уредник и коаутор. За *Школски историјски атлас*, који је од 1965. имао више од десет издања, израдио је 25 историјских карата. За пројект *Атлас средњовековне Србије, Босне и Дубровника* објавио је *Пробни лист V – Пећ*, размере 1:500000 (1959) и *Привредну карту средњовековне Србије* (1963).

У области војне историје Ш. је проучавао средњовековно оружје и војску у српским земљама, начин ратовања, утврђења, поједине ратне сукобе и битке, уграђујући у историјске радове лично познавање војне технике и стратегије. Поред две књиге: *Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику* (докторска дисертација) и *Косовска битка*, објавио је низ чланака о војним чиновима, наоружању, снабдевању војске, о разним биткама. Остао је необјављен његов рукопис од преко 1000 страна *Војна историја средњовековне српске државе*.

БИБЛИОГРАФИЈА: *35 година ИИ 1948–1983*, 216–220 (М. Николић).

ЛИТЕРАТУРА: В. Стојанчевић, *Др Гавро Шкриванић (1900–1984)*, ИЧ 31 (1984) 333–336.

Г. Томовић

ШЉИВО Галиб (15. септембар 1933. Брчигово код Рогатице). Основну школу, нижу гимназију и учитељску школу завршио је у Сарајеву. У Сарајеву је ванредно завршио групу историја–географија на Вишој педагошкој школи, а историју на Филозофском факултету у Београду. На истом факултету одбранио је магистарски рад *Клек и Суторина у XIX вијеку* (1972) и докторску дисертацију *Аустрија према покретима у Босни и Херцеговини средином XIX вијека* (1976), коју је објавио под насловом *Омер-паша Латас у Босни и Херцеговини 1850–1852*, Сарајево 1977.

Као учитељ службовао је у више места БиХ; од 1956. радио је као директор осмогодишњих школа најпре у Брезову Пољу а касније у Орашју. У времену од 1963. до 1977. у Орашју је био директор новоосноване гимназије, односно школског центра. Од 1. априла 1977. радио је на Педагошкој академији у Бањалуци као професор Опште историје новог и савременог доба и Историје југословенских народа новог века и најновијег доба. По оснивању Института за историју у Бањалуци 1. новембра 1979. постављен је за његовог првог директора где је остао до 1990, када се поново вратио на Педагошку академију, на којој је 1992. пензионисан.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Клек и Суторина у међународним односима 1815–1878*, Београд 1977; *Омер-паша Латас у Босни и Херцеговини 1850–1852*, Сарајево 1977; *Босна и Херцеговина 1788–1812*, Бањалука 1992; *Босна и Херцеговина 1813–1826*, Бањалука 1985; *Босна и Херцеговина 1827–1849*, Бањалука 1988; *Босна и Херцеговина 1849–1853*, Бањалука 1990, *Вагнерово виђење Босне средином XIX вијека*, Историјски зборник 2 (Бањалука 1981) 55–76; *Бањалучки кајмакамлук 1856. године*, Историјски зборник 4 (1983) 41–59.

БИБЛИОГРАФИЈА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 265–268.

ЛИТЕРАТУРА: Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci 10 (1989) 265.

Ђ. Микић

ШМАУС (SCHMAUS) Алојз (28. октобар 1901, Мајерсрој у Баварској – 27. јули 1970, Минхен), слависта, балканолог. Матурирао је у хуманистичкој гимназији Метен (Баварска) 1920. Докторат филозофије на Филозофском факултету у Минхену стекао је 1923. Пре ступања у службу бавио се студијама славистике. Као странац, у државној служби у Београду, био је под уговором, односно суплент Прве мушке гимназије (1927–1928). Од 1928. до 1940. је контрактуални лектор немачког језика на Филозофском факултету у Београду. Оженио се 1931. Српкињом, Босанском

Михаиловић, тадашњим секретаром Министарства просвете.

Изучавајући српски језик и књижевност, Ш. је веома заслужни проучавалац наше књижевности и културе. Образован у традицијама немачке славистике, он се бавио писаном и усменом књижевношћу, као и културом несловенских становника Балкана, траговима и путевима балканске цивилизације. Оставио је највише радова о српској књижевности и то на српском језику. Писао је књижевноисторијске огледе, рецензије, расправе о појединим писцима, појавама, о естетици и поетици, објављивао је књижевне преводе. Ш. радови о Његошу и Његошевом делу *Луча микрокозма*, писани су у Београду и објављени на српском у часопису *Мисао* (1925). Време проведено у Београду представља период богате и живе Ш. књижевне и научне делатности. Објављивао је у часописима и листовима (*Мисао*, *Воља*, *СКГ*, *Књижевни север* и др.) у Београду и у Црној Гори; сарађивао је у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор*, у *Гласнику Историјског друштва у Новом Саду*. Са Радосавом Меденицом основао је 1934. у Београду *Прилоге проучавању народне поезије*. Књижевноисторијске студије на немачком језику објављивао је у Берлину и Прагу. Драгоцене записе Ш. је доносио са својих теренских испитивања, која су била на просторима Срема, Косова, Санџака, Црне Горе, Боке Которске, око Охрида.

Као Немац, за време Другог светског рата био је на челу Немачког научног института у Београду, но нема података да се огрешио о српски народ. За време рата Ш. није објављивао, осим неких уџбеника српског језика за Немце. После рата (1949) јавио се поново, из Минхена, где је био на Универзитету, радовима из области славистике и балканистике, мада се сматра да су драгоценији његови радови писани на српском језику. Ш. је учествовао на научним скуповима у Југославији, објављивао књижевноисторијске и језичке расправе и студије. „Просвета" је у периоду 1954–1971. четрнаест пута објавила његову књигу *Немачки у 100 лекција*.

Широк дијапазон Ш. интересовања доказује његово бављење различитим темама: о културној оријентацији Срба у средњем веку, о Доментијановом *Житију св. Саве*, о загонетном двоструко римованом дванаестерцу дубровачко-далматинског песништва XVI века, о Скендербегу, Андрији Качићу Миошићу, о Стерији, Јовану Суботићу, Сими Милутиновићу Сарајлији и Његошу. Занимао се и за Доситеја, ређе је писао о Вуку. *Горски вијенац* је превео на немачки и објавио га заједно са својим коментаром. Писао је и о Змају, Лази Костићу, Светолику Ранковићу, Бори Станковићу, па и о Сими Пандуровићу са којим је друговао.

Највећи број његових радова је трајне вредности. Интересовао се за српско народно песништво, али и за песништво других Јужних Словена, као и осталих народа на Балкану. Писао је о прожимањима песништва разних народа. Пратио је и развој косовске традиције, народних песама муслимана, занимао се и за особености и карактеристике израза и стила појединих песничких жанрова наше усмене поезије. Ш. је, несумњиво, научник велике ерудиције, модеран и поуздан истраживач.

У четири тома објављени су сабрани славистички и балканолошки радови Ш. Они су разврстани по хронолошком реду и по језику на коме су писани. Радови на немачком налазе се у I и II тому, док су на српском у III и IV. Библиографски подаци првог публиковања такође се налазе у овим књигама, а први том садржи и списак радова преузетих из споменице посвећене Шмаусу, те то представља и потпуну библиографију књига, расправа, чланака, приказа и превода: *Gesammelte Slavistische und Balkanologische Abhandlungen*, München, Trofenik, Teil 1 – 1971, Teil 2 – 1973, Teil 3 – 1971, Teil 4 – 1979. *Сабране славистичке и балканолошке расправе, III део*, München, 1971.

БИБЛИОГРАФИЈА: Прилози ПНП 3, 1–2 (1936) 328.

ЛИТЕРАТУРА: М. С. Лалевић, *Др Алојз Шмаус*, Народно стваралаштво 9 (1970) 33–34, 71–75; Д. Антонијевић, *Алојз Шмаус – балканолог (1901–1970)*, Balcanica 2 (1971) 463–466; Х. Калеши, *Професор др Alois Schmaus*, Гласник Музеја Косова 10 (1970) 489–492; *Serta slavica in memoriam Aloisii Schmaus*, München, Trofenik, 1971; М. Пантић, *Алојз Шмаус и српска књижевност и култура*, Анали Филолошког факултета у Београду 19 (1992) 329–336.

J. Ређеп

ШМИТ (SCHMIDT) Рудолф (6. април 1903, Нови Сад). Основно образовање је стекао у Новом Саду. Студирао је филозофију у Бечу. Од 1933. године био је сарадник *Гласника Историјског друштва у Новом Саду*. За члана Друштва изабран је 1940. Био је чиновник Државне архиве у Новом Саду. Од стране окупационих власти 1941. је постављен за комесара Државне архиве и Историјског друштва у Новом Саду.

Његова делатност, најпре у области заштите споменика културе, је била усмерена ка повезивању историјских извора, у највећој мери рукописа и планова XVII–XVIII века из бечких архива и библиотека, са стањем на терену. У идентификацији појединих објеката, као сарадник Историјског друштва, на неким локацијама вршио је и археолошка ископавања. Фотографије и покушаји

реконструкције, углавном средњовековних утврђења, и данас су актуелни за све оне који се баве заштитом споменика културе на простору данашње Војводине. Неке радове објављивао је и у издањима академија у Београду и Загребу.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Петроварадинска тврђава у време од 1687. до 1692*, Гласник ИД НС 6 (1933) 178–190; *Најстарији попис становништва Новог Сада*, Гласник ИД НС 6 (1933) 190–192; *Град Бечеј*, Гласник ИД НС 12 (1939) 33–42; *Iz prošlosti Vača*, Гласник ИД НС 12 (1939) 382–413; *Средњовековни градови у Војводини*, Историја, Војводина I, Нови Сад 1939, 301–310; *Архива Бачко-бодрошке жупаније до краја 18. века*, Гласник ИД НС 13 (1940) 434–435; *Варадин*, Војводина II, Нови Сад 1940, 350–366.

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 23431–23435; 11 бр. 17950–17952.

Н. Станојев

ШОЋ Перо (28. јули 1884, Дубово код Цетиња – 1. фебруар 1966, Београд). Основну школу завршио је на Цетињу и Љуботињу, гимназију је похађао на Цетињу да би тек касније, приватно полажући испите, стекао средње образовање у Француској. Докторирао је 1916. године на Универзитету у Дижону тезом *Du Nationalisme serbe – étude d'histoire politique*. До Првог светског рата службовао је у државној администрацији Црне Горе на Цетињу а најдуже у Главној управи пошта и телеграфа. После капитулације Црне Горе у јануару 1916. повукао се са владом и, преко Италије, доспео у Француску. У црногорској избегличкој влади постао је 1917. министар просвете и црквених дела а потом министар правде и иностраних дела. Године 1926. вратио се у Југославију, неколико година примао је пензију да би се 1929. реактивирао дошавши на чело ПТТ службе. После Другог светског рата радио је у Министарству пошта ФНРЈ. Један је од најзаслужнијих за оснивање Музеја ПТТ у Београду.

Ш. се интересовао за многа питања из историје Црне Горе. Објављивао је у разним часописима прилоге из економске, политичке, дипломатске и културне историје. Дао је значајан допринос изучавању Петра II Петровића Његоша. Писао је о разним личностима из црногорске историје (Гавро Вуковић, Анто Гвозденовић, Валтазар Богишић, Лазар Томановић и др.) а док је био у емиграцији објављивао је брошуре с намером да скрене пажњу на актуелни положај Црне Горе. Најзначајније су му књиге посвећене политичкој и економској историји Црне Горе које је објављивао између два рата: *Црна Гора. Политичко-економска биљешка* (1928); *За историју пошта и телеграфа у Црној Гори* (1928); *Прилози за културну историју Црне Горе* (1939). Ш. је дао велики допринос и истраживању библиографије о Црној Гори. Круна његовог вишедеценијског рада у тој области је дело *Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима*, Београд 1948.

БИБЛИОГРАФИЈА: Д. Ј. Мартиновић, *Портрети* II (1987) 161–195, *Портрети* III (1990) 432–443, *Портрети* IV (1991) 309–310; BLZ 11, br. 17966–17978.

ЛИТЕРАТУРА: Ж. П. Јовановић, *Др Перо Ђ. Шоћ*, Стварање 11–12 (1960) 1015–1016; Н. Ракочевић, *др Перо Шоћ*, ИЗ 23, 3 (1966) 585; Д. Ј. Мартиновић, *Портрети* II (1987) 151–161; HE 4, 711; EJ 8, 251 (N. Martinović); N. Racković, *Prilozi za leksikon*, .

М. Војводић

ШТАЈНДОРФ (STEINDORFF) Лудвиг (7. фебруар 1952, Хамбург). Школовао се и матурирао у Хамбургу (1971). Студирао је затим историју, славистику и германистику у Хајделбергу и Загребу (1973–1978). Студије је завршио државним испитом 1978, а докторирао 1981. у Хајделбергу дисертацијом: *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung* (објављена као књига 1984). Радио је као асистент и научни сарадник на Универзитету у Минстеру, где је 1990. одбранио хабилитациони рад: *Memoria in Altrussland. Untersuchungen zu den Formen christlicher Totensorge* (објављен као књига 1994). Од 1991. Ш. ради као доцент затим професор на Универзитету у Минстеру.

Ш. се првенствено бави историјом Јужних Словена и Руса у средњем веку.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: Поред већ споменуте дисертације за српску историографију имају значаја: *Namentragende Steininschriften in Jugoslawien vom Ende des 7. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts* (1982, са Р. Михаљчићем); *Wölfisches Heulen. Ein Motiv in mittelalterlichen slavischen Quellen*, Byzantinoslavica 46, 1 (1985) 40–49; *Die Synode auf der Planities Dalmae. Reichseinteilung und Kirchenorganisation im Bild der Chronik des Priesters von Dioclea*, MIÖG 93 (1985) [1986] 279–324; *„Liber Methodius". Überlegungen zur kyrillomethodianischen Tradition beim Priester von Dioclea*, Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich 8 (1986) [1987] 157–172; *Tumačenja riječi* Dalmatia *u srednjovjekovnoj historiografiji. Istovremeno o saboru na planities Dalmae*, Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1996, 148–158.

Р.

ШТРАСЕР Павле (31. октобар 1948, Нови Сад). Основну школу завршио је у Сремским Карловцима а гимназију у Новом Саду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду (1971) на Одсеку за историју.

Докторска дисертација *Ктитори и приложници српских манастира у Срему у XVIII веку*, пријављена је али још није брањена.

Ш. је био професор историје у Карловачкој гимназији (1970–1971), затим се запослио у Музеју града Новог Сада – Градски музеј Сремски Карловци, са два прекида. Од 1982. до 1984. био је директор Музеја града Новог Сада, а од 1989. до 1992. председник Скупштине општине Сремски Карловци.

Основно подручје истраживања Ш. су Сремски Карловци и Срем у XVIII и XIX веку. Бави се претежно културном историјом и музеологијом.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Боравак Светозара Марковића у Сремским Карловцима*, у: Светозар Марковић и Марксова интернационала (1983) [1991] 299–312; *Ктитори и приложници манастира Шишатовца у XVIII веку*, Манастир Шишатовац. Зборник радова САНУ, Београд 1989, 367–388: *Ктитори и приложници манастира Раковац у XVIII веку*, Зборник радова Фрушкогорски манастири, Нови Сад 1990, 157–180; *Ктитори и приложници манастира Шишатовца у XVIII веку*, Сремски Карловци 1994; *Исаковићи као ктитори манастира Шишатовца*, Сунчани сат 5 (Сремска Митровица 1995) 183–188; *Ктитори и приложници манастира Бешенова у XVIII веку*, Сремски Карловци 1996.

Р.

ШТРБАЦ Чедомир (18. август 1940, Београд). Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Дипломирао је на Правном факултету у Београду 1963. Постдипломске студије из области међународног права и међународних односа завршио је на истом факултету и одбранио магистарски рад. *Југославија и односи између социјалистичких земаља – сукоб КПЈ и Информбироа*, назив је докторске дисертације коју је одбранио на истом факултету 1973. Школске 1968/69. године, као стипендиста француске владе, био је на специјализацији и студијском боравку из области историје и теорије међународних односа у Паризу.

Ш. је као истраживач – од асистента до научног саветника радио у Институту за савремену историју, Институту за међународну политику и привреду, Институту за међународни раднички покрет (сада Институт за европске студије), чији је директор био од 1976. до 1987. На Филозофском факултету у Новом Саду (1980–1989) био је биран за редовног професора. Држао је специјалистичке курсеве и предавања и на Факултету политичких наука у Београду. Такође је био заменик министра за информисање Србије. У дипломатској служби налази се од 1988, најпре као амбасадор у Габону и Екваторијалној Гвинеји, затим као амбасадор у Савезном министарству за иностране послове на дужности директора Дирекције за анализу, планирање и информисање.

Подручје истраживања Ш. је историја и теорија међународних односа и савремена историја Југославије. Аутор је више књига и других научних радова и прилога из ових области. Учествовао је у постављању и извођењу низа научних пројеката, сарађивао је у бројним научним часописима. Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Југославија и односи између социјалистичких земаља – сукоб КПЈ и Информбироа* (1975, 1984[2] – са посебним документарним делом); *Коегзистенција и интернационализам* (1982); *Сведочанства о 1948* (1989); *Историја социјалистичке Југославије* I–III (1977, коаутор Б. Петрановић).

Р.

ШЋЕПАНОВИЋ Жарко (5. април 1926, Јабучно код Бијелог Поља – 31. август 1995, Подгорица). Основну школу завршио је у Слијепач Мосту, нижу гимназију у Бијелом Пољу, а учитељску школу у Херцег Новом 1948. Радио је као учитељ у више села Бјелопољског среза, затим као наставник и директор школе. Уз рад је дипломирао на Вишој педагошкој школи (1957) и завршио студије из историје на Филозофском факултету у Сарајеву (1964). Потом је био управник Библиотеке Педагошке академије у Никшићу. У мају 1975. одбранио је докторску дисертацију из историјских наука на Филозофском факултету у Београду. За ванредног професора Наставничког факултета (касније Филозофског) у Никшићу изабран је 1981. Потом је биран за редовног професора за предмете: Историја Црне Горе и Општа историја средњег вијека. Пензионисан је 1989, а реактивиран 1992. године.

Уз просвјетну и библиотекарску дјелатност бавио се разноврсним питањима из локалне, националне и опште историје. Објавио је велики број различитих текстова од педагошких и пригодних историјско-књижевних чланака, преко истраживачких студија, до приказа и енциклопедијских чланака. Научноистраживачки рад почео је обрадом тема локалног карактера, а затим је свој истраживачки интерес посветио прошлости Полимља и Потарја и проширио хронолошки распон својих студија. Како су се веома важне и занимљиве промјене запажале у периоду турске власти, своја истраживања је проширио на етнолошку и историјску литературу о проблемима племенског друштва и постао специјалиста за ту област. Написао је велики број чланака за друго издање Енциклопедије Југославије о разним личностима и историји мјеста са територије Црне Горе, о општим појмовима и институцијама, приказао је развој историографије о Црној Гори. За Енциклопедију Његош написао је 289 енциклопедијских јединица о личностима из Његошевог доба. Сарађивао је у разним научним часописима, посебним издањима, новинама и био коаутор више монографија.

ВАЖНИЈА ИЗДАЊА: *Средње Полимље и Потарје. Историјско-етнолошка расправа*, Пос. издања Етнографског института САНУ, књ. 20, Београд 1979: *Никшићи у Потарју. Прилог историји племена Никшића*, ЛИЧ 1–2 (1972) 17–33; *Друштвено-економске прилике у Потарју уочи и за вријеме источне кризе 1875–1878*, ИЗ 1–2 (1974) 55–95; *Друштвено-политичке прилике у Потарју и средњем Полимљу крајем XVIII и у првој половини XIX вијека*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића 7 (1979) 65–84.

Р. Јовановић

ШУГАР (SUGAR) Петер (5. јануар 1919, Будимпешта). У раној младости прешао је у Америку где је студирао на City College (Њујорк) и дипломирао 1954. Усавршавао се на универзитету Принстон где је магистрирао 1956. и докторирао 1959. Био је предавач на Пристону (1957–1959), а по докторирању је на истом универзитету прошао сва звања до редовног професора (1959–1971). Од 1971. је професор на Washington State University у Сијетлу, директор студија и координатор истраживачких пројеката из историје југоисточне Европе.

Бави се историјом Балкана и југоисточне Европе, претежно у новом веку с тежиштем на историји националних покрета и национализма.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Bosnia-Hercegovina national archive in Sarajevo*, Journal of Central European Affairs 18 (1958) 179–182; *Industrialisation of Bosnia-Hercegovina*, 1878–1918 (1963); *Nature of non-Germanic Societies under Hapsburg Rule*, Austrian Historical Yearbook 3 (1967); *Nationalism in Eastern Europe* (1969) (уредник зборника заједно са И. Ледерером); *Native Fascism in the succession States, 1918–1945* (1971) (зборник радова у којем су југословенске теме обрадили И. Авакумовић и Д. Ђорђевић); *Southeastern Europe under Ottoman Rule 1354–1804* (1977).

ЛИТЕРАТУРА: *American Scolars Directory I, History*, New York – London 1978[7], 668.

С. Ћирковић

ШУЊИЋ Марко (15. фебруар 1927, Родоч код Мостара). Основну и средњу школу завршио је у Мостару. Дипломирао је историју на Филозофском факултету у Сарајеву 1955. Једно време је предавао у мостарској гимназији, а у јесен 1957. изабран је за асистента на предмету Општа историја средњега века на Филозофском факултету у Сарајеву. Докторирао је 1964. на Сарајевском универзитету тезом *Успостављање и организација млетачке власти у Далмацији у XV стољећу*. Прошао је сва наставничка звања, једно време је био и декан Филозофског факултета (1975–1977). Пензионисан је као редовни професор 1990. године.

Ш. је више пута боравио на истраживањима у архивима јадранских приморских градова: у Венецији, Задру, Анкони, Трогиру. Још током студија, био је упућен на палеографски течај при ЈАЗУ, а школску 1959/60. провео је као стипендиста италијанске владе, радећи у архивима и библиотекама Венеције. Писао је доста о проблемима средњовековне Босне, Далмације, Венеције, Анконске марке и сакупљао изворну грађу за историју средњовековне Босне (која је остала необјављена). Бавио се и питањима из средњовековне историје Западне Европе. Своје радове је објављивао од 1960. године у часописима: *Годишњак Друштва историчара БиХ, Гласник архива и Друштва архивских радника БиХ, Прилози Института за историју у Сарајеву, Радови Филозофског факултета у Сарајеву, Херцеговина, Хисторијски зборник, Радови Хрватског друштва за знаности и умјетности у Сарајеву*.

Поред научноистраживачког рада, Ш. је био активан у јавном и политичком животу. Био је посланик Скупштине БиХ у два мандата (1963–1967, 1969–1974) и потпредседник Извршног већа Скупштине БиХ (1969–1974). Једно време је био и амбасадор СФРЈ у Венецуели.

ВАЖНИЛИ РАДОВИ: *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967; *Hrestomatija izvora za opštu istoriju Srednjega veka*, Sarajevo 1980; *Један нови податак о госту Радину и његовој секти*, Годишњак ДИ БиХ 11 (1960) 265–268; *Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420–1463*, HZ 14 (1961) 119–145; *Stipendiarii veneti у Далмацији и Далматинци као млетачки плаћеници у XV вијеку*, Годишњак ДИ БиХ 13 (1962) 251–288; *Аутори чија дела служе као извори за историју прелазног периода и раног средњег века*, Годишњак ДИ БиХ 35 (1984) 117–133; *О историји у средњем вијеку и историји средњег вијека (in usum scholarum)*, Прилози 19, 20

(1984) 29–63; *Венеција и последњи босански краљеви (1420–1463)*, Херцеговина 4 (1985) 81–90; *Погледи на проблем опадања и пропасти Римског царства*, Прилози Института за историју 20, 21 (1985) 53–95; *„Mossolmani di Bossnia" (1568)*, Прилози 22, 23 (1987) 55–63; *Трогирски извештај о турском освојењу Босне (1463)*, ГАДАР БиХ 29 (1989) 139–157; *Postupni uspon bosansko-venecijanskih ekonomskih odnosa u XV stoljeću*, Radovi HDZU (1993) 19–41;

У рукопису, необјављена (до 1993), налазе се два обимна дела: *Народи и државе у раном средњем вијеку* и *Босна и Венеција, односи у XIV и XV ст.*

ЛИТЕРАТУРА: Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost I, Sarajevo 1993, 128–129.

С. Бојанин

ШУПУТ Марица (8. децембар 1943, Оточац). Основну школу и гимназију учила је у Београду где је и матурирала 1963. године. На Филозофском факултету у Београду дипломирала је историју уметности (1968). Школску 1972/1973. годину провела је на усавршавању у Грчкој код А. Орландоса и Д. Паласа. Током краћих студијских боравака у Грчкој, Италији и Енглеској радила је у библиотекама и на споменицима византијске и западноевропске средњовековне архитектуре. На Филозофском факултету у Београду одбранила је 1973. магистарски рад *Припрата архиепископа Данила II*, а 1982. године докторску дисертацију *Српска архитектура у доба турске власти 1459–1690.* Од 1969. запослена је на Филозофском факултету у Београду као асистент, од 1983. као доцент, а од 1990. као ванредни професор. Сарадник је Института за историју уметности у Београду од његовог оснивања (1968) до данас. Члан је Редакције *Зографа*, часописа за средњовековну уметност.

М. Ш. се од почетка свог рада определила за област средњовековне српске и византијске архитектуре и скулптуре. Из те области истраживања објавила је више радова: *Архитектура Пећке припрате; Црква у Старом Тргу; Пластична декорација Бањске; Византијски рељефи са пастом из XIII и XIV века.* Оквире својих проучавања српске архитектуре средњег века проширила је на градитељство послевизантијског доба, на српску архитектуру под турском влашћу. Резултате вишегодишњих истраживања споменика и проблематике позносредњовековне сакралне архитектуре изложила је у књигама: *Српска архитектура у доба турске власти, 1459–1690; Споменици српског црквеног градитељства. XVI–XVII век* и у радовима објављеним у стручним и научним часописима: *Милешева и српска црквена архитектура друге половине XVI века; Смисао традиције у српској архитектури поствизантијског доба; Црква манастира Ресаве као градитељски узор.*

БИБЛИОГРАФИЈА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 414–415.

ЛИТЕРАТУРА: *Bibliografija FF u Beogradu* I, 414.

Р.

ШУРМИН Ђуро (4. септембар 1867, Сишћани код Чазме – 22. март 1937, Загреб). Гимназију је похађао у Бјеловару и Загребу, где је завршио и универзитетске студије. Предавао је у гимназијама у Загребу и Сарајеву, а 1902. долази на место професора хрватског језика и књижевности на Загребачком свеучилишту. Од 1908, када је први пут пензионисан као члан Хрватско-српске коалиције, осцилирање његове универзитетске каријере биће условљено текућим политичким збивањима. Реактивиран је 1910, на почетку рата још једном суспендован због веза са Србијом, а потом 1915. поново враћен на Свеучилиште. Упоредо са наставничким и научним позивом активно се укључио у политички живот. Од 1905. скоро без прекида је биран за посланика у Хрватском сабору као члан Напредне странке и као такав Хрватско-српске коалиције, од које се одвојио 1917. После пада Аустроугарске, био је повереник Народног вијећа у Загребу за трговину и промет, а након уједињења, присталица монархије, те двапут на министарском положају у ресорима социјалне политике и трговине и индустрије. Пришао је Шестојануарској диктатури, а 1932. се повукао из политичког живота. Изабран је за дописног члана СКА.

Ш. је своју научну делатност везао, највећим делом, за књижевну историју, нарочито у млађим годинама. Први је написао целокупну историју књижевности Хрвата и Срба до 80-тих година XIX века. У свом најзначајнијем делу о Хрватском препороду обрадио је књижевност од 1790. до 1843, сабравши обиман литерарно-историјски материјал. Издао је, недовољно критички, *Хрватске споменике*, збирку претежно глагољских повеља 1100–1499, које је транскрибовао латиницом (*Monumenta historico-juridica JAZU*, 1896). Ш. је, нарочито између два рата, дао више корисних прилога и издао нешто грађе из новије српске прошлости. Напори усмерени у овом правцу тицали су се хрватско-српских односа у XIX веку, односа кнеза Александра Карађорђевића према Аустрији, и положаја Србије и Црне Горе за време окупације у Првом светском рату.

ВАЖНИЈИ РАДОВИ: *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898; *Hrvatski preporod* I–II, Zagreb 1903–1904; *О кнезу Милошу Обреновићу и Илирцима*, СКГ 28, 12 (1912) 915–919; *Српска омладина и Хрвати*, СКГ 31, 8 (1913) 596–606; *Кнез Милош у Загребу 1848*, Споменик 54 (1992) 1–40; *Црна Гора у капитулацији. (По аустриским службеним списима)*, Новости 20/1926, 202, 2–3; 213, 2; 214, 2; *Личности и прилике из новије прошлости Срба и Хрвата*, Прилози КЈИФ 6, 2 (1926) 165–183; *Документи о Србији од 1842–1848*, Споменик 69 (1929) 17–82 (односи Аустрије и кнеза Александра Карађорђевића по грађи Петроварадинског генералата); *Аустриска војска и Народна одбрана*, Народна одбрана 9/1934, 10, 156–158; 12, 186–187; 14–15, 222–224; – Поход 3/1934, 15, 2–3; 16, 2–3.

БИБЛИОГРАФИЈА: *Д-р Ђуро Шурмин, дописни члан*, Годишњак СКА 25 (1911) [1912] 332–334; BLZ 9, br. 23638–23703; 11, br. 18115–18220.

ЛИТЕРАТУРА: *Д-р Ђуро Шурмин, дописни члан*, Годишњак СКА 25 (1911) [1912] 332–334; NE 4, 760 (A. Belić); EJ 8, 278 (M. Šicel i H. Matković).

Ђ. Бубало

ШУФЛАЈ (ŠUFFLAY) Милан (9. новембар 1879, Лепоглава – 19. фебруар 1931, Загреб). Ш. је завршио гимназију и Свеучилиште у Загребу, где је 1902. положио докторат филозофије. Студирао је у Институту за аустријску историју у Бечу (1902–1903), а од 1904. до 1908. био је кустос у Народном музеју у Будимпешти. За ванредног професора Свеучилишта у Загребу изабран је 1908, и преузео Катедру помоћних историјских наука. Студенти су прва четири семестра бојкотовали његова предавања, а он се, управо, од тога времена све више бавио политиком, као један од идеолога мађаронског режима Павла Рауха. По сопственој жељи, Народно веће пензионисало га је 1918. Због сарадње с антијугословенском емиграцијом, 1921. осуђен је на три године и шест месеци робије. После издржане половине казне у сремскомитровачком затвору, пуштен је на слободу. Као члан најужег руководства Хрватске странке права (франковаца), 1924. учествовао је у преговорима с Николом Пашићем и његовом Радикалном странком, која је настојала да, уз помоћ франковаца, ослаби Сељачку странку Стјепана Радића. У преговорима се стигло до идеје да се оснује Хрватска радикална странка, и, мада је тај план пропао, Ш. се на њега враћао и касније. Пао је 1931. као жртва атентата, за који се веровало да је организовала полиција.

Ш. је још као студент показао свој несумњиви таленат. Био је ђак Тадије Смичикласа и брзо је привукао његову пажњу. Помажући своме учитељу у припреми *Зборника средњовековних исправа (Codex Diplomaticus)*, добро је упознао архивску грађу, сабрао и преписао највећи број повеља, показујући, при томе, велико знање и узорну вештину. Докторат филозофије стекао је тезом: *Хрватска и задња прегнућа источне империје под жезлом трију Комнена (1075–1180)*, Загреб 1901. У њој је обрадио један век хрватско-византијских односа, који су се, углавном, поклапали с владавином Алексија I Комнина, Јована II Комнина и Манојла I Комнина.

Као добар познавалац извора, Ш. је био врстан дипломатичар. Са двадесет пет година објавио је, у издању Бечке Академије, студију: *Die dalmatinische Privaturkunde*, Sitzungsberichte d. Wiener Akademie, Band 147, 1904, 1–165, у којој је дао подробну анализу приватно-правних повеља Далмације. Обрађујући историју далматинског нотаријата, детаљно је разматрао развој настанка „далматинско-хрватских" повеља, њихов формулар и саставне делове. Посебно се задржао на проблему датирања, употреби ера, индикта, епакта, конкурента и разних почетака године. Његовим закључцима тешко се може и данас нешто додати. Велика дипломатичка знања Ш. још више су дошла до изражаја у издавању *Зборника извора за историју средњовековне Албаније.* Удруживши се с таквим стручњацима као што су били К. Јиречек и Л. Талоци, објавио је два тома грађе за историју Албаније, обухвативши документа од најстаријих времена до 1406. године (*Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, I–II, Vindobonae 1913–1919). Ту су ушли извори различитог порекла, а учени издавачи дали су овим делом пример како их треба издавати. Ш. је 1929, на позив Бечке Академије, припремио трећи том грађе за историју Албаније, али је тај рад нестао. Заједно с Виктором Новаком, објавио је *Статут каптола катедралне цркве Дриваста*, града у северној Албанији, који је у позном средњем веку улазио у састав српске државе.

Ш. је заузимао једно од првих места у истраживању средњовековне историје Албаније. Радове из те области почео је да објављује током Првог светског рата. Запажен је његов чланак о политичкој судбини теме Драча (*Politische Schicksale des Themas Dyrrachion*, Vjesnik Zemaljskog arhiva, 1915), те своје врсне „капије" Византије, која је одиграла тако значајну улогу у односима између Истока и Запада. Писао је о црквеним приликама у предтурској Албанији (*Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien*, Vjesnik Zemaljskog arhiva, 1915), као и о градовима и тврђавама у средњовековној Албанији (*Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters*, Wien und Leipzig 1924). Анализирао је историју сваког значајнијег града, од античких времена до краја средњег века, уз посебна разматрања етничких прилика, система управе и финансија у сваком од тих гра-

дова. Његова *Повјест сјеверних Арбанаса*, Београд 1924, је, пре свега, социолошка студија, у којој је обрадио друштво северноарбанашких племена, од римског доба па до XVII и XVIII века. Непосредно на ову, наслања се и његова студија *Срби и Арбанаси, њихова симбиоза у средњем вијеку*, Београд 1925, у којој је, на основу великих историјских знања, дао вредну анализу српско-арбанашких односа.

Ш. се бавио и журналистиком и белетристиком. Као и научне радове, своје политичке чланке и есеје објављивао је у гласилима Хрватске, Мађарске и Аустрије. Написао је и два романа: *Костадин Балшић 1392–1402* (под псеудонимом Alba Limi, 1920) и *На Пацифику 2255 г.* у Обзору, 1924 (под псеудонимом O'Leigh Eamon).

БИБЛИОГРАФИЈА: BLZ 9, br. 23524–23599; 11, br. 18065–18074a; M. Hanžeković, *Znanstveni rad dra. M. pl. Šufflay-a. Bibliografska studija*, Književnik 4 (1931) 158–163.

ЛИТЕРАТУРА: J. Horvat, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb 1965; L. Dodić, *Der Beitrag Milan Šufflays zur albanischen Geschichtsforschung*, In memoriam Georgii Castriotae Scanderbegi, München 1969, 47–67 [up: HZ 21–22 (1968–1969) 655–656 (J. Šidak]; EJ 8, 272–273 (J. Šidak); HE 4, 1088–1089 (B. Новак).

М. Спремић

СКРАЋЕНИЦЕ

AAASS – American Association for Advance Slavic Studies
АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
АД – акционарско друштво
АДЈ – Археолошко друштво Југославије
Азбучник СПЦ – Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу
AIESEE – Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen
АКМО – Аутономна Косовско-Метохијска Област
АН СССР – Академия наук СССР
Anali HID – Anali Historijskog instituta u Dubrovniku
АНУБиХ – Академија наука и умјетности БиХ
АП – Архивски преглед
АПВ – Аутономна Покрајина Војводина
Arkiv – Arkiv za povjestnicu jugoslavensku
Архив ИЗКС – Архив за историју здравствене културе Србије
Архив ПДН – Архив за правне и друштвене науке
АСНОМ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија
ASH – Academiae Scientiarum Hungaricae
AfSlPh – Archiv für slavische Philologie
AHA – American Historical Assotiation

БАН – Българска академия на науките
б.д. – без датума
БИД – Българското историческо дружество
БиХ – Босна и Херцеговина
BLZ – Bibliografija Leksikografskog zavoda
б.п. – без писца
БУ – Београдски универзитет
Bulletino – Bulletino di archeologia e storia dalmata

ВАНУ – Војвођанска академија наука и уметности
VAHD – Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VE – Vojna enciklopedija
Весник СЦ – Весник Српске цркве
VIG – Vojnoistorijski glasnik
ВИЗ – Војноиздавачки завод
ВИНЦ – Војноиздавачки (и) новински центар
ВМА – Војномедицинска академија
ВПШ – виша педагошка школа
ВШ – Врховни штаб

ГАДАР БиХ – Гласник архива и Друштва архивских радника БиХ
ГЕМ – Гласник Етнографског музеја у Београду
ГЗМ – Гласник Земаљског музеја БиХ
ГИ – географски институт
ГИО – главни извршни одбор
ГИ ПМФ – Географски институт Природно-математичког факултета
Глас СКА – Глас Српске краљевске академије
Гласник ДСС – Гласник Друштва српске словесности
Гласник ИД НС – Гласник Историјског друштва у Новом Саду
Гласник ЈПД – Гласник Југословенског професорског друштва
Гласник МКМ – Гласник Музеја Косова и Метохије
Гласник СГД – Гласник Српског географског друштва
Гласник СНД – Гласник Скопског научног друштва
Гласник СПЦ – Гласник Српске православне цркве
Гласник СУД – Гласник Српског ученог друштва
Гласник ЦМ – Гласник цетињских музеја
Годишњак ГБ – Годишњак града Београда
Годишњак ДИ – Годишњак за друштвену историју
Годишњак ДИ БиХ – Годишњак Друштва историчара БиХ
Годишњак ДИВ – Годишњак Друштва историчара Војводине
Годишњак ИМВ – Годишњак историјских музеја Војводине
Годишњак МГБ – Годишњак Музеја града Београда
Годишњак ПМК – Годишњак Поморског музеја у Котору
Годишњак СКА – Годишњак Српске краљевске академије
Годишњак СФФ – Годишњак скопског Филозофског факултета
Годишњак ФФ НС – Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
Годишњица НЧ – Годишњица Николе Чупића
ГРС – главни раднички савез

DDR – Deutsche Demokratische Republik
ДЗ – Душанов законик
ДИ – друштво историчара
ДИВ – Друштво историчара Војводине
ДИУС – Друштво историчара уметности Србије
ДКЗ – дипломатско-конзуларно заступништво
ДКП – дипломатско-конзуларно представништво
ДСНО – Државни секретаријат за народну одбрану
ДСС – Друштво српске словесности
ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија

EB – Etudes balkaniques
ЕДЈ – Етнолошко друштво Југославије
EJ – Enciklopedija Jugoslavije 1–8 (1955–1971), Zagreb
EJ^2 – Енциклопедија Југославије, II издање, 1–6 (1980–1990) (1983–1985, ћир.)
ELZ – Enciklopedija Leksikografskog zavoda
ELU – Enciklopedija likovnih umetnosti

ŽA – Živa antika
ЖЕЛНИД – Железничко новинско издавачко друштво

ЗАВНОБиХ – Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења БиХ

Записки ИАН – Записки Императорской академии наук
Зборник ИЈК СН – Зборник за историју, језик и књижевност српског народа
Зборник ИМС – Зборник Историјског музеја Србије
Зборник КС ДИ ЦГ – Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе
Зборник МПУ – Зборник Музеја примењене уметности
Зборник МС ДН – Зборник Матице српске за друштвене науке
Зборник МСИ – Зборник Матице српске за историју
Зборник МС КЈ – Зборник Матице српске за књижевност и језик
Зборник МС ЛУ – Зборник Матице српске за ликовне уметности
Зборник НМ – Зборник Народног музеја
Зборник РНМЧ – Зборник радова Народног музеја у Чачку
Зборник ФФ у Београду – Зборник Филозофског факултета у Београду
Zbornik HI JAZU – Zbornik Historijskog instituta JAZU
Zbornik HIS – Zbornik Historijskog instituta Slavonije
ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института САНУ

ИБ – Информбиро
ИГ – Историјски гласник
ИД – историјско друштво
ИДН – Институт друштвених наука
ИЗ – Историјски записи
ИЗКЈ/С – историја здравствене културе Југославије / Србије
ИИ – Историјски институт
ИК – извршни комитет
ИНИ – Институт за националну историју
ИНИС – Институт за новију историју Србије
ИП – Историјски преглед (Хисторијски преглед)
ИПр – Исторически преглед
ИСИ – Институт за савремену историју
ИЧ – Историјски часопис

ЈА – Југословенска армија
ЈАЗУ – Југославенска академија знаности и умјетности
ЈАИС – јединствени архивски информациони систем
ЈВ – Југословенска војска
ЈЖП – Југословенско железничко предузеће
ЈЖТП – Југословенско железничко транспортно предузеће
ЈИЧ – Југословенски историјски часопис
ЈКЛ – Југословенски књижевни лексикон
ЈКЛ МС – Југословенски књижевни лексикон Матице српске
JLZ – Jugoslavenski leksikografski zavod
ЈНА – Југословенска народна армија
ЈПД – Југословенско професорско друштво

КИ – Комунистичка интернационала
Космет – Косово и Метохија
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
КПС – Комунистичка партија Србије
КПСС – Комунистичка партија Совјетског Савеза
КСА – Краљевско-српска академија

КУД – културно-уметничко друштво

ЛЕЈ – Ликовна енциклопедија Југославије
ЛМС – Летопис Матице српске
LPJ – Leksikon pisaca Jugoslavije

МАНУ – Македонска академија на науките и уметностите
МВС – Матије Властара синтагмат
МГБ – Музеј града Београда
МГУ – Московский государственный университет
MÉL – Magyar életrajzi lexikon I–III
МИА – Међуопштински историјски архив
МИД – Министарство иностраних дела
МИП – Министарство иностраних послова
МКМ – Музеј Косова и Метохије
МОР – Међународна организација рада
МПУ – Музеј примењене уметности
МПЦ – Македонска православна црква
МС – Матица српска
MTA – Magyar Tudomanyv Akademia

НД ИЗКЈ – Научно друштво за историју здравствене културе Југославије
НДХ – Независна Држава Хрватска
НЕ – Народна енциклопедија СХС
NE – Narodna enciklopedija
НИН – Недељне информативне новине
НКОЈ – Национални комитет ослобођења Југославије
НМ – народни музеј
НОБ – Народноослободилачка борба
НОВЈ – Народноослободилачка војска Југославије
НОО – народноослободилачки одбор
НОП – народноослободилачки партизански (одред)
НОП – народноослободилачки покрет
НОПОЈ – Народноослободилачки партизански одреди Југославије
НОР – Народноослободилачки рат
НОС – Народни одбор среза
НОУ – народноослободилачка ударна (бригада)
НР – народна република
НРПЈ – Независна радничка партија Југославије
НРС – Народна Република Србија
н.с. – нова серија
НС – Нови Сад

ОК – (обласни, окружни, општински) комитет
ООУР – основна организација удруженог рада
осн. – основан
ОУН – Организација уједињених нација
ОШ – основна школа

ПИВ – Покрајинско извршно веће
ПК СК – Покрајински комитет Савеза комуниста
ПМК – Поморски музеј у Котору
ПМФ – Природно-математички факултет
ПОЈ – Партизански одреди Југославије
POF – Prilozi za orijentalnu filologiju
Prilozi za leksikon – Prilozi za leksikon crnogorske kulture
Прилози ИС – Прилози за историју социјализма
Прилози КЈИФ – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
Прилози ПНП – Прилози проучавању народне поезије

Р. – редакција
Рад ВМ – Рад војвођанских музеја
Rad JAZU – Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Радови НД БиХ – Радови Научног друштва БиХ + АНУБиХ
Радови ФФС – Радови Филозофског факултета у Сарајеву
Radovi HDZU – Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost Sarajevo
РАН – Русская академия наук
RESEE – Revue des Etudes Sud-Est Européennes
РЗ – радна заједница
р.ј. – радна јединица
РМ – ратна морнарица
RRH – Revue roumaine historique
РТС – Радио-телевизија Србије

САД – Српско археолошко друштво
САД – Сједињене Америчке Државе
САЗУ – Словеначка академија знаности и уметности
SAI – Studii şi Articole de Istorie
САН – Српска академија наука
САНУ – Српска академија наука и уметности
САПВ – Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина
САПКМ – Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово и Метохија
св. – свети
Свеске ДИУС – Свеске Друштва историчара уметности Србије
Свеске МС – Свеске Матице српске
СГД – Српско географско друштво
СЕЗ – Српски етнографски зборник
SIB – Studii de Istorie Banatului
СИВ – Савезно извршно веће
СИЗ – самоуправна интересна заједница
СК – Савез комуниста
СКА – Српска краљевска академија
СКГ – Српски књижевни гласник
СКЗ – Српска књижевна задруга
СКЈ – Савез комуниста Југославије
СКК – Српски књижевни клуб
СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије
СЛД – Српско лекарско друштво
SMIM – Studii şi Materiale Istorie Medie
СМИП – Савезно министарство иностраних послова
СНД – Скопско научно друштво
СНП – Српско народно позориште
Сов. слав. – Советское славяноведение
СПЦ – Српска православна црква
СР – социјалистичка република; савезна република
SRIR – Studii şi Referate de Istoria României
СРМ – Социјалистичка Република Македонија
СРПЈ – Социјалистичка радничка партија Југославије
Српски јерарси – Српски јерарси од деветог до двадесетог века (аутор Сава, епископ шумадијски, Београд 1996)
СРС – Социјалистичка Република Србија
ССДП – Српска социјалдемократска партија
ССИП – Савезни секретаријат за иностране послове
ССПП – Старе српске повеље и писма

ССР – Совјетска социјалистичка република
ССРН – Социјалистички савез радног народа
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
ССУ – Савез студентских удружења
Starine JAZU – Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Старине КМ – Старине Косова и Метохије
СУД – Српско учено друштво
СУ ИФФ – Софийски университет, Историко-философски факултет
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
СФФ – Скопски филозофски факултет
СХС – (Краљевина) Срба, Хрвата и Словенаца
СЦ – Српска црква

Унеско – Организација Уједињених нација за просвету, науку и културу
USA – United States of America
UCLA – University of California, Los Angeles

ф/з – фонд/збирка
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
ФПН – Факултет политичких наука
ФФ – филозофски факултет

HBL – Hrvatski biografski leksikon
HDZU – Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost
HE – Hrvatska enciklopedija
HZ – Historijski zbornik
HID – Historijski institut u Dubrovniku
HIS – Historijski institut Slavonije

ЦАНУ – Црногорска академија наука и умјетности
ЦВНДИ – Центар за војнонаучну документацију и информације
ЦГ – Црна Гора
ЦК – Централни комитет
ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије
ЦК СКЈ – Централни комитет Савеза комуниста Југославије
CNRS – Centre National pour les Recherches Scientifiques
ЦПВ – Централно партијско веће
ЦРСВЈ – Централно радничко синдикално веће Југославије
ЦСВП – Центар за словенско-византијска истраживања
ČAV(U) – České Akademie věd a umění
ČSP – Časopis za suvremenu povjest
ЧССР – Чехословачка Социјалистичка Република
Чтения ИОИДР – Чтения Императорского общества истории и древностей Российских

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

САДРЖАЈ